HVMFREDVS HODY S.T.D.
Ling. Græcæ Prof. Reg. et Archidiac. OXON.
Rell. Dnis D. Jo: TILLOTSON & D. THO. TENISON
Archiepis: CANT. a Sac. domest.

HUMFREDI HODII

Linguæ Græcæ Professoris Regii

Et Archidiaconi

OXON.

DE

BIBLIORUM

TEXTIBUS ORIGINALIBUS,

Versionibus Græcis, & Latina Vulgata:

LIBRI IV.

VIZ.

I. Contra Historiam LXX. Interpretum ARISTEÆ nomine inscriptam Dissertatio, qua probatur illam à Judæo quodam fuisse confictam, & IS. VOSSII, aliorumque doctorum Virorum, Defensiones ejusdem ad examen revocantur. In hac Editione diluuntur VOSSII Responsiones.

II. De Versionis (quam vocant) LXX. Interpretum Auctoribus veris, eamque conficiendi tempore, modo, & ratione.

III. Historia Scholastica Textuum Originalium, Versionisque Græcæ LXX. dictæ, & Latinæ Vulgatæ. Qua ostenditur, qualis fuerit singulorum Auctoritas per omnia retro secula, & Textus Originales maximo in pretio semper habitos fuisse.

IV. De cæteris Græcis Versionibus, *Origenis* Hexaplis, aliisque Editionibus antiquis; cum Collectione Indiculorum Librorum Biblicorum per omnes ætates, quæ Historiam *Canonis* S. Scripturarum quam brevissimam, sed plenam ac luculentam, continet, Ordinisque Librorum varietatem indicat.

Præmittitur ARISTEÆ *Historia Græce & Latine.*

OXONII,

E THEATRO SHELDONIANO *An. Dom.* MDCCV.

Imprimatur,

GUIL. DELAUNE,

Vice-Can. Oxon.

***Martii* 2. 170$\frac{2}{3}$.**

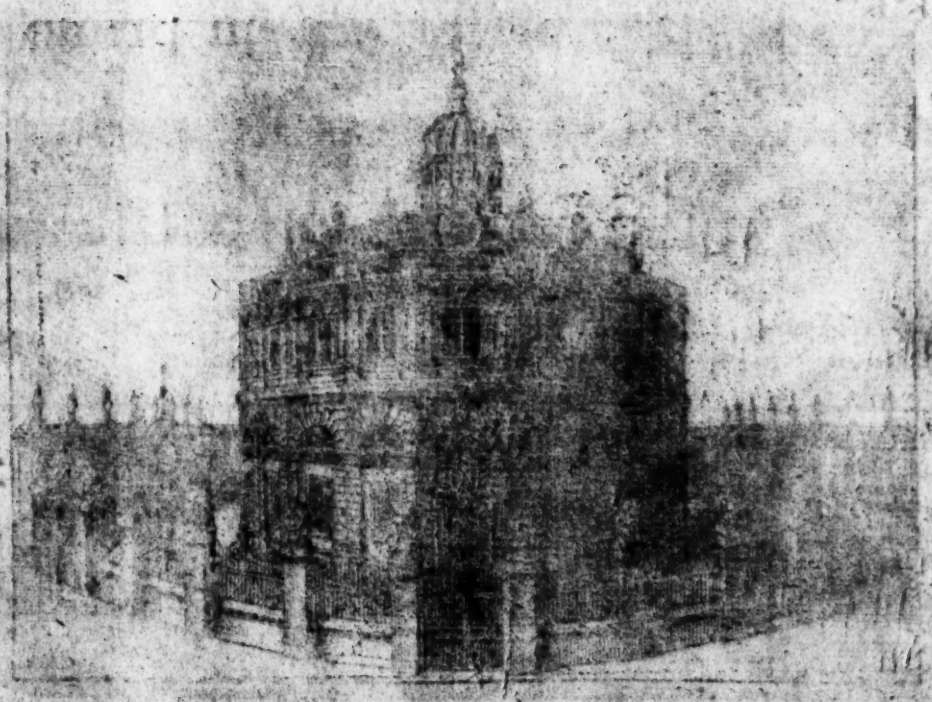

Reverendiſſimo in Chriſto Patri ac Domino

D. THOMÆ

Divina Prov. Archiepiſcopo CANTUARIENSI,

Totius ANGLIÆ Primati & Metropolitano:

SUB

GULIELMO III.

REGE MAXIMO,

ET, NI

ANNA

ſucceſſiſſet,

DESIDERATISSIMO,

PRO COMMUNI LIBERTATE, LEGIBUS, FIDE,

PERILLUSTRI GLORIA, NEQUE UNQUAM PERITURA,

APUD EXTEROS MILITANTE;

Multis annis Proregum primo:

Antiſtiti de Eccleſia Patriaque eximie merito:

Utriuſque Jurium Adſertori conſtantiſſimo:

TILLOTSONI

MAGNI

SUCCESSORI DIGNISSIMO:

PATRONO ſuo ſumme Venerando:

Opus hoc qualecunque, reverentia maxima, dicat conſecratque

Sacellanus ejus devotiſſimus,

HUMFREDUS HODIUS.

Reverendiſſimo in Chriſto Patri ac Domino

D. THOMÆ

Divina Prov. Archiepiſcopo CANTUARIENSI,

Totius ANGLIÆ Primati & Metropolitano:

SUB

GULIELMO III.

REGE MAXIMO,

ET, NI

Quorum prima ætas propter humilitatem, & obſcuritatem, in hominum ignoratione verſetur, hi ſimul ac juvenes eſſe cœperunt, magna ſpectare, & ad ea rectis ſtudiis debent contendere: quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi ætati, verum etiam favetur. ***Cic. de Offic. l. 2. c. 13.***

DESIDERATISSIMO,

PRO COMMUNI LIBERTATE, LEGIBUS, FIDE,

PERILLUSTRI GLORIA, NEQUE UNQUAM PERITURA,

APUD EXTEROS MILITANTE;

Multis armis Proregum primo:

Antiſtiti de Eccleſia Patriaque eximie merito:

Utriuſque Jurium Adſertori conſtantiſſimo:

TILLOTSONI

MAGNI

SUCCESSORI DIGNISSIMO:

PATRONO huo lumine Veneranda:

Opus hoc quaecunque, reverentia maxima, dicat conſecratque

Sacellanus ejus devotiſſimus,

HUMFREDUS HODIUS.

LECTORI.

Ut illuc redeamus, unde paululum aberravimus: Poſtquam ſæpe ac diu ab hiſce literis divulſus retractusque fuiſſem, ita ut ſchedas meas per multos annos ne quidem ſemel inſpexerim, tandem ſtudiis hæc intermiſſa revocavi, & cum quodam ardoris impetu ad Opus hoc revidendum atque perficiendum nuper accinctus & reverſus ſum. In quo quidem mihi per hanc moram licuit hoc & tanta addere paſſim & ſupplere, ut vel eo nomine nec me, nec Lectorem forſaſſe, pœniteat, quod in annum non modo ſecundum, ſed jam plusquam ſecundum preſſum fuerit.

Noſſem quidem, cum ne Opus per ſe latis longum, longiori quam par eſt Præfatione Lectorem morari. Superſunt vero nonnulla, quæ ſilentio non prætereunda ſunt.

In hac ſecunda Editione Diſſertationes contra Hiſt. Ariſteanam, duo prima Capitula in unum contraxi, demptis nonnullis brevitatis ſtudio; nonnullis etiam ſubinde adjectis. In ſequentibus vero Capitibus, ſamenſi quædam interdum paulo contractiora feci, nihil nova tamen intexui. In illis ſi quid addendum eſſet, id omne in marginem referre viſum eſt.

Ariſteæ Hiſtoriam ipſam præmittere neceſſarium putavi. Latinam Verſionem *Garbitianam*, prout paululum immutata eſt in Editione nuperâ *Oxon.* juſſi Græcis ſubjungi. Non me fugit, ſervari in Bibliotheca Regia Pariſina, aliſque quibuſdam, exemplaria iſtius MSS. Sed de tali opuſculo, quod tanquam fœtum ſuppoſititium penitus rejicio, Amicos ſolicitare, & in Partes longinquas mittere, vix operæ pretium exiſtimavi. Eas curas relinquo illis, quibus tanti eſſe res videbitur. Prodiit autem primum iſtius Latina Tranſlatio, auctore *Matthia Palmerio* Piſano, in Bibliis Latinis a *Joanne Antonio* Epiſcopo *Aleriensi* Romæ Editis an. 1471. *Paulo* II. Pontifice ab Auctore dicata. Quæ editio Bibliorum *Norimbergæ* poſtea recuſa eſt an. 1475. Edita eſt eadem *Palmerii* Tranſlatio ſæpius, cum alibi tum in *Bibliothecis Patrum*, & an. 1578. Coloniæ cum *Jac. Middendorpii* Commentario, haud magni illo æſtimando. Græce prodiit primum Baſileæ an. 1561. *Jo. Operini* typis, edente *Simone Schardio* Saxone Juris Conſulto, adjuncta Verſione nova *Matthiæ Garbitii* in Acad. Tubingenſi Literarum Græcarum Profeſſoris, paulo ante defuncti. Hebraice reddidit, ſed Verſione haxioni, neque ſatis fida, Mantuæque an. 1574. emiſit *R. Azarias de Rossi* Ferrarienſis, ſub Titulo *Decoris Seculi*, quod pars eſt Operis inſcripti *Meor Enaijm*, h. e. *Lumen oculorum.*

Quod attinet ad *Syntagma Hiſtorico-Chronologicum de Ptolemæis Ægypti Regibus*, ad quod Lectorem in Diſſertatione ſæpiuſcule amandavimus, & de quo in iſtius olim Præfatione locuti ſumus; jam diu eſt quod conſtituerim Opus illud ita curis ſecundis augere ac ampliare, ut prodeat tandem aliquando *Thesaurus Antiquitatum Alexandrinarum* (Civitatis illius ſecundùm *Romam* longè omnium nobiliſſimæ, Eccleſiæque celebratiſſimæ) cum Civilium, tum Eccleſiaſticarum. Hoc ſane in votis mihi, atque etiam in propoſito eſt. Cæterum nemini ignotum eſt quam incerta ſint & dubia in hac vita omnia. Dum grandia quædam (verbo abſit invidia) molior, & magna ſaltem aulis excidere valo (ſicut omnes non inertes decet;) *pede citò labi ætatem*, & Vitam, ſi non brevem eſſe, at certe negotiis à bonis literis longè alienis ſæpe multumque interrumpi perſentio. Nihil itaque nunc polliceor. Hoc tantum in præſenti profiteor, me illum æmulari velle, qui dixit, *Imperatorem decere, ſtantem mori*: & ſi vitam, ſanitatem, otiumque dederit ſummus ille rerum Arbiter, non deſpero quin ex Muſeolo noſtro habituri ſimus olim Orbis literarius & Opus iſtoc, & alia quædam haud forſan pœnitenda. Verum hæc, ut & alia mea omnia, humiliter Divinæ permitto Providentiæ; cujus eſt de inceptis humanis, perinde ac de Naturæ Motibus, ſtatuere: *Uſque huc venies, & non graderis amplius.* Hoc interim mihi ſufficiat, quod hactenus ſane, non Mihimet ſoli (ſi modo unquam Mihimet) ſed Aliis, Reipublicæ, Eccleſiæ vixi.

Hæc tecum volui, Lector. Atqui nondum manum de tabula. Cui bono (inquies) tam operoſi conatus circa narratiunculam Ariſteæ? Ne neſcius ſis, audi. Si verum ſit, quod tradit ille, Interpretationem Græcam Librorum Moſaicorum (nam ad eos ſolos ſpectare illum, certiſſimum habeo) elaboratam fuiſſe à Senioribus numero LXXII. ab ipſo Pontifice Hieroſolymitano ad id munus delectis, & ex Hebraico Exemplari tanto pretio ac fide, idque etiam collatis ſtudiis; hoc, inquam, ſi concedatur, multis profecto *Hieronymis*, totaque Rabbinorum ab illius usque temporibus ætati, præferenda erit illius auctoritas, ubi conſtabit lectionem Græcam eſſe incorruptam germanamque eorum Verſionem. At vero, ſi facta ſit tota Bibliorum Tranſlatio ab incertis, neſcio quibus, ſive Alexandrinis, ſive aliis, & ex privatis quibuſdam ſortis dubiæ Codicibus Hebraicis, quis dubitabit, quin

examini

examini ſtrictiori liberiorique ſubjici, jure & merito poſſit ac debeat? Neque eo tamen tendit hic noſter labor, ut Verſionis iſtius auctoritas uſque adeo diminuatur & labefactetur, ut prorſus nulla ei ſuperſit. Id longe à noſtris ſtudiis abeſt. Quin & eam eſſe quantivis pretii theſaurum lubens fateor Ego atque etiam profiteor. Et pro ea equidem Deo O. M. ex animo gratias ago. Abſit ut in Verſionem Græcam ob lapſus quoſdam eodem cenſuræ rigore ac ſeveritate procedamus, quo ſolebat [a] *Gregorius Capuccinus* (unus ex Patribus deputatis pro reviſione librorum in Civitate Neapolitana) in Bibliorum Latinorum Exemplaria. "*Biblia*, inquit, "*quæ deficiunt in textu, juxta Concil. Trid. Seſs. 4. in Decreto de uſu ſacrorum li-*"*brorum, ſemper comburo; & facio experimentum in 3. Cap. Geneſis, ubi invenio*: "In ſudore vultus tui veſceris pane, donec revertaris in terram; *& non dicit*, In "ſudore vultus tui veſceris pane tuo, donec &c. *Ego ſine remiſſione, tanquam* "*textum ſuſpectum non tranſeo ad ipſam cenſurando, ſed igniendo.* Hæc ſeverus ille Cenſor, quem non *Ariſtarchum*, ſed *Phalarin Grammaticum*, ſcite appellat *Armachanus*. Aſſentior omnino *Pearſono* illi noſtro, quanto Viro! à quo exornatur hoc encomio Interpretatio Græca: *Cum ad Heb. Veritatem probe percipiendam, ad Authoritatem teſtimoniorum Apoſtolicorum confirmandam, ad nativum Novi Fœderis ſtylum recte intelligendum, ad Græcos Latinoſque Patres rite tractandos, ad ſcientiam denique linguæ Græcæ ipſamque Criticen adornandam tam ſit utilis atque neceſſaria, quis eam doctis omnibus, præſertim Theologis, non videt debere eſſe commendatiſſimam?*

[a] Enchirid. Eccleſ. 166.

Illud poſtremo ſi addidero, finem faciam, me clariſſimi quidem Adverſarii mei, aliorumque magnorum Virorum, hallucinationes caſtigare libere; ſed eo, uti ſpero, quo decuit candore; nunquam deviantem extra tramites Argumenti, nec animo malevolo errores in illis ἀφορσδοκήτοις (qui hominum nugivendulorum mos ineptus eſt) ſtudioſe quæritantem. Grandia Nomina profecto nihil ſum veritus: at nec ea ob lapſus quoſdam faſtuoſo inſultu læſi. Nullus unquam fuit Vir magnus, qui non magnos etiam commiſerit errores: Sunt laude tamen digniſſimi, quod multas etiam patefecerint Veritates. Si *Iſ. Voſſium* in aliquibus locis aliquanto liberius tractaſſe cuiquam videar, hic loci palam profiteor, hoc meum ſemper de eo judicium fuiſſe (abſit enim ut ſacros venerandi Capitis cineres petulanter conculcare videar) fuiſſe illum, hominem pereleganti ingenio, & ſimul doctiſſimum: at in hoc certe argumento, non item, etſi toties in hac arena deſudaret atque colluctaretur. Ut omnia verbo expediam; ſcriptor fuit politior, quam diligentior. Viri eruditiſſimi, magni, maximi (& quid non?) elogium haud parce illi impertivi: At erravit tamen, & ſæpe mehercule graviſſime.

Quin in multis Ipſemet, pauxillus homo, erraverim dubitare nequeo, cum in Viris tantis tot & tantos animadverti errores. Hoc vero (niſi in hoc quoque fallor) in rebus ſolummodo minoris momenti. Sane de auctoritate Hiſt. Ariſteanæ confido me non erraſſe, neque ullum reformido Adverſarium. Hanc opinionem mihi eripi non facile patiar. Non neſcio tamen quam varia ſint hominum judicia; & etiam poſt luculentiſſimas haſce redargutiones, erunt, ſcio, *Iſraelitæ* nonnulli, quibus placitura ſint *cucumeres & pepones porrique & cepæ & allia* (Impoſturæ gratiſſimæ acceptiſſimæque) ÆGYPTI. Habeant illi atque fruantur (per me licet) quod ipſorum placet palato. Ea ſane de re minime ero ſolicitus. Et, ſi alii quicunque à me hac in parte diſſenſerint, hoc abunde mihi erit ad ultionem, quod Ego viciſſim ab illis diſſentiam.

Priuſquam autem Lectori Vale ultimum dicam, ſubjicere liceat magni illius *Roterodami*, Viri antiquis paris aut etiam ſuperioris, admonitiunculam, quam habet in Tractatulo *contra* MOROSOS & INDOCTOS. *Meminerit is qui reprehenſionem parat, ſe quoque hominem eſſe, neque minus labi poſſe in reprehendendo, quam potuerit Auctor operis ſcribendo. Quanquam longe plus veniæ debetur ei, qui prodeſſe ſtudens, in ingenti opere dormitavit alicubi, non aſſequutus quod voluit, quam ei qui in alieno libro cupiens ingenioſus videri, venatur quod carpat, & tamen hoc ipſum perperam facit; dumque falſos aliorum errores exagitat, ipſe ſuos veros prodit. Porro nullus eſt error fœdior, quam animus ſpirans invidiam & vel rectiſſima carpendi libidinem.*

Ex Æd. Lambethanis

Aug. 20. 1704.

SYLLABUS CAPITUM.

LIB. I.

Contra Hist. Aristeæ.

Cap. 1. ARISTEÆ *librum vulgatum, eundem esse cum illo quo usi sunt Veteres,* Josephus, Eusebius, &c. *contra* Leonem Castrium, Alphonsum Salmeronem, *&* Jo. Gregorium. Ger. Vossii *aliasque hallucinationes, confundentium opinionem illorum cum* Scaligeri &c. 20. Simleri, Pamelii, &c. *error, quo confunditur* Aristeas *posterior cum aliis ejusdem nominis,* 3. *de* Aristeis *variis.* 2. 3. 4. Aristeas, Aristæus, Aristæus, Ἀρισταῖος, &c. *vocabula Veteribus promiscue usurpata.* 8. 9. *de Historia* Aristeæ *nomine editâ, quâ usus est* Epiphanius, *à vulgatâ diversâ, sed styli recentioris.* 11. *de aliâ quâ usus est* Matthæus Cigala. 13. *de Regum variorum* Ephemeridibus. 21. Pag. 1.

Cap. 2. Aristeæ Historiam, *quâ usus est* Epiphanius, *ab aliquo recentiore scriptam fuisse demonstratur. Impugnatur quoque altera illa antiquior Historia, quæ & vulgata est, argumento exinde ducto, quod tradit* Demetrium Phalereum §. *Scripturæ vertendæ tempore sub* Ptol. Philadelpho *Bibliothecæ Alexandrinæ præfuisse: quod* Hermippi *testimonio probatur fieri non potuisse.* pag. 8.

Cap. 3. *Diluuntur Responsiones* Serarii, Gretseri, Usserii, &c. §. 1. 2. 3. 4. *Asseritur* Hermippi *auctoritas; qui quo numero, qua existimatione habitus fuit, & quo tempore vixit, ostenditur.* Ger. Vossii *error.* pag. 9.

Cap. 4. *Vindicatur* Hermippus *à reprehensionibus* Is. Vossii. *Verum esse quod* Hermippus *scribit,* Demetrium Phal. *post Cassandri mortem* Antigoni *metu in* Ægyptum *se contulisse.* Demetrium Phal. *Athenarum principem à* Cassandro *fuisse constitutum. Illum sponte non restituisse* Athenienses *in libertatem; sed à* Demetrio Poliorcete *expulsum fuisse.* §. 1. 2. 3. Hermippi *narrationem* Strabonis *testimonio confirmari.* §. 4. Diodorum Sic. Hermippo *non refragari.* §. 5. Antigonum *ab* Hermippo *designari non* Magnum, Demetrii Poliorcetis *Patrem, sed* Cassandri *filium.* §. 8. pag. 12.

Cap. 5. *Aliorum effugia excutiuntur.* Hermippum *à* Laertio *citari testem, quod* Demetrius Phal. *statim post mortem* Ptolemæi Lagi *in exilium à* Philadelpho *missus esset, & in custodia mortuus: contra* Usserium. §. 2. *Quod* Hermippi *testimonium aliorum veterum suffragiis corroboratur.* 3. Demetrium *à* Philadelpho *in gratiam non receptum fuisse, contra* Serarium *&* Salianum. 4. pag. 16.

Cap. 6. *Occurritur responsioni* Vossiorum Gerardi *&* Isaaci, Dionysique Petavii &c. *Cum* Aristræ *Historia non convenire, quod statuunt illi,* Versionem Græcam, *regnantibus simul* Ptolemæo Lagi *&* Philadelpho *factam fuisse.* Aristeæ *mentem esse, Versionem confectam fuisse, non modo post mortem* Ptolemæi Lagi, *verum etiam vergente ad exitum* Philadelphi *regno, fuse demonstratur.* Philadelphus *adolescens fuit cum regnare cœpit.* §. 6. &c. *Sororem suam non duxit uxorem nisi postquam annis aliquot regnasset.* §. 10. Ptolemais Syriæ *urbs à quo* Ptolemæo *condita: si à* Ptolemæo Lagi *vel* Philadelpho, *argumentum exinde peti possit contra* Aristeam. *Syriaca Versio notata.* § 12. Philadelphum *Bibliothecæ Alexandrinæ augendæ animum non applicuisse, nisi postquam diu regnasset.* §. 20. pag. 19.

Cap. 7. *Dubitatur utrum* Eleazarus *Pontifex Judæorum esset quo tempore Bibliotheca Alexandrina à* Ptol. Philadelpho *instructa fuit.* §. 1. *Argumentum aliud contra* Historiam Aristeæ, *exinde petitum, quod, quamvis doceat Interpretationem pluribus annis post initium regni* Philadelphi *confectam fuisse, tradit tamen* Menedemum Eretrienſem *eodem tempore quo Scriptura vertebatur in* Ægypto *fuisse. Quem* Ptolemæo Lagi *super vixisse non plus quam septennio, demonstratur. Quæritur de ætate* Menedemi; *quo tempore natus, quo mortuus.* Jos. Scaligeri *error, existimantis illum obiisse diu ante initium regni* Philadelphi. §. 3. *Imma* Heraclidem *obiit ante regnum* Philadelphi. *Illum* Platonis *fuisse discipulum: Qui quo anno obierit. Saidi* Batricidæ *hallucinatio. Error eorum, qui* Menedemum *vixisse tantum annos* 73. *statuunt.* §. 4. *Agnoscitur illum plures annos vixisse quam* Diogenis Heraclides, *& vitam perduxisse usque ad id temporis, quo* Antigonus Gonatas *Gallos in prælio vicit. Quæ victoria quo anno contigerit.* Menedemum *vixisse annis* 94. *Probabile esse illum mortuum fuisse in* Ægypto *regnante* Philadelpho. §. 6. pag. 36.

Cap. 8. *Non esse verisimile (quod scribit* Aristeas) Demetrium Phalereum *fuisse Ptolemæi Regis Bibliothecarium. Illum fuisse* Principem *&* Legislatorem *omnium sui temporis sapientissimum.* §. 1. *Male dici* Grammaticum *à* Tertulliano. *Solenne fuisse maximis* Philosophis *in re* Grammatica *se nonnunquam exercere.* 2. Philosophos *fuisse aliquando Custodes* Bibliothecarum. *Illud tamen officium videri indignum* Demetrio Phalereo. 3. *Diluitur Responsio Is. Vossii. Probatur* Demetrium Phalereum *summo in honore habitum fuisse apud* Ptolemæum Lagi. 4. *Exemplis variis ostenditur solitos fuisse literatos homines humilioris sortis* Bibliothecis *præfici; eundemque fuisse morem apud* Ptolemæos. 5. *Unde* Aristeæ *erroris ansa.* Ptolemæum Lagi *instituisse* Bibliothecam Alexandrinam. 6. 7. *Et sub eo non* Demetrium Phal. *sed* Zenodotum Ephesium *fuisse Bibliothecæ præfectum: quem etiam videri per totum* Philadelphi *regnum munus idem obivisse.* 8. *Erroris argumentum* Aristeæ Asseclæ, *qui* Philadelphum *statuum primum ejus Conditorem.* 9. pag. 39.

Cap. 9. *Excutitur responsio* Waltoni, *& aliorum, qui Historiam* Aristeæ *defendunt testimonio* Aristobuli Judæi, *qui (sicut* Aristeas) *scribit Versionem confectam fuisse curâ* Demetrii Phalerei. *Respondetur,* Aristobulum *in eo secutum fuisse* Aristeam. *De ætate ejus & auctoritate disquisitio instituitur. Non constare illum Commentarios suos scripsisse ad* Ptol. Philometorem *Ægypti Regem.* §. 3. Ptolemæum *illum, cujus Magister* Aristobulus *fuisse dicitur in Epistolâ præfixâ libro* 2. Maccab. *non fuisse* Philometorem. §. 4. *Movetur dubium de Epistola istâ, & de* Aristobuli *Commentariis. Illos videri supposititios, & post natum Christum conscriptos. Falli quoque* Eusebium, *cum* Aristobulum *illum eundem facit cum* Aristobulo Peripatetico. §. 5. Aristobuli *testimonio, etsi verum sit, non posse defendi* Aristeam. §. 6. *Quæritur utrum* Demetrius Phalereus *alius ab illo, qui* Tyrannus *erat* Athenarum, *ab* Aristea *designari potuerit? Negatur.* §. 7. pag. 49.

Cap. 10. *Quæritur de navali illa victoria quam* Aristeas *tradit de* Antigono *reportatam fuisse à* Ptolemæo Philadelpho. *Illam non fuisse eandem cum illa victoria quam de* Antigono Magno *consecutus est Ptolemæus* Lagi; *vel si eadem fuerit,* Aristeam *de ea insigniter hallucinari: contra* Is. Vossium *&* Ricciolium. Vossium *falli de festo anniversario instituto à* Ptolemæo Lagi. §. 1. 2. 3. *Victoriam nullam partam fuisse de* Antigono Gonata *à* Patroclo *Duce* Ptol. Philadelphi; *contra Salianum.* 4. *Auctoris conjectura de victoria illa, & quomodo deceptus fuerit* Aristeas. 6. pag. 55.

Cap.

SYLLABUS CAPITUM.

Cap. 11. Aristeam *errare, cum statuit* Ptolemæum Lagi *ducem fuisse illius expeditionis, qua centum millia Judæorum in Ægyptum abducta fuisse perhibentur. Quam probatur primum fuisse illarum quas* Ptolemæus *in* Syriam *instituit, & factam fuisse per* Nicanorem Ptolemæi *Ducem.* §. 2. 4. *Captivos non fuisse deportatos eodem bello, quo* Ptolemæus Hierololymæ *urbem cepit, tum Judæi Sabbatum celebrabant.* 5. Hecatæi Abderitæ *liber de* Judæis, Herennio Philoni *suspectus: qui si spurius fuerit, argumentum contra* Aristeam *inde peti posse.* pag. 59.

Cap. 12. *In dubium revocantur plura, quæ tradit* Aristeas *de Judæis Captivis, eorumque manumissione.* Petri Comestoris *inepta conjectura.* Judæi Ægyptiacos *habemi unde orti.* §. 2. Judæorum *fabula de* Esdra *Propheta in Aula* Ptol. Philadelphi *commorante. Antiquiorum sententiæ variæ de causa manumittendi Judæos captivos.* 3. *Non videntur probabile* Ptolemæum Lagi *eos Judæos in servilem conditionem redisse. Illum benevolum erga Judæos in Ægyptum deductos se præbuisse. Judæorum* Cyrenaicorum *origo.* 4. *Perperam olim Judæos propter nullum justum crimen abductos fuisse captivos.* 5. Aristeam *videri ignorasse* Alexandrum M. *coloniam Judæorum in urbe* Alexandrina *posuisse.* pag. 62.

Cap. 13. *Verisimile non esse,* Demetrium Phal. *edidisse Regem per Epistolam, sicut scribit* Aristeas. §. 1. Aristeas *rem absurdæ Tautologiæ.* 2. 3. *Sibi ipsi contradicit.* 4. *Tres Epistolæ* Ptolemæi *Regis,* Eleazari *Pontificis, &* Demetrii Phal. *quæ apud illum leguntur, totius ejusdemque hominis stylo scriptas esse.* 5. *Epistolam* Demetrii, Hen. Valesii *judicio, insulsam esse, & barbaris vocibus plenam, indignamque* Demetrio. 6. pag. 65.

Cap. 14. Aristeas *refert, in Ægypto nulla extitisse exemplaria Legis Judæorum ante confectam Versionem Græcam, quod videtur incredibile.* §. 1. *Inepti quædam* Judæum *Scriptorem referentes.* 2. 3. p. 67.

Cap. 15. *Quod tradit* Aristeas, Demetrium Phal. *insisse diris execrationibus devoveri illos, qui in Versione quicquam immutarent,* Judæum *Scriptorem omnino sapit. Ostenditur moris fuisse neque* Græcorum (*vel* Romanorum) *neque Ægyptiorum, neque* Judæorum, *diris quenquam solenniter incessere, nisi in rebus momenti maximi, & in magna necessitate, quæ in negotio Versionis nulla fuit.* pag. 69.

Cap. 16. *Judaicam refert Veritatem, quod de Judæis dicitur magnificentia* Philadelphi *tanta decoratis impetrandæ Legis gratia. Huic figmento unde occasio data.* Philadelphi *opulentia & munificentia erga Civitates exteras.* Lightfooti *error de Animo Ægypti reditu.* Gotfridi Viterbiensis *hallucinatio de* Judaico *Templo à* Philadelpho Memphi *condito.* pag. 72.

Cap. 17. *Notantur multa, quæ Scriptorem* Judæum *redarguunt: Electio* LXXII. Interpretum, *senorum ex Tribubus singulis.* §. 1. *Pretium redemptionis Captivorum.* 2. *Modus commentandi in loca quædam* Legis. 3. *Religio nimia* Græcorum *erga Legem* Judaicam. 4. 5. *&c.* pag. 74.

Cap. 18. *Lectoris judicio proponuntur quædam, ab aliis objecta contra* Aristeam, *de quibus ab* Auctore *dubitatur. Quæritur utrum post reditum* Judæorum *à Captivitate* Babylonica, *ex omnibus* Tribubus *tributes aliqui extiterint in* Judæa? *Concedimus, contra* Scaligerum *&c.* §. 2. Ptol. Philadelphum *inter Reges nequissimos injuste numerari ab* Episcopio, Riveto, *&c.* 3. Aristeas *refert Legem Judæorum ad Ptolemæum in Ægyptum missam, aureis literis exaratam fuisse; in* Talmude *vero traditur non licuisse Legem aureis literis scribi.* 4. pag. 78.

Cap. 19. Heptastadii *mentionem facit* Aristeas, *quod ab aliquibus dicitur extructum fuisse à* Cleopatra *longe post ætatem* Ptol. Philadelphi, *cujus regno profitetur* Aristeas *se vixisse. De tempore quo conditum sit* Heptastadium, *disquisitio instituitur. Illud* Ptol. Philadelpho *regnante extitisse, conceditur & probatur, contra* Jo. Gregorium & Hen. Valesium. pag. 83.

Cap. 20. *Locus quidam apud* Aristeam *videtur à Christiano quodam inserius. Librum tamen ipsum ante natum* Christum *editum fuisse.* pag. 88.

LIB. II.

De Versionis Græcæ Auctoribus variis &c.

Cap. 1. *Introductio, Methodus proposita.* pag. 90.

Cap. 2. *Probabile esse, Interpretes* LXX. *dictos Versionem suam confecisse quo tempore simul regnarunt* Ptolemæus Lagi *& Filius ejus* Philadelphus. *Multos illam referre ad regnum* Philadelphi. §. 1. *Alios non paucos ad Lagidæ.* 2. *&c. Nec deesse inter veteres, qui illam ad utrumque referat.* 4. Franc. Junii *opinio refutata.* 3. *Multorum veterum errores.* 6. *&c.* pag. 91.

Cap. 3. *Factum fuisse Versionem non Regis* Ptolemæi *jussu, aut* Demetrii Phal. *cura, ut in Bibliotheca Alexandrina reponeretur, sed sponte à Judæis in usum suorum popularium. Libri sacri postquam translati sint, eruditis Ethnicis quam ignoti.* pag. 97.

Cap. 4. *Auctores Versionis librorum saltem plurimorum, fuisse* Alexandrinos. *Dialectus ejus* Alexandrina. §. 4. *Hinc in* Pentateucho, *Siclum exprimi per* Didrachmum. 5. *pro* Epha *poni* Oipi. 6. Thummim *verti* Ἀλήθειαν. 7. *Josephi nomen Ægyptiacum scribi* Τοροηφαννῆχ. 8. Chabratham *explicari per* Hippodromum 9. ἡγεμὼν *poni pro* poculo, 10. *librum primum inscribi* Γένεσις. 11. *hinc memorum* Angelorum Dei *apud* Deut. 12. *hinc* ἄρχι, *vocem Ægyptiacam, occurrere apud* Genesin *&* Esaiam. 17. 18. *Hinc apud* Amosum, Rephan *poni pro* Ciun. 13. *apud* Esaiam *memorari* Arrabam *mensurum.* 14. *apud* Jobum papyrum *poni pro* junco. 16. *apud* Esaiam *pro potu inebriante* zythum. 19. *Hinc in* Psalmis *haberi phrasin Ægyptiacam.* 20. *Danielis Apocrypha conscripta fuisse à Judæo Alexandrino.* 15. *Estheræ Interpretem fuisse ex eadem urbe.* 22. *Judæorum quorundam veterum execratio Versionis Pentateuchi.* 24. *Eorundem & aliorum testimonia de Interpretibus quod Alexandrini fuerint.* 25. *De Græca Versione traditio Samaritarum.* 28. *De Doctoribus* Tiberiensibus *fabula.* 29. pag. 110.

Cap. 5. *Falsum esse quod vulgo creditur de Interpretum* LXXII. *numero. Eos non fuisse Magistros Synedrii magni.* §. 3. *Neque constituisse Synedrium illud ex* LXXII. *sed tantum ex* LXX. *vel* LXXI. 4. *Errores varii de Interpretibus.* 5. *Judæorum veterum affectatio numerorum* LXX. *&* LXXII. *Inde ortum fuisse figmentum de Interpretum numero.* 6. *Rabbinorum veterum traditio de Interpretibus tantum* quinque *aut* tribus. 8. Zosimi Chymici *testimonium de Interprete unico.* 9. *Solennis celebratio memoriæ Versionis apud Judæos Alexandrinos, quam commemorat* Philo, *inde orta.* 10. pags 123.

Cap. 6. *De fabula* Cellularum LXXII. *Eam ortam fuisse circa initium secundi post Christum seculi. Opinionem de Interpretibus divino spiritu afflatis aliquanto antiquiorem esse, & exortam fuisse paulo ante* Philonis *ætatem. Utrique figmento repugnare quæ tradit ipse* Pseudo-Aristeas. §. 4. *&c. Illius exemplaria vetustu quibus usi sunt* Josephus *&c. cum hodiernis hac in parte convenisse.* 4. 5. 6. Tertulliani *locus male vulgo intellectus: eum non citare* Aristeam *de miraculoso Interpretum consensu.* 4. Josephum *Cellularum mentionem de industria non suppressisse, non verum esse quod contendit* Jo. Gregorius, *solere illum librorum sacrorum miracula omittere vel extenuare.* Gregorii *hallucinatio de miraculo Nebuchadnezari à* Josepho *exposito.* 5. *Scriptores veteres qui Cellulas* LXXII. *agnoscunt.* 3. *Alios agnoscere Cellulas non* LXXII. *sed tantum* XXXVI. *in quibus per paria Seniores Versioni incubuerint.* Epiphanium *vulgo perperam citari pro*

SYLLABUS CAPITUM.

Cellulis LXXII. 8. Philoni *ignotum fuiſſe commentum de Cellulis variis.* 9. *Necnon* Siracidæ. 10. *Quam prona fuerit gens Judaica in iſtiuſmodi figmenta. Ejuſdemmodi fabulæ de Paraphraſibus Chaldaicis.* 11. Heinſii *conjectura de origine iſtius fabulæ improbata.* 12. *Figmentum conſimile apud Grammaticos Græcos de* Homeri *Correctoribus ſub* Piſiſtrato *in Cellulis diverſis ſeparatis ex Cod. MS.* 13. *Hodiernos Alexandriæ cives Cellulas* LXXII. *oſtentare non in inſula Pharo, ſed in ipſa Urbe.* 14. Armii *cujuſdam traditiuncula de* LXX. *Inti. in carcerem conjectis, quia à ſe invicem ſeparati non conſonuerint.* 15. Comeſtoris & Vincentii *error de* B. Hieronymi *ſententia.* 16. *Fabulas de Interpretum prophetico afflatu, & de Cellulis diverſis, ab eo rejectas fuiſſe.* 6. *Item à* Photio *Patr. aliiſque veterum.* 17. If. Voſſii *inepta cavillatio.* 18. pag. 136.

Cap. 7. *Quæritur utrum totum V. T. an tantum* Pentateuchus *ab Interpretibus* LXX. *dictis tranſlatus fuerit.* Pentateuchum *ſolum ab illis tranſlatum fuiſſe evincitur teſtimoniis ipſius* Pſeudo-Ariſteæ. §. 2. Joſephi. 3. Philonis. 4. Ariſtobuli. 5. *Rabbinorum antiquorum.* 6. 7. *Quibus accedere* B. Hieronymum *aliosque veterum.* 9. Lex *pro toto T. V. nonnunquam poni, ut* Evangelium *pro toto T. N. id vero apud Judæos veteres inſolitum fuiſſe. Eorum diviſio Scripturæ vet. in* Legem, Prophetas & Hagiographa. §. 2. *Loca* 13. *quæ fingunt Rabbini ab Interpretibus immutata fuiſſe.* 6. *Chriſtianos qui crediderunt totum V. T. tranſlatum fuiſſe, facillime decipi potuiſſe.* 8. Pentateuchus *ſolus Ptolemæorum priorum temporibus in Synagogis legi ſolitus.* 10. *Ab aliis libris Scripturæ ſeparatim haberi conſuevit.* 11. *Nonnullos credidiſſe multos alios libros præter* Canonicos *à* LXX. *fuiſſe converſos.* 12. pag. 159.

Cap. 8. *Librum* Joſhuæ *tranſlatum fuiſſe poſt mortem* Ptolemæi Lagi, *demonſtratur ex voce γαυσὸς; quam oſtenditur in linguam Græcam non receptam fuiſſe niſi aliquot annis poſt illius mortem.* Gæſum *fuiſſe* Gallorum *jaculum.* §. 2. 3. *Eos qui* Ibericum *faciunt, non adverſari illis qui* Gallicum *fuiſſe perhibent.* Gallos *quoque apud veteres* Iberas *dictos fuiſſe.* 4. Gallorum *in Græciam & Aſiam irruptiones contigiſſe poſt* Ptolemæi Lagi *mortem.* 5. Polyænum, *qui meminit* Gallorum *in Græcia ſive Aſia militantium temporibus* Antigoni & Eumenis *ſucceſſorum Alexandri M. confundere* Antigonum Primum *cum* Antigono Gonatâ, & Eumenem *illum cum* Eumene *Bithyniæ rege.* 6. Bochartı *error.* 7. pag. 178.

Cap. 9. *Quo tempore libri reliqui præter* Pentateuchum *converſi fuerint. Libros* Propheticos, *cum* Eſthera *& aliquibus aliis, verſos fuiſſe ſub* Ptol. Philometore. *Qua occaſione.* §. 1. Jeſum F. Sirach, *Eccleſiaſtici Interpretem, qui meminit Verſionis Græcæ librorum* Propheticorum *&c. non vixiſſe ſub* Ptol. Euergete *ſeniore,* Philadelphi F. *ut vulgo creditur, ſed ſub* Euergete *poſteriore,* Philometoris *ſucceſſore.* 4. *Librum* Judicum *videri tranſlatum fuiſſe poſt Chriſti &* Philonis *tempora.* 5. *Verſionem* Jobi *eoſdem non habuiſſe auctores cum librorum cæterorum tranſlationibus, argumento peculiari oſtenditur.* 6. *Interpretationem* Joſhuæ *vix factam fuiſſe niſi poſt regnum* Ptol. Euergetæ *junioris.* 7. Franc. Junii, Uſſerii, Lightfooti, *aliorumque recentiorum, ſententiæ rejectæ.* 10. 11. 12. 14. Voſſius *refutatus.* 13. pag. 188.

Cap. 10. *Ab eiſdem Interpretibus, conjunctis ſtudiis, non factam fuiſſe Verſionem, ſed Librorum diverſorum, & partium etiam diverſarum ejuſdem libri, diverſos fuiſſe Interpretes; nec judicio unquam reliquorum ſubmiſſas fuiſſe ſingulorum Interpretum Verſiones; demonſtratur ex diverſa & proſſus contraria in quampluribus locis interpretandi ratione. Hoc verum eſſe non ſolum de libris cæteris, ſed etiam de ipſis* Moſaicis. pag. 201.

LIB. III.

Hiſt. Auctoritatis Textuum Originalium Verſionumque Græc. & Lat. Vulg.

PARS I.

De Opinionibus & praxi Judæorum, Scriptorum ſacrorum Teſt. Novi, & Eccleſiæ Græcæ.

Cap. 1. *De opinionibus & praxi Judæorum. Traditionem de Jejunio Hieroſolymis inſtituto ob Legem Græce converſam, fabuloſam eſſe, contra* Scaligerum. 2. *Apud* Hieroſolymitanos *Scripturarum maxime* Hebraicarum *viguiſſe uſum.* Joſephum *non fuiſſe Hebraice ignarum, ſed textum Heb. potiſſimum ſecutum fuiſſe, contra* Bochartum. *&c.* 2. Helleniſtas *Verſionem* Græcam *in Synagogis lectitaſſe, contra* Lightfootum. Philo Judæus *an linguæ Heb. expers.* Scaligeri *error de Judæis* Ignikin. Salmaſii *de* Helleniſtis *errores varii. Item* Croii. Moynæi *hallucinatio.* 3. *Judæi quando primum Verſionem Græcam tanquam erroneam damnare cœperint.* 4. *&c.* Aquilæ *Verſio à Judæis maxime recepta. De duarum ſive Traditionibus* Miſnicis. 5. Simonii *ſententia improbata.* 6. *necnon* Voſſii. 7. *Judæorum recentiorum de Verſione Græca & Lat. Vulg. ſententiæ.* 8. pag. 218.

Cap. 2. *Utrum Apoſtoli & Evangeliſtæ textum Heb. an Græcam Verſionem potiſſimam ſint ſecuti. Agnoſcitur & oſtenditur eos nonnunquam ſequi Verſionem Græcam etiam ab Hebræo deflectentem.* 35. *&c. De Cainane juniore.* 61. *Sed alia multa loca, in quibus ab Hebræo diſceſſiſſe creduntur, Hebræo revera ſaltem ſenſu conſonare oſtenditur.* 37. *&c. Et alia non pauca proferuntur teſtimonia, in quibus, non Græcam Verſionem, ſed Hebræum ipſum ſecuti ſunt.* 2. *&c.* B. Hieronymi *hac de re inconſtantia.* 34. 37. *Loca in quibus juxta* Capellum *Scriptores Novi Teſt. Verſionem etiam errantem ſequuntur, ad examen revocata.* 70. *&c. Pſalmos* 1. *&* 2. *apud Hebræos veteres pro uno habitos fuiſſe.* 33. *De Pſalterii quintuplici diviſione.* 56. *Opinio* Danæi *&c.* 81. pag. 243.

Cap. 3. *De Scriptoribus Apoſtolicis, aliiſque trium primorum ſeculorum, qui Græce ſcripſerunt, uſque ad* Origenem, *viz.* S. Barnaba, Clemente Romano, Ignatio, Juſtino M. Irenæo, Theophilo Antiocheno, Clemente Alexandrino, Hippolyto, & J. Africano; *utrum Textum* Hebraicum, *an* Græcam *Interpretationem prætulerint.* Theodotionis *Verſio* Danielis *ab Eccleſia recepta ac uſurpata, rejecta* LXX. §. 8. Ebionæorum *Sectam ſecutam fuiſſe* Theodotionis & Aquilæ *Verſiones.* §. 9. pag. 277.

Cap. 4. Origenem, *quamvis alicubi de Græca Verſione ſæventius loquitur, textum tamen* Hebraicum *prætuliſſe, indiciis multis oſtenditur. De* Obelorum & Aſteriſcorum, *quibus Codices Græcos notavit, ratione.* pag. 285.

Cap. 5. *Origenis Hexapla quanti fecerit Eccleſia. Editio ejus ex Hebræo juxta Theodotionem correcta ſub aſteriſcorum obeliſcorumque notulis,* Pamphilo *Martyri, & Eccleſiæ, quam grata acceptaque.* Lucianum *Martyrem &* Heſychium, *Verſionem* LXX *viralem ex Hebræo emendaſſe. Eorum editiones quanto in pretio habitæ.* pag. 301.

Cap. 6. Euſebium Cæſarienſem *multis in locis codicem* Hebraicum *aliorumque Interpretum Verſiones* LXX *virali præferre. Errare eos, qui illum pro divina* LXX. *Interpretum inſpiratione teſtem adducunt.* pag. 304.

Cap. 7. *Scriptores alii ſeculi* IV. Athanaſius *Epiſcopus Alexandrinus,* Euſebius Emiſenus, Chalcidius, Theodorus *Heracleota,* Cyrillus *Hieroſolymitanus,* Epiphanius *Cyprius,* Baſilius *Cæſarienſis,* Gregorius *Nyſſenus,* Apollinarius *Laodicenus,* Didymus, Diodorus *Tarſenſis,* Joannes Chryſoſtomus, Theodorus *Antiochenus Mopſueſtiæ Epiſcopus,*

scopus, Polychronius, *Apamensis*, Eudoxius Philosophus, Severianus *Gabalensis*, Sophronius. *Pars Hieronymiana Translationis ex Hebræo facta, & Sophronio Græca reddita.* pag. 399.

Cap. 8. *Scriptores Sæculi V.* Cyrillus *Alexandrinus*, Theodoretus *Cyrensis*, Joannes *Constantinopolitanus*, Philostorgius, Gennadius *Constantinopolitanus*, Olympiodorus. pag. 326.

Cap. 9. *Scriptores Sæculi VI.* Severus *Patr. Antiochenus*, Procopius Gazæus, Justinianus *Imp.* Anastasius Sinaita *Patr. Antioch.* Joannes Philoponus, Hesychius *Hieros.* pag. 332.

Cap. 10. *Scriptores Sæculorum sequentium.* Nicephorus *Patr. Constant.* G. Syncellus. Photius *Patr.* Nicetas *Heracliensis*, Theophylactus, Euthymius. Suidas. Jo. Tzetzes. Nicephorus Callistus. Scholiastæ. *Scriptorum exemplaria quædam ab Hæreticis corrupta.* pag. 337.

PARS II.

Latinorum Patrum Scriptorumque Judicia.

Cap. 1. *De Veteri Versione Latina, Itala dicta.* 1. Tertulliani, Cypriani, Victorini, Lactantii, Hilarii Pictav. Philastrii, Ambrosii, Hilarii Diaconi, *de Textus Originalis Versionumque auctoritate sententiæ.* pag. 345.

Cap. 2. B. Hieronymus *in Scripturis corrigendis versandisque quid præstiterit. De illius emendatibus Versionis Latinæ N. T.* 3. *De Psalterio* Romano, *ab eo correcto*, Gallicano, *ab eo à Græca tertia ejus supplementis ex versu Heb.* 3. *De illius Versione seu correctione totius Testamenti Vet. à Græco.* 4. *De totius Versione ex Hebræo.* 5. *De illius in lingua Heb. Præceptoribus.* 6. *Eum fatuisse in Versione sua aliquoties erravisse; eamque ipsa sæpe in Versione ejus hodiernos extare.* 7. *Errare eos qui dicunt illum in linguam* Dalmaticam *Scripturas vertisse.* 8. *De Colis & Commatibus ab eo primum in Scripturis Latinorum usitatis.* 9. pag. 350.

Cap. 3. *Hieronymum Textum Hebraicum Versioni Græcæ longe præstulisse. Quem ab censum notam candidis ex Hebræo Versionem.* 1. *Eum fabulam de LXX. Cellulis & Interpretum divino afflatu rejecisse. Errare eos qui dicunt illum in scriptis posterioribus eam asserere.* 2. *Eum* LXX. *Interpretes* ERRORIS *sæpe arguere. Omnia eorum vitia. Hieronymo displicuisse. Versionem Græcam non modo Judæum, Judæos Præceptores sibi assumsisse, verum etiam errare.* 3. *Illum in iis ipsis secisse, ubi, sanctorum Versioni Græcæ assultibus eadem, negat se unquam contra eam locutum fuisse; Hebræo Textui eam postponere.* 4. *Eum non modo Apologeticum contra Rufinum scripsisse, sed etiam in scriptis posterioris Textui Hebræo adhærere, & Versionem Græcam erroris insimulare.* 5. *Opuscula illa, in quibus loquitur de Scriptoris à Judæis corruptis, scripta fuisse ante illa in quibus negat Judæos id unquam fecisse.* 6. pag. 363.

Cap. 4. *Hieronymi nequam ex Hebræo Versionem non fuisse à Damaso P. Ecclesiæ commendatam.* 1. *Psalteria* Romanum & Gallicanum *à quibus Ecclesiis recepta.* 2. *De Hieronymi Obtrectatoribus.* 4. 15. *Quinam illum ad Versionem novam ex Hebr. aggrediendam hortati sint.* 5. &c. *Rufinus quid senserit de illius nova translatione.* 16. *Quid Augustinus. Hunc textum Originalem Versionibus cunctis præstitisse.* 17. *Calumnias Hieronymo exortas, & Julii Hilarionis, Sulpicii Severi, Helvidii, opiniones.* 18. 19. 20. pag. 381.

Cap. 5. *Scriptores Sæculi V.* Jo. Cassianus, Prosper Aquitanus, Eucherius Lugdunensis, Arnobius junior, Vincentius Lirinensis, Cœlius Sedulius, Claudianus Mamertus, Pastor Rhœtensis, Salonius, Marius Mercator, Cerealis Castulensis, Victor Vitensis, Eucherius, Salvianus. *de Textu Originali & Versione Hieronymiana quid senserint. Quinam inter eos illa usi sint in Operibus suis, quinam non.* pag. 397.

Cap. 6. *Scriptores Sæculi VII.* Isidorus Hispalensis, Ildefonsus Toletanus, Braulio Cæsaraugustanus, Julianus, Julius Cognitus, Quirinus, Virgilius Papa, Pelagius I. Concilium Hispalense II. Concilium Hispalense III. Pelagius II. Gregorius M. Leander & Isidorus Hispalenses. pag. 399.

Cap. 7. *Scriptores Sæculi VII.* Concilium Hispal. II. Concilium Tolet. IV. & VIII. Zacharias Papa. Martinus I. Agatho. Idelphonsus & Julianus Toletani. pag. 402.

Cap. 8. *Scriptores Sæculi VIII.* Beda, Alcuinus, Carolus M. Hadrianus I. *Quid præstiterint Alcuinus & Carolus M. in Bibliis corrigendis.* p. 406.

Cap. 9. *Scriptores Sæculorum IX. & X.* Ingelrandus, Claudius Taurinensis, Agobardus, Sedulius Hibernus, Rabanus Maurus, Walafridus Strabo, Hincmarus, Remigius, Ado Viennensis, Rotmigus, Isidorus Mercator. pag. 414.

Cap. 10. *Scriptores Sæculorum XI. & XII.* Martinus Scotus, Lanfrancus, Anselmus, Ivo, Hugo, Sigebertus, Guibertus, Hugo de Fleury, Nicolaus Card. Cusanus, Stephanus Tornacensis, Jus Canonicum, Rodulphus Niger, Innocentius III. P. Joannes Cornubiensis, Stephanus Archiepiscopus Cantuariensis, Nicolaus Lyranus & Stephanus Abbas. pag. 418.

Cap. 11. *Scriptores Sæculorum XIII. & XIV.* Robertus Grostheed, Rogerus Bacon, Raymundus Lullius, Hugo Cardinalis, Thomas Aquinas, Raymundus Martini, Porchetus, Nicolaus Lyranus, Richardus Rufus, Guil. Brito, Ricardus Armachanus, Henricus de Hassia, Glossæ Decretal. *De Exemplari Parisiensi.* §. 3. pag. 429.

Cap. 12. *Scriptores Sæculorum XV. & XVI. usque ad Religionem reformatam captam.* Cardinalis Oxon. Paulus Bargensis, Abulensis, Card. Ebor. Marsilius Lyponanensis, Andreas Bilius, Jannotius Manettus, Laur. Valla, Nicolaus Card. Bessarion Card. Pius II. P. Augustinus Dathus, Antonius de Montepulciano, Dionysius Carthusianus, Jacobus de Valentia, Marsilius Ficinus, Baptista Mantuanus, Angelus Politianus, Jul. Picus Mirandula, Jo. Wesselus, Rud. Agricola, Jo. Crestonus, Jo. Regiomontanus, Jo. Reuchlinus, Conradus Pellicanus, Jo. Quonus, Jac. Magdalius, G. Sinderus, Jac. Faber, D. Rivenatus, Paulus Middelburgensis, Erasmus, Christ. Fischerus, Conradus Pentingerus, Leo X. P. Thomas Morus, Martinus Dorpius, Billibaldus Pirkheimerus, Felix Pratensis, Ximenius Card. Augustinus Justinianus, Petrus Galatinus, Jo. Bapt. Pius. *De origine & progressu studii linguæ Hebr.* 4. &c. 27. &c. 35. *Chronologia circa* LXX. *sensi.* 36. *De primis editionibus Bibliorum Hebr.* 37. &c. *Erasmi Tesk. Novum Græcum nostrum illi quem excepimus, quam alii intulerint.* 40. &c. *De Bibliis Complutensibus.* 52. pag. 458.

Cap. 13. *Scriptores ann.* 1517. *quo cœpit ista Religionis Reformatio, usque ad Concilium* Tridentinum: Rob. Wakfeldus, Jo. Fisherus Roffensis, Rich. Pacæus, *Universitates* Oxon. & Cantab. Rob. Shirwodius, Ed. Leeus, Pet. Mosellanus, Jac. Latomus, Jac. Lopes Stunica, Alfius Antonius Nebrissensis, Lud. Vives, Petrus Sutor, Sanctes Pagninus, Hadrianus VI. & Clemens VII. Papæ, Franciscus Picus Mirandola, Cajetanus Card. Seruchius Eugubinus, Albertus Pius, Franc. Titelmannus, Ant. Broccolus, Jo. Campensis, Jo. Genesius Sepulveda, Jo. Driedo, Fr. Georgius, L. Georg. Gyraldus, Dr. Floridus Sabinus, Ger. Welbutius, Isidorus Clarius, Jo. Cochlæus, Marcellus Card. Pl. Vatablus, Rob. Stephanus. *Dissidia Pontificii sæc. 16to. quem ignem Scripturarum. 1. De Origine studii linguæ Hebr. in Anglia.* 3. &c. *Novus Versio ex Hebræo, opera & studiorum & Christianorum, à Clemente VII. Papa incepta.* 81. p. 464.

Cap. 14. *De Concilii Tridentini Decretis, & Disceptationibus*

SYLLABUS CAPITUM.

Supplendis super Elia Veteroni, & Pomiscellio Rom. Bibliis corrigendis quæ præstanda fuerit post Decretum Trident. Editionem Sixti V. & Clementis VIII. diversa de ea agendi ratio. Congregationis Cardinalium de mente Concilii Decretorio. pag. 488.

Cap. 15. *Post Decretum Tridentinum, quæ a variis Pontificibus, præsertim in Hispania, de Textus Heb. & Græcorum cum Vulg. collatione. Quidnam sit Versionem Vulg. Bibliis Originalibus præferre. Eadem comprobata non illud esse Decretum Textibus Origin. favere. Mentes in Vulgata urgere Antiquis Interpretis agnitæ. Opinio Aldi Manut. Vatic. Jac. Lanoei, Dom. Soti, Ad. Salmeron, Rod. Bail, Pet. Poterii, Hier. Oleastri, H. Leviræ, Gi. Wicelii, Mich. Medinæ, Gab. Hadleri, Jo. Bodedicti, Dion. Villavicentini, Sixti Senensis, Ariæ Montani, Gor. Becani, Jud. Ravestyn, Andr. Masii, Nic. Zanduci, Devanientium, Gilb. Genebrardi, Did. Phyliæ, Andr. Cosmeli, Vict. Bigerii, Jac. Pilgeri, Jac. Rugerii, Dom. Lamelæ, Bucri de Medina, Marci Marini, Jo. Maldonati, Rob. Bellarmini, Baronii, Pet. Pinucci, Fr. Feliberti, Jos. de Costa, Abd. Pofeevini, Pet. Lespei, Alph. Mendozæ, Chr. Barocrobosco, Jo. Mariani, Gab. Legionensis, Nic. Serarii, Pet. de Valentia, Phil. Gamachæi, Th. Malvendæ, Gul. Estii, Fred. Effalandi, Mat. Raderi, Ger. Lansselii, Ant. Contzen, Lucæ Wadelhgi, Mart. Cuellii, Leon. Marii, Sim. de Muis, Val. Flavigni, Laur. Pozeri, Jo. D'Espines, Jos. de Vosmediano, Jo. de la Haye, Pet. Dan. Huetii, Card. Pallavicini, Nat. Alexandri, Ric. Simonii, Pauli Pezronii, Mich. Le-Quieni, Martianay, Du Pin, Episcopi Meldensis, Pauli V. §. 6. &c. ad 77. De sententia Guil. Lindani, Melch. Cani, Alph. Salmeronis, Th. Stapletoni, Hect. Pinti, Pauli Grillandi, Hier. de la Rua, Greg. de Valentia, Jo. Lorini, Jac. Gordoni, Hunlæi, Lud. Turriani, Dom. Garciæ, Jac. Gretseri, Jo. Azorii, Lud. Tenæi, Fr. Suarezii, Jac. Bonfrerii, Jac. Tirini, Jo. Morini. §. 78. ad 96. Mortuum ipsum, Textum Heb. Versioni Lat. revulsa protulisse 96. Regulæ Jesuitarum quid hac de re statuerint. 98. Biblia Heb. a Pontificiis depravata. 99. Sinceritatis a Missionariis pretensa Biblia juxta Græcam Versionem. 100. Pontificiorum sententiæ variæ de Auctore Latinæ Vulg. 101. Eorum effugia, qui divino afflatu factam fuisse credunt. 102. In ea emendanda quid præstiterit Nic. Zegerus. 10. Quid Lovanienses & Henricus 27. Quid Lucas Brugensis, 31.* pag. 509.

Cap. 16. *Inter Theologos Reformatæ, quinam rumores de Versione Vulg. Lat. & Græce loquentium. 2. De sententia Lutheri. 3. Zuinglii. 4. Andr. Capelli, deque ejus Critica Sacra. 6. Punctorum Vocalium Hebr. antiquitatem quidam Præstantes negent, quidnam asserendum. Historia istius Controversiæ.* 8. pag. 553.

Addenda pauca.

Pag. 242. l. 16. post *doctus Hieronymus*, adde: Et a Scriptoribus Pontificiis pro Versione Vulg. produci solet illius auctoritas: sed frustra quidem. Languam enim Latinam non intellexit Levita, sed tantum de paucis quibusdam Germanice ubi ex Latina Versione redditis judicium tulit. Audiatur ipse *Cocleus*, quem omnes hac de re clausa, sed aliquibus fabulæ celatis, in libello de Novis ex Hebr. Translat. *Dum ego Romæ agerem, & in Heb. rudimentis qualibuscunque vacarem præceptore Helia Judæo Germanico, dicebat mihi, si quis Latinæ ejus prælum illaturus esset, vellet me adjutare; (ipse enim linguæ Lat. ignarus erat) Hieronymi interpretationem (quam ego unus legendum conferebam cum ex Hebræo Germanica interpretatione) contra omnes illius impugnatores, sive Judæos essent, sive Christiani, ex Hebræo sic defendere, ut a nullo posset impugnari videri posset.*

p. 366. l. 47. post nusquam, adde: Contendit vero *Glassius*, Apostolum scripsisse ex Psal. 97. 7. ubi Heb. habet: *adorate eum omnes Elohim*; LXX. προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ & Apostoli verba in librum Deut. fuisse intrusa.

p. 394. l. 22. Post *Scriptum*, adde: Versionem tamen *Hieronymo* sequitur ipse *Rossius* in Explanatione Prophetarum Minorum, sicut res ipsa loquitur, & ipse monet in Præfatione: *Ordinem nostri operis ut scitis agnoscere & quam sim Editionem sequutus, & quo præsidio considerato munus hoc difficillimæ Explanationis assumpserim, ut & ipse de eorum numero, est quos cura lectionis exercet, haud de nihilo me fecisse cognoscas, ut ipsam POSTREMAM EDITIONEM, QUÆ SECUNDUM HEBRÆUM APPELLATUR, eligerem. Quandoquidem in prioribus Editionibus elocutionis vitiosa frequenter sensum vel doctrinæ vel narrationis diruperit, ut divinationi magis quam conditione opus esse videretur. Postrema autem ista Translatio, etsi non multum ipsi conferat præsidii adjecit, tamen dictionem integritate illo, qua dixi, interpretum sensum damna frequenter evitat &c.*

ARITHÆ

ARISTEÆ HISTORIA LXX. INTERPRETUM.

ΑΡΙΣΤΕΑΣ ΦΙΛΟΚΡΑΤΕΙ.

ΑΞΙΟΛΟΓΟΥ διηγήσεως, ὦ Φιλόκρατες, τὴν γενηθεῖσαν ἡμῖν ἐντυχίας πρὸς Ελεάζαρον τὸν τῶν Ιουδαίων ἀρχιερέα συνεστιάθημεν, διὸ τὸ σὲ πολλοῦ ποιεῖσθαι, παρ' ἕκαστα ὑπομιμνήσκων, συναπῆσαι τὴν ὧν ἀπεστάλημεν, καὶ διὰ τί πεπείραμαι σαφῶς ἐκθέσθαι σοὶ, κατειληφὼς ἣν ἔχεις φιλομαθῆ διάθεσιν, ὅπερ μέγιστόν ἐστιν ἀνθρώπῳ, προσμανθάνειν ἀεί τι, καὶ προσλαμβάνειν, ἤτοι τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορίας, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα πεπειραμένων. οὕτω γὰρ καταστολάζεται ψυχῆς καθαρὰ διάθεσις, ἀναλαβεῖσα τὰ κάλλιστα· καὶ πρὸς τὸ πάντων κυριώτατον γενεσιάρχα, τὴν εὐσέβειαν, ἀπλανεῖ κεχρημένη κανόνι, διοικεῖ τὴν προαίρεσιν.

Ἐχοντες ἡμεῖς πρὸς τὸ προέργως τὰ θεῖα κατανοεῖν, ἑαυτοὺς ἐπεδώκαμεν εἰς τὴν προειρημένον ἄνδρα περισβεῖαν, καλοκαγαθίᾳ καὶ δόξῃ προτετιμημένον, ὑπό τε τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων· καὶ κατεκτημένον μεγίστην ὠφέλειαν τοῖς σὺν ἑαυτῷ, καὶ τοῖς κατὰ τὰς ἄλλας τόπους πολίταις, πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ θείου νόμου· διὰ τὸ γεγράφθαι παρ' αὐτοῖς ἐν διφθέραις ἑβραϊκοῖς χαράγμασιν. ἦν δὴ καὶ ἐπισπεύσαμεν ἡμεῖς ποιεῖσθαι, λαβόντες καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα περὶ τῶν μετοικισθέντων εἰς Αἴγυπτον ὑπὸ τῆς Ιουδαίας ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως, πρώτως κεκτημένου τὴν τε πόλιν, καὶ τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον περιληφότος.

Ἀξιόν ἐστι καὶ ταῦτά σοι δηλῶσαι· πέπεισμαι γὰρ, σὲ μᾶλλον ἔχοντα προσκλησιν πρὸς τὴν σεμνότητα, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων διάθεσιν, τῶν κατὰ τὴν σεμνὴν νομοθεσίαν διεξαγόντων, περὶ ὧν προαιρούμεθα· δηλοῦντες μὴ ὥστε ἀκούσασθαι, προσφόρως παρεσκευασμένον ἐκ τῆς νήσου πρὸς ἡμᾶς, καὶ βουλόμενον ὑπακοῦσαι ἅσα πρὸς διασκευὴν ψυχῆς ὑπάρχει. καὶ πρότερον ἢ διεπεμψάμην σοὶ, περὶ ὧν ἐνόμιζον ἀξιομνημονεύτων

ARISTEAS PHILOCRATI.

CUM, ô Philocrates, noſtra ad Eleazarum ſummum Judæorum Sacerdotem profectio, & quæ apud ipſum agenda erant, memoratu ſint digna, tuque magni hoc feceris, quia contigiſſet me præſentem ſigillatim quæque cognoſcere: ego dedi operam, ut de quibus & ob quam cauſam miſſi fuiſſemus, plane exponerem tibi, qui ſemper ſano animi tui judicio & propoſito addiſcere & aſſumere aliquid ſtudes, vel ex hiſtoriis, vel ex negotiis & rebus ipſis vitæ. Ita enim informatur animus ad purum habitum, cum colligit optima, & in pietatem, rem omnium præſtantiſſimam intentus, ea ut regula minime fallaci utitur in conſiliis & actionibus ſuis gubernandis.

Cum ergo eſſem animo prono ad res divinas accuratius cognoſcendas, obtuli me legatum ad virum modo nominatum, virtute & fama præ aliis celebrem, & apud ſuos cives & apud alios homines, quique apud ſe haberet rem valde utilem ſuis & aliarum terrarum civibus, quæ faceret ad interpretationem legis divinæ: propterea quod illa Hebraicis literis perſcripta in membranis, apud ipſos Judæos extaret. Atque hanc quidem legationem ſtudioſe obivimus, ita ut inde acciperemus occaſionem agendi cum rege de illis, qui ex Judæa in Ægyptum traducti erant a patre regis, qui primum & civitate potitus eſt, & Ægyptum occupavit.

Sunt quidem & hæc digna quæ tibi exponam, licet perſuaſum habeam te magis invitare nos ad gravitatem & mores exponendos illorum hominum, qui ſecundum ſanctas degunt leges: id quod eſt præcipue inſtituti noſtri, ita tibi exponere, ut rem totam cognoſcas: quoniam nuper ex inſula ideo veniſti ad nos ut ſcires omnia quæ eſſent utilia ad informationem animi. Miſi autem & ante ad te illorum, quæ putarem ſcitu di-

μονεύτων εἶναι τὴν ἀναγραφήν· ἣν μεταλάβομεν ἀφ' ἑτέρου παρὰ τὸν λογιωτάτου Αἰγύπτου, λογιωτάτων ἀρχιερέων ἀφ' ἑτέρου γένους τῶν Ἰουδαίων. Φιλομαθῶς γὰρ ἔχοντί σοι περὶ τῶν δυναμένων ὠφελῆσαι διάνοιαν δέον μεταδιδόναι, μάλιστα μὲν πᾶσι τοῖς ὁμοίοις, πολλῷ δὲ μᾶλλον γνησίαν ἔχοντί σοι τὴν αἵρεσιν, οὐ μόνον κατὰ τὸ συγγενὲς ἀδελφῶν καθεστῶτι τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ τῇ πρὸς τὸ καλὸν ὁρμῇ τὸν αὐτὸν ὄντα ἡμῖν. χρυσὸν γὰρ χάλκος, ἢ κατασκευή τις ἄλλη τῶν τετιμημένων ἀφ' ἑαυτοῖς τοῖς κενοδόξοις, ὠφέλειαν οὐκ ἔχει τὴν αὐτὴν, ὅσην ἡ παιδείας ἀγωγὴ, καὶ ἡ περὶ τούτων φροντίς. ἵνα δὲ μὴ περὶ τῶν προλεγομένων μηκυνόντες ἀδόλεχόν τι ποιῶμεν, ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς διηγήσεως ἐπανήξομεν.

Καταστὰς ἐπὶ τῆς τοῦ βασιλέως βιβλιοθήκης Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ἐχρημάτιζε πολλὰ διάφορα, πρὸς τὸ συναγαγεῖν, εἰ δυνατὸν, ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην βιβλία· καὶ ποιούμενος ἀγορασμοὺς καὶ μεταγραφὰς, ἐπὶ τέλος ἤγαγεν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, τὴν τοῦ βασιλέως πρόθεσιν. παρόντων δέ μου ἐρωτηθεὶς, πόσαι τινὲς μυριάδες τυγχάνουσι βιβλίων; εἶπεν, ὑπὲρ τὰς διακοσι, βασιλεῦ. σπεύδω δὲ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ πληρωθῆναι πεντήκοντα μυριάδας τὰ λοιπά. προσαγγέλλεται δέ μοι, καὶ τῶν Ἰουδαίων νόμιμα μεταγραφῆς ἄξια, καὶ τοῦ ἐμοῦ σοι βιβλιοθήκης εἶναι. τί τὸ κωλύον οὖν, εἶπεν, ἐστὶ, καὶ ταῦτα ποιῆσαι; πάντα γὰρ ὑποτέτακταί σοι τὰ πρὸς τὴν χρείαν. ὁ δὲ Δημήτριος εἶπεν· ἑρμηνείας προσδεῖται. χαρακτῆρσι γὰρ ἰδίοις καὶ τὴν Ἰουδαίαν χρῶνται, καθάπερ Αἰγύπτιοι τῇ τῶν γραμμάτων θέσει, καὶ τὸ μὲν φωνὴν ἰδίαν ἔχουσιν· ὑπολαμβάνουσι Συριακὴν χρῆσθαι· τὸ δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ἑτέρου τρόπου. Μεταλαβὼν δὲ ἔκασα ὁ βασιλεὺς, εἶπε, γραφῆναι πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων, ὅπως τὰ προειρημένα τελείωσιν λάβωσι.

Νομίσας δὲ ἐγὼ καιρὸν εἶναι, περὶ ὧν πολλάκις ἠξίωκεν Σωσίβιόν τε τὸν Ταραντῖνον, καὶ Ἀνδρέαν, τοὺς δορυφοροφύλακας, περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν μετηγμένων ἐκ τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως. ἐκεῖνος γὰρ ἐπελθὼν τὰ κατὰ κοίλην Συρίαν καὶ Φοινίκην ἅπαντα, συγχεόμενος εὐημερίᾳ μὴ ἀνδρείας, τοὺς μὲν μετῴκισεν, τοὺς δὲ ἠχμαλώτισε, φόβῳ ἅπαντα ὑποχείρια ποιούμενος. ἐν ὅσῳ καὶ πρὸς δέκα μυριάδας ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων χώρας εἰς Αἴγυπτον μετήγαγεν· ἀφ' ὧν ὠστεὶ τρεῖς μυριάδας καθωπλίσας ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν, εἰς τὴν χώραν κατῴκισεν ἐν τοῖς φρουρίοις. ἤδη μὲν καὶ πρότερον ἱκανῶν εἰσεληλυθότων σὺν τῷ Πέρσῃ, καὶ πρὸ τούτων ἑτέρων συμμαχιῶν ἐξαπεσταλμένων πρὸς τὸν τῶν Αἰθιόπων βασιλέα μάχεσθαι σὺν Ψαμμητίχῳ· ἀλλὰ οὐ τοσοῦτοι πλήθει παρεγενήθησαν, ὅσους Πτολεμαῖος ὁ τοῦ Λαγου μετήγαγε.

Καθὼς

gna, commentarios, quos conſecuti ſumus in Ægypto literatiſſima ab eruditiſſimis inter Judæos ſacerdotibus. Cum enim tu magno tenearis ſtudio eorum quæ menti prodeſſe poſſint, æquum eſt talia communicare valde quidem omnibus tui ſimilibus, maxime autem tibi ingenuo, qui non ſolum ſanguine & moribus es frater, ſed etiam par virtutis æſtimator. Neque enim auri gratia, neque decus illarum rerum quæ magni fiunt ab illis qui vana gloria ducuntur, tantum afferunt utilitatis, quantum doctrinæ & eruditionis cultura, & quæ in hæc confertur cura & opera. Sed ne protrahendo præfationem, incidamus in vitium garrulitatis, accedere volumus ad perſequendam commemorationem ſuſceptam.

Demetrius ille Phalereus, cum eſſet præfectus regiæ Bibliothecæ, diligenti ſtudio multa & varia impendit, ad colligendos, ſi quo modo fieri poſſet, omnes in mundo libros: nam & emptionibus & deſcriptionibus librorum à ſe procuratis ſtuduit, quantum in ſe eſſet, regis perficere voluntatem. Ex quo præſentibus nobis interrogatus, quot jam myriades librorum adeſſent, reſpondit: Adſunt, rex, ultra viginti: ſed brevi efficiam, ut reliquis adimpleantur myriades quinquaginta. Nam narratur mihi, Judæorum etiam leges dignas eſſe quæ deſcribantur, & in tuam Bibliothecam ſeponantur. Tum rex: Quid ergo eſt, inquit, quod te prohibet facere hoc? nam tibi omnia quæ ad hujus rei procurationem faciunt, ſunt commiſſa. Ad hæc Demetrius reſpondit: Indigent interpretatione leges illæ. Nam Judæi in ſua regione, perinde ut Ægyptii literarum diſpoſitione, ita illi characteribus propriis utuntur juxta pronunciationem quam própriam habent. Putatur à nonnullis illa eſſe Syriaca, quod non ita eſt: verum eſt ejus alia ratio & forma. Rex his acceptis, dixit ſe ſcripturum ad ſummum Judæorum ſacerdotem, ut quæ expoſita eſſent, perficerentur.

Hic ego ſum ratus adeſſe tempus agendi illa, de quibus ſæpe ante Soſibium Tarentinum & Andream, primores regis cuſtodes, allocutus ſueram, ut liberarentur illi, qui à patre regis traducti ex Judæa fuerant. Nam ille adortus partes Cavæ Syriæ & Phœniciæ, cum & viribus præſtaret, & ubique fortunam haberet faventem, alios in colonias traducebat, alios captos abducebat: paſſimque terrore injecto ita ſubegerat omnia, ut ad decem myriades ex Judæa in Ægyptum traduceret: ex quibus circiter tres myriades electos & armis inſtructos viros aſſumpſit in regionem, ut in præſidiis ipſius degerent. Sed ante quoque ſatis multi pervenerant in regionem cum rege Perſarum, & ante hos alii ut auxiliarii miſſi erant ad Pſametychum, quo cum pugnaret adverſus regem Æthiopum: verum illi non tot multitudine erant, quot ſecum adduxerat Ptolemæus ille Lagi filius.

Quemadmodum

Καθὼς δὲ προείπομεν, ἀπιλέξας τοὺς ἀρίστους πᾶσι ἡλικίαις, καὶ ῥώμῃ διαφέροντας, καθώπλισεν, τὸ δὲ λοιπὸν χῦμα πρεσβυτέρων Ϲ νεωτέρων, σὺν ᾗ γυναικῶν, ἔδωκεν εἰς τὴν οἰκετείαν, ἐχ ἅτως τῇ προαιρέσει κατὰ ψυχὴν ἔχων, ὡς καπηλεύτρμβος ὑπὸ τ̃ ϛρατιωτῶν, διὰ ὰς ἐπεπόιητο χρείας ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἀγῶσιν. ἡμεῖς ᾗ ἐπεί τινα παρεύρεσιν εἰς τὴν ἀπόλυσιν αὐτῶν ἀπελάβομεν, καθὼς προδεδήλωτα, τοιούτοις ἐχρησάμεθα λόγοις πρὸς τ̃ βασιλέα.

Μήποτε ἄλογον ἡ, ἐλέγχεσθαι ὑπ' αὐτῶν τ̃ πραγμάτων, ὦ βασιλεῦ, τ̃ γὰ νομοθεσίας κειμένης πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις, ἣν ἡμεῖς οὐ μόνον μεταχεάψαι βουλόμεθα, ἀλλὰ χ̀ διερμηνεῦσαι· τίνα λόγον ἔχομεν πρὸς ἀπολυτλὴν ἐν οἰκετείαις ὑπαρχόντων ἐν τῇ σῇ βασιλείᾳ πλήθῶν ἱκανῶν; ἀλλὰ τελείᾳ καὶ πλουσίᾳ ψυχῇ ἀπόλυσον ϲοῦ σωεχομένους ἐν παλαιοπαθείαις, κατευθυνόντες σου τὴν βασιλείαν τῷ τεθεικότος αὐτοῖς θεοῦ τὸν νόμον, καθὼς προειρήκαμεν. τὸν γὰ πάντων ἐποίησεν καὶ κτίσιν θεὸν ἅπαντες σέβονται, ὃν καὶ πάντες, ἡμεῖς δὲ μάλιϛα, προσονομάζοντες ἑπτάγραμμον ΖΗΝΑ. καὶ διὰ τοῦτο δὴ ϲὸκ ἀνοικείως οἱ πρῶτοι διεσήμαναν, δι' ὃν ζωοποιοῦνται τὰ πάντα, καὶ γίγνεται, τοῦτον ἀπάντων ἡγεῖσθαί τε καὶ κυβερνᾶν. ὑπερφυῶς δὲ σύμπαντας ἀνθρώπους τῇ λαμπρότητι τῆς ψυχῆς, ἀπόλυσιν ποίησαι τῶν ἐνεχομένων ταῖς οἰκετείαις.

Οὐδὲ πολὺν χρόνον διαχὼν, καὶ ἡμῶν κατὰ ψυχὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐχομένων, τὴν διάνοιαν αὐτοῦ κατανοήσασθαι πρὸς τὸ τὰς ἄπαντας ἀπολυθῆναι. κτίσμα γὰ ὂν θεοῦ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ μεταλλοιοῦται χ̀ τρέπεται πάλιν ὑπ' αὐτοῦ. διὸ πολλαχῶς χ̀ ποικίλως ἐπεκαλούμεθ̃ τὸν κυβερνῶντα κατὰ καρδίαν, ἵνα σωαναγκασθῇ, καθὼς ἠξίουν, ἀπελέσαι. μεγάλην γὰ εἶχον ἐλπίδα ἐπὶ σωτηρίας ἀνθρώπων, προτιθέμενος λόγον, ὅτι τὴν ἀπόλειαν ὁ θεὸς ποιήσει τῶν ἀξιωμένων· ὁ γὰ πρὸς δικαιοσύνην χ̀ καλῶν ἔργων ἐπιμέλειαν ἐν ὁσιότητι νομίζουσιν ἄνθρωποι ποιεῖν, καθοδηγεῖ τὰς πράξεις χ̀ τὰς ἐπιβολὰς ὁ κυβερνῶν ἁπάντων θεός.

Ο δὲ ἀναπαύσας, καὶ προσβλέψας ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ, πόσους ὑπολαμβάνεις ἔσεσθαι μυριάδας; ἔφη. παρεσὼς δὲ Ανδρέας ἀπεφήνατο, βραχεῖ πλεῖον μυριάδων δέκα. ὁ δὲ, μικρόν γε εἶπεν, Αριϛέας ἡμᾶς ἀξιοῖ πρᾶγμα. Σωσίβιος δὲ, καὶ τῶν παρόντων τινὲς, τοῦτο εἶπον· Ϲ γὰ ἄξιόν ἐϛι τῆς σῆς μεγαλοψυχίας, ὅπως χαρισθέμενον ἀναδῇ τῷ μείζονι θεῷ, τὴν τούτων ἀπόλυσιν. μείζωος γὰ τιμωμένος ὑπὸ ϗ κρατοῦντος τὰ πάντα, χ̀ δεδοξασμένος ὑπὲρ ϲοῦ προγόνους, εἰ χ̀ μείζονα ποιήσεις χαρισθέντα, καθήκον ἐϛί σοι.

Διαχυθεὶς δὲ εὖ μάλα τῆς ὀψωνίοις, εἶπε προσθῆναι, καὶ σώματος ἑκάσου

νομίζεσθαι

Quemadmodum autem prius diximus, electos præstantissimos, qui & ætate & robore præstarent, armis instruxit: reliquam vero turbam seniorum & juniorum, ac mulierum etiam, concessit militibus in servitutem, non tam sponte & consilio suo, quam exoratus ab illis, ad usus & necessaria in belli rebus ministeria. Nos ergo postquam nacti essemus quandam ansam ad liberandos eos, talibus usi sumus verbis ad regem.

Vide ne sit absurdum, te (Rex) redargui ex rebus ipsis. Nam cum ad omnes Judæos pertineant leges illæ, quas cupimus non solum describere, sed & interpretari: quam rationem habebimus mittendi ad illos, legatos, dum tam multi Judæorum servituti obnoxii sunt in regno tuo? Quin age, animi voluntate perfecta & generosa libera eos, qui in ærumnis detinentur: præsertim cum idem Deus, qui ipsis legem dedit, te tuumque regnum feliciter gubernet, quemadmodum hoc ego diligenter perpendi. Nam illi Deum omnium inspectorem & creatorem colunt, quem etiam alii omnes homines, & nos in primis: sed nominantes aliter, vocamus ζῆνα: qua & ipsa voce majores non incommode significarunt, eum esse omnium gubernatorem & Dominum, per quem omnia vivificarentur & fierent. Tu ergo, qui omnes homines superas magnificentia & splendore animi, libera eos qui detinentur in servitute.

Nec vero ille ita diu suspensus mansit, cum nos etiam in animo ad Deum preces funderemus, ut mentem ipsius præpararet ad liberandos universos illos. Cum enim genus humanum sit Dei creatura, nimirum id pro voluntate ipsius & transformatur & flectitur. Itaque multis & variis precibus in corde meo invocabam Deum omnia administrantem, ut permoveretur rex ad perficienda illa quæ petieram. Ac conceperam de salute illorum hominum magnam spem, ex hac ratione persuasionis meæ de voluntate Dei ad perficienda vota mea: quia quæ homines constituant in sanctitate animi facere ad justitiæ & bonorum operum industriam & procurationem, ad ea Deus omnia gubernans, actiones & conatus ipsorum feliciter dirigat atque promoveat.

Tum ergo ille erecto capite & hilari vultu me aspexit, & dixit: Quot putas fore myriades! Ibi Andreas, qui prope adstabat, respondit, paulo plus fore quam decem myriades. Tum ille: rem parvam, inquit, à nobis petit Aristeas. Tum Sosibius & nonnulli alii qui aderant, dicebant: At dignum est tua magnanimitate, ut sumptu Deo offeras istorum liberationem, munus animi pii & grati. Nam cum à Deo omnium gubernatore ad maximos sis evectus honores & gloria insignis supra majores tuos: convenit tibi, ut etiam maxima exhibeas munera, ad declarationem gratitudinis tuæ.

Hinc ille sub mensa, cum bene esset exhilaratus convivio, dixit se hoc etiam velle adjicere,

ut pro singulis corporibus, illi qui ea habeant, viginti accipiant drachmas: & hoc de re promulgetur edictum, idque statim fiat, & simul perscripta omnia diligenter annotentur. Ita insigni usus est animi promptitudine, Deo omnia quæ cupiebamus peragente, & impellente ipsum ad redimendos non illos tantum qui cum patris exercitu advenerant, sed illos etiam si qui ante aderant, aut postea in regnum fuerant adducti. Expensas autem referebant factas ultra QUADRINGENTA TALENTA. Ipsius etiam edicti exemplum non incommode, ut puto, est à me separatim expositum. Nam ita regis magnificentia fiet multo splendidior & illustrior ad quam Deus confirmabat & impellebat ipsum, ad hoc ut contingeret salus multis hominum coetibus. Tale autem erat edictum ex mandato regis conscriptum.

Quicunque militantes cum patre nostro in regionibus Syriæ & Phœniciæ, adorti terram Judæam obtinuerunt corpora Judæa, & ea secum perduxerunt huc in civitatem aut regionem, aut etiam aliis vendiderunt: similiter si qui vel ante aderant, vel postea sunt huc adducti ex Judæis, volumus, ut qui eos habent, illico dimittant à se liberos, & accipiant statim pro singulis corporibus drachmas viginti, millies quidem in distributione stipendiorum, alsi vero de mensa regia. Nam arbitramur illos neque ex patris nostri voluntate, neque ut decet & æquum est captos fuisse: sed ex militari impetu & regionem vastatam, & Judæorum in Ægyptum traductionem factam. Nam quod commodi contigit ex auxilio militum regionis, hoc satis magnum fuit: quia vero homines etiam ipsi sunt captivi abducti, hoc est omnino iniquum. Cum ergo constitutum habeamus reddere omnibus hominibus jus suum, & multo magis illis qui sine ratione sunt sub imperio alieno: cumque ubique & in omni negotio eligamus quod rectum fit ratione & justitiæ & pietatis: ideo mandavimus, ut quotquot cuique Judæorum corpora sint obnoxiis servituti, aut quocunque alio modo in regno detineantur nostro, qui habeant illa apud se, pro precio à nobis instituto ea dimittant libera, neque quisquam hic callide aliquam fraudem usurpet. Intra triduum vero post hoc edictum publicatum, omnes proficeantur numerum suorum apud præfectos suæ negotio, & simul statim exhibeant corpora ipsa. Nam ut hæc ita fiorent, in nostra considerata deliberatione invenimus & nobis & negotio ipsi conducere. Qui autem volet aliquem ex contumacibus deferre, ille ius depræhendum jus & potestatem habebit plenam: bona vero talium recipientur in fiscum regium.

Oblato hoc edicto, ut regi placuerat, cum id omnia complecteretur, hoc excepto, ET SI QUI VEL ANTE ADERANT, VEL POSTEA ERANT ADDUCTI EX JUDÆA: hoc rex, ex sua munificentia & magnanimitate adjecit: justitque solutionem, ut quæ multiplex & cumulata esset futura, puriùs

& distribuere inter ministros mandatorum & regios numularios. Atque ita hoc negotium decretum, intra septem dies fuit confirmatum & absolutum, authoritate regia. Summa autem muneris erat ultra SEXCENTA ET SEXAGINTA TALENTA. Nam inulti etiam lactantes pueri, una cum matribus redimebantur. De quo & ipso cum esset ad regem delatum, num & pro illis essent viginti drachmæ pendendæ: Rex hoc etiam facere jussit, cum plene & integre omnia in re decreta perfecte studeret.

His peractis, Demetrium jussit scripto comprehensa sententiam suam offerre, de libris judaicarum describendis. Nam nihil inconsiderate & temere, sed omnia ex mandato & cum magna diligentia administrabantur apud hos reges. Ex quo mihi visum fuit separatim exponere & eorum quæ fuerunt regi exhibita, & epistolarum exemplar: ad hunc, & numerum & apparatum eorum quæ fuerunt dono missa Eleazaro, propterea quod eorum quidque excellebat & magnificentia & arte. Ad hunc autem modum Demetrius sententiam suam regi exposuit.

Quia Rex mandaveris mihi, ut qui deessent Bibliothecæ tuæ libri, eos curarem ad eam complendam comparare: colligi & simul si quid deformatum reperiam, illos ad modum convenientem reformare: laboremus non segnem in hac re operam navare de his ad te referre. Legum Judaicarum libri cum paucis quibusdam aliis desunt. Constant enim literis Hebraïcis, sed negligentius, nec ita ut se habent (ut ab intelligentibus perhibetur) conscripti, quia non contigit illis regii animi cura. Rectum autem fuerit, & hos libros accurate elaboratos extare inter tuos: quia hæ leges & sapientiores & sanctiores sunt aliis, ut quæ sunt divinæ. Hinc enim cum alii Scriptores & Poetæ, tum Historici omnes abstinuerunt à mentione & librorum illorum, & virorum illorum qui secundum leges has administrarunt & administrant Rempublicam: quia, ut Hecataeus Abderites affirmat, plane fatidicam quandam & venerandam continent in se sententiam & contemplationem. Si ergo visum fuerit tibi Rex, scribetur ad principem sacerdotum Hierosolymis, ut mittat ad te ex quaque tribu sex viros maxime longævitate vitæ, senio & peritia legum suarum præstantes: ut ita ex plurimis per diligentem examinationem nacti comparationem & accuratam interpretationem, hos libros præclare, ut & rei ipsius & tuæ voluntatis dignitas postulat, reconsiderem. Sis felix perpetuo.

Facto hoc initio, Rex jussit ad liberatorum illis de rebus scribi, & indictam redemptionem captivorum factam. Ac exhibuit ad confectionem craterarum, phialarum, mensæ, & vasorum libationum, de auro quingenta talenta, de lapidum pretiosorum ingentium numero, jussit præterea, sibi præfectos facere artificibus copiam eligendi

ἐκλογεὺ διδόναι, καὶ νομίσματος εἰς θυσίας καὶ ἄλλα πρὸς τάλαντα ἑκατόν. δηλώσομεν δέ σοι περὶ τῆς κατασκευῆς, ὡς ἂν τὰ τῶν Ἑπτὰ πρεσβυτέρων ἀντίγραφα διέλθωμεν. ἐστὶ δὲ ἡ τοῦ βασιλέως Ἐπιστολὴ τοῦ τύπον ἔχουσα τοῦτον.

Βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ελεαζάρῳ ἀρχιερεῖ χαίρειν καὶ ἐρρῶσθαι.

ΕΠΕΙ συμβαίνει, πολίτας τῶν Ιουδαίων εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν κατοικεῖσθαι, γενηθέντας αἰχμαλώτους ὑπὸ τῶν Ιεροσολύμων ὑπὸ Περσῶν, καθ' ὃν ἐπεκράτουν χρόνον· ἔτι δὲ καὶ συνπληλυθέναι τῷ πατρὶ ἡμῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον αἰχμαλώτους, ἀφ' ὧν πολίτας εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύνταγμα κατεχώρισεν ὅπλα μείζοσι μισθοφορίαις· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς πεζοὺς καὶ ἵππους πιστοὺς, φρούρια κτίσας ἀπέδωκεν αὐτοῖς, ὅπως τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἔθνος φόβον ἔχῃ ἀφ' ἑαυτῶν· καὶ ἡμεῖς ἐν παραλαβόντες τὴν βασιλείαν, φιλανθρωπότερον ἀπαντῶμεν τοῖς πᾶσι, πολὺ δὲ μᾶλλον τοῖς σοῖς πολίταις· ὧν ὑπὲρ δέκα μυριάδας αἰχμαλώτων ἠλευθερώκαμεν, ἀποδόντες τοῖς κυρίοις τὴν κατ' ἀξίαν ἀργυρικὴν τιμὴν, διορθώμενοι, καὶ εἴ τι κακῶς ἐπράχθη ἀφ' τὰς τῶν ὄχλων ὁρμάς· διειληφότες εὐσεβῶς τοῦτο πρᾶξαι, καὶ τῷ μεγίστῳ θεῷ χαριστικὸν ἀναπέμποντες, ὃς ἡμῖν τὴν βασιλείαν ἐν εἰρήνῃ καὶ δόξῃ κραταιᾷ παρ' ὅλην τὴν οἰκουμένην διατετήρηκεν· εἴς τε τὸ στράτευμα τοὺς ἀκμαιοτάτους τῇ ἡλικίᾳ τετάχαμεν· τοὺς δὲ δυναμένους καὶ φρονεῖν ἡμᾶς εἶναι, τῆς φρονεῖν τὴν αὐλὴν πίστεως ἀξίους ὑπηρεσίων κατεστήσαμεν. βουλομένων δὲ ἡμῶν ἐν τούτοις χαρίζεσθαι, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ιουδαίοις, καὶ τοῖς μεταπέσειν, συνῆρεσθαι τὸν νόμον ὑμῶν μεθερμηνευθῆναι γράμμασιν Ελληνικοῖς, ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν λεγομένων Εβραϊκῶν γραμμάτων, ἵνα ὑπάρχῃ καὶ ταῦτα παρ' ἡμῖν ἐν βιβλιοθήκῃ σὺν τοῖς ἄλλοις βασιλικοῖς βιβλίοις. καλῶς ἂν ποιήσεις καὶ τὸ ἡμέτερον σπουδῆς ἀξίως, ὑπολεξάμενος ἄνδρας καλῶς βεβιωκότας πρεσβυτέρους, ἐμπειρίαν ἔχοντας τοῦ νόμου, καὶ δυνατοὺς ἑρμηνεύσαι, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἓξ, ὅπως ἐκ τῶν πλείονων τὸ σύμφωνον εὑρεθῇ, διὰ τὸ πρέπειν μείζονων εἶναι τὴν σκέψιν. οἰόμεθα γὰρ, ὑπολεφθέντος τούτου, μεγάλην ἐπίστασθαι δόξαν. ἀπεστάλκαμεν γὰρ πρὸς σὲ Ανδρέαν, τὸν δορυφορίας ἄρχοντα, καὶ Αριστέαν, τιμωμένους παρ' ἡμῖν, ἀσφαλεξομένους σοι, καὶ κομίσοντας ἀπαρχὰς εἰς τὸ ἱερὸν ἀναθημάτων, καὶ εἰς θυσίας, καὶ τὰ ἄλλα, ἀργυρίου τάλαντα ἑκατόν. γράφων δὴ καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς περὶ ὧν ἂν βούλῃ, καὶ χαρισούμεθα· ἔσῃ, καὶ φιλίας ἄξιόν τι πράξεις· ὡς ὑπολεφθησομένων τὸ ταχίστου, περὶ ὧν ἂν αἱρῇ. ἔρρωσο. Πρὸς ταύτην τὴν ὑπογραφὴν ἀντίγραφεν ἐνδεχομένως ὁ Ελεάζαρος ταῦτα.

Ελεάζαρος

eligendi quæ vellent, & de pecunia expendere ad ſacrificia & res alias ad talenta centum. Sed exponemus tibi etiam, quomodo ſingula fuerunt confecta, ubi Epiſtolam regiam percurrerimus, quæ ad hunc modum conſcripta fuit.

Rex Ptolemæus Eleazaro ſummo ſacerdotum gaudium & ſalutem precatur.

QUoniam evenit, ut multi ex Judæis incolerent regionem noſtram, quorum alii Hieroſolymis abducti ſunt à Perſis tum temporis, cum illi potirentur rerum: alii cum patre noſtro capti in regionem noſtram pervenerunt, ex quibus ille multos ſelectos in exercitum & ad militiæ uſum ſtipendiis amplioribus recepit: & quia illos priores judicabat fideles eſſe, his loca ad præſidia munita commiſit, ut Ægypti populus ſibi ab illis timeret: Nos etiam conſecuti regni adminiſtrationem, cum aliis omnibus exhibemus nos humaniores, tum vero præcipue civibus tuis, quorum captivos ultra decem myriades liberavimus, perſoluto ſingulis dominis pecuniæ precio digno: & ſimul etiam corrigimus, ſi quæ ex impetu multitudinis perperam ſunt acta. In quo perſuaſum habemus, nos pie agere, & offerre munus animi grati Deo maximo, qui nobis regnum conſervavit in pace & gloria, quæ præſtet in toto terrarum orbe. Præterea ætate & viribus præſtantes in exercitum recepimus: qui vero idonei eſſent ut circa nos verſarentur, illos dignos judicavimus, quibus negotia aulæ committeremus. Sed cum non ſolum his cupiamus gratificari, ſed & omnibus aliis Judæis in orbe terrarum, illis etiam qui ſunt in poſterum futuri: conſtituimus, legem veſtram ex Hebraica lingua interpretatione traducere in Græcam, ut hæ leges veſtræ in noſtra Bibliotheca extent, cum aliis regiis libris. Præclare ergo & pro dignitate inſtituti noſtri feceris, ſi ad nos miſeris electos ex quaque tribu ſex viros ſeniores: qui & honeſte vitam peregerunt ſuam, & in legum peritia ſunt exercitati, & interpretandi facultate pollent, ut in ſtudio & tractatione rei magnæ germana & conſentiens ejus veritas à pluribus erata deprehendatur. Nam nos quidem ex hoc negotio peracto, arbitramur nobis magnam acceſſuram gloriam. Ablegavimus autem ad te Andream, præcipuum corporis noſtri cuſtodem, & Ariſteam, viros apud nos magno in honore conſtitutos, qui tecum hac de re agant, & afferant tibi ſecum & in templum primitias noſtræ dedicationis, & ad ſacra alioſque uſus pecuniæ talenta centum. Si autem & tu ad nos ſcripſeris de quibus placuerit, rem & nobis gratam, & amicitia tua erga nos dignam facies. Nam nos ſtatim effecta curabimus de quibus nos voluntatem tuam cognoverimus. Vale. Ad hanc epiſtolam Eleazarus hæc benigne reſcripſit.

Eleazarus

Ἐλεάζαρος ἀρχιερεὺς βασιλεῖ Πτολεμαίῳ φίλῳ γνησίῳ χαίρειν.

ΑΥΤΟΣ τε ἔρρωσο, καὶ ἡ βασίλισσα Ἀρσινόη ἡ ἀδελφή, καὶ τὰ τέκνα καλῶς ἂν ἔχοι, καὶ ὡς βουλόμεθα· καὶ αὐτοὶ δὲ ὑγιαίνομεν. λαβόντες τὴν ὑπὸ σοῦ ἐπιστολὴν, μεγάλως ἐχάρημεν διὰ τὴν προαίρεσιν σου, καὶ τὴν καλὴν βουλὴν· καὶ συναγαγόντες τὸ πᾶν πλῆθος, ἀνέγνωμεν αὐτοῖς, ἵνα ἰδωσιν ἣν ἔχεις πρὸς τὸν θεὸν ἡμῶν εὐσέβειαν. ἐπεδείξαμεν δὲ καὶ τὰς φιάλας, ἃς ἀπέστειλας, χρυσᾶς εἴκοσι, καὶ ἀργυρᾶς τριάκοντα· κρατῆρας πέντε, καὶ τράπεζαν εἰς ἀνάθεσιν, καὶ πρὸς προσαγωγὴν θυσιῶν, καὶ εἰς ἐπισκευὰς, ὧν ἂν δέηται τὸ ἱερὸν, ἀργυρᾶς πεντήκοντα, ἐκατὸν ἅπερ ἐκόμιζον Ἀνδρέας τῶν τετιμημένων ὑπό σου, καὶ Ἀριστέας, ἄνδρες καλοὶ κἀγαθοὶ, καὶ παιδείᾳ διαφέροντες, καὶ τῆς σῆς ἀγωγῆς καὶ δικαιοσύνης ἄξιοι κατὰ πάντα· εἰ καὶ μετέδωκαν ἡμῖν τὰ ὑπό σου, πρὸς ἃ καὶ ἡμῶν ἀκήκοεν ἐμμελῶς τοῖς σοῖς γράμμασι. πάντα γὰρ, ὅσα σοι συμφέρει, καὶ εἰς ὑπόθεσιν ἥκει, ὑπακούσομεθα· τοῦτο γὰρ φιλίας καὶ ἀγαπήσεως σημεῖόν ἐστι. μεγάλα γὰρ καὶ σὺ, καὶ ἡ σὴ πόλις ἐποίησε τοὺς πολίτας ἡμῶν καὶ πολλοὺς εὐεργέτησας. εὐθέως οὖν προσηγάγομεν ὑπὲρ σῆς θυσίας, καὶ τῆς ἀδελφῆς, καὶ τῶν τέκνων, καὶ τῶν φίλων· καὶ ἠυξάμεθα πρὸς τὸν παντοκράτορα θεὸν, ἵνα σοὶ γένηται, καθὼς προῄρησαι· καὶ διασώζῃ σοι τὴν βασιλείαν ἐν εἰρήνῃ μετὰ δόξης ὁ κυβερνεύων ἅπαντων θεός· καὶ ὅπως γένηται σοι συμφερόντως καὶ μετ' ἀσφαλείας ἡ ὑπ' αὐτὸν νόμου μετάφρασις. παρόντων δὲ πάντων, ἐπελεξάμεθα ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πρεσβυτέρους, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἓξ, οὓς καὶ ἀπεστείλαμεν ἔχοντας τὸν νόμον. καλῶς ἂν ποιήσεις βασιλεῦ δίκαιε, προσκέψας, ὡς ἂν ἡ μετάφρασις γένηται τῶν βιβλίων, ἵνα πάλιν ἀποκατασταθῶσι πρὸς ἡμᾶς ἀσφαλῶς οἱ ἄνδρες. ἔρρωσο.

Εἰσὶ δὲ πρώτης φυλῆς· Ἰώσηφος, Ἐζεκίας, Ζαχαρίας, Ἰωάννης, Ἐζεκίας, Ἐλισσαῖος. Δευτέρας· Ἰούδας, Σίμων, Σομόηλος, Ἀδαῖος, Ματταθίας, Ἐσχλημίας. Τρίτης· Νεεμίας, Ἰώσηφος, Θεοδόσιος, Βασαῖος, Ὀρνίας, Δάκης. Τετάρτης· Ἰωναθᾶς, Ἀβραῖος, Ἐλιασαῖος, Ἀνανίας, Χαβρίας, Σάτυς. Πέμπτης· Ἰσαακὸς, Ἰάκωβος, Ἰησοῦς, Σαββαταῖος, Σίμων, Λεύις. Ἕκτης· Ἰούδας, Ἰώσηφος, Σίμων, Ζαχαρίας, Σομόηλος, Σελεμίας. Ἑβδόμης· Σαββαταῖος, Σεδεκίας, Ἰάκωβος, Ἰσαὰχος, Ἰεσίας, Ναθθαῖος. Ὀγδόης· Θεοδόσιος, Ἰάσων, Ἰησοῦς, Θεόδοτος, Ἰωάννης, Ἰωνάθας. Ἐννάτης· Θεόφιλος, Ἀβραμος, Ἀρσαμος, Ἐνδεμίας, Ἰάσων, Δανίηλος. Δεκάτης· Ἱερεμίας, Ἀρσαμος, Ἰάσων, Ἐνδεμίας, Ἐλεάζαρος, Δαθαῖος. Ἑνδεκάτης· Σαμύηλος, Ἰώσηφος, Ἰούδας, Ἰωνάθας, Χαβεῦ, Δοσίθεος. Δωδεκάτης· Ἰσαὴλος, Ἰωάννης, Θεοδόσιος, Ἀρσαμος, Ἀβιήτης, Ἐζεκίηλος.

Oi

Eleazarus ſummus ſacerdos regi Ptolemæo amico ſincero Salutem.

VAleas & tu, & regina Arſinoe ſoror tua: liberi etiam bene, & ut cupimus, habeantur: valemus autem & nos. Accepta epiſtola tua, valde gaviſi ſumus, ob inſtitutum & conſilium tuum tam præclarum: ac congregata univerſa multitudine perlegimus, ut cognoſcerent tuam erga noſtrum Deum piam voluntatem. Quibus monſtravimus etiam phialas, quas aureas viginti, & argenteas triginta miſiſti: crateras item quinque, & menſam ſuper quam fierent oblationes, & ſacra peragerentur: tum talenta centum pecuniæ, ad conficienda alia quibus templum indigeret. Quæ quidem attulerunt Andreas tibi chariſſimus, & Ariſteas, viri honeſti & boni, ac doctrina præſtantes, tuaque conſuetudine ac juſtitia per omnia digni: qui etiam expoſuerunt nobis omnia ſibi abs te commiſſa: & à nobis viciſſim cognoverunt, quæ ad literas tuas reſpondenda fuerunt. Nam in omnibus quæ tibi proderunt, etiamſi illa naturam noſtram ſuperent, obtemperabimus tibi: id quod eſt argumentum amicitiæ & dilectionis. Quoniam & tu magnis & memorabilibus beneficiis cives noſtros, & eos permultos, afficiſti. Atque ideo ſtatim pro te, ſorore tua, liberis & amicis ſacra exhibuimus, in quibus ſimul univerſa multitudo vota fecit, ut tibi omnia & perpetuo, quemadmodum cupias, ſuccederent: & Deus, qui omnia adminiſtrat, gubernatione ſua conſervaret regnum tuum in pace, una cum gloria: utque tibi ſalutariter, & ex animi ſententia, deſcriptio legis procederet. Atque in præſentia omnium, elegimus honeſtos & bonos viros ex ſingulis tribubus ſex ſeniores, quos etiam miſimus ad te, una cum lege. Tu vero Rex Juſte & præclare facies, ſi poſt abſolutam ex mandato tuo deſcriptionem librorum, curabis ut iſti Viri rurſus nobis tuto reſtituantur. Vale.

Ex prima autem tribu hi ſunt: *Joſephus, Ezekias, Zacharias, Joannes, Ezekias, Eliſæus.* Ex ſecunda tribu: *Judas, Simon, Somoelus, Adæus, Mattathias, Eſchlemias.* Ex tertia tribu: *Nehemias, Joſephus, Theodoſius, Baſæus, Ornias, Dacis.* Ex quarta: *Jonathas, Abræus, Eliſæus, Ananias, Chabrias, Satus.* Ex quinta: *Iſacus, Jacobus, Jeſus, Sabbataeus, Simon, Leuis.* Ex ſexta: *Judas, Joſephus, Simon, Zacharias, Somoelus, Salemias.* Ex ſeptima: *Sabbataeus, Zedekias, Jacobus, Iſachus, Liſias, Nathanus.* Ex octavo: *Theodoſius, Jaſon, Jeſus, Theodotus, Joannes, Jonathas.* Ex nono: *Theophilus, Abramus, Arſamus, Endemias, Jaſon, Danielus.* Ex decima: *Hieremias, Arſamus, Jaſon, Endemias, Eleazarus, Dathæus.* Ex undecima: *Samuelus, Joſephus, Judas, Jonathas, Chabeu, Doſitheus.* Ex duodecima: *Iſaelus, Joannes, Theodoſius, Arſamus, Abietes, Ezekielus.*

Hi

Οἱ πάντες, ἑβδομήκοντα δύο. καὶ τὰ μὲν πρὸς τὸν τῶν βασιλέως βιβλίων τοιαύτης ἐτύγχανεν ἀντιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Ἐλεάζαρον.

Ὡς δὲ ἐπηγγειλάμην καὶ τὰ τῶν κατασκευασμάτων δηλοῦν, ποιήσω. πολυτελείας γὰρ ἀφέροντα συνετελέσθη, τοῦ βασιλέως πολλὰν δόσιν ποιουμένου, καὶ πρὸ ἔτους ἐπιθεωροῦντος τοὺς τεχνίτας. διὸ παρελθεῖν οὐδὲν ἠδύναντο, οὐδὲ ἐπὶ συντέλειαν. πρῶτον δὲ τὰ περὶ τὴν τραπέζης ἐξηγήσομαι.

Προεθυμεῖτο μὲν ὁ βασιλεὺς ὑπερμεγάλην τι ποιῆσαι τοῖς μέτροις τὸ κατασκεύασμα. προσέταξε δὲ πυθέσθαι τῶν ἀνὰ τὸν τόπον, πηλίκη τις ἡ πρόσθεν καὶ καινὴ κατὰ τὸ ἱερὸν ἦν Ἱεροσολύμοις; Ὡς δὲ ἀπεφήναντο τὰ μέτρα· προσεπερώτησεν, εἰ κατασκευάσαι μείζονα; τινὲς μὲν καὶ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἄλλων ἔλεγον, μηδὲν κωλύειν. ὁ δὲ εἶπε, βούλεσθαι καὶ πενταπλῆ τοῖς μεγέθεσι ποιῆσαι· διισχύειν δὲ, μή πῃ ἄχρηστος γένηται πρὸς τὰς λειτουργίας. οὐ γὰρ αἱρεῖσθαι τὸ μεῖζον μόνον ἐν τῷ τόπῳ πρὸς αὐτό· πολὺ ἢ μᾶλλον χάριν ἔχειν, ἐὰν τὰς καθηκούσας λειτουργίας ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ κατασκευασμένοις, οἷς καθῆκε, ποιῶνται δέοντας. οὐ γὰρ ἕνεκα αὐτάρκειας χρυσοῦ τὸ προπαρεσκευασμένον βραχύμετρος καθέστηκεν· ἀλλὰ φαίνεσθαι πρός τινα λόγον, εἰπεῖν, οὕτω συνηρμένας τοῖς μέτροις. εἰ γὰρ ἐπὶ τὰ τῆς οὐσίας ἀφεὶν ἂν ἐπαίρειν, διάπερ οὐ βέβαιον, οὐδὲ ὑπέρθετον τὰ καλῶς ἔχοντα. τῇ μὲν οὖν ποικιλίᾳ τῶν τεχνῶν ἐκέλευσεν ὅπῃ μάλιστα χρήσεσθαι, σεμνῶς ἅπαντα διανοούμενος, καὶ φύσιν ἔχων ἀγαθὴν εἰς τὸ συνιδεῖν πραγμάτων ἔμφασιν. ὅσα μὲν ἂν ἡ ἐλλοχμία, πρὸς καλλονὴν ἐκέλευσε ποιεῖν· ὅσα δὲ ἀχρήστων, μέτρα αὐτοῖς βέβαια ἐδόθησαν. δύο γὰρ πήχεων τὸ μῆκος, τὸ δὲ ὕψος πήχεος καὶ ἡμίσους συνετέλουν, χρυσίου δοκίμου σφρηγὶν πάντοθεν τῇ ποίησιν ἐργασάμενοι. λέγω δὲ, οὐ μόνον τὸ περιπεπυγμένου τοῦ χρυσοῦ, τὸν δὲ ἐλασμὸν αὐτὸν ὑπεδέδεσθαι. στέφανον δὲ ἐποίησαν παλαιστικὴν κυκλόθεν· τὰ δὲ κυμάτια σφηκία, τῇ ἀναγλυφῇ ἔχοντα χοινικῶν ἕκτυπον, τῇ τορείᾳ θαυμασίως ἔχουσιν ἐκ τῶν τελείων μερῶν. ἦν γὰρ τετραγωνία· καὶ καθ' ἕκαστον μέρος ἡ διατύπωσις τῆς ἐνεργείας τῇ αὐτῇ διαθέσιν εἶχεν· ὥστε καθ' ὃ ἂν μέρος στρέφοιτο, τὸ πρόσωπον εἶναι τὸ αὐτό. κεκμηκὸς δὲ κατὰ τῆς στέφανης, τὸ μὲν εἰς τὸ αὐτὸ τραπέζαν ἀποκλῖμα τῇ διατύπωσιν ἔχειν τῆς ὡραιότητος. τὸ δὲ ἐκτὸς κλῖμα πρὸς τὸ τοῦ προσίοντος εἶναι θεωρίαν. διὸ τὸ ὑπερκεῖσθαι ὀξεῖαν εἶναι τῶν δύο κλιμάτων συνέβαινε, μετέωρον ὑπικειμένου, ὡς προειρήκαμεν· τετραγώνου κατεσκευασμένου, καθ' ὃ ἂν μέρος στρέφοιτο. λίθων τε πολυτελῶν ἐν αὐτῷ διαθέσεις ὑπῆρχον, ἀνὰ μέσον τῶν κοχλιδῶν· ἕτερος παρ' ἕτερον τοιχεῖον εἶχον ἀμίμητον

Hi omnes fuerunt numero duo & ſeptuaginta. Atque hæc quidem ad epiſtolam Regis ſunt ita ab Eleazaro reſcripta.

Porro, ut promiſi, explicabo etiam ornamenta & elaborationem munerum, quæ varia & præſtanti ſolertia artificii fuerunt confecta. Cum enim rex & ſuppeditaret omnia largiter, & artifices in conficiendis ſingulis obſervaret, non potuit fieri ut illi per negligentiam aliquid vel omitterent, vel temere & perperam conficerent. Primum autem menſæ confectionem exponam.

Hanc rex mole quidem valde magnam volebat extruere: ſed cum juſſiſſet interrogare illos qui Hieroſolymis fuiſſent, quanta illa prior ibi foret, & illi indicaſſent modum, ipſeque rurſus quæſiviſſet an majorem conficere deberet? Ac quidem tum nonnulli ex ſacerdotibus & aliis dixiſſent, nihil obſtare: ipſe dixit ſe paratum eſſe ad extruendam vel quintuplo majorem, ſed vereri ne ad miniſteria inutilis fiat. Nam ſe non hoc reſpicere, ut tantum à ſe oblata in templo perſiſtat: ſed judicare multo plus gratiæ conſecuturum, ſi miniſteria & ſacra ſolita rite, quibus conveniat, eſſent peracturi ſupra illa opera quæ à ſe eſſent confecta. Neque enim ob penuriam auri, priorem menſam ita parvam factam: ſed ſibi videri eam, cum ſatis auri habeat, certa de cauſa & ratione iſta magnitudine conſtare: propterea non velle, neque debere eam, cum juſta & commoda ſit, tranſgredi & tranſmutare. Porro ſecum omnia diligentiſſime perpendens, ut erat ingenio ad formas & imagines rerum contemplandas ſatis acri, juſſit, ut quamplurimum in eam ingenii artiumque varietatis conferretur. Et quidem quæ cœlata debebant eſſe, illa jubebat facere quam ſpecioſiſſime: quæ vero plana & nullo cœlo exornata, illis modum ſuum convenientem præcipiebat adhibere. Hinc longitudine duorum cubitorum, altitudine autem unius & ſemis, eam extruebat, undique ex auro probato ſolidam, non foliaceo extrinſecus circumvoluto obductam. Coronam autem palmarem circumdederunt. Plegmata vero & reticula circum labia & extremitates erant contorta ad modum funiculorum, in quibus ſupra modum mirabile artificium torni ex tribus lateribus erat. Nam figura triangulari erant, & à quaque parte formata ad eundem effectum diſpoſitionis ſuæ, ut in quamcunque partem verterentur, eandem aſpicienti faciem præberent: à parte quidem juxta coronam, tractus ille qui in menſam tendebat, formam decentem habebat: ſed ille qui foras ſpectabat, decentiorem, ut qui accommodatus eſſet ad contemplationem accedentium. Quia autem, ut diximus, forma triangularis erat operis in quamcunque partem verſi, hinc utriuſque hujus tractus pars in ſummo acuta & elevata erat. In hoc etiam altero tractu erant pretioſi & varii lapides, in medio plegmatum funalium ſitu contiguo per vices inſerti ad inimitabilem con-

nexionis

την τῆ πρίσει. πάντες ὴ ἦσαν διὰ γραμάτων κατειλημμένοι, ζευκτᾶις περόναις πρὸς τὴν ἀσφάλειαν· ἐπὶ ὴ τ γωνιῶν αἱ καθαγλεῖδες συνέστρεφον πρὸς τ συνοχὴν ἐκ πλαγίων ὴ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν κυκλόθεν τὰ πρὸς τ ἄνω περοντ ἐν ὠοθήκια κατεσκευασμ διαλίθοις, ἐκτύπωσιν ἔχοσα πρὸς ὀχῆς συνεχεστὴν ἀναγλυφᾶς μαθήσεις, πύκνην ἐχούσας τ πρὸς ἄλληλα θεσιν ὡς ὅλην τὴν τραπεζαν. ὑπὸ δὲ τ ἐκτύπωσιν τ λίθων ὁ ὠοθήκιος, τε. φανον ἐποίησαν οἱ τεχνίται πύγμασιν, ἐν ὑπεροχῆ περιβόλως ἔχοντα βοτρύων ϗ στάχυων· ἐπὶ ὴ φοινίκων ϗ μήλων, ἐλάας τε ϗ ῥοῶν, ϗ τ ἄλλων καλησίων. οὗτ ὴ λίθοι ἐρρασμένοι πρὸς τὴν τ περιεργημένων χαρτῶν διατύπωσιν, ἔχοντας ἑκάστου γένους τὴν χροιάν, ἀνέδησαν τῷ χρυσῷ κύκλῳ πρὸς ὅλην τὴν τ τραπέζης καταστευὴν κατὰ κρόταφον. μετὴ ὴ τὴν τ ἐπφάνου διάθεσιν, ὁμοίως κατὰ τὴν τ ὠοθήκιας διασκευὴν, ἡ κατεσκεύασ ϗ τὰ λοιπὰ τῆς ραβδώσεως ϗ διαγλυφῆς, ϗ κατ' ἀμφοτέρας τὰ μέρη τὴν τραπέζαν πρὸς τὴν χρῆσιν πεποίηθαι, καθ' ὃ ἂν μέρος ἀφῶνται· ὥστε ϗ τὴν τ κυμάτων θεσιν, καὶ τὴν τ ἐπφάνης, εἶναι καλὰ τὸ τ ποδῶν μέρος. ἐλαττοῦται ὴ ἐποίησαν καθ' ὅλας τ πλάτας τ τραπέζης στρεπτὸν, δακτύλων τεσσάρων· ὥστε τὰς πρόσας ἐνίεσθαι εἰς τοῦτο, περόνας καθαγλείσιν ἔχοντας ἐσφίγγεσθαι καλὰ τ ἐπφάνην· ἵνα καθ' ὃν ἂν ἅπτωνται μέρος, ἡ χρῆσις ᾖ. τοῦτο ὴ κατ' ἐπφανειαν θεωρεῖται ἀμφοτεροδέξιος ἡ κατασκευῆς ὅπως. ὑπ' αὐτῆς δὲ τ τραπέζης μεάνδρου ἔκτυπον ἐποίησαν, ἐν ὑπεροχῇ λίθους ἔχοντα καλὰ μέσην σπλυτελεῖς, τ πυλιάδων, ἀνθράκων τε ϗ σμαράγδων, ἐπὶ ὴ ϗ ὀνύχος, ϗ τ ἄλλων γενῶν τ διαφερόντων ἐν ὡρειότητι. μετὴ ὴ ἡ τ μαιάνδρου διάθεσιν ἐποικείλο χίτι πλακὶ, θαυμασίως ἔχοσαν, ῥομβοειδὴν ἀποτελοῦσα τ ἀνὰ μέσην θεωρίαν· ἐφ' ἣ κρυσόλιθ λίθοι ϗ τὸ λεγόμενον ἠλεκτρον ἐνετετύπωτο, ἀμίμητον θεωρίαν ἀποτελοῦντ τοῖς θεωρῶσι. τὰς ὴ πόδας ἐποίησαν τὰς κεφαλίδας ἐχούσας κριῶντας, ἀνακλασιν κριῶν ὑπὸ τ τράπεζαν λαμβανούσων. τὰ ὴ τ ἐκτὸς περιστάσεως ὀρθὴν ἔχοντα τ πτερώσιν. ἡ ὴ ἀπ' ἐδάφους ἔρεισις τ ποδῶν, ἀνθράκας λίθοι πάντοθεν παλαιστὰς, κρηπῖδος ἔχοντας τάξιν καλὰ τ περιστάσιν, οὕτω δὲ δακτύλων τὸ πλάτος ἔχοντ· ἐφ' ὃν ἐπικεῖ τὸ πτερώλασμα τ ποδῶν, κατεσκεύασε ὴ ἐκφύσεα κισσὸν ἀκάνθῳ πλεκόμενον ἐκ τ λίθων, φῶν ἀμπέλῳ περιειλούμενοι κυκλόθεν τῷ ποδὶ σὺν τοῖς βότρυσιν οἱ λιθουργεῖς ἦσαν μεχρὶ τ κεφαλῆς. ἡ ὴ αὐτὴ διάθεσις ἦν τ τεσσάρων ποδῶν πᾶσα ἐνεργῶς πεποιημένα ϗ περιγεγλυμένα, τ ἐμπειρίας ϗ τέχνης τὰς ὑπεροχὰς ἀπορ' ἀλλάσσοσα ἔχοντα πρὸς ἀλήθειαν, ὥστε καὶ ῥιπίζοντος τ πνεύματος τὸ κατὰ τὸν ἀέρα, πίνησιν ἐπιδέχεσθαι τὴν τῶν φύλλων θεσιν, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας διάθεσιν πεπυπωμένων ἀπτύλων. ἐποίησαν δὲ ζημιεροῖς τὸ σῶμα τῆς τραπέζης, οἱονεὶ τρίπτυχον, πελεκίνοις συναρμεζόμενον χαμφοτοῖς πρὸς ἑκατὶ κατὰ τὸ πάχος τ καλασκευῆς ἀθέατον ϗ ἀνεύρετον τὴν τ ἁρμῶν κατασκευὴν ἔχοντες

nexionis formam: omnes etiam per foramina fibulis aureis, ut firmi ineſſent, comprehenſi. Angulorum juncturas clauſuræ conſtringebant. Circa partes autem coronæ ad aſpectum eminentes, per obliquum in circuitu erat ex lapidibus precioſis confecta quædam ovorum facies, cum effigie extante, & virgulis excalptis, ad formam continui & denſi inter ſe ſitus, quæ ambibat totam menſam. Sub hoc lapidea ovorum effigie, artifices fecerant coronam feracem omnium frugum, ita ut illi fructus extarent, & conſpicui eſſent: ut botri, ſpicæ, palmæ, poma, olivæ, punica mala, & id genus alii fructus: quos ſingulos lapides non tantum ad formam, ſed & colorem fructuum elaboratos in circuitu, totius menſæ allgarant ad ſummum orbis aurei. Poſt coronam ita exornatam extabat in opere ſimiliter & ovicularis illa facies, & illa reliqua virgularum & cœlaturæ forma, ut cum menſa eſſet ad uſum ab utraque parte confecta, ad uttam eam erexeris, ab illa uſque ad ima pedum eandem & plegnatum & coronæ ſpeciem referret. Nam laminam menſæ, quam lata ea erat, adjunxerant ſolidam, & latitudine quatuor digitorum, ad pedes in eam inſerendos, qui fibularum clauſuris aſtringerentur, ut in utramvis partem erecta menſa, apta eſſet uſui. Atque hæc quidem in externa ſuperficie menſæ utrobique ad uſum accommodatæ cernebantur. Supra ipſam autem conſpicuum meandrum fecerant, qui in medio haberet extantes lapides precioſos, ut pyliades, carbunculos, ſmaragdos, ad hæc onyches & alios qui ſpeciei fulgore præſtarent. Juxta meandrum erat patens quædam textura miro artificio confecta, in medio exprimens ſublongam & rotundam figuram rhombo ſimilem, quæ cryſtallum, & quod vocant electrum, ita affabre figurata habebat inſerta, ut contemplantibus videretur opus inimitabile. Pedes vero ita erant parati, ut haberent lilia, & ea repanſa in ſummo qua incumberet menſa. Subtus autem folia quæ ſub aſpectum venirent, eſſent erecta. Pars autem ima pedis cujuſque, qua innitebatur pavimento, conſtabat carbunculo ex omni parte palmari, latitudine digitorum octo: quia erat loco fundamenti, cui pedi reliqua moles tota incumbebat. Ex eo etiam artificioſe excalpta prodibat hedera acantho implexa & viti, quæ circumvoluta toti pedi botros haberet ad ſummum uſque ex lapidibus precioſis confectos. Atque hæc eadem forma erat pedum quatuor, in quibus omnia erant ita elaborata affabre, & coaptata, ut peritiæ & artis præſtantia non ſolum nihil diſcreparent à veritate, ſed etiam vento per aerem flante moverentur eorum folia omnia, & ſitus & habitu ad nativam imaginem ſculpta. Labia autem menſæ conſtabant ex tribus partibus, & erant veluti triplicata, ac clavibus ſubtilibus ita inter ſe per craſſitudinem operis coagmentata, ut neque cerni neque invenir poſſet, qua juncturæ coirent.

σεντες συμβολεύ. ἡμιπηχύ δὲ οὐκ ἔλαττον ἦ τὸ πάχος τῆς ὅλης τραπέζης, ὥστε πολλῶν εἶναι ταλάντων τὴν ὅλην ἀσκευήν. ἐπειδὴ γὰρ οὐ προῆρητο τοῖς μεγέθεσιν οὐδὲν προσθεῖναι ὁ βασιλεὺς, ὅσον ἔδει δαπανηθῆναι κατασκευαζομένων μειζόνων, πᾶσι ἀπέδωκε πλέονα· καὶ κατὰ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ πάντα ἐπετελέσθη θαυμασίως καὶ ἀξιολόγως ἔχοντα, καὶ τὴν τέχνην ἀμίμητα, καὶ τῇ καλλονῇ διαπρεπῆ.

Τῶν δὲ κρατήρων δύο μὲν ἦσαν, τὴν κατασκευὴν φολιδωτὴν ἔχοντες, ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ μέσου· τὴν ἀσκευὴν τῇ τορείᾳ, καὶ τὴν τῶν λίθων ἀνὰ μέσον τῶν φολίδων συνθέσιν πολυτέχνως ἔχοντες, εἶτα μαίανδρος ἐπέκειτο πηχυαῖος ὕψει. τὴν δὲ ἐκτύπωσιν συνῆρχε λίθων ποικίλης, ἐμφαίνον σὺν ὡραιότητι τὸ τῆς τέχνης φιλόπονον. ἄνωθι δὲ τούτου ῥάβδωσις, ἐφ' ἧ λίθων ῥόμβων, ἑκατέρωθεν ἔχουσι τὴν πρόσψιν ἕως ἄνωθι τὸ σῶμα. τὸ δὲ ἀνὰ μέσον ἀσπίδισκοι λίθων ἑτέρων παρ' ἑτέροις, τοῖς γένεσι διαλλαγὴν ἐχόντων, τετραδακτύλων οὐκ ἔλαττον, ἀνεπλήρουν τὸ τῆς καλλονῆς ἐναργές. ἄνωθι δὲ τῆς στεφάνης ὁ σῶμα λίθων τύπωσις, σὺν ἀνθεμίσι καὶ βοτρύων ἑλικίῳ διαλίθοις διετυποῦτο κυκλόθεν. οἱ μὲν οὖν διὰ χρυσοῦ τοιαύτην εἶχον τὴν κατασκευὴν, χωρωῦτες ὑπὲρ δύο μετρητάς. οἱ δὲ ἀργυροῖ λίαν εἶχον τὴν ἀσκευὴν ἔνεπτρον δή τινα γεγονέναι, πρὸς αὐτὸ τοῦτο θαυμασίως ἔχουσαν, ὥστε πᾶν τὸ προσιὸν ἀπαυγάζεσθαι σαφέστερον μᾶλλον, ἢ ἐν τοῖς κατόπτροις. οὐκ ἐφικτὸν δὲ ἐστὶν ἐξηγήσασθαι τὰ προστετελεσθέντα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐμφασιν. ὡς γὰρ ἐπετελέσθη, τεθέντων τῶν κατασκευασμάτων ἑτέρου παρ' ἕτερον, λέγω δὴ πρῶτον ἀργυροῦ κρατῆρος, εἶτα χρυσοῦ, πάλιν ἀργυροῦ καὶ χρυσοῦ, παντελῶς ἀνεξήγητος ἐγίνετο τῆς προσόψεως ἡ διάθεσις· καὶ τῶν πρὸς τὴν θεωρίαν προσιόντων οὐ δυναμένων ἀφίστασθαι, διὰ τὴν προσαύγειαν, καὶ τὸ τῆς ὄψεως τερπνόν. ποικίλη γὰρ ἦν ἡ τῆς ἐπιφανείας ἐνέργεια. προσορώντων γὰρ πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ χρυσίου κατασκευὴν, ψυχαγωγία τις ἦν μετὰ θαυμασμοῦ, συνεχῶς ἐφ' ἕκαστον ἐπιβαλλούσης τῆς διανοίας τεχνίτευμα. καὶ πάλιν ὅτε πρὸς τὴν τῶν ἀργυρῶν προσβλέψαι τις θέσιν ἤθελεν, ἀπέλαμπε τὰ πάντα κυκλόθεν, ὡς ἄν τις ἔσηκε, καὶ διέχυσιν ἐποίει μείζονα τοῖς θεωμένοις· ὥστε παντελῶς ἀνεξήγητον εἶναι τῶν ἐνηργασμένων τὴν πολυτεχνίαν.

Τὰς δὲ χρυσᾶς φιάλας διετόρευσαν στεφάνοις ἀμπέλου κατὰ μέσον· πρὸς δὲ τὰ χείλη, κισσοῦ τι καὶ μυρσίνης, ἔτι δὲ ἐλαίας ἀνέπλεξαν στέφανον ἔκτυπον, πολυτελεῖς ἐνέντες λίθους· καὶ τὰς λοιπὰς δὲ τορείας διηλλαγμένας ἐπετέλεσαν, ἅπαντα φιλοτιμηθέντες εἰς ὑπεροχὴν δόξης τοῦ βασιλέως ποιῆσαι. καθόλου γὰρ ὅτε ἐν τοῖς βασιλικοῖς ὑπῆρχε ῥισκοφυλακίοις τοιαύτη κατασκευὴ τῇ πολυτελείᾳ καὶ τεχνουργίᾳ, ὅτε ἔν τινι ἄλλῳ. πρόνοιαν γὰρ ὁ μιμεῖσθαι

coirent. Craſſitudo autem menſæ totius non minor erat ſemicubito: unde ſumptus ad multa millia protrahebantur. Nam quia Rex ſemel conſtituerat, non eſſe magnitudine ampliorem faciendam, quæ inſumenda fuiſſent in eam, illa, atque ad eo plura, contulit in craſſitudinem, omniaque ſunt ex ipſius ſententia perfecta ad ornatum excellentem & viſu mirabilem, in quo & artificium ſuperaret omnem imitationem, & ſpeciei decor eſſet valde conſpicuus.

Crateres autem duo erant ornatu ſquamoſo, ab imo uſque ad medium perquam artificioſe torno exculpti, in medio ſquammarum interſertis lapidibus precioſis. Hinc ſequebatur meander altitudine cubitali, ita ex lapidibus variis figuratus, ut in eo præter ſpeciem pulchritudinis, artis etiam inſignis induſtria eluceret. Poſt hunc erat virgularum ſeries, ſuper quam uſque ad labia rhombi ad ſimilitudinem retis complicati. In medio horum ſcuta ex lapidibus diverſi generis, magnitudine non minore quatuor digitorum, ad ſummum illuſtrabant ſplendorem pulchritudinis illa ſua perpetua lapidum diſcrepantia. In coronæ autem labiis erant expreſſa lilia, & anthemides, atque botri in ambitu intertexti. Talem formam habebant crateres aurei, qui capiebant plus quam duas urnas. Argentei autem erant, ad nitorem mirifice conſpicuum & ſplendentem, propter hoc ipſum elaborati, ut quidvis adhibitum in iis multo expreſſius quam in ipſis ſpeculis repræſentaretur: nec ſane licet oratione aſſequi veram effigiem eorum. Nam poſtquam eſſent perfecti, & hoc ordine diſpoſiti, ut primum locum haberet argenteus, ſecundum aureus, deinde rurſus argenteus, poſtea aureus poſitus eſſet, plane inenarrabilis ſpectaculi facies reddebatur: ut accedentes ad contemplandum, non poſſent diſcedere, eo quod omnia ſplendore eorum illuſtrarentur, & quod in contemplatione magna ineſſet jucunditas, & ea condita varia quadam vi apparitionis & ſpecie ipſorum, dum contemplantes quidem decus aureorum craterum ſentirent perpetuam quandam voluptatem, cum admiratione animi aſſidue ſe ab una ad aliam artificii ſolertiam conferentis. Reſpicientibus ad argenteos, undique in oculos incurreret ſplendor, qui multo etiam magis caperet animos, & majori voluptate ſpectantium oculos mulceret: ex quo ſane varietas & ſolertia artificii eorum non poteſt enarrari.

Porro phialas aureas ita torno expolierant, ut in medio haberent coronas vitis, circa labia hederæ & myrti: quibus etiam coronam oleæ illuſtrem & lapidibus valde precioſis exornatam interſeruerant, & reliqua ſimiliter varietate ſculpturæ ſpecioſa reddiderant, dum ſingulari induſtria ſtuderent omnia abſolvere ad excellentiam gloriæ Regis. Nam prorſus neque in ærario regio, neque ullo alio extabant tanti ſumptus & tam artificioſa opera. Rex enim, ut erat ambitioſus

μιμεῖσθαι

circa

μησεν ἐπιμέλετο ὁ βασιλεὺς, φιλοδοξῶν εἰς τὰ καλλιῶν ἔχοντα. πολλάκις γὰρ ἦν δημόσιον χρημάτισμὸν ποιῶν τοῖς δὲ τεχνίταις παρήγγειλεν ἅπασιν, ἵνα παρόντων τῶν τόπων συντελέσωσιν, εἰς ὃν ἀπεστέλλετο τὸ ἔργον. διὸ πάντα τάχους ἐγένετο, καταξίας τε τοῦ τε ἀποστείλαντος βασιλέως, καὶ τοῦ καθιερεύσαντος ἀρχιερέως τε καὶ τῶν. καὶ ἦν τὸ τῶν λίθων κάλλος ἄφθονον, καὶ μεγέθεσι τοῖς μεγίστοις, ὥστε ἔλαττον πεντακοσίχιλίων καὶ τοῖς τέχναις κεκοσμημένα πάντα, ὥστε πολλαπλασίονος ἀξίους μισθοῦ εἶναι τὴν τῶν λίθων δόσιν, καὶ τὴν τῶν τεχνῶν ἐνέργειαν.

Ἱκανὸν δέ μοι δοκῶ περὶ τούτων τὴν ἀναγκαίαν ὕλην διεληλακέναι σοι. τὰ δὲ ἑξῆς ἀδιέκριτα τὴν αὐτὴν τῆς Ἐλεαζάρου ὁδὸν ἡμῖν γενομένην· τὴν δὲ χώραν τὴν ὅλην χρὴ σε πρῶτον διηλῶσαι. πρὸς ἣν παρεγενήθημεν ὅτι ὄρος τόπος, θεωρεῖται τὴν πόλιν μέσην κειμένην ἐπ' ὄρους, ὑψηλὸν ἔχοντος τὴν ἀνάτασιν. ὅθι καὶ τῆς κορυφῆς κατεσκεύαστο τὸ ἱερὸν ἐκπρεπῶς ἔχον· καὶ οἱ περίβολοι τρεῖς, ὑπὲρ ἐξωμαλισμένα ἦν πλείους τῷ μεγέθει, καὶ τὸ πλάτος ἀπολλῶν, καὶ τὸ μῆκος, τῇ κατὰ τὴν οἰκίαν διαστάσει ὑπῆρχε· μεγαλομερείᾳ καὶ χορηγίᾳ κατὰ πᾶσα ἐξαλλάσσοντι διαπρεπόμενον ἀπάντων. καὶ ἦν θυρώματος δὲ, καὶ τῷ αὐτῷ σταδίου κατὰ τὰς φλιὰς, καὶ τὴν ὑπερθύριον δοφαλείας, ἑκατὸν λαὸν ἢ τῇ χειρώνων μεγέθη εὐφεδὴς θαυμάσιον. ἦν τε καταπετάσματος ἡ ἀμφίπτωσις, θύρασιν κατὰ πᾶν ὁμοιότατα ὑπῆρχε· καὶ μάλιστα ἀμφὶ τὸν ἦν πυύρινος ὑποδρομὲν, ἀπαλλαπλὸν κίνησιν λαμβάνουσι τὴν διυφῆς, ἀμφὶ τὸ ἀπ' ἐσθῆτος γενομένης τὴν ὑποδρομῆς κατὰ τὴν κάλπασιν, μέχρι τῆς ἄνω ἀμφιτάσεως, ἡδονὴν τινα θαυμαστὴν τὴν θεωρίαν ἔχοντος ἦν παρεγόμενος.

Ἦτε ἦν θυσιαστηρίου κατασκευὴ, σύμμετρον ἔχουσα πρὸς τὸν τόπον, καὶ τὰ θύρετρα δὲ πυρὸς ἐξαναλίσκοντα, τὴν διοικοδόμην εἶχε. τὴν δὲ ἀναβάσεως τὴν πρὸς αὐτὸ, πρὸς τὴν εὐκοσμίαν ἔχοντος τοῦ τόπου, καθηκόντως τὸ κλίμα τῶν λειτουργιῶν, τῶν ἱερέων κεκαλυμμένων μέχρι τῶν σφυρῶν βυσσίνοις χιτῶσι. ὁ δὲ οἶκος βλέπει πρὸς ἕω, τὰ δὲ ὀπίσθια αὐτοῦ πρὸς δυσμὰς ἐστέγασται. τὸ δὲ πᾶν ἔδαφος λιθόστρωτον καθέστηκε· καὶ κλίματα πρὸς τοὺς καθηκόντας τόπους ἔχει τῆς τῶν ὑδάτων διαφορᾶς ἕνεκεν, ἡ γίνεται διὰ τῶν σφαγίων τῶν ἀπὸ τῶν θυσιῶν αἱμάτων. πολλαὶ γὰρ μυριάδες κτηνῶν ἀναλίσκονται κατὰ τὰς τῶν ἑορτῶν ἡμέρας. ὕδατος δὲ ἀνεκλειπτίου ἐστὶ φύσεως ὡς ἂν καὶ πηγῆς ἔσωθεν πολυρρύτου φυσικῶς ἐπιῤῥεούσης· ἔστι δὲ θαυμασίων καὶ ἀοράτων ἀναδοχέων ὑπαρχόντων ἀπὸ γῆν, καθάπερ ἀπέφαινον, πάντες ἐκπλαγέντες τὴν κατασκευὴν τοῦ ἱεροῦ καταβολῆς· καὶ ἐκάστου τούτων ὀχετηγοὶ ἀναφέρουσι, καὶ ἕκαστον μέρος ἑαυτὰ συναπολύντων τὰ ῥευμάτων· καὶ πάντα ἑαυτὰ μεμολυσμένα καὶ ἐδάφους καὶ θύσεως ὅτι δὲ τούτων κεχύσθαι πολὺ τὸ πλῆθος κρίνας, ἐπὶ ἐνεργῶς γεγενημένων ἀπάντων. ἔναγὲς δὲ πολὺ τὰ σφάγια πρὸς τὴν βάσιν, ἐφ' ἑκάτερα

circa decus & splendorem, non parum adhibebat curæ & solicitudinis ad hoc sum institutum. Nam sæpe omissis publicis occupationibus, studiose adibebat artificibus, ut illi perficerent omnia ut conveniret loco in quem illa opera mittenda erat. Unde quidem evenit, ut omnia essent absoluta honorifice, & pro dignitate tum regis mittentis, tum summi sacerdotis qui præesset loco illi. Nam lapides & magnitudine conspicui, & numero multi, non pauciores quinque millibus adhibiti erant: tum artis solertia omnia ita excellebant, ut quintuplo pretium auri superarent lapides collati, & artificum industria navata.

Ita habes & hæc, quorum expositionem judicavi necessariam. Sequens narratio continebit iter nostrum ad Eleazarum: sed primum declarabo tibi totius regionis situm. Postquam ergo pervenimus in loca illa, cernebamus civitatem in medio regionis sitam super montem editum & subarduum. In hujus summo erat extructum Templum, cum insigni ornatu: circum quod erant tres muri altitudine supra septuaginta cubitos, & tum latitudine pro tali altitudine, tum longitudine pro structura & mole ædificii. Atque hæc omnia erant exædificata perquam magnifice, cum sumptus ex omni parte excellentia. Conspicua etiam erat magnificentia expensarum in portas, & compages partium earum inferiorum, & in munitionem superliminarium. Velum item appensum erat, ad similitudinem januarum confectarum, quod spectaculum quoddam jucundissimum, & quo nusquam facile aliud posses, præbebat: & quidem ideo præcipue, quia à vento subinstante perpetuo movebatur, & quidem fimbriatione ab imo usque ad summum, ob ventum à pavimento subinstantem.

Altare etiam extructum erat appolite & ad locum illum, & hostias quæ ibi igne consumerentur. Qua vero parte accessus erat & illud, ea perquam decenter exornata erat, & pulchre accommodata ad ministeria sacra, & habitum sacerdotum ad talos usque indutorum tunicis ex byssо. Templum autem spectat ad ortum, posterioribus ejus ad occasum tendentibus. Et pavimentum totum est lapide constratum, tractuique habet aquæ fluentis ad loca certa, quæ inserviunt ad abluendam sanguinem hostiarum: quia in solemnibus festis multa millia jumentorum offeruntur. Aquæ vero copiosus nunquam deficit: & quia fons intrinsecus magnus naturalem, & eam perennem scaturiginem habet, & quia subtus terram sunt multa & inenarrabili arte aquarum receptacula, confecta per quinque stadia, quemadmodum apparebat undequaque circum templum, quorum singula habent suitatas fauces, utrimque in se invicem emittentes fluxus: atque hæc omnia in imo & à fundamentis primo facta erant solida, & multa terra accurate cooperta. Sunt præterea multa ostia in fundo & basi, quæ nemo

cernere

ἐάτως ἔχοντα τοῖς πᾶσι πλὴν αὐτοῖς οἷς ἐστι λειτουργία· ὡς ροπῇ καὶ πνεύματι πάντα καθαιρεῖσθαι τὰ συναγόμενα περιωλῃῆ τ' ῥυμάτων αἵματα.

Πεπεισμένος δὲ καὶ αὐτὸς πλὴν τῶν ὑποδοχείων κατασκευὴν δηλώσω καθὼς ἀπεσώθην. ἐσήγαγον γὰρ πλέον ἑπτὰ ἢ τεσσάρων ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐπὶ τινα τόπον ἐκέλευσέ τις κατακύψαντα σιωπᾶν τὸ γενόμενον ψόφου τῆς ἀπαντήσεως τῶν ὑδάτων· ὥστε σαφὴς μοι γεγονέναι τὸ μεγαθος τῶν ἀγγείων, καθὼς διεδήλωται.

Τῶν δὲ ἱερέων ἡ λειτουργία κατὰ πᾶν ἀνυπέρβλητός ἐστι τῇ ῥώμῃ, καὶ τῇ τῆς εὐκοσμίας καὶ σιγῆς διαθέσει. πάντες γὰρ αὐτοκελεύστως διατελοῦσι, πολλῆς γενομένης κακοπαθείας· καὶ ἑκάστῳ τὸ διατεταγμένον μέλει. καὶ ἀδιαλείπτως ὑπηρετοῦσιν, οἱ μὲν πλὴν ξυλείων, οἱ δὲ ἐλαίων, οἱ δὲ σεμίδαλιν, οἱ δὲ τὰ τῶν θεωμάτων, ἕτεροι τὰ δ' σαρκὸς ὁλοκαυτοῦντες, ἰσχύϊ διαφερόντως συγχρώμενοι· διαλαβόντες γὰρ ἀμφοτέραις τῶν μοσχων τὰ σκέλη, πλεῖον ὄντα ταλάντου ἑκάστου, ἀναρρίπτουσιν ἑκατέροις θαυμασίως ὕψος ἱκανὸν, καὶ οὐχ ἁμαρτάνουσι τῆς ἐπιθέσεως. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν προβάτων, ἔτι δὲ αἰγῶν, τοῖς βαρέσι καὶ μελῇ θαυμασίως ἔχει. κατὰ πᾶν γὰρ ἐκλεγομένων, οἷς ἐπιμελές ἐστιν, ἀμώμητα, καὶ τῇ ποιότητι διαφέροντα, τὸ προειρημένον ἐπιτελεῖται. πρὸς δὲ πλὴν ἀναπαύσιν τόπος αὐτοῖς ἐστιν ἀποτεταγμένος, οὗ καθίζουσιν οἱ διαναπαυόμενοι. τούτου δὲ γενομένου, τῶν διαλειπόντων ἐγείρονται προθύμως, οὐδενὸς ἐπιτάσσοντος τὰ τῆς λειτουργίας· ἥτε πᾶσα σιγὴ καθέστηκεν, ὡς τόπον λαμβάνειν, μηδένα ἄνθρωπον ἐν τῷ τόπῳ παρεῖναι, πρὸς ἑβδομήκοντα περὶ τῶν λειτουργῶν, καὶ τῶν προσιόντων δὲ τὰ θύματα πολύ τι πλῆθος· ἀλλὰ φόβῳ καὶ καταξίως μεγάλης θειότητος ἅπαντα ἐπιτελεῖται.

Μεγάλην δ' ἔκπληξιν ἡμῖν παρέσχεν, ὡς ἐθεασάμεθα τὸν Ἐλεάζαρον ἐν τῇ λειτουργίᾳ, τά τε τῆ ξυλισμοῦ καὶ τῆς δέσεως, ἢ συνίστατο διὰ πλὴν ἔνδυσιν οὗ φορεῖ χιτῶνα, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν λίθων· χρυσοῖ γὰρ κώδωνες περὶ τὸν ποδήρη ἐστὶν αὐτῷ, μέλους ἔχον ἀνιέντες ἰδιάζοντα. περὶ ἑκάτερον δὲ τούτων ἄνθεσι πεποικιλμένοι ῥοῖσκοι, τῇ χροᾳ θαυμασίως ἔχοντες. καταζωσθεὶς δὲ διαφόρῳ ζώνῃ διαπρεπεῖ, διϋφασμένῃ καλλίστοις χρώμασιν. ἐπὶ δὲ τῷ στήθους φορεῖ τὸ λεγόμενον ΛΟΓΕΙΟΝ, ἐν ᾧ πανσεφιγμένοι λίθοι δεκαδύο, διαλάττοντες τοῖς γένεσι, χρυσῷ κεχωλευμένοι, τὰ τῶν φυλάρχων ὀνόματα κατὰ πλὴν ἐξ ἀρχῆς διάταξιν γενηθεῖσαν ἀπαναγράζοντες, ἕκαστος ἀνεξήγητον τῆς ἰδιότητος πλὴν φυσικὴν χροάν. ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς ἔχει πλὴν λεγομένην Κίδαριν. ἐπὶ δὲ ταύτης πλὴν ἀμίτρην μίτραν,

cernere poteſt, præter illos quibus miniſterium eſt commiſſum: per hæc impetu & efflux ſupermiſſæ aquæ, ſanguis quantumvis copioſus à victimis collectus, abluitur & expurgatur.

Exponam etiam, quomodo ipſe iſtorum receptaculorum molem & ſtructuram ex ſingulari benevolentia monſtratam cognovi. Nam abduxerunt me ex civitate ultra quatuor ſtadia, & juſſit me unus capite ad locum quendam inclinato auſcultare ſonum, quem aquarum concurſus ederet. Hinc ego aperte cognovi magnitudinem vaſorum illorum, de quibus dixi.

Sacerdotes veto miniſteria peragentes, omnino virium robore præſtant, cum ſumma ornatus ac ſilentii reverentia. Nam omnes ſponte intenti ſunt laboribus, licet valde moleſtis. Ac ſuæ cuique demandatæ partes ſunt curæ, ſine intermiſſione miniſterii. Alii enim ligna, alii oleum, alii ſimilam, alii aromata in miniſterio ſuo curant: alii integras carnes hoſtiarum comburunt, utentes in hoc magna virium & intentione & dexteritate. Apprehenſa enim utriſque manibus vitulorum crura, quæ ſingula fere talenti pondo habent, per vices utraque manu ſurſum projiciunt mira induſtria, in altitudinem ſatis magnam: nec in iis excipiendis errant. Simili modo projiciunt etiam ovium crura, nec non & caprarum, quæ mirifice & pondere & pinguedine excellunt. Nam quod jam dictum eſt, ita peragitur, ut ad id, à certis quibus hoc curæ eſt, per omnia ſeligantur, quæ & labe reprehenſionis omni vacent, & pinguedine excellant. Ad quietem autem habent locum certum, ubi quieſcentes recumbunt: atque inde uſi quiete, alacres & prompti excitantur, nemine ipſis miniſterii officia imperante. Tantumque ubique eſt ſilentium, ut putes in loco illo nullum prorſus eſſe hominem: cum interim & ſacerdotum miniſtrantium ſint circiter ſeptuaginta, & eorum qui hoſtias adducant valde magnus numerus. Ita omnia cum reverentia, & ut convenit magnæ Divinitati, peraguntur.

Hinc vero magnus non ſubibat ſtupor, cum aſpexiſſemus Eleazarum ſacra tractantem, & ornatum illum ejus, & dignitatis reverentiam, emergentem ex tunica induta, & lapidibus in ea pretioſis. Nam aurea tintinnabula ad pedes uſque ornatus ejus dependent, quæ ſingula harmoniæ edunt ſonum ſuum: inter quæ ſingula ſunt punica mala, & floribus variis & colore miro decorata. Zona autem cinctus erat valde decente, & variis ac pulcherrimis coloribus pertexta. Supra pectus geſtabat quod λογεῖον vocant; in quo implexi & auro alligati erant duodecim lapides generum diverſorum, qui ſplendentes ſpecie inenarrabili nativi & proprii coloris, inſcripta habebant nomina principum cujuſque tribus, juxta priſcam & ab initio inſtitutam ordinationem. Supra caput habebat tegumentum, quod Cidarim vocant: & ſupra hanc inimitabilis artificii mitram,

μέρεαν, τὸ καθηγιασμένον βασίλειον. ἐκ πάντων. ὅλη πεταλω χρυσῷ χράμμασιν ἁγίοις τὸ ὄνομα τ̃ θεοῦ, κατὰ μέσον τῶν ὀφρύων, δόξη πεπληρωμένον· ὁ κόσμος ἄξιος τύτων ἐν ταῖς λειτυργίαις. ἡ δ̀ συμφάνεια τύτων ἐμποιεῖ φόβον καὶ ἔκφοβον χαράν. ὥστε νομίζειν ἐκ ἄλλον ἐληλυθέναι ἐκ τ̃ κόσμυ· καὶ διαβεβαιῶσθαι, πάντα ἀνθρώπων προσηλθότα, τῇ θεωρίᾳ εἰς ἔκπληξιν ἥκειν, καὶ θαυμασμὸν ἀδιήγητον, μεταπεπτωκότα τῇ διανοίᾳ, διὰ τὴν τοιαύτην ἁγιαν κατασκευήν.

Πρὸς δὲ τὴν ἐπιγινομένων ἀπάτην, ὅτι τὴν ὠδομημένην ἄκραν τ̃ πόλεως ἀναβαίνοντες, ἐθεωρῶμεν· ἡ κεῖται μὲν ἐν ὑψηλοτάτῳ τόπῳ, πύργοις ἐξησφαλισμένη πολλοῖς μέχρι χορυφῆς, ἐυμήκεσι λίθοις ἀνωκοδομημένοις αὐτῶν, ὡς μεταλαμβάνομεν, πρὸς φυλακὴν τ̃ τοῦ τὸ ἱερὸν τόπων· ἵνα, ἐάν τις ἐπίθεσις τις ἢ νεωτερισμὸς, ἢ πολεμίων ἔφοδος γένηται, μὴ τις δύνηται ὁδὸν εἰς τὸν τοῦτον περίβολον ποιήσασθαι τὸν τοῦ τ̃ οἴκου· ἀπεκειμένων καὶ ὀξυβελῶν ἀπὸ τ̃ πύργων τ̃ ἄκρας, καὶ ὀργάνων ποικίλων καὶ παντὸς τόπου κατὰ χορυφὴν ὄντος τ̃ περιεχομένων περιβόλων. ὑπῆρχε φυλασσομένων τ̃ πύργων ὑπὸ τ̃ πιστοτάτων ἀνδρῶν, καὶ τῇ πατρίδι μεγάλας ἀποδείξεις δεδωκότων· οἱ τινες οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἐξιέναι τῆς ἄκρας, εἰ μὴ ταῖς ἑορταῖς, καὶ τοῦτο ἐκ μέρυς· οὐδὲ εἰσρεύειν εἴων οὐδένα, μὴ ἀκριβείας δὲ πολλῆς εἶχον, εἰ καὶ τις ἀπίτυχη γένοιτο διὰ τὸ προσαγομένου, πρὸς θεωρίαν δέξασθαι ἡμᾶς· οἷον ἐξ καθ' ἡμᾶς ἐγένετο. μόλις γὰρ ἀνοῖξαι ὄντες ἡμᾶς δύο παρεδέξαντο, πρὸς τὸ καταμανθάνειν τὰ τ̃ θυρῶν. ἔλεγον δὲ καὶ οἱ ὅπλων πεπιστῶσθαι τὰ τοιαῦτα. τὰς δὲ πύστας ὁμωμοκέναι, κατ' ἀνάγκην ἀπαλλαγῆναι θείως, τὸ κατὰ τ̃ ὁρισμὸν πρόσταγμα. ὄντας πεντακοσίους, μὴ πλέονας ἑξακοσίων πολιτῶν ἀνθρώπων πέντε κατὰ τὸ αὐτό. τὰ δὲ ἱερὰ τῶν πύλων εἶναι φυλακὴν τῆν ἄκραν· καὶ τὸν καταβαλλόμενον αὐτοῖν τῶν περιφυλακῶν τῶν εἰρημένων, οὕτως ἀποφαλίσθαι.

Τῆς δὲ πόλεως ἐστὶ τὸ χῦμα συμμέτρεως ἔχον, οἷον ποτὲ μὲν ἐπὶ ξηρῶν ὄντες τ̃ οἴκων ἐξεβόλλε, καθόσον εἰκάσαι δύνατον· ἐκ δὲ τ̃ τ̃ πύργων θέατρον ἀποτελεῖ· καὶ φαινομένων διόδων τ̃ ὑποκειμένων, τ̃ δὲ ἐπαίνωθεν εἰδισμένων, καὶ τὰς διὰ τύτων διεξόδυς. ἀνάκλασιν γὰρ ἔχει τὰ τ̃ τόπων, ὡς ἂν ἐπ' ὄρυς τ̃ πόλεως ὠκοδομημένης. εἰσὶ δὲ καὶ διαβάθραι πρὸς τὰς διόδυς. οἱ μὲν μετίασι τ̃ ὁδείαν. οἱ δὲ ὑπ' αὐτὰς ποιοῦνται, καὶ μάλιστα διεσηκασι τ̃ ὁδείας, διὰ τὸν ἐν ταῖς ἀγγειαις ὄντας· ὅπως μηδεὶς θηγανώσῃ, ὧν ἃ δεῖν ἔσῃ.

Οὐκ ἀλόγως δὲ τὴν πόλιν συμμέτρεια καθηκύσῃ κατεσκεύασαν οἱ πρῶτοι, σοφῶς δὲ διενοήσαντες. τῆς γὰρ χώρας πολλῆς οὔσης καὶ καλῆς, καὶ τινῶν μὲν πεδινῶν, τῶν κατὰ τὴν Σαμαρείτιν λεγομένων, καὶ τῶν συναπτόντων τῇ τῶν Ἰδουμαίων χώρᾳ· τινῶν δὲ ὀρεινῶν, τῶν πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βοτανείαν τῆς γῆς γινέσθαι

tram, ornamentum regale conſecratum. Hinc ſupra laminam auream nomen Dei ſacris literis ſcriptum uſque ad medium ſuperciliorum maximo cum decore protendens. Ipſe vero Eleazarus in tractatione ſacrorum videbatur his omnibus dignus eſſe. Qui autem ſplendor inde exiſtebat metu & turbatione quadam ita afficiebat ſpectantes, ut extra ornatum aliam induiſſe perſonam Eleazarus videretur: affirmoque omnem qui acceſſiſſet, ex illa contemplatione captum animo valde quidem ſtupere velle propter illum ſanctum habitum, qui in ſingulis videbatur ineſſe.

Hinc, ut omnia cognoſceremus, in adjacentem civitatis arcem aſcendentes, eam perluſtrabamus. Hæc ſita in editiſſimo loco, munita eſt turribus ad ſummum uſque longis lapidibus extructis, ad illorum quæ circum templum erant locorum, ut colligebamus, cuſtodiam: ut ſi quæ inſidiæ, aut qui tumultus, aut hoſtium ingreſſus exiſteret, ne quis poſſet aditum aperire ad illa circum templum munimenta. Nam in turribus arcis erant acuta jacula, & varia bellica inſtrumenta; locuſque iſte erat in vertice montis ſupereminens inter alia munimenta: turribus præterea cuſtoditis à fide digniſſimis, & patriæ multis argumentis declaratis viris, qui non habebant facultatem egrediendi ex arce præterquam feſtis diebus, idque per partes & vices: neque ſinebant ingredi quenquam. Et à præſide juſſi admittere aliquem contemplandi gratia, valde accurate eum obſervabant: quod etiam tum, cum nos adeſſemus, eveniebat. Nam ægre nos duos & inermes admittebant, ad perluſtrandas res ſacras. Dicebant enim, ſibi ſub fide commiſſam hanc curam: omneſque adductos ad hoc juramento, ut ſancte hanc rem, ut eſſet ſibi præſcripta, curare vellent: nempe ut cum ſint numero quingenti, nunquam admitterent ſimul plures quam quinque. Quippe templi munitionem omnem eſſe arcem & proinde fundatorem iſtius vigilias tam bene curaſſe.

Civitatis vero amplitudo eſt mediocritate quadam temperata: quæ, quantum colligere potuimus, in circuitu quadraginta ſtadia habet. Turres ejus ſubtus videntur eſſe perviæ, ſupra vero tranſitus uſitatos habent, & ſunt ad formam theatralem diſpoſitæ. Nam quia civitas in monte eſt ſita, ſunt reflexæ, & in ſe invicem pronæ. Ad illos tranſitus ſunt etiam parati aſcenſus graduum editiores, ut alii in ſublimi, alii ſubtus incederent. Quæ diſtinctio præcipue facta eſt ob ſanctos & religioni deditos viros, ut neminem attingerent, quem non liceat.

Non temere autem illi primi conditores, civitatem hac convenienti amplitudinis dimenſione condiderunt: ſed ſapienti hoc conſilio fecerunt. Nam regio eſt ampla & bona. Verſus quidem Samaritas, & qua attingit Idumæos, magna ex parte eſt campeſtris: in nonnullis etiam aliis locis eſt montoſa, ubi agricolatione & diligenti terræ

γάνδαν συνεχῶς, ἵνα κ̀ διὰ τοῦτο ἔτι τὴν εὐκαρπίαν ἔχωσιν ἐκ γενομένου, γεωργοῦσιν μὲν πάντα, δαψιλείας πολλῆς ἐν πάσῃ τῇ συνεχομένῃ χώρᾳ. Τῶν δ̀ πόλεων ὅσαι μεγάθει ἔχουσι, κ̀ τὴν ἀκόλουθον εὐδαιμονίαν, ταύταις συμβέβηκεν ἐλανδρεῖν, ἀμπλεῖσθαι δὲ τὰς χώρας, πάντων διὰ τὸ κατὰ ψυχὴν ἱλαροῦσθαι πρὸς τὰς ἡδονάς· κ̀ τῇ καλλιεργείᾳ πάντας ἀνθρώπους διὰ τὰς ἡδονὰς εὐκαταφόρους εἶναι. τοῦτο δὲ ἐγένετο διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὑπερβάλλουσαν πάσας τῷ μεγέθει κ̀ εὐδαιμονίᾳ τὰς πόλεις. οἱ γὰρ ἀπὸ τῆς χώρας εἰς αὐτὴν διαξενούμενοι, καταμένοντες ἐφ' ἱκανὸν, εἰς ἐλάττωσιν ἦγον τὰ τῆς ἐργασίας· ὅθεν ὁ βασιλεὺς, ἵνα μὴ καταμένωσι, παρεσκεύαζε, μὴ πλέον εἴκοσιν ἡμερῶν παρεπιδημεῖν· κ̀ τοῖς διὰ τῶν χρειῶν ὁμοίως δι' ἐγγράπτων διαζωλὰς ἔδωκεν, ἐὰν ἀναγκαῖόν τι καταπαλεύσῃ, διαπλεῖν ἐν ἡμέραις πέντε. τῷ πολλοῦ δὲ πωλούμενος κ̀ ζημιώσεις, κ̀ τοὺς τούτων ὑπηρέτας, ἐπέταξε κατὰ νόμους· ὅπως μὴ μεγάλων λαμβάνοντες οἱ γεωργοὶ, κ̀ παρέσθωσι τῆς πόλεως, ἐλαττῶσι τὰ ταμεῖα· λέγω δὲ, τὰ τῆς γεωργίας ἀναφορεῖα.

Παρεξέβημεν δὲ ταῦτα, διὰ τὸ καλῶς ἡμῖν τὸν Ἐλεάζαρον ὑποδεδεχέναι τὰ παρειρημένα. μεγάλη γὰρ ἔστιν ἡ τ̀ γεωργουμένων φιλοπονία. κ̀ γὰρ ἐλαϊκῆς πλήθουσι φυτείας ἐστὶ, κ̀ σιτικῆς καρπῆς αὐτῶν ἡ χώρα, κ̀ ὀσπρίοις, ἔτι δὲ ἀμπέλῳ καὶ μέλιτι πολλῷ. τὰ μὲν τ̀ ἄλλων ἀκροδρύων κ̀ φοινίκων διὰ ἀφθονίαν παρ' αὐτοῖς κτήνη τὰ πολλὰ παμμιγῆ, καὶ δαψιλὴς ἡ τούτων νομή· διὸ καλῶς ἔβλεψεν, ὅτι πολυανθρωπίᾳ οἱ τόποι παρεσκεύαστο κ̀ τὴν καλλιεργείαν τῆς πόλεως, κ̀ τῶν καμόντων ἔθεντο κατάλογον. πολὺ γ̀ πλῆθος ἐκ τ̀ ἀρωμάτων, κ̀ λίθων πολυτελῶν κ̀ χρυσοῦ παραπομίζεται διὰ τ̀ Ἀράβων εἰς τ̀ τόπον. ἐργάσιμος γὰρ, καὶ πρὸς τὴν ἐμπορίαν ἐστὶν ἡ χώρα κατεσκευασμένη, κ̀ πολύτεχνος ἡ πόλις. οὐ παντὸς δὲ οὐδὲν τῶν διαπομιζομένων διὰ τ̀ θαλάσσης. ἔχει γὰρ κ̀ λιμένας εὐκαίρους, χορηγοῦντας τὰ πρὸς τὴν Ἀσπαλῶνα κ̀ Ἰόππην, κ̀ Γάζαν, ὁμοίως δὲ Πτολεμαΐδα, τὴν ὑπὸ τ̀ βασιλέως ἐκτισμένην. μέσῃ γ̀ κεῖται πρὸς τοὺς παρειρημένους τόπους, οὐκ ἀπέχουσα τούτων πολύ. ἔχει δὲ πάντα δαψιλῆ, κάθυγρος ὢσα πάντοθεν ἡ χώρα, καὶ μεγάλην ἀσφάλειαν ἔχουσα. διέρρει δὲ αὐτὴν ὁ λεγόμενος Ἰορδάνης ποταμὸς ἄπορος, οὐκ ἔλαττον ἑξακισχιλίων μυριάδων δρυῶν κατὰ τὸ δεκαῆον ἔτος. μετέπειτα γ̀ οἱ γειτνιῶντες ἀπέβησαν αὐτῆς, ἐξήκοντα μυριάδες ἀνδρῶν ἔγκληροι καθεστήκεσαν ἑκατονταρούροις. πλημμύρων δὲ ποταμὸς, καθὼς ὁ Νεῖλος, ἐν τοῖς περὶ τ̀ θερισμὸν ἡμέραις, πολλὴν ἀρδεύει τῆς γῆς· ὃς εἰς ἕτερον ποταμὸν ἐκβάλλει τὸ ῥεῦμα, κατὰ τὴν Πτολεμαΐδων χώραν. ὅπως δὲ ἔχωσιν εἰς θάλασσαν. ἄλλοι δὲ χειμάρροι λεγόμενοι κατίασι,

terræ elaborationē indiget. Sed fere fit, ut etiam hi cultores ob ſuam induſtriam & diligentiam, abundantiam frugum habeant. Ex quo ſane fit, ut omnia excolantur: & ubique in regione ſit magna fructuum affluentia. At vero quæ civitates ſunt amplæ, & pacem felicitatemque & affluentiam rerum habent, in illis evenit ut juventus quidem floreat, regiones vero negligantur, omnibus ad hilaritatem animi intentis: & à natura ad voluptatem maxime propenſis. Id quod uſu venit Alexandriæ, quæ cum omnes civitates & magnitudine & affluentia rerum ſuperet, in eam ex omnibus regionis partibus commeantes incolæ ad hoſpitium, dum morantur diutius ibi, cultum terræ immiſnuunt. Unde rex, ne ibi ita morarentur, hoc mandatum promulgavit, ut ne ultra viginti dies liceret in civitate exteros verſari. Etiam illis qui haberent negotia in civitate, præſcripſit modum & tempus ad dijudicanda ea: ut ſi quis eſſet vocandus in jus, intra quinque dies negotium ejus in judicio expediretur. Cumque etiam frumentarios, commeatuſque curatores & eorum miniſtros magnificaret, legibus ordinavit, ut ne agricolæ & præfecti civitatis quæſtum facientes, minuerent cellas & horrea, id eſt, fructus agriculturæ.

In hæc autem ideo digreſſi ſumus, quia Eleazarus ea nobis accurate demonſtravit. Eſt ergo ibi magnum ſtudium agriculturæ: & ideo regio eorum conſita eſt arboribus olivarum, & ferax eſt omnis generis frumenti & leguminum: ad hæc, vineis, & mellificio abundat. Palmæ vero, & aliæ frugiferæ arbores ſunt innumerabiles apud ipſos: item jumenti & pecora omnis generis multa, & paſcua uberrima. Itaque præclare hoc perſpicientes, iſta loca multitudine hominum egere, ad hoc & civitatis conſtitutionem & pagorum numerum accommodarunt. Præterea immenſa copia aromatum, lapidum pretioſorum & auri, importatur eo per Arabes. Nam regio & ad cultum & ad negotiationem eſt idonea, & civitas abundat artificibus: nec deeſt ei quicquam eorum quæ mari advehi ſolent, cum habeat portus opportunos, qui abunde ſuppeditent res & Aſcalonæ, & Joppæ, & Gazæ, ſimiliter etiam Ptolemaidis, civitatis à rege conditæ. Jam in medio iſtorum locorum eſt ſita, nec ab illis multum diſtat, ſed ipſa per ſe omnia abunde habet, cum ſit & irrigua undique regio, & ad magnam ſecuritatem munita. Nam Jordanus, fluvius iſte perennis, circumfluit ipſam, in ſe ab antiquo continentem non minus arvorum quam ſex millia myriadum. Deinde ex vicinia ſexaginta myriades hominum in ipſam pervenerunt, qui ſinguli poſſeſſionem centum jugerum agri ſunt conſecuti. Fluvius autem, perinde ut Nilus, circa tempus meſſis exundans, multum terræ irrigat, & circa regionem Ptolemæorum in alium fluvium illabitur, qui deinde in mare ingreditur. Alii etiam qui vocantur Torrentes

defluunt,

κατίασι, περιλαμβάνοντες τὰ πρὸς τὴν Γάζαν μέρη, καὶ τὴν Ἀσωτίων χώραν. περιέχεται δὲ ἀσφαλείας αὐτοφύτοις, δυσείσβολος ὑπὸ, καὶ πλήθουσι ἀπορρηγμάτων. Διὸ τὰς στενὰς εἶναι τὰς παρόδους, χειμάρρων βαθέων ἐπὶ ἓξ σταδίους ἔσης τῆς περιεχούσης τὴν χώραν ὀρεινῆς.

Ἐλέγετο δὲ, καὶ ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀραβίας μέταλλα χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ συνίστασθαι πρότερον. ἐκλελεῖφθαι δὲ ταῦτα, καθ' ὃν ἐπεκράτησαν χρόνον Πέρσαι· τῶν τότε πραττόντων, ποιησαμένων διαβολὴν, ὡς ἄχρηστος ἡ κατεργασία γένοιτο, καὶ πολυδάπανος· ὅπως μὴ διὰ τὴν μεγαλείαν τῶν εἰρημένων συμβῇ καὶ τὴν χώραν καταφθαρῆναι, καὶ ῥᾳδίως διὰ τὴν ἐκείνων δυναστείαν ἀλλοτριωθῆναι, παρεύρεσιν λαβόντων εἰς τὰς τόπους εἰσόδου, διὰ τὸ τὴν διαβολὴν γεγονέναι τοιαύτην. ὅσων ἂν καὶ περὶ τούτων ἴδοι, κεφαλαιωδῶς σεσημασμένα σοι, ὦ φιλόκρατες ἀδελφὲ· τὰ δὲ τῆς ἑρμηνείας ἑπομένως δηλώσομεν.

Ἐπιλέξας γὰρ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας, καὶ παιδείᾳ διαφέροντας, ἅτε δὴ γονέων τετευχότας ἐνδόξων, οἵ γε καὶ μόνον τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν γραμμάτων ἔξιν περιεποίησαν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐφρόντισαν ἀπερίεργος κατασκευῆς. διὸ καὶ πρὸς τὰς πρεσβείας εὔχρηστοι καθεστήκεισαν, καὶ τοῦτ' ἐπιτήδειον ἦτε δέοι, καὶ πρὸς τὰς ὁμιλίας καὶ ἐπερωτήσεις ἔχουσι νόμους μεγάλην εὐφυΐαν εἶχον· τὸ μέσον ἐζηλωκότες κατάστημα (τοῦτο γὰρ κάλλιστόν ἐστιν) ἀποτεθειμένοι τὸ τραχὺ καὶ βάρβαρον τῆς διανοίας· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ καπηλεύεσθαι καὶ νομίζειν ὑπερφρονεῖν ἑτέρους, ὑπερβεβηκότες· τὴν δὲ ὁμιλίαν καὶ τὸ συναναστρέφειν, καὶ πρὸς ἕκαστον ἀποκρίνεσθαι δέοντος ἐξησκημένοι, ὑπερφέρειν ἕτερος ἑτέρου, καὶ τῷ καθηγουμένου πάντες ἄξιοι, καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ἀρετῆς. νῆσον δὲ λίαν, ὡς ὑπέλαβον τὸν Ἐλεάζαρον, δυσπροσπαστάτως ἔχοντες, καὶ σκληρὸν αὐτοὺς, χωρὶς καὶ τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα μεγαλοφρονεῖν περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν, πολλὰ παρεκάλεσε τὸν Ἀνδρέαν ποιῆσαι, συναντιλαμβάνεσθαι ἐξαναλῶν, καθ' ὃ ἂν δυνώμεθα. καὶ ἡμῶν ἐπαγγελλομένων, ἀφροντίσειν περὶ τούτων ἔφη, καὶ λίαν διαγωνιᾷν. εἰδέναι γὰρ, ὅτι φιλάληθος ὢν ὁ βασιλεὺς, πάντων μεῖζον ἡγεῖται τὸ μεταπέμπεσθαι, καθ' ὃν ἂν τόπον ὠνομάσθη τις ἄνθρωπος διαφέρων ἀγωγῇ καὶ φρονήσει παρ' ἑτέρους. μετεῖληφα γὰρ καλῶς αὐτὸν λέγειν, ὅτι περὶ ἑαυτὸν ἔχων ἄνδρας δικαίους καὶ σώφρονας, τὴν μεγίστην ἂν φυλακὴν τῆς βασιλείας ἔχειν, συμβουλεύοντων παῤῥησίᾳ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν φίλων· ὃ δὴ συνέβαινε τοῖς ἀποστελλομένοις ὑπ' αὐτοῦ. καὶ διὰ ὅρκων ἐπίσοῦτο, μὴ περιόψεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, εἴ τις ἑτέρα χρεία πρὸς τὰ κατ' ἰδίαν αὐτῷ καταπέσοι· πρὸς ἃ τὴν χρείαν πᾶσι τοῖς πολίταις ἐπανόρθωσιν, ἐξαποστέλλειν αὐτούς. τὸ γὰρ καλῶς ζῆν, ἐν τῷ τὰ νόμιμα σωτηρεῖν εἶναι. τοῦτο δ' ἐπιπλεῖσθαι, διὰ τὸ ἀκριβάσεως πολλῷ μᾶλλον,

defluunt, qui loca illa ad Gazam & regionem Asotiorum inundant. Adhæc naturalibus munimentis circumdatur, cum ob angustias viarum & præcipitia ac fauces profundas, asperitatesque montium qui eam ambiunt, irruptiones excludat, nec ab aliqua multitudine invadi possit.

Narrabatur etiam, ex montibus Arabiæ vicinis prius metalla æris & ferri fuisse eruta: quæ postea, quo tempore Persæ rerum potirentur, fuerunt intermissa: quia qui tum præessent, culparent illa, ut inutilis & sumptuosi laboris, & per quæ etiam regio posset perdi. Ac quidem hæc ipsorum criminatio valuit: quia fere per potentiam illorum qui intenti iis erant, regio fuit perducta in alienas manus, cum illi inde in regionem nacti fuissent ingressum. Exposui ita strictim tibi, frater Philocrates, quæ etiam de his commemoranda fuerunt. Deinceps exponam illa, quæ sunt ipsius interpretationis.

Elegit ergo Eleazarus optimos & eruditione præstantes viros, utpote præclaris ortos parentibus: qui non solum exercitati erant in literis Judæorum, sed etiam in studia & mores Græcorum non segnem operam navarant: quique ideo idonei erant ad legationes, & eas obibant cum opus esset. Jam ad disputationes de legibus explicandas valde solertes erant. Iidem amplexabantur statum vitæ & morum medium, qui est optimus, deponentes à se asperitatem & barbariem animi: nec volebant videri arrogantes, nec adversus inferiores superbe se gerebant, sed suavitatem animi in conversationibus, & facilitatem audiendi alios, solertiamque respondendi ad singula apte & ordine recto, declarare studebant: denique omnes erant digni præside suo, & virtute ipsius. Quam vero ipsum Eleazarum amarent, hinc licebat cognoscere, quia inviti & ægre ab ipso discedebant: & quia præterquam quod scripserat ad Regem de ipsis restituendis, multum etiam rogabat Andream, ut id negotii promoveret, & in aliis quibus possemus, ipsis gratificaremur. Cumque nos promisissemus nostram operam, & dixissemus ipsum non debere de istis sollicitum esse: dixit se multum dubitare. Compertum enim habere, Regem cum virtutis studio flagraret præcipue curare ut ubi aliquis doctrina prudentiaque maxime polleret, eum ad se accersat. Et hoc quidem recte: nam si habeat apud se justos & moderatos viros, habeat secum regni sui maximum præsidium & munimentum: eo quod illi libere & intrepide consulant, ad communem utilitatem illorum quibus ipse bene velit. Talesque dicebat se animadvertere, esse illos ab ipso missos. Præterea jurejurando affirmabat, istos viros non dimissurum, si quod aliud summ negotium instaret. Nunc vero dimittere illos, ad emendationem rei communiter omnibus civibus utilis. Nam ut quis bene vivat, hoc situm esse in observantia & diligenti custodia legum; hoc vero acquiri & absolvi multo magis

ex

λαν, ἢ ἀφὶ τῆς ἀναγνώσεως. ωεπιθέμθοι ἔν ταῦτα, καὶ τὰ τύτοις ωροσαληίσια, φανερὸς ἐν τλὶ ἀκόθησιν, ὃς ἐν ωερὶ αὐτύς.

Ἄξιον ἦ ἀπομνοθῆναι βεχέων τ ὑωοδειχθέντων ὑωὸ αὐτύ, ωερὶ τὰ ἀ ἡμῶν ἀπιζητηθέντα. νομίζειν γὰ τοῖς ωολλοῖς ωερειργίαν ἔχειν τινὰ τῶν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ωερί τι τῶν βρωμάτων καὶ ωοτῶν, καὶ τῶν νομιζομένων ἀκαθάρτων εἶναι κνωδάλων. ωυνθανομένων γὰ ἡμῶν, ἀφ᾽ τί, μᾶς καταβολῆς ὔσης, τὰ μὲ ἀκάθαρτα νομίζεται ωρὸς βρῶσιν, τὰ δὲ καὶ ωρὸς τλὶ ἁφλὶ (δεισιδαιμόνως γὰ τὰ ωαλαῖα τλὶ νομοθεσίαν ἔχειν, ἐν ᾗ τύτοις ωάλιν ωάνυ δεισιδαιμόνως) ωρὸς ταῦτα οὕτως ὑωήρχατο.

Θεωρᾶς, ἔφη, τὰς ἀναστροφὰς καὶ τὰς ὁμιλίας, οἷον ἐνεργάζονται ωρᾶγμα· διότι κακοῖς ἐνομιλήσαντες, ἀναστροφὰς ἀπιλαμβάνουσιν ἄνθρωωοι, καὶ ταλαίωωροι ἀ ἄλου τῦ ζῆν εἰσίν· ἐὰν δὲ σοφοῖς καὶ Φρονίμοις συζῶσιν, ἐξ ἀγνοίας, ἐωανορθώσεως εἰς τὸν βίον ἔτυχον. ἀκροωειλάμενος τὰ τῆς εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ωᾶσιν ὁ νομοθέτης ἡμῶν, καὶ διδάξας ἕκασα ωερὶ τούτων οὐκ ἀωαγορευτικῶς μόνον, ἀλλ᾽ ἐνδίκως, καὶ τὰς βλάβας ωροθήλους καὶ τὰς ὑωὸ τῦ θεοῦ γινομένας ἀωωμωὰς τοῖς ἀδίκοις. ὑωέδειξε γὰ ωάντων ωρῶτον, ὅτι μόνος ὁ θεός ἐσι, κ᾽ ἀφ᾽ ωάντων ἡ δύναμις τῦ αὐτύ ἐσι. Φανερὰ γένεται, ωεωληρωμένου ωαντὸς τόωου τῆς δυνασείας, καὶ οὐδὲν αὐτὸν λανθάνει τῶν ὅσι γῆς γινομένων ὑωὸ ἀνθρώωων κρυφίως· ἀλλ᾽ ὅωα ωοιεῖ τις αὐτῷ Φανερὰ καθέσηκε, καὶ τὰ μέλλονα γίνεθαι. ταῦτα οὖ ἐξηρμένος ὁρμῶς ἀκριβῶς, καὶ ωεῤθηλα θεὶς, ἔδειξεν, ὅτι κἂν ἐννοηθῇ τις κακίαν ἀωωελεῖν, σὺν ἂν λάθοι, μὴ ὅτι καὶ ωράξας, ἀφ᾽ ωίσης τῆς νομοθεσίας τὸ τῦ θεοῦ δυνατὸν ἐνδεικνύμενος. ωοιηώμενος αὖ τλὶ καωερχλὶ ταύτλι, καὶ δείξας ὅτι ωάντας οἱ λοιωοὶ ωαῤ ἡμᾶς ἄνθρωωοι ωολλοὺς θεοὺς εἶναι νομίζουσιν, αὐτοὶ δυναμικώτεροι ωολλῷ καθεῶντες ὧν σέβονται ματαίως· ἀγάλματα γὰ ωοιήσαντες ὀκ λίθων καὶ ξύλων, εἰκόνας Φασὶν εἶναι τῶν ἐξευρόντων τι ωρὸς τὸ ζῆν αὐτοῖς χρήσιμον· οἷς ωροσκυνῦσι, ὧν ωόδας ἔχοντες τλὶ ἀναισθησίαν. ἔιτε γὰ κατ᾽ ὄνειρόν τις θείη, κατὰ τλὶ ἐξεύρεσιν ωαντελῶς ἀνόητοι. τῶν γὰ ἐν τῇ κτίσει λαβόντες τινὰ σωέθηκαν καὶ ωροσυωέδειξαν εὔχρηση, τλὶ κατασκευλὶ αὐτῶν οὐ ωοιήσαντες αὐτοὶ, ὑὸ κενὸν καὶ ματαιον σὺ ὁμοίους ἀωοθεοῦ. καὶ γὰ ἔτι ἧ νῦ εὑρηματικώτεροι ἧ ωολυμαθέσεροι τ ἀνθρώωων τῶν ωρὸ ἐμοῦ ωολλοὶ, κ᾽ οὐκ ἂν Φθάνοιεν αὐτὸς ωροσκυνοῦντες. ἧ νομίζουσι οἱ ωᾶντα ἀκριβάζοντες, ἧ μυθοωοιήσαντες, τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι καθεσάναι. τῶν γὰ ἄλλων ωολυμα-

τάων,

ex auditione, quam lectione. Ex horum ergo & ſimilium commemoratione, ſatis declarabat animi ſui erga illos viros affectum.

Nunc pauca quædam ex illis quæ ipſe nobis interrogantibus explicuit, dignum fuerit commemorare, præſertim cum exiſtimemus multis videri, nonnulla in lege temere comprehenſa: ut illa quæ de cibo & potu, & animalibus illis quæ habentur impura, ſunt tradita. Interrogantibus ergo nobis, quare cum ſint unius creatione omnia condita, alia ad eſum impura habeantur, nonnulla etiam ad tactum. Hæc enim & alia multa videri ſuperſtitioſe tradita eſſe in lege, & obſervari etiam nimis ſuperſtitioſe. Ad hæc ipſe ita cœpit loqui.

Cernis, inquit, quid poſſint & efficiant converſatio & conſuetudo. Quia homines ex converſatione improborum depravantur, & fiunt miſeri per totam vitam. Si vero cum ſapientibus & prudentibus verſentur, ignorantiæ ſuæ emendationem ad vitæ rectitudinem conſequuntur. Hinc primum legiſlator noſter diſtincte & accurate præcepit, quæ ſunt pietatis & juſtitiæ: & ſingula de his tradidit non ſolum prohibitione, ſed etiam cum præſcriptione recti: ob oculos etiam poſitis malis & afflictionibus, quas Deus immittat authoribus delictorum. Nam primum omnium oſtendit, unum ſolum eſſe Deum, & ejus potentiam omnia pervadere, ita ut omnia ſint ea repleta, nec ipſam lateat quicquam eorum quæ in terra ab hominibus clam fiant: ſed quæcunque quis vel jam faciat, vel poſt ſit facturus, ea ſint illi aperta. Quibus quidem ita accurate traditis, hoc demonſtravit & effecit, ut ſi quis tantum cogitet de aliquo improbo facinore peragendo, nedum ſi id peregiſſet, ſciret Deum id non latere: ſicque in tota lege ſua Dei majeſtatem & potentiam illuſtravit. Hoc initio ita facto, demonſtravit deinde, omnes alios homines, præter Judæos, ſtulte multos ſtatuere Deos, & colere eos quibus ipſi ſint multo præſtantiores. Nam illos ſimulachra ex lapidibus & lignis confecta, habere pro imaginibus eorum qui ipſis aliquid ad vitam utile invenerint: atque ita adorare illa, quæ manifeſte videant omni ſenſu deſtituta eſſe. Jam ut quis concedat, ipſos reſpicere ad facultatem, qua tempore inventionis præditi fuerint: hinc etiam ſtultos habendos, quia illi ipſorum inventores non crearint neque produxerint quicquam, ſed ex creatis & productis quædam aut oſtenderint eſſe utilia, aut ad meliorem uſum compoſuerint & proinde ſtulte & inaniter agere, dum habeant & colant pro diis ſui ſimiles: & eo magis, cum invenire liceat multos etiam nunc qui illis prioribus inventoribus longe ſint ſolertiores & ad inveniendum & ad intelligendum, quos tamen illi nunquam adoraverint: & interim Græcos talia fingentes & commentatos de diis, haberi apud ipſos ſapientiſſimos. De aliis vero, aiebat, longe ſtultioribus

σαίων τί δεῖ ⸂ λέγειν; Αἰγυπτίων τε, καὶ τ᾽ ἀδραπλησίων· οἱ τινες ὅτε θέλει, ⸂ τ᾽ ἑρπετῶν τὰ πλεῖστα, ⸂ κυνοκεφάλων, πλὴ ἀπείρεσιν ἑπόμενοι, ⸂ ταῦτα σεβόμενοι, ⸂ θύουσι τούτοις ⸂ ζῶσι ⸂ τελευτήσασι; συνδεομένοις ἂν ἔχοιτε σοφὸς ὢν ὁ νομοθέτης, ὑπὸ θεῶν κατεσκευασμένος εἰς ἐπιγνωσιν τ᾽ ἀπάντων, ὠφέλησεν ἡμᾶς ἀδιαπτώτοις χάραξι, ⸂ σιδηροῖς τείχεσιν· ὅπως μηδενὶ τ᾽ ἄλλων ἐθνῶν ἐπιμιγνύμεθα κατὰ μηδέν, σῶμα ⸂ καθαρεύοντες κατὰ σῶμα ⸂ κατὰ ψυχὴν, ἀπολελυμένοι ματαίων δοξῶν, τ᾽ μόνον θεὸν ⸂ δυνατὸν σεβόμενοι παρ᾽ ὅλην τ᾽ πᾶσαν κτίσιν. Ὅθεν οἱ Αἰγυπτίων καθηγεμόνες ἱερεῖς, ἐγκεκυφότες εἰς πολλὰ ⸂ μετεχηκότες πραγμάτων, ἀνθρώπους θεοὺς προσονομάζουσιν ἡμᾶς· ὃ τοῖς λοιποῖς ἀνόσιον, εἰ μή τις σέβεται τ᾽ κατ᾽ ἀλήθειαν θεὸν, ἀλλὰ εἰσὶν ἄνθρωποι βρωτῶν καὶ πτῶν καὶ σήπεως· ἡ γὰρ πεῖρα διάθεσις αὐτῶν ὅτι ταῦτα καταφεύγει. τοῖς δ᾽ παρ᾽ ἡμῶν οὐδενὶ ταῦτα λελόγισται, ἀλλ᾽ ἐν τ᾽ θεοῦ δυνάμεως δ᾽ ὅλῳ τῷ ζῆν ἡ σκέψις αὐτοῖς ἐστιν, ὅπως ἐν μηδενὶ συναλισγύμενοι, μηδ᾽ ὁμιλοῦντες φαύλοις, διαστροφὰς λαμβάνωμεν· πάντοθεν ἡμᾶς περίφραξεν ἀγνείαις ⸂ διὰ βρωτῶν, ⸂ πτῶν, ⸂ ὀφῶν, ⸂ ἀκοῆς, ⸂ ὀφέσεως νομικῶς. τὸ γὰρ καθόλου πᾶν λόγον πρὸς τὸν φυσικὸν λόγον ὅμοια καθέστηκεν, ⸂ τοῦ μιᾶς δυνάμεως οἰκονομούμενα. καὶ καθ᾽ ἓν ἕκαστον ἔχει λόγον βαθύν, ἀφ᾽ ὧν ἀπεχόμεθα κατὰ πᾶν χρῆσιν, καὶ οἷς συγχρώμεθα. χάριν γὰρ ⸂ παραδείγματος ἓν ἢ ⸂ δεύτερον ἐπιφαμεν, σοὶ σημανοῦ· μὴ γὰρ εἰς τ᾽ καταπεπλεγμένα λόγον ἔλθῃς, ὅτι μυῶν, καὶ γαλῆς, ἢ τ᾽ τοιούτων χάριν, περιεργίας πεπλήρωσαι ἐνομοθέτησε ταῦτα Μωϋσῆς· ἀλλὰ πρὸς ἁγνὴν ἐπίσκεψιν, ⸂ πρόσταγμα ἐξαρτισμὸν, δικαιοσύνης ἕνεκεν, σεμνῶς πᾶν ἀνατέτακται. τ᾽ γὰρ πτηνῶν, οἷς χρώμεθα, πᾶν ἥμερον καθέστηκε· διαφέρει καθαρότητι, πυρὸς καὶ ὅσα ἕτοιμα χρώμεθα πρὸς πᾶν τροφήν. οἷον περιστεραὶ, τρυγόνες, ἀλεκτρυόνες, πέρδικες, ἔτι χῆνες, ⸂ τὰ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα. ταῦτ᾽ ὧν δὲ ἀπηγόρευται πτηνῶν, εὑρήσεις ἀγρίᾳ τε ⸂ σαρκοφάγα, καὶ καταδυναστεύοντα τῇ φύσει ταῦτα δυνάμει τὰ λοιπὰ, καὶ πᾶν τροφὴν ἔχοντα διαπόνησιν τῶν προειρημένων ἡμέρων μὴ ὠφελίας. οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ σὺ ἄρνας καὶ ἐλάφους ἀναιρεῖς καὶ, καὶ σὺ ἀνθρώπους ἀδυνᾶσι νεκρούς τε καὶ ζῶντας. προδήλωσιν ἂν ἔθετο διὰ τούτων, ἀκάθαρτα προσονομάσας· ὅτι δέον ἐστὶ κατὰ ψυχὴν, οἷς ἡ νομοθεσία διατέτακται, δικαιοσύνῃ συγχρῆσθαι· ⸂ μηδένα καταδυναστεύειν, πεποιθότας ἰσχύι τῇ καθ᾽ ἑαυτούς· μηδ᾽ ἀφαιρεῖσθαι μηδέν, ἀλλ᾽ ἐκ δικαίου τὰ τοῦ βίου κυβερνᾶν, ὡς τὰ ⸂ προειρημένων πτηνῶν ἥμερα ζῶα, τὰ φυόμενα ⸂ παρ᾽ ἐκείνων ὅτι γῆς δαπανᾷ, καὶ οὐ καταδυναστεύει πρὸς τὴν ἐπανάπαυσιν ⸂ συγγενικῶν. Διὰ τῶν τοιούτων οὖν ⸂ προδεδώκεν ὁ νομοθέτης σημειῶσθαι τοῖς αὐτοῖς, εἶναι δικαίους πρὸς, καὶ μηδὲν ὑπερβαίνειν βίᾳ· μηδὲ τῇ παρ᾽ αὐτοῦ ἰσχύι πεποιθότας, ἑτέρους καταδυναστεύειν.

bus quid opus eſt dicere, ut do Ægyptiis & ſimilibus, qui ad beſtias & multa reptilia aliaque animalia delapſi, ea venerantur, & iis tam mortuis quam vivis ſacrificant? Hæc ergo ſingula diligenter contemplatus, utpote ſapiens, & à Deo omnium rerum cognitione inſtructus legiſlator noſter, circummunivit nos vallis firmiſſimis, & ferreis mœnibus, ut cum nullis prorſus aliis populis poſſemus ulla in re commiſceri: ſed permanentes & corpore mundi, & animo liberi à falſis opinionibus, unum Deum, & eum potentem ſupra univerſam creaturam coleremus. Ex quo Ægyptiorum ſacri præſides, poſtquam multa ex diſciplina noſtra intentius perpenderant, & inde aſſumpſerant, nos Dei homines appellant: quod ex aliis nemini contingere poteſt, niſi verum Deum colat. Sed fere alii homines ſunt cibi & potus & veſtitus, in quo toto animo incumbunt. Noſtri vero his pro nihilo habitis, per totam vitam verſantur in contemplatione majeſtatis & omnipotentiæ Dei. Hinc ergo ne per ullius impietatis communicationem inficeremur, neve converſatione improborum depravaremur, circumſeptit nos legitima ſanctitate & puritate cibi, potus, tactus, auditus, & viſus. Nam in univerſum omnia quæ ipſe ſanxit nobis, habent naturalem cauſam, & ita divinitus gubernantur: habetque unumquodque eorum quo vel abſtinemus vel utimur, cauſam & rationem profundam. Ex quibus unum & alterum tibi, exempli cauſa, curſim exponam, ne in has abjectas & leves de legiſlatore noſtro cogitationes incidas, quaſi ipſe pro muribus, muſtelis, & ſimilibus tantopere ſollicitus, talia legibus ſuis ordinarit: ſed ut perſpicias, omnia ab ipſo graviter & ſancte inſtituta eſſe juſtitiæ cauſa, ad morum conformationem, & ad animos piis & ſanctis cogitationibus imbuendos. Nam ex volatilibus, quibus utimur, omnia ſunt manſueta, & excellunt puritate, nutriunturque tritico & leguminibus: ut ſunt columbæ, turtures, attagenæ, perdices, anſeres, & id genus alia volatilia. Quæ autem nobis ſunt prohibitæ volucres, illas invenies eſſe agreſtes, carnivoras, in alias violentas, & illas manſuetas ad ſuum nutrimentum diripientes: nec vero illas ſolum, ſed & agnos & hœdos, ipſoſque homines & mortuos & vivos, violenta ſua rapacitate petunt. Ideo eas inſigni appoſita nota, vocavit immundas: hinc docens, eos quibus tulerat leges, debere etiam in animis ſuis juſtitia uti, nec quenquam potentia & viribus ſuis freſtos opprimere, aut ne ullæ ſpoliare alios, ſed totam vitam ſuam juſte inſtituere, ad exemplum illorum manſuetorum animalium, quæ leguminibus ex terra naſcentibus veſcantur, & nullam vim uſurpent ad alia ſui generis abſumenda. His itaque quaſi ſymbolis quibuſdam, legiſlator voluit oſtenſum intelligentibus, ut cogitarent ſe debere eſſe juſtos, & nihil per vim agere, neque fiducia potentiæ & virium ſuarum alios opprimere.

δυναμένου. ὅπερ γὰρ ἀψαῦχ καθῆκε τῶν προειρημένων, διὰ τοῦτ' ἐκάστῳ διάθεσιν· πῶς ὁ Φυλακτέον παντάπασι, τὰς τροπὰς εἰς τοῦτο καταχλαυθῆναι, πάντων τῆς συγχωρήσεως ἡμῖν ὑπὸ τούτων, καὶ τῶν κλινῶν, τροπολογῶν ἐκθέσεται. τὸ γὰρ διχηλεύειν καὶ μασσάλλειν ὀπωλῆς ὄνυχας, σημεῖόν ἐστι τοῦ μασσάλλειν ἕκαστα τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τὸ καλῶς ἔχον. ἡ γὰρ ἰσχὺς τῶν ὅλων σωμάτων μετ' ἐνεργείας ἀπείρου ὑπὸ σοῦ ὥραν ἔχει καὶ τὸ σκέλη. μὴ διαζωλῆς ἂν ἀπαντᾷ ἐπιτελεῖν πρὸς δικαιοσύνην ἀναγκάζει τὸ σημειοῦσθαι διὰ τούτων. ἔτι δέ, διότι πάντας ἀνθρώπους διεσήμανται. οἱ γὰρ πλεῖστοι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἑαυτοὺς μολύνουσιν ὑπομισγόμενοι, σωτηλοιῦπες μεγάλην ἀδικίαν, καὶ χώραι καὶ πόλεις ὅλας στενοῦνται ὑπὸ τούτοις. οὐ μόνον γὰρ προσάγουσι σοὶ ἄρρενας, ἀλλὰ καὶ τεκούσας, ἔτι δὲ καὶ θυγατέρας μολύνουσιν. ἡμεῖς ἢ ἀπὸ τούτων διεζάλμεθα. πρὸ ὃν δέ ἐστιν ὁ προειρημένος τοῦ μασσάλλης τόπος, πρὸ τοῦτον εἶναι καὶ τὸ μνήμης κεχαραγμένον. πάντα γὰρ ὅσα διχηλᾷ, καὶ μηρυκισμὸν ἀνάγει, σαφῶς τοῖς νοοῦσιν ἐκτίθεται τὸ τῆς μνήμης. ἡ γὰρ ἀναμηρύκησις οὐδὲν ἕτερον, ἀλλὰ τῆς ζωῆς καὶ συστάσεως ὑπόμνησις· τὸ γὰρ ζῆν διὰ τὸ τροφῆς σωτικὸν νομίζει. διὸ προσκελεύεται καὶ διὰ τῆς γραφῆς ὁ λέγων οὕτως· μνεία μνησθήσῃ τοῦ κυρίου, τοῦ ποιήσαντος ἐν σοι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά. καταναύμμα γὰρ, καὶ μεγάλα καὶ ἔνδοξα φαίνεται, πρῶτον μὲν ἡ σύμπηξις τοῦ σώματος, καὶ ἡ τῆς τροφῆς διοίκησις, καὶ ἡ ἐκάστου μέλους διαζωλή. πολλῷ δὲ μᾶλλον ἡ τῶν αἰσθήσεων διακόσμησις, διανοίας ἐνέργημα, καὶ κίνησις ἀόρατος, ἥτις ὀξύτης τοῦ πρὸς ἕκαστόν τι πράσσειν, καὶ τεχνῶν εὕρεσις, ἀπέραντον προέχει τρόπον, διὸ προσκελεύεται μνείαν ἔχειν, ὡς σωτηρίαν τὰ προειρημένα θεία δυνάμει, σὺν κατασκευῇ. πάντα γὰρ χρόνον καὶ τόπον ὥρισε, πρὸς τὸ διὰ παντὸς μνημονεύειν τοῦ κρατοῦντος θεοῦ, καὶ σωτηροῦντος. καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν βρωτῶν καὶ ποτῶν ἀπαρξαμένους, εὐθέως τότε συγχωρῆσαι κελεύει. καὶ μὴν καὶ ἐκ τῶν προβολαίων προσήσημον ἡμῖν μνείας δέδωκε, ὡσαύτως δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν πυλῶν καὶ θυρῶν προστέτηχε μὴ ἡμῖν τιθέναι τὰ λόγια, πρὸς τὸ μνείαν εἶναι θεοῦ· καὶ ὑπὲρ τῶν χειρῶν δὲ διαῤῥήδην τὸ σημεῖον κελεύει προσηφθαι, σαφῶς δοκοδεικνὺς, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν μὴ δικαιοσύνης ὑπιτελεῖν δεῖ, μνήμην ἔχοντας τοῦ ἡμῶν συστάσεως, ὑπὲρ πᾶσι δὲ τὸν περὶ θεοῦ φόβον. κελεύει γὰρ καὶ κοιταζομένους, καὶ διανιστομένους, μελετᾶν τὰς δὲ θεῖ καταστάσεις, ἃ μόνον λόγῳ, ἀλλὰ διαλήψει θεωροῦντας τὴν κίνησιν, καὶ ὑπόληψιν ἑαυτῶν, ὅταν εἰς ὕπνον ἔρχωνται, καὶ τὴν ἔγερσιν, ὡς θεία τίς ἐστι καὶ ἀκατάληπτος τούτων μετάθεσις.

Δέδεικται δέ σοι καὶ τὸ περιττὸν τῆς λογίας, τῆς κατὰ τὴν διαζωλὴν καὶ μνείαν· ὡς ἐξετάσαμεν τὴν διχηλίαν, καὶ τὸν μηρυκισμόν· οὐ γὰρ εἰκῇ κατὰ τὸ

mere. Nam cum non permiſit attingere jam enumerata animalia propter ſingulorum affectus: præcipue cavit ne moribus & vita ad ipſorum naturam afformaremur. Ita quæ nobis concedit in omnibus, ut volatilibus, ita pecoribus, figurate & ad morum informationem ſtatuit. Nam quod præcepit, pecora geminis & fiſſis debere eſſe ungulis: hoc ſymbolum eo tendit, ut diligenter, prout decet, diſcernamus actiones noſtras. Cum enim totius corporis robur quaſi in humeris & cruribus colligatur, hoc ſigno voluit monere ut omnia cum ſelectione juſte agamus: idque hanc etiam ob cauſam, quia ſimus ſejuncti ab aliis hominibus, quorum plerique ſe ipſi mutuo commercio inquinent, cum magna juſtitiæ violatione. Atque de hoc etiam regiones integræ gloriantur, quibus fas eſt, non ſolum cum maſculis commercium habere, ſed etiam puerperas & filias polluere: à quibus nos longe ſumus ſejuncti. Quo autem in loco eſt hæc diſtinctionis admonitio, in eo eſt etiam ſuo charactere expreſſum memoriæ & recordationis præceptum. Nam cum dicit, quæcunque habent fiſſas ungulas, & ruminant: ibi manifeſte intelligentibus proponit ſignum memoriæ. Nam ruminatio ſignificat memoriam & recordationem, ac quidem præcipue vitæ & conſtitutionis noſtræ: & quod vita conſtat & conſervatur per alimenti ſumptionem. Unde ſimiliter etiam in Scriptura cohortatur ille qui dicit: *Memoria recordator Domini, qui fecit in te magna & mirabilia.* Apparent enim illa magna & admiranda, cum recte conſiderantur: ut primum ipſa corporis compages, nutrimenti diſpenſatio, & ſingulorum membrorum ſua certa figura: deinde, & multo magis, ſenſuum diſpoſitio, & mentis vis atque agitatio inviſibilis: tum etiam ejus ſolertia ad quidvis agendum, & inventio artium in immenſum ſeſe extendunt. Idcirco jubet nos hæc conſiderare, & meminiſſe, quod omnia jam commemorata virtute divina, ut ſunt condita, ita conſerventur. Adhæc etiam diſtinxit tempora, & pulchre accommodavit ad perpetuam recordationem Dei, omnia gubernantis & conſervantis. Nam cum cibus & potus eſt capiendus, tum ſtatim jubet omnes convenire & adeſſe, ad libationes & precationes pias peragendas. Quinetiam in veſtitu nobis indicia & ſigna illuſtria hujus memoriæ tradidit: ſimiliter etiam in portis & januis mandavit præcepta Dei affigi, ad memoriam ejus habendam. Atque etiam in manibus jubet palam Dei ſignum geſtare: quo hoc plane monſtrat, omnia eſſe inſtituenda juſte cum memoria creationis noſtræ, & in primis cum timore Dei. Jubet præterea & cubitum euntes, & de lecto ſurgentes, non ſermone ſolum ſed cogitatione complecti Dei opera in divina illa viciſſitudine ſomni & vigiliarum.

Oſtendi ita tibi in expoſitione ungularum fiſſarum & ruminationis, præſtantiam oraculi legitimi, de diſtinctione, delectu, & memoria, ut vide-

re;

τὸ ἐμπεσὸν εἰς ψυχὴν νενομοθέτηται, πρὸς δὲ ἀλήθειαν καὶ σημείωσιν ὀρθοῦ λόγου. Διατάξας γὰρ ἀπὸ θηρίων καὶ τῶν κατὰ τὰς ἁφὰς ἑκάστῳ, κελεύει μηθὲν εἰκῇ μήτε πράσσειν, μήτε ἀκούειν· μήτε τοῦ λόγου δυνάμει συγχεῶμέν, ἀπὸ τὴν ἀδικίαν τρέπεσθαι. καὶ ἀπὸ τῶν κνωδάλων δὲ τοιοῦτόν ἐστιν εὑρεῖν. κακοποιητικὸς γὰρ ὁ τρόπος ἐστὶ καὶ γαλῆς, καὶ μυῶν, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, ὅσα διηγόρθωται. πάντα γὰρ λυμαίνονται καὶ κακοπαιοῦσι μύες, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἑαυτῶν τροφὴν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἄχρηστον γίνεται ἀνθρώπῳ, ὅταν δηλητοῦν βάληται κακοποιεῖν. τὸ τε τῆς γαλῆς γένος ἰδιάζον ἐστί· χωρὶς γὰρ τοῦ προειρημένου, ἔχει λυμαντικὸν κατάσημα· διὰ γὰρ τῶν ὤτων συλλαμβάνει, τεκνοποιεῖ δὲ τῷ στόματι. καὶ διὰ τοῦτο ὁ τοιοῦτος τρόπος τῶν ἀνθρώπων ἀκάθαρτος ἐστιν· ὅσα γὰρ διὰ ἀκοῆς λαβόντες, ταῦτα τῷ λόγῳ σωματοποιήσαντες, κακοῖς ἑτέρους ἐνεκύλισαν, ἀκαθαρσίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπιτέλεσαν, μιανθέντες αὐτοὶ πανταπᾶσι τῷ τῆς ἀσεβείας μολυσμῷ. καλῶς δὲ ποιῶν ὁ βασιλεὺς ὑμῶν, τοὺς τοιούτους ἀναιρεῖ, καθὼς μεταλαμβάνομεν. ἐγὼ δὲ εἶπον· σὺ γὰρ ἐμφανίσεις βούλομαί σε λέγειν· καὶ γὰρ ἀκούσαις καὶ θανάτοις ἐπαλγέσιν αὐτοὺς περιβάλλει συνεχῶς. ὁ δὲ, τούτους γὰρ καὶ λέγω· ἡ γὰρ ἐπιχείρησις, ἀνθρώπων ἀπώλεια ἀνόσιος. ὁ δὲ νόμος ἡμῶν κελεύει, μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ μηδένα κακοποιεῖν. καὶ περὶ τούτων οὖν, ὅσον δὴ βραχεῖ διεξελθεῖν, προσυποδείξαντά σοι· ὅτι πάντα κεκανόνηται πρὸς δικαιοσύνην, καὶ οὐδὲν εἰκῇ κατατέτακται διὰ τῆς γραφῆς, οὐδὲ θυμωδῶς, ἀλλ' ἵνα διὰ ὅλου τοῦ ζῆν καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ἀσκῶμεν δικαιοσύνην πρὸς πάντας ἀνθρώπους, μεμνημένοι τοῦ δυναστεύοντος θεοῦ. περὶ βρωτῶν οὖν καὶ τῶν ἀκαθάρτων, καὶ κνωδάλων, καὶ πᾶς λόγος ἀνατείνει πρὸς δικαιοσύνην, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων συναναστροφὴν δικαίαν. ἐμοὶ μὲν οὖν ἐνόμιζε περὶ ἑκάστων ἀπολογεῖσθαι· καὶ γὰρ περὶ τῶν προσφερομένων ἔλεγε μόσχων τε καὶ κριῶν, καὶ χιμάρων· ὅτι ἀεὶ ταῦτα ἐκ βουκολίων καὶ ποιμνίων λαμβάνοντας ἡμέρας θυσιάζειν, καὶ μηθὲν ἄγελον· ὅπως οἱ προσφέροντες τὰς θυσίας, μηθὲν ὑποφαίνον ἑαυτοῖς συνιστορῶσι, σημειώσει κεχρημένοι τοῦ διαπέμποντος. τῆς γὰρ ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸ παντὸς τρόπου τὴν προσφορὰν ποιεῖται ὁ τὴν θυσίαν προσάγων. καὶ περὶ τούτων οὖν νομίζω τὸ τῆς ὁμιλίας ἀξιολόγου καθεσθέναι, διὸ τὴν σεμνότητα καὶ φυσικὴν διάνοιαν τοῦ νόμου προηγμένη διασαφῆσαί σοι φιλοκράτη, δι' ἣν ἔχεις φιλομάθειαν.

Ὁ δὲ Ἐλεάζαρος πεποιημένος θυσίαν, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐπιλέξας, καὶ πολλὰ δῶρα τῷ βασιλεῖ κατασκευάσας, προέπεμψεν ἡμᾶς μετ' ἀσφαλείας πολλῆς. ὡς δὲ παρεγενήμεθα εἰς Ἀλεξάνδρειαν,

deres non temere iſta, prout in animum inciderint, à legiſlatore noſtro conſtituta eſſe, ſed ad veritatis & rectæ etiam rationis normam. Atque ut de eſu & de cibis diſpoſuit, ita etiam de ſingulis quæ ad tactum & auditum pertinent, diligenter præcepit: jubens ut neque ageremus neque audiremus quicquam temere: neque etiam orationis facultate confiſi, ad injuſta delaberemur. Horumque rationes & cauſas ſimiliter in naturis beſtiarum, quas prohibuit, eſt invenire. Nam muſtelæ & murium, & id genus aliarum beſtiarum quæ ſunt prohibitæ, natura eſt damnoſa, & ad nocendum prona. Mures enim omnia vaſtant & corrumpunt, non ſolum quantum ad ipſorum nutrimentum attinet: ſed etiam, quia quæ invadunt, illa omnino corrumpunt, & reddunt homini inutilia. Et muſtelæ natura eſt peculiaris, quia hoc animal præter jam commemoratam nocendi inclinationem & facultatem, hoc etiam proprium habet, ut auribus concipiat, ore vero pariat fœtum ſuum. Quo ſignificatur, hanc naturam & conſuetudinem hominum eſſe impuram, qua quæ auribus percipiant, verbis exaggerata efferant ad alios malis afficiendos, inquinantes in hoc ſe immundicia non levi, dum plane impietatis fœditate contaminantur. Ex quo præclare Rex veſtet facit, qui (ut accipimus) hoc genus hominum ſupplicio ſolet afficere. Hic ego: Tu videris mihi loqui de delatoribus. Nam hos ille tormentis & ſupplicis capitalibus, iiſque acerbis proſequitur. Tum ille: Hos ipſos & ego intelligo. Nam horum vigilantia, eſt ſcelerata aliorum hominum pernicies. Noſtra vero lex jubet, ut neminem neque dicto neque facto quis lædat. Atque ita quantum brevitas permiſit, de his diſſeruimus, ad oſtendendum hoc tibi, omnia in legibus noſtris eſſe ſtatuta ad juſtitiam: neque quicquam temere aut ſeverius & durius eſſe ordinatum & propoſitum, ſed ut per totam vitam & in actionibus omnibus exerceremus juſtitiam erga omnes homines, memores Dei omnipotentis. Ita ergo, & quæ de cibis, & quæ de beſtiis ſunt tradita, omnia ſpectant eo, ut juſtitia excolatur, & hominum ſocietas & conſuetudo ſit juſta. Mihi itaque videbatur ſingulorum rationem pulchre expoſuiſſe. Nam dicebat etiam de vitulis, arietibus, & hircis, qui offerentur, quos omnes ex gregibus & armentis deligerent manſuetos, & nihil prorſus quod ferum & indomitum eſſet mactarent: ut ne ſacrificantes ex legiſlatoris ordinatione alicujus elationis & ſuperbiæ anſam arripere, & ſibi adſcribere poſſent, eo quod ſacrificans omnino faciat oblationem pro animi ſui affectione. Atque hæc fuerunt tractata in collocutione, memoratu (ut ego puto) digna: quæ tibi, Philocrates, propter ſtudium tuum ſingulare, de legis ſanctitate & naturali inſtituto volui exponere.

Eleazarus peractis ſacris, & adornatis regi muneribus, dimiſit nos cum ſecuritate itineris. Poſtquam autem pervenimus Alexandriam, nunciatumque

Αλεξάνδρειαν, ἀπεσαγγέλη τῷ βασιλεῖ περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν. παρεῖμεν δὴ εἰς τὴν αὐλὴν Ανδρέας τε κὴ ἐγὼ, φιλοφρόνως ἠσπασάμεθα τὸ βασιλέα, κὴ τοὺς ἄλλους ἀποδεδώκαμεν παρὰ τοῦ ἐλεαζάρ. περὶ πολλοῦ δὲ ποιούμενος τοὺς ἀπεσταλμένους ἀνδράσιν ἐντυχεῖν, ἐκέλευσε τοὺς λοιποὺς πάντας ἀπολύσαι, τοὺς δὲ τὰ χρειῶν, καλεῖν δὲ τοὺς ἀνθρώπους. ἃ πᾶσι προσδόξαν φανερὸν, διὰ τὸ κατ' ἔθος εἶναι, πεμπαίους εἰς πρόσωπον ἔρχεσθαι βασιλεῖ τοὺς περὶ χρησίμων ἀφικνουμένους· τοὺς δὲ παρὰ βασιλέων ἢ πόλεων ἐν ὑπεροχαῖς, μόλις ἐν τριάκοντα εἰς τὴν αὐλὴν παρεῖναι. τοὺς δὴ ἥκοντας τιμῆς ἀξιῶν μείζονος, κὴ τὴν ὑπεροχὴν κρίνων τὰ πρόσφαντος, ἀπολύσας οὓς ἐνόμιζε περιττοὺς, ὑπέμενε περιπάτων, ἕως ἂν παραγενομένους ἀπαντήσῃ. παρελθόντων δὴ σὺν τοῖς ἀπεσταλμένοις δώροις, κὴ τῆς διαφόρου διαφορᾶς ἐν αἷς ἡ νομοθεσία γεγραμμένη χρυσογραφίᾳ τοῖς Ιουδαϊκοῖς χαρτίοις, θαυμασίως εἰργασμένου τὸ ὑμένος, κὴ τῆς ῥαφῆς ἄλληλα συμβολῆς ἀνεπαισθήτου κατεσκευασμένης· ὡς εἶδεν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἄνδρας, ἐπήρετο περὶ τῶν βιβλίων. ὡς δὲ ἀπεκάλυψαν τὰ τῶν ἀνειλιγμάτων, κὴ ὑμένας ἀνείλιξαν, πολὺν ἔπεισε χρόνον, κὴ περισκοπήσας ἀρχὴν ἐπάκις, εἶπεν· εὐχαριστῶ μὲν, ἄνδρες, ὑμῖν τῷ δὲ ἀποστείλαντι, μᾶλλον· μέγιστον δὲ, τῷ θεῷ, ὃ τινος ἕνεκα τὰ λόγια ταῦτα. ὁμοθυμαδὸν δὴ πάντων εἰπόντων ὑπὸ μίαν φωνὴν, τὸ τε γεγενημένον καὶ τὸ συμφέροντων, εὐ βασιλεῦ· περιήχθη δακρύοις, τῇ χαρᾷ πεπληρωμένος. ἡ γὰρ τῆς ψυχῆς ἔντασις, κὴ τὸ τῆς τιμῆς ὑπερτεῖνον, δακρύειν ἀναγκάζει κατὰ τὰς εὐτυχίας. πελεύσας δὴ εἰς τάξιν ἀποδοῦναι τὰ τεύχη, τὸ τηνικαῦτα ἀσπασάμενος τοὺς ἄνδρας, εἶπεν· δίκαιον ἐμοὶ, θεοσεβεῖς ἄνδρες, ὧν χάριν ὑμᾶς μετεπεμψάμην, ἐκείνοις πρῶτον σεβασμὸν ἀποδοῦναι· μὴ ταῦτα, τὴν δεξίαν ὑμῖν προτεῖναι· διὸ πεποίηκα τοῦτο πρῶτον. μεγάλην δὲ πρόθεσιν τὴν ἡμέραν ταύτην, ἐν ᾗ γεγενήμαι· κὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἥδιστος ἔσται πάντα τὸν ζωῆς ἡμῶν χρόνον. συνέτυχε δὴ κὴ καλὰ τὴν νίκην ἡμῖν προσπεπλωκέναι τῆς πρὸς Αντίγονον ναυμαχίας· διὸ δεῖπνόν σήμερον μεθ' ὑμῶν βεβλήσομαι. * πάντα δυνάμιν εἶπεν παρεσκευάσθαι καθηκόντως, οἷς συγχρῆσθε καὶ μοὶ μεθ' ἡμῶν. τὸν δὴ ἀσμενισθέντων, ἐκέλευσε καταλύσασθαι δοθῆναι τὰ καλλίστα, πλησίον τῆς ἀκρέας αὐτοῖς· κὴ τὰ καλὰ τὸ συμπόσιον ἑτοιμάζειν.

Ο δὲ ἀρχίατρος Νικάνωρ Δωρόθεον προσκαλεσάμενος, ὃς ἦν ἐπὶ τούτων ἀποτεταγμένος, ἐκέλευσε τὴν ἑτοιμασίαν εἰς ἕκαστον ἐπιτελεῖν. ἦν γὰρ οὕτω διατεταγμένον ὑπὸ τοῦ βασιλέως (ἃ μὲν ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶς) ὅσαι γὰρ πόλεις εἰσὶν, αἳς συγχρῶνται πρὸς τὰ ποτὰ κὴ βρωτὰ καὶ ῥωμαλέας, τοσοῦτοι καὶ θεραπεύοντες ἦσαν· καὶ κατὰ τοὺς ἐθισμοὺς οὕτως ἐσκευάζοντο, ὅταν παραγένοιντο πρὸς τοὺς βασιλεῖς,

ἵνα

fumque eſſet Regi nos adveniſſe, Andreas & ego ſtatim vocabamur in aulam: & Rege comiter ſalutato, obtulimus ei literas Eleazari. Qui cum valde cuperet ſecum habere viros illos miſſos, mandavit reliquos omnes qui negotiorum cauſa adeſſent ſecedere, & illos vocari: quæ res ut inuſitata, movit omnibus admirationem. Quia hoc in more erat, ut qui ob privatum aliquod negotium veniſſent, quinto demum die in conſpectum regis pervenirent: qui vero à regibus & civitatibus præſtantibus miſſi eſſent, illi ægre poſt triginta dies in aulam admitterentur. Hos autem viros majori judicans honore dignos, & reſpiciens etiam ad excellentiam ejus à quo miſſi eſſent, remotis qui viderentur debere abeſſe, deambulans exſpectabat, donec advenientes ſalutaſſet. Quos quidem ingreſſos cum muneribus miſſis, & variis pellibus, in quibus lex aureis literis lingua Judæorum deſcripta erat, quarumque membranæ mira arte elaboratæ erant, & ita compoſitæ ut oculis diſcerni non poſſet earum compoſitio, Rex ut vidit, de libris interrogavit. Qui poſtquam illos involutos aperuiſſent, & membranas explicuiſſent: ille diu ſubliſtens, cum adoratione fere ſepties, ita eſt locutus: Gratias ago vobis, viri, ſed majores ei qui vos miſit, maximas vero Deo illi cujus hæc ſunt oracula. Hæc unanimiter approbantibus, voceque una & illis qui advenerant, & qui cum Rege erant dicentibus, Bene Rex facis; ille repletus gaudio, lachrymas effundere cœpit: quia animi vehemens intentio ob aliquam rem magnam & glorioſam, quæ exoptata contigit, ſolet elicere lachrymas. Hinc juſſit illos in ordinem redigere & ſeponere volumina legis. Hocque facto, ſalutans excepit illos, & dixit: Rectum erat, viri pietate inſignes, me primum exhibere honorem illis ob quæ vos accerſivi huc: deinde vobis præbere dextram: ideo illud prius feci. Hic autem dies in ſingulos annos per totam vitam meam erit mihi ſolennis & magnus, quo vos ad me veniſtis. Et quia contigit ut ad me veniretis tempore illo, quo ego navali adverſus Antigonum prælio victoria ſum potitus: ideo volo hodie vobiſcum cœnare. *Juſſitque ſuo convenienti ordine & modo convenire & adeſſe omnes magnates & potentiores ſuos, interque eos illos quoque expedios & paratos.* Quibus aſſentientibus diverſoria in quibus ſeniores quieſcerent & morarentur, mandavit ea dari quæ proxime arcem ſplendidiſſima eſſent, & ſimul quæ ad convivium attinerent parari.

Nicanor autem, medicorum princeps, accerſitum Dorotheum, cui hoc muneris commiſſum erat, juſſit effectum curare ſingulorum apparatum. Nam ita à Rege ſtatutum erat, quod nunc etiam cernis, ut quot eſſent civitates, quæ ſuppeditarent ea quæ ad cibum, potum, & lectiſternia attinerent: tot eſſent etiam præfecti eorum, qui exercitati & aſſuefacti, cum qui ad Regem veniſſent,

pro

ἵνα ἅπαξ μηδὲν δυσχεράίνοντες, ἅπαντα διεξάγωσιν ὁ καὶ ἐπὶ τούτους ἐγίνετο. ἐπεστρέφετο γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ Δωρόθεος, εἴτε τι τοιοῦτον ἐπιτήδευμα. ἐφρόντισε δὲ πάντα τὰ ἀπὸ αὐτοῦ χειρίζοντα, ἕως τὰς τοιαύτας ὑποδοχὰς διαπερανάμενος. διεμέρισε τε ἐποίησε τὸ τῶν κλισιῶν, καθὼς ἐπέταξεν ὁ βασιλεύς. ἐπεὶ γὰρ ἥκουσεν εἰσελθόντα ἀνάρχα καταλιπεῖν, ἐπὶ τὴν λοιπὴν μέτριαν αὐτοῦ κλισίαν, ἀδὲν ἐλλείπων εἰς τὸ τιμᾶν τοὺς ἄνδρας.

¶ Ὡς δὲ ἀνεκλίθησαν, εἰσῆλθε τῷ Δωροθέῳ, τοῖς ἑτοίμοις, οἷς χρῶνται πάντες οἱ καταγινόμενοι ἕως αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ἔθος ἐστὶ ποιεῖν. διὸ δὴ ἱεροκήρυκας καὶ θύτας καὶ δὴ ἄλλους, οἷς ἔθος ἐστὶν τὰς κατευχὰς ποιεῖσθαι, παρῆσαν. τῶν δὲ παραγεγονότων σὺν ἡμῖν, Ἐλεάζαρον ὄντα τῶν ἱερέων πρεσβύτερον παρεκάλεσαν εὔξασθαι κατευχήν, ὡς ἀξιολόγως εἶχεν εἰπεῖν. Πληρώσαι σε, βασιλεῦ, πάντων ὧν ἀγαθῶν, ὧν ἔκτισεν ὁ παντοκράτωρ θεός· καὶ δῴη σοὶ ταῦτ' ἔχειν, καὶ γυναικὶ, καὶ τέκνοις, καὶ τοῖς ὁμογενέσι, πάντα ἀπέκλειστα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον. Εἰπόντος δὲ ταῦτα τοῦ, καταῤῥάγη κρότος μετὰ κραυγῆς καὶ χαρᾶς εὐφροσύνου πλείονα χρόνον· καὶ τὸ τηνικαῦτα ἕως τοῦ περιπατεῖν ἀπὸ τῶν ἡτοιμασμένων ἐπάπτησαν, τῶν λειτουργιῶν ἀπασῶν ἀπὸ τοῦ Δωροθέου συντάξεως ἐπιτελουμένων· ἐν οἷς καὶ βασιλικοὶ παῖδες ἦσαν, καὶ τῶν τιμωμένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Ὅτε δὲ καιρὸν ἔλαβεν ἐκ διαστήματος, ἠρώτησε τὸν ἔχοντα τὴν πρώτην ἀνάκλισιν (ἦσαν γὰρ κατὰ ἡλικίαν τὴν ἀνάπτυσιν πεποιημένοι) α'. ΠΩΣ ἂν τὴν βασιλείαν μέχρι τέλους ἄπταιστον ἔχων διατελοῖ; βραχὺ δὲ σκέψας, εἶπεν· οὕτως ἂν μάλιστα διευθύνοις, μιμούμενος τὸ τοῦ θεοῦ διηνεκὲς σκοπεύοντος. μακροθυμία γὰρ χρώμενος, καὶ βλέπων σὺν ἀκρίβειᾳ σκοπεῖν, καθὼς εἰσὶν ἄξιοι, μετατιθεὶς ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ εἰς μετάνοιαν ἄγεις.

Ἐπαινέσας ὁ βασιλεὺς, τὸν ἐχόμενον ἠρώτα· β'. ΠΩΣ ἂν ἕκαστον πεζάνοις ὁ μὴ ἀπεκλήθη, τὸ δίκαιον εἰ μὴ ἕως ἀπαλλαγὴς διατηροῖ ἑαυτόν, καλῶς τὰ ἕκαστα πεζάνοι· διαλαμβάνων, ὅτι πᾶν ἐνόημα συμφὲς ἐστι θεῷ· καταρχὴν δὲ θείου φόβου λαμβάνων, ἐν οὐδενὶ διαπίπτοις.

Καὶ τοῦτον δὲ εὖ μάλα παραδεξάμενος, ἕτερον ἐπερώτα· γ'. ΠΩΣ ἂν ὁμόνους ἑαυτῷ ἔχοι σὺν φίλους; κἀκεῖνος εἶπεν· εἰ θεωροίησαν πολλήν σε εὐνοιαν πεισόμενον, ὧν ἄρχεις, ὄχλων· οὐ δὲ τοῦτο παρέξεις, ὑπολέπων ὡς ὁ θεὸς ἐνεργετεῖ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὃ ὑγίειαν αὐτοῖς καὶ τροφὴν καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ καιρὸν παρέχων ἀπαύστως.

Συνεπιμαρτυρήσας ἅπασι τούτῳ, τὸν ἐχόμενον ἠρώτα· δ'. ΠΩΣ ἂν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς

pro more omnia adornarent ſine omni moleſtia & mora: id quod etiam circa hos hoſpites eſt factum. Nam Dorotheus, homo diligentiſſimus, illis præerat: qui curavit omnia ſibi commiſſa, & ad hujuſcemodi exceptiones deſtinata, expandi & ſubſterni, & juxta Regis voluntatem ſeſſionem etiam in duas partes diviſit. Nam Rex voluit mediam partem illorum virorum ante ſe diſcumbere, reliquos poſt ſuum ſolium: nihilque intermittendum putavit, quod faceret ad honorandos illos viros.

¶ Poſtquam autem diſcubuiſſent, juſſit Dorotheum omnia peragere pro more illorum qui ex Judæa advenire ſoleant. Is ergo ſacros præcones, ſacrificatores, & alios qui ſolerent peragere precationes, accerſivit. Sed illi Eleazarum ſeniorem ſacerdotem ex illis qui advenerant rogarunt, ut facerent vota. Qui cum convenienti reverentia ſtans dixit: Rex, impleat te Deus omnipotens omnibus illis bonis quæ creavit: detque & efficiat ut ea tu, uxor, liberi, & amici habeatis per omne vitæ tempus affluentia & firma. Ad hæc ab illo dicta excitatus eſt magnus applauſus, cum clamore & exultatione, qui ſatis diu duravit. Hinc converſi ſunt ad oblectandum ſe illis quæ apparata erant. Tum miniſtri omnes, ex Dorotheri præſcripto & ordinatione miniſtrantes, expediebant ſua munia: inter quos etiam regii pueri erant, quique apud regem in magno eſſent honore.

Ibi Rex poſt aliquantulum ſpacii, per occaſionem captatam, ſedentibus illis ordine ſecundum ætatem, eum qui primum locum in ſeſſione habebat interrogavit: 1. QUOMODO regnum ad finem uſque retineat extra lapſum & offenſionem? Ad quod ille paululum cunctatus, reſpondit: Si in tota tua gubernatione imitatus fueris æquitatem & manſuetudinem Dei. Nam dum ita indignos quidem proſequeris manſuetudine & longanimitate, dignos vero (quemadmodum par eſt) tractabis honorificentius & initius, illos etiam de ſua improbitate detrudes, & perduces ad pœnitentiam ejus.

Hoc collaudato, proximum interrogabat: 2. QUOMODO quodque inſtituat & agat? Ille reſpondit: Ita ipſum ſingula recte acturum, ſi quod juſtum eſt erga omnes conſeryet, ex eo quod ſtatuat omnem cogitationem ſuam Deo notam eſſe: & in primis, ſi cum timore Dei actiones ſuas inchoet, in nulla earum interruptum & parum commodum proceſſum habiturum.

Hoc etiam admodum benigne audito, ſequentem interrogabat: 3. QUOMODO poſſet nancifci & retinere ſibi animis conſpicientes amicos? Cui ille: Si illi viderint te magnam curam habere illorum eorum, quibus præſis: tu vero ita hoc facies, ſi conſideraris, quomodo Deus juvet genus humanum, qui valetudinem ipſis, alimenta, victum, & alia omnia præparat temporibus ſuis.

Suffragatus & huic, ſequentem interrogabat: 4. QUOMODO in jure dicendo, & judiciorum ſen-

 tentiis

ἀφικέσθαι εὐφημίας τυγχάνω καὶ ὑπὸ τῶν ἀποτυγχανόντων; ὁ δὲ εἶπεν· εἰ πᾶσιν ἴσος γένοιο τῷ λόγῳ, καὶ μηδὲν ὑπερηφάνως, μηδὲ τῇ σεαυτὸν ἰσχύι, πράσσοις κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων. τοῦτο δὲ ποιήσεις, τὴν ἀμάθειαν βλέπων τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ· τὰ γὰρ ἱκετευόμενα σωτηρίας τοῖς ἀξίοις· τοῖς δὲ ἀποτυγχάνουσιν, ἢ δι' ὀνείρων, ἢ πράξεων, σημαίνεται τὸ βλαβερὸν αὐτοῖς· οὐ κατὰ ἁμαρτίας, οὐδὲ κατὰ τὴν μεγαλοσύνην τῆς ἰσχύος, τύπτοντος αὐτούς, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ χρώμενος τοῦ θεοῦ.

Ο δὲ καὶ τοῦτον καταπαύσας, ἠρώτα τὸν καθεζῆς· ε'. ΠΩΣ. ἂν ἐν ταῖς πολεμικαῖς χρείαις ἀήττητος εἴη; ὁ δὲ εἶπεν· εἰ μὴ πεποιθὼς ὑπάρχοι τοῖς ὄχλοις, μηδὲ ταῖς δυνάμεσιν· ἀλλὰ τὸν θεὸν ἐπικαλοῖτο μᾶλλον, ἵνα τὰς ἐπιβολὰς αὐτῷ κατευθύνῃ, δικαίως διεξάγοντι πάντα.

Ἀποδεξάμενος δὲ καὶ τοῦτον, τὸν ἕτερον ἠρώτα· ς'. ΠΩΣ ἂν φοβεροὺς εἴη τοῖς ἐχθροῖς; ὁ δὲ εἶπεν· εἰ τῇ τῶν ὅπλων καὶ δυνάμεων παρασκευῇ πολλῇ χρώμενος εἴη· εἰ δὲ μὴ εἴη ταῦτα ὄντα κενὰ ἐπὶ πολὺνα χρόνον, πῶς τὸ συμπέρασμα δρᾶν τι. καὶ γὰρ ὁ θεὸς διδοὺς ἀνοχὰς, καὶ ἐνδεικνύμενος τὸ τῆς δυναστείας φόβον ἐγκαταπευάζει πᾶσι διανοίᾳ.

Καὶ τοῦτον δὲ ἐπαινέσας, εἶπεν πρὸς τὸν ἐχόμενον· ζ. ΤΙ κάλλιστον αὐτῷ πρὸς τὸ ζῆν ἂν εἴη; κἀκεῖνος ἔφη· τὸ γινώσκειν, ὅτι ὁ θεὸς δυναστεύει τῶν ἁπάντων· καὶ ἐπὶ τῶν καλλίστων πράξεων οὐκ αὐτοὶ κατευθύνομεν τὰ βελτίονα· θεὸς γὰρ τελειοῖ τὰ πάντων, καὶ καθηγεῖται δυναστεύων.

Ἐπιφωνήσας δὲ καὶ τούτῳ καλῶς λέγειν, τὸν ἕτερον ἠρώτα· η'. ΠΩΣ ἂν ἀκέραια σωτηρήσας ἅπαντα, τοῖς ἐγγόνοις τὴν αὐτὴν εὐδοξίαν ἐμβάλοι ἐπὶ τέλει; ὁ δὲ εἶπεν· εὐχόμενος ἀεὶ πρὸς τὸν θεὸν, ἀγαθὰς ἐπινοίας λαμβάνειν πρὸς τὰ μέλλοντα πράσσεσθαι· καὶ τοῖς ἐγγόνοις παρακελεύόμενος, μὴ ἐκπλήττεσθαι τῇ δόξῃ, μηδὲ τῷ πλούτῳ. θεὸν γὰρ εἶναι τὸν χαριζόμενον ταῦτα· καὶ οὐ δι' ἑαυτῶν ἔχειν τὴν ὑπεροχὴν πάντων.

Ἐπιμαρτυρήσας δὲ τούτοις, τὸν μετὰ ταῦτα ἐπανῆγεν· θ'. ΠΩΣ ἂν τὰ συμβαίνοντα μετρίως φέροι; ἐκεῖνος δὲ ἔφησεν· εἰ πρόληψιν λαμβάνοις, ὅτι γεγόνασιν ὑπὸ θεοῦ πάντες ἄνθρωποι, μεταίχειν τῶν μεγίστων κακῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀγαθῶν· καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα τούτων ἀμοιρῆ γενέσθαι. ὁ θεὸς δὲ τὴν εὐψυχίαν δίδωσιν, ὃν ἱκετεύειν ἀναγκαῖον.

Φιλοφρονηθεὶς δὲ καὶ τοῦτον, καλῶς εἶπεν ἅπαντας ἀποφαίνεσθαι. ἐπερωτήσας δὲ ἔτι ἕνα, καταλήγω τὸ νῦν ἔχον· ἵνα καὶ πρὸς τὸ τέρπεσθαι τραπέντες, ἡδέως διεξάγωμεν. ἐν δὲ ταῖς μετὰ ταῦτα ἓξ ἑξῆς ἡμέραις, καὶ πρὸς τῶν λοιπῶν ἑξῆς μαθήσομαί τι πλέον. εἶτ' ἐπερώτα τὸν ἄνδρα· ι'. ΤΙ πέρας ἀνδρείας

tentiis ferendis, poſſit laudem & approbationem aſſequi apud illos etiam qui non ſint ſui compotes facti voti? Ille dixit: Si omnibus te præbueris ſermone æquabilem, & nihil neque ſuperbe neque pro tua potentia egeris contra delinquentes. Hoc autem ita facies, ſi Dei obſervabis adminiſtrationem & conſtitutionem, qui dignis perficit vota ipſorum: quos autem non vult participes fieri ſuorum votorum, illis aut per inſomnia, aut factis & actionibus ipſis oſtendit, ipſorum vota eſſe noxia: neque eos vel pro ipſorum delictis, vel pro ſuæ potentiæ magnitudine affligit, ſed æquitate erga illos utitur.

Et hunc ſuis laudibus proſecutus, interrogabat eum qui ſequebatur: 5. QUOMODO in rebus bellicis poſſet eſſe invictus? Ille dixit: Si neque in multitudine, neque in potentia & viribus fiduciam tuam collocaveris: ſed Deum ſemper invocaveris, ut tibi juſte omnia agenti, conatus & conſilia dirigat tua.

Cum hunc etiam approbaſſet, interrogabat alium: 6. QUOMODO exiſtat hoſtibus formidoloſus? Ille dixit: Si & armorum & potentiæ multo apparatu inſtructus fueris, & hæc longiore tempore detinueris extra omnem rei aggreſſionem, tanquam inania prorſus eſſent & inutilia ad finem conſequendum. Etenim & Deus utitur dilatione, & ita per declarationem potentiæ ſuæ omnium animis incutit terrorem.

Hoc etiam collaudato, ad ſequentem dixit: 7. QUID ſibi ad vitam degendam poſſit eſſe optimum? Ille ait: Hoc cognitum habere & ſtatuere, Deum univerſorum dominari: noſque etiam in illis quæ nobis maxime ſunt glorioſæ actiones, non dirigere conſilia noſtra, ſed Deum omnia perficere & gubernare pro ſua potentia.

Comprobata & hujus ſententia, interrogabat alium: 8. QUOMODO & ipſe poſſet omnia conſervare & tueri integra & ſalva, & tandem eundem rerum ſuarum ſtatum poſteris etiam tradere ad perpetuitatem quandam? Ille dixit: Orando aſſidue Deum, ut bona de rebus agendis capias conſilia: & monendo liberos, ne efferantur dignitate & opibus, neve putent ſe iſta habere ex ſe, ſed ſciant Deum ea largiri.

Suffragatus & huic ſententiæ, ex ſequente percontabatur: 9. QUOMODO quoſvis eventus moderate ferat? Ille inquit: Si tibi perſuaſeris, homines ita creatos à Deo, ut & malorum & bonorum maximorum in vita fiant participes: nec inveniri hominem, qui ſit hujus viciſſitudinis expers: Deum vero contribuere animum æquum, pro quo ille ſit orandus.

Hoc etiam benigne & cum approbatione audito, dixit, Omnes præclare reſpondere: ſed interrogato adhuc uno tantum, velle in præſens deſiſtere, quo animos ad lætitiam & oblectationem penitus convertamus: ſequentibus vero ſex diebus, velle etiam ex reliquis aliquid addiſcere. Deinde quæſivit ex proximo: 10. QUIS finis

eſſet

δρείας ἐστίν; ὁ δὲ εἶπεν· εἰ τὸ βουλευθὲν ὀρθῶς ἐν ταῖς τῶν κινδύνων πράξεσιν, ἀπηρτισμένον καλὰ τοῖς θεοῖς. τελειοῦται δ' ὑπὸ τοῦ θεοῦ πάντα σοι, καλῶς βουλομένῳ, βασιλεῦ, συμφερόντως. ἐπιφωνησάντων δὲ πάντων, καὶ κρότῳ σημηναμένων, πρὸς σοῦ φιλοσοφώς εἶπεν ὁ βασιλεὺς (ἐκ ὀλίγοι γὰρ παρῆσαν τούτοις) ὁρμᾶσθαι διαφέρειν σοῦ ἄνδρας ἀρετῇ, καὶ σαφέστερα βούλεσθαι· οἵ τινες ἐκ δὲ καιροῦ τοιαύτας ἐρωτήσεις λαμβάνοντες, ὡς δέον ἐστὶν ἀποκρίνεσθαι, πάντας ἀπὸ θεοῦ δὲ λόγου τὴν κατάρχειν ποιεῖσθαι.

Μενέδημος δὲ ὁ Ἐρετριεὺς φιλόσοφος εἶπε· ναὶ, βασιλεῦ. πρεπόντως γὰρ τῶν ὅλων διοικουμένων, καὶ ὑπειληφότων ὀρθῶς τοῦτο, ὅτι θεοκτιστόν ἐστιν ἄνθρωπος, ἀκόλουθόν, πάσαν δυναστείαν ἐκ λόγου καλλονὴν ἀπὸ θεοῦ καταρχέσθαι. τοῦ μὲν βασιλέως ἐπαινούντος τὰ περὶ τούτων, ἔληξεν· ἐτράποντο δὲ πρὸς εὐφροσύνην. ἀπηλλάγησαν δὲ τῆς ἑστιάσεως, τὸ συμπόσιον ἐλύθη.

¶ Τῇ δὲ μετ' ταύτην, πάλιν κατὰ τὴν αὐτὴν διάταξιν τὰ τῆς ἀναπαύσεως καὶ συμποσίου ἐπετελεῖτο, καθὸ δὲ ἐνόμιζεν ὁ βασιλεὺς εὔκαιρον εἶναι πρὸς τὸ παιδεύεσθαί τι τῶν ἀνδρῶν, ἐπηρώτα σοῦ ἐξῆς τῶν διακεκριμένων τῇ πρωτέρᾳ ἡμέρᾳ. πρὸς τὸν ἐνδέκατον ἦρξατο τὴν κοινολογίαν ποιεῖσθαι· (δέκα γὰρ ἦσαν ἠρωτημένοι τῇ πρωτέρᾳ) σιγῆς δὲ γενομένης, ἐπυνθάνετο· ια'. ΠΩΣ ἂν πλούσιος διαμένοι; βραχὺ δὲ διαλιπὼν ὁ τὴν ἐρώτησιν ἐκδεχόμενος, εἶπεν· εἰ μηδὲν ἀνάξιον τῆς ἐξουσίας, μηδ' ἀσελγὲς πράσσοι· μηδὲ δαπάνῃ εἰς τὰ κενὰ, καὶ μάταια σπουδάζοι· σοῦ ὑποτεταγμένους εὐεργεσίᾳ πρὸς εὔνοιαν ἄγοι τὴν ἑαυτοῦ· καὶ γὰρ ὁ θεὸς πᾶσιν αἴτιος ἀγαθῶν ἐστιν· ᾧ καθακολουθεῖν ἀναγκαῖον.

Ἐπαινέσας δὲ ὁ βασιλεὺς τοῦτον, ἕτερον ἐπηρώτα· ιβ'. ΠΩΣ ἂν τὴν ἀλήθειαν διατηροῖ; ὁ δὲ τοῦτο ἀπεκρίθη· γινώσκων, ὅτι μεγάλην αἰσχύνην ἐπιφέρει τὸ ψεῦδος πᾶσιν ἀνθρώποις, πολλῷ μᾶλλον τοῖς βασιλεῦσιν· ἐξουσίαν γὰρ ἔχοντες, ὃ βούλονται πράσσειν, τίνος ἕνεκεν ἂν ψεύσαιντο; προσλαμβάνει δὲ τοῦτο σε, βασιλεῦ· διὸπερ φιλαλήθης ὁ θεός ἐστιν.

Ἀποδεξάμενος δὲ εὖ μάλα καὶ τοῦτον, ἐπιβλέψας εἰς ἕτερον, εἶπεν· ιγ'. ΤΙ ἐστι σοφίας διδαχή; ὁ δὲ ἕτερος ἀπεφήνατο· καθὼς ἑαυτῷ τὰ κακὰ περιεῖναι, μέτοχος δὲ τῶν ἀγαθῶν ὑπάρχειν ἁπάντων, εἰ πράσσοις τοῦτο πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους, καὶ σοῦ ἀγαθοὺς τῶν ἀνθρώπων διακεκεσθαι κρείττους· καὶ γὰρ ὁ θεὸς σοῦ ἀνθρώπους ἀπαύστως διακεκεῖσθαι ἄγει.

Ἐπαινέσας αὐτὸν, τῷ μετ' αὐτὸν εἶπε· ιδ'. ΠΩΣ ἂν φιλάνθρωπος εἴη; κἀκεῖνος ἔφη· θεωρῶν, ὡς ἐν πολλῷ χρόνῳ, καὶ κακοπαθείαις μεγίσταις, αὔξει τε καὶ γίνεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· ὅθεν οὔτε εὐκόπως δεῖ κολάζειν, οὔτε αἰτίαις περιβάλλειν γινώσκοντα, ὅτι τὸ τῶν ἀνθρώπων ζῆν, ἐν ὀδύ-

vaus

esset fortitudinis? Ille respondit: si quod in rebus arduis & periculosis fuerit recte deliberatum & constitutum, id etiam ita pro animi sententia expediatur. Sed tibi, ô Rex, à Deo præclare omnia perficiuntur, qui recta & salutaria habes proposita. Acclamantibus omnibus ad hæc, & applausu suam approbationem declarantibus, Rex ad philosophos qui non pauci aderant, dixit: Ego arbitror istos homines excellere virtute, & præ aliis esse intelligentes, qui ex tempore ad hujusmodi quæstiones ita apte respondent, omnes à Deo sermonis sui initium capientes.

Tum Menedemus philosophus Eretriensis: Recte sane, inquit, Rex. Nam cum à Deo omnia gubernentur, & recte hoc statuamus, hominem esse Dei creaturam: consentaneum est, ut ii omnes sui sermonis vim & elegantiam à Deo præcipue petant. Quibus cum Rex annuisset, verba facere desiit: ac deinde conversi sunt ad hilaritatem convivii, quod ad vesperam demum est finitum.

¶ Postridie rursum eodem modo & ordine & convivium erat apparatum, & singuli discumbebant: ibi Rex, cum visum esset commodum interrogare aliquid ex illis viris, qui sequebantur eos qui pridie responderant ad interrogata, cœpit cum undecimo colloqui, quia decem die priori erant interrogati. Ac silentio facto, quærebat: xi. QUA ratione dives permanere posset? Tum, qui interrogatus erat, paululum moratus, dixit: Si nihil prætet regni dignitatem & per luxum egeris, sique sumptus nullos in inania & inutilia impenderis: tuos vero subditos studueris beneficiis tuis in tui morem allicere. Nam Deus est summe beneficus, & omnium bonorum causa: quem imitari oportet.

Collaudato hoc, Rex alterum interrogabat: 12. QUOMODO veritatem diligere & colere posset? Ille respondit: Si primum statueris, magnum dedecus esse omnibus hominibus, mentiri: multo vero magis, regibus: qui cum habeant potestatem agendi quæ velint, cur mentiantur? Deinde si hoc etiam consideraveris: Deum esse veritatis amatorem.

Hoc etiam valde approbato, conversis oculis in sequentem, dixit ad eum: 13. QUÆ esset doctrina, & qui fructus sapientiæ? Ille respondit: Quemadmodum tu mala quidem recusas habere, bonis vero omnibus abundare cupis, sapienter egeris, si similiter affectum te erga subditos & delinquentes exhibueris, honestos vero & probos viros humanius & animo æquiori monueris. Nam Deus etiam in sua administratione omnes homines æquitate prosequitur.

Collaudato hoc, ad sequentem dixit: 14. QUA ratione possit esse humanus? Ille respondit: Si consideraveris, quam longo tempore, & in quantis miseriis genus humanum nascatur & crescat: quodque ideo nec facile punire oportet, neque accusare alios, ex hac cognitione, quia vita humana

per

γειας τι καὶ περιουσίαις καθέζηκεν· ὀλιγοῶν ἓν ἕκαστα, πρὸς τὸν ἕλεον τραπήσῃ. καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἐλεήμων ἐστίν.

Ἀποδεξαμένου δὲ τοῦτον, ἐπυνθάνετο ὃ καθεζῆς· ιε'. ΤΙΣ ἀναγκαιότατος τρόπος βασιλείας; τὸ σωτηρεῖν, εἶπεν, αὐτὸν εὐδοκοδόκησεν· καὶ νήφειν τὸ πολεῖν μέρος τοῦ βίου· καὶ δικαιοσύνην προτιμᾶν, καὶ σοὶ τοιούτοις φιλοπιεῖσθαι. καὶ γὰρ ὁ θεὸς φιλοδίκαιός ἐστιν.

Ἐπιμειδιάσας καὶ τοῦτον, πρὸς τὸν ἕτερον εἶπεν· ις'. ΤΙ τὸ εὐσεβείας ἐστὶ κατάσημα; ἐκεῖνος δὲ ἔφη· τὸ ἀμελαμβάνειν, ὅτι πάντα ἀεὶ πάντες ὁ θεὸς ἐνεργεῖ καὶ γινώσκει· καὶ οὐδὲν ἂν λάθοι ἄδικον ποιήσας ἢ κακὸν ἐργαζόμενος ἄνθρωπος· ὡς γὰρ θεὸς εὐεργετεῖ τὸν ὅλον κόσμον· οὕτως καὶ σὺ μιμούμενος, ἀπρόσκοπος ἂν εἴης.

Ἐπιφωνήσας δὲ τούτῳ, πρὸς τὸν ἕτερον εἶπεν ιζ'. ΤΙΣ ὅρος τοῦ βασιλεύειν ἐστίν; ὁ δὲ ἔφη· τὸ καλῶς ἄρχειν ἑαυτοῦ καὶ μὴ τῷ τοιούτῳ ἢ τῇ δόξῃ φαινόμενον ὑπερήφανον καὶ ἄκριτόν τι ὑπομνήσειεν, εἰ καλῶς λογίζοιο. πάντα γάρ σοι πάρεστιν, ὡς ὁρᾷς. ὁ θεὸς δὲ ἀπροσδεής ἐστι, καὶ ὑπήκοος. καὶ σύ, κεκτῆσθαι ἄνθρωπος, σύνδει, καὶ μὴ πολλῶν ὀρέγου, τὰ δὲ ἱκανῶν πρὸς τὸ βασιλεύειν.

Καταπαινέσας δὲ αὐτὸν, ἐπηρώτα τὸν ἕτερον· ιή. ΠΩΣ ἂν τις κάλλιστα ἀμελογίζοιτο; ἀπεκρίθη δὲ ἐκεῖνος· εἰ τὸ δίκαιον ὑπὲρ πάντος προθάλλοι συνεχῶς καὶ νομίζοι, πλὴν ἀδικίαν, τοῦ ζῆν στέρησιν εἶναι. καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἀμὲ πάντες τοῖς δικαίοις ἀγαθὰ προσημαίνει μέγιστα.

Τοῦτον δὲ ἐπαινέσας, εἶπεν πρὸς τὸν ἑξῆς· ιθ. ΠΩΣ ἂν ἐν τοῖς ὕπνοις ἀπέσχος εἴη; ὁ δὲ ἔφη· δυσεπολόγητον ἠρώτησας πρᾶγμα. συναναφέρειν γὰρ οὐ δυνάμεθα ἐν τούτοις, τοῖς κατὰ τὸν ὕπνον, ἑαυτούς· ἀλλὰ περιεχόμεθα ἀλογίσεσι κατὰ τήνδε αἰσθήσει. πίπτομεν γὰρ κατὰ τύχην ἐν τοῖς ὑποπτώσιν, ὡς θεωρούμενοι· ἀλογιζόμεθα δὲ, καθόσον ὑπολαμβανόμενοι, καὶ ὅτι πέλαγος, καὶ ἐν πλοίοις, ἢ πωλοῦσι, ἢ πετᾶσθαι φερόμενοι, καὶ ἀμείβειν εἰς ἕτερους τόπους, καὶ τοιαῦτα ἕτερα. καὶ ὁ ταῦτα ὑπολαμβάνων, μὴ καθεύδειν. πολὺ ὅσον ἐμοιγ' ἐφικτὸν, οὕτω διείληφα· κατὰ πάντα τρόπον σε, βασιλεῦ, καὶ τὰ λεγόμενα, καὶ τὰ πραττόμενα, πρὸς εὐσέβειαν ἐπανάγειν· ὅπως ἑαυτῷ συνιστορεῖς, ὅτι τὸ κατ' ἀρετὴν σωτηρεῖν, ὅτι χαλεπὸν πρᾶγμα καὶ λόγου· καὶ ἐξουσία χρώμενος, τὸ δίκαιον αἱρεῖ. ὅτι πολλοῦ γὰρ, ἐν οἷς ἕκαστος πράγμασιν ἐγρηγορὼς ἢ διαγωγὴν ποιεῖται, καὶ κατ' ὄπνον ἐν τοῖς αὐτοῖς ἡ διάνοια τὴν ἀναστροφὴν ἔχει· ὃς ἂν πᾶσαν διαλογισμὸν καὶ πρᾶξιν ὅτι τὰ κάλλιστα προπαρασκευὴν κατευθύνει ἐγρηγορὼς, καὶ ἐν ὕπνῳ. διὸ καὶ σοὶ σε διὰ παντὸς ἔστιν εὐσεβεῖσθαι.

Καταφθαρμένους

per se obnoxia sit doloribus & infortuniis. Ex horum enim diligenti consideratione pronus eris ad misericordiam: & eo magis, si Deum etiam cogitabis esse misericordem.

Approbato & hoc, proximum interrogavit: 15. QUI mores in regia administratione essent in primis necessarii? Ille dixit: Ut quis se servet immunem ab omnium munerum corruptione: ut sit sobrius majori vitæ tempore: ut justitiam omnibus rebus præferat, & ejus amatores amplectatur singulari benevolentia: quia & Deus amat justos.

Hoc etiam suis laudibus ornato, ad alterum dixit: 16. IN quo consisteret pietas? Ille: In eo, inquit, ut persuasum habeas, Deum omnia in omnibus agere & scire, neque ipsum latere quicquam quod homo vel bene vel male agat. Proinde si, quemadmodum Deus totum mundum sua benignitate fovet, & tu similiter feceris, nunquam impinges & delinques.

Hoc etiam cum acclamatione approbato, dixit ad sequentem: 17. QUIS esset finis, & quod officium regnandi? Ille dixit: Recte seipsum regere: & quidem ita nihil ex confidentia opum & gloriæ concupiscas, quod sit elatum & indecens, si sortem tuam diligenter perpenderis. Nam omnia tua ita tibi adsunt tanquam nihil: & Deus vacat omni cupiditate plurium, & est æquus. Quod etiam tu, ut homo, consideres: neque multas jurisdictiones ad tuum regnum pertrahere cupias.

Laudato eo, proximum interrogabat: 18. QUOMODO posset habere optimas cogitationes, deliberationesque? Respondit ille: Si semper proposueris tibi justum, & statues injustitiam esse vitæ privationem & perniciem: justis vero Deum semper maxima largiri bona.

Hoc approbato, ad sequentem dixit: 19. QUOMODO in somno quietus esse possit? Ille dixit: Quæris rem explicatu difficilem. Nam in illis quæ in somno dormientibus eveniunt, non regimus nos ipsi, sed ducimur sensu irrationali circum illa. Quæ enim utcunque inciderunt, illis afficimur tanquam iis quæ cernamus: idque fit sine ratione, quatenus putamus nos vel in mare ferri, vel navibus vehi, aut vendere aliquid, aut volare sublatos, aut peregrinari, idque genus alia facere, quæ postea experimur non extitisse. Licet autem hæc sit difficultas in hoc negotio, tamen quantum ego possum assequi intelligentia mea, ita puto tibi faciendum esse Rex, ut omnia quæ & agenda & dicenda sunt tibi, illa referas ad pietatem. Nam ut ipse expertum habes, dum meditaris & agis ea quæ sunt virtutis, interim neque gratificaris alicui præter rationem, neque potentia confisus jus tollis. Fere autem, quibus in negotiis quis vigilans multum versatur, in illis etiam in somno animus ejus occupatur. Hinc ergo, qui vigilans omnem cogitationem & actionem suam ad honestissima & optima habet destinatam, ille etiam in somno inde rectas habet commotiones: sicut & tu Rex perpetua es animi æquabilitate præditus.

Hoc

καταφρονήσειε δὲ καὶ πάντων, ἐὰν πρὸς τὰν ἕτερον ἐπὶ τὰ δίκαια τὰν διάνοιαν ἔχῃς, ἃς ἂν διανοῇῃ, ἅπερ τὸ δέοντον πραξόμεθα. ἠρώτα δὲ κ. ΠΩΣ ἂν μηδὲν ἀνάξιον ἑαυτῶν πράττοιμεν; Ὁ δὲ εἶπεν· ἐπιδείκνυσι δὲ πάντας εἰς τὰν σαυτοῦ δόξαν καὶ ἐπιτήδευσιν, ἵνα τούτοις ἀκόλουθα καὶ λέγῃς καὶ διανοῇ· γενήσεται, ἐπὶ πάντες ἂν ἄρχῃς, περὶ σοῦ καὶ διανοῆνται, καὶ λαλῆσιν· οὐ γὰ ἐλάττονός σε δεῖ τῶν ὑποκειτῶν φαίνεσθαι· τὸ γὰ πρόσωπον οὐδὲ αὐτὸ ἐᾷ ὑποκρίνεσθαι. τοῦτο συνθεωρουμένοις, ἀκόλουθα πάντα πράσσειν· οὐ γὰ ἔχει ὑπόκρισιν ἔχοις, ἀλλὰ ἀληθῶς βασιλεύοις, θεῶ δόντος σοι κατέχειν τὰ πρόσωπα τὰν ἡγεμονίαν.

Τὰ δὲ βασιλέως εὖ μάλα συγκρατήσαντος, μὴ φιλαφροσύνης δεῖ πολλοῦ χρόνον τὰς ἀνθρώπους καθυπνοῦσι παρακάλπειν. ἢ σὺ μὰ πρὸς τοῦτο οὐκ ἔλαττον, ἀλλὰ τὰν ἐξῆς ἐπράπησεν τᾶ συμποσίας διάταξιν.

¶ Τῇ δὲ ἐχομένᾳ, τᾶς αὐτᾶς διατάξεως γενηθείσης, ἔτι καὶ καιρὸν ἐπιβάλλοντα ὁ βασιλεὺς τᾶ παιδιᾶδαί τι τῶν ἀνδρῶν· ἠρώτα τὸν πλησίον τῶν ὑπολιπόντων περὶ τὰν ἐξῆς ἐρώτησιν, ΤΙΣ ἂν δοκῇ κρατεῖν; ἐκεῖνος δὲ ἔφη· τὸ κρατεῖν ἑαυτοῦ, καὶ μὴ συγκαταφέρεσθαι τᾶ ὁρμαῖς. πᾶσι γὰ ἀνθρώποις φυσικὸν εἶναι, τὸ πρός τι τὰν διάνοιαν ῥέπειν. τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς δοκεῖ τὸ βρωτοῦ, καὶ πότου, καὶ τᾶς ἡδονᾶς, οἷς ἐκ παίδων ἐτράφησαν· τοῖς δὲ βασιλεῦσιν, ὅτι χώρας κατακτήσειν, καὶ τὸ τᾶς δόξης μέγεθος. καλὸν ἐν πᾶσι μετριότης καλόν. ἃ γὰ ὁ θεὸς δίδωσι, ταῦτα λαμπρύνειν σπεύδειν· τὰ δὲ ἀνεφίκτων μὴ ἐπιθυμεῖ.

Τοῖς δὲ ῥηθεῖσιν ἡσθεὶς, πρὸς τὸν ἐχόμενον εἶπεν· κδ'. ΠΩΣ ἂν ἐκτὸς ἔτι φθόνου; Ἀκούσας δὲ ἐκεῖνος, ἔφη· σεμνὸν οἶμαι εἶναι, ὅτι ὁ θεὸς πᾶσι μεγάλα δόξαν τε καὶ πλοῦτα μέγεθος τοῖς βασιλεῦσι· καὶ οὐδεὶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐστι βασιλεύς· πάντες γὰρ θέλουσι μετέχειν τούτης τᾶς δόξης, ἀλλ' οὐ δύνανται· θεοῦ γὰρ ἐστι δόμα.

Ἐπαινέσας δὲ τὸν ἄνδρα ἀκούσαντα, ἠρώτα τὸν ἕτερον· κε'. ΠΩΣ ἂν εὐκαταφρονήτη τῶν ἐχθρῶν; ὁ δὲ εἶπεν· ἡσυχίως πρὸς πάντας ἀνθρώπους εἶναι, καὶ καταρχόμενος μηδὲν φιλίας, λόγου οὐδενὸς ἂν ἔχοις. τὸ δὲ μετριοπαθῶς πρὸς πάντας ἀνθρώπους, καὶ καλὸν δῶρον εὐληφέναι παρὰ θεοῦ, τοῦτ' ἔστι κράτιστον.

Συναινέσας δὲ τούτοις, τὸν ἐξῆς ἐπήλθομεν διατεθρύλλου, πρὸς αὐτὸν εἶπας· κς'. ΠΩΣ ἂν ἀσφαλέστατος ἀκροατὰς εἴην; εἶπεν δὲ· τᾶ μετριότητι, καὶ τᾶ χάριτι πρὸς πάντας ἄλλως μεταδοτικὸς ὤν, καὶ μεγαλομερὴς, εὐδόκιμος ἂν διατελοίης ἀκροατὰς· ἵνα δὲ καὶ παρορμήσῃ σοι ἀκροᾶσθαι, τᾶ θεοῦ διάκελευσιν ἀκροᾶ πάντος.

Εὐφημέους

Hoc etiam cum applausu audito, ad sequentem dixit: Quoniam tibi decimo loco est respondendum, ubi pronunciaris sententiam tuam conversemur ad cœnationem. Ex te autem cupio cognoscere: 20. QUOMODO nihil egerimus indignum nobis? Ille inquit: Inspice assidue in tuam gloriam, & excellentiam dignitatis tuæ, ut ita consentanea illis & loqui & cogitare studeas, ex hac animi sententia: Quia omnes quibus tu imperas, de te cogitent & loquantur. Nam nihil in te debet esse simulatum: siquidem personam illam quam sustines, neque fingere neque simulare potes. Hoc alii in te cernentes omnes, similiter studebunt agere. Verum tu præstas regem verum, ex gratia Dei, qui pro tuorum morum præstantia tibi imperium dignum largitus est.

Hæc omnia cum Rex valde approbasset, tandem benigne dimisit eos ad cubitum. Quo facto, & finita hac convivatione, apparabantur quæ in sequentis diei convivium instruendum pertinerent.

¶ Sequenti ergo die, cum idem discumbentium ordo esset, Rex ubi putavit adesse tempus quærendi aliquid ex cæteris illis, rogavit: 21. QUOD imperium esset optimum? Respondit? Sibi ipsi imperare, nec rapi ab affectibus suis. Nam hoc quidem est omnium commune, ut sint animis proni ad aliquid prosequendum. Et hinc vulgus leve putat se debere inclinari ad commessationes, potationes, & aliis hujus generis voluptates: Reges vero existimant, sibi pro suæ potentiæ & dignitatis amplitudine convenire regionum dominationem: sed modus in omnibus rebus rectus est, & probatur. Tu ergo Rex, conserves & tuearis illa quæ Deus tibi largitus est: quæ vero ad te non jure pertinent, ea ne concupiscas.

His delectatus, ad sequentem dixit: 22. QUOMODO posset esse liber à vitio invidiæ, ita ut ipse nemini invideret? Ille interjecta brevi mora, dixit: Hoc præcipue modo, si ita tecum cogitaveris, Deum esse qui distribuat & largiatur regibus potentiam & opum affluentiam, nec esse quenquam regem ex sese. Id quod inde patet, quia omnes cupiunt consequi hanc dignitatem: sed non possunt, cum sit Dei donum.

Hoc multis collaudato, ad sequentem dixit: 23. QUOMODO spreverit hostes? Ille dixit: Si induxeris omnes homines benevolentia prosequi, & ita tibi paraveris amicitias illorum, non te turbabit hostis ullus: sed ita promeritum & in gratia esse apud omnes homines, est præclarum donum Dei, quod ab illo præstantius non licet consequi aliud.

His approbatis, sequentem respondere ad hanc quæstionem fecit: 24. QUOMODO posset esse in perpetua gloria & fama apud homines? Ille dixit: Si fueris munificus, & propensus ad alios promptitudine animi & beneficiis demerendos, nunquam te deficiet gloria. Sed ut ista jam dicta tibi perpetuo adsint, Deus semper invocandus erit.

Εὐφημήσας ἢ τοῦτον, ἕτερον ἠρώτα· κέ. ΠΡΟΣ τίνα δεῖ φιλότιμον εἶναι; ἐκεῖνος δὲ ἔφη· πρὸς οὓς φιλικῶς ἔχοντας ἡμῖν, οἴοντ' πάντες ὅτι πρὸς τούτους δέον. ἐγὼ δὲ ὑπολαμβάνω, πρὸς οὓς ἀντιδοξοῦντας φιλοτιμίαν δεῖ χαριεστέρως ἔχειν, ἵνα τούτῳ τῷ τρόπῳ μεταπέσωμεν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ καθῆκον καὶ συμφέρον ἑαυτοῖς. δεῖ δὲ τὸν θεὸν λιτανεύειν, ἵνα ζοῦτα δυνηθῇ· τοῖς γὰρ ἁπάντων δεινοίας κρατεῖ.

Συνομολογήσας ἢ τούτοις, τ' ἔλεον ἐκέλευσιν ἀποφήναδ πυνθανόμενος· κς'. ΤΙΣΙ δεῖ χαρίζεσθαι; ἐκεῖνος ἢ ἀπεκρίθη· γονεῦσι δεσπόταις. καὶ γὰρ ὁ θεὸς πεπόηκεν ἐντολὴν μεγίστην περὶ τῆς τ' γονέων τιμῆς· ἑπομένως δὲ τὴν τῶν φίλων ἐγκεῖνται δεῖσθαι, πρωτονομάσας ἴσον τῇ ψυχῇ τ' φίλον· οὐ δὲ καλῶς ποιεῖς, ἅπαντας ἀνθρώπους εἰς φιλίαν περὶς ἑαυτὸν καθιστῶν.

Παρακαλέσας δὲ καὶ τοῦτον, ἐπιψηφίσατο καὶ τοῦτο μετέπεσεν· κζ'. ΤΙ καλλονῆς ἄξιόν ἐστι; Ο ἢ εἶπεν· εὐσέβεια. καὶ γὰρ αὕτη καλλονή τις ἐστὶ πρωτεύουσα. τὸ ἢ δυνατὸν αὐτῆς ἐστιν ἀγάπη· αὕτη γὰρ θεοδόσιός ἐστιν· διὸ καὶ συγκέκλησαι, πάντα πρόσφορον ἐν αὐτῇ πεφυκά.

Λίαν δὲ φιλοφρόνως ἀπειροτήσας, εἶπε πρὸς τὸν ἕτερον· κή'. ΠΩΣ ἂν παύσοις, πάλιν τῆς αὐτῆς κρατήσας δόξης; Ο δὲ ἔφη· σὲ μὲν οὐ δυνατὸν παῦσαι, πᾶσι γὰρ χάριτας ἔπαρκας, ἀλ βλασφήμησιν εὔνοιαν· ἢ τὰ μέγιστα τ' ὄντων κατοχύσας, πρόσληψιν ἀσφάλειαν. εἰ δέ τινες παύσουσιν, ἐφ' οἷς παύσουσιν, οὐκ ἔστ' κρὴ ταῦτα πράσσειν· ἀλλὰ φιλίαν κατακτησαμένους, δικαιοπραγεῖν. θεὸν ἢ δῶρον, ἀγαθῶν ἐργάτην εἶναι, καὶ μὴ τ' ἐναντίων.

Συναρεσθεὶς τούτοις, πρὸς τὸν ἕτερον εἶπεν· κθ'. ΠΩΣ ἂν ἐκτὸς γένοιτο λύπης; ὁ δὲ ἔφησεν· εἰ μηδένα βλάπτοι, πάντας δὲ ὠφελοῖ, τῇ δικαιοσύνῃ κατακοσμηθῶν· οὗτ γὰρ ἀπ' αὐτῆς καρπούς, ἀλυπίαν κατασκευάζειν. ἱκετεύειν δὲ τὸν θεὸν, ἵνα μὴ τὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν ἡμῶν ἀνακύπτοντα βλάπτῃ· λέγω δὴ, οἷον θάνατόί τε, καὶ νόσοι, καὶ λύπαι, καὶ τὰ τοιαῦτα. σοὶ δὲ εὐσεβεῖ καθεστῶτι, τούτων οὐδὲν ἂν προσέλθοι.

Καλῶς δὲ κ' τοῦτον ἐπαινέσας, τὸν δέκατον ἠρώτα· λ'. ΤΙ μέγιστόν ἐστι δόξης; ὁ δὲ εἶπεν· τὸ τιμᾶν τὸν θεόν· τοῦτο δέ ἐστιν, οὐ δώροις, οὐδὲ θυσίαις, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ διανοίας ὁσίας, καθὼς ἔστ' τοῦ θεοῦ πάντα κατασκευάζειν κ' διοικεῖται κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν· διὸ καὶ σὺ διατελεῖς ἔχων γνώμην, ἣ πάρεστ σημειοῦσθαι πᾶσι ἐκ τῶν ὑπό σου συντελεσμένων καὶ συντελουμένων. μετὰ μείζονος δὲ φωνῆς ὁ βασιλεὺς πάντας αὐτοὺς ἠσπάζετο, καὶ παρεκάλει, συνεπιφωνεῖσθαι

τοῖς

Hoc cum approbatione excepto, proximum interrogabat: 25. APUD quos conveniret glorioſe & honorifice ſe gerere? Ille dixit: Alii omnes putant hoc faciendum eſſe apud illos, qui amice erga nos ſunt affecti: ego autem exiſtimo hanc honorificam venditationem cum gratia civilis moderationis uſurpandam coram illis, qui in contrariis gloriam & laudem quærunt, ut hoc modo illos etiam traducamus ad id quod conveniat, & proſit illis. Sed Deus erit orandus, ut hæc ille perficiat, qui omnium animos gubernat & moderatur.

Suffragatus huic, ſextum pronunciare juſſit ſententiam ſuam ad hanc quæſtionem: 26. QUIBUS eſſet gratificandum? Ille dixit: Parentibus perpetuo, & in primis, quoniam Deus maximum dedit præceptum de honorandis parentibus: ſecundo loco amicis, quod idem vult cum dicit, Amicum ex æquo animæ tuæ. Sed tu Rex præclare facis, qui omnes homines in tuam amicitiam pertrahere ſtudes.

Hoc etiam approbato, ſciſcitabatur ex ſequenti: 27. QUID eſſet dignum cultu decente, & exornatione? Ille inquit: Pietas. Hæc enim & ipſa eſt excellens quædam pulchritudo, quæ vim ſuam ſitam habet in charitate, dono Dei: quam tu etiam poſſides, & in ea omnia bona complecteris.

Ad hæc amico admodum applauſu edito, ad ſequentem dixit: 28. QUOMODO offenſione aliqua imminutam gloriam recuperare poſſet? Ille inquit: Tu quidem non potes labi & offendere quenquam, qui in omnes beneficia conferς, unde germinat benevolentia: quæ cum ſit ſuperior maximis armis, præſtat maximum munimentum & præſidium. Sed ſi qui ſolent delabi in offenſas, illi ea quibus offendunt alios, non amplius faciant: ſed reconciliatis animis offenſorum, juſta agant. Verum hoc eſt donum Dei, bonis & non malis actionibus deditum eſſe.

His oblectatus, ad ſequentem dixit: 29. QUOMODO qui vacuus eſſe poſſit à triſtitia? Ille reſpondit: Si neminem læſerit, ſed omnes ex amore & ſtudio colendæ juſtitiæ juverit. Hujus enim fructus pariunt ſecuritatem, & tranquillitatem animi. Interim tamen Deus erit orandus, ne quæ præter animi noſtri voluntatem & ſententiam incidere ſolent, ut obitus, morbi, mœſtitia, & ſimilia, illa etiam eum turbent. Sed tibi, pietatis cultori, nihil horum accidere poteſt.

Recte autem & hoc approbato, decimum interrogabat: 30. QUID eſſet in primis glorioſum, & homine dignum? Ille dixit: colere & venerari Deum, non muneribus & ſacris, ſed animi puritate: & hoc ſancto ſtudio cogitandi & conſiderandi, ut omnia ab ipſo creentur, & gubernentur, ſecundum voluntatem ſuam. Ad quem quidem tu es animo & ſententia tua perpetuo conformatus: ſicut hoc licet facile omnes cognoſcere ex illis quæ egiſti, & agis. Tum Rex majore acclamatione comprobationis ſuæ ipſos omnes proſequebatur; comprobantibus ipſos etiam aliis qui

aderant,

τῶν παρόντων, μᾶλλον δὲ τῶν φιλοσόφων. καὶ γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἐστὶ τῶν λόγων πολὺ πρόσχημα αὐτῶν, ὡς ἂν δοκοῖ θεῖν τὴν ἀπαρχὴν ποιούμενοι. μετὰ δὲ ταῦτα, ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ φιλοφρονεῖσθαι ἦλθε, λέγε δὲ τάδε.

¶ Τῇ δ' ὑστεραίᾳ, καπὶ τὰ αὐτὰ τῆς ἀποδείξεως ξυμπαρῆν γενομένης, καθὼς εὔκαιρον ἐγένετο τῷ βασιλεῖ, τὰς ἐξῆς ἠρώτα τὰ προσαπεκεκλημένα, εἰπὲ δὴ τῶν πρώτων λαβών. ΤΟ φρονεῖν εἰ διδακτόν ἐστι; ὁ δ' εἶπεν· ψυχῆς ἐστι κατασκευὴ, λέγε θείας δυνάμεως θλιπτέχειος πᾶν τὸ καλὸν, ἀποτρέφειν δὲ τἀναντία.

Συνομολογήσας δὲ, τὰ ἐχόμενον ἠρώτα· λδ'. ΤΙ πρὸς ὑγίειαν μάλιστα συντείνει; ἐκεῖνος δὴ ἔφη σωφροσύνη· ταύτης δ' ἂν ἔστι τυχεῖν, ἐὰν μὴ θεὸς κατασκευάσῃ τὴν διάνοιαν εἰς τοῦτο.

Παρεκαλέσας δὲ τοῦτον, πρὸς τὰ ἕτερον ἔφη· λγ'. ΠΩΣ ἂν γονεῦσι τὰς ἀξίας χάριτας ἀποδοίη τις; ὁ δὲ εἶπεν· μηδὲν αὐτοὺς λυπῆσαι· τοῦτο δ' οὐκ ἔστι, εἰ μὴ θεὸς τῆς διανοίας ἡμῶν γένοιτο πρὸς τὰ κάλλιστα.

Προσεπινεύσας δὴ τούτῳ, τὰ ἐξῆς ἠρώτα· λδ'. ΠΩΣ ἂν φιλήκοος εἴη; ἐκεῖνος δὴ εἶπε διαλαμβάνων, ὅτι πάντα συμφέρει γινώσκειν, ὅπως ἂν πρὸς τὰ συμβαίνοντα ἐκλεγόμενος τὰ ἡρμοσμένα, ἀγωνιζοίμεθα πρὸς τὰ τῶν καιρῶν ἀντιπαίοντα, σὺν χειραγωγίᾳ θεοῦ. τοῦτο δ' ἐστὶν, αἰτεῖν τὰ πράξεων τελειώσεις παρ' αὐτοῦ.

Τούτου δ' ἐπαινέσας, πρὸς τὰ ἕτερον εἶπεν· λε'. ΠΩΣ ἂν μηδὲν ἀδόξοιμεν πράττοντες; πρὸς ταῦτα ἔφησε· γινώσκων, ὅτι τοῖς θνητοῖς ὁ θεὸς δέδωκε τοῖς νομοθετήσασι, πρὸς τὸ νουθετεῖσθαι σοῦ βίος τ' ἀνθρώπων, ἀσκλῆπιε ἂν εἴη αὐτοῖς.

Ἀποδεξάμενος δὲ αὐτὸν, πρὸς ἕτερον εἶπεν· λς'. ΤΙΣ ὠφέλεια συγγενείας ἐστὶν; ὁ δ' ἀπεφήνατο· ἐὰν τοῖς συμβαίνουσι νομίζωμεν, ἀτυχοῦσι μὲν ἐλαττοῦσθαι καὶ κακοπαθοῦντας ὡς αὐτῶν φαίνεται τὸ συγγενὲς, ὅσον ἰσχύον ἐστὶ (πλειόνων δὲ τούτων, καὶ δόξης καὶ ἀσφαλείας τοῖς τοιούτοις ὑπαρξάσης· τὸ γὰρ συγγενὲς εὐνόως γινόμενον, ὡς ἐξ ἑαυτοῦ ἀδιάλυτον πρὸς ἅπαντα.) μὴ δὴ εὐπραξίας, μηδὲν προσδεῖσθαι τῶν ἐκείνων, ἀλλὰ θεὸν ἱκετεύειν, πάντα ἀγαθοποιεῖν.

Ὡσαύτως δὲ ἐκεῖνος ἀποδεξάμενος αὐτὸν, ἄλλον ἠρώτα· λζ'. ΠΩΣ ἀφοβία γένοιτ' ἄν; εἶπε δὲ σωφροσύνης τ' ἀρετὰς, μηδὲν κακὸν πεπραχέναι θεὸν κατευθύνοντος, εἰς τὰ καλῶς ἅπαντα βουλεύεσθαι.

Τούτῳ δὲ ἀποφαίνασθαι, πρὸς ἄλλον εἶπεν· λη'. ΠΩΣ ἂν προχείρως ἔχοι τὸν ὀρθὸν λόγον; ὁ δὲ εἶπεν· εἰ πρὸς τῶν ἀνθρώπων ἀτυχήμασι λέγε παντὸς ἀποβλέποι γινώσκων, ὅτι ὁ θεὸς ἀφαιρεῖται τὰς εὐπραξίας, ἑτέρους δ' ὑπεραίρων εἰς τὸ περιᾶδαι προάγει.

Καλῶς

aderant, & præcipue philoſophis, quibus illi longè præſtantiores erant & ſtudiis vitæ & orationis uſu, ut qui à Deo omnium capetent initia. Hinc Rex ad hilaritatem convivii rediit.

¶ Poſterò die, convivio inſtructo ad eundem modum, cum Regi eſſet viſum opportunum, incipiebat interrogare illos qui ſequebantur eos qui jam reſponderant, ac ad primum dicebat: 31. NUM prudentia ſtudiis & doctrina parari poſſet? Ille dixit: Eſt hic habitus animi, qui à divina virtute dirigitur ad proſequenda omnia honeſta, & contraria averſanda.

Suffragatus huic, ſequentem interrogabat: 32. QUID in primis faceret ad valetudinem tuendam? Ille reſpondit: Temperantia. Sed hanc non licet aſſequi, niſi Deus ad eam mentem præparet, & conformet.

Hoc approbato, ad alium dixit: 33. QUOMODO parentibus dignas quis poſſet referre gratias? Ille dixit: Nulla prorſus triſtitia & moleſtia ipſos afficiendo. Sed hoc non conceditur, niſi Deus mentis dux & gubernator extiterit in conſiliis & actionibus dirigendis ad optima quæque.

Suffragatus & huic, ad ſequentem dixit: 34. QUOMODO quis fieri poſſet cupidus audiendi? Si, inquit ille, exiſtimaverit utile eſſe omnia cognoſcere, ad hoc, ut ex auditis aliquid ſeligat, quod cum tempus poſtulet, depromat, & in agendo ſequatur: ſub gubernatione tamen & quaſi manuductione Dei, quia ab ipſo actiones ad ſuos eventus perducuntur.

Hoc comprobato, ad ſequentem dixit: 35. QUOMODO quis nihil egerit contra leges? Ad hoc dixit ille: Ita potuerit aliquis obtemperando ſequi leges, ſi ſtatuerit, Deum cogitationes & intelligentiam ſuggeſſiſſe legumlatori ad ferendas leges tales, in quibus ſalus hominum conſiſtat.

Approbato hoc, ad ſequentem dixit: 36. QUÆ eſſet cognationis utilitas? Ille reſpondit: Si rem exiſtimare volumus ex eventis, ut in adverſa quidem fortuna una dejiciantur, affligantúrque, pro magnitudine ipſorum mutuæ cognationis (quæ cum fiunt, & gloria ſequitur, & cognationis vinculum fit arctius. Quoniam cognatio, benevolentia & beneficentia temperata, fit omnino indiſſolubilis:) in fortuna verò ſecunda ultra res ipſorum nihil amplius requirant, & aliunde petant: ſed Deus orandus erit ſuppliciter, ut omnia proſperet.

Hoc ſimiliter approbato, ſequentem interrogabat: 37. QUOMODO quis poſſet ſine metu eſſe? Ille dixit: Si habuerit mentem nullius malæ actionis ſibi conſciam, ex beneficio Dei, dirigentis animum ad conſultationes ſemper bonas.

Huic ſuffragatus, ad alium dixit: 38. QUOMODO quis poſſet in promptu habere rationem rectam? Ille dixit: Si ſemper reſpexerit ad hominum infortunia, & inde hoc didicerit, Deum adimere aliis ſecundam fortunam, alios verò extollendo evehere ad dignitatis decus.

Καλῶς ἢ κ τοῦτον ἀποδεξάμενος, τ ἐξῆς ἀπηκριβοῦτο παρεκάλει λέγ. ΠΩΣ ἂν μὴ εἰς ῥαθυμίαν, μηδὲ πρὸς τὰς ἡδονὰς τρέποιτο; ὁ δὲ, εὐχερῶς ἔχων (ἔφη) ὅτι μεγάλης βασιλείας κατάρχει, κ πολλῶν ὄχλων ἀφηγεῖται· κ οὐ δεῖ τῷ ἕτερόν τι τὴν διάνοιαν εἶναι, τ ἢ τούτων ἐπιμελείας φροντίζειν· δεῖν ἢ ἀξιῶν, ὅπως μηδὲν ἐλλίπῃ τῶν καθηκόντων.

Ἐπαινέσας δὲ κ τοῦτον, τὸν δέκατον ἐρωτᾷ· μά. ΠΩΣ ἐπιγνώσκοι τις τὴν δόλῳ πρὸς αὐτὸν τρεφομένας; ὁ ἢ ἀπεφήνατο πρὸς τοῦτο· εἰ παρατηροῖτο τὴν ἀγωγὴν ἐλευθέριον ἔσεσθαι, κ τὴν εὐπειθίαν διαμένουσαν ἐν τοῖς ἀπασμοῖς, κ τοῖς συμβουλίοις, κ τῇ λοιπῇ συναναστροφῇ τ σεμνὰ αἰτῶ· κ μηδὲν ὑποστειλόντας τὸ δέον τοῖς ἐν τ φιλοφρονήσεσι, κ τοῖς λοιποῖς τοῖς κατὰ τὴν ἀγωγήν. θεὸς ἢ τὴν διάνοιαν ἔχει σοι, βασιλεῦ, πρὸς τὰ κάλλιστα. ὁ ἢ βασιλεὺς συγκροτήσας, πάντας τ ἐπαίνους κατ' ὄνομα, κ τ παρόντων τοὺς τοιοῦτοι ποιοῦντας, ἐπὶ τὸ μέλπειν ἐτράπησαν.

¶ Τῇ ἢ ἑχομένῃ, τὸν καιρὸν λαβὼν, ἐπηρώτα τὸν ἐξῆς· μά. ΤΙΣ ἐστιν ἀμέλεια μεγίστη; θεὸς τοῦτ' ἔφη· εἰ τέκνων ἄφρονίς τις ἦ, κ μὴ κατὰ πάντα τρόπον ἀγαγεῖν. εὐχόμεθα γὰ ἀεὶ θεοῖς τ θεὸν, ἔχ οὕτως ὡς ἑαυτῶν, ὡς ὡς τῶν ἐγγόνων, ἵνα παρῇ πάντ' αὐτοῖς πρὸς ἀγαθά. τὸ δὲ ἀπαιδεύτου παιδείαν σωφροσύνης μετασχεῖν, θεῷ δυνάμει τοῦτο γίνεται.

Φήσας δὲ εὐλογεῖν, ἄλλον ἠρώτα· μβ. ΠΩΣ ἂν φιλόπατρις εἴη; σωφρονέστερος (εἶπεν) ὅτι καλὸν ἐν ἰδίᾳ κ ζῆν κ τελευτᾶν. ἡ δὲ ξενητία τοῖς μὲν πένησι καλοφρόνησιν ἐργάζεται, τοῖς δὲ πλουσίοις ὄνειδος, ὡς διὰ κακίαν ἐκπεπλωκόσι. εὐεργετῶν ἔν ἅπαντες, καθὼς συνεχῶς τοῦτο ἀπαιτεῖς, θεοῦ διδόντος σοὶ πρὸς πάντας χάριν, φιλόπατρις φανήσῃ.

Τούτῳ δὲ ἀκούσας τῷ κατὰ τὸ ἐξῆς ἐπιφάνετο· μγ. ΠΩΣ ἁρμόσαιτο γυναικί; ὁ δὲ ἔφη· ὅτι μὲν θεμιτόν ἐστι τὸ θῆλυ γένος, ἐ δραστικὸν, ἐφ' ὃ βλέπει πρᾶγμα· κ μεταπίπτον εὐκόπως διὰ παραλογισμοὺς, κ τῇ φύσει κατασκευάσαι ἀσθενές. δέον δ' ἐστὶ κατὰ τὸ ὑγιὲς χρῆσθαι, κ μὴ πρὸς ἔριν ἀντιπράττειν. καταρᾶται γὰ βίος, ὅταν ὁ κυβερνῶν ἴδῃ, θεοῦ τινα σκοπὸν δεῖ τὴν διέξοδον ποιεῖσθαι. θεῷ δ' ἀπιλήσει κ βίος κυβερνᾶται κατὰ πάντα.

Συναναθορυβοῦντος ἢ τούτῳ, τ ἐξῆς ἠρώτα· μδ. ΠΩΣ ἀναμάρτητος εἴη; ὁ δὲ ἔφησεν· ὡς ἅπαντα πράσσων μετὰ διαλογισμοῦ, κ μὴ πειθόμενος διαβολαῖς, ἀλλ' αὐτὸς ὢν δοκιμαστὴς τ λεγομένων· καὶ κρίσει κατανοῶν τὰ τ ἐντεύξεων, κ διὰ κρίσεως ἀπταίστως πρᾶττε, ἀναμάρτητος (ἔφη) ἂν εἴης, ὦ βασιλεῦ. τὸ ἢ ἀπονοεῖν πάντα, καὶ ἐν τούτοις ἀγαυορέφεσθαι, θείας δυνάμεώς ἐστιν ἔργον.

Διαχυθεὶς

Hoc etiam approbato, ſequentem hortabatur oſtendere: 39. QUOMODO neque ad ignaviam, neque ad voluptates diſtraheretur? Ille inquit: Si ob oculos habueris, & conſideraveris, te præeſſe magno regno, & multis imperare, nec debere mentem ad alia traducere, ſed circa iſtorum adminiſtrationem retinere animi cogitationes & curas: interim tamen orandus erit Deus, ne quid omittas eorum quæ ſint officii tui.

Hoc collaudato, decimum interrogabat: 40. QUOMODO poſſet cognoſcere doloſe ſecum agentes? Ille reſpondit: Si obſervaveris, quam ſit cuique vita libero homine digna, & quam conſtans certaque morum æquabilitas in ſalutationibus, conſultationibus, & reliqua converſatione, in benevolentia & reliquis vitæ officiis nihil ultra modum agant. Deus autem tibi, Rex, mentem ad optima diriget. Rex cum applauſu hoc accepto, & ſimul omnibus aliis nominatim collaudatis, idque etiam facientibus aliis qui aderant, deinde convertuntur ad hilaritatem canentium.

¶ Sequenti die Rex ſimiliter captata opportunitate, interrogabat ſequentem: 41. QUÆ eſſet maxima negligentia? Ille ad hoc reſpondit: Si quis non curat liberos, nec eos educando quam diligentiſſime informat. Nam oramus Deum ſemper non tam pro nobis, quam pro liberis noſtris, ut illis adſint omnia bona. Ut autem vere cupiant & poſſint acceptare temperantiæ diſciplinam, hoc eſt gratiæ & virtutis divinæ.

Hunc faſſus recte dixiſſe, alium interrogabat: 42. QUOMODO amator patriæ quis extiterit? Ille dixit: Si ita ſtatuerit ſecum, honeſtum eſſe & vivere & mori domi: apud peregrinos vero, reputet egentes quidem contemni, divites vero male audire, tanquam ob turpitudinem aliquam exulent. Verum tu, Rex, ſi perges benefice tractare omnes, quemadmodum hoc diligenter facis, Deo contribuente tibi erga omnes tam benignam voluntatem, habeberis amator patriæ.

Hoc audito, ex eo qui ſequebatur quærebat: 43. QUOMODO quis cum uxore poſſet conſentienter degere? Ille dixit: Hoc quidem certum eſt genus muliebre eſſe confidens, & idoneum ad quam rem cunque velit efficiendam: ad hæc, mutabile, ob conſilii & ſexus imbecillitatem naturalem: ſed cum ſana mente eſt tractandum, nec irritandum adverſando ad contentionem. Ita enim vita recto curſu agitur, cum gubernator ejus ſcit ad quem ſcopum omnes in ea actiones oporteat referre. Verum invocata ope divina hæc gubernatio fit fœlix.

Hoc cum aſſenſione audito, ad ſequentem dixit: 44. QUOMODO ſine erratis vixerit? Ille dixit: Si egeris omnia cum diligenti conſideratione, & non habueris fidem calumniis, ſed putaveris tibi ſingula eſſe expendenda: ſique cum judicio pariter & colloqueris cum aliis, & de quibus fueris locutus, illa perficies, ita Rex, nunquam laberis & errabis. Sed hæc ita expendere, & in iis perſeverare, eſt opus Divinæ virtutis.

His

Διαχυθεὶς ὑπὸ τοῦ εὐημερίου, τὸν ἕτερον ἠρώτα· μέ. ΠΩΣ ἂν ἥκιστα λυπῶ γένοιτο; πρὸς τοῦτ' εἶπεν· γινώσκων, ὅτι πάντων ἐξουσίαν ἔχεις ἢ εἰ χρήσαιτο λυπῶ, δύναται ἀπιέναι· ὅπερ ἀνωφελὲς ἢ ἀλγεινόν ἐστιν, εἰ τὸ ζῆν ἀφελοῖτο πολλῶν. Δεῖ τὸ χύριον εἶναι· πάντων δὲ ὑπηκόων ὄντων, καὶ μηδενὸς ἀνανταγωνίστου, τίνος χάριν λυπωθήσεται; γινώσκειν οὖν δεῖ, ὅτι θεὸς τὸν πάντα κόσμον διοικεῖ μετ' εὐμενείας, καὶ χωρὶς ὀργῆς ἀπάντων. τούτῳ δὲ κατακολουθεῖν ἀναγκαῖόν ἐστι σε, ἔφησεν, ὦ βασιλεῦ.

Καλῶς δὲ ἀποκεκρίσθαι φήσας τοῦτον, ἐπυνθάνετο τὸν μετέπειτα· μέ. ΤΙ ἐστιν εὐβουλία; τὸ καλῶς ἅπαντα περᾶναι, ἀπερίπτατον, μὴ διαλογισμοῦ, κατὰ τὴν βουλὴν ἀποτυθέντα καὶ βλαβερὰ τῶν κατὰ τὸ ἑαυτοῦ τοῦ λόγου δόγμα· ἵνα πρὸς ἕκαστον ἀπονοήσαντες, ὧμεν εὐβουλευόμενοι, καὶ τὸ πρόσθεν ἡμῶν ἀπολιπόντες. τὸ δὲ αὖ κράτιστον θεοῦ δεησάμενος πᾶν βούλευμα, ἵνα ἐξιοῖ τὴν εὐσέβειαν ἀσκοῦντι.

Καταρθωκέναι δὲ καὶ τοῦτον εἰπὼν, ἄλλον ἠρώτα· μζ. ΤΙ ἐστι Φιλοσοφία; τὸ καλῶς διαλογίζεσθαι πρὸς ἕκαστα τῶν συμβαινόντων, ἀπερίπτατον, καὶ μὴ ἐκφέρεσθαι ταῖς ὁρμαῖς, ἀλλὰ τὰς βλάβας καταμελετᾶν, τὰς ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐκβαινούσας· καὶ πρὸς τὸν καιρὸν πράττειν δέοντος, μετριοπαθῆ καθεστῶτα. ἵνα δὴ ἀπέχεσθαι τούτων λαμβάνωμεν, θεραπεύειν δεῖ τὸν θεόν.

Ἐπαινηθεὶς δὲ καὶ τοῦτον, ἕτερον ἠρώτα· μή. ΠΩΣ ἂν ἀποδοχῆς ἡ ξενιτεία τυγχάνῃ; πᾶσιν ἴσος γενόμενος, ἔφη· καὶ μᾶλλον ἤπιος, ἢ καθυπερέχων φαινόμενος, πρὸς οὓς ξενιτεύει. κοινῶς γὰρ ὁ θεὸς, τὸ ἐπιεικὲς μὲν προσδέχεται κατὰ φύσιν, καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτω κοσμιαζόμενος φιλανθρωπεῖ.

Ἐπιμαρτυρήσας δὲ τούτοις, ἄλλον ἠρώτα· μθ. ΠΩΣ ἃ ἂν κατασκευάσῃ, καὶ μετὰ τοῦτο διαμένῃ; πρὸς τοῦτ' εἶπεν· εἰ μεγάλα καὶ σεμνὰ τοῖς ποιήσεσιν ἐπιτελοῖ, πρὸς τὸ φείσασθαι τοῦ θεωροῦντος, διὰ τὴν καλλονὴν, καὶ μηδένα κατεργαζόμενον τὰ τοιαῦτα ἀδημίμητα. μηδὲ τοῦ ἄλλως ἀμελεῖ σωτηρίου, ἀναγκάζοι τὰ πρὸς τὴν χρείαν. διανοούμενος γὰρ, ὡς θεὸς σωλυωρεῖ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, χορηγῶν αὐτοῖς καὶ ὑγίειαν, καὶ εὐαισθησίαν, καὶ τὰ λοιπά. καὶ αὐτὸς ἀκόλουθόν τι πρᾶξει, τὸν κακοπαθειῶν ἀντιδιδοὺς τὴν ἀντίμετρον. τὸ γὰρ ἐκ δικαιοσύνης τελούμενον, παῦται καὶ διαμένειν.

Εὖ δὴ καὶ τοῦτον εἰρηκέναι φήσας, τὸν δέκατον ἠρώτα· ν. ΤΙΣ ἐστι σοφίας καρπός; ὁ δὲ εἶπεν· τὸ μὴ συνεισρεῖν ἑαυτῷ κακὸν πεπραχότι, καὶ ἂν βίον ἐν ἀληθείᾳ διεξάγειν. ἐκ τούτων γὰρ μεγίστη χαρὰ, καὶ ψυχῆς εὐστάθεια συνίστανται, μέγιστε βασιλεῦ· καὶ ἐλπίδες

ἐπὶ

His exhilaratus, ſequentem interrogabat: 45. QUOMODO poſſit eſſe liber & vacuus ab ira? Ad hoc dixit ille: Si primum conſideraveris, quod cum omnium poteſtatem habeas, ſi adjunxeris iram, mortem iis allaturus multis: id quod eſt inutile & triſte, ſi quis ex eo quod omnia in ſua poteſtate habeat, multos vita privat: deinde ſi hoc etiam perpenderis, cum omnes habeas ſubjectos, & nullum adverſantem, non eſſe cur tibi ſit iraſcendum. Poſtremo, ſi & hoc expenderis, Deum totum mundum gubernare cum manſuetudine, ſine indignatione omni: hunc-que, Rex, tibi eſſe imitandum.

Faſſus hunc præclare reſpondiſſe, ex ſequente percontabatur: 46. QUID eſſet recte deliberare, & ſana capere conſilia? Ille dixit: Omnia recte agere cum diligenti ponderatione, appoſitis ad conſultationem ex contraria parte noxiis etiam, ut ita ſingulis inſpectis perpenſiſque & rectum conſilium capiatur, & quod conſtitutum ſit peragatur. Sed illa demum ſunt optima conſilia, quæ divina virtute piis animis infunduntur.

Recte & hunc ſtatuiſſe faſſus, proximum interrogabat: 47. QUID eſſet Philoſophia? Ille dixit: Recte ſentire & ſtatuere de ſingulis quæ eveniunt in vita, nec de gradu moveri impetu ullius cupiditatis: ſed perpenſis incommodis quæ ex cupiditatibus exiſtant, pro tempore omnia agere, ut conveniat cum animi moderatione. Sed ut horum curam habere poſſimus, Deus erit colendus.

Hunc etiam approbans, ad proximum dixit: 48. QUOMODO peregrinos poſſet nanciſci hoſpitales & faciles ad ſe excipiendum? Dixit ille: Si te erga omnes æqualem exhibueris, aut etiam inferiorem magis quam ſuperiorem erga illos apud quos peregrineris. Nam primum Deus ipſe in univerſum, quod ſe humiliat, acceptat ex ſua natura. Deinde etiam homines ipſi demiſſos humanitate proſequuntur.

Suffragatus huic, alium interrogabat: 49. QUOMODO exiſtruere poſſet, quæ ſint futura diuturna? Ad hoc dixit ille: Si magna & honorifica perfeceris opera, ut contemplantes ea, ob pulchritudinem cogantur ab illis abſtinere, nec ullus ſimilia auſit inſtituere, aut alios intentos curæ neceſſariæ ad ea perficienda perpellere poſſit ſine mercede. Sed præcipue hoc ita aſſequeris, ſi conſideraveris, Deum magna providentia gubernare & tueri genus humanum, & ipſis ſuppeditare valetudinem, integritatem ſenſuum, aliaque omnia, & tu ſimile quid, imitans ipſum, egeris, non neglecta interim etiam juſta malorum compenſatione. Nam quæ per juſtitiam peraguntur, illa habent diuturnitatem.

Hunc etiam faſſus recte diviſſe, interrogabat decimum: 50. QUI eſſet fructus ſapientiæ? Ille dixit: Non eſſe ſibi conſcium malarum actionum, & in tota vita degenda veritatem colere. Nam ex hoc maximum gaudium, & tranquillitas animi maxima tibi contingent, Rex. Spes etiam

θεῷ καλαὶ κρατοῦσιν αἱ ἀρχαὶ εὐσεβείας, ὡς ἂν συμπνεύσωσι πάντες, ἐπιφάνησομαι σοὶ κρότῳ πολλῷ. καὶ μὴν ταῦτα εἰπὼν ὁ βασιλεὺς λαμβάνειν ἐτέρᾳ, χαρᾷ πεπληρωμένος.

¶ Τῇ δ' ἑξῆς, καθὰ πρότερον ἡ διαταξις ἦν τῶν κατὰ τὸν πότον διαλελυμένων, καιρὸν δὴ λαμόμενος, τὸν ἀπολειπόμενον ὁ βασιλεὺς ἐπηρώτα. πῶς ἂν τις πρῶτον ἂν ἔφη· ναί. ΠΩΣ ἂν μὴ τραπείη τις εἰς ὑπερηφανίαν; ἀπεκρίθη δὲ, εἰ τὴν ἰσότητα τηροῖ· καὶ πᾶν ἕκαστον ἑαυτὸν ὑπομιμνήσκοι, καθὼς ἄνθρωπος ὢν ἀνθρώπων ἡγεῖται· καὶ ὅτι ὁ θεὸς τοὺς ὑπερηφάνους καθαιρεῖ, τοὺς δὲ ταπεινοὺς ὑψοῖ.

Παρεκαλέσας δὲ αὐτὸν, τὸν ἑξῆς ἐπηρώτα. νϛ. ΤΙΣΙ δεῖ συμβούλοις χρῆσθαι; τοῖς διὰ πολλῶν, ἔφη, πεπειραμένοις πραγμάτων, καὶ εὐνοίαν αὐτῆρσιν ἀκέραιον πρὸς αὐτὸν, καὶ τῶν τρόπων οἷοι μετέχουσιν αὐτοῦ. θεὸς δὲ φιλάνθρωπος, γίνεται πρὸς τὰ τοιαῦτα τοῖς ἀξίοις.

Επαινέσας δὲ καὶ αὐτὸν, ἄλλον ἠρώτα· νγ. ΤΙ ἐστι βασιλεῖ κτήσις ἀναγκαιοτάτη; τῶν ὑποτεταγμένων φιλανθρωπία, καὶ ἀγάπησις, ἀπεκρίνατο. διὰ γὰρ τούτων ἄλυτος εὐνοίας δεσμὸς γίνεται. τὸ δὲ γίνεσθαι κατὰ πρόθεσιν ταῦτα, ὁ θεὸς χαρίζεται.

Καταπαινέσας δ' αὐτὸν, ἑτέρου διεπυνθάνετο· νδ. ΤΙ πέρας ἐστὶ λόγου; κἀκεῖνος δ' ἔφησε· τὸ πεῖσαι τὸν ἀντιλέγοντα, διὰ τὸ ὑποτεταγμένης τάξεως τὰς βλάβας ὑποδεικνύειν· ὅταν γὰρ λήψῃ τὸν ἀκροατὴν, οὐκ ἀντικείμενος, ἀγχιβρώμενος δ' ἐπάγῃ πρὸς τὸ πεῖσαι· θεὸς δ' ἐνεργείας κατευθύνειν πείθω.

Εὖ δὲ λέγειν φήσας αὐτὸν, ἕτερον ἠρώτα· νε. ΠΩΣ ἂν, παμμιγῶν ὄχλων ὄντων ἐν τῇ βασιλείᾳ, τάττοις ἁρμόσαι; τὸ πρέπον ἑκάστῳ σωματικεμένους, ἔφην, καθηγεμόνα λαμβάνων δικαιοσύνην· ὡς γὰρ πείθεις, θεὸν σοι διδόντος εὖ λογίζεσθαι.

Φιλοφρονηθεὶς δ' ὑπ' αὐτοῦ, πρὸς ἕτερον εἶπεν· νς. ΕΠΙ τίσι δεῖ λυπεῖσθαι; πρὸς ταῦτα, ἀπεκρίθη, τὰ συμβαίνοντα τοῖς φίλοις, ὅταν θεωρώμεθα πολυχρόνια καὶ ἀφυκτα γινόμενα. πεπαύσεσθαι γὰρ, καὶ κακῶν ἀπολελυμένοις, οὐκ ὑπεξάφει λύπην ὁ λογισμὸς· ἀλλ' ἐφ' ἑαυτὸν ἀναφέροντες, καὶ τὸ πρὸς ἑαυτὸν συμφέρον, λυπούμεθα πάντες ἄνθρωποι. τὸ δὲ ἐκφυγεῖν πᾶν κακὸν, θεοῦ δυνάμει γίνεται.

Ὡς δ' ἔδει φήσας αὐτὸν ἀποκρίνεσθαι, πρὸς ἕτερον εἶπεν· νζ. ΠΩΣ ἀδοξία γίνεται; ἐκεῖνος δ' ἔφησεν· ὅταν ὑπερηφανία καθηγῆται, καὶ θράσος ἄλογον, ἁμαρτήματος ἐπιφύεται, καὶ δόξης ἀναίρεσις. θεὸς δ' δόξης πάσης κυβερνᾷ, ῥέπων ὃ βούλεται.

Καὶ τούτῳ δὲ ἐπικυρώσας τὰ τῆς ἀποκρίσεως, τὸν ἑξῆς ἠρώτα· νη. ΤΙΣΙ δεῖ πιστεύειν ἑαυτόν;

in Deo præclara continget tibi, pie administranti regnum. His auditis, omnes exclamarunt cum applausu magno. Deinde Rex lætitia repletus, ad propinandum est versus.

¶ Sequenti autem die apparato convivio, series eadem, quæ ante, erat discumbentium. Ibi Rex data opportunitate, reliquos interrogare cœpit, ac ad primum dixit: 51. QUOMODO quis vitaverit, ut non in superbiam incidat? Ille dixit: Si primum æqualitatem servaverit: deinde ubique sibi subjecerit, quod ipse homo præsit hominibus: tertio, si cogitaverit, Deum deprimere superbos, & exaltare humiles.

Commendato eo, sequentem interrogabat: 52. QUIBUS sit utendum consiliariis? Illis, inquit ille, qui in multis sunt exercitati negotiis, & qui sinceram erga te conservant benevolentiam, quique eisdem tecum præditi sunt moribus: sed horum cognitio contingit dignis, ex illustratione divina.

Collaudato & eo, sequentem interrogabat: 53. QUÆ possessio esset regi in primis necessaria? Ille respondit: Subditorum humanitas & amor, quia ex his benevolentiæ nexus existit indissolubilis. Sed Dei est, ista ex animi sententia perficere.

Eo comprobato, ex sequente percontabatur: 54. QUI finis esset orationis? Ille inquit: Persuadere, sed ita ut ostendas, adversarium ex argumentis & orationis suæ serie habere noxia proposita. Ita enim conciliabis tibi auditorem ad sententiam tuam acceptandam: non contra disceptando rationibus, sed adjutus ipsius adversarii comprobatione. Verum Deus est, qui sua virtute gubernat persuasionem, ad eventum exoptatum.

Præclare hunc fassus dixisse, alium interrogabat: 55. QUOMODO, cum in regno sit varia hominum multitudo, Regi cum illis convenire possit? Ille inquit: Duce justitia, cuique quod ei convenit attribuendo: quemadmodum tu Rex hoc facis, Deo suppeditante tibi sanitatem & rectitudinem judicii.

Hunc benigne amplexus, ad alium dixit: 56. OB quæ sit tristandum? Ille respondit: Ob illa, quæ adversa eveniunt amicis, si cernamus ea fore diuturna, & inevitabilia. Nam ob defunctos & liberatos malis, ratio non permittit tristari. Sed ad se & suum commodum respicientes, etiam ob hæc omnes homines tristantur. Cæterum ut quis effugiat omne malum, hoc non contingit nisi virtute Dei.

Fassus hunc respondisse ut oportebat, ad proximum dixit: 57. PER quæ veniat quis in contemptum, & amittat gloriam, & existimationis famam? Ille dixit: Quando in aliquo existit superbia & confidentia perpetua, tum supervenit contemptus, & existimationis ejus eversio. Deus tamen omnem gloriam gubernans, quo vult eam inclinat.

Hujus etiam sententia pro rata accepta, sequentem interrogabat: 58. QUIBUS debeat se credere?

Illis

ἑαυτόν τι τῶν ἀπὸ τὴν εὔνοιαν (εἶπεν) σπουδῇ ἀν, καὶ μὴ ἀπὸ τοῦ φόβου, μηδὲ ἀπὸ πλουσιείας, ἐπανάγοντας πάντα πρὸς τὸ περὶ αὐτὸν ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ ἀδήλου καιροῦ, τὴν δυσνοίας καὶ καιροτηρήσεις. ὃς γὰρ ἀπὸ τοῦ πλουσίου ἀφῇς, πολλοὺς σεφανοῦν ἢ πάντας εὐνόους ἔχεις, θεῦ σοι καλλιὼ βουλὴν διδόντος.

Σοφῶς δὲ αὐτὸν ἔφησε ἀποκρίνασθαι, ἐπερωτήσαντα τί. ΤΙ βασιλείαν ἀσφαλῆ; πρὸς τοῦτ' ἔφη μέλλοντα καὶ φρονίμα, ὡς οὐδὲν παραχρῆμα ἀποτρέψασθαι ἀπὸ τῶν ἀποπεπραγμένων εἰς αὖθις ὄχλους ταῖς χρείαις· καθὼς σὺ τοῦτο πεφύκασι, θεοῦ σοι τὴν συμβουλὴν ἐπίνοιαν διδόντος.

Θεραπεύειν δὲ τοῦτον, ἕτερον ἐπηρώτα· ξ'. ΤΙ ἀσφαλέστατον χάριτα καὶ τιμή; ὁ δ' εἶπεν, ἀρετή· καλῶν γὰρ ἔργων ἐστὶν ἀπόπλασις, τὸ δὲ κακὸν ἀποτρέπεσθαι· καθὼς σὺ διατηρεῖς τὴν πρὸς ἅπαντας καλοκαγαθίαν, θεοῦ σοι δῶρον τοῦτ' ἔχων.

Κεχαριτωμένως δὲ καὶ τοῦτον ἀποδεξάμενος, τὸν ἐνδέκατον ἐπηρώτα, διὰ τὸ φύλοις πολεμαίζειν τῶν ἑβδομήκοντα· ξά. ΠΩΣ ἂν κατὰ ψυχὴν καὶ ἐν τοῖς πολέμοις εἰρηνικῶς ἔχοι; ὁ δὲ ἀποφήνατο· διαλαμβάνων, ὅτι κακὸν οὐδὲν ἔρχεσθαι τῶν διαπεπραγμένων οὐδέν· πάντες δὲ ἀγωνιοῦνται περὶ τῶν εὐεργετημάτων, εἰδότες, καὶ ἐκ τοῦ ζῆν ἀποτερχομένου, ἀμελητοῦ σε τῶν βίων. οὐδὲ γὰρ διαλείπεις ἐπανορθῶν ἅπαντας, τοῦ θεοῦ σοι κατ' εὐφροσύνην δεδωκότος· ἀπομνήσας δὲ κρότῳ πάντας, αὐτοὺς ἀποδέξατο φιλοφρονούμενος, καὶ προσφίνων ἕκαστον πολεῖόν τι, πρὸς τὸ περφθῆναι μετ' εὐφροσύνης, τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν, καὶ μετὰ χαρᾶς πολεῖον.

¶ Τῇ δὲ ἑβδόμῃ τῶν ἡμερῶν, πολεῖον πεφασκυῖαν γενομένης, προσπαρεγενομένων ἑτέρων πολεῖόνων ἀπὸ τῶν πόλεων (ἦσαν δὲ ἱκανοὶ πρέσβεις) ἐπηρώτησεν ὁ βασιλεὺς, καιροῦ γενομένου, τὴν πρεπτεύοντα τῶν ἀπολιπόντων τῆς ἐρωτήσεως· ξβ'. ΠΩΣ ἂν ἀπαρεσκόλογιστος ἡ; ἐκεῖνον ἢ ἔφη· δοκιμάζων καὶ ἃ λέγοντα, καὶ τὰ λεγόμενα, καὶ ὡς τὸν λέγεις· καὶ ἐν πολεῖον χρόνῳ τοῦ αὐτοῦ δὲ ἑτέρων πρόσωπον ἐπερωτῶν. τὸ δὲ νοεῖν ἔχειν ὀξέως, καὶ δύνασθαι κρίνειν ἕκαστα, θεῖον δόσημα κατὰ λόγον ἐστὶν· ὡς σὺ τοῦτο κέκτησαι, βασιλεῦ.

Κρότῳ δὲ βραδυνομένου ὁ βασιλεὺς, ἕτερον ἐπηρώτα· ξγ'. ΔΙΑ τί τὴν ἀρετὴν οὐ παραδέχονται οἱ τῶν ἀνθρώπων οἱ πολεῖονες; ὅτι φυσικῶς ἅπαντες, εἶπεν, ἀκρατεῖς, καὶ ὅτι τοῖς ἡδοναῖς τρεπόμενοι γεγόνασιν· ὧν χάριν ἀδικία πέφυκε, καὶ τὸ τῆς πλεονεξίας χύμα. τὸ δὲ τῆς ἀρετῆς κατάσχημα, κωλύει τοῦ διαφερομένους ὅτι τὴν ἡδονοκρασίαν, ἐγκράτειαν δὲ κελεύει καὶ δικαιοσύνην προτιμᾶν, ὃ δὴ πάντων ἡγεῖται τούτων.

Eu

Illis qui verſantur tecum ob benevolentiam, non ob metum, neque ob potentiam tuam, referentes inde omnia ad ſuum commodum. Nam illud argumentum eſt amoris: hoc, malevolentiæ, & callidæ captationis opportunitatis, ad fraudem uſurpandam. Nam qui ducitur cupiditate rerum ſuarum locupletandarum, ſolet eſſe proditor: verum tu omnes benevolos habes, Deo ſuggerente tibi rectitudinem conſilii.

Faſſus eum ſapienter reſpondiſſe dixit ſequenti: 59. QUID conſervet regnum? Ad hæc reſpondit ille: Sollicita & diligens obſervatio & cura, ne à præfectis negotiis expediendis, quid perperam agatur, & mali aliquid inferatur in ſubditos. Quam quidem curam tu ſedulo adhibes, Deo ſubminiſtrante tibi animi cogitationes graves.

Hoc confirmato, ſequentem interrogabat: 60. QUID conſervet gratiam & honorem? Ille dixit: Virtus, quæ bona peragit opera, & quod vitioſum eſt abolet. Quemadmodum tu hoc donum nactus divinum, erga omnes conſervas & uſurpas perfectam virtutis probitatem.

Hoc etiam libenter audito, undecimum, eo quod illorum duo ſupra ſeptuaginta eſſent, interrogabat: 61. QUOMODO etiam in bello gerendo poſſet eſſe animo tranquillo? Ille dixit: Si tibi perſuaſeris, nihil eſſe à te temere & negligenter ordinatum, omneſque tuos ad edenda præclara facinora inde certaturos, quia ſciant, ut maxime ex vita exceſſerint, te habituros curatorem rerum ſuarum. Neque enim, Dei beneficio nactus ex animi ſententia rerum ſucceſſum, ceſſat omnes tuos reſocillare, & erigere tua munificentia, ad meliorem rerum ſuarum ſtatum. Edita ſignificatione approbationis ſuæ per applauſum, ipſos omnes amice commendavit, & ſingulis paulo plus propinavit, ut eo plus oblectationis & gaudii haberet iſta ſua converſatio cum ipſis.

¶ Septimo die, inſtructo convivio cum majori apparatu, eo quod plures, & ii ſatis multi, advenerant legati ex civitatibus, cum tempus adeſſet, Rex primum ex reliquis ad interrogandum percunctabatur: 62. QUOMODO effecerit, ut non ſeducatur & decipiatur verbis aliorum? Ille inquit: Si expenderis & quis ſit, qui dicat, & quid dicat, & de quo dicat, & quidem longiori tempore eadem aliis modis ſciſcitando. Sed habere mentem acutam, & idoneam ad quævis dijudicanda, qualem tu habes, hoc eſt præclarum donum Dei.

Applauſu approbationis edito, alterum interrogabat: 63. QUARE pleriſque homines virtutem non amplexarentur? Ille dixit: Quia natura omnes homines ſunt incontinentes, & proclives ad voluptates: unde ſolet exiſtere injuſtitiæ & avaritiæ immenſitas. At virtus functione & vi ſua inhibet præcipites ad incontinentiam voluptatis, & jubet potius colere continentiam & juſtitiam: ſed hæc etiam omnia Deus adminiſtrat pro ſua voluntate.

Conſeſſus

Εὖ ἦ ἀποκεκρίθθαι τῶν ἄλλων ὁ βασιλεὺς, ἐπερωτᾷ τὸν μετ' αὐτὸν ἡρώτα· ξθ'. ΤΙΝΙ δεῖ πειθαρχεῖν ὀρθῶς σὺν βασιλῆι; ὁ δὲ ἔφη· τῷ νόμῳ, ὃν διαπεπραγμένος, ἀφωσιωμένην σὺν δίκῃ τὴν ἀνθρώπων καθὼς τὸ τοῦτο πεφύκασιν, ἄλλων μηδὲν παραβαίνειν σαυτὸν, θείῳ προστάγματι πειθαρχῶν.

Εἶπας ἦ καὶ τῶν παλαιῶν λέγειν, ἐπερωτᾷ τὸν ἑπόμενον ἡρώτα· ξι'. ΤΙΝΑΣ δεῖ παιδεύειν τραπέζας; ὁ δὲ ἔφη· ὅσοι μυσταγωγίαν ἔχουσι, καὶ τὴν ἀγωγὴν * αὐτοῦ μιμούμενοι, πρὸς τὸ δι' ἀπάντων εὐδοξίαν ἔχειν αὐτούς, τὰ δίκαια προαιροῦσι. καθὼς σὺ τοῦτο ποιεῖς, βασιλεῦ, θεοῦ σοι σέφανον δικαιοσύνης δεδωκότος.

Ἀποδεξάμενος δ' αὐτὸν ὁ βασιλεὺς μετὰ φωνῆς, πρὸς τὸν ἑπόμενον ἐπεβλέψας εἶπεν· ξς'. ΤΙΝΑΣ δεῖ παιδεύειν δικαίως ἀρχοντας; ὁ δὲ ἀπεφήνατο· οὓς ἀνδρείᾳ διαφέροντας, καὶ δικαιοσύνῃ καὶ σοφίᾳ πολλοῦ πεποιημένους τὸ σώζειν σὺν ἄνδρας, ἢ τῷ νικᾶν τὸν θεῖον φθονοῦντας τὸ ζῆν. ὡς γὰρ ὁ θεὸς εὖ ἐποίησεν πάντα καὶ οὐ τὸν μεμιμημένους, εὐεργετεῖς σὺ τοὺς σαυτοῦ.

Ὁ δὲ ἀποκεκρίθαι φῆσας αὐτὸν εὖ, ἄλλον ἠρώτα· ξζ'. ΤΙΝΑ θαυμάζειν ἄξιόν ἐστιν ἀνθρωπον; ὁ δὲ ἔφη· τὸν κεχορηγημένον δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει, καὶ ψυχῇ ἴσον πάντα ὄντα· καθὼς σὺ δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει τοῦτο ποιῶν, ἀξιοθαύμαστος εἶ, θεοῦ σοι διδόντος εἰς ταῦτα τὴν ἐπιμέλειαν.

Ἐπιφωνήσας ἦ καὶ τοῦτον, ἕτερον εἶπεν· ξη'. ΕΝ ποίοις δεῖ προάγεσθαι σὺν βασιλῆι τὸν πλεῖστον χρόνον διάγειν; ὁ δὲ εἶπεν· ἐν ταῖς ἀναγνώσεσι, καὶ ἐν ταῖς τῶν πρεσβειῶν ἀποχειροθεσίαις διατρίβειν, ὅσαι πρὸς τοὺς βασιλείους ἀναγεγραμμένοι πυγχάνουσι, πρὸς ἐπανόρθωσιν καὶ διαμονὴν ἀνθρώπων. ὃ σὺ ποιεῖς, σὺν θεῷ φησὶν ἄλλοις δόξαν κέκτησαι· θεοῦ σοι τὰ βουλήματα συντελευῶντος.

Ἐνεργῶς δὲ καὶ τοῦτον προεῖπας, ἕτερον ἠρώτα· ξθ'. ΤΙΝΑΣ δεῖ προτιθεσθαι τοὺς ἀγωγεῖς ἐν ταῖς ἀπόσταις καὶ ταῖς ῥᾳθυμίαις; ὁ δὲ ἔφη· θεωρεῖν, ὅσα ὑπολείπεται μετὰ περιεργολῆς· καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέναι τὰ τοῦ βίου, μετ' εὐχημοσύνης καὶ κατηφολῆς γινόμενα, βιοῖς σωφρονῶν καὶ κατηχῶν· ἔνεστι γὰρ καὶ ἐν τούτοις βλασφημή τις· πολλάκις γὰρ καὶ ἐκ τῶν ἐλαχίστων αἰρετόν τι δεικνυται. οὐ δὲ πᾶσαν ἡσυχικὴν κατασχολεῖ διὰ τῶν ἐπεργειῶν, φιλοσοφεῖς διὰ καλοκαγαθίαν ὑπὸ θεοῦ τιμώμενος.

Εὐαρεστήσας δὲ τοῖς προειρημένοις, πρὸς τὸν ἔγγιστον εἶπεν· ο'. ΠΩΣ δεῖ διὰ τῶν συμποσίων διεξάγειν; ὁ δὲ ἔφησεν· παραλαμβάνοντα σοῦ φιλομαθεῖς, καὶ δυναμένους ὑπομιμήσκειν τὰ χρήσιμα τῆς βασιλείας, καὶ σοῦ τῶν ἐρχομένων βίους, ἐμμελέστερον ἢ μουσικώτερον σὺκ ἂν εὕροις τι τούτων. οὕτω γὰρ

Confessus hunc bene respondisse, proximum interrogabat: 64. QUIBUS Reges potissimum insistere deberent? Ille inquit: Legibus, ut suo juste agendi studio demereantur omnium famam & approbationem: quemadmodum tu Rex, hoc modo obtemperans mandato divino, immortalem nominis tui memoriam es adeptus.

Fassus & hunc praeclare dixisse, sequentem interrogabat: 65. QUI essent constituendi administratores functionum publicarum? Ille dixit: Qui oderunt improbitatem, & imitantes mores & vitae * rationem, ad retinendam perpetuam existimationis suae famam, justa agunt: quemadmodum tu Rex haec facis, quia divinitus concessam justitiae coronam habes.

Approbato eo clara voce, & oculis in sequentem conjectis, dixit ad eum: 66. QUOS oporteat in belli duces eligere? Ille respondit: Fortitudine & justitia praestantes, & quibus potius est servare homines, quam cupiditate victoriae per confidentiam perdere eorum vitam. Nam ut Deus beneficus est in omnes, ita tu imitatione ejus omnia beneficentia prosequeris.

Fassus eum bene respondisse, alium interrogabat: 67. QUEM hominem conveniat prosequi admiratione? Ille dixit: Eum qui cum gloria, opibus, & potentia abunde sit exornatus, interim tamen animo aequali sit erga omnes. Quemadmodum tu Rex, dignus es admiratione, qui dignitate, opibus, & potentia excellens, hoc facis, Deo tibi hujus rei curam injiciente.

Hoc quoque comprobato, ad proximum dixit: 68. IN quibus rebus reges majori tempore versari deberent? Ille inquit: In legendo & in commentariis legationum illarum quae extant perscriptae ad reges, ad instaurandà illa quae faciunt ad rectam, salutarem, & diuturnam hominum gubernationem. Quo studio tu, Deo prompovente tuos conatus ad eventus suos, consecutus es gloriam aliis ignotam.

Ut res se habeat, & hunc fassus dixisse, sequentem interrogabat: 69. QUALIS vitae ratio sit incunda, & quid agendum in otio & remissione animorum? Ille inquit: Contemplanda sunt illa quae sobrie, & cum animi contractione adornantur: & ob oculos ponenda, quae in vita cum decore, honestate, & moderatione fiunt, geruntque, ut moderate & continenter vivas. Inest enim & in his quaedam informatio, & saepe ex minimis aliquid prosecutione dignum demonstratur. Tu vero, cum senio usuque vitae & actionum sis exercitatus, philosopharis in studio & actionibus virtutis perfectae, ex illa praestantia honoris quae tibi à Deo contigit.

Delectatus oratione hujus, ad nonum dixit: 70. QUAE sit vitae ratio in conviviis peragendis ineunda? Ille inquit: Si adjunxeris tibi discendi cupidos, quique possint tibi & regni negotia & subditorum mores vitamque commemorare, nihil his concinnius & suavius poteris habere. Nam tales,

διὸ φιλεῖς αὐτοὺς, ὡς πρὸς κάλλιστα πεπαιδευκότας τὰς ψυχάς. καθὼς καὶ σὺ τοῦτο πεποίηκας, ὃν ἂν ὑπὸ θεοῦ σοι καταπεμπομένων ἐπάντων.

Διαχυθεὶς δὲ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, ἐπυνθάνετο τοῦ μετέπειτα· τί. ΤΙ κάλλιόν ἐστι τοῖς ὄχλοις, ἐξ ἰδιώτου βασιλέα καταστῆναι ὑπ' αὐτῶν, ἢ ἐκ βασιλέως βασιλέα; ἐκεῖνος δὲ ἔφη· τὸ ἄριστον τῇ φύσει. καὶ γὰρ ἐκ βασιλέων βασιλεῖς γινόμενοι, ὡς τοὺς ὑποτεταγμένους ἀνήμερόν τε καὶ σκληρὸν καθίστασιν· πολλῷ δ' μᾶλλον καὶ ἵνες τῶν ἰδιωτῶν, καὶ κακῶν πεπειραμένοι, καὶ πενίας μετοχήσαντες, ἄρξαντες ὄχλων, χαλεπώτεροι τῶν ἐπὶ σοῖς τυράννοις ἐξέβησαν. ἀλλὰ, ὡς ἔφην, ἦθος χρηστὸν, καὶ παιδείας κεκοινωνηκὸς, δύναται ἄρχειν ἐπὶ καθὼς σὺ, βασιλεῦ, μέγας ὑπάρχεις, οὐ τοσοῦτον τῇ δόξῃ τῆς ἀρχῆς καὶ τῷ πλούτῳ ὑπερέχων, ὅσον ἐπιεικείᾳ δὲ φιλανθρωπίᾳ πάντας ἀνθρώπους ὑπερῆρκας, θεοῦ σοι δεδωρημένου ταῦτα ἐπὶ πλείονα χρόνον.

Καὶ τούτων ἐπαινεθέντων, τὸν ἐπὶ πᾶσι ἠρώτα· οϛ. ΤΙ μέγιστόν ἐστι βασιλέως; πρὸς τοῦτο εἶπε· τὸ δίκαι πάντας ἐν εἰρήνῃ καθεστάναι τοὺς ὑποτεταγμένους, καὶ νομίζεσθαι ταχέως τὸ δίκαιον ἐν ταῖς δίκαις εἶναι. τοῦτο δὲ γένοιτο ἂν τὸν ἡγούμενον, ὅταν μισόπονηρος ᾖ, καὶ φιλάγαθος, καὶ τοῖς πολλοῖς πιστεύων· ψυχλεῖ ἀνθρώπους σώζειν· καθὼς καὶ σὺ μάλιστα ἤρησαι τὴν ἀδικίαν· δικαίως γὰρ πάντες κυβερνῶν, ἀνέναον τοῖς σοῖς σαυτὸν δόξαν κατασκευάσεις· τοῦ θεοῦ σοι διδόντος ἔχειν ἀγαθοῖ, καὶ ἀμείνω πάντας κακοῦ τὴν διάνοιαν.

Καταλήξαντος δὲ τούτου, κατερράγη χρεῶν μετὰ φωνῆς καὶ χαρᾶς ἐπὶ πλείονα χρόνον. ὡς δὲ ἐπαύσατο ὁ βασιλεὺς λαλῶν, ποτήριον ἐπεχείρει καὶ τῶν παρόντων ἅπασιν, καὶ τῶν εἰρημένων λόγων. ἐπὶ πᾶσι δὲ εἶπε· τὰ μέγιστά μοι γέγονεν ἀγαθὰ, παρεγγυηθέντων ὑμῶν· πολλὰ γὰρ ὠφέλημαι, καταβεβλημένων ὑμῶν διδαχὴν ἐμοὶ πρὸς τὸ βασιλεύειν. ἐκάστῳ δὲ τρία τάλαντα προστέταξεν δοθῆναι χρυσίου, καὶ τῶν διηκονησάντων παῖδα. συνεπεφωνηκότων δὲ πάντων, χαρᾶς ἐπληρώθη τὸ συμπόσιον, ἀδιαλείπτως τοῦ βασιλέως εἰς εὐφροσύνην τρεπόντος.

Ἐγὼ δὲ εἶπα πλείονα· καὶ τούτοις, ὦ φιλόκρατες, συγγνώμην ἔχειν. πεθαυμακὼς γὰρ τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τῷ δέον, ὡς ἐκ τοῦ παρόντος πρὸς ἕκαστα ἐπεφωνήκατε, πολλοῦ χρόνου δεομένους· καὶ τοῦ μὴ ἐρωτῶντος, μεμνημένου ἑκάστου τῶν δὲ διηκονουμένων, ἀλλήλοις ἔχοντων τὰ πρὸς τὰς ἐρωτήσεις· ἄξιοι θαυμασμοῦ κατεφαίνοντό μοι, καὶ τοῖς παροῦσι, μάλιστα δὲ τοῖς φιλοσόφοις. οἶμαι δὲ καὶ πᾶσι τοῖς μεταλήψομένοις τῶν ἀναγραφῶν· ἄπιστον

Φανεῖται.

tales, cum habeant animos eruditos, & conformatos ad res optimas, sunt chari Deo. Quemadmodum & tu talibus es occupatus, ut cui omnia a Deo recte administrentur.

Exhilaratus his dictis, sequentem interrogabat; 71. UTRUM sit satius populo ut ex privatis aliquem sibi eligant regem, an vero ex regia stirpe genitum? Ille inquit: Id est eligendum, quod est naturæ gratum & exoptatum. Nam & ex regibus electi in gubernationem regni, adversus subditos inclementes & duri solent existere: & ex privatis, ac quidem multo magis, nonnulli & alia mala & paupertatem experti, cum ad imperia populorum fuerunt perducti, exstiterunt intolerabiliores etiam impiis tyrannis. Sed quemadmodum dixi, indoles ingenii, & natura proba, & humanitatis cultu exornata, idonea est ad imperandum: quemadmodum tu Rex magnus es, qui non tam dignitate imperii & opibus præstas aliis, quam æquitate & humanitate omnes alios homines superas. Deo tibi ista in longius tempus sua benignitate suggerente.

Hoc etiam collaudato, postremum interrogabat 72. QUID esset in Regia gubernatione maximum? Ad quod ille dixit: Ut subditi habeant perpetuam pacem, & celeriter consequantur in judiciis jus suum. Quæ quidem tum fiunt, quando qui præest imperio, malis adversatur, & probos diligit: ac maximi facit hoc, ut animam hominis conservet. Quemadmodum & tu maximum sem-

per judicasti scelus injustitiam: juste vero omnia gubernando, perpetuam tibi conseruisti gloriam ex beneficio divino: unde tu mentem habes sanctam, & ab omni malorum labe immaculatam. Finita hujus oratione, exortus est applausus cum acclamatione & gaudio: qui satis diu duravit. Postquam autem Rex finivit hujusmodi cum ipsis collocutionem, tum & aliis omnibus præsentibus, & iis qui sententias dixerant, craterem plenum vino libavit, & tandem in hunc modum locutus est: Vestro adventu contigerunt mihi maxima bona. Nam multum utilitatis percepi ex doctrina vestra, mihi de regnandi ratione tradita. Hinc mandavit, singulis talenta tria donari, & puerum qui ea obtulerit. Hæc omnibus approbantibus, cum acclamatione convivium replebatur lætitia, Rege sine intermissione omnia ad hilaritatem referente.

Ego autem, ô Philocrates, fui longior in commemorandis istis: sed tu dabis veniam mihi. Nam ego supra modum admiratus sum istos viros, ita ex tempore respondentes de rebus meditationis longi temporis. Nec vero ego solum admirabar tum interrogantis solertiam in meditandis singulis quæstionibus, tum facultatem tam promptam respondentium ita apte & sapienter ad singulas interrogationes: sed & aliis omnibus qui aderant, videbantur hæc admiratione digna, & præcipue Philosophis. Existimo autem fore, ut & aliis omnibus qui hæc sunt lecturi, videantur ea supra

fidem

φανεῖται. ψεύσασθαι μὲν ἀ καθῆκόν ἐστι πᾶσι τ̃ ἀναγεγραμμένων. εἰ δὲ καί τι ὠφελιμαῖον, ἐκ ὅσιον ἐν τούτοις· ἀλλὰ ὡς γέγονεν, οὕτω διασαφήσομεν, ἀφεστῶτες πᾶν ἁμάρτημα. διόπερ ἐπειρώθην, ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν σ̃ λόγου δύναμιν ὠφελῆ τ̃ ἀναγεγραμμένων ἕκαστα τ̃ γινομένων ἐν τοῖς χρηματισμοῖς σ̃ βασιλέως, καὶ τ̃ συμποσίων, μεταλαβεῖν. ἔθος γάρ ἐστι, καθὼς καὶ σὺ γινώσκεις, ἀφ' ἧς ἂν ἡμέρας ὁ βασιλεὺς ἄρξηται χρηματίζειν, μεχρις ἂ καταγνωσθῇ πᾶν ἀναγεγραμμένον τὸ λεγόμενον· καλῶς γινομένων ς συμφερόντων. τῇ γὰρ ὑπερβολῇ, τὸ τῇ ὑστέρᾳ πεπραγμένα ς λελαλημένα, ὠφελεῖ τὸ χρηματιστὴ ὠφελανανώσκεσθαι· καὶ εἴ τι δέοντος μὴ γέγονεν, διορθώσεως τυγχάνει τὸ πεπραγμένον. πάντ' ἦν, ἀκριβῶς πάντων ἀναγεγραμμένων, ὡς ἐλέχθη, μεταλαβόντες, κατανενοήκαμεν· εἰδότες, ὡ ἔχεις φιλομάθειαν εἰς τὰ χρήσιμα.

¶ Μετὰ γὰ τρεῖς ἡμέρας, ὁ Δημήτριος ὠφελαβὼν αὐτοὺς, καὶ διελθὼν τὸ τῶν ἐπὶ θαλάσσης ἀνάχωμα τ̃ θαλάσσης ὡς τὴν νῆσον, καὶ διαβὰς τὴν γέφυραν, καὶ παρελθὼν ὡς ἐπὶ τὰ βόρεια μέρη, σωέδριον ποιησάμενος εἰς κατεσκευασμένον οἶκον ὠφελῆ τ̃ ἡϊόνα, διατρεπῶς ἔχοντα, καὶ πολλῆς ἡσυχίας ἕδρον, παρεκάλει τοὺς ἄνδρας τὰ τ̃ ἑρμηνείας ἐπιτελεῖν· παρόντων, ὅσα πρὸς τ̃ χρείαν ἔδει, καλῶς. οἱ δὴ ἐπετέλουν ἕκαστα σύμφωνα ποιοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς τ̃ ἀντιβολαῖς· τὸ γὰ ἐκ τ̃ συμφωνίας γινόμενον πρέποντος, ἀναγεγραφῆς οὕτως ἐτύγχανε ὠφελῆ τὸ Δημητρίου. καὶ μέχρι μὲν ὥρας ἐνάτης τ̃ ἡμέρας ἐγίνετο· μετ' ἐκεῖνα δὲ πρὸς τὴν σ̃ σώματος θεραπείαν ἀπελύοντο γενέσθαι, χωρηγουμένων αὐτοῖς θαῤῥαλέως, ὧν προῄροῦντο, πάντων. ἐκτὸς δὲ, καθ' ἡμέραν, ὅσα βασιλεῖ παρεσκευάζετο, καὶ τούτοις ὁ Δωρόθεος ἐπετέλει· προστεταγμένον γὰ ἦν αὐτῷ ὑφὲ σ̃ βασιλέως. ἅμα γὰ τῇ πρωΐᾳ παρεγίνοντο εἰς τὴν αὐλὴν καθημέραν, καὶ ποιησάμενοι τὸν ἀσπασμὸν τ̃ βασιλέως, ἀπελύοντο πρὸς τ̃ ἑαυτῶν τόπον. ὡς δὲ ἔθος ἐστὶ πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις, ἀπονιψάμενοι τῇ θαλάσσῃ τὰς χεῖρας, ὡς ἂν εὔξαντο πρὸς τὸν θεὸν, ἐτρέποντο πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ τὴν ἑκάστου ὑφηγησάφειαν.

Ἐπηρώτησαν δὲ ς τοῦτο· τίνος χάριν ἀπονιζόμενοι τὰς χεῖρας, τὸ πηνικαῦτα εὐχονται; διεσάφουν δὲ, ὅτι μαρτύριόν ἐστι, σ̃ μηδὲν εἰργάσθαι κακόν· πᾶσι γὰ ἐνεργεῖα διὰ τ̃ χειρῶν γίνεται· καλῶς καὶ ὁσίως μεταφέροντες ὅτι τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν, πέπεισμαι. καθὼς δὲ προειρήκαμεν, οὕτως καθ' ἑκάστην εἰς τ̃ τόπον, ἔχοντα τερπνότητα ὑφὲ τὴν ἡσυχίαν καὶ κατεύγειαν, συναγόμενοι, τὸ προκείμενον ἐπετέλουν. συνέτυχε γὰ ὕστερον, ὥστε ἐν ἡμέραις ἑβδομήκοντα δυσὶ τελειωθῆναι τὰ τ̃ μεταγραφῆς. οἱονεὶ κατὰ πρόθεσίν τινα τ̃ τοιούτου γεγενημένου.

Τελείωσιν δὲ ὅτε ἔλαβε, συναγαγὼν ὁ Δημήτριος τὸ πλῆθος τ̃ Ἰουδαίων εἰς τ̃ τόπον, ὅ καὶ τὰ τ̃ ἑρμηνείας ἐτελέσθη, παρανέγνω πᾶσι, παρόντων ς τ̃ διερμηνευτῶν· οἵ τινες καὶ μεγάλης

fidem esse. Sed profecto non licet aliquid falsi narrare de illis quæ excepta & annotata sunt, & nefas judicem etiam præterire aliquid in hujusmodi rebus: sed ut hæc sunt acta, ita ea exposui, ut vitarem omnem errorem. Licet ipse hæc omnia percepissem, tamen studiose istam expositionem meam accepi ab illis, qui singula quæ fiunt & dicuntur in regiis negotiis & conviviis, excipere & annotare solent. Nam ut ipse scis, hic mos est, ut quo die Rex incipiat publica negotia agere, omnia excipiantur scripto, & quæ dicantur & quæ gerantur: id quod recte & utiliter fit. Nam hinc sequenti die & acta & dicta præcedentis, antequam quid denuo publice agatur, præleguntur: & si quid parum recte est gestum, id emendatur. Inde ergo cum essent omnia accurate perscripta, nos hæc, sicut dictum est, desumpta & selecta ad te misimus: non ignari, quantum sit tuum studium ad cognoscenda utilia.

Post tres autem dies, quam illa quæ exposuimus, sunt acta, Demetrius assumpsit ad se illos viros, & in insulam per aggerem maris septem stadiorum est progressus, ac trajecto ponte partes versus septentrionem occupavit: ibi congregatis illis viris in domo splendide exstructa juxta littus, & ab omni tumultu & strepitu remota, cum ibi etiam adessent omnia quibus opus foret, hortabatur eos ad interpretationem legis perficiendam. Illi autem rem aggressi, singula ex collationibus ad consonantiam elaborabant: & quod ita consonum & elaboratum erat, ut dignum esset descriptione, à Demetrio scripto excipiebatur. Ac quidem quotidie ad nonam usque horam in tali studio congregati erant: deinde discedebant ad curandum corpus, quibus omnia large suppeditabantur quæ cupiebant, & præter hæc quotidie de illis quæ regi apparabantur, & his Dorotheus ex mandato regio subministrabat. Atque etiam quotidie bene mane veniebant in aulam, & salutato Rege redibant ad suum locum: lotisque manibus pro communi omnium Judæorum more ex mari, & votis ad Deum peractis, pergebant legere, & singula interpretari.

Interrogati autem & de hoc quare post lotas manus vota faciant? Respondebant: hoc fieri in argumentum & testimonium, nullius sceleris perpetrati, quoniam per manus omnes conatus soleant expediri: ita pulchre & sancte omnia ad justitiam referebant. In singulos ergo dies, sicut ante diximus, convenientes in locum illum amœnum, jucundumque & ob silentium & ob lucis claritatem, rem susceptam studebant perficere. Ac quidem ita accidit, ut illa interpretatio eorum perficeretur diebus septuaginta duobus, perinde ac si data opera hoc ab illis factum fuisset.

Finita autem interpretatione, Demetrius illam Judæis omnibus congregatis in locum illum, ubi ea perfecta erat prælegit, præsentibus etiam ipsis interpretibus: qui etiam ut authores magnorum

bonorum

μεγάλης ἀποδοχῆς τυγχὰ ἔ πολίτας ἔτυχον, εἰς ἃν μεγίστων ἀγαθῶν παραίτιοι γένοιτο. ὡσαύτως ἢ κ τ Δημήτριον ἀποδεξάμενοι, παρεκάλεσαν δοῦναι τοῖς ἡγεμόσι αὐτῶν μεταγράψαντα τ πάντα νόμον. καθὼς ἢ ἀνεγινώσθη τοῖς πάντι, στάντες οἱ ἱερεῖς, καὶ τῶν ἑρμηνέων οἱ πρεσβύτεροι, καὶ τῶν ἀπὸ τ πολιτεύματος οἵ τε ἡγούμενοι τοῦ πλήθους, εἶπον ἐπὶ καλῶς καὶ ὁσίως διηρμήνευται, καὶ κατὰ πᾶν ἠκριβωμένως· καλῶς ἔχον ἐστὶν, ἵνα διαμένῃ πᾶσι οὕτως ἔχοντα, καὶ μὴ γένηται μηδεμία μετάθεσις. πάντων δὲ ἐπιφωνησάντων τοῖς εἰρημένοις, ἐκέλευσε διαφυλαχθῆναι, καθὼς ἔθος αὐτοῖς ἐστιν· εἴ τις διασκευάσει, προσθεὶς, ἢ μεταφέρων τι τ ὑπάρχοντων τ γεγραμμένων, ἢ παίρμενος ἀφαίρεσιν· καλῶς τοῦτο πράσσοντες, ἵνα διὰ παντὸς ἀέναα κ μένοντα φυλάσσωσιν.

Προσφωνηθέντων ἢ ὑπ αὐτῶν τῷ βασιλεῖ, μεγάλως ἐχάρη. τὴν μὲν πρόθεσιν, ἣν εἶχεν, ἀσφαλῶς ἔδοξε πεπληρῶσθαι. ὡς ἀνεγινώσθη ἢ αὐτῷ πάντα, κ λέαν ἐξεθαύμασε τ ὑπ αὐτοῦ νομοθετηθέντων διάνοιαν. κ πρὸς τ Δημήτριον εἶπε· πῶς πολλῶν συντελεσμένων ἐδεὶς ἐπεβάλετο τ ἱερέων ἢ ποιητῶν ἱστορικῶν διηγήσασθαι; ὁ δὲ εἶπε· διὰ τὸ σεμνὴν εἶναι τὴν νομοθεσίαν, κ ἁγὰ θεῖ γεγονέναι· κ τ ἐπιβαλλομένων τινὲς, ὑπὸ θ θεῖ πληγέντες, ἀπέβαλον τὸ ἐπιβάλλειν αὐτούς. κ γὰρ ἔφησεν ἀκηκοέναι Θεοπόμπου, διότι μέλλων τινὰ τ μεταφράζειν ὀλίγα τῶν ἐν τῷ νόμῳ προσθεῖναι, ἐπὶ ἡμέρας ἑπτὰ λαβὼν τ διάνοιαν ὅλην ἡμερῶν τεσσάρων· καὶ τὸν ἢ τὴν ἄνοιαν ἐξιλάσασθαι τ θεὸν, σπέρ αὐτῷ γενέσθαι, τίνος χάριν τὸ συμβαῖνον ἐστι. διὰ ὀνείρου ἢ αὐτὸν μαθόντα, ὅτι τὰ θεῖα βάλλειν μεταγραπτόμενος εἰς κοινὰς ἀνθρώπους ὠφέλειαν· ἀπεχόμενον δὲ, ἕως ἂν ἀποκαταστῇ. κ πρὸς Θεόδεκτα δὲ, ὃ τ τραγῳδιῶν ποιητὴ, μεταλαβόν ἐγὼ, διότι πρὸς ἀφέλειαν μέλλοντός τι τ ἀναγεγραμμένων ἐν τῇ βίβλῳ πρός τι δρᾶμα, τὰς ὄψεις ἀπεγλυκλώθη· κ λαβὼν ὑπόνοιαν, ὅτι διὰ τοῦτ αὐτῷ τὸ σύμπτωμα γέγονεν· ἐξιλασάμενος τ θεὸν ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἀπεπάτευσε.

Μεταλαβὼν ἢ ὁ βασιλεὺς, καθὼς πρόσθεν, πρὸς τ ὃ Δημητρίου· πρόσταξεν ἐκέλευσε μεγάλην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τῶν βιβλίων, καὶ συντηρεῖν ἁγνῶς. προσκαλέσας δὲ κ τοὺς ἑρμηνεῖς, ἵνα παρακαλέσωσιν πυκνότερον πρὸς αὐτὸν, ἐὰν ἀποκαταστῶσιν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. ἔλεγεν γὰρ, ἕως, τὴν ἐπιστολὴν αὐτῶν γενέσθαι· προγεγενῆσθαι δὲ, ὡς ἡμεῖς, ἔχει αὐτὸς φίλους, κ πολυθρυλλήτου τῆς μεγίστης πυλιτείας παρ αὐτῷ. τὰ ἢ πρὸς τὴν ἐπιστολὴν αὐτῶν ἐκέλευσεν ἐπιμελῶς, μεγαλοψύχως τοῖς ἀνθρώποις χρώμενος, ἑκάστῳ φιάλας ἔδωκε τῶν χρυσίνων τρεῖς, κ χρυσᾶ τάλαντα δύο, κ κυλίκιον ἀργυροῦν, κ τραπέζην πᾶσιν καταστρῶσαι.

Ἔπεμπε ἢ δὲ τῷ Ἐλιαζάρῳ μ ἃ ἐκπομπῆς αὐτῶν ἀργυρόποδας φιάλας δέκα, κ

bonorum, magna laude & approbatione ſunt accepti ab ipſa Judæorum multitudine. Similiter & Demetrium proſequuti ſunt ſua laude, rogaruntque ut iſtam legem deſcriptam ſuis etiam principibus dare vellet. Ut autem perlecta ſunt iſta volumina legis, aſſtantes & ſacerdotes & interpretes ſeniores, gubernatoreſque civitatis, & ipſi principes multitudinis, ita dixerunt: Quoniam recte, ſancte, & per omnia accurate perfecta eſt iſta interpretatio, par eſt, ut omnia permaneant in ſuo habitu, nec ulla fiat immutatio. Omnibus ad hæc cum approbatione acclamantibus: juſſit Demetrius illos, ut haberent in more, imprecari dira illi, ſi quis immutaturus eſſet quid vel addendo, vel transferendo, vel auferendo. Quod recte fecerunt, ad hoc ut perpetuo conſervarentur illa ſalva, & cum diuturnitate inviolata.

Quæ & ipſa cum eſſent Regi denunciata, valde eſt gavisus. Nam putabat ita præclare ſuum inſtitutum eſſe ad perpetuitatem confirmatum. Ac quidem cum ipſi omnia eſſent prælecta, valde admiratus eſt legiſlatoris mentem. Et ad ipſum Demetrium dixit: Quare tanti operis nullus Hiſtoriographorum aut Poetarum aggreſſus ſit mentionem facere? Ille inquit: Quia iſta lex eſt ſacroſancta, & divinitus lata: tum quia nonnulli aggreſſi, divina plaga territi, ab inſtituto deſtiterunt. Nam audivi Theopompum, cum vellet quædam ex iſta lege, tum non ita commode ver-

ſa, in ſuam hiſtoriam inſerere, animo fuiſſe turbatum ultra dies triginta: & in morbi intermiſſione cum exoraſſet Deum votis, ut ſibi declararet, quam ob cauſam hoc ſibi accidiſſet: in ſomno ei fuiſſe indicatum, ideo accidiſſe, quia divina ſtudio ſuo evulgare conaretur. Hinc cum inſtitutum intermiſiſſet, dicitur fuiſſe liberatus a morbo. Accepi etiam de Theodecte tragico poeta, cum voluiſſet aliquid quod ſcriptum eſſet hoc libro, tranſferre in quandam ſuam fabulam, fuiſſe viſum ei ablatum, donec perpendiſſet hoc ſibi evenſiſſe propter hoc ſuum factum, & per multos dies reconciliaſſet ſibi Deum votis ſuis.

His auditis Rex, & (ſicut diximus) acceptа a Demetrio legis interpretatione, religioſa veneratione eſt eam proſecutus; & juſſit magnam curam haberi librorum iſtorum, eoſque religioſe obſervare. Ipſos etiam interpretes rogavit, ut poſt reditum ſuum in Judæam crebrius ad ſe venire vellent. Jam enim juſtum eſſe ut ipſos dimittat: ſed ſi rediſſent ad ſe, ipſos, ut par ſit, pro amicis habiturum, & maximis muneribus ornaturum. Hinc juſſit adornari quæ facerent ad illos deducendos, magnaque munificentia eſt in eos uſus. Dedit cuique tres pulcherrimas ſtolas, & duo talenta auri, & caſſeam talenti unius, & omnem ornatum qui in cœnaculis expandi ſolet.

Mittebat etiam Eleazaro ſimul in deductione illa, decem menſas argenteis pedibus præditas, &

τὸν ἀνθοῦσι πέντε· καὶ κυλίκιον παλάντων τριάκοντα, καὶ στολὰς δέκα, καὶ πορφύραν, καὶ στέφανον δαπανῆσαι, καὶ βυσσίνων ὀθονίων εἰς σοὺς ἑκατὸν, καὶ φιάλας, καὶ πυελίδα, καὶ κρατῆρας χρυσοῦς δύο πρὸς ἀνάθεσιν. ἔγραψε δὲ καὶ τοῖς ἱερεῦσιν, ἵνα ἐάν τινες τῶν ἀνδρῶν προαιρῶνται πρὸς αὐτὸν ἀναχωρῆσαι, μὴ κωλύσῃ· πρὸς πολλῷ πεπαιδευμένους, τοῖς πεπαιδευμένοις συνεῖναι, εἰς τοιούτους τε τὸν πλοῦτον καταστῆσαι δαψιλῶς, καὶ σὸν εἰς μάταια.

Εὖ δὲ, καθὼς ἐπηγγειλάμην, ἀπέχεις τὴν διήγησιν, ὦ Φιλόκρατες· τέρπειν γάρ οἴομαί σε μᾶλλον, ἢ τὰ τῶν μυθολόγων βιβλία. νένευκας γὰρ πρὸς πραγματείαν, καὶ ἐν τούτοις τὸν πλείονα χρόνον διατελεῖς. πειράσομαι δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀξιολόγων ἀναγράφειν, ἵνα διατρυφῶμενος αὐτὰ, νομίζῃ δι' βουλεύματος τὸ κάλλιστον ἐπαθλον.

omnem earum ornatum, & calicem triginta talentorum. Stolas item decem, & purpuram, ac coronam insignem decore, tum circiter centum linteola byssina. Ad hæc, phialas & pelves, & duos aureos crateras ad libationes sacras. Præterea scripsit ad ipsum, & eum rogavit, ne prohibere vellet, si quando qui istorum virorum iter ad se suscepturi essent. Nam sibi gratissimam futuram conversationem cum tam doctis & intelligentibus viris: seque malle suas opes large & magnifice conferre in tales homines, quam in alias non tanti momenti res.

Atque ita, Philocrates, quemadmodum promisi tibi, habes hanc historiam: quali puto te magis oblectari, quam libris eorum qui fabulas continent. Nam intentus es studio gravium rerum, & huc plus temporis impertis. Dabo autem operam, ut quæ alia commemoratu digna nanciscî potero, & illa ad te perscribam: ut aliis evolutis, consequaris studii tui pulcherrimum præmium.

ERRATA.

Auctore à Prælo absente, irrepsere menda compluscula, quorum nonnulla emendari curavi: alia quæ hactenus deprehendere potui, hæc sunt: pag. 5. not. col. 1. lin. 3. lege, lib. 4. p. 12. not. col. 1. lin. 9. lege, *Is. Vossius.* p. 16. l. 12. metueret. p. 31. l. 33. *Phylarcho.* p. 32. l. ult. *Æschylique.* p. 33. l. 10. & p. 34. l. 4. in Bibliotheca instruenda. p. 33. l. penult. pro CXXXVIII. lege, CXVIII. p. 38. l. 9. (*a*) dele. p. 42. l. 49. sublimem. p. 43. l. 30. significant. p. 46. not. col. 2. l. 15. perpendunt. p. 47. l. 31. pro audivisse, lege, nominatum fuisse. p. 71. marg. ad l. 34. lege, Jos. VI. 26. p. 84. l. 22. angusto. p. 89. l. 34. pro, convincant, atque persuadeant, lege, in sententiam nostram vel invitos cogant perrahantque. p. 107. l. 18. βιόλοις. l. 20. βιόλοις. p. 110. l. 42. Legis, vel nullum satis correctum, reperiendum. p. 213. l. 18. pro XXV. lege, XXVIII. marg. l. 2. pro, VII. 21. lege, V. 15. p. 116. l. 19. חוֹמֶר. p. 121. l. 19. לַמֶּנּוּ. lin. 20. lege, LXV. p. 129. l. 27. lege, & *Georgius Homædides Elmacinus.* p. 137. l. 17. *expeditius.* p. 148. l. 48. eum. p. 155. l. 4. illuc. p. 159. l. 22. lege, VII. 31. p. 160. l. 35. תִּירָה. p. 170. l. 45. אַרְנֶבֶת. marg. l. 15. Gen. 49. 6. & l. 23. Exod. 24. 11. p. 171. l. 33. ex dele. p. 175. l. 20. alibi. p. 180. l. 22. pro jamjam, lege, jam. p. 191. l. 11. *Prophetas.* & l. 24. pro, quia, lege, qui. p. 193. l. 18. *Jobelei 27ti.* p. 194. l. 21. *Hen.* p. 197. l. 36. *Hexaplis.* p. 203. l. 20. ullo. p. 219. l. ult. pro, inde, lege, deinde. p. 223. l. 39. μεθημένους. p. 224. l. 4. πάτερος. & l. 13. Tragœdo. p. 227. l. 13. lege, (*f*) Grotius. & l. 14. lege, (*d*) *Leghafootus.* p. 229. l. 12. הוּשַׁע. & l. 50. Proselytos. p. 233. l. 6. hodienum. p. 234. l. 10. & vertere. p. 238. l. 8. *Dionem Chrysostomum.* p. 240. l. 30. pro, fallatur, lege, memoria lapsus sit. l. penult. lege, plura quædam dici possint, hic vero tantum &c. p. 243. marg. l. 9. lege, c. 3. §. 10. p. 244. l. 46. Joan. VII. 38. p. 245. l. 18. idem inculcat. p. 246. l. 30. pro *Hexapli* lege, *Pentaselidi.* p. 254. l. 52. *opponere.* p. 260. l. 17. *Leviticî.* p. 261. marg. l. 3. lege, §. 13. p. 263. l. 38. lege, §. 72. 73. p. 265. l. 13. Is. LIX. p. 269. l. 13. vel oscitantia vel fraude. & l. 23. *Dositheum.* p. 272. l. 12. חִסִּידִיךְ לְרָאוֹת. p. 273. l. 2. lege, XV. 7. & l. 22. וּבְאֵב. ibid. l. 24. pro כְּאֵב, legerunt כִּיאֵב. ibid. וּכְאֵב. p. 274. l. 3. Inter ea quæ. p. 275. l. 25. pro, ex eodem Psalmo vers. 3. lege, ex Psalmo 52. versu 4. p. 275. l. 48. רָעַץ. p. 277. l. 37. &c. *Barnabas.* p. 280. l. 16. testimoniorum. p. 281. l. 24. statim à principio. p. 286. l. 31. Homiliâ. p. 300. l. 16. ut & Patrum. p. 303. l. 27. amplexas. p. 306. l. 31. & 44. Admirabilis. p. 310. marg. l. 1. Gen. 2. 2. p. 334. l. 48. quendam. p. 337. l. 21. & 24. *Senensis.* p. 343. l. 18. post *Stapletonus*, adde; si recte à scriptore quodam citatur: sed tale quid apud illum non invenio. p. 350. l. 24. *exceptum.* p. 352. l. 19. Concilii. p. 353. l. 48. *non tam Hebræa*, p. 356. l. 35. expressisse. p. 358. l. 9. *Catalogo.* & l. 18. tenturum. p. 366. l. 12. inflatos fuisse. & l. 44. sursum deorsum. p. 369. l. 14. in literas se Hebraicas. p. 370. l. 1. *ut rem horrendam refugisse* loqui in reprehensionem τῶν LXX. ibid. l. 22. disertitudinem. p. 379. l. 44. lege, 6. De hisce &c. p. 381. l. 7. illa Hieronymi, in quibus LXX. p. 393. l. 41. quorum est. p. 396. l. 40. pro, in Bibliothecæ cujusdam Catalogo, lege, in Inscriptione *Lud. Saxonis* Expos. in Psal. p. 400. l. 29. intellige. p. 440. l. 18. subreptam. p. 445. l. 10. רִמִּיר. p. 448. l. 42. splendida. p. 449. l. 13. pro, quemlibet, lege, quenquam. p. 458. l. 39. ei, dele. p. 462. l. 11. optatum. p. 465. l. 20. pro, Eis, lege, Eos. p. 480. l. 28. Forosempronienses. p. 488. l. 46. super. p. 490. l. 25. quas. p. 491. l. 7. *Pacecus.* p. 493. l. 26. & ne. p. 508. l. 22. confessus. p. 510. l. 14. tanquam ad Fontes. p. 517. l. 22. *Jamesius.* p. 528. l. 26. est cuivis sequi. ibid. marg. l. 5. Lud. Tena. p. 530. l. 5. *Monachii* ed. p. 531. l. 28. lege 1644. p. 545. l. 27. non in rebus. p. 551. l. 8. Seguinum. p. 562. l. 33. pro, quæ, lege, qui. p. 567. l. 41. factum. p. 577. l. 51. lege, cap. 5. 18. 20. Ibidem ad cap. 5. 16. 18. 20. dicitur &c. p. 578. l. 5. pro, quam, lege, quod. p. 579. l. 13. *Commodus.* p. 581. l. 26. lege, μεθημένους. p. 594. l. 3. Minores, dele. p. 619. l. 18. ed. an. ibid. l. 34. versi. p. 628. l. 49. *Alexandria.* p. 633. l. 2. primus. ibid. l. 42. מִן. p. 634. l. 45. & *Fr. Vergara*, dele. p. 637. l. 1. accederet. ibid. l. 44. contaminatam. p. 641. l. 39. *Apameensis.* Errata quæ in numeris occurrunt in Contentis cap. 1. & 10. libri 1. & cap. 6. libri 2. & cap. 1. 2. partis 1. ibi 3. corrigantur ex *Syllabo Capitum.* Pro *Syrach*, lege passim, *Sirach.* Alia quædam levioris momenti, & si quid sit erratum gravius, quod hactenus me fugit, Lectoris relinquo candori.

P. 170. l. 36. Non modo S. Patribus omnibus &c. usque ad, loquuntur, dele, & hæc substitue: Neque illud me movet, quod cum Aristobulo consensisse videatur ipse *Aristeas*, nimirum ubi refert *Theopompum* voluisse τινὰ τῶν μεθημενυμμένων ἐπισφαλίσασθαι ἐκ τοῦ νόμου μεθοσκευεῖν *quædam ex illis quæ in Lege* ANTEA MINUS COMMODE VERSA SUNT, *historiæ suæ inserere.* Eadem enim vanitate id confinxit *Aristeas*, ut fabula, quam narrat, de *Theopompo* & *Theodecte* verisimilior videretur. *Jac. Capellus* Auctor Annot. in Ep. ad Heb. non fuit *Ludovici* filius, sed alter ille *Jacobus* senior: Corrigatur itaque p. 254. l. 36. p. 263. l. 27. p. 273. l. 15. 25. 28.

CONTRA HISTORIAM LXX. INTERPRETUM ARISTEÆ *Nomine inscriptam.*

CAP. I.

Aristeæ *librum vulgatum, eundem esse cum illo quo usi sunt Veteres,* Josephus, Eusebius, &c. *contra* Leonem Castrium, Alphonsum Salmeronem, & Jo. Gregorium. Ger. Vossii *aliorumque hallucinationes, confundentium opinionem illorum cum* Scaligeri &c. 19. Simleri, Pamelii, &c. *error, quo confunditur* Aristeas *noster cum aliis ejusdem nominis,* 3. *de* Aristeis *variis.* 2. 3. 4. Aristeas, Aristæus, Aristæus, Ἀριστεὺς &c. *vocabula Veteribus promiscue usurpata.* 8. 9. *de Historiâ* Aristeæ *nomine editâ, quâ usus est* Epiphanius, *à vulgatâ diversâ, sed Styli recentioris.* 11. *de aliâ quâ usus est* Matthæus Cigala. 13. *de Regum variorum* Ephemeridibus. 21.

ARISTEAS (si ipsi credendum sit) unus fuit ex Purpuratis *Ptolemæi Philadelphi*, qui in Ægypto secundus post *Alexandriam* conditam regnabat; juxta D. *Hieronymum* [1] *Quæstionis*, id est, *Corporis custos*: non enim necesse est, ut vocem istam restringamus ad satellitem illum, cujus erat in præliis *clypeum ante Regem* [2] *gestare.* Nam [b] *Josephus*, quem *Hieronymus* præeuntem habuit, sensu latiori ait illum *custodiam corporis* sibi creditam habuisse. In ordinem autem istum videtur *Josephus* eum ingessisse, eò quod apud illum legerat, *Andream*, ipsius, in obeunda legatione ad Judæorum Pontificem, collegam, custodiendi Regii corporis dignitate insignitum fuisse. *Aristeas* ipse id muneris non sibimet arrogat, sed *Andreæ* soli tribuit. Inducitur namque Rex ad Pontificem sic scribens: *Ablegavimus ad te Andream præcipuum corporis custodem, & Aristeam, Viros apud nos magno in honore constitutos.* Cæterum hæc res non tanti est, ut de ea contendere cum quoquam velimus.

a Præf. in Pentateuch.

b Lib. 2. c. Ap.

2. Historiam LXX. Interpretum ad *Philocratem*, fratrem suum, scribit. Alluseque de *Judæis* libri, quem antea eidem nuncupaverat, mentionem [c] facit: In quo quæ prodiderit, ait se didicisse à *Judaicis Sacerdotibus* in Ægypto versatis. Crediderim designari eundem librum, quem titulo *Aristææ libri de Judæis* citat *Alexander Polyhistor* apud [d] *Eusebium.* Eundem ex *Eusebio* adducit *Olympiodorus* apud *Catenam in Job*: Ἀρισταῖος ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων λόγῳ. Nimirum prætendebat Auctor noster eundem se fuisse cum illo *Aristeâ.* Vel sub falso *Aristeæ* nomine utrumque opus idem composuit. Meminit etiam *Olympiodorus*, ex *Eusebii* Historia Ecclesiastica, *Commentariorum* in librum *Job* ab *Aristeo* conscripto-

c Statim ab initio.

d Præp. Evang. IX. 25.

1 De appellatione ista suave est quod habet *Hugo Card.* Annot. in *Hieronymi* Præfat. in Pentat. *Aristeus* ὑπερασπιστὴς: *hyperaspistes*, i. fidelis interpres: *ab* hyper *quod est* valde, *&* pistis, *quod est* fides. Nardi pistici pretiosi, Joh. XII. *Vel* Hyperaspistes: *id est*, Notarius: *ab* hyper, *quod est* super; *&* pistus, *quod est* assistens; *vel* pistis, *quod est* fides: *quasi super aliquos regi fideliter assistens.* Hugo de S. Victore Expos. in eandem Præf. *Aristeus Harthus* (sic ille) *ejusdem Ptolemæi Hypaspistes*, i. *protector & propugnator*, qui ejusdem Ptol. facta fideliter describit.

2 Quale officium apud Alexandrum M. fuisse memorant *Arrianus*.

A rum.

rum. Verum ejuſmodi Commentariorum mentionem apud *Euſebium* fruſtra quæſiveris.

a Epit. Bibl. Geſn.

3. A *Simlero* [a] commemoratur *Ariſteus Græcus*, *qui* librum mirabilium orbis *compoſuerit*, *item* Fabularum librum, & *ſub Ptolemæo Philadelpho Ægypti Rege* (ipſius) *geſta deſcripſerit*. Non alium hunc fuiſſe quam *Ariſteam* noſtrum exiſtimat [b] *Jac. Pamelius*, ſuffragante [c] *Angelo Roccha*. Atqui plures Scriptores inter ſe imperitiſſime confundit *Simlerus*, ſive is quem ille ſequebatur. *Philadelphi geſtorum hiſtoria* nihil aliud eſt quam deſcriptio hæc rerum à *Philadelpho* in Legis interpretatione geſtarum. *Ariſtei Fabularum liber* non alius eſt, quam *Ariſtei*, ſive *Ariſteæ*, *Phliaſii* liber *Dramatum*, quæ & *Fabulæ* dicuntur. Neque alius videtur *Ariſtei liber Mirabilium orbis*, quam *Ariſteæ Proconneſii Arimaſporum Hyperboreorum* hiſtoria mirabilium plena. Errat quoque [d] *Simon Schardius*, cum ex auctoritate *Joachimi Camerarii* in Chronologia *Nicephoriana*, refert *Ariſteæ* noſtri extare libellum alium, *de Conſultationibus Regiis*, & *cellulis atque jugis in Pharo*. *Camerarii* verba ſunt iſta: *Joſephus remittit lectorem ad Ariſtææ librum, quem auctorem fuiſſe Regi perhibent hujus operis: & nunc etiam extat liber illius de confabulationibus regiis, & cellulis atque jugis* (*Græci σύνοικους & ζυγὰς nominarunt*) *in Pharo*. Non alium à noſtro librum intellexit *Camerarius*, male tamen concepta inſcriptione, ex indice quodam MSS. Codicum, ubi occurrebat libellus noſter inſcriptus *de Confabulationibus regiis*, vel ſaltem pars ejus, quæ Regis quæſtiones Seniorumque reſponſa complectitur: cui ſubtextum fuerit fragmentum de *Cellulis* iſtis in inſula Pharo commentitiis, in quibus per *ζυγὰς*, ſive *bini bini*, diſcluſi fuiſſe Interpretes à nonnullis perhibentur.

b Ad Tertull. Apol. not. 270.
c Catalog. Autorum præfixo Bibl. Vatic.
d Argumento præfixo Ariſteanæ Hiſtoriæ.

4. Occurrunt alii Scriptores [1] complures ſub nomine *Ariſteæ*, ſive *Ariſtæi*. Sed ii nihil ad *Bacchum*. Forte magis huc ſpectat *Ariſtæus* ille *Cyprius*, ejuſdem cum ipſo *Ptol. Philadelpho* ævi, unus è duobus primariis Magnatibus, qui ſub *Antiocho* Rege regnum Syriæ gubernabant, ab *Æliano* [e] memoratus. Nonnullis fortaſſe in promptu fuerit ſuſpicari, *Ariſtæi* illius famam anſam dediſſe Auctori noſtro (confundenti nimirum *Antiochum* R. cum *Ptolemæo* R.) ut ſub *Ariſtæi* nomine fabulam ſuam comminiſceretur, eumque apud *Ptolemæum* tanto in honore habitum fuiſſe, totique negotio interpretationis interfuiſſe, conſingeret. Id ſibi ſi quis perſuaſerit, ei non refragabor. Et melius hac de re judicare poterit Lector, quando alias ejus hallucinationes detectas viderit. Ejuſdem ætatis *Ariſteas* alius, pater *Theridis Cretenſis* ſtadiodromi curſoris, commemoratur à *Callimacho* in Epigrammate quodam.

e Hiſt. Var. II. 41.

5. Hiſtoriam LXX. Interpretum, poſito *Ariſteæ* nomine, tradiderunt poſteris [f] *Joſephus*, [g] *Euſebius*, [h] *Georgius Syncellus*, [i] *Jo. Zonaras*, &, qui immenſum quantum ab illis diſcrepat, *Epiphanius*. [k] *Philonem Judæum*, & [l] *Cyrillum Hieroſol.* alioſque permultos, qui *Ariſteæ* mentionem non faciunt, ſciens hic loci prætereo.

f Antiq. XII. 2.
g Præp. Evang. VIII. 2. 9.
h Chronog.
i Annal. to. 1.
k De Vita Moſis lib. 2,
l Catech. 4.

6. De Hiſtoria hac *Ariſteæ*, duplex eſt controverſia. Primo quæritur,

1 *Ariſtius ἐν τοῖς περὶ Δήλου*, Athen. XIV. 4.

Ariſteas Rhodius Medicus, ap. *Nic. Myrepſum* de Compoſ. Medic. & de Amidolis c. 9. Scripſit is in [illegible].

Ariſteas Argivus Hiſt. *G. Syncello* ignotus, ap. ſeriem Regum Argivorum affixam Euſebii Chronicis Scalig. p. 363. Quem eundem fuiſſe puto cum *Ariſtea Argivo*, cujus mentio ap. *Plut.* in *Pyrrho*.

Ariſteus Argivus Olympionica memoratur à *Pauſania* Eliac. 2.

Ariſteus Croton. Pythagor. ap. *Iambl.* Vita Pyth.

Ariſteus, qui condidit poemata Piſandro tributa. *Suid.* v. Πείσανδρος.

Ariſtæus Geometra, cit. à *Pappo* Collect. Mathem. & *Hypſicle* Com. in Euclid. Duo autem fuere illius nominis Geometræ: nam *ſenior* à *Pappo* commemoratur.

Ariſtæus à *Philoſtrato* Vitis Soph. memoratus tanquam ſui æqualis, ſed admodum ſenex.

Ariſteus in Turba, citatur ab Hortulano inter Scriptores *Chymicos*, monente *Simlero*. Fictitium (ut reor) nomen Latini cujuſdam Scriptoris.

ritur,

ritur, idemne sit libet iste, quem modo in manibus habemus, cum illo, quo Veteres, *Josephus*, *Eusebius*, &c. utebantur, an ab eo diversus? Secundo, Utrum illa ipsa Historia, quæ extabat apud Antiquos, revera condita fuerit ab *Aristea* quodam Ptol. Philadelphi aulico, an potius à recentiore aliquo conficta?

7. *Aristeæ* libellum *vulgatum* primus omnium in dubium vocavit [a] *Lud. Vives*: *Circumfertur* (inquit) *libellus ejus nomine confictus, ut puto, ab aliquo recentiore.* Post *Vivem*, Exemplaria hodierna rejecerunt, tanquam diversa à vetustis illis, [b] *Leo Castrius*, [c] *Alphonsus Salmeron*, & [d] *J. Gregorius* Anglus. Si [e] *Serario* credimus, *videtur etiam S. Augustinus lib.* 18. *de Civ. c.* 4. *negare Aristeæ libellum, qui hodie circumfertur, omnino sincerum esse & germanum.* Sed tale quid apud *Augustinum*, nec in loco citato, neque alibi usquam invenies. Receptior & verior est sententia, Historiam, quæ in manibus versatur, eandem omnino esse cum illa, quam *Josephus* ipse, & *Eusebius*, aliique Veterum legebant. In hanc opinionem cursu eunt [f] *Jac. Pamelius*, [g] *Jo. Despiereſius*, [h] *Pet. Galesinius*, [i] *Rob. Cardinalis Bellarminus*, [k] *Ant. Possevinus*. Miratur *Joachimus Perionius*, [l] quid venerit in mentem *Vivi*, ut libellum, qui præ manibus habetur, *Aristeæ* abjudicaret. *Margarinus Bigutus* [m] affirmat, neminem adhuc hanc historiam *Aristeæ non esse, vel repertæ & editæ alia Aristeæ historia, vel certo aliquo argumento demonstrasse.* Accedunt iis, ex castris nostris, Viri clarissimi pariter ac eruditissimi, [n] *Jac. Usserius*, [o] *Brianus Waltonus*, [p] *Edv. Simsonius*, [q] *Is. Vossius*; &, ut verbo dicam, illorum in partes transit totus fere literatorum coetus.

8. Quid venerit in mentem *Vivi*, incertum. *Castrius* vero & *Salmeron*, qui contendunt librum hodiernum *confictum fuisse, & ex Josepho, Aristæo vero, & aliis quibusdam compilatum*; primum argumentum à differentia nominis arcessunt. Allegant *Scriptorem hujus libri dici* Aristeam *per simplicem* e *in penultima*; *priorem vero* Aristæum *à Græcis Patribus, hoc est, Justino, Epiphanio, Eusebio, ac Josepho, nominari.* Quibus adjicit *Salmeron*, veteris illius nomen in ες, nostri vero in ας terminari.

9. Quas eorum ratiunculas dum huc descripserim, succurrit mihi in mentem arbor quædam *Americana*, istis sane simillima, cujus quæcunque pars ab homine tangatur, vigorem amittit illico, ac defloreſcit. Primo errant, cum dicunt *Justinum Martyrem*, *Aristæum* illum appellare: nam de eo ne χὺ apud Patrem illum reperitur. Deinde *Salmeron* gravissime hallucinatur, quod putat nomen ejus Græcis consignatum literis in ες exire. Miserescit pudetque me hominum usqueadeo ineptientium. Si *Logicam* utriusque respexeris, toti erunt delirium. Quis enim, cui mens sana, scriptorem quemvis tanquam non germanum idcirco repudiet, quod discrepantia nominis tantilla intercedat? Verum enim vero ignorabant omnino illi, quid hoc esset apud Græcos vocabuli. Eodem utique recidebant *Aristeas*, *Aristæas*, *Aristias*, *Aristæus*, Ἀρίστεος, addo & *Aristæon*, *Aristeuas*, *Aristas*, *Aristibus*. Quæ omnia pro eodem habebantur nomine. *Actæonis* pater ille à plerisque nominatur *Aristæus*, ab aliis [r] tamen *Aristeus*. Poeta ille Dramatum Scriptor, [s] *Aristias*, [t] *Aristius*, & [u] *Aristeas* audit. *Proconnesius* [x] *Aristeas*, alius [y] *Aristæus*, apud

a In S. August. de Civit. Dei XVIII. 42.
b Procem. in Esaiam c. 35.
c Proleg. Bibl. sexto.
d In posthumo de LXX. Interpret. Tractatu vernaculo.
e Proleg. Bibl.
f In Tertull.
g De LXX. Int. Dub. 1.
h De LXX Int.
i De Script. Eccl.
k Apparat. S. vocibus *Aristeas* & LXX. Interpr.
l In Justini M. Paræn.
m Bibl. Patrum.
n Syntag. de LXX. Int & in Annal.
o Proleg. 9. in Bibl. Polyglot.
p Chron. an. 3719.
q De LXX. Int.

1 Ἀρισταῖος *Pollux* IX. 5. Idem enim denotatur, etsi aliter visum *G. Vossio*.
2 Vita Sophoclis.
3 *Plut.* Romulo. *Athen.* XIII. 8. *Jo. Tzetz.* Chil. 2. Hist. 5. *Suidas*, *Hesych. Milesi.* de Philosophis. *Herodot.* IV. 13. *Origen.* contra Cels. lib. 3. *Celsus* ibid. *Maximus Tyr.* Dissert. 22. *Apollon. Dysc.* Hist. Commem. c. 2. *A. Gell.* XIX. 4. *Plut. Lysand.* in Stat. Theb. l. 4. v. 569. *Dion. Sic.* 4. *Eustath.* in Il. 2. *Dion. Hal.* Judicio de Thucydidis Hist. *Tatian.* Orat. contra Græcos, ad calcem. *Greg. Nazian.* Stelitem. 1. *Nonnio* in eum, qui ex Lebadia Bœotiæ, cum Trophonio & Empedotimo, male illum arcessit.

r Hygino Fab. c. 181. & Poet. Astron. Plac. Lactantio in Stat. Theb. l. 4. v. 569.
s Athenæo XV. 10.

alios utramque indifferenter appellationem obtinet; neque deest cui dicatur Ἀρισεύς. Sic dux ille Corinthius, qui ab *Herodoto* nuncupatur Ἀρισέας ὁ Ἀδειμάντου, à *Thucydide* dicitur Ἀρισεὺς ὁ Ἀδειμάντου, *Ionice* effertur hoc nomen Ἀρισείης, ut apud *Hippocratem*. Neque noster ipse apud priscos appellatur solum *Aristæus*, quod *Castrius* & *Salmeron* somniabant, verum etiam [3] *Aristeas*, *Aristæas*, & *Aristeus*. At tædet me harum ineptiarum, cum ab omnibus leptologiis Grammaticis abhorream.

10. Pergamus itaque ad alterum eorum argumentum. Historiam quæ in manibus habetur, aiunt ad amussim non convenire cum illis locis, quæ in Operibus quorundam Scriptorum veterum citata reperiuntur. *Deinde* (inquiunt) *Epiphanius, & alii Patres, qui de* LXX. *Interpretibus scripserunt, testem vocant Aristæum eorum quæ dicunt, & quæ in hoc Aristæo minime invenies.* Quinam sunt illi *alii Patres*? Certe usqueadeo consentiunt exemplaria nostra cum fragmentis illis, quæ ex historia *Aristeana* transcripsere *Josephus* & *Eusebius*, ut vel inde liquidissimo constet eandem omnino Historiam esse. Et quantum attinet ad discordiam, quæ nostro est cum *Epiphaniano* codice; ea quæ ex *Aristea* adducit *Epiphanius*, non magis à nostro recedunt exemplari, quam ab illis ipsis, è quibus sua deprompsere *Josephus*, atque *Eusebius*, aliique Patres.

11. *Epiphanianus* Aristeæ Codex quam diversus fuerit tum à nostro, tum à *Josephiano Eusebianoque*, patet & in aperto est. Plane alia est Epistola Regis *Epiphaniana*, stylo vario, varia sententia conscripta, diversas Regis petitiones exhibet. At vero utra Historia sit antiquior, vel stylus ipse perspicue declarat. Nam *Epiphanianam* confictam fuisse à Nugatore aliquo longe recentiore, vel leviter hisce literis tincto elucescit. Vulgatam Historiam testatur *Is. Casaubonus* æva vetustiora resipere. Eidem [a] alibi nuncupatur *Aristeas auctor antiquissimus & elegantissimus.*

[a] In Hist. Augustam.

12. In Epistola *Damasi* Papæ ad *Hieronymum* supposititia, designantur quidam ex numero LXX. Interpretum nominibus diversis ab illis quæ reperiuntur in Codicibus vulgatis. Inter eos enim recensentur *Matthias, Ptolemæus, Muchius, Sacreus, Hydronius, Pamphylus, Zoasites, Didymus, Sanius, Epiphanius, Ciatres, Simon.* E quibus nullum, exceptis primo & ultimo, in vulgatis comparet. Credibile est, hominem nugivendulum, qui Epistolam ipsam comminiscebatur, Nomina quoque excogitasse. Vel forte reperta sunt in Codice *Epiphaniano.*

13. Circumfertur inter recentiores Græculos Narratiuncula alia, ab utraque prædicta longissime diversa, quæque alias & prorsus diversas *Ptolemæi* atque *Hebræorum* Epistolas exhibet. Quam videre est apud *Matthæi Cigalæ* Cyprii *Novam Synopsin variarum Historiarum*, hodiernorum Græcorum sermone barbaro conscriptam. Eo usque Historiis hac de re confingendis addicti sunt! De istis quisquiliis hic loci nihil attinet disputare. Epistolia quoque nova & ab aliis omnibus di-

1 *Strabo* lib. 1. p. 15. scribit Ἀρισαῖος; at lib. 13. p. mihi 405. Ἀρισταῖος. Eodem plane modo, *Plinio* Hist. Nat. VII. 2. *Aristeas* est, sed c. 52. *Aristæus.*

2. Ἀρισταῖος Æneæ Gaz. in Theophr. Sic statua ejus quæ apud *Metapontinos* visebatur, ab illis nuncupata est Ἀρισταῖος, ut refert *Herodotus*: sed secundum Æneam *Gazam* Ἀρισταῖος, nomine *Aristeus* fuit. *Aristeus* est *Servio* in Æn.

3 *Eusebius, Epiphanius*, & ex *Josephi* Antiq. *Jo. Zonaras* Ἀρισαῖον dicunt. *Josephus* etiam *Ger.* III. 2. habet אריסתיאס *Aristeus.* Non ita cæteri. *G. Syncellus* Ἀρισσαῖος. ita *Tertul.* Apolog. c. 18. juxta *Pamelii* edit. 1583. sed secundum codicem *Pamelii*, & edit. *Rigaltii*, *Aristæus*: ex edit. vero *Barrii* an. 1586. *Aristeas.* Tantillum interesse quomodo proferretur id nomen librariis visum est. B. *Hieronymus* (convenientibus ubique inter se editionibus *Erasmi* & *Victorini*) Com. in Ezech. c. 5. *Aristeum* (nusquam *Aristæum*) scribit; at vero in Præfat. in Pent. & Apolog. c. Ruffin. II. 7. ubi eadem Præfatio recitatur, *Aristeum.* Accedat denique ipse *Flav. Josephus*, cui quidem in Opere Antiquitatum Ἀριστέως est; verum lib. 2. contra Appion. Ἀριστέα, in quarto scilicet casu Ἀριστέαν. Autor Historiæ Judaicæ ab *Alexandro Polyhistore* dicitur Ἀριστέας.

versa

versa habes apud *Comestorem* in *Historia Scholastica*, sive *Ecclesiastica*, ut in Codice quodam MS. Bibliothecæ *Bodleianæ* legitur.

14. *Jo. Gregorius*, ut evincat *Aristeam* nostrum alium esse ab antiquo, observat illum, & *Josephum*, mentionem facere *Heptastadii*, cujusdam aggeris, per quem ab insula Pharo ad continentem usque Ægypti portum, Interpretes ab Urbe in Pharum fuerint transgressi. Ait istud *Heptastadium* à *Cleopatra* Ægypti regina ultima constructum fuisse, ideoque istius mentionem nullam ab *Aristea* vero fieri potuisse, *Josephum* verò illius mentionem addidisse, quia sua ætate per illud in Insulam transiri consueverit. Ex quo factum fuisse, quod Historiæ vulgatæ consarcinator recentior, ejusdem quoque mentionem habeat, particula ista è *Josepho* desumpta. In hanc sententiam *Gregorius*. Quo nihil infelicius urgeri potuit. Neque enim *Heptastadium* post *Ptol. Philadelphi* tempora condebatur, id quod penultimo hujus libri capite ostensum sumus: neque si recentius esset, ex ejus mentione concludi deberet *Vulgatos* Codices ab antiquis alios fuisse, sed *Historiam* ipsam ab aliquo recentiore fuisse confictam.

15. Non alia de causa contendunt adversarii exemplaris *Vulgati*, illud aliud esse ab eo quo utebantur veteres, quam quia nullam mentionem facit LXX. *Cellularum*, in quibus Interpretes separatim & divino numinis afflatu Versioni incubuerint, sed omnino contrarium attestatur. *Videtur* (ait *Salmeron*) *hic liber suppositus, & ad elevandam fidem miraculi de* LXX. *Cellulis editi, compositus*. Paucarum linearum causa quare novus, amabo, conderetur liber? Mutassent eas, non novam procudissent historiam. Quid? quod constat libri *vulgati* Scriptorem adeo non voluisse Versionis Græcæ auctoritatem elevare, ut augendæ isti ac ampliandæ totus incumberet. Quin & Codices illos ipsos, qui apud antiquos terebantur, de *Cellulis* omnino siluisse, & cum nostris hac in parte consensisse, in libro subsequente demonstrabimus, ubi de ista fabula pluribus erit agendum.

16. Atque hæc de libris *Vulgatis*. Jam ventum est ad alteram & præcipuam Quæstionem, fueritne Historia ista ab *Aristea* Philadelphi Regis Aulico revera conscripta, an ab aliquo Judæo recentiore (licet valde antiquo) conficta?

17. A Judæo quodam *Aristeæ* nomine confictam fuisse, primus omnium statuit Vir maximus *Josephus Scaliger* in [a] *Animadversionibus Eusebianis*. Cui adstipulantur [1] complures alii non infimi nominis, cum *Critici*, tum *Theologi*.

[a] Ad Num. MDCCXXXIV.

18. In eandem nos sententiam toto animo concedimus: Nec amplectimur eam modo, sed & veram esse demonstraturi sumus. Subolet jam tandem nobis fumus iste, quem credulis tot seculis Impostor vendidit. *Hyperaspistes* ille ex Aula pulsus, in latebras suas Alexandrinas demittitur, unde in ipsum Regis palatium perfricta fronte irrepserat. Qui asylum in *Serapeo* quærebat, idem jam in *Synagoga* invenitur, nugas machinans, & crepundia credulis meditans. Sane (ut *Wowerii* verbis uti liceat) nunquam tam gravem mentiar somnum, ut persuaderi mihi patiar, huic Historiæ nihil alieni aut falsi admixtum esse. Certe plus elargitus Auctor est quam veritas concedebat, ut *Judaïcæ* gentis nomen illustraret, ejusque Legis admirandas & divinas virtutes orbi proponeret.

1 *Stehus Calvisius* ad A. M. 3681. *Hen. Valesius* in Hist. Eccl. Eusebii V. 9. *Simon Episcopius* Institut. Theol. lib. 5. 5. 1. cap. 21. *And. Rivetus* Isag. ad S. Scrip. *Gul. Hen. Vorstius* in R. Dav. Ganzii Chron. *Jo. Cruius* Observ. in N. T. cap. 30. *Jo. Lightfootus* Horis Heb. & Talm. in Epist. 1. ad Corinth. & alibi. *Ric. Simonius* Crit. Sac. XI. 2. *Jo. Weverius* Syntag. de Græca & Lat. Bibliorum Interp. *Rob. Baillius* Opere Hist. & Chron. lib. 1. *Dan. Heinsius* in Aristarcho. *Sam. Maresius* Coll. Theol. Sedan. 1. 9. 41. *Dan. Chamierus* Panstr. Cathol. XII. 2. & XIII. 4. *Jo. Weemsius* Exerc. Theol. Anglicè conscriptis. *Art. Bootius* Epist. de Heb. Ver. c. Ind. Capellum. *Lud. Capellus* de Punct. Heb. antiq. l. 1. c. 8. Alii multi.

A qua vanitate minime abhorrent Judæi, qui ſine ulla religione, neglecta omni ſpecie veri, mentiri auſi ſunt, quaſi tota poſteritas Midæ aures (quod *Tertullianus* ait) aptas eorum fabulis aſſumpſiſſet. Nulla mihi impoſita neceſſitas adverſus faciles & inanes diſputandi; liberum cuivis judicium erit. Quanquam ſi recte rationem temperemus, & diſcuſſa caligine vulgaris opinionis, rem totam intueamur, fallor aut conſtabit multa eſſe incondite dicta, etſi magno applauſu recepta, & inveterato errore valida. Quis audebit inficiari, plurima ſcatere in opuſculo illo, quæ Judæam referunt vanitatem? Quis audebit negare, infinita præter rem & adverſus hiſtoriæ veritatem Helleniſtas affinxiſſe? Nunquam à me impetrabit ſuperſtitio, ut à veri judicii norma deſciſcam.

19. *Jac. Uſſerius*, [a] illuſtriſſimus *Armachanus* Antiſtes, Hiſtoriam quidem aſcriptam *Ariſteæ* veram eſſe contendit, cæterum de eo, utrum *Ariſteas* eam ipſe condiderit, an alius quiſpiam illius nomine emiſerit, videtur animi pendere. Dicens enim *Ariſtobulum*, antiquiſſimum Judæum, qui LXX. Interpretum meminit, notitiam *Demetrii Phalerei*, quo auctore rem totam peractam ſcribunt, ex *Ariſteæ* hiſtoria habuiſſe, ſubnectit: *Quod ſi hoc deſumpſit Ariſtobulus, qui proximo poſt Ariſteam ſcripſit ſeculo, ſi non ab ipſo Ariſtea, ab alio ſaltem aliquo, qui ab illius & rei geſtæ tempore quam proxime abfuit, ſub perſona Ariſteæ (quemadmodum ſub Orphei Lebethrii perſona Orpheus Crotoniates ſua ſcripſit Argonautica) hunc de* LXX. *librum fuiſſe editum, ut dicamus neceſſe eſt.* Jam vero ſi concedatur Hiſtoriam hanc non ab ipſo *Ariſtea*, cujus fert nomen, compoſitam fuiſſe, ſed ab alio illius nomini ſuppoſitam, tota ſtatim corruet iſtius auctoritas, & unicuique pro lubidine, ubi ratio aliqua idonea repugnaverit, rejiciendi quidvis libera erit licentia.

[a] Syntag. de LXX. Int. c. 1.

20. Quæſtiones has duas, de antiquitate librorum *Vulgatorum*, & de auctoritate *Hiſtoriæ Ariſteanæ*, inter ſe omnino diverſas, mirum quam confundant viri quidam alias doctiſſimi ac perſpicaciſſimi, quantaſque idcirco nugas agant, *Scaligeri* ſententiam à *Leonis Caſtrii*, *Salmeroniſque* non diſcernentes. Eruditiſſimus ipſe *Ger. Voſſius*, [b] agnoſcit veritatem illis conſtare, quæ ex *Ariſtea* tradiderunt veteres; alio tamen in loco [c] eo videtur inclinare ut Ariſteam *hodiernum* exiſtimet non eſſe genuinum, in hanc ſententiam argumentis *Joſ. Scaligeri* præcipue inductus. Verba enim faciens de *Ariſtea* ab antiquis, *Joſepho*, *Euſebio*, &c. laudato, ſubjungit: *Extat hodieque liber ſub Ariſtæi ſeu Ariſteæ nomine de tranſlatione Legis per* LXXII. *Interpretes. Sed eum genuinum videri negat Lud. Vives. Scio Vivi in eo refragari cum alios non paucos, tum Card. Bellarminum, & Marg. Bigneum. Sed Vivi accedunt Leo Caſtrius, & Salmeron. Et profecto levia non ſunt, quæ pro hac ſententia adfert Joſephus Scaliger.* Jo. Bona Card. [d] *Ariſteas ſcripſit ad Philocratem hiſtoriam* LXXII. *Interpretum. Sed qui nunc extat ſub ejus nomine Vulgatus liber ſuppoſitus exiſtimatur, nam Latinus multum differt à Græco, ex quo quædam Euſebius exterpſit. Sed & Græcum à Judæo quodam Alexandrino confictum eſſe docet Valeſius.* Diſputat *Valeſius* contra libros non *Vulgatos* tantum, ſed etiam *Veteres*. Hinc quoque inepte, adverſus *Scaligerum*, cavillatur *Salianus*: [e] *In eadem eſt ſententia Salmeron, & Scaliger in Euſeb.* Paulo poſt: *Quid porro ſibi velit Burdo* (*Scaligerum* deſignat) *non intelligo, dum vult, Ariſteæ nomine confictum librum à Judæis Helleniſtis, qui hodie in manibus omnium ſit, & ex quo hauſerit Joſephus, & alii qui hac de re tractarunt. Quomodo enim hauſit Joſephus & alii antiqui Scriptores ex conficto Ariſtea? Certe quicunque confictum Ariſteam dicunt, recens confictum dicunt. Quomodo ergo Joſephus & alii antiqui ex recente ſcriptore hauſerunt, multis ſcil. ſeculis antequam ederetur in lucem?* In eundem offendit lapidem Clariſſ. *Waltonus*: [f] "*Nulla* (inquit) *dari poſſit ratio, cur libellum hunc fingerent* "*Judæi*: ut authoritatem hujus Verſionis elevarent, *dicit Salmeron*, mi-

"raculum

[b] De Hiſt. Gr. l. 12.
[c] Lib. 1. c. 15.
[d] Notitia Auctorum in Operibus ſuis cit.
[e] Annal. an. 3775.
[f] Prolegom. ad Bibl. Polygl. 9. cap. 4.

"raculum Cellularum silentio suo extenuando. *E contra*, ut auctoritatem huic Versioni conciliarent, *ait Scaliger*, fingendo prodigia circa "hanc Versionem. *Sic alter alterius fundamenta convellit.*

21. Pro veritate Historiæ *Aristeæ* provocat *Walstonus* idem ad *Annales Ægyptiorum*, in quibus ait eadem fuisse enarrata; & in eam rem profert (quod mirum in tanto Viro) auctoritatem *Galesinii*: quasi vero *Galesinius* vel Annales illos legisset, vel quod de illis dicit, ex alio ullo scriptore probare potuerit, quam ex ipso *Aristea*. Ab *Aristea* equidem satis prudenter præcautum atque provisum est, ut ad *Diaria* Regis provocando, Lectori suo persuaderet, se nihil scripsisse, nisi quod in ipsa *Diaria* regestum fuerat, tantique testimonii fide confirmari potuerit. Non loquitur vero ille de tota sua historia, sed tantum de Regis Quæstionibus, Interpretumque Responsionibns. Nempe postquam narrasset Regem Intepretibus singulis inter convivandum Quæstionem quandam Moralem aut Politicam proposuisse, & Interpretes ei extemporali sagacitate satisfeciisse; responsis omnibus in medium adductis, subnectit, se omnia ex *Diariis* regiis descripsisse. Illius verba facere non possum quin huc attexam, sed Latine tantum: *Existimo autem fore, ut omnibus qui hæc sunt lecturi, videantur ea supra fidem esse. Sed profectò non licet aliquid falsi narrare de illis quæ excepta & annotata sunt, & nefas judicem etiam præterire aliquid in hujusmodi rebus: sed ut hæc sunt acta, ita ea exposui, ut vitarem omnem errorem. Licet ipse hæc omnia percepissem, tamen studiosè istam expositionem meam accepi ab illis, qui singula quæ fiunt & dicuntur in regiis negotiis & conviviis extipere & annotare solent. Nam, ut ipse scis, hic mos est, ut quo die Rex incipiat publica negotia agere, omnia excipiantur scripto & quæ dicentur & quæ gerantur: id quod recte & utiliter fit. Nam hinc sequente die, & acta & dicta præcedentis, ante quid demùm publice agatur, perlegumtur, & si quid parum recte est gestum, id emendatur. Inde ergo, cum essent omnia accurate perscripta, nos hæc, sicut dictum est, desumpta & selecta ad te misimus: non ignari quantum sit tuum studium ad cognoscenda utilia.* Sed nemo est vel paulo oculatior, qui fraudem astumque hominis non facile perspiciat. Vulgaris hæc est & trita mendaculorum astutia, speciosis id genus figmentis allinere & astruere mendacia sua. Persensit Impostor non modò è re sua fore, sed plane necesse sibi esse, hoc commentum de *Seniorum* responsionibus in commentarios publicos referendis, cæteris suis imposturis assipere; quia tot & tam prolixarum responsionum repetitio nimiom quantum detraxisset à rei verisimilitudine, nisi addidisset singulorum verba inter loquendum in literas missa fuisse. An etiam propterea finxerit invaluisse apud *Philadelphum* istiusmodi morem, non dixerim. Siquidem eundem apud alias etiam gentes institui pro comperto habemus. In India hercle vix quicquam vel agit vel loquitur magnus ille *Mogul*, quod in libros non conjiciatur, uti nos docent itinerantium commentaria. Et ne memorem Commentarios Chronicos Ahasueri Regis, in *Esthera* libro celebratos, qui videntur *Diariorum* naturam retinuisse; *Athenæus* [a] auctor est, *Diodotum Erythræum* & *Eumenem Cardianum* (cujus etiam [b] *Ælianus* meminit) Alexandri M. *Ephemeridas* scripsisse; atque ejusdem argumenti librum à *Strattide Olynthio* editum fuisse testatur *Suidas*. Plutarchus [c] *Ephemeridum Alexandri* meminit, in quibus notatum esset, illum, hoc, illo tempore ex longa compotatione dormitasse: quemadmodum [d] *Nicobule* (sive quis alius) observat Alexandrum certo tempore è convivio somno fanem tradidisse. Apud eundem *Plutarchum* [e] legimus, *Xerxem* cum Græcis pugnam inicturum, in edito consedisse, classem & aciem speculantem, *multis adhibitis scribis, quorum erat munus, ut quaque res in prælio gerentur, scripto exponere.* Memorantur à Vopisco [f] *Ephemerides Aureliani* Imp. & [g] *Cari*, nec non [h] *Probi*;

a Lib. 10. c. 9.
b Var. Hist. III. 23. ubi pro τὸ μὲ ὁ Καρδ. lege Εὐμένης ὁ Καρδ.
c Sympos. l. 1. Quæst. 6.
d Ap. Athen. loc. cit.
e Themistoclis Vitâ.
f Aureliani Vitæ initio.
g Cari Vita.

[a] Probi Vitâ.
[b] Vitæ ejus fine.
[c] Manipulo Originum rerumque Conſtantinop.

[a] *Probi*; quas poſtremas ſcripſerit *Turdulus Gallicanus*: à Trebellio Pollione, [b] *Gallieni*, quas ediderit *Palfurius Sura*. In Anonymi *Demonſtrationibus Chronographicis*, quas [c] emiſit *Combefiſius*, adducitur locus ἐκ τῶν καθ' ὥραν Μαυρικίου Ἐπιγράφων, *ex Mauricii Imp. Diario, ſive Horario*. Concedimus igitur nihil repugnare quo minus quæ apud Alexandriæ Reges dicebantur & fiebant, in publicas referri tabulas conſueverint: attamen Auctoris noſtri narrationem ex ejuſmodi Diariis deſumptam fuiſſe, ut credam, nemo mihi unquam perſuadebit. Non debemus ſuſpicere atque admirari quicquid audacia luſerit temeraria, vel noſmet ipſos tam faciles præbere, ut nos in amorem rapiat *fucata* quævis deformitas.

CAP. II.

Ariſteæ Hiſtoriam, *qua uſus eſt* Epiphanius, *ab aliquo recentiore ſcriptam fuiſſe demonſtratur. Impugnatur quoque altera illa antiquior Hiſtoria, quæ & vulgata eſt, argumento exinde ducto, quod tradit* Demetrium Phalereum *S. Scripturæ vertendæ tempore ſub* Ptol. Philadelpho *Bibliothecæ Alexandrinæ præfuiſſe: quod* Hermippi *teſtimonio probatur fieri non potuiſſe.*

QUAM dedita & addicta ſit hujuſmodi figmentis gens *Judaica*, uſque adeo eluceſcit omnibus, qui in eorum rebus libriſque non ſunt plane hoſpites, ut fruſtra eſſemus, ſi exemplis congerendis hic loci laboraremus. Et poſtquam oſtendimus, duas olim extitiſſe Hiſtorias *Ariſteæ* nomine prænotatas, & ſtylo & ſententia diverſiſſimas, quarum alteram fuiſſe commentitiam neceſſe eſt; nemo non videt extitiſſe olim otioſos quoſdam homines, qui per fas aut nefas Verſioni Græcæ auctoritatem conciliare ſtuduerint.

2. Hiſtoriam *Epiphanianam*, quæ à vulgata tantopere diſcrepat, habuiſſe auctorem recentiorem quendam, ſive *Judæum*, ſive potius Chriſtianum, non opus eſt alio argumento, quo comprobetur, quam quod peti poteſt ex Epiſtola Regis poſteriore, [1] quæ ab hac inchoatur paræmia: Θησαυρὸς κεκρυμμένος, καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; *Theſauri abſconditi & fontis obſignati quæ utilitas in utriſque?* Ubi in Epiſtola Regi *Græco*, ſive *Ethnico*, afficta, quis non ſtatim advertat manifeſtum *Hebraïſmum*? eumque ex illis *Eccleſiaſtici* (qui poſt *Ptol. Philadelphi* tempora editus eſt liber) XX. 30. & XLI. 18. obſervante [d] *Uſſerio* maximo, expreſſum. Σοφία κεκρυμμένη, καὶ θησαυρὸς ἀφανὴς τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; *Sapientia abſcondita, & theſaurus inviſus, quæ utilitas in utriſque?*

[d] Annal. an. 3727.

3. Alia quædam ſunt iſti libro peculiaria quæ clariſſime demonſtrant, ab *Helleniſta* quodam ſciolo (niſi potius *Chriſtianum* dixeris) conſcriptum fuiſſe. Narrat ex eo *Epiphanius* Demetrium Phal. ſciſcitanti Regi quot volumina in Bibliotheca eſſent repoſita, reſpondiſſe, quod extiterunt ibi quinquaginta & quatuor librorum millia, cum octingentis plus minus; atque hæc ſubjeciſſe: Ἀκούσομαι ἢ ἐπὶ πλεῖον πλήθους ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχειν, ὥσπερ τε Αἰθίοψι καὶ Ἰνδοῖς, Πέρσαις τε, καὶ Ἐλαμίταις, καὶ Βαβυλωνίοις, Ἀσσυρίοις τε, καὶ Χαλδαίοις, ὥσπερ Ῥωμαίοις τε, καὶ Φοίνιξι, Σύροις τε, καὶ τοῖς ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἅπαν Ῥωμαίοις καλουμένοις ἀκμὴν ἀλλὰ Λατίνοις. *Audio tamen longe plures eſſe toto orbe terrarum: ut apud Æthiopes, Indos, Perſas, Elamitas, Babylonios, Aſſyrios, Romanos, Phœnicas, Syros, eoſque qui in Græcia habitant, qui nondum Romani vocantur, ſed Latini.* Ad quem locum adnotat *Petavius* probabile eſſe, *Romanos* nondum per illa tempora tanta Scriptorum copia & auctoritate

[1] Sunt qui putant Epiſtolas iſtas non ex Hiſtoria ulla *Ariſteæ* fuiſſe deſumptas, ſed ipſum Epiphanium auctorem habuiſſe, et una tantum fuerit Hiſtoria *Ariſteæ* nomine inſcripta. Sed id mihi minus probabile videtur.

floruiſſe,

floruiſſe, ut à Demetrio id dici potuerit, nec quicquam eos admodum, præter 12. *Tabularum* Leges, aut Pontificum Annales, atque id genus obſcura quædam, penes ſe habuiſſe. Sed miſſis his aliiſque ineptiis, animadverto præcipue phraſin iſtam, ἐν τῷ νόμῳ, quam ſane in illo ſenſu vix ferent, qui aliquid in his literis ſapiunt. Aut fallor enim, aut apud ſcriptores ſolum *Helleniſticos*, Chriſtianoſque, ea reperitur. *Phalereus* ille, & quivis Ptolemæi Aulicus, dixiſſet, ἐν τῇ οἰκουμένῃ. Scriptor libri *Ariſteani*, qui habetur in manibus, peritiam linguæ Græcæ longe majorem aſſecutus fuerat; qui ſic loquitur: ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην βιβλία· & alibi, παρ' ὅλην τὴν οἰκουμένην.

4. De Codice *Epiphaniano* hæc ſatis ſuperque. De vulgato iſto vetuſtiore jam diſpiciamus. Inter omnes *Ariſteanæ Hiſtoriæ* editiones convenit, *Demetrium Phal.* Bibliothecæ ſimul Regiæ & Interpretationis operi, ſub Regis *Philadelphi* auſpiciis, præſediſſe. At vero *Demetrium* illum ſtatim poſt mortem *Ptolemæi Lagi*, *Soteris* cognominati à *Philadelpho* relegatum fuiſſe ab Aula Alexandrina, & in cuſtodia diem clauſiſſe, teſtis eſt luculentiſſimus, incorruptus, atque integer, *Hermippus* apud *D. Laertium*, in ejuſdem *Demetrii* Vita. Verba ejus hæc ſunt: Φησὶ δ' αὐτὸν Ερμιππος, μετὰ τὸ Κασάνδρου θάνατον Φοβηθέντα Αντίγονον, ὡς δὲ Πτολεμαῖον ἐλθεῖν τὸν Σωτῆρα, χαίρει χρόνον ἱκανὸν διατρίβοντα συμβουλεύειν τῷ Πτολεμαίῳ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ τὰ βασιλείαν τοῖς ἐξ Εὐρυδίκης προθεῖναι παισί· μὴ πεισθέντος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ διάδημα τῷ ἐκ Βερενίκης, μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἀξιωθῆναι πρὸς τούτου φυλάττεσθαι ἐν τῇ χώρᾳ μέχρι τι δόξειε περὶ αὐτοῦ. ἐνταῦθα ἀθυμότερον διῆγε, καὶ πῶς ὑπνώττων, ὑπὸ ἀσπίδος τὸν χεῖρα δηχθεὶς τὸν βίον μετέθηκε, θαπεὶς ἐν τῷ Βυσιρίτῃ νομῷ, πλησίον Διοσπόλεως. *Hermippus tradit illum* (Demetrium Phal.) *poſt Caſſandri mortem, Antigonum metuentem, ad Ptolemæum Soterem veniſſe; apud quem ſatis diu quum fuiſſet, præter cætera, ei conſilium dediſſe, ut regnum Eurydices filiis relinqueret: quod cum ei non perſuaſiſſet, ſed contrà id diadema Berenices filio obtuliſſet,* ait *hunc ipſum poſt ejus mortem illum in ditione ſua cuſtodiri juſſiſſe, donec de illo aliquid ſtatueretur. Hoc in loco demiſſius agebat, ac forte dormiens aſpidis morſu manum appetentis vita privatus eſt, ſepultuſque in Buſiridis præfectura prope Dioſpolin.*

5. Argumentum hoc πολυθρύλλητον, *Joſepho Scaligero* acceptum ferimus, poſt quem à multis eruditis viris ſumma cum fiducia (quicquid ex adverſo reclament *Ariſteani*) contra fabulam *Ariſteæ* allatum fuit, ut à *Calviſio*, *Riveto*, *Epiſcopio*, *Gul. Hen. Vorſtio*, *Weemſio*, aliis. Nemo tamen eſt (quod ſciam) qui reſponſionibus adverſantium obviam ivit, ſed omnes nude tantum illud in medium proferunt. Nos reſponſa omnium, quotquot *Ariſteæ* cauſam ſuſceperunt, æqua veritatis lance expendemus, & hoc argumentum contra impugnantium machinamenta, quam poterimus firmiſſimo munimento ſtabiliemus. Et primo retundemus eorum tela, qui *Hermippi* auctoritatem labefactare, fidemque illi auferre ſtuduerunt. Quis, qualis, cujus ſæculi fuerit *Hermippus* inquiremus. Deinde occurremus illorum effugiis, qui auctoritatem ejus non infringere ac infirmare, ſed evitare atque amoliri connituntur.

CAP. III.

Diluuntur Reſponſiones Serarii, Gretſeri, Uſſerii &c. §. 1. 2. 3. 4. *Aſſeritur* Hermippi *auctoritas; qui quo numero, qua exiſtimatione habitus ſuit, & quo tempore vixit, oſtenditur.* Ger. Voſſii *error.*

NIC. SERARIUS[a] argumentum hoc *perlevem rationculam* vocat. *Ab omni* (inquit) *abhorret ratione, ut* [illegible] *Græcus, & vix notus, tot ac tantis veteribus ac notis, Chriſtianis & Judæis, anteponatur.*

[a] Proleg. Bibliacis c. 15. Quæſt. 5.

ponatur. Eodem cum faſtidio *Hermippum* præterit [1] *Jac. Gretſerus*: *His tamen univerſis præponitur à Novatore* (Scaligero) *unus, iſque ignotus & Ethnicus; & rerum Judaïcarum ignarus Hermippus. Qua mente, niſi novandi & contradicendi libidine? Quis non magis credat vel uni Ariſteæ, qui interfuit, quam huic tenebricoſo Hermippo?*

2. Permagnâ hæc quidem confidentiâ; at debiliter, & ex vano aſſultus fiunt. Quod enim ad conſenſum antiquorum attinet; Chriſtiani Judæique veteres, quotquot ſibi conſentientes *Ariſteas* habet, ex unius *Ariſteæ* libello deſumpſerunt omnia. Sic omnes fere antiquorum ad *Ariſteam* reduci debere, ideoque auctoritate parum valere, ingenue fatetur quidam *Ariſteanæ* fabulæ propugnator. Agnoſcit *Waltonus*, *Ariſteæ* hujuſce traditionis *fontem* fuiſſe, unde ad poſteros defluxerit Patres. Aſſeritque *Serarius* ipſe *citatos antea Patres*, nempe quos adduxerat plurimos, ex *Ariſtea* rem illam referre. Miratur *Uſſerius*, atque ita alii, ſi *Auguſtinus*, *Hieronymus*, *Epiphanius*, *Tertullianus*, tanti viri, potuerint decipi. Atqui magis miror ego, illorum conſenſum à doctiſſimo Antiſtite in argumentum proferri: qui ipſe diſputans contra vulgarem de *Cellulis* LXX. fabulam, quam *Juſtinus Martyr* ex Judæorum narratione amplexus fuerat, & à *Juſtino* acceperant recentiores Patres, reſpondet, *Juſtinum* ſumma facilitate à Judæis potuiſſe eludi in re, quam ipſe non ſibi modo, ſed omnibus hominibus perſuaſiſſimam plane eſſe cuperet; & eadem facilitate ob illam cauſam opinionem à *Juſtino* edoctam amplexos eſſe poſteros. Idem nos dicimus de tota LXX. Interpretum Hiſtoria. Sane vel renitentium fidem cogere potuit Hiſtoria illa, quæ tot tantaque argumenta Chriſtianis adverſus Ethnicos ſimul & Judæos ſuppeditabat: contra *Gentiles*, quod in ea prædicetur, ipſum *Ptolemæum* Regem, alioſque *Græcos*, Sacras Scripturas tanta veneratione fuiſſe proſecutos: contra *Judæos* illos, qui ſolebant Scripturas adulteratas aut perperam verſas *Chriſtianis* objicere; quod in illa Hiſtoria, Interpretatio perhibetur adornata auctoritate ipſius Judæorum Pontificis maximi, ſupremique concilii, & opera LXX. Seniorum, Scripturarum ſcientia apprime inſtructorum; traditurque inſuper, Verſionem abſolutam & publice perlectam, concordibus omnium ſuffragiis laudatam & approbatam fuiſſe; diris præterea & imprecationibus devotum fuiſſe, qui quicquam addere, vel ſubtrahere, auſus foret.

3. Futile vero illud, & ab omni recto judicio alienum, quod de *Hermippi Gentiliſmo* Jeſuitæ obganniunt; quaſi vero *Gentiles* Hiſtorici nullam veri rationem habuerint, quaſi ſoli Judæi Chriſtianique fidem noſtram mereantur. Porro edoceri velim, cujas ille debuit eſſe, qui de negotiis Ethnicorum Hiſtoriam conſcriberet. Quî melius, quæſo, quam per *Græcum* auctorem, ad nos pervenire potuit notitia rerum ad *Ptolemæum Demetriumque*, *Græcos*, attinentium? Ridicule *Gretſerus* objicit, *Hermippum* rerum *Judaïcarum* fuiſſe ignarum. Quod, quia petit, do illi & concedo. At non ignarus fuit rerum *Græcarum*, non rerum à *Ptolemæis* geſtarum, non rerum ad vitam mortemque *Demetrii* Athenienſium principis & Philoſophi, & ad *Bibliothecam Alexandrinam*, ejuſque præfectos, ſpectantium.

4. Sed inſtat atque urget *Gretſerus*, magis credendum eſſe *Ariſteam*, *utpote* qui rebus ipſis *interfuit*. Bella ſane *Principii Petitio*! quaſi non ſit omnis hæc quæſtio de eo ipſo, utrum *interfuerit* Ariſteas iſte, necne. Per quem *Notorem* evincet ille, quod Philadelphi in Aula vixit? Ut

1 Defenſ. Bellarmini II. 6. Ita *Ger. Voſſius* Hiſt. Gr. I. 12. *Salianus* Annal. an. M. 3775. *Uſſerius* de LXX. Interpretibus cap. 1. *Walto* Prolegom. in Polyglot. 9. c. 4. aliique, *Joſephi*, Chriſtianorumque Patrum, auctoritate adverſus *Hermippum* utuntur.

verbo

verbo dicam; Scriptorem istum Versionis negotio *interfuisse* comprobetur, & in æternum nobis silendum erit.

5. Nihilo plus efficiunt altero argumento, ab *Hermippi* obscuritate deprompto. *Vix notum* appellat Serarius, *tenebricosum* Gretserus: non perpendentes, neminem unquam mortalium in lucem prodiisse, qui *Aristea* minus notus vel magis tenebricosus fuerit. Cujus quidem Historiæ per annos *trecentos* nemo unus unquam mentionem fecit. Qui an ater (quod dici solet) an albus esset, nemo, nisi ex ipsius testimonio, didicisset. Inquiramus vero quare tanto cum contemptu obscuritatem *Hermippo* exprobrarint. Hoc certe fecerunt nulla alia de causa, quam quod Scriptorem præclarissimum sua eis insciția reddidisset ignotum. Sic *cæci* quum essent, solem ipsum tenebricosum vocassent. *Serarius* ex *Suida* notat, [1] duos fuisse *Hermippos*, alterum *Athenienſem*, Poetam Comicum; alterum *Berytium*, Historicum, *Philonis Byblii* discipulum, qui imperante *Hadriano* scriptis inclaruit. Auctoritatem *Comici* spernit, utpote hominis contra *Aristeam* non nominandi. *Historici* testimonium parvi facit, tanquam antiquitate non satis firmatum. Qui tamen, me judice, in æquo saltem *Aristea* staret, & illius testimonio si fretus fuissem, non veritus fuissem cum *Aristeæ* fautoribus manus conferere. At duo tantum fuere *Hermippi*? *Serario* aliorumque venia, alius ab utroque, & antiquior, & clarior, erat *Hermippus* noster. Civitate fuit *Smyrnæus*, studio *Historicus*, homo celebri fama & multo nomine multaque antiquitate. [a] *Is. Casaubonus*, & [b] *Menagius*, doctissimi viri, æqualem illum faciunt *Theophrasto*, qui ipsi *Demetrio Phalereo* coævus fuit. Illis vero me fateor non omni ex parte consentire. *Hermippum* enim non vixisse *Theophrasti* ætate, aut saltem tam juvenem fuisse, cum ille moreretur, ut notum illum vix haberet, id argumento est, [c] quod cum dicit illum in senectute solitum fuisse lectica ferri, *Arcesilaum Pitanæum* citat auctorem, ut docet *Phavorinus* apud *Laertium*. Palam tamen est illum floruisse ætate proximo subsequente, exeunte scil. *Philadelphi* regno. Et illum ad tempora *Ptolemæi Euergetæ*, filii *Philadelphi*, refert *Ger. Vossius*; [c] argumento, quod inter tot præclaros viros, quorum vitas posteritati tradidit, nullum (quantum cognoscitur) descripserit eorum, qui post *Theophrastum* claruerunt. Accedit, quod *Callimachi* Poetæ, qui regnante *Philadelpho* floruit, discipulus fuit: hinc Καλλιμάχειος *Athenæo* dictus.

a Præf. in *Theophrasti* Charact.
b Ad D. *Laertii* Vitam *Theophrasti*.
c Hist. Gr. L. 1. c. 14.

6. Quod ad *Hermippi* nostri *Smyrnæi* auctoritatem fidemque spectat, testis est locupletissimus, omnique exceptione major. Vitarum enim & historiarum clarorum virorum apprime peritus fuit, & *Vitarum* volumen ipse composuit, cui titulus Βίων; in quo inter alios multos Philosophos *Demetrii Phalerei* Vitam adornavit. *Josephus* [d] ipse illum, inter multos qui *Pythagoræ* res gestas in monumentis suis dederunt famæ, *insigniorem* fuisse testatur, & *circa omnem historiam diligentissimum indagatorem* appellat. *Smyrnæum* enim *Josephus* designat, non *Berytium*, quod *Serarius* imperitissime [2] existimavit.

d Lib. 1. contra App.

7. *Ger. Vossius*, [e] quamvis ei *Smyrnæus* non ignotus fuisset, *Laertius* tamen locum, de quo jam disputamus, de *Berytio Hermippo* exponit. Quod

e Hist. Gr. L. 1.

1 Ita *Fraſſenius* Diſquiſit. Bibl. lib. 2. cap. 3. *Ea omnia quæ de Demetrio narrantur, nituntur præſertim teſtimonio Hermippi. Quis autem ſimile illo Hermippus, non indicem. Duos enim Hermippos numerat Suidas, unum Athenienſem luſcum & Poetam Comicum; alterum Berytium Hiſtoricum, qui Adriani tempore multa ſcripſerit. Quis autem eorum hanc de Demetrio narrationem inſtituat, aperte nemo. Si prior, eo plus fidei meretur Poeta, & quidem Comicus, quem ſic ſæpe qui graves Auctores Chriſtiani, & Judæi & Philoſophi,*

ut ex ejus partim & ſcriptis cognoſcitur, ſæculo ii tempore Adriani Imp. Ut rebus, cum gerebantur, interfuit Auctor, ut ſcripta testantur, ipſa ut ſuperius dictum, poſtea prius laudati Historici.

2 De ſententia ſua & noſtra vide quæ habet Clariſſ. Interpres ad Laertii edit. poſteriorem p. 1111.

3 Nec ille prorſus falſum fuit, verum etiam illa ſuſpicatus, *Hermippum unum Smyrnæum Scriptorem, Phavorinum unum Berytium Scriptorem, Poetam Comicum unum Scriptorem fuiſſe.*

error eſt manifeſtiſſimus. Liquet enim *Smyrnæum*, Vitarum ſcriptorem, ſexcenties alibi à *Laertio* citari. Et Ἐρμιππος ἐν τοῖς Βίοις, in *Thaletis* & *Anaxagoræ* Vitis diſerte citatur. Atque hinc eſt, quod in loco ſupra in medium adducto nominatur [1] ſimpliciter *Hermippus*, omiſſo cognomine. De eodem nempe *Laertius* ſe voluit intelligi, cujus toties teſtimonio uſus fuerat. Nec *Berytium* quidem unquam (quantum ego obſervaverim) memorat. Sed quid conamur inferre lucem in clariſſimum ſolem? Suffecerit adnotaſſe hunc locum adeo nihil in ſe habere dubii, ut libere fateatur *Iſaacus*, [2] eruditiſſimus *Gerardi* filius, *Hermippum deſignari Smyrnæum, qui Euergetæ Ptolemæi temporibus Philoſophicam tradidit hiſtoriam.* Qui tamen, acerrimus *Ariſteanæ* hiſtoriæ vindex, ſi vel minima fuiſſet dubitandi cauſa, eam avide arripuiſſet.

a De LXX. Int. cap. 2.

CAP. IV.

Vindicatur Hermippus *à reprehenſionibus* Iſ. Voſſii. *Verum eſſe quod* Hermippus *ſcribit*, Demetrium Phal. *poſt Caſſandri mortem* Antigoni *metu in* Ægyptum *ſe contuliſſe.* Demetrium Phal. *Athenarum principem à* Caſſandro *fuiſſe conſtitutum. Illum ſponte non reſtituiſſe* Athenienſes *in libertatem; ſed à* Demetrio Poliorcete *expulſum fuiſſe.* §. 1. 2. 3. Hermippi *narrationem* Strabonis *teſtimonio confirmari.* §. 4. Diodorum Sic. Hermippo *non refragari.* §. 5. Antigonum *ab* Hermippo *deſignari non* Magnum, Demetrii Poliorcetis *Patrem, ſed* Caſſandri *filium.* §. 8.

QUAMVIS *Hermippum*, ob antiquitatem ejus & gravitatem, tanto in pretio habeat Vir clariſ. *Iſ. Voſſius*, ut concordiæ inter illum & *Ariſteam* conſtituendæ operam dare ſatius putet, quam illius teſtimonium rejicere: eo tamen anguſtiarum illius relatu ſe redactum percipit, ut quo infirmetur, quantum poſſit, illius auctoritas, monet [b] duplicem errorem ab eo in loco ſupra citato committi. In illum objicit primo (*Jo. Bapt. Ricciolio* [c] ſuffragante) quod ſcribit *Demetrium Phal.* poſt mortem *Caſſandri*, Regis Macedoniæ, Ægyptum petiiſſe; quod falſum eſſe ut evincat, affirmat *Diodorum Siculum* teſtari, *Demetrium Phal.* octennio ante annum 2^dum^ Olympiadis 120. quo *Caſſander* mortuus eſt, ad *Ptolemæum* in Ægyptum conceſſiſſe; nempe anno 2. Olymp. 118. Quod verum eſſe, addit ab ipſo hiſtoriæ ordine evinci. 2do, quod *Phalereum* hunc *Demetrium* refert in Ægyptum confugiſſe præ metu *Antigoni*, cum *Antigonum* (ut inquit) ante *Caſſandrum* obiiſſe conſtet.

b De LXX. Int. cap. 2.

c Chronologiæ Reformatæ tom. 1.

2. Dum his objectionibus ſibi conſulit vir doctiſſimus, tot ipſe errores committit, quot *Hermippum* incuſat. Primum quod attinet, [2] ſi error

1 Idem *Voſſius* de Hiſt. Gr. l. 4. *Hellanicum Leſbium* à *Dionyſio Hal. Hellanicum* citante, deſignari hinc probat, quod *Hellanicum Leſbium* antea citaſſet: *& alium* (inquit) *ſi ſignaſſet ab eo, cujus ante meminerat, cognomento diſtinxiſſet.*

2 *Utrum Demetrius Phal. poſtquam Athenarum excidit principatu, in animo ſtatim habuerit Ptolemæum adire, an vero aliquandiu poſtea, ad rem non facit, & futilis omnino eſt quæſtio*: ait Cl. *Voſſius* in *Reſponſ.* Futiliſſima ſane fuiſſet quæſtio, nec ad rem pertineret, niſi *Voſſius* ipſe, ut *Hermippi* auctoritatem labefactaret, infeliciter eam moviſſet. Sed pudet pœnitetque nunc Virum doctiſſimum quæſtionis ſuæ, nec immerito.

Licet verum eſſe conceſſerimus (inquit) *id quod ſcripſerunt Hermippus & ex illo Strabo, Demetrium Phal. mortuo demum Caſſandro Ægyptum adiiſſe, nihil tamen aliud efficiemus niſi id ſolum, tempus quo in Ægypto vixerit Phalereus, non 24. ſed 14. aut 15. tantum fuiſſe annorum.* Immo vero, hoc præterea efficiemus, non erraſſe *Hermippum*, cujus auctoritatem convellere nitebatur *Voſſius*. Id modo concedat, & de ea re non diſputabimus.

Monuimus (ait) *Hermippum geminum hoc loco commiſiſſe errorem, &* VERIOREM VIDERI ILLORUM SENTENTIAM, *qui ſtatim poſt amiſſam tyrannidem,* AUT CERTE NON DIU POSTEA, *illum ad Ptolemæum ſe contuliſſe ſcribunt, uti Diodorus, Plutarchus, Euſebius, & alii.* Colludit hic & prævaricatur V. Cl. Quam falſum ſit illum ea *monuiſſe*, intelliget Lector, ſi verba ejus ex ſcripto *de tranſlatione* LXX. *Interpr.* in medium proferamus, quæ ſic ſe habent: *Cum dicit Hermippus Demetrium Phal. demum poſt mortem Caſſandri Ægyptum petiiſſe, in eo omnino peccat. Mortuus eſt Caſſander an. 2. Ol.* CXX. *Atqui Diodorus Sic. teſtis eſt locupletiſſimus Demetrium Phal. octennio ante ad Ptolemæum conceſſiſſe, nempe an. 2. Olymp.* CXVIII. (quo refert illum Athenis fuiſſe ejectum) *veroque id eſſe ipſe evincit hiſtoriæ ordo.* Neque illud verum eſt, vel *Diodorum*, aut *Plutarchum*, aut *Euſebium*, aut quemvis alium, tradidiſſe, profectum fuiſſe *Demetrium* in Ægyptum NON DIU poſt amiſſam tyrannidem.

ſit illud quod ſcribit *Hermippus, Demetrium Phal.* non niſi poſt *Caſſandri* obitum in Ægyptum ſe contuliſſe, eo certe rationis robore honeſtatur, ut maluerim cum *Hermippo* hac in re errare, quam cum *Diodoro* (ſi verum eſſet *Hermippo* illum refragari, quod tamen nego) recta ſemita contendere. Mirum enim, ſi *Demetrius Phal.* qui ab amico ſuo *Caſſandro* Athenarum principatu donatus fuerat, ad *Ptolemæum*, & non ad *Caſſandrum*, ſe reciperet, cum è patria & regimine ſuo, *Caſſandri* cauſa, ejectus eſt. Cur tam longum iter ad *Ptolemæum*? Cur ultra maria? cum in Græcia adhuc ſuperfuit *Caſſander*, quem habuit amantiſſimum ſui, & à quo Civitatis præſes conſtitutus fuerat. Sane nullus dubito, quin *Demetrius*, cum primum *Athenis* expulſus fuit, ad *Caſſandrum* ipſum confugerit, & demum, poſt ejus mortem, ad *Ptolemæum*. Quod *Hermippus* videtur in animo habuiſſe.

3. *Demetrium* autem *Phalereum* Caſſandri favore ad Reip. Athenienſis gubernacula evectum fuiſſe, teſtantur [a] *Strabo*, & [b] *Pauſanias*, & præſertim [c] *Diodorus*, ne alios commemorem. Neque dici poteſt, illum *Demetrio Poliorceti* Civitatem ſponte tradidiſſe, atque ideo ad *Caſſandrum* ſe non recepiſſe. Quod enim *Hieronymus* ſcribit in Verſione Chronici [d] *Euſebiani*, *Demetrium Phalereum ad Ptolemæum venientem impetraſſe ut Athenienſibus Democratia redderetur*, omnino falſum eſt, ut à *Scaligero* jam olim obſervatum. In Ægyptum enim conceſſit *Demetrius* poſtquam patriæ ſuæ populare regimen jam redditum fuerat. Et quod in [e] Græco *Euſebii* Codice legitur, illum *Democratiam Athenienſibus reddidiſſe*; non intelligendum eſt quaſi ſponte id fecerit. Coactum enim compulſumque fuiſſe, ſatis evincit inveteratum illud odium, quo in fugientem debacchati ſunt Cives, abrogantes Leges quas tulerat, judicio capitis abſentem damnantes, trecentas & ſexaginta illas æneas ſtatuas, quas paulo ante in honorem illi dedicaverant, alias frangentes, conflantes alias, idque etiam (ut aliqui ſcripſerunt) in matulas; omnes ad unam, quæ in arce poſtea ſervabatur, deturbantes. Et licet dicitur illum ad *Poliorcetem*, Athenas cum claſſe appellentem, miſſum fuiſſe, & de libertate Civibus reſtituenda apud illum *diſſeruiſſe*; non tamen is fuit, qui libertatem illis reſtituit. *Poliorcetes* enim antea ([f] *Plutarcho* teſte) cum primum Pyreæum appelleret, *per præconem pronunciaverat ad liberandas ſe Athenas, præſidiumque* (Phalerei) *ejiciendum acceſſiſſe*; Atque inde erat, quod *Phalereus*, tyrannidem ſuam contra tantam poteſtatem retineri poſſe deſperans, ad *Poliorcetem* exierit, declarans ſe principatu ceſſurum, dummodo

[a] Geog. lib. 9.
[b] Atticis.
[c] Lege lib. 18. p. 637. ad fin.
[d] Ad ntum. MDCCIX. & I. Ol. 118.
[e] Ex eo apud G. Syncellum.
[f] Vita Demetrii Poliorc.

f *Quod putat Juvenis Oxon.* (inquit Voſſius) *Phalereum iſtum poſt amiſſas Athenas gratum fuiſſe Caſſandro hoſpitem, fieri id non poteſt, cum iſtac jactura omnes pene Caſſandri profligatæ fuerint opes, effecerit-que ut lenta demum conſumptus tabe perierit. Tantum abeſt, ut ſplendidè apud Caſſandrum loco eſſe potuerit, ut credibile ſit, ne vultum quidem ejus ſuſtinuiſſe; relictis enim Athenis, illo quo Thebis fuit tempore ſine ullo vixit honore, male audiens & ulli quæque obiens, ἀπρόσοδος καὶ ἄτιμος ἐκείνῳ, ut habet Plutarchus.* Quam ſplendido fuerit apud Caſſandrum loco, id nec dicimus nos, nec ad rem pertinet. Non dubito tamen quin & vultum Caſſandri ſuſtinuerit, (cur enim non, ſiquidem ſemper ei fidelis extiterit?) & amice ab eo fuerit exceptus. Non mirum vero ſi illic obſcuriorem humilioremque vitam ageret, quandoquidem Caſſandro jam omnes opes eſſent profligatæ, omniaque ei peſſum iviſſent. Satis nobis eſt, quod ad Caſſandrum Thebas confugerit, ibique vixerit; non ſtatim Athenis in Ægyptum abierit, quod *Voſſius* contendebat. Et Thebis quidem illum degisse teſtatur etiam ipſe *Plutarchus*, à *Voſſio* revera adverſus ſemetipſum citatus. Reperitur locus in libello *de Adulatoris & amici Diſcrimine*, his verbis ex *Xylandri* interpretatione: *Demetrium ferunt Phalereum, cum patria exulans apud Thebas obſcuram humilemque vitam ageret, accedente Cratete nonnihil cepiſſe moleſtiæ, Cynica cum erga ſe libertate aſperiſque ſuſurium ſermonibus opinantem. Sed cum Crates comiter ipſum allocutus de exilio diſſeriſſet, docuiſſetque illi nihil mali, aut quod deberes ferre iniquius accidiſſe, negotiis liberato periculoſis atque lubricis; hortatuſque eſſet ut in ſtipſo animique affectione ſui omnem collocaret ſpeculam: ibi tum Demetrium moleſtia abjecta, animoque recepto, amicis dixiſſe: Piget vero me actionum iſtarum atque occupationum, quarum culpa tantum virum non licuit videre.* Ex hiſce inſuper apparet loqui *Plutarchum* de primo fere ejus ad Thebas adventu: adeo ut minime conſtet exiſtimaſſe illum, Phalereum *obſcuram humilemque egiſſe vitam* quamdiu in ea commoraretur civitate. Et cum primum Thebas acceſſerit Phalereus, credibile eſt abfuiſſe Caſſandrum, bello undique flagrante.

2 *D. Laertius* Vita ejus. *Strabo* lib. 9. *Plinius* Nat. Hiſt. XXXIV. 6. *Philochorus* apud Scaligeri Anagr. Olymp. D. Halicarn. in Dinarcho.

liceret Civibus ſuis libertate abſoluta frui. Ita habet *Plutarchus*: *Phalereus Conſiliariis (ſive ſatellites) omnes recipiendum cenſebant potentiorem.* Adjicit, illum *magis eives ſuos quam hoſtes metuiſſe*, & igitur *diſſenuiſſe apud Poliorcetem de ſua incolumitate*, comitatumque, qui ibi præſidio eſſet, ab eo obtinuiſſe. *Diodorus* [a] etiam teſtatur illum, *Athenas retineri poſſe deſperantem in fugam ſe contuliſſe.* Adde his [b] *Suidam*, & *Pauſaniam*. Hic aſſerit *Demetrium Poliorcetem*, *Phalereum ex tyrannide ejeciſſe*: & *Caſſandrum* poſtea, pro acerbiſſimo quo in Athenienſes laborabat odio, *Lacharis* cuidam, qui ad illud uſque tempus principem in plebe locum tenuerat, perſuaſiſſe, ut tyrannidem invaderet. Qui etiam à Poliorcete expulſus eſt.

a Lib. 20.
b Vocibus Δημήτριος Φαλ. & Δημήτριος ὁ Λαχάρους.

4. Ad hoc argumentum, quo omnino probabile redditur, *Dem. Phalereum* in Ægyptum non conceſſiſſe ante mortem *Caſſandri*, adjiciendum eſt [c] *Strabonis* teſtimonium diſertiſſimum. ὁ Φαληρεὺς ἰσχυσε μὲν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπὸ τῆς Κασσάνδρου τελευτῆς· ὡς δὲ μετὰ τὴν Κασσάνδρου τελευτὴν ἠναγκάσθη φυγεῖν εἰς Αἴγυπτον. *Verum invidia & Oligarchiæ odium in tantum valuerunt, ut* CASSANDRO MORTUO, *Demetrius Phalereus fugere in Ægyptum ſit coactus.*

c Lib. 9.

5. Neque aliquid eſt, quod huic veritati vel minimum refragetur. *Diodorus* enim, quem citat *Voſſius*, non dicit *Dem. Phalereum* Alexandriam abiviſſe eodem anno quo de principatu ſuo deturbatus fuerat; ſed poſtquam enarraſſet, ad an. 2. Ol. 118. quomodo is à Poliorcete pulſus eſſet, hoc ſolum ſubjungit; illum *fugiſſe Thebas*, & *demum in Ægyptum ad Ptolemæum*: ἔφυγεν εἰς Θήβας, ὕστερον δὲ πρὸς Πτολεμαῖον εἰς Αἴγυπτον. Hæc adeo non favent *Voſſio*, ut nobiſmet ipſis argumentum præbeant. Vel exinde enim colligitur illum, cum Athenis diſcederet, conſtitutum ſibi non habuiſſe in Ægytum concedere, ſiquidem *Athenis* non fuit per *Thebas* in *Ægyptum* iter. Sed adverſa prorſus fuit & contraria via, qua *Thebas* itum eſt. [1] Et quod dicitur primum *Thebas*, & *poſtea* (vel *demum*) *Alexandriam* conceſſiſſe, id indicio eſt, illum exilii ſui tempus partim *Thebis* (ſub patrocinio *Caſſandri*) partim *Alexandriæ* traduxiſſe. De profectione autem ejus in Ægyptum, eodem loco, quo de expulſione ejus & ad Thebas fuga, meminit *Diodorus*, ut Lectori ſuo ſatisfaceret, quaſi anxie percontaturo, quid demum de illo tanto viro factum fuerit, quoque terrarum noviſſimo tetenderit. [2] *Plutarchus ubi* de expulſione ejus loquitur, de profectione

1 Precario ait *Voſſius* Strabonem ex *Hermippo* ſcripſiſſe. Eſto vero: fac ex eo ſcripſerit: at conſtat Strabonem, doctiſſimum accuratiſſimumque ſcriptorem, de Phalerei in Ægyptum ſtatim poſtquam Athenis fuiſſet expulſus profectione nihil inaudiviſſe.

2 *Quod dicit Juvenis Oxon. non dari viam quæ per Thebas in Ægyptum ferat, & hoc quoque futile. Phalereo iſti non data fuit optio proficiſcendi quo vellet, ſatis illi fuit evaſiſſe furorem populi, & in proximo exponi loco.* Sic *Voſſius*. Et hoc quoque futiliſſimum & falſum. Diſertis etenim verbis teſtatur *Plutarchus* datam ei fuiſſe optionem proficiſcendi quo vellet, nempe juſſiſſe Poliorcetem, ut *Thebas*, UTI PETEBAT, *deduceretur*. Ὁ δ' Φαληρεὺς ἐπὶ τὴν μετανάστασιν ἐκέλευε τοὺς πολίτας τῆς πολεμικῆς φρονήσεως, οὐκ ἐμέλησε δ' Δημητρίου, ἀλλὰ τὴν δόξαν αἰδεσθεὶς τὴν περὶ τὸν ἄνδρα, εἰς Θήβας αὐτὸν, ἀπέλυσε, καὶ συνεξέπεμψεν. *Phalereum vero, civium magis, ob reipubl. mutationem, quam hoſtium, reminiſci, non neglexit Demetrius: ſed dignitatis ejus & virtutis rationem habens, Thebas eum, uti petebat, addito præſidio deduci juſſit.*

3 *Sed eſt exacti hiſtorici* (inquit *Voſſius*) *ſingula ſuis locis reddere, non autem res confundere, & quæ ſuis annorum intervallis diſtincta ſunt ſine ſignificatione tam longi quod interceſſit temporis ſimul recenſere, ut excuſari non poſſit Diodorus, ſi non conjungenda ſine aliqua præfatione conjunxerit.* Exactiſſimi certe hiſtorici eſt, id ipſum facere quod fecit *Diodorus*. Hic breviter, & uno verbo prudenter monet Lectorem, quo demum adierit *Phalereus*. Nec res aut tempora ullo modo confundit. Et in iſta hiſtoriæ ſuæ parte, quæ injuria temporis periit, quum ad ea deveniſſet tempora, veriſimile eſt illum de Phalerei ad Ptolemæum profectione, rebuſque apud illum geſtis, morteque, plura addidiſſe. Vani & inepti ſumus, ſi ejuſcemodi exempla, quæ paſſim apud alios probæ notæ occurrunt hiſtoricos, congerendo tempus perdamus. Neque hic de rebus uſqueadeo ineptiiſſet Vir magnus, nili victum ſe, & à *Juvene* victum, fateri *clariſſ. Seni* pergrave fuiſſet.

Tantum abeſt, ut ſtatim in Ægyptum ſe contulerit *Phalereus*, ut non modo *Thebis*, ſed & in *Thracia* quoque prius verſatum fuiſſe, teſtetur *Polyænus*; cujus teſtimonium dum profert *Voſſius*, ipſe ſuo ſe jugulat gladio. *A Caſſandri* (inquit) *& Poliorcetæ copiis militaribus intercluſo per magna itinere, neceſſum habuit non Thebas tantum, ſed & Macedoniam & Thraciam terreſtri adire itinere. Nam & Thraciam adiiſſe & illic quoque latuiſſe, colligo ex Polyæno lib. 3. circa finem, ubi ſcribit illum agentem & jamjam comprehendendum à rege Thraciæ, abdidiſſe ſe in plauſtro ſenis cujuſdam, & ſic evaſiſſe.* Ex his veriſimiliter argumentis, post multas ambages, nuſquam non ſuo ſenſiſſe Demetrium Phalereum, tantum-

profectione in Ægyptum nihil dicit: hoc tantum habet, Poliorcetem, virtutem ejus admirantem, *jussisse illum Thebas, uti petebat, adhibito præsidio deduci.* Non est cur subjiciam aliquid de *historiæ ordine*, quem objicit in *Hermippum* Vir eruditissimus. Ex dictis enim evidenter liquet, ex *historiæ ordine* nihil posse contra *Hermippum* inferri.

6. Ad alterum jam errorem deventum est, cujus *Hermippum* Vir clarissimus insimulat: scil. quod tradit *Phalereum* hunc *Demetrium*, post obitum Cassandri in Ægyptum profectum fuisse *metu Antigoni*: qui, ut dicit ille, triennio ante *Cassandrum* diem extremum morte confecit, attestante id non *Diodoro* tantum, sed & communi historicorum consensu. Quæ objectio nihilo fælicius doctissimo Viro succedit. Ab *Hermippo* enim non designatur *Antigonus Magnus*, Demetrii Poliorcetis pater (quod ille existimavit) cui triennio supervixit *Cassander*, sed ipsius *Cassandri* filius, *Antipater* [a] vulgo nominatus, ab aliis vero *Antigonus*. Canon

[a] *Dexippus* ap. Eusebii Chron. l. 1. *Porphyrius* ibid. *G. Syncellus* Chron. *Plutarchus* in Pyrrho. *Pausanias* Bœoticis. *Justinus* Hist. XVI. 1. *Numisma* apud Goltzii Thesaurum.

tamque ejus fugam fuisse perpetuam, donec Alexandriam tandem appelleret. Sed & quam vana sint pleraque ea quæ de decennali hospitio & gratia qua apud Cassandrum floruerit, Oxonienſis iste scribit Juvenis, & hoc quoque patet. Ubi gentium vixerit, aut quomodo, ante mortem *Cassandri*, *Phalereus*, id nostrâ parum refert, modo non in *Ægypto*, ut salva sit *Hermippi* auctoritas. Sed nec verum est id quod dicit *Vossius*, ex hoc *Polyæni* testimonio patere, falsa esse ea quæ dixit *Juvenis Oxon.* de Phalerei apud Cassandrum hospitio. Illud enim & vanum & nullo fundamento nixum, quod urget Vir doctus de Phalereo, quod *necessum habuerit, non Thebas tantum, sed & Macedoniam & Thraciam terrestri adire itinere, ob interclusum per maria iter à Cassandri & Poliorcetæ copiis militaribus.* Et quis dicit illum vel *statim*, vel *brevi*, post adventum ad urbem Thebarum, in *Thraciam* concessisse? Quis illum *Cassandro* valedixisse, cum eam adiret regionem? Sane non dubito ego, quin in *Thracia* tunc ipsius *Cassandri* tractaret negotia, legatus ab eo, ut videtur, missus ad amicum ejus *Lysimachum*. Nam præter *Lysimachum*, in Thracia Rex alius fuit indigena, quem designat *Polyænus*, inter quem & *Lysimachum* diuturnum intercessit bellum, de quo vide *Justinum* XVI. 1. *Polyæni* hæc verba sunt: Δημήτριος Φαληρεὺς συμμαιωθεὶς μιᾷ ναυὶ ὑπὸ Θρᾳκῶν βασιλέως, καθικνεῖτο αὐτὸν ἐς ἄμαξαν χερσοφόρον, ἐς τὸν ὁμορον χώραν διαιώδη. *Demetrius Phalereus cum se, à Thracum Rege interceptum, captum iri cerneret, semetipsum in plaustrum fœno onustum abdens, in finitimam regionem salvus & incolumis pervenit.*

Jo. Tzetzes Chil. IV. v. 748. ait *Demetrium Phal.* post exilium Corinthi literas docuisse. Sed memoriæ is lapsu *Demetrium* nostrum & *Dionysium* Siculum inter se confundit.

1 Nec felicius rem gerit *Vossius* in hac sua objectione contra *Hermippum* tuenda. In hoc solo veritatem attigit, quod *Canonis Eusebiani* Græca, quæ citavimus, sed quibus satis commode carere possumus, monet esse fictitia, & ex Hieronymi Versione à Scaligero desumpta. De re ipsa sic ratiocinatur: *Si binomius fuisset Antipater, debuisset dici Antipater Cassander, non Antipater Antigonus. Apud Græcos enim cognomina addebantur aut à parentibus, ut Aridæus Philippus, Theocritus Simmichidas, Eumenes Cianidas Ptolemæus Lagus, & complura similia, quæ Græci vocant πατρωνυμικὰ ἐπωνύμια λεγόμενα: Aut à præceptoribus, ut Apollonius, Manlius Antiochus, Aristides Quintilianus, & plures alii; aut denique à dominis, uti passim apud Romanos. Sed nihil horum locum habet in Antipatro, nec ulla potest fingi causa quamobrem Antigoni huic accesseris cognomentum.* Quam gratis & precario hæc dicuntur, more *Vossiano*! Quo auctore probabit cognomina apud Græcos addita fuisse aut à parentibus, aut à præceptoribus, aut à dominis? Mille *Vossii* refellendis vel hoc unum sufficiat exemplum. Etsi, prout *Vossius* voluit, se res habuisset, qui id non innotuit illis, qui (non *Philippion*, sed) *Aridæum*, fuisse cognomen fratris Alexandri M. existimabant? In his est *Ptolemæus* Astronomus in Canone; Φιλίππου Ἀριδαίου. *Eusebius* quoque in Canone, *Philippus qui & Aridæus.* Indebantur cognomina à majoribus etiam, & aliis multis de causis. *Hermodamantis*, qui ab uno è majoribus suis *Creophilus* cognominabatur, meminit *Iamblichus* in Vita *Pythagoræ*: νίκτωρ λαβὼν πάσας μὲν Ἑρμοδάμαντος μὲν τὸ ὄνομα, Κρεοφύλου δ' ἐπικληθέντος, ὃς ἐλέγετο Κρεοφύλου ἀπόγονος εἶναι, Ὁμήρου ξένου δ' ποιητοῦ γενομένου φίλος καὶ διδάσκαλος καὶ ἀκουστοῦ. *Noctu inscii omnibus cum quodam cui quidem Hermodamanti nomen erat, cognomento vero Creophylo, qui dicebatur unus fuisse ex posteris illius Creophyli, qui ut fertur, Homeri hospitis & poetæ amicus fuit, & præceptor omnium.* Exemplo sunt etiam contra *Vossii* assertionem, *Alexander Antiochus*, & *Demetrius Selencus*, Reges Syriæ, *Ptolemæus Alexander*, Rex Ægypti, Ptolem. Euergetæ II. filius, *Demetrius Ixion* Grammaticus, cum multis aliis.

Sed *nulla* (inquit) *potest fingi causa, quamobrem Antigoni illi accesseris cognomentum.* Et quid mirum, cum de eo, totaque Cassandri familia, tam pauca nobis innotuerint? Cæterum illi Domo familiare fuisse nomen *Antigoni*, vel ex eo colligi potest, quod filia quædam Cassandri fratris Antipatri, & patrui Cassandri Regis, mater Berenices Reginæ Ægypti, nominabatur *Antigone*, ut testatur *Theocriti Scholiastes*: ab eaque Berenice filiam quandam suam nominabat *Antigonen*, cujus meminit *Plutarchus* in *Pyrrho.* At quidni dicamus cognomentum ei fuisse non *Antigonum*, sed *Antipatrum*, idque ei accessisse ab avo ipsius *Antipatro*, Cassandri patre? Sed de hoc nihil asserimus.

Pergit Vir doctiss. *Nullo alio fundamento nititur hoc figmentum, quam verbis Hieronymi, qui cum libro* I. *recte scripsisset*: Macedonibus regnavit XXVII. Antigonus & Alexander annis IV. *in posteriore tamen libro addit eos filios fuisse Cassandri, errore manifesto, cum iste Antigonus, qui post mortem Cassandri appellatus fuit Rex Macedonum, fuerit* Antigonus Gonatas, *filius Demetrii Poliorcetæ, qui & ipse* 12. *annis, antequam solus in Græcia & Macedonia regnaret, æque ac pater & avus, Græcorum & Macedonum Rex audiebat. Si itaque Hermippum ab errore vindicare velimus, aut de* Antigono Gonata *accipienda sunt ejus verba, aut dicendum Antigonum nominari pro posteritate Antigoni.* Bene est quod objectionis suæ Virum doctum tandem pœniteat, & *Hermippum* equidem quoriſmodo excuset per me licet. Gravissime tamen dormitabat, cum ea scripsit. Si *Canonem* Eusebianum inspexisset, reperisset *Antigonum & Alexandrum*, (qui *Cassandri filii* appellantur) successisse *Cassandro* in Macedoniæ regno Ol. CXX. 2.

vel

non Eusebianus: Μακεδόνων ἐβασίλευσαν κζ. Ἀντίγονος ϗ Ἀλέξανδρος Κασσάνδρου ἐτη δ'. In Latino Hieronymi: *Macedonum* XXVII. *Antigonus & Alexander Cassandri filii.* Chronicorum libro I. secundum Græca, quæ plurima *Eusebii* non sunt, idem audit *Antipater*: Μακεδόνων ἐβασίλευσαν κζ. τρεῖς παῖδες Κασσάνδρου Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος ϗ Ἀντίπατρος ἔτη γ'. Sed & primus liber Latine ab *Hieronymo* versus, cum *Canone* convenit: *Macedonicis regnavit* 27. *Antigonus & Alexander an.* 4. Huc accedunt Græca Excerpta, quæ *Eusebiano* Chronico *Scaliger* attexuit, ubi in serie Regum Macedonum recensentur *Philippus Aridæus*, *Cassander*, *Antigonus*, *Demetrius*, & sic deinceps.

7. Jamvero quid causæ fuerit, cur *Antigonum* hunc Cassandri filium, post Cassandri obitum metuerat *Demetrius Phal.* & illius causâ in Ægyptum fugeret, luculentissime comparebit, si quod actum fuerit ab *Antigono* post *Cassandri* mortem, Lectori ob oculos proferamus. Sciendum itaque, quod post *Cassandri*, filiique ejus natu maximi, *Philippi*, continuas mortes, *Thessalonice* Cassandri vidua, crudelissime ab *Antigono* filio (cui nomen etiam *Antipatro*) perempta est. Causa parricidii, quod in divisione regni [a] inter duos superstites fratres, propensior illa pro *Alexandro*, natu minore, [b] videbatur. *Dexippus*, & post eum *G. Syncellus* auctores sunt eam molitam fuisse regnum ad *Alexandrum* transferre; nullum tamen extitisse maternæ fraudis vestigium *Justinus* attestatur; unde facinus gravius omnibus & atrocius visum esse. Utut erat, ea res duos illos fratres magno bello inter se habuit, & utrique tandem exitio fuit. Et quis nunc non facile perspicit, quare ab *Antigono* sibi metueret *Phalereus* noster? [1] *Thessalonicæ* proculdubio ille adhæserat, *Cassandri* & ipsius beneficiorum memor: atque ideo cum videret *Antigonum* eo crudelitatis provectum, ut materno cruore madidus sæviret; sive quod apud Regem tam ferocem agere non visum sit, sive quod de ipso etiam (quod credibile) tanquam Reginæ consiliorum participe Regi esset suspicio; periculo se subtraxit opportuna fuga in Ægyptum, ad Ptolemæum, veterem *Cassandri* amicum.

a *Justinus* Hist.

b Ut *Plutarch.* & *Pausan.* scribunt, non *majore*, ut est apud *G. Syncellum.*

8. Sic abunde confirmatur, quod tradit *Hermippus* noster, *Demetrium Phal. post Cassandri mortem, metu Antigoni, ad Ptolemæum concessisse.* Et auctoritatem ejus à reprehensionibus *Is. Vossii*, aliorumque omnium, immunem & integram præstitimus.

CAP. V.

Aliorum effugia excutiuntur. Hermippum *à* Laertio *citari testem, quod* Demetrius Phal. *statim post mortem* Ptolemæi Lagi *in exilium à* Philadelpho *missus est, & in custodia mortuus: contra* Usserium. §. 2. *Quod* Hermippi *testimonium aliorum veterum suffragiis corroboratur.* 3. Demetrium *à* Philadelpho *in gratiam non receptum fuisse, contra* Serarium *&* Salianum. 4.

DE *Hermippo*, auctoritateque ejus, satis cum disseruimus, superest ut eorum discutiamus responsa, qui vel *Hermippum* majori habentes existimatione, vel ineptis suis adversus illum cavillationibus non acquiescentes,

vel 3. & regnasse annis 4. Post eos regnasse *Demetrium Pobiorcum*, ANTIGONI GONATÆ PATREM, annis 6. deinde *Pyrrhum*, posteà *Lysimachum* an. 5. deinde *Ptolemæum Ceraunum* & *Sostheneu*: post omnes tandem illos Macedoniæ regno potitum fuisse *Antigonum Gonatam*; hoc est annis 19. post initium regni *Antigoni* & *Alexandri*. Conspicuum est itaque *Antigonum* istum, qui una cum *Alexandro* ab Eusebio conjungitur, alium omnino ab *Antigono Gonata* fuisse. Plura dicere pareo, cum hæc abunde sufficiant, ad immanem eruditi *Vossii* oscitantiam patefaciendam.

1 *Etsi inter filios Cassandri fuisset Antigonus* (inquit *Voss.*) *nulla tamen fingi posset causa, quamobrem ab ipso sibi timuerit Demetrius Phalereus. Longe ille uberat terrarum, & in tuto, nisi fallor, jam versabatur, & liberi jam suis, frustra tamen timuisse regulum, vix in utero matris concepti regnumque patris & jugulatorem meditantem in filio confirmarentur, ipse profecto in humili latebat loco & militum patrocinio tutissimum.*

acquiescentes, nova machinantur stratagemata, & conantur suis se effugiis ab illius testimonii pondere subducere.

2. *Jac. Usserius*, [a] Armachanus Antistes, decus immortale suæ gentis, ait *Laertium* de *Demetrio* quidem relegato narrationem ex *Hermippo* instituere, sed de ista parte, quod in custodia vitæ cursum confecerit, *Hermippum* non citari testem, *Priorii* (inquit) *hujus narrationis partis de custodito à Philadelpho in ea regione Demetrio, donec quid de eo fieri decerneretur, Hermippum auctorem producit Laertius; non posteriorem, de eodem aspidis morsu postmodum extincto.* Observaverat illustrissimus Præsul *Laertium* à narratione rerum ab *Hermippo* traditarum *modo Infinitivo* instituta, ad *Indicativum* revocare orationem, & quasi sua ex persona reliqua subjicere. Attamen, pace celeberrimi Viri, mirari ego satis non possum, si arcta ista narrationis atque sensûs cohærentia non evincat *Laertium*, quamvis personam sustinere suam videatur, partem etiam posteriorem eidem auctori acceptam retulisse. Nunquam certe de hac re aliquid scrupuli movisset *Usserius*, nisi eo loco & æstimatione *Hermippum* habuisset, ut adversus illum in aciem ire periculosum duceret. Latere illum non potuit, eundem orationis construendæ morem cum in Græca tum in aliis linguis vulgarem & tralatitium esse. Qua de re si quis dubitet, inspiciat modo velim *Athenæi* volumen, & ne ad alios pervagetur innumeros, *Porphyrium* adeat *Duridem Samium* citantem in exordio *Vitæ Pythagoræ*. Et ipsi *Laertio* rationem hanc loquendi usitatissimam esse cognoscet, si legat pag. 67. editionis *Londinensis*, ubi *Heraclidis* de *Menedemo*, pag. 114. ubi *Aristippi* de *Aristotele*, & pag. 136. ubi *Hermippi* nostri de *Heraclide* testimonium profertur. Ad plura *Laertii* loca Lectorem amandare inutile fuerit. Porro vero, si *Laertius* in parte posteriore alium quemvis præter *Hermippum* designasset, omnino videtur moniturus fuisse, quem auctorem sequebatur, ubi tam spissæ frequentesque sunt Scriptorum pro re fere qualibet citationes. Denique, ut rem paucis complectar; si fingamus Scriptorem illum ab *Hermippo* alium fuisse, illum tamen rerum ad *Demetrium* spectantium curiosum admodum & scientissimum fuisse, apertissime constabit ex enarratione rerum tam particulari, scil. quo genere mortis perierit, qua parte corporis ab aspide infectus, in somno id contigisse, denique quo in loco sepultus. Et quantam ei fidem haberet *Laertius*, vel exinde colligitur, quod descriptum ab eo *Demetrii* fatum *Epigrammate* celebrarit.

[a] De LXX. Interp. cap. 17.

3. Quinetiam consonis aliorum testimoniis egregie suffulcitur illius narratio. *Heraclides*, apud *Laertium* [b] in *Epitome Sotionis Successionum*, testatur *Demetrium Phal.* Ptolemæum Lagi *hortatum fuisse, ne Philadelpho regno cederet.* Et quantum ad *Demetrii* mortem attinet; de ea ipsum *Ciceronem* habemus astipulantem. *Video* (inquit) *Demetrium & ex Republica Athenis quam optime digessérat, & ex doctrina, nobilem & clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eodem ipso Ægypti regno, aspide ad corpus admota, vita esse privatum.* Quibus verbis conspicuum est adlusisse *Tullium* ad fatale illud odium quo *Demetrium* Rex *Philadelphus* prosequebatur; & hoc sibi voluisse, talem ei necem per Regis iracundiam accidisse. Accedit apud Suidam vetus auctor, nisi quod interitum ejus referat ad ipsius *Soteris*,

[b] Vitâ Demetrii.

rum. Hæc quoque partim, ut pleraque *Vossiana*, precario & absque ullo auctore dicta sunt, partim jam refutata. Esti vitam autem tam privatam Thebis ageret *Phalereus*, ut multorum particeps consiliorum esset, (id demus *Vossio* impræsentiarum) non immerito tamen sibi à Principe tam immani & crudeli timere potuit, adeo ut maluerit ad *Ptolemæum* profugere, quam sub istius viverè ditione. *Antigonum* istum, sive *Antipatrum*, Cassandri filium una cum fratre, Macedoniæ regnum tenuisse, donec *Polyperconi* Macedonum Rex renunciaretur, videre est etiam apud *Plutarchum* in *Polyercontis* Vita, & *Justinum* XVI. 1. Errat omnino *Vossius*, cum dicit *jugulatum fuisse illum antequam in solio confirmaretur.* Neque enim jugulatus est ille, sed frater ejus *Alexander*, neque is nisi annis 4. post mortem *Cassandri*, à *Polyperconte* minimum regnum occupaturo. Adi *Plutarchum*, *Justinum*, & *Eusebium*.

ib est, *Ptolemæi Lagi*, tempora. Καὶ ἅμα τῷ Σωτῆρι Πτολεμαίῳ ἀφεστῶσαν, δηχθεὶς ὑπὸ ἀσπίδος ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ Βουσίριτῃ νομῷ πλησίον τῆ Διοσπόλεως ἐν τοῖς ἄλσεσι.

a Prolog. Bibl. cap. 17.
b Annal. ann. M. 3775.

4. [a] *Serarius* & [b] *Salianus*, cessuros se fluctibus sentientes, stramina quæque arripiunt, & contendunt, potuisse *Demetrium Phal.* uti tradit *Aristeas*, *Philadelphi* Bibliothecæ præfectum & curatorem esse, quamvis concedatur verum esse quod scribit *Hermippus*. Dicunt [1] *consequens non esse, ut Demetrius statim mori jussus sit, si offenderit Philadelphum, ejusque jussu asservatus fuerit in provincia; potuisse ergo interveniſse reconciliationem: potuisse etiam rem illam esse calumniam, eaque purgata gratiam redintegrari. Mortem ipsam Demetrio ultro accersitam non videri; & vel aspidem illum dormientem momordisse, vel illum voluntariam mortem alia quapiam interveniente causa delegisse; vel si propter offensam Philadelphi mortem sibi conscivisset, exinde tamen conſici non posse illum in gratiam Regis non rediisse, & apud illum non vixisse post exilium antequam se è vita eduxerit. Generosos enim animos* (inquiunt) *culpa etiam condonata vellicat, & credito aliquandiu calumniæ nescio quam fumi nigredinem innocentiæ candori afflare solet, quo deinceps affligatur.* Sic illi splendide ineptiunt. Utrum *Demetrius* ipse sibi, admota aspide, mortem conſciverit, an Regis jussu, an casu (quod *Hermippus* innuit,) aspis admota fuerit, id nostra nihil refert: Quod vero ad *reconciliationem* spectat, *Hermippi* verbis id omnino repugnat. Ab eo asseritur, sine ulla vel sensus vel verborum obscuritate, *Demetrium*, statim post mortem *Ptolemæi Lagi*, à *Philadelpho* in custodiam conjectum fuisse, & in illa custodia obiisse. Et cum dicit illùm in *Busirite provincia*, longe ab *Alexandria* diffita, sepultum fuisse, aperte indicat illum in ea regione fuisse custoditum, mortemque ibi oppetiisse. Unde hac luce clarius apparet, in Regis illum *Philadelphi* aulam & gratiam nunquam rediisse. *Hermippi* hac de re testimonium res ipsa satis confirmat: quandoquidem non verisimile est, voluisse Regem (nugatorium enim est quod de *calumnia* causantur) suos ad amplexus revocare hominem pessime de se meritum, qui regno ipsum privare consilio suo conatus fuerat, cujus animum jam alienatiorem reddiderant exilium & incarceratio, & qui prima occasione *Ptolemæi Cerauni*, cui antea faverat, partes defensurus videbatur. Et hoc agnoscit ipse *Salianus*. Is enim alibi in eum locum rem adduxit, ut ingenue fateatur, plurimum id valere contra *Aristeam*, si verum sit, quod *Demetrius Phal.* cum Ptolemæo Lagi egit, ut filiis sibi ex *Eurydice* genitis regnum impertiret. *Quæ si vera sunt* (inquit) *dubia valde redditur insignis illa, quæ vulgo traditur, familiaritas Demetrii Phalerei cum Philadelpho Ptolemæo, à quo nullam videbatur majorem injuriam accipere potuisse, quam ut ejus opera consilioque, paterno beneficio, tanto præsertim privaretur.*

1 Sic post eos *Eratosthenes* Disquisit. Bibl. lib. 2. cap. 3. *Cum ipse Ptolemæo Lagidæ Philadelphi Patri, Demetrius esset acceptissimus, conceptum in ipsum odium dissimulare potuit Philadelphus, vivente Patre, imo etiam aliquandiu post ejus mortem, vel ne crudelis & asperus conferretur; vel quia res exploratas satis nondum habebat, nec sufficientem nactus erat occasionem, ut in ipsum specie justitiæ posset animadvertere. — Deinde ne iste quidem Hermippus aperte negat, Demetrium curandæ Bibliothecæ præpositum fuisse, sed tantum refert, eum incurrisse quidem Regis offensionem, dignum tamen ab eo habitum (ut observat Serarius) qui in regione asservaretur, donec quid de illo statueret, videretur. Quid autem Rex de illo statueris, non narrat ille. Potuit autem fieri, ut rebus melius consideratis, innocentem pronunciaveris, vel nocentem venia donaris; ejus nimirum doctrina, industria, dotibusque aliis delectatus. Quam enim ifiusmodi multa, in aulis & apud Reges fiunt quotidie? Non est ergo cur Scaliger, & tum ceteri Heterodoxi, præsertim Rivetus, his levioribus momentis historiam tot tantisque testibus probatam, arietare se glorientur.*

Lydiati in notis ad *Chron. Arund.* conjectura est, asservatum fuisse *Demetrium* tanquam in libera custodia, *& forte circa ipsam Bibliothecam.* Sed isti conjecturæ omnino repugnat *Hermippi* traditio.

CAP.

CAP. VI.

Occurritur responsioni Vossiorum Gerardi & Isaaci, Dionysiique Petavii &c.

Cum Aristeæ *Historia non conveniret, quod statuunt illi* Versionem Græcam, *regnantibus simul* Ptolemæo Lagi & Philadelpho *factam fuisse.* Aristeæ *mentem esse, Versionem confectam fuisse, non modo post mortem* Ptolemæi Lagi, *verum etiam vergente ad exitum* Philadelphi *regno, fuse demonstratur.* Philadelphus *adolescens fuit cum regnare cœpit.* §. 6. &c. *Sororem suam non duxit uxorem nisi postquam annis aliquot regnasset.* §. 10. Ptolemais *Syriæ urbs à quo* Ptolemæo *condita: si à* Ptolemæo Lagi *vel* Philadelpho, *argumentum exinde peti posse contra* Aristeam. *Syriaca Versio notata.* §. 12. Philadelphum *Bibliothecæ Alexandrinæ augendæ animum non applicuisse, nisi postquam diu regnasset.* §. 20.

ERuditissimi *Vossii*, [a] *Gerardus*, & post eum [b] *Isaacus*, parentis maximi non minor filius, *Hermippum* & *Aristeam* inter se reconciliare ratione Chronologica nituntur. Dicunt S. Scripturam ex Hebraïco sermone Græce expressam fuisse quo tempore unà cum Patre suo regnaret *Philadelphus*, adeo ut sub *Philadelpho*, curante tamen *Demetrio Phalereo*, absolvi potuerit Versionis opus. Quam responsionem dederunt quoque [c] *Dionysius Petavius*, & [d] *Jo. Bapt. Ricciolius*; in eaque acquiescunt docti omnes hujus ævi, quotquot *Aristeanam* Historiam veram esse credunt.

a Hist. Gr. l. 12.
b De LXX. Int. cap. 2.
c In Epiphan. de Mensuris & Ponder.
d Chronol. tom. 1.

2. Cui responsioni obviam ut eatur, nihil nobis impræsentiarum erit cum Quæstione illa, *An regnante simul utroque Ptolemæo Versio Græca confecta sit?* De qua disputamus in Capite 2. *secundi* libri, & verum id esse, sive probabile, concedimus, & confirmamus. Abunde erit hoc in loco demonstrasse, solutionem hanc non congruere istis quæ tradit *Aristeas*, & illum Versionem non ad id temporis intevallum referre, sed ad tempora inferiora. Unde perspicue constabit, scriptorem hunc fictitium esse, cum statuat Versionem factam fuisse *diu* post mortem *Ptolemæi Lagi*, cura *Demetrii Phalerei*; qui *statim* post mortem *Ptolemæi* illius, in exilium missus est, & in exilio defunctus. Atque ad hoc evincendum, plurimis armati argumentis intrepide procedimus.

3. Si quis *Aristeæ* exemplar, quo usus est *Epiphanius*, admittendum censeat; habet is in promptu, unde quod in disquisitione positum est, luculenter demonstrari queat. Etenim in Epistola Regis *Philadelphi* ad *Eleazarum* Pontificem, in hanc sententiam legitur: *Quod amoris gratia erga vos hanc petitionem faciam, ex nostra erga vos benevolentia*, si in memoriam revocaveritis, *scietis. Meministis sane quod captivos multos ex patria vestra abductos & in Ægyptum nostram patriam perductos, dimisi &c.* Ubi ista, *si in memoriam revocaveritis*, &, *meministis*, clarissime monstrant Judæos captivos, ex Auctoris sententia, libertati restitutos fuisse longo [1] ante tempore quam accerserentur sacro-sancta volumina: cum tamen *Philadelphus* anno uno, vel altero, non eo plus, ante mortem Patris, in socium regni ascitus est.

4. Si vetustiores sive vulgatos libros, qui *Aristeæ* nomen præferunt, evolvamus, nihil prius comparebit, nihil manifestius. De Ptolemæo enim *Patre* (ut aliis plerisque brevitatis studio supersedeam) nulla prorsus habetur mentio, qua videri possit superstes tunc temporis fuisse. Omnia ad Filium referuntur; omnia Filium penes fuisse innuitur. Leges & institutiones, easque *paternas*, abdicare dicitur, assensu Patris nullo,

[1] Sciendum enim in Codice *Epiphaniano* statui, *Philadelphum* ex propria clementia, non gratia obtinendæ Judæorum Legis, jussisse captivos Judæos esse liberos.

nulla comprobationis memorata. Quid? quod tradit *Aristeas*, *Andreæm Sophistam*, & se ipsum ad Consilia illa Regis admissos fuisse? Quocirca absurdum fuerit putare illum, ut Ptolemæum Patrem silentio præteriret, ulla alia causa inductum fuisse, quam quod illum autumaret tunc non fuisse superstitem.

5. Epistolæ *Eleazari* Judæorum Pontificis ad Philadelphum Regem exordium sic concipitur: Αὐτός τε ἔῤῥωσο (vel ut melius legitur apud *Eusebium*, Εἰ αὐτὸς τε ἔῤῥωσο) καὶ ἡ βασίλισσα Ἀρσινόη ἡ ἀδελφή, καὶ τὰ τέκνα· καλῶς ἂν ἔχοι, καὶ ὡς βουλόμεθα, ἐ αὐτοὶ δὲ ὑγιαίνομεν. *Si vales ipse, & Regina Arsinoe soror tua, & liberi, bene est, & ut volumus, nos etiam valemus.* Unde multa argumenta desumi possunt. Primo enim observare licet, quod, *Uxore, & Liberis* Regis *Philadelphi* salute impertitis, nulla salus dicitur regis ejus Parentibus; quod argumento est firmissimo, ab Auctore creditum fuisse, illos tum in vivis non extitisse. Huic consentaneum est quod unus Interpretum dixisse perhibetur, cum in Convivio ad mensam consecrandam vota fecerit: *Rex, impleat te Deus omnipotens omnibus illis bonis, quæ creavit: detque & efficiat, ut ea tu,* UXOR, LIBERI, & AMICI *habeatis per omne vitæ tempus affluentia & firma.*

6. Deinde in locis illis commemorantur Philadelphi *Regina* & *Liberi*.

† *Pluta* (inquit *Vossius*) *contra Aristeam Juvenis Oxon. profert argumenta, in quibus valde sibi placet, cum tamen ex omnibus ne unum quidem sit quod succedat. Quia nulla hoc loco in Aristea Ptolemæi patris fit mentio, & omnia ad Filium referuntur ideo existimat illo tempore Patrem non fuisse superstitem. Sed plurimum fallitur. Aliquot annis simul regnarunt Pater & filius: Sed ultimo biennio, quo Pater, ut habet Justinus,* regno ei publice tradito, privatus Officium Regi inter satellites fecit, *mirum videri non debet, si nulla Patris fiat mentio, & omnia ad Filium referantur. Sed & hoc clarum, quare in Epistola Eleazari nulla salus adscribatur Patri & Conjugi ejus, utpote qui non vivere, sed regnare desissent.* In his argumentis sibi valde quidem placet *Juvenis Oxon.* non obstante *Vossio Sene* sibi semper valde placiturus: Quæ adeo succedunt ut apud omnes cordatiores, qui ea serio, & sine præjudicio perpenderint, de bono Aristea in æternum plane conclamatum est. Sed ad rem. Si verum esset Ptolemæum Patrem regnare jam desisse cum Versio confecta est, quomodo tamen credibile esse potest, *Aristeam* de eo tam altum silentium acturum fuisse, si eum autumasset tum fuisse superstitem? Quomodo induci potuit Pontifex in Epistola ad Philadelphum salutem adscribens *Arsinoæ Sorori ejus & Liberis*, non simul memoratis *Patre* ejus & *Matre*, principibus tam illustribus, tam amantibus Philadelphi, tam ei charis? Quomodo induci potuit unus iste Seniorum, *Philadelpho, Uxori, Liberis, &* AMICIS *ejus* bona omnia apprecans, *Patre* ac *Matre* silentio prorsus præteritis? Cæterum nec verum est id quod dicit *Vossius*, *regnasse simul aliquot annis Patrem & Filium, sed ultimo vitæ suæ biennio regnare desisse Patrem.* Hoc vere *Vossianum* est, ad subsidium ruituræ causæ, absque ullo auctore, excogitatum, *Ptolemæum Lagi* regnum nunquam deposuisse, constat 1. auctoritate *Dexippi, Africani, Eusebii*, eorumque sectatorum, qui regno ejus annos 40. tribuunt, ab ejusque morte Philadelphi regnum incipiunt. 2. testimonio luculentissimo *Porphyrii*, de Regibus *Ptolemæis* eorumque regnis ex professo agentis, qui asserit *Ptolemæum Lagi*, licet biennio ante obitum filio suo Philadelpho administratione rerum cederet, usque ad mortem tamen suam REGNASSE: Πτολεμαῖος σωτὴρ ἐπ' ἔτεσι μὲν τοῖς πᾶσιν ἐπὶ ζ'. Ὁ δὲ υἱὸς, βασιλεύσας ἤδη ἐπὶ τρία καὶ εἴκοσι, ὡς πολλὰ μὲ λογίζεσθαι αὐτῷ, ἄχρι τῆς τελευτῆς. &c. 3. Factum fuisse Philadelphum à Patre *regni consortem* meminit *Theocriti* Græcus enarrator, de Patris cessione nihil. Ζῶν δὲ ἔτι ὁ Σωτὴρ ἐκοινώνησε τῷ Φιλαδέλφῳ τῆς βασιλείας. 4. Ptolemæum Lagi non voluisse se regno revera abdicare, cum Filium regem constituerit, patet quoque ex isto argumento, quo *Demetrium Phal.* ut eum à proposito deterreret usum fuisse scribit apud *Laertium Heraclides*: *Si alteri dederis, ipse non habebis.* 5. Patrem regnasse usque ad obitum suum, non regno vere cessisse, id quoque confirmat, quod (ut patet ex *Corn. Nepote*) à nonnullis creditum est, illum à *Philadelpho* Filio vita fuisse privatum. Si enim regno revera cessisset, nullus fuisset ejusmodi suspicioni locus. 6. Idem quoque ex eo confirmatur, quod *Demetrium Phal.* inimicum suum, qui ipsius successioni se opposuerat, non ante mortem Patris ulcisci ausus est *Philadelphus*, sed statim post mortem ejus in exilium egit, custodiæque commisit. 7. Contra sententiam *Vossianam* ipse facit, quem solum testem adhibet, *Justinus*: qui quamvis videatur innuere Ptolemæum Lagi regno se revera abdicasse paulo ante mortem; de eo tamen quod antea una cum Filio regnavit, nihil habet, sed prorsus contrarium indicat, adeo ut perspicuum sit illum loqui de re eadem, de qua alii scriptores, cum dicunt illum Filium suum fecisse regni participem. Lib. XVI. c. 2. *Ptolemæus* (inquit) *cum magna rerum gestarum gloria moriturus, convocatis gentium ninimo natis ex filiis, ante infirmitatem regnum tradiderat, ejusque rei populo rationem reddiderat: cujus non minor favor in accipiendo, quam Patris in tradendo regno fuerat. Inter cætera Patris & Filii mutuæ pietatis exempla, etiam ea res amorem populi juveni conciliaverat, quod Pater regno ei publice tradito, privatus officium Regi inter satellites fecerat, omnique regno pulchrius regis esse patrem duxerat.* Videtur *Justinus*, sive *Trogus*, hinc deceptus fuisse, quod repererat Patrem aliquando Filio honoris ergo officium satellitis præstitisse, forte in die solenni quo regem illum renunciavit; eodem scil. modo quo *Henricus* II. Rex *Angliæ*, cum *Henricum* Filium in regni consortium sibi adsumpsit, in solenni Coronationis convivio, tanquam privatus inter ministros primum ferculum apportavit mensæque apposuit. Ipsum *Vossium* denique appello, qui in scripto *de transf.* LXX. *Int.* cap. 2. statuit factam fuisse Versionem *illo tempore quo simul* REGNARUNT *Ptolemæus Lagi & filius ejus Philadelphus.* Ad novas nunc angustias à nobis redactus, nova fingere cogitur.

At

At vero cum regnum primo iniit *Philadelphus*, admodum adolescens fuit, ut scriptorum probatissimorum testimoniis apparet. [1] *Justinus* de illo jam regnante verba faciens, *juvenem* appellat. *Herodianus* [b] affirmat illum ἐν τῇ πρώτῃ βασιλείᾳ ἀφηλικίᾳ, *in* ADOLESCENTIA *principatum suscepisse*, & præ immatura ætate mores tam malos didicisse, ut tandem sororis amoribus implicaretur. Ptolemæum enim *Philadelphum* ab *Herodiano* designari constat: quem Sororem suam uxorem duxisse, apud Auctores alios multos observatur. Adstipulatur his *Porphyrius*, [c] qui de *Ptolemæis* ex professo scribens, disertis verbis asserit Philadelphum *puerum* fuisse cum regnum à Patre reciperet: *Ptolemæus Soter* (inquit) vivens regnum suum tradidit τῷ υἱῷ Πτολεμαίῳ, τῷ παιδὶ τὴν ἀρχὴν παραδεδωκώς, *filio suo Ptolemæo, qui dum* PUER *esset regnum susceperit.* Quibus omnibus, etsi nulla opus sit confirmatione, addemus, *Ptolemæum Ceraunum*, Macedoniæ Regem, Philadelphi fratrem *natu majorem*, quando bellum gereret contra *Gallos*, fuisse secundum [d] Justinum, *immaturum juvenem*; juxta [e] *Diodorum Siculum*, τὴν ἡλικίαν νέον παντελῶς, [2] *ætate* ADMODUM JUVENEM. [3] Quem tamen apparet contra Gallos bellum

[a] Lib. XVI. c. 6.
[b] Lib. I. §. 6.
[c] Fragmento *de Ptolemæis* ap. Eusebii Chron. Græc. l. I.
[d] XXIV. 4.
[e] Excerptis Constantini Porph.

1 *Locus Justini* (respondet *Vossius*) *quem affert Juvenis Oxon. ubi Philadelphus jam regnans juvenis vocatur, & alter Herodiani, ubi dicitur regnum ad ipsum ea ætate, id est, in juventute, & alius ex fragmento Porphyrii, ubi est τὸ παιδὶ τὴν ἀρχὴν παραδεδωκώς, nihil juvant, cum voces istæ certam non determinent ætatem, & ad tricesimum annum adolescentes, ad quadragesimum vero sextum juvenes appellentur apud Græcos quidem sæpe, apud Romanos vero semper.* Non nego *adolescentiæ, juventutis*, cæterarumque ætatum terminos à variis varie circumscribi: nihil tamen id *Vossium* juvat. Esto: Ipsi quadragenarii nuncupentur interdum *juvenes*; ut, cum *mori* dicuntur, vel eas res gessisse, quæ majorem ætatem poposcisse videantur: At virum quadragenarium quis dixerit *puerum* in socium regni a patre adumptum fuisse, aut ei in regno successisse? Cum dicit *Herodianus*, ea de causa Philadelphum eo usque turpitudinis provectum fuisse, quia ad regni fastigium *in adolescentia* promotus est, quis non videt de ætate admodum immatura eum loqui? Cum dicit *Porphyrius* illum παῖδα, seu *puerum* fuisse, cum regnum suscepit, quis non intellexerit illum de ætate vel plane *puerili*, vel de prima *adolescentia*. Sed παῖς, ut *Vossio* placet, non *puerum* modo, sed & *adolescentem* significat, & ad tricesimum annum *adolescentes* vocabantur. Id, demus quoque. Atqui quam ridiculum fuisset *Porphyrio* monere, tanquam rem inusitatam & notabilem, Philadelphum παῖδα fuisse cum regnum suscineret, si eum fuisse 30. annorum aut circiter intellexisset. Verum his omissis, ad ipsum *Porphyrium* provocemus, ipse se interpretetur. Et ex aliis locis quam ille ætatem per παῖδα intelligere soleat, videamus, ut hæc res ponatur extra omnem controversiæ aleam. De *Vita Pythag.* παῖδα μὲν ὄντα ἔπεμψεν εἰς τὸ διδάσκαλον, τὸν παιδευτὴν, τὸν Σωσιάδην πλησίον δὲ γενόμενον εἰς Μίλητον πρὸς Ἀναξίμανδρον μαθητεύσων τὸν ἱστορικὸν ἐξεπομπεύσε. PUERUM itaque ad citharœdum, palæstram, & pictorem misit: at ADOLESCENTEM *postea factum, Miletum ad Anaximandrum abiegavit, ut Geometriam atque Astronomiam addisceret.* Ibidem rursus: *Ita Orationiarum Cautas affecta fuit, ut postquam* (τὸ χρῆσιμον) SENIORUM (vel *Senum*) *ex quibus urbis illius magistratus constabat, animos cepisset; habita longa & præclara quadam* (τοῖς νέοις) *apud* JUVENES *dissertatione, rursus jussu magistratus adhortationes ad* ADOLESCENTES *instituerit*, (παῖδα ἀνατρέφειν ἐπιτάττουσι νόμοι) *postea ad* PUEROS (τοῖς παισὶν) *certatim è ludis literariis ad ipsum confluentes; tandem etiam ad fanum nat.*

2 Videtur *Ceraunus*, cum mortuus est, natus fuisse annos circiter 28, vel 30. & 23. vel 24. cum Philadelphus primum regnare cœpit. Filiam enim habuit, quam *Pyrrho Epiretæ* in sponsalia tradidit, natam jam (ut videtur) ad annos 7. vel forte 10. Cujus ætatis puellulas in matrimonium collocare & accipere, amicitiæ cum certa aliqua gente pangendæ gratia, à consuetudine Principum non abhorret. Cujus rei causa *Cerauni* filiam in connubium datam & assumptam fuisse, docet *Justinus* Hist. XVII. 2. & XXIV. 1.

3 *Nihil obstat* (ait *Vossius*) *quo minus Ptolemæum Ceraunum, cum occumberet, immaturum juvenem & non παντελῶς fuisse credamus, etiamsi multo plures quam 30 vixisset annos, ut opus non sit septennem huic tribuere filiam, quam ea jam ætate Pyrrho elocarit.* Qui non παντελῶς admodum juvenis, & *immaturus* quoque *juvenis* dicitur, vix annos 30. excedere potuisse, concedent æqui æstimatores rerum. Sed subdit V. D. *Si inter eos Ceraunus fuerit liberos, quos ex Eurydice genuit Ptolemæus antequam Berenicen haberet conjugem, quadragesimum etiam ætatis potuerit attingere annum, cum Ptolemæus in initio Eurydicen duxerit uxorem, & absurdum videatur non nisi vicesimo aut decimo nono regni anno natum demum ex hoc conjugio fuisse Ceraunum.* Infeliciter admodum hæc ei succedunt. Nam tantum abest, ut verum sit *Eurydicen statim in initio* Ptolemæo Lagi fuisse denuptam, ut ex ipsa *Eurydices* Cerauni Matris ætate egregie confirmetur id quod posuimus de *Cerauni* juventute. Tam juvenis enim fuit *Eurydice* ipsa quo tempore regnum adiit *Philadelphus*, ut filium postea conceperit ac enixa fuerit. Nempe cum Philadelphus à Patre Rex renunciatus fuisset, id ægerrime (ut par erat) ferens *Eurydice*, Ptolemæo marito derelicto, in Syriam ad Seleucum discessit, indeque ad Demetrium Poliorcetem Ptolemæi hostem; eique adulterio cognita filium peperit. Hujus rei testis est *Plutarchus* in *Demetrii* Vita; ubi postquam narrasset quod Demetrius ex regno Macedoniæ post septennium pulsus fuit, indeque in Græciam, atque demum in Asiam venisset, ait, *ibi Eurydicen cum circa Miletum excepisse adolescentem jam & Ptolemæi filium Ptolemaidem, antea ei, cuidam Seleuco, pactam; quam eum collocante Eurydice duxisse uxorem.* Postea, stirpe Demetrii recensita, subjicit: λέγεται δὲ καὶ Κράτητα τὸν ἐξ Εὐρυδίκης αὐτῷ γενέσθαι. *Dicitur quoque filium illi ex Eurydice Cratetam genitum.*

Effugiis cæteris suis haud satis fidens V. D. eo demum rem adducit, ut negat *credibile omnino esse Ceraunum major natus fuerit Philadelpho. Quamvis* (inquit) *mater Ceraunum prius nupserit Ptolemæo Lagi, ac*

ac mater Philadelphi, tamen cum hic posterior à patre præfectus fuerit in successione, videri possit ætatis id factum fuisse prærogativa. Sed & tum quoque gravissime fallitur. *Ceraunum* enim fuisse Philadelpho natu majorem disertissime testantur Scriptores ad unum omnes. Justinus loco superius adducto affirmat Ptolemæum Lagi *contra jus gentium, minimo natu ex filiis regnum tradidisse.* Appianus Alex. de bel. Syr. ὡς ἦν ὁ Κεραυνὸς ὁ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος ἐκ Εὐρυδίκης τῆς Ἀντιπάτρου· ᾧ καὶ τὸν ἀπόγονον Αἰγόπλου λέγουσιν, ὅτι νεωτάτῳ παιδὶ ὁ Πτολεμαῖος τὴν ἀρχὴν ἐπέτρεψε δοῦναι, ὁ Σέλευκος, ἀλλ' φίλως παῖδα ἀντιλαβόμενος ὑπεδέξατο, καὶ ἐφύλαξεν. *Hic Ceraunus filius erat Ptolemæi Soteris, & Eurydices, Antipatri filiæ: quem ex Ægypto metu profugum, quia pater juniori filio regnum dare decreverat, Seleucus, ut amici filium, miseratus excepit & aluit.* Non solum *Ceraunum*, verum etiam omnes filios à Ptolemæo Lagi ex Euridice genitos, fuisse Philadelpho natu majores testatur *Pausanias* Atticis: ὃς Εὐρυδίκῃ τῇ Ἀντιπάτρου συνοικῶν, ὅτου οἱ παῖδες, Βερενίκης εἰς ἔρωτα ἦλθεν, ἣν Ἀντίπατρος Εὐρυδίκῃ συνεπεμψεν εἰς Αἴγυπτον. ταύτης τῆς γυναικὸς ἐρασθεὶς, παῖδας ἐξ αὐτῆς ἐποιήσατο. καὶ ὡς δὲ οἱ πλείους ἡ τελευτὴ, Πτολεμαίου ἐπιλαβόντος Αἰγύπτου βασιλεύειν γνώμῃ τοῦ Βερενίκης, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς Ἀντιπάτρου γυναικός. *Ptolemæus cum Eurydicen Antipatri filiam uxorem duxisset, ex eaque liberos etiam suscepisset, Berenices nihilominus (quam Eurydicæ comitem in Ægyptum Antipater miserat) amore captus, filios ex ea quoque genuit. Ex iis Ptolemæum jam prope moriens, sibi regni successorem declaravit.*

Pergit *Vossius*: *Minus etiamnum succedit quod de Philadelpho scribit, illum cum regnum adiret annorum fuisse 16. mortuum vero anno ætatis 56. Putat nempe hanc ætatem sufficere ad explicandum Plutarchi locum, ubi Philadelphum in regno consenuisse scribit. Atqui hac ratione ne quidem attigit senium, cum qui brevissimos humanæ vitæ statuunt terminos, sexagesimum annum faciant senectutis principium: à Dionysio vero Halicarnasseo senes ab anno demum* LXX. *vocari incipiant. Ut itaque consenuerit Philadelphus septuagenario majorem fuisse oportet, & trigesimum annum diu excessisse cum solus regnare inciperet.* In quibus verbis multiplex error est. Monuimus *Plutarchum* tanquam aliud agentem & laxe de Philadelphi ætate loqui. De Alexandro M. quod omnia fortitudini suæ, nihil fortunæ debuerit, verba faciens: *Ad Antiochum* (inquit) *Selevci F. ad Artaxerxem Cyri fratrem, ad Ptolemæum Philadelphum abi: eos vivi etiamnum patres regio titulo dignati sint: ii prælia nullis lacrymis constantia vicerunt, ii inter festos dies ac pompas & spectacula vitam exegerunt, ii ob felicitatem in regia dignitate consenuerunt.* Sed esto: consenuerit in regno Philadelphus. Et quid tum postea? Videamus quam vera sint ea, quæ de senectute decrevit V. D. Cum dicit *Dionysium Hal.* auctorem esse, *senes ab anno* LXX. *vocari*, sinceritatem in eo requiro. UT PLURIMUM dicit *Dionysius*, quam vocem celare *Vossio* placuit, ipso quoque celato loco. Sed locus est in *Dinarchi Vita*: Τίθησιν δὲ αὐτὸν ἐνδημήσαντα ἔτη τέτταρα καὶ δέκα, διὰ τῆς φυλῆς κατειληχότα· ὡς καὶ αὐτὸς φησι, γέροντα αὐτὸν δέκα μόνων ἀφ' ὧν ἔρρωτο καὶ ἐφοίτα τοὺς ἐν τῇ ἡλικίᾳ τοιαύτῃ μάλιστα εἰωθότας. Constat etiam *Antiochum Selevci F.* quem una cum Philadelpho commemorat *Plutarchus*, septuagenario longe minorem obiisse, cum matrem habuit *Apamen* Darii Regis cognatam, & Patri suo supervixit tantum annos 19. Alios autem senectutis principium facere annum LX^mum fatetur ipse *Vossius*: id quod nobis abunde sufficiat. Philadelphum enim natum fuisse annos 18. vel 20. cum primo Rex renunciatus est, concessimus. *Sexagenarios* autem *senes* sæpenumero appellari constat. Ut alia complura omittam exempla: *Lucianus de Morte Peregrini*; ὡς ἀπήντησε τὸν γέροντα, ὄντα ἑκατοντάρχου αὐτὸν ὑπὲρ ἑξήκοντα ἔτη ἤδη γεγονότα. *quemdo senem præfocaverit, nequaquam sustinens eum ultra 60. annos jam senescentem.* Crassus apud *Arrianum* in *Parthicis* annos 60. natus de *senectute* sua loquitur. A *Tacito* Hist. II. 74. & 81. Vespasianus jam sexagenarius vocatur *senex*. A *Plinio Jun.* lib. 2. Ep. 3. *Isæus* inter *senes* numeratur quum annum tantum 60^mum excessisset. Eandem ætatem *senectutem* dicit ipse *Plutarchus* in Tract. *An seni sit gerenda resp.* Negans seni gerendam esse remp. *Non recte* (inquit) *Tib. Cæsar dixit turpe esse ei qui 60^m ætatis annum excesserit manum medico porrigere, imo hoc eum magis dedecet, manum ad populum intendere in comitiis suffragium petentem &c.* Errat porro V. D. cum asserit eos, qui brevissimos vitæ humanæ statuunt terminos, 60^m annum facere senectutis initium. Audiamus rursus ipsum *Plutarchum* de Pompeji M. *senectute*, his verbis in Vita ejus loquentem: *Volven: cogitationes, virum annos 34. vincere assuetum, cladem atuem & fugam tum primum in* senectute (ὀγδοηκοντούτης) *sentientem.* Paulo post, ait illum occubuisse *postridie natalium suorum annos natum* 59. Sic apud *Herodianum senex* appellatur *Antoninus Philosophus*, qui annum tamen ætatis 59. non expleverat. *Vitellius* Imp. à *Tacito* Hist. III. 66. *senex* audit, cum annum ætatis ageret 57. Ibidem enim cap. 86. dicitur expleſſe cum interiit, ætatis annum 57. C. Cæsar Dictator, qui fato functus est anno æt. 56. adhuc vivus dicitur *senex* apud *Macrobium Saturn.* II. 2. *Lasciviente Dictatore tam in matrem quam in puellam, tunc luxuriam senis adulteri civitas subinde rumoribus jocisque carpebat.* Apud *Jamblichum* in Vita Pythag. cap. 5. Pythagoras *natus annos circiter* 56. ait *disciplinas quas adolescens didicerat jam se propter* senium *memoriæque defectum destituisse*: διὰ τὸ γῆρας, καὶ τὴν τούτου ἀμνημοσύνην. Taceo B. *Irenæum* dicere Christum ad omnes ætates humanæ vitæ attigisse, etsi eum agnoscat ad annum 50. non perveniſſe. Adv. Hær. II. 39.

Hæc adversus responsiones *Vossianas*, de *Philadelphi* adolescentia sint dicta. De illius ætate sic nunc statuo; illum natum fuisse circa annos 22. cum à Patre in socium regni assumptus est, & annos 24. cum patre defuncto regnare solus incepit. Nempe natus est Ol. CXVII. 4. & ultimus annus vitæ Patris ejus incidit in Olymp. CXXIII. 4. Illud autem sic probo. Quod natus est *Philadelphus* in insula *Co* testatur *Callimachus* Hymno in Delum, ubi inducit Apollinem in utero parentis, illam monentem, se pari noluisse in insula *Co*, non quod locus sibi displiceret, aut gloriam istam ipse insulæ invideret, *verum quia illi Insulæ fato destinatus est alius Deus*, nempe Ptol. Philadelphus.

Ἀλλὰ οἱ οὐ μοιρίων τις ἀφειλέσθω Θεὸς ἄλλος
Ἐσί, σωτῆρων ὕπατον γένος. &c.

Scholiastes: διὰ τὸ ἐκεῖσε ἀνατραφῆναι τὸν φιλάδελφον Πτολεμαῖον ἐν τῇ Κῷ. Verum loqui Poetam non de eo quod nutritus, sed quod *natus* ibi fuerit, manifestum est. Accedit *Theocritus* Idyl. XVII. quod in Philadelphi laudem conscriptum est.

Καί σε Κόως ἀπίπαλε, βρίφος πολυλὸν ἐόντα
Δεξαμένα πάρος μητρὸς, ὅτε πρέσβιν ἴδες ἠῶ. &c.

Et te Coos nutrivit infantem nuper susceptum excipiens à matre cum primam vidisti auroram. Ibi enim Lucinam invocavit, quæ parturientes liberat, Antigones filia gravata doloribus partus. &c. Scholion: ὁ φιλάδελφος ἐν Κῷ τῇ νήσῳ ἐγεννήθη ἐκεῖ βαπτισθείς. Patrem autem Philadelphi (cui comitem se dederit mater) in insulam *Con* profectum fuisse, ibique aliquandiu fuisse commoratum, Archonte Athenis Demetrio Phalereo, & COSS. Romæ Q. Fabio & C. Marcio, h. e. Ol. CXVII. 4. testem locupletissimum habemus *Diodorum Sic.* lib. 20.

lum

lum non gessisse nisi annis circiter 4. post mortem *Ptolemæi Lagi*, Patris sui, & circa 6. postquam *Philadelphus* regnare cœpit. Obiit enim *Ptolemæus Lagi* circa finem Olympiadis 123. & *Ceraunio* bellum simul ac necem intulere Galli exitura Olympiade sequente, nempe 124. vel ineunte 125. *Eusebius* illius regnum conjicit ad Ol. 124. 3. qui tertius fuit annus ab obitu *Ptolemæi Lagi*. *Plutarchus* [a] meminit (sed obiter tantum & aliud agens) *Philadelphum* in dignitate Regia *consenuisse*, quod satis congruit cum Auctoribus supra citatis: annos enim 40. præter propter regnum tenuit *Philadelphus*, unde dato, illum antequam regnare cœpit, natum fuisse annos 18. vel 20. consequitur illum 60. circiter annos vixisse. Et si dicamus natum fuisse annos 16. cum regnum primo adiit, (quod videatur magis convenire cum Porphyrii verbis) in regno tamen consenuisse non immerito dicatur, cum annos vixerit 58. [a] Lib. 1. de fort. Alex.

7. Quamvis nulla jam extarent indicia unde probari posset *adolescentem* fuisse *Philadelphum* quando regnum auspicatus est, illum tamen *Uxorem liberosque* nullos tunc habuisse, multis circumstantiis potuisset evinci. *Athenæus* [b] stupendam illam pompam, quam *Philadelphus*, una cum Patre jam regnans, celebrabat, graphice per aliquot paginas, ex *Callixeno Rhodio*, describens, tradit, *coronis aureis in agone coronatos fuisse, Philadelphum ipsum* 20. *Ptolemæum primum, ejus Patrem, etiam* 20. & [†] *Berenicem ejus Matrem* 23. *advectis super aureis curribus*. De *Regina* ejus aliqua, mentio nulla. Cujus tamen non potuit non fieri mentio, si ullam tunc Philadelphus habuisset; cum non solum de *Patre* verum etiam de *Matre* facta sit mentio: præsertim vero cum Auctori constitutum fuit, magnitudinem divitiarum in pompa illa exhibitarum, & coronarum aurearum numerum Lectori suo ostentare. Nam si *Uxorem* tum habuisset *Philadelphus*, credi non potest, quin illa, æque ac *Mater*, ejusmodi Coronis donata fuisset. [b] Lib. 5. [†] Hoc enim Athenæus sibi voluit, etsi aliter visum doctiss. Casaubono.

8. Præterea vero, si ullam conjugem habuisset Philadelphus, cum primum regnare cœpit, illa non alia esse potuisset quam filia *Lysimachi*, Regis Thraciæ & Macedoniæ, quæ prima fuit ejus uxorum. Jam vero *Philadelphum* in primo regni initio nondum fuisse cum *Lysimacho* ejusmodi necessitudine devinctum, cum ex eo colligitur, quod *Sotades*, homo petulantissimæ linguæ, *solitus fuit* (auctore [d] *Athenæo*) *Lysimachum in Alexandria probris incessere, apud Lysimachum vero Ptolemæum Philadelphum, sicut alios Reges in aliis civitatibus*; quod offenderit illos minus amice inter se affectos: tum exinde, quod *Ptolemæus Ceraunus* supradictus, Philadelphi frater, cum à suo regni patrimonio, *Philadelpho* Rege constituto, secludebatur, ad *Lysimachum* Regem (id testantibus [e] *Memnone Heracleota* & [f] *Pausania*) se contulit. Quod certe non fecisset, si *Lysimachi* filiam tunc habuisset *Philadelphus* matrimonio sibi conjunctam. Quomodo enim sperare potuit *Ceraunus*, *Lysimachum* se in patrocinium suum recepturum, qui infensissimus hostis *Generi Filiæque* ipsius fuerit, & in eos nihil non tentaturus, ut de regno illos deturbaret. Et sane cum memoriæ prodidit *Pausanias*, *Ceraunum* postea, concepta offensione, à *Lysimacho* ad hostem ejus *Seleucum* desciviisse (quod contigerit duobus circiter annis post mortem *Ptolemæi Lagi*, & prope 4. post initium regni *Philadelphi*) omnino verisimile est, illum, eam ob causam à *Lysimacho* discessisse, quod affinitate cum *Philadelpho*, data ei in matrimonium filia, *Lysimachus* se tum [g] devinxisset. [d] Lib. 14. [e] Excerptis Photianis cap. 13. & 30. [f] Atticis.

9. Quod

[1] Contra ea, quæ disputavimus in hac & priore lectione, sic *Vossius*: *In pompa Philadelphi & patris ejus, quam describis Athenæus, quod nulla fiat mentio, quid mirum, cum ne legitimæ quidem conjugis nomen ibi appareat? Sed negas Philadelphum, cum regnare inciperet, ullam habuisse conjugem; & causam affert eam, quod Athenæus scribat Sotaden in Alexandria solitum fuisse dictis lacerare Lysimachum, apud Lysimachum vero probris incessere Ptol. Philadelphum, quod fecerum fuisse nisi affinitatis intercessisset vinculum. Sed ipsa Sotadis verba mihi rem expedisse. Apud Lysimachum criminabatur*

2. Quod denique *Philadelphus* nullos *liberos* habuit nisi diu post initium regni, & hinc confirmari possit, quod liberi ejus, quo tempore ipse obiit, hoc est anno regni 40. ætate tantum *juvenes* fuere. Atque hoc

minabatur Sotades Philadelphum, quod cum legitimam haberet conjugem, filiam nempe Lysimachi, & ipsam dictam Arsinoen, illa tamen posthabita, incesto amore pollueretur cum Arsinoe sorore sua eademque conjuge Lysimachi. Idem vero apud Philadelphum accusabat Lysimachum, tanquam male de Philadelpho loquentem. — Quamvis à patre elocata Lysimacho, ne sic quidem cessavit incestus, ut ex Sotade cognoscimus. Ad regnum vero provectus juvenis, non tamen ab illegitimis & vetitis abstinuit nuptiis, cum Regibus liceat quicquid libet, & pravæ primæ ætatis consuetudines distissimæ inhæreant, & totam sæpe perdurent vitam. Inter hæc *Vossiani* cerebri figmenta, primo vanissimum est id quod de *Sotadis* testimonio urget. Quod Philadelphum incestus apud *Lysimachum* incusavit *Sotades*, quis dicit? Deinde fingitur *Arsinoen*, sororem Philadelphi, dum uxor esset Lysimachi, in Ægypto apud ipsum Philadelphum, idque tum postea, tum eo ipso tempore quo superstite Patre regnum tenuit Philadelphus, fuisse versatam. Quod ab omni veritate abhorrere perspicue demonstrant Historiæ, quæ omnes de ea loquuntur tanquam apud Lysimachum maritum perpetuo commorante. Adeo ut nullo modo de isto temporis spatio intelligi possit *Aristeas*. *Justinus* lib. XVII. *Lysimachus Agathoclem filium suum, mittra Arsinoe noverca, veneno interfecit. Hoc initium impendentis ruinæ fuit, &c.* Postquam narrasset Lysimachum in pugna adversus Seleucum occubuisse, addit: *Post menses admodum* VII. *Seleucus à Ptolemæo* (Ceraunno) *cujus sororem Lysimachus in matrimonio habuerat, per insidias circumventus occiditur; regnumque Macedoniæ, quod Lysimacho eripuerat, cum vita pariter amittit. Igitur Ptolemæus cum & in gratiam memoriæ magni Ptolemæi patris, & in favorem ultionis Lysimachi ambitiosus apud populares esset, primo Lysimachi filios conciliare sibi statuit; nuptiasque Arsinoes sororis suæ, matris eorum petit, puerorum adoptione promissa. — Fratris quoque Regis Ægypti concordiam per epistolas deprecatur; professus deponere se offensam erepti paterni regni, &c.* Lib. XXIV. *Ptolemæus* (Ceraunus) *pulso Antigono cum regnum totius Macedoniæ occupasset, pacem cum Antiocho fecit; affinitatemque cum Pyrrho, data ei in matrimonium filia sua, jungit. — Insidias Arsinoæ sorori suæ instruit: quibus & filios ejus vita, & ipsam Cassandreæ urbis possessione privaret. Primus ei dolus fuit, simulato amore, sororis matrimonium petere. Aliter enim ad sororis filios, quorum regnum occuparat, quam concordiæ fraude pervenire non poterat. — Nuptiæ magno apparatu lætitiaque omnium celebrantur. Ad contionem quoque vocato exercitu, capiti sororis diadema imponit, reginamque eam appellat. Quo nomine in lætitiam effusa Arsinoe, quia quod morte Lysimachi priori mariti amiserat, recepisset, ultro virum in urbem suam Cassandream invitat &c. — Filios quoque suos, Lysimachum 16. annos natum, Philippum triennio minorem, — coronatos occurrere jubet.* (Occisis Ceraunni jussu filiis) *Arsinoe cum duobus servulis ex urbe profecta, Samothraciam in exilium abit. — Ceraunus brevi post à Gallis spoliatus regno, vitam ferro, ut meruerat, amisit.* Hæc Justinus. *Memnon* Heracleotes apud Phot. Cod. CCXXIV cap. 5. &c. *Lysimachus Amastrin uxorem sibi ascivit, & initio mirifice amavit. — Postquam vero ad Ptolemæi* (Philadelphi, quæ vox delenda) *natam, cui nomen Arsinoe, amorem transtulisset, causam Amastri præbuit disjunctionis, usque deserto illo Heracleam occuparet. — Lysimachus in Macedonia tunc rerum potitus, etsi propter Arsinoes consuetudinem Amastrin à se abalienaverit &c. — Arsinoen exstimulavit Lysimachus, Heracleam, Tium, & Amastrin urbem laudando, ut earum dominium affectaret, sibique donari peteret. At ipsi gravitatem muneris prætendens, initio preces non admittebat, sed tamen progressu temporis exoratus, concessit. Ingeniosa etiam ad circumveniendum suæ Arsinoe, & jam senectus ipsa mansuefactum dederat Lysimachum. Pulsa igitur Heracleæ dominatu Arsinoe, Heraclitum eo Cumæum mittit. — Ceterum Lysimachus, fraude Arsinoes, filium Agathoclem, à priore sibi conjugatum, necat. — Ptolemæus autem, qui sua manu scelus id perpetravit, frater erat Arsinoes, & Ceraunii cognomentum retulit. — Ptol. Ceraunus, Lysimachi regno sub arbitrium Seleuci redacto, & ipse sub eo vivebat. Nec tamen ceu captivi loco neglectum, sed ut regia soboles in honore habitus, immo magnificis etiam promissis ornatus, à Seleuco, fore ut defuncto parente in paternum Ægypti regnum deduceretur. — Ceraunus Seleucum beneficiorum trucidat. Et victo Antigono, transitu in Macedoniam facto, jam firmiter regnum tenet. Statim igitur Arsinoen sororem matrimonii fœdere sibi astringit, & natos ei ex Lysimacho trucidat: quin mox etiam ipsum regno expellit. Cumque plurima contra Deum hominumque leges intra biennium perpetrasset, à Gallis ipse interfectus est.* Pausanias Atticis: *Lysimachus cum natu jam grandior esset, cumque ipse susceptus liberis fortunatus haberetur, tum vero Agathoclis filio ex Lysandra liberi geniti essent, Arsinoen tamen Lysandræ sororem sibi matrimonio adjunxit. Eam, cum timeret sui ne filii, mortuo Lysimacho, in Agathoclis potestate essent, de Agathoclis cæde consilia iniisse ferunt. Sunt qui scripsum reliquerint, Arsinoen Agathoclis amore captam; cumque ad obsequium adolescens pellici non potuisset, ab ea per insidias de medio sublatum. — Interempto Agathocle Lysandra ad Seleucum profugit. — Philæterus, cui omnis Lysimachi pecunia commissa fuerat, Agathoclem interfectum dolens, seque ob eam rem Arsinoæ suspectum existimans, Pergamum supra Caycum occupat, atque inde per legatum se, pecuniamque omnem Seleuco tradit.* Porphyrius in frag. de Regibus Maced. *Lysimachus ab uxore sua Arsinoe persuasus, Agathoclem filium neci tradidit.* Polyænus lib. 8. *Arsinoe, Lysimacho marito suo vita defuncto, cum maximus Ephesi motus oriretur, & qui Seleuci partibus favebant, muros dejicerent, portasque aperirent, in cubili regio famulam regia stola amictam collocavit, multisque satellitibus eam munivit. Ipsa vero laceros induta panno, & sordidatum vultum per aliam januam egressa, cucurrit ad naves & solvit. &c.*

Pergit V. D. *Affirmat Oxon. Juvenis Regem hunc postquam jam 12. regnasset annos exarsisse amore sororis agentis quadragesimum sextum, vel octavum ætatis annum, & ipsum totidem fere jam natum annos* (*Vossiana* somnia sunt ista) *Miror sane cum verba Herodiani tam clara & manifesta, adeo tamen inde iciter interpretari, ut quovis ea ænigmate facint obscuriora. Quis enim ista intelligat* Philadelphum præ immatura ætate mores tam malos didicisse, ut tandem sororiis amoribus implicaretur? *Istud* tandem *non est in Græco, & totum destruit sensum, qui alias omnino perspicuus est. Jam à prima adolescentia illicito sororem amore prosequebatur Philadelphus, vel ipso id attestante nomine.* Precario id pro concesso sumit *Vossius*, quod erat probandum. Qui probet *Ptolemæum Philadelphum* cognomen illud à *prima adolescentia* habuisse? *Ptolemæus* simpliciter per multos annos dicebatur, donec suam sororem in uxorem sibi assumpsisset; sicut Pater ipsius, *Soteris*, & Filius, *Euergetis* cognomenta non obtinuere nisi multis post regni initium annis. De loco *Herodiani*, dico rem & juxta veritatem, & ut puto, juxta mentem auctoris, istum interpretari. Et cum dicitur *Philadelphum, ex eo quod adolescens ad regnum fasti-*

ginm

hoc ex eo fit credibile, quod eorum natu maximus [1] *Euergetes*, non niſi poſt mortem, vel ſaltem ſub finem vitæ Patris ſui in rem uxoriam incubuit: & quod *Berenice*, filia, paucis tantum annis ante illius obitum, in matrimonium fuit collocata. Præter quos, filius alius memoratur tantum unus, nomine *Lyſimachus*, de quo nihil habemus explorati. *Berenicen* autem Virginem *Antiocho Theo*, Regi Syriæ, in uxorem datam fuiſſe anno Philadelphi *ultimo*, doctiſſimus [a] *Simſonius* ſupputat: cujus in ſententiam etſi non concedam, conſtat tamen eorum nuptias annis pluſquam 30. poſtquam Philadelphus regnare cœpiſſet, celebratas fuiſſe. Teſtatur enim [b] B. *Hieronymus*, Antiochum *Berenicen* duxiſſe *multis annis* poſt regni ſui initium, quod connectitur cum anno *Philadelphi* circiter 24to. Quod ad *Ptol. Euergetem*, Philadelphi filium, ſpectat, illum uxorem ſuam (*Berenicen* Magæ, Cyrenarum Regis, filiam) duxiſſe non ita multo ante, ſi non poſt, mortem Patris ſui, è *Juſtino* colligitur, qui in ipſo fine libri 26^ti^ de nuptiis ejus agit; & ſtatim poſt principium libri ſequentis, docet illum jam fuiſſe Ægypti Regem. Deinde *Ptol. Euergetem*, quando bellum adverſus *Seleucum Callinicum* moveret, regio titulo claruiſſe, ex eodem *Juſtino*, [c] *Appiano*, & *Hieronymo* manifeſtum eſt; atqui illum tum nuper matrimonium iniiſſe, patet ex [d] *Catullo*, ſive *Callimacho* (cujus poemation *Catullus* Latinis expreſſit verſibus) qui de illo, & Regina ejus *Berenice*, ſic canit:

Qua rex tempeſtate Novo auctus Hymenæo
Vaſtatum fines iverat Aſſyrios.

Per *novum* Hymenæum deſignans (ut vulgo vox ſignificat) connubia

[a] Chron.

[b] Com. in Dan. cap. 11.

[c] De bellis Syriacis.

[d] Carmine de *Berenices Coma.*

gium promovebatur, tam malos mores didiciſſe, ut tandem ſororiis amoribus implicaretur; qui illud obſcurius ænigmate quovis, aut quomodo ſenſum deſtruit? Sed iſtud *tandem* non eſt in Græco, ait *Voſſius*: Itane vero? Nec in Græco eſt iſtud *tandem*, cum eodem in loco de *Nerone* loquitur, illiuſque flagitia ait ex eo ortum habuiſſe quod juvenis Imperator creatus eſt. ἐν δὲ καὶ μόνον αὐτὸν ἐλύπει τὸ μὴ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτου γεγενῆσθαι μειρακίου, τά τι Νέρωνι πικρογράμματα ὡς ἐπ' ἀνδρὶ μειρακίῳ φέρειν, καὶ ἐπιεικῆ τε τοῖς δήμοις ἑαυτὸν παρεχόμενον. *Sollicitabant animum ſenis* (Antonini adoleſcentiam Commodi filii ſui cogitantis) *recentia quoque exempla, ut Neronis ipſius, qui ne à materna quidem cæde abſtinuerit, & ſe ridiculum populo ſpectaculum præbuerit.* Hæc tamen non in ipſo initio, ſed multis poſt imperium ſuſceptum annis à Nerone perpetrata ſunt, ut vel pueris notum. Si de *Philadelphi* initio neceſſario intelligendus eſt Hiſtoricus, de initio quoque *Neronis* intelligi debet, quod plane abſurdum. Ei ſatis videbatur præcipua eorum crimina, quandocunque patrata, memoraſſe. Sed 2do fingamus *Herodianum* diſertis verbis affirmaſſe Ptolemæum ipſo ſtatim regni ſui initio ſororem ſuam uxorem duxiſſe; tamen δοῦναι ἄδωρον daremus: ſiquidem non modo de eo loquitur obiter tantum & aliud agens, ſed tantam & tam erubeſcendam rerum *Ptolemaïcarum*, dum de eo loquitur, prodit ignorantiam, ut plane nulla ſit illius auctoritas, ſi quid ab aliis diſſentiat. *Ptolemæum* enim illum, quem dicit Sororem ſuam uxorem duxiſſe, & in juventute ad Regnum perveniſſe, non facit eundem cum *Philadelpho* noſtro, ſed cum Patre ejus, Ptolemæo *primo*, Alexandri M. *ſucceſſore*. Quod clariſſime illis conſtabit, qui verba ejus attentius perpenderint. *Terrebat hominem, multum in hiſtoriâ verſatum, multorum memoria principum, qui juvenes imperium ſuſcepiſſent; ut Dionyſii Siciliæ tyranni; cujus tanta fuit intemperantia vitæ, ut nudarum voluptatum inventorem ſummis afficeres præmiis; ut Item Alexandri* SUCCESSORUM. *Ita enim contumelioſe violenterque dominati ſunt, ut* ILLIUS *imperio grave dedecus conciliarint. Siquidem* PTOLEMÆUS *in turpitudinis prolapſus eſt, ut contra Macedonum atque adeo Græcorum omnium leges, etiam ſororiis amoribus implicaretur.* ANTIGONUS *autem, qui Liberum Patrem per omnia repræſentaret, pro cauſia & diademate Macedonico, hederam capiti circumdare, thyrſumque pro ſceptro geſtare eſi ſolitus.* τοῦτο δὲ, ὡς τὸν Ἀλέξανδρον Δημάρατον εἰς τὰς ἑλληνικὰς ὕβρεις πεῖσαι φάσκειν, ἐπειδὴ τὸν Σούσιον ἄρχοντα κατηγόνιστο. Πτολεμαῖος μὲν, ὃς μόνος ἀδελφὴν ἴδιον ἐγάμησε πρῶτος ἀνθρώπων, τοῦτο τε τοὺς Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἥκιστα ἀνεχομένους δι', Διόνυσον μιμούμενος &c. Patet id quod dixi, cum ex eo quod *Ptolemæum* ſimul & *Antigonum* commemorat cognominibus nullis diſtinctos, qui tamen non juvenes ad regna perveneruntut eo major ſit auctoris hallucinatio; tum ex eo quod dicit illos *Alexandri imperio* grave dedecus conciliaſſe. Et eos præterea *Succeſſores Ἀλεξάνδρου Alexandri* diſerte appellat: Quo nomine apud bonos auctores vocabantur tantum illi qui proximi Alexandro ſucceſſerunt. Hinc inſcriptio operis cujuſdam *Nymphidis Heracleotæ*, Περὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν Ἀλεξάνδρου, ἧς ἐπῆρξαν. *De Alexandro, & Succeſſoribus, eorumque poſteris.*

1 Voſſius: *Cum negat Juvenis Oxon: Philadelphum nullos hoc tempore habuiſſe liberos propter ſeras Euergetæ nuptias, ex eam quoque fruſtra eſſe. Quis enim neſcit principes ſi ſagaces ſint, ad ipſam pene ſenectam abſtinere à legitimis nuptiis, metuentes ſibi à liberis, qui ſi grandes ſunt, de ſcepiro & vitæ eorum inſidiantur.* Hoc merum eſſe effugium, quis non videt? Et id quod ponit *Voſſius* à principum conſuetudine longe abhorrere, quis neſcit? Judicent æqui rerum Aulicarum æſtimatores! Sed vero nec ſolius Euergetæ ſeras nuptias, in argumentum duco. Addo etiam ſeras ipſius Sororis ejus nuptias, de quibus nihil *Voſſius*. Concurrunt omnia ad hoc evincendum, quod Philadelphi liberi diu poſt initium regni ejus naſcebantur.

non multo ante inita. Hæc ſi quis rite perpendat, vel fallor ego, vel perquam probabile judicabit, Philadelpho liberos nullos, non dico ante initium regni ſui, ſed nec multis poſt annis, natos fuiſſe. Siquidem non eſt veriſimile, tanti Regis hæredem tranſegiſſe annos pluſquam 30. ætatis, cum primum matrimonium iniit. Nec facile creditu eſt, *Berenicen*, Philadelphi filiam, in adoleſcentia florente non nuptam fuiſſe, quippe quæ Regis tam potentis atque divitis filia, necnon formoſiſſima fuit. Formoſiſſimam autem fuiſſe, ex eo fas ſit colligere, quod tanto eam amore amplexus fuiſſe Rex Antiochus perhibetur.

10. Abunde ſint hæc de *Ptol. Philadelphi* regnum ineuntis adoleſcentia, & cœlibatu, ſive ἀγαμία. In eodem autem loco Epiſtolæ Pontificis obſervare licet, uxorem Regis, quæ ibi ſalutatur, fuiſſe ipſius *Sororem Arſinoen*: quam nuptam ei fuiſſe notiſſimum eſt, & teſtatum reliquerunt [a] *Pauſanias*, [b] *Stephanus Byz.* [c] *Plinius*, [d] *Plutarchus*, *Athenæus*, alii. Jamvero *Philadelphi* ſororem *Arſinoen*, *Lyſimacho* Regi primo elocatam fuiſſe, teſtimonium habemus *Memnonis* Hiſtorici, *Juſtini*, & [e] *Pauſaniæ*. Et eandem poſt *Lyſimachi* mortem denuptam fuiſſe fratri ſuo *Ptol. Cerauno*, Regi Macedoniæ, luculentiſſime teſtantur iidem [f] *Memnon* & [g] *Juſtinus*: quorum poſterior de eorum nuptiis fuſe ſcribit. Atque hinc liquet non nuptam fuiſſe *Philadelpho* niſi poſt mortem *Ptol. Cerauni*. Obiit vero ille circa annum 6. ſuſcepti à *Philadelpho* regni, nempe (ut ſupra dictum eſt) exeunte Ol. CXXIV, vel ineunte proxima. Poſt *Cerauni* interitum quantum temporis effluxerit antequam facta ea ſit *Philadelphi* uxor, incertum: ſed intercurriſſe ſex minimum annos, videtur ex illis quæ ſupra diſſeruimus de ætatibus liberorum *Philadelphi*, quorum quidem maximus non natus fuiſſe videtur ante annum *Philadelphi* decimum. Adeo ut probabile ſit *Philadelphum* eam in uxorem non duxiſſe, niſi poſtquam regnaſſet annos circiter 12. Conſtat enim illum ex *Sorore Arſinoe* nullos ſuſcepiſſe liberos, ſed prædictos tres illius liberos natos ei fuiſſe ex priore Conjuge, *Arſinoe Lyſimachi* filia. Et hoc nobis locupletiſſime teſtatur *Theocriti* [h] Græcus *Enarrator*. Hoc ſaltem evidenter apparet, *Arſinoen*, *Sororem Philadelphi*, cujus mentio tanquam Conjugis ipſius in *Ariſteana* Pontificis Epiſtola, non factam fuiſſe illius Conjugem, niſi annis aliquot poſt mortem *Ptol. Lagi*.

Non ſum neſcius, recentiorum nonnullos opinari, *Arſinoen*, *Sororem* Philadelphi, quæ & *uxor* ejus erat, aliam fuiſſe ab illa, quæ prius *Lyſimacho*, & poſtea *Ptol. Cerauno* nupſit. Sed temere hoc, & nullo prorſus argumento freti arbitrantur. Neque illud contra nos facit, quod *Arſinoe Lyſimachi* & *Cerauni* conjux, quo tempore *Ceraunus* obiit, filium habuit annorum 16. à *Lyſimacho* genitum; ideoque minus quam annos 32. nata eſſe vix potuit. Nihil enim repugnat quominus *Philadelphus* eam tot annis ſe natu majorem in uxorem ſibi aſſumeret. Et hoc quidem videtur ex parte cauſæ fuiſſe quod nullam ea *Philadelpho* prolem pepererit; ſcil. quia cum illi nupta fuit, ætate jam provectior eſſet.

Id non celandum eſt, initium Epiſtolæ prædictæ apud *Joſephum* paulo aliter ſe habere, quam in Codicibus vulgatis & apud *Euſebium*. Nempe apud *Joſephum* in hunc modum ſe habet: Ἐρρωμένων σοῦ τῶν κατὰ τὴν βασιλίσσης Ἀρσινόης καὶ τῶν Τέκνων, καλῶς ἡμῖν ἔχει πάντα. Adeo ut ibi per *Reginam Arſinoen* denotari *Sororem* non appareat. At vero ſi Epiſtolam perlegamus, non minus ex *Joſephi* Codice, quam ex vulgato & *Euſebiano*, manifeſtum fiet *Sororem* deſignari. *Provocati* (inquit Pontifex) *beneficiis in Cives noſtros collatis, non debemus ſegnes eſſe ad referendam*

a Atticis.
b V. Ἀρσινόη.
c Nat. Hiſt. XXXVI. 9.
d De liberis educ.
e Atticis.
f Excerptis Photianis c. 15.
g Hiſt. XVII. 2. XXIV. 2. 3.
h Ad finem Idyllii 17.

τυγχάνειν χάριτος. ὑμῶν δὲ ἐστιν ὀφειλὴ, καὶ τῆς ἀδελφῆς σου, καὶ τῶν τέκνων σου, καὶ τῶν οἰκείων ἡμῶν. Quamobrem continuo pro te SORORE*que tua, & Liberis, & amicis* (PATRIS ejus nulla mentio) *hostias obtulimus.* In quibus clarum est, per *Sororem*, designari eandem illam, quæ in exordio Regina dicitur.

Aristeas scribit Regem *Philadelphum solitum fuisse delatores supplicio capitalibus, illisque acerbis prosequi.* Quo videtur alluisse ad supplicium *Sotadis*, in quem, quod in has *Philadelphi* cum Sorore sua nuptias stylum satis perstrinxerat, tam severe & vehementer vindicatum est, ut in amphoram plumbeam injectus, in altum mare invectus fuerit & demersus, uti apud *Athenæum*[a] tradit *Phylarchus*.

a Lib. 14.

11. Contra Responsionem *Vossianam* satis multa jam diximus, &, nisi gravissime fallor, cumulate planum fecimus, quod *Aristeas* hoc sibi voluit, scil. Scripturas Græce versas fuisse, non illo temporis intervallo, quo una cum Patre suo regnabat *Philadelphus*, sed post Patris ejus mortem. Operi tamen cum me accinxerim, hanc quam occœpi telam pertexam quam possum firmissimo; & *Aristeæ* mentem esse, quod confecta fuit Versio postquam multos jam Philadelphus regnasset annos, aliis evincam argumentis. Sic enim non modo id pro quo jam contendimus, confirmabitur, sed novæ contra fabulam *Aristeanam* objectioni fundamentum jaciemus.

12. Itaque (ut missum faciamus illud, quod novissime tetigimus, quodque mihi permagni est momenti) de *Sorore* Philadelphi multis, vel aliquot saltem, annis post initium regni ejus, ei denupta: illud in primis observandum occurrit, quod de *Ptolemaïde* urbe scribit *Aristeas*. *Urbs* (inquit) *Hierosolyma nullius rei, quæ maris advehitur, indiget, quandoquidem opportuni illi portus propius adsunt apud Ascalonem,* b *Joppen, & Gazam, atque item à* Ptolemaïde, *quæ à Rege condita est civitas* (Πτολεμαΐδα τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κτισθεῖσαν) *plurima comportantur.* Ptolemais urbs hic loci signatur, quæ in extremis Syriæ finibus sita, ab antiquis, & ab Arabibus *Ace* dicta est, Hebræis *Acon*, hodie *Acre*; sed quia *Ptolemæi* curâ à ruinis vindicata magnopereque ampliata fuit, *Ptolemais* nominabatur. Secundum nonnullos, instaurata fuit, nomenque accepit, à *Ptolemæo Lagi*; juxta alios à *Philometore*. Si vero ab alterutro eorum instaurabatur, inde novum adversus Aristeæ historiam argumentum effingi posset, cum ille eam instauratam sive conditam fuisse à *Philadelpho* statuit. Sed nullum quidem (quod sciam) habemus auctorem veterem & idoneum, qui instauratam fuisse sive à *Ptolemæo Lagi*, sive à *Philometore*, testetur. Et nomine illo donatam fuisse ante *Ptol. Philometoris* tempora, vel exinde facile deprehenditur, quod memoratur tanquam eo antiquior ab Auctore libri I. *Machabæorum* cap. X. & *Polybius*[c] docet *Ptolemaïdis* nomine vocatam fuisse regnante *Ptol. Philopatore*. *Ptolemais* quoque nominatur in libro *Machabæorum* tertio, cap. VII. ubi agitur de *Ptol. Philopatore*. Quo tamen in loco, sicut etiam in aliis, *Syriacus* Interpres pro *Philopatore*, qui ubique retinetur in Græco, ponit *Philometorem*. Verum ad *Philopatorem* historiam illam pertinere, cum aliunde palam est, tum etiam hinc, quod in Capite I. habetur sermo de *Theodoto*, viro principe, insidias in Regem moliente. *Theodotum* enim à *Philopatore*, occupata *Ptolemaïde*, defecisse *Polybius* memoriæ prodidit: & Regis capiti insidias struxisse, *Suidas* commemorat. Jamvero ut à digressu, qui tamen non prorsus abs re est, redeamus: *Aristeas* de urbe illa loquitur, tanquam longo antè tempore à Rege *Philadelpho* condita, nomineque donata. Innuitur jam diu consuetum fuisse Hierosolyma inde merces asportare. Unde facile perspi-

b *Jafo* sive *Joppe*, à Nubiensi Geographo Clim. 2. parte 5. vocatur *Hierosolymæ portus.*

c Lib. 5.

citur, ex ejus mente confectam fuisse Versionem diu post initium regni [1] *Philadelphi*.

13. Idem loquitur ingens illa Regis gloria famaque per totum terrarum orbem jamdudum pervagata. Docet *Aristeas* virtutem ejus regiam plane & heroicam, virorum eruditorum amorem, *solicitam* in illis sibi conquirendis diligentiam, in artibus regnandi peritiam, apud omnes gentes ante tempora vertendarum Scripturarum jampridem celebratam fuisse atque decantatam. Et tamen, ut superius ostensum fuit, pro adolescens fuit ille, quando una cum Patre regnum administraret. *Philadelphus* Rex in Epistola ad Eleazarum: *Judæos* (inquit) *liberari fieri jussimus, persuasum habentes, nos hoc pie agere, & offerre munus animo grato Deo maximo,* ὃς ἡμῖν τὴν βασιλείαν εὐ ἐφύλαξε καὶ δόξης περιποιεῖ παρ' ἑκάστοις τοῖς ἀνθρώποις· *qui* CONSERVAVIT (hoc noto) *nostrum regnum in pace & gloria, quæ præstet toto terrarum orbe.*

14. *Sosibius* Regi, ut captivos Judæos manumitteret, persuadere volens, sic eum alloquitur. *Dignum est tua magnanimitate, ut summo Deo offeras istorum liberationem, munus animo pio & grato. Nam cum à Deo omnium gubernatore* (μεγάλως πανηγυρίζῃ καὶ δοξάζειν ὑπὲρ τῶν πρόσθεν) *ad majora semper incrementa, quod & nunc fit, ad maximos sis evectus honores & gloria illustratus* super majores tuos: *convenit tibi, ut etiam maxima exhibeas munera, ad declarationem gratitudinis tuæ.* Quæ ostendunt illum supponi ad culmen felicitatis gloriæque suæ jam evectum fuisse. Non enim credibile est illum in prioribus annis gloria excelluisse Patri suo, *Ptolemæo Lagi*, qui tanta gloria vir tantisque rebus gestis fuit: qui vir fuit, ut scribit [a] *B. Hieronymus*, prudentissimus, fortissimusque, ac ditissimus, & tantæ potentiæ, ut Pyrrhum Regem Epirotarum expulsum restituerit in regnum, Cyprumque subegerit, & Phœnicen, qui Seleucum, Demetrio Antigoni filio victo, regno reddidit, Syriam totam percurrit armis, Cariam obtinuit, & multas insulas urbesque ac regiones: qui tanta floruit felicitate, ut à [b] *Luciano*, *omnium sui temporis Regum εὐδαιμονέστατος* prædicetur, & à *Justino*, singulari elogio, nuncupetur *Magnus*: qui denique tantus fuit, ut ab ipso, posteri sese omnes Alexandriæ Reges *Ptolemæos* ambitiose nominarint. *Philadelphum* quidem tanto cum honore regnum administrasse, ut etiam Parentem illum vinceret suum quantumcunque, sicut *Aristeas* tradit, ab aliis etiam proditum. Verum non credendum est in tantum eluxisse illius gloriam, nisi postquam diu regnasset, & victoriis aliquot, fuisque illis in Æthiopiam expeditionibus, aliisque rebus insigniter gestis, divulgata per orbem terrarum fama, nomen ingens sibi comparasset, imperiique sui terminos ampliasset. Ut *Aristeas*, ita *Philo* quoque *Judæus* innuit elaboratam fuisse Versionem postquam Philadelphus supremum magnitudinis suæ fastigium attigisset. *De Vita Mosis lib.* 1. Ubi gloriatur id opus, *quia magnum erat & Reip. utilissimum, non privatis hominibus obvenisse, nec mediocribus istis principibus & regulis, sed Regi omnium longe celebratissimo.* Et paulo post subdit: *In universum Ptolemæorum domus cæteris regiis præstitit, inter Ptolemæos vero Philadelphus. Unus enim hic plura laude digna gessit, quam omnes reliqui ejus familiæ, & tantum in-*

[a] Comment. in Dan.

[b] Macrobiis.

1 Negat *Vossius*, hæc quæ diximus *de Ptolemaide quicquam facere contra Aristeam*, ob hanc rationem: *Et Ptolemæus pater* (inquit) *à quo nomen accepit ea Civitas, & filius Philadelphus, qui eam auxit & ornavit, & qui postea successere Reges, sub quibus ad majorem etiamnum crevit amplitudinem; omnes recte ανακτες sive conditores dicuntur, cum κτίζειν passim ita accipiatur.* Atqui palam est loqui Aristeam de *Ptolemaide* tanquam à *Ptolemæo Philadelpho*, primo condita, sive instaurata, nomineque donata; nec ullius Scriptoris veteris testimonio probari potest, à Patre ejus primo conditam fuisse nomenque accepisse. Sed esto: fingamus *Aristeam* voluisse Philadelphum eam Civitatem tantum magnopere ornasse atque auxisse, & inde meruisse, ut *Conditor* seu ανακτες vocaretur. Nonne tamen vel exinde satis apparet, voluisse Aristeam confectum fuisse Versionis negotium non in ipso regni Philadelphi initio?

ter

ter Reges evolvit gravissimas scriptorum omnia. Tales principes, vestræ Legis amore ac desiderio captus, in Græcam linguam ex Chaldaica transferendam illam curavit.

15. Interpretum 64^tus, in responso, quod Regi reddidit, ait illum secundum leges imperium gerendo, immortalem nominis sui memoriam sibi adeptum fuisse. Et 72^dus dicit, eum juste eorum gubernando, perfectam sibi gloriam consecutum fuisse. Unde quis non videt, juxta Aristeam, annos jam plurimos à Philadelpho in regno fuisse transactos, & tam celebratæ evasisse Justitiæ illius famam, postquam illam ipsius subditi longo tempore feliciter experti fuerant?

16. Decimus senex interrogatus: *Qui finis esset fortitudinis?* respondet: *Si quod in rebus arduis & periculosis fuerit recte deliberatum & constitutum, ni etiam ita pro omnium sententia expediatur.* Τέλειον δὲ (addit) τὸ τῶν θεῶν μίμημα βουλεύειν. *Sed tibi, O Rex, à Deo* præclare omnia perficiuntur, *qui recta & salutaria habes proposita.* Quibus datur intelligi, *Philadelpho* jam olim bella prospere successisse.

17. Eleazarum, Judæorum Pontificem, dixisse legimus, *Se novisse Regem ob virtutis, qua excelluit, studium & amorem, hujus præcipue curam habuisse, ut ubicunque locorum celebretur aliquis doctrina & prudentia præ aliis excellens, eum ad se accerseret.* Novi quoque (pergit) Digerere Solitum Illum audivi (hoc præcipue noto) & *recte quidem: Quod si habeat apud se justos & moderatos viros, habeant secum regni sui magnum præsidium, & munimentum* &c.

18. Senex 68^vus sciscitanti Regi, *Quibus rebus Reges majori tempore versari deberent?* responso dato, *In lectione & commentariis legationum maxime eos esse versandum:* subnectit: ὁ δὲ περὶ τοῦτον ἔφη χρόνον ἄνθρωπον εἶναι, ὃν αἱ τῶν βουλευμάτων συντελοῦσι. *Quo studio tu, Deo promovente tuos conatus ad ipsorum fines, consecutus es gloriam aliis inaccessibilem.* Quæ docent Philadelphum in senectutem jam, ex sententia *Aristeæ*, inclinasse. Et sane de illo jam senescente, ejusmodi dici omnia, non dubitabat Latinus ejus Interpres, *Matthias Garbitius*, ut ex sequentis loci versione colligitur. Quærenti Regi, *Qualis vitæ ratio sit jucunda, & quid agendum in otio & remissione animorum?* Judæorum advenarum 69^nus, responsione reddita, subdit. Σὺ δὲ μᾶλλον ἡσυχίαν ἄγων διὰ τὴν ἡλικίαν, φιλοσοφεῖ διὰ τελειοτέρου τὴν θεοῦ προαίρεσιν. Quæ sic vertit Garbitius: *Tu vero, cum senio usuque vitæ & actionum sis exercitatus, philosopharis in studio & actionibus virtutis perfecte, ex illo præstantia honoris, quæ tibi à Deo contigit.* Quamvis de *senio* in Græco nihil diserte habeatur, clarum tamen est significari ætatem à laboribus ad otium devexam. Indicatur Regem tunc temporis, otio, remissionibus, studiisque jam totum se dedisse. Atque istiusmodi quidem rationi vitæ tunc illum præcipue seipsum addixisse, quam ætate jam provectior multis conficeretur infirmitatibus, *Elianus* diserte asserit, loco inferius in Sectione 20. adducendo.

19. His omnibus adde, mentionem fieri de *Sosibio Tarentino*, tanquam Viro apud *Philadelphum*, quo tempore Versio facta sit, honoratissimo: quem omnino videtur eundem fuisse cum illo *Sosibio*, qui regnante *Euergete*, Philadelphi filio, in Regia Alexandrina floruit, & postea sub *Philopatore*, Philadelphi nepote, *summam habuit in regno auctoritatem*, ut inquit *Polybius*, ex eoque *Plutarchus*; quemque *Suidas* (ex *Polybio*) γεγηρακότα ἀγχίνουν καὶ πολυμήχανον, *vas callidum, & valde senem* appellat. Illi vero per ætatem non licuit accenseri numero Consiliariorum *Philadelphi*, nisi jam senescentis: siquidem inter *Philadelphum* & *Philopatorem* anni interjecti sunt 24. (& quod excurrit) *Euergetis* regno tribuendi.

20. Accedere denique potest, quod Philadelphus Bibliothecam suam non condidit, seu potius animum ad ornandam eam non appulit; nisi

a Hist. lib. 5.
b Cleomenis Vita.
c Excerptis Constant. Porphyrog.

nisi postquam diu regnasset; quod ex sequentibus facile deprehenditur.

Ab interpretatione Scripturarum ad natum Christum *trecentos* seu *annos* ponit [a] Magalianus, *trecentos* [b] Willetus noster, *trecentos plus minus* [c] Feuardentius & [d] Chamierus, *trecentis amplius* Salmeron & [e] Calesinius, *uno plus trecentis* [f] Possevinus ac Auctor Praefationis Editionis Romanae Versionis Graecae. Quo videntur Versionem simul & Bibliothecae constructionem conjecisse ad initium Philadelphi. Verum quam levis sit momenti eorum hac de re judicium, vel inde facile colligitur, quod regnare coepit Philadelphus annis non amplius CCLXXIV. ante adventum Servatoris, & ab ipso *Eusebio* refertur regni ejus initium ad annum ante Christum CCLXXXIII. *Sixtus Senensis* annis L. plusquam illi contra temporum rationem peccat, Versioni assignans annos ante Christum CCCL. atque ita [g] *Barrius*, *Tertulliani* Editor, qui tamen dicit confectam fuisse Ol. CXXIV. à qua ad Christi nativitatem sunt anni tantum CCLXXXIII. Alius quidam errore adhuc immaniore numerat annos ante Christum natum CCCLXI.

Inter antiquiores unus *Eusebius* (quique illum sunt secuti *Marianus Scotus*, & Auctor *Chronici Alexandrini*) Versionem refert ad initium regni *Philadelphi*; ad quem annum vero, propter discrepantiam exemplarium non satis constat. Editiones omnes, quas ego viderim, *Scaligerana* priores, Versionem conferunt ad annum *tertium* post mortem Ptolemaei Lagi. [k] *Sabellicus* ait assignari ab eo annum *quartum*; [l] *Serarius*, annum *quartum* vel *quintum*: Editio *Scaligerana* annum *secundum* definit; eandemque lectionem sequuntur *Chronicon Alexandrinum* & *Marianus*: neque desunt membranae (adnotante *Pontaco*) quae *primum* statuunt. Existimo hanc veriorem esse lectionem; neque alia de causa ad initium regni negotium hoc retulisse videtur *Eusebius*, quam quod ignorabat, quo anno regni confectum sit.

Philadelphum autem ipso regni initio in Bibliothecam adornandam non incubuisse ex eo fit satis verisimile, quod tantum adolescens tunc temporis fuit, & idcirco videtur aliis quibusvis rebus, quam libris congerendis curandisque addictior. Neque vero desunt testimonia Veterum. [m] *Epiphanius* Versionem confert ad annum 17. à morte *Ptolemaei Lagi*, & 19. currentem ab admissione *Philadelphi* ad regnum; vel minimum, ad *septimum* mortis *Ptolemaei Lagi*, & *nonum* admissi ad regnum *Philadelphi* exeuntem. Dubitatur enim de *Epiphanii* calculo. In Latinis Editionibus annus 17us à morte Ptolemaei Lagi fere exactus assignatur, quas secuti sunt quamplurimi homines docti, [n] *Lipsius*, [o] *Bunting*, [p] *Codomannus*, [q] *Temporarius*, [r] *Beroaldus*, [s] *Functius*, [t] *Tirinus*, [u] *Lanchius*, [x] *Bellarminus*, [y] *Dosma*, [z] *Kimedoncius*, [a] *Calvisius*, & [b] *Episcopius*, qui Versionem tradit absolutam anno ante Christum CCLXVII. Quibus addendi [c] *Wowerius* & [d] *Matthias*, qui annum Philadelphi 16. Versioni tribuunt; & [e] *Chytraeus*, qui 15^m^ apponit. Alii pro anno 17. ex Graeco 7^m^ legunt apud *Epiphanium*, quorum in numero sunt [f] *Jos. Scaliger*, [g] *Labbeus*, [h] *Salianus*, [i] *Bibliander*, [k] *Serarius*, [l] *Usserius* noster, ac [m] *Walto*nus. [n] *Bonfrerius* dubitat utrum 17us an 7us ab *Epiphanio* fuerit assignatus. Et sane si Graecum ipsum consulamus, ubi annus ponitur 7us, illud secum haud satis constare comperiemus. Annus enim 7us non bene convenit cum numeris ibi tributis Ptolemaeis singulis. Si enim hos omnes computemus, exsurget numerus annorum CCCVI. ex quibus subductis CCXLII. qui dicuntur effluxisse ab Interpretatione ad *Cleopatrae* mortem, manebunt ante Interpretationem LVII. è quibus XL.

a Praefat. Com. in Josuam §. 4.
b Synopsi Papismi.
c Not. in Irenaeum III. 25.
d Panstrat. XII. 1.
e Prolegom. 5.
f De LXX. Interpr.
g Biblioth. selectae II. 8. & Apparatu Sacro, *Voce* Sept. duo Interpr.
h Biblioth. Sancta, *Voce* Sept. duo Interpr.
i Not. in Tertull. *Apolog.* cap. 18.
k Ennead. 4. l. 8.
l Proleg. c. 17. Quaest. 9.
m De Pond. & Mens. c. 12.
n De Bibliothecis c. 2.
o Chron. l. 1. pag. 77. qui tamen p. 690. ex Eusebio ponit annum 3.
p Annal. an. 3873.
q Chron. Demonstrat. l. 1.
r Chron. S. Script.
s Chron.
t Indice Auctorum ad *Comment.* Voce *Aristeas*.
u De Script. Quaest. 10.
x De Script. Eccl.
y De Script. S. auctoritate II. 5. 7. z De Scripto Dei Verbo V. 2. a Chron. ann. 3681. b Institut. l. 4. sect. 1. c. 21. c De Interpr. Bibl. cap. 1. d Tractatu Hist. e Serie temporum Mundi. f In Euseb. num. MDCCXXIV. g Chron. parte 2. h Annal. an. 3873. i Temporum supputat. Prolegom. c. 17. Q. 9. k Annal. an. 3727. l Prolegom. Bibl. Polyglot. 9. c. 5. m Prolegom. Bibl. c. 16. sect. 1.

Ptolemaeo

Ptolemæo Lagi tribuendi ſunt, & XVII. *Philadelpho*. Satis quidem probabile videtur pro annis XXXII. qui *Cleopatræ* in vulgatis Codicibus adſcribuntur, legendum eſſe XXII. quot ſolent Chronologi Reginæ iſti dimetiri: non certum tamen eſt, quia numerus idem retinetur in ſumma totali annorum omnium Ptolemæorum, ubi computantur CCCVI. ρκϛ'. qui tamen, ſi *Cleopatræ* tribuantur tantum XXII. non ſuperant numerum CCXCVI.

Utcunque ſibi voluerit *Epiphanius*; annus 17us propius accedit ad veritatem. Si *Arabicos* ſcriptores afferre liceat, habemus duos, ejuſce rei teſtes; quorum alter Verſionem *undevicesimo*, alter *viceſimo* Ptolemæi ſecundi anno confectam tradit. Primus eſt *Armius*, Chronologus nomine tenus notus, quem citat Arabicus quidam Commentator in Pentateuchum, in Præfatione Commentariorum, qui literis Syriacis conſcripti ſervantur in Bibliotheca [a] *Bodleiana*. Verba Latine ſic ſonant: *Sic dicit Armius Chronologus: Decimo nono anno regni Ptolemæi, juſſit Rex ut congregarent Seniores Filiorum Iſraelis*, ut transferrent Legem &c. Alter eſt *Eutychius*, ſive *Said Ibn Batric*, qui in Annalibus de 2do Ptolemæo (quem [b] alium tamen à *Philadelpho* facit) verba faciens, *Hic anno* (inquit) *regni ſui viceſimo Hieroſolyma mittens, inde* LXX. *Viros à Judæis Alexandriam adduci curavit, quos ſibi Legem libroſque Prophetico è lingua Hebraïca in Græcam transferre juſſit.*

a Ap. Jo. Greg. de LXX. Int.

b Vide Tabulam Chronol. Ptolemæorum in Procœmio *Syntagmatis de Ptol.* fol. ult. & ipſum *Syntagma* cap. 22.

Si Auctores probatiores adeamus, & quo tempore Philadelphus Bibliothecam ſuam inſtituerit, inquiramus, conſtabit argumentis & indiciis non tenuibus, illum in curam iſtius operis non incubuiſſe, antequam majorem ſui regni partem egiſſet. Atque hoc in primis ex *Strabone* probabiliter colligi poteſt, qui teſtatur *Philadelphum* ad magna illa molimina, quibus tam clarus evaſit, animum intendiſſe *quando propter corporis imbecillitatem ſemper novæ alicujus oblectationis materiam expetebat.* [c] Οὗτοι (Reges Ægypti) δ' ἐφρόντισαν τ τοιούτων (ingentium operum) διαφερόντως δὲ ὁ φιλάδελφος· φιλόλογος, φιλοτέχνης, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τὸ σώματος, διατροφὰς αἰεὶ παντὸς καὶ πόνους ζητῶν καινοπρεπεῖς. Philadelphum enim non ſemper & jam inde à puericia, corporis infirmitate laboraſſe, ſed vitam voluptuoſam diu agendo, eam contraxiſſe, ex *Philarcho* colligere eſt; qui apud [d] *Athenæum* tradit illum διαφθαρῆναι ὑπὸ τοῦ ἀκαίρου τρυφῆς, *peréditum fuiſſe importuno luxu*: quam ejus invaletudinem fuiſſe *podagram* idem docet. Sententiæ noſtræ accedit prorſus *Ludovicus Vives*, Vir magno judicio, qui ſcribit [e] *Philadelphum maturiore ſuâ ætate, quo tempore morbis afflictaretur, proculque à bellis gerendiſque rebus eſſe cogeretur, ſtudiis ſe tradidiſſe, arcitis undique Ingeniis & conſtructa Bibliotheca.* Atque hanc ſententiam *Vivis* eſſe perquam probabilem pronunciat [f] *Torniellus*.

c Geogr. l. 17.

d Lib. 11.

e Not. S. Aug. l. 18. de. Civ. Dei c. 42.

f Chron. an. 3798.

Huic argumento adeſt luculentum *Æliani* teſtimonium, qui oſtendit *Philadelphum* tunc in bonis literis operam poſuiſſe, eruditumque evaſiſſe, quando annis jam in ſenium vergentibus, valetudine ad morbos propenſa uteretur. Allatis enim multorum exemplis, qui, cum diu à ſtudiis literiſque operam ſuam atque induſtriam alio traduxerant, tandem per otium invaletudinis vacantes bonarum artium contemplationi, rei literariæ præſidiis ſeſe inſtruxerunt; addit idem *Ptol. Philadelpho* contigiſſe: [g] Μυθολόγουσι δὲ λέγοντες καὶ Πτολεμαῖον γενέσθαι τ δεύτερον, καὶ αὐτὸν νοσοῦντα. *Aiunt etiam Ptolemæum ſecundum dictiſſimum evaſiſſe, cum infirme valeret.* Jamvero quis dubitet, quin illo tempore Bibliothecam illam ſuam inſtruxerit, cum Muſarum artibus tanto ſtudio animum adjecit?

g Hiſt. Var. IV. 19.

Adde, quod ex *Galeno* colligitur *Philadelphum* tunc è vivis deceſſiſſe cum in Bibliotheca inſtruenda occupatus fuit, & perficiendam reliquiſſe filio ſuo, *Ptol. Euergeti*. Ad inſtructionem enim Bibliothecæ

tanto

tanto nisu se contulit *Euergetes*, totque in ea recondidit [illegible] *Galenus* ejus studium in Bibliotheca Alexandrina [illegible] celebraverit, eamque non [1] *Philadelphi*, sed *Euergetis* vocaverit. [illegible] qui fieri potuit, si in ipso regni initio *Philadelphus* illam tanto [illegible] mine apparavisset? Certe si ineunte regno Bibliothecam instruendam aggressus fuisset *Philadelphus*, cum tam diu regnavit, opibus & quo pollens, nequivisset non corrasisse tot volumina, ut ipsi præcipue [illegible] alii cuivis juniori, Bibliothecam Alexandrinam omnes adscribi[illegible] *Galeni* locus est in Commentario secundo in librum 3. *Hippocratis de Morbis Vulgaribus*, ubi differens de Notis in libro illo repertis, ait exemplar quoddam *in Bibliotheca Ptol. Euergetis* (i. e. Alexandrina) *repertum fuisse illis characteribus notatum manu Medici, cujusdam Panili*. Εὑρεθῆναί τι βιβλίον ἐν τῇ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου καλουμένῃ τότε [illegible] σκλαδαμώσης τοῦ ἐν ἰατρῷ Παμφίλου. Paulo post Bibliothecam illam vocat τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μεγάλῃ βιβλιοθήκῃ. Et aliquibus interpositis, Φιλότιμον, inquit, εἶναι βιβλία τοῦ τε Βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου [illegible] νεσθαι φασὶν ὡς καὶ τὰ καταπλεόντων ἀπάντων τὰ βιβλία κελεῦσαι τοὺς [illegible] μίζεσθαι &c. *tanto fuisse erga libros studio Ptolemæum* (Euergetem) *Regem dicunt, ut omnium in Ægyptum navigantium libros ad se deferri juberet, & transcribi curaret; & quos à dominis acceperat in Bibliotheca suis reponeret, redditis iis illis quos exscripserat libris.* Paulo infra subjecit: δ' ὅτως ἐσπούδαζε περὶ τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων κτῆσιν ὁ Πτολεμαῖος [illegible] μικρὸν γ' μαρτυρίον φασὶν, ὃ πρὸς Ἀθηναίους ἔσχεν. ὑφ' ᾧ αὐτοῖς ἐπιτιμ[illegible] πτακαίδεκα τάλαντα δόντας, καὶ λαβόντα τοὺς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου [illegible] βιβλία, χάριν δ' ἔχειν μόνον ἐξ ἀστων, ἐπὶ τούτοις λαμπρὰν ποιησάμενος [illegible] *autem Ptolemæi illius studii ad veterum libros comparandos magnum ei argumentum referunt rationem quam habebat cum Athenienses, qui quondam cum pignoratis argenti talentis, ab eis accepit Sophoclis & Euripidis, descriptique libros, ut eos tantum describeret, & mox sartos tectos restitueret. Magnifice cum apparavisset eos in pulcherrimis chartis, quos ab Athenensibus acceperat, retinuit: illis misit quos ipse paraverat, argenti talenta septemdecim accipientesque novos pro veteribus quos ipsi dederant libros. Quod si Athenienses ne novos quidem remisissent libros, sed veteres retinuissent, non erat quod ægre ferrent, qui argentum hac lege acceperant, ut hoc ipsi servarent, & ille retineret libros. Itaque illi simul & novis libros, & argento sunt potiti.* Profitetur *Galenus* hæc se ex antiquo *Zeuxidis* in prædictum Hippocratis librum Commentario desumpsisse. Advertendum porro est quod dicit *Ptol. Euergetem* libros Athenienses adeptum fuisse, & in Bibliotheca Alexandrina repositisse, quod idem *Philadelpho* tribuitur apud [a] *Athenæum*; qui de [b] *Neleo* verba faciens, in cujus potestate [c] *Aristotelis* libri fuerunt, subjungit: πᾶς δ' πάντα φησὶ περιαιρεῖσθαι ὁ ῥηθεὶς βασιλεὺς Πτολεμ[illegible] λεμαῖος, φιλαδέλφου δ' ἐπίκλην, μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων [illegible] καλλίω Ἀλεξάνδρειαν μετήγαγε. *A quo scil. omnes mercatus Ptolemæus Rex nostras, cognomine Philadelphus, cum iis quos Athenis & Rhodo nactus fuerat, in pulchram Alexandriam transferri curavit.* Quos libros Athenienses eosdem fuisse cum illis, quorum meminit *Galenus*, omnino videtur quippe non est dubitandum quin Philadelphus *Euripidis, Sophoclis, Æschilique*, tam [2] clarorum Poetarum, libros penes se habere cupierit; &

a Initio lib. 1.

b Legendum enim Νηλέα, non Πηλέα.

c Leg. enim ap. Athen. τότε non τότων.

1 Hinc apparet futilissimum esse quod urget *Vossius* de magnitudine Bibliothecæ Philadelphi, *cui congerendæ* (inquit) *nulla humana videtur sufficere vita.* Non enim tanta fuit Bibliotheca Alexandrina Philadelphi ipsius tempore, sed ab aliis Regibus succedentibus magnopere aucta est. Nec[illegible] que illud verum est quod dicit, contendere Juvenem Oxon. *paucis mensibus à moribundo jam jam Philadelpho perfectam fuisse.*

2 Duo fuere Ptolemæi, *Euergetis* cognomine insigniti, quorum *posterior* quoque videatur ornationem *Bibliothecæ* multum contulisse, quippe qui libris deditissimus fuit, & à doctrina *Philologi* cognomentum obtinuit. Cæterum [illegible] videtur designari à *Galeno*, quia non est verisimile *Bibliothecam* [illegible] tam diu, nempe annis plus minus 100. post mortem *Philadelphi*, caruisse operibus Poetarum tam celebrium. Nec vide-

tur

si eos rogasset Athenienses, credi non potest illum repulsam ab illis tulisse patrum, siquidem Athenienses plurimis se nominibus Philadelpho adstrictissimos agnoverunt, &, ut docet *Pausanias*, magno illum in honore habuerunt, erecta in honorem ejus statua, & *Tribuum* una ab illius nomine nuncupata *Ptolemaïde*. Quibus positis, conficitur, vel *Galenum* perperam pro *Philadelpho Euergetem* posuisse, quod affirmari nequit, vel libros supradictos à *Philadelpho* petitos fuisse, & libros ex illis descriptos remissos fuisse, sicut *Galenus* refert, ab *Euergete*, *Philadelpho* brevi post advectos codices moriente. Unde sequitur, *Philadelphum*, non nisi paulo ante obitum Bibliothecæ instruendæ tanto nisu operam posuisse.

Videtur forte contrarium ex eo colligi posse, quod [a] *Athenæus* scribit *Philadelphum Aristotelis* libros emisse à *Neleo*; qui, cum (auctore *Strabone*) *Aristotelis* auditor fuerat, vix credi potest fuisse superstes exituro *Philadelphi* regno, quandoquidem inter mortem *Aristotelis* & *Philadelphi* anni interpositi fuerint fere *octoginta*. At vero manifestum est *Athenæum* in eo falli: nam *Strabo* supra laudatus, testis locuples est, *Neleum Scepsium, Aristotelis & Theophrasti libros, quos ei Theophrastus supremis tabulis legaverat, Scepsin Athenis transtulisse, posterisque suis reliquisse. A quibus, ineruditis Viris, sub terra illos in fossa occultatos fuisse, ne à Regibus Attalicis, quibus Scepsis civitas parebat, Bibliothecam Pergamenam instruentibus, illuc transferrentur. Ibi humore & blattis misere vitiatos fuisse, & tandem Apellicani Teio magno pretio venditos; & Sylla, cum Athenas cepisset, hujus Bibliothecam recipiente, allatos fuisse Romam.* Rem eandem confirmat *Plutarchus*, cum refert in *Sullæ* Vitâ, *antiquiores Peripateticos Aristotelis & Theophrasti scripta neque pleraque neque exacte valuisse, verum ob hæredem Neleo Scepsii, ea ad inertes atque indoctos homines recidisse.* Et præterea *Aristotelis* Bibliothecam in manus *Philadelphi* non devenisse, deprehenditur ex *Ammonii Hermiæ* Scholiis in *Aristotelis Categorias*: qui scribit (in Præfatione) *Ptolemæum Philadelphum Operum Aristotelis conquirendorum perinde ac reliquorum, perstudiosum fuisse, pecuniasque iis persolvisse qui Philosophi libros ad ipsum afferrent. Quo factum esse ut quidam, quæstum consectantes, libros Philosophi nomine inscribentes comportarent; adeo ut in magna Alexandrinæ Bibliotheca, Analyticorum Aristotelis quadraginta, Categoriarum duo libri inventi fuerint.* Si enim Aristotelis bibliotheca, & ipsi ab eo conscripti libri, in Bibliotheca Alexandrina repositi fuissent, quid opus fuisset congerendi libros quotquot sub ejus nomine afferrentur, cum una ipsius bibliotheca instar omnium fuisset?

Quin si fingamus (quod concedi non potest) *Neleum* Aristotelis libros *Philadelpho* vendidisse, id tamen non fieri potuit ante partem posteriorem regni ejus, si verum sit quod vulgo opinantur (sed de quo ego valde dubito [1]) *Theophrastum* vitam perduxisse ad annum ætatis 107^m^, uti proditur à S. *Hieronymo*, & confirmatur in Procemio *Theophrasti* ad suos *Characteres*, ubi juxta omnia exemplaria, & suffragante [b] *Jo. Tzetze*, dicitur *Characteres* illos meditatus fuisse quum annos absolvisset 99. *Theophrastus* enim *Aristotelis* libros, cum propriis suis, testamento moriens reliquit *Neleo*; & si ad tantam ætatem pervenerit, vix fieri poterat ut ipse ante medium regni *Philadelphi* moreretur: siquidem *Aristotele* multo junior fuit, utpote ejus discipulus; à quo tamen ad medium *Philadelphi* regnum peracti sunt anni non amplius CXXXVIII. tot enim colliguntur ab Ol. XCIX. 1. quo Aristotelem natum testatur

[a] Lib. 13.

[b] Chiliad. 9. 198.

tur probabile, *Philadelphum*, virum conquirendis libris adeo peclarum, cæterosque post illum Reges eos congessisse libros, ut supervacui tot volumina à posteriore *Euergete* adjicienda, ut propter illa, *Bibliotheca* ei, tanquam conditori, à *Galeno* adscribi posset.

1 Theophrastum vixisse tantum annos 85. videtur cum ex testimonio Laertii, tum indiciis aliis,

[a] *Apollodorus*,

[a] Chron. ap. Laertium.

[a] *Apollodorus*, ad Ol. CXXVIII. 2. qui vicesimus fuit regni *Philadelphi* annus, & 18us ab obitu *Ptolemæi Lagi*.

Verum hæc mittamus; & videamus an aliunde possit confirmari, *Philadelphum* Bibliothecam instruendæ operam collocasse non nisi ante ætatem provectiorem. Sane huic sententiæ vigorem adjicit *Theocritus*, qui in Idyllio 17. quod Ἐγκώμιον εἰς Πτολεμαῖον, inscribitur, *Philadelphum* laudat à fortitudine, opulentia, imperii magnitudine, militum multitudine, & munificentiis in Poetas &c. de doctrina tamen ejus & Bibliotheca illa celebratissima, quam instruxit, & quæ maxime in admirandis & in laudibus ejus ponenda fuit, ne verbulum quidem habet. Quod tamen Idyllium diu post initium regni ejus compositum erat, ut inde, inter alia, patet, quod de nuptiis ejus cum *Sorore* sua mentio fiat.

[b] Præfat. lib. 7.

A nobis insuper est, quod [b] *Vitruvius* innuit *Alexandrinam* Bibliothecam post *Pergamenam*, nempe ex æmulatione, constructam fuisse: his verbis; *Reges Attalici magnis Philologiæ dulcedinibus inducti, cum egregiam Pergami Bibliothecam ad communem delectationem instituissent; tunc item* Ptolemæus *infinito zelo cupiditatisque studio incitatus, non minoribus industriis ad eundem modum contenderat* Alexandriæ *comparare.* Bibliotheca enim *Pergamena* ante tempora Regis *Eumenis*, primi ejus nominis, non instituebatur, ut patet ex [c] *Strabone* & [d] *Plinio*; inter quos convenit *Eumenem* fuisse illius conditorem. *Eumenes* autem, ejus nominis primus, secundus Pergami Rex, regnare coepit non ante annum *vicesimum sextum* Philadelphi, nempe Ol. CXXIX. 4. eique supervixit annis circiter septem. Hæc, inquam, statuenda sunt, si *Vitruvio* fides sit. Sed, ut libere dicam quod ipse sentio, in eodem loco peccat *Vitruvius* sæpius contra Chronologiam. *Zoilus* enim & *Aristophanes* Grammaticus quos *Ptolemæo* Bibliothecæ *Alexandrinæ* conditori coætaneos facit, neuter videtur *Philadelphi* tempore floruisse; sed ille ante, hic post illius regnum claruisse videtur. Neque *Eumenem primum*, Philadelpho æqualem, sed *secundum*, qui diu post illius mortem regnum iniit, conditorem fuisse Bibliothecæ *Pergamenæ* testatur *Strabo*.

[c] Lib. 13.
[d] Hist. Nat. XIII. 11.

Vitruvii auctoritatem judicio Lectoris permitto, & ad hæc omnia adjiciam denique illustria & diserta quorundam testimonia, quibus confirmetur Philadelphum non nisi paucis annis ante obitum suum Bibliothecæ instruendæ animum adjecisse. *G. Syncellus* hoc fecit testatissimum, Bibliothecæ institutionem conjiciens ad Ol. CXXXII. cujus annus primus incidit in *sextum* ante mortem *Philadelphi*. Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκην κατέστησεν ρλϛ'. Ὀλυμπιάδι, ἧς πεμπτερρήτης πλήθει· δέκα μυριάδες βιβλίων ἦσαν, ὥς τινες φασίν. *Ptolemæus Philadelphus Bibliothecam in Alexandria instituit Olympiade* CXXXII. *qua exeunte decessit pariter ex vita: decem myriades librorum fuerunt, ut nonnulli dicunt.* Eadem habentur in libro I. Chronicorum *Eusebii* Græcorum, ubi deest tamen πλήθει: ut sensus sit, decem fuisse myriades librorum in bibliotheca cum esset *completa*. Mortuus est Philadelphus anno 2. post prædictæ Olympiadis exitum. A *Goaro* in *Syncelli* editione ad marginem adnotatur ρλα'. quasi aliud exemplar Bibliothecam referret ad Ol. CXXXI^m^, atque hoc *Goarus* in Latina sua Versione posuit. Quam lectionem si admittendam censeas, Bibliothecam tamen intra decennium ante obitum Philadelphi institutam fuisse, luculento constaret *Syncelli* testimonio. Id vero, ni fallor, adjecit *Goarus* non ex codice aliquo, sed ex mera conjectura, quoniam *Eleazari* Pontificatus non duravit ad Ol. CXXXII^m^. [e] *Jos. Scaliger* ait *Julium Africanum*, præclarum Chronologum, Bibliothecæ Philadelphicæ institutionem referre ad supradictam Olympiadem, nempe CXXXII^m^. Cui computo *Scaliger* calculum

[e] Ad Euseb. num. 1734.

[illegible] *Africani* ſententiam, ſive traditionem, elicuit Scaliger ex loco *Syncelli* [illegible] ſequi.

Huic opinioni proxime accedit *Eutropius* quidam, quem meminit [a] *Sollerius* conjicere Bibliothecæ inſtitutionem in *trigeſimum fere Philadelphi* annum, i. e. in trigeſimum ſecundum ab eo tempore, quo incepit Philadelphus una cum Patre ſuo regno præeſſe: Solet enim vulgo *Philadelphi* regnum ſupputari ab obitu *Ptolemæi Lagi*. Videtur denique ipſe *Flavius Joſephus* à nobis facere, nimirum conjicere Bibliothecæ inſtructionem ad annum *Philadelphi* ſupremum, nempe *quadrageſimum*; qui colligendus eſt, non à morte *Ptolemæi Lagi*, ut vulgo numerari ſolet, ſed ab illo tempore, quo *Philadelphus* ab eo in ſocium regni admiſſus eſt. Ad illum autem annum referre videtur *Verſionem*, non alia de cauſa, quam quod accepiſſet Philadelphum extremo regno ſuo in Bibliothecam conficiendam curas contuliſſe. Locus autem, unde hoc elicio, principium eſt ſecundi Capitis libri *Antiquitatum* XII. ubi, denarratis in priore Capite *Ptolemæi Lagi* rebus geſtis, in hæc verba ſubjicitur: Ἐπειδὴ τοίνυν βασιλείαν τὴν Αἰγύπτου κατέλαβεν ὁ Φιλάδελφος, καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ διῳκημένα καλῶς εἶχεν, ἐσπούδασε, καὶ νόμων πρωτεύοντα &c. Quem locum non ſum neſcius Interpretes ejus, alioſque viros eruditos, ſolere ita intelligere, quaſi vellet Philadelphum annis *undequadraginta* in univerſum regnaviſſe. Cæterum, ut taceam, vix ullum alium ſcriptorem annos 39. Philadelphi regno aſſignare, ſed [b] vel 38. ab obitu ipſius Patris, vel 40. à primo regni initio, vulgo numerari: & ut illud quoque mittam, non morem eſſe *Joſephi*, notare quot annis regnarint Ptolemæorum alii; & Philadelphi regnum tam diu non duraſſe, ut illius, præ cæteris, anni commemorari mererentur, cum illius ipſe Pater vel tam diu, vel etiam diutius, regnum adminiſtrabat: his (inquam) omiſſis, videtur verborum ipſorum ſenſum magis genuinum eſſe, Philadelphum Legem Judaicam Græce verti curaviſſe poſtquam 39. annos in regno tranſegiſſet, & in hunc modum ea eſſe interpretanda: *Philadelphus poſtea, regno Ægypti aſſumpto, & anno 39. adminiſtrato Legem in Græcam linguam transferri curavit.* Verumtamen hæc de *Joſepho* monuerim tantum literatos, non cito affirmarim. Utut de eo ſit, aliunde à nobis clariſſime fuit demonſtratum, Philadelphum Regem, non regno ineunte, ſed poſtquam jam diu regnaſſet, Bibliothecæ conſtruendæ operam impendiſſe.

[a] Ennead. IV. 8.

[b] Vide Syntagma de Ptol. cap. 13.

[1] Dan. Rivetus Iſag. in S. Script. c. 10. §. 3. *Adam Littleton*, qui in Tabula Chronologica Dictionario affixa LXX. *Interpretes* tribuit ad annum poſt mortem *Ptol. Lagi* 33^m. vel 38^m. *Rabbi David Ganz* in Chronologia ſacro-profana, quam Germanice *Davidis* inſcripſit, parte 2. ad an. 3666. Millenarii 4. & ad an. 3715. ait factam fuiſſe interpretationem anno *Philadelphi* 31. i. e. ab obitu *Ptol. Lagi*. *Corn. à Lapide* in Encomio S. Scripto Commentariis præfixo, *Jacobus de Verſtegen* Tract. 6. Prolegom. in Pſalt. *Galatinus* de arcanis Cath. Ver. l. 3. & *Driedo* de Canal. S. Script. l. 1. a Verſione & Bibliotheca conditis ante Chriſtum numerant annos CCL. Annum autem ante Chriſtum CCL^m. connectitur cum ſexto anno habitæ Philadelphi.

[2] Difficillimum eſt quod ad hoc *Africani* teſtimonium reſpondet *Voſſius*, *id ita accipiendum eſſe, quaſi in suo Urbe ſpatio, aut quarto (Africanus) anno locupletande bibliothecæ operam dederit Philadelphus.* Si per totum vitæ ſuæ ſpatium locupletandæ bibliothecæ operam dederit Philadelphus, cur factum illud non ad initium regni ſed ad annum circiter ſextum ante mortem ejus retulit *Africanus*? cui præcipue adde Ol. CXXXIII?

[3] *Τὸ ἐπιτελέσαι κατασκευήν* (inquit *Voſſius*) *non poteſt id ſignificare quod Jerome Oxon. vult. Pulcre & ubique id exercere, & exequendo aliquo actioni, nisi de eo qui primus aggreditur, dicitur.* Quid hæc ſibi volunt? Non ex illis, *τὸ ἐπιτελέσαι κατασκευήν*, ſed ex illis, *καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ διῳκημένα καλῶς εἶχεν*, argumentum duxi.

Sed inſtat *Voſſius*: *Et ſane quam ridiculus fuiſſet Joſephus ſi ultimo vitæ anno Philadelphum fuiſſe ſtatuiſſe dicitur bibliothecam, & quidem curas ejus tantas Demetrio Phalereo.* Quomodo ridiculus fuiſſet non video; quando vivere deſiit *Demetrius* non ſcimus, dum vivit *Joſephus*, non *Africanus*, non Patres antiqui; nos interim, inquidem omnia facile credebant ſine ullo examine. Nescio quinam negavit quin poſſint Joſephi verba ſic intelligi, ut Interpres ea intellexit. Aio me id tantum Lectori proponere, non aſſerere.

a Annal. an. 3775.
b Chron. to. 1.

22. Illud autem tacitus præterire non poſſum, [a] *Sulianum*, & poſt illum [b] *Riccioliun*, urgere, quod colligi poteſt ex Epiſtola Regis, quæ apud *Ariſteam* & *Joſephum* recitatur, eos ſibi voluiſſe, Tranſlationem fuiſſe factam in [1] *initio* regni Philadelphi. Atque huic quidem opinioni favere videatur Latina *Matthiæ Palmerii* tranſlatio *Ariſteæ*, quæ ſic ſe habet: *Nos ubi regni gubernacula cepimus, benignitate erga omnes, tum maxime erga cives tuos affecti, eorum ſupra* 100000. *libertate donavimus.* Græca vero ſic concipiuntur: Καὶ ἡμεῖς δὲ καθολαβόντες τὴν βασιλείαν, φιλανθρωπότερον ἐπιτετῶμεν τοῖς πᾶσι, πολὺ δὲ μᾶλλον τοῖς σοῖς πολίταις, ὧν ὑπὲρ δέκα μυριάδας αἰχμαλώτους ἠλευθερώκαμεν. Quæ in hanc ſententiam vertenda ſunt: *Nos vero conſecuti regni adminiſtrationem, cum aliis omnibus exhibemus nos humaniores, tum vero præcipue civibus tuis, quorum ſupra* &c. Et verbis illis non indicatur Regem ſtatim ab aſſumpta regni adminiſtratione Judæos captivos libertate donaſſe; ſed ſignificatur illum ſemper *conſueviſſe* Judæis aliiſque cunctis plurimum humanitatis impertire. *Joſephus* legit; Τὴν δ' ἀρχὴν ἐγὼ καθολαβὼν, πᾶσι μὲν φιλανθρώπως ἐχρησάμην, μάλιστα δὲ τοῖς σοῖς πολίταις &c. *Ego vero devoluto ad me principatu, in omnes benignitate uſus ſum, maxime vero in cives tuos. Quorum* &c.

22. Ex iis autem omnibus, quæ hac de re diſputavimus, evidentiſſime apparet, Ariſteæ mentem hanc fuiſſe, nempe quod facta eſt Verſio poſtquam multos jam annos regnaviſſet *Philadelphus*, & tamen quod *Demetrius Phalereus* Bibliothecæ tunc temporis cuſtos erat. Quorum alterum neceſſe eſt falſum fuiſſe, cum obierit *Demetrius* ipſo regni *Philadelphi* initio. Atque hinc probatur, non ipſi negotio Verſionis interfuiſſe Auctorem noſtrum, nec in Aula *Philadelphi* floruiſſe, ſed ab aliquo impoſtore confictam fuiſſe Hiſtoriam. Ὅπερ ἐδει δείξαι.

CAP. VII.

Dubitatur utrum Eleazarus *Pontifex Judæorum eſſet quo tempore Bibliotheca Alexandrina à* Ptol. Philadelpho *inſtructa fuit.* §. 1.

Argumentum aliud contra Hiſtoriam Ariſteæ, *exinde petitum quod, quamvis dicant Interpretationem plurimis annis poſt initium regni* Philadelphi *confectam fuiſſe, tradit tamen* Menedemum Eretrienſem *eodem tempore quo Scriptura verteretur in* Ægypto *fuiſſe. Quem* Ptolemæo Lagi *ſupervixiſſe non pluſquam ſeptennio, demonſtratur. Quæritur de ætate* Menedemi; *quo tempore natus, quo mortuus.* Joſ. Scaligeri *error, exiſtimantis illum obiiſſe diu ante initium regni* Philadelphi. §. 3. *Juxta* Heraclidem *obiit ante regnum* Philadelphi. *Illum* Platonis *fuiſſe diſcipulum: Qui quo anno obierit.* Saidi Batricidæ *hallucinatio. Error eorum, qui* Menedemum *vixiſſe tantum annos* 73. *ſtatuunt.* §. 4. *Agnoſcitur illum plures annos vixiſſe quam ſtatuit* Heraclides, *& vitam perduxiſſe uſque ad id temporis, quo* Antigonus Gonatas *Gallos in prælio vicit. Quæ victoria quo anno contigerit.* Menedemum *vixiſſe annis* 94. *Probabile eſſe illum nunquam fuiſſe in* Ægypto *regnante* Philadelpho. §. 6.

c Antiq. XII. 2.
d Præp. Evang. VIII. 2.
e De Civ. Dei XVIII. 42, 43.
f Catech. 5.
g Chron.
h Com. ad c. 1. Sophoniæ.
i Chronogr.
k Chron.
l Chronogr.
m Annal. to. 1.

ARISTEAS, & qui illum ſequuntur, [c] *Joſephus*, [d] *Euſebius*, [e] *B. Auguſtinus*, [f] *Cyrillus Hieroſol.* [g] *Iſidorus Hiſpalenſis*, [h] *Theodorus Antiochenus*, [i] *Nicephorus Patriarcha*, [k] *Ado Viennenſis*, [l] *G. Syncellus*, [m] *Jo. Zonaras*, aliique Verſionem tradunt confectam *Eleazaro* Pontificatum Judæorum maximum gerente; quod fieri non potuit, ſiquidem, ut ſuperius ex ipſo *Syncello*, ſive *Africano*, oſtendimus, Bibliothecam ſuam

1 *Ricciolius* confert Verſionem ad an. 1. vel 2. ante mortem *Ptolemæi Lagi*, *Salianus* ad an. 7. poſt mortem ejus deſinentem, vel octavum inchoatum.

inſtruere

inſtruere coepit *Philadelphus* non ante *Olympiadem* CXXXII. & juxta *Euſebium* annus ultimus *Eleazari* Pontificis incidit in Ol. [1] CXXXI. 2.

2. Hoc ſaltem affirmare auſim, à vera temporum ratione aberrare rurſus *Ariſteam*, cum doceat Verſionem fuiſſe confectam declinante ad exitum *Philadelphi* regno, vel plurimis ſaltem annis poſt regni ejus initium; & tamen ſcribit *Menedemum Eretrienſem* Philoſophum in Aula tum Alexandrina verſatum fuiſſe. *Menedemum* enim liquet intra annos 7. poſt initium regni Philadelphi obiiſſe.

3. *Euſebius* ſupputat *Menedemum* una cum *Speuſippo* floruiſſe Olymp. CXVI. 1. qui *trigeſimus ſecundus* annus erat ante mortem *Ptolemæi Lagi*. [a] *Joſ. Scaliger* ad ſuperiora tempora illum revocat, eo fretus argumento, quod *Platonem* audiverat. Et propterea exiſtimat illum ad prædictum annum non perveniſſe. Cæterum illum non modo ad annum prædictum ſed & longe diutius vitam produxiſſe, fateor ego atque etiam profiteor.

4. *Heraclides* apud *Laertium* tradit illum vixiſſe annis LXXXIV. & teſtis eſt *Laertius* maturiore illum ætate Platonem habuiſſe magiſtrum. *Menedemus cuſtos ab Eretriatibus Megara miſſus, in Academium ad Platonem canceſſit, eaque captus, militiam deſeruit.* Eadem legere eſt apud *Heſychium Mileſium*. Et [a] *Plutarchus* docet *Platonem de Sociis ſuis miſiſſe, Arcadibus Ariſtonymum reip. conſtituendæ cauſa, Eleis Phormionem, Pyrrhæis Menedemum.* Atque id quidem in cauſa fuit cur [b] *B. Cyrillus* (obſervante doctiſſ. *Menagio*) Menedemum vocat *Pyrrhæum*; qui & ipſe appellat illum *Platonis* diſcipulum. Et illum jam annos aliquot poſt relictos ephebos peregiſſe cum ad Philoſophiam pertractandam Platoni ſe dedit, vel exinde conſpicuum eſt, quod publico illum in militia munere Cives ejus antea dignati fuerant. Apud *Platonem* quot annos egerit, incertum; tamen natum fuiſſe annos non minus quam viginti circiter & quatuor, quando mortuus eſt *Plato*, colligitur inde, quod ab eo mittebatur ad remp. *Pyrrhæis* conſtituendam. Quæ ſane provincia videatur, vel ea majorem longe ætatem requiſiſſe. Jamvero *Platonis* obitum contigiſſe *Ol.* CVIII. 1. *Hermippus* tradit apud *Laertium*, & hoc verum eſſe (licet *Euſebius* illum deduxerit ad annum ejus Olymp. 4^m.) clare evincunt in eundem annum conſentientes, [c] *Plutarchus*, [d] *Athenæus*, [e] *Dionyſius Halicarnaſſeus*, alii. *Arabicum* enim delirium illud eſt, quod [f] *Said Ibn Batric* refert de Platone tanquam poſt mortem *Alexandri M.* ſuperſtite. Poſito itaque *Menedemum* expleſſe annos circiter XXIV. quum *Plato* vita concederet, conſtabit juxta annorum numerum vitæ ejus ab *Heraclide* aſſignatum, illum mortuum fuiſſe Ol. CXXIII. 1. exituro: à quo ſi ad primum uſque annum Ol. CVIII. retro legas tempora, anni conſient 60. Et hiſce ſi addas illos 24. annos, quos ante *Platonis* obitum *Menedemus* natus fuerit, exurget numerus annorum LXXXIV. Juxta quam rationem conſequitur, *Menedemum* obiiſſe anno uno, vel altero antequam *Philadelphus* in regni ſocietatem à Patre ſuo admitteretur; quod accidit [g] Ol. CXXIII. 3. Neſcio quo errore [h] *Geſnerus*, [i] *Car. Stephanus*, & [k] *Ricciolius* aiunt *Menedemum* obiiſſe vitæ ſuæ anno LXXIII. *Laertium* tamen auctorem citantes.

5. Nemini non liquet quanta probabilitatis ſpecie niti videtur argumentum iſtud. Fatendum tamen eſt, non mihi videri recte inſtitui annorum iſtum numerum, qui *Menedemi* vitæ ab *Heraclide* definitur.

[a] Lib. adverſus Coloten.

[b] Lib. 6. Cont. Julianum.

[c] De 10. Rhetor.
[d] Lib. 5.
[e] Epiſt. ad Ammæum.
[f] Annal.

[g] Vide Syntag. de Ptol. cap. 10. & 12.
[h] Onomaſt.
[i] Diction. Hiſt.
[k] Chron. to. 1.

1 *Dicat Juvenis Oxon*: (inquit *Voſſius*) *ſi non ſub Eleazaro, in quo omnes conveniunt, ſub quo ergo alio Pontifice factus fuerit illa Verſio.* Bella profecto Juvenis Oxon: refutatio! Nempe ſi facta fuit Verſio eo tempore quo Philadelphum Bibliothecam inſtruxiſſe teſtatur *Africanus*, factum fuiſſe ſub *Onia*, Eleazari ſucceſſore, oportet. Sed nullius Judæorum Pontificis auſpiciis factam fuiſſe, oſtendimus alibi.

2 Videtur *Scaliger* non animadvertiſſe *Menedemi* mentionem fieri apud *Ariſteam*.

Auctores enim gravissimi [illegible] ad illud usque tempus, quo [illegible] Rex Macedonum, Gallos in patriam [illegible] dis aliquot postquam regnare coepit, [illegible] post spatio, quin compareat *Menedemus* [illegible] regni ejus initium, & intra septennium [illegible] *Laertium* dicitur *Menedemum* praedicto *Antigono* in [illegible] se, & de eo, cum Barbaros (intellige *Gallos*) [illegible] fugasset, psephisma fecisse, cujus principium [illegible] *natores dixerunt*, *Quoniam Antigonus Rex* [illegible] *gionem propriam reverteretur*, *cateraque omnia* [illegible] *Senatui populoque &c.* Gallorum haec strages quo anno [illegible] ligitur è *Justino*, qui postquam narrasset, quomodo Galli sub [illegible]
a XXV. 1. in expeditione contra Delphos attriti delecique fuerunt, [illegible] *duos Reges Antigonum & Antiochum statuto pace, cum in Macedoniam Antigonus reverteretur, novus eidem repente hostis emersus* [illegible] *qui à Brenno duce, cum ad Graeciam proficiscerentur, ad terrendos relicti fuerant, ne soli desides viderentur, pedum* [illegible] *armaverunt, fugatisque Getarum Triballorumque copiis, Macedoniam* [illegible] *nentes, legatos ad Regem miserunt, qui pacem si vocatis, offerrent, & Regis castra specularentur, &c.* In Oraculum autem Delphicum bre-
b Phocicis. ferunt Galli Ol. CXXV. 2. (ut b *Pausanias* disertis verbis attestatur) [illegible] que anno Olympiadico medio, sive tempore hyemali, ut hinc patet,
c Pausan. ibid. Justinus XXIV. 8. quod tenentes obsessum Oraculum, *acerrimum frigus, cum nive pluvia vehementer affluxerit.* Itaque cum tantillo post tempore Gallorum irruptio in Macedoniam, cladesque per Antigoni copias accidebat, patet hanc conferendam esse in annum eundem exiturum, sive in proximum quasi ineuntem. Atque huc quidem computo calculum suum adjicit *Pausanias*, dicens, *Gallos proxima anno post Brennum cladem, Demo-cle Athenis Archonte, alia* se expeditione in Graecos immisisse, eodemque anno *in Asiam trajecisse*. Mortuus autem est *Menedemus* statim fere post victos ab *Antigono* Gallos. Testantur enim *Heraclides* ipse, & *Hermippus*, & *Antigonus Carystius* apud *Laertium*, suffragante *Hesychio Milesio*, illum ob psephisma supradictum in suspicionem prodendae ei Civitatis adductum, ad *Antigonum* veniisse, & ibi brevi tempore prae tristitia, vel nullo cibo per septem dies sumpto, vitam cum morte commutasse. Atque hinc apparet obiisse illum *Olymp.* CXXV. 3. qui annus connectitur cum *septimo* defuncti *Ptol. Lagi*, & nono regni *Philadelphi*. Fuit autem hic annus septuagesimus a *Platonis* obitu, h. e. ab Olymp. CVIII. 1. ut, dato *Menedemum*, *Platone* moriente, complevisse annos 24. colligantur anni vitae ejus 94. non 84. ut ex *Heraclide Laertius* habet: apud quem, si placeat Criticorum filius, pro [illegible] substituendum putem [illegible].

6. Ut ex dictis constat, *Menedemum* non in Aegypto defunctum fuisse post annum sextum ab obitu *Ptolemaei Lagi*, sed in patria temporibus istis commoratum fuisse, & in Macedonia obiisse; ita porro, si rem diligenter expendamus, vix videbitur probabile, illum unquam in *Aegypto* fuisse post initium regni *Philadelphi*. Illum quidem ad *Ptolemaeum Aegypti* Regem (non *Macedoniae*, quod putavit *Alabrandanus*) sicut etiam ad *Lysimachum*, & *Demetrium Poliorcetam* Reges [illegible] missum fuisse, & ubique honoris affectum, apud *Laertium* legimus. Sed erat *Ptolemaeus* iste, non *Philadelphus*, sed Pater ejus, ut ex verbis *Laertii* apertissimum est: *Legatus ad Ptolemaeum & Lysimachum missus est*,

1 Sic Polybius l. 2. aut *Parthos* primo in Italiam trajecisse; annis ante Delphicam Gallorum cladem & potius ut illum, in Italiam trajecisse.

ubique

ubique hæsere offellus: sed ad Demetrium quoque, cui quidem non dissentio tabulæ singulis annis Gentis perfolerunt, quamquam ab stirpe: apud quem ea minime manserunt, quod Ptolemæo Euergetæ tradituras esse, epistola se defendit. Quibus verbis constat *Ptolemæum* eundem in utroque loco intelligi: atqui in posteriore designari *Ptolemæum Lagi*, exinde manifestum est, quod regnante *Demetrio*, *Philadelphus* nondum Ægypti regnum adeptus fuerat. Quinetiam ex ordine narrationis ostenditur *Menedemum* ad *Ptolemæum* primum legati munere functum fuisse, postea ad *Lysimachum*, deinde ad *Demetrium*. Unde illum legationem illam ad *Ptolemæum* suscepisse & in patriam rediisse diu ante initium regni *Philadelphi*, manifestum est: quandoquidem constat *Demetrium* ante *Philadelphi* regnum, Macedoniæ dominatu à Lysimacho exutum fuisse, & coactum in Asiam fugere: ubi à *Seleuco* in prœlio fractus, deditione sui facta, in custodia demum expiravit. Neque cum ulla probabilitatis specie dici potest, *Menedemum* postea ad *Philadelphum* quoque concessisse. Rem enim tanti in historia Vitæ ejus momenti silentio non præteriisset *Laertius*, nec illi scriptores, quos *Laertius* in Vita ejus sequitur, scilicet *Euphantus*, *Hermippus*, *Heraclides*, & *Antigonus Carystius*, [a] qui supremis *Philadelphi* temporibus Vitam ejus conscripsit, præsertim vero cum aliarum ejus peregrinationum memoriam tradendam posteris curaverint. Cui tanto Auctorum silentio accedit ipsum rationis rectæ firmamentum. Quî enim verisimile esse possit, *Menedemum* jam nonagenarium, ætate tam provecta, iter tam periculosum ad regionem tam procul diffitam suscepisse? Quis credat illum jam tanta ætate decrepitum, Λίγυπτον δ' ἰέναι, δολιχὴν ὁδὸν ἠδὲ θάλασσαν τε, *In Ægyptum iisse, iter longum & difficile?* ut [b] *Homerus* canit.

[a] Teste Athenæo l. 10.

[b] Odyss. l. 4. v. 483.

Certe mihi satis evidens videtur, Auctorem nostrum, *Ptolemæum Lagi* cum *Ptol. Philadelpho*, dum loquitur de *Menedemo* in Ægypto versante, confudisse; eadem plane oscitantia, qua *Demetrium Phalereum*, qui apud *Ptolemæum Lagi* versabatur, in tempora *Philadelphi* contulit.

CAP. VIII.

Non esse verisimile (*quod scribit* Aristeas) Demetrium Phalereum *fuisse Ptolemæi Regis Bibliothecarium.*

Illum fuisse Principem & Legislatorem *omnium sui temporis sapientissimum.* §. 1. *Male dici* Grammaticum à Tertulliano. *Solenne fuisse maximis* Philosophis *in re* Grammaticâ *se nonnunquam exercere.* 2. Philosophos *fuisse aliquando Custodes* Bibliothecarum. *Illud tamen officium videri indignum* Demetrio Phalereo. 3. *Diluitur Responsio Is. Vossii. Probatur* Demetrium Phalereum *summo in honore habitum fuisse apud* Ptolemæum Lagi. 4. *Exemplis variis ostenditur solitos fuisse literatos homines humilioris sortis* Bibliothecis *præfici; eundemque fuisse morem apud* Ptolemæos. 5. *Unde* Aristeæ *erroris ansa.* Ptolemæum Lagi *instituisse* Bibliothecam Alexandrinam. 6. 7. *Et sub eo non* Demetrium Phal. *sed* Zenodotum Ephesium *fuisse Bibliothecæ præfectum: quem etiam videri per totum* Philadelphi *regnum munus idem obtinuisse.* 8. *Erroris arguuntur Sequaces* Aristeæ, *qui* Philadelphum *statuunt primum ejus Conditorem.* 9.

JO. WOWERIUS argumentum contra librum *Aristeæ* hinc trahit, quod *Demetrium Phalereum* facit *Ptolemæi* Regis *Bibliothecarium*:

[c] De Bibl. Instr. cap. 3.

1 Ad hæc quæ de *Menedemo* urgemus, quid nos videat, cum *Versio illa* perinde *fide* dignum nihilominus, sicut non regnante, *Lagi filio.* Sed jam *Aristeam* factum fuisse Versionem multis annis post mortem Ptolemæi Lagi, luculentissime demonstravimus.

Qualem

Qualem quidem fuiſſe illum, vix probabile eſſe haud ægre fatebuntur eruditi viri, ſi perpenderint illum fuiſſe *Principem*, & *Legiſlatorem* omnium ſui temporis illuſtriſſimum, omniumque Regum exiſtimatorem ornatiſſimum. [1] Per ſolidum decennium principatu nobiliſſimæ Civitatis *Athenarum* inclaruerat, à *Diodoro Sic.* dictus Urbis ἐπιμελητὴς *Orator*, à Suida *Demagogus*, Phædro [a] *Tyrannus*, id eſt, *Princeps*, ſive *ſolutum non Rex*. Et non minus quam mille & ducenta talenta ex annuo reditu accepit, teſtante [b] *Duride*. Imperator [c] *Antoninus* illum rejicit in eandem claſſem cum *Philippo* Rege Macedoniæ, & *Alexandro Magno*: Τπαγε νυῦ ϗ Αλέξανδρον, ϗ Φίλιππον, ϗ Δημήτριον τ̀ φαληρέα μοι λέγε. [d] *Georgius Syncellus* illum vocat ἄνδρα πάνυ: Ἕλλησι σπουδαῖον, *Virum apud Græcos ſtudioſiſſimum ſive graviſſimum*, & τρίτον νομοθέτην Ἀθηναίων, *Tertium Legiſlatorem Athenienſium*. [e] *Tullius* hoc elogium habet; *Fuit hic Vir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam civis è republica maxime, tuendæque Civitatis peritiſſimus*. Et [f] alio in loco à nobis alibi citato; *Vidit*, inquit, *Demetrium ex repub. Athenis quam optime digeſſerat, & ex doctrina nobilem ac clarum, qui Phalereus vocitatus eſt*. Juxta *Ælianum* [h] Φαληρεὺς ἐπολιτεύσατο, *Laudatiſſime gubernavit rempublicam*. Et (ut [i] *Strabo* teſtis eſt) non defuerunt qui affirmarent nunquam melius fuiſſe gubernatam Athenienſium Remp. atque eo tempore quo *Demetrius* præfuit. [k] *Pauſanias* illum appellat τὸν πάνυ δόξαν εἰληφότα ἐπὶ σοφίᾳ, *hominem ſapientiæ laude præſtantiſſimum*. [l] *Plutarchus* affirmat ipſos illius hoſtes ſuſpexiſſe illum & admiratos fuiſſe, Regemque *Demetrium Poliorcetem* τὴν τοῦ δόξαν αὐξῆσαι ϗ τὸ σεμνὸν τοῦ ἀνδρὸς, *dignitatem ejus & virtutem veneratione proſecutum fuiſſe*. Denique tanto cum honore Remp. adminiſtravit, & apud *Athenienſes* tam λαμπρὸς fuit (uti ait *Laertius*) ut *imaginibus æneis trecentis & ſexaginta ob illius honeſtatus fuerit, quarum pleræque equeſtres erant, & in curribus bigiſque collocatæ, quæ ne trecentis quidem ipſis diebus perfectæ ſunt*. Et tantus equidem Vir erat, ut non ſolum *Laertius* & *Hermippus* illius Vitam, inter aliorum Philoſophorum, conſcripſerint, verum etiam integrum de eo librum *Aſclepiades*, *Arei* filius, ediderit, quem citat [m] *Athenæus*.

2. Quod [n] *Tertullianus*, quo in loco refert illum Bibliothecæ præfectum fuiſſe, appellat illum *Grammaticorum probatiſſimum*, quaſi *Grammatices* tantum Profeſſor eſſet, exinde fuit, quod ſolebant veteres, cum Græci, tum Latini, *Bibliothecarum* curam demandare *Grammaticis*, vel hominibus rei Grammaticæ peritis. Niſi forſan hinc fuerit deceptus, quod alii eſſent *Demetrii* qui arte *Grammatica* claruerint, nempe unus *Adramyttenus*, alter *Cyrenæus*, tertius *Erythræus*, & alius *Scepſius*, qui fuit *Vir dives, nobilis, & valde Philologus*, [o] *Laertio* teſte; & *Grammatici* cognomen habuit, ut [p] *Strabo* auctor eſt. Nomen autem *Grammatici* eſſe prorſus indignum *Demetrio* noſtro, quæ ſuperius attuli abunde probant. Quibus adjici poſſit auctoritas B. *Hieronymi*: [q] *Demetrius Phalereus idem apud Græcos Orator & Philoſophus*. Et *Tullius*, qui duobus in locis ſupra citatis de illo loquitur tanquam homine Politico, in tertio quodam loco illum decorat *Oratoris* nomine, *Grammatici* vocabulo nuſquam [r] dehoneſtat: *Demetrius Phal. diſputator ſubtilis, Orator parum vehemens, dulcis tamen, ut Theophraſti diſcipulum poſſis agnoſcere*. Idem confirmant libri ab ipſo editi, qui plurimi *Philoſophica*, *Politica*, *Hiſtorica* (non *Grammatica*) tractabant argumenta. Quorum *Laertius* catalogum exhibet, dicens illum *omnes fere ſui ſeculi Peripateticos* (non dicit, *Grammaticos*) *librorum & verſuum numero ſuperaſſe*. Non neſcius tamen ſum, à ſtudiis illum Philoſophicis &

a Fabularum l. 5. fab. 1.
b Apud Athenæum l. 12.
c De Seipſo l. 9. c. 24.
d Chron.
e Non ut *Goarus* vertit *Græcarum literarum ſtud.*
f Lib. 2. de Legibus.
g Orat. pro C. *Rabirio Poſthumo.*
h Var. Hiſt.
i Geogr. l. 9.
k Atticis.
l Vita Demetrii Poliorc.
m Lib. 13.
n Apolog. cap. 18.
o Vita *Demetrii Phal.*
p Lib. 13.
q Com. in Dan. c. 11.
r De Officiis lib. 1.

1 Futile eſt quod ait *Fraſſenius* Diſquiſ. Bib. l. 2. c. 3. Demetrium Phal. cognomen SAPIENTIS inde adeptum fuiſſe, quod Bibliothecæ Alexandrinæ primarius auctor fuit.

Politicis

Tertullum, aliosque [illegible] rebus a *Grammatices* nos præfus [illegible] *Grammaticum* [illegible] libros alii duo *de Metris*, & quatuor alii *de Orthographia*, & alius *Homericus* singulis inscriptos; quos recenset Laertius inter multos Philologos & Politicos illius libros. Cæterum si propterea *Grammaticum* illum dixerit *Tertullianus*, eodem jure etiam *Celerem Didascalum* vocasset *Grammaticum*, quia librum condidit *de vocum Analogia*, [2] *Suetonio*, & [3] *Charisio* testibus; aliosque Philosophos maximos, quorum in more erat positum ejusmodi rebus (sicut etiam *Aristoteli*) mentes suas reficere majorum contemplatione lassas & defessas, veluti discimus ex *Laertianis* ipsorum Vitis. Exemplis sunt [4] *Crito Atheniensis*, [5] *Simon Atheniensis*, [6] *Simmias Thebanus*, Socratici; inter Peripateticos [7] *Heraclides Heracleotes*, & [8] *Theophrastus*, quem *Laertius* docet non solum *Philosophum* fuisse, sed & *Philologum*, inter Cynicos [9] *Menippus*, & [10] *Antisthenes*, pater *Cynicorum*; [11] *Cleanthes*, & [12] *Chrysippus* Stoici; quibus addendus [13] *Democritus*; & [14] *Plato* ipse, quem *Pharinus* apud *Laertium* refert *primum inflexisse vim Grammatices*; atque etiam [15] *Aristoteles*, a quo (*Dione Chrysostomo* [c] auctore) *opinio fuit Artem Criticen & Grammaticen cepisse initium*. Quibus exemplis conspicuum redditum *Demetrium* nostrum *Phalereum* non idcirco in albo *Grammaticorum* reponendum esse, vel minoris esse putandum, quia de *Homero* quædam, vel alia similia, commentabatur; cum tot tantique Philosophi, & maximus ipse Cæsar, ad argumenta talia se demittere non recusaverint. Quibus adjici liceat, *Ptolemæum* ipsum *Euergetem*, ejus nominis posteriorem, Ægypti Regem, harum rerum tam doctum fuisse, ut Philologi cognomen mereret.

3. Non assentior ego *Wowero*, qui videtur existimasse *Bibliothecarios* munus indignum fuisse *Philosopharum* nomine. Quippe legimus de [d] *Archandro*, *Philosopho Stoico*, Bibliothecæ *Pergamenæ* præfecto; & de [e] *Eudoxione*, *Philosopho & Poeta*, cuistode Bibliothecæ *Antiochi Magni*, [f] Regis Syriæ. *Eratosthenes* quoque *Alexandrinæ* præses, non modo *Grammaticis*, verum etiam *Philosophicis* florebat studiis. Sic *Dionysius Alexandrinus*, cui Bibliothecarum cura demandabatur, quamvis professione *Grammaticus* esset, videtur tamen tenuisse quoque locum *Philosophi*: dicitur enim a *Suida* fuisse *discipulus Charemonis Philosophi*, *illique successisse*. Nempe nulla fane ratio erat cur *Grammaticorum* potius curæ, quam *Philosophorum*, Bibliothecæ committerentur, quam quod *Philosophi* vulgo rerum magis contemplationi, quam libris addicebantur. Adeo ut nihil repugnat quo minus Philosophi illi, qui in rebus contemplandis se totos non ponebant, sed in veteribus quoque scriptis multum studioseque versabantur, Bibliothecarum custodes constituerentur. Atque ideo non negaverim *Demetrio* nostro *Phalereo* per eruditionem licuisse Bibliothecarii munus suscipere. Quandoquidem de eo tradatur *Diogene*, quod non modo rei politicæ prudentissimus fuit, & Oeconomicæ peritissimus, verum etiam *eruditissimus*; & a *Laertio* dicitur non modo [illegible] ut alius quivis, sed etiam [illegible]. Verumtamen non adeo tanta credulitate, ut persuaderi mihi patiar, virum

a Vitæ ejus cap. 56.
b Instit. Gram. lib. 1.
c Oratione 53. quæ est de *Homero*.
d Laert. Vita Zenonis.
e Suidas.

[illegible]

talem

talem tantumque, illuſtriſſimum *Legiſlatorem*, & magnum *Principem*, dedecoratum fuiſſe in Ægypto tali munere, quod hominibus quibuſvis vel infimæ ſortis, modo doctiores eſſent, ſolebat demandari. Neque enim veriſimile eſt *Ptolemæum* Regem tam indigne habiturum fuiſſe Principem ſupplicem, neque ipſum fuiſſe accepturum munus ſtatui ſuo tam indignum, ſi oblatum fuiſſet.

a De LXX. Int. cap. 4.

4. Quod reſpondet [a] *Iſ. Voſſius*, *minus hoc mirandum eſſe, quam quod Dionyſius Tyrannus regno privatus literas pueros docuerit*; id nullius momenti eſt. *Dionyſius* enim magno in odio apud omnes fuit, & exutus regno neceſſe habuit docendo pueros victum quæritare. Cum è contra conſtet *Demetrium Phalereum*, poſtquam principatu ſuo privatus fuiſſet, magna apud omnes exiſtimatione fuiſſe, in Ægypto opibus honoribuſque maximis floruiſſe, à ſanctioribus conſiliis fuiſſe *Ptolemæo Lagi* (apud quem illum Bibliothecarii munus obiviſſe ſtatuit Vir clariſſimus) & ſorendis ibi Legibus præfuiſſe, imo ſecundum in regno locum tenuiſſe. Qua de re audi ſis [b] *Ælianum*: Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐς Ἀθήνησιν ἀπὸ Φανοστράτου ἐπολιτεύσατο, ἐς ὃν αὖτον ὁ συνήθης Ἀθηναίοις φθόνος [c] ἐξέωσε. καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὢν σωφρονεῖν τῷ Πτολεμαίῳ νομοθεσίας ἦρξε. *Demetrius Phal. ſumma cum dignitate Reſp. Athenienſium rexit, donec eum Athenienſibus conſueta ſolitaque invidia ejecit; ſed in Ægypto quoque apud Ptolemæum in rogandis ferendiſque legibus primas tenebat.*

b Var. Hiſt. III. 17.

c Videtur legendum ἐξῶσε.

d De exilio.

Teſtatur [d] *Plutarchus*, quod in Ægypto floruit πάντων τῶν Πτολεμαίου φίλων, *amicorum Ptolemæi omnium primus*; & quod tantis ibi abundavit opibus, ut Athenienſibus etiam dona miſerit. Οὐ μόνον αὐτὸς ὢν ἀφθόνως διῆρκεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις δωρεὰς ἔπεμπε. Quamque intimum illum *Ptolemæus* habuit, quantique illum fecit, vel exinde cognoſcimus, quod ſecretiſſima de Hærede regni conſtituendo conſilia cum eo conſociaverit, ſicut docent *Hermippus* & *Heraclides*, ubi ſcribunt illum hortatum fuiſſe Ptolemæum ne *Philadelphum* in regni ſocietatem acciperet. Minime itaque veriſimile eſt *Demetrium*, ſuperſtite adhuc *Ptolemæo Lagi*, tam indignum munus obiviſſe. Si quis autem cum *Ariſtea* ſtatuat præfecturam Bibliothecæ demandatam ei fuiſſe poſt mortem *Ptol. Lagi* à *Ptol. Philadelpho* (quod non potuiſſe fieri jamdudum demonſtratum fuit) dicendum erit, vel illum eodem loco & exiſtimatione habitum fuiſſe à *Ptol. Philadelpho*, quo à *Ptolemæo Lagi* (quo dato, ſequeretur improbabile eſſe illum id munus ſubiiſſe) vel apud *Philadelphum* in offenſa fuiſſe, atque priſtinis honoribus exutum, neceſſitate coactum fuiſſe Bibliothecæ præfectura contentum eſſe. Hoc quidem (etſi fingamus id falſum eſſe quod de morte ejus ſcribit *Hermippus*) nullo modo probabile videbitur. Rationi quippe non conſentaneum eſt, voluiſſe illum apud Regem talem commorari, quem expertus fuiſſet iratum ſibi & inimicum. Et ad alios quoſvis Reges videtur ſe recepturus, potius quam paſſurus honorem ſibi minui ac elevari, ſeque in ordinem inferiorem deprimi. Præſertim vero cum tanta ſapientiæ & peritiæ gubernandi gloria excelluerit, & in tantam Regum dignationem perveniſſet, ut videatur neminem extitiſſe inter Reges iſtius ætatis, quin ſibi in maximo lucro poſuiſſet Virum tantum tamque ſapientem apud ſe & in conſiliis habere. Nec credendum eſt, *Demetrium*, tam humili demiſſoque animo fuiſſe ut quemvis virum ſtatum ſub *Philadelpho* æquo animo ferret. Illum enim ſublimem geſſiſſe ſpiritum Principique parem, ex illis dignoſcere licet, quæ de prodigalitate ejus refert [e] *Athenæus* ex *Antigono Caryſtio*, & *Duride*: qui affirmat illum, cum ſummum populi Athenienſis imperium penes ipſum eſſet, *in ſumptu epularum profuſiorem fuiſſe Macedonibus, mundiitis ſuperiorem & Cypriis & Phœnicibus*. Et poſtquam exulaſſet, quanta fuit magnitudine animi, abunde evincit nobile illud reſponſum, quod cuidam,

e Lib. 12.

nuncianti

Ad quæ munera, qualiacunque fuerint, videtur promotus fuiſſe poſtquam Bibliothecis præfuiſſet; &, utcunque eſſet, conſtat tamen illum *Grammaticum* profeſſione fuiſſe. *Grammaticus* enim *Suidæ* nuncupatur, & *Parthenii Grammatici Præceptor* fuiſſe dicitur.

6. Quam ob rationem *Demetrium Phal.* Bibliothecæ Alexandrinæ Curatorem conſtituerit *Ariſteas*, conjectura colligere non difficile fuerit, ſi inquiramus quis Ptolemæorum primus Bibliothecam inſtituit. Inter omnes fere ſequaces *Ariſteæ*, cum recentiores, tum antiquiores convenit *Ptolemæum Philadelphum* primum poſuiſſe fundamenta Bibliothecæ Alexandrinæ: ſed hoc falſum eſſe ex *Suida* conſtat, qui aperte docet Bibliothecam Alexandriæ extitiſſe tempore *Ptol. Lagi*, eoque regnante *Zenodotum Epheſium* fuiſſe *Bibliothecarium*. Ζηνόδοτος Ἐφέσιος, Ἐποποιὸς ἢ γραμματικὸς, μαθητὴς τοῦ Φιλήτου, ὃς ἦν πρῶτος τῶν Ὁμήρου διορθωτὴς ἐγένετο, καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Βιβλιοθηκῶν πρῶτος, καὶ τοὺς παῖδας Πτολεμαίου ἐπαίδευσεν. *Zenodotus Epheſius, Verſificator, & Grammaticus, Philetæ diſcipulus. Vixit ſub Ptolemæo primo, qui etiam primus fuit Homeri corrector, & Alexandrinis Bibliothecis præfuit, & Ptolemæi liberos inſtituit & erudivit.* Atque hoc probabile eſſe vel exinde confirmatur, quod *Ptolemæus Lagi* ipſe Vir literatus fuit, & de ſtudiis bonarum literarum optime meritus. Nam ut tranſeam teſtimonium [a] *Jo. Malalæ*, (qui *Aſtronomum* vocat, cum *Ptolemæo Aſtronomo* illum confundens) & ne commemorem volumen illius *Epiſtolarum*, quas à *Dionyſidoro* editas fuiſſe refert [b] *Lucianus*; ipſe Hiſtoriam contexuit de Expeditionibus Alexandri M. cujus meminere [c] *Plinius*, & [d] *Plutarchus*. Ex quæ præcipue *Arrianus* Hiſtoriam ſuam compoſuit, ſicut ipſe [e] profitetur. [f] *Q. Curtius* de eo teſtatur, quod quamvis *promptiſſimus bellator* eſſet, *pacis tamen artibus, quam militiæ, major fuit & clarior.* Sapientiæ Doctores & eruditos viros plurimi fecit, eorumque multos in Aula ſua aluit fovitque: Quorum in numero fuere [g] *Theodorus Atheus*, [h] *Stilpon Megareus*, [i] *Diodorus Cronus*, & [k] *Strato Peripateticus*: quemadmodum colligitur ex *D. Laertio.* A quo etiam intelligimus illum [l] *Theophraſtum* Philoſophum ſuſpexiſſe, literaſque ad eum miſiſſe, quippe Virum *eruditiſſimum & Philologum.* Itaque à fide non prorſus alienum eſt, *Ptolemæum Lagi* percelebre illud *Muſeum Alexandrinum* inſtituiſſe, quod Collegium fuit doctorum Virorum. Ad quod Bibliotheca Alexandrina pertinuit, ut docet anonymus Auctor Vitæ *Apollonii Rhodii*, ubi Bibliotheca magna Alexandriæ dicitur Βιβλιοθήκαι & Μουσεῖα. Verum quidem eſt *Philadelphum* præclare de *Muſeo* & Bibliotheca meritum fuiſſe. Hoc etenim atteſtatur [l] *Athenæus*, qui orationem de *Philadelphi* opibus ac magnificentia clauſurus, περὶ δὲ βιβλίων πλήθους (inquit) καὶ βιβλιοθηκῶν κατασκευῆς, καὶ τῆς εἰς τὸ Μουσεῖον συναγωγῆς τί δεῖ καὶ λέγειν, πᾶσι τούτων ὄντων κατὰ μνήμην. *De librorum multitudine & coacervatis Bibliothecis, & congregatione* (Virorum doctiſſimorum) *in Muſeum quid attinet dicere? cum in hominum memoria hæc verſentur.* *Dalecampius* pro, *congregatione in Muſeum*, vertit, *Muſeique ſtructura*; quaſi *Athenæus* Muſeum *Philadelpho* tanquam primo conditori attribuerit; quod ex verbis iſtis non ſatis liquet, neque aliud quicquam ex iis colligere fas ſit, quam quod *Philadelphus Bibliothecam* magnopere auxerit, & *Muſeum* egregiè adornaverit, multamque in eo poſuerit operam, ut Viros doctrina præſtantiſſimos in ſocios *Muſei* conquireret. *Plutarchus* [m] profecto videatur conjecturam noſtram firmare; & *Muſeum* adſcribere *Ptolemæo primo.* Scribens enim contra *Epicurum*, qui pronunciaverat Viros ſapientes &

a Chronographia nondum edita (poſtea vero ed. an. 1691.)
b Ὑπὲρ τοῦ οὐ τῇ ἀστοιχηδόνει πλεῖσμοις.
c Hiſt. Nat.
d Vita Alexandri.
e Præfat.
f Lib. 9. c. 8.
g Laert. Vita *Ariſtippi.*
h Idem in ejus Vita, & in Vita *Euclidis.*
i Idem ibid.
k Vita ejus.
l Lib. 5.
m Non poſſe ſuaviter Vivi ſecundum Epicurum.

1 *Stratonem* apud *Ptolemæum Lagi* verſatum fuiſſe, cum *Philadelphum* (adoleſcentem) docuit Philoſophiam, hinc conficitur, quod Olymp. CXXIIII. qua *Philadelphus* regnum iniit, *Theophraſtus Athenis* in Schola ſucceſſerit, eique uſque ad mortem præfuerit.

Reges

Reges non debere audire quæſtiones eruditas diſquiſitioneſque Criticorum philologicas, neque diſputationes de Muſicis aut Poeticis quæſtionibus inſtitutas, hæc verba habet: Εἰ δὲ Πτολεμαῖος ὁ πρῶτος συναγαγὼν τὸ Μουσεῖον τύχοι τοῖς παλαιοῖς τῆς βασιλικῆς παραγγέλμασιν, ἆρα οὐκ ἂν εἶπε τοῖς Σαμίοις, ὦ μοῦσα τίς ὁ φθόνος. Quæ licet non abhorreant ab hujuſmodi interpretatione: *Quod ſi Ptolemæus, qui primus Muſeum inſtituit, in præclara iſta & Rege digna præcepta incidiſſet, nonne dicturus erat Samiis, O Muſa, quæ invidia?* Poſſunt tamen & in hunc modum Latine reddi; *Quod ſi Ptolemæus primus, Muſeum inſtituens &c.* Porro vero (ut *Muſeum* miſſum faciamus) cum *Ptolemæus Lagi* in optimis literarum ſtudiis ſuaviſſime otiari, eademque in aliis hominibus promovere conſuevit, dubium eſſe nequit, quin ſi in ſua poteſtate librorum ullam ſupellectilem habuiſſet, eos tranſlaturus fuiſſet in urbem *Alexandriæ*, quam legitur maximopere ornaviſſe. Jam vero quod extiterunt Bibliothecæ aliquæ ſub illius ditione, nempe in Ægypto, hinc confirmatur, quod vetuſta Ægyptiorum ſcripta multum celebrantur ab Auctoribus: & præterea *Oſymanduas*, Rex Ægypti, à *Diodoro Sic.* traditur *Bibliothecam ſacram conſtruxiſſe*, quam vocaverit Ἰατρεῖον τῆς ψυχῆς, *Medicinæ animæ officinam*. Qui *Oſymanduas* licet unus fuit ex Regibus vetuſtioribus, non eſt tamen dubitandum, quin illius Bibliothecæ exemplum, ſi non res ipſa, permanſerit, & nonnullæ Bibliothecæ exinde ad tempora *Ptolemæi Lagi* extiterint. Accedit quod *Naucrates* quidam (referente [a] *Euſtathio*) tradit, *Phantaſiam* fœminam, Memphi in Ægypto natam, *Iliadem* atque *Odyſſeam* ſcripſiſſe, & *Memphi in templo Vulcani depoſuiſſe*; & *Homerum*, in Ægyptum quum veniſſet, Poematum iſtorum exemplaria ab aliquo τῶν ἱερογραμματέων accepiſſe, ſibi adſcripſiſſe, atque edidiſſe. Quod licet in *Homero* haud dubio falſum ſit, confirmat tamen (ut recte obſervat eruditiſſimus [b] *Lipſius*) Ægyptios Bibliothecas in Templis ſuis habuiſſe. Quo quidem modo ſolebant poſtea Græci & Romani Bibliothecas in Templis conſtruere. Ad veritatem itaque propenſius accedit, *Ptolemæum Lagi* Bibliothecarum harum Ægyptiarum ſaltem aliquarum libros collegiſſe, tranſtuliſſeque Alexandriam. Adde, quod [c] *Athenæus* inter illos, qui libris congerendis coacervandiſque Bibliothecis clari fuere, *Polycratem Samium*, *Piſiſtratum* Tyrannum Athenienſem, *Euclidem* Athenienſem, *Euripidem* Poetam, *Ariſtotelem* Philoſophum, & *Pergami Reges*, annumerat *Nicocratem Cyprium*; *Cyprum* autem à Polemæo Lagi ſubactam fuiſſe & ditioni ſuæ adjunctam, *Diodorus Sic.* aliique memoriæ prodiderunt. Et ſic procul omni dubio *Nicocratis* Regis Bibliotheca in manus Ptolemæi venit. Neque dubium eſt quin ab illo *Alexandriam* tranſportata fuerit. Atque hæc, conjuncta cum libris ex Templis Ægyptiorum advectis, aliiſque quibuſdam aliunde conquiſitis, videtur conſtituiſſe Bibliothecam *Ptolemæi Lagi*, de qua in loco ſuperius citato *Suidas*.

7. Cum autem demonſtraverimus *Ptolemæum Lagi* Bibliothecam Alexandriæ condidiſſe, ſubjungemus *Plutarchi* locum, unde elici poſſit, quid illud fuerit, quod *Ariſteam* de *Demetrio* in errorem abduxit. Scribit is, [d] *Demetrium Phalereum Ptolemæo Regi ſuaſiſſe, ut libros de Regno ac Principatu compararet ac legeret, quippe illa, de quibus amici Reges monere non audent, in libris illis reperiret.* Jamvero, ſi conjecturam inire liceat, veriſimile videatur, *Ariſteam* exiſtimaſſe *Demetrium Phal.* verſatum fuiſſe apud *Ptolemæum Philadelphum*, quem noverat percelebrem

[a] Procemio in Odyſſ.

[b] Syntag. de Biblioth. c. I.

[c] Lib. 1. c. 4.

[d] Apophtheg. Regum.

[1] Strabo lib. 13. ait: *Ariſtoteles primus omnium, quos novi, libros collegit, & Reges Ægypti docuit Bibliothecæ ſyſtituendæ.* Unde conficiatur *Ptolemæum Lagi* Bibliothecam incepiſſe, quia illius regni initio obiit Ariſtoteles; niſi voluerit *Strabo* Ariſtotelem Bibliothecæ ſtructuram exemplo ſuo docuiſſe: quod quidem omnino videtur.

congerendis libris fuisse, quo tam acceperat eum vixisse apud primum *Ptolemæum*, qui Bibliothecam Alexandrinam primum instituit, ipsi deatur credidisse *Demetrium* à Bibliotheca illi fuisse, quia incidisset in Scriptorem aliquem qui id quod refert *Plutarchus*, ita is mandaverat; nempe quia legerat *Demetrium* cum *Ptolemæo* egisse de libris conquirendis. Neque enim improbabile est, *Ptolemæum Lagi*, cum *Demetrius* de libris supradictis coemendis ipsum admoneret, in mandatis illi dedisse, ut illos ipse compararet, utpote qui omnium optime noverit quinam essent de regno & principatu evolvendi libri. Hinc, inquam, facile quis crediderit *Aristeam* deceptum fuisse, quod legerat *Ptolemæum* (quem putavit fuisse *Philadelphum*) *Demetrio Phal.* dedisse negotium de *libris* comparandis. Dixi verisimile esse *Demetrium Phal.* habuisse curam sibi commissam librorum supradictorum conquirendorum. Et sane si *Aristeas* hoc solum scripsisset, illum administrasse negotium conquirendi libros ad instruendam Regis *Bibliothecam*, illi hoc nomine non fuissem adversatus: Potuit enim *Ptolemæus* à *Demetrio* petere, ut, siquidem eruditissimus ac librorum peritissimus esset, id curæ in se susciperet, ut Bibliothecarios consilio suo dirigeret, ut ad Civitates exteras mitteret qui libros coemerent, & ad eas virosque doctos scriberet ad libros obtinendos. Jamvero *Aristeas* noster non modo *Demetrio* hanc curam attribuit, verum etiam officium communium Custodem Bibliothecarum aperte illi adscribit: καθεστάκει ὁπὸ τ̃ βασιλέως βιβλιοθήκης Δημήτριος ὁ φαληρεύς. Et in Epistola quæ à *Demetrio* ad Regem fingitur, indicatur *Demetrii* fuisse non modo libros coemere in Bibliotheca recondendos, sed etiam illos, qui jam reposti fuerant, curare ne quid iis detrimenti accideret, & læsos detritosque reficere, sicut fieri solet à communibus Bibliothecariis. Προσεῖχεν ὁὲ, βασιλεῦ, καὶ τ̃ διαλελυμένων εἰς τὴν συμπλήρωσιν τ̃ βιβλιοθήκης βιβλίων, ὅπως ὑπάρχῃ, καὶ (adde ὅπως) τὰ διεφθαρμένα τύχῃ τ̃ ἐπιμελείας ἀποκατασταθῆναι, πολλ̃ ὁὲ καὶ παρέργως τὶς ἐν τούτοις ἀπειλεῖται, ἐπεσκεμμένος ὑφ' ἡμῶν. *Cum, Rex, mandaveris mihi ut, qui deessent Bibliothecæ tuæ libri, eos curarem ad eam complendam colligi: & si qui detrimentum cepissent, illos ad modum emendationem reficerem: ego hactenus non segnem in hoc operam navavi.*

8. Illud porro attentius advertendum est ex loco *Suidæ* supra citato Custodem Bibliothecæ *Alexandrinæ*, quo tempore filii *Ptolemæi Lagi* adolescentes erant, hoc est, cum *Demetrius Phal.* in Aula illius versaretur, non fuisse *Demetrium* ipsum, sed [2] *Zenodotum Ephesium* Grammaticum. Quod omnino repugnat illorum sententiæ, qui statuunt *Demetrium* Bibliothecarium fuisse quo tempore regnabant simul *Ptolemæus*

1 Plane lepidum est id quod dicit *Vossius*, *Juvenem Oxon. ex male intellectis Aristeæ & Josephi locis finxisse Demetrium fuisse librarium, & compingendis & glutinandis operam locasse libris.* Itane vero? Adeone delitavit juvenis, ut putaret Demetrium ipsum hæc per se fecisse? Num per se, an per alios hæc facere solent *communes bibliothecarii*? Quod dicit *Juvenis Oxon.* ipsissima sunt *Aristeæ & Josephi* verba. Διαπεπτωκότα enim βιβλία sunt libri *læsi detritique*; & tales libri curare ut reficerentur, fuisse muneris *Demetrii*, tradit *Aristeas*. Sed διαπεπτωκότων βιβλίων (inquit *Voss.*) *sunt libri quorum scriptura vetustate aut aliqua contracta labe evanescerat.* Esto sane. At non tamen verba male intellexi, cum libros *læsos detritosque*, sive *eos qui aliquid detrimenti cepissent*, reddidi. Neque rerum est βιβλία διαπεπτωκότα esse libros *tantum scripturâ læsa*, sicut *Vossio* placet: sunt libri quovismodo, sive scripturâ, sive aliâs, ut *compactione*, læti, si modo illi (quod quidem addubito) temporibus illis exuterint more nostro *compacti* libri, & non omnes essent *volumina* strictius sic dicta.

2 Ita Josepho legitur: ἀφεὶς ἐπὶ Δ. τὸν Φαλ. τὰς βίβλ. συναγωγὴν εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιμέλειαν ἔσχε, ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐπιδοῦναι τοῖς ἐπιμελείας τυχεῖν, &c. Quæ posteriora verba *Gelenius* non intellexit, sic vertens: *Quæ mandasti, Rex, ut quod deest tuæ Bibliothecæ supplemus, & libros qui hactenus sunt, diligentissime curemus.*

3 Ad hoc argumentum quomodo respondet *Vossius*? rudera modo, quod ait alia multi quoque suæ causæ melius consuluit, nempe tacite prætereundo. Non desunt tamen alii, qui objiciunt, *Suidam* Scriptorem esse nimis recentem, quam ut satis fidi hac in re illius auctoritati. Sed si non perpendent, quod *Suidas* quæ habet, sumsit de Scriptoribus priscis, ex aliis aliunde petitis, quique optimæ bibliographo descripsit. Certe constat illum istiusmodi librum quendam expilasse totum, & in istis præsertim rebus auctoritatem illius operis, quod *Suidæ* vocamus, pernecessarium discendum.

Lagi

Lagi & *Philadelphus*. Neque ſolum tunc temporis, ſed diu etiam poſtea Bibliothecæ Cuſtos permanſit *Zenodotus*. Nam vitam illum perduxiſſe ad initium uſque *Ptolemæi Euergetis*, vel ſaltem ad exitum fere regni *Philadelphi*, ex eo conficitur, quod (teſtante [a] *Suida*) præceptor fuit *Ariſtophanis Grammatici*, qui floruit [b] Olympiade CXLV. adeo ut ex ephebis non potuerit exceſſiſſe cum *Philadelphus* fato concederet. Atque hoc veriſſimum eſſe confirmatur inde, quod ille (*Ariſtophanes*) [c] *Eratoſthenis* quoque auditor fuerat. *Eratoſthenes* enim ipſe, obeunte *Philadelpho*, non exceſſerat annum ætatis ſuæ trigeſimum; cum natus eſt [d] Olympiade CXXVI, neque *Alexandria* docuit ante regnum *Ptol. Euergetis*: [e] à quo [f] *Alexandriam* accitum fuiſſe legimus. *Suidas* quidem non aſſerit diſertis verbis *Zenodotum Ariſtophanis* magiſtrum, fuiſſe *Epheſium* illum, qui præfecturam tenuit *Alexandrinæ* Bibliothecæ; conſtat tamen eundem [g] deſignari, licet alter fuerit *Zenodotus Grammaticus* itidem, & *Alexandrinus*. Vixit enim *Zenodotus* iſte *Alexandrinus* poſt ipſum *Ariſtophanem*. Nam ad ſummum tantum coævus fuit *Ariſtarcho* Grammatico (qui [f] clarnit Olymp. CLVI.) ut ex eo deprehenditur quod *Suidas* de illo ſcribit, nempe quod *in urbem* (Alexandriæ) *vocatus fuit ad recognoſcendum ea quæ ab Ariſtarcho in Homero damnata ſunt ac rejecta*. Cum dictis autem de *Zenodoto Epheſio*, Bibliothecæ *Alexandrinæ* Præfecto, quod ſuperſtes fuit per totum *Philadelphi* regnum uſque ad tempora *Euergetis*, convenit illud quod traditur de *Eratoſthene* ſupradicto, quod ab *Euergete* accerſitus fuit Alexandriam, & Bibliothecæ præfectus, & quod τὸ Βῆτα nuncupatus fuit. Videtur enim eo nomine donatus fuiſſe quia *ſecundus* fuit Præfectorum *Bibliothecæ* & *Muſei*, nimirum *Zenodoti*, Præfecti primi, ſucceſſor. Scio [g] *Suidam* & *Heſychium Mileſium* dicere, ea de cauſa nomen illud ei impoſitum fuiſſe, quod in omni doctrinæ genere *ſecundas* tulerit ab illis, qui acceſſerant ad ſumma. Quem conjecturam video etiam allubeſcere doctiſſimo [h] Ger. *Voſſio*, à quo obſervatur, *Eratoſthenem* quoque propter omnifariem eruditionem audiviſſe *ſecundum*, vel *juniorem Platonem*, quaſi Plato *Alpha*, id eſt *primus* in doctrinæ laude, *Eratoſthenes Beta* fuiſſet, hoc eſt, *ſecundus*. Sic quoque *Martialis*, eodem obſervante:

Quod Alpha *dixit, Gabie, pænulatorum* — *Si forte bilem movit hic tibi verſus,*
Te ſuper, aliquantum jocatus in charta; — *Dicas licebit* Beta *me togatorum.*

Hæc tamen non adeo me movent, quin putem veriſimilius eſſe illum ab ordine, quem tenebat in Bibliothecariorum Muſei numero, nomen illud habuiſſe. Et huic equidem conjecturæ meæ vigorem illud adjicit, quod inditum ei fuit cognomentum illud à ſequentibus *Bibliothecariis* ſive Præſidibus *Muſei*, teſte *Marciano Heracleota*; [k] Ἐρατοσθένης ὁ Βῆτα ἐκαλεῖτο οἱ δὲ Μουσείου πεντέρης. Unde facile colligas ſic dictum fuiſſe reſpectu aliquo habito ad *Muſeum*. Repugnat quidem illud quod de *Callimacho*, *Poeta* & *Grammatico*, fuiſſe illum Bibliothecæ *Alexandrinæ* (ante *Eratoſthenem*) cuſtodem, referunt [l] *Genebrardus* & [m] *Friſchlinus*. Sed vero in nullo idoneo Scriptore hoc reperimus. [n] *Strabo* enim quem *Friſchlinus* teſtem adducit, non dicit *Callimacho* Bibliothecæ curam concreditam fuiſſe, ſed tantum, [o] *Callimachum & Eratoſthenem* Cyrenæos, *ambos ab Ægypti Regibus in honore habitos* [p] *fuiſſe*.

a In *Ariſtophanes Byzant.* περὶ τῶν Καλλιμάχου καὶ τῆς Ζηνοδότου ἀκολουθίας, ἦν μὲν νέος, ἦν δὲ πρὸ τοῦ.

b *Suidas*, apud quem pro μς' ſcribendum eſt μα'.

c *Suidas* in *Eratoſthenes*.

d Idem.

e Idem.

f Idem in *Eratoſthenes* & *Ariſtarchus*.

g Apud quem pro, τὸ βήματος legendum eſſe τὸ βῆτα, recte monent eruditi Viri.

h Hiſt. Gr. l. 17.

i L. 5. Epig. 27.

k In *Periplo* ſive fragmento Epitomes XI. lib. Geogr. Artemidori Eph. ad *Periplum* ad texto.

l Chron.

m Præf. ad *Callimachi* Hymnos.

n Lib. 17.

[o] Cl. *Hen. Dodwellus* in Appendice *Differtationum in Irenæum* ed. an. 1689. pag. 407. ait ſe à nemine dictum, *Eratoſthenem à Ptol. Philadelpho* Alexandriam accitum fuiſſe. Cui Viri doctiſſimi memoriæ lapſus eſt, *Philadelphum* pro *Euergete* ponentis.

[p] *Zenodotum Epheſium* vitam perduxiſſe uſque ad regnum *Euergetis*, ex alio adhuc loco colligitur, *viz.* ubi dicit *Ptolemæum Grammaticum*, *Epheſium* dictum fuiſſe, quod ſequeretur *Ariſtarchum*. *Conſtantinum Lascarem* audiſſe *Hellanicum Grammaticum*, vel *Aſpendium*, vel *Zenodotum Epheſium*. *Ariſtarchus* enim, cui coævus fuit *Ptolemæus Zenodoti* diſcipulus, floruit Ol. CLVI. & *Ariſtophanis* auditor fuit.

[3] Videtur tamen ullus fuiſſe ex *Muſei* ſocii, cum ſcripſit opus *Muſeum* inſcriptum, & [illegible] ut in Vita ejus dicitur. Quod opus ab *Athenæo* VI. 10. & XIV. 12. inſcribitur *Index omnigenorum ſcriptorum*.

9. Non

9. Non omiſerim hoc loco (tametſi mentione quidem vix dignum ſit) [a] *Joſephum Gorionidem*, ubi de opere Interpretationis ex *Ariſtea*, vel illius ſequace quopiam, narrationem inſtituit, quod *Ariſteas Demetrio* aſcribit *Phalereo*, id totum attribuere ipſi *Ariſteæ* & *Andreæ*, de *Demetrio* nulla facta mentione. *Ptolemæus præcepit duobus Principibus ſuis, quorum nomina erant Ariſtæus & Andreas, ut congregarent libros multos. Collectis autem plurimis voluminibus, ſcriptis Medorum atque aliorum populorum linguis, dixit Rex ad eos; Quot habetis libros? Reſponderunt &c.*

a Hiſt. Jud. lib. 2.

10. Quod *Ptol. Philadelphus* ad inſtruendam Bibliothecam Alexandrinam totum ſe aliquando intenderit, illamque egregie adornaverit, teſtimonium perhibent non ſolum *Ariſteas*, & poſt illum *Philo*, *Joſephus*, & Scriptores Eccleſiaſtici, verum etiam *Vitruvius*, *Ammonius*, & pluſquam uno loco *Athenæus*, quos olim citavimus. Illum vero non primum fuiſſe illius conditorem, quod ſtatuunt vulgo *Ariſteæ* ſequaces, ex ſupra dictis eluceſcit. Cæterum hoc quidem *Ariſteas* ipſe nuſquam diſerte aſſerit. Et cum dicit *Demetrium* CONSTITUTUM SUPRA BIBLIOTHECAM REGIS, *conatum fuiſſe omnia totius terrarum orbis volumina colligere*; videtur ſubindicare, fuiſſe quandam Regi ante id temporis Bibliothecam. Clarius vero hoc innuitur in loco ſuperius allato ex *Demetrii* ad Regem Epiſtola, ubi dicit *Demetrius* officii ſui fuiſſe (non Bibliothecam inſtituere & incipere, ſed) libros acquirere qui *Bibliothecæ defuerunt, & reficere illos, ſi qui fuerint, qui aliquid ceperant detrimenti.* Sectatores ejus vulgo aliter ſenſiſſe, manifeſtum eſt. *Conſtantinus Manaſſes* de *Philadelpho* [b] canit:

b Annal. V. 950.

——— Ος πρῶτ' βασιλέων
Τὴν Αλεξάνδρε πόθεσε βίβλων πολλῶν μητέρα &c.

Id eſt: *Qui regum primus Alexandri Urbem multorum librorum matrem fecit. Infinitos enim libros aiunt ipſum collegiſſe ad quater nimirum centena millia.* Tertullianus: [c] *Ptolemæorum eruditiſſimus (quem Philadelphum ſupernominant) & omnis literaturæ ſagaciſſimus, cum ſtudio Bibliothecarum Piſiſtratum (ut opinor) æmularetur, inter cætera memoriarum, quibus aut vetuſtas, aut curioſitas aliqua ad famam patrocinabatur, ex ſuggeſtu Demetrii Phal. Grammaticorum tunc probatiſſimi, cui præfecturam mandaverat, libros à Judæis quoque poſtulavit.* Quem locum ſecutus fuiſſe videtur [d] B. *Hieronymus*, ubi dicit, *Pamphilum* Martyrem *Demetrium Phal. & Piſiſtratum in ſacræ Bibliothecæ ſtudio voluiſſe æquare.* [e] B. *Auguſtinus* poſtquam locutus fuiſſet de *Ptolemæo Lagi*, ſubjungit de *Philadelpho*, eum *contempſiſſe habere* libros S. Scripturæ, *in Bibliotheca, quam nobiliſſimam fecerat*, id eſt (uti illum intelligo) *in Bibliotheca nobiliſſima, quam fecerat. Juſtinus Martyr* ait Ptolemæum Scripturas Græce reddi curaſſe [f] ὅτι βιβλιοθήκην κατεσκεύασε, καὶ τὰ πάντων ἀνθρώπων συγγράμματα συνάγειν ἐπεχείρησε, *cum Bibliothecam inſtitueret* (ut vertit Interpres) *& hominum omnium ſcripta comportare conaretur.* Et alibi: [g] Ptolemæus βιβλιοθήκην ἐν τῇ Αλεξανδρείᾳ κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν συναγαγὼν βιβλία, καὶ πληρώσας αὐτὴν &c. In eundem modum [h] *Epiphanius*: Πτολεμαῖος ὁ φιλάδ. βιβλιοθήκην κατασκευάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς Αλεξάνδρε πόλεως, ἐν τῷ Βρυχίῳ καλουμένῳ κλίματι. [i] *Euſebius* (ex Græco vertente *Hieronymo*) ait *Philadelphum* S. Scripturarum volumina *in Alexandrina Bibliotheca habuiſſe, quam ſibi ex omni genere literaturæ comparaverat.* In *Chronico Alexandrino* quod dicitur (ſive *Paſchali*) legitur *Philadelphum* volumina ſacra poſuiſſe ἐν ταῖς κατασκευασθείσαις αὐτῷ βιβλιοθήκαις, *in Bibliotheca à ſe inſtructa. Syncellus* ait illum *Bibliothecam Alexandriæ* καθιερῶσαι *inſtituiſſe*: & omnes libros, quotquot in Alexandrina Bibliotheca numerat, reconditos ibi fuiſſe à *Philadelpho* docet. Uno enim in loco ait proditum eſſe, decem fuiſſe myriadas librorum in Bibliotheca *Alexandrina*, quum perfecta abſolutaque eſſet;

c Apologet. c. 18.

d Epiſt. 141. ad Marcellum: quam recitat Ruffinus Inveſt. in Hieron. l. 2.

e De Civ. Dei XVIII. 42.

f Apolog. 2.

g Cohort. ad Græc.

h De Pond. & Menſ. c. 10.

i Chron. Can.

&

& in alio scribit, *Philadelphum Græcorum omnium, Chaldæorum, Ægyptiorum, & Romanorum libris collectis, & illis, quæ aliunde Mundo scripta sunt, in Græcum versis, myriadas decem Bibliothecæ Alexandrinæ à se constructæ instruendas reposuisse*: ἀνάθημα τοῦ Πτολεμαίου ἐν τῇ τῶν Θεῶν οἰκίᾳ βιβλιοθήκαις. *Syncellum* secutus est *Cedrenus*, qui tamen ab ineptis librariis gravissime pallus est. Πτολεμαῖος (inquit) ὁ φιλάδ. ὁ τῶν μεταφράσεων τῶν θείων γεγονὼς, τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, Χαλδαίων, Αἰγυπτίων, καὶ Ῥωμαίων εἰς δύο μυριάδας ἑξαθρυλήτων βιβλίων, ἐπιτῶν τὰ ἀπόγραφα ἐκτὸς, εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν μετενήνοχε, ἀφ' ὧν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς βιβλιοθήκας εἰς τοὺς τόπους τῶν Ἀλεξανδρείων βιβλιοφυλακίων εἰς τὸ ἐνθάδε. *Isidorus Hispalensis*[a] videtur existimasse *Alexandriam* ante tempora Ptol. Philadelphi Bibliothecis excultam fuisse. *Magnus Alexander* (inquit) *vel successores ejus instruendis omnium librorum Bibliothecis animum intendit, maxime Ptolemæus cognomento Philadelphus.*

[a] Orig. VI. 3.

11. [b] *Jo. Weemsius*, Scoto-britannus, hinc crimen in *Aristeam* instituit, quod (ut inquit) *Demetrium* assignat primum Bibliothecæ Alexandrinæ Magistrum; cum *Vitruvius* (ait) testetur Bibliothecam primo creditam fuisse *Aristophani Grammatico*. Qua criminatione, si non injuste, inepte tamen illum impetit, & nullo fretus argumento. *Vitruvius* enim adeo non affirmat *Aristophanem* primum fuisse Bibliothecæ istius Curatorem, ut verbis disertissimis meminerit, alios fuisse ante illum Præfectos. Neque custos ejus sub *Philadelpho* præ ætate esse potuit *Aristophanes*.

[b] Exertit. Theol. I. 1.

CAP. IX.

Excutitur responsio Waltoni, *& aliorum, qui Historiam* Aristeæ *defendunt testimonio* Aristobuli Judæi, *qui* (*sicut* Aristeas) *scribit Versionem confectam fuisse curâ* Demetrii Phalerei.

Respondetur, Aristobulum *in eo secutum fuisse* Aristeam. *De ætate ejus & auctoritate disquisitio instituitur. Non constare illum Commentarios suos scripsisse ad* Ptol. Philometorem *Ægypti Regem.* §. 3. Ptolemæum *illum, cujus Magister* Aristobulus *fuisse dicitur in Epistola præfixa libro* 2. Maccab. *non fuisse.* Philometorem. §. 4. *Movetur dubium de Epistola ista, & de* Aristobuli *Commentariis. Illos videri supposititios, & post natum Christum conscriptos. Falli quoque* Eusebium, *cum* Aristobulum *illum eundem facit cum* Aristobulo Peripatetico. §. 5. Aristobuli *testimonio, etsi verum sit, non posse defendi* Aristeam. §. 6. *Quæritur utrum* Demetrius Phalereus *alius ab illo, qui* Tyrannus *erat* Athenarum, *ab* Aristea *designari potuerit? Negatur.* §. 7.

ANTEQUAM alia, quæ tradit *Aristeas* noster, subjiciamus examini, respondendum est illis, qui Historiam ejus propugnant auctoritate *Aristobuli Judæi*, qui ipse testatur Scripturas Græce versas fuisse sub *Ptol. Philadelpho* cura *Demetrii Phalerei*. Is libro 1. Commentariorum in libros Mosis ad *Ptolemæum* Regem scriptorum, prout citantur ab [c] *Eusebio*, & [d] *Clemente Alex.* assumtis *Pythagoram* & *Platonem*, Philosophos Græcos, Legis *Mosaicæ* instituta secutos fuisse, exindeque plurima hausisse; ut reddat hoc probabile, ait partem Scripturarum Græce redditam fuisse ante Interpretationem *Demetrii* monitu elaboratam, & ante imperium *Alexandri M.* atque etiam *Persarum*. Δημήτριος δὲ ὁ [e] Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ἀλλ' ἕτερος, ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατείας. Et aliquibus interjectis addit: ἡ δὲ ὅλη ἐμπειρία τῶν Δίς τοῦ νόμου πάντων (γέγονε) ἐπὶ τοῦ προειρημένου Φιλαδέλφου βασιλέως, οὗ δὲ πρώτου, προσενεγκαμένου (lege προσενεγκαμένου) μείζονα φιλοτιμίαν, Δημητρίου τοῦ

[c] Præp. Ev. XIII. 12.
[d] Strom. lib. I. & inde ap. Euseb. ibid. IX. 6.
[e] *Clementi Alex.* habet οὐ Δημητρίου simpliciter sine τοῦ Φαληρέως.
[f] *Clementi* hæc omittit.

τῶ φιλαδέλφου πραγματευθείσης καὶ ἐπὶ τούτων. *Interpretatio vero totius Legis peracta est sub Ptolemæo cognomento Philadelpho, proavo tuo, qui adhibuit majorem magnificentiam & studium, præcipua opera Demetrii Phalerei.* [1] *Eusebius* Aristobulum hunc *Peripateticum Philosophum* vocat, & consentiente *Clemente Alexandrino*, monet illum *Commentarios* hosce nuncupasse *Ptolemæo* cognomento *Philometori*, qui quartus fuit à *Philadelpho* & cœpit *puerulus* regnare intra annos post mortem ejus LXVI. sive, juxta rationes *Eusebianas*, LXVII. Cui etiam dicitur fuisse à studiis Philosophicis. Testimonio hoc *Aristobuli*, *Aristeam* contra *Scaligerum* tuetur, & *Hermippum* erroris arguit clariss. [b] *Waltonus*, contendens, illum *auctorem indubitatum esse, & paulo post Aristeam scripsisse; & vel ab ipso vel aliis, qui rei gestæ interfuerunt, veritatem addiscere potuisse.* Eodem fretus argumento eruditissimus [c] *Stillingfleetus*, Ecclesiæ nostræ *Præsidium*, & *dulce Decus meum*, *Hermippi* rejicit testimonium de *Demetrii Phalerei* apud Regem *Philadelphum* dedecore, incarceratione, & interitu. Contenditque *Aristobulum* non minoris æstimandum esse quam *Hermippum* ipsum, cum *Philosophus* fuerit *Peripateticus*, & ad Regem *Philometorem* scripserit.

a Canone ad an. 3. *Ptol. Philometoris.*

b Proleg. Bibl. Polyglot. IX. 4.

c Orig. Sac. l. 3.

2. Pace Virorum maximorum responderi potest primo, *Aristobulum* non aliunde, quod tradit, desumpsisse, quam ex ipso *Aristeæ* libello spurio & conficto, sed valde antiquo. Videatur quidem minus verisimile, Virum *Philosophum*, & Regis ipsius *Præceptorem*, potuisse usque adeo falli de interpretatione Legis Judaïcæ, & de instructione Bibliothecæ *Alexandrinæ*, cum in illa ætate, qua vixerit, superstites nonnulli fuerint qui Regem ipsum norint *Philadelphum*. Si tamen statuamus fabulam *Aristeanam* confictam fuisse ante tempora *Philometoris*, potuit inde opinio de Versione *Philadelphi* Regis auspiciis & *Demetrii Phalerei* cura elaboranda, in animis Judæorum Alexandrinorum inveterasse, adeo ut ab ipso *Aristobulo*, sine ullo rei examine, crederetur: sicut quotidianis exemplis videmus solenne esse etiam Viris eruditis ac sapientibus res multas commentitias (neque illas modo quæ prioribus, sed & quæ eadem ætate confictæ sunt) pro concessis habere.

3. Sed 2do; si auctoritatem *Aristobuli* penitius excutiamus, comperiemus illam multo tenuiorem esse quam vulgo existimatur. Si enim de ætate ejus scrutinium instituamus, fallor, vel apparebit illum ad Ptolemæum aliquem scripsisse *Philometore* recentiorem, vel incertum omnino esse quo tempore vixerit. Nempe constabit illum ad *Ptolemæum* simpliciter scripsisse, non posito ejus cognomine; & *Clementem Alexandrinum*, quem secutus est *Eusebius*, ex nuda conjectura *Philometoris* cognomen apposuisse, quoniam in exordio 2^di libri *Maccabæorum* fit mentio *Aristobuli* cujusdam Sacerdotis Judæi, Præceptoris *Ptolemæi* cujusdam Regis, quem putabat fuisse *Philometorem*. *Clementem* autem, & *Eusebium*, *Philometoris* cognomen in *Aristobuli* Commentariis non reperisse, exinde apparet quod sibimet de eo contradicunt, & interdum *Philometorem* ponunt, interdum alium, nempe ipsum *Philadelphum*. *Clemens* in uno loco [d] habet: Ἀριστόβουλος δὲ ὁ κατὰ τὸν πρώτου τῶν ὑπὸ τὸ Φιλομήτορος. καὶ ἄλλῳ γράφει. In [e] alio libro: Ἀριστοβούλῳ δὲ τῷ κατὰ Πτολεμαῖον γεγονότι τὸ Φιλαδέλφου, ὃς μέμνηται ὁ συγγραφεὺς τῶν Μακκαβαϊκῶν βιβλίων γεγενῆσθαι ἱκανά. In primo loco existimavit Ptolemæum *Philometorem* designari in libro 2. *Maccabæorum*; in posteriore, oblitus sui, *Philadelphum* intelligi arbitratus est. *Eusebius* in *Canone*, quem sequuntur in Chronicis *Marianus Scotus*, *Ado Viennensis*, *Beda*, & Auctor *Chronici Alexandrini*, ait illum scripsisse ad Ptol. *Philometorem*, priorem

d Strom. lib. 1.

e Lib. 5.

1 Male *avum* ponit *Vigerus*. Ad locum hunc alludit *Scaliger* Eusch. num. MDCCCXLI. dicens *Aristobuli* verbis constare illum scripsisse ad *Ptol. Philometorem*. Quod tamen non verum est.

Clementis

Clementis locum in hoc ſequens; In libris vero *Præparationis Evangelicæ*, ubi *Ariſtobuli Commentarios* ſæpe adducit, ex iiſque fragmenta profert, *Philometorem* nunquam ponit, ſed pluribus diverſis locis ſimpliciter dicit *Ariſtobulum* ad *Ptolemæum* ſcripſiſſe. [a] Ἀριστόβουλος αὐτῷ Πτολεμαίῳ τῷ τῶν ἱερῶν νόμων ἐξηγησάμενος. Alibi: [b] Ἀριστόβουλος ἐν τῷ πρὸς Πτολεμαῖον τὸν βασιλέα συγγράμματι. Rurſus: [c] Ἐκ τοῦ Ἀριστοβούλου βασιλεῖ Πτολεμαίῳ προσπεφωνημένων. Et in [d] quarto loco, illum facit coævum *Eleazaro* Judæorum Pontifici, de quo agit *Ariſteas*; & ad ætatem ejuſdem *Ptolemæi* utrumque confert, nempe *Philadelphi*. Producturus enim explanationes quaſdam Legis Moſaïcæ ex *Ariſtobuli* Commentariis, & ex illis explicationibus, quas continet *Ariſtea* libellus, acceptas (ut fingit) ab *Eleazaro* Judæorum Pontifice in colloquio cum eo habito; ſic loquitur: Ἀπαρκεῖν ἡγοῦμαι τὰς Ἐλεαζάρου καὶ Ἀριστοβούλου ἐπιπτώσεις, ἀνδρῶν τὸ μὲν γένος Ἑβραίων ἀνέκαθεν, τὸν δὲ χρόνον, κατὰ σὲ Πτολεμαίῳ χρόνους ἀκμασάντων. *Eleazari & Ariſtobuli explicatione contentus ero, qui ambo & genus ab Hebræis ſuum longiſſime repetunt, & Ptolemæi Regis tempore floruerunt.* Quid? quod *Anatolius Alexandrinus*, in *Canone Paſchali*, *Ariſtobulum* facit unum ex LXX. Interpretibus, & affirmat inſuper illum *Commentarios* ſuos dicaſſe non *uni* alicui *Ptolemæo*, ſed *duobus*, *Philadelpho* ſcil. & Patri ejus *Ptolemæo Lagi*. Unde patet, adeo non conſtitiſſe veteribus, quo ille vivebat ſeculo, & ad quem ſcribebat *Ptolemæum*, ut unuſquiſque fere Lector conjecturam ſuam interpoſuerit. Μαθεῖν δ' ἔστιν (inquit *Anatolius* apud [e] *Euſebium*) ἐκ τῶν ὑπὸ Φίλωνος, Ἰωσήπου, Μουσαίου, λεγομένων, καὶ οὐ μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔτι παλαιοτέρων, ἀμφοτέρων Ἀγαθοβούλων τῶν διδασκάλων, Ἀριστοβούλου τοῦ πάνυ, ὃς ἐν τοῖς Ἑβδομήκοντα κατειλεγμένος, τοῖς τὰς ἱερὰς καὶ θείας Ἑβραίων ἑρμηνεύσασι γραφὰς Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τέτε πατρὶ, καὶ βίβλους ἐξηγησάμενος τῆς Μωσέως νόμου τρισὶ αὐτοῖς προσπεφωνήκασι βασιλεῦσιν. Hoc eſt: *Idque ex Philonis, Joſephi, & Muſæi verbis licet cognoſcere: Neque ex his duntaxat, verum etiam ex aliis duobus, qui ambo antiquiores fuere, ſcil. Agathobulo cognominato Magiſtro, & Ariſtobulo viro præſtantiſſimo, qui unus fuit ex illis* LXX. *Viris, qui ſacra Hebræorum volumina in Ptolemæi* Philadelphi & Parentis *ipſius gratiam Græco ſermone interpretati ſunt, & qui libros explanationum Legis Moſaïcæ* iiſdem Regibus *nuncupavit.* In *Ruffini Aquileienſis* antiqua Verſione Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ *Euſebii* (quam [f] *Bridefertus Rameſienſis* adſcribit S. *Hieronymo*) unius tantum Regis fit mentio, & locus exponitur quaſi liber *Ariſtobuli* non deſignaretur, ſed *Anatolius* locutus fuiſſet de LXX. Interpretum reſponſis, quæ ad Regis quæſtiones data fuiſſe refert *Ariſteas*: Dicitur tamen in ea quoque Verſione, *Ariſtobulum* unum fuiſſe ex LXX. Interpretibus. Interpretatio ſic ſe habet. *Sicut evidenter edocet Philo & Joſephus: ſed & horum antiquiores Agathobulus, & ab eo eruditus* Ariſtobulus ex Paneade, *qui unus ex illis* LXX. *Senioribus fuit, qui miſſi fuerunt à Pontificibus ad Ptolemæum Regem, Hebræorum libros interpretari in Græcum ſermonem, quique multa ex traditionibus Moyſi proponenti Regi percontantique reſponderunt.* Quæ ita converſa fuiſſe à *Ruffino*, liquet non ſolum ex impreſſis Codicibus, verum etiam ex *Gloſſis* in *Bedam* ſcriptis à *Bridefento*, qui floruit anno DCCCLXXX. & ex ipſo [g] *Beda*, qui locum iſtum tranſcribant integrum. Conſtat tamen *Anatolium* locutum fuiſſe de *Ariſtobuli* Commentariis, de quibus res nobis eſt. Notandum autem eſt obiter, in *Ruffini* iſta Verſione definiri *patriam Ariſtobuli*, ſcilicet illum fuiſſe ex *Paneade*, Civitate Syriæ ſive Palæſtinæ, quæ poſtea *Cæſarea Philippi* nominata eſt. Unde videatur minus mirandum

[a] Lib. 7. c. 13.
[b] Lib. 8. c. 9.
[c] Lib. 13. c. 12.
[d] Lib. 8. c. 8.
[e] Hiſt. Eccleſ. VII. 32. ſive 31. ſecundum *Reſſ.* [ſinum 28.
[f] Gloſſis in *Bedæ* librum de Temporum ratione c. 18.
[g] De Temp. rat. cap. 18.

1 Corrige (quicquid aliter *Valeſius* ſenſerit) Euſebii Verſio. Non enim veriſimile eſt duos ἀνδρωθῆναι ἀμφοτέρους, Ἀγαθοβούλους τοὺς ἐπικλῆσι Διδασκάλους, &c. fuiſſe *Agathobulos* cognominatos *Magiſtros*. Quod confirmat *Ruffinus*

esse, quod ille, cum non *Ægyptius*, sed advena esset, exploratam non haberet veritatem de institutione *Bibliothecæ*, & Scripturarum interpretatione. Cæterum (ut quod res est dicam) videtur veteres non tantum de *Aristobulo* cognitum habuisse, quantum unde esset. Videtur enim lectio hodierna Græca, Ἀριστόβουλος τῷ παιδὶ, magis genuina, quam quæ in *Russini* Codice reperta fuerit Ἀριστ. ὃ ἀπὸ παιδὸς. Neque improbabile est *Russinum*, quem constat Græcarum literarum non fuisse valde peritum, non intellexisse quid τῷ παιδὶ significaret, atque ideo putasse corruptum illud fuisse ex τῷ παιδόθεν: eodem modo, quo observavi Interpretem quendam [a] *Jo. Climaci*, hæc verba, Ἰωάννης ὁ μοι πάνυ, Latine vertere, *Joannes Opanius*, quia phrasin illam non intellexit; quæ tamen elegans est, & significat, *Joannes Vir mihi in paucis charus*, ὁ μετὰ πάνυ ἀγαπητός, ut *Matthæus Raderus* recte interpretatur.

[a] Scala Paradisi Gradu 4. §. 85.

4. Tertio, *Aristobulum* non scripsisse ad Ptol. *Philometorem*, sed ad ejus *Successorem*, vel ex eo conficiatur quod dicitur idem fuisse cum illo *Aristobulo*, qui in Epistola præfixa 2da libro *Maccabæorum* memoratur, & Regis Ptolemæi *Magister* appellatur. Eundem fuisse statuit *Clemens* loco supra citato. Sic *Eusebius*: [b] Ὅτι ὁ αὐτὸς ἦν ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὃς καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Μακκαβαίων ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μνημονεύει. Et omnino probabile est, vel eundem revera fuisse, vel saltem illius nomini suppositos fuisse prædictos Commentarios. Et in quodam eorum fragmento [c] innuere videtur Auctor, se Regis fuisse *Præceptorem*: in quo indicat se olim, antequam Commentarios scriberet, à Rege interrogatum fuisse de sacris Scripturis, & de Judæorum circa Numen opinione, atque illi olim de hisce rebus respondisse. *Ptolemæum* autem illum, cujus Magister *Aristobulus* dicitur in *Epistola* supradicta, non fuisse *Philometorem* (quod *Clemens* nonnunquam opinatus est, & *Eusebius* ab eo deceptus) sed illius Successorem, apparet ex tempore quo data est *Epistola*. Data enim est Epistola anno æræ Maccabæorum CLXXXVIII. *Philometor* vero mortuus est anno ejusdem æræ CLXVII. ut legimus in libro 1. *Macceab.* cap. XI. v. 18. ubi qui nescit intelligi *Philometorem*, in historiis *Ptolemæorum* hospes sit necesse est. Annus autem æræ *Maccabaicæ* CLXXXVIII. quo testatur *Epistola* antedicta floruisse *Aristobulum*, incidit in annum à morte *Ptol. Philadelphi*, secundum Canonem *Ptolemæi Astronomi*, CXXII. juxta computum *Eusebii*, CXXIII. Quo longo temporis intervallo, facillime potuit fabula *Aristeana* confingi, & vulgo apud *Judæos Alexandrinos* pro vera recipi.

[b] Præp. Ev. III. 9.

[c] Apud Euseb. Præp. II. 10.

5. Porro vero, si accuratius in disquisitione hujusce rei procedamus, inveniemus locum esse justæ suspicioni, Commentarios istos non omnino scriptos fuisse ad quemquam *Ptolemæorum*, sed ab aliquo recentiore editos fuisse nomine *Aristobuli* illius supradicti, *Præceptoris Ptolemæi*. Sane nullum unquam extitisse *Aristobulum Judæum, Præceptorem Ptolemæi Regis*, & Epistolam supradictam, qua illius fit mentio, fictitiam esse, mihi facile persuadeo. Neque alia de causa videtur *Commentariorum* Auctor eos edidisse sub persona talis *Aristobuli*, quam quod talis mentionem in Epistola prædicta repererat. Epistolam vero istam commentitiam esse, exinde colligere licet, quod cum data sit anno *Maccabaico* CLXXXVIII. *Ptolemæum* tamen, qui tunc regnavit, *præceptorem* habuisse prætendat, *Aristobulum*, *Regis præceptorem* appellans. Quod fieri non potuit, cum *Ptolemæus* iste, qui tunc regnum administravit, non *juvenis* fuit, sed *Senex*. Fuit nimirum *Ptolemæus* ille, *Philometoris* frater, cognomine *Euergetes* secundus, sive *Physcon*, qui currente anno *Maccabaico* CLXXXVIII. non potuit natus esse annos minus LX. siquidem annus *Maccabaicus* CLXXXVIII. vicesimus primus fuit post mortem *Ptol. Philometoris*, fratris illius; & regnavit *Philometor* post

mortem

mortem *Epiphanis*, patris utriusque, annis xxxv. Quod vero in Epistola prædicta intelligitur *Ptolemæum* Regem discipulum fuisse *Aristobuli*, non olim, sed eo ipso [1] tempore, quo Epistola scripta fuerit, ex verbis sit [2] conspicuum: Ετος ἑκατοστὸν ἀγωνιῶντες, καὶ ὀγδόῃ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἡ γερουσία, καὶ Ἰούδᾳ, Ἀριστοβούλῳ διδασκάλῳ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, ὄντι δὲ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς τῶν Χριστῶν ἱερέων γένους, καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίοις, χαίρειν, καὶ ὑγιαίνειν. [a] 2 Maccab. I. 10.

Suspicionem meam de ναθεσία Commentariorum *Aristobuli* prædictorum, illud non parum auget, quod [3] *Clemens Alexandrinus* primus sit omnium, qui eorum fecere mentionem; qui claruit exeunte seculo altero post natum Christum. Si enim *Aristobulus* aliquis, ex genere summorum Sacerdotum Judaicorum ortus, Commentarios in Legem Mosis ad *Ptolemæum* Ægypti Regem scripsisset, quî fieri potuit ut *Josephus* nullam illius mentionem faceret? Qui profecto de *Aristobulo*, tali viro, ne unum verbulum habet. [4] Cum Commentarii illi tam boni probatique fuerint, ut propter eos *Vir sapiens inter Hebræos* appelletur Auctor ab [d] *Eusebio*, ὁ πάνυ ab *Anatolio*, à Beda [4] *eruditissimus*, nonne res est verisimillima *Josephum* Auctoris eorum memoriam fuisse celebraturum, si ante ipsum vixisset? Commentarios in Legem Mosis à *Judæo* ad *Ptolemæum Regem* conscriptos, quomodo potuit allo silentio præterire? & quomodo mentionem *Aristobuli Judæi* PRÆCEPTORIS *Ptolemæi Regis*, si de eo quicquam audivisset, omittere potuit? Nemini non notum quam fertile & fœcundum scriptorum fictitiorum fuerit proximum illud post ætatem *Josephi* seculum, nimirum secundum à Christo nato. Nihil magis tunc temporis in usu fuit, quam libros emittere sub nominibus antiquiorum. Quod infinitis exemplis luculento constat. Atque hanc sane ætatem sapere satis videntur Commentarii prædicti, eo scilicet, quod (in loco superius citato, aliunde producto ab [e] *Eusebio*) asseritur & inculcatur, Philosophos & Poetas Græcorum veteres sapientiam & scientiam pleramque suam ex sacris Scripturis hausisse ac depromsisse. Quod solitum fuit ab illius ætatis Patribus objici Philosophis Ethnicis, Religionis Christianæ adversariis, qui sacra volumina contemptui fastidioque habuerunt, dequod Græcorum eruditione gloriari consueverunt: id quod manifestum est evolventibus opera [f] *Justini Martyris*, [g] *Theophili Antiochemi*, [h] *Tatiani*,

[1] Quis enim (respondet *Vossius*) nutricium, pædagogorum, & omnium eorum qui educationi & formandis adolescentis præsunt moribus, & nomina, & titulos, & cognitionem eandem persequitur, quotidie vel ipse vel Reges vivant? Plani sunt libri exemplis. Regum etiam in extrema ætate præceptores suos hoc nomine salutantium. Quod si quis hodietur nulle, aut vicinam adeat Galliam, in qua licet quam diutissime regnaris magnus ille Rex, præfecti tamen seu gubernatoris non cessat titulus. Si Præceptor Ptolemæi Regis tunc ab vivis existeret, non nego illum potuisse *Præceptoris Regis* ornari titulo. Attamen cum constat Regem annum ætatis 60- tunc excessisse, & soliti sunt tantum ætate provectiores & in senium salutem vergentes Regibus adolescentibus præfici tanquam magistris haud videtur verisimile, superstitem tunc fuisse Regis præceptorem. Saltem non immerito de isto re dubitari possit, præsertim cum talis *Aristobuli* Præceptoris Regis, apud Josephum nulla facta sit mentio.

[2] Ejus rei argumentum (inquit *Vossius*) esse potest, quia *Aristobuli* ille Scriptorum Commentariorum nullam Josephus fecerit mentionem. Ea-que prima est causa quamobrem hujus operis in historia meminisse debuerit? Ne Philonis quidem operum meminit, & hic legationis ad Caium Cæsarem librum fecit, nec tamen quidem Philonis apud Josephum extant. Futilissima sane responsio. Satis est quod *Philonis* alicubi mentionem facit *Josephus*. *Aristobuli* mentionem nusquam facit, quamvis omnino expectandum esset, ut in *Antiquitatum* Opere, ubi de Judæorum sub *Ptolemæis* statu ex professo agit, de *Aristobulo* Successore, ipsius Ptolemæi R. præceptore, & qui *ad illum* Commentarios in Legem conscripserit, mentionem faceret. Quomodo potuit silentio talem hominem præterire, si de eo quicquam inaudivisset? *Philonem* ita commendat & laudat ubi eum expectandum ut de eo loqueretur: *Aristobulum* nusquam. Mihi profecto argumentum hoc, quicquid dicit *Vossius*, adeo non videtur futile, ut propter *Josephi* silentium de illo *Aristobulo* sim perpetuo dubitaturus.

[3] Epistola ad *Florentium* Pretio de Pascha celebratione, sive de Æquinoctio Vernali secundum *Anatolium*, ubi ait: *Cum hanc inquisitionem omni inter inquisitionem diruptionem eruditissimi & eruditissimi doctoris Aristobuli verbis confirmat, qui fuit unus ex illis LXX. illustribus Scripturæ sacræ interpretibus.* Pro *Aristæi* legendum *Aristobuli*.

[a] Adonic. ad Chron. Alex. Simon.

[b] Præp. VII. 13.

[c] Præp. VIII. 10.

[d] Cohort. ad Græc.

[e] Ad Autolyc. l. 2.

[f] Orat. c. Græc. ad fineur.

[g] Lib. 3. c. 20.

[h] Vide Prælin. Spicileg. Oxon.

qui claruerunt ſeculo ſecundo, & [a] *Clementis Alexandrini*, qui (ut dixi) eodem exeunte floruit; ne quid dicam de illis, qui ſubſecutis vixere temporibus.

Poſtquam hæc ſcripſiſſem, in *Anglicam* linguam ex *Gallica* converſa prodiit doctiſſimi *Simonii Hiſtoria Critica Veteris Teſtamenti*, Anno MDCLXXXII. In qua [b] illum deprehendi prædictos *Ariſtobuli Commentarios* inter ſcripta ſuppoſititia reponere. Non mediocriter mihi placuit conjecturam meam graviſſimo eruditi illius Viri judicio confirmatam videre: ſed nullum is argumentum, [1] quo ſententia ſua firmetur, in medium [2] attulit.

6. Advertendum eſt denique, quod quamvis concedatur verum eſſe quod tradunt prædicti *Commentarii*, ſcil. factam fuiſſe Verſionem auſpiciis *Ptol. Philadelphi*, *Demetrii Phalerei* cura, hoc tamen pacto non poſſe defendi *Ariſteæ* Hiſtoriam. Potuit enim Interpretatio fieri *Philadelphi* auſpiciis & *Demetrii* cura, quo tempore una cum Patre ſuo regnavit *Philadelphus*: Sed longo poſt tempore confectam fuiſſe ſtatuit Hiſtoria *Ariſteana*.

7. Cum argumenta quædam mea de *Demetrio Phalereo* communicaſſem aliquando cum Viro quodam doctiſſimo, fatebatur ille quidem ſe iis convinci, ſimul vero ſciſcitabatur, annon potuerit ab *Ariſtea* deſignari *Demetrius Phalereus* alius quiſpiam ab illo, de quo hactenus diſſeruimus, qui ſtatim poſt mortem *Ptolemæi Lagi* à *Philadelpho* in cuſtodiam conjectus eſt, ibique diem ſuum clauſit extremum? Quapropter exiſtimo operæ pretium fore pauca quædam hac de re ſubjicere. Docet eruditiſſimus [c] *Thomas Galeus* alios extitiſſe *Demetrios Phalereos* præter percelebrem illum toties dictum, quorum alter inter Scholiaſtas in [3] *Nicandri* Poetæ *Theriaca* recenſetur à [d] *Stephano Ethnicographo*: Alius à [e] *Joſepho* celebratur tanquam Scriptor Hiſtoriæ Judaicæ. Suſpicatur tamen Vir doctiſſimus cognomen, φαληρεὺς, apud *Joſephum* redundare & gloſſema eſſe. Cæterum genuinam eſſe lectionem id pro argumento eſt quod [f] *Euſebius*, neque ille ſolus, ſed & *Tertullianus* etiam, ex *Joſepho* Auctorem illum citantes, cognomen *Phalerei* ponant. Veriſimile tamen omnino eſt *Joſephum* ex mera conjectura cognomen illud poſuiſſe: Nam ut [h] *Clemens Alex.* eundem Scriptorem *Demetrium* ſimpliciter nominat ſine ullo cognomento; ſic facile fuit *Joſepho* Hiſtoriam illam *Regum Judæorum*, quam à *Demetrio* ſcriptam legerat, exiſtimare contextam fuiſſe à præclaro illo *Demetrio*, quem ab *Ariſtea* didicerat Verſionem Legis Judæorum accuraſſe ac promoviſſe. Neque quidem facile crediderim Scholiaſten illum *Nicandri* cognomen [4] *Phalerei* revera habuiſſe: quod videtur infertum à Lectore quodam ſciolo. Quo modo *Demetrius*, Poeta Comicus, quem *Athenæus* laudat in Fabula *Sicilia*, à Latino *Athenæi* Interprete [5] *Demetrius Phalereus* dicitur, cum in Græcis non habeatur vox Φαληρεὺς. Atque ita liber περὶ συνηθειῶν ſub titulo *Demetrii Phalerei* citatur à [k] *Theophylacto*, & ſub illo nomine hodie circumfertur, quia creditum fuit, illius Auctorem (ab

a Admonit. ad Græc. & Strom. lib. 1.

b Lib. 2. c. 2.

c Præf. ad *Demetrium Phal.* ſive *Rhetores ſelectos* ed. Oxon.

d In Κορώνη.

e Lib. 1. contra Ap. *Galeus* citat lib. 1. *Antiq.* memoriæ errore.

f Præp. Ev. IX. cap. ult.

g Apolog. c. 19.

h Strom. l. 1.

i Lib. 3. c. 26.

k Vide Præf. in *Selectos Rhetores.*

1 Neque aliud forte requiri videbatur, quam quod de Verſione *Ariſteæ* conſentanea tradunt.

2. De *Ariſtobuli* auctoritate hoc denique addendum, videri *Euſebium* falli, cum illum eundem facit cum *Ariſtobulo Peripatetico*. Hunc enim non *Judæum*, ſed *Gentilem* fuiſſe, colligi poteſt ex modo quo *Judæos* commemorat apud *Cyrillum Alex. contra Julianum* lib. IV. *Ariſtobulus autem Peripateticus alicubi ſic ait: Quæcunque apud antiquos de Natura dicta ſunt, eadem etiam dicuntur apud illos, qui extra Græciam philoſophantur, partim quidem apud Indos à Brachmanis, partim in Syria* AB IIS QUI JUDÆI NOMINANTUR. τῶν ὀνομαζομένων Ἰουδαίων. De iis non ſic locutus fuiſſet *Judæus*. Et in prima Perſona, *nos, inſtitua noſtra, populares noſtros*, &c. paſſim loquitur Auctor *Commentariorum* in fragmentis apud *Euſebium*.

3 Doctiſſ. *Menagius* in D. *Laert.* ed. Lond. illum *Callimachi* Scholiaſten facit, ſed memoriæ lapſum.

4 Vocem iſtam, ὁ Φαληρεὺς apud *Stephanum* reſpuere affirmare non dubitat *Menagius* in D. *Laert.*

5 Qui *Indicem auctorum* ab *Athenæo* citatorum collegit, aliis in locis ubi *Athenæus* citat *Demetrium Phal.* ofcitanter intelligit *Demetrium Comicum*.

Ammonio

Ammonio tamen *Demetrium* simpliciter dictum) eundem fuisse cum *Athenienſi* noſtro, cujus magnum nomen in Atticis Oratoribus fuit, quique libros conſcripſit *Rhetoricos*: cum conſtat tamen diverſum ab eo fuiſſe. Supradictos Scriptores non fuiſſe cognominatos *Phalereis*, & unicum fuiſſe cognomine illo notum, id ſatis magno argumento eſt, quod [a] *Diogenes Laertius*, qui recenſet *viginti* Viros doctos *Demetrii* nomine inſignitos, unius tantum *Demetrii Phalerei* meminerit. Unde ſaltem clariſſime apparet non alium fuiſſe illius cognominis memorabilem & clarum Virum, qualis ille debuit eſſe, qui Bibliothecæ curam præfecturamque obtinuerit à *Ptolemæo* Rege *Philadelpho*, cujus Aula tot viris eruditiſſimis floruit, ut nullum forſan ſeculum Regiam doctrinâ tam illuſtrem viderit. *Ariſteas* de *Demetrio* ſuo *Phalereo* loquitur tanquam Viro clariſſimo, & eo nomine celebratiſſimo; atque ita *Ariſtobulus*: & antiqui Scriptores Eccleſiaſtici de celeberrimo illo Athenienſi *Phalereo Ariſteam* ad unum omnes [b] intelligunt, *B. Hieronymo*, & *G. Syncello* illum ipſum fuiſſe diſerte affirmantibus. Quocirca cum in libris aliorum veterum habemus, illum in *Ægypto* apud Regem commoratum fuiſſe, nullus locus ſuſpicioni eſſe poteſt, alium ullum ab *Ariſtea* deſignari. Ne quis vero uſque adeo obſtinato ſit animo, ut, hiſce non obſtantibus, ſuſpicetur Auctores ſupradictos cognominatos fuiſſe revera *Phalereos*, eorumque aliquem potuiſſe ab *Ariſtea* denotari; oſtendemus per illorum ætates, eorum neminem ſignificari potuiſſe. *Demetrium Nicandri* Enarratorem vixiſſe diu poſt tempora *Ptol. Philadelphi* exinde liquet, quod *Nicander* ipſe diu poſt illum vixerit: atque hoc ex eo comprobatur, quod Poema ſcripſerit ad *Attalum* Regem Pergami; & anonymus Scriptor Vitæ ejus teſtatur, illum claruiſſe *temporibus Attali extremi Regis Pergameni*, qui regnum iniit annis 140. poſt *Ptol. Philadelphi* obitum. *Demetrius* ſcriptor *Hiſtoriæ Regum Judæorum*, Hiſtoriam ſuam perduxit ad regnum uſque *quarti Ptolemæi, Philadelphi* ex Filio nepotis, teſte [c] *Clemente Alexandrino*. Si cui placeat Scriptorem libelli περὶ Ἰουδαίων nominatum revera fuiſſe *Demetrium Phalereum*, illum tamen vixiſſe diu poſt regnum *Ptol. Philadelphi*, dilucet ex iis quæ [d] *Hen. Valeſius*, & [e] *Galeus* doctiſſime de eo diſſeruerunt, ut probent illum non fuiſſe percelebrem illum *Athenienſem*. *Demoſthenem*, *Xenophontem*, eorumque æquales, appellat ἀρχαίους *priſcos*, cum tamen [f] *Demoſthenes* obierit regnante *Ptolemæo Philadelphi* patre, & *Xenophon* non multo ante. Et (ne obſervem citari Poemata *Sotadis*, qui clarus [g] habebatur regnante *Philadelpho*, ut alia etiam complura ſileam) memoratur *Nicias Pictor*, qui (auctore [h] *Plinio*) vixit ætate Regis *Attali*; & *Gadarenus* quidam citatur, quem non immerito credit *Galeus* fuiſſe *Theodorum Gadarenum*, Sophiſtam, ſub finem [i] *Auguſti Cæſaris*, & ſub *Tiberio* clarum.

a Vita *Demetrii Phal.*

b *Joſephus* l. 2. contra Ap. *Ariſteanum Demetrium* vocat *eruditione ſui ſeculi facile principem*: τὸν μὲν παιδείας ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἀνθρώποις ἀριστεύσαντα.

c Strom. l. 1.

d Vide Præf. in *Selectos Rhet.*

e Notis in *Demetrium* ad num. ΞΖ'. ΡΛΖ'. ΣΙΗ'. ΣΛΔ'. ΣΜϛ'. ΣΜΘ'. ΤΕ'. ΤΗ'.

f *Suidas* aliique complures.

g Athen. l. 14.

h Nat. Hiſt. XXXV. 11.

i *Suidas.*

CAP. X.

Quæritur de navali illa victoria quam Ariſteas *tradit de* Antigono *reportatam fuiſſe à* Ptolemæo Philadelpho.

Illam non fuiſſe eandem cum illa victoria quam de Antigono Magno *conſecutus eſt* Ptolemæus Lagi, *vel ſi eadem fuerit*, Ariſteam *de ea inſigniter hallucinari: contra* Iſ. Voſſium *&* Ricciolium. Voſſium *falli de feſto anniverſario inſtituto à* Ptolemæo Lagi. §. 1. 2. 3. 4. *Victoriam nullam partam fuiſſe de* Antigono Gonata *à* Patroclo *Duce* Ptol. Philadelphi; *contra Solianum.* 5. *Auctoris conjectura de victoria illa, & quomodo deceptus fuerit* Ariſteas. 7.

ARISTEAS narrans quomodo LXX. Interpretes ad ſe miſſos *Philadelphus* Rex exceperit, inducit illum ſic eos alloquentem: μεγάλου

ἡδέλω δὲ πάθετε τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν ᾗ εἰσήγετέ με. καὶ κατ' ἐνιαυτὸν ἄγοιμι ἑορτὴν τούτου τοῦ ζωῆς ἡμῶν χρόνου. ἐπεὶόντος δὲ καὶ κατὰ τὴν νίκην ἡμῶν τοῦτο συνέπεσε ναυμαχίαν τῆς πρὸς Ἀντίγονον ναυμαχίας. διὸ δεῖπνόν σήμερον μετ' ὑμῶν βούλομαι. *Hic autem dies, quo vos ad me venistis, per singulos annos per totam vitam meam erit mihi solennis & magnus. Et quia contigit ut ad me veniretis tempore illo quo ego navali adversus Antigonum prælio victoriam sum potitus, ideo volo vobiscum hodie cenare.* Si quæramus quænam ista sit Victoria, respondebit [a] Cl. *Is. Vossius*, & cum eo [b] *Jo. Bap. Ricciolius*, eandem fuisse cum illa quam celebrat *Diodorus Siculus* ad Olymp. CXVIII. 3. lib. XX. quem dicit fuse hanc pugnam in eo loco describere, & diserte tradere *Ptolemæum* memorabili victoria lætum, præsentissimoque liberatum periculo, *anniversarium sacrum & annua instituisse convivia*. Qua solutione quæstionis liquide ostenditur eruditissimum Virum neque *Aristeæ* verba satis, neque ipsum attendisse *Diodorum*. Constat enim in illo bello nihil adeo insigne per classes actum fuisse, ut victoria navalis denominaretur. Nullum enim prœlium commemorat *Diodorus*, nullius meminit præclaræ [1] *ναυμαχίας*, qualis illa debuit esse, quam *Aristeas* deprædicat; verum refert *Antigonum* terra, *Demetrium Poliorcetem*, illius filium, mari *Ptolemæum* ursisse, eosque propter firmissima quibus Ægyptii muniebantur propugnacula; & propter tumidiora fluenta Nili, quæ illorum cursui obstiterunt, atque tempestates, quæ classem concitatius invaserunt, coactos fuisse re infecta sine ulla pugna discedere. Neque navalis alicujus prœlii mentionem facit *Pausanias*, ubi eandem rem gestam celebrat: Neque [d] *Plutarchus*, qui de ea hoc solum reliquit: *Igitur Antigonus quum in magnas perplexitates terra incurrisset, Demetrius vero tempestate & ingentibus fluctibus jactatus, in loca importuosa & aspera esset ejectus multasque naves amisisset, re infecta rediit.* De *anno* etiam festo omnino fallitur Vir clarissimus. De *anno* [2] enim nihil habet *Diodorus*, qui hoc tantum dicit, Ptolemæum reverso in Syriam Antigono, præ gaudio Diis sacrificasse, & deinde amicis convivium magnifice instruxisse. Verba ejus sunt: Πτολεμαῖος δὲ διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν πολεμίων ὑπερχαρὴς γενόμενος, καὶ θύσας τοῖς θεοῖς καθιέρευσε, τοὺς φίλους ἐστιᾶν λαμπρῶς. *Ptolemæus discessu hostium maximum in modum lætatus, sacrificio immolato Superis gratabundo, splendidum epulum exhibuit.*

a De LXX. cap. 3.
b Chron. to. 1. l. 3. c. 6.
c Atticis.
d In *Demetrio*.

2. Neque audiendus est Vir summus, cum dicit liquere ex ipsis *Aristeæ* verbis, festum illud observatum fuisse quamdiu vixerit *Ptolemæus Lagides*. Tantum enim abest ut apud *Aristeam* dicat *Ptol. Philadelphus*, Patrem suum diem illum, de quo loquitur, habuisse sacrum, ut clarissime doceat *seipsum* (non *Patrem*) voluisse ut dies ille sacer haberetur; atque id, non ante adventum ipsum LXX. Interpretum, si fides sit *Josepho* illius verba explicanti: Qui indicat *Philadelphum* partim quia devicerat eo die *Antigonum*, partim quia LXX. Seniores eodem ad se devenerant, voluisse illum haberi religiosum: τὴν μὲν τοίνυν ἡμέραν, καθ' ἣν ἦλθον πρὸς αὐτὸν, ἐπιφανῆ ποιήσειν, καὶ κατὰ πᾶν ἔτος ἄγειν ἐπίσημον εἰς ὅλον τὸν τῆς ζωῆς χρόνον

1 *Si sciret Juvenis iste* (inquit Vossius) *quid sit naumachia seu bellum navale, non hæc scriberet. Quod nullius prælii in hoc bello meminerit Diodorus, vel ob hoc ipsum præclarior & illustrior ea fuit victoria, quæque vel sola sufficit ut Soteris nomen meruerit Ptolemæus, conservando suos & simul in fugam vertendo adversarios. Quis nescit Pompeium ideo laudatum, quod incruenta victoria bellum confecerit piraticum?* Si sciret *Vossius* quid sit *naumachia*, non hæc scriberet. Ullane est *naumachia*, ubi nulla est pugna? *Naumachia* non est bellum in quo tantum educuntur classes, nedum quo educuntur ex altera tantum parte; sed ubi *pugnatur*. In eo bello, cujus meminit *Aristeas*, fuit ναυμαχία i. e. *pugna navalis*; in illo quod describit *Diodorus*, nulla omnino *pugna* fuit. Ergo fallitur *Vossius*, cum utrumque de uno eodemque intelligit bello.

2 Vossius: *De convivio & sacrificio annuo propter hanc victoriam institutis, si quis ea quæ scripsi legat, videbit Juvenem istum cavillari.* Vossium erroris arguere, est cavillari. En autem Vossii verba: *Ptolemæus tam memorabili victoria lætus, præsentissimoque liberatus periculo,* ANNIVERSARIUM *sacrum*, & ANNUA *instituit convivia. Et* HUJUS *quoque festi* DISERTIM *meminit Diodorus. Ubi festi anniversarii meminit Diodorus?*

χρόνον

χρόνον ἐπηγγέλλετο· ἔτυχε γὰρ &c. *Diem quidem adventus tam gratum sibi (Rex) professus est, ut quoad viveret, per singulos annos redeuntem ejus memoriam colere se velle promitteret; forte enim idem erat dies, quo Antigonum navali prælio vicerat.*

3. Si tamen cl. Viro placuerit, per me licebit victoriam illam a *Ptolemæo Lagi* reportatam, quam *Diodorus* aliique concelebrant, intelligere. Argumentabor enim inde *ad Hominem* (ut Dialectici loqui amant) *Aristeam* errorem turpissimum commisisse; cum tradat in illo bello commissum fuisse *navale prælium*, quod nullum erat, & disertis verbis asserat *Ptol. Philadelphum* (pro *Ptolemæo Lagi*) *Antigonum Magnum* bello illo vicisse, qui quidem multis annis post mortem *Antigoni Magni* regnare cœpit, & cum bellum istoc gereretur, plane infans erat. Affirmat enim apud illum *Philadelphus* semetipsum (non Patrem suum) de *Antigono* victoriam istam retulisse; ut palam erit, si ad ista respexeris verba: τὴν νίκην ἡμῖν κατεπαγομένου: ubi τὸ, ἡμῖν, *Philadelphum* ipsum, tanquam *Regem*, denotat, sicut & illud πάντας τοὺς ζώντας ἡμῶν χρόνους. Ita *Josephus*: ἔτυχε γὰρ ἡ αὐτὴ εἶναι τῆς παρουσίας αὐτῆς, καὶ τῆς νίκης, ἣν Ἀντίγονον ναυμαχίᾳ ἐνίκησαν. Videtur Vir doctus (quantum ex ejus verbis conjecturam facio) putavisse verba hæc, quæ *Aristeas* & *Josephus Ptolemæo* Regi tribuunt, a *Ptolemæo Lagi* prolata fuisse: quod vehementer abhorret ab eorum mente. De *Philadelpho* enim uterque manifesto loquitur. *Riccioli*us ait *Ptolemæum Lagi per eam opportunitatem* LXXII. *Seniores convivio excepisse, ideoque id attributum Philadelpho à Josepho, quia huic jam Lagides regnum tradiderat, & ob summum consensum inter eos, de quo Justinus meminit. Et sic de utriusque consensu invitatos fuisse, & de utriusque consensu dimissos Judæos captivos in libertatem.* Opinatur ille Scripturas Græce versas fuisse dum *Ptolemæus Lagi* adhuc vixerit, nempe illo tempore, quo regnabat una cum Filio suo, quod non fuisse opinionem *Aristeæ* fuse supra demonstravi: & si *Aristeas* in ea sententia fuisset, non potuisset tamen adducere *Philadelphum* victoriam illam sibimet arrogantem, quam non ipse, sed Pater ipsius adeptus fuerat, idque non eo tempore quo uterque simul regnabat, sed annis ante viginti & amplius, quando *Philadelphus* non modo non potuerit bello interesse, verum etiam (ut diximus) in cunis fuit. Idem addit, *mirum non esse si Josephus suppressit nomen Lagidæ, cui infensus adeo erat propter abductos in captivitatem Judæos centum viginti millia, & die Sabbati dolose captam Hierosolymam.* Quod ineptissime dicitur; neque enim nostra quicquam refert quid *Josephus* facturus fuerit, sed quid *Aristeas* fecit, qui victoriam prædictam, cæteraque omnia ad Versionem spectantia, *Philadelpho* soli tribuit: illumque in hoc secutus est *Josephus*. Neque fuit *Josephus* infensus adeo *Ptolemæo Lagi*: cui licet culpæ vertat, quod Judæos tot captivos egerit, eodem tamen loco illum laudat, quod abductos in captivitatem beneficiis complexus fuerit; & alibi illum celebrat, tanquam de Judæis in Ægypto præclare meritum. Et si fuisset animo in illum offensiore, idcircone mentiturus fuit, & Filio ejus adscripturus quæ ille gessit?

4. [a] *Jac. Salianus* locum hunc *Aristeæ* de alia intelligit victoria, quam dicit *Philadelphum* reportasse ab *Antigono Gonata*, suprædicti *Antigoni* nepote, quando Athenienses contra illum opem tulit, anno circiter regni sui XVIII. Non sine usu fuerit ponere verba ejus de hac re. *Itaque ad Athenienses subsidium Philadelphus Patroclum cum classe misit, qui & feliciter contra Antigonum pugnavit; cujus rei testes habemus Josephum & Aristeam, qui ambo affirmant eodem die tam nuncium ad Philadelphum*

a Annal. an. M. 3785. s. a.

1 Nullo modo assentior *Vossio*, cum dicit ea verba non esse ipsius Regis, sed ab Aristæa per parenthesin inserta esse.

de victoria navali contra Antigonum veniſſe, quam LXXII. *Interpretes Alexandriam Hieroſolymis evocatos appuliſſe. Quod non malum eſt argumentum in hunc* [a] *annum Philadelphi nobiliſſimam illam Scripturarum in linguam Græcam interpretationem à* LXXII. *Senioribus Judæorum factam incidiſſe.* Si qua temporum ratio habeatur, neceſſe quidem eſt ut intelligatur, non *Antigonus primus*, ſed ille qui *Gonatas* cognominatus eſt; de quo tamen victoriam *Philadelphi* nullam apud Hiſtoricos nacti ſumus, quæ ad rem faciat, & pro qua convivia annua inſtituerit. Quod enim attinet ad bellum illud, quo Ægyptii, *Patroclo* duce, Athenienſibus auxilium præſtabant, ſi ad illud *Ariſteas* alluſerit (ut opinatur *Salianus*) rem longe aliter ſe habuiſſe, quam ille refert, ex monumentis Hiſtoricorum probatorum liquet. In quibus memoriæ traditur, *Philadelphi* copias nihil inſigne geſſiſſe, & ne pugnam quidem cum *Antigono* commiſiſſe; tantum abeſt ut *Philadelphus* tunc victoriam navalem anniverſario convivio dignam adeptus ſit. [b] *Juſtinus*, *Trogi* Abbreviator, de illo bello in hunc modum loquitur: *Interea Antigonus cum multiplici bello, & Ptolemæi* [c] *Regis, & Spartanorum, premeretur: novuſque illi hoſtis Gallogræciæ exercitus affluxiſſet, in ſpeciem caſtrorum parva manu adverſus cæteros relicta, adverſus Gallos totis viribus proficiſcitur.* Devictis illis, *Ptolemæus* (id eſt *Ptolemæi* exercitus) *& Spartani, victorem hoſtium exercitum declinantes, in tutiora ſe recipiunt. Antigonus quoque ubi eorum diſceſſum videt, recenti adhuc ex priori victoria militum ardore, bellum Athenienſibus infert.* *Pauſanias* in *Laconicis* ſcribit, *Antigono Athenas terreſtribus maritimiſque copiis obſeſſas tenente, Athenienſibus ſubſidio miſſum fuiſſe cum claſſe Patroclum ex Ægypto, & Areum Regem cum voluntariorum Lacedæmoniorum manu. Et Patroclum per nuncios Areum & Lacedæmonios monuiſſe, ut prælium cum Antigono inirent; ſe interim Macedonum terga invaſurum, quod ſui nequaquam pedeſtri acie pares eſſent Macedonibus, quippe qui Ægyptii & nautæ eſſent. Verum Areus* (inquit) *quoniam commeatus fere omnis conſumptus fuit, exercitum domum reportavit. Unde factum eſt, ut Athenienſes cum diu atriter reſtitiſſent, ut pacem obtinerent coacti fuerint Antigono concedere, ut præſidium ſibi in Muſeo imponeret.* Idem in *Atticis* affirmat, *Ptolemæum Philadelphum, quando claſſem in navale Athenienſium bellum contra Antigonum miſerit, per ſubſidium illud parum Athenienſibus in ſalutem contuliſſe, & nihil magnum feciſſe.* Οὗτος Πτολεμαῖος, ναυτικὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀθηναίων ναυμαχίαν ἐπ᾽ Ἀντίγονον καὶ Μακεδόνας, ἀλλὰ καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ ἰσθι μέγα ἐγένετο εἰς σωτηρίαν Ἀθηναίοις.

5. Itaque, ſive *Antigonum Magnum* deſignarit *Ariſteas*, ſive bellum hoc *Antigoni Gonatæ*, liquet illum inſigniter erraſſe. Clariſ. *Uſſerius* [d] exiſtimat *naumachiæ* ab Ariſtea celebratæ, *ob hiſtoriarum ejus temporis defectum*, nullam alibi factam reperiri mentionem. Quod tametſi forte fieri potuerit, id tamen autumo dubitationem minime ſublaturum eruditis Viris & æquis rerum æſtimatoribus, qui *Ariſteæ* nomina ſua nondum religioſe dederunt.

6. Si mihi quod potiſſimum de hac re ſentiam expromere liceat, facile inducor ut credam, inſignem illam navalem victoriam, quam *Ptolemæus Ceraunus*, Macedoniæ Rex, *Ptolemæi Lagi* filius natu maximus, de *Antigono Gonata* reportaſſe perhibetur a [e] *Memnone Heracleota*, ipſi *Philadelpho* affinxiſſe: idque hac de cauſa quod *Ptolemæum* illum fuiſſe filium *Ptolemæi Lagi* [f] accepiſſet.

a *Salianus* ante ſtatuerat factam fuiſſe Verſionem anno Philadelphi 7. deſinente, vel 8. inchoato.

b Hiſt. lib. 26. cap. 2.

c *Philadelphi*, non *Euergetis*, ut quidam interpretatur.

d Annal. an. M. 3727.

e Hiſt. Heracleæ ap. Photii Biblioth.

C A P.

f Odi & tempſi ſemper illos (ſunt ii tamen non pauci) qui nulla habita veritatis ratione errores ſuos pertinaciter, per fas aut nefas, defendere conantur; nec in ſe quod falſum eſt, nec in adverſariis ſuis quod rectum aut pulchrum, agnoſcentes. Mihi plane perinde eſt, ſive alios refutem, ſive meipſum. Itaque ne quid Lectorem celem quod contra memetipſum videatur facere, meminit *Laertius* in Vita *Arceſilai navalis* cujuſdam *pugnæ*, qua *Antigonus Gonatas* victus ſit, poſtquam Athenis fuiſſet potitus. Is referens *Arceſilaum*, Antigono Athenarum principatum

CAP. XI.

Aristeam errare, cum statuit Ptolemæum Lagi *ducem fuisse illius expeditionis, qua centum millia Judæorum in* Ægyptum *abducta fuisse perhibentur.*

Quam probatur primam fuisse illarum quas Ptolemæus *in* Syriam *instituit, & factam fuisse per* Nicanorem Ptolemæi *Ducem.* §. 2. 4. *Captivos non fuisse deportatos eodem bello, quo* Ptolemæus Hierosolymæ *urbem cepit, dum Judæi* Sabbatum *celebrabant.* 3. Hecatæi Abderitæ *liber de* Judæis, Herennio Philoni *suspectus: qui si spurius fuerit, argumentum contra* Aristeam *exinde peti posse.*

ARISTEAS scribit *Ptolemæum Lagi* ad *decem*, sive (ut apud *Josephum* legitur) *super undecim*, Myriadas Judæorum abduxisse captivas, & Ægyptiis maximam eorum partem in servitutem tradidisse. Quamvis autem verum sit myriadas aliquot deportatas fuisse; de expeditionis tamen, qua deportatæ fuerunt, circumstantiis *Aristeas* omnino fallitur; de quibus non potuisset in errorem deferri, si in Palatio Philadelphi Regis floruisset. Atque hoc ut evincamus, ostendemus 1. expeditionem illam, qua Judæi in Ægyptum abducti fuerint, primam fuisse illarum, quas *Ptolemæus* in *Syriam* fecit. 2. *Ptolemæum* ipsum in propria persona non fuisse expeditionis illius Ducem, quod statuit *Aristeas*, sed exercitum alii ducendum tradidisse.

2. Judæos in *prima* expeditione in Ægyptum traductos fuisse, colligitur ex *Flavio Josepho*; qui, [a] postquam narravisset quomodo *Ptolemæus* Hierosolymæ urbem die Sabbati ceperit, Judæorumque plurimos in servilem conditionem rapuerit, subjungit, illum postea captivos bene benigneque habuisse, additque, *non paucos præterea* RELIQUORUM (τῶν ἄλλων) *Judæorum sponte in Ægyptum migravisse, partim ubertate terræ allectos, partim Ptolemæi liberalitate.* Contigit autem ista expeditio *prima* biennio post mortem *Alexandri M.* Et in expeditione *secunda* (quæ accidit annis 9. post primam, nempe anno 12. ab obitu Alexandri, & [b] Ol. CXVII. 1. eademque fuit, in qua *Ptolemæus* Demetrium Poliorcetem apud *Gazam* vicit) devenit sponte in Ægyptum multitudo ista Judæorum altera, nempe Ptolemæo domum redeunti

[a] Antiq. XII. 1.

[b] Vide *Syntag. de Ptol.* c. 8.

patum obtinente, cum plerique ei obsequerentur, illiusque domum salutandi gratia confrequentarent, abstinuisse, nolentem in illius notitiam incidere, subnectit: μετὰ τὴν Ἀντιγόνου ναυμαχίαν πολλὰν ἀποστέλλοντα, καὶ ἐπιστολὰς παραμυθητικὰς γράφοντα, αὐτὸς ἡσύχαζεν. Et post navalem *Antigoni pugnam plurimis eum adeuntibus, Epistolasque pro consolatione scribentibus, tacuit ipse.* Designari videtur eadem pugna à *Plutarcho De sui Laude*, ubi narrat *Antigonum secundum in navali ad Cōn prælio, amicorum quodam dicente, Non vides quanto plures sint hostium naves? Me vero ipsum* (inquit) *quot navibus opponis?* Idem in *Apophthteg.* rem eandem enarrans, diserte testatur pugnatum tunc fuisse cum *Ptolemæi* Ducibus: Μιλλαν δὲ ναυμαχῆσαι αὐτὸς τοῖς Πτολεμαίου στρατηγοῖς &c. *Navali prælio cum Ptolemæi Ducibus congressurus, dicente gubernatore multo plures numero esse hostium naves: Me vero* (inquit) *ipsum præsentem quam multis comparas?*

Ex istius vero victoriæ mentione, quam facit *Aristeas*, argumentum aliud nobis suppeditatur, voluisse illum Versionem factam fuisse non illo temporis intervallo, quo regnabant simul *Ptolemæus Lagi* & *Philadelphus*, sed multis post annis. Siquidem regnare cœpit *Antigonus Gonatas* annis 5. post mortem *Ptolemæi Lagi*, ut videre est in *Eusebii Chronicis*. Et *Antigonum Gonatam* Athenienses in deditionem accepisse Ol. CXXIX. 3. monet *Alexandrinus* in *Laertium*: qui annus fuit XXIIIus post mortem *Ptolemæi Lagi*. Pugnatum fuisse post annum saltem XV. ab obitu illius, vel exinde liquet quod testatur *Eusebius* obiisse *Polemonem* Philosophum eo anno, *postque illum Crantem & Arcesilaum* (sive *Arcesilaum*) *claros habitos fuisse*. Constat enim ex *Laertio* pugnatum fuisse post ipsius *Crantis* mortem & postquam *Arcesilaus* Scholæ præesse cœpisset: quem docet *Laertius*, *Crantei vita functo in Schola successisse*. Illum *Polemoni* defuncto in Schola successisse ait *S. Augustinus lib. 3. contra Academicos*. In *Eusebii Chronicis* legimus *Antigonum Gonatam Athenienses* vaddidisse libertatem anno XXIX. post obitum *Ptolemæi Lagi*, atque inde constat illum ante id temporis à *Philadelpho* victum fuisse. Atque hoc latis convenit cum computo illo quo statuitur victum fuisse anno XXIII. post *Ptol. Lagi* mortem. *Pausanias* ubi loquitur de præsidio Athenienſibus ab illo impoſito, ſubdit: ἡ νῦν μὲν ἐκ πολλοῦ χρόνου, αὐτὸς ἐξήνεγκεν ἐκποδὼν τῆς Ἀττικῆς. quæ Interpres ſic vertit: *quod tamen* NON MULTO POST *ultro deduxit.*

comites ſe dederunt, ut in libro *de Judæis* teſtatur [a] *Hecatæus Abderites*, qui cum ipſo Ptolemæo Lagi tunc temporis verſabatur. *Ptolemæus* (inquit) *poſt pugnam ad Gazam, potitus fuit locis Syriæ, & adjacentibus: & multi homines cognita Ptolemæi comitate, & humanitate cum eo in Ægyptum proficiſci, & ejus ſub auſpiciis vivere voluerunt: quorum unus erat Ezechias Judæorum Pontifex, homo ætate annorum circiter 66. dignitate apud gentiles ſuos magnus, & ingenio non bardus: præterea dicendi facultate pollens, & rerum gerendarum, ſi quis alius, peritus.* Cujus *Ezechiæ* conſuetudine ac familiaritate addit ſe in Ægypto uſum fuiſſe. *Joſepho* diſertis verbis adſtipulatur *Euſebius* in Chronico ad Ol. CXIV. 3. (ad quem annum *Diodorus Sic.* expeditionem primam conjicit) ſic ſcribens: *Ptolemæus Lagi F. Ieroſolymis & Judæa in deditionem ſuam dolo redactis, plurimos captivorum in Ægyptum tranſtulit.* Huc adjici poteſt teſtimonium *Hecatæi* modo laudati, [b] qui tradit *multas myriadas Judæorum abductas, in Babylonia à Perſis primum collocatas fuiſſe, & non paucas etiam poſt mortem Alexandri in Ægyptum & Phœnicen tranſlatas fuiſſe propter ſeditionem in Syria factam.* Ubi per iſta, *poſt mortem Alexandri*, luculente oſtenditur abductos fuiſſe Judæos illos *ſtatim fere poſt mortem Alexandri*: *Hecatæus* enim hoc ſcripſit paucis annis, *viginti* forſan vel circiter, poſt *Alexandri* mortem. Et ipſe teſtatur tantum abfuiſſe, ut Judæi in *ſecunda* expeditione, nempe anno 12mo ab *Alexandri* morte, in captivitatem cogerentur, ut *Ptolemæo* ab illa in Ægyptum regredienti comites ſe ultro addiderint Judæorum multi, allecti ejus humanitate. Accedit denique ad hæc omnia, quod *Diodorus Sic.* teſtatur *Cœle-Syriam & Phœniciam* in expeditione *prima* perdomitas fuiſſe, *Ptolemæique* ditioni adjunctas; quas eaſdem duas regiones diſertim meminit *Ariſteas* Ptolemæum ſubegiſſe in illo bello, quo Judæi tot captivi in Ægyptum deportati ſunt.

a Ap. *Joſephum* lib. 1. c. Ap.

b Ap. Joſ. l. c.

3. *Ptolemæum* ipſum in expeditionem milites ſuos tunc temporis eduxiſſe, quando *Cœle-Syriam Phœniciamque* ſubegit, & Judæos captivos abduxit, *Ariſteas* his verbis docet: *Ratus ſum adeſſe tempus agendi de liberatione illorum, qui à Patre Regis traducti ex Judæa fuerant. Num ille adortus* (ὁπεῖνος δὲ ἐπελθὼν) *partes Cœle-Syriæ & Phœniciæ, cum & viribus præſtaret, & ubique fortunam haberet faventem, alios in colonias traducebat, alios captos abducebat: paſſimque terrore injecto ita ſubjugarat omnia, ut ad decem myriades ex Judæâ in Ægyptum traduceret: ex quibus circiter tres myriades, electos & armis inſtructos Viros, aſſumpſit in regionem, ut in præſidiis ipſius degerent.* In edicto Regis *Philadelphi* de Captivis manumittendis, illi, qui in Ægyptum Judæos pertraxerunt, dicuntur συστρατεύσαι τῷ πατρὶ, *in militiam una cum Patre ejus profectos fuiſſe.* Ibidem dicitur, Captivos una cum Patre ejus in Ægyptum veniſſe; συνελθόντας τῷ πατρὶ ἡμῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον.

4. Jamvero bellum illud non geſtum fuiſſe à *Ptolemæo* ipſo, ſed per Ducem ejus [c] *Nicanorem*, *Diodori Siculi*, auctoris ſeveriſſimi, teſtimonio conſtat. [d] *Ptolemæus* (inquit) *advertens Phœniciam, Syriamque quæ Cava dicitur, Ægypto perquam commode adjectam, multum in hoc operæ dedit, ut urbibus illis potiretur. Nicanorem igitur unum ex amicis Ducem creat, & cum juſtis illuc copiis mittit. Is expeditione in Syriam facta, Laomedontem regionis ſatrapam capit, Syriamque totam in poteſtatem redigit. Ita Phœniciæ quoque urbes ſubigit, præſidiiſque munit, & operoſa intra breve tempus expeditione perfunctus in Ægyptum redit.*

c Non *Seleucum Nicanorem*, Babylonis poſtea Regem quod *Saliano* placet, ſed alium.

d Lib. 18.

5. Lectorem non celandum eſt, quod ab [e] *Agatharchide* memoriæ proditur, nempe *Hieroſolymam* captam fuiſſe die Sabbati, *Ptolemæo* ipſo *præſente & duce.* εἰσιόντος εἰς τὴν πόλιν Πτολεμαίου μετὰ δυνάμεως &c. Unde, cum *Joſephus* & *Euſebius* doceant Captivos abductos fuiſſe in illo bello,

e Ap. *Joſephum* lib. 1.

quo

quo Ptolemæus Hierosolymæ urbem, Judæis *Sabbatum* celebrantibus, expugnaverit, videtur argumentum pro *Aristea* desumi posse. Esto. At longe verisimilius est *Josephum* (nam *Eusebium* is fefellit) de ea re à veritate paululum aberrasse, quam vel Captivos non factos fuisse in *primo* bello Syriaco, vel primo illi bello præfuisse Ptolemæum ipsum, & non *Nicanorem*, de quo tam luculentum habemus *Diodori* testimonium. Cum enim *Josephus* accepisset, Ptolemæum Hierosolymam cepisse dum cives in Sabbato otiarentur, atque etiam Judæorum multos patriis de sedibus exturbasse, errore facillimo putare potuit, utrumque eadem expeditione factum fuisse. Constat autem Ptolemæum Hierosolymæ urbem vicinasque regiones armis suis obtinuisse sæpius; sæpiusque, Antigono earum potito, amisisse. Atque hæc fortasse res *Aristeæ* ipsi ansam erroris præbuit, quod putarit Judæos in servitutem tunc traductos fuisse, quum die *Sabbati* Ptolemæus Urbem invaderet.

6. Reliquum est aliud, quod præterire non debemus, nempe *Hecataum* in libro *de Judeis* (è quo superius testimonia protulimus) adeo laudasse *Judaïcæ* gentis sapientiam, ut *Hieronimus Philo* (sicut auctor est [a] *Origenes*) in suis de Judæis Commentariis existimaverit, vel eum correptum fuisse Judæorum persuasionibus probasseque illorum placita, vel hujus Historici ad scriptum non fuisse. Si posterius verum sit, auctoritas ejus libri multum infirmaretur: non tamen tolleretur tota; & nulla esset dubitandi ratio utrum in prima Ptolemæi expeditione Judæi in captivitatem mitterentur necne, siquidem alia sunt in eam rem testimonia. Et sane si placet *Aristeæ* sequacibus, libenter illis concedam, non scriptum fuisse librum istum ab *Hecatæo*, sed à *Judæo* aliquo sub ejus nomine. Hoc enim in novum cedet contra Fabulam *Aristeanam* argumentum: quandoquidem *Aristeas*, qui *Hecatæo* coævum se, licet paulo juniorem, credi voluit, ex illo tamen libro sub *Hecatæi* nomine edito testimonium adducit. Nemini namque dubium esse potest, quin liber ille, si suppositicius esset, ederetur diu post mortem [b] *Hecatæi*.

[a] L. 1. c. Celsum.

[b] Ad num. Eusebii 1731.

1 Ad hoc Caput his verbis respondet Vossius. *Allium utrorem impingit Juvenis Oxon. Aristeæ, ut si ille confudisset primam & secundam Ptolemæi in Syriam expeditionem. Dicit in prima expeditione, quam per Nicanorem confecit Ptolemæus, omnia ipsa capta fuisse municipia, quibus postea libertatem concessit Philadelphus. Hoc ut efficiat, mirifice sane torquet Josephi verba, & ex tanta intellectio loco, persæpe etiamnum simma consequentia. Tria Josephus memoriæ Judæorum genera, quæ captis Hierosolymis in Ægyptum & ufiat Ptolemæo obvixiat adgrarunt terras. Primo recensit illos qui in munitis locis & in vicinia olverem Jerosolymorum, quos omnes bello captos municipii fecit & in Ægyptum transtulit Ptolemæus. Deinde loquitur de Hierosolymitis, quorum multos secum abduxit, & quod fidem illorum perspectam haberet, tuendis arcibus præfecit & Civitatis Alexandrinæ jure donavit. Postremo agit de aliis qui vel Hierosolymis vel alibi remansissent Judæis, quos dicit libertate terræ Ægyptiæ & munificentia Ptolemæi inductos & ipsos sponte sua in Ægyptum migrasse.* Addit, *Me velle, Judæos istos qui sponte sua terras suas desarmere, non tamen prius in Ægyptum migrasse quam libertas redderetur iis, quos primo Josephus recensuit, captivis. Sed scire velim unde tale potuerit haurire somnium, cum tam clara sint Josephi verba? Desinat tandem scriptorum vexare loca, & tam alienis illis affingere sensus. Credat Josepho, & illi, cui & Josephus & omnes credidere antiqui, Aristeæ impium, qui non clare explicat, cum in edicto Philadelphi, quod scriptori suo inserit, non unius temporis Judææ recensenda municipia, utpote qui scribat, illa non tantum tum capturum Hierosolymis, sed*

& mutis & posset fuisse deportata. Quid enim verbis ejus manifestius? Dixerat de e a quæ, & reæ parvæ Judææ vici, oppida. Hæc Vossius. Quibus tam confidenter positis quis non crediderit Juvenem Oxon. penitus rasili, & ad extremas redigi angustias? Cum omnia tamen vel à vero fuit aliena, vel nihil omnino ad rem faciunt.

Aristeas voluit *Ptolemæum ipsum* ducem fuisse expeditionis, qua *Syriam & Phœniciam* subegit, & inter *Judæa* perdomita tot Judæorum millia abducta tanti captiva. Quod falsum esse ostendi auctoritate *Diodori Sic.* testantis non Ptolemæum ipsum, sed *Nicanorem* fuisse ducem in illa expeditione qua *Syriæ & Phœniciæ* regiones subactæ sunt. Et insignem illam Judæorum deportationem fuisse in illa expeditione, de qua loquitur *Diodorus*, quamque confectam fuisse à *Nicanore* testatur, confirmavi testimonio Eusebii in Chronicis, qui expeditionem qua *Jerosolyma* capta, & *Judæa* sub Ptolemæi dictionem redacta, & tot captivi in Ægyptum abducti sunt, refert ad Ol. CXIV. 3. ad quem ipsum annum *Nicanoris* expeditionem *Syriaque & Phœniciæ* subactionem refert *Diodorus*. Quid ad hæc *Vossius*? Ne verbulum quidem.

Sed expeditionem qua tot Judæi captivi abducti sunt, eandem fuisse cum illa quam describit *Diodorus*, nempe cum prima copiarum Ptolemæi, exinde quoque evicimus, quòd *Josephus* innuit, post expeditionem illam qua Jerosolyma capta sunt, & captivi tot deportati, migravisse non paucos reliquorum Judæorum sponte in Ægyptum, partim ubertate terræ allectos, partim Ptolemæi

CAP. XII.

In dubium revocantur plura, quæ tradit Aristeas *de Judæis Captivis, eorumque manumissione.*

Petri Comestoris *inepta conjectura.* Judæi Ægyptienses *hodierni unde orti.* §. 2. Judæorum *fabula de* Esdrâ *Propheta in Aula* Ptol. Philadelphi *commorante. Antiquorum sententiæ variæ de causa manumittendi Judæos captivos.* 3. *Non videtur probabile* Ptolemæum Lagi *tot Judæos in servilem conditionem dedisse. Illum benevolum erga Judæos in Ægyptum deductos se præbuisse. Judæorum* Cyrenaicorum *origo.* 4. *Perperam dici* Judæos *propter nullum suum crimen abductos fuisse captivos.* 5. Aristeam *videri ignorasse* Alexandrum M. *coloniam Judæorum in urbe* Alexandrina *posuisse.*

COMPERTUM habemus, *Hecatæo* teste, (sive verus is fuerit *Hecatæus*, sive *Judæus* aliquis) Judæos illos, quos è patria Ptolemæus deportabat, non fuisse omnes in *Ægyptum* deductos, sed partim in Ægypto, & partim in *Phœnicia* collocatos: cum è contra *Aristeam* existimasse illos omnes in Ægyptum pertractos fuisse, ex eo colligi posse videtur quod tantam illorum multitudinem, nempe supra 100000. in Ægypto numeret, & quod ubi de deportatione ista tractat, mentionem nullam facit de ullis in *Phœnicia* dispositis: nisi forsan illos designet, cum dicit *alios in colonias fuisse traductos.*

a Libro Secretorum fidelium Crucis l. 3. parte 1. c. 10.

2. *Marinus Sanutus Torsellus* [a] scribit *Captivos Judæos, venditioni in Ægypto à Ptolemæo expositos, à negotiatoribus nationum distractos fuisse, & per Orbem dispersos plusquam in aliqua captivitate: propter quam* Act. 11. *dici, quod convenerant in Jerusalem, ex omni natione quæ sub cælo sunt.*

b Hist. Schol.

Eadem habent cum alii, tum [b] *Petrus Comestor*, quem cæteri (opinor) *lemæi erga Judæorum gentem liberalitate*: & *Hecatæus* testatur, in secunda expeditione quæ accidit Ol. CXVII. 1. *multos homines cognita Ptolemæi comitate & humanitate, cum eo in Ægyptum profectos fuisse, sub illius auspiciis vivere volentes*; inter quos fuisse *Ezechiam Judæorum quendam pontificem dignitate apud gentiles suos magnum.* Observavimus quoque eundem *Hecatæum* testem esse, *non paucos Judæos* in Ægyptum captivos abductos fuisse *post mortem Alexandri*, i. e. brevi post mortem Alexandri, adeoque in *prima* expeditione quæ per *Nicanorem* confecta est.

Quod *Josephi* pro hac re usus sum testimonio, mirifice excandescit V. D. Ait *Josephum*, ubi loquitur de Judæis ubertate terræ Ægyptiæ & munificentia Ptolemæi in Ægyptum allectis, intelligendum esse de eadem expeditione qua tot mancipia facta sunt. Atqui hoc ut ab omni veritatis specie abhorret (quomodo enim Ptolemæi munificentia allici potuerunt eodem ipso tempore quo videbant 100000. suæ gentis homines captivos abductos?) sic quoque à *Josepho* nullo modo subindicatur. Illius nimirum instituti fuit, ut clarum est, non de una tantum Ptolemæi expeditione verba facere, sed omnia illius gesta quæ Judæos spectabant, simul enumerare. Postquam in Capite præcedente quomodo se erga Judæos gesserit *Alexander M.* quæque eis contulerit beneficia, descripsisset, in toto hoc Capite *Ptolemæi Lagi* gesta varia referre aggreditur; ut in Capite sequente *Philadelphi*. Post mortem (inquit) Alexandri, *tota Syria gravissima passa est sub Ptolemæo Lagi, quem præter meritum Soterem appellabant. Is & Hierosolyma occupavit, — & acerbe eam & inclementer tractavit. Multos Captivos ex montano Judææ tractu & Hierosolymorum vicinia, Samariaque & Garizim monte in Ægyptum traductos jussit sedes ibi figere. Et cum Hierosolymitas pertinacissime jurisjurandi fidem servare comperium haberet ex responso quod Alexandri legatis post Darii cladem dederant, multa ex eis præsidia disposuit per arces: & cum eis apud Alexandriam jus civitatis pari cum Macedonibus conditione dedisset, sacramento omnes devinxit, servaturos fidem posteris ejus qui tam multa ipsis credideras. Non pauci præterea reliquorum Judæorum sponte in Ægyptum migraverunt, partim ubertate terræ allecti, partim Ptolemæi erga suam gentem liberalitate. — Post hunc Philadelphus assumpto Ægypti regno &c.* Quid in hisce reperitur, unde constet illum de uno passum eodemque tempore loqui? Nolim *Vossium* errores suos tam pertinaciter defendisse, & ne cui cedere videretur, *scriptorum vexasse loca, & tam alienos illis affinxisse sensus.*

At nonne loquitur *Aristeas* de Judaicis mancipiis diversis temporibus factis? Esto sane. Et quid tum postea? *Quicunque* (inquit edictum) *militantes cum patre nostro in regionibus Syriæ & Phœniciæ adorti terram Judæam obtinuerunt corpora Judaica, & ea secum perduxerunt huc in civitatem aut regionem, aut etiam aliis vendiderunt: similiter SI QUI VEL ANTE ADERANT, VEL POSTEA SUNT HUC ADDUCTI EX JUDÆIS, volumus, ut qui eos habent, illico dimittant à se liberos.* Quomodo hæc contra ea quæ differui faciant, nullatenus video. Postquam de insigni illa captivorum deductione locutus fuisset Rex, ne alii nonnulli remanerent in Ægypto captivi, qui non in illa expeditione traducti sunt, sed ante ea tempora quovismodo, vel forte post (*SI QUI* tales reperiendi essent) eos quoque jubet esse liberos.

secuti

ſecuti ſunt. Quæ quidem nihil aliud ſunt, quam purum putum figmentum, & omnino quoque contrarium iſtis quæ tradit *Ariſteas*. Refert enim ille Captivos in Ægypto, ſive ſub Ægypti ditione, commoratos fuiſſe, & à *Philadelpho* tandem pleroſque omnes Penatibus reſtitutos. [a] *Joſ. Scaliger* non credit illos in integrum reſtitutos fuiſſe, verum numeroſas illas Synagogas Ἑλλήνων ſub Regibus *Ptolemæis*, & innumerabilem multitudinem Judæorum Ægyptienſium hodiernorum, item *Samaritas*, qui [1] adhuc in urbe *Cairo* morantur, exiſtimat non aliunde quam ex hac deportatione propagatos. Quod licet ex parte verum ſit fortaſſe, illud tamen ut crederet non neceſſe fuit, cum certiſſima hiſtoriarum fide liqueat, Judæorum examina in Ægyptum ſæpius tranſmigraſſe. Certe ingens eorum multitudo ſub *Alexandro M.* in ea regione ſedes ſibi fixit: & ut omittam illos quos humanitas *Ptolemæi Lagi* illuc pertraxerit, magna proculdubio turba illuc demigravit, quando Templum ibi ab *Oniâ* Sacerdote, regnante *Ptol. Philometore*, [b] conderetur. Neque poteſt dubitari, quin multa alia agmina in illud ſeſe regnum contulerint.

a Ad num. Euſeb. 1731.

b Joſephus Antiq. XIII. 6. de Bello VII. 30. Hieron. Com. in Dan.

3. Ut non negaverim remiſſos fuiſſe in patriam à *Philadelpho* Judæos aliquot, ita rebus omnibus quas de illa manumiſſione *Ariſteas* prodidit, vix poſſum aſſenſum præbere. Liquet enim à Judæis de illa ficta fuiſſe multa, quibus veritas non conſtat, & quæ maxime inter ſe pugnant. Eorum ſcil. aliqui eo uſque provecti ſunt deliriorum, ut ſomniarent *Eſdram* Scribam (qui tertio fere ſeculo *Philadelphum* anteceſſit) auctorem illius beneficii extitiſſe. A Judæis enim id videtur acceptum fuiſſe quod legimus apud [c] *Gotfridum Viterbienſem*. *Iſte Philadelphus* (inquit) *dicitur Eſdram Prophetam in palatio ſuo tenuiſſe chariſſimum, & ejus petitione Judæos maxime ob exilio revocaſſe*. *Ariſteas* noſter, & ex eo *Joſephus*, *Euſebius*, alii, ſcribunt Judæos libertati reſtitutos fuiſſe Verſionis impetrandæ gratia. Iſte vero nugivendulus, qui ſub nomine *Ariſteæ* mentitus eſt librum illum, quem legit *Epiphanius*, tradit illos libertate fuiſſe donatos diu ante interpretationem Legis, & non illius cauſa. [d] *Joſephus Gorionides* (ſuffragante *Petro Comeſtore*) ait illos captivitate liberatos fuiſſe poſt confectam Verſionem.

c Chron parte XI.

d Hiſt. Jud. III. 2.

4. Refert *Ariſteas Ptolemæum Lagi* centum circiter Judæorum millia patriis de ſedibus in Ægyptum deduxiſſe, & eorum circa 30000. electos & armis inſtructos Viros, qui ætate roboreque præſtarent, in præſidiis ſuis collocaſſe; *reliquam turbam ſeniorum ac juniorum, & mulierum etiam, conceſſiſſe militibus in ſervitutem non tam ſponte & conſilio quam exoratum ab illis, ad uſus & neceſſaria in belli rebus miniſteria*. Præter quos commemorat Judæos alios in Ægypto captivos, quos Perſæ olim illuc deportaverant; adeo ut numerus illorum Judæorum, qui in Ægypto ſervitute premebantur, privatis ſubjecti dominis, exceſſerit *centum millia*. Qua quidem de re non poſſum non dubitare, quia *Ptolemæum Lagi* Judæis, quos in Ægyptum per Duces ſuos deduxerat, benigniſſime feciſſe, argumenti ſatis eſſe videtur, quod reliquorum Judæorum multi (uti teſtantur *Hecataeus* & *Joſephus*) beneficentia & humanitate ejus uſqueadeo allecti fuerint, ut ſponte poſt iſtam captivitatem in Ægyptum devenerint, & ſub ejus potius auſpiciis maluerint, quam in patria vivere. Quod certe mirandum eſt illos feciſſe, ſi tot ipſorum populares gravi affligerentur ſervitute. Adde, quod [e] *Joſephus* teſtis eſt *Ptolemæum Lagi* beneficia multa apud Judæos in Ægypto poſuiſſe; & memoria ſua extitiſſe illius *Epiſtolas* de privilegiis Judaicæ genti concedendis Alexandriæ; atque illum inſuper [f] *Judæos donaviſſe Civitatis jure*

e Lib. 2. c. Ap.

f Antiq. XII. 1.

[1] *Scaligeri* tempore: nam hodie ibi nulli ſuperſunt, teſte *Vanſlebio* in *præſenti ſtatu Ægypti*: ubi ultimæ eorum familiæ, ejuſque brevi extinguendæ meminit.

æquali

æquali cum ipſis Macedonibus. Illud porro mirandum, *Ptolemæum Lagi* 30. vel 40. [1] Captivorum Judæorum milhia in præſidiis ſuis diſpoſuiſſe, ſi illorum tot Populares in acrem addixiſſet ſervitutem. Quomodo ſperare potuit illos intemeratæ fidei futuros? qui ſane viderentur magis quam alii quivis, res novas molituri, ut Cives ſuos, Patres, Matres, fratres, ſorores, filios, filias, conſanguineos, amicoſque eximerent ſervitute, patriæque compotes facerent. Probabilius hercle videtur Judæos in Ægyptum abductos, maxima ex parte libertatem habuiſſe conceſſam à *Ptolemæo Lagi*, cujus clementia magnopere [a] celebratur. Et videtur *Philadelphum*, volentem (ut legitur) Civitates exteras ſibimet obligare, facultatem illis permiſiſſe, ut quotquot vellent ſuam in patriam ſe reciperent. Unde crediderim *Ariſteam* occaſionem cepiſſe fingendi tantam Judæorum multitudinem ab eo ſui juris factam fuiſſe. Quibus addidit tanta beneficia ab eo collocata fuiſſe, ut à Judæis ipſorum Lex & Interpretes impetrari poſſent. Quod quidem nullo modo concedam, etſi de cæteris non contendero, ſi quis duriorem ſe præbuerit. *Joſephus* ſcribit *Ptolemæum Lagi non ſolum Ægypti munitiones Judæis captivis commiſiſſe, verum etiam cum Cyrenarum & reliquarum Africæ urbium imperium tenere vellet, in eas partes miſiſſe partem Judæorum ad habitandum.* A quibus exiſtimo ortos fuiſſe Judæos illos *Cyrenaicos*, quorum mentio in *Novo Teſtamento*.

[a] Adi Diodorum Sic. l. 19.

5. In Decreto Regio de manumittendis Captivis Judæis, iſtius manumiſſionis hæc redditur ratio: *Nam arbitramur illos neque ex Patris noſtri voluntate, neque ut decet, & æquum eſt, captos fuiſſe: ſed ex militari impetu & regionem vaſtatam, & Judæorum in Ægyptum traductionem factam. Nam quod commodi contigit ex auxilio militum regionis, hoc ſatis magnum fuit: quia vero homines etiam ipſi, ſunt captivi abducti, hoc eſt omnino iniquum. Cum ergo conſtitutum habemus reddere omnibus jus ſuum, & multo magis illis qui ſine ratione ſunt ſub imperio alieno: cumque ubique & in omni negotio eligamus quod rectum ſit ratione & juſtitiæ & pietatis: ideo mandavimus &c.* In quibus dicitur Judæos nullo ſuo crimine è patria fuiſſe exturbatos, quod falſum eſſe teſtatur ipſe *Hecatæus*, licet Judæis ille uſqueadeo faveret, ut *Judæus* fuiſſe à nonnullis crederetur: qui docet illos ideo deportatos fuiſſe in Ægyptum & Phœnicen, quod in Syria ſeditiones motuſque conciverant. Et facillimum eſt perſpicere hæc omnia nihil aliud fuiſſe, quam Judæi alicujus declamationem in Ægyptios, qui Judæos tot captivos duxiſſe credebantur.

6. *Ariſteas* dicens centum millia Judæorum in Ægyptum abducta fuiſſe à *Ptolemæo Lagi*, ſubnectit: *Sed ante quoque ſatis multi pervenerant cum Rege Perſarum, & ante hos alii, ut auxiliarii, miſſi erant ad Pſammetichum, quocum pugnarent adverſus Regem Æthiopum: verum illi non tot multitudine erant quot ſecum abduxerat Ptolemæus ille Lagi F.* Quo in loco recenſet diverſas Judæorum turbas, quæ in Ægyptum variis temporibus migraverant ante regnum *Ptolemæi Lagi*, & patet illum ignoraſſe, (quod tamen *Ariſteas Philadelphi* Aulicus ignorare non potuit) *Alexandrum M.* paulo ante regnum Ptolemæi Lagi coloniam illorum deduxiſſe in Ægyptum, partemque Urbis ſuæ, quam condiderat, Alexandriæ dediſſe illis ad incolendum, conceſſo illis privilegio cum ipſis Macedonibus pari, teſte [b] *Joſepho*, & poſt illum [c] *Hegeſippo*.

[b] Lib. 2. c. Ap.
[c] Anacephalæoſi de Excidio urbis Hieroſol.

1 Præter 30000. illorum, quos ipſe abduxerat, multis eorum quos *Perſæ* captivos egerant, præfidia commiſiſſe dicitur in Epiſtola Regis ad Pontificem.

CAP.

CAP. XIII.

Verisimile non esse, Demetrium Phal. *adisse Regem per Epistolam, sicut scribit* Aristeas. §. 1. Aristeas *reus absurdæ Tautologiæ.* 2. 3. *Sibi ipsi contradicit.* 4. *Tres Epistolas* Ptolemæi *Regis*, Eleazari *Pontificis*, & Demetrii Phal. *quæ apud illum leguntur, unius ejusdemque hominis stylo scriptas esse.* 5. *Epistolam* Demetrii, Hen. Valesii *judicio, insulsam esse, & barbaris vocibus plenam, indignamque* Demetrio. 6.

JO. WOWERIUS ait *Demetrium* apud Aristeam *ridicule Regem præsentem per Epistolam alloqui.* Quæ objectio ut tollatur, respondet [b] *Is. Vossius*, Reges etiam ab iis qui in eadem Aula versantur adiri literis & libellis supplicibus & olim & nunc *tralativum* esse; quod etiam ante illum concesserat ipse *Aristeæ* adversarius illustris [c] *Scaliger*, locum hunc ex *Plauto* adducens: *Quasi Regem adiri solere eum aiunt per* [1] *Epistolam.* Quod quamvis dubitem dictumne fuerit de degentibus in Aulis Regum, non nego tamen morem fuisse Regum aliquorum, & nunc esse, à domesticis etiam suis conveniri per [2] Epistolas. Sic dicitur [d] licere nemini, præter Uxores, Liberos, & Eunuchos, aliter ac scripto adire *Chinensium* Regem. Veruntamen vehementer ambigo an ullis ejusmodi exemplis *Aristeas* excusari possit. Nam, [3] cum paulo ante cum Rege collocutus fuisset *Demetrius* de libris Judæorum in Bibliotheca reponendis, uti ait *Aristeas*, vix credibile videtur illi non fuisse facultatem conveniendi Regem, consilium ejus de libris describendis exquirentem. Credine potest illum, virum Regi officiis, usu, consuetudine conjunctissimum, in mandatis ab illo accepisse ut tantummodo scriberet quid animi sui esset? Nonne verisimile est Regem voluisse consilia cum illo per colloquium miscere, atque ita elicere atque explorare quid consultius esset? Quod dicit *Aristeas*, *Demetrium* ideo à Rege mandatum habuisse, ut consilium suum de libris describendis per epistolam offerret, *quod apud Ægyptios Reges nihil inconsiderate & temere, sed omnia ex mandato & cum magna diligentia administrata fuerint*, videtur satis ex illis refutari, quæ ipse paulo ante scribit, nimirum de *Demetrio* sermones familiares cum Rege de Lege Judæorum in Bibliotheca recondenda conferente; & de seipso quod inter *colloquendum*, sine ulla Epistola, à Rege petebat, ut Judæi captivi libertate donarentur; item de *Sosibio* & *Andrea*, quod ii quoque cum Rege de re eadem sermones conferrent, illique consilium darent. Nec videtur *Aristeam* ullam aliam ob causam id scripsisse, quam quod putarit Historiæ suæ auctoritatem majorem, producta de opere Versionis Epistola Regis, conciliatum iri. Observat *Scaliger* ex [e] *Josepho*, *Oniam*, Judæum Sacerdotem, familiarem Regi *Ptolemæo Philometori*, huic obtulisse Episto-

a De Bibl. Interp. cap. 4.

b De LXX. Int. cap. 4.

c Ad Num. Euseb. MDCCLXXXIV.

d Herbert. Itin.

e Antiq. XIII. 6.

1 Plutarchus in *Cleomenis*, Regis Spartanorum, Vita, meminit, *eos qui illum adirent, neque purpuras circa eum, neque lænas, neque lectulorum conspicerent vel lecticarum instrumentum, neque per nunciorum & janitorum gregem, vel* per libellos *græviim & cum difficultate respondentem, verum illum ipsum pallio amictum plebeio ad salutationes occurrentem, colloquentemque, & vacuum* exporrecto vultu *hominesque admittentibus.*

2 Tacitus Annal. IV. 39. meminit *Sejanum* ipsum de Livia sibi in uxorem danda, *composuisse ad Tiberium Cæsarem codicillos. Moris quippe* (inquit) *tum erat, quamquam præsentem scripto adire.* Tales Epistolæ *Codicilli* proprie dicebantur. *Seneca* Epist. 55. *Video te, mi Lucili, cum maxime, studio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non Epistolas, sed Codicillos tibi scribere.*

3 Quid sibi velit *Vossius*, cum dicit *me contendere Demetrium Phalereum, & alios istos in aula regia viventes per Epistolam non corrumpisse Philadelphum Regem: pertendere me scilicet verum & vulgarium hominum hunc esse morem, non autem illorum qui tanta familiaritate Regi essent conjuncti. Parum gnarum me esse eorum quæ in aulis Regum Principumque geruntur.* His, inquam, quid sibi velit, ipse viderit. Talem esse in aulis Regum consuetudinem & optime novi, & aperte fatus sum. Dubitavi tantum de hoc exemplo, ob peculiares quasdam circumstantias.

lam de Templo in Ægypto conſtruendo, cum tamen (ut inquit) ab Aula Regis non receſſerit. Atqui hoc (*Scaligeri* venia) non conſtat, & ex Epiſtola, [1] quam ei Rex reſcripſit, ſatis clarum videtur, *Oniam* tunc in Aula non fuiſſe verſatum.

2. Verum enim vero ſi fingamus Regem *Demetrio* præcepiſſe, ut per Epiſtolam ſignificaret, quid ſibi videretur faciendum, ſi tamen in Epiſtolam conjiciamus oculos, apparebit ea tam inepta, tamque abſurda eſſe, ut quod maxime. Cum Rex *Demetrium* interrogaret, quot librorum myriades in Bibliotheca repoſitæ fuerant, *Ariſteas* ait illum, reſponſo dato, ſubjunxiſſe, *narratum ſuiſſe ſibi Judæorum etiam Leges dignas fuiſſe quæ deſcriberentur, & in regiam Bibliothecam ſeponerentur; indiguiſſe autem illas interpretatione, utpote quæ Hebraico ſcriberentur idiomate.* Quibus auditis, Rex conſtituit mittere ad Pontificem Judæorum, ut quæ expoſita fuerant perficerentur; atque captivos Judæos, in libertatem vindicavit, ut ab illo impetrari poſſet, quod in votis habebat. Poſt peracta hæc omnia, juſſit (ut diximus) *Demetrium* ſententiam ſuam ſcripto offerre de libris Judæorum deſcribendis; quod *Demetrius* (inquit *Ariſteas*) fecit, & in Epiſtola ſua in hanc ſententiam ſcripſit: *Ego hactenus non ſegnem* in inſtruenda Bibliotheca tua *navavi operam, & nunc præterea ad te refero, Legum Judaicarum libros cum paucis quibuſdam deeſſe. Conſtant enim hi lingua & literis Hebraïcis.* ——— *Rectum autem fuerit, & hos libros accurate elaboratos extare inter tuos: quia hæ Leges & ſapientiores & ſanctiores ſunt aliis, ut quæ ſunt divinæ.* Quam diſſentaneum eſt rationi, quam abhorrens ab omni veritatis ſpecie, *Demetrium* in Epiſtola Regem monitum feciſſe de illa re, quaſi nova illi & prorſus inaudita fuiſſet, quam ipſe illum paulo ante docuerat, & ſcivit illi fuiſſe notam?

3. Conſentaneum eſt, quod *Demetrius* in eadem ait Epiſtola, *cum alios Scriptores & Poetas, tum Hiſtoricos omnes abſtinuiſſe à mentione librorum Judaicarum Legum, & Virorum illorum qui per Leges illas adminiſtrarunt unquam remp. propter ſapientiam & ſanctitatem illarum*: in fine tamen libri inducitur Rex *Demetrium* percontans, *Quare tanti operis nullus Hiſtoriographorum aut Poetarum aggreſſus ſit mentionem facere?* Adeone fallax & infirma fuit Regi memoria, ut quod ante didicerat ex Epiſtola, protinus illi ex animo diffluereret? Hiccine eſt *Ariſteas* ille, Ptolemæi Purpuratus? Hiccine Vir doctiſſimus, qui Lectorem tantis vexat fatigatque ineptiis?

4. Notandum eſt inſuper *Demetrium* in Epiſtola prædicta ſibi non conſtare. In initio enim libri ubi Rex ſciſcitaretur, quot myriades librorum in Bibliotheca fuerant repoſitæ, reſpondit fuiſſe *myriades viginti*; multo vero plures, nempe 30. vel 50. myriades, reſtitiſſe reponendas, quas promiſit ſe brevi reconditurum: ὑπὲρ τὰς εἴκοσι, Βασιλεῦ· πληρώσω δὲ σὺν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ πληρωθῆναι πεντήκοντα μυριάδας τὰς λοιπάς. *Aſſunt, Rex, ultra viginti: ſed brevi efficiam, ut reliquis adimpleantur myriades* 50. At quid poſtea? In Epiſtola paucis poſt diebus conſcripta declarat Regi *pauciſſimos libros* Bibliothecæ defuiſſe, nempe libros Legis Judæorum *cum aliis quibuſdam paucis*: Τῶν νόμου τῶν Ἰουδαίων βιβλία, σὺν ἑτέροις ὀλίγοις τισὶν ἀπολείπεται. Ita legitur in Codicibus noſtris, & apud *Euſebium*: *Joſephus* habet tantum, σὺν ἑτέροις; verbis illis, ὀλίγοις τισὶν, brevitatis cauſa omiſſis.

5. *Scaliger*, & poſt illum *Wowerius*, & *Rivetus*, ex ſcribendi genere argumentum petunt contra Scriptorem noſtrum. Dicunt exemplaria

1 *Futile eſt* (inquit *Voſſius*) *quod de Onia Scaliger objicit Juvenis Oxon. Si enim tunc tantum commiſſus Rex Onia, irritus fuiſſet ei meceſſus. Demus non conſtare ex illa Epiſtola Oniam tunc in aula non fuiſſe verſatum. At unde conſtat, quod in aula tunc verſatus fuit?*

trium

trium Epiſtolarum, quæ habentur apud *Ariſteam* ſub nominibus *Regis, Pontificis Judæorum*, & *Demetrii*, unius ejuſdemque hominis ſtylo exaratas eſſe, idque manifeſto patere cuivis harum rerum perito. Hoc eadem, qua affirmant illi, confidentia negant *Serarius* & *Gretſerus*, non habentes quo objectionem illam diluerent. Fatetur vero ipſe *Iſ. Voſſius* rem ita ſe habere: reſpondetque *Ariſteam* non voluiſſe ipſa Epiſtolarum verba, quibus à ſcribentibus dictatæ fuerant, proferre, verum ſuo ſtylo exaraſſe ſingularum ſenſum. Quod reſponſum tale eſt, quale forſan ſatis illis faciat, qui in opiniones inveteratas pedarii concurrunt ſuperſtitioſe; cæterum illis qui abſque præjudicio veritatem inveſtigant, nequit non videri merum ſubterfugium. Minime enim veriſimile eſt *Ariſteam*, Ptolemæi *Aulicum*, mutaturum fuiſſe ſtylum Regis ipſius cæterorumque ad ipſum Epiſtolarum. Et ſi ipſe *Voſſius* res geſtas Principum hujuſce temporis mandaret literis, dicat mihi, illorumne (Sodes!) Epiſtolas Latine ſcriptas, non ipſorum ſed proprio ſuo ſtylo [1] ederet?

6. Si quis neget Epiſtolas prædictas ejuſdem hominis ſtylo conſcriptas fuiſſe, teſtimonium habemus Viri eruditiſſimi [2] *Henrici Valeſii*, Epiſtolam *Demetrii Phal.* plane inſulſam eſſe, & barbaris vocibus plenam; cum tamen conſtet *Demetrium Phal.* fuiſſe excellentiſſimum magiſtrum Atticæ [b] eloquentiæ. Atque illud quidem ſi detur nobis [2] (de quo Lector viderit) argumento erit, non modo illam non fuiſſe revera *Demetrii*, verum etiam nec ſcriptam fuiſſe ab *Ariſtea Philadelphi* Regis magnate; qui, cum tantus Vir eſſet, ut primas fere partes apud Regem habuerit, credendus eſt peritiſſimus fuiſſe Græcarum literarum, politiſſimuſque ſcribendi artifex.

[a] Not. ad *Euſeb.* Hiſt. Eccl. v. 8.

[b] Oratorum *politiſſimus* dicitur à *Cicerone* l. 2. de Orat.

CAP. XIV.

Ariſteas *refert, in Ægypto nulla extitiſſe exemplaria Legis Judæorum ante confectam Verſionem Græcam, quod videtur incredibile.* §. 1. *Ineptiæ quædam* Judæum *Scriptorem referentes.* 2. 3.

REFERT *Ariſteas* in exordio libri, *Ptolemæum* Regem, ut Judæorum Legem obtineret ex Hebraico in Græcum transferendam, Hieroſolymam legatos miſiſſe ad *Eleazarum* Judæorum Pontificem Maximum, διὰ τὸ γεγράφθαι παρ' αὐτοῖς ἐν διφθέραις Ἑβραϊκοῖς γράμμασιν· *propterea quod illa Hebraicis literis conſcripta membranis apud* illos *extaret.* Per *illos*, *Hieroſolymæ*, ſive *Judææ* incolas deſignat, ut hinc

1 *Pergit nugari Juvenis Oxon.* (inquit Voſſius) *& quærit à me, ſi hiſtoriam ſcriptturus ſim, utrum hujc inſerendas exiſtimem literas noſtri ſæculi principum ea qua ſcribuntur ratione Latine expreſſas, an vero in alium ſtylum reformatas. Ullumne Juvenis iſte probæ notæ poſſit oſtendere hiſtoricum, qui Regum Principumque literas, barbaro plerumque Cancellariæ, ut loquuntur, conſcriptas ſermone, ſuis inſerueris laboribus? Si qui Principes adeo infeliciter animati ſint, ut id fieri cupiant, rem ſuam committant ſervis mercenariis, & vilibus ſcribis, non autem illis qui poſteritati commendata ſua eſſe velint ſcripta.* Si ita certe animatus ſit *Voſſius*, mallem barbarum quemvis, quam *Voſſium* habere hiſtoricum. Cum *modo*, ut loquuntur, *indirecto* ſcripta Principum recitant Hiſtorici, non eundem in omnibus ſervant ſtylum: ſed oſtendat *Voſſius* vel unum, qui *modo directo* ponentes Principum Epiſtolas, earum ſtylum mutaverit. Verum rurſus à *Voſſio* quæro, num *vernacule* hiſtoriam ſcribens, Principum & Aulicorum ſui temporis literas *vernaculas* in alium reformaret ſtylum? Id ſi faceret, nonne admodum ridiculus eſſet?

2 *Epiſtolam Demetrii Phal. nomine ſcriptam* (ait Voſſius) *inſulſam & barbariſmis plenam eſſe dixit, ſed nunquam probare potuit Valeſius. Inſtanti olim mihi ut cauſam redderet, aliud quod reponeret non habuit, niſi hoc tantum, omnes iſtas Epiſtolas ejuſdem videri eſſe auctoris.* Ipſe judicet Lector. Nihil Ego hac de re affirmo. Ad ea quæ objicit *Valeſius* adverſus Epiſtolas, ſic reſpondet, ſine ullo judicio, *Fruſtenus* Diſquiſit. Bibl. lib. 2. cap. 3. *Quanquam Demetrii Epiſtola, qua unice nituntur tres Valeſii rationes, forte à Judæis confiſta fuerit, & Ariſtæi libello ac narrationi inſerta; inde nihil detrahitur cæteris hiſtoriæ partibus. Non enim inſolitum eſt antiquis hiſtoricis nonnulla affingi à ſucceſſoribus, quo in rebus maximi momenti ab iis recenſitis, facilior adhibeatur fides.*

apparet, quod illam reddit rationem, quare Rex *Hierosolymam* mitteret. Atque hinc palam est illum existimasse Hebraicos libros solum in Judæa repertos fuisse; apud *Alexandrinos* Judæos, sive illos qui in *Ægypto* vixerint, extitisse nullos. *Epiphanius* etiam ex suo *Aristeæ* exemplari ait Regem, interrogantem Bibliothecæ Præfectum de Judaicis libris quo in loco haberentur, responsum hoc tulisse: *Hierosolymis & in Judæa existunt libri Prophetarum Divini, qui de Deo, & mundi creatione, & aliis omni ad communem utilitatem conducente doctrina tractant.* Jamvero quam falsum sit illud, Judæos in Ægypto, regnante Philadelpho, nullos habuisse Legis suæ libros, adeo manifestum erit, ut non eguerit disputatione, si perpendamus, quanta eorum tunc temporis multitudo, & quamdiu, in Ægypto versata fuerit, atque etiam *floruerit*. [a] Neque illud scripsisset, vel credidisset Auctor noster, nisi vixisset post tempora *Ptol. Philadelphi*, quando Codices *Hebræi* apud Palæstinos solos in usu fuerunt, & *Alexandrini* Judæi nullos habuerunt, Codicibus *Græcis* publice in Synagogis privateque lectis. Qua de causa putavit nullos fuisse libros *Hebraicos* in Ægypto *Philadelphi* tempore, quoniam sua memoria in ea regione fuerunt nulli.

a Vide supra cap. XI. §. 1. 2. & cap. XII.

2. Alio in loco dicitur, quod *Eleazarus*, summus Sacerdos, LXX. Viros ad Regem dimissurus, ἀλλὰ ὅρκοις ἔπεισεν, μὴ ἀποστεῖλαι σὺν ἀνθρώποις, εἴ τις ἑτέρα χρεία ἦν τῷ παρ' ἰδίαν αὐτοῦ καταπέμψοι, *juramentis affirmabat se illos non missurum, si quod aliud suum negotium instaret.* Quo quid ineptius scribi potuit? Adeone *ingratum* putes & *insolentem* Pontificem Maximum, Virum sapientem, omnesque proculdubio urbanitatis numeros obiturum? adeone porro rudem, inurbanum, rusticum, ut diceret se minime per illos Viros inserviturum Regi, *si quid sui fuisset sibi negotii*? Regi, qui nuperrime tot nominibus totam sibi Judæorum gentem obligaverit, supra centum millia Captivorum sui juris fecerit, numerato ex fiscis regiis redemptionis pretio, & munera donariaque inæstimabilia Hierosolymam miserit. Nonne indecorum præterea & impium plane in Pontifice, Viro gravissimo & sanctissimo, tam frivole & sine ulla causa jusjurandum interponere? Quis non facile persentit, imprudenter & inepte confictum hoc fuisse, quo conciliaretur illis LXX. Viris æstimatio, ut suaderetur scilicet, eos fuisse tales, quales alios per Judæam totam frustra quæsiviisses?

3. [b] *Dan. Chamierus* contra Historiam *Aristeanam* objicit λεπτολογίας, sive potius *μικροφιλολογίας* quasdam, quæ in ea reperiuntur, nempe tenuia exiguique momenti quædam, tanquam magna extolli. Inter quæ recenset LXXII. Responsiones, quas singuli Seniores dicuntur reddidisse extempore singulis Regis quæstionibus; *Mirum* (inquit) *quantis laudibus evehuntur, quantis acclamationibus excipiuntur, quasi nihil unquam vel æquale vel simile auditum esset, quasi illa majora essent quam quisquam credere posset. Nam & hoc ab Aristea asseritur.* (Fallitur doctiss. [c] *Simonius*, qui asserit *Aristeam* id dicere de tota Historia sua.) *Hoc* (addit *Chamierus*) *aliaque similia colligi possunt humilis ingenii indicia, parum digna Aristea, quem magnum aliquem Virum esse oportuit, magnis rebus innutritum, tantoque Regi familiarem.* Qua quidem de re cum *Chamiero* facile consentient illi, qui, expliciti præjudicio, rationis & veritatis norma judicia sua direxerint.

b Panstrat. Cathol. XIII. 4.

c Hist. Crit. II. 2.

CAP.

CAP. XV.

Quod tradit Ariſteas, Demetrium Phal. *juſſiſſe diris execrationibus devoveri illos, qui in* Verſione *quicquam immutarent*, Judæum *Scriptorem omnino ſapit. Oſtenditur moris fuiſſe neque* Græcorum (*vel* Romanorum) *neque* Ægyptiorum, *neque* Judæorum, *diris quenquam* ſolenniter *inceſſere, niſi in rebus momenti maximi, & in magna neceſſitate, quæ in negotio* Verſionis *nulla fuit.*

UT multa ſunt ἀνεπεξέλεγκτα, multa inepte dicta, quæ ſcribi non poterant ab homine in Aula *Philadelphi* claro, ita præterea pleraque ſunt (præter iſta modo notata) quæ *Judæum* plane Scriptorem ſapiunt: quale illud in primis eſt, quod dicitur de imprecationibus factis poſt peractam Legis interpretationem. Dicitur *Demetrium*, abſoluta interpretatione, illam prælegiſſe coram multitudine: quæ ut prælegebatur, *adſtantes Sacerdotes* Judæorum, & *Interpretes ſeniores, gubernatoreſque Civitatis, & ipſos principes multitudinis, dixiſſe: Quoniam recte, ſancte, & per omnia accurate perfecta eſt iſta interpretatio; par eſt ut omnia permaneant in ſuo habitu, nec ulla fiat immutatio. Et omnibus ad hæc cum approbatione acclamantibus,* Demetrium *juſſiſſe illos, ut haberent in more, imprecari diras illi, ſi quis immuturus eſſet aliquid, vel addendo, vel transferendo, vel auferendo.* ἐκέλευσε Δημήτριος, καθὼς ἔθος αὐτοῖς ἐστιν, ἐάν τις διασκευάσῃ, προσθεὶς, ἢ μεταθέμενος τι τῶν εἰρημένων, ἢ τελέως ἀφέλῃται. Ex quibus crediderit *Ariſteam* exiſtimaſſe, execrationes iſtiuſmodi in uſu fuiſſe ſolum *Judæis*, non *Græcis*, vel *Ægyptiis*; cum dicit *Demetrium*, Virum Ethnicum, juſſiſſe diras execrationes adhiberi à Judæis *pro illorum conſuetudine*. Quod evinceret illum fuiſſe *Judæum*, cum ſciret illud fuiſſe conſuetudinis *Judæorum*, neſciret vero talem morem invaluiſſe apud *Græcos*.

2. Si ſenſus ſit, *Demetrium* in mandatis dediſſe Judæis, ut execrationibus diris agerent *eiſdem ceremoniis*, quibus ſolebat gens *Judaica*: vel ſi per, *eiſdem*, ſignificentur non *Judæi*, ſed *Græci* (quod aliquibus [1] viſum eſt:) exinde tamen accedit confirmatio, à *Judæo* aliquo libellum conſcriptum fuiſſe. Fabuloſum enim eſſe, *Demetrium* mandaſſe diras tales congeri in illos, qui in Verſione mutarent aliquid, facillime is ſibi perſuadebit, qui perpenderit, quanta cum *Græcis*, tum *Ægyptiis*, atque etiam *Judæis*, fuerit religio dirarum imprecationum. Quæ quidem tam ſancta fuit, ut diras nunquam adhiberent, aut fieri cuperent, niſi in rebus plane deſperatis, aut in urgentiſſima neceſſitate. Adeo ut repugnet vel maxime (ſicut recte argumentatur *Wowerius*, & poſt illum *Wormſius*, *Rivetus*, *Epiſcopius*) [2] *Demetrium*, hominem gentilem, voluiſſe ut diris agerent in negotio Verſionis Legis *Judaicæ*, quam ideo tantum curaverit fieri ut in regia Bibliotheca cum cæteris libris reponeretur. Ut autem compareat non ſolitas fuiſſe iſtiuſmodi imprecationes adhiberi, niſi in rebus maximi momenti, illaſque inter extremas relatas fuiſſe pœnas, exempla quædam hic proferam.

3. Apud *Romanos*, qui totam fere Religionem ſuam acceperunt à *Græcis*, percrebuit opinio, dirarum imprecationum, etiamſi à privato aliquo homine congeſtæ fuerint, illam vim fuiſſe, ut infauſta quæque in caput ejus reciderent, qui iis impugnaretur. *Defigi diris deteſta-*

1 In his *Wormſius*, qui abſurde dicit Ariſteam *conari probare execrationes illas uſitatiſſimas fuiſſe apud Græcos & Romanos.*

2 Putarunt illi, dici ipſum Regem juſſiſſe, ut diris uterentur.

tionibus nemo non metuit, inquit *Plinius* alicubi; & alibi, [a] de Romano populo adversus *Pompeium* commoto: *Ut diras Pompeio, quas ille mox luit, implicaretur.* [b] Horatius:

Diris agam vos, dira detestatio
Nulla expiatur victima.

Cum Roma expulsus fuit *Tarquinius*, diris devoti sunt solenniter, qui vel seipsos, vel alium Romæ Regem constituere conarentur. Quare *Julius Cæsar* ([c] *Appiano* tradente) cum quidam illum *Regio* honorabant titulo, illis interminabatur, aversatus nomen illud, tanquam infaustum post execrationem ejus jam inde à majoribus. Apud eundem legimus pecunias per *Gallicos* tumultus in ærario depositas fuisse *cum execratione publica in caput illius quicunque illas contrectare ausus foret, nisi causa belli Gallici.* Has *Cæsar*, effracto ærario, prohibentique *Metello*, Tribuno plebis, mortem minans, ni desisteret, diripuit, aiens, *religione solutam fuisse Remp. perdomitis à se Gallis, ut nihil inde sit periculi.* Romanorum Patres conscripti ([d] eodem auctore, & [e] *Zonara*) victis à Scipione *Carthaginiensibus*, expugnataque Urbe, decem Legatos, electos e Senatu, miserunt in Africam, ut una cum Scipione ordinarent Provinciam: hi, si quid Carthaginis supereset, decreverunt id Scipionem diruere, *interdixeruntque, adhibitis execrationibus, ne quis contra faceret: præcipue si quis Byrsam Megarave conderet denuo.* Et tanta fuit devotionum harum religio, ut [1] *Augustus*, interjecto plus centum annorum spatio, quum Carthaginem conderet, non ausus eam eodem loco statuere, in proximo construxerit, *antiquas devotiones cavens* [2] *religiosissime.* Audi denique sis *Plutarchum* de *Crasso* anathematum (ut nunc loquimur) vinculis innodato & constricto, ut deterreretur à bello *Parthico* ineundo, à quo plebs Romana vehementer abhorrebat: [f] *Atteius* (inquit) *præcurrit ad portam* (egressuro ad bellum Crasso) *ibique focum accendit, & quum pervenisset Crassus, suffitibus injectis, factisque libaminibus, diras capiti ejus atroces & horrendas imprecatus est: adhuc immanes Deos ibi invocavit & appellavit. Has Romani arcanas & vetustas devotiones ea præditas vi ferunt, ut nemo, adversus quem conceptæ sint, evitare illas queat, nec bene etiam cedant concipientibus eas. Unde* neque qualibet de causa has, *neque inultos imprecari. Ac tunc quoque Atteium reprehenderunt, quod Remp. cujus gratia Crasso infensus erat, devotionum tanta religione obstrinxisset.*

4. Si in Græciam ipsam transmigremus, docebit [g] *Strabo*, opinionem fuisse, *illos, qui Ilium, à Græcis pessundatum, instaurare intenderunt, abominatos fuisse locum antiqui Ilii, sive ob calamitates, sive quod Agamemnon in reparatorem pristini Ilii execratus fuerit vetere consuetudine: atque ideo isto loco omisso, urbem alio posuisse.* Eodemque modo *Crœsum*, *Sidena diruta, in qua tyrannus Glaucias confugerat, diris eos devovisse, qui muris rursus locum cingerent.* Aristides Atheniensis ([h] *Plutarcho* teste) *rogationem tulit, ut in capita illorum, qui legationem ad Medos mitterent, aut societatem desererent Græcorum, devotiones conciperent* [3] *Sacerdotes.* Athenienses *Alcibiadem* absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt, capitis damnarunt, bona ejus publicarunt, & (ut scribit [i] *Corn. Nepos*)

a Nat. Hist. VIII. 7.

b Epod. 5. in Canidiam Veneficam.

c De Bello Civili lib. 2.

d De Bello Punic. & de Bello Civ. l. 1.

e Annal. to. 2.

f In Crasso, & Appian. de Bel. Civ. l. 2.

g Geogr. l. 13.

h Aristidis Vita.

i Alcib. c. 4. 6.

1 *Appian.* de Bell. Pun. *Eutropius* Brev. Hist. l. 4. ait Carthaginem jussu Senatus reparatam fuisse, deductis eo Civibus Rom. diu ante *Augusti* tempora, nempe annis 2½. postquam à Scipione subversa fuerat, COSS. *L. Cæcilio Metello*, & *T. Quinctio Flaminio.*

2 *Semiamira*, probrosissima muliere, cum filio suo *Heliogabalo* Imperat. occisa, cautum est ante omnia, ne unquam mulier Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devoveturque, per quem id esset factum. *Lampridius* in *Heliogab.* c. 18. Execrationum à *Constantino M.* adhibitarum exempla vide apud Constantinum Porphyrog. de Adm. Imp. c. 12.

3 Cum Persæ Græcorum templa combussissent, *Ioues* eos execrationibus devoverunt, qui Templa cremata instaurarent, aut in iisdem fundamentis exædificarent, ut exinde monumenta posteris essent Barbarorum impietatis. *Isoc. Panegyr.*

id quod usu venerat, Eumolpidas Sacerdotes populus coegit, ut illum devoverent; ejusque devotionis quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incisum est, & positum in publico. Labente tempore, cum *Alcibiades* in patriam reverteretur, Eumolpidæ *rursus resecrare*, id est, execratione illum solvere & devotione liberare, coacti sunt ab eodem populo, qui eum devoverat: pilæque illæ, in quibus devotio fuerat scripta, in mare præcipitatæ. Nequeo mihi temperare quominus attexam quod de *Eumene* apud *Justinum* [a] scriptum invenimus; qui, cum ab *Argyraspidis*, militibus suis, in manus *Antigoni* dederetur, preces, quæ nihil potuerunt, in iram vertens, proditosque plures ipsorum Duces illis exprobrans, *ultima nunc ego* (addit) *perfidorum victima, has vobis diras atque inferias dico; ut inopes extorresque omne ævum in hoc castrensi exilio agatis, devorentque vos arma vestra, quibus plures vestros, quam hostium duces absumpsistis.* Neque irritæ erant diræ: fuerunt enim *Argyraspidæ* ipsius *Antigoni* jussu contriti omnes confectique.

[a] Hist. XIV. 4.

5. Idem positum est in instituto *Ægyptiorum*, aliarumque gentium. *Diodorus Sic.* [b] tradit *Bocchorin*, antiquissimum Ægyptiorum Regem, luxum, cui per multas ante ætates Ægyptii Reges sese dederant, damnavisse, & *imprecatum fuisse diras* (κατάρας) Regi *Menæ*, qui primitus lautum istum & opiparum apparatum invexerat, & curasse imprecationem sacris literis in Templo *Jovis Thebani* describendam. Quam imprecationem in causa fuisse, ne gloria honoresque *Menæ* ad posteritatem perdurarent, & aboleretur omnium fere rerum ejus memoria, *præter nominis infamiæque.*

[b] Lib. I.

6. In [c] *Cæsaris Commentariis* legitur, *Gallorum* equites, Duce *Vercingetorige*, contra illum pugnam inituros, sanctissimum jusjurandum diris his execrationibus confirmasse, *ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad uxores aditum habeat, qui non bis per hostium agmina perequitasset.*

[c] Bel. Gal. l. 7.

7. Quod ad *Judæos* attinet, ut nihil dicam de [d] *Balac* Moabitarum Rege, qui *Balaamum* Prophetam accersivit, ut Israelitas diris configeret: Inter eos *Josbua* dicitur execrationes in illos contulisse, qui urbem *Jerichuntem* ab ipso dirutam, reconderent, sicut *Agamemnon* Trojam, *Cræsus* Sidenam, *Romani* Carthaginem, Byrsam, Megaraque reædificari vetuerunt. [e] *Præterea adjuratione execratus est Josbua tempore illo, dicendo; maledictus esto vir ille coram Jehova, qui surget ut ædificet civitatem hanc Jerichuntem, pretio primogeniti sui fundet eam, & pretio minimi sui statuat fores ejus.* Quas diras Deus ratas habuit, ut apparet, 1 *Reg.* XVI. 34. Alia quoque execrationum exempla in sacris literis habemus: Ut cum dicuntur Judæi, [f] *Nehemiæ* tempore *iniisse execrationem & juramentum se ambulaturos in Lege Dei*: & Nehemiam *lacertum sinum excussisse, dicentem, sic excutiat Deus omnem Virum, qui non præstiterit verbum hoc, à domo ejus, & à labore ejus, & ita sit excussus ac vacuus.* Sic in edicto *Darii* Persarum Regis, de extruendo Hierosolymis Templo: [g] *Deus vero, cujus nomen habitat illic, dejiciat omnem Regem & populum, qui extenderit manum suam ad mutandam & destruendam domum Dei hanc, quæ est Hierosolymis. Ego Darius constitui legem, illico efficitor.*

[d] Num. c. 22.

[e] Josh. VI. 19.

[f] Nehem. X. 30.

[g] Ezra VI. 12.

8. Ex allatis tot exemplis liquidissime constat in consuetudine antiquorum non fuisse execrationibus quemvis solenniter incessere, nisi in negotiis permagni momenti. *Aristeas* tamen narrat non modo *Demetrium* præcepisse, ut imprecationibus *solenniter* prosequerentur illos, qui auderent in Versione quicquam temerare, sed & *Regem* ipsum, cum audisset eo modo provisum fuisse ne corrumperetur Lex *Judaica*, gavisum fuisse, *quippe qui putabat ita præclare suum institutum fuisse ad perpe-*

1 Judæi contra se stultiores externi solebant, quæ consuetudo incepit circa Christi ascensionem. Vide Otho. Misn. Doct. p. 82.

tuitatem

tuitatem confirmatum. Inſtitutum ſuum? quod? nimirum hoc ſolum Regis fuerit inſtitutum, ut in Bibliotheca ſua Liber Legis Græce converſus reponeretur. Quis non perſentit hoc confictum fuiſſe à *Judæo* aliquo, ut propterea crederetur Verſionem, quæ in uſu fuit apud Judæos *Helleniſticos*, conſervatam fuiſſe ſartam tectam (ut aiunt) ab omni additione, mutilatione, macula, finceram integramque; & ut in futurum volentibus quicquam in illa depravare, vel adjicere, aut amputare, divinæ ultionis metus injiceretur? *Wowerio*, *Reveto*, *Epiſcopio*, aliiſque placet *Ariſteam* in hoc fingendo reſpexiſſe locum illum [a] *Deuteronomii*: *Ne addite ad verbum illud, quod ego præcipio vobis, neque detrahite de eo.*

a Cap. 4. v. 2.

CAP. XVI.

Judaicam refert Vanitatem, quod de Judæis dicitur magnificentia tantâ decoratis impetrandæ Legis *gratia. Huic figmento unde occaſio data.* Philadelphi *opulentia, & munificentia erga Civitates exteras.* Lightfooti *error de annuo* Ægypti *reditu.* Gotfridi Viterbienſis *hallucinatio de* Judaico *Templo.* à Philadelpho Memphi *condito.*

b Rabbinica & Talmud. Expoſitione.

DOCTISS. [b] *Lightfootus* Ariſteam mendacii poſtulat, quod tradit *Ptolemæum* tam ingentes impenſas erogaſſe in obtinendam Judaicæ Legis Verſionem, in redimendis Captivis, ornando Templo, doniſque collatis Pontifici & LXX. Senioribus; quæ conficiunt ſummam minimum mille talentorum, cum *tota* (inquit) *Bibliotheca Alexandrina tanti non conſtiterit, imo totum annuum vectigal Ægypti vix valuerit tanti*: Reſpondet [c] *Iſ. Voſſius*, illos qui ſic ſentiunt, neſcire quid rei fuerit *Ægyptus*, annuumque *Ptolemæi* reditum plurimorum fuiſſe

c Reſp. ad Simonium.

1 Voſſius: "*Iterum dein Ariſteam aggreditur,* "*ſed adeo inanibus & futilibus inſtructus armis, ut* "*non poſſim ejus non mirari fiduciam. Perſilla tranſ-* "*lationis rogant ſeniores ut omnia in ſtatu ſuo con-* "*ſerventur. Conſentit Demetrius & jubet ut pro* "*more Judæorum male precentur illis qui in ea tranſ-* "*lationis aliquid addant, aut demant, aut tranſponant.* "*Iſte Oxonienſis Juvenis ineptam ut paſſim alibi* (at quibus in locis verſionem iſtam ſequendo erret?) "*Ariſteæ ſecutus verſionem, nullus eſt ut* "*oſtendat neque Græcis neque Romanis, neque Ægy-* "*ptiis aut Judæis unquam uſitatum fuiſſe ut diras* "*alicui parnas imprecarentur, niſi in rebus magni mo-* "*menti & magna neceſſitate, quam dicit nullam fuiſſe* "*in negotio Verſionis. Levis nempe & nullius mo-* "*menti res ipſi videtur* (Demetrio quidem & Græcis, licet non Judæis) "*ſacras depravare Scri-* "*pturas. Quorſum vero omnia iſthæc congeſſis im-* "*precationum exempla, quorum ne unum quidem eſt* "*quod ad rem faciat.* (At nonne evincunt, non uſitari ſolitas fuiſſe niſi in negotiis magni momenti?) "*Millies plura potuiſſet adducere loca, ubi* "*homines Diras ſeu Furias hominibus invocant le-* "*viſſimam & ſæpe nullam ob cauſam.* (An ſolenniter? Proferat vel unum.) "*Ut vero cognoſcat* "*quantum fallatur cum putat morem imprecandi li-* "*brarios corruptores unquam obtinuiſſe* (ubi unquam hoc negavi?) "*ſufficiant verba quæ in fine* "*occurrunt Apocalypſeos*; Conteſtor enim audienti verba prophetiæ libri hujus. Si quis "apposuerit ad hæc: apponet Deus ſuper illum "plagas ſcriptas in libro iſto. Et ſi quis abſ-"tulerit ex verbis libri prophetiæ hujus, auſe-"ret Deus partem ejus à libro vitæ & ex urbe "ſancta & ex iis quæ ſcripta ſunt in libro iſto. "*Laudat hunc morem Euſebius Hiſt. Eccl. lib. 5.* "*cap. 20. de Irenæo agens*; Sed & in fine annotationem optimam invenimus quæ huic noſtræ hiſtoriæ inſerenda mihi videtur. Sic vero ſeſe habet. Adjuro, inquit, te, qui deſcribes hunc librum, per Dominum Jeſum Chriſtum & per glorioſum ejus adventum in quo "judicaturus eſt vivos & mortuos, ut conferas "quæ deſcripſeris, & diligenter emendes ad "exemplar unde deſcripſeris. Utque adjuratio-"nem iſtam ſimiliter deſcribas, & Codici tuo "inſeras. *Quin & addis idem Euſebius*; Atque "hæc utiliter ab illo dicta & à nobis commemorata ſunt, ut priſcos illos & ſine contro-"verſia ſanctiſſimos viros tanquam pulcherrimum "exemplum exactiſſimæ diligentiæ ſemper ante "oculos habeamus. *Chronico itaque ſuo ſimilem* "*adjurationem astexuit, ejuſque exemplum ſecutus* "*Hieronymus, in cujus antiquis exemplaribus gra-* "*dioribus & Asareis literis exarata comparet. Idem* "*facit Ruffinus in Præfatione Origenis περὶ ἀρχῶν. Sed quid opus exemplis, cum infinita illa ſint, & in libris veteribus paſſim obvia.* Rectius dixiſſet; cum nullius momenti ſunt, & ad rem non faciunt. De *ſolennibus* imprecationibus diſputamus, non de privatis. Et ejuſmodi imprecationes factas fuiſſe juſſu *Demetrii Phal.* viri *gentilis* veriſimile non eſſe exiſtimamus. Sed juſſiſſe id *Demetrium* ipſorum Judæorum hortatu, aiunt. Si *Judæorum*, non tamen *Judæorum* ſolorum, ſed & totius turbæ *Ethnicæ*; quod eodem recidit, figmentumque Judaicum nimis ſapit.

ſe

ſe millium talentorum. Hoc quidem recte: & certum eſt *Lightfootum* inſigniter erraſſe de annuo *Ptolemæorum* reditu, qui, præſertim *Philadelphus*, [a] quam opulentiſſimi fuere; licet annuus eorum reditus multo minor eſſet, quam, qui à *Voſſio* aſſignatur, *quinquaginta millium talentorum.* [b] *Rob. Baillius* dona regis uſque adeo magnifica negat videri credibilia; & aſſerit [c] *Woverius*, *veritatis ſtudioſos ægre aſſenſuros* Ariſteæ de tam effuſis ſumptibus in Legem obtinendam factis. Et ſane quamvis *Philadelphus* (ut inquit [d] *Appianus*) καὶ πρίασθαι δεινότατος ἦν βασιλέων, καὶ δαπανῆσαι λαμπρότατος, καὶ κατασκευάσαι μεγαλεργότατος, *Regum omnium parandis opibus attentiſſimus eſſet, & expendendis ſplendidiſſimus, magnificentiſſimuſque in operibus*: fidem tamen omnem ſuperat; illum voluiſſe theſaurum tantum profundere, ſicut refert *Ariſteas*, in volumen unicum acquirendum ut in Bibliotheca ſua reconderetur, quæ quidem tota videatur vix ſtetiſſe tanti: Neque rem perpendentibus ſerio dubium eſſe poteſt, quin *Ariſteas* impenſas tantas in Legem actas fuiſſe Judaica vanitate mentitus fuerit, ut fidem faceret, *Philadelphum* Legem *Judæorum* quantivis pretii æſtimaſſe, & tantum in ea poſuiſſe, ut præ illa reliquos omnes libros nullo loco haberet. *Philadelphum* Judæis ſplendidiſſima nonnunquam munera elargitum fuiſſe, haud ægre conceſſerim, ſiquidem illum (ut olim innui) muneribus ampliſſimis Civitates exteras aliquando ornaviſſe, totumque ſe contuliſſe ad obligationem Populorum omnium, ab Auctoribus memoriæ proditur. Illuſtris eſt, & dignus qui deſcribatur, [e] *Memnonis Heracleotæ* de hac re locus: Πτολεμαῖος δὲ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, εἰς ἄκρον εὐδαιμονίας ἀναβὰς, λαμπροτάτας μὲν δωρεᾶς εὐεργετεῖν τὰς πόλεις προήγετο, ἔπεμψε δὲ καὶ τοῖς Ἡρακλεώταις ἀρτάβας πυρῶν πεντακοσίας, καὶ νεὼν αὐτοῖς Προκοννησίας πέτρας ἐν τῇ ἀκροπόλει Ἡρακλεῖ ἀνεδείματο. *Ptolemæus* (Philadelphus) *Rex Ægypti, altiſſimum benignæ fortunæ gradum aſſecutus, magnificentiſſimis Civitates muneribus demereri conſtituit. Itaque etiam Heraclienſibus 500. artabas tritici miſit, & Templum Herculis è Proconneſio ſaxo in arce eis exſtruxit.* Eadem munificentia celebratur à [f] *Theocrito*:

Πολλὸν δὲ ἰφθίμοισι δεδώρηται βασιλεῦσι,
Πολλὸν δὲ πτολίεσσι. ——— .

Multum autem potentibus donat Regibus, multum Civitatibus. Et teſtatur [g] *Philo Judæus* tantam fuiſſe *Philadelphi* gloriam *ob relicta per Civitates regioneſque magnificentiæ monumenta*, ut etiam ſuo tempore, annis trecentis poſt illius ætatem, in Proverbium abierint *Opera Philadelphica*, tanquam omnium ſumptuoſiſſima: ἃ δὲ μέχρι νῦν τοσαύταις ὕστερον γενεαῖς ἄδεται τὸ κλέος, πολλὰ δείγματα καὶ μνημεῖα τῆς μεγαλοφροσύνης κατὰ πόλεις καὶ χώρας ἀπολιπόντος, ὡς ἤδη καὶ ἐν παροιμίας εἴδει τὰς ὑστερογόνους φιλοτιμίας καὶ μεγάλας κατασκευὰς, φιλαδελφείους ἀπ' ἐκείνου καλεῖσθαι. Inter has Civitates, à *Philadelpho* donis tam magnificis honoratas, *Hieroſolyma* videtur fuiſſe: atque hoc crediderim *Pſeudoariſteæ* præbuiſſe fabulandi anſam, *Philadelphum* Judæos impetrandæ *Legis* gratia donis tantis cumulaſſe. Utrum talia fuerint illius munera, qualia deſcribuntur ab Auctore noſtro, necne, ut pro certo non affirmarim, quia veritatem, quicquid ejus ſit, contaminavit tot fabulis, ita neque negaverim, cum potuerit veri nonnihil immiſceri falſis. Credibile vero eſt *Philadelphum* donaria quædam Templo *Hieroſolymitano* conſecraſſe, quemadmodum *Heraclienſium* Deo Templum conſtruxit; & Captivos illos, qui cupidi eſſent in patriam redeundi, feciſſe votorum compotes. Quinetiam, ſi verum ſit Captivos Judæos à *Ptolemæo Lagi* addictos fuiſſe in ſervilem conditionem (cujus rei dubitandæ rationes protulimus alibi) non videtur à ratione diſſentire, *Philadelphum*, qui nunquam dedit parca & contracta manu, pro benignitate ſua, muneribus

[a] Vide *Syntagma de Ptol.* cap. 14.
[b] Operis Hiſt. & Chronol. l. 1.
[c] De Bibl. Interpr. c. 9.
[d] Præf. Hiſt.
[e] Hiſt. *Heracleæ Ponticæ* c. 26. apud *Phot.* Bibl.
[f] Encomio *Ptol. Philadelphi*, ſcil. Idyl. 17. v. 111.
[g] Lib. 2. de Vita *Moſis.*

Hieroſolymam miſſis Captivos manumiſſos adjeciſſe, proque capitibus ſingulis redemptionis pretium ex fiſcis propriis perſolviſſe. [a] *Gotfridus Viterbienſis*, pro eo quod apud *Ariſteam* legimus, *Philadelphum* Hieroſolymam miſiſſe dona ad ornandum Templum, ait illum novum Templum in Ægypto, urbe *Memphi*, condidiſſe, illudque donariis magnifice decoraſſe atque inſtruxiſſe. Quo videtur adluſiſſe ad Templum in Ægypto exædificatum ab *Onia*, *Ptol. Philometoris* venia. Si Canticum ejus velles, ſic ſe habet.

[a] Chron. parte XI.

Septuaginta duos ſapientes parte remota
Imperat Hebraica transferre volumina tota,
Nec voluit minimum prorſus abeſſe iota.
Dum quaſi legiſta Philadelphus tranſtulit iſta
Inſtituit Templum Templi Salomonis ad inſtar,
Ut quaſi lege Dei ſacrificaret ei.
Vaſa Dei, menſamque Dei, varioſque decores
Judaico more ſimili fabricavit honore
Cultum conſimilem ſemper habere volens.
Aurea gemmifera menſæ fuit inclyta forma,
Vaſaque gemmarum ſpecies miranda perornat,
Ut lux in tenebris aurea menſa fuit.
Urbs Pharaonis erat quondam cognomine Memphis.
Qua dedit hoc Templum Domino Sother Philadelphus,
Hanc ſub Pompeio poſt cecidiſſe lego.

CAP. XVII.

Notantur multa, quæ Scriptorem Judæum *redolent*: *Electio* LXXII. Interpretum, *ſenorum ex Tribubus ſingulis.* §. 1. *Pretium redemptionis Captivorum.* 2. *Modus commentandi in loca quædam* Legis. 3. *Religio nimia* Græcorum *erga Legem* Judaicam. 4. 5. *&c.*

INDUCITUR *Demetrius Phal.* exhortans Regem in Epiſtola, ut ad præſtandum munus interpretandæ Legis, *Hieroſolymis* acciret Viros eruditos LXXII. *de ſingulis Tribubus ſenos.* Quem numerum mihi facile perſuadeo confictum fuiſſe vel ex *Judæorum* affectatione numeri LXXII. vel ad exemplum *Synedrii Magni*, quod vulgo credebatur ex viris LXXII. conſtitiſſe, *ſenis* ſelectis ex Tribubus ſingulis. His de rebus nos [b] alibi fuſius. Certe ſi *Demetrius Phal.* vel alius Græcorum quivis, Verſionis negotium ordinaſſet atque direxiſſet, non credibile eſt illum poſtulaturum fuiſſe, ut tot Viri accerſerentur ad interpretandam Judæorum Legem, vel habiturum fuiſſe rationem ullam ſingularum Tribuum in illis ſeligendis.

[b] Libro 2. cap. 5.

2. Cum *Philadelphus* captivos Judæos in Ægypto detentos donaret libertate, pro uniuſcujuſque capitis redemptione 20. drachmæ expenſæ fuiſſe dicuntur in exemplari hodierno; ſed ſecundum exemplar, quod *Joſephus* habuit, 120. drachmæ numeratæ ſunt; quam lectionem veriorem eſſe videatur eo, quod multo facilius fuit tranſcriptori, vocem unam vel alteram, viz. ἑκατὸν καὶ, omittere, quam interpolare, per incuriam. Quo dato, & conceſſo deſignari drachmam *vulgarem*, apparebit perquam probabile redemptionis hoc pretium à *Judæo* aliquo confictum fuiſſe. Drachmæ enim vulgares 120. ſiclos ſive ſtateras, aut argenteos tetradrachmos, 30. efficiunt: quod ſervi pretium in Judæorum Lege [c] conſtituitur; quo & Servator noſter, quum pro nobis

[c] Exod. XXI. 32.

nobis ſervi formam aſſumpſit, à proditore venditus eſt, ut *Uſerius* eruditiſſimus obſervat.

3. In colloquiis iſtis, quæ *Ariſteas* refert ſe ſeviſſe cum *Eleazaro* Judæorum Pontifice de ritibus Legis Judaicæ, inducitur Pontifex S. Scripturam explicans, illiuſque verba ſic recitans: ὡδὶ οὖν ἐστιν ὁ περιεγραμμένος τῆς διαιρέσεως τόπος ὡδὶ τοῦτον εἶναι καὶ τὸν τῆς μνήμης κεχαραγμένον. Πάντα γὰρ ὅσα διχηλῇ, καὶ μηρυκισμὸν ἀναγει σαφῶς τοῖς νοῦν ἐχουσιν ἐκτίθεται τὸ τῆς μνήμης. &c. "*Quo in loco eſt hæc diſtinctionis admonitio, in eo eſt etiam* "*ſuo charactere expreſſum memoriæ & recordationis præceptum, illud enim;* a Lev. XI. 3. "Quæcunque habent ſciſſas ungulas & ruminant: *manifeſto intelligen-* Deut. XIV. 6. "*tibus proponit ſignum memoriæ.* Paulo poſt: διὸ παραχελεύεται καὶ διὰ τῆς γραφῆς ὁ λέγων ὕτως· Μνείᾳ μνησθήσῃ τὰ κυρίᾳ, τὰ ποιήσαντός σε σοι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά. καταναοούμενοι γὰρ, καὶ μεγάλα, καὶ ἔνδοξα φαίνεται &c. "*Unde* "*ſimiliter in Scriptura cohortatur ille qui dicit*: Memoria recordator "Domini, qui fecit in te magna & mirabilia. *Apparent enim illa ma-* "*gna & admiranda, cum recte conſiderantur.* Appello hic Lectorem, & judicium faciat æquus quivis æſtimator & judex rerum, utrum probabile ſit *Ariſteam*, qui eo tempore rudis & ignarus Scripturarum fuerit, illaſque nunquam legerat, tam perfecte memoria ſua continuiſſe colloquium totum, ut non ſolum reliqua Pontificis verba, ſed & ipſiſſima ſacræ paginæ loca eodem modo eademque forma, qua ſolent Commentatores, proferre potuerit. Judicet Lector ingenuus & cordatus, utrum non appareat vel ipſo ſole clarius, loca illa poſita fuiſſe à *Judæo* aliquo, qui partes Commentatoris ſuſtinuit, & dedita opera loca quædam Judaicæ Legis conatus eſt explicare.

4. *Judaicum* etiam Scriptorem clariſſime ſonant laudes illæ, quibus ſupra modum *Judaicam* gentem, illorum Religionem ac Leges effert. Contentus ero pauca quædam de multis protuliſſe. Paulo ante locum noviſſime notatum, ait ſe commemoraturum pauca quædam ex illis, quæ *Eleazarus* Pontifex in Lege expoſuerat, *quoniam exiſtimavit multis videri nonnulla in Lege temere comprehenſa: ut illa quæ de cibo & potu, & animalibus illis, quæ habentur impura, ſunt tradita.* Adeone affectus fuit *Ariſteas*, ut dum Religionem coluerit Ethnicam, aliorum objectiones contra Leges *Judæorum* tenerent illum ſolicitum?

5. *Demetrius Phal.* Vir illuſtris apud Græcos ferendis Legibus, dicitur Regem monuiſſe in Epiſtola ſua, *Legem Judæorum*, καὶ φιλοσοφοτέραν εἶναι καὶ ἀκέραιον, ὡς ἂν ἔσων θείαν, *ſapientiorem & ſanctiorem aliis fuiſſe, utpote divinam.* Et ad calcem libri, quærente Rege unde factum ſit quod nullus vel *Poeta* vel *Hiſtoricus* meminerit unquam *Judæorum Legis*? dicitur rationem ex eo reddidiſſe, partim quod *ſacroſancta eſſet & divinitus lata*, διὰ τὸ σεμνὴν εἶναι τὴν νομοθεσίαν, καὶ διὰ θεοῦ γεγονέναι, *partim quod nonnulli, aggreſſi quædam ex ea libris ſuis admiſcere, divina plaga territi, ab inſtituto deſtiterint. Nam audivi* (inquit) *Theopompum, cum vellet quædam ex iſta Lege in ſuam Hiſtoriam inſerere, animo fuiſſe turbatum ultra dies triginta: & in morbi intermiſſione cum exoraſſet Deum votis, ut ſibi declararet quam ob cauſam hoc ſibi accidiſſet, in ſomno ei fuiſſe indicatum, ideo accidiſſe quia Divina ſtudio ſuo evulgare conaretur & referre ad multos homines. Hinc cum inſtitutum intermiſiſſet, dicitur fuiſſe liberatus à morbo. Accepi etiam de* b Theodecte *Tragico Poeta, cum voluiſſet aliquid, quod ſcriptum eſset hoc libro, transferre in quandam ſuam Fabulam, fuiſſe viſum ei ablatum, donec perpendiſset hoc ſibi eveniſſe propter hoc factum ſuum, & per multos dies reconciliaſſet ſibi Deum votis ſuis.* Quæ quidem tantum abeſt ut mihi perſuaſum habeam, narrata fuiſſe à *Demetrio Phal.* Viro & patria & ſuperſtitione *Græco*, ut religio mihi non ſit, quominus totam narrationem ponam in ridi-

b Male *Theotecus* à Petro Comeſtore dicitur. *Syncello* τραγικὸς dicitur corrupta voce ex Τραγικός.

culis ſuperſtitioſiſque fabulis, rejiciamque in eandem claſſem cum iſto figmento, quod Judaici Doctores referunt de *Jonathane* Paraphraſta Chaldaico, nempe illum, ſacras Scripturas interpretaturum, interrogatum fuiſſe voce cœlitus, quis ille eſſet, qui auderet arcana Dei revelare, publicando ea hominibus? quo deterritum, ſuperſediſſe reliquos libros interpretari. Quaſi piaculi inſtar eſſet ſermone vernaculo ea vulgare, quæ prius ab ipſo Deo vernacula lingua fuerant promulgata! Præterquam autem quod ſupradictæ fabulæ perhibentur creditæ narratæque fuiſſe à *Demetrio*; illud porro attendendum, quod innuitur eaſdem apud omnes Græcos ſermone tritas fuiſſe, fidemque eis ab omnibus adhibitam. Niſi enim hoc ſibi voluerit Auctor, abſurdum fuiſſet rationem iſtam aſſignare, quare Legis Judaicæ Græcorum nullus mentionem in ſcriptis fecerit.

6. A *Demetrio* ad Regem ipſum noſmet conferamus, & videamus qualem affectum ipſe exhibuerit erga Legem. *Arrige aures, Pamphile, & uno verbo rem eloquar.* Non modo profitebatur illam fuiſſe *Oracula Dei*, ſed promiſit LXX. ſe Seniorum adventûs diem quotannis celebraturum, quouſque vita ſibi ſupereſſet: Et libros Græce converſos προσεκύνησε *adoravit*. Imo cum primum exhiberentur Hebraïca volumina, πολὺν ἔφεσεν χρόνον & προσεκύνησε σχεδὸν ἑπτάκις, *diu ſubſtitit*, profunda raptus veneratione, & *ſeptiès* inclinato corpore *adoravit*: &, ecce boni Viri pietatem! πρόηλθε δακρύσας τῇ χάρᾳ περιπλεονάζοντι, *præ effuſiſſimo gaudio lacrymavit*. Inverecundum Caput! quod adeo omnem ſibi frontem detriverat, & non erubuit iſtiuſmodi figmentum in vulgus emittere. Quantæ (Deus bone!) fuit impudentiæ dicere, Regem *idolorum ſuperſtitioni deditum, & contrariæ prorſus religioni addictiſſimum* (ut B. [a] *Chryſoſtomus* habet) divino cultu veneratum fuiſſe, *lacrymiſque perfudiſſe* Judæorum volumina, quæ in illum duntaxat finem curaverat acquirenda, ut in Bibliotheca ſua collocarentur! Mendacium illud eſt (ſi ſuperis placet) *Democrito* [1] correctore multo, quam *Ariſtarcho* dignius, quod mihi perſuadebis nunquam, etiamſi perſuaſeris.

a Sermone 4. in Gen. c. 1. v. 8.

7. Fingitur *Eleazarus*, Judæorum Pontifex, inter colloquendum cum Legatis Ægyptiis (quos inter *Ariſteas*) verba hæc feciſſe: *Deum unum & potentem colimus ſupra univerſam creaturam; quapropter Ægyptiorum primates Sacerdotes, poſtquam multa ex diſciplina noſtra intentius perpenderant, & inde aſſumpſerant, nos* Dei Homines (ἀνθρώπους Θεοῦ) *appellant: quod ex aliis nemini contingere poteſt, niſi verum Deum colat.* Cum Rex profitebatur Judaicos libros fuiſſe τοῦ Θεοῦ λόγια, *Dei Oracula*; adſtantes omnes (inter quos fuere *Menedemus Eretrienſis*, & multi Græci Philoſophi) dictum illud ſuffragiis ſuis comprobarunt (ut dicitur) *unaque acclamarunt voce, Bene Rex.* ὁμοθυμαδὸν δὲ πάντων εἰπόντων ἐπὶ μίαν φωνὴν, τῶν τε παραγενομένων, καὶ τῶν συμπαρόντων, εὖ βασιλεῦ. Atque hinc eſt, quod G. *Syncellus* ſcribit, *Legem* perlectam idiomate Græco à *Demetrio, Menedemo* &c. *ſolam ex omnibus libris, quos illi cognoviſſent, habitam fuiſſe ab illis pro θεοπνεύστῳ.* Quæ omnia ut non eſt dubium quin ſint falſiſſima, ita conſtat ideo conſcripta fuiſſe, ut conciliaretur Judaicæ genti, eorumque Legi, æſtimatio apud Gentes. Et quantum ea referant Judaicam vanitatem, quamque proni ac proclives fuerint illi ad figmenta talia, cum ex aliis exemplis infinitis, tum ex eo liquet, quod de Verſione ſcribit *Gorionides*, nempe *Ariſteam*, Ptolemæo

1 *Nihil hic ditiur*, reſpondet Voſſius, *quod non ſemper & ubique & ab omnibus, quibus aliquis humanitatis ineſt ſenſus, fieri ſolent. Quis enim in tanto acclamantium cœtu, & præ nimia lætitia non continentium lacrymas adeo rigido & atroci ſit animo, cui etiam nolenti non profluant lacrymæ?* Temperare tamen me non poſſum quin *rideam* Ego, dum inter lacrymantes bonus Rex lacrymatur: *Adeo rigido & atroci ſum animo.*

Regi

Regi jubenti ut Bibliothecam ſuam perficerent, dixiſſe: *Obſecro Domine, ut attendas, quod fruſtra laboravimus pro libris iſtis, quippe in quibus nulla eſt utilitas: quare ſi Regi bonum videtur, ſcribat ad Pontificem Hieroſolymitanum, ut alle ad te mittat ſapientes qui in illa ſunt urbe, callentes linguam Græcam, qui tibi explicent Legem ſuam: illa enim ſcriptas habet res ſanctas, & omnes alii libri non habent niſi vanitatem.*

8. *Judaicam* gentem nullo loco vel numero habitam fuiſſe apud Græcos & Ethnicos, eorumque ritus ab omnibus contemptos fuiſſe, notius eſt quam ut multis probem. *Gentes omnes quæ Judæorum erant irridebant*, inquit [a] *Salmeron*. [b] *Sabellicus* ex *Ariſtea* referens *Philadelphum* LXX. Interpretes ex Judæa vocaſſe, eorumque interpretationem cupide complexum, magnis muneribus donatos honorifice dimiſiſſe, ſubjungit, non credendum eſſe, *id genti datum magis quam doctrinæ, cum nulla tunc gens eſſet in terris inviſior omnibus aut deſpicatior quam Judæi.* E memoria mea non exciderunt honores illi, quos aliqui Principes Judaicæ genti dicuntur detuliſſe, neque ampliſſima illa verba quibus ornaverunt eorum religionem [c] *Cyrus*, [d] *Darius*, & [e] *Artaxerxes*, Perſarum Reges, in Edictis ſuis poſteritati traditis in ſacra pagina. E quibus *Cyrus* proclamat *Dominum Deum Iſraelis fuiſſe Deum* verum, & *Deum Cæli*: ita *Darius*: & *Artaxerxes* in Edicto ſive Epiſtola ad *Ezram*, illum appellat *Scribam Legis Dei Cæli*, & Templum *Hieroſolymitanum* dicit *Domum Dei*, & *Domum Dei Cæli*. Ut non eſt ambigendum, quin univerſi ſapientes Viri cujuſcunque gentis & religionis, eundem Deum cum Judæis adorarint, Deum ſcil. verum, Creatorem omnium; in *Idolis* enim cultum ſuum nullus omnium ſapientum terminavit unquam: ita minime dubito, quin omnes, qui in fide Judæorum exquirenda curioſiores eſſent, vel cum Judæis ſapientioribus de Deo colloquium inierant, crediderint illos Deum verum coluiſſe. Quapropter non eſt mirandum, ſi Reges antedicti Judæorum Deum credebant fuiſſe Deum Optimum Maximum. Illud vero majorem difficultatem habere videatur, quod *Artaxerxes* Legem Moſis vocet *Legem Dei Cæli*, quaſi illam crediderit dictatam ab ipſo Deo fuiſſe, ſicut de *Philadelpho*, Græciſque Philoſophis, ſcribit *Ariſteas*. Sed probabile videtur, à *Judæo aliquo*, qui *Artaxerxi* ab Epiſtolis fuerit, Decretum prædictum de Templo ædificando, illius nomine, & juſſu ad *Ezram* dictatum fuiſſe. Quod etiam dici poſſit de Edictis *Cyri* & *Darii*. Cum enim de rebus ejuſmodi ad *Judæos* ſpectantibus Epiſtolæ aut Decreta formanda eſſent, Scribis *Judaicis* demandatam fuiſſe iſtam provinciam, veriſimile eſt. Et ſi ipſe *Artaxerxes* credidit Judæorum Legem fuiſſe revera *Legem Dei Cæli*, cenſendum eſt hoc eum feciſſe ex peculiari gratia Dei, quem docent ſacræ literæ per ſingularem gratiam ſuam excitaſſe *Cyrum*, *Darium*, atque *Artaxerxem* ad Templum Hieroſolymis inſtaurandum. Quali quidem gratia præditos fuiſſe Regem *Philadelphum*, *Demetrium Phal. Menedemum*, cæteroſque Philoſophos Græcos, & Magnates Ægyptios, ſi quis ſibi perſuaſerit, fruatur licet ſuo judicio. Extat apud [f] *Joſephum* Epiſtola *Ptol. Philometoris* Regis Ægypti reſcripta ad *Oniam* petentem veniam conſtruendi in Ægypto Templi Judaici; in qua dicit Rex ſe mirari *ſi potuerit acceptum eſſe Deo Templum ſtatutum in impuro loco & pleno animalibus. Sed quoniam* (inquit) *ais Prophetam Eſaiam jam olim hoc prædixiſſe, permittimus tibi hoc quatenus poteſt ſalva Legis obſervatione fieri, ne videamur per hoc peccare in Deum.* Quam Epiſtolam (& ſi qua ſint ſimilia) impetrare à me non poſſum, quin credam ab aliquo *Judæo* fuiſſe confictam. Ex animo non effluxit quod olim admonui, *Herennium Philonem*, ſuſpicionem exinde elicuiſſe *Hecatæi Abderitæ* Librum de *Judæis* à Judæo aliquo conſcriptum fuiſſe,

[a] Loco citato cap. 1.
[b] Lib. 7. Exemplorum c. 5.
[c] Ezræ I. 2.
[d] Ib. VI. 10.
[e] Ib. VII. 12. 21. &c.
[f] Antiq. XIII. 6.

quod faventius de Judæis eorumque placitis loqueretur. Nihil tamen fuiſſe in illo libro, quod cum laudibus apud *Ariſteam* repertis comparari poſſet, dignoſcimus ex *Joſephi libro* 1. *contra Apionem*, ubi phira ex eo proferuntur fragmenta, eaque haud dubio, quæ magis fecerunt ad honorem gentis Judaicæ. Et apud ipſum *Ariſteam* hoc tantum dicit *Hecatæus*, Moſaicam Legem continuiſſe *ἀγωλύ τινα ἐ σεμνὴν θεωρίαν, puram quandam & venerandam contemplationem.* Lectori permitto ut quod ſibi maxime arriſerit, ſequatur amplectaturque: *Judæos* apud *Ægyptios* vocatos fuiſſe *Dei Homines*; Judaicorum voluminum conſpectum in fletum & lacrymas redegiſſe Ptolemæum Regem; eundem illum una cum *Demetrio*, *Menedemo*, Philoſophiſque cæteris, credidiſſe ac prædicaſſe Legem *Moſis* fuiſſe à *Deo* ſancitam, omnibuſque aliis quibuſcunque præferendam; narrationem ſupradictam de *Theodecte* & *Theopompo* à *Demetrio* expoſitam fuiſſe, ----- credat per me licet, ſi quis vellet, ----- *credat Judæus Apella, non Ego.*

a Hiſt. Crit. XI. 2.

9. Abunde reor *R. Simonium*, Virum multo doctiſſimum eundemque acris judicii, ſententiam meam ſuffragio ſtabilire ſuo; quem [a] reperio librum *Ariſteæ* tanquam ſpurium & nullius fidei rejicere propter prædictas de *Theodecte* & *Theopompo* fabulas, aliaque iſtiuſmodi, quæ *Judæum* (inquit) Scriptorem omnino redolent. *Chamierus* [b] etiam, Vir clariſſimus, nobiſcum totus eſt, cui vehementer diſplicet, quod à Rege in Legem, quam nude acciverat, de qua antea nunquam audiverat, tanta prætendatur religio: quod etiam *incredibile* videtur [c] *Baillio*; & affirmat [d] *Wowerius*, *veritatis ſtudioſos ægre aſſenſuros.*

b Panſtrat. XIII. 4.

c Op. Hiſt. l. 1.

d De Bibl. Int. cap. 9.

CAP. XVIII.

Lectoris judicio proponuntur quædam, ab aliis objecta contra Ariſteam, *de quibus ab* Auctore *dubitatur.*

Quæritur an poſt reditum Judæorum *à Captivitate* Babylonica, *ex omnibus* Tribubus *tribules aliqui extiterunt in* Judæa? *Conceditur, contra* Scaligerum *&c.* §. 2. Ptol. Philadelphum *inter Reges nequiſſimos injuſte numerari ab* Epiſcopio, Riveto, *&c.* 3. Ariſteas *refert Legem Judæorum ad Ptolemæum in Ægyptum miſſam, aureis literis exaratam fuiſſe*; *in* Talmude *vero traditur non licuiſſe Legem aureis literis ſcribi.* 4.

OBJECERUNT alii contra librum *Ariſteæ* quædam, quæ, cum ipſe perpenderim, viſa mihi ſunt vel infirma prorſus, vel dubia, & in probationem vix ducenda. Quoniam tamen à Viris doctis proferuntur, non incommodum duxi in medium illa producere, ut de illis Lector ipſe judicium faciat.

2. Offendit *Scaligerum*, quod Interpretes LXXII. de ſingulis Tribubus ſenos ſelectos eſſe tradit *Ariſteas*, cum (ut inquit) decem tribus à Rege Babyloniæ in Captivitatem deductæ, nunquam redierint, nec ſi reverſi ex illis aliqui fuerint, potuerit ſummus Pontifex ſenos Viros eruditiſſimos ex unaquaque Tribu ad manum & in numerato habere, quandoquidem ſingulis certus locus aſſignari non potuerit, ſed oportuerit decem Tribus quaſi inquilinas *Judæ* & *Benjamin* interſperſas habitare. Atque hoc argumento utuntur quoque [e] *Fran. Junius*, *Epiſcopius*, *Rivetus*, *Weemſius*, & [f] *Vorſtius*. *Petrus Comeſtor* de LXXII. Viris è Tribubus ſingulis eligendis narrationem inſtituens, perſenſit difficultatem Lectori orturam de 12. Tribubus uſque ad illud tempus permanentibus, curavit itaque (vel alius quiſpiam ad ipſius *Hiſtoriæ Scholaſticæ* marginem)

e Not. in *Tertull.* Apolog. cap. 18.

f Not. in *Ganzium.*

marginem) adnotari, quod *etsi* 10. *Tribus captæ fuerint, multi tamen latuerant, qui fugerunt in Jeruſalem, quidam etiam ad Samaritanos, propter quam commixtionem Samaritani dixerunt ſe fuiſſe Hebræos.* Reſpondet [a] *Gretſerus*, ex 10. Tribubus omnes ad unum non fuiſſe tranſlatos in Aſſyriam, atque hoc patere ex hiſtoria *Judith* de *Bethulia*, quæ poſt illam 10. Tribuum deportationem urbs celebris fuit & populoſa in Tribu *Zabulon.* Addit in Evangelio B. *Lucæ* legi, Hieroſolymis habitaſſe *Annam*, Phanuelis filiam, ex Tribu *Aſer*; *Jacobum* etiam inſcribere Epiſtolam ſuam Canonicam ταῖς ἐν Διασπορᾷ δώδεκα φυλαῖς, *Duodecim Tribubus quæ ſunt in diſperſione*: patere denique ex hiſtoria Evangelica, tempore Chriſti, imo & ante Chriſtum, *Galilæam* Judæis incolis fuiſſe frequentiſſimam, quæ tamen pertinebat ad Tribus *Zabulon*, *Nephthalim*, *Aſer*, *Iſachar.* Adjicit ad hæc [b] *Serarius*, illos, qui in Babylonia, Perſide, ac Media hærebant, & qui Judæam rurſus incolebant, ſolitos fuiſſe ultro citroque commeare, idque ex Judaicarum Academiarum Rectoribus ac Diſcipulis patere in libris Rabbinorum. *Chryſoſtomum* [1] etiam, *Euthymium*, alioſque in *Matthæi* Caput xv. dicere *Phariſæos* ex omnibus 12. Tribubus fuiſſe: Imo *Picum Mirandulanum* Comitem in Epiſtola ad ignotum, quæ incipit, *Quiſquis es*, affirmare plures ſibi Judæos dixiſſe, falſum eſſe non rediiſſe Tribus decem. Ex reſponſione clariſſ. *Waltoni* adjici poteſt, *Uſſerium Annal. ad an.* 3468. aſſerere, "*non integras regni Iſraelitici tribus Salmanaſſerem abduxiſſe*; "*ſed partem reliquiſſe, qui cum Judæis, Benjaminitis, & Levitis à Nebu-*"*chadnezaro in Babylonem deportati ſunt, & à Cyro dimiſſi. Unde ſoluta* "*Captivitate, anno* 1. *Cyri, omnes Iſraelitæ* dicuntur *habitaſſe in Civitati-*"*bus ſuis, Ezra* 2. 70. *& cap.* 6. 16, 17. *Hirci* 12. *oblati ſunt, pro peccatis* "*totius Iſraelis, juxta numerum Tribuum. Et Mat.* 4. 14. impletum eſt "vaticinium Eſaiæ de *terra Zabulon & Naphthali, videnti magnam lucem* per Chriſti prædicationem. Addo Ego, [c] *Hegeſippum*, qui Apoſtolorum temporibus proximus abfuit, in quinto *Commentariorum*, *S. Jacobi Juſti* Martyrium celebrantem, memorare plures Tribus in Judæa exiſtentes, ſancti illius Viri paſſionis tempore; dicens enim B. *Jacobum* petiiſſe, ut teſtimonium ſuum de Jeſu coram populo perhiberet, & aſcenderet in faſtigium Templi, ut ab omnibus conſpici exaudirique poſſet, ſubnectit: Διὰ γὰρ τὸ Πάσχα συνεληλύθεσαν πᾶσαι αἱ Φυλαὶ μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν. *Nam Paſchalis ſolemnitatis gratia,* [d] *cunctæ Judæorum Tribus, & ex Gentibus haud pauci huc advenerant.* Prodiit liber [e] paucis aliquot annis abhinc, de reditu 10. Tribuum, in quo conficitur ex locis Scripturarum Propheticis, 10. Tribus à *Salmanaſſare* in Captivitatem deportatas, in Judæam reverſas fuiſſe; cujus quidem ſententiæ fuerunt olim [f] *Cyrillus Alex.* [g] *Theodoretus*, & [h] *Theophylactus*, aliique ætatis inferioris; qui credunt 10. Tribus [2] rediiſſe cum duabus *Judæ* & *Benjamen* ſub *Zerobabele*, & in unum populum redactas fuiſſe ſub ditione Hieroſolymorum. Jamvero, utrum verum ſit necne hoc poſtremum, cui repugnant [3] rationes (uti arbitror) minime contemnendæ, certam non feram

a Defenſ. *Bellarm.* II. 6.

b Proleg. Bibl. c. 17. Q. 7.

c Apud Euſeb. Hiſt. II. 23.

d Videtur *Hegeſippus* innuere diſtinctis ſedibus habitaſſe omnes Tribus.

e *Jacobi Calveri* Naphthali edit. Lond. 1672. in *quarto*.

f Præf. Com. in Zach.

g In Eſaiam II. 13. & alibi paſſim in Com. Propheticis.

h In Hoſ. III.

1 Voluit *Chryſoſtomus*, quem *Euthymius*, reliquique ſecuti ſunt, non ſolum (ut aſſerit *Gretſerus*) *Phariſæos* extitiſſe ex omnibus *Tribubus*, verum etiam *Tribus* omnes diſcretas habuiſſe ſedes: ſicut hinc apparet, quod ad illud Evangelii, *Acceſſerunt ad Jeſum ab Hieroſolymis Scribæ & Phariſæi &c.* annotat: στασιαζόντων τῶν φυλῶν ἀλλήλαις διεσπαρμένοι, καὶ εἰς διάφορα διηρημένοι μέρη· ἀλλ' οἱ τηλοῦ μακρόθεν ἦλθον &c. *Phariſæi per omnes Tribus in* 12 *partes erant diſſeminati: ac nequiores aliis Hieroſolymitani fuerunt, quia cum majores honores conſequerentur, plurimum ſibi arrogabant.*

2 *Dorotheus* fictitius in *Synopſi*, capite de Ezechiele, apud *Chron. Paſchale*, innuit Tribus *Dan* & *Gad* propter ſcelera, tunc cum ipſe ſcribebat, in Babylonia detentos fuiſſe, & inde aliquando liberatum iri.

3 Certiſſimum eſt ab antiquis *Judæis* creditum fuiſſe 10 Tribus primæ deportationis nunquam reverſas fuiſſe, & *Origenes* Epiſt. ad *Africanum* idem teſtatum fecit: οὐκ Ῥωμαίους δύο φυλὰς μόνας οἴεσθαι ἰσχύειν, ἥτις Ἰούδα καὶ Βενιαμὶν ἦσαν καὶ Λευϊτικήν. Sub Romanis tantum duæ Tribus ferantur eſſe, Juda nempe atque Benjamen. Eſto vero, fuerit etiam Levitica.

feram ſententiam, neque animus eſt ad examen revocare argumenta ſingula ſupra prolata. Mihi tamen non dubium videtur quin ex omnibus Tribubus aliqui in *Judæa* extiterint, Pontifice *Eleazaro*. Probabile enim eſt, per ſingulas Tribus nonnullos ex Tribubus aliis interſperſos habitaſſe: & quamplurimi, ſine controverſia, ex 10. Tribubus aliis, in Tribus *Judæ & Benjamen* confugerunt, quando 10. Tribus à *Salmanaßare* in Captivitatem deportatæ ſunt; qui cum duabus hiſce Tribubus à *Nabuchadnezaro* in Babyloniam abducti ſint, & cum illis reverſi. Neque veriſimile eſt, ex prima 10. Tribuum deportatione nullos duabus reliquis Tribubus in patriam redituris comites ſeſe adjunxiſſe. Quid? quod nec videtur *Ariſteas*, quamvis *Judæus* eſſet, & Hiſtoriam mentiretur (id quod nos aſſerimus) diverſarum omnium Tribuum mentionem facturus fuiſſe, ſi extarent duæ ſolæ: quod non videtur Judæum ullum iſtorum temporum latere potuiſſe; multo minus *Joſepho*, qui *Ariſteam* in hoc ſecutus eſt, ignotum eſſe potuit. De LXXII. hiſce Viris ſelectis ex Tribubus ſingulis ſcribit Ariſteas, non (ut putavit *Scaliger*) illos fuiſſe conquiſitos ex variis Judææ partibus, ut ad Ægypti Regem mitterentur, ſed *Hieroſolymis* omnes ætatem egiſſe, & ſolitos fuiſſe à Pontifice maximo in Legationes mitti. Quem utrum probabile ſit ex ſingulis Tribubus elegiſſe qui majora Reip. obirent munera, aliis relinquo judicandum.

3. *Ptol. Philadelpho* curæ fuiſſe res ſacras (quod tradit *Ariſteas*) perſuadere ſibi non poſſunt Viri quidam eruditi, [a] *Rivetus*, [b] *Epiſcopius*, [c] *Weemſius*, [d] *Vorſtius*; quoniam (ut aiunt) homo erat improbiſſimus, ſibique ad ſummam impietatem reliqui nihil fecit, duobus ex fratribus ſuis è medio ſublatis, & ſorore ſua inceſto amore in uxorem ſibi aſſumpta. Quapropter *truculentus & ſordidus* appellatur ab Epiſcopio, *viliſſimus & ſceleratiſſimus* à Weemſio, & *Vorſtius* in illum acerrime invehitur: *Quis judicabit* (inquit) *in ſordidum, in fratricidam, & inceſtuoſum Regem, tantam curam, tam profuſam liberalitatem, tam pertinax ſtudium in propaganda Lege Dei cadere potuiſſe? Sanguine duorum fratrum ex Eurydice natorum ad imperium graßatus eſt; nefandis nuptiis Sororis Arſinoæ thorum polluit. Hocce ſceleſtum pectus tanto honoris Divini amore flagraße quis credat?* Addit *Rivetus* noluiſſe Deum ſibi Templum ædificari à *Davide* propterea quod multum effudiſſet ſanguinem; atque itaque *non voluiſſe Bibliorum editionem, quam Divinam, Propheticam, & Canonicam dicunt, à fratricida & inceſtuoſo Principe procurari.* Si ſceleribus tam nefariis coopertus fuiſſet *Philadelphus*, ſi vitam tam flagitioſe egiſſet, quam credebant docti illi Viri, *Ariſteæ* fidem de illius in Deum pietate, in ſuſpicionem hoc nomine non immerito adduxiſſent; cæterum exinde non potuiſſet inferri, illum non juſſiſſe Legem Judaicam in Græcam transferri linguam, quandoquidem id potuerit facere, non ex pietate ulla, ſed doctrinæ cauſa, & ornandæ Bibliothecæ ſtudio: ut *Ptolemæus Euergetes*, ejus cognominis ſecundus, licet poſt homines natos nequiſſimus eſſet, rei tamen literariæ egregiam navabat operam, ſummamque doctrinæ conſequebatur laudem. Non multum enim habere ponderis videtur illud *Riveti*, Deum non permiſſurum fuiſſe Legem ſuam transferri auſpiciis Regis fratricidæ & inceſtuoſi. Dixi, ſi *ſceleribus tam nefariis coopertus fuißet Philadelphus*: nullo enim modo aſſentior illis, qui in Regem illum tam acerbe & contumelioſe invehuntur. Conſtat enim illum apud omnes veteres in numero Regum non modo maximorum, ſed & optimorum fuiſſe repoſitum. Ut tranſeam encomia *Theocriti* atque [e] *Callimachi*, utpote qui vixerint ſub ipſius auſpiciis; à [f] *Strabone* recenſetur inter probos & laudandos Ægypti Reges. [g] *Athenæus* illum vocat τὸν πάντ' ἄριστον, *undequaque*

[a] Iſag. ad S. Script. c. 10.
[b] Inſtit. lib. 5. §. 1. cap. 21.
[c] Exerc. Theol. lib. 1.
[d] In Ganzii Chron.
[e] Hymno in *Delum Philadelphi* laudes celebrat.
[f] Lib. 13.
[g] Lib. 5. c. 6.

quaque optimum, & [a] alibi, πάντων σεμνότατον τῶν δυναστῶν, *gravissimum omnium Principum*. [b] *Philoni* nuncupatur Princeps *virtutibus regiis nobilis supra omnes ætatis suæ superiorumque sæculorum Reges*. Ἀρετῆς τῆς ἐν ἡγεμονίαις πάντων, οὐχὶ τῶν καθ' αὑτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πάλαι ποτὲ γεγενημένων ἄρχειν. Neque ausim cum aliis illum tanquam Principem impium damnare, quod Sororem suam in matrimonium sibi asciverit, cum istiusmodi conjugia (quod certo scimus) consuetudine & legibus Ægyptiorum honestata fuerint. Et (ne quid criminis Regi tam illustri falso inferri patiar) luculento [c] *Pausaniæ* testimonio patet, illum prædictos suos Fratres neci tradidisse, non injuste, sed quia contra eum impie machinabantur; alter enim insidias capiti ejus struebat, alter Cyprios ad defectionem solicitandi haud temere suspectus est. Rudis illius historiæ fuit *Vorstius*, qui affirmat illum cæde fratrum suorum ad solium grassatum fuisse: ad solium enim evectus est ab ipso Patre suo sine ulla vi vel effusione sanguinis, neque Filiorum Ptolemæi Lagi natu maximi fuerunt illi, quos *Philadelphus* interemit. Alia sunt scelera, quorum reus agi videatur posse: Auctores enim habemus, illum libidini suæ intemperantius litasse, scil. Concubinis plurimum indulsisse: & [d] *Phylarchus* scribit effusum fuisse totum ad luxuriam, & eousque *dementatum ea, perditumque fuisse, ut sempiternam vitam sibi futuram somniaret, jactitans à se solo repertam fuisse immortalitatem*; οὕτως ἐξαπατηθῆναι τὴν διάνοιαν, καὶ διαφθαρῆναι ὑπὸ τῆς ἀκαίρου τρυφῆς, ὥστε &c. Quibus accedit, quod, ut patet ex *Cornelio Nepote*, *dictum fuit* à nonnullis, illum Patrem suum vita privasse. Ut de cæteris autem nihil dicam; quis adduci potest ut credat ridiculum illud *Phylarchi* mendacium? Quis non persentit *Phylarchum* unum fuisse ex illis, qui quæ festive & jocose loquuntur Reges, arripiunt; & in malam detorquent partem; & [e] *Plutarchum* non immerito judicium hoc de illius Historia fecisse, fuisse *fabulosam & mendaciis plenam*? Quod de parricidio ejus retulerunt nonnulli, nullus dubito quin (ut fieri solet) calumniose id illi affictum fuerit: [f] *Justinus* enim innuit illius Patrem ex *infirmitate* mortuum fuisse; & de obitu ejus verba faciens, multa *Patris & Filii mutua pietatis exempla* celebrat. [g] *Christianus Matthias*, cum [h] *Roberto Baillio*, hunc nævum illi impingit, quod *Sotadi* crudelem intulerit mortem, qui (ut inquiunt) familiaritate regia fretus, de nuptiis ejus cum Sorore hoc dicto monere ausus est; εἰς οὐχ ὁσίην τρυμαλιὴν τὸ καντήριον ὠθεῖς: *Nefandum stimulo foramen pertundis*. At hac de re injuste accusatur: *Sotades* enim illum non amice admonuit, sed per modum famosi libelli dicterio isto aculeato publice illum perstrinxit. [i] *Plutarchus* ait eum id locutum fuisse, ἵνα γέλωτα ὀφλήσοι τοῖς ἄλλοις, *ut Regem publico risui objiceret*: & fatetur illum *intempestivæ loquacitatis non culpandam dedisse pœnam*, τῆς ἀκαίρου λαλιᾶς οὐ μεμπτὴν ἔδωκε δίκην. Neque unicum fuit illud homuncionis istius facinus. Solebat enim in *Philadelphum* stylum suum acerbe distringere. *Hegesander* apud [k] *Athenæum* testatur illum insolentissime in eum debacchatum fuisse; εἰρηκέναι εἰς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον πολλὰ δεινά. Et eousque maledicentiæ provectum fuisse scribit *Athenæus*, ut *Lysimachum* in Alexandria prosciderit contumeliis; apud Lysimachum, *Philadelphum*; & alios Reges in aliis Civitatibus: & affirmat illum meritum luisse supplicium; διόπερ τὸ δεινὸς ἔτυχε τιμωρίας.

4. Narrat *Aristeas*, & post illum *Josephus* & *Epiphanius*, missam fuisse à Pontifice Ptolemæo Regi Judaicam Legem *aureis literis conscriptam*; quod fieri potuisse negant *Rivetus* & *Weemsius*. Testantur enim (inquiunt) Hebræorum Doctores, non licuisse libros sacros describere, ne Regi quidem, nisi atramento, eoque speciali modo ad id apparato,

a Lib. 12.
b De Vita Mosis, lib. 2.
c Atticis.
d Apud *Athenæum* lib. 12.
e Vita *Themistoclis*, ad finem.
f Hist. XVI. 2.
g Theatro Hist.
h Op. Hist. l. 1.
i Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς.
k Lib. 14.

ex fumo olei vel picis, vel ſevi, vel talium, piſto in exuſto ligno, cum exiguo mellis bene depſito, donec attenuetur, poſtea exſiccato & repoſito: Quod poſtea tempore ſcriptionis diſſolverunt in aquis gallarum, aut ſimilium. Dicunt autem injunctum fuiſſe Moſi in monte Sinai, ut libri facti perſcriberentur atramento, excluſis cæteris omnibus colorum ſpeciebus, velut rubro, viridi, & conſimilibus; quibus ſi una literula ſcriberetur, totum profanaretur. Ne nobiliſſimam quidem auri tincturam eos uſurpaſſe perhibent. Hac lege dicunt accidiſſe, quod, cum in Pentateucho *Alexandri M.* omnis mentio *Dei* aureis Characteribus depicta eſſet, & factum hoc deveniret ad *Sapientes*, illi reſponderunt è medio illum tollendum eſſe. Hæc ex ipſis *Talmudicis* ſcribit [a] *Wilhelmus Schickardus* à *Weemſio* & *Riveto* citatus. Reſpondet breviter doctiſſ. [b] *Iſ. Voſſius*, ſtolidum hoc eſſe Rabbinorum commentum; neque latere potuiſſe *Ariſteum* & *Joſephum*, ſi verum fuiſſet. De quo reſponſo penes alios Judicium ſteterit. Quod dicunt vero *Talmudici*, gens fabuloſiſſima, de conſuetudine prædicta ex mandato Dei in monte Sinai inſtituta, nihil dubium eſt, quin falſum prorſus ſit. Neque magis hæreo de eo, quod de Pentateucho *Alexandri M.* dicitur.

a De Jure Hebræorum c. 2.
b De LXX. Int. cap. 4.

5. [c] *Chamierus*, contra *Ariſteam* objiciens, quod quædam tenuia exiguique momenti tanquam magna extolluntur; *ſic libros* (inquit) *fingit aureis literis deſcriptos, & Regem* Ἰακωβοῦ τῆς ἐγχωρίου τοῦ ὁρκίας πρὶ τὰ συμβόλης τὸ ἀνεπιγνώστι, *miratum eſſe membranarum tenuitatem, & compactionis tantum ſubtilitatem, ut commiſſuræ ſenſum fugerent, ſicut habet Joſephus: Ariſteus autem rem appellat viſu mirabilem; ob quam Rex obſtupefactus hæſitaverit, ſeptieſque adoraverit. Quaſi illa magnum aliquid ad pietatem conferant, & Majeſtatem Legi addant.* Dicit quidem *Joſephus* Regem χρόνῳ τοῦ λοιποῦ *longo tempore miratum eſſe* membranæ & compactionis ſubtilitatem: Quod vero objicit *Chamierus* ipſi *Ariſteæ*, id non apparet: *Poſtquam membranas* (inquit) *explicuiſſent, Rex diu ſubſtitit, & adorans fere ſepties, ita eſt locutus: Gratias ago vobis, Viri, ſed majores ei, qui vos miſit, maximas vero Deo illi, cujus hæc ſunt oracula.*

c Panſtrat. XIII. 4.

8. Aſſerit inſuper *Chamierus* abſurdam eſſe fabulam, quod mos fuit Judæorum manus *in mari* prius lavare, quam preces funderent. Quæ quidem de re aſſenſorem me haberet vel maxime, ſi conſtaret *Ariſteam* tale quid affirmare. Scribit is LXX. Interpretes, bene mane Veſtionem aggreſſuros ſingulis diebus, *pro communi Judæorum omnium conſuetudine manus in mari lavaſſe, & tum vota ad Deum peregiſſe*: ὡς δὲ ἐπὶ τοῦτο ἐξ ἁπάντων Ἰουδαίοις, ἀπονιψάμενοι τὴν θαλάσσην τὰς χεῖρας, ὡς ἂν ἡυξαντο πρὸς τὸν θεόν. &c. Interrogatos autem quare ante preces lavarent manus? reſpondiſſe, *hoc factum fuiſſe in argumentum & teſtimonium nullius ſceleris perpetrati, quoniam per manus omnes conatus ſoleant expediri.* Quibus verbis non videtur hoc ſibi voluiſſe, ſolitos fuiſſe Judæos omnes *in mari* lavare manus (quî enim neſcire potuit Judæos plurimos procul à mari habitaſſe?) ſed tantum, Interpretes in Pharum Inſulam tranſituros, in mari ſuas lavaſſe manus juxta conſuetudinem Judæorum, quibus in more fuerit manus lavare priuſquam opus aliquod aggrederentur, ſive rem Divinam facerent.

7. Idem notat *Ariſteam* negare *moris fuiſſe, ut quiſquam Legatorum in conſpectum Regis admitteretur, etiamſi propter negotia miſſi rediſſent; aſſerere vero, Regum & excellentium Urbium ad Regem miſſos Legatos vix trigeſima die receptos fuiſſe in atrium.* Quod quis credat (inquit) niſi omnium politicorum ignarus? De eo, quod Legati redeuntes, nunquam admiſſi ſunt in conſpectum Regis, *Chamierum* fefellit *Matthiæ Palmerii* Verſio Latina, quæ in hac re, ut in aliis non paucis, Auctoris

ctoris ſenſum non attingit. *Ariſteas* dicens LXX. Seniores intromiſſos fuiſſe ad Regem ſtatim poſtquam adveniſſent, ſubjicit: ὃ πᾶσι θαυμάζειν φανέντος, διὰ τὸ κατ' ἔθος εἶναι, πεμπαίους εἰς θεσσαράκοντα ἐρχεσθαι βασιλεῖ τοὺς περὶ χρησίμων ἀφικνουμένους· τοὺς δὲ παρὰ βασιλέων ἢ πόλεων ἐν ὑπεροχαῖς, μόλις ἐν ἡμέραις τριάκοντα εἰς τ' αὐλὴν παρίεσθαι. Quæ ſic recte interpretatur *Matthias Garbitius*: *Quæ res, ut inuſitata, movit omnibus admirationem, quia hoc in more erat, ut qui ob privatum aliquod negotium veniſſent, quinto demum die in conſpectum Regis pervenirent: qui vero à Regibus & Civitatibus præſtantibus miſſi eſſent, illi ægre poſt* 30. *dies in aulam admitterentur.* *Palmerius* vocabulum iſtoc, πεμπαίους, *miſſos* imperite reddidit, quod *quinto die* quippiam facientes denotat; ut πεμπαίους ἀφικέσθαι apud *Ariſteam* idem ſignificet, quod, διὰ πέμπτης ἡμέρας θεσσεῖναι, quod *Joſephus* habet. Si voluit *Chamierus* (ut videtur innuere) abſurdum eſſe, quod de Legatis Regum & Civitatum illuſtrium non ante 30. dies admittendis prodit *Ariſteas*; *Politicorum* de re illa judicium eſto.

8. Vir egregius [a] *Hen. Valeſius*, quem ſecutus eſt *Jo. Bona* Cardinalis, præter argumentum de Epiſtola *Demetrii Phalerei* inſulſa barbariſque vocibus plena, ſuperius à nobis memoratum, alia profert adverſus *Ariſteam*, in quibus ait illum falſitatem ſuam abunde prodidiſſe; in quibus illud eſt, quod *Hecatæi Abderitæ* teſtimonium, tanquam vetuſti ſcriptoris, allegantem *Demetrium* induxerit; cum *Hecatæus* (inquit) ipſo *Demetrio* haud antiquior fuerit, utpote quem ſub *Alexandri Succeſſoribus* floruiſſe ſcribant *Suidas*, aliique; necnon cum *Ptolemæo Lagi F.* familiariter verſatum fuiſſe affirmet *Joſephus*. Quod argumentum dubito an ceſſurum ſit pro votis erudito Viro. *Hecatæum* enim à *Demetrio* allegari tanquam tanto antiquiorem, pro certo ſatis non habetur. Simpliciter enim profert illius teſtimonium de ſapienti doctrina Legis Judæorum, quod quidem potuiſſet facere, quamvis in vivis tunc ſuperſtes fuiſſet *Hecatæus*.

[a] Not. in *Euſeb.* Hiſt. Eccleſ. V. 8.

CAP. XIX.

Heptaſtadii *mentionem facit* Ariſteas, *quod ab aliquibus dicitur extructum fuiſſe* à Cleopatra *longe poſt ætatem* Ptol. Philadelphi, *cujus regno profitetur* Ariſteas *ſe vixiſſe. De tempore quo conditum ſit* Heptaſtadium, *diſquiſitio inſtituitur. Illud* Ptol. Philadelpho *regnante extitiſſe, conceditur & probatur, contra* Jo Gregorium & Hen. Valeſium.

ARISTEAS docet *Heptaſtadium*, iſthmum ex jactis molibus conſtructum, & ad *ſeptem ſtadia* ab Ægypti continente ad Pharum inſulam pertenſum, extitiſſe quo tempore LXX. Interpretes in Verſionem incubuerint. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας (inquit) ὁ Δημήτριος παραλαβὼν αὐτοὺς, καὶ διελθὼν τὸ ἐπὶ ἑπτὰ σταδίων ἀνάχωμα τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν νῆσον, καὶ διαβὰς τὴν γέφυραν &c. *Poſt tres autem dies, Demetrius aſſumpſit ad ſe illos* (LXX. Seniores) *& in inſulam per aggerem maris ſeptem ſtadiorum progreſſus, & pontem trajiciens &c.* Eadem ad verbum habet *Joſephus*. Ex cujus *Heptaſtadii* mentione concludit [b] *Hen. Valeſius* conſcriptam fuiſſe Ariſteæ Hiſtoriam diu poſt *Philadelphi* tempora, contendens *Heptaſtadium Philadelphi* ætate non extitiſſe. Quid exinde confecerit *Gregorius* noſter, edocui ſupra in Capite 1. §. 14. *Heptaſtadium* autem à *Cleopatra* conditum fuiſſe teſtes ſunt *Chronici Alexandrini* (quod vocant) Auctor, [1] *Jo. Tzetzes*, *Cedrenus*, atque [c] *Amm. Marcellinus*.

[b] Annot. ad *Euſeb.* Hiſt. Eccleſ. V. 8.

[c] Lib. 22. Ammianũ ſequuntur *H. Buntingus* Chron. & *Heylinus* Geogr. l. 4. aliique.

[1] Chil. 2. cap. 33. & Chil. 6. cap. 44. qui *Tetraſtadium* vocat. Inſulam vero *Pharum* à Continenti ἐπτὰ μάλιστα σταδίους diſtare notatum eſt ab *Ariſtide* Orat. Ægypt.

Hujus verba hæc ſunt: *Hæc eadem Regina* (Cleopatra) *Heptaſtadium, ſicut vix credenda celeritate, ita magnitudine mira conſtruxit, ob cauſam notam & neceſſariam. Inſula Pharos, ubi Protea cum Phocarum gregibus diverſatum Homerus fabulatur inflatus, à Civitatis littore mille paſſibus diſparata, Rhodiorum erat obnoxia vectigali. Quod cum inde quidem minimum quantum petituri venirent, Fœmina, callida ſemper in fraudes, ſolemnium ſpecie feriarum iiſdem publicanis ſecum ad ſuburbana perductis, opus juſſerat irrequietis laboribus conſummari, & ſeptem diebus totidem ſtadia, molibus jactis in mare, ſolo propinquanti terræ ſunt vindicata. Quo cum vehiculo ingreſſa, errare ait Rhodios, Inſularum non Continentis portorium* [a] *flagitantes.* Huic ſententiæ de *Heptaſtadio* poſt regnum Philadelphi condito, acceſſiſſe videatur *Ariſteus Epiphanianus.* Scribit enim *Epiphanius* LXX. Interpretes (non tranſgreſſuros eſſe in Pharum Inſulam per *Heptaſtadium* aggerem, verum) *ſcaphis* rurſum prorſum tranſvectos fuiſſe.

2. Quamvis hoc, ſi veritas conſtaret, in magno eſſet numero argumentorum noſtrorum contra Hiſtoriam *Ariſteæ*, fatendum tamen ingenue eſt, me nullo modo aſſentiri *Amm. Marcellino*, cæteriſque qui illud atteſtantur. *Julius Cæſar* enim locupletiſſimus auctor eſt, *Heptaſtadium* illud, non à *Cleopatra*, ſed à ſuperioribus Ægypti Regibus congeſtum [a] fuiſſe. *Hæc inſula* (inquit ille) *objecta Alexandriæ portum efficit: ſed à ſuperioribus regionibus in longitudinem paſſuum* DCCCC. *in mare jactis molibus, anguſto itinere, & ponte, cum oppido conjungitur.* Pro *regionibus*, lego *Regibus*, cum [b] *Brodæo*, [c] *Scaligero*, [d] *Uſſerio*, [e] *Saliano*, [f] *Brantio.* Sic legit quoque [g] *Valeſius*, qui quamvis exiſtimaret *Heptaſtadium* conſtructum fuiſſe poſt [2] regnum *Philadelphi*, concedit tamen conditum fuiſſe ante *Cleopatræ* regnum. Hunc locum autem vexat & contorquet *Jo. Gregorius*, contendens lectionem iſtam genuinam eſſe, & ſenſum eſſe; *in longitudinem paſſuum* DCCCC. *à ſuperioribus regionibus, jactas fuiſſe moles.* Sed (bona cum *Gregorii* venia) omnino ſuperflua fuit particula iſta, *à ſuperioribus regionibus*, ſi ita legatur; nec videtur *Cæſar*, etſi verbis inaniter abundare voluiſſet, dicturus fuiſſe, *à ſuperioribus regionibus*, ſed, *ab oppido*, ſive *ab urbe*: Quid? quod tantum abeſt, ut Alexandriæ Continens, *ſuperior regio* vocaretur, reſpectu habito ad Inſulam Pharum, ut Inſula ipſa Pharus, *ſuperior regio*, ſive *terra*, (ἡ ἄνω γῆ) dici conſueverit. Ἐν τῇ Φαρίᾳ νήσῳ, καλουμένη δὲ Ανω γῆ, ait [h] *Epiphanius*: & ex eo, *Julianus* [i] Præſul Toletanus; *In inſula* [3] *Fari, quæ Anagoge* (l. *Anoge*) *id eſt Superior terra nominatur*: Quod addit *Gregorius*, teſtimonium *Cæſaris*, etſi *Brodæana* admittatur lectio, & legatur *Regibus*; nullius hac in re momenti eſſe, utpote qui ex invidia noluerit veritatem dicere, tantum opus adſcribendo *Cleopatræ*, ne foſſis ſuis vallisque bellicis grandius quiddam perfeciſſe videretur *Fœmina*: hoc in Viro docto tam expers eſt judicii, ut pigeat ſane (ne dicam, & pudeat) meminiſſe.

3. At quorſum hæc? Quomodocunque ſe habeat iſta lectio, ex eo ipſo, quod *Cæſar Heptaſtadii* meminerit, clariſſime demonſtratur illud extitiſſe ante regnum *Cleopatræ*. Nam tempore belli *Cæſaris* Alexandrini, *Cleopatra* annum ſui regni *quartum* [k] nondum compleverat, neque ſuperaverat ætatis [l] *vicesimum primum*. *Lucius Florus* de Alexandrino bello ſermonem habens, *puellam* illam vocat; & [m] *Appianus* ait illos,

a De Bell. Civ. lib. 3. ad finem.

b Lib. 3. Miſcel. cap. 5.
c Not. in Euſeb. Chron.
d Annal. an. 3720.
e Annal.
f Not. ad Cæſarem.
g Not. in Marcellinum l. 22.

h De Pond. & Menſ. cap. 3.
i Lib. 3. contra Judæos.

k Vide Syntag. de Ptol. c. 54.
l Vide ibid. c. 47.
m De Bell. Civ. lib. 2.

1 *Said Ben Batric* in Annal. ait *Cleopatram multa extruxiſſe ædificia, magna & miranda; feciſſeque opera noſtellata, & magnum Templum Saturni condidiſſe.*

2 Sibi tamen inconſtans videtur *Valeſius*. In Notis enim ad *Marcellinum* voluit *Heptaſtadium* antiquius fuiſſe *Cleopatra*, non ſolum quia Cæſar ait conditum fuiſſe à ſuperioribus Regibus, verum etiam quia *Joſephus* (ſive *Ariſteas*) ſcribit LXX. Interpretes per illud Philadelphi tempore in Pharum Inſulam tranſiviſſe.

3 Dicitur Inſula *Pharua* ab Abulpharajio Hiſt. Dynaſt. Florentius Wigorn. tamen *Phiruam* vocat *Faruam*.

illos,

illos, qui in Ægypto regnabant cum *Pompeius* interficeretur, nempe *Cleopatram* & Fratrem ejus, fuisse παῖδας. Cum tamen illi, qui *Heptastadium Cleopatræ* tribuunt, vel affirmant omnes, vel innuunt, eam illud molitam fuisse postquam jam diu regnasset. Ad ætatem *Cleopatræ* tam teneram accedit, quod antequam *Cæsar* in Ægyptum appulit, *Cleopatra* regina erat tantum nomine tenus, nec ulla in regno auctoritate pollebat. Nam ut auctor est [a] *Strabo*, cum Alexandrini, defuncto *Ptolemæo Dionyso* sive *Aulete*, *Cleopatram & Fratrem ejus regno præficerent*, *Pueri familiares Regis*, *mota seditione*, *Cleopatram ejecerunt*, *quæ postea cum Sorore in Syriam secessit*, *& in exilio mansit*, *donec à Cæsare post bellum Alexandrinum revocata fuit.*

[a] Geogr. lib. ult.

4. *Heptastadium* tempore belli *Alexandrini* extitisse testantur alii præter *Cæsarem* multi. [b] *Lucanus* hoc versu: *Molis in exiguæ spatio stipantibus armis.* *Suetonius* his verbis: [c] *Alexandriæ circa oppugnationem pontis* (h. e. [1] Heptastadii) *eruptione hostium subito compulsus* (Cæsar) *in scapham &c.* [d] Plutarchus hisce: περὶ τὴν Φάρῳ μάχης συνισταμένης, καταπηδήσειν μὲν ἀπὸ τῆς χώματος εἰς ἀκάτιον. *Cæsar commissa ad Pharum pugna desiliit ex aggere in acatium.* Et [e] *Florus*, ubi dicit Cæsarem Alexandria obsessum, in Pharum *peninsulam* subito evasisse; quo innuit illum per *isthmum* eo confugisse. Idem indicat [f] *Dio Cassius*, ubi scribit Ægyptios, Cæsare Pharum [2] Insulam aggrediente, & incolas interficiente, per pontes auxilio eis venisse: κατά τε τὰς γεφύρας ἐπεβοήθησαν αὐτοῖς. Eadem, ex *Dione*, habes apud *Jo. Xiphilinum*, cujus Interpres, κατά τε τὰς γεφύρας &c. vertit; *& factis pontibus auxilio suis venerunt*: quasi ante nulli pontes extarent. Cum tamen denotentur pontes [3] illi duo *Heptastadii*, quibus *Strabo* ait transitum fuisse super aditus binos navigabiles in Eunosti portum. Nisi malles *Heptastadium* ipsum *pontes* in numero plurativo à *Dione* dici, quod *pons* quidem in singulari frequenter nuncupatur, ut à *Strabone*, *Suetonio*, [4] *Appiano*. Ita [g] Plinius: *à Pharo insula*, *quæ nunc Alexandriæ ponte jungitur.* Et [h] alibi: *juncta ponte Alexandriæ Pharus.* [i] Pomponius Mela: *Pharos Alexandriæ nunc ponte jungitur.*

[b] Lib. 10.
[c] Jul. Cæsare cap. 64.
[d] Vita Jul. Cæsaris.
[e] Lib. 4. cap. 2.
[f] Hist. lib. 42.
[g] Hist. Nat. XIII. 11.
[h] Lib. 5. c. 31.
[i] De Situ Orbis II. 7.

5. *Heptastadium* denique non congestum fuisse tumultuario illo modo, quo refert *Marcellinus*, ex [k] *Strabone* colligitur, à quo discimus illud non modo pontis vicem præstitisse, sed & *aquæductum* fuisse, idque *ante* bellum Alexandrinum. *Hi vero portus* (inquit) *continui in secessu illo*, *qui* Heptastadium *appellatur*, *aggere ab eo dirempti adjacent. Agger autem est pons quidam à Continenti in Insulam ad occidentalem ejus partem porrectus*, *duos tantum aditus navigabiles relinquens in Eunosti portum*, *ipsos quoque ponte junctos*: *quod opus non modo pons erat in Insulam*, *sed etiam aquæductus*, *cum illa habitaretur. At* (jam non habitatur, nam) *nostra ætate D. Cæsar eam in Bello Alexandrino*, *in quo pro Regibus contra ipsum* [5] *steterat*, *evastavit*; *pauci tamen nautæ juxta Turrim* [6] *habitant.*

[k] Lib. ult.

6. Ut ex positis evincitur *Heptastadium* constructum fuisse ante ætatem *Cleopatræ*, ita alia nobis sunt argumenta, quæ fidem faciunt, illud conditum fuisse vel ab ipso *Ptol. Philadelpho*, vel etiam ante regnum ejus. Nempe constat *Heptastadium* extructum fuisse ante *Phariam Turrim*, cum artificem habuerit *Dexiphanem Gnidium* qui pater fuit *Sostrati*, architecti *Turris*. Et tamen apparet *Turrim Phariam* extitisse ipsius

1 Nisi forsan designavit *pontem*, quo Insulæ junctum est Heptastadium.

2 Non, *Urbem Pharum*, quomodo *Xiphilini* Interpres τὴν Φάρον reddit.

3 Verbis *Aristeæ* & *Josephi* citatis liquet *Heptastadium* conjunctum fuisse Pharo per *pontem*.

4 De Bello Civili lib. 2. nisi forsan intelligeret pontem, quo Insulæ junctum est Heptastadium.

5 Dicitur tamen *Colonia Cæsaris Dictatoris* à Plinio V. 31.

6 Non allentior *Is. Vossio*, qui in Notis ad *Melam*, ut Mos, qui *Cleopatræ* Heptastadium ascribunt, cum aliis aliquatenus reconciliaret, ait illam *Heptastadium urbi conjunxisse ponte tverso*. Extabat pons iste longe post *Cleopatræ* tempora. Et merum esse errorem, quo Heptastadium *Cleopatræ* attribuitur, ex circumstantiis satis conspicuum est.

Philadelphi tempore. *Heptaſtadii* autem architectum fuiſſe *Dexiphanem* (*Soſtrati* patrem) conſentiunt omnes. Cedrenus: *Antonius cum Cleopatra Alexandriæ & Ægypti regina inito conſilio,* [1] Dexiphane *Mechanico ei operi præfecto, - - - - maris fretum quatuor milliarium latitudine, ingeſta materia ſiccavit, fecitque, ut tanquam per Continentem liber eſſet ex urbe ad Pharum aditus.* Ita *Chronicon Alexandrinum*, cujus verba Latine reddita ſic ſe habent: [a] *Anno* 12. *Triumviratus Cæſaris Auguſti, cum tyrannidem* (in exteros) *exercerent Ægyptii & Cleopatra, quæ condidit Alexandriæ illius magnæ Pharum in Inſula, quam Protei dixere, Alexandriæ ad diſtantiam paſſuum* [2] 4000. *objecta;* & [3] *aggerem in mari per tantum ſpatium gleba & lapide congeſſit, efficiens ut ad inſulam Pharum uſque pedibus perveniri poſſet. Quod opus inſanum Cleopatræ juſſu* Dexiphanes, [4] *Gnidius Architectus, fecit, qui mare in Continentem vertit.* Suffragatur [b] *Jo. Tzetzes*:

[a] *Raderus* hunc locum male reddit.

[b] Chil. 2. Hiſt. 33.

Αὕτη σὺν δεχτέκτονι [5] Κυπρίῳ Δεξιφάνει
Τῷ θαλασσαν χερσώσαντι τῷ [6] Αλεξανδρείας. &c.

Dexiphanem vero fuiſſe patrem *Soſtrati*, & à *Soſtrato* conditam fuiſſe *Pharum Turrim*, patet ex Inſcriptione quam [c] *Plinius* meminit ab ipſo *Soſtrato* Turri inſculptam fuiſſe, quamque [d] *Strabo*, [e] *Lucianus*, [6] *Syncellus*, & *Euſebius* (ſive quis alius in primo illius Chronicorum libro) conſervavere poſteris. Hæc ita eſt concepta:

[c] Nat. Hiſt. 36. 12.
[d] Lib. 17.
[e] Libro de arte ſcribendi Hiſtoriam, ad fin.

ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ ΚΝΙΔΙΟΣ ΔΕΞΙΦΑΝΟΥΣ
ΘΕΟΙΣ ΣΩΤΗΡΣΙ
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΛΩΙΖΟΜΕΝΩΝ.

SOSTRATUS GNIDIUS DEXIPHANIS. F.
DIIS SERVATORIBUS
PRO NAVIGANTIBUS.

7. Quod ad tempus conſtruendæ *Phari Turris* ſpectat; illam quoque *Cleopatræ* tanquam conditrici adſcribit *Chronicon Alexandrinum*. Quod ſi verum eſſet, vel exinde conficeretur *Heptaſtadium* longe poſt tempora *Philadelphi* extructum fuiſſe, ſiquidem ab architecti *Turris* patre extructum fuit. *Chronico Alexandrino* accedit *Amm. Marcellinus*; qui aſſerit *Cleopatram* Pharum erexiſſe, intelligens, eam iſtum, non inſtauraſſe (ut illum interpretantur [7] *Valeſius*, & [8] *Howelus* noſter) ſed *excogitaſſe*; hac enim voce utitur. Idem legitur in [f] *Excerptis Chronographicis Latino-barbaris*, & apud [g] *Jo. Tzetzem*, necnon in aliis Auctoribus; conſentiente etiam *Murtadi Ebn Gaphipho*, Scriptore Arabico, cujus verba Latine ſic ſe habent: *Pharus Alexandriæ factus non fuiſſet, niſi* [9] *ſpeculi gratia, quod ſuper illum erat, & de Romana regione adverſus illos venientes prodebat. Unus ex Romanis Imperatoribus, in tantum per artifices ſuos magnoſque ſumptus prævalebat, ut eum deſtrueret. Erat ex*

[f] Ed. à *Scaligero* ad finem Euſebii Chron.
[g] Hiſt. Ægypt.

1 Δεξιοφάνης male legitur. Ita tamen in Inſcriptione apud Euſeb. Chron. lib. 1.

2 Auctor, cum *Cedreno*, ſequitur in hoc *Homerum*.

3 Græca ſic compunge: λίθους τῷ θαλασσαν ἐπὶ τοσοῦτον διάστημα, πεποιήσης.

4 Δεξιφάνους, Κνιδίου· lege; Δεξιφάνους Κνιδίου.

5 Sed pro Κυπρίῳ legendum eſt Κνιδίῳ, ut apparet ex Epiſtola ejuſdem ad *Jo. Lachanam* apud Chil. 4. Hiſt 141. ubi legitur: Ηπερ ἡ Κλεοπάτρα χερσώσασα τῷ Φάρον, τοῦ Δεξιφάνους τοῦ σοφοῦ Κνιδίου ἀρμηδόνος.

6 Chron. A *Soſtrato* conditum fuiſſe *Pharum* meminere *Suidas*, *Stephanus Byzant.* *Euſebius* in Canone, *Ado Vien.* in Chron.

7 Notis in *Marcellinum*. Putavit *Valeſius* conditum fuiſſe *Pharum* ante *Heptaſtadium*.

8 Hiſt. Mundi Anglice conſcripta. Falluntur *Valeſius* & *Howelus*, cum dicunt Pharum turrim ſubverſam fuiſſe à *J. Cæſare*, idque dici ab ipſo *Cæſare* & *Strabone*: loquuntur enim illi de *Pharo Inſula*, quam dicunt vaſtatam fuiſſe.

9 Pharum fuiſſe turrim *ſpeculatoriam*, vitreo ſpeculo inſtructam, ſcribit quoque *R. Benj. Barjona* in Itiner.

candido

candido marmore &c. Quibus verbis indicatur conſtructum fuiſſe Pharum quo tempore bella Romanos inter & Ægyptios exarſere, quod non fuit [1] ante regnum *Cleopatræ*. Jamvero quamvis tot teſtimoniis ea res confirmetur, facile tamen inducor ut credam conſtructum fuiſſe Pharum ante ipſius *Philadelphi* obitum. Non conditum enim fuiſſe à *Cleopatra*, ſed ante regnum ejus, hinc abunde patet, quod *J. Cæſar*, qui in Ægyptum venit cum *Cleopatra* nihil niſi nomen Reginæ obtinuiſſet, de eo mentionem facit, & tanquam diu ante exædificato: [a] *Pharus turris nomen ab Inſula accepit.* Adde, quod extructum fuiſſe à *Ptolemæo* affirment (aſtipulantibus etiam [2] *Strabone* & [3] *Luciano*) [b] *Plinius*, *Suidas*, [c] *Iſidorus Hiſpalenſis*. Quem quidem *Ptolemæum* fuiſſe *Philadelphum* ipſum, luculentum perhibent teſtimonium *Euſebius* & *Syncellus*, qui in *Chronicis* illius ædificationem conferunt ad initium *Philadelphi*, quod & faciunt, poſt *Euſebium*, *Ado Viennenſis*, *Marianus Scotus*, & *Petrus Comeſtor*. Apud excerpta Græca *Scaligeri*, in ſerie Regum Macedonicorum, ubi inter Reges recenſetur *Lyſimachus*, qui obiit paulo poſt initium regni *Philadelphi*, adjicitur: κατὰ τοῦτον Σώστρατος Κνίδιος τὸν Φάρον ἐν Αλεξανδρείᾳ ἀνέθηκε. *Suidas* ſcribit erectum fuiſſe ſub *Ptolemæo* Ægypti Rege à *Soſtrato Gnidio Dexiphanis F.* ὅτε ὁ Πύρρος τὴν δυναστείαν τῆς Ἠπείρου παρείληφε, *cum Pyrrhus Epiri principatum ſuſcepit.* Pyrrhus autem Epiri regnum ſuſcepit multis annis ante regnum *Philadelphi*, res Ægyptias tenente *Ptolemæo Lagi*. Cæterum ego facile ſum paſſus, ne in mentem quidem aliquid contraveniat, ita faveo ſententiæ illorum, qui Pharum *Philadelpho* acceptum referunt. Neque video ſane quomodo *Philadelphi* Opera in proverbium uſque (quod teſtatur *Philo*) celebrari potuerint, tanquam omnium magnificentiſſima, ſi à *Ptolemæo Lagi* conſtruerentur, non ſolum *Heptaſtadium*, ſed & *Pharus* quoque Ægypti (ſecundum *Pyramides*) duo maxima miracula. Adjice, quod videtur hæc Turris Pharia honori *Ptolemæi Lagi* & Reginæ ejus *Berenicæ*, jam defunctorum, dedicata fuiſſe. Nam per θεοῖς Σωτῆρσι, in Inſcriptione, exiſtimo illos fuiſſe deſignatos: quos conſtat poſt mortem ab Ægyptiis habitos fuiſſe in Deorum numero, nominatoſque fuiſſe [d] θεοὺς Σωτῆρας. Et compertum habemus, [e] *Berenicen*, à *nautis* præſertim & *navigantibus*, ſacrificiis adorari, precibuſque invocari ſolitam fuiſſe.

a Bell. Civ. l. 3. ad finem.

b Nat. Hiſt. XXXVI. 12.

c Orig. XV. 2.

d Vide Syntag. de Ptol. cap. 4.

e Vide ibid.

8. Jamvero, ſive à *Philadelpho*, ſive à *Ptolemæo Lagi* conderetur Pharus, neceſſaria conſecutione exinde colligitur, [4] *Heptaſtadium Philadelphi* extitiſſe tempore: cum (ut oſtenſum fuit) ante Pharum conſtruebatur. Et ſi Pharus ſub initio *Philadelphi* erectus ſit, uti ſcribit [f] *Euſebius*, vel exinde conficiatur *Heptaſtadium Ptolemæum Lagi* habuiſſe conditorem. Atque ad hoc fortaſſe magnum illius opus alluſit *Theocritus*, his [g] Carminibus,

f Encomio *Philadelphi*, Idyll. 17. v. 13.

——— Οἷος μὲν ἔλω πελέσαι μέγα ἔργον
Ο Λαγίδας Πτολεμαῖος, ὅπα φρέσιν ἐγκατέθοιτο
Βυλὰν, ἂν οὐκ ἄλλος ἀνὴρ οἷός τε νοῆσαι.

——— *Qualis erat ad abſolvendum opus magnum Lagides Ptolemæus, cum animo conceperat conſilium, quod non alius Vir excogitare potuit.*

Si, cum dicit *Cæſar* illud conditum fuiſſe *à ſuperioribus Regibus*, plures ſtricte Reges intelligeret, credendum eſt inceptum fuiſſe à *Ptolemæo*

1 Si excipias Romanum exercitum, cujus ope *Gabinio* duce, *Cleopatræ* pater reſtitutus eſt in regnum.

2 Lib. 17. ubi *Soſtratum* qui illum ædificavit, vocat, *amicum Regum.*

3 *De ſcrib. Hiſt.* ubi docet *Virum* tunc regnaſſe, non *Faminam.*

4 Cluverius Hiſt. Epit. & Buſſierelius Hiſt. Floſc. *Heptaſtadium Philadelphi* tribuunt. *Oſtenius* in Annal. utrumque extructum putat, quo tempore unà regnabant *Philadelphus* & *Lagides.*

5 Videant *Euſebius* ad initium *Philadelphi* Pharum contuliſſe, quia compertum non habuit quo anno regni ejus fuerit conſtructus.

Lagi,

Lagi, & perfectum à *Philadelpho*. Ad antiquitatem *Heptaſtadii* ſpectare videtur *Naſonis* locus iſte, [a] ubi *Pharum* recenſet inter illas Inſulas, quæ diu ante memoriam ſuam factæ ſunt Peninſulæ.

[a] Metamorph. lib. 15. v. 286.

Fluctibus ambitæ fuerant Antiſſa, Pharoſque,
Et Phœniſſa Tyrus, quarum nunc inſula nulla eſt.

[b] Itiner.

9. [b] *Barjona* Tudelenſis, qui mortuus eſt anno Salutis noſtræ 1173. *Heptaſtadium* refert congeſtum ante Ptolemæorum tempora ab ipſo *Alexandro M. Ubi aggerem ad portum Alexandriæ per integrum milliare intra ipſum mare Alexander duxit. Jo. Gregorius*, qui locum hunc obſervaverat, contendit *Barjonam* non audiendum eſſe, quoniam Arabici Scriptores, è quibus hoc videtur deſumpſiſſe, plurima de *Alexandro M.* inepte confinxerunt; nec aliquis, ut inquit, Græcorum molem iſtam *Alexandro* adſcribit. Atqui hac in re egregie fallitur Vir doctus. Apud *Zonaram* enim, Græcum Scriptorem, idem [c] reperitur. Alexander (inquit ille) urbem condidit, aggeribus inſula ad continentem redacta. ἐκεῖ τὴν πόλιν ἱδρύσατο, ἠπειρώσας αὐτὴν χώματι, νῆσον ὄσαν τὸ πρόσπεραν. Fatendum tamen eſt, minime audiendos eſſe iſtos ævi ſequioris Scriptores, cum præſtantiores illi rerum ab Alexandro geſtarum enarratores, *Arrianus*, *Plutarchus*, *Curtius*, hac de re prorſus ſilent: maxime, cum *Arabibus*, à quibus haud dubium eſt quin traditionem iſtam hauſerint *Zonaras* & *Barjona*, ſolenne ſit tam ſplendide de *Alexandro* fabulari, & grandia quæque ac magnifica illi adſcribere. Ita idem *Barjona*, & [d] *Batricides* quoque, Turrim Phariam *Alexandro* attribuunt. [e] *Geographus Nubienſis* tradit illum Mathematicorum ope Oceanum Atlanticum cum Mediterraneo conjunxiſſe, abſciſſo ad Columnas Herculeas iſthmo: id quod Græci adſcribunt *Herculi*. In [f] *Excerptis Chronographicis Latino-barbaris* perhibetur *Alexandrum Magnum omnes gentes ſubjugaſſe à Caſpiacas* (quæ auctoris Latinitas eſt) *quæ ſunt in ortu ſolis, uſque ad exteriores terminos Eraclii* (Herculis) *qui jacent in exteriores occidentis partibus contra Garirum* (Γαδείρων.) Sic ſcribit [1] *Cedrenus*, fabulas *Arabum* ſequens, in aula illum Reginæ *Candacæ* verſatum fuiſſe, & ſubdit, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς Φᾶσιν καὶ Γάδειρα, καὶ τὰ Βρεττανήσια ἔθνη χωρῶν &c. *illum ad Phaſin & Gades, & Britannicas gentes perveniſſe.* Sic cauſa quare Alexander *Dhul Karnaim*, h. e. *duo habens cornua*, nuncupetur ab Arabibus, ab aliis fuiſſe [2] dicitur, *quod duo ſolis cornua Orientem & Occidentem eſſet aſſecutus.* Quæ ratio redditur ab *Abul-Pharajio* in *Hiſtoriâ Dynaſtiarum* quam Arabice & Latine publici juris fecit clariſſimus noſter *Pocockius*, venerabilis Vir ætate & miraculo literarum, cui Deus de meis, ſi placuerit, annis addat.

[c] Annal. to. 1.

[d] Annal.

[e] Prima parte quarti Climatis.

[f] Ed. cum Euſebii Chron.

CAP. XX.

Locus quidam apud Ariſteam *videtur à* Chriſtiano *quodam inſertus. Librum tamen iſtum ante natum* Chriſtum *editum fuiſſe.*

APUD *Ariſteam*, interrogante Rege, πρὸς τίνα δεῖ φιλότιμον εἶναι, *Apud quos oportet liberaliter ſe gerere?* Interpretum viceſimus primus reſpondiſſe fertur; Πρὸς τοὺς φιλικῶς ἔχοντας ἡμῖν, οἱονταὶ πάντες ὅτι πρὸς τούτους δεῖν. ἐγὼ δὲ ὑπολαμβάνω, πρὸς τοὺς ἀντιδιδόντας φιλοτιμίαν δεῖ χα-

1 Mira eſt in *Cedreno* locorum confuſio. Videtur enim *Gades* & *Britanniam* in India Orientali poſuiſſe.

2 Ratio vera eſt, quod *Jovis Ammonis*, cujus frontem duo cornua armabant, filius credi voluit; & quod ipſe in Conviviis purpuream *Ammonis* veſtem & *Cornua* tanquam Deus geſtare ſolitus fuit: ſicut docet *Ephippus* apud *Athenæum*.

eundo

ἐχθρὸν ἔχειν. &c. Simillimum eſt divinum illud Servatoris noſtri Oraculum, [a] *Audiſtis dictum fuiſſe, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego vero dico vobis, Diligite inimicos veſtros, benedicite eis &c.* Cui cum mecum reputem quam ad amuſſim conveniat *Ariſteana* iſta loquendi ratio, non poſſum non ſuſpicari à *Chriſtiano* quopiam inſertum fuiſſe illud Præceptum. Quamvis quod ad ipſum præceptum attinet, non in eo ſum, ut exiſtimem id animis *Chriſtianum* eſſe, quam ut à *Judæo* proferri potuerit. Dictum enim non diſſimile de benefaciendo *inimicis*, ipſi *Socrati*, ut auctori, acceptum fertur à *Plutarcho*. Et, poſt *Socratem*, [b] *Ariſto Lacedæmonius*, laudante quodam Cleomenis dictum, *Boni Regis eſſe, amicis bene, inimicis male facere*: reſpondit, *Quanto rectius erat amicis bene facere, inimicos vero amicos facere?*

[a] Mat. V. 43. &c.

[b] Apophthegm. Lacon.

2. Quæſtiones, quas Interpretibus ſingulis propoſuiſſe Rex dicitur, & Reſponſa, quæ ab illis tulerit, extitiſſe in ſuo *Ariſteana* Hiſtoriæ Exemplari *Joſephus* monet. Lectorem, qui illa cupierit legere, ad *Ariſteam* ipſum amandans. Eorundem etiam meminit [c] *Philo*, commemorans, *Regem tentaturum Interpretum cujuſque ſapientiam, propoſuiſſe quæſtiones non vulgares, quas illos ſtatim apte & breviter explicuiſſe.* Unde facile colligitur Hiſtoriam hanc, quamvis fictitia ſit, Servatoris tamen noſtri temporibus antiquiorem fuiſſe, quandoquidem ipſi Servatori coævus fuerit *Philo*. Idem *Philo* de Verſione, quod confecta erat auſpiciis *Ptol. Philadelphi* à Senioribus LXXII. ex Judæa evocatis, loquitur, tanquam de re indubitata. Quod quidem nihil repugnat quin potuerit facere, tametſi confictus ſit Liber *Ariſteæ*, & falſa Verſionis traditio tota. Nam ſi liber iſte (quod noſtra fert opinio) conſcriptus eſſet paulo ante natum Chriſtum, potuerunt ante *Philonis* memoriam figmenta illa per hominum ora ferri, Judæorumque Alexandrinorum ſermone percrebreſcere.

[c] Lib. 2. de Vita Moſis.

3. Hiſtoriam autem iſtam commentitiam & ſuppoſititiam eſſe, quæ hactenus diſputavimus, niſi me fefellerit animus, abunde demonſtrant. Argumenta quædam ſunt (non enim omnibus æquale pondus eſſe ſentio) quibus ſingulis forſan convinci poſſit, qui ſerio Veritati litat. Et ſi diviſa non tantum valeant, ut eos, qui *Ariſteæ* jam nomina dedere, convincant, atque perſuadeant, vis tamen unitorum fortior erit.

——— *Si ſingula duram*
Flectere non poterunt, poterunt tamen omnia mentem. Ovid.

1 Proverb. XXV. 21. Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum; ſi ſitierit, da ei aquam bibere: Prunas enim congregabis ſuper caput ejus, & Dominus reddet tibi.

2 *Pythagoræ* præceptum eſt, Conſuetudine inter ſe utendum eſſe, ut amicos non faciamus inimicos, & ut inimicos faciamus amicos. *Laert. in Pythag. Antiſthenis* quoque dictum fuit, optanda eſſe inimicis utilia cuncta, præter fortitudinem. *Plut. de Fort. Alex.*

LIBER II.

DE GRÆCÆ, QUAM VOCANT

LXX. INTERPRETUM,

VERSIONIS

AUCTORIBUS VERIS,

Eamque conficiendi Tempore, Modo, & Ratione.

CAP. I.

Introductio. Methodus propoſita.

PROBAVIMUS in præcedente *Diſſertatione contra Hiſtoriam* LXX. *Interpretum* Ariſteæ *nomine conſcriptam*, illam fœtum ſuppoſititium eſſe, multis in rebus à veritate longe abhorrere, & ad conciliandam Verſioni Scripturarum *Græcæ* auctoritatem, augendamque Gentis Judaicæ apud Ethnicos exiſtimationem, à Judæo quodam *Helleniſta* compoſitam fuiſſe. Convulſo, in illa Diſſertatione, opinionis vulgo receptæ fundamento, hujus libri inſtitutum eſt ſententiam veriorem ſtabilire, Græcæ Verſionis auctoritatem ad examen revocare, deque tempore, modo, & ratione eam conficiendi inquirere.

Non ſtatim, ſine peculiari examine, ſunt omnia illa pro fabulis rejicienda, quæ tradunt *Impoſtores*, & libri *ſuppoſititii*. Impoſturæ nonnullæ ſunt, quæ nulli fundamento innixæ, & prorſus de nihilo natæ ſunt: aliæ habent nonnihil fundamenti, veritate proceſſu temporum inquinata mendaciis. Utrum hiſce, an iſtis, accenſendæ ſint *Ariſteanæ*, in dubium merito revocari poſſit. Ut de hac re Lector judicare queat, utque pateat quo loco eſſe debeat Editio Bibliorum *Græca*, in medium omnia proferemus, quæ dici & urgeri in utramque partem poſſunt. Hac autem procedemus Methodo: Inquiremus

1. Quo tempore Verſionem ſuam adornarint Interpretes LXX. dicti, utrum regnante in Ægypto *Ptolemæo Philadelpho*, an Patre ejus *Ptolemæo Lagi*, an potius ſub utroque ſimul regnante.
2. Utrum Verſio iſta Regis ipſius juſſu, & curante *Demetrio Phalereo*, ut in *Alexandrina* Bibliotheca reconderetur, an potius ſponte à Judæis, popularium ſuorum gratia, ſit confecta.
3. Utrum à Judæis *Hieroſolymis* Alexandriam accerſitis, elucubrata fuerit, an ab *Alexandrinis*.
4. An Interpretes numero LXXII. revera fuerint.
5. An divini Spiritus afflatu interpretati ſint.
6. Utrum omnes libri T. V. ab illis tranſlati ſint, an tantum *Pentateuchus*.
7. Poſtquam evicerimus Interpretes LXX. nominatos, *Pentateuchum* tantum in ſermonem Græcum convertiſſe, inquiſitionem inſtituemus de Interpretatione librorum reliquorum; quando, à quibus, quo modo, hi fuerint converſi.

CAP.

CAP. II.

Probabile esse, Interpretes LXX. dictos Versionem istam confeciſſe quo tempore simul regnarunt Ptolemæus *Lagi & Filius ejus* Philadelphus. *Multos illam referre ad regnum* Philadelphi. §. 1. *Alios non paucos ad* Lagidæ. 2. &c. *Nec deesse inter veteres, qui illam ad utrumque referat.* 4. Franc. Junii *opinio refutata.* 3. *Multorum veterum errores.* 6. &c.

FACTAM fuisse Versionem, quam vocant LXX. Interpretum; regnante Ptolemæo *secundo* sive *Philadelpho*, tradunt *Pseudo-Aristeas*, &, qui illum secuti sunt, innumeri, *Aristobulus*, *Philo*, *Josephus*, *Tertullianus*, *Eusebius*, *Cyrillus Hierosol. Epiphanius*, *Jo. Chrysostomus*, *Basilius Seleuciensis*; inter Græcos & Latinos alii, quos longum & inutile fuerit recensere: inter Arabes, *Abulpharajius*, *Chronicon Orientale*, & *Armius* quidam Chronographus: inter Samaritas, *Abulphetachus* in Chronico inedito. *Rabbinos* recentiores, quales *Ganzius* &c. nihil attinet memorare.

Quo anno, vel qua parte, regni *Philadelphi* confecta fuerit, utrum parte posteriore, quod statuit[a] *Pseudo-Aristeas*, aut circiter initium, id prorsus incertum videatur. In *Capite* VI. *Dissertationis c. Hist. Aristeanam* §. 20. recensuimus veterum & recentiorum complurium hac de re opiniones; quorum alii Versionem referunt ad annum *Philadelphi* 1^m, alii ad 2^m, alii ad 3^m, alii ad 4^m, alii ad 5^m, sequentes exemplaria diversa Chronici *Eusebiani*; alii ad 7^m, alii ad 15^m, alii ad 16^m, alii ad 17^m, sequentes *Epiphanii* incertas lectiones. *Armius* Chronologus assignat annum 19^m, alii 20^m, *Ganzius* 31^m, *Abulphetachus* 10^m. Sed incerti omnino sunt hujusmodi calculi.

[a] Vide Dissert. contra Hist. Aristeæ cap. VII.

2. Mihi maxime placet intervallum illud temporis, quo una cum patre suo *Ptolemæo Lagi* regnavit *Philadelphus*, in imperii consortium assumptus; quod *biennium* circiter fuit, & incidit in annos Olympiadis 123^a *tertium* & *quartum*, hoc est, ante æram Christianam vulgarem 286^m & 285^m. Argumento in primis est illud, quod etsi in *Philadelpho* Scriptores tot conveniunt, alii tamen, iique non pauci, literis tradiderunt, ipsius *Ptolemæi Lagi* temporibus Versionem confectam fuisse. Inter Rabbinos *Josephus Gorionides* Hist. Jud. III. 2. *Sed & inter omnes* (inquit) *terræ reges* (nempe quatuor illos, quos dixerat Alexandrum M. successores sibi constituisse) *convenit mittere munera ad honorandum Templum Hierosolymitanum. Proinde Ptolemæus Macedo, qui super Ægyptum constitutus fuit rex, vir erat misericors, sapiens, prudens, & qui libenter legebat in libris.* Eundem addit jussisse ut in Græcum sermonem Scripturæ verterentur. *Josippus*, sive *Compendium Historiarum Josephi* (Gorionidæ) quod non solum ex *Gorionida*, sed *ex aliis* etiam *libris* (uti res ipsa docet, & Auctor in principio profitetur) compositum est, hæc habet: *Duces* (qui Alexandro M. successerunt) *invicem prælia gesserunt: quorum unus fuit Ptolemæus, cui descripta fuit Lex Mosaica in lingua Græca.* Auctor libri inscripti 2^{di} *Maccabæorum ex Hebræorum Translatione*, qui Arabice extat, & in omnibus ferme Orientalium voluminibus sacris habetur; *Erat* (inquit) *vir Macedo, Ptolemæus nuncupatus, scientia atque intelligentia præditus; qui cum habitaret in Ægypto, constituerunt eum Ægyptii regem super regionem Ægypti. Quare inquirendarum scientiarum amore auctus, omnes sapientum libros undique collegit. Cupiens autem viginti quatuor Libros sibi acquirere, scripsit Sacerdoti magno in Jerusalem ut sibi mitteret ex peritioribus in istis libris, septuaginta senes,*

misitque Epistolam cum munere ad Sacerdotem. Quibus verbis intelligi *Ptolemæum* ejus nominis *primum*, cum ex ipsis patet, tum etiam ex Capite sequente, ubi ait, Ptolemæo huic, cui ascribit Versionem, successisse *Ptolemæum secundum*. Ex hac traditione de *Ptolemæo Lagi*, quod nimirum eo regnante confecta sit Versio, orta videtur Rabbinorum inepta fabula de eo quod Interpretes Græci *Lev.* 11. 6. loco λαγωὸς i. e. *leporis* vocem δασύποδα reposuerint, ne regis uxorem, quæ λαγὸς cognominata fuerit, offenderent, & eam inter animalia immunda recensere viderentur.

Rabbinis accedit inter Græcos [a] *Theodoretus*, Episcopus Cyri: Ἐμοὶ (inquit) δοκεῖ τολμηρὸν εἶναι τὰς ἀνέκαθεν ἐμφερομένας ὑπὸ Πτολεμαίῳ τῷ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον βασιλεύσαντι ἀναγέγραφὰς, ἃς οἱ ἑβδομήκοντα πάντες πρεσβύτεροι μετέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, ὡς καὶ τὴν ἄλλην ἁπασαν θείαν γραφήν. ὡς δὲ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν τῆς ἑρμηνείας ἐνιαυτῶν, θείας ἀναπληθεὶς χάριτος ὁ θαυμάσιος Ἔσδρας, καὶ ἱερὰς ἀνέγραψε βίβλους ἐπὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀμελείας, καὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων δυσσεβείας, πάλαι διαφθαρείσας. *Mihi quidem temeritas videtur invertere Inscriptiones* (Psalmorum) *quæ jam olim Ptolemæi, qui post Alexandrum in Ægypto regnavit, temporibus circumferebantur, quasque septuaginta omnes Seniores in Græcam linguam transtulere, sicut reliquam omnem sacram Scripturam. Annis autem ante interpretationem istam* 150. *mirabilis Esdras cœlestis gratiæ plenus sacros libros descripsit, qui partim per Judæorum incuriam, partim vero per impietatem Babyloniorum, dudum fuerant depravati.* Cum dicit *Ptolemæum qui post Alexandrum in Ægypto regnavit*; manifesto designat istius nominis primum, qui Alexandro M. in Ægypti regno successit. Annus autem postquam Esdras Babylone Hierosolymam adscenderit, i. e. à septimo Artaxerxis, juxta calculos *Simsonii*, incidit in annum Ptolemæi primi 16^m^. Quot annis, postquam Esdras Hierosolymam venit, restitutæ sint ab eo sacræ Scripturæ, viderint alii. *Theodoreto* germana habet [b] *Philastrius Brixiensis*: *Hæc etenim sub Ptolemæo rege Ægyptiorum post Alexandrum Magnum, est edita omnibus* (sic enim interpungenda sunt verba, non, *Ægyptiorum, post Alexandrum M. est edita*) *populoque Judaico in Hierusalem data est, cum habitarent non multi Judæi, velut in subjectione jam positi Regis Ægyptii, rogatique ab ipso Ptolemæo ut Interpretes mitterentur Alexandriam.* [c] *Nicetas Heracliensis* ex eo quod ab aliis accepisset Versionem factam fuisse sub regno *Ptolemæi Primi*, ab aliis, sub *Philadelpho*, in illum errorem inducebatur, ut crederet Ptolemæum *Primum* & *Philadelphum* eundem fuisse; & scribit factam fuisse ὅτι μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ὁ Φιλάδελφος Πτολεμαῖος κατ' Αἴγυπτον ἐβασίλευσε. *quo tempore* post Alexandrum Macedonem *in Ægypto regnavit Ptol. Philadelphus.* Similiter Anonymus Græcus in Præfatione ad *Scholia in Psalmos*, quæ Latine ex versione *Wolfgangi Musculi* sub nomine *S. Basilii* edita sunt, quamvis dicit volumina sacra Græce versa fuisse sub *Philadelpho*, Ptolemæorum tamen non *secundum* sed *primum* intelligit. *Sunt* (inquit) *Psalmi translati, & omnis vetus Scriptura, ex Hebræa dialecto in Græcam, principio quidem sub Alexandri successore, Ptol. Philadelpho, Philippi filio, qui Ægypto præsedit, à* LXX. *viris sapientibus.* Quibus verbis per *Ptol. Philadelphum* Auctorem designasse Ptolemæorum *primum*, non modo ex eo conficitur, quod *Alexandri succesorem* illum appellat, verum etiam exinde, quod vocat illum *Philippi filium.* Ptolemæus enim *primus*, quamvis vulgo *Lagi filius* audiret, credebatur tamen revera fuisse filius *Philippi*, Regis Macedoniæ, Alexandri M. Patris, ut auctor nobis est *Pausanias* in *Atticis.* Addit *Nicetas Heracliensis*, quem modo laudavimus, confectam fuisse Versionem ἐπὶ τριακοσίοις καὶ τριακοστῷ (sic leg. ex MS. pro ἑκατοστῷ) ἐνιαυτῷ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας. *annis plusquam* 330. *ante Servatoris in terris adventum.* sed hoc plus quam octennium fuit vel ante regnum

a Præfat. in Psal.

b De Hæres. hær. post Christum 90ma.

c Præf. Catenæ Græcæ in Psal.

regnum ipsius *Ptolemæi Lagi*. [a] *S. Augustinus* quamvis Versionem *Philadelpho* adscribit, statuit tamen intra annos 40. post mortem *Platonis* fuisse confectam. Ait factam fuisse post mortem *Platonis* annos *ferme* 40. Annus autem à morte *Platonis* 40^mus incidit in annum *Ptolemæi Lagi* 17^m. Sic alii [1] nonnulli, licet hoc negotium *Philadelpho* attribuant, tradunt tamen peractum fuisse sub Judæorum Pontifice *Onia Simone*, *Eleazari* fratre natu majore, qui obiit, secundum *Eusebii* calculos, ante initium regni *Philadelphi*: *Joannes Malala* Chronographus sub *Ptolemæo Lagi* translatas fuisse Scripturas diserte asserit, loco tamen à librariis pessime habito: Τῆς δὲ Αἰγύπτε καὶ Διαπεξάμενος ὁ Αλέξανδρος κρατεῖν καὶ βασιλεύειν Πτολεμαῖον τον Λάγε, τον Αστρονόμον, ὃς ἐβασίλευσεν Αἰγυπτίων, ἐν τῷ τῶν Μακεδόνων κράτει ἔτη μϛ'. Δεύτερος δὲ βασιλεὺς ὁ ὑὸς αὐτε. Επὶ δὲ τῆς αὐτε βασιλείας, τε αὐτε Πτολεμαίε τε ὑοῦ Λάγε, ἡρμηνεύθησαν αἱ βίβλοι τ Ιεδαίων Ελληνισὶ, ὡ δὲ τ οϛ'. διδασκάλων, δι' ἡμερῶν οϛ'. (ἦσαν γὰ γεγραμμέναι Εβραϊσὶ) ὅια δ αὐτὸς Πτολεμαῖος βεληθέντος ἀναγνῶναι, δι' Ελληνικῆς φράσεως, τὴν δύναμιν τ Ιεδαϊκῶν βιβλίων. Μετὰ δὲ τὴν βασιλείαν αὐτε, ἐβασίλευσε τρίτος Πτολεμαῖος ὁ φιλάδελφος, ἔτη λζ'. *Ægypti autem regem constituerat Alexander Ptolemæum Astronomum* (confundit eum, ut alii, cum Ptolemæo Astronomo, multo recentiore) *Lagi filium*: *qui regnavit Ægyptiis, jure regni Macedonico, annos* XLII. *Huic in regno successit Ptolemæus secundus, ejus filius. Temporibus autem Ptolemæi Regis, Lagi filii, sacras Judæorum scripturas in Græcam linguam transtulerunt* LXXII. *Doctores, intra spatium dierum* LXXII. *Lingua enim Hebræa scripta fuerunt Biblia illa: quorum vim comprehendere cupiens Ptolemæus, in linguam eam transferri curavit. Post hujus mortem, tertius regnavit Ptolemæus Philadelphus, annos* XXXVII.

[a] Civ. VIII. 11.

Leviora hæc neque magni momenti testimonia? Graviora quæ sequuntur. B. *Irenæus*, Episcopus Lugdunensis, Patrum fere omnium antiquissimus: [b] Πτολεμαῖος ὁ Λάγε φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐτὸ κατασκευασθεῖσαν βιβλιοθήκην ἐν Αλεξανδρείᾳ, κοσμῆσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε απ Ιεδαίων ὑπῆρχεν, ᾐτήσατο δι' τ Ιεροσολυμιτῶν εἰς τὴν Ελληνικὴν διάλεκτον ἔχειν αὐτῶν μεταβεβλημένας τὰς γραφάς. *Ptolemæus Lagi F. magno studio incensus, bibliothecæ, quam Alexandriæ extruxerat, omnium scriptorum libris, qui erant accurate elaborati, exornandæ, postulavit ab Hierosolymitanis, ut ipsorum Scripturas ab Hebraico sermone in Græcum conversas habere posset.* Hunc locum *Irenæi* Græce nobis conservavit *Eusebius*, *Hist. Eccles.* V. 8. & ex eo *Nicephorus Callistus* IV. 14. Indocte existimat *Feuardentius*, *Irenæi* Annotator, Ptolemæum hunc *Lagi F.* eundem fuisse cum illo, qui *ab aliis Philadelphus* cognominatur. Eousque denique apud antiquiores inoleverat opinio de Scripturis sub *Ptolemæo Lagida* translatis, ut dubitet *Clemens Alexandrinus*, doctissimus ac vetustissimus Scriptor, illisne assentiri debeat, qui *Lagidam*, an aliis qui *Philadelphum* posuerint. Imo illis temporibus communior & receptior fuisse videtur opinio de *Lagida*; ut colligi potest ex *Clementis* verbis, quæ hæc sunt: [c] Ερμηνευθῆναι δὲ τὰς γραφὰς, τάς τε δ νόμε καὶ τὰς προφητικὰς, ἐκ τ τ Εβραίων διαλέκτε εἰς τὴν Ελλάδα γλῶτταν φασὶν ἐπὶ βασιλέως Πτολεμαίε τ Λάγε· ἢ ὥς τινες, ἐπὶ τ φιλαδέλφε ἐπικληθέντος. *Versas autem fuisse Scripturas & Legis & Prophetarum ex Hebræo sermone in linguam Græcam aiunt tempore Ptolemæi Lagi filii: aut, ut dicunt nonnulli, tempore ejus qui fuit cognominatus Philadelphus.*

[b] Lib. 3. adv. Hær. cap. 25.

[c] Strom. lib. I. p. 341.

3. Fieri non potest ut duæ hæ traditiones inter se reconcilientur, nisi dicamus factam fuisse Translationem intra illud biennium quo una cum Patre suo regnavit *Ptol. Philadelphus*. Hoc si dicatur, salva res est, & inter dissidentes Scriptores constituitur concordia.

1 Apud *Chronicon Paschale* pag. 448. Edit. Raderi, refertur Translatio ad Pontificatum *Eleazari*, sed pag. 404. ad *Oniæ Simonis*. Ad hujus quoque Pontificatum refertur apud Chronicon Eusebii *Græcum*, utroque libro: quæ verba *Eusebii* non sunt, sed à *Scaligero* aliunde illuc importata.

[a] In Bellarm. Controv. l. 2. c. 5.

Existimat [a] *Franciscus Junius* Versionem istam, quæ dicitur elaborata sub *Ptolemæo Lagi*, à celeberrima illa *Philadelphica* disparem aliamque fuisse: hanc publici quidem consilii, illam vero privati operis fuisse, ad usum Synagogæ Judæorum Alexandrinorum absolutam, scilicet quum Judæi, qui Alexandro M. in occupanda Ægypto fuerant adjutores, civitate Alexandrino jure Macedonico (uti prodidit [b] *Josephus*) donati fuerint. Idem somnium somniabat *Jo. Weemsius*, in [c] *Synagoga Christiana* Anglice conscripta, ubi dicit, Translationem quandam fuisse sub *Ptolemæo Lagi* confectam, quæ sola Ægypto recepta fuerit: aliam vero fuisse τῶν LXX. ab omnibus gentibus receptam. Sed commentum hoc vanum est, & ex verbis Scriptorum, qui de Versione sub *Ptolemæo Lagi* elucubrata meminerunt, nullo negotio refutatum. De Versione enim LXX. virali, quam juxta alios *Philadelphi* ætas dedit, apud illos constat sermonem esse.

[b] Antiq. l. 12.

[c] Cap. 5. §. 2.

4. Argumento huic desumpto ex diversis Auctorum traditionibus, quorum alii *Ptolemæo Lagi*, alii *Philadelpho* Versionem attribuunt, addo *Anatolii Alexandrini* testimonium disertissimum. Asserit ille factam fuisse Translationem LXX. viralem sub utroque simul *Ptolemæo*, *Philadelpho* nimirum & Patre ejus, hoc est, eo temporis spatio quo simul illi regnum tenuerunt. Verba ejus ex *Eusebii Historia Ecclesiastica* jam supra protulimus in *Dissert. contra Hist. Aristeæ* Cap. IX. §. 3. ad quam Lectorem amando. Erat *Anatolius* ille, Episcopus Laodiceæ, & anno Christi 248. martyrium passus est, egregiæ doctrinæ nomine apud omnes Auctores celebratus. Doctrinam & eruditionem ejus, celebrat [d] *Hieronymus*; & [e] *Eusebius* affirmat illum *inter doctissimos sui temporis viros locum sine controversia tenuisse.* τὰ πρῶτα τῶν μάλιστα καθ' ἡμᾶς δοκιμωτάτων ἀπενηνεγμένος. *Eunapius* in *Vita Jamblichi* testatur illum (si modo idem is sit, qui inibi commemoratur) inter Professores secundum à *Porphyrio* locum obtinuisse, quanquam famæ ejus, ipse homo Ethnicus, detrahere velle videatur.

[d] De Script. Eccl. cap. 73.

[e] Hist. VII. 32.

5. *Petrus Trecensis* in *Chronico* refert, LXX. Interpretes *ex Ægypto domum redeuntes, etiam à Regibus Asiæ honoratos fuisse. Nam Seleucus* (inquit) *Nicanor in civitatibus quas per Asiam ædificaverat, & in inferiore Syria, & in ipsa Metropoli, republica sua dignos esse fecit, & æquum eis honorem cum habitatoribus Macedonicis deputavit.* Ex qua traditione videatur confici posse, elaboratam fuisse Versionem ante mortem *Ptolemæi Lagi*: nam ei *Seleucus Nicanor* biennio tantum supervixit. At *Petri* quidem (vel alius alicujus, quem ille præeuntem habuit) hæc mera hallucinatio est, negligenter, ut apparet, conferentis principium *Capitis* 3. *libri* 12. *Antiquitatum Josephi* cum fine præcedentis. Dicit ibi *Josephus* Judæorum genti (non LXX. Interpretibus quod Auctor iste ofcitanter somniavit) concessa fuisse à *Seleuco* & Asiæ Regibus antedicta privilegia. Idem error occurrit apud incerti *Chronologiam* Latinam *ineditam*, quæ ab O. C. ad regnum *Baldwini* 2^di^, Regis Hierosolymorum, perducitur, ante annos circiter cccc. conscripta, cujus extat exemplar in Bibliotheca *Bodleiana*. Verba sic se habent: *Abeuntes autem Interpretes, etiam à Regibus Asiæ honorati sunt, nam Seleucus æquum eis honorem cum habitatoribus Macedonibus & Græcis deputavit.*

[f] Annalibus Arabicis p. 296.

6. *Eutychius*, sive *Said Ibn Batric*, Patriarcha Alexandrinus, (ut ad aliorum traditiones procedamus) [f] tradit confectam fuisse Versionem LXX. viralem sub *Ptolemæo* quodam, cui nomen *Alexandro*, cognomen *Galeb-Uz*, qui ipsum *Ptolemæum Lagi* in regno præcesserit. Verba ejus velis? Sunt ea hujusmodi: *In Alexandriam autem & Ægyptum post Alexandrum 7. annos regnavit frater ipsius nomine* Philippus, *qui* Ptolemæus Aridæus *cognominatus est* (*vel juxta aliud exemplar annos* 40.) *Post ipsum*

ipſum Ptolemæus, *cui nomen* Alexander, *cognomen* Galeb-Uz, *annos* 27. (*aliud exemplar* 21. *habet.*) *Hic anno regni ſui viceſimo Hieroſolyma mittens inde* LXX. *viros è Judæis Alexandriam adduci curavit, quos ſibi Legem libroſque Prophetico è lingua Hebraïca in Græcam transferre juſſit.* &c. Paulo poſt: *Mortuus eſt dein Ptolemæus Galeb-Uz, poſtquam regnavit Ptolemæus cognominatus Lepus* (*Lagus*) 29. *annos. Poſt illum annos* 26. *regnavit filius ipſius, Philadelphus cognominatus.* Germana habes apud *Excerpta Latino-barbara* à *Scaligero* edita, in quibus hæc leguntur: *Poſt mortem Alexandri regnavit in Ægypto Philippus Ptolemæus, qui fuit Conſiliarius Alexandri, annos* 7. *Poſt Philippum autem regnavit Alexander Ptolemæus, qui & ipſe Conſiliarius Alexandri, annos* 12. *Princeps autem Sacerdotum fuit in Jeruſalem ipſe Jannæus. Iiſdem temporibus illi* LXX. *Hebræi Sapientes illam Legem interpretaverunt Græco ſermone. Poſt hunc regnavit in Ægypto Lagaus Ptolemæus annos* 20. *dein Philadelphus* XXXVIII. Duo illi Reges, quos ante *Ptolemæum Lagi* regnaſſe dicunt, & *Ptolemæos* nominant hi Scriptores *Arabici*, (nam poſteriorem quoque *Arabem* fuiſſe exiſtimo) non alii fuerunt quam *Philippus Aridæus* Alexandri Magni Frater, & *Alexander* ejuſdem filius, qui poſt mortem ejus per aliquot annos *Regum* titulum obtinuerunt. Qua de re nos plenius agimus in *Syntagmate de Ptolemæis Ægypti Regibus.* Hanc vero ob cauſam in regnum Alexandri *Junioris* Verſionem hi conferunt, quod acceperant fuiſſe confectam ſub Ptolemæo *ſecundo.* Itaque quamvis ante ipſum *Ptolemæum Lagi* confectam fuiſſe ſcribant, accenſendi tamen ſunt illis qui ad regnum *Philadelphi* eam referunt. Cum illis enim conſentiunt, ſub *ſecundo* Ptolemæo fuiſſe confectam. *Georgius Homædides*, Scriptor alius Arabicus in *Chronico* inedito aſſerit Ptolemæum cognominatum *Galeb Lauz*, ſive (ut habet *Eutychius*) *Galeb-Uz* vel *Auz*, eundem fuiſſe cum *Philadelpho*, & addit ſub eo Scripturas fuiſſe tranſlatas: [a] *Cum Ptolemæus* (inquit) *cognomentis Galeb Lauz & Philadelphus, ut erat ſcientiæ ac præcipue hiſtoriarum ſtudioſiſſimus rimator, intellexerat in ſcriptis Moſis ac Prophetarum Hebræorum curioſa plurima reperiri, abs Hieroſolymis* LXXII. *Seniores & ſapientia inſignes viros accerſivit.* &c.

a Fragmento, edito ab Edvardo Bernardo.

7. [b] *Philo Judæus*, quamvis *Philadelphum* nominatim ponit, videatur tamen credidiſſe ſub *tertio* Ptolemæorum confectam fuiſſe Tranſlationem. De hac enim verba faciens, ait *Ptol. Philadelphum*, cujus tempore elucubrata fuerit, tertium fuiſſe illorum qui poſt Alexandrum M. Ægypti regno potiti ſunt. Πτολεμαῖος ὁ φιλάδελφος ἐπικληθεὶς, τρίτος μὲν ὢν τῶν ἀπ' Αλεξάνδρου τοῦ Αἰγύπτου βασιλευόντων. Hoc dixerit memoriæ lapſu, an impropria locutione, incertum. *Secundus* ab aliquo, pro *primus*; & *tertius* pro *ſecundus*, apud alios Scriptores reperire eſt. Sed *Philo* vix per iſtiuſmodi exempla excuſari poteſt. Credo illum *Philippum Aridæum*, qui poſt fratris ſui Alexandri M. mortem, regio titulo inſignitus eſt, inter Reges Ægypti annumeraſſe, quod & alii faciunt.

b De Vita Moſis lib. 2.

8. In *Synopſi S. Scripturæ* B. Athanaſio tributa, dicitur Verſionem factam fuiſſe ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλέως τοῦ φιλαδέλφου, ὡσὲι διακοσίων τριάκοντα ἐνιαυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *ſub Ptolemæo Philadelpho rege annis* 230. *ante Chriſti nativitatem.* At vero annus ante Chriſtum 230[us] incidit in regnum *Ptolemæi*, non *Philadelphi*, ſed *Euergetæ* ejus filii, & in annum poſt mortem *Philadelphi* circiter 16[m]. Codex MS. pro διακοσίων τριάκοντα ἐνιαυτῶν, habet σ τα'. ἐνιαυτῶ, id eſt, *anno ante Chriſtum* 301. Hic annus vero regnum *Philadelphi* præceſſit, & cum anno *Ptolemæi Lagi* 22. connectitur.

9. In Chronico Rabbinorum *Seder Olam Zuta* inſcripto, *Ptolemæus* Rex ille, cujus tempore Tranſlatio perhibetur confecta, ipſe *Interpres* fuiſſe dicitur: & traditur vixiſſe inter annos ab initio Alexandri M.

140^m & 178^m, hoc est, plus dimidium seculi post mortem *Philadelphi*: quo temporis intervallo regnarunt Ptolemæus *Epiphanes*, & Ptol. *Philometor*. Cœpit enim regnare *Epiphanes* circa annum ab initio regni Alexandri 133^m, *Philometor* circa annum 157^m. Chronici citati verba sunt ista: *In diebus Meschullam filii Zerubbabelis floruit regnum Græciæ anno scil. 52do Medorum & Persarum. Alexander Macedo, rex Græciæ regnavit* 12. *annis: mortuusque est Meschullam, & successit ei Hanania filius ejus, in cujus diebus imperarunt Phutran, Salmon, Alaschanos & Maparis reges Græciæ. Anno* 140mo *Græciæ mortuus est Hanania, successit Barabia, cujus diebus fuit Selicos* (i. e. Seleucus) *Santroc, Antioch, & Antiochus, Gascalnas, & Antikæus, qui ædificavit Antiochiam, & Tolemai* (hoc est *Ptolemæus*) *qui scripsit Pentateuchum Græce.* In *Seder Olam Rabba*, ex sententia *R. Jose* memoriæ proditur, Græcos Judæis dominatos fuisse per annos 180. usque ad Maccabæorum tempora, sub Regibus viii. quorum hæc nomina fuerint, *Alexander Macedo, Phirton, Selimon, Selicos, Santroc, Antiok, Antiochus, Gascalnas.*

10. Præfatione *Pentateuchi Arabici*, qui habetur MS. in Bibliotheca *Bodleiana* (cujus magnam partem Latine edidit [a] Vir clariss. & eruditiss. *Edv. Bernardus*) dicitur factam fuisse versionem *ante adventum Christi plusquam* 100. *annis*: hoc est annis post mortem *Philadelphi* plusquam 140. quo tempore regnavit *Ptol. Lathurus.* Huic calculo accedit, mira rei Chronologicæ imperitia, *B. Joannes Chrysostomus*, licet [b] alibi agnoscat sub *Philadelpho* contigisse Interpretationem. Ait [c] factam fuisse πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ πλειόνων ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας *annis* 100. *vel etiam eo amplius ante adventum Christi.* Idem [d] alio in loco confectam fuisse dicit οὐ πρὸ πολλῶν τῶν ἐτῶν τοῦ Χριστοῦ παρουσίας *non multos annos ante adventum Christi.*

11. Majori temporum imperitia *S. Justinus M.* scribit Versionem confectam fuisse sub *Ptolemæo* illo qui Bibliothecam Alexandriæ instituit, & *sub Herode Judæorum rege.* Refert nimirum, [e] *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cum bibliothecam instituere, & omnium hominum scripta comportare conaretur, de Prophetiis Judæorum certiorem factum, ad* Herodem *Judæorum tum regem misisse, petentem copiam sibi fieri Propheticorum librorum: ac Regem quidem* Herodem *ad illum eos misisse.* πρεσβεύσασθαι τῶν τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρῴδῃ, ἀξιῶν ἀμεταφράστους αὐτῷ τὰς βίβλους τῶν προφητείων. καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἡρῴδης τῇ προθυμίᾳ ἐβεβαίου αὐτῶν φωνῇ μεγαλομερῶς διεπράσσετο. Non vidit hunc errorem Justini [f] *Renatus Laurentius de la Barre*; qui, ex eo quod dicit ille misisse *Philadelphum* ad *Herodem* Regem, alii ad *Eleazarum Pontificem*, concludit illum ad utrumque simul misisse, & utrumque conjunctis consiliis rem curasse, & Interpretes in Ægyptum misisse. Quæ immanis est & plane erubescenda oscitantia in homine illius ætatis. Regnare enim cœpit *Herodes* post mortem *Philadelphi* annis 207. post *Eleazari*, non minus 215. De hoc autem *Justini* errore dicemus plura in Capite IX. §. 10. 11.

Non multo major est ista hallucinatio Chronologorum quorundam Hebræorum, qui, ut docet *R. Gedalias* (ipse illis consentiens) in [g] *Schal. Kabb.* testantur, *sectam Pharisæorum cœpisse diebus* Tiberii Cæsaris & Ptolemæi *Ægyptii cujus auspiciis Lex translata.* Sic tradit [h] *Ahmed ben Edris*, Arabicus Scriptor nondum Editus; *fateri Judæos, congregatos fuisse* LXX. *ut corrumperent Legis loca* xiii. post Messiam, *s. q. pax, tempore* Cæsarum. Crediderunt alii boni *Rabbini*, illique satis antiqui, *Ptolemæum Romæ* regnasse; dicentes, [i] *Regem Ptolemæum seniores* Romæ *interrogasse, quot diebus mundum creasset Deus, sexque diebus ipsos respondisse, &c.*

12. Factam fuisse Interpretationem quo tempore simul regnarunt *Ptolemæus Lagi & Philadelphus*, statuerunt ante nos alii è recentioribus, ut

[a] Ad calcem Aristeæ Ed. Oxon.

[b] Homil. c. Judaizantes tom. 6. p. 373.

[c] Homil. in Mat. V. 23. cap. 1.

[d] Hom. 4. in Gen.

[e] Apolog. 2. pag. 72.

[f] Notis in Tertul. Apolog. cap. 18.

[g] Ap. Hottingeri Thes. Philol. p. 26.

[h] Apud eundem p. 329.

[i] In *Bereshith Rabba* citat. à *Morino* Exercit. Bibl. 8. l. 1. c. 2.

ut monuimus in *Dissert. cont. Fabulam Aristeanam*. Ut autem hoc facerent, alio illi & diverso prorsus argumento adducti sunt. Scilicet hoc statuerunt ut reconciliari inter se possent Historia *Aristeana*, quæ tradit *Demetrium Phal.* sub *Philadelpho* Interpretationis negotio præfuisse, & *Hermippus Smyrnæus*, qui testatur illum statim post mortem *Ptolemæi Lagi* in exilium à Philadelpho missum fuisse, ibique in custodia vitam cum morte commutasse. Conjecturam facit *Ger. Vossius*, quem sequuntur alii nonnulli, sub utroque *Ptolemæo* inceptam fuisse Versionem, sed sub solo *Philadelpho* post mortem Patris fuisse absolutam, & ob hanc causam soli *Philadelpho* ab *Aristea* alisque attribui. Nos, quamvis fatemur verisimile ob alias rationes videri, elucubratam fuisse Versionem quo tempore una cum Patre regnaverit *Philadelphus*, & fieri potuisse, ut *Demetrius Phalereus* tunc temporis negotio Versionis interesset, negamus tamen concordiam hoc modo posse instaurari inter *Aristeam* & *Hermippum*; siquidem ab *Aristea*, ut abunde demonstravimus, collocatur Versio longe post mortem *Ptolemæi Lagi*, ad partem posteriorem, vel saltem circiter mediam, regni *Philadelphi*.

Lud. Capellus nescio qua hallucinatione, addubitare se profitetur, utrum Versio facta sit sub *Philadelpho, an ut alii volunt, sub* EUERGETE. Sic in libri 1. de Punctorum Heb. antiq. cap. 8. Pro *Euergeta* dixisset *Ptolemæo Lagi*.

[a] Cap. 7. §. 1.

CAP. III.

Factam fuisse Versionem non Regis Ptolemæi *jussu, aut* Demetrii Phal. *cura, ut in Bibliotheca Alexandrina reponeretur, sed sponte à Judæis in usum suorum popularium. Libri sacri postquam translati sunt, eruditis Ethnicis quam ignoti.*

ELABORATAM fuisse Interpretationem in eum finem ut reconderetur in Bibliotheca Regia, ipsius Regis jussu & auspiciis, & hortante *Demetrio Phalereo*, & *Demetrium* tunc fuisse Bibliothecæ Præfectum, post *Pseudo-Aristeam* multi memoriæ prodiderunt, [b] *Josephus*, [c] *Clemens Alex.* [d] *Tertullianus*, [e] *Eusebius*, [f] *Cyrillus Hierosolymitanus*, [g] *Epiphanius*, alii longo ordine. Et quamvis appareat Historiam *Aristeæ*, quam alii omnes sequuntur, fictitiam esse, & *Demetrium* statim post mortem *Ptolemæi Lagi* in exilium missum fuisse; cum tamen concessimus factam fuisse Interpretationem quo tempore simul regnarunt *Ptolemæus Lagi* & Filius ejus *Philadelphus*, quando quidem *Demetrius* Alexandriæ floruit; probabile forsan nonnullis videatur, factam eam fuisse *Regis* jussu & *Demetrii* hortatu. De hac re *tres* opiniones diversæ esse possunt.

[b] Antiq. XII. 2.
[c] Strom. 1.
[d] Apol. c. 18.
[e] Præp. VIII. 2.
[f] Catech. 5.
[g] De Pond. & Mens. cap. 9.

Prima hujusmodi est; *Ptol. Philadelphum* isto temporis intervallo, nempe statim ab initio regni sui, Bibliothecam sibi instituisse, eique *Demetrium* præposuisse. Sed huic opinioni repugnat id, inter alia, quod constet *Ptol. Philadelphum* Bibliothecæ instituendæ, sive augendæ & ornandæ, animum suum non applicuisse, nisi postquam diu regnasset: id quod nos ostendimus in *Dissert. contra Hist. Aristeæ* cap. 7. §. 20.

Secunda opinio hæc fuerit; *Demetrium* fuisse Præfectum Bibliothecæ, non illius, quam ornaverat *Philadelphus*, sed quam ipse Alexandriæ condiderat *Ptolemæus Lagi*; & confectam fuisse Versionem non jussu *Philadelphi*, sed ipsius *Ptolemæi Lagi*, Demetrio suadente. Extitisse enim Alexandriæ Bibliothecam ante regnum *Philadelphi*, à Patre ejus *Ptolemæo Lagi* extructam, & fuisse ipsum *Ptolemæum Lagi* bonarum literarum studiosissimum, librisque addictissimum, certissime constat, &

[a] Contra Arist. cap. 8. §. 6.

alibi à nobis probatum fuit. At sententiæ huic repugnant cum alia quædam, tum hæc potissimum duo: *Primò* non videtur verisimile *Ptolemæum Lagi* dehonestaturum fuisse *Demetrium Phalereum*, tantum virum, Athenarum quondam Principem illustrissimum, ejusmodi officio, quod solitum est delegari hominibus inferioris sortis, & [b] Grammaticæ Professoribus. Certe constat *Demetrium Phal.* à *Ptolemæo Lagi* usque adeo fuisse honoratum, ut [c] ferendis legibus apud illum præfuerit, & secundas in regno partes tenuerit. Videtur itaque eo indignum fuisse officium *Bibliothecarii*. Argumento hoc usi sumus in *Dissert. contra Hist. Aristeæ*, ut ostenderemus, verisimile non esse *Demetrium* sub *Philadelpho* isto munere functum fuisse, quod tradit iste nugivendus: urgeri idem in hac causa multo fortius potest, cum certum sit illum apud *Ptolemæum Lagi* semper fuisse eximie cultum ac honoratum. *Secundò*, ex [d] Auctoribus discimus, non *Demetrium* hunc *Phalereum*, sed *Zenodotum*, Ephesium Grammaticum, fuisse custodem Bibliothecæ Alexandrinæ sub *Ptolemæo Lagi*, & illum fuisse superstitem diu post hujus mortem.

[b] Vide Dissert. contra Arist. cap. 8 §. 5.

[c] Vide ibid. §. 4.

[d] Vide ibid. §. 6.

Suspicari aliis in promptu fuerit, *Demetrium*, quamvis sub *Ptolemæo Lagi* non esset Bibliothecæ custos, potuisse tamen illi auctorem esse, ut in Græcorum sermonem monumenta sacra Hebræorum converti, & in Bibliotheca reponi, præciperet. Hoc si dicamus, abunde satisfacimus *Aristobulo Judæo*, cujus testimonium & auctoritatem nonnulli permagni faciunt. Non enim dicit ille *Demetrium* tunc fuisse Bibliothecæ Alexandrinæ custodem, sed tantum, eo curante & rege Ptolemæo jubente, negotium Interpretationis fuisse peractum. Quod addit ille, Ptolemæum istum fuisse *Philadelphum*, id errore levissimo dici potuit, cum una cum *Ptolemæo Lagi* Philadelphus tunc regnabat. Si Viris doctis arrideat hæc conjectura, cum illis non multum contendam. Sed, ut libere dicam id quod sentio, non tantum apud me valet *Aristobuli* istius auctoritas, ut factum id fuisse concedam.

2. Refert *Pseudo-Aristeas*, missam fuisse Judæorum multitudinem in Ægyptum regnante *Psammeticho*, ut ei auxilio essent contra Regem Æthiopum: Alios rursus cum Rege Persarum illuc perveniisse: Ingentem postea multitudinem, non minus quam *centum millia*, captivam in Ægyptum à *Ptolemæo Lagi* abductam fuisse. Hos omnes docet in Ægypto permansisse usque ad mortem *Ptolemæi Lagi*, & tandem à *Philadelpho* patriæ suæ restitutos fuisse. De Captivis in Ægyptum deductis sub *Ptolemæo Lagi* testimonium quoque habemus *Hecatæi Abderitæ*. Dicit ille, *non paucas Judæorum myriadas post mortem Alexandri in Ægyptum & Phœnicen translatas fuisse propter seditionem in Syria factam.* Contigit hæc captivorum deportatio, ut alibi [e] nos evicimus, ipso fere initio regni *Ptolemæi Lagi*, duobus scil. annis post mortem Alexandri M. Annis 9. [f] postquam captivi abducti sunt, devenit sponte in Ægyptum multitudo Judæorum alia, *partim ubertate terræ allecta, partim Ptolemæi liberalitate*: ut inquit *Josephus*. Eorundem meminit *Hecatæus Abderita*: Ptolemæo (inquit) Syria potito, *multi cognita ejus comitate & humanitate, cum eo in Ægyptum profecti sunt, sub ejus auspiciis vivere volentes: quorum unus erat Ezechias Judæorum pontifex, dignitate apud Gentiles suos magnus &c.* Præter hos omnes, alia fuit colonia Judæorum in Ægyptum deducta ab ipso Alexandro M. qui partem Alexandriæ urbis dedit illis ad incolendum, concesso illis privilegio pari cum ipsis Macedonibus. Auctor [g] *Josephus*. Qui insuper docet, Judæos eandem Alexandriæ partem usque ad suam ætatem tenuisse. Non desunt inter *Rabbinos*, qui dicunt Judæorum in Ægypto sub Ptolemæis, & postea, degentium multitudinem duplo majorem fuisse illa, quæ

[e] Vide Dissert. contra Arist. cap. 12.

[f] Vide ibid. §. 2.

[g] Contra Ap. lib. 2. p. 1063.

quæ à Moſe ex Ægypto educta eſt. Et hinc quidem exorta eſt illorum fabula de Synedrio Magno in illa regione Alexandri M. temporibus florente, cujus Seniores, LXX. aureis ſedilibus conſederint, & Congregatione duplo majori iſta, quæ ſub Moſe ex Ægypto commigravit, ſtipati fuerint. Quos omnes fabulantur ab Alexandro interfectos & deletos fuiſſe, juxta maledictionem apud *Jeremiam cap.* 44. Ipſe denique [a] *Philo* teſtatur, *ſuo tempore non minus quam decies centena millia Judæorum in Ægypto habitaſſe.* Hæc autem cum ita ſe habuerint, cum conſtet in Ægypto extitiſſe ſub *Ptolemæo Lagi* & *Philadelpho* tantam Judæorum multitudinem, facillima & admodum probabilis fuerit conjectura, non factam fuiſſe librorum ſacrorum Interpretationem ut reconderetur in Regia Bibliotheca, ſed ab Alexandrinis quibuſdam Judæis, vel ſponte ſua, vel ipſorum *Synedrii* juſſu, in gratiam popularium ſuorum ibi degentium; obſoleſcente nimirum apud eos Hebraïca lingua, & Scripturis à majore illorum parte tum minus intellectis. Ut poſtea ſub *Ptolemæo Philometore* Templum ſibi in Ægypto condebant, quale habuerunt Hieroſolymitani, ſacrificia ibi cæteroſque ritus peragentes; ita nunc in Synagogis ſuis voluerunt haberi *Lectiones* è Libris ſacris ea lingua quam omnes intelligerent, ſicut ipſi habebant Hieroſolymitani. Poſtea, ut apud Græcos, qui quicquid fuit Judæorum contemnebant & nihili pendebant, Moſaicæ Legis & rerum Judaicarum æſtimatio adaugeretur, & ut Interpretationi conciliaretur auctoritas, contexta eſt fabuloſa narratio ſub nomine *Ariſteæ* de Interpretatione facta ipſius Ptolemæi Regis juſſu, & *Demetrii Phalerei* ſuaſu, ut reponeretur in Regia Bibliotheca. Conquirendis libris & ornanda Bibliotheca celeberrimus omnium Ptolemæorum fuit *Philadelphus*: hinc credidit Auctor iſtius Fabulæ, *Philadelphum* fuiſſe primum Bibliothecæ Alexandrinæ conditorem: audiverat *Demetrium Phalereum*, Virum eruditiſſimum, floruiſſe ſub illo Ptolemæo, qui primus Alexandriæ Bibliothecam inſtituit: forte etiam inaudiverat floruiſſe illum Alexandriæ quo tempore facta eſt Interpretatio: hinc Reges & tempora confundit, & *Demetrium* fingit floruiſſe apud ipſum *Philadelphum*, operique Verſionis præfuiſſe. Hæc fabulæ iſtius origo.

[a] Lib. in Flaccum.

De auctoritate *Ariſtobuli*, qui rem eandem narrat, fuſius diſſeruimus in [b] *Diſſert. contra Hiſtoriam Ariſteæ*; ubi oſtendimus, ſuſpicari aliquem non immerito poſſe, fuiſſe illum ſcriptorem ſuppoſititium, nec vixiſſe ſub *Ptolemæis*, ſed ipſo *Joſepho*, Judæorum Hiſtorico, recentiorem fuiſſe; & ſi fuerit ſcriptor genuinus, vixeritque ſub *Ptolemæis*, potuiſſe tamen à *Pſeudo-Ariſtea*, impoſtore vetuſtiſſimo, in errorem abduci.

[b] Cap. X.

3. Non opus eſt argumentis, quibus ſtabiliatur ſententia noſtra: certe ipſa rei probabilitate ſatis aſtrui videtur. Non deſunt tamen argumenta alia, quæ evincunt, falſum eſſe quod vulgo perhibent de Verſione facta *Ptolemæi* Regis mandato & *Demetrii Phalerei* cura. Hoc falſum eſſe, mihi inde facile perſuaſerim, quod non fuit Verſio iſta totius Inſtrumenti Veteris, ſed tantum Moſis *Pentateuchi*, ut in inferioribus clariſſime demonſtrabitur. *Andreas Maſius*, Vir pereruditus, cui non ſuboluit *Ariſteæ* impoſtura, non *Pentateuchum* modo ſed totum vetus Inſtrumentum, in linguam Græcam converſum fuiſſe, hoc modo evincere conatur: *Quæ*, inquit, *potuiſſet movere Ptolemæum cauſa, qui ſtudio incredibili tenebatur omnia antiquitatis monumenta comparandi, quæ quidem literis conſignata eſſent, ut Moſis Leges à Pontifice poſceret, cæteras gentis nobiliſſimæ admirandas Hiſtorias & Prophetica Oracula prætermitteret negligeretque? præſertim cum jucundum omnino non diſperſa, diſſipata, confuſa in annalibus, atque à Moſis inſtitutionibus ſeparata, ut antea,*

ſed ab Eſdra collecta diſpoſitaque, & tanquam in uno codice compacta fuerint. Sane ea eſt in omnium fere hominum animis inſita curioſitas, ut ſi qua forte fama de vatum vel obſcurorum prædictionibus ad ipſos eſt allata, earum illico prædictionum cognoſcendarum deſiderio magno inflammentur; aliarum autem nationum leges, quamvis ſæpe multo utiliores, non perinde curent percipere. Hæc *Maſius*. Mihi vero, cui res videtur perſpicua & evidentiſſima non totam veterem Scripturam, ſed tantum *Pentateuchum* ab Interpretibus quos appellant LXX. tranſlatum fuiſſe, videtur hoc argumento è contra demonſtrari, non juſſu & auſpiciis Regis *Ptolemæi*, non ſuaſu & cura *Demetrii Phalerei*, ſed ſponte à Judæis Verſionem elucubratam fuiſſe. Certe ſi *Regis* & *Demetrii* deſiderio confecta fuiſſet, nulla poteſt aſſignari cauſa ſatis probabilis quare tantum *Pentateuchus*, non cæteri etiam libri verterentur. Si ſponte Judæi rem adgrederentur, non mirandum eſt ſolum *Moſis Legiſlatoris* libros fuiſſe converſos: id vero plane mirandum, homines *gentiles* de illis tantum, non de aliis quoque, fuiſſe ſolicitos. Anne id hujus rei cauſa erat, quod *Demetrii Phalerei* maxima fuit curioſitas inquirendi de Legibus & rerum publicarum conſtitutionibus? Erat quidem *Demetrius* Legum ferendarum ſtudioſiſſimus, rerumque Politicarum peritiſſimus: Vide ſis quæ in libro præcedente de eo diximus Cap. VIII. §. 1. ex *Strabone, Tullio, Pauſania, Syncello, &c.* quibus adjici poteſt teſtimonium hocce *Tullii* libro 3. de Legibus: *Nam & mediocriter doctos magnos in republica Viros, & doctiſſimos homines non nimis in republica verſatos, multos commemorare poſſumus; qui vero utraque re excelleret, ut & doctrinæ ſtudiis, & regenda civitate princeps eſſet, quis facile, præter hunc inveniri poteſt?* Laertius teſtis eſt eum *de Legibus Athenienſium* libros 5. item *de Legibus* (generatim,) aliaque multa ad rem *Politicam* ſpectantia, ſcripſiſſe: *Ælianus* denique teſtatur [a] eum *in Ægypto apud Ptolemæum in rogandis ferendiſque legibus primas tenuiſſe.* Hæc cum ita ſe habeant; cum conſtet *Demetrium* noſtrum uſque adeo *Legum* & rerum *Politicarum* ſtudioſum fuiſſe; nonne hoc in cauſa eſſe potuit, quod Legum Moſaicarum libros in ſermonem Græcum transferri curaverit, cæteros Judæorum neglexerit ac prætermiſerit? Hoc ſi quis dixerit, non acriter ei refragabor: mihi tamen longe veriſimilius videtur, *Demetrium*, ſi *Moſis* libros curâſſet convertendos, reliquos libros *ſacros* non fuiſſe prætermiſſurum. Si mere quidem *Politicus* & *Legiſlator* fuiſſet, hoc credi facilius de eo potuiſſet. Sed de viro tam erudito, non *Legum* modo, ſed omnium bonarum literarum doctiſſimo ac ſtudioſiſſimo, videtur minus credibile. Eruditio ejus omnimoda & in bonis literis excellentia prædicatur non modo apud *Ciceronem*; ſed auctor eſt etiam *Laertius, librorum multitudine omnes ferme ſui temporis Peripateticos illum ſuperaſſe, & doctiſſimum omnium* fuiſſe. Addit idem: *Sunt ipſius monumenta, partim Hiſtorica, partim Politica; Poetica alia, alia Rhetorica, & complura alia: inter hæc Grammatica & Ethica.* Qui Hiſtoria & rerum geſtarum ſcientia eo uſque delectatus eſt, nonne is Judæorum geſta ſcire cupiiſſet? Qui *Pæanas* conſcribendo gloriam quæſivit, nonne is *Hymnos* Davidis Regis Judæorum legere voluiſſet? Qui dotibus ſapientiæ in tantum clarebat, nonne is decantatam *Solomonis* Regis ſapientiam deguſtare geſtiiſſet? Qui *Ethica* tot ſcripta in publicum emiſit, nonne is Scripturarum præceptis imbui optaſſet? His adde Scripta *Prophetica*, quæ talis & tanti viri curioſitatem non potuiſſent non excitare & allicere. Neque illud prætermittendum, quod ſi *Leges* tantum *Moſaicas* cupiiſſet legere *Demetrius*, non totus tranſlatus fuiſſet *Pentateuchus*, ſed tantum pars illa qua *Leges* continentur. Accedat denique ipſius Regis *Ptolemæi* eruditio ac curioſitas diſcendique cupido.

[a] Var. Hiſt. lib. 3. c. 17.

Quis

Quis credat Principem illum eruditum, ſi juſſiſſet *Moſis Pentateuchum* in Græcorum linguam converti, & in Bibliotheca ſua collocari, Judæorum libros *Propheticos* fuiſſe neglecturum? Quis credat neglecturum *Danielis* Prophetias, quæ de *Græcorum* imperio, *Alexandro M.* & ejus *Succeſſoribus* (quos inter ipſe *Ptolemæus*) tam clara edunt oracula?

4. Argumentum aliud, quo confirmetur *Ptolemæi* Regis auſpiciis & *Demetrii Phalerei* inſtinctu & cura Interpretationem non confectam fuiſſe, ex eo peti poteſt, quod poſtquam facta fuit, neglecti penitus & ignoti Gentilibus eruditis dilituerint Codices ſacri. Quod fieri certe non potuiſſet ſi Regis ipſius & *Demetrii Phalerei* auſpiciis & opera tranſlati fuiſſent, & in Alexandrina Bibliotheca reconditi. Quis eruditorum libros illos ignorare potuit, qui tantorum virorum cura non potuiſſent non fieri quam celeberrimi? Quis illos negligere potuit, qui *Demetrii Phalerei*, præclariſſimi viri, opera fuiſſent commendatiſſimi? At unde, inquies, hoc conſtat, Gentilibus eruditis poſt confectam Verſionem tam neglectas atque ignoratas jacuiſſe Judæorum Scripturas? Hoc tibi multis exemplis demonſtratum dabo. *Diodorus Siculus*, Antiquitatum inveſtigator diligentiſſimus, qui per annos 30. earum perquirendarum cauſa multas gentes peragravit, & in Ægypto verſatus eſt regnante *Ptolemæo Auleta*, dum floruit adhuc Bibliotheca Alexandrina, tam rudis & ignarus fuit rerum Judaicarum ut crediderit illos nunquam fuiſſe a *Regibus* gubernatos. In *Eclogâ libri* XL^mi, ubi ex profeſſo agit de eorum origine & Legibus: *Moſes* (inquit) *Judæorum Legiſlator, Sacerdotes conſtituit, quos maximarum rerum diſceptationi judices præfecit, legumque ac inſtitutorum cuſtodiam illorum fidei commiſit. Quocirca* nunquam Judæis Rex fuit. *Sed multitudinis gubernandæ cura & poteſtas ei tradita eſt perpetuo, qui inter Sacerdotes prudentia & virtute præcellere viſus eſt. Hunc Sacerdotem principem ſeu ſummum Pontificem appellant, &c.* Græca ſunt: διὸ καὶ βασιλέα μὲν μηδέποτε τῶν Ἰουδαίων, τὴν δὲ τοῦ πλήθους πολιτείαν διάδοχον ἀεὶ πάντες τῷ δοκοῦντι τῶν ἱερέων φρονήσει καὶ ἀρετῇ προέχειν. τοῦτον προσαγορεύουσιν Ἀρχιερέα. Hoc eum demonſtrat nunquam inſpexiſſe libros *Samuelis*, *Regum*, *Chronicorum*, *Davidis*, *Salomonis*, aut *Prophetarum*, nec de Regibus illis clariſſimis *Davide* & *Salomone* quicquam unquam fando audiviſſe. Ait in fine Legum Moſaicarum adſcriptum fuiſſe, *Moſes Auditor Dei hæc dicit Judæis*: ſed nec Moſis quidem volumina ab eo unquam lecta fuiſſe, ex aliis locis conſpicuum. De origine Judæorum hæc habet: *In Ægypto* (inquit) *lue peſtifera quondam exorta plerique mali cauſam ad offenſam Numinis referebant. Cum enim multi promiſcuæ colluvionis advenæ ibi habitarent, qui peregrinis ritibus in ſacrorum miniſteriis & immolationibus uterentur, evenit, ut aviti Deorum honores apud eos exoleſcerent. Hinc ſuſpicio indigenis regionis illius injecta, niſi alienigenas ſubmoverent, futurum ut malis nunquam exonerarentur. Statim igitur expulſis aliarum nationum hominibus pars nobiliſſima, & ſtrenuitate aliis præſtans, eximiorum ducum auſpiciis in Græciam (ut perhibent) & alia quædam loca, variis jactata caſibus, pervenit, quibus aliorum clariſſimi Danaus & Cadmus præerant. Pars autem populi maxima in terram, quæ Judæa nunc vocatur, ab Ægypto quidem haud longe diſſitam, at omnino temporibus illis deſertam, rejecta eſt. Coloniæ hujus ductor erat Moſes quidam, ut appellatur, ſapientia & fortitudine maxime excellens.* Addit, *Moſem occupata Judææ regione, cum urbes alias, tum Hieroſolyma, ac templum ibi, quod in ſumma* (inquit) *illis veneratione habetur, condidiſſe.* Subjicit, eum *multitudinem in* XII. *tribus diviſiſſe, quod numerum hunc perfectiſſimum eſſe, ac menſibus, qui annum faciunt integrum, reſpondere, exiſtimaret. Et propter gentis ſuæ ex Ægypto relegationem, inhumanam quandam & inhoſpitalem vitæ rationem præcepiſſe.* Idem in libri

xxxiv. Ecloga 1. tradit, *Judæos ab Ægyptiis è finibus suis expulsos fuisse, expiandi causa, ut impios & Diis exosos, cum corpora ipsorum vitiligine ac lepra infecta essent. Mosem Hierosolyma condidisse, & inaccesso Dei fano, quo Sacerdoti tantum penetrare lege permissum erat, fuisse illius ex lapide cum prolixa barba imaginem asello insidentem: quam repertam ibi fuisse ab Antiocho Epiphane.*

Trogum Pompeium, qui scripsit Origines gentium, & floruit sub Augusto Cæsare, *severissimus auctor* Plinio appellatus, Scripturas & libros Mosis nunquam evolvisse, liquidissime apparet ex iis quæ habet de Judæis juxta Epitomen Historiarum ejus à *Justino* confectam. [a] *Judæis* (inquit) *origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Nomen urbi à Damasco rege inditum. Post Damascum Azelus, mox Adores, &* Abraham & Israhel *reges fuere. Sed Israhelem felix decem filiorum proventus majoribus suis clariorem fecit. Itaque populum in decem regna divisum filiis tradidit, omnesque ex nomine Judæ, qui post divisionem decesserat, Judæos appellavit: colique ejus memoriam ab omnibus jussit. Ejus portio omnibus acceserat. Minimus ætate inter fratres Joseph fuit: cujus excellens ingenium veriti fratres, clam interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus in Ægyptum, cum magicas ibi artes sollerti ingenio percepisset, brevi ipsi Regi percarus fuit. Nam & prodigiorum sagacissimus erat, & somniorum primus intelligentiam condidit, nihilque divini juris humanique ei incognitum videbatur: adeo, ut etiam sterilitatem agrorum ante multos annos providerit: perisset que omnis Ægyptus fame; nisi monitu ejus rex edicto servari per multos annos fruges jussisset: tantaque experimenta ejus fuerunt, ut non ab homine, sed à Deo responsa dari viderentur. Filius ejus Moses fuit, quem præter paternæ scientiæ hæreditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat. Sed Ægyptii, quum scabiem & vitiliginem paterentur, responso moniti, eum cum agris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægypti pellunt. Dux igitur exulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt. Itaque Moses Damascena antiqua patria repetita, montem Synan occupat: quo septem dierum jejunio per deserta Arabiæ, cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septimum diem more gentis Sabbatum appellatum, in omne ævum jejunio sacravit: quoniam illa dies famem illis erroremque finierat: Et quoniam metu contagionis pulsos se ab Ægypto meminerant, ne eadem causa invisi apud incolas forent, caverunt ne cum peregrinis communicarent: quod ex causa factum, paulatim in disciplinam religionemque convertit. Post Mosen etiam filius ejus Aruas, sacerdos sacris Ægyptiis, mox rex creatur; semperque exinde hic mos apud Judæos fuit, ut eosdem reges & sacerdotes haberent: quorum justitia religione permixta, incredibile quantum coaluere.*

[a] Lib. 36. c. 2.

De eisdem habet Vir eruditissimus *Strabo*, eorundem temporum scriptor, *Geographus* simul & *Philosophus*, quæ clarissime ostendunt neque ipsum unquam Volumina *Mosis* inspexisse. Quem constat tamen in Ægypto aliquando fuisse versatum, & Ælii Galli, istius regionis Præfecti eruditi, familiaritate usum fuisse. Quæ apud eum de Judæis reperiuntur, in hanc sententiam sunt: [b] *Moses* (inquit) *unus ex Ægyptiis Sacerdotibus, cum partem quandam regionis haberet, ac molestè ferret præsentem statum, inde huc* (in Judæam) *commigravit, multis eum comitantibus, quibus Divina cura erant. Affirmabat enim, docebatque Ægyptios non recte sentire, qui bestiarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, itemque Afros & Græcos, qui Diis hominum figuram affingerent. Id vere solum esse Deum, quod nos & terram ac mare continet, quod cœlum & mundum & rerum omnium naturam appellamus, cujus profecto imaginem nemo sanæ mentis alicujus earum rerum quæ penes nos sunt similem audeat effingere. Proinde omni simulacrorum effictione repudiata, dignum ei templum ac delu-*

[b] Lib. 16.

brum

brum conſtituendum, ac ſine aliqua figura colendum. Qui caſte ac juſte vivunt, eis bona ſomnia offerri: debere itaque & pro ſe, & pro aliis eos dormire in templo, & à Deo ſubinde aliquid boni atque indicii expectare, cæteris nihil ſperandum. Talia dicens Moſes hominibus bonis fidem fecit, inque ea loca deduxit, ubi nunc condita Hieroſolyma: quæ facile obtinuit, cum non eſſent æmulationi obnoxia, neque digna de quibus contenderetur. —— Interim loco armorum ſacra & Deum prætendebat, cui ſe ditebat ſedem quærere, & ejuſmodi cultum & ſacrificia traditurum pollicebatur, quæ nec impenſa, nec furoribus, neque re ulla abſurda cultores perturbarent. Hæc ille cum ſatis probaſſet, non contemnendum eſt adeptus imperium: facile enim gentes omnes ſimilimæ tantæ propoſitæ ſpe, & hujuſmodi conſuetudine ſe adjunxerunt. Succeſſores aliquandiu in iiſdem inſtitutis permanſere, juſti & vere religioſi. Poſt cum ſacerdotium occupaſſent, primum quidem ſuperſtitioſi homines, deinde etiam tyrannici: ſuperſtitio invexit abſtinentiam à carnibus, quam etiamnum retinent: & circumciſiones & exciſiones, & ſi qua ſunt hujuſmodi alia: tyrannis autem latrocinia. De eorundem origine ſcriptores multos veteres conſuluerat *Cornelius Tacitus*: conſpicuum tamen eſt, *Moſaica* volumina ignota penitus fuiſſe cum illi ipſi, tum omnibus iſtis Auctoribus, quos de illis tractantes conſulebat. Prolixior eſt locus; in gratiam tamen Lectoris, illius quoque verba huc deſcribere non gravabor, ut pateat quam imperiti & ignari fuerint Antiquitatum Judaicarum Gentiles vel doctiſſimi, non minus utique poſtquam *Pentateuchus* in ſermonem quem intellexerint traductus eſt, quam antea, dum lingua Hebraica reconditus lateret. *Taciti* verba ſic ſe habent:

[a] *Sed quia famoſæ urbis* (Hieroſolymorum) *ſupremum diem traduxi- mus, congruens videtur primordia ejus aperire. Judæos Creta inſula profugos, novenſima Lybiæ inſediſſe memorant, qua tempeſtate Saturnus vi Jovis pulſus ceſſerit regnis. Argumentum è nomine petitur: inclytum in Creta Idam montem, accolas Idæos, aucto in Barbarum cognomine, Judæos vocitari.* Quidam *regnante Iſide, exundantem per Ægyptum multitudinem ducibus Hieroſolymo at Juda proximas in terras exoneratam.* Plerique *Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo, metus atque odium mutare ſedes perpulerit.* Sunt qui tradant, *Aſſyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, ac mox proprias urbes, Hebræaſque terras, & propiora Syriæ coluiſſe. Clara* alii *Judæorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ urbi Hieroſolymam nomen è ſuo feciſſe.* Plurimi auctores conſentiunt, *orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo remedium petentem, purgare regnum, & id genus hominum ut inviſum Deis, alias in terras avehere juſſum. Sic conquiſitum collectumque vulgus, poſtquam vaſtis locis relictum ſit, cæteris per lacrimas torpentibus, Moſen unum exulum monuiſſe, ne quam Deorum hominumve opem expectarent ab utriſque deſerti, ſed ſibimet ut duci cœleſti crederent, primo cujus auxilio credentes, præſentes miſerias pepulisſent. Aſſenſere, atque omnium ignari fortuitum iter incepiunt, ſed nihil æque, quam inopia aquæ fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant: cum grex aſinorum agreſtium, è paſtu in rupem nemore opacam conceſſit. Secutus Moſes, conjectura herbidi ſoli, largas aquarum venas aperit. Id levamen, & continuum ſex dierum iter emenſi, ſeptimo pulſis cultoribus obtinuere terras, in quibus urbs & templum dicata ſunt. —— Effigies animalis, quo monſtrante errorem ſitimque depulerant, penetrali ſacravere: cæſo ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apim colunt. Sue abſtinent, memoria vlatis, quod ipſos ſcabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem, crebris adhuc jejuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentum, panis Judaicus nullo fermento, retinet. Septimo die otium placuiſſe ferunt: quia is finem labo-*

[a] Hiſt. V. 2.

rum

rum tulerit, dein blandiente inertia, ſeptimum quoque annum ignaviæ datum. Alii honorem eum Saturno babeti: ſeu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturnio pulſos, & conditores gentis accepimus: ſeu quod è ſeptem ſideribus, quîs mortales reguntur, altiſſimo orbe & præcipua potentia ſtella Saturni feratur: ac pleraque cœleſtium, vim ſuam & curſum ſeptimos per numeros conficiant. Hi ritus quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. ——— Quia ſacerdotes eorum tibia tympaniſque concinebant, hedera vinciebantur, vitiſque aurea templo reperta: Liberum Patrem coli, domitorem Orientis quidam arbitrati ſunt, *nequaquam congruentibus inſtitutis; quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit: Judæorum mos abſurdus ſordiduſque.*

Taceo Ægyptios, [a] *Manethonem*, [b] *Chæremonem*, [c] *Apionem*, qui immane quantum à Moſaicis Traditionibus diſcrepantia, de origine gentis Judaicæ memoriæ prodiderunt in Hiſtoriis ſuis *Ægyptiacis*, & de iis quæ tradidit Moſes mentionem nullam fecerunt, ut colligere licet ex libris *Joſephi contra Apionem*. Hos dices fortaſſe, ut *Ægyptios*, ſcientes ea prætermiſiſſe, nec dignatos fuiſſe mentione, tanquam falſa ac fabuloſa. Eſto. At [d] *Lyſimachum* ſcriptorem *Ægyptiacorum*, qui idem haud dubio fuit cum *Lyſimacho Alexandrino*, quæ falſa retulit de antiquitatibus Judæorum non ſolum ex præjudicio ſcripſiſſe, ſed partim *ex ignorantia*, affirmat [e] *Joſephus*. Aſſerit idem de [f] *Apollonio Molone*, & aliis. Επει δὲ καὶ Απολλώνιος ὁ Μόλων, καὶ Λυσίμαχος, καί τινες ἄλλοι, τὰ μὲν δι' ἀγνοίας, τὸ πλεῖον δὲ κατὰ δυσμένειαν, περί τε τὸν νομοθέτησον ἡμῶν Μωσέως, καὶ περὶ τῶν λόγων πεποίηνται λόγους, ὅτε δικαίους ὅτε ἀληθεῖς, τὰ μὲν ὡς γόητα καὶ ἀπατεῶνα διαβάλλοντες, τοὺς νόμους δὲ κακίας ἡμῖν καὶ ἀδεμίας ἀρετῆς φάσκοντες εἶναι διδασκάλους. &c. *Quoniam vero & Apollonius Molon, & Lyſimachus, & alii quidam partim per ignorantiam, maxime vero per præjudicium de Legiſlatore noſtro Moſe, & legibus, verba protulere, nec juſta, nec vera: dum illi quidem velut mago atque fallaci derogant, leges autem malitiæ apud nos nulliuſque virtutis affirmant eſſe doctrices. &c.* Quibus verbis innuere videtur Moſaica volumina ignota eis fuiſſe. Nec credibile videtur *Manethonem*, qui floruit ſub ipſo *Ptol. Philadelpho*, eique opus ſuum dicavit, dum Ægyptiorum de Judæis traditiones literis mandavit, fuiſſe ſilentio præteriturum quæ *Moſis* libri paulo ante Græce tranſlati denarraſſent. Certe illos evolviſſet, ſi *Regis* juſſu & *Demetrii Phalerei* conſilio curaque fuiſſent tranſlati, atque in Bibliotheca repoſiti: & ſi illos evolviſſet, videtur commemoraturus, in libris quidem Judæorum alia prorſus & contraria reperta fuiſſe, ſed falſa, ſed fabuloſa, quibus nulla eſſet fides adhibenda. Nec videtur ipſe *Apion*, ſi *Leges* Judæorum unquam pervolviſſet, ſibi ipſi perſuadere potuiſſe (quod tamen [g] ſcriptis mandavit) eos *Aſini caput adoraſſe*. Quod idem dicendum de aliis Ethnicorum, qui portentum iſtud fabulæ crediderunt. In his *Democritus Hiſtoricus* (ſi modo is vixerit poſt *Moſen* Græce converſum) qui dicit [h] Judæos *aureum Aſini caput adoraſſe, eique hominem hoſpitem tertio quoque anno immolaſſe.*

a Adi Joſeph. c. Ap. lib. 1.
b Vide ibid. pag. 1057.
c Vide ibid. lib. 2.
d Vide ibid. l. 1. p. 1058.
e Contra Ap. l. 2. p. 1069.
f Vide ibid. p. 1061. 9. 1077. 1082.
g Joſeph. contra Ap. lib. 2. pag. 1065.
h Suidas V. Ἰούδας.

Quam ignarus fuit rerum Judaicarum *Plinius* ſenior, ipſe librorum helluo, vel ex eo apparet, quod *Jannem* & *Jambrem* (ſive *Mambrem*) Magos *Ægyptios*, qui Moſi reſtitiſſe dicuntur, (quos nominat ipſe *Jamnem* & *Jothapem*) *Judæos* appellet. Hiſt. Nat. xxx. 1. *Eſt & alia Magices factio à Moſe, & Jamne, & Jothape Judæis pendens, ſed multis millibus annorum poſt Zoroaſtrem.*

Plutarchum Chæronenſem libros ſacros nunquam legiſſe, ex eo facile colligitur, quod *dubitet* [i] *utrum Judæi in honorem porci, aut quod animal illud abominentur, eſu carnium ſuillarum ſeſe abſtineant*: Et rurſus ex eo quod dubitet [k] *utrum à leporum eſu abſtineant in eorum honorem, an quia immundos exiſtimarent*: Tum etiam ex iſtis quæ [l] habet de *Baccho* ab

i Vide Sympoſ. IV. 5.
k Ibid. p. 670.
l Ibid. p. 671. 2.

iis

iis culto, deque *Levitarum* vocabulo à *Lysio*, sive *Euio* (quæ *Bacchi* sunt nomina) derivato. *Primum* (inquit) *maximæ & perfectissimæ Judæorum solennitatis & tempus & modus cum Bacchi sacris congruit. Quod enim ipsi vocant Jejunium, id sic celebrant, ut maxime ferente vindemia proponant mensas in quibus expositæ sint omnis generis fruges: & sub tabernaculis desident potissimum & palmitibus & hedera quæ contexuntur: & diem quæ Festum antecedit, Tabernaculariam nominant. Paucis vero post diebus aliam festivitatem non obscure, sed omnino aperte Baccho nuncupatam celebrant. Est etiam solenne apud eos festum Cradephoria à palmitibus gestandis, & Thyrsophoria, ubi thyrsos gestantes in templum intrant. Quid intus faciunt, ignoro: credibile est Bacchi ab iis sacra peragi; nam & tubis exiguis, sicut Argivi Bacchanalibus utuntur ad evocationem Numinis: & alii progrediuntur citharis ludentes, quos ipsi Levitas appellant, sive à Lysio, sive ab Euio (utraque vox Baccho congruit) ita dictos. Opinor etiam Sabbatarum ferias non plane à Baccho esse alienas. Bacchos enim multi etiamnum Sabbos appellant, eamque edunt vocem dum Orgia Bacchi celebrant. &c.* [a] *Ptolemæo Hephæstioni*, & [b] *Helladio Bezantinoo* ignotos fuisse libros sacros, vel ex eo satis patet, quod scribant Mosen *Alpha* fuisse appellatum, idcirco quod ἀλφῶ hoc est vitiligine corpus infectum haberet. Ad quod mendacium *Helladius Philonem* quendam testem adhibet.

[a] Apud Phot. Cod. cxc.
[b] Ibid. Cod. CCLXXIX.

Quam ignoti essent [c] *Trebellio Pollioni*, quamvis eos in testimonium advocat, res ipsa docet, cum sic scribit: *Doctissimi Mathematicorum centum & viginti annos homini ad vivendum datos judicant, neque amplius cuiquam jactitant esse concessum: etiam illud addentes, Mosen solum, Dei (ut Judæorum libri loquuntur) familiarem,* CXXV. *annos vixisse: qui quum quereretur quod juvenis interiret, responsum ei ab incerto ferunt numine, neminem plus esse victurum.*

[c] Vitâ Claudii cap. 1.

Quam fuerint ignoti scriptori *Glossarum* in *Virgilii Georgica* ex MSS. Lugd. editarum, apparet ex hac Glossa in verba ista, *Frigida Saturni stella*: [d] *Satis cognitum est* (inquit) *Saturni stellam frigidam esse; & ideo apud Judæos Saturni die frigidos cibos esse. &c.*

[d] Georg. I. v. 336.

Quid aliud sentiendum de [e] *Acrone*, Horatii Commentatore? qui refert *Judæos pellicula imminutos fuisse, quia Moses Rex eorum, cujus legibus reguntur, negligentia Medicinalis effectus, & ne solus esset notabilis, omnes circumcidi voluit.*

[e] In Sat. 9. lib. 1.

Quid aliud de *Juvenalis Scholiaste*? qui de Mose sic scribit: *Moyses Sacerdos, vel Rex ejus gentis, aut ipsius quidem religionis inventor: cujus* [f] *Cornelius etiam Tacitus meminit.*

[f] In Sat. 14. v. 102.

Se quoque volumina sacra omnino ignorasse [g] *Dio Cassius* docet, cum dicit nescire se unde nomen *Judæorum* hæc gens obtinuerit: ἥτε γὰρ χώρα, Ἰουδαία, καὶ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι ὠνομάσθησαν· ἢ ὃ ὄνομα ἔστιν αὕτη ἐκείνοις μὲν τὸν οἶδ' ὅθεν ἤρξατο γενέσθαι. *Regio ipsa, Judæa; gens Judæi appellantur. Id nominis unde initium ceperit, non scio.*

[g] Hist. XXXVI. pag. 37.

Quæ habes apud *Artapanum* (eum haud dubitaveris vixisse post confectam Versionem) demonstrant illum quamvis librum peculiarem *de Judæis*, eorumque origine, composuerit, Scripturarum tamen volumina nunquam vidisse. Magnifice passim de *Mose* miraculisque ejus loquitur, sed quæ plane repugnant Scripturarum traditionibus: nec de eo citat libros *Judæorum*, sed *Memphitarum* & *Heliopolitanorum* traditiones. De transitu ejus per Mare Rubrum verba faciens: *Atque à Memphitis quidem* (inquit) *ita narratur: Moysum totius regionis scientissimum, observato reciprocantis æstus tempore, sicco mari universam multitudinem transmisisse: ab Heliopolitanis vero secus; quippe Regem abeuntes Judæos, quæque ab Ægyptiis mutuo acceperant, secum auferentes, ingenti exercitu cum animantibus consecratis persecutum esse. At Moysum uti mare*

Virga percuteret, divinitus admonitum, Aquam Virga tetigisse, ac discedentibus illico fluctibus, copias ficco tramite deduxisse. Lege quæ ex eo adducta sunt apud *Eusebium Præp. Evang.* IX. 18. 23. 28. & mecum statim consenties. Lege etiam quæ apud [a] eundem proferuntur ex *Eupolemo*, qui scripsit Historiam [b] *Regum Judæorum*, & alium librum (ni forte hic idem fuerit) *de Eliæ Prophetia*; Neque illum ex Codicibus sacris sua deprompsisse, sed ex aliis monumentis, res ipsæ clare loquuntur: & eos nunquam legisse, inde facile colligitur, quod Regem *Davidem*, *Saulis Regis* FILIUM appellitet. εἶτα τῇ τοῦ θεοῦ βουλήσει ὑπὸ Σαμυὴλ Σαοὺλον βασιλέα αἱρεθῆναι, ἄρξαντα δὲ ἔτη κα', πολιτῆσαι. εἶτα Δαυὶδ τὸν τούτου υἱὸν διαδεξάσθαι. Sic *Mathusalamum* facit *Noachi* filium. [c] τοῦ δὲ Εὐὼχ γενέσθαι υἱὸν Μαθουσάλαν. Floruit autem [c] *Eupolemus* sub posterioribus Ptolemæis, & videtur *Alexandrinus* fuisse. Non enim assentior *Is. Vossio*, qui illum existimat [d] fuisse Judæum, & eundem cum *Eupolemo filio Jochananis, amico Judæ Machabæi ejusdemque ad Romanos legato.*

[a] Præp. IX. 30. ad 35.
[b] Clem. Alex. Strom. I. p. 343.
[c] Vide Clem. Alex. Strom. I. pag. 338.
[d] De LXX. Int. cap. 27.

His adde *Alexandrum Cornelium*, qui claruit temporibus *Ptolemæi octavi.* Is licet tam eximie eruditus esset, ut *Polyhistoris*, hoc est *Multiscii*, cognomen inde meruerit, cum scripsit tamen *Historiam* suam *Romanam*, tam rudis ignarusque fuit rerum *Judaicarum*, ut putaverit, literisque prodiderit, eorum Leges conditas fuisse à *muliere* quadam, cui nomen *Moso.* Suidas, V. Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος. οὗτος συνέγραψε βιβλία, ἀριθμῷ πρείττω ἢ τοὺς Ῥώμης βιβλία πέντε. ἐν τούτοις λέγει ὡς γυνὴ γέγονεν Ἑβραία Μωσὼ ἧς ἐστι σύγγραμμα ὁ παρ' Ἑβραίοις Νόμος. *Hic libros innumerabiles scripsit, & de Roma libros 5. In his dicit fuisse mulierem Hebræam nomine Moso, cujus scriptum sit Lex illa quæ est apud Hebræos.* Rursus, V. Μωσώ. Μωσὼ γυνὴ Ἑβραία ἧς ἐστι σύγγραμμα, ὁ παρ' Ἑβραίοις Νόμος, ὡς φησιν Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος ὁ Πολυΐστωρ. Et quamvis postea Commentarium peculiarem *de Judæis* conscriberet, in quo, veriora edoctus, mentionem *Mosis* passim fecit, Mosis tamen volumina neque tunc videtur legisse cum opus illud contexeret: Sed videtur opus istud conflatum fuisse ex variis Græcis Scriptoribus qui res Judæorum literis tradiderant. Hoc in promptu sit colligere ex *Eusebii Præparationis Evang. libro* IX. ubi ex libro ejus proferuntur fragmenta multa prolixa *Eupolemi*, *Artapani*, *Philonis*, *Demetrii*, *Theodoti*, *Ezechielis* Poetæ Tragici Judæi, aliorumque; sed de ullis fragmentis ex ipsis *Mosis* Codicibus in illo Opere productis nulla mentio. Extat apud [e] *Eusebium*, ex [f] *Josepho* depromptum, *Alexandri Polyhistoris* fragmentum quoddam his verbis: Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχὸς, ὁ ἱερεῶν τὰ πρὸς Ἰουδαίων, καθὼς καὶ Μωυσῆς ἱστόρησεν ὁ Νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ τῆς Χατούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί. λέγει γὰρ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφέραν, Σουρείμ, Ἰάφραν. ἀπὸ Σουρείμ μὲν, τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι. ἀπὸ γὰρ τῶν δύο, Ἀφέρα τε καὶ Ἰάφρα, πόλιν τε Ἀφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὴν ὀνομασθῆναι. τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον. γήμαντά τε τὸν Ἀφέρα θυγατέρα Ἡρακλέα γενέσθαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Διόδωρον. τοῦτον γὰρ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' οὗ δὴ βαρβάρους Σοφακηνοὺς λεχθῆναι. *Cleodemus propheta, cognomine Malchus, qui res Judæorum tradidit eodem modo quo Moses eorum Legislator, narrat Abrahamum è Chetura aliquot filios suscepisse, tres nominatim recensens, Apheran, Surim, Japhran: à Surim appellatam Assyriam: ab Aphera & Japhra, urbem Aphram, & regionem Africam, nominatas: hos enim ductu Herculis militasse contra Libyam, & Antæum. Herculem enim ex Apheræ filia genuisse Didorum; ex hoc Sephonem prognatum, à quo Sophaces barbari habent nomen.* Qui dicit *Cleodemum*, hujusmodi fabulas referentem, eadem cum *Mose* de Judæis conscripsisse, constat ipsum Mosaicos libros nunquam inspexisse. Quo tempore vixerit *Cleodemus* iste, utrum postquam

[e] Præp. IX. 20.
[f] Antiq. I. 16.

libri

libri *Moſis* in linguam Græcam tranſlati ſunt, an antea, incertum.

Unus omnium, quos ego quidem noverim, Gentilium, qui res Judæorum literis conſignarunt, *Demetrius* ille, cujus extant apud [a] *Euſebium* fragmenta traducta ex *Polyhiſtore*, videtur incidiſſe in librorum *Moſaicorum* Græcam Verſionem. Conſtat quidem illa, quæ traduntur in *Demetrii* fragmentis, deſumpta fuiſſe ex libris *Moſis*, & ex Græca eorundem Interpretatione. Dubitari tamen poteſt utrum *Demetrius* è ſacris ea Codicibus ipſe deprompſerit, an ab aliquo Judæo acceperit. Teſtatur enim [b] *Joſephus* illum in Hiſtoria ſua Judaica nonnulla perperam retuliſſe, & dicit eum ideo in aliquibus rebus erraſſe (ſicut & *Eupolemum* & *Philonem*) quia ſacros Codices non potuit ad amuſſim ſequi. Verba ejus hic ponam, quia meminit quoque Gentilium aliorum, qui ſcribentes de rebus Judaicis, eas aliter narraverant quam ſunt in Scripturis. Ἀρκῶσι γὰρ ὅμως εἰς τὴν ἀπόδειξιν τὰ ἀρχαιότητος, αἵ τε Αἰγυπτίων, καὶ Χαλδαίων, καὶ Φοινίκων ἀναγραφαὶ, πρὸς ἐκείνοις δὲ τοῦτοι τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, Θεόφιλος, καὶ Θεόδοτος, καὶ Μνασέας, καὶ Ἀριστοφάνης, καὶ Ἑρμογένης, Εὐήμερός τε καὶ Κόνων, καὶ Ζωπυρίων, καὶ πολλοί τινες ἄλλοι τύχα, ἃ γὰρ ἔγωγε πᾶσιν ἐντετύχηκα τοῖς βυβλίοις, ἃ πιπέργωσ ἡμῶν ἐμνημονεύκασιν. οἱ πολλοὶ δὲ τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν τὰ μὲν ἀληθείας τῆς ἐξ ἀρχῆς πεπραγμάτων διήμαρτον, ὅτι μὴ τὰς ἱερὰς ἡμῶν βύβλοις ἐνέτυχον. καινῶς μέν τοι πρὸς τὰ ἀρχαιότητος ἅπαντες μεμαρτυρήκασιν, ὑπὲρ ἧς τὰ νῦν λέγειν προῃρήμεθα. ὁ μέν τοι Φαληρεὺς Δημήτριος, καὶ Φίλων ὁ πρεσβύτερος, καὶ Εὐπόλεμος, ἃ πολὺ τὰς ἀληθείας διήμαρτον. οἷς συγγινώσκειν ἄξιον. ἃ γὰρ ἐνῆν αὐτοῖς μὴ πάσης ἀκριβείας τοῖς ἡμετέροις γράμμασι προσκαθῆν. *Sufficiunt tamen ad comprobationem antiquitatis noſtræ, Ægyptiorum, & Chaldæorum atque Phœnicum hiſtoriæ, & ſuper illas Græcorum pariter ſcriptores. Nam præter ſupradictos, Theophilus etiam, & Theodotus, & Mnaſeas, & Ariſtophanes, & Hermogenes, & Euemerus, & Conon, & Zopyrion, & multi fortaſſe alii (non enim ego omnibus libris incubui) non obiter noſtrî fecere mentionem. Plurimi namque prædictorum virorum, veritate quidem antiquarum rerum fruſtrati ſunt, quia lectioni ſacræ noſtrorum non incubuere librorum: communiter tamen de Antiquitate teſtati ſunt omnes, pro qua nunc dicere propoſui. Demetrius ſane Phalereus* (ſic perperam eum cognominat) *& ſenior Philo, & Eupolemus, non multum veritate fruſtrati ſunt: quibus dari veniam dignum eſt. Non enim inerat eis, ut noſtras literas poſſent omni ſcrupuloſitate ſequi.* Vixit *Demetrius* ſub *Ptolemæorum* [c] quarto, & ex ipſa Alexandria civitate videtur fuiſſe. Nec videtur dubitandum quin alii nonnulli eorum, qui ibi commemorantur, floruerint poſt confectam *Verſionem*. Accedit his denique Poeta *Juvenalis*, qui Moſis volumen, *arcanum* appellat, quia Græcis Romaniſque ignotum fuit, nec ab illis legi ſolitum. Videtur ſane is credidiſſe, non Græce illud, ſed tantum Hebraice extitiſſe. *Sat.* XIV.

Judaicum edifcunt, & ſervant, & metuunt Jus,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moſes.

Et Moſaicas Leges uſque adeo ignorabant, ut crederet idem Poeta, ex illis unam fuiſſe,

Non monſtrare vias eadem niſi ſacra colenti,
Quæſitum ad fontem ſolos deducere verpos.

Inter recentiores Gentiles qui vixerunt poſt propagatam Religionem Chriſtianam, quum in omnium fere Chriſtianorum manibus tererentur ſacri Codices, non negaverim fuiſſe qui Moſis ſcripta evolverant; quales erant, *Longinus*, *Numenius*, alii. Neque dubitaverim quin fuerint etiam inter antiquiores, præter *Demetrium* ſupradictum, nonnulli, qui in Græcam eorundem Verſionem inciderant, eamque perlegerant. Sed non eſt cur moremur hujuſmodi exempla *pauca*.

[a] Præp. Evang. IX. 21. 29.

[b] Lib. 1. contra Ap.

[c] Vide Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. 337.

Nihil contra nos facerent exempla ante Chriſtum *pauca*, nihil poſt Chriſtum *infinita*. Sufficiat oſtendiſſe, ignotam *pene omnibus* Gentilibus antiquioribus fuiſſe cum cæterorum librorum S. Scripturæ, tum Moſaicorum, Græcam Verſionem: ignotam fuiſſe Gentilibus eruditiſſimis, illiſque ipſis qui de Inſtitutis atque Antiquitatibus Judæorum *ex profeſſo* commentati ſunt; illis inſuper ipſis, qui libros *integros* de eiſdem elaborarunt. Et quis exinde non facile collegerit, ab ipſis Judæis privatum, in uſumque ſolummodo ſuum, confectam fuiſſe, non *Ptolemæorum* publico mandato, non cura & auſpiciis *Demetrii Phalerei*, non ut collocaretur in publica Bibliotheca? Aſſerit *Origenes* ante Chriſtum natum nullam extitiſſe apud Scriptores Ethnicos *Moſis* mentionem: [a] *Nunc Moyſi nomen auditur, quod prius Judææ tantum claudebatur angustiis. Neque enim Græcorum quispiam meminit ejus: neque in ulla gentilium literarum historia de illo seu cæteris scriptum aliquid invenimus. Statim ut Jesus radiavit in mundo, eduxit secum Legem & Prophetas.* Quod quamvis non prorſus verum ſit, exinde tamen apparet quam paucis Gentilibus res Judæorum ante Chriſti adventum fuerunt cognitæ.

[a] Homil. 1. in Cant.

Scribit *Pſeudo-Ariſteas* Ptolemæum Regem, accepta à *Demetrio* Legis Interpretatione, religioſa veneratione eam proſecutum fuiſſe, *juſſiſſeque magnam curam haberi librorum iſtorum, eoſque religioſe cuſtodiri*: μεγάλην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τῶν βιβλίων, ὡς σωτηρίων ὄντων· nimirum, ut ait *Joſephus*, ne corrumperentur. Ait *Georgius Homædides*, Arabs, in Chronico inedito, Ptolemæum Regem Interpretationem repoſuiſſe in æde Dei ſui *ſigillo addito*. Num hoc in cauſa fuit quod Gentilibus doctis uſque adeo fuerit ignota? Apage nugas! Vaniſſima ſunt iſta commenta: neque credi poteſt majorem curam voluminum *Moſaicorum* habendam fuiſſe, quam aliorum bonorum librorum. Neque porro defuerunt Judæis ipſis exemplaria, quæ ſibi comparaſſent & legiſſent Gentiles literati, ſi Regis & Demetrii cura operaque commendata ipſis fuiſſent.

5. Non omiſerim, hoc loco, *Alexandrum Severum*, Romanorum Imp. in Oratione quadam apud *Encolpii* Hiſtoriam illius Vitæ, teſtimonium ſuum perhibere, Ptolemæi Philadelphi juſſu confectam fuiſſe Verſionem. *Quis* (inquit) *regnum ſuum tanta tranquillitate tantaque divitiarum affluentia conſervavit quam Solomon rex Hebræorum? Qui, ut reperitur in Hebræorum historiis Ptolemæi Philadelphi regis juſſu Græce tranſlatis, philoſophus tantus fuit, ut de rebus omnibus tum naturalibus tum ſupernaturalibus diſſeruerit.* At quis *Encolpius* iſte, apud quem oratio hæc extat? Hiſtoria ejus, quam citamus, prorſus ignota eſt viris literatis, neque multis inter noſtrates, quorum lingua ſola habetur, nota, forſan uni tantum aut alteri. Ex Græco vero in ſermonem *Anglicanum* tranſlata eſt (ſi ipſi titulo fides) à *Thoma Elyoto* Medico, & edita anno 1549. Sed non eſt cur doleant viri eruditi lingua ſolum *Anglicana* Hiſtoriam iſtam extare. Quamvis enim ex *Lampridio* appareat extitiſſe olim Hiſtoriam Vitæ *Alexandri Severi* ab *Encolpio* ſcriptam, tamen fidem dederim, non illius hanc eſſe, ſed ab aliquo Chriſtiano ejus nomini ſuppoſitam. Neque Orationes quæ in ea multæ habentur, ex Codice Græco converſæ ſunt, ſed ab ipſo (crede mihi) *Elyoto* compoſitæ. Scio ego hominis ingenium, & orationes confingendi morem, ex aliis ejus ſcriptis. Imo totum librum ab ipſo *Elyoto* compoſitum fuiſſe, mihi ego facile perſuadeo, quamvis prætendat à nobili quodam *Neapolitano* exemplar Græcum ſe mutuo accepiſſe. De Hiſtoria hac plene nos alibi. In præſenti dixiſſe ſufficerit, non eſſe cur de hoc *Alexandri Severi* teſtimonio ſolliciti ſimus, quamvis demus hæc verba illius revera fuiſſe. Nam in iſta traditione vulgarem Chriſtianorum famam ſecutus fuiſſe credendus eſt.

6. *Joſephus*

6. *Josephus Gorionides* (ut memini me [a] alibi monuisse) agnoscit Versionem jussu Regis confectam fuisse, sed quæ alii *Demetrio Phalereo* adscribunt, ille ipsi *Aristeæ* & *Andreæ* attribuit. *Ptolemæus* (inquit) *præcepit duobus principibus suis, quorum nomina erant Aristeas & Andreas, ut congregarent libros multos. Collectis autem plurimis voluminibus scriptis Medorum, atque aliorum populorum linguis, dixit Rex ad eos, quot habetis libros? &c.* Alii Rabbinorum, quamvis tradant *Regis* mandato factam fuisse Translationem, autumarunt tamen non causa Bibliothecæ id factum fuisse, sed ut Rex haberet occasionem Judæos diversandi. Josippus: *Ptolemæo descripta fuit Lex Mosaica in lingua Græca, quo stil. causam haberet, & occasionem quæreret contra Israel. Quæsivit namque ex eorum Lege occasionem ut eos eximeret à Religione. Sæpe enim tribulaverunt me à juventute, dicat nunc Israel.* In eandem sententiam [b] Liber *De Regibus Templi Secundi*, Auctor [c] *Additamentorum Talmudicorum*, & *Salomon Jarchi*. Hi tradunt Ptolemæum irridendæ & traducendæ Legis occasionem quæsivisse. Quæ omnia nihil aliud plane sunt quam fabula *Aristeana* fabulosior facta.

[a] Dissert. contra Arist.

[b] Cit. à Serario Prolegom. Bibliac. cap. 17. Q. 7.

[c] Citati à Morino Exercit. Bibl. l. 1. Exer. VIII. c. 3.

7. Concedit *Jos. Scaliger* in [d] *Animadversionibus Eusebianis*, Ptolemæi Philadelphi jussu, quamvis non cura *Demetrii Phalerei*, confectam fuisse Interpretationem: sed sententiam is postea mutavit, & in *Epistola* XIV. ad *Seguinum* sic statuit; à Rege Philadelpho prohibitos fuisse Judæos Alexandrinos lingua sua Hebraica uti, hinc coactos fuisse Scripturas in linguam Græcam transfundere, & quia Rex iste eam ipsis necessitatem imposuerat, ideo illi, quasi jussu ipsius confecta esset, attributam fuisse Versionem. Sed præstat summi Viri verba audire. *De* LXX. (inquit) *Interpretibus scito fabulam à Judæis confictam, à Ptolemæo accersitos, in unum locum conjectos, & non omnium, qui in unum locum convenissent, & Capita contulissent, sed singulorum separatorum, qui Divinitus in eandem sententiam conspirassent, eam Interpretationem fuisse. Quid ergo? Cum coegissent eos Ptolemæi Græce contractus scribere & annos à Ptolemæo Philadelpho putare, attribuerunt eam Interpretationem ei Regi, qui eis eam necessitatem græcissandi imposuisset. Sed si hoc verum erat, oporteret reliquas paraphrases Chaldaicam, Persicam, Arabicam, quibus hodie utuntur quodam Rege jubente scriptas fuisse, quod & putare ineptum est. Igitur* LXX. *Interpretum paraphrasis Græca est, non auctore Philadelpho, sed Judæorum suadente utilitate conscripta, qui parum Hebraice sciebant, Græce autem loqui & scribere ab ipsis Regibus cogebantur.* Errat itaque [e] *Salmasius*, cum negat hanc sententiam fuisse *Scaligeri*, vel alicujus alius Viri docti. *Dubitavit* (inquit) *Heinsius, utrum Ptolemæi auspiciis, an ab iis qui præsentis necessitatis rationem habebant, translata in Græcum essent Biblia. Et hanc posteriorem sententiam Scaligero affingit, & cum aliis ei communem esse dicit, maximo mendacio. Nemo enim doctorum sensit aut scripsit, neque ex veteribus, neque ex recentioribus, Versionem Bibliorum, quæ vulgo* LXX. *tribuitur, ab ipsis Judæis eo fine fuisse elaboratam, ut in Synagogis loco Ebraicæ Scripturæ, quam non intelligebant, legi posset.* Contra ipsam hanc opinionem hæc subjicit *Salmasius*: *Cur post aliquot secula à remigratione ex Babylone transacta, Judæi de Versione Græca faciendâ demum agitarunt? Cur non prius eam dederunt? Cur non statim post redditionem è Captivitate? An Ptolemæi temporibus linguæ Ebraicæ Judæis minus erat familiaris quam antea, & Græca magis nota?* Immo certe; quis dubitat? Quam absurde, & absque ullo judicio, hæc Vir doctissimus? *Cur non statim post redditionem è Captivitate?* In promptu est causa: Quia tunc inter *Græcos* non vixerunt; neque linguam Græcam habuere vernaculam. At urget idem ulterius: *Cur Judæi Græce intelligentes Versionem Græcam habere voluerunt, cum de Chaldaica habenda solliciti*

[d] Num. 1734.

[e] Fun. linguæ Hellen.

citi non fuerint Chaldaice ſcientes? Neque Arabicam ſibi procurare ſtuduerint in Arabia nati, aut Perſicam in Perſide morantes? In tam infinito Judæorum numero, qui Orientales tot regiones incoluerunt, cum habitu tum lingua inter ſe differentes, nulline extitere, quorum intereſſet alia magis lingua quam Græca expreſſas habere ac legere in Synagoga Scripturas? Hoc oppido quam mirandum, nec omnino credendum, præ amore ſcil. Græcæ linguæ, etiam qui aliam melius ſcirent, quam & à pueris didiciſſent, Græcam tamen, quam minus intelligebant, prætuliſſe. At dicimus nos, ab illis Judæis, qui inter Græcos vivebant, & Græce potiſſimum intelligebant, fuiſſe procuratam Verſionem Græcam. Quid fecerint illi, qui in Orientalibus regionibus vivebant, ubi lingua Græca non fuit vernacula, viderint alii. Inter Judæos Alexandrinos extitiſſe Verſionem Græcam, certo ſcimus. Et ab ipſis Judæis in uſum ſuum, potius quam Regis juſſu, fuiſſe eam confectam, evincunt ea quæ attulimus, argumenta. Et ſic etiam tandem Verſionem *Chaldaicam* procurabant ſibi, qui *Chaldaice*, non Græce, ſciebant.

CAP. IV.

Auctores Verſionis librorum ſaltem plurimorum, fuiſſe Alexandrinos. *Dialectus ejus* Alexandrina. §. 4. *Hinc in* Pentateucho, *Siclum exprimi per* Didrachmum. 5. *pro* Epha *poni* Οἰφί. 6. Thummim *verti* Ἀλήθειαν. 7. *Joſephi nomen Ægyptiacum ſcribi* Ψονθομφάνηχ. 8. Chabratham *explicari per* Hippodromum. 9. *κόνδυ poni pro* poculo. 10. *librum primum inſcribi* Γένεσιν. 11. *hinc numerum* Angelorum Dei *apud Deut.* 12. *hinc* ἄχι, *vocem* Ægyptiacam, *occurrere apud* Geneſin *&* Eſaiam. 17. 18. *Hinc apud* Amoſum, Rephan *poni pro* Ciun. 13. *apud* Eſaiam *memorari* Artabam *menſuram.* 14. *apud Jobum* papyrum *poni pro* junco. 16. *apud* Eſaiam *pro potu inebriante* zythum. 19. *Hinc in* Pſalmis *haberi phraſin* Ægyptiacam. 20. *Danielis Apocrypha conſcripta fuiſſe à Judæo Alexandrino.* 15. *Eſtheræ Interpretem fuiſſe ex eadem urbe.* 22. *Judæorum quorundam veterum execratio Verſionis Pentateuchi.* 24. *Eorundem & aliorum teſtimonia de Interpretibus quod Alexandrini fuerint.* 25. *De Græca Verſione traditio Samaritarum.* 28. *De Doctoribus* Tiberienſibus *fabula.* 29.

NON multum refert, juſſu Regis, an ſponte à Judæis, confecta fuerit Tranſlatio. Id vero permagni intereſt, utrum Legis exemplar Hebraicum & Interpretes ipſi (uti ſcribunt *Pſeudo-Ariſteas* & illius ſequaces) Hieroſolymis acciti fuerint, & ab ipſo Pontifice maximo Alexandriam miſſi. Hoc ut falſum prorſus rejicio; neque vereor fidenter aſſerere, ſive Regis ipſius juſſu, ſive ſponte à Judæis, Interpretatio facta fuerit, à Judæis *Alexandrinis* fuiſſe factam. Quam illud incredibile, quam abſurdum Hieroſolyma Regem miſiſſe, ut Legis exemplar & Interpretes impetraret! Quaſi vero inter tot Judæorum millia, qui tunc temporis Alexandriæ vixerunt, nullum fuerit exemplar Legis reperiendum, nulli qui eam Græce interpretari potuerunt! Quam illud ridiculum, quod tradit *Pſeudo-Ariſteas*, Demetrio Phal. dicente *Judæorum Leges dignas eſſe quæ deſcribantur, & in Bibliothecam reponantur, ſed interpretatione indigere*; reſpondiſſe Regem, *ſe ſcripturum ad ſummum Judæorum Pontificem, ut* Legis exemplar, & qui eam interpretarentur, Hieroſolymis ad ſe mitterentur. Quid? Nonne ſcivit Rex Ptolemæus in urbe ſua Alexandria floruiſſe ingentem Judæorum multitudinem? Potuitne pro conceſſo illud habere & ſine inquiſitione, nullum Legis exemplar, neminem qui Hebraice ſimul Græceque calluerit, inter illos extitiſſe? Certe ſi voluiſſet ut in Græcam linguam traducerentur, ſuaque in Bibliotheca collocarentur, libri Judæorum,

dæorum, nihil aliud ipſi in mentem veniſſet, quam ut alicui Judæo Alexandriæ tunc degenti, vel eorum pluribus, demandaretur provincia iſta.

2. Si credimus S. *Juſtino Martyri*, non eodem tempore accerſiti ſunt Interpretes quo petitum eſt Legis Volumen, ſed primo Legis Volumen petitum & advectum eſt, & poſtea per alios Legatos acciti ſunt Interpretes. Ptolemæus ([a] inquit) cum Bibliothecam inſtitueret, de Prophetis Judæorum certior factus, ad Herodem Regem miſit, copiam ſibi fieri librorum Propheticorum petens. *At Rex quidem Herodes illos, qua diximus, Hebraica lingua conſcriptos, ad eum miſit. Verum cum Ægyptiis incognita eſſent, quæ ſcripta erant, denuo legatione miſſa illum rogavit, ut ad ſe, qui libros eos in Græcum transferrent ſermonem, homines mitteret.* Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ηρώδης τῇ πατρίῳ Ἑβραΐδι αὐτῶν φωνῇ γεγραμμένας ἀπέπεμψατο· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἦν γνώρισμα τὸ ἐν αὐταῖς γεγραμμένα τοῖς Αἰγυπτίοις, πάλιν αὐτὸν ἠξίωσε πέμψαι τοὺς μεταλαμψομένους αὐτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν αὐτῇ θρῴπους ἀποστεῖλαι. Ita [b] S. *Auguſtinus*: *Ptolemæus* (inquit) *qui eſt appellatus Philadelphus petivit ab Eleazaro tunc Pontifice, dari ſibi ſcripturas, quas profecto audiverat fama prædicante Divinas: & ideo concupiverat habere in Bibliotheca, quam nobiliſſimam fecerat. Has ei cum idem Pontifex miſiſſet Hebræas: poſt etiam ille Interpretes poſtulavit, & dati ſunt ei* LXXII. *de ſingulis duodecim tribubus ſeni homines, linguæ utriuſque doctiſſimi, Hebrææ ſcil. ac Græcæ.* Arabicus Scriptor ineditus, qui *Medicorum* conſcripſit Vitas. [c] *Eſt apud Græcos hiſtoria, hiſtoria nempe Legis tranſlatæ Græcis, tempore Philadelphi Regis, qui Judæos, poſtquam audiviſſet, eſſe apud eos libros cælitus ſuper linguas Prophetarum delapſos, donis plurimis ornavit. Præter cætera vero Regis munera, duæ erant menſæ aureæ, margaritis obductæ, quibus elegantius nihil. Rex cum eos de libris, qui in manibus eorum eſſent, rogaſſet, iiſque indicaſſet gratum ſibi fore, ſi & ipſe illorum haberet exemplar, obtinuit, ut omnes libros, quos poſſederunt, Legem viz. Prophetas & reliqua, in foliis argenteis, literis aureis ſcripſerint, prout ex Euſebio Cæſarienſi refert Rabedus: cumque hic codex ad ipſum deferretur, benigniſſime illum excepit, & quia non intellexit, quid eo contineretur, miſit aliquem ad ipſos, qui diceret, Quæ utilitas ex theſauro abſcondito, qui nuſpiam apparet? aut ex fonte obturato, cujus non conſpicuæ aquæ? Quapropter ablegarunt ad ipſum 72. viros ex omnibus tribubus, ex unaquaque nempe ſenos &c.* Eandem fabulam habes in illa Hiſtoriola *Ariſteæ* afficta, quam legit [d] *B. Epiphanius*, apud quem ex illa in medium proferuntur Epiſtolæ duæ ad Pontificem ſcriptæ. Ex ea nonnulla Lectori ob oculos ponere me non pigebit, ſed Latine. *Hieroſolymis* (ait *Demetrius Phal.* regi) *& in Judæa divini quidam extant Prophetarum libri qui de Deo ac mundi procreatione diſſerunt: multaque communem ad utilitatem continent. Quocirca ſi Majeſtati tuæ, Princeps, ita videtur; ſcribe ad Hieroſolymitanos legis Doctores, ut ſuos ad te libros mittant, qui in Bibliotheca tua collocentur. His auditis, Ptolemæus literas hoc argumento dedit. Ptolemæus Rex Judæis, qui Hieroſolymis habitant, Salutem. De conſtituenda Bibliotheca cogitans, ingentem librorum vim ex omni regione conflatam in eam contuli. Quare cum apud vos Prophetarum quoſdam libros extare compererim, qui de Deo ac mundi fabricatione ſcripti ſunt, hos ego cum aliis conſecrare magnopere cupio. Quæ mihi ad vos ſcribendi cauſa fuit, ut illos ad me libros mittere velitis. &c. His literis ac muneribus Hieroſolyma perlatis, utrumque Judæi perjucunde ac libenter acceperunt. Mox ſine ulla cunctatione libros illos Hebraicis literis aureis conſcriptos ad Regem mittunt. ——— Quibus acceptis Ptolemæus cum Hebraice ſcriptos codices legere non poſſet, ſecundo ad eos ſcribere coactus eſt, & Interpretes petere, qui ex Hebræo libros illos in Græcum ſermonem converterent. Summa Epiſtolæ hæc fuit. Ptolemæus Rex*

[a] Apolog. 2. pag. 72.

[b] De Civ. XVIII. 42.

[c] Apud Hottingerum Theſaur. Philol. p. 347.

[d] De Menſ. & Pond. cap. 9. 10. 11.

Rex pietatis magistris, qui Hierosolymis habitant, S. P. D. Occulti thesauri, & obsignati fontis quænam esse potest utilitas? Hoc ego de his libris, quos ad me misistis, usurpare jure posse videor. Nam cum scriptas in his literas legere nequeamus, nulli esse nobis usui & emolumento possunt. Quocirca etiam atque etiam à vobis peto, ut ad nos illorum interpretes mittere velitis, Hebraicæ Græcæque linguæ peritissimos. Historiam hanc, quæ in manus *Epiphanio* venit, *Aristeæ* nomine conficta, recentiorem fuisse illa, quæ hodie supereſt, quamque legerunt *Josephus*, & *Eusebius*, nos alibi ostendimus: & magis absurda sunt ea quæ tradit hic recentior *Pseudo-Aristeas*, quam illa quæ habet antiquior iste de libris & Interpretibus simul accersitis.

Finxerunt recentiores Græculi apud *Matthæum Cigalam*, Ptolemæum primò misisse ad Hebræos ad libros eorum impetrandos; rescripsisse Judæos, per execrationes Prophetarum sibi non licere libros suos Gentilibus communicare; propterea Regem Epistolam secundam iracundia minisque plenam ad eos scripsisse. Qua eos deterritos, misisse confestim ad eum libros. Deinde tertio Regem scripsisse ad Interpretes obtinendos.

3. Illud vero magis credibile, quod habet recentior iste *Pseudo-Aristeas Epiphanianus* de remissis ex Ægypto Judæis captivis diu antequam Rex Ptolemæus S. Scripturarum libros & Interpretes Hierosolymis acciverit. Hoc docet apud eum in Epistola priore Ptolemæus: *Nam quod ego* (inquit) *non curiositate ductus, neque malo animo, sed honoris illis habendi studio, ac pro mea erga vos fiducia & amicitia ad ea postulanda descenderim, ex mea in vos benevolentia si recordari volueritis, conjecturam facere potestis. Meministis enim opinor, cives vestros ac populares quamplurimos, qui bello capti, & in Ægyptum, hanc nostram patriam, deportati fuerant, non liberasse modo me, sed & viatico instructos ac perhumaniter habitos cum omni officiorum genere liberos dimisisse; adeo ut & qui ex iis saucii erant diligenter curarem, & nudis vestimenta dividerem.* Sed hoc verum esse non potuit, si, ut supra statuimus, ipso regni *Philadelphi* initio ante mortem *Ptolemæi Lagi* confecta esset Translatio. Et si ante confectam Versionem remissi sunt in patriam Judæi captivi; cum tamen Alexandriæ permansit Judæorum magna multitudo, quam ibi collocaverat Alexander M. civitate eis donata, incredibile prorsus esset Regem Hierosolyma missurum fuisse, ut Legis Codicem & Interpretes inde obtineret. Non desunt inter Arabes, qui tradunt, Ptolemæum Regem Translationem Bibliorum feciſſe (per Judæos Alexandrinos) antequam Seniores LXX. Hierosolymis accerseret, & eos accersiviſſe, non ut ipsi Versionem aliam conficerent, sed ut istam quam fieri jusserat, corrigerent & limarent. Ad quam traditionem confirmandam *Eusebium Cæsariensem* citant, sed perperam, ut solent. Auctor Arabicus [a] *Vitarum Medicarum* MS^tus, post relatam historiam Interpretum LXX. *Refert autem* (inquit) *Eusebius Cæsariensis Regem istum jam libros sacros transtulisse, antequam Judæi appellerent, eosque verterent: quia vero animi pendebat, quem successum Versio ista fuisset sortita, petiisse ab iis ut corrigeretur.*

[a] Ap. Hottingeri Thes. Philolog. p. 347.

Præter rei ipsius absurditatem & incredibilitatem, suppetunt nobis argumenta alia, quibus facile evincitur, Versionem factam fuisse a Judæis *Alexandrinis*, non ab *Hierosolymitanis* Alexandriam accersitis.

4. Hoc liquet in primis ex Versionis Dialecto, quam *Alexandrinam* esse, testimonio est Lexicon Græcum Lutetiæ editum à *Mich. Vascosano* anno 1532. cum hoc titulo: Τῶν ὀνομάτων Αττικῶν ξυλλογὴ, ἐκλεγεῖσα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς τῶν εἰκόνων τοῦ Φιλοστράτου· ὑπὸ ἐξέδοτο ὁ σοφώτατος Κύριος Μανουὴλ ὁ Μοσχόπουλος, καὶ ἀπὸ τῶν βιβλίων τῶν πιστῶν. σωστέον δὲ ἕκαστα κατὰ στοιχεῖον.

In

In isto Lexico hæc verba reperiuntur: Τὸ ναὶ οἱ Ἀττικοὶ διὰ τοῦ η, οὐ διὰ τοῦ αι γράφουσι. ἀλλ' ἡ τῶν Αλεξανδρέων διάλεκτος, καθ' ἣν ἡ θεία γραφὴ γέγραπται. *Attici dicunt* ναὶ, *nunquam* καὶ. *Hoc vero est dialecti Alexandrinorum, qua scripta est divina Scriptura.*

5. Alexandrinos eos fuisse satis liquet ex eo quod *Siclum* Hebraicum exprimere soleant per *Didrachmum*, ut faciunt plerumque in *Pentateucho*, & in [a] *Josua*, ac [b] *Neemia*. Constat enim ab illis designari *Didrachmum* non commune, sive *Atticum*, sed *Alexandrinum*, ut ab aliis ante nos observatum. Testantur [c] *Josephus* & [d] *Hieronymus* Siclum æqualem fuisse *Tetradrachmo Attico*; & *Tetradrachmo Attico* æquale fuisse *Didrachmum Alexandrinum* exinde apparet, quod docet *Festus Pompeius* Talentum *Alexandrinum* duplex fuisse ad *Atticum*, & testis est *J. Pollux* Talentum quodque habuisse 6000 *Drachmas* ejus loci proprias, cujus Talentum esset. *Aquila* Interpres, qui *Alexandrinus* non erat, pro *Siclo* non *Didrachmum*, sed *Tetradrachmum*, ponit.

6. Hinc quoque mensuram אֵיפָה *Ephah* non exprimunt more Hebræorum, sed, ut vocem pronunciabant *Ægyptii*, οἶφι. Ita passim *Levit.* V. 11. VI. 20. *Num.* V. 15. XXV. 5. *Ruth* II. 17. *Ezech.* XLV. 13. οἶφι vero fuisse *Ægyptiorum* mensuram testatur nobis *Hesychius*: οἶφιν, (l. οἶφι) μέτρον τι τετραχοινικὸν Αἰγύπτιον. Et apud hodiernos *Coptitas* inter nomina mensurarum retinetur vocabulum οἶφι. Rationem quare οἶφι scripserunt Interpretes non vidit B. *Hieronymus*, Com. in *Ezech.* XLV. sic scribens: *Epha, quæ in Græco sermone corrupte dicitur* ὔφι (l. οἶφι) *ad mensuram pertinet variarum frugum.* Versionis Græcæ lectionem ipse alibi sequitur, non *Epha*, sed *Ephi* [e] mensuram hanc nuncupans, nempe cum in *Versione* sua, tum in Commentariis. Sic quoque passim scribitur in Latina veteri versione ex Græco facta. Idem alibi Hieronymus: *mensuræ, quæ apud Hebræos dicitur* אֵיפָה, *crebroque à* LXX. *in* οἶφι *vertitur.* Eucherius Lugdunensis: [g] *Ephi, sive Opha, modii tres. Ephi idem mensuræ habet in aridis, quod in liquidis batus.*

7. Jubet Deus *Exod.* XXVIII. 29, 30. *Portabit Aaron nomina filiorum Israel in pectorali judicii super pectus suum, quando ingredietur Sanctuarium, memoriale coram Domino in æternum. Pones autem in pectorali judicii Urim & Thummim, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino: & gestabit judicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper.* Vocem *Thummim* in hoc textu, & alibi [h] quoties occurrit, Interpretes *Pentateuchi*, non *Perfectionem*, quæ vera est ejus significatio, sed ἀλήθειαν *Veritatem* exponunt. Quærisne qua de causa? Ea patet ex *Æliano*, (quod alii etiam observarunt, inter quos clariss. [i] *Spencerus*:) δικάζει (inquit Ælianus) τὸ δίκαιον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν· ὁ δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἰδίκαζεν ἅπασιν. ἔδει δὴ αὐτὸν ἕνα δικαιότατον ἀνθρώπων, καὶ ἀψευδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ὃν σπουδῇ λίθῳ. καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα Αλήθεια. *Judices apud Ægyptios iidem quondam fuerunt, qui & Sacerdotes. In his princeps erat sententiæ, maximus natu, & in omnes statuendi jus habebat. Eum omnium hominum esse justissimum & qui minime parceret cuiquam, oportebat; qui circa collum imaginem ex sapphiro gemma confectam gestabat, quæ vocabatur Veritas.* [k] Diodorus Sic: ἐπεὶ δὲ συνέλθοιεν οἱ κριταί, ἐπίσημον ἕνα ἐξ ἑαυτῶν ἕνα τὸ μέγιστον, καὶ τοῦτον ἰδιώτην δεχόμενοι καθίστασι [illegible] φέρει δ' ἕστι καὶ τὸ κριτήριον ἐκ χρυσοῦ ἀδύτους ἐρυθρὸν ζῶδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ καλοῦσι Αλήθειαν. τοῦτο δὲ ἀμφιθέντος ἄρχειν ἔοικε δίκης· τὸν δὲ ἀλήθειαν ἔχοντα δεχόμενοι [illegible]. *Congressi hi* XXX. *judices unum ex ipsorum numero, & quidem optimum, præsidem judicionum creârunt.* [illegible] *Gestabat is in collo ex aurea catena dependens è lapillis pretiosissimis simulachrum, cui Veritas nomen. Hoc à judicium principe assumptum disceptandis litis auspicium erat.* Vides, quam conveniat Pontificis

[a] VII. 21.
[b] VII. 21.
[c] Antiq. III. 9.
[d] In Ezech. cap. IV.
[e] Ezech. 45. 46. sæpius. & in Es. c. 5. & Quæst. Heb. in Reg.
[f] Com. in Zac. cap. 5.
[g] Nom. Heb. interp.
[h] Levit. VIII. 8. Deut. XXXIII. 8.
[i] De Urim & Thummim c. 4. §. 12.
[k] Lib. I. p. 68.

ficis Judaici *Thummim* cum imagine illa, quam, à judicis ſummi pectore dependentem, *Veritatem* Ægyptii vocabant. Neque poteſt dubitari, quin ideo imaginem, *Thummim* i. e. *Perfectionem* ab Hebræis appellatam, *Veritatem* nominaverint Interpretes, quia illo nomine ſimilis iſta apud Ægyptios donata eſt. Et vel hinc conſpicuum redditur, Interpretes illos non advenas ſeu hoſpites *Hieroſolymitanos* fuiſſe, ſed *Ægyptios*, & Ægyptiorum Ethnicorum mores & ritus perſpectos habuiſſe.

2. *Joſephi* nomen *Ægyptiacum*, quod *Gen.* XLI. 45. ſcribitur צפנת פענח (hoc eſt, ex *Maſoretarum* punctatione, *Tſaphnath Paaneah* vel *Paaneach*, ex B. Hieronymi [a] lectione *Saphanatphanath*, vel [b] *Zaphanath Phaanecha*, vel [c] *Zaphanetphane.*) Interpretes mutarunt in Ψονθομφανήχ. Licet ferant literæ Hebraicæ ut פענח per φανὴχ exprimatur, tamen à צפנת formari non poteſt τὸ ψονθομ. Dicendum itaque, vel Interpretes nomen paululum immutaſſe, vel aliter lectum fuiſſe in Codice Hebraico quo illi uſi ſunt, quam legitur in hodiernis. Si mutabant, quare mutabant? Hanc cauſam exiſtimo fuiſſe. In Ægypto habitantes, & linguæ Ægyptiacæ periti, ſciebant hoc nomen in Hebræo non ſcriptum fuiſſe juxta uſum & conſuetudinem Ægyptiorum ſuorum temporum: hinc vocem paululum mutare & ad uſum præſentium temporum formare & reducere conſultum illis videbatur. *Joſephus* quamvis in hiſtoriis Hebraicum maxime Textum, non Græcam Interpretationem ſecutus ſit, in hoc tamen Nomine, ut in aliis paſſim, Interpretationem ſequitur. ᾗ ἐπεσημήνατο αὐτὸν Ψονθομφάνηχον, ἀπὸ τῶν αὐτὸν ὡς τὸ ἐπὶ πολὺ ὄντα τῆς εὑρέσεως. σημαίνει γὰρ τὸ ὄνομα, κρυπτῶν εὑρετήν. *Et illum* (Rex) *cognominavit Pſonthomphanechum ob incredibilem prudentiam, quod occultorum inventorem ſignificat.* Ψονθομφανὴχ eſſe genuinam Verſionis Græcæ lectionem patet cum ex conſenſu exemplarium omnium, tum ex [d] *Philone* Judæo, tum etiam ex iſtis [e] *Theodoreti*: Τίνα ἐφαλωσίαν ἔχει τὸ Ψονθομφανήχ; Vitioſe legitur apud *Suidam*, Φανηχοφάνηχ: apud *Chronicon* vulgo dictum *Alexandrinum* Ψονθομφαγχθὴ· ubi minus recte dicitur hoc nomen Moſi inditum fuiſſe *ab Ægyptiis*. [f] B. Hieronymus ait LXX. ſcripſiſſe Ψομφοφανήχ· ſed idem [g] alibi monet, Latine (ex Græco) vulgo ſcriptum fuiſſe *Sontonphanes*. Legendum, ni fallor, *Sontomphanes*.

[a] Com. in Dan. cap. 1.
[b] Quæſt. in Gen.
[c] De locis Heb.
[d] De Nominum mutatione.
[e] Quæſt. 116.
[f] Quæſt. in Gen.
[g] De locis Heb.

3. Legitur apud *Gen.* XLVIII. 7. ἀπέθανε Ραχὴλ ἡ μήτηρ σε ἐν γῇ Χαναὰν, ἐγγίζοντί μοι καὶ τὸν ἱπποδρομον Χαβρατὰ τῆς γῆς τοῦ ἐλθεῖν Εφραθὰ καὶ κατώρυξα αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ ἡ ἱπποδρόμος αὕτη ἐστι Βηθλεέμ. Quam veram & antiquam lectionem eſſe confirmat [h] *Hieronymus*, & Verſio Latina vetus è Græco facta, ab eo citata: "Verbum (inquit) Hebraicum כברת "*chibrath*, ubi Jacob loquitur ad Joſeph; *Ego autem cum venirem de Meſopotamia Syriæ, mortua eſt mater tua Rachel in terra Chanaan, in via* "*Hippodromi, ut venirem Ephrata*; neſcio quid volentes, Hippodromum "LXX. Interpr. tranſtulerunt: & ſtatim ibi, ubi in Hebræo dicitur: "*Et ſepelierunt eam in via Ephrata, hæc eſt Bethlehem*; rurſum LXX. pro "Ephrata poſuerunt *Hippodromum*: cum utique ſi Chabratha Hippo-"dromus ſit, Ephrata Hippodromus eſſe non poſſit. Quid Interpres ſibi voluit *Hippodromi* mentione, qui non occurrit in Hebræo, optime exponit, poſt *Bonfrerium*, [i] *Joannes D'eſpiereſius*. Probat is ex compluribus Rabbinis το כברת ſeu χαβρατὰ, eſſe ſpatium terræ ſive menſuram longitudinis æqualem milliari Judæorum, & itineri Sabbathino, ut proinde ſit pedum 3000, cubitorum 2000, paſſuum minorum 1000, majorum 500, ſtadiorum 5. & recte monet hic addi τὸν ἱπποδρομον, tanquam menſuram longitudinis τὸ *Chibrath* ſeu *Chabratha* æqualem, ut ſenſus ſit: Cum accederem Ephrata, & diſtarem circiter Hippodromi intervallum, quod parallelum eſt & æquale menſuræ Hebræorum, quæ ab illis *Chabratha* ſeu *Chibrath* dicitur. Quorſum hæc? *Hippo-*

[h] Quæſt. ſive Trad. Heb. in Gen.
[i] De LXX. Interpr. Diſp. 3. Dub. 5.

dromi mentionem non feciſſet Interpres, niſi ipſe *Alexandriæ* vixiſſet. Reſpectum ſcilicet habuit ad *Hippodromum* Alexandriæ (extructum à Ptolemæo Lagi) cujus mentio apud plures Scriptores, *Maccab.* III. 4. [a] *Epiphanium*, [b] *Ibn Batric*; & cujus ſpectaculis Cives *Alexandrinos* mirifice gaviſos fuiſſe, auctor eſt [c] *Dio Pruſæenſis*. Sane *Hieroſolymitanis* ignotos plane fuiſſe temporibus illis *Hippodromos*, veriſimile admodum videtur. Quamvis enim ex [d] *Joſepho* appareat fuiſſe *Hippodromum* Hieroſolymis Herodis Regis tempore; credibile tamen videtur ex Hiſtoria *Maccabæorum* II. 4. ludos iſtos *Græcanicos* in Judæa inſtitutos fuiſſe poſt ætatem *Ptol. Philadelphi*, nimirum vel ab ipſo *Herode*, vel inter iſta Græcorum exercitia, quæ inſtituiſſe perhibetur *Jaſon* Pontifex.

[a] De Menſ. & Pond. cap. 12.
[b] Annal. p. 299.
[c] Orat. 32. ad Alexandrinos.
[d] De Bell. I. 21.

10. Κόνδυ, quod legitur *Gen.* XLIV. 2. 12. 16. 17. in hiſtoria Joſephi, & rurſus apud Eſaiam LI. 17. & *ſcyphum* ſeu *poculum* ſignificat; fuit poculi genus *Perſicum*, ſed *Ægyptiis* quoque in uſu; ut exinde facile colligitur, quod *Nicomachus* in libro *De Feſtis Ægyptiorum* iſtius meminerit. [e] *Athenæus*: Νικόμαχος ἐν πρώτῳ περὶ ἑορτῶν Αἰγυπτίων φησὶ τὸ ϗ κόνδυ ἔστι μὲν Περσικόν. *Nicomachus libro primo de Feſtis Ægyptiorum ait: Condy vero eſt vox Perſica.* Hinc ab Alexandrinis *Geneſeos* & *Eſaiæ* Interpretibus uſurpatum fuiſſe vix quiſquam dubitaverit.

[e] Lib. XI. c. 7.

11. Interpretes denique *Pentateuchi* fuiſſe *Alexandrinos*, ulterius confirmatur vel ex titulo libri *Geneſeos*. Petitus eſt iſte ex *Alexandrinorum Ægyptiaca* Philoſophia, ut ex eo colligere licet quod apud *Jamblichum* in Philoſophiæ *Ægyptiacæ* expoſitione Græcanica, pro κτίσις paſſim uſurpetur γένεσις. Hunc librum certe non Γένεσιν, ſed Κτίσιν, quod proprie denotat Titulus *Hebraicus*, inſcripſiſſent Interpretes *Hieroſolymitani*. Quam obſervationem acceptam grati referimus Amico cuidam perquam erudito, cujus jubet modeſtia ſingularis, ut nomen ipſius hic reticeamus. *Ægyptios* autem dixiſſe κόσμος non κτίσιν, ſed γένεσιν, deque ea perpetuo diſputaſſe, meminit *Ptolemæi* Græcus Enarrator: πρὸς τοὺς εἰώθασι λέγειν γένεσιν Αἰγύπτιοι κόσμος. *Ægyptii ſolent affatim de mundi generatione diſſerere.*

12. Huc porro adjici poſſit locus iſte *Deuteronomii* XXXII. 8. ubi Hebræus habet: *Quando dividebat Altiſſimus gentes: quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum juxta numerum FILIORUM ISRAEL.* Græcus: κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. *juxta numerum ANGELORUM DEI.* Utrum Interpres in ſuo exemplari Hebræo pro ישראל, tribus literis deficientibus legit אל, an ipſe, tanquam *Alexandrinus*, vocem ipſam mutavit, in gratiam *Ægyptiorum*, qui terrarum orbem in gentes LXXII. dividebant, illiſque *Angelos*, ſive Numina, totidem præfuiſſe exiſtimabant, judicent alii. Talem autem fuiſſe Ægyptiis opinionem (à quibus eam mutuati ſunt Judæi) oſtendetur in Capite ſequente §. 2.

13. Legitur apud *Amoſum* Prophetam V. 26. Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ρεφὰν, τοὺς τύπους αὐτῶν οὓς ἐποιήσατε ἑαυτοῖς. Pro Ρεφὰν exemplar *Romanum* habet Ραιφὰν, *Complutenſe* Ρομφᾶ, illud quo uſus eſt B. *Hieronymus* Ραιφφὰν, Tranſlatio vetus Latina ex Græca confecta, [f] *Rephphan*, teſte in locum *Hieronymo*: Stephanus Protomartyr *Act.* VII. 43. juxta Codices vulgares Ρεφὰν, *Alexandrinum* Ραιφὰν, alios Ρεμφάν. Hebræus legit כִּיּוּן *Ciun*, quæ vox *Saturnum* ſignificat; *Perſæ* enim & *Arabes* Saturnum كيوان *Ciwan* appellant: & ſic nominatur apud Perſam anonymum *De Siglis Arabum & Perſarum Aſtronomicis*. Apud *Syros* dicitur ܟܐܘܢ *Cævan*. Pro כיון, quod in Hebræo eſt, [g] *If. Voſſius*, aliique [h] viri docti ſubſtituunt ריון quod Ραιφὰν ſonat, & exiſtimant illud ejuſdem generis Idolum fuiſſe ac *Moloch*, appellatumque fuiſſe à radice רוה, quia nempe ſanguine humano inebriaretur. E con-

[f] In lib. tamen *de locis Heb.* dicitur *Rephan.*
[g] De LXX. Tranſlatione cap. 23.
[h] Vide Lud. Capel. ad Act. VII. 43.

tra *Drusio* placet apud Græcam Versionem *Amosi*, & in *Actis* scribi debere Κεφὰν, ut conveniat cum Heb. כיון quod *Chevan* ille pronunciat. Male utrique. Agnoscit eruditissimus [a] *Seldenus* se omnino nescire quare Ρεφὰν pro *Ciun* substituerint Interpretes. Sed ratio mihi in promptu est. *Ciun* enim, sive *Saturnus*, appellatus est apud *Ægyptios Rephan*, ut patet ex *Coptica Tabula Planetarum* apud [b] *Prodromum Coptum*. Et hinc conficitur *Amosi* quoque Interpretem ex Ægypto fuisse, & illius regionis vernaculam linguam intellexisse. Non enim nomen Ægyptiacum, *Rephan*, sed vel *Ciun* suum, vel Græcorum Κρόνον, posuissent *Hierosolymitani*.

[a] De Diis Syris lib. 2. cap. 14.

[b] Cap. 5. p. 147.

14. Ex eadem regione fuisse Interpretem *Esaiæ*, colligi potest ex cap. 5. v. 10. ubi mentio *artabæ* mensuræ, tanquam Græcis vulgo cognitæ & receptæ: quæ genus tamen fuit mensuræ non *Græcorum*, sed *Ægyptiorum*; à quibus in usum vulgarem apud *Alexandrinos* recepta est. Hebræus habet: *Et sementis chomer faciet Ephah*. Lat. Vulg. *triginta modii sementis facient modios tres*. Græcus: καὶ ὁ σπείρων δρταβᾶς ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία. Fuisse autem *artabam* mensuram non *Græcanicam*, sed *Ægyptiacam* sive *Alexandrinam*, multi nobis testatum faciunt. *Hieronymus* ad locum: *Qui Hebraice dicitur* הומר LXX. *verterunt* δρταβᾶς ἕξ, *quæ mensura Ægyptiaca est, & facit modios viginti*. [c] Eucherius Lugdunensis: *Artabæ, in Esaia, Ægyptiorum mensuræ, quæ tres faciunt modios* X. Aristophanis [d] *Scholiastes*, & ex eo *Suidas*: Αχάνη μέτρον ἐστὶ Περσικὸν, ὥσπερ ἡ δρταβη παρὰ Αἰγυπτίοις. Q. *Rhemnius Palæmon* libello *De Pond. & Mens.*

Est etiam terris quas advena Nilus inundat,
Artaba, cui superat modii pars tertia post tres.

[c] Nom. Heb. interp.

[d] Ad Acharn. p. 376.

De ea tanquam *Alexandrina* loquitur [e] *Polybius*: ἐπηγγείλατο δὲ ὁ Πτολεμαῖος αὐτοῖς ἀργυρίου τάλαντα τριακόσια, καὶ σίτου μυριάδας δρταβῶν ἑκατόν. *Promisit & Ptolemæus eisdem argenti trecenta talenta: frumenti* artabarum *decies centena millia*. Sic [f] Memnon Heracleotes: *Ptolemæus Rex Ægypti* ἔπεμψε τοῖς Ηρακλεώταις δρτάβας πυροῦ πεντακοσίας *Heraclienſibus artabas tritici misit*. Ita Rex Alexandriæ *Ptolemæus Euergetes*, ejus cognominis secundus, in *libro* VIII. *Commentariorum* apud [g] *Athenæum*, de *tryblio*, Cyrenæorum mensura, verba faciens, quantum ea contineret exponit per *artabas*: τοῦτο δέ ἐστι κεραμεοῦν ἄγγος, ἀποδεχόμενον ὡς ἑκατὸν δρτάβας· *vas vero hoc est fictile, quod artabas circiter* 20. *capit*. Non nescio fuisse quoque *Artabam* Persarum sive Medorum mensuram. Mensura *Medica* dicitur *Hesychio*, & *Suidæ* in Αρτάβη; *Persica* [h] Herodoto, & Eustathio [i] *in Odysseam*; *Persica* & *Ægyptiaca* apud Aristophanis *Scholia*, paulo ante verba superius allata: τὸ Ψευδαρτάβαν ἐποίησε πρὸς τὴν ἀρτάβην τὸ μέτρον· Περσικὸν ἢ καὶ Αἰγύπτιον τὸ ὄνομα. Distinguit [k] *Polyænus* inter *artabam Medicam* (sive *Persicam*) & aliam, scil. *Ægyptiacam*, his verbis: ἡ δὲ ἀρτάβη ἡ Μηδικὴ μέδιμνος ἐστὶν Αττικός. *Artaba Medica modium Atticum conficit*. At vero nulli Græcorum præter *Alexandrinos* hac voce utebantur tanquam Græca, quod facit *Esaiæ* Interpres, ubi neque de rebus *Persicis*, neque de *Ægyptiacis*, sermo habetur. *Jac. Golius* in *Lexico Arabico* ait *Artab* esse mensuram *Ægyptiorum* & *SYRORUM*: sed certum est, vel errasse *Golium*, vel *Syros* tantum *recentiores* intelligendos esse. Monet enim [l] *Epiphanius*, ipse *Syrus*, *fuisse Artabam Ægyptiorum propriam vocem*. Αρτάβη, τοῦτο τὸ μέτρον παρ' Αἰγυπτίοις ἐκλήθη.

[e] Lib. 5.

[f] Apud Photium Cod. 224. cap. 26.

[g] Lib. 12. p. 549.

[h] Lib. 1. c. 192.

[i] Pag. 680.

[k] Lib. 4. c. 32.

[l] De Mens. & Pond. c. 24.

15. Ex ejusdem vocis usu conficitur *Danielis* Apocrypha (saltem de *Bel* & *Dracone* narratiunculam) à Judæo aliquo *Alexandrino* vel primo conscripta fuisse, vel ex lingua Chaldaica in Græcam conversa. Καὶ ἦν εἴδωλον τοῖς Βαβυλωνίοις ᾧ ὄνομα Βὴλ, καὶ ἐδαπανῶντο εἰς αὐτὸν ἐκάστης ἡμέρας σεμιδάλεως ἀρτάβαι δώδεκα. *Erat autem Idolum Babyloniis, cui nomen Bel: & impendebatur in eo per singulos dies similæ* artabæ *duodecim*. An in ipso Chaldaico

Chaldaico occurrit vox *artaba*? Hoc fieri potuit. Cum enim *Babylone* tunc regnavit Cyrus *Perſa*, & ante illum ibidem regnaverat Aſtyages *Medus*, menſura iſta apud *Babylonios* in uſu eſſe potuit. Cæterum verius eſſe, ab Alexandrino quodam Helleniſta conſcriptam & confictam fuiſſe hiſtoriolam iſtam *Belis & Draconis*, inde ſatis apparet, quod *Hiſtoriam Suſannæ*, quæ partem aliam conſtituit *apocryphi Danielis*, ab Helleniſta aliquo confictam fuiſſe liquidiſſime ac certiſſime conſtat: nimirum ex iſtis, quibus luditur, [a] vocibus, σχῖνον, σχίσει· πρῖνον, πρίσει. [a] V. 55. 59.

16. גֹּמֶא quod *juncum* in genere ſignificat apud *Job.* VIII. 11. Interpres, tanquam *Ægyptius*, *papyrum* reddit, quia apud Ægyptios *papyrus* erat planta notiſſima. μὴ θάλλει πάπυρος ἄνευ ὕδατος; *nunquid viret papyrus ſine aqua?* Sic quoque *Eſaiæ* Interpres, Capite XIX. (quod *onus Ægypti* continet) סוּף vertit *papyrum*. καὶ ξηανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος, καὶ ἐν παντὶ ἕλει καλάμου καὶ πάπυρος. *Et areſcet omnis congregatio aquæ, etiam in omni palude calami & papyri.* Hieronymus ad locum: *Calamus quoque & juncus nimia ſiccitate areſcent. Pro junco, papyrum* LXX. *tranſtulerunt, de quo charta fit.* Papyri nomen fuiſſe Ægyptiacum, plantamque ipſam pene peculiarem eis fuiſſe, res eſt compertiſſima. *Ovidius* XV. Metamorph.

Perque papyriferi ſeptemflua flumina Nili.

Lucanus IV.

——— *Cum tenet omnia Nilus*
Conſeritur bibula Memphitis cymba papyro.

De ea tanquam Ægyptiaca meminerunt quoque [b] *Theophraſtus*, [c] *Dioſcorides*, *Apuleius*, [e] *Æſchyli* Græcus enarrator: [f] Solinum adde: *Æthiopes & Atlanticæ gentes, Nigri flumine dividuntur, quam partem putant Nili. Sic papyro viret, ſic calamo prætexitur, animalia eadem edit, iiſdem temporibus exundat. &c.* De *Phariis papyris* meminerunt *Præcepta Metrica de Medicina*, quæ Q. *Sereni Samonici* titulo prænotantur.

[b] Hiſt. Plant. IV. 9.
[c] I. 115.
[e] Ad Ixionid.
[f] Cap. 33.

Apertiſſime [g] Plinius: *Prius tamen quam digrediamur ab Ægypto, & papyri natura dicetur, cum chartæ uſu maxime humanitas vitæ conſtet & memoria. Et hanc Alexandri M. victoria repertam, auctor eſt M. Varro, condita in Ægypto Alexandria. Antea non fuiſſe chartarum uſum.* ——— *Mox æmulatione circa bibliothecas regum Ptolemæi & Eumenis, ſupprimente chartas Ptolemæo, idem Varro membranas Pergami tradidit repertas.* Addit, *papyrum naſci in paluſtribus Ægypti, aut quieſcentibus Nili aquis, ubi evagatæ ſtagnant.* Unde facile perſpicitur quare in locis citatis *papyrum* Interpretes poſuerint. Subjungit quidem Plinius: *Naſcitur & in Syria, circa quem odoratus ille calamus lacum. Neque aliis uſus eſt, quam inde funibus rex Antigonus in navalibus rebus, nondum ſparto communicato. Nuper & in Euphrate naſcens circa Babylonem papyrum intellectum eſt eundem uſum habere chartæ. Et tamen adhuc malunt Parthi veſtibus literas intexere.* At minus nota & communis apud *Syros* fuit hæc planta; nec credendum eſt ab eis *papyrum* appellatam fuiſſe, ſed alio aliquo nomine ipſis peculiari. Viro magno in [h] *Solinianis* placet, apud *Græcos & Romanos* non ſolum *papyrum Ægyptiam*, ſed & ipſum τὸ φλοῦν i. e. *ſcirpum* vulgarem, eo nomine fuiſſe donatum, ab *Alexandrinis* ſcil. accepto; ut quando loquuntur de candelis ex *papyro* factis, & de uſu *papyri* in corporibus defunctorum cremandis. Sic *Martialis*:

[g] XIII. 11.
[h] Pag. 1003.

Fartus papyro dum tibi torus creſcit.

Paulinus:

Lumina ceratis adolentur odora papyris.

Antipatri Epigramma:

Λαμπάδα κηεχίτωνα κρόνε πυφόρεα λύχνον
Σχοίνῳ καὶ λεπτῇ σφιγξάμενον παπύρῳ.

Gloſſæ: *Scirpus*, φλῆς, πάπυρος. Aliæ: πάπυρος *ſcirpus*. Non multum hæc morarer, cum Poetæ metri cauſa voce iſta improprie uti potuiſſent, niſi ipſum quoque [a] *Strabonem* de *papyro* in Italia naſcente ſic audirem loquentem: *Prope hæc eſt etiam Peruſia. Ad ubertatem ſoli conducunt etiam lacus, magni ii ac multi, quippe & navigantur, & multum piſcium & paluſtrium avium producunt,* τύφη τε καὶ πάπυρος ἀνθηλή τε πολλὴ, *tum typhi, papyri, & paniculæ lucernariæ copia fluminibus Romam devehitur, quos lacus iſti in Tiberim emittunt.* Cum *papyri* in Italia naſcentis non meminit *Plinius*, videatur *Strabonem* per *papyrum* nihil aliud intelligere quam *ſcirpum*. Hæc Lectoris judicio derelinquo, & utrum veriſimile ſit, vocem πάπυρος pro *ſcirpo* ſeu *junco* apud Græcos vulgò uſurpatam fuiſſe quo tempore *Jobi* & *Eſaiæ* verſiones confectæ ſunt, illius erit prudentiæ judicare. Mihi ſatis eſt, omnia ingenue protuliſſe, nec quicquam Lectorem, quod fieri ſolet, celaſſe.

a Lib. 5. p. 226.

17. In eodem *Eſaiæ* XIX. 7. commate, nomen aliud ponit Interpres, quod purum putum *Ægyptiacum* eſt, neque unquam in linguam Græcorum receptum fuit. Hebræus habet: *gramina juxta rivum à fonte iſtius, & omnis ſementis rivi areſcet, propulſabitur, & non erit.* Græc. Καὶ τὸ ἄχι τὸ χλωρὸν πᾶν τῷ κύκλῳ τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν τὸ σπειρόμενον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ξηρανθήσεται ἀνεμόφθορον. *Et Achi viride omne, quod in circuitu fluminis: & omne quod ſeminatur circa fluvium, areſcet à vento corruptum.* Quid Ἄχι iſtoc (τὸ χλωρὸν) quod pro עָרוֹת ponit Interpres? B. *Hieronymum* audi ſis. *Addiderunt*, inquit, LXX. *de ſuo* ἄχει χλωρὸν, *quod in Hebraico non habetur. Cumque ab eruditis quærerem, quid hic ſermo ſignificaret: audivi ab* Ægyptiis *hoc nomine lingua eorum omne quod in palude virens naſcitur appellari.* Occurrit idem vocabulum in [b] *Eccleſiaſtici* Græca verſione, quæ facta eſt in *Ægypto*, poſtquam Auctor diu ibi verſatus fuiſſet: [c] Ἄχει ἐπὶ παντὸς ὕδατος καὶ χείλους ποταμοῦ καὶ ἐπὶ παντὸς χόρτου ἐκλιλήσεται. *Achi ſuper omnem aquam, & oram fluminis, ante omne fœnum evelletur.*

b XL. 16.

c Codex Alex. Ἀχί.

18. Occurrit rurſus idem, apud *Gen.* XLI. 2. ubi de ſeptem bovibus à *Pharaone* rege Ægypti in ſomnio viſis. καὶ ἐβόσκοντο ἐν τῷ Ἄχει. Ibidem commate 18. καὶ ἐνέμοντο ἐν τῷ Ἄχει. Verſio vetus Itala: *Et paſcebantur in Achi.* In Hebraico אחו *achu* legitur, quod idem eſt nomen, ab *Ægyptiis* mutuatum, pauloque mutatum. Ægyptiacum hoc nomen Ægyptio Interpreti non viſum eſt Græce transferre, quia Græcis *Alexandrinis* ſatis notum ac familiare fuit. Neque illud exprimere placuit ſicut in ipſo Hebræo corrupte legebatur, ſed ſicut proferebant *Ægyptii.* Fuiſſe vocem Ægyptiacam nondum didicerat laudatus *Hieronymus*, cum in *Quæſtionibus Heb.* in Gen. de ea ſic ſcribebat: *Bis in Geneſi ſcriptum eſt Achi: & neque Græcus ſermo eſt nec Latinus. Sed & Hebræus ipſe corruptus eſt: dicitur enim* in אחו Ahu, *hoc eſt, in palude. Sed quia vau litera apud Hebræos, & jod ſimiles ſunt, & tantum magnitudine differunt, pro* Ahu, Achi LXX. *Interpretes tranſtulerunt, & ſecundum conſuetudinem ſuam ad exprimendam duplicem aſpirationem,* ח *Hebrææ literæ,* χ *Græcam literam copulaverunt.* Scribitur quoque אחו, non אחי, apud [d] *Jobum*, à cujus Interprete vertitur βότομον. Ad normam Græcanicam declinatur apud *Scholion* in *Gen.* & explicatur *plantarium tenue & herboſum*: Ἄχος ἐστὶ τὸ λεπτὸν καὶ βοτανῶδες φυτάριον. Ab alio exponitur ἕλος. Pro ἐν τῷ Ἄχει, in aliquibus exemplaribus legitur ἐν τῇ ὀχθῇ· quod ideo ex ἄχει nonnemo effinxit, quia quid ſit illud non intellexit. Neque illud me movet, quod [e] *Philo* ſcribens de eadem *Pharaonis* viſione, habeat ἀνὰ τὰς ὄχθας νέμεσθαι. Conſtat enim conferenti *Philonis* narrationem cum *Geneſeos* Græca verſione, eum iſtis narrandis non uti verbis Verſionis, ſed ex ſua memoria ſcribere. Concordant exemplaria *Vaticanum* & *Alexandrinum*, optima ea atque nobiliſſima, cum illis quæ extabant

d VIII. 11.

e Vita Joſephi.

tabant *Hieronymi* ætate, & cum illis ex quibus facta est vetustissima illa Latina Versio, quæ *Itala* vocatur, ipsi forsan *Philoni* coæva.

19. Eodem *Esaiæ* capite, quod modo citavimus, *commate* 10. Hebræus sic legit, juxta *Pagnini* versionem: *Et erunt retia ejus contrita; omnes facientes clausuram stagnorum animæ.* Lat. Vulg. *Et erunt irrigua ejus flaccentia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces.* Interpres Græcus pro שֶׂכֶר, quod *clausuram* significat, legit שֵׁכָר, quod significat potum quemvis inebriantem, & ζύθον vertit. Καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζόμενοι αὐτὰ ἐν ὀδύνῃ, καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες τὸ ζύθον λυπηθήσονται, καὶ τὰς ψυχὰς πονήσουσι. *Et erunt operantes ea in dolore: & omnes qui faciunt zythum, mœrebunt, & animis laborabunt.* Fuit *zythus* Ægyptiorum potus ex hordeo coctus, *Hieronymus* ad locum: *Quodque sequitur: Et erunt irrigua ejus flaccentia, omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces: hoc significat, quod omnes insidiæ Ægypti piscatorum destruantur & pereant. Pro lacunis quæ fiebant ad capiendos pisces: quod nos juxta sensum Interpretati sumus, & in Hebraico & in cunctis Interpretibus in loco piscium ponuntur animæ.* —— *Notandum quod pro lacunis* LXX. ζύθον *transtulerunt: quod genus est potionis ex frugibus aquaque confectum, & vulgo in Dalmatiæ Pannoniæque provinciis gentili barbaroque sermone appellatur sabajum. Hoc maxime utuntur Ægyptii, ut non puras aquas bibentibus tribuant, sed turbidas, & commisturam factum similes.* [a] Plinius: *Et frugum quidem hæc sunt in usu medico. Ex iisdem fiunt & potus, zythum in Ægypto, cælia & ceria in Hispania, cervisia & plura genera in Gallia, aliisque provinciis.* [b] Idem alibi: *Est & Occidentis populis sua ebrietas, fruge madida: pluribus modis per Gallias Hispaniasque, nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque è fruge sibi potus similes excogitavit.* Columella:

Et Pelusiaci proritet pocula zythi.

[c] Galenus: εἰ γάρ τις ἐν μὲν τῇ νεότητι, τῇ τῶν Αλεξανδρέων χρώμενος διαίτῃ, ἔρεμπτα τε καὶ πέπονα ἐσθίων, ὑπινῶν τε ζύθον. &c. *Si quis enim in juventute Alexandrinorum victu uteretur, salsis utens cibis, & porris, zythumque superbibens, &c.* [d] Herodotus de Ægyptiis: οἶνον δ' ἐκ κριθέων πεποιημένον διαζεύγνυσι· ἀμπέλοι γάρ σφι εἰσὶ οὐκ ἐν τῇ χώρῃ ἄμπελοι. *Vino utuntur facto ex hordeo: desunt enim in ea regione vites.* [e] Diodorus: Καζυθίζουσι δὲ ἐκ τῶν κριθῶν Αἰγύπτιοι τὸν λεπτόμεθυν ἀπὸ πολλῆς τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας, ὃν καλοῦσι ζύθον. *Conficitur Ægyptiis potus ex hordeo, quem zythum vocant, odoris & saporis jucunditate vino non multum cedens.* Auctor idem est, Osiridem Ægyptium, *totum orbem emensum, mitissimorum fructuum communicatione de vita communi bene meritum fuisse. Et si qua tellus plantum vitis non admitteret, conficiendum ex hordeo potum docuisse, vini fragrantia & efficacitate haud multo inferiorem.* Potum ex hordeo ab *Ægyptiis* primo factum fuisse, memorat [f] *Æschylis* Græcus enarrator. Inepte, ut solent, Etymologi hoc verbum, quod Ægyptiis debetur, à Græco ζέω deducunt. Illud non tacuerim, quod occurrat tamen vox ζύθος apud nonnullos Græcos Scriptores, qui vixerunt antequam Scripturæ Græcè versæ fuerunt, viz. *Theophrastum* & ipsum *Aristotelem.*

20. Psal. CXXXVIII. 3. Τὴν τρίβον μου καὶ τὸν σχοινίον μου ἐξιχνίασας καὶ πάσας τὰς ὁδούς μου προεῖδες. *Semitam meam, & funiculum meum investigasti: & omnes vias meas prævidisti.* Quid illud τὸν σχοινίον μου, *funiculum meum?* Manifestus est *Ægyptismus.* Audiatur rursum magnus *Hieronymus* commentario in hæc verba [g] Joelis: *Fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. Pro torrente* (inquit) *spinarum,* LXX. *transtulerunt torrentem funiculorum, id est,* χειμάρρους τῶν σχοίνων, *quod aut funiculum significat, aut, juxta Ægyptios, mensurem certo itineris, Psalmista dicente: Semitam meam & funiculum meum tu investigasti.* —— *In Nilo enim flumine, seu rivis ejus, solent naves funibus trahere, certis habentes spatia, quæ metiuntur funiculos,*

[a] Hist. Nat. XXII. 25.
[b] XIV. 22.
[c] Lib. 2. in Aphorismos.
[d] II. 77.
[e] Lib. 1.
[f] In Lusc.
[g] Cap. 3. v. 18.

fumiculos, ut laboris defeſſorum, recentia trahentium colla ſuccedant. Nec mirum ſi unaquæque gens certa viarum ſpatia ſuis appellet nominibus; cum & Latini mille paſſus vocent, & Galli leucas, & Perſæ paraſangas, & raſtas univerſa Germania, atque in ſingulis nominibus diverſa menſura ſit. Hæc propterea, quia verbum Hebraicum שטים LXX. χόινικας, *id eſt, fumiculos tranſtulerunt.* Schœnum fuiſſe menſuram *Ægyptiorum* (errant qui dicunt Perſarum) teſtatur quoque [a] *Herodotus*: δύναται δὲ ὁ μὲν Ὀσιρίου πεντήκοντα στάδια· ὁ δὲ χοῖνιξ ἕκαστος, μέτρον ἐὼν Αἰγύπτιον, ἔχει ἕξ στάδια. *Conſtat autem Paraſanga tricenis, Schœnus, qui menſura eſt Ægyptiaca, ſexagenis ſtadiis.* [b] Strabo de navigatione in Nilo flumine: *Nobis quidem navigantibus alia atque alia ſchœnorum menſura diſtantias indicaverunt, ut quibuſdam in locis* XL. *ſtadiorum ſchœnum, ac plurium etiam faterentur. Eſſe autem apud Ægyptios variam ſchœnorum quantitatem ipſe Artemidorus declarat. &c.* [c] Idem alibi: *Paraſangam Perſicum alii* LX. *ſtadiorum eſſe dicunt, alii* XXX. *alii* XL. *Nos cum adverſo Nilo ſubveheremur, alias aliis uſi menſuris Schœnos numerabant ab urbe ad urbem: ita ut idem ſchœnorum numerus alibi longioris, alibi brevioris navigationis ſpacio conveniret: re ita inde ab initio tradita, & in hunc uſque diem obſervata.*

[a] II. 6.

[b] Lib. XVII.

[c] Lib. XI.

21. *Pſal.* CXXXI. 16. in Latina Vulg. legitur: *Viduam ejus benedicens benedicam: pauperes ejus ſaturabo panibus.* Verſionis iſtius Auctor χήραν (*viduam*) quod vox Hebræa non patitur, male legit pro θήραν, quomodo olim habuerunt exemplaria pleraque, & omnia nunc habent. Significat autem θήρα, lingua Ægyptiorum, *far, frumentum*, & Hebraico צידה, quod alibi βρῶσιμος ſæpe vertitur, optime reſpondet. Audiendus quoque hac de re *Hieronymus*, *Quæſtionibus Heb. in Gen.* ubi ad verba: *Et dedit illis cibaria in via*; ſic commentatur: *Verbum Zeda, quod hic omnes ore conſono, βρῶσιμον, id eſt cibaria vel ſitarcia interpretati ſunt: in Pſalterio quoque habetur. Ubi enim noſtri* (Latini) *legunt, Viduam ejus benedicens benedicam: licet in pleriſque codicibus pro vidua, hoc eſt pro χήραν, nonnulli legunt θήραν: in Hebræo habet* צידה *Zeda, id eſt, cibaria ejus benedicens benedicam. Porro θήραν venationem magis poteſt ſonare quam fruges, tametſi moris ſit Ægyptiorum θήραν etiam far vocare, quod nunc corrupte atheram nuncupant.* Huc ſpectant illa Plinii *Hiſtoriæ Nat. lib.* XXII. *capite* XXV. quod eſt de medicinis ex frugibus: *Eſt* (inquit) *in farre vermiculus teredini ſimilis: quo cavis dentium cera incluſo, cadere vitiati dicuntur, etiamſi fricentur. Olyram arincam diximus vocari. Hæc decocta fit medicamentum, quod Ægyptii Atharam* (alii *atheram* legunt) *vocant, infantibus utiliſſimum: ſed & adultos illinunt eo. Farina ex hordeo & cruda & decocta collectiones impetuſque diſcutit, lenit, & concoquit.* Non neſcio tamen צידה [d] *venationem* in aliis locis ſignificare, & pro cibariis ex venatione paratis uſurpari. Illud inſuper lubens confiteor, iſtiuſmodi cibos à Græco *Geneſeos* Interprete θήραν nuncupari, nimirum ubi ſermo eſt de cibis quos *Eſau* Patri ſuo condierit.

[d] Gen. 25. 28. 27. 4, 5, &c.

22. Ab aliquo *Alexandrino* tranſlatum fuiſſe *Eſtheræ* librum, colligitur ex initio partis *Apocryphæ*, ubi mentio fit *Ptolemæi* & *Cleopatræ*, Regis & Reginæ, & Epiſtolæ *Phurim* à Lyſimacho tranſlatæ.

23. De Dialecto *Alexandrina*, quod eam uſurparint Interpretes Bibliorum Græci, audias velim quæ habet vir doctus *Jo. Croius*, Obſervationibus in [e] N. T. *Græci* (inquit) *librorum ſacrorum interpretes, Hebraiſtæ, Chaldaiſtæ, & Alexandriſtæ ſunt vocandi. Ubique* ἑβραΐζουσιν, *ubique* χαλδαΐζουσιν, *ubique* ἀλεξανδρίζουσιν: *ubique eorum verſio vocibus & phraſibus, Hebraicis, Chaldaicis, & Alexandrinis ſcatet. Verbum pro verbo reddunt, & voces ac phraſes Hebraicas non appendunt, ſed numerant. Voces quidem & verba plerumque ſunt Græca, ſed verborum ac vocum ſignificatio & conſtructio eſt vel Hebraica, vel Chaldaica, vel Alexandrina.* Interjectis aliquibus

[e] Cap. 33.

aliquibus de vocibus Alexandrinis, ſubjungit: "*Apud* LXX. *Seniores, & reliquos Interpretes* (LXX. Seniores vertiſſe tantum *Pentateuchum* exiſtimavit) "innumeræ ſunt hujuſmodi voces. Ἐξηγηταὶ, γνῶσοι, & ἀφίσεις, pro Vatibus & Magis, ſunt voces Alexandrinæ. Σιὼν, qua voce "utuntur Levit. XIX. 27. & quam quidam κρόβυλον, cincinnum, vel "nodum capillorum interpretantur, eſt vox Alexandrina. Ἐντομίδες, "qua voce utuntur ibidem, & quæ inciſiones ſignificat, eſt vox Alexandrina. Ἄδυτον pro re profana, eſt vox Alexandrina: apud Græcos enim aliud prorſus ſignificat, ut apud *Æſchinem, contra Cteſiphontem*: ἀδύτων γὰρ ἀκαλλιερήτων ὄντων τῶν ἱερῶν ἐξέπεμψε τοὺς στρατιώτας ὑπὲρ τῆ πόλεως κίνδυνον. *Sacris non litatis milites miſit in certum periculum.* Et apud *Lyſiam Orat. de Evandri probatione*: ἀλλὰ ἀνάγκη, ἐὰν αὐτὴν ἀποδοκιμάσητε, ἄδυτα τὰ πάτρια ἱερὰ γίγνεσθαι. *ſed neceſſe eſt, ſi ipſam rejiciatis, ut ſacra patria litata non ſint.* Apud LXX. tamen Lev. XIX. 7. uſurpatur de cibo "profano, καὶ ἀποβλήτῳ, *rejiciendo*, ut vertit Aquila: atque ita cibus "ille dicitur, non ratione ſacrificii, quod jam peractum erat, atque "ideo ſacra fuerunt litata; ſed ratione uſus, quod ea portio victimæ, "quam Deus Levitis conceſſerat, ſi ad diem uſque tertium ſervaretur, "eſſet cibus profanus, neque eo veſci liceret. פגול Hebraice dicitur, "quod Græci Prophetarum Interpretes, Eſ. LXIV. 4. μιαρὸν μὸν *pollutum*, & Ezech. IV. 14. βέβηλον *profanum*. Tot ſunt hujuſmodi voces "apud Græcos Interpretes, & tot hujuſmodi loquendi rationes, ut vix "recenſeri & deſcribi poſſint. Hæc *Croius*. Neque nos dubitamus quin Alexandrinæ fuerint hæ voces. Attamen cum nulla de illis habeamus Auctorum teſtimonia, & certe nulla habemus, nullum inde argumentum deduci poſſit. Neque auſim negare, eas apud alios quoque Græcos, in *Syria* habitantes, uſurpatas fuiſſe. *Heſychius* monet σιὼν fuiſſe vocabulum *Phaſelitarum*, quæ civitas Ciliciæ ad mare fuit; unde facile potuit Alexandrinorum civitate donari. Recte *Sopingius* ejus Annotator: *Non mirum eſt* LXX. *Interpretes uſurpaſſe interdum Alexandrina, vel Cilicum Phaſelitarum nomina, ipſos ex Alexandria oriundos.*

Eruditiſſ. [a] *Simonius*, ut probet Interpretes fuiſſe *Alexandrinos*, obſervat vocem *Abrec* Ægyptiam eſſe. At ubi vocem iſtam uſurpant Interpretes? Vox ea, quod ſciam, apud Interpretes nullibi occurrit, ſed in ipſo Textu Hebræo Gen. XLI. 43. ubi ab Interprete κήρυξ redditur. Et ſi reperiatur alibi in Verſione, cum tamen in ipſo Hebræo legitur, nullum inde argumentum deducere liceat.

[a] Diſquiſ. Crit. cap. 15.

24. Argumentum aliud exinde deſumi poteſt, quod Rabbinis quibuſdam antiquis eo uſque execrata fuerit Tranſlatio Græca, ut propter Legem in hanc linguam tranſlatam jejunium ſolenne inſtitutum fuiſſe confinxerint; & præterea caliginem per tres dies totum orbem eo tempore oppreſſiſſe fabulati fuerint. Quæ certe non feciſſent, ſi modo credidiſſent ab ipſis Hieroſolymitanis Alexandriam miſſis, & Pontificis ſummi auſpiciis confectam Verſionem fuiſſe. Jejunii iſtius mentio habetur in Judæorum *Calendariis* ad VIII. *Tebeth*, ſive Decembris: *Jejunium propter tranſlationem Legis in Græcum.* In nonnullis tenebrarum quoque triduanarum fit mentio. *Scripta eſt Lex Græce diebus Ptolemæi Regis. Tenebræ tridua per univerſum orbem.* Appendix vetus pervetuſti libri *Megillat Taanit* inſcripti: *Octava* [b] *Tebeth jejunium eſt, eo quod in ea Lex ſcripta eſt Græce in diebus Ptolemæi Regis: tenebræque venerunt ſuper terram 3. diebus.* Eiſdem verbis alii à doctiſſimo [c] *Morino* citati, *R. Jacob* auctor *Arbæ turim in Decretis jejuniorum* num. 580. *R. Amram Gheon* in *Ordine precum*, & *Simeon Kejara* in *Halecoth Gedoloth*. Rabbinorum aliis eo uſque diſplicuit Græce verſas fuiſſe Scripturas, ut factum illud Vitulo aureo Aaronis (piaculo iſti graviſſimo, quorundam

[b] *Quinta* habet Cl. *Bernardus* in Append. *Ariſtæa* editi Oxonii; ubi hunc locum citat.

[c] Exercit. VIII. cap. 3.

judicio, nunquam expiando) comparaverint. Compilator *Maſſechet Sopherim* cap. 1. à multis citatus. *Fuit autem dies ille* (quo Græce Lex tranſlata eſt) *durus Iſraeli, ſicut dies quo factus eſt Vitulus, eo quod Lex interpretari juxta omnem ipſius neceſſitatem, ſive juxta omnia quæ requiſita ſunt, non potuit.* Intelligit eam latis exacte & evidenter & bene pro operis dignitate in aliam linguam transferri non potuiſſe. Male [a] *Lightfootus* noſter hunc ſenſum ejus eſſe exiſtimat: *quia non tranſlata eſt ſatis caute, ſolerter, & ſubdole prout debuit Gentilibus verti.* Quo nihil violentius.

[a] Heb. & Talmud. Exerc. in 1 Cor. cap. 14. pag. 810.

Quamvis nullum fuiſſe *Jejunium* tale inſtitutum, mihi facile perſuadeo; illud tamen certiſſimum eſt, Rabbinos iſtos, qui *Jejunium* inſtitutum fuiſſe finxerunt, & illos, qui fabulam de caligine triduana commenti ſunt, cæteros denique omnes qui Verſionem damnabant, non omnino credidiſſe, confectam illam fuiſſe Pontificis Hieroſolymitani juſſu & auſpiciis, ſed ab ipſis *Alexandrinis*.

25. Fuiſſe denique inter alios Rabbinos veteres traditionem de Verſione facta ab ipſis Judæis *Alexandrinis*, certiſſime liquet. A Judæis *Alexandriæ* degentibus confectam fuiſſe crediderunt *Gemariſtæ*, cum *Babylonii* tum *Hieroſolymitani*, ut patet ex hac narratiuncula: *Dixit R. Juda, cum etiam permiſerunt Magiſtri noſtri linguam Græcam, non permiſerunt niſi pro libro Legis, atque inde ortum eſt opus Ptolemæi Regis, quod ſic traditur. Congregavit 72. ſeniores, & introduxit eos in 72. domunculos, ſed non aperuit eis propter quid eos convocaverat. Ad unumquemque autem ſeorſim ingreſſus dixit eis; Scribite mihi Legem Moſis Magiſtri veſtri. Dedit Deus unuſcujuſque cordi conſilium, convenerunteque omnes in unam ſententiam. &c.* Extat hic locus in utroque *Talmude*, Tract. *Megilla*, & apud complures citatus reperitur, [b] *Salmeronem*, [c] *Voſſium*, [d] *Maſſum*, *Morinum*, *Waltonum*, alios, nemine tamen (quod ſciam) hoc idem obſervante, pro quo jam à nobis adſcribitur. Notamus autem hæc verba: *Congregavit 72. ſeniores, & introduxit eos in 72. domunculos, ſed non aperuit eis propter quid eos convocaverat*: quæ de ſenioribus Alexandriæ degentibus, manifeſtiſſime dicta ſunt. Neque dici poteſt, hoc confictum fuiſſe à *Talmudiſtis* Verſionis Græcæ odio, cum de ea tam honorifice loquuntur, & Divini Numinis afflatu confectam perhibent. His accedit *Armius* Chronologus, citatus in Præfatione Commentarii in Pentateuchum Arabici, qui literis Syriacis ſcriptus Bibliotheca *Bodleiana* aſſervatur. Verba Latine hæc ſunt: Sic dicit *Armius Chronologus, anno undevigeſimo regni Ptolemæi filii Ptolemæi Regis, mandavit, ut* convocarent *Seniores Filiorum Iſraelis, & ut illi ſecum librum Legis* in manibus *afferrent, & ut ſinguli eorum ſeparatim eam transferrent, juxta quod intellectui ſuo dictaretur. Et Seniores* venerunt, *ſeque una cum divinſſimo libro* (*coram Rege*) *ſtiterunt. &c.*

[b] Prolegom. Bibl. §. 6. p. 62.
[c] Not. in Pugionem Fidei pag. 115.
[d] Præfat. in Joſuam.

26. Argumentis his adjicere licet, non videri veriſimile, Judæos illos recentiores, qui libros ſacros Græce tranſtuderunt, quales fuerunt *Aquila &c.* Interpretationem novam fuiſſe aggreſſuros, ſi credidiſſent priorem iſtam fuiſſe confectam ipſius *Pontificis Max.* Magnæque Synagogæ, auſpiciis, & à Viris LXXII. à Pontifice electis.

27. Aperte ſatis liquet (ni fallor) ex præmiſſis, ab ipſis Alexandrinis, non ab Hieroſolymitanis Alexandriam accerſitis elaboratam fuiſſe Interpretationem. Nec difficile eſt cauſam aſſignare, quare fingerent Helleniſtæ Hieroſolymis accerſitos fuiſſe & Interpretes & Legis Volumen. Hanc nempe fabulam ideo commenti ſunt, partim ut inde occaſionem arriperent, novam apud Gentiles majoremque nomini ſuo gloriam aſſerendi, ea nimirum affingendo, quæ leguntur apud *Pſeudo-Ariſteam*, de Judæis captivis libertate donatis, muneribuſque magnificis

cis à Rege Hierosolyma missis, ut Legem & qui eam interpretarentur impetraret; partim vero, ut apud Judæos *Hebraizantes* Versioni Græcæ auctoritas conciliari posset, si quod forte dubium inter illos exoriretur aut de Interpretum peritia, aut de exemplaris, quo usi sint, puritate.

28. Antequam manum tollamus, non intempestivum, puto, nec Lectori injucundum, fuerit hoc loco subjicere quæ referunt *Samaritæ* de legatione à Rege *Ptolemæi* missa tum ad ipsos tum ad Judæos, ut ab utrisque Interpretes in Ægyptum mitterentur, & de duabus Græcis Versionibus tunc factis, una per *Judæos*, altera per *Samaritas*. *Abulphetachum* audi is in *Chronico Samaritano* inedito: *Anno M.* 4150. *annoque* 10. *Ptolemæi Philadelphi egregii literarum fautoris, accitis Alexandriam Aarone & lectissimis Samaritarum, unaque Doctoribus Judæorum sub Eleazaro suo, ut Legem Mosaicam in Græcorum dialectum transferrent ex Hebraico, cum de monte Isaque electa Templi, & (in Deut. 32. 35.) de die retributionis, aliisque in versibus Versiones istæ variarent, Rex approbavit magis Samaritarum Interpretationem, eosque splendidis muneribus donavit; imo vero Judæos ille monte benedicto Garizim Rescripto omnino arcuit. Referunt autem triduanas tenebras passim fuisse mundum, cum Judæi in Græcum Mosis libros verterent.* Sic alia quæ referunt Judæi de seipsis splendida, sibiipsis arrogare solent Samaritæ, qualia sunt ea quæ habes apud [a] *Josephum*, de Alexandro M. Hierosolyma veniente: quæ eadem narrant Samaritæ de urbe sua *Neapoli*, sive *Sichem*. Rursus audi *Abulphetachum*: *Anno Mundi* 4094. *Alexandro M. cum per Neapolin Samariæ in Ægyptum contenderet, in genua decumbenti benedixit Hezekia Pontificatus sui anno* 15. *qualem hominem habitu Sacerdotali nuper viderat Alexander de bello Persico prospero ei omnia pollicentem. Hunc ergo Antistitem & gentem Samaritarum donis magnis cumulavit Alexander, item hoc elogio: Jam certe novi Deum Vestrum Diis cunctis esse majorem.*

[a] Antiq. XI. cap. ult.

29. Non desunt, qui tradiderunt à Doctoribus *Tiberiensibus* missos fuisse ad Regem LXXI. Interpretes; decepti nimirum fama Scholæ *Tiberiensis*, quæ post excidium Hierosolymorum inclaruit. Auctor Præfationis [b] Pentateuchi Arabici in Thesauro Bodleiano: *Erat autem prima Interpretatio* (Operis Origeniani) *Versio* LXXII. *Sapientum Hebræorum Tiberiensium, qui accersiti sunt à Ptolemæo Rege Ægypti, ut libros istos ex Hebraico in Græcum transferrent, ex Exemplari scil. isto literis aureis exarato, quod eo tempore miserunt Hebræorum doctores ad Regem istum.* Hujus Codicis meminit [c] *Jo. Hen. Hottingerus*, qui ex eo hæc citat, LXXII. *Interpretes à Ptolemæo Tiberiadem* (non *Tiberiade*) *fuisse vocatos.*

[b] Cujus partem edidit Latine doctiss. Ed. Bernardus ad finem Aristeæ edit. Oxon.

[c] Thes. Philolog. p. 342.

CAP. V.

Falsum esse quod vulgo creditur de Interpretum LXXII. *numero. Eos non fuisse Magistros Synedrii magni.* §. 3. *Neque constitisse Synedrium illud ex* LXXII. *sed tantum ex* LXX. *vel* LXXI. 4. *Errores varii de Interpretibus.* 5. *Judæorum veterum affectatio numerorum* LXX. *&* LXXII. *Inde ortum fuisse figmentum de Interpretum numero.* 6. *Rabbinorum veterum traditio de Interpretibus tantum* quinque *aut* tribus. 8. Zosimi *Chymici testimonium de Interprete unico.* 9. *Solennis celebratio memoriæ Versionis apud Judæos Alexandrinos, quam commemorat* Philo, *unde orta.* 10.

INTERPRETES fuisse numero LXXII. senos ex singulis tribubus, inter omnes fere antiquos, post *Pseudo-Aristeam*, convenit: solent tamen rotundi numeri causa, ut brevius ac expeditius loquamur, dici LXX. & ipsa Translatio tam hodie quam à veteribus *Septuaginta*

gintâ appellari consuevit. Quorum interpretatio ut Septuaginta emanarit obtinuit consuetudo, ait B. Augustinus. Ita judices illi Romani, observante Lud. Vive, qui ab hastis de rebus et moribus judicabant, Centumviri appellantur, quum essent trecenti ex singulis quibusque tribubus terni. Sic quoque in Literis Sacris, Gedeonis filii ex ipsius uxoribus geniti vocantur [b] LXX. quum essent LXXII. Hoc cum non animadverterent nonnulli, crediderunt illos, qui Interpretes memorant LXXII. & illos, qui commemorant LXX. revera inter se discrepare atque dissentire. In his est *Gabelentius Persona*: [c] *Elegit* (inquit ille) *Eleazarus 70. vel secundum alios, 72. viros.* Hinc fortasse nonnulli fuerunt duos ex illis in itinere mortuos fuisse. Chronicon Orientale: *Ptolemæus adduxit ex Senioribus Israel 72. senes, e quibus duo mortui sunt in itinere, remanseruntque septuaginta qui interpretati sunt libros Legis & Prophetarum.* Georgius Homædides: *Rex ubi Hierosolymis LXXII. seniores & sapientia insignes viros accersivit. Duos autem ipsius collegii itinere periisse, reliqui vero Legem & Prophetas in Græcum transferebant, ut Hebræi ibi.* Inter varia illa, quibus ornari solent, elogia, nominantur LXX. *Prædentes* ab ipso *Chalcidio*, scriptore gentili, [e] *Commentario in Timæum Platonis*, ubi citat eorum Interpretationem, ut & *Aquilæ* & *Symmachi*.

2. Contendit contra S. Hieronymum D. Augustinus Interpretum LXX. translationem, cæterorum omnium versionibus, & ipsi *Hieronymianæ*, præferendam esse, hoc ipso nomine, quia tot fuerunt Interpretes: *Ecclesiæ* (inquit) *Christi tot hominum auctoritati ab Eleazaro tunc Pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem judicarant præferendum: quia etsi non in eis unus apparuisset spiritus sine dubitatione divinus, sed inter se verba interpretationis suæ LXX. docti more hominum contulissent, ut quod placuisset omnibus, hoc maneret, nullus eis unus interpres debuit anteponi.* Sic monet [g] B. *Chrysostomus* Interpretes LXX. cum ob alias rationes, tum ob *multitudinem fide cæteris esse digniores.* Idem argumentum urget pro eorum auctoritate [h] *Theodorus Antiochenus*. Et [i] *Photius* Patriarcha hoc profert in laudem illorum Versionis, quod eam *omnes simul convenientes* confecerint. Hæc solide. Neque video sane ego, qua fronte, quove judicio, eorum Interpretationi possit alia quævis præferri, si modo verum sit eos fuisse tot numero, & (ut docet *Pseudo-Aristeas*) conjunctis studiis & consiliis singula expendisse ac transtulisse. Et cum ita res sit, operæ pretium erit inquirere, utrum verisimile sit tot revera fuisse Interpretes.

Quærenti unde factum fuerit, quod Interpretum numerus iste institueretur, id tibi præclare expediet *Pseudo-Aristeas*. Tradit ille, Regi Ptolemæo suggestum fuisse ab ipso *Demetrio Phalereo*, ut viri LXXII. idque seni ex Tribubus singulis, qui Legem Græce converterent, Hierosolymis accersérentur. In Epistola ad Regem affinguntur *Demetrio* hæc verba: *Si visum fuerit tibi, Rex, scribetur ad principem Sacerdotem Hierosolymis, ut mittat ad te ex quaque tribu sex viros maxime honestate vitæ, senio, & prudentia legum suarum præstantes: ut ita ex pluribus per diligentem examinationem nacti consentientem & accuratam Interpretationem, hos libros præclare, ut & rei ipsius & tuæ voluntatis dignitas postulat, recognoscamus.* Ridiculum Hellenistæ commentum! Si *multos* voluisset *Demetrius*, ut eo perfectior, numerisque suis absolutior, fieret Translatio, quare non sufficerunt *viginti*, aut aliquis alius numerus? unde potuit ei in mentem venire, ut accersérentur LXXII. Qui numerus quidem à Judæis (id quod infra ostendemus) affectatus est, non vero à *Græcis*? Non nescius sum, numerum istum apud *Ægyptios* quoque in honore aliquo fuisse, scribente *Horo Apolline*, eos docuisse, [k] *terrarum orbem*

a De civit. XVIII. 42.

b Jud. VIII. 30.

c Ibid. IX. 5. 56.

d Cosmodromio æt. 5. c. 13.

e Pag. 372.

f De Civit. XVIII. 43.

g Homil. 5. in Matth. ad v. 23.

h Com. ad c. 1. Sophoniæ.

i Biblioth. Cod. 177. p. 396.

k Hieroglyph. l. 14.

[illegible] LXXII. regiones [illegible] Ludophilus [illegible] Ptolemæi, qui Ægyptius fuit, Tabulis [illegible] recenseantur regiones LXXII. quæ sub diversis signis occidentibus regantur: Invenies ibi eas esse, si eas numeraveris; & in Codice quodam, quem vidi, sub [illegible] subjicitur; [illegible] Apud eos etiam celebrati fuerunt Dii quidam, seu Genii, LXXII. regionum totidem præsides. Tradit enim *Iamblichus*[a] eorum doctrina, regionum orbis singularum præfecturam Numini cuidam peculiari demandatam fuisse. Ne quis suspicabitur hac causa inductum fuisse *Demetrium Phalereum*, hominem Græcum, ut Regi ad Regem Judæorum vertendam tot hominum accersendi auctor esset? Sapientior fuit in hac parte, licet alias insulsior, recentior iste *Pseudo-Aristeas*, quem legit B. *Epiphanius*[b]: qui tradit Interpretum numerum, non a Rege Ptolemæo aut *Demetrio Phalereo*, sed ab ipsis Hierosolymitanis delectum fuisse; nimirum ut numerus eorum responderet numero Seniorum *Synedrii magni*, sive magnæ Synagogæ, quæ *Sanhedrin*, id est [illegible], vulgo appellatur. Apud istum *Pseudo-Aristeam*, in Epistola Regis ad Hierosolymorum Magistros, nihil habetur de Interpretum numero, rogantur tantum ut Interpretes Alexandriam mittendi digna arentur: [illegible] Quæritur etiam ab eodem Rege, an sint non *Interpretes* omnino veteris, *Hebraïcæ Græcæque linguæ peritissimi*. Quibus hæc subjunguntur: [illegible] Post hos *Hebræorum Magistri*, de lecta turba, LXXII. *Interpretes* allegans, *Moysi* exemplum secutus, qui cum de mandato Dei consedisset in montem atque cum loquentem audisset: Adhibe tecum LXX. viros & ascende in montem; ut pacem & concordiam inter Tribus restitueret, ne si ex una quinque, ex alia sex caperet, turbas in Tribubus dissensiones faceret, LXXII. adhibere maluit, & ad numerum adjecit. Eodem itaque modo LXXII. tum illi miserant, qui in Pharo insula fuerat Codices explicarunt. Institutum fuisse Interpretum numerum ad formam Synedrii magni, placuit quoque *Euthymio*, his verbis: [illegible] Translatio prima facta LXXII. virorum, qui Hebraïcæ fuerunt & vicibus, juxta numerum LXX. Seniorum quos elegit Moses, Ptolemæi Regis hortatu.

30 Constitutum fuisse eorum numerum ad imitationem Synedrii magni, non credidit *B. Hilarius*, sed illos fuisse ipsius Synedrii magni Magistros statuit & affirmat: Septuaginta (inquit) Seniores, secundum Moysi traditionem ad explodiendam Legis doctrinam in Synagoga manentes postquam illis a Rege Ptolemæo transferendi ex Hebræo in Græcum sermonem Legis cura mandata est, spiritualis & cælesti sensum veritatem Psalmorum intelligentes, in numerum eos atque ordinem redegerunt. Idem rursus: Posteaquam Rege Ptolemæo, LXX. Seniores libros Veteris Testam. ex Hebræa literis in Græcas transtulerunt. Erat autem jam a Moyse unus in Synagoga omni LXXII. esse Doctores. Nam cum Moyses quamvis veteris Test. verba in literis condidisset, tamen separatim quendam hic occultior Legis secretioris mysterium LXX. Senioribus, qui doctores [illegible] nerent;

a De myst. §. 5. cap. 25.

b De Mens. & Pond. cap. XI.

c Exod. xxiv. 1. Num. xi.

d Procemio in Psalmos.

e Prologo in Psalmos.

f Com. in Psal. 2.

nerent, intimaverat. Doctrina ergo horum in posterum, quæ ab ipsa Scriptore Legis accepta, in hoc Seniorum & numero & officio conservata est. Hi itaque Seniores libros hos transferentes, & spiritualem secundum Mosi traditionem occultarum cognitionum scientiam adepti, ambigue linguæ Hebraicæ dicta & varia quædam ex se nunciantia, secundum virtutes rerum artis & propriis verborum significationibus transtulerunt, doctrinæ scientia multimodam illam sermonum intelligentiam temperantes. Et ex eo fit ut qui postea transtulerunt, diversis modis interpretantes magnum Gentibus attulerint errorem: dum occultæ illius à Mose profectæ traditionis ignari, ea quæ ambigue lingua Hebraica commemorata sunt, incertis ipsi judiciis ediderunt. Sic Auctor Operis [a] *De mirabilibus S. Scripturæ: In Discipulorum LXXII. præsignatione etiam ipse spiritus Moysi in* LXX. *Seniores distribuitur: & aliis duobus qui in castris resederant, Heldad viz. & Medad, ejus spiritus prophetiæ donum condonatur. Quorum quasi hæreditarii successores, ad Ptolemæum Philadelphum Alexandriæ Regem, à Pontificibus, Eleazaro scil. & cæteris, qui eodem tempore Judæorum populo præerant,* LXX. *Sapientes, qui ex Israel stirpe descenderant, missi sunt, & scripturas antiquæ Legis in Græcum eloquium transtulerunt.* [b] D. Anselmus, de *Cainan*, cujus meminerunt Interpretes Græci & S. Lucas, sermonem habens: *Nemo autem fidelium putet hoc in loco* LXX. *transtatores errasse, sed credat indubitanter, eos quod verum esse noverant posuisse, & quod Mosen minus dixerat supplesse. Neque enim Spiritus Sanctus hoc in Evangelio posuisset, nisi verum omnino esset. Nam ipsi* LXX. *Seniores à tempore Moysi magisterium in Synagoga tenebant, & de spiritu Moysi acceperant, ac Legem ex ipsius Moysi traditione didicerant: ideoque si quid ibi prætermissum esset, & suppleri posset, vel aliter interpretari noverant. Moyses vero propter aliquam causam, quæ Deo nota est, transiliit generationem Cainan.* In eadem sententia se fuisse docet *Armius* Chronologus Arabicus, cum Interpretes appellet LXX. *Seniores filiorum Israelis.* Eidem favent inter recentiores, [c] *Andradius*, [d] *Rugerius*, [e] *Middendorpius*, [f] *Gretserus*, [g] *Baronius*, [h] *Bzovius*, & è Reformatis [i] *Franciscus Junius.* Male à *Middendorpio* pro eadem citatur *Eusebius.* Hos omnes longe à veritate aberrare, etsi concederetur Interpretes fuisse revera *Hierosolymitanos*, satis esset ex reipsa conspicuum. Quid enim absurdius, quam credere, in Ægyptum missum fuisse maximum illud & pernecessarium Judaicæ gentis Concilium? Quam absurdum, metropolim gentemque totam Senatu suo maximo orbatam fuisse! Potuerunt illi, qui *Aristeam* pro scriptore genuino agnoverunt (quod omnes præter *Junium* fecerunt) ex eo edoceri, si non id quod verius est, id tamen quod minus absurdum. Certe illum nihil istiusmodi, inter cætera sua figmenta, somniasse, apparet ex his verbis, quæ affingit Eleazaro Pontifici in Epistola ad Regem: *παρόντων δὲ πάντων, ἐπιλεξάμεθα ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πεισθυτέρους ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, οὓς καὶ ἀπεστείλαμεν ἔχοντας τὸν νόμον. Atque in præsentia omnium,* ELEGIMUS *honestos & bonos viros seniores, sex ex singulis tribubus, quos una cum Lege misimus ad te.* Rursus: *Ἐπελέξατο γὰρ οὖν ἀρίστους ἄνδρας &c.* ELEGIT *ergo Eleazarus optimos & eruditione præstantes viros. &c. Aristeam*, & etiam *Origenem*, voluisse, Interpretes eosdem fuisse cum Doctoribus Synedrii magni, inde conficit *Baronius*, quod eos appellitent *Seniores.* Male omnino, & nulla argumenti specie. Sic enim appellari potuerunt ætatis ratione, non dignitatis, neque solos magistros Synedrii magni ratione dignitatis *Seniores* nominabant Judæi, sed & alios multos inferiorum ordinum Magistratus & Doctores.

4. Porro errare videntur, qui putant Interpretum LXXII. & Doctorum Synedrii magni eundem fuisse numerum. Constabat Synedrium magnum ex Magistris tantum 70. vel ad summum 71. Neque illud

[a] Lib. 1. c. 9. apud tom. 3. Operum S. Augustini.

[b] Enarrat. S. Lucæ c. 3.

[c] Defens. Concilii Trident. l. 4. fol. 252.

[d] De libris Canon. c. 38.

[e] Prolegom. in Aristeam c. 7.

[f] Defens. Bellarmini l. 2. c. 6.

[g] Annal. ad an. 231. to. 2. p. 384.

[h] Hist. Eccles. ad an. 231.

[i] Not. in Tertulliani Apolog. c. 18. & Animadvers. in Bellarm. Controv. 1. l. 2. c. 6.

illud flocci pendendum, quod habet in loco superius producto *Pseudo-Aristeas Epiphanius*, de eo quod Moses non viros tantum 70. sicut ei præceperat Deus, sed 72. sibi adsciverit, ne Tribus aliquas offenderet. Contra illud Dei mandatum qui, quæso, ausus fuisset Moses peccare? Audiamus de numero Synagogæ suæ magnæ Rabbinos veteres. "Synedrium magnum (inquiunt Doctores *Misnici* in [a] *Sanhedrin*) LXXI. "judices habuit: minus XXIII. *Unde constat* LXXI. *fuisse istius Synedrii* "*judices? Ex eo quod dicitur*: [b] Congrega mihi LXX. viros ex senio- "ribus Israelis. *His Moses junctus erat. Ecce tibi* LXXI. *Attamen R. Je-* "*huda ait*: LXX. (tantum) *fuisse*. Gemaristæ in Sanhedrin: "[c] *Dixit* "Abbai ad R. Joseph: Presbyterum per tres creari unde nam discimus? "dici potest ex eo, Q. S. E. Et imposuit illi manus suas. *Quandoquidem* "*Moses unus fuit, si hoc spectatur, unus sufficiet. At dices eum vice* "LXXI. *esse: si id attenditur*, LXXI. *requirentur. Hoc difficultatem habet.* Rursus ibidem: *T. M. Et relicti sunt duo viri in castris.* Sunt qui cen- "seant, in urna relicta (ipsorum nomina.) Nam quum Mosi ita à Deo "edictum esset: *Congrega mihi* LXX. *viros è senioribus Israelis*: cogita- "vit quomodo esset id effecturus. Nam, inquit, si senos ex unaquaque tri- "bu legam, supererunt duo. Si V. deerunt X. Si ex illa tribu quinos "& ex alia senos, invidiam inter eas conciliabo. Quid egit? Legit se- "nos ex singulis, dein 72. pittacia, quorum 70. inscripta voce SE- "NIOR, duo pura erant, confusim in urnam indidit, & singulos singula "educere jussit. Cui quum obvenisset SENIOR, dixit: *Jampridem te sancti-* "*ficabit Deus*. Cui pura tabella; *Deus non expetit te. Quid faciam tibi?* Constitisse Synedrium magnum, post Mosis tempora, ex Senioribus 71. nempe ex 70. præter Præfectum, qui dicebatur *Caput Scholæ* sive *Academiæ*, testantur quoque *Rambam*, sive *Maimonides*, & *R. Bechai*, citati à *Buxtorfio*. Maimonidæ dicitur *Domus Judicii magni virorum* LXXI. [e] Mihi magis probabile videtur constitisse illud tantum ex LXX. cum hoc asseruerit *R. Jehuda* vetustissimus Magister, ut discimus ex *Misna*. Sic Christus Dominus noster, in Synedrii magni imitationem, LXX. Discipulos delegavit & peregre emisit. Et in imitationem ejusdem Concilii *Josephus*, cum Galilææ præfectus esset, viros sibi LXX. assumpsit, qui res istius provinciæ una cum ipso administrarent. In *Vita* sua [f] ait fuisse ὁμοῦ ἑβδομήκοντα circiter LXX. sed in libris [g] *Belli*, eos vocat præcise LXX. *Josephus* (inquit) τῶν μὲν γερεαιῶν ἑβδομήκοντα ἐκ τῶ πρώτου δοκίμους καὶ τὰ πάνυ γνωρίμους ἐκλεξάμενος ἄρχοντας ἅπης Γαλιλαίας. LXX. *de seniotibus ejus gentis prudentissimos elegit, eosque rectores totius Galilææ constituit.* Apud [h] eundem scriptum legimus; cum Hierosolymis *Zelotæ* Zachariam quendam nobilem & innocentem virum sub specie judicii damnare voluerunt, convocasse illos ex plebe *viros* LXX. & judices eos Zachariæ constituisse: quod non dubitaverim quin fecerint in imitationem Synedrii magni. Denique non videtur verisimile substitutum fuisse aliquem, super τὸν LXX. in locum *Mosis*. Nam *Mosis* locum supplevisse videtur supremus gentis gubernator, sive *Judex* is fuerit, sive *Rex*, sive *Pontifex*. Fuerit itaque ille, quem *Caput Scholæ* vocabant, tantum primus τῶν LXX. Et eorum secundus fuit ille qui Synedrii *Pater* vocabatur. Ut breviter dicam: si in locum *Mosis* substiturus fuerit ille, qui Synedrii *Caput* seu *Princeps* appellatus est, eo connumerato constabat Synedrium ex LXXII. & primus τῶν LXX. fuit is qui dictus est Synedrii *Pater*. Sin in *Mosis* locum non alius successerit quam gentis supremus gubernator, constabat Synedrium tantum ex LXX. Fuisse eos numero LXXII. statuit, inter veteres Christianos, Auctor [i] *Recognitionum S. Clementis*, qui addit, Dominum Christum in imitationem Mosis eundem sibi discipulorum numerum elegisse. *Nos ergo*

[a] Cap. 1. §. 6. Ed. Cocceii.
[b] Num. II. 16.
[c] Cap. 1. §. 14.
[d] §. 17. Num. II. 16.
[e] De Abbrev. Hebræorum voce אבד
[f] Pag. 1004.
[g] Lib. 2. c. 20.
[h] Belli IV. 9. sive v. 1.
[i] Lib. 1. c. 40.

ergo primos elegit duodecim sibi credentes, quos Apostolos nominavit. Postmodum alios LXXII. *probatissimos discipulos, ut vel hoc modo recognita imagine Moysis, crederet multitudo, quia hic est quem prædixit Moyses venturum Prophetam.* E contra Auctor libri *De mirabilibus Scripturæ*, Magistros Synedrii fuisse tantum LXX. credidit, ut patet ex loco superius citato. Discipuli Domini nostri, qui sine controversia constituti sunt ad imitationem *Synedrii*, dicuntur quidem LXXII. in aliquibus S. Scripturarum [a] codicibus, ut in Versionibus *Latina* & *Persica*, item in Græcis nonnullis exemplaribus, accedentibus etiam, præter Scriptores modo citatos, *Origene Homil.* XXVII. *in Num.* [b] *Epiphanio*, [c] *Isidoro Hispalensi*, aliis. Sed puto in LXX. veriorem lectionem esse, quam exhibent exemplaria complura, & confirmant *Cyrillus, Geometra*, [d] *Eusebius*, & [e] *Theophanes*, necnon [f] *Tertullianus*, [g] *B. Hieronymus*, [h] *Gregorius Nyssenus, Theophylactus*, & ipse *Origenes Homil.* VII. *in Exod.* Non desunt inter [i] veteres, qui crediderunt electos fuisse à Domino nostro Discipulos sive LXX. sive LXXII. quia tot fuerunt in orbe terrarum regiones, ut per eos in omnes gentes Evangelium disseminaretur. Mera somnia!

a Lucæ X. 1.

b Adverſ. Hær. 20. 4.

c Allegoriis in S. Script.

d In Catena, & Demonstr. Ev. III. 2.

e In Catena.

f Adversus Marcionem IV. 24.

g Epist. ad Fabiolam de 42. Mansionibus, mans. 6.

h De Vita Mosis p. 213.

5. *Josephus Gorionides* Interpretes omnes LXXII. *Sacerdotes* fuisse autumavit & literis tradidit.

Idem scribit præcipuum inter illos fuisse *Eleazarum* illum qui martyrium postea sub *Antiocho Epiphane* passus est. *Tunc misit* (inquit) *Pontifex ad Regem* LXX. Sacerdotes, *inter quos præcipuus erat* [2] *Eleazarus, vir gravis, qui postea Antiochi temporibus probatus est & interfectus pro Domino Deo suo. Cumque venisset Eleazarus cum* LXX. Sacerdotibus *& Interpretibus in Ægyptum. &c.* Eundem *Eleazarum* designat Auctor *libri* II. *Machabæorum juxta Arabes*, qui habetur in *Bibliis Polyglottis Waltonianis*, his verbis: *Perveniente itaque Epistola Regis ad Sacerdotem, selegit* LXX. *peritos viros, eosque misit cum viro qui dicebatur Eleazarus, præstans religione, scientia atque disciplina, qui profectus est in Ægyptum. &c.* Quæ desumpta sunt ex *Gorionida*. Auctor Chronici Orientalis: *Ex horum Interpretum numero extitit Eleazarus, quem occidit Antiochus, quia noluit adorare idolum ejus.* Elmacinus in Chron. *Fuitque è numero* LXX. *Seniorum Eleazarus, quem occidit Antiochus Rex, propterea quod adorare nollet idolum ejus.* [i] Hottingerus addit, auctorem libri *Juchasin* idem alicubi referre.

i Thes. Philolog.

In Interpretum LXXII. numero reponitur ab *Anatolio*, Episcopo Laodiceno, *Aristobulus* ille, cujus nomine olim extiterunt Commentarii in libros Mosis. Sed illum alibi ostendimus diu post ætatem *Ptol. Philadelphi* vixisse. Eundem autem errorem errat *Gesnerus* in *Bibliotheca*.

Aliis placet, eorum unum fuisse *Symeonem Justum*, cujus in Evangeliis mentio, quod Christum ulnis exceperit. Quem constat in vivis extitisse post initium regni *Philadelphi* annis plusquam 280. *Cedrenus* pro hac opinione citat *B. Jo. Chrysostomum*, qui putavit (ut alibi monuimus) confectam fuisse Translationem *circa annos* 100. ante Christi nativitatem. Verba *Cedreni* sunt: Ἦτις ὁ Ἰουδαῖος Συμεών, ὃς καὶ ὢν, εἷς ὑπῆρχε τῶν ο΄. τὸ κ Ἑβραϊκὸς σωτηριώδη τὴν παλαιὰν θεῖαν γραφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν μεταβαλόντων ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου βασιλέως Αἰγύπτου, περὶ χρόνον τὸ Χριστοῦ παρουσίας, ὡς ὁ θεοδόχος Χρυσόστομος ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ λέγει. *Et Dei receptor Symeon Judæus, unus erat de* LXX. *Interpretibus, qui Ptol. Philadelpho Ægypti regi Hebraicum vetus testamentum in Græcum transtule-*

1 *Eusebius & Theophanes* Catena in Lucam, & Auctor Operis de mirabilibus S. Scrip. loco cit.

2 Eleazarus iste passus est cum annorum esset 90. Antiochi Epiphanis anno 7. i. e. annis ab initio Ptol. Philadelphi 116. Meminit Pseudo-Aristeas Eleazari Interpretis, quem dicit fuisse omnium natu maximum, & primum.

rant

tant sermonem, ante Christi adventum: sicut D. Chrysostomus in suo de sex diebus opere tradit. Accedunt recentiores Græci alii. *Georgius* sive *Gregorius Pardus*, Archiepiscopus Corinthi, in Expositione *Troparii secundi Odæ quartæ Canonis Cosmæ Monachi in Occursum Domini*, nondum edita: Ὁ θεολόγος ἦτος καὶ ἅγιος Συμεὼν Ἰσδαῖος ὤν, εἷς ἐστῆρξε τῶν ἑβδομήκοντα τῶν Ἰσδαϊκῶς συνερμηνεύσαντι τὴν παλαιὰν θείαν γραφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν μεταβαλόντων, ὡς ἐκ τοῦ Ἐξαημέρου τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Χρυσοστόμου γνώσεσθαι τοῦτο διδασκόμεθα ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως. Nec diversa sunt quæ narrat *Damascenus Thessalonitensis* Concione 4. inedita; citante *Leone*[a] *Allatio*. Ex *Cedreno* sua *Pardus* descripsit, sed videtur existimasse, citari ab illo *Chrysostomum* de eo quod sub rege *Ptolemæo* confecta fuerit Translatio, non de eo quod S. *Symeon* unus esset ex Interpretibus. Reperitur fabella eadem apud *Matthæum Cigalam*, ubi legimus *Symeonem*, inter convivandum Interpretibus reliquis retulisse, se dum illud Prophetæ Esaiæ, de Virgine filium paritura, Græce interpretaretur, dubitasse primum utrum fieri id potuisset, postea vero credidisse. Insequenti nocte postquam hæc narrasset, dum Deum oraret ut magnum illud mysterium sibi revelaret, oraculum ei editum fuisse, ipsum non moriturum donec Deum natum, juxta Prophetæ verbum, videret. Germana sunt quæ habet *Eutychius*, sive *Saidus Batricides*, Patriarcha Alexandrinus, in *Annalibus* Arabicis: *Erat è* LXX. *istorum numero, vir quidam nomine Simeon Justus, qui Dominum nostrum Christum è Templo suscepit. Hic dum Legem & libros Prophetarum è lingua Hebraica in Græcum transferret, quotiescunque comma aliquod in quo prophetia esset de Domino Christo interpretaretur, ille corde suo non assentiens dixerat, Hoc fieri non potest: Deus ergo vitæ terminum ipsi auxit ut ad annos* 350. *viveret.* Accedunt *Batricidæ* Auctor *Chronici Orientalis*, *Elmacinus*, & *Georgius Homædides*.

Inter eosdem numeratur ab *Isidoro Hispalensi Jesus Ben Syrach* senior, Auctor *Ecclesiastici*. *Isidoro* adstipulantur *Galatinus*, *Genebrardus*, alii. Et idem asseruisse perhibentur *Rabbini*.

Reperiuntur etiam inter *Rabbinos*, qui tradunt *Danielem Prophetam* ex eorum numero fuisse, si credamus *Petro Carbonario Metropagitæ* qui librum de *Veritate Hebraica* conscripsit.

Non desunt qui asseruerunt *Philonem* illum, cui tribuitur liber *Sapientia Salomonis* inscriptus, ex illis unum fuisse. Hoc se existimare profitetur in [b] *Chronico* suo *Genebrardus*, qui illum appellat *Philonem seniorem*. Quis fuerit iste *Philo* Judæus *senior*, *Genebrardus* viderit. *Philo* ille qui *Historiam Judaicam* contexuit, & *Philo senior* à *Josepho* nominatur, non fuit *Judæus*, sed *Gentilis*. Et veteres illi, qui *Philoni* tribuerunt librum *Sapientiæ*, non alium intellexerunt quam *Philonem* illum percelebrem, qui vixit post Christum natum, & cujus extant Opera. [c] Hieronymus: *Liber Sapientiæ Salomonis apud Hebræos nusquam est, quin & ipse Stylus Græcam eloquentiam redolet, & nonnulli Scriptorum veterum hanc esse Judæi Philonis affirmant.* Philonem seniorem, qui de Judæorum regibus scripsit, *Græce vertisse* librum qui inscribitur *Sapientia Salomonis*, perperam existimat [d] *Is. Vossius*.

Credidit idem [e] *Ezechielum Tragicum* unum fuisse è LXX. Interpretibus; sed hæc opinio nulla vel ratione, vel auctoritate nititur.

Inter Interpretum nomina à *Pseudo-Aristea* literis consignata, reperiuntur nonnulla supra positorum, ut *Eleazarus*, *Simon*, *Jesus*, *Daniel*, *Ezechielus*; sed *Philo*, aut *Aristobulus*, inter eos reperitur nullus. In Epistola, quæ fingitur à *Damaso* Papa ad *B. Hieronymum*, sunt alia quædam Interpretum nomina diversa ab illis, quæ reperiuntur in *Pseudo-Aristeæ* Historia edita: uti memini me alibi [f] animadvertisse.

a De Symeonum Scriptis pag. 3.

b Pag. 284.

c Præf. in Prov.

d De LXX. Int. cap. 27.

e Ibid.

f Dissert. contra Arist. c. 1. §. 12.

6. Quæ dicuntur, & vulgo creduntur, de Interpretum numero & nominibus, ea omnia ut falsa rejiciunt non pauci viri eruditi, neque ii obscuri nominis, *Scaliger*, *Heinsius*, *Gataker*us, *Lightfoot*us, *Croi*us, *Mare*sius, *Boot*ius, alii. Existimat [a] *Heinsius* ex numero LXX. Seniorum Synedrii Magni à Mose institutorum confictum fuisse numerum LXXII. Interpretum; & fabulæ *Aristeanæ* consarcinatores numerum istum, ut paululum abirent, rotundum esse noluisse. Assentitur *Heinsio* [b] *Rivetus*, quamvis profiteatur non audere se perfracte negare quod vulgo creditur de Interpretum numero. Eandem conjecturam judicio & adprobatione sua alii confirmant.

[a] Aristarcho Sacro cap. 10.

[b] Isag. in S. Script. c. 10. §. 14.

Meram fabulam esse quod de numero Interpretum LXXII. vulgo perhibetur, haud ægre ego mihi persuadeo, cum in animo meo revolvo, quam vehementer numeris istis LXX. & LXXII. delectati fuerint Judæi, & quam multa de illis nugari fabularique soleant. Observavi sane Judæos numeros istos mire affectare, & multa de illis solere ineptire. Et videtur admodum probabile ex eadem affectatione exortum fuisse hoc figmentum. Ut Ægyptii orbem terrarum in gentes & regiones LXXII. dividebant, & earum unicuique Numen quoddam tribuebant, quod eidem peculiariter præesset; sic terram quoque Judæi distribuebant in gentes LXXII. sive LXX. & illis totidem Angelos, qui singulis peculiariter præsiderent, tribuebant, & hodie tribuunt. De illis utrisque loquitur apud [c] *Pseudo-Clementis Recognitiones* D. Petrus, ex veterum Judæorum haud dubio traditionibus. *Deus excelsus qui solus potestatem omnium tenet, in* [1] LXXII. *partes divisit totius terræ nationes, eisque principes Angelos statuit.* Cabalistæ apud [d] *Reuchlinum* enumerant nomina LXXII. *Angelorum fortium universæ terræ*, quorum ope Moses Maris Rubri aquas diviserit, & per quorum nomina *Tetragrammaton* pronunciatur à secretioris scientiæ peritis. Leguntur apud eosdem [e] excerptæ de libro Psalmorum orationes ad Deum LXXII. versibus habendæ, quorum unusquisque nomen *Tetragrammaton* cum nomine unius LXXII. Angelorum continet. De gentibus & Angelis præstitibus LXX. apud Rabbinos, tam veteres, quam recentiores, mentio crebra. Loquuntur quoque de Linguis LXX. item de *Alphabetis* LXX. *Pseudo-Uzielides*, in *Targum* Gen. XI. 5. *Dixit Dominus* LXX. *Angelis qui stabant coram eo; venite nunc & descendamus, & confundamus illic linguam eorum, ut non intelligat vir linguam proximi sui. Et manifestatus est sermo Domini contra illam civitatem, & cum eo* LXX. *Angeli, ex adverso* LXX. *populorum, & uniuscujusque linguæ populi sui; & inde scripsit manu sua, & dispersit eos inde super facies totius terræ in* LXX. *linguas.* R. Eliesер in [f] *Pirke*: *R. Simeon ait*; *Advocavit Sanctus benedictus* LXX. *Angelos, qui cingunt thronum gloriæ ejus, illosque affatus est*: *Abite, confundamus linguas illorum.* Paulo post: *Descendit Sanctus Benedictus &* LXX. *Angeli cingentes solium gloriæ ejus, atque confudit linguas* LXX. *populorum; quælibet autem gens ex* LXX. *habuit suam linguam, & scripturam, atque Angelum præfecit cuilibet genti.* De gentibus hisce & linguis LXX. mirum quas nugas & mendacia effutiverint. Fabulantur alii in navi una cum *Jona* Propheta fuisse homines ex gentibus LXX. Alii *Gabrielem* Angelum, *Josephum* ad Ægypti gubernacula admotum LXX. linguas docuisse. Juxta alios, requirebatur ut omnes Doctores Synagogæ

[c] Lib. 2.

[d] De Arte Cabalist. lib. 3.

[e] Vide Reuchlinum l. c. p. 884. &c.

[f] Cap. 24.

1 Gentes fuisse 72. statuunt quoque *Clemens Alex. Chronicon Paschale*, *Arnobius* junior in Psalmos, Christiani complures alii. Qui etiam plerumque de linguis 72. loquuntur. Alii ut *Eusebius & Theophanes*, *Cæna in D. Lucam*, Gentes 70. statuunt. Futilis est conjectura *Melchioris Haiminsfeldii Goldasti*, Animadvers. in *Tyrolis Scotorum Regis Pæneses ad Fridebrandum filium* lingua Teutonica metrice conscriptas; qui existimat opinionem de linguis 72. ortam fuisse ex numero 72. Interpretum; credentibus nonnullis, illos singularum gentium linguis Scripturas tradidisse, quia per eos Verbum Dei in universum terrarum orbem emanarit.

magnæ

magnæ, LXX. linguas callerent. Alii *Solomoni* linguarum LXX. notitiam tribuunt. Dicunt alii, S. Scripturæ unumquodque vocabulum modis LXX. exponi posse. Hinc vulgatum apud eos axioma; LXX. *facies sunt Legi.* Alii dicunt Mosem Legem conscripsisse linguis LXX. Nec de hisce modo ineptiunt fabulasque nectunt. Turrim Babylonicam quam altam (sodes) statuunt fuisse? milliaria LXX. Ita [a] *Pirke Elieser.* Quot habuit structores? LXX. Sic alii. Eandem tradunt alii Rabbinorum, LXX. *gradus versus orientem*, & LXX. *versus occidentem habuisse.* Cum mortuus est *Rabban Gamaliel Senex*, quantum thuris super eo combussit *Onkelos Proselytus*? Libras LXX. A Deo *Esdræ* quot libri *apocryphi* dictati? Juxta librum [b] IV^tum^ *Esdræ* LXX. secundum [c] *Epiphanium* LXXII. Commemorat *Epiphanius* LXXII. libros *apocryphos*, quos dicit, præter libros S. Scripturæ, ab Interpretibus LXXII. fuisse translatos: Qui videntur iidem cum illis qui *Esdræ* Divinitus dictati perhibentur. Sic juxta *Cabalæos*, LXXII. sunt nomina Dei præcipua & maxime valida. Unde elicita? Ex versibus aliquot sacrarum Scripturarum, quorum unusquisque constat ex literis LXXII. Alii memorant nomen sanctum LXXII. literarum, quo dicunt factum esse mundum. *R. Israel Ben Mosis* in *Disput. Cabalistica de* [d] *Anima*, docet Animam in Cœlum ascendentem à Deo coronari LXX. coronis. In *Zohar* memoratur LXXII. species Sapientiæ esse; De distantia LXX. ulnarum ab urbibus in terminis Sabbathicis metiendis, adi *R. Obadiam de Bartenora* Com. in [e] *Mischnas Massechet Erubbin.* Hujusmodi sunt Rabbinicæ deliciæ! Eandem eorum affectationem imitantur Christiani, non modo in numero gentium & linguarum LXXII. verum etiam in aliis rebus. Hinc libellus, *Epiphanii* nomine, *de Prophetis* (ante Christum) LXXII. quorum primus numeratur *Adam*, ultimus *Baptista.* Taceo *Palmas* illas LXX. ad *Elim* quarum mentio tam frequens apud veteres Patres, quas ad Christi Discipulos LXX. tanquam typos eorum, referre solent. Easdem ad Angelos LXX. refert inter Rabbinos [f] *Racanat* Cabalista. [g] *Epiphanius* affirmat numerum LXXII. quoddam in se mysterium continere: *Artaba*, inquit, *Ægyptiorum propria vox est, & sextarios continet* LXXII. ἐν πολλῇ ἦν ἀκριβείᾳ καὶ τοῦτο ἔτως συνήχθη. *Nam* LXXII. *viri turrim illam extruxerunt, quoque tempore in* LXXII. *linguas ex una divisi sunt. Unde & μέροπες nominati sunt.* Libros Veteris & Novi Testamenti LXX. (inclusis Apocryphis) numerat [h] *Cassiodorus*, quos dicit in prædictarum *palmarum numero fortasse præsagatos.* Idem [i] alibi ostendit se numerum LXXII. pro omnium perfectissimo habuisse. *Beatus* (inquit) *Augustinus secundum præfatos novem codices, quos Sancta meditatur Ecclesia, secundo libro de Doctrina Christiana, scripturas divinas septuaginta unius librorum calculo comprehendit: quibus cum sanctæ Trinitatis addideris unitatem, fit totius libri competens & gloriosa perfectio.* [k] Rabanus Maurus scribit Scripturæ libros esse LXXII. sic *congrue providente Spiritu S. ut tot libri essent quot nationes, quibus populi & gentes ad percipiendam fidei gratiam ædificarentur.* Videtur porro inter alios Orientales eandem reperiri hujusce numeri affectationem. Religiones in orbe terrarum LXXII. diversas esse statuunt *Mahumedani.* Hinc in literis ad *Elizabetham*, Reginam Angliæ, nominavit se *Amurathus*, Turcarum Imperator, *Possessorem magnæ beatitudinis cum omni altitudine gratiæ, super* LXXII. *Leges mundi.* Iidem inter semetipsos LXXII. sectas diversas recensent. Aiunt iidem, resurgentes in die Judicii in agmina LXX. divisum iri, & ita staturos ante Dei tribunal. Credunt Mahumedani *Moroccani*, in Paradiso singulos LXX. virginum consortio frituros. Referunt hodierni *Persæ* in Arca Noæ fuisse homines LXXII. & (ideo) requiri, ut, qui *Meccam*

[a] Cap. 24.
[b] Cap. 14. v. 46.
[c] De Pond. & Mens.
[d] Cap. 35.
[e] Ed. ex Schmidii Versione p. 142, 143.
[f] Apud Reuchlinum p. 836.
[g] De Mens. & Pond. c. 24.
[h] De Institut. Div. Lit. c. 14.
[i] Ibid. c. 13.
[k] Lib. 5. de Sermonum proprietate.

peregre proficiſcantur, ſint numero millia LXXII. hoc ita neceſſarium eſſe, ut, ſi plures ſint, vel pauciores, eo anno admitti non poſſint: ſi ſint pauciores, Angelos ipſos ſe illis adſociare, ut numerus fiat completus atque perfectus. Mitto, quæ tradunt iidem de *Hoſſeini Ben Ali*, è Sanctis ſuis præcipui cujuſdam, vulneribus LXXII. Illud etiam ſileo, quod, inter *Chinenſes*, *Confucius* ille percelebris Philoſophus, Diſcipulos præcipuos LXXII. habuiſſe dicitur. Obſervatu denique digniſſimum, *Helleniſtas* noſtros, qui Interpretes fuiſſe LXXII. literis prodiderunt, hoc inſuper adjicere, peractum fuiſſe Verſionis opus diebus LXXII. Unde ſatis apparet, hunc numerum ab illis fuiſſe affectatum. *Armius*, inter Arabas Chronologus, qui ſcribit librum Legis Græce converſæ, à Rege *Ptolemæo* in ſordes fuiſſe injectum, ait eundem ibi incorruptum per annos LXX. manſiſſe.

Dubitari vix poteſt quin fuerit etiam *Alexandriæ* Judæorum quoddam *Synedrium*, & omnino veriſimile eſt, conſtitutum fuiſſe illud Judæorum Alexandrinorum Synedrium ad numerum Synedrii Magni Moſaici ſive Hieroſolymitani: quamvis neget [a] *Lightfootus*, fuiſſe ullibi terrarum, ſive *Alexandria*, ſive *Babylone*, Synedrium aliud ejuſdem numeri. Confirmatur hæc conjectura ex ipſorum *Talmudicorum* traditione, qui commemorant templum quoddam Alexandriæ *Cathedrale* percelebre, in quo fuerint Cathedræ ſive ſedes ſplendidæ LXX. Si itaque verum eſſet conſtitiſſe *Synedrium Magnum* ex Magiſtris LXXII. conjectari fas eſſet, hinc ortum fuiſſe figmentum vulgare de numero LXXII. Interpretum, quod Doctorum LXX. Synedrii Alexandrini juſſu & auſpiciis, vel etiam ipſorum opera ſtudioque, confecta fuerit Tranſlatio. Sed cum non conſtabat Synedrium Magnum ex Senioribus LXXII. ſed tantum ex LXX. vel LXXI. ut ſuperius evicimus, nihil aliud pro fundamento habuiſſe videtur vulgaris fabula, quam numeri iſtius affectationem. Non deſunt equidem qui negent extitiſſe ullum temporibus illis *Synedrium Magnum*. Illud non duraſſe poſt mortem eorum qui electi ſunt à Moſe, & tandem Pompeii tempore fuiſſe renovatum, contendunt. Hæc *Conringii* in libro *De Rep. Hebræorum* ſententia fuiſſe dicitur, nam librum ipſum non vidi.

[a] Exercit. Talmud. in Act. IX. 2.

7. Quam proni & proclives ſint homines vani in hujuſmodi figmenta, vel ex iis perſpicere licet, quæ commenti ſunt Grammatici quidam de *Homeri* Poematis; convocatos nempe fuiſſe à *Piſiſtrato*, Athenarum principe, Grammaticos LXXII. qui illis emendandis corrigendiſque operam darent. Quod confictum eſt ex iſtis, quæ vulgo jactabantur de Bibliorum Interpretibus LXXII. Hoc vero ſcriptum reperimus apud *Stephanum*, Grammaticum Græcum ineditum, unum ex enarratoribus *Dionyſii Thracis*; cujus verba proferre [b] alias, conſultius erit.

[b] Vide ad finem cap. ſeq.

8. Non deſunt præterea inter antiquos ſcriptores, qui vulgari traditioni de Interpretum numero contraria prorſus in literas retulerunt. Fuiſſe eos non LXXII. ſed tantum *quinque*, traditio erat Judæorum veterum, ut apparet ex hoc loco *Talmudis Hieroſolymitani* in *Maßecheth Sopherim*. *Extat narratio de* quinque *Senioribus*, *qui Legem Ptolemæo Græce tranſcripſerunt. Et erat dies iſte amarus Iſraeli, ſicut dies quo aureus vitulus factus eſt, quia Lex non potuit verti ſecundum omnia quæ requiſita ſunt. Et rurſus fertur de Rege Ptolemæo, quod Seniores* LXXII. *una congregaverit, & eos in Cellulis* LXXII. *diſpoſuerit. &c.* [c] Morinus ait *certum eſſe*, Talmudicos hoſce mentione *quinque Seniorum* alludere ad *quinque* Verſiones Græcas, quas in *Octaplis* collegerat *Origenes*. At quomodo hoc *certum* eſſe poteſt? Adeo non *certum* eſt, ut neque veriſimile. Neque enim in *Origenis Octaplis* comprehenſæ ſunt ſolum Verſiones

[c] Exerc. 8. l. 1. c. 2 §. 4.

siones *quinque*, sed *sex*; imo *septima* quarundam Scripturæ partium; nempe *Psalmorum*, acceſſit.

Sunt inter Rabbinos poſteriores, qui quamvis non repudiant vulgarem traditionem de Senioribus LXXII. dicunt tamen Verſionem à *quinque* tantum confectam fuiſſe, delegatis ſcil. ex numero LXXII. Seniorum ad hoc munus. Et confectam fuiſſe Verſionem à Viris tantum *quinque*, probant, non modo ex Talmudis auctoritate, verum etiam ex eo, quod una vox (ut dicunt) per *quinque* ſignificata transfertur.

Huic, ſi non eadem, affinis certe conjectura [a] *Jo. Leuſdeni* eſt, qui, ut duas traditiones de Interpretibus LXXII. & de Interpretibus 5. inter ſe conciliet, conjectatur *Eleazarum* Pontificem miſiſſe Regi Ptolemæo ex magno *Sanhedrin* 5. Seniores, qui hanc Verſionem Græcam adornarint: Ideo vero Verſionem adſcribi LXX. Senioribus, quia ipſorum auctoritate & juſſu confecta fuerit.

[a] Philolog. Hebræo-mixto Diſſert. 2.

Exiſtimat quoque [b] *Simonius* Verſionem factam fuiſſe à *quinque* quibuſdam Viris (ſed Alexandrinis) juxta id quod tradunt Talmudici, & ideo vocatam fuiſſe LXX. Seniorum, quia Synedrii M. auctoritate facta & comprobata ſit. *Quia* (inquit) *res erat magni momenti, illud Synedrii Magni auctoritate ſuſceptum ac comprobatum fuiſſe veriſimile eſt, unde poſtea factum eſt, ut tranſlatio illa nomen* LXXII. *Seniorum, ſeu Synedrii Magni Senatorum, tulerit: ſæpius enim qui vulgo putantur illius architecti, Senes, quaſi dixeris Senatores, appellantur. Qua ratione locus Talmudis, alioqui explicatu difficilis, in quo Græca tranſlatio opus duntaxat quinque Seniorum appellatur, facili negotio cum vulgata de* LXXII. *Interpretibus ſententia conciliabitur. Ex eadem Synagogæ magnæ Aſſeſſorum auctoritate huic Verſioni acceſſit authentia apud Judæos omnes, præſertim Helleniſtas.* Sed ex nomine *Seniorum* nullo modo duci poteſt argumentum. Et ſatis conſtat, illos qui Verſionem, LXX *viralem*, ſive LXX *Seniorum*, vocant, fabulam Ariſteanam fuiſſe ſecutos. Nec videtur ea nomen *Septuaginta* obtinuiſſe, niſi poſtquam in lucem prodiere aliorum Verſiones, ut ab illis diſtingueretur. Subdit *Simonius*, forte apud Helleniſtas invaluiſſe primum falſam opinionem de eo quod Synagogæ magnæ auctoritate facta fuit Verſio, & inde poſtea exortum fuiſſe figmentum Ariſteanum.

[b] Diſquiſ. Crit. cap. 15.

[c] *Serarius* auctor eſt, in quibuſdam Judæorum libris numerari Interpretes duntaxat *tres*: ſed falli illum exiſtimo.

[c] Proleg. Bibliac. cap. 17. Q. 7.

9. Affirmat [d] *Waltonus* Chriſtianos *omnes tradere, Interpretes fuiſſe* LXXII. *nec unum à nato Chriſto, per quindecim ſecula repertum fuiſſe, qui de hoc dubitavit: nec ullam proferri poſſe teſtimonium in contrarium, vel ex Judaicis, vel ex Chriſtianis Scriptoribus, inter omnes qui de hac Verſione mentionem fecerint, tanto temporis intervallo, unico excepto Talmudico præcitato.* Non mirum eſt, ſi de numero Interpretum tantus fuerit inter veteres conſenſus, cum eorum nemini ſuboluerit impoſtura *Pſeudo-Ariſteæ*, cujus nititur auctoritate communis & recepta ſententia. Et cum nunc appareat illum impoſtorem fuiſſe, non opus eſt ullo teſtimonio veterum ut tanquam falſa rejiciatur opinio hactenus recepta. Cæterum fallitur vir eruditiſſimus. Teſtimonium aliud habemus quod vulgari ſententiæ contradicit. Hoc eſt *Zoſimi* rerum *Chymicarum* ſcriptoris antiqui & *Ægyptii*, qui in libris nondum vulgatis ait Codicem Hebræum in linguam Græcam (ut etiam in vulgarem *Ægyptiacam*) non à multis, ſed ab *uno* Interprete, traductum fuiſſe. Hoc de eo teſtatur *Reineſius*, qui libros illius MS^tos evolverat.

[d] Prolegom. 9. §. 7.

10. Silentio non prætereundum, quod refert *Philo Judæus* de ſolenni celebritate Judæorum Alexandrinorum in memoriam confectæ Interpretationis renovari ſolita. Illam confectam fuiſſe in inſula *Pharo* auctores ſunt *Pſeudo-Ariſteas*, & ejus aſſeclæ, *Philo*, *Joſephus*, *Juſtinus M.*

Clemens Alex. Cyrillus Hieroſol. Epiphanius, Syncellus, Abul-pharajius, alii. *Syncellus* ait locum iſtum electum fuiſſe utpote εὐκρασίαν *beatiſſimum temperie aeris*: quia fuit *ſeceſſus* (ait Philo) *quietiſſimus, ubi animus ſolis Legibus poſſet intendere.* Addit, *nullum locum intra urbis mœnia placuiſſe Interpretibus, utpote refertæ omnigenis animalibus, nec à morbis puræ & cadaveribus, ſed magis etiam ſuſpectæ propter impuros mores civium.* Subjicit, in inſula hac Pharo celebratam fuiſſe ſingulis annis Verſionis adornatæ memoriam, neque ſolum à Judæis, verum etiam ab *aliis multis.* Verba ejus huc transferre non gravatus ſum: Διὸ καὶ μέχρι νῦν ἀνὰ πᾶν ἔτος, ἑορτὴ καὶ πανήγυρις ἄγεται κατὰ τὴν Φάρον νῆσον, εἰς ἣν οὐκ Ιουδαῖοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πεμπληθεῖς ἕτεροι διαπλέουσι, τὸ τε χωρίον σεμνύνοντες, ἐν ᾧ πρῶτον τὸ τῆς ἑρμηνείας ἔξελαμψε, καὶ πολλαῖς ἕνεκα εὐεργεσίας ἀεὶ παλαιᾶς εὐχαριστήσοντες τῷ Θεῷ. μετὰ δὲ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς εὐχαριστίας, οἱ μὲν πεζάμενοι σκηνὰς ἐπὶ τῆ αἰγιαλῆ, οἱ δ' ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ψάμμου κατακλινάντες ἐν ὑπαίθρω, μετ' οἰκείων καὶ Φίλων ἑστιῶνται πολυτελεστέρων τῆς ἐν βασιλείοις κατασκευῆς ἕνεκα τὸν ἀκτὸν νομίζοντες. ἕτω μὲν οἱ νόμοι ζηλωτοὶ καὶ ἀδιάφθοροι πᾶσιν ἰδιώταις τε καὶ ἡγεμόσιν ἐπιδεικνῦται, καὶ ταῦτ' ἐκ πολλῶν χρόνων ἐθνεσιν ἐκ εὐτυχοῦσιν. *Quamobrem hodieque ſolennis celebritas renovatur in Pharo Inſula, ad quam non tantum Judæi ſed & alii plurimi trajiciunt, locum veneraturi in quo primum viſa eſt hæc Interpretatio, & pro tanto beneficio quaſi recente acturi Deo gratias. Poſt vota autem & gratiarum actiones alii tentoriis fixis in littore, alii diſcumbentes in ipſa arena ſub divo epulantur cum amicis & domeſticis, præferendo tunc littus palatiis regiis. In tantum expetendæ videntur hæ Leges privatis & magiſtratibus, quamvis jamdudum hæc gens utatur fortuna parum proſpera; & ſolent res præclaræ obſcurari quodammodo adverſitatibus.* Hæc ut falſa rejicit clariſſ. [a] *Marſhamus*, & exiſtimat ille hanc celebritatem, de qua loquitur *Philo*, nihil aliud fuiſſe quam Feſtum quoddam Ægyptiorum, Deæ Iſidi ſacrum, & in inſula [1] *Pharo* celebrari ſolitum, cui Judæi ſeſe immiſcuerint. Rationem hanc affert ſententiæ ſuæ, quod dicit *Philo* eidem Feſto Gentiles interfuiſſe, & una cum Judæis illud celebraſſe. Contendit *Philonem* Judæorum hac in re idololatriam elevare prætextu Legis ibi Græce verſæ: neque magis mirum eſſe ab omnibus diverſæ Religionis hominibus *Iſidem* coli in Pharo, quam *Serapidem* in Alexandria. *Serapidem* autem Alexandriæ cultum fuiſſe non ſolum à Gentilibus verum etiam ab ipſis *Judæis* atque etiam *Chriſtianis* iſtorum temporum, teſtem advocat *Hadrianum Auguſtum* in [b] Epiſtola ad *Servianum Coſ.* cujus hæc ſunt verba: *Illic* (i. e. Alexandriæ) *qui Serapidem colunt, Chriſtiani ſunt: & devoti ſunt Serapi, qui ſe Chriſti Epiſcopos dicunt. Nemo illic archiſynagogus Judæorum, nemo Samarites, nemo Chriſtianorum Presbyter, non Mathematicus, non aruſpex, non aliptes. Ipſe ille Patriarcha* (Judæorum) *quum in Ægyptum venerit, ab aliis Serapidem adorare, ab aliis cogitur Chriſtum.* Paulo poſt: *Unus illis* (h. e. Alexandrinis) *Deus eſt* (Serapis.) *Hunc Chriſtiani, hunc Judæi, hunc omnes venerantur & gentes.* Ex eiſdem conficit [c] *Bruno* Gentiles Alexandrinos, poſtquam fidem Chriſtianam amplexi ſunt, *multa* retinuiſſe de Sacris ſuis *Serapicis*, & putat hæc dici ab *Hadriano* de Chriſtianis, *ob communes nonnullos inter eos & Gentiles ritus & ceremonias indifferenter habitos.*

Me in hac opinione non habet conſentientem *Marſhamus* nobiliſſimus: accedo potius ſententiæ virorum doctiſſimorum *I. Caſauboni* & *Salmaſii*, nimirum omnino falſa eſſe quæ ſcribit hic de Judæis Chriſtianiſque *Hadrianus*, & eum deceptum fuiſſe falſa relatione Ægyptiorum. De Chriſtianis quis credat talia? De Judæis quoque ſunt plane incredibilia. Non negamus in inſula Pharo celebratam fuiſſe à Judæis,

[a] Chron. Can. pag. 148.

[b] Ap. *Vopiſcum* in *Saturnino.*

[c] Tract. de Therapeutis p. 202.

[1] In *Calendario Raſtino* apud *Gruterum* p. 138. Phamenſe Aprili tribuitur *Sacrum Pharia*: & in nummo apud *Triſtanum* lib. 3. p. 743. *Iſis Pharia*, obſervante *Marſhamo.*

Philonis

Philonis tempore, Verſionis Græcæ memoriam. De ea re falli vix potuit *Philo*: nec videtur iſtiuſmodi mendacium in vulgus editurus fuiſſe. Negamus tamen ac pernegamus ex iſta celebritate confirmari poſſe communem opinionem & tunc apud illos, & etiamnum apud nos receptam, de Interpretum LXXII. numero, & quod Hieroſolymis à Rege accerſerentur. Utrum revera in inſula Pharo elaborata fuerit Interpretatio, necne, in incerto hoc ponitur: illud vero haud dubitamus, de aliis rebus in errorem inductos fuiſſe Judæos Alexandrinos figmentis *Pſeudo-Ariſteæ*. Quid? quod potuerunt hoc modo publicam agere lætitiam ob factam Legis interpretationem, quamvis crederent factam fuiſſe ab *Alexandrinis* Judæis in ſuum tantum uſum, & nihil unquam inaudiviſſent ex iis quæ Hiſtoria *Pſeudo-Ariſteæ* fabulatur. Si ab aliis revera præter Judæos, uti ſcribit *Philo*, celebrata fuit memoria Interpretationis, non cenſendum eſt illos fuiſſe *Gentiles*, ſed *Chriſtianos*. Verum in hac parte puto vel erraſſe *Philonem*, vel paulo licentius rem repræſentare. Ut breviter dicam: totius rei originem hanc exiſtimo fuiſſe. Conſtat moris fuiſſe antiquorum ad maris littora ſub dio ſe recreare, ibique voluptatis gratia cœnitare epularique: quod facere etiamnum ſolent Græci hodierni. Hujus priſcæ conſuetudinis mentionem habemus apud *Quintilianum*, *Inſtit. Orat.* VII. 3. ubi fictæ controverſiæ exemplum hoc proponitur: *Juvenes qui convivere ſolebant, conſtituerunt ut in* littore cœnarent. *Unius qui cœnæ defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater ejus à tranſmarina peregrinatione cum ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe.* De eadem audi *Philodemi* Epigramma, *Anthologiæ* libro 1. ubi ſodales ſuos dehortatur ne in littus ad epulandum aſcendant, quod heri duo ex illorum ſodalitio (fracto littore) periiſſent.

Ηδη καὶ ῥόδον ἐστὶ καὶ ἀκμάζων ἐρέβινθος,
Καὶ καυλοὶ κεράμβης, Σώσυλε, πεφυτόμυ·
Καὶ μαίνη ζαλαγεῦσα, καὶ ἀρτιπαγὴς ἀλίτυρος,
Καὶ θελδάκων ἔλλων ἀφροφυῆ πέταλα.
Ημεῖς δ' ἔτ' ἀκτῆς ἐπιβαίνομεν, ἔτ' ἐν ὀπώρᾳ
Γιγνόμεθ', ὡς αἰεί, Σώσυλε, τὸ πρότερον.
Καὶ μὲν Ἀντιγένης καὶ Βάκχιος ἐχθὲς ἔπαιζον,
Νῦν δ' αὐτὸς θάψαι σήμερον ἐκφέρομεν.

Jam & roſa eſt, & florens cicer,
Et caules crambæ, Soſyle, primum reciſæ:
Et Mæne herba crepitans, & nuper coagulatus caſeus,
Et lactucæ criſpa ſpumam emittentia folia.
Nos vero neque ad littus aſcendimus, nec in edito loco
Sumus, veluti ſemper, Soſyle, prius.
Etenim Antigenes & Bacchius heri ludebant,
Jam vero ipſos ut ſepeliantur hodie efferimus.

Sane hoc modo ſe ſolebant reficere ac recreare Cives Alexandrini, tam Græci quam [a] Judæi, in inſulam *Pharum* tranſeuntes, atque illic in littore epulantes. Tandem editis *Pſeudo-Ariſteæ* de Legis Verſione figmentis, additoque alio de eo quod Divina inſpiratione confecta ea fuerit, coeperunt Judæi, quod primo voluptati tantum erat & ludo, in Religionem vertere. Et quia Gentiles, ſive Græci, complures admiſceri illis ſoliti fuerunt, ſibi ipſis vani perſuadebant, ſaltem aliis volebant perſuaderi, eos quoque in honorem *Verſionis* adeſſe ac epulari.

[a] Judæi partem Alexandriæ, quæ ad mare fuit, & inſulæ Pharo proxima, incolebant, ut teſtatur *Joſephus*.

Quinetiam pro comperto habemus conſuetudinem fuiſſe Judæorum, non ſolum *Alexandrinorum*, ſed & alibi terrarum urbiumque degentium,

tium, ad aquarum ripas ſeu littora convenire, Deum votis ibi & precibus colere, atque conſidere. Patet hoc vel ex ipſa hiſtoria ſacra: ubi de ſe & B. Paulo ſic loquitur [a] *S. Lucas*: Commorati (inquit) ſumus Philippis, quæ urbs eſt Macedoniæ, aliquot dies, & *die ſabbati egreſſi ſumus ex urbe ad flumen, ubi ſolebat eſſe precatio: & quum conſediſemus, alloquuti ſumus mulieres quæ convenerant.* Huc pertinet illud [b] Pſalmorum: *Super flumina Babylonis illic ſedimus, & flevimus cum recordaremur Sion.* Hujus moris Judæorum meminit quoque *Tertullianus lib.* 1. *ad Nationes* [c], qui etiam Gentiles ipſos eandem inter ſe conſuetudinem habuiſſe ſubindicare videtur. *Alii plane humanius, Solem Chriſtianum Deum æſtimant; quod innotuerit ad orientis partem facere nos precationem, vel die ſolis lætitiam curare. Quid vos minus facitis? Non plerique affectatione adorandi aliquando etiam cœleſtia ad ſolis initium labra vibratis? Vos certi eſtis, qui etiam in laterculum ſeptem dierum ſolem recepiſtis, & ex diebus ipſum prælegiſtis, quo die lavacrum ſubtrahatis, aut in veſperam differatis, aut otium & prandium curetis quod quidem facitis exorbitantes & ipſi à veſtris ad alienas religiones. Judæi enim feſti, ſabbata, & cœna pura, & Judaici ritus lucernarum, & jejunia cum azymis,* & orationes littorales, *quæ utique aliena ſunt à diis veſtris.*

[a] Act. XVI. 13.

[b] Pſal. 136.

[c] Cap. 13.

CAP. VI.

De fabula Cellularum LXXII. *Eam ortam fuiſſe circa initium ſecundi poſt Chriſtum ſeculi. Opinionem de Interpretibus divino ſpiritu affluris aliquanto antiquiorem eſſe, & exortam fuiſſe paulo ante* Philonis *ætatem. Utrique figmento repugnare quæ tradit ipſe* Pſeudo-Ariſteas. §. 4. *&c. Illius exemplaria vetuſta quibus uſi ſunt* Joſephus *&c. cum hodiernis hac in parte conveniſſe.* 4. 5. 6. Tertulliani *locus male vulgo intellectus: eum non citare* Ariſteam *de miraculoſo Interpretum conſenſu.* 4. Joſephum *Cellularum mentionem de induſtria non ſuppreſſiſſe, non verum eſſe quod contendit* Jo. Gregorius, *ſolere illum librorum ſacrorum miracula omittere vel extenuare.* Gregorii *hallucinatio de miraculo Nebuchadnezari à* Joſepho *expoſito.* 5. *Scriptores veteres qui Cellulas* LXXII. *agnoſcunt.* 3. *Alios agnoſcere Cellulas non* LXXII. *ſed tantum* XXXVI. *in quibus per* paria *Seniores Verſioni incubuerint.* Epiphanium *vulgo perperam citari pro Cellulis* LXXII. 8. Philoni *ignotum fuiſſe commentum de Cellulis variis.* 9. *Necnon* Syracidæ. 10. *Quam prona fuerit gens Judaica in iſtiuſmodi figmenta. Ejuſdemmodi fabulæ de Paraphraſibus Chaldaicis.* 13. Heinſii *conjectura de origine iſtius fabulæ improbata.* 14. *Figmentum conſimile apud Grammaticos Græcos de* Homeri *Correctoribus ſub* Piliſtrato *in Cellulis diverſis ſeparatis, ex Cod. MS.* 14. *Hodiernos Alexandriæ cives Cellulas* LXXII. *oſtentare non in inſula Pharo, ſed in ipſa Urbe.* 15. Armii *cujuſdam traditiuncula de* LXX. *Intt. in carcerem conjectis, quia à ſe invicem ſeparati non conſonuerint.* 16. Comeſtoris & Vincentii *error de* B. Hieronymi *ſententia.* 17. *Fabulas de Interpretum prophetico afflatu, & de Cellulis diverſis, ab eo rejectas fuiſſe.* 6. *Item à* Photio *Patr. aliiſque veterum.* 18. Iſ. Voſſii *inepta cavillatio.* 19.

DISSERUIMUS hactenus de figmentis *Ariſteanis*, fuerintne ea fundamento alicui innixa, an omnis prorſus expertia. Ante annum Chriſti XL, nempe antequam inclaruit *Philo*, excogitata eſt à Judæis Alexandrinis fabula alia prioribus magis ſplendida de Interpretum divino adflatu. Cum ad Textum divinitus dictatum provocabant Judæi *Hebraizantes*, haud ſatis *Helleniſtis* fecerunt ea, quæ affatim de ipſorum Verſione, de Interpretum numero ac eruditione, mentitus fuerat *Pſeudo-Ariſteas*. Qualeſcunque nimirum, & quotcunque, fuerunt Interpretes, ſi meri homines fuerint, hallucinari & errare potuerunt: itaque ut ipſorum editio eadem qua ipſa Hebraica polleret

polleret auctoritate, & ut apud Gentiles S. Scripturis Rebuſque Judaicis eo major conſtaret reverentia, figmentum hoc prioribus affluerunt, cœleſti & prophetico adflatu Verſionem confectam fuiſſe. Hanc fabulam creditam fuiſſe à Judæis Alexandrinis quo tempore floruit *Philo*, & ab ipſo inter eos *Philone*, ex libro ejus 2do [a] *De Vita Moſis* conſpicuum. [a] Pag. 516.

2. Ex hoc figmento de Interpretum divina inſpiratione in vulgus jam propagato, proximo poſt *Philonem* ſeculo pullulavit nova alia fabella famoſa (ut fieri ſolet fabularum ſuperfœtatio) de Cellulis diverſis LXXII. in quibus Interpretes à ſe invicem ſeparati Verſionem ſinguli adornarint, conſonantes inter ſe invicem, nec in uno verbo aut apice diſcrepantes. Cellularum harum LXXII. veſtigia in inſula Pharo monſtrata ſibi fuiſſe ab *Alexandrinis* (Chriſtianos intellige vel Judæos) affirmat *Juſtinus Martyr*, qui vixit poſt *Philonem* annos circiter 100. Præmiſſis aliquibus de Interpretum ab Hieroſolymis accerſitu, addit Vir ſanctiſſimus: [b] *Atque ut illi extra omnem turbam conſtituti expeditis Interpretationem abſolverent, non in urbe ipſa, ſed ſeptem ab ea ſtadiis, ubi Pharos extructa eſt, pari cum Interpretibus numero domunculas extrui Rex præcepit, ut ſigillatim pro ſe quiſque interpretationem perficeret: illis quoque cura, qui operam eis dare juſſi fuerant, mandata, ut omnibus quidem modis illis inſervirent, à congreſſu autem illos mutuo prohiberent, quo exquiſita interpretationis veritas ex ipſorum etiam conſenſu cognoſci poſſet. Et cognito,* LXX. *iſtos viros non ſolum eadem ſententia verum etiam eiſdem eſſe verbis in tranſlatione uſos, ac ne una quidem dictione alium ab alio diſſenſiſſe (uſque adeo eadem de eiſdem omnia conſcripſerant) admiratione attonitus, cum divina virtute interpretationem abſolutam eſſe credens, tum quovis honore dignos illos, vt Deo dilectos viros judicans, cum muneribus multis in patriam ſuam redire juſſit: ac libros, ita ut par erat, exoſculatus eſt, & Deo conſecratos in Bibliotheca ibi repoſuit. Hæc vobis, Viri Græci, non ut fabulam, neque ut confictam hiſtoriam renunciamus: ſed qui ipſi Alexandriæ fuerimus & veſtigia domunculorum apud Pharum adhuc reliqua viderimus: ab incolis, qui res patrias à majoribus per manus ſibi traditas acceperunt, audierimus, commemoramus. &c.* ταῦτα δὲ μῦθον ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ελληνες, οὐδὲ πεπλασμένας ἱστορίας ἀπαγγέλλομεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἐκ τῆ Αλεξανδρείᾳ γενόμενοι καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῆ Φάρῳ ἐωρακότες ἔτι σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ, ὡς τὰ πάτρια παρειληφότων ἀκηκόότες, ταῦτα ἀπαγγέλλομεν. [b] Ad Græcos Cohort. p. 14.

Errant [1] viri eruditi, qui *B. Juſtinum* ita intelligunt, quaſi dixerit in ipſa *Turri* Pharo extructas fuiſſe has Cellulas. Eandem fabulam credulitate nimia complexi ſunt, poſt *B. Juſtinum*, antiqui Patres & ſcriptores. *Ptolemæus* (inquit [c] *S. Irenæus*) *ſeparatim de* LXX. *Senioribus periculum facere cupiens, cautione quidem adhibita, ne forte in uno loco conſtituti, communi conſenſu veritatem Scripturarum ſua interpretatione occultarent, eos ab ipſis mutuo ſemovit, mandavitque ut ſinguli eundem Scripturæ librum interpretarentur. Atque idem ipſum in omnibus libris præſtitit. Tandem vero cum coram Ptolemæo in unum convenißent, & ſuam quiſque cum aliis conferret interpretationem, ibi & Dei gloria magnopere erat illuſtrata, & Scripturæ vere Divinæ propterea cognitæ, quod ſinguli Interpretes eas non ſolum iiſdem ſententiis, ſed eiſdem omnino verbis à principio ad finem uſque expreſſiſſent: adeo ut Gentiles* [2] *qui præſto aderant Scripturas afflatu divino converſas fuiſſe cognoſcerent.* Addit, *mirandum non eſſe à Deo hoc præſtitum fuiſſe, cum in Captivitate Babylonica corruptis Scripturis, ac poſt 70. demum* [c] Adv. Hær. III. 25. & apud Euſebii Hiſt. V. 8.

1 *Lud. Vives* in S. Aug. de Civ. XVIII. 42. *Petrus Caniſius* de Maria Virgine II. 6. *Jo. Gregorius* de LXX. Interpr. Angelus Roccha Epitome Bibliothecæ Theol. pag. 9.

2 Leguntur hæc verba apud *Chronicon Alexand.* & *Nicephorum Cal.* Hiſt. IV. 14. ubi τὰ πατρῶα ἤθη &c. perperam ſic vertitur à *Radero* & *Lango* Interprett. *adeo ut hodieque gentes omnes intelligant.*

annos regressis in patriam Judæis, Esdram Sacerdotem de tribu Levi afflatu suo Deus impulerit, ut omnes veterum Prophetarum libros denuo componeret, Legemque ministerio Mosis latam populo restitueret. [a] Clemens Alexand. ἑκάστου δὲ ἐν μέρει κατ' ἰδίαν ἑκάστων ἑρμηνεύσαντος προφητείαν, συνέπιπτον αἱ πᾶσαι ἑρμηνεῖαι συναντιβληθεῖσαι ταῖς διανοίαις καὶ ταῖς λέξεσι. &c. *Cum autem unusquisque* (LXX. *Seniorum*) *sigillatim ex sua propria interpretatus esset prophetia, conspirarunt omnes simul collatæ interpretationes & sententiis & dictionibus. Dei enim erat voluntas, quæ id ad Græcorum aures consulto comparaverat. Neque vero ab inspiratione Dei erat alienum, qui Prophetiam dederat, ut interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam. Nam etiam in captivitate Regis Nabuchodonosor cum interiissent Scripturæ, Artaxerxis Persarum regis tempore inspiratus Esdras Levites, qui factus fuerat Sacerdos, prophetavit, omnes veteres rursus Scripturas renovans.* [b] Cyrillus Hierosol. *Cum Rex experiretur libros non esse nisi divinos, providensque ne inter se missi communicarent, in loco qui Pharus dicitur secus Alexandriam sito, singulis Interpretum suam cuique ac propriam domum tribuit, singulisque universa scripta præcepit ut interpretarentur. Ubi vero hi septuaginta duorum dierum spacio, omnium simul interpretationes compleviſſent in diversis ædibus, inter se nihil conferentes, in locum eundem convenerunt: & non modo sensibus, verum etiam verbis reperit consentientes. Non enim orationis facundia, & sapientiæ humanæ commmento negocium gerebatur, sed à Spiritu sancto divinarum scripturarum, quas Spiritus sanctus profatus erat, interpretatio conficiebatur.* [c] Philastrius Brixiensis: *Cumque susceptisset eos Ptolemæus rex Ægypti, tentare volens si esset eorum divina scriptura, quam legebant Judæi, separatim quemque jussit includi in cubiculum, nullumque videre alium, nisi solo excepto eo qui interpretem exciperet dictantem: omniumque accipiens postea interpretationem quotidie, cum consentientem in unum inveniret editionem omnium, jussit conscribi atque poni in templum.* Accedunt his [d] *Ruffinus*, [e] *Augustinus*, [f] *Isidorus Hispalensis*, [g] *Rabanus Maurus*, Auctor *Chronici Paschalis*, Chronici Græci *Eusebiani* Interpolator, [h] *Euthymius*, cum magna recentiorum caterva, [i] *Petro Comestore*, [k] *Ottone Frisingensi*, [l] *Gotfrido Viterbiensi*, [m] *Vincentio Bellovacensi*, hujusce farinæ aliis: Inter Scriptores Arabicos, Auctor *Chronici Orientalis*, [n] *Eutychius Batricides*, & [o] *Georgius Homaidius Elmacinus*. Eisdem annumerarim [p] *B. Joannem Chrysostomum*, [q] *Theodoretum*, [r] *Julianum Pomerium*, & incertum Auctorem apud *Catenam Aurcam in Dominicam Palmarum*, qui quamvis non diserte meminerint Cellularum diversarum, de Interpretum tamen *consensu* spirituque prophetico mentionem faciunt. Refert Græculus *Matthæus Cigala* in Cellulis singulis concluſos fuisse unum Interpretem, & unum *Gentilem*. Neque desunt inter ipsos *Rabbinos*, qui agnoscunt Interpretes, divini Numinis instinctu præditos fuisse, & miraculum diversarum Cellularum adserunt. Josephus Gorionides: *Cumque venisset Eleazarus cum* LXX. *Sacerdotibus & Interpretibus in Ægyptum, constituit eis Rex singulas domos, separans unum ab alio, & assignans unicuique scribas expeditos. Sacerdotes autem illi explicuerunt totam Legem & reliquos Biblicos libros, viginti sc. quatuor, quos transtulerunt* LXX. *Sacerdotes de lingua sancta in linguam Græcam, & obtulit Eleazarus scriptum eorum Regi. Tunc legit Rex uniuscujusque scriptum, ut illi transtulerant, & ecce omnium Interpretum una erat & concors expositio idemque sensus; de qua re lætatus est Rex plurimum:* &c. Liber secundus Machabæorum juxta Arabes: *Cum autem innotuisset eorum adventus Regi,* LXX. *domicilia parari, eosque ibi excipi jussit. Præcepit præterea singulis destinari scribam, qui exciperet horum librorum interpretationem Characteribus Græcis, & Græca lingua. Interdixit insuper ne quis horum septuaginta cum socio conveniret, ne conspirarent in cujusquam istorum librorum translationem. Exceperunt itaque scribæ ex singulis eorum,*

a Strom. lib. 1. pag. 342.

b Catecheſi 4. pag. 37.

c Hær. 90.

d Invectiva secunda c. Hieron.

e Lib. 2. De consensu Evangeliſtarum c. 66. alibi sæpius.

f Orig. VI. 3. & De Offic. Eccles. l. 1.

g De Institut. Cleric.

h Præf. in Psalm.

i Hist. Scholast.

k Chron. II. 47.

l Chron. parte XI.

m Speculo Hist. V. 17.

n Annal.

o Chronici parte 1. nondum edita.

p Hom. V. in Mat.

q Præf. in Psal.

r Demonstr. c. Judæos l. 3.

earum, viginti quatuor librorum translationem. Et cum absolutæ essent translationes, illas obtulit Regi Eleazarus, easque inter se, ipsa præsente contulit: quibus collatis, concordare comperta sunt; & valde lætatus est Rex, præcepitque pecuniam plurimam dividi inter gentem. Eleazarum vero maxima cumulavit remuneratione. &c. Ab aliis Rabbinorum compluribus qui solum *Pentateuchum* Græce versum fuisse existimant, commemorantur 13. loca, quæ ab Interpretibus à se invicem separatis unanimiter & concordanter immutata fuerint. Quæ vero fuerunt ea 13. loca ostendetur in Capite subsequente. Apponemus hic loci tantum nomina Rabbinorum, qui ea simul & miraculum Cellularum diversarum memorant. Complures recenset doctiss. [a] *Morinus*, citato *Talmude Babylonico* in cap. 1. Tractatûs *Megillah*, hæc subjiciens: "Easdem differentias enumerat sed ordine "paulo immutato *Talmud Hierosolymitanum* eodem Tract. *Megillah* cap. 1. "f. 62. col. 4. Idem miraculum easdemque differentias enarrat Tractatus "*Sophrim* c. 1. qui Talmudi Babylonico inseritur. Idem præstat *Abraham* "*Levita* in libro *Cabbalæ*, ubi historiam texit regum, qui post captivita"tem Judæis imperarunt: miraculum ille non tantum miratur, sed "omnes illas differentias breviter explicat. Nonnullas difficultates in"de emergentes fusius explicat *R. Aser* in additionibus ad tractatum "*Megillah*, *R. Salomon Jarchi* commentario in hunc locum Talmudis, "*R. Jacob* in lib. עין ישראל fol. 145. col. 4. & seq. omnium fusissime de "his disputat *Samuel Japhe* in libro יפה מראה fol. 198. Historiam "Interpretationis magna cum laude commemorat *Abraham Zacuth* in "libro *Juchasin* fol. 14. ubi ait Eleazarum Pontificem illum esse, qui "ab Antiocho postea crudeliter interfectus est. Octodecim Textus "ait Seniores in Lege mutasse. Sed ante hos omnes, ipsumque Tal"mud Babylonicum liber *Beresith Rabba* parascha 8. & 10. mentionem "facit mutationum quas in translatione fecerunt Seniores. Idem *Sche*"*moth Rabba* parascha 5. verum, ut liber *Juchasin*, octodecim scribit "mutationes. Liber quoque *Mekilta* omnium qui citati sunt antiquis"simus, easdem quas Talmud Babylonicum translationis istius differen"tias singulatim enumerat parascha 14. His adde *Chronicon* [b] *Templi Secundi*, & librum inscriptum *Compendium historiarum Josephi* (*Gorionidæ*) qui ex aliis præter *Garionidem* contextus est. [c] *D'espiereſius* meminit nonnullos Rabbinos memoriæ tradidisse LXX. Interpretes tantum *quatuor* loca immutasse. [d] *Genebrardus* monet *Talmudicos* scribere, eos tantum locis *duobus* ab Hebraica veritate discessisse. [e] *Ahmed Ben Edris*, Arabs ineditus, ait fateri Judæos, *congregatos esse* LXX. *post tempus Messiæ, ut corrumperent Legis loca* 13.

Traditionem hanc de Cellulis LXXII. amplectuntur hodie vulgo [f] *Pontificii*. Inter eos tamen non desunt, qui ut falsam eam commentitiamque rejiciunt. Ex his nonnulli, quamvis Cellulas varias non agnoscant, statuunt tamen Interpretes Numine fuisse correptos, & uno ore vertisse, ut [f] *Franc. Titelmannus*, [g] *Card. Bellarminus*, [h] *Andreas Masius*, & [i] *Antonius Possevinus*. Agnoscit ipse [k] *Erasmus* Spiritu Sancto inspiratos fuisse. Cardinalis [l] *Baronius* ait *eorum Versionem Divini potius aliquid habuisse quam humani*, & credit *eos divino spiritu afflatos & prophetice interdum locutos fuisse*: De ædiculis diversis videtur in dubio hæsisse,

a Exercit. Bibl. 8. l. 1. c. 1.

b Cit. à Drusio Observ. lib. 15. c. 17. & Not. in Levit. c. 11. v. 6.
c De LXX. Interp. Dub. 9.
d Chronogr.
e Ap. Hotting. Thes. Philolog. p. 329.
f Prologo Apologiæ pro Edit. Vulgata.
g De Verbo Dei II. 6.
h Præf. Com. ad Josuam p. 120.
i Apparatu Sacro V. *Septuaginta duo Interpretes.*
k Præf. in Annotat. N. T.
l Annal. ad an. 231. 102. p. 585.

1 Petrus Galatinus *De arcanis Cathol. Verit. l. 3.* Pierius Valerianus *Hieroglyph. l. 18.* Sixtus Senensis *Biblioth. l. 8.* Pet. Galesinius *De* LXX. *Interp. p. 32.* Jac. de Valentia *Prologi in Psalm. tract. 6.* Melchior Guilandinus *De papyro p. 58.* Alphonsus Salmeron *Prolegom. 5.* Leo Castrius *Disput. de* LXX. *Interp. præfixa Isaiæ commentariis.* Jac. Middendorpius *Præf. in Antiheam.* Jac. Payva Andradius *Defens. Concilii Trident. l. 4. p. 252.* Nic. Serarius *Prolegom. Bibliac. c. 17. Q. 10.* Joach. Perionius *in Justini M. Paranesin.* Julius Rugerius *De libris Canonicis c. 39.* Angelus Delpas *Expos. in Symbol. p. 152.* Jo. Ferdinandus *Præmio ad l. 2. Thesauri Script.* Jac. Bontrerius *Præloq. Bibl. 16. l. 3.* Angelus Roccha *Ephem. Biblioth. p. 9.* Cornelius Muffus *De divina Hist. l. 26.* Jac. Tirinus *Indice auctorum ad Commentarios suos.* Abrah. Bzovius *Hist. Eccl. ad an. 231.* Jo. Morinus *Exercitationibus* Baptista Ricciolius *Chron. Reform. III. 6.* De la Hay *Prolegom. in Biblia.*

ad communem demum opinionem inclinans. *Veruntamen* (inquit) *de tam antiqua quæstione non est nostrum quid certius definire: licet tot sinceræ fidei & venerandæ antiquitatis testibus libentius assenserimus.* Alii Romanenſium non *Cellulas* modo, ſed & omnem Interpretum *inſpirationem* negare videntur, ut [a] *Martinus Martini*, & [b] *Dionyſius Petavius*. *Andreas* quoque *Maſius*, quamvis profiteatur Spiritu Sancto inſtructos eos fuiſſe, tamen paulo [c] poſt innuit homines meros fuiſſe, adeoque errori obnoxios. Ut vulgo apud Pontificios agnoſcitur traditio de Conclavibus diverſis ſpirituque Interpretum divino, ſic apud *Reformatos* repudiatur vulgo & rejicitur, ut ab *Uſſerio*, *Waltono*, Editoribus Anglicanæ Verſionis, innumeris aliis doctrinæ nomine celeberrimis. Non deſunt tamen inter ipſos *Proteſtantes*, qui Interpretes in ædiculis diverſis diſcluſos fuiſſe, & dictante Numine divino tranſtuliſſe, ſtatuunt. Nimirum hoc decrevere [d] *Hieronymus Zanchius*, & [e] *Joannes Mayerus*: & *Joannis* noſtri *Gregorii* ſingularis Tractatus extat, ſermone vernaculo conſcriptus, quo iſtius rei fidem conatur ſtabilire: Qui in alio tamen [f] Tractatu, quicquid dicitur de cellulis LXX. ſpirituque Interpretum Prophetico, pro fabula ſe habere profitetur. *Jacobus* I. Rex Angliæ, & *Joannes Williams*, Epiſcopus (tunc) Lincolnienſis, Cuſtos Magni Sigilli (ut vocamus) in quibuſdam orationibus, quas ad *Parliamentum* habuere, conſenſum generalem utriuſque Domus *Parliamenti* compararunt *conſenſui* LXX. Interpretum, *qui ducti fuerint Dei ſpiritu*. Verum hoc Rhetorice. Innuit denique alicubi [g] *Fr. Junius* Spiritum S. τοῖς LXX. dictaſſe. Ait tamen idem eodem [h] fere in loco, *ſibi certo certius eſſe, ut rivus humanus cum divino fonte, ſic tranſlationem illorum cum prototypo indigne comparari*. *Iſ. Voſſius*, etſi fabulam Cellularum rejiciat, Interpretes tamen fuiſſe divino Spiritu ductos contendit.

3. Ponimus nos, in præſenti ex opinione vulgari, confectam fuiſſe Verſionem per Interpretes LXXII. eoſque à rege *Ptolemæo* Alexandriam Hieroſolymis accerſitos; hoc damus impræſentiarum, quamvis non concedamus; aſſerimus tamen, hoc dato, omnino fabuloſum eſſe, quod credunt & perhibent tot Scriptores de Interpretum inſpiratione & miraculo Cellularum. Nec mirandum eſt tot veteres Patres in errorem hac de re abreptos fuiſſe, quandoquidem (ut vulgo dici ſolet) *id facile credimus, quod volumus*. Ad eorum auctoritatem reſpondemus verbis doctiſſimi [i] *Maſii*, quibus uti quoque placet *Uſſerio*: *Juſtinum Martyrem commonſtratis neſcio quibus veterum ædificiorum obſcuris veſtigiis, non mirum eſt, ſi potuerint Judæi* (vel à Judæis perſuaſi Chriſtiani) *qui tunc Alexandriæ habitabant inducere, ut id crederet quod à ſuis majoribus acceptum ipſi ferebant: cum hoc ille, vel opinione ſaltem, non ſibi modo ſed omnibus hominibus perſuaſiſſimum plane eſſe cuperet; quippe cui adverſus & Judæos & Gentes cæteras auctoritate illius Græcæ Interpretationis aſſiduo eſſet pugnandum. Porro Juſtini, tanti viri, teſtimonium deinde noſtri, ſive Græci ſive Latini, libentiſſime ſecuti ſunt: quibus eadem illa de cauſa utilis erat illa opinio atque exiſtimatio tanquam vaticinationis ex diviſis cellulis nata.* Ita [k] Cardinalis Bellarminus: *Quod Juſtino Judæi fabulam à ſe confictam perſuaſerint, & quaſdam ruinas oſtendentes Cellulas eſſe dixerint Septuaginta Interpretum, facile fieri potuit; nec minus facile ut Juſtino viro ſancto fidem habuerint aliqui poſteriores.* Nihil mirum eſt (inquit [l] *Woverius*) veteres Eccleſiæ Doctores tam faciles iſtiuſmodi narrationibus ſeſe præbuiſſe. *Inducere enim vel renitentes poterat ut* LXX. *Interpretationem miraculoſe proditam aſſererent, qua adverſus Gentes & Judæos uti cogebantur*. Minus ſolide igitur [m] *Reuchlinus*: *Non putaſſet Hieronymus Cellulas illas fabuloſas, ſi Paræneticum Juſtini accuratius legiſſet, qui ſe veſtigia Cellularum adhuc ſtantia vidiſſe aſſerit.*

4. Illos

[a] Hypotypoſeωn Theolog. lib. 4.
[b] De Doctrina Temp. IX. 17.
[c] Pag. 124.
[d] De Script. Q. 10. p. 318.
[e] Continuat. Hiſtoriæ à Neemia ad Chriſtum Anglice ſcripta p. 104.
[f] De Cainane ſecundo.
[g] In Bellarm. Controv. lib. 2. c. 6. nota ult.
[h] Ibid. not. 9.
[i] Præf. in Joſ.
[k] De Verbo Dei l. 2. c. 6.
[l] De Bibl. Interp. c. 2. p. 28.
[m] De Arte Cabal. lib. 3.

4. Illos autem revera in errore verſari, & falſum omnino eſſe quod ſcribant de miraculo Cellularum, argumentis luculentis compluribus clariſſime demonſtrari poteſt. Argumentum primum petitur ex ipſius *Pſeudo-Ariſteæ* teſtimonio, apud quem non modo nil habetur de hoc miraculo, verum etiam contrarium refertur. Si *Ariſteas* ſcriptor *genuinus* fuit, uti fert vulgaris ſententia, ex illius auctoritate evidentiſſime *demonſtratur* hujus traditionis falſitas: & quamvis ſit *ſuppoſititius*, quod credimus nos & probavimus, apparet tamen illum ſcriptoribus illis omnibus, qui hujus miraculi meminere, longe vetuſtiorem fuiſſe, & conſtat ex ejus narratione, tunc cum ille hiſtoriolam ſuam contexuit, nil tale apud Judæos percrebuiſſe.

Ariſteæ auctoritate ad extremas anguſtias acti Cellularum adſertores, quem lapidem non movent, quo ſe non vertunt, quid non moliuntur, ut Cellulas corruentes ſuffulcire ac ſuſtentare poſſint? At fruſtra ſuſcipitur totus iſte, qui circa eas in arena, idque ſine calce, extruendas verſatur labor. Videamus eorum fulcra & ſtatumina, quaſque machinas adhibent domunculis collapſuris. Reſpondent nonnulli, *Ariſteam tacite eas præteriiſſe potius quam aperte negaſſe.* Sic *Serarius* & *Rugerius*. *Non aperte* (inquit *Middendorpius*) *Interpretes inter transferendum contuliſſe ſcribit Ariſteas, ſed ſingula inter ſe differendo, id eſt, juxta ſecretiora illa myſteria ſecum expendendo* (credit is Interpretes LXX. fuiſſe LXX. Seniores Synedrii Magni) *veritatemque inquirendo, conſonum quiddam edidiſſe: & quod tum demum perfecta, Regique oblata, & publice coram omnibus Judæis & Ægyptiis, qui tum forte aderant, lecta tranſlatione, antequam perpetuo edicto confirmaretur, ex Regis mandato diligenter invicem contulerint, ne vel ſuperfluum vel redundans, vel minus quam ad veram ſententiam perſpiciendam neceſſarium videretur, vel etiam perturbatum quid eorum Tranſlatio forte contineret: & hoc cum eorum Patrum, qui* LXX. *Cellulas aſſerunt, teſtimoniis minime repugnat.* De ſenſu verborum Ariſteæ haud minus ineptit *Salmeron*. "*Si verba Græca* (inquit) *Ariſteæ expendantur,* "*Cellulis* LXX. *non adverſantur. Nam ſic ejus Græca verba Latine reddita* "*habent*: Conſeſſum vel Synedrium faciens Demetrius in domo ædi-"ficata prope littus maris, adhortatus eſt viros ad faciendam interpre-"tationem. Illi autem perfecerunt ſingula concordantia facientes in-"ter ſe collationibus; & quod factum erat concordans, ut decebat, ſic "& ſcriptum eſt. *Quorum verborum ſenſus eſt, quod in illa domo ædificata* "*prope maris littus, non ut una baſilica omnes inhabitarent, quia id non* "*eſſet hoſpitium potentiſſimi Regis,* LXX. *Seniores, & primores ſuæ gentis* "*uno conclavi excipere, ſed in una domo habente cellulas diſtinctas quamplu-*"*rimas. Subdit autem Ariſteas* monitos fuiſſe viros ut aggrederentur "opus. Illi autem ſingula perfecere: *hoc eſt, quiſque ſigillatim interpre-*"*tatus eſt. Et ſubdit*: Concordantia facientes ſinguli: *id eſt fecerunt* "*ſinguli quæ concordarent inter ſe, non ſolum eiſdem ſententiis ſed etiam ver-*"*bis.* Collationibus, *id eſt, dum conferrent ad ſe invicem interpretata. Po-*"*ſtremo*: Cum factum eſſet conſentiens, & concordans ut decebat: *id* "*eſt, cùm inventi ſint feciſſe tranſlationem, quæ inter ſe concordaret, ſic ſcri-*"*pta eſt.* Hæc *Salmeron*. Quæ omnia puræ putæ nugæ ſunt, & ludibria. Neque poſſunt verba *Ariſteæ* ulla vi vel arte ita trahi aut torqueri, quin omnino LXX. Cellulas ſubvertant & ſolo adæquent, omnique prorſus traditioni de Interpretum divino afflatu, repugnent. Hæc autem ea ſunt: Συνέδριον ποιησάμενος (Δημήτριος) εἰς καταπλάσιμον οἴκον ὡς ἐπὶ πλὴν ἠϊόνα, ἀφικτεῖτο ἔχοντα, καὶ πολλῆς ἡσυχίας ἔφιδρον, παρεκάλει τοὺς ἄνδρας πρὸς τὴν ἑρμηνείαν ἐπιτελεῖν παρόντων, ὅσα πρὸς τὴν χρείαν ἔδει, πολλῶν. οἱ δὲ ἐπετέλεσαν ἴσιας συμφωνα ποιοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς τὰ ἀντιβολαῖς· τὸ δὴ ὡς τὴν συμφωνίας γινόμενον πεποίητο, ἀναγεγράφθαι ἔτως ἐτύγχανε ὡς ἐπὶ τοῦ Δημητρίου. Conſeſſum faciens

ciens Demetrius in domo splendide extructa juxta littus, & ab omni tumultu & strepitu remota, cum ibi etiam adessent omnia quibus opus foret, hortabatur eos ad interpretationem perficiendam. Illi autem rem aggressi, singula ad collationibus ad consonantiam elaborarunt: & quod ita consonum & elaboratum erat, ut dignum esset descriptione, à Demetrio scripto excipiebatur. Ait 1. in *domo*, non in *domibus* diversis, Seniores Versioni operam dedisse. 2. Interpretes in domo ista congregatos σωνέδρων constituisse. Sic proxime post verba adscripta subjungit: καὶ μέχρι μὲν ὥρας ἐνάτης τὸ τῆς συνεδρίας ἐγένετο, *factum fuisse quotidie CONSESSUM usque ad horam nonam.* Rursus: καθὼς ἔφθημεν, ἕτως κατ' ἐκάστην εἰς τὸν τόπον συναγόμενοι, τὸ προκείμενον ἐπετέλουν. *In singulos ergo dies, sicut ante diximus, CONVENIENTES in LOCUM illum rem susceptam perfecerunt.* Addit, absoluta Versione, Demetrium illam *Judæis omnibus congregatis in LOCUM illum ubi ea perfecta erat, prælegisse.* συναγαγὼν ὁ Δημήτριος τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν τόπον, ὅ καὶ τὸ τῆς ἑρμηνείας ἐπελέσθη, παρανέγνω πᾶσι. Quid? anne stantibus in diversis cellulis prælegisse *Demetrium* voluit *Aristeas*? Ex istis quæ dicit *Salmeron* de *domo una*, istiusmodi *hospitium* nisi in habitacula diversa divisum fuerit, tanto Rege indignum fuisse, credideris illum *Aristeam* vix unquam inspexisse. Docet enim *Aristeas* Seniorum *hospitium* fuisse non hic in insula *Pharo*, sed in ipsa urbe; & eos ab hospitiis suis diebus singulis in *Pharum* ad domum prædictam transiisse. 3. Cum inter omnes de vero sensu convenisset, ait ea quæ transtulerant, à *Demetrio* scripto excepta fuisse. Si in totidem cellulis separatis fuerunt Interpretes, quomodo potuit *unus Demetrius* illorum scriba esse, & eorum dictata describere? 4. Non Legis exemplaria LXXII. sed *unum* tantum juxta *Aristeam* habuerunt secum Interpretes. 5. Statuunt *Cellulistæ*, Seniores mansisse perpetuo à se invicem sejunctos donec tota interpretatio perfecta fuerit: sed docet *Aristeas* eos mutuo inter se per omne tempus versatos fuisse. *Ac quidem quotidie ad nonam usque horam in tali studio congregati erant: deinde discedebant ad curandum corpus, quibus omnia largiter suppeditabantur quæ cupiebant, & præter hoc quotidie de illis quæ Regi apparabantur, & his Dorotheus ex mandato regio subministrabat. Atque etiam quotidie bene mane veniebant in aulam, & salutato Rege redibant ad suum locum: lotisque manibus, pro communi Judæorum more, ex mari, & votis ad Deum peractis, pergebant legere, & singula interpretari. &c.* Quid clarius, quid dilucidius, quam Cellulas hæc omnino destruere atque pessundare? Porro omni inspirationi divinæ repugnat illud, quod dicitur de Interpretatione per *collationem* facta. Quod non intelligi potest, ut quidam interpretantur, de *collatione Versionis cum Hebræo* (apage ineptias!) nec de collatione inter se invicem postquam tota Translatio absoluta fuisset, ut alii locum intelligere volunt. Manifestum est Auctorem voluisse, Seniores singulis diebus, quum interpretationi operam dederint, singula inter se *contulisse*, & cum de sensu vero inter omnes convenisset, interpretationem à *Demetrio* in literas fuisse relatam.

Sed nec ipsi *Salmeroni* satisfecit explicatio sua verborum *Aristeæ*: movet itaque alium lapidem. Negat Historiam *Aristeæ* hodiernam eandem esse cum illa quæ apud veteres extabat; suffragantibus ei *Leone Castrio*, & *Jo. Gregorio*. Hanc opinionem refutavimus in Capite primo *Dissertationis de Historia Aristeana*. Alii respondent, hodiernam *Aristeæ* Historiam, quamvis eadem sit cum vetere, in hac tamen parte, quæ agit de modo conficiendi Versionem, corruptam esse. *Aristeanæ* autem Historiæ exemplaria, quæ extabant apud antiquos, miraculi diversarum Cellularum mentionem habuisse, probant 1. ex auctoritate [a] *S. Epiphanii*, quem dicunt de Cellulis scribentem, videri innuere, se

[a] De Pond. & Mens.

Historiam

Hiſtoriam *Ariſteæ* ſecutum fuiſſe. 2. ex auctoritate *R. Gedaliæ*, qui in *Shalſhelet Hakabbala*, ubi LXX. Interpretum hiſtoriam per compendium tradit, idque ut ipſe profitetur, ex *Ariſtea*, inter alia ſic habet: *Et ſingulis diebus rex rogavit eos interpretationem quorundam difficilium dictorum, & ſententiarum obſcurarum, quæ omnia videre eſt in hoc libro* (Ariſteæ) *& ad omnia tam appoſite reſponderunt, ut ipſi optime placerent, & in admirationem ſui raperent. &c.* Poſt hæc, inquit, conducti ſunt ad inſulam quandam *mille paſſibus ab Alexandria diſtantem, & eorum ſingulis aſſignatum eſt diverſum conclave. &c.* De hoc *Gedaliæ* teſtimonio ait *Jo. Gregorius*, *non eſſe credibile eouſque impudentiæ provectum eum fuiſſe ut hoc ex Ariſtea citaret ſi in ejus libro non comparuiſſet.* 3. ex *Tertulliano*, quem dicunt de mirabili Interpretum conſenſu *Ariſteam* citare, his verbis: [a] *Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemæo à Judæis ſubſcriptum eſt, ſeptuaginta & duobus Interpretibus indultis, quos Menedemus quoque Philoſophus providentiæ vindex* DE SENTENTIÆ COMMUNIONE *ſuſpexit. Affirmavit hæc vobis etiam Ariſtæus.* Quem locum *Tertulliani* de Seniorum in interpretando *conſenſu* miraculoſo intelligunt cum ejus Editores, *Pamelius*, *De la Barre*, *Rigaltius*, tum alii multi viri eruditi, [b] *Vives*, [c] *Bellarminus*, [d] *Baronius*, [e] *Genebrardus*, [f] *Middendorpius*, [g] *Serarius*, [h] *Salmeron*, [i] *De Loaiſa*, [k] *Feu-ardentius*, [l] *Caniſius*, [m] *Wierus*, [n] *Roccha*, [o] *Galeſinius*, [p] *Zanchius*, & ipſi, qui rejiciunt hanc traditionem, [q] *Wowerius* & [r] *Hottingerus*. Alios nil attinet recenſere.

[a] Apolog. c. 18.
[b] Not. in S. Aug. de Civ. XVIII. 42.
[c] De verbo Dei II. 6.
[d] Annal. ad an. 231. p. 386.
[e] Chron. p. 283.
[f] Præf. in Arist.
[g] Proleg. Bibl. c. 17. Q. 10.
[h] Prolegom. V. p. 46.
[i] Not. in Iſidori Chron. ad an. M. 4952.
[k] Not. in *S. Irenæum* III. 25.
[l] De Maria Deipara Virg. II. 6.
[m] De præſtigiis dæmonum VI. 22.
[n] Epit. Bibl. Theol. p. 9.
[o] De LXX. Interp. p. 32.
[p] De Script. S. Q. 10.
[q] Syntag. de Bibliorum Interp. c. 6.
[r] Theſ. Philolog. p. 324.

Sed fruſtra omnino ſunt qui utuntur his argumentis. Nam 1. Hiſtoria iſta, qua uſus eſt ſub nomine *Ariſteæ Epiphanius*, prorſus diverſa fuit (uti [s] alibi Lectorem jam ſæpius commonefecimus) ab illa quæ extabat apud antiquiores, *Joſephum*, & *Euſebium*, eaque longe recentior. Neque liquet *Epiphanium*, quæ de Cellulis literis mandavit, ex ſuo *Ariſtea* hauſiſſe. Quamvis enim in eodem libro *de Pond. & Menſ.* Ariſteæ hiſtoriam commemorat, cum tamen Cellularum meminit, ad famam tantum de iſtis [t] provocat. *ὡς ἄδεται λόγος, ut ſermone vulgari fertur.* Ea denique quæ narrat *Epiphanius* de variis Cellulis non conveniunt cum iſtis, quæ tradunt de eiſdem Scriptores ſupra citati. *Epiphanius* enim non Cellulas ſtatuit 72. ſed tantum 36. Qua de re in ſequentibus. 2. Reſpondeo ad auctoritatem *R. Gedaliæ*, fuiſſe illum non unum ex antiquioribus Rabbinis (quod *Gregorius* videtur credidiſſe) ſed valde recentem, noviſſimi ſcil. ſeculi. Quo quidem ad exitum vergente, nempe anno 1587. ſuum *Shalſhelet Hakabbala*, ſeu *Catenam Cabbalæ* edidit. Non aliis uſus eſt ille *Ariſteæ* exemplaribus, quam vulgaribus noſtris quæ typis vulgata ſunt. Et (pro more Scriptorum aliorum) quamvis maximam partem eorum, quæ ſcribit de Verſione, deſumpſerit ex *Ariſtea*, in hac tamen parte vulgarem de Cellulis traditionem, utpote magis mirabilem, ſequitur. Sic *R. Azarias* in Tranſlatione Hebraica *Hiſtoriæ Ariſteanæ*, cui titulum dedit, *Decus Senum*, non contentus nuda & ſimplici *Ariſteæ* relatione, ex traditione vulgari, ſub nomine tamen *Ariſteæ*, refert Interpretes *ſeparatim* Verſioni vacaſſe. *Et ecce* (inquit) *hi accinxerunt ſe pro virili, & modum hunc obſervarunt; unuſquiſque ex his ſeorſim tranſtulit ſingulas Legis partes, deinceps contulerunt inter ſe omnes tranſlationes.* Quis paulo cordatior iſtiuſmodi Rabbiniculos huc accerſeret? Ridiculum! Sed ſolent plerique ſine ullo examine, & ſine ullo judicio, permagni facere omnes Auctores cujuſvis ſortis, qui *Hebraice* ſcribunt & *Rabbini* audiunt, quamvis eorum millium auctoritas ne aſſis forte ducenda ſit. Reſpondeo 3^tio ad argumentum petitum ex loco *Tertulliani*. Quamvis tot eruditi viri locum iſtum intelligant de Interpretum conſenſu miraculoſo, eos tamen à ſenſu illius genuino longe aberrare, audacter dixerim. Certe ad modum interpre-

[s] Vide Diſſert. c. Hiſt. Ariſteæ cap. 1.
[t] Cap. 5.

interpretandi non respexit *Tertullianus*, sed ad hunc *Aristeæ* locum: *Deinde quæsivit* (Rex) *ex proximo* (LXXII. Interpretum in Convivio) *Quis finis esset fortitudinis? Ille respondit: Si quod in rebus arduis & periculosis fuerit recte deliberatum & constitutum, id etiam ita pro animi sententia expediatur. Sed tibi, O Rex, à Deo præclare omnia perficiuntur, qui recta & salutaria habes proposita. Acclamantibus omnibus ad hæc, & applausu suam approbationem declarantibus, Rex ad Philosophos, qui non pauci aderant, dixit: Ego arbitror istos homines excellere virtute, & præ aliis esse intelligentes, qui extempore ad hujusmodi Quæstiones ita apte respondent omnes à Deo sermonis sui initium capientes. Tum MENEDEMUS Philosophus Eretriensis: Recte sane, inquit, Rex. Nam cum à DEO OMNIA GUBERNENTUR, & recte hoc statuamus, hominem esse Dei creaturam: consentaneum est, ut ii omnes sermonis sui vim & rectitudinem à Deo principaliter petant. Quibus cum Rex annuisset, verba facere desiit.* Tertullianus *Menedemum* appellat *Providentiæ vindicem*, eo quod in hoc loco dicitur declarasse, à *Deo omnia gubernari*: & cum dicit illum LXX. Interpretes *de sententiæ communione suspexisse*, hoc tantum intelligit, quod Interpretes *Menedemus* magni fecit quia de dispensatione rerum per Divinam Providentiam ipsi consenserint. Ejusdem rei ex Historia *Aristeæ* mentionem facit [1] *Josephus*, sed istius mentem vix assecutus: Θαυμάζοντος δ' αὐτὸς, ὁ μόνον βασιλέως, ἀλλὰ καὶ Μενεδήμου τοῦ Φιλοσόφου διοικεῖσθαι πάντα φήσαντος, καὶ διὰ τοῦτ' εἶναι καὶ τὸ λόγου δύναμιν καὶ κάλλος εὑρῆσθαι, παύσασθαι μὲν οὐ τούτων ἐπιζητοῦντες. *Cum vero non solum Rex eos esset admiratus, sed & Menedemus Philosophus ultro fateretur, Providentia dispensari universa,* [a] *indeque* [b] *plane eos ratiocinandi vim suam & pulchritudinem esse adeptos: finis sermonibus impositus est.*

[a] Hunc locum *Gelenius* non recte interpretatur.

[b] Iste non est sensus verborum ipsius Aristeæ.

5. Quam falsa sit assertio illorum, qui Historiam *Aristeæ* hac in parte depravatam esse contendunt, vel ex ipso *Josepho*, luculentum & conspicuum redditur. Provocamus nos ad *Aristeæ* exemplaria non modo *hodierna*, sed ad illa antiquissima, quibus usus est ipse *Josephus*. Omnia habet *Josephus*, dum scribit ex historia *Aristeæ*, hodiernis nostris exemplaribus ad amussim congrua. Unum tantum Exemplar Legis deportatum fuisse in Ægyptum à LXXII. Interpretibus *Josephus* clarissime innuit, & de *una* tantum *domo*, in qua interpretationi operam dederint, mentionem facit, de afflatu aliquo divino ne γὲ apud illum occurrit. Παραλαβὼν αὐτοὺς ὁ Δημήτριος καὶ διελθὼν τὸ ἐπιταχθὲν χῶμα τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν νῆσον, καὶ διαβὰς πρὸς τὴν γέφυραν, προσελθὼν ἐπὶ τὰ βόρεια μέρη, συνέδριον ἐποιήσατο ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ ἡϊόνα καθεσθέντος μάλιστα ἄκρου, πρὸς διάκρισιν πραγμάτων ἡρεμίας καλῶς ἔχοντι. ἀγαγὼν οὖν αὐτοὺς ἐκεῖ παρεκάλει πάντων, ὧν ἂν δεηθεῖεν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων, παρόντων ἀκωλύτως ἐπιτελεῖν τὸ ἔργον. οἱ δ' ὡς ἕνι μάλιστα φιλοτίμως, φιλοπόνως τὴν ἑρμηνείαν ἀκριβοῦν προῃρημένοι, μέχρι μὲν ὥρας ἐνάτης πρὸς τοῦτο διετέλουν ὄντες. ἔπειτα ἐπὶ τὴν ἑστίασιν ἀπηλλάσσοντο θεραπείαν, ἀφθόνως αὐτοῖς τῶν πρὸς τὴν δίαιταν χορηγουμένων. καὶ προσέτι τοῦ Δωρόθεα πολλὰ καὶ τῶν ἀθλασκυλαζομένων τῷ βασιλεῖ, προσεπαίξε γὰρ, αὐτοῖς παρεχόντος πρὸς ἡδονὴν τοῖς αὐλοῦσι συναγινόμενοι καὶ τὸ Πτολεμαῖον ἀσπαζόμενοι, πάλιν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀπίεσαν τόπον. καὶ τῇ θαλάσσῃ τὰς χεῖρας ἀπονιπτόμενοι καὶ καθαιρούμενοι αὐτοὺς, ἕως ἐπὶ τὴν τῶν νόμων ἑρμηνείαν ἐτρέποντο. μεταχαρέντος δὲ τοῦ νόμου καὶ διὰ τὴν ἑρμηνείαν ἔργου τέλος ἐν ἡμέραις ἑβδομήκοντα καὶ δυσὶ λαβόντος, συναγαγὼν ὁ Δημήτριος τοὺς Ἰουδαίους ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον ἔνθα καὶ μετεβλήθησαν οἱ νόμοι, παρόντων καὶ τῶν ἑρμηνέων ἀνέγνω τούτους. &c. *Demetrius assumptis eis* (LXXII. Interpretibus) *transivit aggerem illum septem stadiorum, & pontem qui Insulam Continenti adjungit: & progressus ad septentrionale littus, SYNEDRION constituit* (sive eos CONSIDERE fecit) *in DOMO prope littus extructa, re-*

1 Antiq. XII. 2. memoriæ lapsu dicit ille habitum fuisse hunc sermonem post omnes Quæstiones & Respons. sed habitum fuisse post decimam Q. apud primi diei convivium docet *Aristeas*.

mota

mota à ſtrepitu, & contemplationi rerum idonea, rogavitque ut quandoquidem ad opus jam inſtructi ſint, ut nihil deſiderent amplius, ordiantur interpretationem feliciter. Illi vero NON PARCENTES LABORI *quam poterant accuratiſſime interpretabantur, uſque horam nonam aſſidenter operi: reliquum deinde temporis curando corpori dabant, præter aliam copiam etiam de regi paratis cibis partes afferente Dorotheo ita ut mandatum ei fuerat. Mane autem regiam ingreſſi ſalutato rege in eundem locum ad inſtitutum negocium ſe referebant: quod matutinis aquis ablutis manibus prius mundati aggrediebantur. Verſione autem Legis intra ſeptuaginta duas dies abſoluta, Demetrius advocatis omnibus Judæis in* LOCUM UBI *verſa, præſentibus etiam Interpretibus perlegit Codicem. &c.* In hoc loco obſervandum eſt 1. de *unica domo* mentionem haberi. 2. in iſta domo *conſediſſe* ſimul Interpretes. 3. Verſionem dici confectam φιλονείκως magno cum labore & cura. 4. innui inter ſe mutuo verſatos fuiſſe Seniores poſtquam à domo ubi Verſionem elaborarunt, receſſiſſent. 5. *in locum* ubi Verſio confecta eſt congregatos fuiſſe omnes Judæos, ut eis Tranſlatio prælegeretur. Hæc omnia *Ariſteæ noſtro* conſona ſunt; & traditioni de Cellulis LXXII. deque divino Interpretum afflatu, prorſus contraria. Eidem inſuper figmento repugnat illud, quod ſubnectitur, Sacerdotes & ſeniores Interpretum & Magiſtratus populi, poſtquam Verſio à *Demetrio* perlecta fuerit, volentes ut rata permaneret, nihilque ex ea permutari liceret, *juſſiſſe, ut prius, ſi quis aliquid deprehenderet vel ſupereſſe Legi vel deeſſe, diligentius inſpectum & indicatum corrigeret, quando conſultum eſſet ut res ſemel approbata, rata eſſet in perpetuum.*

Ad hæc nonnulli [a] regerunt, ipſius *Joſephi* exemplaria hodierna hoc loco corrupta eſſe, & antiqua ejus exemplaria Cellularum diverſarum & propheticæ Interpretum inſpirationis meminiſſe. Hoc conantur probare ex auctoritate *B. Juſtini Martyris*, qui (ut aiunt) de miraculo Cellularum *Joſephi* teſtimonium adducit. Videamus verba *Juſtini*. Poſt narrationem inſtitutam de Interpretibus Hieroſolymis accitis à Rege *Ptolemæo*, & de Cellulis LXXII. in quibus Verſioni incubuerint, quarum dicit ſe veſtigia in inſula Pharo conſpexiſſe, hæc ſubjungit: [b] ἃ καὶ παρ' ἑτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μανθάνειν, καὶ μάλιστα παρ' αὐτῶν τῶν ἐκεῖ οἰκούντων ἱερογραμματέων τῶν Φώτων καὶ δοκίμων ἀνδρῶν, καὶ Φίλωνός τε καὶ Ἰωσήπου, καὶ ἑτέρων πολλῶν. Reſpondemus 1. non citari hoc loco *Joſephum* & *Philonem* de omnibus & ſingulis quæ de Interpretatione præmittuntur, ſed *Juſtini* ſenſum hunc eſſe; à *Joſepho*, *Philone*, aliiſque, hiſtoriam Interpretationis celebrari. Hoc vidit *Juſtini* Interpres, qui locum ſic recte vertit: *Quæ ex aliis quoque (aliqua ex parte) intelligere poteſtis, & potiſſimum ex eis qui iſta ſcriptis ſuis inſeruerunt, ſapientibus & ſpectatis viris, Philone & Joſepho, & pluribus aliis.* Neque ipſe *Philo* de Cellulis meminit, ut in illis quæ ſequuntur oſtenſuri ſumus. 2. Citantur non raro Auctores cum à SS. Patribus, tum ab aliis Scriptoribus cujuſvis generis, memoriæ lapſu, de rebus quæ in illis non reperiendæ ſunt. Non immoror in re quæ nemini ignota eſſe poteſt. Quamvis igitur *Joſephum Cellularum* LXX. meminiſſe totidem verbis affirmaſſet [c] *Juſtinus*, non tamen credendum id fuiſſet contra fidem omnium exemplarium, quia multo magis probabile fuiſſet *Juſtinum* memoria lapſum fuiſſe. His addo, conſtare teſtimonio *B. Hieronymi* vetuſta *Joſephi* exemplaria de Cellulis LXX. omnino filuiſſe. *Joſephum* enim contra iſtam traditionem teſtem advocat ipſe [d] *Hieronymus*. Sic *Zonaras* quoque animadvertit *unius* domus mentionem apud *Joſephum* fieri, non conclavium diverſorum, quorum alii meminerint. Παραλαβὼν (inquit) αὐτὰς ὁ Δημήτριος, καὶ εἰς ἕνα οἶκον ἀπαγαγὼν ἥρεμον, ἔργα ἔχεσθαι παρεκάλει. οἱ δὲ ὡς ἐπὶ θείῳ Φιλοτιμίας ἀπεδέξαντο τὴν ἐρμηνείαν ἐπιδεῖσθαι. —— ἔτω μὴν τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ἑβδομήκοντα γενέσθαι λέγουσι οἱ ἱστορικοί. ἕτεροι δὲ μὴ ὁμοῦ συνελθόντας

[a] Jul. Rugerius De libris Canonicis c. 39.

[b] Cohort. ad Græc. p. 14.

[c] Juſtinum M. memoriæ lapſu S. Scripturas ſæpe perperam citare, oſtendit *Capellus* Crit. Sac. p. 530.

[d] Præf. in Pentateuchum. Locum vide inferius.

συναθροίσας φασὶ τὸν ἐρμηνέας, ἐν χαρᾷ πάντας τοὺς ἀφικέσθαι &c. *A Demetrio in* unam domum *omnes sunt deducti, hortante, Ut operi insisterent. Hi* pro virili accuratoque studio *conversionem absolvunt. —— At Hebraicas Scripturas hoc modo fuisse conversas*, Josephus *tradit. Alii vero auctores sunt, Interpretes* non uno in loco *congregatos conversioni vacasse &c.*

Ad Asylum aliud confugiunt alii, & *Josephum* dicunt mentionem miraculi Cellularum de industria suppressisse, ne *Gentilibus* id incredibile, ipseque in Historia mendacia edidisse, videretur. In his sunt *Alphonsus Salmeron* & *Joannes* noster *Gregorius*. Allegat[a] *Salmeron*, *Josephum*, quamvis in Historia Græca, quam lecturi erant *Gentiles*, mentionem istarum facere noluerit, in Historia tamen *Hebraica*, quam lecturi erant soli *Judæi*, miraculum istoc celebrare; indocte nimirum credens, Historiam *Gerionidæ*, *Josephi* nostri genuinum opus fuisse. *Gregorius* urget, solenne esse *Josepho* historiæ Judaicæ miracula vel prorsus omittere, vel extenuare, & ad fidei *Ethnicorum* normam reducere, ne illa plenius narrando eorum risum & sannas subiret: atque hoc ab eo factum esse in miraculo Maris Rubri, & de Metamorphosi Regis *Nabuchodonosori*.

a Proleg. VI. pag. 63.

Ad hæc respondeo 1. Si *Josephus* Cellularum miraculum omittere voluisset, id omisisset tantum & celasset, non prorsus repugnantia (quod facit) tradidisset. 2. Si Cellularum vestigia suo tempore extare credidisset, si sciisset *Aristeam*, virum (ut credebatur) *Gentilem*, miraculum istud celebrasse, de sannis Ethnicorum non potuisset solicitus esse. Res fuisset per se testatissima. Et miraculum tantum, quod ipsum *Ethnicum* Scriptorem habuerit testem, & Philosophis Alexandrinis ignotum esse non potuerit, quî potuit *Josephus* celare velle? 3. Nego *Josepho* solenne esse Ethnicorum metu, ad fidem historiæ suæ comparandam, gentis suæ miracula vel omittere vel extenuare. Certè apud *Josephum*, *non indiligentem populi sui præconem*, ut[b] *Zuinglius* illum appellat, ubique occurrunt miracula, ubique deprædicatur singularis Dei erga gentem *Judaicam*, super alias omnes, benevolentia. Maris Rubri miraculum magnifice & ample[c] describit; & quamvis subjiciat mari *Pamphylio* idem accidisse ut transiret Alexander Macedo; non tamen hoc addendo voluit Maris Rubri miraculum diminuere: sed ideo mentionem istius rei adjungit, ut Gentilibus persuaderetur Deum Opt. Max. ejusmodi miracula & posse, & velle, nonnunquam edere. Eodem plane modo *Origenes* in libris contra *Celsum*, exempla Herculis aliorumque, quos in Deos translatos fuisse credebant Gentiles, profert, ne absurda videatur Christianorum de Christo Deo & Homine fides. οὐδὲν γὰρ ἄτοπον, inquit, τοὺς Ἕλληνας ἢ Ἑλληνικῆς ἱστορίαις χρήσασθαι, ἵνα μὴ δοκῶμεν μόνοι τῇ ἀληθείᾳ ἱστορίᾳ ταύτῃ χρήσασθαι. *Neque absurdum fuerit cum Græcis agentes Græcis uti historiis, ne videamur soli historiam mirificam adduxisse.*

b Præfat. in Isaiam.

c Antiq. II. ult.

Infelicius *Gregorio* succedit quod urget de *Nabuchodonosore*. Illius miraculum non extenuat[d] *Josephus*, sed eodem plane modo, quo *Daniel* Propheta, rem totam enarrat, nempe Regem regno privatum *inter bestias* κατ' ἐρημίας i. e. *in solitudine* vixisse. Perabsurde arbitratus est *Gregorius*, Josephum per, κατ' ἐρημίας, nihil aliud sibi voluisse, quam Regem *private in cubiculo* vitam egisse. Itane vero? Voluitne *Josephus* inter *BESTIAS* illum in *CUBICULO* versatum fuisse? Ipsa *Josephi* verba subscripsi. Ὁρᾷ κατὰ τὸν ὕπνον ὁ βασιλεὺς ἕτερον ἐνύπνιον· εἰς ἐκπίπτων τῆς ἀρχῆς, μὴ φθέγγον ἔχει τὴν δεξιάν, καὶ λέοντες ἄγριοι ὑπὸ τῶν ἐρημίας ἔθνων ἐπέβη, αὐθις τὴν ἀρχὴν ἀπολήψεσθαι. —— Μαγειρίψας ὑπὸ τῶν ἐρημίας τὸν ἀφθονον χρόνον ἀδεὴς τολμήσουσι διαβῆναι τοῖς πεζεύμασιν ἐφ' ἕξει τὴν ἐπιστρατείαν, δεηθεὶς τοῦ θεοῦ τὴν βασιλείαν ἀπολαβεῖν πάλιν, εἰς αὐτὴν ἐπανέρχεται. *Rex inter dormiendum aliud vidit insomnium, quod privatus regno vitam acturus esset*

d Lib. 10. c. 11.

INTER

INTER BESTIAS, & post exactum eo modo septennium, denuo restituendus esset in pristinum imperium. Interjectis aliquibus subjicitur: *Cum in solitudine tempus prædictum egisset, nemine septennio toto audente invadere dominium, exorato Deo rursus in regnum suum restitutus est.* De fide sua in miraculis hisce narrandis hæc subnectit: *Nemo autem mihi vitio debet vertere, quod hæc ita ut in antiquis libris invenio, scriptis meis insero. Talibus enim criminationibus dudum occurri in initiis hujus historiæ, palam profitens me tantum Hebraicorum voluminum in Græcam linguam interpretem, nec addentem quicquam de meo, nec auferentem.* Cum commemorat [a] Josephus locutionem *Asini Balaami*; si *Gregorium* audiamus, non ausus fuisset istius miraculi mentionem facere, nisi comperisset apud Gentiles creditum fuisse, animalia bruta humanas voces nonnunquam protulisse. Cum meminit [b] diem ipsum temporibus Joshuæ, in gratiam Israelitarum, contra naturæ leges protractum fuisse; non ausus fuisset, ut contendit *Gregorius*, rem istam memorare, nisi ex illis, quæ dicuntur de noctibus *tribus*, quo tempore *Hercules* gigneretur, conjunctis, speraſset illam Gentilibus credibilem fore. Pace tua, *Gregori* doctissime; nescirene potuit *Josephus*, quæ jactantur de noctibus istis, apud omnes Gentiles sapientiores pro fabulosis habita fuisse? Cum memoriæ tradit, miraculum *solarii* regis *Ezeciæ*, speravit (ut nugari pergit *Gregorius*) rem illam Gentilibus non fore incredibilem, quia docent Mathematici ipsius Artis & Instrumentorum viribus in solariis umbram retrahi posse. Hoc, inquit *Gregorius*, demonstrat *Petrus Novius* de *Zona* quæ inter *Tropicos* constituitur; & de locis quibusvis extra Tropicos, *Clavius*. In hisce prolixus est *Gregorius*: sed labore prorsus irrito. Scivitne, precor! *Josephus* hoc fieri posse? Et si fieri posse compertum ipse habuisset, haud tamen exinde sperare potuisset, miraculum illud solarii *Ezeciæ* credibile Gentilibus redditum iri; quandoquidem *Ezeciæ* solarium situm suum non mutaverit, sed res tota facta fuerit, uti ipse refert, & nostri fatentur Mathematici, per potentiam Dei extraordinariam. Sed quid in hisce immoramur? Innumera sunt alia [1] miracula à *Josepho* passim relata. Non parce illa literis prodidit, sed affatim ac liberaliter. Mitto alia quæ cumulatim celebrat, ne Lectori nimius videar. Unum tantum aut alterum subjungam. De templo ab Herode rege extructo non parcit hæc literis mandare: [c] *Fertur toto tempore quo templum struebatur nunquam interdiu pluisse, noctu tantum imbribus descendentibus ne interrumperetur ædificatio: eaque fama quasi per manus tradita ad nos pervenit à majoribus. nec est veri absimile, si quis divinam providentiam respiciat.* Qui hujusmodi miraculum ex fama nuda in Historiam suam referre non veritus est, quomodo is supprimere voluit miraculum *Cellularum*, ne Gentilibus videretur incredibile. Quid? quod eodem in loco ubi de Versione commentatur, & in unica domo elaboratam fuisse docet, miracula alia insignia, quæ sacris Judæorum Scripturis venerationem, profanis vero Gentilium fabellis contemptum, parerent, ex ipso *Aristea* narrat: *Theopompum* scil. *Historicum volentem ex S. Scripturis quædam suis scriptis inserere, mente motum fuisse diebus* 30. *& per intervalla insaniæ precibus Deum placasse, facile conjicientem quæ morbi causa fuerit, atque etiam in somniis admonitum hæc ideo pati, quod fuisset circa Divinas cu-*

[a] Lib. 4. c. 5.

[b] Lib. 5. c. 1.

[c] Lib. 15. ad finem.

1 De miraculis Mosis coram Pharaone exhibitis vide Antiq. II. 5. de miraculo exhibito cum tradita fuit Lex, & apparentia Sinaica, lib. 3. c. 4. de gemmis super humeros Pontificis splendentibus c. 9. de aquis amaris per Mosen dulcibus redditis. De Judæis manna cœlitus pastis: De saxo aquas emittente, eundem librum videre est. De ruina mœniorum urbis Jericho lib. 5. cap. 1. Sampsonis gesta prodigiosa deprædicantur in eodem libro, & Philistini *fere bis mille* ab eo perhibentur occisi asini maxilla. De fonte ex maxilla asini fluente, ibid. De 3. Pueris in fornace Babylonica servatis l. 10. c. 11. De Daniele in fovea leonum conservato c. 12. De manu cœlesti coram rege Balthasare scribente, ibidem. De Angelis equitibus, qui Apollonii sacrilegi in Templum intrantis mentem perculere, V. lib. ejus *De Maccabæis.*

rioſor; eaſque voluiſſet proferre profanis hominibus: quare, cum à cœpto deſitiſſet, ſanam mentem ei fuiſſe redditam. Theodectæ etiam Poetæ, cum in quadam Tragœdia vellet aliquid è ſacris admiſcere, oculos glaucomate ſuffuſos caligaſſe, & cum erratum agnoviſſet, exorato Deo, redditam aciem. Quis credat *Joſephum*, qui hujuſmodi miracula ex ipſo *Ariſteæ* referre non dubitaverit, Gentilium metu omiſiſſe *Cellularum* mentionem, & contraria prorſus tradidiſſe?

6. Antiqua *Ariſteæ* exemplaria nihil habuiſſe de miraculo Cellularum diverſarum, aut Divinæ inſpirationis, non ſolum ex *Joſepho* apparet, verum etiam ex indiciis aliis luculentis. 1. *Euſebius Cæſarienſis* in *libro* VIII. *Præpar. Evang. cap.* V. ubi multa tranſcribit ex narratione *Ariſteæ*, quum ad locum iſtum devenerit ubi de ratione interpretandi ſermo eſt, ea omnia tranſilit & præterit: quod nullo modo fuiſſet facturus, ſi tanto miraculo fuiſſet iſta pars inſignita. 2. De exemplaribus *Ariſteæ*, quæ ſuo tempore extabant, hoc totidem verbis affirmat *D Hieronymus*. *Neſcio* (inquit ille) *quis primus auctor ſeptuaginta Cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxerit, quibus diviſi eadem ſcripſitarint, cum Ariſteas ejuſdem Ptolemæi ἀπεγραφὴν, & multo poſt tempore Joſephus nihil tale retulerint, ſed in una baſilica congregatos, contuliſſe ſcribant, non Prophetaſſe. &c.* In alio loco [b] affirmat LXX. *Cellulas vulgo ſine auctore jactari.* Et alibi [c] hanc traditionem ut futilem irridet: *Certe ſi nobis non habent fidem, legant alias editiones, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis: interrogent Hebræos non unius loci, ne eos à me redemptos jactitent, ſed diverſarum provinciarum, & cum errori meo vel imperitiæ cunctos viderint conſonare, tunc ſe intelligant nimium eſſe prudentes, & magis cupere dormire quam diſcere, habeantque in* LXX. *Cellulis Alexandrini Phari: ne vela perdant de navibus, & funium detrimenta ſuſpirent.* 3tio B. Auguſtinus in multis ſuis opuſculis mentionem faciens LXX. Cellularum, quas *Hieronymus* deriſerat, non provocat ad auctoritatem *Ariſteæ*, aut ullius ejus exemplaris, ſed ſolummodo *famam* teſtem advocat. In lib. 2. De conſenſu Evangeliſtarum, c. 6. *Ex ipſa eorum mirabili, quæ* prædicatur, *conſenſione.* De Civ. Dei XVIII. 42. *TRADITUR ſane tam mirabilem ac ſtupendum planeque divinum in eorum verbis fuiſſe conſenſum, ut cum ad hoc opus ſeparatim ſinguli ſederint &c.* De Doctrina Chriſt. II. 15. LXX. *Interpretes jam per omnes peritiores Eccleſias tanta præſentia Spiritus S. interpretati eſſe* dicuntur, *ut os unum tot hominum fuerit. Qui ſi,* ut fertur, multique non indigni fide prædicant, *ſinguli cellis etiam ſingulis ſeparati cum interpretati eſſent, nihil in alicujus eorum codice inventum eſt, quod non eiſdem verbis eodemque verborum ordine inveniretur in cæteris: quis huic auctoritati conferre aliquid nedum præferre audeat? &c.* In Epiſtola ad [d] *B. Hieronymum* non audet aſſerere, Interpretes fuiſſe Prophetico ſpiritu afflatos, verum hoc in dubio relinquit. *Omitto enim Septuaginta, de quorum vel* conſilii *vel* ſpiritus *majore concordia quam ſi unus homo eſſet non audeo in aliquam partem certam ferre ſententiam, niſi quod eis præeminentem auctoritatem in hoc munere ſine controverſia tribuendam exiſtimo.*

7. Credideris, his poſitis, ne quidem quod hiſcant Cellularum adſertoribus ſupereſſe. Sed magna eſt vis præjudicii. Fatetur & concedit [e] *Jo. Morinus*, acerrimus *Cellularum* propugnator, de Cellulis 70. nihil unquam apud *Ariſteam* extitiſſe, ſed ejus auctoritatem, licet eam pro ſcriptore genuino agnoſcat, non putat tanti faciendam eſſe, ut contra tot aliorum Auctorum teſtimonia, apud quenquam debeat valere. *Quid ſibi* (inquit) *voluerit S. Hieronymus plurimum habet Lector quod miretur. Sæpe enim in famoſiſſimum, & teſtatiſſimum illud miraculum invehitur. Quos Auctores ſequitur? Quæ ſcribit, à quibus didicit? Univerſos Patres habet ſibi contrarios, univerſos item Judæos, ipſique maxime adverſatur ratio. Quid enim rationi magis conſentaneum eſt, quam credere tranſla-*

a Præf. in Pentateuchum: ex qua recitantur in Apolog. 2. contra Ruffinum p. 152.
b Præfat. in Chron.
c Com. in Ezech. cap. 33.
d Epiſt. 8.
e Exercit. 8. l. 1.

de quibus superius locuti sumus.

§. I. De *Aristea* plus satis. Argumentum aliud quo evinciatur fabulam esse quod scribunt de miraculo Cellularum, exinde peto quod fatuum allii Cellularum adfertores antiqui, fuille Cellulas numero non LXXII. in quibus Seniores linguli Verfioni feparatim invigilaverint, fed tantum XXXVI. in quibus conclufi per binos, Interpretationes XXXVI. ex omni parte libri confentaneas adornarint. *Epiphanium* in primis audias, in libro De *Menſuris & Ponderibus* rem iuſte ſic enarrantem: ἔστι γὰρ ὁμόγνωστος τοῖς πᾶσιν, ἢ ἐν τῇ Φαρὸς νήσῳ, παλαιᾶς οὔσης νῦν, ἀνηκούσης τῷ Ἀλεξανδρείᾳ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαρχίᾳ, ἔνθα ἔνιοι τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνευτῶν ἐν διαφόροις οἰκίσκοις, ἕνεκεν τοῦ μὴ κατὰ συμφωνίαν ἀλλήλοις ἐκδοῦναι τὰς ἑρμηνείας, ἀλλ' ἑκάστου ἰδίαν ἔκδοσιν ποιήσασθαι, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἐκ τῆς Ἑβραΐδος διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταβαλόντων. ἐν οἷς οὐδὲν ἐναντίον εὑρέθη, οὐδὲ διαφωνία τις ἐγένετο, ἀλλὰ ταὐτὰ καὶ ὅμοια πάντα ἐξεδόθη· ἐπεὶ καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐπεσκίαζε τοῖς ἑρμηνευταῖς, καὶ μία ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἦν. ἐκλήθησαν δὲ οἱ ἑβδομήκοντα διὰ τὸ τὸν Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ συναγαγεῖν ἑβδομήκοντα φιλοσόφους, καὶ ἐν ἑβδομήκοντα ἡμέραις τὴν ἑρμηνείαν ἀποτελέσαι. Ἐν τῇ Φαρὸς δὲ νήσῳ ἐν τῷ Πτολεμαϊκῷ Ἀλεξανδρείᾳ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαρχίᾳ, ἔνθα οἱ ἑβδομήκοντα ἑρμηνευταὶ ἐν διαφόροις οἰκίσκοις ἐκάθηντο, ἐν τῷ μὴ συνδυάσαι μετ' ἀλλήλων

quas dixi, cellulas in illa insula condidit, easdemque duplices; (sic vulgo interpretantur) *quibus singula paria concluſi cum duobus famulis, cibi parandi ac miniſtrandi gratia, una cum notariis. In his cellulis nullas parietibus feneſtras impreſſit, ſed à tecto ſuperne illas aperuit, quas* anaphotidas *nominant. Hoc illi modo à primo diluculo ad veſperam obſeratis foribus inclusi ſacras literas tranſtulerunt. Unicuique porro Interpretum pari liber attribuebatur unus. Exempli gratia, Geneſeos volumen uni committebatur: Exodus alteri: Leviticus alii. Atque ita deinceps cæteri. Ita ſeptem & viginti ſcripturæ ac veteris Teſtamenti libri, qui ad duos ac viginti pro literarum Hebraicarum numero rediguntur, Græcum in ſermonem converſi ſunt.* Paulo poſt: αὗται τοίνυν αἱ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ βίβλοι, εἰκοσιδύο δὲ ἀριθμούμεναι μετὰ καὶ τὸ ψαλτήριον, καὶ τῶν ὄντων ἐν τῷ Ιερεμίᾳ· φημὶ δὴ καὶ τῶν Θρήνων αὐτοῦ, καὶ τῆς Επιστολῆς Βαρὺχ, εἰ καὶ ἐν κεῖνται ἀπόκρυφοι παρ' Εβραίοις, ἢ μόνον ἡ τῶν Θρήνων τῷ Ιερεμίᾳ συναφθεῖσα, τὸν τρόπον ὃν ἔπαμεν ἑρμηνεύθησαν κατὰ πεῖσδον ἑκάστῃ ζυγῇ ἑρμηνευτῶν ἀποδιδόμεναι, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ζυγῆς τῇ δευτέρᾳ, καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς δευτέρας τῇ τρίτῃ, καὶ ἕως παρῆλθον τελεύσασαι (corrupta dictio: an [a] κέλλη ἦσαν, vel ἐν πελάγει ἦσαν?) ἑκάστη τριακονταεξάκις ἑρμηνευθεῖσαι, ὡς ἄδεται λόγος. καὶ εἰκοσιδύο τὰ Ἀποκρύφων. Οτε δὴ ἐτελειώθησαν, ἐκαθέζετο ὁ βασιλεὺς ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ τριακονταεξ ἀναγνώσεις ἔχοντες ἑκάστης βίβλου τὰ τριακονταεξ ἀντίγραφα, ἓξ εἰς (l. καὶ εἷς) ἔχων τὰς βίβλους τῶν Εβραϊκῶν ἀντιγραφον. ἑνὸς δὴ ἀναγινώσκοντος ἀναγνώσεως, καὶ τῶν ἄλλων ἐπεχόντων, οὐκ εὑρέθη διαφωνία. &c. *Igitur ſeptem & viginti illi libri, qui viginti duo numerantur, cum Pſalterio, ac cæteris qui Hieremiæ accenſentur, hoc eſt Lamentationibus, & Epiſtolis Baruchi; quamvis apud Hebræos Epiſtolæ iſtæ non reperiantur, ſed Lamentationes duntaxat ad Hieremiæ prophetiam attextæ: eo, quem dixi, modo per orbem in unumquodque par Interpretum diſtributæ ſunt, puta à primo pari ad ſecundum, ab hoc ad tertium pervenerunt, donec ſexies ac trigeſies ſinguli Græce converſi ſunt, ut fama vulgari perhibetur. Quibus viginti duo addendi ſunt Apocryphi. Poſtremo abſolutis omnibus, Rex in ſublimi ſolio conſedit: ad quem triginta ſex lectores cum totidem exemplaribus adducti ſunt, cum altero, qui Hebraicum archetypum tenebat. Cum igitur unus è lectoribus recitaret, cæteri diligenter attenderent, nihil varietatis eſt ac diſcriminis repertum. &c.* Rurſus: *Tu vero quiſquis es erudite,* (omitto Græca) *ac ſtudioſe, de tota cauſa ſtatuito: apud quos veritas ipſa reperiri certius poſſit: utrumnam apud illos tres, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem: qui nunquam inter ſe capita contulerunt; ſed privatim ſinguli ſuis quiſque temporibus, & locorum intervallo diſſiti in eam ſcriptionem incubuerunt: neque plures tribus extiterunt, ac denique ſecum ipſi concordes eſſe nequiverunt: an apud Septuaginta duos illos priores, qui eodem tempore omnes vixerunt, & interpretati ſunt, ac triginta ſex domiciliis Regis imperio diſtributi* (καὶ εἰς τριακονταεξ μέρη κατὰ πρόσταγμα βασιλέως διαιρεθεῖσι, καὶ ἄνευ τοῦ πρὸς ἀλλήλους συνδιάσαι) *nulla inter ſe communicatione habita, ſancti Spiritus inſtinctu Scripturarum interpretationem admirabili conſenſione ſic ediderint, ut ubicunque perſpicuitatis gratia addendum aliquid eſſet, concorditer adjicerent, cum quæ alterius interpretatio foret penitus ignorarent: rurſus vero ſicubi diſſimulari aliquid oporteret, ex æquo omnes rejicerent & inter ſe congruerent: Perinde ac ſi eundem in locum convenientes, communicato invicem conſilio, de interpretandi ratione ſtatuiſſent. &c.* Statuit *Epiphanius* varia Interpretum paria, quamvis in additis & omiſſis, & paſſim ſenſu, inter ſe congruerent, in nonnullis tamen dictionibus à ſe invicem diſcrepaſſe. Hinc credidit proveniſſe lectiones variantes antiquorum exemplarium Verſionis LXXviralis. Et videtur exiſtimaſſe, *Origenis* tempore extitiſſe, & ab eo viſa & collata fuiſſe, exemplaria omnia 36. diverſorum Parium Interpretum. En verba ejus de *Lemniſcis* & *Hypolemniſcis*, quæ in Hexaplis *Origenis* occurrebant hac forma —·— —— διὰ δὲ τὰ λημνίσκων ὡσαύτως ἐδήλωσε τὰ ᾠδαί ἦσαν ἐκ τῶν ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευτῶν σημειοθέσεως εὑρεθεισῶν,

[a] Cotelerius in Script. Apoſt. p. 278. ſubſtituit κέλλῃ ἔσαν: ſive κιλλάδιοι, per *unamquamque* (ut æque barbare loquamur) *cellationem.*

αἱρεθεισῶν, ὡς ἐν αὐτῇ ἑλλήνων λέξεων πλεῖστα ἀδήλωτα ἐστὶ ἀκριβείαν ἐκείνων, ἀλλ' ὁμοίων μόνον, καὶ τοῦ αὐτοῦ δυνάμιν ἐχουσῶν. ὡς ἂν εἴποι τις ἀντὶ τοῦ ἦλθεν, ἐλήλυθε. *Lemniscos voces aliquot insignivit Origenes, quæ in nonnullis* LXXII. *Interpretum exemplaribus repetitæ, & quidem raríus, occurrunt: quæ significatione nihil admodum discrepant; sed inter se similes sunt, & eadem potestate præditæ. Exempli causa, si quis pro* locutus est *scribat,* dixit: *vel pro* venerat, venit. Planius alibi. *Lemniscum* (inquit) *sacris codicibus adscripsit Origenes, ut quoties in* LXX. *Interpretum editione discrepantem aliquam vocem, quæ raro admodum invenit, repereris, quæ ad superiores non adhæreat, neque similibus conjuncta sit, ex duobus punctis intelligas unum alterumve par Interpretum vocem illam in sua interpretatione posuisse.* (γνῶς ὅτι ἐπὶ μιᾶς ζυγῆς ἢ δύο αὐτὴ ἠρμηνεύθη ἡ λέξις) *Quæ quidem amba, vel similia nominantur. Sed ut res tota planior sit ac facilior, paucis de ea disputare non pigebit. Cum igitur in Psalmo* LXX. *legeris:* Os meum annuntiabit justitiam tuam (δικαιοσύνην) annuntiabit justitias tuas (δικαιοσύνας.) *Item in* LXXI. Et honorabile nomen illius coram ipso (ἐνώπιον αὐτοῦ) *pro quo scriptum est:* Et honorabile nomen ejus in oculis ipsius (ἐν ὀφθαλμοῖς) *atque ita pluribus in locis. Ubi nihil aut mancum, aut discrepans invenies, sed unum idemque diversis vocabulis expressum, cum, alterutro sufficiente, duobus modis exprimitur. Ejusmodi loca Lemnisco notata sunt, ut appareat ab uno alterove Interpretum pari positum illud esse, repertumque vocabulum.* πᾶσα δὲ ἡ ὑπολεμνίσκη, ὡς τοῦ ἐπὶ μιᾶς ζυγῆς ἢ δύο ἠρμηνευθῆναί τι, καὶ εὑρισκομένης λέξεως. —— *Hypolemnisci hæc vis est: Quemcunque ad locum appictus est, significat ab uno Interpretum pari sic editum, ac conceptum fuisse,* (δηλοῖ γὰρ μιᾶς ζυγῆς ἠρμηνευκότων ἐξενηνεγμένος ὁ λόγος) *id quod simplici puncto declaratur, & cum superioribus quibus attexitur geminum ac germanum videri.* Non desunt qui *Epiphanium* recensent inter eos Scriptores, qui agnoscunt Cellulas LXXII. & Interpretes omnes separatim vertisse: Nempe inter eos *Epiphanium* recensent [a] *Angelus Roccha,* [b] *Abrahamus Scultetus,* [c] *Jo. Ferdinandus,* [d] *Angelus Delphas,* [e] *Sixtus Senensis,* [f] *Nic. Serarius,* [g] *Jac. Middendorpius,* & [h] *Jo. Gregorius* noster. Qui quantum hallucinati fuerint, nemo est qui non videt. Ut *Epiphanium* cum superioribus reconciliare possit, magnopere contendit *Serarius,* quem sequitur *De la Hay.* Addo (inquit *Serarius*) *posse Epiphanii sententiam ad alteram adgregari, ejusque quandam veluti expositionem esse. Licet enim dicat* 36. *domunculas tantummodo fuisse: monet tamen singulas fuisse* [i] divisas, *seu* duplicatas; *ita ut in qualibet hujuscemodi domuncula duo quidem Interpretes fuerint, sed parietibus ac muris quibusdam disparati. Et confirmatur ex eo, quod addit factum id esse, ne possent* συμβαλεῖν, *id est* congredi & combinari. *Sicque quod de naviculis ait, quibus ad Ptolemæum subinde vectabantur; similiter accipiendum, fuisse has* 36; *sed intervallis quibusdam discriminatas.* Ineptirem cum ineptiente, si in his confutandis immorarer: sufficerit adnotasse, *Epiphanium* dicere, Interpretes non modo in domunculis 36. transtuliisse, & naviculis 36. in urbem advectos fuisse, verum etiam *cubiculis* 36. *dormiisse*; & passim monere, Versiones ab ipsis confectas, fuisse (non 72. sed) 36. Hæc notent velim *Serarii* asseclæ, & si istis non convincantur, furore suo fruantur. Neque monet, quod dicit *Serarius,* domunculas fuisse *duplicatas,* ne possent συμβαλεῖν Interpretes. Neque certum est illum omnino voluisse, domunculas fuisse *duplicatas.* Verba enim ista, διπλᾶς ἢ τριπλᾶς πυκνούς, non de *domunculis,* sed de ipsis *Interpretibus* intelligi possunt, & sic verti: *Et Interpretes in paria distribuens.* Sic apud Tragœdum, διπλοῖ βασιλῆες *reges bini,* sive *par regum.* Si ad *domunculas* referenda sunt, hoc tantum sibi voluit *Epiphanius,* eas *duplices* factas fuisse ut in una parte Interpretes bini Versioni operam darent, in altera cibus aliaque necessaria à servis parrarentur.

[a] Bibl. Theol. & Script. Epitoma pag. 9.
[b] Medul. Patrum parte 2. p. 343.
[c] Procem. ad l. 2. Thesauri Script.
[d] Expos. in Symbol. Apost. l. 3. de Art. 3. p. 152.
[e] Bibliothecæ l. 8. p. 654.
[f] Prolegom. Biblicis c. 7. Q. 10.
[g] Præf. in Aristeam.
[h] De Interpret. LXX.
[i] Argumentum idem urget *Jo. Gregorius.*

rarentur. Arbitratur *Bellarminus*, memoriæ lapsu *Epiphanium* hæc narrare de domunculis tantum 36. & Interpretum totidem paribus, oblitum scil. eorum quæ de Cellulis 72. apud alios legerat. Cæterum docent res ipsæ, non ex oblivione, sed ex diversa traditione, seu potius fabula, institui hanc narrationem.

Interpretes per *Paria* in ædiculas 36. distributos fuisse in Lege publice lata pronunciat quoque Imp. *Justinianus*: *Veruntamen hi* (Judæi) *qui per Græcam legunt* (Scripturas) *Septuaginta utantur traditione, quæ omnibus certior est, & præ aliis melior judicata, præcipue propter quod circa interpretationem contigit, quia & per duos divisi, & per diversa interpretantes loca, tamen unam tradiderunt omnes compositionem.* Georgius Syncellus: οἱ δὲ θεοφιλεῖς ὄντες καὶ τῇ ψυχαῖς ἡνωμένοι, κατὰ συζυγίας αἱρεθέντες, ὁα ἑβδομήκοντα δύο ἔλαιος ἡμέραις, ὁμοφώνως, ὑπαγορεύοντος θεοῦ τοῖς ὅλοις Ἑβραίων φωνὴν μεταφέρασιν. *Illi ceu pietate in Deum eximii & ad invicem animis devincti, bini ac bini separatim diebus 72. Deo voces singulas inspirante, textum Hebraicum totum interpretati sunt.* Olympiodorus apud *Catenam in Job* à *Comitolo* editam: (in *Junii* editione Græca hæc verba non reperiuntur) *Septuaginta ante Christi adventum, & seorsum omnem veterem Scripturam interpretati sunt, à Ptolemæo bini à binis sejuncti. Fuitque eorum tanta consensio, quasi uno essent ore cuncti locuti, interim nec ad gratiam, nec ad odium cujusquam Hebraica transferentes.* Hesychius, Commentator in Psalmos, *Lemniscorum* usitatorum in Hexaplis *Origenianis* eandem cum *Epiphanio* rationem reddens: τῶν (inquit) τὸ στιχον δύο ζυγὰς (l. ζυγαὶ) τῶν οϛ'. ἑρμηνευτῶν εἶπον. (forte εἶχον) διότι παρῆκειται τὸ σημεῖον τὸ λεγόμενον λημνίσκον. λέγει μὲν τὸ κεραίας τὸ μέσης σημαίνει τὸν στίχον, λέγει δὲ τὸ δύο στιγμῶν τῆς ἐπάνωθεν καὶ τὸ ὑποκάτω τὰς δύο ζυγὰς τῶν ἑρμηνευτῶν ἠνίξατο (legendum potius ἠνίξατο.) *Hunc versiculum duo paria* LXXII. *Interpretum dixerunt: quare appositum est signum illud, quod atramento fit, & vocatur Lemniscus: per mediam quidem virgulam significat versiculum: per duo autem puncta, unum supra, alterum infra, indicavit duo Paria Interpretum.* Scholion in 1 Reg. XIV. 42. πάντα μέχρι τοῦ, καὶ καταχληρώσῃ, ἐν μόνῃ κεῖται τῇ ἑπτάδι Θεοδοτίωνος. διὸ ἡσέρισται αὐτὰ ὡς ἐν μιᾷ ἢ δευτέρᾳ ζυγῇ τῶ ἑβδομήκοντα κείμενα, ἃ μόνον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ. *Hæc usque ad illud,* (& sorte capitur) *in sola editione Theodotionis sunt posita: quamobrem sunt ea asterisco notata, tanquam posita in Versione unius aut duorum Pariorum* τῶν LXX. His addendi inter Arabes, [d] *Abulpharajius*: *Quos rex binos ædi inclusos cum in insula Phurua collocasset, singula ipsorum Paria libros divinos sigillatim omnes transferre jussit: absolutoque opere, cum collata exemplaria 36. consentire reperirentur, nec verbo nec sensu inter se discrepantia, de Versionis veritate non dubitavit.* Auctor Arabicus Vitarum Medicorum MS^tus: [e] *Quapropter ablegarunt ad ipsum 72. viros ex omnibus tribubus, ex unaquaque nempe senos, quibus Rex cum pervenissent ad ipsum, vehicula (vel domunculas vehiculis cameratis similes) fecit, ut bini semper in vehiculo diversarentur, quibus custodes, quamdiu operi vacabant, præfecit. Cumque translationem acceptam reperisset integram, contradictionis expertem, dimisit illos, & beneficiis affectos domum redire jussit.* Auctor [f] Præfationis in *Pentateuchum* Arabicum inter MSS. *Laudina* Bibliothecæ Bodleianæ: *Rex vero* LXXII. *Sapientes in ædibus distinctis, ita ut singulis in cellis bini essent, inclusit, qui libros istos (uti dixi) interpretati sunt, ita ut inter se dum conferebantur Versiones eorum, convenirent prorsus, & similes esse reperirentur sine ulla discrepantia, redundantia, vel defectu in sensu, adeoque securæ essent ab omni adjectione vel mutatione.* De *Lemniscis* eadem addit quæ *Epiphanius* & *Hesychius*. *Ubicunque linea Græce* ὄβελος *nominata particulæ alicui* (in Origenis Hexaplis) *vel verbo, vel nomini, vel sententiæ adscripta reperitur, scias ita se habere illud in omnibus* LXXII. *exemplaribus, non autem in textu Hebraico, neque in cæteris Interpretibus.*

a Constit. Novel. 146.

b Pag. 44.

c Apud Flavii Nobilii notas in GræcamVersionem Ps. 12.6. qui sensum verborum non intellexit.

d Hist. Dynast.

e Ap. Hotting. Thes. Philolog. P. 347.

f Ed. à clariss. Edw. Bernardo ad finem Aristeæ Oxonii impressi.

pretibus. Quod ſi quid apud duo Interpretum paria reperiatur, in quo à cæteris eorum paribus diverſi abeant, ita ut cæteris aliquid addidiſſe videantur ipſi, hoc etiam libri textui inſertum linea duobus punctis infra ſcil. & ſupra inſignita notavit, ad hanc formam ⸗ quod ſignum Græco nomine Lemniſcum appellavit, id eſt lineam intra duo puncta tranſeuntem. Atque ubicunque reperitur hujuſmodi Lemniſcus literæ aut verbo aut nomini aut ſententiæ appoſitus, hinc voluit indicium ſumeres reperiri illud apud duo Interpretum paria, non autem occurrere vel in Textu Hebraico vel in cæteris Interpretibus. Quod ſi apud unum ſolummodo Interpretum par quid à cæteris ea in re diſſenſerit, atque adeo reperiatur apud illud par aliquid iis quæ habeant cæteri additum, illud pariter textui libri inſeruit linea cui punctum ſuppoſitum ſigni loco notatum, hac forma —·—, quam Græce Hypolemmiſcum indigitavit, id eſt lineam puncto ſuppoſito. Qualis ſicubi reperiatur literæ, verbo, nomini, vel ſententiæ adſcriptus, exinde percipies reperiri illud apud par unum ex Interpretibus, cum in textu Hebræo, & cæteris Verſionibus deſideretur. Hæc vidit non ſatis congruere cum iis quæ antea dixerat de conſenſu Interpretum; ſubjungit itaque: *Neque tamen putet aliquis, cum audierit mentionem factam verbi, vel quod ab uno pari vel duobus Interpretum paribus adhibitum, aliquam heic ſubeſſe contrarietatem, dicatque, Quomodo ergo eadem protulerint Interpretes, cum par unum aut alterum à cæteris diverſa protuliſſe videamus, quod & de omnibus dici poſſit? Quia quod ad ſenſum & veram intentionem conveniunt eorum ſermones, licet acciderit aliquando diſcrepantia in verbis, & repetitio, & contractio, adeo ut è verbis & interpretationibus omnium parium ſelectus fuerit iſte ſermonis tenor, qui maxime congruus & appoſitus videretur. Porro ut ſcias, Lector, licet aliqua acciderit differentia in verbis rebuſque quibuſdam repetendis & contrahendis, ſenſus eſſe convenientiam, his ſigna quædam appoſuit, quibus notum tibi faceret, unde & à quo ortum duxerit iſta diſcrepantia in verbis, ſive ab uno, ſive ab altero Interpretum pari fluxerit.* Alii hærent inter duas opiniones, fuerintne Cellulæ LXXII. an tantum XXXVI. dubitantes. In his ſunt Auctor incertus in Præfatione ad Scholia in Pſalmos *S. Baſilio* tributa, & *Nicetas Heraclienſis*, ipſe quoque ſua in Pſalmos Præfatione: qui uterque male pro Cellulis XXXVI. *Philonem Judæum* citant. *Nicetæ* verba ſunt iſta: οἱ δὲ ἐν διαφόροις οἰκίσκοις κατὰ δύο, ὡς φησιν ὁ Ιουδαῖος Φίλων, ἢ καθ' ἕνα, ὡς ὁ θεῖος Ιερώνυμος ἱστορεῖται, διαιρεθέντες ἐν Φάρῳ τῇ Αλεξανδρείας νήσῳ, πᾶσαν τὴν ἱερὰν γραφὴν, καὶ αὐτὰς τοὺς Ψαλμοὺς ἡρμήνευσαν. καὶ πάντες ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ὁμοφώνησαν, οὐδὲν ἀλλήλων διαλλάξαντες, οὔτε κατὰ τὴν ἔννοιαν, οὔτε κατὰ τὴν λέξιν, &c. *Jo. Zonaræ* innotuit tantum iſta fabella quæ de Interpretibus binis in conclavibus ſingulis diſcluſis loquitur: de altera illa nihil videtur inaudiviſſe. [a] Ait à *Joſepho eſſe proditum, in una domo Interpretes Verſionis operi inſtitiſſe. Alios vero auctores eſſe, Interpretes non uno in loco congregatos converſioni vacaſſe, ſed binos binos fuiſſe diſtributos, & in peculiaribus conclavibus ſuo munere functos, finitaque interpretatione conveniſſe & ſingulorum* (Parium) *ſcripturam collatione facta cum cæteris, neque ſententiis neque verbis diſcrepantem, per omnia conſenſiſſe.* Ετεροι δὲ μὴ ὁμοῦ συνελθόντας φασὶ τοὺς ἑρμηνεῖς τῶν γραφῶν ποιήσασθαι τὴν διάφρασιν, ἀλλ' ἀνὰ δύο διαιρεθέντας αὐτὰς, καὶ ἐν ἰδιαζούσαις διαίταις ὄντας, ἐκτελέσαι τὴν ἑρμηνείαν· καὶ μετὰ τὸ τέλος ὁμοῦ συνελθεῖν, καὶ τὰς ἑκάστων συγγραφὰς διαβληθείσας ἀλλήλαις, εὑρεθῆναι μήτε κατὰ νοῦν, μήτε μὴν κατὰ λέξεις διαφωνούσας, ἀλλὰ συμφώνως ἐν ἅπασιν· ἡ μὲν οὖν ἑρμηνεία ἦν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου, ἔτους ἑβδόμου. Ex voce ἰδιαζούσαις argumentatur *Jo. Gregorius*, loqui *Zonaram* de Cellulis 72. Sed patet *conclavia* hic dici *peculiaria*, non reſpectu ſingulorum Interpretum, ſed ſingulorum *Parium*.

[a] Annal.

9. Argumentum *tertium* quo refellitur figmentum de variis Cellulis, peti poteſt ex *Philonis* teſtimonio, qui quamvis agnoſcat cœleſti ſpiritu

instructos munitosque fuisse Interpretes, Cellularum tamen apud illum nec vola nec vestigium apparet, sive 72. sive 36. sed prorsus repugnantia & contraria denarrat. Unde perspicue colligitur hanc fabulam cusam fuisse post illius ætatem. Pro cellulis 36. citatur *Philo* (ut modo monuimus) à *Niceta Heraclienſi*, & Auctore *Scholiorum in Psalmos Basilio M.* adscriptorum. Alii illius auctoritatem allegant pro Cellulis 72. ut [a] *Salmeron*, [b] *Galatinus*, [c] *Pamelius*, [d] *Galesmius*, [e] *Ferdinandus*, [f] *Bonfrerius*, [g] *Guilandinus*, [h] *Masius*, [i] *Morinus*. Hos omnes in errore versari facillime perspicient omnes, qui verba *Philonis* attentius perpenderint. Certe tantum abest à mentione Cellularum diversarum, sive 72. sive 36. ut non obscure subindicet Interpretes omnes *una* consedisse, idque non in aliqua omnino domo, sed *sub ipso dio*. Locum integrum Latine transcribam: *Interpretes* (inquit) *reputantes quam seria res esset Leges ex oraculis acceptas interpretari, ubi nefas sit quicquam vel demere vel apponere vel transponere, vel quocunque modo à præscripto discedere, dispiciebant de aliquo suburbano loco purissimo. Nam intra mœnia nullus locus placebat, referta omnigenis animalibus, nec à morbis pura & cadaveribus, sed magis etiam suspecta propter impuros mores Civium. Ante urbem Alexandrinam sita est Pharus Insula per oblongam & fasciæ similem cervicem accessibilis, quæ non alto mari sed stagnantibus undis alluitur, ut ne fluctus quidem, nimirum spatio medio debilitati, obstrepant. Hic locus postquam de communi sententia visus est ad præsens negotium aptissimus propter secessum quietissimum, ubi animus solis legibus posset intendere, eum sibi optaverunt ad diversorium: sumptisque in manus sacris voluminibus, tendebant eas ad cœlum supplices, Deum invocando ut cœptis faveat. Exaudivit ille vota, ut si non universum genus humanum, certe maxima pars instrueretur ad bene vivendum præceptis optimis & sapientissimis. In eo secessu sedentes, nemine interveniente arbitro præter naturæ partes, terram, aquam, aerem, cœlum, de quibus primum prodituri erant mysteria (nam mundi opificium est Legum exordium) tanquam numine correpti prophetabant, non alia alii, sed omnes ad verbum eadem, quasi quopiam dictante singulis invisibiliter. Et quis nescit cujusque linguæ, præsertim Græcæ, copiam, ut eadem sententia posset enuntiari modis variis, nunc has nunc illas dictiones accommodando? Id negant factum in prodendis his Legibus, sed reddita propria propriis nominibus, Græcis ad Chaldaica (i. e. Hebraica) exacte respondentibus, quo melius perciperetur rerum notitia. Quemadmodum enim Geometriæ Dialecticæque doctrina non admittit sermonis varietatem, sed semper eisdem utitur vocibus: eodem modo & hi convenientia rebus invenerunt nomina, quæ sola declaratura erant sensum apertissime. Id experimentis quotidianis creditum sive Chaldæus* (Hebræum intellige) *Græcam linguam, sive Græcus Chaldæam didicerit, in utraque scriptura tum Chaldaica, tum ejus interpretatione, miratur germanitatem, imo rerum verborumque consonantiam adorat, non Interpretes illos sed Initiatores appellans, quibus datum est sinceriſſimas Mosis cogitationes assequi spiritu purissimo.* Quibus verbis hæc maxime notamus. *In eo secessu sedentes* (seu, ut vertit interpres *Gelenius*, *in eo secessu cum* consedissent *solitarii*) *nemine interveniente arbitro præter naturæ partes, terram, aquam, AEREM, COELUM, de quibus &c.* Ex Græcis judices: Καθησεύλες δ' ἐν τῷ ἀπαιρύφῳ, κ) μηδενὸς παρόντ@ ὅτι μὴ τ τ φύσεως μερῶν, γῆς, ὑδα]@, ἀέρ@, ἀρανοῦ, ὧδὶ ὧν πρῶτον τ γενέσεως ἔμελλον ἱεροφαν]ήσειν· κοσμοπο]ία γὰ ἡ τ Νόμων ἐσιν ἀρχή. &c. Quid manifestius quam quod voluit *Philo* his verbis, eodem in loco consedisse Interpretes, idque sub nudo & aperto aere? Porro quid aliud nisi quod omnes simul & eodem in loco Interpretationi incubuerint, designatur verbis hisce? Καὶ τὰς ἱερὰς βίβλους λαβόντες, ἀνα]είνουσιν ἅμ' αὐτοῖς κ) τὰς χέιρας εἰς ἀρανὸν, αἰτέμενοι τ θεὸν μὴ ἁμαρ]ῆσαι τ τοῦ θέσεως. *Sumptisque in manus sacris voluminibus, tendebant eas ad Cœlum supplices Deum*

[a] Proleg. Bibl. 6. p. 63.
[b] De arcanis Cathol. Veritatis l. 1. c. 3.
[c] In Tertul. Apol. not. 269.
[d] Com. de Bibliis Græcis τῶν LXXII. p. 32.
[e] Procemio ad lib. 2. Thesauri Script.
[f] Prælog. Bibl. c. 16. §. 3.
[g] De Papyro pag. 58.
[h] Præf. in Jos.
[i] Exercit. VIII. l. 1. c. 1. p. 358.

Deum invocando ut cœptis faveat. Quinetiam *Philonem* credidiſſe Verſionem *ſub dio* confectam fuiſſe, non in aliqua *domo*, confirmari videtur ex iſtis quæ ſubnectit de Feſto iſto ſolenni in inſula Pharo celebrari ſolito; conſueviſſe ſcil. Judæos illic trajicere *locum veneraturos in quo confecta eſt Interpretatio, & alios tentoriis in littore, alios diſcumbentes in ipſa arena ſub dio epulatos fuiſſe, præferentes tunc* littus *palatiis regiis.* *Morini* verba, qui contendit *Philonem* LXXII. Cellularum miraculum aſſerere, hæc ſunt: *Aut* (inquit) *illa concors* (de qua loquitur Philo) *non modo ſententiarum, ſed etiam verborum interpretatio contigit ipſis ſimul conſultantibus, & rem diſcutientibus, aut ipſis ſeorſim tranſlationem elaborantibus. Si prius, nullum prorſus eſt miraculum, nullæ Prophetiæ neceſſitas: fit enim hoc quotidie, ut plures Judices in eandem ſententiam ſenſu & verbis conſentiant, pluresque Interpretes in eandem interpretationem, aut interpretationis correctionem hoc modo conveniant, ut Lovanienſes, Genevenſes & alii. Poſterius igitur intellexit Philo. Deinde finge omnes rem diſcutientes; non omnes ſane ſimul loquebantur: quale hoc fuiſſet Chaos, vocumque confuſio, licet eadem omnes verba pronuntiaſſent? Hoc vero ſi concedamus, majus erit miraculum, quam in Cellulis ſeparatis verborum & ſententiarum uniformitas. At ſic miraculum fuiſſet inordinatum, tranſlatioque ſeceſſu & meditatione non indiguiſſet. Hos duos tranſlationis faciendæ modos ſi abnuas, quoquo te vertas, quidquid fingas, & miraculum tolles, & verbis Philonis nunquam ſatisfacies.* Non ſumus nos de hac re ſoliciti, quam *inordinatum* miraculum fuerit, ſi Interpretes omnes ſimul prophetarent. De iſta re viderit ipſe *Philo.* Sufficit oſtendiſſe, eos omnes juxta *Philonem* eodem in loco conſediſſe, & in diverſas Cellulas non fuiſſe ſeparatos. Hoc certe ipſa luce magis perſpicuum. Illud inſuper non indignum notatu, quod, eum dicit *Philo* Interpretes dictante Numine vertiſſe, non provocat ad ullum de iſta re Auctorem, ſed ſolummodo ad *famam vulgarem*: SED NEGANT, ὅ φασι &c. Exiſtimat [b] *Iſ. Voſſius* commentum de Cellulis & conſenſu miro Interpretum ex verbis iſtis *Philonis* male intellectis ortum habuiſſe.

[b] De LXX. Int. cap. 5.

10. Argumentum aliud, quo refellitur Cellularum ſimul & Prophetici ſpiritus miraculum, & evincitur Interpretes, antiquiorum judicio non alios fuiſſe quam meros homines, videtur deſumi poſſe ex Prologo *Eccleſiaſtici*, ubi dicitur Interpretationem Scripturarum, eodem modo quo aliæ Verſiones ſolent, à textus originarii excellentia defeciſſe. *Hortor itaque venire vos cum benevolentia & attentiori ſtudio lectionem facere, & veniam habere in illis, in quibus videmur, ſequentes imaginem ſapientiæ, deficere in verborum compoſitione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint tranſlata ad alteram linguam. Non autem ſolum hæc, ſed & ipſa Lex, & Prophetæ & cæteri libri, (ὰ μικρὰν ἔχει τὴν διαφορὰν ἐν ἑαυτοῖς λεγόμενα) non parvam habent differentiam, quando inter ſe dicuntur.*

11. Quam prona & proclivis fuerit gens Judaica in hujuſmodi figmenta, vel ex iis perſpicere licet quæ de *Jonathanis* Paraphraſi Chaldaica fabulati ſunt. Narrant, cum Paraphraſin ſuam elucubraret *Jonathan*, ſi muſca aliqua in chartam deſcenderit, ignem ſtatim de cœlo deſcendiſſe, & illam combuſſiſſe, ne ſcribenti eſſet impedimento, abſque ulla chartæ aut manus ſcribentis læſione: Omnes aves [c] quæ ſuper ſcribentem volarint, confeſtim mortuas decidiſſe: Angelos è cœlis advolaſſe, auſcultandi cauſa quando Paraphraſi vacabat: Palæſtinæ regionem ad ſpatium 400. leucarum terræ motu concuſſam fuiſſe, & ex intervallo 400. leucarum exiiſſe vocem, dicentis: *Quis eſt iſte, qui filiis hominum arcana mea revelat?* Cum, abſolutis Prophetis, Hagiographa quoque interpretari pergeret, rurſus è cœlo auditam fuiſſe vocem: *Sufficit tibi.* Addunt denique Apellæ nugaces, illum doctrinam ſuam

[c] Vide *Schikardum* in Bechin. Happ. pag. 22. *Galatinum* de arcan. relig. Chriſt. I. 3. *Vorſtium* obſerv. in Ganzii Chronol. p. 280.

Paraphraſticam accepiſſe ab *Haggæo*, *Zacharia*, & *Malachia* Prophetis. Sic ſcribunt *Onkeloſum* Pentateuchi Paraphraſin confeciſſe ex ore *R. Eliezeris* & *R. Joſhuæ*, qui ipſi à *Prophetis* acceperint.

12. Quid præbuerit occaſionem Judæis Helleniſtis contexendi hanc fabulam de variis Cellulis & prophetica conſonantia, hoc modo exponit Vir clariſ. [a] *Dan. Heinſius*: "De quibus (inquit) Interpretibus "quas non nugas, fabulas, ac nænias excogitarunt Græci! Ut non "temere ex illis pleraque miretur ſimul & irrideat ſanctiſſimus doctiſ- "ſimuſque vir ac ſcriptor B. Hieronymus. Ipſam autem nominis ori- "ginem ac ſcenæ, obiter ut detegamus, quia factum id à nemine me- "minimus, locus hic nos monet, numerum Interpretum, interpretandi "rationem, tum & quæ de ſeparatione ac conſenſu tanto ambitu di- "cuntur, ex 24. capite 2^di libri Moſis ortum habuiſſe obſervavimus. "Ubi magnus Dux ille ac amicus Dei attuliſſe librum Fœderis dicitur, "è quo coram populo legiſſe quædam, quod Helleniſtæ, commate ni- "mirum 7mo, καὶ λαβὼν τὸ βιβλίον τ διαθήκης, ἀνέγνω εἰς τὰ ὦτα λαοῦ. Dein- "de autem, commate nimirum 9. Moſes, Aharon, aliique ſed & Seniores "LXX. aſcendiſſe ad Deum dicuntur. Ubi mox additur: *Ad prin-* "*cipes autem filiorum Iſrael non miſit manum ſuam*, quibus *nullum fuiſſe in-* "*commodum*, Chaldæus, aut ſimile, dixit. Pro quo mirifice Helleni- "ſtæ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν τῶ Ισραὴλ διεφώνησεν οὐδὲ εἷς. *& electorum Iſrael non* "*unus diſſenſit*: aut, ut vulgo, quæ ex iis expreſſa, interpretatio Latina "habet, *& electorum Iſrael non diſſonuit neque unus.* Ex illis ergo LXX. "ſenioribus, LXX. ſeniores Interpretes. Et quia dicitur de illis, καὶ "διεφώνησεν οὐδὲ εἷς, *diſſenſiſſe ex illis neminem*, in Lege autem, ſive libro "Fœderis, præceſſerat quod dixi; hinc hiſtoria haud dubio de Ptole- "mæo, hinc famoſæ illæ ſcenæ, quas B. Hieronymus explodit, hinc in- "ventum illud, neminem in tanto numero in exprimendis Sacris diſ- "ſenſiſſe. Jam autem quia נִבְדָּלִים, qua voce ibi utitur, etiam κεχω- "ρισμένοι, ſive *ſeparati*, hinc hiſtoria de ſeparatione, quod ſeorſim nem- "pe ac ſeparati, Legem aut contextum Sacrum expreſſerint. Hæc *Hein-* *ſius*. Quæ calculo ſuo approbant alii, ut [b] *Rivetus* & [c] *Weemſius*; quorum poſterior conjecturam hanc perperam adſcribit, non *Heinſio*, ſed *Joſ. Scaligero*. Suffragium ſuum addit [d] *Fred. Spanhemius*: *Neque vero quicquam veriſimilius conjectura ſummi viri Dan. Heinſii qui ſagaciſſime ori- ginem hujus fabulæ indagavit.* Conjecturam eſſe *admodum plauſibilem*, & *ingenio Judaico minime inſolentem*, ait [e] *Hottingerus*. Mihi omnia videntur duriora & longius petita. Et exinde facile videntur refutari, quod non eodem, ſed diverſis omnino temporibus, exortæ ſint illæ fabulæ de Interpretum divina inſpiratione, & de Cellulis diverſis. Supponit præterea explicatio *Heinſiana* eodem tempore contextas fuiſſe has fabulas quo confictus eſt Interpretum numerus ſeptuagenarius: quod falſum eſſe demonſtratur ex Hiſtoria *Pſeudo-Ariſteana*. Illud porro abſurdum (ignoſcant verbo *Heinſiani* Manes) Judæos *Græciſſantes* exinde fabulam de Cellulis variis confinxiſſe, quod in loco citato *vox Hebraica*, præter id quod ponitur in Græca Verſione, *ſeparatos* ſignificet. Ex vocabuli *Hebraici* ſignificatione, quæ in ipſorum Verſione non comparuit, quomodo potuerunt Helleniſtæ fabulandi anſam arripere? De origine hujus fabulæ mea hæc eſt ſententia: Quum famam de eo quod divino afflatu confecta fuit Verſio, in vulgus ſparſiſſent, quia nihil habuerunt, quo id probari poſſet, ſi concederetur Interpretes eodem in loco conſediſſe, idcirco excogitarunt aliam iſtam fabulam de ædiculis variis, in quibus ſeparati omnino eadem protulerint. Affirmare hæc mendaces potuerunt, &, his conceſſis, evidenter ſequebatur, Divino Spiritu donatos fuiſſe Interpretes.

a Ariſtarcho Sacro l. 1. c. 10.

b Iſag. in Sacr. Script. cap. 10. §. 11.

c Exerc. Divinis l. 1. p. 146.

d Dubia Evang. Dub. 23. §. 21.

e Theſ. Philol. p. 293.

13. Obſer-

13. Obſervavimus in ſuperioribus, ad imitationem numeri LXXII. Interpretum Græcos quoſdam Grammaticos Chriſtianos finxiſſe, Correctores quoque & Judices Poematum *Homeri* à *Piſiſtrato* convocatos, fuiſſe LXXII. & hoc figmentum extare apud *Stephanum* Grammaticum ineditum Commentario in Grammaticam *Dionyſii Thracis*. Notandum hic loci, ab eodem Grammatico addi, emendatores iſtos Homeri LXXII. à ſe invicem ſejunctos, in omnibus tamen inter ſe convenîſſe ac conſonuiſſe. *Stephani* verba, prout leguntur in Codice MS. [a] *Barocciano* Bibliothecæ *Bodleianæ*, ſic ſe habent. *Piſiſtratus* (inquit) *poſtquam omnia Homeri carmina undecunque collegerat*, παρεκάλεσεν δὲ καὶ γραμματικοὺς ἀπαθεῖαν τὴν τοῦ Ὁμήρου ἑκάστου καλλιφωνίαν, ὅπως ἂν δόξῃ τοῖς συνιθέντι καλῶς ἔχειν, ἀπὸ μιᾶς πέρασιν λογικοῖς διεῖναι, καὶ κεφαλαίοις πατμάτων, ἑκάστῳ διδάσκειν πόσους τοὺς στίχους καλλίονας ἴσους ἢ συνεκτεινομένους. Καὶ μετὰ τὸ ἑκάστου συνθεῖναι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ χαράξιν, εἰς ἓν συνήγαγε πάντας τοὺς συντεθειμένους γραμματικούς, ὀφείλοντας ἀπαθεῖξαι αὐτῷ ἑκάστου τὴν ἰδίαν σύνθεσιν παρόντων ἁπάντων. Οὗτοι συν ἀκροασάμενοι ἐπαινεῖν ἑαυτοὺς ἔφασαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀληθὲς, καὶ τοῦτο τῇ τέχνῃ ἁρμόζον, ἔκρινάν πάντες κοινῇ δὲ ὁμοφρόνως ἀπαρεσκῆσαι τὴν σύνθεσίν τε καὶ διόρθωσιν Ἀριστάρχου καὶ Ζηνοδότου· καὶ πάλιν ἐκρίναν τὰ δύο συνθέσεών τε καὶ διορθώσεων βελτίωνα τὴν Ἀριστάρχου. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν συναγαγόντων τοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους πρὸς τὸ Πεισίστρατον, ἵνα τὸ πλεῖστα μισθὸν λάβωσιν, καὶ ἰδίους στίχους (ὡς καὶ εἴρηται) ἐπιφέρουσι συνεπλέκοντο· τοῦτο ἔλαθε τοὺς κριτὰς, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν συνήθειαν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου ἀφῆκαν αὐτοὺς κεῖσθαι· ὀβελίσκους δὲ ἐπέθηκαν τοῖς ἀδοκίμοις καὶ ἀλλοτρίοις καὶ ἀναξίοις τοῦ ποιητοῦ στίχοις· ὑφ' ἃ ἐπιδεικνύμενοι, τοῦτο αὐτὸ ἐπεδείκνυντο, ὡς ἀνάξιοι εἰσὶ τοῦ Ὁμήρου. *Advocavit Grammaticos* LXXII. *quos conduxerat mercede digna viris literarum humaniorum peritis poematumque judicibus, & eos hortatus eſt, ut ſinguli ſeorſum prout cuique viſum fuerit Homeri verſus ordinarent & componerent, tradito ſingulis ſeorſum exemplari verſuum omnium quos habuit collectos. Et poſtquam Grammatici prædicti ex ſententia propria eos ſinguli compoſuiſſent, in unum omnes convocavit, ut omnibus ſimul præſentibus exhiberetur ſibi ſingulorum compoſitio. Hi igitur compoſitiones ſuas recitantes, non in contentionem, ſed ſtudio veritatis cum arte conjuncto, judicarunt omnes unanimi conſenſu, præſtantiſſimas fuiſſe compoſitiones & correctiones* [b] *Ariſtarchi & Zenodoti: & rurſus judicarunt harum duarum compoſitionum & correctionum meliorem fuiſſe illam Ariſtarchi. Quandoquidem vero eorum qui verſus Homericos ad Piſiſtratum comportaverunt ut acciperent majus præmium ſuos etiam verſus (ut dicitur) immiſcuerant, qui jam uſu vulgari recepti legentibus fuerunt; hoc quidem non latuit judices; veruntamen quia uſu jam fuerant recepti, permiſerunt iſtos inter genuinos locum habere: ſed horum qui repudiati ſunt ut aſcititii & Poeta indigni, unicuique obeliſcum appoſuerunt. Et per hoc Piſiſtrato demonſtrati ſunt tanquam Poeta indigni.* Eadem ad verbum reperi in alio Codice MS. [c] inter miſcella quædam Grammaticalia, ſine *Stephani* Grammatici nomine, ſed ex eo manifeſto deſcripta.

[a] Num. 116. fol. 33. b.

[b] Vixerunt hi aliquot ſeculis poſt ætatem Piſiſtrati.

[c] MS. Baroc. 57. p. 191. in quo pro Ζηνοδότου male legitur Ζηνοδώρου.

14. Non omiſerim quod legitur in *Ægypti Statu præſenti* à *Vanſlebio* conſcripto, de Cellulis LXXII. in urbe Alexandria ad hunc uſque diem extare creditis. Ut *S. Juſtino M.* oſtentabant Alexandrini earum veſtigia in inſula Pharo, ita nunc in ipſa urbe ædificium quoddam monſtrant, quod credunt LXXII. Interpretum Hoſpitium fuiſſe, & dicunt uſque hodie in eo extare Conclavia LXXII. diverſa, in quibus ſejuncti Verſionem ſinguli afflatu Divini Numinis abſolverint. Ibi *Moſcham* nunc Turcæ fecerunt, quam appellant *Giama il Gærbio* ſive *Moſtham Levanti*, advenîſque Chriſtianis pretio oſtendunt. Nominatur ab aliquibus *Moſcha τῶν Septuaginta*. Eadem vanitate in honorem urbis ſuæ fabulati ſunt *Alexandrini Ariſtotelem* Philoſophiam ea in urbe publice docuiſſe, & poſtea ædificia quædam, tanquam *Scholas* illius, oſtentare ſolebant.

ſolebant. *Benjamin Tutelenſis* in Itinerario: *Extra urbem Ariſtotelis præceptoris Alexandri ſchola eſt: ubi pulchra & magna ſtructura, marmoreis vel lunnis inter ſcholas collocatis. Nam viginti ferme ſcholæ viſuntur: quia eo ex toto mundo confluebant, quo Ariſtotelis Philoſophi ſapientiam addiſcerent.*

15. Illud porro adjecerim, non deeſſe qui literis prodiderunt, Interpretes à ſe invicem diſcretos, non quidem conſonuiſſe, quod tradit fabula vulgaris, ſed alia atque alia poſuiſſe, ideoque in carcerem & vincula à Rege fuiſſe conjectos. Audi narratiunculam *Armii* (ſive *Hermii*) Chronologi, citati in Præfatione Commentarii Arabici in Pentateuchum, qui extat literis Syriacis in Theſauro *Bodleiano*; cujus verba, partim jam alibi protulimus, prout à *Jo. Gregorio* ſunt citata, hic plenius ea deſcribemus, ſicut Latine mihi in Palatio Archiepiſcopali *Lambethano* commoranti perhumaniter miſſa ſunt à *Thoma Hydio* doctiſſimo Protobibliothecario, Linguarumque Orientalium Profeſſore: [1] *Dixit Armius* (ارميوس) *Chronologus; Anno* 19. *Ptolemæi filii Ptolemæi Regis, præcepit congregare ſeniores filiorum Iſraelis, ut ad eum afferrent librum Legis, & ut unuſquiſque eorum offerrent ei quantum illuſtraverat de ſenſu ejus. Adduxerunt itaque dictos Seniores, & una cum eis librum Legis venerabilis, ad Regem, qui ſingulis præcepit ut pro eo interpretarentur Librum Legis. Fuit autem diverſitas in eo quod interpretati ſunt Seniores. Tum præcepit ut dicti Seniores in carceres & vincula mitterentur: & accipiens librum Legis, eundem jecit in foveam, & ſuper eum injecit Ignem & cineres per ſeptem dies. Tum poſthæc præcepit ut afferentes ſordes urbis eas injicerent in eandem foveam ubi erat liber Legis: adeo ut fovea impleta fuit uſque ad ſummum. Perſtitit Lex ſub hiſce quiſquiliis in fovea* LXX. *annis: nec tamen corruptus fuit, neque ex eo* deficiebat vel una litera. *Anno* 21. *Regis* افيادوطوس *Aſiyanoti* (ſive *Ephiyanoti*, intellige *Epiphanem*) *eduxerunt librum Legis ex fovea, nec ex eo deficiebat vel una litera.*

a Hiſt. Scholaſt. 16. [2] *Petrus Comeſtor* ait S. *Hieronymum videri velle*, LXX. *Seniores interpretationes ſex dierum in ſabbato protuliſſe, ex omnibus tunc conflantes unam. Nec mirum hoc* (inquit) *cum Eſdras Legem quam per ſeipſum reparaverat, poſtea cum vetere Scriptura quæ apud Samaritanos erat, correxit.* Eadem habes apud *Vincentium Bellovacenſem* [b] in *Speculo Hiſtoriali.* Ingenti error-

b Lib. 5. c. 7 rore. Hujuſmodi enim aliquid ne unquam ſomnianti Hieronymo in mentem venit. Sed Interpretes credidit eodem in loco Verſioni ſimul omnes vacaſſe, & conjuncto niſu operam dediſſe.

17. Subjungere hic loci potuiſſem Scriptores complures veteres, quorum alii citari ſolent pro fabula Cellularum diverſarum, cum tamen illarum apud eos nulla ſit mentio; alii ſatis clare ſubindicant ſe iſti commento fidem non adhibuiſſe; alii Verſioni τῶν LXX. Interpretationes aliorum præferebant; alii illam erroris arguunt: Sed plene hæc tractantur in *Hiſtoria* noſtra *Scholaſtica Hebraici Textus &c.* Hoc loco apponam tantum *Photii Patr.* verba, qui LXX. Seniores in eodem loco

c Bibl. Cod. 177. p. 395. conjunctiſque conſiliis Verſionem adornaſſe luculente tradit: [c] τ θείας καὶ παλαιᾶς γραφῆς, λεὼ οἱ ἑβδομήκοντα συνειληλυθότες ἐκδεδώκασι μετάφρασιν· *divini ac veteris Teſtamenti Verſionem, quam* LXX. *Interpretes* ſimul convenientes *ediderunt.*

18. Concludetur hoc caput *Iſaaci Voſſii* inepta cavillatione, qui ad illud quod aſſerit B. *Hieronymus*, LXX. Seniores non *Prophetas* fuiſſe ſed *Interpretes*; [2] reſpondet, multiſque probat, *Interpretes* omnes *Prophetas* appellari poſſe; ſic vocatos fuiſſe apud Græcos & Ægyptios *Interpretes* Oraculorum, & προφητεύειν idem eſſe quod *interpretari.* Quæ cum

1 Partem hujus fragmenti habes apud Jo. Gregorium de LXX. Int. p. 19. & pars ejuſdem ſuperius citata eſt.

2 Reſp. ad Simonium p. 5. 6. 7. vide Reſp. ad iteratas Simonii Object. p. 384. & Reſp. ad tertias Simonii Object. p. 81.

lego

lego apud Virum clariſſimum, judicium in illo & prudentiam requiro. Quid enim hoc eſt niſi pueriliter (mitiori verbo uti non poſſum) & ſine judicio cavillari? Quid hoc ad rem facit? Si per *Prophetas* non aliud quam *Interpretes* intelligat *Voſſius*, Bibliorum Interpretes Græcos *Prophetas* appellet per B. *Hieronymum* & nos licet.

CAP. VII.

Quæritur utrum totum V. T. an tantum Pentateuchus *ab Interpretibus* LXX. *dictis tranſlatus fuerit.* Pentateuchum *ſolum ab illis tranſlatum fuiſſe evincitur teſtimoniis ipſius* Pſeudo-Ariſteæ §. 2. Joſephi 3. Philonis 4. Ariſtobuli 5. *Rabbinorum antiquorum.* 6. 7. *Quibus accedere B.* Hieronymum *aliosque veterum.* 9. Lex *pro toto T. V. nonnunquam poni, ut* Evangelium *pro toto T. N. id vero apud Judæos veteres inſolitum fuiſſe. Eorum diviſio Scripturæ vet. in* Legem, Prophetas & Hagiographa. §. 2. *Loca* 13. *quæ fingunt Rabbini ab Interpretibus immutata fuiſſe.* 6. *Chriſtianos, qui crediderunt totum V. T. tranſlatum fuiſſe, facillime decipi potuiſſe.* 8. Pentateuchus *ſolus Ptolemæorum priorum temporibus in Synagogis legi ſolitus.* 10. *Ab aliis libris Scripturæ ſeparatim haberi conſuevit.* 11. *Nonnullos credidiſſe multos alios libros præter* Canonicos *à* LXX. *fuiſſe converſos.* 12.

SI daremus Interpretes, qui vocantur LXXII. revera totidem fuiſſe; ſi præterea daremus eos dictante Spiritu Divino interpretatos fuiſſe; non multum tamen daremus fautoribus Editionis Græcæ, ſi ab illis tantum *Moſis Pentateuchus*, non totum V. T. fuerit tranſlatum. Sequitur nunc ut de hac re inquiramus, fueritne hæc Interpretatio totius V. T. an tantum *Pentateuchi.*

Pentateuchum tantum *Moſaicum*, non totum V. T. ab iſtis Interpretibus tranſlatum fuiſſe, aſſerimus nos, cum viris eruditiſſimis, [a] *Uſſerio*, [b] *Bootio*, [c] *Croio*, [d] *Schikhardo*, [e] *Salmaſio*, [f] *Lightfooto*, [g] *Marſhamo*, [h] *Mariana* Jeſuita, [i] *Simonio*, & aliis. *Salmaſius* ait *inter omnes fere conſtare nihil ab illis tranſlatum fuiſſe præter Pentateuchum.*

a Syntag. de LXX. Intt.
b Ep. de Verit. Heb. adv. Capel. §. 26. & 29.
c Obſerv. in N. T. c. 30.
d Bechin. Happeruſch. p. 38.
e Cit. ab Hotting.
f Horis Heb. ad Acta Apoſt.
g Chron. can. p. 147.
h Schol. ad 1. Sam. c. 21. v. 2.
i Hiſt. Crit. T. V.

2. Argumentum primum nobis ſuppeditat Hiſtoria *Pſeudo-Ariſteæ*, quæ de *Legis* tantum interpretatione inſtituitur. Reſpondent [l] illi, qui contrariæ ſententiæ favent, per *Legem* Ariſteam, alioſque qui meminerint tranſlationis *Legis*, deſignare non ſolum Moſis *Pentateuchum*, ſed totum V. T. volumen. Totum V. T. appellari *Legem* obſervant apud *Joannis Evang.* X. 34. ubi locus *Pſalmiſtæ*, Ἐγὼ εἶπα θεοὶ ἐστε ſcriptus eſſe dicitur ἐν τῷ Νόμῳ. item ibid. XV. 25. ubi ὅτι ἐμίσησάν με δωρεὰν, quæ verba ſunt *Pſalmi* XXXIV. ἐν τῷ Νόμῳ ſcripta eſſe dicuntur. Sic 1 Cor. XIV. 21. locus *Eſaiæ*, ab Apoſtolo ἐν Νόμῳ ſcriptus eſſe dicitur. Addo ego, in gratiam Adverſariorum, eodem modo apud veteres Chriſtianos pro toto N. T. *Evangelium* nonnunquam poni, ut apud *Conſtitut. Apoſtol.* I. 5. & *Origenem* Præf. *Comment. in D. Joannem.* Ita apud *Nyſſenum* in lib. *ad Theophilum c. Apollinarem*, [k] pro *Epiſtola Joannis* citatur *Evangelium.* καθώς φησι τὸ εὐαγγέλιον, ὅλον τότε τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι. *Theodorus Balſamo*, in Epiſtola [l] *De Rhaſophoris*, *Evangelicum dictum* vocat quod *Epiſtolæ* I. [m] *ad Corinthios* eſt: ἡ τὸ εὐαγγελικὸν ῥῆμα τὸ λέγον· ἀποθνήσκει καὶ τὸ ῥῆμα τῦ κόσμυ τύτυ. Huc adjice, S. *Hilarium* [n] ſcripturas quas dicit ab Intt. LXX. in linguam Græcam transfuſas fuiſſe, appellare *ſcripturas Legis*: quem tamen apparet voluiſſe, non *Legem* ſolum *Moſaicam*,

k Pag. 263.
l Cap. 13.
m VII. 13.
n In Pſalm. 118.

1 *Bellarm.* de Verbo Dei II. 6. *Baronius* Annal. ad an. 231. *Zanchius* De Script. S. Q. 10. *Galeſinius* de LXX. Intt. p. 41. *Salmeron* Proleg. 6. p. 62. *Feuardentius* in Iren. III. 25. *Voiſinius* Procem. in Raimundi Mart. Pug. Fidei. *Simſonius* Proparaſc. in Chron. *Morinus* l. 1. Exercit. 8. c. 2. *Hottingerus* Theſ. Philol. *Hen. Valeſius* in Euſeb. Hiſtor. V. 9. *Patr. Junius* Not. in B. Clementis Ep. ad Corinth. *Iſ. Voſſius* Reſp. ad Object. Simonii p. 11.

ſed

ſed totam Scripturam veterem, in illorum Verſione comprehenſam fuiſſe. Idem [a] alibi monet *in* XXII. *libros Legem Veteris Teſt. deputari.* B. Hieronymus: [b] *Ita ſiunt veteris Legis libri viginti duo.* Rurſus: *ac per hoc eſſe priſcæ Legis libros viginti quatuor.* Iſidorus Hiſpalenſis: [c] *Eſdras cuncta* Legis ac Prophetarum *volumina, quæ fuerunt à gentibus corrupta, correxit, totumque V. T. in viginti duos libros conſtituit, ut tot libri eſſent in* Lege, *quot & literæ habebantur.* Said Ibn Batrik, Patr. Alex. in Præfatione Annalium Arabicorum: *Conſtitui ſuccincte & ſummatim tradere ea quæ è* Lege & Evangelio, *aliiſque libris veteribus & novis collecta complexus ſum libro hoc meo.*

[a] Præfat. Explan. in Pſalm.
[b] Præf. in Reg.
[c] Orig. VI. 3.

Ad hæc reſpondeo: 1. Cœpiſſe *Legem* pro toto Inſtrumento Veteri uſurpari non ante *Evangelium* promulgatum. Poſtquam hoc prædicatum eſt, & *Legi* oppoſitum, totum V. T. à Chriſto & Apoſtolis *Lex* aliquando appellatum eſt, quia totum ad *Legem* pertinebat, non ad *Evangelium.* Neque apud Judæos veteres hoc fieri conſuevit. In aliis locis T. Novi à reliquis partibus Scripturæ veteris, ex recepto Judæorum more, *Lex* diſtinguitur: ut *Matt.* XI. 13. πάντες οἱ Προφῆται καὶ ὁ Νόμος. XXII. 40. ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται. *Luc.* XXIV. 44. πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ Νόμῳ Μωσέως καὶ Προφήταις καὶ Ψαλμοῖς. *Act.* XIII. 15. μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Νόμου καὶ Προφητῶν. XXVIII. 23. ἀπὸ τοῦ Νόμου Μωσέως καὶ τῶν Προφητῶν. Ita apud Chriſtianos ætatum ſequiorum. *Conſtitutiones Apoſtolicæ* [d] dictæ, eodem loco ubi pro toto N. T. *Evangelium* ponitur: Εἰ δὲ μὴ καθεζόμενον ἔνδον ἀναγίνωσκε τὸν Νόμον, τοὺς Βασιλείους, σοῦ Προφήτας. Ψάλλε σοῦ ὕμνους Δαβίδ· διέρχου ἐπιμελῶς τὸ Εὐαγγέλιον τὸ τέτων συμπλήρωμα. *Sin minus intus ſedens Legem perlege, libros Regum, Prophetas; pſalle Hymnos Davidicos; horumque complementum Evangelium diligenter percurre.* [e] Clemens Alex. τὰς γραφὰς, τὰς τε τοῦ Νόμου, καὶ τὰς Προφητικάς. [f] Cyrillus Hieroſol. τοῦ Νόμου μὲν γάρ εἰσιν αἱ Μωσέως πεντε βίβλοι, Γένεσις, &c. *Legis enim primi Moſis 5. libri ſunt, Geneſis &c.* [g] Sulpicius Severus: *Sacra etiam Legis & Prophetarum volumina igni cremata.* Ita alii plerique, & ipſi Arabes. *Ben-arrahebus*, (ſic nomino Auctorem *Chronici Orientalis*:) *Libri Legis ac Prophetarum.* Sic etiam *Elmacinus*, [h] in parte priori Chronici nondum edita. Hebræos priſcos per *Thora*, hoc eſt *Legem*, deſignaſſe tantum libros *Moſaicos*, obſervavit B. Hieronymus. [i] *Hi ſunt 5. libri Moſis, quos proprie* תורה *Thora, id eſt Legem appellant.* [k] Iſidorus Hiſpalenſis: *Hi ſunt 5. libri Moyſi, quos Hebræi Thorat vocant, Latini Legem appellant. Proprie autem Lex dicitur quæ per Moyſen data eſt.* Idem aſſeritur à [l] *Rabano Mauro*: ſed is *Iſidorum* præeuntem habuit, ut *Hieronymum Iſidorus.* Certe tantum abeſt ut Judæi vetuſti per *Legem* conſueverint intelligere totum V. T. ut notiſſima ſit atque receptiſſima apud eos diſtinctio Librorum Biblicorum in *Legem, Prophetas,* & *Hagiographa.* Auctor idem *Hieronymus*, poſtquam dixiſſet 5. libros Moſis apud Hebræos *Thora* i. e. *Legem* vocatos fuiſſe, addit: *Secundum Prophetarum ordinem faciunt, & incipiunt à Jeſu F. Nave:* ——— *Tertius ordo Hagiographa poſſidet. Et primus liber incipit à Job. &c.* [m] Alibi. *Illud admoneo, non haberi Danielem apud Hebræos inter Prophetas, ſed inter eos qui Hagiographa conſcripſerunt. In tres ſiquidem partes omnis ab eis Scriptura dividitur; in Legem, in Prophetas, & in Hagiographa.* Iſidorum, alioſque, qui ab *Hieronymo* ſua mutuo acceperunt, miſſos facio. Reperitur eadem librorum ſacrorum diviſio paſſim apud *Talmudicos.* Gemariſtæ in *Sanedrin*, c. XI. §. 2. "Rogarunt Sadducæi R. Gamalielem, undenam probaret Deum "mortuos reſuſcitaturum. Is reſpondit; ex Lege, ex Prophetis, & ex "Hagiographis. At hi non acquieverunt. Ex Lege: Q. D. [n] *Et dixit "Dominus Moſi: Ecce tu cubans cum patribus tuis & ſurgens.* Replicarunt "iſti: Annon hoc ita exaudiendum: *Et ſurgens populus hic ſtortabitur?*

[d] Lib. 1. c. 5.
[e] Strom. 1.
[f] Catechef. IV. p. 37.
[g] Lib. 2. c. 29.
[h] Ap. Hotting.
[i] Præf. Regum.
[k] Orig. VI 1.
[l] De Inſtitut. Cleric. III. 7.
[m] Præf. in Dan.
[n] Deut. XXXI. 16.

Ex

"Ex Prophetis: Q. S. E. [a] *Vivent mortui tui, resurgent cadavera mea;* "*expergiscimini & cantate, habitantes pulverem. Nam ros olerum ros tuus* "*est.* At forte id pertinet ad mortuos, quos Ezechiel vivificavit. Ex "Hagiographis: Q. S. E. [b] *Et palatum tuum sicut vinum optimum manans* "*amico meo in rectitudine: quod facit loqui labia dormientium.* Iterum §. 59. *Quinetiam canna meruit in usum calami, quo Lex, Prophetæ, & Hagiographa describantur.* Idem in *Maccoth* cap. 2. §. 4. "Raf Huna re-"fert verba R. Eleasaris: ex Lege, Prophetis & Hagiographis ostendi "potest; quod qua via homo ambulare velit, in eam deducatur, Q. D. "[c] *Non ibis cum ipsis.* Et mox: *Surge, ito cum ipsis.* Ex Prophetis: "[d] *Ego Dominus Deus tuus, docens te ad frugem bonam; qui te ducit in via,* "*in quam te dederis.* Ex Hagiographis: [e] *Sane irrisoribus irridet, & hu-*"*milibus dat gratiam.* Ejusdem divisionis meminerunt alibi, ubi de *Jonathanis* Paraphrasi sermonem habent, loco infra producendo. Liber [f] *Schilte Haggaborim* inscriptus: *Quod attinet ad Cantica seu Carmina, quæ habentur in Lege, Prophetis & Hagiographis, hactenus non perfecte potui as-sequi eorum mensuras, & requisita necessaria.* R. Israel F. Mosis in *Disput. Cabalisticis de Anima*, cap. XXXV. *In hoc opere nihil aliud intendi quam colligere expositiones Bibliorum sacrorum in Legem, Prophetas, & Hagiogra-pha.* [g] *Lightfootus* monet Judæos libros V. T. acrostice sic scribere tribus literis אנך vel תנך, singulis literis verbum designantibus, & singulis verbis partem aliquam sacri voluminis. א vel ת denotante *Aorajetha*, vel *Torah*, *Legem*: נ *Nebhiim*, *Prophetas*: כ *Cethubhim*, *Hagiographa*. Existimat idem vir doctus hanc librorum sacrorum distributionem desi-gnari ab ipso Christo, cum dicit; [h] *Omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me*: per *Psalmos* scil. eum intelligere *Hagio-grapha*, & ita illa appellare quia hujus partis primum locum tenebant *Psalmi*; Quod fieri quidem solet in hodiernis Judæorum Exemplari-bus, quamvis in illis, quæ vidit *Hieronymus*, *Hagiographorum* primus fuerit *Job*. Arbitratur [i] *Beda* ad eandem divisionem respexisse Spiri-tum Sanctum apud *Genesin*: *Tria Canistra super Caput ejus &c. quid aliud* (inquit) *significant nisi tripartita ipsi populo concessa divinæ Legis eloquia, Legem viz. & Prophetas, & Hagiographa.* Rationem reddit in *More Ne-vochim* [k] *Maimonides* quare *Kethubhim*, quæ Græce dicuntur *Hagiogra-pha*, sic nominantur, nempe *quia Kethubhim, hoc est* scripta *sunt per Spi-ritum sanctum.* De variis Prophetiæ generibus eundem adi. His adda-tur illud Josephi Gorionidæ: *Totam Legem, & reliquos Biblicos libros.* Auctor Orationis Panegyricæ in Maccabæos, quisquis is fuerit, Judæus tamen: *Ille nos docuit Legem & Prophetas*; τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. Non desunt inter Judæos novissimi seculi, qui apud Magistros veteres pro toto V. T. usurpari nonnunquam *Legem* contendunt. [l] *Gedalias* in *Ca-tena Cabbalæ*: *Inquirere* (inquit) *nunc convenit, an translatio ista fuerit tantum 5. librorum Legis, an totius Scripturæ? Circa hoc nescio, in quam par-tem sit propendendum. Neque enim quicquam certi hic invenio: sunt enim rationes in utramque partem. Sæpe quidem deprehenditur apud Sapientes no-stros F. M. Legem significare totam Scripturam, sæpe etiam significare solum Pentateuchum. Ex mente tamen Aristeæ hujus, Josephi, Philonis Judæi, & sapientis cujusdam magni ex Christianis* (Hieronymum intelligit) *liquet, quod Pentateuchum solum transtulerint.* Azarias in Imre binah: *Conveniens nunc est quæstionem istam explicare, scil. an interpretati fuerint Legem Mo-sis solam, ut probabile est ex verbis Sapientum F. M. quorum mentio facta est, an vero Scripturam totam. Deprehenditur manifesta dissensio inter auctо-res quos commemoravimus. Qui enim percurrerit omnia verba Aristeæ supra-dicti, ut simpliciter sonare videntur, inducet in cor suum quod perpetuo lo-quitur de interpretatione Legis solius. Verum quidem est quod ex una parte,*

[a] Es. XXVI. 19.
[b] Cant. VII. 9.
[c] Num. 22. 12. 20.
[d] Es. 48. 17.
[e] Prov. 3. 34.
[f] Ap. Append. libri Cosri pag. 430.
[g] Miscel. c. 44.
[h] Luc. ult. 44.
[i] Lib. 3. Com. in Gen.
[k] Lib. 2. c. 45.
[l] Ap. Hottinger Thes. Philolog. p. 313.

& juxta intentionem quæ refertur, ad hæc pertrahi poſſunt, ut nomine Legis intelligatur ſignificari univerſa Scriptura ſacra. Præſertim vero cum conſideratur cauſa quæ moverit Ptolemæum, ut quæreret interpretationem Legis Moſis, quæ pariter movit eum, ut quæreret interpretationem omnium Prophetarum & Hagiographorum, ut ſcil. extolleret, & perficeret cum iis Bibliothecam ſuam ne ullus liber in ea deeßet. Præterea apud Sapientes noſtros F. M. multi loci reperiuntur in quibus nomen Legis complectitur etiam Prophetas & Hagiographa. At quinam ſunt hi *multi loci?* Eſſe aliquos tum credam, cum eos mihi aliquis oſtenderit. *Non contentus fuit Azarias* (inquiunt *Morinus* & *Hottingerus*) *dixiſſe, antiquos Rabbinos nomine Legis univerſam Scripturam ſæpe intelligere, id exemplis docet:* Age, exempla videamus. [1] *In Talmude* (inquit) *hoc eſt Tractatu Sanhedrin, cap.* XI. *mortuorum reſurrectionem ex Eſ.* LV. 8. *& Pſalm.* LXXXIV. 5. *demonſtrant, deinde Inferunt. Hinc reſurrectio mortuorum ex LEGE probata eſt.* Ex iſto exemplo, non exemplo, quod profert *Azarias*, plane nullum reperiri apud veteres Rabbinos, colligo. Tantum etenim abeſt ut illo in loco univerſam Scripturam per *Legem* intelligant *Gemariſtæ*, ut *Legem* ibi à cæteris libris diſertiſſimis verbis diſtinxerint. Denotatur idem iſte locus cujus partem modo deſcripſimus ex Tract. *Sanhedrin* c. XI. §. 2. ubi poſt verba jam poſita, hæc proxime ſequuntur: "At forte, aiebant "illi, labia motitando motitabuntur profecto. quod R. Johannes de no- "mine R. Simſonis fil. Jehozadaci dictitabat: Cujus nomine ſententia "in hoc ſeculo prolata fuerit, ejus ſe labra vibrant in ſepulchro. Q. D. "*Loqui facit labia dormientium.* Uſque dum produceret ipſis iſtum ver-
a Deut. 11. 21. "ſum: [2] *Quam juravit Dominus patribus veſtris ſe daturum illis.* Non *vo-*
"*bis*: ſed, *illis.* (ſequuntur verba ab *Azaria* notata) *Hinc reſurrectio*
b Deut. 4. 4. "*mortuorum ex Lege probata eſt.* Alii dicunt ex hoc verſu: [b] *Vos autem,*
"*qui adhæſiſtis Domino Deo veſtro, vivitis cuncti hoc die.* Quid, *hoc die*
"*omnes vos ſuperſtites?* Etiam in ſeculum futurum omnes vos ſuperſti-
"tes eritis. Reſpectum habent verba iſta non ad omnes citationes quæ præcedunt, ſed tantum ad verſum proxime ante citatum ex *Deuteronomio.* Addit *Hottingerus* exempla plura afferri ab *Azaria* ex *Maimonide*: ejuſdem, uti ſuſpicor, farinæ: nec Rabbinis quidem *antiquis* accenſeri debet *Maimonides.* Judæos vetuſtiſſimos, qui *Græce* libros ediderunt, per Νόμον deſignaſſe tantum *Legem Moſaicam*, evidentiſſime ex iſtis apparebit quæ inferius ſumus diſputaturi de *Joſepho, Philone*, & *Ariſtobulo.* Subjiciam hic loci unum tantum aut alterum exemplum. Primum ex *Philone*, de *Therapeutis*:
c De Vita Contemplat. p. 691. [c] ἀλλὰ Νόμους καὶ λόγια θεσπισθέντα διὰ προφητῶν, καὶ ὕμνους, καὶ τὰ ἄλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦται. *Sed* Legem *tantum* (in monaſteriis habent) & Prophetarum *oracula divinitus prodita*, Pſalmoſque, & *quædam alia pietati ſcientiæque promovendæ utilia.* Alterum ex Siracidæ Prologo in *Eccleſiaſticum*: αὐτὸς ὁ Νόμος, καὶ αἱ προφητεῖαι, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν βιβλίων. *ipſa Lex, & Prophetiæ, cæteraque libri. Alexander* denique *Polybiſtor* de *Moſo* muliere (pro *Moſe*) verba faciens, ait, ἧς ἐστι σύγγραμμα ὁ παρ' Ἑβραίοις Νόμος, *illius id ſcriptum fuiſſe quod apud Hebræos LEX dicitur.*

2. Eſto vero: Demus apud *Judæos* veteres *Legem* nonnunquam ſignificare univerſum V. T. At concedent Adverſarii vocem illam non vulgo & proprie, ſed improprie & rarius, pro toto uſurpatam fuiſſe. Noluiſſet itaque *Ariſteas*, dum hiſtoriam contexit Verſionis, ſolius *Legis* mentionem toties facere, libris aliis nuſpiam memoratis, ſi de aliis etiam libris intelligi voluiſſet.

3. Judæorum libros, quos Græce tradit converſos, non Νόμον modo

1 Idem locus in teſtimonium adducitur à *Leuſdeno* Philol. Hebræo-mix. Diſſert. 3. qui omnia fere, quæ habet de Verſione Græca, ex *Hottingero* deſumpſit.

appellat,

appellat; verum etiam Νομοθεσίαν *Legiſlationem*, (ſic vocem hic reddere liceat:) quæ vox ad Moſis *Pentateuchum* perpetuo reſtringitur, nec ab ipſis *Chriſtianis* pro toto T. V. unquam uſurpatur. *Sunt quidem* (inquit) *& hæc digna quæ tibi exponam, licet perſuaſum habeam magis invitare nos ad gravitatem & mores componendos illorum hominum, qui ſecundum ſanctam* νομοθεσίαν *degunt.* —— *Vide ne ſit abſurdum te, Rex, redargui ex rebus ipſis. Nam cum ad omnes Judæos pertineat illa* νομοθεσία, *quam cupimus non ſolum deſcribere, ſed & interpretari. &c.* ——— *Legis Judæorum libri cum paucis quibuſdam aliis deſunt. Rectum autem fuerit & hos libros accurate elaboratos extare inter tuos* Διὰ τὸ καὶ φιλοσοφωτέραν εἶναι, καὶ ἀκέραιον τὴν νομοθεσίαν παντὶ, ὡς ἂν θείαν· *quia hæc* Legiſlatio *& ſapientior & ſanctior eſt aliis, ut quæ divina eſt.* ——— *Interpretes quidem ingreſſos cum muneribus miſſis, & variis pellibus in quibus* ἡ Νομοθεσία *aureis literis lingua Judæorum perſcripta erat. &c. Prælecta Interpretatione Rex ad Demetrium dixit: Quare tam excellentis operis nullus hiſtoriographorum aut poetarum aggreſſus ſit mentionem facere? Ille inquit: Quia iſta* νομοθεσία *eſt ſacroſancta & divinitus lata.* De Νομοθεσία, audi, quæſo, *Epiphanium*: [a] Πέντε μὲν Νομικὰς, Γένεσιν &c. αὕτη ἡ Πεντατεύχου καὶ ἡ Νομοθεσία. *Quinque libri ad Legem pertinent, Geneſis &c. Hi dicuntur Pentateuchus, &* Νομοθεσία. *Epiphanio* accedit *Joannes Damaſcenus* [b] *Libri Legales 5. ſunt: Geneſis &c. Hic primus quinquernio eſt, qui etiam* Νομοθεσία *dicitur.*

[a] De Menſ. & Pond. c. IV.

[b] De Fide Orthod. IV. 18.

4. Per *Leges* illas, quas dicit fuiſſe tranſlatas, ait *Remp. Judæorum adminiſtratam fuiſſe.* τῶν προειρημένων βιβλίων, καὶ τῶν κατ' αὐτὰ πεπολιτευμένων καὶ πολιτευομένων ἀνδρῶν. *librorum prædictorum, & virorum illorum qui ſecundum eos adminiſtrarunt & adminiſtrant Rempublicam.*

5. *Pentateuchum* tantum ab illo deſignari, vel ex iis clariſſime perſpicitur, quæ diſputat de rebus in Lege Moſaica comprehenſis. Poſtquam narraſſet Interpretes à Pontifice M. deſignatos fuiſſe, inducit Pontificem ex Lege Moſaica multa ſibi explicantem, ut quæ ibi injunguntur de cibo, & potu, animalibuſque impuris & victimis. De ullis rebus in aliis Scripturæ libris contentis Pontificem ſermocinantem non inducit. *Nunc pauca quædam* (inquit) *ex illis quæ Pontifex nobis interrogantibus explicuit, dignum fuerit commemorare, præſertim cum exiſtimemus multis videri, nonnulla in* Lege (ἐν τῇ Νομοθεσίᾳ) *temere comprehenſa, ut illa quæ de cibo & potu, & animalibus illis quæ habentur impura, ſunt tradita. Interrogantibus ergo nobis, quare cum ſint unius creatione omnia condita, alia ad eſum impura habeantur, nonnulla etiam ad tactum. Hæc enim & alia multa videri ſuperſtitioſe tradita eſſe in* Lege. (δεισιδαιμόνως γὰρ τὰ πλεῖστα τὴν νομοθεσίαν ἔχειν) *Ad hæc ipſe ita cœpit loqui. &c.* Inter verba Pontifici afficta hæc leguntur: *Sicque in tota* Lege *ſua* (Διὰ πάσης νομοθεσίας) *LEGISLATOR noſter Dei majeſtatem & potentiam illuſtravit.* —— *Hæc ergo ſingula diligenter contemplatus, utpote ſapiens & à Deo omnium rerum cognitione inſtructus LEGISLATOR noſter.* ——— *Ex quibus unum & alterum, exempli cauſa curſim exponam, ne in has objectas & leves de MOSE cogitationes incidas, quaſi ipſe pro moribus, muſtelis, & ſimilibus tantopere ſollicitus talia legibus ſuis ordinarit.* Poſt alia conſimilia, ſic demum diſputationem Auctor concludit: *Atque hæc fuerunt tractata in collocutione, memoratu* (*ut ego puto*) *digna: quæ tibi, Philocrates, propter ſtudium tuum ſingulare, de* Legis *ſanctitate & naturali inſtituto volui exponere.*

6. Ut omnis tollatur dubitatio, ſi quæ jam reſtat, addo denique, referre *Ariſteam* Ptolemæum Regem, cum, abſoluta tranſlatione, *ipſi omnia eſſent prælecta, valde admiratum fuiſſe LEGISLATORIS mentem.* ὡς δ' ἐνενοήθη δὲ αὐτῷ πάντα, καὶ λίαν ἐξεθαύμασεν τὴν τοῦ νομοθέτου διάνοιαν. *Legiſlatoris?* Quomodo, obſecro! quomodo hoc intelligi poteſt de aliis præter *Moſaicos* libris? Et ne quis ſuſpicetur in antiquiſſimis

Aristeæ exemplaribus hæc non comparuisse, habentur eadem ex Aristea
a Antiq. 12. 2. descripta apud [a] *Josephum* & [b] *Eusebium*. *Legislator* simpliciter audire
b Præp. Evang. VIII. 5. solebat *Moses*. Sic apud *Josephum* de [c] *Essenis*: σέβας δὲ μέγιστον παρ' αὐτοῖς
c Belli 11. 12. μετὰ τὸν θεὸν, τὸ ὄνομα τοῦ Νομοθέτου. *Veneratio apud eos post Deum maxima* Legislatoris *est*. Apud *Philonem* sæpius.

His adjici posset, si confirmatione opus esset, non toti Scripturæ veteri, sed parti tantum, competere illud quod tradit *Aristeas* de Versione intra dies 72. finita. Tantillum enim temporis spatium Scripturæ toti vertendæ, idque ab Interpretibus singula inter se differen-
d De LXX. Intt. pag. 5. tibus, non attribuisset. *Hæc temporis mensura* (inquit [d] eruditissimus Usserius) *authoris sententiam de Mosaica Lege non de tota vetere Scriptura*
e Bechin Happerusch. p. 38. *accipiendam esse satis indicat*. Gul. Schikhardus: [e] *Nam ab αὐτόπτη Aristea, 72. diebus hoc pensum absolvisse memorante, quo tam angusto aliquot diecularum spatio, Amanuensis illorum Græcus, Demetrius, vix saltem descripsisset, nedum illi præmeditate vertissent totum V. T. cujus 72. pars, quæ uni diei crederet, non certe minor evadit 14. prioribus Geneseos capitibus, expedito Scribæ sat negotii facessuris.* Eisdem calculum suum adhibent alii. Et *Jo. D'Espiereſius*, quamvis sibimet persuadere *voluerit* universum V. T. à LXX. translatum fuisse, fateri tamen cogitur hoc argumento, *Aristeam* scribere de *Pentateuchi* tantum translatione. Quare eo refugit ut dicat, libros reliquos ab eisdem Interpretibus *postea* versos fuisse. *Mo-*
f De Versione LXX. Interpr. Disp. 1. Dub. 7. *raliter* ([f] inquit) *impossibile est, imo & physice, ut immania illa sacræ Scripturæ volumina, tantillo tempore, duorum nempe mensium cum dimidio, scripserint, nedum conferentes & disputantes transtulerint ex Hebræo in Græcum.* Eandem sententiam cum *D'Espiereſio* de libris cæteris alio tempore à LXX. conversis, & ob hanc eandem rationem, complexi sunt alii ante
g Hist. Scholast. aliquot retro secula. [g] *Petri Comestoris* verba: *Consummaverunt opus 72. diebus: unde quibusdam visum est quod non transtulerunt tunc nisi Pentateuchum. Postea vero, vel postquam redirent, vel post aliqui ex eis ad Regem redeuntes, transtulerunt Psalmos & Prophetas.* Recurrentibus ad miraculi effugium *Comestori*, *Bellarmino*, & *Gretsero*, facile respondetur, non ut miraculum, aut rem mirandam, sed *simpliciter* hoc ab *Aristea* denarrari. συνέτυχε δὲ ἔτως, ὥστε ἐν ἡμέραις οβ'. τελειωθῆναι τὰ τῆς μεταγραφῆς· οἱονεὶ καλὰ προθέσιν ἵνα τὸ πιστὸν γενήμενον. *Et quidem ita accidit, ut illa interpretatio eorum perficeretur diebus 72. perinde ac si data opera hoc ab illis factum fuisset.* Neque aliter memoratur à *Josepho*: μεταγραφέντος δὲ τοῦ Νόμου, καὶ τοῦ καλὰ τῶν ἑρμηνείαν ἔργου τέλος ἐν ἡμέραις οβ'. λαβόντος. *Versione Legis intra 72. dies absoluta, Demetrius advocatis omnibus Judæis &c.* Hinc patet quantum
h Medul. Patrum parte 2. p. 344. erraverit *Abrahamus* [h] *Scultetus*, cum alios præter Pentateuchum libros conversos fuisse, ex eo conficit, quod *si tam pauca fuissent translata, nullum locum haberet quod aliqui de incredibili celeritate Versionis commemorant.* Secutus est, opinor, *Scultetus Galesinium*, qui sine ullo auctore dicit, 70. *dierum spatio tam ingens opus cum summo omnium stupore confectum fuisse.*

Si vera & genuina sit Historia *Aristeana*, ex dictis clarissime *demonstratur*, non totum V. T. sed tantum *Pentateuchum*, ab hisce Interpretibus fuisse translatum: & si sit suppositicia (quod putamus nos ac asserimus) illud saltem exinde evincitur, nullam fuisse apud Judæos vetustissimos (quo tempore Auctor vixerit) traditionem de *tota Scriptura* sub *Ptolemæo Philadelpho* translata, sed tantum de *Pentateucho*.

3. Argumentum 2^dum^ peto ex auctoritate & testimonio *Josephi*, qui *Antiquitatum* XII. 2. narrationem de Interpretatione describens ex *Aristea*, de reliquis libris silentium altissimum agit, & *Legis* solummodo mentionem facit, & libros translatos appellat non modo Νόμον, sed & Νομοθεσίαν, & insuper Νόμους, quo nomine nusquam donatur totum V. T.

Auctorem

Auctorem etiam librorum tranſlatorum, *Legiſlatorem* (ut ſuperius diximus) cum *Ariſtea* nominat. *Cum hoc agamus ut Judæorum* Leges (Νόμοι) *non tranſcribantur tantum verumetiam vertantur.* —— *Quandoquidem Deus qui ſuum gubernat imperium,* Leges *eis ſancivit.* —— *Scire te velim inter libros eos, quos adhuc deſideramus, eſſe Judæorum* Legiſlationis *libros,* τὰ τῶν Ἰουδαίων Νομοθεσίας βιβλία. *Sapientiorem & ſinceriorem* Legiſlationem (νομοθεσίαν) *continent utpote divinitus proditam.* —— *Et cum vehementer cuperet Rex congredi cum* LXX. *Senioribus, qui Hieroſolymis ad interpretandas* Leges (ἐπὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Νόμων) *venerant.* —— *Ut vero Senes illi venerunt cum muneribus à Pontifice miſſis, & cum membranis quæ* Leges (τοὺς Νόμους) *aureis literis inſcriptas continebant.* —— *Gratias ſe illis habere dixit Rex qui venerant, ſed majores etiam ei qui miſerit, ſed longe maximas Deo cujus* Leges *attulerint.* —— *Demetrius eos rogavit, ut quandoquidem ad interpretationem* Legum *jam ita inſtructi eſſent, ut nihil deſiderent, opus aggrederentur.* —— *Ablutis manibus prius mundati ſingulis diebus ad* Legum *interpretationem ſe recipiebant. Verſione autem* Legis *intra 72. dies abſoluta Demetrius advocatis omnibus Judæis in locum ubi verſæ fuerant* Leges, *præſentibus etiam Interpretibus,* eas *perlegit. Concio vero approbavit Seniores qui* Legem *interpretati ſunt.* —— *Rex vero maximam percepit voluptatem dum ſibi* Leges *legerentur, non ſine admiratione ſapientiæ* [1] *LEGISLATORIS: cœpitque conferre cum Demetrio, rogans qui factum ſit ut* τῆς Νομοθεσίας *tam admirandæ nec Hiſtoricus ullus nec Poeta mentionem fecerit. Tum Demetrius reſpondit, neminem auſum has* Leges *attingere utpote divinas ac venerandas.* Ad hæc accedunt *Joſephi* diſertiſſima verba in *Antiquitatum Proœmio,* negantis alios libros præter *Legem* (*Moſaicam*) ab Intt. LXX. fuiſſe tranſlatos. οὐδὲ γὰρ πᾶσαν ἐκεῖνος ἐφῆψε λαβεῖν τῷ ἀναγραφεῖ, ἀλλ' αὐτὰ μόνα τὰ τοῦ Νόμου παρέδοσαν οἱ μεμφθέντες ἐπὶ τὴν ἑρμηνείαν πρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρειαν. *Neque enim totam Scripturam occupavit ille* (Ptol. Philadelphus) *ſed Legem ſolam ei tradiderunt Interpretes, qui ob hoc Alexandriam miſſi fuerant.*

Hinc liquet falli doctiſſ. [a] *Hen. Valeſium,* qui *Joſephum* intellexiſſe totum V. T. converſum fuiſſe, arguit ex his verbis, quæ habentur *Libro 2. contra Ap.* Ἐπεθυμήθης ἐγένετο τὰ γράμματα τοῦ ἡμετέρου νόμου, καὶ τὰ τῶν ἱερῶν γραφῶν βίβλοις ἐντυχεῖν. ἔπεμψε γοῦν ἀξίους ἄνδρας ἀποσταλῆναι τοῦ ἑρμηνεύσοντας αὐτῷ τὸν Νόμον. *Deſideravit Ptol. Philadelphus cognoſcere noſtras Leges, & ſacrarum ſcripturarum libros concupivit: miſitque rogans deſtinari viros qui ſibi Legem interpretarentur.* Deſignat ibi Joſephus *ſcripturas* ſacras non univerſas, ſed *Moſaicas illas quæ Leges continebant.* Fatetur [b] alibi ipſe *Valeſius, Joſephum,* & etiam *Ariſteam,* de interpretatione *Pentateuchi* ſolius intelligendos eſſe.

Fallitur quoque [c] *Iſ. Voſſius,* cum *Joſephum* loqui de totius V. T. verſione ex eo probat, quod *Demetrium Phal.* inducit Regi dicentem, *narratum ſibi fuiſſe, MULTOS eſſe apud Judæos libros, qui leges eorum ſcriptas contineant, dignos cognitu & bibliotheca regia.* Demetrium, tanquam in rebus Judæorum hoſpitem, hæc ab aliis audita dicentem inducit *Joſephus.* Taceo *quinque* annos, *multos* etiam dici apud *Joannem Patr. Hieroſol.* Vita *Joannis Damaſceni. Nam etiam Samius ille Pythagoras diſcipulis ſuis qui Philoſophiæ myſteriis ab ipſo imbuebantur,* multorum *annorum ſilentium indicebat.* Illud quoque fileo *Lucæ Evangeliſtæ,* qui dicit ante ſe *multos* (ii 4 forſan vel 5 fuerint) Evangelii Hiſtorias conſcripſiſſe.

Graviſſime omnium hallucinatur [d] *Hottingerus,* qui *Joſephum* per *Legem* ſolere intelligere integrum V. T. volumen, ex eo probare nititur, quod agens de Judæorum libris, qui in Synagogis legi conſueverant,

[a] Annot. in Euſeb. Hiſt. V. 9.

[b] Epiſt. ad Uſſerium p. 307.

[c] Reſp. ad Object. Simonii pag. 11.

[d] Theſ. Philol. pag. 316.

1 Sic *Zonaras* in Annal. Joſephi narrationem repetens, *perfecta* (inquit) *Verſione & recitata,* Rex τῷ διανοίᾳ & Νομοθέτης τῆς τῶν σοφίας ὑπερθαυμασε.

libros Legis eos appellet, *cum tamen* (inquit *Hottingerus*) *ex Evangelica conſtet hiſtoria non in ſynagogis modo legi ſolitum Pentateuchum, ſed & Prophetas.* *Joſephi* verba, ſunt vero ea in libro 2. contra [a] *Apionem*, huc afferam: *Noſter LEGISLATOR* (ὁ ἡμέτερος νομοθέτης) *nec exercitationes morum omiſit, neque* Leges *ſermone reliquit incomptas.* —— *Non ignorantibus pœnam poſuit, ſed optimam & neceſſariam correctionum monſtravit Legem. Quapropter non ſemel audire, nec ſecundo vel ſæpius: ſed in unaquaque ſeptimana, alia opera relinquentes, ad* Legis *auditionem congregari præcepit univerſos, eamque perfecte condiſcere, quod alii omnes* Legiſlatores *præcipere neglexerunt. &c.* Quis, niſi Hypſea aut Tireſia cœcior, non videt per Νόμον hic intelligi tantum *Legem Moſaicam*? Nec omnino repugnant hæc hiſtoriæ Evangelicæ, quæ docet etiam *Prophetas* in Synagogis legi ſolitos fuiſſe.

[a] Pag. 1072.

4. Teſtimonium 3^tium^ *Philonis* eſt, idque æque luculentum. Fatetur [b] *Sixtus Senenſis*, *Joſephum* tradere *Pentateuchum duntaxat* à LXX. converſum fuiſſe: ſed *teſtatur*, inquit, *Philo omne V. T. ab eis tranſlatum.* Sic [c] Laurentius de la Barre: *Notandum* (inquit) *quod Philo dicat omne V. T. à 72. Interpretibus tranſlatum. Joſephus vero duntaxat Pentateuchum. Sed Philoni tanquam potiori accedit Patrum & Eccleſiæ conſenſus.* [d] Auguſtinus Steuchus Eugubinus: *Licet & Joſephus eos tantummodo Pentateuchum tranſtuliſſe affirmet. Cui opponimus alterum eruditiſſimum Hebræum, nempe Philonem, qui honorificam habuit de his Interpretibus mentionem, & eos totius Legis ac Prophetarum contextum, in Græcam linguam vertiſſe commemorat.* [e] Feu-ardentius: *Philo hujus rei diligentiſſimus indagator, diſerte teſtatur univerſum V. T. quod apud Judæos 22. libris ſervabatur, ab his in linguam Græcam tranſlatum fuiſſe.* Concedit etiam [f] *Wowerius*, *Joſephum* & *Ariſteam* Pentateuchum tantum intelligere cum de Verſione verba faciunt, ſed *Philonem* affirmat de tota Scriptura ſermonem habere. Pro eadem opinione citatur *Philo* ab [g] *Angelo Delpate.* Et afferunt [h] *Bonfrerius*, & [i] *Morinus*, *Philonem* per *Legem*, ubi loquitur de Interpretibus LXX. omnem Scripturam intelligere. Mireris quibus oculis *Philonem* hi inſpexerint, ſi omnino inſpexerint. Certe eum, ubi tractat de Græca Verſione, ſcil. in *libro 2. De Vita Moſis*, loqui tantum de *Lege Moſaica*, res eſt adeo clara & perſpicua, ut non mediocriter mirari ſubeat, potuiſſe unquam quemvis uſque adeo cœcutire ut illud non perſpiceret. Accipe ipſius verba, prolixiora licet, huc tamen, ut res extra omne dubium Lectori ponatur, adducenda. Librum ſuum 2^dum^ *De Vita Moſis* ſic exordiatur: *Superiore libro diximus de nativitate ac educatione* Moſis, *deque eruditione ac principatu.* —— *In hoc libro attexentur quæ deinceps de actis ejus dicenda ſunt.* Aliquibus interjectis, ſic procedit: *Facultati legiſlatoriæ quatuor hæc ſunt compunctiſſima, charitas erga proximos, juſtitia, amor virtutum, & vitiorum odium.* ——*Hæc vel ſingula magnum eſt alicui contingere: mirandum vero ſi univerſa unus poſſit conſequi: quod in ſolo* Moſe *licet cernere, eminentibus in eo manifeſtis cunctarum modo virtutum indiciis, præſertim in ejus* Legibus. *Id verum eſſe ſciunt qui legunt* ſacros illius libros, *qui non poterant niſi à tali viro conſcribi, idque ex Dei ſententia. Hæ* Leges *poſteris ſunt traditæ ut res pretioſiſſima, referentes imaginem animæ propheticæ, indubiis nobis exprimentem has ipſas virtutes quas dixi neceſſarias. Quod autem Hic fuerit præſtantiſſimus Legiſlatorum, qui unquam extiterunt vel apud Græcos vel apud Barbaros,* Leges *item optimæ ſint & divinæ, in quibus nihil deſiderari poſſit, hoc argumento colligitur certiſſimo.* —— *Res certe non caret miraculo per tot ſecula manſiſſe* Leges *eaſdem incolumes. illud tamen magis etiam mireris: non ſolum Judæos ſed & aliarum gentium pene omnium homines præſertim virtutis rationem habentium, imbutos eſſe harum veneratione.* —— *Quod autem* Legiſlationis *ſanctitas* (τὸ τῆς Νομοθεσίας ἱερόπρεπὲς) *non ſolis Judæis,*

[b] Biblioth. lib. 8.
[c] In Tertull. Apolog. c. 19.
[d] Ad Num. 1.
[e] In Iren. III. 25.
[f] De Bibl. Interpret. cap. 9. pag. 72. 75.
[g] Expoſit. in Symb. Apoſt. lib. 5.
[h] Præloq. Biblicis c. 16.
[i] Exercit. Bibl. VIII. cap. 2.

Judæis, verum etiam aliis omnibus gentibus ſit admiranda & venerabilis, manifeſte apparet, tum ex his quæ modo diximus, tum ex iis quæ dicentur in ſequentibus. Leges *antiquitus ſcriptæ ſunt lingua Chaldaica* (ſic vocat Hebraïcam) *manſeruntque longo tempore in ea, quamvis earum pulchritudo non eſt intellecta externis hominibus. poſtquam autem ex quotidiano earum uſu etiam ad alienos ſenſus quidam permanavit, ſimul glorioſa quoque fama ubique terrarum increbuit. —— Extiterunt qui indigne ferrent* has Leges *parti tantum humani generis innotuiſſe, nempe ſolis Barbaris, Græcas gentes nullum earum guſtum cepiſſe, dederuntqne operam ut* hæ *verterentur* (πρὸς ἑρμηνείαν τὴν τότων ἐτράποντο.) *Id opus, quia magnum erat & reip. utiliſſimum, non privatis hominibus obvenit, nec mediocribus iſtis principibus & regulis, ſed Regi omnium longe celebratiſſimo. Ptolemæus fuit is Philadelphus cognomine. —— Hic talis cum eſſet captus noſtræ* Legiſlationis (τῆ Νομοθεσίας ἡμῶν) *amore ac deſiderio, in Græcam linguam è Chaldaica transferendam curavit. —— Interpretes reputantes quam ſeria res eſſet* Leges *ex oraculo acceptas interpretari, —— diſpiciebant de aliquo ſeceſſu ſuburbano puriſſimo. —— Hic locus poſtquam de communi ſententia viſus eſt ad præſens negotium aptiſſimus propter ſeceſſum quietiſſimum, ubi animus ſolis* Legibus *poſſet intendere, eum ſibi optaverunt ad diverſorium: ſumptiſque in manus ſacris libris, tendebant eas ad cælum ſupplices, Deum invocando ut cœptis faveat.* Addit Interpretes prophetico ſpiritu vertiſſe, nec in dictionibus à ſe invicem diſcrepaſſe: ὅπερ ἐπὶ ταύτης τῆς Νομοθεσίας ἔφασι συμβῆναι· *Id negant factum in* hac Legiſlatione *interpretanda.* Deinde ſubnectit: *Hi convenientia rebus invenerunt nomina, quæ ſola declaratura erant ſenſum apertiſſime. Id experimentis quotidianis creditum, ſive Chaldæus Græcam linguam ſive Græcus Chaldæam didicerit, in utraque ſcriptura cum Chaldaica tum ex interpretatione miratur germanitatem, imo rerum verborumque conſonantiam adorat, non interpretes illos, ſed initiatores & prophetas appellans, quibus datum eſt ſinceriſſimas MOSIS cogitationes aſſequi ſpiritu puriſſimo.* οἷς ἐξεγένετο σαφεστάτοις λογισμοῖς εἰλικρινέσι τῷ Μωσέως καθαρωτάτῳ πνεύματι. Cum Verſionis hujus memoriam in inſula Pharo quotannis celebrari ſolitam fuiſſe dixiſſet, hæc denique ſubjungit: *In tantum expetendæ videntur hæ* Leges *omnibus privatis & magiſtratibus, quamvis jamdudum hæc gens utatur fortuna parum proſpera; & ſolent res præclaræ obſcurari quodammodo adverſitatibus. Quod ſi fortuna melior affulſerit, videtur non mediocrem acceſſionem allatura. Puto enim pleroſque relictis & ablegatis patriis* Legibus *tranſituros ad* harum *ſolarum obſervationem. Nam cum fælicitate gentis* Leges *exortæ denuo, cæteras obſcurabunt, ſicut Sol minora ſidera. Sufficiunt hæc quæ dicta ſunt in laudem* Legiſlatoris: *ampliorem vero laudem in ſe continent* hi ſanctiſſimi libri, *quo jam revertemur, ad declarandam virtutem ſui SCRIPTORIS.* ἀπόχρη μὲν οὖν καὶ τὰ λεχθέντα πολὺς ἔπαινος εἶναι τῷ Νομοθέτῃ· πλείων δ' ἐστὶν ἕτερος, ὃν αὖθις προσέχουσιν αἱ ἱερώταται βίβλοι, πρὸς ἃς ἤδη τρεπτέον, εἰς τὴν ἔνδειξιν τοῦ τὰ σύμπαντος ἀρετῆς. Quæ leguntur apud *Philonem* uſque ad finem libri, omnia ſunt de rebus in libris *Moſaicis* contentis. De aliis libris Scripturæ nulla omnino mentio. Eant nunc, & oſtendant, ſi poſſint, *Philonem* voluiſſe totum V. T. fuiſſe tranſlatum. Nihil opus eſt ut hoc loco repetamus quod ſuperius obſervavimus, *Philonem* alibi *Prophetarum oracula*, & *Pſalmos*, à *Lege* aperte diſtinguere.

5. Teſtis 4^tus^ nobis prodeat *Ariſtobulus Judæus*, cujus nomine extiterunt olim Commentarii in *Legem Moſaicam* ad *Ptolemæum* Regem ſcripti. Hunc concedunt Adverſarii floruiſſe ſub *Ptolemæo Philometore.* Eſto. Quo antiquior ille, eo fide dignior nobis hac in cauſa teſtis erit. Fragmentum ex ejus Commentariis deſcriptum apud *Euſebium Præp. Evang.* XIII. 12. [a] in hanc ſententiam concipitur. *Satis conſtat* Legiſlationem *noſtram* (τὴν καθ' ἡμᾶς Νομοθεσίαν) *ſecutum eſſe Platonem, & ſingula earum capita*

[a] Habetur pars ejuſdem apud Clementem Alex. Strom. l. I. p. 342.

capita diligenter ac ſtudioſe perlegiſſe. Nam etiam ante Demetrium illum Phalereum, adeoque ante Alexandri & Perſarum imperium, [1] *ea jam omnia Græce ab aliis converſa fuerant, quibus illa Hebræorum popularium noſtrorum ex Ægypto migratio, tum eorum ſeries, quæ cælitus ipſis evenere, promiſſæ regionis occupatio, & univerſæ* Legiſlationis (τ ὅλης νομοθεσίας) *expoſitio continetur: nemini ut dubium eſſe poſſit, quin ſuos in libros laudatus inde Philoſophus pleraque derivarit. Fuit enim is lectionis plurimæ, quemadmodum & Pythagoras, qui è noſtris ſelecta quoque permulta ſuis illis decretis inſeruit. Facta autem eſt integra interpretatio omnium quæ in* Lege *continentur* (ἡ δ' ὅλη ἑρμηνεία τ̃ διὰ τ̃ Νόμ πάντων) *ſub Rege cognominato Philadelpho, proavo tuo,* [2] *aggrediente illo Verſionem majore* (*quam fecerunt illi priores*) *ſtudio & magnificentia, & Demetrio Phalereo totum negotium moderante. —— Divinam quippe vocem accipere nos ſic oportet, non ut ſermonem aliquem conceptis incluſum expreſſumque verbis, ſed ut operum ipſorum molitionem. Quo plane ſenſu in* Legiſlatione (διὰ τ̃ Νομοθεσίας) *creationem mundi univerſam* Moſes *Dei vocem appellavit. Nam de ſingulis operibus ita pronunciat; Dixitque Deus & factum eſt. Id quod ego Pythagoram, Socratem, ac Platonem, cum noſtra omnia curioſe rimati eſſent, omnino ſecutos exiſtimo, cum ſeſe Dei vocem exaudire dicerent, in illa univerſi molitione, quæ tam accurate à Deo perfecta, ſui ſemper ſimilis integraque perſiſteret, contemplatione defixos.* Ari-

[a] Diſquiſ. Bibl.

ſtobuli teſtimonium profert [a] *Fraſſenius*, ut probet totas Scripturas à LXX. fuiſſe tranſlatas, illudque opponit *Joſephi* teſtimonio, quem loqui tantum de *Pentateucho* agnoſcit. Et profitetur [b] *Iſ. Voſſius* ſe olim hunc locum *Ariſtobuli* de *Lege* tantum *Moſaica* ſub *Ptol. Philadelpho* tranſlata intellexiſſe, nunc vero, judicio maturiore, ſe ita Auctorem intelligere ut ſenſus ejus ſit hujuſmodi, Ante quidem Ptolemæorum tempora extitiſſe *Pentateuchi* Verſionem, poſtea vero ſub *Ptol. Philadelpho* factam fuiſſe totius Scripturæ interpretationem. Certe rectius *juvenis* quam *ſenex* hujus loci ſenſum vidit *Voſſius*, utpote tunc minus cœcutiens præjudicio. Et in libro quem edidit *de* LXX. *Interpretibus* anno 1661. aperte libereque fatetur, *Legem cum abſolute ponitur, SEMPER Legem Moſis ſignificare. Ariſtobuli* mens hæcce eſt: Extitiſſe antiquitus, diu ante Ptolemæorum ætatem, Græcam quandam Verſionem *Legis*, qua uſi fuerint veteres Philoſophi; illam vero quæ ſub *Philadelpho* confecta eſt, *totam* fuiſſe novam, majoreque cura & ſtudio elaboratam. *Ariſtobulum* per τὰ διὰ τ̃ Νόμ, *ea quæ in Lege continentur*, intellexiſſe tantum ſcripta *Moſaica*, apparet non modo ex iſtis quæ ſuperius jam dicta ſunt de communi acceptione τ̃ Νόμ apud veteres Judæos, verum etiam ex alio ipſius fragmento, quod extat apud *Euſebium*, citati Operis VIII. 10. *Sed quoniam* (inquit) *cum propoſitis quæſtionibus ſatis à nobis factum eſſet, ſuccamaſti, O Rex, deinceps ipſe quoque; quorſum tandem* Lex *noſtra* (διὰ τ̃ Νόμ τὸ παρ' ἡμῖν) *manus, brachia, vultum, pedes, ambulationem Divino Numini attribuat: hanc præterea juverit ſuperioribus diſputationem adjungere, quæ cum iis nullo modo pugnet. —— Solet enim* Moſes, Legiſlator noſter, (ὁ Νομοθέτης ἡμῶν Μωσῆς) *animi ſenſa multis modis exprimere. —— Qui ſi minus aut rem tetigero, aut aliis fidem fecero; maxime velim, uti ne hanc in* Legiſlatorem, *ſed in me duntaxat imperitiæ culpam derives. —— Quem in ſenſum utique* Moſes *in* Legiſlatione *loquitur.* Ἐπεσημήνατο δὲ τοῦτο καὶ διὰ τ̃ Νομοθεσίας ἡμῶν λέγων ὁ Μωσῆς ὅτως. *—— Recte igitur omnino* Legiſlator *hanc vocem ad aliquam majeſtatis ſignificationem tranſtulit. —— Deus quo tempore* Leges *ſanciebat eo tum in montem* Legis

[b] Reſp. ad Simonii Crit. Sac.

1 Talem fuiſſe verſionem finxerunt Judæi, ut probabile videretur antiquos Philoſophos Græcos ex ſacris libris ſua deſumpſiſſe.

2 Περοστυγκαμψου μείζονα φιλοπμίαν· quorum verborum ſenſum non aſſecutus eſt Interpres, cum vertit: *qui omnes hoc in genere ſtudio & magnificentia ſuperavit.*

ſcriptura

ſcriptura (ἀλλὰ τὴν γραφὴν τοῦ Νόμου) *deſcendiſſe fertur, ut omnibus divinum opus illuceſcat.* —— *Montem enim, quoniam Deus eo deſcenderat, paſſim arſiſſe* Legiſlator *commemorat.* In ipſo operis ſui titulo *Ariſtobulum* vocabulum Νόμου ad *Moſaicam Legem* reſtrinxiſſe ſubindicat alibi [a] *Euſebius*; ubi dicitur illum Ptolemæo Regi τῶν ἱερῶν Νόμων μετάφρασιν ἐξηγεῖται, *divinarum Legum expoſitionem inſcripſiſſe.* Ita dicitur apud [b] *Clementem Alex.* in hoc Opere probaſſe Philoſophiam Peripateticam cum ex *Lege Moſis*, tum ex *aliis Prophetis* deſcendiſſe. ἔκ τε τῆς καθ' Μωσέως Νόμου, καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων Προφητῶν. [c] *Hottingerus*, ut probet omnem Scripturam vet. à LXX. verſam fuiſſe, ait *Euſebium Præp. Evang. libr.* 3. ex *Ariſtobuli* libro ad Regem Ptolemæum, aperte diſertiſſimiſque verbis ſic ſcribere: *Nos omnes ſcire ante Demetrii Phalerei tempora, imo Perſarum imperium, 5 Moſis libros, parum quidem commode in Græcam linguam verſos fuiſſe*; totam *vero* Scripturam *noſtram ſacram Demetrii Phalerei opera & Philadelphi Regis juſſu recte tranſlatam.* Quæ verba nuſquam apud *Euſebium* extant, ſed ex loco ſupra poſito perperam concepta ſunt.

a Præp. Evang. VII. 13.

b Strom. lib. 5. pag. 594.

c Theſ. Philolog. pag. 312.

6. Judæorum Doctoribus qui lingua Græcorum ſua conſignarunt, accedunt Magiſtri veteres *Rabbinici.* Cum loquuntur hi de Græca Verſione ſub Ptolemæo Rege elucubrata, de *Lege* ſola loquuntur, reliquorum librorum mentionem nuſquam facientes. Hínc quoque per *Legem* Scripturam totam intellexerunt? Sic reſpondent [d] *Voiſinius*, & [e] *Morinus*, aliique. At falſum hoc eſſe evidenter apparet, cum ex iis quæ ſupra diſputavimus de Rabbinorum antiquorum diviſione Scripturæ in *Legem*, *Prophetas*, & *Hagiographa*, tum ex ipſis eorum verbis, & traditiuncularum circumſtantiis.

d Procem. in Pug. Fidei.

e Exercit. p. 364. §. 6.

Talmud Babylonicum in Tract. Megilla: *Magiſtri noſtri non permiſerunt ut ſacri libri verterentur niſi in Græcum. Et traditio eſt, uti dicit R. Judah, quod cum permiſerunt* Legem *in Græcum conſcribi, permiſerunt id tantum libro* Legis: *atque inde ortum eſt opus Ptolemæi Regis.* Multa ſtrenue nugatur, ſeque miſere torquet *Morinus*, ut à pondere hujus teſtimonii caput ſuum ſubducat. Sed ipſo jubare meridiano clarius elucet, *Talmudicorum* mentem hanc eſſe, *Legem* ſolam *Moſaicam*, non cæteros libros Scripturæ, Ptolemæi Regis opera verſam fuiſſe.

Talmudici Hieroſolymitani in *Maſſecheth Sopherim*, narrant *Regem Ptolemæum, convocatis* LXXII. *Senioribus, & in diverſis cellulis diſpoſitis, ad ſingulos ingreſſum, dixiſſe eis, Scribite mihi Legem* MOSIS MAGISTRI *veſtri. Dedit Deus conſilium in corde uniuſcujuſque illorum, convenientibuſque ſententiis eorum in unam ſententiam ſcripſerunt ei* Legem *ſeparatim, reſque tredecim in ea mutarunt, quæ ſunt iſta &c.* Quid ad hæc reſpondet *Morinus*? *Si ſeparatim* (inquit) *& ab aliis libris diviſim, Legem obtulerunt Ptolemæo, manifeſtum eſt reliquos libros tranſtuliſſe.* O ingenium! O acumen! Videre noluit *Morinus* (& quis cœcior illo, qui videre non vult?) hic dici Ptolemæum Senioribus præcepiſſe ut *Legem* MOSIS *Magiſtri ſui* interpretarentur. Cum dicitur Seniores *ei ſcripſiſſe Legem ſeparatim*, nihil aliud intelligitur quam illos eam ſcripſiſſe, ſeu vertiſſe, à ſe invicem *ſeparatos.*

Ex Talmude *Babylonico*, citato titulo *Megilla*, proferuntur omnino eadem, niſi quod deſit iſta clauſula; *ſcripſerunt ei Legem ſeparatim.* Illic etiam perhibetur Regem Seniores juſſiſſe *Legem* MOSIS *Magiſtri ſui deſcribere.*

Hebræorum Chronicon *Seder Olam Zuta* inſcriptum, ex *Genebrardi* verſione. *Anno* 140. *Græciæ mortuus eſt Hanania, ſucceſſit Barachia, cujus diebus fuit Tolmai* (Ptolemæus) *qui ſcripſit* Pentateuchum *Græce.*

Hiſtoria inſcripta *Joſippus*, ſive Joſephi Epitome: *Ptolemæus, cui deſcripta Lex* MOSAICA *in lingua Græca.*

Doctores Talmudicos, cæteroſque Rabbinos veteres, intellexiſſe tantum ſcripta *Moſaica* à LXX. tranſlata fuiſſe, abunde ex eo confirmatur, quod 13. iſta loca, quæ fingunt ab illis in interpretatione immutata fuiſſe, omnia ſunt *Pentateuchi*. Complures illi Rabbini veteres, qui loca hæc 13. commemorant, in Capite ſuperiore recenſiti ſunt: hic loca ipſa deſcribam, una cum *Gloſſis* ex *Joſephi* (qui dicitur) *Epitomatore*. Eadem habes, ſed abſque *Gloſſis*, & cum aliquibus diſcrepantiis, ex *Talmudis Hieroſolymitani* tractatu *Megilla*, apud alios, & ipſum [a] *Morinum*. *Et concordaverunt* (inquit Compendium) *ſinguli in ſententia, cum tamen mutarunt* 13. *loca*: "*quod ſine miraculo factum non eſt, quod ſic omnes in* "*unam convenerunt ſententiam, ac ſi unus tantum ſcripſiſſet. Sunt autem hi* "13. *illi loci. Primus.* [b] Deus creavit in principio, *non ſc. præponendo* "*vocem ullam nomini Dei, & etiam propterea quod in lingua Græca, id quod* "*agit præponitur: quod autem efficitur, poſtponitur: ne ſc. audiretur quaſi* "*ipſum Bereſchith eſſet Creator, & Elohim eſſet creatura. Secundus.* [c] Faciam hominem in imagine & ſimilitudine: *ne audiretur quaſi aliquis qui* "*conſilium iniret cum aliis. Tertius.* [d] Et perfecit Deus in ſexto, & "quievit in die ſeptimo: *ne videretur quaſi feciſſet in die ſeptimo aliquid,* "*conſummaſſetque in eo operationem. Quartus*: [e] Age deſcendam & confundam ibi labium ipſorum. *Ne ſc. viderentur ex loquutione plures eſſe.* "*Quintus*: [f] Et riſit Sara cum propinquis ſuis loquendo: *ne ſcil. ſubſannaret Rex & diceret, quis oſtendit nobis id quod fuit intra ipſam? Sextus*: "[g] Quoniam in furore ſuo occiderunt bovem, & in voluntate ſua ruperunt præſepe: *ne ſubſannaret Rex, diceretque, Quid commercii eſt viro* "*cum bove? Septimus*: [h] Et accepit Moſes uxorem ſuam & filios impoſuitque eos ſuper id quod portare poteſt hominem: *ne illuderet Rex* "*Moſi magiſtro noſtro quod aſcendiſſet aſinum: Et ne diceret, quomodo portaret aſinus unam mulierem & duos filios? non fuit iſtud niſi propter pauper-* "*tatem & deſpectionem. Octavus*: [i] Et manſio filiorum Iſrael qua ſederunt in Ægypto & in reliquis terris triginta anni & quadringenti anni: "*qui tamen in Ægypto non ſederunt niſi ducentis decem annis. Et hoc eſt* "*quod indicavit eis Jacob pater eorum*: *Deſcendite* (*quod ſignat ducentis de-* "*cem*) *illuc. Porro computatio quadringentorum triginta annorum, eſt ab anno* "*nativitatis Iſaaci, qui fuit ipſi Abraham ſemen ſanctum. Nonus*: [k] Et ad parvos filiorum Iſrael non miſit manum ſuam: *quaſi diceret, quin-* "*etiam ad parvulos eorum non miſit manum ſuam: ne ſc. diceret, Magnates* "*evaſerunt, ſed pueri filiorum Iſrael non evaſerunt. Decimus*: [l] Nullum deſiderabile ab eis accepi: *ne ſc. diceret, Aſinum non tulit, ſed munus* "*unum accepit. Undecimus*: [m] Quæ diviſit Dominus Deus tuus ut luceant omnibus populis: *ne diceret: Ecce diviſit Dominus ſanctus & bene-* "*dictus ea omnibus populis, deditque eis licentiam ut colant ea. Duodecimus*: "[n] Ivit & coluit Deos alienos quos non præcepi colere: *ne diceret: Jam* "*vocaſti eos ad extraneum cultum Deorum. Decimus tertius*: [o] Leporem "ipſum vocaverunt parvulum [1] pedibus: *Eo quod uxor ipſius Regis, Le-* "*poris* ארנבת *haberet nomen,* [2] *ne ipſa diceret, Illudunt mihi Judæi. Veni* "*& vide, tot fuerunt qui acquieverunt legibus Græcorum, & ipſi renuerunt.*

a Pag. 354.

b Gen. 1. 1.

c Gen. 1. 26. *faciam*, pro *faciemus*

d Gen. 2. 2. *in ſexto*, pro *in ſeptimo.*

e Gen. 11. 7. *deſcendam*, pro *deſcendamus.*

f Gen. 18. 12. *propinquis*, pro *intra ſe.*

g Gen. 39. 6. *præſepe*, pro *bovem.*

h Exod. 4. 20. *id quod portare poteſt hominem*, pro *aſinum.*

i Exod. 12. 40.

k Exod. 24. 5. *parvos*, pro *magnates.*

l Num. 16. 15. *deſiderabile*, pro *aſinum.*

m Deut. 4. 19.

n Deut. 17. 3.

o Deut. 14. 7. & Levit. 11. 6.

1 Emendationem hujus loci vide, ſi modo tanti ſit, apud Druſium Obſerv. lib. 15. cap. 17. & in Levit. c. 11. v. 6.

2 Talmud: *Scripſerunt etiam ei* parvum pedibus: *non enim ſcripſerunt ei* leporem, *eo quod uxor Ptolemæi vocabatur* Lepus, *ne dicerent, irrident me Judæi, ideo poſuerunt nomen uxoris meæ in Lege.* Hottingerus *Theſ. Philolog.* p. 329. de hiſce locis hæc habet: Alii loco 13. uxorem, alii matrem Ptolemæi *Arnebtam* appellatam volunt, tertii plane omittunt. Rurſus alii locum 9. ita legunt: *Et habitarunt in Ægypto, & aliis terris &c.* Alii: *In Ægypto, & in terra Canaan.* Meminit etiam hujus loci *Aben Eſra* Com. ad Exod. 12. & *R. Lipm.* p. 34. Sed quid nodum quærimus in ſcirpo? Reperiantur licet, ut monet *R. Azarias*, in hodierna Græca tranſlatione ex 13. illis locis mutatis quatuor, Gen. VII. 2. Exod. IV. 20. Num. XVI 15. Exod. XII. 40. (Qui locus palmarius eſt, & eodem modo in Codice Samaritico reperitur) aliter quam Veritas Hebræa admittat, non myſteriis, aut inſulſis illis, quas pertendunt Rabbini rationibus, ſed Interpretum potius libertati, aliiſque cauſis veriſimilioribus dandum eſt.

Unus

Unus omnium Hebræorum, quos ego quidem noverim, *Joſephus Gorionides* de omnibus libris Scripturæ ab Intt. LXX. tranſlatis meminit. *Sacerdotes autem illi explicuerunt totam Legem & reliquos Biblicos libros, viginti ſcil. quatuor, quos tranſtulerunt* LXX. *Sacerdotes de lingua ſancta in linguam Græcam.* Cæterum iſta; *& reliquos Biblicos libros &c.* ab ipſo Auctore non ſcripta fuiſſe, ſed ab aliquo alio recentiore interpolata, & Auctorem revera voluiſſe tantum 5. libros *Moſis* tranſlatos fuiſſe, colligas licet non modo ex ejus *Epitomatore*, qui *Legem Moſaicam* diſerte nominat, verum etiam ex alia parte ipſius narratiunculæ, ubi refert in regia Bibliotheca repoſitos jam fuiſſe libros *quinque minus mille*, & *Legem* verſam fuiſſe ut impleretur numerus *millenarius. Hic præcepit duobus principibus ſuis, quorum nomina erant Ariſtæus & Andreas, ut congregarent libros multos. Collectis autem plurimis voluminibus ſcriptis Medorum atque aliorum populorum linguis, dixit Rex ad eos, quot habetis libros? Reſponderunt ei, nongentos & nonaginta quinque, ut aſcendant ad millenarium numerum. Ad quem dixit Ariſtæus, Obſecro, Domine, ne attendas quod fruſtra laboravimus pro libris iſtis, in quibus nulla eſt utilitas: quare ſi Regi bonum videtur, ſcribat ad Pontificem Hieroſolymitanum, ut ille ad te mittat ſapientes, qui in illa ſunt urbe, callentes linguam Græcam, qui tibi explicent* Legem *ſuam. Illa enim ſcriptas habet res ſanctas, & omnes alii libri non habent niſi vanitatem.* Ex hiſce ſaltem liquet, Scriptorem illum, quem ſecutus eſt *Gorionides*, locutum fuiſſe tantum de libris *Moſaicis*, & verba prædicta incogitanter à *Gorionida*, neque quid ſcripſerit rite ſatis perpendente, adnexa fuiſſe. Illum ſequitur in errore de totius Scripturæ tranſlatione Liber inſcriptus *Secundus Machabæorum juxta Arabes*, cujus capita 16. priora hunc titulum habent: *Secundus Machabæorum ex Hebræorum tranſlatione*; & ex Hiſtoria *Gorionidæ* manifeſto deſumpta ſunt.

Rabbinos veteres agnoviſſe tantum 5. libros *Moſaicos* à LXX. tranſlatos fuiſſe, teſtatur quoque *D. Hieronymus.* Hoc *tradere Hebræos* dicit in [a] *Comment. in Michæam.* Et [b] *Comment. in Ezech.* affirmat *omnem ſchola Judæorum* idem *aſſerere.*

[a] Cap. 2.
[b] Cap. 5.

Profert *Morinus R. Gedaliæ* de *Catena Cabbalæ* & ex *R. Azariæ* de *Imre Binah*, verba, ut probet hujus *conſtantem fuiſſe ſententiam*, totum V. T. à LXX. fuiſſe tranſlatum; alterum dubitaſſe utrum totum volumen an tantum Pentateuchus ab illis converſus fuerit. Quamvis parum interſit quid iſti Judaiculi ætatis noviſſimæ ſenſerint, ut tamen Lector perſpiciat qua fide *Morinus* in citandis Auctoribus uteretur, non pigebit huc adducere quæ habet de illis *Simeon de Muis* in Appendice *Aſſertionis Veritatis Hebraicæ.* "Quod dixi (inquit) ſuſpicari me non integrum "à Morino citatum Azariam, haud me fefellit, qui Morini ſenſum & "animum jamdudum pulchre callebam. Tantum enim abeſt, ut Aza"riæ conſtans ſit, ſicuti affirmat Morinus, de univerſis ſacris libris ab "Sept. Interpretibus Græcum in ſermonem converſis ſententia, ut con"trarium prorſus ab eo ſtatuatur. ——— Poſtquam enim Azarias ſeri"pſit eſſe cur credatur Ptolemæus non Legem modo, ſed Prophetas "etiam & Hagiographa ſibi Græce verti poſtulaſſe —— tandem ſic "rem concludit ac decernit: *Nihilominus ſi rem ad rectæ rationis trutinam "expendimus, recitata Ariſtæi verba eo evidenter propendent, ut de ſola Moſis "Lege intelligenda ſint.* Nec hoc tantum: ſed ſuam etiam ſententiam "confirmat ex Philone Alexandrino, in libro 3. de Vita Moſis, non "longe à fine, Joſepho etiam, in Præfat. ad libros Antiquitatum. Addit "præterea flocci non facere ſe Joſephum Hebræum, qui aliud aſſerit, "quod haud probus ac legitimus ſit. D. quoque Hieronymum, quem "interpretem Chriſtianorum nominat, iſtius ſententiæ laudat auctorem,

"rem, multis in locis. Enimvero hac quoque urget ratione, quod cui-
"cunque palatus ſapit, is neceſſario ex modo & ſtylo Verſionis judicet
"Pentateuchi & aliorum librorum non eundem eſſe interpretem: lon-
"ge enim diverſam eſſe ſtyli rationem. Deinde hoc argumento, quia,
"ſi verum eſt, quod Ariſtæus & Joſephus tradunt, dierum 70. ſpatio
"ſuum abſolviſſe opus Sept. Interpretes, minime dubium ſit, quin, ſi
"quid homines poſſint, ſpectetur, ſolam Moſis Legem illi converterint.
"Ita ferme *Azarias*. Quis nunc temere credat *Morino* auctores citanti,
"ſi tam callide novit ea, quæ non placent, reſcindere? Et vero id ſo-
"lens ſuo more facit. Non ita etiam dubius hæret *Gedalius*, quem ci-
"tat M. ut alteri parti non videatur magis favere. Nam poſtquam ille
"negavit ſibi conſtare, omniane ſacra volumina, an Legem ſolam ver-
"terint LXX. remque in incerto haberi affirmavit, ſubjungit tamen
"tandem, *Ex verbis autem Ariſtææ, atque etiam Joſephi, Philonis Judæi,*
"*& præcipui cujuſdam inter Chriſtianos ſapientis* (S. Hieronymi) *apparet*
"*niſi de Pentateucho non eſſe illos accipiendos*: quæ verba reſecuit *Morinus*.
Hæc *Muiſius*. *Gedaliæ* locum integrum ſuperius nos deſcripſimus.

a Biblioth. lib. 8.

7. Fatetur [a] *Sixtus Senenſis* eſſe *omnium fere Hebræorum opinionem, quod Interpretes* LXX. *ſolos 5. libros Moſis Græcos reddiderint.* Et *Talmudicos* hoc aperte ſcriptum reliquiſſe, fatentur [b] *Andreas Maſius*, & [c] *Hen. Valeſius*. Ad eorum vero auctoritatem reſpondet *Maſius* his verbis, quæ, utpote Viri maximi, non piget in medium proferre. "Sed quæ,
"inquies, ratio induxit Talmudicos, quorum commenta Judæi omnes
"nullo judicio ſequuntur, &, tanquam dictata reddunt, ut ſolam Moſis
"legem converſam fuiſſe ſcriberent? Dicam, & quidem, niſi fallor,
"probabiliſſimum. Ipſa eos ſuperſtitio, ut ſic exiſtimarent, movit:
"qua, cum ſemper alias gentis illius animi ſingulariter fuere occupati;
"tum pluſquam aniliter ineptire cœperunt non paucis annis ante Chri-
"ſti adventum; cum purior religio jam tum prope eſſet exoleta. Pu-
"tabant enim ſtulti homines, ut, præter Moſis Legem, cæteri quoque
"libri ſacri interpretatione pervulgarentur, ne Deum quidem ipſum
"fuiſſe paſſurum. Et ne iſta ſine auctore effingi à me exiſtimes, di-
"cam, ut potero, Latine *Talmudis* verba, quæ in מסכת מגלה, ubi de
"legenda Hiſtoria Heſter tractatur, capite primo, ſub ipſum initium,
"ſcripta exiſtunt. Sunt autem ea fere hujuſmodi, ut verbum è verbo ex-
"primam. *Ait R. Jeremias, ſive R. Hija, Abbæ F. Legem Chaldaice interpre-*
"*tatus eſt Oncelus advena, ex ore R. Eleazaris, & R. Joſuæ. Prophetas au-*
"*tem convertit Chaldaice Jonathan Uzielis F. ex ore Haggæi, Zachariæ, &*
"*Malachiæ. Quod cum iſte faceret, movit terra Iſraelitarum per quadringentas*
"*paraſangas: auditaque eſt vox dicentis: Quis ille eſt, qui arcana mea enun-*
"*tiare auſus hominibus? Jonathan autem inſiſtens pedibus ſuis reſpondit:*
"*Ego is ſum, qui tua arcana patefeci hominibus: tu vero non neſcis, id me*
"*neque meæ, neque parentis mei, ſed tuæ gloriæ cauſſa feciſſe; ne diſſenſiones*
"*multiplicarentur in Iſraele. Cum porro ille etiam eos libros, qui vocantur*
"כתובים, *id autem eſt, Hagiographa; vellet interpretari; edita rurſus vox*
"*eſt, monentis, ut ſe abſtineret: ſatis enim eſſe. Quamobrem? Quia in Ha-*
"*giographis expreſſus eſt terminus venturo Meſſiæ præſtitutus. Sed quæ cauſſa*
"*eſt, cur cum Lex interpretaretur, non moverit terra; cum autem Prophetæ,*
"*moverit? Quia Legis verba aperta atque explicata ſunt: at Prophetarum,*
"*partim quidem explicata, alia vero ſignis conſignata.* Hæc ille pene ad
"verbum Talmud. Cæterum quod de Meſſiæ adventu in Hagiographis
"definito dicit, id R. Salomon ejus explanator ad Danielis hiſtoriam
"ſpectare ait. Judæi enim Danielem una cum Prophetis non annu-
merant. Quam *Maſii* reſponſionem ut *optimam* adprobat *Valeſius*. Sed
falli doctiſſimum *Maſium*, cum hanc rationem aſſignat, ex eo luculente
demonſtratur,

b Præf. in Joſ.
c Epiſt. ad Uſſerium.

demonſtratur quod ſcribant non modo *Talmudici* (velut exiſtimavit *Maſius*) ſolum *Pentateuchum* ſub Ptolemæo Græce converſum fuiſſe, ſed & ipſi illi antiquiſſimi Judæi *Pſeudo-Ariſteas*, *Ariſtobulus*, *Philo*, *Joſephus*; quorum tres priores in ipſa urbe *Alexandria* vixerunt, & editione Græca uſi ſunt. Non finxerunt Talmudici *Pentateuchum* ſolum tranſlatum fuiſſe, quia putârunt nefas fuiſſe libros reliquos verſione pervulgare: ſed ideo potius finxerunt non licitum fuiſſe libros reliquos in aliam linguam convertere, quia ſub Ptol. Philadelpho *Pentateuchus* tantum tranſlatus eſt.

8. Fatetur *Valeſius* in *Epiſtola ad Jac. Uſſerium de Interpretibus* LXX. non modo *Talmudiſtas*, & *Joſephum*, ac *Ariſteam*, ſed *Philonem* etiam atque *Ariſtobulum*, hoc atteſtari. Sed contra hos omnes opponit auctoritatem Scriptorum Eccleſiaſticorum. *Certe* (inquit) *Ariſteas*, & *poſt eum Ariſtobulus*, *Philo*, *ac Joſephus Legem duntaxat ab illis converſam eſſe tradunt. Idem ſcribunt etiam Talmudiſtæ. Verum multo plures recenſere poſſumus, qui non ſolum Legis libros, ſed Prophetico etiam, & Hagiographos ab eiſdem* LXX. *Græce interpretatos eſſe dixerunt. Inter quos eſt* [a] *Juſtinus*, [b] *Irenæus*, [c] *Clemens*, [d] *Epiphanius*, [e] *Olympiodorus*, & *reliqui fere omnes Eccleſiaſtici Scriptores*. Illis addi nominatim potuiſſent [f] *Origenes*, [g] *Euſebius*, [h] *Hilarius*, [i] *Philaſtrius*, [k] *Ruffinus*, [l] *Auguſtinus*, [m] *Cyrillus Hieroſol.* [n] *Chryſoſtomus*, [o] *Theodoretus*, [p] *Theodorus Antiochenus*, [q] *Theodorus Heracleotes*, [r] *Iſidorus Hiſpal.* [ſ] *Procopius Gazæus*, [t] *Heſychius*, [u] *Malala*, [x] *Syncellus*, [y] *Euthymius*, [z] *Cedrenus*, [a] *Michael Pſellus*: inter Arabes [b] *Said Ibn Batric*, [c] *Gregorius Abulpharajius*, *Chronicon Orientale*, [d] *Elmacinus*. Quorum omnium auctoritatem tantum abeſt ut cenſeam hac in re opponendam eſſe Judæorum tanto conſenſui, ut ne uni *Pſeudo-Ariſteæ*, aut *Joſepho*, aut *Philoni*, aut *Ariſtobulo*, eorum omnium conjuncta teſtimonia prætulerim. Unde illi (amabo) niſi à *Judæis*, de libris Biblicis ſub *Ptolemæo* converſis edoceri potuerunt? Quod ſcite ait *Thucydides*, *Homines*, *quæ de rebus præteritis audiverunt*, *nulla prorſus examinatione adhibita à ſe invicem accipere*; id locum hic habet. Scriptorum horum juniores ſine ullo rei examine priorum veſtigiis inſtiterunt. Et facillimum fuit eorum antiquiſſimis in hac re falli, Cum viderunt ante *Aquilæ Sinopenſis* tempora Græce extitiſſe totum V. T^i^ volumen, quid illis magis in proclivi, quam exiſtimare totum fuiſſe ab eiſdem Interpretibus tranſlatum? Et cum iſta tranſlatio, quæ dicta eſt LXX viralis, & numero Interpretum & fabula Cellularum diverſarum commendatiſſima fuit, voluerunt ſibi ſine ulla rei examinatione perſuadere, tranſlationem illam, quam receperat Eccleſia, quaque ipſi utebantur in diſputationibus cum Judæis, fuiſſe totam ab illis Interpretibus confectam. Verbo: ut facile decepti ſunt antiquiſſimi Scriptores Eccleſiaſtici, *Juſtinus*, *Irenæus* &c. de Cellularum diverſarum miraculo, ſic facile etiam decepti ſunt de librorum tranſlatorum numero: & errorem ad poſteros de re utraque facillime tranſmiſerunt. Quis illud mirabitur, Chriſtianos veteres, qui Græca Verſione uſi ſunt, ad hujuſmodi errorem tam faciles ſe præbuiſſe, cum credant hodie jactitentque *Maronitæ*, ſuorum Bibliorum libros aliquot, nempe omnes qui tunc extiterunt, tranſlatos fuiſſe tempore & juſſu Regis [d] *Solomonis*, orante exoranteque *Hirame*, Rege Tyri, ipſius amico; reliquos vero libros Veteris pariter ac Novi T. tempore *Abagari* Regis Syriæ, cura & ſolicitudine *Thaddæi*, reliquorumque Apoſtolorum?

9. Vulgarem hunc errorem vidit tandem & rejecit *B. Hieronymus*, Patrum omnium Latinorum longe doctiſſimus. Hic, comperto *Ari-*

a Cohort. ad Gent. p. 13.
b Adv. Hæreſ. III. 25.
c Strom. lib. 1. p. 342.
d Lib. de Pond. & Menſ.
e Procœmio Catenæ in Job.
f in Pſal. 2. v. 1. ubi citat LXX-viralem Pſalmorum Verſionem.
g Præp. Evang. VIII. 1.
h Præf. in Pſal.
i De Hæreſ.
k Com. in Joel, ubi citat LXX.
l De Doctr. Chriſt. IV. 7. &c.
m Catech. 5.
n Serm. 4. in Gen. c. 1. v. 8. & ap. Catenam in Pſal. 119. verſ. 4.
o Præf. in Pſal.
p In Pſal. 9.
q In Pſal. 2. v. 1.
r Orig. VI. 3.
ſ Præf. in Octateuchum.
t In Pſal. 98. verſ. 1.
u Chron.
x Chron.
y Præf. in Pſal.
z Hiſt.
a Annal.
b Hiſt. Dynaſt.
c Chron.
d Vide Gabr. Sionitæ Præf. in Pſalt. Syriac.

1 Cujus extat in Bibliotheca Vindobonenſi, inter alia verſibus Politicis ad Imp. Conſtantinum Monomachum ſcripta, carmen cum hoc titulo; *De Pſalmorum Davidicorum compoſitione & uſu, & de eorundem tranſlatione ex Hebraica in linguam Græcam per 72. Interpretes.*

ſteam & *Joſephum* de librorum tantum *Moſaicorum* tranſlatione loqui, & eandem fuiſſe apud Hebræorum Magiſtros traditionem, non obſcure ſubindicat in multis ſuis opuſculis, à vulgari & recepta opinione ſe recedere. Quæſtionum ſive Traditionum Heb. in Gen. Procemio: *Accedit ad hoc quoque quod Joſephus, qui* LXX. *Interpretum proponit hiſtoriam, quinque tantum ab eis libros Moyſi tranſlatos refert, quos nos quoque confitemur pluſquam cæteros cum Hebraicis conſonare.* Com. in Jer. cap. xxxi. *Utramque autem editionem ex toto poſui, ut caput obſcuriſſimum & Eccleſiæ continens Sacramenta, à* LXX. *ſive quis alius hunc Prophetam interpretatus eſt, aut ignoratum aut omiſſum oſtenderem.* In Ezech. cap. v. *Nec hoc dicimus ab illis* (LXX. Intt.) *factum, quibus vetuſtas auctoritatem dedit, ſed per multa ſecula, ſcriptorum atque lectorum vitio depravatum. Quanquam & Ariſteus, & Joſephus, & omnis ſchola Judæorum, quinque tantum libros Moyſi à* LXX. *tranſlatos aſſerant.* Ibid. in cap. xvi. *Hoc in* LXX. *non habetur: qui forſitan Alexandriæ in Græcum ſermonem Scripturas ex Hebraica veritate vertentes, timuerunt hoc edere: ne Regem Ægypti viderentur offendere, dum à Deo Hieruſalem debitum regnum eſſe commemorarent: quanquam eruditi ſolos quinque libros Moyſi ab eis interpretatos probent.* Hinc videtur confici poſſe, alios præter ipſum *Hieronymum*, & ante illum, viros eruditos, eandem veritatem, *Ariſteæ* ſcil. & *Joſephi Rabbinorumque* auctoritate inductos, amplexos fuiſſe. Rurſus *Com. in Micheam*, cap. 2. *Interpretatio Septuaginta, ſi tamen* LXX. *eſt, Joſephus enim ſcribit, & Hebræi tradunt, quinque tantum libros Moyſi ab eis tranſlatos, & Ptolemæo Regi contraditos.* Agnoſcit Card. [a] *Baronius* in eo fuiſſe aliquando *B. Hieronymum* ut exiſtimaret tantum libros *Moſaicos* à LXX. traductos fuiſſe: ſed *poſtea*, inquit, in communem cæterorum ſententiam pedibus ivit. Hoc probat ex eo *quod Prophetas interpretando, textum* LXX. *interſerit, de eoque pariter diſſerit, & LXX. eſſe fideliter recognoſcit.* Cujus reſponſionis vanitas ex eo facile perſpicitur, quod ex ipſis ejus in *Prophetas* Commentariis tot loca à nobis producta fuerint. Neque illud ullius momenti eſt quod reſpondet *Morinus*; *locis aliis innumeris ut rem apud omnes vulgatam & confeſſam* illum *tradere & ſcribere totam Scripturam à* LXX. *tranſlatam fuiſſe, teſtimoniaque ex quibuſlibet libris, ut ex* LXX. *Interpretum tranſlatione paſſim, vel citare, vel explicare.* Non enim neceſſe fuit, nec fuiſſet elegantiæ aut prudentiæ, quotieſcunque Verſionem LXX. Interpretibus tributam commemorat aut citat, Lectorem de ſua opinione ſive dubitatione commonere. Satis fuit aliquoties id facere. Et hoc diligens Lector obſervet, Commentaria in Prophetas, *Jerem.* & *Ezec.* ex quibus loca ſupra poſita deprompta ſunt, paulo ante mortem ſuam ab *Hieronymo* ſcripta fuiſſe. Ut quid vera & *ultima* illius fuerit ſententia, vel exinde clariſſime appareat. Apud [b] *Sixtum Senenſem* producitur hic locus tanquam ex *Hieronymi* Commentariis Duodecim Prophetarum: *Quanquam eruditi ſolos quinque libros Moſis à* LXX. *tranſlatos probent, utpote Joſephus, & Hebræi, nos tamen ſecuti auctoritatem veterum, Irenæi, Tertulliani, Origenis, totum V. T. per* LXX. *tranſlatum dicimus.* Qui locus ſane (audacter dixerim) apud *Hieronymum* non comparet, ſed ab ipſo *Sixto* olcitanter confictus eſt, nempe ex iſtis verbis, quæ ſupra protulimus ex *Commentario in cap.* xvi. *Ezechielis.* Obſervat in aliis locis *Hieronymus* tranſlationes librorum reliquorum alias propius ad Hebraicum accedere, alias longe ab eo diſtare, alias peritius, alias imperite fuiſſe confectas: & inde quoque (nec immerito) profitetur ſe ſuſpicari, confectas eas fuiſſe à diverſis Interpretibus. Qua de re ſuo loco.

Inter Eccleſiæ Chriſtianæ Patres, alios extitiſſe, qui ſolos 5. libros Moſis ab Intt. LXX. tranſlatos fuiſſe ſtatuerunt, colligi poſſit ex *Hieronymi*

[a] Annal. ad an. 231. tom. 2. pag. 387.

[b] Biblioth. l. 8. pag. 659.

nymi Com. ad *Esaiæ* XIX. ubi hæc leguntur: *In die erunt 5. civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan &c. Qui in adventu Christi* (inquit Hieronymus) *& Romano imperio prophetiam disserunt: 5. civitates, vel Legem Domini quæ in Alexandria primum interpretata est: vel 5. Ecclesiæ ordines, Episcopos, Presbyteros, Diaconos, Fideles, Catechumenos sentiunt &c.*

10. Ut vulgo credant viri eruditi tam libros reliquos, quam *Mosaicos*, ab iisdem Interpretibus translatos fuisse, hoc eos præcipue movet, quod (ut dicunt) non videtur credibile cupiisse *Ptolemæum* Regem ut libri *Mosaici* soli in sua Bibliotheca reponerentur, & non etiam reliqui. Argumentum hoc urgent cum *Andrea Masio* multi alii viri literati, *Scultetus*, *Wowerius*, *Valesius*, *Hottingerus*, &c. Sed contra tantum Judæorum omnium antiquorum, ipsorumque *Alexandrinorum*, consensum, & testimonia disertissima, cum causa nulla assignari potest quare mentirentur, hujusmodi ratiociniis non est argumentandum. Si verum autem sit quod ipsius Regis jussu Versio ista facta fuit, dicendum est ideo Illum, Mosaicos libros, neglectis cæteris, sibi verti jussisse, quia multo celebriores erant cæteris omnibus *Mosaici*, & quia Judæorum *Leges* institutaque continebant. Hoc, inquam, dicendum, si credas *Ptolemæi* Regis jussu, aut *Demetrio Phalereo* procurante, Versionem adornatam fuisse. Verum, ut albii jam diximus, ex hoc argumento concludendum est potius, si recte sapis, omnino falsum esse quod vulgo perhibetur, *Ptolemæi* mandato, ut in Bibliotheca ipsius reconderetur, Versionem factam fuisse. Quod quidem falsum esse confirmant argumenta alia quæ in superioribus prolata sunt. Quare fingerent Judæi factam fuisse Versionem Ptolemæi Regis jussu & auspiciis, cum revera à Judæis sponte confecta sit, nemo est qui non facile videat: at vero quare confingerent tantum libros *Mosaicos* translatos fuisse, cum revera totum sacrum volumen translatum sit, & quomodo in talem errorem perduci potuerunt Judæi omnes veteres cum *Alexandrini*, tum *Hierosolymitani* & *Talmudici*, id plane eget natatore aliquo Delio, qui nobis expediat.

Si dicamus Versionem sponte à Judæis in usum popularium suorum factam fuisse, facillime causa assignari potest, quare libri tantum *Mosaici*, non tota Scriptura, verterentur. Constat enim temporibus illis in Judæorum *Synagogis* lectam fuisse solam *Legem Mosaicam*, non reliquos libros. Hoc nobis attestantur Rabbini [a] veteres; qui tradunt *Sectiones* ex *Lege* sola in Synagogis lectitari solitas fuisse usque ad *Antiochi Epiphanis* persecutionem. Eo, inquiunt, prohibente ne publice Lex recitaretur, coacti Judæi morem gerere, ne prorsus sine lectione sacra in suis Synagogis convenirent, suffecerunt alias *Sectiones* ex *Prophetis*, quas pro Lege Mosaica legerent. Sublato isto Antiocho, & tyrannide, qua oppressi fuerant, extincta, restituta lectione *Legis*, ex consuetudine quæ jam cum commodo suo magno invaluerat, retenta etiam fuit *Prophetarum* lectio. Notius est quam ut dicam, Judæos semper volumina *Mosaica* multo majoris fecisse, quam cæteras Scripturas. Et illorum effatum est, *Licere sibi libris cæteris carere, Mosaicos vero unumquemque oportere apud se habere.* Illustria sunt in hanc rem *Eliæ Levitæ* verba: *Antequam inveniretur* (inquit) *Ars Typographica, non extabant Targum Prophetarum & Hagiographorum, nisi vel unum in provincia, vel ad summum duo in universo climate. Propterea nec quisquam erat qui ea curaret. At Targum Onkelosi* (quod *Legis* est) *semper repertum est affatim. Et hoc ideo, quia nos obligati sumus, ut legamus quavis Septimana Paraschah* (i. e. Sectionem) *bis, semel in Textu & semel in Targum.* In Judæorum Synagogis Sectiones *Legis* prælegi solent à viro aliquo conditionis optimæ; *Prophetarum*, tantum à *puero*, vel aliquo sortis infimæ nebulone.

[a] Apud Rivetum Isag. in Script. cap. 29. §. 23. ex Elia Levita, cujus verba quoque legere est apud *Hottinger.* Thes. Philol. p. 222.

11. Egregie

a Syntag. de LXX.

11. Egregie fallitur [a] *Wowerius* cum negat libros *Moſis* ab aliis T. V. libris ſeparatim extitiſſe. Habebantur libri *Moſaici* fere ſemper ab aliis ſeorſum ac ſeparatim. Neque ſolebant reliqui libri in uno & eodem volumine ſimul omnes conjungi. Continebant volumina ſacra, nunc plures, nunc pauciores, nunc etiam ſingulares libros, pro ſuo cujuſque animo. Reperitur hodie *Pentateuchus* ſeorſum ab aliis libris, Arabice, Perſice, Syriace, Coptice, Hebraice quoque paſſim in Judæorum Synagogis & in noſtris Bibliothecis. Quid? quod ſolus *Pentateuchus* Chaldaice olim ab *Onkeloſo* editus eſt. Et extant aliæ duæ *Pentateuchi* ſolius *Paraphraſes Chaldaicæ*, altera quæ dicitur *Targum Hieroſolymitanum*, altera male prænotata nomine *Jonathanis Uzielidæ*, auctoris Paraphraſeos librorum aliorum. Extat ab *Erpenio* editus Pentateuchus Arabicus *Judæorum Maurorum*, & alius habetur Arabice tranſlatus in uſum Judæorum per *R. Saadiam*. Hunc ſcribit *Erpenius* Scripturam totam Arabice tranſtuliſſe, ſed ſolum *Pentateuchum* ab eo tranſlatum fuiſſe innuunt nonnulli Rabbinorum. Non ſemel [b] in ſacra pagina vocantur libri 5. Moſis, non *libri* Moſis, ſed *liber* ſive *Codex Moſis*, in numero ſingulari, quia uno volumine ſimul conjuncti, & à cæteris omnibus ſejuncti ſunt. In aliis locis [c] iidem *liber Legis* appellantur. Hinc Lex Moſaica dicitur *Pentateuchus*, quia 5. librorum volumen conſtituit.

b Ezra VI. 18. Neh. XIII. 1. S. Marc. XII. 26.

c Neh. VIII. 8.

12. Inter illos, qui crediderunt libros alios præter *Pentateuchum* à LXX. tranſlatos fuiſſe, communior eſt ſententia tantum libros illos qui apud *Judæos* & *Reformatos* in Catalogo *Canonico* enumerantur, ab illis fuiſſe converſos. Totidem verbis hoc ſtatuit cum aliis nonnullis antiquorum *Cyrillus Hieroſolymitanus*. Alii in errore ulterius progreſſi ſunt, & libros alios multos ab illis fuiſſe converſos docuerunt. Opinatur *Galatinus* eos *alia quædam Spiritus S. afflatu conſcripſiſſe, quæ ad veram librorum Biblicorum interpretationem pertinent.* In Chronico *Carionis*, à *Phil. Melanchthone* auctо & expoſito, dicitur eos *Moſen & Prophetas & haud dubie multa alia monumenta in Græcam linguam tranſtuliſſe.* Si credimus *Cedreno*, omnimodos *aliarum gentium* libros numero 100000. Ptolemæo Regi verterunt. ὃς καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν θείων γραφῶν, καὶ λοιπῶν Ἑλληνικῶν, Χαλδαϊκῶν, Αἰγυπτίων, καὶ Ρωμαϊκῶν εἰς δέκα μυριάδας ἀριθμῳ βιβλίων, πασῶντε ἀλλογλώσσων ὄσων, εἰς τὴν Ελλάδα γλῶσσαν μετεποίησε, διὰ τῶν ὁ. σοφωτάτων Ἑβραίων· ὃς καὶ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Αλεξανδρείαν βιβλιοθήκαις αὐτὰ ἐναπέθετο. *Ptol. Philadelphus ſacras literas, ſed & reliquos libros gentiles, Chaldaicos, Ægyptiacos, Romanos, aliiſque linguis ſcriptos, numero* CCCIↃↃↃ. *opera* LXX. *ſapientiſſimorum Hebræorum, in Græcum ſermonem tranſcripſit: eoſque in ſua Alexandrina bibliotheca repoſuit.* Ita ſtolidus iſte Hiſtoriarum conſarcinator. *Rabbiniſtæ* cuidam placet, acceptam retuliſſe Græcos pleramque ſuam philoſophiam LXX. Interpretibus. In libro [d] *Iggeres haale Chajim*, cum Græcus quidam de gente ſua gloriaretur, eamque in omni ſcientiarum genere omnium perfectiſſimam jactaret, narratur, ei dictum fuiſſe ab aſtante quodam Exorciſta: *Et unde habetis iſtas artes ac diſciplinas, quarum mentionem facis, & de quibus gloriaris, niſi quod eas accepiſtis à filiis Iſrael, tempore* Ptolemæi? *quaſdam à ſapientibus Ægypti, qui eas tranſtulerunt in terram veſtram, & poſtmodum illas vobis attribuiſtis.* Rabbiniculum alium audi, *R. Schem tobh ben Joſeph, ben Phalkira*: [e] Ejus hæc ſunt verba: *Omnino exiſtimo, ipſaque eſt Veritas, Philoſophos antiquos accepiſſe Philoſophiam à Schemo, Hebero, Abrahamo, & reliquis patribus noſtris; inprimis autem à Salomone, ad cujus ſapientiam audiendam confluxerunt ex omnibus* 4. *mundi plagis. Tunc ſcil. quiſque quod vel ex ipſo, vel ſub ejus nomine audivit, in lingua ſua conſignavit, ſicut hodie moris eſt*

d Ap. Buxtorff. not. in Coſri pag. 29.

e Ap. eundem pag. 32.

1 Euſebius V. Conſtantini IV. 36. ait Conſtantinum juſſiſſe exemplaria 50. Scripturæ Sacræ ad uſum Eccleſiarum in membranis exarari.

inter

inter omnes populos, ut artes ac disciplinas ex aliis linguis in suam transferant. Sic fecerunt alii Graeci, qui omnes libros Philosophorum in linguam suam transtulerunt. Et de Ptolemæo *memoratur, quod ad Sacerdotes Hierosolymitanos miserit, ut in linguam suam ipsi transferrent libros* artium ac disciplinarum *quos haberent. Et ipse Salomo conscripsit libros Physicos & Theologicos; qui vero per exilia perierunt.* Scriptum legimus apud [a] *Epiphanium*, Interpretes LXXII. præter libros S. Scripturæ transtulisse alios quosdam Apocryphos ad numerum LXXII. Καὶ ἀμελλητὶ χρυσοῖς γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς τὰς βίβλους μεταγραψάμενοι τὰς ἤδη μοι προειρημένας, ὀπίσειλαν κ΄. μὴ τὰς ἐνδιαθήκους, ἑβδομηκονταδύο ἤ τὰς ἀποκρύφους. *Mox sine ulla cunctatione libros illos, quos paulo ante commemoravi, Hebraicis literis aureis conscriptos ad Regem mittunt: hoc est V. T. 22. & apocryphos 72.* Paulo [b] ante, hos libros dixerat fuisse 22. Καὶ εἰκοσιδύο τ Ἀποκρύφων. Illud ego doctissimo [c] *Cotelerio* haud assentior, ex loco hoc alterum corrigendum esse, siquidem memorentur in [d] *Esdræ libro* IV. libri quidam Apocryphi LXX. qui ab *Esdra* fuerint, dictante divino Numine, conscripti. Hos mihi (ut alibi jam dixi) videtur admodum probabile ab *Epiphanio* designari, etsi nunquam revera extiterint. Existimat [e] *Genebrardus* inter libros apocryphos ab *Epiphanio* commemoratos, *fuisse libros Tobiæ, Baruch, Judith, & similes, qui in nostris Bibliis Græcis & Latinis hodie reperiuntur; & inde eos ad nos pervenisse.* [f] Cassiodorus libros apocryphos *Tobiam, Judith, Maccabæorum, Sapientiam,* & *Ecclesiasticum*, inter libros à LXX. translatos annumerat, quamvis libri *Maccabæorum* post Interpretum horum tempora contexti sint, ne quid dicam de *Ecclesiastico. Tertia* (inquit) *Scripturæ divisio est inter alias in Codice grandiore, litera clariore conscripto, qui habet quaterniones nonaginta quinque: in quo* LXX. *Interpretum translatio Veteris T. in libris quadraginta quatuor continetur.* In his 44. libris comprehendisse *Cassiodorum* Apocryphos prædictos, apparet ex librorum recensione quæ proxime hæc verba præcedit: neque aliter possunt 44. numerari. Scripsitne hoc ex incogitantia, an totius voluminis à parte potiori denominatione deducta? Sic *Origenes* in *Epistola ad Africanum* innuere videtur historias *Susannæ, Belis*, & *Draconis* à LXX. conversas fuisse, quia eas quoque complexa sunt volumina Bibliorum Græca in quibus Versio LXX viralis dicta continebatur. [g] Τὰ δὲ παρ' ἡμῖν ἀντίγραφα, ὧν καὶ τὰς λέξεις ἐξεθέμεθα· τὸ μὲν ἐν αὐτῷ καλεῖται οὕτω ὁ, τὸ δὲ ἕτερον καλεῖται Θεοδοτίωνος· καθάπερ παρ' ἀμφοτέροις ἔκειτο τὰ περὶ τῆς Σωσάννας, ὡς οὐ φησὶ, πλάσμα, καὶ αἱ τελευταῖαι ἐν τῷ Δανιὴλ περικοπαί. *Sed nostra exemplaria, quorum etiam voces exposui, alterum erat juxta Theodotionem: & sicut apud* utrosque *positum reperiebatur Susannæ, quod dicis, figmentum, una cum ultimis in Daniele sectionibus.* Idem in decimo *Stromatum* suorum libro postquam loca quædam protulisset ex *Susannæ* fabula, addito demum alio quodam, hæc verba subdit: *Quem locum* (inquit) *de* LXX. *editione nunc posui.* Quo dicto ostendit, uti recte observat [h] *Hieronymus*, cætera se non juxta LXX. differuisse. Et exinde quoque colligitur, fabulæ istius exemplar, quod in voluminibus LXX. viralibus ferebatur, à *Theodotioneo* aliquantulum discrepasse. Innuit tamen *Hieronymus*, Danielis Apocrypha, nempe *Susannæ* & *Belis* historias, in voluminibus, quæ dicebantur LXX viralia, antiquitus non extitisse, sed tantum in *Theodotioneis.* Ad Dan. XII. *Hucusque Danielem in Hebræo volumine legimus: cætera quæ sequuntur usque in finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.* Ad Jer. I. *Quod quidem & in Daniele juxta Theodotionem scriptum est, ut ab arboribus ἀχίνᾳ & πτέρνᾳ, ilice viz. & lentisco, scissio atque sertatio adulteris Presbyteris decernatur.* Inter hujus ævi scriptores, [i] *Jac. Palmerius librum* 3. *Maccabæorum apud* LXX. *Interpretes* citat. Nugator *Viterbiensis*, in illis suis quisquiliis, quas Auctorum

[a] De Mens. & Ponder. p. 1.
[b] Cap. 5.
[c] Not. in Constitut. Apost. p. 278.
[d] Cap. 14. v. 46. Hos libros fuisse Cabalisticos existimat *Mirandulæ Comes.* Eum vide *Apol.* p. 82.
[e] Chronogr. lib. 3. ad an. M. 3837.
[f] Instit. Div. cap. 14.
[g] Pag. 222. ed. Wetstenii.
[h] Com. in Dan. XIII.
[i] Observ. in Polybium.

rum priſcorum nominibus ornavit, ait *Metaſthenem Perſam Hiſtoricum in Annalium indiciis dicere, ex Græcis eos ſolos ſe perſequuturum, qui Annales Græcorum ſequuti ſunt*, LXX. ſeniores Interpretes, *uſque ad Ptolemæum* & Aſmonaim, *inde Romanos*. Fingunt denique Græculi recentiores inter libros à LXX. converſos extitiſſe *Danielis* librum *Viſionum*. Qua de re ſequentia ex Codice MS. Bibliothecæ Regiæ Pariſinæ exſcripſit
a Pag. 12. clariſſimus *Ducangius*, Notis in *Zonaræ Annales*: [a] Πτολεμαῖος ὁ φιλάδελφος ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου ἐβασίλευσεν ἔτη λή. Ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, ἔθνος Ἑβραίων καταδουλωσάμενος, εἰς τὴν Ἑλληνίδα μεταβαλεῖν ἠνάγκαζε φωνὴν ἐκ τῆς Ἑβραΐδος πάσας τὰς θείας γραφάς, καὶ πιστώσασθαι τὴν ἑρμηνείαν ἄνδρας ὁ. ἐν σοφίᾳ θαυμαζομένους παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐπαρχόμενοι. Ἐν τούτοις ἅπασιν ἦν καὶ ἡ βίβλος ἡ δὲ Δανιὴλ τοῦ Προφήτου ὁράσεων, ἐστὶ ἀρχαία βίβλος θαυμασιὴ καὶ ἔκπληκτος τὰ ἐπερχόμενα ἀναγγέλλουσα μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου καὶ τὰ τύχη τῶν συμβαινόντων ἀνθρωπίνων πραγμάτων. &c. *Ptolemæus Philadelphus Rex Ægypti regnavit annis* 38. *Hic Hebræis ditioni ſuæ ſubjectis coegit illos in linguam Græcam ex Hebræa tranſferre omnes ſacras Scripturas. Illi vero qui interpretationem confecerunt viri* LXX. *apud Hebræos ſapientiæ nomine claruerunt. In horum librorum numero extitit quoque liber Viſionum Daniel, qui liber eſt admirabilis & eximius, eventura indicans uſque ad finem mundi ex prodigiis quæ in æthere contingunt.*

CAP. VIII.

Librum Joſhuæ *tranſlatum fuiſſe poſt mortem* Ptolemæi Lagi, *demonſtratur ex voce* γαισὸς, *quam oſtenditur in linguam Græcam non receptam fuiſſe niſi aliquot annis poſt illius mortem.* Gæſum *fuiſſe* Gallorum *jaculum.* §. 2. 3. *Eos qui* Ibericum *faciunt, non adverſari illis qui* Gallicum *fuiſſe perhibent.* Gallos *quoque apud veteres* Iberas *dictos fuiſſe.* 4. Gallorum *in Græciam & Aſiam irruptiones contigiſſe poſt* Ptolemæi Lagi *mortem.* 5. Polyænum, *qui meminit* Gallorum *in Græcia ſive Aſia militantium temporibus* Antigoni & Eumenis *ſucceſſorum Alexandri M. confundere* Antigonum Primum *cum* Antigono Gonata, & Eumenem *illum cum* Eumene *Bithyniæ rege.* 6. Bocharti *error.* 7.

OSTENDIMUS in Capite 2do hujus libri veriſimile eſſe, Verſionem hanc (quam vocant) LXXviralem factam fuiſſe quo tempore ſimul regnarunt *Ptolemæus Lagi* & *Philadelphus*. Et neceſſe quidem eſt ut hoc ſtatuant, qui credunt factam fuiſſe *Demetrii Phalerei* auſpiciis, ſiquidem ille ſtatim poſt mortem *Ptolemæi Lagi* in exilium à *Philadelpho* miſſus fuerit, & in cuſtodia obierit. Si iſto temporis intervallo factam fuiſſe Verſionem concedatur, ex voce γαισὸς, quæ occurrit apud librum *Joſhuæ* VIII. 18. confirmari poteſt, omnes libros Scripturæ Veteris non fuiſſe ab illis Interpretibus tranſlatos, ſed tantum *Pentateuchum*. Nam apparet ex illo vocabulo librum *Joſhuæ* tranſlatum fuiſſe ſaltem aliquot annis poſt *Ptolemæi Lagi* mortem. Textus ſic habet: Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἰησοῦν, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου ἐν τῷ γαισῷ, τῷ ἐν τῇ χειρί σου ἐπὶ τὴν πόλιν. *Extende gæſum, qui eſt in manu tua verſus urbem.* Rurſus: Καὶ ἐξέτεινεν Ἰησοῦς τὴν χεῖρα [αὐτοῦ] τὸ γαισὸν ἐπὶ τὴν πόλιν. Occurrit idem apud *Judith* IX. 9. ἤλπισαν ἐν ἀσπίδι καὶ γαισῷ καὶ τόξῳ καὶ σφενδόνῃ.

Ut clarius procedat hæc diſputatio, oſtendemus primo τὸ γαισὸς vocem *Gallicam* fuiſſe; deinde *Gallorum* in Græciam orientemque expeditiones contigiſſe poſt mortem *Ptolemæi Lagi*. De hiſce mihi animus eſt accuratius diſſerere. Neque neſcius ſum tamen, lectori moroſiori, ne dicam & prudentiori, longiorem me eſſe viſurum. Sed indulgeatur mihi aliquantulum. Illi integrum erit tranſilire quod lubet, & ad

alia,

alia, quæ magis arriſerint, properare. Neque tamen in illis prolixior immorabor niſi quæ ad rem ſtrictius faciant, & objectionibus præcludendis inſerviant.

2. Fuit *Gæſum* vel [1] *Gæſus* Gallorum [2] *jaculum*, & ab illis Græcos, ut etiam Romanos, vocabulum hoc accepiſſe, res eſt teſtatiſſima atque apertiſſima. Per *Prolepſin* Græcis vetuſtiſſimis tribuuntur *Gæſa* apud *Statium*, *Thebaidos* IV.

Hæc manus Adraſtum numero ter mille ſecuti,
Exultant pars geſa manu, pars robora flammis
Indurata diu.

Achil. II.

Quo Macetæ ſua geſa citent.

Eâdem licentia Poetica tribuitur *Pœnis* apud *Silium*, lib. 2.

——— *Omnia Pœnum*
Armenti vigilem patrio de more ſequuntur,
Geſaque, latratorque Cydon &c.

B. Auguſtinum ad locum *Joſhuæ* citatum audi: [a] *Quid dicat* geſon *non facile intelligitur, hoc Interpres Symmachus ſcutum appellaſſe perhibetur. Septuaginta autem Interpretes ſecundum quos iſta tractamus, qui poſuerunt* geſon, *miror ſi in Græca lingua haſtam vel lanceam* Gallicanam *intelligi voluerunt: ea quippe dicuntur* geſa. Nonius: [b] *Geſa, tela Galliarum.* Producit is *Varronem* de Gallis hæc ſcribentem: *Qui gladiis cincti ſine ſcuto cum binis geſis eſſent.* Servius ad Æneid. VII. *Pilum proprie eſt haſta Romana: ut geſſa Gallorum; ſariſſæ Macedonum.* Cæſar *Belli Gallici* III. *Hoſtes ex omnibus partibus, ſigno dato, decurrere; lapides gæſaque in vallum conjicere.* Hinc apud *Virgilium* appellantur *geſa alpina.* De Gallis hæc verba, libro VIII.

——— *Duo quiſque Alpina coruſcant*
Geſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

[a] Locutionis de Joſhue l. 7. pag. 58.

[b] Cap. 18.

1 De vocabuli iſtius Orthographia parum convenit: γαισὸς, γαῖος, γαῖσος, γαῖσον. Apud Latinos, *gæſum*, *gæſsum*, *geſum*, *geſsum*.

2 *Servius* ad VIII. *Æneidos* ait *Gæſum* fuiſſe *haſtam virilem*: & *haſtam vel lanceam* fuiſſe monet B. *Auguſtinus* in Joſh. lib. 7. Sed fuiſſe *jaculi* genus quoddam fidem faciunt Scriptores idonei. *Telum* interpretantur *Nonius* c. 18. & *Lactantius Statii* Enarrator ad *Theb.* l. 4. v. 64. Quæ interpretatio confirmatur *Varronis* auctoritate apud *Nonium* citati. Sic βέλος redditur ab Interprete Græco *Commentariorum Cæſaris de bello Gall.* III. 4. Gloſſæ vett. *Geſa*, ἀκοντία εἶδος. *Polluci* VII. 32. eſt δόρυ ἀλκίδηκες. *Heſychio* & *Diogeniano* Lexicographis, ἀμβόλιον ὀλκίδηκες. *Euſebius Emiſenus* ad locum Joſhuæ cit. δόρυ αὐτὸ λέγει ὃ ἐστὶ βασιλικὸν τῶν Γαλατικῶν ἐπὶ ξύλου διδόμενον. ὁ δὲ λεξικογράφος Διογενιανὸς ἀμβόλιον εἶναι ὀλκίδηκες. ἄλλοι δὲ κόντον. *Euſtathius* in *Il.* β΄. γαῖος ἢ γαῖον (l. γαῖσος ἢ γαῖσον) δόρυ ὀλκίδηκες παρὰ Παυσανίᾳ (Lexicographum puta iſtius nominis) ἢ ἀμβόλιον ὀλκίδηκες. *Etymologus*: Γαῖσος ἀμβόλιον σιδηροῦ σχήμα. [οἱ] δὲ τῷ φωνῇ κεῖται Χ. ἐστὶ δὲ ἀκοντίον ἃ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι νοσσούς. *Phavorinus* habet καλοῦσι νοσσούς. *Appianus* de *Bello Gall.* καλοῦσι νοσσάς; ſed ἰσσὰς legendum eſſe patet ex eodem *Etymologo* V. ὀσσὰς, *Polybio* & *Plutarcho* in *Mario*. Quæ alia leguntur apud *Phavorinum*, corrigantur ex *Etymologico*, unde ſunt. *Suidas*: Γαῖσος & γαισὸς. κοντὸς. εἶδος ἀμυντηρίου, οἷον δόρυ βραχύ. Idem: Γαῖσα. οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις τοὺς γαῖσα καὶ τὰς ἀξινοφαλείας τύπους ἐκφήνασι, φυλαῖσι συμβαίνοντες τοῖς ἐπὶ δεκάμηνος, ὡς μάντεσι ἐπὶ δ λόφου. ἔστι δὲ ἔπλον ἢ κοντὸς, μακρόθεν κίνησιν. Κεῖται ἐγκλῖναι ἐπὶ τοῖς Γαισοῖς. *Grave jaculum* fuiſſe teſtatur *Feſtus*. Etrant tamen qui dicunt fuiſſe totum ex ferro. *Varro*, *Virgilius*, *Claudianus*, & *Livius* IX. 36. in una manu *duo gæſa* geſtari meminerunt. Docet inſuper *Livius* VIII. 8. unum militem *haſta* ſimul *gæſisque* armari. *Gæſorum* deſcriptionem plenam habes apud *Polybium* VI. 21. ubi militis Romani deſcribens armaturam, ἐκ δὲ τούτων, inquit, ὀκτὼ δόρυ, καὶ ἀξινοφαλεία χαλκῆ, καὶ ἀφεστηκυῖα· τῶν δὲ ὀκτὼ οὐκ οἶδ οἱ μὲ πλείους, οἱ δὲ λιγκοί, &c. *Attendunt jacula duo, & galeæ æreæ, & ocreæ. Sunt e jaculis quædam craſſa, quædam tenuia; e ſolidioribus, quæ rotunda ſunt, palmare habent diametrum; quæ quadrata, latus palmare: tenuia, ſibynis mediocribus ſimilia: atque hæc geſtant cum jam dictis. Iſtorum omnium haſtale tria fere cubita longum eſt: aptatur ſingulis telum ferreum, hamatum, palmaris longitudinis cum ipſis ligni: cujus nexum uſionemque adeo firmant valide, ad media uſque ligna religantes, & crebris fibulis configentes, ut non ante nexus inter tundum laxetur, quam ferrum frangatur; eſt craſſum in fundo, & qua parte ligno committitur, digitum unum cum dimidio. uſque adeo magna cautione proſpiciunt huic adnexioni.* Quid proprie ſignificet vox כִּידוֹן, quam γαισὸν reddit Interpres *Joſhuæ*, inter eruditos diſcrepat. *Clypeum* ponunt *Symmachus* & *Lat. Vulg.* & illam propriam eſſe ſignificationem exiſtimant *Groſius*, *Maſius*, alii. Auctor *Eccleſiaſtici*, ubi citat hunc Joſhuæ locum, viz. cap. 46. v. 3. ῥομφαίαν reddit, hoc eſt, *gladium*. Quæ Druſio placet interpretatio. *Haſtam* habent *Angli*, *Pagninus*, & Interpretum Græcorum unus, teſte *Procopio Gazæo*. *Munſterus*, *Vatablus*, cum univerſa Judæorum Synagoga, intelligunt haſtam illam cui adhæret vexillum. Interpretum Græcorum alius, uti *Procopius* monet, *ſcipionem* tranſtulit, alii vero *jaculum ferreum*. Sic denique in *Gloſſario Hebræorum Nominum propriorum* exponitur *jaculum*.

Propertius lib. IV. de Virdomaro Gallorum rege:

Virdomari: genus hic Rheno jactabat ab ipso
Nobilis erectis fundere gæsa rotis.

Claudianus, lib. II. in Eutropium:

Nuper ab Oceano Gallorum exercitus ingens,
Illis ante vagus, tandem regionibus hæsit,
Gæsaque deposuit, Graio jam mitis amictu.

Idem, lib. II. in Stilichonem

Gallia crine ferox, evinctaque torque decoro,
Binaque gæsa tenens.

Addo, apud [a] *Wolfgangum Lazium* ex saxo antiquo iconem exhiberi Galli Carni gæsa duo in manu gestantis.

Polybius ubi describit Gallorum cum Romanis bella, de illorum armis missilibus mentionem nullam facit. Nec istorum meminit [b] *Diodorus Siculus*, ubi de Gallorum armis tractat. Meminit *Diodorus* gladiorum tantum, & *hastarum*, quas dicit eos *lanceas* appellare. προβάλλονται ἢ λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, πηχυαίας τῷ μήκει, ἔστι δ' ὅτε καὶ μείζω τὰ σιδήρια ἐχούσας· πλάτει δ' ὀλίγῳ λειπούσας. *Hastas præ se ferunt, quas illi lanceas dicunt, quarum cuspis ferrea longitudine cubitum æquat, vel etiam superat: Latitudo à gemino palmo non multum abest.* Quomodo igitur potuerunt *Gæsa* esse arma *Gallorum*? Sed *jacula*, sive arma *missilia*, apud illos in usu fuisse, apparet non modo ex testimoniis quæ jamjam protulimus, verum etiam ex aliis multis. [c] *Livius* ait *P. Decium Gallorum telis interfectum fuisse.* Paulo post: *Galli velut alienata mente, vana incassum jactare tela.* Strabo: [d] ὁπλισμὸς σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ παρηρτημένη τῷ δεξίῳ πλαγίῳ, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχαι καλαὶ λόγον, καὶ μάρεις (substituunt μάπεις vel μάπαις) πάλτου τι εἶδος· ἀκοντίου δὲ καὶ τοξεύουσι ἔνιοι, καὶ σφενδόναις. ἔστι δέ τι καὶ χερσαῖον ἐοικὸς ξύλον, σὺν χειρὸς, σὺν ἐξ ἀγκύλης ἀφιέμενον, πλεονεκτικώτερον καὶ βέλους, ὧν μάλιστα καὶ πρὸς τὰς τῶν ὀρνέων θήρας. *Armatura Gallis pro corporum proportione, gladius longus ad dextrum dependens latus, scutum longum, hastæ pro proportione, & meris tragulæ genus: nonnulli etiam arcubus utuntur & fundis: habent & lignum pili forma* (hoc *gæsum* est) *quod non amento, sed è manu torquetur, longius quoque quam sagitta: quo etiam potissimum utuntur in aucupio.* [e] *Appianus* refert C. Sulpitium Dictatorem in prœlio contra *Gallos* ordinando, jussisse, ut primores manipuli emissis pilis subsiderent, ἵνα μὴ κατ' αὐτῶν ἐνεχθείη τὰ δόρατα· *ut eluderent tela hostium ex adverso venientium.* Ibidem, τὰ δόρατα Gallorum & Romanorum, quæ eadem his temporibus fuerunt, sic describit: Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐκ ἐοικότα ἄκοντι ἃ Ῥωμαῖοι καλοῦσι γαισούς (l. καλοῦσιν ὑασούς) ξύλα πλεονάζοντα, τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδηρᾶ πλεονάζοντα, καὶ τοῦτο ὃ μαλακὸν, χωρὶς γε τῆς ἀκμῆς. *Fuerunt autem tela dissimilia isti quod* (Græce) ἄκων *dicitur: Romani hyssos vocant: constabat eorum unum dimidium ex ligno quadrangulo, alterum ex ferro item quadrangulo, cætera molli, præter cuspidem.* Crediderim vocem ὑασσὸς à gregariis Romanorum militibus ex Gallica *gæssus* corruptam fuisse. Sic ὕννος & ἴννος, & Latinum *hinnus*, à γίννος derivantur, & pro κυφὸς dicitur ὑφός.

Celebratur apud Auctores veteres fortissimus quidam *Galliæ* populus *Gæsatæ* nominatus, expeditionibus in Italiam & bellis contra Romanos gestis clarissimus. Nominantur apud [f] Strabonem & [g] Orosium *Gæsatæ*, apud [h] Plutarchum *Gessatæ*, apud [i] Polybium *Gæzatæ*; Etymologo, Eustathio, & [k] Euphorioni *Gæzetæ* sunt, Stephano [l] Byzantino *Gazetæ*, [m] Polyhistori *Gazatæ*. [n] *Polybius* affirmat sic dictos fuisse quia soliti sunt *mercede* militare, & vocabulum proprie *mercenarios* significare. Ita quoque, post *Polybium*, *Orosius*. Et solitos fuisse *mercenaria* stipendia mereri testatur etiam [o] *Plutarchus*. Hinc monet *Hesychius* vocem γαῖσος

juxta

[a] De Gentium Migrationibus lib. 6. p. 148. Vide eundem lib. 5. p. 120. 121. 123.
[b] Lib. 5.
[c] Lib. 10. c. 28.
[d] Lib. 4.
[e] Compendio libri de Bell. Gall.
[f] Geogr. l. 5.
[g] Lib. 4. c. 13.
[h] Vita Marcelli.
[i] Lib. 2. c. 22. &c. ubi tamen *Gronovius* in sua editione reposuit *Gæsatæ*.
[k] Apud. Etymolog.
[l] V. Γάζα.
[m] Ibid.
[n] Lib. 2. c. 22.
[o] In Marcello: καὶ μετεπέμποντο Γαλατῶν τοὺς μισθῷ στρατευομένους, οἱ Γεσάται καλοῦνται. lege οἱ Γεσσάται, ut paulo post.

juxta nonnullos μισθον *significare.* Suspicari quis possit, hinc deceptum fuisse *Polybium* quod apud *Italos* vox γαισος *mercenarium* significaret. γαίσος ὡς οἱ Ἰταλιῶται καὶ Ταραντῖνοι, ὁ μίσθιος. [a] *Eustathius:* Ἰταλιῶται καὶ Ταραντῖνοι, γαίσιον τὸ μισθὸν λέγουσι. *Etymologus:* γαῖσον, τὸ μισθὸν λέγουσι. *Phavorinus.* Hoc tamen asserere non ausim, cum moneat [b] *Camdenus* noster, apud *Cambro-Britannos*, quorum lingua multa habet communia cum antiqua Gallica, vocabulum *Gwesin* significare *servum mercenarium.* Utcunque hoc sit: mihi placet opinio [c] *Xilandri*, [d] *Ortelii*, & [e] *Cluverii*, *Gæsatos* sic dictos fuisse, non quia *mercenarii* fuerunt, sed quia maxime apud illos invaluerit *gæsorum* usus. Appellantur *gæsa Alpina* (ut ostendimus) apud *Virgilium*; & in *Alpibus*, & prope *Alpes* ad fluvium *Rhodanum*, habitasse Gallos istos qui nomine *Gæsatorum* insigniti sunt, vel ex ipso [f] *Polybio* apparet. Grammatici Græci ridicule, ut solent, nomen hoc deducunt ἀπὸ τοῦ γαῖαν ζητεῖν, quia, patria sua relicta, *terram*, quam incolerent, *quæsiverint.* Ita *Etymologus* & *Eustathius.* *Stephanus Byzantinus* videtur nomen à γᾶζα derivasse, quia divites habebantur & χρυσοφορῦντες. Doctior his, sed non verior, quamvis aliis nonnullis placeat, est *Bocharti* [g] conjectura, nominatos sic fuisse ab Heb. גיס *gaias*, quod significat *exercitum*, & *Syriace* in *plurali* est גיסין *gaisin* in *fem.* גיסתא *gaisata.*

Hinc etiam viri *fortes* apud Gallos dicti sunt *gæsi*, id est tales qui strenue *gæsum* jaculabantur. *Servius* ubi dicit *gæsa* fuisse *hastas viriles*, addit: *Nam etiam viros fortes Galli gæsos vocant.* Bochartus corrigit *gæsatos*: sed nihil mutandum. *Hesychius*, & ex eo *Phavorinus*: γαῖος, μακροκέντης, ἢ κοντὸς λαμβάνων. An γαισὸς ibi legendum? Ab ejusdem jaculi usu ortam fuisse vocem *gue*, sive *guay* (sive *gay*) quæ *alacrem* & *strenuum* denotat, existimat [h] *Franc. Hotmanus.*

Non celandum est, *Jul. Polluci gæsum* non *Gallicum* sed *Lybicum* esse. Δορύξους, δόρυ ὁλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαῖσος, καὶ ἐστὶ Λιβυκόν. Memoriæ hoc suæ, an librarii vitio? Scribendum esse Κελτικὸν pronunciat *Cluverius.*

4. [i] Athenæo *Ibericum* est: nempe dicit [k] ab *Iberis* istius usum *Romanos* didicisse. Ἐλαβον δὲ καὶ παρὰ Τυρρηνῶν τὴν περὶαν μάχην φαλαγηδὸν ἱστάντων. καὶ παρὰ Σαυνιτῶν τὸ ἔμαθον θυρεοὺς ἔχειν, παρὰ δὲ Ἰβήρων, γαίσους. *Tyrrheni eos docuere acie per phalangum turmas instructa pugnare, Samnites scuto se protegere, Iberi gæsis dimicare.* Accedit [l] *Procopius Gazæus*: *Lingua* (inquit) *Iberica acontium, quod Romani gæsum vocant.* Transpone verba & lege: *Lingua Iberica gæsum, quod Romani acontium vocant.* Nonne hi contradicunt illis, qui *Gallicum* fuisse perhibent? Videntur, sed videntur tantum. *Iberia* enim apud antiquos non solum pro *Hispania* sumitur, sed & totam *Galliam* reperitur aliquando comprehendere. Hinc *Nonno* in [m] *Dionysiacis*, Rhenus fluvius dicitur *Ibericus.* Ῥηνῷ Ἰβήρῳ. *Scylax Chariandenus* totum illud terrarum spatium, quod *Liguriam* inter & Columnas Herculeas est, *Iberiam* indigitat, ipsosque *Ligures* Ἰβηρὰς μιγάδας vocat. *Herodorus* Historiæ, quam *de Hercule* consignavit, lib. 10. apud *Stephani Byzantini* fragmenta, & apud *Constantinum Porphyrog. De Administrat. Imperii cap.* 23. ubi eadem extant ex *Stephano* transcripta, sed fœde depravata: *Gens* (inquit) *hæc Iberica, quam dico maritima trajecti habitare, quamvis una gens sit, diversis tamen nominibus secundum tribus distincta est. Primum quidem, qui ultimi versus occasum habitant, Cynetes appellantur. Ab his versus aquilonem tendenti, occurrunt Gletes, deinde Tartessii, deinde Elbysini, deinde Mastieni, tum Calpiani, denique etiam Rhodanus*: ἐπειτα δὲ ἤδη ὁ Ῥόδανος. [n] *Strabo*: Ἐπεὶ καὶ Ἰβήρων ἀπὸ μικρᾶς τινὸς

[a] In Iliad. 2.
[b] In Britannia.
[c] Not. in Plut.
[d] Thes. Geogr.
[e] De Germania antiqua lib. 1. pag. 298.
[f] Lib. 2. c. 28. 34.
[g] De Phœnicum Coloniis, in Chanaan lib. 1. cap. 42. pag. 742.
[h] Not. in Cæsaris Com.
[i] Lib. 6. prope finem.
[k] Com. in Josh.
[l] Græci recentiores *Romanos* se vocabant.
[m] Lib. 23. v. 93.
[n] Lib. 3. p. 166.

1 Uiderint illi, quibus placent hujusmodi minutiæ, annon potius à Græco γαῖσον vox ista descenderit. Etymologicum: γαῖσον, ἀκοντίον, ἀπὸ τοῦ γαίειν, τιτρώσκειν.

2 Nec ab *Hispanis* nec à *Romanis* vocem γαίσου accipere potuerunt *Græci*, nisi ista post mortem *Ptolemæi Geo-*

πέρων καλλιστον πάσων τὴν ἔξω τοῦ Ροδανοῦ, καὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Γαλατῶν κολπῶν σφιγγομένου. οἱ δὲ νῦν, ὅσον αὐτῆς πίπτουσι τὴν Πυρήνην &c. *Sane cum antiquitus Iberiæ nomine intellectum fuerit quicquid eſt extra Rhodanum & Iſthmum qui à Gallicis coarctatur ſinubus: nunc eam Pyrena terminant.* *Marcianus Heracleotes*, ſive potius *Scymnus Chius*, in *Periegeſi*, ait Phocenſes in *Iberiam* venientes *Maſſiliam* condidiſſe. *Æſchylus Eridanum* fluvium, quem eundem fuiſſe cum *Rhodano* credidit, in *Iberia* collocavit. *Plinius* Hiſt. Nat. XXXVII. 2. *Nam quod Æſchylus in Iberia, hoc eſt in Hiſpania* (fallitur hic *Plinius*) *Eridanum eſſe dixit, eundemque appellari Rhodanum &c.* Plutarchus denique in *Marcello*, Gallos iſtos, qui ſub Alpibus in Italia poſiti ſunt, *Iberas* appellat. οἱ δὲ τὴν ὑπαλπείαν νεμόμενοι τῆς Ἰταλίας Ἴβηρες, Κελτικὸν ἔθνος, μεγάλοι καὶ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες. &c. *Iberes, qui regionem Italiæ ſubalpinam incolebant, gens Gallica, per ſe pollens, milites ex cæteris Gallis mercenaria ſtipendia merentes, qui Gæſatæ appellantur excive-runt.* Apud [a] *Chronicon Alexandrinum* (quod vulgo dicitur) ipſa vox *Hiſpania* ſive Σπανία pro *Gallia* ponitur: *Joſephus* (inquit) *refert ob Herodiadem regno excidiſſe Herodem, illumque cum ea relegatum,* Λουγδόνον τῆς Σπανίας πόλιν οἰκεῖν καταδικασθέντα, *Lugdunum Hiſpaniæ urbem incoluiſſe.* Verum hoc memoriæ lapſui tribuendum eſt, cum [b] *Joſephus* non Σπανίας, ſed Γαλλίας, ſcripſerit. —— His porro addi poſſit, quod Romani ab *Hiſpanis* Gæſi uſum accepiſſe non poterant, cum nimirum apud eos multo ante invaluerat hujus Teli uſus quam ulla illis cum Hiſpanis bella interceſſiſſent. Hoc liquet teſtimonio *Livii*, qui tempore belli *Latini Manliani* in uſu fuiſſe Romanos *gæſum*, diſertiſſime teſtatur. [c] *Manipulus leves vicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. leves autem qui haſtam tantum gæſaque gererent vocabantur.* Geſtum eſt hoc bellum diu *ante* prima bella *Hiſpanica*, ſed *poſt* prima *Gallica*. [d] *Appianus* quoque clariſſime innuit, *Romanos* & *Gallos* eiſdem jaculis uſos fuiſſe in illo bello *Gallico* quod duce *C. Sulpitio Dictatore* geſtum eſt, quod ipſum etiam fuit ante *Hiſpanica* prima. [e] *De la Cerda* videtur credidiſſe *gæſum* fuiſſe origine *Romanum* ſive *Latinum*, à verbo *geſto* inepte nomen deducens.

a Edit. Rader. pag. 514. Du Freſn. 217.

b Ant. XVIII. 9.

c Lib. 8. c. 8.

d De Bell. Gal. ubi meminit τῶν διαγεγραμμένων utriuſque exercitus & quæ fuerint τὰ διαγεγραμμένα deſcribit.

e Not. in Virgil.

Ut *gæſi* uſum à Gallis didicerunt Romani, ita etiam *Etruſci*. Apud hos fuiſſe in uſu, apparet ex *Livii* libro IX[f]. ubi de duobus Romanis in ſylvam *Ciminiam* penetrantibus, & *Etruſcos* ſe ſimulantibus, hæc ſcribit: *Iere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus gæſiſque binis armati. Sed neque commercium linguæ nec veſtis armorumve habitus ſic eos texit, quam quod abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios ſaltus intraturum.* Gallis Ciſalpinis Etruſci contermini fuerunt. Et de bellis inter eos flagrantibus apud [g] *Plinium* & [h] *Strabonem* mentionem factam habemus.

f Cap. 36.

g Hiſt. Nat. III. 14.

h Lib. 5. p. 220.

5. His de *Gæſi* origine ſic poſitis, proximum fuerit, ut quo tempore in linguam Græcorum receptum ſit, oſtendamus. Ut illud à *Gallis*, poſt eorum in Italiam irruptionem, & bella cum illis geſta, mutuati ſunt *Romani*; ſic etiam illud ab eiſdem acceperunt *Græci* poſt eorum in Græciam Aſiamque expeditiones. Quo tempore autem contigerit hæc Gallorum in Græcorum regiones irruptio, & quando inceperit *Gallogræcorum* in Aſia gens (nempe hæc contigiſſe poſt obitum *Ptolemæi Lagi*) jam proximo loco demonſtrabimus.

Gallorum ex Europa *in Aſiam tranſmiſſionem* libris 13. complexus eſt *Demetrius Byzantius*, uti docet *D. Laertius*. Sed opere iſto nos privavit tempus edax librorum. Inter illos qui hodie ſuperſunt, de variis *Gallorum* in Græciam, & Græciam verſus, expeditionibus luculentiſſime omnium ſcribit in Phocicis [i] *Pauſanias*. Prima fuit, uti ille tradit, tantum uſque ad *Thraciam*; unde numero ſuorum diffidentes,

i 643. &c.

in patriam ſtatim ſine ullo prælio reverſi ſunt. ὑστερόεσον μὲν οἱ Κελτοὶ στρατείαν πρώτιον ὑπὸ ἡγεμόνι ἐποιήσαντο Καμβαύλη. προελθόντες δὲ ἄχρι τ Θρᾴκης, τὸ πρόσω τ πορείας οὐκ ἀπεθάρσησαν, καταγνόντες αὐτῶν, ὅτι ὀλίγοι τινὲς ἦσαν, καὶ οὐκ ἀξιόμαχοι κατ' ἀριθμὸν Ελλησιν. *Expeditionem primam Galli extra ſuos fines Cambaule duce ſuſceperunt. Hi ad Thraciam uſque progreſſi, ulterius proficiſci non ſunt auſi: quia copias ſuas paucas, nec tanto eſſe numero animadvertebant, quæ æquo cum Græcis Marte poſſent confligere.* [a] *Seneca*, & [b] *Plinius* meminerunt *Caſſandrum*, regem Macedoniæ, *Gallos in Hæmo obſedisse, eoſque valli gratia ſylvas cecidiſſe.* Contigit illud hac prima expeditione. Nempe ad *Hæmum* montem progreſſi, non auſi cum Caſſandro prœlium conſerere, ſibi vallum ex ſylvis deciſis ibi conficiebant, & inde domum elabebantur. Secunda expeditione, ut docet *Pauſanias*, tripartito agmine ferebantur, *Cerethrius* cum ſuis in *Thraças* & *Triballos*; *Brennus* & *Acichorius* in *Pannoniam*; *Bolgius* in *Macedonas* & *Illyrios*. Hic cum *Ptolemæo Cerauno*, Macedonum rege, ſigna contulit, eumque vicit, cepit, & necavit. *Sed cum neque tunc Galli auſi eſſent ad Græcos armis laceſſendos ulterius progredi, brevi intra fines ſuos rediere.* Tertiæ expeditionis duces fuere *Brennus* & *Acichorius*. Hi Oraculum *Delphicum* invaſerunt, &, prœliis pluribus attriti, ad *Sperchion* demum [1] *omnes deleti ſunt, ut ne unus quidem ſalvus domum redierit.* Quo anno hoc contigerit, ignorare nos non ſinit *Pauſanias*. [c] Ἐλήφθη ὑπ' τ Κελτῶν στρατεία τι ἐπὶ τ Ἑλλάδα, καὶ ἡ ἀπώλεια, Ἀναξικράτους Ἀθήνησιν ἄρχοντος, δευτέρῳ ὑπ' ἔτει τ πέμπτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἑκατὸν, ἣν Λάδας Αἰγιεὺς ἐνίκα σταδιον. *Gallorum hæc in Græciam irruptio pariter & ſtrages facta eſt, ſummum Athenis magiſtratum gerente Anaxicrate, anno altero Olympiadis centeſimæ & viceſimæ quintæ, qua de ſtadio vicit Ladas Ægienſis.* Addit, *proximo anno* in *Aſiam* Gallos tranſiſſe. Τῷ ὑπ' ἔτει τῷ ἐφεξῆς, Δημοκλέους Ἀθήνησιν ἄρχοντος, οἱ ὑπ' αὖθις ἐς τ Ασίαν διαβαίνουσιν οἱ Κελτοί. *Inſequenti vero anno, Democle Athenis eundem honorem gerente, deinceps in Aſiam Galli tranſmiſere.* Ptolemæum Ceraunum primum omnium Græcorum cum Gallis pugnam commiſiſſe, ut aperte hic innuit, ita in [d] *Atticis* diſerte affirmat: ἐς ὁ Γαλάταις πρῶτος ὧν ἴσμεν βασιλέων ἀνὴρ πάντων πολεμίους, ἀναιρεῖται ὑπὸ τ βαρβάρων. *Deinde primus ex omnibus, quos ipſi novimus, regibus acie cum Gallis congredi auſus* Ptol. Ceraunus, *ab illis interfectus eſt.* Idem patet ex relationibus *Trogi* & *Memnonis Heracleotæ*.

Poſt narrationem de [e] *Ptol. Cerauno*, quod nimirum Seleuco interfecto Macedoniæ regno potitus fuerit, de Gallorum in Græciam incurſionibus hæc habet ex *Trogo Juſtinus*. Ait [f] Gallos in alias regiones ſeſe effundentes, partem irrupiſſe in Italiam, ubi Romam ceperunt; partem penetraſſe Illyricos ſinus, & in Pannonia conſediſſe. Ibi domitis Pannoniis, *per multos annos* cum finitimis varia bella geſſiſſe. Hortante deinde ſucceſſu, diviſis agminibus, alios ſub Brenno Græciam, alios Macedoniam, duce Belgio, petiviſſe. *Tantuſque terror Gallici nominis erat, ut etiam Reges non laceſſiti, ultro pacem ingenti pecunia mercarentur. Solus rex Macedoniæ Ptolemæus, adventum Gallorum intrepidus audivit.* Trucidato Ptolemæo regnavit in Macedonia [g] *Meleager* menſes 2. poſt illum *Antipater* diebus 45. deinde *Soſthenes*. Hic, auctore *Juſtino*, Gallorum exercitum compeſcuit, & à finibus Macedoniæ depulit. Hoc audito, *Brennus*, cujus exercitus in Græciam ſe effuderat, ipſe in Macedoniam irrumpit, Soſthenemque acie profligat. Inde *Delphos* iter vertit, ubi ſtratus eſt ipſius exercitus, & totus poſtea penitus deletus, ut *nemo vel ad memoriam tantæ cladis ſupereſſet.* Refert *Juſtinus* [h] alibi, exercitum Brenni non totum interiiſſe, ſed partem in *Aſiam* tranſiſſe. *Galli* (inquit) *bello adverſus Delphos infeliciter geſto, amiſſo Brenno duce, pars*

a Nat. Quæſt. lib. 3. cap. 11.
b Hiſt. Nat. XXXI. 4.
c Pag. 655.
d Pag. 15. juxta Edit. Xylandri.
e Lib. 17. c. 2. lib. 24. c. 2. 3.
f Lib. 24. c. 4.
g Euſebius in Chron. lib. 2. & Dexippus ap. illum l. 1. p. 58.
h Lib. 32. c. 3.

1 In Atticis pag. 7. 8. innuit *Pauſanias* eoſdem Gallos qui templum Delphicum invaſerant in Aſiam tranſvectos fuiſſe. Vide *Polybium* lib. 4. cap. 46.

in

in Asiam, pars in Thraciam exterres fugerant. Inde (ex Thracia scil.) *per eadem vestigia qua venerant, antiquam patriam repetiviſſe. Ex his manus quædam in confluente Danubii & Sabi conſedit, Scordiſcoſque ſe appellari voluit. &c.* Ait[a] in Asiam *invocatos fuiſſe à Bithyniæ rege* (Nicomede) *& regnum cum eo parta victoria diviſiſſe, eamque regionem Galloꝛgraciam cognominaſſe.* Meminit[b] idem, regnante in Macedonia *Antigono Gonata* (regnum is iniit[c] triennio poſt mortem *Ptolemæi Ceraunni*) Gallos, qui à *Brenno*, cum in Græciam proficiſceretur, ad terminos gentis tuendos relicti fuerant, peditum 15000. equitum 3000. armaviſſe, & in Macedoniam uſque ad mare penetraſſe: ibi armis Macedonum tanta cæde affectos fuiſſe, ut pacem cum Antigono ſancire coacti fuerint.

a Lib. 25. c. 2.

b Lib. 25. c. 1.

c Diodorus Sic. cit. à Dexippo apud Euſebii Chron. lib. 1. pag. 58.

Memnon Heracleotes, poſtquam commemoraſſet *Ptol. Ceraunum* Seleuco in regno Macedoniæ ſucceſſiſſe, ſubnectit: [d] ἡ πᾶσα δὲ ὠδύνησε τὴν Δυσπεζάμωνος ἔτος, Γαλατικὸν μέρος τὸ παρὸν Βρεννοῦς καὶ Λεοντίου, καὶ Μακεδονίαν ἀναλαβόντες, καὶ εἰς μάχην ἐλθόντες οὐκ εὐτύχησαν, ἄξιον τὸ ἐμπόριον καταφρόνησαν τὸν βίον. *Cumque plurima contra Deum hominumque leges intra biennium perpetraſſet, accidit ut pars quædam Gallorum, fame ex patria migrare coacta, Macedoniam invaderet: cum illis prælio conſerto dignum crudelitate ſua exitum invenit.* Addit, *Antigonum Gonatam* Macedoniæ regnum occupaſſe; bellum inter illum & *Antiochum Seleuci F.* moveri; inter Antiochum quoque & *Nicomedem* Bithyniæ regem: deinde ſubjicit: [e] *Poſtquam vero Galli ad Byzantium delati, maximam ditionis partem depopulantur, fracti bello Byzantini, ſociorum auxilia deplorant, & quiſque pro viribus modo ſuppeditat. Nec longum in medio ſpatium, cum Nicomedes Gallis, qui incurſatis adhuc Byzantinorum finibus, tametſi ſæpenumero in Aſiam trajicere conati, toties ab incepto deſiſtere, adverſantibus Byzantinis, coacti eſſent, certis tamen conditionibus tranſitum conciliavit.* Conditionum harum formulam adtexit *Memnon*, monetque horum Gallorum principes fuiſſe *Leonorium & Lutarium.*

d Apud Photii Bibl. Cod. 224. cap. 15.

e Cap. 20.

De eorum in Græciam irruptione & in Aſiam tranſitu, in hanc ſententiam [f] *Livius*: Ait Gallos, *Brenno* duce, ad [g] Dardanos perveniſſe, ibi ſeceſſione facta à Brenno, viginti millia hominum ſub *Leonorio & Lutario* in Thraciam iter avertiſſe; hos Byzantium perveniſſe, & *aliquamdiu* oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuiſſe. Cupientes inde in Aſiam tranſire, ad Helleſpontum deſcendiſſe. Ibi cum aliquantiſper commorati fuiſſent, orta inter regulos ſeditione *Leonorium* Byzantium cum majore parte hominum repetiſſe, *Lutarium* cum ſuis in Aſiam trajeciſſe. *Haud ita multo poſt* Leonorium, *adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio tranſmiſiſſe.* In Aſiam eo appellente, in unum rurſus coiverunt, & auxilia Nicomedi dederunt.

f Lib. 38. c. 16.

g Gallos in regionem *Dardanorum* perveniſſe poſt Brenni apud Delphos cladem, docet *Diodorus Siculus* Excerptis.

Poſt *Brenni*[h] cladem in Aſiam Gallos trajeciſſe, inter omnes Hiſtoricos perſpicue convenit. Et ex eo apertiſſime liquet, factum hoc fuiſſe non niſi aliquot annis poſt mortem *Ptolemæi Lagi.* Et in annum quidem *ſeptimum*, vel ad minimum *ſextum*, poſt ejus mortem incidit annus 3. Olymp. 125ª, quo diſerte aſſerit *Pauſanias* in Aſiam illos immigraſſe. Contigiſſe hoc annis aliquot poſt mortem *Ptolemæi Lagi*, vel exinde apparet quod tempore *Nicomedis* regis Bithyniæ factum fuerit, ut teſtantur *Juſtinus*, *Memnon*, *Livius*, ſuffragante etiam [i] *Conſtantino Porphyrogenneto.* Nam aliquot annis poſt illius mortem regnare cœpit *Nicomedes.* Hoc exinde demonſtratur, quod tradit[k] *Memnon*, Zipœten Nicomedis patrem *Antiocho rege Seleuci F. bello ſuperiorem evaſiſſe.* Conſtat enim Antiochum Seleuci F. regnare cœpiſſe *duobus* ad minimum annis poſt mortem *Ptolemæi Lagi.* Idem confirmatur ex eo quod annos 47.[l] regnaverit *Zipœtes*; cujus tamen Pater, poſtquam[m] *Alexander Macedo*

h Ita quoque Scriptor vetus apud *Suidam* V. Γαλάται.

i De Themat. I. 6.

k Cap. 21.

l Memnon ibid.

m Ibid.

Macedo in Persas expeditionem susceperat, in vivis fuit & Bithyniæ regnum administravit.

Dubitari certe non potest quin post Gallorum in Asiam trajectum, cum per totum Orientem celebrata sint illorum arma, & Regum Græcorum exercitibus immisceri soliti fuerint, usurpari coepit vox *Gallica* παῤ Græcis *Orientalibus* & *Ægyptiis*, tanquam vox Græca; ut usurpatur ab Interprete *Josuæ*. Quanta gloria fuerit armorum in Asia Gallicorum, & quanta ambitione Græcorum Orientalium Principes soliti fuerint exercitus eorum mercenarios conducere, discere est ex his sce *Justini* verbis: [a] *Gallorum ea tempestate tanta fecunditatis juventus fuit, ut Asiam omnem velut examine aliquo implerent. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt: neque pulsi regno ad alios quam ad Gallos confugerunt. Tantus terror Gallici nominis; & armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutari, neque amissam recuperare se posse sine Gallica virtute arbitrarentur.* Audiatur de eisdem *Livius*: [b] *Profecti Galli ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millibus hominum quam decem armata erant: tamen tantum terroris omnibus, quæ eis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut quas adissent, quasque non adissent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. &c.* Inter illos Reges qui copiis eorum mercenariis utebantur, fuit ipse *Ptolemæus Philadelphus*. Scribit [c] *Pausanias* eum quatuor ferme millia Gallorum conducta habuisse: quos cum comperisset de Ægypto occupanda consilia inire, eos in desertam insulam per Nilum deduxit; quo in loco ad unum omnes, cum mutuis confossi vulneribus, tum fame enecti, periere. Eorundem meminit *Callimachus*, *Hymno in Delum*, ubi Apollinem inducit prædicentem, fore ut pars Gallorum apud Delphos, in Ægypto alii, Ptolemæo Philadelpho regnante, interirent. Ab his Gallis quos conduxerat Ptol. Philadelphus, omnino verisimile est *Alexandrinos* vocem γαῦλοι accepisse, ut alii eandem acceperint ab istis Gallis qui apud ipsos fuerint versati. Quis neget hoc esse admodum probabile? Constat tamen hanc manum Gallorum in Ægyptum non deductam fuisse nisi annis multis post mortem *Ptolemæi Lagi*. *Pausanias* ait eos conductos fuisse cum contra *Magam* regem Cyrenarum fratrem suum uterinum expeditionem suscepit Philadelphus. ἡνίκα παρεσκεύάζετο Πτόλεμαι ἀμυνούς Μάγαν, ξένους ἐπηγάγετο καὶ ἄλλους, καὶ Γαλάτας ἐς τετρακισχιλίους. *Cum ad sustinendum Magæ impetum, & alios mercenarios milites, & Gallorum quatuor ferme millia conducta haberet.* Quo tempore hoc bellum inter *Philadelphum* & *Magam* gestum fuerit, colligitur ex istis *Justini*: [d] *Igitur Alexander* (Pyrrhi F.) *cum exul ad Acarnanas confugisset, non minore Epirotarum desiderio, quam sociorum auxilio in regnum restituitur. Per idem tempus rex Cyrenarum Magas decedit: qui ante infirmitatem, Beronicen, unicam filiam, ad finienda cum Ptolemæo fratre certamina, filio ejus desponderat. Sed post mortem Regis, mater virginis Arsinoe, ut invita se contractum matrimonium solveretur, misit qui ad nuptias virginis, regnumque Cyrenarum Demetrium fratrem regis Antigoni à Macedonia arcesserent: qui & ipse ex filia Ptolemæi procreatus erat.* Facile fuerit historiæ & chronologiæ peritis ex his evincere, gestum fuisse hoc bellum, adeoque *Gallos* in Ægyptum deductos fuisse, circa annum post mortem Ptolemæi Lagi vicesimum.

[a] Lib. 25. c. 2.

[b] Lib. 38. c. 16.

[c] Attica p. 11.

[d] Lib. 26. c. 3.

De aliis Gallis in Ægyptum ante hos deductis, nihil uspiam Auctorum occurrit: & hos fuisse omnium primos satis clare subindicat *Callimachi Scholiastes*: Βρέννος ὁ τῶν Γαλλῶν βασιλεὺς, συναγαγὼν τοὺς Κελτοὺς, ἦλθεν ἐπὶ Πυθῶνα βουλόμενος καὶ θεοῦ τὰ χρήματα διαρπάσαι. πολιτῶν δὲ γενομένων, ὁ Ἀπόλλων χαλάζῃ χρησάμενος, ἀπώλεσε τοὺς πλείους αὐτῶν. ὀλίγων δὲ περιλειφθέντων, Αντιγονός τις Φίλος καὶ φιλάδελφος Πτολεμαίου, πρόξενει αὐτοὺς αὖτις ὥστε ἐπὶ μισθῷ. καὶ γὰρ ἔχρηζεν ὁ Πτολεμαῖος τότε στρατεύματος. &c. *Brennus Gallorum rex, congregatis*

congregatis Celtis, Delphos venit, Dei opes direpturus. Ubi autem appropinquarunt, Apollo grandine demissa complures eorum interemit. Paucis igitur relictis Antigonus quidam amicus Ptolemæi Philadelphi, mercede illos ei conducit. hoc enim exercitu Ptolemæus opus habuit. &c.

Si quis se duriorem præbuerit, & contenderit, Græcos *Orientales* & *Alexandrinos*, vocem γαῖσος accepisse, non ab ipsis *Gallis*, sed ab illis Græcis qui eorum armis, antequam in Asiam transmigrarent, vexati & victi fuerant: si dicat *gæsi* nomen per omnes Græcorum regiones propagatum fuisse statim post primum illud prœlium percelebre quo interfectus est *Ptol. Ceraunus*: hoc, inquam, si quis contendat, nihil tamen efficiet. Constat enim contigisse etiam illud prœlium, quod omnium primum fuit, post mortem *Ptolemæi Lagi*, tribus scil. vel etiam 4. annis. Hoc facile probatur. 1° Ptolemæum Lagi mortuum fuisse antequam ipse *Seleucus* (cui successit *Ceraunus*) Macedoniæ regnum Lysi-
a Lib. 17. c. 1. macho victo obtinuit, testatur [a] *Trogi compendium*, his verbis: *Utrique* (Lysimacho & Seleuco) *animi juveniles erant, imperiique cupiditatem insatiabilem gerebant. Quippe cum orbem terrarum* duo soli *tenerent, angustiis sibimet inclusi videbantur.* Paulo post. *Lætus tanta victoria Seleucus, & quod majus victoria putabat, solum se de cohorte Alexandri remansisse; victoremque victorum extitisse, non humanum esse opus, sed divinum munus gloriatur.* 2do Te-
b Apud Euseb. Chron. lib. 1. pag. 58. statur [b] *Dexippus* Seleucum regnasse annis 32. postquam Rex (sive Dominus) Syriæ à Ptolemæo Lagi renunciatus fuisset; quod factum est anno post mortem Alexandri M. *duodecimo, Diodoro Sic.* auctore. Vixit itaque Seleucus post mortem Alexandri M. annis non minus 43. Hinc sequitur illum *Ptolemæo Lagi* supervixisse annis minimum *tribus.* Et ex eo colligitur, *Ptol. Ceraunum* ad regnum Macedoniæ perveniisse non nisi annis 3. post patris sui, *Ptolemæi Lagi*, mortem. Hisce convenit, quod supputat *Eusebius*, *Lysimachum* regnum Macedoniæ tenuisse annis 2. post
c Justin. XVII. 2. mortem *Ptolemæi Lagi.* Vixit enim Seleucus post interfectum [c] Lysimachum mensibus 7. *Appianus* Seleuco post mortem *Alexandri* annos tan-
d De Bell. Syris p. 208. tum 42. [d] attribuit: si hæc sit verior computatio, apparebit tamen vel exinde, *Ptol. Ceraunum* regno Macedoniæ potitum fuisse annis 2. post mortem patris sui. Quamdiu regnaverit antequam prœlium cum Gallis iniit & occisus est, certo non constat. *Memnon* ei annos 2. tribuit, *Dexippus* annum 1. cum mensibus 5. *Eusebius* menses 9.

6. Reperiuntur nonnulla apud *Polyænum*, quæ hoc in loco præteriri non debent, ne quis ab eo de his rebus in errorem forte inducatur. Innuit is temporibus *Antigoni Primi*, qui obiit diu ante mortem *Ptolemæi Lagi*, extitisse in Græcia exercitum *Gallorum* stipendiarium, quo is aliquando in bello usus fuerit. Locus est *Stratagematum libro* IV. Ἀντίγονος μισθοφόρους ἐμισθώσατο Γαλάτας, ὧν Βιδήριος ἦρχε, σωδέμβυος ἑκάστῳ δώσειν χρυσοῦν Μακεδονικὸν, ὅμηρα δὲς τὸ μισθὸ ἄνδρας καὶ παῖδας τῶν εὐγενῶν. ἡ μάχη πρὸς Ἀντίπατρον ἐγένετο. οἱ Γαλάται τὸν μισθὸν ἀπῄτουν. Ἀντίγονος ἑκάστῳ δωρεαφόρῳ τὸν μισθὸν ἀπέδιδε. οἱ Γαλάται καὶ τοῖς ἀόπλοις καὶ τῇ γυναικὶ, καὶ τοῖς παισὶν ἀπῄτουν· τοῦτο γὰρ εἶναι τῶν Γαλατῶν ἑκάστῳ. &c. *Antigonus mercenarios milites Gallos certo stipendio conduxit, quibus Biderius præerat, promittens unicuique Macedonicum aureum se numeraturum, datis de stipendio vadibus viris ac pueris nobilissimis. Pugna adversus* [1] *Antipatrum facta est. Qua facta, Galli salarium repetebant. Antigonus singulis scutigeris mercedem persolvit. Galli etiam inermibus & mulieribus ac liberis stipendia flagitare. Hoc enim esse unicuique Gallo. &c.* Ex Stratagematis præcedentibus & sequentibus apparet *Polyænum* hæc tribuere *Antigono Primo.* Sed confundit *Antigonum Pri-*

1 Vulteii Codex habuit ἡ μάχη πρὸς Ἀντίγονον ἐγένετο. Si altera sit vera, intelligitur *Antipater* præfectus Asiæ, *Antigono Gonatæ* coævus, cujus meminit *Livius* XXXVIII. 16. cum eo egisse Gallos de transitu in Asiam, sed copiam transeundi ab eo obtinere non potuisse.

mum

mum cum illius nepote *Antigono* ſecundo, cognominato *Gonata*. Quem legimus etiam apud [a] *Trogi compendium*, *mercenariam Gallorum manum* conduxiſſe. Ibidem legitur, [b] bellum poſtea inter illum & *Gallos* exarſiſſe: quod omnino credibile eſt ex eo ortum fuiſſe, quod Antigonus (ut docet hic *Polyænus*) mercedes, quas Galli expectabant, eis numerare recuſaverit, & illos vades ſuos remittere ſtratagemate coegerit. *Polyænus* tantum *Stratagematum* curioſus fuit, non in exquirendis *Perſonis*, & homines diverſos ejuſdem nominis inter ſe confundere ſolet. Sic rurſus eodem Capite [c] eoſdem *Antigonos* inter ſe confundit, nempe in illo Stratagemate quo dicit Antigonum uſum fuiſſe in Athenis capiendis. Hoc tribuit *Antigono Primo*, cui conſtat competere non poſſe: & fuiſſe *Antigoni Gonatæ*, ex [d] *Pauſania* facile colligitur. Eodem libro IV. cum commemorat Seleucum *è prælio quod adverſus* barbaros *commiſerat*, *armigeri habitu fugæ ſe mandaſſe*; Seleuco Primo hoc adſcribit, cum fuerit is Seleucus Secundus cogn. *Callinicus*. Neque alia fuit hæc pugna quam illa quam ipſe alibi commemorat cum [e] *Gallis* à *Callinico* conſertam fuiſſe. De eadem conſulantur *Athenæus* XIII. 7. & *Juſtinus* XXVII. 2. Inter ſtratagemata quæ attribuit [f] *Dionyſio* Tyranno *ſeniori*, nonnulla ſunt quæ manifeſte ad *Dionyſium juniorem* pertinent, ut illa quæ ſunt de *Dione*. Et in libro VIII. [g] Scipioni Primo adſcribit quoddam Apophthegma quod fuit *junioris*, ut teſtatur [h] *Plutarchus*. Obſervavit hoc ante nos *Iſ. Caſaubonus*, qui ad locum ſic recte: *Non ſemel in Polyæno attentus lector obſervabit, ejuſdem nominis perſonas ab eo confundi.*

a Lib. 25. c. 3.
b Lib. 26. c. 2.
c §. 20.
d Lacon. p. 169.
e Lib. 8. p. 644.
f Lib. 5.
g Pag. 568.
h Apophth.

Eundem errat errorem in primo illorum Stratagematum quæ adſcribit *Eumeni*, præclaro illi, qui unus fuerat ex Alexandri M. Ducibus, & obiit annis pluſquam 30. ante mortem *Ptolemæi Lagi*. Hunc refert contra *Gallos* bellum geſſiſſe. Εὐμένης γὰρ τοὺς Γαλατῶν ἐπιόντας, τὸ σῶμα ἀῤῥώστως ἔχων κομιζόμενος ἐν φορείῳ &c. *Eumenes Gallos perſequentes fugiebat, imbecilla corporis valetudine præditus & in lectica decumbens. &c.* Quo confundit illum cum *Eumene* Bithyniæ rege, qui coætaneus fuit *Ptol. Euergetæ*, nepoti *Ptolemæi Lagi*. Trogi Breviator: *Interea Rex Bithyniæ Eumenes, ſparſis conſumptiſque fratribus bello inteſtinæ diſcordiæ, quaſi vacantem Aſiæ poſſeſſionem invaſurus, victorem Antiochum* [k] *Galloſque aggreditur.*

i Lib. 4.
k Hieracem, Seleuci Callinici fratrem.

7. De tempore irruptionis Gallorum in Græciam regioneſque Orientales hæc dicta ſunto. Vox autem γαῖος per omnes Græcorum regiones ab illis propagata, & in linguam Græcam cooptata, à *Syris* etiam, qui vixerunt ſub Græcorum ditione, civitate ſua donata eſt. Hinc apud *Jonathanis Paraphraſin Chald.* 2 *Sam.* XVIII. 14. dicitur *Joab* in manu ſua accepiſſe tria שְׁלִשִׁים *giſeſim*, id eſt *tria tela*, quibus cor Abſalomi transfixerit. [l] *Bochartum* eruditiſſimum, qui videtur exiſtimaſſe nomen illud fuiſſe origine Orientale & *Gallis* illud *Phœnicibus* acceptum retuliſſe, mire fugit ratio. Quis unquam veterum obſervavit, fuiſſe *gæſum Syrorum* telum, ut obſervant fuiſſe *Gallorum*? Certe innumeræ ſunt aliæ voces quas à Græcis mutuati ſunt *Syri* & *Rabbini*, quibuſque fatent *Targumim*: & librum de illis peculiarem reliquit *David Cohen de Lara*. Poterant *Syri* ab ipſis etiam *Gallis* hoc vocabulum accipere. *Seleucum Callinicum*, Syriæ regem, contra *Gallos* bellum geſſiſſe, & ab illis ſuperatum fuiſſe, jam ſupra obſervatum fuit. [m] *Livius* monet ipſos *Syriæ reges non abnuiſſe ſtipendium Gallis dare*. Idem meminit *Antiochum M.* ab illis *pulſum fuiſſe*. Docet denique [n] *Polyænus* temporibus *Antiochi Dei* extitiſſe Antiochiæ manum *Gallorum* conductitiam.

l De Phœnicum Coloniis lib. 1. cap. 42.
m Lib. 38. c. 16.
n Lib. 8. p. 619.

CAP. IX.

Quo tempore libri reliqui præter Pentateuchum *converſi fuerint. Libros* Propheticos, *cum* Eſthera *& aliquibus aliis, verſos fuiſſe ſub* Ptol. Philometore. *Qua occaſione.* §. 1. Jeſum F. Syrach, *Eccleſiaſtici Interpretem, qui meminit Verſionis Græcæ librorum* Propheticorum *&c. non vixiſſe ſub* Ptol. Euergete *ſeniore*, Philadelphi F. *ut vulgo creditur, ſed ſub* Euergete *poſteriore*, Philometoris *ſucceſſore.* 4. *Librum* Judicum *videri tranſlatum fuiſſe poſt Chriſti &* Philonis *tempora.* 5. *Verſionem* Jobi *eoſdem non habuiſſe auctores cum librorum cæterorum tranſlationibus, argumento peculiari oſtenditur.* 6. *Interpretationem* Joſhuæ *vix factam fuiſſe niſi poſt regnum* Ptol. Euergetæ *junioris.* 7. Franc. Junii, Uſſerii, Lightfooti, *aliorumque recentiorum, ſententiæ rejectæ.* 10. 11. 12. 14. Voſſius *refutatus.* 13.

DE iſtis fortaſſis aliquanto latius. Ad alia pergimus. Animadvertimus ſupra *Ptolemæorum priorum* temporibus in Synagogis Judæorum libros tantum *Moſaicos* legi ſolitos fuiſſe; & hoc in cauſa fuiſſe, quod regnantibus ſimul *Ptolemæo Lagi* & *Philadelpho* libri ſoli *Moſaici* in linguam Græcam fuerint tranſlati. Oſtendimus *Prophetas* tum demum in Synagogis legi incepiſſe, cum *Antiochus Epiphanes*, à Judæis appellatus *Impius*, lectitari pro more *Legem* vetuiſſet. Regnare cœpit in Syria *Antiochus* iſte anno circiter 5. *Ptol. Philometoris* (qui quartus fuit in Ptolemæorum ſerie à *Philadelpho*) & obiit anno ejuſdem 17mo. Hinc facile fuerit conjectura colligere quo circiter tempore *Prophetarum* libri in Græcorum ſermonem traducti fuerint. Judæorum nimirum *Hieroſolymitanorum*, qui libros jam *Prophetarum* in Templo ſuo, & Synagogis, legere conſueverant, exemplum amplecti *Alexandrinis* viſum eſt, & ideo *Prophetarum* interpretationi operam dederunt, gravibus quibuſdam (ut videtur) & doctis viris ad munus illud delegatis, ut antea fecerant eorum majores de *Pentateucho*. Tranſlatos extitiſſe *Prophetarum* libros, cum aliquibus aliis, intra paucos annos poſt mortem *Philometoris*, certiſſimum eſt.

Contigiſſe *Prophetarum* interpretationem regnante *Ptol. Philometore*, colligitur non modo ex rei ipſius probabilitate, verum etiam ex aliis indiciis luculentis.

1. Proclives admodum fuiſſe temporibus iſtis Judæos *Alexandrinos* ad æmulationem *Hieroſolymitanorum*, apparet ex *Templo*, quod in Præfectura *Heliopolitana* in *Hieroſolymitani* imitationem tunc condiderunt, & ex novo Pontificatu, quem ibi inſtituerunt, una cum Sacerdotibus, & Levitis, & Sacrificiis, aliiſque ritibus. Hæc facta fuiſſe regnante *Philometore* apud [a] *Joſephum* legimus; *Oniæ* ſcil. cujuſdam opera, qui primus fuit in Ægypto Pontifex Max. Hoc Templo extructo, eiſdemque cum *Hieroſolymitanis* inſtitutis cæremoniis, eandem inſuper conſuetudinem *Prophetarum* publice legendorum, quæ *Hieroſolymis* jam invaluerat, *Onias* Pontifex inſtituiſſe videtur, ut omnia eſſent *Hieroſolymitanorum* moribus conformia. Neque illud hic prætermittendum, quod memoriæ tradidit *Joſephus*, Templum hoc in Ægypto ab *Onia* ædificatum, cæremoniaſque ad illud ſpectantes inſtitutas fuiſſe, ut *Judæos Hieroſolymis in Ægyptum pelliceret*. Quod eo facilius fieri potuit, quo plures eorum conſuetudines in Ægypto ſtabilierit.

[a] Antiq. XIII. 6. & de Bello Jud. VII. 30.

2. Ad *Ptol. Philometoris* tempora, nempe ad annum Græcorum 140. qui incidit in illius annum VIII. conjicitur interpretatio Græca *Pentateuchi* ab Auctore Chronici Hebraici *Seder Olam Zuta*: quod ideo feciſſe

ciſſe videatur Auctor iſte, quia de libris aliquot ſacris ſub illis temporibus in linguam Græcam converſis aliquid inaudiverat.

3. Hinc quoque veriſimile videatur deceptum fuiſſe *Anatolium* Epiſcopum *Laodicenum*, cum dicit *Ariſtobulum*, auctorem *Commentariorum in libros Moſis*, unum fuiſſe ex *Interpretibus* LXX. *Ariſtobuli Judæi*, qui Ptolemæo *Philometoris* fratri præceptor fuerit, mentio habetur in *Epiſtola* illa quæ initio *libri* II. *Maccabæorum* extat; quem eundem fuiſſe cum Auctore prædictorum *Commentariorum* exiſtimarunt Viri eruditi, ut *Clemens Alexandrinus* & *Euſebius*. Floruiſſe revera temporibus iſtis Alexandriæ *Ariſtobulum* quendam Judæum eruditum, cujus nomine ſaltem *Commentarii* iſti editi ſunt, dubitari non poteſt; & hunc credibile videatur partem aliquam V. T. in Græcum ſermonem traduxiſſe. Hinc illum unum fuiſſe LXX. Interpretum credidiſſe videtur *Anatolius*.

4. Quod vulgo tribuunt *Eleazaro* Judæorum Pontifici, idem [a] alii veterum adſcribunt Pontifici *Oniæ*, Eleazari fratri; nempe ejus juſſu & auſpiciis factam fuiſſe Verſionem LXX viralem. *Chronicon* vulgo dictum *Alexandrinum*: Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος τοὺς κατ' Αἴγυπτον αἰχμαλώτους Ἰουδαίους ἀφῆκε Πτολεμαίῳ τῷ πατρὸς αὐτοῦ χαριζόμενος ἐλευθέρους ἀνῆκεν, ἀναθήματά τε βασιλικὰ ἐν Ἱεροσολύμοις Ονίᾳ Σίμωνι τῷ ἀρχιερεῖ ἀδελφῷ Ελεαζάρου ἀπέστειλε· μεθερμηνεύσας τὰς Ἰουδαίων γραφὰς ἐκ τῆς Ἑβραίων φωνῆς εἰς Ἑλλάδα μεταβληθῆναι ἐπέτρεψεν &c. *Ptol. Philadelphus captivos in Ægypto Judæos, qui ſub patre fuerunt, liberos dimiſit, regiaque donaria Hieroſolymam Oniæ Simoni ſummo Pontifici Eleazari fratri miſit, & Judæorum ſacras literas ex Hebræo in Græcum transferri idioma curavit. &c.* Anne inde hic error pullulavit, quod de libris aliquot Scripturæ, *Oniæ*, Judæorum in Ægypto habitantium Pontificis, cura & auſpiciis, tranſlatis, fama olim increbuerit? In hæc certe tempora mirifice omnia conſpirant.

[a] Vide ſupra c. 1. §. 2. Not. marg.

5. Viderint alii utrum idem in cauſa fuerit quod *Jo. Chryſoſtomus* ſcribit Græcam Verſionem τῶν LXX. confectam fuiſſe *annis* 100. *vel etiam eo amplius* ante Chriſtum natum. Num ideo ſpatium tantillum aſſignavit, quia de Verſione aliqua circa hoc tempus elucubrata nonnihil acceperat? Mihi potius mera videtur hallucinatio. Scio enim quam proclives ſint in hujuſmodi errores Patres illi ſanctiſſimi. Obiit autem *Philometor* annis ante Chriſtum 143.

6. *Eſtheræ* denique librum tranſlatum fuiſſe regnante *Ptol. Philometore*, colligi poteſt, obſervante clariſſimo [b] *Uſſerio*, ex hiſtorica illa nota ad calcem libri appoſita: Ἔτους τετάρτου βασιλεύοντος Πτολεμαίου καὶ Κλεοπάτρας, εἰσήνεγκε Δοσίθεος, ὃς ἔφη εἶναι ἱερεὺς καὶ Λευίτης, καὶ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τὴν προκειμένην ἐπιστολὴν τὴν Φρουραὶ (MS. Alex. Φρουραῖα) ἣν ἔφασαν εἶναι, καὶ ἑρμηνεῦσαι Δωσίμαχον Πτολεμαίου τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Id eſt (ut in *Hieronymi* verſione legitur:) *Anno quarto regnantibus Ptolemæo & Cleopatra, attulerunt Doſitheus, qui ſe Sacerdotem Levitici generis referebat, & Ptolemæus filius ejus hanc Epiſtolam Phrurim; quam dixerunt interpretatum eſſe Lyſimachum Ptolemæi filium in Jeruſalem.* Quo loco non alium intelligi quam *Philometorem* illum *Ptolemæum*, ex his verbis [c] *Joſephi* conſpicuum eſt: Ὁ δὲ Φιλομήτωρ Πτολεμαῖος καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Κλεοπάτρα τὴν βασιλείαν ὅλην τὴν ἑαυτῶν Ἰουδαίοις ἐπίστευσαν, καὶ στρατηγοὶ πάσης τῆς δυνάμεως ἦσαν Ονίας καὶ Δοσίθεος Ἰουδαῖοι. *Philometor Ptolemæus & ejus uxor Cleopatra totam* (Ægypti) *regionem Judæorum fidei commiſerunt: & copiarum omnium duces fuerunt Onias* (Pontifex prædictus) *& Doſitheus Judæi.* Cleopatram *Philometoris* conjugem, quæ & ſoror ejus fuit, una cum illo non modo regium titulum, verumetiam auctoritatem, obtinuiſſe, & utriuſque nominibus omnia fuiſſe geſta, & ſignata, docet idem [d] alibi *Joſephus*. Regnavit quidem eadem *Cleopatra* non ſolum una cum *Ptol. Philometore*, ſed &, eo mortuo, una cum altero fratre ſuo, *Ptol. Phyſcone*, cui etiam matrimonio

[b] De LXX. Interp. p. 22.

[c] Lib. 2. contra Ap.

[d] Antiq. XIII. 6.

monio conjuncta est. Attamen in verbis ex *Esthera* editionis Græcæ productis, non hunc, sed illum, intelligi, ex *Dosithei* mentione, quod illo regnante in Ægyptum venerit, clarissime elucescit: & scripta etiam fuisse illa superstite adhuc *Philometore*, exinde apertissime liquet, quod commemoratur simpliciter *Ptolemæus* sine adjectione cognominis.

2. Florente admodum in Ægypto his temporibus Judaicarum rerum statu, & libris *Propheticis* edicto Magistrorum publico in usum Templi *Heliopolitani*, & Synagogarum Alexandrinarum, Græce translatis; librorum reliquorum, si non omnium, quorundam saltem, interpretationi sponte (sic sentio) manus admoverunt homines quidam privati, docti indoctique. Hinc in primis hoc tempore Græce prodiit liber *Esthera*, quo nullus post *Mosaicos* charior Judæis & acceptatior fuit, ut apparet ex isto Rabbinorum effato: *Omnes libros Propheticos & Hagiographos abolitum iri diebus Messiæ, excepto libro Esther, quem æque stabilem esse atque Pentateuchum.*

Cum dicimus autem libros *Prophetarum* Antiochi Epiphanis tempore in Synagogis *Palæstinorum* legi coepisse, & eosdem ab *Alexandrinis* paulo post in linguam Græcam translatos fuisse ut in ipsorum quoque Synagogis & Templo *Heliopolitano* legerentur; non intelligimus omnes illos libros, qui apud Judæos recentiores in ordine *Prophetarum* numerari consueverunt, *Hagiographis* oppositi; sed tantum illos qui proprie sunt *Prophetici*, quales sunt *Esaiæ*, *Jeremiæ*, *Ezechielis*, & 12. *Prophetarum Minorum.* Librorum Biblicorum distributionem in *Legem*, *Prophetico*s, & *Kethubbim* sive *Hagiographos*, esse ultimæ antiquitatis haud dubito: id vero minime credo, libros *Joshuæ*, *Judicum*, *Samuelis* & *Regum*, in ordinem *Prophetarum* à Judæis vetustissimis relatos fuisse, ut factum est ætate *B. Hieronymi*, & à Judæis recentioribus. Ineptissime hoc fieri videtur; neque inter Rabbinos de *Prophetis* & *Hagiographis* satis convenit: nam librum *Ruth*, qui inter *Prophetas* numerabatur vivente [a] *Hieronymo*, *Maimonides* refert inter [b] *Hagiographos*. *Hinc* (inquit) *in ordinandis Scripturis Sanctis nullam differentiam fecerunt inter Proverbia, Ecclesiasten, Danielem, Psalmos, Ruth, & Esthera, quæ omnes isti libri per Spiritum Sanctum scripti sunt.* Sic quoque hodierni. Et meminit ipse *Hieronymus*, *nonnullos Ruth inter Hagiographa scripsisse.*

Ex eodem apparet libellum *Cinoth*, sive *Lamentationum*, à nonnullis in numero *Prophetarum*, ab aliis in classe *Hagiographorum* supputatum fuisse. Per *Kethubbim* sive *Hagiographa*, intelligi debent, & sine controversia à Judæis antiquissimis intellecti fuerunt, omnes illi libri præter *Legem* Mosaicam qui *per Spiritum S. scripti sunt* non tamen fuerunt *Prophetici*. *Epiphanius* in libro *de Mens. & Pond.* ubi Biblia dividit in partes 4. sc. in *Pentateuchum*, *libros versu conscriptos*, *Hagiographa* sive Γραφεῖα, & *Prophetas*; per *Prophetas* intelligit illos quos proprie sic dicimus; per *Hagiographa*, libros *Josuæ*, *Judicum*, *Ruth*, *Paralipomenon*, [2] *Samuelis* & [3] *Regum*. Εἶτα ἄλλη πενταετεύχος τὰ καλούμενα Γραφεῖα, ὧν ἓν μέν ἐστι τὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ βιβλος, Κριτῶν μετὰ τῆς Ρὺθ, Παραλειπομένων πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, Βασιλειῶν πρώτη μετὰ τῆς τετάρτης. *Deinde alius pentateuchus, quæ Γραφεῖα dicuntur, à nonnullis Hagiographa, hæc vero sunt: liber Jesu F. Nave, Judicum liber cum Ruth, Paralipomenon primus cum secunda, Regnorum quatuor.*

a Præf. in Reg.
b More Nevochim parte 2. cap. 45.

1 *Apud Hebræos liber Judith inter Hagiographa legitur*; ait Hieronymus Præfat. in Judith. Idem Præf. in Tobiam: *Librum Tobiæ Hebræi de canone divinarum Scripturarum secernunt, hic quoque Hagiographa minorum, mancipatur.* Vetustus librariorum error. Utroque loco pro *Hagiographis* legendum *Apocryphis*, ut ipse ponit *Præf. in Bibl.* una cum Glossa, Com. Lirani &c. edit. *Alia libros habet Apocrypha, quod melius est*; inquit *Glossa Ordinar. in Exposit. Prologorum Hieronymi.*

2 Libri Regionum à Prophetis aperte distinguuntur apud Constit. Apost. lib. 1. c. 5. & 6.

3 Ita Jo. Damascenus ex Epiphanio.

Idem

Idem alibi, viz. de [a] *Nazaræorum hæresi*, per *Hagiographa* sive γεγραφῶα intelligit nobiscum omnes libros præter *Pentateuchum* & *Prophetas proprie sic dictos*: Παρ' αὐτοῖς γὰρ πᾶς ὁ Νόμος, & οἱ Προφῆται, καὶ τὰ Γεγραφῶα λεγόμενα, φημὶ δὲ τὰ ἑηκόμη, καὶ αἱ Βασιλεῖαι, καὶ Παραλειπόμενα, καὶ Αἰσθὴρ, καὶ τἆλλα πάντα, Εὐθυμίκως ἀναγινώσκεται. *Leguntur apud illos universa Lex, & Prophetæ, & Hagiographa, hoc est, libri illi qui versibus distincti sunt, & Regina, & Paralipomena, Esther, cæteraque omnia.* *Danielem* e numero *Prophetarum* ejiciunt Rabbini, & olim ejecerunt *Maimonidis* & *Hieronymi* ætate. *Hinc unanimi consensu* (inquit [b] *Maimonides*) *retulit Gens nostra librum Danielis inter libros Hagiographos, non vero inter Prophetas.* Sed frivolis rationibus hoc faciunt. Illius tamen libellum inter illos *Propetas*, quos publice legerunt Antiochi Epiphanis tempore Judæi Palæstini, & postea Alexandrini, non annumero, his duobus argumentis: 1. Quia in Judæorum hodiernorum Synagogis legi non solet, neque in eorum *Calendario*, quod continet ordinem *Sectionum* per totum annum legendarum, memoratur, quamvis legant *Sectionem* ex ipsis Apocryphis *Machabæorum* libris, ut in *Festo Dedicationis.* Nec videntur Judæi recentiores *Danielis* librum in publicis lectionibus omissuri fuisse, si à prima lectionis Prophetarum origine in Synagogis legi consuevisset. 2. Quia Versio illius usque adeo imperite & ab Hebræo dissonanter expressa est, ut ab Ecclesia primitiva rejecta fuerit, graviter etiam de ea conquerente *B. Hieronymo.* Repugnare itaque videtur, confectam fuisse ab aliquo, quem ejusmodi provincia Synagogæ Alexandrinæ Doctores dignati fuerint. Hunc igitur illis accensuerim, quia à quibusdam hominibus privatis, vel his temporibus, vel postea translati fuerint.

[a] Adversl. Hæt. lib. 1. Hær. 29. cap. 7.

[b] loco cit.

3. Si cui placeat libros omnes Scripturæ vet. ab *Alexandrinis* non translatos fuisse, sed aliquos translatos fuisse à Judæis aliarum regionum, *Palæstinis* puta, aut *Antiochenis*, in usum suorum popularium, is me adversarium non habebit. Quamvis enim non modo *Pentateuchum*, sed & librorum aliorum majorem partem ab *Alexandrinis* conversam fuisse fidenter asseruerim, non negaverim tamen fieri potuisse ut libri *aliqui* in aliis locis interpretes nanciscerentur. *Antiochum Epiphanem* jussisse, ut solo sermone Græco uterentur Judæi Palæstini, testatur Auctor *Excerptorum Chonologicorum Latino-barbarorum.* Sic enim intelligendus est barbarus iste cum dicit: *Quo tempore Antiochus Syrorum rex Judæos expugnans Græca locutione cogebat.* Quæ res per se est admodum probabilis, quandoquidem constet, vehementer hoc egisse *Antiochum* ut eos Græcorum ritus & mores amplecti cogeret. A verisimilitudine igitur minime abhorrere videatur, temporibus hisce translatos fuisse libros aliquot ab ipsis *Palæstinis.* Neque illud forsan hic loci indignum observatu, (quod alibi jam monuimus) numerari à nonnullis inter Interpretes LXX. *Eleazarum* illum præclarum, qui Antiochi hujus persecutione martyrium subiit. *Lysimachum* illum *Hierosolymitanum* qui Epistolam *Phrurim* paulo post initium regni *Ptol. Philometoris* interpretatus est (ut in Græcis *Estheræ* legitur) suspicari quis possit partes alias aliquas Scripturæ in Græcum convertisse. A *Syro* aliquo translatum fuisse librum *Ecclesiastis*, exinde probabile redditur, quod vocabuli cujusdam significationem non ex lingua *Hebraica*, sed ex *Syriaca* ponit. Cap. 1. commate 14. dicitur: & ἰδὲ τὰ πάντα ματαιότης & προαίρεσις πνεύματος. Ad quæ verba B. Hieronymus sic commentatur: רעות *Aquila & Theodotio νόμλω, Symmachus βόσκησιν transtulerunt.* LXX. *autem Interpretes non Hebræum sermonem expressere, sed Syrum, dicentes* προαίρεσιν. *Sive ergo νόμη, sive βόσκησις, à pastione vocabulum est.* προαίρεσις *autem melius voluntatem quam præsumptionem sonat.* Sed potuit forsan Interpres *Alexandrinus*, cum Syris, qui in Ægypto, & præsertim Alexandriæ, ingenti multitudine vixerunt,

vixerunt, verſatus, ſermonem eorum, pro *Hebræo*, hoc in loco imprudens exprimere. *Uſque hodie*, inquit [a] Hieronymus, *permanet in Syris ingenitus negotiationis ardor: quæ per totum mundum lucri cupiditate, diſcurrunt.* Et quantum, quamque familiare fuerit commercium inter *Syros* & *Ægyptios*, vel ex eo apparet quod lingua *Chananæorum* magna ex parte eadem fuerit cum *Ægyptia*. *Hieronymus* idem, Commentariis ſuis in [b] Eſaiam: *Non poſſumus loqui lingua Hebræa, ſed lingua Chananitide, quæ inter Ægyptiam & Hebræam media eſt, & Hebrææ magna ex parte confinis.* Cumque tanta fuerit linguæ *Syriacæ Ægyptiaque* affinitas, quidni ſuſpicemur vocem [illegible] fuiſſe etiam apud *Ægyptios* in uſu, & eandem habuiſſe apud eos, quam apud *Syros*, ſignificationem, ob eamque rationem ab Interprete *Ægyptio* ſic fuiſſe tranſlatam? Sed hac de re judicent alii.

a Com. in Es. Cap. 27.

b Ad cap. 19.

4. Contra hæc quæ diximus de *Propheticis* aliiſque libris *Ptol. Philometoris* tempore tranſlatis, objici poteſt in *Eccleſiaſtici* Proœmio, cujus Auctor vixiſſe creditur ſub *Ptol. Euergete Philadelphi F.* mentionem fieri Verſionis Græcæ non modo *Legis*, ſed & *Prophetarum*, atque *aliorum*. ἐ γὰρ ἰσοδυναμεῖ αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς Ἑβραϊςὶ λεγόμενα, καὶ ἑτέρα μεταχθῆ εἰς ἑτέραν γλῶσσαν. ἐ μόνον ἡ πρόνοια, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νόμος, καὶ οἱ προφητεῖαι, καὶ τὰ λοιπὰ τῶ βιβλίων ἐ μικρὰν ἔχει τὴν διαφορὰν ἐν ἑαυτοῖς λεγόμενα. *Non enim eandem vim habent hæc in ſeipſis Hebraice dicta, atque ad alteram tranſlata linguam. Non ſolum autem hæc, ſed & ipſa Lex, & prophetiæ, & cæteri libri non parvam habent differentiam, quando inter ſe dicuntur.* Ad hanc objectionem reſpondeo, falſum eſſe, quod vulgo creditur, floruiſſe *Jeſum F. Syrach* juniorem, Interpretem *Eccleſiaſtici*, ſub *Ptol. Euergete Philadelphi F.* & nullius hac in re momenti eſſe vetuſtiorum quorundam, *Euſebii, Chronici Alex. Cedreni, Iſidori Hiſp.* & *Bedæ*, auctoritatem: quibus anſam erroris præbuerunt hæc *Proœmii* verba: ἐν γὰρ τῶ ὀγδόῳ καὶ τριακοστῶ ἔτει ἐπὶ τῆ Εὐεργέτε βασιλέως παραγενηθεὶς εἰς Αἴγυπτον &c. *Nam in octavo & trigeſimo anno ſub Ptolemæo Euergete rege perveniens in Ægyptum.* Dicimus cum *Uſſerio, Gretio*, & *Valeſio*, intelligi hoc loco non *Euergetem* ſeniorem *Philadelphidem*, ſed *Euergetem* poſteriorem, *Philometoris* fratrem & ſucceſſorem, qui *Phyſcon* quoque cognominatus eſt. De hac re plene, at breviter, ut poſſumus, diſſeremus.

A qua Epocha ducendus ſit annus iſte 38. quo dicit *Siracides* in Ægyptum ſe veniſſe, viros multos eruditos mire exercuit torſitque. Alii [c] putant intelligere Siracidem annum ætatis ſuæ 38. alii [d] annum 38. poſtquam liber ab Avo ſuo fuiſſet abſolutus: alii [e] annum 38. à ſoluta per *Philadelphum* Judæorum captivitate, cujus mentio apud *Ariſteam*. [f] alii annum 38. *poſt adventum ipſius in Ægyptum* deſignari exiſtimant: Ab initio *Philadelphi* hunc annum arceſſit *Joſ. Scaliger, lib. 4. de Emend. Temp.* [g] intelligens annum 38. iſtius æræ, quam in honorem *Philadelphi*, ab ipſius regni initio, inſtituit *Dionyſius Mathematicus*, adeo ut in Ægyptum devenerit Siracides anno 38. poſt initium *Philadelphi*, & primo *Euergetæ* ejus Filii. Et hanc eandem æram exiſtimat *Scaliger* [h] Judæos Alexandrinos coactos fuiſſe à *Philadelpho* in contractibus uſurpare, ut etiam contractus ſuos Græce conſcribere. Commentum illud *Scaligeri* ſequitur [i] *Simſonius*, & *Calviſius* illud *admirandam revelationem* appellat. Quo tamen nihil falſius. Nam 1. annus *Dionyſii* 38[us] ante mortem *Philadelphi*, adeoque ante initium *Euergetæ* ejus Filii, completus eſt, ut exinde patet quod teſtatur *Joſephus Philadelphum* in regno *ſuperaſſe* annos 38. & ad 39[m] pertigiſſe. 2. Annus *Dionyſianus, cæleſtis* tantum fuit, & *aſtronomus* ſolis in uſu, non *civilis*, ut apparet ex nominibus menſium, Αἰγὼν, Ταῦρος, Γεμινὸς, Διόδυμος, Παρθένος, Ξανθικὸς, Λέοντος, &c. De anno hoc tanquam *politico* nemo uſquam meminit; & fatetur ipſe [k] *Scaliger* ſe

c Genebrardus Chron. Druſius Hœſchelius.

d Bertramus Lucubrat. Franktal. c. 5.

e Torniellus Annal. A. M. 3898.

f Petavius de Doctr. temporum IV. 16.

g Pag. 268.

h Vide ſupra cap. 3. ad finem.

i Et Jo. Behm. in Chronol. pag. 97.

k Lib. 5. de Emend. Temp. pag. 434.

se rationibus eo adductum fore ut *cœlestem* solummodo esse crederet, *nisi SIRACIDEM eo usum videret.* Neque ipse huic opinioni tam mordicus hærebat, quin aliam in eodem Opere [a] sententiam proponeret, viz. ut intelligatur *Siracides* de anno 38. *Jobelei* 25ti. Et hanc quidem posteriorem conjecturam suam, tum in [b] *Animadv. Eusebianis*, tum in [c] *Canonibus Isagogicis* constanter & indubitanter complectitur, repudiata penitus ablegataque altera. Ad hanc autem confirmandam duos Textus Scripturæ parallelos producit, ubi annos *Hebdomadis* sive *Jobelei* sine adjectione aliqua usurpant: alterum *Jeremiæ* XXVIII. 1. *Et accidit hoc anno, principio Sedekiæ regis Judæ, quarto anno, quinto mense*: alterum Ezekielis XXIX. 17. *Et factum est in septimo & vigesimo anno, una mensis primi.* In hisce locis annos *Jobelei* capiendos esse contendit, & ex verbis *Siracidæ* conficit computationem per *Jobelea* apud Judæos sub secundo etiam Templo in usu fuisse. Annum vero 38m Jobelei 25ti supputat incidisse in annum *Euergetæ primi* 9m. Si demus *Scaligero* à Siracide designari annos *Jobelei*, id tamen nihil officit quominus intelligatur *Euergetes* II. Nam si annus 38. *Jobelei* 25ti sit annus 9. *Euergetæ* I. *Jobelei* 26ti annus 38. incidet in 5m *Euergetæ* II. numeratis scil. annis Euergetæ I. 26. *Philopatori* 17. Epiphani 24. Philometori 35. & singulis Jobeleis 49.

[a] Ibid.

[b] Ad num. 1785.

[c] Lib. 3. p. 395.

Ad hujusmodi conjecturas recurrere coacti sunt viri eruditi, quia verba Siracidæ de *Euergete* I. intellexerunt, quem constat regnasse non annos 38. sed tantum 26. Non desunt tamen qui verba ejus exponunt *de anno* 38. *regni Euergetæ.* Sic *Vatablus*, & *Genevenses*, cum *Franc. Junio*, qui omnium Chronologorum computa ex istis corrigenda esse perabsurde pronunciat. Si Siracidem intelligamus de *Euergete* II. difficultas omnis tollitur, & de anno *illius regni* 38vo explicari optime potest. Quamvis enim post mortem *Philometoris* fratris sui regnaverit *Euergetes* II. tantum annos 29. quot illi vulgo tribuuntur à Chronologis; cum tamen in vivis ipse fuit, solebant anni 24. novissimi *Philometoris*, illius regno attribui; adeo ut in totum attribuerentur ei anni 53. Postquam annos 11. regnaverat *Philometor*, ipse illi in regni consortium additus fuerat: jussit itaque, defuncto *Philometore*, regni sui annos numerari, non ab illius morte, sed ab ipso illo tempore quo una cum illo regnare ipse cœperat. Auctor *Porphyrius* in fragmento *de Ptolemæis.* Ne alicui id scrupulum moveat, quod dicit Siracides, *anno* 38. τῆ τοῦ Εὐεργέτου, monendum Lectorem duxi eandem phrasin reperiri 1 *Maccab.* XIV. 27. ἐν τῷ ἔτει τῷ τρίτῳ τῆ Σίμωνος ἀρχιερέως quod intelligi non potest nisi de *anno* 3. *Simonis Pontificis.* Sic in *Codicis Theodosiani* Prologo; *Anianus vir spectabilis ex præceptione Alarici R. hunc Codicem — anno* XXII. *eo regnante edidi atque subscripsi.* id est anno illius regni XXII.

Librum *Ecclesiastici* primo conscriptum fuisse quo tempore regnavit *Euergetes* I. vel eum post ejus mortem, ex eo conficitur quod in c. 50. laudatur *Simon* Pontifex M. quem eundem fuisse cum [1] *Simone Justo* filio *Oniæ Ben-Jaddai* recte decreverunt judicii sanioris Scriptores. Pontificatum hic iniit anno *Ptolemæi Lagi* 15. & obiit ejusdem an. 37. & tamen celebratur ab Auctore *Eccles.* tanquam vir longe ipso antiquior, inter viros præclaros ævorum superiorum, quos ipse nunquam viderat. Scio *Grotium* aliosque suspicari encomium hoc additum fuisse à Siracide *nepote*, qui librum Græce interpretatus est. Et Siracidem illum, cum librum Græce transtulit, nonnulla de suo addidisse, sive inseruisse, autumarant plerique vet. *B. Athanasius*, seu quisquis sit auctor *Synopsis S. Scripturæ*, ait librum *Eccles.* à Jesu Siracide Avo *relictum fuisse suo filio Sirach*,

1 *Eusebius* & illius sequaces, *Rabanus*, *Lyranus*, *Sigonius*, intelligunt Simonem, Simonis Justi nepotem, qui Pontificatum iniit circa annum Euergetis I. 15m, & obiit circa annum Philopatoris 13.

hunc eundem reliquiſſe Jeſu ſuo filio: quem ſcripta iſta in unum eumque per omnia continuum ordinem digeſta, ſub ſuo, Patris, & Avi, nomine edidiſſe, & Sapientiam vocaſſe. Hæc & reliqua verba *Athanaſii*, cum paucis quibuſdam variis lectionibus, à *Vatablo* & *Druſio* Eccleſiaſtici libro præfixa ſunt ſub titulo *Præfationis incerti Auctoris.* In *Druſii* editione dicitur Avum filio reliquiſſe librum ſuum πρεδόν τι συνειλεγμένον *propemodum* (non abſolute) *perfectum.* [a] Euſebius *Nepotem* vocat τὸν τὴν καλλιμένην πανάρετον σοφίαν συντάξαντα· quaſi librum ipſe compoſuiſſet. Sic illum dicunt [b] *Iſidorus Hiſp.* & [c] *Beda, Sapientiæ librum compoſuiſſe.* Auctor *Chronici Alexandrini* & *Cedrenus* τὸν συγγράψαντα dicunt. Sed illum aliquid de ſuo addidiſſe, *Proœmio* ipſius omnino repugnat, in quo de ſe loquitur ſolummodo tanquam Interprete, neque aliud vel à ſe vel à Patre ſuo vel adtextum fuiſſe vel interpolatum ſignificat. Teſtatur etiam [d] *B. Hieronymus* ſe librum Eccleſiaſtici *Hebraice* ſcriptum, & *Parabolas* inſcriptum vidiſſe; neque meminit ullius in exemplari Hebraico defectus. In Proœmio dicit Interpres, in Ægyptum ſe venientem, inveniſſe illic ὐ μικρᾶς παιδείας ἀφόμοιον. Hoc multos fefellit viros eruditos. *Vulgatus Lat.* vertit: *Inveni ibi libros relictos, non parvæ neque contemnendæ doctrinæ.* Suſpicatur [e] *Jo. de Driedo*, illum *ex diverſis libris inventis apud Ægyptios, ibidem relictis à Judæorum populo, tranſtuliſſe ſententias in unum hoc volumen.* Ab hac opinione non multum abit *Ben. Buntingus*, qui ſtatuit illum ex variis libris, quos in Bibliotheca Philadelphi repererit, collegiſſe doctrinas, quas libro Eccleſiaſtici inſeruerit. Exiſtimat *Cornelius à Lapide* intelligere illum, in Ægypto ſe inveniſſe exemplar Græcæ Bibliorum Verſionis, quod in Bibliotheca Alexandrina latuerit. Pro ἀφόμοιον legendum eſt ἀφορμὴν, quod habent exemplaria nonnulla; & Auctoris ſenſus hic eſt: In Ægyptum ſe venientem, fælicem ibi *opportunitatem* bonis literis & linguæ Græcæ ſcientia ſemet imbuendi nactum fuiſſe, ideoque ſe ad librum hunc interpretandum accinxiſſe.

[a] Demonſt. Evang. l. 8 p. 393. & in Chron.
[b] Chron. ad an. M. 4978. & Orig. VI. 2.
[c] Lib. de 6. æt. Mundi. & lib de Temporibus cap. 21.
[d] Præf. ad libros Solomonis.
[e] De Catalogo S. Script. fol. 12.

Non intelligi in Proœmio *Ptol. Euergetem juniorem* exinde probat [f] *Bonaventura Cornelius Bertramus*, quod, ut dicit, non videtur veriſimile Siracidem *illum Euergetem ſimpliciter nominaturum fuiſſe, qui poſterior eſſet, & magis de nomine Phyſconis quam de Euergetæ agnomine notus, præſertim cum etiam Soter cognominaretur.* Sed facile *Bertramo* adhibetur reſponſio, *Ptol. Euergetem juniorem*, qui & *Phyſcon* cognominatus eſt, apud multos alios Scriptores *Ptol. Euergetem* ſimpliciter appellari, ut apud [g] *Athenæum*, [h] *Juſtinum*, [i] *Livium*, *Tertullianum*, *S. Baſilium Seleucienſem*, Auctorem *Chronici Alexandrini*, *Euſtathium*, *Abulpharajium* Arabem, &, qui illum *Philologum* ſimul & *Euergetem*, non vero *Phyſconem* vocant, *Epiphanium* & Anonymum *Latino-barbarum*: ne memorem *Euſebium*, & illius ſectatores, *Adonem*, *Marianum*, *Bedam*, qui *Phyſconem* ab eo diverſum fuiſſe Regem arbitrati ſunt. Certe multo ſæpius *Euergetes* quam *Phyſcon* appellatur. Et quid mirandum, ſi Regem illum, ſub cujus auſpiciis vixerit & ſcripſerit Siracides, maluerit nominare *Euergetem*, quo nomine ſe voluit is appellari, quam *Phyſconem*, quod opprobrii vocabulum fuit? Mitto, falli rurſus *Bertramum*, cum dicit illum *Soterem* etiam cognominatum fuiſſe. Fuit illud non ejus, ſed filii ejus, cognomen. Hæc de ætate *Siracidarum.*

[f] Lucubrat. Franktall.
[g] Lib. 2. ad finem.
[h] Prologo libri 34.
[i] Epitoma libri 49.

5. Ubi dicit *Eccleſiaſtici* Interpres, cum *Legem*, tum *Prophetias*, tum *alios* etiam libros Græce converſos Hebraico Textui majeſtate & elegantia cedere, non neceſſe videtur ut per *alios* intelligamus *alios omnes* libros Scripturæ, quaſi *omnes* tunc Græce extitiſſe voluiſſet: ſed per *alios* tantum deſignare potuit *cæteros illos qui jam tranſlati ſunt.* Suſpicari ſane licet non modo poſt ætatem *Ptol. Philometoris*, & fratris ejus *Ptol. Euergetæ junioris*, verum etiam poſt tempora Servatoris noſtri

remanſiſſe

remansisse libros nonnullos nondum Græce editos, & topicis volumnis Biblici interpretationem non absolutam fuisse, nisi inter *Philonis Judæi* & *Aquilæ Sinopensis* tempora.

Josephus videtur credidisse nullos libros *Historicos* præter *Pentateuchum*, vel saltem non omnes, tunc cum ipse *Antiquitates* suas *Judaicas* conscripsit, Græca lingua extitisse. Locus est in *Antiquitatum* Procemio, ubi dicit se ad Opus illud aggrediendum *non leviter permotum fuisse hac cogitatione quod* & (inquit) *majores olim nostri exteris sua benigne communicarunt, & Græcorum nonnulli vehementi res nostras cognoscendi studio flagraverunt.* Interjecta narratione de Legis Versione facta sub *Philadelpho* & *Eleazaro* Pontifice, subjungit: κἀμοὶ μὲν οὖν ἔδοξεν ἐπιτήδειον εἶναι, τὰ μὲν δεόντως μιμεῖσθαι τὸν μεγαλόψυχον, τῷ δὲ βουλομένῳ πολλὴν ἱστορίαν συναγαγεῖν ἐξ αὐτῶν εἶναι φιλομαθῆ. διὸ δὴ πάλιν ὀκνῶ ἐφ' ἕτερον λαβεῖν τὸν ἀναγραφὴν, ἀλλ' αὐτὰ μόνα τὰ τῷ Νόμῳ παρεδόθησαν οἱ μεθερμηνεύσαντες ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ Ἀλεξανδρέως. *Proinde mihi quoque convenire duxi, ut & Pontificis nostri imitarer magnanimitatem: & hodie quoque Regis illius multos perstimulos putarem, dumtaxat quod ad discendi cupiditatem attinet. Neque enim totam Scripturam occupavit ille, sed Legem solam ei tradiderunt Interpretes, qui ob hoc Alexandriam missi fuerant.* Cum dicit duxisse se sibi convenire ut Pontificis imitaretur magnanimitatem &c. *quia* non tota Scriptura sed tantum Lex ab Interpretibus illis fuerit translata; quid aliud intelligit quam nondum lingua Græcorum extitisse omnes Historiarum libros? Ait ibidem se universas suæ gentis Antiquitates *ex Hebraicis literis traduxere, ut res insignes cognituque dignas in obscuro latere non ferens, narrationem earum in communem utilitatem proferret.*

Libros aliquot *Historicos* præter Pentateuchum ante ejus ætatem Græce editos fuisse, negari non potest. De libro *Esthere* sub *Ptol. Philometore* translato superius locuti sumus. Et libros *Samuelis* Græce versos fuisse ante *Philonis* tempora, apparet ex hoc loco ab eo citato ex *Anna* matris Samuelis Cantico: [a] ἕως στεῖρα ἔτεκε ἑπτά, καὶ πολλὴ ἐν παισὶν ἠσθένησεν. At vero librum *Judicum* ætate *Philonis* nondum Græce editum fuisse, videtur colligi posse vel ex libro ejus [b] *De confusione linguarum.* Fuit *Philo* Hellenista Alexandrinus, & Græcam Scripturarum reliquarum Versionem, quotiescunque citat Scripturas, secutus fuisse cognoscitur: videtur tamen non librum *Judicum* Græcum, sed Hebraicum, legisse. Locus ex libro *Judicum* ab eo citatus, hic est: ὤμοσεν Γεδεὼν τοῖς ἀνδράσι φανουήλ, λέγων, ἐν τῷ με ἀποστρέψαι μετ' εἰρήνης τὸν πύργον τοῦτον καθελῶ αὐτόν: id est, ad verbum: *Juravit Gedeon hominibus Phanuel, dicens; In revertendo me in pace, turrim hanc diruam.* Hebraicus textus sic se habet, verbatim fere: *Dixit* (Gedeon) *hominibus Phanuel* (legunt hodierni *Penuel* [d] פנואל) *In revertendo me, diruam turrim hanc.* Versio Græca sic habet juxta exemplar *Vaticanum*: Εἶπε Γεδεὼν πρὸς ἄνδρας Φανουήλ, ἐν τῷ ἀποστρέψαι με μετ' εἰρήνης καθελῶ τὸν πύργον τοῦτον. *Dixit Gedeon ad homines Phanuel; In reditu meo cum pace, diruam turrim hanc.* Ad *Philoniana* tamen propius accedit Codex *Aldinus*: Εἶπεν Γεδεὼν τοῖς ἀνδράσι Φανουήλ, ἐν τῷ ἀποστρέψαι με μετ' εἰρήνης καθελῶ τὸν πύργον τοῦτον. *Philonem*, cum hunc locum citavit, non Græcam Versionem, sed Hebraicum textum secutum fuisse, colligo, non modo ex eo quod pro εἶπε ponit ὤμοσε, sed præcipue ex titulo quem libro citato indidit. Non enim Librum *Judicum*, quomodo inscribitur apud omnia Versionis Græcæ exemplaria, & apud omnes Patres, sed librum *Judicierum* vocat: Ἐν τῇ τῶν κεφαλαίων ἀναγεγραμμένῃ βίβλῳ *in libro qui Judicierum inscribitur.* Pro ΣΟΦΕΤΙΜ *Sophetim*, quod legit Auctor Versionis Græcæ & hodie nos legimus, *Philo* lege-

a De Nominum Mutatione p. 826.
b 1. Sam. 2.
c Pag. 339.
d Cap. 8. v. 9.

1. Philo ibidem: ἐν δὲ τῷ μὲν Ἑβραϊκῷ λέγεται βραϊ loquimur, Phanuel, at vero nos Græce, ἐπιστ. 1. 6. Φανουὴλ, ὡς δὲ ἡμεῖς ἑρμηνεύομεν Θεοῦ. est autem in He- averso Dei.

bat דִּינִים quod *judicia* significat, iisdem Consonantibus diversis Vocalibus animatis.

6. Profitetur *Phil. Codurcus* se credere librum *Jobi* eosdem non habuisse Interpretes cum aliis partibus Scripturæ. Et hoc quidem verum esse, evincitur ex verbis illis quæ ad calcem libri subnectuntur: ἐτ@· ἑρμηνεύϑη ἐκ τῆς Συριακῆς βίβλου. *translatus est hic ex libro Syriaco*: hoc est, *Hebraico*, ut recte explicat *Julianus Halicarnassensis*. Si liber *Jobi* una cum cæteris libris Scripturæ translatus fuisset, hoc monitum absurdum esset & ridiculum. Transcriptor Versionis Arabicæ, quæ ex Græca facta est, ea verba putabat fuisse Interpretis Arabici: *Completa est* (inquit) *excelso Deo favente. Commemoravit autem auctor exemplaris, è quo hoc descriptum est, hunc librum à Syriaco sermone in Arabicum versum fuisse.* De ætate Græcæ hujus libri Versionis hoc tantum certum est, *Philonis* temporibus vetustiorem esse, à quo citatur in libro [a] *De Nominum mutatione.*

a Pag. 814.

7. Librum *Josuæ* translatum fuisse annis aliquot post mortem *Ptolemæi Lagi*, adeoque post versum *Pentateuchum*, demonstravimus in Capite præcedente ex voce γαυὶς. Et ex voce eadem probabiliter colligi posse videtur librum illum translatum fuisse, non solum *annis*, sed & *ætatibus*, aliquot, post *Ptolemæi Lagi* mortem: translatum scil. non prius fuisse quam ita in linguam Græcam recepta fuisset vox γαυὶς, ut *Gallorum* eam fuisse vulgo nesciretur. Non enim verisimile est Interpretem *Josuæ* vocem illam usurpaturum fuisse, si Teli Gallis proprii nomen esse cognovisset. Non immerito miratur *B. Augustinus* voluisse Josuæ Interpretes vocabulum *Gallicum* usurpare. Sed causa procul omni dubio hæc fuit, quod temporibus illis vixerint quando vox illa, non *Gallica*, sed *vere Græca* vulgo haberetur. Si verum sit quod affirmat [b] *Cornelius à Lapide*, Interpretem *Ecclesiastici* Versionis Græcæ librorum sacrorum verba sequi solere; vel exinde confici possit factam fuisse *Josuæ* Versionem post regnum *Ptol. Euergetæ posteriores*. *Siracidem* enim non secutum fuisse Versionis *Josuæ* verba, ex eo liquidissime patet quod eundem locum recitans, non γαυὶν dicit, sed ῥομφαίαν. [c] ὡς ἐν ἐδέξαϑη ἐν τῷ ἐπαῦραι χεῖρας αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ ὀκτεῖναι ῥομφαίαν ὅπλ πόλεις.

b Com. in Prologum Ecclesiastici.

c Cap. 46. v. 3.

8. *Psalmorum* Versio citatur à [d] *Philone*, & in sacris Evangelii scriptis: ut de illa nullum sit dubium quominus ante Christum natum confecta fuerit.

d Lib. de Agricultura p. 152. & de Plantatione Noæ p. 170.

9. De hisce hactenus, ut potuimus, diximus. In eadem fere nobiscum sententia videtur fuisse [e] *Jo. Craius*, cujus hoc decretum est; LXX. (quos vocant) Interpretes quinque duntaxat Mosis libros vertisse: *Prophetarum* libros loco proximo versos fuisse: & *post horum versionem in Hagiographis vertendis laborasse imperitos quosdam Judæos Alexandrinos.* Hæcque dicit se alibi multis argumentis fuse probare demonstrareque.

e Observ. in N. T. p. 224.

10. [f] *Franc. Junius* Versionem LXXviralem, quæ sub Philadelpho adornata fuerit, statuit tantum *Pentateuchum* comprehendisse; sed aliam fuisse Versionem LXXviralem totius T. V. factam sub Ptolemæorum Regum *ultimo*, *Cleopatræ* reginæ fratre minore, & *Herode* rege Judæorum; missis ab *Herode* Interpretibus LXXII. in Ægyptum *Ptolemæi* istius postulato, qui bibliothecam Alexandrinam, C. Cæsaris bello combustam, renovare cupierit. Atque hanc editionem fuisse existimat quæ postea κοινὴ appellari consueverit. Miranda profecto conjectura! At quo tandem argumento nixa? Non alio certe quam lapsu μνημονικῷ *B. Justini M.* qui historiam referens LXX. Interpretum, pro *Eleazaro* Pontifice, ad quem Ptolemæus miserit, *Herodem* Regem perperam substituit. Sic statuit quoque *Sam. Petitus*, *Prophetarum* libros tum primum ex Hebraico conversos fuisse, cum *Herodes* Rex Interpre-

f Animadv. in Bellarm Controv. l. 1. c. 5. & 6.

tes ad *Ptolemæum* miserit. Quod facile refellitur ex Prologo *Ecclesiastici*.

11. De eadem *Justini M.* hallucinatione minus recte judicium tulit *Usserius* noster, cujus opinio de Græca Versione hæc est: [a] LXX. Seniores sub *Ptol. Philadelpho* Hierosolymis accersitos vertisse tantum *Pentateuchum*, eorum vero Versionem ad Textus Hebraici veritatem exactissime expressam fuisse, & in Philadelphi Bibliotheca repositam. Postea sub *Philometore* Judæum quendam Alexandrinum, ut Gentium curiositati, Judaica sacra penitius intelligere desiderantium, aliquo modo satisfaceret, universum V. T. tum *Pentateuchum* rursus, tum cæteros libros, ex Hebræo in Græcum transtulisse. Hanc Versionem à textu Hebraico maxime discrepasse; magis tamen in Pentateucho quam in reliquis partibus cum Hebraico convenisse, (ut observat *Hieronymus* in Pentateucho Græco majorem quam in reliquis libris cum Hebraicis consonantiam repertam fuisse) quia plurimum auctor adjutus fuerat Pentateuchi Versione LXXvirali quam in Bibliotheca Ptolemaica consuluerit. *Celeberrimam* quidem fuisse Versionem LXXviralem, hanc vero *communissimam* fuisse, & priori isti succrescentem, tandem in locum & nomen ejus successisse: &, quia fuerit totius sacri voluminis, primum in Templo, quod condiderat *Onias*, *Heliopolitano* prælegi consueviſſe, Sacerdotibus & Levitis, qui profani Templi ministerio se addicere nihil sunt veriti, de Versionis veritate non admodum laborantibus. Hinc à reliquis omnibus, qui inter Græcos erant, Judæis acceptam fuisse, & in Synagogis legi solitam. A Judæis Hellenistis Græcos inter eos habitantes, ab Apostolis conversos ad fidem Christianam, eandem accepisse: atque à Græcis deinde Latinos. Incensa Bibliotheca *Ptolemaica* tempore belli Alexandrini à C. Cæsare gesti, Versionis Pentateuchi LXXviralis primitivum exemplar periisse, exstitisse tamen aliquot exemplaria in privatorum quorundam [b] manibus, inter alios *Philonem* Versionem illam legisse, & admirandam illius cum textu originali consonantiam deprædicare. *Philonem* tamen non illam, quam adeo laudat, sed *secundam* istam, quæ communior fuerit, in Operibus solere citare. Bibliotheca nova Alexandriæ à *Cleopatra* condita, in ea repositum fuisse exemplar Versionis hujus posterioris, ab aliquo Hebraicæ linguæ perito recognitum & pluribus in locis emendatum: ibique per aliquot secula usque ad ætatem *Jo. Chrysostomi* conservatum fuisse. Et exinde *Origenem* Versionem illam habuisse & in *Hexaplis* inseruisse, quæ incorrupta LXX. Interpretum Versio tunc habeatur, à *nova* sive *vulgata* ob majorem puritatem distincta. Addit *Usserius*, exemplar illud quod in Bibliotheca *Cleopatrina* reconditum est, ad Bibliothecam illam ornandam missum fuisse ab *Herode*, rege Judæorum, una cum exemplari Hebraico: itque illud erroris ansam *Justino M.* præbuisse. [c] *Ad Bibliothecam* (inquit) *Cleopatræ ornandam Herodes Judæorum rex libros sacros Instrumenti veteris Hebraica lingua conscriptos misit, ac Græcum eorundem, quæ Hellenistis in Syria & Palæstina tum in usu erat, interpretationem, ab aliquibus Hebraicæ linguæ peritis (ut videtur) recognitam & pluribus in locis emendatam; quantum ex Justini M. secunda pro Christianis Apologia colligere licet, mira quadam ἀλληγορίᾳ Ptolemæi Philadelphi & Cleopatræ Bibliothecarum historiam commiscentis.* Hæc *Usserius*. Cui illud ego minime concesserim, *Pentateuchum* de novo sub *Ptol. Philometore* translatum fuisse, aut *Justinum M.* ulla alia de causa, quam mero memoriæ lapsu *Herodem* Regem pro *Eleazaro* Pontifice posuisse. Errore haud dissimili *Ptolemæum* illum, cujus auspiciis confecta perhibetur Versio, *Tiberio Cæsari* coævum faciunt Rabbinorum nonnulli. R. Gedalias in Schal. Kabb. [d] *Dicunt quidam Chronologi, quod sicco Pharisæorum reperit diebus Tiberii Cæsaris & Ptolemæi Ægyptii, cujus auspicio Lex à LXX. translata.* Si vero *Justino* errandi

[a] Syntagm. de Edit. LXX. Interp. c. 1. p. 9. & cap. 3.

[b] Pag. 25.

[c] Pag. 30.

[d] Apud Hottinger. Thes. Philolog.

occasionem præbuerit factum aliquod *Herodis*, existimarim illum hinc deceptum fuisse, quod audivisset curasse & jussisse *Herodem* ut Scripturæ pars aliqua nondum Græce translata verteretur. Hic vero monendus est Lector conjecturam esse Viri doctissimi, mihique amicissimi, *Joannis Ernesti Grabii*, scripsisse *Justinum* non τὸν βασιλεύοντα ἡρῴδη, sed τὸν βασιλεύοντα ἱερεῖ, quippe Eleazarus ad quem Ptolemæus misisse dicitur, & summus Judæorum sacerdos & Rex simul erat, uti docet *Philo Judæus de Vita Mosis* (quem ipsum in *Paræneſi* hanc in rem laudat *Justinus*) ita scribens: *Legatos confestim misit πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Βασιλείας. ὁ γὰρ αὐτὸς ἦν, ad Judæorum Pontificem & Regem: idem enim tunc erat.* Et penes Pontifices summam fuisse tunc temporis auctoritatem testatur quoque *Josephus Antiq.* XI. 4. Scriba itaque quispiam Reipub. Judaicæ minus gnarus, legens, τὸν βασιλεύοντα ἱερεῖ, hoc tanquam proprium Regis nomen accepit, & quod nullum tale occurreret, vocem contractam vel corruptam suspicatus esse videtur, ideo haud absimilem, nempe ἡρῴδη, reposuit, & paulo post pro βασιλεύων ἱερεὺς, βασιλεὺς ἡρῴδης. Hæc *Grabius*, in Adnotationibus ad *Justini* Opuscula quædam *Oxonii* nuper edita. Vide sis *Justini* verba, supra in Capite I. §. 12. adducta.

Usserii sententiam, fundamento certe nulli innixam, probare videtur *Ant. Halsius* in scripto contra *Is. Vossium*. Majori cum judicio eam refutavit *Hen. Valesius*, in Epistola ad illum *de Versione* LXX. *Interpretum* ex professo conscripta. Sed eam in nonnullis haud recte intellexit. Fallitur etiam aliquantulum de *Usserii* sententia [a] *Is. Vossius*; magis vero [b] *Rob. Baillius*.

a De LXX. Int.
b Chronol.

12. Monuimus in *Capite* VII. §. 6. arbitrari nonnullos, LXX. (quos dicimus) Interpretes primo *Pentateuchum*, & postea reliquos libros Græce reddidisse, scil. vel antequam ex Ægypto discederent (quod Historiæ *Aristeanæ* evidentissime repugnat) vel postquam in Ægyptum reverterentur. Sic existimat [c] *Genebrardus*, eos jussu regis *Philadelphi* Pentateuchum duntaxat vertisse, reliqua vero per se ac sua sponte antequam discederent. Sic quoque *Is. Vossius* in scripto *de Translatione* LXX. Intt. cap. VII. *Credo* (inquit) LXX. *Interpretes cum primum in Ægyptum vocati advenere extremis Ptolemæi Lagi temporibus nihil nisi libros Mosis transtulisse, idque spatio* LXXII. *dierum. Verum istos Interpretes, si non omnes, saltem complures postea quoque Ægyptum petiisse, & quidem sæpius, ex Aristea & Josepho satis colligi potest. Docent illi Ptolemæum discedentes in Judæam Interpretes rogasse ut sæpius ad se redirent, sese illos habiturum pro amicis. Quin & in literis ad Eleazarum datis scripsisse, ne impediret, si qui istorum Interpretum posthac ipsum adire vellent. Delectari se talium virorum colloquiis & familiaritate, ac malle se opes suas his impendere, quam rebus vanis. Non itaque verisimile, sed verum est, nisi fallor, eosdem Interpretes qui Pentateuchum verterunt, illos ipsos tum æquitate rei, tum liberalitate Ptolemæi pellectos cæteros quoque sacræ Scripturæ libros Græce vertisse, maxime cum unanimi omnium Patrum consensu universam S. Scripturam verterint Interpretes illi. Sed tamen recte Josephus solos Mosis libros à* LXX. *Interpretibus versos fuisse scribit: cætera quippe sacra volumina, quamvis ab eisdem interpretibus translata fuere, quia tamen non ab omnibus simul, sed seorsim à singulis aut paucis simul conscripta sunt, non recte* LXX. *Interpretum esse dicuntur. Quanta itaque differentia est inter sententiam ab uno aut duobus pronunciatam, ac alium ab universo lætam senatu, tantum discrepat Pentateuchi Versio à voto Interpretum scripta collegio, à versione reliquorum S. Scripturæ librorum, quos sigillatim unus aut paucis transtulere interpretes. Cum itaque dispar Pentateuchi à cæteris S. libris sit ratio, nequaquam mirum debet videri, si in posterioribus, Psalmis dico, Prophetis, aliisque Hagiographis, longe liberius grassati sint Judæi, ac in Mosaicis scriptis, in quibus*

c Chron. p. 282.

bus quod auctoritate maxima, ac insuper anathemate in corruptores essent munita, nunquam ausi sunt aliquid depravare. —— Quamvis autem longe minus tribuendum sit auctoritati sequentium S. Scripturæ librorum, quos aut pauci, aut singulares transtulere Interpretes, quam versioni Pentateuchi: attamen —— ne dubitandum esse arbitror quin unus ex istis interpretibus, pluris sit faciendus, quam universæ hodiernæ Judæorum Synagogæ, junctis etiam Aquila, Symmacho, Theodotione, & omnibus Paraphrastis. Hæc ille. Cujusmodi conjecturis meris, vel somniis potius, nihil habeo, præter silentium, quod opponam. Mutavit vero postea sententiam *Vossius*, & totum volumen Biblicum ab eisdem eodem tempore Senioribus fuisse translatum, in scriptis posterioribus statuit. —— Eodem utitur effugio *Hen. Valesius*, qui suspicatur Interpretes LXX. duas emisisse Versionis Græcæ editiones, priorem tantum *Pentateuchi*, posteriorem vero totius Instrumenti V. Non audet tamen negare quin reliqui libri à Judæis aliis Alexandrinis converterentur. Postquam dixisset *Gregorium Turonensem* duas librorum Historiæ Ecclesiasticæ editiones exornasse, quarum prior continebat tantum libros 6. posterior 10. & editionis prioris vidisse se exemplaria duo venerandæ vetustatis; *Pari ratione* (inquit) *fieri potuit, ut* LXX. *Seniores in prima quidem editione solos Mosis libros interpretati sint: in altera autem editione vel ipsi, vel alii Alexandrini Judæi, Propheticos & Hagiographos libros in Græcum sermonem perinde transtulerint.* De libris *Propheticis*, quod ante ætatem *Ptol. Philometoris* Græce lecti fuerint, hæc subjicit: *Mihi certe nullo modo videtur verisimile, Judæos à Philadelphi temporibus usque ad 4. annum Ptol. Philometoris, Græca Prophetarum interpretatione caruisse. Nam à Philadelphi temporibus Judæos Alexandrinos non aliter quam Græce libros sacros in Synagogis suis legisse, pro certo habeo.* Ignorabat Vir doctus ante regnum *Ptol. Philometoris* solos libros *Mosaicos* in Judæorum Synagogis prælegi consueviſſe.

13. *Is. Vossius*, qui (*ut diximus*) sententiam suam tandem mutavit, & omnes Bibliorum libros eodem tempore à LXX. fuisse translatos, statuit; in Præfatione *Responsionis ad Objectiones Theologi Leidensis*, argumentum insigne & plane mirandum profert. Ait *Demetrium* illum qui edidit Historiam *de Judæorum Regibus*, & à nonnullis nominatur *Demetrius Phalereus*, eundem revera fuisse cum *Demetrio Phalereo* percelebri illo, qui Versionis negotio præfuisse dicitur, & statim post mortem Ptolemæi Lagi à Philadelpho in exilium missus est. Absurdum vero putat existimare laborem Historiæ istius conscribendæ ab illo potuisse suscipi antequam Græce extarent libri S. Scripturæ Historici. Eodem argumento utitur in *Respons. ad Simonii Criticam sacram.* Concedimus nos *Vossio Demetrium* illum Historicum Pentateuchi Versionem Græcam fuisse secutum. At illum in omnibus Historiæ suæ partibus eadem usum fuisse, unde pateat? Si qui libri Scripturarum Historici nondum erant Græce traducti, quid obstat quominus Judæorum quorundam ope usum fuisse credamus, ut verbi gratia, in libro *Judicum*? Hoc adeo non *absurdum* est *existimare*, ut omnino verisimile sit, &, ni fallor, verum. Atqui unde probatur *Demetrium* illum Historicum, eundem fuisse cum *Demetrio Phal.* præclaro illo? Eo longe fuisse juniorem ex eo manifestum est, quod Historiam suam ad regnum *Ptolemæi quarti* perduxerit, ut testatur *Clemens Alex.* in *Stromatum* libro 1. ubi refert ab eo supputatos fuisse *annos* DLXXIII. *& novem menses, ex quo* 10. *tribus adductæ fuerunt captivæ ex Samaria, usque ad* PTOLEMÆUM QUARTUM, ἕως Πτολεμαίου τετάρτου. Sed *sunt hæc verba*, inquit Vossius, *ipsius Demetrii & notant annum quartum ex quo regnare cœpit Philadelphus, quo nempe anno ista scripsit. Regnavit enim Philadelphus quatuor fere annis antequam moreretur Pater ejus.* Hæc ille, sed errore gravissimo. Neque enim plusquam annis duobus

duobus ante mortem Patris ſui regnavit Philadelphus; neque poſſunt verba illa ἕως Πτολεμαίου τετάρτου, in eo loco verti, *iſque ad annum quartum Ptolemæi.* Nec ullius *Hiſtoriæ Judaicæ* meminit *Laertius* in Catalogo operum *Demetrii Phalerei* illius clari. Verbo: Conjectura hæc nihili eſt, & prorſus ſpernenda. De *Demetrio* iſto Hiſtorico vide quæ diximus ad finem Capitis IX. libri 1. Locum iſtum *Clementis Alexandrini* de *Ptolemæo quarto* recte alibi intellexit ipſe *Voſſius*, Caſtigat: ad Objecta Hornii: *Demetrius, qui hiſtoriam ſuam de Regibus Judæorum perduxit ad initium Ptol. Philopatoris.*

a Heb. & Talmud. Exerc. in 1 Cor. c. 7. 8.

14. Dubitare videtur [a] *Lightfootus* noſter, utrum ipſum omnino Pentateuchum Græce verterint illi qui vocantur LXX. Interpretes. Suſpicatur illos exemplar tantum Hebraicum *Ptol. Philadelpho* deſcripſiſſe. Atque hoc ſenſiſſe Talmudicos probare nititur ex 13. iſtis locis, quæ dicunt illos in Lege immutaſſe; ex eo ſcil. quod in ipſis vocibus Hebraicis factas fuiſſe mutationes videntur innuere. At vaniſſima & futiliſſima eſt iſta ſententia. De interpretatione Legis in linguam Græcam, non de Codicis Hebræi tranſcriptione, manifeſto loquuntur Talmudici.

b Cap. XI.

Idem de Græca *Pentateuchi* Verſione ſub *Philadelpho* facta, (ſi revera, inquit, fuerit Verſio) ſic credere ſe profitetur: [b] Habitante in Ægypto ingenti Judæorum multitudine, voluiſſe Regem eorum Leges & Inſtituta perſpecta & explorata habere, utrum ſatis cum regni ſui pace ſecuritateque conſiſterent, & ideo Legem in Græcorum ſermonem converti præcepiſſe. Provinciam hanc demandatam fuiſſe *Senioribus* 5, & ab illis abſolutam Verſionem, ne forte fraudulenter & mala fide conficeretur, traditam fuiſſe in manus LXXII. *Seniorum* aliorum, ut ab illis ad examen revocaretur. De interpretatione librorum reliquorum ſic ſtatuit: Diſperſis longe lateque per regiones varias Judæis, ne forte ſuſpicarentur Principes Ethnici, ſub quorum ditione vivebant, in eorum voluminibus ſacris contenta fuiſſe quædam, quæ ſtatus civilis paci repugnarent, *Synedrium Magnum Hieroſolymitanum* libros reliquos omnes Græce tranſtuliſſe. Hoc negotium eo libentius *Synedrii M.* Magiſtros in ſe ſuſcepiſſe, ne forte ab aliis diverſis in lucem darentur Verſiones *minus cautæ* elaboratæ, & myſteria ſacra Gentilibus nimium pandentes. Parum eos curâſſe ut vere & ſincere interpretatio perficeretur, huic uni rei providentes, ne gentis ſuæ gloria lederetur, & myſteria nimis proderentur. Profitetur denique ſe exiſtimare, inter varia illa Verſionis Græcæ exemplaria, quæ circumferuntur, non illa eſſe magis genuina, quæ propius ad veritatem Hebraicam accedunt, ſed illa in quibus maxime conſpiciuntur hujuſmodi *cautiones*. Conjecturas haſce *Lightfooti* eruditiſſimi, Lectoris judicio permitto, calculo ſuo (ni fallor) vix eas approbaturi. In Operum ejus Latina editione, quæ prodiit *Franekeræ* 1699. ad calcem Voluminis 2. habentur, inter alia antea inedita, Λείψανα *de rebus ad* LXX. *Verſionem ſpectantibus.* Quæ deſumpta ſunt ex libro quem molitus eſt, ſed imperfectum moriens reliquit, hoc titulo: *Diſquiſitio modeſta de* LXX. *Interpretum Verſione Græca.*

CAP.

CAP. X.

Ab eisdem Interpretibus, conjunctis studiis, non factam fuisse Versionem, sed Librorum diversorum, & partium etiam diversarum ejusdem libri, diversos fuisse Interpretes; nec judicio unquam reliquorum submissas fuisse singulorum Interpretum Versiones; demonstratur ex diversa & prorsus contraria in quamplurimis locis interpretandi ratione. Hoc verum esse non solum de Libris cæteris, sed etiam de ipsis Mosaicis.

IN celebri nostra Versione *Anglicana*, auspiciis Regis *Jacobi* I. facta, in qua plurimi per totum regnum delecti Viri doctissimi sudarunt; tale quid observatum fuit. Primo inter se regulas quasdam observandas in Versione formârunt: dein tota Biblia in partes diviserunt, tot pro unaquaque parte designatis, qui etiam inter se pensum suum subdiviserunt; certisque temporibus, quod à singulis paratum erat, reliquorum judicio submiserunt: donec tandem totum opus omnium calculis approbatum, omnium nomine in lucem prodiit. Eodem modo existimat clarissimus [a] *Waltonus* (cujus usi fuimus verbis) elaboratam fuisse Bibliorum Versionem LXXviralem. De traditione ista *Aristeana*, qua proditur Versionem 72. dierum spatio absolutam fuisse, ne exinde concludatur fuisse illam tantum *Pentateuchi*, sic argumentatur: "Potue-
"runt (inquit) tot viri Hebraice & Græce doctissimi (qui enim re-
"centiores ignorantiam linguarum eis exprobrant, propriam inscitiam
"produnt) 72. diebus hoc opus perficere, idque sine miraculo. Nam
"primo maxime probabile est, cum ad hoc munus delecti essent, an-
"tequam è patria discederent, inter se convenisse; & de modo, quo
"tantum opus confici posset, inter se deliberâsse; unumquemque etiam
"se diligenter præparâsse, tum codices conferendo, tum partem quan-
"dam Scripturæ transferendo, & loca difficilia annotando; observatio-
"nes etiam suas in schedas conjecisse, quas secum attulerunt, quo citius
"& fælicius opus absolverent. Deinde cum Alexandriæ convenissent,
"haud probabile est, omnes simul in unaquaque sectione vel libro
"vertendo laborasse: (quanta enim hinc confusio orta esset, si omnes
"simul loquerentur?) sed totum opus inter se partitos fuisse; aliis hanc
"partem, aliis illam assignando: cumque singuli pensum suum, vel
"partem aliquam confecissent, statis horis, vel diebus, inter se con-
"venisse, ubi singulorum elucubrationes reliquorum judicio submissæ:
"& si dubium aliquod occurrebat, communi consilio explicatum, omni-
"busque mature perpensis ac discussis, quod ab uno vel pluribus primo
"confectum fuerat, communi omnium suffragio approbatum, pro to-
"tius Conventus versione receptum, & evulgatum fuit. In hac conje-
"ctura habeo Viros doctos consentientes. *Bonfrerius* Præloq. c. 16. §. 6.
"agnoscit, *Non esse verisimile, omnes simul eodem tempore & momento eas-
"dem Scripturæ sententias esse interpretatos.* Et *Serarius* Proleg. Q. 10. in
"Aristeæ verba, quod *omnes in una Basilica inter se conferebant*, &c. hæc
"habet, *In una Basilica suas Versiones recte dicuntur contuliisse, sed non eo
"tempore quo fiebant; verum postea cum factæ jam essent: ut significant Ari-
"steas & Josephus.* Hinc etiam oriri potuit styli illa diversitas in qui-
"busdam libris, cum aliis magis cum Hebræo conveniant, quod de
"Pentateucho observat Hieronymus, & de Jeremia (dixisset *Ezechie-
"lem*) Rever. Usserius: in aliis liberius à verbis discedunt. Hinc etiam
"fortasse ortum illud de *Cellulis*, quia singuli diversis Cellulis vel cu-
"biculis partem aliquam Scripturæ primo verterunt, quam postea re-

[a] Proleg. IX. §. 10.

"liquis in una Basilica congregatis communicarunt: ubi post discepta-
"tionem, quod omnibus probatum erat, communi calculo ratum fir-
"Unde non tantum probabile, sed necessarium erat, singulos cellam vel
"cubiculum peculiare habuisse, ubi Versioni vacarent, præter domum
"communem, in qua omnes convenirent. Hujusmodi ordinem in hoc
"opere conficiendo eos observasse mihi verisimile videtur; & vix ali-
"ter fieri potuisse." Laudo Viri reverendissimi hac de re judicium, non laudo diligentiam. *Aristeam* enim, quem ille pro Scriptore genuino agnoscit, voluisse, Interpretes omnes eodem semper in loco, conjunctisque studiis, Versioni operam dedisse, tam certum est atque perspicuum, ut nihil possit ultra. Et prope infinita sunt in ipsa Translatione, quæ non modo huic *Aristeæ* traditioni, sed & ipsius *Walloni* conjecturæ evidentissime repugnant.

2. Fingemus in præsenti juxta opinionem vulgarem, non modo Interpretes fuisse LXXII. & à Rege *Ptolemæo* convocatos ad hoc opus fuisse, verum etiam totas Scripturas ab illis fuisse conversas; quamvis hoc falsissimum esse satis superque demonstraverimus. Quæ Capite hoc addituri sumus, evincent, Interpretes, quicunque il fuerint, neque omnes eodem in loco conjunctisque consiliis vacasse Interpretationi, neque singulos unquam Versiones suas peculiares, reliquorum judicio subjecisse. Ostendemus librorum variorum, variarumque etiam partium ejusdem libri, diversos omnino fuisse Interpretes; & librorum variorum, variarumque partium ejusdem libri, Versiones usque adeo à se invicem discrepare, ut omnino repugnet Interpretes varios, quæ singuli transtulerint, inter se unquam communicasse, ut communi omnium suffragio submitterentur. Atque hinc perspicuum erit, quod, quamvis non ab *uno* solo, ut existimavit [a] *Scaliger*, facta esset Translatio tota, tota tamen istius auctoritas ab *unius* tantum Interpretis dependebit auctoritate.

a Epist. 14.

3. Non eosdem fuisse Versionum librorum omnium vel *Auctores* vel *Correctores*, vel ex istis apparet quæ Viri eruditi decreverunt de præstantia Versionis Librorum *Mosaicorum* cum reliquis comparatorum. [b] *B. Hieronymi* verba: *Josephus, qui* LXX. *Interpretum proponit historiam, quinque tantum ab eis libros Moysi translatos refert, quos nos quoque confitemur plusquam cæteros cum Hebraicis consonare.* De *erroribus* librorum maxime cæterorum illustre est, & dignum quod latius describatur, doctissimi *Masii* testimonium. Qui de fabula LXX. Cellularum agens, sic scribit: [c] *Si ratione adversus auctoritatem, in rebus præsertim longa vetustate obliteratis, pugnare fas est: nequaquam destitutus firmissimo præsidio videri poterit Hieronymus. Nam præter Mosis Legem, si reliquos libros spectes; usque adeo perversa est, plurimis in locis, ea Interpretatio, quæ* LXXII. *illis Senioribus adscribitur; ut verisimile videri nequeat, Viros* LXXII. *primarios, quales misisse Ptolemæo Pontificem est proditum, tam ineptos fuisse, tamque imperitos, & ab interpretandi munere imparatos, atque omnino absurdos, ut sic halucinarentur. Neque enim in verbis solum maximi errores, tamquam ex paragrammate Nati, apparent; dum alia sæpe pro aliis interpretantur: verum etiam non raro in bene longis verborum circumscriptionibus. Neque vero ego jam, quos dico errores, de ea scriptura judico, quæ nunc est in Hebraicis Codicibus: ne mihi aut novos librariorum interductus, aut mendas, aut denique Judæorum interpunctiones; atque vocalium, accentuumque, ut vocantur, appositiones, quas* בעלי המסורת *feciisse dicuntur: aut etiam, quod quidam facere non dubitant, quibus ego sane nondum assentior, istorum sceleratam perfidiam opponas, quasi de industria ipsi mutarint multa in librorum Hebraicorum scriptura. Ipsa illæ quæ tractantur res, sæpe verborum atque orationum, quibus illi Interpretes usi dicantur, absurdam discrepantiam*

b Procem. Quæst. Heb. in Gen.

c Præf. in Gr. Ed. Joshuæ.

satis

satis Nemem fecisse; cumque ea non rara etiam nihilominus vestigia apparerent, quid secum ipsa errores sunt dolati. Jam vero quis illud credat, Veros septuaginta duos, diversis secessibus, eosdem prorsus erroribus omnes implicari; eos, quos sunt absurdum modo, sed vitium nefas dictu esse, non ut Interpretes, sed ut sacros Vates, afflatu cœlesti aliena ab rebus ipsis dicere potuisse? Verum enumerare, utut ista sunt; quid ego sentiam, si quis me rogat; non dissimulabo, mihi Interpretationem istam, cum eam lego, multis in locis ineptissimam, & tantis viris plane indignissimam videri, ab in nonnullis rursus divinam, & à Vatibus potius quam Interpretibus dictatam. Et quæ hisce difficultatibus non solum in cæteris libris (quanquam fatendum est multo plures in eis esse errores, atque etiam turbulentiores confusioresque) verum etiam in Mosis Pentateucho, ut vocamus, afficior: &c. Paulo post: *Sed superest id quod pro Hieronymo*, qui novam Versionem adornavit, *dicebatur, de maximis erroribus, qui passim in ista Interpretatione apparent. Hoc enim cum non solum singulares istius cæsculas subvertat, verum plane contra omnem opinionem, non modo de 72. primariis viris, sed de quovis una bono interprete pugnet, aut prorsus refelli, aut certe dilui atque excusari debet. Ez refelli quidem non patitur clarissima veritatis lux. &c.* Cum alia loca tam bene, alia tam male conversa fuerint, quid illud ostendit, nisi quod ab Interpretibus omnino diversis, & sine ulla communi calculo & suffragio, translatio facta fuerit?

4. Inter libros reliquos præter *Pentateuchum*, cæteris præstare, & ad Hebraicum propius accedere, Versionem *Ezekielis*, testatur *Hieronymus*, & ex eo argumentum pro Interpretum diversitate, non immerito, ducit. [a] *Sed & vulgata Ezekielis editio non multum distat ab Hebraico. Unde satis miror quid causæ extiterit, ut, si eosdem in universis libris habemus Interpretes, in aliis eadem, in aliis diversa transtulerint.* Affirmat [b] *Usserius Auctorem editionis Græcæ* LXX. *Seniorum titulo evulgatæ, in* Ezechiele *ostendisse quid in vertendo posset, in reliquis libris quid vellet facere.*

[a] Præf. in Vers. Ezek.

[b] Epist. ad Capellum p. 215.

5. *Danielis* Versio, quæ LXXviralis titulo insignitur, præ reliquis libris omnibus, tot erroribus scatebat, ut plane ab *Ecclesia* repudiata fuerit, suffecta in locum istius *Theodotionea*. Audi rursus [c] *Hieronymum*, summum Virum: *Danielem Prophetam, juxta* LXX. *Interpretes, Domini Salvatoris Ecclesiæ non legunt, utentes Theodotionis editione; & hoc cur acciderit, nescio. Sive quia sermo Chaldaicus est, & quibusdam proprietatibus à nostro eloquio discrepat, noluerunt* LXX. *Interpretes easdem linguæ lineas in translatione servare*; sive sub nomine eorum ab alio, nescio quo, non satis Chaldæam linguam sciente, editus est liber; *sive aliud quid causæ extiterit, ignorans. Hoc unum affirmare possum, quod multum à veritate discordet, & recto judicio repudiatus est.*

[c] Præf. in Vers. Dan.

6. *Hugo Broughtonus*, Vir Hebraicæ linguæ Græcæque peritissimus, in Epistola ad Nobiles Angliæ de translatione Scripturarum ex Hebraico in Anglicum sermonem, in hanc sententiam loquitur: *Transtulerunt singuli diversas partes, 14. circiter Capita, prout nunc distinguuntur; vel forte unus aliquis librum aliquem parvum absolverit. Exemplaria, quibus usi sunt, caruerunt Accentibus & Vocalibus: sine quibus admodum difficile est veritatem in omnibus attingere. Et hac de causa errores prope infinitos commiserunt. Non omnes æque periti erant. Interpretes Mosis fuerunt disertissimi: Ille tamen qui interpretatus est verba quæ Caino locutus est Deus, vel de industria mentem suam occultavit, vel in Hebraicis infans fuit. Qui Historias interpretati sunt, disertissimi quoque fuerunt: necnon ii qui Proverbia & Psalmos verterunt. Qui Græca Jobum transtulit, Poetarum lector fuit, neque singula stricte converti, sed ut omnia fierent Græcis familiaria, curavit. Ecclesiastæ Interpres infantior fuit in Hebraico, quam in Græco: Amos, optimus: Ezekielis, perquam doctus. Non omnes omnia vertisse apparet ex eo-*

rum ſtyli diverſitate, & ex eo quod eadem in aliis locis ſalubriter, in aliis infeliciſſime converterint. Sæpe potuere contrahere, quam transferre, uti in Eſthere, & paſſim in Prophetis. At tranſferre & perfecta opera ſua aptime exornarunt. At mentes ſuas magnopere acuebant, præſertim in mundi ætate ab Adamo ad Abrahamum. Profitetur Jo. Scharpius, a ſentiri ſe illis, qui unumquemque τῶν LXX. portionem ſuam 14. circiter Capitum habuiſſe, ex ſtyli varietate, aliiſque circumſtantiis colligunt. Idcirco autem Capita circiter 14. Interpretibus ſingulis aſſignant, quia Capita prima 14 *Geneſeos* conficiunt partem totius ſacri voluminis circiter LXXII^dam.

a Symphonia Proph. & Apoſt. p. 274.

7. Audiendus denique *Huldrichus Zuinglius* Præfatione in Eſaiam: *Relinquitur* (inquit) *quod ſolum veriſimile eſt, ſeorſim & per partes quemque, non jam totum librum* (*ſunt enim quidam & longiores & difficiliores, quam ut tam brevi tempore* (72. dierum) *poſſint ab uno aliquo, etiam doctiſſimo, recte verti*) *ſed pro magnitudine, aut ratione materiæ ſuum demenſum interpretatos eſſe, & perfecto univerſo opere, in unum conſarcinaviſſe Codicem. Et hinc mendacibus ſciolis impoſturæ materiam quæſitam, quod quiſque ſeorſim tranſtulerit. Sed non cunctis Biblia, ut iſti vaniſſime fingunt, verum quiſque ſuam partem, quæ inter dividendum vel ſorte vel conſilio ei obvenerat. Cujus ſententiæ argumentum eſt, quod eadem voces, dictiones, figuræ & locutiones, non tantum in diverſis libris, ſed in eiſdem nonnunquam diverſimode tranſlatæ ſunt. Ubi nemo unus potuiſſet ſibi ita excidere, ut non meminiſſet quomodo prius eundem ſermonem aut ſenſum reddidiſſet. Quanto minus ſi omnes ſimul communibus opera & ſententia vertiſſent? Adde, quod quidam feliciſſime interpretando, facile probaverunt mundo quantum antevelluerint eos, qui indocte provinciam iſtam geſſerunt. Nactus eſt Iſaias Interpretem ſeſe indignum. Sed jam longius eſſet per ſingulos libros oſtendere, quam erudite, aut minus traducti ſint.* Idem *Zuinglius* Præf. Com. in Gen. *Verſionem ſive ſeptuagintæ, ſive ſeptem millium Interpretum* nuncupat.

8. Non profero tantum aliorum teſtimonia & judicia. Res ipſas adduco. Innumera ſane in Græca Verſione obſervavimus, quæ nullo modo fieri potuiſſent, ſi, vel omnes ſimul Interpretes conjuncta opera Verſionem elucubraſſent, vel ſinguli, quæ ipſi tranſtulerint, communi reliquorum ſubmiſiſſent judicio. Eædem voces Hebraicæ in locis diverſis omnino diverſe expreſſa ſunt: Eadem Virorum, Gentium & Locorum *propria Nomina* diverſis *Vocalibus* leguntur animata: In aliis locis ut *indeclinabilia* ponuntur: in aliis eadem Græca terminatione declinantur: in aliis locis deſcribuntur ipſa nomina Locorum & Gentium *Hebraica*, in aliis pro eiſdem ponuntur *Græca*: *Animalium, Arborum, Lapidum pretioſorum*, aliarumque *rerum Naturalium*, item *Menſurarum* ac *Ponderum* nomina, diverſe & plane repugnanter in locis diverſis convertuntur. Exempla complura proferemus, & ob oculos ponemus: quæ, niſi maxime fallor, (quod fateor quidem eſſe frequentiſſimum) erunt ſatis vel contumaciæ cuivis retundendæ.

Virorum Nomina propria Hebraica, quæ eadem in locis diverſis, diverſis Vocalibus *ab Interpretibus donata ſunt, vel alio aliquo modo diſcrepanter expreſſa.*

9. אדניה *Adonijah*: Ἀδανία, [b] 1 *Chr.* Ἀδανίᾳ, [c] *Neh.* Ἀδανίας, [d] 1 *Reg.* & [e] 2 *Chron.* Pro Ἀδανίᾳ ὑὸς Αγγιθ, quod legitur apud 1 *Chr.* Interpres [f] 2 *Sam.* habet Ορνία ὑὸς Αγγιθ. Legit is in Hebr. ר pro ד, quod certe non feciſſet, ſi idem fuiſſet Interpres, ut neque diverſe Conſonantes Vocalibus animaſſet.

10. אחיה *Ahijah*: Αχία, [g] 1 *Reg.* [h] 1 & [i] 2 *Chr.* Αἰᾶ, [k] *Neh.*

11. אחשורוש (*Ahaſuerus* ſive *Ahaſueros*) Ασσύηρος, [l] *Ezr.* [m] *Dan.* ſed *Eſth.*

b 3: 2.
c 10: 16.
d 1: 5, 25.
e 17: 8.
f 3: 4.
g 12: 15. 15: 27.
h 11: 36.
i 9: 29. 10: 15.
k 10: 26.
l 4: 6.
m 9: 1.

Esth. passim Αρταξέρξης; observante etiam *Hieronymo* in Chron. *Euseb.*

12. אסא *Asa*: Ασα, [a] 1 *Reg.* 2 *Chr.* Οσα, 1 *Chr.*

13. אלידע *Eliada*: Ελιαδα, [d] 1 & [e] 2 *Chr.* Ελιδαὰ, [f] 2 *Sam.*

14. אליה *Elihu*, id est, *Eliah*: Ηλὲ passim 1 & 2 *Reg.* 2 *Chron.* Helias, 3 *Mac.*

15. אסר־חדן *Esarhaddon*: Ασορδὰν, [h] 2 *Reg.* Ασαραδὰν, (vel ut Cod. Alex. Ασαραδδὰν) [i] *Ezr.*

16. אויל מרדך *Evil-Merodach*: Ευιλμαραδὲκ, [k] 2 *Reg.* Ουλαμαραδὲκ, *Jer.* juxta Cod. Alex. Romanus corrupte Ουλαμμαδὲχαρ, litt. transpositis.

17. גדליהו *Gedaliahu*, i. e. *Gedalias*: Γοδολίας, [l] 2 *Reg.* [m] 1 *Chr.* Γαδαλία, [n] *Ezr.* ubi legitur in Hebr. גדליה, quod idem est nomen.

18. גרשון *Gershon*, Levi filius: Γηρσὰν, [b] *Gen.* [p] *Ex.* Intt. [q] *Num.* [r] *Jos.* & [s] 1 *Chr.* pro ר legebant ד, & Γιδρὰν eundem nominant.

19. גוג *Gog*: Γωγ, [t] *Ezec.* Γωγ, [u] 1 *Chr.*

20. חמן *Haman*: Αμὰν, [x] *Neh.* Αμὰν, [y] 2 *Sam.*

21. חבב *Hobab*, socer Mosis: Ωὰβ, [z] *Num.* Ιωὰβ, [a] *Jud.*

22. חושע *Hoshea*: Ωσὴ, [b] 1 *Chr.* Ωσηὲ, [c] 2 *Reg.* [d] *Neh.*

23. חור *Hur*: Ὼρ, [e] *Ex.* [f] 1 *Chr.* Οὺρ, [g] *Num.* [h] *Jos.* [i] *Neh.*

24. יפתחה *Jephuneh*: Ιεφοννὴ, [k] *Num.* Ιεφοννὲ, [m] 1 *Chr.*

25. מיכה *Micah*: Μιχὰ, [n] 1 *Chr.* Μιχαίας, [o] *Jud.* [p] 2 *Chr.* [q] *Mic.*

26. נעמן *Naaman*: Νεμὰν, [r] *Gen.* [s] *Num.* Ναιμὰν, [t] 2 *Reg.*

27. עילם *Elam*: Ελὰμ, [u] *Gen.* [x] *Es.* Αιλὰμ, [y] 1 *Chron.* [z] *Ezr.* [a] *Jer.* [b] *Ezec.* [c] *Dan.*

28. עבדיה *Obadiah*: Αβδία, [d] *Ezr.* Αβδίας vel Αβδὶα, [e] 1 *Reg.* [f] 1 & [g] 2 *Chr.* [h] *Neh.* Οβδίας, [i] *Obad.*

29. עבד־אדם *Obededom*, nomen viri in cujus domo aliquantisper manfit Arca Dei: Αβδηδὸμ, 1 *Chr.* XV. 18. 25. XVI. 5. 38. XXVI. 4. 8. 15. sed ejusdem libri XIII. 13. 14. & [k] 2 *Sam.* Interpretes legisse videntur עבד־אדא apud illos enim legitur Αβεδδαδὰ.

30. עזא *Uzza*: Οζὰ, [l] 2 *Sam.* [m] 2 *Reg.* 1 *Chr.* VI. 29. XIII. 7. 9. Αζὰ, *ibid.* VIII. 7. Οζὶ, [n] *Neh.* Αζὼ, [o] *Ezr.*

31. פשחור *Pashur*: Φαχὼρ, [p] 1 *Chron.* [q] *Jer.* Φασὼρ vel Φασσὼρ, [r] *Ezr.* [s] *Neh.* *Hieron.* Comment. in *Jer.* cap. XX. *Pro Pashur*, LXX. *transtulerunt Phasebor*, &c.

32. פלטיה *Pelatiah*: Φαλεσθία vel Φαλαεσθία, [t] 1 *Chron.* Φαλτία, [u] *Neh.* Φαλτίας, [x] *Ezec.* teste etiam [y] *Hieronymo.*

33. פרעה *Pharaoh*: Φαραὼ, *Gen. Exod.* 1 & 2 *Reg. Neh. Psal. Cant. Ezr. Es.* XXX. 2. 3. sed βασιλεὺς *Es.* XIX. 11.

34. צדוק *Zadok*: Σαδὼκ, [z] 2 *Sam.* [a] 1 & [b] 2 *Reg.* [c] 1 & [d] 2 *Chr.* Σαδδὼκ, [e] *Ezr.* [f] *Neh.* [g] *Ezec.*

35. צפניה *Zephaniah*: Σαφανία, [h] 1 *Chr.* Σοφονίας, [i] 2 *Reg.* [k] *Soph.*

36. רם *Ram.* Ραμ, [l] *Job.* Αραμ, [m] *Ruth.* [n] 1 *Chr.*

37. רצין *Rezin*: Ραασσὼν, [o] 2 *Reg.* Ραασὼν, [p] *Neh.* Ραασὶν, [q] *Ezr.* (legerunt Interpretes isti רצין) Ραασὶν vel Ραασὶν, [r] *Es.* passim.

38. שמרין *Shamirah*: Σαμὰ vel Σαμμὰ, [s] 1 *Sam.* Σομὲ, [t] *Gen.* [u] 1 *Chr.* Σαμαία, [x] 2 *Sam.*

39. Alia missa facio, quæ, una tantum literula discrepantia, facilius librariis adscribi posse videantur: qualia sunt, גמר *Gomer*: Γομὲρ, [y] *Ezec.* [z] *Hos.* Γαμὲρ, [a] *Gen.* [b] 1 *Chr.* אחאב *Ahab*, 1 & 2 *Reg.* 1 & 2 *Chr.* & *Mic.* passim Αχαὰβ. sed apud [c] *Jer.* Αχιὰβ. Et similia.

---

a 15: 14.
b 15: 17. 16: 2. &c.
c 9: 16.
d 3: 9.
e 17: 17. 2 b
f 5: 16.
g 4: 5.
h 19: 37.
i 4: 2.
k 25: 27.
l 52: 31.
m 25: 24.
n 25: 3, 9.
o 10: 18.
p 46: 11.
q 6: 16.
r 3: 17, 18, 21, 25. 4: 22, &c. 7: 7.
s 21: 6.
t 6: 1, 16. 23: 6. sed Cod. Alex. ibi Γηρσών.
u 38: 2, 18.
x 5: 4.
y 2: 13.
z 10: 1, 2, 3.
a 11: 29.
b 4: 11.
c 27: 20.
d 15: 30. 17: 1. 18: 10.
e 10: 23.
f 17: 10, 12. 24: 14. 31: 2. 35: 30.
g 2: 19. 4: 1.
h 31: 8.
i 13: 21.
k 3: 9 ubi pro υἱὸς Σὲφ, lege υἱὸς Οὐρ.
l 13: 6.
m 7: 38.
n 5: 5. 8: 34, 35. 9: 15, 40, 41.
o 17: 9, 12. 18: 2, 31.
p 34: 20.
q 1: 1.
r 46: 21.
s 26: 40.
t 5: 1, 20, 27.
u 10: 22. 14: 2.
x 11: 11. 21: 2. 22: 6.
y 8: 24.
z 2: 7.
a 25: 35.
b 32: 24.
c 8: 2.
d 8: 9.
e 18: 3, 4, 7.
f 3: 21. 7: 3. 12: 9.
g 17: 7.
h 10: 5.
i 11: 1. ubi Cod. Alex. Αχὲς.
k 6: 10, 11, 12.

l 6: 3, 8. *m* 21: 18, 36. *n* 7: 51. *o* 2: 49. *p* 9: 12. *q* 20: 1, 3. 21: 1. *r* 2: 38. *s* 10: 3. 11: 12. Ibidem 21: 12. (& 11: 12. juxta Cod. Alex. Φασὲκ, sed corrupte ex Φασσὼρ. *t* 3: 21. 4: 42. *u* 10: 22. *x* 11: 13. *y* Ep. 142. ad Damasum. *z* 8: 17. (ubi Cod. Alex. Σαδὸκ) 15: 35. 20, 25. *a* 1: 8, &c. 2: 35. *b* 15: 33. *c* 6: 8. 17: 28. *d* 27: 1. 31: 10. *e* 7: 2. *f* 3: 29. 11: 11. sed ibidem 3: 4. 13: 13. Σαδὼκ. 10: 21. Σαδὸκ. *g* 40: 46. 43: 19. 44: 15. 48: 11. *h* 6: 36. *i* 25: 18. *k* 1: 1. *l* 32: 2. *m* 4: 19. *n* 2: 9, 10, &c. *o* 15: 37. 16: 5, 6, 9. *p* 7: 1. ubi Cod. Alex. Ραασσὼν. *q* 3: 38. *r* 1: 8. 8: 6. *s* 16: 9. 17: 13. *t* 36: 13, 17. *u* 1: 37. *x* 23: 11. *y* 38: 6. *z* 1: 3. *a* 10: 2. *b* 1: 5, 6. *c* 29: 21, 22.

Deorum *ſive* Idolorum *nomina ex eiſdem Hebræcis in variis locis diverſiſſime expreſſa.*

40. בעל *Baal*: Βεελ, *Jud.* 1 & 2 *Reg.* 1 *Chr. Jer. Hoſ.* Βηλ. Alibi ſcribitur Βαλ, ut in Nominibus, בעל חמון (*Baal-Hamon*) Βαλαμὼν, [a] *Cant.* בעל פעור (*Baal-Peor*) Βαλφεγώρ, [b] *Num.* 25 *Deut.* 4 *Pſal.* 106 *Hoſ.* IX. 10. בעל צפון (*Baal-Zephon*) Βαλαζεφών, [c] *Exod.* 14 *Numer.* 33. בעל פרצים (*Baal-Perazim*) apud [d] 1 *Chr.* 14 ſcribitur Βααλ-φαρασείμ, [e] *Hieron. Urbem Sidonii & Phœnices appellant* בעל: *eadem enim inter* ב *&* ו *literas conſonantes, & vocalis littera ponitur, quæ juxta linguæ iſtius proprietatem nunc Baal, nunc Baal legitur.* Vix tamen veriſimile videtur Interpretes eoſdem nunc *Beel*, nunc *Baal* fuiſſe lecturos.

a 8: 11.
b 25: 3, 5.
c 4: 3.
d 106: 28.
e 14: 2.
f 33: 7.
g 14: 11.
h Comm. in Hoſ. c. 12.

41. Apud 1 *Chr.* XIV. 11. ſic ſcriptum legimus: Καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς ἐκεῖ Δαυὶδ. καὶ εἶπε Δαυὶδ, Διέκοψεν ὁ Θεὸς τοὺς ἐχθρούς μου ἐν χειρί μου, ὡς Διακοπὴ ὑδάτος· διὰ τοῦτο ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Διακοπὴ Φαρασείν. Pro Διακοπὴ, legendum eſt Βαάλ: Διακοπὴ enim idem ſignificat cum Φαρασείν, & in locum τοῦ Βαὰλ ex margine irrepſit. Ab Interprete autem 2 *Sam.* v. 20. ubi eadem refertur hiſtoria, nominatur locus iſte, non Βαὰλ-Φαρασείν, ſed Επάνω Διακοπῶν, quæ vocum iſtarum ſignificatio eſt. Καὶ ἦλθε Δαυὶδ ἐπὶ τὸ Επάνω Διακοπῶν, καὶ ἔκοψεν αὐτοὺς ἐκεῖ Δαυὶδ φύλαξ ἐκεῖ· καὶ εἶπε Δαυὶδ, Διέκοψε Κύριος τοὺς ἐχθρούς μου ἐναντίον μου, ὡς Διακόπτεται ὕδατα· διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Επάνω Διακοπῶν.

i 2: 13, 16, 17.
k 8: 33.
l 7: 4.
m 17: 3.
n 9: 14.
o 13: 20. ubi Cod. Alex. Βίθφ.
p 3: 29. 4: 46. 34: 6.
q 1: 4.
r 6: 71. ubi corrupte Ασεφώθ.
ſ 11: 7, 33.
t 5: 26.
u 23: 10.
x 11: 7, 33.
y 1: 5.
z 18: 21. 20: 2, 3, 4.
a Quæſt. 25. in Lev.
b 12: 30.
c 20: 2.
d Comment. in Soph. 1.
* Sed deeſt Μολχὸμ in Codd. nonnullis.
e 9: 1.
f 15: 15.
g 5: 4.
h 11: 41.
i 8: 14.
k Cap. 11.
l 18: 13.
m 60: 10, 12.
n 25: 12. 35: 15. 36: 5.
o 1: 6, 9. 2: 1.
p 3: 19.
q 1: 4.
r 23: 7.
s 82: 7.
t Cap. 25.

42. בעלים *Baalim*, i. e. *Idola*: Βααλείμ, [i] *Hoſ.* Βααλὶμ, [k] *Jud.* [l] 1 *Sam.* εἴδωλα, [m] 2 *Chr.* [n] *Jer.*

43. בית־פעור Maſoretis *Beth-Peor*, i. e. *Domus Peor*: Βαλφεγὼρ, [p] *Joſ.* Οἶκος Φογὼρ, [p] *Deut.*

44. עשתורת *Aſhtaroth*: Ασταρώθ, [q] *Deut.* 1 *Sam.* VII. 3. & [r] 1 *Chr.* ſed [r] 1 *Reg.* Ασάρτη. Apud *Jud.* X. 6. τοὺς Ασταρώθ· ſed *ibid.* 11. 13. τοὺς Ασταρτάς. Apud 1 *Sam.* XII. 10. vertitur ἄλση (*luci*) καὶ ἐδουλεύσαμεν τοῖς Βααλὶμ καὶ τοῖς ἄλσεσιν. *Ibid.* XXXI. 10. בית־עשתרות, quod ſignificat *domum Aſhtaroth*, redditur τὸ Ασταρτεῖον.

45. מלך Μολὸχ, [t] *Amoſ.* [u] 2 *Reg.* βασιλεὺς, [x] 1 *Reg.* [y] *Soph.* ἄρχων. Locus, five Scribæ ſolum) *Soph.* I. 5. quam veram & antiquam lectionem eſſe, *Scholiaſtes* docet: τὸ Βασιλέως Μολὸχ ἔχει, καὶ οἱ λοιποὶ ἑρμηνευταὶ τοῦτο πεθείκασιν. *Hebraicum habet Malech, & cæteri Intt. idem poſuerunt.* Sic quoque [a] *Theodoretus.* מלכם, quod ſignificat *Moloch eorum*, quodque vertit Interpres *Soph.* βασιλέα αὐτῶν Intt. [b] *Sam.* & [c] 1 *Chr.* & in Græcum vertunt & Hebraicum ſimul retinent: * Μολχὸμ τὸν βασιλέως αὐτῶν. Apud *Sophoniam* τὸ *Melchem* in *Regem* verſum fuiſſe, animadvertit [d] *Hieronymus*, confirmatque Verſio vetus Lat. è Græco facta.

Exempla Nominum propriorum locorum, gentium, *&c. quæ in variis locis cum diverſis Punctis lecta ſunt, vel omnino diverſe tranſlata ſunt, in aliis, poſitis Nominibus ipſis Hebr. in aliis, Græcis. &c.*

46. אמרי *Amori*, *Amoræus*: Αμορρὶ, [e] *Ezr.* Αμορραῖος, alibi paſſim, Gen. *Ex. Deut. Joſ. Jud.* 1. & 2 *Sam.* 2 *Chr. Neh.*

47. אדום *Edom*, pro regione ſumptum: Εδὼμ, [f] *Ex.* [g] *Jud.* 2 *Chr.* XXI. 9, 10. *Eſ.* LXIII. 1. [h] *Dan.* Ιδουμαία, [i] 2 *Sam.* [k] 1 *Reg.* [l] 1 *Chr.* [m] *Pſal. Eſ.* XXII 14. XXXIV. 56. [n] *Ezec.* [o] *Amoſ.* [p] *Joel.* [q] *Mal.* Sic ſumptum pro populo, vertitur Ιδουμαῖοι, [r] *Deut.* 2 *Chr.* XXV. 20. [s] *Pſal.* [t] Hieron. Com. in Ezech. *Et hoc ſciendum, quod in Heb. nunquam ſcribatur Idumæa, ſed ſemper Edom, quem Idumæam expreſſit Græca tranſlatio.* Idem in Hoſ. *Thabet* LXX. Ιπεδύεμον *tranſtulerunt, hanc habentes conſuetudinem, ut Hebræa nomina Græco ſermone declinent, ſicut Edom, hoc eſt Eſau & Seir, ſemper* (in hoc tamen fallitur) *interpretantur.*

48.

48. אופיר *Ophir*: Ουφειρ, [a] *Gen.* 1 *Chr.* 1. 23. Corrupte Σωφειρ, *ibid.* XXIX. 4. Σωφιρ, 2 *Chr.* IX. 10. [b] *Eſ.* σωφιρ, [c] *Job.* אופרי *in Ophir*: εις Ωφιρα, [d] 1 *Reg.* [illegible] Be enim ſubſtituendum pro εις Σωφιρα. In veteri tamen Verſ. Eſ. XIII. 12. legitur *Suphir*.

49. און (Maſoretis *Aven*) Ων, [e] *Hoſ.* [f] *Amoſ.* Ηλιουπολις, [g] *Ezech.* monente etiam Hieronymo *de locis Heb.*

50. בית און *Bethaven*, (i. e. *Domus Aven*, vel *Domus On*:) Βηθων, [h] *Hoſ.* οικος Ων, [i] *Hoſ.* ubi Hieron. *Et ne aſcendas in Bethaven — pro qua mihi hactenus LXX. domum ων interpretati ſunt, niſi forte errore confuſo pro ן literam media quæ ת ו ן literis ex utraque parte vallatur, quæ ſola differt magnitudine putaverunt.* Hieronymi pace, ſine ulla literulæ mutatione poteſt ων non male legi. At Βηθων & οικος Ων Interpres idem non poſuiſſet.

51. אכזיב *Achzib*: Εχεζοβ, [k] *Joſ.* ſed apud [l] *Mich.* ubi in Heb. legitur *domus Achzib*, οικος ματαιως Interpres reddit.

52. אפק *Aphet*: Αφεκ, [m] 2 *Reg.* אפקה *Aphetah*, i. e. *in Aphet*, Interpres [n] 1 *Reg.* vertit εις Αφεκα, affixum ה, tanquam partem Nominis exprimens. Eundem errorem ſuperius errant Intt. 1 *Reg.* & 2 *Chr.* in אפרה *Ophirah*.

53. ארם נהרים *Aram Naharaim*, i. e. *Syria fluminum*: Μεσοποταμια, [o] *Gen.* [p] *Deut.* Συρια ποταμων, [q] *Jud.*

54. אררט *Ararat*: Αρραχατ, [r] *Gen.* Αρραβαθ, [s] 2 *Reg.* Αρμενια, [t] *Eſ.*

55. אשור *Aſſur*, Aſſyrii: Ασσυρ, [u] *Num.* [x] 1 *Chr.* [y] *Exr.* [z] *Pſal. Jer.* II. 36. [a] *Thren. Ezec.* XVI. 28. XXVII. 23. XXXII. 22. *Hoſ.* XIV. 3. *Mic.* V. 5, 6. Ασσυριοι, [b] *Gen.* [c] 2 *Reg.* [d] *Eſ. Jer.* II. 18. *Ezec.* XXIII. 5, 7, 9, 12. XXXI. 3. *Hoſ.* V. 13. VIII. 9. IX. 3. X. 6. XI. 5. XII. 2. *Mic.* VII. 12. [e] *Soph.* [f] *Zach.*

56. בשן *Baſhan*: Βασαν, *Num. Deut. Joſ.* 1 & 2 *Reg.* 1 *Chron. Neh. Pſal. Eſ.* II. 13. [g] *Jer.* Γαλιλαια, *Eſ.* XXXIII. 9. teſte etiam *Hieron.* in locum.

57. באר שבע *Beerſheba*: Βηρσουβεε, [h] *Joſ.* [i] 1 & [k] 2 *Sam.* [l] 1 *Reg.* [m] 1 & [n] 2 *Chr. Amoſ.* VIII. Φρεαρ Τ ὁρκου, *Amoſ.* V. quæ [o] nominis interpretatio eſt. Hieron. in Amoſ. v. *Simul animadvertendum quod* LXX. *Intt. in præſenti loco nomen Berſabeæ interpretati ſunt dicentes,* το Φρεαρ Τ ὁρκου, *i. e, puteum juramenti, & in poſtetioribus* (cap. 8.) *ipſam nomen poſuerunt, Vivit Deus tuus Dan, & vivit via Berſabeæ.* Lectionum harum confirmatur veritas ex antiqua Verſione Lat. ex Græco facta, quæ extat apud *Hieronymi* Commentaria. Vertitur quoque Φρεαρ του ὁρκου apud [p] *Gen.* confirmante [q] *Juſtino M.*

58. בית אל *Bethel*, (*Locus Dei*:) Βαιθηλ, *Geneſ.* XXXV. 1, 3, 15. *Jud.* 1 *Sam.* 1 & 2 *Reg. Exr. Neh. Amoſ.* Τοπος Θεου, *Gen.* XXXI. 13.

59. *Gen.* XXVIII. 19. ſic legit. *Appellavitque nomen urbis Bethel, quæ prius Luz vocabatur,* אולם לח שם &c. το אולם Interpres ridicule putavit partem nominis urbis fuiſſe: ἡ Ουλαμλυζ ἰω ὀνομα τῃ πολει το ωθηρον pro eo quod vertit Aquila: ωθηρον Λυζ ὀνομα τῃ πολει. Interpretis oſcitantiam caſtigat B. *Hieronymus* in *Tradit.* "Et vocavit Jacob nomen loci "illius Bethel, & Ulam Luz erat nomen civitatis prius. *Ab eo quod ſupra dixerat,* Quam terribilis eſt locus iſte, non eſt hic niſi domus Dei, "& hæc porta cœli; *nunc loco nomen imponit: & vocavit illum Bethel, i. e.* "*domum Dei: qui locus vocabatur ante Luza, quod interpretatur nux ſive* "*amygdalum. Unde ridicule quidam verbum Hebraicum* Ulam, *nomen eſſe* "*urbis putant, cum* Ulam *interpretetur prius* [q]." A Pagnino redditur *utique.* Ab Interpretibus locorum aliorum *Geneſeos* dicitur urbs Λουζα. XXXV. 6. ἠλθε ὁ Ιακωβ εις Λυζα, ἡ ἐστι ἐν γῃ Χανααν, ἡ ἐστι Βαιθηλ. XLVIII. 3. ὁ Θεος μου ὠφθη μοι ἐν Λυζᾳ ἐν γῃ Χανααν. Ita apud [r] *Jud.* το ὀνομα τ πολεως Βαιθηλ ἰω ἐμωροθεν Λυζα.

60. בית שמש *Bethſhemeſh*, (*Locus, ſive Urbs Solis*) Βαιθσαμυς, *Joſ.* XIX.

[a] 10: 29.
[b] 13: 12.
[c] 22: 24. 28: 16.
[d] 9: 28.
[e] 10: 8.
[f] 1: 5.
[g] 30: 17.
[h] 7: 2. juxta Alex. Corrupte Rom. Βαιθλι.
[i] 4: 15. 5: 8. 10: 5.
[k] 19: 29.
[l] 1: 14.
[m] 13: 17.
[n] 20: 30.
[o] 24: 10.
[p] 23: 4.
[q] 8: 10.
[r] 8: 4.
[s] 29: 37.
[t] 37: 38.
[u] 24: 24. sed ibidem 22. Ασσυριους.
[x] 1: 17.
[y] 4: 2.
[z] 83: 8.
[a] 5: 6.
[b] 25: 18.
[c] 15: 29. 17: 6, &c.
[d] 7: 18. 10: 5, &c.
[e] 2: 13.
[f] 10: 10.
[g] Sic ὁ Βασιλιμ apud *Amoſ. Mic. Nah. Zech.*
[h] 19: 2.
[i] 9: 20
[k] 3: 10. 17: 11, &c.
[l] 19: 3.
[m] 25: 2.
[n] 30: 5.
[o] Vide *Gen.* 26: 33.
[p] 28: 10.
[q] Cont. Tryphonem p. 281.
[r] Vide eandem Hieron. de locis Hebr. in *Bethel.*
[r] 1: 23.

XIX. [a] 22. XXI. 16. *Jud.* 1 *Sam.* 1 & 2 *Reg.* 2 *Chr.* Πόλις ἁλῶσ, *Joſ.* XV. 10.

61. בצרה *Bozra*: Βοσόρρα, [b] *Gen.* [c] 1 *Chr.* Βόσορ, [d] *Eſ.*

62. גלגל *Gilgal*: Γαλγαλ, [e] *Jud.* 1 *Sam.* XV. 33. *Hoſ.* IX. 15. [f] *Mic.* Γαλγαλὰ, [g] *Joſ.* 1 *Sam.* VII. 16. *Hoſ.* IV. 15. [h] *Amoſ.*

63. גי בני הנם *Vallis filii Hinnom*: [i] 2 *Reg.* & *Jer.* VII. 32. redditur Φάραγξ υἱοῦ Ενὸμ, ſed *Jer.* XIX. 6. πολυάνδριον υἱοῦ Ενὸμ. Apud [k] 2 *Chr.* ſine interpretatione ponuntur ipſa Hebraica: γε Βενιεννόμ.

64. חמת *Hamath*: Αἰμὰθ, *Num.* XIII. 2. 2 *Reg.* XIV. 25, 28. XVII. 24. XVIII. 34. XXV. 21. 2 *Chr.* VII. 8. Εμὰθ, *Num.* XXXIV. 8. [l] *Joſ.* 2 *Reg.* XXIII. 33. *Eſ.* XXXVI. 19. XXXVII. 13. Ημὰθ, [m] 2 *Sam.* [n] 1 *Reg.* [o] 1 *Chron.* 2 *Chr.* VIII. 4. [p] *Ezec.* [q] *Zach.* Perexigui hæc ſunt momenti: illud vero permagni, quod vertitur Λαβία apud *Eſ.* X. 9. XI. 11. לבוא חמת i. e. (uſque ad) *ingrediendum Hamath*: Interpres [r] *Judicum* pro uno nomine proprio oſcitanter ſumpſit: (ἕως) Λαβωημάθ.

65. חרמון *Hermon*: Ερμὼν, *Pſ.* LXXXIX. 12. [s] *Cant.* (ſic חרמונים Ερμωνιείμ, *Pſal.* XLII. 6.) Αερμὼν, [t] *Joſ.* & *Pſal.* CXXXIII. 3. quomodo lectum ibi fuiſſe etiam *Origenis* ætate, apparet ex illius [u] in locum *Commentario*.

66. חתי *Hitti*, Hethæus: Χεθαῖος, *Gen. Ex. Deut. Joſ. Jud.* III. 5. 1 & 2 *Sam.* 1 & 2 *Reg.* 2 *Chr. Neh. Ezec.* Εθὶ, [x] *Ezr.* Χεθὶ, [y] 1 *Chr.* ubi Οὐεμὰς ὁ Χεθὶ is dicitur qui apud [z] 2 *Sam.* Οὐεμὰς ὁ Χεθαῖος paſſim appellatur. Sic חתים *Hittim* vertitur Χεθιειμ (pro Χεθαῖοι) apud *Jud.* I. 26. juxta *Codicem Alex.* Vaticanus minus recte Χεθὶν.

67. יבוסי *Jebuſi*, Jebuſæus: Ιεβουσὶ, [a] *Ezr.* Ιεβουσαῖος, alibi paſſim, *Gen. Ex. Joſ. Jud.* 2 *Sam.* 1 *Chr. Neh. Zach.*

68. כנעני *Chenaani*, Chananæus: Χαναὶ, [b] *Ezr.* Χαναναῖος, [c] *Gen. Joſ. Jud. Neh. Obad. Zach.*

69. כרתי *Cherethi*: Χερεθὶ, [d] 2 *Sam.* [e] 1 *Chr.* Κρῆτες (*Cretenſes*) [f] *Soph.* & *Ezech.* Conſulendus *Hieronymus* in *Ezech.* XXV. & in *Soph.* II.

70. כפתרים *Caphthorim*: Καφθορειὶμ, [g] *Gen.* (ſic *Cod. Alex.* Romanus minus vere Γαφθορειὶμ) Κατασπαδόκες, [h] *Deut.* Exemplum hoc ante nos obſervaverat doctiſſ. [i] *Lightfootus*, qui ex eo recte concludit *Geneſeos* & *Deuteronomii* diverſos fuiſſe Interpretes.

71. כרמל *Carmel*: Χερμὲλ, [k] *Joſ.* Κάρμηλος, [l] 1 *Sam.* 2 *Reg.* XIX. 23. [m] *Cant.* [n] *Eſ.* [o] *Am.* [p] *Mic.* [q] *Nab.* ὄρος τὸ Καρμήλιον, [r] 1 *Reg.* 2 *Reg.* II. 25. IV. 24.

72. כתים *Chittim*: Κετιειὶμ, [s] *Ezec.* Κιτιαῖοι, [t] *Num. Eſ.* XXIII. 1. Κιτιεῖς, [u] *ibid.* XXIII. 12. Κίτιοι, [x] 1 *Chr.* [y] *Dan.*

73. מאבי *Moabi*: Μωαβὶ, [z] *Ezr.* Μωαβίτης, [a] *Gen.* [b] *Deut.* [c] 1 *Chr.* [d] *Neh.*

74. מדינים *Midianitæ*: Μαδιανίτης, *Num.* XXXIII. 12. Μαδηναῖοι, [e] *Gen.* & *Num.* XXV. 15.

75. מהנים *Mahanaim*: Μαναὶμ, [f] 2 *Sam.* Μααναὶμ, [g] 1 *Reg.* [h] 1 *Chr.*

76. מצפה *Mizpah*: Μασφὰ, [i] 2 *Chron.* [k] *Neh.* Μασσηφὰ, *Jud.* XI. 11. XX. 1. XXI. 5. [l] 1 *Sam.* [m] 2 *Reg.* σκοπὰ, (quæ nominis Hebr. ſignificatio eſt) *Jud.* X. 17. [n] *Hoſ.*

77. מצרי *Mizeri*, Ægyptius: Μοσρεὶ, [o] *Ezr.* Αἰγύπτιος, *Gen. Ex. Levit. Deut.* 1 & 2 *Sam.* 1 *Chr.*

78. *Aquæ* מרבה *Meribah*: apud [p] *Num.* [q] *Deut.* [r] *Pſal.* & *Ezec.* XVII. 7. vertitur ὕδωρ Αντιλογίας. Sed *Ezec.* XLVII. 19. ipſum verbum Hebr. ponitur μαεμμὼθ, l. Μαεβὼθ, מרבות in numero Plurali: quomodo lectum fuiſſe in Græca *Ezechielis* Verſione monet ipſe [s] *Hieronymus*.

79. משך *Meſhech*: ut nomen gentis redditur Μοσὸχ, *Exec.* XXXII. 26. XXXVIII. 2, 3. XXXIX. 1. ſed Interpres *Capitis* XXVII. 13. ignoraſſe videtur fuiſſe hoc gentis nomen; τὲ Θοβελείνοντα vertens: ἡ Ελλὰς, καὶ ἡ συμμικτὸς, καὶ τὲ Θοβελείνοντα.

80. Eodem loco vox תובל vertitur συμμικτοὶ, quæ tamen ut nomen gentis in omnibus aliis locis redditur Θοβὲλ.

[a] 38. corrupte Βαεθλαμὶ.
[b] 36. 33.
[c] 11: 44.
[d] 34: 6. 63: 1.
[e] 2: 1.
[f] 6: 5. [g] 5: 9.
[h] 4: 4. 5: 5.
[i] 23: 10.
[k] 28: 3.
[l] 13: 5. ſed Cod. Alex. Αἰμὰθ.
[m] 8: 9.
[n] 8: 65.
[o] 18: 3.
[p] 47: 20. ib. 16. vitioſe Ημαθὶ.
[q] 9: 2.
[r] 3: 3. [ſ] 4: 8.
[s] 13: 11.
[u] Ap. Caten. in Pſal.
[x] 9: 1.
[y] 11: 41.
[z] 3: 6. 12: 9, 23, 39.
[a] 9: 1. [b] 9: 1.
[c] Num. 21: 1.
[d] Χαναναὶς, ubi Cod. Alexand.
[e] Χαναναῖς. ib. paulo poſt: Χαναναὶς, ubi Cod. Alex.
[f] Χαναναὶ.
[d] 8: 18. 20: 23.
[e] 18: 17.
[f] 2: 5.
[g] 10: 14.
[h] 2: 23.
[i] Horis Hebr. in Act. VIII. 14.
[k] 15: 55.
[l] 15: 12. 25: 2.
[m] 7: 5.
[n] 35: 2.
[o] 1: 2. 9: 3.
[p] 7: 14.
[q] 1: 4.
[r] 30: 14.
[ſ] 27: 6.
[t] 24: 24.
[u] Cod. Alex. Κητιεὶμ.
[x] 1: 7.
[y] 11: 30.
[z] 9: 1.
[a] 19: 37.
[b] 2: 9. 23: 3.
[c] 11: 46.
[d] 13: 1.
[e] 37: 28, 36.
[f] 11: 8. ib. 17: 24. 19: 32. minus recte Μαναὶμ.
[g] 4: 14.
[h] 6: 80.
[i] 16: 6.
[k] 37: 15, 19.
[l] 7: 5.
[m] 25: 23.
[n] 5: 1. [o] 9: 1.
[p] 20: 13. 27: 14.
[q] 32: 51. 33: 8.
[r] 81: 7.
[ſ] De loc. Heb.

81. Eodem modo מישך ab Interprete *Psalmi* juxta Græcos CXIX, pro Mesech, vertitur ἐμακρύνθη.

82. נבו *Nebo*: Ναβὼ, *Esa.* XLVI. 1. Ναβαὺ, [a] *Num.* [b] *Deut.* [c] 1 *Chron. Esa.* XV. 2. Ναβῦ, [d] *Exr.*

83. סין *Sin*: Σὶν, [e] *Ex.* [f] *Num.* Σαὶν (urbem Ægyptiacam intellige) *Ezec.* XXXV. 15. Συήνη, ibid. 16. duas diversas Ægypti urbes eisdem Consonantibus apud Hebræos exprimi putavit Interpres.

84. סכות *Succoth*: Σοκχὼθ, *Ex. Num. Jud.* 1 *Reg.* 2 *Chr.* Σοκχωθαὶ, [g] *Jos.* Apud [h] *Psalmos* pro *Valle Succoth*, vertitur ἡ χειλὰς τ̃ σκηνῶν, quæ nominis *Succoth* significatio est.

85. In עי, quod urbis nomen est, literam ע, ut pronunciationis difficillimæ, alii omittunt, alii per γ, ut in aliis quoque nominibus frequenter, exprimunt. Ab Intt. [i] *Jos.* & [k] *Jer.* dicitur Γαὶ vel Γαὶ, ab Int. [l] *Neh.* Αἰ. Interpres [m] *Gen.* articulum emphaticum ה pro parte ipsius nominis accepit; הע reddens Αγγαί. Apud [n] *Exr.* legitur Αἰὰ. τὸ Αγγαὶ vel Αχαὶ apud *Gen.* genuinam esse lectionem fidem facit [o] Hieronymus: *Agai* (inquit) *vix parvæ ruinæ residet.* —— *& sciendum, quod in Hebræo* g *literam non habet, sed vocatur Ai: scribiturque per elementum, quod apud eos dicitur* ע *ain.*

86. עמק עכור *Emek-Achor*, i. e. *vallis Achor*: Εμεκαχὼρ [p] *Jos.* Φάραγξ Αχὼρ, [q] *Es.* χοιλὰς Αχὼρ, [r] *Hos.*

87. עמני *Ammoni*: Αμμωνὶ, [s] *Exr.* Αμμανίτης, [t] *Gen.* [u] *Deut.* [x] *Neh.*

88. עברי *Hebræus*: Ἑβραῖος passim redditur apud alios libros & in ipsa *Gen.* XXXIX. 14. XLIII. 32. sed *ibid.* XIV. 13. pro Hebraica ponitur vox Græca περατὴς. Ἀπήγγειλεν Ἀβραὰμ τῷ περατῇ, *nuncupavit Abramo transitori.* Quam veterem esse lectionem, patet ex *Acacii*, *Diodori*, *Theodoreti*, & ipsius *Origenis* Scholiis. Et hinc in antiqua Latina Versione, quæ ex Græca facta est, legebatur: *Nunciavit Abraham transfluviali.* Ad quem locum B. [y] *Augustinus Transfluvialem Abraham appellatum, etiam Græca exemplaria satis indicant.*

89. פרזי *Perizi*: Φερεζὶ, [z] *Exr.* Φερεζαῖος, *Gen. Ex. Deut. Jos. Jud.* 2 *Chr. Neh.*

90. Illud insuper notandum, apud *Exram* in loco cit. non solum describi ipsa nomina gentium Hebraica sine Græca terminatione, verum etiam ה emphaticum, quod in Hebræo nominibus præfigitur, tanquam nominum ipsorum primam syllabam oscitanter exprimi. ὁ Εθὶ, ὁ Φερεζὶ, ὁ Ιεβουσὶ, ὁ Αμμωνὶ, ὁ Μωαβὶ, καὶ ὁ Μοσορὲλ, καὶ ὁ Αμορρί. Ubi ὁ, quod nominibus præmittitur, non *Articulum* esse, sed debere cum nominibus conjungi, ὁεθὶ, ὁφερεζὶ, &c. exinde facile apparet, quod non sunt *Recti* Casûs ista nomina, sed *Dativi*. Οὐκ ἐχωρίσθη ὁ λαὸς Ισραὴλ καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται ἀπὸ λαῶν τ̃ γαιῶν ἐν μακρύσμασιν αὐτῶν, τῷ Χαναὶ, ὁ Εθὶ, ὁ Φερεζὶ, &c. Hebræa sic se habent: כנעני חתי פרזי חיבוסי העמני המואבי המצרי האמרי.

91. פלשתים *Philistim*, Philistini sive Palæstini: Φυλιστιείμ, [a] *Gen.* [b] *Ex.* [c] *Jos.* ἀλλόφυλοι (*extranei*) [d] *Jud.* [e] 1 & [f] 2 *Sam.* [g] 2 *Reg.* [h] 2 *Chron.* [i] *Psal.* *Es.* II. 6. XI. 14. [k] *Ezec.* [l] *Am.* [m] *Soph.* [n] *Zach.* Apud *Es.* IX. 12. ubi in Heb. dicitur: *Syria ab Oriente & Philistini ab Occidente*: in Gr. legitur: Συρίαν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν καὶ τὸν Ελληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν. Fallitur [o] *Hieronymus*, cum dicit, *semper*, apud LXX. pro Philistim positos fuisse ἀλλοφύλους.

92. Apud [p] 1 *Sam.* cum fugisset David ad Abimelech, ab eo interrogatus quare solus esset, respondet, se servis suis condixisse *in locum* פלני אלמני *obscuri ignoti*: h. e. *in illum & illum locum.* Græcus habet: ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Θεοῦ πίστις Φιλωνὶ Μωμωνὶ. Exemplar *Alex.* Φελμωνὶ Αλμωνί. Lege juxta *Complutense*: ἐν τόπῳ λεγομένῳ Φιλωνὶ (vel Φελλωνὶ) Αλμωνί. In *Aldino* quoque desunt Θεοῦ πίστις. *Joannes Mariana*, [q] Jesuita, ex

[a] 21: 33. 26: 14, 15, 18.
[b] 13: 17. 15: 14.
[c] 13: 2.
[d] 3: 3, 31. 10: 11. 14: 4, &c. Ib. 10: 6, 7, 11. 13: 1. leg. Φυλισιείμ. sed in illis locis Codex Alex. habet ἀλλόφυλοι.
[e] 4: 1. 3: 9, &c.
[f] 5: 17, &c.
[g] 8: 2.
[h] 21: 16, &c.
[i] 60: 8, &c.
[k] 16: 27. 25: 16.
[l] 1: 8, &c.
[m] 2: 5.
[n] 9: 6.
[o] Com. in Amos 1.
[p] 21: 2.
[q] Scholiis in

ex hoc loco ait confirmari LXX. Interpretes (quos vocat) *Pentateuchum* duntaxat, non reliquos libros convertisse. Quomodo enim (inquit) sumpsissent viri illi eruditi vocabula ista pro loci *nomine proprio*?

a 4: 1. Aliter accipiuntur ab Interprete [a] *Ruth*: *Ascendit ergo Booz ad portam, cumque vidisset propinquum praeterire, dixit ad eum*: *Declina & sede hic*, פלני אלמני *pou*, *such a one*, ut *Anglice* dicimus. Vulg. Lat. *vocans eum nomine suo*. Græcus: Ἐκκλίνας κάθιον ὧδε κρύφι: *declinans sede hic, absconditè*.

b 8: 13. Ab Interprete [b] *Danielis*, ubi duæ hæ voces contrahuntur in unam פלמני, retinetur vox Hebraica: *Et dixit unus Sanctus* ALTERI CUIDAM. Græc. καὶ εἶπεν εἷς ἅγιος τῷ Φελμωνί. Quam veram & antiquam lectionem esse, constat ex Comment. *Eudoxii*, & *Theodoreti*. Sic *Hieronymus*: *Pro altero nescio quo, quod Symmachus interpretatus est*, פלמוני, *quem nos secuti sumus*: *Aquila*, *Theodotio*, & LXX. Φελμωνὶ *ipsum verbum Hebraicum posuerunt*.

93. צר *Sor*, Tyrus: Σὸρ, *Ez.* XXVI. 2,3,4,7,15. XXVII. 2,3,8,32. sed Τύρος *ibid.* XXVIII. 2, 12. XXIX. 18, 20. ut & passim apud alios libros, *Jos.* 2 *Sam.* 1 *Reg.* 1 *Chr.* *Ps.* *Es.* *Joel.* *Am.* *Zach.* In Græca *Ezechielis* Versione juxta LXX. lectum fuisse Σὸρ pro Τύρος, observavit suo tempore [c] *Hieronymus*.

c Explan. Psalmi 44. ad Principium Virg.

94. קיר *Kir*, nomen urbis Moabitarum: Κυρήνη, [d] 2 *Reg.* juxta Codicem *Alex.* (*Romanus* hoc loco mancus est.) Apud [e] *Es.* vertitur τὸ τεῖχος (τῆς Μωαβίτιδος.)

d 16: 9.
e 15: 1.

95. In loco 2 *Reg.* citato, traditur Assyriorum Regem Damasci incolas captivos abduxisse ad *Kir*: Interpres *Amos* I. 5. ubi prædicitur hæc illorum captivitas, nescivisse videtur fuisse *Kir* nomen proprium loci, & Βάκλησος vertit. Καὶ αἰχμαλωτευθήσεται λαὸς Συρίας Βάκλησε. *Ibid.* IX. 7. ubi prædictio habetur de eorundem ex captivitate reditu, redditur Βόθρος. Καὶ τὸν Σύρους ἀνήγαγον ἐκ Βόθρου.

f 7: 1.
g 32: 20.
h 13: 5.
i 18: 25.
k 4: 5. 19: 13.
l 15: 17.
m 16: 1,5.
n 2: 26.
o 27: 22.
p 4: 43.
q 20: 8. 21: 38.
r 22: 3,4,6,12.
s 8: 28. 9: 1,14. quo loco postremo Cod. Alex. Ραμώθ.
t 6: 80. sed Cod. Alex. Ραμώθ.
u 5: 18.
x 11: 15. 14: 9.
y 17: 5.
z Comm. in Amos V.
a 10: 10. 11: 2. 14: 1.
b 1: 2.
c 11: 11.
d 12: 13.
e 25: 1.
f 2: 1. 3: 1.
g 6: 5.
h 3: 18.
i 10: 22.
k 1: 7.
l 9: 21.
m 72: 10.
n 10: 9.
o 1: 3. 4: 2.
p Homil. 14 in Cant. Forte ap. Ezec. I. 16. intelligitur *lapis citrobdicatus*. Vide infra § 107.
q Comm. in Dan. X.
r Com. in loca.

96. קריתיערים *Kiriath-jearim*: Καριαθιαρείμ, *Jos.* XVIII. 14. [f] 1 *Sam.* & *Jer.* πόλις Καριείμ, *Jos.* IX. 17. XV. 9, 10, 60. & [h] 1 *Chr.* (*Kiriath* Hebraice, πόλις est.) Apud 1 *Chr.* dicitur David Arcam adduxisse ἐκ πόλεως Καριείμ· sed 2 *Chr.* ἐκ πόλεως Καριαθιαρείμ, quo loco servatur simul vox Hebraica & vertitur.

97. רמה *Ramah*: Ραμὰ, [i] *Jos.* [k] *Jud.* [l] 1 *Reg.* [m] 2 *Chron.* [n] *Esr.* Ραμμὰ, [o] *Ezec.* Interpres *Neh.* articulum ipsum tanquam partem vocabuli exprimit, quod in aliis nominibus oscitanter fieri monuimus, הרמה vertens Αερμά.

98. ראמות בגלעד *Ramoth in Gilead*: Ραμὼθ ἐν Γαλαὰδ, [p] *Deut.* [q] *Jos.* ראמת גלעד, Ρεμμὰθ Γαλαὰδ, [r] 1 *Reg.* Ρεμμὼθ Γαλ. [s] 2 *Reg.* Ραμμὼθ Γαλ. [t] 1 *Chr.* Ραμὼθ Γαλ. 2 *Chr.* XVIII. 11, 14. *Ibid.* 3. Ραμὼθ [x] Γαλααδίτιδος.

99. בעמק רפאים *In valle Raphaim*: ἐν τῇ χοιλάδι τῶν Τιτάνων, [u] 2 *Sam.* ἐν τῇ χοιλάδι τῶν γιγάντων, [x] 1 *Chron.* ἐν Φάραγγι τραχεῖᾳ, (id est *in valle dura*) [y] *Es.* teste etiam *Hieronymo*. Idem [z] alibi: *In Regum volumine* רפאים *Hebræum*, *Græci Titanas transtulerunt*.

100. שנער *Shinar*: Σενααρ vel Σενναάρ, [a] *Gen.* [b] *Dan.* Αἰθιοπία, [c] *Es.* Βαβυλών, [d] *Zach.* Hieron. ad Zach v. *In terra Sennaar*, *pro quo* LXX. *transtulerunt*, *in terra Babylonis*. Sic legitur in Latina veteri Versione, quam è Græco factam legebat Ecclesia primitiva.

101. שתים *Shittim*: Σαττείν, [e] *Num.* Σαττίν, [f] *Jos.* χοῖνοι, [g] *Mich.* ἀπὸ τῶν χοίνων ἕως Γαλγάλ. Ita [h] *Joel.* ἐν ποτεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν χοίνων.

102. תרשיש *Tarshish*: Θαρσεῖς, [i] 1 *Reg.* [k] 1 & [l] 2 *Chr.* [m] *Ps.* *Es.* LX. 9. LXVI. 19. [n] *Jer.* *Ezech.* I. 16. [o] *Jon.* Καρχηδών (*Carthago*) *Es.* XXIII. 1, 6, 10. *Ezec.* XXVII. 12. XXXVIII. 13. Θάλασσα, *Es.* II. 16. Apud *Jonam*, *Psalmos*, & *Ezec.* I. 16. lectum fuisse Θαρσεῖς (sive Θαρσεὶς) commemorat [p] *Gregorius Nyss.* De *Jona* & *Psalmis*, testis [q] quoque est *Hieronymus*. Testatur idem, [r] in *Esaiæ* II. versum fuisse *mare*, XXIII. *Carthaginem*, LXVI. *Tharsis*: *Carthaginem*

Carthaginem etiam apud *Ezech.* translatum fuisse animadvertit: [a] *Thar-sis, unde aurum afferebatur Salomoni: hanc putat Josephus Tarsum urbem esse Ciliciæ. Porro juxta Ezech. Proph. Carthago sentitur: Siquidem in eo loco, ubi secundum* LXX. *Interp. legimus Carthaginem, in Hebr. habemus Tharsis scriptum.*

[a] De loc. Heb. Vide ejusdem Com. in Es. 23.

103. תפתת *Tophet*, nomen loci vilissimi, Jerusalem vicini, in valle *filii Hinnom*, Ταφεθ redditur [b] 2 *Reg.* καὶ ἐμίανε τὴν Ταφεθ τὴν ἐν φάραγγι υἱοῦ Ενὸμ. Ita *Jer.* VII. 31, 32. τῆ Ταφεθ, ὅς ἐστιν ἐν φάραγγι υἱοῦ Ενὸμ. At *Ibid.* XIX. 6. vertitur Διάπλωσις (*ruina*:) Διάπλωσις ἐ πλυάνδριον υἱοῦ Ενὸμ. Rursus *Ibid.* 14. ἦλθεν Ιερεμίας ἀπὸ τῆς Διαπλώσεως. In eodem Capite *commate* 12. vertitur ἡ (γῆ) Ἀλαπίπλωσα. & iterum *commate seq.* pro *loco Tophet* dicitur ὁ τόπος ὁ Ἀλαπίπλων. *Miror* inquit [c] *Hieronymus, quid sibi voluerint* LXX. *pro* תפרת Ἀλάπλωσιν, *i. e. ruinam ponere, & pro valle,* πλυάνδριον.

[b] 23: 10.

[c] Com. in Jer. cap. 19.

Animalium *nomina alio atque alio modo in diversis locis translata.*

104. כְּפִיר, quod *leonem juvenem* significat, & ita intelligitur ab Intt. librorum multorum reliquorum, ab Int. [d] *Jobi* δράκων redditur.

[d] 4: 10. 38: 39.

105. כַּר, κριὸς (*aries*) [e] *Ps.* ἀρὴν (*agnus*) [f] *Deut.* ubi ab *ariete* manifeste distinguitur: ἀρνῶν καὶ κριῶν. sic quoque apud [g] 2 *Reg.* ἑκατὸν χιλιάδας ἀρνῶν, καὶ ἑκατὸν χιλιάδας κριῶν δοτὸ πίκιων. Apud [h] *Es.* τράγος est, i. e. *hircus*, & ab *agno* distinguitur: τραγῶν καὶ ἀμνῶν. Apud [i] *Ezec.* vertitur μόσχος (*vitulus*) & distinguitur apertissime cum ab *ariete*, tum ab *hirco*: κριὸς καὶ μόσχος καὶ τράγος. [k] *Amosi* Interpreti ἐρίφος (*hœdus*) est, & à *vitulo* distinguitur: ἐρίφους ἐκ ποιμνίων καὶ μοσχάρια.

[e] 64: 14.
[f] 32: 14.
[g] 3: 4.
[h] 36: 6.
[i] 39: 18.
[k] 6: 4.

106. רְאֵם *bos sylvestris*: Ορυξ (*oryx*) [l] *Deut.* ουτλίον (*beta*) quod *herbæ* cujusdam nomen est, [m] *Es.*

[l] 14: 5.
[m] 51: 20.

107. תַּנִּין κῆτος (*cete*) [n] *Gen.* δράκων, [o] *Ex.* [p] *Deut. Job.* VIII. 12. *Ps.* LXXIV. 14. LXXXIX. 13. CXLVIII. 7. *Es.* XXVII. 1. *Jer.* IX. 11. [q] *Thren.* [r] *Ezec.* [s] *Mic.* σείρην (*siren*) *Job.* XXX. 29. *Es.* XXXIV. 13. XLIII. 20. στρθὸς (*passer*) *Jerem.* X. 22. ἐχῖνος (*erinaceus*) *Es.* XIII. 22. ὄρνις (*avis*) *Es.* XXXV. 7. κάκωσις (*afflictio*) *Psal.* XLIII. 20. συκῆ (*ficus*) [t] *Neh.*

[n] 1: 21.
[o] 7: 9. 10: 12.
[p] 32: 33.
[q] 4: 3.
[r] 29: 3. 32: 2.
[s] 1: 8.
[t] 2: 13.

108. פֶּתֶן serpentis quoddam genus: κεραστὴς (*ceraſtes*) [u] *Prov.* ἀσπὶς (*aspis*) *Es.* LIX. 5. ἔκγονον ἀσπίδων (*genimen aspidum*) *ibid.* XI. 8. XIV. 29.

[u] 23: 33.

109. שַׁחַל, λέων, [x] *Job.* ἀσπὶς, [y] *Psal.* ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Interpreti [z] *Hos.* πανθὴρ est: ὡς πανθὴρ καὶ ὡς λέων. Ubi Hieron. *Pro lœna quod Hebraice* שחל LXX. *interpretati sunt pantherem.* Sic *panther* legitur in antiqua Versione è Græco facta.

[x] 10: 16. 28: 8.
[y] 90: 13.
[z] 5: 14. 13: 7.

110. אַרְנֶבֶת, apud *Lev.* XI. ubi enumerantur animalia immunda, vertitur χοιρογρύλλιος (*chœrogryllus*) & à *lepore* distinguitur: καὶ τὸν κάμηλον — καὶ τὸν δασύποδα — καὶ τὸν χοιρογρύλλιον, — καὶ τὸν ὖν. sed apud *Deut.* XIV. ubi eadem animalia recensentur, redditur δασύπους (lepus) & à *chœrogrillo* distinguitur: τὸν κάμηλον, καὶ δασύποδα, καὶ χοιρογρύλλιον. &c.

111. דַּיָּה ἱπτινος (*milvus*) [a] *Deut.* ἱλαφος (*cervus*) [b] *Es.*

112. אַיָּה γὺψ (*vultur*) [c] *Deut.* [d] *Job.* sed apud [e] *Lev.* ἱπτινος (*milvus*) est, & à *vulture* distinguitur: καὶ τὸν γύπα, καὶ τὸν ἱπτινον.

[a] 14: 13.
[b] 34: 15.
[c] 14: 13.
[d] 28: 7.
[e] 11:

113. תִּנְשֶׁמֶת avis quædam species: πορφυρίων (*porphyrio*) *Lev.* XI. 18. ἀσπάλαξ (*talpa*) *ibid.* 30. [f] Apud *Deut.* vertitur ἱέραξ (*accipiter*) & à *porphyrione* evidenter distinguitur.

[f] 14: 16.

114. יַעֲנָה γλαὺξ (*noctua*) [g] *Lev.* [h] *Deut.* στρθὸς (*passer vel struthio*) [i] *Job.* [k] *Es.*

[g] 11:
[h] 14:
[i] 30: 29.
[k] 43: 20. 34: 13.

115. שָׁלָךְ καταρράκτης (*mergulus*) [l] *Lev.* νυκτικόραξ (*nycticorax*) [m] *Deut.*

[l] 11:
[m] 14:

116. שָׁחַף κόραξ (*corvus*) *Lev.* ἐρωδιὸς (*herodio*) *Deut.*

Conradus Kirchmus in *Concordantiis* suis nomina avium commemoratarum ap. *Lev.* XI. & *Deut.* XIV. usitatis accurate constitisse videtur; ut fallitur etiam nonnunquam in notitiâ aliis.

117. נֵץ ἱέραξ, *Lev.* κύκνος, *Deut.*

118. כּוֹס νυκτικόραξ, *Lev. Pſal.* ἶβις, *Deut.* Apud *Pſalmos* verti νυκτικόραξ, monet quoque [a] *Hieronymus.*

a Epiſt. 135. ad Sun. & Fret.

119. חַסִידָה ἐρώδιος, *Lev. Pſ.* πελεκᾶν, *Deut.* Apud *Pſal.* ἐρώδιος verti obſervat quoque idem [b] *Hieron.* & confirmat Verſio Lat. vetus, quæ ex Græca facta eſt. Apud [c] *Zach.* vertitur ἔποψ, i. e. *upupa*, quomodo habet vetus verſio Latina. *Hieron.* in locum: *Et habebant alas juxta Heb.* חסידה *quod Aquila, Symmachus, Theodotio* ἐρώδιον, *i. e. Herodionem, ſoli* LXX. ἔποπα, *id eſt, upupam tranſtulerunt.*

b Ibid.

c Cap. 5.

120. דוכיפת ἔποψ (*upupa*) *Lev.* πορφυρίων (*porphyrio*) *Deut.*

121. קָאַת πελεκᾶν, *Lev.* ἔποψ, *Deut.* ὄρνεον, [d] *Eſ.* χαμαιλέων, [e] *Soph.*

122. יַנְשׁוּף ἶβις, *Lev.* [f] *Eſ.* καταρράκτης, *Deut.*

123. קְרָא νυκτικόραξ, [g] 1 *Sam.* πέρδιξ, [h] *Jer.*

124. נֵצָה πτερὸν (*ala*) [i] *Lev.* ὄνυξ (*unguis*) [k] *Ezec.* ἀετὸς ὁ μεγαλοπτέρυγος, πλήρης ὀνύχων· *aquila magnarum alarum, plena unguium.* Apud [l] *Job* ſine interpretatione ponitur vox Heb. נצה.

d 34: 11.
e 2: 14.
f 34: 11.
g 26: 20.
h 17: 11.
i 1: 16.
k 17: 3.
l 39: 13.

Exempla nominum Arborum *ac* Plantarum.

125. אֵלָה τερέβινθος (*terebinthus*) [m] *Gen.* [n] *Joſ.* [o] *Jud.* [p] *Eſ.* δρῦς (*quercus*) [q] 1 *Sam.* [r] 1 *Chron.* δένδρον σύσκιον (*arbor umbroſa*) [ſ] *Ezec.* ita δένδρον συσκιάζον, [t] *Hoſ.*

m 35: 4.
n 24: 26.
o 6: 11. Cod. Alex. δρῦς.
p 1: 30. 6: 13.
q 17: 19. 18: 9, 10.
r 10: 12.
ſ 6: 13.
t 4: 13.

126. אַלּוֹן δρῦς (*quercus*) [u] *Geneſ.* [p] *Deut.* [q] 1 *Sam.* [r] *Amoſ.* ſic βάλανος (*quercus*) alibi apud [ſ] *Gen.* [t] *Jud.* [u] *Eſ.* ſed ἐλάτη (*abies*) [x] *Ezec.*

u 13: 18. 14: 13. 18: 1.
p 11: 30.
q 10: 3.
r 2: 9.
ſ 25: 8.
x 27: 6.

127. אֶרֶז κέδρος (*cedrus*) paſſim apud *Lev. Num. Jud.* 2 *Sam.* 1 & 2 *Reg.* 1 & 2 *Chr. Ezr. Pſ. Cant. Eſ. Jer. Ezec.* XVII. 3, 22, 23. *Am. Soph. Zach.* ſed κυπάρισσος (*cupreſſus*) apud [y] *Job*, & *Ezech.* XXVII. 5. (ubi בְּרוֹשׁ redditur κέδρος) 24. XXXI. 3, 8.

128. בְּרוֹשׁ κέδρος, *Ezec.* XXVII. 5. 2 *Chr.* III. 5. πεύκη (*abies*) [z] 1 *Reg.* κυπάρισσος, [a] 2 *Reg. Eſ.* XXXVII. 24. LV. 13. [b] LX. 13. ξύλον Λιβάνου (*lignum Libani*) *Eſ.* XIV. 8. ἄρκευθος (*juniperus*) 2 *Chr.* II. 8. [c] *Hoſ.* πίτυς (*pinus*) *Ezec.* XXXI. 8.

y 40: 12.
z 5: 10. 9: 11.
a 19: 23.
b Ubi תִּדְהָר vertitur πεύκη.
c 14: 9.

129. שִׁטָּה nomen arboris cujuſdam imputreſcibilis, redditur ἄσηπτον (d *imputreſcibile*) paſſim apud *Ex.* ſed apud [e] *Eſ.* vertitur πύξος ([f] *buxus.*)

d B. Hieron. Com. in Joel. cap. 3.
e 41: 19.

130. שִׁית ἄκανθα (*vepris*) *Eſ.* V. 6. VII. 23, 24, 25. χόρτος (*fœnum*) *ibid.* X. 17.

f Vide Hieron. in Eſ. 41.

131. שֶׁמֶן עֵץ ξύλον κυπαρίσσινον (*lignum cupreſſinum*) [g] *Neh.* ξύλον ἀρκεύθινον (*lignum juniperinum*) [h] 1 *Reg.*

g 8: 17.
h 6: 31.

132. שֹׂרֵק ἔλιξ (hederæ ſpecies) [i] *Gen.* Apud [k] *Eſ.* deſcribitur ipſum verbum Heb. σωρὴκ, & ἄμπελος vertitur: καὶ ἐφύτευσα ἄμπελον σωρήκ· & *plantavi vineam ſorec.* Quam antiquam eſſe lectionem apparet ex [l] *Hieronymo*, [m] *Euſebio Emiſſeno*, & S. *Baſilio.*

i 49: 11.
k 5: 2.
l Com. in Eſ. aliiſque locis variis.
m Homil.

133. תְּאַשּׁוּר κέδρος *Eſ.* LX. 3. ſed *ibidem* XLI. 19. à *Cedro* luculente diſtinguitur.

n 8: 7, 16.

134. ברקנים quod ſignificat *tribulos*, quid eſſet non intellexit Interpres [n] *Jud.* qui ipſum verbum Hebraicum βαρκωὶμ ponit.

135. שקד κάρυον (*nux*) Jer. ἀμύγδαλον (*amygdalus*) Eccl. Hieronymus ad Eccl. XII. *Sciendum quod ubi nunc* LXX. *Intt. poſuerunt* τὸ ἀμύγδαλον, *ipſum verbum ſit* שקד *ſoced, quod in Hieremiæ principio eſt, ſed ibi in nuceem verſum eſt, hic in amygdalum.*

Nominum lapidum pretioſorum, *aliarumque rerum* naturalium, *exemplа.*

136. ברכת ἰασπὶς, [o] *Eſ.* Apud [p] *Exec.* habetur ipſum nomen Hebraicum χορχόρ.

o 54: 12.
p 27: 16.
q 28: 17.
r 28: 13.

137. בָּרְקַת σμάραγδος, [q] *Ex.* ὀνύχιος, [r] *Ezec.*

ſ 28: 20. & 39: (Græc. 36:) 10.

138. חרשיש χρυσόλιθος, [ſ] *Ex.* λίθος ἄνθρακος (*lapis carbunculus*) *Ezec.* X. 9.

ſic ἄνθραξ, *ibid.* XXVIII. 13. ſed *ibidem* rurſus I. 16. poni videatur ipſa vox Heb. ϑησαυρὸς. Vide tamen ſupra §. 102.

139. זָהָב χρυσίον (*aurum*) [a] *Job.* [b] *Cant.* [c] *Thren.* χρυσίον ἄπυρον (*aurum obryzum*) [d] *Eſ.* Apud *Pſal.* CXIX. 126. ab *auro* diſtinguitur, & τοπάζιον (*topazium*) vertitur: ὑπὲρ χρυσίον καὶ τοπάζιον. Apud *Pſal.* XXI. 4. & [e] *Prov.* redditur λίθος τίμιος (*lapis pretioſus*) ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον.

140. גביש quod ſignificat *Unionem*, quid eſſet neſciebat Int. [f] *Jobi*, à quo exprimitur ipſa vox Heb. γαβὶς.

141. ראמות *coralia*: μετάρσια, [g] *Job.* ῥαμὼθ, [h] *Exec.* quod ipſum Heb. vocabulum eſt.

142. מר σμύρνα (*myrrha*) [i] *Ex.* [k] *Eſth.* [l] *Pſal. Cant.* III. 6. IV. 6. V. 1, 5, 13. קציעות (*aloes*) *Cant.* I. 12. Apud *Pſal.* à קציעות manifeſte diſtinguitur: σμύρνα, καὶ κασσία, καὶ κασία.

143. הלוות קציעות, [m] *Pſal.* ſed [n] *Cant.* Interpres ipſam vocem Hebr. ἀλὼθ poſuit.

144. מן *Man*, i. e. manna: μὰν, [o] *Exod.* μάννα, [p] *Num.* [q] *Deut.* [r] *Joſ.* [ſ] *Neh.* [t] *Pſal.*

145. כִּימָה nomen ſtellæ cujuſdam: Ἀρκτοῦρος, *Job.* IX. 9. Πλειὰς, *ibid.* XXXVIII. 31.

146. כְּסִיל ſtellæ alîus nomen: Ἑωσφόρος, *Job.* IX. 9. Ὠρίων, *ibid.* XXXVIII. 31. & [u] *Eſ.*

Exempla nominum Menſurarum *ac* Ponderum.

147. שֶׁקֶל σίκλος (*ſiclus*) *Ex.* XXX. 24. [x] XXXVIII. 24. *Lev.* V. 15. * *Num.* [z] *Deut.* [a] 1 & [b] 2 *Sam.* [c] 2 *Reg.* [d] 1 & [e] 2 *Chron.* [f] *Ezec.* διδραχμον (*didrachma*) [g] *Gen. Ex.* XXI. 32. XXX. 13, 15. *Lev.* XXVII. 3, 4, 5, 6, 7, 16, 25. [h] *Joſ.* [i] *Neh.*

148. אֵיפָה *Ephah*: οἰφὶ, [k] *Levit.* [l] *Num.* [m] *Jud.* [n] *Ruth.* [o] 1 *Sam.* τρία μέτρα, (* *tres menſuræ*) [p] *Exod.* [q] *Eſ.* Apud *Eſ.* verti τρία μέτρα, obſervat quoque *Hieronymus*, Com. in locum.

149. עמר *Omer* vel *Gomer*: Γομὸρ, [r] *Ex.* [ſ] *Ezech.* [t] *Hoſ.* ἀρτάβαι ἕξ, (*artabæ ſex*) [u] *Eſ.* δράγμα (*manipulus*) [x] *Lev.* [y] *Deut.* [z] *Ruth.* [a] *Mic.* ψωμὸς (*buccella*) [b] *Job.* Apud *Eſ.* verti ἀρτάβας ἕξ animadvertit B. [c] *Hieronymus*: & apud *Mich.* δράγμα veram eſſe lectionem demonſtrat Latina vetuſta verſio è Græco facta, ubi vertitur *manipulus*.

150. בַּת χοεὺς (*Choa*, *congius*) [d] 1 *Reg.* μετρητὴ (*metreta*) [e] 2 *Chr.* ἀμφορεὺς (*amphora*) [f] *Eſ.* χοῖνιξ (*chœnix*) *Ezec.* XLV. 10, 11. Ibidem 14. κοτυλὴ (*cotyla*:) ſed *chœnicem* & *cotylam* eandem menſuram fuiſſe exiſtimavit Interpres, ut patet ex locis cit.

151. סְאָה μέτρον, (τρία μέτρα σεμιδάλεως) [g] *Gen.* [h] 2 *Reg.* μετρητὴ (*metreta*) [i] 1 *Reg.* οἰφὶ, [k] 1 *Sam.*

152. נבל ἀσκὸς (*uter*) 1 *Sam.* X. 3. (ἕνα ἀσκὸν οἴνου) [l] *Jer.* ἀγγεῖον (*vas*) 1 *Sam.* XXV. 18. (δύο ἀγγεῖα οἴνου) [m] *Eſ.* [n] *Thren.* Apud 1 *Sam.* I. 24. & etiam ap. [o] 2 *Sam.* occurrit ipſa vox Heb. νέβελ οἴνου. Sic quoque ap. [p] *Hoſ.* advertente ipſo *Hieronymo*, & Latina Verſione è Græco facta, confirmante: *Et gomor hordei & nebel vini.*

153. הִין *Hin*: Εἶν, [q] *Ex.* [r] *Exec.* ἶν, *Lev.* XXIII. 13. [ſ] *Num.* χὸς (*congius*) *Lev.* XIX. 35. Menſuram *Hin* tanquam poſitam in Græca Verſione commemorat [t] *Origenes*.

154. כִּבְרַת אֶרֶץ *Chibrat terræ*: *Gen.* XXXV. 16. *redditur* χαβεραθὰ, ſed *ibid.* XLVIII. 7. ubi eadem repetitur narratio, χαβεραθὰ τῆς γῆς, & exponi-

* 3: 47, 50. 7: 13, &c. 18: 16. 31: 52. Καὶ λήψῃ πέντε σίκλους κατὰ κεφαλὴν κατὰ τὸ δίδραχμον τὸ ἅγιον, λήψῃ. 3: 47. Τὸ δίδραχμον ibi procul omni dubio ex gloſſis irrepſit. leg. κατὰ τὸ σίκλον τὸ ἅγιον. ut ibid. 50.

* Cum vertitur μέτρον apud *Deut.* 25: 15. *Prov.* 20: 10. *Ezec.* 45: 10. *Am.* 8: 5. *Zach.* 5: 6, 8. uſurpatur pro *menſura* in genere.

Apud *Ezec.* 45: 13. ubi bis in eodem commate occurrit, vertitur & μέτρον & οἰφὶ. ſed non eſt dubium quin alterutrum ex margine irrepſerit.

[a] 28: 17.
[b] 5: 15.
[c] 4: 2.
[d] 13: 12.
[e] 8: 19.
[f] 28: 18.
[g] 28: 18.
[h] 27: 16.
[i] 30: 23.
[k] 2: 12.
[l] 45: 10.
[m] 45: 10.
[n] 4: 14.
[o] 16: 33, 35.
[p] 11: 6, 7, 9.
[q] 8: 3, 16.
[r] 5: 12.
[ſ] 9: 20.
[t] 78: 24.
[u] 13: 10.
[x] Græc. XXXIX.
[y] 22: 12.
[z] 9: 9. 17: 5, 7.
[a] 14: 26. 21: 16. 24: 24.
[b] 7: 1. 16: 18.
[c] 15: 20.
[d] 21: 25.
[e] 3: 9.
[f] 4: 10. 45: 12.
[g] 23: 15, 16.
[h] 7: 21.
[i] 5: 15. 10: 32.
[k] 5: 11. 6: 20.
[l] 5: 15. 28: 5.
[m] 6: 19.
[n] 11: 17.
[o] 1: 24. 17: 17.
[p] 16: 36.
[q] 5: 10.
[r] 16: 16, 18, 22, 32, 33, 36.
[ſ] 45: 11. 13: 14.
[t] 3: 2.
[u] 5: 10.
[x] 23: 10, 11, 12, 15.
[y] 24: 19.
[z] 2: 7, 15.
[a] 4: 12.
[b] 24: 10.
[c] Com. in c. 5.
[d] 7: 38.
[e] 4: 5.
[f] 5: 10.
[g] 18: 16.
[h] 7: 1, 16, 18.
[i] 18: 32.
[k] 25: 18.
[l] 13: 12.
[m] 30: 14.
[n] 4: 2.
[o] 16: 1.
[p] 3: 3.
[q] 29: 40. 30: 24.
[r] 4: 11. 45: 24. 46: 5, 7, 11, 14.
[ſ] 15: 4, 5, 6, 7, 9, 10. 28: 5, 7, 14.
[t] Homil. I. in Cant.

tur τὸ Χαβεργὰ per ἐπανάστασιν. Apud [a] 2 *Reg.* ſcribitur Χαβεργὰ ἐκ γῆς. Legit forſan iſte Interpres ר pro ב.

His adjicienda ſunt vocabula quædam alia, aliter atque aliter in diverſis locis tranſlata.

155. תרפים *Teraphim*: Θεραφὶν, [b] *Jud.* 1 *Sam.* xv. 23. [c] 2 *Sam.* εἴδωλα (*idola*) [d] *Gen.* ποικιλίαι (*varia ſimulachra*) 1 *Sam.* xix. 13, 16. γλυπτὰ (*ſculptilia*) [e] *Ezec.* δῆλοι (*manifeſtationes ſive viſiones*) [f] *Hoſ.* οἱ προφητεύοντες (*loquentes futura*) [g] *Zach.* δῆλοι apud *Hoſ.* & προφητεύοντες apud *Zach.* genuinam eſſe lectionem, apparet vel ex Latina Verſione antiqua apud *Hieronymi* Commentaria.

156. אורים *Urim*: Δήλωσις (*manifeſtatio*) [h] *Ex.* [i] *Lev.* δῆλοι (*viſiones*) [k] *Num.* [l] *Deut.* [m] 1 *Sam.* φωτίζοντες (*illuminantes*) [n] *Ezr.* Sic apud [o] *Neh.* pro, *donec ſteret ſacerdos cum Urim & Thummim*, dicitur: ἕως ἀναστῇ ἱερεὺς φωτίσων.

157. תמים *Thummim*: τέλειοι (*perfecti*) [p] *Ezr.* ἀλήθεια (*veritas*) [q] *Ex.* [r] *Lev.* [s] *Deut.* ubi verba perperam tranſpoſita: Δόπε Λευὶ δήλωσιν αὐτοῦ, καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ pro ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ δήλωσιν αὐτοῦ.

158. אפד *Ephod*: Εφὼδ, [t] *Jud.* Εφὼδ, [u] 1 *Sam.* ἐπωμὶς (*ſuperhumerale*) [x] *Ex.* [y] *Lev.* στολὴ (*ſtola*) [z] 2 *Sam.* [a] 1 *Chron.* ἱερατεία (*ſacerdotium*) [b] *Hoſ.* Hanc vocem diverſis modis exprimi animadvertit [c] *Hieronymus*. *Ubicunque in* LXX. *Intt. hoc eſt, in Codicibus noſtris* ἐπωμὶς, *id eſt, ſuperhumerale legitur, & in Heb. ſcriptum eſt* Ephod. *Quod quare alibi interpretari voluerint, & alibi ininterpretatum reliquerint, non eſt mei judicii: cum hoc ipſum in pluribus fecerint: ut quæ alibi aliter atque aliter expreſſerant, noviſſime tranſlationis varietate laſſati, ipſa Hebræa verba poſuerint.* Apud *Hoſeam* verti ἱερατεῖαν obſervat idem. [d] Sic ex Græco vertitur *ſacerdotium* in antiqua Latina Verſione *Itala* nominata. Monet alibi, [e] in *Exodo* & *Lev.* à LXX. ἐπωμίδα dici.

159. דביר *adytum, templi pars interior*: ναὸς (*templum*) [f] *Pſal.* Apud [g] 1 *Reg.* & [h] 2 *Chr.* ponitur vox ipſa Heb. δαβὶρ vel δαβεὶρ.

160. *Deus* ſive *Dominus* צבאות *Sabaoth*, id eſt, *Exercituum*: Θεὸς ſive Κύριος Σαβαὼθ, [i] 1 *Sam.* & apud *Eſ.* ſexcenties. Θεὸς, ſive Κύριος, παντοκράτωρ, [k] 2 *Sam.* [l] 1 *Chron.* [m] *Jer.* [n] *Hoſ.* [o] *Am.* [p] *Mic.* [q] *Nah.* [r] *Hab.* [s] *Soph.* [t] *Agg.* [u] *Zach.* [x] *Mal.* ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, *Eſ.* xiv. 27. Hieron. Com. in Zach. *Dominus exercituum, pro quo in Heb. poſitum eſt* יהוה צבאות', *quod interdum* LXX. *omnipotentem, interdum virtutum, tranſtulerunt.*

161. פסח πάσχα paſſim apud *Exod. Num. Deut. Joſ.* 2 *Reg. Eſ. Ezec.* ſed apud [y] 2 *Chr.* ubique Φασέκ. Hinc argumentatur [z] *Ger. Voſſius*, Verſionem Græcam *Chronicorum*, quam nunc habemus, non eandem eſſe cum illa quæ dicta eſt LXXviralis. Exiſtimat eam eſſe *Theodotionis*, quia monet [a] *Theodoretus*, *Theodotionem* pro πάσχα ſcripſiſſe Φασέκ. Recte hariolatus fuiſſet Vir magnus, ſi ex eo confeciſſet Verſionem, quam vocant LXXviralem à diverſis omnino Interpretibus elucubratam fuiſſe, quod alia tot exempla clariſſime demonſtrant.

162. נתינים *Nethinim*: Ναθινὶμ, [b] *Exr.* [c] *Neh.* δεδομένοι (*dediti*) [d] 1 *Chr.* οἱ ἱερεῖς, οἱ Λευῖται, καὶ οἱ δεδομένοι.

163. תאנה ἀπάντησις (*occurſus*) [e] 2 *Chr.* εἰς ἀπάντησιν τῶν παραγινομένων. At apud [f] 1 *Reg.* habetur ipſa vox Heb. εἰς τὸ θὲς τῶν παραγινομένων. Sic quoque apud [g] *Ezec.* obſervante ipſo [h] *Hieronymo*.

164. כידון γαῖσον (*jaculum*) [i] *Joſ.* ſic ζιβύνη (*jaculum*) [k] *Jer.* ſed ἀσπὶς (*clypeus*) [l] 1 *Sam.*

165. כתנת χιτὼν (*tunica*) *Gen. Exod. Lev.* 2 *Sam. Job. Cant.* Sic στολὴ (*toga*)

---

a 5: 19.
b 17: 5. 18: 14, 18.
c 23: 24.
d 31: 19. 34, 35.
e 21: 21.
f 3: 4.
g 10: 2.
h 28: 30.
i 8: 8.
k 27: 21.
l 33: 8.
m 28: 6.
n 2: 63.
o 7: 65.
p 2: 63.
q 28: 30.
r 8: 8.
s 33: 8.
t 8: 27. 17: 5. 18: 14.
u 2: 18, 28. 14: 3. 22: 18. 23: 9. 30: 7.
x 25: 7. 28: 4, 6, 8, 12, 15. 29: 5. 35: 9, 25.
y 8: 8. ἐπωμὶς quoque apud 1 Sam. 21: 9. juxta Codicem Alex. In Rom. vox deeſt.
z 6: 14.
a 15: 27.
b 3: 4.
c Epiſt. 136. ad Marcellam.
d Ibid.
e Com. in Hoſ. cap. IV.
f 28: 2.
g 6: 5, 16, 19, 20.
h 3: 16. 4: 20. 5: 7, 9.
i 1: 3, 11. 15: 2. 17: 45.
k 5: 10, &c.
l 11: 9, &c.
m 3: 19, &c.
n 12: 5.
o 3: 13, &c.
p 4: 4.
q 2: 13.
r 2: 13.
s 2: 10.
t 1: 2, &c.
u Sæpius. Ibi tamen 13: 2. legitur Κύριος Σαβαὼθ. ſed Σαβαὼθ deeſt in Cod. Alex.
x 1: 4, &c.
y 30: 15, 18. 35: 1, 6, 7, 8, 9, 13, 17, 19.
z De Arte Gram. l. 3. ſive de Analog. l. 1. c. 20.
a Quæſt. in Exod. ad c. 12.
b 2: 43, 58. 7: 7, 24. 8: 20.
c 3: 26. 7: 60. 10: 28. d 9: 2.
e 12: 11. f 14: 28. g 40: 7, 8, &c. h Comment. in Ezec. cap. 40. ſæpius. i 8: 18. k 6: 23.
l 17: 45.

(*toga*)

(ligna) [a]*Eſ.* ſed apud [b]*Neh.* legitur χοδωνὰθ vel χοδωσὰθ, quod ipſum vocabulum Heb. eſt. καὶ χοδωνὰθ τῶν ἱερέων πεκάχαμεν. rurſus: καὶ χοδωνὰθ τ̄ ἱερέων ἐξηκονταεπτά. Ita etiam apud [c]*Ezr.* juxta Exemplar *Vat.* ſed Codex *Alex.* ibi χιτῶνας habet.

166. קדים νότος (*notus*.) [d]*Exod.* [e]*Pſal.* *Ezec.* XXVII. 26. καύσων (*urens*) [f]*Job.* [g]*Jer.* *Ezec.* XVII. 10. XIX. 12. [h]*Hoſ.* [i]*Jon.* Intelligitur *ventus urens*, qui quidem *orientalis* eſt, ut ex *Itinerariorum* Commentariis diſcimus. Appellatur apud Orientales *Samiel*, ex *Sam*, vocabulo *Arabico*, quod ſignificat *venenum*, & *iel*, quod lingua *Turcica* ſignificat *ventum*. De iſto Hieronymus ad Ezec. XXVII. *Auſtro flante, qui ſignificantius* קדים *Græce* καύσων *interpretatur: quem nos in ventum urentem transferre poſſumus.*

167. כנור κιθάρα (*cithara*). Gen. XXXI. 27. 2 *Chr.* XI. 12. [k]*Job.* *Pſ.* XXVIII. 2. XLIII. 4. LVII. 9. LXX. 22. XCII. 4. XCVIII. 6. CVIII. 2. CXLVII. 7. CL. 3. & apud [l]*Eſ.* ψαλτήριον (*pſalterium*) Geneſ. IV. 21. *Pſal.* XLIII. 4. LXXXI. 2. CXLIX. 3. *Ezec.* Et ne quis forte ſuſpicetur à Græcis Interpretibus *citharam* & *pſalterium* pro eodem inſtrumento muſico ſumpta fuiſſe, manifeſte ea diſtinguuntur apud *Gen.* IV. 2. ὅτις ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν. ſic *Pſ.* LXXXI. 2. ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κιθάρας [m] aliiſque multis locis. Apud [n]1 & [o]2 *Sam.* [p]1 *Reg.* [q]1 *Chr.* 2 *Chr.* V. 12. XX. 29. & [r]*Neh.* neque κιθάρα neque ψαλτήριον vertitur, ſed ſervatur ipſa vox Heb. נבל.

168. נבל nomen altus inſtrumenti muſici: κιθάρα, *Pſ.* LXXXI. 2. ψαλτήριον, *Pſal.* XXXIII. 2. LVII. 9. XCII. 4. CVIII. 2. CXLIV. 9. CL. 3. [s]1 *Chr.* [t]*Neh.* [u]*Eſ.* ψαλμὸς, *Pſal.* LXXI. 22. (*inſtrumentum* נבל σκεύος ψαλμῶν.) Apud [x]1 & [y]2 *Sam.* [z]1 *Reg.* [a]1 & [b]2 *Chron.* legitur νάβλα, quod eſt ipſum nomen Hebraicum.

169. אמן *Amen*: Ἀμήν, [c]1 *Chron.* [d]*Neh.* Γένοιτο (*fiat*) [e]*Num.* [f]*Deut.* 8 1 *Reg.* [h]*Pſal.* Apud Pſalmos verti γένοιτο monet ipſe [i]*Hieronymus.*

170. שתי apud 1 *Reg.* [k]XI. non vertitur, ſed ponitur ipſa vox Hebraica, σατὰν καὶ ἤγειρε κύριος σατὰν τῷ Σαλωμὼν τ̄ Ἀδερ. Quam veram veteſtamque lectionem eſſe confirmat S. [l]*Baſilius*, & [m]*Theodoretus*. Sed ejuſdem libri capite 5. Σατὰν (*adverſarium*) vertitur: καὶ νῦν ἀνέπαυσε κύριος ὁ θεός μου ἐμοὶ κυκλόθεν (inquit Solomon) οὐκ ἔστι Σατὰν. Vertitur etiam Σατὰν [n]1 & [o]2 *Sam.* Sed 1 *Chron.* *Job.* *Pſal.* & *Zach.* 3. Διάβολος redditur.

171. בד λίνεος (*lineus*) vertitur [p]*Exod.* & *Levit.* ſed apud [q]*Dan.* ponitur in plurali ipſum verbum Hebraicum, *baddim*. Ἄνηρ ἐνδεδυμένος βαδδίν. Interpres [r]1 *Sam.* ipſam vocem Hebraicam poſuit, ſed eam male legit, βαρ pro בד, ר & ד literarum ſimilitudine deceptus: περιεζωσμένον ἐφοὺδ βαρ. Hanc lectionem omnes libri veterum exhibuerunt, & *bar* legebatur in antiqua Latina Verſione. [s]Hieronymus: *Hebraica literæ* ד & ר, *hoc eſt*, d & r *ſimiles ſunt, & parvo tantum apice diſtinguuntur. Ex quo evenit, ut idem verbum diverſe legentes, aliter atque aliter tranſferant. Intelligentiæ gratia unum demus exemplum: Et veſtitus, inquit, erat Samuel* אפוד בד, *indumento lineo,* בד *enim linum appellatur, unde &* בדים *lina dicuntur, pro quo in Hebraico, Græco, Latinoque ſermone male quidam legunt* ephod bar. *Siquidem* בר *aut filius appellatur, aut frumenti manipulus, aut electus, aut* ἐλεύς, *id eſt criſpus. Quod ibi errore interpretationis accidit, etiam hic factum deprehendamus. &c.* Idem alibi, nempe in Epiſt. ad *Marcellam*: *Quæras forſitan, ſi ephod Sacerdotale ſit pallium: quare in quibuſdam locis addatur* bar. *Audiens* bar, *reſum tenere non poſſum. Nam cum apud Hebræos dicatur* bad, *ipſos quoque LXX. Interp. ſic tranſtuliſſe manifeſtum eſt: ut pro* bad bar *ſcriberetur, error obtinuit.* — *Qua ſpecie vir quoque ille, qui Danieli monſtratur, indutus eſt: Et extuli oculos meos, & vidi, & ecce vir unus veſtitus eſt baddim: quæ plurali numero veſtes lineæ nuncupantur.* Cum dicit hoc loco Hieronymus *Interpretes* vertiſſe

a 22: 21.
b 7: 70, 72.
c 2: 69.
d 10: 13. 14: 21.
e 78: 26.
f 27: 21.
g 18: 17.
h 12: 1. 13: 15.
i 4: 8.
k 21: 12. 30: 31.
l 5: 12. 16: 11. 23: 16. 24: 8. 30: 32.
m Pſal. 33: 2. 57: 9. 92: 4. 108: 2. 150: 3. & Eſ. 5: 12.
n 10: 5, 16. 16: 23.
o 6: 5.
p 10: 12.
q 13: 8.
r 12: 27.
ſ 13: 8. 15: 16.
t 12: 27.
u 5: 12.
x 10: 5.
y 6: 5.
z 10: 12.
a 13: 8. 15: 21, 28. 16: 25. 25: 1, 6.
b 5: 12. 9: 11. 20: 29. 29: 25.
c 16: 36.
d 5: 13. 8: 16.
e 5: 22.
f 27: 15; &c.
g 1: 36.
h 41: 13. 72: 19. 89: 52. 106: 48.
i Epiſt. 139. ad Cypr.
k Ver. 14.
l Hom. Quod Deus non ſit auctor mali, pag. 433.
m Quæſt. in 3 Reg.
n 29: 4.
o 19: 22.
p 28: 42.
q 10: 5. 12: 6, 7.
r 2: 18.
ſ Comment. in Zach. c. 12.

vertiſſe βὰδ, plus æquo illis indulget, nam illos ipſos βὰρ ſcripſiſſe, res ipſa docet. Quod Editio Romana βὰδ habeat, Editoribus tribuo. Codex Alexandrinus, βάρ.

a 68: 15. b 31: 4. c 1: 15. d 2: 11. e 10: 9. f 6: 3. 28: 7. g 14: 26. 29: 6. h 18: 12. i 25: 11. k 59: 1. l 14: 7.

172. שכר οἶνος (*vinum*) [a] *Pſ.* [b] *Prov.* μέθυσμα (*inebriamentum*) [c] 1 *Sam.* [d] *Mich.* Apud [e] *Levit.* [f] *Num.* [g] *Deut. Iſaiam* v. 11, 22. xxiv. 9. xxviii. 7. xxix. 9. verbum ipſum Heb. exprimitur, σίκερα. Ejuſdem *Iſaiæ* xix. 10. (ubi legit Interpres שֵׁכָר vel שְׁכָר, pro שֵׂכָר) ζύθος vertitur, poſito pro re Ægyptia Ægyptio vocabulo. Vide ſupra cap. iv. §. 18.

173. גיא מלח κοιλὰς τῶν ἁλῶν (*vallis ſalinarum*) [h] 1 & [i] 2 *Chron.* Φάραγξ τ ἁλῶν (quod idem ſignificat) [k] *Pſal.* Apud libros [l] *Reg.* ſervantur voces Heb. Commentarium in *Pſ.* quod extat inter Hieronymi Opera: *In Regnorum libris pro Valle Salinarum* LXX. *Intt. ipſa Hebræa verba poſuerunt ge malah.*

m 73: 5. n 9: 18. o 22: 13. p Vide Nobilii not. in locum.

174. סבך δρυμὸς (*ſylva*) [m] *Pſal.* δάσος (*denſitas*) [n] *Eſ.* ſed apud [o] *Gen.* Φυτὸν σαβέκ, quod ipſum verbum Heb. eſt: *Et ecce aries unus, qui tenebatur* ἐν φυτῷ σαβέκ. Quam veram lectionem eſſe confirmant [p] multi Veterum.

175. מטה *Gen.* xlvii. 31. ῥάβδος *virga*: καὶ προσεκύνησεν Ισραὴλ ἐπὶ τὸ ἄκρον τ ῥάβδ αὐτ. Sed paulo poſt xlviii. 2. ubi de eodem *Iſraele* ſermo eſt, vertitur κλίνη, *lectus*: Ενεδυναμώσεν ἐπὶ τὴν κλίνην. q Hieron. *Cauſam cur* LXX. *Intt. idem verbum aliter & aliter ediderint, neſcio: hoc unum audacter dico, quod ipſum verbum* מטה, *quod hic in lectulum tranſtulerunt; ſupra ubi diximus, adoraße Jacob, virgam potius quam lectulum nominaverunt.*

q Quæſt. in Gen.

176. Ejuſdem denique *Pſalmi*, qui bis in Volumine ſacro occurrit, nempe in libro [r] *Pſalmorum*, & 2 *Sam.* xxii. diverſas omnino tranſlationes eſſe, certiſſimum eſt. Sufficiat principium, ubi eadem ſunt Hebraica, ex utroque loco protuliſſe. Apud 2 *Sam.* Κύριε, πέτρα μου, καὶ ὀχύρωμά μου, καὶ ἐξαιρούμενός με ἐμοί. Ο Θεός μου, Φύλαξ μου ἔσται μοι, πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. In *Pſalterio*: Κύριος στερέωμά μου, καὶ καταφυγή μου, καὶ ῥύστης μου· ὁ Θεός μου, βοηθός μου, ἐλπιῶ ἐπ' αὐτόν.

r Pſal. 17.

177. Eundem calamum non tranſtuliſſe librum *Deut.* qui tranſtulit *Gen.* & *Exod.* ex eo probat [s] *Lightfootus*, quod in Verſione [t] *Deut.* dicitur, Animas lxx. ex familia Jacobi Ægyptum ingreſſas fuiſſe: in tranſlatione [u] *Gen.* & [x] *Ex.* ſtatuuntur lxxv. quot habet quoque B. *Lucas.* At vero non ſatis liquet lectionem iſtam apud Verſionem *Deut.* veram ac genuinam eſſe. Quamvis enim moneat B. [y] *Hieronymus*, ſicut obſervat *Lightfootus*, in Græca verſione *Deut.* memorari, *intraſſe Ægyptum* lxx. *tantum*: in aliis tamen exemplaribus, eiſdemque perantiquis, quale eſt [z] *Alexandrinum* noſtrum, ut apud *Gen.* & *Ex.* ſic quoque in *Deut.* legitur ἑβδομήκοντα πέντε. Nec ullius diſcrepantiæ meminit B. *Auguſtinus*, vel in *Quæſt. ſuper Deut.* x. vel in aliis locis, ubi de numero eorum, qui in Ægyptum deſcenderunt, agit, viz. *Quæſt. in Gen.* cap. xlvi. & *de Civ. Dei* xvi. 40.

s Hor. Heb. in Acta Apoſt. VIII. 14. t 10: 22. u 46: 27. x 1: 5. y Quæſt. Heb. in Gen.

z De aliis teſtatur Nobilius Schol. in locum.

178. *Andreas Maſius*, ut excuſet maximos illos errores, quos fatetur paſſim in Græca Verſione apparere, ait *D. Hieronymum diſerte teſtari, ſua memoria tot pene fuiße Interpretationis illius exemplaria, quot codices: & unumquemlibet pro ſuo arbitrio vel addidiſſe vel ſubtraxiſſe, quod ei viſum fuiſſet. Eſt ergo* (inquit) *exiſtimandum, multiplices illos, & ſæpe etiam abſurdiſſimos errores, nequaquam illorum virorum* LXXII. *eſſe; ſed eorum partem maximam, imperitorum hominum temerariæ audaciæ; multos etiam librariorum culpæ atque inertiæ imputari debere.* Siccine etiam excuſabunt alii varietates haſce, quæ à nobis notatæ ſunt, exemplarium diverſitati, librariorumque incuriæ & audaciæ eas imputando? Apage ſis hæc effugia! Ut non inficias iverim, nonnullas ex his varietatibus, præſertim in *Virorum* nominibus propriis, aſcribi poſſe Librariorum vel indiligentiæ,

diligentiæ, vel ex margine in Textum gloſſemata quædam ingerentium audaciæ; ita nullus ſane dubito, quin omnis æquus rerum æſtimator, *Interpretibus* ipſis partem longe majorem earum attributurus ſit. In inſigni vero errore verſatur doctiſſimus *Maſius*, cum *Hieronymi* profert teſtimonium, *memoria ſua tot pene fuiſſe Interpretationis Græcæ LXX. virales exemplaria, quot codices: & unumquemlibet pro ſuo arbitrio, vel addidiſſe, vel ſubtraxiſſe, quod ei viſum fuiſſet.* Hæc loquitur *Hieronymus*, non de *Græca* Interpretatione, ſed diſerte de *Latina*. Verba ejus in *Præfatione ad Joſuam*, qui locus à *Maſio* citatur, ſunt iſta: *Maxime cum apud* Latinos *tot ſint exemplaria, quot codices, & unuſquiſque pro arbitrio ſuo, vel addiderit, vel ſubtraxerit, quod ei viſum eſt.* Illud quoque Lectorem admoneo, varietates iſtas interpretationum, quæ à nobis congeſtæ ſunt, depromptas eſſe ex exemplaribus duobus totius terrarum orbis optimis, nobiliſſimis, ac longe vetuſtiſſimis, *Romano* ac *Alexandrino*, inter ſe collatis & conſentientibus, prout leguntur in Bibliis *Waltonianis*. Neque illud tacuerim, *B. Hieronymum*, cujus teſtimonio lectiones pleraſque confirmavimus (confirmaturi & plures, ſi opus fuiſſet) in codicibus Græcis optimis conſulendis curioſiſſimum fuiſſe, & uſum aliquando fuiſſe ipſius *Origenis* correctiſſimo exemplari, quod in Bibliotheca *Cæſarienſi* repoſitum eſt.

Finem his, & libro, imponam, ſi prius addidero, ex exemplis illis, quæ habentur in *Sectionibus* 18. 23. 47. 55. 58. 59. 70. 74. 88. 107. 110. 112. 113. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 144. 147. 148. 149. 153. 154. 156. 167. 175. perſpicue colligi poſſe, non libros modo reliquos, ſed & ipſam *Legem Moſaicam* à diverſis Interpretibus, & ſine ullo communi totius operis examine, tranſlatam fuiſſe. Quod quidem vel exinde ſatis confirmatur, quod reperiuntur tot & tantæ hallucinationes, non modo in libris cæteris, verum etiam, fatente *Maſio*, in ipſis *Moſaicis*. Doctiores quidem Interpretes nactus eſt *Moſes*, ſed qui ipſi quoque fœlicius Spartam ſuam ornaſſent, ſi vel omnes conjunctim, quotcunque fuerint, Verſioni operam dediſſent, vel ſinguli cæterorum penſa ad examen revocaſſent.

LIBER III.

HISTORIA SCHOLASTICA HEBRAICI TEXTUS, VERSIONUMQUE GRÆCÆ, ET LATINÆ VULGATÆ,

Qua oſtenditur, Qualis fuerit ſingulorum auctoritas per omnia retro ſecula.

PARS I.

In qua tractatur De opinionibus & praxi Judæorum, Scriptorum ſacrorum Teſtamenti Novi, & Eccleſiæ Græcæ.

CAP. I.

De opinionibus & praxi Judæorum.

Traditionem de Jejunio Hieroſolymis inſtituto ob Legem Græce converſam, fabuloſam eſſe, contra Scaligerum. 1. *Apud* Hieroſolymitanos *Scripturarum maxime* Hebraicarum *viguiſſe uſum.* Joſephum *non fuiſſe Hebraice ignarum, ſed textum Heb. potiſſimum ſecutum fuiſſe, contra* Bochartum. *&c.* 2. Helleniſtas *Verſionem* Græcam *in Synagogis lectitaſſe, contra* Lightfootum. Philo Judæus *an linguæ Heb. expers.* Scaligeri *error de Judæis* Igrikin. Salmaſii *de* Helleniſtis *errores varii. Item* Croii. Moynæi *hallucinatio. Judæi quando primum Verſionem Græcam tanquam erroneam damnare cœperint.* 4. *&c.* Aquilæ *Verſio à Judæis maxime recepta. De* δευτερώσει *ſive Traditionibus* Miſnicis. 5. Simonii *ſententia improbata.* 6. *necnon* Voſſii. 7. *Judæorum recentiorum de Verſionibus Græca & Lat. Vulg. ſententiæ.* 8.

[a] De LXX. Intt. c. 1.

CUM *omnes Judæi* (inquit [a] Iſ. Voſſius) *qui ante Chriſtum, aut everſas Jeroſolymas vixere, Axiſteas inquam, Eupolemus, Philo, & Joſephus; omnes præterea omnium locorum & temporum Chriſtiani uſque ad noſtram fere ætatem: ipſi denique Evangeliſtæ & Apoſtoli veritatem tranſlationis* LXX. *agnoverint; mirifice mihi animati videntur, qui* LXX. *Interpretibus, omnibuſque antiquis Judæis, hodiernos opponunt Rabbinos: qui unum Hieronymum cum univerſa committunt Eccleſia: qui paucos neſcio quos ſeculi noſtri homunciones, Chriſtianos quidem, ſed nimium* Παλινομανεῖς, *ipſis Apoſtolis & Evangeliſtis præferendos eſſe contendunt.*

[b] Cap. 30.

Rurſus: [b] *Sola hæc Verſio ſincera eſt & ἀναμάρτητος, approbata à vetuſtiſſimis Judæis, ab Evangeliſtis & Apoſtolis, & ab univerſa primitiva Chriſti Eccleſia. —— Firma & illibata maneat* LXX. *virorum interpretatio, abro-*

gatiſque

gatisque temerariis præsentis seculi judiciis fruatur in posterum ea prærogativa, quam & Apostoli & universa antiqua Ecclesia ac ipsi quoque antiquiores Judæi æternum sancivere. Hæc Vossius in libello *De translatione* LXX. *Interpretum* inscripto. In Respons. ad Christ. Schotanum: *vel unum* (inquit) *in tota Græca Ecclesia ab Apostolicis temporibus usque ad hanc nostram ætatem nominet, qui ad Codicem Hebraicum confugerit, quique non firmissime Græcæ adhæserit translationi, eorumque non probarit calculum. Sed nec Latinorum quidem aliquis primis quatuor seculis de eo dubitavit. Ne ipse Hieronymus, quantumvis æquo addictior sui seculi Judæis, ausus fuit improbare Chronologiam* LXX. *Interpretum. —— E Græcis ne unus quidem repertus fuit qui non improbarit Hebraici Codicis lectionem. Ant. Hulsio*, postulanti ut ostenderet vel unum in tota veteri Ecclesia qui relicto Codice Hebræo ad LXX. Interpretum Versionem recurrendum censuerit, sic respondet: *Adeone fatuus sim, ut omnium Ecclesiarum omniumque Patrum pertexam catalogum, cum omnes unam duntaxat* LXX. *Intt. versionem agnoverint & adprobaverint?* Eodem opusculo contra *Hulsium* edito, asserit *omnes quotquot sunt Patres, si unum exceperis Hieronymum, Versionem* LXX. *Intt. tanquam unicam sequi cynosuram. Nunquam ad Hebræa exemplaria provocare.*

Consimilia habet *Jo. Morinus*: *Patres ad unum omnes translationem istam authenticam, sanctam, & divinam esse asserere*, ait in [a] Opere *Exercitationum.* [b] Ibidem affirmat Scripturas LXX. Interpretum *solas per universum orbem Canonicas habitas fuisse.* Præfatione in LXX. Versionem: *Neque tantum Ecclesia Christiana ea fovente & obstetricante nata est; sed tenella facta, nullo alio verbi divini lacte quam ex hac translatione expresso potata & educata est, nullo alio cibo sustentata adolevit, brachiaque per universum orbem porrexit.* Ibid. *Omnes sancti Patres, quotquot fuerunt, (si unum excipias Hieronymum, qui hac de re varie aliquando sentire videtur)* LXX. *Interpretum Versionem sanctam, propheticam, canonicam, divinam, atque omni ex parte* θεόπνευστον *crediderunt: nihil in ea abundare, nihil deficere, nihil additum, nihil expunctum, aut ab Hebræo textu diversum, quod mirabili & prophetico Spiritus S. impulsu & ἐνθουσιασμῷ dictatum non fuerit, ubique & privatim, & publice prædicaverunt. Hæc fuit Ecclesiæ Christianæ fides, hæc Apostolica traditio, hæc Patrum omnium Græcorum & Latinorum sententia.* Sic in *Diatribe Elenctica de sinceritate Hebræi Græcique textus* cap. 12. ait *Patrum ne unum quidem esse qui Versionem illam divinam & authenticam non affirmet.*

[a] Lib. 1. Exercit. III. c. 4. §. 1.
[b] Exerc. 4. c. 1.

En quanta hi cum fiducia, quantique Viri! Quis sanum, qui contra tam rapidum auctoritatis flumen natare velit, crederet? Atqui moris nostri est, non temere quibusvis pronas aures accommodare, & usu satis longo didicimus, in rebus majoris momenti solis oculis hisce fidere, non dictis utcunque audacibus aut magnificis aliorum. Creberrime sane sum ego expertus, quam levis sit hominum multorum, cætera licet doctorum, magnique nominis, auctoritas. Ut veritas tandem pateat, utque quanti habebantur apud Veteres, & *Hebraicus* textus, & Versio LXXviralis, & *Latina* etiam *Vulgata*, extra omnem dubitandi aleam ponatur, eorum singulorum historiam diligenti studio, nec minori fide, per omnia secula deduxi. In ea autem pertexenda, ostendo

1. Qualis fuerit auctoritas Textus *Hebraici* Versionisque *Græca* apud *Judæos* veteres, cum *Hebraizantes*, tum *Hellenistas*.
2. Quænam fuit de illis sententia *Apostolorum* & *Evangelistarum*.
3. Qualis praxis & opinio fuerit Ecclesiæ Christianæ ab ævo Apostolico ad hæc usque tempora. Et hic inquirimus primo de Ecclesia *Græca*, inde de *Latina*.

Ne quid vero desiderare quis possit in hoc opere, passim quoque suis locis indicatur, quid de *Græci* textus *Testamenti Novi*, Latinæque ejusdem interpretationis auctoritate statuerint decreverintque Scriptores *Latini*.

1. De *Judæis* primo inquirendum est. Antiquiores Judæos *Hellenistas*; id est, eos qui in Græcis civitatibus degentes, linguam Græcam vernaculam habuerunt, & Græca Versione Scripturarum usi sunt, existimasse Versionem Græcam *Legis Mosaicæ*, fide & peritia maxima absolutam fuisse, nec à Textu Hebraico ulla in re discrepasse, colligitur ex illis quæ de ea fabulatur *Pseudo-Aristeas*. Eos tamen partes primas detulisse Textui Hebraico, & credidisse Versionem tum Legis Mosaicæ, tum librorum reliquorum, ad illius dignitatem non assurrexisse, sed elegantia ei cessisse, patet ex *Ecclesiastici* Procemio, ubi Interpres seipsum inde excusat, quod *& ipsa Lex, & Prophetæ, & cæteri libri*, cum Textu Hebraico comparati, *non parvam habeant differentiam*. Circa tempus Incarnationis Christi, vel paulo ante, inter Judæos *Alexandrinos* invalescere cœpit opinio, de eo quod Lex Mosaica divini Spiritus afflatu in Græcum conversa sit. Et ineunte seculo post Christum natum *secundo* fabellam novam texuerunt iidem Judæi *Alexandrini* de LXXII. *Cellulis*, in quibus *Lex Mosaica* à totidem Viris separatim, & tamen concorditer, fuerit translata[a].

[a] Vide supra l. 2. c. 6. §. 1.

Apud multos etiam ex Judæis *Hebraizantibus* increbuit non modo fabula *Aristeana* de Versione facta ab Interpretibus LXXII. à Pontifice Hierosolymis Alexandriam missis, sed & altera ista recentior de Cellulis LXXII. & multi etiam *Hebraizantium* Propheticum eis Spiritum attribuunt. [c] *Abrahamus Bzovius* asserit *constare* Versionem Græcam à Judæis *ad diversarum Synagogarum principes missam, atque ab omnibus æque probatam receptamque fuisse*. Sed hoc apud veteres nusquam reperies. Apud alios aliæ & prorsus pugnantes invaluerunt traditiones, in quibus est illa de caligine triduana [d] universo orbi immissa, Jejunioque solenni [e] instituto, ob Legem Græce conversam. Et sunt inter illos, qui factum illud piaculo *Vituli aurei* comparare non dubitant. Ob hanc Versionem, si *Jos. Scaligero* credimus, inter Judæos *Hebraizantes* & *Hellenistas* exarsere semper magnæ simultates ac lites. Ipsum audi ad Num. Eusebianum MDCCXXXIV. "Qui hanc admirantur (inquit) tanquam "verissimam, sciant hanc Translationem Alexandrinam adeo Judæis "Hierosolymitanis execratam fuisse, ut solenne jejunium & angariam "instituerint VIII. die Tebeth, propter Legem in profanum sermonem "conversam, & ex illa, ut ipsi putant, Alexandrinorum audacia tridui "tenebras per universum orbem incubuisse fabulentur. —— Propter "hanc Interpretationem nunquam inter Hebræos & Helleniſtas bene "convenit. Et sane, quamvis quidam ex utroque Judæorum genere "nomen Christo dedissent, & ex illo Christianæ charitatis vinculo eo"rum animos coalescere, simultates veteres sopiri oportuerat, tamen "fieri non potuit, quin inter Ελληνιστὰς & Hebræos secundum priscam "consuetudinem dissentiones orirentur. Actorum VI. 1. Qui locus vul"go pessime intellectus. Nam ἑλληνίζειν est Græca lingua uti. Et in"de omnis Judæus, qui à sinistris dextrorsum legit, in Talmud vo"catur קוֹרֵא בְּסִדְרָא *ἀναγινώσκων Αἰγυπτιστὶ*, legens Ægyptiace, hoc est, "ut Glossa habet, לְסִדְרָא *ἀνάπαλιν*, præpostero ordine, ut Græcienses "& Ελληνιστὰι Judæi, qui Græce tantum legebant, non etiam Hebraice. "Hoc etiam aliter dicebatur יְוָנִית. Et qui, ut Græci, scribit, is di"citur יְוָנִי. Hi enim Judæi sola Biblia Græca in Synagogis legebant "per totam Ægyptum, Græciam, & Italiam. Et vix in mille Judæis "unus reperiebatur, qui Hebraice legeret. —— Ελληνιστὰι ergo in N. T.

[b] Vide supra l. 2. c. 6. §. 2.

[c] Annal. an. D. 231.

[d] Vide ibid. c. 4. §. 23.

[e] Vide ibid.

"multum

"multum differunt ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἕλληνες sunt pagani, Ἑλληνισταὶ Judæi "Græcis Bibliis in Synagogis utentes. — Porro Ἑλληνιστὶ, quamvis ter "quotannis in tribus solennibus, quæ Hebræi חגים, ipsi vero μεγάλας "ἡμέρας vocabant, aut ibant Hierosolyma, aut eo mittebant, & nulla "alia re ab Hierosolymitanis differebant, præterquam solo sermone, "quo utebantur in Synagogis, tamen magno in odio Hebræis erant "tum propter hanc παλινδρομίαν Ἑλληνιστὶ, quam Hebræi, ut diximus, "קריאה למתרע *lectionem retrorsam* vocant, tum etiam propter Templum "ab Onia quondam in Heliopolitana Præfectura constructum. Ita- "que quum amplissimam Synagogam Hierosolymis haberent, quoti- "die aut jurgia, aut verbera, aut cædes inter utrumque genus Judæo- "rum exoriebantur. In fine Capitis II. Megillah, in Postilla, ex ver- "bis R. Juda narratur R. Eleazarum filium Sadok Synagogam Alexan- "drinorum, id est Helleniſtarum, quæ erat Hierosolymis, invasisse, "& in eam effudisse quicquid libido & splendida bilis suggessisset. Tem- "pore Benjamin Tutelensis Alexandriæ erant duo genera Judæorum, "Babelaim & Igrikin, id est Babyloniorum, & Græcorum: quæ pro- "fecto est differentia Hebræorum & Helleniſtarum, quamvis hodie οὐκ "Ἑλληνίζων. quos, ut dixi, certissimum est olim, & per totam Ægyptum, "& Europam, sola Biblia Græca in Synagogis legere solitos." Hucusque *Scaliger*. Cui ego illud minime assentior, fuisse revera *Jejunium* tale institutum, aut fuisse inter Judæos illorum temporum simultates tantas ob Legem in aliam linguam translatam, cum *Josephus* Historicus, ipse Judæus *Hierosolymitanus*, Vir magnus atque eruditus, idemque *Sacerdos*, de Græca Versione, totoque interpretandi negotio, ex *Aristea* tam magnifice loquitur. Et ignotum fuisse *Jejunium* illud omnibus istis Judæis *Hebraizantibus*, quos alibi ostendimus Propheticum & Divinum afflatum Interpretibus tribuere, conspicuum est. Quinetiam ipsa *Gemara Babylonica* recentius fuisse, apparet ex illis quæ scribunt *Gemaristæ* in loco, qui à multis citatur ex Tractatu *Megilla* cap. 1. §. 8. de *R. Symeone Gamalielis F.* æquali ipsius *Josephi*, & ab eo in *Vita* commemorato, quod Scripturas *Græce*, licet non in aliis linguis, describi atque legi, fas esse concesserit. *In eo quidem differunt sacra Biblia à Phylacteriis & schedulis januæ, quod illa omni quidem charactere dialectoque scribi liceat; hæc autem literis duntaxat Assyriacis exarantur. Veruntamen in ea fuit sententia Raban Symeon filius Gamalielis, sacram Scripturam literis duntaxat Græcis describi prælegique fas esse, non exoticis linguis.* Addunt Doctores *Gemarici* hoc decretum *Symeonis Gamalielidæ* de *Pentateucho* solo valere, non de reliquis libris: nempe quia sub Ptolemæo Pentateuchum solum (id quod res erat) translatum fuisse existimabant. Sic in utroque *Talmude*, cum *Hierosolymitano* tum *Babylonico*, Tract. *Megilla*, legitur *R. Judam dixisse, cum etiam permiserunt Magistri nostri linguam Græcam, non permiserunt nisi pro libro Legis, atque inde ortum est opus Ptolemæi Regis. &c.* Neque alii modo complures *Rabbini*, sive Judæi *Hebraizantes*, Propheticum Spiritum Interpretibus ascribunt, sed & ipsi *Talmudici*. Adde, quod [a] *Maimonides*, Jejunia gentis suæ enarrans, istud, de quo loquimur, totamque illius historiam præterit, licet nonnullorum aliorum causas fabulosas, & evidentissimis historiis contrarias eodem loco persequatur. Quod autem in hodiernis Judæorum *Calendariis* fiat mentio istiusmodi *Jejunii*, id nullius plane ponderis est. Nam etiam de *Festo* quodam in eisdem Calendariis legimus, cui nihil fundamento erat præter mendacium quoddam petridiculum. Ad XXVI. *Sivan*, sive *Maii*: *Festum, Ægyptii earum Alexandra causa cadunt.* Cujus Festi rationem hanc assignant Rabbini: Hac die (inquiunt) apud Alexandrum M. conquesti sunt Ægyptii contra Judæos,

[a] Morinus l. 1. Exerc. 8. c. 3.

illorum olim majores, quo tempore de Ægypto exierint, majores ſuos ingenti copia gemmarum, auri, & argenti ſpoliaſſe. Supplicant ergo ut omnia jam rependere cogerentur Judæi: Alexandro, ut litem componeret, Judæorum quoſdam ad dicendam cauſam evocante, cauſantur ii contra Ægyptios, ſe paratos eſſe rerum omnium, quas auferre dicebantur, pretium reſtituere, ſi modo ſibi penderent Ægyptii quod debebant pro ſervitio à Judæis ſexies centum mille per annos 400. præſtito. Hoc reſponſum tam aptum & appoſitum viſum eſſe, ut tergum illico dare & à tribunali aufugere conſultum ducerent Ægyptii, & à Rege ſtatim Judæi abſolverentur. In memoriam (inquiunt) hujus rei Feſtum antedictum inſtitutum eſt.

Nec eorum moramur auctoritatem, qui orationem ſive preces annuas pro illo Jejunii die compoſuerunt, inque Judæorum Euchologiis inſeruerunt: in qua oratione anguſtia Judaici ſpiritus propter Legem Græce tranſlatam deſcribitur, ut videre eſt in libro, cui tit. *Farina ex frumento toſto*, à Morino citato.

a Exercit. 8. lib. 1. c. 3.

Rabbinis ſolenne eſt, uti recte obſervat [a] *Morinus*, cum eorum unus magnæ auctoritatis aliquid deliravit, delirium mox amplecti, & mordicus tueri. Hinc ut iſtud figmentum de Jejunio inſtituto vulgo creditur apud Judæos, ſic nuperi quidam eorum Rabbini [b] fruſtra & inaniter laborant ut iſtius rei rationem reddant. *Videtur mihi*, inquit Azarias in Imre Binah, *omnibus conſideratis horum alterum eſſe dicendum. Aut quod ipſi Sapientes delecti ad profectionem iſtam indixerunt jejunium & feſtum univerſæ Congregationi, ut fecit Eſther, cum profecta eſt ad Regem; fecit quoque Philo Alexandrinus, cum profectus eſt orator pro populo ſuo apud C. Cæſarem, propter idolum, ut manifeſtum eſt ex libro ejus. Et propterea dicitur, quod tenebræ tunc operuerunt faciem Judæorum timentium, ſcil. ne pudore confunderentur legati eorum, peccatique & infamiæ rei deprehenderentur. Aut dicendum eſt quod timebant ne juſtitia & miſericordia, quam in hoc præſtabat Ptolemæus, ſimilis eſſet ei de qua loquuntur Sapientes noſtri in Cantico Canticorum magno, quæ facta eſt peccatum Iſraeli: Sicut etiam dixerunt quarta Sectione Sanhedrin, cum explicant hæc verba, & obtulit eum in holocauſtum, fuitque indignatio &c.* Luctus igitur & jejunii ratio fuit, ne Judæis male verteretur hoc Ptolemæi ſtudium; vel ut Deus hoc Ptolemæi, Sapientumque Judæorum conſilium proſperaret. *Gedalias* in Catena Cabbalæ: *Videtur mihi, quod hoc vult dicere tractatus Sophrim* (ubi Jejunii tenebrarumque mentio) *quod propter vehementiam timoris Judæorum jejunia fecerunt & orationes, & obſcurata eſt facies eorum, ſicut fuerunt in diebus Haman.* Cæterum hujus rei rationem certo ſibi non conſtare

b Apud Morinum ibid.

c Ibid.

ait. Alii [c] conjecturam tertiam promunt, Auctor *Additamentorum Talmudicorum*, & *Salomon Jarki*, Ptolemæum ſcil. irridendæ ac traducendæ Legis occaſionem quæſiviſſe: reformidaſſe præterea Judæos Hæreticorum odium, qui recens ab iis ſeſe ſeparaverant, Samaritanis ſe conjunxerant, templumque ſibi in monte Garizim ædificaverant. Ne igitur iſtis de cauſis ſiniſtri aliquid iis accideret, dies iſtos lugubres duxiſſe, atque ab eo tempore octavum diem menſis Tebeth jejunio conſecratum eſſe.

2. Apud Judæos *Hieroſolymitanos* Scripturarum maxime *Hebraicarum* viguit uſus. Hinc *Flav. Joſephus*, etſi in aliquibus Verſionem Græcam ſequi videatur, ex textu tamen potiſſimum *Hebræo Antiquitatum* ſuarum opus contexuit. Scio non deeſſe, qui ſtatuunt illum *Antiquitates* ſuas compoſuiſſe prorſus ex Græca Verſione, & Hebraicæ linguæ plane imperitum fuiſſe. *Quis minus quam Joſephus Judæorum Hebraice doctus? Quis Græce magis?* inquit [d] Salmaſius. *Joſephum ſequi Græcam Verſionem palam eſt*, ait [e] *Bochartus*. [f] *Lud. Capellus* affirmat illum *in lingua Hebraica infantem*

d De lib. Hellenift.
e Phaleg II. 13.
f Criticæ Defenſ.

infantem planè fuisse, si modò quid omnino Hebraice sciverit dicendus est. Rectius *R. Abarbanel*, cum dicit illum *SÆPIUS supra numerum annorum aliquos annis justis errores Interpretum* LXX. *aliosque confutasse. Josephus Romanorum* (inquit *R. Azarias*, hoc titulo distinguens eum a *Josepho Gorionide* Hebræo) *lib. 10. c. 12. cum enumerat omnes annos mundi, in iis qui fuerunt ab Adamo usque ad Nosthum, sequitur Versionem* LXX. *quæ tunc vulgo recepta erat in populis, scribit quomodo anno ejus* (Templi) *fuerint 470. Libro autem 20. c. 8. videtur aliter annos expendere, cum supputat illos 466.* Paulo post: *Non autem accingam lumbos meos ut curram post calculum Josippi memorati, atque examinem æram illius, eo minus quod videam Sapientes Christianorum ab eo discedere. Neque enim longius petierit quis ejus apologiam, si placuerit dicere quod iste error provenerit ab Interpretibus libri.* Falli autem omnino illos qui *Josephum Hebraice* nesciviſſe, & ex Græca Versione ubique scripsisse existimant, ipsiusmet testimonio luculentissimo constat. Asserit enim non semel, se Historiam *Antiquitatum* ex ipso *Hebræo* confeciſſe, seque *Hebraicæ* Scripturæ esse tantum *Interpretem.* Antiquitatum Proœmio: Ταυτὶλν ἢ τ ἐπιχείρησιν, ἐγκεχείρισμαι πραγματείαν, νομίζων ἅπασι φανεῖσθ τοῖς Ἕλλησιν ἀξίαν ἀκοῆς ἔσεσθαι, μέλλει δ' ἀκριβῶς ἅπασαν τὴν παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογίαν, καὶ τὴν πολιτείαν τὴν ἐκ τ Ἑβραϊκῶν μεθηρμηνευμένην γραμμάτων. *Præsens verò opus aggressus sum, ratus Græcis omnibus cognitu non injucundum fore. Complectetur enim universam nostræ gentis antiquitatem, formamque reipub. ex* Hebraicis *literis translatam.* Subdit, se *vires animumque resumpsisse, simul hac quoque reputatione non leviter permotum, quod &* (inquit) *Majores olim nostri exteris sua benigne communicaverunt, & Græcorum nonnulli vehementi res nostras cognoscendi studio flagraverunt.* Et postquam addidiſset *Legem* Ptol. Philadelphi petitione & auspiciis, cum consensu Eleazari Pontificis, in Græcum conversam fuisse, subnectit: *Proinde mihi quoque convenire duxi, ut & Pontificis nostri imitarer magnanimitatem: & hodie quoque Regis illius multos persimiles putarem, duntaxat quod ad discendi cupiditatem attinet. Neque enim totam Scripturam occupavit, sed Legem solam ei tradiderunt Interpretes, qui ob hoc Alexandriam missi fuerant.* Lib. 10. cap. vi. *Nemo* (inquit) *mihi vitio debet vertere, quod hæc* (de *Nabuchodonosoro*) *ita ut in antiquis libris invenio, scriptis meis infero. Talibus enim criminationibus dudum occurri in initiis hujus Historiæ, palam profitens me tantum Hebraicorum voluminum in Græcum linguam interpretem: & quæ illic continentur bona fide relaturum me promisi, nec addentem quicquam de meo, nec auferentem etiam.* Contra Apionem lib. 1. Τῶν μὲν γὰρ Ἀρχαιολογίαν, ὡς πρὸ ὀλίγου, ἐκ τ ἱερῶν γραμμάτων με μεθηρμηνευκὼς, γεγονὼς ἱερεὺς ἐκ γένους, καὶ μετεσχηκὼς τ Φιλοσοφίας τ ἐν ἐκείνοις γραμμάτων. *Antiquitatis namque libros (sicut dixi) ex voluminibus sacris interpretatus sum, cum essem genere Sacerdos, & partitsparem illarum sapientiam literarum.* Antiquitatum fine, indicat se Græcam Linguam post *Hebræam* addidiciſſe: *Pari diligentia Regum quoque res ordine tradidimus, & status reip. monarcharumque potentiam, per omnia secuti auctoritatem sacrorum voluminum, ita ut à principio sumus polliciti. unumque addere, quod nemo alius scriptor Judæus, externusve patefecit hoc argumentum tanta fide Græcis hominibus prodere. Ego enim tribulium meorum confessione disciplinas patrias egregie calleo: Græcanicarum quoque literarum studio me dedi, Grammaticæ non imperitus, quamvis exquisitam pronunciandi rationem assequi per patriam consuetudinem non licuit. Nostri enim homines non suspiciunt eos, qui multas perdidicerunt linguas, quod scitum profanum apud eos habetur, & servis commune cum ingenuis. Solos autem sapientes suo suffragio pronunciant, qui Legis & sacrarum literarum tantam assecuti sunt peritiam, ut eas etiam interpretari valeant. Quo ut tam multis collocarim operam, vix unquam successit atque alteri, quibus mox dignum*

a Comment. in Dan. ap. Vorstii not. in *Ganzium.*

b Cap. 35. libri *Meor Enajim* quod penè integrum habetur ap. *Vorstii* not. in *Ganzium.*

gnum præmium contigit. Εγὼ γὰρ ὁμολογούμενον τοῦτο τὸ ὁμοεθνῶν πολίταις αὐτοῦ πᾶσιν τὴν βαρβάρων παιδείαν ἀμφῶσαι, καὶ τὸ Ελληνικὸν ἢ γράμματα ἐκμαθόντα μόνον ἔχειν, τὴν γραμματικὴν ἐμπειρίαν ἀναλαβόντα, τὴν ἀκριβῆ τῶν ἀρχαίων ἀναγνῶσιν πόνῳ καὶ σκολῆς συνήθειαν. &c. Quinetiam in Procœmio *Belli Judaici* ait se Historiam istam prius *lingua patria*, hoc est *Hebraica* sive *Syro-Chaldaica* edidisse. προυθέμην ἐγὼ τοῖς κατὰ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν, Ελλάδι γλώσσῃ μεταβαλὼν ἃ τοῖς ἄνω βαρβάροις τῇ πατρίῳ συντάξας ἀνέπεμψα τυγχάνω, ἀφηγήσασθαι. *Idcirco statui, quæ retro barbaris antea misi, patria lingua digesta, Græce nunc his, qui Romano imperio reguntur, exponere.* In *Antiquitatibus* illum secutum fuisse ipsum textum maxime *Hebraicum*, res ipsa docet. Hinc enim (ut alia multa missa faciamus) in Ægypti plagis pro σκνίπεσι, vermiculis quibusdam ligna erodentibus, quos ponunt Interpretes Græci, cum *Artapano*, *Ezechiele* Trogœdo, Versioneque Latina vulgata, quæ *scinephes* habet; *Josephus* ait in φθειρσι, *pediculos*, conversum fuisse pulverem: nimirum vocem כנים aliter ac illi, sed *Anglis* nostris consonanter, vertens. Non deest tamen, ubi Versionem sequitur etiam ab Hebræo discrepantem: Nam Rex Judæorum *Amon*, *Manassis* successor, qui à LXX. dicitur Αμὼς, ab eo quoque Αμωσιος nominatur, *quod quis non miretur*, ait *Scaliger* ad *Euseb.* num. MCCCLX. At solet quidem in Nominibus propriis Versionem sequi. Hinc ei *Josephi* nomen Ægyptiacum Ψονθομφανηχ. De *Josepho*, quod Hebraice non nescit, vide plura apud *Is. Vossium Castigat. ad scriptum G. Hermii de ætat. Mundi* cap. 3. *Auctario Effug.* 20. *Epist. ad And. Colvium*: & *Respons. ad Ant. Hulsium* cap. 20.

a Exod. VIII. 17, 18.

b L. 2. c. 14. §. 3.

Cum dicit *Josephus* se ex *Voluminibus sacris*, quæ scribit, *interpretatum fuisse*, UTPOTE *Sacerdotem*, &c. non obscure subindicat *Sacerdotes Hierosolymitanos* literarum *Hebraicarum* generaliter gnaros fuisse, Voluminibusque *Hebraicis* exercitatos: quamvis admodum pauci, *vix unus & alter*, uti ait, extiterint, qui ea, cum laude, interpretari valuerint.

3. Negant nonnulli Judæos *Hellenistas* (quos vocamus) Versionem Græcam in Synagogis prælegisse. Errore manifesto. Hoc patet enim,

c Apol. c. 18.

1°. Ex *Tertulliani* testimonio, cujus verba hæc sunt: *Sed quo plenius & impressius tam ipsum* (Deum) *quam dispositiones ejus & voluntates adiremus, instrumentum adjecit literaturæ* (scil. S. Scripturam) *si qui velit de Deo inquirere, & inquisito invenire, & invento credere, & credito deservire. Viros enim justitia & innocentia dignos Deum nosse & ostendere, à primordio in seculum emisit Spiritu divino inundatos, quo prædicarent Deum unicum esse. —— Quos diximus prædicatores Prophetæ de officio præfandi vocantur: voces eorum itemque virtutes, quas ad fidem divinitatis edebant, in thesauris literarum manent, nec istæ nunc latent. Ptolemæorum eruditissimus, quem Philadelphum supernominant, & omnis literaturæ sagacissimus, cum studio Bibliothecarum Pisistratum, opinor, æmularetur, inter cætera memoriarum, quibus aut vetustas aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur, ex suggestu Demetrii Phalerei Grammaticorum probatissimi, cui præfecturam mandaverat, libros à Judæis quoque postulavit, proprias atque vernaculas literas, quas soli habebant: ex ipsis enim & ad ipsos semper Prophetæ peroraverant, sc. ad domesticam Dei gentem ex patrum gratia. Hebræi retro qui nunc Judæi. Igitur & literæ Hebraeæ, & eloquium. Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemæo à Judæis subscriptum est, septuaginta & duobus Interpretibus indultis, quos Menedemus quoque Philosophus providentiæ vindex de sententiæ communione suspexit. Affirmavit hæc vobis etiam Aristæus: ita Græcum stilum ex aperto monumenta reliquit. Hodie apud Serapeum, Ptolemæi bibliothecæ cum ipsis Hebraicis literis exhibentur. Sed* ET JUDÆI PALAM LECTITANT. *vectigalis libertas. vulgo aditur sabbatis omnibus. qui adierit, inveniet Deum. qui etiam studuerit intelligere, cogetur & credere. Primam*

nam instrumentis istis auctoritatem summa antiquitas vindicat. Haud sine ratione specie dubitant eruditorum nonnulli, utrum *Græcam Versionem* in Synagogis Judæorum lectitatam fuisse voluerit his verbis *Tertullianus*; sed cum verba attentius ad examen revoco, in eorum eo sententiam, qui de ipsa Græca Versione Tertullianum intelligunt. Hunc illius sensum esse, elicio ex verbis istis: *nec ipsæ nunc tacent. — Sed ne otiosa vacaret &c. qui adierit, inveniet Deum.* De *adeundis* Scripturis Judæorum *Hebraicis*, apud *Græcos* & *Romanos* vix verba fecisset *Tertullianus*, cum Scripturas nisi translatas non potuerint illi *adire*. Verborum istorum; *hodie apud Serapeum, Ptolemæi bibliothecæ cum ipsis Hebraicis literis exhibentur*, hunc sensum esse puto; *in bibliotheca Ptolemæi, quæ apud Serapeum est, asservantur Scripturæ Judaicæ ab Interpretibus* LXXII. *conversæ.*

2°. Ex auctoritate S. *Justini Martyris*. Is Græcorum sapientum scripta vetustissima, libris Mosis recentiora fuisse demonstrans hoc argumento, quod composita sunt literis Græcis quæ à Cadmo post Mosis tempora, in Græciam allatæ sunt, ostendit Mosis & Prophetarum libros non literis Græcis compositos fuisse, sed ex lingua Hebraica in Græcam fuisse sub Ptolemæo conversos, subjungitque, [a] εἰ δέ τις φάσκοι τ ἐμοὶ τοὐναντίον ἀντιλέγειν εἰθισμένων, μὴ ἡμῖν τοὺς βίβλους πιστὰς, ἀλλὰ Ἰουδαίοις πιστὰ νομίζειν, διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν φέρεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν θεοπέσειαν μεταδεδιωχέναι λόγον, γνώτω ἀπ' αὐτῶν τ ἐν ταῖς βίβλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ ἡμῖν ἡ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλία. τὸ δὲ περὶ Ἰουδαίοις ἔτι καὶ νῦν τοὺς τῇ ἡμετέρᾳ θεοσεβείᾳ διαφερόντως φέρεσθαι βίβλους, θείας οἰκονομίας ἔργον ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν. ἵνα γὰρ μὴ ἐκ τ ἐπιπλοκὰς αἰτίαν μηχανώμενοι, καθάπαν ῥᾳδιουργίας τοῖς βουλομένοις βλασφημεῖν ἡμᾶς παρέχωμεν, διὰ τ τ Ἰουδαίων συναγωγὰς ταύτας ἀξιοῦμεν φέρεσθαι, ἵνα ἀπ' αὐτῶν τ ἔτι παρ' αὐτοῖς σωζομένων βιβλίων, ὡς ἡμῖν τὰ περὶ διδασκαλίαν ὑπὸ τ ἀγίων ἀνδρῶν ἡμῶν φανέντα δίκαια καθῶς καὶ φανερῶς ἀποδείκνυται, φανῇ. *At si quis eorum qui temere contradicere consueverunt, nobis objiciat, non nostros hos esse, sed Judæorum libros, eo quod ad hoc usque tempus in Synagogis eorum asserventur: & per vanitatem nos jactare religionem ex eis hausisse dicat, is scire debet, ex rebus ipsis quæ in libros hosce sunt relatæ, non ad Judæos, verum ad nos Christianos doctrinam eorum pertinere. Nam quod etiam nunc apud Judæos pietatis nostræ libri asservantur, divinæ id de nobis opus est Providentiæ. Ne enim ex Ecclesia eos proferentes, occasionem quasi suppositi à nobis aut corrupti sint, maledictis nos inesse volentibus præbeamus, ex illorum Synagoga produximus, ut ex ipsis hus usque apud eos conservatis libris ad nos nostramque doctrinam à sanctis viris edita jura liquido & manifesto pertinere appareat.* Quamvis ex hoc loco non satis evidenter id quod asserimus apparet, quia dici hæc omnia potuerunt de Scripturis Judæorum *Hebraicis*; qui tamen attentius expenderit ista verba: *Ne enim ex Ecclesia eos proferentes occasionem quasi à nobis corrupti sint &c.* haud ægre concedet, voluisse *Justinum* in Judæorum *Synagogis* ipsa Græca Exemplaria lecta fuisse. In alio loco apertius loqui videtur. [b] καὶ τούτων οἱ ἐν Ἰουδαίοις κατὰ καιροὺς γενόμενοι βασιλεῖς, τοὺς προφήτας ὡς ἐλέγχοντας σφᾶς προεφήτευον, τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν Ἑβραΐδι φωνῇ ἐν βίβλοις ὑπ' αὐτῶν τ προφητῶν συντεταγμένας κελεύσαντες, ἔθεσαν. ὅτι γὰρ Πτολεμαῖος ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς βιβλιοθήκην κατεσκεύασε, καὶ τὰ πάντων ἀνθρώπων συγγράμματα συνάγειν ἐπειράθη, πυθόμενος καὶ περὶ τ προφητειῶν τούτων, πρεσβεύσασθαι τῷ τ Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρῴδῃ, αἰτῶν διαπεμφθῆναι αὐτῷ τὰς βίβλους τ προφητειῶν. καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἡρῴδης τῇ προειρημένῃ Ἑβραΐδι αὐτῶν φωνῇ γεγραμμένας διεπέμψατο. ἐπειδὴ καὶ ἐκ ἦν γνώριμα τὰ ἐν αὐταῖς γεγραμμένα τοῖς Αἰγυπτίοις, πάλιν αὐτῶν ἠξίωσε πέμψαι σὺν μεταλλάξαντας εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀνθρώπους ἑπτὰ

[a] Ad Græcos Cohort. p. 14.

[b] Apolog. 1. pag. 72.

1. *Livre* pro *scripts* apud Ciceronem ad Attic. Quod meis omnibus literis in Pompeiana laude esset perstrictus; id est, meis omnibus scriptis. Et *Hebraïca* pro *Judaïcis*, ut *Hebræi* ipsi pro *veteres Judæorum* apud Tacitum.

τῶν λόγων. καὶ τότε γενομένης, ἔμειναν αἱ βίβλοι καὶ παρὰ Αἰγυπτίοις μέχρι τοῦ δεῦρο, καὶ παντὶ χρῶ τῷ βουλομένῳ εἶναι Ιουδαίων· οἱ καὶ ἀναγινώσκοντες ἐν συναγωγαῖς τὰ ἐρμηνεύματα, ἀλλ' ἐχθροὺς ἡμᾶς καὶ πολεμίους ἡγοῦνται. *Atque horum* (Prophetarum) *vaticinia qui temporibus suis in Judæa fuere Reges, ita ut cum ederentur promulgata, & vernacula Hebræorum voce in libris per ipsos Prophetas compositis perscripta sunt, conservarunt. Cum autem Ptolemæus, Ægyptiorum Rex bibliothecam instituereet, & hominum omnium scripta comportare conaretur, de prophetiis hisce quoque certior factus, ad Herodem Judæorum Regem* (de hoc errore alibi diximus) *misit, copiam sibi fieri Propheticorum librorum petens. Ac Rex quidem Herodes illos, qua diximus, Hebraica lingua conscriptos, ad eum missos fecit. Verum cum Ægyptiis incognita essent, quæ scripta erant, denuo legatione missa illum rogavit, ut ad se qui libros eos in Græcum transferrent sermonem, homines mitteret.* ATQUE HOC SIC FACTO, LIBRI APUD ÆGYPTIOS PERMANSERE AD HODIERNUM USQUE DIEM. SUNT ETIAM APUD OMNES UBIQUE JUDÆOS, *qui eos legentes non intelligunt: sed pro inimicis nos & hostibus habent.* In [a] *Dialogo cum Tryphone Judæo* apertiora alia & magis luculenta leguntur verba. Judæis illic objicit *Justinus*, ὅτι πολλὰς γραφὰς τελέων ἐξῃρέιλον ἀπὸ τῶν ἐξηγήσεων τῶν γεγραμμένων ὑπὸ τῶν ἐπὶ Πτολεμαίου γεγραμμένων πρεσβυτέρων &c. *multos & integros prorsus locos Scripturarum, ex translatione eorum, qui cum Ptolemæo fuere, Seniorum sustulisse, in quibus clare hunc ipsum crucifixum, Deum & hominem esse, eumque in cruce pendere & mori prænunciatum esse ostenditur.* Rogante Tryphone quænam ea sint loca, respondit, ἀπὸ μὲν οὖν τῶν ἐξηγήσεων ὧν ἐξηγήσατο Εσδρας εἰς τὸν νόμον τοῦ πάσχα, τοῦτ' ἐξήγησιν ταύτην ἀφείλοντο· καὶ εἶπεν Εσδρας τῷ λαῷ· τοῦτο τὸ πάσχα ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ἡ καταφυγὴ ἡμῶν· καὶ ἐὰν διανοηθῆτε, καὶ ἀναβῇ ὑμῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ὅτι μέλλομεν αὐτὸν ταπεινῶν ἐν σημείῳ, καὶ μὴ ταύτην ἐλπίσωμεν ἐπ' αὐτὸν, ἃ μὴ ἐρημωθῇ ὁ τόπος οὗτος εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον, λέγει ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων. ἐὰν δὲ μὴ πιστεύσητε αὐτῷ, μηδὲ εἰσακούσητε τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔσεσθε θρύλλημα τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ἀπὸ τῶν διὰ Ιερεμίου λεχθέντων, ταῦτα ἐξέκοψαν· ἐγὼ ὡς ἀρνίον φερόμενον τοῦ θύεσθαι· ἐπ' ἐμὲ ἐλογίζοντο λογισμὸν λέγοντες, δεῦτε ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἐκ γῆς ζώντων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῇ ἔτι. Καὶ ἐπεὶδὴ αὕτη ἡ ἔκκοπὴ ἡ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ιερεμίου ἔτι ἐστὶν ἐγγεγραμμένη ἔν τισιν ἀντιγράφοις τῶν ἐν συναγωγαῖς Ιουδαίων· πολὺ γὰρ ὀλίγον χρόνον ταῦτα ἐξέκοψαν. &c. i. e. "Ex verbis quæ Esdras de lege & constitutione Paschæ "commemoravit, hunc locum abstulerunt: *Et dixit Esdras populo: Hoc "pascha Salvator noster & Perfugium nostrum. Ac si in animum induxeri-"tis, & in cor vestrum ascenderit, quod humiliaturi eum simus in signo, & po-"stea speraturi in eum: non desolabitur locus iste in omne tempus; dicit "Deus virtutum. Sin in eum non credideritis, neque audieritis annunciatio-"nem ejus, deridiculum eritis gentibus.* Et ex Jeremiæ dictis hæc reddide-"runt: *Ego ut agnus, qui ad sacrificandum abducitur. Super me cogitarunt "cogitationem, dicentes: venite mittamus lignum in panem ejus, & exterà-"mus eum è terra viventium, & nomen ejus ne memoretur amplius.* Et "quia resectio ista ex Jeremia adhuc in quibusdam Exemplaribus, QUÆ "IN JUDÆORUM ASSERVANTUR SYNAGOGIS, scripta reperi-"tur: non enim ita diu est, cum hæc verba reciderunt: quandoqui-"dem ex dictis quoque hujusmodi probari potest, Judæos consilium "iniisse de ipso Christo, decreto, ut eum in cruce suspensum occide-"rent, facto: atque idem ipse, quemadmodum est ab Esaia etiam *va-"ticinio præmonstratum, indicatur, tanquam ovis ad occisionem abduci, at-"que hic quoque velut agnus innocens designatur: pendentes animi ad maledi-"cendum descendunt.*" *Esdræ* locum quem designat *Justinus*, citat quoque (sed ut videtur, ex *Justino*) *Lactantius De vera Sap.* IV. 18. ubi *Croius*, in *Notis*, profitetur se existimare locum totum fuisse ab ipso

Justino

[a] P. 297, 298.

Iustino pia fraude confictum, cum neque in *Hebræo* reperitur, neque ab *Origene*, *Eusebio*, vel *Hieronymo* memoratur, tanquam in Codicibus ullis Græcis inventus. A *Iustino* fuisse confictum, id non facile credo: sed ab aliquo quodam pia fraude insertum fuisse in aliquibus Exemplaribus Græcis omnino videtur.

Adjunxi nonnulli locum ex [a] *Gemara Hierosol. R. Levi ivit Cæsaream, audivitque illos legentes lectionem* שמע (*Audi Israel* &c.) *in lingua Græca, eos impedire voluit. Id animadvertens R. Jose successit, dicens: Qui non potest legere Hebraica, cum omnino non legerit. Imo, legat quacunque lingua quam intellexit ac norit, ac sic officio suo satisfecerit.* Hæc illic. Ergo etiam Græce sacra legere in Synagogis suis permissum, quod à multis denatus [b] *Buxtorfius* Pater, consentientibus aliis multis magni nominis viris, inter quos [c] *Salmasius*, [d] *Grotius*, & [e] *Heinsius*. At asserit [f] *Lightfootus*, ibi loqui *Gemaricos*, non de *legenda* in *Synagogis* Lege, sed de recitandis inscriptionibus *Phylacteriorum*, ex quibus pruna fuit שמע ישראל *Audi Israel*. Et vocem קורין, qua utitur *Gemara*, non solum *legentes*, sed & *recitantes* significare ostendit. Cum dicit Vir doctus recitationem *Shemæ*, eandem fuisse cum recitatione Sectionum *Phylacteriorum*, haud satis accurate loquitur, cum *Shema* fuit tantum una ex 4 formulis *Phylacteriorum*. Sed neganti, intelligi lectionem Synagogarum publicam, omnino assentior. Non aliud enim erat שמע *Shema*, quam formula quædam ex *Deut.* VI. 4, 5, 6, 7, 8, 9. XI. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21. & ex *Num.* XV. 37, 38, 39, 40, 41, quotidie vesperi ac mane recitari solita, continens confessionem fidei de Deo unice colendo, à prima, qua incepit, voce sic dicta. De cujus recitatione hæc in *Misna* leguntur, Tract. *de Benedictionibus* cap. 1. *A quo tempore recitant* Shemam *vesperi? ex quo admittuntur Sacerdotes ad primitias comedendas, ad finem usque vigiliæ primæ. Verba R. Eliezeris: at Sapientes dicunt, usque ad mediam noctem. Rabban Gamaliel ait, usque dum ascenderit columna auroræ. Casus. Redeuntes filii ejus à domo convivii dixerunt, nondum recitavimus Shemam: quibus ille, si nondum ascenderit columna auroræ, tenemini ad recitandum &c. — A quo tempore recitant* Shemam *mane? ex quo dignoscat quis cæruleum ab albo &c. — Sammæani dicunt, vesperi omnes reclinati recitant, mane vero stantes, quia dicitur* (Deut. VI. 7. XI. 19.) Quando cubabis & quando surrexeris. *At Hillelæi dicunt, unusquisque recitat prout habuerit, quia dicitur* (ibid.) Cum incesseris per viam. — *Inquit R. Tarphon, cum in itinere essem, reclinavi me ad recitandum ex Sammæanorum sententia, & periclitatus sum à latronibus &c.* Rursus cap. 3. *Si cui mariti quia è suis terram ipso jacet, immunis habetur à recitatione* Shemæ, *à precatione, & à Phylacterio. — Fœminæ, & servi, & minores immunes sunt à recitatione Shemæ, & Phylacterii, tenentur autem ad precandum &c.* Consule *Maimonidis* & *Bartenorii* Commentaria, cum *Guisii* nostri ac *Surenhusii* Annotationibus.

Cum dicit vero *Lightfootus*, ut testimoniorum *Justini Martyris* & *Tertulliani* vim levadat, solitos fuisse Judæos Græcæ Versionis exemplaria in Synagogis suis recondere, & si quid unquam dubii Gentilibus, quorum in ditione degebant, dubitaretur de Legis & Religionis ipsorum puritate, nempe si qua forsan suspicio esset, non totum fuisse rep. permittere cultores ejusmodi Religionis in urbibus suis habitare, in promptu esse Scripturarum Exemplum, quod Gentiles ipsi legere possent: cum dicit, inquam, *Tertullianum* & *Justinum* hoc sibi voluisse, non lecta fuisse in Synagogis Græca Exemplaria, sed tantum in Synagogis ad istum finem fuisse asservata; illum minime audio. Id enim precarium & nullo prorsus fundamento nixum, neque convenit cum *Tertulliani* & *Justini* verbis. Malim insuper urget *Lightfootus*, si concedatur tem-

poribus

[a] Sotah c. 7.

[b] Thesauro Rabbinico voce אליונסטין.

[c] De Ling. Hellenist.

[d] Addend. ad Hor. in 1 Cor. 14. c. 10.

[e] De Ling. Hellenist.

[f] Ad Act. VI. 1.

poribus Tertulliani & Severi Imp. lectam fuisse in Synagogis Versionem Græcam, ex eo tamen non concludendum esse, temporibus etiam Apostolorum in Synagogis lectam fuisse. At quidni id inferamus? Si temporibus Apostolorum nihil præter Hebraicas Scripturas à Judæis Helleniſtis in Synagogis lectum fuisset, quæ causa esse potuit, quamobrem Severi & Tertulliani temporibus, omissis Hebraicis Codicibus, in Synagogas reciperentur Græci? Respondet *Lightfootus* Severum Imp. severissime, pro nomine, erga gentem Judæorum, undecunque terrarum dispersam, se gessisse, eisque non permisisse, nisi soluto vectigalis pretio, *Sabbata* celebrare; inde factum fuisse ut Romæ, non electione, sed coacti, Græcam Versionem in Synagogis legerint, si omnino legebant. At quid si non licuit Judæis nisi pretio vectigalis redempta Sabbata celebrare? Quid eos invitos coegit, ut *Græca*, non *Hebraica* volumina in Synagogis legerent? Num de lingua qua in sacris peragendis legerent Judæi, solicitus fuit Severus Imperator? Cum eis concessum est, ut Sabbata celebrarent, dubitari non potest, quin eis quoque concessum sit quæcunque voluerint Legis volumina in Synagogis usurpare.

Sed mittamus hæc omnia. Diu ante *Severi* Imp. tempora floruit *B. Justinus*, intra annos à Christi Ascensione circiter 100. qui docet apertissime, non solum eo tempore quo ipse scribebat, sed & *paulo*, & *diu* ante lecta fuisse in Helleniſtarum Synagogis volumina *Græca*.

Quantum denique apud Judæos, speciatim *Alexandrinos*, Christi Apostolorumque temporibus invaluerat usus Versionis Græcæ, luculenter apparet ex operibus *Philonis* Judæi *Alexandrini*, magni nominis, ejusdemque *Sacerdotis*, in quibus passim reperiuntur loca è Græca Versione verbatim desumpta: inter alia est textus ille, Gen. IV. 8. qui cum *Hebræo* minus convenit. Redundat enim, nec in *Hebræo* leguntur ista: διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον.

Et ejusdem *Philonis* exemplo apparet apud Judæos *Alexandrinos*, vel primi & Sacerdotalis ordinis, pene exoleviſse temporibus istis linguam *Hebræam*, si modo id verum sit, quod magno consensu statuunt eruditi, istius linguæ valde imperitum & pene expertem fuisse *Philonem*. *Judæi qui Alexandriæ degebant* (inquit [a] *Jo. Croius*) *Hebraice non loquebantur, sed Græce, & plerique eorum Hebraice nesciebant, ut Philonis testatur exemplum. In rebus patriis eum hospitem fuisse*, affirmat idem. *Vide Philonem* (inquit *Scaliger*) *quam infans est in Hebræis? quam ridiculus? Quem certissimum est nesciviſse Hebraice.* Idem ad Seguinum: [b] *Fuit Philo Hebraismi imperitissimus. Atque adeo, ut tirunculi Christianorum, nedum Judæorum, possint eam in partes vocare. Tu miraberis, ego non miror. Ejusmodi enim erant Alexandrini Judæi, & reliqui* Ελληνιστάι. Sic aliis idem in locis. *Certo constat* (inquit [c] *Jo. Wowerius*) *Philonem Hebrææ linguæ ignarum fuisse.* Lud. Capellus: [d] *Philo in lingua Hebraica infans plane fuit, si modo quid omnino Hebraice sciviſse dicendus est, adeo frequenter, turpissime in originationibus Hebraicis & explicatione vocabulorum Hebraicorum, hallucinatur & impingit, ut cæcus in tenebris.* [e] Morinus: *Philo linguæ Heb. & Chaldaicæ plane erat ignarus, ut unicuique istarum linguarum mediocriter perito facile constat ex Nominum Heb. interpretatione, circa quam philosophatur, ut passim videre est in ejus opusculis, sed frequentius in libello de Nominum mutatione. Ita enim aliquando ridicule de iis disserit, ut Hebraice & Chaldaice analphabetarius merito judicari possit.* Istarum linguarum *imperitissimum fuisse*, asserit [f] *Fr. Junius*, *idque clamare omnia ipsius scripta.* Ante omnes [g] *Steuchus Eugubinus* dixerat, videri illum *Hebraicas literas ignoraſse, & Codices Hebræos non legisse.* His accedunt [h] *Usserius*, [i] *Salmasius*, [k] *Grotius*, *Heinsius*, cum multis aliis. Illum literis Hebraicis vix mediocriter

[a] Obſerv. in N. T.
[b] Epist. 13.
[c] De Bibl. Int c. 1.
[d] Criticæ defens.
[e] Exercit. Bibl. 8. c. 4. §. 8.
[f] Controv. Bellarm. II. 6.
[g] In Gen. 1.
[h] Epistol. ad Capellum.
[i] De ling. Hell.
[k] In Act. Apost. VI. 1.

mediocriter tinctum fuisse, nemo illis non facile concedet. Vereor tamen ne ei minus æqui sint illi, qui peritiam ejus ex libro *de Nominibus Heb.* æstimant. Quod opus constat gravissime passum fuisse ab imperitis interpolatoribus: & testatur [a] *B. Hieronymus, tam dissona inter se exemplaria*, etiam suo tempore *reperta fuisse; & sic confusum ordinem*, ut cum illud è Græco in Latinum convertere sit aggressus, melius judicaverit novum opus elaborare. Neque illis calculum adjicio, qui Hebraicarum literarum *prorsus ignarum* fuisse illum, neque Biblia Hebraica inspexisse unquam, existimant. Illum, librum *Judicum Hebraice* legisse, jam [b] alibi fuit à nobis observatum; & in libro *de Nominum mutatione* primum illud *Josuæ* nomen, de quo Num. XIII. 17. non legit juxta Græcam Versionem Αὐσῆ, sed ex ipso Hebræo, יְהוֹשֻׁעַ. Ὁσηὲ. τὸ Αὐσῆ vero genuinam esse Versionis Græcæ lectionem, & res ipsa docet, cum satis convenit Vocabulo Hebræo punctis suis destituto; & omnium [c] Veterum Patrum, cum Græcorum, tum Latinorum Versionem *Italam* sequentium, auctoritas.

[a] Præfat. de Nom. Heb.

[b] Vide supra l. 2. c. 9. §. 5.

[c] Cit. à Cotelerio in S. Barn. Epist. p. 64. Ed. poster.

Quamvis linguæ *Hebraicæ* non penitus ignarus erat *Philo*, *Syriacæ* tamen se prorsus expertem fuisse, ipse docet libello in *Flaccum*, his verbis: εἶτ' ἐκ παντὸς ἐν κύκλῳ σαλεύθεις, ἐξήχει βοὴ τις ἄσημος, Μάριν ἀποκαλούντων· οὕτως δὲ Φασὶν τὸν Κύριον ὀνομάζεσθαι τῇ Συρίδι. *Post hæc acclamatum est à circumstantibus, magna voce Marim appellantibus, quod nomen* DICUNT *Syris significare Dominum.* Id insuper notandum, quod linguam *Hebræam* appellat Philo *Chaldaicam*; & *Hebræos*, *Chaldæos*. Vide locum infra adductum §. IV.

Quod dicit *Scaliger* in loco superius adducto, de Judæis *Babelaim* & *Igrikin*, hoc est ut ille interpretatur, *Babyloniis* & *Græcis*, sive *Hebraizantibus* & *Hellenistis*, in urbe *Alexandria*, *Benjaminis Tutelensis* ætate, degentibus, de eo vereor ne fallatur Vir summus. Dixisset non *Alexandria*, sed *Cairo*; de *Cairo* enim loquitur *Tutelensis*, quam *Mitsraim* vocat, & ab *Alexandria* aperte distinguit. Neque *Igrikin* habet Codex vulgatus, sed *Irhakijin* עירחקין. Neque hos diversos à *Babyloniis* facit, sed omnino eosdem, & utrosque à *Syris* sive Palæstinis Judæis distinguit. Locus integer, ex Versione *Constantini l'Empereur* sic se habet: *Hinc ad Mitsraim quatridui iter est: quæ urbs magna in Nili ripa, duo ferme Judæorum habet millia. Hic duæ Synagogæ: una eorum qui in Israelitica regione nati sunt, quæ est Syrorum Synagoga; altera Babyloniórum, sive Synagoga Irhakijim; quæ in sectionibus & tractatibus legis eundem morem non servant. quia Babylonii singulis septimanis singulas sectiones legere consueverunt, quemadmodum in totis Hispaniis fieri solet; adeoque Legem singulis annis absolvunt: at in Israelitica nati hunc morem non servant; sed singulas sectiones in tres tractatus dispescentes, Legem triennio demum absolvunt. Inter eos receptum & constitutum, ut in legalis festivitatis, similiterque Legislationis solennitate congregentur omnes & simul precentur. Utriusque ut summus princeps præest D. Nathanael consessus caput, omniumque Ægypti cætuum, ut magistros & lectores creet, antistes.*

Salmasius in libris quos contra *Heinsium* de *Hellenistis* & *Lingua Hellenistica* conscripsit, in quibus parum, me judice, dignitati atque existimationi suæ consuluit, contradicendi potius libidine, quam veritate ductus, contendit illos, qui in *Act. Apostolorum* appellantur *Hellenistæ*, non fuisse genere Judæos; sed vel *Proselytas*, vel ex Proselytis ubique terrarum Græcarum dispersis ortos. De *Proselytis*, & illis qui ex Proselytis orti sunt, id est, de *Hellenistis* hoc sensu sumptis, concedit quod Græcam Versionem in Synagogis, cum alibi scil. gentium, tum etiam *Hierosolymis*, legebant; sed omnes qui genere Judæi erant, ubicunque locorum degebant, & quacunque lingua vernacula utebantur,

Scripturis nullis præter *Hebraicas*, in Synagogis usos fuisse, asse-

a Pag. 96, 97. [a] *Nos efficiam* (inquit) *negemus, Israelitas ullos unquam extitisse, qui sacra Bibliorum lectione uterentur in Synagogis. Non alia mens, aliud fuit positum, alius mos fuit antiquorum Judæorum atque hodiernorum. Nulla die Judæi toto orbe dispersi alia lingua legunt Scripturam quam Hebraica haud minus nunc late patet quam olim Græca. Potentissimorum imperiorum ditiones in Oriente ac Occidente latissime fusæ ea lingua utuntur. Judæorum numerus pene infinitus per omnes Orientis partes usque ad ipsum Indiam abundat, & sub illis præcipue imperiis ubi Arabica in usu est. Haud pauciores nunc reperire est Judæos qui Arabice sciant, quam olim exstiterint Græce. Immo plures multo esse dixerim hoc tempore & aliquot retro annis extitisse Arabice gnaros, quam Græce dum lingua Græca viguit. Habebant Legem Arabice versam ante quingentos & amplius annos à quodam celebri Magistro, Saadia Gaone. Arabica Religio longe magis affinis est Judaicæ, utpote quæ inde plura traxerit, quam ex Græca antiqua, ex qua pene nihil habet. Quod est præcipuum in Judaismo, circumcisionem habere, unum Deum colunt, Idololatriæ maxime inimica est, & sic* Ελληνισμῷ *imprimis contraria. Et cum hæc ita sint, Judæi nusquam hoc tempore, in illis locis quibus pollet sermo Arabicus, eumque ipsi jam prò naturali habent, & ubi maximus eorum est numerus, Arabica lingua Legem legunt in suis Synagogis. Et tamen plures causæ sunt quæ Judæos hodiernos evocare possent ad lectionis Arabicæ usum, quam antiquos ad Græcæ. Nunc igitur audacter concludemus, & vere, nullum eruditorum, vel infimorum, vel mediocrium, vel summorum, tam STULTUM fore, quin clarissime ex his quæ dicta sunt liquere statuat, tum* Ελληνισμὸν *origine Judæos non fuisse, tum Græcæ lectionis usum ex* LXX. *Interpretibus fuisse in nullis Israelitarum Synagogis haud sane magis quam Syriacæ, Arabicæ, aut Persicæ. In quas linguas conversam habuisse Legem Judæos constat. Certe & Pentateuchum tribus illis versum Judæi Constantinopolitani edendum curaverunt cum Commentariis Salomonis Jarchi.* Hæc ingenti, ut vides, cum confidentia Vir magnus; sed non minori errore. Certe ego *stultus ex infimis eruditorum non statuo liquere* quod dicit, sed, pace ejus, prorsus contrarium. Quod enim ad argumentum ejus attinet, eodem jure potuisset probare nec *Proselytos* ipsos fuisse permissos aliis præter *Hebraicos* codicibus in Synagogis uti, quia nulli alii Codices nunc dierum usurpantur. Et omnes illos *Judæos*, qui dicuntur à *Tertulliano*, *Justino*, & aliis, Scripturas Græcas in Synagogis legisse, fuisse *Proselytos* aut *Proselytorum* filios ac nepotes Judaizantes, omnino precario dicitur, estque perquam improbabile. Fatetur alibi

b Ossilegio linguæ Helleniſt. [b] *Salmasius potuisse fieri, ut Judæi Alexandrini, gratificantes Ægypti Regibus ac suis, à quibus procurata illa Versio Græcanica fuerit, illam in Synagogis suis habuerint*: at quem in finem? non ut ipsa ibi prælegeretur, sed ut *lectam Scripturam Hebraicam ex ea interpretarentur.*

Quæ differit *Salmasius* tam prolixe contra linguam *Hellenisticam*, mera cavillamenta mihi omnia videntur, etsi faveat quoque illius sententiæ

c De Orac. Sibyl. c. 16. Resp. ad Simonii objecta p. 16. Resp. ad iteratas Simonii Object. p. 390. [c] *Is. Vossius*; & scitè dicit *Simonius, de umbra asini disputantem de nomine tantum litigasse.* Per *linguam Hellenisticam* intelligunt Eruditi linguam istam qua Judæi *Hellenistici* utebantur, non vere classica illa, sed multis Hebraismis ac Syriasmis commixta; & talem fuisse eorum sermonem certissimum est. Sed de eo disputare non est hujus nostri instituti. *Hellenistas*, quorum mentio in *Actis Apostolorum*, fuisse non *genere Judæos* lingua Græca utentes vernacula, sed tantum *Proselytos*, vel ab iis descendisse, exinde conficit *Salmasius*, quod Act. xi. 19, 20. ab *Hellenistis Judæi* videntur distingui: *Cæterum qui dispersi fuerant ex afflictione orta ob Stephanum, transierunt usque in Phœniciam, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes sermonem Dei nisi solis* JUDÆIS. *Erant autem quidam*

quidam Cyprii & Cyrenenſes, qui ingreſſi Antiochiam, locuti ſunt HELLENISTIS, *evangelizantes Dominum Jeſum.* Sed mihi (ut aliorum præteream opiniones) videtur vel B. Lucam vocem Ελληνιςὰς latiori ſenſu hoc in loco uſurpaſſe, pro ἑλληνίζοντι non *lingua* modo, ſed & *religione*; vel potius pro Ελληνιςὰς ſcribendum eſſe Ελληνας: quod etiam eruditiſſimo *Grotio* placere video. Nam de *Græcis* ſive *Gentilibus* ſermonem haberi omnino videtur, cum ex ipſo loco, tum ex iis quæ ſequuntur; præſertim cum prædicatio illa *Cyprierum* & *Cyrenenſium* contigerit poſt baptizatum *Cornelium*, cujus exemplo animati videntur illi ad Chriſtum etiam *Gentibus* prædicandum. Omnino enim fallitur *Salmaſius*, cum dicit *certum eſſe, & ex ipſa narratione perſpici, Cornelium* nondum fuiſſe baptizatum. Neque deſunt Codices MSS. qui eo in loco non Ελληνιςὰς, ſed Ελληνας habeant. Sic habet nimirum (obſervante *Grotio*) Codex noſter *Alexandrinus*, auctoritate nulli ſecundus. Et non modo *Latinus*, *Arabs*, & *Æthiops* legunt *Græcos* ſive *Gentiles* (quod etiam in reliquis locis, ubi occurrit τὸ Ελληνιςὲ, perperam faciunt) ſed & ipſe *Syrus*; qui tamen in cæteris illis locis non *Græcos* ponit, ut illic, ſed vel *Græcas diſcipulas*, ut cap. VI. 1. vel *Judæos qui ſciebant* [a] *Græce*, ut cap. IX. 29.

[a] Ionice ut Syri loquuntur.

Helleniſtæ vocabantur vel *Judæi*, vel *Proſelyti*, qui lingua *Græca* vernacula utebantur, & Scripturas Græcas in Synagogis legebant; vel etiam *Chriſtiani* ex ejuſmodi *Judæis* aut *Proſelytis* facti. Et extitiſſe *Helleniſtas* qui non fuerint *Proſelyti*, vel ex eo colligitur, quod D. Lucas, poſtquam recenſuiſſet alios 6. *Diaconos* ex *Helleniſtarum* corpore delectos, ſubjungit ſeptimum, *Nicolaum*, fuiſſe *Proſelytum*; ſat aperte innuens cæteros tales non fuiſſe. *Et elegerunt Stephanum, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum* PROSELYTUM *Antiochenſem.*

Aſſerit alibi [b] *Salmaſius*, Judæos ubicunque gentium ſparſi forent, ſemper duas linguas, ut nunc, ſic & olim didiciſſe, Hebraicam ab antiquo patriam, & illius loci propriam, quam habuere natalem. *Faceſſat ergo* (inquit) *ridicula & falſa opinio, quæ ſtatuit, omnes Judæos exules, fuiſſe Helleniſtas, & Græca lingua uſos eſſe in ſacris.* At cujus iſta eſt opinio? Effingit ſibi (ni fallor) Vir doctus adverſarium, quem debellet. Quis unquam dixit Judæos in Orientalibus regionibus exules, ubi lingua Græca non erat in uſu, fuiſſe *Helleniſtas*, & Græce ſacra legiſſe? At Judæos exules duas ſemper linguas, Hebraicam & vernaculam calluiſſe, hinc probat *Salmaſius*, quòd *Aquila*, qui ex Ponti provincia fuit, poſt LXX. Interpretes Verſionem Scripturæ ſacræ edidit: quo argumento (inquit) evincitur, etiam Ponticos Judæos Hebraicè ſciviſſe non minus quam Græce. Argumentum certe futiliſſimum. Hebraice ſcivit *Aquila*, ergo & cæteri Judæi Pontici? Porrò vero ex *Epiphanio* addiſcere potuiſſet, *Hieroſolymis* Aquilam (licet natu Ponticum) degiſſe, Chriſtianum ibi factum, profeſſionem hanc poſtea ejuraſſe, ac inter Judæorum proſelytos adſcriptum, ac circumciſum fuiſſe. *Inde totum ſe Hebraïcis literis ediſcendis vehementi cum animi contentione tradidiſſe.*

[b] Of ſilegio linguæ Hell.

Alexandrinorum Judæorum maximam partem ſciviſſe Hebraice, ex eo conficit idem vir doctus, quod *Scaliger* adnotavit in Epiſtola ad *Seguinum*, Alexandrinos nimirum Judæos, reliquoſque qui in Ægypto vivebant, coactos fuiſſe omnes contractus ſuos Græce concipere. Ergo antea (inquit) Hebraice eos concipiebant. At loquitur tantum ex conjectura [c] *Scaliger*, neque de illis quorum majores jam diu Alexandriæ & in Ægypto vixerant, ſed de ipſis primis illis, Ptolemæis *Lagide* & *Philadelpho* coævis, quos putat ea arte ad linguam Græcam addiſcendam compulſos fuiſſe, unde demum cum Hebraice parum ſcirent, Scripturas in linguam Græcam incertus quidam (ut dicit ille) interpretabatur.

[c] Vide locum ſupra l. 2. c. 3. ad finem.

De

De Textus Hebræi & Verſionis Græcæ apud Judæos uſu, haec ſentuit Vir haud indoctus, [a] *Jo. Creius*: "*Chriſtus* (inquit) in Synagoga "Nazarethenſi Oraculum Eſaiæ, non Græce, ſed Hebraice legit. "Quem legit Librum, *Volumen* erat, ut & Liber Legis, qui in Syna"gogis legebatur. ספר, *Volumen* Hebræi vocant. Id patet è verbis, "quibus [b] *Lucas* utitur: dicit enim Chriſtum, ut legeret, ἀναπτύξαι τὸ "βιβλίον, *explicuiſſe librum*, ſive, ut habet Editio Vulgata, *revoluiſſe*; ἀ "πτύξας, poſtquam e more duos legiſſet verſiculos, *complicuiſſe*, ſive, ſe"cundum Editionem Vulgatam, *plicuiſſe*. Quod dici non poteſt de Li"bris, qui foliis diſtincti ſunt, ut hodie fit, ſed dicitur proprie de *Vo*"*luminibus*, quæ circumvolvebantur. Idem mos obſervatus Hieroſo"lymis. Libri Legis & Prophetarum Hebraice legebantur. Eorum le"ctionem audiebant, non ſolum Judæi Hebraizantes, ſed etiam Hel"leniſtæ. Hebræi non habebant Synagogas ſuas ſeparatas à Synago"gis Helleniſtarum. Id nos docent verba Lucæ Act. cap. VI. modo "recte perpendantur. Si enim Judæorum (Hebraizantium) Synago"gæ ab Helleniſtarum Synagogis ſeparatæ fuiſſent, nulla inter eos in"terceſſiſſet contentio de Viduarum delectu ad quotidianum miniſte"rium: quoniam Judæi ſeparatim Viduas ſuas elegiſſent, & conſti"tuiſſent ad illud charitatis quotidianum munus: Helleniſtæ vero ſe"paratim quoque ſuas elegiſſent. atque hac ratione nulla inter eos or"orta fuiſſet contentio, nullaque Helleniſtæ laboraſſent invidia. Sed "cum in eandem convenirent omnes, ſive Judæi (Hebraizantes) ſive "Helleniſtæ, Synagogam, atque ibi viduæ quæ pauperum curam ha"berent, communi ſuffragio & conſenſu eſſent eligendæ, hinc factum "eſt, ut Judæi (Hebraizantes) qui plures erant, nullam Viduarum, "quæ ex Helleniſtarum eſſent grege, rationem haberent, & Helleni"ſtæ quererentur, viduas ſuas à Judæis (Hebraizantibus) deſpectas "fuiſſe. Judæi ergo (Hebraizantes) qui erant Hieroſolymis, aut in "reliquis Judææ urbibus, in eandem Synagogam cum Helleniſtis con"veniebant. Helleniſtæ, qui habitabant Alexandriæ, Antiochiæ, E"pheſi, Corinthi, Philippis, Coloſſis, & in reliquis urbibus Aſiæ, Eu"ropæ, aut Arabiæ, in eandem cum Judæis (Hebraizantibus) cogeban"tur Synagogam. Si Scriptura ſacra Hebraice legeretur, ea audieba"tur ab Helleniſtis & Judæis (Hebraizantibus.) Si vero legeretur Græ"ce, *eam Judæi* (*Hebraizantes*) *cum Helleniſtis audiebant & intelligebant*. Hæc *Creius*. Sed errat, cum putat *Helleniſtas* illos, quorum mentio fit Act. VI. 1: fuiſſe *Judæos*, cum fuerint non amplius *Judæi*, ſed diſcipuli Chriſtiani; & *Hebræi*, qui ibidem commemorantur, fuerunt illi qui ex *Judæis Hebraizantibus* ad Chriſtianam fidem acceſſerant. Neque ſermo illic habetur de miniſterio *Synagogarum*, ſed *Eccleſiæ*. Neque placet argumentum, quo utitur Vir doctiſſimus, ex *Voluminum* uſu deductum. Quod tamen à *Buxtorfio* etiam in *Inſtitut. Epiſt.* affertur. Non enim apparet Judæos *Hebraizantes* ſolos, non etiam *Helleniſtas*, iſtiuſmodi voluminibus Legem exaraſſe: apud *Græcos* enim & *Romanos* uſurpata olim fuiſſe ejuſdemmodi *Volumina*, res eſt apertiſſima. Hinc toties apud Latinos *Volumen* pro *Libro*. Hinc etiam [c] *σκάπος, κανὼν, τόμος, κοντὸς*, ſynonymæ voces, quæ cum proprie *ramum* vel *baculum* ſignificent, per ſimilitudinem etiam *volumen* chartarum denotant.

Caſtiganda hic loci oſcitantia *Stephani Moinæi*, de ſenſu cujuſdam loci Libri Apocryphi, cui titulus *Quarto Eſdræ*, à vetuſto quodam Judæo compoſiti: *Et apertum eſt os meum* ([d] inquit Pſeudo-Eſdras) *& non eſt clauſum amplius. Altiſſimus dedit intellectum quinque viris, & ſcripſerunt quæ dicebantur exceſſiones noctis, quas non ſciebant. Nocte autem manducabant panem, ego autem per diem loquebar, & per noctem non tacebam. Scripti ſunt*

a Obſervat. in N. T. cap. 31. p. 237. 238.

b C. IV. v. 20.

c Vide *Salmaſium ad Vopiſci Firmum*, ubi fuſe de re Chartaria.

d Cap. 14. v. 41. &c.

ſunt autem per 40. dies libri ducenti quatuor. Et factum eſt cum complerentur 40 dies, locutus eſt Altiſſimus, dicens: Priores quos ſcripſiſti in palam pone, & legant digni & indigni: noviſſimos autem 70 conſervabis, ut tradas eos ſapientibus de populo tuo. In his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons, & ſcientiæ flumen. Et feci ſic. Deſignari hîc libros *ſcientiæ Cabbalæ*, qui extant hodiernum apud Judæos, exiſtimavit *Picus Mirandula*. Ei contra it *Moinæus*. *Meo vero* (inquit) *judicio peſſime accepit Mirandula locum Eſdræ, cap. 14. ubi habemus mentionem librorum 70, qui fuerint Theſaurus omnis ſcientiæ. Aliud volunt meo judicio verba Auctoris Apocryphi. Non loquitur de 70 Libris, quaſi 70 fontibus, unde omne genus ſcientiæ hauriri poſſet. Sed de Libris τῶν* LXX. *Interpretum, ſeu de Verſione Græca V. T. à* LXX. *Interpretibus apud Ægyptios adornata, & quæ naſcente Eccleſia Chriſtiana apud ipſos Judæos erat in uſu maximo, & valde commendabatur. Ergo Pſeudo-Eſdras, illam etiam commendatam cupit. Non vero Libros Cabbaliſticos, & Myſteriis plenos, ut voluit Picus, & poſt illum alii Commentatores. De iſtis Cabbaliſticis Traditionibus nihil in iſto loco, & elogia quæ ibi libris τῶν* LXX. *tribuuntur, ſunt laudes Sacro Codici debitæ, & quæ aliis literis & paginis jure non poſſent aſcribi.* Quam facile eſt adverſus ſolem cœcutire! Sane clarius nihil eſſe poteſt, [b] quam quod non deſignantur libri *τῶν* LXX. ſed *libri* LXX. (qualeſcunque ii fuerint) ex numero ſcil. illorum 204. quorum ſtatim antea facta eſt mentio.

[a] Obſerv. ad S. Barnabæ Epiſt. pag. 838.

[b] *Ex* verbis citatis id ſatis apparet: confer præterea cum illis v. 26.

4. Non videtur fuiſſe de ullis diſcrepantiis, in Legis textu *Hebraico* & *Græco* repertis, Controverſiam ullam, ſive inter *Judæos* & *Chriſtianos*, ſive inter Judæos *Hebraizantes* & *Helleniſtas*, ante initium circiter ſeculi 2^di^ poſt Chriſtum natum. Fuiſſe nullam quo tempore floruit *Philo*, conficitur ex his ejus verbis: [c] *αὐθεντέτη δὲ τάτῳ πίςις· ἐάν τε Χαλδαῖοι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶτταν, ἐάν τε Ἕλληνες τὴν Χαλδαίων ἀναδιδαχθῶσι, καὶ ἀμφοτέρας τὰς γραφὰς ἐντύχωσι, τῇ τε Χαλδαικῇ καὶ τῇ διερμηνευθείσῃ, καθάπερ ἀδελφὰς, μᾶλλον δ' ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔν τε τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς ὀνόμασι πᾶσιν καὶ προσκυνῶσιν, οὐκ ἑρμηνεῖς ὀνόμους, ἀλλ' ἱεροφάντας προσηγορευσθείσης, οἷς ἐξεγένετο σαφῶς ἐναργεῖ λογισμοῖς εἰλικρινέστι τῷ Μωσέως καθαρωτάτῳ πνεύματι. Hoc certiſſime conſtat:* (ſc. Interpretes omnia exacte vertiſſe) *Sive Chaldæus* (i. e. Hebræus) *Græcam linguam, ſive Græcus Chaldæam didicerit, in utraque Scriptura tum Chaldaica* (i. e. Hebraica) *tum ejus interpretatione* MIRATUR *germanitatem, imo rerum verborumque conſonantiam* ADORAT, *non Interpretes illos ſed Initiatores & Prophetas appellans, quibus datum eſt ſinceriſſimas Moſis cogitationes aſſequi ſpiritu puriſſimo.* Quibus verbis non modo indicat ſeipſum credidiſſe concordia fuiſſe omnia, ſed & innuit id ab omnibus conceſſum fuiſſe. Extitiſſe inſuper controverſiam nullam quo tempore *Antiquitates* ſuas *Judaicas* ſcripſit *Fl. Joſephus*, (abſolutæ eæ fuerunt A° Chriſti 93. aut 94.) exinde colligitur quod in *Antiquitatibus* tam magnifice is de Græca verſione loquitur, neque innuit illam, poſtquam primo confecta eſt, corruptam aut maculatam unquam fuiſſe, aut illos ita credidiſſe. De ſola verſione Legis Moſaicæ manifeſto loquuntur *Philo* & *Joſephus*: Sed neque ullam fuiſſe controverſiam inter Judæos & Chriſtianos de diſcrepantiis in textu Hebraico & Verſione reliquorum S. Scripturæ librorum, ante inchoatum circiter ſeculum 2^dum^, conficitur ex iſtis quæ ſcribit *S. Juſtinus Martyr*, ſc. *non dius* fuiſſe ante id tempus, quo ipſe ſcripſit, cum verba quædam Prophetæ Jeremiæ de Chriſto, ex Græcæ Verſionis Exemplaribus, quæ in Judæorum Synagogis aſſervata ſunt, expuncta fuerunt, & ad id uſque tempus nonnulla Judæorum exemplaria verba iſta agnoviſſe. *καὶ γὰρ ὀλίγους χρόνους τοῦτο ἐξεκόπη.* *ante tempus enim exiguum hæc verba recciderunt.*

[c] L. 2. de Vita Moſis p. 510.

Sed quamvis ante initium ſeculi 2^di^ Editio Græca pro vera, & ab Hebræa minime diſcordi, habita fuit ab omnibus cum Chriſtianis tum

etiam Judæis, *Helleniſtis* ſimul & *Hebraizontibus*; poſt inchoatum ſæculum cœperunt ipſi Judæi Helleniſtici Verſionis Græcæ auctoritatem in dubium vocare, tanquam non ſatis veræ, & Textui Hebræo minus conſonæ. Neque difficile eſt conjectari quid cauſæ fuerit quod de Verſionis auctoritate controverſiam & litem movere tunc cœperint. Nempe hæc cauſa erat, quod ſoliti ſunt Chriſtiani ex Græca Verſione S. Scripturæ teſtimonia contra Judæos depromere & proferre: neceſſe itaque habuerunt Judæi à Græca Verſione ad Hebraicum textum provocare, & ut Chriſtianorum argumenta evitarent, Hebraica aliter explicare ac vertere. Coacti hac ratione Textum Hebræum & Græcam Verſionem inter ſe conferre, invenerunt præterea nonnulla quæ in Græco legebantur ſed in Hebraicis deſiderabantur, & alia quæ Textui Hebræo plane repugnabant. Ob hanc rationem inter eos vileſcere & in contemptum venire cœpit Interpretatio Græca; quæ in hac redundabant, recidebant; quæ Hebræo repugnabant, mutabant; & tandem eam è manibus ſuis, in uſum receptis Verſionibus quibuſdam novis, abjiciebant. Quod Judæis Helleniſticis pro minus authentica haberi tandem cœpit (poſt initium ſeculi 2^di) Interpretatio antiqua Græca, apparet

1° Ex Juſtini Martyris verbis quæ ſupra citavimus, in quibus contra Judæos Helleniſticos objicit ſanctiſſimus Pater quod reciderant *ex exemplaribus Verſionis* LXX. *Interpretum multa loca in quibus prædictum eſt Chriſtum eſſe & Deum & hominem, eumque in cruce pendere & mori debere*; locum ſcil. ex Eſdra & alium ex Jeremia, quæ ſupra ponuntur, cum aliis quæ hic ſequuntur: Καὶ δοὺς τὸν λόγον (addit S. Juſtinus) ὃν αὐτὸς Ἱερεμίας ὁμοίως πῶπω τοιεῖνοψαν· ἐμνήθη ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν Ἰσραὴλ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ τῶν κεκοιμημένων ἐις γῆν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς εὐαγγελίσασθαι αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ. καὶ δοὺς ὃν ἐνεπρεσθαι πέμπτῳ ψαλμῷ τῶν διὰ Δαβὶδ λεχθέντων λόγων, λέγεις βεβαίως ἀφείλοντο πάντες· δοὺς τοῦ ξύλου, ἀφῆκαν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Ex Jeremiæ ſimiliter dictis iſta reſecuerunt: "*Recordatus eſt Dominus Deus mortuorum ſuorum ex Iſraele, qui obdormie-*
"*runt in terra aggeris* (*in tumulis ſcil. & ſepulchris*:) *& deſcendit ad eos,*
"*ut evangelizaret, & læto eis ſignificaret nuntio ſalutare ſuum.* Ex Pſalmo
"nonageſimo quinto, quem David cecinit, perpauca hæc abſtulerunt;
"*A ligno.* Cum enim ad verbum ita fuiſſet dictum: *Dicite in genti-*
"*bus, Dominus regnavit à ligno*: reliquerunt, *Dicite in gentibus, Domi-*
"*nus regnavit.*" Ad hæc quæ allegat adverſus Judæos [b] *Juſtinus*, reſpondet *Trypho*: *An pro eo atque ais, in Scripturis aliquid detraxerint aut depravarint Principes populi, Deus ſcire poteſt: videtur autem hoc incredibile.* Καὶ ὁ Τρύφων, εἰ μὴν, ὡς ἔφης, εἶπε, παρέγραψάν τι δοὺς τῶν γεγραμμένων οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, Θεὸς δυάμενος ἐπίσασθαι. ἀπίστω ὃν ἔοικε καὶ τοιοῦτον. At omnia iſta loca præter hunc Jeremiæ: *Ego ut agnus, qui ad ſacrificandum abducitur &c.* (quem ait in aliquibus Judæorum exemplaribus etiamnum repertum fuiſſe) ab *omnibus Judæis* pro infitiis habita fuiſſe Juſtinus antea dixerat. [c] ὡς ἐπειδὴ ἀρνεῖσθαι πάντας τοῦτο δοὺς τοὺς ὑμῶν ἐπίσαμαι, τὰ τοιαῦτα ζητήσεων ἐκ προσβάλλω· ἀλλ' ὅτι πᾶς ὅν τὰ ὁμολογημένων ἔτι παρ' ὑμῖν, πᾶσι ζητήσεις πεῖραν ἔχομαι, καὶ ἡδέως ὑμῶν ἀκήκοα, πῶπως γινώσκετε, καλῶ ὃν ὠθεῖ τὰ λεγόμενα ἢ, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, ἀπεκρίνατο, λέγουσις ἀρῆσθαι, ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται. *Quæ loca, quia omnes negare, quæ gentis veſtræ ſunt, comperium habeo, diſputationibus hujuſmodi mentem non adhibeo: verum ex iis Scripturis, quæ pro confeſſis adhuc apud vos habentur, teſtimonia quæſtionibus vel movendis vel ſolvendis, peto, & quæcunque apud vos proferuntur, ea libenter excepto, quod de diſtione vestra didici. Ecce virgo in utero concipiet, cetera adjeciſtis, dictum eſſe aſſerentes.* Ecce juvencula in utero concipiet.

[a] Dialogo cum Tryphone Judæo p. 298.

[b] Pag. 299.

[c] Pag. 297.

De eo quod [illegible] Verſionem LXX. Interpretum non

non adhibuerint, & quod ipſi aliter Scripturas interpretati fuerint, audi aliis verbis diſertiſſimis Juſtinum: [a] ἀλλ' ἐχὶ τῆς διδασκάλοις ὑμῶν πεί- [a] Pag. 297.
θομαι, μὴ συντιθειμένοις καλῶς ἐξηγεῖσθαι τὰ ὑπ' αὐτῶν ὡς ἐπὶ Πτολεμαίῳ τῷ Αἰ-
γυπτίων γενομένῳ βασιλεῖ ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων· ἀλλ' αὐτοὶ ἐξηγεῖσθαι πειρῶν-
ται &c. *Verum enim vero Magiſtris veſtris fidem non habeo, qui non aſſentiuntur bene interpretationem à Septuaginta, qui apud Ptolemæum Ægyptiorum regem fuere, Senioribus eſſe inſtitutam: ſed ipſi interpretari & exponere Scripturas contendunt.* Rurſus: [b] ἐχὶ καὶ τάτῳ δυσωπήσω ὑμᾶς μὴ πείθεσθαι [b] Pag. 294.
τοῖς διδασκάλοις ὑμῶν, οἵτινες τολμῶσι λέγειν, τὴν ἐξήγησιν ἣν ἐξηγήσαντο οἱ ἑβδο-
μήκοντα ὑμῶν πρεσβύτεροι ὡς ἐπὶ Πτολεμαίου τῷ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενόμενοι, μὴ
εἶναι ἐν ἴσῃ ἀληθῆ; ἃ γὰρ ἂν διερμήνευσιν ἐν ταῖς γραφαῖς φαίνεται ἐλέγχοντα αὐτῶν
τὴν ἀνόητον καὶ φίλαυτον γνώμην, πῶς τολμῶσι λέγειν μὴ ἔτως γεγράφθαι. *An & hac in re vobis perſuadebo, quo minus magiſtris veſtris credatis, qui aſſeverare audent, Interpretationem, quam interpretati ſunt* LXXII. *veſtri Seniores, cum apud Ptolemæum Ægypti Regem eſſent, in quibuſdam locis minus eſſe veram? Quæ namque in ſacris literis videntur inſipientem ſuique amantem ſententiam eorum carpere, ea non ita ſcripta eſſe dicere audent.* In alio loco: [c] Pag. 310.
[c] ὑμεῖς δὲ καὶ ἐν τούτοις ἐπεγράφειν τὰς ἐξηγήσεις ἃς ἐξηγήσαντο οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν
ἐπὶ Πτολεμαίου τῷ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενομένῳ, τολμᾶτε, λέγοντες μὴ ἔχειν τὴν γρα-
φὴν, ὡς ἐκεῖνοι ἐξηγήσαντο, ἀλλ' ἰδοὺ, φησὶν, ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ ἕξει. *Vos autem in his quoque adulterare tranſlationes Seniorum veſtrorum, qui apud Regem Ægypti Ptolemæum fuere, audetis: allegantes, non habere Scripturam ſicut illi verterunt; ſed, Ecce juvencula in utero concipiet.* Sic habere S. Scripturas, non ut verterunt LXXII. Interpretes, affirmaverat antea ipſe *Trypho*: [d] Καὶ [d] Pag. 191.
ὁ Τρύφων ἀπεκρίνατο, ἡ γραφὴ οὐκ ἔχει· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται· ἀλλ'
ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ λήψεται. &c. "Et Trypho reſpondit: Scriptura non "habet, *Ecce Virgo in utero concipiet & pariet filium*, ſed, *Ecce juvencula "in utero concipiet. &c.* De alio textu aliter ac apud LXX. Interpretes à Judæis expoſito, mentionem alibi facit Juſtinus, ubi & de locis à Judæis eliſis: [e] δυνατὸν ἦ μοι, ἔφην, ὦ ἄνδρες, μάχεσθαι πρὸς ὑμᾶς περὶ τῆς [e] Pag. 348.
λέξεως, ἣν ὑμεῖς ἐξηγεῖσθε, λέγοντες εἰρῆσθαι, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ.
ἐπειδὴ οὐχ ἕτως ἐξηγήσαντο οἱ ἑβδομήκοντα, ἀλλ', ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται. ἐπειδὴ
ἦ τὰ ἀναγνόντα μηνύει ὅτι περὶ Χριστοῦ εἴρηται (ἕτω γὰρ ἔχουσι, καὶ αὐτὸς ἔσεσθαι πρωτοτοκίαν
ἐθνῶν) ἃ περὶ ἧς λέξεως συζητῆσαι ὑμῖν ἔρχομαι, ὅπερ τρόπον ἐδὲ ἀπὸ τοῦ μὴ ὁμολο-
γουμένων ὑφ' ὑμῶν γραφῶν, ὧν καὶ ἀνιστόρησα, ἀπὸ λόγων Ιερεμίου καὶ Προφήτου, καὶ
Εσδρα, καὶ Δαβὶδ, τὴν ἀποδεῖξιν τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ ποιήσασθαι ἐπειράθησαν, ἀλλ' ἀπὸ
τοῦ ὁμολογουμένων μέχρι νῦν ὑφ' ὑμῶν· ἃ εἰ ἐνενοήκεισαν οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν, εὖ ἴσθι
ὅτι ἀφανῆ ἐπεποιήκεισαν, ὡς καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἰεχονίου Ἱρεμίου, ὃν πρίονι ξυλίνῳ ἐπρίσαντο.
Poteram autem, O viri, inquam, adverſus vos decertare de loquutione, quam vos interpretando profertis, dictum eſſe aſſeverantes; Donec veniant quæ repoſita ſunt ei. *Nam Septuaginta illi non ita verterunt; ſed,* donec veniat cui repoſitum eſt. *Quoniam vero conſequentia, de Chriſto dicta eſſe verba ea, indicant: ſic namque habent;* Et ipſe erit expectatio gentium: *non diſputabo vobiſcum de dictiuncula, ita nimiram ut neque ex eis Scripturæ, quam allegans recitavi, locis, quos ipſi non agnoſcitis, ex ſcriptis viz. Hieremiæ Prophetæ, Eſdræ, & Davidis reciſis, argumenta & probationes de Chriſto adducere ſtudui; ſed ex dictis, quæ hucuſque recepta fatemini: quæ ſi intellexiſſent Magiſtri veſtri, credite illos ea expuncturos fuiſſe, ſicuti quoque in eis, quæ de cæde Eſaiæ ſcripta erant, fecerunt.*

5. Inter *Helleniſtas* à quibus reprobata eſt Verſio LXXviralis, præ aliis emicuit *Aquila Sinopenſis*, qui Vetus Teſtamentum de novo in Græcum vertendum ſuſcepit circa annum Chr. cxxx. Poſt quem eandem telam texuerunt alii. Verſionem *Aquilæ*, derelicta LXXvirali, amplecti ſtatim (ut ex *Juſtini Dialogo cum Tryphone* palam eſt) cœperunt *Helleniſtæ*, eandemque præcipue, tanquam propius ad Hebræa ac-

cedentem, per aliquot ſecula ſunt ſecuti. Judæos maxime Verſionem *Aquilæ* ſecutos fuiſſe teſtatur *Philaſtrius* Hæreſi poſt Chr. 90. *Sunt præterea, qui ſicuti Judæi,* LXXII. *ſanctorum ſapientiſſimorumque Virorum interpretationem reſpuentes, Aquilæ cujuſdam hominis unius Pontici, qui poſt annos multos interpretatus eſt, ædificationem ſuſcipiant.* —— *Is tolutis plus, à quibuſdam Judæis maxime, intellexiſſe laudatur, cum de Patre & Filio, non ſicuti illi priores de Lege, dixerit.* —— *Unde Judæi non Septuaginta duorum interpretationes habent,* — *ſed illius Aquilæ. Anaſtaſius Sinaita* in ὁδηγῷ cap. 6. ait *Aquilam Judæis Editionem ad perniciem reliquiſſe,* ἐκδοῦναι αὐτοὺς ἀπώλειαν Ἰουδαίοις καταλείψας. Rurſus, οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες, πάσης μὲν μυθικὰς καὶ ἀποφητικὰς ἐκδόσεις ἀφέντες, τῇ ἐκείνου τοῦ Ἀκύλα ἐμμένουσι, καὶ τοῦτον ἔχουσιν. *Judæi omnibus Moſaicis & Prophetici ſcriptis miſſis, falſa ab Aquila traditione nituntur. Origenes* Epiſt. ad Africanum: ἐκεῖνο γὰρ Ἀκύλας ὁ πολίτης τῇ Ἑρμηνείᾳ λέξει ἐκδέδωκεν ἑπτὰ ἐκδόσεων Φιλοπρεπέστερον πεποιημένην ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἡρμηνευκέναι τὸν χαρακτῆρα, ᾧ μάλιστα εἰώθασιν οἱ ἀγνοοῦντες τὸν Ἑβραϊκὸν ἀλφάβητον χρῆσθαι· εἰς πάντων μᾶλλον ὑπεπτυγμένον. *Sic enim Aquila, Hebraicæ dictionis ſerviens edidit. Quem Judæi honorifice præ aliis credunt interpretatum eſſe Scripturam; cujus verſioni maxime aſſueti ſunt ii, qui Hebræa dialecto ipſi uti neſciunt, tanquam is omnium maxime ſenſum aſſecutus fuerit.* Hinc Editio ejus ſecunda, *Editio Hebræorum quæ κατ' ἀκρίβειαν legitur*, nuncupatur ab *Hieronymo Com. in Dan. cap.* 1. & à [a] *Juſtino Martyre* dicitur interpretatio Aquilæ, *Hebræorum ἑρμηνεύς.*

[a] Dial. cum Tryph. p. 360.

Apud ipſos *Talmudicos* citatur nonnunquam *Aquilæ* Verſio, in neutro vero unquam *Talmudorum* LXXviralis, teſte [b] *Lightfoото*, Viro in illis Voluminibus, ſi quis alius, verſatiſſimo. Conabantur tandem Hebræorum Magiſtri Judæos omnes ad Scripturæ *Hebraicæ* lectionem reducere, *Græcus* omnes Verſiones, & ipſius etiam *Aquilæ*, cenſuris quibuſdam & anathematiſmis prohibentes, eoſque ad ſuas Synagogas, ubi prælegebantur expoſitiones & traditiones *Miſnicæ*, compellentes. Huc ſpectat illud R. *Aſeri* in *Megilla*: *Quemadmodum fieri non poteſt, ut Sol retrorſum oriatur ab occidente ad orientem, ſic retrorſum non legunt lectionem Legis.* Cui rei, utpote quæ apud Judæos ingentes diu tumultus excitaverat, Religionique quoque Chriſtianæ nocitura fuit, anno æræ Chriſtianæ 551. obviam ivit *Juſtinianus* Imp. edita contra Judæos *Novella*, qua ſancivit, licere Judæis, quotcunque vellent, vel LXX. vel *Aquilæ* Verſione in Synagogis uti, vel alia quapiam vernacula pro locorum ubi vivebant ratione; prohibuitque *Hebraizantibus* in Synagogis ſuis *Talmudica* prælegere. *Photius* Nomocanone XII. 3. obſervat *Conſtitutionem* V. *tit.* III. *Novellarum permittere Judæis, ut in Synagogis ſuis Græce aliiſque linguis pro locorum ratione Scripturas legerent: idque ſecundum* LXX. *& Aquilæ interpretationem. Qui vero hanc lectionem prohiberet, publicatis bonis exterminandum fuiſſe.* ἡ δὲ ε'. διάτ. ξ' γ'. Τιτ. τῶν νεαρῶν διατέτακται τοῖς Ἰουδαίοις ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καὶ Ἑλληνιστὶ καὶ ταῖς ἄλλαις διαλέκτοις τοὺς θείους τόπους τὰς γραφὰς ἀναγινώσκειν κατὰ τὸν τ' ἑβδομήκοντα καὶ ξ' Ἀκύλα ἀναδοσιν. ὁ δὲ τὰ τοιαῦτα κωλύων ἀναγνώσεων, δημεύεται, καὶ ἐξορίζεται. Ita *Conſtit. Eccleſ. Collectio. lib.* III. *tit.* 3. *Edictio* 5. Ὅτι ἔξεστιν εἶναι τοῖς βουλομένοις Ἑβραίοις ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, λέγω δὲ Ἑλληνικῇ φωνῇ, καὶ τῇ Ἰταλικῇ, ἢ καὶ λέγω τῇ ἄλλων γλώττης συμμεταβαλλομένης τοῖς τόποις, ἀναγινώσκειν τὰς θείας γραφὰς ὥστε νοεῖν τὰς συνερχομένους τὴν ἀκρόασιν κατὰ τὸν τῶν ἑβδομήκοντα, καὶ τὸν Ἀκύλαν ἔκδοσιν, καὶ ὅσα τῶν παρ' Ἑβραίοις λεγομένων δευτέρων, ὡς μὴ ταῖς ἱεραῖς ἀναλημμένων βίβλοις, κωλυθῆναι τελείως. *Ut licitum ſit Hebræis, ſiquidem velint, in Synagogis ſuis vel Græca, vel Itala, vel aliorum populorum lingua, cum locis ipſis mutanda, legere Scripturas ſacras: ut qui convenerunt intelligant lectionem ſecundam* LXX. *& Aquilæ editionem, & ita ut omnino prohibita ſit ea quæ ab Hebræis ſecundaria Lex dicitur, ut quæ ſacris non ſit*

[b] Exercit. Heb. & Talmud. in 1 Cor. c. 9.

comprehenſa

comprehensæ libris. Videtur his verbis, de ipso *Platone*, subindicari, legendas fuisse à Judæis Scripturas in omnibus linguis vernaculis juxta Versionem vel LXX. vel *Aquilæ*, quod ego *Novellæ* sensum esse non autumo. Per Legem itaque licuit Judæis Versione quacunque *vernacula* uti; & iis qui linguam *Græcam* vernaculam habuerunt, commendatur præ aliis Editio LXXviralis, non tamen prohibentur uti Versionibus aliis Græcis quibuscunque; speciatim vero una cum LXXvirali memoratur *Aquilæ* interpretatio, tanquam iis permissa, quia illa tunc non aliis, uti & consueverant, & cupiverunt. Edictum ipsum non gravabor Lectori ob oculos ponere, ex versione vetere, sed hominis quidem semidocti: *Novel.* CXLVI.

Necessariam quidem erat Hebræos sacros audientes libros non solis literis adhærere, sed ad reconditas eis prophetias respicere, per quas magnum Deum & Salvatorem generis humani Jesum Christum adnunciant. Sed etiam si insensatis semetipsos interpretationibus tradentes à recta usque nunc aberravetunt gloriæ (δόξης, sententiæ) *tamen certare ad invicem discentes ipsos, non sustinuimus sine judicio eis relinquere tumultum. Per has enim ipsorum, quæ nobis additæ sunt* παραλόγους *dicimus* (i. didicimus) *quod quidem solum habentes Hebraicam vocem, & ipsa uti in sacrorum librorum lectione volunt, nec Græcam tradere dignantur, & multum dudum tempus hoc pro ad invicem commoventur. Nos igitur hujusmodi discentes meliores judicavimus esse & Græcam vocem sacrorum librorum lectionem tradere volentes, & vocem omnem simpliciter, quam locus aptiorem, & magis cognitam audientibus faciet.*

Sancimus igitur licentiam esse volentibus Hebræis per Synagogas suas, in quocunque Hebræi omnino loco sunt, per Græcam vocem sacros libros legere convententibus, vel etiam patria forte (Italica hac dicimus) lingua, vel etiam aliorum simpliciter, una scil. cum locis etiam linguæ commutata, & per ipsorum lectionem, per quam clara sunt quæ dicuntur, convenientibus omnibus deinceps, & secundum hæc vivere, & conversari. neque fiduciam esse his, qui apud eos sunt expositoribus, solam Hebraicam tradentibus, malignari hanc, quemadmodum voluerint, multorum ignorantia suam ipsorum abstendentes malam consuetudinem. Verumtamen hi, qui per Græcam legunt, Septuaginta utantur traditione, quæ omnibus certior est, & præ aliis melior judicata, præcipue propter quod circa interpretationem contigit, quia & per duos divisi, & per diversa interpretantes loca, tamen unam tradiderunt omnes compositionem.

Ad hæc vero quis non horum Virorum & illud admiretur, quia multo antiquiores salutari apparitione magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi constituti, tamen illam futuram, tanquam videntes, sacrorum librorum traditionem fecerunt, tanquam prophetiæ gratia circumfulgente eos? Et hac quidem utuntur præcipue omnes. Sed non tamen tanquam eis residuas excludere sanciverimus interpretationes, licentiam damus & Aquilæ uti, etsi alienæ tribus ille, & non competentem in aliquibus sermonibus habet cum Septuaginta interpretatione dissonantiam. Eam vero quæ ab eis dicitur Secunda editio, *interdicimus omnimode, utpote sacris non conjuncta libris, neque desuper traditam de Prophetis, sed inventionem constitutam virorum ex sola loquentium terra, & divinum in ipsis habentium nihil. Et ipsas ergo sacras voces legunt, Codices ipsos respuentes* (ἀναπτύσσοντες, aperientes) *sed non abscondentes quidem quæ per eos dicta sunt: extertoribus vero traditis sine scriptis, vanæ vocis utentes, ad simpliciorum per ipsas excogitatis perditionem. Ut hac data à nobis licentia, neque damnis aliquibus subjaceantur omnino, qui Græcam vocem & alias tradunt, neque ab alio quovis prohibeantur.*

Neque licentiam habebunt hi, qui ab eis majores omnibus [a] Archiphereitæ, *aut Presbyteri forsitan, vel Magistri appellantur, pertineis* (κελεύσαι animadversionibus, censuris) *aliquibus, aut anathematismis hoc prohibere, nisi velint propter hoc castigari corporis pœnis, & insuper privatorum fa-*

[a] Sive *Archiphereitæ*: de qua voce adeundus Morinus lib. 2. Exercit. c. 2. de Heb. Græcique text. sincer. §. 9.

cultatum nolentes ſuſtinere: meliora vero, & Deo amabiliora volentibus nobis, & jubentibus. &c.

Quid ſignificaret τὸ, προστελεύσεων, ignoravit Interpres, atque ipſe etiam Annotator *Cujacius*, qui *additiones* vertit. Ea voce ſignificat Imperator ſe ex *libellis ſupplicibus* Judæorum Helleniſtarum didiciſſe, quantas turbas excitaverat lectionis Græcæ prohibitio: δι' αὐτῶν γὰρ τῶν προσενηνεγμένων ἡμῖν προστελεύσεων ἐμάθομεν. &c. Eodem ſenſu προσεχειν τῇ βουλῇ apud *Demoſthenem*, & προσέχειν τῷ βήματι apud *Chryſoſtomum* frequenter.

Per *Secundam Editionem*, quam ponit Interpres, *Aquilæ Editionem poſteriorem* intelligi putant [a] *Jo. Weemſius*, & [b] *Iſ. Voſſius*. Cui ſententiæ res ipſa reclamat, &, quicquid dicit *Voſſius*, res eſt apertiſſima, Interpretem Latinum verba iſta, τὸν παρ' αὐτοῖς λεγόμενον δευτέρωσιν, perperam reddidiſſe. Erant δευτερώσεις proprie Traditiones *Rabbinicæ*, ſive *Miſnicæ*, ſic dictæ, ut nonnullis placet, quia poſt Scripturam, *ſecundas* eis tribuebant; vel potius quia eas tanquam *Legem ſecundam* obſervabant: aliis, tanquam *ſecundæ expoſitiones*. Unde & δευτερωται vocabantur Hebræorum Doctores. In [c] *Forma accipiendi Judæum ad Chriſtianam fidem accedentem*, anathematizat is καὶ τὰς δευτερώσεις καὶ τοῦ δευτερωτὰς. *Procopius* in Eſaiam: δύο ἦν τείχη τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, ἥ τε παλαιὰ καὶ καινὴ Διαθήκη, ὧν ἐδείρεσαν οἱ τῶν πρεσβυτέρων μετέχοντες παραδόσεις, ἐφ' ἃς οἱ Δευτερωται λεγόμενοι παρ' ἑαυτοῖς ἀλαζονεύονται. B. *Hieronymus* Com. in Hab. cap. 2. *Audivi Liddæ quendam de Hebræis, qui ſapiens apud illos & δευτερώτης vocabatur, narrantem hujuſmodi fabulam &c.* In Eſ. cap. 10. *Nobis autem videtur contra judices tribus Judæ & Hieruſalem, ſcribas viz. & δευτερώτας, ſermo propheticus conclamare, quod adverſum Legem Dei iniquas ſcripſerint Leges: & traditionibus ſuis ſubverterint judicii veritatem.* Ibidem cap. 8. *Sammai igitur & Hillel non multo prius quam Dominus naſceretur, orti ſunt in Judæa, quorum prior diſſipator interpretatur, ſequens prophanus; eo quod per traditiones & δευτερώσεις ſuas Legis præcepta diſſipaverint atque maculaverint.* In Matth. cap. 22. *Duæ hæreſes erant in Judæis, una Phariſæorum, altera Sadducæorum. Phariſæi traditionum & obſervationum, quas illi δευτερώσεις vocant, juſtitiam præferebant; Sadducæi autem &c.* Idem Epiſtola ad *Algaſiam* Quæſt. 10. *Quantæ traditiones Phariſæorum ſint, quas hodie vocant δευτερώσεις, & quam aniles fabulæ, evolvere nequeo. Neque enim libri patitur magnitudo, & pleraque tam turpia ſunt, ut erubeſcam dicere. Dicam tamen unum in ignominiam gentis inimicæ.* Iterum ibid. *Videntur igitur obſervationes Judaicæ apud imperitos, & vilem plebeculam, imaginem habere rationis, humanæque ſapientiæ. Unde & Doctores eorum σοφοὶ, hoc eſt, Sapientes vocantur. Et ſi quando certis diebus traditiones ſuas exponunt, diſcipulis ſuis ſolent dicere* οἱ σοφοὶ δευτερώσεις (l. δευτερῶσιν) *id eſt Sapientes docent Traditiones.* Epiſt. 143. ad *Damaſum* P. ait Judæos *in iis, quas vocabant δευτερώσεις, univerſam ſententiam poſuiſſe.* Δευτερώσεων meminit idem *Hieronymus* in *Eſ.* c. 3, 58, 59. in *Ezech.* 36. in *Hoſ.* 3. Auguſtinus contra Adverſarium Legis & Prophetarum l. 2. c. 1. *Neſcit habere præter Scripturas legitimas & Propheticas, Judæos quaſdam traditiones ſuas, quas non ſcriptas habent, ſed memoriter tenent, & alter in alterum loquendo transfundit, quam δευτέρωσιν vocant. Ubi etiam dicere audent & credere Deum primo homini duas creaſſe mulieres ex quibus texunt genealogias, vere ſicut ait Apoſtolus infinitas, &c.* *Olympiodorus* Com. in Eccleſ. XII. τὰς τῶν Ἰουδαίων δευτερώσεις τὰς ἀπεράντους καὶ μυθικὰς· ἑρμηνεύειν γὰρ χαμαιτζόμενοι τὰς γραφὰς, εἰς μύθους καὶ γενεαλογίας ἐξετράπησαν, καὶ παραδόσεις τινὰς ἀπὸ τοῦ τὰ νομοθετοῦντα βάλλειν. Quæ ſic vertit Interpres: *Recentia Judæorum volumina ac ſecundaria, quæ infinita prope ſunt, fabuliſque conferta. Dum enim Scripturas novis quibuſdam figuris interpretari ſtudent, in ridiculas fabulas & genealogias converſi ſunt,*

[a] Chriſt. Synag. cap. 5.
[b] Reſp. ad iteratas Simonii Object. p. 351. & Reſp. ad tertias Simonii Reſp. p. 84.
[c] Ed. à Cotelerio not. in Clementis Recog. lib. 1.

sunt, traditionesque ediderunt à sententia Scriptoris longissime abeuntes. Epiphanius adv. Hær. lib. 1. c. 15. δὲ δευτερώσεις ἦ παρ αὐτοῖς παραδόσεις ἦσαν, μία μὲν εἰς ὄνομα Μωσέως τὰ φερόμενα, δευτέρα ἦ εἰς τὸν διδάσκαλον αὐτῶν Ακιβᾶν ἐπαναλαμβάνουσιν, ἡ Ραββεχιβᾶν. τρίτη ἦ εἰς τὸν Ἀδδᾶν, ἢ Ἀννᾶν, τὸν καὶ Ἰούδαν. τετάρτη δὲ εἰς τοὺς υἱοὺς Ασαμωναίου. Ἐκ τούτων τῶν τεσσάρων δευτερώσεων, ὅσα παρ αὐτοῖς ἐνομοθετήθη εἶναι σοφίσματα, σοφίσματα δὲ τὰ πλείστα, ἀσχήμονα καὶ ἄδεσμα, καὶ οὐ πάνυ πρὸς ἀκριβείαν διδασκαλίας δυνάμενα τὸν ἐχόμενον σῴζειν. *Quatuor apud eosdem Traditionum, quas* δευτερώσεις *vocabant, fuere genera. Primum Mosis Prophetæ nomine est inscriptum. Secundum Akibæ eiusdam Magistro, vel Barakibæ tribuunt. Tertium Andani, vel Annani, qui & Judas dicitur. Quarti Asamonæi filios auctores factitant. Quatuor ex hisce fontibus manarunt ea, quæ apud illos mani quadam opinione sapientiæ constituta, cum sint inepta pleraque, prædicantur nihilominus; ac tanquam ab excellenti disciplina profecta summa observatione celebrantur.* Rursus Hær. 33. n. 9. *Legem asseris trifariam esse divisam, ut partim à Deo, partim à Moyse, partim à Senioribus manarit. De Senioribus porro cur ita sentias, nihil ut apparet, afferre potes in Scripturis expressum. Nusquam enim in Lege tradita illa à Senioribus decreta memorantur.* αἱ γὰρ παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων, δευτερώσεις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγονται. εἰσὶ δὲ αὗται τέσσαρες. μία μὲν, ἡ εἰς ὄνομα Μωσέως φερομένη· δευτέρα ἦ ἡ τὸ καλούμενον Ραββὶ Ακιβᾶ τρίτη, Ἀδδᾶ, ἤτοι Ἰούδα· τετάρτη, τῶν υἱῶν Ασαμωναίου. *Nam Seniorum Traditiones* Δευτερώσεις *à Judæis votantur. Quatuor autem illarum sunt genera. Primum est, quod sub Mosis nomine circumferunt; Secundum est, quod Rabbi Akibæ tribuunt. Tertium Addæ, sive Judæ. Quartum ad Asamonæi filios refertur.* Idem in Resp. ad Epist. Acacii & Pauli: Ἰουδαίων αἱρέσεις ἑπτά. Γραμματεῖς, οἵτινες νομικοὶ μὲν ἦσαν, καὶ δευτερώσεις παραδόσεων τῶν παρ αὐτοῖς πρεσβυτέρων τὴν περιττοτέραν ἐθελοθρησκείαν ἔτη φυλάσσοντες, ἃ δὲ ἀπὸ τοῦ Νόμου μεμαθήκασιν, ἀλλ ἑαυτοῖς ἐπιτηδεύσαντο σχέδασματα δικαιώματα καὶ νομοθεσίας. *Judæorum sectæ numero* VII. *at primo Scribæ, legis periti & traditionum, quas à majoribus acceperant observatores fuere (unde* δευτερωταὶ *vocantur) at ritus omnes superstitiosius cæteris, diligentiusque tenuerunt: quos non è Lege didicerant, sed sibimetipsis, tanquam justitiæ Legis singulares cultus ac cæremonias indixerant.* Sunt qui Legis Mosaicæ partem, quæ ad ritus & sacrificia pertinet, δευτέρωσιν appellant. Auctor Constitut. Apost. l. 6. πλεῖον καὶ τοῦ Νόμου ἀναγινώσκων, ἢ ἐν αὐτῷ ἐπειρασμένων διδάσκου εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλά τινων, τῶν τῆς δευτερώσεως &c. *Sed & dum Legem lectitas, abstine ab iis, quæ in ea sunt ascita; & si non ab omnibus, à quibusdam tamen, quæ ad* Δευτέρωσιν *pertinent: quæ tantummodo historicæ cognitionis caussa lege, ut agnoscas, laudesque Deum, quod te talibus tantisque vinculis liberarit.* Ibid. II. 5. jubetur Episcopus, ut dum Scripturas interpretatur, *ante omnia sit divisor probus, qui Legem & Δευτέρωσιν sciat distinguere;* (νόμου καὶ δευτερώσεως διειρῶν) *& quid sit Lex fidelium, quid vero infidelium vinculum, demonstrare.* Rursus VI. 22. *Fuitque ipse Legislator* (Christus) *plenitudo Legis; non sublatæ Lege naturali, sed abolitis iis, quæ per Deuterosin adscita erant* (τὸ διὰ τῆς δευτερώσεως ἐπεισαχθὲν,) *tametsi non omnibus.* Ad hunc locum videtur *Photius* adlusisse in Epistola 50. (non ad *Pharisæorum* sive *Rabbinorum* Deuteroses, quod existimat *Montacutius*) Legem δευτερώσεως opponens *Legi priori*, atque ita nominis rationem explicans his verbis: εἰ δέ τις καὶ τῶν τοιῶν λέγοι, τὴν μὲν ἐν τῷ χαράγματι νόμου λελεῖφθαι τοῦ Κυρίου, ἀποτετυπῶσθαι δὲ τὴν ἐν πνεύματι, ἀφεῖσθαι δὲ ἀπίστοις ἀνδράσι τὸ δὲ λέγων, ὡς τὴν δευτερώσεως νόμον εἶναι. τὸ δὲ τῆς πίστεως νομοθέτημα ἐπιτροπὴν λελοιπέναι τοῖς πιστοῖς ἐστι. *Si quis asserat Dominum dissolvisse Legi literam, implevisse autem spiritualem Legem, non abludit à vero. At affirmare quod Legem* δευτερώσεως *dissolverit, prima autem sanctiorem Legem impleverit, vesani esse sententia.* Nec desunt qui *Deuteroses* dicant *Deuteronomium.* Sic *Photius* idem in *Bibliotheca*, dum de *Constantino* [illegible] judicans

respiciendo

reſpiciendo ad loca, quæ adduximus, eas reprehendit, ὅτι καὶ ἐκ Δευτερονομίου ὕβρεις τινὰς ἐπαφίησιν· *quod contra* Deuteronomium *criminationes quaſdam adducant*: ubi perperam à *Blondello* in *Pſeudo-Iſidoro* ſubſtitui κατὰ τὸ δευτέρου χάμυ, animadvertit *Cotelerius*. Sic B. *Anſelmus* ad Matth. XXII. 23. exſcribens interpretationem B. *Hieronymi*, δευτερώσεως mutat in δευτερονόμιον. Et *Maximus* in Scholiis ad Epiſtolam 9. *Dionyſii*, Judaicas Deuteroſes & traditiones per nomen *Deuteronomii* exprimit: ὅπερ ἡ μὲν γραφὴ ἀπὸ λέγει, οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἐν τῷ δευτερονομίῳ ἔχουσιν. [a] *Is. Voſſius* exiſtimat (ſed paucos certe paulo cordatiores conſentientes ſibi habiturus) *Hieronymi* ætate nullum, præter ſacros, librum *Hebraicum* extitiſſe; Græce omnes Judæos ſcripſiſſe, adeoque ipſas quoque δευτερώσεις ſeu traditiones, Græco ab illis concinnatas fuiſſe ſermone: Primum librum Hebraice conſcriptum fuiſſe *Miſnam*, idque tempore *Juſtiniani*, aut non multum poſtea, cujus rei cauſam fuiſſe, quod cum hujus Imperatoris edicto cautum eſſet ne Judæi in Synagogis legerent δευτερώσεις, ſeu librum traditionum, illi ut edictum eluderent, ſcriptum hoc in Hebræum converterint ſermonem. Ad hoc exclamat, nec immerito, Simonius, *Riſum teneatis amici?* Non ridet vero ille, ut innuit in Reſponſione ſua [b] *Voſſius*, quod dixerit *Voſſius δευτερώσεων ſeu traditionum pleraque monumenta quibus uſi fuere Judæi jam à temporibus Chriſti & diu antea, uſque ad tempus quo Hebraice ſcribere cœperunt, Græco fuiſſe concinnata ſermone*: ſed quod dixerit eos nihil ante *Miſnam* Hebraice conſcriptum habuiſſe, & librum iſtum primo Græce conſcriptum Hebraice tranſtuliſſe ut edictum Juſtiniani eluderent. Aliorum [c] opinio eſt, ad *Græcam* quandam tranſlationem *Miſnæ*, quæ in Synagogis legi ſolita fuerit, alludere *Juſtinianum*. Judaicarum traditionum librum, *Teſtamento Novo mole æqualem*, quæ non alia fuerit quam *Miſna* hodierna, ſe vidiſſe teſtatur *B. Hieronymus*, citante doctiſſimo [d] *Edv. Bernardo*: quo vero in loco id dicat *Hieronymus*, mihi quidem incompertum, & vereor ne fallatur Vir ſummus. De *Miſnæ* autem *Gemaræque* origine videre eſt *Maimonidem* in Præfatione *Seder Zeraim* latiſſime differentem. Collectorem primum *Miſnæ* fuiſſe *Judam*, qui & *Rabbenu Hakkadoſh* nominatur, decimum tertium in Scholæ ſucceſſione à *Simeone Juſto*, ex eo intelligimus. *Elias Thesbites* radice *Thana*: *Sapientes Miſchnah, Thanaim vocantur, quorum primus fuit Schimeon Juſtus, & poſtremus Rabbi noſter Hakadoſch. Poſt illos inceperunt Amoraim, quorum primus omnium fuit Rabba, & poſtremi Rabbena, & Rab Aſche, qui compoſuit* [e] *Talmud.* Adi *Morinum* Exercit. Bibl. 6. lib. 2. c. 2.

6. [f] *Simonius*, poſt Salmaſium, exiſtimat non modo Verſionem Græcam, ſed & contextum Heb. ab ipſis *Helleniſtis* in Synagogis legi ſolitum fuiſſe; cui contextûs Heb. lectioni additam fuiſſe explicationis cauſa lectionem Græcæ interpretationis, eodem ſcil. modo quo illi qui Chaldaicam linguam habuere vernaculam textum Heb. prius legebant, & deinde exponebant paraphraſi Chaldaica. Hinc quoque factum fuiſſe ut Græca illa LXX. interpretatio quibuſdam in locis minus accurate verba contextus Heb. exprimat, quia ſcil. illius concinnatores Paraphraſtarum potius quam Interpretum, locis præſertim obſcurioribus, munus obierunt. Id autem affirmat aperte ſignificari verbis illis Conſtitutionis Juſtiniani præcitatæ, (juxta aliam tranſlationem:) *Didicimus quoſdam ſolam habentes vocem Hebræam etiam ipſa uti velle in ſacrorum librorum lectione, alii vero Græcam quoque editionem aſſumendam eſſe arbitrantur, & jamdudum hac de re inter ſe diſputant. Nos igitur his auditis meliores judicavimus eos eſſe, qui Græcam quoque Verſionem volunt aſſumere.* Mihi verba iſta diligenter expendenti haud ſatis clare apparet id quod in illis vidit Vir doctus. Cum dicitur enim *Græcam*

[a] De Orac. Sibyl. c. 16.

[b] Ad iteratas Simonii Object. p. 350.

[c] *Ed. Bernardi* Præf. in *Guiſii Miſnam.*

[d] Ibid.

[e] Apud Morinum Exerc. I. lib. 1. c. 6.

[f] Hiſt. Crit. l. 2. c. 17. & Diſquiſ. Crit. c. 16. & Hiſt. Crit. T. N. c. 27.

QUOQUE *lectionem* assumendam esse, illud QUOQUE hoc sensu intelligi potest, ut dicatur, *non modo licere textum Heb. legere, sed quoque licere Versionem legere.* Et cum non solam Versionem LXX. verum etiam *Aquilanam*, in Synagogis legi prohibebant Judæorum Magistri, uti docet illa *Constitutio*, verisimilius videatur in Synagogis illis lectam fuisse Versionem absque textu Heb. Et inde fuit, ni fallor, quod credidit *Philo* Pentateuchi Versionem cum Hebræo exactissime convenisse, quod cum fine Hebræo in Synagogis *Alexandrinis* solebat lectitari Versio, nec solebat cum Hebræo conferri, differentiæ illæ diu latuerunt & incognitæ fuerunt. Statuit ipse *Simonius* Philonem ideo latuisse varietates istas, quia nunquam Versionem cum textu Hebræo contulerat. At quomodo latere potuissent illæ, si in Hellenistarum Synagogis una cum Versione prælegerentur Hebræa? Cum dicitur Judæos hodiernos *Arabicos* Scripturas legere in Synagogis Arabice, *Persicos* Persice, *Casenses* Turcice, in confesso est tantum intelligi debere Expositiones sive Paraphrases, quas eorum Doctores in *Scholis* habent, non Legis lectionem strictius sic dictam. Confunduntur enim nonnunquam vocabula *Synagoga* & *Schola*: & usui *Scholarum*, quas *Bet midras*, *domum Expositionis*, vocant, *Synagogis* vulgo adjunctarum, inserviunt ipsæ *Synagogæ*, ubi *Scholas* à *Synagogis* distinctas non habent. Attamen quod hodie Scriptura tantum *Hebraice* lectione solenni legitur, credo inde eveniisse, quod decreto isti Magistrorum, de quo loquitur *Novella Justinianea*, universi tandem obtemperarint moremque gesserint. Quod *Salmasii* auctoritate sententiam suam, de eo quod in omnibus Judæorum Synagogis legebantur Codices *Hebræi*, suffulcire conatur *Simonius*, id in Viro pererudito minime laudo. Unde id *Salmasio* notum? Erat id *opinio tantum*, uti recte reponit *Vossius*, *quæ nec uno quidem adstrui possit testimonio.*

7. At si concidit sententia *Simonii*, à vero longe alienior est ista *Vossii*, existimantis, [a] *omnes Judæos promiscue usos fuisse lingua Græca, tam in Synagogis quam alibi, & Scripturas Hebraice fuisse lectas in nullis Synagogis tempore Apostolorum, aut etiam duobus aut tribus seculis postea.* Quæ opinio est hominis in sui defensionem, & contra textum Heb. per fas aut nefas nihil non molituri. Statuit autem linguam *Græcam* etiam ipsis *Hierosolymitis* fuisse *vernaculam.* Quæ opinio plene refutatur à *Simonio* Hist. Crit. T. N. cap. 6.

[a] Epist. ad Schotanum.

8. Versionem LXXviralem à Judæis suorum temporum non fuisse probatam meminit S. *Hieronymus* cum alibi passim Commentariorum, tum Præfatione in Psalmos ad *Sophronium*: *Quia igitur nunc cum Hebræo disputans, quædam pro Domino Salvatore de Psalmis testimonia protulisti, volensque te illudere, per sermones pene singulos asserebat non ita haberi in Hebræo, ut tu de* LXX. *Interpretibus opponebas: studiosissime postulasti, ut post Aquilam & Symmachum & Theodotionem, novam editionem Latino sermone transferrem.* B. Augustinus de Civ. Dei XVIII. 43. ait *Judæos fateri Hieronymi Versionem esse veracem, LXX. vero Interpretes in multis erraße contendere.* *Ruffinus* in *Invectiva* meminit Judæos secutos fuisse *maxime* Versiones cæteras. Testatur *Origenes*, *solitos fuisse Judæos ridere credentes ex Gentibus, tanquam eos, qui quæ vera & genuina sint apud ipsos scripta, ignorarent*; Epist. ad Afric. ὃ καταφρονήσουσιν, ὡς ὡς ἴδιος αὐτοῖς, γελάσονται σοῦ ὡσὶ τῶν ἐθνῶν πιστεύοντος, ὡς τ' ἀληθῆ παρ' αὐτοῖς ἀναγεγραμμένα ἀγνοοῦντος. Inter Rabbinos recentiores, quotquot Græcam Versionem ab Hebræis exemplaribus abire, compertum habuerunt, Versionem ii omnes, aut tanquam imperitius elaboratam, aut tanquam corruptam, damnabant. *Abarbinel errores Interpretum eorumque confusiones* in annis statuendis perstringit. *Azariæ* [b] sententia est, libros sacros post Captivitatem

[b] Apud Morinum diatr. Elench. & Exerc. VIII. l. I. c. 4.

vitatem Babylonicam duplices fuisse, correctos & incorrectos; incorrectos in manibus Sanhedrin & Sacerdotum fuisse, incorrectos in manibus populi Judaici & Samaritani. Cujus rei, inquit, ratio fuit, quod libri sacri in Captivitate Babylonica corrupti fuerunt; eorum autem Esdras unum correxit, & in pristinum statum restituit, quem Sanhedrin & Sacerdotibus conservandum tradidit, è quo Sacerdotes & populi Principes, suos describebant: reliquos autem libros plebi legendos reliquit, qui postea Chaldaice longe ante Onkelon translati sunt, eo quod dialectus illa post Captivitatem Babyl. Judæis esset vernacula. Ex ista autem Chaldaica Versione facta ex libris incorrectis, existimat Græcam LXX. viralem fuisse confectam, idque hoc argumento: *En affero* (inquit) *tibi adhuc ex libris publicis Christianorum, argumentum evidens* LXX. *non tantisse ex exemplari quod correxit Esdras in lingua sancta, sed tantum ex Chaldaico publicato tunc & vitiato promiscuæ plebeculæ. Est autem istud: Cum eorum Apostoli & Evangelistæ, qui Judæi erant, & in terra Israelis vivebant, commemorant aliquem versum, non est dubium quin illum efferant lingua tunc apud illos consueta, quæ erat Chaldaica, non autem lingua Græca propter Versionem* LXX. *Græcis factam. Quid enim iis & ipsi, sive consideres loquentes, sive eos qui audiebant. Præterea quod attinet ad id quod dicitur Actorum 2. quod Salvator eorum Apostolis suis concessit gratiam intelligendi omnes linguas populorum ad quos proficiscerentur, ex quo confitentur quod Judæis loquebantur lingua ipsis usitata, non autem lingua extranea. Insuper si inquiras in versus qui differunt à libris sacris, quos facile reperies in indice excuso post Biblia, atque etiam è regione, videbis varietatem eorum eandem omnino esse quæ deprehenditur in interpretatione Græca. Quod si ita est, tibi argumento est* LXX. *vertisse ex ipsis Chaldaicis.* Argumentum aliud exinde ducit, quod *Philo* linguam, ex qua Versionem suam fecerint LXX. *Chaldaicam* appellat. Aliud exinde, quod *Aristeas, Philo, & Josephus*, scribunt Versionem Græcam cum libris illis è quibus expressa est, exactissime convenisse; unde concludit libros illos fuisse *Chaldaicos*, non *Hebræos* correctos, Versionem istam *Chaldaicam*, eandem fuisse cum hodierna Samaritana arbitratur.

Contendit idem *Azarias*, Hebraici textus & Versionis Græcæ differentias, si modo ex Hebraico exemplari ea facta fuisset, non Judæis, sed ipsis Gentilibus Alexandrinis adscribendas esse. Alexandrinos & Judæos sibi invicem infestos fuisse, ex *Philone* & *Josepho* ostendit. Solenne præterea fuisse Alexandrinis libros corrumpere, *Origenianorum* librorum exemplo probat, quos, inquit, ab iis corruptos fuisse demonstrat Joannes Picus Mirandulanus in Apologia pro Origene. Deinde ex Juliani Imp. lib. 4. qui refert Alexandrinos naturali quadam inclinatione mendaces esse & impudentes. Differentiarum istarum causam, his non contentus, Bibliothecæ Alex. incendio adscribit, quo αὐτόγραφον fuerit consumptum. Denique ad punctorum absentiam recurrit, qua contigerit Interpretes traditioni non innitentes offendere sæpe & hallucinari.

Gedalias in [a] *Catena Cabalæ*, Azariam secutus, istarum differentiarum tres reddit rationes. Ait Ægyptios Judæorum odio Legem Græce conversam transcribendo falsasse, atque hinc errores in cæteros codices irrepsisse; nec Ægyptios tantum gentiles intelligit, sed ipsos Christianos; siquidem dicit [b] *à Nazarenis Versionem istam misere corruptam fuisse, suppositia etiam narratione fabulosa nomine Aristeæ.* Secundam differentiarum causam in incendium Bibliothecæ Alexandrinæ derivat. Tertio monet nonnullos asserere LXX. è lingua Heb. sacros libros non transtulisse, sed Chaldaica.

[a] Ap. eundem ibid. §. 1.

[b] Ap. Vorstium not. in Ganzium.

De Judæorum sententia, plura quædam dicturi sumus in libro ultimo; hic tantum paucis subjiciam, quid de Versione Latina Vulgata ii senserint

ſerint atque decreverint. Verſionem *Hieronymianam* ſeu Latinam Vulg. quanti æſtimaverint Judæi ſeculi XII. nos docet *Guibertus* Abbas *Novigentinus*, qui eo ſeculo ineunte claruit, Tract. contra Judæos c. 3. *Negatis adhuc Virginem? agnoſcite ejuſdem Iſaiæ Prophetæ illud: Ecce Virgo &c. Sed vos dicitis, quia halma nomen Heb. apud vos non Virginem, ſed adoleſcentulam ſignificet: & adoleſcentula plane poteſt eſſe non Virgo. At Hieronymus, quem vos ſcientiſſimum teſtari conſueviſtis interpretem, & quo veſtrum quidam mecum diſceptaturus perhibuit, quod in conſligendo nullatenus exorbitare de ejus tranſlationibus vellet. &c.* A R. *Joſeph Albo*, *citante Waltono* vocatur Hieronymus *ſapiens Tranſlator*, ab *Aben Ezra* ad Pſal. 3. *Interpres præputiatorum*; à *Kimchi* ad Pſ. 110. *Interpres* abſolute. Sic etiam nuncupatur à R. *Azaria*, Magiſtro nupero modo citato, *Interpres Chriſtianorum*, κατ' ἐξοχήν.

Sed ſua ætate h. e. circa an. 1530. ſolitos fuiſſe Judæos eam plane contemnere, tanquam vel minus perite elaboratam, aut corruptam, teſtatur *Steuchus Eugubinus*. Ab *Elia* tamen *Levita*, qui Romæ eadem ætate literas Heb. docuit, dicitur *doctus Hieronymus*.

CAP. II.

Utrum Apoſtoli & Evangeliſtæ textum Heb. an Græcam Verſionem potiſſimum ſint ſecuti. Agnoſcitur & oſtenditur eos nonnunquam ſequi Verſionem Græcam etiam ab Hebræo deflectentem. 35. &c. *De Cainane juniore.* 60. *Sed alia multa loca, in quibus ab Hebræo diſceſſiſſe creduntur, Hebræo revera ſaltem ſenſu conſonare oſtenditur.* 37. &c. *Et alia non pauca proferuntur teſtimonia, in quibus, non Græcam Verſionem, ſed Hebræum ipſum ſecuti ſunt.* 2. &c. *B.* Hieronymi *hac de re inconſtantia.* 34. 36. *Loca in quibus juxta* Capellum *Scriptores Novi Teſt. Verſionem etiam errantem ſequuntur, ad examen revocata.* 70. &c. *Pſalmos* 1. *&* 2. *apud Hebræos veteres pro uno habitos fuiſſe.* 32. *De Pſalterii quintuplici diviſione.* 55. *Opinio* Danæi &c. 80.

IN laudem Verſionis Græcæ allegat *Olympiodorus*, ſive quis alius apud [a] *Comitoli* Catenam Græcorum Patrum in Job, *ſanctos Patres*, Scripturarum veterum *librum ab Apoſtolis ex ea accepiſſe.* Et, apud *Catenam Græcam in Prophetas*, ſcribit [b] *Theodorus Antioch. Apoſtolos illa uſos fuiſſe, univerſiſque nationibus integram tradidiſſe.* [c] B. Irenæus, Epiſcopus Lugdunenſis, affirmat *Apoſtolos conſonare* LXX. *Seniorum interpretationi, & interpretationem conſonare Apoſtolorum traditioni. Petrum, & Joannem, & Matthæum, & Paulum, & reliquos deinceps, & horum ſectatores, Prophetica omnia ita annunciaviſſe quemadmodum ea continet. &c.* Quæ verba ita intelligunt *Bellarminus*, *Baronius*, *Waltonus*, alii, ac ſi dixiſſet omnia quotquot ex V.T. ab Apoſtolis & Evangeliſtis proferuntur teſtimonia, ex Græca Verſione petita eſſe. Sed qui integrum locum [d] accuratius expenderit, is perfacile videbit, non loqui ſanctiſſimum Patrem de teſtimoniis ex V. T. ab Apoſtolis & Evangeliſtis deſcriptis, ſed hoc tantum ſibi voluiſſe, Apoſtolorum prædicationem adventus Chriſti concordare cum Prophetarum prædictionibus, quæ in Græca editione habentur. Ingenti cum fiducia (ut ſolet) aſſeverat [e] *Iſ. Voſſius*, *Chriſtum & Apoſtolos eadem verba & eoſdem quos* LXX. *Interpretes* UBIQUE *expreſſiſſe ſenſus.*

[a] Pag. 43.

[b] Cit. à Lorino ad Acta Apoſt. VII. 14.

[c] III. 25.

[d] Locum integrum vide inferius prolatum c. 3. §. 8.

[e] De Orac. Sibyl. c. 14.

2. Alii rectius ſtatuunt Apoſtolos & Evangeliſtas in illis locis, ubi à ſe invicem diſſentiunt *Hebraicus* Textus & *Græca* Interpretatio, *Hebræum* nonnunquam ſequi, aliquando etiam *Græcum*. *B. Auguſtinus* Epiſt. ad Hieron. *Neque parvum pondus habet illa* (Interp.) *quæ ſic meruit diffamari, & qua uſos Apoſtolos, non ſolum res ipſa indicat, ſed etiam te atteſtatum eſſe memini.* Idem tamen De Civ. Dei XVIII. 44. *Longitudinem* (inquit) *fugio ut non hæc per multa demonſtrem, in quibus ab Hebraica veritate putantur* LXX. *Interpretes diſcrepare, & bene intellecti inveniuntur*

tur esse concordes. Unde etiam ego pro meo modulo vestigia sequens Apostolorum, quia & ipsi ex utrisque, id est, ex Hebraeis, & ex LXX. testimonia prophetica posuerunt, utraque auctoritate utendum putavi, quoniam utraque una atque divina est. Et esse ubi, derelicta Versione, ad Hebraeum textum discedant, agnoscit ipse [a] *Morinus: Aperi modo Novi T. volumen, deinde LXX. Interpretum Biblia, simul & Hebraica: quod primum occurrerit, perscrutare, & cum Graeco & Hebraico textu compara, statimque ipsissima verba in LXX. translatione quae in Apostolico textu deprehendes. Si quae à Graeco textu paululum variant, ab Hebraico immaniter variabunt. Excipienda tantum sunt tria, aut quatuor, quae ex aequo à textu Graeco & Hebraico aberrant, totidem de quibus neuter textus mentionem facit. Ex innumeris unicum supereſt, aut alterum fortasse, quod revera cum Hebraeo textu convenit, non cum Graeco, eo quod dictionem Hebraeam tum una literula abundante legerunt.*

[a] Lib. 1. Exercit. 3. c. 3. §. 3. Edit. in 4°.

3. Ulterius progreditur B. *Hieronymus*, & non modo asserit Scriptores sacros ex *Hebraeo* interdum testimonia desumpsisse, verumetiam ubicunque ab Hebraeo Graeca Versio recedit, Hebraeum illos sequi, multis locis vehementer contendit. Christum Dominum ex Hebraeo quaedam, quae in Graeca Versione non habentur, recitasse animadvertit Praef. in Paralip. ad Chromatium. *Christus Dominus noster, utriusque Testamenti conditor, in Evangelio secundum Joannem: Qui credit, inquit, in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Utique scriptum est, quod Salvator scriptum esse testatur. Ubi scriptum est? LXX. non habent: Apocrypha nescit Ecclesia. Ad Hebraeos igitur revertendum est, unde & Dominus loquitur, & Discipuli exempla praesumunt.* Apolog. II. adversus Ruff. ad finem: "*Dominus* atque Salvator ubicunque veteris scri-"pturae meminit, de Hebraicis voluminibus ponit exempla, ut est illud: "*Qui credit in me, sicut Scriptura dicit, flumina de ventre ejus fluent aquae* "*vivae.* Et in ipsa cruce אלי אלי למה עזבתני *Eli Eli lamma asabthani,* "quod interpretatur: *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti?* non "ut à LXX. positum est: *Deus Deus meus, respice in me, quare me de-*"*reliquisti?* Et multa his similia. Quaerunt Viri eruditi quo ex loco ver-"ba illa, *Flumina de ventre ejus &c.* deprompserit Salvator." *Hieronymus* alibi monet, ex *Proverbiis* juxta Heb. fuisse deprompta. Quo ex loco Proverbiorum? Designat procul dubio cap. XVIII. 4. ubi tamen haud propius ad verba à Christo prolata accedit textus Hebr. quam Translatio. Heb. juxta Pagninum; *Aquae profundae verba oris viri; torrens scaturiens vena sapientiae.* Juxta Lat. vulg. *Aqua profunda verba ex ore viri; & torrens redundans fons sapientiae.* Graec. ὕδωρ βαθὺ λόγος ἐν καρδίᾳ ἀνδρὸς, ποταμὸς δὲ ἀναπηδέσει καὶ πηγὴ ζωῆς. *Aqua profunda sermo in corde viri; flumen autem scaturit & fons vitae.* Male tamen dicit [b] *Morinus* Versionem Graecam à verbis Christi *multo propius abesse. Hieronymo* ego facile assentior, ex Hebraeo Dominum haec protulisse, & sensum potius quam verba exprimere voluisse. Aliorum conjecturas, quae mihi minus probabiles videntur, legere est in *Erasmi, Grotii, Capellique* Annotationibus ad *Joan.* VII. 28.

[b] Lib. 1. Exercit. 3. c. 5. §. 4.

"Christus ipse (inquit [c] *Jo. Despiereſius*) Joannis x. 35. Scripturam S. "hoc est textum Heb. V. T. authenticum declarat, cum ait: *Nonne* "*scriptum est in Lege vestra*, i. e. in Scriptura S. nempe Psal. 81. 6. *Quia* "*ego dixi, Dii estis?* *Si illos* Scriptura *dixit Deos, ad quos sermo Dei* "*factus est, & non potest solvi scriptura*, i. e. & quod scriptum est, non "potest non esse verum, ita Hilarius: vel non potest falsitatis argui, "ita Glossa Interlinearis: vel non potest dici, quod Scriptura contineat falsum, ita Lyranus: vel & non potest Scriptura rejici ut "falsa, ita Tyrinus: & haec omnia quid aliud volunt, quam Scrip-

[c] De textu Heb. Disp. 3. dub. 1.

"pturam

„pturam S. esse authenticam: ergo Christus ore suo sacrosancto af„firmat, & declarat textum Heb. Scripturæ esse authenticum, & ideo „tanta reverentia ferebatur erga Scripturam S. ut non fuerit dedigna„tus, *Lucæ* IV. 16. Synagogam frequentare, ut Scripturam divinam au„diret, & prælegeret: *Et intravit, secundum consuetudinem suam, die Sa„bati in Synagogam, & surrexit*, utique pro reverentia S. Scripturæ, le„gere. *Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ, & ut revolvit librum invenit „locum, ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me &c.* ex quo loco pro„bavit se esse Messiam. *Non aspernatus est* (inquit Ambrosius) *Lectoris „officium, ut quos miraculis non converterat, auctoritate Scripturæ corrigeret*, „indicans majorem fuisse auctoritatem Scripturæ S. apud Judæos, quam „miraculorum, ut non mirum sit, quod Joan. v. 39. Christus Dominus „Judæos remittat ad Scripturam S. veluti ad regulam Veritatis: *Scru„tamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ „sunt quæ testimonium perhibent de me.* An Judæos ablegat ad Scriptu„ram apocryphan, & auctoritatis incertæ? nemo id mihi persuaserit, „nec ulli cordato persuaderi debet.

De Apostolis ac Evangelistis frequentissime inculcat Hieronymus Præfat. Versionis libri Josuæ: *Quod si vetus eis tantum interpretatio placet. —— Unde in N. T. probare poterunt assumpta testimonia, quæ in libris veteribus non habentur?* De optimo genere interpretandi ad Pammachium: *Jure Septuaginta editio obtinuit in Ecclesiis, vel quia prima est, & ante Christi facta adventum, vel quia ab Apostolis, in quibus tamen ab Hebraico non discrepat, usurpata.* Procemio Quæstionum Heb. in Genes. *Sed & Evangelistæ, & Dominus quoque noster atque Salvator, necnon & Paulus Apostolus, multa quasi de veteri T. proferunt, quæ in nostris Codicibus non habentur. Super quibus in suis locis plenius disseremus. Ex quo perspicuum est, illa magis vera esse exemplaria, quæ cum Novi T. auctoritate concordant.* Apologia 2. adv. Ruf. superius citata: *Apostolici viri Scripturis utuntur Hebraicis: ipsos Apostolos & Evangelistas* (& Dominum Salvatorem) *hoc fecisse perspicuum est. —— Nec hoc dicimus, quod* LXX. *Interpretes suggillemus, sed quod Apostolorum & Christi major sit auctoritas, & ubicunque* LXX. *ab Hebræo non discordant, ibi Apostolos de interpretatione eorum exempla sumpsisse: ubi vero discrepant, id posuisse in Græco, quod apud Hebræos didicerant. Sicut ergo ego ostendo multa in Novo T. posita de veteribus libris, quæ in* LXX. *non habentur, & hæc scripta in Hebraico doceo: sic accusator ostendat aliquid scriptum esse in Novo T. de* LXX. *Interpretibus, quod in Hebraico non habeatur, & finita contentio est.* Procemio in decimum quintum Commentariorum Esaiæ: *Crebro, Eustochium, dixisse me navi, Apostolos & Evangelistas ubicunque de veteri instrumento ponunt testimonia, si inter Hebraicum &* LXX. *nulla diversitas sit, vel suis vel* LXX. *Interpretum verbis uti solitos. Sin autem aliter in Hebraico, aliter in veteri editione sensus est: Hebraicum magis quam* LXX. *Interpretes sequi. Denique ut nos multa ostendimus posuisse eos ex Hebræo, quæ in* LXX. *non habentur, sic æmuli nostri doceant assumpta aliqua de* LXX. *testimonia, quæ non sunt in Hebræorum libris, & finita contentio est.* Exempla plura alibi profert, quæ sequuntur.

5. Mat. II. 15. *Ut impleretur quod ait Dominus per Prophetam,* Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου *Ex Ægypto vocavi filium* MEUM. Sic Heb. Hos. XI. 1. LXX. habent *filios* EJUS. Ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ. Pro בניו quod legerunt Interpretes, Evangelista legit בני. *Hieronymus* Com. in Mat. *Respondeant qui Hebræorum voluminum denegant veritatem, ubi hoc in* LXX. *legatur Interpretibus. Quod cum non invenerint, nos eis dicemus in Osee Propheta scriptum, sicut & exemplaria probare possunt quæ nuper edidimus.* In Hos. VI. *Pro eo quod nos diximus: Ex Ægypto vocavi*

« Lib. 1. Evcr. cit. 3. c. 3. §. 3. Edit. in 4°.

vocavi filium meum: LXX. *tranſtulerunt*, *Ex Ægypto vocavi filios ejus*: *quod in Hebraico non habetur*, *nullique dubium eſt Matthæum de hoc loco ſumpſiſſe teſtimonium juxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt noſtræ tranſlationi, videant ſcripturam de qua Evangeliſta hoc teſtimonium ſumpſerit, & interpretatus eſt in Domino Salvatore, quando de Ægypto reductus eſt in terram Iſrael, & cum invenire non quiverint, deſinant rugare frontem, adducere ſupercilium, criſpare nares, digitis concrepare.* Eundem locum urget cum alibi ſæpius, tum in Epiſt. ad Pammachium *De opt. gen. interpretandi.* Græci Commentatores antiqui exiſtimarunt Evangeliſtam reſpexiſſe verba illa *Balaami*, Num. XXIII. 22. Θεὸς ὁ ἐξαγαγὼν αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου· ſive illa Num. XXIV. 8. Θεὸς ὡδήγησεν αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου. *Theodorus Heracl.* Catena Græca in Mat. Ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν γέγραπται, Θεὸς ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσεν αὐτόν. De loco priori loquitur ipſe *Hieronymus* in Matt. hæc ſubjiciens poſt illa quæ ſupra deſcripſimus: *Poſſumus autem locum iſtum & aliter conſolari propter contentioſos, quorum conſuetudinem Paulus Apoſtolus habere ſe denegat & Eccleſiam Chriſti, & teſtimonium proferimus ex Numeris, dicente Balaam: Deus ex Ægypto vocavit eum, gloria ejus ſicut unicornis.* Ex loco Numerorum poſteriori deſumpſiſſe, quæ citat, *Mattheum*, affirmat [a] *Iſ. Voſſius*: Qui alibi [b] tamen fatetur ea ex *Hoſea* fuiſſe deſumpta: Sed τὰ τέκνα ibi pro τὸ τέκνον, librarii vitio irrepſiſſe ſtatuit; neque tamen eſſe inveriſimile, Judæos locum illum in Græco corrupiſſe. Probabilius eſſe Matthæum ex *Hoſea* ea deſcripſiſſe agnoſcit [c] *Simonius*, cujus tamen opinio eſt, LXX. eodem modo vertiſſe quo citantur apud *Matthæum*, eorumque Verſionem à gloſſis commentatorum poſtea fuiſſe corruptam. Exiſtimat, à nonnullis mutatam fuiſſe, qui crediderint, transferendo τέκνα αὐτοῦ (tanquam ſi in Heb. legeretur בניו non בני) ſenſum fore clariorem, quia id quod ſequitur in plurali numero ponitur. Ea mihi conjectura vix placet. Et ex Scholio Codicis Card. *Barbarini* conſtat illam fuiſſe lectionem editionis Hexaplaris ab Origene adornatæ. Ubi hoc exhibetur *Hexapli* Specimen.

[a] De Orac. Sibyl. cap. 13. & contra Hulſium p. 115.
[b] De LXX. Int. cap. 24.
[c] Hiſt. N. T. cap. 20.

	Aquila.	Symmachus.	LXX.	Theodotion.
Χι νεϱ Ισϱαὴλ &c.	Α. Ὅτι παῖς Ισϱαὴλ, καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου.	Σ. Ὅτι παῖς Ισϱαὴλ καὶ ἠγαπημένος, ἐξ Αἰγύπτου κέκληται υἱός μου.	Οἱ ὁ. Διότι νήπιος Ισϱαὴλ, ἐγὼ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ.	Θ. Ὅτι νήπιος Ισϱαὴλ, ἐκάλεσα υἱόν μου.

Τοῦτο ἐχρήσατο ὁ Ματθαῖος ὡς ἔστως ἔχον τὸ Ἑβραϊκόν, ὡς καὶ ὁ Α'. ἡρμήνευσεν. *Hoc uſus eſt Matthæus, utpote quod textus Heb. habeat, quod etiam Aquila vertit.*

6. *Matt.* II. 23. Ὅτι Ναζαραῖος κληθήσεται. *Habitavit in urbe quæ dicitur Nazareth, ut impleretur quod dictum eſt per Prophetas, Fore ut NAZARENUS vocaretur.* Ex Eſ. XI. 1. ut creditur, ubi נצר legitur in Hebræo. In Græco: Καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται. *Et FLOS de radice aſcendet.* Hieron. De Opt. gen. interp. *In eo loco ubi nos legimus atque tranſtulimus, Exiet virga de radice Jeſſe, & FLOS de radice ejus aſcendet. In Hebræo, juxta linguæ illius idioma, ita ſcriptum eſt: Exiet virga de radice Jeſſe,* & Nazaræus *de radice ejus creſcet.* Frequenter ab eo ingeritur inculcaturque hoc exemplum. Commentario tamen in *Matt.* de eo videtur hæſitaſſe. *Si fixum de Scripturis poſuiſſet exemplum, nunquam diceret quod dictum eſt per Prophetas, ſed ſimpliciter, quod dictum eſt per Prophetam, nunc autem pluraliter Prophetas vocans, oſtendit ſe non verba de Scripturis ſumpſiſſe, ſed ſenſum. Nazaræus* ſanctus *interpretatur.* Sanctum *autem Dominum futurum, omnis Scriptura commemorat. Poſſumus & aliter dicere,*

quod

quod etiam eiſdem verbis juxta Heb. veritatem in Eſaia ſcriptum ſit: Exibit virga de radice Jeſſe, & Nazaræus de radice ejus conſcendet. Com. in Eſ. XI. *Illud quod in Evangelio Matthæi omnes quærunt Eccleſiaſtici, & non inveniunt ubi ſcriptum ſit, Quoniam Nazaræus vocabitur, eruditi Hebræorum de hoc loco aſſumptum putant. Sed ſciendum quod hic* נצר *per* ז *literam ſcribatur, cujus proprietatem & ſonum inter Z & S. Latinus ſermo non exprimit. —— Porro Nazaræi, quos* LXX. *ſanctificatos; Symmachus ſeparatos tranſtulerunt, per* ι *ſemper ſcribuntur elementum.* Videantur *Grotius* & *Eraſmus* ad locum; & *Morinus* lib. 1. Exercit. 3. cap. 4. §. 3. Mihi videtur vix aliter poſſe intelligi Evangeliſtam, quam ut dicamus illum נצר in loco citato, vel נזר, quod alibi occurrit de Chriſto uſurpatum, pro nomine *gentilitio* ſumpſiſſe. *Chryſoſtomus*, quia hunc locum in Græca Verſione reperire non potuit, exiſtimat adductum ex aliquo Voluminum ſacrorum, quæ perierunt. Eandem ſententiam amplectitur *Theophylactus.*

7 Mat. IV. 16. *Et relicta Nazareth, venit & habitavit in Capernaum urbe maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim, ut impleretur quod dictum eſt per Eſaiam Proph. dicentem:* Γῆ Ζαβυλὼν καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. *Terra Zabulon & terra Nephthalim* (ad) *viam maris ſecus Jordanem, Galilæa gentium. Populus poſitus in tenebris vidit lucem magnam; & poſitis in regione & umbra mortis, lux exorta eſt.* Verba ſunt Eſaiæ IX. 1. ubi LXX. (τοῦτο πρῶτον πρόσταξον ταχὺ ποίει) χώρα Ζαβυλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ὡδοιπορούντων, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. (*Hoc primum bibe, velociter fac*) *regio Zabulon, terra Nephthalim, & reliqui qui juxta mare eſtis trans Jordanem Galilææ gentium: Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: qui habitatis in regione & umbra mortis, lux orietur vobis.* Sic Verſio Latina vetus. Hebræus, juxta Hieronymi Verſionem, ſic ſe habet: (*Primo tempore alleviata eſt*) *terra Zabulon & terra Neptalim, & noviſſimo aggravata eſt via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis.* Hieronymus ad locum: *Duplicem poſuimus editionem, quia vulgatum eſt teſtimonium, & uſurpatum ab Evangeliſta Matthæo: ut vel diverſitas interpretationis, vel ſimilitudo noſcatur. Ac primum notandum, quod teſtimonium hoc Evangeliſta Matthæus non juxta* LXX. *ſed juxta Hebræos poſuerit.* Et hoc verum eſſe perſpicuum eſt ex vocibus, ἴδετε & ὑμᾶς. Apparet enim Interpretes legiſſe רְאוּ, Matthæum vero mutato puncto רָאוּ.

8. Matth. XII. 18. &c. *Jeſus autem ſciens, ſeceſſit inde: & ſecuti ſunt eum multi, & curavit eos omnes, & præcepit eis, ne manifeſtum eum facerent, ut impleretur quod dictum eſt per Eſaiam Proph. dicentem:* Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ᾑρέτισα· ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ· οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις τὴν φωνὴν αὐτοῦ. κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι. *Ecce puer meus, quem elegi; dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam ſpiritum meum ſuper eum, & judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quiſquam in plateis vocem ejus. Arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium: & in nomine ejus gentes ſperabunt.* Ex Eſ. XLII. 1. ubi verſio Græca: Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου, ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. οὐ κεκράξεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ.

κάλαμον

κάλαμον τεθλασμένον ὐ συντρίψει, κὴ λίνον καπνιζόμενον ὐ σβέσει, ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. ἀναλάμψει, κὴ ὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν, κὴ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Vetus Verſio Lat. *Jacob puer meus, ſuſcipiam eum. Iſrael electus meus, ſuſcepit eum anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque dimittet, neque audietur foris vox ejus. Arundinem confractam non conteret, & linum fumigans non extinguet, ſed in veritate proferet judicium. Splendebit & non quaſſabitur, donec ponat ſuper terram judicium.* Hebræus ſecundum Hieronymi verſionem: *Ecce puer meus, ſuſcipiam eum, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet perſonam, neque audietur foris vox ejus. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In veritate educet judicium. Non erit triſtis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus Inſulæ expectabunt.* Hieronymus noſter in Epiſtola ad Algaſiam: *Ex quo apparet, Matthæum Evangeliſtam non veteris interpretationis auctoritate conſtrictum, dimiſiſſe Hebraicam; ſed quaſi Hebræum ex Hebræis, & in lege Domini doctiſſimum, ea gentibus protuliſſe, quæ in Hebræo legerat. Si enim ſic accipiendum eſt, ut* LXX. *Interpretes ediderunt*: Jacob puer meus, ſuſcipiam eum: Iſrael, electus meus, ſuſcepit eum anima mea; *quomodo in Jeſu intelligimus eſſe completum, quod de Jacob & Iſrael ſcriptum eſt? Quod B. Matthæum non ſolum in hoc teſtimonio, ſed etiam in alio loco feciſſe legimus*: Ex Ægypto vocavi filium meum; *pro quo* LXX. *tranſtulerunt*; Ex Ægypto vocavit filios ſuos; *quod utique niſi ſequamur Hebraicam veritatem, ad Dominum Salvatorem non pertinere, manifeſtum eſt. Sequitur enim*: Ipſi autem immolabant Baalim. *Quod autem de aſſumpto teſtimonio in Evangelio minus eſt*: ſplendebit & non quaſſabitur, donec ponat ſuper terram judicium: *videtur mihi accidiſſe primi ſcriptoris errore, qui legens ſuperiorem ſententiam in verbo* judicii *eſſe finitam, putavit inferioris ſententiæ ultimum verbum eſſe* judicium: *& pauca verba, quæ in medio, hoc eſt, inter* judicium & judicium *fuerant prætermiſit. Rurſumque quod apud Hebræos legitur*: Et in lege ejus ſperabunt inſulæ: *Matthæus ſenſum potius quam verba interpretans, pro* lege & inſulis nomen *poſuit &* gentes. *Et hoc non ſolum in præſenti loco, ſed ubicunque de veteri inſtrumento Evangeliſtæ & Apoſtoli teſtimonia protulerunt, diligentius obſervandum eſt, non eos verba ſequutos, ſed ſenſum: & ubi* LXX. *ab Hebraico diſcrepant, Hebræum ſenſum ſuis expreſſiſſe ſermonibus.* Euſebius Demonſtr. Evang. xi. Τήρει δὲ ὀπιμελῶς τίνα τρόπον ὁ Ματθαῖος εἰπὼν, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἡρέτισα, ὁ ἀγαπητός μου, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· ὅτι τῷ Ιακὼβ ὅτι τῷ Ισραὴλ ἐμνήσθη. ὁ γὰρ εἶπεν Ιακὼβ ὁ παῖς μου, Ισραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, ἀορίστως ἢ ἐξήνεγκεν εἰπὼν, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου κὴ ὁ ἀγαπητός μου. Οθεν ὡς μηδὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τῆς προφητείας κειμένης, ᾧδαὶ μὴν τοῖς Ἑβδομήκοντα ἀβέλισεν τὸ τῷ Ιακὼβ κὴ τὸ τῷ Ισραὴλ ὄνομα. κὴ ᾧδαὶ τοῖς λοιποῖς δὴ ἑρμηνευταῖς ᾧδαμοῦ πω, ἐπεὶ μηδ' ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ φέρεται. ἔνθεν εἰκότως ἀδὲ ᾧδαὶ τῷ Εὐαγγελιστῇ εἰρῆται Ἑβραίῳ ὄντι, πρὸς ἀκολάθως τῇ Ἑβραίων γραφῇ τὴν προφητείαν ἐκδεμένῳ. *Animadverte diligenter quonam modo Matthæus, ubi dixit: Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus in quo complacuit anima mea: neque Jacob, neque Iſrael nominaverit: non enim dixit; Jacob, puer meus, Iſrael, electus meus, ſed indefinite enunciavit, dicens; Ecce puer meus, & electus meus. Quocirca, quaſi in Hebraico ea Prophetia non ſit, apud ipſos quidem* LXX. *obeliſco ſignatum eſt nomen Jacob atque Iſrael: apud reliquos autem Interpretes ſilentio præteritum, propterea quod ne in Hebraico quidem feratur. Proinde etiam Evangeliſta merito id prætermiſit, quippe qui & Hebræus eſſet, & in Prophetiæ poſitione Hebraicos libros ſequeretur.*

9. Meminit alibi *Hieronymus*, vidiſſe ſe Evangelii B. Matthæi exemplar

plar Hebraicum, in eoque omnia juxta textum Heb. inveniſſe prolata. Catalogo Scriptorum Eccleſ. *Matthæus, qui & Levi, ex publicano Apoſtolus primus in Judæa propter eos qui ex circumciſione crediderant, Evangelium Chriſti Hebraicis literis verbiſque compoſuit, quod quis poſtea in Græcum tranſtulerit, non ſatis certum eſt. Porro ipſum Hebraicum habetur uſque hodie in Cæſarienſi Bibliotheca, quam Pamphilus Martyr ſtudioſiſſime confecit. Mihi quoque à Nazaræis, qui in Beræa urbe Syriæ hoc volumine utuntur, deſcribendi facultas fuit. In quo animadvertendum, quod ubicunque Evangeliſta, ſive ex perſona ſua, ſive ex perſona Domini Salvatoris, veteris Scripturæ teſtimoniis utitur, non ſequatur* LXX. *tranſlatorum auctoritatem, ſed Hebraicam, è quibus illa duo ſunt: Ex Ægypto vocavi filium meum. Et quoniam Nazaræus vocabitur. Hebraicum* hoc Matthæi Evangelium uſque adeo probavit Apoſtolus *Bartholomæus*, ut in *Indiam* illud ſecum apportarit, illiſque, quos illic ad fidem Chriſtianam allexit, tradiderit. Et apud illos in uſu idem permanſit uſque ad tempora *Pantæni. Euſeb. Hiſt.* V. 10.

10. Joan. XIX. 37. *Et rurſus alia Scriptura dicit,* ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· *Intuebuntur quem tranſfixerunt.* Ex Zach. XII. 10. ubi LXX. Ἐπιβλέψονται πρός με, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. Verſio vetus: *Aſpicient ad me pro eo quod inſultaverunt.* Hieronymus in Zach. ad locum: *Hebraicæ literæ* ר *&* ד, *hoc eſt d & r, ſimiles ſunt, & parvo tantum apice diſtinguuntur. Ex quo evenit ut idem verbum diverſe legentes, aliter atque aliter tranſferant. Intelligentiæ gratia unum demus exemplum: Et veſtitus, inquit, erat Samuel* אפור בר *id eſt, indumento lineo,* בר *enim linum appellatur, unde &* ברים *lina dicuntur, pro quo in Hebraico, Græco, Latinoque ſermone male quidam legunt ephod bar. Siquidem* בר *aut filius appellatur, aut frumenti manipulus, aut electus, aut* ἔλος, *id eſt criſpus. Quod ibi errore interpretationis accidit, etiam hic factum deprehendimus. Si enim legatur* דקרו ἐξεκέντησαν, *id eſt compunxerunt, ſive confixerunt accipitur. Sin autem contrario ordine literis commutatis* דקרו ὠρχήσαντο, *id eſt ſaltaverunt intelligitur, & ob ſimilitudinem literarum error eſt natus. Joannes autem Evangeliſta, qui de pectore Domini hauſit ſapientiam, Hebræus ex Hebræis, quem Salvator amabat plurimum, non magnopere curavit quid Græcæ literæ continerent, ſed verbum interpretatus è verbo eſt, ut in Hebræo legerat; & tempore Dominicæ paſſionis dixit eſſe completum. Quod ſi quis non recipit, det teſtimonium, de quo ſanctarum Scripturarum loco Joannes iſta protulerit, & cum non repererit, cogetur ingratis ſuſcipere veritatem.* In Eſ. VI. *Matthæus autem & Joannes, quorum alter Hebræo, alter Græco ſermone Evangelia texuerunt: teſtimonia de Hebraico proferunt, ut eſt illud: Ex Ægypto vocavi filium meum. Et, Quoniam Nazaræus vocabitur. Et, Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Et, videbunt in quem compunxerunt, & cætera his ſimilia.* Præf. Eſdræ & Nehemiæ: *Si quis autem* LXX. *vobis appoſuerit Interpretes, — mittite eum ad Evangelia, in quibus multa ponuntur quaſi de Veteri T. quæ apud* LXX. *Interpretes non habentur, velut illud, Quoniam Nazaræus vocabitur: Et, Ex Ægypto vocavi filium meum: Et, Videbunt in quem compunxerunt, multaque alia quæ latiori operi reſervamus: & quærite ab eo, ubi ſcripta ſint. Cumque proferre non potuerit, vos legite de his exemplaribus, quæ nuper à nobis edita, maledicorum quotidie linguis confodiuntur.* Eandem in aliis quoque locis inculcat inſtantiam. Scholion vetus: ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο] Οὕτω μὲν οἱ ο'. ὁ δὲ Θεοδοτίων ἐποίησεν, Καὶ ἐπιβλέψονται πρός με ὃν ἐξεκέντησαν. ἐσημειωσάμεθα δὲ ὅτι ἔνιοι τῶν Ἀπόστολοι τὸ Ἑβραϊκὸν, καὶ οὐ τὸ ἐν τῇ κοινῇ τεθέικασιν. *Pro eo quod inſultaverunt] ſic quidem* LXX. *ſed Theodotion ita reddidit: Aſpicient ad me quem compunxerunt. Notavimus vero, quod in nonnullis Hebraicum Apoſtoli, & non quod in communi eſt editione poſuerint.* Non me fugit exiſtimare [a] *Heinſium* veram lectionem τῶν LXX. eandem

[a] Ariſtarcho II. 15.

dem esse cum illa, quam exhibet Evangelista: & ita quidem habetur in codice vetusto Card. *Barberini*, inque textu [a] *Theodoreti*. Eidem sententiæ suffragantur *Morinus*, *Vossius*, & [b] *Simonius*. Mihi vero credibilius videtur, ex *Evangelio* emendatam fuisse in istis exemplaribus Versionem Græcam, quam reliqua omnia tam vetusta quam recentiora fuisse depravata; præsertim cum eadem lectio, *pro eo quod insultaverunt*, habita fuit etiam in vetere Versione, quam è Græca factam recepit Ecclesia Latina, ut apparet ex Versionis illius exemplari, quod exhibent Commentarii Hieronymi; maxime vero cum ex unius literulæ in Hebræo transpositione oriretur lectionis diversitas. Inde enim apparet Interpretibus ipsis diversitatem esse referendam. Et hinc in editione *Aldina*, & in *Basileensibus*, quæ ex ea expressæ sunt, ut etiam, monente *Nobilio*, in Codd. nonnullis MSS. reperitur utraque interpretatio: καὶ ἐπιβλέψονται πρός με εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, Librario priora illa ex Evangelio inferente, & tanquam potiora in priori loco describente. Neque illud me movet, quod *Justinus* quoque *Martyr*, cum multis aliis, inter Græcos, & inter Latinos *Tertullianus*, *Cyprianus*, *Lactantius*, ex *Zacharia* locum hunc citantes, lectionem exhibeant Evangelicam. Hanc enim procul dubio posuerunt, non quia repererunt in suis *Zachariæ* exemplaribus, sed quia Versionem apud *Evangelistam* repertam, & omnibus notam, LXXvirali prætulerunt. Ex eo quod in aliquibus Codicibus reperitur utraque interpretatio, eruditissimus [c] *Morinus* miras nectit ineptias: *Fortasse* (inquit) *quum in codicibus Hebræis duplex esset lectio*, LXX. *qui* ἑρμηνευταὶ *erant*, *utramque conjunxerunt*, *utramque veram fore Deo dictante prævidentes*. Nugamentum hominis, effugium qualecunque per fas nefasque quærentis! Illud insuper vanum, quod subinnuit idem *Morinus*, dissidium non rebus sed tantum verbis inesse, pro hac re adducens ipsius *Hieronymi* auctoritatem, qui in Tract. *de Opt. Gen. interpretandi*, enarrato hoc loco, subdit, *sermonum varietatem spiritus unitate concordare*. Quicquid senserit *Hieronymus*, cum ista scriberet, à se invicem sensu discrepare has interpretationes, vel exinde perspicitur, quod LXXviralis nullo modo ad Evangelistæ propositum facit, qui dicit Christi latus à quodam ex militibus lancea transfixum fuisse, *ut Scriptura impleretur*, quæ dicit: *Intuebuntur quem transfixerunt*. An æque dicere potuit, transfixum fuisse Christo latus, ut impleretur illud, *Aspicient ad me pro eo quod insultaverunt*. Quid hoc ad lateris transfixionem? [d] *Vossium* si audiamus, in exemplaria Gr. *posterioris ævi* lectio ista, ἐξωρχήσαντο, à *Judæis* invecta est. *Nihil attinet vero scire*, ait ille, *utrum casu* דקרו *pro* דקרו *legerint*, *an vero Judæi malitia locum mutilarint*, *ut vaticinium obliterarent*; *sed neque hoc jam quæremus*, *utrum ex Aquilæ*, *an vero ex Jerechuntina Versione error hic promanarit*. Opinatur *Hieronymum primum fuisse*, *qui dixerit* LXX. κατωρχήσαντο *transtulisse*, *quia nempe sic in vitioso & interpolato suo codice reperit*. Quæ futilis est assertio, cum eadem lectio fuerit etiam in antiquissima illa Versione Latina, saltem ante Hieronymi tempora; & loquitur de ea Hieronymus tanquam de re indubitata. Sic lectum fuisse in editione etiam *Hexaplari*, non dubito. Cyrilli Alex. exemplar habuit, εἰς ὃν κατωρχήσαντο. Aliam [e] alibi conjecturam init *Vossius*, sed æque futilem, nempe lectionem illam fuisse tantum editionis *Luciani*.

11. Alius locus est *S. Pauli*, quem Hebraici textus minime ignarum fuisse observavit nobis Commentator Græcus in [f] Psalmos. Rom. IX. 33. καθὼς γέγραπται, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται. *Quemadmodum scriptum est*, *Ecce*, *statuo in Sion lapidem ad quem impingetur*, *& petram offendiculi*: *& quisquis credit in eum*, *non pudefiet*. Ex Es. VIII. 14. ubi LXX. καὶ ἔσται εἰς λίθος

a Memoria, ni fallor, labitur *Usserius* cum dicit idem haberi in Codice Alexandrino Syntag. de LXX. Int. p. 28.

b Hist. Crit. cap. 21.

c Lib. 1. Exerc. 3. c. 5. §. 10.

d De Int. LXX. cap. 24.

e Contra Hulsium p. 113.

f Catena in Ps. XXXIX. 7.

λίθῳ προσκόμματος (συναντήσεσθε) οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Sic in veteri Verſione Lat. *Et non ut lapidi offenſionis* (*occurretis*) *neque ut petræ ruinæ.* Animadvertit *Hieronymus* Hebræo conſentire S. Paulum, necnon Petrum. De opt. gen. interp. *In Epiſtola ad Romanos Apoſtolus Paulus ad exemplum de Eſaia ſumens: Ecce* (*inquit*) *ponam in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: diſcordat à tranſlatione veteri: & tamen cum Hebraica veritate concordat. In* LXX. *enim contrarius ſenſus eſt. Non ut lapidi offenſionis occurretis, neque ut petræ ruinæ: cum Apoſtolus quoque Petrus Hebræis Pauloque conſentiens ita poſuerit: Incredulis autem lapis offenſionis & petra ſcandali.*

12. Ibid. x. 15. ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. Ex Eſ. LII. 7. ubi Heb. juxta Hieron. *Quam pulchri ſuper montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum.* LXX. ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθά. Illa, ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων, quæ cum Heb. & Evangeliſtæ lectione non ſatis conveniunt, quicquid contendit *Voſſius*, genuinam eſſe lectionem τῶν ὀ. commonſtrant omnia exemplaria, agnoſcitque *Procopius*. Sic habet etiam vetus Verſio Lat. *Sicut hora ſuper montes, ſic pedes evangelizantis bona.* Ad quem locum Hieronymus: *Hoc quod* LXX. *tranſtulerunt* ὡς ὥρα, *id eſt, ſicut hora ſuper montes: ſicut pedes evangelizantis auditum pacis, & reliqua. Paulus ſequens ſenſum Hebraicæ veritatis, ponit in Epiſtola ad Romanos — ὥρα autem, id eſt hora, juxta* LXX. *juxta ambiguitatem ſermonis Græci aut tempus ſignificat, aut pulchritudinem &c.* Cappellus monet LXX. legiſſe הִנֵּה בְמוֹ֣ נְאוֹת & vocem נְאוֹת accepiſſe pro נָוֶה quod *decorem* ὥραν ſignificat. Hebræus hodiernus habet מֵהֵ֣ם נְאוֹת. *Voſſius* alibi, cum priorem ſuam conjecturam tueri non potuerit, ad aliud effugium ſe recepit. Ait [a] nempe Apoſtolum forte non ex Eſaia verba illa deſumpſiſſe, ſed ex his *Nahum: Quia veloces ecce in montibus ſunt pedes evangelizantis & annuntiantis pacem.*

[a] Contra Huſſium p. 116.

13. 1 Cor. II. 9. *Sed ſicut ſcriptum eſt: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit quæ præparavit Deus diligentibus ſe.* Hieronymum rurſus audiamus loquentem in tract. *De opt. gen. interpretandi:* "*Solent in hoc loco apocryphorum quidam deliramenta ſectari & di-*
"*cere, quod de Apocalypſi Heliæ, teſtimonium ſumptum ſit: cum in Eſaia*
"(LXIV. 4.) *juxta Hebraicum ita legatur:* A ſeculo non audierunt, nec
"auribus perceperunt. Oculus non vidit Deus abſque te, quæ præpa-
"raſti expectantibus te. *Hoc* LXX. *multo aliter tranſtulerunt:* A ſe-
"culo non audivimus, neque oculi noſtri viderunt Deum abſque te: &
"opera tua vera, & facies expectantibus te miſericordiam. *Intelligimus*
"*unde ſumptum ſit teſtimonium: & tamen Apoſtolus non verbum expreſſit è*
"*verbo, ſed* ἀναφερωνῶς *eundem ſenſum aliis ſermonibus indicavit.*" In Eſ. LXIV. *Paraphraſin hujus teſtimonii, quaſi Hebræus ex Hebræis aſſumit Apoſtolus Paulus de authenticis libris in Epiſtola quam ſcribit ad Corinthios: non verbum ex verbo reddens, quod facere omnino contemnit: ſed ſenſuum exprimens veritatem, quibus utitur ad id quod voluerit roborandum. Unde Apocryphorum deliramenta conticeant, quæ ex occaſione hujus teſtimonii ingeruntur Eccleſiis Chriſti, de quibus vere dici poteſt, quod ſedeat Diabolus in inſidiis cum divitibus in Apocryphis, ut interficiat innocentem. &c.* Præfat. in Paralip. ad Chromatium: *Cur me* (i. e. meam verſionem ex Hebræo factam) *non ſuſcipiant Latini, mei, qui inviolata editione veteri, ita novam condidi, ut laborem meum Hebræis, & quod his majus eſt, Apoſtolis auctoribus comprobem? Scripſi nuper librum De optimo genere interpretandi, oſtendens illa de Evangelio, Ex Ægypto vocavi filium meum: Et, Quoniam Nazaræus vocabitur: Et, Videbunt in quem compunxerunt: Et illud Apoſtoli,*

Quæ oculus non vidit &c. cæteraque his ſimilia, in Hebræorum libris invenîri. Certe Apoſtoli & Evangeliſtæ, LXX. *Interpretes noverant, & unde eis hæc, quæ in* LXX. *Interpretibus non habentur?* Rurſus in Præfatione Pentateuchi: *In Evangeliſtis & Apoſtolis multa de Veteri T. legimus, quæ in noſtris Codicibus non habentur: ut eſt illud: Ex Ægypto &c. Et, Quoniam Nazaræus &c. Et, Quæ nec oculus vidit &c. & multa alia, quæ proprium αὐτόγραφα deſiderant. Interrogemus ergo eos, ubi hæc ſcripta ſint, & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus. Primum teſtimonium eſt in Oſee; ſecundum in Eſaia; tertium in Zacharia; quartum in Proverbiis; quintum æque in Eſaia. Quod multi ignorantes, Apocryphorum deliramenta ſectantur, & Hiberas nænias libris authenticis præferunt.* Cum meminit quoſdam ad libros Apocryphos confugiſſe, *Origenem* maxime perſtringit, cujus in Commentariis in *Mat.* hæc ſunt verba: *Si autem hæc dicens aliquis, exiſtimat, ſe offendere, videat ne alibi in ſecretis* (ſive Apocryphis) *Jeremiæ hoc prophetetur: ſciens, quoniam Apoſtolus Scripturas quaſdam ſecretorum profert. Sicut dicit alicubi: Quod oculus non vidit, nec auris audivit. In nullo enim regulari* (i. e. Canonico) *libro hoc poſitum invenitur, niſi in ſecretis* (Apocryphis) *Eliæ Prophetæ.* Negat contra Hieronymum *Morinus*, hoc in loco ſatis liquere ex Hebræo ſcripſiſſe Apoſtolum, Hebræique cujuſdam hodierni hanc apponit tranſlationem: *Et à ſeculo non audierunt, non attenderunt: Oculus non vidit Deum præter te; faciet expectanti ipſum.*

14. 1 Cor. XIV. 21. Ἐν τῷ Νόμῳ γέγραπται ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος. *In Lege ſcriptum eſt, Per diverſæ linguæ homines, & alia labra loquar populo huic: & ita quoque me non audient, dicit Dominus.* Hæc verba ex Eſ. XXVIII. juxta Heb. petita exiſtimat *Hieronymus, Comment. in Eſaiam,* & in *Epiſt. ad Algaſiam Quæſt.* VIII. Hebræa ſunt: *In loquela labii, & in lingua altera loquetur ad populum iſtum, cui dixit: Hæc eſt requies mea, reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium: & noluerunt audire.* Græca: Διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας, ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ. &c. *propter irriſionem labiorum, propter linguam alteram, qua loquentur populo huic, dicentes eis: Hæc eſt requies eſurienti, & hæc contritio, & noluerunt audire.*

15. Obſervat alibi *Hieronymus*, Scriptores Evangelicos in aliis locis nec exacte cum Hebræo, nec cum Græca verſione in citatis teſtimoniis conſonare: & exinde quoque argumentum ducit, eos ſecutos fuiſſe non Tranſlationem, ſed Textum originalem: ſenſum ſcil. reddentes non verba. Ad Eſ. XXIX. *Hoc teſtimonio abuſus eſt* (ſic frequenter, pro, uſus eſt): *Dominus contra Phariſæos in Evangelio Matthæi dicens: Quare & vos præteritis mandatum Dei propter traditiones veſtras? Et iterum: Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Eſaias, dicens; Populus iſte labiis me honorat, cor autem ejus longe eſt à me. Fruſtra autem colunt me docentes doctrinas & præcepta hominum. In quo notare debemus illud, quod plerumque admonuimus, Evangeliſtas & Apoſtolos non verbum interpretatos eſſe de verbo, nec* LXX. *Interpretum auctoritatem ſecutos, quorum editio illo jam tempore legebatur, ſed quaſi Hebræos & inſtructos in lege, abſque damno ſenſuum ſuis uſos eſſe ſermonibus.* Ad Jer. XXXI. *Nec juxta Heb. nec juxta* LXX. *Matthæus ſumpſit teſtimonium. Legimus enim in eo poſt deſcriptionem infantium necis: Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam Proph. dicentem: Vox in Rama audita eſt, ploratus & ululatus multus: Rachel flentis filios ſuos, & noluit conſolari quia non ſunt. Ex quo perſpicuum eſt, Evangeliſtas & Apoſtolos, nequaquam ex Hebræo interpretationem alicujus ſecutos, ſed quaſi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebraice, ſuis ſermonibus expreſſiſſe.* Ad Malach. III. *Hoc interpretatus eſt Dominus in Evangelio de Joanne Baptiſta dicens: Iſte eſt de quo ſcriptum eſt:* [a] *Ecce ego mittam Angelum meum*

[a] Mat. XI. 10.

meum ante faciem tuam, & præparabit viam tuam coram me. Nec eisdem usus est verbis, quæ LXX. *Interpretes transtulerunt. —— Sed & Evangelistæ vaticinium Prophetarum super Joanne interpretati sunt, cumque in sensu consentiant, in verbis discrepant, pro eo enim quod* LXX. *transtulerunt: Rectas facite semitas Dei nostri: Marcus Lucasque dixerunt: Rectas facite semitas ejus: Joannes autem, Dirigite, ait, viam Domini. Ex quo perspicuum est, Apostolos & Evangelistas, & ipsum Dominum Salvatorem, non* LXX. *Interpretum auctoritatem sequi, qua Hebræa linguæ habentes scientiam non indigent, sed ex Hebræa transferre quod legerint, non curantes de syllabis punctisque verborum, dummodo sententiarum veritas transferatur.*

16. Textum illum de *ploratu Rachelis*, de quo loquitur *Hieronymus*, ex Hebræo citatum fuisse demonstrat [a] *Lud. Cappellus*. Matth. II. 18. Φωνὴ ἐν Ραμᾶ ἠκούσθη, θρῆνος, καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς πολὺς, Ραχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσί. Ex Jer. XXXI. (Græcis XXXVIII.) 15. ubi Interpres Græcus juxta Codicem Rom. Φωνὴ ἐν Ραμᾶ ἠκούσθη θρήνου, καὶ κλαυθμῷ, καὶ ὀδυρμῷ· Ραχὴλ ἀποκλαιομένη ἐκ ἤθελε παύσασθαι ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς, ὅτι οὐκ εἰσίν. Quia legitur hic παύσασθαι, non παρακληθῆναι, concludit *Cappellus* Evangelistam ex ipso Heb. scripsisse, textumque aliter atque LXX. legisse: nempe LXX. legisse לִהָנַח, Evangelistam, ut nunc est in Heb. לְהִנָּחֵם. Conjectura certe admodum probabilis. Licet vix dubitari possit quin in vocibus illis, θρῆνος, καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς, ipsos LXX. secutus fuerit Matthæus, seu ille qui Matthæum ex Hebræo Græce vertit. In aliis quidem exemplaribus, non παύσασθαι, sed παρακληθῆναι legitur, ut in *Alexandrino*, *Aldino*, & *Complutensi*, atque etiam in Versione Arabica, quæ ex Græca facta est. *Complutense* sic locum integrum exhibet: Φωνὴ ἐν Ρα. ἠκ. θρῆνος καὶ κλ. καὶ ὀδ. Ραχὴλ ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι &c. Ald. ἀποκλαιομένη ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς ἠθέλησεν παρακ. Alex. Ραχὴλ ἀποκλαιομένη ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελεν παρακ. Sed videtur in ista exemplaria irrepsisse παρακληθῆναι ex Evangelio, siquidem editioni Romanæ consentiat Latina vetus, apud Hieronymum: *Vox in Rhama audita est, lamentatio & fletus & luctus Rachel plorantis filios suos & noluit* CONQUIESCERE, *quia non sunt.*

[a] Crit. Sac. l. 2. c. 1.

Simonius, cujus est sententia, Apostolos & Evangelistas omnes qui Græce scripserunt, ut & Græcum Matthæi Interpretem, Versionem Græcam passim secutos fuisse, eaque loca quæ cum Hebræo, non cum Græca Versione, conveniunt, corrupta esse; (non tamen [b] inde peti posse argumentum contra textus Heb. auctoritatem; siquidem, ut contendit, non alia de causa Versionem illi secuti sunt, quam quod vulgo recepta fuit, ex pia συγκαταβάσει) is, inquam, ut suam sententiam tueri possit, [c] fingit Judæos Hellenistas habuisse Dictionaria quædam Græce scripta, in quibus notarint varias vocum Heb. significationes: inde varias significationes ad marginem Novi T. notatas, in textum tandem irrepsisse. Sic in loco, de quo nunc loquimur, ex ejusmodi *Dictionariis* ad marginem notatum fuisse παύσασθαι, quod tandem in locum παρακληθῆναι à Librario fuisse substitutum. At vero cum nulli certo fundamento innititur hypothesis ista de Hellenistarum Dictionariis, sed mere excogitata est alius hypothesis defendendæ gratia, facile rejicitur. Et cum παύσασθαι legerit ipse Interpres Latinus vetus, liquet illam lectionem apud LXX. temporibus etiam Apostolicis fuisse æqualem.

[b] Hist. Crit. T. N. c. 20.

[c] Ibid.

17. Hucusque autem exempla ab *Hieronymo* allata. Alia quædam, in quibus textum Heb. non Græcam Versionem secuti sint Scriptores Apostolici, observavit nobis [d] *Cappellus*, Versionis alias adsertor præcipuus; de nonnullis tamen eorum in errore versatus.

[d] Crit. Sac. l. 2. c. 1.

18. Ibid. VIII. 17. αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν.

Ex Heb. Eſ. LIII. 4. *Languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portavit.* LXX. longe aliter verbis, & ſenſu paulo remotius ab Hebræo: τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται.

19. Ibid. IX. 13. ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· ex Oſe. VI. 6. ubi Heb. *Miſericordiam volui, non ſacrificium.* LXX. ἔλεος θέλω ἢ θυσίαν. In hoc exemplo labitur *Cappellus*, Romanæ editioni ſolum innixus. Alii enim Codices, ut *Alexandrinus* Card. Barbarini, aliique melioris notæ, pro ἢ habent καὶ οὐ. & ſic quoque habetur in vetuſta Lat. Verſione apud Hieron.

20. Marc. XIV. 27. παταίξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. ex Zach. XIII. 7. ubi Heb. *Percute paſtorem, & diſpergentur oves.* LXX. παταίξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα. *Percutite paſtores, & avellite oves.* In hoc quoque exemplo à codice Romano in errorem inductus eſt Vir doctus. Nam Codex Alex. habet πάταξον τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. *Cyrilli* textus, διασκορπισθήσεται. Cum illis convenit editio Aldina. Codex Barbarini habet διασκορπισθήτω. Sed & cum Græcis his conſentit antiqua Verſio Lat. *Percute paſtorem, & diſpergentur oves.*

21. Fallitur quoque in ſequenti loco ex Act. XV. 17. adducto. Ait illic legi, λέγει ὁ Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα, juxta Heb. Amoſ. IX. 12. in LXX. vero, ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα. At vero in aliquibus etiam T. Novi Codicibus habetur ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα, & in Alexandrino τῶν ὁ. exemplari omittitur πάντα.

22. Rom. IX. 17. εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, & ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ex Exod. IX. 16. ubi LXX. ἕνεκεν τούτου διετηρήθης ἵνα ἐνδείξωμαι &c. *& propter hoc conſervatus es.* Heb. ad lectionem Evangeliſtæ propius; *feci te ſtare*, vel *ſubſiſtere.* Etſi in ſequentibus LXX. ſequitur Apoſtolus, in illo tamen verbo eorum Verſionem ex Heb. emendare placuit. Reſpondet [a] *Voſſius*, pro διετηρήθης apud LXX. legendum eſſe διεγέρθης. Verum hoc eſt nodum ſecare, non ſolvere, cum in διετηρήθης conſentiant exemplaria omnia.

[a] De LXX. Intt. cap. 24.

23. Rom. XII. 19. (cum Heb. X. 30.) ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω· *Mihi vindicta, ego retribuam.* Ex Deut. XXXII. 35. ubi Heb. *Mihi eſt vindicta, & retributio in tempore.* LXX. ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω· *in die vindictæ retribuam.* Arbitratur *Cappellus* pro לִי נָקָם, legiſſe eos לְיוֹם נָקָם. Eademque habetur lectio in Codice Samaritico. Sed Apoſtolum aliter legiſſe conſtat. *Jacobus Cappellus*, Ludovici F. in Annotationibus in Epiſt. ad Heb. hæc habet: *Hic merito diſceſſit Apoſtolus à Verſione* LXX*viralis, ut quæ nobis hic præſtantiſſimum eripiat documentum vertendo,* ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω. *Unde duo licet colligere.* 1. *Cum Verſionem hanc ſequuntur Apoſtoli, ſequuntur eam non ut inculpatam, non ut* ἀδιόρθωτον, (*alioqui ſemper eam ſequerentur*) *ſed ut receptam.* 2. *Cum hæc Verſio tribuitur* LXX*viris, error eſt pridem receptus, vel* σχῆμα λέξεως. *Nam ſi vere proprieque loqui velimus, non eſt dicendum,* LXX. ſic vertunt, *ſed*, ſic vertit Interpres LXX*viralis, h. e. is qui librum, qui locum hunc Græca lingua donavit nomine Synedrii* LXX*viralis, ab eo miſſus ad Philadelphum. Non unus quidem ad Philadelphum miſſus eſt, ſed quinque, ſi Talmudi credimus: At quocunque tandem numero miſſi fuerint, partiti ſunt operas inter ſe, quod vel ex hoc loco patet. Nam ſi* LXX. *diverſi interpretes in ſuis* LXX. *Codicibus legiſſent hic* לְיוֹם; *ac eam ob cauſam vertiſſent* ἐν ἡμέρᾳ, *potuiſſetne lectionis illius memoria ſic aboleri ut hodie nullum ejus veſtigium uſquam appareat? Eſt igitur mendum unius codicis, error unius Interpretis, qui locum hunc Synedrii* LXX*viralis nomine vertit: cui noſtrum eſt apponere non Apoſtoli tantum auctoritatem fidemve codicis quo uſus eſt Apoſtolus, ſed & fidem reliquorum omnium codicum Heb. quibus utuntur, quibus quocunque tandem ſeculo ſunt uſi, ſive Chriſtiani ſive Judæi omnes. Idem dicendum de ſimilibus diſſenſionibus inter Græcam &*

Heb.

Heb. editiones, ut Pſal. 22. 1. *Hoſ.* 11. 2. *Zach.* 12. 10. *& infra v.* 37, 38. *& alibi. Editio Græca præfert teſtimonium unius, non* LXX. *codicum Heb. vel errorem non* LXX. *Interpretum, ſed unius. &c.*

24. Ibid. XVI. 20. ὁ θεὸς συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν. In quibus alluditur ad Gen. III. 15. ubi Heb. *Ipſe conteret tibi caput.* Græc. αὐτὸς σὺ τηρήσει κεφαλήν. Atqui hoc in loco veriſimile eſt LXX. ſcripſiſſe non τηρήσει *obſervabit*, ſed vel τειρήσει *conteret*, quod quidam Codices habent, vel τρήσει *perforabit*. Vide [a] *Voſſium*, & [b] *Lud. Cappellum*.

[a] De LXX. Int. cap. 11.
[b] Crit. Sac. l. 2. c. 1.

25. 1 Cor. XV. 54. κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος· *abſorpta eſt mors in victoriam*, ſive *in ſempiternum*, ex Eſ. XXV. 8. Heb. *Abſorbuit mortem in ſempiternum.* LXX. κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας· *devoravit mors prævalens*, ſenſu minus commodo, nec ſatis conveniente cum antecedentibus & conſequentibus. Obſervat *Cappellus* Apoſtolum legiſſe בָּלַע, in *Puhal*, non autem בָּלַע in *Pihel*, quomodo hodie legitur ſecundum Maſoretharum punctationem. Contendit *Voſſius* LXX. olim habuiſſe ſicut legitur apud Evangeliſtam; idque probat ex eo, quod ſic quoque poſitum fuiſſe olim in Verſione *Theodotionis* ex *Procopio* conſtet. Theodotionem vero ubique fere ſecutum fuiſſe LXX. ipſorumque etiam verba ſervaſſe, ac niſi rariſſime ab illis diſceſſiſſe: Caſu vero illum ſic vertiſſe, aut credere hominem Judæum verbis ex Apoſtolo petitis voluiſſe interpolare Verſionem ſuam, id perquam (ait) fuerit ridiculum. Addit, ipſum vocabulum νῖκος ſatis id declarare; quod apud alios præter LXX. Interpretes ſe non invenire. Quod vocem iſtam non alibi quam in Bibliis invenerit *Voſſius*, id non mirandum; cum tam pauci nobis ſuperſint earum regionum temporumque ſcriptores. Nec dubium eſt quin in illis regionibus illiſque temporibus vulgari uſu fuerit recepta. Atque hinc eadem quoque uſus eſt Aquila Interpres, qui locum ſic vertit: καταπονητὸς τ̃ θάνατον εἰς νῖκος. Quod ad *Theodotionem* attinet; fuit ille non *Judæus* origine, ſed primo Chriſtianus, unde facile potuit citationem Apoſtoli in memoria tenere, & ut veram ponere. Lectionem vero iſtam, κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, genuinum eſſe LXX. interpretamentum, demonſtrat conſenſus editionum & exemplarium univerſorum, textus etiam *Procopiani*, & antiquæ Verſionis Lat. ubi legitur, *devoravit mors prævalens.* Rurſus errat Voſſius cum dicit lectionem hanc *vel à Symmacho, vel ab aliis Judæis fuiſſe confictam*: Symmachus enim longe aliter interpretatus eſt, his ſcil. verbis, ut ex *Procopio* intelligimus: καταποθῆναι ποιήσει τ̃ θάνατον εἰς τέλος· *abſorberi faciet mortem in finem.* Monet alibi [c] idem *Voſſius* non conſtare utrum Apoſtolus ad Eſaiæ verba reſpexerit, illum potius repræſentare Hoſeæ quædam quam Eſaiæ verba: forte etiam ex utroque ea deſumpſiſſe. Hoſeæ verba juxta LXX. ſunt iſta cap. 13, 14. ἐκ χειρὸς ᾅδου ῥύσομαι, καὶ ἐκ θανάτου λυτρώσομαι αὐτούς. ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε &c.

[c] Contra Hulſium p. 119.

26. *Atque hæc pauca ſunt* (inquit *Cappellus*) *in quibus obſervare licuit Scriptores Novi T. reliquiſſe* LXX. *Int. tranſlationem, ut Hebræo textui adhærerent, quod certo conſilio videtur ab iis factum, idque non modo quia in locis nonnullis ſenſus, qui ex Hebræo exſurgit commodior eſt eo qui oritur ex tranſlatione* LXX. *Int. verum etiam vel maxime ne ſi perpetuo verbatim & κατὰ πόδα tranſlationem illam ſecuti eſſent, viderentur illam feciſſe authenticam, homineſque in eam adducerentur opinionem, non licere cuiquam ab ea vel latum pilum recedere. Quare quemadmodum eam ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ſecuti ſunt, ita etiam interdum ubi minus commoda eſt, ne viderentur eam contemnere atque damnare Tranſlationem, quæ ſola in Eccleſia jam ab aliquot ſeculis non ſine fructu obtinebat; utque calumniandi anſam eriperent, quaſi nova & ſe conficta tranſlatione totum V. T. immutare vellent, ut novam ſuam doctrinam inde confirmarent, voluerunt* (idque conſultum erat) *eam interdum deſerere,*

&

& Hebræum qui tum obtinebat inter Judæos textum ſequi, etiam ubi ſenſu non diſcrepat à LXX. *Interpretibus, ne illam tranſlationem ſolam authenticam facere viderentur, ſed & iſti textui auctoritatem aliquam conciliarent, & quam habere debebat illi conſervarent.*

27. Locum alium obſervat idem *Annotatis in Epiſt. ad Rom.* III. 5. μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν. Alluſio (inquit) videtur eſſe ad locum Pſalmi VII. 11. qui ſecundum LXX. ſic habet, ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ μὴ ἐπάγων ὀργὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. — Apoſtolus, qui hic de ira Dei & juſto ejus judicio in impios agit, appoſite & eleganter objectionem, quam ipſe ſibi fecerat, ſolvit ipſis quaſi Pſaltis verbis, Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπάγων (vel ἐπιφέρων) τὴν ὀργήν; nam hæc interrogatio vim habet negandi. Verba ergo iſta, ἐπάγων τὴν ὀργὴν habet & accepit ex LXX. ſenſum autem loci ab Hebræo textu. Legit nempe in eo אֵל, quomodo hodie legitur, non vero אַל, uti LXX. legerunt. Hæc ille.

[a] De LXX. Int. c. 3.

28. Alia quædam loca obſervavit [a] *Uſſerius*, in quibus eſt ille Mat. XXI. 5. ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου· *ſuper aſinum & pullum jumenti.* ex Zach. IX. 9. ubi Græce eſt: ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον· & in Latina veteri Verſione: *ſuper ſubjugalem & pullum novum*: Conſentientibus etiam omnibus Græcis Codicibus.

29. Rom. XI. 4. κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. ex 3 Reg. XIX. 18. ubi LXX. καταλείψεις ἐν Ισραὴλ ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν, πάντα γόνατα ἃ οὐκ ὤκλασαν γόνυ τῷ Βάαλ. Heb. *Derelinquam in Iſrael ſeptem millia, omnia genua quæ non curvaverunt ſe ipſi Baal.* Cæterum hoc in loco pro καταλείψεις apud LXX. legendum eſt καταλείψω, ex Codice *Complutenſi*, quod propius accedit ad textum Hebr. quam lectio ipſius Evangeliſtæ.

30. His poſitis exemplis, cum aliis nonnullis ex iis, quæ ſupra in medium allata ſunt; ſubjungit *Uſſerius*: *Quod obiter hic obſervare fuerit operæ pretium, ne quis Apoſtolorum illam indulgentiam, qui Judæorum Helleniſtarum & Gentium nuper ad fidem converſarum captui ſe accommodantes, ab illis recepta Scriptura Græca etiam ipſi uti non recuſarunt, ita interpretaretur, ac ſi illam plane authenticam fuiſſe judicaſſent; ita ut nulla ratione liceret ab illa diſcedere, neque eam, ubi res requirebat, ex fontium Hebraicorum fide corrigere.* [b] Chamierus: *Quia ſcripſerunt Græce Apoſtoli, facile uſi ſunt ea editione, quæ tum ſola Græcis erat cognita: non ut eam redderent authenticam: ſed ut accommodarent ſe iis, quos inſtruendos ſuſceperant.* Paulo poſt, prolatis nonnullis exemplis, in quibus lectionem ſecuti ſint Hebraicam; *His omnibus*, (addit) *& aliis multis locis diſceſſum eſt à Græca editione. Itaque certum eſt, hoc facto Eccleſiam eſſe admonitam, ut illa ſic utatur, ut tamen non dubitet exigere ad Hebraicam originem: id eſt, ne cenſeat eſſe authenticam.* And. Rivetus: *Negamus ſequi authenticam eſſe editionem, qua aliquando, non ſemper uſi ſunt Apoſtoli, qua in nonnullis etiam diſcrepantibus, ſed extra fidei jacturam, uſi ſunt Apoſtolici Viri, ſed per indulgentiam, & ut ſe accommodarent, quantum fieri poſſet, receptæ quidem communiter Verſioni, ſed non ex omni parte perfectæ.* [c] Frid. Spanhemius ait eos ſecutos fuiſſe LXX. *quando id fieri poterat ſalva dictorum propheticorum ſubſtantia, tum ut libertatem ſuam oſtenderent, tum ne in re levi, & adiaphora malis cavillarum, infirmis ſcandali occaſionem ullam præberent.* Juxta [d] Sixtum Senenſem quamvis Apoſtoli & Apoſtolici Viri *non modo* LXX. *editionem non contempſerunt, ſed ubique eam prædicarunt, & ex ea prima fidei Chriſtianæ fundamenta jecerunt*, ſciebant tamen eam *in multis redundare, & in multis deficere.* Sed ad alia procedamus exempla.

[b] Panſtrat. l. 13. c. 2. §. 7.

[c] Dub. Evang.

[d] Bibl. l. 8.

31. Alia quædam exempla his cunctis addi poſſunt. Mat. II. 6. *Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam: Et tu Bethleema terræ Judæ, nequaquam minima es* (οὐδαμῶς ἐλαχίστη) *inter duces Judæ. &c.* Heb. Mich. V. 2. *Et*

tu

tu Bethlehem Ephrata PARVULUS es in millibus Juda. Sic vulgo intelligitur. Græca: σὺ βηθλεὲμ οἶκος ΕΦραθὰ, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσι Ἰούδα. Verſio vetuſta è Græco facta, apud *Hieron.* habet: *Et tu Bethlehem domus Ephrata NEQUAQUAM MINIMA es ut ſis in millibus Juda.* Sic μὴ ὀλιγοστὸς legitur in textu *Theodoreti*, & in Cod. Card. *Barberini*; ubi tamen ad oram apponitur ὀλιγοστὸς, abſque μή. Cyprianus[a]: *Et tu Bethleem domus Ephrata NON EXIGUA es, ut conſtituaris in millibus Juda.* Puto tamen editionis Græcæ germanam lectionem eſſe ὀλιγοστὸς, & μὴ, *NON* & *NEQUAQUAM*, ex Evangelio addita fuiſſe. Deeſt enim μὴ in aliis omnibus, quod ſciam, exemplaribus Græcis, *Aldino*, *Complutenſi*, *Romano*, *Alexandrino*, ut & apud *Euſebium lib.* 2. & 7. *Demonſtr. Evang.* quin & Hieronymus in Tract. *De opt. gen. interpretandi*, in Græca Verſione lectum fuiſſe, *modicus es*, diſertiſſime, pluſque ſemel, teſtatur. Hujus loci, prout ab Evangeliſta citatur, ab Hebræo diſcrepantia vexatus nimis, anguſtiiſque magnis conſtrictus *Hieronymus*, erroremn & memoriæ lapſum divinis Scriptoribus objicere non eſt veritus. Com. in Mich. *Quod teſtimonium nec Hebraico, nec* LXX. *Interpretibus convenire, me quoque tacente perſpicuum eſt, & arbitror Matthæum volentem arguere Scribarum & Sacerdotum erga divinæ Scripturæ lectionem negligentiam, ſic etiam poſuiſſe, ut ab eis dictum eſt. Sunt autem qui aſſerant, in omnibus pene teſtimoniis quæ de Veteri T. ſumuntur, iſtiuſmodi eſſe errorem, ut aut ordo mutetur, aut verba, & interdum ſenſus quoque ipſe diverſus ſit, vel Apoſtolis vel Evangeliſtis non ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus quæ nonnunquam fallitur. Exponamus ergo Hebraicum. &c.* Contra *Hieronymum* objicit *Ruffinus*, ſolere illum, quæ ipſe ſenſerit paradoxa, aliis neſcio quibus, quos non nominat, attribuere, non audentem ea pro ſuis divulgare: qua in re *Ruffino* prorſus aſſentior; idemque in hoc loco fieri haud addubito. At vero non fuit cur memoriæ lapſum Evangeliſtæ hoc nomine impingeret *Hieronymus*. Eſt error non Evangeliſtæ, ſed ipſius *Hieronymi*. צָעִיר enim non modo *parvum*, ſed & *magnum* ſignificat: id quod oſtendit *Pocockius* magnus in *Notis Miſcell. in Portam Moſis, cap.* 2. *& Commentario in Michæam.* Eum omnino conſule. Eandem itaque vocem Hebraicam Interpretes Græci reddiderunt *parvum* ſive *minimum*, Evangeliſta *magnum*, ſive *nequaquam minimum.*

[a] Lib. 2. Teſtim.

Alii exiſtimant Matthæum ſine punctis ita legiſſe: צעיר לו היית, id eſt, *minima non es.* Quæ verba ex punctatione Maſoretharum, & unius literæ ו tranſpoſitione ita hodie perperam legi צְעִיר לִהְיוֹת, id eſt, *minima ad exiſtendum*; literam, inquam, ו particulæ negativæ לו adimentes, & ſequenti verbo mediam inſerentes. לו enim non raro poni pro לא, ut 1 Sam. II. 16. & XX. 2. idque Syrorum more qui pro לא ſcribunt לו: היית autem ſimplici Jod in medio interdum legi, ut Pagninus adnotat in היות, Ita 2 Sam. xv. 33. x. 11. *Capellus*, qui hunc locum adducit inter eos, in quibus Scriptores ſacri Hebræum deſerentes Verſioni Græcæ adhærent, putat LXX. pro צְעִיר לִהְיוֹת *parvulus es*, legiſſe צָעִיר לֹא הָיִיתָ *parva non es.* Alii, ut *Druſius* & *Grotius*, verba Evangeliſtæ, ut cum Hebræo reconcilientur, legunt cum interrogatione, quæ negationi tantundem valeat, hoc modo: *Tune Bethlehem, minima ſis in cenſu familiarum tribus Judæ? Imo vero ex te originem ſumpturus eſt Meſſias.*

Eodem autem textu legitur in Heb. hodierno & apud LXX. *in millibus Judæ.* Matthæus vero habet, *inter duces Judæ*: legens nempe in Heb.

1 Sanius tamen in Epiſt. *De opt. gen. interpret.* De Joanne Evangeliſta: *Actuoſus Apoſtolum fuiſſe, quod nec cum Hebraico, nec cum* LXX. *congruat tranſlatoribus: &, quod his majus eſt, erret in nomine: pro Zacharia quippe Hieremiam poſuit. Sed abſit hoc de poſtſequo Chriſti dicere: cui curæ fuit non verba & ſyllabas numerari, ſed ſententias dignitate ponere.* Vide quæ habet ibid. de loco Matthæi citato.

non אלפי *mille*, quod legerunt olim LXX. & nos nunc legimus, ſed אלופי, i. e. *duces*, ſeu *principes*.

Textum illum non ex Græca Verſione deſumptum fuiſſe ſtatuit ipſe [a] *Simonius*, neque tamen ex ipſo Hebræo ab Evangeliſta deſumptum fuiſſe exiſtimat, ſed potius illum tanquam Hiſtoricum poſuiſſe ipſiſſima verba quæ Regi Herodi reſponderunt Rabbini, eoſque recitaſſe Scripturæ verba juxta Scribarum gloſſas & expoſitiones, non exacte ut in ſacro Michæ textu legebantur. Atque hoc ex eo confirmari putat, quod apud Evangeliſtam pro, *Et tu Bethlehem Ephrata*, ſive ut eſt in LXX. *Bethlehem domus Ephrata*, ponuntur hæc verba, quæ eo tempore magis nota ſunt, *Et tu Bethlehem in terra Judæ*.

[a] Hiſt. Crit. N.T. c. 22.

32. Epheſ. IV. 8. διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις· *Quapropter dicit, Cum aſcendiſſet in ſublime, captivam duxit captivitatem, & DEDIT dona hominibus*: ex Pſal. LXVIII. 19. ubi Græca: ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν· ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώπῳ· *Cum aſcendiſſes in ſublime, captivam duxiſti captivitatem, & ACCEPISTI dona in homine*. Hebraicum verbum לקח, juxta ſignificatuum iſtius [b] varietatem, contrario prorſus ſenſu verterunt Evangeliſta & Interpretes. Sic in *Syriaca* Verſione antiqua, quæ ex fonte Heb. manavit, habetur, *Et DEDISTI dona hominibus*.

[b] Vide Pocock. in Porta Moſis pag. 24.

33. In pleriſque voluminibus Hebraicis, quæ extabant apud veteres, Pſalmi *primus* & *ſecundus*, conjuncti habebantur, unumque conſtituebant: eaque creditur ſecutus fuiſſe S. *Paulus*, cum in Concione *Act.* XIII. 33. verba illa, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, citaret ex *Pſalmo primo*: ſic enim legebatur in Codicibus veteribus, non *ſecundo*, quod poſtea ideo ſubſtitutum eſt, quia in omnibus exemplaribus Verſionis Græcæ in *ſecundo* Pſalmo reperta ſunt. Audiamus B. *Hilarium*, luculentiſſimum hujus rei teſtimonium perhibentem; Com. in Pſal. II. *Plures noſtrum ambiguos facit Apoſtolica auctoritas, utrum Pſalmum hunc cohærentem primo, & veluti primi extremum putent eſſe: an vero ſubjacentem & ſecundum potius connumerent. Namque in Actis Apoſtolorum* primum *hunc haberi atque eſſe, ſub oratione B. Pauli ita docemur: Noſque vobis evangelizamus eam quæ ad patres facta eſt repromiſſio: hanc Deus explevit filiis veſtris ſuſcitans Dominum noſtrum Jeſum, ſicut in Pſalmo* primo *ſcriptum eſt: Filius meus es tu &c. Ob hanc ergo Apoſtolicam auctoritatem errore ſcribentium fieri creditur, ut in ordine* ſecundus *Pſalmus iſte numeretur, cum* primus *eſſe ipſo Doctore gentium teſtante noſcatur.* Interjectis aliquibus: *Beatus ergo* (addit) *Apoſtolus Paulus ſecundum profeſſionem ſuam Hebræus ex Hebræis, etiam ſecundum Hebraicam cognitionem & fidem, Pſalmum hunc* primum *eſſe dixit, Tranſlatorum diſtinctione non uſus: cui maximum hoc prædicandi ad Synagogæ principes ſtudium erat, ut Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Dei filium, natum, paſſum, reſurgentem, regnare in æternum, ex doctrina Legis oſtenderet. Tenuit itaque hunc modum, ut Hebræus ipſe, & Hebræis prædicans Hebræorum conſuetudine uteretur.* In Apoſtoli concione lectum fuiſſe olim, *in Pſalmo* PRIMO, teſtantur quoque *Hieronymus*, *Auguſtinus*, & *Georgius Alexandrinus*; idemque monet *Vatablus* hodienum haberi in nonnullis Codicibus Græcis. Et ſic repoſuit in ſua Teſtamenti Novi Græci editione *Eraſmus*. Hebræos vero veteres, *primum* & *ſecundum* Pſalmum, non duos diverſos, ſed unum feciſſe, palam atteſtantur, præter *Hilarium*, *Hieronymus*, *Theodoretus*, & Græcus Scholiaſtes in Pſalmum 2dum. [c] *Georgius Alexandrinus* monet ſe vidiſſe exemplaria duo Hebraica, quorum in altero duo primi Pſalmi diſjuncti fuerint, ut in Codicibus hodiernis; in altero vero conjuncti. Numerabant tamen omnes Hebræi Pſalmos CL. nam qui primos duos pro uno habuerint, ii [d] *nonum* in duos dividebant.

[c] Apud Caten. in Pſal. 2.

[d] Schol. in Pſal. 2. apud Catenam.

34. Quæ

34. Quæ in eadem Concione (XIII. 41.) adducit Apoſtolus ex Proph. *Habacuc*, juxta literam Hebraicam fuiſſe prolata, arbitratur [a] *Raymundus Martini*: ſed ex ipſo Græco (quod tamen ab Hebræo non diſcrepat) locum illum afferri, conferenti cuivis apparet.

[a] Procemio Pugionis Fidei §. 15.

35. Solitum fuiſſe *B. Paulum* ex textu *Hebraico* ſcribere, obſervat *Baſilius* ad Eſ. X. 23. & hoc ab eo factum fuiſſe in textu illo citando. LXX. habent: Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ισραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ. Apoſtolus ad Rom. IX. 27. Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ισραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. Baſilius: ὀλίγας λέξεις μεταθεὶς τέτε τὰ ῥητὰ ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος συνεχρήσατο. ἐὰν δέ τις ἐπιζητῇ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν, τὰ μὲν παρῆκε, τὰ δὲ ἐνήλλαξεν ὁ Ἀπόστολος, ἐκεῖνο γινωσκέτω ὅτι Ἑβραῖος ὢν οὐκ ἐδούλωσε τὴν ἐκδόσεσιν, αἷς ἡμεῖς συνεχρήμεθα, ἀλλ' ἑρμηνεύσας τὸ ῥητὸν ὡς παρέχη, οὕτως ἐκδέδωκε. καὶ γὰρ Φαίνονται καὶ οἱ ἄλλοι μᾶλλον συνῳδαμόντες τῇ Ἀποστολικῇ διηγήσει. *Apoſtolus in ea, quæ ad Romanos eſt, Epiſtola, hac ſententia Prophetæ uſus eſt, paucis admodum dictionibus immutatis. Si quis vero cauſam exquirat, quare alia quidem prætermiſerit, alia vero immutarit Apoſtolus, illud noverit, primum, quia is Hebræus quum eſſet, non ſe ſerviliter addixit Editionibus, quibus nos utimur: ſed ſenſum Scripturæ, quemadmodum illi in mentem venit interpretatus, ita expoſuit. Siquidem alii quoque videntur propius accedere, & conſentanee magis Apoſtolicæ enarrationi.* Advertit idem Apoſtoli verbis ἐπὶ τῆς γῆς accedere Verſionem *Symmachi* & *Theodotionis*: ἐν μέσῳ πάσης τῆς γῆς. In eodem textu, ut & alibi, ſecutum fuiſſe Apoſtolum *Hebraicum* textum animadvertit quoque [b] *Procopius Gazæus*: [b] Com. in Eſ.

τὰ δὲ ῥήματα ταῦτα παρέθηκεν ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ὁ Παῦλος, ὀλίγοις ἔχοντα τοῖς ἀλλαγοῖ. οὐδὲ γὰρ ὡς ἡμεῖς, ἠκολούθει τοῖς ἑρμηνεύσιν. Ἑβραῖος ὢν ὑπάρχων, καὶ τὸ δόξαν αὐτῷ τοῦ ῥῆσιν ἡρμήνευσε. καὶ οἱ ἄλλοι ὃν μᾶλλον τῇ Ἀποστολικῇ διηγήσει συνέδραμον. *Sunt vero & hæc verba in eam, quæ eſt ad Romanos, Epiſtolam, paucis immutatis, à Paulo tranſſumpta. Neque enim, ut nos ſolemus, ille cujuſquam verba ſequitur Interpretis, ſed Hebræa Hebræus ipſe ad arbitrium exprimit. Aliiſque magis Apoſtolica placuit interpretatio.* Cæterum haud dubitarim, quin in textu iſto nonnulla ex Tranſlatione deſcripſerit Apoſtolus.

36. *S. Marcum*, ſive apud illum Dominum Servatorem, ex Hebræis Bibliis verba quædam recitaſſe, exiſtimavit *Scaliger*. Locus eſt cap. IX. 49. *Ubi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur. Nam omnis igne ſalietur* (πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται) *& omnis oblatio ſale ſalietur.* De quo ipſius *Scaligeri* verba ex Epiſtola 442. ad *Joannem de Laet* non gravabor hic loci deſcribere. "*Locum* (inquit) *Marci ante multos annos* "*amicis & expoſui & probavi. Vetuſtiſſima menda illum occupavit: quam ne-*
"*mo odoratus eſt, quum tamen lectio vulgaris ineptiſſima ſit. Nam quid*
"*eſt ἁλίζειν πυρί? Scio veterum & recentiorum ſuper illo portentoſo genere lo-*
"*quendi ſententias. Melius tacuiſſent. Quod Matthæi* V. 13. *Lucæ* XIV. 34.
"*Dominus dixit Diſcipulis ſuis*, Vos eſtis ſal mundi, aut terræ, *non expo-*
"*nitur cauſa quare id dictum ſit. At Marcus prius propoſuerat verba, ex*
"*quibus infertur, Apoſtolos eſſe Sal mundi. Verba enim illa ſunt ex* 2 *Le-*
"*vitici.* Omne holocauſtum ſale ſalietur. *Ait igitur Dominus*: Scitis
"ſcriptum eſſe, OMNE IGNIARIUM SACRIFICIUM SALIETUR:
"*item*, OMNE HOLOCAUSTUM SALE SALIETUR. Et quodnam
"Sal putatis eſſe illud? Vos eſtis ipſum Sal. Vos eſtis Sal terræ. *Ita*
"*igitur ſcripſit Evangeliſta*: Πᾶσα πυρία ἁλισθήσεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλι-
"*σθήσεται. Utrumque teſtimonium, ut dixi, ex* 2 *Levit. in quo* מלח *feli-*
"*ciſſime ab Evangeliſta redditum eſt πυρία. Nam, ut ſcis,* אש *eſt πῦρ· quaſi*

 "*dicas,*

"*dictus, igniariam oblationem. At inepti homines, qui hunc locum depravarunt, hoc comma cum superiore conjungere voluerunt, in quo πῦρος sit mentio. Et, quum, quid esset πῦρος, non intelligerent, πῦρ legerunt. Et quia putarunt, duo illa commata unum tantum esse, ἁλὶ, ut vinculum utriusque commatis esset, infulserunt. Quam recte autem, te ipsum judicem fero. Nam, quid habent commune, τὸ πῦρ & σβέννυσθαι, & ἁλισθήσεται? Quid est salire igni? Ubi eorum ignis non extinguitur; nam omnis salietur igne. Pulchrum commentum! Hæc est vera hujus loci interpretatio; quam, ut dixi, fœdissimâ mendâ ab incunabulis usque ipsius Christianismi invasit. Docti Viri, quibus jamdudum hoc ostendimus, multum laudarunt, vitii vero: malighi quidam Theologastri, qui se nihil ignorare putant, multum obtrectatio sunt. Tu vero cave ab hujusmodi prophetis.* (sic solet *Scaliger* appellare Theologos, qui ei in re quavis adversati fuerint, vocabulo satis inepto) "*Nam qui aliquo sensu communi præditus est, non poterit non laudare sententiam nostram.*" De hac *Scaligeri* conjectura videantur *Grotius* & *Capellus* ad locum. *Valde probabilem* esse agnoscit *Capellus*, sed tamen contra illam hoc facere animadvertit, quod in loco *Levitici* citato vox ΠΥΡ non occurrit.

Recensuimus hactenus testimonia veteris T. in quibus citandis, Apostoli & Evangelistæ lectionem *Hebraicam* secuti vel fuerunt, vel fuisse creduntur. Pro instituto nostro è contra nunc dispiciendum est, utrum in illis locis editionem *Græcam*, ubi ab *Hebræo* recedit, secuti fuerint.

37. *B. Hieronymus*, quamvis toties, tamque diserte neget Scriptores sacros ex *Græca* unquam Versione, ubi ab *Hebræo* discordat, testimonia hausisse; alibi tamen secum ipse fortiter confligit, faterique cogitur, hoc eos interdum fecisse. Comment. in Es. vi. agnoscit *Lucam Evangelistam* testimoniis *Græcis* magis quam *Hebræis*, utpote Græcis innutritum artibus, uti. *Evangelistam Lucam tradunt veteres Ecclesiæ tractatores medicinæ artis fuisse scientissimum, & magis Græcas literas scisse quam Hebræas. Unde & sermo ejus tam in Evangelio quam in Actibus Apostolorum, id est, in utroque volumine, comptior est, & secularem redolet eloquentiam: magisque testimoniis Græcis utitur quam Hebræis.* Ad cap. xxviii. *Hoc in veteri observavimus Testamento, absque paucis testimoniis quibus Lucas solus abutitur* (i. e. utitur) *qui magis Græcæ linguæ habuit scientiam: ubicunque de veteri instrumento quid dicitur, non eos juxta* LXX. *sed juxta Heb. ponere, nullius sequentium interpretationem, sed sensum Hebraicum suo sermone vertentium.* Eundem confitetur in *Quæstionibus Heb. in Genesin*, verbis infra producendis, editionem Græcam, etiam ubi ab Hebraico discrepat, fuisse sectatum. De *Epistola ad Hebræos*, ad Esaiæ rursus cap. vi. *Ac primum solvenda est illa quæstio, quæ nobis objici potest? Quare Apostolus Paulus cum Hebræis disputans, non juxta Hebraicum, quod rectum esse cognoverat, sed juxta* LXX. *sit locutus.* Paulo post: *Pauli quoque idcirco ad Hebræos Epistolæ contraditur, quod ad Hebræos scribens utatur testimoniis quæ in Hebræis voluminibus non habentur.* Eundem quoque Apostolum in *Epist. ad Rom.* testimonium ex *Græco* citare aliter quam in *Hebræo* est, apud *Comment. in Proph. Habacuc* in confesso est.

38. In locis quibusdam, quæ ab Hebræo in diversum abire sensum vulgo existimantur, ad concordiam cum illo reducendis, præclaram operam posuit Literarum Orientalium Primas, *Edv. Pocockius* noster, in Notis eruditissimis ad *Maimonidis Portam Mosis*, quas superius citavimus, capitibus iv. prioribus. Et si in omnibus Lectori perspicaciori, judicioque suo liberius utenti, non fecerit satis, at certe omnia perdocte perque ingeniose discutit ac pertractat, Ecclesiam vel hoc uno nomine egregie demeritus.

39. Pro *Remphan*, seu vetius *Rephan*, quod *Act.* VII. 43. in S. Stephani concione ex *Amos.* v. 26. juxta LXX. legitur, Hebræus habet *Chiun*: non tamen Hebræo contradicitur; sicuti recte monet [a] *Pocockius*, & plenius [b] nos alibi ostendimus. Idem enim deus fuit *Chiun* & *Rephan*, nimirum *Saturnus*.

[a] Cap. 3. p. 39.
[b] Lib. 2. c. 4. §. 12.

40. Act. VIII. 33. ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. *In ipsius depressione judicium ejus sublatum est.* ex Es. LIII. 8. secundum LXX. Vulg. *De angustia & de judicio sublatus est.* Existimant è doctis non pauci, LXX. paulo aliter Hebraica legisse, quam hodie sunt. Suggerit *Pocockius*, at non sine aliqua dubitatione, Hebraica, prout nunc leguntur, reddi posse; *Præ afflictione*, vel *propter afflictionem à judicio sublatus est.* Sic omnia (inquit) optime convenient, etiam non variata lectione. [c] Addit, *quod, si ut vulgo solet, reddatur, sensus etiam ita fluet; Cùm afflictus admodum esset, vel angustiatus, & judicio oppressus, sublatus; i. liberatus est ab afflictione & judicio isto. Quid enim illud sonat,* Cum humiliatus vel oppressus esset, ablatum est ejus judicium: *quo ad talia ferenda destinatus fuerat, vel sublata ejus pœna? Idem valet, sive ipse à judicio vel pœna ablatus, liberatus, ereptus dicatur, sive judicium, vel pœna ipsius ab ipso ablata.* Capellus existimat pro מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח *de angustia & judicio sublatus est*: LXX. legisse בְּעָזְרוֹ מִשְׁפָּטוֹ לֻקָּח.

[c] Cap. 4. p. 72.

41. Ibid. XIII. 41. in S. Pauli sermone: ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε &c. *Videte, ô contemptores, & admiramini, & dissipamini &c.* juxta LXX. ex Hab. I. 5. Latinus habet; *Aspice in GENTIBUS & videte, & admiramini, & obstupescite.* Non tamen ab Hebræo hodierno discrepat Apostolus: nam בַּגּוֹיִם *bagoim*, non modo significat *in gentibus*, sicut vulgò intelligitur, literula בְּ, quæ vocem orditur, tanquam præpositione lecta, sed & καταφρονηταί, *contemptores*, sive *insolentes, superbi*, vel *qui injuriam facitis*, reddi posse colligitur ex significatu verbi Arabici *Baga*. Adi Virum maximum cap. 3. Existimat *Capellus*, pro בַּגּוֹיִם LXX. legisse בּוֹגְדִים, vel בֹּגְדִים. Legisse eos בּוֹגְדִים arbitrantur etiam *Beza*, *Grotius*, & *Hottingerus*: nec temerè quidem, siquidem in eodem Habacuco II. 5. בּוֹגֵד vertitur καταφρονητής.

42. Eodem loco, pro θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε, LXX. habent, θαυμάσητε θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε. Heb. *& admiramini & obstupescite.* וְהִתְמַהּוּ וְהִתְמָהוּ. Juxta Capellum legerunt LXX. תִּמְהוּ וְהִתַּמּוּ mutato primum ordine, deinde & verborum altero, eodemque a themate תָּמַהּ ad thema תָּמַם *consummare* & *consumi*, translato. At quæ hoc statuendi necessitas, respondet *Pocockius*, cum nihil in Græcis amplius contineri videatur, quam in Hebraicis, eo quo jam, & modo, & ordine leguntur? Nam וְהִתְמַהּוּ bene per θαυμάσατε reddi non est qui dubitet: quidni & תִּמְהוּ per ἀφανίσθητε? neque enim illud postulare videtur, ut quis prorsus consummetur aut consumatur, sed præ admiratione & stupore ab eo quo fuerat statu mutetur, & quasi corrumpatur: Quam esse thematis *Tamah* vim, ostendit ex ejusdem in lingua Arabica usu.

43. Ibid. XV. 17. In S. Jacobi concione, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς. *ut quærant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas invocatum fuerit nomen meum.* Ex Amos IX. 12. ubi Heb. pro *ut quærant reliqui homines*, habet, *ut possideant reliquias Edom*, לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת שְׁאֵרִית אֱדוֹם. Conjectatur Capellus, legisse LXX. יִדְרְשׁוּ *quærant*, pro יִירְשׁוּ *possideant*, & אֱדוֹם adam i. *hominem* (singulare pro plurali) pro אֲדָמִים; addunt alii legisse quoque eos אֶת pro אֵת. Legisse eos אָדָם statuunt quoque *Beza*, *Grotius*, & *Hottingerus*. Sed asserit *Pocockius* hodiernam Hebræi textus lectionem sensum adeo commodè exprimere, ut sibi persuadere

non poſſit, Apoſtolum & LXX. Interpretes, ſi jam iterum vertendam haberent, aliter reddere voluiſſe. Eum vide ſis cap. 4. ut & *Lightfootum Hor. Heb.* ad locum. Non dubitat *Lightfootus* quin ex ipſo textu Heb. idque ſicut hodie legitur, locum illum produceret Apoſtolus. In quo ei minime aſſentior.

44. Rom. IX. 33. & X. 11. πᾶς ὁ πιςεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταιχυνθήσεται· *Qui credit in eum, non confundetur.* 1 Pet. II. 6. καὶ ὁ πιςεύων ἐπ' αὐτῷ, ὐ μὴ καταιχυνθῇ· ex Eſ. XXVIII. 16. ubi Vulg. *Qui crediderit, non feſtinet.* LXX. ὁ πιςεύων οὐ μὴ καταιχυνθῇ. Vulgo credunt Apoſtolos his locis, dum ſequuntur LXX. *Hebraicæ* lectioni adverſari; & pro יָחִישׁ *feſtinabit*, conjectantur LXX. legiſſe יֵבִישׁ, vel יָבוֹשׁ: ſed oſtendit *Pocockius* יחיש *yaehiſh* ſignificare non ſolum *feſtinabit*, ſed & *pudore ſuffundetur.* Vide cap. 1. p. 10, 11.

45. Ibid. X. 18. εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθε ὁ φθόγγος αὐτῶν· *in omnem terram exivit ſonus eorum*: ex Pſal. XIX. 5. juxta LXX. quibus convenit *Hieronymi* verſio. Τὸ קום *Kavam* reddi ſolet *linea eorum*, unde concludunt multi non ita habuiſſe lectionem veterem, ſed קולם *Kolam*, quod *vocem eorum* ſignificat. At linguæ Arabicæ ope oſtendit V. D. קום non ſolum *lineam eorum* verti poſſe, verum etiam *vocem eorum.* Thema enim Arabicum *Kawa*, quod Hebraico *Kava* reſpondet, *clamare*, *exclamare*, *vociferari* ſonat. Ipſum conſule cap. IV. p. 47. &c. Obſervat etiam ipſe Capellus, potuiſſe LXX. קום accipere quaſi eſſet à חָוָה, quod Chaldaice & Syriace ſignificat *eloqui*, *enuntiare*, *indicare.*

46. 1 Cor. XV. 55. πᾶ σ, θάνατε, τὸ κέντρον; πᾶ σ, ᾅδη, τὸ νῖκος; verſio vetus, tranſpoſitis vocabulis: *Ubi tua, ô mors, victoria? ubi tuus, ô ſepulchrum, aculeus?* ex Hoſ. XIII. 14. ubi LXX. πᾶ ἡ δίκη σ, θάνατε; πᾶ τὸ κέντρον σ, ᾅδη; antiqua Verſio nominata Itala: *Ubi eſt cauſa tua, mors? ubi eſt aculeus tuus, inferne?* Pro δίκη tamen legendum puto νίκη. Hieronymi verſio: *Ero mors tua, ô mors; ero morſus tuus, inferne.* Suſpicantur nonnulli, LXX. quos ſecutus fuerit Apoſtolus, legiſſe non אֵהִי *Ehi*, ut hodie, ſed tranſpoſitis literis אִיֵּה *Aieh.* Conjectura ſatis probabilis. Attamen אֵהִי etiam ſignificare *ubi*, demonſtrat *Pocockius* cap. IV. p. 69. *Symmachus* interpretatus eſt *ero.* Quinta Editio & Aquila, *ubi*; monente *Hieronymo.*

47. Heb. VIII. 9. Οτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μ, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγ Κύ. *Quoniam non permanſerunt in teſtimonio meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.* Jer. XXXI. 32. ubi Vulg. *Pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorum, dicit Dominus.* LXX. Οτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μ, καὶ ἐγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύ. בעלתי, quod hodie legitur, non neceſſario per *dominatus ſum*, ſed commode per ἠμέλησα *neglexi*, *deſpexi*, verti poſſe, docet V. clariſſ. cap. 1. Negari tamen non poteſt quin perquam veriſimilis ſit eorum conjectura, qui exiſtimant, pro בעלתי legiſſe Interpretes Græcos נעלתי, quod ἠμέλησα (*neglexi*) ſignificare, vulgo noſcitur.

48. Ibid. XIII. 15. *Per ipſum aſſidue offeramus Deo ſacrificium laudis,* τ-ῆ-ν καρπὸν χειλέων, *id eſt fructum labiorum*: ex Hoſ. XIV. 2. ſecundum LXX. Vulgata Lat. habet *vitulos labiorum.* Hieronymus ad locum: *Pro vitulis, qui Hebraice appellantur* פָּרִים, καρπὸν, *id eſt, fructum* LXX. *tranſtulerunt, qui dicitur* פְּרִים, *falſi ſermonis ſimilitudine. Vituli autem labiorum, laudes in Deo ſunt, & gratiarum actio.* Suſpicatur V. C. καρπὸν idem hic valere poſſe ac κάρπωμα & κάρπωσιν, quæ voces pro *holocauſto* vel oblatione à LXX. uſurpantur. Et cum ea ſacrificia è *juvencis* plerumque fierent, ideo (inquit) factum ſit, ut פרים vocabulo iſto expreſſum fuerit, vel ſaltem eadem ratione exprimi poſſit. Videatur cap. IV. p. 70, 71. Me quod attinet, ut de omnibus libere & ſine præjudicio judicem,

judicem, nec in hoc exemplo, ſummo viro accedo, ſed cum tanta ſit vocum Hebraicarum ſimilitudo, ut in *punctis* tantum diſcrimen ſit, aſſentior illis, qui ſtatuunt, varietatem interpretationis ortam fuiſſe ex varietate lectionis.

Hæc & alia quædam diſcuſſit reconditiſſima cum eruditione *Pocockius*. Sunt alia multa, quæ intacta ille dimiſit; quorum, etſi non omnia, certe nonnulla manum reconciliatricem omnino fugiunt.

49. Rom. I. 17. ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. *Juſtus autem ex fide vivet.* Vetus lectio, ſicut patet ex *Hieronymo*, fuit, *ex fide mea*, verbatim ex LXX. Hab. II. 4. ubi Heb. *Juſtus autem in fide SUA vivet.* Hoc ita excuſat Hieronymus: *Porro quod Apoſtolus* LXX. *magis teſtimonio abuſus eſt* (i. e. uſus eſt) *ad Romanos ſcribens; Juſtus autem ex fide* mea *vivet, & non eo, quod habetur in Hebraico, cauſa perſpicua eſt. Scribebat enim Romanis, qui Scripturas Hebraicas neſciebant, nec erat ei cura de verbis, cum ſenſus eſset in tuto, & damnum ex eo præſens diſputatio non haberet. Alioquin ubicunque diverſus eſt ſenſus, & aliter ſcriptus eſt in Hebraico, aliter in* LXX. *nota eum his uti teſtimoniis, quæ à Gemaliele Doctore Legis didicerat.* Idem paulo ante: *Ubi* LXX. *poſuerunt, Juſtus autem ex fide mea vivet; omnes æqualiter tranſtulerunt, ex fide ſua vivet. Denique Symmachus ſignificantius interpretans ait: Juſtus autem per propriam fidem ſuam vivet, quod Græce dicitur,* ὁ δίκαιος τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσει, באמונתו *quippe quod interpretatur, in fide ſua, ſi* ' *& non* ו *literam haberet in fine, ut* LXX. *putaverunt, & legeretur* באמונתי, *recte tranſtuliſſent,* in fide mea, *nunc autem ſimilitudo literæ* ו *&* ', *quæ menſura tantum inter ſe diſtant, cauſa erroris fuit.* [a] Lud. Capellus hunc locum adducit inter eos, in quibus Scriptores ſacri Hebræum potius ſequuntur quam Græcum. Ita etiam *Jacobus*, Ludovici F. Annotat. in Heb. *Hinc diſcimus* (inquit) *Apoſtolos ita ſequi Verſionem* LXX*viralem, propter receptum ejus uſum in omnibus Helleniſtarum Synagogis, ut ſæpe relicto rivo redeant ad fontem Hebræum, ejuſque puritatem nobis commendatam velint.* Ad quod reſpondet [b] *Voſſius*, veriorem in Græco lectionem eſſe, quam exhibent Codices *Alex. Aldinus*, & Card. *Barberini* ὁ δικαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται. Cæterum alteram eſſe genuinam LXX. lectionem, ex eo demonſtratur quod ex unius literulæ perfacili mutatione oriatur diverſitas; ne quid dicam de auctoritate Verſionis Lat. veteris, quæ habet, *Juſtus ex fide mea vivet.* In *Cyrilli* textu deeſt μου. Ordinem ſaltem Heb. Codicum in hoc textu ſequitur Apoſtolus, non Græcorum, in quibus verba illa *Juſtus &c.* non in principio, ſed in fine leguntur. Vide §. 71, 72. ubi de hoc loco plura dicturi ſumus.

[a] Crit. Sacr. l. 2. c. 1.

[b] De LXX. Intt. c. 24.

50. Ibid. III. 10. &c. recitantur multa, quæ extant ſimul omnia in Græca Verſione Pſalmi XIII. in Hebræo vero non comparent. Reſpondet *Hieronymus*, nec lecta fuiſſe in correctioribus Verſionis Græcæ exemplaribus, ſed in communi & corrupta editione ex *Epiſtola ad Romanos* fuiſſe inſerta; in *Epiſtolam* vero *ad Rom.* fuiſſe aſſumpta ex variis Scripturæ locis. Audiamus ipſum Procemio decimi ſexti in Eſaiam libri *Euſtochium* his verbis alloquentem: "Cum anterioris libri præfa-
"tiunculam legeres, in qua aſſerui Apoſtolos & Evangeliſtas ea tan-
"tum de LXX. Interpretibus, vel ſuis vel eorum verbis ponere teſtimo-
"nia, quæ cum Hebraico conſonarent: ſi qua autem ab aliis addita
"ſunt, omnino negligere: illico mihi non parvam quæſtiunculam de-
"tuliſti, quod ſcil. octo verſus qui leguntur in Eccleſiis, & in Hebraico
"non habentur, tertii decimi Pſalmi, Apoſtolus uſurpavit ſcribens ad
"Romanos: *Sepulchrum patens eſt guttur eorum: Linguis ſuis doloſe age-*
"*bant: Venenum aſpidum ſub labiis eorum: Quorum os maledictione & ama-*
"*ritudine plenum eſt: Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem: Con-*
"*tritio & infelicitas in viis eorum: Et viam pacis non cognoverunt: Non eſt*
"*timor*

"*timor Dei ante oculos eorum.* Quod cum audiſſem, quaſi à fortiſſimo "pugile percuſſus eſſem, cœpi tacitus æſtuare, & ſtuporem mentis, "vultus pallore ſignare. Hebræus, inquam, ex Hebræis, ſecundum "Legem Phariſæus, erudituſque ad pedes Gamalielis, aut ignoravit "hæc, aut eorum qui lecturi erant abuſus eſt ignorantia. Quorum "alterum ineruditi, alterum callidi eſt ad malitiam, nec ejus qui dixe- "rit: *Et ſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia.* Et iterum: *In ſimpli- "citate & ſinceritate annuntiavi vobis verbum.* Tandem in memet rever- "ſus, unius diei ſpatium poſtulavi: ut reſponſio mea nequaquam ar- "gumentum humani eſſet ingenii, ſed fructus aſſiduæ lectionis. Ita- "que omnem Scripturam mente perluſtrans, animadverti, ſicut omnis "pene ad Rom. Epiſtola de veteri ſtructa eſt inſtrumento, ſic & hoc "teſtimonium de Pſalmis & Eſaia eſſe contextum. Nam duo primi "verſus: *Sepulchrum patens eſt guttur eorum: Linguis ſuis doloſe agebant:* "quinti Pſalmi ſunt. Illud autem quod ſequitur: *Venenum aſpidum ſub "labiis eorum*: centeſimi triceſimi noni Pſalmi eſt. Rurſumque quod "dicitur: *Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt*: de nono Pſal- "mo ſumptum eſt. Tres autem verſiculi qui ſequuntur: *Veloces pedes "eorum ad effundendum ſanguinem: Contritio & infelicitas in viis eorum: Et "viam pacis non cognoverunt*: in Eſaia Propheta reperi. —— Ultimus "autem verſus, id eſt, octavus: *Non eſt timor Dei ante oculos eorum*: in "triceſimi quinti Pſalmi principio eſt. Nec in hoc cuiquam videatur "eſſe diverſum, ſi quod in ſuis locis numero dicitur ſingulari, ab Apo- "ſtolo pluraliter dicatur: qui ſcribebat ad plurimos, & in unum ſen- "ſum multa cogebat exempla. Arbitror ſolutam quæſtionem tuam, "& noſtram regulam ſuper tranſlatione veteris inſtrumenti concuſſam "magis eſſe quam motam: Et non tam Apoſtolum de Pſalmo XIII. "ſumpſiſſe quod in Hebraico non habetur, quam eos qui artem con- "texendarum inter ſe Scripturarum Apoſtoli neſciebant, quæſiſſe aptum "locum, ubi aſſumptum ab eo ponerent teſtimonium, quod abſque "auctoritate in Scriptura poſitum non putabant. Denique omnes "Græciæ tractatores, qui nobis eruditionis ſuæ in Pſalmos Commen- "tarios reliquerunt, hos verſiculos veru annotant atque prætereunt: "liquido confitentes, in Hebraico non haberi, nec eſſe in LXX. Int, "ſed in editione vulgata, quæ Græce κοινὴ dicitur, & in toto orbe di- "verſa eſt." Conſona leguntur in Commentariis in Pſalmos, quæ ex- tant inter *Hieronymi* opera, ſed illius revera non ſunt; ex illius tamen, ut patet, explicationibus potiſſimum contexta. Hæc non ſatisfaciunt *Joanni Coclæo*, qui in libro *de Canonicæ Scripturæ & Catholicæ Eccleſiæ Auctoritate* ſic ſcribit: *In Epiſt. ad Rom. cap. 3. Paulus allegat multos verſiculos ex Pſalmo 13. qui apud Hebræos cernuntur omiſſi, ſed potius credendum eſſe putamus Paulo Apoſtolo, quam Judæorum Bibliis. Scio quidem quid de loco Epiſtolæ ad Rom. citato reſponderit ſacræ Virgini Euſtochio S. Hieronymus Prologo ſexti decimi Commentarii in Eſ. Sed alibi oſtendi eum iſti quæſtioni, ſalva ejus gloria & honore, non ſatisfeciſſe.* Quo in loco id oſtenderit *Coclæus*, mihi non compertum. *Franciſcus à Meſſana* [a] ait eum, dum ne- gat Hieronymum quæſtioni huic ſatisfeciſſe, *conteſtatæ litis ſtatum ſe mi- nime perpendiſſe, ne dicam intellexiſſe, demonſtrare.* Certe Pſalmum XIII. non allegat Apoſtolus, ſed tantum ait: *Sicut ſcriptum eſt*, Et quinam probat *Cochlæus*, ex uno Pſalmo iſta omnia deprompta fuiſſe? Non ex uno aliquo, ſed ex variis locis fuiſſe petita, affirmant quoque *Origenes* & *Theophylactus*. Et in Græcis Pſalmi XIII. Codicibus melioris no- tæ ea non comparuiſſe confirmant quoque *Chryſoſtomus*, atque *Euthymius*, qui illa in Commentariis prætereunt: nec ab ullo Commenta- torum Græcorum agnoſcuntur in *Catena* in Pſalmos *Corderiana*. De-

[a] De difficilibus Hieronymi locis V. *Tranſlatio.*

ſunt etiam in editionibus *Complutenſi*, *Aldina*, & Regia, & in Codice MS. *Alexandrino*. Scholion: ὑδαμοῦ κεῖται τῶν ψαλμῶν· πόθεν δὲ ὁ Ἀπόστολος εἴληφεν αὐτὰς, ζητεῖται· *Nullibi in Pſalmis poſita ſunt: unde autem Apoſtolus ea ſumpſerit, quærendum.* In alio Scholio, ſicut annotat *Nobilius*, referuntur ex *Diodoro*, *Theodoro*, *Cyrillo*, *Didymo*: ſed additur, in *Hexaplo* non eſſe inventa. Latinus interpolator *Origenis* Commentariorum in Rom. III. *Illud etiam neceſſario ducimus admonendum, quod in nonnullis exemplaribus Latinorum ea quæ ſubſequuntur teſtimonia in* XIII. *Pſalmo conſequenter ex integro poſita inveniuntur: in Græcis autem pene omnibus non amplius in* XIII. *Pſalmo, quam uſque ad illum verſiculum ſcriptum eſt: Non eſt, qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum.* &c.

51. Ibid. XI. 26. καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ιακώβ· & *avertet impietates à Jacob*: ex LXX. Eſ. IX. 20. ubi Hebr. *converſis ab impietate in Jacob.* וְלִשְׁבֵי פֶּשַׁע בְּיַעֲקֹב. Pro לִשְׁבֵי LXX. legiſſe לְחִשִּׁיב, & מִיַּעֲקֹב pro בְּיַעֲקֹב, arbitratur *Capellus*. *Grotius* ait eos pro וְלִשְׁבֵי legiſſe וְהִשִּׁיב: juxta textum vero hodiernum, ſenſum eſſe, Cyrum, Chriſti figuram, *venturum eſſe ad liberandos Judæos*, nempe *eos qui ex Jacobo*, i. e. inter Iſraelitas, *ab impietate ſe converterint*: juxta LXX. vero, quos ſequitur Apoſtolus, Cyrum *liberaturum Iſraelitas*, & *impietates eorum*, i. e. pœnas impietatum, *averſurum*.

52. Ibid. XV. 12. Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ιεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν· ex Eſ. XI. 10. juxta LXX. ubi verſio vetus Lat. *Erit* (in die illa) *radix Jeſſe, & qui conſurget ut princeps ſit gentium, in ipſo gentes ſperabunt.* Hieronymiana: (*In die illa*) *radix Jeſſe, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gentes deprecabuntur.* Pagninus: *Quæ ſtat in vexillum populorum, ad illam gentes quærent.* Origenes, ad locum, obſervat Apoſtolum *eiſdem verbis hæc ponere, quibus* LXX. *Interpretes ediderunt. Unde* (inquit) *ſciendum eſt, quod in omnibus pene Apoſtolus editionem* LXX. *Interpretum tenet, niſi quia forte ei quam exequitur aſſertioni minus neceſſaria videntur, aut ſi quando non tam verbis Interpretum quam ſenſibus Scripturæ uti vult ſua enunciatione prolatis.* Cæterum in hoc loco ab Hebræo noſtro quoad ſenſum non diſcrepat Apoſtolus. *Stare* enim *in ſignum*, ſive *vexillum*, ſignificat, *eſſe principem*, & illum dicuntur *quærere*, qui in illum *ſperant*.

53. Gal. III. 10. Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. *Maledictus* (eſt) *omnis qui non manſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro Legis, ut faciat ea.* Ex Deut. XXVII. 26. ubi habent LXX. Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις τοῦ Νόμου τούτου, ποιῆσαι αὐτούς. *Maledictus* (eſt) *omnis homo, qui non manſerit in omnibus ſermonibus Legis hujus, ut faciat eos.* In Heb. hodierno ſic legitur juxta Lat. Vulg. *Maledictus, qui non permanet in ſermonibus Legis hujus, nec eos opere perficit.* Juxta Pagninum: *Maledictus, qui non ſtatuerit verba Legis iſtius ad faciendum ea.* Ne crederetur Apoſtolus, ob voces *omnis* & *omnibus*, ſecutus fuiſſe non *Hebraicum* textum, ſed *Græcam* Verſionem, corruptos fuiſſe à Judæis recentioribus hoc in loco Codices Hebraicos contendit *Hieronymus*. Comment. in locum: *Hunc morem habeo, ut quotienſcunque ab Apoſtolo de veteri inſtrumento aliquid ſumitur, recurram ad originales libros, & diligenter inſpiciam, quomodo in ſuis locis ſcripta ſint. Inveni itaque in Deuteronomio hoc ipſum apud* LXX. *Interpretes ita poſitum: Maledictus omnis homo, qui non permanſerit in omnibus ſermonibus Legis hujus, ut faciat eos, & dicet omnis populus, fiat. Apud Aquilam vero ſic: Maledictus qui non ſtatuerit verba legis hujus, ut faciat ea, & dicet omnis populus, Vere. Symmachus: Maledictus qui non firmaverit ſermones legis iſtius, ut faciat eos, & dicet omnis populus, Amen. Porro Theodotio ſic tranſtulit: Maledictus qui non ſuſcitaverit ſermones*

manes legis hujus facere eas, & dicet omnis populus, Amen. Ex quo intelligimus, Apoſtolum, ut in cæteris, ſenſum magis teſtimonii poſuiſſe quam verba, & incertum habemus, utrum LXX. *Interpretes addiderint, omnis homo, & in omnibus, an in veteri Hebraico ita fuerit, & poſtea à Judæis deletum ſit? In hanc me autem ſuſpicionem illa res ſtimulat, quod verbum, omnis & in omnibus, quaſi ſenſui ſuo neceſſarium ad probandum illud, quod quicunque Legis ſunt, ſub maledicto ſint: Apoſtolus vir Hebrææ peritiæ, & in Lege doctiſſimus nunquam protuliſſet, niſi in Hebræis voluminibus haberetur, quam ob cauſam Samaritanorum Hebræa volumina relegens, inveni* כל *quod interpretatur, omnis ſive omnibus, ſcriptum eſſe, & cum* LXX. *Interpretibus concordare. Fruſtra igitur illa ſuſtulerunt Judæi, ne viderentur eſſe ſub maledicto, ſi non poſſent omnia complere quæ ſcripta ſunt, cum antiquiores alterius quoque gentis literæ id poſitum fuiſſe teſtentur.* Cauſæ ego nihil video quare tantum hic turbarum, ob verba *omnis* & *omnibus*, Hieronymus cieret. Pace illius dixerim, ſive legantur ea, ſive omittantur, idem omnino funditur ſenſus, quod & ipſe in ſuperioribus ſtatuit: Et perſpicuitatis gratia ab Interpretibus *Græcis* atque *Samaritanis*, & ab Apoſtolo, Verſionem Græcam ſequente, ſunt addita.

54. Ibid. commate 13. Επικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. *Maledictus omnis qui pendet à ligno*: ex Deut. xxi. 23. ubi legunt LXX. κεκατηραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Et hunc quoque locum ſine cauſa ſolicitat *Hieronymus*, Comment. ad locum: *Scire non poſſum quare Apoſtolus in eo quod ſcriptum eſt: Maledictus à Deo omnis qui pendet à ligno, vel ſubtraxerit aliquid vel addiderit. Si enim ſemel auctoritatem* LXX. *Interpretum ſequebatur, debuit ſicut ab illis editum eſt, & Dei nomen adjungere: ſin vero ut Hebræus ex Hebræis, id quod in ſua lingua legerat, putabat eſſe veriſſimum, nec omnis, nec in ligno, quæ in Hebræo non habentur aſſumere. Ex quo mihi videntur, aut veteres Hebræorum libri aliter habuiſſe, quam nunc habent, aut Apoſtolum (ut antea jam dixi) ſenſum Scripturarum poſuiſſe, non verba; aut quod magis eſt æſtimandum, poſt paſſionem Chriſti & in Hebræis, & in noſtris Codicibus ab aliquo Dei nomen appoſitum, ut infamiam nobis inureret, qui in Chriſtum maledictum à Deo credimus. Audaci itaque pede ad hoc procedo certamen, ut ad libros provocem, nullo loco ſcriptum à Deo quenquam eſſe maledictum, & ubicunque maledictio ponitur, nunquam Dei nomen adjunctum. &c.* His cunctis quid futilius? Quæ addita ſunt, *omnis* & *in ligno*, in ſenſu nihil mutant: *Omnis* in Heb. neceſſario ſubauditur, & ita quoque, *in ligno*. Nam *lignum* ſtatim ante in ipſo Heb. commemoratur: *Quando peccaverit homo quod morte plectendum eſt, & adjudicatus morti ſuſpenſus fuerit in patibulo: Non permanebit cadaver ejus in* LIGNO, *ſed in eadem die ſepelietur, quia maledictus à Deo eſt qui ſuſpenſus eſt. Et nequaquam contaminabis terram tuam.* Omiſit autem Apoſtolus *à Deo*, quia *Deus* manifeſto ſubintelligitur. Certe fruſtra contendit *Hieronymus*, *nullo loco ſcriptum eſſe à Deo quenquam eſſe maledictum*: Per totum enim caput *Deuteronomii* xxviii^m. ubi tot denunciantur maledictiones, intelligitur ubique *maledictio Dei*.

55. Heb. I. 6. Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Quæ verba reperiuntur in Verſione Græca Deut. xxxii. 43. in Hebræo nuſquam.

56. Act. I. 20. In S. Petri ſermone citatur *Pſalmorum* LIBER; ſic rurſus à Chriſto Domino apud Lucæ *Evangelium* xx. 42. cum in Bibliis *Hebræis* non *unicum* fuiſſe Pſalmorum *librum*, ſed *quinque*, ſcriptores veteres teſtantur. *Hieronymus* ipſe Epiſt. ad Marcellam: *Amen* LXX. γένοιτο, *id eſt, fiat* (verterunt.) *Unde & in fine librorum* (*in quinque ſiquidem volumina Pſalterium apud Hebræos diviſum eſt*) *fiat fiat tranſtulerunt, quod in Heb. legitur Amen, Amen.* Idem ad *Cyprianum*: *Aiunt Hebræi uno Pſalmorum volumine quinque libros contineri: à* 1 *uſque ad* 40. *&* à 41 *uſque*

ad

ad 71. & à 72. usque ad 88. & ab 89. qui quartus libro ejusdem est, usque ad 105. In quorum omnium fine duplex Amen positum est, quod LXX. transtulerunt, fiat, fiat. & à 106. usque ad finem unum ac Propheticum, quis & ipsi, cum propria libros adjecerint, unius voluminis nomine continentur. Iterum Præfat. in Reg. ubi Instrumenti veteris recenset libros: Primus liber (Hagiographorum) incipit à Job, secundus à David, quem 5. in divisionibus & unum Psalmorum volumen comprehendunt. Commentarius in Psalmos qui extat inter opera *Hieronymi*, ait finem Psalmi 40. *Et sciendum primum librum Psalterii his esse finitum*; Secundum vero esse à 41. usque ad 71. & Hesychius ad finem Psalmi 105. apud *Catenam Corderianam*: [illegible] Hucusque quartum Psalmorum librum definimus Hebræi: in quinque libros, universam Davidis prophetiam dividentes (uti prius docebamus) quemlibet Psalmum, cui finis est, Amen, Amen, unius libri complementum esse arbitrantur. Epiphanius: Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ οὐ μὴ παρέλθῃς, ὅτι τὸ ψαλτήριον διείλον ἐν πέντε βιβλία οἱ Ἑβραῖοι &c. *Nec illud latere te debet, Psalterium ab Hebræis quinque in libros esse partitum, &c.* His adstipulantur cum alii, tum *Eusebius Pamphili*. Respondeo 1. Psalterium licet in 5. *libros* fuerit divisum, totum tamen *Psalmorum librum* appellari non improprie potuisse: usurpatur enim *liber* in locis citatis pro *volumine*. Sic Act. VII. 42. adducitur *Liber Prophetarum*, qui tamen *libros* varios constituebant. Ita opusculum Hebræum, cui titulus [b] *Midras Thehillim*: *Moses dedit illis quinque quinarios Legis, consimiliter David dedit illis librum Hymnorum, in quo sunt 5. libri.* Eusebius in [c] Præfat. Psalmorum, ubi dicit, εἰς πέντε μέρη διῃρῆσθαι τὴν τῶν ψαλμῶν βίβλον παρὰ Ἑβραίοις &c. *In partes 5. Psalmorum librum ab Hebræis dispertitum fuisse*; ibid. inquam, *Eusebius* scribit Psalterium ab eisdem dictum fuisse, *Psalmorum* LIBRORUM. Διόπερ ἡ πᾶσα χαρὰ παρ' Ἑβραίοις εἰς τὸν Δαυὶδ ἀναφέρεται, ὡς πέντε μέν τινας βίβλους ψαλμῶν ὑποτιθεμένου. 2. Divisum fuisse Psalterium in 5. libros non apud omnes *Hebræos*, sed tantum apud nonnullos, tametsi de omnibus hoc asserere videantur Auctores citati. B. *Hilarius* initio Prologi ad Explicationes Psalmorum: *ALIQUI Hebræorum Psalmos in 5. libros divisos volunt esse.* — *Sed nos secundum Apostolicam auctoritatem*, librum *Psalmorum* & nuncupamus & scribimus. *Ita enim in Actis Apostolorum dictum meminimus: scriptum est enim in libro Psalmorum &c. Ergo neque secundum QUOSDAM Hebræos 5. libri dicendi sunt,* — *sed secundum Apostolicam auctoritatem* liber *Psalmorum esse nosoendus est.* Et quamvis *Hieronymus* in locis citatis videtur asserere Hebræos *omnes* Psalterium in libros 5. distribuisse, in alio tamen loco videtur ipse, *contrarium* de *omnibus* Hebræis affirmare. Prologo in Psalmos ad Sophronium: *Scio quosdam putare Psalterium in 5. libros esse divisum, ut ubicunque apud LXX. Interpretes scriptum est,* γένοιτο, γένοιτο, *id est, fiat, fiat, finis librorum sit: pro quo in Hebræo legitur, Amen, Amen. Nos autem* Hebræorum *auctoritatem sequuti, & maxime Apostolorum, qui semper in N. T. Psalmorum* librum *nominant, unum asserimus Psalmorum volumen.* 3. Ex *Eusebii* Præfatione superius citata videtur colligi posse, eandem repertam fuisse Psalterii divisionem in *Græcis* meliorис notæ exemplaribus. Sic enim ea incipit: Τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν ἥδε ἡ διαίρεσις ὡς ἐν πλείοσιν εὕρομεν ἀντιγράφοις κεῖται ἐν τοῖς Ἕλλησι &c. *Libri Psalmorum hæc fuerit divisio, ut emendata exemplaria atque ipsemet textus Hebraicus exhibent, &c.*

37. Act. II. 20. πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Ex Joel II. 31. juxta LXX. *Lucas*, inquit Erasmus, *posuit* ἐπιφανῆ *manifestam, sive, illustrem, cum Hebræis sit horribilis.* Ut intelligere liceat id quod frequenter admonuimus,

a De Mens. & Pond. cap. 5.

b Cit. à Drusio Quæst. Hebr. Q. 57.

c In 6to Vol. Bibliorum *Walton.* quæ edita sunt in *Catena*, imperfecta sunt.

monuimus, Apoſtolos & Evangeliſtas non fuiſſe anxios in reddendis verbis Prophetarum, ſed ipſam ſententiam bona fide reddidiſſe. Quanquam poteſt aliquoties fieri ut lector eruditus nonnihil corrumpat, dum corrigere nititur ad editionem LXX. Capellus exiſtimat LXX. legiſſe non נורא quod in Heb. eſt, & *tremendum & terribilem* (uti dicit) ſignificat, ſed נראה *conſpicuus, qui videtur*, à radice ראה. Sed fallitur uterque. cum textu Heb. hodierno convenit lectio Evangelica. Nam, ut adnotat *Grotius*, נורא (vel יורא ut editiones aliæ habent) non ſolum *tremendum & terribilem* ſignificat, verum etiam φοβερὸν, à יראה *videre*. Vertitur eodem modo Jud. XIII. 6. 1 Par. XVII. 21. Hab. I. 7. Mal. I. 14. alibi μέγας, χαλεπὸς, θαυμάσιος, θαυμαστὸς, φοβερὸς, κραταιὸς, ἔνδοξος.

a Gen. 46. 27. Exod. 1. 5. Vide ſupra lib. 2. c. 10. §. 177.

58. Act. VII. 14. In S. Stephani concione dicitur, juxta [a] LXX. Verſionem, Animas 75 ex Jacobi familia in Ægyptum commigraſſe, cum textus *Hebraicus* numeret tantum 70. Qua de re ſic *Hieronymus* Quæſt. Heb. in Gen. *Quod ſi è contrario nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apoſtolorum, in concione Stephani dicatur ad populum, 75 Animas ingreſſas eſſe Ægyptum, facilis excuſatio eſt. Non enim debuit S. Lucas, qui ipſius hiſtoriæ ſcriptor eſt, in gentes Actuum Apoſtolorum volumen emittens, contrarium aliquid ſcribere adverſus eam ſcripturam, quæ jam fuerat gentibus divulgata. Et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore* LXX. *Interpretum habebatur auctoritas, quam Lucæ, qui ignotus & vilis, & non magnæ fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter obſervandum, quod ubicunque ſancti Apoſtoli aut Apoſtolici viri loquuntur ad populos, his plerumque teſtimoniis abutuntur* (utuntur) *quæ jam fuerant in gentibus divulgata: licet plerique tradant Lucam Evangeliſtam, ut proſelytum, Hebræas literas ignoraſſe.* LXX. iſthic addiderunt verſum integrum, inter 20, & 21. in quo 5. recenſentur ex poſteris Manaſſæ & Ephraim. Quem verſiculum Hebræo textui addendum eſſe exiſtimat *Capellus* in *Critica*. Idem vero in *Annotat. ad Act. Apoſt.* ait iſtum ex margine in Græcam Verſionem irrepſiſſe. *Eraſmo* placet, ſecutum fuiſſe Lucam auctoritatem LXX. tum ubique receptam, *ſive quod apud Hebræos detracti ſunt à librariis* quinque, *ſive quod non exiſtimarit numeri rationem ad id quod tum agebatur pertinere.* Ex *Grotii* vero ſententia, οε'. (75.) in Stephani concione librarii error eſt, cujus hæc origo, quod poſt ο'. (70.) annotatum fuit ε'. ad ſignificandam quintam particulam ſectionis ad Stephanum pertinentis. Apud interpretes etiam LXX. in Deut. X. 22. *Hieronymi* tempore lectum eſt non 75. ſed 70. ut patet ex *Quæſtionibus in Gen.*

59. Ibid. verſ. 43. ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ ex Amos V. 26. ubi Hebr. מלככם *Regis veſtri*, ut urget *Capellus*. Sed fallitur. Eſt enim מלככם vel *Regis veſtri*, vel *Moloch veſtri*. Et utraque lectio eundem præſtat ſenſum. Idolum *Moloch* in Heb. dicitur vel [b] מלך *Melech* ſive *Moloch*, vel [c] מלכם *Melchom*, *Milchom*, aut *Malchom*. מלך in nonnullis locis (uti [d] alibi jam fuit obſervatum) à LXX. exprimitur per *Moloch*, in aliis βασιλεύς. Sic מלכם quoque nonnunquam eſt Μελχὸμ, ut Jer. XLIX. (Græcis XXX.) 1. 3. (ubi legitur mendoſe Μελχὸλ) alibi βασιλεύς.

b Vide ſupra lib. 2. c. 10. §. 45.
c 2 Sam. 12. 30. 2 Reg. 11. 5, 33. 1 Par. 20. 2. Jer. 49. 1, 3. Soph. 1. 5.
d Vide ſupra lib. 2. c. 10. §. 45.

60. Apud Amos in loco cit. juxta punctationem Maſorethicam legitur סִכּוּת מַלְכְּכֶם, quod vertit *Arias Montanus*, (& portaſtis) *Sicbuth Regem veſtrum*. Rectius legerunt LXX. quos Lucas ſequitur, סכות *tabernaculum*: & ſic quoque vertit *Hieronymus*.

61. Apud Lucæ *Evangelium* III. 36. in Chriſti genealogia inter *Arphaxadum* & *Salam* interponitur, ex Verſione LXX. *Cainan* quidam junior, quem codices *Hebræi* non agnoſcunt. Juxta LXX. & S. Lucam *Sala fuit filius Cainanis, Cainan Arphaxadi*; ſed juxta Heb. [e] *Arphaxadus genuit Salam*. De hoc diſcrimine ſic *Beda*, Comment. in Act. *Lucas teſtimoniis*

e Gen. X. 24. XI. 12.

teſtimoniis Græcis utitur potius quam Hebræis. Ex quo accidit, quod maxime miror, & propter ingenii tarditatem vehementiſſimo ſtupore perculſus neſcio pet ſcrutari, qua ratione, cum in Hebraica veritate à Diluvio uſque ad Abraham decem tantum generationes inveniantur; ipſe Lucas, qui Spiritu ſancto calamum regente nullatenus falſum ſcribere potuit, undecim generationes, juxta LXX. Interpretes adjecto Cainan, in Evangelio ponere maluit. Rurſus in Lucæ Evangelium: *Scite ergo B. Lucam hanc generationem (Cainani) de LXX. Interpretum editione ſumpſiſſe; ubi ſcriptum eſt, quod Arphaxad centum triginta quinque annorum genuerit Cainan, & Cainan cum centum triginta fuerat annorum genuerit Sela. Sed quid horum ſit verius, aut ſi utrumque verum eſſe poſſit, Deus noverit.* Cainanem iſtum in Græcæ Verſionis, quæ LXX. Interpretum nomen præfert, exemplaria, vel fraude, vel oſcitantia hominum male feriatorum irrepſiſſe, & exinde in codices Evangelii Lucæ, ſtatuit *Uſſerius*, & poſt illum *Jo. Gregorius* in Diſſertationibus peculiaribus de *Cainane* conſcriptis. Sic quoque *Frid. Spanhemius, Dub. Evang.* XXIII. ubi de eodem prolixiſſime diſputat, aliique ab his citati è caſtris Romanenſium, *Jo. Cordeſius, Corn. à Lapide, Dion. Petavius, Pet. Poſſinus, &c.* Obſervant non extare *Cainanem* in Evangeliorum exemplari Græco-Latino vetuſtiſſimo literis uncialibus ſcripto, quod Academiæ *Cantabrigienſi* dono dedit clariſſ. *Beza*, neque in Græco, neque in Latino. Deinde contendunt, in multis præterea Codicibus Verſionis Græcæ, qui extabant apud veteres, nullam fuiſſe illius repertam mentionem. 1. *Doſithæum*, qui ipſorum Apoſtolorum vixit temporibus, in textu, quem interpolatum Samaritanis ſuis dedit, Hebraico, Patrum poſt diluvium annis ante παιδογονίαν ex LXX. editione deſumptis, *Cainanem* cum ſuis annis [a] prorſus prætermiſiſſe. 2. *Theophilum Antiochenum*, [b] *I. Africanum*, *Joſephum* Chriſtianum in *Hypomneſtico*, & *I. Hilarionem*, temporum Epilogiſmum juxta LXX. inſtituentes, omiſſo Cainane, *Arphaxadum Salæ* patrem facere. 3. *Origenem*, in enarratione Evangelii ſecundum Joannem, numerare *Decem generationes ab Adamo ad Noe, & decem à Noe ad Abrahamum*, quod fieri non potuiſſet niſi *Cainane* juniore ſecluſo. 4. *Euſebium* in ipſis τῶν LXX. quas ponit ſupputationibus *Cainani* iſti nullum locum dediſſe. 5. *Hieronymum* in *Quæſt. Heb. in Gen.* ubi quaſi ex profeſſo tractat de differentiis Heb. textus & Verſionis Græcæ, diſſonantiam hanc, quæ eſt circa generationem *Cainani*, adeo inſignem atque notabilem, ne verbo quidem attigiſſe. 6. *Epiphanium* in Hær. LV. §6. ubi temporum computa & generationes ponit, eundem omiſiſſe. 7. In Bibliis *Ruſſorum*, quæ tranſlata ſunt ex LXX. ſine ulla *Cainanis* mentione dici, Арфаѯадъ роди Сала Сала роди Ѳвера *Arphaxad genuit Sala, Sala genuit Eber.*

[a] Vide Uſſer. pag. 192.
[b] Vide ibid. pag. 191.

Speciosa hæc videntur & minime certe contemnenda; veriſimilius tamen mihi videtur, Auctores citatos *Cainanem* omiſiſſe, non quia illum in ſuis Verſionis Græcæ exemplaribus non invenerunt, ſed quia in *Hebræo* deſiſſe ſciverunt; & ſi quod extiterit exemplar in quo iſte non reperiretur, credibilius eſt illud ex Hebræo fuiſſe correctum. Nedum credo cum *Gregorio*, intruſum fuiſſe in LXX. *Cainanem* poſt *Hieronymi Epiphaniique* tempora; quod falſum eſſe certiſſimum eſt. Argumenta mihi hæc ſunt. 1. *Epiphanius*, quamvis in loco modo citato *Cainanem* prætermittit, in aliis tamen locis eundem ipſe ſæpius commemorat, ut in eodem opere, nempe *Panario, Hær.* LXVI. §. 34. Арфаѯад (γενν.) τὸν Καϊνᾶ, Καϊνᾶ τὸν Σαλᾶ. Rurſus ibidem lib. I. §. 4. Et in *Ancorato* §. CXVI. Арфаѯὰδ γεννᾶ τὸν Καϊνᾶ, Καϊνᾶ τὸν Σάλα. In altero iſto loco hac de cauſa illum omiſiſſe videtur, quia diſputat ibi adverſus *Samaritanos*, à quibus illum non agnoſci cognoverit. 2. Agnoſcitur etiam ab *Euſtathio*

ſtachio Patr. Antiocheno in *Hexaem.* & a S. *Auguſtino* de Civ. Dei xvi. 3. unde apparet, in antiquis illis Græcis & Latinis, quas ea ætate eſt Eccleſia Latina, fuiſſe repertum. 4. In ipſis *Origenis* exemplaribus comparuiſſe, ab eoque vero jugulante confoſſum fuiſſe, mendatio *Procopius Gazæus* in Gen. cap. 11. *Hebræa Veritas habet Selam, cainanem eſſe ab Arphaxad. Quæ deinde in medio ponuntur, obeliſcus ſignatos cenſeat.* Atque hinc colligitur, non modo vulgares Codices verum etiam emendatiſſimos ipſoſque *Hexaplares*, *Cainanem* habuiſſe. *Obeliſco* enim ab *Origene* notata eſt editio, non communis iſta, quæ erat depravatior, quod exiſtimat *Uſſerius*, ſed ipſa *Hexaplaris* emendatiſſima, ſicut ſuo loco oſtendemus. 5. Agnoſcitur quoque à *Demetrio* Hiſtorico Geneſin, qui ſcripſit annis ante Chriſtum prope 150. in Chronologia quam compoſuit ex LXX. Interpretum Verſione, apud *Euſeb. Evang. Præparat.* Chronologia enim iſta, velut animadvertit *Uſſerius* ipſe, uſque ad Jacobi & filiorum ejus deſcenſum in Ægyptum, ab Adamo annos 3012. à Diluvio 1360. (vel potius 1362.) ab Abrahami ex Charane in Chananæam adventu 215. dinumerans, 130. annorum Cainanis interpoſitionem neceſſario requirit. Atque hinc luculentiſſime refellitur opinio eruditiſſ. *Grotii*, qui ſtatuit nomen *Cainanis* primum irrepſiſſe in *S. Lucæ* contextum, *deinde cum late ſparſa ea lectio per Lucæ exemplaria cœpiſſet, à Græcis Chriſtianis etiam in verſione Geneſeos ſecundum* LXX. *inter Aphaxadum & Salam interpoſitum fuiſſe, annis etiam additis, quo magis Lucæ, quem ſic ſcripſiſſe arbitrabantur, ſua auctoritas conſtaret.* 6. Hoc denique adjiciendum, exemplar nullum Verſionis Græcæ Geneſeos vel nunc extare, vel ullibi apud veteres memorari, in quo *Cainanis* generatio non ſit reperta. Illud quidem permirum videatur, *Euſebium*, cum ex profeſſo ponit Chronologiam *Græcæ Verſionis*, ut cum *Hebræa* conferretur, *Cainanem* præteriiſſe: cæterum, licet affirmet *Uſſerius*, *temeritatis notam effugere non poſſe, qui ab editione illa LXX. quam Euſebius ſequendam propoſuerat, Cainanis generationem abfuiſſe negaverint*; ob rationes tamen quas jam poſuimus, non poſſum non ſuſpicari, ab ipſo *Euſebio* ex ſerie Verſionis Græcæ Chronologica generationem iſtam fuiſſe eliſam, tanquam irreptitiam. Et repertam fuiſſe in omnibus Græcis exemplaribus, vel exinde inſuper confirmatur, quod *Euſebius*, quia eam omiſit, graviter reprehenſus ſit à *Georgio Syncello*, & ante illum à Chronologis *Antano* ac *Panodoro*, qui vixerunt circa exitum ſeculi VII. *Lectio per omnes Chriſti Eccleſias ſacros Geneſeos libros Cainanem agnoviſſe* affirmat *Syncellus*. In Chronici *Euſebiani* Verſione Latina pag. 9. memoratur *Cainan: Arphaxat, quum eſſet annorum* CXXXV. *genuit Cainan. Et vixit Arphaxat poſtquam genuit Cainan, ann.* CCCCXXX. &c. ſed hæc inſititia eſſe contendit *Uſſerius*, neque ego inficias ierim. Aſſerit *Beda*, *Euſebium* omiſiſſe *Cainanem*, quia illum in *Origenis* Hexaplis notatum obelo reperit. Vide infra in *Euſebio*. Quod ab *Hieronymo* in *Quæſt. Hebr. in Gen.* differentiæ hujuſce inter *Græcam* Verſionem & *Hebraicam* textum, nulla facta fit mentio, id non magnopere mirandum eſt: hanc enim potuit ſilentio præterire tanquam omnibus jam notiſſimam. Ecluſius illi fuit in iſto tractatu *S. Lucam* de alia diſcrepantia, in qua Græcam Verſionem ſecutus eſt, excuſaſſe, taxando, illum idcirco quæ reperit in Græca Verſione poſuiſſe, quia jam ea apud omnes vulgata inque manibus fuit. Taceo, illum, in nonnullis locis *Commentariorum* teſtimonia quædam ex *Veteri* Teſtamento in *Novo* prolata, ſilentio prætermittere, quæ tamen non potuit non ſcire, *Græcæ* potius Interpretationi, quam ſuæ ipſius Verſioni ex Hebræo factæ, convenire. Certe conſtat illum hujuſmodi quædam exempla de induſtria celare voluiſſe.

Ex

Ex dictis ſatis patet *Cainanii ſecundi* generationem in Græcæ Verſionis exemplaribus ab antiquiſſimis temporibus fuiſſe receptiſſimam. Unde hoc factum ſit, judicandum aliis derelinquo. In re tam difficili, quæ, ut *Scaliger* ait, *Elia* aliquo vindice opus habet, omnino dubius hæreo. Neque illa de re fidentius ſententiam tulerim, fueritne generatio iſta ab ipſo *Luca* in Evangelio ſuo è Græca Verſione poſita, an ab alio aliquo poſtea ex eadem illic inſerta. Tamen poſitam fuiſſe ab ipſo Evangeliſta, vel ex eo veriſimilius redditur, quod ſolet is alibi, Verſionem Græcam potius quam *Hebræum*, quod dubium eſt an intellexerit, ſequi. Et longe videtur credibilius, exemplar illud unicum *Bezæ*, à quo abeſt *Cainan*, ex *Hebræo* fuiſſe correctum, quam reliquos omnes codices, cum Græcos tum Latinos, adde & Orientales, fuiſſe hac in parte corruptos. Illud quoque obſervatu digniſſimum, quod de illo exemplari monet [a] *Waltonus*, adnotatque ipſe *Beza*, quod in recenſenda Genealogia Chriſti apud S. Lucam, contra omnium exemplarium fidem, & contra omnes Scriptores veteres, eadem habeat nomina aſcendendo à Joſepho ad Salomonem, quæ ſunt apud Matthæum: ita ut qui hoc exemplar deſcripſit, crucem, quæ omnes Interpretes vexavit, circa diſcrepantiam inter Matth. & Luc. hoc modo plane ſuſtulerit; & nodum, quem quidam indiſſolubilem putarunt, cum ſolvere non poſſet, diſſecuerit. Unde tollitur omnis Exemplaris iſtius in hac cauſa auctoritas.

[a] Proleg. IX. §. 64.

Non dubitat [b] *Steuchus Eugubinus* erroris hoc nomine Evangeliſtam ſanctiſſimum arguere: *Hinc factum ut idem error ſit Lucæ tertio, ubi Genealogiæ cenſentur: ſequebatur enim* LXX. *qui jam erant toto orbe receptiſſimi.* [c] Sixtus Senenſis: *Atque hic idem error irrepſit in Genealogia Salvatoris noſtri, deſcripta in 3. capite Evangelii apud Lucam: qui, ut in cæteris, ita etiam in hoc ſecutus eſt editionem* LXX. *ſuis temporibus toto orbe receptiſſimam.* Quomodo illum excuſant alii, videatur apud [d] *Spanhemii Dub. Evang.* & *Lightfooti Talmudicas Exercit. in Lucam* III. 36. Scriptores Evangelicos non *excuſari*, ſed *defendi* debere jure contendunt alii, in his *Pearſonus* noſter, Vir eximius, in Præfatione editionis Verſionis Græcæ. Aliorum conjecturas varias, de quibus plene *Spanhemius*, tanquam futiles & inanes, miſſas facio.

[b] In Gen. XI.

[c] Bibl. V. 88.

[d] Dub. 23. §. 7.

62. In eodem Lucæ Evangelio IV. 18. dicitur Dominum cum Eſaiæ librum in Synagoga ſibi traditum explicuiſſet, locum inveniſſe in quo ſcriptum eſt, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. *Spiritus Domini ſuper me, propterea quod unxit me, ut evangelizem pauperibus miſit me, ut medear contritis corde, ut prædicem captivis dimiſſionem, & cæcis viſus recuperationem, ut confractos emittam in libertatem, ut prædicem annum Domini acceptum.* Verbatim ex LXX. Eſ. LXI. 1. niſi quod ibi pro κηρύξαι ἐνιαυτὸν legatur καλέσαι &c. & deſint iſta, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει: quæ abſunt quoque ab *Hebræo*. Putat *Grotius* hæc adjecta fuiſſe ab Evangeliſta, ut illud explicaret, quod obſcurius verbis ἀμέσως præcedentibus dictum videri poterat; ex alio ſcil. Eſaiæ loco LVIII. 6. ubi LXX. eadem ipſa habent. [e] Alii autumant traditum fuiſſe Domino non librum Eſaiæ *Hebraicum*, ſed *Chaldaicum Paraphraſin*, in qua hæc reperiuntur: *Spiritus Prophetiæ à facie Domini Dei ſuper me, eo quod unxit me Dominus ad evangelizandum manſuetis; miſit me ut confortarem contritos corde, ut prædicarem captivis libertatem, & iis qui vincti ſunt, Apparete in lucem: ut prædicarem annum voluntatis coram Domino.* Latinus vulg. ex Heb. habet: *Spiritus Domini ſuper me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum manſuetis miſit me, ut mederer contritis*

[e] Bechin. Haperuſh.

tritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clauſis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino. De hoc loco vide infra §. 78.

63. A [a] *Morino* producuntur loca quædam, quæ, ſi legan[illegible] Hebræum hodiernum, cum Chriſti, ut inquit, aut Apoſtoli [illegible]ocinatione non conſiſtunt. Act. 2. S. Petrus, & Act. 13. S. Paulus reſurrectionem adverſus Judæos probant ex Pſalm. 15. verſu quo dicitur: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.* Urgent Apoſtoli potiſſimum hæc verba: Ait Petrus hoc Davidi competere non poſſe, quia derelictus eſt ille in ſepulchro. Et Paulus, *David &c. dormivit & appoſitus eſt ad Patres ſuos, & vidit corruptionem. Quem vero Deus ſuſcitavit à mortuis, non vidit corruptionem.* In Hebræo ſic legitur: לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת, *Non dabis ſanctos tuos videre foveam.* Argumentum hic Apoſtolicum prorſus cadere ait Morinus triplici ratione. Prima quia in textu Heb. corruptionis, cui dictioni potiſſimum incumbunt Apoſtoli, nulla fit mentio. 2. Quia textus, ut ſcribitur, nec de David, nec de Chriſto peculiariter intelligi poteſt, ſed de omnibus Sanctis in univerſum. Denique theſim Apoſtolicæ contrariam evidenter probat: *foveam* enim Chriſtus vidit, & in ea tribus diebus quievit. Verum ad hoc reſpondetur optime, quicquid è contra contendit *Morinus*, vocem שַׁחַת *corruptionem* ſignificare poſſe, cum deduci poſſit à radice שָׁחַת, quæ centies cum derivatis in Scriptura *corrumpere* ſignificat. Et ſic redditur *corruptio* ab *Hieronymo* in ſua Pſalmorum Verſione, à *Pagnino* etiam & *Aria Montano.* Neque *Sancti tui* in plurali neceſſario ſignificat חֲסִידְךָ, ſed *Sanctum tuum*, cum Jod poſtremum abundat, & à Maſorethis nec legitur nec punctatur, & ſic non modo ab Hieronymo (ne quis eum aliter legiſſe ſuſpicetur) verum etiam à *Pagnino*, *Montano*, aliiſque, vertitur.

[a] Diatribe Elenct. c. 11.

64. Alius locus à *Morino* notatus eſt Epiſtolæ ad Heb. cap. VII. ubi Apoſtolus multum ſermonem habet de Melchiſedeci Sacerdotio, atque ex Pſalmo CX. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedek*, probat Chriſtum Sacerdotem fuiſſe ſecundum ordinem Melchiſedek Aaronico ſacerdotio longe ſublimiorem. Verum textum Hebr. (inquit Morinus) ſi ſequaris mordicus, ratiocinatio hæc tota pervertitur; ſcribitur enim, & à Maſorethis in textu punctatum eſt דִּבְרָתִי *ordinem meum.* Itaque hic ſenſus efficitur; *Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem meum, ô Melchiſedek.* Diverſitas illa unius literulæ Jod additione contigit. Defuiſſe Jod in exemplari Heb. quo uſi ſunt Interpretes Græci (quos ſecutus fuerit Apoſtolus) exiſtimat etiam *Grotius.* Alii vero, ut *Munſterus* & *Vatablus*, arbitrantur Jod non officere ſenſui, ſed literulam eſſe redundantem. Et fateri cogitur ipſe *Morinus*, nonnullos Judæos ita illam dictionem interpretari quaſi Jod non adeſſet, & R. *Salomonem* ſcribere illam abundare.

65. Mat. XV. & Marc. VII. arguit Chriſtus Phariſæos quod mandata Dei traditionibus irrita fecerint, & increpationem ſuam confirmat Eſaiæ cap. 29. v. 13. *In vanum colunt me docentes doctrinas & præcepta hominum. In vanum* habent LXX. quos ſecuti ſunt Evangeliſtæ: & eandem dictionem, in qua, uti ait *Morinus*, argumenti vis potiſſimum nititur, mutatione ו in י & pro וְתוֹרָתוֹ lecto וְתוֹרָתִי exhibet textus Hebræus, in quo aliter deeſt. Sequentia quoque magis conformia Verſioni Græcæ & citationi Evangelicæ reddit *Morinus* diverſa punctatione. Juxta punctationem Maſorethicam ſic textus legitur; *Et erit* (vel *fuit* aut *eſt*) *timor eorum* [b] *me, mandatum hominum edoctum*: juxta *Morinianam*; *Et ut vanum timuiſtis* (i. e. coluiſtis) *me mandatis hominum & doctrina.*

[b] Hebraiſmus, pro, *timuerunt me.*

66. Mat. I. 3. Obſervante Capello, Pater *Aminadabi* nominatur Ἀρνί, & ſic LXX. 1 Par. II. 9, 10. at in Heb. dicitur רָם *Ram*, non vero *Aram.*

Item,

Item, Mat. I. 9. Ozias dicitur genuisse Ιωαθαμ, sicut habent LXX. 2 Reg. xv. [illegible] & 1 Par. III. 12. at in Heb. est יותם *Jotham*. Hæc nemo non videt [illegible] aut nullius momenti esse, cum semper licitum fuit in Nominum Propriorum scriptione sive pronunciatione usum vulgarem, quomodocunque receptum, sequi: ut non sit operæ pretium inquirere, utrum genuinæ sint eæ *Matthæi* lectiones.

67. Alia exempla adducit Capellus, in quibus Scriptores Apostolici secuti sunt Versionem Græcam à Codicibus Hebræis hodiernis quoad *punctationem* tantum discrepantem. Inter quæ, præcipua hæc sunt.

68. Heb. XI. 21. Adoravit Jacob, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆ ῥάβδε αὐτῦ *super extremo baculo suo*. Ex Gen. XLVII. 31. ubi in Heb. juxta punctationem Masorethicam legitur עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה *ad caput lecti*. At LXX. legerunt מַטֶּה *baculum*, pro מִטָּה *lecto*. Utra autem lectio potior sit definire non audet Capellus, cum utraque sensum fundat commodum. Existimat *Capellus Filius*, *Apostolum non dubitasse Græcum Interpretem hic sequi, quia sciebat etiam illi sententiæ constare suam hoc in loco veritatem. Quippe potuit* (inquit) *simul Jacob Deum invocaturus ad lecti caput convenire sive reclinari, & innixi summitati stipitis sui.* Hæc coactiora. *Hieronymus*, & ante eum *Aquila*, & *Symmachus*, ut & Chaldæus Paraphrastes, *lectum* habent; *Syrus* vero cum LXX. convenit.

69. Ibid. XII. 6. *Quem Deus diligit, corripit,* μαστιοῖ δὲ πάντα ὑὸν ὃν παραδέχεται, ex Prov. III. 12. ubi in Heb. est וְכְאֵב אֶת בֵּן יִרְצֶה & *sicut pater*, castigat scil. *filium quem diligit*. At LXX. (inquit Capellus) pro כְּאֵב legerunt כְּאֵב h. e. *dolore afficit*. Juxta *Grotium* legerunt וְיַכְאִב *dolore afficiet*. In hoc loco, *Capellus Junior* ait Paulum Versionem Græcam, licet ab Hebræo aliquantulum discrepet, sequi, quia, rem ipsam quod attinet, utrobique sensus est idem.

70. *Capellus* Pater, hujusmodi prolatis exemplis, *Ex his* (inquit) *videre est non raro* LXX. *Interpretes aliter legisse in codice suo Hebræo quam hodie legamus in nostro; qua in varia lectione secuti sunt eos sacri Novi T. Scriptores, etiam iis interdum in locis, in quibus hodierna lectio non injuria videri possit melior, commodior, atque concinnior; non quod illam* LXX. *Interpretum minus rectam, minusque commodam probarent, aut suo calculo voluerint facere authenticam, sed quia noluerunt levi de causa sollicitare fidem translationis illius quæ tum obtinebat sola.* In Capite 2. ejusdem libri congessit idem exempla, in quibus (ut inquit) deserunt tum Hebræum textum, tum Græcam translationem, etiam quum consentiunt. Et in Cap. 4. exemplis compluribus ostendit, eos, Versionem Græcam sequendo, ut testimonia proposito suo accommodent, non raro aliquid de suo vel addere, vel detrahere, seu omittere, vel etiam aliquando immutare: immutare autem frequenter casus, personas, numerum, genus, tempus, prænomina affixa: commutare frequenter voces synonymas, sive παρηδιημένους, quæque sunt ejusdem significationis: nonnunquam etiam contentos esse alludere ad testimonia V. T. eorumque sensum & mentem, utcunque retinere atque exprimere. In cujusmodi, inquit, locis *difficile est statuere an Apostoli* τοὺς LXX. *secuti sint, non* κατὰ τὰ ῥητὰ *quidem &* κατὰ τὸ ῥητὸν, *sed saltem* κατὰ διάνοιαν, *an vero novam vocem ipsi de suo instituere translationem, qua mentem tantum locorum illorum exprimerent. Atque ea in re exemplo suo saltem hoc nos docuerunt, ut ne simus in citandis vel convertendis Scripturæ testimoniis nimium morosi, verborum minutias sine necessitate consectando, modo à nobis mens atque sententia loci fideliter referatur atque exprimatur. Unde etiam est quod neque nos decet esse nimium acres Aristarchos in arguendis & divexandis antiquis S. Bibliorum translationibus, quarum magnus fuit in Ecclesia per multa secula usus, non quidem ut earum nævi & lapsus atque σφάλματα probentur &*

& urgeantur adverſus ipſam textus authentici veritatem, ſed ut tolerentur atque excuſentur, quantum id fieri ſalva veritate poteſt.

71. Inter loca quæ collegit *Capellus* ille, Vir quidem doctus, ſed in Scripturis tractandis aliquanto audacior, ut oſtendat Scriptores Novi Teſt. Verſionem Græcam etiam à vero deflectentem ſequi, primum locum ſibi depoſcit Heb. I. 12. ubi innuit Apoſtolum Verſionis Græcæ lectionem depravatam fuiſſe ſecutum. Pſalm. CII. 27. habetur in Heb. *ſicut veſtimentum mutabis eos.* At Græce, ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, *ſicut opertorium volves eos.* Ελίξεις *volves*, pro ἀλλάξεις *mutabis*, mendam eſſe vetuſtam arbitratur *Capellus*. Cui in eo conſentio. At nonne Scriptor ad Hebræos quoque idem verbum ἑλίξεις habet? Concedo; non ſuo tamen, ſed librarii errore. In ipſo enim Latino Vulg. in Epiſt. ad Heb. legitur; *& velut amictum, mutabis eos*: & ἀλλάξεις reperitur in variis lectionibus *Marchionis Veleſii*, nec in illis modo, (ne fluxæ dubiæque fidei eæ videantur) verum etiam in Cod. MS. *Collegii Novi Oxon.* Genuina hæc eſt Apoſtoli lectio. Alteram illam mendoſam ſecuti ſunt Interpretes Orientales, una cum Græcis Patribus, *Chryſoſtomo, Theophylacto &c.* nimirum receptam in exemplaribus plurimis, quia *complicandi*, ſive *convolvendi*, vox veſti aptius quadrare viſa eſt, quam *mutandi*. Atque hinc in Græcam Pſalmorum Verſionem vox eadem tandem irrepſit; librariis eam, utpote quam putabant fuiſſe Apoſtolicam, in locum alterius ſubſtituentibus. In Exemplaribus autem Verſionis Græcæ primævis lectum fuiſſe non ἑλίξεις, ſed ἀλλάξεις, fidem faciunt, (præter rei ipſius probabilitatem) quæ ex ea confectæ ſunt, tranſlationes Latina Vulgata atque Æthiopica, in quibus legitur, *mutabis eos.* Scripſiſſe LXX. ἀλλάξεις *Capellus* (ut diximus) in *Critica Sacra* ſtatuit, & inde bene confirmat, quod ſequitur ἀλλαγήσονται· ſed in *Annotationibus in Epiſt. ad Hebræos*, errorem attribuit, non librario, ſed ipſis Interpretibus: & ἑλίξεις eſſe genuinam lectionem cum Græcæ Pſalmorum Verſionis, tum ipſius Apoſtoli, acriter, tanquam pro aris & focis, contendit, quaſi metueret ne Apoſtolus non erraſſe crederetur; ſed labore prorſus irrito. Statuit illic Interpretes deceptos affinitate ſoni literarum ח & ק, pro תחליפם legiſſe תקליפם. Jam vero, ut inquit, verbum Chald. קלף *kelaph* ſignificat *deglubere, excoriare, decorticare*, & קלף *keleph* illis ſignificat *pellem, corticem, arboris librum*, ſeu *membranam, cui aliquid inſcribitur*: pellis autem & cortex cum detrahitur, volvitur; & membranæ quibus aliquid inſcriptum eſt, convolvi ſolent & complicari. Hæc ille. At quam ſit coactior iſta conjectura, quam prior illa de ἀλλάξεις à librario in ἑλίξεις mutata, nemo non videt.

72. Heb. x. 38. ἐὰν ὑποστείληται. Textus integer ſic ſe habet; ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ. *Juſtus autem ex fide vivet: at ſi quis ſe ſubduxerit, non probat eum animus meus.* Ex Hab. 2. 4. ubi LXX. ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ, ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται. In Heb. eſt, הִנֵּה עֻפְלָה, id eſt, inquit Capellus, *ecce* anima quæ *ſuperbit* & *ſeſe effert*. Ex *Grotii* Annotationibus reſponſio peti poteſt: legiſſe LXX. quos ſequitur divinus ſcriptor, non עפלה ſed עלפה, verbum autem עלף vertitur Græce per ἐκλείπειν & ὀλιγοψυχεῖν. Et Græcum ὑποστέλλεσθαι eſt *minus facere quam oportet*, Act. xx. 20, 27. Gal. II. 12. Hinc ὑποστολὴ opponitur τῇ πίστει in Commate proxime ſequente Heb. x. 39. Atque ita ſenſus erit, *Si* quis *defecerit*, in expectando ſcil. *is mihi non placebit.* Vox autem הנה non modo ſignificat *ecce*, ſed etiam *ſi*, & ſic apud Syros הן, annotante *Druſio.* Reſponſio alia, & verior peti poteſt ex *Pocockii* Notis in *Portam Moſis* cap. IV. ubi oſtendit ipſum verbum עפלה, non minus quam עלפה verti poſſe *defecerit*; immo etiam, *ſe retraxerit.* Eum conſule.

conſule. *Lud. de Dieu*, Vir acerrimi judicii, ut à *Pocockio* dicitur, non melius reddi poſſe עטרה quam στεφανίσαι fidenter aſſerit.

73. At pergit Capellus; neque ea quæ ibidem ſequuntur, τῷ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ, recte verti contendit. In Heb. eſt לא ישרה נפשו *non recta anima ejus* (*in eo*:) at LXX. (inquit) vocem illam acceperunt, quaſi eſſet à radice שרר *Sarra*, quæ Arabice ſignificat, εὐδοκεῖν, *delectari*, *gaudere*, *complacere* in re aliqua. Reſpondet *Pocockius* vocem ישר alibi frequenter per ἀρέσκειν verti, quod eodem fere recidit ac εὐδοκεῖν, illudque dicatur rectum eſſe in oculis Domini, quo ipſe ſibi complaceat. Quæ addit Vir clariſſ. de נפשו *anima ejus*, pro quo exiſtimat *Grotius* LXX. legiſſe נפשי *anima mea*, mihi, fateor, non ſatisfaciunt. Legiſſe eos, pro ו omnino veriſimile mihi videtur. De hoc autem textu, viz. de verbis illis, *Juſtus ex fide vivet*, egimus ſupra §. 49.

74. Ibid. XI. 3. εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, *ut quæ cernimus non ſint ex apparentibus facta*: quod hyperbaton eſt, pro, εἰς τὸ τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, ἐκ τῶν μὴ φαινομένων. Alludi ait Capellus ad id quod dicitur Geneſ. I. 2. *terra erat* והארץ, quod LXX. reddiderunt, ἡ δὲ γῆ ἀόρατος, *terra erat inviſibilis*. Atqui ſic non recte verti, nam והארץ potius ſignificare *confuſum*, *inordinatum* & *vaſtum*, quo ſenſu deſertum dicitur *vaſtum*, *incultum*, *informe*. Ne quid aliud ad hoc reponam; ad locum alludi ab Apoſtolo, minime conſtat.

75. Rom. III. 4. Καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Ex Pſal. LI. 6. ubi in Heb. eſſe dicit Capellus, *ut purus ſis cum judicas*; at loci ſenſus à LXX. & Apoſtolo bene exprimitur. Vide *Grotium* ad locum, & *Druſium*.

76. Ibid. verſ. 12. ἅμα ἠχρειώθησαν ex eodem Pſalmo verſ. 3. ubi vox Heb. juxta Capellum ſignificat, *rancidi & fœtidi facti ſunt*. Concedimus. Bene tamen exprimitur Metaphoræ ſenſus, dum vertitur, *inutiles facti ſunt*.

77. Jac. IV. 6. & 1 Pet. V. 5. ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. *Deus ſuperbis obſiſtit*. ſecundum LXX. Prov. III. 34. ubi in Heb. eſt: *Deus irriſores irridet*. Sed quamvis Hebræa ad verbum non exprimunt LXX. & Apoſtoli, eorum tamen ſenſum optime exponunt. *Irriſores* enim ſunt *ſuperbi*, & eos *irridere* eſt *obſiſtere*.

78. Alius locus à Capello notatus eſt Luc. IV. 18. de quo ſupra §. 62. *Spiritus Domini ſuper me eſt, quapropter unxit me, & miſit me* κηρύξαι τυφλοῖς ἀνάβλεψιν *ad annuntiandum cæcis apertionem oculorum*. Ex LXX. Eſ. LXI. ubi, ut ait Capellus, in Heb. eſt, *vinctis apertionem carceris*. Verum, hujus loci interpretationem optime defendit *Grotius*. Ad quem Lectorem amando.

79. Alium denique locum profert Capellus, ubi Scriptor *Apocalypſeos* Verſionem ſequitur ex mala punctatione errantem. Cap. II. 27. XII. 5. & XIX. 15. de Chriſto dicitur & quovis fideli, ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, *paſcet eos in Virga ferrea*. Ex Pſal. 2. 9. ubi in Heb. eſt תרעם, h. e. *confringes eos*, at LXX. legerunt תרעם *paſces eos*. Sed prior lectio (inquit) magis quadrat ſequentibus, *inſtar vaſis figuli comminues eos*. Ad hoc quoque reſponſionem ſuppeditat nobis idem commentator, Vir vere magnus. Ait is in Heb. hodierno legi תרועם, LXX. vero legiſſe תרעם, à רעה non à רוע. ſenſu vero (inquit) eodem recidente. Nam quia paſtores regunt pecus, ideo regimen qualecunque per ποιμάνειν exprimitur *paſcendi* vocabulo, etiamſi in malum tendat eorum qui reguntur. Apparet id Mich. 5. 5. *Virga ferrea* non aliud eſt quam *gladius*, ut ad Pſal. 2. ex *D. Kimchi* idem obſervat.

80. In Scholio ad marginem Codicis Card. Barberini ad Zach. cap. 12. adnotatum eſt, Apoſtolos interdum ſequi textum Heb. interdum LXX.

interdum non eos, ſed editionem Græcam *communem*; Ρομφαία, ἐγήγερται ἐπὶ τὸν μισθόν μου, καὶ ἐπ' ἄνδρα πολίτην αὐτοῦ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, πατάξατε τὸν μισθόν καὶ σκορπίσατε τὸ αἷμα, καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν μισθόν καὶ πᾶσα σὰρξ τὸν φλαρχύρους. Ἐπειδὴ δὲ κεῖται ὃν τοῖς ἑξῆς πρὸς τῷ τέλει. . . . . Ρομφαία ἐγήγερται ἐπὶ τὸν μισθόν, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅπερ οὐκ ἐχρήσαντο οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν, οὐδὲ οἱ Ο'. Ἀναγκαίως ἐσημειωσάμεθα ἵνα γνωσθῇ ὅτι ἀδιαφόρως οἱ Ἀπόστολοι κεῖται τῶν Ο'. ἄλλοτι τῇ κοινῇ, ἄλλοτι τῷ Ἑβραϊκῷ ἀκολουθήσαντες ἀφηγήσεται πρὸς χρήσεις. Autumavit Scholiaſtes iſte etiam tempore Apoſtolorum à ſe invicem diſtinctas fuiſſe editiones LXX. & *Communem*, cum tamen per editionem Κοινὴν, ſive *Communem*, intellecti ſunt Codices communes τῶν LXX. & editio illa purior, quæ in voluminibus *Hexaplaribus* extabat, τῶν LXX. nomen per excellentiam obtinuit, & ab editione *Communi* in multis receſſit. In qua, ut etiam apud Aquilam, deſuit textus ille Zach.xiii.7. citatus Mat.xxvi.31. Marc.xiv.27.

81. Non deſunt qui exiſtimant ſacros T. Novi Scriptores ſecutos fuiſſe tranſlationem diverſam ab illa quæ LXX. dicitur. Sunt etiam qui negant (in his eſt *Lambertus Danæus*) ulla omnino teſtimonia à Scriptoribus Novi T. ex ulla Scripturarum veterum Verſione fuiſſe petita. At nonne verbatim plerumque conveniunt cum LXX? Concedunt. Sed hujuſmodi, inquiunt, teſtimonia à Scriptoribus ex Hebræo Græce converſa, è Novo T. in Græcam T. Veteris Verſionem invecta atque intruſa ſunt. *Quod autem putat Bellarminus*, inquit [a] *Danæus*, *Apoſtolos ea Verſione in citanda ſacra Scriptura uſos, pueriliter fallitur. Nam Apoſtoli eos, quos ex V. T. proferebant, locos ipſi Græce Græcis ſcribentes converterunt: quos poſtea nonnulli homines aſtuti in eam Verſionem, quam* LXX. *appellarunt, inferſerunt, invexerunt, & intruſerunt, ut reliquas ejuſdem Verſionis, etſi falſæ, partes confirmarent ad ſui erroris defenſionem.*

[a] Reſponſ. ad Bellarmini Diſput. Theolog. Controv. 1. lib. 2. c. 6.

De eadem opinione habentur diſſertatiúnculæ aliquot *Capelli* & eruditi cujuſdam Galli in Appendice *Criticæ Sacræ*. In prima Epiſtola ad *Capellum*, exiſtimat alter ille, *Interpretes Græcos qui Apoſtolorum tempora proxime ſecuti ſunt, Apoſtolorum veſtigia ſecutos eſſe, & eorum verba & ſententias in ſuas Verſiones adſumpſiſſe, inſuper habentes quid Hebræa ſonarent aut quantopere ab ipſis diſcreparent. Nam quos divinitus excitatos ſciebant, ut abdita ſcripturarum myſteria explicarent, ab eis vel latum unguem diſcedere nefas ducebant. Hac cæca religione abductos illos Interpretes multis in locis graviſſime peccaſſe. —— Se adduci non poſſe ut credat Apoſtolos divinitus inſtitutos animi adeo abjecti fuiſſe, ut maluerint Græculi Interpretis errores & lapſus ſequi, quam regia via poſt Prophetarum veſtigia incedere; cum videamus eos paſſim alias ab illa Græca Verſione ſecedere. —— Apoſtolos poſthabitis Græcorum Verſionibus, & Rabbinorum judiciis, intimos Scripturæ ſenſus ſemper ſcrutatos eſſe. —— Illis licuiſſe Scripturæ locos, prout ipſis & Spiritui S^to videbatur, illuſtrare, & ad ſuas interpretationes accommodare. Id vero nequaquam feciſſe ſinceros Interpretes, quales hi fuiſſe perhibentur, ut relicto Canone ſacro, quem quoad in illis erat, ipſos exprimere oportuit, divina oracula ex ſuo ſenſu interpretarentur; & quicquid ab eis hic peccatum fuerit, id imprudentiæ & cæco religionis zelo tribuendum eſſe, dum ſcil. credunt ſibi potius ſectandos fuiſſe vivos Apoſtolorum rivos, quos in propatulo habebant, quam occultos Prophetarum fontes per latebras terrarum aberrantes. Denique falli eos, qui exiſtimant Apoſtolos communi errore vulgatæ illis temporibus Verſioni eo abreptos fuiſſe, ut maluerint conſulto cum Græco Interprete multis in locis errare, quam recta iter tenere juxta Cynoſuram Hebraicam.* Objiciente *Capello* poſt Apoſtolorum tempora, ante *Aquilam Sinopenſem*, nullius Interpretis, qui id potuerit facere, extare volam vel veſtigium: reſpondet, ſi non ab ipſis Interpretibus id factum fuerit,

rit, potuiſſe tamen fieri, ab *Antiquariis, quibus in mare poſitum fuiſſe, textui quem deſcribebant, inſerere notas quas inveniſſent margini Codicis ſui adſcriptas, & à viris doctis adnotatas.* —— *Liberum* (addit) *omnique permitto, ut quam harum Duarum ſententiarum voluerit pro libitu amplectatur tanquam magis probabilem, nimirum vel* LXX. *Interpretes ſpiritu atque afflatu prophetico prævidiſſe (atque Verſioni ſuæ inſeruiſſe) quibus verbis Apoſtoli aliquando teſtimonia è V. T. citaturi eſſent: vel nonnullos Interpretes, Scribas, aut Antiquarios pro zelo atque animi affectu, inſeruiſſe Græcæ τῶν* LXX. *Verſioni loca parallela, prout ea ab Apoſtolis in N. T. videbant eſſe adducta.* Hanc novam & *hactenus inauditam* ſententiam appellat *Capellus*, quæ tamen ut dixi, *Danæi* antea fuerat. Mihi vero non magis quam ipſi *Capello* arridet.

82. De hiſce, prout potuimus, diſputavimus. Accuratius harum rerum examen peritioribus linguæ Hebraicæ derelinquo. Quod enim alicubi de ſe agnoſcit *Eraſmus*, id de memet ingenue fateor ego atque etiam profiteor; *In literis Hebraicis parum mihi vendico*: utpote quas adhuc deguſtarim potius (ſi modo deguſtarim) quam didicerim. Jure poſcit hoc argumentum, non quamlibet cujuſlibet operam, non tyrunculorum, aut etiam mediocriter doctorum, ſed ſummam eorum qui primas in his literis tenent.

CAP. III.

De Scriptoribus Apoſtolicis, aliiſque trium primorum ſeculorum, qui Græce ſcripſerunt, uſque ad Origenem, *viz.* S. Bernaba, Clemente Romano, Ignatio, Juſtino M. Irenæo, Theophilo Antiocheno, Clemente Alexandrino, Hippolyto, & J. Africano; *utrum Textum* Hebraicum, *an* Græcam *Interpretationem prætulerint.* Theodotionis *Verſio* Danielis *ab Eccleſia recepta ac uſurpata, rejecta* LXX. §. 8. Ebionæorum *Sectam ſecutam fuiſſe* Theodotionis *&* Aquilæ *Verſiones.* § 9.

A Chriſto, Apoſtolis, & Evangeliſtis, quorum ſcripta pro *Canonicis* recipiuntur, tanquam à fonte in rivulos, deſcendimus ad Eccleſias varias, & prius ad Eccleſiam *Græcam*, ſive ad eos, qui lingua Græca pro vernacula uſi ſunt. Quæ Eccleſiæ Catholicæ pars longe nobiliſſima olim fuit.

2. *Apoſtolici viri Scripturis utuntur Hebraicis*, ait S. *Hieronymus*, *Apolog. 2. adv. Ruf.* *Apoſtolicos viros* diſtinguens ab *Apoſtolis* & *Evangeliſtis*, quos eodem in loco dicit idem facere.

3. S. Bernabas, qui unus fuit è LXX. Diſcipulis, & una cum *Paulo* Apoſtolus Gentium ordinatus eſt, in *Epiſtola Catholica*, quamvis ex Græca Verſione Inſtrumenti Vet. Scripturas citare ſoleat, illam tamen in aliquibus locis derelinquit, ad ipſumque confugit *Hebræum*. Ἰδοὺ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον hæc ex LXX. Eſ. xxviii. 16. in verbis tamen proxime ſubſequentibus ad Hebræum ſe confert: καὶ ὃς ἐλπίσει ἐπ' αὐτῷ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. *Et qui crediderit in illum, non confundetur.* LXX. καὶ ὁ πιστεύων ἐ μὴ καταισχυνθῇ, *credens non erubeſcet.* Quod ſequuntur ipſi SS. *Paulus* & *Petrus*. Alibi ex Gen. 2. teſtimonium adducit, Deum creationis opus conſummaſſe *in die ſeptima*, quemadmodum legunt *Hebræi*: LXX. habent, & Hieronymi olim ætate habebant, *in die ſexta*. Exempla plura ſupervacaneum eſſet afferre, cum agnoſcit ipſe [a] *Voſſius*, S. Bernabam *fideliter ubique exemplaria Hebræa ſecutum fuiſſe.*

[a] De LXX. Interp. c. 21.

4. S. Clemens, Epiſcopus Romanus qui Apoſtolo Paulo comes erat & σύεργος, Hebrææ linguæ, ut videtur, ignarus ex Græca tranſlatione teſtimonia paſſim texit: illud, inter cætera, quod cum Hebræo minus convenit: [a] Καὶ εἶπεν, Καῒν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. Ex Gen. IV. 8. Verba iſta διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον eamus in campum, quæ agnoſcit quoque *Philo Judæus*, in Hebræo non comparent, ſicut neque in *Arabico*, nec in *Targo Onkeloſi*, nec in Græcis, teſte *S. Cyrillo*, Verſionibus *Aquilæ*, *Theodotionis*, *Symmachi*, aut cujuſvis alius Interpretis. Habentur tamen in Paraphraſibus *Jonathanis* & *Hieroſolymitana*, ut etiam (teſtantibus *Hieronymo Cyrilloque*) in *Samaritico*. In *Latinam Vulg.* intruſa ſunt ex antiquiore Latina Verſione quæ ex Græco facta eſt. Ab ipſo enim *Hieronymo* non poſita fuiſſe, apparet ex illius in Geneſin Quæſtionibus Heb. *Et dixit Cain ad Habel fratrem ſuum: ſubauditur, ea quæ locutus eſt Dominus. Superfluum ergo eſt quod in Samaritanorum & noſtro* (ſic Græcum, ſive Latinum ex Græco converſum, appellare ſolet, quia vulgo uſitatum) *volumine reperitur.*

[a] Ep. ad Cor. p. 6. Ed. Junii.

5. S. Ignatius, Epiſcopus Antiochenus, in Epiſtola ad *Philadelphenſes*, §. VIII. hæc habet: Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς μηδὲν κατ' ἐριθείαν πρᾶσσειν, ἀλλὰ κατὰ Χριστομαθίαν, ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς [b] ἀρχαίοις (l. ἀρχείοις) εὕρω, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὐ πιστεύω. καὶ λέγοντός μοι αὐτοῖς, ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι, ὅτι πεφύκεται. ἐμοὶ δὲ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός· τὰ ἄθικτα ἀρχεῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ, καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι. *Obſecro autem vos nihil per contentionem facere, ſed juxta Chriſti diſciplinam. Quandoquidem audivi quoſdam dicentes: Niſi invenero in Archivis, Evangelio non credo. Et dicente me ipſis, Scriptum eſt; reſponderunt mihi, Præjacet. Mihi vero pro Archivis eſt Jeſus Chriſtus: illibata Archiva crux ejus & mors, & reſurrectio ejus, & fides quæ per ipſum; quibus juſtificari cupio per precationes veſtras.* Hæc juxta editionem *Voſſianam* ex codice *Florentino*. In editione interpolata ſic legitur: Παρακαλῶ &c. ἤκουσα γάρ τινων λεγόντων, ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις εὕρω τὸ Εὐαγγέλιον, οὐ πιστεύω· τοῖς δὲ τοιούτοις ἐγὼ λέγω, ὅτι ἐμοὶ ἀρχεῖά ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, οὐ παρακύπτω, παράδηλος ὁλεθρος· ἀδεκτικόν (Cod. alius ἄθικτον) μοι ἐστὶν ἀρχεῖον ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ, καὶ ἡ πίστις ἡ διὰ τούτων, ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι. ὃ ἀπιστῶν τῷ Εὐαγγελίῳ, πᾶσιν ὁμοῦ ἀπιστεῖ. οὐ γὰρ παρεκρίνεται (Cod. al. παρόκειται) τὰ ἀρχεῖα ὁ πνεῦμα τος. Vetus Verſio: *Rogo autem vos, ut nihil ſecundum irritationem agatis, ſed ſecundum Chriſti dimicationem. Audivi enim quoſdam dicentes; ſi non invenero Evangelium in* antiquis, *non credam. Talibus autem ego dico; quia mihi* antiquitas *Jeſus Chriſtus eſt: cui non obedire manifeſtus & irremiſſibilis interitus eſt.* Principatus, *ejus eſt crux, & mors ipſius, & reſurrectio, & fides in omnibus his: in quibus volo vos in orationibus veſtris juſtificari. Qui non credit Evangelio, omnibus ſimul non credit.* Hujus loci ſenſum, ſeque ipſum in eo exponendo, miris modis contorquet *Voſſius* in diſputationibus adverſus *Simonium*, verba ejus intelligens de textu Hebræo & Græca Verſione inter ſe comparatis, & exinde conficiens paulo ante hanc Epiſtolam conſcriptam, ſed poſt ann. Chriſti 99[m], textum Heb. fuiſſe à Judæis depravatum. Scripto *De Orac. Sibyl.* poſtquam dixiſſet, *tempore Aquilæ vel paulo antea, Judæos depravaſſe Hebræa exemplaria, & bis mille annorum expunxiſſe tempus, ut tempus Meſſiæ necdum adveniſſe obtinerent*, hæc ſubdit: *Quod ſi quis exactius etiamnum ſcire deſideret tempus quo Judæi depravarint, aut ſaltem depravare Hebræa cæperint exemplaria, puto id ſpatium ut plurimum viginti duobus poſſe determinari annis. Nam cum Ignatius in ea, quam ad Philadelphenſes ſcripſit Epiſtola, affirmet, ſeſe audiſſe nonnullos dicentes, ſi ea quæ in Evangeliis continentur, non etiam in antiquis inveniantur monimentis aut archivis, nolle ſeſe iis credere, ipſeque reſponderit inveniri, illi vero negarint,*

[b] Voſſius ipſe in Notis ad locum: *Melior eſt lectio Pſeudo-Ignatii, quam & ſequentia videntur adprobare:* ἐν τοῖς ἀρχείοις.

garint, manifeſtum Judæas jam tum aut depravaſſe ſua exemplaria, aut receſſiſſe à ſenſu, quem LXX. *reddidere Interpretes. Cum vero Joſephus, qui ex Hebræis exemplaribus eundem chronologicum calculum, & eoſdem quos* LXX. *Interpretes ſemper expreſerit ſenſus, antiquitatum libros abſolverit anno Chriſti 99no; Egnatius vero martyrium paſſus ſit anno* CXXI. *ſatis convenienter efficitur intermedio hoc tempore & verba & ſenſus S. literarum depravaſſe Judæos. Recte vero Egnatius reſpondet, ſibi pro ſinceris, incorruptis, & illibatis archivis eſſe Jeſum Chriſtum, illique velut ſummo Sacerdoti credendum potius, quam aliis ſacerdotibus.* Rurſus in *Reſponſione ad iteratas Simonii Objectiones*, de eodem loco his verbis, quæ etſi prolixiora, adducere libet, differit: *Αρχείοις, ut recte exponit Heſychius, eſt τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἀναδεδομένοις. Sed & recte ſe habet πεφυτεῦσθαι, quod ἀναφυτεῦσθαι interpretatur idem. —— Græcæ* LXX. *Interpretum Verſioni in iis voluminibus quæ in Alexandrinam relata fuere bibliothecam, acceſſiſſe quoque Hebraica omnino conſtat.* (in eodem volumine acceſſiſſe Hebraica, [a] non ſatis conſtat) *Quin ad illorum exemplum conſtructa fuerint complura exemplaria in quibus Græca & Hebræa junctim proſtarent, quæque in Synagogis diu etiam ante tempora Chriſti legerentur, de quo quoque nulla omnino ut dubitemus eſt cauſa.* (Imo cauſa cur dubitemus ſumma eſt; cur dicamus, nulla) *Jamvero quod vulgo, quamvis non ſatis Latine* textum *ſeu* contextum *vocant, id à Græcis paſſim dici τὸ κείμενον, & hoc quoque notum eſt ſatis. Verum in eo diſſentiebant Judæi à Chriſtianis, quod illis τὸ κείμενον abſolute poſitum Hebræi codicis verba ſignificat, & κεῖται idem illis ſit quod γέγραπται. At vero apud Philonem & Græcos Patres τὸ κείμενον notat verba* LXX. *Interpretum, utpote ejuſdem auctoritatis & prorſus ἰσοδυναμοῦντα Scripturæ Hebraicæ. Judæi quibuſcum hic diſputat Ignatius, id ipſum negabant, dicentes ὁ κεῖται, ὁ γέγραπται, ἀλλὰ πεφύτευται. Sive autem πεφύτευται accipias pro ἀναφύτευται, ut Heſychius; ſive notiori ſignificatione de re vulgo ubique obvia & omnium oculis expoſita; idem manet ſenſus, cum manifeſtum ſit agi hic de Verſione* LXX. *Interpretum. Apud Epiphanium ubi de lemniſco loquitur eadem ratione vox πεφύτευται accipitur de Verſione Aquilæ, neque enim audiendus doctiſſimus Valeſius, qui ἀναφύτευται legendum cenſet.* Προχειρίαι *enim γραφαὶ ſunt libri omnibus uſitati, & omnium oculis expoſiti, uti* LXX. *Interpretum Verſio Chriſtianis, Aquilæ vero Judæis. Senſus autem verborum Ignatii eſt planiſſimus. Rogat Philadelphenſes nequid agant per contentionem, ſed in omnibus Chriſti doctrinam ſequantur. Audiviſſe enim ſe quoſdam dicentes, niſi ea quæ in Evangelio poſita ſunt inveniantur etiam in antiquis, id eſt, Hebræis exemplaribus, ſeſe nolle credere Evangelio. Reſpondet Ignatius ſcripta eſſe, eademque quæ in Evangelio inveniri quoque in antiquis exemplaribus. Negabant Judæi dicentes in Hebræis non legi, ſed tantum in adjacente Verſione: vel ſi alteram ſequaris expoſitionem, vulgo quidem legi, non autem in antiquis. Illis autem reſpondet Ignatius, ſibi pro incorruptis & inviolatis archivis ſeu exemplaribus antiquis eſſe Jeſum Chriſtum. Illi velut ſummo Sacerdoti, credendum potius quam aliis Sacerdotibus. Ipſi commiſſa eſſe Sancta Sanctorum & arcana Dei. Ipſum eſſe portam patris per quam ingrediantur Patriarchæ, Prophetæ, Apoſtoli, & Eccleſia. Evangelio itaque præcipue credendum, utpote per quod veteribus non tantum credamus Scripturis, ſed & vitæ æternæ fiamus participes. Omnia denique bona eſſe, ſi fides noſtra conjuncta ſit cum caritate. —— Hæc ideo lubenter monui, ut videant noſtri ſeculi homines quam diverſa primorum Chriſtianorum fuerit ratio, ſi cum Judæis congrederentur. In interpretandis Scripturis ſuprema illis lex erat Chriſtus. Solas quas* LXX. *Interpretes & poſtea Chriſtus & Apoſtoli tradidiſſent & commendaſſent admittebant Scripturas. Has ſolas ſinceras, incorruptas & illibatas eſſe affirmabant. Non Hebraica, quam primus Hieronymus introduxit, ſed Evangelica ubique audiebatur & perſonabat veritas.* Hæc ſunt *Voſſiana*

[a] De verbis Tertulliani unde illud *Voſſius*, poſt alios, elicuit, Vide ſupra p. 225.

ſomnia

ſomnia. *Simonius*, Ignatium *ibi de veteri Teſt. cum Novo comparato non agere, ſed de Hæreticis, qui ab Eccleſiæ infantia orti fidem quam præmonſtrabat Evangeliorum codex reſpuebant: unde factum fuiſſe ut priſci Eccleſiæ Patres Tertullianus, Irenæus & alii ejuſmodi Hæreticos non tam ex ſacris Codicibus refellerent, quam ex certa traditione, ſeu ex Chriſti doctrina per Apoſtolos eorumque ſucceſſores viros Apoſtolicos in Eccleſiis diverſarum gentium propagata. Quo ſenſu aſſerere Ignatium, Chriſtum, ſeu illius doctrinam, ſibi Archivorum antiquorumque monumentorum loco eſſe.* Secutus eſt Simonius lectionem iſtam Editionis interpolatæ, ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις εὕρω τὸ εὐαγγέλιόν. Mihi vero nec ea placet expoſitio. Exiſtimo potius Ignatii hanc mentem fuiſſe, juxta editionem puriorem: Se nolle quenquam contentioſum eſſe: audiviſſe vero quoſdam dicentes, quod Evangelio non crederent, niſi Archivis Teſtamenti Vet. confirmatum invenirent. Et dicente me, quod in illis Archivis ſcriptum reperitur, annuerunt id *manifeſtum eſſe* (ὅτι γέγραπται.) At vero ego (inquit) dico, quod mihi inſtar omnium Veteris Inſtrumenti teſtimonium ſunt Crux, mors, & Reſurrectio Chriſti, & in illum fides mea uſque adeo fixa firmaque eſt, ut de ejuſmodi prophetiis ſive præfigurationibus non ſim ſolicitus. Loqui vero Ignatium de Inſtrumento Veteri, vel ex iis apparet quæ ſequuntur: *Boni quidem ſunt Sacerdotes: præſtantius autem eſt quid ſummus pontifex; cui credita ſunt ſancta ſanctorum, cui ſoli ſecreta Dei ſunt tradita. Ipſe eſt janua Patris; per quam ingrediuntur Abrahamus & Iſaacus & Jacobus, & Prophetæ, & Apoſtoli, atque Eccleſia. Omnia hæc ad unitatem Dei. Eximium autem quiddam habet Evangelium; nimirum adventum Salvatoris Domini noſtri Jeſu Chriſti, paſſionem ipſius, & reſurrectionem. Dilecti namque prophetæ annunciaverunt in ipſum: Evangelium vero perfectio eſt incorruptionis. Omnia in univerſum bona ſunt; modo in caritate credideritis.* Clariſſ. [a] *Huetius* & [b] *Maldonatus* hunc locum *Ignatii* intelligunt de primigeniis ſcriptorum Novi Teſt. exemplaribus quæ ſervata ſint in Eccleſiarum archivis: ſcil. loqui *Ignatium* de nonnullis qui adeo ſuſpecta haberent omnia, ut negarent ſe Evangelio, niſi in Eccleſiæ archivis invenirent, credituros.

[a] Demonſt. Evang.
[b] Præf. in Evang. c. 2.

Ant. Hulſius in ſcripto contra *Voſſium*, ait *Ignatium* loca ex V. T. juxta Hebræum proferre. *Conſtat* (inquit) *cum ex collatione locorum Veteris & Novi T. tum ex ſcriptis Patrum, imprimis Ignatii, Dei verbum haud raro ex textu Hebræo fuiſſe citatum.* Reſpondet *Voſſius*, in omnibus quæ ſuperſunt illius genuinis Epiſtolis *ne unum quidem Veteris T. locum proferri.* In eo vero fallitur. Nam in Epiſtola ad *Magnæſianos* profertur locus ille Proverbiorum XVIII. 17. ὁ δίκαιος ἑαυτῷ κατήγορος. At ex Græca Verſione deſumptum eſſe conſtat.

6. JUSTINUS M. qui floruit ante medium ſeculi à nato Chriſto ſecundi, LXX. Cellularum miraculum fidenter aſſerit, Verſionemque LXXviralem magno in pretio, ut palam eſt, habuit. Verum quid de ea cum Hebraico textu comparata ſenſerit, ex Operibus ejus non cognoſcimus. In [c] *Dialogo cum Tryphone Judæo*, citato ex Judæorum, h. e. *Aquilæ*, Verſione teſtimonio, ubi hæc ſunt verba, textui etiam Heb. conſona; *Conſtituit terminos gentium, juxta numerum filiorum Iſraelis*: ſubjungit; καὶ εἰπὼν ταῦτα, ἐπήνεγκα λέγων ὅτι οἱ ἑβδομήκοντα ἐξηγήσαντο, ὅτι ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ κἀν τούτῳ πάλιν ἀδέν μοι ἐλαττοῦται ὁ λόγος, τιὼ ὑμετέραν ἐξήγησιν εἶπον· *Hæc ubi dixiſſem, intuli*, LXX. *tranſtuliſſe, quod* conſtituerit terminos gentium juxta numerum ANGELORUM DEI; *me autem, quia mihi iterum nihil de verbi ſenſu decederet, Verſionem ipſorum allegare maluiſſe.* Ibidem ex Eſaia teſtimonium [d] profert juxta LXX. quod neque cum *Hebraico*, neque cum Evangeliſta Matthæo convenit: [e] *Jacob ſervus meus; ſuſcipiam eum, Iſrael electus meus*

[c] Pag. 360.
[d] Pag. 353.
[e] Vide ſupra c. 2. §. 8.

meus &c. Aliud tamen adducit ex Zach. non juxta LXX. sed juxta *Joannem* Evangelistam, qui Hebræum sequebatur: εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, non, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. Observat [b] *Eusebius*, evincere *Justinum* in Dialogo cum Tryphone, *quædam Prophetarum testimonia à Judæis è sacris Libris recisa atque expuncta fuisse*. Et istiusmodi quædam à *Morino* proferuntur [c] in opere quod scripsit contra textum Hebraicum. At caveas credas, voluisse *Justinum*, è libris suis *Hebraicis* hæc recisa fuisse à Judæis. Nam de Græcis LXX. Interpretum exemplaribus loqui illum, res est apertissima. Verba ejus superius in Capite hujus libri primo descripsimus, ubi Judæos LXX. Versione aliquando usos fuisse, illius testimonio monstravimus.

[a] Cit. ab Usserio de LXX. pag. 28.
[b] Hist. Eccl. IV. 18.
[c] Lib. 1. Exercit. 1. c. 3.

Exempla varia collegit Vir quidam doctus in [d] *Quæstione de locis parallelis V. & N. Testamenti*, ex uno atque altero tantum capite desumpta, in quibus *Justinus*, quasi dedita opera, in singulis vocibus ab illa Versione Græca discedit. Quæ hæc sunt. In principio sexti capitis Amos, ubi LXX. habent, οὐαὶ τοῖς ἐξεληνυθόσι, Justinus legit, οὐαὶ οἱ καταστοχαζόμενοι. Eodem versu, ubi LXX. legunt, ἀπαρχὰς ἐθνῶν· Justinus legit, ὀνομαστοὶ δὲ τοῖς ἀρχηγοῖς ἀπαρχὰς ἐθνῶν. Ubi LXX. legunt, διάβητε πάντες, καὶ ἴδετε, καὶ δεῦτε ἐκεῖθεν εἰς ἐμαθ ἐμὰθ· Justinus legit, διάβητε πάντες εἰς χαλάνην, καὶ ἴδετε, καὶ πορεύθητε ἐκεῖθεν εἰς Αμὰθ τὴν μεγάλην. Ubi LXX. legunt, οἱ πίνοντες τὸν δυνατισμόν· Justinus legit, οἱ πίνοντες ἐν φιάλαις οἶνον. Ubi LXX. τῶν δυνατῶν, Justinus addit, τῶν ἀπωκιζομένων, καὶ μετεωροφήστας αὔχημα καταργῶν. Capite vero quarto Micæ, statim in principio, ubi LXX. legunt, ἕτοιμον δὲ τὸ τῶν κορυφὰς τῶν ὀρέων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. καὶ συνδραμοῦνται ἐπὶ αὐτὸ λαοί· Justinus sic legit, ἕτοιμον ἐπ' ἄκρου τῶν ὀρέων, ἐπηρμένον αὐτὸ ὑπὲρ τοὺς βουνούς· καὶ πεπληρωμένον ἐπ' αὐτῷ λαοί. Ubi LXX. δείξωσιν ἡμῖν Justin. φωτίσωσιν ἡμᾶς. Ubi LXX. τὰ ὀρεσπα, Justinus, τὰς ξυβύνας. Ubi LXX. καὶ καταπαύσεται ἕκαστος, Justin. καὶ καθίσεται ἀνήρ. Ubi LXX. Κυρίε πεντηκοντόρου, Justin. Κυρίε τῶν δυνάμεων. Ubi LXX. ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, Justin. ἐν ὀνόματι θεῶν αὐτῶν. Ubi LXX. τὴν συντετριμμένην. Justin. τὴν ἐκτεθλιμμένην. Ubi LXX. καὶ τὴν ἐξωσμένην εἰσδέξομαι, Justin. καὶ τὴν ἀπωσμένην ἀθροίσω, καὶ ἣν ἐκάκωσα, καὶ θήσω τὴν ἐκτεθλιμμένην εἰς ὑπόλειμμα, καὶ τὴν ἐκπεπτωκυῖαν εἰς ἔθνος ἰσχυρόν.

[d] Ed. ad finem Criticæ Sacræ Capelli.

Justinum aliquando citare loca aliter quam leguntur apud LXX. *sive quod nimis memoriæ suæ fideret, sive quod in iis citandis sensus duntaxat rationem haberet*, observat *Simonius* in *Hist. Crit. V. T.* Et in scriptis contra *Vossium* asserit *sanctissimum illum Martyrem Scripturæ verba haud infrequenter proferre ex* LXX. *Interpretum simul & Aquilæ translatione*. Contra asserit [e] Vossius *nusquam Aquilæ Versionem proferre Justinum, quin simul damnet & abominetur. Vel unum* (inquit) *ex omnibus hujus Martyris scriptis promat locum, ubi ille Versionem* LXX. *Interpretum adulterarit Versione Aquilæ, id si fecerit, virum esse fatebor*. Verisimile tamen est illum in nonnullis exemplorum antedictorum Versionem *Aquilanam* fuisse secutum. Et quam falsum sit illud, quod tam confidenter affirmat *Vossius*, illum nusquam Aquilæ Versionem proferre, *quin simul damnet & abominetur*, dignoscatur ex loco superius citato, ubi ait *se maluisse Judæorum*, i. e. Aquilæ, *Versionem allegare, quia sensu non differebat*.

[e] Resp. ad tertias Simonii Object.

Linguam autem Hebræam ignorasse *Justinum*, apparet ex illa quam affert etymologia nominis Israel. *Nomen hoc Israel, significat homo vincens virtutem: isra enim homo est*, el *autem virtus*.

7. In *Quæst. & Respons. ad Orthodoxos*, quæ extant inter Justini M. opera, citatur *Versio Syriaca, quæ ex Hebræo traducta est*, ex eaque exponuntur Versionis LXX. verba: [f] τὸ οὖν, ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα τοῦ ἡλίου. ἡ γὰρ ἐκ τῶν Ἑβραίων γλῶττης εἰς τὴν τῶν Σύρων γλῶτταν μεταγομένη λέξεως, ἅτως γεγόνασι· ἐν αὐτοῖς ἔθετο τὸ ἡλίου τὸ σκήνωμα &c. *Itaque illud*: In sole

[f] Quæst. 63.

posuit tabernaculum suum: (ita dictum est) ut significaretur, veteri populo esse tabernaculum Solis. Nam dicti hujus ex Hebræorum lingua in Syrorum sermonem versio, ita habet, *In ipsis posuit Sole tabernaculum.* Scriptum est hoc opus ævo *Ariano*, & Auctor, *magni judicii, variæ eruditionis, & elegantis ingenii* Elogio non immerito donatur a clariss. *Cave*. Eruditi cujusdam Viri conjecturam, eundem fuisse illum cum *Justino Seculo*, qui vixit exeunte seculo V. ne quidem mentione dignam, censeo, cum nullum illi suppetat argumentum, præter nudum *Justini* nomen. Fuisse autem Auctorem non ex Ecclesia *Occidentali*, sed ex *Orientali*, & in partibus à *Syria* non longe distitis vixisse, vel exinde colligi possit, quod *Syriacam Versionem* citet.

8. Post *Justini M.* ætatem, vergente 2do seculo, à *Theodotione* ex Hebræo librorum sacrorum nova versio facta est. Hanc in libro *Danielis* recepit ipsa *Ecclesia*, rejecta LXX virali, quæ mirum quantum ab *Hebræa* discessisse comperta est. *B. Hieron.* Præf. in Versionem Danielis: *Danielem Prophetam, juxta* LXX. *Interpretes, Domini Salvatoris Ecclesiæ non legunt, utentes Theodotionis editione; & hoc cur acciderit, nescio. Sive quia sermo Chaldaicus est, & quibusdam proprietatibus à nostro eloquio discrepat, voluerunt* LXX. *Interpretes easdem linguæ lineas in translatione servare; sive sub nomine eorum ab alio, nescio quo, non satis Chaldaam linguam sciente, editus est liber; sive aliud quid causæ extiterit ignorans: Hoc unum affirmare possum, quod multum à veritate discordet, & recto judicio repudiatus sit.* Procemio Comment. in Dan. *Illud quoque Lectorem admoneo, Danielem non juxta* LXX. *Intt. sed juxta Theodotionem Ecclesias legere.* Prologo in Josuam: *Quod si vetus eis tantum interpretatio placet, & nihil extra recipiendum putent, —— Quare Danielem juxta Theodotionis traditionem Ecclesiæ susceperunt?* Apolog. 2. contra Ruf. *Et tamen miror quomodo Theodotionem Hæreticum & Judaizantem legit, & qualiscunque peccatoris Christiani translationem fastidit.*

9. *Theodotionis Aquilæque* translationes secuta est his temporibus *Ebionæorum* secta (quæ Christum Messiam agnoscebat, Judæorumque simul cæremonias legesque observabat) ut testatur *Irenæus adv.* Hær. III. 24.

Sectam *Nazaræorum*, qui Ebionæis, sive Ebionitis, quamproxime accesserunt, si non iidem fuerunt, non secutam fuisse interpretationem LXX. apparet ex Hieronymi Comment. in *Esaiæ cap.* VIII. Taceo illos *Matthæi* Evangelium Hebraice scriptum, in quo omnia testimonia ex Heb. veritate petita sint, fuisse secutos.

10. IRENÆUS, gente Græcus, sed Episcopus in Gallia Lugdunensis, qui scripsit circa an. CLXXVI. à *Morino* recensetur inter illos, quos contendit sensisse, Judæos Scripturas suas corrupisse. In lib. 3. cap. 24. cum dixisset divina providentia factum esse, quod LXX. Interpretum translatio Domini nostri adventum præcessisset; *Ut nulla relinqueretur suspicio ne forte morem nobis gerentes Judæi, hæc ita sint interpretati:* De Judæorum erga nos propensione statim subdit: *Quæ quidem si cognovissent nos futuros, & usuros his testimoniis quæ sunt ex Scripturis, nunquam dubitassent ipsi comburere Scripturas, quæ & reliquos omnes manifestant percipere vitæ, & eos qui gloriantur divinum se esse Jacob, & populum Israel, exhæreditari ostendunt à gratia Dei.* Sed in loco hoc, quem adducit *Morinus*, certissimum est Irenæum sermonem habere non de Scripturis Hebraicis, sed de Græca LXX. Interpretum Versione: & tantum abest, ut dicat Judæos jam Scripturas depravasse, ut apertissime innuat, eos nunquam ita reipsa fecisse, scil. quia non cognoverunt Christianos eorum testimoniis fuisse usuros. Dixerat Aquilam & Theodotionem Scripturas interpretatione pervertisse, dum retinuerint apud Esaiam vm. *Adolescentulam* pro *Virgine*. *At non, ut quidam aiunt, qui Scripturam nunc audent*

audent perquirere perperam interpretari, hoc passim Esse adolescentula concipiet, & pariet filium: sicut interpretatus est Theodotion Ephesius, & Aquila Ponticus, uterque Judæus proselytus. Quos Ebionæi sequuti, ex Joseph Christum prognatum ferunt.

Lib. IV. cap. 25. Judæorum Doctores accusat, quod *in lege quædam quidem auferunt, quædam vero addunt, quædam autem, quemadmodum volunt, interpretantur.* Verum loquitur illic duntaxat de Magistrorum constitutionibus: *Seniorum*, inquit, *ipsorum traditio, quam ex Lege observare fingebant, contraria erat Legi, quæ data est per Moysem. Propter hoc & Esaias ait: Caupones tui miscent vinum aqua; ostendens quod auferre Dei præcepto miscerent Seniores aquatam traditionem, id est, aggredientes adulteram Legem & contrariam Legi. &c.*

In Capite 25. libri 3^tii^, non modo miraculum LXX. Cellularum refert, sed & illos *impudoratos & impudentes* appellare videtur, qui novas interpretationes molirentur, *Aquilam* scil. & *Theodotionem*. Verba ejus hic loci plenius describam: *Cum tanta igitur veritate & gratia Dei interpretatæ sint Scripturæ, ex quibus præparavit & reformavit Deus fidem nostram, quæ in Filium ejus est, & servavit nobis simplices Scripturas in Ægypto, in qua adolevit & domus Jacob, effugiens famem, quæ fuit in Chanaan: in qua & Dominus noster servatus est, effugiens eam persecutionem, quæ erat ab Herode: & hæc earum Scripturarum interpretatio, priusquam Dominus noster desenderet, facta sit. — Vere impudorati & audaces ostenduntur, qui nunc volunt aliter interpretationes facere, quando ex ipsis Scripturis arguuntur à nobis, & in fidem adventus Filii Dei concludantur. Firma est autem, & non ficta, & sola vera, quæ secundum nos est fides, manifestam ostensionem habens ex his Scripturis, quæ interpretatæ sunt illo modo quo prædiximus, & Ecclesiæ annunciatio sine interpolatione. Etenim Apostoli cum sint his omnibus vetustiores, consonant prædictæ Interpretationi, & Interpretatio consonat Apostolorum traditioni. Etenim Petrus & Joannes, & Matthæus, & Paulus, & reliqui deinceps, & eorum sectatores, Prophetica omnia ita annunciaverunt, quemadmodum Seniorum Interpretatio continet. Unus enim & idem Spiritus Dei, qui in Prophetis quidem præcognovit quis & qualis esset adventus Domini, in Senioribus autem interpretatus est bene, quæ bene Prophetata fuerant: ipse & in Apostolis annunciavit plenitudinem temporum adoptionis venisse, & præcinuisse regnum cælorum, & inhabitare intra hominem credentes in eum, qui ex Virgine natus est Emmanuel.* Monuimus alibi, male vulgo intelligi hoc in loco *frenum*. Non dicit, testimonia quotquot in N. T. extant ex Instrumento Vet. petita, juxta Græcam Versionem fuisse posita: id à mente ejus longe abhorret. Sed, ut patet ex Capitibus præcunte ac subsequante, disputat contra eos, qui in textu illo Esaiæ *Virgo concipiet &c.* pro *Virgine* interpretati sunt *adolescentulam*. Urget itaque, LXX. Interpretes, qui *Virginem* posuerunt, & ante nativitatem Christi Versionem suam adornarunt, concordare cum Apostolorum atque Evangelistarum traditionibus, qui ex *Virgine* natum Christum deprædicant, aliasque omnes de Christo prædictiones, quæ in Versione LXX virali continentur, aiit optimè convenire cum narrationibus Novi Testamenti. Citat alibi locum ex eodem Prophe- [a] IV. 66.
ta, non juxta LXX. sed ut habet Hebræus: [b] *Et vocatur nomen ejus ad-* [b] Es. IX. 6.
mirabilis, consiliarius, Deus fortis.

II. THEOPHILUS, Antiochenus Episcopus, *in libro 3. ad Autolycum*, quamvis juxta numeros LXX. Interpretum, Chronologiæ seriem deducit, juniorem tamen *Cainanem*, utpote quem non agnoscunt [c] *Hebræi*, omisit, sicut alibi jam diximus. [c] Vide supra c. 2. §. 48.
Obiit is circa annum CLXXXIII. *Theophilum* hunc *libro rum ad Autolycum* scriptorem, non eundem fuisse cum *Theophilo* Episcopo Antiocheno,

sed eo aliquanto juniorem, contendit Vir Cl. *Hen. Dodwellus*: sed illius argumenta, seu potius conjecturas, in alio loco refutavimus.

12. HEGESIPPUS, Theophilo coævus, in *Commentariis Actorum Eccles.* ad Hebraicas Scripturas in quibusdam locis confugisse, exindeque quædam protulisse, immere videtur *Eusebius Hist. Eccles.* IV. 22. his verbis: ... *ex Hebraorum Evangelio & Syriaco, & ex Hebraica lingua profert nonnulla, fidei per hæc aperte significans, se ex Hebræis ad Christi fidem transisse.*

13. CLEMENS *Alexandrinus*, qui ante finem sæculi 2di floruit, quamvis Interpretes LXX. divini Numinis spiritu adflatos scribit, colebat tamen in exponendis Scripturis ad *Hebræorum* provocare auctoritatem. *Hieron.* adversus Ruf. L. 3. *Origenes, & Clemens, & Eusebius, atque alii complures, quando de Scripturis aliqua disputant, & volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: Referebat mihi Hebræus; & audivi ab Hebræo; & Hebræorum ista sententia est.*

14. Non modo Versionem Græcam, verum etiam codices *Hebraicos* his temporibus in pretio habitos fuisse, vel ex iis perspicitur, quæ habet *Tertullianus adversus Praxeam*, sive *Patripassianos*, cap. V. *Unum quidem & Genesim in Hebraico incipere, In principio Deus fecit de filius.*

15. HEGESIPPUS, Discipulus *Irenæi*, Commentario in Genes. XLIX. seu LXX. lectionem non rejicit, tamen *Aquilæ* auctoritati plurimum deferet: "Quo igitur ratione fidem præstabit illud, Non deficiet princeps de Juda? *Num potius accipiendum hoc est*, Ex Jacob filius non "deficiet principe, *id est tribus quæ aliorum princeps & major erit?* Quod "cum principe Moses primum gradum lovemque in tribubus intelligat, simul "rem ex ejus stirpe Reges, testatur Aquila, qui loco, principes, verbum Hebraicum, quo nomine Judæa tribus appellatur, ne quæ præter ceteras aliquando pollerent, pejus quam Templum, Arca, totusque cultus longo tempore fuit, quoad Dominus venisset, una cum aliis venit in dominium Romanorum."

16. JULIUM AFRICANUM in Chronico reponibile Genesios junctam, quam agnoscunt Codices Græci, ignorant Hebræi, affirmat Georgius Syncellus: Ἐπεὶ τοίνυν τὰ ἀπὸ τῆς κατακλυσμικῆς διαφορᾶς ... *Quoniam igitur a Diluvio ad Abrahamum & Moysen numerationes variæ sunt, &c. Recensendo a Diluvio ad Abrahamum & Moysen numerationes variæ sunt, &c. Recensendo a Diluvio ad Abrahamum & Moysen* (quæ Africanus & Eusebius) *bellaciosatus est annorum 130. errore, omisso primorum Cainan hujus nominis secundo, filio Arphaxad, id est anno generationis, quidem ab Adamo 130. Apud Seniorem Evangelia scripturam Lucæ passim ita.* Porro, in Epistola ad *Origenem* propositis multis argumentis contra Historiam apocryphum *Susannæ*, ut omittam inanissimum aliud additamentum, quod in libris Scripturarum Hebraicis non sit reperiatur, ... *Interpretes vero illi, quod non scirent, cum alios duobus, quæ eorum sensum sunt, non intellexisse in eo Danielis vaticinio, quod a Judæis acceperant. Si credimus Nostris, affirmamus, & nos Septuaginta, manifesta adfirmant Codices Hebraici, & multa inveniemus absurda, quæ postquam enumeraverit, subdit, Omitto autem Septuaginta seniorum LXX. Interpretum Versionem, super qua fusius sit antiquum pertractatum Hebræorum exemplaria, ...* Deus dixit (inquit) *Abrahamo, ut sacrificaret filium, sed & alibi dixit eum Israelitas populos Domino sacrificasse, ... Longe falluntur Hebræi, cum vocabulis, aut syllabis additis, quæ sunt tantum Syrorum, Africanus adscribit, ...*

a Chron. p. 54-79. 85. 86.

b Resp. ad Objecta Criticæ Sac. V. T.

c Pag. 89.

CAP.

CAP. IV.

Origenem, quantum attinet ad Græca Veteris Testamenti scripta, secutus est Hesychium Martyrem, multis nominibus celebrem. De Obelorum & Asteriscorum, quibus Codices Græci notati sunt, ratione.

ORIGENES Alexandrinus, qui à Graecis Adamantius cognominatus est, post Pamphilum Martyrem, & ante Eusebium Pamphili amicum, Hexaplorum exemplaria emendavit; & cum elogium hoc illaesum servare non potuerit, Hieronymo, in Epistola de Historia Susannæ ad Africanum, Veterum Graecorum imperitus favet, & Judæos objurgantes contra Susannæ historiam, quod in libris Hebraicis non reperiretur, respondisse ait, in sanctis veteribus libris inveniri, in quorum editione Graeca ab Hebraica discrepet. Quæ Origenes ex multis veteris Testamenti libris invenerat, ea quoniam apud Hebræos, ubi eorum primitiæ erant, non reperiebantur, ex Judæis aliquot, ex Judæa, Jerusalem, Genesa, & Ebron, huc demum arcessivit. Verba Origenis ex Epistola ad Africanum, quæ de Susannæ historia, & de Bel & Dracone, & de Daniele in lacu leonum, & de Esdræ libris, qui Hebraice non habentur, scripta sunt, huc adscribere operæ pretium est.

Ad objectionem contra Historiam Susannæ, quod in libris Hebraicis non habeatur, respondeo, quod Judæi offendendi potius, quam quærendi sunt, & Principum & Publicani, qui Susannæ historiam condemnabunt, ex Ecclesiarum à majoribus traditarum consuetudine probare quæ non habentur in libris Hebræorum, &c. Ex hujus rei exemplum dat, quod de Esdræ libris Judæi non recipiant, quos tamen Ecclesiæ pro divinis habeant. Quæ cum ita sint, (juste quandam confusionem in hac re, non solum Hebræis, sed

a Hieron. Præf. in Ezech.

b Præf. in Heb. Nom.

c Vide Anno- bachii Præl. in Com. in Prov. inter op. Hier. d De LXX. Interp. e De Script. Eccl. f Reg. ad Orthodoxos. g Vide Critica Sac. V. T.

a Prolog. 5. pag. 54

Alphonſus Salmeron ex eadem Epiſtola apud *Euſebii Hiſt. Eccl.* VI. 23. citata hæc verba profert: *Id pro vero ſolum habendum in Scripturis divinis, quod* LXX. *Interpretes tranſtulerunt: quoniam id ſolum eſt quod auctoritate Apoſtolica confirmatum eſt.* Hæc ibi haberi, ex *Ruffini* interpretatione: etſi novi Interpretes *Euſebii*, ut *Muſculus* & *Chriſtophorſonus*, non habeant, quia fortaſſis, inquit, inciderunt in codices corruptos. Sed conſtat verba iſta à *Ruffino* inſerta fuiſſe, qui *Euſebii* paſſim Hiſtoriam corrupit, potius quam vertit, multis detractis, multiſque de ſuo interpolatis. Proferuntur eadem à *Martha*, aliiſque. Rurſus in *Homilia* 3. *in Gen.* codices Græcos, *Eccleſiæ codices* appellat *Origenes*, eorumque fautorem haud obſcure ſe probare videtur. *In Exodo ubi nos in Codicibus Eccleſiæ habemus ſcriptum: Reſpondentem ad Dominum Moyſen & dicentem; Precide, Domine, alium quem mittis. Ego enim græcâ voce ſum, & tardus lingua: Vos* (Judæi) *in Hebraïs exemplaribus habetis; Ego autem incircumciſus labiis ſum. Ecce habetis circumciſionem labiorum, ſecundum veſtra, quæ veriora dicitis, exemplaria. Si ergo ſecundum vos Moyſes indignum ſe eſſe adhuc dicit, quod non ſit labiis circumciſus, certum eſt hoc illud indicare, quod dignior ſit et ſanctior ille, qui circumciſus eſt labiis. Adhibete ergo etiam labiis falcem, et aris operimenta deſecate, quandoquidem tales vobis in divinis literis complacet intellectus.* In cap. XV. Epiſt. ad Rom. ait *ſciendum eſſe, quod in omnibus pene Apoſtolus editionem* LXX. *Interpretum tenet*; addit vero: *niſi quia forte ei quam exequitur aſſertioni minus neceſſaria videntur, aut ſi quando non verbis Interpretum quam ſenſibus Scripturæ ita vult ſua pronunciatione prolatis.* In cap. X. *Scire nos tamen convenit, quod*; Domine, quis credidit auditui noſtro: *in Hebraïs exemplaribus* Domine *non habet, ſed juxta interpretationem* LXX. *Seniorum: ſic & Apoſtolus hoc probans quod apud illos eſt, poſuit, Domine.* Paulo poſt: *Sed ne hoc quidem à nobis convenit ignorari, quod in exemplaribus Hebræorum non habetur*, Et contradicentem. *Apoſtolus enim ſecutus eſt* LXX. *Interpretum veritatem in ſuis ſcriptis: ſicut illi interpretati ſunt, expoſuit.* Homilia 1. in Cant. profitetur ſe per omnia LXX. Interpretum Verſionem ſequi: *Non autem latet nos, quod in quibuſdam exemplaribus pro eo quod legimus*, Quia bona ſunt ubera tua ſuper vinum: *invenimus ſcriptum*: Quia bonæ ſunt loquelæ tuæ ſuper vinum. *Quod quamvis evidenter ſignificaſſe evidentius ea ipſa quæ à nobis ſpirituali interpretatione diſſerta ſunt, tamen nos* LXX. *Interpretum ſcripta per omnia cuſtodimus; certe quod Spiritus S. Myſteriorum formas obtectas magis voluit in Scripturis divinis, & non palam atque in propatulo haberi.* Sed Homilias iſtas quatuor in Cant. Canticorum, quæ *Origenis* nomine prænotata leguntur inter Opera S. *Hieronymi*, ei merito abjudicant Viri docti. Si credimus [d] *Gadyſ.* [e] *Jo. Driedani* LXX. *Cellularum* miraculum, inter alios, aſſerunt *Origenes*. At fruſtra tale quid in illius ſcriptis quæſiveris. Somniavit *Epiphanius*, credidiſſe illum, Interpretes per *paria* in Cellulis 36. Verſionis opus confeciſſe; ut patet ex illius inepta explicatione notarum *Lemniſcorum* & *Hypolimniſcorum*, quibus in Hexaplis ſuis *Origines* uſus eſt. De quibus ſuo loco dicemus.

b Exam. Bibl. 7. c. 1.

c Vide Amorbachii Præf. in Com. in Prov. inter op. Hier.

d De LXX. Intt.

e De Script. S. l. 2. c. 1.

Marinus ait Origenem *Theſauri 26. ex Montb. dicere, Judæos ad diſtructionem ſcripturarum noſtrarum quædam finxiſſe, quibus dogmata falſa confirmantur.* Quem locum profert *Marinus*, ut oſtendat Origenem ſenſiſſe, Judæos Scripturas ſuas in odium Chriſtianorum corrupiſſe. At duplici nomine errat, dum locum illum adducit. Neque enim id aſſerit Origenes, ſed dicit *forte* eos ad deſtructionem Scripturarum noſtrarum quædam finxiſſe; neque loquitur de Scripturis Veteris Teſt. ſed tantum de Novo. Poſtquam locutus fuiſſet de occiſione *Zachariæ filii Barachiæ*, de qua in Evangelio, non vero in ſcriptis Judæo-

rum, legimus, de de Esaiæ serratione, ad quam allusit Scriptor ad Hebræos, quisquis ille fuerit, in scripto quodam Apocrypho: deque *Jamne & Mambre*, quorum meminit S. Judas ex alio libro apocrypho: hæc subdit, *Hæc omnia diximus assentientes sermonem non ignorantes, quoniam multa secretorum* (apocryphorum) *facta sunt à quibusdam imbris & indoctorum de excelsum scientibus: ex numero quorum fuit Hippythian, alias autem quæ sunt Basilidis. Oportet ergo cautè considerare, ut nec omnia secreta quæ feruntur in nomine sanctorum suscipiamus propter Judæos, qui FORTE ad deformationem veritatis scripturarum vestrarum quædam fuxerunt confirmantes dogmata falsa, nec omnia abjiciamus quæ pertinent ad demonstrationem Scripturarum nostrarum.*

Rursus errat *Morinus*, cum ait Origenem in Epist. ad Africanum [a] præcitata *conjicere, Judæorum malitia scriptum esse apud Epistolam ad Heb.* fecti sunt *in plurali, pro*, fectus est, *ut cum unus tantum dissectus fuerit, scil. Esaias, ex plurali numero in textu Apostoli fraus appareat.* At quo oculi tunc Morini, quo mens sese flexerat, cum hæc scribebat? Hoc tantum dicit Origenes, quod *liber apocryphus*, in quo illud de Esaia tradebatur, *forte studio à studiis depravatus est, vetere nonnullas impertinentes scripto alis interserentibus, ut nulla fides ei adhiberetur.* quippe ineptiis quibusdam scatere scriptum illud deprehensum est. Egregie ineptit de sensu hujus loci *Erasmus* his verbis: *Neque etiam negotium facessit, quod ad Judæorum fraudem efferendam subjicit Origenes, nempe eas scripsisse, fectus est, scil. Esaias, ut fraus appareret in textu Apostoli, scribentis in plurali numero, fecti sunt. Neque enim Origenes contendit nomen singulare, fectus, habere in se, quæ palam sunt libris, hoc est Canonicis, sed tantum in aliquo apocrypho, quem forte in odium doctrinæ Christi & ejus Apostolorum conscripserant.* Quid (malum!) libro isti apocrypho cum vocibus illis *fectus, & fecti*? Disputat Origenes de eo quod Apostolus *fectorum* in plurali numero meminerit, cum unius tantum, nempe Esaiæ, *fecti* in aliis scriptis fieret mentio. Id vero contendit ex aliarum linguarum consuetudine semper fuisse dictum, scil. numero plurali pro singulari uti. Nec locum hunc Origenis intellexit ipse *Simonius*, vir alias judicio perspicaci, qui verba hæc Origeni [b] adscribit. *Quod quidem forsasse confusio per dolum factum est à Judæis, quibusdam non decentibus Scripturæ inseritis, ut toti fides abrogaretur.* Ut appareat autem quanta horum sit hallucinatio, locum integrum ex Origene describam.

[a] Exercit. 1. l. 1. c. 3.

[b] Disquis. Crit. pag. 62.

Δεκτέον ἢ πρὸς ταῦτα ὅτι ἀπὸ δολιότητός τινων τῶν ἐξεληλυθότων μαθητῶν τῶν ἀποστόλων, ἢ ἀγνόντων, ἢ κακῶν, ἐβλάβη μὲν ἡ γραφὴ τῷ λαῷ, ὡς μηδὲ πάντας ἐν ἀληθείᾳ ἔχειν τὰς ἐκδοθείσας ἀνὰ χεῖρας βίβλους· ἐβλάβη δὲ καὶ τὰ τῶν Ἑβραίων ἀντίγραφα ὑπὸ τῶν ἀπιστούντων τῇ Ἰησοῦ θεότητι, καὶ τῇ τῶν προφητῶν ἐπ' αὐτὸν ἐκδοθείσῃ προφητείᾳ· ὡς καὶ τὸν Ἐσαΐαν μαρτυρεῖσθαι ἐν ἑβδομήκοντα βιβλίοις γεγενῆσθαι, ἃ καὶ τῶν Ἑβραίων διὰ τοῦτο ἀναγινωσκόντων, ἐν οἷς πεπλάνηται, ὁ τὴν πρὸς Ἑβραίους γράψας ἐπιστολὴν Ἑλληνιστὴς ἐπιδείκνυται, ἐν ᾗ πανταχοῦ μαρτύρεται τὰ ἐπιδήμια; (καίτοι τι εἰδὼς δεκτέον ἢ μόνον Ἑβραῖον ἀνδρὸς Ἑβραίου, πολλαχοῦ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτο ἐνδεικνυμένου τοῦ ἀνδρός.) διότι οἱ ἑβδομήκοντα λέγουσι πεπλανῆσθαι τὸν Ἡσαΐαν τὸν προφήτην, καὶ ἐν τισὶ διαστρέφουσι πᾶσι φανερὸν ἐστὶ τοῖς ἐξητακόσι τὰ ἀντίγραφα, λέξεσι τισὶν, τὰς μὴ ἐκφερούσας τὸ ἐξῆς τῆς ἀληθείας. *Decendum autem ad hæc: quod Judæi quæstiones interserant de iis quæ Servatum & Prophetam de Judæorum accusationem aliquam continebant, ea fabulantes, & progenitum populi) quamvis omnibus scriptis non in libris omnibus. Et hunc enim ita interpolatum in eis quæ Esaiæ sunt traditis, & Scriptis ad Hebræos testimoniis, sed licet quæ libro sacro Canonico feruntur omnibus. Nam ubi Prophetæ dicta patiuntur, quamvis alia Scripturæ Judæi ad Hebræos inquiunt. Lapidati sunt, dissecti sunt, in occisione gladii mortui sunt, & lapidatus erat, dicitur, dissecti sunt. (juxta quandam consuetudinem priscam, non solum Hebræam,*

[c] Vide Amor. Bachii Præf. in Com. in Proph. Hier. op. [d] De LXX. Interp. [e] De Script. Eccl. l. 3. c. 1.

sed

ſed & Græcam, id in plurali numero dicitur, quod de una manifeſtum eſt) *Nimirum quia traditiones dicunt* ſectum eſſe Eſaiam Prophetam, *& in quodam apocrypho iſtud habetur, qui forte ſtudio à Judæis depravatus eſt; dum voces nonnullas impertinentes ſcripto illi interſeruerunt, abſtoti non crederetur.*

a Cap. 3. §. 14. Apud eundem [a] *Fraſſenium* legimus Origenem, "*ut alibi obſervat Apoſtolos & Evangeliſtas, plures veteris Scripturæ textus laudaſſe ex Verſione* "LXX. *qui in Hebræis fontibus non habentur, ſic quoque in hæc verba* "*Joannis* XIII. Qui manducat meum panem levabit contra me calcaneum ſuum: *inquirentem unde id ſit depromptum, cum Hebraicæ lectioni* "*non concordet, dicere,* Cauſam, cur non reſpondeat ad verbum Hebrææ "lectioni, eſſe, quod hic locus, quem citat Evangeliſta, metaphraſi "quadam à LXX. eſt explanatus." Sed ad locum illum Origenes hoc tantum habet: ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πέρναν αὐτοῦ παραπέφρασται τὸ ῥητὸν ἀπὸ τοῦ τεσσαρακοστοῦ ψαλμοῦ ἔτως ἔχον· Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πέρνισμόν. "*Qui* "*manducat panem meum, ſuſtulit contra me calcaneum ſuum*: Tranſlatum "autem eſt paraphraſtice dictum hoc à Pſalmo 40. ſic habens: *Homo* "*pacis meæ, in quo ſperavi, qui edebat panes meos, magnificavit adverſum* "*me ſupplantationem.*

b Hiſt. Crit. V. T. lib. 1. c. 19. & Diſquiſ. Crit. cap. 9. Recte obſervat [b] *Simonius*, eos qui locis ex Origenis Epiſtola ad Africanum petitis, aliiſve ſimilibus, Judæorum Codices elevare velint, neſcire *ingenium Origenis, & quæ illi propria eſt ſcribendi ratio. Hæc non*

c De Engaſt. adv. Origen. *ignoraſſe* [c] *Euſtathium, qui notat Origenem, quod ubique opiniones contrarias ſcriptis ſuis inſerat; idemque longe antea Hieronymum non ſolum de Origene, ſed de Euſebio, Methodio, Apollinario, animadvertiſſe, qui* interdum non quod ſentiunt, ſed quod neceſſe eſt, dicunt. *Feciſſe nimiam illam Origenis libertatem, ut, quicquid ex aliis Scriptoribus hauſtum in mentem venerat, ſine delectu effutiit, in hæreſeos crimen, quaſi mentis ſuæ ſenſa exprimeret, vocatus fuerit. Hæc itaque diligenter obſervanda eſſe, ſi Origenem cum ipſo Origene conciliare velimus, ne quod ille probabiliter tantum dixerat, ſuiſque temporibus ſerviens ac perſonis quas alloquebatur, id pro Origeniano obtrudatur.* Certe alia ſunt permulta loca, in quibus non tergiverſatur, ſed perſpicue declarat Origenes ſe Editionem LXXviralem pro authentica non habuiſſe, verum *Hebraicam* iſti prætuliſſe.

1°. Quamvis in Epiſtola ad *Africanum* præcitata, Hiſtoriæ *Suſannæ*, prout ex voluminibus τῶν LXX. dictis in Eccleſiis legebatur, patrocinetur; alibi tamen non idem exemplar, quod in Eccleſiis lectum eſt, ſequitur, ſed *Theodotionis*. In decimo *Stromatum* ſuorum libro, poſtquam ex hiſtoria iſta loca quædam adduxiſſet, adjecto demum alio, hæc ſubjicit verba: *Quem locum de* LXX. *editione nunc poſui. Quo*

d Com. ad Dan. XIII. *dicto*, inquit [d] Hieronymus, *oſtendit, cætera ſe non juxta* LXX. *Interpretes diſſeruiſſe.*

2°. Aſſerit Hieronymus, eum alibi fabulas *Suſannæ*, *Beliſque* ac *Draconis*, ex librorum Canonicorum numero ejeciſſe, quia Hebraice non habebantur. Procemio Comment. in Dan. *Unde & nos ante annos plurimos, quum verteremus Danielem, has viſiones obelo prænotavimus, ſignificantes eas in Hebraico non haberi. Et miror quoſdam* μεμψιμοίρους *indignari mihi: quaſi ego decurtaverim librum. Quum & Origenes, & Euſebius, & Apollinarius, aliique Eccleſiaſtici viri, & Doctores Græciæ, has, ut dixi, viſiones non haberi apud Hebræos fateantur, nec ſe debere reſpondere Porphyrio pro his, quæ nullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem præbeant.* Quod innuit autem *Hieronymus* Origenem hæc dixiſſe in libro contra *Porphyrium*, id verum eſſe non poteſt. Nam contra *Porphyrium* nunquam ſcripſit *Origenes.*

3°. In

3°. In Scripturis exponendis ad *Hebræos* solitus est confugere, eosque consulere, ut testatur [a] *Hieronymus*, qui meminit *Huilli*, Judæorum *Patriarchæ*, cujus expositiones in nonnullis locis fuerit secutus. *Certe etiam Origenes Patriarchen Huillum, qui temporibus ejus fuit, nominat, & trigesimum tomum in Esaiam, in cujus fine edisserit,* Væ tibi civitas Ariel, quam expugnavit David, *illius expositione concludit, & quum aliter prius sensisse se dicat, doctum ab illo id quod est verius confitetur. Octogesimum quoque nonum Psalmum, qui inscribitur,* Oratio Moysi hominis Dei; *& reliquos undecim, qui non habent titulos, secundum Huilli expositionem, ejusdem Moysi putat, nec dedignatur Hebræam Scripturam interpretans, per singula loca, quid Hebræis videatur, inserere.* Consuluisse illum *Hebræos* de vera cujusdam loci ex *Hebræo* interpretatione, commemorat *Chalcidius* verbis mox producendis.

[a] Contra Ruff. l. 1. Vide supra c. 3. §. 13.

4°. In operibus suis non solum Versionem LXXviralem, sed alias quoque, ab ea discrepantes, explanabat & edisserebat. *Hieronymus* Procemio Com. in Esaiam: *Scripsit enim in hunc Prophetam juxta editiones quatuor* (LXX. Aquilæ, Theodotionis, Symmachi) *usque ad visionem quadrupedum in deserto Origenes triginta volumina.* Hoc quare fecit, si LXX. pro authenticis habuit? Audiamus eundem, Præf. in Versionem suam Josuæ: *Quod si vetus eis tantum interpretatio placet, quæ & mihi non displicet, & nihil extra recipiendum putant, —— Cur Origenem mirantur, & Eusebium Pamphili, cunctas editiones similiter differentes? Aut quæ fuit stultitia, postquam vera dixerint, proferre quæ falsa sunt?* Apolog. cont. Ruff. lib. 2. *Origenes tuus in omnibus libris suis post* LXX. *Interpretes, Judæorum translationes explanat & edisserit. &c.* Rursus Præfat. in Origenis Homilias 2. in Cant. *Origenes cum in cæteris libris omnes vicerit, in Cantica Canticorum ipse se vicit, nam decem voluminibus explicitis, quæ ad viginti usque versuum millia pene perveniunt, primum* LXX. *Interpretes, deinde Aquilam, & Symmachum, & Theodotionem, & ad extremum Quintam editionem, quam in Actæo littore invenisse se scribit, ita magnifice aperteque disseruit: ut vel inde mihi videatur in eo completum esse, quod dicitur: Introduxit me Rex in cubiculum suum.* Exemplum habemus apud *Catenam in Psalmos*, ad Psal. xxix. 7. ubi legunt LXX. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου. *Ego autem dixi in abundantia mea*: Symmachus, ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου *in solitudine mea.* Commentatur *Origenes* in utramque interpretationem, & ita, ut plane appareat, dubitasse eum, utra sit verior. Postquam explanasset locum secundum Versionem LXX. subjungit: Καλὸν δὲ Σύμμαχον, ἐὰν ᾖ, ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου &c. *Secundum Symmachum vero, si dicatur,* in solitudine mea, *potest intelligi tranquillitas & imperturbatio animæ perfectæ, in qua omnis qui existit, nequaquam amplius commovebitur. Qui enim bonis spiritalibus abundat, non commovebitur in æternum.*

5°. Quamvis in *Homiliis*, quæ ad *populum* habitæ sunt, soli Versioni LXXvirali inniti visus est, in *Tomis* tamen, hoc est in Commentariis majoribus ad ipsam veritatem Heb. appellabat. *Ruffinus* in Invectiva 2. contra Hieron. ait *se Origenis ne unum locum ex scripturis divinis de Hebræis invenire translatum. Hieronymum* ipsum audi, Præf. in Quæst. Heb. *De Adamantio autem sileo: cujus nomen, si parva licet componere magnis, meo nomine invidiosius est, qui cum in Homiliis suis, quas ad vulgum loquitur, communem editionem sequatur, in Tomis, id est, in disputatione majori, Hebraica veritate stipatus, & suorum circumdatus agminibus, interdum linguæ peregrinæ quærit auxilia.* Origenis Exegematica S. Scripturæ *Hieronymus* alibi triplici genere distinguit, scil. in *Scholia, Homilias*, ac *Tomos*; *Scholia* fuerunt breviores annotationes, quibus loca obscuriora summatim perstringebat. *Homiliæ* fuerunt sermones seu conciones, quibus quotidie & quasi extempore Scripturas populo enarrabat. *Tomi* sive

sive *scholia*, majores erant Commentarii, ut dixi, in quibus, ab eruditis tantum legendis, tota ingenii sui vela ventis spirantibus dedit. *Hieronymum* hoc loco totum nobis pandere mysterium, existimat clariss. *Wetstenius*, in Notis ad *Origenis* Epistolam supra citatam: scil. quam ob causam in Epistola ista Græcæ editioni usque adeo patrocinatur Origenes. *En timidum Origenem!* (ait *Wetstenius*) *errantem sequitur Versionem vulgatam coram populo, ac defendit eam præsenti Epistola; uni quidem inscripta, sed statim omnibus publicata: verum ubi vel solus est, vel cum doctioribus & eruditis versatur; corrigit, emendat, Hebræa præfert; adeoque alias destruit, quod alias ædificat.* Existimat [a] *Lud. Capellus* in *Tamorum* opere ad Heb. Veritatem confugisse illum *Judæorum* causa. Sed id nullo modo apparet. Non modo *Judæorum*, sed quorumvis *doctorum* gratia id eum fecisse mihi persuasissimum est.

[a] Crit. Sac. pag. 531.

6°. In eadem ipsa Epistola agnoscit *Origenes*, se cæteras quoque editiones ventilasse, operam quoque dedisse, ut Scripturis *Hebraicis*, cum Hebræis differens, uti posset, &, causa Judæorum, literarum Hebraicarum studium commendat Christianis. Postquam editionem LXXviralem, ab Hebræo discrepantem, defendisset; ne quis forte existimet, se textus Hebraici, aliarumque Versionum, studium damnasse, hæc subjungit: Καὶ πῶτε δὲ φημι ἔχειν ἐκείνῳ τῷ ἐριτιμᾶν καὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων γραφὰς, καὶ πάσας τὰς ἡμετέρας τοῖς ἐκείνων συγκρίνειν, καὶ ὁρᾶν τὰς ἐν αὐταῖς διαφορὰς· εἰ μὴ φορτικὸν γοῦν εἴη τοῦτο, ὅτι πολὺ τοῦτο, ὃν δύναμις, πεποιήκαμεν· γυμνάζοντες αὐτῶν τὸ νοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι καὶ ταῖς διαφοραῖς αὐτῶν, μᾶλλον δὲ πασῶν μᾶλλον ἀσπῶν τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὁ'. ἵνα μή τι παραχαράττειν δοκοίημεν ταῖς ἐκ τῶν ἔρανον ἐκκλησίαις· καὶ προφάσεις διδῶμεν τοῖς ζητοῦσιν ἀφορμὰς, ἐθέλειν σοῦ ἐν μέσῳ συκοφαντεῖν· καὶ τὰ διαφαινόμενα ἐν τῷ κοινῷ κατηγορεῖν· ἀσκοῦμεν δὲ μὴ ἀγνοεῖν καὶ τὰς παρ' ἑκάστοις· ἵνα, ὅταν Ἰουδαίοις διαλεγόμενοι, μὴ προφέρωμεν αὐτοῖς τὰ παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις αὐτῶν, καὶ ἵνα συγχρησώμεθα τοῖς φερομένοις παρ' ἐκείνοις· εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἃ κεῖται βιβλίοις· τοιαύτης γὰρ ἔσης ἡμῶν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς ζητήσεσι παραιτήσεως, ἃ καταφρονήσουσιν, ὡς ἔθος αὐτοῖς, γελάσονται σοῦ λέγοντος τὰ ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα, ὡς τ' ἀληθῆ παρ' αὐτοῖς ἀναγεγραμμένα ἀγνοοῦντος. *Et hæc quidem dico, non ex pigritia indagandi ipsas secundum Judæos Scripturas, omnesque nostras cum illis conferendi, & quid differant inter se videndi: nisi arrogans sit dictum, ut plurimum hoc, quantum fieri potest, præstitimus, ventilantes sensum illarum in omnibus editionibus, & differentiis earum: simul aliquanto instituto examine Interpretationis LXX. ne quicquam perperam fingi videremur Ecclesiis, quæ sub cœlo sunt; & prætextum exhiberemus illis, qui occasiones captant, & cupiunt eos, qui medium tenent, fugillare; atque hos qui in publico præluceant, accusare. Exercemus etiam nos, ne ignoremus Scripturas, quæ apud illos habentur: ut si quando cum Judæis differamus, proferamus ipsis ea, quæ extant in exemplaribus illorum: & ut iisdem simul utamur cum illis, quæ apud ipsos circumferuntur, etsi in nostris non extent Bibliis. Talis enim si sit nostra in quæstionibus cum illis controversis præparatio, non contemnent, neque prout consuetum est illis, ridebunt credentes ex gentibus; tanquam eos, qui, quæ vera & genuina sint apud illos scripta, ignorent.* An revera in gratiam tantum Judæorum hæc fecit *Origenes*, aliosque facere voluit? Quomodo *in gratiam Judæorum*, aliorum Interpretum versiones explanavit in illis locis ubi nullæ continentur de Messia Prophetiæ? Præterea, in *Hexaplis* suis non solum integrum textum Hebraicum, sed & alias omnes editiones Græcas, *Aquilæ, Symmachi, Theodotionis &c.* descripsit *integras* in usum Ecclesiarum: anne hoc in gratiam Judæorum? Quid opus erat ob textus quosdam paucos, Versiones integras describere? Sane constat vel ex *Hexaplorum* opere, tanto cum labore, tantisque impensis adornato, quid animi *Origeni* fuerit, nempe illum existimasse, in Scripturis interpretandis

pretandis rationem habendam fuisse, non solum Verbo divulgatæ, verumetiam reliquarum. Ut dicit [a] *Hieronymus*, [illegible] *quatuor editionum, e regione singula verba describimus, asterisco, obelo, cæteris inter se consentientibus argumentis.*

2°. In ipsam porro editionem LXX viralem ex Hebraico, juxta veritatem, versionem *Theodotionis* addebant, quæ in ea desiderabatur, eaque ipsa diversis *asteriscorum* signis, quasi libram editioni afferentia, vel loca aliunde illustravit: ista vero quæ in illa redundabant, et [illegible] non legebantur, censorio obelo jugulavit, atque transfixit, eadem veluti regula, quo Critici vulgo in purgandis priscis Auctoribus, locisque falso additis notandis, utebantur. Hunc usum fuisse *obelorum*, et locis adulterinis atque rejectitiis apponi solitos fuisse, Scriptores idonei fidelem hujusmodi perhibent testimonium. *Asteriscus* (inquit [b] *Isidorus Hispalensis*) *apponitur in iis quæ omissa sunt, ut illucescant per hanc notam, quæ deesse videntur. Stella enim apud Græco sermone dicitur, a quo Asteriscus, stellula, est derivatus. Obelus, id est, virgula jacens, apponitur in verbis vel sententiis superflue iteratis, sive in iis locis, ubi lectio aliqua falsitate notata est, ut quasi sagitta jugulet supervacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim Græce obelus dicitur.* Zonaras, in Scholio ad Canonem S. Apostolorum LXXVIII. ἐκ τούτου δὲ οὐ λέγομεν ἄλλους τῶν Ἀποστολικῶν κανόνας, ἀλλ' ἀναιρεθῆναι μᾶλλον, ἀποξεσθῆναί τε, καὶ ἀποβελισθῆναι ὡς ψευδεπιγράφους, καὶ νόθους, καὶ τῶν ἀποστόλων ἀλλοτρίους, ἐπεὶ θείοις καὶ ἱεροῖς πατράσιν ἐγκεκρίμενοι ἔκειτο. *Non oportet alios ullos, qui dicuntur Apostolorum Canones, approbari, sed magis reprobari* obeloque *transfigi & rejici, tanquam falsò inscriptos, & non legitimos, & extra numerum eorum, quos divini sanctique Patres judicio suo comprobarunt.* Balsamo in Scholio ad Canonem Concilii Sexti in Trullo LXIII^m^; *Octogesimus quintus Canon S. Apostolorum definit quinam libri ex antiqua novoque Testamentis legendi sunt, καὶ τὰ λοιπὰ ἀθετήσαν ὡς νόθα ἀποβελίσθησαι. Et reliquos ut adulterinos obelo confodit.* Senecæ appellatur obelus *Aristarchi* [c] *nota*, quia illo apud *Homerum* compunxit carmina aliena surreptitiaque. *Ausonius*, Epist. ad *Orsulum*:

Quique sacra lacerum collegit corpus Homeri,
Quique notas spuriis versibus apposuit.

[a] Præfat. in Pentateuch.

[b] Orig. I. 20.

[c] Epist. 88.

[d] Cicero: *Profert alter, ut opinor, duobus versiculis expensum Nævium: alter, Aristarchus, hos ὀβελίζει. Ego, tanquam Criticus, judicaturus sum, utrum sint τὰ πρωτα, an περιεσοβελημένα.* Galenus Commentario 2. in lib. *De natura hominis* Hippocrati tributum: παντὸς ὅλου ῥητοῦ ἑκάστου στίχου [e] διασκορίδης ἀστερίσκου σημεῖον, ὃ καλοῦσιν ὀβελὸν, εἶναι σημεῖον καὶ Ἀρίσταρχος ἐχρήσατο ὡσαύτως τῷ ποιητῇ ἐπὶ τοῦ ἀθετουμένους ὑπ' αὐτοῦ στίχους. παντὸς μὲν οὖν ὁ Διοσκορίδης ἐγράψεν, εἰκάζων εἶναί τινων ὑπονοουμένων ῥητῶν ἱπποκράτους τὰ θεσσαλῶ γέθ' &c. *Ad singulos hujus loci versus Dioscorides prænotavit signum, quod* Obelum *vocant: quo signo Aristarchus etiam apud Poetam, ad illos quos suspectos habuit versus, est usus. Has quidem notas adscripsit Dioscorides, conjectura ductus ad putandum, hunc locum esse Hippocratis F. Thessali.* Eustathius ad Iliad. α'. λεπτὸν δὲ τὸ ὀμηρικὸν ὀβελὸν, καὶ τὸ χαράξιον σημεῖον μεσοτελές, ὁ ὀβελὸς, ὅς ἐστι χάραγμα ἰσοπαχὲς εὐθεῖα, παντὸς μὲν στίχου, ἤτοι ἑαδίου, ἐφ' ἁπαξαῦα δὲ τοῦ ἰαπτικοῦ, δοκεῖν ὅτι μᾶλλον ἐπίκειται τοῖς χαράγμασιν ἑαυτῷ τὸ ὀβελὸς μέλαν λεπτὸν σιδηροῦν, ἐξ ὑμενώσεως αὐτοῦ. ὁ δὲ λέγουσι μεσοτελὲς ὀβελίζειν. Idem ad Odyss. ι'. στίχον ὀβελίζουσι ἤτοι ἀθετοῦσιν. *Jo. Tzetzes* ad *Hesiodi Operum & Dierum* principium: Ἰστέον ὅτι Ἀρίσταρχος καὶ ἕτεροι ὀβελίζουσι τὰ ἀθετούμενα. καὶ Παυσανίας ὁ μαθητὴς Θεοφράστου, λέγων ἀθετουμένου ῥητοῦ ὀβελὸν ἐπιγράφειν. &c. *Ulpianus* in Demosthenis Orat. contra Midiam: ἀνωφελὲς οἶμαι δοκεῖ τοῦτο. διὸ καὶ ἀβελίσαι τινὲς ἐκέλευσαν, ὡς ἀνόητον ἀποβαλλόμενοι. *Laertius* in Platonis Vita; ubi agit de notis in illius exemplaribus veteribus appositis:

[d] L. 9. Epist. 10.

[e] In sua Operum Hippocratis editione.

sitis: ὀβελὸς ἀστερισκίσκος, πρὸς τὰς ἐκκλίσεις ἀσυνήθεις. *Obelus utrinque punctum habens, ad superflua quaque jugulanda præponitur.* Paulo post: ὀβελὸς πρὸς τὸν ἀθετούμενον *Obelus* apponitur *ad improbationem.* Apud [a] *Fabium, virgula censoria* vocatur: *Quo quidem ita severe sunt usi veteres Grammatici, ut non versus modo censoria quadam virgula notare, & libros qui falso viderentur inscripti, tanquam subditititios summovere familia permiserint sibi, sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Obelorum apud Criticos hunc usum fuisse, fatetur [b] *Morinus*, qui & ipse addit de *Asteriscis*, librorum Censores eorum inscriptione locum aliquem memorabilem irradiare solitos fuisse; eorumque usum mutuatos fuisse à nautis, qui secundum *astra* iter moderantur, ut hac ope adjuti, ex sentibus & viarum anfractibus emergere possint. Consimili, inquit, modo Librorum Censores *stellulis* suis sententiam aliquam esse memorabilem Lectorem admonuerunt, eumque expedito itinere per singula quæque libri memorabilia deduxerunt. *Origenem* improbasse, tanquam superflua, quæ *obelis* prænotavit, & probasse quæ sub *Asteriscis* ex *Hebræo* assumpsit, contendit passim acriterque *Hieronymus*, Præfat. Pentateuchi: *Quod ut auderem* (Scripturas ex Hebræo convertere) *Origenis me studium provocavit, qui editioni antiquæ translationem Theodotionis miscuit, asteriscо & obelo opus omne distinguens: dum aut illucescere facit, quæ minus ante fuerant; aut superflua quæque jugulat & confodit.* Præf. in Paralip. ad Chromatium: *Origenes* (inquit) *non solum exempla composuit quatuor editionum, è regione singula verba describens, ut unus dissentiens, statim cæteris inter se consentientibus arguatur. Sed quod majoris audaciæ est, in Editione Septuaginta, Theodotionis editionem miscuit, asteriscis videlicet designans, quæ minus fuerant; virgulis quæ ex superfluo videbantur appositis. Si igitur aliis licuit non tenere, quod semel susceperant, — — cur me non suscipiant Latini mei? &c.* Epistola ad Suniam & Fretelam: *De editione Theodotionis additum est sub asteriscо: cujus rei breviter vobis sensum aperiam. Ubi quid minus habetur in Græco ab Hebraica Veritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, & signum posuit asteriscum, id est, stellam, quæ quod prius absconditum videbatur, illuminet, & in medium proferat. Ubi autem quod in Hebræo non est, in Græcis codicibus invenitur, ὀβελὸν, id est, jacentem præposuit Virgulam, quam nos Latine veru possumus dicere: quo ostenditur jugulandum esse & confodiendum, quod in authenticis libris non invenitur. Quæ signa & in Græcorum Latinorumque pœmatibus inveniuntur.* Procemio Commentariorum in Dan. *Sed & Origenes de Theodotionis opere in editione vulgata asteriscos posuit, docens defuisse quæ addita sunt, & rursus quosdam versus obelis prænotavit, superflua quæque designans.* Præf. Versionis suæ Jobi: *Cogor per singulos Scripturæ divinæ libros adversariorum respondere maledictis, qui interpretationem meam reprehensionem* LXX. *Interpretum criminantur, quasi non & apud Græcos — — omnia veteris instrumenti volumina Origenes obelis asteriscisque distinxerit, quos vel additos vel de Theodotione sumptos, translationi antiquæ inseruit, probans defuisse quod additum est. Discant igitur obtrectatores mei recipere in toto, quod in partibus susceperunt: aut interpretationem meam cum asteriscis suis radere.* Denique in Epistola ad B. Augustinum: *Et miror, quomodo* LXX. *Interpretum libros legas, non puros, ut ab eis editi sunt, sed ab Origine emendatos, sive corruptos per obelos & asteriscos: & Christiani hominis interpretationculam non sequaris: præsertim cum ea, quæ addita sunt, ex hominis Judæi atque blasphemi, post passionem Christi, editione transtulerit. Vis amator esse verus* LXX. *Interpretum? Non legas ea, quæ sub asteriscis sunt, imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes.* [c] *Wetstenio* locus hic *intricatus* videtur. *Qui enim,* inquit, *emendavit Origenes si corrupit? Salvo* (pergit) *meliori judicio, cum sic intelligo. Augu-*

stinus

[a] Institut. I. 4.

[b] Lib. I. Exercit. IV. c. I.

[c] Not. in Orig. Ep. ad Afric. pag. 175.

ſtinus Verſionem Hieronymi, ex Hebræo adornatam, non tanti fecit, quin ei præferat LXX. *Verſionem. Hieronymus reſpondet, Fruſtra id Auguſtinum facere, ac periculoſe: quoniam Origenes, ex Theodotione, additis quidem ſignis, eam interpolaverit: at Theodotio hæreticus fuerit: & cujus impiis libris cum Origenes emendatis deducta ſit, eam Chriſtianos non poſſe non corruptelæ ſuſpectam eſſe, &c.* Mihi nunquam intricatus viſus eſt locus. Sed videtur quidem Vir doctus toto cœlo ab iſtius vero ſenſu aberraſſe. LXX. Verſionem per additamenta ſub aſteriſcis poſita *emendavit* Origenes quatenus Sanct. Scripturarum Verſio fuit, eandem vero *corrupit*, quatenus fuit Verſio LXX viralis, cum talem Verſionem permanere non fiverit qualem illam Interpretes ediderant. Sic, ſi quis *Thucydidis* Hiſtoriæ interſerat quæ vetera ſunt, vel quæ deſiderat, Hiſtoriam *emendat*, quatenus vero eſt *Thucydidis*, *corrumpit*. Verum hæc mittamus. *Hieronymo*, de *Origenis* ſententia accedit omnino *S. Baſilius*, qui *Homilia* IV. *in Hexaem.* contendens verba quædam, quæ in Hebræo non habentur, ſuperflua eſſe, τὰ πάνυ, addit, ἀναγκαῖον τῶν ἀντιγράφων ἀθέλητον ἐ δὲ ὀβελὸς ἀδιαφορίας σύμβολον. *Eadem in Exemplaribus exactioris diligentiæ ſcriptis, obela notantur: eſt vero obelus reprobationis ſignum.* Et Comment. in [a] Eſaiam, ait vocem quandam *Obelo* fuiſſe jugulatam, *quod nullum inſinuet ſenſum.* Quin & *Origenem* voluiſſe, hoc ſuo labore ſtudioque Verſionem *emendare*, agnoſcit ipſe *Auguſtinus*. *Origenis* enim hoc opus deſignat his verbis: [b] *Nonnulli, Codices Græcos Interpretationis* LXX. *ex Hebræis Codicibus* emendandos *putarunt; nec tamen auſi ſunt detrahere, quod Hebræi non habebant & LXX. poſuerunt.*

[a] Ad c. 3. p. 914.

[b] De Civ. Dei XVIII. 43.

Refragatur huic ſententiæ *Ruffinus*, *Invectiva* II. adverſus *Hieronymum* Verſionis LXX. patrocinandæ cauſam in ſe ſuſcipiens. *Apoſtatæ quidem & Judæi* (inquit) *interpretes ſunt ea, quorum lectione Judæi maxime utuntur. Et quia frequentes, ſi diſputatio accidiſſet, vel emmutata eſſe aliquanta, vel deeſſe vel abundare in noſtris Scripturis mentiebantur, voluit Origenes noſtris oſtendere, qualis apud Judæos Scripturarum lectio teneretur, & in propriis paginis vel columnellis, editiones eorum ſingulas quaſque deſcripſit, & ea quæ apud illos ſunt addita vel decerpta, veris quibuſque ſignis additis, ad verſiculorum capita deſignavit, & ita alieno non ſuo opere, ſuas tantummodo notas fixit, ut ſciremus non quid nobis, ſed quid Judæis adverſum certantibus, aut deeſſe, aut abundare videtur. Quod tale eſſet, quale ſi quis accepto breviculo, in quo militum nomina continentur, nitatur inſpicere, quanti ex militibus ſuperſint, quanti in bello ceciderint, & inquirens qui inſpicere miſſus eſt propriam notam, verbi cauſa, ubi dici ſolet ☉ ad uniuſcujuſque defuncti nomen adſcribat, & propria rurſus nota ſuperſtitem ſignet, nonquid videbitur is, qui notam ad defuncti nomen apposuit, & propria rurſus nota ſuperſtitem ſignet, quod egerit aliquid, ut vel hic defuncti, vel ille viventis cauſſam acciperet, ſed quod eos qui ab aliis fuerint perempti, iſte annotationis deſignavit indiciis? Ita ergo fecit & ille, ea quæ per alios Interpretes ſive perempta fuerant, ſeu etiam abundantius prolata, propriis quibuſdam ſignis, id eſt, aſteriſci & obeliſci notulis deſignavit. Cæterum neque verbum aliquod de ſuo unum ſaltem inſeruit, neque noſtrorum Exemplarium fidem fecit in aliquo vacillare, ſed ea quæ minus videbantur ſecundum curſum literæ planæ & lucidæ, ſpiritualis intelligentiæ oſtendit referta myſteriis.* Si credimus [c] *Morino*, mentem ſuam *Origenes* ipſe manifeſtius aperire non potuit. Contendit quoque [d] *Epiphanius*, appoſuiſſe illum *Aſteriſcos*, non quod addita vocabula *admodum neceſſaria* eſſe exiſtimaret, *ſed ne Judæis ac Samaritanis ullam calumniandi ſacras Literas, quibus in Eccleſiis utimur, occaſionem relinqueret.* Quid ſibi vellet *Aſteriſcos* adhibendo, idem explicat his verbis: Ἐπίτηδες τοῦτο, ὦ ἀκροατά, ὅτι ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα ὁ ἀριθμὸς οἱ ἀστέρες εἰσὶ, κἂν τι ὑπὸ νεφελῶν ἢ ἡλίου καλυφθῶσι· τοῦτο τῷ ποιμαίνοντι ὁ θεὸς ἀστέ-

[c] Lib. I. Exercit. IV. c. I.

[d] De Menſ. & Pond. c. 2.

ἑτέρους ἀληθεῖς εὑρεῖν, ἢ ἐκ τῶν ἄλλων, ὅτι οἱ λοιποὶ, διὰ τὸ ἀφεῖσθαι τὰ ἀστερίσκοις σημαινόμενα ἐν τοῖς Ἑβδομήκοντα κείμενα, ἔσπευσαν ἐξ ἀντιγράφων ἑτέρων διορθώσασθαι τὴν ἔκδοσιν· ἐν ἧς ἐπανορθώσεως ἀναγκαίως καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀστερίσκων σημαινόμενα προσετέθη. *Non ignoramus quosdam esse, qui dicant, in coelesti firmamento stellas esse, haec a Sole vel nubibus obscurantur. Ad eorum mentem Asteriscorum nota illa referenda sunt; ut ea vocabula sciam, quae Asteriscis insignita sunt, in Hebraeis dictionibus esse deprehendi, quae quibus in* LXXII. *Interpretum translatione dissimulata, et obtecta sint, quemadmodum stellae nubibus obtectae tantur. Atque ea demum est Asteriscorum nota.* Si ea quae Interpretes Graeci omiserunt comparavit *Origenes* libello NUMERIS occultatis, certe illi non placuit, quod omissa suspicatur. *Origenes* ipse in Epistola ad *Africanum*, ubi τῶν LXX. ex professo patrocinatur, praetendit se ideo tantum quae in Hebraeo non legebantur *obelo* praenotasse, ut Graecus innotesceret quid magis ipsi quam Hebraei in suis voluminibus haberent: καὶ τίμε δεῖ καταλέγειν; ἃ μετὰ πολλῆς παρέρχεται ἀναλέξασθαι· ἕτερα τε μὴ λεγόμενα παρ' ἡμῖν τῶν διαφορῶν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἢ ἡμῖν ἀντιγράφων. *Et quid me oportet haec enumerare? quae multo labore collegimus, ne nos lateret discrimen Judaicorum vestrorumque exemplarium.* Paulo post: καὶ ἄλλα δὲ ἐν τοῖς ἐν τῇ Γενέσει, οἷς σημεῖα παρέθηκαν τοὺς καλουμένους παρ' Ἕλλησιν ὀβελούς· ἵν' ἡμῖν γένηται ἢ παρ' αὐτοῖς ἐν τοῖς ἀστερίσκοις, τοῖς σημαινομένοις μὲν ἐν τοῖς Ἑβδομήκοντα, παρ' ἡμῖν δὲ μὴ ὑπερκειμένοις. *Sic et alia inveniuntur in Genesi, quibus signa apposuimus, Obeli a Graecis dicta, ut nobis loci tales innotescant. Prout rursus Asteriscos illis verbis assignavimus, quae in Hebraeo quidem extant; non autem apud nos inveniuntur.* At vero vix videtur verisimile, distinctionis meræ causa usurum fuisse illum *Obelorum* notis, quas scivit ab omnibus habitas fuisse pro notis *reprobationis*, & ut ita dicam, *ignominiæ*, quibus omnes solebant irreptitia atque adulterina quæque, tanquam stigmate, inurere. Neque poterat non scire, vel ex earum usu crediturus fuisse viros literatos, si ista quæ iis consignata fuit, rejeciſſe, vel saltem minus probasse, suspectaque habuisse.

8°. Se juxta reliquas Versiones *emendasse* LXX viralem profitetur ipse [a] *Commentario in Matth.* ubi de Codicibus T. Novi verba faciens, Νυνὶ δ' ἐπειδήπερ (inquit) πολὺ μέγιστον τὸ διαφέρον ἀντιγράφων διαφορᾶς, ἔστι δ' ὅτε μὲν ὀλιγωρίας τινῶν γραφέων, ἔστι δ' ὅτε πάλιν τῶν μὲν ἐπιχειρησάντων διορθώσασθαι τὰ ἐφερόμενα, ἔστι καὶ ὅτε τὰ ἐπιτυχόντα ἐκείνοις ἐν τῇ διορθώσει προσθέντων ἢ ἀφελόντων· τὴν μὲν οὖν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς παλαιᾶς διαθήκης διαφωνίαν, θεοῦ διδόντος, εὑρομεν ἰάσασθαι, κριτήριον μεταλαβόντες τὴν λοιπῶν ἐκδόσεων· τὰ γὰρ ἀμφιβαλλόμενα τοῖς ὁ, διὰ τὴν τῶν ἀντιγράφων διαφωνίαν, τὴν κρίσιν ποιησάμενοι ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων, τὸ συμφωνοῦν ἑαυτοῖς ἐφυλάξαμεν. *Nunc autem sive propter scriptorum quorundam indiligentiam, sive propter nefariam aliquorum Scripturas emendantium audaciam, seu propter eos qui dum emendant, pro arbitrio addunt, vel detrahunt, magna enimvero exemplarium exiſtit differentia. Profecto discrepantiae, quae in Veteris T. exemplaribus occurrit, Deo annuente, remedium adhibere potuimus: nam quae apud Interpretes* LXX. *propter exemplarium varietatem dubia erant, e reliqua editionibus aestimatione facta, perpetuum cum illis consensum retinuimus.*

9°. Eodem in loco profitetur se ista quæ in LXX. redundarunt *Obelo* confixisse, quia non ausus est ea PENITUS tollere, aliaque juxta Hebræum addita *Asteriscis* consignasse, *ut de illis admittendis pro arbitrio statuerent alii.* Verbis modo descriptis hæc proxime subjiciuntur: καί τινα μὲν ἀθετήσαμεν ἀπὸ τῶν Ἑβραϊκῶν μὴ κειμένα, οὐ τολμήσαντες αὐτὰ παντελῶς περιελεῖν· τινὰ δὲ μετ' ἀστερίσκων προσθήκαμεν, ἵνα δῆλον ᾖ ὅτι μὴ κείμενα τοῖς ἑβδομήκοντα ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων συμφώνως τοῖς Ἑβραϊκοῖς προσθήκαμεν· τὰ δὲ μετὰ ὀβελοῦ μόνου παρῆκα αὐτά· ἃ δὲ προσθέσει τὸ τοιοῦτον, ἃ βέλτιον ἦν ἐπὶ τῆς δια-

δοχῆς

a Pag. 381.

δεχῆς αὐτῶν, ἢ μὴ, κείσεται. *& nonnulla quidem in Hebræo non extantia Obelo confiximus, cum ea penitus rejicere non fuerimus ausi; aliqua vero cum asteriscis addidimus, ut perspicuum sit ea nos è reliquis editionibus Hebræo consonantibus addidisse, cum in* LXX. *Interpretibus minime reperirentur, & ut ea missa faciat, cui libitum erit; quem autem offendit illud, de illis admittendis necne, pro arbitrio statuat.* In Erasmi editione, non vero in Græcis, hæc adduntur: *In exemplaribus autem Novi T. hoc ipsum me posse facere sine periculo non putavi. Tantum suspiciones exponere me debere, & rationes causasque suspicionum, non esse irrationabile existimavi: sicut in hoc loco, quod dicitur, Diliges proximum tuum sicut teipsum: quoniam apud Marcum & Lucam positum non est. Judicent autem qui possunt, utrum vera sint quæ tractamus, an falsa.*

10°. Commentariis sive *Scholiis* in *Ezech.* verba quædam sub *Asteriſca* addita, & probat & explicat, rationemque, ob quam suspicatur à LXX. omissa fuisse, aperte improbat. *Ezech.* VII. 27. juxta LXX. dicitur: *Lex peribit à Sacerdote, & consilium à Senioribus. Princeps induetur interitu.* Heb. habet: *Rex lugebit, & Princeps &c.* Origenes, apud *Scholia* Editionis *Romanæ*, hæc adnotavit: τὸ, ὁ βασιλεὺς πενθήσει, συνήθως ἱστόρηται (lege ex *Nobilii* emendatione, ἱστόρηται) παρὰ μὲν τοῖς Ἑβδομήκοντα οὐκ ἂν νομισθέντα πενθῆσαι, οὐκ ἐρμηνευκότων τῶν ο΄. τὸ ῥητὸν, ἢ μὴ εὑρηκότων ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ τὴν λέξιν. ἐκεῖνο δ' ἄτοπον, παραλειφθὲν καὶ τὸ ῥητὸν, πενθῆσαι λέγειν τὸν βασιλέα· ἔστι γὰρ ἐλλαῦνον ὁ σωτὴρ ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. *Illud,* Rex lugebit, *ex more notatum Asteriſco est, fortasse* LXX. *hanc sententiam non transferentibus, quod non putarent fore ut Salvator lugeret, aut quod non invenerint dictionem istam in Hebraico. Nihil autem absurdi est, servata etiam ista sententia, dicere & Regem lugere: siquidem flevit Salvator super Jerusalem.*

11°. Errata quæ occurrant apud LXX. in nominibus propriis, ex Hebræo emendari debere pronunciat[a] *Commentariorum in Joan. Tom.* VIII. [a] Pag. 131
τὰ δ' ὅμοιον ἐστὶ καὶ ὀνόματα σφάλματα πολλαχοῦ ἔν τε Νόμῳ & τοῖς προφήταις εὑρεῖν ἔστιν, ὡς ἡμεῖς ἐπεβάλομεν ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ μαθόντες, καὶ τῶν ἀκριβεστέρων αὐτῶν τὰ ἡμέτερα συγκεράσαντες, μαρτυρηθεῖσιν ἀπὸ τῶν μηδέπω διεφθαρμένων ἐκδόσεων Ἀκύλα, καὶ Θεοδοτίωνος, καὶ Συμμάχου. &c. *Similes circa nomina errores multis in locis in Lege & Prophetis cernere licet, ut accurate perspeximus ab Hebræis edocti, cum ipsorum exemplaribus nostra comparantes, quæ testimonium habent ab editionibus Aquilæ, & Theodotionis, & Symmachi, quæ nondum sunt depravatæ. Pauca igitur apponemus in studiosorum gratiam, quo in his diligentius versentur. Unus filiorum Levi primus, in pluribus exemplaribus Geson nominatus est, pro eo quod est Gerson, ejusdem nominis existens cum primogenito Mosis, nomine vero utrisque posito, quod geniti fuissent in terra aliena. Rursus Judæ secundus apud nos quidem Auman esse dicitur, apud Hebræos vero Onan, quod est Labor ipsorum. Adhæc in profectionibus filiorum Israel in Numerorum libro invenimus, quod profecti sunt ex Socboth, & castra fixerunt in Buthan: cum Hebraicum pro Buthan, Æman habeat.* Quibus positis exemplis, subdit: καὶ τί με δεῖ διατείνοντα πλείονα ἐπιφέρεσθαι, παρόντος τοῦ βουλομένου τὴν ἐξετάζειν καὶ γινώσκειν τὰ κατὰ τὰ ὀνόματα ἀληθῆ; μᾶλλον δὲ ἐπιτιθέντων αὐτοῖς τῶν ἡμαρτημένων, ἅπερ κατάλοιπος ἐστὶ ἄρα ὀνομάτων πλείονων, ἃ ἐν τῷ Ἰησοῦ τὰ περὶ τὴν κληροδοσίαν. &c. *Et quid me opus est tardantem plura apponere, cum* VERITATEM, *quæ est in nominibus, cuivis volenti* (in prædictorum editionibus) *tum inquirere, tum agnoscere sit in promptu? Sed in primis ea Scripturarum loca suspecta habere debemus, ubi pariter complurium nominum est enumeratio: veluti in libro Jesu Nave sunt, quæ ad divisionem hæreditatis pertinent. — Nec vero parvipendenda sunt Nomina, cum nos ex iis significentur locorum interpretationi utiles.*

12°. Eisdem rursus in *Joannem* Commentariis, ad Hebraicam confugit lectionem: Τὸ πᾶν ὕδωρ πυκμῶν, ἢ ὡς Ἑβραῖοὶ ἔχει, τὸ πᾶν ὕδωρ Σιλωὰ,

[a] Jer. II. 18. *Ut bibas aquam fluviorum,* [a] *vel, ut Hebraicum habet, ut bibas aquam Sion?*

13°. *Homilia* XV. in *Jer.* [b] monet se reliquorum Interpretum editiones consuluisse, ut quid legendum sit in vulgata Editione exploraret:

[b] Pag. 149. Τί δὲ καὶ τὸ ὅτι οὐκ ὠφέλησέ μοι οὐδεὶς εἷς; πῶς δυνησόμεθα εἰπεῖν τὰ σωτῆρος ὅτι οὐκ ὠφέλησέ μοι οὐδεὶς εἷς; εἰ καὶ ἀνέγνωμεν ἔτως, ἀλλὰ καὶ δεῖ εἰδέναι ὅτι τὰ πλείονα τῶν ἀντιγράφων τῆς ἑπτάσεως τὸ ἑβδομήκοντα ὅτι ἔχει ἔτως· ὕστερον δὲ εὕρισκε καὶ τὰς λοιπὰς ἐκδόσεις, ἔγνωμεν γραφικὸν εἶναι ἁμάρτημα. *Quid porro etiam illud:* Nec debuit mihi quisquam? *quomodo explicabimus hoc de Salvatore?* Non debuit mihi quisquam. [c] *Ut etiam sic legerimus, sciendum tamen plurima* LXX. *Intt. exemplaria non sic habere. Postmodum autem inspicientes etiam reliquas editiones, cognovimus scriptorum esse errorem.*

[c] Jer. XV. 10.

14°. *Homilia* in eundem Prophetam XVI. vocem à LXX. omissam ex aliis versionibus, tanquam necessariam, adducit atque interserit. Ad verba illa *Jer.* XVI. 18. ἀνταποδώσω πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν &c. *Et retribuam illis primum duplices injustitias eorum &c.* sic commentatur: τὸ πρῶτον ἔστι μὴ νοήσαντες ἐξέπεσάν τινες τὸ γεγραμμένον, ἔστι καὶ οἰκονομήσαντες ἐξέλειπον οἱ ἑβδομήκοντα, θεὸς ἂν εἰδείη. ἡμεῖς μὲν τοι γε συγκρίνοντες ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν εὕρομεν κείμενον· καὶ ἀνταποδώσω πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν, ἵνα δηλωθῇ, ὅτι εἰ καὶ ἄξιον ἦν τὰ δεύτερα αὐτῶν ἔργα μακαριότητος εἶναι, ἐπεὶ ἄνθρωποί εἰσι, καὶ ἐν ἁμαρτίαις γεγόνασι, πρῶτον δεῖ διπλοῦσθαι αὐτοὺς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. &c. *Quod ait,* primum, *sive non intelligentes quidam, quod scriptum est abstulerunt, sive* LXX. *Interpretes, sicut & cætera, secundum dispensationem suam auferre voluerunt, Dominus viderit. Nos istum locum cum cæteris editionibus conferentes invenimus positum,* Et retribuam illis primum injustitias eorum: *ut ostendatur, quod, etsi ex posterioribus factis digni effecti sunt beatitudine Dei, attamen quia aliquando peccaverunt,* primum *oportet eos recipere sua delicta.* Sic Hieronymus in translatione sua istius Homiliæ, qui tamen verba illa, *sicut & cætera,* quæ *Origenis* non sunt, de suo addidit, LXX. Interpretibus in hoc parum æquus. Rursus, aliquibus interjectis, asserit Origenes, vocem *primum,* quæ in aliis Versionibus habebatur, non vero in LXX. esse sensui plane necessariam. ἀναγκαίως τεθειται τὸ πρῶτον· πρῶτον γὰρ τὰ τῆς ἀδικίας, εἶτα τὰ τῆς δικαιοσύνης δοτεόν. *Necessario appositum est,* primum: *primum quippe propter injustitias tormenta perpetimur, deinde propter justitiam coronamur.*

15°. Eadem Homilia hæc habet: εἶτη ἄλλη ἐστὶ προφητεία, ἣν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα οὐχ εὕρομεν, εὕρομεν δὲ ἐν τῇ λοιπαῖς ἐκδόσεσι, δηλονότι κειμένην ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, καὶ πεπληρωμένην πραγμάτων ἀναγκαιοτάτων, δυναμένων, ἐὰν προσέχωμεν, διορθῶσαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν. ἔτως δὲ ἔχει τὰ ῥήματα· Ἁμαρτία Ἰούδα γέγραπται ἐν γραφίδι σιδηρᾷ, ἐν ὄνυχι ἀδαμαντίνῳ ἐγκεκολαμμένη ὅτι ἔστιν ἡ τρίβος τῆς καρδίας αὐτῶν, ὅτι τὸ εὐχερέστερον ἑαυτὸν διδοῦναι· καὶ εἰπεῖν πρὸς τὴν Ἰουδαίαν πᾶσα γέγραπται· ὅτι ἡ ἁμαρτία αὐτῶν γέγραπται. id est, Hieronymo interprete: "*Deinde alia sequitur Prophetia,* (*quam nescio quare apud* LXX. *non invenientes, in cæteris editionibus, quæ cum Hebræo consentiunt sermone reperimus*) *quæ plena est necessariis rebus, & tam utilibus, ut possit, si animus fuerit attentus, à vitiis revocare Lectorem. Sic autem sequitur:* Peccatum "Juda conscriptum est stilo ferreo, in ungue adamantino sculptum super pectus cordis eorum. *Quoniam difficile est aliquem se malum confiteri, ideo Judæi qui exemplaria nonnulla falsarunt, etiam in hoc loco pro* "peccato Juda, peccatum eorum *posuerunt.*" In quem locum hæc adnotat *Dan. Huetius,* Galliæ suæ decus: *Verba illa* ὅτι τὸ εὐχερέστερον ἑαυτὸν &c. *miserabiliter accepta sunt, quæ sic emendari possunt ex Hieronymo:* ἐπεὶ δυσχερέστερον ἑαυτὸν διδοῦναι, καὶ εἰπεῖν ὅτι πᾶσι τῶν Ἰουδαίων πᾶσα γέγραπται. *Hanc porro infidelitatem* LXX. *Seniorum interpretationis, quæ Capitis* 17. *Jeremiæ priores versus quatuor prætermittit, Judæorum posteriorum temeritati at perfidiæ tribuit Origenes, ab eisque plurima* LXX. *Interpretum exemplaria fuisse*

corrupta queritatur. Hæc *Huetius.* Mihi vero videtur nec *Huetium*, nec *Hieronymum* ipſum, verum loci ſenſum attigiſſe. Nec tamen quid verius ſit facile dixerim. Ex ejuſmodi Græcis ſenſus *Huetianus* elici non poteſt, nec convenit cum Verſione *Hieronymi*, quæ loquitur non de omiſſione totius loci, ſed de mutatione lectionis. Neque video quomodo conſiſtit tranſlatio Hieronymi cum eo quod aſſerit Origenes, locum integrum Codicibus LXXviralibus defuiſſe. Suſpicor Origenis verba etiam Hieronymi ætate fuiſſe depravata, & illum quæ vertit ex conjectura poſuiſſe. Si vero lectionem veram ſecutus eſt Hieronymus, intelligendus eſt Origenes non de exemplaribus Verſionis LXXviralis, ſed vel de quibuſdam Codicibus Hebræis, vel de alia quadam Verſione, in qua pro *peccatum Judæ*, lectum erat *peccatum eorum.* Utcunque hæc ſint; ſaltem cum ex hoc tum ex aliis locis conſtat, à Verſione LXXvirali ad Codices Heb. confugiſſe *Origenem.*

16°. Ad *Pſal.* II. 13. ubi LXX. legunt: καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, *& pereatis de via juſta*: quia vox, *juſta*, *neque in Hebraico, neque in aliis interpretationibus habebatur*, ſuſpicatur *Origenes*, vel erraſſe τῶν LXX. exemplaria, vel illam à LXX. additam fuiſſe: Αλλ' ἐπεὶ ἔστι ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τοῦτο κείμενον, ἔστι δὲ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἑρμηνείαις τὸ, δικαίας, ὑποπτεύομεν μήποτε ἢ κατὰ οἰκονομίαν τοῦτο, ἢ τὰ ἀντίγραφα ἡμάρτηκεν.

17°. Sic ad *Pſalm.* III. 8. ubi habent LXX. Οτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως· *Quoniam tu percuſſiſti omnes adverſantes mihi ſine cauſa*; lectionem iſtam ut falſam omnino rejicit, quia in *Hebræo* cæteriſque interpretationibus pro ματαίως *ſine cauſa*, legitur, *ſuper maxillam.* Diſertiſſima & luculentiſſima ſunt hac de re illius verba: Τῷ Ἑβραϊκῷ ἐντυχόντες τὸ ματαίως εὕρομεν δυνάμενον δηλοῦσθαι. Τί γὰρ κοινὸν τὸ λέξεως τὸ ματαίως πρὸς τὴν σιαγόνα; Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὡς τὸ Ἑβραϊκὸν τεθείκασιν. Εἰκὸς οὖν ὥς τινες Ἑβραίων λέγουσι, τὰ ἀρχαῖα ἀντίγραφα ἑτέρως ἐσχηκέναι· ἢ τὸ εὐτελὲς παρεξαμένους τοῦ εὐδοκιμοῦντος τῆς λέξεως, παρολισθῆσαι ἀντὶ τοῦ σιαγόνα, παῖσαι ματαίως· *Hebraicum exemplar conſulentes, illud* ſine cauſa *nequaquam ſignificari poſſe comperimus. Quid enim commune habent voces*, ſine cauſa, *cum* maxilla? *Quinetiam reliqui poſuerunt ſicut textus Hebræus. Vero ſimile igitur eſt, ut Hebræi nonnulli aiunt, antiqua exemplaria aliter habuiſſe, vel* LXX. *dictionis iſtius vilitatem devitantes, pro* maxilla *auſos fuiſſe ponere* ſine cauſa.

a Ponendo ſc. ut alii jam adnotarunt pro לחי *lechi*, id eſt, maxilla, לחינם *lechinnam*, i. e. in vanum, ſine cauſa.

18°. Ad *Pſal.* LIX. 3. *Aquilæ* Verſionem *LXXvirali* diſertiſſime præfert: Εἶτ' ἀπολέγει, ὠργίσθης, καὶ ἀπελείψατε ἡμᾶς· κατὰ δὲ τὸν Ακύλαν, ἠμυνθεὶς μετέστρεψας ἡμᾶς. Τοῦτον δὲ μᾶλλον τὸν λόγον ἡ τῶν πραγμάτων ἔκβασις πιστοῦται· μετὰ γοῦν τὴν τοῦ σωτῆρος παρουσίαν ταῦτα πεπόνθασι. Οτε γὰρ ἔφθασεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ, εἰς τέλος ἀπωθήσαν καὶ καθηρέθησαν, καὶ ἀπεβλήθησαν, διεκόπησάν τε, καὶ περιεχθησαν, διασπαρησάντες εἰς πάντα τὰ ἔθνη· *Deinde ſubjungit*, Iratus es, & miſertus es nobis: *ſecundum Aquilam vero*, Indignatus tranſvertiſti nos. *Hunc ipſum autem ſermonem rerum eventus magis comprobat: ſiquidem poſt adventum Servatoris iſta paſſi ſunt. Quando enim ira ſuper ipſos venit, in finem repulſi & deſtructi ſunt, & rejecti atque exciſi ſunt, & circumacti ſunt, diſperſi in omnes gentes.*

19°. In *Geneſ.* VI. apud *Veterum Græcorum Explan. in Pentateuchum*, à *Franc. Zephyro* editas, Verſionem *Symmachi* præfert. Ubi LXX. habent, *Cœnacula & triſtega facies in ea*: *Symmachus* (inquit) κατὰ διῤῥυα ἢ τρίστεγα ποιήσεις αὐτὴν *legit*, (id eſt, per duplices tripliceſque contignationes facies eam) *ut aſſurgens in pyramidem per hæc veluti tabulata loculis, &, ut ipſe dicit, nidis diſtincta facilius diverſa animalium genera contineat. Et vero ſimile videtur, quæ eſſent immitioris naturæ inferiores tenuiſſe ſtationes, ſuperiora loca mitiores, ſuprema vero Noe cum filiis ſuis, infimum erat horreum.* Ibid. ad *Gen.* XVI. *Vocavitque nomen Domini qui loquebatur ad eam*

eum] *Ex his verbis Lex ſuo more declarat, Agar agnoviſſe Dominum non ſine admiratione, cum longius abeſſet ab Abram familiari, ſic dixerim, Domini, inquit, enim, tu es Deus qui nunc me vidiſti, ac ſignificanter adjecit hic, quaſi dicat, non modo apud Abram, ſed in tanta ſolitudine vidi poſt etiam illum, qui à me prius viſus fuerat. Nam in Hebræis Codicibus legitur poſt, non poſteriora: & LXX. viſum mihi, non videntis me, ſunt interpretati.*

20°. Com. in Gen. I. Aquilæ Verſionem videtur LXXvirali præferre: ζητητέον ἢ εἰ ταὐτόν ἐστι τὸ, εἰς ἀρχὰς τ ἡμέρας, τῷ, καὶ ἄρχειν τ ἡμέρας καὶ τὸ, εἰς ἀρχὰς τ νυκτὸς, τῷ, καὶ ἄρχειν τ νυκτὸς· καὶ ὁ Ακύλας γὰρ ἀνάλογον ἐτήρησεν, τιθεὶς ἀντὶ μὲν τ, εἰς ἀρχὰς, εἰς ἐξουσίαν· ἀντὶ δὲ τ, ἄρχειν, ἐξουσιάζειν· *Jam quærendum eſt ſitne idem,* in principatum diei, *cum eo,* ut præeſſent diei: &, in principatum noctis, *cum eo,* ut præeſſent nocti. *Aquila enim convenientem dictionem retinuit, & pro eo,* in principatum, *repoſuit,* in poteſtatem: & *pro eo,* ut præſint, ut poteſtatem habeant. Paulo poſt: καὶ μάλιστα ἐπὶ ὁ κυριώτατα ἑρμηνεύων Φιλοτιμούμενος Ακύλας, ἀν ἄλλο τι ποιήσῃ &c. *Maxime vero cum is qui aptiſſime* (ſive *maxime proprie*) *interpretari ſtuduit, Aquila aliud nihil fecerit &c.*

a Pag. 263. 21°. Lib. 5. [a] *contra Celſum,* rejecta LXXvirali, *Hebræorum* Codicum complectitur lectionem: ἡ Σεπφώρα (inquit) λαβοῦσα ψῆφον, περιέτεμε τὸ παιδίον ἑαυτῆς· κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τ ἀντιγράφων λέγων ἀναγεγραμμένη τὸ, Ἔστη τὸ αἷμα τ περιτομῆς τ παιδός μου· κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν, αὐτὸ, Νυμφίος αἱμάτων οὐ μοι· ᾔδει γὰρ τ τοιοῦδε ἀγγέλου λόγον, δυναμένου πρὸ τ αἱματίου, καὶ παυομένου ἀφ' οὗ τὸ τῆς περιτομῆς αἷμα· ἐφ' ᾧ καὶ ἐλέχθη αὐτῇ τὸ, Νυμφίος αἱμάτων οὐ μοι. *Sepphora, ſcrupo arrepto, circumcidit ſuum filium, effata ſecundum vulgatam editionem,* Stetit ſanguis circumciſionis mei pueri. *ſecundum Hebraicum vero,* Sponſus ſanguinum tu mihi: *norat enim talem angelum validum ante ſanguinem; ſed cohibendum cruore circumciſionis, quapropter dixit, Sponſus ſanguinum tu mihi.*

22°. Eodem opere, Chriſtianos eaſdem cum Judæis Scripturas recepiſſe agnoſcit. Lib. 3. Ιουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ, ἐρευνῶντες ἀπὸ τ προφητειῶν, αἷς κοινῇ πεπιστεύκασι· *Judæi & Chriſtiani, inquirentes ex Prophetiis, quibus utrique ex æquo credunt.* Lib. 4. τ ταῖς αὐταῖς ἡμῖν γεγραφαῖς προσέχοντων Ιουδαίων· *eiſdem nobiſcum Scripturis intentes Judæi.* Libro rurſus 5. εἰ δ' ἀκολούθως καὶ ἡμᾶς λέγειν τὰ πρὸς τὸν Κέλσον, ὁμολογοῦμεν τὰ αὐτὰ ἡμᾶς Ιουδαίοις περὶ τ ἐγκειμένων δοξάζειν· φήσομεν ὅτι, τὰ μὲν βιβλία θείῳ γεγράφθαι πνεύματι, ὁμολογοῦμεν ἀμφότεροι· περὶ δὲ τῆς ἐκδοχῆς τ ἐν τοῖς βιβλίοις, οὐκέτι τὰ ὅμοια φαμεν. *Quod ſi ſerio reſpondendum eſt ad opinionem Celſi credentis nos idem de Scripturis ſentire quod Judæi ſentiunt, dicam confeſſum eſſe apud utroſque, ſacros libros ſcriptos eſſe divino Spiritu, ſed de intellectu eorum non conſentire nos, quando nec vivimus ut Judæi, quod non ſapiamus juxta externam Legis literam.* Libro 7. *Celſo* objicienti, eadem præcepta apud Philoſophos quam in Scripturis *venuſtius* tradi, reſpondet *Origenes*, in *Hebraica* lingua, qua ſcripta ſunt, (quamvis non in Græca, qua ea legebat *Celſus*) ornatu ſuo non carere volumina ſacra: Καί τοι γε ἡ πρώτη Ιουδαίων λέξις, ἣ οἱ προφῆται χρησάμενοι καταλελοίπασιν ἡμῖν βιβλία, Εβραίων διαλέκτῳ καὶ ταύτῃ σωζόμενα τ ἐν τῇ διαλέκτῳ κατ' ἐκείνους ἀναγεγραμμένα.

23°. Commentario ſuo in *Eſaiam*, Scripturas à *Judæis* fuiſſe falſatas, negavit ac pernegavit. *B. Hieronymus* Com. in illius Prophetæ cap. VI. poſtquam loca quædam protuliſſet in quibus Evangeliſtæ *Hebraicum* textum ſequuntur, hæc ſubdit: *Quod ſi aliquis dixerit, Hebræos libros poſtea à Judæis eſſe falſatos, audiat Origenem quid in* VIII. *volumine explanationum Eſaiæ huic reſpondeat quæſtiunculæ; Quod nunquam Dominus & Apoſtoli, qui cætera crimina arguunt in Scribis & Phariſæis, de hoc crimine, quod erat maximum reticuiſſent. Sin autem dixerint poſt adventum Domini Salvatoris*

Salvatoris & prædicationem Apostolorum libros Hebræos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator & Evangelistæ & Apostoli ita testimonia protulerint, ut Judæi postea falsaturi erant. Videntur tamen posteriora hæc verba (ut id quod res est dicam) ipsius fuisse *Hieronymi*, non *Origenis*. *Hieronymum* enim, non *Origenem*, sonat *cachinnus* iste. Et sic locum intellexit *Beda* in *Epist. Apolog.* ubi verba *Origenis* (ex *Hieronymo*) producens, posteriora illa omittit, & sistit in verbo *reticuissent*.

24°. *Homilia* 2. *in Cantica* (si modo ejus ea sit) juxta *Hieronymi* versionem Latinam, textum Hebraicum *Hebraicam* VERITATEM appellat: *In Proverbiis est præceptum: In domum fratris tui ne intres infelix. Pro eo, quod* LXX. *infelix interpretati sunt, Aquila Hebraam exprimens Veritatem ἀγροικον posuit.* Atqui fateor illud videri ab *Hieronymo* ipso interprete appositum fuisse. Puto *Origenem* dixisse tantum κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν. Est enim phrasis *Hebraica veritas* Latinis propria.

25°. *Chalcidius*, Commentator in *Timæum Platonis*, ipse quidem Gentilis, sed in libris Christianorum versatus, postquam *Geneseos* principium secundum Interpretes varios, LXX. *Aquilam*, *Symmachum*, posuisset, hæc subnectit: *Sed Origenes asseverat ita sibi ab Hebræis esse* PERSUASUM, *quod in aliquantum sit à vera proprietate derivata interpretatio. Fuisse enim in exemplari, Terra autem stupida quadam erat admiratione.* LXX. habent: *Terra autem erat invisibilis, & incomta.*

26°. [a] *Georgius Hamartolus*, Chronographus, videtur innuere *Origenem* ex Codicibus Hebraicis, quos appellat ille *Syriacos*, Scripturas fuisse interpretatum. Τοῦτον δὲ τὸν γλῶσσαν Ε Συριακὴν λέγουσι, ὡς ἡ πλυρεαθὴς ἱστορεῖ Ωριγένης, ἑρμηνεύων ἐκ τ Συριακῆς βίβλε, καὶ ἐξῆς Συριακὸν εἶπεν τὸν Ἑβραϊκὸν διάλεκτον. Juxta Chilmeadi versionem verborum horum Latinam, in ipsa Biblia Syriaca, sive Hebræa, commentarium scripsit *Origenes*: ea sic se habet: *Linguam hanc* (Hebraicam) *Syriacam etiam appellatam esse testatur doctissimus Origenes, in Commentariis suis super Biblia Syriaca; ubi Syriacam, dialectum Hebræorum esse asserit.* Ego vero sic verterim: *Linguam vero hanc, Syriacam etiam appellant, ut testatur quoque Origenes doctissimus, Scripturas ex libro Syriaco exponens, ubi & ipse linguam Hebræorum, Syriacam vocat.*

[a] Excerptis Malalæ præfixis pag. 12.

27°. Monuimus jam alibi, [b] *Cainanem secundum*, quem agnoscunt LXX. ab eo rejectum fuisse quia in *Hebræo* non comparet. Locus est in *Tomo* XX. *Commentariorum in Joan.* Ἀβραὰμ εἰκοστὸς γέγονεν ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστε. Δέκα γὰρ γενεαὶ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως Νῶε· καὶ δέκα ἀπὸ Νῶε ἕως Ἀβραάμ. *Abraham vigesimus genitus est à Protoplasto, nam decem generationes sunt ab Adam usque ad Noe, & decem à Noe usque ad Abraham.* Si Cainan secundus numeratur, ut in LXX. fit, Abraham ab Adamo non *vigesimus* erit, sed *vigesimus primus*, & à Noe non *decimus*, sed *undecimus*.

[b] Vide supra cap. 2. §. 61.

28°. Hebrææ linguæ addiscendæ se addixit, quum grandior demum jam natu esset, idque studio S. Scripturarum. *Suidas*: ποιητὴν δὲ ἔχει τὸν ἀδελφὸν αὐτὸν τῆς Ἑλλάδος χαρᾶς, ὃς καὶ τὸν Ἑβραϊκὸν ἀγλωσσον ἐκμανθάνειν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ τῇ οἰκείᾳ φύσει ἐκμαθεῖν. Petita sunt hæc ex *Sophronii* Græca Versione *Catalogi Scriptorum Ecclesiasticorum Hieronymiani*. Hieronymus ipse: *Et quod tantum in Scripturis divinis habuerit studii, ut etiam Hebræam linguam contra ætatis gentisque suæ naturam edisceret.* Interpres *Suidæ*, καὶ τῇ οἰκείᾳ φύσει, non intellexit, cum vertit *Hebraicam linguam ipsius & ætati & ingenio adversantem.* Ingenio ejus adeo non adversata est lingua Hebraica, ut intra paucos dies illam addidicerit. *Græcia tota*, inquit [c] *Hieronymus, in Origene miratur, in paucis non dicam mensibus, sed diebus, Hebrææ linguæ vicisse difficultates.* Quod studio Scripturarum Hebrææ linguæ operam navarit, testatur quoque [d] *Eusebius*: Τοσαύτη δὲ εἰσήνεγκε τῷ Ωριγένει τ θείων λόγων ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις, ὡς καὶ τὴν Ἑβραΐδα

[c] Ep. 25. ad Paulam.

[d] Hist. VI. 16.

Ἑβραΐδα γλῶτταν ἐκμαθεῖν, τάς τε ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφερομένας πρωτοτύπους αὐτοῖς Ἑβραίων στοιχείοις γεγραφὰς, κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι. *Tantam vero curam ac diligentiam in divinis Scripturis perſcrutandis adhibebat Origenes, ut Hebraicam etiam linguam didicerit, & originarios Scripturarum libros, Hebraicis ſcriptos literis, qui apud Judæos habentur, ſibi comparaverit.* *Ruffinus*, ut ſolet, hæc mala fide convertit, quaſi vellet *Euſebius*, eum linguam Hebraicam didiciſſe, non intelligendarum Scripturarum gratia, ſed tantum ut exploratum haberet quid legerent Judæi. *Inter cætera quoque eruditionum ſuarum ſtudia, ne illud quidem omiſit Origenes, perſcrutari & addiſcere etiam Hebrææ linguæ virtutem, ut agnoſceret vel ea quæ à Judæis Hebraicis literis leguntur qualia ſint, vel cæterorum Interpretum, qui præter* LXX. *interpretati fuerant, quanta eſſet editionum diverſitas.*

Ex hiſce autem obſervationibus luculentiſſime patet, quam vana ſit eorum aſſertio, qui Origenem Verſioni LXXvirali αὐθεντίαν tribuiſſe, aut textui Hebr. eam antepoſuiſſe ſtatuunt. *Iſ. Voſſius* de illius ſententia multa confidenter affirmat, ſed Opera ejus, ut nec Patrum aliorum, vix à limine ſalutaverat. In Reſponſione ad Objectiones Ant. Hulſii: *Nunquam* (inquit) *Origenes Verſionem* LXX. *Interpretum ad Legem Judaici aut Samaritici Codicis aut correxit aut corrigendum cenſuit: agnovit ille* θεοπνευστίαν *horum Interpretum* (at ubi de ea loquitur? certe nuſquam) *quam etiam vocat Veritatem ſecundum* LXX. *Interpretes; ſed ſcopus Origenis fuit exhibere in Tetraplis* 4. *in Hexaplis vero* 6. *diſcrepantes Verſiones comparatas cum Heb. Codice, ut quam quiſque vellet interpretationem ſequeretur, exiſtimans unum eundemque locum plures admittere ſenſus, quemadmodum etiamnum plures Judæi ſentiunt. Licet vero non probem hanc Origenis opinionem, quod præter veram* LXX. *Interpretum tranſlationem, etiam alias Verſiones, & ſimul plures admiſerit Veritates; adparet tamen quam falſum ſit hoc quod dicitur, Origenem ad Legem Judaicorum codicum emendaſſe, aut emendandam cenſuiſſe* LXX. *Interpretum tranſlationem.* Ibidem, negare non audet quin *Cainanem juniorem* rejecerit Origenes, conatur tamen pro virili verba ejus ad alium pertrahere ſenſum. *Quod ſi in uno Cainane non numerando nimio plus fiderit Africano & à* LXX. *Interpretibus receſſerit* (*ſi tamen receſſit*) *utique ejus ſententiam culpa non carere monuimus. — Si vero à Seth incipiamus, qui fuit primus ab Adamo, & ab Enos, qui fuit ſecundus, jam quoque Abrahamus viceſimus ab Adamo fiet.* In caſtigationibus ad objecta G. Hornii, ait *primum qui Cainanem non numerandum cenſuit, quamvis expungere non fuerit auſus, fuiſſe Origenem.* In Reſponſione ad Objecta *Criticæ Sacræ* ait *Origenem ſenſiſſe corruptos eſſe in Hebræis Codicibus annorum numeros.* Atqui hoc fingit Voſſius, nuſquam enim id dicit, vel innuit Origenes. Rurſus eodem opuſculo: *Origenes non uno in loco palam teſtatur, ſe firmiter* LXX. *Virorum adhærere Verſioni, & eo* TANTUM *conſilio interpretationes Judaicas Tetraplis & Hexaplis ſuis inſeruiſſe, ut viderent Chriſtiani, quo pacto Judæi Chriſto poſteriores ſacras interpretentur Scripturas.* [a] Alibi negat Origenem cæterorum Interpretum Verſiones LXXvirali unquam præferre.

[a] Reſponſ. ad ſertias Simonii Object.

Non defuerunt inter recentiores, qui Origenem ex Hebræo Verſionem novam inſtituiſſe credidere: qui error inde exortus eſt, quod quæ deerant in LXX. ex *Hebræo* juxta *Theodotionem* interſeruerit, eaque *aſteriſcis* illuceſcere fecerit.

CAP.

CAP. V.

Origenis Hexapla quanti fecerit Eccleſia. Editio ejus ex Hebræo juxta Theodotionem correcta ſub aſteriſcorum obelorumque notulis, Pamphilo Martyri, & Eccleſiæ, quam grata acceptaque. Lucianum *Martyrem &* Heſychium, *Verſionem* LXX *viralem ex Hebræo emendaſſe. Eorum editiones quanto in pretio habitæ.*

ORIGENIS Hexapla, in quibus Verſioni LXXvirali adjectæ ſunt cæteræ Græcæ, *Eccleſiis* dedicabantur, ſtudioſeque comparabantur & legebantur. Hoc multis in locis teſtatur *Hieronymus*, ex eo probans, non ſolum LXX. ſed cæteras quoque Interpretationes in pretio & æſtimatione habitas fuiſſe, & ad verum Hebraici Textus ſenſum explorandum uſitatas. Præf. in Eſaiam ex Heb. verſum, ait *Græcos poſt* LXX. *Tranſlatores Aquilam & Symmachum, & Theodotionem legiſſe vel ob ſtudium doctrinæ ſuæ, vel ut* LXX. *magis ex collatione eorum intelligant.* Hoc dicit non ſuo ex animo, ſed ut eos demulceret apud quos LXX. auctoritas ſancta habebatur. In aliis *Præfationibus*, quarum aliquas ſaltem poſt prædictam ſcripſit, longe alia diverſaque habet. Præf. in Joſ. Nova (inquit) offero *linguæ meæ hominibus, ut pro Græcorum* ἑξαπλοῖς *quæ & ſumptu & labore maximo indigent, editionem noſtram habeant, & ſicubi in antiquorum voluminum lectione dubitarint, hæc illis conferentes, inveniant quod requirunt.* In Eſdram: *Porro aliud eſt, ſi clauſis, quod dicitur, oculis mihi volunt maledicere, & non imitantur Græcorum ſtudium ac benevolentiam, qui poſt* LXX. *Tranſlatores jam Chriſti Evangelio coruſcante, Judæos & Hebionitas Legis veteris Interpretes, Aquilam videlicet & Symmachum & Theodotionem, & curioſe legunt, & per Origenis laborem in* Ἑξαπλοῖς *Eccleſiis dedicarunt. Quanto magis Latini grati eſſe deberent, quod exultantem cernerent Græciam à ſe aliquid mutuari. Primum enim magnarum ſumptuum eſt & infinitæ difficultatis, exemplaria poſſe habere omnia: deinde etiam qui habuerint, & Hebræi ſermonis ignari ſunt, magis errabunt, ignorantes quis è multis verius dixerit.* In Job: *Quod ſi apud Græcos poſt* LXX. *Editionem jam Chriſti Evangelio coruſcante, Judæus Aquila, & Symmachus & Theodotio Judaizantes hæretici ſunt RECEPTI, qui multa myſteria Salvatoris ſubdola interpretatione celarunt, & tamen in* Ἑξαπλοῖς *habentur apud Eccleſias, & explanantur ab Eccleſiaſticis viris, quanto magis ego Chriſtianus &c.* Apolog. 2. contra Ruf. *Quid nocet Eccleſiis noſtra tranſlatio? Magnis, ut ſcio, ſumptibus redemiſti, Aquilæ & Symmachi & Theodotionis, quintæque & ſextæ editionis Judaicos tranſlatores.* Quantum *Hexaplorum* opere Eccleſiam demeruerit *Origenes*, quamque illud fuerit gratum acceptumque, intelligimus porro ex Vita *S. Simeonis Sali* Emeſeni, à *Leontio, Neapolis* Cypri Epiſcopo, conſcripta, ubi ingenium *Origenis* ob *Hexapla* excogitata tanquam divinum prædicatur, & opus illud ab *Eccleſia* fuiſſe ſuſceptum oſtenditur. *Cum autem duo quidam Patres tunc in quodam monaſterio prope Emeſam inter ſe quærerent & perſcrutarentur, cur cecidiſſet Origenes hæreticus, qui tanto ingenio & tanta ſapientia à Deo fuerat ornatus: & unus quidem diceret, non fuiſſe à Deo eam, quæ ei aderat ſcientiam, ſed fuiſſe quoddam donum naturæ & dexteri ingenii: nam cum in lectione divinæ Scripturæ & ſanctis Patribus maxime eſſet verſatus, acuit ingenium, & ideo ſuos libros conſcripſit. Alter vero contra diceret, neminem ex dono naturæ poſſe tales, quales ille edidit, habere orationes, & maxime eas, quæ ſunt de iis, quæ dicuntur* Hexapla. *Quocirca ea vel in hodiernum diem ſuſcipit ECCLESIA tanquam NECESSARIA. &c.*

2. Quæ in editione LXXvirali ſub *Aſteriſcis* addiderat *Origenes* ex *Hebræo* juxta *Theodotionem*, ab *Eccleſia* recepta lectitataque fuiſſe, non uno loco indicat *Hieronymus*. Præf. in Joſ. *Quod ſi vetus eis tantum interpretatio placet, quæ & mihi non diſplicet, & nihil extra recipiendum putant: cur ea quæ ſub Aſteriſcis & Obelis vel addita ſunt, vel amputata legunt & negligunt?* Addit hîc loci, quæ ſub *Obelo* apud LXX. redundarunt in *Hebræo* non reperta, ab Eccleſia fuiſſe rejecta. Prologo in Paralip. ad Chromatium: de Origenis *Aſteriſcis* mentione facta, *ſi igitur* (inquit) *licuit non tenere quod ſemel ſuſceperant, — hocque in* Eccleſiis *legitur, quod* LXX. *neſcierunt, cur me non ſuſcipiant Latini mei? &c.* Præf. in Job: *Omnia veteris Inſtrumenti volumina Origenes Obelis Aſteriſciſque diſtinxerit, quos vel additos vel de Theodotione ſumptos tranſlationi antiquæ inſeruit, probans defuiſſe quod additum eſt. Diſcant igitur obtrectatores mei recipere in toto, quod in partibus ſuſceperunt: aut Interpretationem meam cum Aſteriſcis ſuis radere. Neque enim fieri poteſt, ut quos plura intermiſiſſe ſuſceperint, non eoſdem etiam in quibuſdam erraſſe fateantur, præcipue in Job, cui ſi ea quæ ſub Aſteriſcis addita ſunt, ſubtraxeris, pars maxima detruncabitur, & hoc duntaxat apud Græcos.* Procemio Commentariorum Danielis: *Cumque OMNES Chriſti ECCLESIÆ, tam Græcorum quam Latinorum Syrorumque & Ægyptiorum, hanc ſub Aſteriſcis & Obelis editionem legant, ignoſcant invidi labori meo, qui volui habere noſtros quod Græci in Aquilæ & Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant. Et ſi illi in tantis divitiis doctrinarum non contemnunt ſtudia hominum Judæorum: cur Latina paupertas deſpiciat hominem Chriſtianum?* Epiſtola LXXXIX. ad Auguſtinum: *Vis amator eſſe verus* LXX. *Interpretum? non legas ea, quæ ſub Aſteriſcis ſunt, imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod ſi feceris, omnes Eccleſiarum bibliothecas damnare cogeris. Vix enim unus & alter invenietur liber, qui iſta non habeat.* Auguſtinus ipſe *de Civit. Dei* XVIII. 43. ubi dicit *nonnullos* editionem LXXviralem (*Origenem* & *Hieronymum* deſignat) per Aſteriſcos Obeloſque *emendare* voluiſſe, ſubnectit: *multos Codices has notas habentes uſquequaque diffuſos eſſe Græcos & Latinos.*

3. S. PAMPHILUS Martyr, adjuvante illum *Euſebio Cæſarienſi*, ex Origenis *Hexaplorum* autographo, quod in *Cæſarienſi* Bibliotheca delitescebat, Editionem LXXviralem, prout ab *Origene* cum Aſteriſcis ſuppleta fuerat, & Obelis notata, deſcripſit, inque uſum Eccleſiarum *Palæſtinæ* vulgavit. Hæc *Pamphili Euſebiique* editio ab Eccleſiis *Palæſtinis* [a] ſummo applauſu excepta eſt, & uſque adeo in communem uſum recepta, ut *Editio Palæſtina* vulgo audiret. Teſtatur *Hieronymus*, ab omnibus Provinciis Antiochiam inter & Ægyptum fuiſſe receptam.

a Hieron. Præf. Paralip. ad Chromat.

4. Eodem circiter tempore, LUCIANUS Martyr, Eccleſiæ Antiochenæ Presbyter, ex aliis Græcis tranſlationibus inter ſe collatis, & ex ipſo textu *Hebraico*, Verſionem LXX. correxit ac emendavit, in tantum ut pro nova *Verſione* apud Auctorem [b] *Synopſeos S. Scripturæ* habeatur illius Editio. Verba ejus ſunt iſta: Εβδόμη πάλιν ἡ πλουτάια ἑρμηνεία, ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, ὅτις καὶ αὐτὸς τὰς ὡσαύτως ἐκδόσεσι, καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἐντυχὼν, καὶ διορθωσάμενος τὴν ἀκριβείας τὰ λείποντα, ἢ καὶ περιττὰ τῆς ἀληθείας ῥήματα, καὶ διορθωσάμενος ἐν τοῖς οἰκείοις τῶν χαρτῶν τόποις, ἐξέδοτο τοῖς Χριστιανοῖς ἀδελφοῖς. *Septima & poſtrema TRANSLATIO ſancti Luciani magni Religioſi & Martyris eſt, qui & ipſe cum in prædictas Tranſlationes, & Hebraicos libros incidiſſet, & diligenter, quæ vel veritati deerant, vel ſuperflua aderant, inſpexiſſet, ac ſuis quæque locis correxiſſet, VERSIONEM hanc Chriſtianis fratribus edidit.* Suidas v. Λουκιανὸς ὁ μάρτυς· Οὗτος τὰς ἱερὰς βίβλους διασύμψας πολὺ τὸ νόθον εἰσδεξαμένας, τὸ γνή-

b Inter Opera S. Athan. to. 2.

γνόν

χρόνῳ λυμηναμένου πολλὰ τ' ἐν αὐταῖς, καὶ τ' συνεχῶς ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταβήσεως, καὶ μέν τοι καὶ τῶν ἀνθρώπων πονηροτάτων, οἱ δ' Ἑλληνισμῷ παρεισήκεισαν, παρατρέψαι τ' ἐν αὐταῖς βεληθέντων νοεῖν, καὶ πολὺ τὸ κίβδηλον ἐνσκευασαμένων, αὐτὸς ἁπάσας ἀναλαβὼν ἐκ τῆς Ἑβραΐδος ἐπανεσώσατο γλώττης, διὸ καὶ αὐτῷ εἰς τὰ μάλιστα διὸ ἠκριβωκὼς, πόνον τῇ ἐπανορθώσει πολὺν εἰσενεγκάμενος. *Hic, cum animadvertiſſet ſacros libros multa adulterina recepiſſe, quod ipſum tempus in illis multum depravaſſet, & propter continuam ab aliis ad alia tranſlationem, & quod improbiſſimi quidam Gentiles eorum ſenſum pervertere voluiſſent, in eoſque multa adulterina introduxiſſent, ipſe omnes aſſumptos ex HEBRAICA lingua reſtituit in integrum, quam accuratiſſime didicerat; plurimumque laborem in eorum emendationem contulit.* Auctorem ſequitur Suidas *Metaphraſten.*

5. Paulo poſt initium ſeculi IV. imperante [a] *Conſtantino M.* inventa fuit hæc editio *Luciani*, & ſtatim ab Eccleſiis *Conſtantinopolitana* atque *Antiochena*, cæteriſque cunctis quæ inter Conſtantinopolim Antiochiamque interjacebant; approbata uſuque communi recepta eſt. *Hieronymus* hujus rei locupletiſſimus teſtis: [b] *Alexandria & Ægyptus in Septuaginta ſuis Eſychium laudat auctorem. Conſtantinopolis uſque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat. Mediæ inter has provinciæ, Palæſtinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Euſebius & Pamphilus vulgaverunt. Totuſque orbis hac inter ſe trifaria varietate compugnat.* Idem in Catalogo: *Lucianus vir diſertiſſimus, Antiochenæ Eccleſiæ Presbyter, tantum in Scripturarum ſtudio laboravit, ut uſque nunc quædam exemplaria Scripturarum* Lucianea *nuncupentur.* Imo uſque adeo in uſum vulgarem recepta ſunt *Luciani* exemplaria, ut editio τῶν LXX. κοινὴ, Λουκιανὸς *à pleriſque dicta fuerit*, teſte eodem, Epiſtola *ad Suniam & Fretelam.*

[a] Synopſis S. Script.

[b] Præf. in Paralip. ad Chromat.

6. Editio Hesychiana, quam dicit *Hieronymus* amplexos fuiſſe *Ægypti*, regionumque vicinarum Eccleſias, ipſa quoque ex *Hebræo* & reliquis Verſionibus nonnihil nitoris acceperat. Illam non fuiſſe puram germanamque τῶν LXX. editionem non obſcure colligitur ex *Hieronymi* verbis quæ præcedunt ea quæ ſuperius poſita ſunt. *Nunc vero* (inquit) *cum pro varietate regionum, diverſa ferantur exemplaria, & germana illa antiquaque tranſlatio corrupta ſit atque violata; noſtri arbitrii putas aut è pluribus judicare quid verum ſit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibuſque Judæis cornicum* (*ut dicitur*) *oculos configere. Alexandria & Ægyptus &c.* Clarius ex iſtis, Præf. in IV. Evang. ad Damaſum: *Prætermitto eos codices, quos à Luciano & Heſychio nuncupatos paucorum hominum* (de editionum eorum Latina Verſione loquitur) *aſſerit perverſa contentio, quibus utique nec in toto Veteri Inſtrumento poſt* LXX. *Interpretes emendare quid licuit, nec in Novo profuit emendaſſe, cum multarum gentium linguis Scriptura ante tranſlata doceat, falſa eſſe quæ addita ſunt*: hoc eſt, ea non fuiſſe revera τῶν LXX. quæ illi addiderunt in Veteri Inſtrumento; aut Scriptorum Evangelicorum, quæ addiderint in Novo: ſed *falſo* illis adſcripta fuiſſe. Floruit *Heſychius* eodem tempore cum *Pamphilo* & *Luciano*, nempe exeunte ſeculo III. & anno ſequentis XI^mo^ ipſe quoque martyrio coronatus eſt.

CAP.

CAP. VI.

Euſebium Cæſarienſem *multis in locis codicem* Hebraicum *aliorumque Interpretum Verſiones LXXvirali præferre. Errare eos, qui illam pro divina LXX. Interpretum inſpiratione teſtem adducunt.*

EUSEBIUM, *Cæſarienſem* Antiſtitem, virum eruditione ſcriptiſque celeberrimum, qui clareſcere cœpit circa finem ſeculi III. jam modo monuimus una cum S. *Pamphilo* Verſionis LXX. editionem ex *Hebræo* correctam, Aſteriſciſque Obeliſque ſignatam, in uſum Eccleſiarum *Paleſtinarum* edidiſſe. Et exinde fit ſatis conſpicuum, quid de Textu *Hebraico Græcaque* LXX. Verſione ille cenſuerit. *Suidas*, ex *Sophronii* Græca tranſlatione *Catalogi Hieronymiani*, ait illum fuiſſe τὰ θεῖας βιβλιοθήκης ἅμα Παμφίλῳ τῷ μάρτυρι ἐπιμελέστατον ἀνιχνευτήν· *Divinæ bibliothecæ una cum Pamphilo Martyre diligentiſſimum inveſtigatorem.*

Illum ſolitum fuiſſe in explicandis Scripturis *cunctas editiones ſimiliter diſſerere*, animadvertit *Hieronymus*, in *Joſuæ Præfatione*. Et adverſus *Ruf. Apologiâ* 2. ait illum conſueviſſe *poſt* LXX. *Interpretes, Judæorum tranſlationes explanare & ediſſerere.* Apologiâ contra eundem 1ma numerat illum inter eos, *qui, quando de Scripturis aliqua diſputant, & volunt approbare quod dicunt, ſic ſolent ſcribere: Referebat mihi Hebræus: &, Audivi ab Hebræo: &, Hebræorum iſta ſententia eſt.*

In libris quos ſcripſit contra *Porphyrium*, negavit *Suſannæ Beliſque* & *Draconis* fabulas *ullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem præbere*, quia in *Hebraico* non habentur; teſte eodem *Hieronymo, Proœmio Comm. in Dan.*

In libris *Chronicorum*, quamvis calculos Græcæ Verſionis, utpote cunctis notiores, potiſſimum ſequitur, *Cainanem* tamen *juniorem*, quem ponit Tranſlatio, non admittit, ut teſtatur paſſim *Syncellus*; & numeros quoque Codicis *Hebraici* atque etiam *Samaritani* accurate percenſet, & *Hebraicos* ſe cæteris præferre totidem verbis declarat. *Hæc trium codicum* (inquit [a] *Scaliger*) *inter ſe collatio ideo ab Euſebio inſtituta, ut oſtenderet duabus reliquis editionibus ſolam codicis Hebraici Judæorum anteferendam eſſe: quod cum propoſuerit, non tamen ſequutus eſt. Nam dinumeratio temporum ab Adam ad Diluvium, ſecundum Judæos colligit annos duntaxat* MDCLVI. *ipſe autem putat* MMCCXLII. *quæ eſt* LXX. *Interpretum ſumma, in quo manifeſto contra hypotheſin facit; atque eo nomine à Georgio (Syncello) laudatur ſimul & vituperatur: alterum, quod tot annos ab Adam ad Diluvium ponit, quot ex dinumeratione* LXX. *Interpretum colligi poſſunt: alterum, quod profeſſus ſe Judæos ſequi, in partes* LXX. *Seniorum tranſit. quæ fuit maxima Euſebii ἀλογίστια, vitium illi ſcriptori ſolenne.* Satis duxit *Euſebius* monuiſſe, ſe *Hebraicam* annorum dinumerationem præferre. Alteram ponit ex hypotheſi vulgari. In Proœmio [b] libri II. *Euſebius* ſic ſcribit: Εὑρὼν ἢ παρὰ Ἑβραίοις διαφόρους τῶν χρόνων ἀποδόσεις, τὴν μὲν πλεονάζουσαν, τὴν δὲ ἐνδεεστέραν, ταύτην μετῆλθον· *Reperiens penes Hebræos diverſam computandi rationem, aliam excedentem* (quæ *Græcæ* Verſionis eſt & Codicis *Samaritani*) *aliam deficientem* (quæ Codicis eſt *Hebraici*) *hanc ſecutus ſum.* Hieronymus in ſua Chronicorum *Euſebii* Verſione magna libertate uſus, verba iſta ſic reddit, vel potius pro illis hæc ſubſtituit, quæ à mente ejus ſunt alieniſſima: *Neque me fugit, in Hebræis codicibus diſſonantes ætatum annos inveniri, pluſque vel minus prout Interpretibus viſum eſt lectitari: ſequendumque illud potius, quod exemplarium multitudo in fidem traxit.* [c] Georgii Syncelli verba: ὅτι ἢ καὶ ἐξ ἑτέρων τεχνῶν ἀποδόσεων, ἑαυτόν τε καὶ τὴν ἀλήθειαν ὠφελοποιήσω, ἐντεῦθεν φανερόν· εἰπὼν γὰρ διαφόρους

[a] Not. in Græca Euſebii pag. 402.

[b] Apud Syncellum p. 66.

[c] Pag. 67.

Φόρους χρόνων ἀποδόσεις παρ' Ἑβραίοις εὑρηκέναι, τὰ μὲν ἀληθεύσαι, τὰ δὲ ἐλλείπουσιν, ταύτῃ δ' ἁλῶναι ληθόμενον· πρῶτον μὲν διαψεύδεται τῇ δὲ πλεονάζουσῃ τῶν δύο, τὸ τε κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν, τὸ τε ὧδε Σαμαρείταις, ἀποδοὺς τὸ ἐλλεῖπον, ὡς φησὶν ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ. ἄλλως τε, εἰ καὶ ἀληθείᾳ χρησάμενος τῇ ἐλλειπούσῃ, πόρρω φιλαληθοῦς σκοποῦ πέπραχεν. *At vero tribus ex hypothesibus, sibi ipsi veritatique voluisse* (Eusebium) *fucum facere, exinde manifestum. Cum enim varias annos numerandi rationes ab Hebræis usurpari, & unam quidem excedere, aliam, quam secutus est, deficere statuerit, in mendacium impegisse convincitur: Superexcedente siquidem* LXX. *Interpretum calculo usus, utrumque alium, cum qui penes Hebræos, tum penes Samaritanos, ut computum abdicat, idem ipse libro primo testatur. Ac licet à veritate non alienum se jactet, deficientem ac imminutum secutus, à scopo tamen ad quem veri studiosus dicta scriptaque collimat, recessit quam longissime.* Imo quamvis ipsi propositum fuisset Chronologiam deducere juxta triplicem Codicum *Græcorum, Hebræorum*, & *Samaritticorum* varietatem, *Cainanem* tamen *secundum* etiam in ipsa editionis Græcæ supputatione omittit. Audiamus rursus [a] Syncellum: θαυμάσαι δέ μοι μεγάλως ἔπεισιν, ὅπως ὁ αὐτὸς κατά τινας ἁλοὺς Φρονιμῷ Εὐσεβίῳ, δηλαδὴ κατὰ ἀντίφρασιν, &c. *Illud autem mirari non desino, quod cum Eusebius solertis nomine* (*contrario nimirum sensu*) *insignitus, adeo manifeste divinis Scripturis adversari ausus fuerit, & ex vulgatis receptisque cum apud Hebræos, tum Samaritas, tum penes* LXX. *Interpretes textibus requirendæ veritati diligentiam omnem à se adhibendam pollicitus, ob exemplarium discordiam annis trifariam expositis, in nulla triplicis istius descriptionis editione Cainan filii Arphaxad retro Diluvium nati meminisse deprehensus est. At si Cainan in Scripturis nusquam extaret, qua ratione lecti per omnes Ecclesias sacri Geneseos libri palam illum promunt? Qua, inquam, ratione divinissimus ille vir Lucas, humanæ cælestisque sapientiæ peritus, & pluribus Eusebiis sine discrimine præstantior, sacro & Evangelico suo volumine ab Adam decimum tertium numeravit?* Seriem Eusebianam τῶν LXX. ubi *Cainan* deest, videre est ibid. pag. 86. Syncellus idem: Ἦλει ἱερεὺς ἡγούμενος Ἰσραὴλ ἔτη κ', κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν, ὡς καὶ Εὐσέβιος ἀνέλαβεν, ἔτη μ' καὶ ἑξ ἔτεσιν ἐπαγωνιλαίμενος. *Eli sacerdos ex* LXX. *Interpretum dictis præfecturam Israel assequitur annis* 20. *juxta Hebraicam vero literam, quam Eusebius, contrarium etiam pollicitus, amplectitur, annis* 40. Idem alio in loco *Syncellus*, dicit illum codicem *Hebraicum* secutum fuisse etiam tunc cum ab O. C. ad natum Abrahamum annos 3184. colligeret: [b] Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου τὸν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως Ἀβραὰμ γενέσεως, ἢ κατὰ τοὺς χρόνους Νίνου καὶ Σεμιράμεως τῆς Ἀσσυρίων βασιλέων ὡμολόγησεν συνῆφθαι ἔτη γρπδ'. ἑπόμενος τῷ Ἑβραϊκῷ ἐξαλληλωθήσεως, καὶ τῆς δεύτερον Καϊνὰν φλ'. ζήσαντος μετὰ τὸ γεννῆσαι μὴ ἐγκειμένους. *Eusebius Pamphili ab Adam condito ad ortum Abrahæ, vel ad Nini Semiramisque ætatem brevius intervallum positurus Hebraicum codicem prævium secutus annos* 3184. *collegit: Cainan autem nominis istius secundum ante procreatam à se sobolem annos* 130. *vixisse creditum, in numerum omnino non retulit.* Omisisse Eusebium *Cainanem* juniorem quia viderat illum in *Origenis* Hexaplis notatum obelo, tanquam in *Hebræo* non comparentem, existimat ac asserit *Beda*. Epist. Apolog. *Qui cum in libro ἑξαπλῶν virgam Origenis pertimescens, generationem Cainan de medio tolleret.* Eundem designat Comm. in Gen. c. xi. his verbis: *Verum Chronographi Græcorum hac comperta distantia, generationum quidem seriem ad auctoritatem Heb. ablato Cainan emendarunt; nec tamen numerum annorum in generationibus, quas cum Hebraicis codicibus habuere communes, ad eorum auctoritatem emendare curarunt; sed propriam secuti auctoritatem, dederunt huic ætati, quæ à diluvio tendit ad Abraham annorum summam minorem quidem* LXX. *Translatorum editione annis* 130. *sed Heb. veritate annis* 650. *majorem.* Eadem fere in libello *de* 6. *æt. mundi.*

[a] Pag. 169.

[b] P. 326. Locus iste sub Theophanis nomine editus est à *Petavio*, Auctario operis de Doctrina Temporum l. 8. c. 4.

Hiſt. Eccleſ. VI. 16. Hebraicos Judæorum codices, quos *Origenes* ſibi comparaverit, πρωτοτύπους appellat, quod *authenticos* reddit *Valeſius*, Verſionem ſuam confirmans ex *Briſſonii* Lexico.

a Pag. 316. [a] *Demonſtr. Evang. lib.* VII. Interpretes LXX. elogio non contemnendo extollit: ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἀντιγράφοις, ὑφ' Ἑβδομήκοντα ἀνδρῶν ἄνωθεν μὲν Ἑβραίων τὸ γένος, ἐπ' ἀκριβείᾳ δὲ τῆς πατρίου παιδείας δεδοκιμασμένων ἡρμηνευμένοις· *in noſtris enim exemplaribus, quæ à Viris* LXX. *genere ab Hebræis oriundis, patriæque ipſorum linguæ peritiſſimis, & in ea eruditione probatiſſimis, tranſlata ſunt, &c.* Tamen alibi, eodem in libro, teſtimonio quodam è Moſe adducto, Verſionis LXX viralis verba rejicit, & ad

b Pag. 332. *Hebræum* confugit: [b] *Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, eo quod nolit populus iſte aquam Siloam, quæ vadit cum ſilentio &c. —— Significant per aquam Siloam, quæ vadit cum ſilentio, Evangelicam ſalutaris verbi doctrinam: nam ex interpretatione* Siloam *dicitur* miſſus. *Porro hic quiſnam alius ſit, niſi qui à Patre ad nos* miſſus *Deus Verbum? de quo etiam Moſes ait: Non deficiet princeps de Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat,* cui repoſitum eſt, *& ipſe erit exſpectatio gentium. Pro illo enim,* Cui repoſitum eſt, *in Hebraico habetur* Siloam, *eum videlicet, qui hic habetur* Siloam, *hoc eſt,* miſſum, etiam illic ſignificante Oraculo: ἀντὶ γὰρ ᾧ ἀπόκειται, τὸ Ἑβραϊκὸν Σιλωὰμ φέρει, τ' ἐντεῦθεν Σιλωὰμ, τουτέστι, τ' ἀπεσταλμένον κἀκεῖ δηλοῦντος τοῦ λόγου. Libro rurſus eodem, [c] aliorum Interpretum verſionem LXX viralı palam anteponit. "*Huic igitur eſſe nomen*
c Pag. 336. 7. "*dicitur, ut legimus apud* LXX. magni conſilii angelus: *&, ut quidam Co-*
"*dices habent*; admirabilis conſiliarius, Deus fortis, potentiam habens,
"princeps pacis, pater futuri ſeculi. *Ut vero eſt in Hebraico, ſicut Aqui-*
"*la teſtificatur*: Quoniam puerulus natus eſt nobis, & facta eſt menſura
"ſuper humerum ejus, & vocatum eſt nomen ejus, Admirabilis Conſilia-
"rius, fortis, potens, pater, etiam princeps pacis, & pacis ejus non eſt
"finis. *Sicut autem Symmachus*: Adoleſcentulus autem datus eſt nobis,
"filius datus eſt nobis, & erit diſciplina ejus ſuper humerum ejus, & vo-
"cabitur nomen ejus, Admirabilitas, Conſiliarius fortis, potens pater ſe-
"culi, princeps pacis, & pacis ejus non eſt finis. *Ergo non ſimpliciter An-*
"*gelus, ſecundum ipſos* LXX. *ſed magni conſilii Angelus, & admirabilis Con-*
"*ſiliarius & Deus fortis & potentiam habens, & Princeps pacis, & pater futuri*
"*ſeculi oriturus aliquando, & puerulus futurus, iis verbis canebatur.* (ἀκοῦω
"γὰρ ἀπλῶς Ἄγγελος, καὶ οὐ τοῦ Ἑβδομήκοντα, ἀλλὰ τ' μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος &c.)
"*Habes etiam in iis, quæ prius dicta ſunt, Dei Verbum, & Deum, & Do-*
"*minum diverſis modis appellatum, & pariter eundem Angelum patris nomi-*
"*natum, & primum Imperatorem copiarum Domini, ſed quis tandem hic ſit?*
"*ſecundum Aquilam quidem & ſecundum ea, quæ etiam nunc apud Hebræos*
"*feruntur teſtimonia, qui inter homines naſcetur, & puerulus exiſtet, admi-*
"*rabiliſque Conſiliarius, & fortis, & potens, & pater etiam, & princeps pa-*
"*cis, cujus pacis nunquam ait futurum finem. Secundum Symmachum au-*
"*tem,* Admirabilitas, Conſiliarius, fortis, potens, pater ſeculi, prin-
"ceps pacis, & pacis infinitæ atque interminatæ. *At ſicut Theodotion*
"*voluit,* admirabiliter conſulens, fortis, potens pater, princeps pacis,
d Pag. 450. "ad multiplicandam diſciplinam, cujus pacis non eſt finis." [d] Ejuſdem Operis libro IX. *Cum vero obſcure apud* LXX. *dictum ſit illud: Tunc manifeſti erunt qui ſignant & claudunt legem ne diſcant. Et dicet: Exſpectabo Deum, qui avertit faciem ſuam à domo Jacob, & confidens ero in eo. Planius idem reddidit Symmachus his verbis: Liga teſtimonium, ſigna legem in ordinationibus meis. Et exſpectabo Dominum, qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacob, & exſpectabo ipſum. Aquila vero etiam ipſe in hunc modum convertit: Illiga teſtimonium, ſigna legem in docibilibus meis, & aſſumam Deum, qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacob, & exſpectabo ipſum. Hæc igitur fa-*

cere

cere Salvatoris noſtri diſcipuli docentur. Poſt quæ deinceps ſubjungit: Ecce ego &c. πῶτε δ' οὖν οἱ τῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἀπόſολοι διδάσκονται πάλιν.

Ibid. pag. 453. Verſionis LXX viralis iſta: *Jacob puer meus, Iſrael electus meus*; diſertis verbis [a] improbat, & S. *Matthæum* nomina *Jacob* & *Iſrael* ἐυσταθῶς *merito*, utpote quæ in *Hebraico* non comparent, omiſiſſe pronunciat. Alium locum ſubjungam ex ejuſdem Operis lib. v. cap. 4. ubi, ut probet *Eſaiam* noviſſe *Deum eſſe in Deo*, in hanc ſententiam ſcribit. *Adorabunt te, inquit, juſti, & in te orabunt, quoniam in te eſt Deus, & non eſt Deus præter te: tu enim es Deus, & neſciebamus, Deus Iſrael Salvator. Porrò illud*, neſciebamus, *quod ex perſona eorum, qui prius illum non cognoverunt, apud ſolos* LXX. *dictum eſt, in HEBRAICO aliter habetur: quod ſane Aquila convertens ſic ait: Deus ergo fortis occultus, Deus Iſrael, qui ſalvos facit. Theodotion vero: Propterea fortis abſconditus Deus ſervans. Ubi ſane valde mirabiliter abſconditum Deum Chriſtum nominat: nec non cauſam quoque planiſſime docet, propter quam unum ipſum, quatenus inter ea quæ genita ſunt, nominatur, Deum vocat, ob patris videlicet in ipſo habitationem. &c.* Paulo poſt: *Pro eo vero quod eſt* (in LXX.) Laboravit Ægyptus, *Hebraicum habet, & reliqui omnes Interpretes reddiderunt*, Labor Ægypti, *ut id quod dicitur, tale ſit: Te adorabunt, & tui erunt ſervi, labor Ægypti, & negotiatio Æthiopum, & Seboim. — Et hæc quidem in Salvatore ac Domino noſtro expectatum exitum nacta ſunt.*

[a] Vide ſupra cap. 2. §. 8.

De Eccleſ. Theol. contra Marcellum III. 2. interpretationem LXX. tanquam vocis Hebraicæ genuinum ſenſum non exprimentem reprehendit ac rejicit. Pro ἔκτισε *Prov.* VIII. 22. vertendum eſſe ἐκτήσατο contendit: Εἴ τις ἐξακριβώσαιτο τὴν ἀληθῆ νοῦν τῆς θεοπνεύσου γραφῆς, εὕροι ἂν τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν, ἃ προείρηται τὸ, ἔκτισέ με· διόπερ ἅδε τ λοιπῶν ἑρμηνευτῶν, πᾶσιν ἡμῖν κέχρηται τῇ λέξει &c. "*Si quis genuinum ſenſum ſacratiſſimæ Scri-*"*pturæ inveſtigare vellet, inveniet lectionem Hebraicam non habere*, condi-"dit me, *quâ neque reliquorum Interpretum aliquis uſus eſt. Aquila legit:* "Dominus poſſedit me, caput viarum ſuarum. *Symmachus:* Dominus "poſſedit me initium viarum ſuarum. *Sic & Theodotio:* Dominus poſ-"ſedit me initium viæ ſuæ. *Et non abhorret à ratione interpretatio.* Ali-"quibus interjectis: *Magna ſiquidem Dei poſſeſſio, erat Filius unigenitus:* "*eo quod ex ipſo genitus filius erat ejus: eo autem quod omnibus & ſalutem* "*afferens conſtituebatur, maxima & erat, & nominabatur poſſeſſio ſui patris.* "*Neque enim patri magis honorabilis & grata contigerit poſſeſſio, quam eſt* "*filius. Unde & Adam ille protoplaſtes, cum primum poſſederat filium ut* "*homo dixit*, Poſſedi hominem à Deo. *Ubi in Hebræo eſt pro* poſſedi, "Canithi (*leg.* canani,) & *pro* poſſedit, Cana. *Sic de Abrahamo uſur-*"*patur*: Ager, quem poſſedit Abraham: *in Hebræo eſt*, Cana, *quæ eſt* "*eadem vox uſurpata in*, Dominus poſſedit me principium viarum ſua-"rum ad opera ſua. *Unde cum ibidem vox* Cana *ſit, conſpiraverint omnes* "*reddidere Interpretes* poſſedit. *Illud vero* condidit, *rejicitur ab Hebræis,* "*nec in præſenti Scriptura reperitur. Plurimum vero differt* ἔκτισε creavit, & "ἐκτήσατο poſſedit; *cum illud ſignificet communi notione, creaturarum pro-*"*ceſſum, de non eſſe ad ſubſiſtere: hoc vero rei præexiſtentis poſſeſſionem, &* "*proprietatem peculiarem poſſidentis.*

Commentario in Pſalmos, apud *Catenam*, ad Pſal. LIV. derelicta Verſione LXX. verba *Symmachi* explanat: "*Cum non ſuſceperint gratiam, merito* "*iræ traditi, procul* diſperſi ſunt, & appropinquaverunt corda eorum: "mollita ſunt ſermones eorum ſuper oleum. *Pro quibus clarius Symma-*"*chus interpretatus eſt*: Nitidiora butyro ora eorum: pugnat autem cor "uniuſcujuſque eorum. Molliores ſunt ſermones ejus oleo, cum ſint "ſecantes. *Obſerva vero, quomodo hîc etiam duas doctrinas hic ſermo ex-*"*hibeat; unam quidem valde confuſam, ſeu generalem, ſecundum quod de ipſis*

"*pluraliter ait*: Nitidiora butyro ora eorum: pugnat autem cor uniuſ-
"cujuſque eorum: *aliam vero, quaſi uno ſolitarie nominata; de quo ſingu-*
"*lariter ſubjungit*: Molliores ſermones ejus oleo, cum ſint ſecantes."
Ad illa Pſalmi CVII. *Moab lebes ſpei meæ*: *Manifeſtius* (inquit) *hunc ſen-*
ſum interpretatus eſt Aquila & Quinta editio; à quibus dicitur, Moab lebes
lavacri mei: *id eſt, receptaculum lavacri mei*: *Symmachus vero; Erit*, in-
quit, *Moab lebes tranquillitatis meæ*. Ad Pſal. CXIII. *Præſentes verſiculi in*
quibuſdam exemplaribus à Pſalmo CXIII. *diſtincti ac ſegregati ſunt, ita ut ea*
quæ præ manibus ſunt conſtituant Pſalmum CXIV. *Verum cum* HEBRÆO-
RUM librum inſpiciens, eorum characteres ſimul & dictiones conjunctas eſſe
repererim, cenſui rite ſequendum eſſe CODICEM HEBRÆORUM,
& hæc prioribus eſſe annectenda, ita ut ſint pars Hymni CXIII. Ἐπειδὴ ὁ ἐγκεί-
μενος αὐτῇ τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, σὺν αὐτῶν χαρακτῆρας συναμφοίους εὗρον καὶ τὰς λέ-
ξεις, ἐπίσημον καλῶς ἀναγκαῖον τῇ Ἑβραίων βίβλῳ.

Apud *Catenam in Cantica V. & N. T.* ab *Antonio Caraſa* editam, ad illa *Orationis Eſaiæ*: *Appone ipſis mala Domine, appone mala glorioſis terræ*: hæc habet: *Mala quidem neque apud alios Interpretes, neque apud Hebraicum exemplar invenimus, ſed apud omnes Interpretes ſic legitur*: *Appoſuiſti genti in qua gloria celebratus es. Cum autem omnes Interpretes unico conſenſu ſic legant, reliquum eſt, ut nos cogitemus, quid appoſuerit genti*: &c.

a De LXX. Intt. p. 38.

Agnoſcit [a] *Pet. Galeſinius*, Euſebium, *Aquilæ* cæteriſque Interpretibus pluſquam LXX. Senioribus interdum tribuere: tamen horum Verſionem, inquit, *aliquando fatetur divino conſilio divinoque ſpiritu factam fuiſſe*. Sic quoque [b] *Voſſius*. Neque deſunt qui affirment, illum *Cellularum* LXX. miraculum teſtimonio ſuo confirmare. In his ſunt [c] *Volaterranus*, [d] *Middendorpius*, [e] *Driedo*, [f] *Andradius*, [g] *Feuardentius*, [h] *Pamelius*. At graviſſime hallucinantur, qui pro iſta fabula *Euſebii* allegant auctoritatem. Quo in loco de miraculo iſto loquitur? *Volaterranus* & *Middendorpius* citant *Hiſtoriam* ejus *Eccleſ.* V. 8. ubi verba ſunt *Irenæi* non *Euſebii*. *Feuardentius* & *Pamelius Præparationis Evang. librum* VIII. cap. 1. adducunt. Sed hi quoque fruſtra. Cum dicit enim ibi *Euſebius* Verſionem LXXviralem fuiſſe θεόθεν οἰκονομηθεῖσαν *divino conſilio proviſam*, hoc tantum ſibi voluit, per divinam providentiam eam factam fuiſſe ante Chriſti incarnationem, ut eo clarius Evangelii lux effulgeret. Sic ſtatim ante dicitur Deus, ut fieret ea Verſio providiſſe, Βασιλεῖ Πτολε-
μαίῳ τοῦτο πρᾶξαι κατὰ νοῦν ἐμβαλών, εἰς τὸ θεοφιλοῦ, ὡς ἔοικε, τῶν ἐθνῶν
ἁπάντων ὄσον οὔπω μελλόντος ἐξ αὐτῶν ἔσεσθαι μετειλήφεως. *immiſſa hac Ptolemæo*
Regi mente divinitus: *nimirum ſicut veriſimile eſt, ut quædam quaſi penus eſſet, unde illa poſtmodum in populorum omnium uſum fructumque promerentur*. De Interpretibus ipſis nihil aliud dicit, quam quod viri fuerunt ἔκ τε σωφρόσυνῃ καὶ τῇ πατρίῳ παιδείᾳ δεδοκιμασμένοι: *cum prudentia tum gentilitiarum quoque literarum ſcientia celebres*. Ad eundem locum reſpexit *Galeſinius*. In *Græcis*, quæ vocantur, *Euſebiani Chronici*, à *Scaligero* editis, [i] traditur, Interpretes LXXII. ἐν οἰκ. *ὀπαῖς in domunculis* LXXII. incluſos fuiſſe: verum *Græca* iſta non eſſe *Euſebii*, ſed indigne illuc invecta fuiſſe ex *Chronico Paſchali* ſive *Faſtis Siculis*, nemo neſcit paulo eruditior. Hujus rei tot ferme ſunt indicia, quot verba. Nec in Chronicis *Euſebii Latinis* iſtarum domuncularum occurrit ulla mentio. [k] *Renatus Laur. de la Barre* ait *Euſebium* in *Hiſt. Eccleſ.* VI. 1. teſtari, *ſolam* LXX. *Interpretum editionem ab Eccleſia receptam fuiſſe*: cujuſmodi nihil vel ibi vel alibi locorum legitur. Alii ex ejuſdem Operis *lib.* VI. *cap.* 23. hæc verba proferunt tanquam *Euſebii*: *Id pro vero ſolum habendum in Scripturis divinis, quod* LXX. *Interpretes tranſtulerunt, quoniam id ſolum eſt, quod auctoritate Apoſtolica confirmatum eſt*. Quæ ab ipſo *Euſebio* non ſcripta ſunt, ſed in Latina *Ruffini* verſione, ut alibi jam dixi, inſerta

b Append. Libri de LXX. pag. 9.
c Anthropolog. lib. 19.
d Prolegom. in Ariſteam.
e De Catalogo S. Script.
f Defenſ. Concilii Trid. l. 4.
g In Irenæum v. 25.
h In Tertul. Apolog.
i Lib. 1. p. 66. & lib. 2. p. 181.
k In Tertul. Apolog. c. 19.

&

& interpolata. Neque ab ipso *Ruffino*, *Eusebio* ipsi tribuuntur, sed *Origeni*. Contendit [a] *Morinus*, *Polyhistorem illum doctissimum* sensisse Judæos Scripturas suas depravasse, quia Historiæ libro 4. cap. 18. *inter præclara & memorabilia*, quæ scripsit Justinus M. hæc adnotat: *In Tryphone coarguendo, de quibusdam Prophetarum testimoniis mentionem facit, quæ Judæi à Scriptura penitus exemissent.* Verum ex eo quod illa adnotat *Eusebius*, non statim apparet illum, quæ dicit Justinus, approbasse. Nec loquitur Justinus de Scripturis Hebraicis, sed tantum de Græca Versione, & de ea *Eusebium* ipsum illum intellexisse, non dubitandum est.

[a] Exercit. 1. l. 1. c. 3. §. 6.

CAP. VII.

Scriptores alii seculo IV. Athanasius *Episcopus Alexandrinus*, Eusebius Emisenus, Chalcidius, Theodorus *Heracleota*, Cyrillus *Hierosolymitanus*, Epiphanius *Cyprius*, Basilius *Cæsariensis*, Gregorius *Nyssenus*, Apollinarius *Laodicenus*, Didymus, Diodorus *Tarsensis*, Joannes Chrysostomus, Theodorus *Antiochenus Mopsuestiæ Episcopus*, Polychronius *Apameensis*, Eudoxius Philosophus, Severianus *Gabalensis*, Sophronius. *Pars Hieronymianæ Translationis ex* Hebræo *factæ*, *à* Sophronio *Græce reddita.*

ATHANASIUS, Patr. Alexandrinus, quantum tribuerit Codicibus *Hebraicis*, vel ex hoc uno loco colligitur Scholiorum ejus in [b] *Psalmos*: Χιλιάδας ἢ ἤτοι χιλιάδα (ἔτσι γὰρ ἔυρηται ἐν τῇ τῶν Ἑβραίων γραφῇ) πλὴν καλὰ νόμον λατρείαν φησὶ ἤτοι εἰς χιλιάδα ἐτῶν κεκράτηκεν. *Millia autem, sive mille* (*ita enim inventum est in scriptura Hebræorum*) *vocat cultum legalem, qui ad* mille *annos duravit.* In quibus perspicuum est lectionem *Hebraicam* LXX virali præferri. Immensum quantum à vero aberraverit [c] *Laurentius de la Barre*, bipedum omnium in citandis bonis auctoribus nequissimus, cum affirmat *Athanasium* in *Apologia de Fuga* & rursus in *Synopsi S. Scripturarum*, asserere Versionem LXX. *divinitus & afflatu Numinis fuisse editam.* In *Apologia de Fuga* ne verbulum unum habet de divina inspiratione, præterquam in ipso limine, ubi loqui illum non de *Versionis*, sed de ipsarum *Scripturarum* inspiratione Divina, tam certum clarumque est, ut supra nihil possit. De *Arianis* sibi conviciantibus, quod insidiantibus sese subduxerit, ἀρκεῖ γὰρ, inquit, αὐτὰς ἐκ τούτου δεικθῆναι μηδὲν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μήτε φρονεῖν μήτε πράττειν· κατὰ γὰρ τὰς ἰδίας ἡδονὰς, οἰομένους εἶναι καλὰ ἅπερ αὐτοὶ βούλονται· ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἀποθνήσκειν δειλίαν ἐκάλεσαν, ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράψαι. δεικθήσονται γὰρ ἐκ τούτου, πονηρεύεται τὸ τέρμα, καὶ μὴ ἐντυγχάνοντες τῇ θείᾳ γραφῇ· ἢ ἐντυχόντες μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεοπνεύστους τοὺς λόγους τοὺς ἐν αὐταῖς. *Sufficit enim mihi, quod hac re sese prodant, quod nihil secundum Evangelium aut sapiant aut faciant, sed pro libidine sua id opinentur quod velint. Cæterum quia mihi timiditatis crimen affingunt, paucis scribendum est ad declarandam eorum malignitatem, & quam literas sacras aut non legunt, aut si legunt, non credunt oracula illis contenta adspiratu Numinis edita fuisse.*

[b] In Psalm 83. vers. 11.

[c] In Tertull. Apol. c. 19.

2. Neque aliquid habet *Synopsis S. Scripturæ*, quæ extat inter *Athanasii* Opera, quod ab homine mentis sanæ ad Græcæ Interpretationis inspirationem divinam possit contorqueri. Principium hocce est: Πᾶσα γραφὴ ἡμῶν Χριστιανῶν θεοπνεύστος ἐστι· *Omnis nostra, qui Christiani sumus, Scriptura Divinitus inspirata est.* Hæc videtur torsisse ad Græcam translationem bonus ille *Barrius*. E contra constat *Synopsis* illius Auctorem, qui si non fuit *Athanasius*, vetustissimus tamen fuit, Scripturam *Hebraicam*, *divinam* & *VERITATEM* appellare, scil. ubi loquitur de S. *Luciani* opera, verbis supra descriptis. τὰ λειπόμενα, ἢ καὶ θεῖα τε ἀληθείας ῥήματα &c.

3. Quæſtionum quæ extant inter *Athanaſii* opera 81ma, hæcce eſt: *Quare Deus die ſeptimo* (τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ) *creationem perfecit*. Unde liquet Auctorem *Hebraicam* aliorum Interpretum lectionem fuiſſe ſecutum. Legunt enim, & temporibus quoque illis legerunt, LXX. *in die ſexta*.[a]

a Gen. 22.

4. Inter eos, quos exiſtimant credidiſſe Judæos Scripturas ſuas falſaſſe, recenſent nonnulli *Athanaſium*, qui *in illud Evangelii, Quicunque dixerit verbum contra Filium hominis &c.* ſic ait, *Judæi nihil mirum corrumpere ſacrarum literarum placita, modo ita abnegent Chriſti adventum*. Verum in hoc loco conſtat Athanaſium loqui, non de corruptione textus, ſed de falſis Scripturæ expoſitionibus.

Athanaſium in ea fuiſſe ſententia conficit *Morinus* ex fine *Synopſis Scripturæ*, ubi enumeratis variis libris ſacris qui non extant amplius, quorum tamen in Canonicis qui ſuperſunt fit mentio, in hæc verba ſermonem concludit: *Itaque hæc omnia per impiorum Judæorum amentiam & incuriam interiiſſe manifeſtum eſt*. Voluiſſe auctorem, his verbis, Judæos ipſos ejuſmodi ſcripta ulla de induſtria è medio ſuſtuliſſe, non ſatis manifeſtum eſt: Neque opus revera Athanaſii eſt iſta *Synopſis*.

5. Eusebius Emisenus Epiſcopus in Catena in Gen. IV. 26. ad Codices Heb.[b] confugit: Εν τῷ Ἑβραϊκῷ ὐχ ὕτως ἔχει, ἀλλ', ὕτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι ἐν τῷ ὀνόματι κυρίε τῦ Θεοῦ.

b A Voſſio cit.

6. Chalcidius, ætatis hujus Scriptor Gentilis, Philoſophus Platonicus, pro more Chriſtianorum ſui temporis, principium libri primi Moſaici citans, neque ipſe contentus eſt LXX. *Prudentium*, quos vocat, Verſione, ſed *Aquilæ* quoque & *Symmachi* profert interpretationes, & ad ipſum quoque Textum confugit *Hebraicum*. Verba ejus non pigebit ob oculos huc afferre. "*Hebræi ſylvam* (materiam) *ge-*
"*neratam eſſe confitentur, quorum ſapientiſſimus Moyſes non humana factum-*
"*dia, ſed divina, ut ferunt, inſpiratione vegetatus, in eo libro qui* de Gé-
"nitura Mundi *cenſetur, ab exordio ſic eſt præfatus, juxta interpretationem*
"*ſeptuaginta Prudentium*: Initio Deus fecit cœlum & terram. Terra
"autem erat inviſibilis & incompta. *Ut vero ait Aquila*: Caput rerum
"condidit Deus cœlum & terram. Terra vero inanis erat & nihil.
"*Vel ut Symmachus*: Ab exordio condidit Deus cœlum & terram. Ter-
"ra porro fuit otioſum quid, confuſumque & inordinatum. *Sed Ori-*
"*genes aſſeverat ita ſibi ab Hebræis eſſe perſuaſum, quod in aliquantum ſit*
"*à vera proprietate derivata interpretatio. Fuiſſe enim in Exemplari*: Terra
"autem ſtupidâ quâdam erat admiratione."

7. Theodorus Heracleæ Epiſcopus, Commentario ſuo in Pſalterium, apud *Catenam*, non modo reliquorum Verſiones æque ac LXX. explanat, verum etiam illis in aliquibus locis manifeſto favet. Ad Pſal. XLII. 3. ubi LXX. legunt, *Emitte lucem tuam & veritatem tuam, ipſa me deduxerunt. Hic*, inquit, LXX. *mutarunt tempus; cæteri vero clarius expoſuerunt, Emitte lucem tuam, & veritatem tuam, quæ me deducent.* Pſal. LIV. 14. ubi LXX. *Tu vero homo unanimis, dux meus, & notus meus. Accurate*, inquit, *hæc in proditorem* (Judam) *quadrabunt; quandoquidem etiam Symmachus* familiarem *pro* duce *expoſuerit*. Ibid. v. 21. *Extendit manum ſuam in retribuendo*] *Symmachus; Extendit manum ſuam in pacificos ſuos. Saul enim non hoſtem, ſed beneficum perſequebatur: neque Judas inimicum prodidit, ſed Salvatorem.* Pſal. LXIII. 8. ubi LXX. *Accedet homo ad cor altum; & exaltabitur Deus. Manifeſtius* (inquit) *Theodotion; Cor viri & cor profundum ſagittabit Deus. Etſi enim milleſies ſtudia ſua abſconderint, Deo tamen manifeſta ſunt, qui propriam ipſis altitudinem oſtendit, ſupplicia ipſis irrogando.* Ad Pſal. LXVII. 29. *per templum tuum*, quod vertit *Symmachus*, magis probat quam quod habent LXX. *à templo tuo.*

Pſal.

Pſal. xciii. 1. *Aquila vero pro, Libere egit, dixit, Appare: ita ut potius interceſſionem adducat: cui conſonum eſt illud, Exaltare.* Pſal. cvi. 22. ubi legunt LXX. *Sacrificent ſacrificium laudis. Aquila vero* (inquit) *clarius exponit; Sacrificium gratiarum actionis: declarans illud Novi T. ſacrificium rationale & incruentum, quod Euchariſtiam appellare ſolemus.* Ad cxlix. 6. ubi LXX. *Gladii ancipites in manibus eorum. Aquila* (inquit) *artificioſius* (ἀμφοτεροτομώτερον) *habet: Gladius orium in manu eorum. Etenim alibi dicitur: Filii hominum dentes eorum arma & ſagittæ.* Scripſit *Theodorus Heracleota* ſub Imp. *Conſtantio.*

8. [a] Cyrillus, Epiſc. *Hieroſolymitanus*, Interpretes LXX. ſeparatim in Cellulis totidem, Spiritûs S. afflatu Tranſlationem confeciſſe, juxta fabulam vulgarem, ſcribit: eorumque interpretationem, tacitis cæteris, *Catechumenum* ſuum legere jubet: τούτων τὰς εἴκοσι δύο βίβλους ἀναγίνωσκε· *horum libros duos atque viginti legito.* Librorum tamen ſacrorum numerum, non ſecundum LXX. ſed ſecundum *Hebraicum* conſtituit, &, ut xxii. duntaxat numerentur, monet, *eſſe juxta HEBRÆOS Regnorum tantum libros duos, Paralipomenωn unicum, & Eſdræ unicum.* [a] Catech. IV.

9. *Multos*, qui ante hæc tempora in librum *Pſalmorum* ediderant Commentaria, Verſionem LXX. *Hebraico* cæteriſque Interpretationibus poſthabuiſſe, teſtatur B. *Hilarius*, Enarratione Pſalmi cxviii. *De ſequenti verſu comperi, multos varia ſenſiſſe, eo quod non eadem proprietate à cæteris Tranſlatoribus ex* Hebræo *demutatus eſſet, ut ab his* LXX. *Interpretibus conſcriptus eſt*: id eſt, quod *aliter* ab aliis converſus eſt.

10. Extiterunt hac ætate qui *Hebraicum* textum tam arcte religioſeque ſunt amplexi, ut τὸν LXX. reprehenderint, quod, cum legitur in Heb. vixiſſe Adamum nongentos annos & triginta annos, reddiderint, *triginta & nongentos annos.* [b] *Epiphanius*: καὶ ἔδοξε τοῦτο ἔνιοι, ὡς ἐγὼ μὲν τοῖς ἑβδομήκοντα δύο ἐλλιπῶς κεῖσθαι· *atque illud ipſum* (annos) *apud* LXXII. *deſiderari nonnulli ſentiunt.* [b] De M. & P. cap. 2.

11. Epiphanius, Epiſc. in Cypro *Salaminæ*, in libro *De Menſ. & Pond.* divini numinis inſpiratione ab Interpretibus per paria in domunculis 36. diſtributis [c] confectam perhibet; & eorum Verſionem cæteris omnibus diſerte præfert. Latina tantum hic proferam. *Tu vero quiſquis es, ſtudioſe, de tota cauſa ſtatuito; apud quos veritas ipſa reperiri certius poſſit: utrumnam apud illos tres, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, qui nunquam inter ſe capita contulerunt, ſed privatim ſinguli ſuis quiſque temporibus, & locorum intervallo diſſiti in eam ſcriptionem incubuerunt; neque plures tribus extiterunt, ac denique ſecum ipſi concordes eſſe nequiverunt: an apud* LXXII. *illos priores, qui eodem tempore omnes vixerunt, & interpretati ſunt, ac 36. domiciliis Regis imperio diſtributi, nulla inter ſe communicatione habita, S. Spiritus inſtinctu Scripturarum interpretationem admirabili conſenſione ſic ediderunt, ut ubicunque perſpicuitatis gratia addendum aliquid eſſet, concorditer adjicerent, cum quæ alterius interpretatio foret penitus ignorarent: rurſus vero ſicubi diſſimulari aliquid oporteret, ex æquo omnes rejicerent, & inter ſe congruerent. Perinde ac ſi eundem in locum convenientes, communicato invicem conſilio de interpretandi ratione ſtatuiſſent. Quis non ſtatim* LXXII. *illis palmam veritatis adjudicet? Imo vero ſi quis veritatis ipſius amorem ad inquiſitionem attulerit, non illos Interpretes modo verum etiam Prophetas quodammodo fuiſſe cognoſcet. Nam illi quæcunque inutilia erant, ac ſupervacanea, interpretando præterierunt. Quæ poſtmodum Origenes ſuis locis adſcribens Aſteriſcis notavit. Similiter & quæ ab illis adjecta fuerant tollere noluit, quod neceſſaria crederet; ſed obelos iis omnibus locis, ubi illa repererat, appinxit, ut de eorum lectione conſtaret.* Quod ad Textum Hebraicum ſpectat; his verbis notatu hoc dignum eſt, [c] Vide ſupra lib. II. c. 6.

eſt, quod quicquid intercedit diſcrepantiæ inter Codicem *Hebraicum* & Interpretationem LXXviralem, id *Hebraico* non adſcribit, ſed ipſis *Interpretibus*. Neque illi unquam in mentem venit, *corruptum* fuiſſe textum *Hebraicum*. Sic paulo ante: *Nam* LXXII. *voces iſtas* (quæ obelis notatæ ſunt) *addiderunt ex ſeſe, non fruſtra tamen, ſed utiliter, ac cum fructu. Etenim ſicubi manca ac defecta eſſet oratio, nonnullis adjectis, plurimum ei lucis attulerunt: ut illos non ſine S. Spiritus afflatu ad ſcribendum acceſſiſſe credibile ſit. Siquidem quæ neceſſaria non erant iiſdem verbis repetere noluerunt. Quoties vero tranſlata ſententia claudicare videbatur, tum nonnihil adjecerunt. Qua in re admiratione potius, quam reprehenſione digni ſunt: adeoque collaudandi; cum illud omne divino quodam conſilio ab illis eſſe factum prudens quiſque non dubitet.*

a Exercit. I. l. 1. c. 3. §. 9.

Plurimum fallitur, [a] *Morinus*, cum *Epiphanium* voluiſſe, Codices Hebræos ex Verſione LXX. emendari debere, conficit ex illis quæ in eodem libro tradit de diſpoſitione Hexaplorum Origenis: *Origenes* (inquit) *cum* LXX. *Interpretum accuratiſſimam eſſe perſuaſum haberet, mediam omnium eſſe voluit; ut ad eam utrinque diſpoſitæ cæteræ, tanquam ad amuſſim exigi, redarguique poſſent. Quod unum Origenis inventum longe utiliſſimum fuit.* Loquitur illic Epiphanius de cæteris editionibus *Græcis*, non etiam de *Hebraica*: & editiones de quibus loquitur, *Verſiones* diſerte appellat. Græca hæc ſunt: ἀλλ' Ωριγένης πυθόμενος τὴν τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔκδοσιν ἀκριβῆ εἶναι, μέσην ταύτην συνέθηκεν, ὅπως τὰς ἔκπυθεν καὶ ἔκπυθεν ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ διελέγχθῃ· *ut ad eam utrinque diſpoſitæ cæteræ VERSIONES, tanquam ad amuſſim &c.* Hîc non *errorem*, ſed *fraudem* Morini quis non videt ſimul ac deteſtatur? Sed exemplis multis expertus ſum, quam malæ ſit is ſcriptor fidei. Ut Codicum Hebræorum elevare poſſet fidem, nihil veritus eſt ſuam fidem periculo ſubjicere.

b Cap. VII.

In eodem libro *Hebraicum* textum appellat [b] Epiphanius Scripturæ *matricem* & *fundamentum*: Ενθεν τοίνυν ἡ λέξις εὐρίσκεται παρὰ μὲν τοῖς Ἑβδομήκοντα δύο κειμένη, ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ μὴ ἀναφερομένη, ἐκ τῆς τοῦ ὀβελοῦ σημειώσεως ἔν τῇ λέξει ταύτῃ τοῦ Δωδεκαπροφήτου δηλοῦται, ὅτι ἀνήρηται ὁ λόγος ἀπὸ ἔν γενητικοῦ τόπου, ἤτοι τοῦ ἐδάφους τῆς γραφῆς, ὡς μὴ ὑπάρχων ἐν τῷ τόπῳ τῆς βίβλου· *Quare ubicunque dictio quæpiam occurrit, quæ apud* LXXII. *legitur, in Hebræo vero non item, obelus vocabulo huic adjunctus, in* matrice, *& velut* Scripturæ ſolo & fundamento *deeſſe ſignificat, nec eo loco reperiri.*

In alio opere ſuo, nempe in *Ancorato*, Verſionem cujuſdam loci *Aquilanam* LXXvirali anteponit; adque textum *Hebraicum* [c] provocat. Hæreticis objicientibus verba illa [d] Proverbiorum: Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· *Dominus creavit me initium viarum ſuarum in opera ipſius*: poſt alia ſic reſpondet (ut partim ante ipſum *Euſebius*) Αλλὰ καὶ φύσει ἀλλὰ τοῖς ἑρμηνευταῖς οὐχ ὕτως ἐκδέδοται ἡ λέξις· Ακύλας μὲν γάρ φησι, Κύριος ἐκτήσατό με· ἐπειδήπερ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ λέγει, ἀδωναὶ κανανί. ὅπερ τοῦτο ἑρμηνεύεται, ὅπερ εἰρήκαμεν. καὶ ἡμεῖς ἢ κατὰ τὴν συνήθειαν λέγομεν ὅτι τῶν γενομένων, ἐκτήσατο τέκνα, ἀλλ' οὐδὲ ὕτω τὴν δύναμιν τῆς ἑρμηνείας ἐσφέρεται· τὸ γὰρ, ἀδωναὶ κανανὶ, καὶ ὕτω δύναται ἑρμηνεύεσθαι, Κύριος ἐνόσευσέ με. καὶ ἆρα τοῦτο ὁ Πέτρος σαφῶς διαγορεύει λέγων, τοῦτον τὸν Ιησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. *Imo vero proprie loqui ſi velimus, apud Interpretes non ita lectio iſta concipitur. Nam Aquila ſic reddidit*: Dominus poſſedit me. *Quandoquidem in Hebræo ſic legitur*, Adonai canai. *Quod ita, uti diximus, interpretari poſſumus. Sed & nos cum de ſuſceptis liberis agimus, dicere ſolemus; poſſedit liberos. Qui quidem ſenſus loci illius ſententiam non ſic obſignavit, ut alius accommodari nequeat. Quippe eadem illa*; Adonai canai (*leg.* Canani) *explicari hoc modo poſſunt*: *Dominus quaſi pullum genuit me. &c.* Rurſus in *Panario*, ad Hæreſ. [e] LXIX. quæ *Arianorum* eſt: ὁμως ἢ καὶ ὅτοι τὰς λέξεις τὰς Ἑβραϊκὰς ὅτε ψηλαφήσαντες, ὅτε γνόντες, οὐδὲ πῶς ἔχει ἡ τούτων δύναμις, παραλλὰξ καὶ ἀπερισκέπτως ἀνέκυψαν

c Cap. 44.

d VIII. 22.

e Cap. 25.

χινδυνα δεινὰ ἐκθροὶ, ζητοῦντες πρόφασιν, πόθεν τὴν πίστιν λωβήσωνται μᾶλλον ἢ ἑαυτοὺς· ἃ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ. καὶ ἐπειδὴ εὗρον, ὅτι ὁ Κύριός με ἔκτισε, ῥᾳθυμοῦντες ὥσπερ φαντασιάζοντι ὀνειροπλήκτοις, τοῖς μηδὲν χρήσιμα ἀποτεύξασθαι τῷ βίῳ, καὶ περιέχοντες τὴν αἵρεσιν. τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν οὐχ οὕτως ἔχει· ὅθεν Ἀκύλας λέγει, Κύριος ἐκτήσατό με, οἷον εἰ οἱ γεννῶντες παῖδας λέγουσιν, ἐκτησάμην υἱόν. ἀλλ' ὅτι Ἀκύλας τῇ δυνάμει ἡρμήνευσε. καὶ γὰρ τὸ, ἐκτησάμην υἱὸν, ὡς πρόσφατόν ἐστιν. ἐν Θεῷ δὲ οὐδὲν ἦν πρόσφατον. —— ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ λέγει, Ἀδωναὶ, ὁ λέγειν Κύριος, Κανανὶ, δυνάμει λέγοντας, οἱ ἐκόσμησάν με, οἱ ἐκτήσατό με. τὸ δὲ ἀκριβέστερον λέγειν, ἐκόσμησάν με. &c. *At iſti cum Hebraicas voces ne attigerint quidem, aut nulla earum cognitione perfuſi ſint, neque quid ſibi velint intelligant, temere ac petulanter vehementes hoſtes inſurgunt, occaſionem undique captantes, qua fidem noſtram, vel ſeipſos potius (nihil enim adverſus veritatem poſſunt) quacunque ratione labefactent. Unde cum ita ſcriptum reperiſſent:* Dominus creavit me, *inſubride, ac ſine ullo judicio, velut per ſomnium, viſa neſcio quæ ſibi finxerunt, atque inania quædam introduxerunt, quibus terrarum orbem magnopere perturbarunt. Cæterum HEBRAICE longe aliter legitur: ideoque ſic Aquila interpretatur:* Dominus poſſedit me. *Solent enim qui liberos ſuſcipiunt vulgo dicere: poſſedi filium. Quanquam ne Aquila quidem vim ſatis expreſſit. Nam illud,* poſſedi filium, *recens aliquid ac novum ſignificat: cujuſmodi in Deo nihil eſt. —— Jam vero Hebraice ita legitur;* Adonai, *hoc eſt* Dominus, canani, *hoc eſt,* velut pullum edidit me, *vel* poſſedit me. *Multo autem commodius eſt, ut priore modo reddatur; tanquam pullum edidit me.* Ex nova hac ſua *Hebraici* verbi interpretatione, probat Chriſtum eſſe verum Deum: nam ut *pullus,* inquit, *pullum* gignit, ſic *Deus Deum.* Ἵνα δὲ ἑρμηνεύσωμεν τὴν τοῦ Ἀδωναὶ Κανανὶ λέξιν, ὅπερ ἐστὶ Κύριος ἐκόσμησάν με· πᾶν γὰρ τὸ γεννῶν, ὅμοιόν τι γεννήσει· ἄνθρωπος ἄνθρωπον γεννᾷ, καὶ Θεὸς Θεόν. *Atque ut voces iſtas interpretemur,* Adonai canani, *hoc eſt Dominus tanquam pullum edidit me; quicquid alterum gignit, ſimile utique ſibi gignit. Ergo & homo hominem gignit, & Deus Deum. &c.*

Her. LXV. 4. contra *Paulum Samoſatenum* ex textu *Hebraico* diſputat: "*Sic igitur apud Davidem*[a] *pronunciat.* Ex utero ante Luciferum genui "te: *uti* LXX. *Interpretantur. Ex aliis autem Editoribus, Aquila ita* "*reddidit:* Ab utero diluculo excitato tibi ros pueritiæ tuæ. *Symmachus porro;* Velut diluculo roris juventus tua. *Theodotio vero;* Ex "utero à matutino tempore juventutis tuæ. *At Quinta Editio:* Ex "utero ab diluculo tibi ros in juventute tua. *Sexta porro Editio:* Ex "utero quærent te, ros juventutis tuæ. *Poſtremo in HEBRÆO:* Me"rem, meſſaar, lactal, jeledecheth. *Quod manifeſte ac citra ullam ambiguitatem id ipſum ſignificat:* Ex utero ante Luciferum genui te. *Vox* "*enim illa,* Merem, *idem eſt atque,* è ventre: meſſaar *vero,* diluculo præ "omnibus, *hoc eſt,* ante Luciferum: lactal, *id eſt,* atque ante rorem "puerum: jeledecheth *denique idem eſt ac,* genui *te. Ut ex eo ſermone* "*cognoſcas, Deum verbum hypoſtaſi propria præditum à Patre eſſe genitum,* "*nullo neque initio, neque tempore, priuſquam aliquid aliud exiſteret.*

12. BASILIUS, Epiſc. *Cæſarienſis,* apud *Comitoli Catenam in Job,* ediſſerit illa verba, [b] quibus optat *Job, liceret ſibi manus inferre:* & longum [c] quoque ſermonem quem Uxor ejus cum illo miſcere [d] dicitur: quanquam in Codicibus *Hebraicis* non compareant. Citat [e] etiam ex LXX. locum illum [f] *Deuteronomii* ubi dicitur, conſtitutum fuiſſe gentium numerum juxta numerum *Angelorum Dei,* quamvis ſermo *Hebræus* habeat: *juxta numerum filiorum Iſrael.*

Idem tamen *Homil.* IV. *in Hexaem.* verba quædam τῶν LXX. rejicit, ut ſuperflua, & quoniam in *Hebræo* non legebantur. [g] *Et factum eſt ita.* Satis fuerat id adjeciſſe ad indicandum opificis vocem in opus mox exiiſſe. *In nonnullis vero exemplaribus accedit & hoc: Et congregata eſt aqua, quæ*

a Pſ. 109. 3.

b XXX. 14.

c Ejuſdem explicatio per Baſilium extat quoque in Catena *Junii.*

d II. 9.

e Adv. Eunomium l. 3. p. 79.

f Cap. 32.

g Gen. I. 9.

ſub velo erat in congregationes ſuas, & apparuit arida. Quæ neque alii Interpretes tradiderunt, & neque uſus contextus Hebraici habere conſpicitur. Revera enim poſt illud teſtimonium: Et factum eſt ita, redundans eſt & ſupervacanea hæc enarratio. Quin & eadem in exemplaribus exactiore diligentia deſcriptis confoſſa leguntur, & Obelo jugulata. Eſt vero Obelus reprobationis nota. ἀπερ ἔτι τινες τ̃ λοιπῶν ἐκδεδομένων ἑρμηνειῶν, ἔτι ἡ ἔκθεσις τ̃ Ἑβραίων ἔχουσι φαίνεται. καὶ γὰρ τ̃ ἔστι παρελκὴ μὴ τὴν μαρτυρίαν τὸ, ἐπὶ ἐγένετο ἔτως, ἢ τ̃ αὐτ̃ πάλιν ἐπεισοδιήσεως. τὰ τοίνυν ἀκριβεῖ τ̃ ἀντιγράφων κωλίσας ὁ ὀβελὸς ἀθετήσεως σύμβολον. Poſteriora iſta: *Quin & eadem in exemplaribus &c.* ab *Euſtathio* Interprete veteri non agnoſcuntur; ſed ideo forſan illa omiſit, quia non intellexit. In omnibus Græcis exemplaribus leguntur. Quod dicit *Fronto Ducæus* Baſilium ea *inter concionandum non videri prolaturum*, me minime movet, quandoquidem in hac ipſa *Concione* [a] tractentur etiam *Geographica*. Certe ab ingenio illius *Homiliarum* in *Hexaemeron* id neutiquam abhorret. Sic rurſus in *Homilia* III. Geographica multa occurrunt. Et in *ſexta* prolixe diſputatur adverſus *Chaldæos* & *Genethliacos*. Quicquid ſit de verbis iſtis; ex reliquis id, quod diximus, ſatis patet.

a Vide p. 37.

Homilia II. ad *Syrorum* Verſionem (quæ ex Hebræo facta eſt) appellat: & ſi non illam LXX virali prætulerit, quod omnino facere videtur, ſaltem ad textum *Heb.* confugiendum ſemper eſſe, exemplo ſuo monet præcipitque. πῶς ἐν ἐπεφέρετο ἐπάνω τ̃ ὕδατος; ἐγὼ σοι οὐκ ἐμαυτ̃ λόγον, ἀλλὰ Σύρε ἀνδρὸς σοφίας κοσμικῆς τοσ̃τον ἀφεστηκότος, ὅσον ἐγγὺς ἦν τ̃ τ̃ ἀληθειῶν ἐπιστήμης. Ἔλεγε τοίνυν τὸν τ̃ Σύρων φωνὴν ἐμφατικωτέραν τε εἶναι, καὶ διὰ τὸν πρὸς τὸν Ἑβραΐδα γειτνίασιν μᾶλλον πῶς τ̃ ἐννοίᾳ τ̃ γεγραμμένων ἐφάπτεσθαι· εἶναι δὲ ἐν τ̃ διάνοιαν τ̃ ῥητ̃ τοιαύτην &c. *At quonam pacto dixeris, Super aquas hic ferebatur? Equidem non meam tibi, ſed viri cujuſdam Syri ſententiam recenſebo, qui tantum à ſapientia mundi diſtabat, quanto verarum ſcientiæ rerum propinquior erat. Aiebat igitur ille Syrorum vocem ſignificantiorem atque evidentiorem eſſe, & ob affinitatem, quam habet cum Hebraica lingua, ſententias aliquo modo Scripturarum prius attingere. Itaque talem hujuſce dicti ſententiam eſſe dicebat: Verbum hoc,* Ferebatur, *pro* confovebat, *vitalemque fœcunditatem aquarum naturæ præbebat: ſumunt atque interpretantur ad ſimilitudinem aviculæ incubantis, vimque vitalem quandam imprimentis in ea quæ ab ipſa foventur. Talem hunc is prædicabat ea voce ſenſum ſignari: Super aquas (inquam) ſpiritum Dei ferri, id eſt, ad fœcunditatem vitalem, aquæ naturam ipſam Spiritum S. præparaſſe.* Credunt viri docti *Syrum* hunc, fuiſſe *B. Ephræmum Syrum*. *Baſilium* autem ipſum probaſſe hanc explicationem, docent verba quæ proxime ſequuntur: ἀρκεῖ ἱκανῶς ἐκ τούτου τὸ ὠφελούμενον δεικνύναι, ὅτι καὶ τ̃ δημιουργικ̃ ἐνεργείας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπολείπεσθαι. *Quare ſatis per hoc id oſtenditur, quod quæritur à nonnullis, nec ab actu creandi Spiritum S. abfuiſſe.*

Lib. 2. *adv.* [b] *Eunomium*, ait, quoſdam ex aliis Interpretibus κρεῖττον *commodius*, ſive *magis conſentanee*, *Hebraicarum vocum ſignificationem aſſecutos fuiſſe*. Et ad *Aquilæ* Verſionem de *Prov.* VIII. 22. cum *Euſebio*, *Epiphanioque* confugit. πῶς γε μὴν ἀνδρὶ ἑκάστῳ ἀπαρεσκόμενον καταλιπόντες, ὅτι ἄλλοι τ̃ ἑρμηνέων, οἱ κρεῖττον τ̃ ἐπιφανείας τ̃ Ἑβραϊκῶν καθικόμενοι, ἐκτήσατο μᾶλλον, ἀντὶ τ̃ ἔκτισεν, ἐκτήσατο ἔφασαν. ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον ἔσεσθαι πρὸς τὰ βλάσφημα τ̃ πάντων, ὁ γὰρ εἰπὼν, ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τ̃ θεοῦ, καὶ ἐπιδὰς τ̃ καὶν ἄλλα γεννήσας, ταύτ̃ φαίνεται χρησάμενος τ̃ φωνῇ. *Interea vero illud non omittamus, nonnullos Interpretum, qui commodius Hebraicarum vocum ſignificationem aſſequuti ſint,* Poſſedit me, *pro,* creavit, *edidiſſe: quod eis maximo erit impedimento ad blaſphemiam de creatura. Qui etenim dixit: (Poſſedi hominem per Deum: non quod creaviſſet Cain, ſed quod genuiſſet, hac ejus voce videtur.*

b Pag. 59.

Homil. in Pſal. XXXVII. *Aquilæ* rurſus & *Symmachi* interpretationibus, haud obſcure favet. *Non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ*] *Pro ira autem Aquila & Symmachus* (Græca placuit omittere) *concorditer interpretati ſunt: A facie fremitus tui. Sufficiebat, inquit, mihi is fremitus qui editur per tuas & quidem auguſtiſſimas Scripturas, & per Prophetam Nathan comminatio. Ideo à facie fremitus tui meipſum ita caſtigavi, ut afflixerim meam carnem vehementer, & oſſa mea pacem à facie peccatorum meorum non habeant, pro quo Symmachus, propter peccata mea interpretatur.* Paulo poſt. *Pro eo, quod dicitur: Lumbi mei impleti ſunt illuſionibus: Aquila interpretatur: Impleta ſunt latera mea ignominia. Ob hæc itaque in memoriam cum veniſſet ejus turpiſſimi facti, & pars animæ ſenſitivæ doleret, hæc dixit: Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ meæ. Sed cur putruerint, addit, dicens: Quoniam lumbi mei impleti ſunt illuſionibus. VEL: Latera mea ignominia.* Rurſus: *David igitur poſt hæc ait: Rugiebam à gemitu cordis mei: vel ſecundum Aquilam, Fremebam à fremitu cordis mei.* Comment. in [a] Eſ. *Sed enim pro, magno die: reliqui Interpretes reddiderunt vocatam ſive accerſitam* (κλητὴν) *— quare non exiſtimamus, diem hunc* magnum *dictum eſſe ut præcipuum & eximiæ cujuſdam celebritatis: ſed omnem omnino diem ſic vocatum eſſe, nempe* κλητὴν. Ibid. ad cap. III. *Alter quidam dilucidius vertit dicens pro lunulis, torques, & pro monili expoſuit, catenulas ſe invicem complectentes.*

[a] Pag. 837.

Ad Eſaiæ cap. X. obſervat S. Paulum, [b] ut *Hebræum*, ex Hebræo teſtimonia proferre & Tranſlationi *non ſerviliter ſe addixiſſe* (οὐ δουλεύειν) illiuſque cujuſdam loci verſioni magis convenire interpretationem *Symmachi* & *Theodotionis*, quam Interpretum LXX.

[b] Vide ſupra c. 2. §. 26.

Ibid. ad cap. III. 23. monet vocem καπήλιτε, Obelo jugulatam fuiſſe, quod *nullum habuerit ſenſum.* Καίτοι τὸ καπήλιτε οὐδὲ ἐκδεδώκασιν οἱ λοιποί· διὸ καὶ ὠβέλισεν ὡς ἀδέκα νοῦν ἐμφαῖνον· *Jamvero dictionem,* καπήλιτε, *reliqui Interpretes nequaquam poſuerunt; quare obelo obliterata eſt, quod nullum inſinuet ſenſum.*

Ibid. ad cap. II. commentatur in verba quædam, quæ ipſe agnoſcit in editione LXX. non lecta fuiſſe, ſed ex aliis Verſionibus adjecta: ea hæc ſunt: *Quieſcite ab homine cui reſpiratio in naribus ejus, quia in quo reputatus eſt.* Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις (inquit) τῆς κοινῆς ἐκδόσεως ἃ κεῖται τοῦτο, ἀλλ' ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κείμενον ἐκ τ̃ λοιπῶν μετετέθη· ὃ δὴ νῦν τοιοῦτος ἐστίν. &c. *In exemplaribus communis editionis minime apponitur hæc particula: ſed in Hebraico poſitum à reliquis Interpretibus tralatum eſt. Senſus vero talis eſt.* &c.

Homiliâ denique in Pſal. XLVIII. pro verbo, quod Interpretes LXX. poſuere, aliud ex aliis Tranſlatoribus ſubſtituit, illudque edifferit: εἰσελεύσῃ ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτ· *introibis uſque in progenies patrum.* Ut ſic legatur, non vero εἰσελεύσεται *introibit*, exigit explanatio, quæ ſequitur: τοσοῦτον ἦν, φησὶ, ὠδαγμὸν σὺ ὁ Θεός· *tantum igitur, inquit, aderit* TIBI *Deus.* Quod & animadverterunt Interpres Latinus & *Fronto Ducæus.* εἰσελεύσῃ vero fuiſſe lectionem non LXX. Seniorum, ſed *Aquilæ, Symmachi,* & *Theodotionis*, monet *Theodoretus.*

Correxit idem Scripturarum volumen, uti diſcimus à [c] G. *Syncello.* Διὰ τὸ πάντα σχεδὸν τὰ ἀντιγράφα, τ̃ Φακεὲ υἱὸν Ρομελίου, ἢ ιη', ἔτη, ἢ κ', λέγειν κεκρατηκέναι τῶν ἐν Σαμαρείᾳ ι', Φυλῶν. ἐν ἑνὶ δ' ἀντιγράφῳ λίαν ἠκριβωμένῳ, καὶ ἀπὸ τε στιγμῆς καὶ προσῳδίας, ἐκ τ̃ ἐν Καισαρείᾳ τ̃ Καππαδοκίας ἐλθὼν εἰς ἐμὲ βιβλιοθήκης, ἐν ᾧ καὶ ἐπεγέγραπτο, ὡς ὁ μέγας κ' θεῖος Βασίλειος τὰ, ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἀπεγράφη, ἀντιβαλὼν διωρθώσατο βιβλία· ἐν τούτῳ οὖν εὗρον καὶ, ἔτη τ̃ς βασιλείας Φακεέ. *Quod Phacee filium Romeliæ, vel annis* 18. *vel certe* 20. *Tribuum* 12. *regnum in Samaria tenuiſſe cuncta ferme exemplaria teſtentur: alius tamen Codex ob ſummam cum punctorum (accentuum, vertit Goarus) tum proſodiæ integritatem commendatus & ex Cæſarienſi Cappadociæ bibliotheca*

[c] Chron. p. 263

thesa ad manus meas delatus, cujus insuper præfixa inscriptio docuit libros illos, è quibus exscriptus fuerat, à magno Basilio collatos correctosque fuisse: Codex, inquam, ille annos Phaceæ regno assignandos 28. repræsentat.

13. GREGORIUS, Antistes *Nyssenus, Basilii* magni Frater, in Tract. a *De Psalmorum inscriptionibus* Versionem LXXviralem vocat τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔκδοσιν *Ecclesiasticam editionem*: & Psalmorum *Inscriptiones*, quæ in ea habentur, sed non in libris Judæorum, ait ideo à Judæis non receptas fuisse, quia quædam mysteria pro Christianis contra ipsos facientia continerent: παύτην τοίνυν τὴν διαφορὰν ἐν τοῖς ἀπιγράφοις ψαλμοῖς εὑρίσκομεν. τοῖς μὲν γὰρ αὐτῶν &c. *Hanc ergo in Psalmis, inscriptione carentibus, differentiam reperimus, quia nonnullis loco inscriptionis est ipsa totius Psalmi sententia, quibus & apud nos, & apud Hebræos commune est, ut alia inscriptione quæ sequuntur, non insigniantur, quam ipso, qui verbis Psalmi subjicitur sensu: Aliis autem præfiguntur inscriptiones, sed Ecclesiasticæ & mysticæ, mysteriique, quod ad nostram pietatis disciplinam pertinet, significatrices, sed apud Hebræos non sunt, convenienter videlicet illi in Evangelio adversus* b Jo. 9. *ipsos accusationi:* b *Quoniam legem tulerunt, ut si quis confiteatur Christum, extra Synagogam fiat. Quascunque igitur Inscriptiones ipsi animadvertunt continere demonstrationem quandam mysterii Dominici, illas repudiarunt. Qua de causa accurate etiam verba, quæ lectioni Inscriptionis Ecclesiasticæ præfixa sunt, monent, & contra illos notant, hujusmodi Psalmos apud Hebræos inscriptionibus carere. &c.* Voluitne *Nyssenus*, Inscriptiones ob hanc rationem à Judæis è codicibus suis *Hebraicis elisas* fuisse, an in Græcas suas editiones ex LXXviali non fuisse receptas, haud satis liquet. Ἑβραῖος δὲ ἀνέχεται, *Hebræus eas non recipit.* Sic sæpius. Alibi: φύσει ὁ Ἰουδαῖος τὴν τῶν ἐπιγραφῶν συγκατάθεσιν· *Judæus Inscriptionem approbare recusat.* In aliis locis, σεσίγηται, *tacitas esse* ab illis Inscriptiones, dicit. *Sed clarior*, inquit, *& dilucidior hujus rei demonstratio erit, si paucis quasdam Psalmos Inscriptionis expertes, quasi in transcursu inspiciamus.* ὡς ἂν μᾶλλον τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνην διὰ αὐτῆς τῶν ῥητῶν θεωρίας τὸ πιστὸν ἔχῃ. Quæ Interpres sic reddit quasi *perfidiæ* Judæos insimularet in Inscriptionibus *elidendis*: *Ut reprehensio & accusatio, quam in* perfidos & *insipientes Judæos instituimus, ex ipsa verborum & sententiarum consideratione confirmetur, fidemque sibi conciliet.* At vero sufficit, si illorum *insipientiam*, voce ἀγνωμοσύνης, perstringi intelligamus. *Hesychius*: Ἀγνωμον, ἀνόητον, ἀλόγιστον. Ἀγνώμονες, ἄβυλοι, ἀσύγνωστοι, ἐναντιογνώμονες, ἀναίσθητοι, ἀσύμψηφοι. Ἀγνωμόνως, ἀνοήτως. *Harpocration*: Ἀγνωμόνως, ἀντὶ τοῦ ἀλογίστως καὶ ἀβούλως. Δημοσθένης ἐν τοῖς Φιλιππικοῖς. *Pollux*: ἀγνωσία. Ἀντιφῶν δὲ ὑπὲρ τούτου, καὶ ἀγνωμοσύνην λέγει.

Quicquid sibi hac de re voluerit: Constat illum Hebraico Textui posthabuisse Versionem, cæterisque quoque Græcis Interpretibus non parum auctoritatis tribuisse: quod modo ostendimus fecisse *Basilium*, c De hominis Opificio. fratrem ejus natu majorem, quo *ut patre magistroque* se usum c scribit. In lib. II. contra *Eunomium*, de loco illo Proverbiorum, quod urgebant Hæretici, Κύριος ἔκτισέ με &c. eodem modo respondet, quo ante illum *Basilius*, *Eusebius*, *Epiphanius*, non recte versum fuisse. Λέγουσι δὲ καὶ τῶν πάνυ τινες τῶν δι' ἀκριβείας τὰ θεῖα πεπαιδευμένων, ὅτι ἐν γέγραπται παρ' Ἑβραίοις τὸ ἔκτισε· καὶ ἡμεῖς ἐν ἀρχαιοτέροις βίβλοις ἀνέγνωμεν, ἐκτήσατο γεγραμμένον, ἀντὶ τοῦ ἔκτισέ με· *Quidam enim in divinis Scripturis accurate & diligenter instituti & versati dicunt, apud Hebræos non scriptum esse*, creavit: *nos etiam in vetustioribus libris* (in quibus? an in LXXviralibus?) *scriptum legimus* ἐκτήσατο, *possedit, pro* ἔκτισέ με *creavit me.* Addit vero, *quod si quis in Ecclesiis prævalentem lectionem in hac parte objiciat, ipse hoc verbum* ἔκτισε *non rejiceret.* εἰ δέ τις καὶ τὴν ἀληθεστέραν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀπάγοιτο ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἀνάγνωσιν, οὐδὲ τοῦτο, ἔκτισεν, φαίην ἂν ἐγὼ ἀναβάλλεσθαι.

Homilia

Homilia III. in Cantica Cant. de *imbecillitate* LXX. Interpretum conqueritur, & ad textum *Heb.* confugit. *Filii autem matris meæ pugnaverunt in me*] *In hoc mihi attente prælegantur quæso, non inaccurate dissecanda dictionis constructione, sed in considerando sensus connexione. Quod si is non sit accurate connectus, id imputetur imbecillitati interpretationis eorum, qui linguam Hebraicam transtulerunt in vocem Græcam. Si enim qui studium posuerunt ut eruditi essent in sermone Hebræo, nihil inveniunt ejusmodi, ut videatur non cohærere ac à se invicem dependere. Linguæ autem nostræ figurata locutio, non conveniens elegantiæ linguæ Hebreæ, affert quandam confusionem iis qui sequuntur in superficie significationem dictionis.* Si quis Græca velit in loco tam luculento, hæc sunt; ἐι δέ τι μὴ ἀκριβῶς σαφηνιζόμενον συμφέροιτο τῇ ἀσθενείᾳ λογισάσθω τῶν τὴν Ἑβραίων γλῶτταν μεταβαλόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν· οἷς γὰρ ἂν σπουδὴ μέγιστη παιδευθῆναι τὴν Ἑβραΐδα διάλεκτον, οὐδὲν εὐσχολείας τοιοῦτον, οἷον ἀσυναρτησίαν ἔχειν· ὁ γὰρ ἡμέτερος τρόπος τῆς ἡμετέρας γλώττης, μὴ συμβαίνων τῷ σχηματισμῷ τῆς Ἑβραϊδος εὐγλωττίας, ἀνάγκην τινὰ τοῖς ὑπολαμβάνουσιν ἀκολουθῆσαι τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως ἀπηρτισμένης.

Homil. XIII. in eundem librum, *ignorantiæ* eos videtur accusare. *Caput ejus aurum Cephaz*] *Vox autem illa Hebraica, si nostram in linguam transferatur, aurum purum & intactum significat, quodque omni mixtura careret. Atque hanc vocem non conversam mihi reliquisse propterea videntur, qui hæc de Hebræis Græca fecerunt, quod non reperirent in lingua Græca vocabulum ullum, quo emphasis Hebraici nominis enunciari possit. Nos autem, cognito, vocem hujusmodi significare quoddam sincere purum, quodque nullam sordidæ materiei mixturam admittat: hoc ut de dicto proposito statuamus, adducimur, nimirum corporis Ecclesiæ caput esse Christum.*

Homilia eadem, ad verba: *Jurejurando adstrinxi vos, filiæ Hierusalem, in potestatibus ac viribus agri*: aliûs Interpretis Versionem tanquam *necessariam* ad loci sensum explorandum adhibet, illamque LXXvirali evidenter præfert: οὐκοῦν ἀναγκαῖον ἂν εἴη προσθεῖναι πρὸς τὴν σαφήνειαν τῶν προκειμένων ἑτέραν ἔκδοσιν ἑρμηνευτικὴν τῶν ῥητῶν, ἔχουσαν ὅτως· ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τῶν δορκάδων καὶ κατὰ τῶν ἐλάφων τοῦ ἀγροῦ. &c. *Equidem necessarium arbitror, ut ad declarationem loci propositi aliam Editionem hæc verba interpretantem apponamus, quæ quidem est hujusmodi: Jurejurando adstrinxi vos, filiæ Hierusalem, per* capreas *& per* hinnulos *agri. Per quæ vocabula docemur, in quo tum robur mundi hujus, tum vis sita sit: quæ quidem ad confirmationem veritatis in juramento adhibentur. —— Itaque duplicis hujus bonorum habitus vim nobis quasi per quædam signa* caprearum *&* hinnulorum *mentio declarat. Nam ex his altera sine errore cernit, alter vim comedendi & absumendi venenatas bestias habet. &c.*

Libro *in Hexaemeron*, *Aquilæ* interpretationem potius quam LXXviralem, vel saltem æque, amplectitur. πάχα πῶς προσαγάγωμεν τῇ ὑψηλῇ τοῦ Μωσέως φωνῇ, ὅς φησιν· Ἐν κεφαλαίῳ (τοῦτο γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀρχῆς; Ἀκύλας ἐκδέδωκε) ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. &c. *Aliquo modo fortasse ad excelsam Mosis vocem accedimus, qui*, In summa, *inquit*, (*sic enim Aquila pro*, In principio, *vertit*,) *fecit Deus cælum, & terram. —— Utriusque autem vocis una significatio est.* Principium *enim, &* Summa *æque declarant* simul. *Quare per*, summam, *ostendit omnia simul fuisse procreata: & per*, principium, *cuncta, momento, & sine ullo temporis spatio facta fuisse significat.*

In eodem rursus libro, reliquorum Interpretum Versiones tanquam *clarius* rem exponentes in medium adducit, easque edisserit: *Etenim ex eo quod* invisibilem *fuisse terram dixit Scriptura, nec aliam ullam in ipsa qualitatem fuisse demonstrat. Quod autem* incompositam *vocat, indicat eam nondum corporeis proprietatibus fuisse concretam & condensatam. Hoc autem ex* Symmachi, & Theodotionis, & Aquilæ *interpretatione* clarum

rum *fit* (συμφωνίζεσθαι) *cum primus eorum dicat*: Terra autem erat iners, & indiſtincta: *alter autem*; Erat inanis & nulla: *tertius vero*; Erat nihil, & nihilum. *Ex his enim ut ego quidem ſentio, intelligitur terra, ex eo quod* iners *eſſet, nondum actu fuiſſe, ſed ſola poteſtate. Quod autem* indiſtincta, *nondum ſingulas qualitates inter ſe proprie fuiſſe ſeparatas, ſed orbem univerſum in confuſa quadam & indiſtincta qualitate, cum nec color, nec figura, nec moles, nec amplitudo, nec ulla alia ejuſmodi qualitas propria ratione diſtincta in ſubjecto cerneretur. Idem ſignificat nobis, inanis & nulla. Nam voce illa,* inanis, *vis qualitatis ſeparans indicatur, ut intelligamus mundi conditorem poteſtatem ſuſceptricem produxiſſe, quæ quidem inanis erat, & in ſe nihil continebat, antequam qualitatibus compleretur.* De tertia interpretatione, quæ *Aquilæ* eſt, ait ſe eam non probare, & *ſine conſideratione relinquere, tanquam ex Epicuri depromptam Philoſophia.*

Apud *Catenam in Cantica V. & N. Teſtamenti*, in verba illa Cantici Moſaici: *Adhortatus es fortitudine tua in habitaculum ſanctum tuum*] *hoc eſt portaſti* (inquit) *ſic enim Symmachus interpretatus eſt.*

Catena in Pentateuchum, ad illud Exodi IX. *Mitte nunc & congrega jumenta tua*: videtur hoc Scholion *Gregorio* noſtro adſcribi. *Quod ſi quis dicat, at ſi jamdudum omnia animantia peſtis confecerat, ut in quinta plaga narratur, quibus nunc jumentis cavendum præcipitur? Animadvertat is vulgarem Tranſlationem* abuti *verbis & ſignificationibus. Omnia enim tunc pecora, quæ oberrabant in agris, non omnia animantia, mortua ſunt, ſicut* Hebraica *verba ſonant, alioqui in quæ etiam jumenta ſæviſſent Veſſicæ & Ulcera, niſi pecoribus atque jumentis, quæ continerentur in ſtabulis peſtis, illa pepercisſet?*

14. APOLLINARIUS, *Apollinarii F.* Epiſcopus Laodiceæ, non modo citat cæterorum Græcorum Interpretum Tranſlationes, apud *Catenam in Pſalmos*, & *Syriacam* apud *Scholia Nobiliana* in [a] Dan. & *Hebræum* ipſum apud *Catenam in* [b] *Job*, verum etiam in libris *adverſus Porphyrium, Suſannæ, Belis ac Draconis* fabulas ullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem habere negavit, ob hanc rationem, quia in *Hebræo* non continentur. Auctor eſt [c] *Hieronymus.* Qui idem teſtatur illum in Scripturæ expoſitionibus, Interpretum omnium Verſiones indifferenter ſequi ſolitum fuiſſe, & ſolos LXX. ſectari fuiſſe *dedignatum.* Lib. II. adv. Ruff. *Origenes in omnibus libris ſuis poſt* LXX. *Interpretes, Judæorum tranſlationes explanat & ediſſerit. Euſebius quoque & Didymus idem faciunt. Prætermitto Apollinarium, qui bono quidem ſtudio, ſed non ſecundum ſcientiam de omnium tranſlationibus in unum veſtimentum pannos aſſuere conatus eſt: & conſequentiam Scripturæ, non ex regula veritatis, ſed ex ſuo judicio texere.* Comment. in Eccleſ. XII. *Symmachus neſcio quid in hoc loco ſentiens, multo aliter interpretatus eſt. Super hæc enim de excelſo videbunt, & terror erit in via, & obdormient vigilantes, & diſſolvetur Spiritus fortitudo. Ibit enim homo in domum æternitatis ſuæ, & circuibunt in platea plangentes. Cujus interpretationem Laodicenus ſecutus, nec Judæis placere poteſt, nec Chriſtianis* (laxius hic intelligendus eſt Hieronymus) *dum & ab Hebræis procul eſt, & ſequi* LXX. *Interpretes dedignatur.* Ex his *Hieronymi* locis exorta eſt inter viros literatos opinio, edidiſſe *Apollinarium* Inſtrumenti Veteris *Verſionem* novam, ex Interpretum omnium Verſionibus conflatam. Sed *errorem* hoc eſſe vulgarem, & loqui *Hieronymum* de illius tantum Scripturæ *explanationibus*, oſtendimus [d] alibi. Fuiſſe illum linguæ *Hebrææ* ſcientem teſtatur [e] *Philoſtorgius.*

15. DIDYMUS Alexandrinus, Scholæ Catecheſeων Alexandriæ præfectus, aliorum, præter LXX. Interpretum Verſiones explanare ſolebat, ut in loco modo citato ſcribit *Hieronymus.* Et eas nonnunquam LXXvirali non obſcure præfert. In Pſal. LXXXIX. 8. apud *Catenam*: *Poſuiſti*

[a] Cap. 2.
[b] Pag. 77.
[c] Procem. Com. in Dan. Vide verba ſupra cap. 4.
[d] Lib. 4. cap. 1. quod eſt de variis Græcis Verſionibus.
[e] Hiſt. Eccleſ.

Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo] *Manifestius Symmachus, cum ait: Tradidisti etiam negligentias nostras &c.* Ad cvi. 22. *Et sacrificent ei sacrificium laudis*] *Non sacrificia per Mosen denuntiata sed per Novum T. tradita. Aquila igitur exactissime* (ἀκριβέστατα) *interpretatus est dicens: Et sacrificent sacrificium Eucharistiæ; perspicue per ipsiusmodi interpretationem declarans illa rationalia atque incruenta Novi T. sacrificia, quæ Eucharistias nuncupare solemus.* De *Didymo* dicit *Palladius*, quod *omnes veteres superavit cognitione.* Et [b] *Hieronymo* appellatur *vir sui temporis eruditissimus*; quamvis ab infantia *cæcitate* laboravisset; hinc *Cæcus* cognominatus.

[a] Hist. Laus.

[b] Procem. in Oseam.

16. DIODORUS, Episcopus *Tarsensis*, apud Scholia Editionis τῶν ο΄. Romanæ, lectionem *Hebraicam* & *Syriacam*, rejecta LXXvirali, complectitur. Ad illud Gen. xxxvii. 2. *Detulerunt* (κατήνεγκαν) *autem Joseph crimine malo ad Israel patrem ipsorum*: hæc adnotat; ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος ἀντὶ τοῦ κατήνεγκαν, κατηνέγκειν ἔχουσι, τετίμηκεν, ὁ Ἰωσὴφ διέβαλε τοὺς ἀδελφοὺς τῷ πατρὶ ὡς οὐκ εὐτάκτους ὄντας. *Syrus & Hebræus pro, detulerunt, habent, detulit: id est, Joseph criminatus est fratres patri, tanquam non bene moratos & compositos.* At unde constat illum hanc lectionem alteri prætulisse? ex istis quæ sequuntur. ὅθεν καὶ ἐμισήθη παρ᾽ αὐτῶν· *quare etiam ab illis in odio* HABEBATUR.

Sic apud *Catenam in Pentateuchum*, ad Gen. xvii. *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illius de populo suo*] *Quid vero, an infans incircumcisus peribit? Est enim parentum ut octavo die circumsecetur. Codex igitur apud* Syros *ita se habet: Quicunque non circumcidit, peribit: cum* Hebræorum *faciens Scriptura.*

Ad Gen. I. ab *Hebraicæ* dictionis vi instituit explicationem, *Hebraica dictio, pro qua nos* (i. e. Versio Græca) *reposuimus*, ferebatur, *illud per se videtur significare, quod à gallina, dum fovet ova, docemur, quæ alis illa leviter attrectans, vitalia reddit. Ita enim Spiritus ferebatur super aquas, ut suo illas tempore animaret.*

Ad cap. II. Explanationem suam ex *Symmacho* & *Theodotione* confirmat. *Hoc nunc os ex ossibus meis*] *cum multa nos alia tum hæc maxime monent, Adam fuisse multiplica gratia refertum, qui cum mulierem, dum conformaretur, non vidisset* (*dormiebat enim*) *simul tamen producta illi est à Deo, agnovit, vaticinaturque, nullam præterea mulierem ex homine orituram quemodo de se prodisset Eva. Id enim est, quod illa verba sonant: Hoc nunc os ex ossibus meis: quemadmodum vero Symmachus & Theodotio interpretantur: Hoc* semel *os ex ossibus meis: nam aliæ, quæ propagabantur mulieres, de mulieris virique copula, nuptiali lege exorientur.*

Ad cap. xi. observat Hebræam & Syriacam vocem in eo loco non significare, *bitumen*, quod reddunt LXX. sed *calcem*; idque longe probabilius esse, quod bitumen non sit idoneum ædificiis, calx vero iis sit maxime accommodata.

In cap. xv. *Hebraicam* lectionem sibi magis arridere haud obscure docet: *Damascenus apud Hebræos legitur, non Damascus, (ut apud* LXX.) *quod è Damusca matrem habuerit.* De *Eliezer.*

In cap. xxxix. lectionem LXXviralem apertissime rejicit. *Si Eunuchus Phutifar; quonam pacto duxit uxorem? At vero apud* Syros *idem nomen & Eunuchum significat, & fidelem domino servum: quod Eunuchis omnes opes salusque Regis credebatur.*

Ita ad Exod. I. *Et quia timuerunt obstetrices Deum, fecit illis domus*] *Fecit illis domus, ita Symmachus & Aquila vertebant: non ut* LXX. *illi; fecerunt sibi domus. — Fecit itaque illis domus, hoc est, adauxit earum genus atque familias.*

17. JOAN-

17. JOANNES CHRYSOSTOMUS, genere *Antiochenus*, dignitate Patriarcha *Conſtantinopolitanus*, *Diodori Tarſenſis*, tunc Archimandritæ Antiocheni, in Theologicis diſcipulus, LXX. Interpretationem cæteris omnibus anteponit, ob miraculum LXX. Cellularum, & quia facta eſt ante Chriſti adventum, & ob numerum Interpretum. Homil. 5. in Matt. Εἰ ὴ ἐντεῦθεν ἀπιζομηθέντες ἕτερον ζητεῖεν τὸ περὶ τῆς παρθενίας λεχθὲν, καὶ περιβάλλοιντο ἡμῖν ἑτέρας ἑρμηνευτὰς, λέγοντες, ὅτι οὐκ εἶπεν παρθένον ἀλλὰ νεανίδα· πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅτι τ ἄλλων μᾶλλον ἁπάντων τὸ ἀξιόπιστον οἱ ἑβδομήκοντα ἔχοιεν ἂν δικαίως. οἱ μὲν γὰρ μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἑρμηνεύσαντες Ιουδαῖοι μένοντες, καὶ δικαίως ἂν ὑποπτεύοιντο, ἅτε ἀπεχθεία μᾶλλον εἰρηκότες, καὶ τὰς προφητείας συσκιάζοντες ἀπίστους· οἱ δὲ ἑβδομήκοντα πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ πλείονων τὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἀπὸ τούτου ἐληλύθοντες, καὶ τοσοῦτοι ὄντες, πόσης τοιαύτης εἰσὶν ὑποψίας ἀπηλλαγμένοι, καὶ διὰ τ χρόνον, καὶ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ διὰ τὴν συμφωνίαν μᾶλλον ἂν εἶεν πιστεύειν δίκαιοι. *Si vero hinc confutati atque convicti aliam moverint quæſtionem, atque aliter appellationem* virginis *intelligere conentur, alioſque nobis Interpretes proferentes atque dicentes, non dixerunt* virginem *ſed* puellam (Prophetæ:) *Primo quidem dicemus illud, quod omnibus aliis Interpretibus jure fide digniores ſunt* LXX. *Siquidem alii poſt adventum Domini interpretati ſunt, Judæi ſiquidem permanentes, meritoque ſuſpecti: quippe qui inimice & ſubdole multa corruperunt, & data prorſus opera à Prophetis myſteria prædicta celaverint.* LXX. *vero, ante centum, vel eo plus ante Dominicum adventum annos interpretantes, & cum tanti fuerunt viri, ab omni ſuſpicione hujuſmodi vindicantur. Atque ob ipſum temporis intervallum, numerumque ac conſenſum ſuum, magis fide digni utique fuerint.* Aliis tamen Interpretibus tantum tribuit auctoritatis, ut hæc ſubjiciat: εἰ ὴ καὶ τῶν ἐκείνων προφέροιεν μαρτυρίαν, καὶ ὅτω τὸ νικητήριον παρ' ἡμῖν. καὶ γὰρ τὸ τῆς νεανίδος ὄνομα ἀπὸ τ παρθενίας εἰώθεν ἡ γραφὴ τίθεσθαι. &c. *Si vero reliquorum Interpretum teſtimonium proferre maluerint, ſic quoque à noſtra proveniet parte victoria. Siquidem Scriptura* puellæ *nomine*, virginem *appellare conſuevit. &c.* Homil. IV. in Gen. quamvis dicat per divinam Providentiam tranſlatas fuiſſe Scripturas, ut non ſolum Hebraice ſcientibus, ſed toto orbe habitantibus innoteſcerent, & quamvis illud in numero *miraculorum* ponat, quod *Ethnici* Regis juſſu & auſpiciis tranſlatæ eſſent, nullum tamen miraculum inſpirationis Divinæ commemorat. πᾶσαι αἱ θεῖαι βίβλοι τ παλαιᾶς διαθήκης τῇ Ἑβραίων γλώττῃ ἐξ ἀρχῆς ἦσαν συγκεκροτημέναι, καὶ τοῦτο πάντες ἂν ἡμῖν συνομολογήσειεν· ὀλίγῳ πρὸ πολλῶν δὴ τ ἐτῶν τ κ Χριστοῦ παρουσίας βασιλεύς τις Πτολεμαῖος περὶ τὴν τῶν βιβλίων συναγωγὴν πολλὴν τινὰ σπουδὴν ποιούμενος, καὶ πολλὰ ἕτερα συναγαγὼν καὶ διάφορα ἔγνω δεῖν καὶ ταύτας τὰς βίβλους συναγαγεῖν, καὶ μεταπεμψάμενός τινας τ ἐν Ἱεροσολύμοις Ιουδαίων μεταβαλεῖν εἰς τὴν Ελλάδα γλῶτταν, καὶ δὴ τοῦτο εἰς ἔργον ἐξενήνεκται. ἐγένετο δὲ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ θεοῦ οἰκονομίας ἔργον, ὥστε μὴ μόνον τοῦ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν πεπαιδευμένους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοῦ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντας τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καρπώσασθαι. καὶ τι δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ὅτι ὁ τ Ιουδαϊκὰ φρονούντων τις τ παιδείαν τοσαύτην ἐπιδέδοται, ἀλλ ἀνὴρ τοῖς εἰδώλοις περιεληκὼς, καὶ ἀπεναντίας τῇ θεοπνεύστῳ διανοούμενος. τοσαύτη γάρ ἐστιν ἄπαντα τὰ ὑπὸ τὸ δεσπότου τοῦ ἡμετέρου οἰκονομούμενα, ἀεὶ διὰ τ ἐναντίων αὔξει τὰ τ ἀληθείας κατορθώματα. ταῦτα δὲ οὐκ ἁπλῶς διηγούμεθα ἀλλὰ τὸ ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλ ἵνα εἰδέναι ἔχητε, ὅτι ὁ αὐτὴ τῇ γλώττῃ τῇ ἡμετέρᾳ λέγων, ἀλλὰ τῇ Ἑβραΐδι ἦσαν συντεθειμέναι. *Omnes divini Vet. Teſtamenti libri Hebræorum lingua ab initio ſunt compoſiti, & in hoc nobiſcum conſentiunt omnes. Et non ante multos annos adventus Chriſti, Rex quidam Ptolemæus, in comparendis libris admodum ſtudioſus, operæ pretium putavit, ut & hos libros colligeret: eaque de cauſa quoſdam Judæorum Hieroſolymitanorum vocavit, qui eos in Græcam linguam verterent. Et perfectum eſt hoc ejus opus. Factum autem eſt hoc divinæ diſpenſationis opus, ut non ſolum Hebraicæ linguæ periti, ſed & omnes qui toto orbe inhabitant, ex iis utilitatem perciperent.*

Eſt

Eſt & rarum miraculum, quod vir qui Judaica non curabat, hoc fecit, ſed idololatriæ deditus, & religioni damnatæ multum favens. Hoc enim modo ſe habent omnia, quæ à Domino noſtro diſpenſantur, ut per adverſarios ſemper creſcant veritatis præcepta. Hæc autem non temere veſtræ charitati narraverim, ſed ut ſcire poſſitis, quod non hac lingua, noſtra inquam, ſed Hebraica erant hi libri compoſiti. Uxoris *Jobi* verba quæ habentur juxta LXX. apud Job. II. 10. non vero in libris *Hebraicis*, explanat: ut & illa *Jobi* ipſius (xxx. 24.) ubi optat ut daretur facultas mortem ſibi conſciſcendi, quæ habentur tantum in Græco. Sed an ipſe noverit in *Hebræo* hæc defuiſſe, incertum. Eadem loca ſolent alii plerumque Græci Patres explanare, quos conſtat tamen Hebræum Græca Verſione longe pluris feciſſe. Apud *Comitoli Catenam in Job*, explicationem ſuam *Symmachi* interpretatione confirmat. Cap. XIII. *Vociferabor, & nuſquam judicium*] *Nullus, inquit, audit, nullus eſt judex, nullum video, quo me vertam, neſcio: annon hæc miſericordia digna erant? quanquam hanc etiam potes facere horum verborum interpretationem, quod, ſi Deum inclamaro, ut res meas cunctis faciat inſignes, nequaquam mihi aderit ſupplicanti. Itaque Symmachus dixit. Si clamavero, læſus injuria, non exaudiar.* Rurſus ad idem caput, *Theodotionis* Editioni non modo auctoritatem attribuit, ſed & illam videtur LXXvirali anteponere. Extant verba ejus, cum apud *Comitoli* tum apud *Junii* Catenam. Sic autem ſe habent: ὁ μὲν τοι Θεοδοτίων ἐκδὲς, ὁ ἀγχιστεύς μου ζῇ, καὶ ἔσχατον ἐπὶ χώματος ἀναστήσει· πείθει συνάπτειν τοὺς δύο στίχους, καὶ ἕτως ἀναγινώσκειν, Οἶδα γὰρ ὅτι ἀέννααός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γῆς, ἀναστήσει τὸ δέρμά μου τὸ ἀναπλουῦν ταῦτα. ὁ δὲ νῦς ἔτος. &c. *At Theodotio quidem ſic reddens, Redemptor meus vivit, & noviſſime ſuper pulverem ſuſcitabit: PERSUADET duos verſiculos eſſe conjungendos, atque ita legendum: Scio enim quod æternus eſt, qui me reſoluturus eſt ſuper terram, ad reſuſcitandam cutem meam quæ hæc perpetitur: Senſus autem verborum hic eſt; Immortalis eſt Deus, cujus nos genus ſumus; &c.*

Ex Chryſoſtomi Homil. 5. ſuper S. Matthæum locum ſupra citatum adducit [a] *Jac. Latomus*, ut oſtendat illum Hebræos Codices in nonnullis depravatos credidiſſe. Sed, ut recte obſervat [b] *Eraſmus*, nequaquam ibi accuſat Hebræorum codices, ſed Interpretes, Symmachum, Theodotionem, & Aquilam, quibus anteponit LXX. quod illi nondum agnito Chriſto, ſimpliciter vertiſſe videntur, quod aſſequi potuerunt: contra, hos, qui poſt prædicatum Evangelium Chriſti, tamen obſtinate perſtiterunt in Judaiſmo, in ſuſpicionem vocat, quaſi Chriſtianæ religionis odio ſtudioque Judaiſmi, quædam data opera perperam verterint, & quædam Prophetarum myſteria nobis voluerint eſſe celata. Quidam contra recentiores illos Interpretes adferebant, qui puellam, non virginem tranſtuliſſent. Palam eſt igitur hic non agi de veritate Codicum Hebr. ſed de fide Interpretum. *Non mirum* (ait Eraſmus) *ſi Chryſoſtomus Interpretes* LXX. *ſuſpectis & impiis præfert Interpretibus. Sed idem, opinor,* LXX. *quoque poſthabuiſſet, ſi quis orthodoxus linguarum & S. Scripturæ peritus, ex emendatorum codicum collatione V. T. nobis reſtituiſſet, cujuſmodi nobis fuit Hieronymus.*

[a] Dialog. 1.
[b] Apol. contra Latom.

Alius locus à *Morino* profertur ex Hom. 9. ejuſdem Commentarii, ubi interpretans hæc verba: *Nazaræus vocabitur; Deſides* (inquit) *quum eſſent Judæi, nec deſides modo, ſed & impii, alia quidem* (Prophetarum monumenta) *perdiderunt negligenter, alia vero tum incenderunt, tum concidérunt.* Exinde cauſam aſſignat, unde factum ſit, ut textus ille in Scripturis veteribus hodie non reperiatur, quia ſcil. citatus eſt ex libro aliquo deperdito. At vero vel ex hoc loco colligi poteſt Chryſoſtomum non exiſtimaſſe libros, qui nunc extant, à Judæis fuiſſe falſatos, quia ſi hoc credidiſſet, dixiſſet potius, ideo locum illum hodie non reperiri;

periri, quia textus hodiernus à Judæis fuit corruptus. Ex illis porro, quæ addit, patet illum autumasse libros aliquot Scripturarum deperiisse casu potius & depopulationibus, quam impietate Judæorum. *Si autem* (inquit) *absque ulla incensione templi, absque ullo impugnante civitatis tumultu, sacri tamen libri varie deperibant, quis jam istud inter illas depopulationes, vastationesque hostium, inter illa templi ac totius urbis incendia contigisse miretur.* Quibus causis negligentiam addit cum in 4. Regum observat dici Legis volumen vix tandem fuisse repertum.

18. THEODORUS Antiochenus, Mopsuestiæ Episcopus, Joannis Chrysostomi sub Diodoro Tarsensi condiscipulus, in libro *contra Asserentes peccare homines natura, non voluntate*, apud Photium Cod. CLXXVII. reprehendit quendam *Aram* (quo nomine perstringi B. *Hieronymum* credibile est) quod novam ex *Hebræo* Versionem fuerit aggressus. An quia *Hebræum* corruptum existimavit? An quia editionem LXX. pro authentica habuit? Minime gentium: sed quia videbatur novus ille Interpres linguæ Heb. parum peritus, cum eam non habuerit vernaculam, & Magistris infimæ, uti dicit, sortis in ea addiscenda usus fuerit. An quia credebat Versionem LXX. per divinam inspirationem ab Interpretibus separatis fuisse confectam? Tantum abest ab istius figmenti fide, ut diserte affirmet, & in laudem Versionis eos *simul convenisse*, hoc est, collatis studiis interpretationi operam dedisse. Num ægre tulit, quod alia cuderetur præter *Septuaginta* translatio, aliasque cunctas rejecit? Criminatur illum, quod non modo Versionem LXX. sed & *Aquilæ, Symmachi*, aliorumque spreverit. Καὶ ἀπώσασθαι μὲν τὴν θείας καὶ παλαιᾶς γραφῆς, λιὼ οἱ ἑβδομήκοντα συνελθόντες ἐκδεδώκασι μετάφρασιν, ἢ δὴ καὶ τὴν Συμμάχου καὶ Ακύλα, καὶ τῶν ἄλλων· ἰδίαν δέ τινα καὶ καινὴν ἐπιχειρῆσαι συντάξαι· μήτε τῆς Ἑβραίων, ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἐκ παιδὸς ἠσκημένην, μήτε τὴν τῆς θείας γραφῆς νοῦν ἐκδιδαχθέντα, Ἑβραίων δέ τισι τῶν χαμαιπετῶν ἑαυτὸν ἐκδεδωκότα, ἐκεῖθεν ἁρπάσαι ἰδίαν ἔκδοσιν ἀναγράφειν. *Et rejecta divini ac veteris Testamenti versione, quam* LXX. *Interpretes simul convenientes ediderunt, ut & Symmachi, & Aquilæ, aliorumque interpretatione, propriam quandam suam novamque conficere ausum: cum neque Hebraicæ linguæ, ut illi, à puero assuevisset, neque mentem S. Scripturæ didicisset: Hebræis tantummodo quibusdam abjectæ sortis in disciplinam se tradidisse, atque hinc propriam sibi editionem conscribere aggressum.*

Theodorus Antiochenus, cujus extant apud *Catenam* in Psalmos expositiones (quem eundem fuisse existimo) testatur aliquos *Symmachi* Versionem, ob istius *claritatem*, LXXvirali prætulisse. LXX. *magis intompositè* pleraque narrare agnoscit ipse, eos tamen generatim Interpretibus aliis præferendos esse pronuntiat. Ad Ps. LV. 7. *Septuaginta quidem magis studuerunt, ut vim verborum quæ in Hebræo est, integram servarent; Symmachus vero visus est majorem claritatis habere rationem; sed illam non ubique pro conatu suo condigne assequi: frequenter enim dum claritati studet, quæ multum sane sensui dissentanea sunt, apponit. Unde nonnulli, cum ad sequelam non attenderent, existimarunt, secundum obviam expositionem, Symmachi Editionem meliorem esse quam* LXX. *quod non opportune omnia ab ipsis interpretata sint: in quibusdam enim infirmiorem interpretationem tradiderunt: quandoque vero etiam alios manifestius & consequentius loquentes non sunt assecuti. Veruntamen universim cum cæteris comparati, multo præstantiores reperiuntur, licet plurima magis incomposite narrent.* ὅτι δὲ καιρίως ἅπαντα τούτοις ἡρμήνευται. ἔστι γὰρ ἐν οἷς ἀσθενέστερον τὴν ἑρμηνείαν ἐξήνεγκαν· ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπέτυχον τῶν ἄλλων σαφέστερον καὶ ἀκολουθότερον εἰπόντων. Αλλὰ τὴν καθόλου τοῖς ἄλλοις συγκεκρίμενοι, κρείττους εὑρίσκονται πολλῷ, κἂν ἀσυνηθέστερον εἰπόντες τὰ πολλά.

Ad Psal. LXIV. 11. versionem *Syriacam* cum approbatione citat. ὁ Σύρος τὰς σειρὰς δρόσους λέγει εἰκότως· τοιαύτη γὰρ ἡ δρόσος, σειρὰς ἐκπέμπουσα ἀτρεμούσας.

ἀποστάσεις ὑετῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀποστάζων, ἐπεὶ ἐκλείπουσιν ἐκ τῆς γῆς οἱ ἀποστάζοντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἀποστάζων. *Syrus stillicidia* (quod habent LXX) *rorem merito vocat; istiusmodi enim res est, ut stillicidia sparsim emittat. Stillicidia porro terræ rorem vocat, quia propter nitidatem terræ, & fructuum qui in ea sunt, eas mittitur.*

Ad LXX. 5. *Quoniam non cognovi literaturam.*] *Manifestius dixit Symmachus: Non enim scio numerare. Etsi enim, inquit, continuas tibi gratias ageremus, ne sic quidem numerum inire possimus gratiarum, quæ omnem excedunt narrationem. Dixit autem literaturam, quia omnibus, qui tunc Scribæ dicebantur, proprium opus erat rationem habere numerorum, catalogarum militiarum, & universim regalia omnia curare.*

Ad cap. 1. *Sophoniæ* apud *Catenam in Prophetas*, urget pro Versione LXX virali, Apostolos eam usurpasse, Ecclesiæque tradidisse; & Interpretes non lapsos fuisse contendit hoc argumento, non quod essent infallibili Spiritu muniti, sed quia tot numero fuerant, &, tanquam literarum sacrarum scientissimi, à Pontifice Maximo ad interpretandi provinciam designati.

19. POLYCHRONIUS Antiochenus, Theodori Mopsuesteni Frater, apud *Catenam* in Job. Cap. 2. "*Pro eo*, venientes captivantes ca-"ptivarunt, *Codex Hebraicus habet*, irruerunt Sabæi; i. e. *Sanræi*. *Illud* "*vero alterum*, salvatus ego solus, veni nunciare tibi, *in Hebræo est*, ut "nunciarem tibi, ego tantum evasi. *Mens autem Diaboli ex iis quæ dicta* "*sunt, manifestius dignoscitur.*" Ibid. *Sed Hebræus apertius, Non est conquestus de Deo.* Ibid. *Illud autem, tu vero dixisti substantiam ejus frustra perdere, Aquila evidentius transtulit; commovisti me in eum, ut eum gratis everterem.* Rursus: *Hebræus Codex significantius* (ἐμφαντικώτερον ἔχει ὁ Ἑβραῖος) *hoc expressit:* Et sederunt *juxta ipsum in terra: Neque enim sessionem solam sed & modum ejus indicat; quod scil. non ex dignitate ipsarum sederint, verum communi cum eo doloris participes, lugubrem habitum formamque ostentarint.* Cap. 7. *Apertius autem Hebræus habet: Si robustus fuero sicut leo, apprimes me. hoc est, Ego qui gloria eximia & divitiarum affluentia, leonis instar, valeo & efferor; irrumis, quasi retibus implicatus sum &c.* Ibid. *Symmachus: Opertam morte. Hebræus vero; Ad terram tenebrosam super ipsas tenebras.* Cap. 9. *Et posuisti in impedimento pedem meum.*] *Aquila & Symmachus, ille quidem; In angustia & miseria sicut sub ligno carceris; ille vero; in cippo transtulit.* —— *Diligenter actiones meas observasti, quod facere illi solent qui fontes in compedes conjiciunt: Aquila enim sic reddidit, Et posuisti in cippo pedem meum.* Ibid. *Et ad radices pedum meorum perveniisti.*] *Hebræus autem; Vestigia pedum meorum circumimprimis. Juxta igitur interpretationem Græcam dixit &c.* —— *Hebræus autem, Circumimprimis dixit; i. e. circumnis me circumvallas, ut malorum nullum exitum inveniam.* Ibid. *Sciendum est quod Hebræus pro illo, In petra, habet, In cinere, priori versus consequentia, & rei ipsius natura ita postulante. Aquila autem, In pulvere, & Theodotio, In humo, cum Hebraica consentientes reddiderunt; qui etiam pro voce,* גפן, *interpretati sunt,* קנה *i. e. truncum pro surculo. Rursus Græcus, Faciet messem, à fine, dixit; Hebræus autem rem ipsam respiciens, Fructum faciet. Ubique vero idem sensus servatur.* Ibid. *Pro illo, Tempore ver est mare, Symmachus reddidit, Sicut aquæ affluunt à mari. Sensus autem hic est; Quemadmodum aqua è mari fluens, qualis illa est quæ è Ponto defluit, & quemadmodum fluvius siccatus, sive torrens (ut Hebræus habet) sic homo postquam obiit, videri amplius nequit.* Cap. 10. *Neque ante colles concretus es, vel (ut Hebræus habet) conceptus es.* —— *Neque constitutionem Domini audisti; pro quo Aquila, decretum, Theodotio, Mysterium, Symmachus vero, Colloquium reddidit; ac si diceret, Num tanquam ante colles existens, quæ ante mundi creationem fuerunt nosti?*

Ibid. *Hebræus autem ſignificantius* (ἐμφανιστικώτερον) *pro Subverſione, habet Vaſtationem.* Cap. 11. *Et ſurrexit ſuper me mendacium meum, contra faciem meam reſpondit*] *Symmachus apertius hoc dixit, Et ſurrexit contra me mentiens, in faciem meam contradicens mihi. Dum hæc, inquit, Ego patior, qui contra me mentiuntur &c.* Ibid. *Et non erit nomen ei ſuper faciem extra*] *Symmachus vero, Et non erit nomen ejus ſuper faciem fori; ac ſi diceret, Neque amici, neque alieni memoriam ejus colere poſſunt, cum facta & res geſtæ unicuique vituperationis anſam miniſtrent.* Cap. 13. *In cute mea computruerunt carnes meæ, & oſſa mea in dentibus hærent*] —*Quod Aquila ſic interpretatus eſt; In cute mea & carne mea adhæſit os meum, i. e. contabuerunt carnes meæ, & cutis nudis oſſibus adhæſit. Illud autem, Oſſa mea in dentibus hærent, Symmachus apertius reddidit; Et cutem meam dentibus meis vellicabam, tabe ſcil. & putredine exarefactam, diſcerptam, ac laceram. Juxta autem* LXX. *Interpretum Verſionem, quæ ſic habet, Oſſa mea in dentibus hærent, illud dicere videtur; Inſanabilia ſunt &c.* Cap. 14. *Lætitia autem impiorum ruina inſignis, gaudium vero iniquorum eſt perditio*] *Hebræus autem plenius illud expreſſit, Exultatio impiorum ad breve, & gaudium eorum ad momentum. Atque huic interpretationi Symmachus & Aquila conſentiunt, ille quidem reddens, Poſteritas impiorum ad puſillum; hic autem, Et lætitia hypocritæ uſque ad momentum.* Ibid. *Fel aſpidis in ventre ejus*] *Prout aſpis, inquit, veneno impletur, illudque cum viſum fuerit, è ventre evomit; ita & iſti ex prævia fraudulenta machinatione, ut vicino malum & moleſtiam inferant, prompti ſunt. Hebræus vero ſic habet; Et fuit fel aſpidum in interioribus ejus; laceratis ſcil. improbitate, & diſcerptis ejus viſceribus tanquam ſerpentis veneno; &c.*

Hymnum trium Puerorum, qui in Græcis *Danielis* Codicibus cap. III. inſertus legebatur, rejiciendum eſſe, quoniam in *Hebræis* non reperitur, non obſcure ſubindicat. Apud Scholia Editionis Rom. ad Dan III. εἰδέναι δεῖ ὡς ἔτος ὁ ὕμνος ὃ λέγεται ἐν τοῖς Ἑβραϊκοῖς, ἢ ἐν τοῖς Συριακοῖς βιβλίοις· λέγεται γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὅτι δέ τινων μετὰ ταῦτα συντεθείσθαι· *Scire OPORTET hunc hymnum non haberi in Hebraicis aut Syriacis. Dicunt autem prædicti* (Hebræi & Syri) *à quibuſdam poſtea compoſitum fuiſſe.* Nobilius ſic vertit, minus recte, ni fallor: *Fertur autem, ex iis quæ dicta ſunt, à quibuſdam poſtea compoſitum fuiſſe.*

a Et patet quidem ex verbis *Eudoxii* proxime ſequentibus.

20. Eundem Hymnum, ob eandem cauſam, in dubium vocavit EUDOXIUS PHILOSOPHUS, apud *Catenam in Cantica Scripturæ*: *Sciendum eſt hunc hymnum neque apud Hebraicos libros, neque apud Syros inveniri. Dicunt enim Hebræi & Syri, hunc à quibuſdam compoſitum fuiſſe. Sed utcunque ſe res habeat, hic eſt ſenſus: Meum os ſatis non eſt ad laudes Dei perſequendas. &c.* Exiſtimat *Lambecius*, eundem fuiſſe *Eudoxium* hunc *Philoſophum* cognominatum, cum *Eudoxio* Hæretico, Patr. *Conſtantinopolitano*, gente *Armeno*, qui obiit anno CCCLXX.

Hymnum iſtum rejectum fuiſſe, quia in *Hebræo* non reperiebatur, ſcribit quoque *Hieronymus* Epiſt. ad *Hedibiam* Quæſt. XII. *Cumque illud eis oppoſitum fuerit: Benedicite Spiritus & Animæ juſtorum Domino: ſcripturam non recipiunt, dicentes eam in Hebraico non haberi.*

21. Genealogiam *Jobi*, quæ in Græcis codicibus ad libri finem legitur, ab aliquibus rejectam fuiſſe, *quia in Hebræis non habetur exemplaribus*, teſtatur *Polychronius* modo laudatus. In *Proœmio* apud *Patricii Junii* Catenam: *Varia & diverſa*, inquit, *opinio eorum eſt, qui Commentarios in Tractatum Jobi ediderunt: alii enim, genealogia inducti quæ ad calcem libri habetur, & Jobum quintum ab Abrahamo ſtatuit, ante Legem eum floruiſſe affirmant. Alii vero ex vivendi ejus ratione ad Legis normam expreſſa, in qua non tanquam Iſraelites, ſed Iſraelitis finitimus, fama & auditione erudiebatur, poſt Legem latam vixiſſe volunt.* Παραγεγράφονται γὰρ τῷ ἐν τῷ

τῷ τέλει γενεαλογίαν, ὡς μὴ ἐμφερομένην ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, καὶ ἡ βίβλος ὄντος ἄχρι τέλους. καὶ ἐτελεύτησεν Ἰὼβ πρεσβύτερος καὶ πλήρης ἡμερῶν &c. *Genealogiam enim quæ in fine eſt, rejiciunt, quia in Hebræo non reperitur, & Liber iis verbis clauditur: Et mortuus eſt Job ſenior & plenus dierum. Nominis autem ſimilitudinem in genealogia Eſau, quæ in libro Geneſeos* (XXXVI. 33.) *extat, ubi Jobabi mentio fit, anſam erroris & hujuſmodi Scholii quibuſdam præbuiſſe; tractuque temporis poſtea, quæ margini adſcripta erant, in libri contextum ab aliis aſſumpta eſſe aſſerunt.*

22. SEVERIANUS, *Gabalorum* in Syria Epiſcopus, LXX. interpretationem ex aliorum Verſionibus confirmat & explicat. *Orat.* II. *de Creatione Mundi*: Τί ἦν ἐστιν, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος; οἱ ἑρμηνευταὶ ἑρμήνευσαν σαφῶς. λέγει γὰρ ὁ Ακύλας, Η δὲ γῆ ἦν κένωμα καὶ ἀδές. ἀόρατος δὲ λέγεται, οὐχ ὅτι οὐκ ἐφαίνετο, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις, ἀκόσμητος. *Quid illud eſt, Terra vero erat inviſibilis? Interpretes perſpicue interpretati ſunt. Dicit enim Aquila: Terra vero erat inanitas & nihil. Inviſibilis autem dicitur, non quia non apparebat, ſed quia fuit inornata. &c.* Clarius *Orat.* IV. Ἐποίησε τοίνυν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, τουτέστι, τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους ἐν τῇ θαλάττῃ. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ λέγουσιν, Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους. οὐκ εἶπον τὰ κήτη, ἀλλὰ τοὺς δράκοντας. *Creavit igitur Deus balenas grandes, hoc eſt, dracones grandes qui ſunt in mari. Reliqui enim Interpretes dicunt, Creavit Deus dracones grandes. Non dixerunt balenas, ſed dracones.* Apud *Comitoli Catenam in Job* citat non modo Interpretes cæteros, ſed & textum Hebraicum.

23. SOPHRONIUS, *B. Hieronymi* familiaris, natione Græcus, ſed in literis quoque Latinis exercitatus, ab *Hieronymo* petiit ut librum Pſalmorum ex *Hebræo* converteret. Hieronymus Præfatione in Pſalmos ad illum ſcripta: *Quia igitur nunc cum Hebræo diſputans, quædam pro Domino Salvatore de Pſalmis teſtimonia protuliſti, volenſque te illudere, per ſermones pene ſingulos aſſerebat non ita haberi in Hebræo, ut tu de* LXX. *Interpretibus opponebas: ſtudioſiſſime poſtulaſti, ut poſt Aquilam & Symmachum & Theodotionem, novam editionem Latino ſermone transferrem. Aiebas enim te magis Interpretum varietate turbari, & amorem tuum quo laberis, vel tranſlatione vel judicio eſſe contentum. Unde impulſus à te, cui & quæ poſſum, debeo, & quæ non poſſum, rurſum me obtrectatorum latratibus tradidi, malui que te vires potius meas, quam voluntatem in amicitia requirere.* Idem *Hieronymi* Latinam tranſlationem *Pſalmorum* atque *Prophetarum* ex *Hebræo* factam in *Græcam* linguam traduxit, uti meminit *Hieronymus* ipſe in *Catalogo virorum illuſtrium.* Falluntur qui putant illum omnes libros ab Hieronymo verſos Græce reddidiſſe.

24. *Hieronymi* Tranſlatio ex Latino Græce à *Sophronio* reddita, à pleriſque Græcorum grate accepta eſt, ſtudioſeque lectitata; ſicut ipſe teſtatum fecit in Apologia II. contra Ruff. *Unde mihi putabam bene mereri de Latinis meis, & noſtrorum ad diſcendum animos concitare, quod etiam Græci verſum de Latino poſt tantos Interpretes non faſtidiunt.*

25 *Comment. ad Eſaiæ* XIX. meminit idem Hieronymus cujuſdam, qui derelicta Verſione Græca ad *Hebræum* confugerit, & ob ſuam in illa lingua imperitiam erraverit. *Pro civitate Solis, neſcio quid volentes* LXX. *interpretati ſunt* ἀσεδέκ: *quam quidam noſtrorum* (i. e. Chriſtianus.) *Urbem juſtitiæ interpretatur: & ductus errore, quod juxta Hebraicum* הרס *ſcriptum ſit, terram putat, quæ aliis literis ſcribitur.*

CAP. VIII.

Scriptores ſeculi V. Cyrillus *Alexandrinus*, Theodoretus *Cyrenſis*, Joſephus *Chriſtianus*, Philoſtorgius, Gennadius *Conſtantinopolitanus*, Olympiodorus.

INITIO ſeculi v. floruit CYRILLUS, Patr. *Alexandrinus*, qui, in *Glaphyris*, ex *Gen.* IV. 26. LXX. Interpretum verba de *Enos* adducit: ἔτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ *hic ſperavit invocari nomen Domini Dei.* ſed paulo poſt, derelicta eorum Verſione, juxta *Aquilam* ὀνόματι legit, quod propius ad literam *Hebraicam* accedit, ἔτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ *hic ſperavit invocari nomine Domini Dei ſui.* Et, ne quis mendum ſubeſſe ſuſpicetur, hanc ſubjicit explicationem: *Speravit Enos vocari ab aliis* nomine *Domini Dei ſui*, hoc eſt, Deus. *Cum enim eſſet non abſque admiratione ſanctitatis gloria excellens, Deum ipſum vocarunt humaniores quidam, ſupremo illum honore ornare cupientes.*

Confirmat alibi lectionem quandam τῶν LXX. (Gen. VI. 4.) ex *Aquilæ Symmachique* auctoritate. *Hanc igitur potius lectionem ſequemur:* (*Videntes autem filii Dei filias hominum, quod pulchræ eſſent, acceperunt ſibi uxores ex omnibus quas elegerant:*) *Facit autem ad hujus lectionis confirmationem aliorum etiam Interpretum tranſlatio.* ἐμπιδοῖ δὲ μᾶλλον ἡμῖν ῥᾳδίως ἔχειν τῷ τοιάνδε χαρίεν, καὶ ἡ τῶν ἑτέρων ἑρμηνευτῶν ἀποδοσις. *Aquila enim inquit: Videntes autem filii Deorum filias hominum. Symmachus vero, pro filii Deorum, tranſtulit, filii potentum. Filios utique Deorum ac potentum filios Seth atque Enos vocaverunt, ob eam qua præditi erant ſanctimoniam ac pietatem. &c.*

Paulo poſt: *Et cogitavit Deus* (*ſive pœnituit eum, juxta aliam interpretationem, Aquilæ nimirum*) *quod fecit hominem in terra.* καὶ ἐνεμήσθη ὁ Θεὸς, ἤτοι μετεμελήθη, καθ' ἑτέραν δὲ ἔκδοσιν, ἡ Ακύλα φησί.

Apud Catenam Græc. Patrum in Pent. interprete *Franciſco Zephyro*, ad Gen. 32. *Quam ob cauſam non comedunt nervum filii Iſrael?*] *At vero neque ante, puto, comedebant. Penſitanda igitur eſt hujus verbi ſignificatio apud Hebræos: nam comedere per deſtruere & deſtruendo in aliam formam quæ uſui ſit, transfundere accipiunt, inde pro commutare in aliquam utilitatem, ac denique uſurpare: ſic & paulo ſuperius dicebant de patre uxores Jacob, pretium vel argentum noſtrum comedit.*

Apud *Antonii Carafæ* Catenam in *Cantica* Scripturæ varia, ad *Canticum Eſaiæ* non modo interpretationem LXX. ſed & *Aquilæ* cæterorumque, exponit, quænam verior ſit, dubitans. *Pro, omne maſculum, Symmachus, Omnem memoriam eorum: & Aquila, & Theodotion: Omnem commemorationem eorum, interpretati ſunt. Oportet enim omnem malitiæ memoriam videlicet Judicii tempore tolli. Si autem diceretur, Omne maſculum eorum, multam benignitatem ſermo infert. &c.*

2. THEODORETUS, natu *Antiochenus*, *Cyri* Epiſcopus, *Hebraice & Syriace* peritus fuit, ut ex illius operibus conſtat; & textum *Hebraicum, Syriacamque* Verſionem de *Hebræo* factam, frequentiſſime citat. Proœmio in Pſalmos Interpretibus LXX. afflatum divinum confenſionemque miraculoſam, juxta vulgare LXX. Cellularum figmentum, tribuit. Verba ejus, ſed Latine tantum, plurima deſcribam. *Quoniam autem etiam Inſcriptiones Pſalmorum quidam falſas eſſe dixerunt, neceſſarium puto etiam de his pauca differere. Mihi quidem temeritas videtur invertere Inſcriptiones, quæ jam olim Ptolemæi, qui poſt Alexandrum in Ægypto regnavit, temporibus circumferebantur, quaſque LXX. omnes Seniores in Græcam linguam tranſtulere,*

tranſtalere, ſicut reliquam omnem ſacram Scripturam. Annis autem ante Interpretationem iſtam 150. *mirabilis Eſdras cœleſtis gratiæ plenus ſacros libros deſcripſit, qui partim per Judæorum inuriam, partim vero per impietatem Babyloniorum, dudum fuerant depravati. Quod ſi & hic à Spiritu ſancto afflatus horum voluminum memoriam renovavit, & illi non ſine divino afflatu eadem in Græcum ſermonem conſenſione maxima converterunt;* (καὶ ἅτοι, μὴ δίχα τ θείας πνοίας, μ πολλῆς συμφωνίας μετήνεγκαν πάντες εἰς τὴν Ελλάδα φωνὴν) *atque inter cætera etiam Inſcriptiones interpretati ſunt: rem equidem nimiæ temeritatis, & confidentiæ plenam arbitror, falſas illas affirmare, & cogitationes noſtras ſancti Spiritus efficientia ſapientiores ducere.* Eodem tamen Procemio contra *Aquilam* Interpretem de *Diapſalmate* diſputans, profitetur ſe ab eo diſſentire, partim ob autoritatem LXX. Interpretum, partim Interpretum aliorum. Ἐγὼ γ (inquit) κ τοῦ ἑβδομήκοντα, κ τοῦ ἄλλους ἅπαντας τ θείας γραφῆς ἑρμηνέας τῷ Διαψάλματι περιεμφύους εὑρὼν, ἄδικον ἡγοῦμαι πάντων μὲν κ πιστῶν καταφρονῆσαι, ἑνὸς δ μόνῃ Διανοίᾳ πιθέσθαι. *Ego autem, & LXX. & alios omnes divinæ Scripturæ Interpretes diapſalmate uſos inveniens, injuſtum arbitror tot, taleſque deſpicere viros, & unius tantum ſententiæ adhærere.* Aliorum præter LXX. Interpretum Verſiones per omnia ſua Commentariorum volumina magni facit, eaſque ſolas ſæpe explanat, derelicta LXXvirali, tanquam meliores; & diſertis verbis eidem aliquando præfert: hoc certe ſæpiſſime, ſi non verbis diſertis, evidenter tamen. E locis pene innumeris paucæ quædam ponenda ſunt.

Ad Pſal. IX. 4. *In convertendo inimicum meum retrorſum, infirmabantur & peribunt à facie tua*] *Hæc Symmachus ſic interpretatus eſt:* Cantabo *nomini tuo, altiſſime, converſis meis inimicis retrorſum, & colliſis atque perditis à facie tua. Conſpicatus enim hoſtes meos deſtructos & in fugam verſos, deinde captos, & extremam perniciem paſſos;* cantare *te, tuaque beneficia prædicare non ceſſo.* Ibid. 17. *Præparationem cordis eorum*] *Præparationem autem,* propoſitum *Symmachus dixit. Noſti, inquit* (David) *diligenter cujus rei cupidi ſint pauperes, & quod habeant* PROPOSITUM. Pſal. XXXIV. 19. *In populo gravi laudabo te*] *Quod ait in populo* gravi, *Symmachus dixit, in populo* numeroſo. — *Divinus David populum* numeroſum, *Eccleſias vocat, quæ per orbem terrarum erectæ fuerunt.* Pſal. XXXVI. 37. *Cuſtodi innocentiam, & vide rectitudinem, quoniam ſunt reliquiæ homini pacifico*] *Hoc Symmachus ſic vertit;* Cuſtodi ſimplicitatem, *& vide rectum, quoniam ſunt futura homini pacifico. Ne reſpicias, ait, in præſentes calamitates, ſed futura exſpecta. Erit enim tempus, quo iis, qui* ſimplicitatem *& rectitudinem excoluerunt, merces congruens rependetur.* Pſal. XLVIII. 19. *Confitebitur tibi, cum benefeceris ei*] *Hoc manifeſtius Symmachus dixit:* LAUDABIT *te, ſi benefeceris ipſis. Hæc namque eſt vera* LAUS, *non modo vivum, verum etiam mortuum celebrem & clarum eſſe. His autem* LAUDIBUS *dignus eſt, qui &c.* Pſal. LIX. 13. *Da nobis auxilium ex tribulatione, & vana ſalus hominum*] *Conjunctionem* ET *mutans Symmachus manifeſtiorem interpretationem fecit. Dicit autem ſic: Da nobis auxilium ex tribulatione, vana* ENIM *ſalus hominum.* Pſal. LXI. 10. *Cæterum vani filii hominum: mendaces filii hominum in ſtateris, ut decipiant*] *Hæc apertius Theodotio interpretatus eſt: Cæterum* VAPOR *filii hominum, mendaces filii viri, ſicut momentum ſtateræ. Nihil, ait, ſtabile in humanis rebus, ſed* VAPORI *ſimile eſt ſurſum ſublato, & actutum diſſipato: & momento ſtateræ, quæ modo deorſum vergit, modo ſurſum fertur, & nihil firmum & permanens habet.* Pſ. XCIV. 10. *Proximus fui generationi huic*] *Aquila & Symmachus pro, proximus fui,* INFENSUS *fui tranſtulerunt. Idcirco, inquit, genus illud* EXECRATUS *ſum, videns levem & inconſtantem eorum animum.* Pſal. CIII. 1. *Confeſſionem & decorem induiſti*] *Symmachus ſic:*

ſic: *LAUDEM & gloriam induiſti. Non enim amplius, qui tuis perfruuntur bonis, te ignorant, neque tuum honorem ſimulacbris deferunt, ſed te LAUDANT & tibi gloriæ debitum pendunt.*

Ad Pſal. CIII. 16. LXX. ab *Hebræo* cæteriſque Interpretibus diſcrepare monens, *Hebraicam* lectionem manifeſte præfert. *Saturabuntur ligna campi*] *Hebræus, & cæteri Interpretes, ligna DOMINI poſuerunt. Cum igitur fructuoſas arbores expoſuiſſet, convenienter & de ſterilibus mentionem fecit, utpote quod ipſæ quoque præbeant hominibus neceſſarium uſum. Idcirco & DOMINI ipſas appellavit: quippe quæ ipſæ ſua ſponte oriantur, & non manu elaboratæ, ſed DIVINO verbo ſunt productæ.*

Ad Eſaiæ XXI. 1. *Spernens ſpernit, iniquus inique agit*] *Symmachus hæc ita reddidit: Spernens SPERNITUR, & affligens affligitur. Olim, inquit, ego ſpernebam; nunc ego SPERNOR: olim ego alios miſeros faciebam; nunc vero ea patior, quæ feci. Juſta eſt ſententia.*

In Ezech. XXIX. 18. Ἐκείνα τῷ δεκάτῳ ἔτει τ̃ Ιεχονίε αἰχμαλωσίας προείρηκεν, ἢ τῷ δωδεκάτῳ· ἔτω γὰ καὶ ὁ Ἑβραῖος λέγει καὶ ὁ Σύρ. *Illa decimo anno captivitatis Jechoniæ prædixit, ſive duodecimo; ita enim & Hebræus dicit & Syrus.*

Ibid. XXXIV. *Jacob autem puer* (παῖς) *meus*] *Apud Hebræum ponitur, SERVUS meus: atque hoc teſtimonium etiam divinus Evangeliſta ſumpſit in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum. SERVUS igitur vocatus eſt ut homo, & hoc, ſicut dixi, non ſecundum dignitatem, ſed ſecundum naturam, SERVI enim formam aſſumpſit.* Eſaiæ verba ſunt.

Quæſt. LIX. in 1 Reg. lectionem LXX. depravatam eſſe exiſtimat, eo quod alii Interpretes aliter habuerint: *Quod autem dictum eſt à Davide: Benedicta es tu, quæ me prohibuiſti hodie, ne veniam ad ſanguinem, & ut ſervem manum meam in me: exiſtimo eſſe erratum ſcriptoris. Alii enim Interpretes dixerunt: Ut non abominer, id eſt, ne ſim particeps abominationis.*

Quæſt. ſequente, Verſionem Aquilæ *veriorem* eſſe pronunciat: Quæſtio eſt: πῶς νοητέον τὸ, Σαὺλ ἐκάθευδεν ἐν τῇ λαμπίνῃ. *Quid eſt, Saul dormiebat in lampine?* Reſp. Λαμπίνη μὲν ἐστιν εἶδος ἁρμαμάξης, ὥσπερ αὖ καὶ ἀπήνη. ὁ δὲ Ακύλας οὐκ εἶπε λαμπίνη, ἀλλὰ τῇ στρογγυλώσει· δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, τὸ ἐν μέσῳ τ̃ λαοῦ καθεκλίδαι τ̃ βασιλέα, καὶ πανταχόθεν ὡσὰν τ̃ ὁπλοφόρων τειχίζεσθαι. καὶ τοῦτο μᾶλλον ἀληθέστερον εἶναι νομίζω. εἶπε γάρ, φησι, Δαβὶδ πρὸς Αχιμέλεχ τ̃ Χετταῖον, καὶ πρὸς Αβεσσὶ υἱὸν Σαρουία, ἀδελφὸν Ιωαὰβ, λέγων, τίς εἰσελεύσεται μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν παρεμβολὴν πρὸς Σαούλ; τοιγάρτοι δεδήλωκεν ὁ λόγος, ὡς μεσῃ τ̃ στρατιᾶς ἐκάθευδεν ὁ βασιλεύς. *Lampine quidem eſt genus currus, ſicut etiam* apene. *Aquila vero non dixit* lampine, *ſed* rotunditate: *quod quidem ſignificat in medio exercitus decubuiſſe Regem, & undique fuiſſe munitum à ſtipatoribus. & hoc exiſtimo eſſe VERIUS. Dixit enim, inquit, David ad Achimelech Chettæum, & ad Abeſſa filium Saruiæ, fratrem Joab, dicens, Quis veniet mecum in caſtra ad Saulem? Hoc itaque ſignificavit oratio, quod Rex dormiret in medio exercitus.*

Rurſus ad *Jonæ* III. lectionem *Hebraicam* diſerte LXX virali præferendam aſſerit. ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται. τινὲς δὲ καὶ ὁ Ακύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, καὶ ὁ Θεοδοτίων τεσσαράκοντα ἔφασαν. συμφωνοῦσι δὲ τούτοις καὶ ὁ Σύρος, καὶ ὁ Εβραῖος, ἔχει δὲ καὶ τὸ εἰκὸς ὅτος ὁ ἀριθμός· καὶ γὰ τρισὶν ἡμέραις ποτὲ μὲν ἔπεισεν ἀνόσησε τὴν πόλιν ὁ Ιωνᾶς· ποτὲ δὲ τ̃ μετάνοιαν τ̃ ἥττονον σκέπουσι οἱ Νινευῖται τῷ θεῷ προσευχόμενοι, τ̃ παρ' αὐτοῦ σωτηρίας ἀπήλαυσαν· ποτὲ δὲ πρὸ τ̃ πυλῶν καθήμενος τὸ τ̃ προφητείας ἀνέμενε τέλος. διό μοι δοκεῖ τὸ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀληθέστερον εἶναι. εἰκὸς δὲ καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα σύμφωνον τοῖς ἄλλοις τεθεικέναι τ̃ ἀριθμόν· οὐδὲ δὲ τὴν ἀρχὴν ἐγλεχθαμένους ἁμαρτεῖν περὶ τοῦτο, εἶπε ἔτω γενέσθαι πᾶσι τ̃ ἀντιρρόφων τὴν ἔκδοσιν. *Adhuc tres dies & Ninive ſubvertetur*] *Hoc vero Aquila & Symmachus, & Theodotio QUADRAGINTA interpretati ſunt, & cum his etiam Syrus & Hebræus conveniunt, habetque hic numerus*

rus VERISIMILITUDINEM. Etenim tribus diebus nunc Jonas totam urbem perlustravit, nunc Ninivitæ pœnitentiam illam laboriosam Deo offerentes ab eo salutem assecuti sunt, nunc ante portas considens prophetiæ finem exspectavit. Quare mihi videtur numerus quadraginta *dierum VERIOR esse. ac vero credibile est* LXX. *congruentem cum aliis numerum posuisse. sed eos qui initio scripserunt in hoc erravisse, deinde in omnia exemplaria hanc lectionem permanasse.*

Cum Inscriptiones Psalmorum defendit, ut in loco superius posito, intelligendus est de illis duntaxat Inscriptionibus, quas agnoscunt Codices *Hebræi*. Si quæ enim habebantur in Editione LXX. non vero in *Hebræa*, earum nullam habuit rationem, nec ab ipsis Interpretibus, sed ab alio aliquo posteriore, adjectas arbitratur; nonnullasque quidem earum tanquam *ineptas* rejicit, quamvis in omnibus Græcis reperirentur exemplaribus. Sicut videre est ad Psal. XCIII. XCV. XCVI. CXXXVI.

Apud Catenam Græcorum Patrum in Pent. ad Num. 34. *Qui circuibant australem plagam per scorpionis ascensum*] *Interpretes nostri, dum nomina etiam propria Hebr. linguæ, cui nullum nomen est sine etymo, transferre conantur, obscuriores nobis sententias impingunt credentibus sæpe nomen proprium loci, appellationem esse. Quanto sibi magis constaret illud in Psalmis: Et factus est in Jerusalem locus ejus, & habitatio in Sion. Et in Psal. 41. Memor ero tui de terra Jordanis & Hermonii à monte Mitzar potius, quam à monte modico. Ita & hoc loco, si dixisset Interpres per ascensum Acrabbim, agnosceretur facilius nomen proprium loci.* Rursus ad Gen. 6. *Cum Scriptor meminisset ex Adam progenitum Seth, atque ex ipso Seth Enos, adjecit, hic speravit vocari nomine Domini Dei, secundum Hebr. lectionem, quod Aquila sic interpretatur: Tunc exorsus est appellationem in nomine Domini. Quæ verba significare videntur, quod hic sua pietate primus divinum nomen adeptus est &c. — Quod si cui explanatio hæc Aquilæ minus placeat, audiat Prophetam &c.*

3. JOSEPHUS CHRISTIANUS, qui à clarissimo *Caveo* refertur ad an. CCCCXX. in *Hypomnestico* nondum edito, *Cainanem juniorem*, quem agnoscunt LXX. non Codices *Hebraici*, rejicit absque ulla mentione.

4. PHILOSTORGIUS *Cappadox*, *Arianus*, seu potius *Eunomianus* & *Anomœus*, in laudibus *Apollinarii Laodiceni* ponit, quod *Hebraicam* linguam intellexerit, & hoc illum nomine *Basilio Cæsariensi* & *Gregorio Nazianzeno* anteponit. Apud *Suidam* v. Ἀπολλινάριος. Τῆς τε γὰρ ἔξωθεν καλουμένης παιδεύσεως, ἅπαντας ἔτι περιηλύθεσαν· καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ὁπόσα εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τὸ πρόχειρον μνήμιον ἐπίκειται πολλὴν εἶχον τὴν ἐμπειρίαν. καὶ μάλιστά γε αὐτῶν, ὁ Ἀπολλινάριος. ἦσαν γὰρ δὴ καὶ τῆς Ἑβραΐδος διαλέκτου ἐπαΐειν οἷός τε λῶ· *Nam & in illa disciplina quæ vocatur externa, illi maximos progressus fecerant, & sacrarum Scripturarum magnam habebant notitiam, quia optime tenebant quicquid ad lectionem, & promptam memoriam aliquid conferebat. Inter ipsos vero Apollinarius maxime excellebat. Hic enim Hebraicam etiam linguam intellexit.*

5. GENNADIUS, *Constantinopolitanus* primum Presbyter, deinde Patriarcha, apud *Catenam* in Psalmos, Interpretes alios τοῖς LXX. in nonnullis locis præfert. Ad Psal. I. 3. pro πεφυτευμένον *plantatum*, quod vertunt LXX. ex Aquila substituit μετεμπεφυτευμένον *transplantatum*. Μετὰ τοῦτο προσληψώμεθα τὸ παρὰ τῷ Ἀκύλα λεγόμενον, μετεμπεφυτευμένον. πόθεν γὰρ τὸ ξύλον, περὶ οὗ ὁ λόγος, μεταπέφυται πρὸς τὰς τῶν ὑδάτων διαιρέσεις; ἢ γὰρ ἐριζωμὲς ἐν τῷ Πατρὶ, ἐπ' εὐεργεσίᾳ πολλῶν μεταπέφυται &c. *Post hæc adjungamus id quod ab Aquila dictum est,* TRANSPLANTATUM. *Unde enim lignum, de quo hic sermo est,* TRANSPLANTATUM *fuit secus aquarum divisiones? Vel enim cum in Patre radicatum esset, in commodum plurimorum* TRANSPLANTATUM *fuit, quo & alii*

participes existerent imaginis istius, quam in TRANSPLANTATIONE *assumpsit, non quod non sit in Patre (est etenim) sed quia etiam apud alios natus sit. Vel secundum applicationem, anima Salvatoris, quam assumpserat, hinc* TRANSPLANTATA *est in Paradisum, ubi etiam Evangelium ait ipsum post passionem extitisse. &c.* Idem ad Comma 4. Τινὲς προσθήκην δεύτερον τὸ, ὃχ ὕτως· ὅτι δὲ τὸ ἑβραϊκὸν ἔχει οὕτω, δηλοῖ ἡ τῶν ἑρμηνευόντων ἐχρήσατο τῇ τούτῃ ἀναλήψει τῆς λέξεως· *Nonnulli opposuerunt illud secundum*, non sic. *sed nec Heb. textus id habet, nec quisquam Interpretum* (aliorum) *usus est istiusmodi dictionis repetitione.* Evectus est Gennadius ad regiæ Urbis sedem an. 458.

6. In *Catena* Græcorum Patrum in *Job* à *Comitolo* Latine conversa, hæc adscribuntur OLYMPIODORO, tanquam ab eo in Procemio Commentariorum in librum illum scripta: *Valeant igitur qui Scripturam hanc, tanquam confictam, atque ab humana cogitatione profectam, nec inspiratam divinitus criminantur. Illi quoque ablegentur, qui* LXX. *illos mirificos homines, quasi minus recte Hebraice scirent, perstringunt, vel quod vocabulorum homonymia decepti sint, vel quod multis locis alia pro aliis interpretando reddiderint, cum quæ Hebraice scripta erant, in Græcum converterent. Divinis Patribus habenda potius est fides, qui librum ab Apostolis ex* LXX. *Editione acceperunt, quam cæteris interpretationibus prætulerunt, ut quæ à Spiritu Sancto manasset. Namque reliqui Interpretes post Christi adventum extiterunt, qui quod Christiani minime fuerunt, suo quisque aptam scopo, ac pro sua libidine interpretationem fecerunt.* LXX. *vero ante Christi adventum, & seorsim veterem omnem Scripturam interpretati sunt, à Ptolemæo bini à binis sejuncti. Fuitque eorum tanta consensio, quasi uno essent ore cuncti locuti, interim nec ad gratiam nec ad odium cujusquam Hebraica transferentes. Itaque interpretationem illam, tanquam ab omni suspicione vacuam, atque adeo à multis, senioribusque nationis Israeliticæ effectam illi Principes sacrorum Ecclesiæ tradiderunt. Ut supervacaneæ jam sint fabulantium Hebræorum pravæ interpretationes. Quod si raro dictione aliqua, quæ apud alios Interpretes reperitur, utimur, id perspicuitatis causa duntaxat facimus, nequaquam eos his nostris melius fuisse interpretatos. Apage. Judaicæ & Samaritanæ audaciæ istæc est contentio.* Hæc ibi: Eademque Græce leguntur in duobus ejusdem *Catenæ* Voluminibus MSS. *Baroccianis*, his verbis: Απιηλλάθωσαν γοῦν οἱ τὴν συγγραφὴν ὡς πεπλασμένην καὶ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας συντεθειμένην, ἀλλ' ὡς θεόπνευστον ὅσαν κωμῳδήσαντες. ἐκκηρυχθήτωσαν καὶ οἱ τοῦτ' ἀνιμασθὲς ἐκείνους ἄνδρας Διαβεβληκότες τοῦτ' ἐδομήκοντα ὡς μὴ καλῶς νενοηκότας τὰ Ἑβραϊκὰ, ἀλλὰ τῇ τῶν λέξεων ὁμωνυμίᾳ πεπλανημένους καὶ ἐντεῦθεν ἐν πολλοῖς τόποις ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ἐκδεδωκότας, ἐν τῷ μεταβάλλειν ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων φωνῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ γεγραμμένα. πιστεύειν ἢ μᾶλλον τοῖς θείοις πατράσιν, οἱ τὸ βιβλίον ἐκ τῶν Ἀποστόλων παρειληφότες καὶ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἑρμηνείαν ἐκδεδομένην, τοῖς ἐνδιαθέτοις τοῦ θεοπνεύστου γραφῆς καπέλιξαν τὴν τῶν ἑβδομήκοντα ἔκδοσιν, ὡς ὑπὸ τοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος γεγενημένην, τῶν τῶν ἄλλων παρεπιλεμηκότες. Οἱ μὲν γὰρ λοιποὶ τῶν ἑρμηνευτῶν μετὰ τὴν διαίρεσιν Χριστοῦ γεγονότες, καὶ μὴ ὄντες Χριστιανοὶ, πρὸς τὸ ἴδιον σκοπὸν τὴν ἑρμηνείαν ἐποιήσαντο, καὶ εἰς ἕκαστον αὐτῶν καθ' ἑαυτὸν ὡς ἠβουλήθησαν· οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα, καὶ πρὸ τοῦ διαιρέσεως καὶ διηρημένων τὴν παλαιὰν πᾶσαν ἡρμήνευσαν κατὰ συζυγίαν ὑπὸ Πτολεμαίου διαιρεθέντες, καὶ πάντες ἀλλήλοις συνεφώνησαν, ὡς ἐκ μιᾶς γλώττης φθεγξάμενοι, καὶ μήτε πρὸς χάριν μήτε πρὸς ἀπέχθειαν τὴν μεταβολὴν τῶν Ἑβραϊκῶν ποιησάμενοι. διόπερ αὐτὴν ὡς ἀνύπαιτον ὅσαν, καὶ ὑπὸ πολλῶν πρεσβυτέρων τοῦ Ἰσραὴλ συνὼ ἀληθείᾳ ἐκδεδομένην οἱ τοῦ ἀληθείας μυστεγωγοὶ τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν. ὥστε πρέπει τῶν μυθολόγων Ἑβραίων αἱ παρεζηγήσεις. Εἰ γὰρ ἦ καλὰ τὸ ἀπάνιον χρήσιμα λέγει, τίνι λειμμένην πρὸ τοῖς ἄλλοις ἑρμηνευτὰς, συφηνείας καὶ μόνης χάριν τοῦτο ποιῶμεν, ἃ μὴν σαφῶντες, ὅτι ἐκεῖνοι τούτων ἄμεινον ἡρμήνευσαν, ἄπαγε. τοῦτο γὰρ Ἰουδαϊκῆς, καὶ Σαμαρειτικῆς γνώμης παρεγχείρημα. At longe secus se habent *Olympiodori* verba in editione quam Græce & Latine adornavit *Patricius*

Patricius Junius: ubi hæc tantum leguntur: πάλιν τε τοῖς ἱεροῖς Ἀποστόλοις συναριθμῆσαι, καὶ τοῖς ἀναντιρρήτοις ἡμῶν πατράσιν, οἵτινες ἐκ τῆς Ἀποστόλων τὸ βιβλίον συμπεπληρῶσθαι, καθὰ καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα ἑρμηνείαν ἐκδεδόμθαι, ἐν τοῖς ἐνδιαθήκοις τῆς θεοπνεύστου γραφῆς καταλέξαι, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐννοίας συντεθεῖσθαι λέγω τὴν γραφήν· ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἑβδομήκοντα φημὶ ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐρμηνεῦσαι τὰ Ἑβραϊκά. αὐτὸ τε τοῦτο τὸ βιβλίον, καὶ πάντα τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταβαλεῖν γλῶτταν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιδημίας, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύσαντος, θεοῦ τοῦτο οἰκονομήσαντος, ἵνα μή τις εἴπῃ, ὡς χαλεπὰ χείρονα τοῖς καταπεπιεσμένοις, ἅτινα παῖς γραφὰς οἱ Ἑβδομήκοντα ἐπεμήνυσαν. *Rursus SS. Apostolorum & SS. Patrum nostrorum vestigia premens, qui librum juxta* LXX. *Seniorum interpretationem editum, ab Apostolis accipientes, inter veros & indubitatos divinitus inspiratæ Scripturæ libros annumerarunt, non humano conceptu compositum esse hoc scriptum asero; verum* LXX. *Seniores Sp. Sancti inspirationem & ductum in Hebraicis sequentes, hunc etiam & reliquos omnes Veteris fœderis libros ante Christi adventum in carnem, sub Ptolemæo Ægypti rege, divina dispensatione in Græcam linguam transtulisse, ne quis Scripturas à* LXX. *Senioribus ita versas in gratiam Christianorum, dicere posset.* Hæc tanquam simpliciora, & quia priora illa non sine violentia quadam induci videntur, genuina esse *Olympiodori* verba, persuasissimum habeo. Ad calcem autem voluminis hæc idem habet: *Ab eo loco* (*Scriptum autem est, ipsum rursus resurrecturum cum quibus resuscitat Dominus*) *dicunt nonnulli, verba quæ ad finem sequuntur, non esse S. Scripturæ, sed libro huic assuta & adscripta: nos vero cum in omnibus Græcis exemplaribus librum sic scriptum invenerimus, ita omnia quæ in eo scripta sunt recipimus, prout à Patribus nobis tradita sunt.*

Cap. 1. cum dixit quædam in Græca Vers. reperiri quæ non sint in Heb. non existimavit in Heb. defectum fuisse, sed addita fuisse illa à LXX. *Quoniam vero obelisco notatur, illud*; ministerium multum valde; *sciendum est, quæ obelisco signantur, in Heb. non haberi, verum perspicuitatis tantum causa à* LXX. *posita esse.* Ibid. ait *Symmachum* locum quendam dilucidius interpretari. Ita rursum cap. 7. & alibi sæpius: Ad textum etiam *Hebræum* haud raro recurrit, aliorumque Versiones explanat, & LXX virali quandoque anteponit. Cap. 7. *Hebræus vero habet*, Et omnia astra circumdantia Notum: *ut promptuarii nomine astrorum multitudo in ea plaga apparentium, indicetur*; *&c.* Rursus ibid. ubi & Symmachi interpretationem evidenter præfert: "*Ab eo incurvati sunt "ceti qui sub cælo*] Symmachus vero, *Sub ipso incurvabuntur, qui nituntur "arrogantia*: quasi diceret, Superborum fastum & arrogantiam convel- "lit. Hebræus quidem, *Ab eo*, inquit, *omnia perduntur*, i. e. nisi sponte "sua, & benignitate erga homines, iram transtulerit, omnia in nihi- "lum rediguntur: Græcus vero, *Cete*, dixit, ut ea quæ magnum & in- "victum robur habere videntur, innueret." Ibidem iterum Versionem Symmachi exponit: *Juxta Symmachum dicentem*, Deus cujus ira est inflexibilis; *divinus motus ac impetus inevitabilis esse ostenditur: quis enim vindicem Dei manum avertet?* Cap. 8. *Vel, secundum Theodotionem*, Oculi eorum deficient, *i. e. multum intuendo &c.* Cap. 9. "*Qui permutat labia "fidelium*] Fideles eos hoc loco vocat, quibus tanquam vera dicentibus "fides habenda est; quod Symmachus sua interpretatione evidentius "sic expressit, *Qui subvertit labia non errantium*, i. e. eorum, qui minime "omnium videntur errare, consilia in contrarium convertit. Ibid. "Symmachus autem vertit, *Et scientiam senum auferens*; quasi diceret, "Quod eorum qui ætate aliquid assecuti esse videntur, apparentem "scientiam, quam longo tempore addidicerunt, facile evertat. Ibid. *Theodotion vero reddidit, An personam ejus sustinetis? Hebræus autem dixit: Verecundamini; i. e. contra Deum loqui veremini &c.* Rursus: "*Illud enim*;

"*Defecimus, idem eſt ac loqui prohibebor.*" Ibid. "Aquila autem & Theo-
"dotio, pro illo: *Duo autem mihi præbeas*, reddiderunt, *Tantummodo duo*
"*ne facias mecum.* Hebræus autem pro eo, *A facie tua non abſcondar*,
"habet, *non declinabo*, i. e. ex adverſo tibi in judicio occurram, &c."
Ibid. "*Homo enim natus ex muliere, brevi vivens tempore, & plenus ira-*
"*cundia*] Illud, *plenus iracundiæ*, Aquila, *plenus turbatione*, reddidit; ac
"ſi diceret, hominis vita momentanea eſt, & perturbatione plena, &c."
Cap. 10. "*Neque ante colles concretus es*, vel, ut Heb. habet, *conceptus es*."
Ibid. "Pro illo autem, *Operuit faciem ejus*, Hebræus habet, *Cor*; ac ſi
"diceret, facultas animæ viſibilis luxu & deliciis occœcata eſt: pro
"illo vero, *Periſtomium*, habet, *pinguedinem & diploidem*, id eſt, Edaci-
"tati & cuti curandæ ſe totum dedidit, ut exſuperante carnis copia ſe-
"mora diploidas contraherent. Symmachus vero, *Supra lumbos*, inter-
"pretatus eſt; idem autem ſenſus eſt omnium." Cap. 11. "*Et ſurrexit*
"*ſuper me mendacium meum &c.*] Symmachus apertius hoc dixit, & *ſur-*
"*rexit contra me mentiens, in faciem meam contradicens mihi.* Dum hæc,
"inquit, ego patior, qui contra me mentiuntur, prætextum inve-
"runt &c." Ibid. "*Acie oculorum irruit*] Symmachus hoc dilucidius ſic
"interpretatus eſt; *Adverſarii mei acuerunt oculos ſuos unuſquiſque in me:*
"ita ut ſenſus verborum hic ſit &c." Ibid. "*Tenens me coma divulſit*]
"Ornatum & proſperum rerum ſtatum, *comam* vocat. — Hebræus au-
"tem, *Apprehendens me per cervicem, concuſſit*, metaphora ab iis ſumpta,
"qui contentione & ira accenſi luctantur, &c." Cap. 12. "*Habitet in*
"*tabernaculo ejus in nocte ejus*] — Huic ſenſui Theodotio ſic interpreta-
"tus conſentit: *Habitabit in tabernaculo ejus rerum omnium egeſtas.* He-
"bræus autem, amplius quiddam dicens, habet, *Habitabit in tabernaculis*
"*non ſuis*, i. e. Vagabundus in aliorum ædibus commorabitur." Cap. 13.
"Hebræus pro *turbavit*, habet *percuſſit.*

Idem Com. in Eccleſ. cap. 9. Symmachi Verſionem, quæ reddit: *Omnia incerta ſunt in conſpectu ipſorum*, præfert iſti τῶν ὁ'. *Vanitas in omnibus.* Iſtiuſmodi loca, ut opinor, complura ſuppeditabit ejuſdem Commentarius in Jeremiam, quem integrum pene exhibet *Catena Ghiſleriana.* Eam conſulat qui poteſt, ſi modo tanti ſit. Mihi enim in præſenti non datur facultas. Appellatur autem hic Scriptor ab Anaſtaſio Sinaita, *magnus ille inter Philoſophos & Doctores Olympiodorus.* Errant itaque qui illum deferunt ad ſeculum IX. vel X. aut XI^m.

CAP. IX.

Scriptores ſeculi VI. Severus *Patr. Antiochenus*, Procopius Gazæus, Juſtinianus *Imp.* Anaſtaſius Sinaita *Patr. Antioch.* Joannes Philoponus, Heſychius *Hieroſ.*

SEVERUS, Eutychianus, ex Piſidia oriundus, qui ad Patriarcha-
tus Antiocheni faſtigium promotus eſt an. 513. in Epiſtola ad *Joannem Tribunum*, apud *Zephyri Catenam* in Cantica Scripturæ varia, locum illum Deuteronomii, *Conſtituit terminos gentium ſecundum numerum Angelorum Dei*; juxta LXX. exponit, non juxta *Heb.* quod habet: *ſecundum numeram filiorum Iſrael.* Idem tamen in Epiſtola ad *Comitem*, in locum illum Cantici Eſaiæ, ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· *Reſurgent mortui, & excitabuntur qui in monumentis ſunt, & lætabuntur qui ſunt in terra*: aliorum Interpretum tranſlationes haud obſcure præfert. Ἀντὶ τοῦ ἐγερθήσονται οἱ λοιποὶ ἡρμηνεύκασιν, ὡς κοιμηθέντων αὐτῶν, οὐχὶ δὲ πεθνεώτων· διὸ ὁ τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνεὺς κοιμηθήσονται ὀνομάζει· καὶ εὐθέως δὲ τῇ κοιμήσει ἡ ἀνάστασις· ἐξυπνισθήσονται γὰρ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις κατὰ τὸ

πρῶτον

πρῶτον ἐγερεῖ, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἀναβιώσονται, ἢ εὐφρανθήσονται κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἀναλάμψουσι κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. *Pro* excitabuntur, *reliqui Interpretes dixerunt*, expergiſcentur, *tanquam ſi dormirent & non mortui eſſent: propterea ſanctorum mors ſomnus nuncupatur. Reſurrectio autem merito dici poſſit* experrectio, *ut reſpondeat* ſomno. *Propterea reliqui Interpretes in prima parte hujus clauſulæ*: Expergiſcentur qui in monumentis ſunt; *in ſecunda vero*: Exultabunt, *vel ſecundum Aquilam*, laudabunt, *vel ſecundum Theodotionem*, jubilabunt. In *Balthaſaris Corderii* Catena Græcorum Patrum in Cantica Veteris Novique Teſtamenti, tribuitur hoc Scholion non *Severo*, ſed *Euſebio*. Sed *Severi* eſſe exiſtimo. Apud Catenam in Job, cap. 2. hæc habet: *Pereat dies in quo natus ſum, i. e. nulla ejus mentio fiat; & nox in qua conceptus ſum: hunc enim ſenſum HEBRÆUS habet, quem Symmachus ſequitur, cum ait: in qua conceptus eſt homo.*

2. PROCOPIUS *Gazæus*, Sophiſta, à [a] *P. Galeſinio* dicitur aſſeruiſſe LXX. Cellularum miraculum: cæterum illum Interpretibus afflatum nullum divinum tribuiſſe, ex illius in *Octateuchum*, ſeu potius *Heptateuchum*, colligitur Præfatione; in qua, reddita ratione, quare Prophetiæ in V. T. paulo obſcuriores ſint, ſubnectit: *Poſſum & alteram obſcuritatis referre cauſam, atque hæc inde proficiſcitur, quod V. T. in linguam Græcam verſum eſt induſtria ac ſtudio Ptolemæi ante Chriſti incarnationem.* Quibus verbis hoc ſibi voluit: Interpretes LXX. quum Scripturas verterint *ante* Chriſti adventum, Prophetias ad illum ſpectantes non ſatis intellexiſſe, adeoque obſcurius tradidiſſe. [a] De LXX. Interp.

Hebraici textus, Verſionis *Syriacæ*, reliquarumque Græcarum Interpretationum collationes in Commentariis ubique inſtituit. Et quantum tribuerit Hebraicæ veritati præ LXX. Interpretibus, ex locis ſequentibus perſpicue colligi poteſt. Ad Gen. I. 1. *At ſi velimus Hebræam obſervare veritatem, ſciendum eſt* principii *nomen ſignificare* caput. *Itaque licebit hunc aſſignare ſenſum: Moſes cœlum & terram, quæ prima ſunt entium viſibilia,* caput *vocat. Quemadmodum in corpore humano caput non ſitu ſolum, ſed & ſenſitiva virtute vitalique ſpiritu reliquas corporis partes excellit, ſic reliquas divini opificii partes longe ſuperat cœlum & terra.* Paulo poſt: *Verum ſi Hebraicam dictionem diligentius excutere velimus, reperiemus eam vocem, non ſimpliciter ſignificare,* fecit: *ſed condidit, in conſpectum noſtrum dedit, & demonſtravit, quæ omnia quodammodo docent, quod eam, cum prius non fuerit, nec ex præjacente materia conſtituerit, & videndam exhibuerit. Nam quod* LXX. *Interpretes inquiunt*, Fecit, *certe occaſionem quibuſdam magni erroris obtulere.* Facere *enim de his prædicatur, quæ ex quadam materia producuntur, ut ex ferro falx, & alia quæ nobis artifices efficiunt. Hinc quidam in hunc errorem provoluti ſunt, ut vociferentur, Moſen ab Ægyptiis edoctum, credidiſſe ex præjacente materia hoc Univerſum conditum, eamque ſententiam ſtatim in ſui operis initio nobis inculcare, cum utatur verbo,* Fecit. *Horum impudentiam cum ignorarent* LXX. *Interpretes, præſentem locum per verbum,* Fecit, *expoſuere, cum SATIUS fuiſſet aliter expoſitum eſſe, & per verbum quod Hebræo per omnia reſponderet, ſicut Moſem egiſſe conſtat, qui eo verbo, quod ponit, quaſi reluctatur ſummâ vi illis, qui materiam inducebant, oſtendens evidenter eam non præjacuiſſe.* Ad cap. VIII. de columba ex arca Noæ emiſſa: *At hæc nullam ſui generis avem reperiebat: quapropter citius arcam repetebat. Sic etiam, ut habet Hebraicus textus, & corvus in arcam revolavit.* Cap. XV. *Cæterum ſub dictione turturis, intelligendus eſt pullus turturis — Hebræus textus non habet prorſus columbam. Nomen vero Hebraicum, quod columbam ſeu turturem ſignificat, eſt Jona: ſed nomen, quod in Hebræo textu ibi legitur, eſt Tobit, quod ex confeſſo denotat pullum. &c.* Cap. XXXIV. *Jacob vero audivit, quod polluiſſet filius Hæmor Dinam*] *Hebraicum exemplar non habet: Filius Hæ-*

mor, ſed ſola dictio, Hæmor, in Hebræo ponitur. UNDE conjecturæ poſſumus, non filium ſolum, ſed & Patrem cum Dina concubuiſſe, quod quidem graviſſimum piaculum cenſebatur. Huic ſenſui videtur congruere, quod infra dictum eſt: Reſponderunt filii Jacob Sychem & Hæmor, & collocuti ſunt cum illis dolo, quia polluerant ſororem ipſorum. Ecce ibidem ponitur pluralis numerus, quaſi uterque objecerint fucum virgini. &c. Hoc genus alia non pauca miſſa facio. Illud interim monuero, quotieſcunque textus Hebraicus in hiſce *Procopii* Commentariis nuncupatur *Hebræa VERITAS*, quod ſæpius factum, adſcribendum hoc videri non ipſi *Procopio*, ſed Interpreti tantum Latino. Nam, ut alibi jam dixi, Latinorum eſt iſta locutio, non Græcorum. In eiſdem Commentariis occurrunt textus quidam S. Scripturæ ex Latina *Hieronymi* verſione deprompti, non vero ab ipſo *Procopio*, ſed ab ejus Interprete. Græca ipſius non habemus.

Ex ejuſdem in *Eſaiam* Commentario, Græce & Latine edito, teſtimonium unum aut alterum ſubjiciam, quo ad Hebræum confugiens erroris LXX. luculente inſimulat. Cap. XVII. περίσσειαι δὲ νῦν καὶ μέχρις οὗ· τῷ, καταλελειμμένη, τὸ, εἰς τὸν αἰῶνα. ὅπερ ἐστὶ περιττόν. χρονικὴ γάρ, ἀλλ' ὁ διηνεκὴς ἡ κλῶσις ὑπὸ τῶν Ασυρίων ἐγένετο, ὅτε καὶ τὴν Ιερουσαλὴμ ἐχειρώσαντο. *Hic autem advertendum eſt ab Interpretibus* LXXII. *tantum, poſt*, derelicta *vocabulum*, in ſeculum, *adjici. Quod ſupervacaneum eſt. Neque enim in perpetuum, ſed ad tempus uſque aliquod excidium illud fuit, cum & Hieroſolymam expugnarunt* Aſſyrii *&c.* Cap. XXX. τὸ ἦ, ἅγιος, ἐν τῷ, λαὸς ἅγιος, ὁ περίσσειαι παρ' Εβραίοις, ὅτι καὶ τοὺς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων· εἰκότως. ὁδὲ γὰρ πάντως ἅγιος, ὁ τὴν πόλιν μὴ τὴν ἐπανοδον οἰκήσας λαός. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ, κλαυθμῷ ἔκλαυσεν, τὸ Εβραικὸν, οὐκ ἔκλαυσεν, ἔχει. διὸ Σύμμαχος, ὁ κλαύσεις, φησίν· ὁ δὲ Θεοδοτίων, ὁ κλαυθήσεται. εὐφροσύνης γὰρ ἦν καιρὸς, ὁ κλαυθμός· τοῖς ἀπειληφόσι τὴν πόλιν ἐλέῳ θεοῦ. &c. "*Cæterum advertendum eſt vocabulum*, Sanctus, *ubi* Populus ſanctus *legitur, in* "*Hebræo, aliiſque etiam editionibus, non reperiri: Idque quidem merito. Ne*"*que enim omnino* Sanctus *fuit, qui urbem poſt reditum* populus *habitavit.* "*Quinetiam ubi* fletu flevit *habemus*, non luxit *in Hebræo eſt*: *Unde*, non "flebis, *Symmachus*, non lugebitur, *Theodotio dixerunt. Erat enim* lætandi, "*non* flendi *iis occaſio, qui Urbem Deo miſerante recepiſſent.*" Rurſus ad c. II. rejecta Verſione LXXvirali, *Aquilæ* & *Symmachi* complectitur interpretationem. καὶ μετὰ ταῦτα φησὶ· καὶ μὴ ἄφης αὐτοῖς. ἀντὶ γὰρ τοῦ, ὁ μὴ ἀνήσω αὐτοὺς, ὁ μὲν Ακύλας, ὁ μὴ ἀνῇς αὐτοῖς, ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὃ μὴ ἄφης αὐτοῖς. &c. *Ad hæc, ait poſtea*: Et non remittas illis: *ita enim reddunt Aquila & Symmachus, pro eo quod habent* LXX. non dimittam illos. &c. Similia quædam citantur ex eodem Commentario ad oram Codicis *Marchali*: ubi ad cap. 5. v. 15. ait verba illa ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ, quæ LXX. habent, non autem Hebræus, eſſe περιττὰ *ſuperflua*. & ad c. 42. v. 17. ubi LXX. habent, αἰσχυνθήτε αἰσχύνῃ &c. ὅπερ, inquit, ἀκριβῶς ἡρμήνευσε Σύμμαχος, εἰπὼν, αἰσχυνθήσονται αἰσχύνῃ οἱ πεποιθότες τοῖς γλυπτοῖς. *Quod bene*, ſive *accurate*, *interpretatus eſt Symmachus*: cujus Verſio cum Hebræo conſonat.

Contendit[a] *Iſ. Voſſius*, vixiſſe hunc *Procopium Gazæum*, non ſeculo VI. ſed multo ante, æqualemque fuiſſe *Diodoro Tarſenſi*, *Neſtorio*, & *Hieronymo Stridonenſi*. Et ut hoc evincat, illius ad *Hieronymum* quandam producit Epiſtolam. At vero in Epiſtola illa nihil cerno ego quod *Hieronymum* iſtum, ad quem ſcribit, eundem fuiſſe cum *Presbytero Stridonenſi*, vel perſuadeat, vel probabile faciat. Et fuiſſe quidem *Procopium* hunc præceptorem *Choricii Sophiſtæ*, qui floruit ſub Imp. *Juſtiniano*, adeoque vixiſſe poſt initium hujus ſeculi, diſcere potuiſſet vir eruditiſſimus ex *Photii Bibliotheca* Cod. CLX.

[a] Reſp. ad tertias Simonii Object.

3. Incertos

5. Incertos quosdam Scripturæ Commentatores, qui certis in locis ad *Hebraica* confugerent, commemorat *Procopius* laudatus. Ad Gen. I. *Et Spiritus Dei ferebatur super aquam*] QUIDAM *volunt hic intelligendum esse Spiritum Sanctum, quod colligunt inde: quia dicitur* Spiritus Dei, *quod de solo Spiritu Sancto dicitur. Nam* Hebraica *vox significat, quasi spiritus incubet, foveat, instar avis, aquam, eamque ad generationem animalium moveat. Qua re docemur elementa nullam vim tenere, ut possint absque reprehensione per se suas operationes absolvere, scil. animalia procreare, aut incubare: verum hæc fieri omnia virtute* divina. *Ceterum nulla vox Græca potuit sua significatione ista perfecte exprimere, quapropter ait,* ferebatur, *quod quidem alienum est a Spiritu Sancto, nisi forte quis, quemadmodum illa, Deus ascendit, descendit, & ambulabat, etiam hunc dicendi formam intelligat. Sed quidam hunc sensum exsibilarunt. &c.* Ad finem Commentarii ejusdem Capitis; *Aiunt quidam, plerumque in particularibus adjunctum esse illud:* Et vidit quod esset bonum, &c. *præterquam in secundi diei opere. Non enim illa verba intercalaria, inveniri in textu Hebræorum.* (in opere secundi diei apud LXX. invenuntur, non apud Heb.) In Esaiæ XXVIII. *Aiunt vero nonnulli urbem id nominis ob id sortitam esse, quod Dei auxilio ipsa, non aliter quam Leo, sibi relictante, dissiparet. Dicunt præterea verba ista: Civitas quam expugnavit David, in Hebræo non inveniri, sed: Civitatula expugnationis David, ut transtulit Aquila.* Paulo post: *Aiunt vero verba ista: Comedetis cum Moab, neque in Hebraico neque apud alios Interpretes reperiri, quod etiam alias ex communi interpretationum consensu* (ἐκ τῆς συμφερούσης τῆς ἑρμηνείας) *superfluum esse dicunt demonstrari posse.*

4. JUSTINIANUS Imp. in *Novella* CXLVI. qua permittit *Judæis*, quotcunque vellent, non modo *Hebraice*, verum etiam *Græce* vel *Latine*, vel alia quacunque lingua vernacula, pro regionum diversitate ubi habitarent, Scripturas in Synagogis legere; illis qui *Græce* Libros sacros legere voluerunt, commendat Versionem LXX. Interpretum, ut ea præ cæteris uterentur. *Quæ* (inquit) *omnibus certior est, & præ aliis melior judicata, præcipue propter quod circa interpretationem contigit, quia & per duos divisi, & per diversa interpretantes loca, tamen unam tradiderunt omnes compositionem. Ad hæc vero* (pergit) *quis non horum virorum & illud admiretur, quia multo antiquiores salutari apparitione Magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi, tamen illam futuram tanquam videntes, sacrorum Librorum traditionem fecerunt, tanquam prophetiæ gratia circumfulgente eos.* Et hac ut *præcipue* utantur, mandat. Sed subdit, se minime Versiones alias excludere, verum illis concedere Versionum quoque aliarum usum, speciatim *Aquilæ*, cui ipsi maxime favebant: idque quamvis eam à LXXvirali non mediocriter discrepare sciret: Καὶ ταύτην μὲν ἁπάντων μάλιστα πάντες. πάλιν ἀλλ' ὡς ἂν μὴ τὰς λοιπὰς ἀποκλείειν νομοθετήσαι ἑρμηνείας, ἄδειαν δίδομεν καὶ τῇ Ακύλᾳ κεχρῆσθαι, κἂν εἰ ἀλλόφυλος τυγχάνοις, καὶ οὐ μετρίαν ἔνια τινων λέξεων ἔχῃ πρὸς τὴν ἑβδομήκοντα διαφωνίαν. *Atque hac quidem omnes præcipue utentur. Ne tamen in eam opinionem veniant, quasi cæteras interpretationes excluserimus, damus illis licentiam, ut etiam interpretatione Aquilæ utantur; tametsi ille diversæ nationis fuerit, & in nonnullis dictionibus non mediocrem cum* LXX. *habeat differentiam.* De hac *Novella* jam plenius supra in cap. 1. ubi de Judæis egimus.

5. ANASTASIUS SINAITA, Patriarcha Antiochenus, in ὁδηγῷ cap. 6. contra Aquilæ Versionem acerrime invehitur, eumque testimonia de Christo πρὸς ἔριν *mutilasse*, ait. Alibi LXX. Interpretationem vocat τὴν ὀρθὴν *rectam*, sive *legitimam*. Attamen in *Anagog. Contemplationibus in Hexaem.* aliorum Interpretum translationes exponit & magni facit. Lib. 9. ad Gen. II: 22. μὴ τὸ εἰκὸς; Καὶ ᾠκοδόμησεν Κύριος ὁ θεὸς τὴν πλευρὰν,

πλθρεῶν, εἶτας τελείαν στιγμὴν ὁ μέγας Κλήμης, καὶ ὅτι δέχεται εἶχε πάντως, ἐπήγαγε τὸ, ἣν ἔλαβε ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ εἰς γυναῖκα. καὶ δοκεῖ μοι πάνυ θεοσεβῶς ἅπτεσθαι τῆ λέξει. καὶ γὰρ ὁ Θεοδοτίων ἴσως διέστειλε τὸ αὐτὸ ῥῆμα. *Poſt dictum*, Et ædificavit Dominus Deus coſtam, *magnus Clemens plenum punctum ſignans, & tum initium verſus faciens infert illud*: Quam ceperat ab Adam in mulierem. *Et videtur mihi plane pie eam lectionem inſiſtere, ſiquidem Theodotion ſic idem dictum diviſit.* Rurſus ibid. "*De qua extaſi ſeu exceſſu & incarna-*
"*tione dixit ei Propheta Abacuc*; Diſſecuiſti in extaſi capita potentum;
"*h. e. adverſarum Poteſtatum. Pro* extaſi *autem alius Interpres dixit* tor-
"porem; *alius*, veternum; *alius*, ſomnum. *Torpor autem, veternus &*
"*ſomnus ſunt vitæ & mortis participes &c.* Lib. 10. *Mihi autem videtur*
"*prius melius ſecundo. Symmachus enim & Aquila, pro* prudentior, *dixe-*
"*runt* callidior; *quod quidem proprie intelligitur & dicitur de doloſo noſtro*
"*Adverſario.*" Libro 2. libros Veteris Teſtamenti 22. (juxta Hebræos) ponit.

Libro 12. Græce & Latine ſeorſum edito, teſtatur nonnullos Commentatores in loco quodam Verſionem *Symmachi* ſequi. "De qua mu-
"liere & adhuc ſcriptum eſt: *Adam vero cognovit uxorem ſuam Evam,*
"*quæ concepit & peperit Cain, dicens: Poſſedi hominem per Dominum*, non per
"ſerpentem, non per lignum --- ſed poſſedi hominem, Ego Eccle-
"ſia per Deum, nempe Chriſtum, unde alii Interpretes qui ſecuti
"ſunt Symmachum, eximie hanc vocem reddidere, nam pro *poſſedi ho-*
"*minem per Dominum*, unus ſcripſit, *poſſedi hominem cum Domino*, i. e. ho-
"minem adunatum Domino, nempe hominem ipſum ſimul & Deum.
"Alter vero Interpres, *poſſedi hominem Dominum*, quaſi diceres, ho-
"minem Deum.

6. JOANNES PHILOPONUS Com. in Cap. 1. Gen. ſeu *De Mundi creatione*, non modo reliquorum Verſiones paſſim citat, verum etiam ſæpe exponit ac explicat, ex iiſque argumentatur. Lib. 1. c. 4. *Dignum tamen ſit Aquilæ ſcripturam noſſe, quæ talem ſenſum habet:* ἐν κεφαλαίῳ ἐκλισεν ὁ θεὸς σιὼ τ̃ ὐρανὸν, σιὼ τ̃ γ̃ν· *in capite creavit Deus ſimul cœlum ſimul terram. Nonnulli quidem illud*, in capite, *idem ſignificare dicunt, quod*, in principio. *Mihi autem videtur magis ſignificare, conjunctim ſimul factum eſſe cœlum & terram; ſiquidem iſtorum non illud quidem primum, hoc vero ſecundum Deus fecit. — Nam illud* (τῶν LXX.) In principio creavit Deus cœlum & terram, *non tam perſpicue declarat, utrumque ſimul facta eſſe. Hoc autem*, In capite, ſimul cœlum, ſimul terram; *declarat alterum non præceſſiſſe alterum.* Lib. 2. c. 5. *Huic ſenſui cæteræ etiam favent editiones. Siquidem Aquila ait,* ἡ δὲ γ̃ ἦν κένωμα καὶ ἀθέν. *Theodotion,* ἡ δὲ γ̃ ἦν κενὸν καὶ ἀθέν. *Symmachus,* ἡ δὲ γ̃ ἐγένετο ἄζωον, καὶ ἀδιάκριτον. *Inanitas quidem* (κένωμα) *quatenus erat vacua omnibus ſtirpibus & animantibus. — Itaque in quantum virtute quidem erat id quod poſtmodum habuit effectu, erat quid inane, id eſt aliquid erat, ſed in quantum necdum in opus prodierat, nihil erat. —— Vel itaque ab Aquila comparative dicitur, inanitas & nihil, vel adeo vacua erat, ut propterea nihil eſſet. Verum Symmachi verſio clarior eſt, quæ habet*, Quid iners & indiſcretum. *Iners quidem ſecundum naturam, ſeu otioſa erat à ſuis operationibus. — Porro indiſcreta erat, propter admixtionem aquæ, ab hac nondum ſegregata.* Lib. 5. c. 6. ἀ συγχωρῶσι δὲ τοῦτο νοεῖν ἡμᾶς ἐνταῦθα αἱ τῶν ἄλλων ἐκδόσεις &c. *Verum aliorum editiones minime permittunt nos hoc loco id intelligere. Nam Aquila ſic ait: &c. — Ex his fit manifeſtum, quod modo non aerem ſignificet, cum meminit volatus ſecundum firmamentum cæli, ſed ipſum cœlum &c. —— Sic igitur etiam illud* LXX. *ſecundum faciem cæli, intelligendum eſt.* Lib. 6. c. 18. "*At nemo hic illud,*
"ad imaginem Dei, *corpoream figuram intelligat. Nam cum* LXX. *ſemel*
"*dixiſſent, ad imaginem*; Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei
"fecit

"fecit illum; *Aquila & Theodotion, ſecundo repetiverunt, illud,* ad imagi-
"nem. *Aquila quidem*: Creavit Deus ſimul hominem, in imagine Dei
"creavit illum. *Theodotion vero*: Et creavit Deus hominem in imagine
"ſua, in imagine Dei creavit illum. *Aliud igitur eſt*, in imagine ſua,
"*quod* à LXX. *omiſſum eſt*; *& aliud*, in imagine Dei. *Siquidem de forma*
"*corporea eſt illud*, In imagine ſua, *i. e. ipſius ſolius propria, & non alteri*
"*cuipiam animali communi.* (*Nam uſus etiam Græcorum vocem αὐτὸς, i. e.*
"*ipſius, pro μόνος, ſeu ſolius, accepit.*) *Hoc vero de ſimilitudine ad Deum, id-*
"*que verum eſſe, Symmachus manifeſto declaravit. Nam pro* imagine ſua,
"*dicit*, in imagine diverſa: *voce* diverſa *paulo ante dictam ſignificationem*
obtinente. Ibid. cap. 25. *Quinetiam ex aliis editionibus hæc noſtra expoſitio*
fit manifeſtior. Aquila enim ait: Et inſpiravit in faciem ejus ſpiracu-
lum. *Theodotion vero & Symmachus ſimiliter*: Et inſpiravit in nares ejus
ſpiraculum vitæ. *Hi autem videntur mihi inſitum calorem ſignificare, qui*
per aſpirationem & inſpirationem aeris, vitam fovet, quique vel puſillum inhi-
bitus, mortem adfert: tantum abeſt, ut per ea quæ dicta ſunt, Spiritus ſan-
ctus ſignificetur.

7. HESYCHIUS, Presbyter Hieroſ. (poſtea Patriarcha) qui à non-
nullis refertur ad an. 400. ab aliis ad exiturum hoc ſeculum 6^tum^, *Ex-*
poſitione in Levit. Interpretibus reliquis Aquilæ, Sym. & Theod. non pa-
rum auctoritatis deferre ſolet. *Sixtus Sinenſis* ait illum *ſequi editionem*
ita temperatam, ut cum LXX. *conveniat, & à Vulgata Lat. non diſcrepet.*
Id vero, ut opinor, debetur Interpreti Commentariorum ejus Latino,
ſi modo vera ſit [a] *Sinenſis* obſervatio.

a Biblioth. l. 4.

8. Sunt inter recentiores, qui tradant Verſionem LXX. *approbatam*
fuiſſe à Concilio v. *Generali*, quod celebratum eſt an. 553. Verum ta-
les ſunt illi Scriptores, qui illius Concilii decreta omnino ignorabant,
nec digni ſunt qui nominentur.

CAP. X.

Scriptores ſeculorum ſequiorum Nicephorus *Patr. Conſtant.* G. Syncellus. Photius *Patr.* Nicetas *Heraclienſis.* Theophylactus. Euthymius. Suidas. Jo. Tzetzes. Nicephorus Calliſtus. Scholiaſtæ. *Scripturarum Exemplaria quædam ab Hæreticis corrupta.*

NICEPHORUS Patr. Conſtantinop. qui claruit ante exitum ſeculi VIII. obiitque an. 828. in Chronographia, juxta LXX. numeros ſubducens, ait ab Adamo ad Diluvium fuiſſe annos 2242. ὡς ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ *juxta teſtimonium veritatis.* Idem vero in *Antirrhetico* 2. ubi agit de 6. Synodis, locum quendam ex Eſaia profert, non juxta LXX. ſed juxta Hebræum: κατὰ τὴν προφητικὴν φωνὴν τὴν κελεύουσαν· [b] Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν, καὶ σκυλεύσατε τὴν ὁδὸν &c. *Juxta Pro-*
phetæ vocem quæ ſic jubet, Ite per portas meas, & denudate viam. In LXX. deeſt illud, καὶ σκυλεύσατε τὴν ὁδὸν, quod tamen agnoſcunt Hebræa.

b Eſ. LXII. 10.

2. G. SYNCELLUS, Chronographus, qui ſcripſit an. 792. ſolus inter Græcos, ut *Julianus Toletanus* ſolus inter Latinos, Codicibus *Græcis* adverſus *Hebraicos* aperte patrocinatur; verum uterque tantum in re Chronologica. Certe Editionis LXX. Chronologiam in annis ad Diluvium, & inde ad Abrahamum, ſupputandis, Hebraicæ diſerte præfert. Et *Africanum* atque *Euſebium*, quod *Cainanem ſecundum* omiſerint, non uno in loco reprehendit. Vide ſupra in *Euſebio.* Eos uſos fuiſſe *corrupto Hebræorum exemplari*, [c] affirmat. Et Codicem *Samaritticum*, Judaico anteponere videtur: ὁ μὲν τοι Ἀφρικανὸς βούλε. ἐπιλεγόμενος ἐκ τινων ἀπογρα-

c Pag. 79.

παλαιῶν ἀντιγράφων ὕτω πως ἐχόντων, οἷς ὁ χρὴ πείθεσθαι. μέχρι τοίνυν τοῦ καλουμένου καθὼς πέφηνεν διαφωνοῦσι τὰ Ἑβραϊκὰ ἀντίγραφα πρὸς τὸ Σαμαρειτῶν ἀρχαιότατον, καὶ τοῖς χαρακτῆρσι διάλλαττον, ὃ καὶ ἀληθὲς εἶναι καὶ πρῶτον Ἑβραῖοι καθομολογοῦσιν, ἔτεσι τμθ'. πρὸς ἢ τὸν τ ό'. ἔκδοσιν, τὸ μὲν Ἑβραϊκὸν ἔτεσιν φπς'. τὸ δὲ Σαμαρειτικὸν ϡλέ'. Ἀφρικανὸς δὲ πρὸς Εὐσέβιον διαφωνεῖ ἔτη εἴκοσι. *Africanus quidem anno* 2262. *ex quibuſdam raris ac nullius fidei* (τῶν LXX.) *exemplaribus diluvium adſcripſit. A vetuſtiſſimo itaque & longe diverſis characteribus exarato Samaritanorum exemplari, quod verum eſſe &* (quoad characteres) *primum fatentur Hebræi, ipſi Hebraici Codices annis* 349. *ad Diluvium uſque diſcrepant: à* LXX. *Interpretum editione Hebraicum exemplar annis* 586. *Samaritanum vero* 935. *Africanus demum ab Euſebio diſſonat annis* 20. Pag. 89. *A Diluvio quippe uſque ad primum Abrahami ex Judæorum textu anni* 292. *cenſebantur. Quandoquidem igitur qui Diluvio poſteriores Abraham præceſſerunt, poſt deſignatas annorum centurias ſubjunctumque eiſdem numerum prolem primum ſuſceperunt; tempore nimirum in vetuſtiſſimo Hebræorum exemplari, quod apud Samaritas etiamnum aſſervatur, à quo* LXX. *Interpretum calculus nullatenus diſſentit, quænam ratio majores eorum, multo prolixiore vita donatos, ad liberos procreandos citius, & non potius ſignatis apud* LXX. *temporibus feſtinaſſe ſuadebit? Inclinat ut in eam mentem eamus, humanus ipſe ſenſus: atque ita in ponenda ab Adam uſque ad Abraham annorum ratione, præterquam in tribus circa Jared, receptum à Judæis textum erraſſe fatendum eſt, ac eum pariter cujus apud Samaritas eſt uſus, circa eos qui ab Adam uſque ad Diluvium ſcripti ſunt penitus incertum: alii namque à Diluvio verſus Abraham vulgato* LXX. *Interpretum calculo conſonare noſcuntur. Oppoſitum vero errorem quaſi data opera tueri videtur, qui penes Judæos eſt memoratus Hebraicus codex. Iiſdem enim annis Abraham & Noe copulat, ac ſuppares repræſentat, quod equidem nulla hiſtoriarum affirmat auctoritas. Etenim ſi ex Judæis recepto textu, à Diluvio uſque ad Abraham anni ſolummodo* 292. *interponuntur: Noe vero ex eorum mente Diluvio ſuperfluit annis* 350. *eundem certe ad* 58. *Abrahami vitam produxiſſe meridiana luce manifeſtius eſt. Alio quoque argumento reperta Judaicis in exemplaribus abſurda ſententia convincitur: quod annis* 30. *ſolum natos homines ad prolem ſuſcipiendam ante Abraham convolaſſe, Abraham vero nepotes non niſi annis* 30. *majores illi primum laboraſſe, deſcribat. Antiqua igitur* LXX. *Interpretum editione, ceu ex incorrupto, ut videtur, Hebraico fonte quondam traducta, per totam hanc Chronographiam paſſim merito ſumus uſi, cum maxime quaqua patet univerſus terrarum orbis dilatata Chriſti Eccleſia receptam eam habeat, & Salvatoris noſtri ac Diſcipulorum ejus auctoritate uſibus noſtris à principio fuerit commendata.*

3. PHOTIUS, Patriarcha Conſtant. qui claruit an. 850. & deinceps, in Biblioth. Cod. CLXXVII. hoc urget in laudem Verſionis Græcæ, quod eam Interpretes LXX. *ſimul convenientes* elaborarunt: *λῶ οἱ ο'. συνελθόντες ἐκδεδώκασι.* Utrum vero ipſius ſunt ea verba, an *Theodori Antiocheni*, cujus libri cujuſdam contenta refert, incertum. Vide ſupra cap. 7. in *Theodoro.*

4. NICETAS, Metropolita *Heraclienſis*, circa an. 1070. in Procemio Comment. Pſalmorum, ait ſe editionem *Lucianeam magni facere, ei vero præferre* LXX. *quia diviſim dialecti tranſlationem facientes, unam in omnibus ſententiam & dictionem reddiderunt.* ἡμεῖς δὲ χρῶ τῷ παλαιτάτῳ ἔκδοσιν σεβαζόμενοι, τῇ τῶν ἑβδομήκοντα προσκείμεθα μᾶλλον, ὅτι διημαρτημένως τῷ τ Ἀμαλέκ μεταβολῇ ποιησάμενοι, μίαν ἐν ἑκάστοις ἔννοιαν καὶ λέξιν ἀπεδεδώκασιν. Apud Catenam in Job in Cap. 13. in ipſo textu per parentheſin monet quid habeat *Hebræus.* Ἐ ῥίζαν λόγου εὑρήσομεν ἐν αὐτῷ (ὁ ἦ Ἑβραῖος, Ἐ ἁμάρτημα λόγου λέγει) Aliorum ibidem Verſiones haud obſcure nonnunquam præfert. Cap. II. "*Conſolatores malorum omnes*] Pro quo Aquila, *Conſola-*

"*tores*

"*tores laborum*; Theodotio, *Conſolatores moleſtiarum*; Symmachus au-
"tem dilucidius reddidit, *Conſolatores omnes odioſi eſtis.*" Rurſus ibid.
"*Si ſubjecta eſset anima veſtra pro mea*] Illud, εἰ, pro εἴθε, i. e. *utinam*,
"poſitum eſt, ſic enim Symmachus; pro quo Aquila, ὄφελον, reddidit."
Iterum. "*Teneat autem fidelis viam ſuam &c.*] Hoc per modum ſuppli-
"cationis dictum eſt, *Utinam priſtinam felicitatem recuperem.* Theo-
"dotio autem ſic reddens, *Et adhærebit juſtus viæ ſuæ*, non patitur ut
"in verbis precationem intelligamus, ſed cauſæ potius redditionem &
"appoſitionem." Ad cap. 28. *Duces autem Draconem in hamo?*] Reli-
"qui vero, *Leviathan.* Cetum autem, cujus ſupra mentio facta eſt, &
"Draconem hoc loco, unum & eundem eſſe arbitror, quoniam in He-
"bræo utrobique vox Leviathan uſurpatur, nec alii Dracones ita ab
"Hebræis appellantur, ſed generis ſui propria nomina ſinguli habent.

5. THEOPHYLACTUS, Bulgarorum Archiepiſcopus, qui floruit eodem tempore inter adſertores miraculi LXX. Cellularum recenſetur à [a] *Galeſinio*; verum tale quid nuſquam invenio, dum illius evolvo vo- [a] De LXX. Intt.
lumina. Enarratione in Jonam Proph. Verſionem *Syriacam* (quæ ex Hebræo facta eſt) citat. Ad cap. 4. ejuſdem Prophetæ, interpretationem Symmachi præfert. *Dixitque Deus, Nonne tu vehementer contriſtatus es?*] *Conturbatum Prophetam refovet Deus, interrogando num ſit contriſtatus. Interrogatus enim, terrere ipſum videtur, ceu non recte mœrore affectum. Atque hoc apertius Symmachus, Dixit enim, Nunquid jure contriſtatus es? Et, num recte contriſtatus es? h. e. conſidera penes teipſum, an juſtam habeas mœroris cauſam &c.* Quamvis *Jo. Chryſoſtomi* veſtigiis ſolet inſiſtere, illum tamen conjicientem, libros ſacros qui jam deperditi ſunt, periiſſe vel devaſtationibus hoſtium, vel Judæorum negligentia aut etiam *malitia*; in hoc deſerit, & pro cauſis, tantum devaſtationes ſive captivitates, & negligentiam aſſignat. Ad locum illum Matthæi: *Ut impleatur quod dictum eſt per prophetas, quod Nazaræus vocabitur*: καὶ πῶς προφήτης (inquit) τοῦτο εἶπεν; οὐχ εὑρίσκεται γοῦν. Διὰ γὰρ τὴν ἀμέλειαν τῶν Ἑβραίων, πολλὰ βιβλία ἀπώλοντο, καὶ δοτὸ τῶν συνεχῶν αἰχμαλωσιῶν· ἀγράφως ἴσως τυχὸν ἐλέγετο παρὰ τοῖς ἰδιώταις· *Et quis Propheta hoc dixit? non invenitur nunc. Per negligentiam enim Judæorum multi libri deſiderantur, & ob continuas captivitates: fortaſſis abſque etiam ſcriptura hoc dicebatur apud Judæos.*

6. Aliter vero EUTHYMIUS, ejuſdem ætatis ſcriptor, vel paulo junior, qui ad eundem locum, Chryſoſtomum ſequens, *plurima* (inquit) *propheticorum voluminum perierunt, partim propter Judæorum negligentiam, partim propter malitiam.* Is in Præfatione Com. in Pſalmos ait Interpretes LXX. σύμφωνον εἰς ἅπαν ἑρμηνείαν confeciſſe. Ibidem tamen monet Scripturarum obſcuritatem Interpretationi ipſi eſſe partim tribuendam; id vero commune eſſe omnibus linguis. πᾶσα γὰρ γλῶσσα μεταπιθεμένη πρὸς ἀλλοτρίαν, ὡς ἐπὶ πᾶν ἔχει τὸ ἀσαφὲς καὶ δυσκαταγνόητον· *Omnis enim lingua in aliam converſa, ut plurimum, difficultatem atque obſcuritatem generat.*

7. A SUIDA Lexicographo citatur, tanquam potior, interpretatio *Symmachi.* v. Σήθ. *Jure igitur filii Sethi, & Henos, & Enochi, filii Dei, & filii Deorum, ſecundum Symmachum intelligantur, qui intemperantia capti ad Caini filias ingreſſi ſunt.* Apud eundem, in Λουκιανὸς, laudatur & extollitur *Luciani* opera qui LXX. Verſionem ex Hebræo in integrum reſtituit. At verba illa (ut puto) non ipſius Suidæ, ſed alius cujuſdam ſunt; ſolet enim *Suidas* aliorum paſſim verba exſcribere. Et falluntur illi qui exiſtimant illius ætatem certo colligi poſſe ex eo quod in v. Ἀδὰμ annorum computationem terminet in obitu *Jo. Tzimiſcis* Imp. i. e. in anno 976. Locum iſtum ex alio quodam Scriptore, ut alia permulta

ejuſdem generis, verbatim fuiſſe deſumpta, exiſtimo, & patet quidem ex voce ὅτι, (ὅτι λέπει Ἀδὰμ &c.) quæ *excerptis* ſolet præfigi. De ætate tamen ejus hoc conſtat, quod vixerit ante medium ſeculi XII. ab *Euſtathio* enim *Theſſalonicenſi* Com. in Homeri Odyſſ. citatum reperi.

8. Jo. Tzetzes, qui vixit an. 1140. in *Chiliadum* Opere, Chil. 13. Hiſt. 493. reprehendit LXX. Interpretes, quod dixerint ὀλολυζέτω πίτυς pro ὀλοφύρεσθαι.

Ὀλοφυρμὸς, ὁ θρῆνος μόνῳ, ὀλολυγμὸς, εὐχὴ δέ.
Ὡς Εὐριπίδης. Ὁμηρος, καὶ ἕτεροι μυρίοι
Διδοῦσι παραδείγματα μυρία μοι πρὸς τοῦτο.
Ἑβδομήκοντα δύο δὲ ἑρμηνευταὶς Ἑβραίων,
Ἐκ λήθης, οἶμαι, λέξασιν, ὀλολυζέτω πίτυς·
Ἀντὶ τοῦ ὀλοφύρεσθαι, ἐκράτησεν ὁ λόγος
Καὶ δόγμα γέγονε κοινὸν, κανών τε πεπηγμένος,
Ἀντὶ τοῦ ὀλοφύρεσθαι, τὸ ὀλολύζειν λέγειν.

Ὀλοφυρμὸς, *lamentatio quidem*: ὀλολυγμὸς *autem, oratio.*
Ut Euripides, Homerus, atque alii multi
Dant exempla multa mihi ad hoc.
Septuaginta duo autem Interpretes Hebræorum,
Ex oblivione puto dixerunt, ὀλολυζέτω *pinus,*
Pro ὀλοφύρεσθαι, *obtinuit oratio,*
Et decretum factum eſt commune, regulaque fixa,
Pro ὀλοφύρεσθαι *illud* ὀλολύζειν, *dicere.*

9. Nicephorum Callistum, qui claruit an. 1330. inter eos qui miraculum diverſarum Cellularum aſſeruerint, annumerat [a] *Middendorpius*, citans librum Hiſtoriæ ejus Eccleſ. IV. cap. 14. At fragmentum *Irenæi* ibi recitat tantum *Nicephorus*, non ſuam promit ſententiam.

[a] Prolegom. in Ariſteam.

10. Scholiaſtes Vetus ad oram Codicis Card. *Barberini*, ſe Hebraice ſciviſſe oſtendit, textumque Heb. citat, & interpretatur. Ad Mich. I. 16. ubi Codex Barberini legit τὴν ξύρησιν, in marg. habetur: Ἑβρ. τὴν χηρείαν, a. c. (i. e. Aquila & Sym.) φαλάκρωσιν.

Alius in Dan. cap. 3. de Epiſtola ad finem ex Heb. ſubtexta, quæ in LXX. deerat: ἡ ἐπιστολὴ τέτακται καθ' ἑαυτὴν μὴ τὰ εἰρημένα· ἐπειδὴ ὑπὸ ἀστερίσκοις κεῖται. οἱ μὲν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἑρμηνευκότες τὰς βίβλους, ὡς τῆς διανοίας περιλαμβανομένης ἐν τοῖς ῥηθεῖσιν, ἀπέσχοντο τῆς ἀκριβείας τῶν ῥημάτων. ὁ δὲ μετὰ πολλὰ ἅπαντα κατὰ τὸ λεπτότατον διεξιὼν, ἐπὶ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς τὸν τύπον παρῆκε. *Epiſtola ipſa poſita eſt per ſe poſt ea quæ dicta ſunt; ſiquidem ſub aſteriſcis ponitur. Qui enim ab initio interpretati ſunt libros, tanquam ſententia comprehenderetur in dictis, abſtinuerunt ab accurata ſententia verborum. Qui autem poſtea ſumma quadam ſubtilitate eſt perſecutus, neque hujus Epiſtolæ formulam omiſit.*

11. Exemplaria quædam Scripturarum ab Antiquis Hæreticis fuiſſe corrupta, legimus apud Euſebium Hiſt. Eccl. V. 28. *Hinc eſt*, inquit, *quod divinis Scripturis audacter manus intulerunt, eas à ſe emendatas eſſe dicentes. Atque id à me non falſo eis objici, quisquis voluerit facile cognoſcet. Nam ſi quis exemplaria illorum undique conquiſita ſimul inter ſe contulerit, inveniet profecto illa inter ſe plurimum diſſentire. Certe* Aſclepiodoti *exemplaria non conveniunt cum illis quæ ſunt* Theodoti. *Multa porro hujuſmodi exemplaria nanciſci licet, propterea quod diſcipuli illorum ſtudioſe perſcripſerunt ea quæ à Magiſtris ſuis ut ipſi dicunt emendata, hoc eſt corrupta fuerant. Jam* Hermophili *exemplaria cum illis quæ diximus minime conſentiunt. Ea vero quæ dicuntur* Apollonidis *ne ſecum quidem ipſa concordant. Nam illa quæ prius ediderat, cum illis quæ poſtea invertit atque luxavit, conferre quilibet poteſt, atque inter ſe diſſonantia reprehendere. Quantæ porro audaciæ*

ſit

sit ejusmodi facinus, ne ipsos quidem ignorare credibile est. Aut enim sacras Scripturas à sancto Spiritu dictatas esse non credunt, ac proinde infideles sunt: aut semetipsos Spiritu sancto sapientiores esse existimant, ac proinde quid aliud sunt quam dæmoniaci? Neque enim negare possunt hoc facinus à se admissum esse, cum ipsorum manu descripta sint exemplaria; neque ab illis, à quibus in Christiana fide instituti sunt, ejusmodi Codices acceperint: nec ostendere possint exemplaria, ex quibus sua illa descripserunt. Quidam autem ex ipsis ne adulterare quidem Scripturas dignati sunt: sed Legem ac Prophetas absolute repudiantes, per illegitimam & impiam doctrinam, sub obtentu gratiæ in altissimum exitii gurgitem delapsi sunt. T. Novum quantum corruperit Hæreticus *Marcion*, videre est apud *Epiphanium* Hær. 42. c. 9. & 11. & apud *Tertullianum* in libris contra eum scriptis. De loco quodam Epistolæ S. Joannis in vetustis exemplaribus corrupto, Vide *Socratem Hist. Eccl.* VII. 32.

HISTORIA SCHOLASTICA
HEBRAICI TEXTUS,
VERSIONUMQUE GRÆCÆ
ET LATINÆ VULGATÆ.

PARS II.

Quæ continet Latinorum Patrum Scriptorumque Judicia.

CAP. I.

De Veteri Verſione Latina, Itala *dicta*. §. 1. Tertulliani, Cypriani, Victorini, Lactantii, Hilarii Pictav. Philaſtrii, Ambroſii, Hilarii Diaconi, *de Textus Originalis Verſionumque auctoritate ſententiæ.*

ECCLESIA *Latina* à principio, vel ferme à principio, uſa eſt Verſione Latina Teſtamenti Vet. ex Græca τῶν ο΄. tranſlatione facta, quæ *Itala* vulgo dicebatur, quoniam in *Italia* prius uſitata in alias inde Latinorum Eccleſias recipiebatur. Ab Hieronymo *communis* & *vulgata* dici ſolet. A *Gregorio M.* aliiſque dicitur *Vetus*, reſpectu ſcil. habito, non ad alias Latinas Verſiones, quæ ante Hieronymi ætatem confectæ ſunt, quod [a] nonnulli arbitrantur, ſed ad ipſius Hieronymi *novam* Verſionem. Et ejuſdem reſpectu vocatur *Vetus* ab ipſo Hieronymo *Præf. in Joſuam.* Eam æqualem *vel etiam antiquiorem fuiſſe temporibus Apoſtolorum*, pronunciat [b] *Iſ. Voſſius.* Ab aliquo Apoſtolorum Diſcipulo factam fuiſſe judicat [c] *Serarius.* Verſionem Latinam Veterem T. Novi, quæ hodienum, ex recognitione Hieronymi, ſupereſt, *ab ipſis primis Eccleſiæ fundatoribus viſam & approbatam fuiſſe*, aiunt [d] *Baronius* & [e] *Bonfrerius*, verum nulla freti auctoritate.

[a] Natalis Alex. de Lat. Vulg. Verſ. 2. 1.

[b] De Orac. Sibyl. c. 13

[c] Proleg. Bibl. cap. 19.

[d] Ad ann. Chr. 231.

[e] Præloq. c. 15.

Verſionem hanc Veterem utriuſque Teſtamenti, ſub *Italæ* nomine, commemorat *B. Auguſtinus*, qui adjicit, ſua ætate tot fere extitiſſe Verſiones Latinas, quot Codices; pene ſingulis, à primis Fidei temporibus, qui in Græcis aliquid pollere ſibimet videbantur, tranſlationem novam è Græco molientibus. De Doctr. Chriſt. II. 11. *Latinorum Interpretum infinitam varietatem* memorat. Et poſt paululum: *Qui Scripturas ex Heb. lingua in Græcam verterunt, numerari poſſunt, Latini autem Interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis Fidei temporibus in manus venit Codex Græcus, & aliquantulum facultatis ſibi utriuſque linguæ habere videbatur, auſus eſt interpretari.* Epiſt. ad Hieron. *Per hoc plurimum profueris, ſi eam Scripturam Græcam, quam* LXX. *interpretati ſunt, Latinæ veritati addideris: quæ in diverſis codicibus ita varia eſt, ut tolerari vix poſſit: & ita ſuſpecta, ne in Græco aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur.* Alia ad eundem Epiſtola: *Ideo autem deſidero interpretationem tuam de* LXX. *ut & tanta Latinorum Interpretum, qui qualeſcunque hoc auſi ſunt, quantum poſſumus, imperitia careamus.* Hieronymus

Præf.

Præf. in Joſ. *Maxime cum apud Latinos tot ſint exemplaria quot Codices, & unuſquiſque pro arbitrio ſuo, vel addiderit vel ſubtraxerit quod ei viſum eſt.* Idem Præf. in Evang. de Latinis Verſionibus variis T. Novi: *Si enim Latinis exemplaribus fides eſt adhibenda, reſpondeant quibus: tot enim ſunt exemplaria pene quot Codices.* Extitiſſe plures ante ſuam ætatem monet etiam *Hilarius Pictav.* in Pſal. 54. *Hymnos ALIQUI tranſlatores noſtri Carmina nuncuparunt: PLERIQUE autem Hymnos ex ipſa Græcitatis uſurpatione poſuerunt.* Varietas hæc Verſionum Latinarum in Operibus veterum Patrum facile conſpicitur. Non unam enim & eandem ſed varias atque plane diverſas apud *Tertullianum*, *Cyprianum*, *Hilarium*, *Ambroſium*, *Auguſtinum*, *&c.* uſurpari deprehenditur. Eam vero, qua utitur *Ambroſius*, Epiſcopus Italus, fuiſſe *Italam*, dubitari vix poteſt. Eandemque maxime ab *Auguſtino* uſurpari autumo, præſertim cum de ea teſtimonium hoc ab ipſo perhibetur: *In ipſis autem interpretationibus Itala præferatur; nam eſt verborum tenacior cum perſpicuitate ſententiæ.* Cæterum hac de re operoſe inquirere, vix tanti eſſe videatur.

Verſionem *Italam* eandem fuiſſe cum illa, qua nunc Eccleſia Occidentalis utitur ſub titulo *Latinæ Vulgatæ*, perabſurde arbitratus eſt *Stapletonus.* Verſio illa Latina Interpretationis LXXviralis, quæ fertur ſub *Nobilii* nomine, pro vera Verſione *Itala* haberi minime debet. In multis eadem eſt, in multis diverſa, & maximam, opinor, partem ipſe Editor elaboravit. Editio eadem quoad Novum T. fere integrum à nonnullis creditur hucuſque extare in *Evangeliorum Actorumque* Exemplari MS. *Cantabrigienſi*, quod olim *Bezæ* fuit; & in altero illo *Epiſtolarum Paulinarum*, quod in Bibliotheca Fratrum *Puteanorum* aſſervatum eſt, & ad *Cantabrigienſe* olim pertinuiſſe videtur, eodem modo textu Græco Latinis oppoſito. Cujus Codicis ſcriptionem ipſius Hieronymi ætatem præcedere exiſtimat [a] *Morinus.* Differt autem, eodem teſte, Latina Verſio paſſim à Vulgata, etiam iis in locis ex quibus neceſſario colligitur, eandem utrique fuiſſe lectionem Græcam: apparet tamen unam eſſe utriuſque Verſionis originem.

[a] Exercit. 2. l. 1. c. 3. §. 1.

Tertullianum, qui Scriptorum Latinæ Eccleſiæ agmen ducit, ante exitum ſecundi ſeculi clarus, pro miraculo LXX. *Cellularum* à multis perperam citari, in libro ſuperiori animadvertimus. Præfert ille Verſionem *Symmachi*, lib. 4. adv. Marcionem cap. 18. *Qui per Abacuc pronuntiarat; Juſtus ex fide ſua vivet.* Ita Symmachum vertiſſe; LXX. vero, *ex fide mea*, teſtatur *Hieronymus.*

Ibid. III. 7. & *adverſus Judæos* cap. 14. & *de Reſur.* cap. 22. textum illum Zachariæ: *Et tunc cognoſcent eum quem pupugerunt*; juxta *Hebræum*, ex Evangelio, non juxta LXX. adducit.

Adv. Judæos cap. xi. non LXX. ſed *Aquilam* & *Theodotionem* ſequens, ita vertit Ezechielis verba: *Tranſi mediam Hieruſalem, & ſcribe ſignum Tau in frontibus virorum qui gemunt.* Rurſus in Marcionem III. 22. *Per tranſi medio portæ in medio Hieruſalem, & da ſignum* Ταῦ *in frontibus virorum.* Quam tranſlationem fuiſſe *Aquilæ* & *Theodotionis* teſtatur *Origenes* in Romana Editione Bibliorum. Ακύλας καὶ Θεοδοτίων, Σημείωσις Ϛ (l. σημειώσεις τὸ) Θαῦ ὅπερ τὰ μέτωπα. Ἑβραῖος δέ τις τ εἰς σωτῆρα πεπιςευκότων ἔλεγε τὰ δεχαῖα ςοιχεῖα ἐμφερὲς ἔχειν τὸ Θαῦ τῷ Ϛ ςαυρῷ χαρακτῆρι. Hieronymus: *Pro ſigno, Aquila* (in alia forte editione) *& Symmachus tranſtulerunt, Theodotion ipſum verbum Hebraicum poſuit Thau, quæ extrema eſt apud Hebræos 22. literarum.*

Errant [b] *Wowerius* & [c] *Morinus*, cum ſcribunt *Tertullianum* in lib. 1. *de Cultu Fœminarum* cap. 3. dicere *Judæos* Scripturas ſuas corrupiſſe. Loquitur ibi *Tertullianus* de *ſcriptura Enochi*, quam dicit videri idcirco rejectam fuiſſe à Judæis, tanquam non divinam, quia Chriſtum Dominum

[b] De LXX. Interp.
[c] Exercit. 1. lib. 1. c. 3.

num prædicabat; & eadem de cauſa multa alia ab illis fuiſſe rejecta. Verba ſunt: *Sed cum Enoch eadem ſcriptura etiam de Domino prædicarit, à nobis quidem nihil omnino rejiciendum eſt, quod pertineat ad nos. Et legimus omnem ſcripturam ædificationi habilem, divinitus inſpirari. A Judæis poteſt jam videri propterea rejecta, ſicut & cætera fere quæ Chriſtum ſonant. Nec utique mirum hoc, ſi ſcripturas aliquas non receperunt de eo locutas, quem & ipſum coram loquentem non erant recepturi.* Nihil de Scripturis corrumpendis, ut neque in libro 3. *contra Marcionem* cap. 19. qui alius eſt locus à *Woverio* citatus. *Morinus* in loco quem deſcripſimus, pro *rejectam* male ſubſtituit *reſectam.* Obſervat vero [a] *Simonius*, eum, quum *Tertullianum*, cum *Juſtino* & *Irenæo*, citat de fraude Judæorum, nunquam Patres ea de re conſuluiſſe; ſed quæ in aliis, maxime in *Leonis Caſtrii*, hominis Judæis infenſiſſimi, operibus legerat, ea fere ad verbum exſcripta in Exercitationes ſuas Biblicas tranſtuliſſe. Poſtquam vero ex tribus [b] illis Patribus pro re iſta teſtimonia perperam adduxiſſet *Morinus*, ex falſis Præmiſſis hanc falſam ducit Concluſionem: *Ex his igitur evidentiſſime patet, principium iſtud ſeu fundamentum; Judæi Scripturas ſuas atque etiam noſtras in odium Chriſti & Chriſtianorum depravarunt, & libros nonnullos à Canone deleverunt, ſanctiſſimis Patribus noſtris fuiſſe acceptiſſimum, illoque principio fretos difficultates occurrentes nonnunquam enucleaſſe, & objectionibus Hæreticorum reſpondiſſe.*

[a] Diſquiſ. Crit. cap. 9.

[b] De Juſtino M. & Irenæo, vide ſupra in parte priore.

Cum dicit *Tertullianus Apolog. c.* 18. *Judæos* Scripturas *palam lectitare*, & ſtatim ſubjicit: *Qui adierit, inveniet Deum. qui etiam ſtuduerit intelligere, cogetur & credere*: aperte docet illas ipſas Scripturas, quas *Judæi lectitabant*, ſive Græcæ illæ fuerint, ſive Hebraicæ, veras incorruptaſque fuiſſe.

A Latina tranſlatione Epiſtolarum Pauli uſitata in Eccleſia Africana, provocat ad textum *Græcum*, quem appellat *authenticum.* De Monog. cap. XI. *Sciamus plane non ſic eſſe in Græco authentico.* Sic de Præſcrip. cap. XXXVI. *Percurre Eccleſias Apoſtolicas, apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſident, apud quas ipſæ* authenticæ *literæ eorum recitantur, ſonantes vocem, & repræſentantes faciem uniuſcujuſque.* Ubi Epiſtolæ Apoſtolorum nuncupantur *authenticæ*, ut recte adnotat *Rigaltius*, tanquam lingua eâdem qua fuerant ab eis conſcriptæ, & ſic ſonantes vocem uniuſcujuſque; non quia fuerunt ipſa manu eorum exaratæ, quo ſenſu locum intelligunt cum alii vulgo, tum *Grotius* ipſe in libro *De Verit. Relig. Chriſt.*

3. CYPRIANUS, Epiſcopus Carthaginienſis, qui Martyrium paſſus eſt an. 258. *Teſtimoniorum libro 2. ad Quirinum c.* 20. locum illum Zachariæ; *Et intuebuntur in me, quem transfixerunt*: ſecundum Veritatem Heb. non LXX. adducit. Quomodo etiam legitur apud *Joannem* Evangeliſtam. LXX. habent: *Et aſpicient ad me pro eo quod inſultaverunt*: ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. Contendit [c] *Jo. Morinus* LXX. olim cum Hebræo conveniſſe, & non vertiſſe, *pro eo quod inſultaverunt*, quia, ut inquit, *Cyprianus* Latina Verſione Græcarum Scripturarum utebatur. Sed in hoc petit id quod probandum erat. Hoc loco aſſerimus illum à Latina Verſione receſſiſſe. Sed addit *Morinus* exemplar quoddam τῶν LXX. cum Hebræo convenire. Eſto. At longe veriſimilius eſt exemplar illud ad Hebraicam Veritatem correctum fuiſſe juxta editiones aliorum Interpretum, qui omnes habuerunt ἐξεκέντησαν. Et ſunt quæ utramque lectionem exhibent. Editionis Romanæ Scholion: Ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, *ſic quoque eſt in quibuſdam aliis libris; in quibuſdam antecedit,* εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, *nec habeat,* ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο: *quæ duplex videtur eſſe interpretatio.* Neque antiquam Verſionem, *Italam* nuncupatam, neque τῶν LXX. exemplaria Græca, cum Hebræo, hoc loco, concordaſſe, *Hieronymi* auctoritate

[c] Lib. 1. Exercit. Bibl. c. 5.

ctoritate extra omnem contentionis aleam collocatur. Commentario in *Zachariam*, affirmat ille *vèr* LXX. hoc in loco erraſſe, literarum ſimilitudine deceptos. Et in tractatu *De optimo genere interpr.* hunc ipſum textum adducit, ut probet Evangeliſtas & Apoſtolos propius ad Hebræum quam ad LXX. accedere.

Ejuſdem operis lib. 3. cap. 61. locum alium ex Proverbiis juxta *Theodotionis* Editionem affert *Cyprianus*. *Item in* [a] *Parœmiis: Captans annonam maledictus in plebe eſt.* &c. LXX. habent: ὁ συνέχων σῖτον καταλείποντα αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν· *qui continet frumentum, relinquat illud nationibus.* [a] XI. 26.

Ibid. lib. 3. cap. 91. lectione Vulgata Teſt. Nov. derelicta, amplectitur *Græcam*: *Tentatio vos non occupavit, niſi humana.* Græce ἀνθρωπίνη, ſed in Lat. Vulg. & nunc & olim (ut ex [b] *Caſſiano* aliiſque veteribus patet) *tentatio vos non apprehendat*, in modo Optativo. [b] Inſtit. V. 16.

4. VICTORINUS *Martyr*, Epiſcopus in Pannonia ſuperiore *Petavionenſis*, qui paſſus eſt an. 303. Commentario in Eſaiam, 4. Editiones, ſcil. LXX. *A. S.* & *Theod.* expoſuit, teſte *Hieronymo* Procemio Commentarii I. in Eſ. *Cæterum apud Latinos grande ſilentium eſt, præter ſanctæ memoriæ Martyrem Victorinum, qui cum Apoſtolo dicere poterat: Etſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia. Scripſit enim in hanc Prophetam* juxta Editiones quatuor, *uſque ad Viſionem quadrupedum in deſerto.*

5. LACTANTIUS FIRMIANUS, qui floruit an. 303. *de Vera Sap.* IV. 18. eundem *Zachariæ* textum: *Intuebuntur in me quem transfixerunt*, juxta Heb. adducit. Ibidem citat, tanquam ex *Eſdra*, locum quendam, qui neque in Hebræis, nec in ullis Græcis legebatur codicibus: eundem ſcil. quem *Juſtinus M.* à Judæis inique deletum fuiſſe conqueritur. Ex ipſo *Juſtino* verba iſta hauſit *Lactantius*.

6. HILARIUM, Epiſcopum Pictavienſem, traditionem LXX. *Cellularum* amplecti, qui dicunt graviter errant, [c] *Eraſmus*, [d] *Baronius*, [e] *Driedo*, [f] *Serarius*, [g] *Feuardentius*, [h] *Pamelius*, [i] *Caniſius*, [k] *Galeſinius*, [l] *Waltonus*, *Sixtinus Amama*, alii. Conſtat tamen illum Verſioni LXX. multum detuliſſe, & agnoſcere illos, utpote *Synedrii* M. Magiſtros (quæ illius ſententia fuit) & *Moſaicarum* traditionum cuſtodes & conſervatores, [1] *ſpirituali & cæleſti ſcientia* interpretatos fuiſſe. *Non eſt autem ignorandum* (inquit) *indiſcretum apud Hebræos numerum eſſe Pſalmorum, ſed ſine ordinis annotatione eſſe conſcriptos. — Eſdras enim, ut antiquæ traditiones ferunt, incompoſitos eos, & pro auctorum ac temporum diverſitate diſperſos, in volumen unum collegit & retulit. Sed* LXX. *Seniores, ſecundum Moyſi traditionem ad cuſtodiendam Legis doctrinam in ſynagoga manentes, poſteaquam illis à Rege Ptolemæo transferendæ ex Hebræo in Græcum ſermonem totius Legis cura mandata eſt: ſpirituali & cæleſti ſcientia virtutem Pſalmorum intelligentes, in numerum eos atque ordinem redegerunt: ſingulis quibuſque numeris pro efficientia ſua in abſolutione perfectis, perfectorum & efficientium Pſalmorum ordinem deputantes.* Ex Prologo Pſalmorum iſta. In 2^di^ Pſalmi Enarratione, ubi loquitur de eo quod Pſalmus juxta LXX. 2^dus^, à S. Paulo primus numeratur, hæc habes: *Ob hanc ergo Apoſtolicam auctoritatem errore ſcribentium fieri creditur, ut in ordine ſecundus Pſalmus iſte numeretur, cum primus eſſe ipſo Doctore gentium teſtante noſcatur. Cognoſcenda itaque ea ratio eſt: cur & à nobis ſecundus eſſe intelligendus eſt, & ab Apoſtolo eſſe primus oſtenſus eſt. Mediis namque Legis temporibus, priuſquam unigenitus Dei filius ante ſecula manens Deus, verbum homo naſceretur: poſcente Rege Ptolemæo* LXX. *Seniores libros Veteris Teſtam. ex Hebræis literis in Græcas tranſtulerunt. Erat autem jam à Moſe antea inſtitutum in Synagoga omni* LXX. *eſſe Doctores. Nam idem Moſes quamvis Veteris Teſt. verba in literis condidiſſet:*

[c] Schol. in Hieron. Præf. in Pent.
[d] Ad an. 331.
[e] De catat. S. Scrip. II. 1.
[f] Proleg. Bibl. c. 17. Q. 10.
[g] In Irenæum III. 25.
[h] Not. 269. in Tertull. Apol.
[i] De Maria Deip. Virg. II. 6.
[k] De LXX. Interp.
[l] Proleg. 9. c. 9.

1 De provincia Legis interpretandæ LXX. Senioribus à Moſe commiſſa, & de Moſis traditionibus non ſcriptis, adi *Maimonidem* Præf. in *Seder Zeraim*; & *Voiſinium* Procemio *Pugionis Fidei*.

condidiſſet: tamen ſeparatim quædam ex occultis Legis ſecretiora myſteria LXX. *Senioribus, qui Doctores deinceps manerent, intimaverat. Cujus doctrinæ etiam Dominus in Evangeliis meminit. — Doctrina ergo horum in poſterum quæ ab ipſo ſcriptore Legis accepta, in hoc ſeniorum & numero & officio conſervata eſt. Hi itaque ſeniores libros hos transferentes, & ſpiritualem ſecundum Moyſi traditionem occultarum cognitionum ſcientiam adepti, ambigua lingua Hebraica dicta & varia quædam ex ſe nunciantia, ſecundum virtutes rerum, certis & propriis verborum ſignificationibus tranſtulerunt: doctrinæ ſcientia multimodam illam ſermonum intelligentiam temperantes. Et ex eo fit, ut qui poſtea tranſtulerunt, diverſis modis interpretantes, magnum Gentibus attulerint errorem: dum occultæ illius à Moſe profectæ traditionis ignari, ea quæ ambigue lingua Hebræa commemorata ſunt, incertis ipſi judiciis ediderunt. Ambiguitatis autem linguæ Hebraicæ unum afferemus exemplum, ex quo cætera iſtiuſmodi eſſe, atque ita ut ſunt, intelligantur. Breſith verbum Hebraicum eſt. Id tres ſignificantias in ſe habet, id eſt, in principio, & in capite, & in filio. Sed Tranſlatores* LXX. *in principio ediderunt, cæteris diviſe transferentibus: & ſecundum hanc ambiguitatem hæc ab illis in omni tranſlatione eſt facta confuſio. Sed perfecta horum* LXX. *Interpretum auctoritas manet. Primum quod ante adventum corporalem Domini tranſtulerunt, nec adulatio interpretandi adhibita tempori arguitur, tanto anteriores interpretationis ætate: dehinc quod illi ipſi principes, doctoreſque Synagogæ, & præter ſcientiam Legis, per Moſen quoque doctrina ſecretiori perfecti, non potuerunt non probabiles eſſe arbitri interpretandi, qui certiſſimi & graviſſimi erant auctores docendi. Hi ergo Pſalmos inter cæteros libros transferentes, & in numerum redegerunt, & in ordinem collocaverunt, & diapſalmis diſtinxerunt: qui omnes ſecundum Hebræos confuſi & habebantur & habentur. Horum igitur tranſlationes Hebræis, tum lingua tantum ſua utentibus, non erant neceſſariæ. Ipſis tamen omnibus diligenti & religioſa cuſtodia obſervatis, quibus poſtea quam Dominus Legem omnem ſacramento & corporationis ſuæ & paſſionis & reſurrectionis impleverat, cum his libris quos Regi iidem tranſlatores ediderant collatis, & fideliter conſonare compertis, indiſſolubilis conſtituta eſt privilegio doctrinæ & ætatis auctoritas.* Poſtquam addidiſſet, *S. Paulum, ut Hebræum Hebræis prædicantem Hebræorum conſuetudine uſum fuiſſe*: ſubdit: *Sed nobis tranſlatorum utendum auctoritate eſt; Legem non ambiguitate literæ, ſed doctrina ſcientiæ transferentium.* Ad verba iſta: *ipſis tamen omnibus diligenti & religioſa cuſtodia obſervatis*: in margine adnotatur; *Fabula de Cellulis* LXX. Et eiſdem quidem verbis decepti ſunt quotquot *Hilarium* tanquam *Cellularum* adſertorem adducunt. Quibus tamen nihil aliud intelligit *Hilarius*, quam interpretationis τῶν LXX. Exemplaria *diligenter & religioſe* apud Judæos *cuſtodita fuiſſe* uſque ad Domini Paſſionem & Reſurrectionem, & poſtea *collata fuiſſe* cum eorum *autographo*, quod in Bibliotheca Alexandrina repoſitum fuerit, & *fideliter conſonare comperta.*

Rurſus in Pſalmi LIX. (Hebræis LX.) inſcriptionem: *Deinde id quod in Salinarum valle memoratum eſt, neque in hiſtoria, neque in aliquorum Tranſlatorum intelligentia eſt. Nam ſecundum Aquilam, qui tranſlator Legis Judæis poſt paſſionem Domini fuit, ita ſcribitur: Cum percuſſit valles. Sed hic ſecundum literam ſcribens, & extra ſpiritalem intelligentiam manens, belli locum edidit. Tranſlatio autem illa Seniorum* LXX. *& legitima & ſpiritalis, ante paſſionem Domini geſtaque ſuſcepta per nominum naturarumque ſpecies, nunc quoque ut in omnibus Pſalmis cauſam ſenſumque manifeſtat in commemoratione geſtorum, non argumentum Pſalmi, ſed tempus oſtendens, ne ob id quod continetur in geſtis, ſed ut tum cum ea geſta ſunt, ſcriptus eſſe noſcatur.*

Ad Pſal. CXVIII. (Heb. CXIX.) obſervans multos de verſus cujuſdam ſenſu *varia ſcripſiſſe*, quia non eodem ſenſu à cæteris Interpretibus tranſlatus

latus eſt, ait: *Sed nobis neque tutum eſt tranſlationem* LXX. *Interpretum tranſgredi.*

Ad Pſal. CXLII. *Pſalmi ſuperſcriptio nulla eſſe ſecundum Hebræos videtur. Id enim ab his, qui utraque lingua eruditi ſunt, traditur. Tranſlatores cæterique nihil omnino de rebus geſtis, id eſt, de Abeſſalon in David patris ſui inſectatione ſcripſerunt. Sed hi* LXX. *Seniores, quibus Legis ac Prophetarum ſcientia ultra præſcriptum & ambiguitatem literæ fuit, addendum hoc Pſalmo judicaverunt.*

Τοῖς LXX. hæc loca faventiora. Obſervare tamen libet, B. *Hilarium, Hebraicum* textum, ubi diſcrepat à LXX. corruptum eſſe, nuſquam vel dicere vel ſubindicare, ſed quicquid ſit diſcrepantiarum, id totum in LXX. conferre. Quinetiam in aliis locis cogitur ad alios Interpretes confugere. In Pſal. CXVIII. (vel CXIX.) *In eo autem quod ita ſe habet: Inclina cor meum in teſtimonia tua, & non in avaritiam: Id enim quod in Hebræis Codicibus continetur, ambigua in definitione utriuſque intelligentiæ poſitum eſt. Sed nos, ſicut oportet, ſequimur* LXX. *Interpretum religioſam & antiquam auctoritatem: ex judicio tamen cæterorum tranſlatorum proprietatem intelligentiæ hujus, quæ eſt difficilis, captantes. Cum enim hi dixerint*; in utilitatem: *illi dixerint*; in avaritiam: *per id ipſum quomodo utilitas hic nunc ſit ſubjecta noſcetur. Nam ſeculi homines pecuniam, argentum, aurum, & cætera opum inſtrumenta utilitatem vocant. Ergo cum in Dei teſtimonia inclinari cor ſuum, & non in utilitatem Propheta orat: inclinatum in Dei teſtimonia cor ab his ſine dubio refert, quæ humano judicio exiſtimantur utilia.*

In alio loco, Hebræis Codicibus, ubi à LXX. diſcrepant, aperte favet, & exemplar Verſionis Græcæ Pſalmorum ex Hebræo *EMENDATUM* commemorat. Ad eundem Pſal. in *Heth: Plures Pſalmorum Codices legentes & nos ita opinabamur verſum qui octavæ literæ primus eſt, id eſt hunc*: Portio mea Dominus, *in ſuperioribus ſeptimæ literæ octo verſibus contineri, quia ita in Latinis Codicibus, atque etiam in nonnullis Græcis ſcriptum continebatur: & ſane abſolutior ſenſus videbatur. Sed ſecundum Hebræos EMENDATUM apud Græcos Pſalmorum librum legentes, invenimus hunc verſum non ſeptimæ literæ noviſſimum eſſe, ſed octavæ primum. Itaque ſecundum hanc cognitionem nos quoque tractare de eo aggreſſi ſumus.*

Eum audi rurſus in Pſal. CXLIII. *Et huic quoque Pſalmo addendam hanc* LXX. *ſuperſcriptionem putaverunt*; Pſalmus David in Goliam: *cum neque in Hebraicis libris reperiatur, neque tranſlatores alii quicquam aliud quam ſimplicem titulum præſcripſerint: i. e.* David. *Quod non ſine ſpirituali ratione effectum fuiſſe Pſalmi ipſius textu docetur: nihilque hic Pſalmus proprium habet, quod ad gratulationem perempti Goliæ poſſit referri, cum magis illic & geſtis & tempori contraria ſint. — Sed cum nec in Hebraicis libris ita ſit, neque tranſlatores cæteri horum aliquid addiderint; intelligimus* LXX. *hos Seniores voluiſſe nobis ſpiritualis ſcientiæ ſenſum dare, ut in David & Golia bellum præfiguratum eſſe Satanæ Dominique ſciremus: cum neque ſuperſcriptio extaret in libris, neque rebus geſtis prophetæ ſermo concineret.*

In numero denique librorum Inſtrumenti Vet. ad Hebræos Codices, derelictis τοῖς LXX. accedit. *Et ea cauſa eſt, ut in 22. libros lex Teſtamenti V. deputetur: ut cum literarum numero convenirent. &c.* Pſ. Prologo.

7. PHILASTRIUM, Epiſc. *Brixienſem*, editionis LXXviralis fautorem in primis fuiſſe, in confeſſo eſt. Libro *de Hæreſibus*, ubi omnes *Hæreticorum* titulo liberaliter admodum, & ſine ullo judicio, impertit, qui ei videbantur in *errore* aliquo verſari, *Hæreticis* illos [a] accenſet, qui Verſioni LXX. aliam aliquam prætulerint. LXX. Interpretes diverſis cubiculis afflatu Numinis divini Verſionem perfeciſſe aſſerit, eoſque paſſim honorificentiſſimis appellationibus exornat. LXXII. *ſanctorum ſapientiſſimorumque Virorum.* — LXXII. *ſapientes ac prudentes Viri.* — *Illorum*

[a] Hær. poſt. Chriſtum 90. ad 94.

lorum beatiſſimorum LXXII. *&c.* Notandum tamen illum, de ipſo textu *Hebraico* nihil indigne ſenſiſſe; nam quicquid in Verſione LXX. defecerit, ab Intt. ipſis, certis de cauſis, omiſſum fuiſſe decrevit: *Qui cum quædam prætermittere neceſſitate urgente tunc temporis cogerentur.* Quantum vero erret, cum affirmat *Eccleſiam Catholicam* LXXII. *interpretationem legiſſe, coluiſſe, & prædicaſſe; alia autem ſupervacua & contraria tantæ editioni contempſiſſe, & abjeciſſe*: ſatis patet ex iis quæ jam dicta ſunt, & ex illis quæ reſtant dicenda, ulterius patebit.

8. AMBROSIUM, Epiſc. Mediolanenſem, pro figmento iſto vulgari
[a] De LXX. Intt. de prophetica LXX. Interpretum inſpiratione, male citat [a] *Galeſmius*. Is lib. 3. in *Hexaem.* cap. 5. ad verba quæ redundant in Verſione LXX. hoc tantum dicit, ſe putare, *non abſurdum* id eſſe quod dictum eſt, & τοὺς LXX. *non otioſe* quædam addere ſolitos fuiſſe. *Hebraicum* textum corruptum fuiſſe in ejuſmodi locis, ne ſuſpicatus eſt unquam. *Et vidit Deus, quia bonum*] *Non prætermittimus autem quia aliqui* (S. *Baſilium &c.* deſignat) *nec in Hebræo putant eſſe, nec in cæteris Interpretibus*, quia congregata eſt aqua in congregationes ſuas, & apparuit arida] *Cum enim dixerit, quia factum eſt ſic ſatis eſſe putant vocem operatoris ad acceleratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet & definitionem præceptionis, & repetitum operationis vel indicium vel effectum; ideo nos non putamus abſurdum id quod perhibetur additum, etiamſi cæteris Interpretibus vel veritas doceatur ſuppetere, vel auctoritas. Multa enim non otioſe à* LXX. *Viris Hebraicæ lectioni addita & adjuncta comperimus.*

Jobi verba (XXX. 24.) quibus optat, ut daretur ſibi facultas mortem ſibi conſciſcendi, quæ ab Hebraicis omnino diverſa ſunt, agnoſcuntur apud Jobi Verſionem, quæ legitur in *Ambroſii* libris *de interpretatione Job. Utinam enim poſſem meipſum capere, aut deprecatus ſaltem aliquem, & faciet mihi hoc.* In eadem vero Verſione omittitur totus iſte prolixus ſermo, qui in Codicibus *Græcis* Uxori Jobi tribuitur, eaque ſolummodo ponuntur, quæ in *Hebraicis* inveniuntur: *Et dixit ei Uxor ſua: Uſquequo tolerabis? Sed dic quoddam verbum contra Deum & morere.* Rejiciuntur etiam iſta, quæ in Græcis exemplaribus ad libri calcem reperiuntur additamenta, deſinitque Verſio eiſdem verbis cum Veritate Hebraica: *Et mortuus eſt Job ſenior & plenus dierum.* Rurſus ibidem (IV. 1.) *Theodotionis* ponitur interpretatio. LXX. habent: μὴ πολλάκις σοι λελάληται ἐν κόπῳ; *Num ſæpe tibi ſermo habitus eſt in moleſtia?* Theodotion: Εἰ ληψώμεθα λαλῆσαι πρός σε, κοπιάσεις; Verſio Lat. apud Ambroſium: *Si cœperimus loqui ad te, moleſte accipies?*

Legitur apud Prov. XI. 26. juxta LXX. *Qui continet frumentum, relinquat illud nationibus.* Theodotion: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. Quod expreſſit *Ambroſius* De Officiis III. 6. *Et alius ait; Captans pretia frumenti, maledictus in plebe eſt.* Paulo poſt ponuntur utraque. *Recte igitur Solomon, Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus. — Et addidit: Captans annonam maledictus in plebe eſt.*

Comm. in Lucam lib. 3. poſtquam locum Eſaiæ juxta LXX. protuliſſet, ut eorum Verſionem confirmet, ad *Aquilæ* auctoritatem provocat. *In quo juxta Aquilæ quoque interpretationem non quaſi de homine, ſed de eo qui ultra hominem eſſet, vidimus extitiſſe promiſſum. Idem enim interpretatus eſt: Puer natus eſt nobis, filius datus eſt nobis, & facta eſt menſura in humero ejus, & vocabitur nomen ejus admirabilis, conſiliarius, Deus fortis &c.* Lego *Conſiliarius meus fortis*, cum Editione Eraſmiana, an. 1529. Vel potius *Conſiliarius fortis.* Licet enim ad Hebræum & veritatem propius accedat τὸ *Deus*, tamen *Aquilam* non ſic vertiſſe palam eſt ex *Theodoreto*, qui Aquilam eo nomine increpat, quod dolose Hebraicam dictionem אל, interpretatus ſit ἰσχυρός. Scribit etiam *Euſebius* vertiſſe *Aquilam*

lam σύμβολον, ἰσχυρὸς, δυνατός. Quibus consonat antiquissima nota Codicis *Marchaliani.*

Enarrat. Psalmi 118. ait *Ecclesiam* LXX. *Virorum sententias MAGIS sequi* (quam aliorum Interpretum.) Ibidem monet nonnullos Versionem aliam fuisse secutos. Et quantum *Hebræo*, comparatione cum translatione facta, detulerit, ex eodem loco satis perspicue colligitur: Priusquam humiliarer ego deliqui] *Alia editio habet*: Priusquam humiliarer, ego desivi. *Unde putant aliqui, quod hominis anima hoc dicat*: Priusquam humiliarer, *ut in hoc latum corporis introirem, tua quæ non legeram, mandata nescivi. Sed quia* LXX. *Virorum sententias magis sequitur Ecclesia, & hic sensus est planior, & nihil offensionis admittens quod possit aliquibus scrupulum commovere: ideo accipiamus*, humiliarer *ita dictum, eo quod peccato videatur humiliatus.*

De Codicibus Græcis N. T. in lib. 2. de Spir. S. cap. 6. hæc habet: *Si quis de Latinorum Codicum varietate contendit, quorum aliquos perfidi falsaverunt; Græcos inspiciat Codices, & advertat quia scriptum est: οἱ μεῦται θεῦ λαπηλεύοντες.*

Libri VI. *de Sacramentis* Ambrosio adscripti aliam exhibent Scripturarum Versionem, quam qua in genuinis Operibus ille usus est.

9. Auctor Commentariorum in Epistolas Pauli, quæ extant inter *Ambrosii* Opera, & HILARIO Romanæ Ecclesiæ DIACONO, eidem coævo, ab eruditis tribuuntur; in cap. v. ad Rom. locum quendam Versionis Latinæ Græco textui anteponit. *At si in Græco non ita cautum dicatur. Sic enim dicitur scriptum*, Etiam in eos mortem regnasse qui non peccaverunt in similitudine prævaricationis Adæ. — *& tamen sic præscribitur nobis de Græcis Codicibus, quasi non ipsi ab invicem discrepent; quod fecit studium contentionis. Quia enim propria quis auctoritate uti non potest ad victoriam, verba Legis adulterat, ut sensum suum quasi verba Legis asserat; ut non ratio, sed auctoritas præscribere videatur. Constat autem hoc per quosdam Latinos de veteribus Græcis translatos olim codices, quos incorruptos simplicitas temporum servavit & servat: postquam autem concordia animis dissidentibus, & hæreticis perturbantibus torqueri quæstionibus cœpit, multa immutata sunt ad sensum humanum, ut hoc contineretur in literis, quod homini videretur. unde & ipsi Græci diversos Codices habent. Hoc autem verum arbitror, quando & ratio & historia & auctoritas observatur. Nam hodie quæ in Latinis reprehenduntur Codicibus, sic inveniuntur à veteribus posita, Tertulliano, Victorino, & Cypriano.*

Hæc verba, tanquam ipsius *Ambrosii*, in medium proferunt cum alii tum [a] *Morinus*, qui in has erumpit voces: *Si de Græcorum Codicibus ista merito pronunciat S. Ambrosius, quid nunc de iis dicendum, apud te perpende, Lector.*

[a] Exercit. 2. lib. 1. cap. 1.

Idem rursus in cap. 2. Epist. ad Gal. vers. 5. vulgatam Latinorum lectionem Græcæ præfert: *Ad horam cessimus subjectioni*] *Græci contra dicunt*, nec ad horam cessimus, *& hoc aiunt convenire causæ: quia qui fieri prohibeat, non oportebat* (*inquiunt*) *dicere se feciſſe, ne probaret esse faciendum. Sed Apostolus vir divinus sciens posse hoc opponi, ipse illud proponit, ut præveniat calumniosos.*

CAP. II.

B. Hieronymus *in Scripturis corrigendis vertendisque quid præstiterit. De illius emendatione Versionis Latinæ N. T.* 2. *De Psalterio* Romano, *ab eo correcto*; Gallicano, *ab eo è Græco converso cum supplementis ex textu Heb.* 3. *De illius Versione sive correctione totius Testamenti Vet. è Græco.* 4. *De totius Versione ex Hebræo.* 5. *De illius in lingua Heb. Præceptoribus.* 6. *Eum fateri se in Versione sua aliquoties erravisse: eaque ipsa loca in Versione ejus hodienum extare.* 7. *Errare eos qui dicunt illum in linguam* Dalmaticam *Scripturas vertisse.* 8. *De Colis & Commatibus ab eo primum in Scripturis Latinorum usitatis.* 9.

AD *Hieronymum* Presbyterum nunc venimus, natu Stridonensem, Dalmatam, domo *Bethlehemiticum*, qui natus est an. 329. denatus 420. ætatis 91. Virum in his literis auctoritatis maximæ, & Latinum (ut ita dicam) *Origenem.* Cujus testimonium (uti ait Mirandulæ Comes) *ab Ecclesia pro Sanctissimo habetur.* Et de quo hoc elogium S. Augustini est; *Quod Hieronymus nescivit, nullus mortalium unquam scivit.* Tantum abfuit ut illi tanto viro perplaceret editio LXXviralis, Latinaque ex ea confecta, ut novam ipse Latinam ex *Hebræo* elaboraret atque perficeret. Qua usa est maxime, brevi post illius tempora, Ecclesia Latina, quaque hodie etiam utitur, etsi multis processu temporum ex Veteri Versione admixtis, *Latinæ Vulgatæ* titulo.

De cujus Versionis origine, & quid in Scripturis interpretandis corrigendisque præstiterit *Hieronymus*, quidque senserit de textus Heb. translationisque LXX. auctoritate, indagine quam accuratissima tractare operæ pretium fore existimo.

2. Primo loco, ut Ecclesiæ, exemplaribus Scripturarum corruptissimis laboranti, subveniret, Versionem Latinam 4. *Evangeliorum*, & postea reliquorum librorum Testamenti Novi, ad Græcorum Codicum fidem castigavit atque restituit. Extat illius in 4. Evangelia Præfatio ad *Damasum* Papam, cujus jussu id opus fuerat aggressus. *Novum opus*, inquit, *me facere cogis ex veteri, ut post exemplaria Scripturarum toto orbe dispersa, quasi quidam arbiter sedeam, & quia inter se variant, quæ sint illa quæ cum Græca consentiant veritate, decernam. Pius labor, sed periculosa præsumptio, judicare de cæteris ipsum ab omnibus judicandum; senis mutare linguam, & canescentem jam mundum ad initia retrahere parvulorum. Quis enim doctus pariter vel indoctus, cum in manus volumen assumpserit, & à saliva quam semel imbibit, viderit discrepare quod lectitat, non statim erumpat in vocem, me falsarium, me clamitans esse sacrilegum, qui audeam aliquid in Veteribus libris, addere, mutare, corrigere. Adversus quam invidiam duplex causa me consolatur: quod & tu qui summus sacerdos es, fieri jubes, & verum non esse quod variat, etiam maledicorum testimonio comprobatur. Si enim Latinis Exemplaribus fides est adhibenda, respondeant quibus; tot enim sunt exemplaria pene quot Codices. Sin autem veritas est quærenda de pluribus, cur non ad Græcam originem revertentes, ea quæ vel à vitiosis interpretibus male reddita, vel à præsumptoribus imperitis emendata perversius, vel à librariis dormitantibus aut addita sunt, aut mutata, corrigimus? — Igitur hæc præsens præfatiuncula pollicetur 4. tantum Evangelia, quorum ordo est iste, Matthæus, Marcus, Lucas, Joannes, Codicum Græcorum emendata collatione, sed & veterum, nec quæ multum à lectionis Latinæ consuetudine discreparent. Ita calamo temperavimus, ut his tantum quæ sensum videbantur mutare, correctis, reliqua manere pateremur ut fuerant.* Se postea eodem modo correxisse reliquos Instrumenti Novi libros, testatur in *Catalogo Scriptorum Eccles.*

Eccleſ. ubi Opera ſua recenſens, ait ſe *Novum Teſtamentum Græcæ fidei reddidiſſe.* Sic in Epiſtola XXVIII. ad Lucinium monet ſe *Teſt. Novum Græcæ reddidiſſe auctoritati.* Hinc patet errare, cum illos qui negant Hieronymum totum T. N. è Græco emendaſſe, tum eos qui exiſtimant illum non correxiſſe Verſionem veterem, ſed *novam* elaboraſſe. Hunc errorem erravit ipſe *Auguſtinus*, vel minus certe accurate locutus eſt in Epiſtola ad Hieronymum conſcripta. *Proinde* (inquit) *non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quod Evangelium ex Græco INTERPRETATUS es: quia pene in omnibus nulla offenſio eſt cum Scripturam Græcam contulerimus.* Ubi vel per *Evangelium* deſignat totum N. T. vel tunc cum ea ſcripſit, ad manus ejus pervenerat tantum Codex 4. Evangeliorum ab Hieronymo emendatorum. De toto T. N. eum intellexit ipſe Hieronymus in Reſponſione, ubi rurſus teſtatur ſe illud tantum emendaſſe, non tranſtuliſſe. *Si me, ut dicis, in Novi T. emendatione ſuſcipis, exponiſque cauſam cur ſuſcipias, quia plurimi linguæ Græcæ habentes ſcientiam, de meo poſſent opere judicare: eandem integritatem debueras etiam in Veteri credere Teſtamento, quod non noſtra confinximus, ſed ut apud Hebræos invenimus, divina tranſtulimus.* Supereſt hodienum, inque omnium manibus verſatur, editio hæc Hieronymiana, ſed in multis iterum locis maculata ac depravata. Purior extat pene integra in volumine illius Commentariorum: non enim mihi, ut clariſſ. [a] *Huetio*, dubium videtur utrum totum N. T. quod hodie legitur, ſit Hieronymi, vel tantum Evangelia. *Novum* (inquit) *Hieronymi Teſtamentum excerptum eſt, ſed levi aliqua emendatione ad Græcam veritatem in Evangeliis ab Hieronymo, in Epiſtolis ab aliquo Hieronymi exemplum affectante, vel ab ipſo forſitan Hieronymo reformatum.* Videtur Vir doctiſſimus ad eorum propendiſſe ſententiam, qui Hieronymum tantum Evangelia correxiſſe opinantur. Verſionem veterem ab Hieronymo non caſtigatam, vel potius Verſiones varias, in Patrum Operibus videre eſt. Extat in Cod. MS. Bibliothecæ [b] *Bodleianæ* Evangelium S. Joannis, Homiliis Auguſtini præfixum, cum hoc titulo: *Evangelium ſecundum Joannem juxta eam tranſlationem, quam beatus Auguſtinus exponit.*

[a] De cl. Interp.

[b] NE. A 7. 3.

3. Poſtquam Novi T. Verſionem emaculaſſet, Pſalterium Latinum ad Græcam Verſionem LXXviralem caſtigavit. Quod poſtea rurſus Scriptorum vitio depravatum, non modo è Græco correctum dedit, verum etiam quæ deerant, juxta codices Heb. ſupplevit, additis *aſteriſcorum* notulis, & quæ abundabant, *obelo* jugulavit. Utriuſque ſuæ editionis Pſalterii meminit ipſe in Prologo poſterioris ad *Paulam*, & *Euſtochium*, quem integrum hîc tranſcribam, quoniam inter Opera ejus excuſus non reperitur. Extat vero in Voluminibus Bibliorum una cum *Gloſſa Ordinaria* & *Lyrani* Epoſitionibus editorum, ut etiam in *Hugonis Card.* Commentariis. *Pſalterium Romæ dudum poſitus emendaram, & juxta* LXX. *Interpretes, licet curſim, magna tamen ex parte correxeram. Quod quia rurſum videtis, O Paula & Euſtochium, ſcriptorum vitio depravatum, pluſque antiquum errorem, quam novam emendationem valere, cogitis ut veluti quodam novali ſciſſum jam arvum exerceam, & obliquis ſulcis renaſcentes ſpinas eradicem, æquum eſſe dicentes, ut quod crebro male pullulat, crebrius ſuccidatur. Unde conſueta præfatione commoneo, tam vos, quibus forte labor iſte deſudat, quam eos qui exemplaria iſtiuſmodi habere voluerint, ut quæ diligenter emendavi, cum cura & diligentia tranſcribantur. Notet ſibi unuſquiſque vel jacentem lineam, vel radiantia ſigna, id eſt, vel obelos, vel aſteriſcos, & ubicunque viderit virgulam præcedentem, ab ea uſque ad duo puncta quæ impreſſimus, ſciat in* LXX. *tranſlatoribus plus haberi. Ubi autem ſtellæ ſimilitudinem perſpexerit, de Hebræis voluminibus additum noverit æque uſque ad duo puncta, juxta Theodotionis duntaxat editionem, qui ſimplicitate*

citate sermonis à LXX. *Interpretibus non discordat. Hæc ergo & vobis & studioso cuique feci se scienti; non ambigo multos fore, qui vel invidia, vel supercilio malint contemnere videri præclara, quam discere, & de turbulento magis rivo, quam de purissimo fonte potare.* Editio Psalterii prior *Romana* vulgo appellata est, utpote in Eccleſia Rom. usurpata; posterior *Gallicana*, quia ab Eccleſia tandem *Gallicana* recepta est. Præfatione in Psalmos ex Heb. conversos, ad *Sophronium* ait translationem Latinam è Græcis factam, *diligentissime emendatam ſe linguæ ſuæ hominibus olim dedisse.* Apolog. 2. in Ruff. *Psalterium certe emendatissimum juxta* LXX. *Interpretes nostro labore dudum Roma ſuscepit.* Epist. ad Sun. & Fret. monet ſe *emendantem Psalterium olim, ubicunque ſensus idem, veterum Interpretum* (Latinorum) *consuetudinem mutare noluisse, ne nimia novitate lectoris studium terreret.* Psalterii *Gallicani* exemplaria vetusta obelis asteriscisque, quibus hodie vulgo carent, notata, ſe vidisse testatur *Jac. Faber Stapulensis.* Sunt qui tradunt Hieronymum editionem hanc adornasse in usum Eccleſiæ *Gallicanæ*, sed male. Inter *diverſa diverſorum in Psalmos præambula Remigii* Expositioni præfixa, habetur sub Hieronymi nomine, sed supposititia, ad *Damasum P.* Epistola quædam, de canendo in fine Psalmi cujuslibet *Gloria Patri &c.* ad declarandam *Niceni* Consilii fidem, deque *Alleluia* semper omnibus Psalmis affigenda, cum aliis rebus quibusdam ad Psalmos spectantibus; quæ ei tanquam primo auctori, ut absque ullo auctore idoneo, vulgo adscribuntur.

Insigniter errant [a] *Waltonus*, & qui eum sequitur, [b] *Natalis Alexander*, cum dicunt QUATER circa Psalterium laborasse Hieronymum. *Primo* (inquiunt) *ex Hebræo in Lat. vertit, ut in Epist. ad Sophronium legimus. 2. ex Editione τῶν ο'. Græca quæ in Hexaplis erat ſincera & incorrupta, quam asteriscis & obelis notavit, de qua in Epist. 135. ad Sunniam & Fretelam. 3. ex Præf. Psalt. ad Paulam & Eustochium & Epist. ad Sophronium constat ipsum bis emendasse, ex editione Lucianea, quæ Vulgata & Communis dicta est, quæ eadem erat cum* LXX. *ſed à Luciano quibusdam correctis & emendata, hanc primæ vicis emendavit, ut est in Epistola ad Sophronium: & postea iterum emendavit additis asteriscis & obelis, ut ipse affirmat Præf. in Psalt. ad Paulam & Eustochium; & hæc ejus editio auctoritate Damasi Romæ in usu erat, teste ipso Hieronymo libro* 1. *contra Ruff.* Cum in variis locis de una eademque editione loquitur Hieronymus, de diversis eum infelici admodum conjectura intelligunt. Legerant apud Hieronymum editionem *Lucianeam* à nonnullis dictam fuisse *communem* sive *vulgatam*, scil. *Constantinopoli* usque Antiochiam, ubi in usu vulgari fuit: legerant quoque Hieronymum bis Psalterium ex editione *vulgata* emendasse: atque hinc concluserunt editionem illam fuisse *Lucianeam.* Et quia legerant etiam Hieronymum ex Editione *Hexaplari* Psalterium vertisse, ideo hanc illius editionem tertiam quandam fuisse, & ab illa utraque diversam, autumarunt. Per editionem vero *vulgatam* ex qua Hieronymum Psalterium bis correxisse legerant, non aliam intelligere debuerunt quam LXX. in genere, quæ *Hebræo* & Versionibus cæteris *Aquilæ, Symmachi*, & *Theodotionis* opposita, *vulgata* sæpissime dicitur. Utrum autem Psalterium quod dictum est *Romanum*, ex editione *Lucianea*, an ex alia aliqua, emendaverit, id omnino incertum est.

4. A *Psalterio* progressus est ad reliquos libros Testamenti Vet. quorum omnium Versionem Latinam, juxta editionem τῶν LXX. Hexaplarem partim correxit & repurgavit, partim è Græco novam fecit, additis (ut in Psalterio) quæ Hebræi Codices supplebant, sub *asteriscorum* signo, & quæ redundabant *obelo* notatis. In Præfatione quam Latinæ Versioni *Jobi* sic emendatæ præfixit, quid fecerit, ipse his edisserit verbis: *Beatum Job, qui adhuc apud Latinos jacebat in ſtercore, & vermibus ſcatebat*

[a] Proleg. 10. §. 5.
[b] De Vulg. Lat. Q. 3.

ſcatebat errorum, integrum immaculatumque gaudere. Quomodo enim poſt probationem atque victoriam duplicia ſunt ei univerſa reddita: ita ego in lingua noſtra (ut audacter loquar) feci eum habere quæ amiſerat. Igitur & vos & unumquemque lectorem ſolita præfatione commoneo, & in principiis librorum eadem ſemper annectens, rogo, ut ubicunque præcedentes virgulas videritis, ſciatis ea quæ ſubjecta ſunt in Hebraicis voluminibus non haberi. Porro ubi ſtellæ imago præfulſerit, ex Hebræo in ſermone noſtro addita ſunt. Necnon & illa quæ haberi videbantur, & ita corrupta erant, ut ſenſum legentibus tollerent, orantibus vobis magno labore correxi. Præfatione in Jobum ex Hebræo converſum ait, antea ſe librum illum è *Græco* Latine reddidiſſe: *Utraque autem editio, & LXX. juxta Græcos, & mea juxta Hebræos in Latinum meo labore tranſlata eſt.* Ibidem, *Cæterum apud Latinos, ante eam tranſlationem quam ſub Aſteriſcis & Obelis* nuper *edidimus, ſeptingenti ferme, aut octingenti verſus deſunt, ut decurtatus & laceratus corroſuſque liber, fœditatem ſui publice legentibus præbeat.* Epiſtola ad Pammachium: *Tranſtuli nuper Job in linguam noſtram: cujus exemplar à ſancta Marcella, conſobrina tua, poteris mutuari. Lege eundem Græcum & Latinum, & veterem editionem noſtræ tranſlationi compara: & liquido pervidebis quantum diſtet inter veritatem & mendacium.* Nempe tranſtulit *Origenis* editionem obelis aſteriſciſque notatam. Adv. Ruff. lib. 2. *Tranſibo ad librum Job, quem poſt* LXX. *Interpretum editionem, quam Origenes obelis aſteriſciſque diſtinxit, ante annos plurimos Latino ſermone datum, quum rurſum juxta ipſum Hebraicum veterem &c.* Auguſtinus Epiſt. ad Hieron. *Hoc addo, quod poſtea didicimus, ex Hebræo Job à te interpretatum, cum jam quandam haberemus interpretationem tuam ejuſdem Prophetæ ex Græco eloquio verſam in Latinum, ubi tamen aſteriſcis notaſti, quæ in Hebræo ſunt, & in Græco deſunt: Obelis autem quæ in Græco inveniuntur, & in Hebræo non ſunt, tam mirabili diligentia, ut quibuſdam in locis ad ſingula verba ſingulas ſtellas videamus, ſignificantes eadem verba eſſe in Hebræo, in Græco autem non eſſe. Porro in hac poſteriore interpretatione, quæ verſa eſt ex Hebræo, non eadem verborum fides occurrit. Nec parum turbat cogitantem, vel cur in illa prima tanta diligentia figantur aſteriſci; ut minimas etiam particulas orationis indicent deeſſe codicibus Græcis, quæ ſunt in Hebræis: vel cur in hac altera, quæ ex Hebræis eſt, negligentius hoc curatum ſit, ut non eædem particulæ ſuis locis invenirentur.* Dubitat [a] *Eraſmus* utrum illa tranſlatio *Jobi*, quæ hodie habetur in voluminibus *Latinis*, tanquam ex *Hebræo* facta, ſit illa ipſa revera, an hæc, de qua loquimur, ex LXX. confecta. Sed illam ipſam eſſe, pro certo mihi compertum eſt.

[a] Argumento Præfationis in Jobum ex Heb. verſum.

In libris *Paralipomenωn*, non correxit tranſlationem veterem Latinam, ſed eos quoque de novo è Græco convertit, cum *Hebræo* etiam collatos. Et ad hoc præſtandum Judæo quodam de *Tiberiade* accito, adjutore uſus eſt. Præfat. ad hanc *Paralipomenωn* Editionem, ad *Domnionem* & *Rogatianum* ſcripta; *Denique cum à me nuper literis flagitaſſetis, ut vobis Paralipomenon Latino ſermone transferrem, de Tiberiade quendam Legis auctorem, qui apud Hebræos admirationi habebatur, aſſumpſi, & contuli cum eo à vertice (ut aiunt) uſque ad extremum unguem: & ſic confirmatus, auſus ſum facere quod jubebatis. Libere enim vobis loquor. Ita in Græcis & Latinis Codicibus hic nominum liber vitioſus eſt, ut non Hebræa quam barbara quædam & Sarmatica nomina conjecta arbitrandum ſit.* De emendationibus ſuis ad Hebræos provocat. *Si quis in hac interpretatione voluerit aliquid reprehendere, interroget Hebræos, ſuam conſcientiam recolat: videat ordinem textumque ſermonis; & tunc noſtro labori, ſi potuerit, detrahat. Ubicunque ergo aſteriſcos, id eſt, ſtellas, radiare in hoc volumine videritis, ibi ſciatis de Hebræo additum quod in Latinis Codicibus non habetur. Ubi vero obelus, tranſverſa ſcil. virga præpoſita eſt, illic ſignatur quid* LXX. *Inter-*

pretes addiderint. Editionem hanc *Paralipomenωn* adornatam fuiſſe dicit ante *Damaſi* Papæ mortem, ſatis conſtat. Si *Vitæ Hieronymi* anonymo Scriptori credimus, emiſſa eſt ſub Pontificatu *Liberii*. *Commorans itaque Hieronymus Romæ, mentis corporiſque virginitatem & delictorum pœnitentiam cuſtodiens, fidelibus prædicabat. Multaque juxta* LXX. *librorum volumina atque Pſalterium emendavit, Apoſtolicæ Sedis Liberio gerente Pontificatum.* Obiit autem *Liberius* an. 366. cum annos tantum 37. natus eſſet *Hieronymus*.

Nullum librum *Apocryphum* (exceptis forſan additamentis *Eſtheræ* & *Danielis*) ad Codices *Græcos* recognovit. Neque extat enim Præfatio illius in ullum ex libris *Apocryphis*. Nec ullius à ſe ad Græcum recognoſ. 6.7.8. gniti mentionem uſquam facit. In Biblio MS.[a] Bibliothecæ Bodleianæ reperitur duplex Editio Latina libri *Judith*, quarum poſterior Præfatione Hieronymi præmunitur, & eſt ipſa quæ vulgo legitur, quam Hieronymus è Chaldæo vertit: prior vero, quæ vetuſtior eſt Editio, ex Græco facta, Præfationem nullam habet, habitura tamen ſi fuiſſet ab Hieronymo recognita. Fallitur autem[b] *Serarius*, cum aſſerit illum nihil ex *Græco* tranſtuliſſe præter *Pſalterium*, *Job*, & libros *Salomonis*. Libros quoque *Paralipomenωn* ab eo fuiſſe ex Græco converſos, jam oſtendimus. Et idem de omnibus *Canonicis* ipſe ſubindicat in Epiſtola ad Auguſtinum, qua ei reſpondet quærenti tantum (ut ſupra) de libro Job, qui ſolus tum ad illius pervenerat manus: *Quod autem quæris, cur prior mea in LIBRIS CANONICIS interpretatio aſteriſcos habeat & virgulas prænotatas: & poſtquam aliam tranſlationem abſque his ſignis ediderim; pace tua dixerim videris mihi non intelligere quod quæſiſti. Illa enim interpretatio* LXX. *Interpretum eſt: & ubicunque virgulæ, id eſt obeli ſunt, ſignificatur quod* LXX. *plus dixerint, quam habetur in Hebræo. Ubi autem aſteriſci, id eſt ſtelluæ prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum eſt: Et ibi Græca tranſtulimus: hic de ipſo Hebraico, quod intelligebamus, expreſſimus.* De omnibus quoque libris loquitur in Epiſtola ad *Suniam* & *Fretelam*, (quamvis illæ eum rogaverant de locis tantum *Pſalterii* quibuſdam) *Aliam editionem* LXX. *Interpretum, quæ & in ἑξαπλοῖς Codicibus reperitur, & à nobis in Latinum ſermonem fideliter verſa eſt.* Paulo poſt: *Ita in Veteri Teſtamento &c. — Ea autem editio quæ habetur in ἑξαπλοῖς, & quam nos vertimus, &c.* In quibus locis id porro obſervandum eſt, quod innuit ſe totum ſacrum volumen *vertiſſe*: cum libros tamen complures correxit tantum ac recognovit. *Vertit* vero paſſim cum alia quædam, tum ea præcipue quæ ex *Theodotione* addita fuere.

[c] Hiſt. Crit. T. V. lib. 2. c. 10. Exiſtimat[c] *Simonius* Hieronymum in hac editione, quæ addita ſunt ſub afteriſcis, ex ipſo Hebræo immediate vertiſſe. Sed quamvis hoc verum ſit de libris *Paralipomenωn*, conſtat tamen ex locis præcitatis, aliiſque mox citandis, illum ut plurimum ipſa Græca, quæ ex *Theodotionis* editione ſub afteriſcis in Hexaplis interſeruerat *Origenes*, Latine tranſtuliſſe.

[d] Diſquiſ. Crit. cap. 19. Fallitur rurſus[d] Vir doctus, cum putat hanc Editionem deſignari à *Ruffino* in libro 2. *Invectivarum* his verbis: *Quis alius auderet ab Apoſtolis tradita Eccleſiæ inſtrumenta temerare, niſi Judaicus ſpiritus?* In illa enim *Invectiva*, & ſpeciatim verbis illis,[e] loqui *Ruffinum* de Verſione ab Hieronymo ex Hebræo facta, evidentiſſimum eſt. Verum utrum ita ſit vel non, parum refert.

[e] Vide locum infra, in *Ruffino*.

Hæc ipſa eſt editio, quæ in Hieronymi Commentariis in Prophetas, præſertim in 12. Minores, connectitur cum Verſione ex Hebræo facta: ut variis indiciis perſpicuum eſt. Ad Eſ. 40. *Hoc quod aſteriſcis notatur: Quia ſpiritus &c. ex Hebraico & Theodotionis editione additum eſt.* Ad cap. 5. *Nomen Hieruſalem, quod hic à* LXX. *additum eſt, nec in Hebræo*

bræo habetur, nec ullus trium Interpretum posuit: unde obelo prænotandum est. Ibid. *Illud autem quod supra dicitur, Et non occidet &c. de Theodotionis editione ex Hebraico additum est.* Ad cap. 52. *In hoc loco nomen Sion à* LXX. *additum est: & idcirco jugulatum veru.* Ad cap. 55. *Quodque sequitur, Et obnoxii tui erunt in ea, obelo prænotavimus.* In Jer. 2. *Hoc in* LXX. *non habetur, sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est.* Ibid. *Pro imagine mortis* (quod Hebraicum habet) *de Theodotione additum est, umbra mortis.* Cap. 31. *Ridicule Latini Codices in hoc loco, ambiguitate verbi Græci, pro calido lupinos interpretati sunt &c.* Versio tamen Latina, qua ibi utitur Hieronymus, habet *calidum.* In Ezech. 7. *Hæc in* LXX. *non habentur, sed in editione eorum de translatione Theod. sub asteriscis addita sunt.* Rursus: *Locus difficilis, & inter Heb. &* LXX. *multum discrepans, quibus pleraque de Theodotionis editione addita sunt, ut aliquam habere consequentiam viderentur.*

Eandem Editionem quoad *Ecclesiasten*, exhibent ejusdem in librum illum Commentarii. Cæteri omnes libri videntur periisse, præter *Psalterium*, quod habetur quoque typis excusum, & librum *Job*, quem ex eadem editione reperi in Biblio quodam MS. [a] Bibliothecæ *Bodl.* antiquo & perpulchro, quod supra memoravimus. In quo duplex habetur illius libri translatio, cum Hieronymi Præfationibus. Designatur eadem Editio in notula marginali alius Biblii inter MSS. [b] *Laudina*, his verbis: *In libro veteri, quem vidi, & fuit de cœnobio Fontinellæ, fuit translatio Jeronymi super Job, qua non utimur.* Ejusdem exemplar, idque obelis asteriscisque notatum, se invenisse testatur *Jac. Faber Stapulensis.* Vivente adhuc ipso Hieronymo perierant nonnulli libri, cujusdam fraude ab eo subrepti, ut colligi potest ex Epistola ejus XCIV. ad Augustinum: *Grandem Latini sermonis in ista provincia notariorum patimur penuriam: & idcirco præceptis tuis parere non potuimus: maxime editione* LXX. *quæ asteriscis verubusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris ob fraudem cujusdam amisimus.*

[a] NE. F. 6. 7. 8.

[b] D. 43.

Apud Virum clariss. *Gul. Caveum* in *Hist. Literaria Script. Eccles.* de Hieronymo hæc legimus: *Juvenis adhuc totum V. T. Latinum cum Græcis Hexaplorum Codicibus collatum emendavit, additis ubicunque aliquid mutaret, notis & asteriscis. Quosdam etiam libros & in his Psalmos è Græco accurate convertit. Verum ista Versio dudum periit. Quin & Psalterium postea Latinum à Damaso rogatus ex Lucianea τῶν ο'. editione bis correxit; quod ab eo correctum à Romana Ecclesia statim usurpari cœpit, & in Bibliis vulgatis hodienum extat, uti & T. Novum pari modo ab eo ex Græcis fontibus repurgatum. Quinetiam Græcam τῶν* LXX. *Versionem ex melioris notæ exemplaribus correctam atque emendatam in studiosorum usum edidit. &c.* Hæc *Caveus*, Vir natus in honorem literarum, mihique in paucis charus atque reverendus. Sed pluribus nominibus (pace ejus dixerim) in hoc loco fallitur, ut in tali tantoque opere facile fieri potuit, sed partim ab aliis in errorem ductus. De editione *Lucianea*, & quod *ter* ex Græco Psalterium non verterit sive correxerit Hieronymus, in superioribus jam diximus. In editione Bibliorum, quam asteriscis signavit, notas apposuit non illis quæ *mutavit*, sed illis quæ *addebantur* vel *redundabant.* Psalmorum Versio, quam ex Græco condidit, non *periit*, sed, ut dixi, illa ipsa est quæ in Bibliis vulgatis hodienum extat. Nec correxit unquam Hieronymus ipsam *Græcam τῶν* LXX. Editionem, sed tantum *Latinam* è Græca conversam. Et de hac sola intelligendus est, ubi meminit Editionis LXX. à se emendatæ, scil. cum alibi passim, tum in Epist. 28. ad *Lucinium* gente Beticum: LXX. *Interpretum editionem & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi.* Quo loco videtur eruditiss. *Caveus* fuisse deceptus. Ait

Hieronymus ſe non dubitare, quin volumen Bibliorum (in Latinum ex LXX. tranſlatum) haberet *Lucinius*: quia multi temporibus illis non integras Scripturas, ſed tantum libros quoſdam, aut forte nullos, penes ſe habebant. De homine vero in Hiſpania Ulteriore, hodie *Andaluſia* dicta, vivente, non dicere potuit, ſe *non dubitare* quin ipſam Editionem *Græcam* haberet.

5. Poſt aliquot annos, non contentus Verſionem Latinam è Græco factam repurgaſſe, & ex Hebræo ſub aſteriſcis ſuppleviſſe, obeliſque ſuperflua jugulaſſe; dum in ſeceſſu *Bethlehemitico* deliteſceret Verſionem novam Latinam totius Inſtrumenti Vet. ex *Hebræo* aggreſſus eſt. In qua adornanda ſecutus eſt partim Interpretes LXX. ſcil. ubi ab Hebræo non diſſentire videbantur, partim Interpretes Græcos cæteros, partim Magiſtorum ſuorum Judæorum expoſitiones. Quid fecerit in *Eccleſiaſtis* Verſione, his verbis monet: *Memini me ante hoc ferme quinquennium, cum adhuc Romæ eſſem, &c. — Et nunc in Bethlehem poſitus, anguſtiore viz. civitate, & illius (Blæſillæ) memoriæ & vobis reddo quod debeo, hoc breviter admonens, quod nullius auctoritatem ſequutus ſum, ſed de Hebræo transferens maxime* LXX. *Interpretum conſuetudini me coaptavi, in his duntaxat, quæ non multum ab Hebraicis diſcrepabant. Interdum Aquilæ quoque & Symmachi & Theodotionis recordatus ſum, ut nec novitate nimia Lectoris ſtudium deterrerem; nec rurſum contra conſcientiam meam, fonte Veritatis omiſſo, opinionum rivulos conſectarer.* Præf. in *Job*, ait tranſlationem illius libri *nullum de Veteribus ſequi Interpretem, ſed ex ipſo Hebraico Arabicoque ſermone, & interdum Syro, nunc verba, nunc ſenſus, nunc ſimul utrumque reſonare.* Procemio in *Heſter*, ait ſe librum illum, *verbum è verbo expreſſius tranſtuliſſe.* Meminit ibidem ſe in illo libro notas quaſdam ex minio adjeciſſe, quæ in hodiernis exemplaribus deſiderantur: *Rurſum in libro Heſter alphabetum ex minio uſque ad Theta literam fecimus diverſis in locis, volentes ſcil.* LXX. *Interpretum ordinem per hoc inſinuare ſtudioſo Lectori. Nos enim juxta morem Hebraicum ordinem proſequi etiam in* LXX. *editione maluimus.* Comm. in Eſ. c. 13. teſtatur ſe in Verſionibus ſuis *Symmachum generaliter*, præ aliis Interpretibus Græcis, *ſecutum fuiſſe.* De earum veritate, *Judæus* paſſim appellat. Tract. de *Opt. genere interpretandi*, profitetur ſe in Scripturis vertendis Hebraica verbum è verbo expreſiſſe: *Ego enim non ſolum fateor, ſed libera voce profiteor, me in interpretatione Græcorum, abſque Scripturis ſanctis, ubi & verborum ordo & myſterium eſt, non verbum è verbo, ſed ſenſum exprimere de ſenſu.* At Epiſtola LXXXIX. ad *Auguſtinum*, agnoſcit ſe *ſenſuum potius veritatem, quam verborum ordinem interdum conſervaſſe.*

Non eodem tempore librorum omnium Verſiones emiſit, nec eodem ordine, quo in ſacris Voluminibus vulgo feruntur. Primos omnium edidit 4. libros *Regum* (id eſt, duos *Samuelis* & duos *Regum.*) Quibus præfixit generalem Introductionem ad *Paulam* & *Euſtochium*, quæ *Prologi Galeati* noſcitur titulo.

Proxime poſt illos edidit omnes Prophetas, cum 4. Majores, tum 12. Minores. Poſt illos, 3. libros *Salomonis*, *Eccleſiaſten*, *Proverbia*, & *Canticum Cant.* ſimul vulgavit, ſcil. circa an. 388. ut patet ex Prologo *Eccleſiaſtis*, ubi monet ſe *ante quinquennium* fuiſſe Romæ. Roma enim diſceſſit ſtatim poſt *Damaſi* P. amici ſui, mortem, à Romano Clero invidia calumniiſque appetitus, velut ipſe docet Epiſt. 99. Obiit vero *Damaſus* an. 382. nempe menſe Octobri *Antonio* & *Syagrio* COSS. ut teſtatur *Marcellinus Comes*, id eſt, anno Theodoſii Sen. 4. vel 5. Et teſtantur *Proſper* & *Caſſiodorus*, Hieronymum toto jam mundo clarum in *Bethlehem* habitaſſe, *Arcadio* & *Bautone* COSS. h. e. anno Theodoſii 7. Chriſti 385. In Vita tamen *Damaſi* ſcriptum legimus, obiiſſe illum an. 388.

Theodoſii

Theodosii 2. Indict. 1. Quod si verum sit, editi sunt libri Salomonis an. 393. vel 394. Quam brevi vero tempore libros illos transtulerit, ipse docet, *triduo opus* appellans. Editos autem fuisse post *Prophetas*, exinde palam est, quod in Prologo *Proverbiorum* ait se Commentarios in *Osee*, *Amos*, *Zach.* & *Mal. scripturum fuisse ante illud tempus*, si præ valetudine licuisset. Commentarios enim in proprias suas Versiones scripsit.

Librum *Job* emisit circa an. 392. vel 393. ut liquet ex Epistola 58. *Libros sedecim Prophetarum, quos in Latinum de Hebræo sermone verti, si legeris, & delectari te hoc opere comperero, provocabis nos etiam cætera clauso armario non tenere. Transtuli nuper Job in linguam nostram, cujus exemplar à sancta Marcella consobrina tua poteris mutuari. Lege eundem Græcum & Latinum, & veterem editionem nostræ translationi compara, & liquido pervidebis, quantum distet inter veritatem & mendacium.* Scripta est illa Epistola brevi post libros *adversus Jovinianum*; qui scripti sunt an. 392.

Eodem circiter tempore evulgata est *Psalmorum* Versio. *Esdram* & *Nehemiam* editos fuisse ante librum *De Opt. gen. interpretandi*, hoc est, ante an. 394. vel. 395. apparet ex his *Prologi* verbis: *In Evangeliis multa habentur quasi de V. T. quæ apud* LXX. *Interpretes non habentur. — multaque alia, quæ latiori Operi reservamus.* Per *latius Opus*, non dubium est quin intellexerit *de Opt. gen. interpretandi* librum: quem editum fuisse paulo post librum *De illustribus Viris*, sive *Catalogum Script. Eccl.* id est circa ann. 393. vel. 394. colligitur ex Procemio Comment. in Jonam: *TRIENNIUM circiter fluxit postquam 5 Prophetas interpretatus sum, Micheam, Nahum, Abacuk, Sophoniam, Aggeum, & alio opere detentus, non potui implere quod cœperam. Scripsi librum* De illustribus Viris, *& adversum Jovinianum duo volumina: Apologeticum quoque*, & De optimo genere interpretandi, *ad Pammachium, & ad Nepotianum vel de Nepotiano duos libros, & alia quæ enumerare longum est. Igitur tanto post tempore, quasi quodam postliminio à Jona interpretandi sumens principium, &c.* Eos omnes libros eodem triennio se scripsisse docet. *Ante* librum vero *De illustribus Viris*, quem constat scriptum fuisse anno 392. vel ineunte 393. non scriptum fuisse librum *De opt. gen. interpretandi*, exinde liquet quod ibi, in recensione Operum Hieronymi, nulla fiat illius mentio.

Pentateuchum edidit non ante annum 404. vel 405. Quem brevi secutus est liber *Josuæ*. Hoc ex eo colligitur, quod in Præfatione *Josuæ*, quæ sic incipit, *Tandem finito Pentateucho Moysi; velut grandi fœnore liberati, ad Jesum filium Naue manum mittamus*: mentio fit *Paulæ* jam defunctæ. *Cæterum post sanctæ Paulæ dormitionem, & hos libros, quos Eustochio Virgini Christi negare non potui, &c.* Obiit enim *Paula* an. 404. ut ex ejus constat *Epitaphio* ab Hieronymo conscripto. In *Apologetico contra Ruffinum*, quem statuunt nonnulli scriptum fuisse anno 400. proferuntur loca quædam ex Præfationibus non modo *Regum*, *Paralipomenon*, *Esdræ*, *Jobi*, *Psalmorum*, *librorum* 3. *Salomonis*, *Esaiæ*, & *Danielis*, verum etiam *Pentateuchi*. Atqui unde constet *Apologeticum* an. 400. fuisse scriptum non video. Vel ex hoc, ni fallor, loco contrarium evinci possit.

In eadem *Josuæ* Præfatione pollicetur se proxime ad librum *Judicum*, *Ruth*, & *Hester* manum missurum. Præfatio *Hester* juxta lectionem hodiernam scribitur ad *Paulam & Eustochium*. Quod fieri non potuit. Et pro verbis illis, *O Paula & Eustochium*, quod error vetustus est, substituendum est, meo periculo, *mi Domnion & Rogatiane*. Nam, ut constat *Paulam* ante mortuam fuisse, sic translationem *Hester* dicatam fuisse *Domnioni* & *Rogatiano*, satis patet ex *Esdræ* Prologo ad eos conscripto, ubi hæc leguntur: *Tertius annus est, quod semper scribitis atque rescribitis, ut Esdræ librum & Hester VOBIS de Hebræo transferam.*

Paralipomenon libros ultimo omnium prodiisse, asserit clariss. [a] *Du pin.*

[a] De Can. V. T. c. 7. §. 2.

Sed fallitur. Nam omnes alios libros editos fuiſſe ante *Octateuchum*, teſtatur ipſe Epiſt. 28. ad Lucinium: *Canonem Hebraicæ Veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis & notariis dedi deſcribendum.* Liber omnium poſtremus fuit *Heſter*, quem Hieronymus comprehendit in nomine *Octateuchi*, librum *Ruth*, & *Judices*, pro more Hebræorum, in unum conjungens. Poſt annum vero 393. vel etiam 394. prodiiſſe *Paralipomena*, exinde dignoſcimus, quod in Præfatione citatur liber *De opt. gen. interpretandi.*

In *Catologo Script. Eccleſ.* dicit: *Novum Teſtamentum Græcæ fidei reddidi: Vetus juxta Hebraicum tranſtuli.* Catalogum autem ſcripſit an. 14. Theodoſii Imp. (h. e. Chriſti, ut diximus, 392. vel 393.) *Uſque in præſentem annum, id eſt, Theodoſii Principis decimum quartum, hæc ſcripſi: &c.* Hoc quomodo convenire poteſt cum illis, quæ diximus de tempore quo editi ſunt ab eo Scripturarum libri varii? Dicendum, illum ante annum Theodoſii 14. Chriſti 392. *tranſtuliſſe* quidem libros omnes, ſed omnes in publicum non *edidiſſe* niſi multis poſt annis. Atque hinc eſt quod *Pammachium* monet in loco paulo ante citato, ſe *cætera clauſo armario non tentaturum*, ſi Prophetarum Verſio ei arrideret. Loqui quidem videtur in Præfationibus aliquorum librorum, quos edidit poſt annum 392. tanquam ſi eos etiam poſt illum annum, ſcil. brevi antequam eos ediderit, *tranſtuliſſet*: ut cum dicit in Præfatione *Joſuæ*; *Finito Pentateucho Moyſi, ad Jeſum filium Nave manum mittamus.* Sed intelligenda ſunt illiuſmodi loca, de tranſlatione non jam *facienda*, ſed *recognoſcenda* & *edenda.*

Vertit quoque è lingua Chaldæa libros Apocryphos *Tobiæ* & *Judith*; illius unius *diei opera*, Magiſtri Judaici ope, quo Hebraicis verbis Chaldaica interpretante, ipſe accito Notario ſermonibus Latinis expoſuit; hujus vero, proprio marte, poſtquam ipſe linguæ Chaldaicæ aliqualem notitiam aſſecutus fuerat. *Machabæorum* librum primum ſe *Hebraice* reperiſſe [a] ſcribit, ut etiam *Eccleſiaſticum*: ſed neutrum eorum exinde tranſtulit.

[a] Præf. in Reg.

In editione ſua librorum *Heſter*, *Danielis*, & *Jeremiæ*, Additamenta apocrypha, quamvis ei minime placerent, retinuit, adjectis vero paſſim reprobationis notis: ut patet ex his verbis ad finem Heſter: *Quæ habentur in Hebræo plena fide expreſſi; hæc autem quæ ſequuntur ſcripta reperi in editione vulgata, quæ Græcorum lingua & literis continentur. Et interim poſt finem libri hoc capitulum ferebatur, quod juxta conſuetudinem noſtram obelo, i. e. veru prænotavimus.* Poſtea: *Hoc quoque principium erat in editione vulg. quod nec in Heb. nec apud ullum fertur Interpretum.* Sic alia alibi ejuſdem generis: *Quæ ſequuntur in ſola vulgata editione reperimus. — Quæ ſequuntur non habentur in Hebraico, & apud nullum penitus feruntur Interpretum. — Hæc quoque addita reperi in editione vulgata. — Exemplar Epiſtolæ Regis Artaxerxis, quod & ipſum in Heb. volumine non habetur.* Sic ante Additamenta Danielis: *Quæ ſequuntur uſque ad finem libri, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.* Ante Cant. 3. Puerorum: *Quæ ſequuntur in voluminibus non reperi.* Ad finem ejuſdem: *Hucuſque in Hebræo non habetur: & quæ poſuimus, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.* Hiſtoria *Belis & Draconis* nullum videatur in illius editione locum habuiſſe, ſiquidem nihil iſtiuſmodi de ea adnotatum reperitur: cæterum eam quoque ab illo additam fuiſſe, in Præfatione *Danielis* monet: *Daniel apud Hebræos nec Suſannæ habet hiſtoriam, nec hymnum trium Puerorum, nec Belis Draconis fabulas, quas nos, quia in toto orbe diſperſæ ſunt, veru antepoſito eaſque jugulante, ſubjecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncaſſe.*

Librorum *Baruch*, *Sapientiæ*, *Eccleſiaſtici*, & *Machabæorum*, Verſionem

nem quæ hodie extat, esse *veterem vulgatam* concedit [a] *Du Pin*, sed Versionem Additamentorum *Hester* & *Danielis* ait esse *Hieronymi*: Quod nullo modo constat. Non constat enim Hieronymum additamenta illa unquam vertisse. Ex adnotamentis illis quæ adduximus, nihil tale certo colligi potest. E contra *translata sunt*, passim dicitur, non *transtuli*, aut *transtulimus*. Ea vero ex Græco fuisse ab eo correcta in illa Editione Bibliorum, quam ex Græco partim vertit, partim emendavit, satis est verisimile.

[a] De Can. V. T. c. 7. §. 2.

6. In Epistola quæ extat sub nomine *S. Augustini*, *De magnificentiis B. Hieronymi*, dicitur Hieronymum *Hebraicorum, Græcorum, Chaldæorum, & Persarum, & Medorum, Arabicorum, & pene omnium nationum, linguas & literas calluisse, tanquam si fuisset in eisdem natus & educatus*. Hyperbole digna stolidissimo nugatore! Se *hominem linguarum* TRIVM appellat ipse Hieronymus. [b] Alibi: *Ego Philosophus, Rhetor, Grammaticus, Dialecticus, Hebræus, Græcus, Latinus, trilinguis*. Ita Auctor incertus Carminis in ejus laudes,

[b] Adv. Ruff.

—— Tibi non modo scita diserta
Lingua Latina prius, sed adhuc mirabile dictu,
Græcus & Hebræus Chaldaica verba dedisti
Jam sapiens cupiensque Jesum ——

A vero genuinoque *Augustino* cum alibi tum lib. 18. De Civ. Dei, *hominis doctissimi* & omnium TRIVM *linguarum periti* elogio ornatur. In [c] *Jo. Despiereso* judicium jure requiras, qui illius in *Hebraicis* peritiam evincere conatur ex testimoniis hominum Hebraice prorsus nescientium, *Augustini*, *Gregorii*, *Isidori*, *Anselmi*, *Bernardi*. Qui quanti quanti fuerint, testimonium nullum hac de re perhibere potuerunt.

[c] De textu Heb. pag. 251.

Ridicule scribit Auctor ante citatus *De magnif. Hieronymi*, illum *utrumque Testamentum ex Hebræorum lingua in Græcam pariter & Latinam transtulisse*. Nec multo melius Scriptor præcitati Carminis:

Tu Vetus atque Novum duo Testamenta labore
Ingenti variis purgans erroribus illa
Vertisti in linguam sacro de fonte *Latinam*
Hebraico, *quæ nunc traductio vera tenetur.*

Hebraicis literis ab usque juventute operam dedit, idque ardentissimis studiis; nullis laboribus, nullis sumptibus parcens, ut ad summum eruditionis Hebraicæ culmen adscenderet. Epist. IV. ad *Rusticum* c. 6. scribit se *dum esset juvenis* & in eremo Monachum ageret, magistro in *Hebraicis* Judæo-Christiano usum fuisse. *Ad quam* (mentem juvenilibus cogitationibus æstuantem) *edomandam cuidam fratri, qui ex Hebræis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvios, gravitatemque Frontonis, & lenitatem Plinii, Alphabetum discerem, & stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumpserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quoties cessaverim, & contentione discendi rursus inceperim, testis est conscientia, tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam; & gratias ago Domino quod de amaro semine literarum dulces fructus carpo.* Sic in Paulæ Epitaphio: *Hebræam linguam quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, & indefatigabili meditatione, non desero, ne ipse ab ea deserar.* Præf. in Dan. *Denique & ego adolescentulus post Quintiliani & Tullii lectionem ac flores Rhetoricos, cum me in linguæ hujus pistrinum reclusissem, & multo sudore, multoque tempore, vix cœpissem anhelantia stridentiaque verba resonare, & quasi per cryptam ambulans, rarum desuper lumen aspicerem, impegi novissime in Danielem &c.* De flagrante suo linguæ Hebraicæ studio, rursus

rurſus ipſe Procemio Commentarii tertii in Epiſt. ad *Galatas*: *Omnem ſermonis elegantiam, & Latini eloquii venuſtatem, ſtridor lectionis Hebraicæ ſordidavit. Noſtis enim & ipſæ quod pluſquam quindecim anni ſunt, ex quo in manus meas nunquam Tullius, nunquam Maro, nunquam gentilium literarum quilibet Auctor aſcendit, & ſi quid forte inde dum loquimur obrepit, quaſi antiqui per nebulam ſomnii recordamur. Quid autem profecerim ex linguæ illius infatigabili ſtudio, aliorum judicio derelinquo, ego quid in mea amiſerim ſcio.*

Poſt illum ex Judæo Chriſtianum, quo primo uſus eſt in Hebraicis Magiſtro, in *Rabbinorum* plurium diſciplinam ſe tradidit. Epiſt. ad *Damaſum* P. *Eſt vir quidam, à quo ego plura didiciſſe me gaudeo, & qui Hebræum ſermonem ita elimarit, ut inter ſcribas eorum Chaldæus exiſtimetur.* Paulo poſt: *Audivi ego in hoc loco non parvam Hebræi mei diſputationem, cujus pauca ponam, ut ſenſum hominis advertas.* In alia ad eundem *Damaſum* Epiſtola mentionem facit *Hebræi* cujuſdam eruditi, qui ad ſe volumina aliquot Hebraica ex *Synagoga* clandeſtine attulerat: *Cum ſubito Hebræus intervenit, deferens non pauca volumina, quæ de Synagoga quaſi lecturus acceperat. Et illico, Habes, inquit, quæ poſtulaveras.*

Hebræi Magiſtri, quem *Tiberiade* acciverit, ut ejus ope *Paralipomenων* libros è Græco à ſe converſos ad Hebraicam Veritatem emendaret, jam ſupra fecimus mentionem. Alius Rabbini Magiſtri ſui, civitate *Lyddæi*, quem ſibi in vertendo *Jobi* libro aſſumpſerat, meminit in Procemio Verſionis illius libri. *Memini me ob intelligentiam hujus voluminis Lyddæum quendam præceptorem, qui apud Hebræos primus haberi putabatur, non parvis redemiſſe nummis, cujus doctrina an aliquid profecerim neſcio. Hoc unum ſcio, non potuiſſe me interpretari, niſi quod ante intellexeram.* Ejuſdem facit mentionem Comm. in *Hab.* cap. 2. *Lyddæ quendam de Hebræis, qui ſapiens apud illos & δευτερωτὴς vocabatur, narrantem hujuſmodi fabulam audivi: Sedechias, inquit, &c.*

In vertendo *Tobit*, ſive *Tobia*, è lingua *Chaldaica*, aſſumpſiſſe ſe ſibi Rabbinum quendam & *Hebraice* & *Chaldaice* peritum, teſtatur in Præfatione: *Quia vicina eſt Chaldæorum lingua ſermoni Hebraico, utriuſque linguæ peritiſſimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui, & quicquid ille mihi Hebraicis verbis expreſſit, hoc ego, accito Notario, ſermonibus Latinis expoſui.*

Danielis interpretandi cauſa ait in Præfatione à Judæo ſe quodam *Chaldaicam* linguam addidiciſſe: *Impegi noviſſime in Danielem, & tanto tædio affectus ſum, ut deſperatione ſubita, omnem laborem veterem voluerim contemnere. Verum adhortante me quodam Hebræo, & illud mihi in ſua lingua ingerente, Labor omnia vincit, qui mihi videbar ſciolus inter Hebræos, cœpi rurſus eſſe diſcipulus Chaldaicus. Et ut verum fatear, uſque ad præſentem diem magis poſſum ſermonem Chaldaicum legere & intelligere, quam ſonare.*

Præcipuus omnium illius Magiſtrorum, & (ut videtur) ultimus, fuit *Barhanina* ſive *Barrabanus* quidam, quem *Ruffinus* videtur perperam credidiſſe ei adjutorem fuiſſe in omnibus libris Biblicis ex Hebræo convertendis: *Barrabam* vero illum appellat. Lib. adverſ. Hieron. *Quia Barrabam ejus de Synagoga Magiſtrum non ſuſcepimus. Propoſito enim Chriſto ſimul & Barraba, Ego quaſi imperitus ſimul elegi: Tu ut video, cum illis clamas qui dicunt, Non hunc ſed Barrabam.* Ibidem: *Nec quenquam nunc te in hoc comitem vel ſocium in Eccleſia habuiſſe certum eſt, niſi iſtum ſolum, quem frequenter commemoras Barrabam.* Rurſus, clarius: *Majoris id* (Verſionem LXX.) *debere eſſe authoritatis, quam id quod ab uno homine, ſibi Barraba adſpirante, tranſlatum eſt. Ruffinum* reprehendit Hieronymus quod *Barrabam* illum appellet, cum nomen ei fuerit *Barhanina.* Apolog. lib. 1. *Audio te quædam de Epiſtola mea Philoſophice carpere, & hominem rugoſæ frontis adductique ſupercilii, Plautino in me ſale ludere, eo quod*

Barrabam

Barrabam Judæum dixerim præceptorem meum. Nec mirum, ſi pro Barbanina, ubi eſt aliqua vocabulorum ſimilitudo, ſcripſerit Barrabam, quum tantam habeas ſcientiam nominum immutandorum, ut de Euſebio Pamphilum, de Hæretico Martyrem feceris. In Epiſtola vero quam deſignat *Hieronymus* (num. LXV.) juxta exemplaria hodierna non *Barbanina*, ſed *Barrabanus* ſcribitur. Et ſic quoque in Hieronymi *Vita* ab anonymo ſcripta. Veriſimile eſt *Ruffinum* in Epiſtola illa *Barrabanum* inveniſſe ſcriptum, & nomen illud in *Barrabam* immutaſſe, alluſione ad *Barrabam* iſtum, cujus in hiſtoriis Evangelicis mentio, quod eum dimiſſo Chriſto elegerint Judæi. Epiſtolæ Hieronymianæ verba hæc ſunt: *Jam canis ſpargebatur caput, & magiſtrum potius quam diſcipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam, audivi Didymum: in multis ei gratias ago. Quod neſcivi didici: quod ſciebam, illo docente non perdidi. Putabant me homines finem feciſſe diſcendi. Veni rurſum Hieroſolymam & Bethlehem. Quo labore, quo pretio Barrabanum nocturnum habui præceptorem? Timebat enim Judæos, & mihi alterum exhibebat Nicodemum. Horum omnium frequenter in opuſculis meis facio mentionem.* In Procœmio Comment. in *Oſeam*, quod ſcripſit ſub Conſulatu *Arcadii* & *Anicii*, h. e. an. 406. ait ſe ante annos circiter 22. ad audiendum *Didymum* Alexandriam profectum fuiſſe. Et inde intelligimus illum *Barbaninam* ſibi magiſtrum aſſumpſiſſe circa an. 384. ætatis ſuæ 55. vel 56. Ex verbis noviſſime prolatis intelligimus quoque Rabbinum illum deſignari ab Hieronymo in *Commentariis*, ubi Hebræi ſui præceptoris frequenter adducit ſententias. *Hebræus qui me in Scripturis ſanctis erudivit*: Comm. in [a] Amos, Abdiam & [b] Nahum. *Hebræus qui me in Scripturis inſtituit*: Com. in [c] Soph. *Hebræus, quo Scripturas ſanctas inſtituente perlegi*: Com. in [d] Eccl. *Hebræus meus, cujus ſæpe facio mentionem*: [e] Ibidem. *Hebræus quo prælegente Scripturas didici*: Libro De locis Hebraicis. *Hebræus qui me in Scripturis aliqua ex parte inſtituit*: Com. in [f] Gal. *Hebræus quo ego præceptore uſus ſum*: Com. in [g] Eſ. Alibi illum ſimpliciter [h] *Hebræi* nomine commemorat, alibi cum elogio *eruditiſſimi Hebræorum*. Exiſtimat [i] *Jo. Morinus* per *Hebræum* illum qui citatur, ut ſupra, in *Epiſtola ad Gal.* intelligi illum qui ex *Hebræo Chriſtianus* factus eſt, quia producitur illius judicium de eo quod apud *Deut.* XXI. poteſt & ita legi; *Quia contumelioſe Deus ſuſpenſus eſt.* Hoc, inquit *Morinus*, non faſſus fuiſſet *Judæus*. Mihi ſecus videtur. Si enim ex Hebræo *Chriſtianum* deſignaſſet *Hieronymus*, illum non ſimpliciter *Hebræum* appellaſſet. Neque quidquam valuiſſet illius auctoritas. Sed ideo hoc profertur teſtimonium, quia cum eſſet ipſius *Judæi*, videbatur fuiſſe permagni ponderis. Taceo, quod præterea conſtat ſcripſiſſe Hieronymum *Commentarium in Galatas* paulo poſtquam *Barbaninæ* magiſterio uſus fuiſſet: ut colligitur ex Procœmio Com. in *Epheſios*, ubi fatetur ſe nuper *Alexandriam perrexiſſe*, & ante paucos dies Commentarium in *Epiſtolam ad Galatas* edidiſſe.

[a] Cap. 3. [b] Cap. 3. [c] Cap. 3. [d] Cap. 1. [e] Cap. 4. [f] Cap. 3. [g] Cap. 13. [h] Com. in Of. c. 6. & 8. Com. in Eccl. cap. 7. & 9. [i] Exercit.

7. Non deſunt inter Pontificios, ut inferius ſuo loco monſtrabimus, qui Verſionem *Hieronymianam*, qua utitur Eccleſia Romana, afflatu Numinis Divini confectam fuiſſe decreverunt; eadem plane vanitate, qua Græci quoque credebant Prophetico ſpiritu ſuam factam fuiſſe. At longe ſecus de ſe & Verſione ſua ſenſit ipſe *Auctor*. In Epiſt. ad *Cyprianum* fatetur Symmachum *ſignificantius* locum quendam Eſaiæ tranſtuliſſe. *Pro eo quod Nos poſuimus*, in ipſis, *& in Hebræo habetur* bahem, *Symmachus ſignificantius tranſtulit* ὀλόκληροι. In aliis locis Commentariorum agnoſcit Interpretes LXX. *ſignificantius* vertiſſe. Sic ad *Joel* cap. 3. *Et deduxit eos in vallem Joſaphat* (ſic habet ipſius tranſlatio) *quod ſignificantius juxta Hebraicam Veritatem Græce dicitur* κατάγω *i. e. deorſum ducam & de ſublimibus ad inferiora detraham.* Ad Nahum I. 3. *Dominus*

patiens & magnus fortitudine & mundans non faciet innocentem] *Quod ſignificantius in Græco dicitur*: κύριος μακροθυμος, καὶ μεγαλη ἡ ἰσχυς αὐτου, καὶ ἀνιὼν οὐκ ἀνιωσει. *Manifeſtius & apertius* tranſtuliſſe *Symmachum*, pleriſque in locis agnoſcit; ut Epiſt. ad *Principiam Virg.* & in *Commentariis* ſæpius. Quid? quod ERRASSE ſe ſeu DECEPTUM fuiſſe in aliquibus locis ingenue fateatur. Quid ad hæc fautores Verſionis Latinæ ψευσεται? Reſpondent, Hieronymum ea loca in Verſione ſua poſtea
a Bibl. S. lib. 8. emendaſſe. *Quod autem Hieronymus* (inquit [a] *Sixtus Senenſis*) *ſe aliquando lapſum fatetur, nihil ejus eruditionis auctoritati derogat, cum ipſemet ea, in quibus ſe erraſſe cognoverat, diligenter etiam emendarit.* Effugium prorſus irritum! Leguntur enim hodienum in Latina Verſione Vulgata ea ipſa loca, quibus ſe ERRASSE, ſeu DECEPTUM FUISSE, alioſque MELIUS fuiſſe interpretatos, agnoſcit *Auctor*. Jer. XXXII. 29. Lat. Vulg. *Et venient Chaldæi prœliantes adverſus urbem hanc &c.* Hieron. Comm. *MELIUS Aquila, qui pro eo quod ſcriptum eſt, venient,* εισελεύσονται, *h. e. ingredientur civitatem. Neque enim abſentes erant, ut venirent: quippe qui circumdederant Hieruſalem. Ac deinde: Ecce munitiones exſtructæ ſunt adverſum civitatem, ut capiatur: & urbs data eſt in manus Chaldæorum. Quomodo igitur* venient, *qui præſentes erant? Sed hi qui obſidebant urbem, ingredientur, inquit, & capient eam, & ſuccendent, & ad ſolum uſque comburent: Verbum enim Hebraicum* בא *AMBIGUITATE ſui, & venient, & ingredientur, ſonat.* Mich. V. 3. Lat. Vulg. *Convertentur ad filios Iſrael.* Hieron. in Comm. *Et convertentur, ſive ut MELIUS interpretatus eſt Symmachus, habitabunt,* ישבו *enim verbum Heb. utrumque ſignificat. Habitabunt autem in Eccleſia Domini, qua magnificatus eſt Chriſtus uſque ad terminum terræ.* Aggæi I. 11. Lat. Vulg. *Et vocavi ſiccitatem ſuper terram.* Hieron. Comm. *Pro ſiccitate* LXX. ρομφαιαν, *i. e. gladium tranſtulerunt, ſed & in Hebraico tribus literis ſcriptum reperi* חרב. *Quod ſi* חרב *legimus, gladium ſonat; ſi* חורב, *id eſt,* καυμα, *quod nos tranſtulimus ſiccitatem, licet MELIUS in urentem ventum transferri poſſit. Et revera quoniam ſermo de terra eſt, & agrorum ſterilitate, magis mihi videtur ventus urens in præſenti loco intelligi, quam gladius.* Eſaiæ XIX. 15. Lat. Vulg. *Et non erit Ægypto opus quod faciat caput & caudam, incurvantem & refrœnantem.* Hieron. Comm. *In eo quoque quod Nos tranſtulimus incurvantem & refrœnantem, poſſumus dicere incurvum & laſcivientem, ut intelligamus ſenem & puerum. Nos autem verbum* אגמון, *dum celeriter quæ ſcripta ſunt vertimus, ambiguitate DECEPTI, refrœnantem diximus, quod ſignificantius Aquila tranſtulit* πρέλοντα, *id eſt, qui nihil recte agit, ſed omne perverſum, ut puerum ſignificaret.*

8. Vulgo creditur *Hieronymum* Scripturas vertiſſe non modo in linguam Latinam, verum etiam in *Dalmaticam.* Hoc aſſerunt inter Pro-
b Prolegom. 5. teſtantes [b] *Waltonus*; inter Pontificios, [c] *Sixtus Senenſis*, *Petrus Galeſinius*, & *And. Schottus*: Eodem errore quo jactant Dalmatæ eum inventorem fuiſſe characterum ſuorum, & Officium quoque ſuum Liturgicum è Græco vertiſſe. Pro ſententia autem ſua citant Hieronymi ipſius
c Bibl. l. 4. Præfationem Pſalterii ad Sophronium, ubi dicit ſe Verſionem vulgatam *diligentiſſime emendatam olim ſuæ linguæ hominibus dediſſe.* Atqui loqui ibi Hieronymum de Verſione *Latina* olim à ſe emendata, res eſt apertiſſima. Per *linguæ ſuæ homines* non alios intelligit quam *Latinos*, quorum linguæ à cunis uſque fuerat adſuetus. Sic in Apolog. adv. Ruff. *Unde mihi putabam bene mereri de Latinis MEIS & NOSTRORUM ad diſcendum animos concitare.* Ibid. ex Præf. in Paralip. *Cur me non ſuſcipiant Latini MEI &c.* Paulo poſt: *Memini editionem* LXX. *tranſlatorum olim de Græco emendatam tribuiſſe me NOSTRIS.* Rurſus ex Præf. in Eſdram: *Quanti magis Latini MEI grati eſſe deberent. &c.* Præf. in

Lat.

Lat. Versionem Josuæ: *Sciat me non in reprehensionem veterum nova cudere, sed pro virili portione offerre linguæ MEÆ hominibus &c.* Epist. ad *Damasum P.* se *hominem Romanum* appellatori inimen, ellit non
9. Versionem suam ex Hebræo factam *colis & commatibus*, antea in Bibliis Latinis non usitatis, distinxit: ut monet ipse Præf. in Esaiam: *Nemo cum Prophetas versibus viderit esse conscriptos, metro eos existimet apud Hebræos ligare, & aliquid simile habere de Psalmis & operibus Salomonis, sed quod in Demosthene & in Tullio solet fieri, ut per cola scribantur & commata, qui utique prosa & non versibus conscripserunt: nos quoque utilitati legentium providentes interpretationem novam novo scribendi genere distinximus.* Præf. in Paralip. ex Heb. translata: *Et quod nunc Dibre hajomim, id est, Verba dierum, interpretatus sum, idcirco feci ut inextricabiles moras & sylvam nominum, quæ Scriptorum confusa sunt vitio, seusuumque barbariem, apertius & per versuum cola digererem, mihimetipsi & meis juxta Ismeniam canens, si aures surdæ sunt cæterorum.* Præfat. in Josuam: *Monemus Lectorem, ut sylvam Hebraicorum nominum & distinctiones per membra divisas, diligens Lector conservet, ne & noster labor & illius studium pereat.* Ejusdem rei meminit *Cassiodorus* de Institut. Divin. Lit. cap. 12. *Meminisse autem debemus memoratum Hieronymum omnem translationem suam in auctoritate divina, sicut ipse testatur, propter simplicitatem fratrum colis & commatibus ordinasse; ut qui distinctiones secularium literarum comprehendere minime potuerunt, hoc remedio suffulti, inculpabiliter pronunciarent sacratissimas lectiones.*

10. *Laurentii Vallæ* temporibus, hoc est intra annos circiter 250. Romæ ex Papæ authoritate monstrabatur Codex Biblii, tanquam reliquiæ Sanctorum accensis luminaribus, quem dicebant Scriptum chirographo Hieronymi, propterea quod, ut Virgilius loquitur, multum erat pictai vestis & auri. Hæc ille verbatim in Orat. *De falsa Donat. Constant.*

CAP. III.

Hieronymum Textum Hebraicum Versioni Græcæ longe prætulisse. Quam ob causam novam condidit ex Hebræo Versionem. 1. Eum fabulam de LXX. *Cellulis & Interpretum divino afflatu rejecisse. Errare eos qui dicunt illum in scriptis posterioribus eam asserere. 2. Eum* LXX. *Interpretes* ERRORIS *sæpe arguere.* Morini *errores varii. Hieronymo displicuisse Versionem Græcam non modo postquam Judæos Præceptores sibi assumpsisset, verum etiam antea. 3. Illum in iis ipsis locis, ubi, fautorum Versionis Græcæ affectibus cedens, negat se unquam contra eam locutum fuisse, Hebraico Textui eam posthabere. 4. Eum non modo antequam* Apologeticum *contra* Ruffinum *scripsit, sed etiam in scriptis postremis Textui Hebræo adhærere, & Versionem Græcam erroris insimulare. 5. Opuscula illa, in quibus loquitur de Scripturis à Judæis corruptis, scripta fuisse ante illa in quibus negat Judæos id unquam fecisse. 6.*

QUID senserit *Hieronymus* de Textus Heb. Versionisque LXX. Instrumenti Vet. & Græci Textus Novi, auctoritate, perspicue declarant nobiles illi, quos in Scripturis vertendis corrigendisque suscepit, labores. Quem in finem, quoque consilio Test. Vetus ex Heb. de novo convertendum aggressus sit, ipse monet in variis locis, sed pene semper varie. Aliquando dicit, se ad id studii excitatum fuisse, quia Versio LXX. à pristina puritate deciderat. Alibi, se ad id impulsum fuisse, ut haberent tandem *Latini* quod à *Græcis* non acceperint. Alibi, ut suppleret quæ LXX. Interpretes celaverant mysteria. Est etiam, ubi dicit, se ideo partim Versionem ex Heb. novam elaborasse, ut libros per versuum *cola* distingueret. Hujusmodi causas fictitias in *Præ-*

fationibus assignat, adversarios suos nimia quadam pusillanimitate demulcens, eorumque cedens invidiæ. Quæ omnes tam frivolæ sunt, ut *veras* non fuisse, nemini non appareat. An ut locorum quorundam pauciſſimorum suppleret mysteria, Versionem novam totius voluminis Biblici elucubrare voluit? Et quomodo *Colorum* gratia ad translationem novam ex Heb. aggrediendam induci potuit, cum id ipsum in vulgata præstare potuerit? Ut de alia causa nihil dicam, quia nimis est futilis: speciosior cæteris, sed non verior, est illa quæ spectat ad corruptionem Versionis Græcæ, Latinæque ex ea confectæ. Tantum enim abest, ut Versionem Græcam corruptelis tot inquinatam crediderit, ut sæpe affirmet Editionem illam quæ in *Hexaplis Origenianis* extabat, veram fuisse, incorruptam, ac integram τῶν LXX. Versionem. Ut breviter proferam quod & sentio & (si quod aliud) scio; Causa vera quare novam ex Heb. interpretationem aggressus est, hæc fuit: Non placuit ei LXX. Versio: quippe Textui Heb. non satis consona, in multis deficiens, in multis redundans, in multis errans. Hoc firmum fixumque maneat. Neque quisquam, ni maxime fallor, hac de re dubitabit, qui ea quæ sequuntur perlegerit atque perpenderit.

2. Alia sunt infinita quæ demonstrant illum Versionem LXX. Hebraico Textui longe posthabuisse. *Primo*, fabulam istam vulgarem de Cellulis LXX. & prophetica Interpretum inspiratione disertissimis verbis rejicit ac deridet. Id quod supra in libro 2. c. 6. §. 6. jam fuit ostensum. Nunquamne vero Interpretes divino & prophetico spiritu imbutos fuisse agnoscit? Uno quidem in loco quum ætate junior esset, hoc dixit, multitudini cedens, & ut recte adnotat *Erasmus*, fautorum Versionis Græcæ affectibus nonnihil tribuens. Nunquam vero, fidenter assero, credidit, nedum ætate provectior. Præf. in librum *Paralip.* asteriscis & obelis à se correctum, hæc habet: *Ita in Græcis & Latinis Codicibus hic Nominum liber vitiosus est, ut non tam Hebræa quam barbara quædam & Sarmatica nomina conjecta arbitrandum sit. Nec hoc* LXX. *Interpretibus, qui Spiritu S. pleni, ea quæ vera fuerunt, transtulerunt, sed scriptorum culpæ adscribendum. Ubicunque ergo Asteriscos, id est stellas radiare in hoc volumine videritis, ibi sciatis de Hebræo additum quod in Latinis Codicibus non habetur. Ubi vero obelus, transversa scil. virga præposita est, illic signatur, quid* LXX. *Interpretes addiderint, vel ob decoris gratiam, vel ob Spiritus S. auctoritatem, licet in Hebræis Codicibus non legatur.* His verbis innixi, *Hieronymi* ipsius auctoritatem pro traditione de prophetica LXX. Interpretum inspiratione adducunt [a] *Jo. Voisinius*, [b] *Jo. Ferdinandus*, [c] *Angelus Rocchа*, [d] *Pet. Carbonarius*, [e] *Jo. D'espiereſius*, [f] *Rob. Bellarminus*, [g] *Jac. de Valentia*, [h] *Jac. Middendorpius*, & [i] *Serarius*. His addendi cum alii tum [k] *Sixtus Senensis*, qui perperam dicit *Hieronymum* idem affirmare *in multis aliis locis*. Audacter affirmarim, per omnia Hieronymi volumina nullum alium reperiri locum, in quo hoc vel asserat, vel ullo modo subindicet. Non nescius sum [l] *Is. Vossium* asserere illum Interpretibus LXX. *locum inter Prophetas concedere in Præfatione in Pentateuchum*, licet *satis maligne* (ut inquit) *illos vocet Prophetarum pene ultimos*. Sed Hieronymi mentem nequaquam cepit vir doctus. In ea vel maxime Præfatione, *Cellularum* fabulam rejicit, & Interpretes fuisse *Prophetas* disertissime negat: hæcque demum subjicit verba: *Quod melius intelligimus, melius & proferimus. Audi igitur æmule, obtrectator ausculta, non damno, non reprehendo* LXX. *sed confidenter cunctis illis Apostolos præfero. Per istorum os mihi Christus sonat, quos ante Prophetas inter spiritualia charismata positos lego; in quibus ultimum pene gradum interpretes tenent.* Quibus verbis, ut palam est, hoc solum sibi voluit Hieronymus, *in charismatis spiritualibus*, de quibus Apostolus, *ultimum pene gradum interpretes*

[a] Procem. in Pug. Fid.
[b] Procem. l. 2. Thesauri Scrip.
[c] Bibl. Theol. & Script. Epitome.
[d] Procem. ad partem assertivam operis de Heb. Veritate.
[e] De LXX. Int. Disp. 2. Dub. 10.
[f] De Verbo Dei II. 6.
[g] Prologo in Psalt.
[h] Prolegom. in Aristeam.
[i] Prol. Bibl. Q. 16.
[k] Biblioth. l. 8.
[l] Contra Hulsium.

pretes tenere, & Apoſtolis, & Prophetis, aliiſque etiam nonnullis, inferiores.

[a] *Chanterus*, ut reſpondeat illis, qui locum ex Præfat. in *Paralip.* proferunt, diſtinguit inter varios afflatus divini gradus, primum eſſe quo immediate illuminati ſunt Prophetæ & Apoſtoli; ſecundum, quo omnes viri ſancti actionibus facilitari dicantur: atque hanc inſpirationem ordinariam [b] ait LXX. Interpretibus hoc in loco ab Hieronymo tribui. Cæterum mihi hæc non ſatisfaciunt. Libenter ego agnoſco loqui Hieronymum de ea inſpiratione, quam alii vulgo Interpretibus temporibus illis attribuebant. Verum loquitur, ut diximus, ex opinione vulgari, ut Verſionis fautores aliquantulum demulceret. Pro uno iſto loco, habemus multa, eaque poſtea conſcripta, ubi illis propheticum ſpiritum apertiſſime denegat. Et quid ad hæc Interpretum LXX. patroni? *Deſpiereſius*, ut vim locorum illorum multorum vitare poſſit, diſtinguit quoque inter *Prophetas*: alios ait eſſe proprie ſic dictos, qui revelationem accipiunt per ſomnium, vel per viſionem imaginariam vigilanti objectam, in quo ordine ſunt *Eſaias* cæterique Prophetæ: alios eſſe, qui revelationem accipiunt per intellectualem viſionem, abſque interventu imaginativæ & formarum ſenſibilium; & in hoc ordine Prophetarum ait omnes eſſe, qui *Hagiographa* ſcripſerunt: hoc nimirum ſcripſiſſe inſtinctu Spiritus Sancti, non Spiritus Prophetici. Hujuſmodi *Prophetas* fuiſſe LXX. Interpretes, non vero illiuſmodi, *Hieronymum* ſtatuere. Audiamus *Sixtum Senenſem*. *Hieronymus* (inquit) *quanquam eos aſſeveret nec interpretando prophetaſſe, nec ſpiritum habuiſſe Propheticum, nuſquam tamen negat eos Spiritu Sancto imbutos ad Scripturæ tranſlationem acceſſiſſe: negavit quidem eos ſpiritum habuiſſe, quo futura prævidendo divinarent, ac ſcriberent; ſed non negavit eos divinum intelligentiæ ſpiritum, ac interpretationis divinæ Scripturæ afflatum habuiſſe, cujus interni luminis auſpicio, quæ à Prophetis ſcripta fuerant ex una in aliam linguam converterent. Differunt autem inter ſe Prophetæ & Interpretationis ſpiritus: hic ſermones interpretatur, ille vero ventura vaticinatur.* Reſpondet quoque *Bellarminus*, Hieronymum voluiſſe quidem LXX. non fuiſſe proprie *Prophetas*: hoc enim (inquit) nec alii volunt, ſed tantum Spiritu S. peculiariter illuſtratos.

Quarum reſponſionum vanitatem ac futilitatem facile quivis pervidebit, qui ipſius *Hieronymi* verba legit accuratiuſque expendit. Sole clarius elucebit hanc Hieronymi fuiſſe ſententiam, Interpretes fuiſſe *meros Interpretes*, quales ſunt Interpretes aliorum quorumvis librorum, nulla inſpiratione adjutos. Locum ex Præfatione in *Pentateuchum*, cujus partem tantum in libro ſuperiori protuli, tranſcribam hic integrum: *Neſcio quis primus auctor* LXX. *Cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxerit, quibus diviſi eadem ſcriptitarint, cum Ariſteas ejuſdem Ptolemæi ὑπερασπιστὴς, & multo poſt tempore Joſephus, nihil tale retulerint; ſed in una baſilica congregatos, contuliſſe ſcribant, non prophetaſſe. Aliud eſt enim vatem, aliud interpretem eſſe. Ibi Spiritus ventura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea, quæ intelligit, transfert. Niſi forte putandus eſt Tullius Oeconomicum Xenophontis & Platonis Protagoram, & Demoſthenis pro Cteſiphonte Orationem afflatus rhetorico ſpiritu tranſtuliſſe: ut aliter de eiſdem libris per* LXX. *Interpretes, aliter per Apoſtolos Spiritus S. teſtimonia texuerit; ut, quod illi tacuerint, hi ſcriptum eſſe mentiti ſint.* Adjicit eos nonnulla in S. Scripturis *neſciviſſe*, ſeque ea *MELIUS intellexiſſe, ac protuliſſe.*

Fateri cogitur [c] *Serarius*, denegaſſe aliquando *Hieronymum* τοῖς LXX. *Prophetiam* omnem, cum perfectiorem tum imperfectiorem: ſed ſententiam hanc (inquit) retractavit poſtea, atque correxit. Ita *Salmeron* reſpondet, Hieronymum *prime* quidem nonnihil aliquando τοῖς LXX. derogare, ut cauſam Novæ quam molitus eſt, editionis condendæ Lectoribus

[a] Panſtrat. Catholl. l. 13. c. 4. §. 5. & 6.

[b] Cap. 6. §. 15.

[c] Proleg. Bibl. Q. 16.

ctoribus probaret, pro naturæ ſuæ vehementia & zelo veritatis, *ſed mutaſſe poſtea ſententiam, & agnoſcere, illos Spiritu S. plenos interpretatos fuiſſe.* Majori hæc illi cum judicio, ſed indocte. Conſtat enim Præfationes in *Pentateuchi* & *Paralipomenon* libros ex Heb. tranſlatos, & Commentaria in *Ezech.* ubi Interpretum inſpirationem negat, ſcripta fuiſſe poſt Præfationem in *Paralipomena* de Græco emendata afteriſciſque ac obelis notata, ubi eorum divinum afflatum videtur agnoſcere. Hoc ſatis patet ex iis quæ ſuperius in Capite præeunte diximus. Hic loci tantum proferam ea quæ habet in Præf. Paralip. ex Hebræo tranſlat. *Memini Editionem* LXX. *tranſlatorum* OLIM *de Græco emendatam tribuiſſe me noſtris.* Et hoc in primis obſervandum, eaſdem *Præfationes* ubi negat Interpretes divino ſpiritu inflatos, recitari in *Apologia adv. Ruff.* quamvis ibi, in quantum poteſt (& ultra equidem quam quantum jure poteſt) conetur ſe excuſare ab eorum criminationibus, qui in eum invecti fuerant, tanquam male de LXX. Interpretibus loqui ſolitum. Illud inſuper omnino notandum, quod in eadem *Apologia*, ubi, ut adverſarios ſuos emollire poſſet, ex ſcriptis ſuis loca multa profert, in quibus faventius de LXX. Interpretibus eorumque Verſione locutus fuerat, non recitantur illa verba ſua de Interpretum afflatu divino, quæ ſupra deſcripſimus. Quamvis ea vel maxime ad inſtitutum ſuum feciſſent, omittit tamen, utpote tunc à ſententia ſua longiſſime aliena. *Commentaria in Ezech.* ubi fabulam de *Cellulis* LXX. & interpretum inſpiratione divina, jocum plane riſumque facit, diu poſt omnes illas *Præfationes* elucubravit, ſenex admodum, & pluſquam *octogenarius.* Ab errore autem *Salmeronis* & *Serarii* non multum abfuiſſe videtur erudi-

a Proleg. IX. 8. tiſſimus noſter [a] *Waltonus*, cum monet Hieronymum, *quando ab adverſariis premitur, idem cum illis de Interpretum infallibilitate ſentire videri.*

b Hiſt. Crit. V. T. l. 2. c. 2. Eundem errorem erravit etiam [b] *Simonius*, cum dicit Hieronymum in vulgarem tandem ſententiam conceſſiſſe: atque etiam *Voſſius*, ut infra oſtendetur, in *ſect.* 5.

3. Sed *ſecundo*; non ſolum negat *Hieronymus* Interpretes fuiſſe divino ſpiritu peculiariter munitos; ſed & eos paſſim oppugnat, DECEPTOS FUISSE & ERRASSE diſertiſſimis verbis affirmat. Contendit-

c Vide ſupra cap. 1. que paſſim [c] Apoſtolos & Evangeliſtas, quotieſcunque ab Hebræo diſcordet tranſlatio Græca, eam dereliquiſſe, & textum Hebraicum ſecu-

d Biblioth. l. 8. tos fuiſſe. *Jo. Reuchlinum* falſitatis reprehendit [d] *Sixtus Senenſis*, quod libro 3. *Hebraicarum inſtitutionum* dicit, *Hieronymum* aliquando LXX. Interpretes, *imperitiæ damnare*, cum hoc (inquit *Sixtus*) *in nullis Hieronymi ſcriptis inveniatur.* Uter ſit falſitatis reprehendendus, *Reuchlinus* an ipſe *Senenſis*, Lector mox videbit.

Ut ad auctoritatem hanc eruditiſſimi *Hieronymi* reſpondeat, mirifice ſudat & laborat *Jo. Morinus*, Hebraici textus adverſarius infenſiſſimus, Interpretumque LXX. fautor indulgentiſſimus; ſurſum vorſum cuncta inflectens, & ſibimet ipſi ſplendide contradicens. At licet nobis in illum his verbis *Ruffini* uti: *Quocunque te* (Morine) *converteris, hærebis. Non dico nullus ſubtrahendi te aditus, ſed ne reſpirandi quidem paululum ſit copia. In iſtas anguſtias tam inextricabiles deveniſti, & tam miſerabiliter coarctaris, ut nec ad Alpes poſſis eſſe defenſus.*

Primo urget *Morinus*, Hieronymum antequam ſe in *Barrabani*, ſive *Barbaninæ*, *Judæi* diſciplinam tradidiſſet, Verſionem LXX. ut *divinam perpetuo laudaſſe*, & *Hebraicis* codicibus ſemper antepoſuiſſe: ab eo demum ſeductum fuiſſe, ut *Hebraicis* libris tantopere adhæreret. Contendit illum, ante mortem *Damaſi P.* τὸν LXX. poſthabito textu *Hebraico* ſemper faviſſe & patrocinatum fuiſſe, hæc verba proferens ex *Præfatione ad* IV. *Evangelia* ad *Damaſum* ſcripta: *Neque enim ego de Veteri diſputo*

diſputo Inſtrumento, quod à LXX. *Senioribus in Græcum linguam verſum tertio gradu ad nos uſque pervenit, non quæro quid Aquila, quid Symmachus ſapiant; quare Theodotion inter novos & veteres medius incedat. Sit illa vera interpretatio quam Apoſtoli probaverunt. De Novo nunc loquor Teſtamento, quod Græcum eſſe non dubium eſt, excepto Apoſtolo Matthæo, qui primus in Judæa Evangelium Chriſti Hebraicis literis edidit. Hoc certe cum in noſtro ſermone diſcordat, & in diverſos rivulorum tramites ducit, uno de fonte quærendum. Prætermitto eos codices, quos à Luciano & Heſychio nuncupatos paucorum hominum aſſerit perverſa contentio, quibus utique nec in Veteri Inſtrumento poſt* LXX. *Interpretes emendare quid licuit, nec in Novo profuit emendaſſe, cum multarum gentium linguis Scripturæ ante tranſlatæ doceat, falſa eſſe quæ addita ſunt.* His verbis (inquit *Morinus*) affirmat Hieronymus LXX. Tranſlationem ab Apoſtolis eſſe probatam, omnibus tranſlationibus præferendam, *Luciano* & *Heſychio* emendare illam non licuiſſe, quæ adduntur ei, falſa eſſe, æqualis denique cum Novi Teſt. Græco eſſe auctoritatis.

Reſpondeo 1°. Hieronymum verbis iſtis hoc tantum intelligere, ſe nolle inpræſentiarum de authentia Hebraici Textus & Verſionis Græcæ diſputare. Et ideo tantum dicit quæ addita ſunt Verſioni Græcæ, *falſa* fuiſſe, quia *revera* ad eam non pertinebant. Sefe optime explicat verbis aliis conſimilibus, quæ leguntur in Epiſt. LXXXIX. ad *Auguſtinum*, quæque alibi jam protuliſſe memini. *Et miror quomodo* LXX. *Interpretum libros legas, non puros, ut ab eis editi ſunt, ſed ab Origene emendatos, ſive* CORRUPTOS, *per obelos & aſteriſcos, & Chriſtiani hominis interpretatiunculam non ſequaris: præſertim cum ea, quæ addita ſunt, ex hominis Judæi atque blaſphemi poſt paſſionem Chriſti, editione tranſtulerit. Vis amator eſſe verus* LXX. *Interpretum? Non legas ea quæ ſub aſteriſcis ſunt, imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes.* In hac Epiſtola textui Hebraico apertiſſime patrocinatur: & ideo ait *corruptum* fuiſſe ab *Origene* LXX. editionem, quoniam quæ addita ſunt ſub aſteriſcis, ad illam *vere* non pertinebant. Locum hunc à *Wetſtenio* non intelligi, obſervavimus ſupra, ubi de *Origenis* ſententia egimus. Neque illum intellexit [a] *Simonius*, cum ait Hieronymum in Origene *damnaſſe*, quod ex Theodotione in Verſione LXX. multa admiſcuerit. Hoc Origenis factum non damnavit Hieronymus, etſi quatenus Verſio fuit τῶν ὁ'. *corruptam* ab eo, id eſt, *mutatam* dicit.

[a] Hiſt. Crit. V. T. l. 2. c. 3.

2°. Conſtat illum in aliis Epiſtolis ad *Damaſum* ſcriptis, Hebræis codicibus patrocinari, & Interpretes erroris non obſcure incuſare. Epiſt. 125. ad *Damaſum* Quæſt. 2. differens de loco illo *Geneſ.* XV. ubi dicit Deus, filios Iſrael progenie *quarta* ex Ægypto reverſuros eſſe, & de loco illo *Exodi* XII. ubi dicitur eos generatione *quinta* fuiſſe reverſos, hæc ſubdit: *Puto problema diſſolutum: quod ſi diſplicet, ad compendium veniam, & dicam in* Hebræo *non eſſe diverſum. Aquila namque qui non contentioſius, ut quidam putant, ſed ſtudioſius verbum interpretatur ad verbum, in eo loco ubi* LXX. *poſuerunt; Quinta autem generatione aſcenderunt filii Iſrael de terra Ægypti; ita tranſtulit:* καὶ ἐσωπλισμένοι ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ισραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς Αἰγύπτου *id eſt, Et armati aſcenderunt filii Iſrael de terra Ægypti. Licet pro eo quod nos armati diximus, ſecundum Græci ſermonis ambiguitatem, inſtructi ſive muniti propter ſupellectilem quæ Ægyptios ſpoliaverant, poſſit intelligi.* Nonnullis interjectis, rationem reddens, quare LXX. *quinta generatione*, Aquila *armati* tranſtulerint: *In reliqua parte* (inquit) *interpretationes non diſcordant: omnis pugna de verbo eſt* חֲמֻשִׁים *hamuſim, quod his literis ſcribitur* ח *heth*, מ *mem*, ש *ſin*, י *jod*, ם *mem: utrumnam* quinque, *an* munitos *ſonet. Et quidem* quinque *hoc ſermone dici, negare non poſſumus, verum* quinque *plurali numero, non* quinta, *ut illi interpretati ſunt,*

ſunt, ſingulari. Sed nec generatio *invenitur adjuncta, quæ lingua Hebræa* דור *dor dicitur: ut ſi eſſet* quinta generatione, *ſermone legeretur illarum* דור חמישי dor hamiſi. *Nunc autem* hamuſim *id eſt* quinque, *imo* quinta, *tantum ſcriptum eſt, ut ſit quaſi ſenſus: Quinta autem aſcenderunt filii Iſrael de terra Ægypti: quod quia minus videbatur intelligi, adjuncta* generatio *eſt. Aquilam vero in cæteris, & in hoc maxime loco proprie tranſtuliſſe, omnis Judæa conclamat, & Synagogarum conſonant univerſa ſubſellia, quod viz. idem ſerme, & eiſdem literis ſcriptus, diverſas apud eos & voces & intelligentias habeat.* Scripta eſt hæc Epiſtola non ſolum ante mortem *Damaſi*, quæ accidit annis aliquot antequam *Barbaninam* ſibi Magiſtrum aſſumpſerat *Hieronymus*, verum etiam brevi poſtquam Monachum in deſerto agere deſierat. Hoc colligitur ex Epiſtola *Damaſi*, cui in illa Epiſtola reſpondetur, ubi queritur *Damaſus* ſe nullas ab *Hieronymo* literas accepiſſe ex quo ſibi delatæ fuiſſent illæ, quas *aliquando in eremo* dictaverat Hieronymus.

Conſimilia reperiuntur loca in aliis ad *Damaſum* Epiſtolis. Præf. [a] *Canticorum* ad illum ſcripta, ait *Origenem* in eum libellum *Interpretes cæteros ita magnifice aperteque diſſeruiſſe, ut ſibi videatur in eo completum eſſe, quod dicitur: Introduxit me Rex in cubiculum ſuum.* Epiſt. 145. monet *Damaſum* in N. T. reperiri, quæ non ex Græca Verſione, ſed tantum ex Hebræo deprompta ſunt: *Reſtat ergo, ut omiſſis opinionum rivulis, ad ipſum fontem, unde ab Evangeliſtis ſumptum eſt recurramus. Nam quo modo illud neque in Græcis neque in Latinis Codicibus poſſumus invenire, ut compleretur id quod dictum eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur: Et illud, Ex Ægypto vocavi filium meum; Ita & nunc ex Hebræis Codicibus veritas exprimenda eſt.* Epiſtola 143. ad eundem, cum alia tum hæc in honorem textus Hebraici deprehendes: *Quia in Hebræo pro carbone* (ſic vertunt LXX.) *calculus legitur, cæteris quoque ſuper hoc conſonantibus; videtur mihi ſermo divinus calculi appellatione ſignari.*

[a] Apud Ruffini Invect. 2.

Ex hac Epiſtola 143. locum quendam pro ſua cauſa adducit *Morinus*. Locus eſt de Eſaiæ VI. 8. ubi LXX. habent: *Quem mittam & quis ibit ad populum iſtum?* Heb. *Quem mittam & quis ibit nobis? Ne videamur* (inquit) *aliquid præteriiſſe earum quas Judæi vocant δευτερώσεις & in quibus univerſam ſcientiam ponunt: nunc breviter illud attingimus, quare in Heb. ſit poſitum; Et quis ibit nobis? ſicut & in Gen. dicitur: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: ita & hic puto dictum, Et quis ibit nobis? Nobis autem quibus aliis exiſtimandum eſt, niſi Patri, & Filio, & Spiritui S. quibus vadit quicunque eorum obſequitur voluntati? Et in eo quidem quod unius loquentis perſona proponitur, Divinitatis eſt unitas. In eo vero quod dicitur, Nobis, perſonarum diverſitas indicatur.* Tantum abeſt ut his verbis lectionem Hebraicam rejecerit, ut eam LXXvirali evidenter præferat. Hinc LXXviralem abſque ulla explicatione præterit: Hebraicam vero exponit, juxta morem apud Judæos in δευτερώσεσι uſitatum.

Rurſus fallitur *Morinus* cum locum alium profert ex Epiſtola 132. ad *Vitalem*, *Damaſo* adhuc vivente, ſcripta. Pro nobis adverſus *Morinum* locus iſte vel maxime facit. *Siquidem in hiſtoriis aliter haberent* LXX. *Interpretes, aliter Hebraica veritas, confugere poteramus ad ſolita præſidia, & arcem linguæ tenere vernaculæ: nunc vero cum & ipſum* authenticum, & *cæteri Interpretes auctoritate conſentiant, non in ſcriptura ſed in ſenſu eſt difficultas.* Quid clarius quam hiſce verbis Hebraico textui primas deferri? Hebraicam *Veritatem* appellat, & *Authenticum*, & *ſolita præſidia, arcemque linguæ vernaculæ* (i. e. ſacris Scriptoribus vernaculæ) ad quam refugere conſueverit, tanquam inexpugnabilem uniceque ſecuram. Senſus eſt, in recepta τῶν LXX. lectione acquieſcendum eſſe, quia iſti conſonabant cum Interpretes reliqui, tum ipſe textus Hebraicus. Mira

quadam

quadam ἀλλοφυΐα existimavit [a] *Morinus* per *linguam ibi Vernaculam* intellexisse Hieronymum *Latinam* suam vernaculam. Eodem autem modo *Josephum historiæ Judaicæ scriptorem vernaculum* appellat Hieronymus [b] *Comm. in Zach.*

[a] Exercit. 1. c. 1. §. 2.

[b] Cap. 1.

Ex dictis liquet Hebraicam Veritatem amplexum fuisse *Hieronymum*, non modo postquam *Barhaninæ*, sive *Barrabani* magisterio usus fuisset, verum etiam diu antea. Neque fuit *Barhanina* primus ejus in Hebraicis Magister, quod putavit *Morinus*, sed potius ultimus, ut in præcedente Capite ostendimus. Et quamvis ante illum Magistris aliis *Judæis* usus sit, non tamen à *Judæo* primum, sed à *Christiano* ex Judæo facto, literas *Hebraicas* [c] edoctus est. Et cum [d] *adolescens* & tanto studio Hebraicis literis operam navavit; exinde palam est illum vel à prima sua ætate Scripturas Hebraicas majori in pretio habuisse. Quin literis se Hebraicis operam collocasse, ut veras Scripturas Christianis vindicaret, asserit ipse Præfat. in *Esaiæ* Versionem: *Deus qui scit me ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Judæi de falsitate Scripturarum Ecclesiis ejus diutius insultarent.*

[c] Vide Cap. præced.

[d] Vide Ibid.

Videtur *Morinus* in errore suo de *Hieronymo* à *Judæis* seducto, secutus fuisse *Ruffinum*, cujus hæc sunt verba, in *Invectiva ado. Hieronymum*: *Illi* (Judæi) *te, O mi frater, antequam à Judæis caperetis* (i. e. antequam novam cudisset Versionem) *charissime, illi te in hæc mala præcipitant. Illi te libellis editis, notas infligere Christianis; illi te nec Martyribus parcere faciunt: & de omnibus Christianorum ordinibus fanda atque nefanda scribere, turbare pacem nostram, scandala Ecclesiæ generare. Illi etiam adversum teipsum, & scripta tua, quæ quasi Christianus aliquando locutus sis, cogunt ferre sententiam. Et ideo tibi omnes sordemus: dum illi pessimis suis artibus tibi nimium placent.*

4. Cum alios quosdam, & maxime *Ruffinum* in se excitasset nova sua Versione *Hieronymus*, usque adeo eorum cessit obtrectationibus, & humanitus passus est, ut negaret se quidquam Versioni LXXvirali derogare voluisse. Fassus fuerat *Morinus* τοῖς LXX. derogare eum solitum fuisse postquam Judæis in magisterium se tradidisset, sed in eum alibi locum rem adduxit, ut affirmet illum nihil unquam ex animo in eam (quod stupor est credere) protulisse. *Frustra* (inquit) *colligerentur loca, quibus sanctos Interpretes & oscitantiæ & erroris arguere videtur Hieronymus: Sunt in Commentariis prope innumera. Sæpissime enim cum Græca ab Hebræis differunt, culpam omnem in Interpretes derivat: Decepti sunt, inquit, literarum similitudine, male legerunt, conjuncta separaverunt, separata conjunxerunt &c.* Ipsius *Morini* verba sunt ista. Et nihil tamen Hieronymus in reprehensionem Versionis locutus est? plane nihil! Audiamus quæ paulo post sequuntur: *Utut sit, assero quæcunque durius in antiquos Ecclesiæ Interpretes scripsit S. Hieronymus, ita esse flectenda, emollienda, & explicanda, ut ex iis nihil erroris, reprehensionis, vel leviissimæ cespitationis in eos redundet. Et quicunque hoc præstiterit, S. Hieronymi mentem assecuturum, & ejus desiderio satisfacturum.* Allatis ex *Apologia* nonnullis locis, subnectit: *Quicquid igitur alibi dixerit S. Hieronymus, juxta hæc luculentissima verba, explicandum est, nec insana ἀλλοσκοπίᾳ ut veritatis lucifugæ, clara ex obscuris, certa ex ambiguis dirimenda sunt.* Idem [e] rursus: *Unus est S. Hieronymus, qui de hac re manifestissime opposita videtur scripsisse, quanquam si ipsi jam seni, ut par est, credamus, quicquid manifestissime sonent verba ipsius, nihil asseruit, neque asserere voluit, quod* LXX. *Interpretum αὐθεντίαν & ἀναμαρτησίαν vel leviissime læderet.* Productis aliquot ex eo locis: *Quanquam hæc verba*, addit, *manifesta videantur, affirmo tamen in* LXX. *Interpretum contumeliam vel etiam reprehensionem aliquid proferre, S. Hieronymi mentem nunquam fuisse, nec ab aliorum Patrum sententia dissensisse.*

[e] Exercit. 4. Cap. 2.

[a] Exercit. 6. c. 11. §. 1.

ſenſiſſe. Affirmat [a] alibi Hieronymum, in reprehenſionem τῶν LXX. loqui *ut rem horrendam refugiſſe.*

Ut ſententiam hanc portentoſam *Morini* (ſi modo ſententia, quod vix crediderim, illius revera fuerit) refellamus, quæ habet de Græca Verſione Hieronymi *Apologia*, in medium hic latius proferemus. Neque illa prætermittemus, quibus ſuam opinionem (effugium potius dixerim) conatur *Morinus* ſtabilire.

Cum negat Hieronymus, cedens eorum affectibus apud quos ſanctior habebatur τῶν LXX. auctoritas, ſe Græcam Verſionem reprehendere, aut *contra eam aliquid locutum unquam fuiſſe*: illis ipſis locis, in quibus hoc dicit, ſæpe revera eam reprehendit, iſtique & textum Heb. & ſuam Verſionem manifeſtiſſime præfert. Neque aliud per iſtiuſmodi locutiones ſive apologias intelligi poteſt, quam quod eam non prorſus rejecerit, neque contra illam locutus ſit animo ſtudioque aliis detrahendi. Sic in Procœmio Commentariorum in *Jonam*, de Prophetæ illius Commentatoribus, *Scio veteres*, inquit, *Eccleſiaſticos tam Græcos quam Latinos ſuper hoc libro multa dixiſſe, & tantis quæſtionibus, non tam aperuiſſe quam obſcuraſſe ſententias, ut ipſa interpretatio eorum opus habeat interpretatione, & multo incertior lector recedat, quam fuerat antequam legerat. Nec hoc dico, quod magnis ingeniis detraham, & alios mea laude ſugillem, ſed quod Commentatoris officium ſit, ut quæ obſcura ſunt, breviter aperteque dilucidet, & non tam diſertudinem oſtentet ſuam, quam ſenſum ejus quem exponit, ediſſerat.* Recte hac de re [b] *Iſ. Voſſius*: *An non merito aliquis miretur Hieronymum, quod cum paſſim in ſcriptis adeo acerbe ſugillet illos* LXX. *audeat nihilominus adfirmare ſe ſuam condidiſſe verſionem non in contemptum, ſed ad majorem horum Interpretum intellectum.*

[b] Contra Hullium.

Videamus autem quid dicat in *Apologia*. Primo, vehementer indignatur nebuloni cuidam, qui *Epiſtolam ſub nomine ipſius pœnitentiæ finxerat, quod male Hebræa volumina tranſtuliſſet.* Negat deinde ſe novam Verſionem condidiſſe in *condemnationem* LXX viralis, vel aliquid contra LXX. Interpretes fuiſſe locutum. *Ille* (inquit) *qui Epiſtolam ſub nomine meo pœnitentiæ finxerat, quod male Hebræa volumina tranſtuliſſem, objicere dicitur, me in* LXX. *condemnationem Scripturas ſanctas interpretatum: ut ſive falſa ſunt, ſive vera, quæ tranſtuli, in crimine maneam: dum aut in novo opere fateor me erraſſe, aut recens editio veteris condemnatio fit. Miror quomodo in eadem Epiſtola homicidam & adulterum, & ſacrilegum, & parricidam me eſſe non dixerit: & quicquid poteſt tacita mentis cogitatio intra ſe turpitudinis volvere. Gratias ei debeo agere, quod cum tanta ſylva ſit criminum, unum mihi erroris vel falſitatis crimen objecerit. Egone contra* LXX. *Intt. aliquid ſum locutus, quos ante annos plurimos diligentiſſime emendatos meæ linguæ ſtudioſis dedi, quos quotidie in conventu fratrum ediſſero: quorum Pſalmos jugi meditatione decanto? Tam ſtultus eram, ut, quod in pueritia didici,* ſenex *oblivi ſci vellem? Univerſi tractatus mei horum teſtimoniis texti ſunt. Commentarii in* XII. *Prophetas, & meam &* LXX. *Editionem ediſſerunt.* At quid tandem? Condemnatne ſe in ſequentibus? *O labores hominum ſemper incerti! O mortalium ſtudia, contrarios interdum fines habentia! Unde mihi putabam bene mereri de Latinis meis, & noſtrorum ad diſcendum animos concitare, quod etiam Græci verſum de Latino poſt tantos Interpretes non faſtidiunt, inde in culpam vocor, & nauſeanti ſtomacho cibos ingero. Et quid in homine tutum eſt, ſi innocentia criminoſa. — Ego taceo, & literæ non meæ loquuntur contra me. Ignoro crimen, & crimen in toto orbe confiteor.*

Recitat poſtea *Præfatiunculas* aliquot in librorum ſacrorum Verſiones, in quibus exiſtimat ſe modeſtius de Verſione LXX. loqui. Præfatio prima *Pentateuchi* eſt. In ea hæc habet: *Periculoſum opus certe, & obtrectatorum latratibus patens, qui me aſſerunt in* LXX. *Interpretum ſugillationem,*

lationem, nova pro veteribus cudere, ita ingenium quaſi vinum probantes: cum ego ſæpiſſime teſtatus ſim me pro virili portione in tabernaculo Dei offerre, quæ poſſim: nec opes alterius, aliorum paupertate fœdari. Subdit, ſe ad illud opus provocatum fuiſſe *Origenis* ſtudio, qui obeliſcis in Verſione Græca *ſuperflua quæque jugulaverat & confoderat*: Et apud *Evangeliſtas & Apoſtolos* multa legi ex *Hebræo* deprompta, quæ in Græcis Codicibus deſiderabantur; & differentiam inter Hebræum & Græcum, Græci *errorem* diſerte vocat. Libros etiam *Hebræos* appellat *authenticos. Hiberas nænias libris authenticis præferunt. Cauſas ERRORIS non eſt meum exponere.* Hoccine, quæſo, eſt palinodiam canere, vel Græcos Codices Hebræis præferre? Rejicit ibidem traditionem de Cellulis LXX. & Interpretum ſpiritu prophetico: & quamvis dicit ſe *non damnare, non reprehendere* LXX. addit tamen eodem ſpiritu, ſe *cunctis illis Apoſtolos*, qui Hebræum ſequebantur, *confidenter præferre.* Se melius quam LXX. Scripturas intellexiſſe affirmat: *Quod melius intelligimus, melius & proferimus.* Deque ſuæ Interpretationis veritate ad Hebræos provocat.

Ex Prologo in libros *Regum* hæc proferuntur: *Quæ cum ita ſe habeant, obſecro te lector, ne laborem meum reprehenſionem exiſtimes antiquorum. In tabernaculo Dei offert unuſquiſque quod poteſt. Alii aurum & argentum & lapides pretioſos, alii byſſum & purpuram & coccum offerunt & hyacinthum. Nobiſcum bene agitur, ſi obtulerimus pelles & caprarum pilos. Et tamen Apoſtolus contemptibiliora noſtra magis neceſſaria judicat. Unde & tota illa tabernaculi pulchritudo, & per ſingulas ſpecies Eccleſiæ præſentis futuræque diſtinctio pellibus tegitur & ciliciis, ardoremque ſolis & injuriam imbrium, ea quæ viliora ſunt prohibent.* Poſt hæc: *Vide* (inquit) *quanto contra* LXX. *Intt. tumeam ſupercilio, ut illos aurum & pretioſos lapides, & purpuram; me pelles & pilos caprarum in tabernaculo Dei obtuliſſe profitear.* Modeſte id quidem, Hieronyme; nemo tamen non videt te *pelles & pilos* tuos, reliquorum *auro & pretioſis lapidibus purpuræque* anteponere. Si hæc fuiſſent *ſatis*, quid opus *pellibus piliſque* tuis?

Ponam (inquit) *& aliud teſtimonium, ne nunc me rerum neceſſitate compulſum dicas mutaſſe ſententiam.* Præfationem deſignat *Chronicorum* ex Hebræo verſorum; quæ ſic incipit. *Si* LXX. *Interpretum pura, & ut ab eis in Græcum verſa eſt, editio permaneret, ſuperflue me impelleres ut tibi Hebræa volumina Latino ſermone transferrem. Quod enim ſemel aures hominum occupaverat, & naſcentis Eccleſiæ roboraverat fidem, juſtum etiam erat noſtro ſilentio comprobari. Nunc vero quum pro varietate regionum diverſa ferantur exemplaria, & germana illa antiquaque tranſlatio corrupta ſit atque violata; noſtri arbitrii putas, aut ex pluribus judicare quid verum ſit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibuſque Judæis cornicum* (*ut dicitur*) *oculos configere.* Interjectis aliquibus: *Cæterum memini Editionem* LXX. *tranſlatorum olim de Græco emendatam tribuiſſe me noſtris: nec inimicum debere exiſtimari eorum, quos in conventu fratrum ſemper ediſſero. Et quod nunc Dibre Hajamim, i. e. Verba dierum interpretatus ſim, idcirco feci, ut inextricabiles moras, & ſylvam nominum, quæ ſcriptorum confuſa ſunt vitio, ſenſuumque labyrinthos apertius & per verſuum cola digererem.* Cæterum accipe quoque quæ interjecta ſunt: Ad *Origenis* rurſus auctoritatem provocat, qui *exempla* 4. *editionum compoſuit*, & LXX. editionem aſteriſcis & virgulis ex Hebræo notaverat. Deinde ſubnectit: *Si igitur aliis licuit non tenere, quod ſemel ſuſceperant, & poſt* LXX. *Cellulas, quæ vulgo ſine auctore jactantur, ſingulas cellas aperuere; hocque in Eccleſiis legitur, quod* LXX. *neſcierunt: cur me non ſuſcipiant Latini mei, qui inviolata editione veteri, ita novam condidi, ut laborem meum Hebræis, & (quod his majus eſt) Apoſtolis auctoribus probem?* Oſtendit rurſum, ex Hebræo deſcripſiſſe *Evangeliſtas* nonnulla quæ in Græco non reperiuntur: & tandem

dem hæc ſubjungit. *Hæc pace veterum loquor, & obtrectatoribus meis tantum reſpondeo, qui canino dente me rodunt, in publico detrahentes, legentes in angulis, iidem & accuſatores & defenſores, quum in aliis probent, quod in me reprobant: quaſi virtus & vitium non in rebus ſit, ſed cum auctore mutetur.*

Ex Præfatione in *Eſdram* hæc ponit: *Certe quod illaturus ſum, aquiſſimum eſt. Edidi aliquid quod non habetur in Græco: vel aliter habetur quam à me verſum eſt. Quid interpretem laniant? Interrogent Hebræos, & ipſis auctoribus tranſlationi meæ vel arrogent vel derogent fidem. Porro aliud eſt, ſi clauſis, quod dicitur, oculis mihi volunt maledicere, & non imitantur Græcorum ſtudium & benevolentiam: qui poſt* LXX. *tranſlatores jam Chriſti Evangelio coruſcante, Judæos & Hebionitas Legis veteris interpretes, Aquilam viz. Symmachum, & Theodotionem, curioſe legunt, & per Origenis laborem Eccleſiis dedicarunt: quanto magis Latini mei grati eſſe deberent, quod exultantem Græciam cernerent aliquid à ſe mutuari.*

Ex *Jobi* Prologo poſita ſunt hæc: *Cogor per ſingulos Scripturæ divinæ libros adverſariorum reſpondere maledictis, qui interpretationem meam, reprehenſionem* LXX. *Interpretum criminantur: quaſi non & apud Græcos Aquila, Symmachus, & Theodotion vel verbum è verbo, vel ſenſum è ſenſu, vel ex utroque commixtum, & mediæ temperatum genus tranſlationis expreſerint, & omnia V. T. volumina Origenes obelis aſteriſciſque diſtinxerit, quod vel additos vel de Theodotione ſumptos tranſlationi antiquæ inſeruit, probans defuiſſe quod additum eſt. Diſcant igitur obtrectatores mei recipere in toto, quod in partibus ſuſceperunt, aut interpretationem meam cum aſteriſcis ſuis radere. Neque enim fieri poteſt, ut, quos plura intermiſiſſe perſpexerint, non eoſdem etiam in quibuſdam ERRASSE fateantur: præcipue in Job, cui ſi ea, quæ ſub aſteriſcis addita ſunt, ſubtraxeris, pars maxima detruncabitur.* Paulo poſt: *Audiant quapropter caves mei, idcirco me in hoc volumine laboraſſe, non ut interpretationem antiquam reprehenderem* (quare igitur?) *ſed ut ea, quæ in illa aut obſcura ſunt, aut omiſſa, aut certe vitio ſcriptorum depravata, manifeſtiora noſtra interpretatione fierent.* En quæ ſubſequuntur: *Quod ſi apud Græcos poſt* LXX. *editionem, jam Chriſti Evangelio coruſcante, Judæus Aquila, & Symmachus & Theodotion Judaizantes Hæretici ſunt recepti, qui multa myſteria Salvatoris ſubdola interpretatione cælarunt, & tamen in Hexaplis habentur apud Eccleſias, & explanantur ab Eccleſiaſticis viris: quanto magis ego Chriſtianus, de parentibus Chriſtianis natus, & vexillum Crucis in mea fronte portans, cujus ſtudium fuit omiſſa repetere, depravata corrigere, & ſacramenta Eccleſiæ puro & fideli aperire ſermone; vel à faſtidioſis vel à malignis lectoribus non debeo reprobari?*

Ex Prologo in *Pſalmos* de Hebræo converſos, poſt alia hæc leguntur: *Nec hoc dico quod præceſſores meos mordeam, aut quicquam de his arbitrer detrahendum; quorum tranſlationem diligentiſſime emendatam, olim meæ linguæ hominibus dedi: ſed quod aliud ſit in Eccleſiis Chriſti credentium Pſalmos legere, aliud Judæis ſingula verba calumniantibus reſpondere.* At quænam ſunt illa quæ ante dixerat, quæque ibidem recitat? *Certe confidenter dicam, & multos hujus operis teſtes citabo, me nihil duntaxat ſcientem, de Hebraica Veritate mutaſſe. Sicubi ergo editio mea à veteribus diſcrepat, interroga quemlibet Hebræorum, & liquido pervidebis, me ab amulis fruſtra lacerari; qui malunt contemnere videri præclara, quam diſcere, perverſiſſimi homines. Nam cum novas ſemper exſpectant voluptates, & gulæ eorum vicina maria non ſufficiant, cur in ſolo ſtudio Scripturarum veteri ſapore contenti ſunt?*

Ex Præfatiuncula in libros *Solomonis* hoc ſolum affertur: *Si cui* LXX. *Interpretum magis editio placet, habet eam à nobis olim emendatam. Neque enim ſic nova cudimus, ut vetera deſtruamus.*

Ex Præfatione in *Eſaiam*, poſtquam dixiſſet Eſaiam *magis Evangeli-*

ſtam

sanum quem Prophetam esse, ea quod universa Christi Ecclesia mysteria sic nondum liquidum persecutus esset, ut non de futuro vaticinari, sed de praeteritis historiam texere crederetur: haec subdit: *Unde consilio voluisse suae temporis* LXX. *Interpretum fidei suae sacramenta perspicue Ethnicis prodere, ne sanctum canibus, & margaritas porcis darent. Quae cum hanc editionem legeritis, ab illis animadversetis abscondita.* Et quid demum his adtexit? Vide quam illum Versionis suae poenituerit, quantumque suae LXX viralem praetulerit! *Nec ignoro, quanti laboris sit, prophetas intelligere; nec facile quempiam posse judicare de interpretatione, nisi intellexerit ante, quae legerit. Nos quoque patere morsibus plurimorum, qui, stimulante invidia, quod consequi non valent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum. Et nihilominus à fastidiosis Lectoribus hoc precor, ut, quomodo Graeci post* LXX. *transtatores Aquilam & Symmachum & Theodotionem legunt, vel ob studium doctrinae suae, vel ut* LXX. *magis ex collatione eorum intelligant: sic & isti saltem unum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius & postea despiciant, ne videantur non ex judicio, sed ex odii praesumptione, ignorata damnare.*

Affirmaverat in Praefatione *Danielis*, illius Prophetae Versionem LXX viralem *multum à veritate discordare, & recto judicio ab Ecclesia repudiatam fuisse*: Num in *Apologia* hoc dictum retractat? Audi, quomodo. *Docui* (inquit) *Lectorem, Ecclesias Christi hunc prophetam juxta Theodotionem legere, & non juxta* LXX. *transtatores. Quorum si in isto libro editionem dixi multum à veritate distare, & recto Ecclesiarum Christi judicio reprobatam, non est meae culpae, qui dixi, sed eorum qui legunt. In promptu sunt 4. editiones Aquilae, Symmachi,* LXX. *& Theodotionis. Ecclesiae juxta Theodotionem legunt Danielem. Ego quid peccavi si Ecclesiarum judicium secutus sum?*

Denique *Apologiam* ipsam sic concludit: *Qui istiusmodi nenias consectatur, & Scripturae Hebraicae veritatem non vult recipere, audiat libere proclamantem. Nemo enim cogitur legere, quod non vult. Ego petentibus scripsi, non fastidiosis; gratis, non invidis; studiosis, non oscitantibus. Et tamen miror quomodo Theodotionem haereticum & Judaizantem legit, & qualiscunque peccatoris Christiani transtationem fastidit. —— Quid nocet Ecclesiis nostra transtatio? Magnis, ut scio, sumptibus redemisti Aquilae & Symmachi & Theodotionis, quintaeque & sextae editionis Judaicos transtatores. Origenes —— in omnibus libris suis post* LXX. *Intt. Judaeorum transtationes explanat & edisserit. Eusebius quoque & Didymus idem faciunt. —— Apostolici viri Scripturis utuntur Hebraicis. Ipsos Apostolos & Evangelistas hoc fecisse perspicuum est. Dominus atque Salvator ubicunque Veteris Scripturae meminit, de Hebraicis voluminibus ponit exempla. — Nec hoc dicimus quod* LXX. *Interpretes fugillemus, sed quod Apostolorum & Christi major sit auctoritas. Et ubicunque* LXX. *ab Hebraeo non discordant, ibi Apostolos de interpretatione exempla sumpsisse: ubi vero discrepant, id posuisse in Graeco, quod apud Hebraeos didicerant. Sicut ergo ego ostendo multa in N. T. posita de veteribus libris, quae in* LXX. *non habentur, & haec scripta in Hebraico doceo: sic accusator ostendat aliquid scriptum esse in N. T. de* LXX. *Interpretibus, quod in Hebraico non habeatur, & finita contentio est. Ex quibus omnibus approbatur, &* LXX. *Interpretum editionem, quae legentium vetustate firmata est, utilem esse Ecclesiis, dum ante gentes audiunt Christum venturum esse, quam veniat: & caeteros interpretes non reprobandos, quia non sua, sed divina volumina transtulerunt: & familiarem meum id à Christiano & amico debere suscipere, quod magno sumptu sibi à Judaeis describere festinavit.*

Haec sunt quae de Textu Hebr. & Versione LXX virali in *Apologia* sua habet *Hieronymus*. E quibus qui non videt illum & olim & etiam cum *Apologiam* illam scripsit, textui Hebr. Versionem longe posthabuisse, eamque in aliquibus errare credidisse, is plane nec in literis nec in

ulla alia re quidquam videt aut judicat. Eamus nunc & ex hiſce ipſis locis concludamus cum *Morino*, ab Hieronymo nihil unquam contra Verſionem ex animo dictum fuiſſe. Hiberæ næniæ!

Obſervavimus in ſuperioribus, inter multas illas *Præfationes* quæ ab Hieronymo (ut oſtenſum eſt) in *Apologia* recitantur, non recitari *Præfationem* in *Paralipomena* è Græco tranſlata, qua loquitur de Interpretum afflatu divino, ſed eam prorſus omitti, quamvis maxime omnium, & magis quam alia cuncta, feciſſet ea ad ipſius inſtitutum. Sed ætate juniori eam ſcripſerat, & cum *Apologiam* edidit, iſtiuſmodi Præfationem, in qua talia agnoſcebantur, recitare contra conſcientiam ſuam noluit.

Eodem modo in *Joſuæ* Præfatione ait ſe non in *reprehenſionem* Verſionis LXX. novam cudere, & eam ſibi *non diſplicere* profitetur. Germana habet in Procemio *Proverbiorum*. Utrobique tamen Verſioni Veritatem Hebraicam evidentiſſime præfert. In reliquis *Præfationibus*, *Heſter*, & *Eccleſiaſtis*, idem facit, ſine ulla iſtiuſmodi excuſatione ſui.

In aliis ſuis opuſculis, quæ ſcripſit ætate provectiore, & poſtquam Scripturas ex Heb. vertiſſet, Textui Originali nuſquam non patrocinatur. *Quæſtiones Hebr. in Gen.* ſcripſit [a] ante *Apologiam*, ſed poſtquam *Pentateuchum* ex Hebræo interpretatus fuiſſet, ut ex eo patet quod tranſlationem ſuam variorum locorum *Geneſeos* citat. In earum *Procemio* ait ſe *diſpoſuiſſe libros Hebraicarum Quæſtionum in omnem Scripturam ſanctam ſcribere*: & in illis *ſtudii ſui fore, vel eorum quæ in libris Hebraicis varia ſuſpicantur, errores refellere; vel ea quæ in Latinis & Græcis codicibus ſtatere videntur, auctoritati ſuæ reddere.* Addit; *Neque vero* LXX. *Interpretum, ut invidi latrant, errores arguimus, nec noſtrum laborem, illorum reprehenſionem putamus, cum illi Ptolemæo Regi Alexandriæ myſtica quæque in Scripturis ſanctis prodere noluerint, & maxime ea quæ Chriſti adventum pollicebantur, ne viderentur Judæi & alterum Deum colere, quos ille Platonis ſectator, magni idcirco faciebat, quia unum Deum colere dicerentur.* Quid ergo? In ipſo illo Opere, hujuſmodi leguntur complura. *MELIUS interpretatus eſt Symmachus. MELIUS habetur in Hebræo.* Codices Hebraicos appellat *authenticos.* LXX. denique *erroris* diſerte arguit: *Quod autem in* LXX. *Intt. fecit ERROREM, illud eſt: &c. MALE in* LXX. *Intt. additum eſt &c.* Sciens alia multa prætereo, quibus plenus eſt iſte tractatus.

[a] Citantur à Ruff. in Invect.

Allegat in *Apologia*, Commentarios ſuos *in* XII. *Prophetas, & ſuam & LXX. editionem ediſſerere.* In ipſis tamen illis Commentariis LXX. *erroris* aperte inſimulat. Ad Mich. cap. 2. *Hæc juxta Hebraicam intelligentiam; cæterum* LXX. *Interpretes in hoc loco penitus ſibi non cohærent.* Cap. 6. *Multum in hoc capitulo* LXX. *ab Hebraica Veritate diſcordant. — ERROREM eſſe nulli ambiguum eſt.* Ad Hab. cap. 2. *Similitudo* ו *&* י, *quæ menſura tantum inter ſe diſtant, cauſa ERRORIS fuit.* Ad Soph. cap. 2. *Pro quo neſcio quid ſibi volentes* LXX. *Damaſcum evulſam & derelictam interpretati ſunt; niſi fallor, verbi ambiguitate DECEPTI. &c.*

In libro *De Opt. gen. interpretandi*, quem emiſit paulo poſt prædictas in *Michæam* &c. Explanationes, ait *jure* LXX. *editionem obtinuiſſe in Eccleſiis, vel quia prima fuit, & ante Chriſti facta adventum; vel quia ab Apoſtolis, in quibus tamen ab Hebraico non diſcrepat, uſurpata.* Statim antea libros Heb. nuncupaverat *authenticos.*

Se in *Jonam* explanationes edidiſſe poſt *Catalogum*, ſive librum *De viris illuſtribus*, *triennio* poſtquam in Prophetas *Michæam*, *Naum*, *Abacuk*, *Sophoniam*, & *Aggeum* ſcripſiſſet, ibidem docet. Una cum Commentariis in *Jonam* edidit etiam Comm. in *Abdiam*, ſed ordine poſt eos, ut apparet ex Procemio in *Jonam*. Præfatione ſua in *Abdiam*, ait ſe Prophetam illum explanare *matura ſenectute*, annis *triginta* poſtquam alia

quædam

quædam allegorice in eundem commentatus fuiſſet. In Procœmio libri 3. Commentariorum in *Amos* teſtatur ſe in 5. reliquos Prophetas Minores, viz. *Zachariam*, *Malachiam*, *Oſee*, *Joel*, & *Amos* commentarios edidiſſe anno illo *qui ſexti Conſulatus Arcadii Auguſti & Anicii Probi faſtis nomen impoſuit*: primo in *Zachariam*, ſecundo in *Malachiam*, tertio in *Oſeam*, in *Joel* & *Amos* ſimul. Incidit autem *Arcadii & Anicii* Conſulatus in annum Chriſti 406. vitæ ejus 77. vel 78. In Procœmio 2di Commentariorum in *Amos* enumerat inter mala ſuæ ſenectutis *caligantes oculos, aceſcentes cibos, trementem interdum manum, nudos gingivis dentes, & inter cibos cadentes &c.* Et Procœmio primi Comment. in *Oſeam* ait ſe *ante annos circiter* 22. Alexandriam ad audiendum *Didymum* profectum fuiſſe. In hiſce Commentariis, permulta habet in reprehenſionem τῶν LXX. Ut alia præteream brevitatis cauſa: ad *Jonæ* cap. 4. refutat eorum Verſionem quæ *cucurbitam* ponit pro *hedera*. In Oſeæ c. 9. *Quod in* LXX. *dicitur, ſepeliet eos Machmas, in Heb. non habetur, ſed* מחמר *quod appellatur deſiderabile. Ex quo perſpicuum eſt falſos eos eſſe ſimilitudine literarum* ר *&* ד. Ibid. *In hoc loco* ERROR *eſt* SOLITUS, *ubi enim nos interpretati ſumus, Scitote Iſrael, h. e. Iſraelitæ, & in Heb. legitur* ירעו LXX. *tranſtulerunt* καὶ κακωθήσονται, *i. e. & affligetur, literam putantes & pro* ר *legentes* ך, *quorum alterum ſcientiam, alterum afflictionem vel malitiam ſonat.* Rurſus ibid. *Ubi nos poſuimus*, Ephraim, ut vidi, Tyrus erat: LXX. *interpretati ſunt* θήρευμα *i. e. venationem, ſive capturam; Aquila & Sym. & Theod. petram duriſſimam, i. e. ſilicem, quæ lingua Heb. dicitur* צור; *quod ſi legamus* צור *Tyrus dicitur: Putantes autem* LXX. *Interpretes ob literarum ſimilitudinem* ר *&* ך, *non eſſe* ך *ſed* ר, *legerunt* צור *i. e. venationem ſive capturam.*

Epiſtolam ad *Suniam* & *Fretelam* exiſtimavit *Morinus* ſcriptam fuiſſe ante Biblia ex Heb. converſa: quod falſum eſſe patet ex hujuſmodi locis: *Denique & nos de Hebræo ita vertimus*: Et, *Denique ex Hebræo vertentes ita diximus.* Et ſcriptam fuiſſe poſt *Catalogum Script. Eccl.* ex eo liquet, quod quamvis ſit longus & doctus admodum tractatus, iſtius tamen in *Catalogo* nulla ſit mentio. Ex illa Epiſtola profert[a] *Morinus* loca quædam ut probet Hieronymum tunc cum eam conſcriberet LXX. Verſionem Hebraico antepoſuiſſe. Locus prior ſic ſe habet: *Ea autem editio quæ habetur in* ἑξαπλοῖς, *& quam nos vertimus, ipſa eſt quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata* LXX. *Interpretum tranſlatio reſervabatur. Quicquid ergo ab hac diſcrepat, nulli dubium eſt quin ita & ab Hebræorum auctoritate diſcordet.* Ipſam illam editionem, quæ in *Hexaplis* reſervabatur, ab Hebræo nonnunqnam diſcordare, ſæpe adnotat ipſe Hieronymus in eadem Epiſtola: atque inde concludit *Morinus* verborum illorum hunc ſenſum eſſe: *Quicquid à textu* LXX. *qui extat in Hexaplis diſcrepat, id etiam ab Hebræorum* ANTIQUORUM *auctoritate diſcordat.* Amabo te, *Morine*, ubi diſtinguit Epiſtola illa inter Hebræorum iſtius temporis & *antiquorum* volumina? De Codicibus ſui temporis paſſim loquitur, de vetuſtioribus ne voculam quidem. Hieronymi mens hæcce eſt: Locutus fuerat de editione τῶν LXX. quæ κοινὴ dicebatur, quam dixerat fuiſſe ſcriptorum dormitantia corruptiſſimam, & quicquid, inquit, in iſta editione diſcrepat ab editione quæ in *Hexaplis* habetur, non dubium eſt quin etiam ab Hebræo diſcordet. Sed ad alium locum provocat *Morinus*. "Incorruptæ (inquit) LXX. "Interpretum tranſlationi primas detuliſſe Hieronymum, multo ma- "nifeſtius conſtabit, ſi perpenderit Lector Virum ſanctum in Pſalterii "ad Heb. textum recenſione Hebraicas varietates in marginem relegaſ- "ſe; & in textum intruſæ ſi forent, ægerrime tuliſſe. Verbi gratia "in ea Epiſtola ait ſe Pſal. 73. 8. vertiſſe, *quieſcere faciamus omnes dies* "*feſtos*

[a] Exercit 3. l. 1. c. 2. §. 6.

"*festos Dei à terra*; & ad marginem adnotasse, *intendamus*, ut fert textus "Hebræus, quendam tamen adnotationem in textum trajecisse. Exa- "ctius ista scopumque sancti viri ex ipsius verbis cognosces. *Miror*, "inquit, *quomodo è latere adnotationem nostram nescio quis temerarius scri- "bendam in corpore putaverit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus hoc "modo, textus non habet καταπαύσωμεν, ut quidam putant, sed καταπαύσο- "μεν, id est, intendamus.* Post pauca addit quæ sunt omnibus ex He- "bræo aut Græco transferentibus plurimum notanda, quæque sancti "viri reverentiam erga Ecclesiæ translationem faciunt testatissimam. "*Ex quo perspicuum est sic psallendum ut nos interpretati sumus: & tamen "sciendum quid Hebraica Veritas habeat. Hoc enim quod* LXX. *Interpre- "tes transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesia decantandum est, & illud ab "eruditis sciendum propter notitiam Scripturarum. Unde, si quid pro studio "ex latere additum est, non debet poni in corpore, ne priorem translationem "pro scribentium voluntate conturbet.* Diligenter quæso perpendat Lector "quem finem scopumque translationis suæ, & ad Heb. textum recogni- "tionis, vir tantus & tam doctus sibi proposuerit." Hæc ille: Quæ omnia nullo negotio refelluntur. Adnotatio ista, quam ægre tulit Hieronymus è margine in corpus Versionis suæ Psalterii irrepsisse, non fuit de varietate *Hebraica*, quod somniabat *Morinus*, sed de varietate *Græca*. E Græco vertens, cum *intendamus* posuisset, ne se errasse existimaret Lector, in margine notat non καταπαύσωμεν (ut interpres vetus legebat) sed καταπαύσομεν haberi. Et quid, sodes! si ægre tulisset marginalem de ipsa Hebraica varietate adnotationem in corpus Psalmorum irrepsisse? Quis ægre non tulisset in corpore Psalmorum inseri marginalem quamvis adnotationem? Quod attinet ad illa quæ sequuntur; quid clarius quam in eo ipso loco Hieronymum primas Hebræo deferre? Quamvis enim *propter vetustatem*, ne nimis offenderetur populus Græcæ translationi Psalmorum in cantando adsuetus, illi placeat ut in Ecclesiis Psalmi juxta eam cantarentur, textum tamen Hebraicum *veritatem* ibidem appellat, & asserit, *quid ea habeat eruditis sciendum esse, propter notitiam scripturarum.* Quid dilucidius loqui potuit? Sane inter varia Hieronymi opuscula, nullo magis, quam hac Epistola, quam pro sua causa infelix citat *Morinus*, stabilitur nostra. Libros Hebraicos præterea appellat non semel *authenticos*. In loco quodam LXX. virali Versionem *Symmachi* præfert, in alio, illa derelicta, Versionem *Sextam* amplectitur. E quibus & multis aliis, quæ Lector ibi inveniet, liquidissimo patet (quod alia & contraria mente pronunciat *Morinus*) *in Epistola illa de Hebræo textu & LXX. Interpretibus ea sentire S. Hieronymum, quæ cæteri Patres, & quod unumquemque Doctorem Catholicum de Judæorum Codicibus, & Ecclesiæ translatione sentire par est.*

Post omnes Prophetas Minores Commentaria in *Dan.* scripsit, sicut patet ex Procemio Commentarii in *Esaiam*. In Præfatione Lectorem monet Prophetam illum *non juxta* LXX. *sed juxta Theodotionem ab Ecclesiis legi*: Origenem ex Theodotionis Versione in LXX. asteriscos posuisse, & rursus multa obelo prænotasse; libros insuper hujusmodi asteriscis & obelis notatos ab *omnibus Christi Ecclesiis* legi. Et cum hæc ita sint, *ignoscant* (inquit) *invidi labori meo, qui volui habere nostros quod Græci in Aquilæ & Theodotionis at Symmachi editionibus lectitant. Et si illi in tantis divitiis doctrinarum non contemnunt studia hominum Judæorum: cur Latina paupertas despiciat hominem Christianum? Cujus si opus displiceat, certe voluntas recipienda est.* In ipso Commentario, ut alibi passim, Heb. textum vocat Heb. *Veritatem*.

5. Sed mittamus ea opuscula, quæ scripsit ante *Apologiam*: vel de quibus non satis constat utrum ante vel post *Apologiam* sint conscripta.

Et

Et quid ſtatuerit in illis, quæ certum eſt poſt *Apologiam* ſcripta fuiſſe, diſpiciamus. Hinc de vera & genuina Hieronymi ſententia uſque adeo hallucinati ſunt tot homines docti, quod quid ille ſcripſerit prius, quid poſterius, prorſus ignorabant. *Τοῖς* LXX. adverſatus eſt (inquiunt) aliquando Hieronymus, ſed mutavit poſtea ſententiam, & extrema ſaltem ætate ſua eorum extitit fautor. Sic pro ſua inconſtantia *Morinus* ipſe, cum de cæteris ſuis effugiis dubitabat, alium lapidem movens, omniaque pervertens, vexans, & contorquens, ut illius auctoritatem per fas nefaſque evitare poſſet. Hinc quoque minus valide adverſus *Morinum* in *Aſſertione Heb. Veritatis* rem gerit *Simeon Muiſius*, quod quid junior, quid ſenior ſcripſerit Hieronymus, neſciebat; adeoque concedit quæ non erant concedenda. *Iſ. Voſſius* de LXX. Intt. cap. 1. *Injuriâ ſunt* (inquit) *Hieronymo, qui teſtimoniis hujus abutuntur ad evertendam* LXX. *Intt. auctoritatem. Æquo quidem ille addictior fuit ſui ſeculi Judæis, cum licitum eſſe exiſtimavit ſanctam, de qua loquimur, Verſionem arbitrio & examini Rabbinorum ſubmittere, potuiſſe enim* LXX. *Interpr. pati aliquid humanitus, Interpretes eos inquiens fuiſſe, non Prophetas: idem tamen ætate provectior, penitius inſpecta veritate, incunctanter affirmavit, ſi quid in hac tralatione quod reprehendi poſſit occurrat, id non ipſis Interpretibus, ſed librariis eſſe imputandum, adflatu enim Spiritus S. ſacros libros vertiſſe palam fatetur in Præfatione ad ſecundum Paralipomenon.* Idem rurſus, adverſus *Hulſium*: *Hieronymum prius addictum fuiſſe* LXX. *Interpretibus, utpote quorum verſionem in Latinum transferre conatus fuerit ſermonem ipſe paſſim teſtatur Hieronymus.* Poſtea *ſtuduiſſe linguæ Heb. ſeque emancipaſſe magiſtris Rabbinis, & hoc quoque idem paſſim fatetur. Quam acris & aſſiduus fuerit in reprehendenda* LXX. *Interpretum verſione paſſim teſtantur ejus Commentarii*, illi præſertim quos junior edidit. *Non uno in loco negat illos prophetas fuiſſe, aut à Spiritu S. adflatos. Progreſſu vero temporis cum nova illa verſio magnos ubique rumores excitaret, nomenque Hieronymi fieret exoſum non tantum omnibus Eccleſiis Græcis, ſed etiam multis Latinis, Africanis præcipue, hucque accederent cum aliorum tum præcipue Auguſtini literæ & admonitiones; tunc demum moderaſſe ſuam de hac Verſione ſententiam ſatis clare colligi poteſt ex multis Epiſtolis circa finem vitæ ſcriptis, & denique ex Apologia contra Ruffinum. — — Vel ipſe itaque Hulſius judicet, an verum ſit Hieronymum nunquam mutaſſe ſententiam, cum bis minimum mutarit: niſi malit exiſtimare illum ſemper fluctuaſſe.* Ut deſinant tandem *Voſſii Morinique*, qui hoſpites ſunt in ſcriptis *Hieronymianis*, nugas agere, oſtendemus denique illum, ut ab ipſa *juventute* ſua uſque ad *Apologiæ* editionem, quam *ſenex* ſcripſit, Hebræo textui Verſionem LXX. longe poſthabuit, ſic in eadem ſententia ad extremam uſque ſenectutem, & per omnem ætatem ſuam, conſtanter perſeveraſſe.

At quid ſibi voluit *Voſſius*, cum citat Hieronymi *Præfationem in SECUNDUM Paralipomenon*? Quaſi vero altera illa quæ extat in *Paralip. Præfatio*, ad librum *primum* pertinuerit? Non cognovit utique Vir doctus, vel oblitus fuerat, Hieronymi Præfationes duas in *Paralip.* pertinuiſſe aliam (quam ipſe citat) ad eorum librorum Verſionem è *Græco* factam, alteram, quæ poſterior erat, ad eorundem tranſlationem ex *Hebræo* confectam. Hæc obiter. Ad id quod noſtri inſtituti eſt, pergamus.

Certe in ſcriptis Hieronymi poſtremis, quæque poſt *Apologiam* edidit, reprehenſiones *τῶν* LXX. utramque faciunt paginam. Agnoſcit [a] *Morinus* Hieronymum *Commentario toto in Eſaiam in* LXX. *Interpretes admodum eſſe vehementem.* At, bona cum *Morini* venia, ſcriptus eſt Commentarius iſte diu poſt *Apologiam.* In Prologo Commentarii in *Ezech.* teſtatur ſe volumina Explanationum in *Eſaiam* abſolviſſe ſtatim ante

[a] Exercit. 1. lib. 1. c. 3. §. 4.

Romam à Gothis captam, quod accidit an. 410. Sic ad cap. 6. *Eſaiæ* ſcribit *ante annos circiter triginta* Conſtantinopoli ſe fuiſſe apud *Gregorium Nazianzenum*, *tunc ejuſdem Urbis Epiſcopum*; at Sedi iſti renunciavit *Gregorius Nazianz.* an. 381. Ex quibus conſpicuum eſt Hieronymum in *Eſaiam* commentatum fuiſſe, quum annum ætatis ſuæ 80um exceſſiſſet. Ex locis innumeris quæ ſuppeditat Commentarius ille, unum tantum aut alterum ſeligemus. Ad cap. XIV. *Pro Angelis* LXX. *tranſtulerunt* βασιλεῖς *i. e. reges*, *unius literæ* א *errore* DECEPTI. Ad cap. XXVIII. *Quod autem verbum Heb.* רעה *quod omnes verterunt ſcientiam, ſoli* LXX. *xανὰ, i. e. mala interpretati ſunt*, ERROR *perſpicuus eſt. Prima enim litera* ר *vel* ד *parvo apice diſtinguuntur: ſi ergo legatur* רעה *ſcientiam ſonat: ſi* רעה, *malitiam.*

Commentarios in *Ezech.* auſpicatus eſt paulo poſt *Romam* à *Gothis* captam, ut teſtatur in Operis Prooemio. In illis Commentariis inter alia multa, hæc habet: Ad cap. 1. *Significantius juxta Hebræos & cæteros Interpretes tranſmigratio dicitur Joachim, & non Captivitas, quod* LXX. *tranſtulerunt.* Ad cap. XI. LXX. *poſuerunt conſummata eſt, propter literarum & verbi ambiguitatem:* כלה *enim quod Aquila & Sym. & Theod. univerſos interpretati ſunt, illi verterunt conſummata eſt, quod juxta ſenſum non reſonat.* Ad cap. XLVII. *Quod autem in* LXX. *ponitur* φοινικῶν *i. e. palmeti, in Hebr. non habetur: pro quo nos metiemini interpretati ſumus.* ERROR *que manifeſtus, quod pro* תמורו *literæ decepti ſimilitudine* ר & ד *legerunt* תמורת.

Poſt omnes alios Prophetas, noviſſime in *Jeremiam* miſiſſe ſe manus, docet ipſe in Prooemio Explanationum: ubi meminit quoque *Apologiæ ſuæ ante annos plurimos conſcriptæ*, & ipſius *Ruffini* OLIM ſepulti. Obiit vero *Ruffinus* circa an. CCCCXI. Conſtat illum an. CCCCX. in vivis extitiſſe. Diſpiciamus quoque quid in hoc noviſſimo ſuo Opere de Interpretibus LXX. Hebræoque textu decreverit. Ad cap. XVII. *Quod cur à* LXX. *prætermiſſum ſit, neſcio: Niſi forſitan pepercerunt populo ſuo. Sicut & in Eſaia eos feciſſe manifeſtum eſt: Quieſcite ergo ab homine &c. Multaque hujuſcemodi, quæ ſi voluero cuncta digerere, non dicam libro, ſed libris opus erit.* Paulo poſt: *Et hæc in* LXX. *non habentur eadem (ut reor) cauſa quam ſupra diximus, ne ſcil. æterna in eos ſententia permaneret. — Pudet me contentionis noſtrorum qui Hebraicam arguunt Veritatem. Judæi contra ſe legunt, & quid pro ſe ſit, neſcit Eccleſia.* Ad cap. XXVII. *In* LXX. *non habetur. Et idcirco admoneo, ut prudens Lector intelligat quantum deſit per ſingula Græcis codicibus & Latinis.* Ibid. *Hæc (ut diximus) in* LXX. *non habentur, ſed de Heb. Veritate tranſlata ſunt: pro quo aliud quod ſcriptum non erat poſuere. —— Forſitan irrationale arbitrati, ut Deus loqueretur ad columnas & ad mare &c. quaſi non legamus & vermi matutino increpuiſſe Dominum &c.* Ad cap. XXXI. *Utramque editionem ex toto poſui, ut caput obſcuriſſimum & Eccleſiæ continens Sacramenta, à* LXX. *ſive quis alius hunc Prophetam interpretatus eſt, aut ignoratum aut omiſſum oſtenderem. Verbum Heb.* צופים *vel in ſpeculatores vel in ſpeculas vertitur, ut Aquila & Symmachus interpretati ſunt. Unde miror quid ſibi voluerit vulgata editio* (i. e. LXX.) *ut pro* צופים, *h. e. pro ſpeculatoribus; Sion poneret, turbaretque lectoris intelligentiam.* Ad cap. XXXII. MELIUS *Aquila qui pro eo quod ſcriptum eſt, Venient, tranſtulit* εἰσελεύσονται, *h. e. ingredientur civitatem. Neque enim abſentes erant, ut venirent: quippe qui circumdederant Hieruſalem: ut Scriptura teſtatur.* Omitto alia complura, ne prudenti Lectori faſtidium faciam: quod vereor ne jam fecerim.

Epiſtolam denique LXXXIX^m^, quæ ad *Auguſtinum* eſt, exaravit *cum ætatis ultimæ & pene decrepitus eſſet*, ut ipſe in eadem teſtatur. In ea ait ſe Verſionem novam aggreſſum fuiſſe, ut ſuppleret ea quæ in Græca

Judæi

Judæi vel prætermiserant vel corruperant. *Ego enim ea tam vetera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ hominibus emendata de Græco in Lat. transtuli, quam ea testimonia quæ à Judæis prætermissa sunt vel corrupta proferre in medium: ut scirent nostri quid Hebraica veritas continerat. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, & nostra musta contemnat, quæ in explanatione priorum edita sunt: ut scilicet illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant.* Refutat *Augustini* argumentationem, qua conatur evincere, eum non debuisse Versionem moliri novam. *Porro quod dicis, non debuisse me interpretari post veteres, & novo uteris syllogismo: aut obscura fuerunt, quæ interpretati sunt* LXX. *aut manifesta. Si obscura, te quoque in illis falli potuisse credendum est. Sin manifesta, illos in eis non falli potuisse perspicuum est. Tuo tibi sermone respondeo. Omnes veteres tractatores, qui nos in Domino præcesserunt, & qui Scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, tu quomodo ausus es post disserere, quod illi explanare non potuerunt? Si manifesta, superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere non potuit. &c.* Ait mirari se quomodo *Augustinus* LXX. editionem obelis asteriscisque ex *Theodotionea* notatam legat, *suam vero Christiani hominis interpretatiunculam non sequatur.* De veritate interpretationis suæ ad *Hebræos* provocat, eamque in loco quodam *Jonæ* contra LXX. viralem defendit. Narraverat *Augustinus* displicuisse plebi Ecclesiæ cujusdam in Africa, quod ex Versione ipsius Episcopus legerat *hederam* pro *cucurbita*, quod habebat editio vulgata, & de vocis Hebrææ significatione provocatum fuisse ad *Judæos* istius urbis, quos pronunciasse *cucurbitam* esse veram interpretationem. Ad hæc respondet Hieronymus: *In eo loco ubi* LXX. *Interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis transtulerunt, i. e.* κολοκύνθην, *in Hebræo volumine* קיקיון *Cicajon scriptum est, quam vulgo Syri Elceroa vocant. Est autem genus virgulti, lata habens folia, in modum pampini. Cumque plantatum fuerit, cito consurgit in arbusculam absque ullis calamorum & hastilium adminiculis, quibus & cucurbitæ & hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si cicejon transferre voluissem, nullus intelligeret: si cucurbitam, id dicerem quod in Hebraico non habetur. Hederam posui, ut cæteris interpretibus consentirem. Sin autem Judæi nostri, ut ipse asseris, malitia vel imperitia hoc dixerunt esse in voluminibus Hebræorum quod in Græcis & Latinis Codicibus continetur; manifestum est eos aut Hebræas literas IGNORASSE, aut ad IRRIDENDOS cucurbitarios voluisse mentiri.* Emotiore denique stomacho Epistolam suam concludit, non ferens sibi ab Augustino de Versione sua contradici. *Peto in fine Epistolæ, ut quiescentem senem omnique veteranum militare non cogas, & rursum de vita periclitari. Tu qui juvenis es, & in pontificali culmine constitutus doceto populos, & novis Africæ frugibus Romana tecta locupletato. Mihi sufficiet cum auditore & lectore paperculo in angulo Monasterii susurrare.*

De hisce hactenus. Illud vero non prætercundum, suspicatum fuisse aliquando *Hieronymum* loca quædam duo in *Hebræis* Codicibus ab ipsis Judæis dedita opera fuisse depravata. Comm. ad Gal. cap. 3. ubi legitur: *Quicunque ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt &c.* hæc ponit: *Hanc morem habeo, ut quotiescunque ab Apostolis de Veteri Instrumento aliquid sumitur, recurram ad originales libros, & diligenter inspiciam, quomodo in suis locis scripta sunt. Inveni itaque in Deut. hoc ipsum apud* LXX. *ita positum: Maledictus omnis homo qui non permanserit in omnibus sermonibus legis hujus, ut faciat illos, & dicet omnis populus, fiat. Apud Aquilam vero sic: Maledictus qui non statuerit verbum legis hujus, ut faciat ea, & dicet omnis populus, vere. Symmachus: Maledictus qui non firmaverit sermones Legis istius, ut faciat eos, & dicet omnis populus, Amen. Porro Theodotion*

ſit tranſtulit: Maledictus qui non ſuſcitaverit ſermones legis hujus facere eos, & dicet omnis populus, Amen. Ex quo intelligimus Apoſtolum ut in cæteris ſenſum magis teſtimonii poſuiſſe quam verba, & incertum habemus utrum LXX. *Intt. addiderint, omnis homo, & in omnibus, an in veteri Hebraica ita fuerit*, & poſtea à Judæis deletum ſit. *In hanc me autem ſuſpicionem illa res ſtimulat, quod verbum, omnis, &, in omnibus, quaſi ſenſui ſuo neceſſarium ad probandum illud, quod quicunque legis ſunt, ſub mledicto ſint: Apoſtolus vir Hebrææ peritiæ, & in Lege doctiſſimus nunquam protuliſſet, niſi in Hebræis voluminibus haberetur, quam ob cauſam Samaritanorum Hebræa volumina relegens, inveni* כל *quod interpretatur, Omnis ſive omnibus, ſcriptum eſſe, & cum* LXX. *Interpretibus concordare. Fruſtra igitur illud tulerunt Judæi, ne viderentur eſſe ſub maledicto, ſi non poſſent omnia complere quæ ſcripta ſunt, cum antiquiores alterius quoque gentis literæ id poſitum fuiſſe teſtentur.* Ibidem interjectis aliquibus: *Scire non poſſum quare Apoſtolus in eo quod ſcriptum eſt: Maledictus à Deo omnis qui pendet in ligno, vel ſubtraxerit aliquid vel addiderit. Si enim ſemel auctoritatem* LXX. *Interpretum ſequebatur, debuit ſicut ab illis editum eſt, & Dei nomen adjungere. Sin vero ut Hebræus ex Hebræis, id quod in ſua lingua legerat, putabat eſſe veriſſimum, nec omnis, nec in ligno, quæ in Hebræo non habentur, aſſumere. Ex quo mihi videntur, aut veteres Hebræorum libri aliter habuiſſe, quam nunc habent, aut Apoſtolum (ut ante jam dixi) ſenſum Scripturarum poſuiſſe, non verba, aut quod magis eſt æſtimandum, poſt paſſionem Chriſti, & in Hebræis & in noſtris Codicibus ab aliquo Dei nomen appoſitum, ut infamiam nobis inureret, qui in Chriſtum maledictum à Deo credimus.* Comment. in Mich. cap. 5. *Legimus juxta* LXX. *Intt. in Jeſu Nave, ubi tribus Judæ urbes & oppida deſcribuntur, inter cætera etiam hoc ſcriptum, Thæco & Ephrata, hæc eſt Bethlehem &c. quod nec in Heb. nec apud alium invenitur Interpretem, & ſive de veteribus libris eraſum ſit malitia Judæorum, ne Chriſtus de tribu Juda ortus videretur, ſive à* LXX. *additum, nequaquam liquido cognoſcentes, certum quid novimus.* Animadverſis his locis, triumphos agit *Morinus. Multum aberat* (inquit) *S. Hieronymus, ab Hæreticorum ſententia* — Bona verba, quæſumus *Morine*! Ut falſo dicit *Morinus*, Hieronymum jam *ſenem*, de Hebraici textus præſtantia ſententiam ſuam mutaſſe, & Græcæ tandem tranſlationi primas detuliſſe; ſic vere nos affirmamus, de locis illis à Judæis maligno animo corrumpendis, ſententiam ſuam, vel ſuſpicionem potius, correxiſſe illum, cum ætate eſſet provectior, Commentariis in *Eſaiam*, quos ſcripſit annis 20. poſt *Com. in Micheam*, & pluſquam annis 20. poſt *Com. in Galatas*, Scripturas nunquam à Judæis, neque ante neque poſt Chriſtum, fuiſſe falſatas, ſerio aſſerit, contenditque, allato in hanc rem *Origenis* teſtimonio. Ad cap. VI. *Quod ſi aliquis dixerit, Hebræos libros poſtea à Judæis eſſe falſatos, audiat Origenem quid in octavo vol. Explanationum Eſaiæ huic reſpondeat quæſtiunculæ: Quod nunquam Dominus & Apoſtoli, qui cætera crimina arguunt in Scribis & Phariſæis, de hoc crimine, quod erat maximum, reticuiſſent. Sin autem dixerint poſt adventum Dni. Salvatoris & prædicationem Apoſtolorum libros Hebræos fuiſſe falſatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator, & Evangeliſtæ, & Apoſtoli ita teſtimonia protulerint, ut Judæi poſtea falſaturi erant.* Scripti ſunt (ut diximus) *Eſaiæ* Commentarii circa an. 410. *Michææ* vero Explanationes editæ ſunt pluſquam annis 2. ante *Catalogum Script. Eccleſ.* (qui editus eſt an. 392. vel 393.) ut patet ex Procemio *Commentariorum Jonæ* collato cum fine ipſius *Catalogi*. Commentarios in Epiſt. ad *Gal.* videtur ſcripſiſſe ante tranſlationem ex Hebræo inchoatam, & paulo poſtquam *Roma* diſceſſiſſet, quod accidit anno 382. id eſt annis 28. antequam in *Eſaiam* commentaretur. *Hieronymum* cum Judæos de Scripturis Heb. corrumpendis accuſat, non ex animo

animo ſuo locutum fuiſſe, ſed ut aliorum quorundam ſententiæ ſe conformaret, ut ſæpe ſolet, contendit eruditiſſ. [a] *Simonius*.

[a] Hiſt. Crit. T. V. l. 1. c. 19.

Mentione non dignum eſt, niſi ut cum riſu exſibiletur, commentum [b] *Leonis Caſtrii*, qui mira quadam judicii ſagacitate hoc nobis revelavit, Hieronymum, ſi diutius vixiſſet, ſcripturum fuiſſe Apologiam pro translationibus in Eccleſia receptis, oſtendendo Judæos exemplaria ſua corrupiſſe. Aſſerit porro loca illa, in quibus Hieronymus LXX. reprehendit, fuiſſe corrupta. Affirmat quoque, illum Verſionem Aquilæ exacte cum textu ſui temporis Hebræo contuliſſe, ut exinde lectionem veram elicere poſſet. Qui hujuſmodi pollet judicio, & hoc genus figmenta comminiſci audet, is profecto adverſarium nec verebitur unquam, nec habebit.

[b] Apolog. pro Lat. Vulg. & LXX. l. 2. c. 5.

De Hieronymi ſententia hæc fuſius diſputavimus, ut deſinant tandem Viri literati de ea litigare & hallucinari; qui quotquot de ea hactenus ſcripſerunt, *Andabatarum* more cœci contenderunt.

CAP. IV.

Hieronymi novam ex Hebræo Verſionem non fuiſſe à Damaſo *P. Eccleſiæ commendatam.* 1. *Pſalteria* Romanum & Gallicanum *à quibus Eccleſiis recepta.* 2. *De Hieronymi Obtrectatoribus* 4. 15. *Quinam illum ad Verſionem novam ex Hebr. aggrediendam hortati ſint.* 5. *&c.* Ruffinus *quid ſenſerit de illius novo molimine.* 16. *Quid* Auguſtinus. *Hunc textum Originalem Verſionibus cunctis prætuliſſe.* 17. *Aliorum Hieronymo coævorum*, Q. Julii Hilarionis, Sulpicii Severi, Helvidii, *opiniones.* 18. 19. 20.

POST editam à Beato *Hieronymo* Verſionem novam ex Hebræo Latinam, vetus illa, quæ è Græco facta eſt, obſoleſcere & in deſuetudinem abire cœpit. Aſſerit [c] *Voſſius*, *quantumvis moderate de ea tralatione ſenſerit Hieronymus, paucissimos tamen eum habuiſſe ſectatores, è Græcis vero perſuaſiſſe nemini, quin illos potius hoc nomine acerrimo eum inſectatos fuiſſe odio.* De Græcis ſuo loco jam diximus. Diſpiciamus nunc de Latinis Hieronymo coævis. Non deſunt qui ſcribunt illum *Eccleſiæ totius nomine* Verſionem novam ex Heb. fuiſſe molitum. Quod nimis hyperbolice dicitur. Alii tradunt Verſionem ejus ex *Hebræo* factam, ab ipſo DAMASO Papa Eccleſiæ fuiſſe commendatam. *Platina* in Damaſi Vita: *Primus etiam Hieronymi ſcriptis auctoritatem dedit, cum prius* LXX. *Interpretum ſcripta tantummodo in precio eſſent. Nam & Biblia Hieronymi legi cœpta eſt, ut Pſalmi ejuſdem fideliter ex Hebræo traducti, cum antea apud Gallos potiſſimum incompoſite legerentur.* Suffragantur ei [d] *Nauclerus*, & [e] *Schedelius*, necnon *Jo. Franciſcus*, qui in Epiſtola anno 1518. ad *Pagninum* ſcripta, hæc habet: *Damaſi patrocinio curaque & caſtigata Græca olim per Hieronymum, & converſa in Latinum Hebræa ſacrarum literarum monumenta, adeo tamen vitiata tot ſeculorum decurſu, ut noſtris temporibus veri ſtudioſi Theologiæ, & Damaſi redivivam curam & Hieronymi operam ſubinde renaſcentem, ſæpenumero deſideraverint.* De tranſlatione ex *Hebræo* confecta errare illos, conſpicuum eſt; ſiquidem (ut ſupra fuit oſtenſum) non niſi poſt *Damaſi* mortem interpretationem illam aggrederetur *Hieronymus*. Faviſſe tamen *Damaſum* Hieronymi ſtudiis *Hebraicis*, ſententiæque de textus *Heb.* præſtantia ac auctoritate, vel exinde colligitur, quod in Epiſtolis ad eum conſcriptis, LXX. Verſionem cenſura liberiore reprehendere ſolitus ſit *Hieronymus*.

[c] De LXX. Interp. c. 1.

[d] Chronolog. an. 368.

[e] Ad an. 364.

2. Error vero iſte de Verſione *Hieronymiana* ex *Heb.* facta, quod à *Damaſo* Eccleſiæ commendata fuerit, exinde ortum habuiſſe videtur, quod

quod primo illius jussu Psalterium Latinum Hieronymus correxerit, illiusque statim editionem Ecclesia Romana receperit.

Errore consimili vulgo olim credebatur Psalterium, quod dicitur *Gallicanum*, quod ex Græco transtulerat *Hieronymus*, & secundum *Hebræum* Asteriscis ac Obelis signaverat, ipsius *Hieronymi* rogatu, & *Damasi* jussu ab Ecclesiis *Gallicanis* fuisse receptum. Qua de re *Sigebertum Gemblacensem* audiamus, ad an. 382. *Psalterium quod secundum* LXX. *Interpretes in omnibus Ecclesiis cantabatur, Hieronymus correxit. Quo iterum vitiato Psalterium novum composuit, quod à* LXX. *Interpretum editione non multum discordaret, & cum Hebraico multum concordaret. Quod ut omnibus clarum fieret, Psalterium distinxit per asteriscum, i. e. stellam, & per obelum i. e. virgam jacentem, docens ea quæ continentur sub asteriseo usque ad duo puncta in Hebræo haberi, & à* LXX. *prætermissa esse: ea vero quæ continentur sub obelo usque ad duo puncta, in Hebraico non haberi, sed à* LXX. *addita esse, juxta Theodotionis duntaxat translationem. Hoc Psalterium Damasus P. rogatu Hieronymi in Gallicanis Ecclesiis cantari instituit, & propter hoc GALLICANUM vocatur: Romanis Psalterium secundum* LXX. *retinentibus sibi, propter quod ROMANUM vocatur. Hæc duo Psalteria cum non sufficerent ad proponenda testimonia de Christo contra Judæos, qui non recipiunt nisi ea quæ habentur in Hebræo, addidit & tertium quod vocatur HEBRAICUM, pro eo quod rogatu Sophronii, Viri sapientis, transtulit illud de Heb. Veritate in Latinum verbo ad verbum. Quod Psalterium & alia Hieronymi opuscula idem Sophronius de Latino in Græcum transtulit.* Martinus Polonus in Chron: *Hieronymus correxit Psalterium* LXX. *Interpretum, quod in omnibus Ecclesiis cantabatur. Quo iterum vitiato, iterum novum composuit: quod P. Damasus, rogatu Hieronymi cantari instituit in Ecclesiis Gallicanis, & propter hoc Gallicanum vocatur à Romanis; Psalterio secundum* LXX. *remanente. Tertium transtulit de Heb. Veritate in Latinum, de verbo ad verbum. Damasus P. instituit rogatu Hieronymi, ut diceretur in fine Psalmorum in Ecclesia, Gloria Patri &c.* Ecclesiis *Galliæ* & *Germaniæ* traditum fuisse Psalterium ab ipso *Hieronymo*, scribit etiam *Berno* Augiensis Abbas, Epistola inedita ad *Megenfridum* & *Bennonem*, citante Cl. Mabillonio: *Inter cætera* (inquit) *ex emendata* LXX. *Interpretum translatione Psalterium ex Græco in Lat. vertit* (Hieronymus) *illudque cantandum omnibus Galliæ ac quibusdam Germaniæ Ecclesiis tradidit. Et ob hoc* Gallicanum Psalterium *appellavit, Romanis adhuc ex* corrupta *vulgata editione Psalterium canentibus: ex qua Romani cantum composuerunt, nobisque usum cantandi contradiderunt. Unde accidit quod verba, quæ in diurnis vel nocturnis officiis canendi more modulantur, intermisceantur, & confuse nostris Psalmis inserantur, ut à minus peritis haud facile possit discerni, quid nostræ vel Romanæ conveniat editioni. Quod pius Pater ac peritus Magister intuens, tres editiones in uno volumine composuit; & Gallicanum Psalterium, quod nos canimus, ordinavit in una columna, in altera Romanum, in tertia Hebræum.* Ad veritatem propius accedit *Walafridus Strabus*, qui *de rebus Eccles.* cap. 25. ait *Gregorium Turonensem* Psalterium Gallicanum in Galliam primum transtulisse. Ad Sedem autem *Turonensem* promotus est *Gregorius* an. 573. obiitque an. 595. *Strabi* verba sunt ista: *Psalmos autem cum secundum* LXX. *Interpretes Romani adhuc habeant; Galli & Germanorum aliqui secundum emendationem, quam Hieronymus Pater de* LXX. *editione composuit, Psalterium cantant: quam Gregorius Turonensis Episcopus à partibus Romanis mutuatam, in Galliarum dicitur Ecclesias transtulisse.* Existimat potius *Mabillonius*, medio *Gregorium* inter & *Walafridum* intervallo admissum fuisse, *fortasse opera S. Bonifacii* (Angli) *Moguntini Pontificis, qui illud Gallicanis, Germanicisque Ecclesiis tradiderit.* Sed ante *Bonifacii* tempora admissum fuisse, exinde constare videtur,

a De cursu Gallicano.

videtur, quod *Strabus*, qui hoc *Gregorio Turonenſi* attribuit, unb tantum ſeculo poſt *Bonifacium* floruit, quippe qui obiit an. 849. *Germanorum* enim Epiſcopus renunciatus eſt *Bonifacius* an. 723. Et non receptum fuiſſe primo in *Germania*, ſed ex *Gallia* in *Germaniam* migraſſe, hinc patet, quod per omnes *Galliarum* Eccleſias, in *Germania* tantum *aliquibus*, recipiebatur. Nondum autem receptum in *Gallia* fuiſſe cum *Gregorius Turonenſis* Hiſtoriam ſuam ſcriberet, ex eo conficit Vir doctiſſimus, quod non uno in loco Pſalmorum verſiculos refert ille ex alia Verſione, quam *Gallicana*. Duos tantum inſigniores profert. Unus locus eſt in lib. 5. cap. 14. ex Pſal. LXXII. 18. 19. *Veruntamen propter doloſitatem poſuiſti eis mala; dejeciſti eos dum allevarentur. Quomodo facti ſunt in deſolationem, ſubito defecerunt; perierunt propter iniquitates ſuas.* Alter in lib. 6. cap. 5. ex Pſal. XCV. 9. *Dominus regnavit à ligno.* Quæ duo loca aliter leguntur in Verſione *Gallicana* magiſque conveniunt cum Verſione *Romana*: in qua præmiſſum hemiſtichium totidem verbis jacet: verſus autem 18. Pſalmi 72. hoc modo: *Veruntamen propter dolos depoſuiſti eis mala.* Eandem fere lectionem obſervat utrobique ſervari in Pſalterio pervetuſto, quod S. *Germani* Pariſiorum medio ſeculo VI. Epiſcopi fuiſſe creditur. Eademque Verſione uſum fuiſſe *Fortunatum*, Epiſc. Aquileienſem, ejuſdem ſeculi ſcriptorem, in Hymno de *Cruce*.

Teſtatur idem *Romanum* Pſalterium uſui fuiſſe in Urbis Eccleſiis uſque ad ſeculum noviſſimum, Piique V. Pontificatum, cujus juſſu ubique receptam fuiſſe Vulgatam ſeu *Gallicanam* editionem, præterquam in una Romæ *Vaticana* Eccleſia, & extra Urbem in *Mediolanenſi*, & in Eccleſia S. *Marci* Venetiis. Quas Eccleſias antiquum ſuum Pſalterium hodienum retinere.

Sed præſtat hac de re audire quæ ſcripſit Card. *Bona* in lib. 2. Rerum Liturgic. cap. 3. "Verſione Romana (inquit) utuntur hodie vetuſto "more Ambroſiani, licet alicubi diſcrepet ab ea qua Romæ utuntur. "In Breviario quoque veteri Hiſpanico ſecundum Regulam S. Iſidori, "quod Mozarabicum dicitur, extat idem Pſalterium, quo utuntur in "laudibus Clerici ex inſtitutione Franciſci Ximenez Archiepiſcopi To"letani hoc ritu pſallentes. In Italia juxta Dioeceſin Romanam & Me"diolanenſem, ſuſpicor ejus uſum ſublatum ante annos plus minus ſex"centos; nam Bruno Aſtenſis ex Abbate Caſſinenſi Epiſcopus Segnien"ſis, qui obiit anno MCXXV. initio Expoſitionis Pſalterii ait: *Cum ad*"*huc adoleſcentulus eſſem, expoſui Pſalterium ſecundum aliam tranſlationem;*"*quæ viz. tranſlatio plaribus in locis tantum differt ab hac, qua utitur Ro*"*mana Eccleſia, ut nullo modo ſecundum illius expoſitionem hæc tranſlatio in*"*telligi poſſit. Et illa quidem multos habet expoſitores: hanc autem ſi aliquis*"*expoſuerit neſcio.* Exponit autem Pſalterium illud vetus, quo ſuo tem"pore utebatur Romana Eccleſia & poſtmodum ſemper uſa eſt uſque "ad Pium V. Ex quo fit, ut Romæ duntaxat recitaretur, in aliis vero "Italiæ Provinciis, illud in uſu erat quod adoleſcens expoſuerat, quod"que jam multos habebat Expoſitores, utpote ubique receptum." Hæc doctiſſimus Cardinalis, qui etiam adnotat [a] Alexandrum IV. mandaſſe Priori Generali Auguſtinenſium, ut recitarent Officium juxta morem Romanæ Eccleſiæ, excepto Pſalterio. Sic quoque S. *Franciſcus*, ut teſtatur [b] *Traſſenius*, illius Ordinis Frater, in Regula ſuorum præcipit; *Clerici faciant divinum officium ſecundum ordinem ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, excepto Pſalterio.* Obſervat ulterius Card. *Bona*, *Romanum* etiam Pſalterium ſuos habuiſſe expoſitores, etſi *Brunoni Aſtenſi* ignotos; nempe *Caſſiodorum*, atque etiam *Auguſtinum*: *Gregorium* etiam *Magnum* ſemper in ſcriptis ſuis teſtimonia ex Pſalmis ſecundum eam editionem proferre, idque

[a] Conſtitut. 6. in Bullario Auguſtinenſium.
[b] Diſquiſ. Bibl. cap. 6. §. 1.

ex

ex collatione S. Paterii constare. *Orationes* ex Psalmis juxta utramque editionem confecit *Leander* Archiepiscopus Hispalensis.

Quibus Ecclesiis in usu fuerit Psalterium *Gallicanum*, & à Viris literatis receptam fuisse Versionem (quam vocant) *Hebraicam* his verbis docet *Rogerus Baconus* noster, quæ in [a] Biblio quodam MS. Latino in Nota incerti cujusdam Psalterio præfixa reperi. *Notandum est, quod Latina lingua inveniuntur* 3. *translationes Psalteriorum, viz.* Romanum, *quo utuntur* Romani, *& est de Græco in Lat. per* 70. *Interpretes. Aliud dicitur* Gallicanum, *quod B. Jeronymus correxit & distinxit asteriscis & obelis, & misit Damaso Papæ, ut sua auctoritate transmitteret Ecclesiis Gallicanis. Quo utuntur omnes in* Francia, & Alemannia, Anglia, & Hispania. *Et illud est* 70. *Interpretum de Græco in Latinum, sed ab alio interprete quam Romanum translatum est in Latinum. Et prima translatio scil. Romana glossatur & exponitur ab Augustino & Cassiodoro. Et hæc duo Psalteria habent magnam similitudinem, & ideo confunduntur pluries vocabula ipsorum ad invicem. Et hoc fit pluries in glossis Magistralibus. Tertium est de Hebræo in Lat. quod Jeronymus transtulit de Heb. in Lat. Sed non est in usu Ecclesiæ, sed Viri studii literati & sapientes eo utuntur. Tota enim Biblia Jeronymi sunt in usu Ecclesiæ & studii præter Psalterium.* Ante adventum *Augustini* Monachi, primi Archiepiscopi Cantuarienſis, in Angliam, i. e. ante ann. 597. Ecclesiæ Britannicæ & Hibernicæ Psalterium *Gallicanum* receperant. Augustinus huc à *Gregorio M.* missus, *Romanum* secum advexit, & Ecclesiæ suæ Cantuarienſi tradidit. Sed loco illius invaluit tandem per omnes Ecclesias Anglicas usus *Gallicani*. De antiquo usu *Gallicani* in Ecclesiis Britannicis sive Hibernicis, & de usu *Romani* in Ecclesia *Cantuarienſi*, auctorem habeo *Gul. Malmesburienſem* lib. 3. *de Gestis Pontificum Anglorum*, ubi de *Wilfrido*, Episc. demum Eboracensi, sic scribit. *Eanfleda regina, cuidam Cuddæ, qui ex Senatore & Regis cubiculario religiosam vitam apud Lindisfarnum meditaretur, illum delegavit. Is eum secum aliquantis annis benigne habitum Reginæ remisit, Psalmos & nonnulla Ecclesiastica memoriter retinentem, sed excellentioris profectus studio Romam eundi desiderium ingressum. At Regina desiderium ephebi quod supra annos esset, misit eum peculiari adjuvandum cura Regi Cantuariorum Ercomberto, qui filius erat patrui sui. Ita Wilfridus Cantiam adveniens Romanas consuetudines, quæ Scottorum* (i. e. Hibernorum) *scientiam vincebant, gnarus addidicit: Psalterium denique quod à Scottis juxta translationem beati Hieronymi acceperat, pro Romano more juxta quintam editionem lectitavit & tenuit.* Secutus est Malmesburienſis *Heddium Stephanum* in Vita *Wilfridi*, qui de eo in Monasterio Lindisfarnensi agente verba faciens, ait illum *omnem Psalmorum seriem memorialiter didicisse*; additque illum postea apud Regem Cantuariorum versatum, *Psalmos quos prius secundum Hieronymi emendationem legerat, more Romanorum juxta quintam editionem memorialiter transmutasse.* Floruere *Wilfridus* eique familiaris *Heddius* an. 670. Quid autem sibi velit *Heddius*, cujus verba exscribit *Malmesburienſis*, cum dicit *Romanos* Psalterio juxta *quintam editionem* usos fuisse, viderint alii. Videtur autumasse Psalterium *Romanum* non ex LXX. sed ex *quinta* Versione Græca translatum fuisse. Psalterii cujusdam ipsius textus *Hebraici* exemplar, quod olim fuerit *Augustini* antedicti, Archiepiscopi Cantuarienſis, commemorat [b] *Lindanus*, hallucinatione non illepida. Ex hujusmodi inscriptione; *S. Augustini Cantuarienſis*; Codicem illum putavit fuisse olim Archiepiscopi *Augustini*, cum hoc tantum esset intelligendum, pertinuisse Codicem illum ad *Cœnobium S. Augustini Cant.* Sic aliud quoddam volumen in Bibliotheca Bodl. me vidisse memini quod ipsi *Augustino* Antistiti, ob eandem inscriptionem oscitanter tributum est.

Hodienum in Liturgia Ecclesiæ *Anglicanæ* retinetur editio *Gallicana*:

at

[a] Bibl. Bodl. Laud. D. 43.

[b] De opt. gen. interp. Script.

at Versio illa quæ habetur in Bibliorum voluminibus, quæque pro authentica agnoscitur, ex Hebræo est.

In aliquibus Bibliorum Lat. voluminibus MSS. habentur Psalteria *Romanum* & *Gallicanum*, è regione sibi invicem conjuncta, ut in *quinque* [a] Bibliothecæ *Bodl.* & una Collegii *S. Joannis Baptistæ* [b] Oxon. In quibus omnibus primum locum obtinet *Gallicanum*.

[a] Laud. D. 43. Musæo 7. NE. B. 7. 10. NE. F. 6. 7. Hatton 75.
[b] Num. 22.

In aliis è regione sibi invicem adjiciuntur *Hebraicum* & *Gallicanum*, ut in Bibliotheca Bodl. NE. B. 5. 15. ubi his prænotantur titulis: [c] *Incipit liber Hymnorum vel soliloquiorum Prophetæ de Christo. Saphettillim, h. e. liber Psalmorum. Hebraica veritas. Translatio Jeronymi.* Rursus ibidem, *Arch. Bodl. B.* 62. habetur primo editio vulgata, & postea sequitur *Hebraica*, cum hac inscriptione; *Liber Psalmorum secundum Heb. Veritatem.*

[c] *Incipit liber Psalmorum. Gallicanum Psalterium. Communis editio.*

Eadem Bibliotheca [d] in volumine pervetusto habemus, columnellis diversis, Psalterium triplex, viz. *Gallicanum*, *Romanum*, & *Hebraicum*. Quæ omnia etiam eodem modo & ordine è regione oppositâ visuntur in Vol. Bibliorum Collegii *Corporis Christi*. In nonnullis *Psalmorum* voluminibus habentur editiones 4. è regione sibi oppositæ, viz. *Gallicana*, *Romana*, *Hebraica*, & *Græca* Latinis characteribus exarata. Hujusmodi exemplaria duo servantur in Bibliothecis Monasteriorum *Belgicorum*, *Elnonensis*, & *S. Martini Tornacensis*. E quibus, Tornacense scriptum est ante annos plusquam 570. jussu *Odonis* illius Cœnobii Abbatis, postea Episcopi Cameracensis.

[d] Laud. F. 116.

Unde factum sit ut postquam cæteri libri Scripturarum ab Hieronymo de Heb. conversi usu vulgari ab Ecclesia recepti fuissent, Psalterii non *Hebraici*, sed Græci vel correcti tantum, vel ex Heb. sub asteriscis aucti, invaluerit usus, nemo non facile videt: nimirum Psalterium à plebe cantari solitum, ex eorum manibus non sine nimia offensione eripi poterat. Eodem modo, quæ ex antiqua Versione *Itala* in Ecclesiæ Romanæ *Missalibus* priscis inserta sunt, ea omnia illic etiamnum leguntur: ut observant [e] *Lyranus*, aliique eo recentiores. In die Natalitiorum legitur Chronologia Græca τῶν ὁ. sicut in Romano *Martyrologio* inseritur. De hac re plura dicturi sumus, ubi de Decreto Concilii *Tridentini* disseremus.

[e] Com. in Dan. cap. 9. & in lib. De Christi Divin.

3. De *Psalterio* his dictis, revertamur ad *Hieronymi* Versionem librorum reliquorum ex Heb. factam, videamusque quo animo ab Ecclesia fuerit accepta. Id prius monuero de illius recognitione Testamenti Novi ad Græcam Veritatem, eam factam fuisse ipsius *Damasi* jussu, sicut ipse testatur in *Præf. Evangeliorum*.

Asserit *Sigebertus* supra laudatus ad an. 395. *Hieronymi* Bibliorum Versionem ex *Heb.* factam, statim postquam in publicum emissa fuisset, interpretationi Græcæ, illiusque rivulis, præferri cœpisse, idque ob hanc causam, quod ab *Hebræo* usque adeo discrepabat Græca: *Hieronymo sacras scripturas V. T. de Heb. VERITATE in Lat. linguam vertente, editio* LXX. *Intt. quæ tenebatur à cunctis & Græcis & Latinis, cæpit in secundis haberi, quod tum contra inveteratum usum Ecclesiæ fieri, quamvis sancti & docti Viri* (*Ruffinum* præcipue intelligit) *ægre ferrent, prævaluit tamen authoritas Heb. VERITATIS, postquam patuit quantum ab ea discrepent* LXX. *Interpretes*.

4. Conqueritur passim *Hieronymus*, cum in *Præfatiunculis*, tum in aliis suis opusculis, obtrectationibus se æmulorum ob Scripturas de novo conversas indesinenter laniatum fuisse: At *canes* illius (sic eos ipse appellat) quamvis in publico illum allatrare solebant, ipsi tamen illius Versionem in privato legebant. Ipse testis *Hieronymus* Præf. in *Paralipomenon* translationem: *Hæc obtrectatoribus meis tantum respondeo, qui canino dente me rodunt, in publico detrahentes & legentes in angulis.* Præf.

in Eſdram. *Accedunt ad hoc invidorum ſtudia, qui omne quod ſcribimus, reprehendendum putant. Et interdum contra ſe conſcientia repugnante publice lacerant, quod occulte legunt.* Monet alibi obtrectatores ſuos recepiſſe ea tanquam vera, quæ in Hexaplis *Origenis* ſub afteriſcis ex Hebræo acceſſerunt, & rejeciſſe tanquam ſuperflua, quæ obelis inuſta fuerunt. Præf. in Joſuam: *Si vetus eis tantum interpretatio placet, quæ & mihi non diſplicet, & nihil extra recipiendum putant; cur ea quæ ſub afteriſcis & obelis vel addita ſunt vel amputata, legunt & negligunt.* Male hic loci corrigit [a] *Hen. Valeſius, legunt nec negligunt.* Hieronymi enim hic ſenſus eſt: quod quæ ſub afteriſcis addita ſunt *legunt*; quæ obelis ſunt amputata *negligunt.*

[a] Epiſt. ad Uſſerium de LXX. Interp.

Nec mirum ſi æmuli ejus tam ferociter in illum deſævierint, quandoquidem etiam illum lacerabant ob Latinam Verſionem T. Novi ex ipſo Græco emendatam. Audi ipſummet Epiſt. CII. ad Marcellam: *Poſt priorem Epiſtolam in qua de Hebræis verbis pauca perſtrinxeram, ad me repente perlatum eſt, quoſdam homunculos mihi ſtudioſe detrahere: cur adverſum auctoritatem veterum, & totius mundi opinionem, aliqua in Evangeliis emendare tentaverim. Quos ego cum poſſem meo jure contemnere (Aſino quippe lyra ſuperflue canit) tamen ne nos ſuperbiæ, ut facere ſolent, arguant, ita reſponſum habeant: &c.* Vide ſupra in Cap. 2. quæ deſcripſimus ex Præfatione in 4. Evangelia.

Sic quoque in eum acriter invecti ſunt, quia Latinam Verſionem T. Veteris è Græco factam emendaverat. Præf. in Job è Græco tranſlatum: *Si aut fiſcellam junco texerem, aut palmarum folia complicarem, ut in ſudore vultus mei comederem panem, & ventris opus ſollicita mente pertractarem, nullus morderet, nemo reprehenderet. Nunc autem quia juxta ſententiam Salvatoris,* volo operari cibum qui non perit, *& antiquam divinorum Voluminum viam ſentibus virgultiſque purgare, error mihi geminus inſligitur. Corrector vitiorum, falſarius dicor, & errores non auferre, ſed ſerere. Tanta eſt enim vetuſtatis conſuetudo, ut etiam confeſſa pleriſque vitia placeant, dum magis pulchros habere volunt codices quam emendatos.*

Com. in Ezech. lib. 10. ait *ſuos calumniatores, ſi quid de* LXX. *tranſlatione ſubtraxerit, ſe ſacrilegum & abſque timore Domini vociferari, maxime MANICHÆOS, quoniam horum erroribus* LXX. *magis quam Hebraica veritas favere videbantur.*

5. Ut libros vero ſacros ex *Hebræo* converteret, obnixe illum rogabant Viri quidam iſtius ævi eruditi, iique nonnulli dignitate Epiſcopali inſigniti. Ut *Pentateuchum* ex Hebræo interpretaretur, oravit *Deſiderius*, ad quem conſcripta eſt *Præfatio. Deſiderii mei deſideratas accepi Epiſtolas, obſecrantis ut tranſlatum in Lat. linguam de Hebræo ſermone Pentateuchum, noſtrorum auribus traderem.*

6. *Chromatius, Epiſcopus ſanctiſſimus, atque doctiſſimus,* eum *impulit ut Hebræa volumina Latino ſermone transferret*, ut apparet ex Præfatione *Paralipomenon* ad illum ſcripta. Erat is Epiſcopus *Aquileienſis*, uti intelligimus ex Prologo Commentarii 3. in *Amos. Epiſcoporum doctiſſimi* elogio exornatur in Præf. Comm. in *Habacuk.*

7. Exegit idem *Chromatius*, una cum *Heliodoro*, eodem quoque ad culmen Epiſcopale evecto, ut librum *Tobiæ* Chaldæo ſermone conſcriptum ad Latinum ſtylum traheret. *Mirari non deſino exactionis veſtræ inſtantiam. Exigitis enim &c. — Feci ſatis deſiderio veſtro, non tamen meo ſtudio: Arguunt enim nos Hebræorum ſtudia, & imputant nobis contra ſuum canonem Latinis auribus iſta transferre. Sed melius eſſe judicans Phariſæorum diſplicere judicio, & Epiſcoporum juſſionibus deſervire, inſtiti ut potui.* Eorundem poſtulatione videtur quoque *Judith* è Chaldæo tranſtuliſſe.

8. *Domnio*

8. *Domnio & Rogatianus* multis precibus flagitabant, ut *Esdram & Hester* ex Hebræo converteret. Præf. ad Esdram: *Tertium autem est quod semper scribis usque vastabitis, ut Esdræ librum & Hester de Hebræo transferam.* Præfatione *Hesteræ* indicatur eos ipsos *Hebraicæ* linguæ aliqualem habuisse scientiam. *Vos autem, o Paula & Eustochium* (monuimus jam alibi legendum esse, *mi Domnion & Rogatiane*) *quorum & Bibliotheca Hebræorum studium instare, & Interpretum certamina comprehasios, retinetis Hesther Hebraicum librum, per singula verba nostram translationem aspicite, ut possitis agnoscere, me nihil etiam augmentasse addendo, sed fideli testimonio simpliciter sum in Hebræo habetur historiam Hebraicam Latinæ linguæ tradidisse.*

9. *Paula & Eustochium*, quarum nominibus multorum librorum Versiones consecrantur, nobiles erant doctæque fœminæ (Mater & Filia) patriciæ Romanæ, domo Bethlehemiticæ, & in album *Sanctarum* ab Ecclesia relatæ sunt. Inter visenda in vico *Bethlehem*, una cum ipsius *Hieronymi cella, lecto, & sepulchro*, recensetur à *Burchardo* Ecclesia *beatæ Paulæ & Eustochii.* Eæ in Cœnobio Bethlehemitico vitam agentes ab ipso Hieronymo linguam *Hebraicam* didicerunt, & Psalmos *Hebraice* canere consueverunt. Hieronymus in Paulæ Epitaphio: *Loquar & aliud, quod forsitan æmulis videatur incredibile. Hebræam linguam discere voluit, & consecuta est, ita ut Psalmos Hebraice caneret, & sermonem absque ulla Latinæ linguæ proprietate personaret. Quod quidem usque hodie in sancta filia ejus Eustochio cernimus.* Idem testatur de *Blesilla* alia *Paulæ* filia. Epist. 25. *Jam vero quod in Origene quoque illo Græcia vestra mirabile, in paucis non dico mensibus, sed diebus, ita Hebræa lingua viderat difficultates, ut in discendis emendisque Psalmis cum Matre contenderet.*

[a] Descrip. Terræ sanctæ.

In eodem Cœnobio plures aliæ Virgines Hebraicam linguam calluerunt, ut ex eodem discimus *Paulæ* Epitaphio: *Hebræo, Græco, Latino, Syroque sermone Psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec subiret Ecclesiam, & juxta specum Domini conderetur, sed per omnem hebdomadam.*

10. *Amabilis* Episcopus ab eo sæpe iterumque flagitabat, ut *Esaiæ* Visiones *juxta Hebraicam Veritatem panderet.* Procemio Commentarii 5. in Esaiam: *Hucusque Papa Amabilis, columen charitatis & nomen, me mihi omnium quos terra genuit amantissime, per literas flagitabas, ut tibi dictem Visiones quæ in Esaia obscurissimæ sunt, historiæ expositione differerem, & omissis nostrorum Commentariis, qui varias opiniones secuti, multa volumina condiderunt, Hebraicam panderem veritatem, neque retractantem, & molestissimum explanationis genus in tempus aliud differentem, sæpissime commonebas.*

11. *Sunia & Fretela* ex *Getarum* ac *Germaniæ* oris ad *Hieronymum* miserunt loca multa ex *Psalterio* collecta, in quibus Græca Latinaque exemplaria inter se non consentiebant, obsecrantes, ut ipse ex *Hebræo* quænam esset illorum locorum veritas, declararet. Ad eas rescripsit Hieronymus Epistolam prolixam atque eruditam, cujus initium tale: *Vere in vobis Apostolicus & Propheticus sermo completus est: In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingua Hebraicam quæreret veritatem? & dormitantibus, imo contendentibus Græcis, ipsa Germania, Spiritus Sancti scripturas scrutaretur. — Quæritis à me rem magni operis & majoris invidiæ: in qua scribentis non ingenium, sed eruditio comprobatur: ut dum ipse cupio de cæteris judicare, judicandum me omnibus præbeam. Et in opere Psalterii juncta distinctionem schedulæ vestræ, ubicunque inter Latinos Græcosque convenit est, quid magis Hebræis conveniat, significem.* A *Morino* hæ perperam vocantur [b] Matronæ *Romanæ.*

12. Ex *Hispania* ad Hieronymum misit *Lucinius* Beticus, ad impetrandam, inter alia Versionem ejus Bibliorum ex Hebræo factam. *Hieronymus* Epistola ad eum XXVIII. *Josephi libros, & sanctorum Papiæ & Polycarpi*

[b] De Heb. Græcique textus sincer. lib. 2. Exercit. 15. cap. 3.

lycarpi volumina, falsus ad te rumor pertulit à me esse translata, quia nec ocii mei, nec virium est, tantas res eadem in alterum linguam exprimere venustate. Origenis & sancti Didymi pauca transtulimus, volentes nostris ex parte ostendere, quid Græca doctrina retineret. Canonem Hebraicæ Veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habes, pueris tuis & notariis dedi describendum. Septuaginta Interpretum editionem, & te habere non dubito, & ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi, Novam Græcæ reddidi auctoritati. Ut enim veterum librorum fides de Heb. voluminibus examinanda est, ita Novorum Græci sermonis normam desiderat.

13. Paulo postquam edidisset Versionem suam, Epistolam quidam (ut alibi monuimus) sub illius nomine emisit, in qua pœnitentiam profiteretur, quod male Hebraica transtulisset. At quamvis scriptor istius Epistolæ Versioni LXX virali faveret, & *Hieronymianam* averſaretur, non tamen ausus est ipsi textui Hebraico corruptelæ quidquam impingere: sed hoc solum credi volebat, in Versione Hieronymi Hebraica male expressa fuisse, Hieronymus ipse Apologiæ adverſ. Ruff. tom. 2. *Scribit frater Eusebius, se apud Afros Episcopos, qui propter Ecclesiasticas causas ad Comitatum veneranť, Epistolam quasi meo scriptam nomine repersisse, in qua agerem pœnitentiam, & me ab Hebræis in Adolescentia inductum esse testarer, ut Hebræa volumina in Latinum converterem, in quibus nulla sit veritas.* Cave credas hanc mentem impostoris fuisse, *Hebræis voluminibus nullam fuisse veritatem.* Hoc tantum intelligitur in Latinis voluminibus ex Hebræo translatis *veritatem nullam fuisse.* Audi sis Hieronymum mentem suam & Epistolæ sensum post paululum sic explicantem: *Ergo ille qui Epistolam sub nomine meo pœnitentiæ finxerat, quod MALE Hebræa volumina transtulissem &c.*

14. In Ecclesia quadam Africæ, ipsius Episcopi jussu, publice lectitari cœpit translatio *Hieronymiana*, dum adhuc in vivis ipse esset *Hieronymus*. Et quamvis istius Ecclesiæ plebi vehementer id displiceret, quod apud Jonam Prophetam, pro *cucurbita*, quod juxta LXX. antea legerant, poneretur *hedera*; hoc tamen animadvertendum, quod Hebraicum textum omnino probabant, & de vero Hebraici vocabuli significatu ad *Judæos* ipsos appellabant. Ipsum *S. Augustinum* præstat hac de re audire, in Epistola ad Hieron. sic narrantem: *Quidam frater noster Episcopus, cum lectitari instituisset in Ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam Prophetam, quam erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, & tot ætatum successionibus decantatum: factus est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus, & inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur Episcopus, ea quippe civitas erat, Judæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia, an malitia hoc esse in Hebræis Codicibus responderunt, quod & Græci & Latini habebant. Quid plura? coactus est homo, velut mendositatem corrigere, volens post magnum periculum non remanere sine plebe.* Pro *ea quippe civitas erat*, [a] Is. Vossius legendum putat, *Oea quippe &c.* & Episcopum illum fuisse *Marinianum* existimat.

[a] Respons. ad Schotanum.

15. *Hebræa* non damnabant Hieronymi obtrectatores adversariique infensissimi, sed credebant eum mala fide Hebræa expressisse. Hinc provocat passim Hieronymus ad *Judæos*. Præf. in Pentateuchum: *Quid livore torqueris? quid imperitorum animos concitas? Sicubi in translatione tibi videor errare, interroga Hebræos; diversarum urbium Magistros consule.* Præf. in lib. Regum: *Lege ergo primum Samuel & Malachim meum. Meum, inquam, meum. Quicquid enim crebrius vertendo & emendando sollicitius & didicimus & tenemus, nostrum est. Et cum intellexeris, quod antea nesciebas, vel interpretem me existimato, si gratus es; vel paraphrasten, si ingratus. Quanquam mihi omnino conscius non sim, mutasse me quippiam de Hebraica*

braica Veritate. Certe si incredulus es, lege Græcos codices & Latinos, & confer cum his opuscula quæ nuper emendavimus, & ubicunque discrepare inter se viderit, interroga quemlibet Hebræorum, cui magis accommodare debeas fidem, & si nostra fumaverit, puta, quod eum non existimes, ut in eodem loco mecum similia divinaverit. Præf. in *Paralipomena* è Græco translata, asteriscisque ac obelis notata: *Si quis in hac interpretatione voluerit aliquid reprehendere; interroget Hebræos, suam conscientiam revolvat, videat ordinem textumque sermonis, & tunc nostro labori, si potuerit, detrahat.* Prologo Esdræ: *Sed, ut ad compendium veniam, certe quod illaturus sum, æquissimum est. Edidi aliquid, quod non habetur in Græco, aut aliter habetur, quam à me versum est? Quid interpretem laniant? Interrogent Hebræos, & ipsis auctoribus translationi meæ, vel arrogent vel derogent fidem.* Rursus in Præf. Psalterii: *Certe confidenter dicam, & multos hujus operis testes citabo, me nihil duntaxat scientem, de Hebr. Veritate mutasse. Circumspice ergo Editionem meam à veteribus discrepat, interroga quemlibet Hebræorum, & liquido pervidebis, me ab æmulis frustra lacerari.* Epist. ad Augustinum: *Et si me, (uti dicis) in Novi Testamenti emendatione suscepisse, exponisque causam, cur suscipias, quia plurimi linguæ Græcæ habentes scientiam de meo possint opere judicare, eandem integritatem debueras etiam in Veteri credere Testamento, quod (non) nostra confinximus, sed ut apud Hebræos invenimus, divina transtulimus. Si cubi dubitas, Hebræos interroga. Sed dicas, Quid si Hebræi aut respondere noluerint, aut mentiri voluerint? Tota frequentia Judæorum in mea interpretatione reticebit? Nullusque inveniri poterit, qui Hebrææ linguæ habeat notitiam? Aut omnes imitabuntur illos Judæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo in meam conspirasse calumniam?* Comment. in Ezech. cap. XXXIII. *Hæc in LXX. non habentur, qui cum multa alia & hæc prætermiserint, sive interpretata ab eis, Scriptorum paulatim sublata sunt vitio. Et Latini nostri, imo invidi Christiani, & ut apertius dicam, Grunniani (i. e. Ruffiniani) factionis hæredes, adversum nos latrant, cur juxta Hebraicum differamus, quasi nolentibus ingerendi sint cibi, & non his epulæ præparentur, qui eas cum gratiarum actione suscipiunt. Certe si nobis non habent fidem, legant alias editiones, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis: interrogent Hebræos non unius loci, ne eos à me redemptos jactitent, sed diversarum provinciarum, & cum errori meo vel imperitiæ cunctos viderint consanare, tunc se intelligant nimium esse prudentes, & magis cupere dormire quam discere.*

16. Inter eos qui Hieronymo ob novam Versionem succensere videbantur, coryphæus erat *Ruffinus*, Presbyter Aquileiensis, adversarius ex amico ei factus quoniam *Origenis* libros περὶ ἀρχῶν post se Latine converterat. Quæ adversus illum disputat *Ruffinus*, in medium hic proferemus, ex 2. in illum Invectiva: *An ut divinarum Scripturarum libros, quos ad plenissimum fidei instrumentum Ecclesiis Christi Apostoli tradiderunt, nova nunc & à Judæis mutata Interpretatione mutares? — Ista vero quæ nunc tu interpretaris, & per Ecclesias, & monasteria, per oppida & castella transmittis, quomodo suscipiamus, tanquam divina, an tanquam humana? Et quid facimus, quod quæ Prophetarum vel Legislatorum nominibus titulantur, veriora hæc abs te quam illa quæ Apostoli probaverunt, affirmantur? Istud commissum dic quomodo emendabitur, imo nefas quomodo expiabitur? Si enim in explicanda Lege aliquid aliter sensisse damnabile apud te ducitur, ipsam legem pervertere in aliud quam Apostoli tradiderunt, quoties damnabile judicandum est? Cur non magis pro hujus ausi temeritate dicam, quis ex tot & tantis pendentibus & sanctis viris, qui ante te fuerunt, ad istud opus ausus sit manum mittere? Quis præsumpsit sacras sancti Spiritus voces & divina volumina temerare? Quis præter te divino muneri & Apostolorum hæreditati manus intulerit? Et quidem cum ingens copia fuisse ex initio in Ecclesiis Dei, & præcipue Hierosolymis eorum qui ex Circumcisione crediderant, referatur: in*

quibus utique linguæ utriusque perfectam fuisse scientiam, & Legis peritiam probabilem, administrati Pontificatus testatur officium. Quis ergo in isto eruditorum Virorum cœtu ausus est Instrumentum divinum, quod Apostoli Ecclesiæ tradiderunt, & depositum Sancti Spiritus compilare? Annon est compilare cum quædam quidem commutantur, & error dicitur corrigi? Nam omnis illa historia de Susanna, quæ castitatis Exemplum præbebat Ecclesiis Dei, ab isto abscissa est & abjecta atque posthabita. Trium Puerorum Hymnus qui maxime diebus solemnibus in Ecclesia Dei canitur, ab isto è loco suo penitus erasus est. Et quid per singula commemoro de his, quorum comprehendere numerum nequeo. De quo ut omittam illud dicere quod LXXII. *virorum per cellulas interpretantium unam & consonam vocem, dubitandum non est, Spiritus S. inspiratione prolatam, & majoris id debere esse Authoritatis, quam id quod ab uno homine, sibi Barrabba adspirante, translatum est. Ut ergo hoc omittam, vide quid dicimus, verbi causa: Petrus Romanæ Ecclesiæ per 24. annos præfuit, dubitandum non est, quin sicut cætera, quæ ad institutionem pertinent, etiam librorum instrumenta Ecclesiæ ipse tradiderit, quæ utique jam tunc ipso sedente & docente recitabantur. Quid ergo? Decepit Petrus Apostolus Christi Ecclesiam, & libros ei falsos & nihil veritatis continentes tradidit, & cum sciret quod verum est haberi apud Judæos, apud Christianos volebat haberi quod falsum est? Sed fortasse dicit, quia sine literis erat Petrus, & sciebat quidem Judæorum libros magis esse veros, quam istos qui erant in Ecclesia, sed interpretari non potuerat propter sermonis imperitiam. Et quid? Nihil in isto agebat ignea lingua per Spiritum Sanctum cœlitus data? Non ergo omnibus linguis loquebantur Apostoli? Sed concedamus quia non potuerit Petrus Apostolus facere, quod hic modo fecit, de Paulo quid dicimus? Num & Paulus sine literis fuit? Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, eruditus secus pedes Gamalielis, qui etiam & ipse Romæ positus, si quid Petro defuisset, putas non potuit adimplere? Quomodo ergo isti qui præcipiebant discipulis ut attenderent lectioni, emendatas eis & veras non dabant lectiones? Et qui præcipiunt ne attendamus Judaicis fabulis & genealogiis, quæ quæstiones magis præstant quam ædificationem, & iterum cavere nos jubent, & observare maxime eos qui ex Circumcisione sunt, quomodo non prævidebant per Spiritum, quod futurum esset tempus post quadringentos fere annos, quando Ecclesia cognito eo quod ab Apostolis non sibi esset tradita veritas Vet. T. Legatos mitteret ad istos quos illi tunc Circumcisionem vocabant, obsecrans & exorans, ut sibi de veritate quæ apud ipsos est, aliquid largirentur? & per totos istos 400. annos errasse se & ignorasse quod verum est fateretur? Adscitam quidem se esse ex gentibus sponsam Christo per Apostolos: sed non ab eis veris monilibus exornatam, putasse se lapides esse pretiosos, nunc autem deprehendisse quod non sunt veræ istæ gemmæ, quas sibi Apostoli Christi imposuerant, erubescere se ad publicum procedere, falsis & non veris lapidibus adornatam, & ideo rogare se ut vel Barrabam illum, quem aliquando ut Christo nuberet, spreverat, mittant ad se, qui possit cum uno electo ex suis Viro ornamenta sibi vera, quæ Apostoli non præstiterant, reparare?* His subjungit quædam de *Origene*, ut ostendat illum derelicta Versione LXX. ad Hebraicum non confugisse, quæ supra in *Origene* protulimus. Deinde subnectit: *Quid tibi ergo Origenis factum in hoc potest præstare solatii, cujus neque opus simile aliquod ostendere potes, & in quo tantum laboras, ut litera occidat consequentem, dum ille è contrario Spiritus vivificantis esse conetur asserter. Tuum igitur, Frater, tuum istud est factum, nec quemquam nunc te in hoc comitem vel socium in Ecclesia habuisse certum est, nisi istum solum, quem frequenter commemoras Barrabam. Quis enim alius auderet ab Apostolis tradita Ecclesiæ Instrumenta temerare, nisi Judaicus spiritus?*

17. AUGUSTINO etiam, Episcopo Hipponensi, id minus placuit, quod novam ex Hebræo Versionem cudere ausus sit *Hieronymus*. Nusquam tamen de textu *Hebraico* quicquam derogat Vir ille sanctus, sed majorem

majorem esse debere Virorum LXXII. auctoritatem, quam unius cujuslibet interpretis, contendit. Codicum Hebraicorum fidem asserit, & ubi ab illis dissentiat Versio Græca, eidem Spiritui Sancto differentiam adscribit. De Civ. Dei XVIII. 43. *Ex hac* LXX. *interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiæ Latinæ tenent. Quamvis non defuerit temporibus nostris* (scriptum est hoc opus post Hieronymi mortem) *Hieronymus, homo doctissimus, & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem scripturas converterit. Sed ejus tam literatum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem,* LXX. *vero Interpretes in multis erroasse contendant: tamen Ecclesiæ Christi tot hominum auctoritati ab Eleazaro tunc Pontifice, ad hoc tantum opus electorum, neminem judicant præferendum: quia etsi non in eis unus apparuisset spiritus sine dubitatione divinus: sed inter se verba interpretationis suæ* LXX. *docti more hominum contulissent, ut quod placuisset omnibus hoc maneret, nullus eis unus interpres debuit anteponi. Cum vero tantum in eis signum divinitatis apparuit, profecto quisquis alius illarum Scripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut congruit illis* LXX. *Interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in* LXX. *Viris, quando illa interpretati sunt. Qui profecto auctoritate divina & aliud dicere potuit, tanquam Propheta ille utrumque dixisset, quia utrumque idem Spiritus diceret, & hoc ipsum aliter, ut si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus diluceseeret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere: etiam ut hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitutem, quam verbis debebat interpres, sed divinam potius potestatem, quæ mentem replebat, & regebat, interpretis.* Interjectis nonnullis de Codicibus *obelis* & *asteriscis* notatis, subjicit: *Si igitur, ut oportet, nihil aliud intueamur in scripturis illis, nisi quid per homines dixerit Dei Spiritus, quicquid est in Hebræis Codicibus, & non est apud Interpretes* LXX. *noluit hoc per istos, sed per illos prophetas Dei spiritus dicere. Quicquid vero est apud* LXX. *in Hebræis autem Codicibus non est, per istos maluit, quam per illos idem spiritus dicere, sic ostendens utrosque fuisse Prophetas.* Exemplum habes Capite proxime sequente. Juxta Heb. dicitur *Jonam* Prophetam prædixisse *Niniven* eversum iri intra 40. dies, juxta LXX. intra 3. dies. Fatetur *Augustinus putare se, Jonam dixisse potius id quod in Hebræo legitur,* & τὰς LXX. pro eo numero posuisse *tres* ex afflatu divino: *Si per illam* (inquit) *civitatem recte accipitur Ecclesia gentium prophetice figurata, eversa scil. per pœnitentiam, ut qualis fuerat jam non esset; hoc quoniam per Christum factum est in Ecclesia gentium, cujus illa Ninive figuram gerebat, sive per* 40 *dies, sive per triduum, idem ipse significatus est Christus: per* 40. *scil. quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem suam, & ascendit in cœlum: per triduum vero, qui die tertio resurrexit: tanquam Lectorem nihil aliud quam historiæ rerum gestarum inhærere cupientem, de somno excitaverint* LXX. *Interpretes, iidemque prophetæ, ad perscrutandam altitudinem prophetiæ, & quodammodo dixerint: in* 40. *diebus ipsum quære, in quo & triduum poteris invenire: illud in Ascensione, hoc in ejus Resurrectione reperies. Propter quod utroque numero significari convenientissime potuit, quorum unum per Jonam prophetam, alterum per* LXX. *Interpretum prophetiam, tamen unus atque idem spiritus dixit. Longitudinem fugio, ut non hæc per multa demonstrem, in quibus ab Heb. VERITATE putantur* LXX. *Interpretes discrepare, & bene intellecti inveniuntur esse concordes. Unde etiam ego pro meo modulo vestigia sequens Apostolorum, quia & ipsi ex utrisque, id est, ex Hebræis, & ex* LXX. *testimonia prophetica posuerunt, utraque auctoritate utendum putavi, quoniam utraque una atque divina est.* Sic libro Quæstionum super Exod. Quæst. 169. *Nec* LXX. *Interpretes,*

Interpretes, quos legere consuevit Ecclesia, errasse credendi sunt, ut non dicerent 40. *dies, sed triduum & Ninive evertetur. Majore quippe auctoritate præditi quam interpretum officium est, prophetico spiritu, quo etiam ore suo in suis interpretationibus, quod magnum miraculum fuit, consonuisse firmantur, triduum posuerunt: quamvis non ignorarunt quod dies* 40. *in Hebræis Codicibus legeretur, ut in Dni nostri Jesu Christi clarificatione intelligerentur dissolvi abolerique peccata. &c. — Et quoniam post triduum resurrexit, post* 40. *autem dies ascendit, unum horum quod posterius factum est, per numerum dierum Codices Hebræi significant: alterum autem de triduo, quod ad eandem etiam rem pertineret,* LXX. *commemorare, non interpretationis servitute, sed prophetiæ auctoritate voluerunt. Non ergo dicamus unum horum falsum esse, & pro aliis Interpretibus adversus alios litigemus, cum & illi qui ex Hebræo interpretantur, probent nobis hoc scriptum esse quod interpretantur: &* LXX. *Interpretum auctoritas, quæ tanto etiam divinitus facto miraculo commendatur, tanta in Ecclesiis vetustate firmetur.*

Ejusdem Operis lib. xv. varietates in annorum dinumeratione ab Adamo ad diluvium, adscribit corruptelis non textus Hebraici, sed Versionis Græcæ. Cap. xi. commemorat quorundam sententiam, qui Codices Hebræos fuisse corruptos statuerint: *Unde detractis* 955. *ab ortu Mathusalem usque ad diluvium, remanent* 14. *quibus vixisse creditur post diluvium. Propter quod eum nonnulli, etsi non in terra, ubi omnem carnem, quam vivere in aquis natura non sinit, constat fuisse deletam, eum patre suo, qui translatus fuerat, aliquantum fuisse, atque ibi donec diluvium præteriret, vixisse arbitrantur, nolentes derogare fidem Codicibus, quos in auctoritatem celebriorem suscepit Ecclesia: & credentes, Judæorum potius quam istos non habere quod verum est. Non enim admittunt, quod magis hic esse potuerit error Interpretum, quam in ea lingua esse falsum, unde in nostram per Græcam scripturam ipsa translata est. Sed inquiunt, non esse credibile* LXX. *Interpretes, qui uno simul tempore, unoque sensu interpretati sunt, errare potuisse: aut ubi nihil eorum intererat, voluisse mentiri: Judæos vero, dum nobis invident, quod Lex & Prophetæ ad nos interpretando transierunt, mutasse quædam in Codicibus suis, ut nostris minueretur auctoritas. Hanc opinionem, vel suspicionem, accipiat quisque ut putaverit: certum est tamen, non vixisse Mathusalem post diluvium, sed eodem anno fuisse defunctum, si verum est quod de numero annorum in Hebræis Codicibus invenitur.* Sed cap. xiii. rem ipse sic dijudicat, incorruptos esse *Hebræorum* Codices, & illis potius credendum esse, affirmans: *Sed cum hoc dixero, continuo refertur illud Judæorum esse mendacium: de quo superius satis actum est. Nam* LXX. *Interpretes laudabiliter celebratos viros non potuisse mentiri. Ubi si quæram quid sit credibilius, Judæorum gentem, tam longe lateque diffusam, in hoc conscribendum mendacium uno consilio conspirare potuisse: & dum aliis invidet auctoritatem, sibi abstuliſse veritatem: an* LXX. *homines, qui etiam ipsi Judæi erant, in uno loco positos, quoniam rex Ægypti Ptolemæus eos ad hoc opus asciverat, ipsam veritatem gentibus alienigenis invidisse, & communicato istud fecisse consilio: quis non videat quid proclivius faciliusque credatur? Sed absit ut prudens quispiam, vel Judæos cujuslibet perversitatis atque malitiæ tantum potuisse credat in Codicibus tam multis, & tam longe lateque dispersis; vel* LXX. *illos memorabiles viros hoc de invidenda gentibus veritate unum communicasse consilium. Credibilius ergo quis dixerit, cum primum de Bibliotheca Ptolemæi describi ista cœperunt, tunc aliquid tale fieri potuisse in codice uno, scil. primitus inde descripto, unde jam latius emanaret, ubi potuit quidem accidere etiam scriptoris error. Sed hoc in illa quæstione de Vita Mathusalem non absurdum est suspicari: & in illo alio, ubi superantibus* xxiv. *annis summa non convenit. In his autem in quibus continuatur ipsius mendositatis similitudo, ita ut ante genitum filium, qui ordini inseritur, alibi supersint centum anni, alibi desint:*

deſint: poſt genitum autem ubi deerant, ſuperſint: ubi ſupererant, deſint, ut ſumma conveniat: & hoc in prima, 2. 3. 4. 5. 7ma generatione invenitur, videtur habere quandam ſi dici poteſt, error ipſe conſtantiam: nec caſum redolet, ſed induſtriam. Itaque illa diverſitas numerorum aliter ſe habentium in Codicibus Græcis, & Latinis, aliter in Hebræis, ubi non eſt iſta de 100. *annis prius additis, & poſtea detractis per tot generationes continuata paritas: nec malitiæ Judæorum, nec diligentiæ vel prudentiæ* LXX. *Interpretum, ſed ſcriptoris tribuatur errori, qui de Bibliotheca ſupradicti Regis codicem deſcribendum primus accepit. Nam etiam nunc ubi numeri non faciunt intentum ad aliquid quod facile poſſit intelligi, vel quod appareat utiliter diſci, & negligenter deſcribuntur, & negligentius emendantur. — Recte fieri nullo modo dubitaverim; ut cum diverſum aliquid in utriſque Codicibus invenitur, quandoquidem rerum geſtarum utrumque eſſe non poteſt verum,* ei linguæ potius credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta tranſlatio. *Nam in quibuſdam etiam codicibus Græcis tribus, & uno Latino, & uno etiam Syro inter ſe conſentientibus, inventus eſt Mathuſalem ſex annis ante diluvium fuiſſe defunctus.* Ita in Quæſt. in Gen. l. 1. *Quæri ſolet, quomodo Mathuſalem ſecundum annorum computationem vivere poſt diluvium potuerit, cum omnes præter eos qui in arcam ingreſſi ſunt, periſſe dicantur. Sed hanc quæſtionem plurium codicum mendoſitas peperit. Non ſolum quippe in Hebræis aliter invenitur, verum etiam in* LXX. *interpretatione, Mathuſalem in Codicibus paucioribus, ſed veracioribus, ſex annos ante diluvium reperitur ſuiſſe defunctus.*

In Epiſtola quadam ad Hieron. hæc habet: *Ego ſane te mallem Græcas potius Canonicas nobis interpretari ſcripturas, quæ* LXX. *Interpretum auctoritate perhibentur. Perdurum enim erit, ſi tua interpretatio per multas Eccleſias cœperit lectitari, quod à Græcis Eccleſiis Latinæ Eccleſiæ diſſonabant, maxime quia facile contradictor convincitur, Græco prolato libro, id eſt, linguæ notiſſimæ. Quiſquis autem in eo quod ex Hebræo tranſlatum eſt, aliquo inſolito permotus fuerit, & falſi crimen intenderit, aut vix, aut nunquam ad Hebræa teſtimonia pervenitur, quibus defendatur objectum. Quod ſi etiam perventum fuerit, tot Latinas & Græcas auctoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam conſulti Hebræi, poſſunt aliud reſpondere, ut tu ſolus neceſſarius videaris, qui etiam ipſos poſſis convincere: ſed tamen qui judicet, mirum ſi potueris invenire.* Epiſtola ad eundem alia: *Petimus ergo, & nobiſcum petit omnis Africanarum Eccleſiarum ſtudioſa ſocietas, ut interpretandis eorum libris, qui Græce ſcripturas noſtras quam optime tractaverunt, curam atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque habeamus illos tales viros, & unum potiſſimum, quem tu libentius in tuis literis ſonas. De vertendis autem in linguam Lat. ſanctis literis canonicis laborare te nollem, niſi eo modo, quo Job interpretatus es: ut ſignis adhibitis, quid inter hanc tuam &* LXX. *quorum eſſe graviſſima auctoritas, interpretationem diſtet, appareat. Satis autem nequeo mirari, ſi aliquid adhuc in Hebraicis literis & exemplaribus invenitur, quod poſt interpretes illius linguæ peritiſſimos fugerit. Omitto enim* LXX. *de quorum vel conſilii vel majoris ſpiritus concordia, quaſi unus homo eſſet,* non audeo in aliquam partem certam ferre ſententiam, *niſi quod eis præminentem auctoritatem in hoc munere ſine controverſia tribuendum exiſtimo. Illi me plus movent, qui cum poſteriores interpretarentur, & verborum locutionumque Hebræarum viam atque regulas mordicus (ut fertur) tenerent, non ſolum inter ſe non conſenſerunt, ſed etiam reliquerunt multa, quæ tanto poſt eruenda & prodenda remanerent. Si enim obſcura ſunt, te quoque in illis falli potuiſſe creditur. Si autem manifeſta, ſuperfluum eſt te voluiſſe explanare quod illos latere non potuit. Hujus igitur rei pro tua charitate expoſitis cauſis, certum me facias obſecraverim.* In alia rurſus ad eundem: *Ideo autem deſidero interpretationem tuam de* LXX. *ut & Latinorum interpretum, qui qualeſcunque hoc auſi ſunt, quan-*

tum poſſumus imperitia careamus: & hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, ſi fieri poteſt, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in Eccleſiis legi, ne contra LXX. *auctoritatem, tanquam novum aliquid proferentes, magno ſcandalo perturbemus plebes Chriſti, quarum aures & corda illam interpretationem audire conſueverunt, quæ etiam ab Apoſtolis approbata eſt. Unde illud apud Jonam virgultum, ſi in Hebræo nec* hedera *eſt, nec* cucurbita, *ſed neſcio quid aliud, quod trunco ſuo nixum, nullis ſuſtentandum adminiculis erigatur, mallem jam in omnibus Latinis* cucurbitam *legi. Non enim fruſtra hoc puto* LXX. *poſuiſſe: niſi quia & huic ſimile ſciebant.*

"De Doctr. Chriſt. II. 15. *In ipſis autem interpretationibus Itala cæteris* "*præferatur. Nam eſt verborum tenacior cum perſpicuitate ſententiæ. Et* "*Latinis quibuſlibet emendandis, Græci adhibeantur, in quibus* LXX. *Inter-* "*pretum, quod ad V. Teſt. attinet, excellit auctoritas: qui jam per omnes* "*peritiores Eccleſias tanta præſentia Spiritus Sancti interpretati eſſe dicuntur,* "*ut os unum tot hominum fuerit. Qui ſi, ut fertur, multique non indigni* "*fide prædicant, ſinguli cellis etiam ſingulis ſeparati cum interpretati eſſent,* "*nihil in alicujus eorum codice inventum eſt, quod non eiſdem verbis eodem-* "*que verborum ordine inveniretur in cæteris: quis huic auctoritati conferre* "*aliquid nedum præferre audeat? Si autem contulerunt ut una omnium com-* "*muni tractatu judicioque vox fieret, nec ſic quidem quenquam unum hominem* "*qualibet peritia ad emendandum tot ſeniorum doctorumque conſenſum aſpi-* "*rare oportet aut decet. Quamobrem etiam ſi aliquid aliter Hebræis exem-* "*plaribus invenitur quam iſti poſuerint, cedendum eſſe arbitror divinæ diſ-* "*penſationi, quæ per eos facta eſt: ut libri quos gens Judæa cæteris populis* "*vel religione vel invidia prodere nolebat, crediturus per Dominum gentibus* "*miniſtra Regis Ptolemæi poteſtate tanto ante proderentur. Itaque fieri po-* "*teſt, ut ſic illi interpretati ſint, quemadmodum congruere gentibus ille qui eos* "*regebat, & qui os unum omnibus fecerat, Spiritus ſanctus judicavit. Sed* "*tamen, ut ſuperius dixi,* horum quoque Interpretum qui verbis tena- "cius inhæſerunt, collatio non eſt inutilis ad explanandum ſæpe ſen- "tentiam. *Latini ergo, ut dicere cæperam, codices Veteris Teſt. ſi neceſſe* "*fuerit,* Græcorum *auctoritate emendandi ſunt, & eorum* potiſſimum, *qui* "*cum* LXX. *eſſent, ore uno interpretati eſſe perhibentur. Libros autem* Novi "Teſt. *ſi quid in Latinis varietatibus titubat,* Græcis cedere oportere, "non dubium eſt, *& maxime qui apud Eccleſias doctiores & diligentiores* "*reperiuntur.* Ibidem cap. x. fatetur ad *Hebræa* exemplaria recurren- "dum eſſe. *Contra ignota ſigna propria, magnum remedium eſt linguarum* "*cognitio. Et Latinæ quidem linguæ homines, quos nunc inſtruendos ſuſce-* "*pimus, duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem habent opus;* "Hebræa *ſcil. &* Græca, ut ad exemplaria præcedentia recurratur, *ſi* "*quam dubitationem attulerit Latinorum Interpretum infinita varietas.* De cujus loci ſenſu mirifice nugatur *Voſſius* Reſponſione ad Ant. Hulſium: "Dicit hoc loco Auguſtinum agere de Codice Hebræo Veteris & Græ- "co Novi T. Profecto non potuiſſet teſtem magis ſibi contrarium pro- "ducere. Nuſquam Auguſtinus in omnibus ſuis operibus ad Hebræos "remittit Codices, paſſim vero ad LXX. Interpretes tanquam ad Ver- "ſionem à Spiritu S. dictatam confugiendum eſſe monet. Ut vero co- "gnoſcat quam miſere fallatur, cum putat Auguſtinum ibi agere de "Græco Novi Teſt. codice, audiat Auguſtinum illo ipſo libro cap. xv. "ſenſus ſuos quam planiſſime declarantem. Sic itaque ille; *Latini* "*ergo, ut dicere cæperam, Codices Veteris T. ſi neceſſe fuerit, Græcorum auctо-* "*ritate emendandi ſunt, & eorum potiſſimum qui cum* LXX. *eſſent, ore uno* "*interpretati eſſe perhibentur.* Sic Voſſius. Hoc autem voluit ſibi Augu- ſtinus, Codices Latinos utriuſque Teſtamenti ex Græcis fuiſſe emen-

dandos,

dandos, quia ex Græcis conversi sunt: sed ipsa Græca exemplaria V. T. ad Hebraica fuisse examinanda. Ejusdem Operis lib. IV. cap. 14. Versionibus Hieronymianæ, utpote quæ apertior esset. *Et ex illius prophetæ libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem vel armentarium fuisse dicit, atque inde divinitus ablatum atque missum, ut Dei populo prophetaret. Non autem secundum* LXX. *Interpretes, qui etiam ipsi divino spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur Lectoris intentio, unde etiam obscuriora nonnulla, quæ magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex Hebræo in Lat. eloquium Presbytero Hieronymo utriusque linguæ perito interpretante translata sunt.*

De Consensu Evang. II. 66. lectionem *Hebraicam*, etiam ubi à Græca omnino dissentit, *Veritatem* appellat. *Cujus rei causa illa mihi videtur, quod Matthæus Hebræa lingua perhibetur Evangelium conscripsisse. Manifestum est autem interpretationem illam quæ dicitur* LXX. *in nonnullis se aliter habere quam inveniunt in Hebræo, qui eam linguam noverunt, & qui interpretati sunt singuli eosdem libros Hebræos. Hujus item distantiæ causa si quæratur, cur tanta authoritas interpretationi* LXX. *multis in locis differt ab ea VERITATE, quæ in Hebraïs Codicibus invenitur: nihil occurrere probabilius existimo, quam illos* LXX. *eo spiritu interpretatos, quo & illa quæ interpretabantur dicta fuerant, quod ex ipsa eorum mirabili consensione firmatum est. Ergo & ipsi nonnulla in eloquio variando, & ab eadem voluntate Dei, cujus illa dicta erant, & cui verba servire debebant non recedendo, nihil aliud demonstrare voluerunt, quam hoc ipsum quod nunc in Evangelistarum* [illegible] *concordi quadam diversitate miramur, qua nobis ostenditur non esse mendacium si quisquam ita diverso modo aliquid narret, ut ab ejus voluntate, cui consonandum & consentiendum est, non recedat.*

Sic *Hebraicam VERITATEM* nuncupat *Quæstionum in Gen.* lib. 2. Q. 152. *Quod legitur 66. animas intrasse cum Jacob in Ægyptum, exceptis viz. filiis Joseph, & deinde illis annumeratis inferatur, 75. animæ erant, cum quibus Jacob intravit in Ægyptum: sic accipiendum est, qui erant in domo Jacob, quando intravit in Ægyptum. Nam utique quos ibi invenit, non cum eis intravit. Sed quoniam diligentius discussa veritate reperiantur duo nati jam fuisse cum intravit, Effrem & Manasses, quod non solum hoc loco Hebræi codices habere dicuntur, verum etiam ipsa* LXX. *interpretatio Exodo declarat, nec* LXX. *Interpretes mihi in hoc videntur errasse: qui propter aliquam mysticam significationem quadam velut prophetica libertate hunc numerum complere voluerunt. —— Sed neque ulla HEBRAICA VERITATE ista quæstio solvitur. —etiam secundum HEBRAICAM VERITATEM perhibetur.*

Enarrat. in Psal. LXXXVII. *In Hebræo quidem aliter se habere firmatur; non enim medici, sed gigantes esse perhibentur. Verum* LXX. *Interpretes, quorum auctoritas tanta est, ut non immerito propter mirabilem consonantiam divino Spiritu interpretati esse credantur; de vocis similitudine qua in Hebræa lingua gigantes & medici pene eodem modo sonant, & exigua differentia distinguuntur, non errore, sed potius occasione, quomodo isto loco accipiendi essent gigantes, significare voluerunt. Si enim superbos gigantium nomine insinuatos intelligamus, de quibus dicit Apostolus, Ubi sapiens, ubi scriba, ubi conquisitor hujus seculi? non fuit incongruum eosdem Medicos nuncupare, velut per artem sapientiæ suæ promittentes animarum salutem.* In Psal. CXXXV. *Quod quidem in Hebræo dicitur non ita esse scriptum, sed dii gentium simulachra. Quod si verum est, multo magis credendi sunt* LXX. *divino Spiritu interpretati*, quo Spiritu & illa dicta sunt, quæ in Hebræis literis sunt. *Eodem namque operante Spiritu, etiam hoc dici oportuit quod dictum est, Dii gentium dæmonia: ut intelligeremus sic etiam in Hebræo positum, Dii gentium simulachra; ut dæmonia potius, quæ sunt in simulachris, significarentur.*

De *Judæis* denique passim loquitur *Augustinus*, tanquam *capsariis Christianorum*: atque hac de causa dicit Judæorum gentem Providentia divina conservatam fuisse, & ubique terrarum dispersam, ut Catholicæ Ecclesiæ pro Scripturarum veritate testes sint. De Civ. Dei XVIII. 46. *Nobis quidem illæ sufficiunt, quæ de nostrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoscimus propter hoc testimonium, quod nobis inviti perhibent eosdem codices habendo atque servando, per omnes gentes etiam ipsos esse dispersos, quaquaversum Christi Ecclesia dilatatur. Nam prophetia in Psalmis, quos etiam legunt, de hac re præmissa est, ubi scriptum est: Deus meus misericordia ejus præveniet me. Deus meus demonstravit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legem tuam. Disperge illos in virtute tua. Demonstravit ergo Deus Ecclesiæ in ejus inimicis Judæis gratiam misericordiæ suæ, quoniam, sicut dicit Apostolus, delictum illorum salus est gentibus. Et ideo non eos occidit, id est, non in eis perdidit, quod sunt Judæi, quanquam à Romanis fuerint devicti & oppressi, ne obliti Legem Dei, ad hoc, de quo agimus, testimonium nihil valerent. Ideo parum fuit, ut diceret: Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legem tuam: nisi etiam adderet, Disperge illos: quoniam si cum illo testimonio Scripturarum in sua tantummodo terra, non ubique essent, profecto Ecclesia quæ ubique est, eos prophetiarum, quæ de Christo præmissæ sunt, testes in omnibus gentibus habere non posset.* Ad Psal. LVI. *Et ne forte dicant duri ad fidem quia nos illas Christiani composuimus, ut cum Evangelio quod prædicamus finxerimus Prophetas, per quos prædictum videretur quod prædicamus, hinc eos convincimus, quia omnes ipsæ literæ, quibus Christus prophetatus est, apud Judæos sunt, omnes ipsas literas habent Judæi. Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos. In quali ergo opprobrio sunt Judæi? Codicem portat Judæus, unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi post Dominos codices ferre: ut illi portando deficiant, illi legendo proficiant.* Ad Psal. LVIII. *Per omnes gentes dispersi sunt Judæi, testes iniquitatis suæ, & veritatis nostræ. Ipsi habent Codices, de quibus prophetatus est Christus, & nos tenemus Christum. Et si quando forte aliquis paganus dubitaverit, cum ei dixerimus prophetias de Christo, quarum evidentia obstupescit, & admirans putaverit à nobis esse conscriptas: de Codicibus Judæorum probamus, quia hoc totum ante prædictum est.* Contra Faustum Manichæum XII. 23. *Quid est enim aliud hodie gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, bajulans Legem & Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ, ut nos honoremus per Sacramentum, quod nunciat illa per literam.* Similia videre est ibidem. XIII. 10. XVI. 21. & Epist. 3. ad *Volus.*

Augustino ipsi, pro *Hieronymo*, tribuitur Psalterii Versio ex Hebræo confecta, in Bibliothecæ cujusdam Catalogo: *Ludolphus Saxo, super Psalmos Davidis; una cum diversis lectionibus in marg. ex* Augustini *Translatione ad Textum Heb. exacta.*

18. Q. JULIUS HILARION in libello *De duratione mundi*, quem scripsit anno 397. quamvis alias annorum juxta LXX. instituit computationem, *Cainanis* tamen tempora, quæ desunt in Hebræo, præteriit.

19. SULPITIO SEVERO pergratam fuisse *Hieronymi* in *Hebraicis* operam, colligi potest ex laudibus illis, quibus eum in *Dialogis* extollit. *Hieronymus vir maxime catholicus, & sacræ legis peritissimus.* Rursus: *Vir præter fidei meritum, dotemque virtutum, non solum Latinis atque Græcis, sed & Hebræis etiam ita literis institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparare.* Paulo post: *Sed plane eum boni omnes admirantur & diligunt. &c.*

20. *Hieronymi* Versionem *Psalmorum* & *Prophetarum* in linguam Græcam à *Sophronio* redditam fuisse & à Græcis, studiosis, ipso adhuc superstite, fuisse lectitatam grateque acceptam, jam supra commemoravimus.

21. HELVIDIUM,

21. HELVIDIUM, contra quem ſcribit *Hieronymus* pro perpetua B. Mariæ Virginitate, locum quendam Græci textus *Teſtamenti Novi* rejeciſſe, ſcribit Hieronymus. *Licet tu mira impudentia hæc in Græcis codicibus falſata contendas, quæ non ſolum omnes pene Græciæ tractatores in ſuis voluminibus reliquerunt, ſed nonnulli quoque è Latinis, ita ut in Græcis habentur, aſſumpſerint. Nec neceſſe eſt nunc de exemplariorum varietate tractare, cum omne & veteris & novæ Scripturæ inſtrumentum in Latinum ſermonem exinde tranſlatum ſit; & multo purior manare credenda ſit fontis unda, quam rivi.*

CAP. V.

Scriptores ſeculi V. Jo. Caſſianus, Proſper Aquitanus, Eucherius Lugdunenſis, Arnobius *junior*, Vincentius Lirinenſis, Cœlius Sedulius, Claudianus Mamertus, Fauſtus Rhegenſis, Salonius, Marius Mercator, Cerealis Caſtulenſis, Victor Vitenſis, Bachiarius, Salvianus, *de Textu Originali & Verſione Hieronymiana quid ſenſerint. Quinam inter eos illa uſi ſunt in Operibus ſuis, quinam non.*

JO. CASSIANUS, Abbas Maſſilienſis, qui ſcripſit ante medium ſeculi V. *Hieronymo* ætate ſuppar, Verſionem ejus citat cum elogio *emendatioris tranſlationis*. Collat. XXIII. 8. *Si in ſanctis ſuis non confidit, & in angelis ſuis reperit pravitatem* (Job 15.) *ſive ut EMENDATIOR tranſlatio habet: Ecce inter ſanctos ejus nemo immutabilis, & cæli non ſunt mundi in conſpectu ejus.* Sic Latinam editionem Teſtamenti Novi Vulgatam rejicit, & Græcam lectionem ſequitur. Inſtitut. V. 16. *Tentatio vos non apprehendit niſi humana: Quod Apoſtoli teſtimonium non intelligentes quidam poſuerunt pro Indicativo Optativum Modum, id eſt, tentatio vos non apprehendat, niſi humana. Quod ab ipſo magis dici manifeſtum eſt, non optantis, ſed pronunciantis vel exprobrantis affectu.*

2. PROSPER AQUITANUS, *Caſſiano* prorſus æqualis, quid ſenſerit de Hieronymi in ſcripturis vertendis labore, ſatis patet ex elogio quo eum exornat in Carmine *De ingratis*:

Tunc etiam Bethlei præclari nominis hoſpes,
Hebræo ſimul & Graio, Latioque venuſtus
Eloquio, morum exemplar, mundique magiſter
Hieronymus libris valde excellentibus hoſtem
Diſſecuit &c.

Item in Chron. ad an. 386. *Hoc tempore Hieronymus Presbyter in Bethleem toto jam mundo clarus habitabat, egregio ingenio & ſtudio univerſali Eccleſiæ ſerviens.*

3. EUCHERIUS Lugdunenſis Epiſcopus, qui claruit an. 434. & deinceps in *Formulis Spiritalibus* citat *Pſalmum, ſecundum Hebræos*; &, *librum Job, ſecundum Hebræum.* Apertius, in *Quæſtionibus Vet. Teſtamenti*, ſive libro I. *Inſtructionum ad Salonium: Etymologia, quæ hic in Latino non ſonat, in Hebræo ſermone ſervatur. Vir enim vocatur* is *& mulier* iſſa. *Quod animadvertitur pulcherrime RECENS cuſtodiſſe TRANSLATIO DIVINA, dicens: Hæc vocabitur Virago quia ex Viro ſumpta eſt.* Rurſus: *Quid eſt quod in annis Mathuſalem 14. anni per diligentem ſupputationem ultra diluvium deprehenduntur, cum octo tantum animæ in arca fuiſſe referantur? Reſp. ERROR in numero eſt: quippe cum in HEBRÆORUM libris ita legatur, ut intra diluvii tempus hic 14. annorum numerus expleatur.* In Exodo: *Loquitur ad Abraham Deus, quod 4ta progenie de terra Ægypti reverſuri eſſent filii Iſrael, & quomodo poſtea Moyſes ſcribit:*

Quinta autem progenies ascendirunt &c. Resp. Si genealogiam secundum Levi tribum requiras, 4. progenies pro filiorum successione numerabis: si tribus Judæ ordo replicetur, 5. generationum successiones invenies: quanquam in Hebræa, *ut indicat* Aquilæ studiosissimi translatoris editio, *non habeat, Quinta generatione ascenderunt; sed, armati ascenderunt &c.* in Psalmis: *Sciendum est tamen MELIUS & secundum Hebræum VERIUS dici &c.* In libro 2. *Institutionum*, sive De Nominibus Heb. *Quorum nominum vocabula, ad hæc quæ obscuriora sunt in translatione veteri habentur. Hæc vero quæ lucidiora apparent, novæ translationis textu continentur.* Postea: *Ululæ in Esaia, ab omni translatione nomine ipso Hebræo Jim appellantur.* LXX. *tantum Interpretes pro his Onocentauros in translatione posuerunt. Sunt qui ululas putent aves esse nocturnas, ab ululatu vocis, quem efferunt, quas vulgo cavannos dicunt.*

4. Psalmi LXIV. juxta LXX. inscriptio sic se habet: *In finem Psalmus David Canticum Aggæi, Hieremiæ & Ezechielis de verbo peregrinationis, & de populo transmigrationis, cum inciperent proficisci:* ARNOBIUS Commentator in Psalmos, qui floruit an. 461. Hebræum textum qui eam non agnoscit, non eo nomine erroris insimulat, sed additam fuisse textui ab *Esdra* in sua editione statuit. *In HEBRÆO non habet nec Hieremiam, nec Aggæum, nisi solum David. Sed Hesdra habens charitatem eorum, voluit eos memorare, asserens istum Psalmum David cecinisse eos in prophetationis suæ initio.* Sic ad Psal. CXI. cujus inscriptio est juxta LXX. *Alleluia reversionis Aggæi & Zachariæ*; hæc habet: *Vir Dei Hesdra propheta, cum recapitularet omnem Legem, Dei nutu quædam adjunxit, Unde etiam Aggæo & Zachariæ istum titulum consecravit.* *Arnobius* hic perperam confunditur cum *Arnobio* Afro Rhetore non modo à recentioribus, verum etiam à [a] *Beda* & [b] *Adone Viennensi*, à quibus dicitur *Arnobius Rhetor*. Videtur vero ille credidisse, quod & alios quosdam existimasse video, vixisse *Esdram* post LXX. Interpretes, eorumque editioni nonnulla addidisse.

a De 6. ætatis mundi.
b Chronolog. an. 694.

5. Auctor vetustissimus Vitæ *S. Hieronymi*, quam edidit, [c] & *Gennadio Massilienſi*, scriptori paulo ante exitum seculi 5. celebri, adjudicat Cl. *Mabillonius*, hæc habet, de Hieronymo à Clero Romano Roma discedere coacto verba faciens: *Verum enimvero, hunc ego felicem dixerim, hujus fugæ eventum corrigentis, Christi judicio dispensatum, quia pravorum hominum persecutionibus pacatum fore existimo: scil. ut Romana Ecclesia Petri instituta regimine, omnimque Veteris Test. librorum edocti veritate, Christo Deo volente, & Hieronymi speciali studio desudante, Hebraicam quoque habeat veritatem; & Græcorum quorundam levitas, quæ sibi Romanos à se omnes Scripturas divinitus inspiratas accepisse plaudebat, eos habere quod non habet recognoscat.* Interjectis nonnullis: *Christi itaque gratia Hieronymus fidem adeptus, literisque Græcis ac Latinis atque Hebraicis doctus, cuncta Hebræorum volumina, quæ in Canone continentur ex Vet. Testamento, VERA EDITIONE in linguam Lat. vertit, eaque omnia commentatus est. Danielem quoque Chaldaico sermone locutum Romano stilo descripsit. Psalterium viz. à Sophronio postulatus Hieronymus ex Hebræo Canone Latina modulatione canendum, verbum ad verbum exposuit, eumque breviter disseruit, & Enchiridionem appellavit.*

c Analect. tom. 4.

Sed vitam istam, à *Gennadio Massilienſi* non fuisse conscriptam, vel exinde colligere liceat, quod *Ruffino* adversus Hieronymum tantopere favet *Gennadius* in *Catalogo Script. Eccles.* hunc *obtrectatorem* appellans, illum *non minimam partem Ecclesiæ doctorum*: Et de illorum inter se contentione sic scribens: *Sed & obtrectatori opusculorum suorum respondit* (Ruffinus) *duobus voluminibus arguens & convincens se Dei intuitu & Ecclesiæ utilitate auxiliante Domino, ingenium agitavisse: illum vero æmulationis studio incitatum, ad obloquium stilum vertisse.*

6. Incertus

6. Incertus Vitæ *Damasi* ſcriptor, ſed longe eo recentior, ex Cod. MS. archivorum Canonicorum S. Petri Rom. editus: *Eo autem tempore quo B. Damasus Eccleſiæ præerat, B. Hieronymus Vir fulgore ſcientiæ, & ſancta vita laudabilis, in ea Orientis plagæ ſolitudine, quæ Syriam juncta Barbariæ fine determinat, Chriſto famulans merebatur. — B. Damasus ſciens virum in omnium diverſitate linguarum ſufficienter inſtructum, cœpit eum ad explanationem divinarum Scripturarum impellere, & quæſtionibus difficillimis propulſare. — Sed & Pſalterium juxta* LXX. *Interpretes de Græco tranſtulit in Latinum: cujus poſtea meram veritatem non ex aliarum linguarum rivis turbidis, ſed ex ipſa fontis Hebraici puritate transfudit. Quæ quidem tranſlatio, licet in Eccleſiis non cantetur, uſu priſtino prævalente; ad evitandam tamen Hebræorum illuſionem maxime prodeſt.*

7. Auctor alius incertus *Quæſtionum Heb. in Reg.* inter Opera Hieronymi; *Cum in Latinis Codicibus legatur, laſſos quoſdam ſubſtitiſſe ad ſarcinas, & in Hebræo habeatur juſſos fuiſſe, ut reſiderent ad ſarcinas: locus hic monſtrat, Hebraicam Veritatem in hoc loco ſequi debere; quæ non laſſos, ſed juſſos remanſiſſe ad ſarcinas dicit fuiſſe.*

8. Verſionem *Hieronymianam* ſequuntur VINCENTIUS LIRINENSIS in *Commonitorio* quod ſcripſit an. 434. COELIUS SEDULIUS in *Opere Paſchali*; CLAUDIANUS MAMERTUS, Epiſcopus Galliarum Viennenſis, in libris *De ſtatu* animæ; FAUSTUS RHEGENSIS *Sermone ad Monachos*, & libris *De libero arbitrio*; In eadem commentatur SALONIUS, Eucherii Lugdunenſis filius, ipſe quoque Epiſcopus, (ut nonnullis placet Viennenſis) in Explicationibus myſticis *Parabolarum* & *Eccleſiaſtis.*

9. Tranſlatione è contra vetuſtiore utuntur paſſim, qui eodem ſeculo floruere Afri, MARIUS MERCATOR; CEREALIS Epiſcopus *Caſtulenſis* libro *adv. Maximinum*, & VICTOR VITENSIS *De Perſecut. Vandal.* Eadem etiam utitur BACHIARIUS, Britannus ſive Hibernus, Epiſtola ad *Januarium de recipiendis lapſis.*

10. SALVIANUS MASSILIENSIS, qui ſcripſit circa, vel paulo poſt, medium ejuſce ſeculi, in libris *de gubernatione Dei*, ſi non omnia, at pene omnia, adducere videtur ex *Hieronymi* interpretatione. In libris vero *adverſus Avaritiam*, Vetuſtam ut plurimum ſequitur. Et in Epiſtola IV. pro *hedera*, quam poſuit apud *Jonam* Hieronymus, *cucurbitam* juxta eandem ponit.

CAP. VI.

Scriptores ſeculi VI. *Eccleſia Africana*, Facundus Hermianenſis, Junilius, Juſtus Orgelitanus, Caſſiodorus, Vigilius Papa, Pelagius I. Concilium Hiſpalenſe I. Primaſius, Pelagius II. Gregorius M. Leander & Iſidorus Hiſpalenſes.

UT per totum ſeculum V. Scriptores *Africanæ* Eccleſiæ Verſionem vetuſtam ſecuti fuiſſe videntur, ſic quoque currente ſeculo VI. Exemplis ſunt FACUNDUS Epiſcopus *Hermianenſis*, & *Junilius* Epiſcopus, qui uterque circa medium ſeculi iſtius ſcripſit.

2. In aliis Eccleſiæ Latinæ regionibus exempla (ni fallor) rara ſunt eorum, qui *Hieronymi* Verſionem, derelicta altera, non amplectebantur. In *Hieronymianam* commentatur JUSTUS, Epiſcopus in Catalaunia Orgelitanus, qui claruit an. 530. Explicatione in *Cantica Canticorum.*

3. CASSIODORUS, Senator Romanus, qui claruit ab initio hujus ſeculi uſque ad an. 562. & ultra; in Pſalterium, quod vocatur *Romanum*, commentatur: quanto vero in pretio Hieronymi Bibliorum Verſionem,

ſionem, & *Hebraicum* habuerit textum, ex variis indiciis liquet. Libro *De Inſtit. Div. Lit.* (quem ſcripſit admodum ſenex circa an. 556.) cap. 12. de diviſione & numero librorum Scripturæ agens, initium ſumit ab *Hieronymi* Bibliis, quorum exemplar repoſuerat in Cœnobii à ſe conditi Bibliotheca. *Auctoritas divina ſecundum ſanctum Hieronymum in Teſtamenta duo ita dividitur, &c.* Deinde ſubjicit: *Sciendum eſt plane ſanctum Hieronymum ideo diverſorum tranſlationes legiſſe, atque correxiſſe, eo quod auctoritati Hebraicæ nequaquam eas perſpiceret conſonare. Unde factum eſt, ut omnes libros V. T. diligenti cura in Latinum ſermonem de Hebræo fonte transfunderet, & ad 22. literarum modum, qui apud Hebræos manet, competenter adduceret; per quas omnis ſapientia diſcitur, & memoria dictorum in ævum ſcripta ſervatur. Huic etiam adjecti ſunt Novi T. libri 27. qui colliguntur ſimul 49. Cui numero adde omnipotentem & indiviſibilem Trinitatem, per quam hæc facta, & propter quam iſta prædicta ſunt, & quinquagenarius numerus indubitanter efficitur; qui ad inſtar Jubilæi anni magna pietate beneficii debita relaxat, & pure pœnitentium peccata diſſolvit.*

In ſequenti Capite commemorat *S. Auguſtini* diviſionem Scripturarum in libros 71. *quibus* (inquit) *cum ſanctæ Trinitatis addideris unitatem, fit totius libri competens & glorioſa perfectio.* Deinde ſubjungit diviſionem *ſecundum antiquam tranſlationem* in libros 67. De qua nihil myſtici obſervat. Memorat tandem ſe in Eadem Bibliotheca repoſuiſſe Verſionem Latinam juxta LXX. factam & ab *Hieronymo* correctam, in qua diviſa ſit Scriptura in libros 70. *Tertia vero diviſio eſt inter alias in Codice grandiore, litera clariore conſcripto, qui habet quaterniones 95. In quo* LXX. *Interpretum tranſlatio Vet. Teſtamenti in libris 44. continetur. Cui ſubjuncti ſunt Novi T. libri 26. ſuntque ſimul libri 70. in illo palmarum numero fortaſſe præſagati, quas in manſione Elim invenit populus Hebræorum. His textus multorum tranſlatione variatus Patris Hieronymi diligenti cura emendatus, compoſituſque relictus eſt.* Intelligi illam editionem quam aſteriſcis & obelis ex Heb. auxit correxitque *Hieronymus.* Addit ſe ibidem *Pandectem* quoque *Græcum* utriuſque Teſtamenti recondidiſſe, *quoniam S. Auguſtinus in libro 2. de Doctr. Chriſt. dicit Latinos codices Veteris Novique Teſtamenti, ſi neceſſe fuerit, Græcorum auctoritate corrigendos eſſe, unde ad nos poſt Hebræum fontem tranſlatio cuncta pervenit.* In illo Pandecte Græco comprehenſi ſunt libri 75. quem numerum ait *duobus miraculis conſecrari; nam & 75. animæ de terra Chanaan cum Patriarcha Jacob fines Ægyptios intraverunt; & 75. Abraham fuit annorum, quando promiſſionem Domini lætus accepit.*

Ejuſdem Operis cap. xv. ad Scripturam *Hebraicam* recurrendum eſſe, diſertiſſime monet: *Si aliqua verba reperiuntur abſurde poſita, aut ex Codicibus quos beatus Hieronymus in editione* LXX. *Interpretum emendavit, vel quos ipſe ex Hebræo tranſtulit, intrepide corrigenda ſunt: aut, ſicut beatus Auguſtinus ait: recurratur ad Græcum Pandectem, qui omnem legem divinam dignoſcitur continere collectam: vel quibus poſſibile fuerit, Hebræam ſcripturam, vel ejus Doctores* (Judæos) *requirere non detrectent. Decet enim ut unde ad nos venit ſalutaris tranſlatio, inde iterum redeat decora correctio.* Hinc inſuper colligi poteſt, apud illos, qui Verſionem Latinam juxta LXX. habere voluerunt, in uſu fuiſſe non Editionem illam *Italam* vetuſtam, ſed eam quam correxit & *Obelis* aſteriſciſque juxta Hebræum notavit *Hieronymus.*

Ibid. cap. xxi. quod egregium *S. Hieronymi* continet encomium, de illius Verſione & textu Hebraico hæc habet: *Beatus etiam Hieronymus Latinæ linguæ dilatator eximius, qui nobis in tranſlatione divinæ Scripturæ tantum præſtitit, ut ad HEBRÆUM FONTEM PENE NON EGEAMUS ACCEDERE.*

Cum

Cum Hieronymus tantum Verſionem ſuam ex Heb. factam Colis & Commatibus diſtinxiſſet, *Caſſiodorus* idem fecit in aliis exemplaribus, ſaltem quoad Pſalterium & Novum Teſtamentum. In eodem lib. de Inſtitut. Div. Lit. cap. 12. ait Hieronymum ita *omnes* libros tranſlationis ſuæ diſtinixiſſe, & in Præfatione ejuſdem libri, ſic ſcribit: *Illud quoque credimus commonendum, ſanctum Hieronymum ſimplicium fratrum conſideratione pellectum, in Prophetarum Præfatione dixiſſe, propter eos qui diſtinctiones non didicerant, apud Magiſtros ſecularium literarum, colis & commatibus tranſlationem ſuam*, ſicut hodie legitur, *diſtinxiſſe. Quod nos quoque tanti viri auctoritate commoniti, ſequendum eſſe judicavimus, ut cætera diſtinctionibus ordinentur. Iſta vero ſufficiant ſimpliciſſimæ lectioni, quæ ſupradictus Vir, ſicut dictum eſt, ad vicem diſtinctionum colis & commatibus ordinavit: ne ſupra judicium tanti viri vituperabili præſumptione veniſſe videamur. Reliquos vero Codices qui non ſunt tali diſtinctione ſignati, notariis, diligenti tamen cura ſollicitis, relegendos atque emendandos reliqui.*

4. VIGILIUS Papa, in Epiſt. xi. ad Epiſcopos Galliæ ſcripta circa an. 546. ex Exodo locum citat non juxta LXX. ſed ſecundum Verſionem Hieronymi.

5. PELAGIUS vero Primus, in Epiſt. ad Valerianum Patricium circa an. 557. locum adducit ex Proverbiis juxta Verſionem antiquam.

6. CONCILIUM TURONENSE II. an. 567. locum quendam prolixum juxta Verſionem Hieronymi ex Levit. profert. Eandem ſequitur CONCILIUM HISPALENSE I. an. 590.

7. PRIMASIUS, Eccleſiæ Africanæ Epiſcopus, qui inclaruit an. 550. Com. in Gal. 2. 5. lectionem codicum Græcorum in ipſo textu Latino inſerit, etſi vulgarem Latinorum lectionem exponit. *Sed propter ſubintroductos falſos fratres qui ſubintroierunt*] *Reddit cauſas quare, ſecundum Latina exemplaria, circumcideret Titum, non quia illi circumciſio prodeſſet, ſed ut ſcandalum vitaretur. — Quibus NEQUE ad horam ceſſimus ſubjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos*] *Latinus habet; Quibus ad horam ceſſimus, ut periculum vitaremus &c.*

8. PELAGIUS II. Papa, in Epiſt. ad Eliam Aquileienſem, quæ illius nomine à *Gregorio* poſtmodum Papa ſcripta fuiſſe dicitur, *Hieronymum* honoris ergo appellat *ſingularem Hebræi ſermonis interpretem.*

9. GREGORIUS MAGNUS, qui ad Sedem Romæ Pontificalem evectus eſt an. 590. obiitque 604. in loco illo *Deut.* ubi dicitur ſecundum LXX. diviſionem gentium factam fuiſſe *juxta numerum Angelorum Dei*; ſecundum Heb. *juxta numerum filiorum Iſrael*: ſequitur lectionem LXXviralem. Sed ſciviſſe illum, ab *Hebræo* in illo loco diſſenſiſſe LXX. id certe non liquet. In Præfatione *Moralium* ſive *Expoſitionis* in *Job* ad *Leandrum* Epiſc. *Hiſpalenſem*, profitetur ſe Hieronymianam Verſionem, quam *novam* vocat, exponere, ſed & ex veteri etiam nonnunquam teſtimonia proferre; & utramque ab Eccleſia Romana fuiſſe receptam. *NOVAM vero tranſlationem diſſero: ſed ut comprobationis cauſa exigit, nunc Novam, nunc Veterem per teſtimonia aſſumo: ut quia ſedes Apoſtolica (cui auctore Deo præſideo) utraque utitur: mei quoque labor ſtudii ex utraque fulciatur.* Exinde vero quod *Novam* differere ſeu explanare Pontifici Romano placuit, ſatis liquet eam in Eccleſia jam primum obtinuiſſe locum. Idem facit in *Expoſitionibus Cantici Cant.* librorumque *Regum*, & *Homiliis* in *Ezech.* Quin & Expoſitionis prædictæ in Job, lib. xx. cap. 23. Verſioni Hieronymianæ, ubi à Veteri diſſonat, adhæret, eamque in omnibus præfert, utpote *Hebræo* magis conſonantem, & in *cunctis veriorem perhiberi* aſſerit: *Longe ab hac ſententia vetuſta tranſlatio diſſonat, quia quod in hac de Deo dicitur, hoc in illa de adverſariis ac perſecutoribus memoratur. Sed tamen quia hæc nova tranſlatio ex Hebræo no-*

bis Arabicoque eloquio (apud Jobum habentur *Arabica* multa) *cuncta verius tranſtuliſſe perhibetur, credendum eſt quicquid in ea dicitur: & oportet ut verba illius noſtra expoſitio ſubtiliter rimetur.* Immani, ſed ſolita ſibi, hallucinatione aſſerit [a] *Laur. Barrius*, teſtari *Gregorium M.* in Præfatione iſtius Operis, *Verſionem* LXX. *ſolam uſitatam fuiſſe in Romana Eccleſia, non ob aliam rationem quam quia afflatu divino inſpiratam eſſe credebant, donec D. Hieronymus ſupplevit, quæ illi de Trinitate & Filio Ptolemæum ex induſtria celaverant.* Nihil horum habet *Gregorius*. Citatur tamen idem locus pro Interpretum LXX. inſtinctu divino, etiam à [b] *Galeſinio*. *Gregorium* locum quendam Ezechielis *juxta tranſlationem novam* ediſſerere, obſervat Auctor *Anticimenon* lib. 1.

[a] In Tertull. Apol. c. 19.

[b] De LXX. Intt.

Ab illius Papæ tempore *cœpiſſe* Hieronymi Verſionem in uſu haberi ſtatuunt *Bellarminus*, poſtque illum vulgo alii: ſed perperam, ut patet ex præmiſſis obſervationibus; & teſtatur ipſe *Gregorius*, eam antequam ipſe ſcribebat, ab Eccleſia Romana jam fuiſſe receptam.

10. *In toto Pſalterio duplici editione* (i. e. *Romana* & *Gallicana*, ut ſupra jam monuimus) *orationes* edidit LEANDER Archiepiſcopus Hiſpalenſis (cui expoſitionem Jobi nuncupavit *Gregorius M.*) ut teſtatur frater ejus [c] *Iſidorus*. Idem in *Homilia in Laudem Eccleſiæ* in citandis Proverbiorum, Cantici, & Eſaiæ libris, ſequitur Verſionem *Hieronymi*.

[c] De Viris illuſtr. c. 41.

11. *Canticorum* Verſionem *Hieronymianam* exponit *Iſidorus*, qui fratri ſuo *Leandro* in Sede Hiſpalenſi ſucceſſit an. 595. & obiit an. 636. Eandemque potiſſimum ſequitur in aliis Commentariis quos ſcripſit in 5. libros Moſis &c. nonnullis tamen ex altera illa Verſione commixtis. *Originum* lib. 6. cap. 3. vulgarem fabulam de Cellulis LXX. & Interpretum Græcorum ſpiritu divino agnoſcit, Verſionibus tamen cæteris omnibus *Hieronymianam* præfert, & ab aliis quoque vulgo præferri teſtatur. *Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus, ex Hebræo in Latinum eloquium eaſdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit, cujus interpretatio merito cæteris antefertur. Nam eſt & verborum tenacior, & perſpicuitate ſententiæ clarior.*

De Offic. Eccleſ. l. 12. eam receptam fuiſſe *ab omnibus ECCLESIIS* teſtatur. Poſtquam dixiſſet Verſionem LXXviralem in Cellulis ſeparatis aſpirante Spiritu Sancto confectam fuiſſe; eamque *veram ac divinam* vocaſſet, hæc ſubjungit: *De Hebræo autem in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus Presbyter ſacras Scripturas convertit: cujus editione generaliter omnes Eccleſiæ uſquequaque utuntur, pro eo quod veracior ſit in ſententiis, & clarior in verbis.*

CAP. VII.

Scriptores ſeculi VII. Concilium Hiſpal. II. Concilium Tolet. IV. & VIII. Eucherius Anglus, Martinus I. Aponius, Ildephonſus, & Julianus Toletani.

VERSIONEM Hieronymi ſequitur CONCILIUM HISPALENSE II. an. 619. CONCILIUM TOLETANUM IV^m, an. 633. V^tum, an. 636.

2. CONCILIUM TOLETANUM VIII. an. 653. Hieronymum maxime ſequitur, nonnunquam tamen Verſione ex utraque mixta utitur. CONCILIUM X^m, ejuſdem loci an. 656. & XI. 675. utramque Verſionem citare ait Cl. [d] *Du pin*: ſed male. In poſtremo nihil reperio quod non fuerit ex Hieronymiana deſumptum: in altero reperio hunc tantum verſiculum Eſaiæ 29. citatum juxta Verſionem veterem, *Populus*

[d] De Canone V. T. c. 7. §. 2.

hic

hic labiis me honorat &c. quem adduxit non ex ipſo Eſaia ſed prout citatum apud Evangeliſtas invenerat. Alium locum Exodi 21. citat idem Concilium, ex memoria quoad ſenſum tantum, cum neutra Verſione verbatim convenientem. Cætera omnia petita ſunt ex Hieronymiana.

3. *Gregorio M.* & *Leandro* atque *Iſidoro Hiſpalenſibus* coævus erat *Eucherius* Anglus, auctor Commentariorum in *Gen.* & libros *Regum*, quæ vulgo tribuuntur *Eucherio Lugdunenſi* Epiſcopo. In editionem *Hieronymianam*, ſed in multis ex veteri librariorum vitio corruptam (ut omnia fere exemplaria ab illis uſque temporibus fuere) commentatur ille: Verſionem *Italam* titulo [a] *alius tranſlationis* & [b] *veteris editionis*, ſubinde citans. *Hebræum* textum quanti fecerit, ex his dignoſcitur locis: In Gen. lib. 1. cap. 1. *Pro eo autem quod in noſtris Codicibus ſcriptum eſt, Ferebatur; in Hebræo legitur* מרחפת, *quod nos appellare poſſumus, Incubabat, ſive, Confovebat, in ſimilitudinem volucris ova calore animantis. Ex quo intelligimus non de ſpiritu Mundi, ut nonnulli arbitrantur, ſed de ſpiritu ſancto, qui & ipſe vivificator omnium à principio dicitur.* Cap. 29. *Maledicta terra in opere tuo*] *Opera hic non ut ruris colendi ſunt, ſed peccata ſignificat, ut in Hebræo habetur. Hoc & in Aquila non diſcordat dicens, Maledicta humus propter te.* Cap. 30. *Et ordinavit Cherubin & flammeam rompheam quæ vertitur, cuſtodire viam ligni vitæ*] *Hoc per cæleſtes utique poteſtates etiam in paradiſo viſibiliter factum eſſe credendum eſt, ut per Angelicum miniſterium eſſet illic ignea quædam cuſtodia. Non tamen fruſtra factum eſt, niſi quia ſignificari aliquid etiam de ſpiritali paradiſo non eſt utique dubitandum: ſed alius ſenſus in* Hebræo *eſt, quam hic legitur; ait enim, Ejecit Adam (haud dubio quin Dominus) & habitare fecit ante paradiſum voluptatis Cherubin & flammeum gladium qui verteretur, & cuſtodiret viam ligni vitæ. Non quod ipſum Adam, quem ejecerat Deus, habitare fecerit contra paradiſum voluptatis: ſed quod illo ejecto ante fores paradiſi Cherubin & flammeum gladium poſuerit ad cuſtodiendum paradiſi veſtibulum, ne quis poſſet intrare.* Cap. 36. *Famoſa quæſtio & diſputatione omnium Eccleſiarum ventilata, quod juxta ſupputationem diligentem* XIV. *annos poſt diluvium Mathuſalem vixiſſe feratur, quum ſupra* 979. *annis ſit dictus vixiſſe. Et quomodo verum eſt, quod octo tantum animæ in arca ſalvæ factæ ſunt? Reſtat ergo ut quomodo in PLERISQUE, ita & in hoc ſit ERROR in numero: ſiquidem & in HEBRÆIS & in Samaritanorum libris ita ſcriptum reperitur: Et vixit Mathuſalem &c.* Lib. 2. cap. 28. *Quod quum ſcriptura dicat, Hebræa VERITAS exponenda eſt, in qua ſcribitur, &c.* Cap. 35. *Ubi hic legitur puteus juramenti, in Hebræo habetur Berſabee. Duplex autem cauſa eſt cur ita appellatus ſit, ſive quia ſeptem agnas Abimelech de manu Abrahæ ſuſceperit, ſeptem enim dicuntur Sabee: ſive quod ibi juraverint, quia juramentum Sabee ſimiliter appellatur.* Lib. 3. cap. 32. *Quod non ſolum Hebræi codices habere dicuntur, verum etiam ipſa ſecundum* LXX. *interpretatio in Exodo declarat. Nec* LXX. *Interpretes mihi videntur erraſſe, dum dicunt* LXXV. *animas cum Jacob intraſſe Ægyptum: propter aliquam myſticam ſignificationem, quadam velut* prophetica *libertate hunc numerum complere voluerunt. —— Sed neque ulla Hebraica VERITATE iſta ſolvitur quæſtio. —— etiam ſecundum Hebraicam VERITATEM perhibetur.* Cap. 36. obſervat Evangeliſtas & Apoſtolos Verſione LXX. uti, cum loquuntur ad *populum*, ne eorum offenderent aures jam iſti adſuetas. *Quod ſi è contrario nobis illud opponitur, quomodo in Actibus Apoſtolorum in concione Stephani dicatur ad populum, 75. animas ingreſſas eſſe Ægyptum, facilis excuſatio eſt. Non enim debuit S. Lucas, ipſius ſcriptor hiſtoriæ, ingens Actuum Apoſtolorum opus emittens gentibus, contrarium aliquid ſcribere adverſus eam ſcripturam quæ jam fuerat gentibus divulgata: & utique majoris opinionis illo duntaxat tempore* LXX. *Interpretum habebatur auctoritas,*

[a] In Gen. l. 2. c. 12 & 36.
[b] In Reg. l. 4. c. 25. & 27.

quam Lucas, qui ignotus & vilis & non magnæ fidei in nationibus habebatur. Hoc autem generaliter obſervandum, quod ubicunque ſancti Apoſtoli aut Apoſtolici viri loquuntur ad populos, his plerumque teſtimoniis utuntur, quæ jam fuerant in gentibus divulgata. Cap. 38. *Quod ſequitur, Ex germine fili mi aſcendiſti: in* Hebræo *habet, De* captivitate *fili mi aſcendiſti: ut oſtenderet, eum* captivos *populos eſſe ducturum.* In Reg. lib. 1. c. 21. *Et factus eſt ſuper eum* (Saul) *ſpiritus Domini, & ambulabat ingrediens & prophetabat*] *Non poteſt hic niſi ſpiritus bonus intelligi, non ex eo tantum quia dictum eſt, & prophetabat. Nam in exemplaribus quæ ſunt ex Hebræo, hoc quoque invenitur de ſpiritu malo dictum ita: Poſt diem alterum invaſit ſpiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus ſuæ.* Lib. 4. cap. 27. *Pro Ana & Aua, vetus editio quaſi unius urbis nomen Anaetaua poſuit, & quidem in Hebræo ita ſcriptum eſt. Verum quia ſyllaba u, quæ in medio nominis poſita eſt, conjunctionem apud eos ſignificat, poteſt etiam ita diſtingui, ut dicatur Ante & Gaue, ut Aquila tranſtulit, ſive Ana & Anua* (l. Aua) *ut NOSTER vertit Interpres.* Cap. 32. *Juxta Hebraicam VERITATEM.*

Verſionem ipſam *Hieronymi*, quam *noſtram* appellat, ubi credebatur ab *Hebræo* diſſenſiſſe, rejicit. In Gen. cap. 37. *Sive aliter, ut in Hebræo habetur, Non judicabit ſpiritus meus homines iſtos in æternum, quoniam caro ſunt. — Ergo non ſeveritatem, ut in noſtris Codicibus legitur: ſed clementiam Dei ſonat, dum peccator hic pro ſuo ſcelere viſitatur.*

Se alium fuiſſe ab *Eucherio Lugdunenſi* utroque docet hic Auctor, cum citat.[a] *Caſſiodorum* & [b] *Gregorii M. Moralia*: & ætatem ſuam ſimul & patriam perſpicue prodit, his verbis: [c] *Rotæ baſibus ſuppoſitæ ad portandum laterem templi à terra ſuſtollebant, cum noſtris nuper temporibus beatus Papa* Gregorius *Evangelicis roboratus eloquiis Romanam rexit Eccleſiam. Rotæ eadem curribus dei ſubnixæ longe portabant, cum reverendiſſimi Patres* Auguſtinus, Paulinus, & *cæteri ſocii eorum eiſdem Evangelicis confirmati eloquiis, jubente illo VENERE BRITANNIAM.* Hoc hominem *Anglum*, ſaltem incolatu, ſapit: illud vero fortaſſe [d] *Gallum*: *Quid enim intereſt, quum valo aliquid legendo cogneſcere, utrum ex minio reperiam ſcriptos nigros Æthiopes, & ex atramento, candidos Gallos.* Quod inſcribitur uterque Commentarius ad *Veranium & Salonium fratres Epiſcopos*, Librario culpæ vertendum eſt. Illum *Hebraice* fuiſſe peritum, ex locis citatis facile quis collegerit. Sed aliter ſe rem habuiſſe, & alios eum in illis locis ſecutum fuiſſe, docent hæc verba: [e] *Traditur ab eis qui & Syram & Hebræam linguam noverunt.* Alibi: [f] *Adam homo interpretatur, ſed communis* perhibetur *eſſe in illa lingua, id eſt, in Hebræa.*

a In Reg. l. 3. c. 18.
b Ib. l. 1. c. 31.
c In Reg. l. 3. c. 22.
d In Gen. l. 3. c. 19.
e In Gen. l. 3. c. 31.
f Ibid. l. 1. c. 5.

Chriſtianos quoſdam veteres, *Aquilæ* & *Symmachi* Verſiones ſecutos fuiſſe commemorat: [g] *Et ſecundum* LXX. *quidem hic nobis ſenſus videtur. De eo autem quod Aquilæ poſuit ſeptempliciter, & Symmachus hebdomas, ſive ſeptimus ulciſcetur, NOSTRORUM iſta ſententia eſt, quod putant in ſeptima generatione à Lamech interfectum Cain.*

g Ibid. c. 32.

4. MARTINUS I. Papa in Concilio Lateranenſi an. 649. ad verſionem LXX. adluſiſſe videtur, cum hæc verba pronunciat: *Non debemus multum timere opprobrium hominum, neque eorum exprobrationibus evinci:* LXX. enim habent: μὴ φοβεῖσθε ὀνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττᾶσθε. Hieronymus ſic: *Nolite timere opprobrium hominum, & contemptu eorum ne vincamini.* Tamen paulo poſt ſequitur Verſionem Hieronymianam, hæc verba pronuncians: *Nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne timeatis.*

5. In Verſionem *Canticorum* Hieronymianam commentatur APONIUS, qui creditur vixiſſe circa medium ſeculi VII.

6. ILDEFONSUS, Archiep. Toletanus, qui Cl. an. 657. in libro *De Virginitate & parturitione S. Mariæ*, ad ipſum *Hebræum* provocat, literarum

rum Hebraicarum non imperitus. *Mariæ autem quia benedictæ, tulpam corruptionis non habuit, propterea Christum non in dolore, nec sub corruptione genuit. Quod si ex corruptione aut cum dolore natus est Christus, jam ex maledicto natus est, de quo maledicto Geneseos testatur, quod dixerit Deus Evæ: Multiplicans (inquit) multiplicabo dolores tuos, & conceptus tuos. Pro quo Symmachus afflictiones tuas dixit: Origenes vero & Theodotion, necnon & LXX. Tristitias tuas, dixerunt & gemitus: ubi Theodotion & Symmachus pro gemitibus, ærumnas posuerunt. In quibus omnibus non lex naturæ designatur, ut isti Philosophi volunt imperiose satis: sed lex vindictæ multiplicatur, & augentur causa peccati, labores in partu, afflictiones, tristitiæ, & ærumnæ, atque gemitus. Pro quo in Hebræo habetur*; ארבה ארבה עצבונך והרנך (sic Hebraica verba apud eum legenda sunt.)

7. Unus omnium in istis seculis, JULIANUS, Episcopus Toletanus, LXX. Versionem *Hebræo* textui anteponit, nempe contendens, ne refutaretur opinio vulgaris de Christi in Millenario annorum sexto adventu, Chronologiam potius editionis Græcæ quam Hebraicæ sequendam esse. In opere *De demonstratione ætatis sextæ contra Judæos*, quod scripsit an. 676. nondum factus Episcopus, libro 3. hæc habet. *Calumniatoribus fidei Christianæ respondens, qui assumptis annis à principio mundi, secundum Codices Hebræorum quintam seculi ætatem insana temeritate causantur. Hoc primum omne genus Christianorum admoneo, ut quoties quisquis Christianorum, à quolibet Judæo secundum Codices Hebræorum assumptis annis ætates ipsas computare audierit, non illi cor suum inflectat, ut secundum numerum eorundem annorum easdem ætates supputandas accipiat. —— Quando ergo falsitas Judæorum, O studiosissime Christiane, per annos ex Codicibus suis libatos, ætates seculi coram te voluerit definire, ut quasi per millenos ætates ipsas mundi determinatas videatur ostendere, non illic traharis in spiritu erroris, sed revertere ad spiritum veritatis, ut secundum Evangelium & exempla Scripturarum, pro dignoscentia harum ætatum, omnem illam annorum supputationem, secundum codices Hebræos despicias, & has solum enumerationes generationum intendas. —— Hinc ergo jam securi de hac annorum quæstione, omnes Apostoli & Apostolici Viri, eo quod harum ætatum summa non in annis, sed in generationibus sit locata, non curarunt quid in Hebræorum codicibus annorum traheretur in summam, dummodo patesceret generationum series plena. —— Et siquidem jam supra probatum sit, nil officere, nec contrariam esse annorum illam brevitatem ex codicibus Hebræorum libatam, quo minus ostendatur ætas seculi sexta, tamen sine præjudicio quæstionis hujus, si verbi gratia, hoc solum vultis scire de annorum summa, id est, ab origine mundi, usque ad Christum, quot anni transierunt, necnon & quibus ob hoc codicibus oporteat credi, id est, utrum Codicibus Hebræorum, an secundum LXX. Translatorum, vivi cordis hic jam apponite sensum. —— Nunc restat ut consideremus, quibus codicibus major debeatur auctoritas. Hic jam dicat unusquisque quod sentit. Nunquid brevitas ista annorum ex Codicibus Hebræis ostensa, contemptis pluribus, qui in Editione LXX. Interpretum continentur, præferenda ullo modo judicabitur? qui prophetandi potius munere quam transferendi officio divinas Scripturas revelante sibi Domino, transtulerunt, apud quos etiam hæc supputatio reperitur annorum. Ergo illa nobis & sola pro his annis observanda authoritas LXX. Interpretum, quæ merito omnibus editionibus & translationibus antefertur, quam etiam usque omnes Doctores Ecclesiastici tenuerunt, & in hac præcipue annorum supputatione secuti sunt. De quorum etiam venerabilium LXX. Interpretum laude atque præpollenti authoritatis fastigio, quid unusquisque Doctorum senserit, breviter adnotabo.* Loca quædam ex *Epiphanio* & *Augustino* profert; sed, ut fieri solet, prætermissis omnibus illis, in quibus Textui *Hebraico* favetur. Adducit etiam *Hieronymi* verba ex Procemio translationis *Chronicorum Eusebii*; *Neque me fugit*

fugit in Hebræis Codicibus diſſonantes ætatum annos inveniri plus vel minus, prout interpretibus viſum eſt lectitari, ſequendumque illud potius, quod exemplariorum multitudo in fidem traxit. Quæ non ſunt *Hieronymi*, ſed ipſius *Euſebii*, in Præfatione libri poſterioris. Poſitis iſtis, *Quis rogo jam* (inquit) *non manifeſte videat illis prorſus de hac annorum ſupputatione* LXX. *Interpretibus credere* (*oportere*) *qui multiplicem annorum ſeriem illam, prout dictum eſt, non interpretantium munere, ſed prophetantium libertate proſcripſiſſe creduntur?* Verſionem veterem *noſtros Codices* paſſim appellat. *Hieronymianam* in Procœmio vocat *Hebraicam tranſlationem.*

In aliis quæ citat ex V. T. ſequitur ipſe Verſionem non LXX. ſed *Hieronymi.*

CAP. VIII.

Scriptores ſeculi VIII. Beda, Alcuinus, Carolus M. Hadrianus I. *Quid præſtiterint* Alcuinus & Carolus M. *in Bibliis corrigendis.*

A Sententia *Juliani Toletani* longiſſime aberat, qui ætate illum proximus excepit, BEDA noſter *Venerabilis*, qui floruit ab an. 700. ad 735. Vir omnium iſtius ævi facile doctiſſimus. Hic in libro *de ſex ætatibus mundi*, annorum ſeriem ab O. C. deduxit, non juxta rationes LXX. Interpretum, quas hactenus vulgo ſecuti fuerant Chronographi, *Euſebio* duce; ſed ſecundum Veritatem Heb. & *Hieronymi* Editionem. Quapropter cum male apud homunciones quoſdam audiret, qui vulgarem iſtam opinionem de D. Servatoris in ſexto annorum milliario incarnatione, fuerant amplexi; Epiſtolam *Apologeticam* edidit, qua Heb. Veritatem haud ſegniter tuetur. Ex ea ſequentia, prolixiora licet, in medium tamen afferenda duxi, utpote luculentiſſima, & quia in vulgaribus Editionibus illius *Operum* non extant. *Fratri dilectiſſimo &c. Pleguinæ, Beda in Chriſto ſalutem. Venit ad me ante biduum nuncius tuæ Sanctitatis, qui pacificæ quidem ſalutationis à te lætiſſima verba detulit; ſed hæc triſti mox admixtione confudit, addendo viz. quod me audires à laſcivientibus ruſticis inter hæreticos per pocula decantari. Exhorrui, fateor, & pallens percunctabar, cujus hæreſeos arguerer. Reſpondit quia negarem in ſexta ætate ſeculi, Dominum Salvatorem in carne veniſſe. — Tandem venit in memoriam, quod cuidam veſtrum nuper opuſculum meum de Temporibus, quod ante quinquennium edidi, monſtrabam: in quo annorum ſeries juxta Hebr. Veritatem, ubi* LXX. *Interpretibus longe brevior habetur, erat annotata; ita ut uſque ad adventum Salvatoris in carne, nec quinque annorum millia ſint completa. Suadebamque illi* (*fraternè, fateor, charitatis & ipſius veritatis intuitu*) *ut Scripturæ ſacræ per Chriſtianum nobis interpretem tranſlatæ, potius quam Judaicis interpretationibus, vel Chronographorum imperitiæ, fidem accommodare diſceret: digito oſtendens, quod Euſebius in deſcriptione temporum, neque Hebraicam Veritatem, neque* LXX. *Tranſlatorum per omnia ſit editionem ſecutus; quod id ipſum & hic ſcripto facere curabo. Verum quod ipſe* (*quiſquis erat*) *cui hæc ſuggeſseram, fraterni amoris officium vertit in odium æmulationis. — Hæc ſunt quæ — abbreviare curavi, nequaquam Chronographo tam erudito, tantiſque laudibus digno* (Euſebio) *contradicens, in his duntaxat in quibus ipſe divinæ Scripturæ contrarius non eſt. Qui cum in libro* Ἐξαπλῶν *virgam Origenis pertimeſcens, generationem Cainan de medio tolleret; & Evangelio Lucæ &* LXX. *pariter Interpretibus fidem derogavit, eorumque tranſlationi* 130. *annos eraſit. Cum vero generationibus ad Hebræorum libros caſtigatis non æque numerum annorum juxta eoſdem emendare curaret; in ſumma ſuæ computationis, illorum ſeriem* 132. *annis exceſſit. Sicque neutram viam obſervans, ipſe qua voluit inceſſit. In prima quippe & ſecunda*

ætate

ætate NOSTRIS, *id eſt, de Hebræo fonte transfuſis, Græcorumque codicibus, hujuſmodi diſcrepantia ineſt: quia ſicut Hieronymus, ſacræ interpres hiſtoriæ &c. — Per hanc autem corruptionem Græcorum codicum exoritur illa famoſiſſima quæſtio, ubi Mathuſalem* 14. *annis vixiſſe poſt diluvium computatur: cum certum ſit apud Hebræos codices eodem anno diluvii eum fuiſſe defunctum. Quod ſi aliquis dixerit Hebræos libros poſtea à Judæis eſſe falſatos, eoſque dum noſtris invident auctoritatibus ſibi abſtuliſſe Veritatem: Audiat Origenem quid in* VII. *Vol. Explanationum Eſaiæ, huic reſpondet quæſtiunculæ: Quod nunquam Dominus & Apoſtoli, qui cætera crimina arguunt in Scribis & Phariſæis, de hoc crimine quod erat maximum reticuiſſent. Audiat Joſephum hiſtoriographum Judæorum; qui in* I *libro* Αρχαιότης, *adv. Apionem Gram. ſcribens, aperte & lucide monſtravit, & minorem annorum numerum eſſe veracem, & nequaquam Scripturam ſanctam à Judæorum gente eſſe falſatam. —— Audiat B. Hieronymum, quod non Hebræos ſed Græcos Codices dicat eſſe falſatos. — Cujus ſententiæ etiam beatus Antiſtes Auguſtinus concinit, & ipſe namque cum hujus diſcrepantiæ cauſam, neque malitiæ Judæorum, neque* LXX. *Interpretum, qui & ipſi Judæi erant, errori vel invidiæ voluiſſet adſcribere (ne quos alibi per* LXX. *Cellulas uno divinitatis ſpiritu repleverat, hos paſſim argueret falſitatis) hoc invenit ut diceret. &c. —— Mirantur aliqui, quare tantus tamque egregius ſanctæ interpres Scripturæ Hieronymus, de quo dictum, & jure dictum eſt:*

Jeronyme interpres variis doctiſſime linguis,
Te Bethleem celebrat, te totus perſonat orbis.

Quare (inquam) noluerit ille, cum librum transferret Chronicorum, quod verum ab Hebræis didicerat, hoc etiam tradere Latinis. Quemcunque autem hoc moverit, ſcire debet, quia ſicut ipſe in eodem Temporum libro præfatus eſt, vel interpres eſſe voluit, vel novi operis conditor: Et quia forſan nolebat, ubi ſumma neceſſitas non inerat, inſanientium in ſe ultro provocare rabiem, ſingulariter poſteris hoc negotii relinquere, ſicut Euſtochiæ Virgini quodam loco dicit, radios quidem ſe & licia velle parare, aliis vero curam dimittere texendi. Quippe qui in tam neceſſaria divinæ Scripturæ tranſlatione pene à Latinis ſimul & Hebræis (de Hebræis id non apparet) *eſt lapidibus oppreſſus. Ab Hebræis quidem, quod eis irridendi Chriſtianos & calumniandi pro Codicibus mendoſis occaſio foret ablata: à Latinis autem, quod eis nova & inſolita, tametſi meliora, pro veteribus ingererentur & ſolitis. —— Unde & ipſe ſatis doleo (fateor) & quantum licet, vel amplius iraſci ſoleo quoties à ruſticis interrogor, quot de ultimo milliario Seculi reſtent anni: atque contra ipſe ab illis ſciſcitari, Unde noverint quod nunc ultimum agatur milliarium? — Hæc tibi (dulciſſime Frater) innocentiæ meæ pignora, has amicæ caritatis indices mitto literas: ne me arbitreris humanæ divinæque ſcientiæ penitus expertem, quin potius ſecundum Scripturas ac ſcita Patrum, fideli & catholica voce profiteri D. Salvatorem in ſexta ætate Seculi carnem pro nobis aſſumpſiſſe mortalem; curſum vero Seculi nullo (nobis) certo annorum numero definitum, ipſius ſolum Judicis cognitum eſſe ſcientiæ. —— Agnoſcas etiam qua opinione vulgus in 6. vel 7. millium venerit annorum, & qua ipſe auctoritate aſſertionem meæ computationis adſtruam; Hebraica viz. Veritate, per Origenem prodita, per Hieronymum edita, per Auguſtinum laudata, & per Joſephum confirmata: quibus ego in rebus talibus nullos invenio doctiores. Neque autem mirandum, laudabilem virum Euſebium, quamvis miro ſapiendi dicendique ingenio teſtam ferrumque (ut dicitur) conglutinare valeret, non valere tamen quod non didicerat, hoc eſt, Hebræam ſcire linguam, cujus timore quaſi merito reverendæ & hoc quod ſciebat ipſe corrumpere non timuit, ut ſupra docuimus. Obſecro ſane ut has purgationis meæ literas religioſo ac doctiſſimo Fratri noſtro David porrigas: quatenus ille ceram venerabili Domino ac Patre*

tre noſtro, Wilfrido ſcil. Antiſtite, legere poſſit: ut quoniam illo præſente atque audiente inſipientius ſum prius appetitus convitiis, ipſo etiam nunc audiente ac dijudicante, quam immeritus eadem convitia ſim perpeſſus appareat. &c.

In librum *Pſalmorum* juxta Verſionem LXX. commentatur, ut alii ſemper. In libro *de Tropis S. Script.* exemplum profert ex *Pſalmo* XXI. *juxta Heb. Veritatem.* Ibidem paulo poſt: *Habemus tamen & in* noſtra *tranſlatione, unde demus exemplum.* per *noſtram* intelligens LXXviralem. Sigebertus Gembl. de Script. Eccleſ. in *Einardo*, meminit illum *abbreviaviſſe Hebraicum* (Hieronymi) *Pſalterium, excerpendo de illo omnes verſus verba orationis habentes*; & *Einardum* (alias *Eginardum*) illum imitantem, abbreviaviſſe eodem modo *Gallicanum Pſalterium.*

Comment. in Lucam, de *Cainane* juniore, quem agnoſcit poſt LXX. *Evangeliſta*, non agnoſcit *Hebræus*, verba faciens *Beda*, hæc habet, (ut alibi jam monuimus) *Sed quid horum ſit verius, aut ſi utrumque verum eſſe poſſit, Deus noverit.* Et *Com. in Act.* ait ſe *maxime mirari*, unde id evenerit, quod B. *Lucas, qui errare non potuit, Cainanem* LXX. ſequens poſuerit. Alibi vero, ut in *Epiſtola* ſuperiore, & in libro *De 6. Æt. Mundi*, & *Com. in Gen.* cap. XI. ſe *Cainanem* illum inſititium eſſe credidiſſe, ſatis clare ſubindicat. De Textus vero Heb. auctoritate audiamus illum rurſus, in libello *De temporum ratione* cap. LXVI. *Hæc de curſu præteriti ſeculi ex Hebraica Veritate prout potuimus elucubrare curavimus, æquum rati, ut ſicut Græci* LXX. *Tranſlatorum editione utentes, de ea ſibi ſuiſque temporum libros condidere, ita & nos qui per beati Interpretis Hieronymi induſtriam puro Hebraicæ Veritatis fonte potamur, temporum quoque rationem juxta hanc ſcire queamus. Quod ſi qui laborem hunc noſtrum culpaverint eſſe ſuperfluum, accipiant hi quicunque ſunt juſtum ſalva charitate reſponſum, quod præfatus Hieronymus priſcæ Coſmographiæ calumniatoribus reddit, ut ſi diſplicet, non legant. Cæterum cunctis in commune ſuademus, ut ſive quis ex Hebraica Veritate, quæ ad nos per memoratum Interpretem pura perveniſſe etiam hoſtibus Judæis in confeſſo eſt: ſive ex* LXX. *Interpretum tranſlatione, quæ vel minus ſollicite primo edita eſt, ut* multi *adſtruunt, vel poſt à Gentilibus corrupta, ut B. Auguſtino videtur*; *ſeu certe ex utriſque commixto opere codicibus, ut ſibi viſum fuerit temporum curſum notaverit: & ſive prolixiora, ſeu breviora tranſacti ſeculi tempora ſignaverit, aut ſignata repererit, nullatenus tamen ex hoc longiora vel breviora quæ reſtant ſeculi tempora putet.*

Expoſitione in Geneſin (ut alia præteream multa) Veritatem Hebr. nuſquam non veneratur: Verſionem *Hieronymi NOSTRAM Editionem*, & *NOSTROS Codices* paſſim appellat; LXXviralem ſeu Italam, *antiquam tranſlationem* & *veterem tranſlationem.* Hieronymum vocat *Interpretem noſtrum*; LXX. vero, *antiquos Interpretes*, & *priſcos Tranſlatores.* Ad cap. I. *Pro eo autem quod noſtra Editio, quæ de Heb. Veritate tranſlata eſt, habet, In principio: in antiqua Tranſlatione poſitum eſt, ad Orientem.* Cap. V. *Notandum autem, quod ubi noſtri Codices ex Hebræo fonte tranſfuſi habent &c. antiqua tranſlatio habet &c.* Verſionem ipſam *Hieronymi* quandoque rejicit, tanquam *Hebraico* textui non ſatis congruentem. Cap. VI. *Dixitque Deus: Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum; quia caro eſt. &c.*] *Hos verſiculos exponens S. Jeronymus: In Hebræo, inquit, ſcriptum eſt; Non judicabit ſpiritus homines iſtos in ſempiternum; quoniam caro ſunt: hoc eſt, quia fragilis eſt in homine conditio; non eos ad æternos ſervabo cruciatus, ſed hic illis reſtituam quod merentur. Ergo non ſeveritatem, ut in noſtris codicibus legitur, ſed clementiam Dei ſonat, dum peccator hic pro ſuo ſcelere viſitatur.* Fere eadem habes ſupra apud *Eucherium* juniorem. Cap. X. *Dodanim Hrodii. Melius enim legitur*

Rodanim

Rodanim *ſive* Rodim; *ut* LXX. *Interpretes tranſtulerunt; & in libro Hebræorum Nominum etiam noſter Interpres poſuit. Similitudo enim literarum Deleth & Res hunc apud Hebræos ſæpe facit errorem; ut alia legatur pro alia.*

A [a] *Galeſinio* perperam recenſetur *Beda* inter adſertores miraculi LXX. *Cellularum.*

[a] De LXX. Intt.

2. In *Hiſtoria Abbatum Wiremuthenſium & Girwienſium* tradit Beda, CEOLFRIDUM, Abbatem ætatis ejuſdem, *Bibliothecam utriuſque Monaſterii magna geminaſſe induſtria. Ita ut tres* (inquit) *Pandectes novæ tranſlationis, ad unum vetuſtæ tranſlationis, quem de Roma attulerat, ipſe ſuperadjungeret, quorum unum ſenex Romam rediens, ſecum inter alia pro munere ſumpſit, duos utrique Monaſterio reliquit.*

3. *Britanni* cujuſdam (ſed non *Bedæ*) *eſt* Commentarius ille in Pſalmos, qui extat inter *Hieronymi* Opera, ut colligo ex iſtis ad Pſal. CXXXV. *Qui fecit luminaria magna*] *Secundum literam de ſtellis dicit. Licet parvas eas conſpiciamus, ſed tamen magnæ ſunt. Sicut enim nos ſi aſcendamus in montem excelſum, & videamus in ſubjecta valle hominem: videtur nobis quaſi parvum quiddam, ita & ſtellæ magnæ ſunt, ex altitudine autem parvæ nobis videntur. Stella enim quæ videtur in BRITTANNIA, ubique & ipſa apparet.* In eo paſſim textui Heb. favetur, & LXX. erroris inſimulantur: Ad Pſal. LXXIII. *In Heb. non habet in finem, ſed habetur victoria. Et* LXX. *Intt. non valde erraverunt. &c.* Ad Pſal. LXXVI. *In Heb. melius habet.* Sic rurſus ad Pſal. LXXXI. & LXXXIII. Ad Pſal. CXXXVIII. *Quod Symmachus melius interpretatus eſt.* Hieronymi ipſius videntur hæc verba fuiſſe, ut opus totum cento eſt ex ejus potiſſimum Commentariis compilatus. Et nonnunquam proferuntur illius verba de ſeipſo in perſona prima loquentis, ut in Pſal. I. III. XLIII. quo loco poſtremo Verſionis ſuæ ex Heb. meminit.

4. ALCUINUS, ſive *Albinus* ipſe itidem noſter, *Bedæ* auditor & *Caroli M.* magiſter, ætate ſua omnifaria eruditione nulli ſecundus, Verſionibus Scripturarum non contentus, linguis originalibus, *Hebraicæ* & *Græcæ*, operam impendit. In libris *Commentariorum*, Verſionem ipſam Hieronymi vulgatam, qua uſus eſt, ex Hebræo corrigit, & nonnunquam diſerte repudiat. Com. in Gen. XXV. 8. *Quomodo convenit Abrahæ tam ſancto viro, quod dicitur,* & deficiens mortuus eſt? *Reſp. in Hebræo non habetur,* deficiens; *ſed à* LXX. *Interpretibus additum eſt.* In Eccleſiaſten cap. IX. *Notandum eſt, quod per totum librum ubicunque dicitur* filii hominum, *in Heb. habetur* filii hominis, *hoc eſt, filii Adam: & omnis pene Scriptura hoc idiomate plena eſt, univerſum genus humanum Adam filios vocans.* Ad cap. XII. *Obmuteſcere, ſive ut MELIUS habetur in Hebræo, ſurdeſcere.* Ita habuit Exemplar Verſionis Hieronymianæ, quo uſus eſt *Alcuinus*: in hodiernis vere legitur, *obſurdeſcent.*

Senex jam, circa annum 802. in Cœnobio, quod rexit, S. Martini apud Gallos Turonenſes, totum Biblicum volumen, Teſtamentum ſimul Vetus ac Novum, *Caroli M.* Imp. rogatu recognovit ac correxit, ex linguis ut credibile eſt, originalibus, & collatis inter ſe exemplaribus melioris Notæ. Qua de re *Baronium* audiamus in Annal. ad an. DCCLXXVIII. *Sed & quod præſtat cæteris, eidem Carolo M. debemus ingens opus illud ab Alcuino ſive Albino elaboratum, quo totius divinæ Scripturæ tam veteris quam Novi T. vulgata editio emendata eſt. Acciderat enim, ut ipſa multiplicium Librariorum exſcribentium vitio, mendis obſita jam vileſceret. Quod perinique animo ferens Carolus, ut quam emendatiſſima ederetur, in priſtinamque vindicaretur integritatem atque ſplendorem ſtudio propenſiori curavit. Cujus rei fidem facit ejus in Capitularibus intextum elogium his verbis:* Volumus, & ita Miſſis noſtris mandavimus & præcepimus, ut in Eccleſiis Libri Canonici veraces habeantur; ſicut jam in alio Capitulari

sæpe mandavimus. *Hæc ipse, qui ut quod omnes refugerent, ob nimiam difficultatem, omnino perficeretur, opus delegavit Albino ut absolveret. Qui in id ipsum viribus totis invigilans, universam divinam Scripturam è vetustioribus ac verioribus fontibus descriptam, recognitam, & emendatam, eidem Carolo M. obtulit.* Addit *Baronius* extare ejusmodi Veterem Bibliorum Codicem, *Alcuini* laborem, in *Vallicellana* Romæ Bibliotheca, ibique velut ingentem thesaurum asservari, utpote quo viri eruditi, qui in emendatione *Vulgatæ* iterum, post Concilii *Tridentini* decretum, laborarunt, ut antiquiori sunt usi; cui & plurimum eos detulisse. Ad calcem vero Voluminis extare Epigrammata quædam *Alcuini* de ipso Opere; quæ ab eo prius, & postea inter Opera *Alcuini*, evulgata sunt. Eorum nonnulla, in quibus fit mentio vel ipsius *Alcuini* auctoris, vel *Caroli* Imp. cujus jussu susceptum est Opus, exscribam:

Nomine Pandecten proprio vocitare memento
Hoc corpus sacrum, Lector, in ore tuo.
Quod nunc à multis constat Bibliotheca dicta,
Nomine non proprio, ut lingua Pelasga docet.
In hoc dicta Dei conduntur mystica summi,
De quibus egregius Vates in ore canit.
Est mihi lex Domini dulcis super omnia mella,
Carior atque auri millia multa super.
Strenuus hanc Domini famulus custodiet arcem,
Cui merces cœli perpes in arce manet.
Codicis illius quot sint in corpore sancto
Depictæ formis litterulæ variis:
Mercedes habeat, Christo donante, per ævum
Tot Carolus *Rex, qui scribere jussit eum.*

Aliud

Pro me, quisque legas versus, orare memento
Alcuin *dicor ego. Tu sine fine vale.*

In alio.

Hæc ego porto libens ad sacra sacraria Templi
Quod tua mens noviter condidit alma Deo.

In Epistola ad *Gislam*, quæ præfigitur libro VI. Comment. in S. Joan. scribit *Alcuinus, occupasse se Domini Regis præceptum in emendatione Veteris Novique Testamenti.* Et extat Epistola, inter Epistolas ejus num. XX^ma^, qua Exemplar ex Cœnobio suo *S. Martini* ad ipsum *Carolum* transmittit: *Quos in unius clarissimi corporis sanctitatem connexos, atque diligenter emendatos vestræ clarissimæ auctoritati dirigere curavi. &c. Correxisse* Alcuinum *divinam Historiam jussu ipsius Regis* (Caroli) scribit *Sigebertus Gembl.* in Chron. ad an. DCCXC. Et in lib. de Script. Eccl. tradit idem, *jussu Imperatoris correxisse* illum *divinam Bibliothecam.*

Ad hanc Alcuini correctionem alludit ipse *Carolus* Imp. Præfatione in *Homiliarium Pauli Diaconi*, his verbis: *Curæ nobis est ut Ecclesiarum nostrarum ad meliora semper proficiat status, obliteratam pene malorum nostrorum desidia reparare vigilanti studio literarum satagimus officinam, & ad pernoscenda sacrorum librorum studia nostro etiam quos possumus invitamus exemplo. Inter quæ jampridem universos Veteris ac Novi Testamenti libros librariorum imperitia depravatos, Deo nos in omnibus adjuvante, examussim correximus.*

5. Sicut CAROLO M. curæ fuit, ut utriusque Testamenti volumina prodirent quam emendatissima opera ac studio Viri *Hebraice & Græce* eruditi:

eruditi: ſic ipſe, & una cum illo totius Eccleſiæ Gallicanæ viri primarii, in Epiſtola ad *Hadrianum* I. Papam, contra Decreta *Concilii Nicæni* II. & imaginum venerationem anno 794. conſcripta, objiciunt, quod in illo Concilio pro Imaginum cultu citetur tanquam ex S. Scriptura, *quod in noſtris Codicibus qui ex Veritate Hebraica tranſlati ſunt, non inveniatur.*

6. Reſpondet quidem *Papa*, in Tractatu ad illum reſcripto, à beato quoque *Ambroſio* & aliis quibuſdam Patribus è Scriptura citari nonnulla, quæ in *Hebræo* non habeantur. Neque ille tamen Codices Hebraicos erroris arguit, ſed *Heb. VERITATEM* ſæpius appellat, & exinde id eveniſſe ſtatuit quod *Scriptura divina comprehendi nequeat.* Verba ejus ſic ſe habent: "Quod non ad adorationem Imaginum pertineat, nec in "noſtris Codicibus, qui ex Heb. Veritate tranſlati ſunt, inveniatur, quod "illi in ſua Synodo dicunt: *Jacob ſuſcipiens à filiis ſuis veſtem talarem ta-* "*befactam Joſeph, oſculatus eſt cum lacrymis, & propriis oculis impoſuit.*

"S. Gregorii Theologi de ſermone pacifico tertio, inter cætera: *Pax* "*amica, quæ ab omnibus quidem laudatur bonum, à paucis vero conſervatum,* "*ubi aliquando reliquiſti nos tantum jam tempus, & quando reverteris ad nos?* "*Et præſentem amplector, & recedentem invocabo multis lamentationibus &* "*lacrymis, quibus neque Jacob Joſeph illum Patriarcham à fratribus ven-* "*ditum, à beſtia autem raptum, ut ſperabat: neque David Jonatham ſuum* "*amicum, aut filium Abeſſalon poſtmodum: quorum unus viſceribus paternis* "*laceratus.* [a] *Fera rapuit, clamabat, Joſeph, fera peſſima & immanſueta: &* "*pueri carnes oſculabatur, &c.* Unde & in multorum Patrum opuſculis "de diverſis hiſtoriis aſſerta leguntur. In libro enim 3. [b] S. Ambroſii "ad Gratianum Imp. ita inter cætera invenitur: *Neque ad præjudicium* "*trahas, quia non moritur Gabriel, non moritur Raphael, non moritur Uriel.* "Ecce & in noſtris Codicibus, qui ex Veritate Heb. tranſlati ſunt, ne- "quaquam invenitur Uriel ſcriptum. Item in ejuſdem S. Ambroſii li- "bro 2. [c] de Spir. S. inter cætera: *Eſdra nos docuit, dicens in tertio libro.* "Similiter nec in noſtris Codicibus, qui ex Heb. tranſlati ſunt, ſuſceptus "eſt tertius liber Eſdræ, niſi tantummodo duo. Sed & S. Gregorius "egregius Papa in Epiſt. [d] ſua Theoctiſtæ Patriciæ miſſa, inter cætera, "inquit: *Quantæ autem virtutis præcurſor noſtri Redemptoris fuit novimus,* "*qui per ſacrum eloquium non ſolum plus quam Propheta, ſed etiam Angelus* "*vocatur: ſed tamen, ſicut mortis ejus hiſtoria teſtatur, poſt mortem à per-* "*ſecutoribus corpus ejus incenſum eſt.* Et nos legimus in ſancto Evange- "lio, corpus ejuſdem S. Joannis Baptiſtæ à *diſcipulis ſuis ſepultum eſſe*: "& B. Gregorius dicit per hiſtoriam, ejuſdem S. Joannis Bapt. corpus "*incenſum* eſſe. Et ideo, ut diximus, ſanctorum dicta nequaquam re- "ſpuuntur, QUIA SACRAM TOTAM DIVINAM SCRIPTURAM QUIS "ALIQUANDO COMPREHENDERE VALEBIT?

[a] Rhetorice hæc dicta ſunt à *Gregorio*, non tanquam ex Scriptura citata.

[b] Cap. 1.

[c] Cap. 7.

[d] L. 9. Ep. 39.

CAP. IX.

Scriptores ſeculorum IX. *&* X. Eginhardus, Claudius Taurinenſis, Agobardus, Sedulius Hybernus, Rabanus Maurus, Walafridus Strabus, Hincmarus, Ratramnus, Ado Viennenſis, Remigius, Iſidorus Mercator.

INITIO ſeculi IX. floruit ille (quiſquis is fuerit) qui *Bedæ* libros *de ſex ætatibus mundi*, & *de temporibus*, in quibus numeri Chronologici juxta Heb. ſubducti ſunt, in compendium redegit, & ad an. 809. perduxit. Quod opuſculum edidit, ſub titulo *Abbreviationis Chronicæ*,

Lambecius Comment. de Biblioth. Vindebon. lib. 2. cap. 5. & *Eginhardo*, Carolo M. à ſecretis, conjecturis quibuſdam ductus adſcribit.

2. *Chronologiam brevem juxta* Hebraicam *ſacrorum Codicum Veritatem*, ſcripſit CLAUDIUS TAURINENSIS, qui ad Eccleſiæ illius Præſulatum promotus eſt circa an. 821. Eam in luçem protulit *Phil. Labbeus Biblioth. Novæ MSS. Tomo* I. & indiciis ſatis probabilibus oſtendit *Claudii* eſſe, licet nomine Auctoris deſtitutam. *Si quis forte* (inquit Auctor) *minus Scripturarum divinarum ſtudiis eruditus, de hoc opere dubitare temptaverit, redeat ad Divinos ſecundum Hebraicam Veritatem ſcriptos libros, & quicquid ibidem invenerit, hoc teneat & credat, meque damnare deſiſtat. Neque enim Chriſtianis fas eſt talem dare auctoritatem hominum Chronicis, qualis danda eſt illis libris, qui Spiritus S. ſunt auctoritate per Prophetas ſcripti. Et ſi cujus forte in hac re obſtinata mentis perdurat intentio, eat ad Judæos, Eccleſiæ inimicos, & in eorum Codicibus Hebræa lingua ſcriptis annorum ſummam requirat, & quicquid ibidem invenerit, hoc credat & teneat, quia, ut ait B. Auguſtinus, ei linguæ potius credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta tranſlatio.*

3. AGOBARDUS, Archiepiſcopus Lugdunenſis, qui eiſdem temporibus claruit, *in diſputando utitur divinorum librorum teſtimoniis, ex veteri ſacrorum tranſlatione, interdum & Hieronymi*, ut teſtatur opuſculorum ejus editor *Papirius Maſſonus* in Præfatione, monens ſe *id idcirco monere voluiſſe, ne quis intempeſtive turbaretur, neve exiſtimaret aliquid à ſe vel additum vel mutatum.* Mihi ſane omnino ſecus videtur. Conferenti namque permulta ex variis ejus opuſculis, vix unus occurrebat locus ex tranſlatione Veteri deſumptus, niſi ubi citentur tranſlationes ambæ. Et in ipſis *Pſalmis* Hebraica Hieronymi interpretatione interdum utitur. De LXX. tamen Interpretum Editione honorifice loquitur. In libello *de Judaicis ſuperſtitionibus*, hæc habet: *odiendos illos demonſtrat Scriptura, quæ dicit, juxta Hebraicam viz. VERITATEM, &c.* Ibid. *Moſes prædixerat verbis dicens: Maledictus eris in civitate &c. Quod alia tranſlatio* (i. e. LXX.) *ſic dicit &c.* Epiſt. ad Cler. & Mon. Lugdun. citato è *Pſalmis* loco: *Hæc juxta Hebraicum, antiquior autem tranſlatio ſic ait, &c.* Ibid. *De hac & Pſalmiſta, cum beatum diceret eum, qui non reſpexit in vanitates &c. vel ſicut in Hebraico legitur &c.* Libro contra vulgi opinionem de Grandine & Tonitruis: *Nam hoc in verbis Jobi apparet, quibus ait; Idcirco ipſe me reprehendo, &c. Quod alia tranſlatio* (i. e. LXX.) *apertius declarat dicens &c.* Ad Epiſcopum Bartholomæum: *Non multum diſtent à veſicis turgentibus, vel ſicut alia Editio* (i. e. LXX.) *dicit, &c.* In Sermone de Trinitate: *De cujus potentia & in Pſalmo, ſecundum Hebraicam tamen tranſlationem, dicitur &c.* Ad Epiſcopum Bernardum; *Sicut 22. litteræ apud Hebræos, & 22. libri divinæ auctoritatis in Veteri Teſt.* Ad Fredegiſum Abbatem: *Iſta inconcuſſa & firma auctoritas illorum auctorum eſt, per quos Spiritus S. Novi & Vet. Teſt. Volumina confecit, de quibus nulli unquam homini licuit aut licet cogitare, vel unam literam aliter eos dicere debuiſſe, quam dixerunt, quoniam eorum auctoritas firmior eſt cælo ac terra, ſecundum quod Dominus ait*: Facilius eſt cœlum & terram &c. *Poſt hoc quoque FIRMA AUCTORITAS eſt* LXX. *Interpretum, quos conſtat ante adventum Domini de Hebraico in Græcum eloquium V. T. tranſtuliſſe. Interpretis quoque NOSTRI Hieronymi Preſbyteri FIDELIS EST EDITIO, quæ de Heb. in Lat. MAGNIFICE tranſtulit. Fuerunt præterea aliqui venerandi & Catholici Interpretes Latini qui* LXX. *Editionem in Latinum tranſtulerunt eloquium. Extra hos itaque multi fuerunt Interpretes reprehenſibiles, & juſte reprehenſi; ſicut illi famoſiſſimi Interpretes Judaizantes & hæretici, Aquila ſcil. & Theodoſion ac Symmachus, ex quibus unus fecit duas editiones inter ſe diſſonantes. Fuerunt*

etiam

etiam Latini aliqui, quos Hieronymus Presbyter reprehendit, in illis utique Præfationibus, quas præposuit libris, quos de Græco in Lat. aut transtulit aut emendavit; sicut in illa Præfatione quam juxta Græcam emendationem in libro beati Job fecit, asserens quod idem liber apud Latinos ita erat decurtatus, corrosusque, ut fœditatem suam publice legentibus ostenderet. Sicut etiam in aliis locis quosdam reprehendit Interpretes. Hæc de Interpretibus ideirco ita dicimus, quia magistri speciales, non omnes æqualiter receperunt, aut indifferenter laudaverunt, sicut vos *facere videmini, neque omnibus æqualiter fidem adhibuerunt.*

4. SEDULIUS Scotus sive Hibernus, qui an. 818. claruisse dicitur, Com. in Galat. II. 5. Latinorum lectionem rejicit, & sequitur Græcam. *Quibus ad horam cessimus*] *Qui nec Titum circumcidimus. Male in Latinis Codicibus legitur, Quibus ad horam cessimus.*

5. RABANUS MAURUS, Archiep. *Moguntinus*, Alcuini auditor, qui ab initio seculi IX. inclarescere coepit, & ætate provectiori ad Sedem illam promotus est an. 847. *de Instit. Clericorum* II. 54. miraculum LXX. Cellularum & Interpretum inspirationis divinæ, literis mandavit. Ibidem tamen ait, *Isidori* Hisp. verbis, sed tacito illius nomine, *Hieronymi editione generaliter omnes Ecclesias usquequaque uti, pro eo quod* veracior *sit in sententiis, & clarior in verbis.* In Commentariis multa habet de discrepantiis Codicum Hebræorum ab antiqua translatione, eosque huic nusquam non anteponit, sed *Hieronymi* frequentius Commentaria verbatim exscribendo. In Genes. 2. hæc habet: *Dixitque Cain ad Abel fratrem suum*] *Subauditur, ea quæ locutus est Dominus. Superfluum est ergo, quod in Samaritanorum & in NOSTRO Volumine reperitur: Transeamus in campum.* Sed per *nostrum* Volumen intelligitur LXX virale: sunt verba enim non *Rabani*, sed *Hieronymi Quæst. Heb. in Gen.* cujus nomen in margine apponendum fuit, sed perperam omittitur, ut in aliis multis locis. Ad Genes. IX. *Nostra Editio, quæ de Hebraicæ Veritatis fonte descendit.*

6. WALAFRIDUS STRABUS, Cœnobii S. Galli Decanus, tandem Abbas *Augiæ majoris*, *Rabani* discipulus, in Præfatione *Glossæ Ordinariæ* (si modo illius ea sit) *Notandum quod translatores & interpretes Bibliæ multi fuerunt: quia sicut dicit Magister in historiis ante incarn. Domini annis* CCCXLI. *temporibus Ptol. Philadelphi R. Ægypti* LXX. *Interpretes floruerunt. — Qui venientes ad Regem Pentateuchum & Prophetas coram Rege disputaverunt de uno Deo colendo; & quod nulla creatura esset Deus. Inde est, quod ubicunque occurrebat eis in transferendo de Trinitate, vel sub silentio præteribant, vel sub ænigmate transtulerunt, ne tres Deos colendos tradidisse viderentur. Similiter de incarnatione Verbi facientes. Unde translatio* LXXII. *quandoque superflua, quandoque diminuta. — Quæ translationes, scil. Quinta, Sexta, & Septima, licet, ut ait Hieronymus, quibus censeatur auctoribus ignoretur, tamen ita probabilem sui diversitatem tenent, ut auctoritatem sine nominibus tenuerint. — Novissime superveniens B. Hieronymus, peritus in tribus linguis Heb. Græca & Lat. primo correxit translationem* LXXII. *Interpretum in Latino cum asteriscis & obelis. Postea vero transtulit immediate Bibliam de Heb. in Lat. sine asteriscis & obelis. Et hac translatione nunc ubique utitur tota Romana Ecclesia: licet non in omnibus libris* (excepto nempe Psalterio) *& ipsius translatio merito cæteris antefertur, quia est verborum tenacior, & perspicuitate sententiæ clarior. — Nota quod ubicunque in libris Veteris T. mendositas reperitur: currendum est ad volumina Hebræorum; quia Vetus T. primo in lingua Heb scriptum est. Si vero in libris Novi T. revertendum est ad volumina Græcorum; quia Novum*

1 Perperam existimavit *Agobardus* istam aliam fuisse à Latina illorum temporum vulgata: de Versione enim sui temporis vulgata & in Ecclesiis recepta loquitur *Hieronymus.*

Teſt. primo in lingua Græca ſcriptum eſt, præter Evangelium Matthæi, & Epiſtolam Pauli ad Hebræos.

7. Aliûs cujuſdam antiquioris Præfatio in *Jeremiam*, reperitur in voluminibus Bibliorum cum *Gloſſa Ordin.* & *Lyrani* Expoſitione editorum. Quæ ſic ſe habet: *Hæc interpretatio Hieronymi eſt. Si quid in ea noverit, ſecundum Hebræos codices exploretur. Alia eſt* LXX. *Interpretum Eccleſiis uſitata. Quæ quamvis nonnulla habeat quam in Hebræis codicibus invenitur, tamen utraque, id eſt, ſecundum* LXX. *& ſecundum Hebræam, Apoſtolica auctoritate firmata eſt, non errore, neque reprehenſione ſuperiori, ſed certo conſilio* LXX. *nonnulla aliter dixiſſe vel contexuiſſe intelliguntur. Quod ideo præmonemus, ne quiſquam alteram ex altera velit emendare. Quod ſingulorum in ſuo genere veritas obſervanda eſt.*

8. HINCMARUS Archiep. *Remenſis*, qui ad Sedem illam evectus eſt an. 845. Editionem *vulgatam* paſſim ſequitur: uno tamen in loco ex LXX. teſtimonium profert. Exinde enim deſumpta ſunt iſta, apud librum *De Divortio HLotharii & Tetbergæ; Si recte offeras, recte autem non dividas, peccaſti.* Gen. IV. Cæterum textum iſtum irrepſiſſe in Exemplar Verſionis *Vulgatæ*, quo uſus eſt *Hincmarus* credibile eſt. De S. Hieronymo hæc habet lib. de Prædeſt. *Et ſanctus Hieronymus, Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ linguæ peritiſſimus, qui ut dicitur nucem juxta nucleum frangens, medullas & ipſa viſcera Scripturæ ſanctæ inveſtigando, Domino inſpirante penetrare promeruit.*

9. RATRAMNUS, aliis *Bertramus*, Abbas *Corbeienſis*, *Hincmaro* prorſus æqualis, in libro *De Nativ. Chriſti* cap. x. in *Hieronymi* laudem ſic ſcribit: *Hieronymus ſacræ Legis Interpres, omnium peritiſſimus diſciplinarum, fidei turris inconcuſſa, Sapientiæ lampade ſplendidiſſimus, eloquio facundiſſimus, Latini, Græci, Hebræique ſermonis doctiſſimus.*

10. ADO, Archiepiſcopus in Gallia *Viennenſis*, qui Chronicon perduxit ad an. 874. ſequenteque obiit, *Hebraicos* calculos non obſcure præfert, quamvis etiam LXX*virales* commemorare ſolet. De annis *Mathuſalæ*, qui juxta LXX. protenduntur ultra Diluvium, hæc habet: *Mathuſalem annorum* 187. *genuit Lamech, cui ſupervixit annos* 782. *i. e. uſque ad Diluvium.* LXX. *ante natum Lamech* 167. *annos ponunt: poſtea,* 802. *qui numerus, ut lector facillime videbit, juxta Heb.* VERITATEM 20. *annis: juxta vero* LXX. *auctoritatem,* 14. *annis tempora Diluvii tranſiit. Et quomodo verum eſt, quod* 8. *tantum animæ in archa ſalvæ factæ ſunt? Sed in Hebræorum & Samaritanorum libris ita ſcriptum reperitur. Et vixit Mathuſala &c. — His adde* 600. *annos Noe: atque ita fit ut* 969. *anno vitæ ſuæ Mathuſala mortuus ſit, eo anno, quo cæpit eſſe Diluvium.* Paulo poſt de generatione Lamech: *In hac ſola generatione ſumma univerſitatis diſcrepat, quia* 34. *annis plus vixiſſe Lamech in Hebræis quam in* LXX. *Tranſlatorum Codicibus invenitur: & quia hoc potuit accidere errore ſcriptoris, potius ei linguæ creditur, unde eſt in aliam per interpretes facta tranſlatio.* Tranſlationem Hieronymi *Hebraicam tranſlationem* appellat; LXXviralem, *VULGATAM editionem. Hactenus ſecunda ſeculi ætas protenditur: fiuntque anni à Diluvio uſque ad Abraham* 1072. *ſecundum* vulgatam *editionem, i. e.* LXX. *Interpretum: ſecundum vero Hebræorum codices, longe pauciores inveniuntur, i. e.* 292. Sed credo illum hæc tranſcripſiſſe ex aliquo antiquiore (*S. Auguſtino*, fortaſſe) cujus revera tempore LXXviralis vulgata erat.

11. REMIGIUS, Antiſſiodorenſis Epiſcopus, qui obiit circa an. 900. *Pſalmi* XXI. Inſcriptionem ediſſerit non ſolum ſecundum LXX. Interpretum editionem, ſed & juxta Hebraicam. *In Hebræo*, Pro cerva matutina, *quidem idem valet ad ſimilitudinem; quia ſicut cerva ſummo diluculo ex ipſa luce gratulatur &c.* In Pſal. 58. ait LXX. Interpretes ab Hieronymo

Hieronymo jure emendatos fuiſſe, & ad ipſos *Judæos* recurrere ſolitam fuiſſe Eccleſiam de ſenſu vocum Hebraicarum: hos quoque verarum Scripturarum cuſtodes eſſe. *Multæ ſunt cauſæ pro quibus Judæi non ſunt ſtatim de terra deleti. Ad cuſtodiendam domum ejus, i. e. ſepulchrum. Nullum poterunt habere refugium, quin convicti eum reſurrexiſſe confiteantur. Prophetias & libros Veteris Legis, aut non haberemus ex toto, vel ſi haberemus, correcti non eſſent. Cum B. Hieronymus ſecundum Heb. Veritatem fere omnia ſcripta* LXX. *Interpretum correxiſſet, & nos etiam adhuc, ſi dubitamus in aliqua litera, ad eos recurrimus.* Ad textum illum Sophoniæ cap. 1. *Et viſitabo omnem qui arroganter ingreditur ſuper limen in die illa*: ſic commentatur: *Id eſt, qui quodam faſtu & dignitatis ſupercilio, gradus ſive limen templi conſcendunt. In* Heb. Veritate *ſonat: Qui tranſiliunt limen. Illi enim non calcant, ſed tranſiliunt, qui complent domos ſuas his quæ iniquitate parta ſunt.*

12. De ÆTHELSTANO Anglorum Rege, qui claruit anno 930. ſic ſcribit [a] *Balæus: Scripturas divinas, teſte Malmesburio, verti fecit in Anglo-ſaxonicum idioma ex puriſſimis Hebræorum fontibus per quoſdam Hebræos ad Chriſtianiſmum (ut credere par eſt) in ſuo regno converſos.* Quo opere hoc teſtatum reliquerit *Malmesburius*, neſcimus. Hoc unum ſcimus, in nullo illius, quod nunc extat excuſum, ſcripto tale quid reperiri. Suſpicatur [b] *Uſſerius* reperiri in libro 5. *De Pontificibus*, qui ipſius tempore nondum erat typis evulgatus: at vero nec ibi iſtiuſmodi aliquid referri, nobis conſtat.

[a] Cent. Script. Brit. 2. c. 27.

[b] De Script. Vernaculis.

13. Circa medium hoc ſeculum Epiſtolas Pontificum veterum Rom. *Decretales* ſuppoſititias edidit *Iſidorus Mercator* ille, ſive alius quiſpiam illius nomine. Is in illis Epiſtolis quas affingit Pontificibus ante Hieronymi ætatem defunctis, *Hieronymi* ex Hebræo Verſione, vel paſſim, vel fere paſſim, utitur, corruptis tamen ſæpiuſcule locis, ne exinde impoſtura nimis fieret manifeſta: & doctiſſ. *Blondello* videtur nullam aliam Verſionem præter *Hieronymianam* ei ad manum fuiſſe. In libro etiam *Pſalmorum*, neglecta Verſione Vulgata, neſcio qua oſcitantia, ex Hieronymiana ad Hebr. Veritatem exacta teſtimonia ſæpius deprompſit; v. g. in Epiſt. 1ª *Anacleti*, 2ª *Pontiani*, 2ª *Stephani*, 2ª *Marcelli*, 1ª *Euſebii*, in illis etiam quæ *Teleſphoro Lucioque* adſcribuntur. Statuit *Turrianus*, qui Epiſtolas illas defendit, *non alia cauſa factum fuiſſe, ut in pleriſque teſtimoniis veteris Scripturæ poſita ſit Hieronymi interpretatio, niſi quia cum primum hæ Epiſtolæ, ut à nullis ignorarentur, ad Eccleſiæ uſum vulgatæ ſunt; jam Hieronymi interpretatio in manibus omnium erat, & æque fere ut illa Vetus interpretatio* LXX. *trita, idcirco* (inquit) *viſum eſt tunc prudenter & utiliter fieri, ſi utraque interpretatio ex parte adhiberetur, ita ut quibuſdam locis interpretatio* LXX. *propter antiquitatem ſuam relinqueretur, & in multis interpretatio Hieronymi in locum interpretationis* LXX. *ſuccederet: & in aliis non pauris interpretatio ex utraque harum temperata & mixta eſſet.* Et ut hoc credibilius fit, addit: *Cum eſſet Cyprianus Romæ imprimendus, fuiſſe qui judicarent, tunc in teſtimoniis Veteris Scripturæ, quæ ſunt* (fere) *omnia apud illum ex interpretatione* LXX. *pro interpretatione* LXX. *interpretationem Hieronymi ſubſtitui debere.* Sed ſi hac de cauſa Hieronymi Verſione uſus eſt Editor, quare etiam in *Pſalmis*, quorum Verſio ex Hebræo *Hieronymiana* pene ignota fuit, ex ea teſtimonia profert? Adi his de rebus *Blondellum* Prolegom. *Pſeudo-Iſidori* cap. IX. & XIII.

CAP.

CAP. X.

Scriptores ſec. XI. *&* XII. Marianus Scotus, Lanfrancus & Anſelmus *Archiepiſcopi Cant.* Sigebertus *Gemblacenſis*, Hugo de S. Victore, Nicolaus *Card.* Stephanus *Ciſtercii Abbas*, Jus Canonicum, Radulphus Niger, Innocentius III. P. *De vetuſtis* Correctoriis. §. 10. *Biblia correcta à* Lanfranco, Nicolao *Card.* & Stephano *Abbate.*

AUCTOR libri *De Divinis Officiis*, qui vulgo nomen fert *Alcuini*, ſed ſcriptus eſt poſt annum 1000. in ipſo principio ait, *Chriſtum natum fuiſſe anno juxta Heb. VERITATEM à conditione mundi* 3952. *ſecundum alios vero, an.* 5199.

2. MARIANUS SCOTUS in Chronico quod ſcrpſit an. 1083. computationem annorum ad Diluvium juxta textum *Heb.* inſtituit: & de annis Mathuſalæ hæc habet: *Mathuſala annorum* 187. *genuit Lamech, & poſtea vixit* 782. *annis, i. e. uſque ad Diluvium.* LXX. *autem ante Lamech* 167. *& poſtea* 802. *annis, i. e.* 14. *annis poſt Diluvium. Quod nonnulli cum patre ſuo Enoch qui tranſlatus fuerat, aliquantulum fuiſſe, donec Diluvium præteriret, falſa opinione exiſtimant. —— Sed hic error eſt, Anno* 949. *vitæ ejus, quo cœpit Diluvium, obiit Mathuſala.* Alibi: *Quod vero Hebraicæ Veritatis potius auctoritatem quam* LXX. *Interpretum credamus &c.* Paulo poſt ex Beda: *Tranſlatio autem* LXX. *Interpretum, aut minus ſollicite primo edita eſt (ut multi adſtruunt) vel poſtea à Gentilibus corrupta, (ut B. Auguſtino videtur) ſeu certe ex utriſque commixto opere Codicibus, ut ſibi viſum fuerit, temporum curſum notaverit. &c.* Poſt Diluvium vero juxta LXX. *Cainanem juniorem* interſerit ex auctoritate *B. Lucæ*, qui (ut inquit) *Spiritu S. inſpiratus, eorum tranſlationem in hoc loco conſequutus eſt.*

3. LANFRANCUM Archiepiſcopum Cant. prius Monachum & Priorem Beccenſem, deinde Abbatem Cadomenſem, Scripturis corrigendis operam dediſſe, teſtatur ſcriptor vetuſtus illius Vitæ, & ex eo (etſi non nominato) *Robertus de Monte, Acceſſionibus ad Sigebertum* ad an. MLXXXIX. *Lectioni aſſiduus & ante Epiſcopatum & in Epiſcopatu quantum poterat; & quia Scripturæ, ſcriptorum vitio, erant nimium corruptæ, omnes tam veteris quam Novi Teſtamenti libros; necnon etiam ſcripta ſanctorum Patrum, ſecundum orthodoxam fidem ſtuduit corrigere; & etiam multa de his, quibus utimur die ac nocte in ſervitio Eccleſiæ, ad unguem emendavit; & hoc non tantum per ſe, ſed etiam per diſcipulos ſuos fecit. Qua de cauſa merito illum Latinitas cum honore, & amore veneratur Magiſtrum. Hujus emendationis claritate, omnis occidui orbis Eccleſia, tam Gallicana, quam Anglica gaudet ſe eſſe illuminatam.*

4. ANSELMUS, Archiep. Cantuarienſis, qui *Lanfranco* ſucceſſit 1093. agnoſcit textum Heb. qui *Cainanem Juniorem* omittit, recte ſe habere juxta id quod *Moſes* ſcriptum reliquit, ſed à LXX. & *B. Luca* divina inſpiratione additum fuiſſe *Cainanem* ut ſeries à *Moſe* inſtituta ſupplëretur, ſtatuit. Enarrat. Evangelii Lucæ cap. 3. *Nemo autem fidelium putet hoc in loco* LXX. *tranſlatores erraſſe, ſed credat indubitanter, eos quod verum eſſe noverant poſuiſſe, & quod MOSES minus dixerat ſuppleſſe. Neque enim Spiritus S. hoc in Evangelio poſuiſſet, niſi verum omnino eſſet. Nam ipſi* LXX. *Seniores à tempore Moyſi magiſterium in Synagoga tenebant & de Spiritu Moyſi acceperant, ac Legem ex ipſius Moyſi traditione didicerant, ideoque ſi quid ibi prætermiſſum eſſet, & ſuppleri poſſet, ut aliter interpretari noverant. Moyſes vero propter aliquam cauſam, quæ Deo nota eſt, tranſiliit generationem Cainan, & partem annorum, qui ab eo & ſub ejus parte fluxerunt.*

5. *Anſelmum*

5. *Anſelmum, Bernardum, Rupertum, Ricardum de S. Victore, & Petrum Lombardum*, ejuſdem ſeculi ſcriptores, ut etiam recentiores, *Bonaventuram & Tho. Aquinatem* ſeculo 13. ex Veteri Verſione loca quædam citare, obſervat *El. Du Pin* de Cam. V. T. cap. 7. §. 2.

6. SIGEBERTUM Monachum *Gemblacenſem*, qui obiit an. 1113. Textus Heb. auctoritatem col[illegible] conſpicuum eſt ex illis quæ in Capite præcedente poſuimus ex ejus *Chronico*, ubi dicit *prævaluiſſe auctoritatem Heb. Veritatis, poſtquam patuit quantum ab ea diſcrepent* LXX. *Interpretes.*

7. HUGO DE S. VICTORE, Abbas Cœnobii *S. Victoris* Pariſienſis, qui claruit an. 1120. *De Scripturis* cap. 9. ait *Hieronymi* Verſionem ſuo tempore ab Eccleſia receptam fuiſſe, quia cum *Hebræo* magis conveniebat, & de corruptione editionis etiam *Hieronymianæ* conqueritur: *Ptol. Philadelphus per* LXX. *Intt. quos ab Eleazaro Pont. acceperat, bibliothecam Veteris T. in Græcam linguam ex Heb. interpretari fecit. Et (ut aiunt quidam) ne poſſet decipi ab eis falſitate tranſlationis, diviſit eos, ut ſinguli in ſingulis cellis ſeparati eſſent. Illi vero ita omnia per Spiritum S. interpretati ſunt, ut nihil in unius Codice inventum eſſet quod in alterius ſimiliter non inveniretur. Propter quod una eſt eorum interpretatio. Sed Hieronymus dicit huic rei non eſſe adhibendam fidem. Poſt aſcenſionem Domini prædicantibus Apoſtolis Evangelium, hæc eadem tranſlatio in gentibus reperta eſt: & ſecundum hanc ab Eccleſiis Chriſti primum ſacræ Scripturæ legi cœperunt. Poſtea vero quia eidem tranſlationi quædam deeſſe probata ſunt, quæ in Heb. Veritate tam ipſius Chriſti quam Apoſtolorum prædicantium authoritas contineri promulgaverat, conati ſunt & alii ſacram Scripturam de Heb. lingua in Græcum transferre ſermonem. Secundam igitur & tertiam & quartam tranſlationem fecerunt Aquila, Symmachus, Theodotion. Quorum primus viz. Aquila, Judæus: Symmachus vero & Theodotion Hebionitæ hæretici fuerunt. Obtinuit tamen uſus ut poſt* LXX. *Interpretes Eccleſiæ Græcorum eorum reciperent exemplaria & legerent. Poſt hæc acceſſit Quinta quæ Vulgaris dicitur: quæ quodam tempore in Hiericо reperta eſt. Sed quis author ejus fuerit uſque hodie ignoratur. Sextam & Septimam Origenes fecit: cujus Codices Euſebius & Pamphilus vulgaverunt. Octavo loco Hieronymus acceſſit: non jam de Hebræo in Græcum, ſicut priores, ſed de Heb. in Latinum transferens ſermonem. Cujus tranſlatio* quia Heb. Veritati concordare magis probata eſt, *IDCIRCO Eccleſia Chriſti per univerſam Latinitatem præ cæteris omnibus tranſlationibus quas* vitioſa *interpretatio, ſive prima de Heb. in Græcum, ſive ſecunda de Græco in Latinum facta, corruperat; hanc ſolam legendam & in authoritate habendam conſtituit. Uſu autem pravo invaleſcente, qui nonnunquam ſolita magis quam vera appetit, factum eſt ut diverſas diverſis ſequentibus tranſlationes ita tandem omnia confuſa ſint, ut pene nunc quid cui tribuendum ſit ignoretur.*

8. An. 1150. NICOLAUS S. Damaſi Diaconus Cardinalis, Hebraice peritiſſimus, & Bibliothecæ Vaticanæ, uti ait *Beſſarion*, ſuffraganeus, de S. Scripturæ emendatione ad Petrum S. Petri Canonicum ſcripſit, cujus verba hæc profert *Beſſarion* Commentario in illud, *Si eum volo manere &c. Luſtrans*, inquit, *armaria nequibam hoc adipiſci, veracia ſcilicet exemplaria invenire, quia & quæ à doctiſſimis viris dicebantur correcta, unaquoque in ſuo ſenſu abundante, adeo diſcrepabant, ut pene quot Codices, tot exemplaria reperirem, uſque adeo etiam milleſimo fere poſt interpretationem Hieronymi anno, codices ſacræ Script. mendoſi atque corrupti erant, & ita inter ſe diſcrepantes.* Subdit ſe nonnulla comperiſſe, de Hebræo abeſſe, quæ tamen in omnibus Lat. codicibus pariformiter reperiantur, ut illud, inter alia, Gen. 4. *Exeamus in agrum*; hoc ſui veró fuiſſe ſtudii quoad potuit, ſuperflua reſecare, transformata reformare, & ea addere rurſus, quæ à præſumtoribus tanquam ſuperflua fuerant amputata.

9. Eodem circiter tempore, nempe circa medium ſeculi XII. STEPHANUS, Ciſtercii Abbas tertius (inſtitutus eſt iſte Ordo Ciſtercienſis an. 1098.) Exemplar Bibliorum emendavit, ad cujus normam omnia ejuſdem Ordinis Biblia corrigi præceptum erat. Quod idem Exemplar primarium hodienum extat. Meminit illius *Mabillonius* in Præmonitione de *S. Bernardi* Tract. *de cantu ſeu Correct. Antiphonarii.*

10. Hujuſmodi *Correctoria Bibliorum* his circiter temporibus confecta, in Bibliothecis nonnullis inveniuntur. *Sorbonenſi* uſus eſt *Rob. Stephanus*, *Correctoria quædam* citat [a] *Nic. Zegerus*. [b] *Lindanus* teſtatur ſe vidiſſe pervetuſtum in *Carthuſia Zeelhemenſi* juxta *Dieſthemium* ſita, quod Biblia ad Codices *Caroli Magni* perdiligenter caſtigatos notabat emendenda, locis ut non paucis, ita minime quoque pœnitendis.

a Caſtig. N. T.
b De opt. gen. interp. l. 3.

In Bibliotheca *Bodleiana*, & *Cantabrigiæ* in Bibl. Collegii *S. Benedicti*, ſervatur liber cui tit. *Correctorium ſecundum ordinem Bibliæ*: At, ne quis erret, longe aliud eſt iſtud opuſculum. Tractat enim duntaxat de ratione accentuum in vocibus quibuſdam clero iſtorum temporum pene illiterato difficilioribus, & in Codice *Cantab.* manu longe recentiore adſcribitur *Alexandro Neckam*, quem *Correctiones Biblicas* ſcripſiſſe, commemorat *Baleus*. Librorum *Correctorum* meminit paſſim *Lyranus*, ſed tanquam diverſorum ab illo exemplari in quod ipſe commentabatur; & ex eo apparet codices illos correctos fuiſſe ad Heb. Veritatem: In Iſ. VI. *Non eſt in Heb. nec in libris correctis.* Ibid. cap. 26. 27. 50. 66. *ſic eſt in Heb. & in libris cor.* In Jer. 3. *In aliquibus libris non eſt de textu, quia non eſt in Heb. nec in libris cor.* In Ezech. 41. *Hebræi & libri bene correcti habent.*

11. Ab ipſo JURE CANONICO, quod *Gratianus* Monachus compilavit an. 1151. *Hebraïci* textus Inſtrumenti Veteris; & *Græci*, Novi; ſtabilitur auctoritas. Decreti part. 1. Diſt. 9. cap. 6. *Ut Veterum librorum fides, de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ita novorum Græci ſermonis normam deſiderat.* Quæ verba deſumpta ſunt ex *Hieronymi* ad *Lucinium* Beticum Epiſtola num. 28. *Inſcriptio Capitis ſic ſe habet: Libris veterum Hebræa volumina, novis Græca auctoritatem impendant.* Obſervat [c] *Jac. Latomus Panormitanum* negare, opus hoc vel à Papa, vel à Synodo generali comprobatum. Attamen, certe publico Scholarum ac totius orbis uſu receptum eſt: atque huic ab aliis Theologis tantum tribuitur, ut cum adornaret *Eraſmus* editionem Hieronymi, ſerio monerent, [d] ne quid rejiceret aut mutaret in hujus libris, quod eſſet à *Gratiano* citatum.

c Dial. 1.

d Eraſ. Apolog. in Dial. Jac. Latomi.

12. RADULPHUS NIGER, Monachus *Flaviacenſis*, (is vixit an. 1157.) ubi ab Hebræo diſcrepant LXX. id totum Interpretibus tribuit, ſed eos tamen divino ſpiritu ductos exiſtimat. Com. in Levit. III. 8. *Sciendum vero, quod ubi Hebraica Veritas, quam noſtra tranſlatio ſequitur* duos ſiclos *ponit*: LXX. *tranſtulerunt*; qui emi poſſit 50. ſiclis argenti ſiclo ſanctuarii. *Spiritu enim Prophetico (ut credimus) interpretantes, multa in verbis myſticis, ad placitum ſuum mutaverunt, ubi tamen ſpiritualis ſenſus idem eſt; hinc maxime Legis inventionem oſtendentes, eamque figurative loqui inſinuantes, quod Legem interpretantes, quaſi aliud à Lege proferunt, eadem tamen quæ Lex, aliis figuris exprimunt. Ad Gentes namque Legem tranſferentes, non illam carnalium rerum, quæ tunc temporis Judæi ſervabant, illis tradunt: numerum quem ſi prophetæ fuerunt ab eadem in fine temporum, cum ad fidem veniſſent, revelandas proferebant: ſed quod earundem rerum ordinem volumine tegebatur, nunc oſtendi, nunc aliis verbis vis inſinuant.*

13. INNOCENTIUS III. Papa, qui thronum Pontificalem aſcendit an. 1198. in Textu *Pœnitentialium Pſalmorum*, in quos commentatur, *Vulgatæ Latinæ* i. e. LXX vitali Verſioni non adhæret, quamvis eam ab *Eccleſia Rom.* veniæ allatæ; ſed in Verſione quoque *Hebraica* myſteria

quædam

quædam peculiaria explorat. Ad Pſal. 1. *Pſalmus iſte ſecundum tranſlationem, quam Romana tenet Eccleſia, continet 9. verſus, per quos pœnitens gradatim aſcendit ad 9. ordines Angelorum. — Quamvis & numerus 10. verſuum, quos juxta aliam tranſlationem habere dignoſcitur, bene congruat ſationi, quoniam homo qui cecidit per offenſam, reſurgit per pœnitentiam, ut per eum ordo decimus reſtauretur.* Ad Pſal. 2. *Pſalmus iſte ſecundum tranſlationem noſtram 13. habet verſus, qui ad Trinitatis myſterium & Legis decalogum referuntur, fidem & operationem ad beatitudinem neceſſarias exprimentes. — Porro, ſecundum aliam tranſlationem 14. verſus habet, Legem & Evangelium deſignantes, propter 10. Legis mandata, & 4. Evangelia, ut oſtendatur quod intellectus quem habet David, id eſt, pœnitens in hoc Pſalmo, & Evangelio conſonat, & Legi concordat.* Ibid. *Nec eſt in ore ejus dolus*] *— Alia tranſlatio habet, In ſpiritu, i. e. in corde ejus dolus non eſt. Quoniam eſt dolus in corde, dolus in ore, & dolus in opere. — Omnes tamen ex corde procedunt: Unde ad removendum omnes dicit, quod non eſt in ſpiritu ejus dolus.* In Pſal. 5. *Quia venit tempus miſerendi ejus*] *— Et ſecundum aliam tranſlationem repetit, Quia venit tempus. Hæc repetitio confirmationem deſignat. &c.*

CAP. XI.

Scriptores ſec. XIII. *&* XIV. Robertus Groſthead *Epiſc. Lincoln.* Rog. Baconus, *cujus proferuntur fragmenta quædam inſignia è Cod. MS.* Hugo Carenſis *Card.* Thomas Aquinas, Raymundus Martini, Porchetus, Nic. Lyranus, Ricardus Burienſis, Gul. Brito, Ricardus Armachanus, Henricus de Haſſia, Gloſſator Decreti. *De Exemplari Pariſienſi.* §. 3.

ROB. GROSTHEAD, Epiſc. *Lincolnienſis* ab an. 1235. ad 1253. Vir, ut ea ferebant tempora, in re literaria percelebris, Verſionibus Lat. non contentus, linguarum Græcæ & Heb. ſe inſtruxit præſidiis. Capitulum illud Symboli de Chriſti ad inferos deſcenſu è textu Pſalmorum *Hebræo* ſic reddito, *& vita mea ad Infernum deſcendit*, propugnavit, velut in opuſculo ſuper *Pſalterium* ſua manu exarato, & in *Franciſcanorum* Bibliotheca *Oxonii* repoſito, videre olim [a] erat. Eum multa de *Gloſſis Hebræorum extraxiſſe* teſtatur *Joannes Tinmuthenſis*, in Hiſt. MS. lib. 22. c. 210.

[a] Antiq. Oxon. an. 1457.

2. Earundem linguarum ſcientia ſe exornavit, qui eodem tempore floruit, obiitque an. 1284. æt. circiter 78. ROGERUS BACONUS, ipſe itidem noſter, ſui ſeculi ſtupor. Scripſit is de Grammaticis linguæ *Græcæ* rudimentis, & quanto ei in pretio habebantur Scripturæ veteres *Hebraicæ*, novæque *Græcæ*, intelliget Lector ex inſigni hoc fragmento de linguarum ſtudii neceſſitate, deque *Latinæ Vulg.* erroribus immanibuſque corruptelis, quod daturi ſumus ex ſcripto ad *Clementem P.* juxta Cod. MS. *Bodleianum, Digb.* 218.

'Cum ignorant linguas alienas, à quibus tota Philoſophia ſicut Theo-
'logia procedit, oportet eos ignorare philoſophiam, ſicut ſatis patet ex
'tractatu de linguis quem facio. Nam nec textum poſſunt intelligere
'nec concipere, nec expoſitiones auctorum ſcire, quia mixta ſunt omnia
'Græco Hebræo & Arabico, propter hoc quod auctores & omnes ſa-
'pientes antiqui ſtuduerunt rationem linguarum. ——

'Quartum peccatum eſt quod præfertur una ſententia Magiſtralis
'textui facultatis Theologicæ, ſcil. liber ſententiarum. Nam ibi eſt
'tota gloria Theologorum. Qui facit onus unius equi. Et poſtquam
'illum legerit quis, jam præſumit ſe de magiſtro Theologiæ, quamvis

‘non audiat vicesimam partem sui textus. Et bacularius qui legit textum succumbit lectori sententiarum Parisiis. Et ubique (*hic*), & in ‘omnibus honoratur & præferturo. Nam ille qui legit sententias habet ‘principalem horam legendi secundum suam voluntatem, habet & so‘cium & cameram apud Religiosos. Sed qui legit Bibliam, caret his ‘& mendicat horam legendi, secundum quod placet lectori sententia‘rum. Alibi qui legit Sententias disputat, & pro Magistro habetur. ‘Reliquus qui textum legit, non potest disputare, sicut fuit hoc anno ‘Bononiæ & in multis aliis locis, quod est absurdum. Manifestum est ‘igitur quod textus illius facultatis subjicitur uni sententiæ Magistrali. ‘Sed pro hoc est statutum cujuslibet facultatis. Nam omnis alia facul‘tas utitur textu suo, & legitur textus in Scholis, quia statuto textu ‘statuuntur omnia quæ pertinent ad facultatem. Sancti Doctores ‘non usi sunt nisi hoc textu, neque sapientes antiqui, quorum aliquos ‘vidimus, ut fuit Dominus *Robertus* Episcopus *Lincoln.* & frater *Adam de Marisco*, & alii maximi viri. *Alexander* (*de Halis*) fuit primus ‘qui legit, & tunc legebatur aliquando, sicut liber Historiarum sole‘bat legi & adhuc legitur rarissime. Et mirum est quod sic est exaltatus ‘liber Sententiarum, quia liber Historiarum est magis proprius Theo‘logiæ. Nam persequitur textum à principio usque ad finem, expo‘nendo ipsum. Et liber Sententiarum non adhæret textui, sed vagatur ‘extra textum per modum inquisitionis. Si igitur aliqua summa debe‘ret præferri in studio Theologiæ, est liber Historiarum factus vel de ‘novo fiendus: ut aliquis tractatus certus fieret de historia sacri textus, ‘sicut fit in omni facultate. Item impossibile est quod textus Dei scia‘tur propter abusum libri Sententiarum. Nam quæstiones quæ quæri ‘deberent in textu ad expositionem textus, sicut fit in omni facultate, ‘sunt jam separatæ à textu. Et vocatur curiosus, qui in textu vult ‘quæstiones licet necessarias & proprias Theologiæ disputare, nec au‘dietur nisi esset homo magnæ auctoritatis & potens, in quæstionibus ‘proprlis & utilibus & necessariis. Et ideo qui legunt textum non ex‘ponunt eum, quia non quærunt quæstiones proprias & necessarias tex‘tui intelligendo. Cum tamen omnes quæstiones utiles in omnibus ‘Summis & Sententiis, & quæ sunt propriæ Theologiæ, possint certi‘ficari super textum, ut de operibus sex dierum, in principio Geneseos; ‘de Circumcisione, & comparitione Angelorum, in eodem libro; de ‘Legibus in libris Moisi; de Moribus in libris Salamonis; de Sacra‘mentis in Novo Test. de omnibus his in libris Regum, & Paralip. & ‘Prophetis, & aliis, ita quod possent certificari suis locis, ut dulcius ex ‘ipso fonte biberentur aquæ. Et idem fit in omni facultate. Sed non ‘sic fit in Theologia, accidit infinitum impedimentum studii, ut patet ‘diligentius consideranti.

‘Quintum peccatum est majus omnibus prædictis. Nam textus est ‘pro majori parte corruptus horribiliter in exemplari vulgato, hoc est ‘*Parisiensi*. Et ubi non habet corruptionem, habet tamen dubitatio‘nem tantam, quæ merito cadet in omnem sapientiam, sicut timor ap‘probandus est quæ cadit in constantem virum. Et hæc dubitatio na‘scitur ex contentione correctorum, qui quot sunt lectores per mun‘dum, tot sunt correctores, seu magis corruptores: quia quilibet præ‘sumit mutare quod ignorat, quod non licet facere in libris Poetarum. ‘Nam antiqua vocabula & sermones figurati non mutantur cum legun‘tur poetæ, non libri aliarum facultatum. Sed hic quilibet lector ‘mutat secundum caput suum, sicut patet per ea quæ scripsi in opere ‘quod mitto. Nunc volo exemplum proferre. Marci igitur Cap V. ‘non dicitur esse, *Qui me confessus fuerit*. Sed alia litera modernis

‘homiliis

nonnisi propter ignorantiam antiquæ Grammaticæ. Nam debet ibi
esse, *Qui me confusus fuerit*, quod est verbum deponens, habens si-
gnificationem hujus verbi confundo, sicut active dicitur confundo
significatione, sic solebat esse de confundo & confundor: idem enim anti-
quitus significabat. Sed quoderni non habent hunc usum. Et ideo abrasi
erunt a sacro textu *Qui me confusus fuerit*, & posuerunt, *Qui me con-
fessus fuerit* vel. Sed quod pessima sit falsitas probo sua contradi-
ctione possibili. Nam antiquæ Bibliæ non glossatæ in tota Ecclesia
Dei habent Marc. V. *Qui me confusus fuerit*: idem *qui me confudit*,
quod est contrarium ejus quod est confiteri. Et Augustinus dicit con-
tra Faustum, quod si est discordia in codicibus Latinis, recurrendum
est ad antiquos & plures. Nam antiqui præponuntur novis, & plures
paucis, sicut ibi dicit. Sed unum exemplar est *Parisiense*, & antiqua
exemplaria secundum diversas provincias sunt infinita. Ergo exem-
plar *Parisiense* debet cedere antiquis, tum ratione suæ novitatis, tum
ratione suæ singularitatis, quia in veritate singularis fere est quæ de-
pravat veritatem totius scripturæ. Antiqui enim libri sunt in omni
facultate veraciores, & in Theologia habet translationem illibatam
quam recipit sacrosancta Romana Ecclesia, viz. per omnes Ecclesias,
quæ est translatio Jeronymi, sicut Isidorus dicit in libro de Officiis.
Deum in aliud est documentum Augustini & omnium Doctorum de
certificatione textus. Nam ipse libro memorato, & libro Doct.
Christ. 2°, & alibi multipliciter, Jeronymus similiter ubique docet.
Et omnes Doctores hoc fatentur, quod recurrendum est ad linguam
de qua translatus est textus Latinorum, ut videatur veritas in radice.
Sed Græcum in hoc loco non habet *confessionem*, sed verbum quod
idem significat quod *confundere* & *erubescere*. Item tertia probatio est per
Augustinum in lib. de concordia Evangelistarum. Nam utitur hoc tex-
tu, *Qui me confusus fuerit*, & illum exponit. Similiter idem Augustinus
in libro contra Adversarium Legis & Prophetarum, & ad Amantium
eadem litera utitur. Item Beda literatissimus in Grammatica & linguis
utitur hac litera, *Qui me confusus fuerit*. Probatio vero sexta & ul-
tima est certissima, & sola sufficit, & est per canones Evangeliorum.
Sancti enim Doctores propter certitudinem Evangelicam a principio
ordinaverunt 14. Canones, in Bo. concordant omnes in cæteris tres &
duo secundum combinationes possibiles in ultimo unus reparat: qui
habet quod alii non habent. Et hi Canones Bibliis antiquis ponuntur
ante Evangelia, quas pro authenticis habent omnes sancti Doctores.
Et per has correxerunt Evangelia. Sed in hoc loco tria Evangelia
concordant sicut scribitur in illis Canonibus, sc. Marcus, Matthæus, &
Lucas. Sed Lucas habet, *Qui me erubuerit*, quod est contrarium *con-
fessioni*: Matthæus vero, *Qui me negaverit*; quod est contradicto-
rium illi literæ, *Qui me confessus fuerit*. Quapropter damnari debet
textus modernorum in loco & antiquitas revocari. Hoc igitur exem-
plum cum aliis quæ pono in tertia parte operis, & in quarta, ubi de
Arithmetica seu de numeris agitur peb compositionem ad scripturam
sufficiunt modo, donec dignetur vestra Celsitudo requirere correctio-
nem totius textus . . . Nam in Ecclesia habetis vobis subjectos, qui
habent in hac re plenum posse quamvis gravissima (sint) propter mul-
titudinem & immensitatem falsitatis. Nam circa 40. annos sunt multi
Theologi infiniti & stationarii Parisiis . . . qui cum illiterati fuerunt &
uxorati, non curantes, non scientes cogitare de veritate textus sacri
proposuerunt exemplaria vitiosa & scriptores infimi addiderunt ad
corruptionem multas mutationes. Deinde novi Theologi non habue-
runt posse examinandi exemplaria. Et crediderunt stationariis a prin-
cipio.

'cipio. Sed poſtea conſideraverunt errores, & defectus, & ſuperflua ibi
'multa eſſe: unde iterum proponunt immutare & maxime duo ordines,
'& jam inceperunt corrigere. Et quia caput non habuerunt quilibet
'correxit ſicut volnit uſque in hodiernum diem. Et cum habent ſen-
'ſus diverſos, accidit tanta diverſitas in textu quod non eſt finis. Sed
'Jeronymus dicit ad Damaſum, in hoc caſu, Ubi eſt diverſitas, non
'eſt veritas nota. Item quia non ſequuntur antiquas Biblias, & quia
'ignorant Græcum & Hebræum . . . . . de linguis his habet vocabula
'infinita. Item Grammatica Priſciani in majori volumine maxime va-
'let ad correctionem textus. Sed Theologi non utuntur ea nec adver-
'tunt quod qui ſunt artiſtæ negligunt librum illum propter magnitu-
'dinem contempti & adhærent libro Concluſionum. Et ideo qui volunt
'corrigere textum mutant antiquam Grammaticam quam optime ſcivit
'Jeronymus qui tranſtulit, eo quod Donatus magnus, & major Priſcia-
'nus fuit ejus magiſter. Nam in aliquibus deficit Priſcianus ubi Jero-
'nymus rectiſſime ſenſit. Præterea ſpecialis cauſa erroris eſt quod non
'advertunt qua tranſlatione utitur Eccleſia Latinorum. Nam propter
'hoc quod vident literam diverſificatam ſecundum capita diverſorum,
'credit vulgus Theologorum quod non ſit tranſlatio S. Jeronymi, ſed
'alia verſio mixta & compilata ex diverſis. Et propter hoc cum ma-
'jori libertate miſcentur vocabula quæ volunt. Sed iſtud falſiſſimum
'eſt. Nam ſola tranſlatione Jeronymi utuntur Eccleſiæ Latinorum
'præter Pſalterium, quod eſt de tranſlatione LXX. Interpretum, quod
'ideo remanſit quia fuit vulgatum in Eccleſia Dei antequam Jeronymus
'tranſtulit eorum tranſlationem in Latinum & correxit illam cum afte-
'ricis & obelis. Et ideo reputatur quaſi tranſlatio Jeronymi. Sed non
'eſt, quia ſua eſt immediate de Hebræo.

'Quoniam vero ignorantia tranſlationis qua utitur Eccleſia, faciat
'multum de errore in correctione textus, ideo volo hic facere capitu-
'lum de hac re, ut veſtræ gloriæ veraciter perſuadeatur quod tenendum
'ſit in hac parte. Quod autem in Eccleſiis Latinorum ſola tranſlatio
'Jeronymi ſit in uſu patet, & quod hæc ſola ſit in omnibus Bibliis La-
'tinorum præter Pſalterium licet ſit multipliciter per ſcriptores & cor-
'rectores depravata in Exemplari Pariſienſi probatur multipliciter. Et
'primo per Iſidorum libro de Officiis: De Hebræo in Lat. eloquium
'Jeronymus Presbyter tantummodo convertit. Cujus editione genera-
'liter omnes Eccleſiæ utuntur, pro eo quod veracior ſit in ſententiis &
'clarior in verbis. Deinde Exemplaria . . . . . & regis Karoli & in-
'numerabiles aliæ bibliæ per diverſas regiones, quæ fuerunt tempore
'Iſidori & ante eum, adhuc permanent ſine corruptione. Et in omni-
'bus concordant, niſi ſit vitium ſcriptoris, quo nulla ſcriptura carere
'poteſt. Quapropter ſi tempore Iſidori uſi ſunt omnes Eccleſiæ gene-
'raliter tranſlatione Jeronymi, patet quod adhuc eadem ſit tranſlatio
'in uſu cum eadem exemplaria & ſimilia remaneant ubique. Iterum in
'Chronicis quæ Euſebio & Jeronymo & eorum ſucceſſoribus adſcribun-
'tur expreſſe dicitur quod quamvis viri catholici & ſancti & literati
'ægre ferrent quod tranſlatio vetus caderet ab uſu Hebraici, tamen
'veritas prævaluit quam Jeronymus tranſtulerat. Et hoc certiſſime pro-
'bari poteſt per diverſarum tranſlationum conſiderationem. Nam Je-
'ronymus & omnes concordant in hoc, quod tantum fuerunt 8. tranſ-
'lationes principales ſecundum diverſitatem interpretum antequam Je-
'ronymus ſuam edidit ex Hebræo. Prima fuit ſub Alexandro principe,
'nulla virtute. Secunda ut ait Joſephus, per 70. Interpretes expedita
'ad petitionem Ptholomæi Philadelphi Regis Alexandriæ per multos
'centeſimos annorum ante incarnationem fuit. Tranſlationem Aquilæ

'poſtea

'poſtea Theodoſii (lege *tranſlatio alia fuit Aquilæ, poſtea Theodotionis*)
'4ta Simachi, 5ta ut dicit B. Auguſtinus 18. de Civ. Dei fuit interpre-
'tatio cujus auctor non apparet: & ab hoc fine nomine interpretis nun-
'cupatur quam ab Origene dicunt inventam fuiſſe in Actio littore, ut
'Jeronymus in Epiſt. ad Magnum Oratorem, & Ruffinus adverſus Jero-
'nymum ſcribunt, quamvis Magiſter Hiſtoriarum, & Hugo, & hujuſ-
'modi auctores de novo formati (l. *formatam*) æſtimant in Jericho
'fuiſſe. 6ta vero & quintam Origenes invenit, ut ſcribit Jeronymus
'& cum cæteris comparavit. Et hæ omnes fuerunt de Hebræo in Græ-
'cum transfuſæ, & una illarum tantum de Græco in Latinum, ſcil. edi-
'tio vulgata quæ fuit 70. Interpretum, excepto quod Danielis liber
'juxta tranſlationem Theodotionis in Latinum verſus fuit. Quia tranſ-
'latione 70. in Daniele Eccleſiæ Dei non utuntur, ut dicit Jeronymus
'in Prologo Danielis. Quia autem non ſolum ex vitio ſcriptorum tranſ-
'lationem 70. corruptam innuit Jeronymus, ſed ab ipſo initio multas
'habuit falſitates & defectus neceſſariorum & multas ſuperfluitates . . .
'. . . ideo B. Jeronymus Eccleſiæ Latinorum reddidit tranſlationem de
'Hebræo, veritatem Hebraicam prout ſcivit, & etiam auſus fuit tranſ-
'ferre convenientem ne nimia novitas deterreret audientes. Et quia
'reputabatur falſarius & corruptor ſcripturæ, non auſus fuit omnia ut
'potuit meliori modo transferre, ſicut ſatis patet ex ejus ſcripturis, &
'humana fragilitate compulſus, alii velocitate (nimia) dictavit (qui)
'minus bene conſcripſit, ut ipſemet ad Magnum Oratorem. Et ſuper
'Iſaiam, & alibi, confitetur, dum male tranſlata nititur revocare.

'Quoniam igitur apud Latinos non fuerunt tranſlationes niſi duæ,
'ſcil. 70. & Jeronymi, & 70. non inveniuntur in aliquo loco apud La-
'tinos, patet quod hæc quæ vulgatur apud Latinos ſit Jeronymi. Sed
'cum multipliciter in exemplari *Pariſienſi* depravata ſit, ideo non omni-
'bus apparet quod ſit Jeronymi, quamvis conſideranti omnia alia exem-
'plaria Eccleſiæ pateat eſſe Jeronymi præterquam in Pſalterio. Ad evi-
'dentiam vero dictorum expedit conſiderari quod Origenes non fecit
'aliquam tranſlationem, licet Magiſter Hiſtoriarum dicat Origenem
'tranſtuliſſe cum aſteriſco & obelo, & Hugo in Didaſcal. 6ta & 7ma Ori-
'genem feciſſe arbitratur. Sed non poteſt tranſlatio dici cum aſteriſcis
'& obelis. Nam cum aſteriſcus ponatur ut illuminet ſicut ſtella, &
'oſtendat ibi aliqua omiſſa, & obelus ut minuantur ſuperflua, conſtat
'quod nullus in opere ſuo, ſed alieno, hoc facit. Nam nec S. Jerony-
'mus contra hoc in quibuſdam Prologis qui male ponuntur in Biblia
'noſtra qui non ſunt in ſua. — Si enim aliquam feciſſet Origenes au-
'ctores non tacuiſſent, & præcipue Euſebius, qui ſuper ejus laudibus
'6tum librum Eccleſ. Hiſt. ſcripſit. Tranſlationem tantum 70. correxit
'aſteriſcis & obelis, & in exemplis ſuis collocavit, quod dicitur in 8vo
'Eccleſ. Hiſt. libro. Origenes famoſiſſimos libros primo compoſuit, in
'quibus per ſingulas columnellas ſeparatim è regione opus interpretis
'cujuſcunque deſcripſit, ut primo ipſa Hebraica Hebraicis literis pone-
'ret, 2do loco per ordinem Græcis literis verba Hebraica deſcriberet,
'3tio Aquilæ editionem ſubjungeret, 4to Symmachi, 5o 70. 6to Theodo-
'tionis editionem collocaret. Et propter compoſitionem ipſa exempla-
'ria nominavit Hexapla, hex enim Græce idem quod ſex Latine, &
'aplum idem quod ſimul. Sciendum vero quod tranſlatio Theodotio-
'nis magis concordabat cum 70. & ideo Origenes correxit 70. per
'Theodotionem magis quam per alias tranſlationes, & poſt eas poſuit,
'quamvis tranſlatio 70. prima fuit. Et conſiderandum quod Joſephus
'dicit eos tantum quinque libros Moyſi tranſtuliſſe, ut patet in prologo
'ſui libri. Et Jeronymus in prologo Quæſtionum ſuper Geneſin reci-

'tat

'tat & confirmat hos libros quinque magis cum Hebræo concordatos
'quam cæteros libros qui 70. interpretibus aſcribuntur, tanquam de illis
'quinque certum ſit quod fuerunt de tranſlatione 70. cum Hebræi ex-
'ponentes ſecuti ſunt Hebræam Veritatem. Sed (cum patet) in aliis
'libris quam multum diſtant ab Hebræo falſum eſt vel omnino dubium
'an 70. Interpretes eos ediderunt, quamvis eis totum Teſtamentum
'Vetus aſcribatur. Sed ab aliis potuit fuiſſe tranſlatum & additum pro-
'pter quod Jeronymus in prologo libri ſui ſuper Yſaia dicit Apoſtolos
'& Evangeliſtas ea tantum de 70. Interpretibus vel ſuis vel eorum ver-
'bis ponere teſtimonia quæ cum Hebraico conſonarent; ſi quæ autem
'ab aliis addita ſunt omnino negligere. Et ſuper Ezec. dicit quod Ari-
'ſteus & Joſephus, & omnis ſchola Judæorum quinque libros Moyſi
'tantum à 70. tranſlatos eſſe aſſerunt. Sciendum etiam quod hic ſingu-
'læ editiones Aquilæ & Symmachi in Hexaplis continentur, & utrique
'eorum una attribuitur editio cum loquimur de principalibus octo
'tranſlationibus, cum Aquila fecit primam & ſecundam editionem, ſi-
'cut Jeronymus narrat quarto libro ſuper Jeremiam. Et Symmachus
'ſimiliter primam & ſecundam, ſicut Jeronymus dicit in ſexto libro ſu-
'per eundem.

'Dico quod ſola editio vulgata quæ eſt 70. Interpretum fuit Eccleſiis
'ante editionem Jeronymi communicata tanqnam pro authentica, aliæ
'legebantur à viris Eccleſiaſticis ut ex earum collatione magis pateat
'tranſlatio 70. & propter ſtudii plenius exercitium, ſicut vult Jerony-
'mus. Excepto quod Theodotionis tranſlatio in Daniele vulgabatur.
'Et propter hoc nulla aliarum à tranſlatione 70. præter librum Danielis
'ex Græco fuit in Lat. mutata. Cum igitur illa non eſt in uſu Lati-
'norum, nec Theologorum, ut omnes ſtatuunt qui Theologiam nove-
'runt, manifeſtum eſt Jeronymi tranſlationem eſſe illam quam Eccleſia
'recipit his temporibus. Et hoc eſt intentum. Sed cum omnis veritas
'calumniam recipit, & hoc eſt multipliciter propter ignorantiam vel
'præſumptionem & aliquam malitiam hominum, oportet evacuari quæ
'poſſunt ſomniari in contrarium. Dicunt igitur auctores à 30. annis
'ficti quod quinta editio eſt quæ Vulgata nominatur. Unde Hugo in
'Didaſc. dicit quod Quinta nominatur Vulgata, & Magiſter Hiſtoriarum
'dicit quod hiſtoria (l. *tranſlatio*) vulgata nominatur quia ejus auctor
'ignoratur. Et propter hoc fingunt multi novi errore decepti, quod
'hæc editio quæ currit his temporibus eſt Vulgata, ſcil. Quinta quæ
'ſucceſſit tranſlationi 70. propter hoc quod hæc quam nunc habemus
'non eſt Jeronymi ut dicunt. Sed iſtud primo patet eſſe falſum per
'auctoritatem Iſidori & exemplaria antiqua de quibus locutus fui. Et
'præterea proprias habet conditiones. Cum ergo dicunt pro ratione ſui
'erroris, quod Quinta editio dicitur vulgata quia ejus auctor ignoratur,
'ergo pari ratione utraque illarum vulgata dicitur, quod falſum eſt.
'Et ideo hæc ratio nulla eſt. Sed dicitur Vulgata, quæ vulgo & publice
'ab hominibus legebatur, & fuit in uſu vulgi, & totius Eccleſiæ Græcæ
'& Latinæ. Et hæc fuit ſola tranſlatio 70. quod probatur evidenter.
'Dicit B. Auguſtinus 18. de Civ. Dei, hanc quæ 70. eſt, tanquam ſola
'eſſet ſic recipit Eccleſia eaque ſola utuntur Græci populi Chriſtiani,
'quorum plerique utrum ſit antiqua alia ignorant. Et Latini hanc
'ſolam à Græcis habuerunt ut omnes ſciunt. Quapropter hæc eſt tranſ-
'latio quæ dicitur vulgata. Et hoc evidenter patet per eundem Augu-
'ſtinum 10°. de Civ. Dei ſic dicentem: Fuerunt à Diluvio uſque ad
'Abraham 2000. an. ſecundum vulgatam editionem hoc eſt Intepretum
'70. ut ipſe exponit. Et ad Fretellam & Suniam dicit Jeronymus:
'Kœne h. e. Communis editio ipſa eſt quæ & 70. Et 18. libro ſuper

Yſaiam

'Yſaiam dicit: Hæc juxta 70. Interpretes diximus quorum editio toto 'orbe vulgata eſt. Et in aliis libris ſuper Jeremiam & Yſaiam. Et alibi 'multipliciter eandem tranſlationem adſcribit 70. & editioni vulgatæ, 'ſicut legenti ejus libros ſatis oſtenditur. Item hoc patet quia in fine 'Heſter dicitur: Ne tradas domine ceptum tuum his quæ non ſunt. 'Et ibi Jeronymus dicit tantum iſtud inveniri in editione eadem (*quæ*) 'vulgata eſt. Item in Commentario ſuper Danielem dicit quod quia 'editio Theodotionis legebatur ab Eccleſia, propter hoc ejus & non 70. 'editio vulgata vocatur. Ergo tunc quantum ad totum textum præter 'Danielem editio vulgata dicebatur quæ in toto orbe legebatur. Sed 'hæc fuit 70. Interpretum: quare hæc ſola dicebatur vulgata, nec un- 'quam pro authentica tenebatur. Sed ſola tranſlatio 70. præterquam in 'libro Danielis (*in uſu fuit*) ante communicationem tranſlationis Jero- 'nymi. Quare cum tranſlatio Jeronymi evacuavit tranſlationem vul- 'gatam 70. & ſimiliter Theodotionis, ut certum eſt omnibus, oportet 'quod Biblia qua utimur ſit tranſlatio Jeronymi.

'Quid autem poteſt allegari de prologo 6ti libri Jeronymi ſuper 'Yſaiam quo diſtinguuntur 70. Interpretes ab editione vulgata, cum 'dicat quoſdam verſiculos non eſſe in 70. Interpretibus ſed in editione 'vulgata quæ Kœne dicitur, & in toto orbe diffuſa? Reſpondendum eſt 'per ipſum eundem ad Fretellam & Suniam, ubi poſtquam dixit Kœne 'h. e. communis editio, ipſa eſt quæ & 70. dicitur, ſed illa pro locis & 'temporibus voluntate ſcriptorum Vetus corrupta editio eſt. Ea autem 'quæ habetur in Hexaplis Origenis & quam nos vertimus, ipſa eſt quæ 'eruditorum libris incorrupta & immaculata 70. Interpretum tranſlatio 'reſervatur. Quapropter tranſlatio 70. Interpretum poteſt accipi tri- 'pliciter, uno modo ut fuit ab eis edita ex Hebræo in Græcum. 2° ca- 'pitur illa quæ in Hexaplis Origenis continetur. 3° quæ non habuit 'obelos & aſteriſcos, ſed fuit vulgata & corrupta per additiones & ſub- 'tractiones varias juxta caput cujuſlibet. Quælibet igitur iſtarum vo- 'catur tranſlatio 70. quæ eſt prima radix omnium & remanſit in iſtis 'duabus pro fundamento. Et ideo conſideremus tranſlationem 70. 'ſecundum ejus primam puritatem. — Editio vulgata fuit eadem tranſ- 'latio hæc alterata per varias immutationes & 70. Interpretum fuit & 'dicitur. Et ideo æquivocum (*eſt*) vocabulum cum dicitur ſic varius 'modis tranſlatio 70. Et tamen ſemper oportet quod tranſlatio 70. ſit 'editio vulgata, & è converſo. Sed quia adhuc multi in hac parte di- 'cunt, quod aliqua fuit compilatio facta retroactis temporibus poſt 'tempus Iſidori ex diverſis tranſlationibus ab aliquo Papa vel à Magi- 'ſtris *Pariſienſibus* vulgatum & diffuſum nunc ubique, & non tranſlatio 'Jeronymi. Sed tanta res nec à Magiſtris *Pariſienſibus*, nec ab aliquo 'ſine Sedis Apoſtolicæ auctoritate fieri potuit, nec decuit, nec etiam 'rationabile eſt. Sed vero poteſt dici quod vel auctoritate Papæ con- 'ceſſa Doctoribus *Pariſienſibus* vel alius, aut per aliquem ſummum Pon- 'tificem facta ſit hæc compilatio. Sed nulla ſcriptura, nec regiſtrum 'Papæ hæc docet, nec Chronica, nec hiſtoria facit mentionem. Nec 'contigit tempus dari quo & ipſa ſit, nec à quo, nec cujus auctoritate: 'cum tamen hoc oportet illum aſſignare, qui hunc errorem componit; 'aut aliter dicetur ei per Jeronymum, quod dictum ſuum eadem facili- 'tate contemnitur qua probatur, cum nullum factum ſolenne aucto- 'ritate perpetua publicatur nec recipitur, niſi ſuper hoc auctoritas Papæ 'notetur, quia in omnibus talibus per ſcripturam publicam notatur 'annus & perſona cujus auctoritate fuit hujuſmodi. Et hoc videmus in 'negotiis mediocribus. Quapropter longe magis in hoc negotio gra- 'viſſimo quod eſt fundamentum totius Eccleſiaſticæ doctrinæ. Nos

'enim videmus quod compilationis hiſtoriarum & Sententiarum noten-
'tur auctores & tempora eorum. Et ſic de multis quæ non habent com-
'parationem ad Dei textum. Quapropter longe magis ſciretur quan-
'do & à quo & cujus auctoritate hæc compilatio ſacri textus facta ſit.
'Et præcipue cum ſit modicum tempus, poſtquam facta eſt. Et ſunt
'circiter mille quingenti anni quod vulgata editio compoſita ſit, & cir-
'citer 1000. quod quælibet aliarum. Et propter facti magnitudinem
'uſque hodiernum diem nota ſunt nobis tempora, & prope nominan-
'tur quando & à quibus ſunt factæ hujuſmodi tranſlationes, ſicut hi-
'ſtoriæ ſolennes docent multipliciter. Et ad hoc quod compoſita plus
'habent de eſſe quam ſua ſimplicia. Et ideo ſi ex ſimplicibus tranſlatio-
'nibus non veraciter fuit tranſlatum, eſſet una editio compoſita falſi-
'tatibus utriuſque ſimplicis tranſlationis (*referta.*) — Quapropter ille
'qui eam fingit petit principium & ſupponit quod probare deberet. Et
'ideo non eſt hujuſmodi ſententia recipienda, ſed cum ſit ſine aucto-
'ritate & ratione reprobanda eſt.

'Sed tertio probabiliter poteſt eligi, & ſolutione dignum, quod B.
'Jeronymus in originalibus ſuper textum ponit aliam literam quam nos
'habemus in Bibliis antiquis & novis. Et ideo aliam tranſlationem edi-
'ſſerit & exponit juxta Heb. Veritatem, præter hoc quod ſimul ponat
'tranſlationem 70. — adjungens autem tranſlationes aliorum ut ma-
'gis eluceſcat veritas Heb. quam exponit. Ex quo videtur quod cum
'Jeronymus ſuam ibi exponat tranſlationem, quæ non eſt illa quam te-
'nemus in Bibliis, id eſt quod illa editio qua utimur non eſt Jeronymi:
'ſed ut habeatur vel aliqua compilatio, vel alia tranſlatio quæcunque
'ſit illa. Ad hoc dicendum, quod ſicut Aquila & Symmachus, ut di-
'ctum eſt ſupra, duplicabant editiones ſuas propter majorem certitu-
'dinem & evidentiam tranſlationis, ſic fecit B. Jeronymus ex ipſo He-
'bræo in Latinum; unde factum eſt quod primam ejus tranſlationem,
'quam vulgo tradidit, habeamus in Bibliis. — hæreticus & falſarius
'reputabatur à multis. Et quia ab omnibus judicabatur in pejorem par-
'tem propter novitatem tranſlationis conditæ, editione quæ fuit ubi-
'que vulgata ipſe non expreſſit meliori modo quo ſcivit Hebraicam ve-
'ritatem & potuit; ſed ſe conformat tranſlationi vulgatæ in quibus
'vitium manifeſtum non fuit. Et hoc fecit propter pacem Eccleſiæ &
'Virorum ſanctorum Eccleſiaſticorum qui contradixerunt. Qui cum
'ſcivit ſuam hanc primam editionem non eſſe ſufficientem, ideo veri-
'tati & ſtudioſis volens ſatisfacere decrevit aliam tranſlationem relin-
'quere in ſcriptis ſecretis, ſcil. in ſuis originalibus, quod & fieri potuit
'ſine vulgi ſcandalo, quia hæc ſecunda editio nunquam fuit adhuc in
'uſu vulgi neque Eccleſiæ, præſertim cum in omni tempore viri pau-
'ciſſimi uſi ſunt originalibus ſui Jeronymi ſuper textum, ita etiam ut
'Rabanus & Caſſiodorus viri doctores docuerunt ſe non poſſe omnia
'ejus originalia invenire, ſicut Rabanus recitat ſuper Jeremiam in Ori-
'ginali. Cum igitur non ſcandalizavit per hanc ſecundam tranſlatio-
'nem in aliquo, & totam veritatem Hebraicam decrevit tradere Latinis
'ſtudioſis, ideo hanc ſecundam reliquit in originalibus. — Et ad hu-
'juſmodi confirmationem dicere poſſum quod humana fragilitate de-
'victus ..... potuit in ſua prima editione aberrare, & celeritate di-
'ctandi, ut ipſe dicit, obmiſit aliquotiens de veritate Hebraica, quæ
'recolens & reſumens in ſecunda editione ſua priorem corrigit tranſla-
'tionem. Unde quæ male tranſtulit in Iſaia reſumens in 2da tranſla-
'tione in originali quinto libro dicit: In eo quoque quod tranſtulimus
'.... & laſcivientem, nos autem verbum Heb. dum celeriter quæ ſcri-
'pta ſunt vertimus ambiguitate decepti refrænantem diximus. Et

'aliud

'aliud quod in eodem capitulo ſimiliter male tranſtulerat revolvens eo-
'dem 5° libro: Melius reor proprium errorem reprehendere quam dum
'erubeſco imperitiam confiteri in errore perſiſtere. —Cum igitur in
'Bibliis noſtris omnibus antiquis, & quæ tempore Iſidori, & etiam quæ
'adhuc reſtant ubique regionum, & in poſterioribus Bibliis ad ulla
'exemplaria tranſcriptis invenimus in Iſaia Refrænantem & feſtivita-
'tem, quæ vocabula ſe tranſtuliſſe Jeronymus memorat: & mutat in
'Originali, patet quod ſuam correxit tranſlationem quam tenemus, &
'non alienam. Similiter quod tranſtulit Ezec. 42. Longitudinem quin-
'gentorum cubitorum, revocat quod dicit cubitorum. unde dicit in
'originali fit iſtud quod noſtra tranſlatio habet, dum celeritate dictan-
'di minus caute proſpexerimus &c.

'Sed & hujuſmodi millia poſſunt allegari. Et ad horum planam con-
'firmationem poteſt Beda in 2da expoſitione Actus adduci. Dicit enim:
'*Quædam quæ in Græco ſive aliter ſive plus aut minus poſita vidimus, breviter*
'*commemorare curavimus. Quæ utrum negligentia interpretis omiſſa vel ali-*
'*ter dicta, an incuria librariorum ſint depravata, ſive relicta, nondum ſcire*
'*potuimus. Namque Græcum exemplar fuiſſe falſatum, ſuſpicari non audeo.*
'*Unde lectorem admoneo, ut ubicunque fecerimus, gratia eruditionis legat,*
'*non in ſuo tamen volumine velut emendatos interſerat, niſi forte ea in Latino*
'*Codice ſuæ editionis antiquitus ſic interpretata repererit. Nam & Jeronymus*
'*pleraque teſtimonia Veteris Inſtrumenti ut Hebraica Veritas habet, edocet:*
'*nec tamen hæc ita in noſtris Codicibus aut ipſe interpretari aut nos emendare*
'*voluit. Verbi gr. Iſ. 3. 8. Non aſpiciam hominem ultra, & habitatorem*
'*quietis quievit generatio mea: &, Erit ſepulchrum ejus glorioſum: &, A fini-*
'*bus terræ laudes audivimus: &, Omnis qui occiderit Cain, ſeptuplum pu-*
'*nietur: dicit in Hebræo haberi Septem vindictas abſolvet; &, Ab alis*
'*terræ; &, Requies ejus glorioſa; &, Habitatorem quietis, generatio mea*
'*ablata eſt: quæ ſic apud Hebræos haberi Lectorem voluit, eruditionis ſolum-*
'*modo, non autem emendandi gratia noſſe.* Hæc Beda. Ex quibus ſequi-
'tur quod aliter Jeronymus primo tranſtulit, & aliter recitavit cum
'expoſuit in Originali, ubi potuit copioſius de veritate tranſlationum
'diſputare. Totum enim Jeronymi quod habemus in antiquis Bibliis,
'& in Originali, hæc diverſimode hinc inde aliquotiens tranſtulerat.
'Quapropter concluditur neceſſario ex his omnibus, quod tranſlatio
'eſt Jeronymi quam nos tenemus. Cum igitur vulgus Theologorum
'hoc ignorat, & contradicunt multi, & alii dubitant, quæ ſit tranſlatio
'quam ſequi debeant, neceſſe eſt quemlibet unum recipere pro alio, &
'improprium pro proprio, & falſum pro vero. Cum igitur una eſt
'tranſlatio in omnibus libris Latinorum, & eſt illa quam primo Je-
'ronymus tranſtulit, quia 2^dam^ fecit cum Expoſitione ſua in Origi-
'nali, tranſlatio quam recepit Eccleſia multipliciter depravatur. Quod
'aliqui non conſiderant in Originalibus ſanctorum, qua tranſlatione
'uſi ſunt primo. Cum tamen hæc fuit 70. Interpretum V. T. & ideo
'cum ſancti recitant verba Scripturæ ſecundum illam tranſlationem,
'putant quod una & eadem eſt, quam allegant ſancti: & quæ dicitur
'eſſe nunc in Biblia Latinorum, quod non eſt verum. Et ideo cor-
'rigunt & corrumpunt textum per hanc viam ſicut patet per exem-
'plum de corvo in Geneſi, ut expono in opere quod mitto. Et ſi-
'militer alia ſunt infinita exempla. Et præcipue accidit corruptio,
'quia tota die mutant textum ex hac cauſa. Sancti, & maxime Jerony-
'mus recitant (*plures*) tranſlationes ad eandem ſententiam propter ple-
'niorem expoſitionem. Multi vero non conſiderantes rationem tranſ-
'lationum, credunt quod ſunt aliæ literæ ejuſdem tranſlationis: &
'tunc inferunt in textu literam, quam magis intelligunt. Et ſic in-

'finitas corruptiones inducunt. Iterum illi qui compoſitam tranſlatio-
'nem ponunt, illi componunt ut volunt; nam allegant, quod litera Bi-
'bliæ eſt compoſita ex multis. Et ideo ponunt quod volunt, & mi-
'ſcent, & mutant omnes quæ non intelligunt. Et iterum accipiunt quæ
'volunt à ſimili tranſlatione & compoſita non ſolum ab illis tranſla-
'tionibus recitatis in Originalibus ſanctorum, ſed à Joſepho in An-
'tiquitatum libris, qui exponit textum, & ponit ſenſum hiſtoriæ ſa-
'cræ, & mutat verba ſicut ei placuit. Unde moderni corrigunt multa,
'& mutant per eum: cum tamen hoc non deceat fieri aliquando, niſi
'inveniretur in Bibliis antiquis. Deinde ab Officio Eccleſiæ multa ac-
'cipiunt & ponunt in textu. Sed illi qui ſtatuerunt Officium, multa
'mutaverunt, ut competebat Officio propter intellectum planiorem,
'& devotionem excitandam. Et Eccleſia Romana habet ad hoc aucto-
'ritatem, & cæteræ per eam. Ex his igitur cauſis omnes dicunt va-
'rias eſſe literas in textu. Nam dicunt ſemper quod alia ita eſt. Et
'multiplicant iſtas literas in omni verbo. Et ſic ſe excuſant, quia una
'ſententia pluribus ſermonibus exprimatur. Nec volunt dicere quod
'ſunt aliæ tranſlationes, quia unam volunt confiteri ſimplicem, aliam
'compoſitam: & unum textum eſſe vulgatum, quia nimis ſcandaliza-
'rent, quod unus textus in uno volumine haberet diverſas tranſlatio-
'nes. Et ideo dicunt quod ejuſdem tranſlationis diverſæ ſunt literæ.
'Et non reputant hoc eſſe per errorem. Sed nunquam accidit, quod
'unus tranſlator in transferendo poſuerit in textu eodem ſermones di-
'verſos pro eadem ſententia. Nam in Philoſophia nec alibi poteſt hoc
'fieri. Tranſlatio enim quælibet debet habere ſua propria verba, ſed
'diverſimodæ habent diverſa verba. Unde iſtæ literæ diverſæ quas
'allegant, ſunt de diverſis tranſlationibus, quas ſancti recitant in Ori-
'ginalibus, quam Joſephus recitat, & Eccleſia tranſmutat. Et ideo ac-
'cidit corruptio infinita. Ex quo peccatum infinitum in ſtudio pullu-
'labit. Jeronymus etiam ſuper Geneſin & ſuper Pſalterium, & in mul-
'tis locis expoſuit tranſlationem 70. Interpretum, quam vocat noſtram,
'quia tunc omnes Eccleſiæ uſæ ſunt illa. Non enim tranſtulerat tunc
'ex Hebræo, nec etiam tempore ſuo fuit ejus tranſlatio recepta com-
'muniter. Et ideo viri æſtimati valde magni & maximi dicunt, quod
'litera Bibliæ noſtræ eſt quam exponit Jeronymus in talibus Bibliis.
'Et ideo ponunt eam in textu noſtro, & corrumpunt, & magis cor-
'rumpunt primam tranſlationem Jeronymi quæ ſola eſt in Bibliis per
'2dam, quæ ſola eſt in Originalibus; nam credunt unam eſſe tranſlatio-
'nem. Et ideo mutant textum." Hæc *Rogerus Baconus* in Tractatu ad *Clementem* P. conſcripto.

Conſimilia habet in alia Epiſtola MS. ad *Clementem* eundem *de Laude ſanctæ Scripturæ*, cap. 31. quod eſt de ſtudio linguarum Hebrææ, Græcæ, &c. quod opuſculum deliteſcit in Bibliotheca *Lambethana*. *Nam omnes Sancti, Philoſophi Latini, & Poetæ ſtuduerunt de Linguis alienis, & omnes ſapientes antiqui; quorum multos vidimus durare uſque ad noſtrum tempus; ut duos Epiſcopos* Lincolnienſem & Sci David, & Fratrem Adam, & *multos viros, & adhuc aliqui ſenes perdurant, qui ſtudent multum; ut ſapientiſſimus homo in ſtudio S. Scripturæ, qui nunquam habuit parem à tempore Sanctorum & in litera corrigenda, & in expoſitione ſenſus literalis. Sed nos ſumus ſucceſſores Sanctorum, & Philoſophorum, & Sapientum antiquorum, & ergo debemus ſcire de linguis, quod neceſſe eſt, ſicut ipſi, aut illi fuerunt ſtulti & nos ſapientes, quod non eſt fatendum.* B. Jeronymus *perſecutus eſt linguarum diverſitatem per regiones Orientis, & dentes ſuos aptari fecit ut anhelantia verba ſciret, ſicut ipſe teſtatur. Deinde ſi neſciamus aliquam rationem linguarum quibus uſi ſunt Sancti, Philoſophi, & Poetæ, omnes ſapientes in ſcripturis ſuis,*

pro

pro certo erimus vacui ſapientia Sanctorum, Philoſophorum, & Sapientum omnium, quia nec legere nec intelligere poterimus ea quæ tractant diffuſe, & hoc probo per exempla Sanctorum manifeſta, & magni errores apud vulgus Theologorum propter ignorantiam Linguarum. &c. —Argumentum urget de eo quod in aliam linguam converſa frequenter vim & affectum amittunt, ut *cum Homerum* (inquit) *transfers in Lat. videbis ridiculum, & Poetam eloquentiſſimum vix loquentem.* Aliud petit ab imperitia Interpretum. —*Præterea Tranſlationes iſtæ habent magnas & multas falſitates in omni parte Philoſophiæ; ſicut ſupra poſui exempla de numero & figuris replentibus locum. Et licet* B. Jeronymus *ſcivit linguas optime & ſapientiam Dei, tamen quia falſarius reputabatur à viris Eccleſiaſticis, non auſus fuit ubique transferre ſecundum* Hebraicam Veritatem; *immo interdum ſe coaptavit aliis Tranſlatoribus; & permiſit multa ſtare ut fuerunt tranſlata, quamvis bene ſcivit mutare in melius, ſicut ipſemet pluries dicit: ut eſt in 4° Sapientiæ:* Spuria vitulamina non dabunt radices altas. *Nam* Auguſtinus *oſtendit 2° de Doctrina Chriſtiana, quod falſa eſt hæc tranſlatio. Et etiam* Jeronymus *teleritate dictandi deceptus, ut ipſe fatetur, in locis multis tranſtulit contra Veritatem; ſicut poſui exempla tam in* Opere Minori *quam* Majori. *Sed ſine comparatione eſt id vitium in Philoſophia; & multum gravat Latinos. Sexta vero cauſa eſt, quod illa quæ fuerunt bene tranſlata, ſunt modo corrupta, propter hoc quia Linguas ignoramus; ſicut per totam* Bibliam *& Philoſophiam: quia nec ſcimus ſcribere ea, nec legere, nec proferre; & ideo per conſequens periit verus intellectus. Et hæc cauſa habet locum in corruptione Textus ſacri. Nam pro majori parte eſt corruptus in* Exemplari Vulgato, *quod eſt* Pariſiæ; *tamen & in aliis locis eſt dubius. Quæ dubitatio cadit in virum ſapientem, & ideo approbanda, ſicut timor approbatur qui cadit in virum conſtantem. Nullus enim homo ſciens hanc falſitatem & dubietatem poteſt ſecundum conſcientiam uti litera legendo & prædicando, quæ eſt in* Exemplari Pariſienſi. *Et cum quodam quod inferam eſt præ omnibus conſiderandum in ſtudio Theologiæ. Et quia infinitum eſt iſtud damnum & vituperium ſapientiæ Dei, ideo probavi hoc diligenter, & dedi radices hujus probationis de facilitate Textus in hoc loco* Operis Majoris *per rationes certas ſecundum correctores & ſanctos penes Græcum & Hebræum, & per exempla multa ſecundum quod corrumpitur Textus additione, ſubtractione, immutatione, conjunctione, diviſione orationis, dictionis, ſyllabæ, literæ, diphthongi, aſpirationis, notæ; ſed non ſolum litera corrumpatur, ſed ſententia mutetur. Et in comparatione multorum ad Theologiam in quarta parte* Operis majoris *addidi ſpecialiter quædam exempla de numerorum falſitate. Et addidi exemplum ſpecialiſſimum cum omnibus modis probationis . . . . . peccato ſtudii Theologiæ, quod eſt de literæ corruptione. Clamo ad Dominum & ad vos de iſta corruptione literæ, quia vos ſoli poteſtis ponere remedium, ſub Deo per conſilium illius ſapientiſſimi, de quo ſuperius ſum locutus, & per alios, ſed maxime ſecundum per eum* (leg. *per eum, ſecundum* (quod) *in remediis ſtudii apertius declarabo. —Et in hoc aggravatur hæc corruptio, quod quilibet corrigat pro ſua voluntate. Nam quilibet lector in* Ordine Minorum *corrigit ut vult; & ſimiliter apud* Prædicatores: *& eodem modo* Scolares; *& quilibet mutat quod non intelligit: quod non licet facere in libris Poetarum. Sed* Prædicatores *maxime intromiſerunt ſe de hac correctione; & jam ſunt viginti anni & plures, quod præſumpſerunt facere ſuam correctionem, & redegerunt eam in ſcriptis. Sed poſtea fecerunt aliam ad reprobationem illius; & modo vacillant plus quam alii, neſcientes ubi ſint. Unde eorum correctio eſt peſſima corruptio, & deſtruitur textus Dei. Et longe minus malum eſt, & ſine comparatione, uti* Exemplari Pariſienſi *non correcto, quam correctione eorum aut alia. Oportet enim quod homo ſciat* Græcum & Hebræum *ſufficienter, & bene Grammaticam* Latinorum *in libris Priſciani; & quod bene conſideraverit modos corrigendi, & vias probationum*

tionum veræ correctionis, ad hoc quod ſapienter corrigat: quod nullus unquam fecit, niſi ille ſapiens quem dixi. Nec mirum, cum ipſe poſuerit fere quadraginta annos in literæ correctione, & ſenſu literali exponendo. Omnes ſunt ydiotæ reſpectu illius, & nihil ſunt in hac parte. &c. Hæc *Baconus.*

3. De Exemplari Bibliorum *Pariſienſi* non memini me alibi legiſſe. Nec quis fuerit ille *ſapientiſſimus*, quem Scripturarum Verſioni emendandæ tantum operæ impendiſſe ſcribit *Baconus*, compertum habeo. Teſtatur [a] *Balæus* STEPHANUM LANGTONUM, Cancellarium ſive Rectorem Academiæ *Pariſienſis*, Archiepiſcopum poſtea Cantuarienſem, qui ob. 1228. omnes Bibliorum libros diſtinxiſſe per *Capita*, quibus adhuc Eccleſia utitur. Nec dubium videtur, quin eodem tempore exemplar ſic in Capita diſtinctum, aliquatenus fuerit correctum. Num liceat conjecturam inire, ab illis temporibus originem habuiſſe Exemplar *Pariſienſe* dictum? Verum hac de re quærant alii.

[a] De Script. Britan.

4. HUGO CARENSIS, ſive *De S. Caro*, Cardinalis, qui mortuus eſt 1260. in Expoſitione Prologi Hieronymiani ad Paulinum de Verſionibus & textu orig. verba faciens, ait, *dulcius ex ipſo fonte bibi aquas.* Idem in Expoſ. Prologi in Pent. ait Vulgatam Verſionem *Proverbiorum* fuiſſe, non *Hieronymi*, ſed *Bedæ. In Proverbiis noſtra Tranſlatio, quæ eſt Bedæ, ut dicitur, habet ſic: Fontes tui deriventur foras. Tranſlatio Hieronymi habet: Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Tamen alii dicunt quod* 10. *Cap. Prov. ubi nos habemus: Vena vitæ os juſti; ibi tranſlatio Hieronymi habet: Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.*

5. THOMAS AQUINAS (obiit is 1274.) in *Epiſt. 2. ad Cor. c. 3. lect. 2.* aſſerit faciem Moſis *melius* dici ſplendidam quam *cornutam*, quod habet ed. vulgaris Exod. 34. *Ubi litera noſtra habet, quod Moyſes habebat faciem cornutam, alia litera habet faciem ſplendidam, quod melius dicitur.*

6. RAIMUNDUS MARTINI, Monachus Catalaunus, qui floruit an. 1278. in Procemio *Pugionis Fidei*: *Cæterum inducendo auctoritatem textus ubicunque ab Hebraico fuerit deſumptum, non* LXX. *ſequar, nec Interpretem alium; & quod majoris præſumptionis videbitur, non ipſum etiam in hoc reverebor Hieronymum, nec tolerabilem linguæ Lat. vitabo improprietatem, ut eorum quæ apud Hebræos ſunt, ex verbo in verbum, quotieſcunque ſervari hoc potuit, transferam veritatem. Per hoc enim Judæis falſiloquis lata valde ſpatioſaque ſubterfugiendi præcludetur via; & minime poterunt non ſic haberi apud eos, ut à noſtris contra ipſos, me interprete, veritas inducetur.* In ſequentibus, ex Hieronymi teſtimoniis pluribus, oſtendit nec ipſum, nec LXX. exacte ad literam Heb. tranſtuliſſe; deinde hæc ſubdit: *Hæc autem ex ore S. Hieronymi propterea induxerim, antequam opuſculum exordiar, ut in eo quod eum, vel alios in transferendo propter cauſam quam dixi multoties, non ſequar, contra illos qui ſæpius arguunt quicquid ipſi non fecerint, & omnia fere vituperant quæ ignorant, quare & hoc proculdubio reprehenſuri ſunt, ſicut etiam hic mihi circumquaque promitto. Rurſus vero noverint qui ejuſmodi ſunt, in plurimis valde S. Scripturæ locis veritatem multo planius atque perfectius haberi pro fide Chriſtiana in litera Heb. quam in tranſlatione noſtra: ubi verbi gratia de innumeris unum induxiſſe ſufficiat. Circa principium ergo Habacuc Prophetæ dicit Interpres*, Nec aſpicite in gentibus, &c. quod opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cum narrabitur. *Hebræum vero continet*; quia opus fiet in diebus veſtris quod non credetis cum narrabitur. *Opus iſtud ſive ad literam de Nabuchodonoſore, ſive myſtice de Chriſti incarnatione intelligatur, in omni eventu, ſi velimus vim facere in verbo, non videtur litera noſtra conſona veritati, cum dicet*, nemo credet. *Primum enim viz. cum de Nabuchodonoſore intelligitur, omnes Judæi credunt: Secundum vero, hoc eſt, cum de Chriſti incarnatione intelligitur, gentiles innumeri, & Judæi aliqui, ut Apoſtoli crediderunt:*

diderunt: ſicque noſtra prædicta tranſlatio in talem ſenſum de ſenſu Hebraico tranſlata ejuſmodi recipiendo calumniam, nemo credet, *id eſt, rarius compellet nos dicere. Litera vero Hebræa nullam calumniam recipit; imo quod nobis multum debet eſſe jucundum, ubi de incarnationis Chriſti opere mirando non modicum, ac ſtupendo, quod in Judæorum diebus, id eſt, dum ipſi adhuc tenebant promiſſionis terram, factum eſt, evidentem neceſſitatem importat. Nulla quippe opera in diebus Judæorum facta diſcreduntur ab iis, quandocunque narrantur; opere Incarnationis, & iis quæ opus ipſum ſecuta ſunt, & ſequuntur, excepto. Si quis autem adhuc contentioſe ducitur contra iſta, Paulum mecum ſibi noverit obvium, qui teſte Luca, Chriſtum Judæis per hæc verba prædicens, & affirmans, non literam noſtram, ſed potius Hebraicam imitatus eſt, dicens:* Quia opus in diebus veſtris operor, quod non credetis, ſi quis narraverit vobis. Opus operor *Incarnationem Chriſti, dicit Gloſſa,* quod non credetis negantes incarnationem, ſi quis enarraverit vobis. *Hæc dicta ſufficiant adverſus eos qui reprehenſuri erant, ſi non eos ante placaſſem; ſi vero placari noluerint, magna mihi erit conſolatio imperiterum, vel invidorum judicio taliter errare cum Paulo.* Eadem ex *Raimundo* tranſcripſit PORCHETUS, qui claruit an. 1315. in Præf. *Victoriæ contra Judæos.* Punctorum vocalium antiquitatem negat *Raimundus,* quæ à Rabbinis *Nephtali & Aſer* excogitata fuiſſe dicit.

7. NICOLAUS LYRANUS, qui parentibus Judæis ortus inter Rabbinos Judaicos prima literarum fundamenta poſuit, poſtea vero in Academia Pariſienſi S. Scripturam publice interpretatus eſt, in Prologo 2do. Commentarii an. 1293. inchoati, & 1330. abſoluti, monet, à Tranſlationibus ad Textum Heb. recurrendum eſſe, exceptis quibuſdam locis Chriſti Divinitatem confirmantibus, quæ in Heb. ſui temporis exemplaribus extabant in *punctatione* corrupta. *Ulterius conſiderandum, quod ſenſus literalis, à quo eſt incipiendum, videtur multum obfuſcatus diebus modernis: partim ſcriptorum vitio qui propter ſimilitudinem literarum in multis locis aliter ſcripſerunt quam habeat veritas textus, partim imperitia aliquorum correctorum, qui in pluribus locis fecerunt puncta, ubi non debent fieri, & verſus inceperunt vel terminaverunt, ubi non debent incipi & terminari. Et per hoc ſententiæ literæ variatur, ut patebit in ſuis locis infra proſequendo, Domino concedente partim ex modo tranſlationis noſtræ, quæ in multis locis aliter habet quam libri Heb. ſecundum quod declarat Hieronymus in lib. de Heb. Quæſt. & in pluribus aliis locis, & alii expoſitores S. Scripturæ legendo vel ſcribendo idem dicunt, & tamen ſecundum Hieronymum in ſecundo Prologo ſuper Geneſin, & in pluribus aliis locis, pro veritate literæ habenda in Scriptura Veteris T. recurrendum eſt ad Codices Hebræorum. In hoc tamen valde cavendum eſt, quantum ad locos Scripturæ Vet. T. qui de Deitate Chriſti ac de conſequentibus ad hoc loquuntur. Quorum aliquos Judæi corruperunt ad defenſionem ſui erroris, ut partim declaravi in quadam quæſtione de divinitate Chriſti, & declarabo plenius quando loci tales occurrent, Domino concedente. In illis autem in quibus non eſt veriſimile quod aliquid immutaverint, cum nec cauſam hoc faciendi habuerint, nullum videtur periculum, ſed magis ſecurum, ſecundum dictum B. Hieronymi, in dubiis recurrere ad textum Heb. tanquam ad originale pro veritate textus declaranda.* Iſtiuſmodi locos in *Commentariis* & in libello *contra Judæos de divinitate Chriſti,* tantum tres reperio: Prior eſt Eſ. ix. 6. ad quem textum in *Comment.* hæc habet: *Sciendum quod R. Samuel & Judæi moderni ſequentes ipſum exponunt hunc paſſum de Ezechia Rege Juda, literam corrumpendo. Dicit enim quod hæc eſt litera Hebraica:* Infans natus eſt nobis: filius datus eſt nobis, & erit principatus ſuper humerum ejus, & vocabit nomen ejus admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater ſempiternus, Principem pacis. *Et talis corruptio poteſt de facili fieri in Heb. quia hæc dictio* ויקרא *vaiqare, quæ*

ſignificat

significat, & vocabitur, & קרא *vaiqra, quæ significat, & vocabit, eisdem literis penitus scribuntur in Heb. sed varie sonant propter aliam & aliam punctuationem. Item similiter quod dicit Principem pacis in accusativo pro nominativo faciliter fit in Heb. quia nomina sunt apud eos indeclinabilia. — Sed quod iste corrumpat literam ponendo vocabit, pro vocabitur, patet ex translatione* LXX. *Interpretum, qui fuerunt Hebræi & valde literati.* Quorum auctoritati, præter illam Hieronymi, addit quoque translationem *Jonathanis* Chaldaicam. De eadem corruptione agit in lib. *contra Judæos.* Secundus locus est Jer. XXIII. 6. ubi in Comm. *Sciendum quod Hebræi ne hac auctoritate cogerentur Christi divinitatem confiteri, quem exspectant futurum hominem purum, Moyse tamen sanctiorem, dicunt quod litera Heb. talis est: Et hoc est nomen ejus quia vocabit eum Dominus justus noster; & quod nomen Domini Tetragrammaton quod soli Deo convenit, non dicitur hic de Messia secundum eos, sed de Deo, qui vocabit eum ad redemptionem Judæorum. Et ipsi possunt sic mutare literam de facili, quia dictio Heb. quæ hic ponitur, scil.* אשר *Asher, indifferenter accipitur pro qui & pro quid. Item vocabunt eum, & vocabit eum, eisdem literis Heb. penitus scribuntur, sed varie punctuantur, quæ punctatio potest valde de facili fieri. Et quod Judæi talem falsitatem fecerint in hoc loco, patet per* LXX. *Intt. qui fuerunt Judæi valde literati. &c.* Eadem de re in lib. *adv. Judæos. Propter hoc alii solverunt aliter authoritatem prædictam corrumpentes veram literam, dicentes quod sicut est in Heb. Jer. 23. Et hoc est nomen ejus qui vocavit eum, Dominus justus noster, ita quod nomen Domini Tetragrammaton, loco cujus ponitur in translatione nostra Dominus, non refertur ad Messiam filium David, sed ad Deum verum, qui vocabit ipsum ad liberationem populi Israel quando placuerit sibi. Contra istam solutionem non potest argui, nisi ostendendo, quod ibi corrumpunt veram literam, & negant veritatem ut negent Christi divinitatem. Hoc autem possit optime fieri ex antiquis Bibliis, quæ non essent corruptæ in passu isto, & in aliis in quibus fit mentio de divinitate Christi, si haberi possent, & hoc modo illi, qui præcesserunt nos, contra eos in hoc passu & consimilibus arguebant. Licet autem ego non viderim aliquam Bibliam Judæorum, quæ non sit in passu isto corrupta, tamen audivi à fide dignis ratione vitæ, & conscientiæ, & scientiæ, affirmantibus juramento quod sic viderant in antiquis Bibliis, sicut habet translatio Hieron. supra inducta. Si autem non possunt haberi antiquæ Bibliæ non corruptæ, recurrendum est ad alias translationes, quas Judæi rationabiliter negare non possunt. Et per hoc poterit prædicta falsitas reprehendi. Et primo deprehenditur per translationem* LXX. *Interpretum &c.* Quibus addit *Hieronymi* & *Chaldaicæ* Paraphrasis auctoritatem. In Bibliis Heb. hodiernis recte apud Es. legitur יקרא vocabitur, & apud Jer. יקראו אשר *quod vocabunt eum.* Tertius locus est Os. 9. 12. *Circa quod sciendum, quod iste est unus de passibus Scripturæ V. T. corruptis à Judeis, secundum quod dicit frater Raymundus in Heb. lingua valde peritus. Ad cujus intellectum sciendum, quod sic in Heb. habetur:* Quia etiam væ eis Besuri de eis. *Hebræi vero habent duplicem literam, scil.* Samech & Sin *in sono & charactere differentes. Quando vero* Besuri *per literam* Samech *scribitur, significat* in recessu meo; *quando vero scribitur per* Sin, *significat* incarnationem meam. *Hic autem scribitur per* Sin. — *Hanc autem virtutem fidei nostræ consonam nititur R. Samuel repellere, dicens, quod litera* Sin, *quando punctatur desuper in sinistra parte, habet sonum & virtutem literæ* Samech, *& sic* Besuri *significat hic* recessum, & non incarnationem: quia sic punctatur litera Sin *in hoc loco. Sed istud videtur fuga veritatis, primo quia hæc litera in toto V. T. non invenitur alibi sic punctata, ut dicit prædictus frater Raymundus: & ego similiter non recolo me vidisse alibi, sic punctatam: propter quod videtur hæc additio facta ad depravandum sententiam.*

Eodem in loco negat punctorum vocalium antiquitatem: subdit enim;

enim; *Secundo, quia puncta non ſunt de ſubſtantia literæ, nec à principio Scripturæ fuerunt, unde & rotuli qui in Synagogis eorum leguntur, ſunt ſine punctis; ſed per magnum tempus poſtea inventa ſunt hujuſmodi puncta, ad facilius legendum.*

Ad textum Hebr. provocat paſſim, eumque ſæpe ſolum, Verſione inſuper habita, explanat, ediſſeritque; iſtique non raro diſertis verbis anteponit. Inter alia loca innumera; ad Jer. 13. *Ego mandavi ſanctificatis meis*] *Hebræi dicunt, citatis meis. Dictio enim Heb. quæ ponitur hic, æquivoca eſt ad citationem & ſanctificationem. Hebræi tamen videntur hic* melius *dicere.* Cap. 63. *Boſra, vel potius Biſra, ſic enim ſcribitur in Heb.* Ezech. 1. *Dicit hic R. Sam. quod ipſe neſcit proprie quid ſignificet chaſmal. Et ideo neſcio quare Hieronymus tranſtulit electrum. Non enim multum videtur probabile, quod melius intellexerit Hebraicum, quam Doctor ille.* Cap. 5. *Operies illud*] *In Hebr. habetur: Coques illud. Dictio enim Hebr. quæ hic ponitur, æquivoca eſt ad operire & coquere. Hebræi tamen videntur hic melius dicere &c.* Cap. 40. *Et veſtibulum ejus, i. e. atrii*] *In Heb. habetur: Et porticus ejus ad atrium exterius. —& ideo litera noſtra videtur eſſe corrupta per ſcriptores vel ignaros correctores.* Cap. 41. *Et ædificium quod erat ſeparatum*] *i. e. adjunctum ipſi templo. Nomina enim Heb. ſunt indeclinabilia: propter quod in transferendo poſitus fuit nominativus caſus pro dativo, forte factum fuit hoc ſcriptoris vitio.* Hoſ. 4. *Congregabuntur*] *Hebræi dicunt, finientur. Verbum enim Heb. hic poſitum æquivocum eſt ad congregari & finiri, & ex circumſtantia literæ videntur Hebræi melius dicere.* Cap. 7. *Supplantata ſanguine*] *Hebræi dicunt: Inſidiatrix ſanguini. Dictio enim Hebr. hic poſita ad ſupplantationem & inſidiationem eſt æquivoca: videtur tamen hic magis accipi pro inſidiatione.* Hieronymum ſæpius reprehendit, quod *uſque in æternum*, pro, *uſque in ſeculum*, vertit, ut in *Eſ.* 33. & in *Soph.* 2. ac alibi.

Idem in Joel. cap. 2. *Hic incipit capitulum in Heb. Signatio vero Capitum in Bibliis noſtris eſt frequenter defectiva, quia frequenter non ſequitur ſignationem Hebraicam, nec etiam Hieronymum, ut patet in antiquis Bibliis ſecundum Hieron. ſignatis.*

Extat ejuſdem *Lyrani* Tractatus *de Differentia noſtræ Tranſlationis ab Heb. litera in V. Teſt.* in ipſis fere artis Typographicæ incunabulis editus *Rothomagi.* Quod opuſculum mihi videre non contigit.

8. RICARDUS BURIENSIS, Epiſcopus *Dunelmenſis*, Bibliothecæ veteris *Oxonienſis* fundator, qui obiit an. 1345. æt. 59. in *Philobiblio*, Scripturarum *Hebraicarum* cauſa vulgarem *Hebraicæ* linguæ inſcitiam deplorat. *Unum tamen elicimus ex prædictis, quod damnoſa nimis eſt hodie ſtudio Latinorum Græci ſermonis inſcitia, ſine quo ſcriptorum Veterum dogmata ſive Chriſtianorum ſive Gentilium nequeunt comprehendi. Idemque de Arabico in pleriſque tractatibus Aſtronomicis, ac de* Hebraico Textu ſacræ Bibliæ *veriſimiliter eſt cenſendum. Quibus defectibus provide* Clemens V. *occurrit, ſi tamen Prælati, quæ faciliter ſtatuunt, fideliter obſervarunt. Quamobrem Grammaticam tam Græcam quam* Hebræam *noſtris Scholaribus providere curavimus cum quibuſdam adjunctis: quorum adminiculo ſtudioſi lectores in dictarum linguarum ſcriptura, lectura, necnon intellectu poterunt informari, licet proprietatem idiomatis ſolus auditus auris animo repræſentet.*

9. GULIELMUS BRITO librum ſcripſit *de Nominibus Heb. Veteris Teſt. & Græcis Novi T. ac librorum Apocryphorum V. T.* (viz. Machabæorum, Tobiæ, Judith, Heſter) *qualiter debent ſcribi & pronunciari*: qui ſervatur MS. in Bibliotheca Lambethana. In cujus Prologo hæc leguntur: *Quoniam multos in Heb. Nominibus errare conſpexi, illa pro parvitate ingenii mei corrigere ſtudui. Sed cum propter multorum codicum falſitatem adimplere nequirem, recurri ad Heb. Veritatem, ex qua Scriptorum vitium*

perpendens, qui propter ſimilitudinem figuræ, quam habet una litera cum alia, fere omnia corrumpunt; & veteres Codices ſæpius relegens, auctoritatem Veterum ſecutus, ſola nomina quæ in Canone continentur, in unum redigens, Hebræa nomina correxi. Remigius *namque in libro Interpretationum non ſolum nomina in Canone ſecundum Tranſlationem qua utimur contenta, verum etiam quæ non ſic habemus, de diverſis libris colligens, aliis Vocalibus, ſed eiſdem Conſonantibus ſcripta per Ordinem Alphabeti compilavit. A correctione vero libri, qui à quibuſdam Secundus Eſdræ, ab aliis Tertius inſcribitur, cum non ſit in Canone utpote Apocryphus, ſuperſedi. Per Capitula igitur oſtenditur, quotiens quodlibet Nominum, & ubi in Biblia continentur. — Librum Locorum ab Euſebio Cæſar. editum, & à B. Jeronymo de Græco in Lat. linguam tranſlatum, quod inſerere eum in locis debitis propter ſpatii brevitatem non potui, in fine ſecundum correctionem noſtram per ordinem Alphabeti* [a] *collocavi.* Idem fuit hic Scriptor cum *Galielmo Breton*, Ord. Minorum, quem ſcripſiſſe *Vocabularium Bibliorum*, & *in Prologos Bibliorum*, obiiſſeque an. 1356. teſtatur [b] *Poſſevinus.*

[a] In noſtro tamen volumine non habetur.

[b] Apparat. S.

10. RIGARDUS Archiepiſc. ARMACHANUS, qui obiit 1359. in Opere adverſus *Armenos* conſcripto, Prophetarum loca quædam proferens, *Hieronymi tranſlationem* tanquam diverſam ab ea qua ipſe uſus eſt, ſcil. Lat. Vulg. citat, ut lib. 2. cap. 7. nempe quoniam tranſlatio, quæ Hieronymi Commentariis adjungitur, Verſioni tunc Vulgari diſcrepabat; & hanc ſuſpicatus eſt nec ex Hebr. nec ex Græca, ſed ex tertia aliqua lingua fuiſſe expreſſam. Ibid. cap. 11. meminit exemplaris Hebraici *Bononienſis*, quod ab ipſo Eſdra exaratum credebatur, in quo aliter lectum erat quam in Lat. Vulgata, quam putavit fuiſſe expreſſam ex Codice Hebræo à Judæis poſt Chriſti paſſionem eo in loco corrupto. Lib. 6. cap. 8. Evangelii S. Johannis lectionem Græcam Latinæ præfert: *Quæcunque habet Pater, mea ſunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis: ubi clare Filius oſtendit quod Spiritus S. ſcientiam habet ab aliis, & per conſequens accepit eſſentiam ab alio. — Obviat ſibi clariſſime litera Græca, ex qua in noſtram conſtat hoc Evangelium S. Johannis eſſe tranſlatum, quæ non habet, de meo, ut veſtra, ſed plane habet de me accipiet etiam annunciabit vobis. Quæ litera alium ſenſum non patitur, niſi quod ſcientiam accepit à filio & per conſequens accepit ab eo eſſentiam; & certe ſalvo judicio meliori, mihi apparet quod iſta litera multo evidentius arguit ipſum eſſe de filio quam verbum proceſſionis arguit Chriſtum eſſe à Patre. Clare apparet igitur ex Scriptura Canonica Spiritum S. eſſe à Filio ſive ſpirari ab eo ſicut à Patre.* Lib. 19. cap. 18. inducitur quidam objiciens contra Scripturarum certitudinem, diverſitatem tranſlationum: *Ecce nos Latini multas tranſlationes habemus, & tres præcipuas ſcil. Interpretum* LXX. *tranſlationem, ſancti Hieronymi, & illam quam vocamus Communem, quæ magis ſolebat ineſſe in uſu quam cæteræ: quæ ſibi multis in locis repugnare videntur, in aliis diſcrepare in ſenſu; cum tamen non niſi unus fuerit ſenſus primi auctoris. Et ſic omnis tranſlatio continens ſenſum alium ab illo eſt falſa tranſlatio. Certum etiam non habemus quod tranſlationes iſtæ quibus utimur ſunt tranſlationes ipſorum quibus adſcribuntur, niſi hominum nuda verba, qui pro voto ſuo ut loquar ruſticiter poterant fabricare mendacia. De ipſis inſuper Scripturis Heb. de quibus iſti ſuam tranſlationem acceperint nihil certum habemus niſi etiam Hebræorum verba ſola, quos in prima prædicatione legis Evangelicæ tollentes in multis legem ſuam præſumendum eſt veriſimiliter ſuum extrarium ubi ſit ſermo de fide noſtra corrupiſſe.* Poſt multa exempla varietatum in tranſlationibus ab objiciente poſita, reſpondet de Scripturarum originalium & tranſlationum auctoritate his verbis: *Primo te volo attendere quod lex noſtra eſt illa quam Spiritus S. per miniſterium Prophetarum Apoſtolorum & Diſcipulorum Chriſti tradi mandavit & fecit hominibus*

hominibus ad recte vivendum in cujuſcunque Codicibus inſeratur, nec aliam Scripturam vocamus authenticam niſi illam, & partes illius intelligo ſenſum non verba, quoniam tota Scriptura V. T. erat tradita non dubium in Hebræo, cujus ſenſum habemus tranſlatum in ſermone Latino, & in Græco Græci, & in cæteris idiomatibus aliæ nationes, quod etiam actum fuit per multa annorum circula ante noſtri Salvatoris adventum. Et ob hoc ſi Judæi ſua poſtmodum exemplaria corrupiſſent, per codices antiquos aliarum linguarum deprehenſa fuiſſet corruptio, ſicut alias actum fuit in locis aliquibus de Meſſia. — Juxta alia loca in quibus non ambigis nec repugnantiam aut falſitatem reperis, illa loca expone quæ videntur ambigua aut per inſpectionem diverſarum tranſlationum, & ſi oportuerit per inſpectionem diverſorum codicum ſcil. Hebraicorum atque Græcorum, aut ſenſum veracem inquire per ſolidam rationem. — Sed de contrarietate aut falſitate trium tranſlationum quas Eccleſia in communi conſilio approbavit cum quæris ubi, idem dico quod ante ſcil. quod approbatio iſta Eccleſiæ quoad tranſlationes referenda eſt ad primum ſenſum quem transferentes expreſſerant non ad tuum codicem aut meum qui forte ab indoctis aut negligentibus ſcriptoribus ventilantur, & ſicut veritatem credis eſſe in primaria noſtra ſcriptura, ſic pariter eam crede in omni tranſlatione, quam Eccleſia de communi conſilio Latinorum Græcorum & Hebræorum Prælatorum gentium aliarum cum diligenti examinatione & collatione ad antiquos codices cujuſcunque linguæ in qua erat noſtra primordialis ſcriptura, recepit & canonicam reputavit & cenſuit eſſe tenendam, nec dubites quin in illis conſiliis (Conciliis) *facta fuit fides ſufficiens de transferentium perſonis, aut ſaltem de veritate Scripturæ tranſlatæ & evidenti convenientia cum ſuo extrario primario. Minus enim es providus ſi tranſlationes tanta diligentia & tanta induſtria examinatas de falſitate aut contrarietate audeas infirmare; quin potius crederes Codicem aliquem quem vidiſti ſcriptoris ſui fatuitate eſſe corruptum. In quo caſu habes præmiſſum remedium, ſcil. ut recurras ad alios Codices antiquos correctos, & ſi oporteat ad libros linguæ alterius, nec dubium quin ſic veritatem primariam invenies: quarum tranſlationum fruſtra inquiris auctores propter auctoritatem Scripturæ, quæ à transferentibus auctoritatem non recipit, cum conſtet de veritate Scripturæ tranſlatæ, & de ejus convenientia cum ſuo exemplari à quo erat ſumpta iſta tranſlatio, & ſi in ipſis primariis tranſlationibus appareat quævis diverſitas, crede potius illud fieri ex penuria tui ingenii aut exercitii in diverſis modis loquendi ſcripturæ aut propter idiomata diverſa extrariorum aut propter æquivocationem terminorum in linguis diverſis, & ex tranſſumptione terminorum qualis fieri poteſt in una lingua facilius quam in alia, quam ex ſenſu transferentis Doctoris, cujus ſenſus, ut dixi, eſt totius Eccleſiæ examinatione diligenti & induſtria pervigili approbatus.*

Et quare convenientiam inter dicta hujuſmodi diverſarum tranſlationum in eodem loco Scripturæ quæ adverſa videntur, & ſi diligenter perquiſieris concordiam plenam reperies ſine contrarietate admixta. Non eſt enim contrarietas Scripturarum, ſi una aliquod plus aut minus habebat quam altera, dum tamen illud amplius non repugnaret alteri. v. g. Oſee XI. *ſic ſcribitur in tranſlatione Jeronymi: Sicut mane tranſit Rex Iſrael quia puer Iſrael, & dilexi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum. A qua litera ſi eſſet omiſſa, ſicut in tranſlatione* LXX. *Interpretum, aut obſcure poſita illa particula; & ex Ægypto vocavi filium meum, reſidua litera non ob hoc aliquam falſitatem contraheret, & ob hoc tranſlatio* LXX. *Interpretum veridica in omnibus judicaretur, quamvis ſic in locis aliquibus diminuta. Et quia non repugnat veritati primariæ, ab Eccleſiâ Catholicâ primaria reputatur. Et ſimiliter tranſlatio Communis. cæteræ reſpiciuntur. quod autem adhibuiſti de Apocalypſi pœnam illis deberi, qui de illa Scriptura quicquam minuerent, & pari ratione ita affirmaſti de diminuentibus aliquid de illis divinis Scripturis* (Hebraicis) *puto te recte concludere, dum tamen intelligas de intentione præter di-*

vinam monitionem & ſine ratione minuentibus quamcunque Scripturam divinam, ita ut aliquis ſenſus ſubtrahatur. Unde unum de tribus quoad LXX. *Interpretes fateri compellimur, aut in hoc quod multa omiſerunt, graviter deliquerunt; aut quod ex cauſa probabili apud eos ſic fecerunt; aut quod à Deo ſpecialiter moniti erant ſic facere: quoniam quod per inadvertentiam ſic egerunt, non eſt mihi credibile ex quo erant tot prudentes & docti. Si conceſſerimus primum non propter hoc infirmatur noſtra Scriptura, ſed ſola ipſa tranſlatio, & tunc niſi aliunde approbaretur, ſcil. per Eccleſiam, propter veritatem contentorum in ipſa, & conformitatem ad Codices noſtros veraces eſſet penitus reſpuenda. Si autem conceßerimus, ſicut Hebræi dixerunt, ſecundum aut tertium, ſicut in ſecundo Prologo generali refert Jeronymus, ſcil. ne Ptolemæus, rex Ægypti, qui eos Scripturam Heb. transferre fecerat, æſtimaret plures Deos, ſi plures Perſonas in illis Scripturis expreſſas attenderet, quod ob hoc Interpretes, quando de myſterio Trinitatis locus transferendi occurreret, aut expreſſionem diſtinctarum Perſonarum obmiſerant, aut eam obſcurius poſuerant. Sed cum de ejus cauſa non conſtet, nec etiam de admonitione Divina, conſequens eſt etiam quod ipſorum tranſlatio non eſt propter eos authentica, quamvis ab Eccleſia auctorizetur, ut dixi: verum ſi iſta quæ* LXX. *obmiſerant non fuiſſent de Chriſto, ſecundum aut tertium æſtimare; ſed quia ea quæ ipſi ſubtraxerunt, fuerant prophetiæ de Chriſto, —ideo de Chriſto illa forſitan tacuerunt, ne à Pharaone, qui eorum tranſlationem erat habiturus, eorum Lex minus appreciaretur, & forte ob hanc cauſam in aliis locis de Chriſto & ejus Divinitate obſcurius non irreprehenſibiliter ſunt locuti.* —Cap. 23. *Si Scripturas diligenter præconſideres, pro conſtanti recipies ita eße in cæteris iſtis ſimilibus, quod diverſæ tranſlationes ab Eccleſia comprobatæ ſibi nullatenus adverſantur, quamvis fortaſſis altera tranſlatio ſolum poteſt argui diminuta; ſed etiam non eſſet tranſlatio vera Scripturæ primariæ, quod tibi nocere non poteſt, dum tamen illud quod ibi aſſeritur veritatem contineat approbatam modo prædicto, & nihil contineat alteri tranſlationi aut originali Scripturæ contrarium. Non enim omnis transferens intendit ſingulariter & ſeriatim omnium verborum exemplarem ſenſum exprimere, quod modus ſignificandi in linguis verborum transferendorum non ſemper ſuſtinet ut transferatur; ſed aliquotiens conatur transferens unius prolixæ ſententiæ ſententiam ſolum exprimere. Et quia aliqua tranſlatio noſtrarum tranſlationum facta eſt ex Hebræo, ſicut ea quæ eſt Hieronymi, in qua lingua fuit tradita noſtra primordialis Scriptura Veteris T. aliqua fiebat ex Græco, ſicut illa quæ eſt* LXX. *Interpretum, & tertia fortaſſis ex lingua tertia, ita quod per plures tranſlationes primordialis Scripturæ ſenſus pervenit ad linguam noſtram Latinam non debes reputare abſurdum ſeu mirabile, quod in tranſlationibus iſtis ſæpius reperiatur diſcrepantia aliqualis, & etiam apparens diverſitas* (ob terminorum æquivocationem) *—Non igitur inficitur auctoritas noſtræ Scripturæ nec veritas contentorum in aliqua tranſlatione ab Eccleſia approbata, ut tibi videtur, etſi in aliquibus locis non ſit vera tranſlatio Scripturæ primariæ, nec etiam ſenſum Scripturæ primariæ contineat, dum tamen contineat veritatem* (licet) *auctoritatis majoris ſit illa Scriptura, quæ majoribus teſtimoniis concordare cum primordiali Scriptura videtur ſeu cognoſcitur, quam illa ſola quæ per leges alias, ut deduxi ſuperius, approbatur. Cum enim Lex antiqua Legem approbat, non ejus aliquam vel in minimo corruptam ejus tranſlationem approbat, ſed ipſam primariam Legem & ſenſus ipſius ſub quacunque lingua, & quibuſcunque ſermonibus exprimatur, confirmat. Sicubi vero hæſites de primordiali Scriptura, ad radices recurre, ſcil. ad originalem linguam, in qua Scriptura primitus tradebatur, ſcil. Hebraicam, & ad Codices antiquiores illius, non ſolum illos quos habent Judæi, ſed ad illos, ſi oporteat, quos habent Chriſtiani in lingua Hebraica, ne forte, ut objeciſti ſuperius, eſſet in Hebræis Codicibus aliqualis corruptio, & ad Codices Græcos, quibus noſtram tranſlationem unam*

unam accepimus; & non dubium quin ſic errorem, ſi quis fuerit, facile deprehendere poſſis, & ſenſum primordialis Scripturæ valebis extrahere.

11. HENRICUS DE HASSIA, qui obiit juxta nonnullos an. 1380. juxta alios 1397. alios 1428. Com. ſuper Gen. ſtatuit Hieronymi ſententiam, quæ LXX. Interprètum inſpirationi divinæ reclamat, veriſimiliorem eſſe opinione Auguſtini, eo quod Hieronymus *videtur fuiſſe homo majoris authoritatis ex parte vitæ atque ſcientiæ, & item experientiæ, præſertim circa divinas Scripturas.*

12. Hac ætate, vel circiter (ut opinor) vixit *Gloſſator Decreti* Gratiani, quod ſtatuit Verſionem Latinam Teſtamenti Vet. de *Hebræis* voluminibus examinandam eſſe; Novi de *Græcis.* Quod Decretum impugnat inſulſiſſimus *Gloſſator* auctoritate ipſius *Hieronymi*, quem ait decreviſſe prorſus contrarium. Verba ejus hæc ſunt: (Diſtinct. IX.) *Hieronymus in ſecundo Prologo Bibliæ contra ait, dicens quod emendatiora ſunt exemplaria Latina quam Græca, & Græca quam Hebræa. Sed Auguſt. ad primitivam Eccleſiam reſpicit, quando exemplaria Græca & Hebræa non erant corrupta: ſed procedente tempore cum populus Chriſtianus multum eſſet auctus, & hæreſes multæ eſſent factæ inter Græcos, in invidiam Chriſtianorum Judæi & Græci ſua exemplaria corruperunt: & ſic factum eſt quod exemplaria eorum magis corrupta ſunt quam Latinorum, ad quod tempus reſpicit Hieronymus. Vel reſpicit ad Latina exemplaria à fidelibus interpretibus tranſlata. Auguſt. reſpicit ad exemplaria Latina à non fidelibus & falſatoribus tranſlata: in quibus ſi quid falſitatis videatur, dicit eundum eſſe ad originalia. Vel dic, quod in hoc magis credendum eſt Hieronymo quam Auguſtino, quia inter iſtos tres, Auguſt. Hieron. & Gregor. Auguſtino magis credendum eſt in Diſputationibus, Hieronymo in Hiſtoriis & Tranſlationibus; Gregorius in Moralibus præponitur: quia non omnes in omnibus; ſed certi per certa. — Et eſt hic argumentum quod quantumcunque authenticum ſit aliquod inſtrumentum, ſi tamen de ipſo aliquid in dubium revocetur, ſemper exhibendum ſit illud à quo originem ducit. — Et hoc contra dominum Alb. qui dicit, quod ſi una publica charta originem ducit ab alia publica charta, non eſt neceſſe exhibere originale, — ſecus in privata.* Locus Hieronymi, quem reſpicit *Gloſſematarius*, eſt in Præfatione in ſuam Pentateuchi Verſionem, qua Hebraicæ Veritati apertiſſime patrocinatur: *Aliud eſt, ſi contra ſe poſtea ab Apoſtolis uſurpata teſtimonia probaverunt, & emendatiora ſunt exemplaria Latina quam Græca, & Græca quam Hebræa.* Ad quæ verba audiendus *Eraſmus*: *Hunc locum inſulſiſſime citat Gloſſematarius, quiſquis is fuit, in Decretis Pontificum, putans Hieronymum vere ſenſiſſe, Græcorum exemplaria emendatiora eſſe quam Hebræa, & Latina emendatiora quam Græca. Et hunc nodum multis modis diſſolvit, nugaciſſime nugans in re non intellecta, vel dic, vel dic, vel dic. Tantumne iſtis auctoritatis, aut cum rem prorſus non intelligant, tamen illis jus ſit, quicquid lubitum fuerit dicere? Nam Hieronymus inducit hoc velut ἀδύνατον, & dictu abſurdum, quo magis refellat, quod iſti volebant. Nec aliud eſt, recte interpretatur Carrenſis, aliud genus defenſionis: imo quod Cicero dicere ſolet, niſi forte, hic ſuo more dicit, aliud eſt: veluti ſi dicas, divitiæ non reddunt hominem beatum, niſi forte mentitus eſt Chriſtus, qui pauperes beatos appellat. Quid enim abſurdius, quam dicere hæc ab* LXX. *probata, quæ poſt* LXX. *dicta ſunt ab Apoſtolis? Quod ſi vere ſenſit Hieronymus, id quod Interpres ille ſomniat, quæ tandem inſania fuit hoc laboris ſuſcipere? Verum hæc abſurdiora ſunt quam ut refelli mereantur, & tamen haud indigna videntur, quæ à magnis Doctoribus magno ſupercilio doceantur in ſcholis publicis.* Quid? quod non ex *Auguſtino*, ſed ex ipſo *Hieronymo* petita ſunt ipſa *Decreti* verba; ſicut ſuo jam loco monuimus.

13. Inter *diverſa diverſorum in Pſalmos præambula*, Remigii Antiſſiod. Enarrationibus præfixa in editione *Colonienſi* anno 1536. hæc leguntur:

Sciendum eſt quod Pſalmi non fuerunt antea prætitulati, ut nunc ſunt, ſed à LXX. *Interpretibus prius conjuncti, &* [a] *deinceps poſt migrationem Jeruſalem ab Eſdra Propheta Spiritu S. inſpirante, in iſto ordine quo nunc ſunt, fuerunt poſiti atque prætitulati. Quos* LXX. *quamvis S. Auguſtinus affirmet fuiſſe incluſos in ſingulis cellulis, quando interpretati ſunt, ſanctus tamen Hieronymus, hoc minime concedens, ait: Si incluſi fuiſſent, non interpretes ſed magis prophetæ dicti fuiſſent. Et hoc cognitum eſt, quod coacti fecerunt. Dicunt auctores, quia ipſe Rex Ptolemæus unum Deum colebat, ſicut Hebræi, & ideo pro amore illius, Hebræorum Scripturas in ſuum juſſit transferri eloquium.* Videntur hæc ſcripta fuiſſe circa hanc ætatem, vel etiam ante.

[a] Craſſo errore LXX. Intt. exiſtimat floruiſſe ante Captivitatem Babyl. & Eſdræ tempora.

CAP. XII.

Scriptores ſeculorum XV. *&* XVI. *uſque ad Religionem reformari cæptam. Concilium* Oxon. Paulus Burgenſis, Abulenſis, *Card.* Eſton, Marcus Lypomannus, Andreas Bilius, Jannotius Manettus, Laur. Valla, Nicolaus *Card.* Beſſarion *Card.* Pius II. P. Auguſtinus Dathus, Antonius de Mogmiano, Dionyſius Carthuſ. Jacobus de Valentia, Marſilius Ficinus, Baptiſta Mantuanus, Angelus Politianus, Jo. Picus Mirandula, Jo. Weſſelus, Rod. Agricola, Jo. Creſtonus, Jo. Regiomontanus, Jo. Reuchlinus, Conradus Pellicanus, Jo. Quonus, Jac. Magdalius, G. Simlerus, Jac. Faber, B. Rhenanus, Paulus Middleburgenſis, Erafmus, Chriſt. Fiſcherus, Conradus Peutingerus, Leo X. P. Thomas Morus, Martinus Dorpius, Bilibaldus Perkheimerus, Felix Pratenſis, Ximenius *Card.* Auguſtinus Juſtinianus, Petrus Galatinus, Jo. Bapt. Pius.

De origine & progreſſu ſtudii linguæ Hebr. 4. &c. 27. &c. 35. *Chronologi quare* LXX. *ſecuti.* 26. *De primis editionibus Bibliorum Hebr.* 32. &c. *Eraſmi Teſt. Novum Græcum nonnullis quam acceptum, quam aliis inviſum.* 40. &c. *De Bibliis Complutenſibus.* 52.

IN Decretis Concilii *Oxonienſis* ſub *Thoma Arundel* Archiepiſcopo Cantuar. habiti circa an. 1408. dicitur B. Hieronymum in vertendo *inſpiratum* fuiſſe, & tamen *erraſſe* ſubindicatur. Nempe in Conſtitutione 7. contra Scripturas lingua vernacula legendas, hæc habentur: *Periculoſa res eſt, teſtante B. Hieronymo, textum S. Scripturæ de uno in aliud idioma transferre: eo quod in ipſis tranſlationibus non de facili idem ſenſus in omnibus retinetur; prout idem B. Hieronymus, etſi inſpiratus fuiſſet, ſe in hoc ſæpius fatetur erraſſe. &c.*

2. PAULUS A S. MARIA, ex Judæo Chriſtianus, Epiſcopus primum Carthaginenſis, deinde *Burgenſis*, ac demum Patriarcha Aquileienſis, qui obiit an. 1435. æt. ſuæ 82. in *Additionibus ad Poſtillas Nicolai de Lyra*, ad Jer. 33. confirmat id quod Judæis objicit *Lyranus*, quod *ſubterfugere nituntur à veritate auctoritatis, quæ divinitatem Chriſti ſatis manifeſtat, per varietatem literæ*: eamque varietatem ait à *Lyrano recte confutari.* Quanti tamen ipſe Heb. textum Verſionemque habuerit, ex ſequentibus perſpicitur locis, quibus & alia adjici potuiſſent non pauca. Ad Exod. 3. Latinam Vulg. erroris coarguit. In Eſ. XL. *Licet expoſitio Poſtillatoris de hoc quod dicitur,* Super montem excelſum &c. *ſit ſatis conſona literæ & veritati ſecundum tranſlationem noſtram, ſecundum tamen Heb. Veritatem non totaliter conſonat literæ. Pro quo ſciendum quod &c. —— ly aſcende eſt fœminini generis, non maſculini. — Ideo ut* magis proprie *hæc verba ſecundum* veram *literam Heb. intelligantur, referenda ſunt ad beatam Virginem & ad ſanctam Elizabet. &c.* In Jer. VII. *Ubi nos habemus* Reginæ Cœli: *in Heb. habetur dictio* מלאכת *Melecheth, quæ uno modo ſignificat* reginam, *& alio modo ſignificat* opus; *& ſic non deſignat unum certum Planetam, ſed totum* opus *cæleſte, quod & obſervatur ab Aſtronomis ſecundum*

cundum certas conſtellationes. In Mich. 3. *Ubi nos habemus*, utinam: *in Heb. habetur quædam dictio quæ uno modo ſignat idem quod* utinam, *& alio modo ſignificat idem quod* ſi. —*Et ſecundum hanc ſignificationem, ſcil. ultimam, ſenſus talis videtur eſſe &c.* In Additionibus ad Oſ. 9. 12. videtur comprobare quæ dicit *Lyranus* contra punctorum vocalium antiquitatem.

3. ALPHONSUS TOSTATUS, Epiſc. ABULENSIS, qui ob. 1454. æt. 40. Vir Gr. & Heb. doctus, in *Num.* 24. *Quæſt.* 3. obſervat Codices aliquos Heb. non modo in punctatione quibuſdam in locis librariorum vitio corruptos fuiſſe, verum etiam verſibus quibuſdam integris deficere. Quo in loco etiam obſervat errorem eſſe in Vulg. Verſione, exinde ortum quod malam punctationem Hebræi ſecutus ſit *Hieronymus. Sicut caſſiæ, quas fixit Dominus*] *eadem dictio habetur in Heb. & in Pſal.* 44. *ubi nos dicimus: Myrrha, & gutta, & caſſia. Eſt autem facilis error in hoc. Vel quia Hebræi punctum mutaverunt in dictione iſta, vel quia Hieronymus non curavit de illo. Eædem enim literæ, & tot, & in eodem ordine ponuntur in dictione, quæ ſignificat tabernacula, quæ ponuntur in dictione ſignificante Caſſias. Differt tamen in quodam puncto, qui aliter & aliter literam ſonare facit. Videtur tamen, quod iſte error ſit Hebræorum, & non Hieronymi, quia ſententia non pertinet ad caſſias: non enim figuntur caſſiæ, ſed plantantur; tabernacula autem figuntur: litera tamen dicit de fixione. Ergo debent hic poni tabernacula, & non caſſia. Apud Hebræos autem facillimus error erat in puncto uno: non erat autem tam facilis, ſi mutarentur literæ, vel ſi eſſet alia dictio. Nec eſt inconveniens dici, quod libri Judæorum interdum corrupti ſunt: nam nihil eſt propter quod eorum ſcriptores impeccabiles fateamur: potiſſimum, quia interdum majores errores ſunt in libris eorum, & quaſi generaliter, ſcil. quod interdum deficiant aliqui verſus, ſicut patet Joſ. cap.* 21. *ubi duo verſus ſunt in litera noſtra circa finem cap. qui non habentur in libris Hebræorum communiter, & tamen Doctores eorum dicunt illos deficere, & quod in libris antiquis & correctiſſimis fuerint, ut dicit ſuper locum eundem R. David Cambi.*

In Joſ. 21. Q. 12. *Civitates quatuor cum ſuburbanis ſuis*] *Libri moderni Judæorum non habent iſtum verſum, ſive duos verſus de urbibus quas dedit ſors Ruben, ſed iſte verſus neceſſarius eſt. —Judæi tamen habent libros ſuos nunc univerſaliter defectuoſos, & hoc per defectum duorum verſuum: ſed non fuit hoc ſemper: nam quando tranſtulit B. Hieronymus, non erat defectus iſte. —R. David Kimhi, qui de valde novis inter Hebræos eſt, dicit, quod hic deficiunt duo verſus, ſcil. de civitatibus ſortis Ruben, & dicit, quod invenit hos verſus in antiquiſſimis libris, & valde correctis, licet in novis non habeantur. Ex hoc autem accipitur magnum argumentum, & valde utile contra Judæos: interdum enim nobis adverſus eos litigium eſt circa aliqua, quæ ad Meſſiam pertinent, in quibus non ſic habet litera noſtra, ut ſua: dicunt autem ipſi, quod ubi litera noſtra deficit à ſua, erravit, & quod ſcriptores ſui ſint impeccabiles, & noſtri fuerunt valde defectuoſi, vel tranſlatores imperiti. Sed non poſſunt contra nos in hac parte gloriari, quia cum litera noſtra deviaverit à ſua, ſicut ipſi dicunt noſtram erraſſe, ita poterimus dicere literam eorum male habere, utpote ſcriptorum vitio jam corruptam. —Cum ſemel conſtet aliquid deficere, ſemper erit præſumptio, quod aliquid deficere poterit, nec magis faciet præſumptio pro ſua, quam pro noſtra, ubi mutuo diſcordaverint.*

Ad 4 Reg. c. 24. Q. 8. de eo diſputans, quod ibi dicitur Joacim annorum fuiſſe 18. cum regnare cœpit, ſed in 2 Paralip. ult. & apud Eſdram, dicitur tum natum fuiſſe an. 8. dicentibus textum corruptum eſſe reſpondet, *eandem literam haberi in Heb. & non eſſe veriſimile, tam Bibliam noſtram, quam Hebræam eſſe corruptam. Præterea poſitionem iſtam eſſe nimis ſcandaloſam; nam ſi dicamus hic S. Scripturam eſſe corruptam, eodem modo*

poterimus

Poterimus dicere de quolibet alio loco, cum ſit eadem ratio, & cum non poſſit probari veritas S. Scripturæ per aliquam rationem priorem, manebit nobis dubium de tota S. Script. quia poterimus dicere eam in omnibus locis eſſe corruptam, vel ſaltem non erit nobis firmum aliquam partem ejus eſſe veram. Addit, *de jure humano eſſe regulam, quod in ipſis juribus vitanda eſt correctio, & nunquam ſunt jura corrigenda quamdiu poſſunt tolerari, ſed expedit jura juribus concordare. A fortiori ergo in S. Script. hoc fieri debere, in qua nihil debere concedi devians à veritate, debere laborari pro concordia ejus, & ſic quamdiu potuerint partes concordari, non eſſe dicendum, quod aliqua pars ſit corrupta.*

4. In hoc felici ſeculo, quo renaſci cœperunt bonæ literæ, quæ per multa jam ſecula intermortuæ jacuerant, inter ſtudia Græcarum literarum reperti ſunt multi, qui Hebraicæ quoque linguæ haud ſegnem navabant operam. Novaſque Verſiones moliebantur nonnulli, alii Veterem caſtigabant.

5. Vetus Inſtrumentum totum, excepto Pſalterio, ad verbum juxta Heb. Veritatem tranſtulit Cardinalis Anglus cognomento ESTON Monachus olim Norwicenſis. Quam tranſlationem penes ſe aliquando fuiſſe, ſed poſtea furto ſubreptum, teſtatur *Rob. Wakfeldus*; qui ex Præf. hæc verba adducit: [a] *Quamvis enim Nicolaus de Lyra, & Paulus Burgenſis Epiſcopus, ac alii nonnulli aſerant per Judæos Biblion in multis locis corruptum, viſa tranſlatione Hieronymi, hoc tamen ego nunquam potui reperire.*

a Syntag. de Heb. Codd. incorrupt.

6. MARCUS LYPOMANNUS JC^tus & Patricius Venetus, qui initio hujus ſeculi & deinceps claruit à [b] *Blondo* dicitur *Græcas, Chaldaicas, Hebræas literas æque ac Latinas egregie doctus fuiſſe.* A Laur. de Palazolis Patavino in Encomio ejus, quod legimus in Cod. MS. Bibliothecæ Londinenſis *Norfolcianæ*, dicitur, *Latinis literis non contentus, Hebræam, Arabicam, Græcamque eruditionem proſecutus fuiſſe, quantum humana induſtria effici potuit.* In ejuſdem laudes extat in alio Vol. MS. ejuſdem Bibliothecæ oratio *Johannis Spilibergenſis*, cujus inſcriptione dicitur *Latinarum, Græcarum, & Hebræarum literarum peritiſſimus.* In ipſa Oratione: *Tu non minus egregie in hac tua florenti ætate Græce & Hebræe quam Latine diſſerere prædicaris.*

b Italiæ deſcript.

7. Eodem tempore vixit ANDREAS BILIUS, Mediolanenſis, Auguſtiniana familia Monachus, quem & multa ſcripſiſſe, & *Græcam atque Hebraicam linguas optime noſſe*, commemorat *Jac. Philippus Bergomas* in Chron. ad an. 1428.

8. JANNOTIUS MANETTUS, Civis & Senator Florentinus, *Em. Chryſoloræ* in Græcis diſcipulus, dignitate equeſtri à *Nicolao* V. Pontifice decoratus, eique tandem & *Calliſto* III. atque *Pio* II. à ſecretis, inter alia complura ingenii ſui monumenta, ex *Hebræo Pſalterium* vertit, cum aliis multis Bibliorum libris. Et Novi inſuper Teſtamenti libros aliquot è *Græco* Latine reddidit. *In Lat. linguam ex Græca atque itidem ex Hebraica* (inquit [c] *Franc. Bocchius* in illius Vita) *convertit tam multos Veteris & Novi Teſt. libros, ut omnino mirum ſit, quo pacto res tot & tantas vir unus potiſſimum civilibus negotiis diſtrictus exhaurire naviter potuerit.* *Ugolinus Verinus* in Italia illuſtrata:

Eſt quoque Jannocti celeberrima fama trilinguis,
Plurima qui Hebræo de fonte volumina vertit
In Latium, & noſtris dedit hæc noſcenda Manetus.

c Elogiis doct. Florent.

[d] *Pocciantius* ait illum *ex Hebræo Pſalmos 50. & partem Veteris Teſtamenti & ex Græco Novum Teſtamentum* convertiſſe. *Pſalterium ſecundum Hebraicam Veritatem, per Jannotium Manettum*, extare etiamnum in Bibliotheca Ducis *Urbini*, quæ partem nunc conſtituit Bibliothecæ *Vaticanæ*, teſtatur Catalogus *Poſſevinianus*. *Evangeliorum* quoque *& Epiſtolarum tranſlationem ex Græco* per eundem, in eadem Bibliotheca aſſervari,

d De Script. Florent.

asſervari, ex eodem intelligimus. *Viri probi, docti, & prudentis* elogio ornatur à *Poſſevino* in *Apparatu Sacro*. Fato functus eſt an. 1459.

9. LAURENTIUS VALLA, S. Th. Doctor, Eccleſiæ Lateranenſis Canonicus, & *Nicolao* V. à ſecretis, qui obiit an. 1457. æt. 51. edidit *in Novum T. ex diverſorum utriuſque linguæ Codicum collatione annotationes.* In quibus è Græco Verſionem Vulgatam reprehendit paſſim atque caſtigat, ut in Mat. XXVIII. *Certe Interpres deceptus eſt, &c.* ut unum tantum pro infinitis ponam. Ad 1 Cor. II. interpretem non fuiſſe *Hieronymum*, obſervat. Et quanti fecerit textum tùm Hebraicum Veteris, tum Græcum Novi T. præ omnibus tranſlationibus, licet intelligere ex illis quæ reponit *Poggio Florentino*, objicienti ſibi in *Invectivis*, quod *Scripturam ſanctam homo prophanus adeo contemneret, ut plura in ea non recte ſcripta aſſeveraret.* [a] *Merito* (inquit) *ais me, Poggi, contemnere Scripturam ſacram, qui eam ipſe tantopere verearis, cum Herculem, cum Jovem, cum Deos omnes teſteris. Sed quid eſt per Deos bonos, ut tecum tuis verbis agam, ſacra Scriptura? Omniſne Veteris Novique Teſtamenti interpretatio? At iſta multiplex & varia, atque hæc illi magnopere repugnans. An ignoras ex Hebræo in Græcum primam tranſlationem fuiſſe* LXX. *Interpretum, ſecundam Aquilæ, tertiam Theodotionis, ac deinceps perventum uſque ad Sextam, atque ita apud Græcos Latinoſque fuiſſe incerta omnia? Ubi quid dicas tu eſſe ſacram Scripturam? certe nullam, niſi veram interpretationem. At hæc quæ ſit, incertum eſt, utique in T. N. cujus multi fuere Interpretes, ut ex veteribus ſcriptoribus licet cognoſcere. At inquies; Hieronymus utrumque Teſt. poſtea tranſtulit. Utinam quidem utrumque ſincerum haberemus, etſi non eam omnes Eccleſiæ receperunt. Sed cur in multis eum non frequentamus, veluti in Pſalmis ſecundum Heb. Veritatem? Quanquam Novum ipſe non tranſtulit, ſed aliquoties repurgavit, non tam in verbis, quam in ſententiis, quod rurſus, ut opinor, ſi reviviſceret, in quibuſdam depravatum vitiatumque corrigeret, quemadmodum in Opere meo de collatione N. T. quod tu Opus invidiam vocas, oſtendo. Itaque ne multus ſim, ſi quid emendo, non Scripturam ſacram emendo, ſed illius interpretationem: neque in eam contumelioſus ſum, ſed pius potius: nec aliud facio niſi quod melius, quam prior interpres, transfero. Ut mea tranſlatio ſit, ſi vera fuerit, appellanda ſancta Scriptura, non illius, etſi proprie Scriptura ſancta ſit ea, quam ſancti ipſi vel Hebraice vel Græce ſcripſerunt, nam Latinum tale eſt. Quare, ſtulte, ut ſemper, objicis mihi Hieronymum &c.* In [b] alio rurſum libro adv. *Poggium: Si poſt* 400. *omnino annos ita turbidus à fonte fluebat rivus, quid mirum ſi poſt mille annos (tot enim fere ab Hieronymo ad hoc ævum ſunt) hic rivus nunquam repurgatus aliqua ex parte limum ſordeſque contraxit? Quid ais? —ſi me Hieronymo non præfero? non confero? non ulla ex parte comparandum cenſeo? nec de illo quippiam dico, ſed de verbis ſacræ Scripturæ, ut opinor, vetuſtate corruptis? quid jactantiæ eſt, ſi dixero, Scripturam ſanctam vere eſſe illius, quicunque is ſit, qui optime tranſtulit? An non ſancta Scriptura eſt, ubi melius dixerunt Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & quorundam aliorum, qui aut Judæi, aut hæretici fuerunt? Non enim ſanctum virum vel facit, vel oſtendit ſancta Scriptura bene interpretata: nec prophanum ac malum male & indocte interpretata, quia non è doctrina aut linguæ nitore, ſed fide & cordis puritate homines judicantur.* Paulo poſt: *Cur enim conferebam rivum Latinum cum Græco fonte N. Teſtamenti? An ſicut Porphyrius, ut ipſum N. Teſtamentum impugnarem? ut religionem noſtram labefactarem? ut Chriſto per illud opus bellum indicerem? an ut ei ſervirem, & in templum ejus ſaltem pilos caprarum, ut aiunt, ſi alia non poſſem, offerrem?* Lib. 4. contra Facium: *Eſt autem Pſalterium quod nemo Latinus ſine mediocri ſaltem Græcarum literarum peritia intelligat. ---- Atque utinam HEBRAICAM linguam plane noſcerem, ut ſecundum HEBRAICAM &*

[a] In Pog. l. 1.

[b] Lib. 4.

VERITATEM & vocem PSALMOS edicerem, & quidem in ÆDIBUS SACRIS: nam ubi commodius?

a Apud Vallæ lib. 4. in Pog.

10. NICOLAI *Cardinalis S. Petri* ad *Vallam* extat [a] Epistolium, quo ait se illius librum *Annotationum* in N. T. (ubi Versionem toties castigavit, Græcoque textui nusquam non posthabet) à *Papa* accepisse, *optatque, si foret possibile, illius copiam, quoniam multum* (inquit) *mihi placet, & utilis est pro intellectu sacræ Scripturæ.*

b Ibid.

11. BESSARIONI Cardinali adeo non displicuit illud Opus *Vallæ*, ut locum quendam è Græco corrigendum, quem ille non animadverterat, ut adderet, admonuerit: sicut ipse testatur [b] *Valla.*

c Epist. Pontif. l. 1. Ep. 396.

12. PIUS II. Papa in [c] Epistola ad *Mahometem* Turcarum Imp. ubi de Scripturarum incorruptione agit, in hunc modum disserit. —— *Si qua corruptio intervenit, in ea potuit intervenire, quæ apud Hebræos remansit, non in ea quæ inter Latinos & Græcos divulgata est, & inter infinitas diffusa provincias.* Quanquam nec Judaica corrupta est, *quæ usque in hanc diem cum Græca & Lat. traditione concordat. —— Mahometi leve fuit unum codicem corrumpere. —— Quærimus ex te, magne Princeps, si, te judice, duo rationum codices afferantur, quorum alter ex altero transcriptus existat, & in eo de quo est facta transcriptio, Sempronius mille debere talenta scriptus est; in exemplari duo millia: cui potius fidem dabis, annon EXEMPLO potius, quam EXEMPLATO? HEBRÆI parentes antiquæ Legis existunt, & apud eos EXEMPLA Legis habentur, apud alios EXEMPLARIA &c.*

13. AUGUSTINUS DATHUS, Senensis, Reip. à Secretis, politioris Literaturæ, necnon Philosophiæ, atque etiam *Theologiæ* in Urbe patria Professor, qui vitam cum morte commutavit an. 1479. æt. 59. Hebraice peritus fuit, & in Oratione 3. *de Laudibus Philosophiæ* locum Scripturæ ex ipso Hebræo adducit: *Bene Hebræus Concionator; Chitoba och mach-mi peninim ue tolhaphazim lois Vubah: quod cunctas opes sapientia præstet, & ejus pretium cum nulla re alia conferri debeat.* Rursus Orat. de Laudibus S. Hieron. *Jure itaque Hebræus quispiam Hieronymum Prophetæ verbis affari possit: Ma nim lezu: lechichchiim ratheca-middevasch lephi.*

14. Bibliorum excerpta ex Codice *Hebræorum* per Fr. ANTONIUM de MOGMIANO GUARDIANO an. 1466. asservantur hodie Petavii in Bibliotheca S. *Francisci*, uti monet Catalogus *Tomasinianus.*

15. DIONYSIUS CARTHUSIANUS, qui obiit 1471. Prolegom. in Gen. disputat utrum Hieronymo, qui negat LXX. Interpretum spiritum propheticum, an *Augustino* assentiendum sit. *Augustino* ipse consentit, & cum Hieronymus ait LXX. in quibusdam errasse, dicit id *exponendum esse pie, ut dicantur errasse, id est, aliqua omisisse, quod tamen ex certis causis fecerint.*

16. JACOBUS PEREZ, *de Valentia* vulgo dictus, Episc. *Christopolitanus*, qui ob. 1491. vir in Rabbinicis exercitatus, Prologo in Psalmos Tract. 6. textus Hebræi punctationem hodiernam rejicit, tanquam à Judæis in odium religionis Christianæ excogitatam. Ait *post conversionem Constantini M. videntes Rabbinos omnes gentiles cum tanta devotione ad fidem Christi converti per totum orbem, & Ecclesiam tanto favore prosperari, & etiam quod infinita multitudo Judæorum videntes manifestam veritatem per experientiam & miracula, pariter convertebantur, & sic deficiebant quæstus, & reditus, & tributa Rabbinorum, hac iniquitate commotos magna multitudine congregatos fuisse apud Babyloniam Ægypti, quæ dicitur Cayre: ibique quanto magis caute potuerunt, conatos fuisse falsificare & pervertere Scripturas à vero sensu & significatione. Inde confinxisse supra 5. vel 7. puncta loco vocalium. Quorum punctorum inventores fuisse Raunia & Rauasse, duos Doctores eorum.* Addit, *istos Rabbinos confinxisse libros Talmud. Quando* (inquit)

(inquit) *Judæi negant tibi interpretationem* LXX. *vel Hieronymi, eo quod non convenit cum ſua litera; dic quod mentiuntur. Sed dic eis, removeant puncta, & reperient veritatem. Eſt verum quod jam ignorant pro majori parte ſignificationis vocabulorum, & etiam ipſa antiqua vocabula Hebraica: immo manent per omnia cæci, ignari, & confuſi.* Ait *Eccleſiam Rom. acceptaſſe tranſlationem Hieronymi, tanquam veram & Catholicam, ſed noluiſſe ut traductio Hieronymi, nec aliqua alia præferretur interpretationi* LXX. *immo voluiſſe ut habeantur tanquam Prophetæ in omnibus, quæ interpretati ſunt, & in his quæ addiderunt. — Hieronymum traduxiſſe Pſalterium ex Hebræo jam punctuato, & interpretato per Judæos Talmudiſtas. Et hanc tranſlationem bene acceptaſſe Judæos, eo quod convenit cum litera punctuata & interpretata. Eccleſiam Latinam non renuiſſe hanc tranſlationem, veruntamen noluiſſe quod cantaretur in Eccleſia, eo quod eſt aliquantulum ſuſpecta, cum ſit tradu&ta ex Hebræo jam interpretato & punctuato. Et hoc dici Pſalterium ſecundum Heb. Veritatem, non quod illa traductio ſit magis vera, quam traductio* LXX. *ſed Hebræos impoſuiſſe illi tale nomen, ſcil. Pſalterium Hieronymi ſecundum Heb. Veritatem. — Hieronymum vero totum reſiduum V. T. interpretatum fuiſſe ex Hebræo non punctuato.* Hæc fingit *Chriſtopolitanus*, ut Pſalterium Latinum, quod exponit, tueretur, nec Verſionem tamen Vulgatam cæterorum librorum deprimeret.

17. MARSILIUS FICINUS, Philoſophus Platonicus, ac Theologus, Eccleſiæ *Florentinæ* Canonicus, Vir non modo linguæ *Græcæ*, ſed & *Hebraicæ* notitia excultus, qui obiit an. 1499. *de Chriſt. Relig.* cap. 31. Textum ipſum Heb. hoc modo in teſtimonium adhibet: ‘*Verbum ra-*
‘*tioque ipſa Dei, quia & ſine motu & intelligibili modo gignitur, dum con-*
‘*cipitur, jam paritur, ſimul adeſt, ſimulque cuncta componit. Antiquiſſima*
‘*apud Patres veſtros hæc ſententia fuit, ſiquidem* Moyſes *ait*: In princi-
‘pio creavit Heloym &c. *Heloym plurale eſt, ſingulare enim ejus eſt Heluel,*
‘*creavit ſingulare. Nempe quia in una & ſimplici Dei eſſentia eſt quidam*
‘*numerus Perſonarum, ideo Moſes & alii multi Hebræorum in ſolo Deo hoc*
‘*modo loquendi uſi ſunt nomine quidem plurali, & ſingulari verbo, atque à*
‘*converſo utentes. Significatur ſimilis in Deo numerus.* Non poteris ſervire
‘Domino, quia ſanctus ipſe, *HEBRAICA VERITAS habet*, quia
‘Heloym ſancti ipſe. *Rurſus Hieremias*: Pervertiſtis verba Dei viven-
‘tis, Domini exercituum Dei noſtri, *HEB. VERITAS habet*, He-
‘loym haym, *id eſt, Deorum viventium. Quod autem ſequitur, habet ſin-*
‘*gulare, ſicut nos habemus, & jungitur nomen Dei plurale verbo plurali in Re-*
‘*gum libro* 2. Quæ eſt gens ut populus Iſrael? propter quam ivit Deus,
‘ut redimeret ſibi in populum. *VERITAS HEB. dicit*, Iverunt
‘Heloym, *i. e. Dii. Item in Eccleſiaſte legitur*: Quis eſt homo, ut poſ-
‘ſit ſequi regem factorem ſuum? *Hebraicus textus dicit: Quis eſt homo,*
‘*ut intret poſt regem, qui jam fecerunt eum?*” In cap. 30. ait ſe in diſputationibus adverſus Judæos *tranſlatione* LXX. *Interpretum libentius uti, ut eos egregiis illuſtrium Judæorum armis convinceret.*

Comment. in Epiſt. Pauli Verſionem Vulg. non raro reprehendit, & ex Græco emendat, cap. 9. *Non autem legendum eſt, tradidit in deſideria, ſed in deſideriis, ſic enim Græcus textus habet.* Cap. 10. *Ubi Latini Codices poſt iniquitatem habent malitiam ex πονηρία Græca tradu&tam, ego libentius pono nequitiam, verbo Græco magis aptam.* Cap. 21. *Neque legendum eſt, per gratiam ipſius, quemadmodum Latini Codices habent, ſed Veritate Græca, gratia ipſius.* Alia conſimiliter legere eſt cap. 13. 15. 18. 25. 26.

18. BAPTISTA MANTUANUS, Ordinis Carmelitani in Conventu Mantuano Monachus, ſexies à Congregatione ſua *Vicarius Gen.* electus, & demum Carmelitarum totius Ordinis *Generalis* conſtitutus, qui obiit an. 1516. æt. 68. literis politioribus *Hebraicæ* linguæ ſcientiam adjecit,

tractatulumque edidit *de Causa Diversitatis inter Interpretes S. Scripturæ*: quo defendit Vulg. Versionem adversus Judæos, urgendo inter alia, Hieronymum aliter in suis Codicibus Hebraicis legisse, quam hodie legitur, diversisque subinde punctis vocabula animasse. Ait *se, ab ipsis Judæis audivisse, fuisse olim duos Hebræos linguæ suæ peritissimos, quorum unus* Ben-Nephthalim, *alter* Ben-Asar *vocabatur, & hos cum sacras Scripturas varietatibus viderent respersas, suscepisse curam corrigendi, & circa eas diu multumque desudasse, ut in unam omnia formam revocarent: remansisse tamen tandem in plerisque locis discordes, ut verificetur illud antiquum adagium: Quot capita, tot sententiæ. Ex hac* (inquit) *diligentia duorum istorum supplantati fuerunt veteres translatores: nam sublatis expunctisque dictionibus primis, quas nostri transtulerant, similes sunt suppositæ, quæ sensum longe alium pepererunt. His adjunge quod antiquitus Judæi scribebant sine punctis, sicut nunc quoque scribunt Pentateuchum, quo utuntur in Synagogis. Postmodum excogitarunt puncta & virgulas, quæ vocalium vicem gerunt.*

Ibidem fatetur Interpretes LXX. *in plerisque defeciße.* Et Vulgatam Psalmorum Versionem erroris arguit. *Illis adjungam tanquam corollarium & hos duos locos: in quibus quotidie, & quidem turpiter erratur à nostris. In Psalmo* CXLI. *nos legimus: Viduam ejus benedicens benedicam, ubi nullo modo Vidua legi potest, error iste venit à Græcis, natus ex similitudine duarum dictionum, scil.* χήρα & χήραν *prima Venatio, secunda vero Vidua interpretatur. Qui ergo Viduam transtulit,* χήραν *in Græco scriptum invenit, quæ lectio nullo modo stare potest: quia zeda legitur ab Hebræis: zeda autem viaticum vel venatio interpretatur, non vidua, quæ Hebraice dicitur almana. Alius item error venit à Græcis. Nam in Psalmo* LXXXVI. *legitur à nobis: Nunquid Sion dicet. Qui sic transtulit, scriptum in Græco reperit* μήτι, *quod est nunquid. &c.*

In Novo Test. ait ibidem, ad Græcum textum *oportere haberi recursum.* In Tract. *de Conceptione Christi*, quem paulo ante scripsit, Psalmorum locum alium ex Hebræo castigat, monetque quam periculosum sit translationibus fidere. *Si dicant isti se præsupponere transtatores bene fideliterque transtulisse: Respondetur, quod periti Scripturarum sciunt Interpretes sæpenumero discordare, decipi, & errare, ut in multis & pene infinitis Scripturarum tam gentilium, quam nostrarum locis apparet: & si huic certamini se exponerent nostri amici, magnum eis ab adversariis daretur negotium. Quod ut exploratum habeas subjicio exemplum. In Psal.* CX. *communiter legimus, & à tota Ecclesia tam Græca quam Latina mos iste receptus est. Tecum principium in die virtutis tuæ: in splendoribus sanctorum ex utero ante Luciferum genui te. Tamen Hieronymus in translatione ad Chromatium, quam secundum Hebraicam Veritatem dicit factam, multo aliter transtulit: dixit namque, Populi tui spontanei erunt in die fortitudinis tuæ: in montibus sanctis de vulva orietur tibi ros adolescentiæ tuæ. Et hinc cognosci potest, quam sit periculosum in re tanti momenti fidere translationi, & per locum tam salebrosum clausis luminibus, & sine aliquo adminiculo pertransire.*

19. Politioribus literis *Hebraicas* quoque adjecit ANGELUS POLITIANUS, Ecclesiæ Florentinæ Canonicus, qui an. 1494. ætatis suæ 40. defunctus est. Hebræorum puncta hodierna novitia esse, contendit ille ex auctoritate *Joannis Mirandulani* Comitis, Miscellan. cap. 14. *Quin Gallus Solomon, ordinarius apud Hebræos enarrator sacrarum literarum, Neuel ait esse Hebraice, quod ibi* (ap. Dan.) *Psanterin id est Psalterium legatur. Constat autem literis id nomen tribus* נבל. *ex quo etiam Nauel in Esaia legitur, & Amos, & Græca dein figura Naulon, à quo diminutum sit Naulion Ovidianum. Siquidem Noviciæ istæ sunt notæ, quibus Hebræi nunc pro vocalibus utuntur, ut idem & comperit & ostendit Joannes Picus Mirandula meus, unus omnium prorsus ab omni parte beatissimus, in opere singulari atque admirando,*

mitando, quo Pſalmus à LXX. verſos, iſto notarum præcipuo argumento, diſcrepet Hebraicæ Veritati reſpondere. Ne jam inſultare Judæus aut objicere poſſit, ea nos in templo ſingulis canere horis, quæ ne ipſi quidem ſatis verſa fideliter exiſtimemus. His verbis etſi patrocinari videatur vulgatæ *Pſalterii* Verſioni; poſtea tamen in eodem Opere ex Pſalterio Hebraico locum adducens, aſtum aliter quam habetur in *Vulgata* interpretatur. Cap. 23. de Harpocrate Deo, quem Ægyptii *ſilentio* colebant, verba faciens: *Quod idem etiam* (inquit) *de ſumma Dei cultu prolixe Porphyrius ἐν τῷ περὶ ζώων ἀποχῆς. Quin David item Propheta Pſalmum ita quempiam inchoat* לך דמיה תהלה אלהים בציון *Leha dumia tehila elohim bezion. Id Latine ſignificat: Tibi SILENTIUM laus, Deus in Sion. Quod aliter tamen interpretes* LXX. *verterunt, hoc eſt: Te decet hymnus, Deus in Sion. Quare Harpocratem puto Ægyptii ſuis adhibebant ſacris, qui ſilentio colendum oſtenderet ſummum Deorum.*

20. JOANNIS PICI MIRANDULÆ opus, quod deſignat *Politianus*, erat, *Defenſio pro* LXX. *Interpretibus, quantum ad Pſalmos attinet, adverſus Judæos.* Molitus eſt præterea libellum *De Veritate tranſlationis adverſus Hebræorum calumnias*, cujus meminit in Vita ejus *Franciſcus Mirandula*. Neutrum opus nunc extat. Quid vero in utroque præſtiterit vel præſtare voluerit magnus Juvenis, intelligimus ex *Politiano*. Nempe abjectis Hebræorum punctis hodiernis, Verſionem Pſalmorum LXXviralem, cæterorumque librorum *Hieronymianam* Textui Hebraico reconciliare nitebatur, utraque cum Hebraicis fontibus ſedulo collata. De eodem ſuo opere in Pſalmos meminit ipſe in Epiſtola anni 1489. *Differt autem emendationem* (carminis) *inſtans ratio & urgens novi operis quod habeo in manibus hortatu Laurentii Medicis, in quo Davidicos hymnos non ſolum illumino longiori interpretamento, ſed quoniam quos Eccleſia decantat, hi à* LXX. *verſi ſunt Interpretibus, eamque tranſlationem pluſquam ſexcentis locis, uti parum fidelem Hebræi coarguunt*, ego proprietati innixus Hebraicæ & Chaldaicæ literaturæ, *cum & ſenſuum integritati, illos ab omni Judæorum calumnia aſſero & defendo.* Hinc conſpicuum eſt illum hoc unum ſibi propoſitum habuiſſe, non ut Textum deprimeret, ſed ut ei Verſionem conſonare oſtenderet. Illum fontem rivulis omnibus quibuſcunque prætuliſſe, ubi nullo modo inſtaurari poſſet concordia, ex cæteris ejus, quæ ſuperſunt, operibus, cognoſcimus. Heptapli lib. 2. cap. 2. *Super hunc ferebatur, aut ut Veritas habet Hebraica, & Syrus Effren tranſtulit, incubabat huic ſpiritus Domini.* Ibid. lib. 3. cap. 5. *In Regum hiſtoria legimus juxta* Hebraicam *literaturam Salomonem his verbis orantem: Exaudi, O Cœlum, &c.* Comm. in Pſal. 36. *Per infirmitates autem intelligit Idola, & ita habet textus Hebr.* Expreſſius in lib. 5. in Aſtrol. cap. 8. ubi de diſcrepantia textus & Verſionis LXX. in annis antediluvianis hæc habet: *Sicubi vero in ſacris voluminibus Editio Græca in hac annorum permenſione ab Hebraica Veritate diſcordat, non poteſt quiſquam recto judicio AUCTORI IPSI PRÆPONERE FIDEM TRANSLATORIS, præſertim cum numero Hebræorum non ſolum accedat Hieronymus, ſed accedendum etiam putet Auguſtinus, qui etſi veteretn tranſlationem libenter ſequitur & probat, ubi tamen de hac varia annorum dinumeratione facit mentionem, fidem ait rerum geſtarum ab ea lingua eſſe petendam, ex qua tranſlatum eſt quod habemus, atque ita ut ille quod diverſum eſt apud* LXX. *myſterium putet potius quam errorem hiſtoriæ, tamen hoc eſt, literæ veritatem apud Hebræos eſſe non dubitat.* In Epiſtola ad *Baptiſtam Mantuanum*, ſciſcitanti quid ipſe cenſeret de differentia textus Heb. & tranſlationum in vocibus *ipſum* & *ipſa* Gen. 3. reſpondet concedendo Textus

1 Ait ibi librum illum *editum* fuiſſe. Sed neutrum typis *editum* fuiſſe aut abſolutum, apparet ex Franciſci ejuſdem Mirandulæ Epiſtola 1345. 6.

Heb. lectionem recte ſe habere, licet utraque tranſlatio è contra diſſentiret, Verſioneſque ita explanando, ut voce tantum, non ſenſu, ab eo recederent. *De diverſitate tranſlationis noſtræ à litera Heb. in 3. cap. libri Gen. ubi de Eva agitur & ſerpente, ſic equidem cenſeo. Eſt in Hebr. quemadmodum ſcribis:* Ipſum conteret caput tuum: *referturque ad ſemen Evæ, de quo dixerat:* inimicitias ponam inter ſemen tuum & ſemen illius. LXX. *vero & Hieronymus tranſtulerunt,* ipſa conteret caput tuum. *Utrobique autem idem ſenſus. Nam quod dicitur,* ipſa conteret, *non tam ipſam Evæ perſonam, quam Evæ poſteritatem reſpicit, cum id dicatur factura, quod in ſemine ſuo factura eſt. Sed cur maluerint* ipſa *vertere, quam* ipſum? *Hoc fuiſſe arbitror in cauſa, ut ſignificarent, cum ex Eva non fœminæ ſolum ſed mares eſſent propagandi, quod de ſemine dicebatur ad fœmineum ſolum ſemen referendum. Hæc ſunt quæ ſuper hac re in præſentia in mentem veniunt.*

Quod ſpectat ad Puncta ſeu Vocales Hebræorum in Epiſtola quadam, ſed quam ſcripſerat ante aliquot annos, nempe an. 1486. eorum ipſe antiquitatem agnoſcit ac tuetur. *Ut ad ea veniam quæ de Chaldæorum Hebræorumque literis deſideras, percunctatus ſum ego ſæpe Mithridatem & multos Hebræos de his quæ apud Hieronymum in Galeato Prologo leguntur, ubi ille ſcribit eoſdem olim fuiſſe Samaritanorum & Hebræorum characteres, Eſdram autem poſt inſtaurationem templi ſub Zorobabel alias adinveniſſe literas, quæ nunc ſunt in uſu, neſcios ſe hujus mutationis omnes prædicant, & (quod majus eſt) pro comperto habent iiſdem quibus nunc utimur in Hebraica literatura apicibus uſos & Moſen & Patriarchas antiquos omnes; cui ſententiæ, ut nunc mihi ſubvenit, fidem maximam facit ſcientia Cabalæ, cujus ſcriptores, qui cum ipſo Eſdra in ſynodo fuerunt, ſub ipſis literarum characteribus & figuris, quibus nunc Legem deſcriptam habemus, diſſimulaſſe Moſem divina myſteria, & volunt & probant: quod eſſe nullo modo poſſet ſi aliis Moſes ab his quibus nunc utimur characteribus uſus fuiſſet. Quo tamen tutari dictum Hieronymum poſſim, hoc unum habeo, quod nuper legi in commentariis libri, quem pater antiquus Abraham de Creatione edidit, dum enim duas illas & triginta portas, quarum meminit, authores interpretantur, dicunt numerum illum ex decem numerationibus & duabus ac viginti literis conflari. Reliquas autem literas, quæ ſunt mem, tzade, pe, caph, & nunquam duplices dicuntur, quarum characteres ſunt* ם צ פ ך *ab Epiſcopis ſive præfectis additas fuiſſe: hoc forte Hieronymus intellexit, cujus teſtimonium & haberi apud omnes omnibus in rebus debet, & habetur profecto apud me ſanctiſſimum.* Hæc ille. Fatis ceſſit divino vir ingenio, eodem quo *Politianus* anno, æt. 31.

21. Jo. Wesselus Gansfortius, Groningæ in Friſia natus an. 1419. & an. 1489. denatus Vir *Græce* & *Hebraice* doctus, à nonnullis *Lux Mundi* dictus, S. Scripturæ textus originales uſque adeo cordi habuit, ut à *Sixto* IV. Pontifice Romano beneficium aliquod ſibi petere juſſus, non aliud petierit quam *Biblia Græca* & *Hebraica* ex Bibliotheca Vaticana ſibi dari. Demirante Papa & interrogante, quare non *Epiſcopatum* aut ſimile quippiam peteret? reſpondit, *Quia iſtis opus non habeo.* Hæc de eo teſtatur *Hen. Pantaleon De Germ. illuſtr.* & *Vitæ Weſſelianæ* ſcriptor, qui etiam ſancte teſtatur hæc ipſa Biblia *Hebræa* diu *Groningæ* hæſiſſe apud *Virgines Spirituales*, eorumque hodie quædam fragmenta ſupereſſe.

22. Rodolphus Agricola, idem quoque *Groningenſis*, qui obiit an. 1485. æt. 43. Vir Græcæ & Heb. linguæ callentiſſimus, ex Hebræo Psalterium vertit: teſte *Trithemio de Script. Eccl.* [a] *Eraſmus* ſcribit illum *extremo vitæ tempore ad literas Heb. ac Scripturam divinam totum animum appuliſſe.*

a Adag. Quid Cani & balneo.

23. Joannes Crestonus, Placentinus, Carmelita & Doctor Papienſis

Papiensis, qui floruit circa an. 1480. linguæ Græcæ peritus, Hebraicæ non item, cum ei non arrideret *Psalterii* Vulgata editio, de novo illud è Græco Latinum fecit, & *Ludovico Donato* Episcopo *Bergomensi* dicavit. Opera ejus extare impressa testatur *Trithemius* in *laude Carmelitarum.*

24. JOANNES REGIOMONTANUS, qui eodem tempore claruit, & obiit an. 1476. æt. 40. Novum Test. *Græcum* tanto pretio habuit, ut integrum sua manu elegantissimè exararit, legendoque sibi familiare reddiderit. *Pantaleon de Germ. illustr.*

25. Biblia Latina, quæ prodiere an. 1486. jactat editor correcta fuisse ex Græcis Hebræisque fontibus, his versiculis:

Fontibus ex Græcis Hebræorumque libris
Emendata satis & decorata simul
Biblia sum præsens, superos ego testor & astra.

26. *Matthæus Bossius*, Veronensis, lib. 3. *De veris ac salutaribus animi gaudiis*, quod opus scripsit circa an. 1465. ait *Ecclesiam* sequi τῶν LXX. supputationem annorum. *Atque etiam annos, quos inquit Lactantius ante judicium mundi duraturos, & jam præteriisse videmus, cum ut Paulus Orosius Septuagintaque Interpretes supputant, quos Ecclesia sequitur, à conditione rerum ad nos usque jam anni plures quam 6460. fluxerint.* De vulgo saltem Chronologorum hoc verum est, qui *Eusebii* Chronicon ab Hieronymo translatum maluerunt sequi, quam novæ annorum supputationi laboriose operam impendere. Et paulo quidem antequam scripsit *Bossius*, Chronicon *Eusebianum* ad suum usque tempus continuatum ediderat *Matthæus Palmerius* Florentinus. Eandem Chronologiam, post Hieronymi ætatem secuti fuerant *Prosper*, *Cassiodorus*, *Marcellinus Comes*, *Idacius*, *Joannes Abbas*, *Isidorus*, *Auctor mirabilium S. Scripturæ*, *Gregorius Turonensis*, aliique Multi. De Ecclesia Græca res est certissima: nec mirum. *Sciendum est, quod aliter computant Hebræi, & aliter Romanæ Ecclesiæ traditio.* Quæ verba ex *Anastasio Sinaita* citat *Nierembergius*; si recte, per *Ecclesiam Romanam*, intelligenda est *Græca*, nam Græci recentiores se *Romanos* nominabant. *Veterum Ecclesiarum omnium traditiones comprobare* computationem annorum ad Diluvium juxta LXX. ait *Nicephorus* Patriarcha in Chronologia. Et in sexta Synodo (ut vocant) Oecumenica anni numerantur juxta LXX. 6199. Quinetiam in Romano *Martyrologio*, quod in Ecclesia quotidie publice decantatur, 8. Kal. Jan. sic de tabulis Ecclesiasticis Nativitas Domini populo quotannis annuntiatur: *Anno à creatione Mundi, quando in principio creavit Deus cœlum & terram, quinquies millesimo nonagesimo nono: à Diluvio vero anno bis millesimo nongentesimo quinquagesimo septimo &c.* Hinc [a] *Nierembergius*, quasi Ecclesia Latina, utramque tam diversam Chronologiam, Græcam scil. & Hebræam, reciperet ac comprobaret, veram esse contendit, easque componi posse ratione *mystica*. *Jo. Nauclerus*, qui eodem seculo 15. claruit, in *Chronico* suo hæc habet: *Ab Adam usque ad Diluvium, fluxerunt anni 1656. secundum Heb. Veritatem. Secundum vero* LXX. *Intt. quibus Philo, Berosus, Metasthenes, & Moyses contradicunt, numerantur anni 2242. Prima supputatio VERIOR est, altera videtur esse COMMUNIOR.*

[a] De Orig. S. Script. l. 7. c. 19.

27. Primus omnium in Germania *Græcas Hebraicasque* literas publice professus est JOANNES REUCHLINUS, alias CAPNIO, Juris-Consultus, qui natus est an. 1455. Linguæ Hebrææ desiderio usque adeo exarsit, ut cum antea iftius rudimentis fuisset imbutus, Legatum Romæ agens, Judæum alium assumpserit sibi magistrum, eique pro singulis horis singulos aureos Minerval dederit. Epistola quadam ad *Leonem* X. Pontificem, quæ subjicitur ipsius libris *Cabalisticis*, ait se *primum omnium*

Græca

Græca in Germaniam reduxiſſe, & primum omnium Eccleſiæ univerſali artem & ſtudia ſermonis Hebraici *condonaſſe atque tradidiſſe.* S. Scripturarum gratia Hebraicis ſe ſtudiis operam dediſſe teſtatur ipſe locis compluſculis. Procemio in libros *De rudimentis Heb.* ad *Dionyſium* Fratrem, deplorat *communem ſacrarum literarum jacturam, quæ cum multitudine ſophiſmatum annis ſuperioribus, tum maxime tunc* (an. 1506.) *propter eloquentiæ ſtudium & Poetarum amœnitatem, non modo negligebantur, verum etiam à quamplurimis contemptui habebantur. Hæc ſibi cogitanti, in mentem veniſſe tandem opportunum quoddam remedium, ne ſanctæ Bibliæ ſcriptura vel aliquando tota periret, & ſimul animarum noſtrarum progreſſus tum ſuavi cantu Sirenum, quas ne Ulyſſes quidem audiret, ad inferos abiret. Ad iſtum autem modum ei periculo ſuccurrendum* (inquit) *putavi. Primum omnium, cum ſit in animis noſtris* (*neſcio unde*) *inſitum multæ varietatis deſiderium, erit neceſſe veterem ſanctarum literarum dignitatem in novam faciem Latinis hominibus hactenus incognitam reverti, ut nimia familiaritate quotidianæ lectionis exploſa, novum & nativum in divina Scriptura dicendi genus, quale os Dei locutum eſt, noſmet ipſi non ſine quadam inauditi ac recentis nuper ſtudii admiratione apprehendamus. Tunc enim tollitur omnium interpretationum commune faſtidium, cum illa ipſa Veteris T. Biblia in ſua primordiali, hoc eſt, Hebraica lingua, & legi à noſtris & intelligi poſſit. —— Ego miſeratus tam ſanctas literas, indolui mea ætate ſtudioſos diutius Heb. linguæ ſcientia carere.* Præfatione ad VII. Pſalmos Pœnitentiales Latine ex Hebræo de verbo ad verbum à ſe converſos, & una cum Commentariolis ed. an. 1512. *Ut mihi pacem optatam quærerem, quæ abſque Chriſto contingere poteſt nemini, interdum ad S. Scripturam diverti, quæ tota Chriſti eſt, ſive ea ſit in V. Inſtrumento Hebraicis literis, ſeu in Novo Græcis conſcripta. Et illius ergo, Romanum loquendi morem prius adeptus, denuo utramque linguam didici, & Græcam & Hebraicam, ut ſanctiſſima oracula & eorum hierophantas interius capere poſſem. — Durum autem poſt eas diſciplinas & agreſte nimis judicabam, amicis negare humanitatis officia, ſæpe multumque & coram & per Epiſtolas nuncioſque à me petentibus, & eis moleſte admodum & ut aiunt intolerabiliter ignorantibus, aliis quidem Græca divulgarem, aliis autem Hebraica. Quare pio amore ductus, cum antea docuiſſem multos in Græcis literis, & per Grammaticam artem, cui titulum inſcripſi Micropediæ, dolaviſſem quicquid potui, noviſſime ad decorem & ſplendorem ſacratiſſimæ Theologiæ, & theologicorum virorum utilitatem, ipſe ego totam linguam Heb. primus omnium in literis, in dictionibus, & regulis collective, legibus mancipavi Latinis.* Tantus denique in illo affectus erga Biblia emicuit *Hebraica*, ut quod fertur de *Weßelo*, de eo pene idem à Scriptoribus ſatis idoneis referatur. *Eberardi* nempe *Barbati* Principis Wirtenbergenſis nomine, ad Cæſarem *Fridericum* III. cum aliis quibuſdam ampliſſimis Viris legatus miſſus, quum ut fieri conſuevit, aliis mire ſplendide lautia, ut vocant, nimirum aut equi pulcherrime inſtrati, aut aureæ phialæ, & reliqua id genus dona darentur, hic antiquiſſima quædam & bene deſcripta *Hebraica Biblia*, quam vel immenſum auri pondus à Cæſare accipere maluit. Auctor eſt, inter alias, *Jo. Braſſicanus* Præf. in *Salvianum* ed. an. 1530. Contendebant Theologi quidam cucullati, omnes libros Judæorum *præter S. Biblia*, concremanda eſſe: è contra libro edito obnixus eſt *Capnio* quapropter ab illis graviſſimam patiebatur perſecutionem; donec tandem *Leonis* Pontificis ſententia ab eorum liberatus eſt rabie.

Puncta vocalia ab *Eſdra* adinventa fuiſſe, ſtatuit: Cabalæ lib. 3. *Nondum enim erat Scripturæ diſtinctio per Puncta & Accentus, quæ ab annis Ezræ primum cœpit.* Fallitur[a] *Morinus*, cum per, *ab annis Ezræ*, putat illum intellexiſſe, *poſt Ezræ tempora.* Senſum iſtum verba haud ferunt.

[a] Exercit. 12. lib. 2. cap. 2.

Sed

Sed & ipſe poſtea quid ſibi voluerit, his explicat verbis: *Quinque terminales* (literas) *longe poſt ille prudens Ezra ſimul cum punctis adinvenit.*

Eum Verſionem Vulg. in loco quodam *Numerorum* cap. 17. reprehendere, tanquam cum Heb. non ſatis conſonam, obſervat *Steuchus Eugubinus* in *Recogn.*

28. Claruerunt alii nonnulli literatura *Hebraica* ante exitum iſtius ſeculi. In quibus ſunt *Jo. Annius* Viterbienſis, *Sebaſtianus Murrho* Colmarienſis, *Jo. Camerarius Dalburgius* Epiſc. Wormacienſis, & *Jo. Trithemius* Abbas Spanheimenſis, cujus manu exarata Hebraica quædam vidi in Bibliotheca [a] *Bodleiana*, & *Jo. Franciſcus* Comes Mirandulanus, *Jo. Pici* ex fratre Nepos, de quo in ſequentibus. Inter eos vero Judæos, qui in Germania verſabantur, repertus eſt nemo circa finem illius ſeculi, & ſequentis initio, qui *Chriſtianum* quemlibet erudire voluerit. Quod teſtatur *Reuchlinus* ad calcem Operis de *Rudimentis Heb.* Id vero recuſabant invidia, ut videtur, ducti; ſpecie vero, R. *Ami* cujuſdam auctoritate, qui in *Talmud* ita dixit: *Non explanantur verba Legis cuiquam gentili, eo quod ſcriptum eſt, Qui adnunciat verba ſua Jacob, præcepta ſua & judicia Iſrael, non fecit ſimiliter omni genti.* Huc ſpectat illud quod dicit S. Hieronymus, *Barbaninam*, magiſtrum ſuum, metu ſuorum popularium non niſi *noctu* ad ſe accedere auſum fuiſſe. Sic refert *Picus Mirandula*, magiſtrum ſuum *Mithridatem* docere ſe *Chaldaicam* linguam nulla voluiſſe ratione, niſi juratum prius, & quidem conceptis verbis, ne illius vel alphabetum cuiquam traderet: & cum forte *Hier. Benivenius* adeſſet dum Mirandulam ille docebat, furentem *Mithridatem* hominem eliminaſſe.

[a] NE. A. 3. 17

29. CONRADUM PELLICANUM, Rubeacenſem, qui natus eſt an. 1478. primo Monachum, poſtea Tiguri literarum Heb. Profeſſorem, ferunt ea de cauſa huic linguæ animum in juventute naviter applicuiſſe, quia viderat aliquando, Theologum quendam Doctorem cum Judæo de fide Chriſtianorum diſputantem, non ſolum à Judæo, ſed à Judæa ad ſilentium redactum. A nonnullis dicitur idem præceptorem nullum habuiſſe, verum propria induſtria Verſiones inter ſe conferendo, inſignem ejus linguæ notitiam, omnibus ſtupentibus, conſecutus fuiſſe. Sed fuiſſe illum *Reuchlini* diſcipulum, certum habeo.

30. Meminit [b] *Eraſmus* Prioris cujuſdam Monaſterii Cartuſienſium apud *S. Odamarum* Arteſiæ oppidum, qui his temporibus è libris Reuchlini *mire literas Heb. aſſecutus eſt nullo præceptore.* Erat is *Jo. Quonus*, cujus extat Epiſt. ad *Jac. Fabrum Stapulenſem* inter illuſtrium virorum ad *Reuchlinum* Epiſtolas. Uſque adeo exarſerunt nonnulli temporibus illis Scripturarum *Hebraicarum* ſtudio!

[b] Epiſt. ad Reuchlin.

31. Quam ea ætate in *Germania* vigere cœperit S. Scripturarum doctrina ex Linguarum Græcæ Hebrææque cognitione, intelligi datur ex *Martini Lutheri* Epiſtola ad *Reuchlinum* ſcripta an. 1518. *Hoc in te egit Dominus* (inquit) *ut Tyrannis Sophiſtarum aliquando & tardius & mitius diſceret veris Theologiæ ſtudiis reſiſtere, ac reſpirare inciperet Germania, Scripturarum doctrina tot heu! annorum centenariis non tam oppreſſa quam extincta. Non erant hæc initia danda pulcherrimorum ſtudiorum per hominem parvæ gratiæ. — Unde nunc tot ſurgunt proceres literarum ſacrarum.*

32. *Hebraica* Biblia primum edita ſunt *Bononiæ* an. 1488. poſtea Venetiis per Bombergum 1491. deinde Brixiæ 1494. Prodiere etiam ante an. 1506. *Soncini, Piſaurique.* Ea *paſſim in Italia* impreſſa fuiſſe teſtatur *Reuchlinus* Præfatione *Rudimentorum* edit. an. 1506. quorum nullum tamen exemplar ob *Maximiliani* Cæſaris bellum Italicum cis Alpes fuiſſet tranſvectum, queritur.

33. De Codicum Hebræorum caritate conqueritur *Georgius Simlerus*, Ordinarius Tubingenſis, in Epiſtola ad *Reuchlinum* dat. an. 1509. ubi

etiam de Scripturis ex *Hebræo* emendandis verba facit. *Non poſſum illud probatiſſimi Poeta, Præceptor doctiſſime, non recordari, quæ te tam læta tulerunt ſecula, quando nobis infelicitas temporum (injuriam verius dixerim) invidit eam ſupellectilem, quæ ad ingenii cultum pertinet. Appellamur & interpellamur aſſiduo propter extirpandam barbariem in ſacris Coditibus ex amanuenſium lituris paſſim inlitam inſperſamque. Verum enimvero falx deeſt. Nobis quidem videtur equi bonique facile eſſe conſulere inter noſtros, quanquam (ut eſt apud Hieronymum in proœmio ſuper Job) tanta ſit vetuſtatis conſuetudo, ut etiam confeſſa pleriſque vitia placent, dum magis pulchros habere volunt codices, quam emendatos. Proficere igitur nobis eſt animus, ſi codices Hebræi extarent, ut genuino & gentilicio idiomate verſati dirum & peſtilentem quibuſdam & fere publicum errorem eximeremus, qui S. Spiritus oracula divinitus ad nos derivata, pro arbitrio ſuo corrigere, potius invertere & depravare conantur. Tu nobis anſam capulumque falcis præbe, & vel Pſalterioli, uti pollicitus es, ſuccurre, mox mox ad ædes tuas redituro quamprimum. Scio namque pectus tuum recenti adhuc æſtu curarum ex ædificatoria ſollicitudine quiddam defervere indignum liberaliſſimis literis, Hebræas ſignifico, quæ virum undefariam rotundum integrumque, & nulla penitus animi nebula turbatum ſibi vendicant. Quæ poſſunt exclamare, Sancti eſtote, nos quidem ſancti ſumus. Lingua certe brevis, ſed ſucci ac ſenſus pleniſſima. Quid plura? Miſertum eſt me Reip. literariæ, quotiens cogito me eſurire codices chartaceos, atque alii parciſſime tractant ebureos. &c.*

34. Hac ætate cœpere textus Heb. & Latina Verſio in eiſdem voluminibus è regione exarari. Cujuſmodi viſuntur volumina aliquot apud nos inter Codd. MSS. Collegii *Corporis Chriſti*, viz. bina Bibliorum volumina, in quibus continentur Pentateuchus & Prophetæ cum duplici Verſione Latina, altera Vulgata, altera per aliquot libros interlineari; *Samuelis* liber 1. Hebraice & Latine; quem ſequuntur libri *Chronicorum* Hebraice cum Verſione interlineari; *Pſalterium* Heb. cum duplici ed. Lat. *Gallicana* & *Romana*, è regione oppoſita; Pſalterium rurſus Heb. cum una Verſione Lat. ſcil. *Romana*. Ejuſcemodi volumen aliud Hebraeo-Lat. cum alia Verſione interlineari, complectens libros *Joſuæ*, *Judicum*, *Cant.* & *Eccleſ.* ſervatur in Bibliotheca Collegii *S. Johannis Baptiſtæ*.

35. Incunte ſeculo XIV. viz. an. 1311. à Clemente V. P. in Concilio Viennenſi editum eſt Decretum de linguarum *Heb. Chald.* & *Arab.* (addo, & Græcæ) Profeſſoribus in *Curia Rom.* ubicunque ea eſſet, & in Academiis *Oxonienſi*, *Pariſienſi*, *Bononienſi*, & *Salamanticenſi*, inſtituendis. Quod decretum cum irritum prorſus eſſet, denuo novis ſuffragiis confirmatum eſt à Concilio [a] *Baſil.* an. 1534. à quo etiam præceptum eſt (quo efficacius obſervaretur) ut Rectores dictarum Academiarum, inter alia, quæ in aſſumptione rectoratus jurarent, jure jurando promitterent operam ſe pro Conſtitutionis obſervatione daturos: & ut in Conciliis illarum provinciarum, in quibus Academiæ dictæ conſtitutæ ſunt, linguarum harum Profeſſoribus honeſta ſtipendia decernerentur. Cæterum & hæc quoque Conſtitutio in nihilum recidebat. Hebrææ linguæ profeſſio publica cum ſalario certo in nulla Academia inſtituta eſt ante an. 1512. quo *Lovanii* inſtitutum eſt Collegium *trilingue*, conditore *Hieronymo Buſlidio*, Juris-Conſulto. Cujus exemplo, in aliis poſtea Academiis earundem linguarum, Heb. Græcæ, ac Lat. Profeſſores inſtituebantur, *Pariſiis* à *Franciſco* I. Rege, *Oxonii* & *Cantabrigiæ* ab *Henrico* VIII.

[a] Seſs. 19.

36. An. 1508. *Correctorium Bibliorum* Coloniæ edidit JAC. MAGDALIUS, Batavus, Ord. Prædi. vir Græcis & Heb. literis imbutus. Quod Opus ego non vidi.

37. An. 1509. (rurſuſque 1513. & tertia rurſus vice) *Quintuplex Pſalterium, Gallicum, Romanum, Hebraicum, Vetus, Conciliatum* edidit, JACO-

BUS FABER, Stapulenſis. *Conciliatum* appellat *Gallicum*, in quo pauca quædam adduntur aut mutantur, *quo magis* (inquit) *Veritati & Hebraico concordet Pſalterium*, & quandoque ut aptior & accommodatior habeatur ſermo.

Edidit idem paulo poſt initium ſeculi XVI. S. Pauli Epiſtolas omnes, Vulgatæ editioni è regione appoſita Verſione Nova à ſe ex *Græco* facta: & præmiſſa *Apologia* contra Vulgatam interpretationem, quam non eſſe *Hieronymi* contendit. Prodiit idem opus ſecunda vice Pariſiis apud *Hen. Stephanum* an. 1512. & rurſus ibid. an. 1515. & 1531. *Guillelmo Briconeto* Epiſc. *Lodorenſi* dicatur Volumen. In Epiſt. Dedicat. *Nonnulli* (inquit) *forte mirabuntur non parum, quod ad tralationem Hieronymi intelligentiam Græcam adjicere auſi fuerimus, id nimis inſolenter factum arbitrantes: & me temeritatis & audaciæ, non tam accuſabunt quam damnabunt. Quibus nihil ſuccenſemus. Nam juſte id quidem facerent, ſi ita res haberet, & ut ipſi conjectant, & jam quamplurimis eſt perſuaſum. Verum nos bona venia dignabuntur: cum plane intelligent nos ad ſacri Hieronymi tralationem nihil auſos, ſed ad vulgatam editionem, quæ longe fuit ante beatum & glorioſum Eccleſiæ lumen Hieronymum, & quam nobiſcum ipſe ſuggillat, carpit, & coarguit, & quam veterem & vulgatam appellat editionem.* Apologiæ initio: *Quia in præfixa paulo ante Epiſtola jam diximus nos ad tralationem Hieronymi nihil adjeciſſe (neque enim id præſumpſiſſemus) nunc conſentaneum viſum eſt, ut Epiſtolarum beatiſſimi Pauli vulgatam editionem, qua paſſim Eccleſiæ utuntur, non eſſe Hieronymi, ſed priorem eo fuiſſe, bona omnium gratia oſtendamus. &c.* Addit neque traductionem *Evangeliorum* neque aliorum librorum T. N. eſſe *Hieronymi.* Vulgatam in Commentariis paſſim carpit, & erroris incuſat.

Editione *Evangeliorum*, quæ una cum Commentariis emiſit an. 1521. (rurſus an. 1541. *Coloniæ* prodierunt) quid præſtiterit, his edocet verbis: *Primo loco vetus occurrit editio. Deinde annotationes breves, quæ partim quod in vetere editione obſcurum eſt, illuſtrant: partim quod vitiatum eſt, emendant: partim quod apud Græcos pluſculum eſt, adjiciunt præpoſito aſteriſco: partim quod non habetur apud illos, confodiunt obeliſco; partim alia ſubindicant, quæ ab iis, qui quantulacunque luce donati ſunt, facile intelligentur. Quæ omnia, tum mentium, tum veteris literæ purgationem efficiunt. Tertio loco ſequitur Commentarius, exactius conſimilia efficiens, id eſt, interdum veteris literæ, interdum mentium, interdum utrorumque illius mendas, harum caligines detergens.* Comment. in Cap. 2. Matthæi, exiſtimat Interpretem Græcum qui illius Evangelium ex *Hebræo* verterit, male reddidiſſe textum iſtum: *Et tu Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda.* Quem in Evangelio *Hebraico* eodem modo ſe habuiſſe, quo in Hebræo *Michææ* Prophetæ, non dubitat.

In editione *Epiſtolarum Catholicarum*, quæ prodiere an. 1525. & poſtea Antverpiæ 1540. variantes lectiones è *Græco* impreſſo in margine adnotant; quæ in Græco reperiuntur, in Vulgata deſunt, aſteriſco ſignantur; quæ redundant, obelo. De fide Verſionis ſic loquitur: *Et id inſuper notatu non videatur indignum, in Evangeliis, & Epiſtolis Pauli editionem Græcam, noſtra tralatione fideliorem atque integriorem. In his autem Catholicis Epiſtolis, noſtram tralationem illa quibuſdam in locis uti nunc habet* (ut nonnulli putant) *integriorem. —Tempore Hieronymi Codices Græci hanc particulam in Epiſtola Joannis habuerunt. Tres ſunt qui teſtimonium dant &c. qua nunc carent noſtra exemplaria Græca. Sed tu, Lector optime, omnium* καλλιστος κριτης ἐσω.

38. BEATUS RHENANUS in Epiſtola ad *Druinum Bleſenſem* data an. 1508. & Editioni veteri operum *Matthæi Boſſi Veronenſis* ſubjecta, his verbis ei commendat *Fabri* quintuplex Pſalterium. *Si poſt quintuplex*

Pſalterium quod Faber Stapulenſis, vir ex omni ævo incomparabilis, anno ſuperiori ad archetypam Veritatem *caſtigavit, hæc opuſcula legeris, erit unde cum utilitate voluptatem arripias.*

39. PAULUS MIDDLEBURGENSIS, Epiſcopus *Sempronienſis*, Vir Græce & Hebraice doctus, in Opere *de Die Paſſionis Domini* ed. Romæ 1513. l. 1. c. 2. *Dicendum quod in Græco & Originali non habetur, una ſabbati, ſed, una ſabbatorum: Joannes autem & Lucas Græce, & non Hebraice, neque Latine ſcripſerunt: & ergo Græcis exemplaribus fides in hoc eſt adhibenda. — Ubi ergo dubia in tranſlatione occurrunt, ad Græcum originale recurrendum eſt, & ab eo, tanquam à fonte, veritas haurienda eſt. — Totum ergo N. T. à Græco ſermone, tanquam à fonte, hauriendum eſt.* Idem in lib. 2. cap. 1. ex profeſſo probare nititur Editionem Latinam Bibliorum Vulgatam non eſſe Hieronymi. Ubi hæc quoque habet: *Ex hac & tanta tranſlationum diverſitate inferri poteſt editionem non debere dici authenticam ex hoc ſolo, quod in uſu Eccleſiæ exiſtit, maxime ſi ab Originali fuerit diſcrepans, vel ſaltem Originalia, & prototypa ab Apoſtolis, & Evangeliſtis vel à Prophetis conſcripta magis erunt authentica. Præterea Veritas Evangelii eſt una, & æterna: tranſlationes vero ſunt multæ, & temporales, pro beneplacito ſummi Pontificis mutabiles, & abolendæ, Originale vero ſemper unum & idem manet; ergo tranſlationes non debent dici ſimpliciter authenticæ, niſi fuerint Originali conformes. &c.*

40. ERASMUS *Roterodamus*, qui ab ineunte hoc ſeculo, gloria quadam ſingulari inter viros literatos emicuit, quamvis linguæ Hebrææ pene expers fuit, & *Hebræorum literas deguſtaſſe ſe potius, quam didiciſſe* ipſe fatetur, quantum tamen Inſtrumenti utriuſque Scripturarum textui originali, præ omnibus tranſlationibus, detulerit, liquet. An. 1505. *Laur. Vallæ* in N.T. Annotationes, in quibus cum textu Græco confertur, paſſimque carpitur Editio Vulgata, typis edi in lucem curavit. Eiſque addidit Præfationem ſuam, in qua præclare de Textibus Orig. & Verſione Vulg. his diſputat verbis: *Futurum auguror, ut quidam, vixdum perlecto operis titulo, prius quam de re cognoſcant, illico τραγωδικῶς ſint exclamaturi, O cœlum, O terra! quum belle moneat Ariſtophanes, ὁ σκετλιάζειν χὴ βοᾶν, πρὶν ἂν μάθῃς. Atque haud ſcio, an ſi ſint omnium odioſiſſime obturbaturi, ad quos maxima pars utilitatis pertinet, nempe Theologi. Non ferenda (inquient) temeritas, hominem Grammaticum, poſt vexatas diſciplinas omnes, ne à ſacris quidem literis petulantem abſtinere calamum. Atqui ſi Nic. Lyra auditur, non dico indoctus, ſed certe recens, Hieronymum χερνητάγωγῶν, multaque convellens, tot jam ſeculorum conſenſu conſervata, idque ex Judæorum libris, unde ut donemus noſtram hanc manare editionem, tamen haud ſcio an ſtudio depravatis: quod tandem flagitium eſt, ſi Laurentius collatis aliquot vetuſtis atque emendatis Græcorum exemplaribus, quædam annotavit in N. T. quod ſine controverſia totum ab illorum fontibus manat, quæ vel diſſonent, vel dormitante interprete parum commode reddita videantur, vel quæ ſignificantius ab illis dicantur, poſtremo ſi quid apud nos depravatum appareat? An dicent non idem eſſe juris Vallæ Grammatico quod Nicolao Theologo? Ut ne reſpondeam interim, Laurentium à magnis viris inter Philoſophos quoque ac Theologos referri: Lyra, quum vocem excutit, tum Theologi, ac non magis Grammatici vices agit? Imo totum hoc, divinas vertere Scripturas, Grammatici viz. partes ſunt. Neque vero abſurdum, ſi quibuſdam in rebus, plus ſapit Jethro quam Moyſes. Ac ne ipſa quidem, opinor, diſciplinarum omnium regina Theologia, ducet indignum admoveri ſibi manus ac debitum exhiberi obſequium, à pediſſequâ Grammatica: quæ tametſi nonnullis eſt dignitate poſterior, nullis certe opera magis neceſſaria. In minimis verſatur, ſed ſine quibus nemo evaſit maximus. — Quod ſi fieri potuit, ut veteris interpretes Inſtrumenti erraverint alicubi, in his præſertim in quibus fides non violatur,*

violatur, quidni potuerint labi & Novi? Quod quidem Hieronymus non tam vertit, quam emendavit, idque modice, relictis (ut ipſe teſtatur) verbis, quæ potiſſimum excutit Laurentius. Verum num etiam noſtros errores ad Spiritum auctorem referemus? Eſto, bene verterint interpretes, ſed bene verſa perverſuntur. Emendavit Hieronymus, ac rurſum depravantur emendata: Niſi forte nunc aut minor audacia ſemidoctorum, aut peritia linguarum major, aut non facillima depravatio propter artem chalcographicam, quæ unicum mendum repente in mille propagat exemplaria. At fas non eſt, inquiunt, in ſacris Scripturis quicquam immutare, propterea quod illic ne apiculi quidem myſterio vacant. Imo tanto magis nefas eſt depravare, tantoque attentius corrigendum à doctis quod per inſcitiam eſt adulteratum: ea tamen cautione temperantiaque, quæ cum omnibus libris tum ſacris imprimis debetur. Verum non recte, aiunt, ſibi ſumit Laurentius, quod Hieronymus mandante Damaſo ſuſcepit. Ne propoſitum quidem ſimile. Hieronymus veterem editionem nova ſuſtulit: Laurentius quod annotavit, in privatos commentarios refert, neque poſtulat, ut hinc quicquam in tuo codice demutes. Quanquam ipſa exemplarium noſtrorum varietas, ſatis arguit ea non carere mendis. Porro ut veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ita novorum veritas Græci ſermonis normam deſiderat, auctore Auguſtino, cujus verba referuntur in Decretis Diſtin. 9. Quo quidem in loco neminem eſſe tam ſaxeum arbitror, quin miſereſcat, neminem tam ἀγέλαστον, quin rideat, inſulſiſſimum gloſſema[a] *neſcio cujus, ſomniantis Hieronymum in Epiſtola ad Deſyderium affirmaſſe, Latina exemplaria caſtigatiora eſſe Græcis, Græca Hebræis. Non vidit autem eum illatione rei palam abſurdæ, confirmaſſe quod propoſuerat, atque hæc verba* aliud eſt ſi, *perinde valere ac ſi dicas,* niſi forte. *Alioqui quæ tandem dementia fuerat, alterum teſtamentum ab Hebræis vertere, alterum à Græcis emendare, ſi noſtra erant utroque in genere meliora? Quorſum attinebat, ut in Viennenſi Concilio, quod refertur Cle. lib. 2. titulo de Magiſtris, tam ſolicite ſtatuerit auctoritas Eccleſiaſtica, de parandis trium linguarum doctoribus? Quo in loco rurſus admiror, quo conſilio Græcam linguam eraſerint. Verum hæc doctos admonuiſſe tantum ſat habeo. Illud audio quoſdam dicere, veteres interpretes trium linguarum peritos, ſatis explicuiſſe, ſicubi fuit opus. Primum mallem ego meis oculis cernere, quam alienis. Deinde ut plurima dixerint, certe multa poſteris dicenda reliquerunt. &c.*

[a] Vide ſupra ad finem ſæculi XIV.

Illius liberali labore primo typis in lucem prodiit Novum Teſtamentum *Græcum* an. 1515. nam quamvis T. N. *Complutenſe* Græco-Latinum anno 1514. impreſſum fuerat, illud tamen non niſi poſt aliquot annos publici juris factum eſt. Adjecit Eraſmus Verſionem recognitam & Annotationes, in quibus quid fecerit, quod ad rem noſtram ſpectat, ipſum audi. Ait ſe Teſtamentum N. *recognoviſſe, primum ad Græcam veritatem, ad quam ceu fontem, ſi quid inciderit, confugere non ſolum illuſtrium exempla ſuadent, verum etiam toties monent Hieronymus & Auguſtinus, & ipſa Romanorum Pontificum decreta jubent. — Et quanquam ab Interprete, quiſquis is fuit, ob inveteratam & receptam editionem non libenter diſſentimus, tamen ſicubi res ipſa palam clamitat illum vel dormitaſſe vel hallucinatum fuiſſe, non veriti ſumus & hoc indicare lectori, ita patrocinantes veritati ut in neminem ſimus contumelioſi. Solœciſmos evidentes ac prodigioſos ſubmovimus, & ita ſermonis elegantiam ubique quantum licuit ſecuti ſumus ut nihilo minor eſſet ſimplicitas.* Quem ſuum conatum ſic tuetur in [b] Epiſtola quadam, anni 1516. *Fas eſſe negant tentare quicquam hujuſmodi, niſi ex auctoritate Concilii generalis. At iſtoc quid iniquius? Ipſi quotidie depravant ſacros codices, ſola inſcitia ac temeritate: nobis non licebit ex veterum ſententia reſtituere quod corruptum eſt, niſi totius orbis Chriſtiani convocato Concilio? Adeo pejorem volunt eſſe conditionem mendum ſubmoventis, quam invehentis, bene merentis ſua induſtria, quam male merentis ſua insogitantia.*

[b] Lib. 2. Ep. 16.

Verum illud mihi respondeant velim, hæc ipsa quæ illis tantopere placet editio, utrum ab Interprete susceptа fuerit ex auctoritate Concilii generalis: an prius edita, ac deinde judicio Patrum comprobata. Prius scriptam opinor, postea comprobatam. Atque idem potest in hac mea evenire, quod ipse tamen nec ambio, nec postulo. Tametsi ne id quidem concesserim. Mihi magis videtur usu irrepsisse, ac paulatim progressu temporis collegisse robur. Alioqui si publico Concilii judicio fuisset approbata, traditaque: omnes ea communiter usi fuissent. Nunc aliud citat Ambrosius, *aliud* Augustinus, *aliud* Hilarius, *aliud* Hieronymus. *Imo nec hujus ætatis exemplaria consentiunt. Quod si protinus actum putant de religione Christiana, si quid usquam variet, etiam si nos dormiremus, jam illi periculo eramus obnoxii. At utuntur, inquiunt, hac editione Patrum Synodi. Veteresne an recentiores? Aut cur minus valere debeat veterum Conciliorum usus, quam recentium? maxime, quod ad hanc rem pertineat? Quanquam illud erat docendum, ea quæ citantur in Conciliorum actis à nostra emendatione dissidere. Quid quod pleraque Synodorum acta Græco sermone prodita fuerunt? Denique fieri potuit, ut aliter ab illis citata, mutarit aliquis ad hanc nostram editionem, id quod quotidie deprehendimus factum in* Hieronymianis & Ambrosianis *Commentariis. Ante annos ferme* 20. Lutetiæ *formis excudebantur sacrificiorum ac precum horariarum codices, juxta ritum Ecclesiæ* Trevirensis. *At opifex, qui literas gustarat modo, cum sentiret pleraque dissonare, correxit omnia ad hanc nostram editionem; idque ipse mihi confessus est, arbitratus se rem præclaram moliri. Jam non arbitror absurdum, si quid etiam fugiat generale Concilium, in his præsertim, quæ non attinent ad necessitatem salutis. Satis est hoc reprehendi non posse, quod agitur in Synodo. Postremo, quam ob rem magis trepidamus, si quid secus lectum fuerit in divinis Libris, quam si quid secus enarratum? Certe utrobique par discrimen. Atqui videmus Interpretes non modo diversa, verum etiam pugnantia dicere sæpenumero. Quin & illud dilemma, si possint, explicent: Utrum permittunt aliquid novari in sacris libris, an omnino nihil? Si quicquam permittunt, cur non excutiunt potius, recte mutatum sit, necne? Sin minus, quid facient illis locis, in quibus mendum inesse manifestius est, quam ut negari, dissimularive possit? An hic sacrificum illum malunt imitari, qui suum* mumpsimus, *quo fuerat* 20. *usus annos, mutare noluit, admonitus à quopiam* sumpsimus *esse legendum? Vociferantur,* κὴ ϰεπλιάζουσιν, *O cœlum, O terra, corrigit hic Evangelia! At quanto justius exclamandum erat in corruptorem, O sacrilegum, depravat hic Evangelia! Neque enim nos novam prodimus editionem, sed veterem pro virili restituimus, at ita ut hanc novam non labefactemus. Qui pro hac nova, tanquam pro aris & focis dimicant, habent quod amplectuntur, nihil illis perit, aliquid de lucro accessit. Hanc quam adamant, emendatius legent posthac, & rectius intelligent.*

Testamenti *Græci* editiones *quinque* ipse edidit. *Apologiam* postremæ præfixit, in qua hæc habet: *Jam illud quemadmodum extra controversiam est apud eruditos, ita indoctis etiam, multorum libris persuasum esse reor, hanc Novi T. editionem Hieronymi non esse, quemadmodum ab ipso fuit emendatum. Tametsi nos, nec hanc qualiscunque est aut cujuscunque est, neque convellimus ullo modo, neque calumniamur. Tantum restituimus quæ temporum ac librariorum vitio fuerant depravata; obiter indicatis & his, quæ vel ambigue vel parum attente reddidit interpres: nam non recte, mihi religio est dicere, etiamsi id non veritus est aliquot locis Hieronymus. Sunt in quibus nostra vulgata magis probatur editio, aut Ambrosiana lectio quam Græci codices. Et tamen consentientibus omnibus Græcis exemplaribus, quoniam illa mutare non licuit, Latina accommodavimus, ne non responderent, quum in hoc ipsum adderentur. Cæterum id in scoliis discutimus. — Quemadmodum ingenue fateor esse permulta, quæ doctius tractari potuissent: ut non inficias eo, locis aliquot me dormitasse lassum: ita res ipsa, ni fallor, indicabit, me post*

Laur.

Laur. Vallam, cui non hac tantum in parte debent bonæ literæ, poſt Jac. Fabrum virtutis omnis & literarum antiſtitem, nec ſine cauſa verſatum in hoc negotio, nec ſine fructu.

Quæ habet plura de textuum originalium præſtantia videre eſt in Apologiis quas ſcripſit adverſus *Leum*, *Stunicam*, *Latomum*, *Sutorem*, & *Albertum Pium*. Sunt tamen loca quædam T. Novi, ubi lectionem Latinam Græcæ anteferre non dubitat.

Præfatione in duas poſtremas editiones, meminit exemplarium quorundam Græcorum N. T. ad Latinorum exemplaria emendatorum quo tempore inter Eccleſias *Græcam* & Latinam unio conſtituebatur. *Hic obiter illud incidit admonendum, eſſe Græcorum quoſdam N. T. codices ad Latinorum exemplaria emendatos. Id factum eſt, in fœdere Græcorum cum Romana Eccleſia: quod fœdus teſtatur Bulla quæ dicitur Aurea. Viſum eſt enim & hoc ad firmandam concordiam pertinere. Et nos olim in hujuſcemodi codicem incidimus, & talis adhuc dicitur adſervari in Bibliotheca Pontificia majuſculis deſcriptus literis. Verum ex his corrigere noſtros, eſt Lesbiam, ut aiunt, admovere regulam. Illud potius ſpectandum quid legerint veteres Græci, Origenes, Athanaſius, Baſilius, Gregorius Naz. Chryſoſtomus, Cyrillus, ac Theophylactus. Hoc eo viſum eſt admonere, quod jam nunc quidam jactitant ſe trecenta loca notaſſe ex Codice Pontificiæ Bibliothecæ, in quibus ille conſonat cum noſtra Vulgata editione Latina, cum mea diſſonat. Quod ſi nos urgent authoritate Vaticanæ Bibliothecæ, codex quem ſecutus eſt in N. T. Franciſcus Cardinalis quondam Toletanus, non modo fuit ejuſdem Bibliothecæ, verum etiam à Leone X miſſus eſt, ut hoc veluti bonæ fidei exemplar imitaretur. Atqui is pene per omnia conſentit cum mea editione.* Non videtur veriſimile, ex ulla auctoritate procerum Eccleſiæ emendationem iſtiuſmodi vel potius depravationem Græcorum Codicum ex Latinis fuiſſe factam, id enim nullo modo apparet, neque videtur *Laur. Vallæ* in manus unquam veniſſe ejuſmodi exemplar: ſed potius Græculum quendam parasitum in Italia verſatum, id ultro clanculum feciſſe.

41. CHRISTOPHORI FISCHERI, Protonotarii Apoſtolici, quem vocat virum *doctiſſimum*, hortatu *Laur. Vallæ* in N. T. Annotationes edidit *Eraſmus*. *Deterrebat nonnihil* (inquit Eraſmus in Epiſtola ad illum Dedicatoria) *cum vetus illa Laurentiani nominis invidia, tum hoc argumentum multo in ſpeciem invidioſiſſimum. At tu ſimul atque librum evolveras, non ſolum meam opinionem tuo graviſſimo judicio confirmaſti, verum etiam hortari, atque adeo convitiis extundere cœpiſti, ne propter paucorum oblatrationes, ſimul & auctorem merita gloria, & tot millia ſtudioſorum tanta commoditate fraudarem: negans dubitare te, quin opus illud ſanis & candidis ingeniis ut utiliſſimum, ita & graviſſimum eſſe futurum: cæterum alios cum ſuo morbo fortiter eſſe negligendos. Denique patrono te pugnatoreque offerebas, exiret modo in publicum, vel tuo unius periculo. &c.* Ibidem in fine: *Proinde vero verius eſt, quod tu, doctiſſime Chriſtophore, ſæpenumero ſoles dicere, neque cor neque frontem eſſe iis, qui audent non ſolum in ſacros, ſed omnino in ullos veterum libros ſcribere, ni literaturam utramque mediocriter teneant. — Plurimum ſtudioſi debebunt Laurentio: Laurentius tibi, per quem publicam accepit, cujuſque & judicio bonis ingeniis erit commendatior, & patrocinio contra maledicos inſtructior.*

42. Laudatur idem Opus, & ſimul *Jac. Fabri* commentarius in Epiſtolas Pauli prædictus, à CONRADO PEUTINGERO Auguſtano in Epiſt. ad *Conradum Mutianum* ſcripta an. 1513.

43. Quam acceptum fuit orbi literario Teſtamentum Eraſmi *Græcum* ipſe docet in Epiſt. quadam ad Reuchlinum, in Anglia conſcripta: *Novum Teſtamentum plurimos amicos mihi conciliavit ubique, tameſſi nonnulli ſtrenue reclamarint, præſertim initio, ſed hi in abſentem tantum, & fermo tales,*

tales, ut nec legerint opus meum, & ſi legerent, non intellecturi. Deſignantur hi Epiſtola ad *Bovillum Cantabrigienſem*, ex qua locum ſatis prolixum ſuperius protulimus, data an. 1516. ubi ſcribit in uno Academiæ illius Sodalitio, Senatus-Conſulto cautum eſſe, ne aliquis id volumen Collegio inferret.: Quos homines *damnaſſe librum, quem ne legerint quidem, alioqui nec intellecturi, ſi legerent: tantum audiiſſe inter cyathos, aut in conciliabulis fori, prodiſſe novum Opus.*

44. Quantum opus illud arriſerit cum aliis plurimis, tum clariſſimis Viris LUDOVICO BERO, FABRICIO CAPITONI, GREG. REISCHIO, JAC. WIMPHELINGIO, Jo. FISHERIO Epiſcopo *Roffenſi*, & ipſi LEONI X. Papæ; fuiſſeque illud juxta decretum Concilii *Lateranenſis*, Epiſcopi *Baſileenſis* licentia comprobatum, eadem Epiſtola, quæ ex ipſis *Roffenſis* ædibus data eſt, perſpicue docet: *Jam nec hi, qui totum hoc negotium non ad judicium, ſed auctoritatem vocant, multum habent, quod in me deſiderent. Si quidem cautum eſſe conſtat in hac Synodo Lateranenſi,* (quæ tunc ſedebat) *ut liber edatur ab Ordinario comprobatus, aut ab iis quos ille ſuas vices delegarit. At opus noſtrum & ſcriptum, & editum eſt, teſte & approbante ejus loci Epiſcopo: neque quovis Epiſcopo, ſed præter ætatis reverentiam, præter imaginum commendationem, ſingulari vitæ integritate, raraque doctrina inſigni. Nec is vero comprobavit modo, verum etiam nihil non detulit, ſi ſecum manere voluiſſem. Et abeuntem tantis officiis, tanta munificentia proſecutus eſt Vir incomparabilis, ut me referre pudeat. Ac ne his quidem contentus, ultro ſcriptis ad Archiepiſcopum Cantuarienſem literis tum me honorificentiſſime commendavit, tum illi meo nomine gratias egit. Itaque ſi non à Synodo, certe juxta Synodi Conſtitutionem approbatus eſt labor meus. Talis eſt auctor, ut unus plurimorum inſtar haberi debeat: & hoc plus etiam ponderis habere debet illius ſuffragium, quod nec precibus, nec ullis obſequiis impetratum, ſed ultro ac pene fugitanti delatum ſit. Quod ſi cui parum gravis eſt unius hominis auctoritas, Epiſcopi judicio ſubſcripſere duo Theologiæ Profeſſores, ſed omnium longe principes;* LUD. BERUS, *vir, id quod conſtat, omnibus virtutum ac diſciplinarum ornamentis cumulatus: tum autem in Theologica palæſtra ſic exercitatus, ut apud Pariſios inter eos, qui Doctoris titulo inſigniebantur, primum meruerit locum. Huic adeo diſplicuit Opus noſtrum, ut fortunas ſuas omnes, quas habet ampliſſimas, mihi communes detulerit. E duabus Præbendis, quas habet, alteram ultro in manum dederit. Ad hæc* FABRICIUS CAPITO, *ob inſignem Theologiæ cognitionem in Baſileenſis Eccleſiæ collegium cooptatus, ubi publicum concionatorem agit, vir præter alias egregias diſciplinas, trium linguarum non vulgariter peritus, Græcæ, Latinæ, & Hebraicæ. Denique vita tam integra, moribus tam piis, ut nihil unquam viderim incorruptius. His teſtibus liber eſt editus, quorum judicio nihil addubitaret, qualibet gravi in re, fidere Epiſcopus, ſi ipſe parum certo eſset judicio. Neque tamen quiſquam cæterorum Theologorum damnavit opus noſtrum. Tantum deplorabant nonnulli ſe pueros non didiciſſe Græce, & ſibi ſero librum eum prodiſſe in lucem. Referre poteram, quid venerandus ille Prior Cartuſienſis apud Friburgum,* GREGORIUS REISCHIUS, *cujus ſententia apud Germanos oraculi pondus habet: quid eximius ille Theologus* JAC. WIMPHELINGIUS, *de noſtra ſenſerit editione. Proferre poteram* innumeras Epiſtolas inſignium Virorum, *quibus mihi gratias agunt, quod ex meis lucubrationibus præcipue, quas in Novum edidi Teſtamentum, & meliores evaſerint, & eruditiores, ni vererer, ne quis hæc à me glorioſius dici putare poſet, quam verius. — Scis ipſe, mi Boville, cujuſmodi vir ſit egregius ille Præſul* ROFFENSIS, *veſtræ Academiæ Cancellarius, ſive virtutem ac pietatem ſpectes, ſive doctrinam. Et non pudet iſtos tenebriones convitiis inſectari, quod ille tantus heros approbat, ac legit? Imo non pudet* πιοδόλως ἀνθρωπίσκως *ſuo arbitratu lacerare, quod ipſe* SUMMUS *approbat*

probat PONTIFEX? Nam ni mea probaret, non utique ſcripſiſſet ſe maximi muneris loco habiturum, ſi ſtudiorum meorum proventum omnem ſuo dicarem nomini. Plus quam approbat, qui præmium etiam pollicetur. Oſtenderam illi literis meis quid molirer; explorans, num ſibi cuperet inſcribi. Ille protinus unicam epiſtolam duabus penſavit: altera meæ reſpondet, & amanter, & honorifice, & erudite; altera me meaque ſtudia ſereniſſimo Anglorum Regi commendat, quam diligenter, quamque effuſe, probabis ipſe. — Miſimus hyeme proxima volumen unum LEONI, *cui dicatum eſt: quod ſi redditum eſt, nihil addubito, quin ille ſummis præmiis ſit vigilias noſtras proſecuturus. Quid ſupereſt igitur, quod iſti in me deſiderent? Nec primus, nec temere negotium hoc aggreſſus ſum. Secutus ſum Synodi Conſtitutionem. Approbant ſi non omnes, certe primi. Si quid illic impium eſſet, diſpliceret pis: ſi nihil eruditionis, rejicerent eruditi. At nulli magis amplectuntur, quam hi quos & inſignis vitæ ſanctimonia, & eruditio non vulgaris commendat. Si quem magis movet doctrina, probatur à doctiſſimis: Si integritas, probatur ab integerrimis: ſi auctoritas, probatur ab Epiſcopis, ab Archiepiſcopis, ab ipſo ſummo Pontifice. Neque quicquam tamen horum mihi proſit ſuffragium; ſi compertum fuerit, me cujuſquam omnium ambiſſe favorem. Quicquid hic datum eſt, rei datum eſt, non homini. — Si fieri non poteſt, ut omnibus probemur, hoc interim me conſolatur, quod ubique ferme probamur à probatiſſimis. Et ſpero futurum, ut quod nunc placet optimis, mox placeat plurimis. Aliis gratiam conciliavit novitas, at huic operi novitas invidiam peperit. Proinde diverſum opinor accidet. Illis ætas favorem adimit, mihi fortaſſis apponet.*

Teſtatur ibidem, *Jac. Fabri Stapulenſis* Opus, de quo diximus in ſuperioribus, benigne ab omnibus fuiſſe exceptum. *Jac. Faber Stapulenſis amicus noſter, dudum id fecit in* Paulum, *quod ego in totum Novum Inſtrumentum. Cur hic demum tanquam ad rem novam commoventur quidam? An aliis omnibus iſtud licere volunt, mihi uni non volunt? Atqui Stapulenſis non paulo plus auſus eſt, quam ego. Ille ſuam interpretationem veteri oppoſuit, idque in Academiarum omnium regina* Lutetia: *ego recognitorem modo profeſſus, locos aliquot aut corrigo, aut explico. Nec hoc dixerim, quo* Fabrum *in communem invidiam vocem: nam vir ille jampridem gloria ſuperavit invidiam; ſed ut palam faciam quam inique faciunt quidam, qui quod jam diu eſt à multis factitatum citra calumniam, in me veluti ſubitum ac novum calumniantur.*

45. Hæc *Eraſmus* in Epiſtola adverſus Collegium illud *Cantabrigienſe*, quod Teſtamentum ipſius *Græcum* prohibuit. Quotquot in ea Academia literis Græcis favebant, eis omnibus acceptiſſimum fuiſſe opus *Eraſmianum*, teſtatur in Epiſtola ad illum *Bovillus*. *Hic acriter incumbunt literis Græcis, optantque non mediocriter tuum adventum: & hi magnopere favent huic tuæ in N. T. editioni: dii boni, quam eleganti, argutæ, ac omnibus ſani guſtus ſuavi ac perneceſſariæ!*

De aliis, quibus diſplicuit opera ſua in edendo Græco Teſtamento hæc habet in Epiſt. an. 1515. ad *M. Dorpium*. *Utinam, mi Dorpi, tantum eſſet otii Romanis Pontificibus, ut biſce de rebus ſalutares ederent conſtitutiones, quibus caveretur, de reſtituendis bonorum auctorum monumentis, de parandis & reponendis emendatis exemplaribus. Verum in eo Concilio ſedere nolim iſtos falſiſſimo nomine Theologos, qui huc tantum ſpectant, ut quod ipſi didicerunt, id ſolum habeatur in pretio. Quid autem iſti didicerunt, quod non ſit ineptiſſimum, & idem confuſiſſimum? Quibus ſi contingat tyrannis, futurum eſt, ut antiquatis optimis auctoribus, inſulſiſſimas iſtorum nænias pro oraculis habere cogatur mundus. Quæ uſque adeo nihil habent bonæ eruditionis, ut ego ſane malim vel mediocris eſſe cerdo, quam iſtius generis optimus, ſi nihil melioris acceſſerit doctrinæ. Iſti ſunt, qui nolint quicquam reſtitui, ne quid ignoraſſe videantur. Hi nobis fictam Synodorum auctoritatem objiciunt:* a Ep. 42. l. 31.

hi magnum Chriſtianæ fidei diſcrimen exaggerant; hi periculum Eccleſiæ, quam iſti ſcil. humeris ſuppoſitis fulciunt, rectius plauſtrum fulſuri: & hujuſmodi fumos ſpargunt apud vulgus indoctum ac ſuperſtitioſum: apud quod cum pro Theologis habeantur, nolint ullam opinionis ſuæ jacturam facere. Verentur ne, cum perperam divinas citant literas, id quod ſæpenumero faciunt, Græcæ aut Heb. Veritatis auctoritas in os jaciatur, & mox appareat eſſe ſomnium, quod velut oraculum adducebatur.

46. *Leonis* X. Pontificis Epiſtola, cujus meminit *Eraſmus*, dat. 10. Jul. 1515. *Nos & volumina divi Hieronymi & Novi T. tua cura elaborata, jucunda quadam cupiditate exſpectabimus, & promiſſum tuum, quo omnium ſtudiorum tuorum fructus te nobis delaturum affirmas in maximi muneris loco ducemus, in eoque gratiam tibi ſumus habituri. &c.* Idem in Epiſtola an. 1516. — *æquum eſſe judicantes ſanctam tuam induſtriam publicæ utilitati aſſidue deſudantem, dignis præmiis ad majora conandum excitari.* Plenius in alia anni 1518. quum editio Teſtamenti Græci ſecunda ab Eraſmo adornata, proditura eſſet.

Dilecto filio *Eraſmo Rot.* S. T. P. *Leo* PP. X.

Dilecte fili, ſal. & Apoſt. ben. Valde nos delectarunt lucubrationes tuæ in T. N. jampridem editæ, non tam quia noſtro nomini dicatæ fuerant, quam quod non vulgari, ſed nova & inſigni quadam eruditione præſtabant, omniumque doctorum calculo plurimum laudabantur. Quas nuper à te recognitas, & plurimis additis Annotationibus locupletatas illuſtrataſque fuiſſe, certiores facti non mediocriter gaviſi fuimus, ex prima illa editione, quæ abſolutiſſima videbatur, conjecturam facientes, qualis hæc futura, quantumve boni, ſacræ Theologiæ ſtudioſis, ac orthodoxæ fidei noſtræ ſit allatura. Macte igitur iſtius animi tui eſto, ac publicæ utilitati ſtudens operi tam ſancto, ut in lucem exeat, ſedulo invigila, dignam quidem tot laborum mercedem ab ipſo Deo relaturus; à nobis vero meritam commendationem & cunctis Chriſti fidelibus perpetuam laudem conſecuturus. &c.

47. Extitere nonnulli, qui, cum Græce non intelligerent, Græcum textum tamen tanto pretio habuerunt, ut *Eraſmi* Verſionem Latinam Vulgatæ per ſingulas lineas alternatim immiſceri curarint. Cujuſmodi extat Teſtamentum Novum inter Codd. MSS. C. C. C. Oxoniæ, nitore mirabili, elegantiaque quam abſolutiſſima, in membrana, voluminibus duobus majoris formæ, exaratum, in quo verſio vulgata atramento, *Eraſmi* rubrica conſcribitur.

48. Thomæ Moro, Viro literis politioribus & dignitate ſummo, qui pro cauſa Eccleſiæ Romanæ mortem tandem perpeſſus eſt, quam gratum ei fuerit *Eraſmi* in N. T. Græco edendo ſtudium, ipſe docet in Epiſt. ad Eraſmum: *Gaudeo N. T. bene procedere.* Addit; *mirum eſt quanto undique deſiderio exſpectatur ab omnibus.* Audiamus vero quæ habet in Epiſtola ad *Martinum Dorpium* pro defenſione *Moriæ Eraſmi*, in Scripturarum Originalium contra Verſionem Vulg. patrocinium: quæ etſi prolixiora, prætermitti tamen non finit inſtituti noſtri ratio: *Nec enim quicquam eſt quod tu, ne quicquam in Scriptura mutetur, è Græcorum fide codicum prohibes; quod non olim adverſus B. Hieronymum & objectum ſit, & ab eo validiſſime confutatum. Niſi hoc videri novum vis, quod tranſlationibus, ut ais, quæ multæ olim fuerant, ejectis omnibus, ne varietate codicum fideles vacillarent, hanc unam à ſanctis patribus acceptam, ac Hieronymo caſtigatam, atque ad nos uſque tranſmiſſam comprobavit Eccleſia: non uno aliquo concilio, ſed perpetua conſuetudine ad eam recurrendi, quoties in ullo concilio de fide nodus incidiſſet. Neque enim alioquin fieri potuiſſe, ut cæteræ omnes interierint, atque hæc ad nos ſola pervenerit, niſi id non forte accidiſſet, ſed adhibita à majoribus noſtris induſtria fuiſſet curatum. Primum, mi Dorpi, nemini*

dubium

dubium esse puto, quin hæc ipsa editio ante Hieronymi tempora (neque enim alioquin ipse hanc potissimum castigasset) & recepta sit ab Ecclesia, & assiduo citandi usu comprobata: quod ego vel solum in causa fuisse puto, quare ad nos usque sola duraverit. Cur ergo Hieronymus ausus est mutare quicquam, idque non aliis modo & optimis & sanctissimis viris approbantibus factum, sed ipso quoque Augustino adhortante ut fieret? Mutavit vero Hieronymus, ut ipse fatetur, si quod in sensu fuit, quo Latinus Codex discreparet à Græco: hoc ille putavit utilius, quam ea quæ tu Erasmo suades ut faciat, viz. ut ea tantum annotet quæ commodius ac significantius interpres vertere potuisset, sensum vero si quando discrepet, manere patiatur, nec mendæ manifestæ Latinos admoneat. Quod D. Hieronymus non usque adeo curandum censuit, ejus tu præcipuam curam habendam putas: quod ille judicavit potissimum, ab eo tu potissimum deterres. Sed hic occurris ac fateris, id ab Hieronymo recte factum, quod viz. tunc opus erat, dum adhuc vulgata hæc editio non satis esset emendata: at nunc repurgatis vitiis supervacaneum iterum purgandi laborem fore. Nam si opus tam nunc esset, quam tunc erat, non est ratio cur minus bene mereretur, à quo nunc denuo fieret, quod tunc Hieronymus fecit. Primum, neminem esse omnium puto (dicam enim audacius) neque Hieronymum quidem ipsum, qui profiteri ausus sit, se tam certum sui, ut in vertendo nihil eum possit omnino subterfugere (usque non deerit vel mediocribus interdum post meliores etiam in quo versentur utiliter) Ergo quis vertendi finis erit? inquis: facillimus: si evenerit ut quisquam tam commode verterit, aut ab alio non optime versum, alius ita correxerit, ut his manentibus integris, non inveniant posteri quod mutandum censeant. At periculum est, interim, ne variæ translationes dubios faciant animos fidelium, utram credere debeant veriorem: quod ipsum in causa fuisse censes, ut reliquæ omnes de industria rejectæ sint, hac una servata, ne fideles vacillarent: qua in re usque adeo ego abs te dissentio, ut quod tu majorum curæ tribuis, ego temporum assignem incuriæ, qua nimirum non illæ tantum translationes, sed multa etiam alia periere. Alioquin etiam si unam in Ecclesiis tenendam recepissent, reliquas tamen quid necesse fuit abjicere, ex quibus non erat periculum ne fideles vacillarent? Imo quemadmodum tunc Evangelistarum varia narratione, series rerum in luculentiorem pervenit notitiam, ita tum ex diversorum collatione interpretum studioso Lectori daretur occasio, si quem aut verbum fefellisset æquivocum, aut orationis decepisset amphibologia, aut sermonis proprietas imposuisset, ex reliquis conjiciendi quid verum sit. Quod sane utilissimum esse & Augustinus sentit, & Origenes experimento didicit, & Jacobus Faber Psalterii quintuplicis editione docuit. Atque hæc ideo dixi, ut ostenderem etiam si D. Hieronymi labor adhuc maneret integer, non illum tamen reprehendendum esse, quisquis, si quid ab illo præteritum inveniisset, hoc ipse velut relictas à messore spicas colligeret. Nunc vero quis non putet Codices Lat. nihilominus atque olim è Græcis esse corrigendos, quum ita sint rursus infecti mendis, ut ne vestigia quidem Hieronymianæ emendationis appareant? Quod usque adeo in confesso est, ut ipse tu quoque qui id maxime negas, idem fatearis tamen. Nam cum ideo maxime contendas, corrigendi laborem frustra sumi, quod Hieronymi castigationes asseris magna patrum diligentia servatas esse integras: tum in proximo fere versu subdidisti, Responde jam, Erasme, utram probet editionem Ecclesia? Græcamne, qua non utitur, an Latinam, quam solam citat, quoties ex S. Scriptura aliquid definiendum est; vel præterito Hieronymo, si quando aliter legat, quod quidem non raro contingit? *Imo, tu nunc respondе, Dorpi, si ut ipse dicis, & vere dicis, non raro legat aliter Hieronymus quam vulgaris habet editio, quomodo potest esse verum quod ante dixisti, eandem editionem ita manere correctam ut ille correxerat? Neque enim quenquam arbitror esse crediturum, illum quicquam contra suam ipsius correctionem proposuisse legendum. Tam ergo nunc opus correctione est, quam olim fuit. An*

vero tantundem liceat, hoc reſtat inquirendum. Quanquam nec inquirendum hoc, nec dubitandum videtur, quin emendati codices tam nunc ſint Eccleſiæ utiles, quam olim fuerunt. Sed Eccleſia nunc, inquis, iſtam editionem comprobavit. Atqui eadem Eccleſia eodem modo eandem editionem ante Hieronymi correctiones approbaverat: id quod jam ante reſpondi. Quanquam non pigebit eandem orationem tuam, quam tu tam invictam cenſes denuo excutere, ne me prætervehi quicquam diſſimulanter putes. Videris ergo mihi ſic colligere, Auguſtinus nec Evangelio duxit eſſe credendum, niſi Eccleſiæ compelleret auctoritas. At Eccleſia comprobavit in hac tranſlatione verum eſſe Evangelium: Conſequitur ergo, ſi quid ſit in Græcis Cod. diverſum, ut verum in illis Evangelium eſſe non poſſit. Hæc eſt (quantum perſpicio) argumentationis tuæ ſumma, quæ mihi videtur ejuſmodi, quam non ſit difficile ſolvere. Nam primum Eccleſia ſic in Latinis Cod. contineri credit Evangelium, ut fateatur tamen è Græco tranſlatum. Credit ergo tranſlationi. Sed magis archetypo credit, Evangelium in Græcis eſſe verum: in Latinis verum eſſe credit eatenus, quatenus fidit interpreti, in quo, ut opinor, nunquam tantam habet fiduciam quin eum labi cognoſcat humana fragilitate potuiſſe. At in Conciliis citatur ex Lat. Codice, quaſi ideo fecerint, ut de induſtria fidem archetypis abrogent Græcis. Apoſtoli nonne citabant ex Prophetis ſecundum tranſlationem LXX. *Int. omiſſa interim Heb. textus veritate, dum Græcis ſcriberent? nec ideo tamen Hieronymus factum putavit eſſe præjudicium, quaſi Græca tranſlatio quam Heb. litera Apoſtolorum cenſeretur auctoritate ſincerior. Ego certe hoc perſuadeo mihi, idque (ut opinor) vere, quicquid ab Apoſtolis nobis traditum eſt, non eſſe jam à quovis melius verſum, quam ab ipſis Apoſtolis præſcriptum. Ideoque fit, ut quotiens in Lat. codicibus occurrat quicquam quod aut contra fidem aut mores facere videatur, Scripturarum interpretes ex aliis alibi verbis, quid illud ſibi velit dubium expiſcantur, ad unius Evangelium fidei, quod per univerſam Eccleſiam in corda fidelium infuſum eſt, quod etiam prius quam ſcriberetur à quoquam, Apoſtolis à Chriſto, ab Apoſtolis univerſo mundo prædicatum eſt: dubios hujuſmodi ſermones applicant, atque ad inflexibilem veritatis regulam examinant, ad quam ſi non ſatis adaptare queunt, aut ſeſe non intelligere, aut mendoſum eſſe codicem non dubitant: cujus morbi medelam cenſent aut à diverſis interpretationibus, tanquam medicis, implorandam, quod tibi jam periculoſum videbatur, aut velut à fonte quodam ab ea lingua repetendam, unde ea ſcriptura in Lat. fluxit eloquium. Verum tu, mi Dorpi, concedis, olim recte feciſſe eos qui Latinos, quanquam ab Eccleſia receptos atque approbatos codices, è Græcis emendaverint; ſed idem tamen negas nunc recte fieri, propterea quod veriſimile ſit, ipſorum libros Græcorum aut de induſtria fuiſſe depravatos ab ipſis, jam olim ab Eccleſia Rom. deſciſcentibus, aut poſtea ſaltem per incuriam vitiatos. Non enim eſſe credibile, ſi Latinorum, quibus perpetua fides fuit, codices paulatim tamen labefactati ſunt, incorruptos adhuc reſtare Græcorum, apud quos ipſa jam olim fides corrupta ſit. Hæc ratio, Dorpi, non flexit Hieronymum, quo minus Inſtrumentum Vetus ex Heb. ſermone transferret: quanquam ſi quid hic valere debet, ibi magis debuiſſet, quum nemo neſcit Judæos ex profeſſo infeſtiores fuiſſe hoſtes Chriſtianis, ut quibus in univerſo repugnabant, quam Græcos Latinis, quibuſcum communi Chriſtianorum nomine convenerant, licet in quibuſdam diſſenſerint. Et profecto (ut vere dicam) videtur mihi neutiquam credibile, ullam gentem in depravandos libros unquam conſpirare voluiſſe, ut ne dicam, nec potuiſſe quidem. &c.*

49. Epiſtolam, cui reſpondet *Morus*, ad *Eraſmum* ſcripſerat MARTINUS DORPIUS, Theologus Lovanienſis, an. 1515. Latina quidem elegantia tum ſatis excultus, ſed *Græcarum* literarum prorſus expers, ut patet ex *Mori Eraſmique*[a] reſponſionibus, quibus eum hortatur, ut *Græcis* addiſcendis operam daret. Quid ipſe poſtea hac de re ſenſerit,

[a] Epiſt. 42. lib. 31.

rit, declarat arctiſſima iſta, quæ poſtea inter eum & [a] *Eraſmum* interceſſit, amicitia. *Geſnerus* in *Bibliotheca* meminit illius *Orationis* in Prælectionem Epiſtolarum D. Pauli, in qua tractat *de ſacrorum Codicum ad Græcos caſtigatione & linguarum peritia*, impreſſæ Baſileæ 1520. apud *Frobenium* Eraſmi Chalcographum. Et conſtat illum tandem ad linguæ Græcæ ſtudium ſe applicuiſſe.

[a] Vide Eraſmi Epiſt. 1. & 7. lib. 7. & Ep. 58. lib. 27.

50. Quam gratum fuit aliis Eraſmi Teſtamentum Gr. novaque Verſio, intelligimus ex BILIBALDI PERKHEIMERI, Senatoris Norinburgenſis eruditi, Epiſt. ad Eraſmum an. 1516. *Salutant te geminæ meæ Sorores, Abbatiſſa S. Claræ una, altera ejuſdem Regulæ Sectatrix, quæ aſſidue tua ſcripta manibus retinent: maxime vero jam Novo oblectantur Teſtamento; quo mirifice afficiuntur mulieres, multis viris qui ſibi ſcioli videntur doctiores. Scriberent ad te Latine, niſi indignas ſuas exiſtimarent literas.* Quam ipſi *Bilibaldo* pergratum fuerit, dignoſcimus ex aliis [b] ejus ad Eraſmum Epiſtolis, quarum altera invectiva eſt in *Ed. Leeum*, qui in Opus hoc librum ediderat.

[b] Inter Epiſt. Eraſmi lib. 4. Ep. 12. & lib. 12. Ep. 12.

51. An. 1515. *Pſalterii* Latinam novam ex *Hebræo* Verſionem edidit FELIX PRATENSIS, ex Judæo Monachus, eidemque *Leoni* X. Pontifici dicavit. Voluminis inſcriptio ſic ſe habet: *Pſalterium ex Hebræo diligentiſſime ad verbum fere tranſlatum: fratre Felice, Ordinis Heremitarum S. Auguſtini Interprete, per ſummum Pont. Leonem* X. *approbatum.* Cardinalis *S. Crucis* hortatu ſe Opus id aggreſſum teſtatur; & cum in propoſito haberet totum V. T. ex *Heb.* convertere, veniamque à Pontifice peteret, prius voluit *Leo* ex *Pſalmorum* tranſlatione de illius peritia judicium fieri. In Epiſtola Dedicat. hæc ad verbum leguntur: *Cum quartum abhinc menſem Romæ agerem, & reverendiſſimus atque idem nobiliſſimus ſanctæ Crucis & Corneliorum familiæ fulgentiſſimum lumen Cardinalis Pſalmorum tralationem ex Hebræo in Latinum idioma à me peteret: recuſare nequaquam valui. Inde audaciæ bonæ plenus, recto itinere ad te proficiſcens, totius ſacræ paginæ transferendæ jus à te petii. Verum tu rei novitate perculſus, ut par erat, magnæ rei auctoritatem facili aſſenſu elevare noluiſti: ſed magis & magis penſitandam, & exactiori judicio examinandam operæ pretium duxiſti. Cum vero audiviſſes me prius tralationi Pſalmorum operam daturum, ut ex eo minoris jacturæ judicio, quantum in reliquis ſperandum eſſet, facile judicaretur: propoſito laudato me dimiſiſti: ſed cum forte aliis de rebus, ut de hac etiam,* Petrum Bembum *tuum alloquerer, Virum, ſi ingenii acumen, & morum dexteritatem conſideres, nunquam ſatis laudatum, conſilium meum & laudavit, & ſi quid excuderem ſub tuo nomine, ut id omnino ederem cohortatus eſt. — Exeat igitur liber iſte auſpiciis tuis felix, & clypeo Pontificiæ majeſtatis tutus exultet.* Præmittitur ipſius *Leonis* Privilegium (ut vocant) in hæc verba: *Leo Papa decimus univerſis & ſingulis &c. Cum dilectus Felix Pratenſis Ordinis Heremitarum S. Auguſtini Profeſſor*, ad publicam omnium, eorum præſertim qui ſacrarum literarum ſtudioſi ſunt, utilitatem, *quanto maximo potuit labore & diligentia Pſalterium ex Hebræo in Latinum ſermonem à ſe traductum, dilecto Danieli Bombergo Flamingo nuncupato, ſive ejus opera & impenſis formis excudendum publicandumque tradiderit. Idcirco nos, cupientes rationibus ejuſdem Felicis ita conſulere, ut non ſolum* ipſius ſtudium in traductionibus hujuſmodi non refrigeſcat, ſed indies magis atque magis accendatur, &c. *Datum Viterbii ſub Annulo Piſc. die* x. *Octob.* MDXV. *Pontif. noſtri an.* 3. *P. Bembus.*

DAN. BOMBERGUS, Carmine ad Lectorem.

Hoc arcana Dei, Lector ſtudioſe, libello
Veraque veridici carmina vatis habes.

Cui Studio *Felicis Pratenſis* reclamaſſe neminem, teſtatur *Eraſmus* in Epiſt. noviſſimo citata: *Nuper* (inquit) *Felix Pratenſis Pſalterii totius no-*

vam edidit interpretationem, ab omnibus ſuperioribus admodum diſſidentem. Quis huic unquam movit tragœdias?

52. Anno 1514. & tribus ſequentibus, excuſa ſunt *Biblia Complutenſia*, Hebraice, Græce, & Latine, & partem Chaldaice, ingens Opus in 6. Vol. *Leoni* X. dicatum; cura & immenſis ſumptibus illuſtriſſimi FRANCISCI XIMENII, Cardinalis, & Archiepiſcopi *Toletani*; qui quanti fecerit archetypas linguas, res ipſa loquitur, & teſtatur *Gomeſius* in Vitæ ejus Hiſtoria, ubi refert, quod, cum ultimum volumen recens à prelo ad eum eſſet apportatum, impendio lætatus, ita cœlum ſuſpiciens acclamavit: *Grates tibi ago, ſumme Chriſte, quod rem magnopere à me curatam, ad optatam finem perduxeris.* Et ad familiares continuo converſus, *Equidem* (inquit) *cum multa ardua & difficilia Reip. cauſa hactenus geſſerim, nihil eſt, Amici, de quo mihi magis gratulari debeatis, quam de hac Bibliorum editione: quæ una ſacros Religionis noſtræ FONTES tempore perquam neceſſario aperit: unde MULTO PURIOR Theologica diſciplina haurietur, quam à RIVIS poſtea deductis.* Idem auctor eſt, impenſas à *Ximenio* in ea re præclara abſolvenda factas, in comparandis undecunque gentium exemplaribus, Hebræis, Chaldaicis, Græcis, & Latinis, in ſalariis Chalcographorum & ſcribarum, doctorumque hominum præmiis non vulgaribus, cæteriſque neceſſariis, *quinquaginta millium aureorum, & amplius ſummam confeciſſe*: & in conquirendis ex diverſis regionibus 7. *Hebræis exemplaribus* erogata fuiſſe *quatuor millia aureorum.* [a] *Alſtedius* ſcribit *Ducatorum ſexcenties millena millia* ab eo in id opus fuiſſe impenſa. Ad id negotium vocati & accerſiti ſunt homines linguarum peritiſſimi, in univerſum 42. inter quos, *Demetrius Cretenſis* natione Græcus, *Ant. Nebriſſenſis*, *Lopes Aſtuniga*, & *Fernandus Pincianus*, Græcarum literarum & Latinarum profeſſores; *Alphonſus* Medicus Complutenſis, *Paulus Coronellus*, & *Alphonſus Zamora*, Hebræarum rerum conſultiſſimi: LXX. tranſlationis interpretatio partim ab aliquot Academiæ Complutenſis eruditis hominibus, qui jam tunc ſub *Demetrio* & *Pinciano* in Græcis literis non vulgariter profecerant, partim à *Demetrio*, *Pinciano*, & *Aſtuniga* ſive *Stunica*, confecta fuit. *Joanni Vergaræ* libri, qui *Sapientiales* vocantur, interpretandi ſunt commiſſi. Duravit ab an. 1502. annos continuos plus minus 15. hæc Viri vere magni de ſacris Bibliis edendis cura: ut pene cum ipſius vita, finem quoque editio ſuſceperit. In ea primum locum, quoad temporis ordinem, tenet Teſtamentum N. Græcum cum vulgari tranſlatione impreſſum 1514. Teſtamenti Vet. libri ternis columnis per ſingulas paginas ſunt diſtincti. Prima Hebraicam lectionem tenet, media vulgarem Latinam, tertia Verſionem Græcam tranſlatione etiam Latina interlineari illuſtratam. In margine inferiori, quoad libros Pentateuchi, *Chaldaica* paraphraſis ſubjecta eſt, Latina Verſione è regione appoſita. Libri Græci qui ſunt *extra Canonem* (nam in *Canone* Scripturarum *Hebræos* ſequebatur *Ximenius*) & Verſionem vulgarem è regione habent, & nova interlineari illuſtrantur. In Pſalmis Hebræo textui apponitur tranſlatio *Hieronymiana*. Additum eſt in poſtremo volumine Hebraicarum & Chaldaicarum dictionum eruditum & copioſum Onomaſticen, cum Hebræi idiomatis Grammatica. Annotationes denique differentiarum Vet. Teſtamenti, quas *Nicolaus de Lyra* non omnino abſolutas ediderat, multis locis adduntur.

[a] Encyclop. lib. 32. c. 7.

Quam grata acceptaque ſint Eccleſiæ orbique literario Biblia illa cognoſcimus ex Epiſtola *Philippi* II. Hiſpaniarum Regis, ad Ferdinandum Albæ Ducem, Bibliis Regiis Antuerpienſibus præfixa: *Non es neſcius, ut opinor, quantam Catholica Eccleſia perceperit utilitatem ex præſtantiſſimo illo Bibliorum trilinguium opere, Franciſci Ximenii Card. atque Archiepiſcopi, dum viveret Toletani ſingulari induſtria, & maximis ſumptibus, jam ante multos*

multos annos Compluti excuſo. Vix enim dici poteſt quam gratiam inierit, & quantam apud omnes ſacrarum literarum ſtudioſos præ veteris auctoritatem obtinuerit. Quod quidem vel ex eo aperte cognoſci poteſt, quod in tota paſſim Europa id ita feliciter extractum eſt, ut hodierno die, non modo non venale alicubi exhibeatur, ſed ut ne unus quidem illorum apud quos eſt, ut eo careat, aliquo pretio adduci poſſit. Ea quippe rerum pretioſarum ſolet eſſe raritas. &c.

Teſtatur [a] *Mariana* Editionem hanc Complutenſem *innumeris locis veterem lectionem* in Verſione Vulgata *immutaſſe, non ex aliorum exemplarium collatione, ſed ex Hebr. Græciſque fontibus: tametſi* (inquit) *iis Bibliis edendis Cardinalis Hiſpaniæ prudentiſſimi acceſſit auctoritas, Romani Pontificis voluntate fortaſſis etiam adjuta.*

[a] Pro Ed. Vulg. cap. 14.

53. An. 1516. Genuæ Pſalterium Octaplum in ſingulis columnellis verbis reſpondentibus verbis, edidit AUGUSTINUS JUSTINIANUS Genuenſis Præd. Ord. Epiſcopus *Nebienſis*, cujus prima columnella habetur textus Hebræus, 2. Latina ejuſdem interpretatio nova, 3. Latina Vulgata, 4. Græca, 5. Arabica, 6. Chaldæa, 7. Latina reſpondens Chaldææ, 8. Scholia. Quod Opus dicavit *Leoni* X. in Epiſtola ad eum, pollicitus ſe totum tam vetus quam Novum Teſt. iiſdem diſtinctum linguis, eademque ſerie & ſtructura editurum. Illud *non ſolum ſe probare, ſed & laudare & admirari* profitentur, qui facultatem imprimendi conceſſere. Is in Pſal. CXVIII. 29. Annotationem hanc adjecit: *Hic ſupraſcriptus verſus habetur in communi Lat. interpretatione, habeturque in Græca, & in utraque Arabica, nihilominus eſt obelo confodiendus, quando nec Hebræa, nec Chaldæa, quæ archetypus cenſentur, illum habeant.*

54. PETRUS GALATINUS in Opere *de Arcanis Catholicæ Veritatis* ed. 1516. lib. 2. cap. 8. punctorum vocalium Heb. novitatem aſſerit, & per ea lectionem quorundam locorum depravatam eſſe. Ibidem agit de aliis locis ab antiquis Scribis vitiatis, quæ dicit Auctorem editionis Vulg. fuiſſe ſecutum: *Optime ſubſcripti textus corriguntur: qui tam apud nos, quam apud Hebræos vitiati atque corrupti leguntur. &c.*

55. JO. BAPTISTA PIUS, Bononienſis, *Annotationum poſter. Sylloge* 3. cap. 56. *Quanto impenſius nos divinius intonaret (Pſalmographus) ſi non umbram Pſalmographi videremus, ſed ipſum Pſalmographum. Graviter enim & docte tranſtulit Hieronymus, ſed ut potuit: deeſt illa Venus, quam inter transferendum amittimus.* ----Non ſic impii, non ſic, *inquit*, ſed tanquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ. *Torſeram me diu hujus carminis veſtigabundus ſententiam, cum non proficerem ſatis, adii repente hominem Hebræum doctiſſimum, qui admiratus Hieronymi aſperitatem, negavit ſic in literis Heb. haberi. Significat hoc carmen, ſi velimus verba verbis reddere;* Non ſic impii, ſed tanquam acus, vel ſtipula, quod ipſum, vel quam ipſam projicit ventus. *Dictionem Heb. quæ ſignificat* acus, *barbare in editione Hieronymi vertitur* pulvis, *cum id non ſignificet in Heb. lingua. Illud totum*, à facie terræ, *adjectitium eſt & ſupervacaneum. Quid igitur? Hieronymone trilingui, religionis antiſtiti, literarum theſauro, Hebraicæ linguæ conſultiſſimo, errorem hunc adſcribemus? Minime gentium, potius fratercalis illis Bardocucullatis, qui expertes bonarum literarum, non intelligentes illam dictionem* acus *inſperſi pulvere nocturnos oculos in ſole caligantes*, pulverem *ſubſtituerunt. &c.* Putabat iſte Criticus Pſalterium vulgatum ex ipſo Hebræo ab Hieronymo fuiſſe tranſlatum.

56. Eodem hoc ævo apud Viros eruditos, & in *Scholis* Profeſſorum, in uſu fuiſſe Pſalmorum Verſionem ex *Hebræo* Hieronymianam, tametſi in Choris cantarentur Editiones alteræ, teſtatur *Eraſmus*, in Epiſtola anni 1516. *Canuntur in templis quotidie juxta veterem Editionem Pſalmi: & tamen extat divi Hieronymi recognitio: extat ejuſdem juxta Veritatem*

tatem Hebraicam interpretatio. Illa leguntur in choris, hæc in ſcholis aut domi: neutra alteris officiunt.

CAP. XIII.

Scriptores poſt an. 1517. *quo cæpta eſt Religionis Reformatio, uſque ad Concilium* Tridentinum: Rob. Wakfeldus, Jo. Fiſherus Roffenſis, Ric. Pacæus, *Univerſitates* Oxon. *&* Cantab. Rob. Shirwodius, Ed. Leeus, Pet. Moſellanus, Jac. Latomus, Jac. Lopes Stunica, Ælius Antonius Nebriſſenſis, Lud. Vives, Petrus Sutor, Sanctes Pagninus, Hadrianus VI. *&* Clemens VII. Papæ, Franciſcus Picus Mirandula, Cajetanus *Card.* Steuchus Eugubinus, Albertus Pius, Franc. Titelmannus, Ant. Bruciolus, Jo. Campenſis, Jo. Geneſius Sepulveda, Jo. Driedo, Fr. Georgius, L. Greg. Gyraldus, Fr. Floridus Sabinus, Ger. Weltwikus, Iſidorus Clarius, Jo. Cochlæus, Marcellus *Card.* Fr. Vatablus, Rob. Stephanus.

Doctores Pontificii ſec. 16*to quam ignari Scripturarum.* 1. *De Origine ſtudii linguæ Heb. in Anglia.* 3. *&c. Nova Verſio ex Hebræo, opera* 6 *Judæorum &* 6 *Chriſtianorum, à* Clemente VII. *Papa incepta.* 21.

PUDEAT *Italiæ Sacerdotes, quos ne ſemel quidem Novam Legem conſtat legiſſe.* Ita ſeculo XV. [a] *Æneas Sylvius*, & de *Sorboniſtis* hujus ſeculi, de quo nunc loquimur, XVI[ti], narrat [b] *Rob. Stephanus*, interrogatos à ſe, quo loco Novi T. aliquid eſſet ſcriptum, reſpondiſſe, ſe illud *apud Hieronymum, aut in Decretis legiſſe, quid vero Novum T. eſſet, ignorare.* Et alium ejuſdem Sorbonæ Theologum ſubinde dicere ſolitum: *Miror quod iſti juvenes allegant nobis Novum T. per Diem ego habebam pluſquam* 50. *annos, quod neſciebam, quid eſſet Novum T. Novi multos Theologos*, inquit *Gerardus Liſtrius, Doctores, ut vocant, qui ante annum* 50[m] *nondum evolverant omnes Epiſtolas Pauli, ut per familiaritatem mihi fatebantur.* Eraſmus: *Quale ſpectaculum Theologum octogenarium nihil aliud ſapere, quam mera ſophiſmata, & ad extremam uſque vitam nihil aliud quam argutari? Nam hujuſmodi non paucos vidimus olim Lutetiæ, quibus, ſi quid depromendum fuiſſet ex Paulo, videbantur ſibi prorſus in alienum mundum tranſlati.* Sic *multos inſignes, & præſtantiſſimos Theologos, Biblia vix integra perlegiſſe*, ſcribit [c] *Rodolphus à Toſſignano. Andreas Carolo-ſtadius* jam octo annorum Doctor erat, cum ad Scripturarum lectionem accederet. [d] And. Hyperius: *Recordor audiſſe me quondam in Gallia ſenem & canum, & modeſtia ſingulari virum, qui narrabat ſe renunciatum fuiſſe Doctorem in Sorbona Pariſienſi, cum nunquam vel tria capita in S. Bibliis perlegiſſet: annos deinde aliquot egiſſe Eccleſiæ non obſcuræ paſtorem, nunquam tamen de libris ſacris ſtudio percipiendæ veritatis evolvendis quicquam ſibi in mentem veniſſe, nunquam etiam ſe concionem de Scripturis ad populum habuiſſe. Quæ ille non ſine pudore commemorans, & anteacti temporis deplorabat infelicitatem, & de probroſa ſui ordinis hominum inſcitia querebatur.* Legimus apud *Melchiorem Adamum* in Vita *Lutheri*, *Lutherum*, utcunque lectionis ſacræ cupientiſſimum, nunquam Scripturæ Codicem *vidiſſe*, donec Monachum agens, in Bibliotheca Auguſtinianorum libros ordine evolvendo in Latinorum Bibliorum exemplar forte fortuna incidit: unde cœpit optare, ut olim talem librum & ipſe nanciſci poſſet. [e] *Trithemius* queritur, *ſtudium Scripturarum à multis clauſtralibus omnium pene Regularium contemni, & in paucis vigere Monaſteriis. Melanchthon* refert, Tubingæ quendam hujuſmodi Magiſtrum, pro concione Ariſtotelem explicaſſe. Nec defuerunt, qui illum Johanni Servatoris prodromo compararent, & Canonicæ Scripturæ jacturam Ethica ejuſdem, compenſari poſſe non dubitarent. De iſtorum temporum negligentia circa

[a] De Dictis & Factis Alfonſi R. lib. 2.
[b] Reſponſ. ad Theologorum Pariſ. Cenſuras ed. 1552.
[c] Dictionario Concionatorum Pauperum.
[d] De S. Script. lect. quotid. lib. 1.
[e] Lib. 2. Ep. 1. ad Jacobum fratrem ſuum.

circa Scripturas, his verbis denique conqueritur *Lindanus* in Pſalterii Præfatione: *At nunc id plane evenit (proh dolor!) quod fonticulo, quem immundæ ſues plurimæ ſuo roſtro ſulcantes in fœtidum pervertant cœnum magis lutoſis delectatæ ſordibus, quam limpido fontis rivulo. Cum enim hoc poſtremo ſeculo plerique Clericorum alienis plane à ſua quiſque profeſſione ſtudiis intricati, ac divinorum propemodum incurii divinos Pſalmos mendis plurimis, iiſque fœdiſſimis contaminatos cum illa Cantorum colluvie (quæ magis verborum numeros appendere, ne præcipitare dicum & devorare, quam ſenſum tenere ſtudet) negligenter maluerint recitare, quam repurgare, repurgatoſque intelligere, ac prudenter ſive intelligenter pſallere; hinc factum tandem, ut tot nunc ſcateat Pſalmorum liber vitiis &c.*

2. At quorſum hæc? Ex tanto nimirum rei Theologicæ, adde, & omnis literariæ, neglectu ac ignorantia, fieri non potuit, quin apud Monachorum & Theologorum vulgus ſuſpecta eſſent eorum ſtudia, qui Scripturarum Hebr. Græcarumque uſum inſtaurare nitebantur. A nugis ſuis, ſive potius ſocordia cæca ac ſopita, evocari ad Scripturarum lectionem, perdurum eis videbatur, & ad earum Scripturarum lectionem cogi, quæ linguis adhuc ignotis occŭlebantur, quæque ab eis, quibus uſi ſunt Scriptores *Scholaſtici*, haud parum diſcrepabant, id plane intolerabile videbatur. Eis qui in inſcitia, aut ineptiis inſcitiæ proximis, conſenuerant, cogi non modo Scripturas legere, verum etiam quaſi repueraſcere, & linguis addiſcendis operam dare, quarum *annis trecentis integris*, ut fatetur *Melchior Canus*, *Doctores Scholaſtici nullam habuere peritiam*, quis iſtorum Theologaſtrorum ferre poterat? Ideo ne quid neſcire viderentur, Scripturarum Heb. ac Græcarum lectionem, tanquam plane inutilem, vel etiam hæreticam, damnabant. De eis multa *Eraſmus* in locis ſupra citatis. Quibus addi poſſit *Eſtenſæi*, Doctoris Sorbonici, teſtimonium: *Latinis*, inquit, *Auctoribus Græce noſſe ſuſpectum fuit, Hebraice vero plane hæreticum.* Sic *Conr. Heresbachius* J. C. *Audivi* (inquit) *Monachum in Eccleſia declamantem, qui nova, inquiebat, jam reperta eſt lingua, quæ votatur Græca, ab hac ſedulo cavendum: hæc enim eſt, quæ parit omnes iſtas hæreſes. Ea lingua proditus liber, in manibus paſſim habetur, & vocatur N. T. Plenus hic liber rubetis & viperis. Alia etiam oritur lingua, quam vocant Hebræam, hanc qui diſcunt, efficiuntur Hebræi.*

3. Dum ſic animati eſſent indocti Sacerdotes, & Theologi cucullati inferiores; etiam hac ætate, quam liceat vocare *Lutheranam*, linguarum Heb. & Græcæ ſtudio ſe ſedulo addixere, quotquot fuerunt inter Pontificios cordatiores ſtudioſioreſque, & pauci inter eos extiterunt, qui cum ipſis *Reformatis* de auctoritate Textuum Originalium non conſentirent.

4. Primus omnium in Anglia literas Heb. publice profeſſus eſt Rob. Wakfeldus, an. 1524. auſpiciis Regis Henrici VIII. cui erat à ſacris. Qui etiam eandem, ut & Arabicam & Chaldaicam, publice prælegerat in Academia *Lovan.* & primus omnium poſt mortem *Reuchlini* in *Tubingenſi* an. 1523. Illius extat *Syntagma de Hebræorum Codicum Incorruptione.* Inter alia inibi hæc habet: *Id ſi pro more iſtorum indoctorum concionatorum pertinaciumque & invictorum ſophiſtarum feceris, qui quicquid in Eccleſia legitur, verum eſſe contendunt, & ob hoc tranſlationem noſtram ubique veram aſſerunt eſſe, atque erroribus carere, indubio tuo tibi reſpondebo ſermone; nempe dicam, hoc non eſt in Heb. atque ex conſequente, neque in divina Lege veteri. — Non recte, ſed erronee vel ab Hieronymo vel ab Intt. LXX. ſunt tranſlata, eorumque ſomnia ſolum exiſtunt. Fatetur Puncta eſſe novitia, poſtque Hieronymi ætatem excogitata, & Judæos ex additis punctis & apicibus anſam corripere, ut dictionum ſignificantias invertant*

ac mutent, atque ita Scripturæ ſenſum ad ſuam perfidiam deploratam quandoque trahere repugnantem. Verum utrum duo illi inter Judæos ſui temporis doctiſſimi Ben Aſher, viz. & Ben Naphtali, qui ea adinvenerunt, ita per fraudem quo nos deciperent ac illuderent de induſtria in locis illis, qui ad fidem noſtram non ſpectant, ea Scripturæ addiderunt, & odio noſtri ac ſuorum gratia favoreque, aliam quam olim LXX. *Interpretes, ſecuti ſunt lectionem legendique modum, ut illis doctiores quoque viderentur; an ex inſcitia propter ſenſuum obſcuritatem & ignorantiam id fecerint, aliis judicandum relinquo. Hoc certe veriſſimum eſſe ſcio, quod in multis bene ac fideliter Scripturam diſtinxerint ac punctaverint, eique convenientes & debitos ſimul ac tales, quales naturaliter exigebat, addiderint apices. — A* LXX. *iſti duo Rabbini, quemadmodum ac Hieronymus, nonnunquam recto juſtoque judicio diſſentiunt, & revera veriorem, quam in ea illi, ſæpius ſecuti ſunt lectionem. Sicut contra,* LXX. *Interpretes quandoque quam iſti duo, aut Hieronymus, meliorem.*

Edidit idem *Paraphraſin in librum Koheleth (quem vulgo Eccleſiaſten vocant) ſuccinctam, claram, atque fidelem, & quantum permittit idioma ſanctum, ipſi literæ Heb. inhærentem.* Cui hanc ſubjungit Proteſtationem: *Veneror ego* LXX. *Interpretes, os theophilis andras, vel ob id maxime quod illorum teſtimoniis plerumque uſi ſunt Apoſtoli, illiſque vetuſtas auctoritatem dederit. Colo item B. Hieronymum, ut virum ſanctum, & inter Latinos eruditiſſimum, ſacrarumque literarum expoſitorem excellentiſſimum, cujus non modo ſcripta, ſed & vita recepta eſt in Eccleſia, imo doctiſſimos quoſque honoro, neminique detraho meritam gloriam: quare ſi quid aliter interpretatus ſum Koheleth verba non numerans, ſed appendens, quam ſoleant* LXX. *& Hieronymus, nolo contempſiſſe videri illorum Verſiones, aut id in eorum atque aliorum veterum ſuggillationem facere, ſed potius id egiſſe, ut meam meis diſcipulis, atque aliis Hebraice eruditis oſtendam, veritatemque ſemper ut Deum adorem. Fuerunt tempore D. Hieronymi Bibliorum ſacrorum prope decem diverſæ tranſlationes, & alienigena quiſpiam ac ethnicus audebat vertere de lingua in linguam pro ſuo ingenio atque captu divinam Legem, quorum tunc interpretationes Eccleſia partim legebat. Ego vero ex fidelibus natus fidelis, ex Chriſtianis Chriſtianus, cur non ad ſacræ linguæ vel criticam expoſitionem pluſquam Aquila, Symmachus, Theodotio, aut alius quiſquam Græcos Latinoſve floſculos præferens Veritati, tutius admitti debebo. &c.*

In Oratione inaugurali quam habuit Cantabrigiæ 1524. *De laudibus & utilitate trium linguarum Heb. Arab. & Chald. atque idiomatibus Heb. quæ in utroque Teſt. inveniuntur,* ait ſe Henrico VIII. *Rege, D. Reynaldo Polo viro nobili, & Græce ac Latine Erudito adjunctum fuiſſe, ut Hebraica diſceret, quod Theologis futuris quam maxime neceſſarium erat, nimirum recte judicante, abſque linguæ ſanctæ peritia neminem in Scripturis feliciter proceſſurum. — ſermonem ſanctum nunc quodammodo reviviſcere, & Lutetiæ, Lovanii, Coloniæ, ac etiam Wittenbergæ, paſſimque in Hiſpania, & Italia. Regem itaque mirum in modum angi non miniſtrari degentibus in Cantabrigia opimas dapes, quæ aliis in Academiis etiam longe hac infrequentioribus miniſtrantur. Vehementer dolere noſtratium Theologorum ſortem ſanctiſſimæ linguæ ſcientia carentium, & linguarum doctrinam fuiſſe intermiſſam.* Quam Orationem ipſi Regi dicavit; in Epiſtola eum commonefaciens, in ea agi, *de Heb. Codicum incorruptione, de punctorum & apicum uſu ac adinventione, de erroribus* LXX. *Interpretum & Hieronymi &c.*

Ibidem teſtatur *à nullo Anglorum hac ſua tempeſtate hactenus deguſtatam fuiſſe* linguam Heb. vel Arab. vel Chald. Poſtea vero gloriatur *labores lucubrationeſque ſuas doctiſſimis viris non diſplicuiſſe, & in primis reverendo D.* Johanni Tailer *Regis apud Francos Oratori, Archidiacono Surey,* Johanni Stochſley *Theologo abſolutiſſimo triumque principalium linguarum peritiſſimo*

ritiſſimo, generoſiſſimo equiti aurato Jacobo Bullein *in divinæ Legis ſcientia nemini ſecundo; venerabili quoque præfecto totius ordinis Gilbertinenſium D.* Thomæ Hurskey, *decori, lumini, ſplendori, & gloriæ Eboracenſium*; Guilielmo Friſel *Monaſterii Roffenſis Priori, Cantiæ totius luminari maximo, & humaniſſimo Doctori* Taito, *ac Doctori* Lovello, *Tailerum, Taitum*; & *Lovellum* appropinquante ſenio Hebraicis literis operam navaſſe, paulo poſt monet.

5. A *Wakfeldo* literas Heb. aliquatenus edoctus eſt Jo. FISHERUS, Epiſcopus *Roffenſis*, hoc titulo vulgo quam proprio ſuo nomine notior. Is in libello, quem ſcripſit contra Divortium Catharinæ Reginæ, hæc habet de textu quodam Levitici: *Hoc non habetur in Heb. Veritate, neque in traditione Chaldaica, neque in* LXX. *Interpretibus Græce. Sed (quod non raro fit) ex imperitia ſcriptoris, id quod erat à quopiam in margine pro notula deſcriptum, interſertum fuit textui. Et quam hoc ipſum nec in* LXX. *nec in Heb. nec in Chald. repertum ſit, palam eſt pro ſacra Scriptura minime recipi debere.* Quæ verba proferuntur à *Wakfeldo*, in *Syntag. de Heb. Codd. Incorrup.* cujus pars ad eam ſpectat quæſtionem *de Matrimonio Uxoris Fratris. Quia me*, ait *Wakfeldus*, *Pater Reverende, à rivulis, h. e. tranſlationibus, ad fontem Heb. Veritatis, in qua te peritum putas, atque ita æſtimari vis, hic evocaſti; Age libens ac gaudens lubenſque accipiam conditionem. Cave igitur tu, ne deinceps aut in poſterum Heb. Veritati adverſeris, mihique, qui te, atque eximie eruditum juxta ac pium virum, amicum noſtrum communem* D. Thomam Hurskey *totius Ordinis Gilbertinenſium Præfectum venerabilem, patriæque noſtræ poſt te jubar atque decus, annos antehac circiter* 18. *Hebraica docui: lacunas ac vitiatas paludes contra proprium inſtitutum, & legem quam tuliſti, objicias.*

6. RIC. PACÆUS, qui tribus menſibus à *Wakfeldo* tres linguas Heb. Arab. & Chald. didicit, librum Eccleſiaſtis recognovit ad Heb. Veritatem; ipſum opus non extat, extat tamen Præfatio cum hac inſcriptione: *Præfatio in Eccleſiaſten recognitum ad Hebr. Veritatem, & collatum cum tranſlatione* LXX. *Interpretum, & manifeſta explicatione cauſarum erroris ubicunque incidit.* Se idem facturum per totum V. T. ſi Deus vitam ſuppeditarit, pollicetur. Eorum ſententiam, qui ~~nis~~ LXX. Spiritum S. attribuunt, *frivolam* appellat. In S. Scriptura ait nihil non eſſe verum, *etiamſi ſeptuageſies ſepties à* LXX. *corrumpatur. Hieronymi tranſlationem cum magna noſtra jactura deſiderari. Nam quod hæc quæ ejus nomine circumfertur, ipſius non ſit, multis evidentiſſimis argumentis probari poſſe, niſi ſi quis ita dicat eſſe ipſius, ut fateatur multis in locis ab illius adverſariis fuiſſe valde corruptam. Excipit tamen Eccleſiaſten, quem*, ait, *proculdubio ipſius eſſe.* — LXX. *in quibuſdam locis verius & melius explicare & ſenſum & verba, quam Latinus Interpres.* Remittit Lectorem ad ſuas Annotationes in Job, *quas ſcripſerit collatis* LXX. *& noſtra tranſlatione cum Heb. Veritate, vix omittens verbum, in quo non explicaverit diſſonantiam.*

Illum librum ſcripſiſſe *de Lapſu Hebraicorum Interpretum*, memorat *Balæus*: quem eundem fuiſſe exiſtimo. Extat ejuſdem ad *R. Henricum* Epiſtola, ſcripta an. 1526. qua hortatur, ut *Foxus*, Regis Eleemoſynarius ac Conſiliarius, linguam Heb. addiſceret, quo melius judicare poſſet de illis Scripturæ locis, quæ de Conjugio Uxoris fratris allegari ſolebant. *Mitto ad Majeſtatem tuam his incluſum Alphabetum Heb. rogoque, ut illud ipſe reddas tuo Foxo, eique imperes, ut omni diligentia illi rei intelligendæ vacet, & memoriæ mandet. Nam ſi id fecerit, poterit intra menſem tantum in lingua Heb. proficere, ut poſſit judicare, quid habeat tranſlatio* LXX. *& quid contineat Heb. Veritas. Quod, ut opinor, Majeſtati tuæ maxime ſatisfaciet, cum poſſet ab eo, cui plurimum fidis, veritatem audire.*

7. Postquam *Wakfeldus* in Academia Oxon. linguam Heb. docere cœperat, atque inde Rege evocando abierat, ad *R. Henricum* Epistolam scripsere *Commissarius & Studentium cœtus*, exorantes illum, ut *Wakfeldum* eo remitteret, his verbis: — *His omnibus velut auditorium justo cumulo accessisse interpretamur, quod tua aula (quæ doctis, disertis, & præclaris viris, non minus quam equus ille Trojanus nobilioribus Græcorum Proceribus, inserta esse solet) adhibuit nobis nuper è Sacellanis tuis unum D. R. Wakfeldum, hominem inter varias alias dotes, in Hebraismo tam promptum atque peritum, & (veluti ex lectionibus apud nos suis facile erat conjectare) tam exacte callentem Syras atque Arabicas literas, ut quantumvis alias eruditis, merito hic nemini cesserit. In hoc homine ut nemo quisquam ex Auditorum numero desideravit unquam in docendo diligentiam, industriam, aut sedulitatem, ita non mediocris dolor jam omnium animos tenet, quod quæ ille animis nostris inspersit Hebraismi semina, justam suam maturitatem assequi non possent, cum is abierit. Cœpere nonnulli se hujus linguæ studio addicere, non tam hoc nomine, quod ea sit usus Servator noster Christus, quam quod bona pars mysteriorum divinæ Scripturæ hinc pendet, hæc, alioqui obscurissima, reddit sole clariora. Sed nunc altius & penitius scrutari cupientibus hujus linguæ & occulta & abdita negatur, quod eum quem nos tanquam itineris ducem sequeremur, tuæ Majestati debitum obsequium diutius hic manere non sinit. Proinde operæ pretium duximus, Princeps Seremissime, quoniam hæc res in Academia nostræ utilitatem non mediocrem cedere judicabatur, rogare tuam Amplitudinem omnes; ut si non majora negotia impedierint, permittat proximo vacationis tempore, huc Heb. literas iterum professurus revertatur. Agnoscimus quam non difficilem se solet præbere tua Clementia, cum quidpiam, quod vel ad augmentum fidei, vel promovendam meliorem literaturam spectat, poscitur. Hoc itaque si nos exorare permiseris, declarabit tua augustissima Celsitudo copiose, & quanto favore rem literariam prosequaris, tandemque persentiscet, quanta hinc commoditas emanaverit, non nobis solum, sed universæ quoque Britanniæ, cum tot passim offendentur, qui suo Scripturas loquentes idiomate intelligent. &c.*

8. Cum eundem *Wakfeldum* misisset Rex Cantabrigiam, ut in illa Academia linguam Heb. profiteretur, literis datis Cal. Apr. 1524. gratias egit Academia, in quibus hæc legimus: *Erat non parvus in hac tua Academia Scholasticorum numerus, Illustrissime Princeps, si non defuissent nummi, quibus præceptorem conduceret, qui religiose flagrabat linguam Hebr. cognoscere, per quam divina noscere mysteria datum est. Qua non est alia sanctior, vel ad intelligenda obscurissima quæque Prophetarum sensa commodior. Qua Deus Opt. Max. primi generis humani propagatores, CHRISTUS ac beati Apostoli locuti sunt. Sine qua divinæ literæ exacte perspici, aut recte interpretari nequeant. Quam nisi summe necessariam Christianæ religionis Principes duxissent, nunquam sanxissent tam diligenter lata lege eam docendam in primariis orbis Christiani gymnasiis. Nunquam prudentissimus ille Saxonum Dux GEORGIUS ad Wittenbergam, nunquam Christianiss. Gallorum Rex FRANCISCUS ad urbem Parrhisianam maximis stipendiis hujus linguæ Professores invitassent. Cujus linguæ pariter & Chaldaicæ atque Arabicæ præceptorem tua singulari liberalitate cum habeamus eruditissimum simul ac diligentissimum, spes est nos brevi hujus tanti thesauri compotes fore. &c.*

9. An. 1523. Antuerpiæ prodiit Rob. Shirwodii nostratis, linguæ Heb. in Acad. Lovan. post *Rob. Wakfeldum* Prælectoris, Versio Ecclesiastis ex Hebr. cum hac inscriptione: *Liber Hebræorum Concionatoris, seu Ecclesiastis, ad Veritatem Heb. recognitus, cum nonnullis Annotationibus Chaldaicis, & quorundam Rabbinorum sententiis, textus obscuros aliquos literaliter explanantibus.* In Epist. Dedic. ad *Jo. Webe* Priorem Coventrensem, *Vetus* (inquit) *Test. non posse à quoquam sine cognitione sermonis naturalis*

naturali (ſic Hebræorum linguam appello) interpretari, in confeſſo eſt. Tuceo divinæ Scripturæ Interpretes, Origenem, Hieronymum, & alios, tantum profeciſſe literis Heb. quantum ſuæ interpretationi valuerunt. Hi namque veterum Codicibus hujus linguæ, quam accuratiſſime operam dederunt. Idque non parvo emolumento Eccleſiæ Chriſtianæ, ſiquidem quæ LXX. *Interpretes* perperam *traduxerunt, ea omnia ad Veritatem Heb. exegerunt, quorum volumina adeo hoc ſeculo, ſeu incuria Chalcographorum, ſeu malevolorum opera depravata ſunt, ut non facile credas, ea ex eorum officina prodiiſſe. Satis conſtat, nec N. Inſtrumentum quo utuntur Eccleſiæ, nec quandam partem Veteris eſſe à D. Hieronymo verſam. Proinde graviſſime dolendum eſt, labores tanti Viri periiſſe. Nos autem quod damni fecit Eccleſia in amittendis veris traductionibus, conati ſumus ad communem ſtudioſorum utilitatem ex parte ſarcire; quod fecerimus, necne, aliorum eſto judicium. Nam hiſce diebus Coheleth, ſeu Græce Eccleſiaſten ex Heb. Latinum fecimus, & Vulgatæ Tranſlationis (cujus ſum auctoris neſcius) locos depravatos ad integrum reſtituimus. Non ut antiquam reprehenderemus, ſed ut ea, quæ in illa aut obſcura ſunt, aut omiſſa, aut certe perverſorum animo viciata, manifeſtiora noſtra traductione fierent.* Addit hanc primam ſtudiorum ſuorum fœturam eſſe, *accincturum ſe vero ad alia pleniora mendis emaculanda.* Verſionem ſuam in una columnella ſub titulo *Hebr. Veritatis*, Vulgatam in alia collocavit.

10. Inter eos, qui contra Eraſmi Verſionem Græci T. & Annotationes inſurrexerunt, fuere noſtrates Jo. Batmansonus Carthuſianus, Hen. Standishius Franciſcanus, poſtmodum Epiſcopus Aſaphenſis, & Ed. Leeus Archiepiſcopus poſtea Eboracenſis. E quibus *Batmanſonus* ſuas *Animadverſiones in Annot. Eraſmi in N. T.* quæ nunquam in lucem prodiere, in alio demum opere retractavit; neque unquam, quod ſciam, prodiere quæ in Eraſmum ſcripſit *Standiſhius*. *Leei* Animadverſiones in Eraſmi Annotationes Novi Teſt. editæ ſunt an. 1520. & Academiæ Lovanienſi, ubi tunc bonis literis navavit operam, dicatæ. In quibus editionem Latinam T. Novi Græcæ ſat aperte præfert. Annotat. xxxi. *Quantum ego judicare poſſum, depravatiores ſunt Codices Græci, quam Latini. Quod mihi ſæpe videor comperiſſe: ita ut prope ſupervacaneum & præpoſterum judicem emendare Evangelium Lat. ad Codices Græcos, qui inemendatiores ſunt quam Latini. —— Dixi ſupervacaneum eſſe emendare Evangelium Lat. ad Codices Græcos. Non muto ſententiam. Sed memineris (inquis) olim longe maximam fuiſſe Latinorum Codicum diſſonantiam, & hodie nonnullam eſſe. At hodie, quum nulla pene ſit Coditum Lat. diſſonantia, Græcorum Codicum multa eſt. Quod vel te annotante, diſco. Sed hac ratione fiet, ſi cuivis Græce ſcienti licebit editionem antiquam mutare ex ſenſu ſuo: ita, inquam, fiet ut hujus ætatis varietas in Lat. Codicibus ſuperiorum temporum varietatem longe ſuperatura ſit. Itaque factiones & tumultus erunt in Eccleſia. Nihil erit ſacrum in ſacris literis, nihil certum, nihil ſtabile. — At (inquis) ſi non placent nobis Græca, maneant nobis noſtra, donec Pontifex ex omnibus quæ ſunt probatiſſima delegerit, ſi ita videatur. Bene addis, Si ita videatur: nam Deum obteſtor Opt. Max. ne me ſuperſtitem inveniat illa dies. Præcogita tecum, etiam ut donem doctos & Eccleſiaſticos boni conſulturos; quid immurmurabit rudis & indocta plebs? novatam fidem. Quid clamabunt hæretici? inique actum, quod contra ſe ex ea Scriptura hactenus pronunciatum ſit, quæ nunc rejicitur.* Eodem recidunt quæ habet Annotat. 127. 133. 231. & in *Annotat. Novis* in Epiſt. Joannis 1.

Idem tamen in *Novis Annot.* eodem tempore editis, à Lat. Verſione ad Hebræum confugit textum: *Videtur mihi Hebraicus textus poſſe commodius reddi, ut ſenſus Evangelicus ſervetur, & quadret ſibi utraque interpretatio, ſenſu ſaltem, hoc modo. Et tu Bethlehem Ephrata, parum eſt, ut ſis*

in millibus Judæ. Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael. Nam Zair poteſt ſignificare parum aut parvum. &c.

Improbaſſe eum Pſalterium Vulgatum tanquam Hebræo minus conſonum, demonſtrant hæc verba Epiſtolæ ad Eraſmum: *Nec unquam dixi Hieronymum nihil ſapere Hebraice. Inſanus plane eſſem, ſi ſic dicerem. Certe non inficiabor dixiſſe me olim tibi, quum variis de rebus confabularemur in templo D. Petri Lovanii, videri mihi toto diametro alicubi diſtare à Veritate Heb. quod in templis canitur Pſalterium, & non ſatis mirari me, ſi Hieronymi eſſet. Hic ſi quid peccavi, monitus ab Hebraice docto, paratus ſum dare manus.*

Teſtatur idem *eam jam multorum animos invaſiſſe opinionem, ut ſiquid ſecus habeant Græci Codices Novi T. quam Latini, à Græcis protinus Codicibus ſtetur contra Latinos.* Teſtamenti Græci ab Eraſmo editi exemplaria plus quater mille per orbem jam Chriſtianum fuiſſe diſperſa.

11. An. 1519. vel 1518. in Academia *Lipſienſi* Orationem inauguralem habuit PETRUS MOSELLANUS, cum Græcæ inſtitutionis profeſſionem auſpicaretur, qua contendit trium linguarum peritiam cum omni profeſſioni, tum præcipue Theologicæ eſſe perneceſſariam, eoſque tota via errare, qui ſine earum peritia exiſtiment ſeſe Theologos eſſe; Verſioneſque librorum ſacrorum è linguis originalibus eſſe corrigendas.

12. An. 1519. Dialogum, an Theologo ſit neceſſaria trium linguarum peritia, differentem, edidit JAC. LATOMUS, Profeſſor Lovanienſis, in quo impugnat *Eraſmi* & *Petri Moſellani* opinionem, qui linguarum originalium neceſſitatem tuebantur. In *Apologia* vero, quam pro illo Dialogo poſt aliquot annos emiſit, hæc habet: *Scripturæ ſacræ ex alia lingua in aliam quamlibet verſio, res media eſt, ex intentione, ex circumſtantiis loci, temporis, & perſonæ judicanda. Mihi viſum eſt, & adhuc videtur, in utraque parte vitandam eſſe pertinaciam, ut neque Verſio paſſim fiat, & indifferenter, nec è diverſo piaculum putetur, ſi codex quantumvis vetuſtus emendetur, quod Latinius, aut commodius, aut ſignificantius explicetur. Nos, inquit Hieronymus, hoc ſequimur, ubi nulla de ſenſu mutatio eſt, Latini ſermonis elegantiam conſervemus: & alibi, Neque ſiquid ſcriptorum eſt errore vitiatum, ſtulta debemus contentione defendere. Et hic non agitur de fidei articulis, non de divino cultu, vel religione, cuique permiſſum eſt in ſuo ſenſu abundare. Si quis ea vertit intentione aliquam Scripturæ partem, ex Heb. in Græcum vel Lat. vel ex Græco in Latinum vel Hebræum, ſive ex illis primariis linguis in quamlibet linguam vernaculam, ut honori Dei, & utilitati ſuæ vel proximi conſulat, bonæ intentionis eſt: tantum caveat, ne fallatur, & dum prodeſſe putat, præter intentionem obſit. E diverſo qui Scripturam S. mavult habere minus Latinam, aut minus omnibus expoſitam, ne ejus majeſtas & auctoritas apud vulgus minuatur, quam oportet haberi ſanctiſſimam, & inviolabilem, ſimiliter eſt rectæ intentionis, tantum videat ne quid nimis, & nedum mordicus Scripturæ verba retinet, ſenſui (cui verba ſerviunt) faciat præjudicium. Et mea quidem ſententia non tanti momenti fuere mendæ, ſive ſcriptoris ſive interpretis vitio invectæ, ut nova verſione opus fuerit; quoniam non inde pendet fidei aut religionis Chriſtianæ ſumma. Si quis autem novam verſionem moliatur, ut Eccleſiæ deroget, Hæreticis patrocinetur, aut ſub Scripturæ verbis ſenſum ſuum inferat, impius & temerarius eſt. E diverſo autem, ſi quis codices inter ſe conferri, ad originalia recurri, obſcura vel ambigua illuſtrari non vult, ne ſuus error pateat, ſimiliter impius & ſacrilegus eſt. Hoc addendum videtur in præſenti articulo, quod puritas Originalium Scripturarum Novi Teſt. maxime reperiri videantur in tractantibus libris, ſive commentariis Veterum Orthodoxorum, ſicut ſecundum Hieronymum pura tranſlatio* LXX. *conſervatur in libris veterum Græcorum tractatorum.*

13. Anno

13. Anno 1519. Complut. edidit JAC. LOPES STUNICA *Antapologiam, qua adversus Jac. Fabrum Stapulensem editionem vulgatam Apostolicarum Epistolarum qua Ecclesia utitur, eam esse quam D. Hieronymus recognovit, at Græcæ fidei reddidit, probat:* Additis in easdem Epistolas Annotationibus, quibus *Fabri* novam translationem impugnavit, & tuetur Vulgatam. De *Fabro* ille testimonium hoc tulit, quod *eum non popularis auræ captatorem, non ambitionis cupiditati addictum, sed modestum potius virum ac virtutis egregium cultorem omnes prædicarunt.* Ait ei licitum fuisse *sacros N. T. Codices Latinæ translationis cum Græcis exemplaribus studiosissime conferre: hinc laudem cum utilitate non exigua reportare potuisse; nullam ex hoc ei invidiam suboriri potuisse; calumniæ nullum fortasse superfuturum fuisse locum: sed tralatione veteri contentam novam facere nequaquam debuisse. Quod si id animo omnino insederat, quo melius vulgata editio à sacrarum literarum studiosis intelligeretur, considerativs id opus aggredi debuisse.*

Edidit idem anno sequente *Annotationes contra Erasmum in defensionem tralationis N. T.* in cujus Operis Prologo ait se, *si quisquam alius, iis de rebus judicium ferre posse: quippe qui non paucos in S. Scripturis V. at N. T. Hebraice, Græce, & Latine perlegendis consumpserat annos, ac Hebraica Græcaque ipsa divinarum Scripturarum exemplaria cum antiquissimis Latinorum Codicibus diligentissime contulerat. Longa igitur lectione ac experientia jampridem edoctum quantum tralationi huic Ecclesiæ N. T. deferendum sit novisse optime. Quæ si ob auctorem, qui in incerto est, non tanti momenti alicui videbatur: recognitoris tamen ejusdem ac solertissimi emendatoris D. Hieronymi auctoritatem, intemeratam quidem illam, atque ab omni calumnia immunem servare debuisse. Neque quenquam tam audacem futurum, qui in eo se opere disertum ac eruditum monstrare niteretur, in quod divus ipse Hieronymus nunquam ex professo manus mittere ausus est, donec Apostolicis tandem jussionibus coactus, quibus refragari nequaquam poterat, emendandi atque ad Græcæ Veritatis lineam illud redigendi officium suscepit. — Erasmum, si aliquibus in locis à Græcis exemplaribus, quæ passim circumferuntur, veterem tralationem discrepare senserat, si quæ per librariorum aut inuriam aut insciliam errata progressu temporis codices Lat. subintrarunt, reformanda videbantur, seorsum illa adnotasse debuisse, non totum S. Scripturæ corpus denuo transferendum fuisse; non immutanda vetera; non quæ tam diu usitata fuerant tam licenter invertenda; non tam aperte Ecclesiasticam traductionem damnandam. Annon damnat, inquit, qui interpretem illius damnat? qui dormitantem appellat? qui absurditatis affectatorem; qui Latinitati vim afferentem; quique eisdem titulis ac cognominibus non veretur illum insignire, quibus ineruditi illiteratique homines ludibrii causa à doctioribus notari solent?* In aliquibus locis Latinam lectionem veriorem esse Græca pronunciat. Est vero ubi affirmat non Textum modo Græcum, sed & Versionem Lat. corruptam fuisse, ut in Act. VII. ubi plura istiusmodi congerit exempla. Est etiam ubi Græcum Versioni anteponit, ut ad Rom. VIII. & in 1 Pet. cap. 2. de textu Hebraico ubi loquitur, *Veritatem Hebraicam* appellare solet, ut textum Græcum N. T. *Græcam Veritatem*, plus semel. Si credimus ipsi *Erasmo* in Apologia contra *Stunicam*, quam edidit an. 1522. Cardinalis *Ximenius*, ubi vidisset, quæ moliebatur in eum *Stunica*, dedit consilium, ut prius opus ad eum mitteret, quam evulgaret, quod si responsione is satisfaceret, magis in rem ipsius fore, premi librum, quam evulgari: sin autem respondere gravaretur, aut proterve indocteve responderet, publicaret ille suas vigilias bonis avibus, eoque neglecto, veritati patrocinaretur. Utinam, inquit, sic prophetent omnes, tu si potes, adfer meliora, ne damna alienam industriam. Proinde vivo Cardinale presfit *Stunica* librum suum, & statim à morte ejus typographis tradidit.

14. ÆLIUS

14. ÆLIUS ANTONIUS NEBRISSENSIS, ex Grammatico Rhetor in Complutenſi gymnaſio, atque proinde Hiſtoricus Regius *tertia Quinquagena in 50. S. Scripturæ libros* ed. 1520. cap. XVII. de *Electro*, apud Ezech. cap. 1. & 8. quid illud ſit diſputans: *Eramus tunc in aula perquam reverendi atque proinde clementiſſimi D. Franciſci Ximenez Archiepiſcopi Toletani, & Hiſpaniarum Protomyſtæ, cui jampridem inveſtigandæ antiquitatis ſacrarum literarum cura vel præcipua incumbit, & conquirendorum voluminum ad eam rem non minor diligentia. Antea igitur quam quidpiam quæſtioni reſponderem, videamus, inquam, quando nos fortuna tali in loco junxit, ubi adeſt tanta copia eruendi res abſtruſas atque difficiles, quid Auctores Hebræorum de Electro ſentiant. Evolvimus itaque Hebræorum Lexica, atque Gloſſemata: nihilque offendimus præter mera ſomnia, viz. animalis ſive angeli cujuſdam nomen, ſive lapidem pretioſum. Alii confitentur ingenue ſe neſcire quid ſit aſmal, id enim apud Hebræos noſtro Electro reſpondet: inter quos eſt R. Salomon vir non minus rerum quam verborum diligens indagator. Nicolaus Lyra putat Hieronymum, immo cum Hieronymo* LXX. *Interpretes non aſſecutos vim aſmal, cum electrum interpretantur, quaſi in eruditione linguarum non debeant præferri* LXX. *quos Hieronymus in hac parte ſequitur, quibuſcunque aliis, nedum Salomoni homini in re literaria novitio, neque minus in ſignificatu verborum quam in eruendis ſenſibus frequenter hallucinanti. Itaque ego longe magis aſſentior* LXX. *qui, ut inquit Auguſtinus, tanta Spiritus S. præſentia interpretati eſſe dicuntur, ut os unum tot hominum fuerit magis Hieronymo trium linguarum peritiſſimo, quam Nicolao cum ſuo Salomone; quam omnibus Hebraicæ linguæ recentioribus magiſtris.* Ibid. cap. 44. *In Job, Cerenhapuch* 1. *cornu ſtibii. nec minus in hoc Hebræi decipiuntur, qui pro hapuch per p exile habent haphuc per ph aſpiratum. itaque pro ſtibio interpretatur intortum: ſed ego magis credo interpreti Hieronymo, atque adeo rationi, quam Hebræorum literaturæ.*

15. LUDOVICUS VIVES, Notis ad S. Auguſt. de Civ. Dei *Henrico* VIII. Regi Angliæ dicatis 1522. ad ea verba lib. 15. cap. 13. *Sed abſit ut prudens quiſpiam, vel Judæos tantum potuiſſe credat in Codicibus tam multis &c.* hæc habet: *Hoc idem reſponderi poteſt his qui falſatos corruptoſque & ab Hebræis Codices Vet. Inſtrumenti, & à Græcis Novi objiciunt, ne veritas ſacrorum librorum ex illis fontibus petatur.* Et ad iſta; *Et linguæ potius credatur, unde eſt in aliam per Interpretes facta tranſlatio: Hoc ipſum* (inquit) *Hieronymus clamat, hoc ipſum docet ratio: & nullus eſt ſaniore judicio, qui repugnet.*

16. An. 1525. adverſus *Eraſmum, Stapulenſem*, & alios, *De tralatione Bibliæ, & novarum interpretationum reprobatione* librum edidit Pariſiis PETRUS SUTOR, Doctor Theologus, profeſſione Carthuſianus; in quo LXX. Interpretum & Latinæ Vulg. auctoritatem tueri conatur: non modo Interpretes LXX. ſed & ipſum Hieronymum divinitus tranſtuliſſe, & utramque interpretationem eſſe authenticam contendit. Hebræorum tamen Codicum non impugnat fidem, ſed differentias pleraſque quæ intercedunt Verſionibus cum textu Originali ſtatuit adſcribendas eſſe Spiritui S. de differentiis vero in hiſtoriis; *generatim* (inquit) *dici poteſt, cum varietas, ſive controverſia apparet in hiſtoriis rerum geſtarum, inter Hebræos codices & interpretes, ſi quid reperitur ita diverſum, ut verum utrumque eſſe non poſſit, illud ſcriptorum errori adſcribendum eſt. Et eo caſu Hebraicæ linguæ, ex qua in aliam per interpretes facta eſt tralatio, magis credendum.* Ad Lyrani tamen objectiones contra editionem Lat. ſic reſpondet: *Dum Lyranum videris tralationem Jeronymi paſſim carpere, dicas eum veſanire, dicas & eum Veritatem Heb. integram atque incorruptam, unquam vidiſſe. Et eſto Hebraicum ſuo tempore fuiſſet inviolatum, eum nihilominus, vel literas Heb. non ſatis calluiſſe, aut certe Judæos, quos habuit eruditores*

eruditores, veritatem Heb. vel non habuiſſe, vel certe celaſſe. Edidit idem anno ſequente, de eodem argumento *Antapologiam adverſus Eraſmi Apologiam.*

17. Veteri Teſt. ex Hebræo de novo convertendo annos 25. impendit, opuſque illud ante annum 1518. abſolvit SANCTES PAGNINUS, Lucenſis, S. T. D. Concionator Apoſtolicus, Prædicatorii Ordinis; & poſtea cum libros Apocryphos, tum N. T. è Græco tranſtulit: totiuſque voluminis Biblici tranſlationem edidit *Lugduni* an. 1528. & *Clementi* VII. nuncupavit; duaſque alias poſtea ejuſdem Operis editiones ipſe emiſit. Epiſtola ejus ad Papam dedicatoria ſic ſe habet: meretur enim quæ hic maximam partem edatur, cum rara admodum ſint ea volumina; nec comparet in poſterioribus editionibus quas alii poſt mortem Auctoris edidere.

Leo X. tuæ Beatitudinis frater, cui tu Clemens Pontifex Maxime, veluti jure quodam hæreditario ſuffectus es, in moderanda Petri naviculâ, me quum Romæ agerem, accito, quam olim elucubraveram utriuſque Inſtrumenti tranſlationem, ut ſibi oſtenderem, benigne ac perhumaniter injunxit. Is quum aliquot vidiſſet quinterniones, & ex iis cætera ſuo præclaro expendiſſet ingenio, volo, inquit, ut meis impenſis totus tranſcribatur liber, & typis exacte reviſus excudatur. Tum, ut novit tua Beatitudo, non modo pro Scribis, verum etiam pro parandis iis, quæ opus erant excuſioni impenſas ſuppeditavit, & ſequenti deinde anno nonnulla excuſa fuerunt. Sed proh dolor! illo poſt hæc brevi ex humanis ſubtracto, gravi omnium mœrore, intermiſſa ſunt omnia. Quo vulnere ſaucius, quum neminem cernerem, qui meis lucubrationibus ſuppetias ferret, Italiæ demigrandum cenſui, Avenionemque conceſſi cum ejuſdem urbis reverendiſſimo Legato, ubi peracto ferme triennio, quum mei non fierem voti compos, cum ob chalcographorum penuriam, tum ob impenſarum inopiam, Lugdunum petere decrevi. — Rogatus à Civibus illis Florentinis, concionari ſtatui in proxima Quadrageſima, quod multos audierim Lutheriana infectos hæreſi. Qua peracta, Deo operante, non citra animarum multarum lucrum, quum jam Florentini Cives inter ſe ſtatuiſſent certam pecuniæ ſummam quotannis pro alimentis, & aliis quæ forent opus mihi exhibendam, ſummo ſtudio ac omni curâ, ut noſtra ſcripta excuderentur operam dare cœpi, impreſſiſque Hebraicis Inſtitutionibus, impenſas omnes ſuppeditantibus Franciſco nepote meo, ac Dominico Berto affini meo, Jacoboque de Giuntis bibliopola Florentino, cœpimus noſtram utriuſque Inſtrumenti tranſlationem excudere unâ cum libro de interpretatione Nominum tum Heb. tum Græcorum, quæ arcanis reperiuntur in literis. Quod eo lubentius effeci, certior ab amicis factus, quod hiſce ſtudiis ſummopere delectaris, faveſque admodum. Clemens Quintus Pont. Max. indicto Viennæ Concilio, ut eſſent in Chriſtianorum Academiis, qui Hebræas, qui Græcas publice profitentes literas ſanxit; tu jam coactis viris aliquot peritis, novam piiſſimo tranſlationem condis ſacrarum literarum, ut quæ in iis vel temporum vetuſtate, vel librariorum incuriâ, aut hæreticorum malitia, ſunt admiſſa peccata, erratâque poſſit lectionis ſacræ fides reſtitui. Eo enim periculoſius in iis peccatum admittitur, quo ſublimiora ſunt quæ tractantur. Quæ, ſi quo caſu male tradita accipiantur, hæreticis, perverſiſque hominibus, ſiniſtram errandi anſam, infidelibus riſum noſtri atque contemptum præbitura ſunt. Quam quidem ad rem, quantum afferat commoditatis multiplex linguarum cognitio, ignorat nemo. Nam quum arcanæ ſacræque literæ Hebraice aut Græce fuerint ſcriptæ, abſque linguarum peritia non potuerunt ad nos commigrare, ut interim taceam rerum maximarum utiliumque myſteria, quæ in Nominum latent interpretationibus. Sed plerique alienis (ut aiunt) lubenter cernentes oculis, & alienis ambulantes pedibus, non ſincere ſacras tractantes literas, Habemus, inquiunt, in manibus, & D. Hieronymi tranſlationem, & Nominum Heb. expoſitionem, quid inſuper opus eſt alia editione? — Hieronymi ego ſtudium

emulatus imitatusque multis annis ſacras verſavi literas, Hebræoramque in eaſdem Commentaria, ut roſis è ſpinis, & melle è favis, circumſtrepentibus apibus, lectis, ſtudioſis ſacrarum literarum, quæ multo tempore, multis vigiliis didiceram, citra invidiam communicarem, viamque panderem præclaris ingeniis ad excutienda divinæ ſapientiæ myſteria, quæ ego vel ob ingenii tarditatem, vel ob eruditionis ſermoniſque inopiam præſtare non valeo, ut in Dei templo non duo æra minuta, ut ego cum paupercula vidua in gazophylacium, ſed aurum, argentum, uniones, cæteroſque lapides pretioſos offerre queant. Nos ut pauperes agricolæ, novale ſpinis tribuliſque plenum ſarculo noſtrarum lucubrationum repurgavimus, aperuimus ut valuimus, campum, ut illi ſato optimo ſemine, uberes metant ſegetes. Nos quippe fontem luto, cœnoque perturbatum utcunque purgavimus, quo ipſi è puriſſimo fonte hauſta dulci aqua, & ſuam & aliorum poſſint reſtinguere ſitim. Quibus, ſi hæc minima platere cognoverimus, hoc eſt ſimplicem utriuſque Inſtrumenti tranſlationem, ac librum de Nominum Interpretatione, poſt hæc edemus, & Annotationum libros 6. in V. & N. Inſtrumentum, ut rationem eis reddamus, quid, cur mutatum ſit, & diverſas explicemus interpretationes, quæ unica interpretatione, aut unico verbo reddi non poſſunt. — Vetus Inſtrumentum omni qua valuimus diligentia ac vigilantia fideque juxta Hebraicam vertimus Veritatem. — Verbum verbo reddidimus (ubi reddi potuit) ut arcanis (quantum fas eſt) literis deferremus, ſimul ac iis, qui Hebræas perdiſcere cupiunt literas, faceremus ſatis. Periphraſi tamen nonnunquam uti opus fuit, quod ſenſus alias commode exprimi non potuerit. Quod omnes fecerunt Interpretes, præcipue D. Hieronymus, ut in noſtris annotamentis commonſtrabimus, in quibus & diverſa & complura plerumque exprimentur ſenſa iiſdem ex verbis, & D. Hieronymum pro noſtra virili defendemus, quem ut ſanctum, ut peritiſſimum, & colimus, & adoramus, cujus editionem in V. Inſtrumento neque convellimus, neque damnamus, neque mutamus, neque calumniamur ullo pacto, quanquam ab illo pleriſque diſſentimus in locis, quod & aliis uſu venit Doctoribus, qui in ſumma Chriſtiana fidei conſentientes, aliud legunt, ut Cyprianus, ut Hilarius, ut Ambroſius, ut Auguſtinus, apud quos non modo diverſa, ſed & pugnantia comperiuntur: quanquam eam quæ paſſim legitur, D. Hieronymi germanam editionem haudquaquam eſſe arbitramur. Nam omnia ferme Nomina, tam in Græcis, quam in Latinis Codicibus ſunt corrupta, & tot pene ſunt varietates, quot codices, —— ut interim taceam quæ à librariis ſunt depravata, & eruditulis & parum attentis mutata. —— Quot ſint præterea Gloſſemata textui inſerta, qui vel Lyræ legerunt Commentaria, haudquaquam ignorant. —— Ad hæc multis in locis in ſuis Commentariis D. Hieronymus aliter legit atque exponit, quam in communibus habeatur Codicibus, imo & pleraque retractat, & ſe deceptum verbi ambiguitate ob transferendi celeritatem ingenue fatetur. Melius, inquit, reor proprium errorem reprehendere, quam dum erubeſco imperitiam confiteri, in errore perſiſtere. Quis enim fuit unquam ita doctus, qui alicubi non ſit hallucinatus. Arbitror Virum illum ſanctum multa alia, ſi occurriſſent, aut ſibi oſtenſa fuiſſent, eadem cauſa, aut certe ſui Præceptoris imperitia, ne dicam impietate, retractaſſe. Qui Hebræas, qui Græcas deguſtarunt, aut profeſſi ſunt literas, hanc noſtram editionem cum Hebraicis in Veteri, & cum Græcis in Novo conferant Inſtrumento, & exacte expendant, & quod minus aſſecuti ſumus ingenii tarditate, aut ſicubi aberravimus moneant, doceant, emendent amice, præſertim tuæ Beatitudinis Novi Interpretes, quos eruditos eſſe haudquaquam addubitamus, qui ſua in tranſlatione eos inveniunt cenſores, qui fuerint ipſi in aliena. ----- Ut interim taceamus quod & me & omnia mea Sedi Apoſtolicæ, omni qua valemus humilitate ſubmittimus, ac Pariſienſi Academiæ. --- Proinde communi editioni, quæ Divi putatur Hieronymi, quoad fieri potuit, Hebraica monente ſententia, nos ipſos accommodavimus. &c. ---- Ex Lugduno Cal. Jan. MDXXV.

Annota-

Annotationum libros 6. quos promittit *Pagninus*, in quibus ait se rationem reddidisse quare in multis locis à Latina Vulg. dissenserit, non videtur edidisse. In alio autem Opere, nempe in *Isagoga ad Literas Sacras*, edita Lugduni MDXXXVI. postea Coloniæ MDLXIII. Textum Heb. omnibus Versionibus longe anteponit, & nunquam fuisse falsatum, *quod modo* (inquit) *multi dicunt*, contendit. Qui liber una cum *Isagoga ad mysticos sacræ Scripturæ sensus*, dicatus est *Joanni de Bellay* Cardinali & Episcopo Parisiensi, & præfixam exhibet Epistolam *Symphoriani Campegii* ad *Franciscum à Turnone* Cardinalem & Antistitem Bituricensem, qua præclaris extollitur *Pagninus* laudibus, tanquam Vir excellens, pietate ac doctrina illustris.

In Epistola Nuncupatoria ad *F de Claro monte* Card. & Legatum Avinionensem, præfixa illius *Enchiridio expositionis vocabulorum Haruch, Thurghum &c.* quod edidit Romæ 1523. hæc habet: *Hac Dei providentia factum esse non ambigo, ut hac tempestate Hebræa lingua hactenus obsoleta, obliterata, exotica, non modo in Latium, verum etiam in totam pene Christianam Remp. commigraverit. In qua non modo Apostoli, Patriarchæ, veram etiam Dominus Jesus, idemque Deus locutus est, in qua totum V. Instrumentum (nostræ religionis fundamentum) scriptum esse hæsitat nemo. —— In quo Dei omnipotentiam &c. —— haurire nobis datum est, & eo felicius quo hæc non è cænoso gurgite, aut semiturbido canali; sed è fonte ipso purissimo vivæ & dulcis aquæ, ex ipsis Hebræorum archetypis. Quæ ego æstimans, attendens, considerans, multis insomnis, elucubrationibus, studiis, laboribus, curisque, multis annis, & Hebraïcæ & Græcæ linguæ operam impendi, congessi, coacervavi, multaque collegi, ut mandem literis, quod frugiferum fructuosumque sit, quod conducere arbitrer omnibus, præsertim ad capessendam Heb. linguam. &c.* Operi isti subtexitur Privilegium ei concessum ab *Hadriano P.* quod Bibliis etiam, sicut antedictum est, præfigitur.

In Præfatione *Hebraicarum Institutionum* ad *Fredericum Fregosium*, Archiepiscopum Salernitanum; *Post Latinas* (inquit) *Græcasque literas diu versatas, cæpisti & Hebraicis navare operam, ut è sacris literis (quæ hominem instruunt ad salutem) veluti è favis mella divinorum excuteres sensuum: & relictis cænosis rivulis, lacunisque, è lympido sacrarum literarum fonte, aquas haurires salutares. Verum enimvero quum te hisce in literis (quæ subdifficiles sunt) laborantem conspexissem (quod idoneo carebas præceptore) de te posterisque bene mereri peroptans, Institutiones Heb. quas olim elucubravi, rescribere orsus sum. —— Quanquam sint plerique suis studiis, suaque lingua contenti, qui post D. Hieronymi interpretamenta, Hebraicis literis operam dare supervacaneum putent. Quibus primum dicendum est, hanc linguam (ut & cæteræ) propria habere idiomata, proprios habere tropos, & peculiares loquendi modos, quos aliena exprimere lingua ita significanter, aut impossibile, aut certe perdifficile sit. Quo fit, ut non modo ornatus, verum etiam & sensus nonnihil patiantur & injuriæ & jacturæ sacræ literæ, etiam per fidos interpretes translatæ: ut interim taceam, quod in alienam linguam translatæ, semper ad intelligendum difficiliores, ingratiores, nonnunquam alienæ, ne dicam aliæ sunt, vel ob Interpretum ignorationem, vel ob linguæ Lat. paupertatem. Sacris præterea in literis ob easdem causas sunt pleraque non interpretata tam Hebræa, quam Græca vocabula, quæ ob harum ignorationem linguarum depravate & scribuntur & pronuntiantur. —— Multa præterea ob librariorum incuriam sunt vitiata, immutata, corrupta: quæ non nisi per viros linguarum peritos emendari possunt: Hebræa vero volumina nec una in dictione corrupta reperies. Quocirca explodenda est illorum sententia, qui dicunt, Sensum quærimus, non verba. Unde enim nisi ex ipsis verbis, sensus elicitur? quæ si quispiam ignoraverit, quo pacto auctoris sensum assequi poterit? Sed Hieronymum (inquiunt) habemus linguarum peritissimum, qui nobis utrumque transtulit In-*

ſtrumentum: non eſt operæ pretium ut curam, operam, ſtudiumque impendamus literis Hebraicis pro Arcanis literis. Tanquam ſuopte gladio confodi nequeant. dicant mihi, Ante Hieronymi tempora (immo Hieronymi tempeſtate) num fuerunt viri doctiſſimi, qui Hebraicam, qui Græcam, qui Latinas callebant literas? Quid opus erat Hieronymi tranſlatione? Sed emendatiora (inquiunt) ſunt Latina exemplaria Grecis & Hebraicis: citantes illud Hieronymi in Epiſtola ad Deſiderium, quæ Arcanis præponitur literis: Emendatiora ſunt exemplaria Latina quam Græca, Græca quam Hebræa. Ut interim taceam quod Hieronymi pervertunt ſenſum: ſi Latina exemplaria ſunt emendatiora, ut quid Hieronymus tot annis in Hebræis transferendis deſudavit? quid opus erat ejus tranſlatione? Cur nobis tradidit inemendatiora? quare pro illis digladiamur? &c. —— Optarim præterea ut Hieronymi mihi germanam oſtenderent tranſlationem: quæ enim paſſim legitur, non eſt Hieronymi incorrupta tranſlatio, ut in Epiſtola ad Clementem Pont. Max. (præfixa Bibliorum tranſlationi) *multis oſtendimus argumentis. Præterea Hieronymum fuiſſe hominem, & potuiſſe errare ſua in tranſlatione, vel ob ſui præceptoris imperitiam (ut interim taceam impietatem, quod Chriſtianus non eſset) vel ob ipſius Hieronymi celerem editionem, inficiabitur nemo. Quippe & ipſe Hieronymus veritatis amator, & retractare quæ erravit, & ſe deceptum verbi ambiguitate, ob tranſferendi celeritatem, ſuis in Jeſahiahu commentariis fateri non eſt veritus. &c. ---- Labor D. Hieronymi noſtræ non debet patrocinari negligentiæ, ſed pellicere ad linguarum ſtudia, præſertim Hebrææ & Græcæ, ne ſemper alienis cernamus oculis, ne alienis ambulemus (ut aiunt) pedibus, ne Sacras tractemus literas non inſtructi linguis ipſis quibus editæ ſunt, ſine quibus, ut par eſt, profecto tractari nequeunt.*

Hæc *Sanctes Pagninus*, vir tantus & tam inter Pontificios Catholicus. Obſervant autem nonnulli Pontificiorum, ut *Raynaudus* in Mantiſſa ad Indiculum SS. Lugdunenſium, & poſt eum *Miræus* in Biblioth. Eccleſ. *non omnia illa quæ apud Pagninum diſplicent, eſſe revera ab eo profecta. Pleraque enim Genevenſium interpolatorum nequitiæ adſcribenda eſſe, tametſi ementito loci chalcographiæ nomine, in lucem ſint edita, & mala fide pro Pagnini lucubrationibus vænum expoſita.* At quænam ſunt illæ *Pagnini* lucubrationes? Deſignatur, opinor, illius *Linguæ Heb. Theſaurus*, qui ex *Merceri* & *Cavallerii* recognitione prodiit Lugd. 1575. & prohibitus eſt in *Romano Indice*. Opus illud ait *Poſſevinus Genevæ* impreſſum fuiſſe ſub nomine *Gryphii* Lugdunenſis Typographi.

Gloſſas ejus in Biblia, juxta editionem anni 1542. expurgarunt Hiſpanici Theologi recentiores, ut videre eſt in eorum Indice, & apud *Poſſevinum Apparat. S.*

18. Illius Tranſlationi, in ſuis ipſius editionibus, præmittuntur Privilegia Paparum HADRIANI VI. & CLEMENTIS VII. Auctori conceſſa ſub annulo Piſcatoris. *Hadriani* Privilegium, quod etiam præfigitur ejus *Expoſitioni vocabulorum Haruch &c.* ſic ſe habet:

Dilecto filio Magiſtro *Sancti Pagnino* Lucenſi Ordinis Prædicatorum regularis obſervantiæ, Congregationis Thuſciæ.

Dilecte fili, ſalutem, & Apoſtolicam benedictionem: Cum nobis exponi feceris, te multa egregia opera ad ſacras literas enucleandas, & ad perdiſcendam Hebræam, Chaldæam, Græcamque linguam ad Dei ejuſque Eccleſiæ honorem, communem utilitatem, characteribus Hebraicis, Chaldaicis, Græciſque prope diem editurum: idque ſine magnis impenſis facere non poſſe, nos damno & jacturæ, quibus facile affici poſſes ſi ab aliis imprimerentur, occurrere volentes, cum tu præcipue is omnium primus extiteris, qui hanc hominibus commoditatem attuleris, mandamus &c.

— XI. *Maii* MDXXIII. *Pont. noſtri an.* I.

Clementis:

Clementis: Dilecto Filio *Sancti Pagnino* Lucenſi Ord. Præd. Theologiæ Profeſſori.

Dilecte fili &c. Cum ſicut nobis exponi feciſti, pro communi eorum utilitate, qui bonarum artium, & præſertim Hebraicarum literarum, ac ſacræ Scripturæ ſtudioſi ſunt, opera quædam, viz. Bibliæ tranſlationem, & in eandem annotationes, ac librum de Heb. Nominum interpretatione, necnon Hebraicas Inſtitutiones, ac Pſalterium cum annotationibus, ac brevi expoſitione, à te compoſita, nunquam antehac impreſſa, tuis ſumptibus imprimere cupias, &c.

— VI. Junii MDXXVI. *Pont. noſtri an.* 3.

19. Facultas ab Ordine habita imprimendi libros. *In Exemplari literarum reverendiſſimi Generalis noſtri Ordinis, quod incipit: In Deo filio ſibi chariſſimo reverendo Patri Magiſtro Sancti de Luca S. T. P. provinciæ Romani Ordinis Prædicatorum, Frater Franciſcus Silveſter, Ferrarienſis S. T. P. ac totius præfati Ordinis generalis Magiſter, & ſervus, ſalutem, & Spiritus S. conſolationem. Volens honeſtiſſimis petitionibus veſtris morem gerere, præſertim quia plurimum inſudaſtis in literarum ſtudiis, & in tranſferendis libris de Hebr. & Græca lingua in Lat. præſentium tenore concedo &c. — Item inhibeo omnibus me inferioribus ſub pœna abſolutionis à ſuis officiis, ne audeant vos per ſe, vel per alios impedire quocunque modo, quin poſſitis facere imprimere libros à vobis compoſitos, vel traductos ex Hebræo vel Græco in Lat. &c.*

20. In ejuſdem Operis laudem, deque Scripturis vertendis, extat Francisci Pici, Comitis Mirandulani, literis non minus quam natalibus illuſtris, virique piiſſimi, Epiſtola ad *Pagninum*, his verbis conſcripta anno 1518. *Dici non facile poſſet, quantum honeſtæ ſinceræque voluptatis perceperim, quam ingenti fuerim perfuſus animi gaudio, quum tuis literis factus ſum certior, perductas eſſe (ut aiunt) ad umbilicum in V. T. interpretationes tuas. Quid enim aut jucundius aut utilius omnibus, qui Sacris verſantur in literis, contingere potuit, quam ſumma & diligentia & cura ex Hebræa in Latinam tranſlata linguam divina illa monumenta? Ego quidem (ut de me dicam) poſt Latinas & Græcas literas multis laboribus verſatas, cum nihil aut parum profeciſſe videar, ut antiqua ipſa noſtræ religionis arcana prorſus haurirem, niſi & Hebræas perdiſcerem, conducto Hebræo Iſacio, Jochanæ illius, quem Johannes Picus patruus meus ſibi magiſtrum adſcivit, filio, eo uſus ſum præceptore. Sed bellis, quæ plurima mihi illata ſunt impeditus, & quibus incumbebam voluminibus abſolvendis diſtractus, quam parum à calce promoverim, tu ipſe teſtis, cui me poſtea erudiendum tradidi. Nam quanquam matura ætate, & etiam provecta, nonnulli magnos in literis Hebræis progreſſus fecerunt, haud tamen (par referas pari) ſi à primis (ut aiunt) unguiculis, ſtridentia illa & anhelantia verba reſonaverint. Quo magis probandus labor ille tuus, & egregia pertinax diligentia in impendendis annis quinque ſuper viginti tranſlationi tuæ, qua non ſenes modo & decrepiti, ſed pueri balbutientes, & infantiſſimi (modo Latinæ linguæ penitus ignari non fuerint) compotes futuri ſunt omnium myſteriorum. —— Tantum abeſt, ut qui te ſummis efferre laudibus deberent, capere anſam calumniæ merito poſſint. Inania enim illa objectamenta, laboraſſe Hieronymum in utroque Teſtamento, ac partim interpretis, recognitoris partim & caſtigatoris officio perfunctum: quo fieri uti fruſtra tantum operæ inſumatur in vertendis in noſtram linguam literis Sacris. Nam præter antiquam illam ipſius Hieronymi cenſuram, in eos homines, qui quod ipſe interpretaretur ſacra, iniquo ferebant animo, nec poſt 70. Interpretes, poſt Theodotionis & Aquilæ editionem, poſt Hexaplos Origenis, novi quicquam ſaporis admittebant in animum, & præter novam illam Eraſmi, qua vituperationibus hujuſmodi, ac multa quidem & eruditione & diligentia cum reſpondet verbis, tum factis oſtendit, ſe*

in caſtigando laudem, & quidem præcellentem mereri, non inanis laboris nomine, aut condemnari, aut ſuſpectum haberi debere. Illud certe auſim affirmare, ſi integram illam ſententiam legeremus, quam rogatis Damaſi Pontificis tulit Hieronymus: cum ea exemplaria, quæ cum Græca conſentirent Veritate, decrevit; Si diligentiam ejus in V. T. vertendo inviolatam conſervatamque haberemus, ſi obelos & aſteriſcos agnoſceremus, & præter ea, ſi execrationes ejus ad illos, qui ejus ipſius deſcribebant libros, viguiſſent uſque ad noſtra tempora, fruſtra tum laborare qui facta facerent. At quum utrumque Teſt. non parum multis locis vitiatum, qui Græce & Hebraice ſciunt, animadvertant, qua injuria id condemnare, quod laudibus ornari maxime inter bona judicia convenit? An Clemens Pontifex de libris ediſcendis, & libris transferendis legem tulit in Concilio Viennæ habito? Quis autem nova & corrupta exemplaria, veteribus & incorruptis conferat? Qui linguas à quibus per diverſos traduces ad Latinos devenere non noverit. Fuit & Auguſtini illius magni ſententia, relata à Gratiano inter Pontificia decreta, V. Teſtamenti fidem, de voluminibus Hebræis examinandam. Nam Novi quidem veritatem præter Hieronymum, & innumeros alios, ipſe quoque Auguſtinus ſanxit, Græci normam ſermonis deſiderare. Quod ſi Hieronymi & Auguſtini ſeculo, in literis peregregie florenti, tanta erat difficultas incorruptæ ſervandæ lectionis, quid poſt Gothos & Vandalos ſumus aliud dicturi quam multa confuſa, corrupta pleraque fuiſſe? Sicubi autem vicinia literæ ſuaſit, interpolandum aut invertendum quippiam, quod ignari facilius perciperent aut indoctorum inſinuavit pertinacia diſcipulis delendum aut inducendum, quo magis ipſorum ſententia fulciretur. Ut igitur qui de turbidis fluentis ſincere potare nequeunt, ad purum fontem pro reſtinguenda ſiti, jure ſe conferunt, ita qui in variarum utriuſque [deeſſe videtur, *Teſtamenti*] *tranſlationum, quibuſdam quaſi Labyrinthis fatigati, Regium iter non facile inveniunt, ad originem, h. e. ad Græcæ & Hebraicæ linguæ primordia, unde illa ipſa Labyrinthi fila religata ducuntur, ſeſe recipere debent. Quibus tu quantum attinet ad V. T. non ſuffragatus modo fueris, ſed laborem dempſeris, ſi ſe tibi qui eas ignorant literas, plane crediderint. Vale, Cal. Junii* 1518.

21. CLEMENTEM VII. Papam Viris quibuſdam literatis demandaſſe provinciam Scripturarum de novo vertendarum, ſive ad Heb. veritatem caſtigandarum, ex *Pagnini* ad illum Præfatione ſupra deſcripta intelligimus. Quod etiam teſtatur *Jo. Campenſis* in Præfatione Pſalmorum, qui addit illum 6. *Judæis* & totidem *Chriſtianis* opus commiſiſſe: *Quemadmodum audio hunc noſtrum ſummum Pontificem Clementem* VII. *ante nuperrimam Romanæ urbis expugnationem tentaſſe, ut viz. ea provincia ſex Judæis, & ſex Chriſtianis Hebraice peritis mandaretur.* Ejuſdem rei mentionem facit *Jo. Cochlæus* Præf. in Diſcept. *De novis ex Heb. tranſlationibus*: ubi ait, *Clementem* VII. *voluiſſe per quoſdam tum ex Chriſtianis tum ex Judæis, linguarum peritos, reſtituere V. Teſtamenti certam & ab omni mendo repurgatam lectionem.* Et *Steuchus Eugubinus* Præf. in Recogn. ubi ait *Judæos impuliſſe nuper Romanum Principem, ut nova, eo jubente, fieret editio.*

22. *Pſalterium* de novo ex Hebræo ad verbum ope aliorum vertit THOMAS DE VIO CAJETANUS Cardinalis, ipſe linguæ iſtius expers, *converſumque* edidit cum Commentario ſuo, *Clementique* VII. dicavit an. 1530. Venetiis, cum hac inſcriptione: *Pſalmi Davidici ad Hebraicam veritatem caſtigati, & juxta ſenſum quem literalem dicunt enarrati &c.* ſive, *Liber Pſalmorum ad verbum ex Hebræo verſorum, ad literam accuratiſſime enarratus &c.* præmiſſis etiam ipſius Papæ & Senatus Venetorum Privilegiis. In ipſo exordio hæc habet Cardinalis: *Divinorum Pſalmorum librum juxta literalem ſenſum quum incepiſſem exponere, comperi nullum apud nos haberi textum talem qualis eſt in ſua origine, lingua ſcil. Hebræa. Et propterea aſſumpta illa quæ nomine B. Hieronymi circumfertur interpretatione*

juxta

juxta Heb. Veritatem, & collata cum ea quæ circumfertur nomine LXX. *Intt. & cum* 4. *aliis modernis interpretationibus ex Hebræo immediate, adhibui duos linguam Hebræam ſcientes (alterum Hebræum, magiſtrum linguæ illius, alterum Chriſtianum) cum pluribus vocabulariis linguæ illius: & coram me (exigente ſignificationes dictionum Heb. in lingua noſtra Lat. vel vulgari, & eligente ſignificationem quæ magis quadrare contextui viſa eſt) feci per ſingula verba vocatam B. Hieronymi Interpretationem reduci ad reſpondendum Hebræo textui de verbo ad verbum. Et ſic conflata eſt nova iſtæc interpretatio Pſalmorum de verbo ad verbum conſona textui Hebr. quem exponere ſtudui ſecundum ſenſum tantummodo literalem. Fuit autem tanti laboris neceſſitas; quia niſi textus adſit talis qualis eſt in ſua origine, jam non textus exponitur niſi divinando, ſed exponitur textus ut intellectus eſt ab illo interprete. Teſtor ego quod inter hos labores dicebatur mihi ab Interpretibus, dictio Heb. ſonat hoc, ſed non apparet ſenſus niſi mutetur in hoc alterum. Reſpondebam ego auditis omnibus ſignificationibus, Non ſit vobis curæ ſi ſenſus non apparet, quia non eſt veſtri officii exponere, ſed interpretari, interpretamini mihi ſicut jacet, & relinquatis expoſitoribus curam intelligendi, traducite textum ut jacet in Heb. & communem relinquatis nobis & Hebræis curam intelligendi textum ſic obſcurum: ſi ego non intellexero, alius intelliget. Sicque curavi ut de verbo ad verbum textum haberem Pſalterii qualem habent Hebræi: utinam aſſecutus ſim. ---- Deſines mirari mutilam hanc interpretationem, & Hebraicæ linguæ paupertati id tribues. Cupies proinde mecum univerſi Teſtamenti Vet. interpretationem ſic mutilam habere: & utinam talis habita fuiſſet à priſcis patribus: quia jam haberemus expoſitum textum ipſum ſacræ Scripturæ, & non textum confectum interpretum arbitrio.*

Idem in Præf. Com. in Pent. quæ eidem *Clementi P.* dicavit: *Det Dominus Jeſus Chriſtus ut aſſequar intentum; intendo autem juxta Hebraicam Veritatem textum exponere, ubi diverſa occurrerit ſententia in vulg. editione & in Heb. textu. Nam ipſius Moſis textus, non interpres ejus exponendus eſt. Non enim interpretis Græci aut Latini, ſed ipſius tantum Heb. textus auctoritas eſt, quam complecti cogimur, & complectimur fideles omnes.* F. Ant. Fonseca Luſitanus in Epiſtola Dedica. editionis Pariſ. 1539. ad Ferd. Meneſium Jamacenſem antiſtitem: *Cum videret vir doctiſſimus quantum lucis Hebraica lingua huic operi afferre poſſet, dum hæc commentaretur, uſus eſt ad eam rem doctiſſimis Hebræorum, quos, ut referunt, ingenti mercede compenſabat.*

Exordio Com. in libros Hiſtoriales V. T. ait ſe ad eos exponendos excitatum fuiſſe in primis difficultate rei geſtæ, vel quia obſcure traditur, *vel quia ſecus Interpretes eam reddiderunt.* Hebraica nuſquam non præfert, & in Cap. 1. Jud. *Expoſitoris* (inquit) *officio fungitur interpres, & utinam bene.*

Extant ejuſdem Comm. in *Parab.* & *Eccleſ. ad Veritatem Heb. Caſtig.* quæ ſcripſit an. 1534. æt. ſuæ 66. Prophetarum libris ad eandem Veritatem caſtigatis Commentario ſuo illuſtrandis immortuus eſt. *Thomæ Strozæ* Florentini, qui Com. ejus in Parab. &c. edidit an. 1545. & *Jo. Salviato* Card. nuncupavit, Admonitio ad Lectorem: *Advertant pii Lectores, quod præmiſſis Com. expletis eorum auctor dedit textum ad Veritatem Heb. traductum, & à ſe jam expoſitum potiori pro cautela, eiſdem quibus uſus fuerat in hujuſmodi traductione, nonnullis aliis ſimiliter Hebraicum idioma callentibus adjectis: ut ſimul demum inſpicerent, ſi traductus textus exponendus ſibi primo traditus in aliquo per incuriam à puro textus Heb. Veritate diſcreparet. Et cum ipſi totum Heb. textum maturius & exactius libraſſent, ipſum duntaxat Parabolarum Salomonis textum in quibuſdam paucis locis aliter quam antea ſunt interpretati, annotantes hujuſmodi correptiones, & à primis deviantes interpretationes, in margine. Quas auctor morte præventus non*

potuit

non potuit propriis in locis ſuis inferre Commentariis, & illis expoſitionem accommodare. &c.

Eodem modo T. N. libros omnes (præter *Apocalypſin*) *ad Græcorum Codicum Veritatem caſtigatos* expoſuit: dicatis libris Hiſtoricis *Clementi* P. Epiſtolis *Carolo* V. Imp. Exordio Com. in Mat. *Et quia* (inquit) *Vulgata Editio totius N. T. quandoque minus fida eſt, & nos non Interpretes, ſed verum textum intendimus exponere, ideo adhibuimus ſtudium noſtrum, ut textus corrigeretur judicio peritorum in utraque lingua. Quod ubique facimus quando ſententiæ diverſitas eſset: ubi autem eadem eſt ſententia, pertranſimus; niſi apud Joannis Evangelium & Epiſtolam ad Rom. propter arduam enim utriuſque materiam exactius ſtuduimus correctioni literæ. Et ne oporteat millies repetere, Græce ſic habetur, noverint omnes mutationes fieri appoſita ſola præpoſitione pro, & ſuperflua aut deficientia ſignificari, ſuperfluit aut deficit: ſubintelligendo ſumper, juxta textum Græcum.*

23. An. 1529. Venetiis prodiit AUGUSTINI STEUCHI Eugubini, *Canonici* tunc Regularis S. Salvatoris, poſtea Epiſcopi in Creta Kiſami, & demum Sedis Apoſtolicæ Bibliothecarii, *Veteris Teſt. ad Veritatem Heb. Recognitio*, complectitur vero ea pars tantum libros Moſaicos. In cujus Præfatione ad *Marinum Grymanum* Card. *In Hieronymi* (inquit) *editione ſunt qui multa aut veriora aut clariora eſſe deſiderent. Atque ea tanti momenti quibuſdam viſa ſunt, ut perſuaſum ſit eis hanc editionem non eſſe ipſius Hieronymi. Ex quibus omnibus ſapientiſſimus quiſquam intelligere poterit, non ſine cauſa me aggreſſum hoc opus, in quo & Veritas Heb. & reliquorum editiones breviter, & clare omnes conferrentur: Sed in primis de noſtræ editionis veritate quæreretur, cui non ceſſant derogare petulanter Hebræi, & hi qui Hebræis aſſentiuntur.*

In Præf. ad Lectorem editionem Lat. Vulg. Hieronymi eſſe contra Paulum Foroſem Pronienſem Epiſcopum contendit, iſtius eſſe *tantam elegentiam, tantam proprietatem, tam mirabili prudentia eam vitare Hebraiſmum, ſeſeque noſtræ phraſi accommodare, ut alterius eſſe, quam Hieronymi ut credat adduci ipſe non poßet.* Se *quoties eam cum Heb. Veritate contulerit, toties in magnas ipſius Interpretis laudes erupiſſe, admiratum tantam majeſtatem, tantam in transferendo prudentiam, tantum judicium, tantum leporem, tantam perſpicuitatem, cujus ſemper ſit nomen benedictum, quando aliud pro tanto munere ſolvere non poſſumus. — In qua ſi quid aut mendoſum reperitur, aut ab Heb. Veritate diſſonum, aut additum, aut detractum, vel nullius eſſe momenti, aut ſcriptorum vitio contigiße. Si qua vero alia eſt cauſa, oſtendetur* (inquit) *à nobis toto opere.* Ait *Judæos apud principes Chriſtianos, ſi quando de his rebus ſermo inciderit, maximis aßertionibus jactaſſe, Latinam editionem corruptam depravatamque eſſe: itaque impuliße etiam nuper Romanum principem, ut nova eo jubente fieret editio, quam minime fuiſſe neceßariàm. — Ad eam ſæpenumero recurrere ipſos Hebræos, ſicut ipſe pleraque loca apud eos notaverat.*

In LXX. eſſe *quædam quæ apertiſſimam præ ſe ferunt Græci ſermonis imperitiam, alia in quibus maxima Heb. linguæ ignoratio deprehenditur, dura alia, & vix intelligibilia.* Sic ad Gen. 36. *Cogimur vel inviti, fateri* LXX. *linguæ Heb. non uſquequaque peritos fuiſſe.*

Quin & poſt tanta Latinæ Vulg. Encomia, eſt ubi eam quoque erroris arguere non reformidat: ut ad Exod. 34. ubi Vulg. *Et ignorabat Moſes quod* cornuta *eßet facies ſua: Vox ambigua*, inquit, *fecit in Editione errorem: Non enim habetur in contextu Heb. faciem Moſis fuiſſe cornutam, ſed radiantem fuiſſe cutem. — Et mirum quod Hieronymus non conſiderata veritate Heb. non adverterat etiam quid* LXX. *tranſtuliſſent, qui bene hunc locum tranſtulerunt.* Ad Lev. XI. *Ophiomachum*] *Neſcio quamobrem* LXX. (*nam ab illis accepit Hieronymus*) *verterint eo modo vocem Heb. &c.* Ad

Num.

Num. VIII. *Quamobrem neſcio an noſtra editio probanda eſt &c.* Cap. XI. *Quaſi dolentium præ labore*] *magis placet ſententia Sept. qui* יר *quæ vox Hebræis dolorem & pravitatem ſignificat, pro eo quod eſt pravum acceperunt.* Ad Deut. XXVII. *Qui dormit cum omni jumento*] *Miror Hieronymum quod vocis ſignificationem non diſtinxerit. — verum etiam id peccatur à* LXX. Ita alibi haud raro, ut ad Gen. IX. &c.

Eodem modo recognoſcebat *ad Heb. Veritatem* libros *Job* & *Pſalmorum*. In Job XV. Lat. Vulg. his verbis reprehendit: *Hieronymus vocem Heb. themurato, quæ ſonat commutationem, vicem credit eſſe pro pretio. Hebræi tamen, quod melius, idque loquendi conſuetudo comprobat, accipiunt id pro vice ejus &c.* In Pſal. I. editionem vulg. perſtringit: *Quod* LXX. *dixerunt* ὡς, *melius juxta Heb. permanſit, conſtitit.* Sic paſſim. Ibidem aſſerit *expoſitoribus Hebræorum in explicandis nominibus omnem fidem adhibendam eſſe.*

In Pſalmorum Procœmio de novis ætatis ſuæ Interpretibus hæc habet: *Fuerunt hac tempeſtate quemadmodum olim apud Græcos, multi qui ex Hebræorum fontibus Pſalterium transferrent, quibus tot tamque variis interpretationibus imperiti turbantur, arbitrantes nulla ratione ſacras literas intelligi poſſe, ut quarum tot tamque inter ſe differentes ſint interpretes. His, ut dixi, perturbatio propter imperitiam accidit. Qui transferunt non ſunt, ut ipſi putant, inter ſe tantopere diſcordes: ſed quod cæteri turbulentius, obſcuriuſque tranſtuliſſent, cum videatur aliis melius apertiuſque transferri potuiſſe, novas editiones aggrediuntur, ſemperque ad majorem claritatem aliqua fit acceſſio. Nec verum eſt, Heb. linguam, quod tot quotidie novis interpretationibus ſacræ literæ miſceantur, quod aliquæ voces diverſis ſenſibus exponantur, inuſitatam, diſſimilemque cæteris linguis eſſe non intelligibilem, ſed ut cuique libuit in omnes ſenſus venientem. ---- Cur igitur quiſquam varietatem in ſacris literis abominetur, cum ſit omnium linguarum is mos atque ritus. Ob hanc igitur cauſam nobis illa via maxime placuit, ut nullam denuo interpretationem molientes, ſed hanc noſtram vulgatam cum fontibus Heb. cum Græca tralatione conferentes, Hebræos, Græcos, Latinoſque interpretes conſulentes, unum totius veritatis corpus efficeremus.*

Edidit idem *Steuchus* anno 1534. ſingularem tractatum, in quo probat, *Vulgatam Editionem eſſe D. Hieronymi.* Ubi inter alia, ait *Sanctem Pagninum virum optimum, & pari doctrina atque probitate præditum* teſtari ſe non in everſionem vulgatæ editionis, ſed ut collatione tralationis ſuæ hæc editio magis interdum clareſceret. — Hebræorum puncta vocalia Hieronymi temporibus recentiora eſſe ſtatuit probatque. De ſuis editionis vulgatæ reprehenſionibus, *libenter* (inquit) *citraque omnem ruborem fateor, interdum me ſuſpicatum à fonte aut vero ſenſu interpretem variaſſe, poſteaque errorem potius fuiſſe meum cognoviſſe. Et nunc hanc profero vocem, longe facilius eſſe, ut ego errem in annotando atque obſervando, quam interpretes in transferendo. Quem nos nec carpſimus unquam (Deus avertat à nobis tam ſtultam audaciam) nec ſi verba porrexerunt iniquis hanc vel fictam, vel veram ſuſpicionem (id eſt qua ſuſpicarentur, vel fingerent ſe ſuſpicari) animum illus vel minimum ſpectantem habuimus.* Audi tamen quæ proxime ſubdit: *Denique norimus etiam D. Hieronymum hominem fuiſſe, & quem aliquid effugere, licet non tam facile, potuerit. Duo ſunt genera eorum, quæ nos effugiunt: unum eorum quæ prorſus ignoramus: alterum non ignoramus quidem, ſed vel aliqua cauſa diverſum ſentire coegit, vel aliud intendente animo. Hoc poſtremum, & Hieronymo & mihi fateor accidere potuiſſe, idemque ſæpe magnis contigit viris.* — Poſtea: *Et hæc eſt vera ejus Hieronymi, nobiliſſima, inclytaque tralatio, omnibus antiquis, aut futuris unquam uſque ad rerum conſummationem editionibus longe præcellens. Quod ad Hieronymum attinet, libentiſſime fatentur, facilius fuiſſe ut tum in Pentateucho,*

tum reliquis libris nos laboremus in annotando, & exponendo, quam Hieronymus in transferendo. Longeque propensius esse, ut nostrum quam ejus caliget judicium, dum credimus aliquid eum effugisse, quod nos potius effugit, ab illo quidem bene versum, à nobis bene animadversum, non ita. Cum vero vel diversum quid à fonte annotamus, vel nostram editionem dicimus interdum aliquo casu prolapsam, non esse interpretis æqui asseveramus, clamare, nos aut interpretem, aut interpretationem damnasse. — Sicut LXX. *Interpretes non damnabat Hieronymus, rursum transferens, in quo sæpe ab æmulis suis queritur se accusatum: sic ipsi, Latina exemplaria ad Hebraica, & Græca recognoscentes, non damnamus, sed recognoscimus, locaque variantia annotamus.*

In Respons. ad Erasmum: *Nemo præferret, opinor,* LXX. *Hebraicæ Veritati. Ego, si quando præfero* LXX. *Hieronymo, ex Hebraico facio, non contra ipsum fontem. —— Duplices sunt errores in fidem: & in dogmatibus & in Scripturis, ut secus aliquid legatur, quam sit legendum. Illud genus primum, in Ecclesia certum est, esse non posse. Non enim errare potest Ecclesia. Secundum genus potest inveniri, sicut invenitur interdum, ut legantur codices secus, quam sint legendi. —— Tota nunc Ecclesia legit:* Et interfecta est terra, *pro* infecta. *Ubique canitur,* Quadraginta annis proximus fui generationi huic: *cum dicendum sit,* fastidio habui generationem istam, *vel hujusmodi. Canitur semper;* Ut videam voluntatem Domini; *cum dicendum sit,* voluptatem.

24. *Erasmi* sententiam de Textus Hebr. Græcique præstantia nusquam tangit, aut taxat ALBERTUS PIUS, Princeps Carpensis, in Opere isto, quod ex professo in illum conscripsit anno 1530. etsi alia ejus dogmata diligenter exquisiverat refutanda, eaque speciatim, quæ scribit de Scripturarum Canone, perstringit. In Notis vero, quas adjecit Erasmi Responsioni ad suam *Exhortationem,* hæc habet: *Tuam industriam non accusavi in vertendo N. T. sed in edendis Paraphrasibus, cujus rei neminem habes auctorem, illius autem complures & præ cæteris D. Hieronymum, cujus tamen laborem non probavit D. Augustinus: sed variæ sunt hominum sententiæ: & de eo quod problematicum est, undique sunt rationes. Verum siqua utitur Ecclesia, editio Hieronymi est, quod probabile videtur, cum Præfationes extent, videretur te plus ausum esse, quam deceret. Et quomodocunque res se habeat, tanto minus probari potest ipse conatus, quanto magis à recepta editione recederes, præsertim in vocibus Latinis, quibus Græca interpretaris, diversa significantia, ut e. g. logos, quod Græce cum sermonem tum dictionem importat, cum antiqua utatur dictione, tu potius sermonem voluisti, ut illud, In principio erat verbum, vertisti tu, erat sermo. Cum tamen Verbum expressius significet, quod Evangelista intellexit, quam Sermo, qui orationem ex pluribus dictionibus contextam significet. Similibus enim uti potius ostentationis esse videtur, quam pacis, & vere pietatis studiosi. Et quæ Hieronymum causæ moverunt ad noviter vertendum, tibi patrocinari non valent. Primo quod id fecerit requisitus à Pontifice Maximo, citra cujus jussum id tentare non ausisset: secundo nulla tunc temporis communis editio esset generaliter recepta; sed quotquot essent codices, tot variarent, ut ipse testatur, Damaso scribens. Nunc autem una est communis & vulgata editio, recepta ab omnibus Ecclesiis.* Subdit, *Græcos codices* in multis *variare, & deprehendi eos quibusdam in locis esse depravatos.*

25. FRANCISCUS TITELMANNUS, apud Lovanienses Theologiæ Prælector, elucidationi Psalmorum ed. 1531. subjecit collationem Heb. textus & Paraphrasis Chald. cum editione vulg. Cujus Præfatione ostendit se editioni Vulg. Psalmorum, etiam ubi ab Heb. discrepat, favisse. Scripsit idem *Prologum Apologeticum pro ed. Vulg. N. T.* quem præmisit elucidationi suæ Epistolarum Paulinarum: eum vero omisit in editione (quam solam vidi) an. 1553. quo ipso anno ex hac vita migravit.

26. An.

26. An. 1532. utrumque T. ex Veritate Heb. & Græca in Italicum ſermonem traductum edidit, & *Franciſco* I. Gallorum Regi nuncupavit, ANT. BRUCIOLUS, homo Pontificius. Quod impreſſum eſt *Venetiis* cum Senatus Privilegio.

27. JO. CAMPENSIS, dum literas Heb. Lovanii in Coll. *Ruſtidiano* profiteretur, *Pſal.* & *Eccleſiaſten* juxta Heb. Ver. paraphraſtice reddidit, & aliquot poſt annis publici juris fecit, dicatos *Jo. Dantiſco*, Culmenſi Epiſc. Regis Poloniæ apud Cæſarem Oratori. In Epiſt. Ded. an. 1532. ſcripta: *Quis* (inquit) *fuerit auctor editionis, qua Eccleſia utitur, mea non multum refert, hoc unum tantum affirmo, indignam eſſe quæ D. Hieronymo tribuatur, conſtat hunc per omnia Græcam editionem ſequutum, vertiſſe quicquid vertit, cujus non minus obſcurus eſt auctor, quam eſt noſtræ hujus.* Affirmat LXX. Pentateuchum duntaxat vertiſſe, deinde pergit: *Hæc paucis hic non ſine cauſa commemorare libuit, propter receptam ſed perniciosam perſuaſionem in Græcis de* LXX. *& Latinis de Vulg. editione, quod ea ſit D. Hieronymi, atque ob id in neutra quicquam mutare ex ipſis Heb. fontibus liceat, cum extet juxta Heb. Ver. editio alia, quam certiſſimum eſt eſſe ipſius Hieronymi, quamvis Eccleſia, neſcio quomodo, eam non receperit. Qui ergo nunc conatur melius quiddam afferre, quam uſu receptum eſt, non diverſum ab Hieronymo cum injuria ſanctiſſimi & doctiſſimi viri facit, ſed idem penitus quod olim faciebat ipſe. --- Ego tantum nativum quendam guſtum horum Pſalmorum dare volui, futurum ſperans ut olim Eccleſiæ conſenſu totum V. T. doctis, & linguarum peritis in noſtram linguam transferendum committatur &c.* Impreſſum eſt hoc opus apud Pontificios ſæpius, primo Pariſiis 1533. Lugduni deinde apud *Gryphium* 1534. poſtea Argentinæ & Coloniæ apud *Gymnicum*. Præfigitur ipſius JO. DANTISCI Epigramma in laudem operis: De *Johanne* hoc *Campenſi* monent Monachi Caſinates qui ediderunt *Jo. Bap. Folengii* Commentariorum in Pſal. editionem poſteriorem an. 1585. eum non fuiſſe eundem cum *Johanne* illo *Campano* qui in ſanctiſſimam Trinitatem librum ſcripſit, quod nonnulli autumarunt, ſed fuiſſe *virum omnino pium, & uſquequaque Catholicum, Heb. literas tum Lovanii, tum Veronæ ſub Matthæo Giberto ejus urbis Antiſtite magna cum laude publice docuiſſe, eique ſumma neceſſitudine in omni vita conjunctiſſimum fuiſſe.*

28. JO. GENESIUS SEPULVEDA, Cordubenſis, S.T.D. & Caroli V. Imp. Hiſtoricus, in Epiſt. ad Eraſmum ſcripta [a] an. 1533. Verſionem Lat. T. N. reprehendit & ex Græco aliter locum interpretatur. In alia [b] ad eundem Epiſtola 1534. obnititur illius opinioni de Græco quodam Bibliothecæ Vat. exemplari utriuſque Teſt. literis majuſculis exarato, quod multum conveniebat cum Lat. ed. vulgata, à vulgatis Græcis exemplaribus longe diverſum. Id licet magnæ antiquitatis ſpeciem præ ſe ferebat quoad Novum Teſt. ſuſpicabatur Eraſmus, in Eccleſiarum unione mala fide fuiſſe conſcriptum. Reſpondet *Sepulveda*: *Quod pertinet ad librum Pontificium, Græcos codices N. T. Græcorum quorundam vel malitia, vel levitate fuiſſe depravatos, ad ipſum, quod ſcribis, fides eſſe debet indubitata, quod in Græcorum ad ſanitatem redeuntium fœdere inito cum Eccleſia Romana, cautum fuerit, ut Græci codices ad Romanam lectionem emendarentur, quomodo enim poterant clarius utrique conteſtari, exemplaria Romana lectionem veram & germanam retinere, Græcorum eſſe vitiata? Nam quod ais Græcam lectionem ex Græcis auctoribus eſſe petendam, diceres aliquid, ſi rationem Græci ſermonis affirmares à Græcis commodius, quam à Latinis explicari, at libros archetypos fundamenta noſtræ religionis continentes, qui Græce fuerunt à ſuis auctoribus ſcripti, cur non credamus ſanctius, gravius, & incorruptius aſſervatos eſſe in ſcriniis ac bibliothecis Eccleſiæ Rom. quæ caput eſt Chriſtianorum, & ſemper fuit norma Catholicæ pietatis, quam in Græcia, quæ ſæpe fuit hæreticorum, & leviſſimorum hominum fraudibus, & motu*

[a] Ep. 3. lib. 1.
[b] Ep. prox.

rerum novarum agitata? — Adde quod libri tutiores ab injuriis esse solent, & minus à parum doctis scholia sæpe cum Scriptura confundentibus vitiari, ubi à paucioribus vel leguntur, vel intelliguntur: nisi forte hoc dicis, placuisse in fœdere, ut dictio Græca emendaretur ad Latinam, quod nec est probabile, præterquam in certo aliquo loco, & nunquam factum fuisse certum habeo: nam articulum quem citas ex aurea Bulla, licet duas aureas Bullas in libro Conciliorum perlegerim, invenire nusquam potui.

29. Jo. Driedo S. T. apud Lovanienses Professor in Opere *de S. Scripturis*, quod edidit an. 1533. & *Johanni* III. Lusitaniæ Regi dedicavit, ubi fuse disputat de Scripturarum originalium Versionumque auctoritate, ostendit nonnullorum fuisse sententiam, Versionem Lat. Vulg. ab Hieronymo *docente Spiritu S.* fuisse factam, *nullo prorsus in loco à suo fonte deviam, eique standum esse, tanquam Scripturæ divinæ in suo fonte suaque origine.* Cui sententiæ ipse reclamat, hasque statuit propositiones, *Spiritum S. loquentem in* LXX. *Intt. se pro loco & tempore personis accommodasse justa ratione ad tempus aut tacentem aut prætereuntem, ac figuris obumbrantem nonnulla suis locis, temporibus & personis revelanda. --- Exemplaria Heb. non esse de industria à Judæis universaliter corrupta ac depravata, neque ante Christi adventum, neque post illum usque ad D. Hieronymi tempora, neque post Hieronymum ad hæc usque tempora; nec Græcos Novi T. codices fuisse de industria universaliter falsatos. Quamvis apud Græcos & Hebræos jam forsitan varii reperiantur codices, qui inter se vel scriptorum incuria, vel inscitia discrepant, magnæ tamen dementiæ esse, habere eos suspectos tanquam falsatos, in illis locis in quibus consentiunt universi. --- Editionem vulgatam qua Ecclesia nunc utitur, tam Veteris quam N. T. nec penitus esse aliam ab Hieronymiana, nec penitus eandem.* Quod multis Exemplis probat, ut etiam ab Hieronymo multa reprehendi quæ in ea hodie comparent. Subdit, *Non esse tamen ulla neque Evangelica præcepta neque fidei mysteria in ea editione vel prætermissa vel obscure designata, quæ non in eadem apertissimis locis sunt declarata. Quamobrem non oportere eam, ex veris suis exemplaribus Latinis bene castigatam, aut contemnere, aut passim rejiciendo aut improbando contemptibilem in Ecclesia facere: sed honorare antiquitatem, atque simplicitatem illius jam inveteratæ atque receptæ: ex cujus sive solœcismis, sive sententiis minus forsitan apte versis, neque comprobatur, neque fovetur ulla hæresis, in qua fidei nostræ mysteria sufficienter declarantur, in qua neque est quicquam quod præstet occasionem errandi perniciose. Unde neque in Græcis Hebraicisque exemplaribus esse ullum Christianæ fidei mysterium, ullumve salutis humanæ dogma necessarium, quod hactenus aut fugerit, aut latuerit Latinorum Ecclesiam, aut sit omissum aut contrarie positum in editione nostra Lat. quamvis in ea sint loca nonnulla, aut ambigue, aut obscure, aut minus congrue posita, quæ hactenus etiam eruditissimi Patres toleraverunt: non quod ignoraverint aut approbaverint errores, sed quia viderint nihil periculi in fide & moribus pendere ex hujusmodi locis, vel non prorsus à suo fonte deviis, vel etiam aut sic, aut aliter versis. — Quemadmodum* LXX. *Intt. editio in multis ab Hebraico fuerat devia, quam tamen & olim Christus & Apostoli ejus sic honoraverunt, ut non solum non contemnerent, sed & uterentur illa, corroborantes ex eadem nostræ fidei primordia: nihilominus ex Heb. fonte, ubi opus erat citantes etiam ea, quæ apud* LXX. *non reperiebantur: sic & hanc nostram editionem hactenus honoravit Ecclesia Lat. quamvis secundum censuram sanctorum Patrum, Ambrosii, Hieronymi, & aliorum etiam antecessorum quibusdam in locis non ignoraverit forsitan nonnulla devia esse à vetustissimorum Græcorum & Hebræorum exemplaribus: sciens aliud esse eum, qui Scripturam edidit, hallucinatum esse: aliud vero eum, qui Scripturam in aliam linguam transtulit non recte esse interpretatum. — Quapropter non arbitremur absurdum esse, sermonem S. Scripturæ translatum ex suo fonte in linguam aliam, examinare,*

examinare, recurrendo ad ſuam originem, & excutere ſi forte interpres devia-vetit à ſenſu ejus qui ſcripſit. Et id unicuique eo uſque licitum eſt donec uni-verſalis Eccleſiæ auctoritate fuerit definitum editionem illam in omnibus fonti ſuæque origini conſonam eſſe. Inſuper & definitione hujuſmodi facta, adhuc li-ceret pro intelligendis locis obſcuris recurrere ad Scripturam in ſuo fonte ---- Hieronymus noluit Eccleſiæ dare ſuam tranſlationem tanquam divinam, & in omnibus authenticam, & conſonam Scripturæ in ſuo fonte editæ. Nam & ipſe diverſis in locis arbitrio Lectoris reliquit, aut probare, aut improbare, ſi ſic aut aliter transferatur. ----- Quemadmodum Heb. linguæ periti non indigent LXX. *Intt. editione, ſi habeant V. T. Hebraico fonte ſuo editum & caſtigatum, ita & Græcæ linguæ periti non indigent in Evangeliis, in Scripturiſque Apoſto-licis tranſlatione Latina, habentes N. T. in ſuo fonte, ſuaque origine. ---* Poſt alia multa, his tandem concludit verbis: *Editionem Lat. nunc inveteratam & in uſum uniformiter per univerſas Eccleſias receptam, & in Commentariis Patrum citatam, non convenit propter minuta quædam, & forſitan minus recte verſa repudiare, & loco ejus novam recipere. ---- Si paſſim cenſeatur publice amplectenda nova quælibet editio, ab erudito quovis profecta, miris novitatibus tumultuabuntur Latina ſacræ Theologiæ publica ſtudia & exercitia. Non hæc dicimus, quod alias editiones ab eruditis intentione pia & non ſubdola editas refutemus, aut contemptibiles atque inutiles cenſeamus: ſed quod publicam hu-jus lectionem arbitremur non eſſe mutandam propter editiones novas, etiam à viris quantumvis eruditis profectas: quibus tamen ſuum honorem tribuimus in privatis ſtudiis, legentes illas tanquam explanationes quaſdam & elucidationes, magnopere adjuvantes ſtudia noſtra, ad intelligendum loca vel obſcura, vel am-bigua, vel per ſcriptorum incuriam depravata in editione noſtra.*

Quæ fuerit ſententia GERARDI MORINGI, qui Com. in *Eccle-ſiaſten* edidit eodem an. 1533. facile colligitur ex hiſce illius in Præfa-tione verbis: *Jam primum ſequimur Vulgarem Editionem Lat. ſive quod non incommoda omnino ſit, judicio etiam peritorum, ſive quod hanc publico uſu ad-huc Eccleſia probat Catholica, à cujus prærogativo ſuffragio diſcedere neque honeſtum, neque tutum. ---- Poſtremo adjicimus, ſicubi videtur, Hebræa & Græca, ut ſi cui libeat videre quam interdum diverſe legant ab hac noſtra vul-gari editione, plenius ibi videat. Nam ſubinde plane ex diametro cum hac noſtra diſſident. Quæ quidem diverſitas unde primum nata ſit, quanquam hujus inſtituti non eſt oſtendere, tamen, ut obiter dicam, fieri potuit; ali-cubi propter diverſitatem exemplarium, alicubi propter diverſitatem charac-terum Heb. ut librarius dormitans pro tſade, legerit ain; & è diverſo pro caff, beth, & ita in reliquis, unde tamen vox tota ſæpe pendet; alicubi, propter multiplicem ejuſdem vocis Heb. ſignificationem, ut interpres hic, in hoc ſigni-ficatum accepit, alius in aliud; alicubi, propter alias cauſas, quas in præſen-tia perſequi non eſt lubitum.*

30. FRANC. GEORGIUS, Venetus Minoritanus, *Problematis in S. Script.* an. 1536. Paulo III. dicatis Editionem Vulg. *falſam traductio-nem*, & *mendoſam editionem* vocare ſolet, textum vero Heb. *Veritatem literæ*, & *verum textum*. Quæ loca notantur in *Ind. Expurg. Hiſpanico.*

31. LILIUS GREGORIUS GYRALDUS *Theſauri Critici* parte 2. Dial. 11. 'LXX. *Interpretes Ezechielis locum ita interpretati ſunt, καὶ τὰς 'κεφαλὰς αὐτῶν ὐ ξυρήσονται, καὶ τὰς κόμας αὐτῶν ψιλώσουσιν, quod Hieronymus 'ita Latine vertit*, Capita ſua non radent, & comas ſuas non ad pref-'ſum tondebunt: *fortaſſe MELIUS dixiſſet*, cutem non nudabunt; '*id enim ψιλόω ſignificat.*' Idem in *Hiſtoriæ Deorum Syntagm.* 3. laudat PAULUM PASSETHUM, quod ex ipſis fontibus interpretabatur Scri-pturas: *Vinculo etiam bonarum diſciplinarum jungitur, & ſacrarum in pri-mis literarum, in quibus tu ita invigilas, & tales progreſſus facis, ut pau-cas in hac tua juvenili ætate ſenes & provectos, pares in eis interpretandis*

habere videaris: nimirum, ut qui ex ipsis fontibus haurias, hoc est, ex Hebræis literis, quas multo studio & sudore es assecutus, nullos prætermittens labores, nullis etiam sumptibus parcens.

32. FRANC. FLORIDUS SABINUS, Præfat. *Lectionum Subcisivarum* ad Rudolphum Pium Card. 1539. *Erit cur meliora à nobis propediem exspectes, cum aliquandiu in Græcis Latinisque versatus, assiduam posthac sacris Theologiæ studiis operam dare constituerim: in quibus, ut commodius versari posem, biennium jam Hebræorum literis vacavi, in futurumque vacabo, quoad sine cortice in illis vacare valeam. Quod me intra paucissimos menses, ut spero, consecutum intelliges.*

33. GERARDUS WELTWIKUS, seu VELTUYCKUS, in libro quem *de Judaicis Disciplinis & earum Vanitate* edidit Venetiis an. 1539. *Hæc est sententia mea de libris vestris. Luce clarius est, Massoram esse ex discrepantia codicum, neque aliud præstitisse auctores Massoræ, nisi quod contulerunt inter se discrepantes codices, delegisse autem quod optimum illis visum est. Idemque de punctatione dicimus. Punctatores nempe fuerunt homines docti, & in plerisque locis appositissime punctarunt, estque lectio linguæ sacræ, id est, textus Heb. melior & emendatior lectione librorum nostrorum Græcorum & Latinorum, hoc est, Vulg. Vers. & Translationis* LXX. *Intt. At non tamen per miraculum servata est sine errore sive lapsu. Quod facile est deprehendere ex collatione librorum sacrorum, qui easdem res narrant, ut sunt libri Samuelis & Chronicorum. Isthic enim videre est literas vel omissas vel additas. Unde cum bono Deo proposui aliquando demonstrare multiplices in textu Heb. lapsus, sive errores.*

a Cit. à Capello Crit. Sacr. l. 1. c. 3.

34. An. 1542. Venetiis prodiere Biblia ISIDORI CLARII, Brixiani, Abbatis Casinatis, postea Episcopi Fulginensis, cum hac inscriptione: *Vulgata editio Veteris ac Novi Test. quorum alterum ad Hebraicam, alterum ad Græcam Veritatem emendatum est diligentissime, ut nova editio non facile desideratur, & vetus tamen hic agnoscatur.* In Præfatione sic loquitur Auctor: *Multa quidem docte & superioribus seculis tractata in divinos libros sunt, & hac ætate nostra, quam ego hoc nomine auream appellarem, nisi se Ægyptii cum Israelitis permiscuissent: & alii nova in Latinam linguam Versione, alii Commentariis, alii utraque re Christianam Remp. ditare pro se quisque conati sunt: sed duo mihi deesse adhuc videbantur. Nam in his horum omnium studiis atque laboribus editio illa, qua totus Christianus orbis utitur, ac semper, ut facile conjecto, usurus est,* nondum squalorem suum deposuerat, *nec ei quisquam* errores, quibus innumeris pene scatebat, *adimere adhuc curaverat: quæ res eo magis reprehensione digna mihi videbatur, quo eorum major esset hac ætate copia, qui huic malo mederi potuissent. Alterum erat, quod desiderabam, ut scil. ea loca, quæ in utroque sunt Testamento obscuriora, & aliqua egent luce, ita plana fierent, atque ea brevitate explicarentur, ut nihilominus uno volumine sacrorum bibliorum opus claudi posset: quod non mediocri sane futurum fuisset adjumento, non multitudini solum, cui minus suppeditat ea librorum supellex, verum iis etiam, quibus locupletioris bibliothecæ copia est. Cum enim quis in promptu, atque in ipso divinorum librorum volumine habet, unde sese ex incidentibus in litera difficultatibus explicet, tranquilliora tum animo, quasi complanata via, & sublatis offendiculis conficit sua spatia, & jucundius piis immorari meditationibus potest. Hanc ego geminam provinciam, & corrigendæ, viz. hujus editionis, & lucis afferendæ locis difficilioribus aggressus sum, atque ea ratione, ut viri docti, qua in utraque hac parte sese exercuerunt, amare me de hac re debeant, qui profitear, me ex eorum lucubrationibus non exigua accepisse adjumenta, præsertim in ipsa bibliorum correctione, ut quicquid hic profectum sit, ipsis eorumque vigiliis referri acceptum velim: quanquam accedere & ipsi,* quæ Dei est benignitas, ad Hebræos fontes possumus: *sed & tutius & minus invidiosum fuit, hac ingredi via,*

via, ne plus aliquid unus, quam tot eruditi viri, qui hactenus ſcripſerunt, viderer ſapere voluiſſe. Verum quod ad caſtigationes pertinet, conſilium id fuit meum, non ad vivum, quod aiunt, omnia reſecare, ſed ubi vel nihil, vel perparum immutaretur de ſententia, indulgendum conſuetudini judicavi: *atque hiſce tamen locis admonere lectorem in Scholiis ſolebo, quo pacto Hebræa ſe habeant: alioqui* ſi ſtatera aurificis, & non populari potius quadam trutina uti voluiſſem, *offenſæ fuiſſent omnino Eccleſiæ aures, neque id quod cogitaveram, eſſet conſecutum, ut ſcil. Vulgata editio agnoſceretur. Neque vero id à me ſine exemplo factum eſt, atque adeo validiſſima auctoritate, cum illi ipſi Apoſtoli ac Evangeliſtæ frequentiſſime, cum proferunt Scripturarum teſtimonia, minime curent exactam illam Hebraicæ Veritatis explicationem: ut nonnunquam diverſa, atque Hebraica habent, ſi verba tantum contemplere, ſcripſiſſe videantur: quæ tamen res ingentem præ ſe, quod ſcil. ab ipſis ſtaret veritas, ferebat ſignificationem. Verum etſi ea, quam diximus, uſi fuerimus moderatione*, loca tamen ad [a]OCTO MILLIA annotata atque emendata à nobis ſunt. *At vero quod reliquum eſset, optarim ego, ut primates Chriſtianæ Reip. patres, ſi quid minus à me in hac parte perfectum eſt, operam darent, ut, quando maxima jam laboris pars confecta eſt*, quicquid reſtat, *abſolveretur: nam fieri non poteſt, ut unus aſſequi poſſit omnia, idque in tam pene præcipiti (non mea tamen magis, quam aliorum culpa) feſtinatoque negotio. Quale igitur cunque id eſt, quod communi Eccleſiæ Chriſti largiri juſſus ſum &c.* Poſt Opus hoc editum à Paulo III. an. 1547. ad dignitatem Epiſc. evectus eſt Auctor: obiitque an. 1555. hoc elogio in marmore ſepulchrali ornatus; *Vita & moribus integerrimus, exemplo & verbo admirabilis, doctrina clariſſimus Chriſtiana, Græcaque, Hebraica, Latina, &c.*

[a] Ingenti memoriæ lapſu *octoginta millia* ponit Waltonus in Proleg.

35. Eodem anno 1542. *Antuerpiæ* ex ædibus *Jo. Steelſii* prodiit *Novum Teſt.* (Latinum) *brevibus variarum tralationum* (ſic titulus habet) *Annotationibus illuſtratum, ad vetuſtiſſimorum utriuſque linguæ exemplarium fidem nunc demum diligentiſſime emendatum: adjectis Scholiis & doctis & piis, Auctore Iſidoro Clario Brixiano.* Textus prorſus idem eſt cum Latino Vulgato: lectio veterum Codicum Latinorum cum Græcis libris congruens in margine exteriori collocatur: quæ Viri literati è Græcis codicibus aliter in ſermonem Lat. converterunt, quam vetus Interpres tranſtulerit. *Aſteriſcos & obeliſcos non omiſimus* (inquit Editor:) *illos, ut quæ in Græcis libris amplius erant, elucerent: iſtos vero, ut quod in veteri tralatione abundabat, juxta Græcum exemplar confoderemus, Origenem & Hieronymum ſequuti.*

36. *De novis ex Hebræo Tranſlationibus S. Scripturæ Diſceptationem* an. 1544. edidit Jo. COCHLÆUS, Canonicus Vratiſlavienſis, qua *Lutherum* alioſque impugnat, qui novas Verſiones ex Hebræo confecerant: Et ipſum *Hieronymum*, cujus exemplo ſe ii defendebant, culpare non veretur. *Ut igitur verum fatear, non per omnia injuſte reprehenſus mihi videtur propter novam ex Heb. tranſlationem à Ruffino Hieronymus, quia per eam illo tempore permulti ex Catholicis turbati ac ſcandalizati fuerunt.* Ait *majores utilioreſque fuiſſe Theologos, Scripturarumque ſacrarum expoſitores & verbi Dei ad populum præcones, antiquos Patres, qui nova Hieronymi interpretatione uſi non ſunt, quam poſteriores fuerint. — Non videre ſe quam tuto aut ſecure potuerit Hieronymus plus confidere Barrabæ Judæo, quam tranſlationi* LXX. —— *Cum* LXX. *Interpretes tam clara & antiqua Chriſtianorum teſtimonia habeant, nihil contra eos præſumere debere Tranſlatores novos.* Diſceptationem ſuam ſic tandem concludit: *Nolim quidem per hæc ſanum & pium Heb. linguæ ſtudium reprobare, cum ſit illa prima & Originalis, Cui veram Dei cognitionem & ſacrarum literarum intelligentiam debemus & acceptam referimus. Sed novorum deteſtor ſuperbiam & inſolentiam tranſlatorum & expoſitorum,*

poſitorum, qui pluris faciunt hujus linguæ cognitionem, quam obedientiæ diſciplinam, quam Rom. Pontificum & ſanctorum Patrum doctrinam & auctoritatem, quam Eccleſiæ pacem & unitatem, quam Dei & proximi charitatem. Cum tamen interim ſcientia ſua vane inflati neque concordent inter ſeſe, neque perfectam illius linguæ cognitionem habeant, nihil aliud efficientes inani ſtudio & labore ſuo, quam ut populos noſtros in antiqua Eccleſiæ fide conturbent, & Judæis ſemetipſos deridendos præbeant, dum ſe multa ſcire putant, quæ Judæorum judicio prorſus ignorant. Horum igitur perverſa ſtudia, ſcandaloſas novationes, & malicioſos adverſus Catholicam Eccleſiam conatus, non ipſam Heb. linguæ peritiam, reprobo ac deteſtor.

37. Ex iſtius opuſculi Præfatione diſcimus MARCELLUM Cardinalem, poſtea Papam, conſtitutum ſibi habuiſſe, ex antiquiſſimis & probatiſſimis undique collectis utriuſque T. exemplaribus Latinis, Editionem Vulg. in integrum reſtituere.

38. FRANCISCUS VATABLUS, Heb. linguæ Profeſſor Pariſienſis, qui ob. an. 1547. quanti textum Heb. æſtimaverit præ omnibus tranſlationibus, videre eſt in illius Annotationibus. De Verſione Lat. quæ ei à nonnullis tribuitur, alibi erit dicendum.

39. Hac ætate de Eccleſia præclare meruit ROBERTUS STEPHANUS Pariſienſis, Typographus Regius, ſacris libris corrigendis atque edendis: ob quæ tamen multa à Theologis Pariſienſibus paſſus eſt. Ab eis primo nonnihil in eum tentatum eſt anno 1522. quum à vitrico ſuo *Simone Colinæo* impreſſum fuiſſet N. T. quia tunc ejus typographiæ præerat: ad ignem rapiendum eſſe vociferabantur, qui hujuſmodi ſacros libros tam corruptos imprimeret, corruptionem prædicantes quicquid à fæce inſcitiæ vulgaris, cui aſſueverant, repurgatum erat. Poſtea majores in eum tragœdias excitarunt, quum Biblia an. 1532. edidiſſet. Rurſus nova debacchatio, ob Biblia edita 1540. in quibus multa ex vetuſto codice repoſuit, veram lectionem Heb. Codicibus congruentem ad margines notans. Novæ rurſus flammæ ob Novi Teſt. editionem an. 1541. Sed omnium longe ardentiſſimæ ob Biblia denuo ed. 1545. in quibus Verſioni Vulgatæ adjunxit è regione novam *Tigurinam*, adjectis etiam Scholiis quibuſdam *Vatabli*. Edidit paulo poſt N. T. Græcum, majore forma, in quo quidam conſuluerunt, ut mutaret locum 1 Cor. 15. 51. *Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur*; & objurgarunt, quod non obtemperaſſet. An. 1547. à Doctoribus Sorbonicis exhibiti ſunt adverſus illum Secretiori Regis Conſilio articuli quidam, ſcil. catalogus *errorum notatorum in Bibliis ejus diverſis temporibus excuſis, partim in marginalibus appendicibus, partim in ſummariis & indicibus, partim in Annotationibus Bibliorum an. 1545. impreſſorum.* His moleſtiis fatigatus, purioremque religionem publice profiteri cupiens, *Genevam* tandem ſe recepit, ibique optime de Eccleſia boniſque literis commereri perrexit, & an. 1552. *Reſponſionem ad cenſuras Theologorum Pariſienſium* edidit.

CAP. XIV.

De Concilii Tridentini Decreto, & Diſcepationibus ſuper Edit. Vulgata. A Pontificibus Romanis in Bibliis corrigendis quid præſtitum fuerit poſt Decretum Trident. Editionum Sixti V. *&* Clementis VIII. *diverſitas ac repugnantia. Congregationis Cardinalium de mente Concilii Declaratio.*

DE ſententia & traditione Eccleſiæ Latinæ uſque ad Concilium *Tridentinum*, hucuſque vidimus. In illo Concilio ſub *Paulo* III. an. 1546. infelici temeritate à paucis quibuſdam Epiſcopis Editio Vulg. Latina

Latina declarata est *authentica*, nec QUOVIS PRÆTEXTU in parte ulla *rejicienda*. Neque hoc tamen effectum est absque ingenti Theologorum doctiorum oppositione.

2. Post Sessionem 3^tiam, quum in Coetibus variis de Canone S. Scripturæ ac Traditionum auctoritate fuisset disceptatum, statutum est *Feb.* 18. ut de corruptelis S. Literarum ageretur. Habebatur *Feb.* 20. peculiaris Patrum & Theologorum delectus ad observandas circa divina Volumina corruptelas, iisque opportune consulendum. Hi erant *Filholius* Archiep. *Aquensis*, *Marcus Vergerius* Sinogallicus Episcopus, & Antistites *Cavensis*, *Stabiensis*, *Phanensis*, *Bituntinus*, *Asparitensis*, generalis Augustinianorum Præfectus *Seripandus*, *Alphonsus à Castro*, & *Richardus Cenomanus* Franciscani, atque *Ambrosius Catharinus* Dominicanus. Præscriptum erat, ut bis saltem in menses singulos, privatim convenirent Theologi ac Doctores, invitatis etiam eo Patribus, ut frequentes adessent fructum inde sibi decerpturi, & animum illis addituri: ea tamen lege, ut ipsi silerent, ne Theologis fieret temporis libertatisque diminutio. a Pallavicin. Hist. Concil. Trident. l. 6. c. 11. &c.

In generali Conventu *Feb.* 26. denunciabat *Polus* Card. Legatorum ac Præsidum unus, *Lutheri turbinem, quo Ecclesiam convolvit, & vastato alio specu prorupisse, nisi ab audacia oppugnandi tum legitimam auctoritatem, tum Versionem S. Voluminum, in quibus doctrinas suas fundat Ecclesia*. *Mart.* 17. Patres & Theologi delecti supradicti ad Cœtum supremum retulere corruptelas ab ipsis adnotatas, & excogitata remedia. Quatuor autem circa literas sacras abusus præcipui observati sunt. Primus erat, *Tanta Versionum varietas, qua Divini Verbi veritas reddebatur incerta. Huic malo visum erat occurri posse unica ex cunctis Versionibus tanquam legitima constituta; ea viz. quæ maximam obtinebat auctoritatem ex Ecclesiæ usu communi, adeoque Vulgata nuncupabatur.* Alter fuit, *Mendorum copia, quæ Biblia tam Latina quam Græca & Hebraica contaminaverant. His non aliter dicebatur prospici posse, quam si Pontifex ea denuo diligenter correcta typis edenda curaret, eorumque exemplar singulis Episcoporum Sedibus traderet.* Tertio loco observarunt, *Suo quemque arbitratu divinas Literas detorquere.* Quarto, *Typographorum vitium, qui sacra Volumina imprimebant desumpta ex corruptis exemplaribus, simulque pravas expositiones adjiciebant.* Quibus in Cœtu generali addebatur 5^tus, nempe mos S. Literas vertendi in linguas vernaculas.

Ista Congregatione *Madruccius* Germaniæ Episcopus pro Scripturis vernaculis contendens; *Ego*, inquit, *memoria retineo Dominicam precationem, Fideique Symbolum Germanice tradita, & communiter addiscuntur cum pari pietatis sensu & emolumento à Germaniæ Populis. Utinam nunquam huc advenissent literarum Græcarum Hebraicarumque Professores! nimirum his nunc ærumnis non divexaretur Ecclesia.*

3. In eadem & aliis Congregationibus Apr. 1. & 2. cum de auctoritate Latinæ Vulg. disputaretur; [b] ALOYSIUS Monachus Catanensis, *B. Hieronymi, Cajetani*, & Decreti *Ut Veterum*, auctoritatem pro textu Originali contra translationem in medium proferebat. Si Concilium corrigeret translationem juxta verum textum, Spiritum sanctum, qui Conciliis in articulis fidei adsistit, ab errore illud immune servaturum esse talemque translationem ita emendatam, *authenticam* fore. Ullam vero absque tali examine approbari posse cum ulla certitudine adsistentiæ Spiritus sancti, se non dicturum, nisi à Concilio id decerneretur, siquidem in ipso sanctorum Apostolorum Concilio, non sine magna inquisitione ad decreta processum est. Hoc vero cum opus 10. annorum esset, nec suscipi posset, sibi satius videri res in eodem relinquere statu, quo per annos jam 1500. permansissent, ut Latinæ translationes ad Textus Originales examinarentur ac probarentur. [b] Sarpius in Hist. Concil. Trident.

Urgebat contra pars major Theologorum, neceſſe eſſe, ut illa tranſlatio, quæ olim in Eccleſiis lecta fuerat, & in Scholis uſurpata, pro divina & authentica haberetur; ſe alias cauſam Lutheranis tradituros eſſe, innumeris hæreſibus januam aperturos, totiuſque Chriſtiani orbis pacem nunquam non perturbaturos. Doctrinam Eccleſiæ Romanæ, reliquarum matris ac dominæ, magnam partem fundari à Papis Theologiſque Scholaſticis ſuper locum aliquem Scripturæ, quem ſi cuilibet eſſet facultas examinandi, utrum bene eſſet tranſlatus, ad alias Verſiones vel ad textus Originales recurrendo, novos hoſce Grammaticos cuncta eſſe turbaturos, & Judices arbitroſque Fidei fore: & loco Theologorum, ac Canoniſtarum, ad Epiſcoporum Cardinaliumque dignitates prælatum iri. Inquiſitores contra Lutheranos procedere non poſſe, niſi Hebraice Græceque callerent, quoniam illis in promptu reſponſio erit, non ita ſe Textum habere, falſamque eſſe tranſlationem. Novitatibus, quæ in mentem cujuſvis Grammatici venerint, ſive ob malitiam ſive ob ignorantiam Theologiæ, modo commento aliquo Grammatico confirmari poſſint, nullum fore finem. Conſtare, poſtquam Lutherus Scripturas vertere cœpiſſet, quot diverſæ contrariæque tranſlationes in lucem prodierant, quæ tenebris æternis ſepeliri mererentur, & quoties ipſe *Lutherus* Verſionem ſuam mutaverat; nullam factam fuiſſe iſtius editionem novam ſine mutatione aliqua notabili, non unius aut alterius loci, ſed locorum ſimul permultorum: hæc licentia ſi omnibus concedatur, eo brevi perductum iri rem Chriſtianam, ut nemo ſciat quid credere debeat.

Rationibus hiſce quos major pars applaudebat, adjiciebant alii, quod ſi Dei providentia Teſtamentum Vetus authenticum Synagogæ, Novumque authenticum Græcis dediſſet, non dici poſſit ſine Derogatione, Eccleſiam Romanam cæteris magis dilectam, hoc magno beneficio caruiſſe; atque ideo credendum eſſe, quod idem Spiritus ſanctus, qui libros ſacros dictaverat, dictavit etiam illam tranſlationem quam receperat Eccleſia Romana. Hoc difficile dictu putabant nonnulli; aſſertionem itaque emolliebant, & dicebant, Interpretem habuiſſe non quidem Propheticum aut Apoſtolicum Spiritum, ſed ſpiritum quam proxime tali accedentem. Et ſi quis Spiritum Dei Interpreti concedere nollet, illum tamen Concilio denegari non poſſe; & cum Editio vulgaris approbata fuerit, Anathemate in eos, qui illam non receperint denunciato, immunem illam ab errore fore, non per Spiritum illius qui ſcripſerat, ſed Synodi, quæ eam pro tali receperat.

Isidorus Clarius, Abbas tunc Benedictinus, de quo in Capite præeunte, hanc opinionem impugnavit hiſtorica narratione, de variis Verſionibus in Eccleſia Græca veteri uſitatis, & de utraque Verſione Latina à *Gregorio M.* uſurpata; auctoritate etiam *Auguſtini* & *Hieronymi*. Mirandum eſſe dixit, ſi Hieronymo, Verſionis Vulgatæ quoad maximam partem auctori, tribuatur inſpiratio divina, qui ipſe affirmat, ſe talem non habuiſſe. Sentire ſe Editionem Vulgatam cæteris cunctis præferendam eſſe, & adprobandam, ita tamen ut ad textum originalem corrigatur, & omnes prohibeantur facere aliam: illam ſolam emendandam eſſe, cæteras omnes abolendas.

Andreas Vega, Franciſcanus, media quadam inter eas opiniones incedebat via. Tranſlationem ex linguis Originalibus corrigendam eſſe, ſtatuebat. Neque hoc tamen repugnare quominus dicatur Eccleſiam Latinam Editionem Vulgarem pro authentica habere: nempe id ſic intelligi debere, ut de fide & moribus nullus in ea ſit error, etſi in rebus quibuſdam minutulis, ſive dictionibus erretur. Editionem Vulgatam per annos jam 1000. ab Eccleſia tota ad examen revocatam fuiſſe,

fuiſſe, & exinde conſtare, nullum in ea quoad fidem ac mores repe-
riri errorem: & hac ratione in uſu habitam fuiſſe ab antiquis Conciliis,
atque ſic debere ſemper teneri ac adprobari, pronunciarique authen-
ticam; h. e. ut legi poſſit ſine periculo, & prohibeatur tantus numerus
integrarum Verſionum, non tamen impediantur diligentiores, quin ad
Originalia Hebræa & Græca confugiant.

[a] *Parecus* Cardinalis poſtulabat, non modo ut Vulgaris Ed. cunctis [a] Pallavic.
reliquis anteferretur, ſed & ut cæteræ omnes repudiarentur, præſer-
tim eæ, quæ ab Hæreticis eſſent confectæ; quod etiam poſtea ad LXX.
Intt. Verſionem ampliabat. Contrà *Bertanus* diſputabat: Verſionum
varietatem ſemper apud fideles ſanctis Patribus comprobantibus uſita-
tam. Quiſnam auſurus prohibere LXX. Intt. tranſlationem, qua in
Pſalmis utitur Eccleſia? Antiquitus, cum fraus ac ſuſpicio non adeo
invaluerant, ne illas quidem, quas Hæretici ediderant, uti *Theodotion &c.*
fuiſſe rejectas. Proinde haud fas eſſe, eas nunc proſcribere, præſer-
tim cum illarum Auctores tanquam hæretici ſolenniter promulgati non
ſint, adeoque nec ipſorum nomina hæreticorum pœnis ſubjaceant. Ver-
ſionem unicam uti legitimam agnoſcendam quidem eſſe, reliquas neque
comprobandas, neque improbandas. Satis hoc eſſe ad obſtruenda hæ-
reticorum ora, blaterantium, doctrinam Catholicorum legitimam eſſe
non poſſe, cum libri, quibus ceu fundamentis innitebantur, adulteri-
nis verſionibus conflarentur.

Per eam occaſionem dubitatum eſt, An certum exemplar S. Litera-
rum non modo Latinum, ſed Hebraicum & Græcum, conſtituendum
ſit, prout quibuſdam placebat; quod *Madruccius* ad reliqua pariter
idiomata deducendum putabat. Potior tamen pars cenſuit, ſatis eſſe
id peragi in Latina Verſione, cujus ſermo in regionibus, ubi Chriſtiana
Religio effloreſcit, & quibus per eas ſanctiones conſulebatur, à cunctis
percipitur non idiotis, & ad S. Literas interpretandas non ineptis;
adeoque poſſe tanquam certam regulam adhiberi, ad diſcernenda in
cæteris linguis ſincera exemplaria à depravatis.

Diſceptatum etiam eſt de Vulgatæ Auctore. *Sotus Hieronymo* eam
tribuebat, negabant alii.

De eo utrum anathemate feriendi eſſent, qui eam non reciperent,
necne, diu multumque diſputabatur. Damnare ſingulos tanquam hæ-
reticos, qui eam non reciperent in loco aliquo particulari, nullius forte
momenti, nimis rigidum videbatur, ut teſtatur Hiſtoria Concilii *Sar-
piana.* Anathema itaque in ea parte omiſſum.

In cœtu [b] peculiari coram *Marcello Cervino* Legato Martii 23. pro- [b] Pallavic.
ſpiciebatur, quo pacto mendis, quæ ſcriptorum vitio irrepſerant in
pleroſque codices, purgarentur: ſed habita ratio eſt, monente Epi-
ſcopo *Bellocaſtrenſi*, ne anſa præberetur hæreticis (quos vocabant) ca-
villandi, perinde quaſi dum reciperetur ſimul Vulgata, ſimul etiam de-
clararentur ipſius exemplaria tanquam corrupta, liber idem compro-
baretur eadem opera, ſimulque improbaretur. Quare decretum ita
conformandum putarunt: *Curandum eſſe, ut in poſterum Vulgata Editio
quam emendatiſſime imprimeretur.*

4. His in Congregationibus diſceptatis ſtabilitiſque, in *Seſſione* de-
mum 4ta Apr. 8. ad Decretum proceſſum eſt. De libris Canonicis ſic
ſe habet Decretum proxime antecedens: *Si quis autem libros ipſos inte-
gros cum omnibus ſuis partibus, prout in Eccleſia Catholica legi conſueverunt,
& in veteri vulgata Latina Editione habentur, pro ſacris & canonicis non
ſuſceperit — anathema ſit.* De ipſius Verſionis authentia decretum his
verbis ſequitur.

Inſuper eadem ſacroſancta Synodus conſiderans, non parum utilitatis accedere

posse Ecclesiæ Dei, si ex omnibus Latinis editionibus, quæ circumferuntur, sacrorum librorum, quænam pro authentica habenda sit innotescat; statuit & declarat, ut hæc ipsa vetus & vulgata Editio, quæ longo tot seculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, & Expositionibus, pro authentica habeatur; ut nemo illam rejicere quovis prætextu audeat vel præsumat. Mandat idem Decretum *ut posthac sacra Scriptura, potissimum vero hæc ipsa vetus & vulgata Editio, quam emendatissime imprimatur.*

5. *Mirum autem quibusdam* (uti inquit *Paulus Sarpius*) *videbatur, quod 5. Cardinales, & Episcopi tantum* 48 *de rebus tanti momenti, nunquam antea decisis, decretum tam facile statuere sint ausi.* At vero à Præsulibus linguarum prorsus ignaris, ut Patres illi ut plurimum erant, quid aliud erat exspectandum, quam ut suæ, suorumque inscitiæ ea ratione patrocinarentur consulerentque? De Ecclesiæ Romanæ Præsulibus audiatur quæ habet Secretarius quidam Papalis in Epistola ad Dominum suum: [a] *Ego vero, Beatissime Pater, plane affirmo, nihil posse à nobis fieri periculosius & pernicioſius, quam si sinantur* (Protestantes) *in Concilio, quæ voluerint loqui. Negare enim non possumus, quin inter ipsos multi sint solide docti, & diu versati atque exercitati in ipsis Bibliorum fontibus, & in veteribus scriptoribus: norunt etiam linguas Græcam atque Hebræam. Itaque si hi congrediantur cum nostratibus, multa certe imminebunt pericula. Scis enim tuos Episcopos esse fere literarum rudes, voluptati autem ac deliciis deditos. &c.* Huc spectat etiam alius Scriptoris Pontificii istius seculi dictum: *Spernunt*, inquit, *non modo EPISCOPOS, verum etiam THEOLOGOS*, quasi *Episcopi* nulli essent *Theologi.* Memorat quoque [b] *Espencæus*, sibi fassum fuisse Episcopum quendam Italum haud imperitum, Italiæ Episcopos noluisse *Theologiæ* operam dare, ne *Hæretici* fierent. Qualescunque fuerint Patres Tridentini sive quoad prudentiam civilem, sive etiam quoad eruditionem, de Vulgatæ tamen præstantia & auctoritate judicium ferre non poterant, nisi totam cum Textibus Originalibus aliisque Versionibus contuliſſent, singulaque ipsi critice expendissent. Nam flocci pendendum est eorum judicium, quotcunque sint numero, & quanticunque alias sint, qui judicant de re quam non intelligunt.

[a] Ap Hotting. Thes. Philol.

[b] Com. in Ep. ad Titum.

6. Quum primum *Romæ* audiretur, Decretum hoc factum fuisse, [c] Aulici istic degentes initio illud acriter damnabant, objicientes multa Vulgatæ menda nec Amanuensibus nec Typographis adscribi posse: ac certe debuisse in Decreto denuntiari, eam esse recognoscendam & emendandam. Tantumque ea de re obmurmuratum est, ut deliberatum fuerit de impressione illius Decreti tantisper retardanda, dum nonnullis adjectis reconcinnaretur: quod tamen alii vociferabantur elevaturum esse existimationem Synodi, & ansam hæreticorum irrisionibus præbiturum. His de rebus scripserunt *Roma* Apr. 17. ad Legatos conjunctim *Farnesius* Card. ad *Cervinum* privatim *Maffeius*. Rescribunt ad *Farnesium* Legati, ad *Maffeium* seorsum *Cervinus*, nihil ab ipsis opponi, quod à Concilio non fuisset mature perpensum: consensisse omnes, tutissimam Versionem esse Vulgatam; quippe cui *tam diuturno tempore nunquam hæreseos nota fuit inusta, tametsi in aliquo loco videatur ab Heb. locutione discrepare, humilique serpat stylo, nec extra barbarismum aliquem, aut solœcismum. Cum enim satis liqueat ab Hebræis atque hæreticis multa fuisse loca in sacris Paginis depravata, haud apparet* (inquiunt) *quo tutius confugiendum sit, quæ præterquam quod Caput est Christianæ Reip. peculiari Dei privilegio ac beneficio semper perstitit absque hæreseos labe, cum perpetua & nunquam interrupta successione Pontificum.*

[c] Pallav.

Addebant postea, Tridenti quoque animadversa fuisse Vulgatæ menda; se tamen noluisse idcirco illam universe pronuntiare mendosam:

arbitratos

arbitratos & honorificentius & conducibilius esse, si reipsa remedium adhiberetur, exemplari, ad exsequendum Decretum, mendis purgato in lucem edito, & à Pontifice ac Synodo comprobato.

Hujusce rei rationes esse: Primo, quia alia res est exemplarium depravatio, alia Versionis in seipsa. Deinde, quia utcunque se res haberet, neque necessarium erat, neque commodum, disertis verbis à Concilio affirmari, inesse quidquam labis, quamvis ex accidente, ac minimum, in exemplaribus omnibus, & universa specie Interpretationis Vulgatæ, ne argumentum porrigeretur cavillationibus, quas inde deducerent hæretici. Aiebant postremo, cum satis animadversum esset illius Decreti pondus, ne unam quidem syllabam in eo fuisse præteritam, quæ examine tam diligenti discussa non fuerit, ut compluribus nimis id religiosum videretur. Hæc *Pallavicinus* Card. in Historia sua: qui subdit, hanc Legatorum responsionem vituperationem in commendationem apud *plerosque* Romæ convertisse, & eandem apud alios saltem in epochen, seu sustentationem judicii: idque *Maffeium* significasse in aliis ad *Cervinum* literis.

7. His statutis, visum est [a] Patribus, quosdam deputare, qui editionem illam sedulo emendarent, imprimique curarent. Deputati sunt in Concilio quidam, Opusque inceptum est, verum inopinato à Papa Paulo III. ad Legatos suos, Concilii Præsides, pervenit mandatum, quo jussi sunt non procedere ulterius in Bibliorum correctione, donec à consessu Romano Cardinalium, cui commissa est provincia Concilium regendi, constitutum esset, qua ratione sit procedendum. Hoc mandato accepto, jusserunt Legati, ut ad se deferretur quod præstitum jam fuerat in Bibliorum emendatione, ut ne ulterius progrederentur Deputati, donec nova acciperent jussa. Finitum tandem est, post longam suspensionem, Concilium, confirmataque sunt à Pio IV. illius Decreta, anno 1563.

[a] Sarpii Hist.

8. Anno proxime sequente *Pii* IV. auctoritate editus est *Index Librorum Prohibitorum*, qui *Tridentinus* nuncupatur, à Tridentina Synodo per Patres ad hoc munus electos confectus; in quo prohibetur *Isidori Clarii* Bibliorum Præfatio. In Regula 3. sic habetur:

Librorum Veteris Test. Versiones Viris tantum doctis & piis judicio Episcopi concedi poterunt: modo hujusmodi Versionibus tanquam elucidationibus vulgatæ Editionis, ad intelligendam sacram Scripturam, non autem tanquam sacro Textu, utantur.

Versiones vero Novi Test. ab auctoribus hæreticis *factæ, nemini concedantur, quia utilitatis parum, periculi vero plurimum lectoribus ex earum lectione manare solet.*

Si quæ vero annotationes cum hujusmodi quæ permittuntur Versionibus, vel cum Vulgata Editione circumferuntur, expunctis locis suspectis à facultate Theologica alicujus Universitatis Catholicæ, aut Inquisitione Generali, permitti eisdem poterunt, quibus & Versiones.

Quibus conditionibus totum volumen Bibliorum, quod vulgo Biblia Vatabli dicitur, aut partes ejus, concedi Viris piis & doctis poterunt.

Ex Bibliis vero Isidori Clarii Brixiani prologus & prolegomena præcidantur: ejus vero textum, nemo textum Vulgatæ Editionis esse existimet. Qui Index postea à *Sixto* V. & rursus à *Clemente* VIII. auctus ac promulgatus est.

Legimus apud *Bellarminum* de Verbo Dei lib. 1. cap. 10. in *Indice Librorum Prohib. à Paulo* IV. *edito*, damnari Editiones quasdam Versionis Vulg. ab hæreticis, vel suspectis Impressoribus factas: pro *Paulo* IV. legendum est *Pio* IV. nam nullum Indicem edidit *Paulus* IV. *Pii* IV. decessor. [b] *Chemnicium* in errore sequitur *Bellarminus*, hunc [c] *Gretserus*, & [d] *Sacroboscus*.

[b] Examine Conc. Trid.
[c] Def. Bellarm. lib. 2. cap. 10.
[d] Def. Concil. Trident. par. 2. cap. 6.

In *Indice Expurgatorio* Madritenſi, qui prodiit anno 1640. in Regula IV. ea quæ modo poſuimus, ſic immutantur: *Verſiones Bibliorum tam V. quam N. T. ab auctoribus Hæreticis adornatæ, in univerſum prohibentur. Ab hac regula excipitur Verſio Eraſmi N. Teſt. permiſſa, ut & ejus Paraphraſes.*

Permittitur pars illa, quæ eſt V. Teſtamenti, ex Bibliis quæ vulgo Vatabli vocantur, emendata juxta Expurgationem iſto Indice ſancitam: pariter volumen ipſum, aut partes eorundem Bibliorum, quod ſancti Officii juſſu ab Univerſitatibus examinatum & recuſum Salamanticæ anno D. 1584. & quod nunc denuo Expurgatorio hujus Indicis emendatur; dummodo ad hanc normam correctum fuerit; & tam in hoc quam in illa Editione, nova verſio adhibeatur, non ut Textus Authenticus, ſed ut elucidatio ad majorem & faciliorem Vulgatæ intellectum.

Ex Bibliis Iſidori Clarii Brixiani, tollantur Prologus & Prolegomena, & præterea quod notatur in hujus Indicis Expurgatorii claſſe 2. in verbo Iſidorus Clarius: *& hoc pacto permittitur liber, hac cautione, ut nemo habeat pro textu Editionis Vulg.*

9. Ab eodem PIO IV. juxta Decretum Tridentinum, lectiſſimis quibuſdam Cardinalibus, aliiſque Viris doctis demandata eſt provincia Editionem Vulg. caſtigandi, ut quam emendatiſſime ederetur. Idemque inſtitutum poſt mortem ejus proſecutus eſt *Pius* V. Verum ob alias Conventus iſtius occupationes, vel, ut ſcribit [a] *Jo. Mariana*, quia rei difficultate deterriti ſunt illi, quibus ea cura eſt impoſita, intermiſſo opere, non multum effectum eſt ante annum 1585. quo ad Pontificatum evectus eſt SIXTUS V. Quamvis de *Gregorio* XIII. teſtatur *Genebrardus* in Chronico, illum *S. Biblia Lat. ad priſtinam integritatem redegiſſe. Sixtus* V. ſerio aggreſſus eſt opus, delectis congregatiſque, qui ſibimet ſubſidio eſſent, Viris eruditis, linguarum peritis. Et anno demum 1589. è prelo in publicum emiſit, præfixa *Bulla* ſua, qua *ſtatuit ac declarat, Editionem hanc ſuam ſine ulla dubitatione aut controverſia cenſendam eſſe eam quæ à Concilio Trident. pro authentica recepta eſt*; & *pro vera, legitima, authentica, & indubitata tenendam eſſe*: diſtrictius inhibens, ne ulla unquam prodeat editio, *particula ulla vel minima mutata, addita, vel detracta*: & ſi quæ prodeat, decernens, eam *nullam fidem, nullamque auctoritatem habituram eſſe.*

[a] Pro Ed. Vulg. cap. 21.

Sixto V. brevi poſt è vita ſublato, ſuppreſſa eſt, quantum fieri potuit, à ſuccedentibus Papis illius Editio, tanquam minus accurata ac perfecta. Editionem novam aggreſſus eſt GREGORIUS XIV. quam perfecit ac evulgavit CLEMENS VIII. anno 1592. à vera *Sixtina* illa in multis non modo diverſam, ſed ei plane repugnantem, ementito tamen titulo *Sixtinam* inſcriptam. Atque hæc ea ipſa eſt, quæ hodie tanquam authèntica ſub falſo *Sixti* V. nomine vulgo circumfertur.

10. Editionis *Sixtinæ*, etſi nunc perraræ, exemplaria duo vidi, alterum in Bibliotheca Bodleiana, alterum apud reverendiſſimum D. *Joannem Morum*, Antiſtitem Norvicenſem, Virum mihi multis nominibus colendum ac venerandum, inſtructiſſimæ librorum ſupellectilis collectorem doctiſſimum ſimul atque humaniſſimum. Lectiones varias illius Editionis atque Clementinæ ſumma cura ac diligentia collegit, & anno 1600. in libello *Bellum Papale* exinde inſcripto, edidit *Thomas Jameſius* Bibliothecarius Bodleianus, præmiſſis etiam utriuſque *Præfationibus*. Eaſdem Præfationes, quamvis etiam à *Sixtino Amama* in *Antibarbaro Biblico* habeantur editæ, in hoc quoque Opere in perpetuam rei memoriam, exhibendas eſſe duxi, cum præcipuis quibuſdam lectionibus repugnantibus, ne neſcius ſit Lector diligens, quale fuerit illud inter duos Pontifices *infallibiles* Bellum, & quantum à ſe invicem recedant

dant Editiones illæ duæ *authenticæ*, à Papis Romanis & Congregatione Cardinalium probatæ.

Sixti V. *Præfatio præfixa Bibliis ſuis.*

Sixtus Epiſc. Servus Servorum Dei ad perpetuam rei memoriam.

Æternus ille cœleſtium, terreſtriumque rerum omnium conditor ac moderator Deus, Eccleſiam ſanctam veluti deliciarum Paradiſum, ſua ipſemet dextera, tanquam providus Agricola, variis plantis, ſtirpibuſque mirifice conſevit, ſimulque uberrimo ſacrarum eandem ſcripturarum fonte, pluribus quaſi fluviis in univerſum terrarum orbem diffuſis, ſic irrigavit, ut ſancta myſteria, oraculaque divina, quæ ſacris continentur libris, ſicut in cunctarum gentium ſalutem parabantur, ita à tribus illis potiſſimum enunciarentur linguis, quæ in omnium auribus nationum maxime percrebuerunt, nec non ſanctiſſimæ Crucis titulo conſecratæ, Salvatoris noſtri Regnum, Hebræis, Græcis ac Latinis literis prædicarunt, callidiſſimus ac nequiſſimus humani generis hoſtis, cujus invidia mortis aculeus, cujus ſuperbia peccandi magiſterium fuit, nullum non movit lapidem, ut cœleſtem divini verbi ſementem quantum in ipſo erat, aut naſcentem opprimeret aut exſtirparet enatam, aut adultam vitiaret, id vero præcipue omni conatu ac machinatione tentavit, ut ſacrorum quædam corruptiſſimæ Bibliorum editiones prodirent, atque ita impietas ſub pietatis figura deliteſceret, ac populis ſcoria pro argento, fel draconum pro vino, pro lacte ſanies obtruderetur. Cumque non in Hæreticis tantum, ſed in Catholicis etiam quibuſdam, tametſi conſilio diſſimili, ſubortum ſit nimium quoddam nec plane laudabile ſtudium, & quaſi libido Scripturas Latine interpretandi: idem malorum omnium artifex Satanas per illos, licet nihil tale cogitantes, ex hac ipſa tam incerta, ac multiplici verſionum diverſitate & varietate ſumpta occaſione, ſic miſcere omnia, atque in dubium revocare, & ſi fieri poſſet, rem eo perducere contendit, ut dum Scripturarum verbis diverſi interpretes aliam atque aliam formam, ac ſpeciem induunt, nihil in iis certi, nihil rati ac firmi, nulla denique inviolabilis auctoritas ſine magna difficultate reperiri poſſe videretur, ita ut hoc ſeculo valde timendum fuerit, ne in priſcum illud editionum Chaos rediremus, de quo B. [a] Hieronymus *inquit: Apud Latinos tot ſunt exemplaria quot Codices: & unuſquiſque pro arbitrio ſuo addidit vel ſubtraxit, quod ei viſum eſt; & utique non poteſt verum eſſe, quod diſſonat. Itidemque ſanctus* [b] Auguſtinus *dixit, Latinos Scripturarum interpretes nullo modo numerari poſſe. Ut enim (ait) cuique primis fidei temporibus in manus venit Codex Græcus, & aliquantulum facultatis ſibimet utriuſque linguæ habere videbatur, interpretari auſus eſt. Quare huic morbo ſacroſancta Tridentina* [c] *Synodus mederi cupiens ſtatuit ut ex omnibus, quæ circumferuntur ſacrorum librorum Latinis editionibus, ipſa Vetus, ac Vulgata, quæ longo tot ſeculorum uſu in Eccleſia probata eſt editio, in publicis lectionibus, diſputationibus, prædicationibus, & expoſitionibus pro authentica habeatur, & nemo illam rejicere quovis prætextu audeat, vel præſumat. Hæc autem Vulgata editio cum una eſſet, variis lectionibus in plures quodam modo diſtracta videbatur. Quarum licet nonnullas, aut veterum Codicum, aut ſanctorum Patrum invexiſſe auctoritas, plurimæ nihilominus vel ex injuria temporum, vel ex librariorum incuria, vel ex impreſſorum imperitia, vel ex temere emendantium licentia, vel ex recentiorum interpretum audacia, qui Eccleſiæ filii cum ſint, minus tamen Eccleſiæ doctoribus, quam Judæorum Rabbinis morem ſibi gerendum putarunt: vel demum ex hæreticorum ſcholiis ad marginem, captioſiſque fallaciis obrepſerant. Et quamvis in hac tanta lectionum varietate nihil hucuſque repertum ſit, quod fidei, & morum cauſis tenebras offundere potuerit; verendum tamen fuit, ne creſcente magis ac magis in dies addendi, detrahendique temeritate, hæc probatiſſima Scripturarum Editio, quam vinculum pacis, fidei unitatem, charitatis nexum, diſſentientium conſenſionem,*

[a] In Præfat. in Joſ. & in Præf. quat. Evangel. Tom. 3.

[b] Lib. 2. c. 11. de doctr. Chriſtiana. Tom. 3.

[c] Seſſ. 4. decreto de editione & uſu ſacrorum librorum.

consensionem, certissimam in rebus dubiis normam esse oportebat, plerisque contra, schismatis, & hæresis inductio, dubitationum fluctus, involutio quæstionum, discordiarum seges, & piarum mentium implicatio multiplex evaderet. Quod in 70. interpretum Græca editione beatus a Hieronymus, *in Latina vero sanctus* b Augustinus *olim accidisse commemorant, tanta autem labes ne adhuc ulterius serperet, sensimque in Vulgatam editionem nostram manaret, sapienter eadem œcumenica Synodus Tridentina decrevit ut hæc ipsa Vetus, & Vulgata editio posthac quam emendatissime imprimeretur. Verum quia nihil profuisset hujus Editionis auctoritatem gravissimo sanxisse decreto, si illius quæ germana esset lectio nesciretur, sincerque textus ita disputantium pateret arbitrio, ut is, qui adversus perfidum hostem, tanquam validissima macro instructus fuerat, idem & clypeus fieri posset, quo debilitati jam, undique hostis tela tegerentur. Id igitur nos indigne ferentes, eoque indignius, quod per hosce jam viginti duos annos, qui à dicto Tridentini Concilii decreto, ad nostri usque Pontificatus exordium interfluxerant, licet hujusmodi opus aliquando cœptum fuerit, tamen ob alias fortasse occupationes intermissum, nullumque huic imminenti malo remedium adhibitum fuerat: ac propterea tanto impensiore cura ac studio id prosequendum censentes, quanto magis, & ab omnibus Dei Ecclesiis expetitur, & à synagogis Satanæ reformidatur; cum primum ad Apostolicam beati Petri sedem divina nos miseratio, meritis licet imparibus vocavit; nihil tandem antiquius habuimus, quam ut primo quoque tempore, optatissimam istam Vulgatæ editionis emendationem aggrederemur. Itaque viros complures doctos, qui sanctarum Scripturarum, sacræ Theologiæ, multarumque linguarum scientia, ac diuturno variarum rerum usu, atque, cum aliquid discernendum est, judicio, ac solertia præstarent, delegimus, ac simul congregavimus, ut in germana, sinceraque sacri textus editione perquirenda, strenue laborarent, nobisque adjumento forent. Nos enim rei magnitudinem perpendentes, ac proinde considerantes, ex præcipuo, ac singulari Dei privilegio, &* c Hebr. 5. *ex vera, ac legitima successione Apostolorum Principis* c B. Petri, *pro quo Dominus ac Redemptor noster, ab æterno Patre pro sua reverentia procul dubio exauditus, non semel tantum, sed semper rogavit ut ejus fides, non humana carne, & sanguine, sed eodem Patre inspirante ei revelata, nunquam deficeret:* d Luc. 22. *cui etiam* d *Dominus injunxit ut cæteros Apostolos in eadem fide confirmaret:* e S. Leo serm. in Nativit. SS. Petri & Pauli. *qui denique, sicuti confidimus, divinam pro nobis opem usque ad consummationem sæculi, Ecclesiæ Catholicæ promissam, implorare non cessat, ad nos in ejusdem Petri Cathedra, in qua ejus vivit potestas, & excellit auctoritas, Deo* f S. Leo serm. 2. *sic disponente constitutos,* f *totum hoc judicium proprie, ac specialiter pertinere, Dei omnipotentis auxilio supplicitèr invocato, & ipsius Apostolorum Principis auctoritate confisi, ob publicam sanctæ Dei Ecclesiæ utilitatem haudquaquam gravati sumus, inter alias Pontificiæ solicitudinis occupationes, hunc quoque non mediocrem accuratæ lucubrationis laborem suscipere, atque ea omnia perlegere, quæ alii collegerant, aut senserant, diversarum lectionum rationes perpendere, sanctorum doctorum sententias recognoscere: quæ quibus anteferenda essent, dijudicare, adeo ut in hoc laboriosissimæ emendationis curriculo, in quo operam quotidianam, eamque pluribus horis collocandam duximus, aliorum quidem labor fuerit in consulendo, noster autem in eo, quod ex pluribus esset optimum, deligendo: ita tamen, ut Veterem multis in Ecclesia abhinc sæculis receptam lectionem omnino retinuerimus. Novam interea Typographiam in Apostolico Vaticano Palatio nostro ad id potissimum magnifice exstruximus, atque ad ejus curam, Congregationem aliquot sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, & insigne Collegium doctissimorum virorum fere ex omnibus Christiani orbis nationibus, & celeberrimis studiorum Generalium universitatibus, amplis, opulentisque redditibus donatum deputavimus, ut in ea emendatum jam Bibliorum volumen excuderetur: eaque res quo magis incorrupte perficeretur, nostra nos ipsi manu correximus, si qua prælo vitia obrepserant, & quæ confusa, aut facile*

confundi

a In Præfat. in Esdram & Nehemiam. Idem in priori Præf. in Paralipom. Tom. 3.
b Epistola 10. ad Hieron. tom. 2.

confundi posse videbantur, ea intervallo scripturæ, ac majoribus notis, & interpunctione distinximus. Cæterum, nostri ne hujus consilii, institutique rationes ignorentur, sed potius universæ Ecclesiæ Catholicæ, ipsique posteritati notissimæ, ac testatissimæ relinquantur, cunctique facile intelligant, quisnam ordo in hoc opere conficiendo, quæ lex, ac methodus inita, quæ indagandi veri norma à nobis servata sit: illud sane omnibus certum atque exploratum esse volumus, nostros hos labores, ac vigilias, nunquam eo spectasse, ut nova editio in lucem exeat, sed ut Vulgata vetus ex Tridentinæ Synodi præscripto, emendatissima, pristinæque suæ puritati, qualis primum ab ipsius interpretis manu, styloque prodierat, quoad ejus fieri potest, restituta imprimatur. In hac autem germani textus pervestigatione, satis perspicue inter omnes constat, nullum argumentum esse certius, ac firmius, quam antiquorum, probatorumque Codicum Latinorum fidem, quos tam impressos, quam manuscriptos, ex Bibliothecis variis conquirendos curavimus. In quacunque igitur lectione plures vetustiores, atque emendatiores libri consentire reperti sunt, ea jure optimo, tanquam primigenii textus verba, aut his maxime finitima, retinenda decrevimus. Id vero ad germanam editionem constabiliendam, præsidium sicubi desideratum est, tunc sanctorum Patrum, veterumque expositorum enarrationes, quibus diversa scripturarum loca, & libros illustrarunt, subsidio fuere: in quibus, quidquid è re nostra observatum fuit, id in hujus operis partem adscitum est. In iis tandem quæ neque Codicum, neque doctorum magna consensione satis munita videbantur, ad Hebræorum, Græcorumque exemplaria duximus confugiendum, non eo tamen, ut inde Latini interpretis errata corrigerentur, sed ut in eorum verborum locum, quæ, cum apud Latinos ambigua sint, potuissent, quo non oporteret, insecti, certum aliquid, atque indubitatum sufficeretur, sive ut, quod apud nos variantibus Codicibus inconstans, diversum ac multiplex erat, id uniforme, consonum, uniusque modi, ipsorum fontium veritate perspecta, sanciretur. Sapienter enim B. [a] Hieronymus *in explanandis S. Scripturis doctor maximus admonebat, ut quemadmodum in novo Testamento, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, ad fontem Græci sermonis, quo novum Testamentum est scriptum, recurri solet: ita si quando inter Græcos Latinosque diversitas est in veteri Testamento, tunc ad Hebræam recurramus veritatem, ut quidquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in rivulis: quod etiam B.* [b] Augustinus *iis, qui Scripturam tractant, inter alias regulas tradidit. Laudabilem itaque sanctorum Patrum consuetudinem religiose secuti sumus, dum in iis, quæ apud Latinos nimis ambigue dicta, seu variata habentur, Hebræa, Græcaque linguæ fidem, & Codices inspeximus; sed, ne id licentius fieret quam æquum erat, solers cautio adhibita fuit. Neque enim ignoramus multos esse, qui pleraque Latinæ hujus editionis voces, ac locutiones, proprie, aut eleganter, aut perspicue, aut breviter, aut copiose magis, aut tanquam verbis ad verba demensis, à Latino interprete verti potuisse existiment. Verum de his minutæ nimium, & angusta concertatio videtur: neque enim tanti sunt, ut non iis & antiquioris Ecclesiæ religio, & sanctissimorum Patrum jure anteponatur auctoritas: prorsusque indignum est,* [c] *B.* Gregorio *teste, ut sub Donati regulis verba cœlestis oraculi restringantur: ac tanta per se est Vulgatæ editionis auctoritas, tamque excellens præstantia, ut majorem desiderare, penitus inane videatur. Qui namque in ea libri continentur (ut à majoribus nostris quasi per manus traditum nobis est) retenti sunt partim ex communi, & antiquissima quadam editione Latina, quam sanctus* [d] Hieronymus *Vulgatam editionem, B.* [e] Augustinus *Italam, sanctus* Gregorius *Veterem translationem appellant, quam sanctus itidem* Augustinus *cæteris, quæ tunc plurimæ in usu erant, etiam præferendam censuit, quod esset verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ; partim ex sancti* Hieronymi *translatione adsciti fuere, quibus idcirco quantus honor deferendus sit, is facile intelligit, qui eorum Interpretis dignitatem agnoscit. Fuit enim sanctus* Hieronymus (*ut inter cæteros*

[a] In Epist. ad Suniam & Fretellam tom. 3.

[b] Lib. 2. Doct. Chr. cap. 14. & 15. tom. 3. & lib. 11. contra Faustum cap. 2. tom. 6.

[c] Ep. ad Leand. in Expos. Job cap. 5.

[d] Comment. in Isaiæ cap. 49. tom. 4.

[e] Lib. 2. de Doct. Christ. cap. 15. tom. 3.

idem B. [a] Auguſtinus *teſtatur*) *Græco, Latino, & Hebræo eruditus eloquio, & ex occidentali ad orientalem tranſiens Eccleſiam, in locis ſanctis, literiſque ſacris, ad decrepitam uſque vixit ætatem: atque omnes, qui ante illum ex utraque orbis parte de doctrina Eccleſiaſtica ſcripſerant, pene vidit, aut legit: eumque non modo* Auguſtinus, Chromatius, Paulinus, *cæterique ſanctiſſimi Epiſcopi, ſed etiam* Damaſus *Pontifex Rom. de Scripturarum locis conſulebant. Nec immerito tantam apud omnes nominis celebritatem, in ſanctarum præſertim Scripturarum ſcientia, adeptus fuerat. Cum ad eam conſequendam, nullis vigiliis, nullis peregrinationibus pepercerit, & doctiſſimos queſque in Gallia audiverit:* Conſtantinopoli Gregorium Nazianzenum, Alexandriæ Didymum, *& alios alibi conquiſiverit, uſus denique clariſſimis Hebraeæ linguæ Magiſtris: non enim uno aliquo doctore contentus fuit, ſed plurimos, eoſque eruditiſſimos adhibebat: non rerum modo, verum etiam nominum ſedulus indagator.* [b] *Quinimo & loca ipſa, quæ in Scripturis ſæpe commemorantur, inſpexit, idque ad intelligentiam Scripturarum ſummopere ſibi profuiſſe teſtatur. Quicunque igitur tanti Interpretis ſanctitatem, ingenium, eruditionem, ſolertiam, Magiſtros, labores, illud in quo vixit ſeculum, cum linguarum omnium, ac præſertim Hebrææ ſtudia florerent, diligenter ſpectaverint; facile judicium damnabunt eorum, qui aut tam eximii Doctoris Lucubrationibus non acquieſcunt, aut etiam meliora, ſeu paria præſtare ſe poſſe confidunt. Multo ſane rectius ſanctus* Iſidorus, *venerabilis* Beda *Presbyter, ſanctus* Remigius, Alcuinus, Fortunatus, Rabanus Maurus, *ſanctus* Anſelmus, *B.* Bernardus, Haymo, Ricardus, & Hugo Victorini, Petrus Cluniacenſis, Rupertus Abbas, *aliique complures egregii doctores, qui per mille ab hinc annos in Eccleſia claruerunt, qui* Hieronymi *verſione ita in omnibus diſputationibus, enarrationibus, declamationibus uſi ſunt, ut cæteræ, quæ pene innumerabiles erant, quaſi lapſæ de Catholicorum Patrum manibus obſoleverint. Ideoque legimus apud ſanctum* [c] Iſidorum, *quoniam de Hebræo in Latinum eloquium ſanctus tantummodo* Hieronymus *ſacras Scripturas convertit, ejus Editione generaliter omnes Eccleſias uſquequaque uti, eo quod veracior eſt in ſententiis, & clarior in verbis. Et ante* Iſidorum *B.* [d] Gregorius Magnus *fere idem ſenſerat. Nec Latini modo Patres, ſed Hebræi quoque, Græcique cum Latinos alios interpretes negligant, aut ignorent,* Hieronymum *tamen ampliſſimo ſuo teſtimonio, & honore dignum eſſe cenſuerunt. Nam de Hebræis idem* [e] Auguſtinus: *de Græcis autem ipſemet ſanctus* Hieronymus *ſcribit, à* Sophronio *viro optime erudito Pſalterium, & Prophetas quos* Hieronymus *ex Hebræo in Latinum verterat, in Græcum eleganti ſermone tranſlatos fuiſſe. Quemadmodum ergo laudabile eſt, ubicunque noſtri Codices ipſi per ſe aut conciliari, aut intelligi non poſſunt, linguarum externarum præſidia quærere; ita, cum id neceſſarium non eſt, leviſſimis de cauſis majorum noſtrorum ſanctitatem, ſapientiam, conſenſum, vetuſtiſſimamque Eccleſiæ conſuetudinem non vereri, temeritas plane, pertinaciaque cenſenda eſt. Atque idcirco B.* Hieronymus, *qui Hebræos, Græcoſque interrogandos eſſe dubiis in rebus admonet; idem etiam ſentit, eo non niſi parce, & quanto rarius fieri poteſt (ne, quæ longo recepta ſunt uſu, fluctuent) recurrendum. Qua de cauſa, ad novi Teſtamenti tranſlationem, quamvis hortante* [f] Damaſo *Pontifice, tardior fuit, pium appellans laborem, ſed periculoſam præſumptionem judicare de cæteris, ipſum ab omnibus judicandum, ſenis mutare linguam, & caneſcentem jam mundum in initia retrahere parvulorum. Quis enim doctus pariter, vel indoctus, cum in manus volumen ſumpſerit, & à ſaliva, quam ſemel imbibit, viderit diſcrepare quod lectitat, non ſtatim erumpat in vocem falſarium illum clamitans, & ſacrilegum,* [g] *qui audeat in veteribus literis addere, mutare, corrigere? Notiſſimumque eſt illud de Jonæ cucurbita, quæ in Veteri editione legebatur; pro qua cum* Hieronymus *hederam poſuiſſet, quodam in Africa Epiſcopo interpretationem* Hieronymi *in Eccleſia lectitante, factus eſt tantus*

tumultus

a Ep. ad Leand. in expoſitionem Job. cap. 5. lib. 1. contra Julianum Pelagianum. tom. 7.

b In Præf. libri Paralipom. ad Domnionem & Rogatianum tom. 3.

c Lib. 1. de officiis divinis cap. 12.

d Lib. 20. Moral. c. 24. tom. 2.

e Lib. 18. de civit. Dei, c. 43. tom. 5. De viris illuſtribus in Sophronio.

f In Præf. quatuor Evangel. tom. 3.

g Epiſt. 10. & 11. tom. 1.

tumultus in plebe propter unius verbi dissonantiam, ut coactus sit Episcopus, a Sess. 4.
ne sacerdotio abjueretur, damnare quod legerat. Quare merito sacra Tri-
dentina b *Synodus veteris Vulgatæ editionis libros non aliter, quam prout in* b Sess. 4.
Ecclesia legi consueverunt, pro canonicis suscipiendos decrevit. Nos autem ut
hæc vetus editio, quæ nunc prodit nostro exacta prelo, ejusdem Synodi præ-
scripto modis omnibus responderet, non solum curavimus, & ab Ecclesia receptos lo-
quendi modos conservavimus, sed etiam Apocrypha rejecimus, authentica re-
tinuimus. Nam tertium & quartum Esdræ *libros inscriptos, & tertium* Ma-
chabæorum, *quos Synodus inter Canonicos non annumerat, assentientibus*
etiam in hac præditis Cardinalibus Congregationis super Typographia Vati-
cana deputatæ, ab hac editione prorsus explosimus. Orationem etiam Manas-
sæ, *quæ neque in Hebræo, neque in Græco textu est, neque in antiquioribus*
Manuscriptis Latinis exemplaribus reperitur, sed in impressis tantum post
Librum secundum Paralipomenon *affixa est, tanquam insutam, adjectam,*
& in textu sacrorum librorum locum non habentem, repudiavimus. Non-
nullas etiam aliquando sententias, quæ aliunde accersitæ, Vulgatæ editioni in-
terpositæ erant, neque in antiquis exemplaribus, neque in Sanctorum Patrum
Commentariis inveniebantur, delevimus. Hanc denique editionem à variis,
qui vitio multorum irrepserant, erroribus accurate emendavimus, & purga-
vimus; atque in pristinam veritatem summa diligentia restituimus. Neque
vero est quod quispiam miretur, si aliqua sacræ Scripturæ loca aliter in sanctis
aliquibus doctoribus legerit, quam in hac editione conscripta sunt. Nam
Ambrosius, Augustinus, *& alii plurimi Septuaginta Interpretum editionem*
plerumque secuti fuerunt. Ad Laudem igitur & Gloriam Omnipotentis Dei,
Catholicæ fidei conservationem, & incrementum, ac sacrosanctæ universalis Ec-
clesiæ utilitatem, hac nostra perpetuo valitura constitutione, de eorundem ve-
nerabilium Fratrum nostrorum S. R. E. Cardinalium super Typographia Vati-
cana deputatorum consilio & assensu, quorum opera, & industria, in hac ipsa
Vulgatæ editionis emendatione, in rebus præsertim gravioribus usi sumus, &
ex certa nostra sententia, deque Apostolicæ potestatis plenitudine statuimus, ac
declaramus, eam Vulgatam sacræ, tam veteris, quam Novi Testamenti pagi-
nis Latinam Editionem, quæ pro authentica à Concilio Tridentino recepta est,
sine ulla dubitatione, aut controversia censendam esse hanc ipsam, quam nunc,
prout aptius sacra potuit, emendatam, & in Vaticana Typographia impres-
sam In universa Christiana Rep. atque in omnibus Christiani orbis Ecclesiis
legendam evulgamus, decernentes, eam prius quidem universali sanctæ Ecclesiæ,
ac Sanctorum Patrum consensione, deinde vero generalis Concilii Tridentini
decreto, nunc demum etiam Apostolica nobis à Domino tradita auctoritate
comprobatam, pro vera, legitima, authentica, & indubitata, in omnibus publi-
cis privatisque disputationibus, lectionibus, prædicationibus, & explanationi-
bus recipiendam, & tenendam esse. Districtius vero inhibemus, ne unquam
pertinax futuris temporibus, nova vulgatæ editionis posthac Bibliorum sine ex-
pressa Apostolicæ Sedis licentia textus imprimatur: neve quisquam privato, aut
peculiari suo sensu aliam editionem sibi confingere, neve hanc ipsam Veterem
Vulgatam à nobis, ut præfertur, restitutam editionem, intra decem annos à
data præsentium numerandos, tam citra, quam ultra montes, alibi, quam in
nostra Typographia Vaticana, imprimere audeat vel præsumat. Elapso au-
tem præfato decennio, eam cautionem adhiberi præcipimus, ut nemo sanctas
Scripturas typis mandare præsumat, nisi habito prius exemplari in Typogra-
phia Vaticana excuso, eodemque Inquisitoris hæreticæ pravitatis ejus Provin-
cia, vel, si Inquisitor in ea Provincia non sit deputatus, Episcopi ejusdem
loci manu propria subscripto, juxta illud, ne minima quidem particula mutata,
addita vel detracta. Postquam vero Libri sacri sic fideliter exacti fuerint, nec
tunc quidem vendantur, aut evulgentur, nisi prius delato versus ad Inquisi-
torem, vel deficiente Inquisitore, ad Episcopum exemplari ab eis antea sub-

ſcripto, iidem libri juxta illud impreſſi, cum eo diligenter, & accurate collati, & Inquiſitoris, vel in eventum prædictum, Epiſcopi ſigno, aut Chirographo quod inter ſe prorſus concordent fidem facientis, & atteſtante, approbati exſtiterint. Verum, quoniam ex variis, quæ hactenus ad marginem adſcribi conſueverant, lectionibus illud ſequitur incommodi, ac moleſtiæ, quod, cum primum hujuſmodi varietas oculis objicitur, lectoris animum ab eo, quod tunc inſtat agendum, avocat, illumque alieno plane tempore ad ea, quæ in Codicibus diſſonos inter ſe conferenda traducit, nec facile eſt in tanta lectionum multiplicitate Scripturas inoffenſo pede percurrere, & ea quaſi ſilva diverſitatis oblata, quæ quibus præponenda ſint, internoſcere; Nos optimum factu, piiſque omnibus gratum fore arbitrati, ut Eccleſiæ filii ab his perplexitatibus, ejuſdem Eccleſiæ judicio, liberentur, utique eos, quibus unum baptiſma, una fides, una ſpes vocationis eſt, diſſentiens non dividat lectio Scripturarum, quarum potiſſimum indifferens conſenſio eos debuit in unitatem Spiritus copulare; Auctoritate, & tenore præmiſſis mandamus, ut Vulgatæ editionis Biblia poſthac non niſi uniformia imprimantur, nec aliquid à textu diverſum in margine ſcribatur. Quæ vero antehac quibuſcunque in locis impreſſa ſunt, juxta hunc noſtrum textum ad verbum, & ad literam corrigantur. Idque tam impreſſis, quam in imprimendis Miſſalibus, Breviariis, Officiis Beatæ Mariæ Virginis, Pſalteriis, Ritualibus, Pontificalibus, Ceremonialibus, & aliis Eccleſiaſticis Libris, quoad eas tantum Scripturæ lectiones, & verba quæ ex Vulgata editione ſumpta, atque in iiſdem libris inſerta fuiſſe conſtat, ubique ſervetur. Si quis autem Typographus in quibuſcunque Regnis, Civitatibus, Provinciis, & locis tam noſtræ, & S. R. E. ditioni in temporalibus ſubjectis, quam non ſubjectis, Biblia ſacramque Scripturam intra decennium prædictum quoquo modo; lapſo autem decennio aliter quam juxta hujuſmodi exemplar ab Inquiſitore, ſeu, in ejus defectum, ab Epiſcopo ſibi tradendum, etiam minima aliqua particula mutata, addita vel detracta, aut ad marginem, vel in textu adſcripta, etiam per modum ſcholiorum, annotationum vel gloſſæ, typis mandare, aut ſic quidem codices impreſſos & emendatos, ſine tamen dicto ſigno, & atteſtatione, quod cum priori exemplari, ſibi, ut præfertur, tradito concordent, vendere, venales habere, aut alias edere vel evulgare; aut, ſi quis Bibliopola à ſe, vel ab aliis quibuſvis, etiam ad hanc uſque diem, vel in futurum, ante vel poſt Dat. præſentium literarum impreſſos libros, ſeu imprimendos, à præfata per nos reſtituta, & correcta Editione in aliquo diſcrepantes, vel juxta eam ad unguem non emendatos, ac ſimili Inquiſitoris, ſeu Epiſcopi, ſubſcriptione non approbatos, ſeu cum additionibus, aut variis lectionibus ad marginem conſcriptis excuſos, pariter vendere, venales proponere, vel evulgare præſumpſerit; is qui in ſupradictis caſibus, ſive eorum quolibet noſtræ huic conſtitutioni non paruerit, ultra amiſſionem omnium librorum & alias temporales arbitrio infligendas pœnas, etiam majoris excommunicationis ſententiam eo ipſo incurret, à qua, niſi in mortis articulo conſtitutus, ab alio, quam pro tempore exiſtente Rom. Pontifice abſolvi non poſſit. Quod ſi Inquiſitor, aut Epiſcopus aliud exemplar ab eo quod in Vaticana Typographia impreſſum eſt, quoquo modo diſcordans Typographo ad imprimendum tradiderit, vel impreſſum ſuo ſigno, aut ſubſcriptione approbaverit, quod revera ab eo diſcordet; in eum, ſi Antiſtes fuerit, etiamſi Archiepiſcopali, Primatali, Patriarchali, vel alia majori præfulgeat dignitate, interdicti ingreſſus Eccleſiæ; ſi autem inferior, excommunicationis ſententiam ipſo facto incurrendam ex nunc per præſentes ferimus, ita ut ab alio, quam à Rom. Pontifice abſolutionis, aut relaxationis beneficium conſequi nequeat Et nihilominus tam Inquiſitor, ſeu Epiſcopus ipſe, qui hujuſmodi libros à præfata impreſſione Vaticana differentes approbaverit, quam etiam Typographus, ſeu Bibliopola, qui noſtris ſuperius expreſſis præceptis, ac prohibitionibus in aliquo non obtemperaverit, in Congregatione Cardinalium ſanctæ Romanæ, & univerſalis Inquiſitionis adverſus hæreticam pravitatem

vitatem pro tempore deputatorum, ſe coram Judice, vel Judicibus ab eadem Congregatione delegatis, de hujuſmodi facto in diſtricto judicio rationem reddere teneatur, ac pro modo culpæ, ſeveris pœnis ejuſdem Congregationis, ſeu Judicis, vel Judicum, ab ea deputanderum arbitrio puniatur. Cæterum ſi Manuſcripta, vel Impreſſa Biblia hujus etiam vulgatæ editionis, ob Characterum venuſtatem, ſeu ob aliquod inſigne Codicis ornamentum, ſive ob impreſſionis præſtantiam, vel ob notationes ad marginem ſcriptas aſſervantur, & juxta noſtrum hoc exemplar emendata non fuerint, ea in iis, quæ huic noſtræ Editioni non conſenſerint, nullam in poſterum fidem, nullamque auctoritatem habitura eſſe decernimus, ac declaramus: Mandantes univerſis, & ſingulis Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, cæteriſque Eccleſiarum, & locorum etiam Regularium Prælatis, per univerſum orbem conſtitutis, ut præſentem Conſtitutionem in ſuis quiſque Eccleſiis, Provinciis, Civitatibus, Diœceſibus, & Juriſdictionibus curent perpetuo, firmiter & inviolate ab omnibus obſervari, contradictores & inobedientes per cenſuras Eccleſiaſticas, aliaque opportuna juris, & facti remedia, appellatione poſtpoſita, compeſcendo, invocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſæcularis, non obſtantibus conſtitutionibus, & ordinationibus Apoſtolicis, atque in Generalibus, Provincialibus vel Synodalibus Conciliis editis, nec non quarumcunque Eccleſiarum, Ordinum, Congregationum, Collegiorum atque Univerſitatum, etiam Studiorum Generalium, juramento, confirmatione Apoſtolica, vel quavis firmitate alia roboratis, ſtatutis & conſuetudinibus, etiam ab immemorabili tempore pacifice obſervatis Privilegiis quoque, Indultis & literis Apoſtolicis, illis, eorumque vel earum Prælatis, Superioribus, & perſonis per quoſcunque Romanos Pontifices, Prædeceſſores noſtros, ac nos, & Sedem prædictam motu proprio, & ex certa ſcientia, deque Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine & alias ſub quibuſcunque tenoribus, & formis, & cum quibuſvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliiſque efficacioribus, & inſolitis clauſulis, irritantibuſque & aliis decretis in genere, vel in ſpecie quomodolibet conceſſis, & ſæpius approbatis & innovatis. Quibus omnibus & ſingulis etiamſi in eis caveatur expreſſe, quod illis nullatenus, aut non niſi de conſenſu certarum Perſonarum, vel niſi ſub certis modo & forma inibi expreſſis, derogari poſſit, & alias factæ derogationes nullæ ſint eo ipſo, ac pro illorum ſufficienti derogatione, de illis, eorumque totis tenoribus, ſpecialis, ſpecifica & expreſſa mentio habenda, ſeu quævis alia exquiſita forma ad hoc ſervanda foret. Tenores hujuſmodi pro expreſſis habentis ad effectum præſentium duntaxat derogamus, ac nolumus illa cuiquam adverſus præmiſſa in aliquo ſuffragari; aut, ſi aliquibus communiter, vel diviſim ab Apoſtolica ſit Sede indultum quod interdici, ſuſpendi, vel excommunicari non poſſint per Literas Apoſtolicas, non facientes plenam, & expreſſam, ac de verbo ad verbum de indulto hujuſmodi mentionem. Volumus autem præſentes literas in valvis Baſilicæ Lateranenſis, ac Principis Apoſtolorum de Urbe, & Cancellariæ Apoſtolicæ de more publicari, & intra quatuor menſes, eos, qui citra montes ſunt; qui vero ultra montes, intra octo menſes à die publicationis hujuſmodi numerandos perinde arctare & afficere, ac ſi eorum cuilibet perſonaliter intimatæ fuiſſent: Decernentes ut earum tranſumptis, etiam impreſſis, Notarii publici manu ſubſcriptis, ac Sigillo Prælati Eccleſiaſtici obſignatis, eadem ubique habeatur fides, quæ ipſis originalibus exhibitis, vel oſtenſis haberetur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc Paginam noſtri ſtatuti declarationis, decretorum, voluntatum, prohibitionis & derogationis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, Indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri & Pauli *Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum.* Dat. *Romæ* apud ſanctam *Mariam*, Anno Incarnationis Dominicæ 1589. Kalendis *Martii*. Pontificatus noſtri Anno Quinto.

Præfatio ad Lectorem præmiſſa Editioni *Clementis* VIII. quæ in locum *Sixtinæ* Præfationis ſucceſſit.

In multis magniſque Beneficiis, quæ per ſacram Tridentinam Synodum Eccleſiæ ſuæ Deus contulit, id in primis numerandum videtur, quod inter tot Latinas editiones divinarum Scripturarum, ſolam veterem ac vulgatam, quæ longo tot ſæculorum uſu in Eccleſia probata fuerat, graviſſimo Decreto authenticam declaravit. Nam, ut illud omittamus, quod ex recentibus editionibus non paucæ ad hæreſes hujus temporis confirmandas licenter detortæ videbantur; ipſa certe tanta verſionum varietas, atque diverſitas magnam in Eccleſia Dei confuſionem parere potuiſſet. Jam enim hac noſtra ætate illud fere eveniſſe conſtat quod ſanctus [a] Hieronymus *tempore ſuo accidiſſe teſtatus eſt, tot ſcilicet fuiſſe exemplaria, quot codices; cum unuſquiſque pro arbitrio ſuo adderet, vel detraheret. Hujus autem veteris ac vulgatæ editionis tanta ſemper fuit auctoritas, tamque excellens præſtantia, ut eam cæteris omnibus Latinis Editionibus longe anteferendam eſſe, apud æquos Judices, in dubium revocari non poſſet. Qui namque in ea Libri continentur (ut à majoribus noſtris quaſi per manus traditum nobis eſt) partim ex ſancti* Hieronymi *tranſlatione, vel emendatione, ſuſcepti ſunt; partim retenti ex antiquiſſima quadam editione Latina, quam S.* [b] Hieronymus *communem & vulgatam, ſanctus* [c] Auguſtinus *Italam, ſanctus* [d] Gregorius *veterem tranſlationem appellat. Ac de veteris quidem hujus, ſive Italæ editionis ſinceritate atque præſtantia præclarum ſancti* [e] Auguſtini *teſtimonium exſtat in ſecundo libro de Doctrina Chriſtiana, ubi Latinis omnibus dictionibus, quæ tunc plurimæ circumferebantur, Italam præferendam cenſuit, quod eſſet, ut ipſe loquitur, verborum tenacior cum perſpicuitate ſententiæ. De ſancto vero* Hieronymo *multa exſtant veterum Patrum egregia teſtimonia: eum enim ſanctus* Auguſtinus *hominem doctiſſimum, ac trium linguarum peritiſſimum vocat, atque ejus tranſlationem ipſorum quoque Hebræorum teſtimonio veracem eſſe confirmat. Eundem S.* [f] Gregorius *ita prædicat, ut ejus tranſlationem, quam novam appellat, ex Hebræo eloquio cuncta veriùs tranſfudiſſe dicat: atque ideirco dignitſimum eſſe, cui fides in omnibus habeatur. Sanctus autem* [g] Iſidorus *non uno in loco* Hieronymianam *verſionem cæteris omnibus anteponit, eamque ab Eccleſiis Chriſtianis communiter recipi ac probari affirmat, quod ſit in verbis clarior, & veracior in ſententiis.* [h] Sophronius *quoque, vir eruditiſſimus, S. Hieronymi tranſlationem non Latinis modo, ſed etiam Græcis valde probari animadvertens, tanti eam fecit, ut Pſalterium & Prophetas ex* Hieronymi *verſione in Græcum eleganti ſermone tranſtulerit. Porro qui ſecuti ſunt, viri doctiſſimi,* Remigius, Beda, Rabanus, Haymo, Anſelmus, Petrus Damiani, Ricardus, Hugo, Bernardus, Rupertus, Petrus Lombardus, Alexander, Albertus, Thomas, Bonaventura, *cæterique omnes, qui his nongentis annis in Eccleſia floruerunt, ſancti* Hieronymi *verſione ita ſunt uſi, ut cæteri, quæ pene innumerabiles erant, quaſi lapſæ de manibus Theologorum, penitus abſolverint. Quare non immerito Catholica Eccleſia S.* Hieronymum *doctorem maximum, atque ad Scripturas Sacras interpretandas divinitus excitatum ita celebrat, ut jam difficile non ſit illorum omnium damnare judicium, qui vel tam eximii Doctoris lucubrationibus non acquieſcunt, vel etiam meliora, aut certe paria præſtare ſe poſſe confidunt. Cæterum ne tam fidelis tranſlatio, tamque in omnes partes Eccleſiæ utilis, vel injuria temporum, vel impreſſorum incuria, vel temere emendantium audacia, ulla ex parte corrumperetur, eadem ſacroſancta Synodus Tridentina illud Decreto ſuo ſapienter adjecit, ut hæc ipſa vetus ac vulgata Editio emendatiſſime, quoad fieri poſſit, imprimeretur: neque ulli liceret eam ſine facultate & approbatione Superiorum excudere. Quo Decreto ſimul Typographorum temeritati ac licentiæ modum impoſuit, & Paſtorum Eccleſiæ in tanto bono quam diligentiſſime retinendo,*

[a] Præf. in Joſ.

[b] In cap. 49. Iſaiæ.

[c] Lib. 2. de Doctrina Chriſti. cap. 14.

[d] Epiſt. Dedic. ad Leandrum cap. 5. in fin.

[e] Ubi ſupra. Lib. 18. de Civ. Dei cap. 43.

[f] Lib. 2. Moral. 24.

[g] Lib. 6. Etymol. cap. 5.

[h] Lib. 1. de Divin. Off. 12.

nendo, & conſervando, vigilantiam atque induſtriam excitavit. Et quamvis inſignium Academiarum Theologi in Editione vulgata priſtino ſuo nitori reſtituenda magna cum laude laboraverint; quia tamen in tanta re nulla poteſt eſſe nimia diligentia, & codices manuſcripti complures & vetuſtiores ſummi Pontificis juſſu conquiſiti, utque in urbem advecti erant; & demum, quoniam executio generalium Conciliorum, & ipſa Scripturarum integritas ac puritas ad curam Apoſtolicæ Sedis potiſſimum pertinere cognoſcitur; ideo Pius IV. *Pontifex M. pro ſua in omnes Eccleſiæ partes incredibili vigilantia, lectiſſimis aliquot ſanctæ* Rom. *Eccleſiæ Cardinalibus, aliiſque cum ſacrarum literarum, tum variarum linguarum peritiſſimis Viris, eam Provinciam demandavit, ut vulgatam edit. Lat. adhibitis antiquiſſimis codicibus manuſcriptis, inſpectis quoque Hebraicis Græciſque Bibliorum fontibus: conſultis denique veterum Patrum commentariis, accuratiſſime caſtigarent. Quod itidem inſtitutum Pius* V. *proſecutus eſt. Verum conventum illum ob varias, graviſſimaſque Sedis Apoſtolicæ occupationes jamdudum intermiſſum,* Sixtus V. *Divina Providentia ad ſummum Sacerdotium evocatus, ardentiſſimo ſtudio revocavit, & opus tandem confectum typis mandari juſſit. Quod cum jam eſſet excuſum, & ut in lucem emitteretur, idem Pontifex operam daret, animadvertens non pauca in ſacra Biblia preli vitio irrepſiſſe, quæ iterata diligentia indigere viderentur, totum opus ſub incudem revocandum cenſuit atque decrevit. Id vero cum morte præventus præſtare non potuiſſet,* Gregorius XIV. *qui poſt* Urbani VII. *duodecim dierum Pontificatum* Sixto *ſucceſſerat, ejus animi intentionem exſecutus perficere aggreſſus eſt, ampliſſimis aliquot Cardinalibus, aliiſque doctiſſimis Viris ad hoc iterum deputatis. Sed eo quoque, & qui illi ſucceſſit,* Innocentio IX. *breviſſimo tempore de hac luce ſubtractis; tandem ſub initium Pontificatus* Clementis VIII. *qui nunc Eccleſiæ univerſæ gubernacula tenet, opus, in quod* Sixtus V. *intenderat, Deo bene juvante perfectum eſt. Accipe igitur, Chriſtiane Lector, eodem* Clemente *ſummo Pontifice annuente, ex Vaticana Typographia veterem ac vulgatam ſacræ Scripturæ Editionem, quanta fieri potuit diligentia caſtigatam: quam quidem ſicut omnibus numeris abſolutam, pro humana imbecillitate affirmare difficile eſt, ita cæteris omnibus, quæ ad hanc uſque diem prodierunt, emendatiorem, purioremque eſſe, minime dubitandum. Et vero quamvis in hac Bibliorum recognitione in codicibus manuſcriptis, Hebræis Græciſque fontibus, & ipſis veterum Patrum commentariis conferendis non mediocre ſtudium adhibitum fuerit; in hac tamen pervulgata lectione ſicut nonnulla conſulto mutata, ita etiam alia, quæ mutanda videbantur, conſulto immutata relicta ſunt, tum quod ita faciendum eſſe ad offenſionem populorum vitandam S.* [a] Hieronymus *non ſemel admonuit: tum quod facile fieri poſſe credendum eſt, ut majores noſtri, qui ex Hebræis & Græcis Latina fecerunt, copiam meliorum & emendatiorum librorum habuerint, quam ii, qui poſt illorum ætatem ad nos pervenerunt, qui fortaſſe tam longo tempore identidem deſcribendo minus puri atque integri evaſerunt; tum denique quia ſacræ Congregationi Ampliſſimorum Cardinalium, aliiſque eruditiſſimis Viris ad hoc opus à Sede Apoſtolica delectis propoſitum non fuit, novam aliquam editionem cudere, vel antiquum interpretem ulla ex parte corrigere vel emendare; ſed ipſam veterem, ac vulgatam Editionem Lat. à mendis veterum librariorum, necnon pravarum emendationum erroribus repurgatam, ſuæ priſtinæ integritati, ac puritati, quoad ejus fieri potuit reſtituere; eaque reſtituta, ut quam emendatiſſime imprimeretur juxta Concilii Oecumenici Decretum pro viribus operam dare. Porro in hac Editione nihil non Canonicum, nihil adſcititium, nihil extraneum, apponere viſum eſt: atque ea cauſa fuit, cur liber tertius & quartus* Eſdræ *inſcripti, quos inter Canonicos libros ſacra Tridentina Synodus non annumeravit, ipſa etiam* Manaſſe *regis Oratio, quæ neque Hebraice, neque Græce quidem exſtat, neque in manuſcriptis antiquioribus invenitur, neque pars eſt ullius Canonici libri, extra*

[a] Epiſt. ad Suniam & Fretellam præ Evangel. ad Damaſum.

Canonicæ

Canonicæ Scripturæ ſeriem poſita ſint: & nullæ ad marginem concordantiæ (quæ poſthac inibi apponi non prohibentur) nullæ notæ, nullæ variæ lectiones, nullæ denique præfationes, nulla argumenta ad librorum initia conſpiciantur. Sed ſicut Apoſtolica Sedes induſtriam eorum non damnat, qui concordantias locorum, varias lectiones, præfationes ſancti Hieronymi, *& alia id genus in aliis editionibus inſeruerunt; ita quoque non prohibet quin alio genere characteris in hac ipſa Vaticana editione ejuſmodi adjumenta pro ſtudioſorum commoditate, atque utilitate in poſterum adjiciantur; ita tamen ut lectiones variæ ad marginem ipſius Textus minime annotentur.*

Clemens P. Octavus ad perpetuam rei memoriam.

Cum ſacrorum Bibliorum vulgatæ editionis Textus ſummis laboribus ac vigiliis reſtitutus, & quam accuratiſſime mendis expurgatus, benedicente Domino, ex noſtra Typographia Vaticana in lucem prodeat; Nos, ut in poſterum idem Textus incorruptus, ut decet, conſervetur, opportune providere volentes, auctoritate Apoſtolica, tenore præſentium diſtrictius inhibemus, intra decem annos à data præſentium numerandos, tam citra, quam ultra montes alibi quam in noſtra Vaticana Typographia à quoquam imprimatur. Elapſo autem præfato decennio, eam cautionem adhiberi præcipimus, ut nemo hanc ſanctarum Scripturarum editionem typis mandare præſumat, niſi habito prius exemplari in Typographia Vaticana excuſo, cujus exemplaris forma, ne minima quidem particula de Textu mutata, addita, vel ab eo detracta, niſi aliquod occurrat, quod Typographicæ incuriæ manifeſte adſcribendum ſit, inviolabiliter obſervetur. Si quis vero Typographus in quibuſcunque Regnis, Civitatibus, Provinciis, & locis tam noſtræ & S. R. E. ditioni in temporalibus ſubjectis, quam non ſubjectis, hanc eandem ſacrarum Scripturarum editionem intra Decennium prædictum quoquo modo, elapſo autem decennio, aliter quam juxta hujuſmodi exemplar, ut præfertur, imprimere, vendere, venales habere, aut alias edere vel evulgare, aut ſi quis Bibliopola à ſe vel ab aliis quibuſvis, poſt datam præſentium, hujus Editionis impreſſos libros, ſeu imprimendos à præfato reſtituto & correcto Textu in aliquo diſcrepantes, ſeu ab alio quam à Typographo Vaticano, intra decennium excuſos, pariter vendere, venales proponere vel evulgare præſumpſerit, ultra amiſſionem omnium librorum, & alias arbitrio noſtro infligendas pœnas temporales, etiam majoris excommunicationis ſententiam eo ipſo incurrat: à qua niſi à Rom. Pontifice, præterquam in mortis articulo conſtitutus, abſolvi non poſſit. Mandamus itaque univerſis & ſingulis Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, cæteriſque Eccleſiarum & locorum, etiam regularium Prælatis, ut præſentes literas in ſuis quiſque Eccleſiis & juriſdictionibus ab omnibus inviolate perpetuo obſervari curent ac faciant. Contradictores per cenſuras Eccleſiaſticas, aliaque opportuna juris & facti remedia, appellatione poſtpoſita, compeſcendo, invocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſecularis; Non obſtantibus conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ac in Generalibus, Provincialibus, vel Synodalibus Conciliis editis generalibus, vel ſpecialibus, ac quarumcunque Eccleſiarum, Ordinum, Congregationum, Collegiorum, atque Univerſitatum, etiam Studiorum generalium juramento confirmatione Apoſtolica, vel quavis firmitate alia roboratis, ſtatutis & conſuetudinibus, ac privilegiis, indultis, ac literis Apoſtolicis in contrarium quomodocunque emanatis, & emanandis: quibus omnibus ad hunc effectum latiſſime derogamus, ac derogatum eſſe decernimus. Volumus autem, ut præſentium tranſumptis etiam in ipſis voluminibus impreſſis eadem, in judicio & extra, fides ubique adhibeatur, quæ ipſis præſentibus adhiberetur, ſi forent exhibita vel oſtenſa. Dat. *Romæ*, apud S. *Petrum* ſub Annulo Piſcatoris, die 9. *Novembris*, 1592. Pontif. noſtri Anno 1. *M. Veſtrius Barbianus.*

Innumeras varietates in *Jameſiano Bello Papali* videre poterit Lector: præcipuas vero in alio opuſculo ſermone Anglico conſcripto, cui tit.

De

De Corruptione Scripturæ, Concil. & Patrum, ad capita quædam reduxit *Jamesius*, & ex eo S. *Amana*; quas infra subjecimus.

Sententiæ & voces, quæ in Edit. *Clement.* leguntur, in *Sixtina* desiderantur.

Num. 30. 11. *Uxor in domo viri &c.* usque ad finem versus.

Prov. 25. 24. *Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, & in domo communi.*

Mat. 27. 35. *Ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea & super vestem meam miserunt sortem.*

Lev. 20. 9. *Patri matrique maledixit.*

Jud. 17. 2, 3. *Reddidit ergo eos matri suæ: Quæ dixerat ei, consecravi & vovi hoc argentum.*

1 Reg. 4. 21. *Quia capta est arca Dei.*

3 Reg. 12. 10. *Sic loqueris ad eos.*

2 Paralip. 2. 10. *Et vini viginti millia metretas.*

Sententiæ & voces à *Sixto* interpolatæ, à *Clemente* expunctæ.

1 Sam. 24. 8. *Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut descendens in prælium perierit: Propitius mihi sit Dominus ut non mittam manum meam in Christum Dom.*

1 Sam. 25. 6. *Ex multis annis salvos faciens tuos, & omnia tua.*

2 Sam. 6. 12. *Dixitque David, Ibo & reducam Arcam.*

2 Sam. 8. 8 *De quo fecit Salomo omnia vasa ærea in templo, & mare æneum, & columnas & altare.*

2 Sam. 19. 10. *Et Consilium totius Israel venit ad Regem.*

Prov. 24. ult. *Usque quo piger dormies? Usque quo de somno consurges?*

Sap. 1. vers. penult. *Injustitia autem mortis est acquisitio.*

Hab. 1. 3. *Quare respicis contemptores & taces, conculcante impio justiorem se? Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem.*

Mat. 24. 41. *Duo in lecto, unus assumetur, & unus relinquetur.*

Act. 14. 6. *Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum: Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris.*

Act. 24. 18, 19. *Et apprehenderunt me clamantes, & dicentes, tolle inimicum nostrum.*

2 Joh. 2. 11. *Ecce prædixi vobis, ut in die Domini non confundamini.*

Manifestæ contradictiones aut contrarietates inter Edit. *Sixti* & *Clem.*

Ex. 23. 18. S. *tuæ.* C. *meæ.*

Num. 34. 4. S. *ad meridiem.* C. *à meridie.*

Deut. 17. 8. S. *inter lepram & non lepram.* C. *inter lepram & lepram.*

Jol. 2. 18. S. *signum non fuerit.* C. *signum fuerit.*

Jos. 4. 23. S. Deo *nostro.* C. *vestro.*

Jos. 11. 19. S. *quæ se non traderet &c.* C. *quæ se traderet.*

Jud. 14. 3. S. *tuo.* C. *meo.*

1 Sam. 4. 9. S. *nobis.* C. *vobis.*

1 Sam. 20. 9. S. *à me.* C. *à te.*

2 Sam. 9. 11. S. *tuam.* C. *meam.*

2 Sam. 22. 36. S. *mea.* C. *tua.*

1 Reg. 7. 9. S. *intrinsecus.* C. *extrin.*

2 Ezræ 4. 22. S. *vobis.* C. *nobis.*

Psal. 136. 9. S. *suos.* C. *tuos.*

Prov. 19. 23. S. *Qui affligit Patrem & fugit matrem.* C. *fugat.*

Sap. 2. 11. S. *Injustitiæ.* C. *justitiæ.*

Sirach 7. 4. S. *ab homine.* C. *à Domino.*

Ibid. 8. 8. S. *nolumus.* C. *volumus.*

Ibid. 21. 15. S. *insipientia.* C. *sapientia.*

Ibid. 51. 26. S. *In sapientia ejus luxit anima mea & ignorantias meas illuminavit.* C. *& insipientiam ejus luxi: animam meam direxi ad illam.*

Ezech. 14. 22. S. *egredientur.* C. *ingredientur.*

Hab. 1. 13. S. *Quare non respicis?* C. *quare respicis?*

Heb. 5. 11. S. *interpretabilis.* C. *ininterpretabilis.*

2 Pet. 1. 16. S. *indoctas.* C. *doctas.*

Discrepantiæ in numeris.

Ex. 32. 28. S. *triginta tria millia.* C. *viginti tria M.*

Ex. 24. 5. S. *vitulos duodecim.* C. *vitulos.*

2 Sam. 15. 7. S. *quatuor.* C. *quadraginta.*

Ibid. 16. 1. S. *duobus utribus vini.* C. *utre vini.*

1 Reg. 4. 42. S. *quinque millia.* C. *quinque & mille.*

2 Reg. 14. 17. S. *viginti quinque.* C. *quindecim.*

Ibid. 25. 19. S. *sex.* C. *sexaginta.*

2 Chr. 13. 17. S. *quinquagima millia.* C. *quingenta millia.*

Ibid. 25. 5. S. *triginta millia.* C. *trecenta millia.*

Ibid. 32. 29. S. *urbes sex.* C. *urbes.*

Ezræ 2. 66. S. *sexcenti.* C. *septingenti.*

Ibid. 2. v. penult. S. *quadraginta millia.* C. *sexaginta millia.*

2 Ezræ 7. 12. S. *octingenti.* C. *ducenti.*

Ibid. 7. 21. S. *nongenti.* C. *nonaginta.*

Ibid. 7. 66. S. *sexcenti.* C. *trecenti.*

2 Mac. 13. 15. S. *quatuordecim.* C. *quatuor.*

Marc. 2. 1. S. *post dies octo.* C. *post dies.*

Joh. 6. 13. S. *ex quinque panibus ordeaceis & duobus piscibus.* C. desunt *& duobus piscibus.*

Differentiæ aliæ notabiles.

Gen. 24. 24. S. *Filia sum Bathuelis, filii Nachor quem peperit ei Melcha.* C. — *filii Melchæ* — *ei Nachor.*

Deut. 17. 12. S. *Qui autem superbierit, obedire nolens sacerdotis imperio, ex decreto judicis moriatur homo ille &c.* C. — *& decreto* —.

Jos. 3. 17. S. *contra Jordanem.* C. *contra Jericho.*

1 Sam. 3. 2, 3. S. *nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur.* C. *oculi ejus caligaverunt, nec poterat videre: Lucerna Dei antequam extingueretur.*

1 Reg. 2. 28. S. *ad Salomonem.* C. *ad Joab.*

2 Reg. 15. 19. S. *in Thersam.* C. *in terram.*

Judith 1. 2. S. *fecit muros ejus in altitudinem 70 Cub.* A *Sixto* V. prius excusum est, *in latitudinem,* qua voce obtecta chartula substitutum est, *in altitudinem.* Clemens è Græco, *in latitudinem* restituit.

Ibidem S. *in latitudinem 30. Cub.* C. *in altitudinem 30. Cub.*

Job 31. 7. S. *Si secutus est oculus meus cor meum.* C. *si secutum est oculos meos cor meum.*

Psal. 41. 3. S. *ad Deum fontem vivum.* C. *ad Deum fortem vivum.*

Prov. 20. 25. S. *devorare sanctos.* C. *devotare sanctos.*

Sap. 6. 11. S. *qui — custodierint justa, juste justificabuntur.* C. *qui — custodierint justitiam, juste judicabuntur.*

Sap. 18. 9. S. *Patri omnium decantantes laudes.* C. *Patrum decantantes laudes.*

Sirach 16. 9. S. *peregrinationi illorum.* C. *peregrinationi Loth.*

Ibid. 24. 41. *Ego quasi fluvius Dorix.* C. *Ego quasi fluvii Dyorix.*

Ibid. 38. 25. S. *Sapientiam scribe.* C. *Sapientia scribæ.*

Ibid. 42. 9. S. *adultera.* C. *adulta.*

Ibid. 46. 17 S. *Vidit Deum Jacob.* C. *vidit Deus Jacob.*

Isai. 46. 12. S. *justum.* C. *avem.*

Jer. 17. 9. S. *cor hominis.* C. *cor hominum.*

Ibid. 50. 39. S. *fauni siccariis.* C. *faunis siccariis.*

Bar. 3. 23. S. *terræ.* C. *Merrhæ.*

Ibid. 6. 26. S. *humeri illis apponentur.* C. *munera eorum illis apponentur.*

1 Mac. 12. 19, 20. S. *quod miserat Oniares Spartiatarum: Oniares Jonathæ sacerdoti magno salutem.* C. *quod miserat Oniæ: Arius rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem.*

Ibid. 15. 22. S. *Arabæ — & Sampsamæ.* C. *Ariarathii & Lampsaco.*

2 Sam. 6. 8. S. *in pariete erat.* C. *in parte erat dextra.*

11. Cum bello hoc Papali prostrata jacent Pontificum simul & Versionis Vulgatæ auctoritas, eorum calores ad varia effugia se contulerunt. In Præf. Ed. *Clementinæ* fingitur, *Sixtum* V. *eo quod animadvertisset, non pauca in Biblia sua PRELI vitio irrepsisse, quæ iterata diligentia indagare videretur, totum opus sub iisdem revocandum censuisse ac decrevisse. Id vero morte præventum præstare non potuisse.* Ita quoque *Gretserus*, aliique vulgo. At vero, ex ipsis, quas Lectori ob oculos attulimus, lectionibus variis, aliisque innumeris, quas videre est apud *Jamesium*, quæ nullo modo Typographorum incuriæ adscribi possunt perspicue liquet, quam ab omni veritate commentum illud abhorreat. Inter eas, quas in medium adduximus, multæ sunt, quas Typographo *Sixtino* non posse attribui, res ipsa docet; & in ipsis illis levioribus, quæ facile Typographo adscribi posse videantur, convenit fere passim editio *Sixtina* cum *Lovaniensi*, adeo ut neque eas Typographo esse adscribendas, res sit certissima.

Porro constat *Sixtum* V. in Bibliis suis excudendis summam curam adhibuisse, & postquam excusa sunt, curasse Typographica vitia, & si quid aliud in melius restituendum videbatur, emendari, vel manu scil. vel nova impressione chartulis quibusdam vocibus glutine superinductis: ut omnibus suis numeris ac apicibus absolutissima fieret Editio. In *Bulla* sua testatur *Sixtus*, *SEIPSUM manu sua correxisse si qua PRELO vitia obrepserant, & quæ confusa, aut facile confundi posse videbantur, ea intervallo scripturæ, ac majoribus notis & interpunctione distinxisse.* Locorum manu ipsius *Sixti* vel aliorum post Impressionem, aut novæ impressionis superinductione, in singulis exemplaribus correctorum indicem exhibet *Bellum Papale*. Quanta cura ac diligentia Editionem suæ castigandæ exornandæque operam dedit *Sixtus*, testatur quoque *Angelus Roccha*, in *Bibliotheca Vaticana Commentario illustrata* edita proximo post anno, nempe 1591. In Bibliotheca Pontificia in honorem *Sixti* V. hæc habetur literis aureis Inscriptio:

Sacram Paginam ex Concilii Tridentini præscripto quam emendatissimam divulgari mandavit.

Quarta quæ sequitur Inscriptio (inquit *Roccha*) *ingentem indicat curam, & vere Pontificiam quam Sixtus* V. *toto suscepit conatu pro Bibliis vulgatæ Editionis emendandis, & imprimendis juxta Concilii Tridentini præscriptum. Qua in re præstanda tot ac tantos die noctuque perpessus est labores, quantos unquam verbis explicare nemo posset, ut mihi persuadeo, qui hujus generis labores reipsa videns non semel tanquam oculatus testis obstupui. Universa enim Biblia, antequam prælo committerentur, ad verbum perlegit, etiamsi quotidie in omnes Christiani orbis curas & gravissimas quidem totus incumberet, & ut dies singulos, res sane pias, & heroicas, ac Pontifice dignas produceret. Sacrosanctam igitur paginam perlegit universam, & emendavit: atque ita, ut omnes sacri Codices, juxta ejusdem Concilii Decretum cum omnibus suis partibus legantur, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, & in veteri vulgata latina Editione habentur. Nec eo contentus, universa item Biblia sic emendata, & recenter impressa de integro perlegit, ut omnia fideliter recognita in lucem prodirent. Quam rem Inscriptio, quæ infra legitur, apertis hiscе verbis breviter patefacit.* Et ex his quoque verbis colligitur, nihil *Roccha* innotuisse de ulla per *Sixtum* ipsum Editionis suæ revocatione. Nec ante Editionem Bibliorum *Clementinorum*, de istius suppressione aut revocatione decretum ullum in manus cujusquam venit, aut quicquam unquam inauditum est. Quod dicit *Baldwinus* Jesuita Biblia ejus excudi cœpta fuisse, non vero fuisse absoluta, hoc solum indicat eum ea nunquam vidisse. Quod alii respondent, propositum quidem sibi habuisse *Sixtum*

Biblia

Biblia ſua una cum *Bulla* evulgare, ſed morte præventum id non feciſſe, vel exinde falſitatis arguitur, quod in varias Chriſtiani orbis regiones exemplaria multa diſtracta ſunt.

Locum illum Deut. 29. 23. ubi in Lat. Vulg. legebatur, *ſulphuris & ſalis ardore comburens*, pro *ſolis*, *Sixtus* V. ſubſtituit *ſalis* ex Heb. ſine ulla exemplarium Lat. auctoritate: ut vel inde appareat quantum ipſe Textui Heb. præ Latina Verſione deferret.

12. Annis ante 3. nempe 1587. ejuſdem *Sixti* V. auctoritate prodiit Teſtamenti Vet. Verſio Græca LXX. juxta exemplar Vaticanum, præfixa ipſius *Bullæ*, qua, eadem temeritate, *vult & ſancit, ad Dei Gloriam, & Eccleſiæ utilitatem, ut Vetus Græcum Teſt. juxta* LXX. *ita recognitum & expolitum, ab omnibus recipiatur, ac retineatur, quo potiſſimum ad Latinæ Vulgatæ Editionis, & veterum ſanctorum Patrum intelligentiam utantur. Prohibens, ne quis de hac nova Græca editione audeat in poſterum, vel addendo, vel demendo, quicquam immutare. Si quis autem aliter fecerit, quam hac ſanctione comprehenſum eſt, eum in Dei Omnipotentis, beatorumque Apoſtolorum Petri & Pauli indignationem incurſurum.*

13. In Editione ſua Bibliorum Vulg. loca pluſquam 2000. juxta textus Originales Heb. ac Græc. reſtituit *Clemens* VIII. quæ in Bibliis *Sixtinis* male ſe habuere. Et in Præfatione Editionis *Clementinæ* modeſte agnoſcitur, quod quamvis *eam Editionem cæteris omnibus emendatiorem purioremque eſſe minime dubitandum ſit, illam tamen omnibus numeris abſolutam pro humana imbecillitate affirmare difficile eſt.* Et nonnulla, *quæ mutanda videbantur, conſulto immutata relicta fuerunt, ad offenſionem populorum vitandam.* Subjicitur quidem *fortaſſe* Hebræos Græcoſque codices hodiernos, ubi ab hac Editione diſcrepant, *tam longo tempore identidem deſcribendo minus puros ac integros evaſiſſe.* Id vero non aſſeritur, ſed tantum *fortaſſe* dicitur, & *facile credendum eſſe id fieri potuiſſe.*

14. Ut omnes Verſionis Vulg. Editiones ac Codices juxta ſuam Editionem caſtigari juſſit *Sixtus* V. ſic præcepit idem ubique fieri *tam in impreſſis, quam in imprimendis Miſſalibus, aliiſque libris Eccleſiaſticis, quoad eas tantum Scripturæ lectiones, & verba quæ ex Vulg. Editione ſumpta, atque in eiſdem libris inſerta fuiſſe conſtat.* Quem locum non recte intellexit [a] *Simonius*, cum dicit *Sixtum* V. juſſiſſe *Miſſalia &c.* ad ſuam Editionem per omnia caſtigari. Loquitur enim *Sixtus* non de omnibus Scripturæ portionibus, quæ in *Miſſalibus &c.* inſertæ ſunt, ſed tantum de illis, quas conſtabat ex Verſione eadem vulgari fuiſſe deſumptas. In libris enim *Eccleſiaſticis* antiquioribus ex Veteri Verſione Itala dicta deſumpta ſunt plurima.

[a] Append. Hiſt. Crit. V. T.

Quæ ex Veteri Verſione in libris illis inſerta fuerant, ea nonnulli in novis eorum editionibus ad Verſionis Vulgatæ textum reformabant. Quod fieri prohibuit *Clemens* VIII. in *Bulla* ed. 1604. *Progreſſu temporis ſive Typographorum, ſive aliorum temeritas & audacia effecit, ut multi in ea quæ in his proximis annis excuſa ſunt Miſſalia, errores irrepſerint, quibus vetuſtiſſima illa ſacrorum Bibliorum Verſio, quæ etiam ante B. Hieronymi tempora celebris habita eſt in Eccleſia, ex qua omnes fere Miſſarum introitus, & quæ dicuntur Gradualia & Offertoria, acepta ſunt, omnino ſublata eſt. Epiſtolarum & Evangeliorum textus, qui hucuſque in Miſſæ ſolemnitis prælectus eſt, multis in locis perturbatus: ipſis Evangeliis diverſa, ac prorſus inſolita præfixa initia: plurima denique paſſim pro arbitrio immutata ſint, cujus rei prætextus fuiſſe videtur, ut omnia ad præſcriptum ſactorum Bibliorum Vulgatæ Editionis revocarentur. &c.*

15. An. 1576. ſub *Gregorio* XIII. cum in Academia quadam Jeſuitarum dubium oriretur de eo, utrum in omnibus apicibus Verſioni Vulgatæ acquieſcendum ſit, res perlata eſt ad Generalem Cardinalium

Congregationem, quæ aperte pro Vulgata ſententiam tulit. Quam ex Bibliotheca Cardinalis Biſciæ edidit *Leo Allatius* Animadverſionibus in Antiq. Etruſc. *Dubitatur in quadam Univerſitate, quæ Societatis Jeſu curæ commiſſa eſt, quo pacto intelligendum ſit Decretum illud, quo ſancta Tridentina Synodus, enumeratis Libris Sacris, ſic ſtatuit; Si quis libros ipſos integros omnibus partibus ſuis, prout in Eccleſia Catholica legi conſueverunt, & Vet. Vulg. Editione habentur, pro Sacris & Canonicis non ſuſceperit, anathema ſit. An, ſcilicet, eo pacto, ut in fide, errare cenſeantur, qui aſſeruerint aliquid repugnans vel minimæ periodo aut membro enumeratorum Librorum, etiam cum in ea re ſint appoſitæ lectiones Græci contextus aut Hebraici; an potius ii tantum, qui integrum aliquem ex iis libris, aut earum partem aliquam rejecerint, de qua aliquando fuerit controverſio, num Canonica & Sacra eſſet: quo pacto quidem, in V. Teſt. dubitarunt de Cantico Trium Puerorum, & de Hiſtoria Suſannæ, in Novo autem de ultimo capite Marci, & de initio octavi capitis Evangelii Joannis. Die 17. Januarii 1578. Congregatio Generalis per S. L. A. S. Montalt. Sixt. Caraf. cenſuit, nihil poſſe aſſeverari, quod repugnet vulgatæ Latinæ Editioni, etiam quod eſſet ſola periodus, ſola clauſula, vel membrum, ſive verſus, vel dictio ſola, vel ſyllaba, imo ave unum; & acriter reprehendit Vegam, qui lib. 15. de Juſtificat. cap. 9. tam audaciter locutus eſt. Quo ad oppoſitionem Textus Græci, & Hebraici, cum Latina Vulg. lectione, remittit Interrogantem ad tertiam Regulam Indicis, ſub Pio IV. editam.* Hæc confeſſus iſte, etiam multis annis antequam Verſio Vulg. prodiret emendata.

[a] De rebus Salom. lib. 4. c. 8.

Juxta *Pinedam*, qui ejuſdem Declarationis meminit, ſic concluditur: *Et acriter reprehendit Vegam, qui lib. 15. de Juſt. c. 9. tam audaciter locutus eſt, quoad oppoſitionem textus Græci aut Ebr. cum Lat. Vulg. Editione.* Extat quoque exemplar editum Coloniæ 1609. una cum aliis conſimilibus Declarationibus, in quo non comparent ea quæ de *Vega* dicuntur, ſed illis omiſſis, ſic finitur: *Quoad oppoſitionem autem textus Græci aut Ebr. cum Lat. Vulg. Ed. Congregatio remiſit ad tertiam regulam Indicis ſub Pio IV. editam.* Neque mentio fit *Vegæ* in *Jo. Gallemarti* Annotationibus ad Concilii Trid. decreta, ubi finis Declarationis iſtius deſcribitur; hæc etiam ſubjecta notula: *Etiam dicendum eſt, quod ne vel periodus, vel una clauſula, vel dictio, vel ſyllaba, iotave unum repugnet in veteri vulgatæ linguæ Lat. Editione.* Commemoratur eadem Declaratio in *Petri Vincentii* editione Concilii Trid. Panormitana, ubi una cum aliis Declarationibus adjunctis dicitur edit. fuiſſe *auctoritate Apoſtolica ex quarto volumine Deciſionum noviſſimarum Rotæ Romanæ.* Exemplar penes ſe fuiſſe, memorat *Suarefius*: in quo *Vegæ* reprehenſio habebatur. De iſtius autem Declarationis auctoritate ſic *Serarius*. *Primo* (inquit) *reſpondeo, iſtiuſmodi Declarationum, ſive Judicum ſententiæ, ſive Doctorum opiniones, ſive ſapientum reſponſa, ſive hujuſmodi aliud quippiam ſint, auctoritatem, uti par eſt, reverendæ, dubitari poſſe, an ſine depravatione ac mendo editæ ſint. Typotheæ operæque aliæ, ac iſtarum herus hæretici fuerunt, &c.* Hoc fruſtra. *Simonio* videtur probabile eam pro lege nunquam, ne in ipſa *Roma*, fuiſſe receptam, ſed quod alius multis ejuſdem Congregationis Declarationibus accidebat, inſuper habitam fuiſſe; ſiquidem ipſe Card. *Pallavicinus* opinionem prorſus contrariam amplexus eſt, nempe illam *Vegæ*, quæ in Declaratione hac diſerte damnatur. Ait alibi, eam nunquam *editam* fuiſſe.

[b] De fide Diſp. 4. ſ. 3.

[c] Proleg. Bibl. c. 19. Q. 11.

[d] Hiſt. Crit. T. V. l. 2.

[e] Diſquiſ. Crit. cap. 20.

An. 1603. Correctorium juxta Editionem *Clementinam* edidit *Franc. Lucas Brugenſis*, quo collegit præcipua atque inſigniora, quæ in ea Editione reſtituta ſunt loca; indicatque eam quæ rejecta eſt lectionem.

CAP.

Post Decretum Concilii Trident. de Veteribus Vulg. authentia an. 1546. latectum, de illius auctoritate, utrum Textibus ipsis originariis, ubi ab ea discedunt, an tantum Versionibus cæteris, præferri debeat, acerrime inter se disceptarunt Ecclesiæ Romanæ Cultores.

1. Pro Translatione contra Textus Orig. decertant in primis Leo Castrus, Decanus Salmanticensis, Prolegomenis cum. in Ez. & in opere Epanadiuclio inscripto Apologetico pro lectione Apostolica & Translatione pro Vulgata S. Hieronymi, & pro Translatione LXXII Ed. 1583. Nic. Ramus Metropolitæ Bpitcopus Cubæ, cujus extat liber De auctoritate Editionis Vulgatæ: Petrus Carbonarius, Metropolita Carthaginus, in opuscul. De Edit. Vulgatæ Ed. Plantæ 1590. Monita in libro Emendationum, Gregorius de Valentia, Prolector Ingolstadiensis; Franc. Sylvius, Prior Duacenus, & Hartus, Angelus; Jo. Pineda Hispalenses; Jac. Gordonius Franciscus Tac. Gordonius Lesmorius, & Fr. Feradamus, Martinus Nunnius Belga; Guido Conitov. I. Mitchael le Jay; Jo. Bapt. Vtuapadanus, Leo Thuscus, Nic. Serarius Ed. 1639. cum Jesuitis Franc. Turriano, Bellarmino, Nicolao Serario, Gul. Lindano, Melch. Canis, Alph. Salmeronis, Th. Sanctio, Hen. Pinto, Paulo Gryphio, Luca de la Rua, Greg. de Valentia, Jo. Lorino, Jac. Gordonio Huntlæi, Lud. Tena, Fr. Suarezio, Jac. Bonfrerio, Dom. Garcia, Jac. Gretsero, Jo. Azorio, Lud. Tena, Fr. Suarezio, Jac. Bonfrerio, Jac. Tirino, Jo. Mariana, §. 28. ad 96. Motivum ipsum, Textum Heb. ejusque Versiones Latinas, Vatablum, Pagninum, Arias Montanum, Sanctes Pagninum, Genebrardum, Drusium, Scaligerum, Capellum, Buxtorfium, Cappellum, Morinum, Walton. Polyglott. Lud. de Dieu, Hottingerum, Hornbeckium, Leusdenum, Wasmuthum, Hackspanium, Ludolfum, Wagenseilium, Carpzovium, Schickardum, Hulsium, Wolfium, Reimannum, Buddeum, Pfeifferum, Schmidium, Schultetum, Reinbeckium, Reimarum, Wetstenium, Michaelem, Ernestum, Semlerum, Schulzium, Schelhornium, Ikenium, Eichhornium, Jahnium, Rosenmullerum, Gesenium, Rosenmullerum, Gesenium, Rosenmullerum, Gesen

a Isag. in S. Script.
b Cujus opus, sed ineditum citat *Tena* Diff. 4. §. 2.
c De Fide Disp. 5. §. 3. n. 10.
d Præloq. in Pent.
e Controv. 2. n. 9.
f Exercit. Bibl.
g Pro Vulg. Lat.

minicus Garcias, [a] *Lud. Tena* cum Magistro ejus [b] *Deza* Jesuita, [c] *Franc. Suaresius*, [d] *Jac. Bonfrerius*, [e] *Jac. Tirinus*, [f] *Jo. Morinus*, cum toto (ut opinor) indocto Theologorum Romanensium vulgo. *Est communis opinio*, inquit *Lud. Turrianus*, *multorum Theologorum hoc tempore. Nostra ætate*, inquit [g] *Mariana*, *Theologi quidem statuunt tempora jam esse mutata, post promulgationem Concilii Trid. probataque Vulg. Versione, Græca & Ebræa uno impetu concidisse.* Indicis Expurgatorii Compilatores Hispani, ex *Marianæ* tractatu *Pro Ed. Vulgata* multa tanquam ei non satis faventia deleri jubent. *Nec TEXTUM*, inquit *Marsennus*, *aut Versionem ullam recipimus præter Vulgatam Lat.*

3. Nititur horum opinio partim auctoritate *Declarationis Cardinalium*, cui esse acquiescendum existimant *Allatius*, *Pineda*, *Suaresius*, *Tena*, *Turrianus*.

4. Quamvis autem in eo conveniunt, quod ad Vulgatam Lat. ad Fontes Orig. sit recurrendum; non omni tamen ex parte inter se consentiunt. Eorum nonnulli *Vulgatam* Divini Spiritus adflatu confectam volunt; alii statuunt Interpretem singulari tantum providentia ab omni errore custoditum fuisse; alii ut infra ostendemus, errasse cum interdum, confitentur. Nonnulli Textum Heb. consulte & malitiose depravatum fuisse à Judæis, asserunt; alii, tantum librariorum incuria. Textum Heb. etsi non Latinæ Vulg. at Græcæ tamen Versioni præferunt complures; alii Codices Heb. *Græcis* etiam posthabent, ut *Nic. Ramus*, qui Versionem Lat. in editione *Complutensi* inter Heb. & LXX. positam comparat Christo crucifixo inter duos latrones, per *Hebræum* intelligens Latronem malum, per LXX. bonum. *Franc. Turrianus* in Defens. contra Ant. Sadeelem: *Ego, Antoni, ut tu dicis, non veni ad autographum Heb. quia nec Hebraice scio, nec mihi hoc loco Hebraice scire opus erat: Contemnere* LXX. *& Hebraicum præferre, quid aliud est quam assentari Judæis?* *Montoia* statuit Versionem LXX. debere esse apud Græcos æque authenticam, ac Latinam apud Latinos. Textum *Heb.* Test. Veteris, & *Græcum* Novi, non magis *Fontes* dici posse quam editio Lat. asserit *Gregorius de Valentia.* Sic *fons Scripturæ* dicitur *Guidoni le Jay: Pro certo & indubitato apud nos esse debet Vulgatam Ed. quæ communi Catholicæ Ecclesiæ lingua circumfertur, verum esse ac genuinum Scripturæ fontem.* Juxta *Carbonarium*, Textus Heb. *sine Lat. Versione est pene inutilis.* *Prateolus* denique Cardinalem *Cajetanum* ob ea quæ scribit contra translationem Vulg. inter *Hæreticos* connumeravit: quam censuram justo severiorem fuisse *in virum adeo pium atque illustrem* fatentur alii.

5. Quantas turbas, in Hispania præsertim, excitaverit dissidium de Textus Heb. Latinæque Vulg. auctoritate his verbis docet *Joannes Mariana* in Exordio scripti *Pro Editione Vulg. Opus molestum suscipimus, multaque difficultate impeditum, periculosam aleam, ac qua nescio an ulla disputatio his superioribus annis inter Theologos, in Hispania præsertim, majori animorum ardore, & motu agitata sit, odioque partium magis implacabili, utque adeo, ut à probris & contumeliis, quibus se mutuo fœdabant, ad tribunalia ventum sit: atque quæ pars sibi magis confidebat, adversarios de Religione postulatos gravissime exercuit, quasi impios, superbos, arrogantes, qui divinorum librorum auctoritatem, atque ejus interpretationis fidem, qua Ecclesia utitur passim & Vulgata Editio nuncupatur, audacter elevarent, novis interpretationibus prælatis invectisque contra divinas leges & humanas, Concilii Trid. decreta non ità pridem promulgata. Tenuit ea causa multorum animos suspensos exspectatione, quem tandem exitum habitura esset, cum viri eruditissimæ opinione præstantes, è vinculis cogerentur causam dicere, haud levi salutis existimationisque discrimine: miseranda virtutis conditio, quando pro laboribus, quos suseperat maximos, compellebatur eorum à quibus defendi par fuisset,*

odia,

odia, accusationes, contumelias tolerent. Quas ne amplius [illegible]
petus retardari, vires fame debilitari atque frondere [illegible]
get eos ecce multarum annorum, aliosque praeterea [illegible]
imminere, libere affirmantibus quae sentirent. [illegible]
trahebant frequentes, aut tempori cedendum [illegible]
cum fructum nisi nego facigendo (ut illa ait) aliud quam [illegible]
extreme dementiae sit. Plerique inhorrentes [illegible]
nione perstabant, ita placitis faventes, in quibus minus [illegible]
magna veritatis cura. &c. Persecutionem hanc passi sunt, qui Textui Originali patrocinabantur, utpote numero cedentes Sacerdotum indoctorum turbae: quorum agmen duxisse videtur *Leo Castrius* ille, Judaeorum hostis infensissimus. Eos vero, ut tanta animorum contentione Versionis Vulg. patrocinium susciperent, movisse videtur in primis argumentum istud, quo utitur *Melchior Canus*, ipse etiam Hispanus, de *Inquisitoribus Haereticae pravitatis*, quod non leves possent Haereticos in jus vocare, aut refutare, utpote statim ad Textus Originales provocatores.

Veritati Heb testimonium luculentissimum perhibent alii complures Pontificii scriptores, iique non infimi subsellii, Decretum Trid. aliter interpretantes, ita ut intelligendum sit de Versione Vulg. non Textibus Origin. sed tantum aliis Versionibus opposita. Ideo vero *authentica* à Tridentinis Patribus declarari existimant, quia nullum continet in *fide & moribus* perniciosum errorem.

An. 1548. Opus suum *De Justificat.* edidit, & *Petro Pacheco* Card. Giennensi Praesuli dicavit ANDREAS VEGA Salmanticensis, qui ipse Concilio Tridentino, tunc cum Decretum hoc sanctum est, (uti supra ostensum) interfuit, & de Versionis auctoritate illic disseruit. In illius Operis lib. 5. cap. 9. haec leguntur: *Sed ne erres, ne fucis, circa approbationem Vulg. Editionis, unde obiter haec pauca. — Synodus non approbat mendas, quae linguarum peritis, & in sacris literis mediocriter versatis, in ea deprehendantur. Approbavit duntaxat Vulg. Editionem repurgatam à mendis, quae vitio Scriptorum vel Chalcographorum in eas obrepserunt. Nec eam tanquam è coelo delapsam adorari voluit. Interpretem illius, quisquis ille fuerit, scitebat non fuisse Prophetam, nec nos meruisse hactenus quenquam, qui eadem in omnibus spiritu sacras literas à propria & nativa lingua in alienam linguam transfuderit. De gratiae nec robibuit, nec voluere veteres studiosorum linguarum industriam, qui aliquando docent melius potuisse aliqua verti, & uno eodemque verbo vel plures nobis suggessisse Spiritum S. sensus, vel certe alios convenientes quam è vulgata editione possent haberi. Sed in honorem vetustatis & honoris, quem ei jam à multis annis decuerant Concilia Latina, quae sunt ea usa, & ut certo scirent fideles, quod & verissimum est, nullam inde habere posse perniciosum errorem, & tuto illam & citra periculum posse legi, ac credendam etiam confessam, quam affert multitudo translationum, & temperandam licentiam animum cudendo semper novas translationes, sapienter statuit, ut ipsa uteremur in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus, & expositionibus. Atque eatenus voluit eam authenticam haberi, ut certam omnibus esset, nullo eam defaedatam errore, ex quo perniciosum aliquod dogma in fide & moribus colligi posset, atque ideo adjecit, ne quis illam quovis praetextu rejicere auderet.* Neque hoc affirmat modo, qui ipse praesens fuit, sed ipsius Praesidis Concilii (postea Papae, *Marcelli II.* nomine) testimonium luculentissimum adfert. Audi ea quae sequuntur: *Et hinc fuisse mentem Synodi, nec quidquam amplius statuere voluisse, ex verbis ipsis & ex actis conciliis* [illegible] *fuere approbatissima Concilii potes colligere. Et ne dubites de his, verissime possum tibi allegare pro his ampissimum & observantissimum Dominum* JOANNEM CARDINALEM, *de peritia & de literis & studiosis*

omnibus

omnibus optime meritum, qui illi Sessioni & aliis omnibus præfuit, ac priduquidem quam illud Decretum firmaretur, & postea non, opinor, semel mihi testatus est, nihil amplius voluisse Patres firmare. Itaque nec tu, nec quispiam alius, propter hanc approbationem Vulg. Editionis, impeditur, quominus ubi hæsitaverit, ad fontes recurrat, & in medium proferat quicquid habere potuerit, quo juventur & locupletentur Latini, & Vulg. Editionem ab erroribus repurgent, & quæ sensui Spiritus S. & ipsis fontibus sunt magis consentanea, assequantur.

7. Pro eadem re Testimonium JACOBI LAINES, Ordinis Jesuitarum Præpositi Generalis, qui Concilio quoque, eidemque Sessioni, aderat, producit Jo. *Mariana. Nobis idem scisitantibus Romæ, cum ibi Theologicas scholas explicaremus, non aliud responsum dedit* Jac. Laines, *nostri tum Ordinis Præpositus Generalis, pietatis studiis, eruditionis opinione, morum suavitate, atque ingenii candore mirabilis, quem honoris causa nominare volui, & quoniam Concilii Tridentini magna pars fuit, quippe cui plurimum à cæteris Patribus deferebatur, & omnibus actionibus interfuit.*

a Pro Ed. Vulg. cap. 21.

8. DOMINICUS SOTO, Segobiensis, Carolo V. à Sacris Confessionibus, qui etiam Concilio interfuit, in Procœmio Com. in Epist. ad Rom. ed. 1550. ubi de variis Versionibus nuperis breviter differit, satis clare subindicat, commendatam fuisse à Concilio Versionem Vulg. præ aliis tantum Versionibus. *Cum his justissimis de causis nuperrime sancta Synodus Veterem Editionem ex universis* (de Versionibus tantum locutus fuerat) *unam elegerit ac receperit, eandem nos defendendam suscepimus, atque ab istorum novatorum* traductionibus *pro virili nostra vindicandam.* Is male à nonnullis accensetur illis qui Vulgatam ipsi textui Originali in omnibus anteposuerint.

9. ADAMUS SASBOUT, Delphius, Divin. Scripturarum apud Lovanienses Professor, qui ob. 1553. Commentariis in Esai. ad Codices Heb. passim confugit, vocesque originales explanat. In cap. 6. vulgatam lectionem rejicit: *Et plena erat domus*] *partem hanc Hebræi non habent, neque Hieron. neque in vetustioribus Lat. exemplaribus invenitur: sed ex editione* LXX. *videtur inserta per indiligentiam aut insciticiam alicujus — quare emendandi sunt Codices nostri — juxta Hebraicam autem Veritatem est hoc modo &c.*

10. An. 1553. *Epanorthoten* i. e. *Castigationes N. T.* edidit *Tacitus Nicolaus Zegerus*, Minorita, quibus Vulgatam Versionem restituere totis viribus nititur. Ait Græcorum Codices, præsertim paulo antiquiores longe esse corruptiores quam Latinorum: eos vero qui paulo habentur castigatiores, *non nisi sua ætate restitutos esse, idque etiam in nonnullis locis (ut videtur) ex fide Latinorum.* De corruptelis vero codicum etiam Latinorum fatetur eas tantas esse, *ut non nisi perplexæ fuerit difficultatis comprobare ac demonstrare, quæ in ipsis haberi ac censeri debeant pro germanis, Apostolicis, & intemeratis.* Editionem N. T. exceptis Evangeliis non esse Hieronymi, sed hujus emendationem, *si non quoad Evangelia, certe quoad reliquos libros intercidisse: studiosum vero quempiam, ac probati hac in re judicii hominem, circa Hieronymi tempora, recognitionem fecisse librorum reliquorum, nempe eorum, quorum recognitionem ab Hieronymo editam videbat non recipi; & fortasse etiam totius N. T.* Suspicatur vero hanc Latinæ Versionis reparationem receptam fuisse sub Papa Gelasio circa an. 495. quod in libros & scriptores Catholicos distinxerit ab Apocryphis; multaque ediderit ac statuerit ad cultum pertinentia Ecclesiasticum.

Julium III. P. cui opusculum dedicat, hortatur ac orat, ut *hunc suum laborem, primum quidem eruditis aliquibus viris committeret discutiendum & examinandum, seu etiam pro ipsorum judicio consiliove castigandum, ac deinde*

Editionem

Editionem N. T. juxta Caſtigationes ſuas adprobaret, & Apoſtolica auctoritate confirmaret, & pro germana atque authentica ubique terrarum legendam committeret, poſthabitis iis editionibus, quæ huic adverſentur.

11. RODOLPHUS BAIN, Anglus, linguæ Heb. Pariſiis Profeſſor Regius, Com. in Prov. ed. 1555. una cum Vulgata Verſione aliam ex Heb. factam conjungit.

12. FRANCISCUS FORBRIUS, Olyſſiponenſis, Tridentinis Patribus, qui Indici librorum Expurgatorio compilando deputati ſunt, à ſecretis, Eſaiam Prophetam ex Hebr. vertit, ſuamque Verſionem adjuncto Commentario ipſi *Concilio Tridentino* nuncupavit ah. 1563. In Epiſtola ad *Concilium Tridenti* data hæc leguntur: *Apud neminem veſtrum controverſum eſſe, ſed apud omnes, ut pios decet, certum atque conceſſum puto, eam operam non eſſe parum laudandam, quæ ſummo ſtudio ſuſcepta eſt ad priſtinam auctoritatem veteris, docti ac ſanctiſſimi Interpretis confirmandam; quam hoc tempore impiorum iniquitas labefacere conata eſt, præſertim cum ſuperioribus annis hoc idem ſanctiſſimum Concilium, ut par erat, nulla ex parte diminutam eſſe voluerit. Quæ ego certe ſi non perfeci, ſaltem volui: ob eam enim cauſam rurſus Hebræa in Lat. ſermonem converti, ut verbum pro verbo reddens, quoad ejus fieri potuit, oſtenderem in Commentario ſententiam, quam Vulgatus Interpres reddidit, ab Heb. verbis non abhorrere. Non tamen eo inficias eſſe aliquot locos, qui ab eo fortaſſe* magis commode *converti potuerint; ſed iidem ipſi, qui in eum illudunt, & tragœdias maximas excitant, mea ſententia, ſæpe ita verterunt, ut fœdius verti vix poſſint; ob eamque rem nihil eſſe cauſæ cur eorum nomine de ejus auctoritate vel minimum quidem detrahatur.* Quantum is fontem Heb. Latino rivulo prætulerit, dubitare nemo poteſt, qui illius Commentarios vel leviter inſpexerit. Ne ipſum quidem Prophetæ nomen juxta Vulgatum legit Interpretem, ſed *Jeſaiam* appellat: atque *id petere* dicit *ipſam analogiam & orthographiam nominis.*

13. HIERON. OLEASTRIUS, Ord. Præd. & hæreticæ prav. in urbe Olyſſipone Inquiſitor, qui Concilio Trid. interfuit, Præfat. Com. in Pent. quæ abſolvit an. 1557. & Henrico Card. Portugalliæ Principi, & Legato à Latere, dicavit, aſſerit *nullum extimeſcendum ſcandalum, & nullum fore incommodum, ſi Paulus* IV. (cujus tempore ſcribebat) *ad inſtar Damaſi, vulgatam Verſionem ad fontes corrigendi provinciam Viris linguarum peritis demandaret.* Ibid. *Hieronymo non plus tribuendum in ſua Edit. ſi tamen illius eſt, quam ſibi velit ipſe tribui. Ipſe vero, utpote Vir ſanctus, ſe aliquando hallucinatum ingenue fatetur, ſuamque Verſionem in multis emendaſſe. Quæ non in eum finem produximus, ut Virum ſanctum traducamus, ſed ut doceamur, eum non Prophetam, ſed hominem fuiſſe.* In explicationibus ſuis Pentateuchi *Pagnini* Verſionem ſequitur. [a] *Gretſerus* illum ob ſtudium Heb. Veritatis *Commentatorem Hebraizantem* appellat. Vertit idem ex Heb. *Iſaiam* Proph. ſuamque Verſionem in Com. explanat, cui attexit etiam Vulgatam: in Præfatione monens, *eſſe mentis ſuæ in Prophetis, quemadmodum in omnibus aliis S. Scripturæ libris, non aliquam editionem interpretari, ſed Veritatem ipſam Heb. non quod interpretationes, aut interpretes rejiciat: ſed quia* (inquit) *neſcimus an verum ac genuinum Heb. Veritatis ſenſum aſſequuti ſint.*

[a] Tract. de novis Tranſlat. cap. 1.

Ab *Hectore Pinto* Com. in Ezech. cap. 9. elogio hoc ornatur: *Fuit ejus mors luctuoſa ſuis, acerba patriæ, gravis Viris doctis, cum viderint è vita migraſſe virum ſapientia & eruditione, & Chriſtiana pietate præſtantem, & eximium quoddam Ordinis Prædicatorum ornamentum.*

14. An. 1559. *Defenſionem Veritatis Heb.* adverſus *Gul. Lindanum*, diſcipulum olim ſuum, edidit Jo. ISAACUS LEVITA, ex Judæo, Romanæ Communionis Chriſtianus, & linguæ Heb. apud Colonienſes Pro-

 feſſor,

ſeſſor, quam Reinhero à Bucholtz Abbati Corbeienſi dicavit. Promittit idem librum alium, quo ait ſe reſponſurum argumentis ab aliis quibuſdam contra Textum Heb. allatis.

15. GEORGIUS VICELIUS, Vir eodem tempore clarus, dicebat, quod, *ſi quis ſe privaret Hebraicorum Bibliorum lectione, ſe tota Theologia privatum eſſe, exiſtimaret.* Iſ. Levita in Epiſt. Dedic. Edidit is librum contra *Lutheri* Verſionem Germanicam, tanquam male in multis locis ex Heb. redditam.

16. MICHAEL MEDINA, Hiſpanus, in Synodo Trid. Theologus Regius, in *Chriſtiana Paræneſi, ſive De recta in Deum fide*, ed. 1564. lib. 7. cap. 17. contendens non aliunde quam ab Eccleſia, petendam eſſe Scripturarum intelligentiam, *Ratio* (inquit) *eorum, qui ab Hebræis S. Scripturæ germanum ſenſum hauriendum opinabantur, haud aliud perſuadet, quam quod Hebraicæ linguæ peritia, magnopere ad S. Scripturæ parandam eruditionem & cognitionem proficiat: quod nunquam negabimus. Nam & ob hoc olim ejuſdem linguæ cathedras inſtituit Eccleſia, atque utinam eadem Eccleſiaſtica conſtitutione, ad eas frequentius colendas Theologi adigerentur. Fœlicius enim (ſat ſcio) in earundem S. literarum ſtudio & interpretatione quidam verſarentur. Itaque aliud eſt ſanctas Scripturas Hebraicæ linguæ cognitione juvari, aliud Rabbinorum, quos etiam ejus linguæ ac idiotiſmorum ejuſdem, peritia deſtitutos, ſat ſcimus in earundem interpretatione imitari, quod eſt abſurdiſſimum. Eſt autem Hebraicæ ac aliarum quarumcunque linguarum quibus Scriptura continetur, etiam exactiſſima cognitio, ad amuſſim Eccleſiaſtici magiſterii exigenda; præſertim cum ſciamus, facilius eſſe multo Hebraica aut Græca originalia vitiari, quam tantam Patrum antiquitatem & auctoritatem corrumpi. Fidelis ergo ſanctarum Scripturarum interpres, linguarum quidem juvatur præſidio, verum quouſque Eccleſiaſtica & Religionis regula non videtur obſiſtere. nam alioqui (quod eſt multo facilius) non Eccleſiam erraſſe, ſed vitioſos eſſe Hebraicos aut Græcos prototypos exiſtimabit: quod in Heb. præſertim lingua, in qua tot ſunt in forma & imagine conſimiles characteres, etiam ſi dolus Judæorum abſit, docti non ignorant poſſe ſæpe accidere.*

In his non loquitur de auctoritate *Verſionis Vulg.* ſed fidei & traditionum Eccleſiæ. Alibi viz. cap. 10. à Verſione Vulg. confugit ad codices Heb. nempe diſputans adverſus eos, qui Scripturas eſſe faciles intellectu exinde probant quod dicitur verbum Dei eſſe *lucernam*, & præceptum Domini eſſe *lucidum*: obſervat ibi HEBRAICAM VERITATEM habere ברח *barah, id eſt, purum aut ſincerum.*

17. GUL. HAMERUS, Ord. Præd. Com. in Gen. Ed. 1564. quoties loca Scripturæ citat, ſive librorum aliorum, ſive etiam *Pſalmorum*, ipſum textum Heb. adducere ſolet; & in illud cap. 32. fol. 204. ait interpretem Vulgatum in Hoſea erraſſe: *Quod vero nos legimus, Væ illis cum receſſero ab illis, ſive in receſſu meo, depravatio eſt ſcribarum, qui contra naturam ipſius dictionis punctaverunt* בְּשׂרִי, *quod ſignificat in receſſu meo, cum punctandum eſſet* בְּשָׂרִי *id eſt caro mea.*

18. JO. BENEDICTUS, Pariſienſis, qui Biblia Vulg. recognovit, & edidit Pariſiis 1564. & rurſus 1573. in iis non ſolum librariorum errata, verum etiam Interpretum ipſorum, agnoſcit. Ait ſe *Codices Latinos cum Heb. Græciſque contuliſſe, ut veriorem Editionis Vulg. ſenſum integritati ſuæ reſtitueret. Nec tamen tantum vetuſtati tribuere, quin Eccleſiæ uſum, & qui paſſim legitur, & cantatur in templis textum pro captu reformaret.*

19. LAURENTIUS VILLAVICENTINUS, Xereſanus, Auguſtinianus, *De recte formando Theologiæ ſtudio*, Antuerpiæ 1565. lib. 1. cap. 9. *Quod ſi ne ſic quidem dubitationem omnem ex animo revellunt, poſtremum refugium habes ad Veritatem Heb. tanquam ad ſacram anchoram, quam Deus mirabili providentia per tot ſecula incorruptam ſervavit. Itaque ex limpidiſ-*

ſimo

sime hoc fonte suavem & sit sedulus adventandum gustum haurire, quem ex procul inde deductis rivulis unquam ex is percepturus. Quae quidem ratione & D. Augustinus in obscuris locis V. T. adire libros Heb. in Numidia jubebat, & Graecus monuit, cujus verba relata sunt in Canonibus Dist. 8. Can. Ut veterum. Nec vero credemus absque gravi causa factum, quod totum V. T. Hebraice, Novum autem Graece, voluerit Deus edulgari. Idcirco nimirum id factum, ut harum linguarum distendarum cura perpetua teneremur. Nec dubium, quin ideo plura Hebraice, quam Graece, ut illi linguae candidati Theologiae aeque studiose atque huic intenderent.

26. SIXTUS SENENSIS in *Biblioth. Sancta* ed. 1566. & *Pio* V. Papae nuncupata, lib. 8. ubi de Translationibus Scripturae ex professo tractat, textui Hebr. aperte favet, & Vulg. Versionem excusat: *Ad illud vero, in quo nostram Vulg. Edit. cujuscunque ea sit, cum ab Heb. Veritate discrepantem accusant, dicimus, quod quanquam in verbis aliquando ab Hebr. discordet, ubique tamen in sensus veritate, & sententiae unitate concordat. Nec mirum est, si in verbis quandoque ab Heb. dissentit, cum ea, ut dictum est, non pure & simpliciter sit ex Heb. fonte deducta, sed permistim & confuse sumpta ex duabus Hieronymi editionibus, quarum ipse alteram de Heb. fonte, alteram de Graeca Veritate traduxit. Quanquam neque in verbis ipsis Editio nostra, si diligenter considerata fuerit, ab Heb. Veritate dissentiat, nisi in dictionibus quibusdam, in quibus necessario cogumur Interpretes ab exemplaribus evariare, & nonnihil inter ipsos dissentire, cum scil. eis occurrunt voces quaedam ambiguae & incertae &c.* Editionem Vulg. T. Novi in multis diserte damnat: *De erroribus vero, quos Hieronymus in Veteri Translatione annotavit, & recentiores in hac Nova Edit. pariter annotarunt, ingenue fatemur & nos, multos errores ab Hieronymo emendatos in veteri traductione & similiter in hac nostra nova Edit. nonnullas inveniri mendas, solecismos, barbarismos, hyperbata, & multa parum accommodate versa, & minus Latine expressa, obscure & ambigue interpretata, itemque nonnulla superadditas, aliqua omissa, quaedam transposita, immutata, ac vitio scriptorum depravata,* quae Sanctes Pagninus, Th. Cajetanus, Franc. Forerius, & Hier. Oleastrius, *Viri ex Dominicano Ordine eruditissimi, interpretationibus & explanationibus suis indicarunt. Non tamen ex his sequitur, Ecclesiam usque in hunc diem non habuisse veram, sinceram, integram, ac fidelem N. T. editionem; quia etsi in ea ejusmodi errata inveniantur, certum est tamen, neque in nova Ed. aliquid unquam inventum esse, quod fuerit vel à veritate Christianae fidei devium, falsumve, ac mendax, vel contrarium dogmatibus ac regulis orthodoxis, vel praeter veritatem additum, vel contra veritatem mutatum, vel in praejudicium veritatis omissum, vel adeo depravatum, ut occasionem perniciose errandi attulerit, vel haeresibus ac pravis dogmatibus materiam & fomenta praestiterit, vel ita obscure & ambigue versum, ut mysteria nostrae fidei occultaverit, aut non ad sufficientiam, & quantum satis est ad salutem, explicaverit.* Alibi dicit, *interdum quoque contingere posse, ut aliqua in Codicibus Heb. vel malitia, vel negligentia, vel imperitia scriptorum praetermissa sint &c.* At eodem libro Haer. 2. Exemplarium Heb. integritatem prolixe defendit, quamvis credidit, ex male intellectis *Justini M.* verbis (qui loquitur tantum de Cod. *Graecis*) Hebraea quaedam exemplaria à Judaeis fuisse olim malitiose depravata. *Quare cum neque universalis, neque magna fuerit Vet. Scripturae corruptio, facile ex pluribus Codd. in quibus integra remanserant, quae in aliis vitiata fuerant, Hebraica lectio ad pristinam sinceritatem restitui potuit, ac reipsa restituta est ab Hieronymo, & aliis eruditis Patribus. unde stultum est, & sine ratione, velle nunc asserere, Heb. Codices olim in locis illis fuisse falsatos, in quibus universi omnium Hebraeorum Codices, tam recentes, quam vetusti, consentiunt. Neque vocalium punctorum subtilitas facta à Judaeis quicquam derogat perpetuae divinarum voluminum sinceritati.*

Nam etsi nunc Hebræi, adjectis punctis sub consonantibus, aliter interpretentur, atque aliter intelligant Scripturam, quam debeant, non tamen illam adeo universaliter per hanc punctorum adjectionem depravare & contaminare possunt, ut veterem suam in integritatem non semper retineat: sublatis enim Rabbinorum punctis, semper veterem scripturam cum suis radicalibus, & servilibus literis in sua puritate integram, & incorruptam necesse est remanere. Quamvis (ut verum fatear) nullum mihi unquam videre contigit Hebræorum volumen, in quo puncta consonantibus addita, ita redderent significationem verborum diversam ab antiqua illa significatione, ac sensu, quam tempore Origenis, Eusebii, Epiphanii, & Hieronymi habuerunt, ut ex ea diversitate quicquam absurdi in his, quæ ad dogmata fidei nostræ pertinent sequeretur. Quos tamen errores, mendas ac depravationes D. Hieronymus in Vet. Ed. N. T. se consulto reliquisse testatus est, & Ecclesia similiter in Nova Ed. ex professo reliquit. non quia tot eruditissimi ac sanctissimi Ecclesiæ Patres ea errata vel non agnoverint, vel approbaverint, sed quia ad ea dissimulanda justis se causis impelli viderint. Primo quod animadverterint nihil periculi in fide ac moribus ex his tam levibus erratis imminere. Deinde ne fideles importunæ ac nimium exactæ correctionis novitate offenderentur, quorum aures usque ab infantia vetus illa Ed. occupaverat. Postremo ut versatam illam Ed. venerarentur, quæ nascentis Ecclesiæ fidem educaverat, & crescentis roboraverat, & evexerat, atque sanctam ac venerandam illam simplicitatem antiqui Interpretis, qui non sermonis ornatum, sed historiæ veritatem quæsivit, sua ipsorum approbatione honorarent, & vestigia majorum suorum sequerentur, qui eosdem errores sacra quadam pietate ducti, toleraxunt exemplo sanctorum Apostolorum, qui quamquam scirent editionem LXX. Interpretum in multis redundare, & in multis deficere, eam tamen non contempserunt, sed ubique eam prædicaverunt, & ex ea prima fidei nostræ fundamenta jecerunt. Temerarium igitur est, imo plane hæreticum, propter leves quosdam defectus, qui in nostra Vulg. Ed. citra ullum fidei ac morum detrimentum, reperiuntur, eam spernere & abjicere, novasque & profanum in locum ejus hæreticorum translationes introducere: præsertim post Oecumenici Concilii Tridentini decretum, cujus verba Vulgatam Ed. comprobantia sic habent: Sacrosancta Synodus &c. Lib. 7. *Dicimus, eum Græcum Codicem (N. T.) qui nunc in Ecclesia legitur, eundem illum esse quo Ecclesia Græca temporibus Hieronymi, & longe antea usque ad tempora Apostolorum usa est, verum, sincerum, fidelem, & nullo falsitatis vitio contaminatum. &c.* Versionem ibidem Textui Græco postponit, tanquam *Græcæ veritati non satis respondentem.*

21. Ben. Ariam Montanum, Hispalensem, Philippo II. Hispan. Regi aulicum & sacellanum, Concilio Trid. aliquando interfuisse, ipse testatum reliquit: & non modo interfuisse, verum etiam à Patribus istius Concilii in mandatis accepisse, ut sacrarum Script. interpretationi perpetuis operis vacaret, testatur *Petrus Valentia* in Præf. quam præmisit illius in Psalmos 31. priores Commentariis. Is, quanto in pretio Textus Originales habuit, alta voce loquuntur Versiones interlineares utriusque Testamenti, & opera egregia, quam impendit Bibliis Regiis quadrilinguibus edendis anno 1568. &c.

In Prolegomenis Bibliorum suorum scriptis an. 1571. Versionem Vulg. erroris arguere non veretur. *Psal.* 110. *Græcus Interpres vertit* ἀρχὴ, *ex quo Latinus, principium reddidit, cum vertendum fuerit, principatus.* Ibid. *Quanta vero integritate sacra Biblia in ea lingua, quæ sancta appellatur, semper conservata fuerint (etsi non desunt qui unius Justini M. opinione adducti aliter sentiunt) plerique doctissimi Viri constanter asseverarunt; idque à nobis etiam, quoad efficere poterimus, aliquando etiam demonstrabitur.* Commentatione de varia Heb. librorum scriptione & lectione an. 1581. ait *Ecclesiam ipsam minime permissuram fuisse, ut aliquid de consueta &*

constanti

conſtanti omnium Heb. exemplarium lectione mutaretur, hoc profecto cum primis intelleximus, vel ex eo quod tot jam ſeculis retro elapſis, ex qua ſemine ille ortus eſt, qua quærebatur an aliqua lectioni Heb. mutatio Judæorum vel incuria, vel inſcitia, vel induſtria, ac fraude acciderit, necne; tamen nihil Romana Eccleſia de ea re adverſus eas, quæ nunc conſtant, lectiones decernendum duxerit, nihilque decreverit. —— Catholicæ Eccleſiæ prudentiam auctoritatemque perpetuo ſequemur, cujus nullum deliberatum aut certum de hac re hactenus exſtat decretum vel judicium, quanquam identidem argumentum hoc ad ſingulares diſceptationes abreptum neverimus, tamen prudentiſſima ac piiſſima Romana Eccleſia, nec apicem, nec iota unum de communi Heb. lectione mutari hactenus paſſa eſt, ſive libri puncta inſtructi fuerint, ſive caruerint.

An. 1572. ad Gregorium XIII. Legatus nomine Regis Hiſpaniarum miſſus eſt, ut ei Exemplar *Bibliorum Regiorum* offerret. Poſtea vero a Theologis Hiſpanis accuſatus eſt quaſi impietatis, quia Paraphraſin Chaldaicam, quam tanquam fabulis plenam Card. *Ximenius* omiſerat, in illis inſeruit, & non parvas ab eis paſſus eſt moleſtias, adeo ut *Apologiam* in lingua vernacula Hiſpanica ſcribere coactus ſit, in qua reſpondit adverſariorum objectionibus, eorumque quæ paſſus eſt narrationem pertexuit. Apologia hæc illius manuſcripta, ex *Gadibus* olim à noſtratibus expugnatis in Angliam advecta eſt, & in Bibliotheca Bodleiana repoſita. *Feme ſius*, tum Cuſtos Bibliothecæ, eam ſe Latine editurum pollicebatur, quod factum non fuiſſe dolendum eſt. Nam hodie non amplius illic comparet, quærendo ſaltem eam invenire mihi non contigit.

Thuanus ſcribit illum *ob egregiam admodum operam* in editione Bibliorum Regia navatam, *ſibi æmulos tanto odio accendiſſe, & in iis* Leonem Caſtrenſem, *qui de* LXX. *Interpretibus commentarium ſcripſit, ut ad cauſam dicendam citatus Romam, vix venia impetrata, pro tantorum laborum præmio ſeceſſum in Bætica ſua, in quo ſe bona conſcientia fretus ſacrorum librorum lectione ac lucubratione ſolaretur, acceperit.*

Fortunatus Fanenſis in Præf. Bibliorum ſcribit accepiſſe ſe à *Bellarmino* per literas, coram *Gregorio* XIII. habitum fuiſſe conſilium de Bibliis Regiis ſuſpendendis, donec expurgarentur: expurgationem vero eo tetendiſſe, ut ab illis exemplaribus Chaldaica Paraphraſis removeretur; cujus expurgationis curam ipſimet Bellarmino, tum nondum Cardinali, demandatam fuiſſe. Ab hujuſmodi perſecutorum rabie ſibi metuens *Arias*, ſubtimide interdum loquitur, ut in Comment. præcit. *Interim vero dum aliud ab Eccleſia edocti fuerimus, cujus decreta & fidem ſecuturos nos profitemur, exiſtimamus ac tenemus bona Biblia Hebraica, bona item Græca, bonaque Latina apud illam eſſe & fuiſſe.* Paulo poſt: *Nec vero de Vulg. Verſione hic agimus, quam ipſi obſervamus perpetuo, & obſervandam ſemper duximus.* Hinc quoque in Præfat. T. Novi: *Vulgatam illam Novi T. interpretationem, qua jam multis ſeculis & etiamnum utitur Romana Eccleſia, cæteris, quæ hodierno die exſtant, omnibus ſemper anteponendam duximus. Hæc enim ſine dubio & gratiſſima & tutiſſima omnium eſt. Cum vero interdum orationis difficultas poſtulabat, ut ab ea recederetur: id ita à nobis eſt præſtitum, ut non eam corrigamus, cæteriſve poſtponamus, ſed potius aliarum adjumento eam explicemus.*

In Commentariis poſthumis in Pſalmos, ad Pſal. 10. Lectorem Commonefacit, ſe in quorundam Pſalmi illius verſuum interpretatione, *non Latinæ Ed. Vulg. ſed Hebraicæ interpunctionem ſequi.*

22. Biblia illa Regia, uſque adeo probavit GREGORIUS XIII. Papa, ut *Opus vere aureum* appellat in literis ad *Philippum R.* Eidem operi inchoato benedictionem tranſmiſit PIUS V.

23. Gorgios Becanus in Præf. Orig. Antverp. ad Philippum II. an. 1569. ait illum ea Bibliorum editione *non omnes modo præsentis ævi homines, sed omnem etiam posteritatem sic obligaturum, ut multo magis eum sint laudaturi, quam si totam Asiam subjugasset.* Adriam Mailtanum egregiis effert ibidem laudibus: nec verotur alibi Vulgatum Interpretem erroris coarguere, ut fatetur [a] *Pineda.*

[a] De rebus Salom. l. 4. c. 8, 9.

24. Judocus Ravesteyn, Tiletanus, Doctor Lovaniensis, in *Propugnaculo Concilii Trid. contra Chemnicium*, dicato Duci Albano, 1568. *Dicimus Synodi Patres, eruditissimos plerosque & sanctissimos viros, haud ignorasse Latinam editionem vet. & vulg. quæ longo tot seculorum usu in Ecclesia ipsa probata est, multis in locis obscuram esse, & in ea quædam non satis proprie & commode esse dicta quod de Emphasi multorum vocabulorum August. in Ep. 59. palam dicit: Vocabula, inquiens, secundum Græcum eloquium discernenda sunt. Nam nostri Interpretes vix reperiuntur, qui ea diligenter & scienter transferre curaverint. Quædam etiam fortasse longo temporum usu, & librariorum incuria vel mutata, vel mutilata, vel addita esse, eaque ex fontibus ipsis debere, aut licere magis proprie & commode reddere & explanare, aut errores, si qui irrepsisse, vel mutando, vel mutilando, vel addendo certo deprehendantur, corrigere & emendare. Id enim sine ulla reprehensione Catholicos enarratores cum Christiana modestia, & sine temeraria arrogantia passim facere cernimus, & suam sententiam ac emendationem etiam in scriptis suis testari. Non vetant igitur Patres, ut Vetus & Vulg. Editio Lat. diligenter ab explanatoribus cum fontibus conferatur, & si quid certa ratione comperiatur cum fontibus non satis quadrare, id commodius ac magis proprie, aut etiam magis vere explanare & transferre. Sed hoc solum est quod Synodus constituit, ut Vetus & Vulg. Editio Lat. quæ per multa secula cum reverentia & honore usitata est in omnibus Ecclesiis, nullo prætextu rejiciatur. Qua constitutione reprimere conatur arrogantiam nostri præsertim temporis hominum, inani scientiæ persuasione inflatorum, & linguarum mediocrem fortasse peritiam consecutorum insolentissimam temeritatem. Qui, quia vident in Vulg. illa & antiquissima Ed. & in Ecclesiis tantopere usitata, inesse quædam aut minus proprie & commode posita, aut etiam incuria librariorum mendam aliquam irrepsisse, aut denique Interpretes alicubi Christi & Apostolorum sensum non satis adsecutos, mox eam totam rejiciunt, & de gradu suo ejicere conantur, & suas versiones aut aliorum hominum hæreticorum, & Lutheri, Calvini, Bullingeri, Brentii, Seb. Munsteri, Buceri, Oecolampadii commendare & obtrudere. Hoc enim est editionem aliquam rejicere, eam de suo loco quem obtinet detrudere, & eam tanquam publico usu & honore indignam abjicere, aspernari, & contemnere. Quod non est censendus facere, qui editionem in omnibus Ecclesiis receptam, & multorum seculorum usu approbatam & commendatam sic suscipit, ac veneratur, ut tamen eam ad fontem diligenter conferat, & ex fonte illustrat quæ obscura sunt, & explicat quæ ambigua, aut denique etiam corrigit, ubi certo deprehenditur vel vitium aliquod irrepsisse, vel Interpretem Scripturæ sensum non plene assecutum, nihil tamen temere aut mutat, aut corrigit.*

25. Andreas Masius in Epistola Dedicat. ad *Philippum* II. Hispan. Regem præfixa Editioni suæ Josuæ 1571. *Cum plerique Hebraice nescirent, quæ lingua in S. Literis optimo jure principatum tenet, illam unam interpretationem* (LXX.) *quippe cujus secundum Heb. Veritatem maxima erat auctoritas, omnes illi, sive illi Latini fuere, sive Græci, sunt secuti.* Præfat. ad Lectorem quid dicat de Editione Græca LXX. dicta, vide supra in lib. 2. cap. 10. Eadem Præfatione ad finem: *Nunc porro paululum de me deprecabor, petamque à Lectoribus, ut ne, cum dicam, sive in Commentariis, sive in Annotationibus meis, Interpretes, aut Græcos, aut Latinum errasse, ipsos me viros, aut eorum, ut ab ipsis scriptæ editæque sunt, interpretationes arguere putent, sed eam, quæ nunc habetur depravatam scripturam*

ptoram. Nam etsi negare nemo potest, homines illos fuisse, tamen in res veritatis auctoritate probatas petulantius invehi, easque contumacius labefactare & pervertere velle, hominis esse confidentis, seque gloriose ostentantis, ego certe existimo; à quibus vitiis semper abesse volo, & videri cupio quantum qui longissime. Sed Græcam interpretationem esse multis depravationibus perversam confusamque, demonstratum à me superius est. Latinam autem existimo illam quidem, ut vulgo etiam creditur, D. Hieronymi esse: sed quin jam olim idem illud ei acciderit, quod de Græca diximus, mihi nulla est dubitatio. Quæ enim ante eam aures omnium atque animos occupaverat Latina, de Græcis expressa, quis non existimet multis in locis, quadam præjudicata confirmataque opinione, placuisse magis, præsertim hominibus, qui nullum adhibere judicium ipsi possent, Hebraicæ linguæ prorsus rudes? Et, si non in eorum quæ Hieronymus reddiderat locum passim supposita, at certe hic, illic, in margine adscripta fuisse, unde post, librariorum errore, magna sit nata scripturæ confusio? Inspicias modo ejus Commentarios, & statim comperies quam nihili fecerit Versiones cum Heb. comparatas. Ad Jos. 3. 16. Latinum Interpretem mala lectione Versionis Græcæ deceptum asserit: *Mentis vocabulum ὄρος, quod apud eos quoque nullo sensu legitur, equidem opinor olim ab homine non minus temerario quam imperito in margine scriptum, qui putabat priorem syllabam verbi* הרחק *montem significare, tandem librariorum errore in ordinem sacrorum verborum esse relatum. Esse autem mendum hoc pervetustum, argumento est, quod & Latinum, & eo longe antiquiorem Syrum fefellerit.*

26. Nic. Sanderus, Anglus, qui obiit an. 1580. *pro Heb. Codicum Veritate* tractatum scripsit, cujus meminit *Jo. Mariana* in [a] Epistola ad eum conscripta: *Disputationem tuam pro Heb. Codicum Veritate, quam Alvarus Gomesius, de literis ac de me bene meritus tuis verbis cognoscendam misit, cupidissime legi. —— Disputationis perspicuitas, modestia, atque eruditio multum mihi probabantur, atque argumenti acumen, quo ex Vulgatæ Ed. fide, quam adversarii convellendo Hebraica stabilire maxime conabantur, Hebraicos Codices incorruptos esse, defendis: cum iis ipsis aut omnibus, aut plerisque, qui vitii accusantur, locis, haudquaquam à Latinis Hebraica discrepare convincas: neque posse Heb. Codices repudiari incolumi Vulgatæ Edit. auctoritate. Quo in argumento, quoniam suscepti patrocinii fortissimum præsidium est, amplificando, illustrandoque exemplis, magna pars disputationis consumitur. Tridentini Decreti explicatio mirifice mihi placet, ita à Patribus Latina probari, ut neque Hebraica, neque Græca, de quibus mentio nulla est facta, nec disceptatio ulla erat, ea lege repudientur. Quod vero locis, quibus Hebraica à Latinis discrepant, post multa remedia ad concordiam excogitata doctissime, atque explicata, ubi nulla via se ostenderit utrosque Codices conciliandi, Ecclesiæ sententiam exspectari jubes, qua pronuncietur utri Codices contaminati sint: id consilium mihi fortasse facile persuadebis, adversariis autem probare qui possis? &c.* Codices Heb. nunquam fuisse à Judæis studiose depravatos, contendit.

[a] Quæ exstat in libro *Marianæ* pro Edit. Vulg. cap. 8.

Idem *de Visib. Monarch.* ed. 1571. lib. 7. observat Apostolos & Evang. *pene semper* sequi LXX. *Nec tamen ideo* (inquit) *vel Heb. Codices damnamus, vel novas translationes fieri prohibemus.* Ait *quantam fidem Judei præstiterint in suis codicibus conservandis, Ecclesiam Dei nec facile scire, nec temere affirmare posse. Potuisse vero fieri, ut corrumperentur ob iis. —— Græcos codices Ecclesiam Græcam, Latinos Latinam semper magna fide tutatam esse. Latinam tamen Ecclesiam laudem præripuisse Græciæ hac in parte. Ob quas causas* (inquit) *Synodus Trid. neque Heb. codices, neque Græcos contemnens, sed utrosque in sua fide & auctoritate relinquens, nec tamen quam incorrupte servati sint, definiens, id unum recte decernit; Vulgatam Ed. &c. Quo decreto nec fontes consulere vel Hebræorum vel Græcorum Codicum (quod quidam secus, & id prave intellexerunt) nec etiam vetamur id inde repetere,*

tere, quod utilitatem Eccleſiæ Dei afferre queat. Denique nec ipſam veterem Edit. à mendis purgare, & ſuæ veritati reſtituere prohibemur. Tandem ſalva ſit fides Catholica, contemptuſque abſit.

27. An. 1573. cum viderunt Lovanienſes, nullam editionem Latinam correctam Pontificum Rom. juſſu & auſpiciis hactenus prodiiſſe, ipſi novam ediderunt; electis Profeſſoribus quibuſdam ſuis, qui eam fideli diligentia è Codd. MSS. ad fontes etiam divinarum literarum collatam corrigerent. Cum deprehenſum eſt diſcrepare Lat. Tranſlationem à fonte ex quo fluxit, non raro id annotatum eſt: quo fine? *non quod Verſio* (inquiunt) *Vulgata ad eum modum putetur corrigenda*: hoc ſubtimide; *ſed*, ut addunt, *quandoque, quod talia ſint, ut videri veriſimiliter poſſit ea ab Interprete tranſlata in aliis Latinis ſcriptis reperiri; quandoque, quod ejuſmodi ſint ut eorum cognitio non parum conferat.*

Anno uno vel altero poſt Decretum Trid. Lectiones varias Bibliorum Lat. ediderat *Hentenius* Lovanienſis, ſed nulla inſtituta cum Textibus origin. collatione.

a Ed. ab Ant. Hulſio ad calcem Pſalm. Heb. 1650.

28. Anno 1574. Epiſtolam [a] *De puritate fontis Heb.* ad *Ariam Montanum* ſcripſit GILB. GENEBRARDUS, literarum Heb. Lutetiæ Profeſſor Regius. In qua de mente Patrum Trid. loquens: *Tantum comparat Concilium* (inquit) *Vulgatam cum cæteris ejuſdem generis, propter recentiorum Hæreticorum & aliorum novatorum temeritatem, qui novas ſubinde Verſiones expetunt, veteres faſtidiunt, proque innata novarum cupiditate antiqua novis poſthabent.* Præfat. in Pſalmos ad Gregorium XIII. P. ſcripta, promittit ſe pari modo in reliquos Scripturæ Vet. libros ſcripturum ut Adverſarii *plane perſpiciant, ſeſe in eo, in quo aliquid eſſe, quin & plurimum valere ſe putant, prorſus nihil eſſe, ſeque fruſtra bellum noſtræ editioni indicere, tandemque ipſam pernoſcant per omnia pulcherrime ſuo archetypo congruere, aut certe longe minus ab ipſo diſcrepare, quam recentiorum quorumlibet verſiones, iſtorum præſertim, qui hac noſtra memoria ſeſe vulgo eo nomine plurimum efferunt ac oſtentant: & eadem opera admoneantur uti linguis non tam ad condendas novationes, quam ad comprehendenda diſcendaque ſanctiſſima antiquorum monimenta, locoſque in eis involutiores illarum linguarum beneficio evolvendos. Linguarum enim fateor cognitionem eſſe neceſſariam, ſeorſum in ſacrarum literarum ſtudio, ad multarum ſane rerum præſtantiſſimarum & maximarum notitiam, adeo ut me cum D. Hieronymo contentionis perſuaſionisve noſtrorum quorundam egregios illos fontes tum Hebræos tum Græcos, unde præcipua noſtræ religionis manarunt capita, vel arguentium, vel pro nihilo aut minimo putantium, valde pudeat.*

29. DIDACUS (ſeu JACOBUS) PAYVA ANDRADIUS, Luſitanus, qui unus erat ex præcipuis Doctoribus Concilii Trid. in Seſſionibus poſterioribus ſub *Pio* IV. in Defenſione Concilii contra *Chemnitium* 1575. Gregorio XIII. P. nuncupata; eorum impugnat ſententiam, qui exemplaria Heb. à Judæis fuiſſe malitioſe corrupta ſtatuunt, nec non eorum qui Auctorem Editionis Vulg. divino & infallibili ſpiritu fuiſſe præditum arbitrantur: iſtius plurima loca reprehendit ac corrigit: tandemque concludit, juxta *Andreæ Vegæ*, quem laudat, ſententiam, Concilii Trid. mentem hanc fuiſſe, quod nullus in ea, quoad fidem ac mores, reperiatur pernicioſus error: quamvis hiſce mox verbis Romanæ Sedis Pontifici aduletur. *Hæc vero à me omnia dicta ſunt, non ut quicquam de Concilii mente atque ſenſu ſtatuam, quem à Romano Pontifice verum atque integrum accipere debemus, ſed ut exponam quid mihi ex doctorum virorum ſcriptis magis eſſe veritati & rationi conſentaneum videatur, in eam tamen ſententiam iturus libentiſſime, quam nobis Apoſtolica Sedes amplectendam propoſuerit, à qua quidem cum Veterem Vulg. Lat. Ed. quam emendatiſſimam acceperimus, omni erimus cura atque dubitatione liberi.*

Ait

Ait se *minime eorum studio damnare velle, qui sacra scripta summo studio atque labore de Græcis Hebræisque transferunt. Quomodo enim sine ingrati* (inquit) *animi conscientia eorum accusare velim diligentiam, qua me sæpius fuisse adjutum, negare non possum? — Principio demonstrabo, valde inconsiderate à quibusdam fuisse existimatum, Latinæ Editioni ideo plus esse fidei, quam Heb. voluminibus habendum, quod hæc Judæorum fuerint perfidia corrupta & adulterata, illa vero integra & incorrupta in Ecclesia Catholica permanserit. — Si vero Legis & Prophetarum sententias, quæ Christianæ religionis mysteria continent, diligenter expendamus, facile quidem videbimus, non solum in Heb. voluminibus non desiderari, sed multo aptius plerumque Hebræa quam Latina eo ipsa exprimere. — Quinetiam qui Hebræa pie & religiose tractant, multo in illis ampliora* (propter linguæ fœcunditatem) *de Christo testimonia, quam in Latinis, Græcisque offendunt. — Unde etiam est, ut quamvis Vulg. Interpres quamplurimus fuerit Spiritus S. muneribus mirifice exornatus, minime tamen inde efficiatur, eum neque minimis in rebus labi potuisse, Hebræaque vol.* (quod maxime hinc volunt nonnulli persuadere) *omnibus in locis esse vitiata, in quibus à Veteri Lat. Ed. quavis ratione dissentiunt. Quæ non eo animo à me dicta sunt, ut Vulgatæ Ed. pondus ac dignitatem elevare aliqua ex parte velim, quam omnibus, quæ ad hunc usque diem editæ fuere, plurimum præstare, singularique Dei munere fuisse Ecclesiæ tributam agnoscam, sed tantum, ut rationum vim expendam, & quibus sit fundamentis illius dignitas & excellentia stabilienda, planum faciam. Nam quemadmodum eos qui illius præstantiam & auctoritatem invadunt, nefarios atque sacrilegos duco, ita qui insolentes & minime necessarias laudes in ipsam conferunt, veris eam spoliare arbitror: Quocirca ita oportet Vulg. Editionis præstantiam & dignitatem tueri, ut Hebræos fontes, unde salutares ad nos rivuli emanarunt, nequaquam obstruamus, quos consulto corruptos contaminatosque fuisse, valde temerarium Augustinus Hieronymusque existimarunt. Atque vicissim ita Heb. voluminum antiquitatem venerandamque canitiem colere & observare debemus, ut Vulg. Editionis pondus & majestatem non deprimamus, neque illis in rebus* (iis scil. quæ ad mores fidemque spectant) *eam accusari patiamur, quæ gravissimo Interpreti maculam aliquam inurunt. — Nam cum Heb. etiam volumina, non tanquam aliena, sed tanquam propria & peculiaria Ecclesia habeat, atque veluti sacra suscipiat, ex emendatis Hebræis aut Græcis, vitiata Latina corrigi permittit, quemadmodum vicissim ex Latinis Hebræa* (intelligit puncta vocalia, & errata quædam librariorum) *Græcaque expurgare non semel licet. — Est advertendum, Tridentinam Synodum ita Vulg. editionem commendare, ut errores qui in eam vel librariorum incuria, vel aliquorum fortasse audacia sunt invecti, nimium velit expurgatos. — Sine ulla temeritatis nota possunt Latina ex Hebræis Græcisque corrigi, quamvis Latina omnia consentiant. — Græcorum N. T. voluminum incredibilis varietas me inducit, ut existimem Vulg. Editionem, cum omnia exemplaria consentiunt, non posse ex Græcis emendari, nisi aut librariorum negligentia, aut rabularum audacia manifesto deprehendatur: tunc enim non aliter, quam si inter se dissiderent, ad Græca vetustiora & probatiora erit provocandum.*

30. Alvarus Gomezius, Hispanus, qui ob. 1580. quam Theologo necessariam censuit linguarum Heb. & Gr. cognitionem, edocemur ex Vita Card. *Ximenii* ab eo conscripta. *Intelligebat* (inquit) *Vir prudens sacrorum voluminum lectionem cunctis, qui sacris initiati sunt, sed præsertim Theologis maxime esse necessariam, nullibique magis eosdem illos rerum Theologicarum studiosos dormitare, quam in ea versanda tractandaque, idque potissimum è trium linguarum ignoratione, Heb. Gr. & Lat.*

31. Franciscus Lucas, Brugensis, in Tract. *de Chaldaica S. Scripturæ Paraphrasi*, quem an. 1577. scripsit jussu Theologorum Lovan.

Primum locum obtinet Hebræa Veritas, ut origo & mater, proximum Lat. Verſio, qua poſt Hieronymum Eccleſia utitur; tertium Græca interpretatio, qua primitiva Eccleſia eſt uſa. &c.

Scripſit idem Commentaria in quatuor Evangelia, non modo juxta Latinam Verſ. verum etiam adjuncto, & ob oculos propoſito fonte *Græco*, ed. 1606. Lectiones varias, quas collegit, in textum Græc. & Lat. ſeorſum ad finem edidit, quoniam, uti ait, intellexerat, Pontificis ſummi mentem eſſe, ut lectiones variæ ad marginem ipſius ſacri Textus minime annotarentur. Quarum Præfat. ad Card. *Bellarminum*, dat. 1605. illum hortatur, ut *eas ad Papam referret, ut illius auctoritate, quod minus, in Græco Latinove Evangeliorum Textu, emendatum hactenus eſſe poſſit, perfectiori integritati ac nitori reſtituatur.*

Edidit idem an. 1579. *Notationes* in tota Biblia Lat. ad varias lectiones & correctionem textus ſpectantes; quarum Præfatione ad Card. *Sirletum*, Interpretem Vulg. *minus commode* interdum vertiſſe haud obſcure ſubindicat: *Quæ ſi quid ſubinde minus commode fortaſſe vertat, non aliunde ipſa emendetur, ſed ex doctorum virorum id ſcriptis dicatur.*

32. Julius Rugerius, Secretarius Apoſtolicus, *De S. Scripturæ Obſcuritate & Interpretatione &c.* Rom. 1583. cap. 44. *Cujus aures ferre poterunt, Hebraicam editionem à Spiritu S. eiſdem verbis dictatam, à Prophetis conſcriptam, ab Ezra reſtitutam, à Chriſto retitatam & explanatam &c. à qua omnes Editiones, velut à parente & fonte ſuo fluxerunt, correctiones derivarunt, & diſcrepantiæ Interpretum ac Librariorum culpa exortæ ſæpius ſublatæ ſunt, nunc exploſam & damnatam eſſe? —— At multo etiam minus Græcum N. T. Edit. damnatam eſſe illos affirmantes æquo animo audire poterimus, cujus auctorem Chriſtum Dominum, & Spiritum S. eſſe non dubitamus &c. Sed nec* LXX. *Interpretum converſionem exploſam eſſe eoſdem dicentes facile feremus. — Dicimus itaque Trid. Concilii Canonem cæteris quidem omnibus Latinis Vulgatam Vet. Edit. anteponere, & canonicam auctoritatem eidem tribuere, Græcarum autem ac Hebraicarum nullam vel expreſſam vel tacitam mentionem facere. — Non damnavit igitur nec exploſit Heb. & Græcas editiones, quas omnia ſuperiora Concilia amplexa fuiſſe, atque uſu & teſtimonio commendaſſe certum eſt, ſed nec eiſdem Vulg. Lat. editionem prætulit, quam ſolis Latinis omnibus anteponendam ſtatuit.* Addit tamen Verſionem Latinam, quamvis nec eam incorruptam putet, puriorem eſſe quam vel textus Heb. T. V. aut Græcus Novi, aut Verſio LXXviralis: nempe textum Heb. cum alias tum in punctis vocalibus contaminatam exiſtere. Tandem concludit, *Triplicem hunc eſſe funiculum, quem diſrumpi non poſſe ſapiens prædicabat, Hebraicam ſcil. Græcam, & Lat. Editionem, quæ mutuo ſe complectuntur, confirmant, juvant, corrigunt, explicant: eas vero omnes utendas Eccleſiam poſſidere, quibus defectiones (ſi quæ ſint) ſuppleat. Latinam autem Edit. ita puram, integram, & incorruptam nunc eſſe, ut nullum omnino mendum in ea deprehendatur, quod cum Fidei Regula, & Divina Doctrina pugnet; quibus ſalvis Verbi Dei auctoritatem, & Eccleſiæ dignitatem ac uſum nec convelli nec labefactari.*

33. Dominicus Bannes, Profeſſor Salmanticenſis, qui Com. in *Thomæ* primam partem dicatis *Bonello* Card. an. 1584. Q. 1. Artic. 8. fuſe, pro *Scholaſtico*, de hac re diſputat. Editionem Vulg. Hebraico poſthabuiſſe, vel hinc aperte cognoſcimus, quod ſententiam ſuam proferre vix audet. *In re* (inquit) *tam gravi exſpectanda eſt Eccleſiæ Catholicæ cenſura. Unde neque audeo, neque debeo Eccleſiæ judicium mea ſententia prævenire. Scio quidem, ſi ab Eccleſia interrogarer, quid viva voce reſponderem: interim pio juſtoque ſilentio me contineo. Hoc unum duntaxat dixerim, vehementer me deſiderare, ut contentio hæc inter pios Theologos ſummi Pontificis auctoritate decideretur, ac componeretur: alioquin ſi Eccleſia prudente*

dente & ſciente hæc inter Theologos varietas permittitur, perinde eſt, ac ſi Eccleſia diceret, unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, dummodo fidei veritas, Eccleſiæque auctoritas defendatur. Addit quidem, *temerarium eſſe, velle propria auctoritate atque privata Editionem Vulg. corrigere, non ſolum in locis, in quibus Interpretis inadvertentia aliquis error eſſe putatur, ſed etiam in locis, in quibus ſcriptorum Latinæ Edit. vitio erratum eſſe creditur, dummodo ii ſint antiqui, & qui in Eccleſia communiter ita leguntur.* Eorum tamen reclamat ſententiæ, qui Interpretem fuiſſe divino Spiritu imbutum ſtatuunt. *Ego quidem mea ex parte reſpondeo, quod Latina Editio Vulg. majoris auctoritatis eſt, propterea quod ab Eccleſia, ut authentica approbatur, quam propterea quod Latinus Interpres ſpiritum, ut aiunt, quaſi Propheticum habuerit.* Heb. Textus incorruptionem agnoſcit, ac tuetur: *Multi ſunt Viri doctiſſimi, qui Heb. exemplarium magis rationibus & teſtimoniis integritatem defendendam ſuſcipiunt, tametſi ingenue fateantur, paucula quædam loca errata non tam Judæorum malitia, quam humana incuria fuiſſe. Videatur de hac re Dominus Paya D'andrada. Et quidem ego poſtquam abhinc annos octo* [a] *Heb. linguæ operam dedi, quantum ſatis eſt, ut Rabbinorum ſectatores non me fallant, aut quaſi ignorantem ſpernant, quamvis olim opinatus fuerim, Heb. exemplaria non minus quam Græca eſſe corrupta: jam tamen experientia ipſa convictus, ea incorrupta eſſe, niſi in locis quibuſdam paucis negligentia potius quam Judæorum malitia judico. Cujus rei facile mihi eſſet plurima argumenta adducere, niſi Scholaſtici Doctoris officium timerem excedere. — Qui aſſereret Heb. exemplaria uſque adeo eſſe corrupta, ut nullius ſint utilitatis, hic non multum piam operam Eccleſiæ præſtaret ad converſionem Judæorum, quos ab illorum libris erroris convincimus. Cæterum ſi Heb. exemplaria in omnibus, in quibus cum Latina Edit. Vulg. concordant, incorrupta ſunt, profecto in paucis erunt vitiata, niſi forte in Pſalmis, in quibus Editio Lat. LXX. Interpretum Editionem ſequitur, jam tamen D. Hieronymi caſtigationibus correcta, & fortaſſis in aliis ab Eccleſia corrigibilis.*

[a] Sixtinus Amama Antibarb. pag. 123 ait illum dicere ſe *in extrema ſenectute Hebræam linguam didiciſſe ne amplius ab hæreticis rideretur.* Male.

34. Bartholomæus de Medina, Doctor itidem Salmanticenſis, errores eſſe in editione Vulg. agnoſcit. Audiatur de eo *Bannes* ipſius condiſcipulus: *Adduco etiam in medium aſſertionem doctiſſimi Magiſtri fratris Bartholomæi de Medina, meique olim condiſcipuli. Is quidem cum ante annos 12. priorem ſententiam circa editionis Vulg. omnimodam incorruptionem amplecteretur, oppoſitumque opinantes pio quodam zelo plus nimio fortaſſis reprehenderet, tamen poſtea difficultatem hanc attentius meditatus ſcripſit in Commentariis ſuper tertiam partem D. Thomæ q. 10. artic. 2. circa ſolutionem ad primum referens expoſitionem Ambroſii lib. 5. de fide cap. 8 & D. Hieronymi ſuper Mat. cap. 24. aſſerentium, quod Marci 13. dum dicitur, De die autem illa nemo ſcit, neque angeli neque filius; illa particula, neque filius, addita fuerit ab Arrianis. Referens etiam ſententiam Magiſtri Soto in 4. d. 43. q. 2. artic. 2. prope finem aſſerentis, hæreſim eſſe affirmare, quod illa particula non ſit de textu, adjecit, Verum hæc cenſura acerba eſt. Nam editio Vulg. approbatur in Concilio Trid. in locis qui ex ſententia Patrum vitiati non ſunt, hic vero locus ex ſententia Patrum eſt vitiatus. Hæc ille.* Bartholomæus ipſe in Præf. Expoſitionis Thomæ quam edidit 1577. profitetur ſe *linguæ Heb. & Græcæ eſſe ſtudioſiſſimum, eaſque in veneratione habere, & ſuſpicere.* Ibidem tamen ſubjungit, ſe *editionem Vet. Lat. ſacrorum librorum pro authentica, irrefragabili, planeque divina juxta decreta ſacri Concilii Trid. habere atque ſuſcipere: neque unquam ab ea latum unguem diſcedere.* Et Theologorum Hiſpanicorum ſui temporis morem deridet, qui Græca & Hebræa nuſquam non perſtrepere ſolebant.

35. Conſenſiſſe ſecum plurimos alios Doctores teſtatur idem *Bannes*: *Plurimos autem alios commemorare poſſem viros Catholicos, ac doctiſſimos, mihique de facie notos, qui in hanc ſententiam ſumma cum modeſtia Eccleſiæ*

Catholicæ judicium exſpectantes, tamen vehementer inclinant. Imo vero ſi res hæc ſola ratione definienda eſſet, perſuaſum habent, in hac noſtra Lat. Ed. Vulg. quædam loca eſſe errata Interpretis inadvertentia. Nam librariorum vitio, qui Latinam Ed. prelis excuſerunt, nemo ambigit, quædam eſſe errata.

36. MARCUS MARINUS, Brixianus, in Præf. *Theſauri linguæ Sanctæ*, ſcripta 1581. non modo Textus Heb. auctoritatem tuetur, verum etiam Punctorum vocalium antiquitatem: & Lat. Vulg. Verſionem ſe parvi revera pependiſſe perſpicue docet, etſi dicit eam *non eſſe aſpernendam, quin potius ſummopere amplectendam & admirandam ob perſpicuitatem & puritatem.*

37. JO. MALDONATUS, Hiſpanus Jeſuita, qui ob. 1583. Com. in Matt. I. 11. lectionem Lat. Vulgarem rejicit, locumque emendat ex MS. Græco: *Epiphanio in hoc aſſentior, ut exiſtimem ſcriptorum vitio aliqua verba intercidiſſe, quibus ſignificetur Joacim filium Joſiæ genuiſſe Jechoniam. — Itaque totum locum ſic reſtituendum puto*: Joſias autem genuit Joacim & fratres ejus in tranſmigratione Babylonis (*quemadmodum Stapulenſis affirmat ſe in antiquo quodam Græco Codice legiſſe*) Joacim autem genuit Jechoniam.

38. An. 1584. Salmanticæ prodiere Biblia cum Scholiis *Vatabli* & duplice tranſlatione, altera Vetere, altera Nova (Leonis Judæ) præfixa hac Cenſura generali per Theologorum Salmanticenſium Complutenſiumque Senatum: — *Inſuper ubi diverſa eſt Verſio Nova & Vulgatæ non contraria, neque etiam fidei Catholicæ & Eccleſiæ traditioni repugnans, admitti quidem poteſt, ſuo tamen ſervato honore & dignitate Vulgatæ Ed. juxta Sancti Concilii Trid. Decretum, ita ut Vulgata Ed. vera habenda ſit & certa præ aliis omnibus, & magis JUXTA HEB. VERITATEM, reliquiſque ſit præferenda Editionibus.*

39. ROB. BELLARMINUS, Jeſuita, poſtea Cardinalis, in *Controverſiarum* Opere, Sixto V. dicato 1586. lib. 2. refutat *Cani & Jacobi Chriſtopolitani* ſententiam, qui *Zelo quidem bono, ſed non ſecundum ſcientiam, omnino contendunt, Judæos in odium Chriſtianæ fidei ſtudioſe depravaſſe, & corrupiſſe loca multa Scripturarum. — Non tanti eſſe momenti errores textus Heb. ut in iis, quæ ad fidem, bonoſque mores pertinent, Scripturæ S. integritas deſideretur. — Græcos Codices N. T. non eſſe corruptos generaliter: nec tamen eſſe fontes puriſſimos, & non eſſe tutum ſemper Latina ad Græca corrigere. — Calvini* (inquit) *mendacium eſt, decreviſſe Tridentinos Patres minime eſſe audiendos eos, qui ex fonte ipſo purum liquorem proferunt, & ex certa veritate falſum coarguunt. Hoc ideo mendacium voco, quod nihil ejuſmodi in Decreto Concilii legatur. Nec enim Patres fontium ullam mentionem fecerunt, ſed ſolum ex tot Latinis Verſionibus, quæ nunc circumferuntur, unam delegerunt, quam cæteris anteponerent, & (quod Eccleſiæ gravitatem, & conſtantiam decebat) antiquam novis, probatam longo uſu recentibus adhuc, ac, ut ſic loquar, crudis: denique unam multis inter ſe diſſentientibus, & pugnantibus prætulerunt.* — Verſionis Auctores non fuiſſe infallibili ſpiritu imbutos, *nec Eccleſiam ita eam approbaſſe, ut aſſeruerit nullos in ea librariorum errores reperiri: ſed certos nos reddere voluiſſe, in iis præſertim, quæ ad fidem & mores pertinent, nulla eſſe in hac verſione Interpretum errata.* — *Negari non poſſe, quin ſint fontes Scripturarum anteponendi rivulis Verſionum, quando conſtat, fontes non eſſe turbatos: nunc autem fontes multis in locis turbidos fluere, certe vix dubitari poſſe, quin ſicut Latina Eccleſia conſtantior fuit in fide retinenda quam Græca, ita etiam vigilantior fuerit in ſuis codicibus à corruptione defendendis. — Quatuor temporibus licere nobis recurrere ad fontes Heb. & Græcos. 1. quando in noſtris Codd. videtur eſſe error librariorum. 2. quando Latini Codd. variant, ut non poſſit certo ſtatui, quæ ſit vulgata lectio. 3. quando verba*

a Cap. 11.

aut

aut ſententia in Latino eſt anceps, poſſumus recurrere ad fontes, ſi forte ibi non ſit ambiguitas. 4. *ad energiam & proprietatem vocabulorum intelligendam.* — [a] *Cum videmus in Latino textu, facile potuiſſe aliquid mutari à librariis propter literarum ſimilitudinem, & non potuiſſe in Hebræo, dicimus errorem librariorum eſſe in Latino: cur hoc loco, ubi facile fieri potuit error in Hebræo, & non in Græco* (de Pſalmorum verſione loquitur) *vel Latino, non etiam dicemus, in Hebræo errore librariorum textum eſſe immutatum?* — [b] Ait Eccleſiam nonnullos verſiculos in Editione Vulgata Pſalmorum (Pſal. 13.) licet ſint addititia, *pati, ea de cauſa, quoniam ſunt etiam ipſius ſacræ Scripturæ partes quædam* (nempe aliunde ex errore illuc invectæ) *& quoniam ſine turbatione & ſcandalo populi non poſſent auferri, cum longo jam tempore ibi fuerint, quomodo etiam patitur nonnullos errores typographorum.* Verſionem LXX. Græcam [c] *adeo corruptam & vitiatam exſtare, ut omnino alia eſſe videatur.* — *Catholicos non debere admittere textum Heb. eſſe corruptum, ubicunque à Græco diſcrepat, ne fateri cogantur, Vulgatam Edit. Lat. totam quoque eſſe corruptam, quippe excepto Pſalterio, Latina Edit. cum Heb. Codd. magis convenit, quam cum Græcis.*

a Cap. 13.

b Cap. 2.

c Cap. 6.

In Epiſtola ſcripta an. 1603. ad *Fr. Lucam Brugenſem*, poſtquam acceperat illius librum de correctionibus Romanis, hæc habet. *De libello ad me miſſo gratias ago, ſed ſcias velim, Biblia Vulg. non eſſe à nobis accuratiſſime caſtigata, multa enim de induſtria juſtis de cauſis præterivimus quæ correctione indigere videbantur; variæ lectiones quæ in Bibliis Lovanienſibus habentur & in quas tu librum utiliſſimum ſcripſiſti, mihi videbantur omnino addendæ.* De Editione loquitur *Clementina*, in cujus correctorum numero ſe fuiſſe indicat. *Si videro* (addit) *textum ipſum certo in melius alicubi poſſe mutari, ſignificabo id ſummo Pontifici & Cardinalibus deputatis, ſed tu ipſe plane vides, non facile hujuſmodi mutationes in ſacro textu eſſe faciendas, quamvis utiliſſimum ſit, ut viri docti tum de variis lectionibus, tum de judicio peritorum hominum tui ſimilium, admoneantur.* Citatur hæc Epiſtola à *Luca Brugenſi* in Præf. Collectionis locorum quæ adhuc emendari poſſunt, quæ edita eſt ad finem Bibliorum *Antuerp.* 1618.

40. Ibid. adducit *Brugenſis* hæc verba ex Card. BARONIO, ſive ex literis illius juſſu à *Jo. Bapt. Bandino*, Typographiæ Vaticanæ Præfecto, ſcriptis ad *Moretum* 1604. *Fateor in Bibliis nonnulla adhuc ſupereſſe, quæ in melius mutari poſſunt.*

41. PETRUM FIGUERIUM Luſitanum, qui hoc tempore vixit & obiit circa an. 1595. textum tantum Hebraicum pro Scriptura ſacra agnoviſſe, apparet ex illius Com. in Pſalmos & Prophetas. Ab Hebraicæ linguæ ſtudio & peritia vulgo cognominabatur *Hebraicus.*

42. FRANC. RIBERA, Jeſuita, Comment. in 12. Prophetas, quos Archiepiſcopo Valentino dicavit 1587. Ed. Vulgatam paſſim pro virili defendit, & in Hab. n. 13. ait iſtius *auctoritatem ſibi ſanctam & inviolabilem eſſe*: eam tamen textui Originali minime præfert. Præfatione; *in univerſo opere* (inquit) *Vulgatam Lat. tranſl. quam Eccleſia ſemper probavit & cæteris prætulit, ego ſemper ſequar, ac pro virili parte defendam. — Reliquas non aſpernabor, utar eis potius, niſi ubi huic adverſantur, aut id habent, quod ſi teneas, nequeas id tenere quod eſt in illa. Verum tam in hac defenſione, quam in obſcurißimorum locorum elucidatione neceſſe habeo ſæpe ad fontes, id eſt ad Hebræa, & ad Græca confugere, ut Origenes & Hieronymus, & doctiſſimi quique omnibus ſeculis fecerunt. — Sed habeo magnum Eccleſiæ lumen Hieronymum, qui dum ſeſe excuſat, pro me etiam ſæpe reſpondet, non ſe declamationes ſcribere, ſed Scripturam explicare, quæ integre atque exacte ſine his explicari non poteſt.*

43. JOSEPHUS A COSTA, Jeſuita, in Opere *De Chriſto revelato*, Romæ 1590. Ed. & *Ant. Carrafæ* Card. nuncupato, lib. 2. c. 16. ſtatuit

Latinam Ed. Vulg. hodie certißimæ eſſe auctoritatis, at nihilominus Heb. & Græcam eſſe Canonicam. Ait *nos ſuſpicari non poſſe corruptionem Latinis Codicibus invectam, Hebraica contra, à ſcriniariis tantæ fidei ſervata non fuiſſe: quin potius multorum opinionem eſſe, non pauca à Judæis vitiata, vel à Rabbinis aliter diſpuncta.* Subdit vero: *Hebraicam eſſe authenticam dubitare non poſſumus. Et quamvis Judaica perfidia atque invidia conata ſit tantum nobis bonum eripere, fontemque ipſum ſermonum Dei inficere: tamen nullo modo credendum eſt eis licuiſſe quicquid libuit. Neque defuere in Eccleſia docti viri, quorum ſtudio conſervati ſunt Codices Heb. ſacri: ex quibus certe atque ex veteri citatione Hieronymi, cæterorumque Catholicorum tuto poteſt Catholicus Doctor ſacros ſenſus elicere, divina dogmata confirmare, Judæos ipſos evincere, Catholicæ denique Eccleſiæ judicium ſententiamque defendere.* Cap. 10. *Cum multi errores ex negligentia, aut etiam malitia librariorum in ſanctos Codices inceßerint, cum manuſcripta tenerentur omnia divina volumina, ac ſæpe vitiatane an integra lectio ſit, magnæ quæſtiones clamoreſque excitentur, velut in cauſa ad Judicem incorruptum, hoc eſt, primævam linguam, in qua Oracula cæleſtia accepimus, merito recurrere ſolemus.* Cap. 15. *Quorundam Catholicorum zelus nimius, omnes alias interpretationes abjicientium, atque explodentium præter vulgatam, ineptus haberi debet, quod ſecundum ſcientiam minime ſit. Neque enim quoniam Eccleſia unam quampiam interpretationem uſu decretoque probavit, continuo cæteras vel prohibuit, vel abjecit: ſed retenta illius communis auctoritate, cuivis vel denuo interpretandi, vel aliorum interpretationibus utendi, integram facultatem reliquit. —Quam ob rem, ut Hexaplum olim Origenis à veteribus tantopere laudatum eſt, ita nunc qui vel enarrando vel commentando aliquid de privatis interpretationibus uſurpat, nihil peccat, dummodo vulgatæ atque Eccleſiaſtico judicio probatæ editioni auctoritatem ſuam non detrahat. — Ea eſt vis & proprietas cujuſque linguæ, ut perſæpe unum verbum alterius linguæ non æquet aut impleat, quod conatur exprimere: diverſæ autem interpretationes, quamvis conceptus videantur ſæpe habere diverſos, efficiunt tamen unum quendam perfectum, & ad primariæ linguæ vim maxime accedentem. Adde, quod divinæ Scripturæ altitudo tanta eſt, ut non poſſit una interpretatione exhauriri. —Quod ſi obſcurum aliquid, aut dubium, aut etiam improprium Vulgata habeat Editio, illud explanare, diluere, ornare, non eſt injuriæ, ſed officii plenum.*

44. ANT. POSSEVINUS, Mantuanus, Jeſuita, in *Bibliotheca* Selecta [a] Ed. 1593. Verſionem Vulg. appellat *columnam veritatis & portum, ad quem ex tot diſſentientium Verſionum fluctibus debeamus appellere.* Fatetur tamen *in Ebraica Script. tot eße ſacramenta, quot literæ; tot myſteria, quot puncta: tot arcana, quot apices.*

a Lib. 2. c. 8.

45. PETRUS LOPEZ, Salmanticenſis, an. 1596. *Concordiam ſacrarum Editionum Heb. & LXX. cum Vulg. Madriti* edidit, & *Clementi* VIII. dicavit, qua textui Heb. patrocinatur, eoſque refutat qui illum à Judæis conſulto depravatum credunt; Editionem Vulg. *Clementinam* nævis ſuis non carere, nec magis eſſe *authenticam* quam Græcam LXX. nempe utramque *authenticam* dici poſſe, licet tot locis inter ſe diſcrepantem, ſtatuit. Ait ſe, cum juſſus eſſet à ſupremo Inquiſitionis Concilio cenſuras librorum quorundam legere, perſpicue comperiſſe, multa loca in Verſione Vulg. ab Hæreticis fuiſſe corrupta. Exiſtimat [b] *Simonius*, ſumpſiſſe eum quaſdam ex variis lectionibus pro hæreticorum corruptelis.

b Hiſt. Critic. lib. 3. cap. 17.

46. ALPHONSUS MENDOZA, Doctor Salmanticenſis, Auguſtinianus, *Controv. Theol.* (Col. Agrip. 1603.) in Quæſt. poſit. 10. §. 2. *Dico, non poſſe vere dici Theologum, qui in Heb. literis non mediocriter fuerit inſtitutus. At dicet* (addit) *Concilium Trid. tranſlationem Vulg. recipit, approbat: Huic ergo fidæ tranſlationi nihil opus eſt alterius linguæ, quam Latinæ*

tiæ cognitio. Respondeo neutiquam me in dubium vertere, an sacra Scriptura recte sit reddita Latine, sed an possit intelligi sine aliarum linguarum cognitione. Et quod non satis possit affirmo: quia quæcunque alia lingua translata sunt, tametsi melius verti nequeant, tamen radicitus non intelliguntur, nisi ad primam linguam recurramus. --- Quocirca quibus non contingit Hebraice scire, ut mihi fere nondum contingit, quamvis quantocyus ut spero, continget, hoc unum supersit perfugium, ut fidos ac literales interpretes sibi deligant, quibus Theseis sacram possint adire Scripturam.

47. CHRISTOPHORUS A SACROBOSCO, Dublinienſis, Jeſuita, in *Def. Decreti Trid. & Sententiæ Bellarmini, de auctoritate Vulgatæ Ed. Lat. adverſus Whitakerum* (an. 1604.) quamvis ægre adducitur ut agnoſcat in Ed. Vulgata reperiri nonnulla Interpretis errata, id tamen fateri demum cogitur: *Quædam denique etſi minus recte verſa ſunt, præjudicium tamen non faciunt, quod alicujus ſit momenti.* Par. 4. cap. 5. Hinc Latinam Ed. ubi ab Heb. diſcrepet, non in omnibus præferre audet, ſed tantum in illis quæ ad fidem aut mores ſpectent. Par. 1. cap. 3. *Alii graviter pugnant pro Græcis & Heb. codicibus. Sed quæſtio iſta indeciſa, intacta, & doctorum diſputationibus relicta eſt ab Eccleſia. --- Hoc unum dicemus, ſi Heb. aut Græca exemplaria quæ modo habentur, uſpiam in iis quæ ad fidem aut mores Eccleſiæ attinent, diſſideant à Vulgata Ed. Lat. tunc ea poſtponi oportere Vulgatæ Ed. --- Cum dicimus nos habere Scripturam Latino ſermone authenticam, aliud nihil volumus, quam noſtram tranſlationem eſſe verum Dei verbum, integrum, incorruptum: ex quo grex Chriſti doceri, & quæſtiones de fide, ac moribus intrepide definiri queant: quo etiam modo authentica fuit* LXX. *Interpretatio, qua longe lateque patens Græcorum utebatur Eccleſia.* Par. 2. cap. 4. *Reſpondeo, Eccleſiam pronuntiaſſe Vulg. Lat. Ed. authenticam, & ad id auctoritatem habuiſſe, nec propterea eam prætuliſſe fontibus, aut an ea ſola eſſet Scriptura ſacra attigiſſe.*

48. JO. MARIANA, Hiſpanus, Societatis Jeſu, in libro *Pro editione Vulg.* quem *Paulo* V. P. dicavit 1609. quemque an. 1606. *Joannes Garcia* Præpoſitus Provincialis approbatione ſua præmunivit, ſe arbitrum conſtituit inter eos qui in Hiſpania de Heb. textus Verſioniſque præſtantia tanto ardore decertabant. Quorum [a] *quidam* (inquit) *editionem Vulg. ſugillant quaſi multis vitiis fœdam, ad fontes identidem provocantes, unde ad nos ii rivi manarunt, ac contendentes, Græcorum Hebraicorumque Codicum collatione caſtigandam videri, quoties ab illis diſcreparit, linguarum peritia tumidi, Eccleſiaſticam ſimplicitatem ludibrio habentes; quorum profecto audacia ac temeritas pronunciandi merito frænanda eſt. E contrario alii majori numero adverſariorum odio nefas putant Vulgatam Ed. attrectare, atque in impiorum numero habent, ſi quis vel levem vocem caſtigare tentet, ſi locum aliquem aliter explicare contendat, quam vulgata interpretatio præ ſe ferat (quos imitari profecto non debemus) puſillo homines animo, oppleti tenebris, anguſteque ſentientes de Religionis noſtræ majeſtate, qui dum opinionum caſtella pro fidei placitis defendunt, ipſam mihi arcem prodere videntur, fraternam charitatem turpiſſime violantes. Ait ſe extrema & devia vitata, quæ in præcipitia deſinit, mediam viam tenere conſtituiſſe, qua fere in omni diſputatione vitatis erroribus ad veritatem pervenitur.* [b] Ait ſe cum in Scholis *Romæ* & *Lutetiæ* divinos Libros explicaret, Editionem Vulg. omni ex parte tueri conatum fuiſſe: *linguis* [c] *addiſcendis magnam ætatis & ſtudiorum partem conſumpſiſſe, eo tamen animo, ut Hebraica Græcaque Commentarii vice eſſent ad explicandam eam Scripturæ divinæ editionem, quam ſuſcipit & probat Eccleſia.* Sed hæc quoque [d] ſubjicit: *Eccleſiam alicujus loci unam lectionem non ita probare, ut diverſam lectionem improbet.* [e] Codices Hebr. malo animo à Judæis non fuiſſe corruptos ante Hieronymi tempora, poſtea vero fuiſſe aliquatenus à congregatione Tyberienſi an. 512.

[a] Cap. 1.
[b] Cap. 22.
[c] Cap. 8.
[d] Cap. 5.
[e] Cap. 7. 8.

[1] *Eos*

a Cap. 9. [a] *Eos neque incorruptos esse omni ex parte, neque è contrario magno aliquo incommodo, atque in majoris momenti locis depravatos. Nemini licere privata auctoritate eos castigare. Hallucinari eos, qui contendunt illos ex Patrum scriptis, vel ex Versionibus Græca atque Latina castigare debere. Ecclesiam nullo unquam tempore Latinos Codices ita legisse atque probasse, ut Græcos aut Heb. rejecerit. Omnino absurdum videri divinas Scripturas, hoc est, testamentum quod Deus nuncupavit, & in quo Ecclesiam hæredem scripsit, in linguam Lat. transfusum modo conservari, amissum aut depravatum esse penitus & contaminatum in iis linguis, in quibus scriptum primo est, & li-*

b Cap. 16, 17. *terarum monimentis, ut ad posteros transmitteretur, commendatum.* [b] *Græcos fontes N. T. multis magnisque sæpe maculis esse turbidos.*

c Cap. 21. [c] *A Decreto Tridentino, Græcis & Heb. exemplaribus suam relictam fuisse auctoritatem, quasi autographis & divino spiritu dictatis. Nec Latina ita probari, ut loca quædam apertius, aut etiam magis proprie verti posse negetur.* Denique cum *Vega*, aliisque, statuit, ac probat, in rebus minutioribus, quæ non ad fidem aut mores pertinent, multa esse in Versione Vulg. etiam Interpretis errata. *Potuit* (inquit) *Interpres labi, ut humanus, atque adeo lapsus est, nam in tanta rerum sylva atque varietate nunquam offendisse magis pro-*

d Cap. 23. *fecto miraculum esset, nec consentaneum humanæ imbecillitati.* — [d] *Neque nostra fides interpretatione nititur, nisi cum fontibus comparata, atque ex illis, ubi opus erit, præsertim Ecclesiæ Catholicæ judicio castigata.* De ratione castigandi Codicis Editionis Vulg. eundem adi cap. 24.

49. LUD. LEGIONENSIS, Professor Salmanticensis, qui ineunte

e Cit. à Ludg. Tena, Isag. Diff. 7. §. 2. hoc seculo claruit, [e] *Disput. de Vulgata Quæst. 2. Conclus. 3.* statuit, quod quando sunt variæ lectiones inter Vulgatam, & reliquos textus, nempe Græcum, vel Hebræum, liberum est sequi quam maluerit.

50. NIC. SERARIUS, Jesuita, in Acad. Mogunt. Theologiæ Pro-

f Ut patet c. 19. Q. 11. §. 3. fessor in *Prolegom. Biblicis*, quæ scripsit an. [f] 1608. statuit [g] textum Heb.

g Cap. 12. Q. 2. à Judæis non fuisse studiose corruptum, nec ante Hieronymi tempora, nec hisce Domini annis amplius mille & ducentis, sed post Hieronymi tempora ante annum 500[m] malitiose ab illis fuisse depravatum in aliquibus locis, partim punctorum appositione, partim literarum quarundam immutatione. *Bellarmino* tamen assentitur, *errores, qui in Heb. hodierno sunt, non tanti esse momenti, ut in iis, quæ ad fidem & bonos mores pertinent Scripturæ S. integritas desideretur. Et totam variarum lectionum discrepantiam plerumque in dictionibus quibusdam positam esse, quæ sensum aut parum aut nihil mutant. Non tamen simpliciter ad hodiernum Heb. textum, tanquam ad amussim, revocandos esse omnes alios textus.* Eadem ponit de Græco Novi T. Utrum Versionis Vulg. auctores non humanis tantum præsidiis omnibus, sed & divino interpretationis munere instructi es-

h Cap. 19. Q. 8. sent, in dubio [h] relinquit: *Synodum Trid. non* [i] *antetulisse Versionem He-*

i Q. 12. §. 1. *bræis Græcisque fontibus: æquiparare vero Versionem emendativam fontibus emendatis.* Fontes tamen *prodesse ac plurimum prodesse* in 4. casibus à *Bellarmino* propositis. Cardinalium Declarationem de Versione in omni-

k C. 19. Q. 11. bus apicibus recipienda [k] non recipit, ut supra jam in fine præcedentis

l C. 19. Q. 13. Capitis observavimus. Contra *Bellarmini Propugnatorem* statuit [l] Versione Vulg. meliorem posse fieri: nempe *ea quæ bona sunt fieri posse meliora, & Hieronymo aliquem existere posse doctiorem, linguarum callentiorem, diligentiorem, sanctiorem, Deo ipsi devotiorem, & gratiorem. Si vel Pontifex, vel Oecumenica Synodus unum vel plures doctissimos, linguarumque scientissimos, qui & virtute, fide, & timore Dei excellerent, uni ejuscemodi conficiendæ versioni admoveret, deinde confectam ab iis versionem totam vel uno aliquo tempore simul, vel paulatim & per partes diligenter examinaret ac expenderet*, Versionem hoc modo confectam perfectiorem fore. Quam-

m C. 19. Q. 21. vis [m] per Decretum *Clementis* VIII. in præsenti non liceat Bibliorum

Lat.

Lat. textum *recudendo ne minimam particulam mutare*, posse tamen ea ab Apostolica Sede recognosci, ita *ut correctior, perfectior, numerisque pluribus absolutior adhuc prodeat editio.*

51. PETRUS de PALENTIA, Dominicanus, linguæ Heb. his temporibus in Acad. Complutensi Professor, & Inquisitionis Censor, librum scripsit de concordia Interpretis Vulg. cum textu Heb. in quo conatus est ostendere ex proprietate linguæ Heb. concordasse eos in illis locis, ubi vulgo discordasse credebantur, *examinatis non minus quam septem millibus locis, etsi ante sua tempora tercenti tantum essent in controversia.* Hujus Operis meminit, sed necdum editi [a] *Lud. Tena.*

[a] Isag. lib. 1. Diff. 3. §. 3, 4.

52. PHIL. GAMACHÆUS, Doctor Sorbonicus & Regius Professor, qui ob. an. 1625. in *Summa Theol.* sive Com. in primam partem Thomæ, Quæst. 1. cap. 12. *Notandum est circa Decretum Trid. intelligi id debere hoc sensu, ut vulgata Editio Latina præferatur cæteris omnibus Latinis: ut patet ex ipso Decreti contextu: sic enim diserte ait non parum utilitatis accessurum Ecclesiæ, si ex omnibus Latinis Editionibus, quæ circumferuntur, quænam pro authentica habenda sit, innotescat: loquitur ergo tantum de Latinis, moxque statuit authenticam esse veterem & vulgatam illam. Præterea Concilium nullam ibi prorsus facit mentionem Editionum Græcarum, aut Hebraicarum, ergo nec Latinam eis anteponit, quicquid dicat Gregorius de Valentia in sua Analysi lib. 8. cap. 5.* Subdit vero: *Nihilominus tamen etiamsi non anteponat, probabile est æquiparare ac adæquare, quemadmodum ex eo apparet, quod affirmet Latinam illam esse authenticam, & in lectionibus & prædicationibus retinendam, hinc enim sequitur esse ejusdem saltem momenti ac dignitatis cum ipsis Græcis, aut Heb. fontibus, ita ut aliæ editiones alias non impediant, sed potius omnes sint utiles, mutuamque operam præstent ad explicandas aliquando ambiguas voces, vel ad majorem sententiæ confirmationem, vel ad vim & energiam dictionum melius percipiendam, vel denique ad corrigendos librariorum errores, Latinorum per Græcos, aut Hebræos, ac vicissim horum per Latinos.*

53. THO. MALVENDA, Dominicanus, in Gen. 3. *Non est repudianda lectio hæc fœminea, Ipsa* (quam habet Vulgata) *Sed PRÆFERENDA profecto neutra,* Ipsum, *semen quod est Christus; vel potius Masculea,* Ipse *semen, quod Hebraice est masculinum* &c. Tantum abfuit ut is Versione Vulg. contentus esset, ut tota fere Biblia de Hebræo ipse converteret.

54. Scripturas Heb. nunquam fuisse à Judæis malitiose sive consulto depravatas contendit GUL. ESTIUS in Gal. 3. 10.

55. FERDINANDUS DE ESCALANTE in *Clypeo Concionatorum Verbi Dei,* (Ven. 1613.) lib. 6. cap. 34. De translatione LXX. Intt. [b] ait eam *opus egregium, augustum, & plane divinum, tantæ & tam venerandæ auctoritatis esse, ut summo jure sacrarium divini Eloquii dici mereatur.* Cap. XI. ait *totum N. T. Græce scriptum, sacram esse Scripturam. Nam licet Hæretici N. T. textum Græcum corrumpere conati fuerint, Doctores tamen Ecclesiæ vigilantissime eorum corruptelas annotasse, scil. Epiphanium, Ambrosium, & alios Patres, quorum cura, solicitudine, & diligentia errores omnes detectos & deletos esse.* Editionem [c] Vulg. non fuisse divinitus, sive instinctu Spiritus S. effectam, tamen [d] *adeo fideliter versam fuisse, ut nullus locus sit aut particula in qua non insit Scriptura divinitus inspirata:* nec *esse corrigendam* [e] *in rebus fidei per Heb. vel Græca exemplaria.* Textus tamen Heb. patronum ipse ex professo agit, [f] adversus *Melch. Canum, Lindanum,* &c. non fuisse malitiose corruptum à Judæis, nisi in punctis apponendis, & revera quoad consonantes *sacram Scripturam esse* contendit. quin & mysteria plura ad fidem nostram spectantia in Codicibus Heb. subindicari quam in Vulgatis. Aliorum Versionibus Latinis, ut *Pagnini, Clarii, Leonis Judæ, Montani, includi sacram Scripturam etiam ubi diversa,* modo non

[b] Cap. 6.
[c] Cap. 23.
[d] Cap. 22.
[e] Cap. 28.
[f] Cap. 3, 4.

contraria Vulgatæ, *continent ſenſa, quia varios ſenſus, quos ſeadunt voces Hebraæ, credibile eſt à Spiritu S. fuiſſe inſinuatos, qui ob id linguam elegit Hebraicam, ad divina myſteria hominibus tradenda, quod fœcundiſſima ſit, per quam ſub unica dictiuncula plura nobis ſignificare voluit.*

a Pag. 25. 56. MATTH. RADERUS [a] Notis in Chronicon Alexand. Monachi 1615. *Univerſe loquendo, ſemper plus tribuit Eccleſia Hebraicæ, veluti fonti, quam Græcæ inde derivatæ.*

57. PETRUS LANSSELIUS, Jeſuita, in *Diſpunctione Calum. Caſauboni* (Ed. 1615.) cap. 13. textum Heb. in aliquibus locis è Vulg corrigendum eſſe ſtatuit, addit tamen: *In Concilio Trid. nulla mentio facta fuit textus Græci: neque ullo modo illud Concilium impedire poteſt deſiderium recurrendi ad textum Heb. aut Græcum: fontes ſunt & origines, unde certiorem doctrinam, unde majas lumen haurire datur.*

58. ADAMUS CONTZEN, Jeſuita SS. Literarum in Acad. Mogunt. Profeſſor, Politicorum (Mogunt. 1620.) lib. 5. cap. 23. *Libere affirmo Verſionem Lat. ita probatam, ut tamen Græcis & Heb. fontibus maneat ſua auctoritas.*

59. LUCAS WADDINGUS Hibernus, apud Salmanticenſes Profeſſor, in ſcripto *De Heb. linguæ origine, præſtantia, & utilitate*, præfixo Concordantiis Heb. 4. vol. editis Romæ 1621. *Tanta fuit ſemper* (inquit) *apud me Vulgatæ Ed. authoritas, tantamque ei tribuit ſacroſancta Synodus Trid. ut magnum nefas exiſtimem, quidquam operoſum & grave, vel alicujus momenti voculam in ea commutare. Nec ad eam corrigendam, vel temere corrumpendam vellem quempiam hac lingua Heb. uti, ſeu potius abuti. Si tamen ad ſumme correctam corrigendam non juvarit, juvabit perquam maxime ad non plene intellectam facilius intelligendam. &c.* Negat Judæos Scripturas ſuas malitioſe corrupiſſe. Ex lingua Heb. non parvam utilitatem ait capturos eſſe Theologos, *ad varias tranſlationes concatenandas, & magnam explicationum copiam, verborumque Lat. ex uno Hebræo, ſylvam depromendam, multoſque ex uno verſiculo ſublimes, doctrinæ populorum accommodos, conceptus eliciendos. — Quantumvis optime omnia Latinitati donaverit Vulgatus Interpres, quæ Hebræo, Græco, aliove ſermone conſcripta ſunt in ſacro Textu, multa difficilius adhuc intelligi, ob illorum in quibus ſcripta ſunt idiomatum ignorantiam. — Adjuvare quam maxime ad mentem Prophetarum &c. capeſſendam, vel Spiritus S. intentum perſcrutandum, ipſius linguæ, in qua locuti ſunt, peritiam. — Habere Scripturas in Heb. fonte multa nomina, quibus res, actiones, veſtes, plantæ, animalia quadrupedia, volucria, & aquatilia Palæſtinæ, finitimarumque regionum propria, ſignificantur, nec adeo apte extra eam linguam explicantur.*

60. MARIUM CALASSIUM prædictarum *Concordantiarum* Auctorem, obiiſſe Pſalmos *Hebraice* cantantem, teſtatur Auctor illius Vitæ *Concordantiis* præfixæ.

61. LEONARDUS MARIUS, Profeſſor Colon. Prolegom. in Pent. (ed. 1621.) ſect. 6. *Biblia vulgata per Concilii Trid. authentizationem hoc ſunt ſecuta, ut in publicis Eccleſiæ actibus, aut Academiarum exercitiis eorum uſus retineri ac recipi debeat. — Et quamvis per correctiones Romanas multum ſimus in onere correctionis ſublevati, non ſunt tamen hæ correctiones à Sede Rom. ita evulgatæ, quaſi præciſe nos obligent, aut quaſi præter eas nullæ aliæ adhuc ſuggeri, aut diſquiri poſſint; ſed ut probabiliſſimæ correctiones, quas pia erga ſacras literas reverentia & obſervantia explicare, imo & augere poſſumus; ita tamen ut nemo privata auctoritate, quaſi cenſor, aliquid novum corrigat, ſed ſolum Eccleſiæ examinandum ſuggerat.*

62. *Aſſertionem Veritatis Heb. adverſus Exercitationes Eccleſiaſticas in utrumque Samaritanorum Pentateuchum, Jo. Morini*, edidit an. 1631. SIMEON de MUIS, Aurelianenſis, Sacrarum Hebræarumque literarum

apud

apud Parisienses Professor Regius, Ecclesiæ Suessionensis Canonicus & Archidiaconus. Cui subjecit animadversiones in ejusdem *Morini* Præfationem Editioni Parisiensi Versionis LXX. præfixam. Edidit idem an. 1634. *Assertionem Heb. Veritatis alteram*, contra Morini *Exercitationes Biblicas*: & an. 1639. *Castigationem Animadversionum Morini, seu Veritatis Heb. Assertionem tertiam.* Psalterium Heb. idem Latine vertit, & in suam Versionem prolixa Commentaria edidit an. 1630. De Versione Vulg.[a] affirmat, quod *nondum ab erroribus Interpretis, qui illam edidit, est castigata. — Si quis* (inquit) *novam ex Heb. Versionem velit cudere, vel antiquum Interpretem corrigere, si interdum hallucinatus videatur, poterit ipse plura mutare, præsertim si doctis scribat, qui ejusmodi mutationibus, modo in melius fiant, & citra fidei, ac doctrinæ Christianæ detrimentum, nunquam offenduntur. Alia enim est vulgi, alia doctorum ratio.*

[a] *Asseri.* prima pag. 47.

63. *Orationem pro Edit. Heb. Authentica Veritate* an. 1646. Parisiis edidit VAL. DE FLAVIGNY, Doctor Sorbonicus, & Sacrarum Hebraicarum Literarum Professor Regius. Cujus exstant etiam Epistolæ quatuor *de Parisiensi Editione Bibliorum Polyglottorum, contra Abr. Ecchellensem. Ecchellensis* Epistolas tres *pro vindicatione sui contra calumnias Flavignii & Gabr. Sionitæ* edidit an. 1647. Anno proxime seq. prodiit *Gabr. Sionitæ Commonitorium Apologeticum ad Ecchellensem.*

Ejusdem *Flavignii* Approbatio præfigitur *Muisii Assertioni* primæ *Verit. Heb.* ubi ait, *de sacrosanctæ Ed. Heb. authentica Veritate nullum posse in posterum, invitis etiam ejus obtrectatoribus, amplius dubitare, suique muneris & officii rationem postulare, ut virili parte prospiceret, provideretque diligentissime, ne coütendo Samaritanis hæreticis Veritas Heb. nobis eripiatur, aut excidat.*

64. Per Decretum Trident. nihil Heb. contextui derogatum fuisse statuit LAUR. FORERUS, Jesuita, [b] *Antiquitate Papatus*, 1644.

[b] Germanice script. cit. ab Hotting. in Thes. Philol. pag. 135.

65. JOANNES D'ESPIERES, Monasterii *Aquicinctini* Prior, in libro *De auctoritate Textus Heb. Versionis* LXX. & *Versionis Vulg.* ed. Duaci an.[c] 1651. statuit *Textum Heb. esse authenticum, & irrefragabilis auctoritatis, quia Deo dictante, movente, inspirante, conscriptus est. Versionem Græcam esse authenticam, quia Deo movente, inspirante, illustrante confecta est, quia eadem usus est Christus, usi sunt Apostoli & Evangelistæ, qui prætermissis etiam iis, quæ habentur in textu Heb. sententias subinde allegaverunt ex V.T. juxta* LXX. *Versionem quoque Lat. Vulgatam, quam recipit & probat Ecclesia esse authenticam: tum quia à tempore Damasi P. hoc est à tempore S. Hieronymi ad hæc usque tempora usu recepta fuit, & ab Ecclesia approbata ut authentica: tum quia sanctissimum & sufficientissimum habet testimonium à Synodo Tridentina, quæ statuit & declarat eam esse authenticam.* Si omnes à se invicem in sensu discrepent, censet omnes tamen esse veraces, nempe unius & ejusdem loci plures esse posse sensus literales. Loca tamen multa in Vulgata adhuc emendanda restare [d] existimat.

[c] Pag. ult.

[d] Pag. 274. &c

66. JOSEPHUS DE VOISIN, Burdegalensis in Procemio *Pugionis Fidei* ed. 1651. integritatem textus Heb. defendit. Ait *evidentissimum esse hoc opus divinæ providentiæ, quod libri sacri fidei Christianæ testimonia complectentes integri inviolatique conservati sint apud ipsos hostes fidei Christianæ, ut de Codicibus eorum fidei nostræ mysteria, & dogmata probentur; ne forte quum legerentur in nostris, à nobis putarentur esse conficta.*

67. JOANNES de la HAYE, Concionator Regius, & in Gallia Minorum Procurator Generalis, Prolegom. *Bibliorum Max.* ed. 1660. statuit [e] *Deum nunquam permisisse omnes sacros Codices ab hostibus depravari.* [f] *Codices hodiernos Heb. esse authenticos.* [g] Hieronymum *in his quæ ad fidem moresque, & cætera gravioris ponderis, pertinent, assistentem habuisse Spiritum S. ad perficiendam suam versionem: at in rebus levioris momenti*

[e] Sect. 16. c. 1.

[f] Cap. 2, 3.

[g] Cap. 5.

sibi esse relictum, & humanæ suæ scientiæ adeoque in iis errare potuisse. Versionem Vulg. *authenticam* declarari à Conc. Trident. [a] *temperatam ad solas alias Latinas, sic ut tantummodo Latinis, quæ circumferuntur, Versionibus omnibus antelata sit*: ideo scil. *quia nihil in ea inveniatur à veritate Christianæ fidei devium, falsum, aut mendax, vel contrarium dogmatibus ac regulis orthodoxis.* [b] *Meliorem ea Versionem fieri posse.* [c] *In ea adhuc superesse nonnullos errores, licet levissimos.* [d] *Si quæ fidei & morum quæstio exoriatur, non esse recurrendum ad Codices Heb. ut id quod est in Vulg. corrigatur & rejiciatur: sed in levioribus posse recursum haberi ad fontes Hebr. ut emendetur. Præposterum fore, velle textum Heb. emendare per Vulgatam.*

a Cap. 6.
b Cap. 7.
c Cap. 8.
d Cap. 9.

68. PET. DANIEL HUETIUS, qui hucusque in Gallia floret, non minus doctrina, quam infulis Episcopalibus ornatus, in libro *De claris Interp.* existimare se Latinæ Vulg. suos nævos inesse, satis clare ostendit, dum de ea sic loquitur: *De Vulgata quid sentiam, & ab aliis judicari velim, plura post conspirantem Patrum & Ecclesiæ consensum dicere vereor ut hominis sit satis pudentis. Potius est, ut eam venerabili silentio obsignemus.*

69. SFORTIA PALLAVICINUS, Jesuita, in Hist. Concilii Trid. quam edidit Italice, & postea, Cardinalis jam creatus, recognovit ac auxit an. 1664. quamque Interpres Latinus *Clementi* X. Pontif. nuncupavit, de mente Concilii sententiam *Vegæ* [e] complectitur. *Num forte inferiemur, in Editione Vulg. multa esse ambigua, obscura multa, quibus lux affundatur à Bibliis primorum idiomatum? Nonne illorum ope Catholici Interpretes passim utuntur? Nonne id etiam proxime post Concilii Decretum egerunt, quin & adhuc perdurante Concilio? quod palam facit, id non oppeni sententiæ Patrum Tridentinorum. Aliud est, affirmare, Versionem aliquam esse legitimam, hoc est, neque data opera corruptam in quacunque parte, quantumvis minima, & ad præcipuam rei sententiam non spectante; neque unquam plane ex inconsiderantia ab archetypo diffórmem in iis quæ rem constituunt: aliud vero, affirmare, eidem inesse omnem claritatem, omnem vim, omnes alludendi concinnitates, quæ insunt archetypo. Primum de Vulgata Tridentis definitum est: alterum præstari per nullam translationem potest; cum singula idiomata suis propriis dicendi rationibus & excellant invicem & deficiant: unde in multarum dilucida explicatione rerum, alterum alteri respondere non valet. — Quoniam itaque verbum nullum in illis libris exaratum fuit absque Dei afflatu, adeoque absque significatione alicujus peculiaris veritatis, & absque alicujus altioris magisterii documento; ad has veritates & mysteria detegenda, quorum certam distinctamque notitiam in Ecclesia non quæsivit, sed voluit, ut in suo verbo lateret inexhausta vena, conferre plurimum valet linguarum intelligentia, quibus primo Divina Verba consignata sunt. Nullam igitur vim habet popularis illa ratio: Si Editio Vulg. proba est & legitima, ergo reliquæ malæ sunt, & insipienter iis utimur. Mendosa enimvero argumentatio. Fac, historia vel quævis alia Latina scriptio magni momenti Italica sermone mediocriter exponatur; si ea Italica expositio fidelis sit, legitima dici poterit, adeoque idonea iis litibus dijudicandis, quæ à rebus præcipuis ac momentosis in ea contentis dependent; sed non idcirco elaborari non poterit aliæ pariter Italica Versio magis vivida, magis propria, magis dilucida, vel in totum vel ex parte, quæ multa auctoris acumina explicet atque allusiones, in alia Versione minime declaratas.*

e Lib. 6. c. 17.

Neque quidquam amplius ea, quod hic dicimus, Decreti Trid. verbis ex necessaria ipsorum vi Vulgatæ tribuitur. Atque in hanc sententiam illa sunt interpretati, ac declararunt præstantissimi Theologi, etiam ex iis qui Concilio intervenere, & à me mox afferentur; non quod in animo mihi sit judicem agere vel patronum hujus vel illius interpretationis, sed ut ostendam, quicunque impugnat artiorem & absolutissimam confirmationem Versionis Vulg. cum locutione Divina, impugnari ab eo peculiarem Theologorum, non Ecclesiam Catholicam

lectum universum, in quo interdictum non est nam aliorum eleve sensum; minus arcte Decretum interpretante, utpote unde ipsum verbo, quæ simpliciter Authenticam illam Versionem appellant; simulque præcipiunt, ne illa in Collationibus, neve in Prælectionibus, aut in Commentationibus reprehendatur. Quod sane statuunt, ipsi errores non inesse ad Fidem Moresque *pertinentes; ac præterea in eadem nec fraudem, nec apertam discrepantiam, ne minimam quidem à Divina scriptione, nec ullam secum ipse repugnantiam contineri, in quibus illa si deprehenderetur, nec authentica esset, nec digna quæ ab Ecclesia reciperetur. Non minoris quoque temeritatis esset, quamcunque è reliquis Interpretationibus Vulgatæ ex toto præferre.* ——

Quod autem Vulg. translatio exemplari primævo per omnes leviores minutasque particulas conformetur, nec ab illo declinaverit, vel in certo arbore, vel in certo animali, pro aliis alia exponendo, pia est aliquorum sententia; quam quidem qui respuat, non damnatur ab Ecclesia. Etenim, uti dicebam, Decretum minus arcte intellectum est ab auctoribus compluribus qui Synodo interfuere, vel cum iis qui interfuere sunt collocuti. Satis nobis sit aliquot adducere; ac primo quidem doctissimum Andream Vegam &c. Nec opus est, ad lumen illud propheticum, seu quasi propheticum, confugere &c.

170. In *Dissert. de Vulg. Vers.* ed. 1678. Textum Hebræum tuetur, errores*que* Vulgatæ ex professo perstringit NATALIS ALEXANDER, Doctor Parisiensis. *Ideo* (inquit) *authentica dicitur Vulgata, quia nihil continet fidei & bonis moribus repugnans: & quia certa est regula fidei prius ab Ecclesia probata est, & in quantum cum originario textu convenit. Non sic verò authentica dicitur quasi fontibus Heb. vel Græcis præferenda, aut etiam coequanda. Latinis itaque Versionibus cæteris dumtaxat Vulgatam nostram præfert Synodus Trid. relictis textibus orig. eodem in statu quo prius erant.* Negat *esse in Ecclesiæ potestate Versionem hoc sensu authenticam facere, quasi æqualis sit cum Textu primitivo auctoritatis. Vulgatam* contra eum defendit, & in multis Hebræo præfert CLAUDIUS FRASSENIUS, Collegii Gen. Minorum Parisiensium Guardianus, in *Disquis. Biblicis* 1682. Cui respondet *Natalis* in *Dissert. Eccles. Apologetica & Anticritica* ed. eodem anno.

171. RIC. SIMONIUS, Congregationis Parisiensis *Oratoriæ* Pater, in *Hist. Crit. V. T.* quam edidit circa an. 1680. in eorum concedit sententiam, qui Versionis Vulg. auctorem humanitus nonnunquam pati & Concilium Trid. alias translationes non penitus rejecisse, nedum Textum Heb. arbitrantur. Hieronymum reprehendit, quod à LXX. usque adeo recesserit. Vide lib. 2. cap. 11, 12, 13, 14. ubi Editionem Vulg. libere reprehendit. Ait alias omnes Versiones æque esse revera *authentas*, ac *Vulgatam*, si earum Auctores pro virili, & absque dolo, textus originales interpretari conabantur: hoc tantum interesse inter alias & Vulgatam, quod Vulgatam esse *authenticam* agnoscere teneamur, alias non item. Adi eundem in *Disquis. Crit.* cap. 17. & 20. Negat alibi, *Concilia* posse his de rebus ferre sententiam. Hoc esse *Criticorum*, non *Conciliorum*, affirmat. In variis Tractatibus adversus *Is. Vossium* Heb. Veritatis patrocinium suscepit, eumque prostravit. In *Castigat. ad Opusc. Vossii de Orac. Sibyl.* ait *ætate nostra præstantissimos Ecclesiæ Rom. Theologos, usum Latinæ Edit. populo concedere, Veritatis Heb. cognitionem sibi reservare.* In Vita *Morini* asserit illum habuisse consentientes sibi Theologos Parisienses, quod Hebræos Codices evertens *illorum imperitiæ patrocinaretur.*

172. An. 1687. *Antiquitatem temporum restitutam* edidit PAULUS PEZRONIUS, Bernardinorum Prior Parisiensis, in qua impugnat Chronologiam cum Heb. textus tum Versionis Vulg. eique anteponendam esse LXX. virilem contendit.

73. *Pezronio* reſpondet an. 1690. MICHAEL LEQUIENUS, Monachus Ord. Præd. Pariſ. in libello Gallice ſcripto, cui tit. *Defenſio Textus Heb. & Verſionis Vulg.* Cujus parte priori aſſerit Heb. Textus auctoritatem, infra LXXviralem Verſionem non deprimendam; in poſteriori integritatem Fontium Heb. & Verſionis Vulg. in rebus Chronologicis vindicat. Contra eundem *Pezronium* ſcripſiſſe dicitur *Martianayus* Gallus Benedictinus, cujus extat *Canon Veritatis Heb.*

74. Præſtantiam denique Textus Heb. & Vulgatæ Auctorem nonnullis locis erraſſe, aſſerit L. E. DU PIN, Doctor Sorbonicus, & Pariſiis Philoſophiæ Prof. Regius, in [a] *Hiſtoria Canonis Script.* nuper ed.

[a] Vol. I. c. 7.

75. Pſalmorum Verſionem ex Heb. Hieronymianam una cum Vulgata è regione oppoſita in Gallia nuper edi curavit Epiſcopus ille percelebris *Meldenſis.*

76. PAULUS V. P. circa an. 1610. Brevi, ut vocant, Apoſtolico decrevit, *ut in promotione ad gradus Doctoratus, & ad alios ſui Ordinis honores, illi, cæteris paribus, præferantur, qui in cognitione trium linguarum ita profecerint, ut ad docendas illas apti ſint.*

77. VALERIUS ANDREAS DESSELIUS, Juris-Conſultus, & Linguæ Heb. in Acad. Lovan. Profeſſor, in [b] Diſſertatione, quam circa idem tempus publice habuit, quæſtionem proponit, annon hæretici commodiſſime convinci poſſint, ſi proprio quis eos jugulet gladio, quoties ad Scripturam & linguas provocant. *Circuitione opus non eſt* (inquit) *de Linguis, quia eæ profeſſionis meæ ſunt, id nunc dicam, ad ſolum ſacrarum Scripturarum linguarumque, quibus eæ conditæ ſunt, ſcopum collimandum eſſe. In manu palma erit, ſæpe etiam ante conflictum. — Miramur in hæreticis linguarum & literarum ſtudium, rident illi in pleriſque noſtrum contemptum earundem. Notam iſtam eluamus, & cum principe illa ſcientiarum jungamus linguarum ſcientiam. Videbit mox quilibet, præter literas & linguas nihil fere in illis eſſe reliqui. In his pueros torquent adhuc rudimentarios, & ad altiores iſtas Apoſtolicas aditum patere volunt nulli, qui in trivialibus Scholis Græcas & Hebr. literas non didicerit: adeoque quorundam id apud eos ſtatutum eſt, ut non prius dignos ſcientiarum dent titulos & honores, quam facti in linguis fructus profectuſque ſpecimen quis dederit. &c.*

[b] Ap. S. Amamam Antibarb.

78. Inter eos etiam quos recenſuimus tanquam præcipuos Editionis Vulg. patronos Fontiumque adverſarios, non deſunt qui Latinum Interpretem erroris aperte inſimulant. GUL. LINDANUS in lib. *De opt. gen. interp. Script.* quem edidit an. 1558. ex profeſſo contra textus Originales, pro Editione Vulg. tanquam refutationem *Jo. Calvini & Georgii Majoris*, qui Decretum Tridentinum vellicaverant ac inſectati fuerant; lib. 1. cap. 12. *Nullius*, inquit, *laboribus hoc decreto obſtruitur, quo minus liceat Vulg. Verſionem* (T. N.) *de Græco affuſa quaſi luce declarare, & quæ ſententiis obſcurioribus ſunt adumbrata, illuſtrare: Rurſus, quæ verborum minus propriorum acyrologia vel catachreſi ſunt intricatiora ac perplexiora, inde hauſta dictionum proprietate, explicatius ſimul & evolutius enodare & verborum quaſi luminibus vel elucidare, vel caſtigare, vel adeo exornare.* Lib. 3. cap. 1. *Quod ad Lat. hanc vulgarem attinet tranſlationem, haud ſane illam omnibus abſolutam ducimus numeris, tantum abeſt, ut id aut aſſererè, aut defendere ſit animus. Ideoque initio præfati ſumus, nos non plenum, imo vix ſemiplenum ejus in præſentia ſuſcepiſſe patrocinium, ſed cum in ea ſint complures pericopæ, ſive capitula, æquo obſcurius & involutius reddita, imo quædam acyrologicωs, quædam catachreſticωs, quædam denique minus plene, adeoque minus bene ac vere transfuſa, quod paulo poſtea erit exemplis illuſtrandum: non hic de Interpretis noſtri iſtius ſimplicis aut vitiis aut virtutibus, quæ non ſunt nullæ, agitur: verum, quod modo diximus, de probatæ*

bata lectionis fide, ac Sententiarum veritate, ut videlicet apud omnes conſtet veriſſimum, quod & Concilii Trid. habet Decretum, non aliunde certius ſolidam Scripturarum peti veritatem, germanamque purius hauriri lectionem, quam ex hac noſtra Verſione Vulg. Latina: at vetuſtiſſima quidem, ita certe omnium fideliſſima, atque ad probatiſſimorum Codicum Græcorum fidem tranſfuſa. Utut ea igitur verbis eſt alicubi horridula, vocumque lenociniis compta minus, & ornata, aut ſententiarum luminibus minus digne, quam forte par fuerat, illuſtrata: at nulla tamen aliarum omnium, ſive quæ de Græco reddita ſit, ſive ad Græcorum fidem recens caſtigata, cum ea componi queat, nedum præponi, quod ad veræ lectionis fidem, atque ſententiarum Veritatem attinet. —— De iis agendum ſupereſt rationibus quibus vulgaris hujus Editionis incommoda aut tolli queant aut mitigari atque ſarciri: Hebraiſmos dico atque Græciſmos, acyrologias atque catachreſes, Latinique ſermonis ſtriblignes, & ſi quæ alia ſunt in Interprete hoc vulgari orationis vitia: quibus haud dubium tam Pſalmorum, quam Novi T. Latina Verſio Vulgaris, locis non paucis eſt obſcurata, item alibi impedita ne libere fluat: rurſum alias duriuſcule cohærens, perplexa etiam, ne dicam contaminata, aut Interpretis, ſi non ignorantia, certe oſcitantia à plano ſenſu ac genuino deturbata. Cap. 3. *Iſtas juſtiſſimas veterum Patrum de Vulgari iſthac tam Pſalmorum quam N. T. Verſione querelas, equidem optarim nos poſſe ire inficias. Sed quid tanctamur aliis quoque locis, Interpretum ſi non ignorantia, certe inadvertentia, aut obſcure aut improprie, aut à ſcriptoris ſenſu alieno tranſlatis adactis, in illorum ſanctiſſ. juxta ac doctiſſ. cenſorum ire ſententiam?* Capite 6. ejuſdem libri 3. probare nititur vulgatæ Verſionis Pſalterii & Novi T. auctores fuiſſe homines *Græcos*, nec Latine ſatis eruditos: & Pſalterii præterea Verſionem, non fuiſſe expreſſam ex interpretatione LXX. ſed potius ex *Symmachi*: nec Novi T. Verſionem eandem fuiſſe cum illa quam *Hieronymus* caſtigavit. *Non hæc* (addit) *eo à nobis dicta, quis velim exiſtimet, ut Latinum noſtrum ſive Pſalmorum, ſive N. T. Interpretem cuiquam deridendum propinem, aut ejus auctoritatem uſu & tempore corroboratam, aſſpernendam, ſed quo homini diligentiori quam doctiori, majori fide quam Latiniſmi cognitione prædito, apud æquos harum rerum arbitros plus paratum ſit patrocinii, quam majorem quæ apud Græcos legebantur, fideliter reddendi habuerit rationem, quam proprie, perſpicue, aut ſignificantiſſime exprimendi.* Cap. 10. *Quas modo aggredimur locorum S. Scripturæ claſſes, clarius neceſſarium linguarum Heb. atque Gr. commonſtrant uſum: ut enim emendata para puta, atque certa tibi conſtet ſcripturæ lectio, at ſenſum tamen nondum habet ſemper apertum ac cuivis obvium: & ſi obvium aliquando, non tamen certum & indubitatum. Proinde hunc ex fontibus eſſe hauriendum aut illuſtriorem, aut pleniorem, aut denique veriorem ipſa nos ſæpenumero res cogit.* Hæc *Lindanus*. Cujus teſtimonium de erroribus Verſionis Vulg. eo majoris (inquit *Mariana*) ponderis eſt, quod is auctor ſtudio defendendi Latina, Hebraicis Græciſque Codicibus parum æquus indicatur.

Idem in *Panoplia Evangelica*, ed. 1559. lib. 1. cap. 10. *Pſal. 77. In parabolis operiam os meum, loquar propoſitiones, vel ut* LXX. *problemata ab initio: —noſter vulgatus Interpres vulgariter nimis expreſſit, loquar propoſitiones, inquiens, ab initio: quum reddendum fuiſſet aptius, eloquar, quæ ab initio abſtruſa latuere, & hactenus fuere pleriſque omnibus incognita. Hanc enim Davidicæ prophetiæ ſenſum à* LXX. *haud obſcure indicatum dedit Matthæus ſua velata paraphraſi, ſi modo nos genuinam* LXX. *alicubi editionem hos loco legimus. Nam editionem iſtam Pſalmorum vulgarem, & Eccleſiis prope omnibus uſitatam, à* LXX. *Interpretum auctoritate variare arguam loco aliquam multa.* Ibid. cap. 11. ait Interpretem Latinum Pſalmorum locum alium *improprie reddere, quem undequaque doctiſſimi* LXX. *Interpretes eruditiſſime, ut alia omnia converterint.*

Præfat. in Pſalt. quod an. 1567. Epiſcopo Auguſtano, ipſe tum Epiſcopus Ruræmondenſis, nuncupavit, ait ſe *poſteaquam varia linguarum variarum, variis etiam in regionibus contuliſſet exemplaria, & per aliquot annorum Olympiades corrigendi Pſalterii in Eccleſia Latina uſitati ſylvulam collegiſſet, tandem eam cædere aggreſſum eſſe, hoc eſt, varias Pſalterii Latini lectiones Codicum Latinorum ac aliorum idiomatum, maxime vero Hebræorum, Chaldæorum, Arabicorum, ac in primis Græcorum collegiſſe. — Se non dubitaſſe in textum reponere, quod in Latinis repertum codicibus, licet rarioribus, ſuffragio niteretur Græcorum, aut Hebræorum.* — Hæc demum ſubdit: *Ad Synodum equidem pertinere arbitror abſolutam Pſalterii, ſicuti & totius S. Scripturæ Canonicæ, caſtigationem (de quo ad S. D. N. Pium* V. *Rom. Pontif. inter alia dudum ſcripſimus) edere, aut ALIAM (ſi videbitur aliquando) Eccleſiis in uſum quotidianum, ſaltem Pſalmorum, dare Verſionem ex* LXX. *aut Græcis alioqui emendatioribus, quam noſter Interpres fuit nactus, fidelis quidem ille, ſed non diligentiſſimus, nec caſtigatiſſimis uſus Codicibus. &c.*

79. Melchior Canus, Profeſſor Salmanticenſis, & Epiſcopus Canarienſis, qui Concilio Trid. in poſterioribus Seſſionibus, ſub Julio Pontifice, interfuit, quamvis Latinæ Ed. adverſus fontes patrocinium ſuſcipit in *Locorum Theolog.* opere, quod editum eſt an. 1562. videtur tamen voluiſſe eam eatenus tantum approbatam, quatenus fidem moreſque ſpectat. Sic enim Concluſiones ſtatuit varias in lib. 2. cap. 13. *Prima Concluſio, quæ maxime rem cauſamque continet, nam cæteræ ſunt quaſi conſectariæ, Editionem hanc Vet. atque Vulg. quam poſt tempora D. Hieronymi Latina Eccleſia uſurpavit, fidelibus eſſe retinendam in his omnibus, quæ ad fidem moreſque ſpectabunt.* 2. *Si qua morum & fidei quæſtio inter Catholicos exoriatur, eam definiri oportere per Latinam hanc veterem Ed. &c.* 3. *In fidei ac morum diſputatione non eſſe nunc temporis ad Heb. Græcave exemplaria provocandum &c.* 4. *In his quæ ad fidem & mores pertinent, non eſſe Lat. exemplaria per Heb. vel Græca corrigenda.* Sic cap. 14. ait Interpretem, ſi Propheta non fuit, habuiſſe tamen ſpiritum quendam prophetico vicinum & proximum, *qualis* erat neceſſarius ut Eccleſia Latina editionem ſacrorum librorum haberet, *quam tuto in fide & moribus ſequeretur.* In 8. caſibus ad fontes recurrendum eſſe ſtatuit, 4. illis quos diximus *Bellarminum* aſſignare, hos alios 4. adjiciens, 1. Ubi diſſeritur cum infidelibus, 2. Cum emphaſis eſt in vocabulo Heb. aut Græco, 3. Ad eruendos plures ſenſus, 4. Ad quædam vocabula, vel Heb. vel Græca percipienda, quæ in Ed. Latina remanſerunt. Non magni hoc nobis momenti. Illud vero præcipue noto, quod ubi diſſerit de erratis è fontibus corrigendis apud Gen. 3. non *ipſa*, quod agnoſcit etiam editio *Clementina*, ſed, *ipſe*, ex Heb. legendum eſſe ſtatuit. Quem locum etiam ad Heb. corrigit *Lindanus*. *Hieronymus*, inquit *Canus*, *in Quæſt. Heb. Gen.* 3. *legendum ait, Ipſe conteret caput tuum, non ipſa. Cum enim apud Hebræos neutro genere ad ſemen referatur, interpres rem ſignificatam perpendens, in maſculino genere tranſtulit, ipſe. Quod imperiti non intelligentes, vitiumque ſcriptoris exiſtimantes, ſubſtituerunt, ipſa.* Sic alibi de loco illo, Jo. 4. *Erat quidam regulus*; quæ lectio eſt etiam *Clementina*: *Pro quo Græce* (inquit) βασιλικὸς, *hoc eſt, de aula regia, ſeu Palatinus, ut Hieronymus in Eſaiam annotavit. Videtur interpres Græce legiſſe*, βασίλισκ&. *Græca vero exemplaria habent omnia* βασιλικὸς, *id eſt, regalis ſeu regius. Qua ex re conjectura fit, Interpretem, Regalem, vertiſſe, ſed à ſciolo, Regulum, eſſe ſuppoſitum.*

In locis illis ubi duplex juxta varia exemplaria invenitur lectio, ſtatuit *Canus* neutri eſſe certo adhærendum quoad uſque Eccleſiæ decreto quænam ſit verior innoteſcat.

80. Al-

80. ALPHONSUS SALMERON, Toletanus, unus è primis Societatis Jesu Decemviris, & in Concilio Trid. Theologorum Papalium primus, in *Prolegomenis Biblicis*, quæ scripsit sub *Pio* V. circa an. 1567. Auctores Versionis Vulg. & Græcæ LXX. peculiari Spiritus S. ductu & assistentia Heb literas Latinas reddidisse [a] statuit; *lectionem Heb. non esse sine pleriſque vitiis, & corruptionibus, ut non sit per omnia illi temere fides habenda,* [b] *nisi judicium adhibeamus, ac diligenter omnia verba ponderemus*, contendit: Judæos eam post *Hieronymi præsertim* tempora corrupisse, *quo nobis in quibusdam locis veritatem de Christo eriperent.* [c] *Si Catholicæ Ecclesiæ filios nos præstare velimus in evolvendis & enarrandis sacris literis, in V. Testamento una opera, & Latinam Edit. ex Heb. Veritate profectam simul cum Versione Græca* LXX. *conjungendam esse, & utramque pro vero Textu Bibliorum assumendam esse, ut una alteri præluceat, & adjumentum intelligentiæ præstet, & utraque nostra studia, conciones, disputationes, & conscriptæ elucubrationes fulciantur.* De auctoritate vero Textus Heb. Versionisque Vulg. deque mente Concilii Trid. hæc habet in principio fere harum Disputationum in *Proleg.* 3. *Jam secundo loco ostendemus, non ita fuisse Vulgatam Hieronymi Editionem approbatam, ut propterea rejecta sint intelligenda, vel Græca, vel Heb. volumina: quod non est difficile ostendere. Nihil enim ibi* (in Concilio) *de exemplaribus aut Græcis, aut Hebraicis agebatur; tantum inter tot editiones Lat. quot nostra secula parturierant, quænam ex illis præstaret, sermo erat: & rejectis reliquis Latinis, unam hanc Vulgatam reliquis tanquam veriorem, puriorem, dilucidiorem, ac suis fontibus, unde est orta, magis consentientem pronunciavit, atque huic soli, ut Commentariis, & Scholiis illustretur, contulit, ut illam ad conciones, lectiones, & publicas disputationes adhibeamus: atque adeo ut nullus sibi tantum arroget, aut tantum audeat, ut eam rejiciat, aut contemnat. Liberum autem reliquit omnibus, qui Scripturas profundius meditantur, fontes Græcos, aut Hebræos, quatenus opus sit, consulere, quo nostram vitio librariorum, vel temporum injuria corruptam emendare valeant, quo etiam eam dilucidius explicare, atque illustrare possint: non tamen ut eam, falso interpretatam, præsertim in rebus ad fidem vel bonos mores spectantibus, vel errorem intolerabilem continentem condemnent, ut hæretici frequenter impudentissime faciunt. —Voluit præterea sancta Synodus, ad hanc Latinam Edit. amplectendam, & in omnibus consectandam nos arctare, non quidem simpliciter, sed dummodo esset à vitiis, quæ in eam irrepserunt, & ab omnibus mendis, & erroribus emaculata, atque repurgata. Atque utinam labor in ea expurganda & recognoscenda inchoatus per peculiarem illustrissimorum Cardinalium, atque doctissimorum virorum deputationem à sanctiss. D. N. Pio V. indictam, tandem aliquando perficeretur: ita enim fieret, ut Latinam Bibliorum Editionem genuinam, & germanam magna cum totius Ecclesiæ, & studiosorum utilitate brevi haberemus. Interim dum hæc in lucem prodit, nemo vetat, quin apertos errores ex Heb. vel Græcis Codicibus, vel ex varia veterum Patrum lectione, vel ex constanti & aperta, corrigere, atque emendare valeamus: si tamen Ecclesiæ Dei, & meliora sentientibus, in re præsertim tanti momenti, judicium nostrum, ut par est, subjiciamus. At vero ubi Hebræa, vel Græca lectio diversa sit, non autem Editioni Vulg. contraria, modo Lat. interpretationem non respuamus, vel contemnamus, sed pro viribus, quoad ejus fieri possit, & tueamur, & explicemus, licebit nobis, salva Concilii Trid. Gen. auctoritate, sive Græci sive Heb. exemplaris lectionem variam producere, eamque uti verum Bibliorum textum expendere, & enarrare: nec tantum bonos mores per eam ædificare, verum etiam Fidei dogmata comprobare & stabilire, atque adeo ab illa sumere efficax argumentum, tanquam ex textu Spiritus S. Ita enim sæpe Hieronymus facere consuevit, qui in Com. super Prophetas, post explicatam lectionem Heb. variam ab illa* LXX. *Interpretum literam persequi, & explanare*

[a] Prolegom. 3.

[b] Proleg. 4.

[c] Proleg. 6.

nare ſolet. Hoc etiam à pleriſque Catholicis ſcriptoribus, qui poſt Concilium Trid. aliquid ſcripto obſignarunt, obſervatum video; ut nemo temere in Latinam involet editionem, aut illam contumeliis afficiat: ſed ubi illis illuſtratæ atque explanatæ fecerunt ſatis, Græca vel Hebræa, ſi diverſa videantur, producant atque declarent.

Ex quibus nonnulla omni acceptione digna elicienda eſſe putavi. Primum eſt: Stultum eſſe, & prope hæreticum, Latinam Ed. aut contemnere, aut irridere, aut in ejus auctorem, quaſi rudem & imperitum debacchari. Secundum: Per contrarium, ſtultum eſt in eum indignari, qui poſt expoſitam Ed. noſtræ literam, ex fontibus Græcis, vel Hebræis aliqua, vel diverſa, vel ad priorem illuſtrandam conferentia depromat: utrumque enim perinde vitioſum eſt, & ut extremum, à prudenti Interprete declinandum. Tertium: Si quando contingeret, ut aliud legamus in Vulg. & Lat. Editione, aliud vero in Heb. aut Græcis Codd. ſi non contradicunt, ſed tantum ſunt diverſa, utraque lectio eſt recipienda, & Catholico ſenſu explicanda: ſi vero contradicant ſibi invicem, ſicut affirmatio & negatio, quod perrarum eſſe ſolet, adhibenda eſt diligentia, & omnis opera ponenda, ſi qua ratione illa poſſimus oſtendere in ſpeciem tantum, & non reipſa ſibi adverſari. —— Ubi vero nulla poſſit iniri concordia, illi lectioni magis eſſe ſtandum, quæ magis cum præcedentibus & ſequentibus conſonaret, aut quæ magis conveniret cum Apoſtolicis & Evangelicis literis, aut quæ antiquiora & probatiora exemplaria pro ſe haberet, aut quæ à pluribus Patribus agnita eſt & probata; ſive ſit Hebræa, ſive Græca, ſive Latina.

81. TH. STAPLETONUS, Anglus, Jeſuita, Profeſſor primum Duacenſis, poſtea Lovan. in [a] Opere *Controverſiarum* ed. an. 1578. de Textu Hebræo modeſte & reverenter loquitur, etſi Editionem Vulgatam præferat. *Equidem* (inquit) *inſpectio fontium & originis ipſius Heb. vel Græca cum Latina aut alia aliqua verſione diligentem collationem magnam vim habere ad illuſtrandam id quod obſcurius & minus clare Interpres vertit, NON ASSECUTUS SEMPER genuinam linguæ phraſim, idioma, & guſtum, facile concedo, & nemo doctus negaverit. Sed is modus tenendus eſt, ut nec ruſtice ſacros illos fontes conculcemus, vel barbare explodamus, nec etiam id illis tribuamus, quod nullo modo tribuendum recta ratio docet. &c.* Codicum Heb. non *corruptionem*, ſed *varietatem* potius aſſerit: *Neque Heb. Textum* (*maxime punctis adhibitis quibus nunc legitur*) *ab omni vel corruptione, vel certe varietate, liberum eſſe, certiſſimis argumentis deprehenſum eſt.*

[a] Controv. 6. l. 11. cap. 12.

82. HECTOR PINTUS, Luſitanus, ex Hieronymiana familia, in Acad. Conimbricenſi S. Scripturæ Profeſſor, qui ob. 1584. quamvis Com. in Dan. 7. dicit *ſacrarum Scripturarum Veritatem jam nunc non eſſe præcipue petendam ex Heb. & Græcis, ſed ex Lat. Verſione*, tanquam quæ *pura* ſit & *invialata*; quanto tamen in pretio Textum Heb. habuerit, conſtat paſſim ex Commentariis in Prophetas. Et in locis aliquibus, rejecta Verſione Vulg. ſubſtituit ſuam, ut in Eſai. 17. Et in Eſai. 19. verba illa Editionis Vulg. *ad montem nominis Domini exercituum montem Sion*, abſque ulla explicatione dimittit, utpote non comparentia *in exemplaribus Heb. nec in Græcis, nec in Verſione Hieronymi.* Alibi intelligit Decretum Trident. de Verſione Vulg. comparata, non cum Textibus Orig. ſed tantum cum aliis Tranſlationibus. In Dan. 3. *Non eſt cur Vulgatam Edit. contemnant & vituperent vani homines, cum juxta S. Conc. Trid. Decretum ea ſit authentica: eamque ob cauſam aliis omnibus VERSIONIBUS antepoſita. Poſſunt quidem ex Heb. & Græca VERITATE alii aliquando ſenſus depromi & hauriri veri, ſalutares, & excellentes: & ex pleno fonte mirabiles rivi deduci atque derivari. At non idea eſt dicendum, falſam eſſe antiquam noſtram Edit. Vulg. quæ omnibus aliis eſt verior, gravior, illuſtrior, & præſtantior.* Sic in Dan. 7. *Cognitio lin-*

guæ

guæ Heb. eſt mirum in modum utilis ad intelligentiam V. T. ſimiliter & Græcæ ad intelligentiam Novi.

83. PAULUS GRYSALDUS, Profeſſor Peruſinus, Ord. Prædᵗ. *Deciſ. Fidei Cathol.* Ed. 1587. in voce *Biblia*, hanc Propoſitionem, *Bibliam qui vult exponere, ad Heb. linguam ac codices recurrendum eſt*, tanquam *Hæreticam* damnat. Idem tamen in voce, *Scriptura*, accedit eorum ſententiæ qui in Latina Vulg. errores nonnullos eſſe fatentur, inter quos recenſet TITELMANNUM, & ALOYSIUM LIPPOMANNUM. *A quibus*, inquit, *non diſcedunt recentiores noſtræ familiæ.* Ait Concilium Trid. cum decernit Vulgatam non eſſe quovis prætextu rejiciendam, *loqui de his quæ ad fidem ſpectant, non de minimis: Ut Papa aliquando poteſt errare, ut homo, non ut Pontifex definiendo, ſic & Scripturam poſſe in aliquibus eſſe depravatam, non tamen in his quæ ſunt majoris ponderis.*

84. HIERONYMUS DE LA RUA, Profeſſor Toletanus, in opere *Controverſiarum* Gregorio XIII. nuncupat. & an. 1584. ed. ſtatuit, *ſi qua fidei & morum quæſtio exoriatur, nullo modo recurrendum eſſe ad Heb. codices, ut aliquid ejiciatur, quantumvis leve ſit; vel ut aliquid emendetur, quantumvis minimum, ſed ſtandum eſſe in omnibus Editioni Vulg.* Addit vero: *Quæ aſſertio ſic eſt intelligenda, non quod negemus, eſſe utilem recurſum ad Heb. Veritatem, ut ex ea melius aliqua intelligantur cognitis phraſibus, idiomatibus, Hebraiſmis, modiſque dicendi alienæ linguæ, utque plures ſenſus ex conciſione linguæ orti accipiantur, quam ex verbis, ab eo, qui tranſtulit, poſitis, accipi poſſint.* Ibidem negat Heb. exemplaria communi Hebræorum conſenſu fuiſſe unquam corrupta; eaque manere ſicut Hieronymi tempore fuere, contendit, aliqua ſaltem *in ſua origine integra ſervata.*

De hoc argumento longe plenius tractat in ſecunda editione *Controverſiarum* ed. *Madriti* 1619. ubi [a] aſſerit *nihil impedire aut Codicum Heb. fictam corruptionem, aut Synodi de authentica Editione definitionem, quin ſtudioſi ſacrarum literarum ex Heb. fontibus multas utilitates, necnon & commoditates haurire* [b] *valeant.* Concedit *ſententiam quæ eſt in Codicibus Heb. vel Græcis (etſi perraro) congruentiorem & aptiorem eſſe pro rebus fidei confirmandis ea, quam expreſſit Latinus Interpres.* Hujus tamen ſententiam, etſi minus apta ſit & commoda, eſſe tamen magis authenticam, & Interpretem *ad eam ponendam ſufficientibus rationibus fuiſſe motum à Spiritu ſancto.* Poſtea [c] aſſerit *Interpretem in ſingulis verbis non habuiſſe aſſiſtentiam peculiarem Sp. S. ſed ſolum pro transferendo ſine fidei errore, morumque vitio. adeoque in aliquibus non ita ſignificanter nec ita commode tranſtuliſſe, quin potuerit melius & commodius vertere.* atque hoc concedi ait [d] *à fere univerſis ſacrarum literarum ſtudioſis.* [e] *Somniare eos*, qui putant Synodum Trid. *ſingula verba recipienda decreviſſe.* [f] *Non eſſe impium affirmare, interpretem fuiſſe hallucinatum, cum in medium adfertur Scripturæ locus, ubi Interpres clare oſtenditur à fonte devius, uſque dum univerſalis Eccleſiæ auctoritate ſit definitum, editionem in omnibus ſuo fonti & origini conſonam eſſe.* Denique, ad *Heb.* & *Græcos* codices recurrendum eſſe, cum ob alias cauſas, tum ob has, [g] *ut plures inde ſenſus accipiantur, quam potuerit exprimere Latinus Interpres*: [h] & pro agnoſcendis erroribus & vitiis quæ in Verſionem irrepſerunt, *aut incuria librariorum aut depravatione hoſtium Eccleſiæ.*

[a] To. 1. p. 164.
[b] Pag. 206.
[c] Pag. 209.
[d] Pag. 211.
[e] Pag. 218.
[f] Pag. 219.
[g] Pag. 223.
[h] Pag. 227.

85. GREG. DE VALENTIA, Profeſſor Ingolſtadienſis, quamvis in *Analyſi* Verſionem Lat. textibus primogeniis diſerte anteponit, tamen argumentis pro altera parte mature conſideratis, ita moderatus eſt ſuam ſententiam, ut an. 1590. Ingolſtadio ſcripſerit ad *Serarium* in hæc verba: *Summa, mi Pater, hæc eſt; exiſtimare me auctoritate definitioneque Concilii Trid. Vulgatam Edit. Lat. omnibus Editionibus, cujuſcunque ſint idiomatis, fuiſſe prælatam; ita tamen ſententiam meam veram eſſe putare, ut arbitrer poſſe quempiam ſine periculo erroris de vi atque ſenſu Definitionis illius*

illius Concilii Trident. aliter opinari. Leguntur hæc apud *Serarium Prolegom.* cap. 19. Q. 12. §. 1.

86. Jo. Lorinus, Avenionenſis, ex familia Jeſuitarum, qui Romæ & Mediolani Theologiam profeſſus eſt, Præfat. in Pſalm. ed. 1611. *Editionem Lat. Vulg. non modo Pſalmorum, ſed totius quoque S. Script. ut nunc approbata eſt à Sede Apoſtolica, omnino certam & canonicam eſſe, ut certum puto.* Idem tamen in Pſal. 26. 12. eorum impugnat ſententiam, qui Scripturas Heb. à Judæis fuiſſe malitioſe ſive conſulto depravatas exiſtimant.

87. Jac. Gordonus Huntlæus, Jeſuita Scotus, *in Epitome Controverſiarum* (1612.) multa habet pro Verſ. Vulg. & contra textum Heb. quibus *Glaſſius* reſpondet in *Philologia.* Idem tamen fatetur *recte & utiliter conſuli Heb. textum, ut verus literæ ſenſus agneſcatur, quando Vulg. Verſio Lat. eſt ambigua, aut minus aperta. Præterea ut intelligantur varia myſteria, quæ in textu Heb. latent, & verbis Lat. ſatis explicari non poſſunt: denique ut energia & emphaſis illius ſacræ linguæ plenius comprehendatur.*

88. Lud. Turrianus, Jeſuita, Complutenſis, *Diſputationibus in Thomam* (1617.) eorum accedit ſententiæ qui Verſionis Vulg. omnimodam integritatem & αὐθεντίαν aſſerunt; idem tamen Heb. Codicum incorruptionem [a] defendit, & *fere doctiores ſuæ ætatis eandem ſententiam amplecti* affirmat: ſed auctoritatem Ed. Vulgatæ magis nobis conſtare ob Eccleſiæ Decretum: ex aliis Verſionibus diverſos etſi non contrarios, ſenſus erui poſſe. *Obſervandum eſt* ([b] addit) *poſſe aliquando ejuſdem loci eſſe duas lectiones diverſas inter Lat. Codices, & tunc conſiderandum eſt quam habeat quælibet illarum auctoritatem. Si enim una magis ſit in uſu apud Patres & Eccleſiam, illa præferenda eſt: ſi vero dubia res ſit donec ab Eccleſia declaretur, utraque poteſt retineri, quamvis ſi certo conſtet de litera Originali, ea Latina potius eſt recipienda quæ Originali reſpondet: quod ſi utraque cadere poſſit æque in Originalem, & utraque pariter eſt in uſu Latinorum Patrum, antequam Eccleſiæ judicium de illis feratur, ſub disjunctione utraque eſt amplectenda.* Quæſtionem aliam movet his verbis: [c] *Difficilius poſſet quæri an quando vox Lat. ſecundum proprietatem habet diverſum ſenſum ab Originali, ſit præferendus ſenſus ille ſenſui vocis Græcæ aut Heb. ex una enim parte ſenſus Originalis videtur præferendus quando lectio Orig. eſt incorrupta; ex altera vero parte cum ſit retinenda Lat. Vulgata lectio proprieque ſit explicanda, ille ſenſus videtur præferendus quando ſecundum vocis Lat. proprietatem aptius cadit in eam. Aliqui hanc poſteriorem partem defendunt, perfunctorie rem attingentes non hoc loco, ſed explicantes interdum aliqua loca lectionis Vulg. propter rationem factam. Multis vero prior probabilis videtur, quia in tali loco licet ſit retinenda Lat. Vulg. lectio, tamen ubi certo conſtat de lectione Orig. vox Lat. ita eſt ſumenda, ut ex circumſtantiis ſignificet, vel tanquam ex cauſa, vel effectu, vel alio modo ſimili, id quod ſignificat vox Græca Orig. hoc enim non eſt contra auctoritatem Vulg. lectionis, ſi retenta ea lectione trahamus verbum aliquod ad ſenſum Originalis vocis, qui ex aliis adjunctis vocibus lectionis Vulg. etiam colligitur, quæ doctrina pro variis Scripturæ locis obſervanda eſt.*

[a] Diſp. 21. dub. 22.

[b] Diſp. 2. dub. 4.

[c] Dub. 3.

89. Dominicus Garcias, Hebr. linguæ Profeſſor aliquando Complutenſis, poſtea Inquiſitionis Regni Aragonum Cenſor, quamvis Ed. Latinam *ſanctiſſimam noſtram Vulgatam* appellare ſolet, & Interpreti Spiritum divinum & infallibilem attribuit, tamen in *Quæſtionibus ſuper Gen.* (ed. 1624.) ſuper cap. 9. Q. 2. hæc habet: *Quod ſi nobis opponant, ex Vulgata Lectione non conſtat, Deum temporibus Noæ exhibuiſſe illud ſignum, &c. illis dicemus, quod ſi textum Heb. conſulamus, adinveniemus illum legere de præſenti. — Et ad hoc dicendum textus Heb. nos impellit. &c.* Quæſt. 3. *Quæ litera perſeveratura erat una ſimul cum veteri*

originali

originali Hebræo Teſtamenti antiqui uſque in finem mundi in teſtimonium contra Judæos.

90. Iniquior Fontibus, quam ille quem defendebat, erat JAC. GRETSERUS, Jeſuita, Profeſſor Ingolſtadienſis, in *Bellarmini Defenſione*, quam in lucem dedit an. 1607. ubi [a] ait, *non recurrendum eſſe ad fontes, quia fontes ſunt corrupti: ſed veritatem indagandam eſſe ex Edit. Lat. vulgata, & ex Græca* LXX. *& aliorum interpretum.* [b] Et *fontes Heb. iis locis, ubi Vulgata Edit. vere plus habet aut minus, quam Heb. textus, non eſſe ſinceros; ſed id quod in Editione Vulg. exſtat, in Heb. autem non exſtat, excidiſſe, quocunque caſu id acciderit.* — [c] *Deum Interpretis manum & calamum direxiſſe, ne uſpiam à Spiritus S. mente in tranſlatione aberraret.* Eſt tamen ubi mitiorem ſe præbet, & Vulgatæ Edit. præcellentiam ad ea quæ ſpectant ad *fidem moreſque*, reſtringere videtur; nempe paulo poſt verba noviſſime citata, ait, *Patres & ipſos communiter fideles habuiſſe hanc interpretationem pro tali, quæ Spiritus S. ſententiam ubique æquatur, quod ad doctrinam & mores attinet: nec tamen hoc ipſo* (inquit) *præfertur à nobis aut à Patribus, ipſi fonti Heb. & Græco; ſed exæquatur; ſi quidem Hebræi ac Græci fontes cum Lat. vulg. Editione conſentiant, ſufficit nobis exæquatio, non poſtulatur prælatio. At ſi, quod ad dogmata fidei vel morum attinet, Græci & Heb. fontes à vulg. Verſione diſcrepent; intrepide eam hujuſmodi fontibus præferimus; utpote corruptis, quia decretum Eccleſiæ habemus, vulgatam Edit. nuſquam à mente Spiritus S. deviare, quoad dogmata fidei & morum; non habemus autem hujuſmodi decretum de Textibus Heb. & Græco, prout hodie exſtant.* [d] Alibi: *Non ita probavit Eccleſia Editionem Lat. vulg. quaſi nullum in ea reperiatur vocabulum non ſatis apte ex Heb. tranſlatum; ſed in iis, quæ ad dogmata fidei & morum ſpectant, hanc editionem declaravit eſſe authenticam.* [e] Rurſum: *Nec tamen Eccleſia unquam adhuc declaravit eas ipſas lectiones, omnes & ſingulas, quæ in textum admiſſæ ſunt, eſſe veras ac legitimas omniſque vitii expertes; ſed tantum nobis expoſuit vulgatam Edit. Lat. eſſe authenticam, quod attinet ad doctrinam fidei & morum; ita ut quicquid ex Hebr. aut Græcis fontibus in alterutro horum capitum cum vulgata Edit. Lat. non concordat, id tanquam non authenticum repudietur; poteſt autem vulgata Edit. hoc ſenſu & modo authentica eſſe, licet erratis librariorum non penitus careat.*

[a] Lib. 2. c. 2.
[b] Cap. 9.
[c] C. 10. p. 537.
[d] Pag. 560.
[e] Pag. 571.

91. JO. AZORIUS, Jeſuita, *Inſtitutionum Moral.* quas *Clementi* VIII. nuncupavit, lib. 8. cap. 3. etſi Editionem Vulg. non modo in rebus fidei ac morum, ſed & in omnibus eſſe Canonicam ſtatuit, ait tamen *exemplaria Heb. & Græca ſuam fidem & auctoritatem etiam nunc retinere, quam ante Concilium Trid. habebant: & ſi ſenſus Heb. vel Græcæ lectionis non ſit Vulgatæ contrarius, ſed ſolum ab illa diverſus, illum à Concilio non improbari: ſed permiſſum eſſe alios ſenſus diverſos ex Heb. Codicibus eruere, ad aliorum in vita & moribus profectum juvandum, & promovendum.*

92. LUD. TENA, Profeſſor Complutenſis, poſtea Epiſcopus *Dertuſenſis*, [f] *Iſagoga in S. Script.* quam edidit an. 1620. etſi Latinam Vulg. in ſingulis apicibus pro authentica & regula fidei habendam eſſe ſtatuit: Textum tamen Heb. incorruptum etiam eſſe contendit: cum vero minoris eſſe nobis auctoritatis, quia eum eſſe authenticum *fide* tantum *humana* credimus, cum Latinum eſſe authenticum credamus *fide divina*, ob Eccleſiæ ſcil. declarationem. *Ex hoc vero decreto* (inquit) *non ſolum non minuitur auctoritas Hebræorum & Græcorum Codicum, quin potius roboratur magis. Sicut ſi ex eadem ſtirpe eſſent duo fratres nobiles, unuſque haberet probatam nobilitatem, & alius: ſecundum rem eadem eſſet utriuſque nobilitas, non tamen quoad nos. Quia, ut ſic, firmior eſſet, quæ probata eſt; cujus probatione alia non tantum non minuitur, ſed amplius ſolidatur. Pariter etiam reſpondetur ad exemplum de fonte, & rivulo; quando enim*

[f] Diſſ. 3. §. 4. & Diſſ. 4. §. 2.

enim eadem certitudine, liquet puritas utriuſque, tunc major eſt claritas fontis, ſaltem originative, ſecus tamen, quando certius conſtat rivuli puritas, ut in noſtro caſu. Ut eos reprehendit, qui, ut Heb. lectionem colant, valde detrahunt Vulgatæ; ſic eos quoque, qui, ut Vulgatam extollant, Hebraicam & Græcam abjiciunt tanquam inutiles. *Media* (inquit) *via incedendum eſt, ut unicuique detur, quod ſuum eſt, ſimulque maneant honorati parentes, & filii. Quare merito ſancti Doctores, & alii viri, noſtra hac tempeſtate, omni eruditione referti, qui concionibus & ſcriptis, Dei Eccleſiam illuſtrant, ita Vulgatam interpretantur, ut ab Hebræis & Græcis Codicibus teſtimonia petant, Chriſtianæ religioni valde conſentanea, & utilia.*

93. FRANCISCUS SUARESIUS, Profeſſor Conimbricenſis, in opere *de triplici virtute Theolog. &c.* ed. 1621. *Diſput. 5. de Fide, §. 3. n. 10.* quamvis neget admitti debere aliquid, quod Lat. Editioni contrarium ſit, concedit tamen *admitti poſſe varias lectiones, & varios ſenſus, ex aliis linguis.*

94. JAC. BONFRERIUS, Jeſuita, in Collegio Aquicinctenſi ſacrarum lit. & linguæ ſanctæ Profeſſor, in *Præloquiis* Pentateuchi ed. 1625.
a Cap. 13. §. 2, 3, 4, 5. ſtatuit [a] *Judæorum malitia nonnulla, ſed non admodum multa, in Heb. textum irrepſiſſe errata*, nimirum per punctationem Maſoretarum. Iſtiuſmodi loca ſex enumerat. Extra ea loca, in quibus de Chriſto, fideique Chriſtianæ myſteriis agitur, *eſſe magnam auctoritatem textus Heb. majorem tamen Verſionis Vulg. eſſe debere, quam textus Heb. & ubi cætera ſunt paria, potius textum Heb. è Verſione eſſe corrigendum, quam contra.* Addit, textum Heb. *plurimum prodeſſe ad diverſos ſenſus literales, qui ſub eiſdem apicibus Heb. latere poſſunt, quos una ſua Verſione Latinum Græcumve idioma exprimere non poteſt; ſive ad nova aliqua ſenſa, myſteriaque aliqua arcana detegenda, ad quæ Interpretes Concionatoreſque manu ducunt Hebræa.* Eadem fere dicit de N. T. textu Græco; illi *univerſe loquendo*, & *cæteris paribus* præferendam eſſe Verſionem, non vero ſemper, ubi à ſe invicem recedunt. Pauca
b Cap. 14. [b] quædam recenſet loca in Græco textu depravata. Nomen *AUTHENTICÆ* in Decreto Trid. *importare aliquid amplius, quam ut nihil ſit in Vulgata quod fidei vel bonis moribus repugnet; verum etiam nihil in ea eſſe quod aperte falſitatis vel contradictionis alicujus poſſit revinci, etiamſi ad fidem vel mores non pertineat.*

Porro, inquit, *leviora cætera, an viz. ſingulas voces ita apte verterit Hieronymus, ut commodius verti non poſſent; an ſingularum arborum, plantarum, gemmarum, animalium nomina ita expreſſerit, ut in eo nihil humani lapſus admiſerit, nolim ego aſſerere, nec Concilii Trid. credo mentem eſſe. — Item, non eſt contra hoc Concilii Decretum, dicere videri aliquid additum vel demptum, quod ſenſui aliquo modo officiat; puta Exodi 38. 25. aliquid è noſtro textu excidiſſe, id enim paſſim omnes aſſerunt, & Heb. textus & Editio* LXX. *perſpicue id indicant. Joſ. 16. 8. ubi habetur*, mare ſalſiſſimum, *additum eſt epithetum illud*, ſalſiſſimum, *quod neque Hebræa, neque* LXX. *habent, videturque omnino ſenſui officere.* Com. ad. Joſ. 21. *Ego nihil hic mutandum cenſeo, donec aliter viſum erit Chriſti Vicario, cujus eſt Bibliorum correctiones dare.*

c Controv. 2. n. 9. 95. JAC. TIRINUS, Jeſuita Antuerpianus, in *Controverſiis Fidei* [c] ed. 1632. ait *Latinam Ed. per omnia eſſe authenticam, ſinceram & infallibilis fidei, non tantum quoad dogmata & mores, ſed & quoad rerum geſtarum hiſtoriam.* At quam bene iſte homo ſibi convenit! Fateri mox cogitur, ei ineſſe errores quoſdam, quos vocat *typographicos*, cum tamen non eſſe *typographicos* ipſe optime ſcivit. "Nolo tamen illam excuſare à mendis "typographicis, quæ hinc inde irrepſerunt. v. 9. 2 Reg. 21. 8. *Michol* "ponitur pro *Merob.* 24. 13. *ſeptem* pro *tribus* annis. 3 Reg. 7. 14. "*Nephthali* pro *Dan.* 1 Paralip. 4. 22. redundat ſolem. 5. ult. in *Labela*

"redundat

"redundat *La.* 2 Paralip. 20. 1. *Ammonitis* positum pro *Idumæis.* 22. 2. "*quadraginta duorum*, pro *viginti duorum.* Et plura notavit *Franciscus* "*Lucas*, & nos sparsim suis locis. Sed hæc ut facile corrigi possunt, "ita res ipsas, dogmata, vel mores non concernunt." Quomodo dici possint *res ipsas* non concernere, *Tirinus* viderit: Id ego non video.

96. Inter omnes Hebraicorum Græcorumque fontium adversarios nemo aut doctius, aut vehementius rem egit, quam Jo. MORINUS, Blesensis, Congregationis *Oratorii* Presbyter; qui cum è castris Reformatorum ad partes Pontificiorum transfugisset, nihil prius aut antiquius habuit, quam Scripturarum Origin. quas summe colunt ac venerantur *Reformati*, auctoritatem elevare, sibi tamen parum constans. Hoc animo, edidit 1. Præfationem in Sixti V. Biblia Græca recusa Parisiis an. 1628. 2. *Exercitationes in utrumque Samaritanorum Pentateuchum* 1631. 3. *Exercitationum Biblicarum de Hebræi Græcique textus sinceritate, germana* LXXII. *Interpretum translatione dignoscenda, illius cum Vulgata conciliatione, & juxta Judæos divina integritate, totiusque Rabbinicæ antiquitatis, & Operis Masorethici ara, explicatione, & censura*; partem priorem 1633. 4. *Diatriben Elenchticam de sinceritate Hebræi Græcique textus dignoscenda, adversus insanas Hæreticorum quorundam calumnias*, 1639. intelligit *Franciscum Tailorum* Anglum, & *Arnoldum Bootium* Belgam, qui *Examen Præfationis Morini in Biblia Græca de textus Hebr. corruptione, & Græci auctoritate*, ediderant. Accedunt *Appendix de locis Hebræi textus restitutis*; & *Animadversiones in* Muisii *Censuram Exercitationum Samarit.* Prodiit *Exercitationum Biblicarum* (Operis 25. annorum) pars posterior, adjuncta etiam priori, an. 1660. quum Auctor anno præeunte è vivis excessisset.

His libris nervos omnes contendere videtur, ut Scripturarum primævarum præsertim Heb. auctoritatem, quoad fieri possit, diminuat ac labefactet. Illum vero haud obscure colligitur majori in pretio habuisse Versionem LXX. quam ipsam Vulgatam Lat. licet hujus quoque Auctorem Divini Numinis adflatu fuisse adjutum asseveret. Textum enim Heb. haud raro reprehendit, ubi ei congruit Versio Latina.

Morinum vulgo hodie sequuntur, tanquam Ducem omnium fortissimum, quotquot Biblia Heb. arietare audent: pauci vero intelligunt, quid revera senserit *Morinus.* In Præfatione *Exercitationum Bibl.* non erubuit Editor, homo nequam, Lectori his verbis inanibus ac Thrasonicis fucum facere. *In id* (inquit) *strenue incumbit Morinus, ut* LXX. *Interpretum & Vulgatam S. Bibliorum Editiones sinceras & nativas vindicet, contra Veteres & Recentiores illos, qui eas ex Hebr. textu impugnare totis viribus contendunt, ut extra omnem Scripturas S. legendi regulam positi, suis somniis liberius indulgeant, & errores suos adversus Catholicam Veritatem impune profiteantur. Quocirca tales videas homines* (*Hæreticos dico*) *quos si viceris afferendo testimonia clarissima, cito ad Heb. textum, tanquam ad arcem, confugiunt, ut sub ejus obscuritate tuto caliginem veritati effundant. Mirum certe quanto cum fastu & arrogantia testimonia aliunde apertissima, illa sua Hebræa obvoluti caligine deludant, & Viris Ecclesiasticis insultent, quorum magna pars, utpote in Sacramentorum dispensatione aliunde satis occupata, aut Hebraicam non callet linguam, aut certe non ita callet, ut minutiorum vocabulorum, in quibus nidum Hæretici collocant, diligentiori exquisitioni vacare per tempus liceat; atque ita hi superbi Ecclesiæ hostes unum aut alterum Heb. verbum fastuose ostentando, quæstionem solvisse, & frementibus populis indecorum nobis, quanquam nihil minus, triumphum reportare videantur. Præsto adest in priore parte P. Morinus, & PORTENTOSAM Hebræi textus corruptelam & depravationem solidissimis argumentis vel ex ipsis Judæorum & Rabbinorum libris depromptis assidue demonstrat. Ita ut futile*

tile omnino & insanum videatur post tam apertam ejusmodi librorum pravitatem, Hæreticos his tueri armis, quæ ex Rabbinorum & Judæorum continuo affrictu rubiginem horrendam contraxerunt. &c. Quam PORTENTOSA sit, juxta *Morinum*, Codicum Heb. depravatio, discere est ex *Diatriba de Textus Heb. & Græci sincer.* cap. 12. ubi diserte affirmat, nec tot nec tantas esse textus Hebr. corruptelas, ut exinde *corruptus* dici possit. *Postrema calumnia*, (inquit) *quæ passim per totum libellum aspergitur, est, me Hebræum textum pro depravatissimo habere, atque omni mendarum genere plenissimo, adeo ut omnium pedibus abjici & proculcari debeat. Tantum abest, ut hoc scripserim, ut textum Heb. corruptum nunquam dixerim. Multas quidem mendas in eo esse, & à Judæis adnotari, multa quidem loca deprehendi, in quibus corruptelæ inessent, sæpius scripsi. Sed textum corruptum nunquam pronuntiavi. Sunt autem hæc longe dissimillima. Res aliqua talis denominatur vel à nobiliori, vel à majori sui parte. Non major pars, non nobilior depravata est. Multis in locis sunt mendæ; nonnullæ nullius momenti, nonnullæ de quibus difficile est judicare, utra sit sincerior & textui convenientior; nonnullæ quoque magni momenti sunt corruptelæ. Illa tamen omnia, si cum reliquo textu integro comparentur, & paucissima sunt, & minimi momenti. Ideo nec unquam scripsi textum istum simpliciter corruptum, nec talis nisi admodum improprie dici potest. Mendæ sunt plurimæ in textu Græco N. T. mendarum myriadas solus Beza suppeditabit: num ideo absolute dicetur textus ille corruptus? Vulgatæ Codices antiqui invicem comparati multas varietates exhibent, quis tamen Vulgatam absolute corruptam, præter Hæreticos insano odio adversus eam frementes, affirmabit? quum igitur textum Heb. ne corruptum quidem dixerim unquam, qua argumentorum complexione nisi prorsus sycophantica & insana, eum depravatissimum & pedibus conculcandum me scripsisse demonstrabunt? Sæpius quidem scripsi & in Præfatione mea, & in Exercitationibus in Hebr. textu mendas esse & varietates multas, illorumque risi fatuitatem, qui Judæorum Scribas aberrare non posse credunt, & eorum pervicaciam cum stoliditate conjunctam insectatus sum, qui innumeras varietates oculis conspicientes, & manibus contrectantes ad mysteria confugere malunt, quam mendam ullam confiteri. Sed hinc colligere textum Heb. esse corruptum, multo minus depravatissimum, & pedibus contulcandum, eorum sane est, qui rationis impotes quæcunque dictat furor, effutiunt.* Similia [a] ibidem sæpius: etsi in Opere *Exercitationum Bibl.* testimonia multorum congerit, qui textum Heb. malitiose à Judæis depravatum fuisse existimant, se tamen non eandem amplecti sententiam profitetur. Lib. 1. Exercit. 1. c. 4. §. 1. *Quapropter secundam sententiam semper amplexus sum, nuncque tanto confidentius eam amplector, quanto penitius & diligentius Judaicorum mysteriorum intimos recessus, & traditionum adyta penetravi. Ea autem profitetur, in Judæorum codicibus varias lectiones, errores, & corruptelas inesse, quædam iis deesse, nonnulla supereße. Sed hæc Judæorum partim præcipite aut negligente manu, partim ignorantia, partim transmigrationum, & variarum afflictionum sævitia, non autem malignis de causis contigiße.* Sic in scripto contra *Muisii Censuram Exercit. Samarit.* cap. 1. *Prima calumnia est, Nos in Exercitationibus nostris asserere Judæos de industria in odium religionis Christianæ sacros suos libros corrupisse. ---- ---Semper nobis placuit magis aliorum sententia, qui mendas & corruptelas illas Librariorum incuriæ, oscitantiæ, hallucinationi, temporum injuriæ, & aliis fortuitis casibus tribuunt. Hanc sententiam ubique, nusquam aliam, amplexi sumus; imo aliam nobis non probari nonnunquam diserte significavimus &c.* Rursum pag. 366. *At hujus criminis ne semel quidem eos scripsi conscios esse, nusquam credidi, sæpius quantum in me fuit, eo crimine purgavi.*

Samaritanos Codices Judaicis sive Hebraicis in Operibus suis haud obscure anteponit; at in Epistola ad *Tho. Comberum* scripta an. 1633.

Judaicos,

[a] Pag. 198, 229, 230.

Judaicos, inquit, *Codices cæteris paribus eſſe Samaritanis quibuſcunque præferendos nemo eſt opinor qui dubitet.*

Quamvis Auctorem Latinæ Vulgatæ, in ea condenda Prophetam fuiſſe, & ſpeciali Spiritus S. afflatu ductum, pluſquam uno loco aſſerit, alibi tamen fatetur Decreto Tridentino ſatisfieri, ſi quis dicat, nullum in ea reperiri errorem in fide & moribus. Lib. I. Exercit. VII. cap. 4. *Aliorum enim ſententiæ nihil obeſt qui Vulgatam Verſ. eatenus tantum probatam volunt, quatenus fidem ſpectat, bonoſque mores, atque ut omnibus certum eſſet, nullo eam fœdatam errore, ex quo pernicioſum aliquod dogma in fide & moribus colligi poſſet. — Quorum ſententiæ tutò Catholicus acquieſcere poteſt.*

In Epiſtola ad Card. *Barberinum* de *Capelli Critica Sacra* in lucem edenda dat. 1653. contendit *licere cuivis ſcribenti commentaria in ſacrum Textum, aut quovis alio modo de re Theologica tractanti aſſerere, in Vulgata Ed. ineſſe aliquem librarii errorem, aut varias lectiones ex antiquis MSS. colligere, aut tueri lectionem aliquam antiquam eſſe ſignificantiorem ea quæ retinetur in Vulgata, aut comparare textus Hebræum, Chaldaicum, Tranſlationes Græcas cum textu Vulgatæ, licet ſint plane diverſi aut etiam contrarii, & horum textuum aliquem videri hoc loco commodiorem textu Vulgatæ — Hoc omnes Catholicos Tractatores aſseruiſſe & occaſione data feciſſe. —— Si quis* (inquit) *numerum inire vellet Tractatorum Eccleſ. qui occaſione data aliter interpretati ſunt, vel ex Græco vel ex Heb. quam ferat Vulgatæ textus, qui varias Vulgatæ lectiones à textu diverſas adnotarunt & amplexi ſunt, qui eas cum Græcis, Hebraicis, Syriacis, & Chaldaicis Codicibus comparârunt, ediſſeruerunt, convenientioreſque aliquando textui ſacro καὶ ἐμφαλιωτέρας quam ſit eo loco Vulgatæ textus, multitudine ſane obrueretur.* Multorum profert teſtimonia de Concilii Trid. mente, quod liceat etiam ipſum Interpretem oſcitantiæ inſimulare, modo non rebus ad fidem moreſque attinentibus. Tandem ſubdit: *Imo conceſſo quod nonnulli contendunt Vulg. Interpretem fuiſſe Prophetam & θεόπνευστον interpretationem condidiſſe* (*quam ſententiam ut probabiliorem amplexi ſumus, Exercit. noſtrarum Biblicarum lib. I. Exercit. 7. cap. 4.*) *nec ſic tamen conſequeretur nævos in Vulgata nullos eſſe, errores & oſcitantias nullas; ſequeretur equidem nihil horum ab Interprete commiſsum eſſe, ſed Amanuenſes in ea deſcribenda nunquam aberraſſe, ceſpitaſſe, oſcitaſſe quis præſtare audebit? Hoc eſſet in hæreticorum inſaniam ruere qui Græcos & Hebræos codices, præſertim hos poſteriores, volunt eadem puritate nunc excellere qua primum fuſi ſunt. —— Si errata librariorum, aut etiam Interpretis, quod rariſſimum erit, in Vulgata ſupereſſe aliquando admittit Capellus, nihil mirum, cum Catholici plurimi id fateantur. Optat equidem Verſionem fieri novam V. T. ex Heb. textu, in cujus Margine variæ lectiones undique ſelectæ collocarentur, ſed hoc, ut mihi videtur, non præjudicat Concilii Decreto, quod tantum vult Vulgatam Lat. Ed. cæteris Tranſlationibus præferri, & authenticam haberi, atque in Officiis Eccl. ſolam uſurpari, & in diſputationibus à nemine rejici; ſed ex Heb. aut Græco interpretationem ad Originarii textus illuſtrationem condi nunquam prohibuit.*

De hac *Morini* Epiſtola, audiatur *Simonius* in illius *Vita*: *Digna eſt profecto hæc Epiſtola quæ in lucem edatur, ut Theologi præſertim Pariſienſes, quorum plerique Vulgarem Ed. adorant, eoſque ferre non poſſunt, qui de nova ad contextum Heb. aut Græcum tranſlatione paranda cogitant, diſcant ex illa quid de rebus Biblicis doctiores Theologi idemque rei Criticæ periti ſentiant. In hac enim Morinus ſuam de iſto argumento ſententiam longe ſincerius exponit, quam in ſuis Exercitationibus Biblicis, in quibus ad id unum attendit, ut Proteſtantibus aliiſque contextus Heb. ac Græci N. Teſt. aſsertoribus ſeſe opponeret.*

Morinum fuiſſe *judicii pauci*, obſervat alibi *Simonius*, ſcil. in [a] *Judicio de Reſponſione Voſſii*, quod emiſit ſub nomine *Hieronymi à S. Fide*. Ubi [a] Pag. 34.

[a] Pag. 63. & hoc quoque addit [a] tam pervicaci illum animo fuiſſe, ut exactis jam tribus annis ab expugnata *Rupella*, hanc revera expugnatam fuiſſe firmiter negaverit, dixeritque vanos eſſe qui ea de re vagati fuerant rumores.

97. De *Morini*, aliorumque ſententia hactenus. *Marcellus*, Electus Archiepiſcopus Corcyrenſis lib. 1. *Sacrarum Cæremon. ſive Rituum Eccleſ.* §. 2. Cæremonias in Inauguratione ſummi Pont. obſervari ſolitas, deſcribens, refert, quod *cum Pontifex pervenerit ad montem Jordanum, Judæi illi obviam ſunt genu flexi, legem Pontifici offerunt lingua Heb. legem laudantes, & hortantes Pontificem, ut illam veneretur. Pontifex illis auditis, reſpondet, Sanctam Legem, Viri Hebræi, & laudamus & veneramur, utpote ab omnipotenti Deo, per manus Moyſi, patribus veſtris tradita eſt: obſervantiam vero veſtram, & vanam interpretationem damnamus, atque improbamus, quia Salvatorem quem adhuc fruſtra exſpectatis, Apoſtolica fides jampridem adveniſſe docet, & prædicat Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, qui cum Patre & Spiritu ſancto vivit & regnat Deus per omnia ſecula ſeculorum.* Per *Legem* autem intelligitur non totum Biblicum volumen quod exiſtimat [b] *D'Eſpiereſius*, ſed Lex tantum Moſaica, ut apparet ex vocibus iſtis, *per manus Moyſi.*

[b] De textu Heb. dub. 1.

[c] Lib. 5. c. 10. 98. Apud *Ribadeneiram* in [c] Vita *Ignatii Loyolæ*, legimus, illum, *cum timeret ne ex Heb. linguæ neceſſaria cognitione aliquid diſcerent* Jeſuiticæ ſuæ familiæ fratres, *ex quo ad novas interpretationes perquirendas, novoſque ſacræ Scripturæ ſenſus delaberentur; ſtatuiſſe, ut illi Veterem Vulgatamque Editionem longo tot ſeculorum uſu comprobatam, omnino retinerent, & magno etiam ſtudio tuerentur. Quod Concilium etiam Tridentinum*, inquit Auctor, *ſuis poſtea decretis cavit & ſanxit.* Nihil tale ab ipſo *Ignatio* fuiſſe ſtatutum, ſed commentum hoc eſſe *Ribadeneiræ*, perſuaſiſſimum habeo: Quid ipſi poſtea decreverint *Jeſuitæ*, ex eorum intelligimus *Conſtitutionibus*, quarum hæc una eſt: *Linguæ illæ in quibus ſcriptæ vel verſæ fuerunt Scripturæ, prius aut poſterius, ut Superiori pro varietate cauſarum occurrentium, ac diverſitate perſonarum videbitur, diſci poterunt. Itaque hoc ejus prudentiæ relinquetur. Sed ſi linguarum ſtudio noſtri vacant, inter cætera ad quæ diſcentium intentio feratur, illud ſit, ut Verſionem ab Eccleſia approbatam defendant.* Rurſus inter *Regulas Provincialis* in libro cui tit. *Ratio atque inſtitutio Studiorum Societatis Jeſu auctoritate ſeptimæ Congregationis Generalis aucta*, Ed. Romæ an. 1616. hæ ſunt:

Linguam Hebræam, ſi commode poſſit, doceat ſacræ Scripturæ Profeſſor, vel ſaltem aliquis qui ſit Theologus: optandumque ut eſſet etiam linguarum peritus non ſolum Græcæ propter Novum Teſt. & Verſionem LXX. *Interpretum, ſed etiam Chaldaicæ & Syriacæ, cum ex his linguis multa in libris Canonicis ſparſim habeantur.*

Ibid. inter Regulas Profeſſoris S. Scripturæ: *Ex Hebræis Græciſque exemplaribus, quod uſui fuerit in eam rem proferat, breviter tamen; nec niſi cum vel ipſorum, Latinæque Editionis Vulgatæ aliqua diverſitas conciliationis indiget, vel aliarum linguarum idiotiſmi ad majorem conferunt ſive perſpicuitatem, ſive ſignificationem.*

Aliarum Verſionum ſive Latinarum recentiorum, ſive Chaldaicæ, Syriacæ, Theodotionis, Aquilæ, Symmachi, nec errores, niſi & inſignes, & in ſpeciem probabiles ſuſcipiat refellendos; nec ea viciſſim prætereat, quæ Latinæ editioni vulgatæ, fideique noſtræ myſteriis valde faveant; præſertim ſi fuerint apud LXX. *Interpretes, de quibus honorifice ſemper loquendum eſt.*

Si quid in Hebræorum Rabbinis, quod vel pro Latina Editione Vulgata, vel pro Catholicis dogmatibus utiliter poſſit afferri; id ita afferat, ut illis propterea non conciliet auctoritatem, nec ad eos aliqui afficiantur, præſertim ſi fuerint ex iis, qui poſt Chriſti Domini tempora ſcripſerunt.

In

In cæteris Rabbinorum rebus conquirendis, aut etiam erroribus exagitandis, niſi valde celebres ſint, non laboret: idemque ſervet in legendis quibuſdam Chriſtianis interpretibus, qui plus nimio Rabbinos ſecuti ſunt.

Imo neque Punctis, quod Rabbinorum inventum eſt, confidat admodum; ſed diligenter expendat quomodo noſter vel LXX. *vel antiqui interpretes alii legerint, cum Puncta non eſſent.*

Ibid. inter Regulas Profeſſoris Linguæ Hebrææ: *Inter cætera, ad quæ ejus intentio feratur, illud ſit, ut Verſionem ab Eccleſia approbatam defendat.*

Dum ſacros libros interpretatur, non tam in rebus ac ſententiis laboret, quam in vi ac poteſtate verborum, ac propriis ejus linguæ idiotiſmis, & in Grammaticæ præceptis juxta germanum auctorum uſum obſervandis.

99. In Editione Bibliorum Regia, quæ prodiit Antuerpiæ 1572. eouſque audaciæ proceſſere Pontificii quidam, ut locum quendam in textu Heb. juxta Lat. Verſionem depravarent. Is eſt Gen. 3. 15. ubi, quia Verſio Lat. habet, *ipſa*, in Hebræo pro הוּא, quod habent omnes aliæ editiones, ſubſtituerunt הִיא. Hoc ab eis mala fide ſubſtitutum fuiſſe teſtatus eſt *Raphelengius*, qui Editioni iſti præfuit. Raphelengius *ipſe*, inquit [a] *Ant. Walæus, adhuc vivens retulit, qui editioni Regiorum Bibliorum præfuit, hoc fraude quorundam Jeſuitarum, ſine ullo ſimilis codicis exemplo fuiſſe impetratum.* Alii dicunt *Guidonem Fabricium Boderianum* hoc feciſſe. In ſecunda Editione Antuerpienſi Bibliorum Interlinearium an. 1584. vera lectio הוּא reſtituta eſt.

[a] Loc. Commun. pag. 75.

Neque etiam defuerunt olim, qui ipſos manuſcriptos Codices Hebraicos è Verſione Latina adulterare auſi ſint. Tale erat iſtud *Pſalterium* Hebraicum Anglicanum, quod memorat jactatque [b] *Lindanus*, quodque olim fuiſſe *Auguſtini* Archiepiſcopi Cantuar. errore [c] ridiculo credidit. In quo reperti ſunt verſiculi illi, *Sepulchrum patens eſt guttur eorum &c.* quos adducit B. Paulus Rom. 3. ex variis Scripturæ locis; unde omnes poſtea ſimul in Græcos & Latinos Pſalmi 13^tii^ invecti ſunt: in nullo vero alio Hebræo comparent. Eos vero eſſe ſuppoſititios, adulterinos, & à malo ac indocto homine, qui barbara Rabbinorum vocabula ab Hebræis diſcernere non valuit, ex Latinis in Heb. ſermonem converſos, probat [d] *Iſaacus Levita.* De eodem Pſalterio teſtimonium hoc reliquit [e] *Arias Montanus. Neque liber*, inquit, *antiquus eſt, neque ab aliquo, qui Heb. linguam cognorit, ſcriptus; ſed à Scriba Latinas eleganter pingendi literas non ignaro* LXXX. *aut ad ſummum* C. *abhinc annis depictus; brevis liber brevi charactere Heb. imitatione magis, & pingendi peritia, quam legendi notitia relato, adeo corrupte deſcripto, ut vix ullum verbum integritatem ſuam retinere videatur.*

[b] De opt. gen. interp. cap. 3.
[c] Vide ſupra, ubi de Auguſtino Cant.
[d] Contra Lindanum lib. 1.
[e] Appar. Bibl. Reg.

100. *Sinenſibus* Chriſtianis hodiernis Scripturas tradidere Patres *Miſſionarii*, non juxta Heb. aut Lat. Vulg. ſed juxta LXX. Editionem, quippe cujus Chronologiæ à Diluvio deductæ convenire magis videtur computatio *Sinenſium*: nimirum ne eos, ſuæ gentis antiquitatibus fide ſumma addictos, offendat Hebræorum ac Latinorum computum, longe brevius eo quod in Græcis reperitur Bibliis.

101. De Auctore Editionis Vulg. inter Scriptores ipſos *Pontificios* haud convenit. Eam eſſe B. *Hieronymi* negarunt multi olim *Rogeri Baconi* temporibus, ut & *Raimundus Martini*, *Petrus Comeſtor*, & *Ricardus Armachanus*, cum recentioribus, [f] *Pagnino*, [g] *Paulo Foroſempronienſi*, *Galatino*, aliis. His videtur acceſſiſſe [h] *Fronto Ducæus*, à quo hoc modo citatur: *S. Hieronymus, ſive auctor Vulg. Latinæ.* Et certam hac de re ſententiam ſe non audere proferre, fatetur [i] *Hieronymus de la Rua. Hieronymus in ſua Editione, ſi tamen illius eſt*: inquit [k] *Oleaſtrius.* Nullum librum præter *Eccleſiaſten* eſſe ex Editione *Hieronymi* ſtatuit *Ric. Pacæus.* *Proverbiorum* Verſionem non eſſe *Hieronymi*, ſed BEDÆ, autumarunt vulgo

[f] Præf. in Verſ. ſuam.
[g] De die paſſionis Dom. lib. 2. c. 1.
[h] Annot. in Baſil. Op.
[i] Controv.
[k] Præf. Com. in Pent.

vulgo *Hugonis Carenſis* ætate, ipſo etiam aſſentiente. Duas Verſiones ab Hieronymo factas fuiſſe exiſtimavit *Baconus*, priorem, quæ Vulgata ſit, poſteriorem correctiorem, quam una cum Commentariis edidit. Hodie vulgo creditur Editionem totam Bibliorum, *Hieronymi* eſſe; neque deſunt inter doctiores, qui totam, exceptis *Sapientia*, *Eccleſiaſtico*, *Machabæis* (quibus addunt nonnulli *Baruch* cum *Epiſtola Jeremiæ*) habuiſſe *Hieronymum* vel *Auctorem*, vel ſaltem *Correctorem* ut in N. Teſtamento, credunt. Alii rectius fatentur eam mixtam eſſe, conſtare nempe præcipue ex Editione *Hieronymiana*, partim vero ex vetuſtiore *Itala*, multis proceſſu temporum *Hieronymianæ* admixtis. In his ſunt *Driedo*, *Andradius*, *Mariana*, *Baronius*, & qui fuſe hac de re diſputant, *Bellarminus*, *De Verbo Dei lib. 2. c. 9. Serarius Proleg. cap. 19. Q. 1, 2, 3. 4. Ferdinandus de Eſcalante* in *Clypeo Concionatorum l. 6. c. 16, 18.* Et *Lud. Tena*, *Iſag. in S. Script. l. 1. Diff. 6. §. 2.* Aliis placet, mixtionem hanc factam fuiſſe, non ex veteri germana Verſione *Itala*, ſed ex ea Editione, quam è Græco ipſe *Hieronymus* partim vertit, partim correxit, ita ut conflata ſit tota ex utraque Editione *Hieronymiana*. Sic [a] *Sixtus Senenſis*, & [b] *Gretſerus*.

a Lib. 8.

b Def. Bellarm.

Pſalterium Vulgatum ex *Symmachi* Verſione Græca fuiſſe tranſlatum ſuſpicatur *Lindanus*. Alii totum V.T. vel ex *Aquilæ*, vel ex *Theodotionis*, vel ex *Chaldaica* Editione, vel ex omnibus fuiſſe tranſlatum, exiſtimant. Neque ex Heb. neque ex Græco, ſed *ex alia quadam lingua*, fuiſſe converſum, ſtatuit *Armachanus*. Ex *Chaldaica*, [c] *Galatinus*, & ante illum *Raimundus Martini* Pug. Fid. parte 3. Diſt. 3 cap. 11. §. 13. *Et nota* (inquit) *quod hoc Targum Hieroſol. eſt illud forte quod à noſtris dicitur* Editio Vulgata; *cujus auctor ignotus ad utilitatem ſimplicium exponentis modum magis quam interpretis dignoſcitur habuiſſe.* *Comeſtoris* conjecturas varias in Gen. cap. 62. audiamus: *Patet ex eo & ex pluribus aliis locis, quod non eſt iſta noſtra pura tranſlatio Hieronymi, ſed forte eſt quædam prima quam compegit de Græco in Latinum ex tranſlatione* LXX. *& tranſlationibus aliorum. Quæ quod forte non inde magis viſa eſt, appoſuit manum ut puram faceret de Hebræo in Lat. quam non habemus niſi in 12. Prophetis. Vel forte poteſt dici quod iſta noſtra ſit illa Vulgata quæ miraculoſe inventa eſt Hieroſolymis.* Intelligere videtur Græcam illam *Quintam* quæ in urbe *Hierochuntina* reperta eſt; & ab aliis quibuſdam *Vulgata* dicitur. *Marcus Marinus* Præf. Theſauri linguæ Heb. *Quis communis Editionis auctor fuerit, nondum conſenſu omnium apertum eſt. Steuchus noſter arbitratus eſt, eſſe D. Hieronymi Editionem, quod à multis aliis pernegatur. — Nonnulli conjectant Editionem Hieronymianam interiiſſe, vel ſaltem ab aliquo æmulo emendatam, aut magis corruptam eſſe. Quidam inſuper arbitrantur hanc Editionem Vulg. eſſe vel Theodotionis, vel Aquilæ, vel Symmachi, aut omnium, quam Latinus cultiori adornaverit ſtylo. Sed de re tam dubia alii viderint. Dubitatur igitur an hæc tranſlatio facta ſit ex Heb. lectione, an ex aliqua Græca tranſlatione, quævis illa fuerit, vel tandem ex Chaldaica interpretatione, vel potius, ut mihi videtur, ex omnibus.*

c Lib. 11. c. 1.

Neque quo modo, quave ratione, facta ſit mixtura iſta, convenit. Approbatam fuiſſe *in Communi Concilio Latinorum, Græcorum, & Hebræorum*, ſomniabat *Armachanus*. At ubi, quando, à quibus? *Accidit* (inquit [d] *Baronius*) *poſt Gregorii tempora* (*quoto vero potiſſimum anno, quove auctore, incertum remanet*) *ut quoniam duæ ſimul Vulgatæ Editiones, Vetus & Nova, diſſenſionum ac contentionum interdum miniſtrarent occaſionem; in diverſa ſtudia Fideles ea de re diſtraherentur ab invicem, dum alii Veterem, Novam alii ſequerentur; & quiſquis pro ſua* (*ut aſſolet*) *contentioſe diſſereret, turbas cieret, alteramque defendens, in alteram minus digne inveheretur; eſſetque ea diverſitas veluti ſeminarium jurgiorum, ac turpem redderet Eccleſiæ faciem,*

d Tom. 2. an. 231. §. 47.

ciem, dum in divinis laudibus cæteriſque ſacris officiis, alii aliam pſallendo, legendo, concionando, tractando conſectarentur: ut hac ex parte pene diviſa ſchiſmate Eccleſia videretur. Sed divino afflante Numine proviſum eſt, optimeque conſultum, ut ad Eccleſiaſticum communem uſum, una ex duabus, quæ uſui omnibus eſſet Eccleſiis conflaretur, quæ Communis omnibus atque Vulgata uno nomine à cunctis diceretur, exploſa illa Veteris & Novæ nomenclatura. Hæc ille, ſed ex mera conjectura. [a] *Marianæ* conjectura eſt, poſt *Gregorii M.* ætatem, *ex Verſione Hieronymiana quoſdam libros, alios rurſus ex veteri, in commune volumen unumque corpus, aut publica Eccleſiæ auctoritate, aut doctorum hominum communi conſenſu, collatos fuiſſe: atque in iis ipſis libris quoſdam locos ex illis, qui rejiciebantur libris, atque interpretatione immutatos fuiſſe. Quo autem utrumque tempore, & qua ratione, ſit factum, penitus* (inquit) *exploratum non habeo. Hieronymum* ipſum mixturam hanc feciſſe in Verſione condenda, arbitratur *Salmeron. Eraſmus* in *Notis ad Quæſt. in Gen.* dubitare videtur utrum *Hieronymus* admiſcuit aliorum Editiones, vel loca quædam Eccleſia Hieronymiana Verſione mutavit, vel ſcioli privata auctoritate auſi ſint mutare Scripturam.

[a] Pro Lat. Vulg. c. 8.

A nonnullis fingitur, *Philonem* quendam, neſcio quem, Editionis Latinæ fuiſſe auctorem. [b] *Munſterus*, inter Proteſtantes, *Ruffinum* nominat: *ſive Ruffinus fuerit, ſive quicunque alius.* Qui error exinde ortus videtur, quod in Decretis Pontificum Diſtinct. 15. dicitur: *Ruffinus vir religioſus plurimos Eccleſiaſtici Operis edidit libros, nonnullas autem Scripturas interpretatus eſt.* Ubi per, *interpretatus eſt*, nihil aliud intelligendum eſt, quam *expoſuit. Ruffinum* fuiſſe auctorem Verſionis ſaltem librorum aliquorum, ſuſpicari videtur, ante *Munſterum*, *Paulus* Epiſc. *Foroſempronienſis*, qui ait, *Gennadium* teſtari *Ruffinum* libros quoſdam Scripturæ vertiſſe: *Raro*, inquit, *Hieronymus ſuis Editionibus prologum ſolet præmittere, ſed Epiſtolas præfatiunculas amicis tranſmiſſas in libro Epiſtolarum una cum aliis collegit, quod & Gennadius de Ruffino ſcribens innuere videtur, ubi dicit multos ſacræ Scripturæ libros per Ruffinum fuiſſe traductos, qui ſuis prologis cognoſcuntur, qui autem ſine prologo reperiuntur ab alio interpretati ſunt, qui prologum facere noluit, quod de Hieronymo dictum arbitror.* Mirandum, quemvis potuiſſe uſque adeo errare de ſenſu verborum *Gennadii*, qui non de libris Scripturæ, ſed de priſcorum quorundam Patrum opuſculis Latine à *Ruffino* verſis, evidenter loquitur *Maximam partem Græcorum bibliothecæ Latinis exhibuit: Baſilii ſcil. Cæſar. Cappad. Epiſcopi, Gregorii Naz. eloquentiſ. hominis, Clementis Romani Recognitionum libros, Euſebii Cæſar. ex Palæſtina Eccleſ. Hiſtoriam: Xyſti ſententias, Evagrii ſententias, Pamphili Martyris adverſus Mathematicos: horum omnium quæcunque præmiſſis prologis à Latinis leguntur, à Ruffino interpolata ſunt: quæ autem ſine prologo, ab alio tranſlata ſunt, qui prologum facere noluit.*

[b] Præf. in V.T.

Petrus Pithæus in tractatulo *de Latinis Bibliorum Interpretibus*, cum *Nic. Zegero*, negat reliquos libros T. N. præter Evangelia in uſu publico haberi ex emendatione *Hieronymi*; Verſionem Epiſtolarum *Johan.* ait eſſe Veterem illam Tranſlationem *vel meram, vel ab alio quopiam poſt Hieronymi tempora recenſitam.* Tranſlationes illas Librorum T. V. quæ non ſunt Hieronymi, ſcil. *Sapientiæ*, *Eccleſiaſtici*, *Machabæorum*; ut etiam Novi, non eſſe unius Interpretis, ex ſtyli diverſitate ſatis argui. Verſionem Eccleſiaſtici *plura habere antiquæ eruditionis*; eam vero quæ eſt Actorum Apoſtolicorum *reliquis elegantiorem purioremque eſſe.* Ita *Zegerus*: *Totius N. Inſtrum. unum atque eundem eſſe Interpretem, non mihi ſit veriſimile, tum ob alia, tum quod in Act. Apoſt. ſermo ſit quam in cæteris non paulo purior atque elegantior. Actorum & Apocalypſis* Verſionem editam putat poſtremo loco; prioris circa an. 220. poſterioris circa an. 380. primum in uſu fuiſſe. Nam qui antea ſcripſerunt, di-

verſa, ait, uſi fuerunt. De Verſionis N. T. reparatione, quem habuerit auctorem, & quando ab Eccleſia recepta, quid ſenſerit *Zegerus*, ſuperius loco ſuo oſtendimus.

Ferdinandus de Eſcalante contendit non modo libros cæteros, verum etiam *Sapientiam*, *Eccleſiaſticum*, *Machabæos*, *Jeremiæ* Epiſtolam, & *Baruch* in Bibliis Vulgatis exſtare ex Verſione Hieronymi: verum nullo idoneo argumento conſtat Hieronymum libros illos vertiſſe. Qui ex ſtyli ſimilitudine *Sapientiæ* & *Eccleſiaſtici* Verſionem illius eſſe arbitrantur, eorum judicio non temere acquieſcendum.

Adverſus quendam virum doctum, qui eouſque proceſſerat ineptiarum, ut *Pſalterium* Vulg. quod nunc in uſu eſt, non ex Græco, ſed ex ipſo *Heb.* fuiſſe expreſſum, obſtinate contenderet, diſputat *Mariana*.

102. Qui Hieronymum exiſtimant in Verſione T. Veteris, & correctione Novi, non humano ſolum ingenio, ſed divini Luminis ductu opus perfeciſſe, ita ſaltem ut errare non potuerit, ad ea quæ contra proferuntur ex ipſiuſmet Commentariis, ubi ipſe ſe non Deo dictante, ſed humano ingenio, vertiſſe, quin & erraſſe, non raro teſtatur; hoc modo reſpondent: [a] *primo*, poſſe Interpretem aliquem dupliciter à Spiritu S. ſingulare in vertendo auxilium accipere. 1. quidem tam copioſum & efficax, ut ſtatim quæcunque in mentem ei & ſub manum veniunt, verba bona ſint, & menti divinæ ſignificandæ idonea: ita ut unum delere, aliud reponere opus nunquam ſit. 2. minus copioſum & efficax; ita ut ſua ipſe Interpres expendere verba debeat, & lituras nonnunquam aliquas facere, idque vel ſtatim poſt exiguum aliquod tempus, vel diuturno etiam, poſt primam illam Verſionis ſtructuram, tempore: tumque Verſionem iſtiuſmodi cenſendam quodammodo velut inchoatam, dum prout voluit Interpres, extremam ei abſolutionis manum nondum adhibuit: perfectam vero, quando vel ſtatim, vel diu poſt adhibuit. Sic dicunt in perfecta ſua Verſione nunquam erraſſe Hieronymum, licet in inchoata erraſſet; manum ei Verſioni extremam tunc adhibuiſſe, quando eam poſtea, vel cum Commentariis, vel abſque Commentariis recenſuit. *Secundo*: Poſſe aliquem Spiritus S. auxilio ſupra naturam juvari, & gratia quapiam cumulatum eſſe; qui tamen tantum hoc in ſe bonum ignoret: prout in miraculorum dono apparuit ſæpiſſime. cum præſertim hujuſcemodi auxilia & gratiæ ſint ſæpiſſime non habitus, ſed actus & quidem tranſeuntes.

[a] Apud Serarium Proleg. c. 19. Q. 8.

Cum urgetur, nonnulla ex illis locis, in quibus Hieronymus ſe erraſſe fatetur, nunquam fuiſſe ab eo in Verſione correcta, ſed hucuſque incorrecta permanere, id quod nos oſtendimus ſupra cap. 2. §. 7. reſpondent, errare eum non in Verſione, ſed in eo quod dicit ſe erraſſe: nempe nunc conſtare ex Eccleſiæ Decreto, ea recta eſſe, in quibus putabat Hieronymus ſe erraſſe.

Objicientibus, viros doctos, qui Hieronymo coævi fuere, quique inſequentibus vixere ſeculis, nullum talem ſpiritum infallibilem in eo agnoviſſe, reſpondent, initio id non conſtitiſſe, ſed experientia, maturoque judicio id tandem poſteritati compertum eſſe, Multa interdum certis in quæſtionibus latere, quæ vel uſus, vel Spiritus S. progreſſu temporis, patefacit.

Sic dicunt etiam nonnulli Verſionem Vet. quæ ante Hieronymum in uſu fuit, ab Interprete Spiritu S. adjuto factam fuiſſe, licet poſtmodum ea fuerit deſerta. *Theodotionem* quoque, tametſi Judæum & Apoſtatam, in Verſione ſua *Danielis*, qua uſa eſt Eccleſia antiqua, aſſiſtentia divina ab omni errore immunem fuiſſe ſervatum.

Neſcio quomodo, inquit *Cicero*, *nihil tam abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo Philoſophorum*: adde, & *Theologorum*.

CAP.

CAP. XVI.

Inter Theologos Religionis Reformatæ, quinam candide de Verſione Vulg. Lat. & Græca loquuntur. 2. 5. De ſententia Lutheri. 3. Zuinglii. 4. Lud. Capelli *deque ejus* Critica Sacra. 6. *Punctorum Vocalium Heb. antiquitatem quinam Proteſtantes negent, quinam aſſerant. Hiſtoria iſtius Controverſiæ.* 8.

DE Fontium ac Rivulorum puritate quid decreverint *Pontificii*, oſtendimus: Quid vulgo *Reformati*, vix opus eſt ut dicamus. *Joſ. Scaliger* Epiſt. 14. ad Sequinum: *Ea ſane* (Verſio Græca) *ſive à* LXX. *ſive ab uno, quod verius eſt, conſcripta, mendoſiſſima & falſiſſima eſt; & Latina, qua παπλάτεᾳ utuntur, quæ ab ea propagata eſt, longe deterrima. Calvinus* affirmat, *vix tres eſſe in ea continuos verſus, non inſigni aliquo errore fœdatos.*

2. *Bellarminus* aſſerit *Hæreticos* (ſic nos illi, ille nobis) *Verſionis Latinæ odio*, Textui Heb. pluſquam par eſt tribuere. *Reformatos* vero non uſque adeo tranſverſos egit ſtudium partium, quin multi de Verſione Latina longe mitius ac candidius loquantur, alii etiam honorifice. CONRADUS PELLICANUS in Præf. Com. ſuper V. T. *Ubi ſenſus* (inquit) *eſt apud Hebræos etiam anceps, Veterum auctoritatem prætuli novis, & cum Hieronymo atque* LXX. *Græcorum Interpretibus malui dubitare, quam cum Judæis novitiis tanquam de re certa ſtatuere.* Præf. Pſalterii ex Heb. à ſe converſi, & Commentariis illuſtrati, ait ſe maluiſſe in ſuis Commentariis Vulg. Verſionem præſcribere, niſi ab aliis impeditus fuiſſet; additque: *Placeat venerandæ auctoritatis haberi tranſlationem vulgarem in populo Chriſtiano, & noſtram hanc ei conferri non præferri.* In Præf. Com. poſteriorum Pſalterii, hyperbolice: *Tanta dexteritate, eruditione, & fide Hebraico quoad ſenſum concordare deprehendimus Vulg. Editionem Pſalterii, ut eruditiſſimum pariterque piiſſimum, & vero prophetali ſpiritu præditum fuiſſe Interpretem Græcum, & Latinum, non dubitem; quanquam alicubi diſſentiat à punctis Heb. quibus nunc Judæi utuntur, quæ olim non fuiſſe ſimilia ambigere cogor, & quarundam literarum mutationem factam ſuſpicio ſit conferentibus ſingula diligenter.* Ob hoc elogium, à [a] *Franc. Junio* cenſuram hanc ipſe commeruit: *Judicium hoc eſt particulare viri boni quidem, & pro ſuo illo ſeculo eruditi, ſed in quo tum majorem cognitionem veritatis & linguæ, tum minorem in conjecturis judiciiſque libertatem jure deſideres.* [a] In Bellarm.

Multa ex iſtis, quæ in Novi T. Verſione reprehendit *Valla*, defendunt *Eraſmus, Bullingerus, Beza*; qui etiam multa ab *Eraſmo* ipſo reprehenſa tuetur. *Quam immerito* ([b] inquit) *multis in locis reprehendit Eraſmus Veterem Interpretem, tanquam à Græcis diſſentientem!* Defendit idem multa ex iis, quæ reprehenderunt *Lutherus* & *Caſtalio*. Sic ipſe viciſſim in quibuſdam caſtigationibus ſuis temeritatis arguitur à *Caſtalione* & *Molinæo*. [b] Præf. N. T. Ed. 1556.

Rob. Stephanus in N. T. editione Græco-Lat. an. 1551. *Veterem* (inquit) *Verſionem negligendam non exiſtimavi, quia eam multis in locis vetuſtiſſimi Græci exemplaris eſſe loco videbam.*

Interpretem Vet. Lat. eſſe *haud paulo meliorem, quam vulgo exiſtimant*, affirmat *Druſius* in [c] Quæſt. Heb. Idem in [d] Miſcellaneis: *Negare nolo: multa Vetus Interpres prave convertit: ſed idem quædam melius convertit quam Recentiores.* [c] Lib. 2. Q. 81. [d] Cent. 1. c. 41.

[e] Lud. de Dieu: *Si Vulgatum Interpretem, quiſquis is tandem fuerit, doctum, imo doctiſſimum virum fuiſſe aſſeram, non me peccaſſe judicavero: ſuos habet nævos, fateor: habet & ſuos barbariſmos, ſed quin paſſim ejus fidem judiciumque admirer, etiam ubi barbarus videtur, negare non poſſum.* [e] Præf. in Evang.

[f] Paulus Fagius: *Non attendunt quid vel quem ſecutus fuerit Vulgatus Auctor. Cum enim à Veritate Heb. diſſentire videtur, vel* LXX. *vel Paraphraſim* [f] In c. 4. Verſionis ſuæ Paraphr. Chald.

phraſim Chald. vel aliquem ex Rabbinis ſecutum fuiſſe, fere ſemper deprehendo. Non eſt itaque temere nata Vulgata Editio, ut quidam ſcioli ſtulte & imprudenter clamitant.

[a] De ratione interpretandi lib. 7.

[a] Laur. Humfredus: *Proprietati verborum ſatis videtur addictus Vetus Interpres, & quidem nimis anxie, quod tamen interpretor religione quadam feciſſe, non ignorantia.*

Grotius Præfat. Annot. in V. T. *Annotavi autem quæ annotanda duxi ad Lat. Verſionem pridem receptam, quam ſemper feci plurimi, non modo quod nulla dogmata inſalubria contineat, verum etiam quod multum in ſe habeat eruditionis, quanquam in dicendi genere ſatis horrido, ad cujus explicationem verbis interdum uſus ſum nitidioribus.*

[b] Theſ. Philol.

[b] Hottingerus: *Nunquam dubitarunt Reformati, nec dubitabunt in poſterum, quin auctori ejus Eccleſia Chriſtiana eo nomine multum debeat, quod Latinis quoque auribus tam peregrina lingua ſcripta myſteria regni Cœlorum fecerit intelligibilia.*

De Latinitate Veteris Bibliorum Verſionis male accuſata, libellum edidit *Albericus Gentilis*, Juris Conſultus, gente Italus, in Acad. noſtra *Oxon.* Profeſſor Regius.

3. LUTHERUS, qui partim ex Editione Vulg. partim vero ex ipſo fonte Heb. (ubi opus videbatur) Verſionem ſuam *Germanicam* adornavit, & ante inſtauratam Evangelii lucem Græcæ & Heb. linguæ ſtudiis ſe dederat, ut teſtatur [c] *Phil. Melanchthon*, in ſcriptis quibuſdam poſterioribus multa habet, quibus Textui Heb. hodierno minus faviſſe videatur: nempe in libris quos ſcripſit poſtquam ipſius Verſionem carpſiſſent, eaque repudiata alias novas ab ea diſcrepantes ex Heb. cudiſſent quidam Reformati: quod indigniſſime ille ferebat ac ſtomachabatur.

[c] Præf. in to. 2. Operum Lutheri.

Enarratione in Gen. quam exorſus eſt an. 1535. & abſolvit 1545. paulo ante obitum; cap. 4. *Ad hunc modum fere ubique Rabbini depravant ſententiam Scripturæ. Itaque & odiſſe eos incipio, & moneo, ut qui legunt eos, cum accurato judicio legant. Etſi enim habuerunt quædam, tanquam per traditionem ex Patribus, tamen ea varie depravarunt. Itaque Hieronymum quoque deceperunt.*

Præf. Com. de noviſſimis verbis Davidis: *Ad eundem modum cœperunt & noſtra ætate inter paucos annos creſcere & cumulari novæ Verſiones, ut videatur nullus modus futurus eſſe, & tandem tot Editiones Bibliorum ſimus habituri (ut & antea illis temporibus accidit) quot exiſtent ſemidocti ac ſcioli, qui ſibi perſuaſionem alicujus eruditionis in lingua Heb. induent. — Atque ita neceſſe eſt fieri, ut ſubinde quærantur novi Interpretes, ſiquidem ad Judæorum calumnioſa judicia de noſtris Bibliis reſpicimus, cum tamen & ipſi tam variis & diſcrepantibus interpretationibus, Grammaticis diſtinctionibus, punctationibus, textus Bibliorum tam miſere lacerent & diſcerpant, ut ſi ipſos interpretes ſequi velimus, nunquam habituri ſumus Biblia una aliqua certa & concordi ſententia enarrata aut intellecta, quoniam ſuam quiſque Rabbinorum interpretationem aliis præferri vult. Quid? quod ipſi coguntur fateri, multis in locis ſe nondum intelligere ſuæ linguæ vocabula? tantum abeſt ut ubique puram & conſentientem Bibliorum explicationem habeant, quod ad Grammaticam ſententiam attinet, ut de Theologica taceam, cujus prorſus nihil habent. — Quare ego quidem illorum cavillationes nihil moror, nec tanti facio eorum judicia, ut propterea vel elementa Heb. cognoſcere velim. Ac conſtat mihi mei judicii ratio. Nam certum eſt nos qui Chriſtiani ſumus, vere tenere mentem & ſenſum Scripturæ V. T. cum doctrinam Novi T. h. e. Jeſu Chriſti cognitionem teneamus. — Quid Papæ cœtus queri potuit ſibi deeſſe? annon librorum Novi T. (nam de Vetere nunc non dico) certam, perſpicuam, ac luce clariorem lectionem habuerunt? Quid nunc noſtris novarum ſectarum auctoribus deeſt, annon & hi certe in N. T. libris doctrinam Evangelii certo & clariſſime traditam*

ditam legunt? Quam tamen ſe non intelligere ac tenere, ipſi ſatis oſtendunt. An vero propter uniuſcujuſque inſani & Satana agitati cerebri furores & ſomnia, etiam Novi T. novam Verſionem (quæ ad illius fanaticum ſenſum congrueret) edendam fuiſſe aut eſſe judicabimus? Quis hic futurus eſſet modus aut numerus novarum interpretationum? — Quare ſi mihi detur optio, ut aut Auguſtini & ſimilium puriorum ſcriptorum enarratio & ſententia (hoc eſt ipſorum Apoſtolorum) ex Scripturis retinenda ſit, & ſimul eo, quo & ipſe Auguſtinus deſtitutus eſt, carendum, quod aliquando à literis aut vocibus Heb. aberravit: aut Judæorum certæ & explicatæ voces (quales tamen nec ipſi per omnia ſe habere coguntur fateri) ſine Auguſtini & veterum Scriptorum intelligentia: hic quid potius optaturus ſim, facile eſt judicium. Scilicet Judæis multum valere dicerem, juberem illos, una cum ſuis interpretibus & apicibus literarum, abire quo digni ſunt. — Profecto non eſt utilis Eccleſiæ opera & ſtudia Rabbinorum & Grammatiſtarum Judaizantium interpretationes, & ſententias in Eccleſiam invehendi. Nam — ipſa literæ ſeu textus à Judæis recepta ſuperſtitioſa obſervatio, & aliorum interpretum auctoritas & exempla, facile caliginem offundunt, ut interim amiſſa vera ſententia & intellectu de Chriſto, ubi non oportuit, Judaicæ imaginationes nobis incautis obrepant. Quemadmodum omnibus Interpretibus video eveniſſe, nullo, ac ne Me quidem excepto. — Summa hæc eſt, Niſi nos operam & ſtudium in enarrando huc conferimus, ut Scripturæ textus, quoad ejus fieri poteſt, ad ſententiam ſcriptorum Apoſtolicorum in libris N. T. traditam, adverſus Rabbinorum corruptelas accommodemus, omnino melius eſſet omiſſo ſtudio Heb. linguæ, ſimpliciter retinere illam hactenus receptam & uſitatam Verſionem Bibliorum, quam tot novas Verſiones cumulari (propter pauca quædam loca, ubi aut Heb. lectio alia eſt, aut quarundam vocum interpretatio nondum certa eſt) quibus nihil proficitur, niſi quod diſſimilitudo & diſcrepantia lectionum memoriam legentium turbat, & ſtudium remoratur, ac in multis locis incertiorem quam fuerat, dimittit.

Poſtea in Comment. *De Judæis facile & vere reſponderi poteſt, quod ne ab ipſis quidem negari poteſt, nativam phraſin Heb. ſermonis, in hunc uſque diem nondum in lucem prolatam eſſe, & ſæpe ipſis vim & ſignificationem Heb. vocabulorum multorum ignotam eſſe, ut res oſtendit, tantum abeſt, ut vim phraſis, figurarum, & idiotiſmorum in ea lingua noverint. Sed & in ſingulis vocabulis, & in ſtructura, palam eſt eos fingendis æquivocationibus ludere, etiam ubi nihil neceſſe eſt, dubitantes, hærentes, quæritantes, velut aliquis indoctus Citharœdus, eaſdem chordas oberrans, quæritat, ac pertentat, quænam reddere velit, quos vellet ſonos aut numeros. Nam, ut in Latina lingua multo aliud eſt, Latine, aliud Grammatice loqui, ita & in Heb. lingua multum intereſt, Hebraice an Grammatice loquaris. Grammatice loqui noſſe Judæos conceſſerim, etſi illud quoque parum dextre, quia de vocabulis rerum præſertim ſæpe errant. Sed Hebraice, pure, proprie, & ad nativam veteris linguæ phraſin, id nunc quidem (poſtquam uſus linguæ vernaculus deſiit) impoſſibile judico.*

In cap. 31. *In ea opinione ſum, quod non habeant Rabbini perfectam cognitionem Grammaticæ Heb. ſaltem in hac voce,* (el) *tanta eſt Babylon & confuſio interpretationum. Ac congerunt quidem circiter 20. dictiones, quibus hanc unam explicare ſtudent, quarum nulla cum altera convenit. Non dubium autem eſt, multa vocabula, cum lateret adhuc lingua Hebræa, in ſermone vernaculo & quotidiano longe aliter ſonuiſſe, quam nunc, cum ex libris tantum excerpimus. Sicut aliud eſt Grammatice, aliud Latine loqui. Ideo non tam ſermonis Grammatici & regulati, quam phraſium habenda eſt ratio. Judæorum autem Grammaticam vereor eſſe mutilam. Ideo Rabbini ſæpe hallucinantur, ſaltem in aliquibus dictionibus. — Non igitur ſumo mihi judicium in Grammatica Heb. niſi quod video Grammaticos laborare & ſudare, ſed nondum elaboraſſe, propter diverſitatem phraſium, quibus ſolebant uti Hebræi in quo-*

tidiano uſu linguæ, & Grammaticorum explicationem. — Ergo lingua Heb. ex magna parte intercidit, nec dum reſtituta eſt in integrum. Et ſi abſque Novo Teſt. eſſet, noſtri Rabbini nuſquam certas ſententias ex Veteri poſſent elicere. Novum T. plurimum contulit ad inſtaurandam & illuſtrandam linguam Heb. & Vetus T. In cap. 34. *Supra aliquoties dixi, plurima vocabula eſſe, quorum ſignificatio etiam ipſis Hebræis ignota eſt. Ita intercidit uſus, & cognitio hujus linguæ, ut haud unquam perfecte reſtaurari queat. Nec vocum tantum, ſed & phraſium & conſtructionum multiplex & varia eſt obſcuritas: qua fit, ut vim, & figuras, aut emphaſes plurimarum dictionum, & ſententiarum ignoremus. Aut ſi qua ratione in integrum reſtitui poterit, per Chriſtianos id fiat oportet; qui ex N. Teſtamento veram cognitionem Scripturæ S. habent. Judæi obſcurant genuinum ſenſum ſuis æquivocationibus, diſtrahentes vocabula in varias & multiplices ſignificationes, idque ſtudioſe faciunt, ad ſerendas quæſtiones, & errores omnis generis. Sed diligens & bonus Grammaticus debet dare operam, ut varias ſignificationes in unam quandam & certam redigat; quia neceſſe eſt unius vocis eſſe unam propriam & genuinam ſignificationem. Monſtret igitur radices ſingulas, & earum proprietates, poſtea figuras, metaphoras, alluſiones, & phraſes colligat. Hoc Rabbini non faciunt. Quia cadentibus rebus, cadunt etiam vocabula, & eorum ſignificata, ſicut Jure conſultorum, Medicorum, Theologorum ſermonem nemo intelligeret omiſſis rebus. &c.* In cap. 35. *Et tota lingua multo eſſet obſcurior, ſi nos Chriſtiani Latina & Germanica tranſlatione Bibliorum eam non illuſtraſſemus. Judæi enim cum dubitant de vocabulo, æquivocant, & multiplicant ſignificationes, & magis obſcurant ſuis gloſſematis.* In cap. 37. *Relinquo igitur hanc quæſtionem Hebræis expediendam, ſcio enim multos idiotiſmos & phraſes Heb. linguæ nobis periiſſe, quarum vim & proprietatem haud facile reſtituemus in integrum.* In cap. 42. *Ideo multarum vocum vim in hac lingua ignoramus: quia magna ex parte Grammatica poſitiva periit Hebræis. — Valde ſudant Hebræi, & præcipue Rabbini, & hinc quoque apparet eos & rerum & Grammaticæ cognitione privatos eſſe. Neque quiſquam poteſt reſtituere Heb. Grammaticam, niſi Chriſtiani, qui tenent rem Scripturæ S. hoc eſt, Chriſtum filium Dei, quo cognito, reliqua omnia fiunt plana, & perſpicua. Facilis autem explicatio eſt, ſi phraſium & figurarum vim obſervemus. Non enim alia ulla lingua plus figurarum habet, quam Hebræa.* Ad cap. 43. *Non enim habent Judæi Grammaticam, multo minus ſententiam verborum in ſacris literis, ac genuina vocabulorum vis petenda eſt nobis ex contextu & exemplis.*

Conſimiliter in Præf. Bibliorum ſuorum, poſt an. 20. à prima editione recognitorum (teſte [a] *Cochlæo*) *Cum Hebræa lingua adeo intercideſit, ut ne Judæi quidem ſatis ipſam intelligant, video quam non gloſſis eorum ſit credendum. Si igitur aliquid lucis accedere Veteris T. libris poteſt, neceſſe eſt id à Chriſtianis fieri, qui cognitionem Chriſti habent: ſine qua linguarum quoque peritia parum eſt profutura. Atque ea quidem cauſa eſt, quod Hieronymus aliique veteres Interpretes, tam ſæpe ſint hallucinati.*

[a] Tract. De novis Interpretibus.

In *Schem Hammephoraſch*, (quod opuſculum non habetur in editione illius operum *Wittembergenſi*) ad finem: *Quamobrem Hebraiſtis noſtris hæc ſit præcipua cura, ut ſacra Biblia antiqua à Judæorum expoſitionibus expurgent, ut ubicunque poſſunt, puncta, diſtinctiones, conjugationes, conſtructiones, ſignificationes, & alia Grammaticalia mutare, & à Judæorum ſenſu avertere, ut cum Novo Teſtamento melius conveniant, ut id audacter & licite faciant. —— Hoc ipſum quippe illi nobis fecerunt. Ubicunque enim his mille quingentis annis potuerunt, Biblia punctis, diſtinctionibus, conjugationibus, &c. à noſtro Meſſia, noſtraque fide avertere, & à N. T. diſſona reddere, magna & rabioſa diligentia id egerunt.*

[b] In Biblioth.

Hæc magnus ille *Lutherus*. De quo illud (ut inquit [b] *Geſnerus*) *diſſimulandum non eſt, virum fuiſſe vehementis ingenii, impatientem, & qui niſi*

per

per omnia ſibi conſentientes ferre neſciebat. Hæc, inquam, ille, quum in literis Heb. quibus leviter ſe tinctum agnoſcit, ab aliis ſe facile vinci, Verſionemque ſuam carpi ac repudiari, videret: partim etiam eo quod *Allegorica* potius quam literali Scripturarum expoſitione (uti ipſe profitetur) delectabatur.

Inter eos autem, quos tanquam *Hebraiſtas* ſive Rabbinorum ſectatores perſtringit, præcipuus erat *Munſterus*, qui cum in Notis ad hæc *Jonæ* verba cap. 2. *ſcio me iterum viſurum Templum ſanctum tuum*; dixiſſet: *Miror quo hic Lutherus reſpexerit, ut hanc ſententiam negative verterit, quaſi Propheta doluerit ſe amplius non viſurum Templum Domini. Hoc Hebraïſmus non habet, nec Hebræorum expoſitores.* Reſpondit Lutherus: *Non eſſe curandos Hebraïſtas Grammatiſtas, qui in ſenſu Scripturæ ſunt Rabbiniſtæ, id eſt, animal ſine intellectu.* Alii erant Tigurini Bibliorum Editores, qui cum ad *Lutherum* exemplar Bibliorum *Leonis Judæ* jam recens editorum eleganter compactum miſiſſent, reſcripſit ille magno cum ſtomacho ad Typographum in hæc verba: *Ne poſthac ſibi aliquid mittat, quod à Miniſtris Tigurinæ Eccleſiæ profectum ſit, ſe enim nullum cum eis commercium poſthac habere, & libros eorum nec recipere, nec legere velle. Nam Eccleſias Dei cum eis communicare non poſſe; multos quidem labores eos ſuſtinere, ſed irritos, & fruſtraneos: quandoquidem ipſi jam damnati ſint, & alios quoque miſeros homines ſecum ad inferos abducant. Se itaque damnationis & blaſphemæ doctrinæ illorum nolle conſortem eſſe, ſed quoad vixerit, & precibus & libris oppugnare conſtituiſſe.* Hoſpinianus Hiſt. Sacramentaria an. 1544.

Neque tamen Verſiones ullas Heb. textui antepoſuit *Lutherus*, ſed hunc ſolum pro textu vero & authentico ſemper habuit. Hoc ſolum ſibi voluit, in Punctationibus & Diſtinctionibus Judæorum hodiernis non eſſe tuto acquieſcendum, & vocum aliquarum ſignificationes, ut etiam linguæ Heb. idiotiſmos quoſdam, Rabbinis hodiernis ignotos eſſe. In aliis locis ejuſdem Enarrationis in Gen. Grammaticæ Heb. neceſſitatem agnoſcit, eamque à Judæis maxime petendam eſſe. Ad cap. 4. *Deinde non repugnat Grammatica, ſed rem pulchre & varie illuſtrat. Sed Rabbini, quia neſciunt quid rei, non ſublevantur quod ſciunt quid nominis. — Hujus generis ineptias, etiam noſtri recentiores Interpretes paſſim annotant, quibus tamen gratia debetur pro fideli labore, quod Grammaticæ textum reddunt.* In cap. 16. *Non autem accipienda hæc eo modo ſunt, quaſi Grammatices* (Heb.) *ſtudium damnem, quod omnino neceſſarium eſt: ſed niſi cum Grammatica etiam ipſas res diſcas, nunquam fies bonus Doctor. — Grammatica quidem neceſſaria eſt & vera; ſed ea non debet regere res, ſed ſervire rebus.* In cap. 25. *Agnoſcimus ſane magnum beneficium eſſe, quod linguam Heb. à Rabbinis accepimus, ſed cavendum eſt à Rabbinorum ſtercoribus. — Hoc ideo moneo, quia multi hodie ex noſtris etiam Theologis nimium Rabbinis tribuunt in ſententia Scripturæ explicanda. In Grammatica facile eos patior, ſed vero ſenſu & intellectu carent.*

De eo teſtatur [a] *Hieronymus Beſoldus*, Diſcipulus ejus; *Hortabatur nos ad ſtudium Heb. & Græcæ linguæ, quo facilius inter ſe conferre & aſſequi Prophetarum & Apoſtolorum ſententias poſſemus.*

[a] Præf. in tom. 4. Enarrat. Lutheri in Gen.

Ipſe in libello *De Scholis erigendis*, ſive *De pueris inſtituendis*, ſcripto ad Magiſtratus & Senatores Civitatum Germaniæ, de Linguarum Heb. Græcæque neceſſitate ac uſu hæc habet: *Sed & hic video quid poſſis objicere, ut maxime inquis, Scholæ ſunt habendæ, verum quo nobis Latina, Græca, & Hebraica lingua ſpectant, & reliquarum diſciplinarum cognitio? Annon poſſumus Biblia in linguam nobis vernaculam tranſfuſa legere? — Reſpondeo: Jamdudum ætatem ſciebam nos Germanos non niſi beſtias manſuros, quo nomine nunquam non à finitimis regionibus male audivimus, nec immerito. —*

— Artes liberales, linguarumque cognitionem, præterquam quod damnoſæ non ſunt, etiam ornatum uberiorem, decus, utilitatem cum ad ſacras literas intelligendas, tum ad Reip. munia obeunda ſunt allaturæ, poſthabemus: verum merces peregrinas terra marique adportatas, quibus carere magno noſtro poteramus compendio, utpote funditus nos exhaurientibus, ultro cupimus. Annon hoc eſt eſſe craſſiſſimo ſtupore Germanam beſtiam? Præterea ſi linguarum peritiæ alius non eſſet fructus quam quod omnipotentis Dei adeo nobile donum ſit quo Germaniam noſtram hac tempeſtate cumulata liberalitate præ cæteris pene gentibus omnibus donavit, id quod in primis vel ſolum noſtram excitare debebat ſocordiam, adeoque titillanti quadam oblectatiuncula ſopitum aut torpentem ſegnicie animum adficere. Videmus nimirum niſi Tireſia cæciores ſimus, quod his Univerſitatibus & Monaſteriis ſemper reluctantibus, nunquam emergendi copiam conceſſerit Diabolus. Annon ſubinde contra emergentes linguas, ceu hæreſm manifeſtariam omnibus furiarum habenis furierunt, atque inceſſanter eundem adhuc furorem furunt? Siquidem proſpiciebat veterator ille futurum malum quod regno ſuo linguarum cognitio proculdubio eſſet illatura, ubi in lucem emerſiſſent, cui multis ſeculis mederi non poſſit. Proinde cum prodeuntibus jam linguis obſtare non potuit, cogitat eas ad pauciſſimos quoque religandas eſſe, ut per ſe tandem ſterili paucitate cogente denuo areſcant & concidant; aſtute. Ac ſane parum gratus hoſpes Diabolo linguarum peritia, propterea eundem ſic frugali culina tractare decrevit, ne diutina manſione premat hoſpitem. Quam veteratoris nequiſſimi vafriciem pauci noſtrum ſunt qui videant. — Nemo non ignorabat, quonam conſilio divina ſapientia linguas in lucem ſineret prodire, donec re comperta videmus hoc Evangelii reparandi gratia factum eſſe, quod adhuc revelandum fuit, ut per hoc Papiſticæ abominationis regnum aperiret & everteret. Quamobrem credimus & Græciam Turcarum ditioni ſubjugatam, quo per paſſim ſparſos Græcos & fugatos, illorum lingua diſſeminaretur, auctores nimirum futuri etiam alienas linguas perdiſcendi. Quanto igitur amore complectimur Evangelium, tam obſtinate ab interitu linguas quoque vindicandas eſſe intelligimus. Neque enim temere eſt quod his duabus tantummodo linguis includi voluit Deus, Vetus quidem Teſtamentum Hebræa, Novum vero Græca. Quas cum tanti fecerit, ut etiam eaſdem Verbo ſuo conſervando, quo nihil ſacrius, elegerit, par eſt & nos illas ipſas præ omnibus cæteris tractare & colere, quam poterimus, honorifice. Siquidem Paulus hoc non pro vulgari honoris auctoramento linguæ Heb. jactat, quod hæc divinas promiſſiones complectatur. — Ad hunc modum ratione non diſſimili & Græcorum lingua merito ſancta dici poſſit, quod hæc N. T. Chriſtianis exhibeat, atque ex hac tanquam fonte etiam in alias interpretum opera derivatum, ipſas quoque ſanctificaverit. Hæc eo dicta ſint, ut intelligamus Evangelium commode nunquam retenturos eſſe nos, niſi fiat linguarum auxilio. Vaginarum vice ſunt linguæ, in quibus gladius ille Spiritus, nempe Verbum Dei, tenetur inſertus. — Atqui, inquies, multi Patres ſanctitate inſignes beatorum ſortiti ſunt conſortium, nihilominus tamen linguarum imperiti. Recte dicis. At quo tandem & hoc referendum putas, quod non raro à genuino Scripturæ ſenſu intellectuque exorbitaverint? Age, quoties ſaltem Auguſtinus in interpretando Pſalterio hallucinatus eſt, non minus quam Hilarius: Imo omnes illi qui Scripturam citra linguarum acceſſionem interpretari conati ſunt? Quanquam in uno aut altero loco nonnunquam recte dixerint, tamen ſemper in bivio conſiſtentes nunquam fuere certi. ---- Recte ſane dictum eſt Chriſtum eſſe Dei filium, tamen quam ridicule tandem ſonabat in adverſariorum auribus, citata ex eo Pſ. 109. hujus rei probandæ firmatione: Tecum principium in die virtutis tuæ. *Quum tamen eo loci lingua Hebræa ne iota quidem de divinitate ſcriptum teſtetur. Porro ſi tam incertis & diſcrepantibus probationibus fidem noſtram tueri conabimur, fidem Chriſtianorum penitus deridendam adverſariis noſtris linguarum peritis propinabimus. ---- Quid*

hic

hic aliud in culpa esse credamus, fidem nostram sic risui expositam, quam linguarum ignorantiam? Aliudque subsidium non esse, nisi linguas nosse. — Itaque cum Christianis conveniat Scripturæ sacræ exercendæ studium, nefas est & non æstimandum dedecus, Christianum proprii Codicis esse ignarum, tum linguam & vocem Dei nostri non callere. At intolerabilius multo est dedecus, oblatas divinitus linguas non discere velle. &c.

Rursus Prælectione in Psal. 45. quæ cœpta est an. 1532. *Vocem Lamnazeah varie tractant Hebræi, nec est quod ullus vel Græcus vel Latinus præsumat se eam intelligere. Quare sæpe monui Hebræam linguam disceretis, nec eam ita negligeretis. Etsi enim ejus linguæ nullus alius esset usus, tamen pro gratiarum actione discenda erat, quod pars quædam religionis & cultus Dei est, eam linguam docere vel discere, quæ sola quicquid usquam divini est docet. Auditur enim in ea Deus loqui, audiuntur Sancti invocantes & maximas res gerentes, ut studium quod in hanc linguam discendam collocatur, Missa quædam seu cultus Dei merito vocari posset. Quare serio vos hortor, ne eam negligatis. Periculum enim est, ne Deus hac ingratitudine offensus, privet nos non solum cognitione hujus sanctæ linguæ, sed & Græcæ ac Latinæ, & totius religionis. Quam facile enim ei est excitare barbarum aliquem populum, ut hæ linguæ una intereant? Sed præterquam quod pars cultus divini est hoc studium, continet etiam maximam utilitatem. Si enim aliqui futuri sunt Theologi, sicut necesse est, neque enim omnes Jura aut Medicinam discemus, oportet eos esse munitos contra Papatum, & aliud otiosorum hominum vulgus, qui cum unam Hebræam vocem sonare didicerunt, statim putant se magistros hujus sacræ linguæ: Ibi nisi nos eam tenuerimus, tanquam asinis illudent & insultabunt. Sin autem nos quoque muniti fuerimus cognitione hujus linguæ, poterimus eis impudens os obstruere. Sic enim Diabolo & ejus ministris resistendum est. Arbitror autem habituros nos religionis nostræ hostes Hispanos, Gallos, Italos, & Turcas etiam: ibi certe cognitione Hebrææ linguæ opus erit. Scio enim quantum mihi contra meos hostes profuerit. Quare hac quantulacunque cognitione* infinitis millibus aureorum carere nolim. *Et vos quoque dabitis operam, qui aliquando docebitis Religionem, ut hanc linguam discatis, si non pecora campi, & indoctum vulgus haberi vultis, quod editis Germanicis libellis adjutum, utcunque Evangelia Dominicalia & Catechismum docet. Sed opus etiam est ducibus quibusdam doctrinæ, & oportet habere pugnatores, qui stent in acie contra aliarum nationum & Linguarum homines, qui sint Doctores, Judices, & Magistri in hac lingua.*

Apud [a] *Bellarminum*, [b] *Gretserum*, & alios, jactitantur quædam verba, tanquam *Lutheri*, quibus dixerit ob *Versionum varietatem* ad Decreta Concilii Gen. esse confugiendum. E libro *de Ver. Corporis Christi in Eucharistia*, sive, *Defensione verb. Cœnæ, Accipite, Comedite*, ea petuntur: *Si diutius steterit mundus, iterum erit necessarium, ut propter diversas Scripturæ interpretationes, quæ nunc sunt, ad conservandam fidei unitatem, Conciliorum Decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus.* Longe vero falluntur ac fallunt, cum ea verba *Luthero* adscribunt. Verba ejus genuina hæc sunt: *Et quidem jamdudum oculi ejus* (Diaboli) *scintillant erroribus de Baptismo, Peccati origine, & Christi humanitate, inde tantum turbarum in sacris literis existet, tantum orietur dissentionum, & tantum exsurget sectarum, ut vere cum Paulo affirmare possimus: Mysterium iniquitatis nunc agit, quemadmodum etiam ipse prospiciebat post se multas sectas esse oberituras. Si hæc mundi machina per aliquot annos duraverit, iterum more patrum ad tollendas dissentiones humana quærentur præsidia, constituenturque leges & decreta ad conciliandam & servandam in religione concordiam.*

[a] De V. Dei lib. 1. c. 10.
[b] Def. Bellar. l. 2. c. 10.

De Versione Vulg. ex *Symposiacis* ejus Germanicè scriptis proferuntur hæc verba à [c] *Serario*: *S. Hieronymus pro una persona satisfecit. Nulla enim privata persona tantum efficere potuisset.* Ait nihil in eo desideran-

[c] Proleg. c. 19. Q. 6.

dum fuiſſe, niſi unius aut duorum ſociorum opem: *Tunc Spiritum S. quoque excellentius ſe oſtenſurum, juxta dictum illud Chriſti; Ubi duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi in medio eorum ſum.* In eiſdem vero Colloquiis Sympoſiacis, cenſuram hanc cum LXX. Interpretum, tum Verſionis Hieronymianæ habet, teſte [a] *Gretſero*: LXX. *Interpretes, qui Hebraica Biblia in Græcam linguam tranſtulerunt, Hebraicæ linguæ imperiti experteſque fuere. Verſio illorum valde eſt fatua & abſona, quia contempſerunt literam, modumque ac morem loquendi, ita ut S. Hieronymi Verſio illorum tranſlationi præferenda ſit: quamvis Hieronymo ſummam injuriam irroget, quicunque illam pro Hebræo habet.* In Præfatione vero Bibliorum Germanicorum poſtremo à ſe recognitorum, hæc [b] habet: *Quanquam autem meum ſtudium, quod in hanc tranſlationem poſui, commendare ipſe nec debeam nec velim; hoc tamen certo confirmare poſſum, quod innumeris in locis ſententiam clarius, & majore cum fide dependerim quam Hieronymus.*

[a] Tract. de novis Tranſlat. cap. 9.

[b] Cochlæus de Novit. Interp.

De *Lutheri* ſententia, quippe Capitis tam clari κὴ ϑαυμαϛὸς, hæc diſſerere accuratius volui. De aliis, quanticunque ſint, parcius.

De Rabbinorum ignorantia linguæ Heb. atque Scripturarum, eadem habet cum *Luthero*, Magiſtro ſuo, *Joannes Forſterus* Præf. Lexici Heb. in illius nimirum juratus verba: *Sæpe* (inquit) *vehementer demiratus ſum Noſtratium* (*ut pace ipſorum dicam*) *ſocordiam; qui abſque ullo judicio Commentaria Judæorum, in quibus nulla lux, nulla notitia Dei, nullus ſpiritus, nulla ullius diſciplinæ, ſeu artis vera, ac ſolida ſcientia, nulla linguarum, ac ne quidem Heb. linguæ eſt cognitio, amplecti maluerunt, quam ut ipſi conſiderarent voces ac earum ſignificationes. —— Nihil igitur profuerunt niſi quod velut Bibliothecarii libros tantum ſacros* (*quos Biblia vocamus*) *ac aliquot Grammaticos nobis ſuppeditarunt, at quod ad S. Scripturæ intelligentiam* (*ut jam dixi*) *atque etiam linguæ Heb. cognitionem attinet, præſtiterunt, quod laudem mereatur, omnino nihil. Nam dictionaria & commentaria ipſorum plus obſcuritatis, & erroris in Eccleſiam Dei invexerunt, quam lucis, & veritatis. Id, quod in noſtratium Commentariis videre licet, cum* (*ut ipſis videtur*) *vox aliqua ambigua, aut obſcurior ſententia occurrit, allegant aliquot Rabbinos, & ut ipſi varie expoſuerunt* (*raro enim aut nunquam inter ipſos convenit*) *ita referunt, poſtea lectorem dubium relinquunt: quis vero ipſorum recte ſenſerit, & quem ſequi oporteat, minime indicant: aut ſi indicant, quia vim vocabulorum ignorant, facile falſum pro vero amplectantur, ut non ipſi tantum errent, & fallantur, verum etiam Lectorem fallant, & ita juxta Chriſti dictum accidat, cæcus ſi cæco dux fuerit, ut ambo in foveam cadant.* Hæc ille: ſed qui, ut teſtatur *Simonius*, Rabbinos illos quos citat, nunquam legerat: Vocabula quædam recenſet, quæ dicit à nullis Rabbinorum intellecta fuiſſe, quæ ipſe tamen intellexerit.

4. HULDRICUS ZUINGLIUS, ſi credimus [c] *Jo. Morino*, Præfatione ſua in Eſaiam LXX *Tranſlationem Hebræo Textui longe præfert*: errat vero *Morinus*. Hodiernæ *Maſoretarum* lectioni lectionem *Græcam* in multis præfert *Zuinglius*, & hæc quidem verba habet: *Cum* LXX. *totam chiliada ante natam Rabbinorum Grammaticen verterint ſancta volumina, adparet plurimum fidei illis deberi, atque hinc factum eſſe, ut veteres Theologi tantopere eos commendaverint. Hinc modum quendam brevem ſtudendi Hebraicis literis expiſcatum eſſe arbitror. Quandoquidem citra Rabbinorum puncta Hebraicæ literæ pene ſunt nobis illegibiles, jam velimus, nolimus, cogimur ea recipere, ſed quum Hebraice volumus legere; nam alias dum Latine legimus & ſcribimus, ubi Hebraica Nomina incidunt, ipſe malo cum Græcis & Latinis efferre, quam cum Rabbinis.* Agnoſcit etiam *Græca nonnunquam melius*, quoad ordinem, *habere videri quam Hebraica. Id quod non alia factum eſſe ratione* putat, *quam quod Græcorum docti viderint*

[c] Exercit. 12. l. 2. c. 2. §. 14.

derint negligi ab Hebræis nimiù anxiam ordinis obſervationem, quæ tamen eis nullo pacto viſa ſit poſthabenda eſſe. Contra vero (addit) *infiniti ſunt loci, quibus manifeſte deprehenditur* LXX. *& aliter & melius tum legiſſe tùm diſtinxiſſe, quam Rabbini poſtea vel legerint vel diſtinxerint.* At quid tandem? Ut exiſtimat LXX. Interpretes ſingulos certas quaſdam partes Scripturarum ſeorſim ſibi aſſignatas habuiſſe, ſic affirmat eorum aliquos imperitiſſime penſum ſuum abſolviſſe: *quoſdam ex eis deprehendi vix mediocriter Græcam linguam fuiſſe doctos: — quoſdam feliciſſime interpretando facile probaviſſe mundo quantum antecelluerint eos, qui indocte provinciam iſtam geſſerunt. Nactus eſt Iſaias interpretem ſeſe indignum. Sed jam longius eſſet per ſingulos libros oſtendere, quàm erudite aut mimus traducti ſunt. — Hoc non eſt omittendum, eam Interpretationem plurima incommoda, etiam poſt iſtam feſtinatam operam, eſſe paſſam: puta impoſturas & importationes, nunc ſciolorum, qui ex Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, aut Quintæ traductionis aliquid ingerere ſunt auſi. Quoties enim deprehendimus duplices tranſlationes? Nunc vero imprudentium, qui ut doctum, docti alicujus, qui ad marginem vel ſenſum ſuum, vel ſimilem locum adſcripſerat, in codicem inciderunt, putarunt ex Canone & ſubſtantia Scripturæ eſſe: ac mox deſcribendo retulerunt in ſuum exemplar. Adde quod non tantum in Jeremia, ſed multis in locis multa videmus alio poſita eſſe ordine, quam habeant Hebraica.* Quibus hæc ſubnectit: *Hæc de* LXX. *in hoc adduximus, ut ne nimis vili pendantur, qua in re peccaſſe videri poterit Hieronymus, niſi quod adverſariorum indocta importunitas doctum Virum excuſare poteſt: NEQUE EIS PAR AUCTORITAS TRIBUATUR ATQUE IPSIS HEBRÆORUM FONTIBUS.*

Addit, *ſine ipſis non poſſe recte proficere ſacræ linguæ ſtudioſos,* utque in illis ſit verſandum oſtendit. *Grammaticen,* inquit, *Hebræam credimus nunc non eſſe poſthabendam, viderunt enim multa & Rabbini, ſed perfunctorie, putà ſic, ut non ignores illorum Canones: nec tamen eis aut ad miracula ediſcendis inſeneſcas, aut ſecure fidas. Ut enim per variarum rerum imperitiam, puta rerum veterum & Cyclopædiæ, temere hallucinantur, ita in Chriſtum perfidia contenebrati & excæcati, non ſatis firmi ac fidi ſunt, ut eis tuto credas.* LXX. *vero Interpretationem omnibus & propter vetuſtatem anteferas, & propter diſſimilitudinem in numerato habeas. Quæ duo ſic accipi volo. Ducentos circiter annos ante Chriſtum* LXX. *verterunt: quo ſane tempore intercideràt magna parte Judæis ſuæ linguæ cognitio, adhuc tamen in univerſum non conciderat. Hinc fiebat, ut eſſent qui probe verterent creditam ſibi partem, aut ſorte datam: quales ferme fuerunt, qui Moſis libros tranſtulerunt. Eſſent ſimul qui hallucinarentur, cum ad ætatem Iſaiæ, quæ doctiſſima fuit, tum ad linguæ Græcæ proprietatem. Hinc tot obliquà, tortà, & nonnunquam etiam diverſa. Quid ergo? ut, quod ad ſecundum attinet membrum in numerato habere eorum interpretationem: ea potiſſimum cauſa, ut ſi quo loco aliquis Interpretum ſit lapſus, jam ex alio poſſis eum in locum reſtituere. Fieri enim nequit, ut ſi probe memineris ſimilium locorum, aut vocum, aut conſtructionum, ut ſimiles non poſſis expedire. Quamvis quidam ſint qui ſimiles nullos habeant: ſed hi pauci ſunt: & juxta fidei & circumſtantiarum analogiam enodandi. Si ergo nunc quis mihi dicat, intolerabilem eſſe operam quam parem. Primum enim perbibes in eam linguam eſſe penetrandum, quæ ſit Rabbinorum punctis tum vocalibus tum ſententialibus vitiata non mediocriter. Deinde penetrandum eſſe inſtrumentis, quibus non tuto undique credas. Quis ergo judicium meum ita illuſtrabit, ut & apud illos videam, ubi depravaverint, & apud hos quid ipſi non viderint? — Fide inſtructus & rudimentis Heb. mediocriter imbutus, Græca quum probe teneris, huc adi, & confer: non oſcitans ne quid cæcam (quod dicitur) manum fallat, ſed vigilans & alacer: ut memoriæ theſauro commendes, quæcunque ex Græcanica luce intellexiſti, quo deinde poſ-*

ſis,

sis, quum similes tum voces tum locutiones obviam fiunt, quæ servaveris repetere. &c. Ait Hieronymum τῶν LXX. *opera ita videri adjutus esse, ut citra ipsam nullatenus esset legis interpres factus.* Præfatione in Gen. (id quod alibi jam me monuisse memini) Græcam *sive* LXX. *sive septem millium interpretationem* appellat.

5. Unus omnium (quos sciam) *Protestantium*, Is. Vossius Versionem Græcam ipsi Textui Heb. hodierno anteponit: ubicunque ea deseritur, ipsam quoque ibi deseri veritatem, contendens. De quo argumento tractatulos complures edidit contra *Schottanum*, *Hornium*, *Hulsium*, & noviſſime *Simonium*.

De Græca Versione honorifice *Scaliger* ad Euseb. an. 1734. etsi fabulam LXX. Interpretum rejiceret: *Multa supersunt, quæ de Interpretatione LXX. Seniorum dici à nobis poterant, & quam utilis sit ejus translationis lectio, quamvis in multis ab Heb. fontibus longe recedens.* Sed in loco supra citato ex Epist. ad Seguinum, eam *mendosissimam & falsissimam* esse testatur. Eam *rarum & incomparabilem thesaurum esse, neminem negare posse,* [a] *nisi qui ab omni eruditione alienus sit*, asserit *Heinsius in* [a] *Aristarcho*.

a Lib. 2. c. 15.

De ea vero sic *Drusius* Observ. lib. 6. cap. 9. *Translatio ea, quæ vulgo apud Græcos habetur, quin* LXX. *Interpretum non sit, nemini hodie dubium esse arbitror. Nam si nihil aliud, immuneri in eo loci sunt, qui arguunt magnam imperitiam sermonis Ebr. sed & negligentiam singularem in legendo, & oscitantiam tantis viris indignam, qui in ea Editione non videt, nihil videt. Non nego veteres habuisse Versionem* LXX. *sed eam quæ ad nos pervenit corruptam esse dico, sic adeo ut viris illis sine maxima ipsorum infamia tribui non possit.* Idem est, inter ipsos Pontificios *Pagnini* judicium, Isag. c. 9. *Nos summa studio, cura & diligentia* LXX. *interpretationem cum Hebræo contulimus, & tot invenimus addita, dempta, depravata, immutata, & ab Heb. prorsus aliena, ut mihi persuadere nequeam, illam esse* LXX. *Interpretum.* Cui consentit [b] *Glassius* Philologiæ Sac. lib. 1. *Versionem Græcam hodiernam ita esse corruptam, mutatam, mutilatam, ut primæ illius integritatis & venustatis lineamenta magnam partem perierint*, affirmat [c] *Hottingerus*.

b Philol. S. pag. 59.

c Thes. Philol. pag. 3. 7.

Melanchthon in Præf. Editionis Basil. *Apparet non tam verborum delectum defuisse, quam diligentiam in distinguendis sententiis, quod eo accidit, quia & fontes non satis intellexerunt, & ad diligentiam formandæ orationis in Græca lingua non fuerunt adsuefacti. Postea etiam tot seculis multa membra confusius descripserunt indocti librarii.* Quanti is æstimaverit Hebrææ Græcæque linguæ cognitionem Scripturarum intelligendarum gratia, his verbis ostendit in Oratione [d] quadam: *Scio me vix primis labris degustasse Ebr. Græcas & Lat. literas. Sed tamen hoc ipsum quod didici quantulumcunque est, propter judicium de religione OMNIBUS MUNDI REGNIS, omnibusque opibus longe antepono.*

d Orat. Tom. 4. pag. 471.

Lightfootus in Act. Apost. 11. 8. *Interpretes Græci, quicunque tandem Judæorum illi fuerint, sensum aliquando de suo fingunt, idque non raro alienissimum à Veritate Heb. Et Græca vocabula frequentissime adhibent sensu alienissimo à vulgari idiomate Græcorum.*

Jo. Seldenus De Diis Syris l. 1. c. 14. *Sane Interpretes Græcos sæpius hallucinatos elementarum Heb. sive adsimi figura, sive mala scriptione, quædam ita vertisse, ut ob eam solummodo rem ab Heb. veritate aberrasse videantur, plurimis demonstrari potest.*

Munsterus Præf. in V. T. *Ut interim taceam* LXX. *Interpretes non admodum peritos fuisse Heb. linguæ, id quod vel inviti cogimur fateri, alioquin in plurimis locis non tam fœde lapsi fuissent.*

6. Lud. Capellus, L. Hebrææ Professor Salmurienſis, in *Critica Sacra*, ex variarum Interpretationum *Græcarum*, *Chaldaicæ*, & *Latinæ*, discrepantiis à textu Heb. hodierno, varias Veterum Codicum Heb. lectiones,

ctiones, libertate ingenti, & in multis nimia, ebcit. De Græca Verſione ſic loquitur l. 6. c. 10. *Magni equidem à nobis fieri debet, & maxima apud nos eſſe oportet in exiſtimatione ac pene veneratione vetus illa omniumque prima S. Bibl. Tranſlatio Græca, multum enim, imo omnia pene in S. Theologia illi debemus, omnem inquam, quam hodie habemus S. Bibliorum intelligentiam, adſcribere illi nos oportet, tum quia una illa Tranſlatione uſa eſt tota primitiva & Chriſtiana Eccleſia, & veteres S. Bibliorum Interpretes, a quibus omnem S. Theologiæ & librorum ſacrorum intelligentiam habemus hodie, tum quia abſque ea Tranſlatione fuiſſet, nulla forte jam aut perexigua & valde obſcura atque incerta eſſet linguæ Heb. cognitio, nullus pene illius apud nos uſus.* Idem tamen fatetur [a] eam *miſere corruptam atque fœdatam eſſe:* idque non in aliis modo Editionibus, ſed etiam in ipſa [b] *Sixtina. Per-peram ergo & fruſtra contendunt nonnulli, Sixtinam τῶν* LXX. *editionem eſſe puram putam atque incorruptam, ipſiſſimamque τῶν* LXX. *Tranſlationem, cum in ea (vix minus quam in cæteris Editionibus) innumera pene occurrunt gloſſemata inſulſa, & σφάλματα librariorum incuria, ἀλλοψία, inſogitantia illapſa, aut etiam eorundem temeritate & audacia introducta.*

[a] Lib. 6. c. 3. p. 390.
[b] Pag. 319.

Quod in hoc ſuæ *Criticæ* opere, Verſionum veterum diſcrepantias pleraſque cum à ſe invicem, tum ab hodierno Heb. exemplari, adſcribit *Capellus* diverſitati veterum Codicum Heb. & Interpretum lectiones hodiernæ ſæpe præfert; uſque adeo offendit Theologos Reformatos ſui temporis, ut per annos 16. manu tantum exaratum opus illud vagaretur, recuſantibus omnibus illud prælo mandare; obnitentibus ſpeciatim *Sedanenſibus*, *Genevenſibus*, atque *Leidenſibus*. Donec tandem ab ipſis Pontificiis Lutetiæ Pariſiorum ederetur an. 1650. ſtudio *Jo. Capelli*, Auctoris filii, ad Eccleſiam Rom. transfugæ, & auſpiciis *Petavii*, *Merſenni*, & *Morini*, qui à Rege Galliarum facultatem imprimendi impetrabant. Romanæ Curiæ haud primum placebat, quod ipſorum Pontificiorum cura operaque in publicum prodire, idque Regio privilegio, fuerat permiſſum, quippe in quo Vulgata Latina ſæpe reprehenderetur; ut patet ex Epiſt. Card. *Barberini* ad *Morinum*. Cui in Reſponſione ſatisfacere conatur *Morinus*. Pontificiis illis hoc ſatis erat, quod Textus Heb. hodierni auctoritas labefactari elevarique iſto opere videbatur.

Pene integrum Caput, quod de hallucinationibus τῶν LXX. in *Critica* inſeruerat *Capellus*, in illius autographo expungi ſubdole curavit *Morinus*, præcipuus eorum fautor. Cujus rei meminit ipſe *Capellus* in *Apol. adv. Bootium*. In iis autem quæ ab editoribus omittebantur, negabat, uti ipſe teſtatur, linguam Heb. fuiſſe τῶν LXX. vernaculam: ſtatuebat eos ex Chaldaicæ & Syro-Chaldaicæ, qua Judæi tum utebantur, linguæ affinitate potuiſſe ſtudio ac diligenti ſacrorum Scriptorum lectione, linguæ Heb. tunc deperditæ non mediocrem ſibi comparare ſcientiam: potuiſſe etiam ad linguæ illius & ſacrorum librorum intelligentiam ex patrum ſuorum traditione habere neceſſaria: *At eos* (ſubdit) *omnia vidiſſe, omnia intellexiſſe, nullibi lapſos eſſe aut hallucinatos, nemo dixerit, niſi qui Hebraice nihil ſcit, & qui eorum tranſlationem cum Heb. textu non contulit, etiam in iis locis in quibus illi non ſecus quam nos hodie legerunt, ubi videre eſt frequentes eorum pueriles & pudendos lapſus, ſæpe lapſus à genuina vocum & phraſeon ſignificatione & ſacrorum Scriptorum mente atque ſcopo.*

Criticam autem *Capelli*, dum in ſcripto adhuc ferebatur, nec à ſe unquam viſa fuerat, aggreditur & impugnat *Jo. Buxtorfius* Junior, in libro quem ſcripſit pro *Punctorum antiquitate* contra Capelli *Arcanum Punctationis revelatum*. Quare una cum *Critica*, *Defenſionem* ejus edidit *Capellus*. Contra *Criticam* vero ex profeſſo librum edidit idem *Buxtorfius* an. 1653. quem inſcripſit *Anticriticam*, ſeu *Vindicias Veritatis Heb.*

In *Criticam* quoque edidit *Arnoldus Bootius* Epiſtolam ad *Jac. Uſſerium* Armachanum, an. 1650. quam inſcripſit Epiſtolam *De Textus Heb. V. T. certitudine contra Capellum.*

Reſpondit ei *Capellus* in *Epiſtola Apologetica* ad eundem *Uſſerium* an. 1651.

Rurſus ei reſpondit *Bootius* in *Vindiciis ſeu Apodixi Apologetica pro Heb. Verit. contra duos noviſſimos & infenſiſſimos ejus hoſtes, Jo. Morinum & Lud. Capellum*, ed. 1653.

An. 1652. poſt acceptas à *Bootio Capelloque* Epiſtolas, Epiſtolam ad *Capellum* de hoc argumento reſcripſit *Uſſerius*, qua *Bootio* ſe magis favere oſtendit. Ea edita eſt ad finem *Syntagmatis Uſſeriani de* LXX. *Verſione* an. 1655.

Rivetum quam offenderit *Critica Capelliana*, ipſe docet in Epiſt. ad *Buxtorfium fil.* ſcripta an. 1645. *In iis quæ adverſus Textum S.* (Capellus) *periculoſis rationibus innixus, ſub candoris & veri ſpecie, meditatus eſt, video eum viris doctis & gravibus, ſed in talibus non ſatis exercitatis, impoſuiſſe, quorum nonnulli Criticen ejus extollunt, tanquam elimatum non ſolum, ſed & pene neceſſarium opus.* In alia ad eundem Epiſt. an. 1648. *Si peſſima illa & profana Critice, quam vir ille molitus eſt, & hoſtibus ſuſcipiendam dedit, poſtquam ab Orthodoxis fuit rejecta, obtineret; actum eſſet de Scriptura tota V. T. quæ nihil aliud eſſet quam Cothurnus Theramenis, omnibus aptandus pedibus.*

Non tamen diſplicebat *Proteſtantibus* omnibus. SALMASIUS Lugduni Batavorum Editionem urgebat. CLAUDIUS SARRAVIUS, Curiæ Pariſ. Senator, fervido & indefeſſo ſtudio, omni niſu & conatu, & commendatione ſua, Criticæ iſtius Editionem non ſemel tentabat, ut teſtatur Auctor in Præf. Illiuſque præmittitur carmen in laudem operis.

HUGO GROTIUS in Epiſt. ad Auctorem an. 1635. *In Sacra Critica neſcio magiſne indefeſſam ſedulitatem mirari debeam, an uberrimam eruditionem, an judicium limatiſſimum: quæ tres laudes in hoc opere ita inter ſe certant, ut in ambiguo maneat cui de tribus prima palma debeatur. Sunt quidem nonnulla* (*uti recte notaſti*) εὐδιάβλητα: *ſed omnibus placere nemini datum eſt, minime vero iis quæ ſupra vulgus ſapiunt. Contentus eſto magnis potius quam multis laudatoribus: neque deſperandum tamen, quin quod in aliis rebus ſæpe, in hac quoque eveniat, ut paucos eminentes ſequantur & illi qui tantum ad numerum valent. &c.*

SPANHEMIUS, ad quem ſuam *Criticen* an. 1640. *Genevam* miſerat *Capellus* excudendam, ſpem ei fecerat excuſum illic iri, & in Epiſt. reſcripta ad Auctorem, *Opus eximium, & obſervationibus longe doctiſſimis refertiſſimum*, appellat. *Sunt nonnulli* (addit) *qui verentur ne eo abutantur illi quibuſcum nobis pugna eſt, verum hanc eorum ſententiam impugnavi, certo perſuaſus fore ut omnes ampliſſimum fructum ex docto iſto ingenii tui fœtu percipiant.* Idem tamen *Spanhemius* poſtmodum in Epiſt. ad *Buxtorfium* an. 1647. ei gratulatur, *quod Adverſarium tantopere ſe efferentem, ſolide & accurate refutarit, imo dejecerit plane, & ad* ἐχεμυθίαν (*ſi rationi cedere velit*) *redegerit.*

Neque deſunt inter hodiernos, qui *Capellum* iſto opere de Eccleſia bene meritum fuiſſe exiſtimant.

Ipſe præmonet *Capellus*, ſe *ſcire nonnulla in eo, quibuſdam harum rerum non valde peritis, bonis alias licet, minimeque malis viris, viſum iri prima fronte nove & periculoſe dicta: Sed ſi totum opus perlegatur, & æqua accurati judicii lance perpendatur, deprehenſum iri ea eſſe plana, aperta, certa, & innoxia, quæ primo intuitu videri poſſent, ex præconcepta opinione, dubia, incerta, ſuſpecta, & periculoſæ aleæ plena.* [a] Aſſerit *textum Heb. V. T. & Græcum Novi, non fuiſſe data opera, à Judæis & hæreticis corruptum atque depravatum,*

a Pag. 5.

depravatum, sed in integritate & puritate sua conservatum. Cui non obstare variam lectionem, quæ sensum non mutat, aut si mutat, perinde est utrum sequaris. Fontem dici purissimum, respectu & comparate ad translationes, quarum vix ullam esse tam accuratam & excussam; ut nihil omnino emendandum aut emaculandum in ea supersit, atque ex fonte ipso (quem semper puriorem rivulis fluere) corrigendum. [a] *Varias lectiones quæ in sacris libris occurrunt non esse ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ momentosas, in rebus quæ ad fidem & mores pertinent.* [b] *Codicem Heb. hodiernum emendatiorem atque emaculatiorem esse illo quo usi sunt* LXX. *Interprètes aliique. Lectionem quam hodie exhibet codex Hebræus, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, & longe frequentius sensum fundere meliorem, aptiorem, concinniorem, &c.*

a Pag. 386, 564.

b Pag. 384, 581.

Sic in *Criticæ* Defensione adversus *Buxtorfium* negat [c] se *in dubium vocare auctoritatem totius Codicis Heb. Quis id mihi tribuat nisi per insignem calumniam? Legat Censor nostram Criticam, videbit me ubique pro virili tueri auctoritatem & lectionem hodierni textus Heb.*

c Pag. 562.

Apologia contra Bootium, negat se velle Veteres Translationes pro totidem Heb. Veritatis exemplaribus esse habendas, asseritque *non omnem variationem Interpretis à textu Originario niti aut fundatam esse in diversitate Codicum originariorum: multam posse esse ab Interpretis ipsius hallucinatione, & deliberato facta mutatione, additione, & detractione.*

7. An. 1624. *Sixtino Amama Paræneſin* suam de excitandis SS. Linguarum studiis, Synodo Provinciali *Frisicæ*, celebratæ *Harlingæ*, offerente, decretum est à Synodo, *ut in posterum Theologiæ Candidati, quotquot ad examen Ministerii Eccles. admitti desiderabant, præter testimonia Senatus Acad. & Theologiæ Professorum, exhibeant etiam testimonia Professorum Ebr. & Gr. linguæ, quibus doceant, se in prædictis linguis eos saltem progressus feciſſe, ut originalem Veteris Novique T. textum mediocriter possint intelligere; utque in Classe ista, cujus examini se offerunt, ejus quoque rei specimen edere teneantur. &c.* Insequente anno, quum Synodo *Frisicæ* habitæ *Doccomii* nonnemo obtulisset rationes quasdam pro abrogando Decreto *Harlingano*, Synodus illa *laudabile hoc Decretum* mutare recusavit. Synodi autem *Harlinganæ* exemplum secutæ sunt Synodi *Suyd-Hollandica* & *Groningana* an. 1625. *Ultrajectina* & *Leoverdiensis* an. 1626. & *Noort-Hollandica* 1627. *Franciscus Gomarus* in Epist. ad Synodum *Doccomiensem* gratulatur ei, quod *in Examine Candidatorum Theolog. & Græcæ & Ebraeæ linguæ rationem habendam sanctissime & prudentissime, Gallicarum Ecclesiarum more, statuerit. Alioqui enim* (inquit) *verendum erat, ne quemadmodum sacrarum illarum linguarum studiis, patrum nostrorum memoria suscitatis, simul veritas pene sepulta emergere cœpit ac caput attollere; ita contra studiis hisce neglectis, in pristinam barbariem & veritatis jacturam relaberemur.*

8. De *Punctorum Vocalium* & *Accentuum* Heb. antiquitate, fuerintne ea *Mosis*, vel *Esdræ* saltem temporibus coæva, an à *Masorethis Tiberiensibus* adinventa, intercedit lis magna inter ipsos Theologos *Reformatos*. Excogitata fuisse à Doctoribus Masorethicis statuerunt ante *Reformationem*, *Raimundus Martini*, *Lyranus*, *Porchetus*, *Paulus Burgensis*, *Jo. Picus Mirandula*, *Politianus*, *Jacobus* Epis. *Christopolitanus*, atque *Galatinus*. *Reuchlinus* ea ab *Esdra* fuisse excogitata existimat. Auctori *Margaritæ Philosophicæ* ed. 1512. placet, nonnulla quidem ex Punctis ab *Ezra* fuisse excogitata, sed non omnia: nempe aliqua eorum ipsis literis Hebr. fuisse coæva.

Post hos exortus est *Elias Levita*, Rabbinus Germanus doctissimus, cogn. *Grammaticus*, qui literas Heb. in Italia docuit, primo *Paduæ*, deinde *Romæ*, postremo *Venetiis*; & floruit ab an. 1517. ad 1544. quo *Venetiis* obiit. Is in libro cui tit. *Masoreth Hammasoreth*, Punctorum

novitatem, nempe ea excogitata fuiſſe à *Maſorethis* Tiberienſibus, ex profeſſo adſtruit. Cujus libri præcipua quædam, imprimis *Præfationem tertiam*, ubi de hoc argumento ſpeciatim tractat, ex Hebræo Latine edidit *Seb. Munſterus* an. 1539. ſub tit. *Libri Accentuum Heb.* Longe fallitur [a] *Waſmuthus*, cum inter eos, quos putat illius auctoritate fuiſſe ſeductos, recenſet *Reuchlinum* & *Jo. Picum Mirandulam*, qui uterque ante *Levitam* floruit, nec eadem fuit *Reuchlini* cum *Levitæ* ſententia. [b] *Buxtorfios* quoque longe fugit ratio, cum dicunt *Levitam primum hanc ſententiam excogitaſſe*, & excerpta ex illius libro à *Munſtero* edita Viros doctos primum in hanc opinionem pertraxiſſe. Non modo ante excerpta iſta Latine edita, ſed & antequam ſuum librum ſcripſiſſet *Levita*, aſſeruerat idem, præter Scriptores ſupra citatos, *Robertus* noſter *Wakfeldus*. Teſtatur autem *Levita* ſe librum illum ſcripſiſſe dum *Venetiis* ageret, & *Venetias Romæ* abiiſſe poſt Urbis expugnationem, quæ accidit an. 1527.

Poſt librum *Eliæ Levitæ* editum, ſententiam hanc de Punctorum novitate, tanta unanimitate amplexi ſunt *Pontificii*, non alii modo, verum & ipſi Veritatis Heb. fautores præcipui, ut ſoli omnium, quos equidem noverim, [c] *Marcus Marinus* Brixianus, & [d] *Gul. Poſtellus* eorum antiquitatem diſerte aſſerant. Eruditiſſ. *Maſius* [e] dubitanter: *Sed illi* (LXX.) *Vocalium obſervationi, operam nullam dediſſe videntur, quarum fortaſſe nullæ erant eo tempore notæ.* *Poſtellus*, homo inſani capitis, autumat ea una cum ipſa lingua *cœlitus data fuiſſe Adamo & Moſi, Iſraelitiſque, ſed pro myſterio, donec ex myſticis publica fecit Ezras ſcriba.*

Ut unum tantum aut alterum inter Pontificios univerſos, ſic etiam inter *Reformatos* illius ætatis, duos tantum aut tertium invenio qui Punctorum antiquitati fuerint ſuffragati. Ii ſunt *Cevallerii* bini, [f] *Antonius* & [g] *Petrus*, & [h] *Flacius Illyricus*. Longe plures diſerte adverſantur: [i] *Lutherus* ipſe, [k] *Pellicanus*, [l] *Zuinglius*, [m] *Mercerus*, [n] *Fagius*, [o] *Calvinus*, [p] *Beza*, [q] *Muſculus*, [r] *Petrus Martinius*, [s] *Mich. Neander*, [t] *Joſ. Scaliger*, [u] *Schindlerus*, [x] *Piſcator*. Quibus adde ſis *Oecolampadium*, *Brentium*, *Munſterum*, *Druſium*, *Caſaubonum*, *Erpenium*, [y] *Beyerlinckium*. *Chamierus* [z] in bivio hæret. *Ego nolim ſane contendere, dum quid certius in alterutram partem aut ipſe invenero, aut alii indicaverint. Cum hactenus viderim magnos viros diſſentientes. — Poſſum concedere olim fuiſſe Codices abſque punctis.*

Munſterus prius Punctorum antiquitati ſubſcripſerat, ſcil. in *Præf. Bibliorum*: [a] *Non ſunt igitur puncta Vocalia novum quoddam Judæorum commentum, ut Steuchus & quidam alii ſimiles exiſtimant.* Et hoc, inquit *Buxtorfius Junior*, dicit, *licet Eliam maximi fecerit, ejuſque ſcripta*; [b] *in hac tamen quæſtione minime ei aſſenſum præbere potuit aut voluit.* Atqui minime liquet eum antehac unquam vidiſſe *Eliæ Maſſoreth Hammaſoreth*. In *Heb. Grammatica*, quam edidit poſt *Biblia*, Punctorum vetuſtati totidem verbis reclamat. —— *Caruit ergo exemplar ejus* (Interpretis) *punctis, ſicut & omnia exemplaria antequam Judæi Tiberitæ has vocales notulas adjecerunt.*

Ita *Druſius* in ſcriptis prioribus dubie: Quæſt. [b] Heb. *Raro* (inquit) *fuerunt adſcriptæ.* De Tetragrammato: *Hoc voluerunt Maſoretæ, qui Vocales addiderunt: ſi modo ab illis additæ ſunt. Nam dubitari video.* Alibi abſque omni dubio definite, quicquid dicit *Buxtorfius* præcitatus. De recta pronunc. L. Sanctæ, c. 4. *Locus poſtulat ut aliquid dicamus de ætate vocalium. Res ardua, & à variis varie tractata! Ego ſic ſentio, ſonos earum ſemper fuiſſe, hoc eſt una cum literis natos: figuras nuperas, & poſt Hieronymum primum adſcriptas. &c.* Vide *in Loca Difficil. Pent. c. 25.*

Scaligeri verba: *De apicibus & vocalibus Hebræorum tam mihi conſtat rem novam eſſe, quam eos falli, qui natos una cum lingua putant: quo nihil ſtultius dici potuit aut cogitari.*

Conſtat

a Vind. Heb. Ver. p. 11, 12.

b *Senior* Præfat. in Com. Maſoreth. *Junior* de Punct. antiq. pag. 10.

c Præf. Theſ. L. ſanctæ.

d De Orig. c. 6. & De Hetruriæ orig. p. 113.

e Ad Joſ. 3. 16.

f Rud. linguæ Heb.

g Notis in eandem Gram. Heb. ed. 1592.

h Clav. Script. part. 2. tract. 6.

i Vide ſupra.

k Præf. in Pent. & in Pſal.

l Præf. in Eſ.

m Comm. in Gen. 18. 3. in Eccl. 3. 19. in Amos. 2. 12. & alibi.

n In Targ. Gen. 47. 24.

o In Zach. 11. 7.

p De recta L. Gr. pronunc.

q Com. in Pſal.

r Gram. Heb.

ſ Erotem. L. Heb.

t Epiſt. 243. ad Buxtorf.

u Schol. ad Gen. 15. 8. & in calce Quæſt. in Pent.

x Lex. Pentaglot. paſſim.

y Apud Waltonum Proleg. 3. §. 39. accenſetur *Zuingerus Præf. in Eſaiam*: ubi perperam ponitur *Zuingerus* pro *Zuinglio*.

z Panſtrat. lib. 12. c. 4. §. 15.

a Ed. an. 1534, 1535.

b Lib. 2. Q. 33.

Conſtat hanc fuiſſe communem *Reformatorum* doctiorum ſententiam uſque ad tempora *Jo. Buxtorfii* Sen. Profeſſoris Baſil. qui an. 1620. *Tiberiadem ſive Com. Maſorethicum* edidit, quo *Maſoræ* Punctorumque auctoritatem ſtabilire totis nititur nervis: Vir ſane doctiſſimus, quemque primum Chriſtianorum omnium *Maſoram* intellexiſſe agnoſcit *Morinus*.

Contra illum Punctorum novitatem adſtruit *Lud. Capellus*, in *Arcano Punctationis revelato* ed. 1624. qui primus ejus ſtudiorum fœtus fuit. Quem librum, tacito Auctoris nomine, eoque inſcio, ſed non invito, *Erpenius* publici juris fecit, & Præfatione ſua Lectori commendatum voluit.

Supervixit annis 5. *Buxtorfius*, obiitque an. 1629. A quo, etſi orbis literarius Reſponſionem avide exſpectabat, nulla tamen parabatur. Et priuſquam evulgaretur *Arcanum Punctationis*, quum ſchedas ſuas *Baſileam* ad eum miſiſſet *Capellus*, ſciſcitans quid de eo ſentiret, & ſi quid haberet quod reponeret, rogans vellet benigne communicare, reſcribebat *Buxtorfius* Epiſtolam, quam, propoſitis variis in utramque partem dubitandi rationibus argumentiſque, poſtremo ſic concludebat: *Hinc probe agnoſco difficile eſſe argumentum de antiquitate Punctorum, interea etiam peſſimas & periculoſas conſequentias ex novitate Punctorum non ſatis ex animo meo revellis; quæ etiam eo me pertrahunt, ut putem non expedire publice hanc quæſtionem ſubtilius & profundius in Scholis, vel voce, vel editis libris tractare.* Teſtatur *Capellus* opinionem de Punctorum antiquitate *tacito jam omnium fere conſenſu paulatim fuiſſe receptam, & ubique inter Reformatos obtinuiſſe, & quidem tanta cum auctoritate, ut contra hiſcere vix cuiquam ſine gravi invidia & omnium offenſione liceret.*

Poſt annos 25. viz. an. 1648. edita eſt tandem Reſponſio à *Buxtorfio* filio ſub tit. *Tractatus de Punctorum Vocalium & Accentuum in libris V. T. Heb. Origine, Antiq. & Auctoritate.* Adverſus quem, *Arcani Punctationis Vindicias* reliquit *Capellus*. Quæ lucem non aſpexere niſi multis annis poſt obitum ejus, qui accidit an. 1658. edente tandem Filio ejus *Jacobo Capello* an. 1689. Cui operi etiam inſerta eſt Reſponſio ad Præfationem Tractatus *de Accentuum ratione*, à *Caſpare Ledebuhrio* Pomerano ed. 1647.

A partibus *Buxtorfiorum*, pro Punctorum antiquitate, ſtant vulgo Theologi Germani. Quod *Iſ. Voſſio* ſtomachum vehementer movet. Præfat. Tract. de Orac. Sibyll. *Deplores*, inquit, *miſerum hoc tempore Academiarum in Germania ſtatum, in quibus ſtriges iſtæ Rabbinicæ tam late dominantur, ut qui iſthic vivunt eruditi ſine ſuſpicione hæreſeos vix hiſcere audeant. Mirum Principes Germaniæ tantæ peſti non occurrere, & permittere, ut Judaiſmus ita impune graſſetur, & ut à Lutheranis ipſe quoque Lutherus hæreſeos damnetur, quod puncta Heb. ſtocci fecit, & pro commento habuerit Rabbinico. Fierine poteſt, ut humaniores literæ feliciter tractentur, ubi Rabbiniſmus regnat, & ubi nulla excolitur Theologia, quæ non ſit Rabbinica? &c.* Hodiernis accenſet [a] *Waſmuthus* vetuſtiores illos [b] *Alſtedium*, [c] *Gerhardum*, [d] *Tarnovium*, [e] *Hottingerum*, [f] *Glaſſium*, [g] *Laur. Fabricium*, & [h] *Jac. Martinium.* Quorum aliquos tamen, nimirum *Glaſſium* & *Hottingerum*, inter fautores ſententiæ contrariæ recenſet [i] *Chriſtianus Ravius*, ipſe licet Punctorum patronus: *Hottingerus* in *Theſ. Philol.* p. 403. profitetur ſibi *valde arridere* ſententiam Auctoris *Margaritæ Philoſophicæ*, qua ſtatuitur, *non omnia puncta, quibus modo utuntur*, ab Ezra fuiſſe ſuperaddita, *ſed aliqua ſemper exſtitiſſe.* Paulo poſt addit, ſe non dubitare Hebræos Vocalium expreſſas notas habuiſſe ſemper. *An vero* (inquit) *ab initio ſtatim, hæ, quas habemus, vocales, conſonis additæ ſint, & figura & numero, in medio nunc relinquo.* Nec reperio apud *Glaſſium* in locis à *Waſmutho* citatis, quod pro antiquitate Punctorum vel minimum faciat.

[a] Vind. Heb.
[b] Encyclop.
[c] Exeg. loc. Com. c. 15. pag. 353.
[d] Explic. Pſ. 4. pag. 103.
[e] Theſ. Philol. l. 1. c. 3. p. 357, 402, 404.
[f] Philol. S. pag. 17, 18, 36, 38.
[g] Partit. Cod. S. c. 2. p. 8.
[h] De Verbo Dei, Diſp. 12. pag. 480.
[i] Ep. ad Waſmuthum apud ipſum in Append.

Itaque merito etiam de cæteris, quos ille citat; dubitaveris: libri enim non ſunt ad manum. Nec tanti res eſt, ut me valde pigeat.

Capello, adverſus *Buxtorfios*, & Punctorum antiquitatem, aperte adſtipulantur [a] *Ger. Voſſius*, *Schickardus*, *Grotius*, *Bochartus*, *Salmaſius*, *Rivetus*, *Uſſerius*, *Seldenus*, (Deus bone, quales quantique!) Quibus adjiciendi ſunt *Sixtinus Amama*, *Alexander Morus*, *Jo. Prideauxius*, *Barth. Mayerus*, *Franc. Junius*, *Lud. de Dieu*, *Arnoldus Bootius*, *Joſ. Medus*, *Frid. Spanhemius*, *Jo. Cameron*, *Gul. Eyrius*, *Theodoricus Haeſpanius*, *Feſtus Hommius*, *Matth. Cotterius*, *Brianus Waltonus*, *Hermannus Conringius*, veneranda nomina. Verbo, aſſerit *Waltonus* operis *Capelliani* lectionem *omnes fere à præjudicio liberos in hanc ſententiam pertraxiſſe* — *& vix quenquam eſſe ſolidæ in Hebraicis doctrinæ, qui à Capello differt.*

[a] De multis ex hiſce, vide Waltonum Proleg. 3. §. 39.

[b] *Grotius* affirmat, ita hoc *perſpicuis argumentis à viris doctiſſimis demonſtratum eſſe, ut id amplius inficiari, non niſi pertinacium ſit.*

[b] In Mat. 5. 18.

[c] *Schickardus*, ſtrenuus licet prius Punctorum aſſertor, ait ſe *valde mirari, ſupereſſe qui vocalium antiquitatem ſerio credant.* Exiſtimat eos *non ſerio, ſed ad oſtendendam eruditionem Rabbinicam, vel aciem ingenii, vel ex contradicendi ſtudio ſcripſiſſe.*

[c] De Jure Reg. Heb. lib. 2. ed. 1625.

[d] *Rivetus* in Epiſt. ad *Capellum* an. 1625. *Arcanum tuum magna cum voluptate legi, & fateor ingenue, in tuam tu me pertraxiſti ſententiam.* Addit *Feſtum Hommium* eidem ſententiæ poſt lectionem libri Capelliani manus dediſſe. Et *Sixtinum Amamam* ſibimet teſtatum eſſe, *in eo ſibi eſſe plene ſatisfactum.*

[d] Ap. Capell. Crit. S. p. 629.

[e] *Bootius* (illius poſtea ob *Criticam* adverſarius) Epiſt. ad eundem an. 1645. *Arcanum Punctationis cum inſigni fructu legi, quippe demptus mihi inde error, quem ex magni Buxtorfii Tiberiade imbiberam de Punctorum cum literis coævitate.*

[e] Ibid.

Gul. Eyrius Cantabrigienſis, poſtea Canonicus *Elienſis*, in Ep. ad *Uſſerium* an. 1607. ubi monet quid præſtiturus eſſet in opere quodam quod tum moliebatur (ſed nunquam abſolvebat) de Fontium ſacrorum auctoritate, ait ſe conſtituiſſe hanc Propoſitionem probandam; *Hebraicam V. T. Scripturam iiſdem vocalium & accentuum notis, quibus hodie utimur, antiquitus traditam fuiſſe.* In Epiſtolis [f] vero an. 1634. & 1635. ad *Capellum* ſcriptis, agnoſcit contrariæ ſententiæ veritatem tam clare ab eo demonſtrari, ut *nemini* (*cui cerebrum non omnino periit*) *aqua hæreat, cum in hac non ſolum optimi, ſed etiam docti ferme omnes apud nos antehac vel dubitaverint, vel etiam contra veritatem arma ſumpſerint.* Se olim libri *Zohar* ficta antiquitate fuiſſe deceptum.

[f] Ib. p. 630, &c.

Scripſerunt quidem horum virorum doctiſſimorum complures ante editum à *Buxtorfio Fil.* Punctorum vindicationem. Eſto: at multi ex illis opus illud *Buxtorfianum* legerant, nec tamen perſuaſi abiere. *Waltonus* in Introductione ad linguam Heb. & Chald. §. 5. *Quæ nuper edidit Vir quidam doctus* (*Buxtorfium* intelligit) *contra Capelli Arcanum, ita jejuna & frigida ſunt, ut paucos, ni fallor, ſibi conſentientes habeat.*

Neque tamen defuere etiam inter noſtrates, qui ſententiæ *Buxtorfianæ* ſubſcripſerunt, & contra *Waltonum*, qui *Capellianam* in *Prolegomenis Biblicis* ex profeſſo tuetur, libros ediderunt. Primus fuit *Jo. Owenus*, Independentium anteſignanus, qui an. 1659. ſermone Anglicano emiſit *Vindicias Puritatis & Integritatis Textuum Heb. & Gr. V. & N. T. animadverſionibus quibuſdam in Prolegomena & Appendicem Bibliorum Polyglot. nuperorum.* Cui reſpondit *Waltonus* libro eodem anno vernacule edito. Alter erat *Joſephus Cooperus*, qui an. 1673. Londini librum vulgavit hac inſcriptione: *Domus Moſaicæ Clavis: ſive Legis Sepimentum. In quo Punctorum Heb. adſtruitur antiquitas: eaque omnia, cum accentualia tum vocalia, ipſis literis fuiſſe coæva, argumentis undique petitis demonſtratur. Quæ*

vero

vere in contrarium ab Elia Levita *Primipilo*, Lud. Capello, *D. Doctore* Waltono, Jo. Morino, & Gordonio Huntlaeo, *ejus assectis & interpolatoribus, cum paucis aliis, in Castra* Eliana *arte veteratoria pertractis, adducuntur, multa cum fidelitate examini subjiciuntur, & diluuntur, quotquot sunt omnia.*

Theologos *Germanos* mirifice irritarunt *Prolegomena Waltoniana. Matthias Wasmuthus* Prof. *Rostochiensis*, postea *Kilonienſis*, edidit anno 1664. *Vindicias S. Heb. Scripturæ adversus impia & imperita multorum præjudicia, imprimis contra* Capelli, Vossii F. & Waltoni, *Auctoris Operis Anglicani* Πολυγλώττου, *assertiones falsissimas pariter ac perniciosas.* Edidit idem anno 1669. adversus *Conringium* librum, cui titulum dedit: *Pro S. Heb. Textu Vindiciarum Anti-Capell-Waltonianarum Pars* III. *sive Anti-Conringius Apologeticus. &c.* Cui libro scribendo occasionem præbuit nova Versio *Germanica*, quam *Saubertus*, *Conringii* gener, molitus est, an. 1665. auspiciis *Augusti* Brunsvic. & Luneb. Ducis: de quo molimine ad *Augustum* Ducem *Epistolam gratulatoriam* scripsit *Conringius*. In ea vero Epistola, quia nonnulli objecerant, V. T. libros sic verti haud posse, ati ne quid superſit *imperfectionis*, neque de Versione alicubi justa *dubitatio*, respondet *Conringius*, *eam vel ipsiusmet sacri Codicis Hebræi, aliqua sui parte conditionem esse, ut & ipse laboret suis dubiis & sua quadam incertitudine.* Hinc contra Epistolam istam *Programma* edidit *Wasmuthus*: & *Vindicationem* reponente *Conringio*, præfatum librum contra illum scripsit. Queritur istic *Wasmuthus*, *illud incomparabile opus Bibliorum Anglicanorum fœdissime deturpatum fuisse impiis & plane detestandis hypothesibus Capel-Waltonianis.* Et *Leusdenus* in literis ad illum scriptis, *miratur illud Opus Biblicum præstantissimum tali pessima Præfatione esse conspurcatum*: illiusque & *Capelli* sententiam ait *per totum Belgium improbari.*

Non contentus *Wasmuthus* contra *Conringium* fervidissimo studio scripsisse; alios Professores, ipsasque Academias integras, de Textus Heb. infallibili authentia ac *certitudine*, libello Appellatorio, in eum sollicitat. Quorum *Judicia* in *Appendice* congessit: viz. *Facultatum Theologicarum* in Academiis *Lipsiensi*, & *Greiphswaldensi*, Theologorum & Pastorum *Lubec. Hamburg.* & *Luneb. Christiani Ravii* Professoris *Upsaliensis*, *Gilberti Voetii*, *Andreæ Essenii*, & *Leusdeni* Professorum *Ultraject.*

His circiter temporibus, ferveſcentibus istiusmodi controversiis, ab Ecclesiis *Helveticis* decretum est, ut qui ad Ministerium sacrum, sive ad munus Professorum proveherentur, subscriberent omnes, *Sic sentio*, antiquitati Vocalium Hebr. non quidem *notularum*, sive apiculorum ipsorum hodiernorum, sed lectionis hodiernæ, ita ut nihil in Textu Heb. hodierno Punctato agnoscatur errorum. Hoc apud *Bernenses* & *Tigurinos* statuto, eorum auctoritate facta est, ut *Genevæ* lex eadem sancita sit. De ipsorum autem apiculorum antiquitate, fando audivi *Jo. Jac. Buxtorfium*, qui hodie apud *Basileenses* Heb. linguæ Cathedram regit, & Patri suo succeſſit an. 1664. derelicto Avo Patreque in Adversariorum concessisse castra.

[a] *Zuinglius* non modo negat apiculorum antiquitatem, sed eos quoque ab hominibus imperitissimis fuisse appositos, affirmat in loco superius adducto ex Præf. in Esaiam, ubi & hæc quoque habet: *Hoc ambiguum non est tum tandem inventum esse, quum eis omnis ferme peritia perierit. Cujus rei argumenta sunt plusquam barbaræ voculationes, quibus (nisi quod veritas contaminari nequit) tantum non fœdant divina eloquia.* דריוש *annon sese offert quomodo legi amet? nempe* Darius: *Æque* כורש *si puncta indoctorum Magistrorum auferas, nonne sua se sponte legit* Κύρος Cyrus? *Quæ ergo intemperiæ movent, ut pro* Darius *legant* Dariaves, *& pro* Cyrus *legant* Koresch? *Sic quum pro* יון *hoc est* Jon, Javan, *& pro* כרכר *hoc est* Carruca,

[a] Præfat. in Es.

ruca, Kirkar, & *ſexcenta hujuſmodi legunt. Taceo enim quæ apud Danielem aperte comprehenduntur eſſe depravata ex Græcis allata vocabula. Quis non videt non alium Cacodæmonem quam inſcitiam rerum priſcarum, tam inurbanam perſuaſiſſe lectionem? &c. Zuinglio* adſtipulatur *Iſ. Voſſius.*

Alii media, quod fere ſemper tutius, incedunt via, Punctatoribus Maſorethicis nec nimis detrahentes, nec nimium deferentes. *Calvinus*, in Zach. II. 7. *Scio, quanta induſtria veteres Scribæ puncta excogitarunt, cum jam linguæ non eſſet tam communis & familiaris uſus. Qui ergo puncta negligunt, vel prorſus rejiciunt, certe carent omni judicio & ratione: ſed tamen habendus eſt aliquis delectus.*

Mercerus in Gen. 16. 13. *Nolim quidem temere à judicio Maſoritarum recedere, qui communicata inter ſe Bibliorum lectione, non ſine magno, ut veriſimile eſt judicio, cum docti eſſent, & in Scriptura exercitati, Bibliis puncta adhibuere. Verum ubi aliud ſenſus ſuadet, & inſignior ac illuſtrior eſt ſenſus, ſi aliter legatur quam illi ſcripſerint, præſertim ſi nihil de literis mutatur, non id piaculum judicarim, ſed ſi tantum aliis punctis dictio aliqua legatur, non reformidarim ab illorum judicio recedere.*

Waltonus Proleg. 7. §. 24. *Licet puncta hodierna à Maſorethis inventa ſint; ipſorum tamen ſonus ſive vocales ipſæ, reliquis literis coævæ ſunt: nec punctarunt textum Maſorethæ pro libitu; ſed ſecundum illam lectionem uſitatam, quam à majoribus habuerant.* Idem §. 17. de Textus origin. authentia ſententiam ſuam his aperit verbis: *Sententia noſtra eſt, Textus Heb. Veteris, & Græcos N. T. ſemper fuiſſe, & adhuc eſſe authenticos, ad quos omnes de fide & religione controverſiæ, omneſque Verſiones probari & examinari debent. — Nec obſtat, quod mendis ex errore Scribarum fortuito obnoxii ſint, cum talia errata ex aliis Codicibus emendari poſſint, & quotidie emendentur. — Etſi Verſiones, antiquæ præſertim, multum conferre poſſint, cum erratum in textum orig. caſu irrepſit, ad veram lectionem indagandam & reſtituendam; tamen, generaliter loquendo, Verſiones omnes ſecundum Textus originales corrigi & examinari debent.*

Capellus Arcano Punctat. c. ult. *Hodiernos punctorum, Vocalium, & Accentuum apiculos quoad figuram eſſe à Maſorethis (qui illam excogitatam à ſe Conſonis addiderunt, per multos annos huic operi incumbentes, neque enim ſimul cœptum & perfectum fuit illud opus) at non quoad rem ipſam illis apiculis ſignificatam, quam non pro arbitrio confinxerunt, ſed quam duntaxat (prout illius veluti genius, & natura poſtulabat, eoſque eo veluti manu ducebat, prout etiam vocum à ſacris Scriptoribus θεοπνεύστις conſonarum figuris deſcriptarum ſeries, ordo, & tota ſtructura in orationis complexu id exigebat) apiculorum iſtorum figura ingenioſe à ſe excogitata expreſerunt fideliter, concinne, apte, & eleganter. Nec propterea* (addit) *aut Heb. textus hodierni veritatem & auctoritatem ab illorum hominum qui puncta addiderunt, auctoritate, ne quoad nos quidem, multo minus in ſe pendere concedimus, nec damus ſine illorum Punctorum adminiculo nullum omnino aut incertum plane haberi poſſe textus Heb. ſenſum. Quando (uti demonſtratum eſt) & ſi ſolæ perpetuo exſtitiſſent Conſonarum figuræ, nihilominus perpetuo haberi potuiſſet, & haberi etiamnum certo poſſet textus non Punctati ſenſus verus ac germanus. Ac proinde hoc dato (ut revera id damus) hoſce apiculos eſſe à Maſorethis, non propterea dicimus fidem noſtram ultimo reſolvi debere, vel in* LXX. *Interpretum tranſlationem, vel in Vulg. Lat. editionem, quin eas contendimus & poſſe examinari, & revera examinandas ex textus Heb. licet non punctati cum illis tranſlationibus facta collatione.*

Beza ait puncta Vocalia ab Heb. Grammaticis *diviniſſimo certe invento excogitata fuiſſe.*

Iſ. Voſſii, qui nuſquam non errat ubi ab aliis in his literis recedit, ſomnium peculiare eſt, Punctationem hodiernam non fuiſſe plene ſtabilitam

bilitam donec Biblia punctata edidiſſet *Bombergius*. Præf. Tract. de Orac. Sibyl. *Paulo ſagaciores norunt, ne ſex quidem effluxiſſe ſecula, ex quo primum uſurpari cœperint puncta iſta vocalia, quibus hodierni Hebræi onerantur Codices. Sciunt illi per integra tria vel quatuor ſecula acerrime inter ſe conflixiſſe Judæos, dum alii ſic, alii aliter inducendas eſſe contenderent Vocales, & ne nunc quidem controverſiam hanc fore ſopitam, niſi Dan. Bombergius litem iſtam immenſo diremiſſet pretio, conductis aliquot Judæorum* CENTURIIS (abſurdum dictu!) *in quibus dandis totum ſuum dilapidavit patrimonium.*

Denique, Hebræi Textus *integritati* non officere, quòd rejiciantur Puncta hodierna, fatentur etiam Pontificii, ut *Andradius*, *Bellarminus*, *Serarius*, &c.

Ut puncta autem hodierna excogitata fuiſſe à *Maſorethis*, ſtatuunt tot viri inter *Reformatos* præcellentes; ſic etiam literas hodiernas, quibus exarati ſunt Hebræi Codices, alias eſſe ab antiquis Hebræis: nempe has *Chaldaicas* eſſe, & primum ab *Eſrâ* poſt reductionem ex Captivitate fuiſſe uſurpatas, vetereſque characteres Hebræos eoſdem fuiſſe cum *Samaritici*s, vulgo concedunt: ut [a] *Scaliger*, [b] *Caſaubonus*, [c] *Druſius*, [d] *Voſſii*, [e] *Grotius*, [f] *S. Amama*, [g] *Bochartus*, [h] *Waſerus*, [i] *Mayerus*, *Capellus*, [k] *Waltonus*, in quo ipſum [l] *Hieronymum*, cum multis [m] *Rabbinis*, & ſcriptoribus [n] *Pontificiis*, conſentientem habent. Ex contraria vero parte ſtant [o] *Polanus*, [p] *Fr. Junius*, [q] *Broughtonus*, [r] *Fullerus*, [ſ] *Schickardus*, *Buxtorfius Junior*, [t] *Waſmuthus*, &c. adſtipulantibus nonnullis cum inter Rabbinos tum inter [u] Pontificios. De hoc argumento ſingularem Tractatum edidit *Buxtorfius* inſcriptum *De literarum Heb. genuina antiquitate.* Cui reſpondit *Capellus* in *Diatriba De veris & antiquis Hebræorum literis*, ed. 1645. [x] *Waſmuthus*, pro eo quo ſemper incaleſcit Zelo, *miratur ſimul ac dolet, quod* ECCLESIA ANGLICANA, *incomparabilem illam Operis Biblici* Πολυγλώττου *editionem, iſto Capelli & Waltoni propudioſiſſimo Goliathiſmo contra ſacrum Characterem Hebræum, horrendum in modum deturpari paſſa ſit.*

a In Euſeb.
b Cont. Baron.
c Ad difficil. loca Exodi cap. 56.
d Gerardus Gram. lib. 1. c. 9, 31.
e Notis ad lib. de ver. Relig. Chriſt.
f Antibarb.
g In Phaleg.
h De nummis Heb.
i Prodrom. Phil. S.
k Prolegom. 4. §. 29, &c.
l Prologo in Reg. Com. in Ezek. 9. & in Gal. 3.
m Vide Walton. Proleg. 4. §. 32, 33.
n *Galatino, Poſtello, Sixto Sen. Villalpando, Bellarmino, Bonfrerio, Guidone Fabricio, Morino, Aria Montano, Gembrardo*, multis aliis.
o Comment. in Ezek. 9. 4.
p Contra Bellarm. de V. D. cap. 1.
q Concentu S. Script.

9. *Hiſtoriæ Auctoritatis Textus Hebr. Verſionumque Gr. & Lat. Vulg.* hic finem impono. Illud unum prius monuero, Verſiones, quibus utuntur Eccleſiæ *Orientales*, maxima ex parte è LXX virali derivatas eſſe; & *Abulpharajium* Arabem in *Hiſt. Dynaſt.* Chronologiam Heb. à Judæis fuiſſe corruptam, verioremque eſſe LXX viralem, aſſerere. Errat tamen [y] *Voſſius*, cum affirmat, *quotquot toto orbe fuere Eccleſias in* LXX. *ſolis acquieviſſe, nec oſtendi poſſe gentem ullam quantumvis barbaram, quæ Chriſti nomen ſuſcepit, quæ non ſimul horum ſuſceperit tralationem, & quidem ſolam. Verſiones omnes, Latinas, Syriacas, Arabicas, Armenicas, Perſicas, Copticas, & Æthiopicas, ad ſolos* LXX. *Interpretes fuiſſe expreſſas.* Habent enim *Syri* Verſionem etiam antiquiſſimam ex Heb. confectam; necnon aliam tertiam ex *Origenis* editione juxta Heb. ſub *Aſteriſcis* ſuppleta obeliſciſque notata traductam. Habent *Arabes* quoque Verſionem nondum typis editam ex *Heb.* ipſo factam, & aliam ſimiliter ex editione *Origeniana* cum Obelis Aſteriſciſque expreſſam: cujus exſtat Pentateuchus una cum Commentariis in Bibl. *Bodleiana*.

r Miſcel. Sac. lib. 4. cap. 4. ſ Bechin Happer. t Vind. Heb. u Baronio annal. tom. 2. *Kirchero* Oedip. Ægyp. *Marco Marino* Præf. Lex. Heb. Vide Waſmuth. pag. 36, 37. x Pag. 29. y Præf. Append. libri de LXX. Interpr.

LIBER IV.

De cæteris Græcis Verſionibus, ORIGENIS HEXAPLIS, ALIISQUE EDITIONIBUS ANTIQUIS &c.

CAP. I.

De cæteris Græcis Verſionibus, Origene *vetuſtioribus, viz.* Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Quinta, Sexta, & Septima. *Nullam exſtitiſſe* LXX*virali priorem.* Platonem *cæteroſque Philoſophos iſtorum temporum è Scripturis nihil deſumpſiſſe.* §. 2.

IN libro præeunte quænam fuerit auctoritas Textuum Originalium, Verſionumque Græcæ LXX. titulo nobilitatæ, & Latinæ Vulg. per omnia ſecula, ea diligentia ac fide oſtendimus, ut majori diligentia vix quiſquam poſſit; fide, certe nemo. Optarim, licuiſſet iſtic finem imponere huic Volumini, quandoquidem ambo jam ſimus defeſſi, ſcribendo Ego, Lector legendo. At vero de aliis Græcis Verſionibus, *Origenis Hexaplis*, aliiſque Editionibus antiquis, dicenda quædam reſtant, quæ minime prætermitti debent. Age itaque, calamum, utcunque laſſi, reſumamus, atque iis de rebus, parum hactenus cognitis, ſed cognitu dignis atque neceſſariis, diſſeramus; à Lectore diligentiori ſi non gratias, at veniam ſaltem merituri.

2. Si credimus Commentariis, quæ olim ferebantur ſub [a] *Ariſtobuli* nomine, exſtitit olim quædam *Pentateuchi* Verſio Græca facta non modo ante LXXviralem, ſed & ante *Perſarum* imperium. *Ariſtobuli* teſtimonio acquieſcunt *Bellarminus*, *Gretſerus*, *Serarius*, *Poſſevinus*, cum multis aliis. [b] *Genebrardus* exiſtimat eam factam fuiſſe ſub *Manaſſe* R. Judæorum, temporibus *Pſammetici* Ægyptiorum R. quem Græcos coluiſſe, & locum eis dediſſe in Ægypto ad habitandum, teſtatur *Herodotus*; vel forte ætate *Amaſis*, Soloni & Cyro coævi, qui etiam Græcos multis beneficiis ad ſe allexiſſe dicitur. [c] *Rugerius* eam ante ipſos *Homerum* ac *Heſiodum* exſtitiſſe arbitratur, quoniam illi quoque, uti ait, ex Judaicis Scripturis nonnulla hauſerunt. Eandem à *Talmudicis* deſignari, ubi tradunt Seniores *Quinque*, Moſaicos libros vertiſſe, opinatur [d] *Jo. Gregorius* noſter. Eam mere fictitiam eſſe, & *Ariſtobulum* finxiſſe Verſionem quandam ante LXXviralem exſtitiſſe, quo probabile fieret *Platonem* alioſque illos veteres Græcorum Philoſophos, è Lege Moſaica quædam deſumpſiſſe, mihi res videtur certiſſima, & minime dubia. Non modo S. Patribus omnibus, verum etiam *Joſepho*, *Philoni*, atque ipſi *Pſeudo-Ariſteæ*, ignotam fuiſſe iſtiuſmodi Verſionem, conſtat. Qui omnes de LXXvirali tanquam omnium prima loquuntur. Atqui nonne vetuſtiorem quandam exſtitiſſe, vel exinde patet, quod è Lege Moſaica *Plato* ipſe multa deſumpſerit? Uno verbo reſpondeo, ex ipſis Scripturis ne verbulum quidem deſumpſerunt veteres illi Philoſophi. Non neſcio quid alii vulgo hac de re decreverint; ſed proferant vel unum locum ſive ex *Platone*, ſive ex aliis quibuſvis iſtorum temporum Philoſophis, qui hauſtus ſit è Scripturis. Scio apud *Clementem Alex.* jactitari *Numenii* Pythagorici

[a] Vide ſupra pag. 168.

[b] Chron.

[c] De lib. Canon. c. 38.

[d] Tract. de Cainane.

Pythagorici dictum: τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωσῆς Ἀττικίζων. *Quid est Plato, niſi Moſes Attice loquens?* Quo dicto ſi hoc ſibi voluit, Platonem ſua ex ipſis Moſis libris deprompſiſſe, erraſſe illum affirmare non vereor. Iſtiuſmodi quorumvis effata apud me parum valent. Argumenta & exempla poſco. Erravit etiam *Hermippus* ſi putavit (quod nonnulli aſſerunt) Pythagoram è libris Moſaicis multa fuiſſe mutuatum. Sed de libris Moſis nihil aſſerit *Hermippus*, loquitur tantum de Judæorum opinionibus: [a] ταῦτα δ' ἔπραττε καὶ ἔλεγε, καὶ Ἰουδαίων καὶ Θρακῶν δόξας μιμούμενος, καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. *Hæc autem agebat atque dicebat Pythagoras, Judæorum & Thracum opiniones imitatus, ac transferens in ſemetipſum.* De aliis idem dicendum.

[a] Apud Joſeph. contra Ap. l. 1.

Quia Græci quicquid Judæorum ac Chriſtianorum erat, contemnere ſolebant, ideo Patres & Scriptores *Apologetici* magno ſtudio conati ſunt evincere, Græcos multa è Scripturis, vel ſaltem à Judæis, accepiſſe. Me vero quod attinet, (liceat enim quod hac de re ſentio libere proferre) tantum abeſt, ut ſentiam eos è Scripturis ulla deſumpſiſſe, ut, dum ſerio & abſque præjudicio Philoſophorum veterum ſcripta evolvo, vel nihil aut parum invenio, quod quovis modo à Judæis acceptum fuiſſe videatur. Græci omnia fere ſua ab aliis acceperunt, ſed pleraque ab *Ægyptiis*, alia à *Chaldæis*, alia à *Magis* aliiſque Orientalibus; certe parum admodum à *Judæis*, gente omnibus inviſa & inhoſpita. Mihi ſemper magis placuit *Lactantii* ſententia, qui veteres illos Philoſophos, *Judæos* ne quidem adiiſſe exiſtimavit. Lib. 4. cap. 2. *Unde equidem ſolemus mirari* (inquit) *quod quum Pythagoras, & poſtea Plato, amore indagandæ veritatis accenſi, ad Ægyptios & Magos, & Perſas uſque penetraſſent, ut earum gentium ritus & ſacra cognoſcerent, (ſuſpicabantur enim ſapientiam in religione verſari) & ad Judæos tamen non acceſſerunt, penes quos tunc ſolos erat, & quo facilius ire potuiſſent. Sed averſos eſſe arbitror Divina providentia, ne ſcire poſſent veritatem, quia nondum fas erat alienigenis hominibus religionem Dei veri, juſtitiamque cognoſcere. Statuerat enim Deus, appropinquante ultimo tempore, ducem magnum cælitus mittere: qui eam perfido ingratoque populo ablatam exteris gentibus revelaret.*

Si quid vero à Judæis acceptum in ſuam Philoſophiam tranſtulerunt Græcorum Sapientes, didicerunt ea colloquendo cum Judæis, ſive in ipſa forte Judæa, ſive alibi potius terrarum. Quæ ſententia eſt quoque *Auguſtini* de Civ. Dei VIII. 11. *In illa peregrinatione ſua* (in Ægyptum) *Plato nec Jeremiam videre potuit tanto ante defunctum, nec eaſdem Scripturas legere, quæ non fuerant in Græcam linguam tranſlatæ, quæ ille pollebat, niſi forte quia fuit acerrimi judicii, ſicut Ægyptias, ita & iſtas per interpretem didicit, non ut ſcribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui regia poteſtate etiam timere poterat, meruiſſe perhibetur: ſed ut colloquendo quid contineret, quantum capere poſſit, addiſceret.* Eandem ſententiam amplexus eſt *Origenes*, *lib. 6. contra Celſum*: ἐγὼ δὲ οὐκ ἀποχωρήσω τὰς ἀπὸ τοῦ Φαίδρου λέξεις ἀπό τινων Ἑβραίων μεμαθηκέναι τὸν Πλάτωνα, ὡς δέ τινες ἀνέγραψαν, ἔτι καὶ τοῖς Προφητικοῖς ἐντυχόντα λόγοις, ἐκπεπαιδεῦσθαι. *Illud nolim inficiari ſententias iſtas, quæ in Phædro leguntur, Platonem hauſiſſe ab aliquibus Hebræis, aut ut quidam ſcripſerunt, ex lectis Prophetarum libris.*

Ex colloquiis commerciiſque accepit *Hecatæus Abderites*, quicquid è Scripturis excerpſiſſe in libro *de Judæis* videatur: quem eorum commercio in Alexandri acie alibique uſum fuiſſe, ipſemet teſtatur apud *Joſephum contra Ap. lib.* 1. Ubi etiam *Ezechiæ* Pontificis Judæorum, qui una cum Ptolemæo Lagi in Ægyptum devenerit, mentionem faciens; *Hic*, inquit, *homo hunc honorem gerens, & aſſuetus eſſe nobiſcum, aſſumens aliquos ſuorum, differentiam cunctam expoſuit: & habitationem ſuam & converſationem,*

ſationem, quam ſcriptam habebat pariter indicavit. Neque aliud dicendum de *Theodecte* & *Theopompo*, quem nonnihil è Scripturis in opera ſua inſeruiſſe tradit *Ariſteas*, ſi modo id verum ſit. Ex colloquio etiam cum Judæo, cujus meminit [a] *Clearchus*, quæ de dogmatibus Judæorum edoctus eſt, accepit *Ariſtoteles*.

a Apud Joſephum contra Ap. lib. 1.

Pythagoram legiſſe Judæorum *Pſalmos* ac *Prophetas*, exiſtimat *Ambroſius* in Pſal. 118. Serm. 2. non *Græce* vero, ſed *Hebraice*; ut colligitur ex Epiſt. 6. ad *Irenæum*, ubi oſtendere volens *Pythagoram Moſen* & Scripturas legiſſe, id eſſe veriſimile probat hoc argumento, *quod ex populo Judæorum, ut plerique arbitrantur, genus duxerit.*

Non modo *Ariſtobulum*, ſed & inter Patres *Clementem Alex. Euſebium*, *Chryſoſtomum*, *Theodoretum*, & *Juſtinum Martyrem*, credidiſſe Verſionem ante LXX. exſtitiſſe, agnoſcit [b] *Waltonus*: ſed male. *Clemens Alex.* tantum recitat *Ariſtobuli* verba. [c] Sic quoque *Euſebius*; qui de Præp. Evang. VIII. 1. ſatis clare ſubindicat, ſe credidiſſe Scripturarum Inſtrumentum nunquam fuiſſe ante LXX. Græce verſum: ubi ait Divina providentia tranſlationem LXX. fuiſſe factam, ut Scripturæ Gentilibus innoteſcerent, & divinæ Veritatis lux longe lateque diffunderetur, & niſi Deus eam mentem Ptolemæo R. divinitus immiſiſſet, à Judæis ſuorum nobis Oraculorum cognitionem invidentibus, nullam unquam eorum copiam factum iri. E reliquis nemo vetuſtioris iſtius Verſionis mentionem facit. *Juſtinum M.* autumaſſe *Ptol. Philadelphum* Regem nihil unquam inaudiviſſe de Judæorum Scripturis, niſi tunc cum Verſionem fieri juſſit, apparet ex his verbis: [d] ἔπειτα μαθὼν ὅτι ἀρχαίας τῆς τῶν Ἑβραίων γράμμασι γεγραμμένας σώζεσθαι ἀκριβῶς συμβαίνει, χώραν τὸ γεγραμμένα βιβλάμβος, &c. *tunc, ubi cognoviſſet antiquos libros, Hebræorum conſcriptos literis, diligenter aſervari, cognoſcere ea ſcripta volens, &c.* LXX. fuiſſe *primos* Interpretes ſtatuit *Chryſoſtomus Serm. 4. in Gen. cap. 1. v. 8.* Quod faciunt etiam [e] *Epiphanius*, [f] *Hilarius*, [g] *Tertullianus*, [h] *Philaſtrius*, [i] *Hieronymus*, Anonymus in Præfat. Scholiorum *S. Baſilio* adſcriptorum &c. Ex LXX. Verſione, non ex ulla vetuſtiore, deſumpſiſſe Græcos quæcunque è Scripturis mutuati fuerint, arbitratus eſt [k] *Philaſtrius*. *Rex*, inquit, *accipiens poſtea interpretationem quotidie, cum conſentientem in unum invenirct editionem omnium, juſſit conſcribi, atque poni in Templum, ut venientibus de Achaia, de Græcia, atque aliis provinciis, Philoſophis, Poetis, & Hiſtoriographis cupientibus legendi copia non negaretur. Unde & maxime argumenta ſumentes Philoſophi, Poetæ, Oratores, atque Hiſtoriographi ſicuti voluerunt ad ſua paganitatis mendacia tranſtulerunt, aliiſque nominibus rudes puerorum animos edocentes, legem Dei divinam irritam ſeculo facere properarunt, impietatiſque ſemina in ſono verborum, in periculoſis ſententiis confirmarunt, quorum cauſa dicebat & Dominus* (Joh. 10.) *fures atque latrones eos fuiſſe in omnibus atque ab omnibus cognoſcendos.*

b Proleg. 9. c. 6.
c Præp. Evang. l. 9. c. 6.
d Cohort.
e De Pond. & M.
f Enarrat. in Pſal. 133.
g Apol. c. 18.
h Hær. poſt Chr. 94.
i De opt. gen. interp. c. 4. & Com. in Eſ. c. 19.
k Hær. poſt Chr. 90.

Danielis librum Alexandri M. ætate Græce exſtitiſſe, ex eo probat [l] *Jo. Ferdinandus*, quod Alexander (ut inquit) Hieroſolymæ quum eſſet, in eo legerit. At fallitur: [m] *Joſephus* hoc tantum refert: *Oſtenſoque ſibi Danielis libro, in quo Græcum quendam Perſas debellaturum ſignificat, hunc ipſum ſe eſſe interpretatus, lætus dimiſit multitudinem.*

l Procem. l. 2. Theſ. Script.
m Antiq. l. 11. cap. 8.

Si credimus [n] *Iſ. Voſſio* ex exemplari quodam Samariticis literis conſcripto, quod poſtea in Ptol. Philadelphi Bibliotheca repoſitum fuerit, promanavit Verſio illa prior, de qua *Ariſtobulus*. *Antequam*, inquit, *emendatum Legis codicem Ptolemæo tranſmitteret Eleazarus Pontifex, aliud quoque exemplar fuiſſe in Bibliotheca Alexandrina clare ſatis colligi poteſt ex Epiſtola Demetrii ad Ptolemæum. Sed exemplar illud non Chaldaicis ſive Babylonicis, ſed vero Samariticis literis idque ſatis negligenter erat deſcriptum, ipſis id atteſtantibus Judæis, qui jam illo tempore magis favebant Babylonicæ ſcripturæ,*

n De LXX. Interp. cap. 6.

ſcripturæ, quam Moſaicæ. Ex hoc exemplari proculdubio promanarat Verſio, quæ ante LXX. *Interpretes in uſu fuit, cujus præter alios mentionem facit Ariſtobulus Judæus. Verum quia hæc tranſlatio* (addit V. D.) *minime erat accurata, utpote facta ab homine forſan neque Hebraice neque Græce ſatis docto, idque è codice vitioſo, ideo Demetrius apud Ariſteam inſtigantibus Judæis hortatur Ptolemæum, ut ex accuratiori exemplari accuratior fiat tranſlatio. Nullum itaque dubium, quin codex, quo* LXX. *uſi ſunt Interpretes, ad ipſam Eſdræ editionem exactiſſime & fideliſſime fuerit expreſſus, omninoque pro ſtultis habendi ſunt qui eos vitioſum exemplar ſecutos eſſe contendunt. Voſſio,* homini tam fœcundo in procudendis, quæ hypotheſi ſuæ inſerviant, commentis, non aliter quam ſilentio reſpondendum cenſeo.

3. Poſt Verſionem fictitiam antedictam, & ante LXXviralem, recenſetur à Serario [a] LAGIANA; manifeſto errore, ſiquidem ea quæ dicitur ſub *Ptol. Lagi* confecta, non alia fuit quam ea quæ dicitur LXX-viralis, quam nonnulli ſub eo, alii ſub *Philadelpho*, elaboratam tradunt. [a] Proleg. c. 16. Q. 1.

4. Errat rurſum *Serarius*, cum HERODIANAM quandam poſt LXX-viralem recenſet. Cujus erroris ea cauſa fuit, quod *Juſtinus M.* LXX. Verſionem ſub *Herode* R. fuiſſe factam memoriæ lapſu prodidit: unde factam fuiſſe ſub *Herode* Verſionem quandam, *Serarius* aliique autumarunt. Si vero ſub *Herode* pars ulla Scripturarum tranſlata fuerit, ea exſtat nunc in volumine LXX*virali* nominato. Nam Verſio ſola *Pentateuchi* eſt illa quæ ab Interpretibus LXX. dictis elucubrabatur.

5. Poſt varios illos Interpretes anonymos, quorum Verſiones librorum variorum temporibus diverſis factæ, in unum volumen collectæ, ſub nomine LXX. Interpretum feruntur; primus fuit AQUILA, natione *Ponticus*, patria *Sinopenſis*, Judæus Proſelytus. Quem refert *Epiphanius* [b] *Hadriani* Imp. πενθερῷ fuiſſe, ab eoque Hieroſolymæ inſtaurandæ præfectum; Gentilem primo, deinde Chriſtianum, poſtremo Judæum. *Hadrianus*, inquit, *de urbe Hieroſolymorum inſtauranda cogitans, Aquilam illum Scripturæ Interpretem, Græcum hominem,* καὶ αὐτὸς πενθερῷ, *Sinope, quod Ponti oppidum eſt, oriundum, reficiendæ urbi præficit. — Aquila vero Hieroſolymis degens, eorumque, qui Apoſtolorum auditores fuerant, diſcipulos fide ac pietate florentes ſtupenda quædam prodigia curandis corporibus, ac cæteris id genus facientes animadvertens —— borum conſuetudine vehementer animo commotus Chriſtianam Relig. amplectitur. Tum aliquanto tempore interjecto, Chriſtianæ profeſſionis ſigillum uti petierat obtinet. Verum cum à priori uſu moribuſque non diſcederet, & vaniſſimis Mathematicorum artibus, quas apprime callebat, nimium tribueret, adeoque geneſin atque horoſcopum ſuum obſervaret indies, cum ob id à magiſtris objurgatus ac reprehenſus, emendare ſeſe nollet; imo vero pervicaciter obluctans falſa quædam minimeque cohærentia tueri ac defendere vellet; ut puta fatum, & quæ cum eo connexa ſunt, rurſus ab Eccleſia, tanquam ad ſalutem minime idoneus, ejectus eſt. Qua ignominia vehementer exacerbatus, & ſtolido quodam mentis æſtu percitus, Chriſtianam Relig. ejurat; & inter Judæorum Proſelytos adſcriptus, ac circumciſus eſt. Inde totum ſe Heb. literis ediſcendis vehementi cum animi contentione tradidit.* Hæc ille. Quæ partim ut commenta Judæorum otioſorum non immerito rejiciunt doctiores, ut *Scaliger, Petavius, &c.* Πενθερῷ vertunt nonnulli *ſocerum*, alii *ſoceri filium*. Apud *Chronicon Paſchale*, quod *Epiphanium* nominatim ſequitur, legitur πενθερὸς *ſocer*. Affinem fuiſſe *Hadriani* Imp. nempe *filium ſoceri* ejus, fabulantur quoque *Talmudici*: qui illum etiam confundunt cum *Onkelo* Paraphraſta Chald. ſequentibus eos in hoc errore, inter Chriſtianos, *Bellarmino, Serario*, aliiſque. [b] De P. & Menſ. c. 14.

R. *David Ganz* in Chronologia Hebræa [c] de eo hæc habet: "*Aquila* "*proſelytus* paraphraſtice expoſuit legem coram R. Eliezare & R. Jo- [c] Pag. 101.

"ſua, uti exſtat in Hieroſolymitano cap. 1. Megilla. *R. Chaja inquit:*
"*Aquila proſelytus legem interpretatus eſt coram Eliezare, & R. Jehoſua,*
"*atque laudarunt eum, dixeruntque, pulcherrimus factus es inter filios homi-*
"*nis.* Juxta verba autem Auctoris Meor Enajim interpretatus eſt
"Aquila proſelytus legem lingua Græca, uti dilucidis rationibus ibi
"diſputat ac probat, Aquilam & Onkelos fuiſſe proſelytos juſtitiæ,
"illoſque duos eodem tempore fuiſſe, non tamen fuiſſe unum homi-
"nem duobus nominibus, ſicuti multi autumant, niſi tantum, quod
"Onkelos factus proſelytus ſit antiquior, Aquila vero recentior diſci-
"pulus R. Eliezaris & R. Joſuæ factus. Onkelos enim proſelytus fa-
"ctus eſt diebus Hillel & Sammai, & fuit tempore R. Gamalielis ſenio-
"ris: Aquila vero non eſt proſelytus factus niſi longo tempore poſt
"excidium; dicunt enim in Semot Rabah ſect. *Miſphathim: Aquila di-*
"*xit Adriano Imp. Volo proſelytus fieri.* Sic quoque ibidem in Tanchuma,
"& in Midraſch Bereſchit Rabah ad verſum: *Et vovit Jahakob votum:*
"*Novimus Aquilam non fuiſſe factum proſelytum niſi tempore Adriani, qui*
[a] Pag. 180. "*devaſtavit Bither, 55. annis poſt excidium templi*". Idem [a] poſtea: *Anno* 884. *ſeu anno* 4. *Cæſaris Adriani, & anno* 124. *juxta computum Chriſtianorum ſurrexit* Akilos, *iis vocatus* Aquila, *ex inſula Ponto in contermi-*
nio Græciæ, ubi fuerat ſacerdos Idololatricus, atque factus eſt proſelytus ju-
ſtitiæ, legemque interpretatus eſt idiomate Græco, ferme 374. *annis poſt Ver-*
ſionem 70. *Seniorum, uti ſcribit in libro Meor Enajim cap.* 45. Hæc *Ganzius* iſte cum aliis ſuis Rabbiniculis.

[b] Exerc. 8. l. 2. c. 6. §. 3. [b] *Morinus* obſervat, quæ *Talmud Babylonicum* tribuit *Onkelo*, cæteros libros antiquos *Aquilæ* tribuere: v. g. Quod in tract. *Ghittin* fertur de *Onkelo* dicente, *Volo proſelytus fieri*, id de *Aquila* refert *Schema Rabba* ſect. 30. *Semel dixit Aquila Adriano Imp. Volo proſelytus eſſe, & Iſraelita fieri.* Cumque *Adrianus* illi objiceret, nationis iſtius vilitatem, quantos ipſe mactaſſet, quid in ea ſingulare animadvertiſſet, quod ad id faciendum commoveret: reſpondit: Minimus inter eos novit quomodo Deus mundum creavit, quid creatum eſt primo die, quid ſecundo, &c. quantum temporis elapſum eſt à creatione mundi, &c. Legem eorum, inquit Imperator, diſce; ſed circumcidi noli. Infit *Aquila*; ne ſeni quidem centum annorum diſcere licet, niſi ante circumciſus, &c. Eadem de *Aquila* referri in lib. *Tanchuma.* Sic quod dicitur *Talmudis Babylonici* Tract. *Megilla* cap. 1. *Onkelon* Proſelytum Legem interpretatum eſſe ex ore R. Eliezeris & Joſuæ: (*Dixit R. Jeremias: Eſt etiam qui dicat R. Chajam filium Abæ dixiſſe Onkelon Proſelytum Thargum in legem compoſuiſſe ex ore RR. Eliezer & Joſuæ:*) Talmud Hieroſol. tribuere *Aquilæ*, ut in loco ſupra à *Ganzio* adducto. Hujus rei praxim ſcil. *Aquilæ* à RR. Eliezere & Joſua inſtituti, legi in *Bereſith Rabbæ* ſect. 70. ubi inducitur *Aquila Proſelytus* verſuum quorundam ſenſum modo ab *Eliezere*, modo à *Joſua* ſciſcitans. Idem fieri & iiſdem in rebus in *Midras Coheleth* ad verſum 8. cap. 7. Ejuſdem *Aquilæ* & *Proſelyti* & *Pontici* meminiſſe librum apud Judæos antiquiſſimum *Siphra* ad Paraſcham בהר סיני.

Profert idem locum ex *Talmude* quo *Aquila* noſter, ſive *Onkelos* Chald. Paraphraſtes, dicitur filius *Calinici*: *Onkelos filius Calonici* (קלוניקוס) *filii ſororis Titi deſiderans Proſelytus fieri, ivit & aſcendere fecit Titum per Magiam &c.*

Scribitur *Onkelos* a Rabbinis אנקלוס, *Aquila* vero עקילוס. In Talmude citatur aliquoties illius tranſlatio, nuſquam vero (ut ſupra jam monitum fuit) LXXviralis.

[c] Prol. in Pſal. *Jacobus de Valentia*, Epiſc. [c] Chriſtopolitanus, refert *Aquilam ex gentili factum Judæum propter quandam pulchram Judæam filiam cujuſdam magni divitis*

divitis Rabbini Judæorum, adhibuisse studium sollicite literis Heb. & Chaldæis ut placeret socero & cæteris Judæis propter lucrum.

Si [a] *Andream Masium* audiamus, *jam natu grandis* à Christianis ad Judæos defecit, ipsaque Hebræorum elementa tum demum discere cœpit. Id vero apud priscos scriptores scriptum non reperitur. [a] Præf. Annot. in Jos.

Fabulam *Epiphanianam* dum sequitur *Chronicon Paschale*, errorem hunc addit de suo, quod *Aquilam* dicit ab *Apostolis* in fide eruditum fuisse: cum doctum fuisse *à discipulis Apostolorum* asserat *Epiphanius*.

Gentilem primo fuisse, deinde Christianum, postremo Judæum, cum Epiphanio, tradit etiam *Synopsis sacræ Script.* B. Athanasio adscripta: Δευτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Ακύλα. ὅτος ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντε ὁρμώμενος, καὶ Ελλην ὢν, ἐβαπτίσθη ἐν Ιεροσολύμοις, καὶ πάλιν τῶν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοῖς Ιουδαίοις συστραφεὶς, ἡρμήνευσε τὴν θείαν γραφὴν διεστραμμένῳ λογισμῷ ἐπὶ Αδριανοῦ βασιλέως τοῦ λεπρωθέντος, μετ' τλ'. ἔτη τῆς τῶν ο'. ἑρμηνείας. Ex ipso Epiphanio hæc desumpta sunt. Pro λεπρωθέντος vero, quæ vox est nihili, legendum λεπρωθέντος, ex *Scholio* inedito & *Euthymio Zygabeno*; juxta alios λεπρωθέντος. Pro ἀθετήσας *Scaliger* legi voluit ἀναθεματίσας, quod habuit etiam Scholion; sed nihil mutandum, cum legitur etiam apud *Chronicon Pasch.* ἀθετήσας.

Euthymius Præf. in Psal. *Secunda Translatio Aquilæ Sinopensis. Hic Græcus fuit, atque è Ponto: & Hierosolymis baptizatus: deinde cum offensus inimicusque effectus esset quibusdam Christianis, spreto baptismate, Judæis se adjunxit, & Scripturam transtulit sub Hadriano Imp. eo qui lepram passus est, 330. annis post translationem* LXX. *Hic itaque iratus Christianis, multa pervertit.*

Aretas, sive *Baanas* ejus Notarius, in Scholiis nondum editis in *Clementem Alex.* πρώτη αὕτη γέγονεν ἔκδοσις τοῦ τά'. ἔτους τῆς μὲν σαρκὸς τοῦ ἡμᾶς ἀπολυτρώσεως τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ. δευτέρα ἡ τοῦ Ακύλα μετὰ υλ'. ἔτη τοῦ τῶ ο'. ἑρμηνείας ἐπὶ Αδριανοῦ τοῦ λεπρωθέντος.

Illum fuisse discipulum *R. Akibæ*, traditio erat Rabbinorum sive Nazaræorum Hieronymo coævorum, ut patet ex hujus Comm. in Es. 8. *Duas domus Nazaræi (qui ita Christum recipiunt, ut observationes legis veteris non admittant) duas familias interpretantur, Sammai & Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ & Pharisæi, quorum suscepit scholam Akibas, quem magistrum* Aquilæ *proselyti autumant, & post eum Meir, cui successit Johannan filius Zachai, & post eum Eliezer, & per ordinem Delphon: & rursus Joseph Galilæus: & usque ad captivitatem Hierusalem Josue. Sammai igitur & Hillel non multo prius quam Dominus nasceretur, orti sunt in Judæa &c.*

Fuisse illum genere *Ponticum* & *Judæum Proselytum*, inter omnes convenit. Ab *Hieronymo* Præf. in Job, ut & Præf. Com. in Dan. & rursus Com. in Hab. 3. appellatur *Judæus*: & in Catalogo Script. Eccles. *Ponticus Proselytus. Sic quoque* [b] *Eusebius*: προσήλυτος ἦν ὁ Ακύλας τῷ, ἀλλὰ φύσει Ιουδαῖος. *Proselytus autem Aquila fuit, non natura Judæus.* Ante eos [c] *Irenæus*: *Aquila Ponticus, Judæus proselytus.* Sunt inter recentiores, qui *Epiphanium* sequentes, sed memoria lapsi, scribunt [d] illum fuisse *ex Judæo* Christianum, & deinde factum apostatam.

[b] Demostr. Evang. l. 7. cap. 1.
[c] Lib. 3. c. 24.
[d] Jo. Ferdinandus Præf. lib. 2. Thes. Script.

Floruit juxta *Epiphanium* anno Hadriani 12. post excidium Hierosolymorum annis 47. post LXX. Interpretes 430. & sic legendum est apud *Synopsin* ante citatam & *Euthymium*, non τλ'. 330. sed υλ'. 430. quod etiam habet *Scholion* quoddam *Synopsis*. Apud *Chronicon Paschale* refertur ad an. *Hadriani* 16. A recentioribus nonnullis refertur ad an. Chr. 90. ab aliis ad 96. ab aliis ad 128. ab aliis ad 130. ab aliquibus ad 131. Cæterum incerta omnino hæc sunt. Et ideo tantum ad an. Hadriani 12^m. illum refert *Epiphanius*, quod existimavit eo anno Hadrianum urbem Hierosolymorum instaurare cœpisse. Vixisse illum sub Hadriano, non est

eſt cur dubitemus: & hoc etiam conſtat, illum Verſionem ſuam edidiſſe antequam *Dialogum cum Tryphone Judæo* ſcripſiſſet *Juſtinus M.* ubi commemoratur ea tanquam à Judæis nuper jam uſu vulgari recepta. *Tryphonem* autem exiſtimant nonnulli eundem fuiſſe cum R. *Tarphone* Collega R. *Akibæ.* Ab aliquibus male creditur vixiſſe ante Chriſti tempora: cujus erroris hæc cauſa fuiſſe videtur, quod eundem fuiſſe cum *Onkeloſo*, quem multi Chriſto antiquiorem faciunt, arbitrati ſunt.

Illum novam Verſionem cudiſſe, ut LXX. ſubverteret, & loca quædam quæ fidem Chriſtianam confirmant, perverteret, auctor eſt Epi-

a De P. & Menſ. c. 15.

phanius: [a] *πάντως ἢ ἀκριβῶς παιδευθεὶς, ἡρμήνευσεν οὐκ ὀρθῷ λογισμῷ χρησάμενος, ἀλλ' ὅπως διαστρέψῃ ἴνιά τινα τῶν ῥητῶν, ἐνσκήψας τῇ τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνείᾳ· ἵνα τὰ περὶ Χριστοῦ ἐν ταῖς γραφαῖς μεμαρτυρημένα, ἄλλως ἐκδόσει, δι' ἃ καὶ εἰχῇ αἰδῶ, εἰς ἄλογον αἰτιᾶται ἀπολογίαν. Linguam Heb. cum egregie penituſque percepiſſet, ad interpretandum ſe contulit, non ſincera animi inductione: ſed ut quædam Scripturæ loca depravaret, adverſus* LXXII. *Interpretes impetum omnem conatumque dirigens: atque ut expreſſa ſacris literis de Chriſto teſtimonia aliter ederet; quo nonnullum pudori ignominiæque ſuæ* (ob apoſtaſiam) *vel abſurdum colorem & excuſationem quæreret.*

Reprehenditur ſimiliter ab *Anaſtaſio Sinaita*, & Auctore *Synopſis*, aliiſque, tanquam in odium Religionis Chriſt. Verſionem novam molitus. Pene verbum verbo reddidit: v. g. pro eo quod dicitur apud LXX. *Vixit Adam triginta & nongentos annos*, vertit is juxta idioma Heb. *Vixit Adam triginta annum, & nongentos annum*, ἔζησεν Ἀδὰμ τριάκοντα ἔτος, καὶ

b Ibid. c. 2.

ἐννακόσια ἔτος. Quo nomine ab [b] *Epiphanio* merito reprehenditur, tanquam *qui inſulſam ac rudem orationem conceperit, dum ſuperſtitioſa diligentia idem repetere vocabulum maluit, quam lectionis perſpicuitati, ac facilitati conſulere.* ὡς ἀπεῤῥέπειαν παρέχοι τῷ λόγῳ, ἐν τῇ τραχύτητι ἔτι λόγῳ τυγχάνων. Nec verba ſolum & idiotiſmos, ſed & verborum etymologias transferre conatus eſt. Hinc Hieronymo lib. *de Opt. Gen. Interp.* dicitur *Interpres contentioſus. Aquila* (inquit) *proſelytus & contentioſus interpres; qui non ſolum verba, ſed & etymologias verborum tranſferre conatus eſt, jure projicitur à nobis. Quis enim pro frumento & vino & oleo, poſſit vel legere vel*

d De LXX. Intt. Præf. Append.

intelligere, χῶμα, ὀπωφέτιμον, στιλβότητα, ([c] *Iſ. Voſſius* ex Cod. MS. corrigit, στιλπνότητα) *quod nos poſſumus dicere*, fuſionem, pomationemque, & ſplendentiam: *atqui non ſolum Hebræi habent ἄρθρα, ſed ille καικόζηλος, qui ſyllabas interpretatur & literas, ut dicat, σεὶ τ ἀραβὼν, καὶ σεὶ τλὼ γλῶ· quod Latina lingua non recipit.* MSS. rectius, eodem monente *Voſſio*, *Aut quod Hebræi non ſolum habent ἄρθρα, ſed & παράρθρα, ille καικόζηλος & ſyllabas interpretetur & literas, dicatque σὼ τ ἀραβὼν καὶ σὼ τλὼ γλῶ·* &c. Signatur autem locus, qui in initio Geneſeos occurrit. *Aquila* enim ſic reddidit, ut teſtatur *Philoponus*, Ἐν κεφαλαίῳ ἔκτισε ὁ θεὸς σὼ τ ἀραβὼν, καὶ σὼ τλὼ γλῶ.

Alibi illum laudat *Hieronymus*, & aperte ſibimet contradicens (id quod ſæpe facit) ait illum *non contentioſus, ut quidam putant, ſed ſtudioſius verbum interpretari ad verbum.* Reperiuntur ea in Ep. 125. ad *Damaſum*, Quæſt. 2. Ibidem paulo poſt: *Aquilam vero, ut in cæteris, & in hoc maxime loco proprie tranſtuliſſe, omnis Judæa conclamat, & ſynagogarum conſonant univerſa ſubſellia.* Rurſus in Epiſt. 138. ad *Marcellam*, eum vocat *verborum Heb. diligentiſſimum explicatorem.* In Eſ. 49. *De Aquila autem non miror, quod homo eruditiſſimus linguæ Heb. & verbum de verbo exprimens, in hoc loco aut ſimularit imperitiam, aut Phariſæorum perverſa expoſitione deceptus ſit.* In Oſ. 2. *Denique Aquila diligens & curioſus interpres.* Non modo illius Verſionem LXX virali in locis quamplurimis interpretandis præfert, verum etiam in ea multa, quibus confirmentur dogmata Chriſtiana, reperiri confitetur. In alia ad *Marcel-*

lam

lam Epistola: *Jam pridem cum voluminibus Hebræorum editionem Aquilæ confero, ne quid forsitan propter odium Christi Synagoga mutaverit: & ut amicæ menti fatear, quæ ad nostram fidem pertineant roborandam plura reperio.* Hieronymi auctoritatem sequitur [a] *Eucherius*, ubi illum appellat *studiosissimum translatorem.*

[a] Quæst. in Exod.

[b] *Origenes* ait illum δουλεύειν τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, *Heb. dictioni serviisse.* Ab eodem quoque laudatur *Tom.* 3. *in Gen.* apud *Philocal.* c. 14. ὁ κυριώτατα ἑρμηνεύειν φιλοτιμούμενος Ἀκύλας· *Aquila, qui propriissime interpretari studuit.* Et cum ab [c] eo, tum etiam ab [d] *Epiphanio*, præfertur interdum illius interpretatio LXXvirali. Josephus Christianus in Hypomnestico nondum edito: Τίνες εἰσὶν οἱ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἑρμηνεύσαντες; Πρῶτον μὲν οἱ Πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἱ ὅ. τῶν Ἰουδαίων σοφοὶ . . . . . δεύτερος δὲ Ἀκύλας ἑρμηνεύει μὲν καὶ οὗτος βασιλέως Ἀδριανοῦ γεγονώς· ὃς ἐξ Ἑλλήνων ὢν καὶ προσηλυτεύσας τῷ Ἰουδαϊσμῷ, πονήσας μὲν τὴν Ἑβραΐδα διηγύσατό πως οὐκ ἀκριβῶς ἡρμήνευσαν οἱ ὅ. σοφοὶ τὸ μὴ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν ἀκριβοῦν, ἡρμήνευσεν ἀκριβέστερον.

[b] Epist. ad Afric.

[c] Vide supra p. 295. 7, 8, 9.

[d] Vide supra p. 312, 313.

Judæos Helleniſtas illius Verſionem amplexos fuiſſe, tanquam literæ Hebraicæ inhærentem, oſtendimus ſupra *lib.* 3. *parte* 1. *cap.* 1. §. 5. teſtimoniis *Juſtini M. Origenis, Philaſtrii*, & *Anaſtaſii Sinaitæ.* Hinc quoque apud *Euſebium* Demonſtr. Evang. VII. 1. ἐν τοῖς αὐτῶν Ἰουδαίων ἀντιγράφοις, κατὰ τὴν Ἀκύλα μετάδοσιν· *In ipſis Judæorum exemplaribus juxta Aquilæ Verſionem.* Ubi etiam animadvertimus illam una cum LXXvirali à *Juſtiniano* Imp. permiſſam fuiſſe *Helleniſtis*, quando omnes Judæos literis tantum Hebraicis in Synagogis uti juſſiſſent Magiſtri. Obſervavimus ibidem dici eam à Juſtino M. *Hebræorum* ἐξήγησιν, & editionem ejus *ſecundam*, nuncupari ab Hieronymo in Dan. 1. *Editionem Hebræorum, quæ κατ' ἀκρίβειαν legitur*: *Jo. Weemſium* & *Iſ. Voſſium* perperam exiſtimare illius *editionem ſecundam* deſignari in *Novella Juſtiniani*, ubi prohibet Judæorum δευτέρωσιν, quod Interpres male vertit *ſecundam editionem.* Arbitratur *Voſſius*, editioni iſti *ſecundæ* [e] additas fuiſſe ab *Aquila* traditiones Judaicas, nempe tanquam annotationes ſive commentaria: easque *Aquilæ* traditiones Hebraice tandem fuiſſe converſas, & ex illis deſumptum & conformatum fuiſſe librum *Miſna.* Ex eiſdem *Hieronymum* magnam Hebraicarum traditionum partem deſcripſiſſe. *Epiphanium* autem, cum meminerit traditionum *Moſis* & *Akibæ*, nullam etiam mentionem feciſſe traditionum *Aquilæ*, quia eædem fuerunt traditiones *Akibæ* & *Aquilæ*, & ſuffecit Præceptorem nominaſſe, à quo illas habuerit *Aquila*: addit *Onkelon*, cujus traditionum mentionem faciunt *Rabbini*, eundem fuiſſe cum *Aquila.* Hæc dogmata ſunt *Voſſiana*, quæ merito impugnat exploditque *Simonius.* Verſionem *Aquilæ* in *Novellæ Juſtinianea*, per δευτέρωσιν non deſignari, etſi *Secundam Editionem* vertit Interpres, vel exinde liquet, quod Judæis permittitur *Aquilæ Verſio*, prohibetur vero δευτέρωσις, ſine ulla diverſarum editionum mentione. Et alibi à nobis fuſiſſime oſtenſum eſt, omnes Judæorum traditiones communi vocabulo dictas fuiſſe δευτερώσεις. Nec *Traditionum* iſtiuſmodi *Aquilanarum* mentionem uſquam facit, vel alius quiſpiam veterum, vel ipſe *Hieronymus*, licet toties diverſarum illius Verſionis Editionum meminerit. In Jer. 13. *Verbum Heb.* נבל *Aquilæ prima editio, lagunculam; ſecunda ipſum* נבל. In cap. 22. *Pro ſterili in Hebr. ſcriptum eſt* עקרי, *quod Aquilæ prima editio ſterilem, ſecunda* ἀναύξητον, *id eſt, non creſcentem.* Citatur rurſus utraque in Ezech. 8. 16. 20. 22. 40. 42. 44. Seorſum citatur *ſecunda Aquilæ Editio* ibid. cap. 5. 18. 20. ad cap. 16. In Ezech. 5. 18. 20. dicitur *Interpretatio Aquilæ* 2da, ad cap. 22. 2da *Aquilæ tranſlatio.* Ut in Dan. 1. dicitur *Editio Hebræorum, quæ κατ' ἀκρίβειαν legitur*; ſic rurſus in Ezech. 3. *Aquilæ* 2da *Editio, quam Hebræi κατ' ἀκρίβειαν nominant.* Citatur ſeorſum *Editio prima* in Ezech. 4. 27. Duarum

[e] Reſp. ad iteratas Simonii Object. p. 352. & ad Object. Simonii p. 844.

Editionum nullam mentionem reperi in Commentariis in *Eſaiam* vel in *Prophetas Minores*: quare ſuſpicor in aliis libris, Prophetis ſaltem, utramque inter ſe verbatim conveniſſe.

Volumen *Aquilæ* à Judæis dictum fuiſſe δευτέρωσιν teſtatur quidem *Anaſtaſius*, qui ipſe illud ᾠδὴν δόσιν, id eſt *traditionem* (quam & vox δευτέρωσις ſignificat) appellat. Sed loquitur *Anaſtaſius* de ipſa *Aquilæ Verſione*. Quam ideo δευτέρωσιν appellavere Judæi, vel quia eam inter ſuas δευτερώσεις, tanquam magnæ auctoritatis habuerunt, vel quia facta eſt conformiter eorum *traditionibus*, vel quia à δευτεραταῖς in Synagogis legi ſolita eſt. *Anaſtaſii* locus eſt in ὁδηγῷ cap. 6. ubi de *Aquilæ* Verſione hæc habet: Ὅπερ Ακύλας ἐπὶ τ παλαιᾶς γραφῆς πεποίηκε, παρερμηνεύσας ταύτην, κ τὰς πλείους χρήσεις κ μαρτυρίας τὰς περὶ Χριστοῦ διαστρέψας κ ψευσάμενος, κ κατ' ἀντιπάθειαν πεπλανημένην ἔκδοσιν πρὸς ἀπώλειαν Ιουδαίοις καταλείψας. *Quod Aquila in veteri Scriptura fecit, prava interpretatione complures ſententias & teſtimonia de Chriſto pervertens, & mutilans, ex contrario quo ipſe affectus eſt, ſtudio falſatam editionem Judæis ad perniciem relinquens.* *Severum* hæreticum addit idem Alexandrinis ſuis feciſſe, relinquendo eis librum, in quo loca Scripturæ perperam exponeret; τὸ αὐτὸ κ Σεύηρος πεποίηκε. Rurſus paulo poſt: Ταῦτα νομοθετήσας ὁ Σέβηρος, ὡς οἷα τῷ Ακύλᾳ, κ μαθητεύσας ἓ τῷ ἰδίῳ ἔθνει τῶν Αλεξανδρέων, ὡς τὴν λεγομένην παρ' Εβραίοις δευτέρωσιν, τὴν ψευχθεῖσαν τ ὀρθῆς τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνευτῶν τὴν αἵρεσιν, κ ἓ θεῖκ νόμιμ κατάλυσιν. *Atque ejuſmodi leges tulit Severus, quales etiam ab Aquila latæ, docuitque ſuum Alexandrinum populum, velut dictam illam ab Hebræis* δευτέρωσιν, *quæ* LXX. *Interpretum legitimæ interpretationis abolitionem, divinæque legis diſſolutionem, complectitur.* Cum Aquilæ δευτέρωσιν appellat ᾠδὴν δόσιν *traditionem*, de ipſa illius Verſione apertiſſime loquitur: καὶ καθάπερ ὡς πρὸ βραχέως εἶπον, οἱ Ιουδαίων παῖδες πᾶσας τὰς Μωσεϊκὰς, κ προφητικὰς ἐκδόσεις ἀφέντες, τῇ τοῦ Ακύλα ᾠδῇ δόσει κ πλάνῃ ἐνέχεσθαι· ὕτω δὴ καὶ οἱ Σεύηρος κ Ιακώβου μαθηταὶ πάσας τὰς εὐαγγελικὰς καὶ γραφικὰς χρήσεις αἱροῦντες μᾶλλον ᾠδοχράφους καὶ διαστρόφους, ἢ τὴν Σεύηρος ἐν τῇ τοιαύτῃ βίβλῳ νομοθεσίαν.

a De Orac. Sibyl. c. 14.

Fingit [a] *Voſſius*, Verſionem *Aquilæ*, *utpote quæ obſcuriſſima & diſtortiſſima eſſet, & nullam ſenſus rationem habuiſſe videretur, multis etiam Judæis diſplicuiſſe: multiſque Judæis magis placuiſſe, clarioremque & commodiorem viſam fuiſſe Theodotionis tranſlationem.* Judæos ullos prætuliſſe Verſionem *Theodotioneam Aquilanæ*, nemo veterum, ni fallor, teſtatur.

Aquilæ temporibus, & ab ipſo forte *Aquila* excogitatam fuiſſe diviſionem librorum ſacrorum in *Legem*, *Prophetas*, & *Hagiographa*, cum antea obtinuerat partitio in *Legem*, *Propheticos*, & *Hymnos*; conjectatur idem [b] *Voſſius*. Ἀγιόγραφα, ineptum, uti dicit, vocabulum & contra naturam linguæ Græcæ formatum, ab *Aquila* ſuſpicatur confictum fuiſſe, cujus Verſionem ait plenam fuiſſe futilibus iſtiuſmodi vocabulis. Vocem quoque γραφῶν, qua *Hagiographa* interdum deſignantur, ab eodem fuiſſe confictam, [c] opinatur.

b De Orac. Sibyl. c. 12.

c Reſp. ad iteratas Simonii Object.

Si eidem [d] credimus, *Aquilæ* unicum fuit ſtudium invertere ordinem verborum quem LXX. poſuere Interpretes, ut hac ratione ſenſum Scripturæ obſcuraret & in nihilum redigeret, & admirationi eſſet fatuis;

d Ibid.

Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amantque
Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt.

Sed dum LXX. uſque adeo deperiit *Voſſius*, *Aquilæ* judex ſatis æquus eſſe non potuit. Æquior ei eſt [e] *Huetius*: *Aquila* (inquit) *nemo unquam majori caſtitate Ebraicam veritatem retulit, nemo fidem ſuam tam luculenter, verbis etiam ipſis annumerandis præſtitit.*

e De cl. Interp.

6. *Aquilam* proxime ſecutus eſt THEODOTIO, *Epheſius*, aliis *Ponticus*, ſecta *Ebionita*, vel *Judæus proſelytus*, juxta alios ex *Marcionitis* Judæus. Quia Verſio *Theodotionis* in Origenis *Hexaplis* poſt *Symmachi* poſita eſt; hoc ſcil. ordine: *Aquila*, *Symmachus*, LXX. *Theodotio*: ideo vulgo eodem ordine recenſebantur, ſcil. *Aquila*, *Symmachus*, *Theodotio*. Et hinc exiſtimavit *Epiphanius*, qui multos alios, viz. Auctorem *Synopſis*, *Euthymium*, &c. fefellit, *Theodotionem* vixiſſe poſt *Symmachum*. Recenſetur eo ordine poſt *Symmachum* ab Hieronymo [a] ſæpe: Qui & alibi LXX. juxta ordinem *Hexaplarem* poſt *Aquilam* & *Symmachum* collocat: [b] *In promptu ſunt* 4. *Editiones*; *Aquilæ*, *Symmachi*, LXX. & *Theodotionis*. Alibi idem ante Symmachum recenſet *Theodotionem*: ut Præf. Com. in Dan. *Quod Græci in Aquilæ & Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant*. Illum ante *Symmachum* vertiſſe ſubindicat idem Com. in Eſ. 58. ubi monet *Symmachum*, *in Theodotionis ſcita conceſſiſſe*. Recenſetur etiam ante *Sym.* *Theodotio* ab auctore Veteri apud *Suidam*, ubi corrupte dicitur Θεόδοτος voce Κυίζων· Ακύλας, ἑρμηνεῦ· Θεόδοτος, χαρεσιστῶν· Σύμμαχος, ἔχων ἡ συλλέγων.

a Præf. in Evang. Præf. in Verſionem Eſaiæ. Præf. in Eccl. Præf. in Job. Præfat. in Eſdram. lib. 2. adv. Ruff. Præf. Chron. Euſebii.

b Lib. 2. adv. Ruff.

Eodem autem modo quo ipſe *Epiphanius* aliique concludebant *Theodotionem* fuiſſe juniorem *Symmacho*, ex ordine quem tenuerunt in *Hexaplis*, ſic quoque τὸς LXX. fuiſſe juniores *Aquila* & *Symmacho* ex eodem ordine nonnulli oſcitanter autumabant, uti meminit ipſe *Epiphanius*: [c] ἐνὲς τοίνυν, ὡς ἔφην, τούτοις τ βιβλοις ἐντυγχάνοντες, κ εὑρίσκοντες τὸς δύο Εβραϊκὰς ἐν πρώτοις κειμένους, μετ τούτους ἢ τ Ακύλα τεταγμένην, μετ κ τ Συμμάχε, ἑπεῖτα τὴ τ ο'. μετ' ὰς ἡ τ Θεοδοτίωνος συντάξις, κ ἕξης ἡ πεμπτη τε, κ ἕκτη, δοκοῦσι πρώτους ἑρμηνεῦσαι τ Ακύλαν, κ τ Σύμμαχον, τῶν ο'. καλὰ τὴ τάξιν τ Ἑβραίων, ὅπερ ἐκ ἔστιν. *Sed cum illos libros* (Hexaplares ſive Octaplares) *quidam ut diximus*, & *priores eſſe duas editiones Hebraicas vident*, *ac deinceps Aquilæ*, *tum Symmachi*, *inde* LXX. *Seniorum*: *deinde Theodotionis*, *poſtremo* V. *atque* VI. *Aquilam & Symmachum*, *pro eo*, *quo diſpoſiti ſunt*, *ordine ipſos* LXX. *anteceſſiſſe falſo ſuſpicantur*.

c De P. & Menſ. c. 19.

Epiphanius perinſigni oſcitantia, dum *Theodotionem* poſt *Symmachum* vixiſſe ſtatuit, illum refert ad tempus *Commodi junioris*, *qui poſt Lucium Aurelium Commodum annis* 13. *imperavit*; hunc ad *Severi* Imp. tempora: Cum tamen *Severum Commodum* præceſſerit etiam ipſo fatente *Epiphanio*: *Poſt Aquilam* (inquit) & *illius interpretationem*, *ſuccedit Hadriano Antoninus Pius*, *qui imperat annis* 22. *Hunc excipit Caracalla*, *qui & Geta*, & *Marcus Aurelius Verus dicebatur*, *annis* 7. *Illius tempore imperavit etiam L. Aurelius Commodus annis eiſdem* 7. *Tum Pertinax menſes* 6. *Severus annos* 18. *Cujus temporibus Symmachus exſtitit*. — *Poſt hunc brevi poſt tempore*, *hoc eſt Commodo altero imperante*, *qui poſt L. Aur. Commodum* 13. *annis imperavit*, *Theodotio ad Judæos defecit*. Auctor *Synopſis* Athanaſio falſo adſcriptæ, ab Epiphanio in errorem ductus, *Symmachi* Verſionem *tertiam* appellat, Theodotionis *quartam*; & *Symmachum* ait vertiſſe ſub *Severo*, *annis poſt Verſionem Aquilæ* 56. Theodotionem *eo ipſo tempore quo Symmachus ſub Commodo*. Sic *Joſephus Chriſtianus* in *Hypomneſtico* MS. Theodotionem poſt *Symmachum* collocat, & *Symmachum* ait vertiſſe *ſub Severo & Antonino Geta*. τρίτος ἑρμηνεύθη Σύμμαχος ἐπὶ Σεβήρε κ Αντωνίνε τ Γέτε ἐπικεκλημένε γενόμενος. Interpolator *Chronici Paſchalis*, dum *Epiphanium* in aliis ſequitur, in ordine tamen & Chronologia, tanquam errore ejus perſpecto, eum deſerit, *Theodotionem* referens ad imperium *Commodi* & Conſulatum *Marcelli* & *Æliani* i. e. an. Chr. 184. *Symmachum* vero ad tempora *Severi*, qui imperium ſuſcepit an. 193. ob. an. 210. Ἐν τούτοις χρόνοις (inquit) Σύμμαχός τις &c. Ex eo autem quod *Chronicon Paſchale* Theodotionis editionem refert ad Conſulatum antedictum, [d] *Ant. Pagius* exiſtimat illum iſto anno ſuum opus edere voluiſſe in honorem *Commodi Quinquennalia* Imperii poſt Patris obitum ſuſcepti celebrantis.

d Crit. in Annal. Baronii an. 181. n. 4.

Nonnulli putant apud *Epiphanium*, ubi loquitur de *Symmachi* ætate, pro *Severi*, legendum esse *L. Veri*, ut vixerit *Symmachus* temporibus non *Severi* successoris Pertinacis, sed *L. Aurelii Commodi Veri*; *Theodotio*, sub alio *Commodo* ejus successore.

Mihi satis liquet *Epiphanii* verba esse multis nominibus inquinatissima, & ejicienda esse ista: Περτίναξ μῆνας ϛ΄. Σευῆρος ἔτη ιή. & postea vel legendum esse, ἐν τοῖς δ' Οὐήρου χρόνοις Σύμμαχος &c. vel *Epiphanium* nomen *Severi* indidisse *Vero*, nempe *M. Aur. Antonino Vero* Philosopho. *Theodotionem* enim vixisse sub *Commodo M. Aurelii* filio, ipse paulo post scribit: *Ab Antonino* (inquit) *Pio Romanorum Imp. series ejusmodi fuit: Antonino Pio successit M. Aurelius Antoninus, qui & Verus dictus est, annos* 19. *Post hunc Commodus alius imperat annos* 13. *cujus tempore Theodotionem exstitisse diximus, qui Quartæ Editionis auctor est. Commodo succedit Pertinax mens.* 7. *Huic Severus alius annis* 18. Obiit autem *M. Aurelius* an. Chr. 179. *Commodus* ejus F. an. 192.

Ab *Aquilæ* ad *Symmachi* Versionem annos 56. numerat Auctor *Synopsis*: unde dato, *Aquilam* vertisse an. *Hadriani* 12. colligitur *Symmachum* versionem suam emisisse an. D. 184. Alii pro νϛ΄. substitui volunt μϛ΄. 46. alii ν΄. 50.

Si credimus *Cedreno*, *Eusebius Symmachum* refert ad imperium *Pertinacis*. Sed in illis *Eusebii*, quæ supersunt, scriptis, hoc non invenimus. *Cedrenum* autem secutus est *Scaliger*, cum in *Synagoga Hist.* hæc inseruit: ἐπὶ τούτου (Pertinacis) ἐπὶ ὁ Σύμμαχος εἷς τῶν ἑρμηνευτῶν τῆς τῶν Ἑβραίων γραφῆς, Ἐβιωναῖος τὴν αἵρεσιν.

Sed, ut breviter quod res est, dicam; nec quo anno, neque quo regno præcise interpretationem suam concinnarit vel *Theodotio*, vel *Symmachus*, ulla certa ratione elici potest. Quicquid de eorum ætate apud veteres reperitur, vel sunt apertæ hallucinationes, vel incertæ imperitorum hominum conjecturæ. Hoc tantum scimus, *Theodotionem* Versionem suam edidisse antequam Opus *Contra Hæreses* scripsit *Irenæus*, à quo citatur, proindeque ante an. 176. vel 177. si recte hariolantur Viri docti de anno quo scripserit *Irenæus*. Et *Symmachum*, cum scripsit *Irenæus*, nondum suam Versionem edidisse, exinde confirmatur, quod dum *Aquilam* & *Theodotionem* citat, non citat tamen *Symmachum*, etsi cum illis convenientem, ubi eadem ratio fuit. Non est itaque cur dubitemus cum [a] *Petavio*, sitne *Symmachus* an *Theodotio* anteponendus.

[a] In Epiphan.

Fuisse *Theodotionem* ex secta *Hebionitarum*, qui partim Christiani, partim vero Judæi erant, nempe in Christum tanquam Messiam credentes, præcepta tamen cæremoniasque legis Mosaicæ cum Judæis observabant; pluribus in locis testatur *Hieronymus*. Qui tamen alicubi *Judæum* illum appellat: alibique dubitat, *Judæusne* fuerit an *Hebionita*. Epist. 89. ad August. *Ex Theodotionis editione ob Origene additum est. — præsertim cum ea quæ addita sunt, ex hominis JUDÆI atque blasphemi editione transtulerit.* Præf. Com. in Dan. *Volui habere nostros quod Græci in Aquilæ & Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant. Et si illi in tantis divitiis doctrinarum non contemnunt studia hominum JUDÆORUM, cur &c.* Ibidem meminit diversæ de eo sententiæ: *Juxta Theodotionem, qui utique post adventum Christi incredulus fuit: licet eum quidam dicant Hebionitam, qui altera genere Judæus est.* Hinc quoque Præf. in Ezram: *Judæos & Hebionitas legis veteris Interpretes, Aquilam viz. & Symmachum, & Theodotionem*: quia dubitabat utrum ex illis duo fuerunt *Judæi*, an duo *Hebionitæ*. Rursus Com. in Es. 2. *non mirum cur cæteri male interpretati sint, nec voluerint de Christo gloriosum quid dicere, in quem non credebant: viz. ut Judæi aut semi-judæi, id est Hebionitæ.* Alibi *Hebionitam* illum appellat. Præf. in Job nuncupatur *Judaizans hæreticus. Judæus Aquila*, &

& Symmachus ac Theodotio Judaizantes hæretici, qui multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celarunt. Sic lib. 2. adv. Ruff. *Hæreticum & Judaizantem* vocat. Expressius in aliis locis. In *Catalogo* dicitur *Theodotio Hebionæus.* Com. in Hab. 3. *Theodotio vere quasi pauper & Hebionita, sed & Symmachus ejusdem dogmatis, pauperem sensum secuti Judaice transtulerunt. — Isti semichristiani Judaice transtulerunt: Et Judæus Aquila interpretatus est ut Christianus.*

Fuisse illum patria *Ponticum*, & *unum ex successoribus Marcionis Sinopensis Hæresiarchæ, suisque partibus offensum ad Judæos defecisse, & circumcisum fuisse, debincque Heb. lingua, & eorum literis institutum fuisse*, tradit [a] *Epiphanius*, & ex eo *Chronicon Paschale*, & *Josephus Christianus* in *Hypomnestico* MS. τοῦτον ἑρμηνεῦσι Θεοδοτίων Ποντικὸς τὸ γένος, ἢ εἴκοσιν Μαρκίωνος ἐπίσκοπος γενόμενος Ἰουδαίοις &c. [a] De P. & Mens. c. 17.

Juxta *Synopsin* Athanasio adscriptam, non *Ponticus*, sed *Ephesius* fuit. Eadem vero in hoc cum *Epiphanio* consentit, quod tradit eum *primo Hæresi Marcionis Pontici nomen dedisse, postea sectatoribus hæresis illius succensentem, Scripturam vertisse ad subversionem prædictæ hæresis.*

Sic quoque Euthymius: *Quarta fuit Theodotionis Ephesii: qui cum ex Marcionis hæresi esset: aliquando offensus suis cohæreticis, propriam interpretationem edidit, sub Imp. Commodo.*

[b] *Irenæus* ipse *Ephesium*, & *Judæum proselytum* vocat. *Non ergo vera est quorundam interpretatio, qui ita audent interpretari scripturam, Ecce adolescentula in ventre habebit & pariet filium, quemadmodum Theodotio Ephesius, & Aquila Ponticus, uterque Judæus proselytus. Quos Ebionæi secuti, ex Joseph Christum prognatum ferunt.* Græca ex Eusebio petita: Αλλ' ἐχ ὡς ἔνιοι φασὶ τῶν νῦν τολμώντων μεθερμηνεύειν τὴν γραφὴν, Ιδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν, ὡς Θεοδοτίων ἡρμήνευσεν Ἐφέσιος, Ακύλας ὁ Ποντικὸς, ἀμφότεροι Ιουδαῖοι προσήλυτοι, οἷς κατακολουθήσαντες οἱ Ἐβιωναῖοι, ἐξ Ιωσὴφ αὐτὸν γεγονέναι φάσκουσι. [b] Lib. 3. c. 24.

Fuisse illum *Ephesium*, cum id asserat *Irenæus*, tam idoneus Auctor, eique coævus, dubitare non possumus. Utrum natu *Ponticus*, *Ephesius* incolatu, fuerit, quod nonnulli autumant, vel vice versa, judicent alii. Apud me non tantum valet *Epiphanii* auctoritas, quin suspicer illum ex errore eum *Ponticum* fecisse, quia *Marcionis Pontici* sectatorem fuisse audiverat.

[c] *Galesinius* varias traditiones de illius religione inter se conciliat dicendo, illum primo fuisse *Christianum*, deinde *hæreticum*, modo *Marcionistam*, modo *Hebionitam*, post *Judæum*. Atqui inter veteres, qui dicat illum fuisse primo inter *Orthodoxos* numeratum, reperio neminem. Alii censent illum habitum fuisse à nonnullis pro *Hebionita*, quia *Marcion* quædam *Ebionis* dogmata suis admiscuerat. Sunt inter recentiores, qui *Theodotionem* fuisse *Tatiani* discipulum scribant. [c] De Vers. LXX.

Cum dicit autem Epiphanius, Θεοδοτίων τὶς Ποντικὸς λοιπὸν ἦν διαδοχῆς Μαρκίωνος καὶ αἱρεσιάρχης καὶ Συνωπίτης, μηνῶν καὶ αὐτὸς τῇ αὐτῇ αἱρέσει. &c. quod dicit illum fuisse ἐκ διαδοχῆς Μαρκίωνος, Cl. [d] *H. Dodwellus* ita intelligit, quod primo Hæresis *initio* ipsum *Marcionem* audierit. Sic enim ait locutos fuisse illius sæculi Scriptores, ut illi Apostolorum *διάδοχοι* habiti fuerint, qui ipsos audierint docentes Apostolos. Nec aliam vocis significationem pati verba sequentia, μηνῶν καὶ αὐτὸς τῇ αὐτῇ αἱρέσει: frustra enim adjecisset Epiphanius fuisse *Hæresis participem*, si hoc sibi dictione, ἐκ διαδοχῆς, voluisset, fuisse illum *Hæresis Magistrum*. Inde etiam de illius ætate hæc subinfert: "*Quod si Marcionem* (inquit) *ipsum* "*audierit Theodotion, qui tamen Marcion medio circiter Pii imperio decesserat*; Marci *certe potius temporibus*, quam *Commodi* suam Scripturarum "interpretationem edidisse verisimilius est. Si præsertim & illud ad- "*damus Marcionem* Ponti (*ubi Hæresin professus est concivis, & ipse Ponticus, Theodotion*) *vix multis ante obitum annis esse potuisse.* Romæ *certe* [d] Dissert. 4. in Irenæum §. 42.

"*eum reperit ſub* Aniceto Polycarpus. *Et* Romæ *illum obiiſſe neceſſe eſt,* "*ſi quidem ea vere fuerint ſub* Aniceto *geſta, quæ tanquam ſub* Eleuthero "*memorat* Tertullianus, *nempe illum* pœnitentiam confeſſum, cum con- "ditioni datæ ſibi occurrit, ita pacem recepturum, ſi cæteros quoque "quos perditioni erudiſſet, Eccleſiæ reſtitueret, morte præventum eſſe. "*Grandævum certe oportet fuiſſe* Theodotionem, *ſi à proximis* Marcionis "*initiis ad* Commodum *uſque pertigiſſet.*" Hæc *Dodwellus*. At pace ſummi Viri dixerim; Græca iſta, μηνιῶν καὶ αὐτὸς τῇ αὐτῇ αἱρέσει, dum vertit, *particeps hæreſis*, non recte intellexit: quæ hoc ſignificant (ut & ipſe Interpres Latinus reddidit) *Theodotionem ſuis partibus OFFENSUM fuiſſe*, atque ideo ad Judæos defeciſſe. Itaque per, ἀπὸ τ διαδοχῆς Μαρκίωνος, nihil aliud intelligendum eſt, quam quod fuerit *Theodotio* unus ex *Marcionis* in ſchola *SUCCESSORIBUS*. Conjecturæ, quas addit de *Theodotione* Vir doctiſſ. ſunt nimis incertæ & invalidæ, quam ut eas hic loci commemoremus.

Verſio *Theodotionis* ad LXXviralem proxime accedebat, ei in plurimis conſonans. Illum *non multum à veteribus diſcrepare*, teſtatur *Hieronymus Præf. Chronici Euſeb.* Idem in Eccleſ. 2. LXX. *vero & Theodotio, ſicut in pluribus locis, ita & hoc quoque concordant.* Illum *inter novos* (Aquilam & Sym.) *& veteres* (LXX.) *medium incedere*, ait Præfat. in Evang. *Simplicitate ſermonis à* LXX. *Intt. non diſcordare* notat Præf. in Pſalt. *Theodotion, qui & in cæteris cum* LXX. *tranſlatoribus facit*: Ep. 141. ad Marcellam. Nec verbum ex verbo, cum *Aquila*, nec ſenſum ex ſenſu, cum *Symmacho*, ſed *ex utroque commixtum & medie temperatum genus tranſlationis expreſſiſſe*, monet Præfat. in Job ex Heb. converſum. De illius cum Verſione LXX. conſonantia meminit quoque [a] *Epiphanius*: διὸ καὶ παλαῖσαι τοῖς οβ'. συναδόντως ἐξέδωκε· τριῶν γὰρ ἔσχε αὐτὸς τὰς παλαίσας ἀπὸ τῆς συμφθείσας τῶν οβ'. *in pleriſque cum* LXXII. *conſentit, quod in eorum lectione tritus, ac longa conſuetudine exercitatus fuerat.* Joſephus Chriſtianus: Theodotio πεφυκὼς Ιουδαίοις ἐκ ζηλώσας τὴν Εβραΐδα ἡρμήνευσε καὶ αὐτὸς τὰς χαφὰς, ἃ πάνυ τ τῶν οβ'. ᾠδαλλάξας. Ob hanc cauſam juxta illius Verſionem, potius quam juxta *Aquilæ* aut *Symmachi*, in Hexaplis ab *Origene* inſerta ſunt ex Hebræo, quæ aſteriſcis ſunt ſignata. Errat enim *Epiphanius*, qui dicit *Origenem*, ex *Aquila* & *Symmacho* præcipue, raro vero ex *Theodotione* quæ inſeruit, deſumpſiſſe. Non modo Verſionem LXX. magna ex parte ſecutus eſt in Hebraicis interpretandis, ſed & ei nonnunquam adhæſit, ubi ab Hebræo diſcordat. Scholion ad Pſal. 87. 18. *Illud* πλησιον *non eſt in Tetraſelido apud* LXX. *neque apud Theodotionem.* Multa etiam additamenta apocrypha ex LXX. Verſioni ſuæ adjeciſſe de additamentis ad librum Jobi his verbis teſtatur *Origenes* Ep. ad Africanum: Αλλὰ καὶ ἀπὸ ϛ Ιὼβ, τὰ ἀπὸ ϛ· Γέγραπται ἢ αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι, μεθ' ὃν ὁ Κύριος ἀνίστησιν ἄχρι τέλους· ἃ κεῖται ᾠδὴ τοῖς Εβραίοις· διόπερ οὐδὲ ᾠδῇ τῷ Ακύλᾳ, ᾠδῇ ἢ τοῖς ο'. καὶ Θεοδοτίωνι τὰ ἰσοδυναμοῦντα ἀλλήλοις· *Sic & in* [b] *Jobo, ab his verbis*: Scriptum eſt ipſum reſurrecturum, cum quibus Dominus reſurgit: *uſque ad finem quæcunque ſequuntur, deſunt apud Hebræos. Quapropter nec apud Aquilam exſtant; ſed apud* LXX. *& Theodotionem ſunt, quæ inter ſe conveniunt.* Scholion apud *Catenam Junianam*, quod etiam nondum editum ex Cod. *Bodleiano* à Cl. [c] *Uſſerio* citatum eſt: Ισέον ἢ ὅτι μέχρι ϛ· Πρεσβύτερος, καὶ πλήρης ἡμερῶν, Ακύλας καὶ Σύμμαχος ἐλθόντες, συνεπέρασαν τὸ βιβλίον ὡς δὴ τῷ Εβραϊκῷ ἀκολουθοῦντες· ὁ ἢ Θεοδοτίων συμπεραίνει τοῖς ἑβδομήκοντα· *Sciendum autem eſt, Aquilam & Symmachum textum Heb. ſecutos, finem libro impoſuiſſe, cum ad illa perventum eſſet,* Senior & plenus dierum; *Theodotionem autem ibidem deſinere, ubi* LXX. *concludunt.*

Ut ſciatur quam rationem interpretandi ſecutus fuerit, exemplum adducit

[a] De P. & Menſ. c. 17.

[b] 42. 17.

[c] De LXX. cap. 6.

adducit [a] *Simonius* ex Gen. 4. 4. ubi vertunt LXX. ἐπεῖδεν, & eodem ſenſu Lat. Vulg. *reſpexit*; *Theodotio* vero ἐνεπύρισεν, *inflammavit*. Quod convenit cum Rabbinorum traditionibus, qui aſſerunt *Cainum* ſacrificium ſuum non fuiſſe Deo acceptum, ex eo collegiſſe, quod non *inflammatum* fuit.

[a] Hiſt. Crit. T. V. lib. 2. cap. 9.

Sunt qui cenſent, *Theodotionem* primum collegiſſe libros *Apocryphos*: Alii, ſi non omnes libros *apocryphos* collegerit primus, ſaltem omnia quotquot *Danieli* obtruduntur Hebræis ignota, ei vel tanquam auctori, vel tanquam editori accepta eſſe referenda. Et huic equidem ſententiæ, ex parte, faviſſe videatur ipſe *Hieronymus*. Com. in Jer. 1. *Hiſtoriam Suſannæ* in editione *Theodotionea* ſola fuiſſe repertam innuit. *Quod quidem & in Daniele, juxta* THEODOTIONEM, *ſcriptum eſt, ut ab arboribus* σχίνος & πρίνος, *ilice viz. & lentiſco, ſciſſio atque ſerratio adulteris presbyteris decernatur.* In Editione Lat. Vulg. ante Hiſtoriam iſtam, *Quæ ſequuntur* (inquit) *uſque ad finem libri, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.* Poſt Canticum Trium Puerorum: *Hucuſque in Hebræo non habetur: & quæ poſuimus, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.* De Hiſtoria vero *Bel & Draconis* nota talis non invenitur. Hiſtoriam vero *Suſannæ* ante tempora *Theodotionis* notam fuiſſe, & in Biblica volumina τῶν LXX. adſcripta ex illius editione non irrepſiſſe, colligi poteſt ex *Origenis* ad *Africanum* Epiſtola. Τὰ δὴ παρ' ἡμῖν ἀντίγραφα, ὧν καὶ τὰς λέξεις ἐξεθέμεθα· τὸ μὲν πρῶτον κεῖται ὡς οὐ κεῖται ὁ· τὸ δὲ ἕτερον κατὰ Θεοδοτίωνα· καὶ ὥσπερ παρ' ἀμφοτέροις ἔκειτο τὸ περὶ τῶν Σωσάννην, ὡς οὐ φῄς, πλάσμα, καὶ ἐν παλαιότητι ἐν τῷ Δανιὴλ τυγχανόν. *Sed noſtra exemplaria, quorum etiam voces expoſui, alterum erat juxta* LXX *Interpretes; alterum ſecundum* Theodotionem: *& ſicut apud utroſque poſitum reperiebatur Suſannæ, quod dicis figmentum; una cum ultimis in Daniele ſectionibus.* Adde, quod ſi ex editione *Theodotionea* ad volumina τῶν LXX. dicta adnexa fuiſſet iſta Hiſtoria, nec in exemplaribus LXX. viralibus vetuſtioribus comparuiſſet, videtur *Africanus* in Epiſtola ad *Origenem*, qua contra eam dubium movet, id fuiſſe objecturus, nimirum quod primum ex editione *Theodotionea* petita fuiſſet. Exiſtimo igitur, *Theodotionem* Hiſtoriam illam, cum *Cantico 3. Puerorum*, ex voluminibus LXX viralibus dictis deprompſiſſe, correctiuſque edidiſſe: atque hac de cauſa *Hieronymum* ea ex editione potius *Theodotionea*, quam ex Græca Vulgata, Latine vertiſſe. Huc accedit, quod ex *Cantico 3. Puerorum* locum adducit *Origenes* cum juxta *Theodotionem* tum juxta LXX. unde conſtat eorum editiones à ſe invicem haud parum diſcrepaſſe. Quæ vero ex *Theodotione* proferuntur, conveniunt cum hodierna editione Græca & cum Lat. *Hieronymi*. Ea hæc ſunt: Καὶ περιεπάτουν ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ὑμνοῦντες τὸν θεὸν, καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον. — εὐλογεῖτε πάντες οἱ σεβόμενοι τὸν Κύριον, τὸν Θεὸν τῶν Θεῶν. ὑμνεῖτε καὶ ἐξομολογεῖσθε, ὅτι εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Hieronymi Verſio: *Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, & benedicentes Domino.* —(in fine) *Benedicite omnes religioſi Domino Deo deorum: laudate & confitemini ei, quia in omnia ſecula miſericordia ejus.* Pro quibus in Editione LXX. hæc legebantur: προσηύξατο Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Μισαὴλ, καὶ ὕμνησαν τὸν Κύριον. —εὐλογεῖτε πάντες οἱ σεβόμενοι Κύριον τὸν Θεὸν τῶν θεῶν· ὑμνεῖτε καὶ ἐξομολογεῖσθε, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων. *Precabatur Ananias, & Azarias, & Miſael, & laudarunt Dominum.* —*Benedicite omnes religioſi Domino Deo deorum, laudate & confitemini ei, quia in ſeculum miſericordia ejus, & in ſeculum ſeculorum.* *Jo. Rod. Wetſtenius*, in Notis ad *Origenis* Epiſtolam, contendit *Danielis* Additamenta reperta fuiſſe tantum apud *Theodotionem*, & ex illo apud editionem κοινὴν τῶν LXX. non vero in correctioribus eorum exemplaribus. Sed hoc nullo modo probari poteſt. Loquitur enim generatim de exemplaribus LXX. ſine ulla diſtinctione κοινῶν & *Correctiorum.*

Correctiorum. Longe fallitur autem *Wetſtenius*, cum dicit *Origenem* in illa Epiſtola exemplaria τῶν ο'. variantia commemorare: loquitur enim tantum de *Theodotionis* & LXX. Editionibus in *Danielis* Additamentis inter ſe variantibus. In *Theodotionis* Editione non comparuiſſe *Eſtheræ* additamenta, apparet ex notis eis ab Hieronymo in Lat. Vulg. appoſitis: ubi teſtatur ſe ea deſumpſiſſe *ex Editione VULGATA, quæ Græcorum lingua & literis ferebatur; eaque nec in Hebræo, nec apud ullum ferri interpretum.*

Quamvis autem libros quoſdam Apocryphos, qui in Hebræo non comparebant, complexa eſt editio *Theodotioneæ*, æque ac LXXviralis, tamen ipſas *Lamentationes Jeremiæ*, una cum *Aquila*, omiſit, & *Symmachus* ſolus cum LXX. hac in parte convenit. *Origenes*: ἔκδοσις Ακύλα, καὶ Θεοδοτίωνος, ἐν τοῖς Θρήνοις, οὐ φέρεται, μόνου δὲ Συμμάχου καὶ τῶν ο'. *Editio Aq. & Theodotionis, in Threnis, non circumfertur, ſed ſolius Symmachi & LXX.*

Paralipomenωn Editionem Græcam, quæ hodie ſupereſt, eſſe *Theodotionis*, exiſtimant [a] *Ger. Voſſius*, & [b] *Grotius*; hoc ſcil. argumento, quod in aliis libris פסח vertitur πάσχα, in libro vero 2. Paralip. φασεκ, quomodo *Theodotionem* paſſim vertiſſe obſervat *Theodoretus Quæſt. in Exod.* Verum hoc argumento, apparet potius, Verſionem illam Bibliorum quæ nomine LXX. prænotatur, à diverſis Interpretibus fuiſſe elaboratam, cum Editionem *Paralipomenωn Theodotioneam* vulgari uſu fuiſſe receptam in locum LXXviralis, nulla veterum auctoritate confirmari poſſit. Vide ſupra lib. 2. cap. ult. §. 161.

a De arte Gram. l. 3.
b In Luc. 1. 5.

Duas fuiſſe editiones Verſionis *Theodotioneæ*, obſervavit hactenus nemo. Eſt tamen apud *Hieronymum*, unde id inferri poſſe videatur. In Jer. 29. *Et ponam eos quaſi ficus malas: quas Theodotio interpretatus eſt ſudrinas; ſecunda, peſſima: Symmachus, noviſſimas.* Per vocem, *ſecunda*, intelligenda eſt *ſecunda editio.* Sed ſuſpicor locum hoc modo reſtituendum eſſe: *quas Th. interp. ſudrinas: Aquilæ prima editio . . . . . ſecunda, peſſima: &c.*

Origenes in loco modo adducto, non ſolum exemplar *Danielis* LXXvirale vulgo dictum, ſed & ipſum *Theodotioneum* appellat NOSTRUM, id eſt, *Eccleſiaſticum.* Neque hoc ſane temere. Illius enim temporibus ab Eccleſia vulgo recepta eſt Editio *Danielis Theodotionea*; poſthabitâ LXXvirali; ut ſupra à nobis oſtenſum fuit lib. 3. parte 1. cap. 3. §. 8. ex variis *Hieronymi* teſtimoniis. Quibus illud quoque addatur, Com. in Dan. IV. 5. *Judicio magiſtrorum Eccleſiæ Editio eorum* (LXX.) *in hoc volumine repudiata eſt, & Theodotionis vulgo legitur: quæ & Hebræo & cæteris tranſlatoribus. Unde & Origenes in nono Stromatum volumine aſſerit ſe quæ ſequuntur ab hoc loco in Propheta Daniele, non juxta* LXX. *Intt. qui multum ab Heb. veritate diſcordant, ſed juxta Theodotionis editionem diſſerere.*

Egregie hallucinatur hac de re [c] *Iſ. Voſſius*: *Cum in nonnullis* (inquit) *aliis locis, tum præcipue cap.* IV. *Danielis, quod aberat in illis quibus uſus eſt Origenes Interpretum* LXX. *exemplaribus, id ipſum appoſuit ex Verſione Theodotionis, ſed ſub aſteriſcis, ut adpareret illa non eſſe* LXX. *Interpretum verba, ſed Theodotionis. Exinde præcipue factum, id quod Hieronymus toties crepat, Danielem non legi ſecundum* LXX. *Interpretes, ſed ſecundum Theodotionem.*

c Reſp. ad Object. Hulſii cap. 35.

Quin & patet, obſervante *Uſſerio*, editionem *Danielis* Græcam, quæ hodie in Bibliis vulgo fertur, non eſſe LXXviralem, ſed *Theodotionis.* Et ſic diſerte nominatur in vetuſtiſſimo *Renati Marchali* Prophetarum exemplari: Δανιὴλ κατὰ Θεοδοτίωνα, *Daniel ſecundum Theodotionem.* Quam vero ſtudioſe editionis illius, quæ LXX. tribuebatur, veſtigiis *Theodotion* inſtiterit, ut in aliis paſſim libris, ſic quoque in *Daniele*, oſtendit [d] idem Vir magnus, collatis quæ ex Danielis capite VII. apud *Juſtini*

d Syntag. de LXX. c. 6.

ſtini M. Dialogum cum Tryphone, & in IX. apud *Clementem Alex.* 1mo *Stromatum*, & *Tertullianum in libro adv. Judæos*, juxta LXX. ſuperſunt, cum editione hodierna *Theodotionea*. In hac poſt *Hymnum 3 Puerorum* legitur: Καὶ Ναβυχοδονόσορ ἤκουσεν ὑμνούντων αὐτῶν, καὶ ἐθαύμασεν, *Et Nabuchodonoſor audivit laudantes illos, & obſtupuit.* LXX. vero, ut teſtatur *Origenes*, habuerunt: Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκοῦσαι τὸν βασιλέα ὑμνούντων αὐτῶν, καὶ ἐθεώρει αὐτοὺς ζῶντας· *Et factum eſt, quum Rex illos laudantes audiret, ac videret eos viventes &c.*

Ut Rabbini veteres confundunt *Aquilam* Interpretem Græcum cum *Onkelo* Paraphraſta Chald. ſic perperam exiſtimant nonnulli *Theodotionem* eundem fuiſſe cum *Jonathan* Chald. Paraphraſta.

7. De *Symmachi*, Verſionis IV^tæ conditoris, ætate, quod poſt *Theodotionem*, & poſt librum *adv. Hæreſes* ab *Irenæo* conſcriptum, editionem ſuam emiſerit, ſuperius diximus. Memoriæ lapſu *Iſ. Voſſius* eum primum omnium poſt LXX. facit: *Caſtigat. ad Objecta Hornii*, ad cap. 4. *A temporibus* LXX. *Interpretum, uſque ad Symmachi tranſlationem, vel ipſius Origenis teſtimonio nulla alia facta eſt Verſio.* Alibi ipſe veritatem ſatis habuit perſpectam. Illius Verſionem ab *Origene* primum publici juris factam fuiſſe, ab eo ſcil. inventam apud *Julianam* quandam, *Symmachi* hæredem, arbitratur Cl. [a] *Dodwellus*. *A Juliana quadam* (inquit) *ad quam jure ſucceſſionis pervenerant, acceptam* Symmachi *interpretationem primus, ut videtur, publicavit Origenes. Proinde* illius, *quocunque demum tempore floruerit, mentio tamen nulla exſpectanda erat ante Origenem. Atqui ipſius Symmachi hæres illa ipſa erat Juliana. — In ipſo perſecutionis æſtu latitantem Origenem à Juliana, quæ illum abſcondidit, accepiſſe, ſcriptum ab Origene ipſo in quodam Codice ait ſe reperiſſe Palladius. Nec aliam illam perſecutionem quam Severi exiſtimat Baronius. Utcunque certum eſt, tum à Symmacho ipſo acceperit Juliana, & recenti adeo Symmachi memoria à Juliana etiam acceperit Origenes; non potuiſſe utique in eo falli, quod ſub Severo Symmachum vixiſſe tradat Origenes.* Addit paulo poſt, *Symmachum Interpretationem ſuam in publicum dare uſum non fuiſſe.* In his ei minime aſſentior. *Palladius* in *Hiſt. Lauſiaca* cap. 147. hæc habet: *Quædam nomine Juliana, virgo in Cæſarea Cappadociæ, dicta eſt eſſe & doctiſſima & fideliſſima, quæ Origenem ſcriptorem fugientem gentilium inſurrectionem excepit, eum duos annos occultans, ſuis ſumptibus & ſuo miniſterio virum alens. Inveni autem hæc in antiquiſſimo libro ſcripto verſibus, qui quidem ſcriptus erat manu Origenis. Hunc librum inveni ego apud Julianam Virginem in Cæſarea, qui apud ipſam erat occultus. Dicebat autem ſe accepiſſe à Symmacho interprete Judæorum.* Librum illum, quem ſe à *Juliana*, *Julianam* vero à *Symmacho Interprete Judæorum*, accepiſſe ſcribit *Origenes*, tantum abeſt, ut conſtet fuiſſe ipſam Symmachi *Interpretationem*, ut potius conſtet eam non fuiſſe, ſed alium quendam librum. Ejuſdem rei meminit *Euſebius* Hiſt. VI. 17. ubi Commentariorum ejus in varios Scripturæ libros mentionem facit: Καὶ ὑπομνήματα δ' ἔστι Συμμάχου εἰσέτι νῦν φερόμενα, ἐν οἷς δοκεῖ πρὸς τὰ κατὰ Ματθαῖον ἀποστομοῦσθαι εὐαγγέλιον, τὴν δεδηλωμένην αἵρεσιν κεκτυνέναι. Ταῦτα δὲ ὁ Ὠριγένης μὴ ἐξ ἄλλων εἰς τὰς γραφὰς ἑρμηνειῶν ἔφη Συμμάχου, σημαίνει πρὸς Ἰουλιανῆς τινος εἰληφέναι, ἣν καὶ φησι πρὸς τὸν Συμμάχου τοὺς βίβλους διαδέξασθαι· *Exſtant etiamnum Commentarii Symmachi, in quibus juxta Evangelium Matthæi prolixe diſputans, ſupradictam hæreſim* (Ebionæorum) *adſtruere videtur. Atque hos Symmachi Commentarios una cum aliis S. Scripturæ interpretationibus* (ſive expoſitionibus) *ab eodem elaboratis, teſtatur Origenes ſe à Juliana quadam accepiſſe, quam etiam dicit eos libros accepiſſe ab ipſo Symmacho.* Cum dicit μὴ ἐξ ἄλλων ἑρμηνειῶν, *cum aliis interpretationibus*, perſpicuum eſt intelligi non *Tranſlationem*, quod putavit *Ruffinus*, ſed *expoſitiones* quaſdam Scripturarum.

[a] In Irenæum Diſſ. 4. §. 40.

rum. *Ruffinus* poſtrema ea ſic vertit: *Hæc ipſe Origenes cum interpretatione ipſius Symmachi ſcribit ſe apud Julianam quandam reperiſſe.*

Tantum abeſt ut *Symmachi* Verſio ab *Origene* primo reperta editaque fuerit, ut duæ iſtius exſtiterint editiones. Quarum meminit Hieronymus in Jer. 32. *Symmachi prima editio, & LXX. & Theodotio ſolos interpretati ſunt. Secunda quippe Symmachi vertit* δόλῳ. Rurſus in Nahum cap. 3. *Symmachus* ἀποτμίας πλήρης, *quod poſſumus dicere crudelitate vel ſeveritate plena: in altera ejus editione reperi,* μελοκοπίας πλήρης *i. e. ſectionibus carnium & fruſtis per membra conciſis.* Utrum Editio *ſecunda* ab *Origene* apud *Julianam* reperta fuerit, necne, judicent alii. Errat vero [a] *Franc. Junius*, cum dicit *Hieronymum* meminiſſe *triplicis* editionis *Symmachi*, itemque *Aquilæ*. *Agobardus* male innuit unum tantum ex tribus his Interpretibus duas editiones reliquiſſe. Epiſt. ad Fredegiſum; *Fuerunt præterea aliqui venerandi & catholici Interpretes Latini, qui* LXX. *editionem in Latinum tranſtulerunt eloquium. Extra hos itaque multi fuerunt Interpretes reprehenſibiles, ſicut illi famoſiſſimi interpretes Judaizantes, & hæretici, Aquila ſcil. & Theodoſion ac Symmachus, ex quibus unus fecit duas editiones inter ſe diſſonantes.*

[a] Controv. 1. l. 2. c. 5.

Symmachi prior Editio, niſi fallor, inquit [b] *Voſſius*, *prodiit an. 5. Imp. Commodi, ſi verum eſt id quod Athanaſius, Theodoretus, & Euthymius Zygabenus memorant, Symmachum interpretatum fuiſſe Scripturas ſacras annis poſt Aquilam 56. Quod vero iidem ſcribunt Verſionem hanc prodiiſſe ſub Severo Imp. id de ſecunda Symmachi editione intelligendum videtur, cujus non ſemel meminit Hieronymus. Niſi potius illos lapſos eſſe exiſtimemus, quemadmodum lapſi videntur, cum putant demum Commodo imperante Theodotionem ſuam adornaſſe Verſionem.* Eos lapſos fuiſſe, & non reſpexiſſe ad varias ejus Editiones, mihi non videtur dubitandum.

[b] Præf. Append. ad lib. de LXX. Interpr.

Erat Symmachus genere *Samaritanus*, poſtea Judæus, non quidem incredulus ſive infidelis, quod putarunt Epiphanius aliique poſt eum multi, ſed ſemichriſtianus, viz. Ebionæus. [c] *Epiphanius*: Σύμμαχός τις Σαμαρείτης τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν &c. *Symmachus quidam Samaritanus ex eorum numero, qui apud illos ſapientes habentur. Qui ambitione ac principatus cupiditate ductus, cum voti apud ſuos compos eſſe non poſſet, tribulibus iratus fuit, ad Judæos transfugit, & inter proſelytos profeſſus iterato circumciditur. — Igitur ut Samaritanorum interpretationes everteret, tertiam eſt aggreſſus.* Ita Auctor *Synopſis*: ὅτι ὁ Σαμαρείτης ὤν, καὶ μὴ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, διὰ φιλαρχίαν νοσῶν, τοῖς Ἰουδαίοις προσέρχεται, καὶ ἐκ δευτέρου περιτέμνεται, καὶ πρὸς διαφθορὰν τῶν Σαμαρειτῶν ἑρμηνεύει καὶ αὐτὸς τὰς θείας γραφάς. *Hic cum Samaritanus eſſet, nec populo ſuo acceptus propter ambitionis morbum haberetur, ad Judæos ſeſe recepit, ac ſecundo circumciſus eſt. Et ut Samaritanos ſubverteret, vertit & ipſe divinas Scripturas.* Euthymius: *Tertiam tranſlationem fecit Symmachus, patria Samaritanus: qui cum apud ſuos, quantum honoris optabat non aſſequeretur, Judæos adiit, & rurſum circumciſus in Samaritanorum offenſam, ſacram interpretatus eſt Scripturam ſub Severo Imp. Qui etiam ut Judæis placeret, quæcunque ad Chriſtum pertinebant, non ſane tranſtulit: annis 56. poſt editionem Aquilæ.* Epiphanium etiam nominatim ſequitur *Chronicon Paſchale*. *Euſebius* illum fuiſſe *Ebionitam* ſive *Ebionæum* teſtatur. Hiſt. VI. 17. Τῶν γε μὴν ἑρμηνευτῶν αὐτῶν δὴ τούτων ἦν, Ἐβιωναῖον τὸν Σύμμαχον γεγενέναι. αἵρεσις δέ ἐστιν ἡ τῶν Ἐβιωναίων ὅτι καλουμένη, τὸν τῶν Χριστιανῶν ἐξ Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας γεγενέναι φασκόντων, ψιλόν τε ἄνθρωπον ὑποτιθεμένων αὐτὸν, καὶ τὸν νόμον χρῆναι Ἰουδαϊκώτερον φυλάττειν ἀποχρεμένων. *Sciendum porro eſt Symmachum, qui unus ex illis Interpretibus fuit, Ebionæum fuiſſe. Eſt autem Ebionæorum hæreſis ita dicta, eorum qui Chriſtum ex Joſepho & Maria genitum, nudumque hominem eſſe dicunt, & legem Judaico more ſervandam eſſe contendunt.*

[c] De M. & Pond. c. 16.

Rurſus

Rurſus Demonſtr. Evang. VII. 1. λέγεται ἦ ὁ Σύμμαχος Ἐβιωναῖος εἶναι· αἵρεσις ἦ ἦν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν πιστεύειν λεγομένων, ἐξ ὧν ὁ Σύμμαχος ἦν. *Symmachus dicitur Ebionæus fuiſſe: ſecta autem hæc fuit Judæorum, qui eo nomine vocabantur, & in Chriſtum credere dicebantur, ex quibus Symmachus fuit.* Hieronymus Præf. Com. in Dan. illum inter *Judæos* recenſet, æque ac *Aquilam* & *Theodotionem*. *Volui habere noſtros quod Græci in Aquilæ & Theodotionis & Symmachi editionibus lectitant. Et ſi illi in tantis divitiis doctrinarum non contemnunt ſtudia hominum Judæorum &c.* Hoc dicit vero, quia *Ebionitæ* partim revera erant *Judei*. Præf. in Job, à *Judæis*, una cum *Theodotione*, diſtinguitur, & *Judaizans hæreticus* vocatur: & *Hebionita* diſerte appellatur Com. in Hab. 3. & in *Catalogo*. Errat [a] *Baronius*, cum dicit Hieronymum *ſæpe teſtari, illum fuiſſe ex CHRISTIANO Ebionitam.* Denique ſe fuiſſe *Ebionæum* ipſe demonſtravit in *Commentariis* modo memoratis, ubi refert *Euſebium* eum eorum opiniones defendiſſe. Quid? quod in *Evangelium Matthæi* Commentarios iſtos conſcripſit. Fallitur enim *Valeſius*, cum *Euſebii* verba illa: πρὸς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀντιτεινόμενος Εὐαγγέλιον, vertit, *ADVERSUS Evangelium Matthæi* (noſtrum) *diſputans*. Non modo enim *Nicephorus Calliſtus Euſebium* intellexit de Commentariis in Matthæum conſcriptis, ſed & ipſe *Hieronymus*. *Catalogo* in Origene: *Theodotionis Hebionæi, & Symmachi ejuſdem dogmatis, qui in Evangelium quoque* κατὰ Ματθαῖον *ſcripſit Commentarios, de quo & ſuum dogma confirmare conatur*. Euſebii verba ſic vertit *Ruffinus*: *Sed & Commentarios quoſdam Symmachus conſcripſit, in quibus conatur de Evangelio ſecundum Matthæum auctoritatem ſuæ hæreſeos confirmare.* Euſebium etiam de Commentariis in *Matthæum* ſcriptis intellexit [b] *Suidas*: Commentarios vero illos non *Symmacho* peculiariter adſcribit, ſed *Ebionæis*. *Origenes* (inquit) alias editiones in unum collegit, Ἀκύλα δὲ Ποντικοῦ, καὶ Θεοδοτίωνος, καὶ Συμμάχου τῶν Ἐβιωναίων· αἵρεσις δέ ἐστιν αὐτῶν, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Κύριον εἶναι δοξάζοντων. οἵτινες τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ὑπεμνηματίσαντο· δι' ὃ καὶ τὸ ἴδιον δόγμα βεβαιῶσαι σπεύδουσιν· *Aquilæ Ponticí, & Theodotionis & Symmachi Ebionæorum. Ipſorum vero ſecta eſt hominum, qui Dominum ſolum hominem eſſe ſuſpicantur. Qui Commentarios ſcripſerunt in Matthæi Evangelium, per quod etiam ſuum illud confirmare ſtudent.* *Portus Suidam* ſic intellexit, quaſi voluerit *Theodotionem* & *Symmachum* Commentarios in Matthæum ſcripſiſſe.

[a] Ad an. 205. §. 15.

[b] Origene.

Symmachum non modo ut Interpretem V. Teſtamenti, verum etiam ut Expoſitorem Novi commemorare videtur *Agobardus*, Epiſt. ad Frodegiſum: *Hæc omnia idcirco dicimus, ut appareat, quia quam injuſte à vobis criminamur, cum dicitis nos reprehenſores Apoſtolorum & divinarum Scripturarum eſſe tam injuſte, vel potius multos injuſtos quoſcunque Interpretes, atque Expoſitores coæquatis Apoſtolis & Evangeliſtis, cum Symmachum & Paulum & Didymum & Joannem una defenſione indifferentique laude dignos ducitis.* Reſpicere videtur ad expoſitionem Epiſtolarum Paulinarum ab eo conſcriptam. In Regio Codice Pariſino 753. juxta *Labbæi* Catalogum, Catena Patrum in libros Regum, conflatur ex *Cyrillo*, *Theodoreto*, *Diodoro*, *Origene*, *Symmacho*, *Heſychio*, *Didymo*, *Euſebio*, &c. Utrum vero revera deſignetur tantum *Symmachi* Verſio, alii viderint. Quin etiam ex *Hieronymi* Com. in Ep. ad *Titum* cap. 2. deprehendimus *Symmachum* volumen quoddam *Latine* ſcripſiſſe: *Symmachus igitur pro eo quod eſt in Græco* (Pſal.) σεσόων, *in Heb.* ישועתו *expreſſit* ἐξαίρων, *id eſt, egregium vel præcipuum, pro quo verbo in alio volumine LATINO SERMONE utens, PECULIAREM interpretatus eſt.* Eodem illius Opere Latino uſum fuiſſe *Agobardum* exiſtimo. In volumine quodam Latino Bibliothecæ [c] *Vindobonenſis*, recenſetur is, etiam una cum *Aquila*, inter *Latinos Patres*: quod exinde factum videtur, quod à Latinis

[c] Lambecius Com. de Bibl. Vindob. to. 3. pag. 29.

tinis quibuſdam Patribus eorum Verſiones citatæ ſint. *Hebedjeſu* in *Catalogo Scriptorum Chaldaicorum*, ſive *Syriacorum*, auctor eſt adhuc exſtare, inter eos, *Symmachi* libros nonnullos, quorum uni inſcriptio, *de diſtinctione Præceptorum.*

A *Symmacho* noſtro Ebionæi dicti ſunt *Symmachiani*, licet aliter ſentiat [a] *Baronius*; *Ebionæi* enim per *Symmachianos* manifeſto deſignantur ab *Ambroſio* Præf. in Gal. *Omnis credens in Chriſtum, & obſervans legem factorum, male intelligit Chriſtum: ſicut & Symmachiani, qui ex Phariſæis originem trahunt; qui ſervata omni lege, Chriſtianos ſe dicunt, more Photini Chriſtum non Deum & hominem, ſed hominem tantummodo definientes.* Item ab [b] *Auguſtino*, ubi memorat *Symmachianos* & *Circumciſionem* & *Baptiſmum* tenuiſſe. Plane alius vero generis erant *Symmachiani* illi de quibus *Philaſtrius cap.* 63. 64. ab alio quodam *Symmacho* ſic nominati; ſi tamen *Philaſtrius*, ſcriptor haud ſatis idoneus, non erraverit.

[a] Ad an. 203. §. 15.

[b] Contra Creſcon. l. 1. c. 31.

Ut *Aquila* in ſua Verſione verbum ex verbo expreſſit, ſic *Symmachus* ſenſum præcipue ſecutus eſt. Quo nomine ſæpe ab Hieronymo in Commentariis, cæteris præfertur. Com. in Eſ. cap. 1. & 26. *Symmachus more ſuo manifeſtius.* Ibid. cap. 5. & Quæſt. in Gen. & Com. in Eccleſ. cap. 9. *Symmachus more ſuo apertius.* Ita alibi ſæpe. Et Procemio Chronici Euſebiani: *Difficultatem rei* (interpretandi) *etiam divinorum voluminum inſtrumenta teſtentur: quæ à* LXX. *Interpretibus edita non eundem ſaporem in Græco ſermone cuſtodiunt. Quamobrem Aquila, & Symmachus, & Theodotion incitati diverſum pene opus in eodem opere prodiderunt, alio nitente verbum de verbo exprimere, alio ſenſum potius ſequi, tertio non multum à veteribus diſcrepare.* Com. in Amos 3. *Hebræus qui me in Scripturis ſanctis erudivit, tribulationem interpretatus eſt, nec renuimus ejus ſententiam, quia & Symmachus, qui non ſolet verborum κακοζηλίαν, ſed intelligentiæ ordinem ſequi, ait: obſidio & circumdatio terræ.* Symmachum majorem claritatis rationem habuiſſe obſervat quoque *Theodorus Antioch.* ad Pſ. 55. 7. Αλλὰ καὶ τὴν Συμμάχου ἔκδοσιν &c. *Sed & Symmachi editionem conferentes, oſtendimus, unamquamque dictionem ſecundum* LXX. *editionem in divina Script. poſitam fuiſſe, prout Symmachus in propria editione dixiſſe videtur. — Diverſitas autem in hoc eſt; quod unus quidem ad ſenſum attendendo manifeſtius dixerit, dum alter obſcurius ſignificatioribus vocabulis ſenſum ex Heb. edere conatur: quod frequenter & fere in pleriſque reperire licet. Unde* LXX. *quidem magis ſtuduerunt, ut vim verborum, quæ in Heb. eſt, integram ſervarent; Symmachus vero viſus eſt majorem claritatis habere rationem, ſed illam non ubique pro conatu ſuo condigne aſſequi: frequenter enim dum claritati ſtudet, quæ multum ſane ſenſui diſſentanea ſunt apponit. Unde nonnulli, cum ad ſequelam non attenderent, exiſtimarunt, ſecundum obviam expoſitionem, Symmachi editionem meliorem eſſe quam* LXX. *quod non opportune omnia ab ipſis interpretata ſint: — Cæterum quod* LXX. *quidem magis ad vim verborum attendant, Symmachus vero majorem claritatis habeat rationem, plurima inveſtiganti ſuppetunt argumenta: unum autem alterumve ad totius dicti confirmationem apponatur, &c.*

Si fides ſit Catalogo MSS. Græcorum *Conſtantini Barini* Conſtantinopolitani, à *Verderio* prius, deinde à *Poſſevino*, edito, ſupereſt etiamnum in nonnullis Græcorum Bibliothecis *Symmachi* Verſio. Hæc enim ibi leguntur: *Symmachi Hebræi Interpretatio in Pſalterium David: ejuſdem Interpretatio in omnia volumina veteris divinæ Scripturæ.* Pſalterium Græcum, quod hodie apud nos exſtat, & unde tranſlata eſt Editio Latina Vulg. non eſſe LXX. ſed *Symmachi*, arbitratus eſt *Lindanus*, quia locus unus aut alter, *Symmacho* à veteribus tributus, in eo reperitur. Male. Loci tales in Editionem LXX. è gloſſis marginalibus irrepſerunt. Magis errant alii quidam, qui totam editionem Bibliorum Latinam

nam Vulgatam exiſtimant converſam fuiſſe vel ex editione *Symmachi*, vel ex *Aquilæ*, vel *Theodotionis*.

In Appendice Operis *de Re Accipitraria &c.* habetur Epiſtola fictitia *Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis ad Ptolemæum R. Ægypti*, Catalanica lingua de iſto argumento. Ibid. *Falconum genera ſeptem ſunt: ſicut dicunt Aq. Sym. & Theodotion; qui utique ſcribunt Ptolemæo R. Ægypti Epiſtolam, in qua ad ejus præcepta tractaverunt de avibus nobilibus. — Poſtremo ne tantorum auctorum Aquilæ Sym. & Theodotionis documenta &c.*

Solent *Aquila, Theodotio,* & *Symmachus commemorari* ſub nomine τῶν τελῶν (Interpretum) *Trium.* Theodoretus in Eſ. 8. σαφέστερον δὲ οἱ τρεῖς ἡρμηνεύκασι· *Apertius autem Tres interpretati ſunt.* Idem in Abdiam 1. καὶ τοῦτο δὲ σαφῶς οἱ τρεῖς ἑρμηνευταὶ νότον ἡρμηνεύκασι· *Hunc etiam uno conſenſu tres Interpretes auſtrum verterunt.* Hieronymus in Eſ. 7. *Et* LXX. *& tres reliqui.* Ibid. cap. 14. *Tres reliqui Interpretes.* cap. 15. *Nec ullus trium Interpretum.* In Ezech. 5. *Tres alii Interpretes.* Similiter apud *Euſebium* in Eſ. 13.

8. Aliæ tres Editiones exſtitere Auctorum quorundam innominatorum, quas omnes vel per ſe, vel per alios reperit *Origenes*, inque lucem primus produxit. Non tamen fuere eæ totius voluminis Biblici, ſed tantum paucorum quorundam librorum.

QUINTA juxta Epiphanium *Jerichunte* ab Origene reperta eſt in dolio una cum aliis quibuſdam voluminibus Heb. & Græcis abſcondita. [a] *Epiphanius*: Τελευτήσαντος δὲ Σεβήρου διεδέχετο τὸν ἀρχὴν αὐτοῦ Ἀντωνῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ δὲ Γέτας ἄλλος, καὶ Καρακάλλος ἐπικληθεὶς, καὶ ποιεῖ ἔτη ζ'. ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ αὐτοῦ ἔτει εὑρέθησαν καὶ βίβλοι τῆς πέμπτης ἐκδόσεως ἐν πίθοις, ἐν Ἱερεχοῦντι κεκρυμμέναι, μετὰ ἄλλων βιβλίων Ἑβραϊκῶν δὲ Ἑλληνικῶν. *Mortuo Severo, ſuccedit Antoninus ejus F. qui & Geta & Caracalla nominatur. Imperavit annos 7. Septimo vero anno Quintæ editionis libri Jerichunte in doliis reperti ſunt, cum aliis Hebraicis ac Græcis.* Auctor *Synopſis*, Πέμπτη ἑρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθοις εὑρεθεῖσι κεκρυμμένη, ἐπὶ Ἀντωνίνου βασιλέως τοῦ Καρακάλλα ἐν Ἱερεχοῦντι ὑπό τινος τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις σπουδαίων. *Quinta interpretatio cum abſcondita fuiſſet, in doliis inventa eſt ſub Imp. Antonino Caracalla dicto, in Jericho; à quodam ex illis, qui Hieroſolymis pietati* (vel *ſtudiis*) *vacaverunt conflata.* Locum hunc Interpres Latinus ſic male interpunxit, quaſi Auctor voluerit, Verſionem iſtam non *inventam* ſed *factam* fuiſſe ſub *Caracalla.* Euthymius: *Quinta certum non habet authorem, inventa eſt autem in Jericho, dolio operta, ſub Caracalla Imp.* In Chronico MS. *Rabano Mauro* adſcripto, dicitur inventa fuiſſe *Jerichunte* anno *Chriſti* 219, *Caracallæ* 7. Apud *Joſephum Chriſtianum* legimus, eam ab aliquibus adſcriptam fuiſſe *fœminæ* tanquam auctori, & in *fœminæ* domo repertam fuiſſe: Πέμπτη δὲ ἔκδοσις εὑρέθη ἐν Ἱερεχοῦντι ἐν πίθοις χαλκοῖς κεκρυμμένη, οὐκ ἐπιγεγραμμένη τὸ ἑρμηνέα (lege τῷ ἑρμηνεῖ) Φασὶ δὲ αὐτὴν ὑπὸ γυναικὸς ἑρμηνεύθαι. τὸ δὲ ἐν οἰκίᾳ γυναικὸς εὑρέθαι σὺν πίθοις. *Quinta editio inventa eſt Jerichunte, in doliis æneis abſcondita, Interpretis nomine non inſcripta. Aiunt vero à muliere tranſlatam fuiſſe, & in mulieris domo inventa fuiſſe dolia.*

[a] De P. & Menſ. 17.

Hieronymus in Præf. ad *Origenis Homilias* in *Cantica Cant.* ait ipſum ſcribere ſe *Quintam* editionem in *Actæo littore* inveniſſe. Proferuntur *Hieronymi* verba etiam à *Ruffino* Invect. 2. *Nam undecim voluminibus explicitis, quæ ad viginti uſque verſuum millia pervenerunt: primum* LXX. *Interpretes, deinde Aquilam, Sym. Theod. & ad extremum Quintam Ed. quam in Actæo littore inveniſſe ſe ſcribit, ita magnifice aperteque diſſeruit, ut &c.*

Errant itaque qui dicunt *Quintam* inventam fuiſſe *Jerichunte*, Sextam *Nicopoli ad Actium.* Atque ita Scholiaſtes ad *Synopſin*, appellat *Quintam*, quam *Synopſis Sextam* dicit; ſed tempora male confundit; ἡ πέμπτη ἑρμηνεία ἡ ἐν πίθοις εὑρέθη κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμμαίας παιδὸς ἐν Νι-

κατὰ τὴν πρὸς Ἀκτίοις (l. Ἀκτίῳ) *Aretas* Scholiaſtes *Clementis Alex.* uttamque opinionem confundit, dicens *Quintam* inventam quidem fuiſſe *Jerichunte*, ſed ſub *Alexandro Mammææ F.* πέμπτη εὑρέθη ἐν πίθοις ἐν Ἱερεχοῦντι ἐπὶ Ἀλεξάνδρου. [a] *Genebrardus*, aliique nonnulli, aiunt *Quintam Hieroſolymis* fuiſſe repertam; ex eo decepti, quod ab Auctore *Synopſis* dicitur facta fuiſſe ab aliquo eorum qui *Hieroſ.* ſtuduerunt. Quod autem dicitur ἐν πίθοις fuiſſe abſcondita, [b] *Muſculus* perabſurde vertit, *in Pithis* ſive *in Pythis.*

a Chron.

b Verſione *Synopſis.*

Complexa eſt hæc Quinta Editio Prophetas Minores, Pſalterium, Canticum Canticorum, & ut videtur, Jobum. In Prophetis [c] *Minoribus* citatur haud raro ab [d] *Hieronymo*, in *Majoribus* nuſquam, nec ab eo, nec ab ullo alio; in *Pſalmis* à multis paſſim; in *Proverbiis* & *Eccleſiaſte* nuſquam. In *Cantico* citatur ab *Origene* in *Homil.* In *Jobo* citatum non invenio: *Olympiodorus* tamen in *Jobi* caput ult. alium quendam Interpretem adducit præter *Aq. Th.* & *Sym.* τὸ δὲ τετράδραχμον τοῦ χρυσίου, ὅπερ ἐστὶ νόμισμα ἕν. ἕτω γὰρ καὶ ἑρμηνεύτων ἐξέδωκεν· Ἀκύλας μέν, καὶ Θεοδοτίων, ἐνώτιον χρυσοῦν· Σύμμαχος. *auri tetradrachmum, quod numiſmatis genus eſt; ſic enim* Interpres alius *reddidit: Aquila vero & Theodotio, Inaurem auream; & Symmachus, Narium ornamentum.*

c Citatur etiam in *Hoſea* in margine Cod. Card. *Barberini* cap. 4, 6, 7, 8, 9, 12.
d In Hoſ. c. 13. Joel 3. Amos 1. 4. Mich. 5. Nahum 1. 2. Hab. 2.

[e] *Iſidorus Hiſp.* & poſt illum [f] alii multi, Editionem *Quintam* imperite confundunt cum illa, quæ *Vulgaris*, ſeu κοινὴ nominabatur: *Fuerunt & alii Interpretes, qui ex Heb. lingua in Græcum Sacra eloquia tranſtulerunt, ſicut Aquila, Symmachus, & Theodotion, ſicut etiam* Vulgaris *illa interpretatio, cujus auctor non apparet; & ob hoc ſine nomine Interpretis* Quinta *Editio nuncupatur. Præterea Sextam & Septimam Ed. Origenes miro labore reperit, & cum cæteris Ed. comparavit.* Auguſtinus de Civ. 18. 43. meminit tantum A. S. T. & *Quintæ* Editionis.

e Orig. lib. 6. cap. 3.
f Hugo de S. Victore de Script. c. 9.

9. SEXTA Editio ab *Origene* inventa eſt, non *Nicopoli*, ut vulgo legimus, ſed *Jerichunte.* Patet enim ex dictis, invertenda eſſe, quæ dicuntur de locis, ubi inventæ ſint *Quinta* & *Sexta.* *Caracallæ*, inquit *Epiphanius*, ſuccedit *Antoninus* alius, qui imperavit annos 4. Secutus eſt Alexander filius Mammææ annis 13. Ἐν μέσῳ τῶν χρόνων τούτων εὑρέθη ἔκτη ἔκδοσις ἡ αὐτὴ ἐν πίθοις, κεκρυμμένη ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίᾳ· *Per hæc tempora Editio Sexta, quæ & ipſa in doliis latebat, Nicopoli ad Actium eſt inventa.* Ex eo quod dicit *Epiphanius*, ἐν μέσῳ τῶν χρόνων τούτων, *Baronius* perperam intelligit *annum medium* Alexandri Imp. quem obſervat fuiſſe ætatis Origenis 43^m. [g] *Marianus Victorius* intelligit illud tempus, quod inter *Antoninum* & *Alexandrum* interceſſit. Illa autem *Epiphanii*, ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίᾳ, *Cornarius* male vertit, *Nicopoli ad Orientem ſita*, vocem ἀκτία, ab ἀκτὶς, quod *radium ſolis* ſignificat, derivans. E contra apud *Synopſin*, ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀρκτίοις, *Muſculus* vertit, *Nicopoli Septentrionali*, quem errorem ſequitur [h] *Baronius.* *Synopſis* hæc ſunt verba: Ἕκτη ἑρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθοις εὑρεθεῖσα, ἡ αὐτὴ κεκρυμμένη, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμμαίας παιδὸς, ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀρκτίοις (l. Ἀκτίοις, vel Ἀκτίῳ) ὑπό τινος τῶν Ὠριγένους γνωρίμων· *Sexta & ipſa doliis inventa eſt, tum & ipſa abſcondita fuiſſet, ſub Alexandro Mammææ filio, Nicopoli ad Actium, à quodam Origenis familiari.* Interpres *Synopſis* Latinus hæc verba ſic vertit, quaſi dicatur non *inventam* fuiſſe, ſed compoſitam à quodam Origenis familiari, ſub Alexandro Mammææ filio. *Sexta & ipſa in doliis inventa eſt, antea ſub Alexandro Mammææ F. Nicopoli ad Actium à quodam Origenis familiari compoſita.* Hoc ſi voluit Auctor, erroris anſam præbuiſſe videtur lectio prava apud *Euſebium* Hiſt. vi. 18. ubi dicitur Origenem ἀνιχνεῦσαί τι τῶν τῶν ἑτέρων παρὰ τοὺς ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἑρμηνευκότων ἐκδόσεις· *Aliorum qui præter* LXX. *Interpretes S. Scripturæ interpretati ſunt, editiones perveſtigaſſe.* Pro ἑτέρων [i] *Sandius* legit ἑταίρων. Ἀνιχνεῦσαί τι τινας τῶν ἑταίρων περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἑρμηνεύσαντας ἐκδόσεις. Quæ *Portus* ſic reddidit:

g Schol. ad Hieron. l. 2. contra Ruff.

h An. 230.

i V. Ωριγένης.

reddidit: *Et inveſtigaret aliquas AMICORUM editiones, præter illos* LXX. *Interpretes, qui S. Scripturas ſunt interpretati.* *Joſephus Chriſtianus* de Sexta hoc ſolum habet: Ἕκτη δὲ ἄλλη εὑρέθη ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἄκτιον, μεθ' ἃ οὐήρου διωγμόν· ἐξ ἧς αἱ ἑρμηνεῖαι τῶν ψαλμῶν εἰσι καὶ ὠδαί. Euthymius: *Sexta ſine Auctoris nomine reperta eſt Nicopoli apud Actium, ſub Alexandro Mamm. Imp.* Auctor Præfationis ad Scholia in Pſalmos S. Baſilio adſcripta ait eam inventam fuiſſe *Nicopoli Acatiæ*, l. *Actiæ*.

Comprehendit Editio SEXTA Prophetas *Minores*, librum *Pſalmorum*, & *Canticum Cant.* Utrum alios aliquos libros, mihi non ſatis conſtat. In *Pſalmis* non raro citatur; in Propheta *Habacuc*, ab *Hieronymo* ad cap. 2. & 3. In *Cantico*, apud Annotationes *Nobilianas* cap. 6. Inſigni errore aſſerit [a] *Salmaſius*, nec *Quintam* nec *Sextam*, ab *Hieronymo* uſquam memorari.

[a] De L. Hellenift.

Sunt qui credunt has Editiones *Quintam* & *Sextam* non fuiſſe proprie loquendo *Verſiones*, ſed coagmentatas fuiſſe ex aliis illis Verſionibus LXX. *Aq. Theod.* & *Sym.* Verum hoc ex eo refellitur, quod aliquibus in locis ab omnibus illis diſſentiebant.

A *Judæis* factas fuiſſe exiſtimat *Hieronymus* lib. 2. adv. Ruff. *Magnis, ut ſcio, ſumptibus redemiſti Aquilæ, & Sym. & Th. Quintæque & Sextæ Editionis Judaicos Tranſlatores.* Sextæ vero Editionis auctorem fuiſſe *Chriſtianum* apparet ex illius interpretatione verſus 13. Orationis Habacuc, quam ipſe profert Hieronymus. *Sexta Editio prodens manifeſtiſſime Sacramentum, ita vertit ex Heb. Egreſſus es, ut ſalvares populum tuum per* JESUM *Chriſtum tuum, quod Græce dicitur,* ἐξῆλθες εἰς σωσαι τὸν λαόν σου διὰ Ιησοῦ τοῦ Χριστοῦ σου. *Epiphanius*, cum dicit *Quintam* inventam fuiſſe *poſt Severi perſecutionem*, videatur innuere ſe exiſtimaſſe eam à Chriſtiano quodam factam fuiſſe, & in dolio fuiſſe occultatam, ſæviente iſta perſecutione, ut poſteris conſervaretur.

10. SEPTIMAM Editionem, etſi in *Hexaplis Origenis* exſtantem, ignorabant *Epiphanius*, Auctor *Synopſis*, *Euthymius*, & *Joſephus Chriſtianus*. E quibus Auctor *Synopſis*, & *Euthymius*, quos vulgo ſequuntur recentiores, pro *Septima* perperam recenſent Editionem LUCIANEAM.

Editionem illam, quæ *Jerichunte* in dolio ſub *Antonino Caracalla* inventa eſt, non aliam fuiſſe quam hanc *Septimam* ex *Euſebio* colligi poſſe [b] videatur. *Origenes* (inquit) aliorum quoque, qui præter LXX. Interpretes ſacras Script. interpretati ſunt, editiones, nonnullas denique interpretationes à tritis illis & vulgatis, Aquilæ ſcil. ac Symmachi ac Theodotionis diverſas reperit. ὡς οὐκ οἶδ' ὅθεν ἐκ τινων μυχῶν τ παλαι λανθανουσας χρονον ανιχνευσας, εἰς φῶς προηγαγεν. ἐφ ὧν λεγε τιν ἀδηλότητα, τινῶν ἄρ' εἶην οὐκ εἰδώς, αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπισημηνατο, ὡς ἀλλαχ τιν μὲν εὑροι ἐν τῇ πρὸς Ακτίῳ Νικοπολει τιν δ' ἐν ἑτερῳ τοπῳ τοιῶδε. ἐν γε μὲν τοις Ἑξαπλοις τῶν Ψαλμῶν μ' πας ὑποτμησις πασαρας ἐκδοσεις, ἃ μόνον πεμπτην, ἀλλα καὶ ἕκτην καὶ ἑβδομην ὠδηθεις ἑρμηνειαν, ὅτι μιας αὐτης ὑποτμησιν, ὡς ἐν Ιερχοῖ εὑρημενης ἐν πιθῳ καλα τοῦ χρονους Ἀγωνίνου τοῦ υἱοῦ Σεβήρου. *Quas quidem ille ex neſcio quibus angulis erutas, in quibus jamdudum delituerant, primus in lucem produxit. Et cum obſcurum incompertumque haberet cujaſnam eſſent auctoris, hoc ſolum de ipſis adnotavit, alteram quidem à ſe repertam fuiſſe Nicopoli juxta Actium: alteram vero in alio quodam loco. Quinetiam in Hexaplis Pſalmorum exemplaribus, poſt inſignes illas 4. editiones, cum non Quintam modo, ſed etiam Sextam ac Septimam apponeret verſionem, rurſus in principio unius notavit inventam illam fuiſſe Jerichunte in dolio, temporibus Antonini qui Severi filius fuit.* Pro, ἃ μόνον πεμπτην, ἀλλὰ καὶ ἕκτην Ϛ ἑβδομην, lego, cum *Valeſio*, ἃ μόνον πεμπτην καὶ ἕκτην, ἀλλὰ Ϛ ἑβδομην, *non modo Quintam & Sextam, ſed etiam Septimam*, & pro, ὅτι μιας αὐτης, lego ὅτι αὐτῆς. Cum enim antea locutus ſit *Euſebius* de Quinta & Sexta Editione ab Origene reperta,

[b] Hiſt. 6. 16.

reperta, altera Nicopoli, altera alio in loco, hoc amplius addit, Origenem *in Hexaplis Pſalmorum*, ubi *non Quintam & Sextam modo, verum etiam Septimam appoſuit, in principio hujus notaſſe, inventam fuiſſe Jerichunte &c.* *Zonaram* autem hoc ſenſu plane Euſebium intellexiſſe, conſpicuum eſt. καὶ τὰς τούτοις ἡρμηνευκότων συναγαγὼν τὰ συγγράμματα, τὴν ὀϐ'. δηλαδὴ, τήν τε Ακύλα καὶ τὴν Συμμάχου, καὶ τὴν Θεοδοτίωνος, καὶ δύο ἄλλων ἀνωνύμων ἑρμηνέων (ηγνόηται γὰρ τὰ ἐκείνων ὀνόματα) ἐφιλοπόνησε τὰ τῶν Ἑξαπλῶν λεγομένων συγγράμματα. Ἐν δὲ τοῖς ψαλμοῖς καὶ ἑβδόμης μέμνηται ἑρμηνείας, ὡς ἐν Ιεριχοῖ εὑρημένης. *Et colligens editiones eorum, qui Scripturas Hebr. interpretati ſunt, viz.* LXXII. *Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & duorum aliorum Interpretum, quorum nomina ignorantur, volumina, quæ Hexapla dicuntur, compilavit. In Pſalmis vero etiam Septimæ Interpretationis meminit, tanquam Jerichunte repertæ.* [a] *Nicephorus Calliſtus*, dum ex *Euſebio* ſcribit, omnia miſere confundit ac perturbat: ὧν τὴν μὲν Ιουδαῖός τις Ακύλας ὄνομα, πρὸς τὸ Ελληνικὸν μετερρύθμισε· καὶ μετ' αὐτὸν Σύμμαχος, ἄλλην δὲ Θεοδοτίων, καὶ ἕτερός τις ἀνώνυμος ἐκδεδώκασι· σοφοὶ γὰρ καὶ ἀμφω δὴ τὼ παιδεύσεις ὄντες, τήν τε Ἑβραΐδα τε καὶ τὴν Ελληνα· ὧν αὐτὸς τὴν μὲν φησιν εὑρεῖν, τῇ πρὸς Αρκτίῳ (l. Ακτίῳ) Νικοπόλει· τὴν δὲ ἐν ἑτέρῳ τινὶ τόπῳ. *Quarum editionum unam Judæus quidam Aquila nomine Græce vertit, poſt hunc Symmachus, aliam Theodotio, aliam deinceps innominatus quidam: qui ſane omnes Hebraici & Græci ſermonis egregie periti fuere.* QUARUM TRANSLATIONUM *quandam ſe Nicopoli, quæ ad Actium ſita eſt, atque aliam alio tali quodam loco inveniſſe ſcribit.* Deinde ſubnectit: Ἐν δὲ τοῖς Ἑξαπλοῖς τῶν Ψαλμῶν, μετὰ τὰς πρώτας τέσσαρας ἐκδόσεις, ἃ πέμπτην μόνον ἀλλὰ καὶ ἕκτην καὶ ἑβδόμην προσθεὶς ἑρμηνείαν ἐπισημαίνεται, ὡς ἐν Ιεριχοῦ εὑρημένας ἐν πίθῳ κατὰ τοὺς χρόνους Αντωνίνου τοῦ Σεουήρου. *In Pſalmorum autem Hexaplis, poſt quatuor celebriores editiones, non quintam ſolam, ſed & Sextam, atque adeo Septimam tranſlationem ſe appoſuiſſe oſtendit, Jerichunte in dolio, temporibus Antonini Severi F.* REPERTAS.

[a] Lib. 5. c. 11.

[b] *Ruffinus* in ſua *Euſebii* Verſione ſive Compendio, ſic locum oſcitanter expreſſit, quaſi Verſiones pluſquam *tres* Auctorum anonymorum repererit *Origenes. Ita ut præter iſtas quæ in uſu ſunt, Aquilæ, vel Symmachi, vel Theodotionis, inveniret etiam alias in abſconditis ac ſecretis latentes: in quibus ne nomina quidem Interpretum reperit ſcripta. Hoc autem ſolum dicit de eis, quod aliam quidem in Actiaco littore apud Nicopolim, aliam in Hiericho, atque in* ALIIS ALIAS *repererit* LOCIS. Paulo poſt eadem oſcitantja ſubnectit: *In Pſalterio autem, & aliis nonnullis, interſerit aliqua etiam de cæteris iſtis editionibus, quas quoniam ſine nomine auctorum repererat, Sextam & Septimam editionem nominavit. Euſebii* denique verba apud [c] *Suidam* recitata *Æmilius Portus* perinepte ſic interpretatur: & *alias quaſdam à tritis vulgatis, & jam receptis interpretationibus diſcrepantes, illas ſcil. Aquilæ, & Symmachi, & Theodotionis, inveniret, quas ex arcanis quibuſdam locis, neſcio unde nactus, ſuperiore tempore latentes, in lucem inveſtigatas produxit.*

[b] Lib. 6. c. 13.

[c] V. Ωριγένης.

[d] *Iſ. Voſſius* per ἐπὶ μιᾶς apud *Euſebium*, male intelligit, ἐπὶ μιᾶς σελίδος: Et una eademque columella ait *Sextam* & *Septimam* Verſionem in Hexaplis exhibitam fuiſſe, *duabus dimidiatis pro una Verſione computatis.* Quod fieri non potuit, cum non librorum diverſorum, ſed partim ſaltem eorundem fuerint Verſiones illæ Sexta & Septima. In diverſis itaque columellis diſpoſitas fuiſſe neceſſe eſt. *Petavius* pro ἐπὶ μιᾶς αὐδῆς, ſubſtituit ἐπὶ μιᾶς πέμπτης· Audiamus vero quæ habet Cl. *Huetius* in *Origenianis*: *Euſebii* verba ſic reddit: *In Hexaplis quidem Pſalmorum, poſt inſignes 4. Editiones, non Quintam ſolum, ſed & Sextam & Septimam adjungens interpretationem, in ſingulas rurſus columnas deſcripſit: utpote quæ Hierichunte reperta ſit in dolio &c.* Deinde hæc ſubnectit: "Επὶ μιᾶς (inquit)

[d] Reſp. ad tertias Simonii Object.

"locutio

"locutio est Tactica, qua res significantur in unum versum collocatæ "à fronte ad tergum. Optime docet *Budæus* quid sint νῆες ἐπὶ μιᾶς π-"ταγμάτης, nempe naves ita instructæ, ut unica in fronte sit, reliquæ "pone sequantur in versum porrectæ. Ita ἐφ' ἑνὸς τάγματος στρατιῶται, "milites sunt in unum versum à fronte ad tergum instructi. Hanc lo-"cutionem eleganter huc transtulit *Eusebius*: quoniam enim per lon-"gas & angustas columellas digestæ erant Editiones in Hexaplis, pro-"pterea ἐπὶ μιᾶς στοιχειωμάτης esse dixit. Sua quoque vis inest vocabu-"lo στοιχεῖον. στοιχάω & præter alias significationes, sonat etiam, *scriptum "aliquod ad aliud adjicere, adscribere.* Igitur ἐπὶ μιᾶς στοιχειώσης, hoc "est, *in singulas columnas describens ad pristes adtexuit.*" Hæc ille. Qui, etiam, ut *Eusebius* cum aliis, qui tradunt *Quintam* Editionem *Jerichunte* in dolio sub Imp. *Caracalla* fuisse inventam, concilietur, observat *Epiphanium* dicere una repertos fuisse libros alios, cum Hebraicos, tum etiam Græcos: ex his itaque fuisse Editionem quoque *Septimam*, opinatur *Huetius*.

Ex eo autem *Eusebii* loco, concludunt *Valesius*, *Huetius*, & *Vossius Septimam* Editionem *Psalmos tantum habuisse*. Alii etiam *Sextam* fuisse tantum *Psalmorum*, exinde conficiunt. Rectius ipse *Russinus* ait apud exemplaria Hexapla, *in Psalterio, & ALIIS NONNULLIS, interserta fuisse aliqua* ex Editione *Sexta* & *Septima*. De *Sexta* id falsum esse ex supradictis patet. De *Septima* mox patebit. Testatur enim *Hieronymus* cum *Sextam* tum etiam *Septimam*, *Prophetas Minores* habuisse. In Hab. 2. *Reperi exceptis quinque editionibus* (h. e. *præter 5. editiones*) *id est Aquilæ, Symmachi*, LXX. & *Theodotionis*, & *Quintæ, in duodecim Prophetis, & duas alias editiones, in quarum una scripta est*, &c. In *Hieronymi* Comm. in *Prophetas*, nec *Sextam* nec *Septimam* editionem alibi quam in *Hab.* citatam reperio. Et ex hoc quoque loco apparet editionem *Quintam* non habuisse Prophetas omnes, sed tantum *Minores*: nec citatur unquam ab *Hieronymo* in Com. super *Prophetas Majores*.

Tantum abest ut editio *Septima* fuerit *Psalmorum* duntaxat, ut non immerito dubitaveris, utrum *Psalmos* omnino complexa sit, licet id constare videatur ex verbis *Eusebii*. Certe eam non fuisse *Psalmorum*, ex eo colligi posse videatur, quod ab *Hieronymo* nec in Ep. 135. ad *Sun.* & *Fret.* nec in 139. ad *Cyprianum*, nec 140. ad *Principiam*, nec 141. ad *Marcellam*, nec 145. ad *Damasum*, in quibus sæpe citantur 6. aliæ editiones *Psalmorum*, memoratur *Septima*. Sic etiam apud *Scholiasten* à *Nobilio* in suis Annotationibus editum, ad Psal. 48. *Quinta* οὐκ ὄψονται· *Aquila, Theodotio, Sexta*, LXX. οὐκ ὄψονται· *Symmachus* οὐ βλέψουσι. Ad Psal. 118. *Aq. Theod. Sexta*, ἀσωθησωμαι· *Sym. & Quinta*, ἀθετωθῶμαι. Ad Psal. 128. *Aq.* ὁ ἐχθίσεν αὐτὰ λαβεῖν, ἐξηράνθη· *Theod. & Quinta Editio*, ἐκκατασθῆναι· *Sym.* ἐκκαυλῆσαι· *Sexta Ed.* ἐκριζῶσαι. Nec ab eo, nec ab ullo Commentatore, citatur usquam *Septima*. Quid? quod nec ab ipso *Origene* in fragmento quod profert *Hieronymus Ep.* 138. *ad Marcellam*, ubi aliæ 6. Versiones de locis quibusdam *Psalmorum* citantur. Quin & nullam aliam *Psalmorum* exstitisse perspicue ibidem docet *Origenes* his verbis: *Atque ita cum talem UNIUSCUJUSQUE Editionis opinionem reperissemus*, &c. An dicendum, *Origenem* ea scripsisse antequam Editionem *Septimam* reperisset? Certe vel hoc dicendum, vel alia ratione corrigendus est *Eusebius*, elidendo scil. ista, καὶ ἑβδόμην. Hic loci non celandum est, *Hieronymum* ipsum [a] alibi testari, non modo *Quintam* & *Sextam*, sed & *Septimam* translationem fuisse *maxime eorum librorum, qui apud Hebræos versu compositi sunt.* Quinam autem libri metro sint conscripti, ipse docet Præf. in *Job* ex Heb. conversum; nempe *Job* maxima ex parte, *Psalterium*, *Lamentationes*, & *Canticum*. Præfa-

[a] Com. in Titum loco mox producendo.

tione in Verſionem *Eſaiæ*, *Pſalmos* tantum & *Opera Solomonis* tanquam metro conſcripta memorat.

In margine pervetuſti Cod. Card. *Barberini*, qui Prophetas Minores complectitur, ad Orationem Prophetæ Habacuc, hæc adnotantur: Τῷ ᾠδῷ δ̄ Ἀμβακὲμ ἐχ εὗρον συμφωνοῦσιν ὅτι τοῖς ο΄. ὅτι Ακύλᾳ, ὅτι Συμμάχῳ, ὅτι Θεοδοτίωνι· ζητήσεις οὖν εἰ τῆς ε΄. ἢ τῆς ς΄. ἐκδόσεώς ἐστιν. Ignorabat iſte adnotator, Prophetæ illius Verſionem *Septimam* exſtitiſſe: nec mirum tamen, quandoquidem, ut apparet, *Hexapla* non conſuluiſſet.

In margine *Marchaliani* exemplaris *Eſaiæ*, citantur paſſim οἱ Γ. i. e. οἱ τρεῖς. Oſtendimus ſupra, quod *Aquila*, *Symmachus*, & *Theodotio*, οἱ τρεῖς nominari ſolent: veruntamen neceſſe eſt ut in Codice *Marchaliano* alios ab illis intelligamus, cum οἱ Γ΄. & Α. Σ. Θ. tanquam diverſi ſub eodem conſpectu [a] ſæpe citantur; & nonnullis in locis ad eandem vocem: ut cap. 42. 9. οἱ Γ. ἀναγγεῖλαι, Θ. βλαστῆσαι. Α. ἀναφυῆναι. & cap. 66. 8. ὁμῶς οἱ Γ. οἱ ο΄. Η. ὁμῶς Α. Θ. Num iſtinc inferre liceat *Quintam*, *Sextam*, & *Septimam* editionem *Eſaiam* comprehendiſſe, eaſque per τὲς Γ. in eo exemplari intelligi? Sed *Eſaiam* in eis non fuiſſe comprehenſum, aliunde manifeſtum videtur: & ſi per τὲς Γ. deſignentur tres illi Interpretes anonymi, unde eſt quod ſeparatim ne ſemel quidem citentur? Placet itaque conjectura *Waltoni*, deſignari tres vulgares editiones *Pamphili*, *Luciani*, & *Heſychii*, quæ maxima ex parte inter ſe conveniebant.

[a] P. 262. 269. 295. 375. 412. 419.

[b] Bibl. lib. 8. [b] *Sixtus Senenſis* negat *Septimam* Ed. in Origenis *Hexaplis* aut *Octaplis* locum habuiſſe. Quod refellitur non modo ex ipſis *Euſebii* verbis, ſi modo ea recte ſe habent, aliiſque Scriptoribus, qui eum ſequuntur: verum etiam ex *Hieronymo* in *Catalogo*; ubi ait *Origenem*, *præterea Quintam & Sextam & Septimam editionem*, *quas etiam nos* (inquit) *de ejus Bibliotheca habuimus*, *miro labore reperiſſe*, *& cum cæteris editionibus COMPARAVISSE*, i. e. in Hexaplis. Idem Com. in Epiſt. ad *Titum* cap. 3. *Unde & nobis curæ fuit omnes Veteris Legis libros*, *quos vir doctus Adamantius in exempla digeſſerat*, *de Cæſarienſi Bibliotheca deſcriptos*, *ex ipſis authenticis emendare*, *in quibus & ipſa Hebræa propriis ſunt characteribus verba deſcripta*, *& Græcis literis tramite expreſſa vicino*, *Aquila etiam & Symmachus*, LXX. *quoque & Theodotio ſuum ordinem tenent. Nonnulli vero libri*, *& maxime hi*, *qui apud Hebræos verſu compoſiti ſunt*, *tres alias editiones additas habent*, *quam Quintam & Sextam & Septimam tranſlationem vocant*, *auctoritatem ſine nominibus Interpretum conſecutas. Hæc immortale illud ingenium ſuo nobis labore donavit*, *ut non magnopere pertimeſcamus ſupercilium Judæorum*, *ſolutis labiis*, *& obtorta lingua*, *& ſtridente ſaliva*, *& raſa fauce gaudentium.* Editiones *Quintam*, *Sextam*, & *Septimam*, *licet quibus cenſeantur auctoribus ignoretur*, *tamen ita probabilem ſui diverſitatem tenere*, *ut auctoritatem ſine nominibus meruerint*, teſtatur rurſus *Hieronymus Præfat. Chronici Euſeb.*

[c] De Script. Interp. cap. 9. [c] *Jo. Wowerius* contendit alias quaſdam fuiſſe ἀνονύμους Verſiones præter 5ᵐ, 6ᵐ, & 7ᵐ: nempe aliam ab illis fuiſſe quam commemorat B. *Auguſtinus* De Civ. lib. 18. & *Quintam* dici teſtatur, his verbis: *Sacra eloquia tranſtulerunt Aq. Sym. Theodotio*, *ſicut etiam eſt interpretatio illa cujus auctor non apparet*, *& ob hoc ſine nomine Interpretis Quinta Editio nuncupatur.* Hanc, inquit *Wowerius*, cujus meminit *Auguſtinus*, oportet fuiſſe antiquam & uſu receptam, cum *Vulgaris* appellatur ab *Iſidoro Hiſp. cum Nicopolitana* (inquit) *brevi naſcentibus aliis occidit.* Hæc ille: Sed non digna ſunt quæ refutentur.

Ut nec illa quæ habet [b] *Hugo de S. Victore*, qui aſſerit *Sextam* & *Septimam* ab ipſo *Origene* fuiſſe factas. *Secundam* (inquit) *& tertiam & quartam tranſlationem fecerunt Aquila*, *Symmachus*, *Theodotion. Quorum primus*, *viz. Aquila*, *Judæus*: *Symmachus vero & Theodotion Hebionitæ hæretici fuerunt.*

fuerunt. Obtinuit tamen uſus ut poſt LXX. *Interp. Eccleſiæ Græcorum eorum reciperent exemplaria & legerent: Poſt hæc acceſſit Quinta, quæ Vulgaris dicitur: quæ quodam tempore in Hierico reperta eſt. Sed quis auctor ejus fuerit, uſque hodie ignoratur. Sextam & Septimam Origenes fecit, cujus codices Euſebius & Pamphilus vulgaverunt.*

Græcorum horum omnium Interpretum fragmenta, collegit ac edidit *Jo. Druſius.*

CAP. II.

De Origenis Hexaplis, Octaplis, & Tetraplis. Hexapla & Octapla *fuiſſe eadem volumina* 1. 2. 3. Pentaſelidon *quid* 3. *Doctorum virorum hallucinationes variæ.* 4. &c. *Textum* Samariticum *in Hexaplis non fuiſſe comprehenſum.* 7. *Utrum* Tetrapla *poſt* Hexapla *contexta fuerint.* 8. *De ratione ordinis editionum variarum in Hexaplis.* 10. Aſteriſcorum, Obelorum, Limniſcorum, & Hypolimniſcorum, *deſcriptio & uſus.* 11. *Quæ ſuppleta ſunt in* LXX. *ſub Aſteriſcis, ex* Theodotione *potiſſimum fuiſſe deſumpta.* 13. *In Editione* LXX. *Hexaplari reducta fuiſſe, quæ confuſa ſunt, ad ordinem Textus Heb.* 15. *Utrum in Hexaplis in verſus diviſæ fuerint Scripturæ.* 16. *Editionem* LXX. *aſteriſcis & obelis ſignatam, fuiſſe eandem cum Hexaplari.* 17. *In* Tetraplis *nullos fuiſſe Aſteriſcos & Obelos.* 18. *In Hexaplis non fuiſſe duas* τῶν LXX. *editiones.* 19. *Aſteriſci & Obeli in aliquibus vulgaribus Codicibus.* 20. *De Editione* Κοινῆ. 11. 19. &c. *Editionem* τῶν LXX. *Hexaplarem fuiſſe puriorem.* 19. 22. *Non tamen immaculatam.* 23. 24. *Origenem non ex uno aliquo exemplari, ſed ex variis, eam adornaſſe.* 23. *Editio* Hexaplaris & Κοινὴ *quomodo differebant in Pſalmis.* 25. *quomodo in Eſaia.* 26. Hexapla &c. *quo tempore compoſita.* 28. *Origenes ob illud opus inter* Interpretes *male recenſitus.* 29. *Hexaplorum autographum in Bibliotheca Cæſarienſi.* 30. *Editionem* τῶν LXX. *Hexaplarem à* Pamphilo & Euſebio *publici juris factam fuiſſe.* 31. *Cur* Palæſtina *dicta.* ibid. *Illius quæ ſuperſunt reliquiæ.* 32. *In Editione Theodotionis nullos appoſitos fuiſſe Aſteriſcos &c.* 33. *De* S. Pamphilo. 34. Euſebii *in his literis quanta auctoritas.* 35. *Quare eam emiſerunt editionem. Hexapla quam rara Hieronymi tempore.* 36. *De* Origenis & Pierii *Exemplaribus Novi Teſtamenti.* 38.

DE Origenis HEXAPLIS, ſive OCTAPLIS, & TETRAPLIS, multi ſcripſere, perpauci vero recte, nemo plene. Primus omnium ex profeſſo docteque de illis tractavit *Jac. Uſſerius*, Antiſtes Armachanus, in *Syntag. de Ed.* LXX. *Interpretum*: ſed aliquando dormitat etiam *bonus* ille *Homerus*. Cl. *Huetius* in [a] *Origenianis* de illis copioſe ac erudite diſſerit. Neque is tamen veritatem ubique aſſecutus eſt, neque omnia complectitur, quæ videntur ſcitu digna.

[a] Lib. 3. c. 2. ſect. 4.

HEXAPLA & OCTAPLA idem opus fuere; in quo columellis variis è regione appoſitæ ſunt, & ſimul ſub aſpectum datæ, Editiones variæ T. V. 1. Textus Heb. characteribus Heb. 2. Textus idem literis Græcis, 3. Verſio *Aquilæ*, 4. *Symmachi*, 5. LXX. 6. *Theodotionis*, 7. *Quinta*, 8. *Sexta*, 9. *Septima*. Quia vero Editio *Septima* comparuit tantum in libris Scripturæ pauciſſimis, ideo, quaſi nulla iſtius habita ratione, volumina illa nominata ſunt, non *Enneapla*, ſed *Octapla* ſive *Octaſelida*. Et quia *Quinta* & *Sexta* non comparuere in prioribus libris, ſed tantum in quibuſdam ex poſterioribus, idcirco ab aliis, idque frequentius (ſive ab ipſo etiam Auctore) appellata ſunt, *Hexapla*, i. e. *Sextuplicia*, à 6. variis columellis, quæ in libris prioribus conſpiciebantur. In alio opere, columellis 4. conjunxit *Origenes* tantum 4. Editiones, *Aquilæ*, *Sym.* LXX. & *Theodotionis*; quæ volumina à 4. columellis nuncupata ſunt *Tetrapla*, h. e. *Quadruplicia*. En tibi jam vera deſcriptio ac ratio iſtorum voluminum celeberrimorum, de quibus reperiuntur tot & tantæ doctorum Virorum hallucinationes. Mecum vero hac in parte omnino conſentire Eruditiſſ. *Huetium* nuper

animadverti. *Hexaplarum* autem nomen deducit [a] *Eraſmus* non à numero ἕξ, ſed à verbo ἐξαπλόω, *explano*: male, ut patet cum ex re ipſa, tum ex aliis illis vocabulis, *Tetraplum* & *Octaplum*. Sic quoque [b] *Magdeburgenſes*: *Hoc opus* ἑξαπλᾶ *dicitur, quemadmodum Epiphanius legit: ſeu potius* ἑξαπλᾶ, *ut Eraſmus, à ſimplici explanatione*. Alius [c] quidam incertus: *Dicti iſti libri fuerunt* ἑξαπλᾶ *ab* ἕξ *Græce, quaſi ſextupla. Vel dicitur* ἑξαπλᾶ, *quaſi liber habens 6. tranſlationes rectas vel rectificatas.*

a De Doctr. & lib. Orig.

b Cent. 3. c. 10.

c Præf. Gloſſæ Ordinar.

d Cap. 18. 19.

2. Secundum *Epiphanium* in [d] libro *de Pond. & Menſ.* (cujus auctoritate recentiores vulgo in fraudem inducti ſunt) *Hexapla* & *Octapla* diverſa fuere volumina. Ea vero deſcribit ille his verbis: *In perſecutione Decii Origenes quamvis multa ſit paſſus, martyrii exitum minime eſt adeptus. Qui Cæſaream Stratonis primum, inde Hieroſolyma ſeſe conferens, paululum iſtic moratus, Tyrum poſtea conceſſit. Ubi annorum 28. ſpatio degens, cum ſeveriſſimam, uti ferunt, vitæ diſciplinam inſtituit, tum ad Scripturarum enarrationem animum adjecit:* ὅτι τὰ Ἑξαπλᾶ, καὶ τὰς δύο τῶν Ἑβραϊκῶν σελίδας ἄντικρυ ὁκ ἀλλήλου μιᾶς ἑρμηνείας τοὺς τὼ ἑτέρων συνέθηκεν, ἑξαπλᾶς τὰς βίβλους ὀνομάσας, καθάπερ μοι ἄνω διὰ πλάτους εἴρηται. Εὑρὼν δὲ τὴν πέμπτης, καὶ ἕκτης ἐκδόσεως τὰς βίβλους, καθ' ὃν ἔτι μεν τρόπον, καὶ μὴ γνοὺς, τινες εἶεν οἱ ἑρμηνεύσαντες αὐτὰς, καθ' οὓς εὑρέθησαν χρόνους, τοῖς περὶ αὐτῶν τεσσαρσιν ἀκριβῶς τῇ ἀληθείᾳ συνῳδὰς, τὼ μίαν πέμπτην ὠνόμασεν, ἐπιγράψας διὰ τὸ πέμπτη στοιχεῖα τὴν πέμπτης τὸ ἀριθμὸν, ἐν δηλώσας τὸ ὄνομα· ὡσαύτως ἢ ἐν τῷ τὸ ἐπίσημον ἐπιγράψας τὸ τὴν ἕκτης ἑρμηνείας ὄνομα ἐδήλωσεν· ἀλλὰ καὶ τεχνικῶς τοῦτο εἰργάσατο, ὅπερ τῶν Φιλολόγων τινὰς λανθάνει. ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς Ἑξαπλοῖς, ἢ Ὀκταπλοῖς· Τετραπλᾶ γάρ εἰσι τὰ Ἑλληνικὰ, ὅταν αἱ δ' Ἀκύλα, καὶ Συμμάχου, καὶ τῶν οβ'. καὶ Θεοδοτίωνος ἑρμηνεῖαι συντεταγμέναι ὦσι. τῶν τεσσάρων ἢ τούτων σελίδων ταῖς δυσὶ ταῖς Ἑβραϊκαῖς συναφθεισῶν, Ἑξαπλᾶ καλεῖται. ἐὰν ἢ καὶ πέμπτη καὶ ἡ ἕκτη ἑρμηνεία συναφθῶσιν, ἀκριβῶς τοῦτοις Ὀκταπλᾶ καλεῖται. τινὲς τοίνυν, ὡς ἔφην, ταύταις ταῖς βίβλοις ἐντυγχάνοντες, καὶ εὑρίσκοντες τὰς δύο Ἑβραϊκὰς ἐν πρώτοις κειμένας, μετὰ ταύτας δὲ τὴν τοῦ Ἀκύλα τετραπλῆν, μεθ' ἣν ἐν τῇ δ' Συμμάχου, ἔπειτα τὴν τῶν οβ'. μεθ' ἃς ἡ δ' Θεοδοτίωνος συντέτακται, καὶ ἑξῆς ἡ πέμπτη τε καὶ ἕκτη. &c. *Quo tempore Hexapla illa ſua compoſuit, Hebraicis duabus columellis adjectis; atque unam ex adverſo alterius oppoſuit, eoſque libros Hexaplos nominavit, uti ſupra copioſius explicavimus. Porro cum Editionis V. & VI. libros eo, quo diximus, modo reperiſſet, nec de auctoribus conſtaret, habita temporum quibus inventæ ſunt ratione, primam ad ſuperiores illas 4. conſequenter unam attexuit, quam Quintam appellari voluit, & inſcripta quinta litera, ordinem illius oſtendit. Idem & in Sexta fecit, quam epiſemo ſuperſcripta, editionis Sextæ nomine vulgavit. Qua in re ſingulare quoddam ineſt artificium, quod eruditos pleroſque latere ſolet. Qui cum Hexapla, vel Octapla legunt: (nam Tetrapla 4. Græcis Editionibus conſtant; cum nimirum Aquilæ tranſlatio priore loco poſita, tum Symmachi, deinde* LXXII. *ac poſtremo Theodotionis in unum corpus conflantur. Quibus ſi Hebraicæ duæ editiones acceſſerint, Hexapla vocantur. Quod ſi V. & VI. Editionem adjunxeris, conſequens eſt, ut Octapla nominentur.) Sed cum libros illos quidam, uti diximus, evolvunt, & priores illas duas editiones Heb. vident, ac deinceps Aquilæ, tum Symmachi, inde LXX. Seniorum, deinde Theodotionis, poſtremo V. atque VI. &c.* Cum nullam mentionem *Septimæ*, tanquam in *Octaplis* exſtantis, faciat *Epiphanius*, liquet illum Volumina illa accurate nunquam pervolviſſe, vel iſtius tum oblitum fuiſſe, cum illa ſcripſit. Nam ex illis quæ ſuperius dicta ſunt, certiſſimum eſt, in illis eam voluminibus fuiſſe repertam. Et hac de cauſa, *Hexapla* ab *Octaplis* diverſa fuiſſe exiſtimavit, quod cum *Tetrapla* & *Octapla* vidiſſet, ex altero illo *Hexaplorum* nomine conjectatus eſt, tertiam quandam exſtitiſſe Editionem. *Octaplorum* autem deſcriptionem, abſque ulla mentione aut *Hexaplorum* aut *Tetraplorum*, ex *Epiphanio* deſcriptam,

ſcriptam, habes in Præfatione Pentateuchi Arabici, cujus exſtant bina exemplaria inter MSS. *Laudina*, cujus partem Latine edidit Cl. [a] *Edv. Bernardus. Interpretationum librorum prædictorum reperiebantur in manibus Judæorum 6. exemplaria, quæ omnia concinnavit, & inter ſe contulit Origenes. — Hæ Interpretationes cum in Origenis manus incidiſſent, ille animadverſa magna illa quæ inter eas erat in verbis diſcrepantia, cum ſenſu convenirent, eſſeque quæ redundarent alicubi, & deficerent in ſola verborum explicatione, in bonum ordinem opus ſumma cura redegit, contulitque cum Hebræorum libris, poſtquam linguam populi illius & ſcripturam calluerat, & ex his omnibus Volumen grande confecit, quod in 8. ordines diſpeſcuit. Horum 1us continebat Scripturam Heb. ſermone ac literis Heb. 2^dus^ Scripturam Græcam, ſermonem vero plane Hebraicum inſtar præcedentis, ut ita Græce ea legerent, qui ſcripturam Heb. nequaquam callerent. 3^tius^ Verſionem Aquilæ, aut ſignum* (A) *Alpha Græcum, primam ſcil. nominis ejus literam appoſuit. 4^tus^ Verſionem Symmachi, quam appoſita prima nominis ejus litera Σ notavit. 5^tus^ Verſionem LXXII. quam literis Ain & Beth numerum* LXXII. *exprimentibus notavit. 6^tus^ Verſionem Theodotionis, quam litera Θ primæ nominis ejus litera notavit. 7us Interpretationem Jerichunte inventam, cujus Auctoris nomen cum lateret, litera He, ſigno numeri quinarii eam notavit. 8us Verſionem Nicopoli inventam, cujus itidem Auctor, cum nomine notus non eſſet, Sexti notam ei indidit, quam litera Vav, ejus numeri indicio, ſignavit. — — Atque hæc ſumma eſt eorum quæ narrantur de ſex iſtis Verſionibus Græcis, quæ in manus Symmachi (*l.* Origenis) *pervenerunt, ex quibus conflatum eſt volumen illud, quod in 8. ordines diſpeſcuit, titulo Octapla.*

[a] Ad finem Ariſteæ Oxon.

Hexapla vero & *Octapla*, non diverſa fuiſſe volumina, ſed prorſus eadem, quicquid dicit *Epiphanius*, argumentis evidentiſſimis evinci poteſt. 1. Teſtimonio luculentiſſimo *Euſebii*, auctoris longe magis, quin & maxime, idonei. Qui de hac *Origenis* opera ex profeſſo agens, commemorat tantum *Hexapla* & *Tetrapla*: & *Hexapla* comprehendiſſe Verſiones omnes teſtatur. Hiſt. VI. 16. Εν γε μεν τοις Εξαπλοις τ̃ Ψαλμων μ̃ι τας ὀπτωμ̃ους τιθεασι ἐκδοσεις, ὰ μονων πεμπτην, αλλα κ̃ ἑκτην κ̃ ἑβδομην ωδ̃ηθεις ἑρμηνειαν, ὀπι μιας αὐθις σημειω· ὡς ἐν Ιεριχοι ευρημενης ἐν πιθω καλα τ̃ις χρονους Αντωνινε του ὑιου Σεβ̃ηρε. ταυτας ὴ ἁπασας ὀπι ζωτην συναγαγων διελων τε ωδ̃ε κωλον, κ̃ ἀνθιπαραθεις ἀλληλαις μετα κ̃ αυτ̃ης τ̃ης Εβραιων σημειωσεως, τα των λεγομενων Εξαπλων ἡμ̃ιν ἀντιγραφα καταλελοιπεν. ἰδιως τε τ̃ην Ακυλε κ̃ Συμμαχου κ̃ Θεοδοτιωνος ἐνδοσιν ἁμα τ̃ῃ των ἑβδομηκοντα ἐν τοις Τετραπλοις ὀπικαταστησαμενος. *Quinetiam in* HEXAPLIS *Pſalmorum exemplaribus* (*Portus* apud *Suidam* ridicule vertit, *in ſexta interpretatione Pſalmorum*) *poſt inſignes illas 4. editiones cum non Quintam modo ſed etiam Sextam ac Septimam apponeret Verſionem* (de hoc loco vide quæ diximus cap. præced.) *rurſus in principio unius notavit, illam inventam fuiſſe Jerichunte in dolio, temporibus Antonini filii Severi. Has igitur omnes interpretationes cum in unum corpus collegiſſet, & per certa cola ac membra diſtinxiſſet, & ſibi invicem è regione oppoſuiſſet, una cum ipſo Heb. Textu;* HEXAPLORUM *nobis exemplaria reliquit. Separatim vero Editionem Aquilæ & Symmachi ac Theodotionis cum* LXX. *Interpretum Verſione in* TETRAPLIS *digeſſit.* Euſebium pene verbatim ſequitur *Zonaras.* 2. In *Renati Marchali* Codice *Eſaiæ* & *Ezechielis*, ubi dicitur illud exemplar ex *Origenis* HEXAPLIS deſcriptum fuiſſe, & cum TETRAPLIS collatum, *Octaplorum* nulla fit mentio. Digniſſima ſunt ea quæ hoc in loco proferantur. Editum autem eſt Exemplar Eſaiæ *Marchalianum* una cum *Procopii* Commentariis à *Jo. Curterio*, hac nota præfixa: Μετελήφθη ὁ Ησαΐας ὀπο ἀντιγραφ̃ τ̃ ἀβ̃ε Απολιναρ̃ε τ̃ κοινοβιαρχ̃, ἐν ᾧ καθυπ̃κειτο ζωτπ· Μετελήφθη ὁ Ησαΐας ὀκ τ̃ πεμπτ̃ τ̃ ἑκδοσεις ἑξαπλ̃ν. ἀντεβλήθη δε κ̃ ωδ̃ε ἑτερ̃ ἑξαπλ̃ν, ἐχον τ̃ην ωδ̃ε σημασιαν τουτ̃ν· Διορθων̃ ἀκριβ̃ως πασας αἱ ἑκδοσεις. ἀντεβλήθησαν δ̀ ωδ̃ε τε-

τραπλῶν Ησαΐαν· ἕπ ἧ ☾ πρὸς ἑξαπλῶν. πρὸς τάτοις, ϗ ἀπὸ τ ἀρχῆς, ἕως τ ὁράμα ☉ Τύρ, ἀκριβέστερον διώρθωται. εὑπορήσαντες γὰρ τῶν μέχρι τέλους τ ὁράμα ☉ Τύρ, τόμων ἐξηγητικῶν εἰς τ Ησαΐαν Ωριγένους, ϗ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τῇ ἐννοίᾳ καθ' ἣν ἐξηγήσατο ἑκάστην λέξιν καθ' ὡς οἷόν τε ἦν, καὶ πᾶν ἀμφίβολον καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνου ἔννοιαν διωρθωσάμεθα. πρὸς τάτοις σωνεκρίθη ἡ τ ἑβδομήκοντα ἔκδοσις, ☾ πρὸς τὰ ὑπὸ Εὐσεβίου εἰς τ Ησαΐαν εἰρημένα. ☾ ἐν οἷς διαφώνουν, τῆς ἐξηγήσεως τῆς ἔννοιαν ζητήσαντες, πρὸς αὐτῆς ἐδιωρθώσαμεν. *Deſcriptus eſt Eſaias ab exemplari patris Apolinarii Cœnobiarchæ, in quo ad finem iſthæc adjiciuntur*: Deſumptus eſt Eſaias ab Editione HEXAPLORUM: collatus autem cum HEXAPLO alio, in quo iſta adnotantur; *Accuratæ editiones omnes correctæ ſunt. Collatæ enim fuerunt cum TETRAPLO Eſaiæ, & cum HEXAPLO. Adhæc ab initio etiam, uſque ad Viſionem Tyri, accuratius emendatus eſt. Uſi enim ſumus ad finem uſque Viſionis, quæ de Tyro eſt, Tomis Origenis; in quibus Eſaiam explicat: & ſedulo advertentes quo ſenſu ſingulas dictiones ſumpſiſſet, quantum potuimus, omne dubium ex ſenſu ipſius correximus. Præterea collata eſt etiam quæ* LXX. *virorum eſt editio, cum iis, quæ in Eſaiam ſcripſit Euſebius; atque in quibus erat varietas, ex indagato explicationis ſenſu eam ipſi quoque correximus.* Ante *Ezechielem* hæc nota appoſita eſt: Μετελήφθη δὲ ἀπὸ ἀντιγράφου τῆς ἁγίας Απολιναρίου τῆς κοινοβιάρχου, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα· Μετελήφθη ἀπὸ τ κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἑξαπλῶν, ϗ διωρθώθη ἀπὸ τῶν Ωριγένους αὐτοῦ τετραπλῶν, ἅπινα ϗ αὐτὸς χρεὼν ἐδιώρθωτο, ϗ ἐσχολιογράφητο. ὁ Εὐσέβιος ἐγὼ σχόλια παρέθηκα· Πάμφιλος ☾ Εὐσέβιος ἐδιωρθώσαντο. "*Deſumptus eſt ab exemplari patris Apolinarii Cœnobiarchæ, in quo adjiciun-*
"*tur quæ ſequuntur*: Exſcriptus eſt ab editionum HEXAPLIS, & cor-
"rectus adhibitis Origenis ipſius TETRAPLIS, quæ etiam manu ejus
"emendata ſunt, & ſcholiis illuſtrata. Ego Euſebius ſcholia adjeci.
"Pamphilus & Euſebius correxerunt." Servatur hoc exemplar Prophetarum apud Jeſuitas Pariſienſes Claromontanos ſub titulo Codicis *Rupefucaldiani*; in quorum manus devenit poſt mortem Cardinalis *Rupefucaldii.* In illius vero Bibliothecam ex *Marchaliana* tranſlatum eſt. 3. Inter tot loca ubi ab *Hieronymo* & *Theodoreto &c.* citantur *Hexapla*, commemorantur nunquam *Octapla*: quod fieri non potuiſſet, ſi *Octapla* fuiſſent diverſa & potiora volumina. 4. A *Scholiaſta* Græco commemorantur tantum *Octaſelida* & *Tetraſelida*, nuſquam *Hexſelida*, quæ tamen haud dubio commemoraſſet, ſi ab aliis utriſque fuiſſent diverſa. Ad Pſal. 86. τὸ (ῥῶ) κατὰ περιθήκην ἔκειτο εἰς τὴν τῶν ο'. ἐν τῷ Τετρασελίδῳ, ἐν δὲ τῷ Οκταστελίδῳ μήτηρ Σιών. *Illud* ρ *per additionem poſitum eſt in Verſ.* LXX. *in Tetraſelido. In Octaſelido autem eſt*, μήτηρ Σιών. Ad Pſal. 87. ἀπ' ἐμοῦ.] *apud* LXX. *in Tetraſelido poſitum eſt*, ἐπ' ἐμοῦ, *ſuper me, ne forte erratum ſit in Octaſelido*, ἀπ' ἐμοῦ. Ad Pſal. 131. *& requiem*] ἕτος ὁ σημ. οὐκ ἔκειτο ἐν τῷ Τετρασελίδῳ, ἀλλὰ τῷ Θεοδοτίωνι μόνῳ, ἀντὶ τοῦ, τοῖς βλεφάροις μου, ἔκειτο, τοῖς κροτάφοις μου νυσταγμόν· ἐν ᾗ τῷ Οκταστελίδῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ο'. ἔκειτο ὠβελισμένον. *Hic verſus non eſt poſitus in Tetraſelido. Apud ſolum Theodotionem, pro* Palpebris meis, *poſitum eſt*, temporibus meis dormitationem. *In Octaſelido autem apud ſolos* LXX. *poſitus eſt obelo notatus.* Tetraſelidon rurſus citatur ad Pſal. 12. 72. & 117. *Octaſelidon* ad Pſal. 136. Denique *Epiphanius* ipſe in eodem opere *De Pond. & Menſ.* nempe cap. 7. *Hexapla* etiam complexa fuiſſe 6. Verſiones teſtatur: τὰς ἐξ ἑρμηνείας, ϗ τ Εβραϊκὴν γραφὴν Εβραϊκοῖς στοιχείοις, ϗ ῥήμασιν αὐτοῖς ἐν σελίδι μιᾷ συντεθεικὼς, ἄλλην σελίδα ἀνθυπαράθετον οἱ Ελληνικῶν μὴν γραμμάτων, Εβραϊκῶν δὲ λέξεων πρὸς καπέλημιν τ μὴ εἰδότων Εβραϊκὰ στοιχεῖα, εἰς τὸ Δι' τ Ελληνικῶν εἰδέναι τ Εβραϊκῶν λογίων τ δύναμιν. ϗ ἕτως τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ ἑξαπλοῖς ἢ Οκταπλοῖς, τὰς μὲν δύο Εβραϊκὰς σελίδας, ϗ τὰς ἐξ τ ἑρμηνευτῶν ἐν πολλήλαις ἀντιπαραθεὶς, μεγάλην ὠφέλειαν γνώσεως ἔδωκε τοῖς Φιλοκάλοις. *Cum ad editiones* 6. *Hebraicam adjeciſſet, ſuis ac propriis vocibus, literiſque conſtantem, & una columella comprehenſam,*

hensam, aliam insuper & oppositam addidit, quæ Heb. voces Græcis literis ac figuris exaratas contineret: ut qui Hebraice nescirent, Græcorum elementorum beneficio Hebraicarum sententiarum vim ac potestatem intelligerent. Itaque in voluminibus ab eo dictis HEXAPLIS VEL OCTAPLIS, cum Hebraicas duas paginas 6. Interpretum editionibus opposuisset, plurimum studiosis hominibus ad eruditionis ac doctrinæ copiam utilitatis attulit. Idem rursus in *Panario* Hær. 64. Versiones 6. & 2. columellas Hebraicas in *Hexaplis* fuisse comprehensas, diserte testatur: *Origenes*, inquit, *Tyri apud Ambrosium vitam agens magnis vigiliis ingentique otio enarrandæ Scripturæ laborem prosecutus est.* ὅθεν τὸ πρῶτον αὐτὸ ἀπιμελῶς ἐφιλοπονήσατο, συναγαγεῖν τ ἑρμηνειῶν, Ακύλα, Συμμάχε, τῶν τι Εβδομήκοντα δύο, καὶ Θεοδοτίωνος, Πέμπλης τι & Εκλης ἐκδόσεως, μ ἀδηλότητος ἑκάστης λέξεως Εβραϊκῆς, ἀ αὐτῶν ὁμοῦ τῶν στοιχείων, ἐκ ἀδιλλήλε ἢ ἀντικρυς δευτέρα τελίδι χρώμενος· κατὰ στοῖχον Εβραϊκὸν μὲν τῇ λέξει, [a] Ελληνικῷ ἢ τῷ χαμαὶλε, ἑπόμενον πάλιν πεποίηκε στοῖχον· ὡς εἶναι μὲν ταῦτα καὶ καλεῖσθαι Εξαπλᾶ, διὰ τὰς Ελληνικὰς ἑρμηνείας, δύο ὁμοῦ ἀδηλότητος τ Εβραϊκῆς φύσι, δι' Εβραϊκῶν ἀ Ελληνικῶν στοιχείων. ὥστε εἶναι τὸν πᾶσαν παλαιὰν Διαθήκην δι' Εξαπλῶν καλυμένην, & διὰ τ δύο Εβραϊκῶν ῥημάτων. Ταύτην ὁμοῦ πᾶσαν τὴν πραγματείαν ὁ ἀνὴρ μ καμάτε πεφιλοτίμηται. *Primum ei studium fuit 6. in unum Interpretationes conferre, Aquilæ, Symmachi,* LXXII. *Theodotionis, una cum Editione* V. *ac* VI. *quibus singulas Hebraicas dictiones propriis elementis perscriptas addidit: tum ex adverso altera in columella contextum alterum fecit ex Hebraicis dictionibus Græcis literis exaratis. Hunc in modum volumina illa, quæ Hexapla dicuntur, composuit: quæ præter Græcas editiones duas insuper Hebraici sermonis columnas continent, alteram Græcis elementis conscriptam: adeo ut Vetus omne Testamentum tam Hexaplis ejusmodi, quam duplici Hebraicorum vocabulorum contextu comprehensum fuerit. Hoc opus summo ille cum labore perfecit.* Quem locum *Epiphanii* nominatim sequitur *Cedrenus* dum sic scribit: Τοῦ δὲ Ωριγένους ἔν τε ἀγρυπνίαις καὶ πλιτείαις ὑπερβαλλόσης, & σχολῇ μεγίστῃ τ περὶ τ χαρᾶς Δαιμόνιον χάματον, ἀ πᾶσαν τὴν καλυμένην τ Εξαπλῶν πραγματείαν & τῶν λοιπῶν ὁ ἀνὴρ μ καμάτε πεφιλοτίμηται. ἀ μόνον δὲ τὰς Ἑβραϊκὰς ἐκδόσεις κατὰ τὰύτην συνήγαγεν, ἀλλὰ & πέμπτην ἀ ἕκτην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ιερειχῷ ἀνεύρετον ἐν λινῷ πίθῳ, ταύτας συνέταξεν· ἅτι ταύτην ἓν πάσας συναγαγὼν, διελὼν ἀ & ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλων μ αὐτὴν τὴν Εβραίων σημειώσεως τὰ τ λεγομένων Εξαπλῶν ἀντιγράφων εὐφυῶς μάλα & ἀκριβῶνος κατεσκεύασεν. *Origenes vigiliis ac industria incredibilibus opus divinæ Scripturæ elaboravit, ac quæ appellantur Hexapla, & reliqua omnia magno labore confecit. Non enim tantum insignes istas editiones collegit, sed & V. & VI. Jerichunte in dolio inventas adjecit; omnibusque in unum compositis, dispositisque, ita ut ordine inter se omnia sibi, Hebraicoque etiam quem addebat textui responderent, Hexapla ista scite admodum atque docte pro sua peritia concinnavit.*

3. Observat *Huetius* Epiphanium in loco quem citavimus è libro *de Pond.* videri subindicare, in prima columna Hebraica Græcis literis fuisse depicta, in secunda Hebraïcis. Quod ex Hieronymo & *Ruffino* refutat. Atqui non necesse est, ut verba illa Epiphanii sic intelligamus. Neque illum hoc sibi voluisse puto.

In aliquibus postea *Tetraplorum* exemplaribus adjiciebatur Textus Heb. literis tantum Græcis exaratus: unde à numero *Columellarum* quinario *Pentaselida* dicta sunt. Ab interprete *Epiphanii* σέλις minus recte vertitur *pagina*. *Ruffino* tamen in uno loco *pagina* & *Columella* videntur usurpari tanquam voces synonymæ. Invect. 2. adv. Hieron. *In propriis paginis vel columellis editiones eorum singulas quasque descripsit* (*Origenes*) &c. *Pentaselidorum* mentio habetur in Margine Codicis *Marchaliani* ad Es. 3. 25. οἱ γ. στίχοι οἱ ὑπακείμενοι ἐκ ἔκειντο ἐν τῷ Πενταστελίδῳ, ἀδὲ Ωριγένης ἐξηγέμενος τέτων ἐμνήσθη· *tres versus sequentes non sunt in Pentaselido, neque eorum*

[a] *Huetius* corrigit Ελληνικὸν sed nihil mutandum.

eorum meminit in ſua Enarratione Origenes. Pentaſelidi formam repræſentat nobis margo antiquiſſimi Cod. Card. *Barberini* ad Hoſ. XI. 1. quam ſupra nos exhibuimus pag. 246.

Et ex eo ſpecimine perſpicue erroris arguuntur illi qui varias Verſiones in voluminibus ab *Origene* compoſitis, unam ſub altera fuiſſe diſpoſitas, non in totidem columellis deorſum deſcendentibus, exiſtimant. Quod etiam patet ex Hieronymi Com. in Cap. 3. Ep. ad *Titum*, ubi teſtatur, *Hebræa propriis fuiſſe characteribus deſcripta, & Græcis literis tranſiiſſe ex vicino.* Patet etiam ex vocabulis Τετραστίλιδον & Ὀκταστίλιδον. *στῖλος enim columella eſt. Hexaplorum* itaque ſive *Octaplorum*, in libris ubi 7. fuere Verſiones, hæc forma fuit.

Heb. Charact.	Heb. Charact. Græcis.	A.	C.	LXX.	ϑ.	ε'.	ϛ'.	ζ'.

4. De hiſce Voluminibus mirifice hallucinati ſunt Viri eruditi. Multiplici hallucinatione *Abulenſis* Com. in Hieron. Præf. in Pent. *Origenes* (inquit) *in ſcribenda Biblia ſic ſe habuit, quod Veritatem Heb. primo poſuit vertendo in Græcorum eloquium. Deinde* LXX. *Interpretum tranſlationem. Deinde Theodotionis, Aquilæ, & Symmachi tranſlationem; poſt Quintam, Sextam, & Septimam editionem cum magno labore conjunxit & invenit. Has autem omnes tranſlationes in quolibet folio libri margini per 7. diſtinctas columnas locavit: diſtinguens iſtas tranſlationes aſteriſco & obelo, ut ſuperflua confodiat, & quæ minus dicta ſunt, aſteriſco quaſi illuminet. —— Erat illa Biblia Origenis magna, ut in una Biblia 7. Bibliæ eſſent conjunctæ. —— In una columna ponebat tranſlationem Theodotionis poſt tranſlationem Interpretum, & in ſuperfluis ponebat obelum, & in diminutis vel corruptis in una vel alia ponebat aſteriſcum ad emendandum, vel elucidandum, & tunc correctio cum aſteriſco & obelo erat in utraque tranſlatione &c.*

Errore etiam multiplici *Magdeburgenſes*: *Antequam explicationes Sacrarum literarum Origenes ordiretur, collationes fecit Verſionum diverſarum ſacrorum Bibliorum. Primum enim Verſioni* LXX. *quæ tum fuiſſe videtur vulgatiſſima, adjunxit Aquilæ Pontici, Theodotionis, & Symmachi editiones, repertas à ſe, multo tempore abſconditas: aliam quidem Nicopoli in Actiaco littore, aliam aliis in locis, ſicut ipſe ſcribit: Indicavit Euſebiis lib. 6. cap. 17. His poſtea ſuperaddidit Quintam, Sextam, & Septimam, quas dixerunt editiones &c. —— Deinde ſeparatim digeſſit Verſiones Theodotionis, Aq. & Sym. cum* LXX. *atque hoc opus à quadruplici ordine appellavit* τετραπλᾶ.

a Lib. 3. [a] *Sixtus Senenſis* hæc volumina non fuiſſe omnia *Origenis*, ſed ab aliis quibuſdam partim compoſita fuiſſe credidit. *Ex quorum editionibus varia multarum tranſlationum volumina tam ab Origene, quam ab aliis Græcis collecta ſunt; & ex his alia quidem Tetrapla, alia Hexapla, alia Octapla dicta ſunt.* Sex columnas Hexaplorum, inter quas enumerat

b Lib. 4. ipſe duas Hebraicas, vocat *ſex* TRANSLATIONES. [b] Alibi *Tetrapla* & *Hexapla* confundit, dicens *Hexapla* dicta etiam fuiſſe ab Origene *Tetrapla*, propter quatuor Verſiones in iis contentas.

De Bibliorum horum ratione mire fluctuat quoque, nugaturque doctiſſ. *Petavius* Animadverſ. in Epiphan. Poſtquam *Tetrapla, Hexapla, Octaplaque*, tanquam diſtincta deſcripſiſſet, obſervat Euſebium *Septimæ* Editionis, tanquam in Hexaplis inſertæ meminiſſe: "At quæ-
"nam, inquit, ἑβδόμη illa fuit? Græcane, an Hebraica? Græca in
"Octaplis nulla præter ſex fuit. Si Hebraicam intelligit, non ἑβδό-
"μην modo, ſed ὀγδόην etiam in Octaplis adjecit Origenes: nempe eam-
"dem Hebraicam Græcis literis exaratam. In Hexaplis vero non ſex
"Græcas, ſed quatuor duntaxat exhibuit. Quare mirus eſt Euſebii lo-
"cus:

"cus: &, nisi fallor, mendosus. Expungenda igitur hæc arbitror, ἑξ "ἑβδόμου. Tametsi apud Nicephorum etiam in Græco Cod. MS. Bibl. "Vien. ex Eusebio translata reperio. Quinetiam vitiosa illa esse cre- "diderim: ἐπὶ μιᾶς ἀυθις. Pro quibus rescribo, ἐπὶ μιᾶς πτυκτης. Quinta "enim Editio Jerichunte in dolio est inventa: cui soli titulus erat illi "præfixus. Illud porro consideratione dignum est, quod ab Eusebio "post illa verba subtexitur: Ταύτας δὲ ἁπάσας &c. i. e. *Has omnes Editio-* "*nes* (quas 7. enumeraverat) *in unum omnes conjiciens, & per columnas* "*dividens, ac sibi invicem opponens, cum Hebraïca ipsa significatione,* (sic "locum *Petavius* vertit) *Hexaplorum nobis exemplaria reliquit.* Quibus "ex verbis conjicere licet, ἑβδόμην illam, si modo integra lectio est, "Hebraicam esse suis literis conscriptam, ad quam ἡ ὀγδοηκοντος, hoc est "eadem Hebraica Græcis expressa literis accesserit. Atqui Octapla jam "erant, non Hexapla. &c.

Salmasius in lib. *de Ling. Hellenist.* errore plane in tanto Viro erubescendo: *Nusquam*, inquit, *Hieronymus Quintæ & Sextæ editionis meminit: & cum Hexapla vocitat, intelligit Tetrapla Græcanica, cum Diplis Hebraicis, quæ Hexapla faciebant. — Apparet ex his Origenem quatuor tantum editiones inter se comparasse, & composuisse in Tetraplis, quæ cum duobus Hebraicis textibus Hexapla illa Ecclesiis dedicata continebant. — Sed & veteres Patres, ex quibus compositæ Catenæ, ut vocant, in diversos V. T. libros leguntur, nunquam citant varietates Translationum è Quinta & Sexta Editione, sed ex quatuor illis tantum, quas invitem composuerat Origenes, ex quibus Tetrapla fecerat, & cum gemino Ebraïco ἑξαπλᾶ.*

Josephus Scaliger in delineatione Hexaplorum sive Octaplorum, quam exhibet *Heinsius* in *Sacris* suis *Exercitationibus*, Columnas Hebraicas post omnes Græcas conjicit: aliter vero in *Scaligerianis*.

Sixtus Senensis, *Baronius*, *Frassenius*, aliique, dicunt in *Tetraplis* primum locum tributum fuisse τοῖς LXX. Quod errorem esse, ex ipso constat *Epiphanio*, qui in *Tetraplis*, æque ac in *Hexaplis*, tertio loco dispositam fuisse Editionem LXX. diserte testatur. Non modo in *Tetraplis*, verum etiam in *Hexaplis* quoque (quæ ab *Octaplis* distinguit) LXX. ante cæteros locum obtinuisse, scribit [a] *Joannes de la Haye*. In *Hexaplis* addit *Frassenius* fuisse tantum Versiones 6. absque columnis Hebraicis, quas in *Octaplis* fuisse adjectas.

[a] Prolegom. Bibl. Max.

[b] *Cujacius* ait *Octapla* dicta fuisse ab *octo*, quas continebant, *Versionibus*. Quot quidem tunc non exstitere. Sic quoque [c] *Marianus Victorius*, qui hunc errorem de proprio adjicit, quod *Octapla* non ab Origene, sed ab alio quodam postea fuere composita. *Has sex Editiones* (inquit) *Origenes in uno collegit libro, & per totidem columnas altrinsecus positas, distribuens, ἑξαπλᾶ à numero appellavit: sicut duabus aliis postea additis, octupla quidam alius.*

[b] Ad Novel. Justin.

[c] Schol. in Hieron. l. 2. adv. Ruff.

5. Veritatem attigere *Hen. Valesius*, postque eum *Is. Vossius*, dum *Hexapla* & *Octapla* non diversa, sed eadem fuisse volumina, statuunt: cæterum in eo à veritate aberrant, quod statuunt cum *Epiphanio*, Hexapla dicta fuisse à sex Versionibus in iis comprehensis: siquidem non sex tantum, sed septem Versiones complexa sint. Aiunt septuplicem fuisse Versionem tantum Psalmorum (quod falsum est) & ideo *Origenem* non *Heptapla*, sed *Hexapla* ea dici voluisse. Sed vero à nobis diserte facit *Ruffinus* in Historiæ *Eusebianæ* Versione, ubi asserit *propter hujusmodi compositionem*, h. e. ob duas columellas Hebraicas, & quatuor alias Aquilæ, S. LXX. & Theodotionis, *exemplaria ipsa ab Auctore nominata fuisse ἑξαπλᾶ, i. e. sexiplici ordine conscripta.*

6. *Nitetur* in *Thesauro*, dum de Hexaplis scribit, evincit se ea nunquam vidisse. Ait in iis contentas fuisse 5. editiones Græcas, inter quas

primum locum obtinuiſſe LXX. poſt 2. columellas Hebraicas (in quo errore verſatur etiam *Heinſius*) *Hexapla* tamen fuiſſe dicta à 6. columellis, quia duæ columellæ Hebraicæ pro una tantum habebantur. Græca ejus hæc ſunt: Τιθεὶς γὰρ τῷ Εβραϊκῷ λέξιν ἐν μιᾷ σελίδι, γράμμασιν Ἑλληνικοῖς, καὶ τὰς δύο σελίδας ἀντὶ μιᾶς λογιζόμενος· ὡς ἰσοδυνάμους, ἔπηγε κατὰ τρίτον, μᾶλλον δὲ δευτέραν σελίδα, τῷ ἑρμηνείαν τῶν ἑβδομήκοντα δύο. εἶτα τῷ Ἀκύλα, ἑπομένως τῷ Συμμάχῳ· μετέπειτα τῷ Θεοδοτίωνος, εἶθ' ὕστερον τῷ πέμπτην ἔκδοσιν καὶ τὴν τῶν τρόπων πᾶσιν τῷ παλαιᾷ διαθήκῃ συντάξαντι διὰ τῆς Ἑξαπλῶν. Auctoris mentem non cepit [a] *Iſ. Voſſius*, cum ex his verbis ſubinfert Hebraica Hebræis eademque Græcis literis deſcripta fuiſſe in *una* columella, non in duabus. Liquet enim voluiſſe *Nicetam*, in duabus quidem ea deſcripta fuiſſe columellis, ſed quia tantundem valebant, ideo in indenda operi appellatione pro una duas fuiſſe habitas. Idem *Voſſius* (ſicut alibi jam monuimus) male exiſtimat *Sextam & Septimam Verſiones in una eademque pagina exhibitas fuiſſe, duabus dimidiatis pro una computatis Verſione*: atque inde factum fuiſſe, ut licet 7. verſiones continerentur, tamen quaſi ſex tantum eſſent, Hexapla appellarentur. Alibi [b] tamen, ſibimet ipſi parum conſtans, cum *Valeſio* dicit, quod *quamvis in Pſalmis ſeptima quoque accederet Verſio, Hexaplorum tamen remanſit appellatio, quia ſeptima illa Verſio in aliis deficeret libris.*

[a] Reſp. ad tertias Simonii Object.

[b] Reſp. ad Object. Criticæ Sacræ.

Fallitur rurſus *Voſſius*, cum non modo in *Hexaplis*, verum etiam in *Tetraplis* exſtitiſſe columellas Hebraicas exiſtimat.

7. Errore ſibi peculiari (& peculiari quidem, niſi plurimum fallor, in ſempiternum permanſuro) arbitratur idem Vir doctus, non ſolum Textum *Hebræum*, ſed & *Samariticum* in *Hexaplis & Tetraplis* locum habuiſſe. Quod conficit ex hiſce Euſebii verbis; Τοσαύτη δὲ εἰσήγετο τῷ Ωριγένει τῶν θείων λόγων ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις, ὡς καὶ τὴν Εβραΐδα γλῶτταν ἐκμαθεῖν, πρός τε αὐτὰ τοῖς Ιουδαίοις ἐμφερομένας πρωτοτύπους αὐτοῖς Εβραίων στοιχείοις γεγραφὰς, κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι· ἀνιχνεῦσαί τε τὰς τῶν ἑτέρων παρὰ τοῦτο. τὰς ἱερὰς γραφὰς ἡρμηνευκότων ἐκδόσεις. &c. ut ſupra. Quæ ſic recte vertit *Valeſius*: *Tantam porro curam ac diligentiam in divinis Scripturis perſcrutandis adhibebat Origenes, ut Hebraicam etiam linguam didicerit, & authenticos Scripturarum libros Hebraicis ſcriptos literis, qui apud Hebræos habentur, ſibi comparaverit: aliorum quoque qui præter* LXX. *Interpretes ſacras Scripturas interpretati ſunt, editiones perveſtigaverit. &c.* In ſcripto de Tralatione LXX. Int.[c] ait *Voſſius* hinc conſtare *imprimis Origeni curæ fuiſſe ut Samaritanum codicem prototypis Hebræorum literis deſcriptum ſibi compararet. In Hexaplis, uti* LXX. *tralatio, ſimiliter quoque primam paginam, quæ Hebræum exhibebat codicem, fuiſſe notulis grammaticalibus diſtinctam. Quas σημειώσεις vocari ab Euſebio. Sicubi itaque diſcreparet exemplar Samariticum à codicibus Judaicis, varietatem illam in margine ſignatam fuiſſe. Si quid abeſſet aut redundaret in alterutro exemplari, id aſteriſco aut obelo fuiſſe notatam. Pleraſque Samaritici codicis lectiones, quæ in ſcriptis ac Catenis Patrum occurrunt, non aliunde quam ex Origenis Hexaplis fuiſſe depromptas.* In Reſp. ad Object. Criticæ Sacræ, ſibimet ipſi contradicens, ait, non variantes Samaritici Codicis lectiones in margine annotatas fuiſſe, ſed ipſum contextum Samariticum Pentateuchi duabus Hebraicis columellis fuiſſe adjunctum, adeo ut in Pentateucho ſeptem fuerint in *Tetraplis* columellæ. Ibidem contendit *ab omni prorſus ratione alienum eſſe, prototypas Hebræorum literas apud Euſebium de aliis quam de Samaritici interpretari, cum & Africanus & ex illo Syncellus Samariticum codicem vocent* τὸ Εβραϊκὸν πρῶτον καὶ παλαιότατον καὶ ἀληθὲς, *alterum vero quo Judæi utantur,* τὸ Εβραϊκὸν κατὰ Ιουδαίους. *Abſurdum omnino eſſe credere Africanum habuiſſe exemplar Samariticum, non autem amicum ejus Origenem. Denique manifeſtum eſſe apud Euſebium pro* πρωτοτύπους, *legendum eſſe* πρωτοτύποις· eum vero Hebræos characteres

[c] Cap. 29.

racteres πεντάπλους appellare non potuisse, tum in Chronico ex Africano ipse testetur priores iis fuisse *Samariticos*. In Resp. ad tertias Simonii Object. *Adeone*, inquit, *ineptus fuit Eusebius, ut posteritati dixerit Origenem Hebræam quoque addidicisse linguam, tanquam rem magnam esset, illum quoque Hebræum sibi comparasse exemplar ubique inter Judæos obvium?* Germana habet in Resp. ad tertias Simonii Object. Quæ omnia tanquam plane futilia facile rejicio. Αἱ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφερόμεναι πρωτότυποι γραφαί, nihil aliud esse possunt, quam *primigeniæ Scripturæ quæ apud Judæos circumferuntur*. Et temere & precario constantem omnium codicum lectionem πεντάπλους in πρωτοτύποις commutat Vossius. Quin, ut recte monet *Simonius*, si Eusebius de libris *Samaritici*s locutus fuisset, non dixisset παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, sed παρὰ τοῖς Σαμαρείταις. Porro quomodo potuere *Hieronymus*, *Ruffinus*, *Epiphanius*, qui Hexapla nobis describunt, Samariticum textum omittere? At unde, inquit Vossius, nisi ex illis voluminibus, quid codex habuerit Samaritanorum edisce potuerunt Patres? Respondeo, non cum *Huetio* & *Simonio*, id eos didicisse ex Græca quadam Samaritici codicis Versione, sed verum esse, in margine quorundam Bibliorum Ed. *Origenianæ*, varietates Samariticas fuisse adnotatas, quod patet ex Præfat. Pent. Arab. in Bibl. Bodl. Utrum vero ab ipso *Origene*, vel ab *Eusebio*, vel ab alio paulo juniore, adnotatæ fuerint, incertum. Potuerunt etiam Patres, quid in certis quibusdam locis haberet textus Samariticus, ab ipsis Samaritanis edoceri.

8. Origenem *Tetrapla* post *Hexapla* compegisse existimavit *Valesius*, assentiente *Huetio*. Unde ista *Eusebii* verba: ἰδίως τὴν Ἀκύλου &c. ἐκδοσιν ἅμα τῇ τῶν ὁ'. ἐν τοῖς Τετραπλοῖς ἐπικατασκευάσας vertit; *Postea vero editionem Aquilæ, S. ac Th. cum* LXX. *Intt. Versione seorsum in Tetraplis digessit*. Atque hoc ex verbo ἐπικατασκευάσας, quod ex MSS. 3. reposuit, constare existimat. Nempe putat *Origenem*, cum animadvertisset *Hexaplorum* codices nimio sumptu ac labore indigere, *Tetrapla*, quorum usus foret facilior, edidisse. Mihi magis placet recepta ab *Usserio*, aliisque opinio, eum primo *Tetrapla*, & deinde adinventis Editionibus V. VI. & VII. *Hexapla* concinnasse; cum pro ἐπικατασκευάσας, alii Codices, aliæque Editiones, & *Suidas* habeant, ἐπισκευάσας. Non enim verisimile videtur, voluisse Origenem reliquas *Græcas* Versiones in secunda editione omittere, tametsi *Hebraicas* fortasse columellas omittere voluisset. Neque quidem videtur volumina ista ab ipso *Origene* fuisse edita, sed aliquot annis post mortem ejus, à *Pamphilo* & *Eusebio* publici juris facta fuisse. Ἰδίως, *seorsum*, quod habet *Eusebius*, non videtur *Zonaras* recte intellexisse, cum pro ea voce substituit ἰδιαίτατα. Reprehendit *Valesius Wolphium*, quod ἰδιαίτατα verterit *restissime*: mihi potius videtur reprehendendus ipse *Zonaras*. Rursus fallitur *Valesius*, cum ex voce ἰδίως *seorsum* vel *separatim*, subinfert, singulas versiones in *Tetraplis seorsum* collocatas fuisse, non è regione sibi invicem oppositas, sicut in *Hexaplis*. Voce enim ἰδίως respicitur, non ad versiones inter se in *Tetraplis* dispositas, sed ad *Hexapla*. Nimirum hoc sibi voluit *Eusebius*, in alio quodam *peculiari* & *seorsum* confecto opere quatuor tantum insigniores Versiones fuisse editas. Et asserit *Hieronymus*, *Valesio* ipso fatente, in *Tetraplis* quoque Versiones è regione fuisse dispositas in diversis columellis: Præf. ad Chromatium in Paralip. *Origenes non solum exempla composuit 4. editionum, è regione singula verba describens; ut unus dissentiens statim, cæteris inter se consentientibus arguatur*. Origenem *Tetrapla* in margine manu sua emendasse, scholiisque illustrasse, deprehendimus ex Nota, quam supra descripsimus, præfixa Ezechieli in Codice *Marchaltano*. In quibus Scholiis, quoties & quam va-

rie editio Κοινὴ ab ea, quæ genuina τῶν LXX. cenſebatur, diſcederet, oſtenſum ab eo fuiſſe, exiſtimat *Uſſerius*.

9. In Schedis quibuſdam *Jo. Croij*, quas vidi aliquando *Arnoldi Bootii* manu exaratas, de *Heptaplis* hæc habentur: "Heptapla ab Origene "compoſita fuiſſe non animadvertit Epiphanius, ſed id nos docet Eu- "ſebius Hiſt. 6. 17. eaque in Pſalmis compoſita fuiſſe ex 4. prioribus "Verſionibus, & 5. 6. & 7ma. Illius verba, ut Suidæ, qui eum ſequi- "tur, corrupta ſunt; pro ἑξαπλοῖς enim apud utrumque legendum eſt "ἑπταπλοῖς. Hanc emendationem confirmat Chriſtophorſonus Latinus "Interpres, atque loquitur, & teſtatur res ipſa; cum enim ſcribunt "Euſebius, Nicephorus, & Suidas Origenem compoſuiſſe 4. priores "editiones cum 5, 6, & 7^a, neceſſe eſt, ut volumen *Heptaplorum* no- "mine inſcriptum ediderit. Id quoque ſignificat Hieronymus in Ca- "talogo: *Præterea 5^m, 6^m, 7^m editionem, quas etiam nos de ejus biblio- "theca habuimus, miro labore reperit, & cum cæteris editionibus compara- "vit.* At quomodo poſteriores iſtas cum prioribus editionibus com- "parare potuiſſet, niſi *Heptaplorum* compoſuiſſet volumen? In *Hexa- "plis* autem aut *Octaplis* 7^m non deſcripſerat editionem." Hæc *Croius*: cui ego minime aſſentior. Quare *Hexapla* ab *Euſebio* dicerentur, licet in aliquibus Scripturarum libris revera eſſent *Enneapla*, in ſuperioribus oſtendimus; nempe quoniam in prioribus libris ſex tantum columellæ conſpiciebantur.

10. Quare in his voluminibus, LXX. Editionem poſt *Aquilæ* & *Symmachi*, & ante *Theodotionis*, cæteraſque, collocarit *Origenes*, *Epiphanius* hanc reddit rationem: Ωριγένης πυθόμενος τὴν τῶν οϐ'. ἔκδοσιν ἀκριβῆ εἶναι, μέσην ταύτην συνέθηκεν, ὅπως τὰς ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ἑρμηνείας διελέγχῃ· *Origenes cum* LXX. *Interpretum editionem accuratiſſimam eſſe perſuaſum haberet, mediam omnium eſſe voluit, ut ad eam utrinque diſpoſitæ cæteræ, tanquam ad amuſſim exigi redarguique poſſent.* Quæ ratio eſt futiliſſima. Vera cauſa mihi hæc fuiſſe videtur: *Aquilæ* & *Symmachi* verſiones ante LXX. diſpoſuit *Origenes*, quia propius ad Heb. accedebant; *Theodotioni* vero poſt LXX. ſedem tribuit, quia licet Hebræo magis conſonabat, ex ipſa tamen LXX. Verſione verbatim permulta deſcripſit.

Huetius opinatur *Origeni* hoc fuiſſe cauſæ, cur ita Interpretationes illas digereret: viz. quia ad Hebraica maxime accedebat *Aquila*, ideo hunc illis proxime adjunxit. Quoniam ab iiſdem plus reliquis recedebat *Symmachus*, utpote ſententiarum quam verborum retinentior, idcirco cum *Aquila* conjunctus eſt, ut ex illius cum *Aquila* conflictu, qui abierant in diverſa, & extrema fuerant perſecuti, veritas eliceretur. Subnexi ſunt illis deinde Interpretes LXX. & *Theodotio*, qui *commixtum & mediæ temperatum genus tranſlationis expreſſere*; quia ordo ſtudiorum poſtulat, ut intricatam quæſtionem & incertam diſceptaturi, extremas primum & oppoſitas exploremus ſententias, inde ad temperatas & medias progrediamur. Hæc ille.

Philaſtrius ait, *Aquilæ interpretationes in medio librorum* (Hexaplarium) *nunquam poni, ſed dextræ lævæque adſignari*, tanquam qui non recte ſenſerit de Filio Dei. *Et ut contrariæ* (inquit) *& non plenæ veritatis ita leguntur à plurimis.* Ex quibus verbis intelligimus, in nonnullis *Hexaplorum* editionibus variam fuiſſe Verſionum, pro ſcribentis arbitrio, diſpoſitionem. At vero non videtur *Philaſtrius* in hiſce voluminibus tam verſatus fuiſſe, ut illius ſit aſſurgendum auctoritati. *Huetius* de eo quod dicit ille, hæc habet: *Aquilæ*, inquit, *interpretatio in Tetraplis priore loco ponebatur; qui locus diverſo reſpectu vel dexter erat, vel ſiniſter: legentium reſpectu ſiniſter erat, dexter libri ipſius. Itaque alii dextro loco ſitum eſſe, alii ſiniſtro ſcripſerant. Id cum legiſſet Philaſtrius, exiſtimavit*

existimavit Aquilam in aliquibus Tetraplorum exemplaribus dextrum tenuisse locum, in aliis sinistrum.

11. Exemplaria τῶν LXX. *Origenis* ætate alia fuerunt castigata & accurata, alia Editionis vulgatæ, quæ Κοινὴ dicebatur. Hac tanquam corrupta insuper habita, accuratius illud alterum exemplar in *Hexaplis Tetraplisque* inseruit Origenes. Quod etiam in Hexaplorum voluminibus, *Asteriscis Obeliscisque* notavit, suppletis quæ deerant ex Hebræo juxta *Theodotionis* potissimum Versionem, & quæ redundabant, *Obeliseo* confossis. De *Asteriscorum* & *Obelorum* usu apud veteres Grammaticos disputavimus jam supra lib. 2. parte 1. cap. 4. §. 7.

Asteriscus stellulæ radiantis formam imitabatur, & crux erat decussata cum interspersis 4. punctis in hanc formam ⁘, vel ⁂, sive ※. Alii vulgo 6. radios fingunt ✳. Scriptoribus ætatis barbaræ *astericus* dicitur; qui nomen deducunt ab *aster* & *icon.*

Obelum fuisse *jacentem virgulam* testatur [a] Hieronymus. Et juxta *Epiphanium* ὁ ἁπλοῦς γράφεται τῇ καλαμῷ γραμμῇ, *lineæ haud dissimilis fuit.* In illius tamen Editione *Petaviana* male repræsentatur sub *ensis* figura: in *Cornariana* longe absurdius sub forma *Crucis* ✕. Illam fuisse *quasi notam unciæ*, scribit *Augustinus*: In exemplari vero Syriaco *Masii*, sub ea linea punctum passim subscribitur: cujus puncti tamen non meminere veteres ante citati. Apud priscos autem Græcos Grammaticos duplex fuit *obelus*, *simplex* & *punctis signatus.* Cujus distinctionis meminit *Laertius* in *Platone*; ubi scriptum legimus in antiquis operum Platonis Codicibus duplicem obelum fuisse usurpatum: alterum ὀβελὸν simpliciter nominat; alterum ὀβελὸν περιεστιγμένον, *obelum punctis undique notatum*; Id est, altero supra, subter altero, hoc modo ⁘. [b] *Isidorus Hisp.* meminit *Obeli superne appunctati*, qui *ponitur in iis de quibus dubitatur utrum tolli debeant necne.* De simplici obelo *Eustathius* ad Il. α'. Ὁ ὀβελός, ὅς ἐστι γραμμή τις εὐθεῖα, περιθεμένη μὴ στίχων ἤτοι ὁρῶν ἔξω. Usu vulgari significat ὀβελὸς *verum*; & *verum* sæpe ab Hieronymo dicitur hæc notula Grammaticalis. Apud *Aristophanem* [c] scribitur ὀδελὸς, more nimirum Bœotico, teste Scholiasta.

a Ep. ad Sun. & Fret.

b Orig. 1. 20.

c Acharn.

Alias insuper notas in Editione sua Hexaplari adhibuit Origenes, quæ *Limnisci* & *Hypolimnisci* dicuntur. *Epiphanius Limniscum* sic depingit ⨪, quæ forma est unius speciei *Obelorum. Hypolimniscum* vero hac forma ⨪ quæ figura est *Obeli* in libris *Masii* Syriacis usurpati. In eisdem vero Codicibus Syriacis *Limnisci* linea non recta ducitur, sed utrinque leviter in partes diversas inflectitur. Et *Hypolimniscus* est lineola punctis omnibus destituta, nempe eadem cum veteri Obelo *simplici.* Harum vero notarum ineptissimam reddit Epiphanius rationem; nempe credens LXXII. Interpretes per paria in conclavibus 36. discluso, Versiones 36. elaborasse in additis & omissis & passim sensu inter se consonantes, in quibusdam vero dictionibus dissonantes: ait hinc provenisse lectiones varias exemplarium τῶν ο'. & omnium Versionum 36. exemplaria *Origenis* ætate exstitisse, quibus illum collatis, *Limnisco* notasse quæ in paucis quibusdam eorum repetitæ, & quidem rarius, occurrerint; *Hypolimnisco* vero, quæ ab uno tantum Interpretum Pari usurpatæ fuerint. *Epiphanium* in hac conjectura secutus est Auctor Præfationis *Pentateuchi Arabici* Bibliothecæ Bodl. & *Hesychius* in Psalmos: Quorum omnium verba jam [d] alibi citata sunt, & in medium prolata. [e] *Isidorus Limniscum* describit eodem modo quo *Epiphanius*; de istius vero usu, ait *apponi in iis locis quæ S. Scripturæ Interpretes eodem sensu, sed diversis sermonibus transtulerunt. Hypolimniscum* vocat *Antigraphum*, & sic delineat ⨪. *Antigraphus* (inquit) *cum puncto apponitur, ubi in Translationibus diversus sensus habetur.* Isidorum sequitur de *Limnisci* &

d L. 2. c. 6. §. 8. p. 150. &c.

e Orig. 1. 20.

a Præf. Com. Procopii in Eſ.

Hypolimniſci uſu. *Jo. Curterius. Maſii* vero conjectura eſt, *Limniſco* fuiſſe notata, quæ plurium Codicum teſtimonio confirmata ſunt; *Hypolimniſco*, quæ pauciorum. Eique ſuffragantur *Valeſius* & *Huetius*. De eorum uſu quid ſenſerit *Armachanus*, mox oſtendetur.

Terminabat autem iſtarum omnium Notarum vim atque efficacitatem nota alia cuneoli effigie, ad finem verbi aut verborum complexionis appoſita, ut videre eſt paſſim in *Joſua* à *Maſio* evulgato. Quam notam etiam in ſua *Eſtheræ* Editione adjecit *Armachanus*.

12. Jam vero quam accurate & ſuperſtitioſe Verſionem LXX. per aſteriſcos ſupplevit *Origenes*, ex hoc exemplo dignoſcimus: *Epiphanius* memorat, quod cum Hebræi habent apud Gen. *Et vixit Adam* 30. *annos* & 900. *annos*: LXX. vero, *Vixit Adam triginta & nongintos annos*: poſt *triginta* Origenes cum Aſteriſco appoſuit *annos*.

13. *Epiphanius* ait illum ex *Aquila* potiſſimum & *Symmacho*, raro vero ex *Theodotione*, deprompſiſſe quæ Aſteriſcis ſignata ſunt: ὁ ἀστέρισκος ὅτος ἐνθα παρέλκεται, σημαίνει τὸ ἐμφερόμενον ῥῆμα ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κεῖσθαι, καὶ ἐμφέρεσθαι ὑπὸ Ἀκύλα καὶ Συμμάχου, σπανίως δὲ καὶ ὑπὸ Θεοδοτίωνι. *Aſteriſcus ad quamcunque vocem apponitur, eam in Hebræo contineri, & ab Aquila, & Symmacho expreſſam, raro etiam à Theodotione ſignificat.* Quam parum in his voluminibus exercitatus fuerit *Epiphanius*, vel ex hiſce dignoſcimus. Res plane contrario modo ſe habebat, uti recte animadvertit ante nos Antiſtes *Armachanus*. Pene ſemper ex *Theodotione* petita ſunt ea, rariſſime ex aliis, ut ex *Hieronymo* apertiſſime liquet. Præf. in Pent. *Origenes editioni antiquæ, tranſlationem Theodotionis miſcuit, aſteriſco & obelo omne opus diſtinguens &c.* Præf. in Paralip. ex Heb. tranſlata: *Et certe Origenes non ſolum exempla compoſuit* 4. *Editionum è regione ſingula verba deſcribens, ut unus diſſentiens, ſtatim cæteris inter ſe conſentientibus arguatur: ſed quod majoris audaciæ eſt, in editione* LXX. *Theodotionis editionem miſcuit, aſteriſcis viz. deſignans &c.* Præf. in Job ex Heb. verſum: *Omnia Vet. Inſtrumenti volumina Origenes obelis aſteriſciſque diſtinxerit, quos vel additos vel de Theodotione ſumptos, tranſlationi antiquæ inſeruit.* Præf. in Pſalt. quod ex hac editione Origeniana in Lat. convertit; ait, ea quæ aſteriſcis ſunt ſignata, *addita fuiſſe de Heb. voluminibus, juxta Theodotionis duntaxat editionem, qui ſimplicitate ſermonis à* LXX. *Interpretibus non diſcordat.* In eandem ſententiam ſæpius alibi. Non omnia tamen ex *Theodotione* petita fuiſſe ipſe itidem docet verbis illis: *quos vel additos, vel de Theodotione ſumptos.* Et nonnulla ex *Aquila* fuiſſe deſumpta, teſtatur ad Eſ. 2. *Quieſcite ergo ab homine cujus &c.*] *Hoc prætermiſere* LXX. *& in Græcis exemplaribus ab Origene ſub aſteriſcis de editione Aquilæ additum eſt.* Ita *Origenes* ipſe Tract. 8. in Mat. ait ſe, *quæ non fuerunt poſita apud* LXX. *EX EDITIONIBUS CÆTERIS addidiſſe convenienter Hebræo. Euſebius* quoque ad Eſaiæ cap. 34. eum ex *Verſionibus cæterorum* addidiſſe, quæ aſteriſcis illuſtravit, commemorat. μὴ κείμενον ἢ ἐν τῇ τῶν ὁ. ἑρμηνείᾳ μὴ ἀστερίσκων ἐκ τῆς τ λοιπῶν ἑρμηνείας ᾠῆθετῆ. *Hoc in* LXX. *Interpretatione minime poſitum, ex aliorum interpretatione cum aſteriſcis eſt adjunctum.* Nonnulla etiam ex *Theodotione* ſub aſteriſcis adjecit, quæ in ipſo Hebræo non comparebant, ut patet ex hoc Scholio ad 1 Reg. 14. 42. Ταῦτα μέχρι ☩, καὶ καλῶς κληρῶται, ἐν μόνῃ κεῖται τῇ ἑκδόσει Θεοδοτίωνος. διὸ ἠστερίσθαι αὐτὰ ὡς ἐν μιᾷ ἢ δευτέρᾳ ζυγῇ τῶν ἑβδομήκοντα κειμένα, ἃ μὴ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ. *Hæc uſque ad illud* [☩ *ſorte capitur*] *in ſola editione Theodotionis ſunt poſita; quamobrem ſunt ea aſteriſco notata, tanquam poſita in una aut ſecunda conjugatione ipſorum* LXX. *non tamen in Hebræo.* Quid vero per iſta, *in una aut ſecunda Conjugatione ipſorum* LXX. Scholiaſtes ſibi voluit, non intellexit *Nobilius*, ad ea hæc adnotans: *Ex quibus Scholiaſtis verbis, & aliis hujuſmodi,*

modi, quæ alibi afferuntur, colligi poteſt plures fuiſſe editiones, quæ nomen LXX. *retinerent, & interdum quidem in eodem codice poſitas, & quaſi conjugatas, unam tamen altera puriorem.* Neque locum recte intellexit *Uſſerius*, qui Græca ſic vertit: *tanquam poſita in uno ſive ſecundo ordine ipſorum* LXX. Adluditur autem à Scholiaſta ad eorum ſententiam, qui Interpretes LXX. per paria in diverſis conclavibus interpretatos fuiſſe, & ſingulorum Parium Verſiones exſtitiſſe *Origenis* temporibus, crediderunt.

14. Quale fuerit hoc *Origenis* opus, non intellexit [a] *Rivetus*, cum hæc ſcripſit: *Aliam* (inquit) *editionem* LXX. *Interp. adornare aggreſſus eſt, in qua per diſcrimina notarum indicabat quid in Hebræo exſtaret, quid ex aliis interpretationibus adjectum, quid detractum. Adjecta appoſitis obeliſcis confodit; detracta, aut ſi quæ Theodotionis irrepſerant, aſteriſcis notavit.* Nec bene rem intellexit *Wetterius*, qui ſic [b] ſcribit: *Origenes adjecta appoſitis obeliſcis confodit; detracta vero, aut ſi quæ Theodotionis irrepſerant, aſteriſcis notavit.*

[a] Iſag. c. 18. §. 29.

[b] De LXX. Interp.

15. In Codicibus *Hexaplorum*, videntur ea quæ ordine confuſa ac perturbata apud LXX. erant, qualia multa ſunt præſertim in Jeremiæ prophetiis, reducta fuiſſe ad ordinem textus Heb. reliquarumque Editionum, ut uno conſpectu cum aliis ob oculos proponerentur. Nam ut pulchre inſtituerentur parallelæ columellæ, neceſſe fuit, ut Græca paſſim Hebraicis altera ex parte reſponderent. Hæc ſententia eſt quoque [c] *Nobilii*, [d] *Morini*, & [e] *Uſſerii*. Hinc vero confirmatur, quod in Codice Jeremiæ MS. obeliſcis & aſteriſcis juxta editionem ex *Hexaplis* deſumptam interſtincto, qui ſervatur in Bibliotheca Reginæ noſtræ, idem qui in Hebræo, ſervatur capitulorum ordo. Et in illo Codice, in quem commentabatur *Theodoretus*, exhibetur idem. In omnibus vero ante *Origenem* Codicibus LXXviralibus, magnam fuiſſe in Jeremia confuſionem Capitum, ipſe docet in Epiſt. ad *Africanum*: Πολλὰ τοιαῦτα καὶ ἐν Ιερεμίᾳ κατενοήσαμεν, ἐν ᾧ καὶ πολλὰ μεταθέσεις καὶ ἐναλλαγὰς τῶν λέξεως τῶν προφητευομένων εὕρομεν· *Multa hujuſmodi* (addita & detracta) *animadvertimus in Jeremia; in quo etiam magnam invenimus tranſpoſitionem & mutationem eorum, quæ prædicuntur.* Teſtatur quoque [f] Hieronymus *ordinem Viſionum* in illo Propheta *apud Græcos & Latinos omnino confuſum fuiſſe.*

[c] Annot. in Jer. 25.

[d] Exerc. Bibl. Cap. 9.

[e] Præf. in Jeremiæ Verſionem.

16. Quinetiam, ſi *Valeſio* credimus, ut Editiones in *Hexaplis* ſibi invicem magis reſponderent, & facilius inter ſe, & cum textu Heb. compararentur, in *cola*, ſeu *verſus* ſuos aliis è regione reſpondentes, ſingulæ diviſæ ſunt. Quod elicit ex iſtis *Euſebii* [g] verbis: Τούτους ἅπαντας ὅλη ταύτην συναγαγὼν διελών τε πρὸς κῶλον· καὶ ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλαις μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραίων σημειώσεως, τὰ τῶν λεγομένων Ἑξαπλῶν ἡμῖν ἀντίγραφα, καταλέλοιπεν· i. e. Interprete Valeſio: *Has omnes Interpretationes cum in unum corpus collegiſſet, & per certa cola ac membra diſtinxiſſet, & ſibi invicem è regione oppoſuiſſet una cum ipſo Heb. textu, Hexaplorum nobis exemplaria reliquit.* Chriſtophorſonus vero τὰ διελών τε πρὸς κῶλον, reddidit, *columellis inter ſe diſtinxit.* Suffragatur ei [h] *Petavius*, qui vertit, *per columellas dividens.* [i] *Nicephorum* quoque *Euſebium* de *columellis* tantum intellexiſſe liquet, cum, ex eo ſcribens, his utitur verbis: τὰς τοιαύτας πάσας ἐκδόσεις, ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλαις, καὶ διελὼν ἐν μιᾷ ἑκάστῃ στιλίδι, μετὰ καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς ὑποσημειώσεως· *Haſce Editiones inter ſe componens & diſtinguens per totidem columellas, una cum textu Heb.* *Suidas*, in Ωριγένης, habet, διελὼν τε πρὸς κῶλον· quæ *Æm. Portus*, menda non perſpecta, interpretatur, *cum membratim perlegiſſet.* Contendit tamen *Valeſius*, *cola* eſſe verſus ſeu membra ſenſum integrum abſolventia: & hanc primam fuiſſe Scripturarum in verſus ſive commata diviſionem, quam *Hieronymum* in ſua Latina Bi-

[g] Supra cit.

[h] In Epiph.

[i] Hiſt. 5. 11.

bliorum

bliorum editione imitatum fuiſſe. Huic vero ſententiæ opponi poſſit, quod *Hieronymus*, ubi de ſuo inſtituto in Scripturas dividendo in cola ſeu verſus loquitur, & illud *novum ſcribendi genus* appellat, mentionem nullam facit *Hexaplorum Origenis*, ſed tantum dicit, ſe opera *Tullii* & *Demoſthenis*, quæ eodem modo diſtincta fuerint, imitari. Vide locum ſupra adductum pag. 363. *Pſalmos* & Opera *Salomonis* ſemper ſolita fuiſſe & Græce & Latine per colorum & commatum diſtinctionem exarari videtur innuere *Hieronymus* in Præf. ad Tranſlationem Eſaiæ: *Nemo cum Prophetas verſibus viderit eſſe deſcriptos, metro eos exiſtimet apud Hebræos ligari, & aliquid ſimile habere de Pſalmis & operibus Salomonis.* De *Danielis* libro, tanquam in *verſus* diſtincto, loqui videatur ipſe *Origenes* in Epiſt. ad *Africanum*, ubi verſus illos ἔπη dicit. Καὶ αἱ πλεοναζαι ἐν τῷ Δανιὴλ ὀσφρηναι, ἔτι καὶ ταῦτα ἐν ἕπεσιν ὀυ συχασμῷ εἰσὶν ὑπογεγραμμένα ἀναγκαίως, ἢ πως· *Et ultimæ in Daniele ſuſtiones, ita quoque iſta, verſibus (ut conjectura dixam) ducentis & aliquot.* Cæterum per ἔπη ſeu *verſus* nihil aliud quam *lineas* hoc in loco deſignat *Origenes*.

a Cap. 8.

[a] *Jo. Croius* Obſervat. in N. T. probat *Origenem* Epiſtolam ad Galatas in Commata diviſiſſe, ex eo quod dicit *Hieronymus* Præf. ad Gal. *Scripſiſſe illum in dictam Epiſtolam quinque propria Volumina, & decimum Stromatum ſuorum librum, commatico ſuper explanatione ejus ſermone compleviſſe.*

17. Vulgo creditur Editionem τῶν ο΄. quæ ſub Aſteriſcis ſuppleta, Obeliſque notata eſt, ab *Origene* elaboratam fuiſſe poſt *Tetrapla* & *Hexapla* ſive *Octapla*. Sic ſtatuunt [b] *Sixtus Senenſis*, [c] *Bellarminus*, [d] *Kimedoncius*, [e] *Jo. de la Haye*, Auctor Præfationis Lat. Verſionis τ΄ ο΄. ut etiam [f] *Rivetus*, [g] *Epiſcopius*, [h] *Heinſius*, &c. At vero in ipſis *Hexaplis* appoſitas fuiſſe Aſteriſcorum Obelorumque &c. notas, indiciis variis luculentiſſimis conſtat. En tibi teſtem *Hieronymum* apud *Ruff.* Invect. 2. *Sed & Origenes aſteriſcos fecit; ex tranſlatione Theodotionis aſſumens, ut componeret volumina, quæ appellantur Hexapla.* Scholion ad 1 Reg. 14. Ταῦτα ἐν τῷ Ἑξαπλῷ πρόκειται ὡς ἐκ θεοδ. προστέθεται· *Hæc in Hexaplo ſunt notata aſteriſco, quippe quæ ex Theodotione ſint appoſita.* Ad 3 Reg. 14. Μετὰ τοῦτο ἐν τῷ Ἑξαπλῷ κεῖται πρὸ ποσὶ τῶν νόσον καὶ τοῦ πολέμου Ἀβιὰ τοῦ υἱοῦ Ἱεροβοὰμ μετ' ἀστερίσκων· *Poſthæc in Hexaplo ponuntur, quæ pertinent ad morbum & mortem Abiæ filii Jeroboam cum aſteriſcis.* Sic apud Pſalmorum Scholiaſten, loco ſuperius citato, dicitur vox quædam in *Octaſtichis obelo notata fuiſſe.*

b Bibl. l. 4.
c De Verbo Dei l. 2. c. 5.
d De ſcripto Dei Verbo 5. 1.
e Proleg. Bibl. Max.
f Iſag. cap. 10. §. 29.
g Inſtit. lib. 4. §. 1. c. 21.
h Ariſtarcho l. 1. c. 10.

18. Nullas fuiſſe in *Tetraplorum* Textu Obeliſcorum & Aſteriſcorum &c. notulas, ſed illas tantum in *Hexaplis* ſive *Octaplis* fuiſſe repertas, colligitur ex Scholio in Pſ. 131. ſupra in §. 7. producto. Contrarium vero videatur liquere ex iſtis *Hieronymi* Præfat. Paralip. ad Chromat. *Et certe Origenes non ſolum exempla compoſuit 4. editionum, è regione ſingula verba deſcribens, ut unus diſſentiens ſtatim cæteris inter ſe conſentientibus arguatur. Sed quod majoris audaciæ eſt, in editione* LXX. *Theodotionis editionem miſcuit, aſteriſcis deſignans quæ minus fuerant, & virgulis quæ ex ſuperfluo videbantur appoſita.* Sed loquitur hic Hieronymus, non de *Tetraplis*, ſed de *Hexaplis* ipſis: quorum 4. tantum editiones commemorat, quia illæ longe inſigniores fuere, & in maxima eorum parte fuere tantum 4. Non deſunt qui pro *exempla* legendum cenſent *Hexapla*. Verum iis haud temere accefferim. Solet enim Hieronymus in aliis locis compluſculis *exemplum* pro, *exemplar*, uti.

Pſalterium Hexaplorum Origenis ipſius manu fuiſſe emendatum, commemorat Hieronymus Com. in Pſal. 4. *A fructu frumenti & vini eorum repleti ſunt*] *Id quod in plurimis codicibus invenitur, & olei eorum, cum vetuſtum Origenis exemplum Pſalterii revolverem, quod ipſius manu fuerat emendatum: nec in Hebræo, nec in cæteris editionibus, nec apud ipſos* LXX. *Interpretes reperi.*

19. Duas

19. Duas fuiſſe editiones Verſionis τῶν ο'. in *Hexaplis*, nimirum alteram Κοινὴν ſeu *Vulgatam*, aſteriſcis obeliſque notatam, alteram vero puriorem, quæ germana τῶν LXX. editio habebatur, exiſtimat Cl. *Uſſerius*. Quod exinde probat, quia Hieronymus in aliquibus locis teſtatur *aſteriſcos* & *obelos* uſurpatos fuiſſe in Editione VULGATA; ut in Præf. Com. in Dan. *Origenes de Theodotionis opere in Ed.* Vulgata *aſteriſcos poſuit, docens defuiſſe quæ addita ſunt; & rurſus quoſdam verſus obelo prænotavit, ſuperflua quæque deſignans.* Sic in Ezech. 16. *Hoc quod ſecundo dicitur*, Vulgata *editio non habet; ſed de Theodotionis editione additum eſt.* Sed morem *Hieronymi* non ſatis intellexit Vir ſummus. Non enim in illis locis editionem quæ vocabatur Κοινὴ, per *Vulgatam* intelligit *Hieronymus*, ſed Græcam τῶν ο'. in genere. Nimirum cum loquitur de variis editionibus Verſionis Græcæ, Κοινὴν & *Vulgatam* appellare ſolet eam quæ vulgari uſu recepta pro minus correcta habebatur: Et cum loquitur de Græca Verſione & Textu Hebræo, Verſionem iſtam in genere appellare ſolet Ed. *Vulgatam*, quia illa, non Textus Heb. vulgari uſu recepta eſt; ſive, ut ipſe [a] loquitur, quia ea Editio *toto orbe vulgata eſt.* Hanc conſuetudinem eſſe Hieronymi ex ſexcentis conſtat exemplis, quæ paſſim occurrunt, præſertim in Commentariis. v. g. ad Eſ. 26. ad voces illas, *Sed & ſpiritu meo in præcordiis meis &c.*] *Volumus* (inquit) *& Hebraicum ſequi*, & vulgatam ed. *non penitus præterire: & hac rerum neceſſitate compellimur, diverſo ordine atque ſermone diverſas intelligentias quærere. Igitur quod dicitur, de nocte: juxta* LXX. *hujus capituli* (*ut diximus*) *principium eſt, juxta Heb. finis ſuperioris, licet poſſit etiam juxta* LXX. *in fine accipi ſuperioris teſtimonii, ut ſit ſenſus &c.* Ad cap. 30. *Multum in hoc loco* LXX. *editio, Hebraicumque diſcordant. Primum ergo de* vulgata ed. *tractabimus, & poſtea ſequemur ordinem veritatis* (*Heb.*) Alibi ad eundem Prophetam: *Quia multum inter ſe Hebraicum diſtat & vulgata editio, ideo utrumque poſuimus &c.* Sic in Jer. l. 4. *Utramque Editionem ex integro poſui, ut & Heb. veritas, & difficultas vulgatæ ed. facilius cognoſcatur.* Præf. in Ezech. ex Heb. tranſlatum: *Sed &* vulgata *ejus editio non multum diſtat ab Hebraico. Unde ſatis miror, quid cauſæ exſtiterit, ut ſi eoſdem in univerſis libris habemus interpretes, in aliis eadem, in aliis diverſa tranſtulerint.* Alia loca innumera prætereo. Unum tantum addere lubet: Lib. 5. Com. in Eſ. ad illa verba; *Ne lætetis Philiſtæa*] *Philiſtæos autem* (inquit) *Palæſtinos ſignificat: quos alienigenas* Vulgata *ſcribit editio.* Per *Vulgatam* hic intelligi LXX. in genere, cum ex re ipſa liquet, tum ex eo quod alibi ſæpius obſervat, LXX. *Palæſtinos* vocare *alienigenas.* Ibid. lib. 6. *Philiſtim, quos nunc Palæſtinos vocant & ſemper à* LXX. ἀλλόφυλοι *i. e. alienigenæ transferuntur.* In Ezech. c. 16. *Palæſtinos, quos indifferenter* LXX. *alienigenas vocant.* Rurſus, in Joel. 1. *Videamus autem quid Philiſtim, & urbes ejus peccaverint, quos* LXX. *ſemper alienigenas tranſtulerunt.* Duas autem Editiones Verſionis LXX. in Hexaplis non fuiſſe comprehenſas, apparet ex illis veteribus auctoribus qui de eorum ſcripſerunt conſtitutione, qui de una tantum columella Verſioni iſti aſſignata loquuntur.

[a] L. 18. Com. in Eſ.

Sententiam *Uſſerianam* improbavit ſimul ac refutavit *Hen. Valeſius*; at vero nec ipſe veritatem aſſecutus eſt, cum reſpondit; *Origenem editionem antiquam ſeu vulgatam primum emendaſſe, collatis inter ſe multis exemplaribus, deinde obelis & aſteriſcis diſtinxiſſe. Quamobrem* (inquit) *editio illa* LXX. *quæ in Hexaplis legebatur, partim erat* κοινὴ, *partim non erat: erat quidem* κοινὴ, *quia deſumpta erat ex editione* κοινὴ, *ſeu vulgata. Non erat autem proprie* κοινὴ, *propterea quod & multis locis emendata fuerat ab Origene, & ex Theodotione aliiſque Interpretibus paſſim ſuppleta.* Quod non reſpondiſſet Vir doctus, ſi modo animadvertiſſet, ſolere *Hieronymum*

LXX. in genere, ut opponitur Hebræo, *Vulgatam* nuncupare. Eadem cum *Valesio* habet *Frassenius*, qui oculis tantum alienis videt.

Eodem autem modo Editio Græca in genere, ut opponitur Editioni Hebraicæ, appellatur κοινὴ *vulgaris* apud Scholion Codicis *Barberini* ad Zach. 12. 10. ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο] ὅτω μὴν οἱ ὁ'. ὁ δὲ Θεοδοτίων ἐπόησεν, Καὶ ἐπιβλέψονται πρός με ὃν ἐξεκέντησαν. ἐσημειωσάμεθα δὲ, ὅτι ἔστι τινῶν οἱ Ἀπόστολοι τὸ Ἑβραϊκὸν, καὶ οὐ τὸ ἐν τῇ κοινῇ πεθείκασιν. *Sic habent* LXX. *Theodotio vero fecit, Et aspicient in me quem transfixerunt. Notavimus autem in quibusdam locis Apostolos Hebraicum, & non quod in vulgari est, ponere.* Ita apud *Origenem* ipsum *contra Celsum* lib. 5. Καὶ τοιαῦτά γε μαθοῦσα ἡ Σεπφώρα, λαβοῦσα ψῆφον, περιέτεμε τὸ παιδίον ἑαυτῆς. καὶ λέγει μὴν τὰ κοινὰ, τῶν ἀντιγράφων λέγειν ἀναγεγραμμένη τὰ, Ἐφη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου· κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν αὐτὸ, Νυμφίος αἱμάτων σὺ μοί. *Quod non ignorans Sepphora, scrupo arrepto, circumcidit suum filium, affata secundum vulgata exemplaria, Stetit sanguis circumcisionis mei pueri: secundum Hebræum vero, Sponsus sanguinum tu mihi.*

Editionem autem Κοινὴ non fuisse in *Hexaplis*, testatissimum fecit ipse *Hieronymus* in Ep. ad *Sun.* & *Fret.* sic scribens: *Breviter illud admoneo, ut sciatis aliam esse editionem, quam Origenes & Cæsariensis Eusebius, omnesque Græciæ tractatores,* Κοινὴν, *id est, Communem appellant, atque Vulgatam, & à plerisque nunc* Λουκιανὸς *dicitur, ALIAM LXX. INTERPRETUM, QUÆ ET IN* Ἑξαπλοῖς *REPERITUR, & à nobis in Lat. sermonem fideliter versa est, & Hierosolymæ atque in Orientis Ecclesiis decantatur. —*Κοινὴ *autem ista, hoc est Communis Editio, ipsa est, quæ & LXX. Sed hoc interest inter utramque, quod* Κοινὴ *pro locis & temporibus, & pro voluntate Scriptorum veterum corrupta editio est. EA AUTEM QUÆ HABETUR IN* Ἑξαπλοῖς, *& quam nos vertimus, ipsa est, quæ in Eruditorum libris incorrupta & immaculata* LXX. *Interpretum translatio reservabatur. Quicquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita & ab Hebræorum auctoritate discordet.* Et quod illa Editio, quæ *Obelis* Asteriscisque ab Origene signata est, non fuit Κοινὴ, sed purior illa, quam Hieronymus sæpe τῶν LXX. nomine ab ea distinguit, ipse docet in plerisque locis ejusdem Epistolæ: *De octavo Psalmo* (inquit) *Quoniam videbo cœlos tuos: Et dicitis quod tuos, in Græco non habeatur. Verum est, sed in Heb. legitur Samecha, quod interpretatur, cœlos tuos, & de editione Theodotionis in* LXX. *Interpretibus additum est sub asterisco.* Rursus: *Psalmo 17. Grando & carbones ignis. Et quæritis, cur Græci istum versiculum secundo non habeant interpositis duobus versibus. Sed sciendum quia de Hebraico, & de Theodotionis editione,* LXX. *Interpretibus sub asterisco additum sit.* Paulo post: *In 24°. Confundantur omnes iniqua agentes: Et dicitis quod, omnes, in Græco non habeatur:* αἰσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες, *i. e. confundantur iniqua agentes: & bene; nam nec in Heb. habetur, sed in* LXX. *sub veru additum est.* In eadem Epistola multa alia habet similia, à Græco vulgari, LXX. distinguens, & hanc editionem *asteriscis* & *obelis* notatam fuisse commemorans. In alio autem Loco ejusdem Epistolæ hæc habet: *In eodem* (Psal. 67. 25.) *Viderunt ingressus tui, Deus; pro quo in Græco scriptum sit:* ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαί σου ὁ θεὸς, *i. e. visi sunt ingressus tui, Deus. Quod in Heb. ita est, rau helichotheca elohim, quod Aquila, & Symmachus, & Theodotion, & Quinta Sextaque Editio interpretati sunt: Viderunt itinera tua Deus, & quod sequitur, Itinera Dei mei regis, qui est in sancto. Ergo à nobis ita legendum est: Viderunt ingressus tuos, Deus: & scriptoris vitium relinquendum est, qui Nominativum posuit pro accusativo: licet IN* LXX. *ET IN* Ἑξαπλοῖς *ita repererim,* ἐθεώρησαν ταῖς πορείας σου: *& pro eo quod est* ἐθεώρησαν, *h. e. viderunt, in multis Codicibus* ἐθεωρήθησαν: *quod & obtinuit consuetudo.* Videatur his verbis LXX. distinguere ab ea editione, quæ

in

in *Hexaplis* habebatur: Sed eandem editionem puriorem intelligit, prout extra *Hexapla* tum ferebatur.

Editionem puriorem fuisse illam quæ Asteriscis notata est, testatur quoque *Eusebius* Demonstr. Evang. l. 8. ἔθετο καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῖς ἀκριβέσιν ἀντιγράφοις τῶ ἑβδομήκοντα, τὸ, σὲ, μετὰ ἀστερίσκου προσθήκην ἀκριβείας. *Quocirca in accuratis* LXX. *Interpretum codicibus illud*, tuam, *asterisco appositio adjectum est.* Sic *S. Basilius* Homil. 4. in *Hexaem.* ait τὰ τῶ ἀντιγράφων ἀκριβῆ *exquisitissima* LXX. *exemplaria obelo fuisse notata.* Unam tantum fuisse editionem τῶ ο'. in Hexaplis, eamque fuisse correctiorem, confirmat Scholiastes 3. Reg. 6. ἔνιοι μὲν τῶν ἀντιγράφων, παραέχοντα κεῖται ἐν ᾗ τῷ Ἑξαπλῷ καὶ τοῖς ἀκριβεστέροις ἐξήκοντα.

Theodoretus Interp. in Psal. de Editione τῶν LXX. *Hexaplari*, tanquam unica, eaque puriori & ad Heb. propius accedente loquitur. Ad Psal. 64. Ταῦτα ὅτι τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει, ὅτι οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ, ὅτι οἱ ο'. ἐν τῷ Ἑξαπλῷ. Ad Psal. 65. Οὐδὲ παρὰ τῷ προφήτῃ τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει· οὐδὲ οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ, οὐδὲ οἱ ο'. ἐν τῷ Ἑξαπλῷ. Psal. 73. Οὔτε ὁ Ἑβραῖος, ὅτε οἱ λοιποὶ ἑρμηνευταὶ, ὅτε μὲν οἱ ο'. ἐν τῷ Ἑξαπλῷ παρηνωλιωῶς, ἐν τοῖς ἀρίστοις, παρέκειντο. Psal. 118. 59. ὁ Ἑβραῖος ᾗ τὰς ὁδούς μου ἔχει· ὡσαύτως ᾗ καὶ οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ ἑρμηνευταὶ, ἓ οἱ ο'. ἐν τῷ Ἑξαπλῷ. *Hebræus habet vias meas, & sic etiam cæteri Interpretes verterunt, &* LXX. *in Hexaplo.* Psal. 145. Τοῦτο δὲ ὅτε παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, ὅτε παρὰ τοῖς ἄλλοις εὗρον ἑρμηνευτάς, ὅτε παρὰ τοῖς ο'. ἐν τῷ Ἑξαπλῷ. Ad Psal. 100. Editionem Hexaplarem simpliciter LXX. nominat, ut ab aliis fieri solet. Οὔτε ᾗ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, ὅτε παρὰ τοῖς ἄλλοις ἑρμηνευτάς, ὅτε παρὰ τοῖς ο'. παντὶ εὑρήκαμεν τὴν προσθήκην.

Sententiam suam de duplici editione Versionis LXX. in Hexaplis, astruere conatur *Armachanus* ex illis *Hesychii* verbis quæ supra adduximus lib. 2. cap. 6. §. 7. ubi eandem cum *Epiphanio Limniscorum* reddit rationem, nempe eos appositos fuisse illis dictionibus in quibus δύο ζυγαὶ Interpretum convenirent. Infelici admodum conjectura arbitratur *Armachanus*, designari ab *Hesychio* duos ordines editionis τῶν ο'. Hexaplares; atque hanc proinde *Limniscorum & Hypolimniscorum* falsissimam assignat rationem: *Ego*, inquit, *in hac editione Lemniscis, vel unico, vel nullo puncto signatis, Eusebium & Pamphilum usos fuisse existimaverim, ad voces eas denotandas, quæ in puriore editione* τῶν LXX. *aliter legerentur. Cum enim in Hexaplis duo essent* τῶν ο'. *ordines, unus qui sinceriorem eorum editionem illam, alter qui* Κοινὴν, *sive Vulgatam, obelis & asteriscis distinctam, exhiberet: in posteriore hac, à priore jam sejuncta, per simplices Lemniscos varietas lectionis in priore ordine repertæ, est signata; quemadmodum in aliis libris, per Hypolemniscum unico puncto signata ejusmodi lectio denotari solebat, quæ in uno tantum, per Lemniscum duobus punctis* ⁀ *insignitum, ea quæ in utroque simul* τῶν ο'. *ordine inveniretur: quod posterius, Hesychius me docuit &c.*

20. Post edita vero Origenis Hexapla, in quibus editio purior asteriscis obeliscisque notata est, solebant multi quæ in suis Codicibus Vulgaribus deficiebant aut redundabant, ad eorum exemplum sub asteriscis supplere, aut obelis confodere. Hinc apud Hieronymum Præfat. libri 16. Comment. in Es. legimus: *Omnes Græciæ tractatores, qui nobis eruditionis suæ in Psalmos Commentarios reliquerunt, hos versiculos veru annotant, atque prætereunt, liquido confitentes, in Hebraico non haberi, nec esse in* LXX. *Interpretibus, sed in Ed. Vulgata, quæ Græce* Κοινὴ *dicitur, & in toto orbe diversa est.*

21. Observat *Usserius*, in communi editione addita fuisse nonnulla ex ipsa LXX. sub asteriscis: At locum istum, unde id probat, non recte intellexit Vir præstantissimus. Est Scholion Codicis *Marchaliani*, ad Es. 23. 13. Τούτων τῶν ἠστερισμένων Ωριγένης ὡς τῶν ο'. μέμνηται ἐν τῷ πέ. τόμῳ τῶν εἰς Ησαΐαν. Quod *Usserius* sic vertit: *Horum asteriscis signatorum, tan-*

quam EX LXX. DESUMPTORUM meminit Origenes in 25. tomo eorum, qui in Esaiam ab eo sunt editi. Scholiastes nihil aliud voluisse videtur, quam quod ea quædam verba, quæ asteriscis signata sunt in LXX. tanquam ex *Theodotione* invecta, *Origenes* ipse in Com. Es. commemoret tanquam ipsorum LXX. genuina verba.

22. In ejusdem Codicis *Marchaliani* Scholiis citantur sæpenumero οἱ ο'. & sæpe etiam ο'. sine articulo. In uno vero loco ponuntur simul utrique, οἱ ο'. & ο'. tanquam diversi, ut ad Es. 24. 5. οἱ ο'. διεκόδασαν. Α. ἠνύρισαν. Θ. Σ. ὁμοίως ο'. Sed mendum ibi subesse existimo. ut *Hieronymus* in Epist. ad *Sun.* & *Fret.* Editionem puriorem Hexaplarem à Vulgari distinguit nomine LXX. sic è contra Scholiastes iste per ο'. & οἱ ο'. intelligit Codices *Vulgares.* Textus enim in quem scribit, ex *Hexaplis* ipsis descriptus est.

Commentator Anonymus in Catena in Psalmos, Editionem *Hexaplarem* simul citat & LXX. per LXX. intelligens Codices quosdam bonæ notæ, qui extra *Hexapla* ferebantur; ad Psalmi 65. titulum, εἰς τὸ τέλος, ᾠδὴ ψαλμῷ ἀναστάσεως *In finem, Canticum Psalmi Resurrectionis*: Τὸ ἀναστάσεως, inquit, οὐδαμοῦ κείμενόν ἐστιν πάλιν προσέθηκαν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ Ἑξαπλῷ κεῖται, ἀλλ' οὐδὲ ἔστιν τοῖς ο'. ὡς οὐδὲ ἡ Ε' συλλαβοῦσα τὸ ὀνειδισμὸς προσθήκη ψαλμῷ *Vocem hanc Resurrectionis rursus aliqui apposuerunt, cum nullibi haberetur: nam neque in Hexaplo, sed neque apud* LXX. *ponitur, ut neque præcedentis Psalmi inscriptionis adjectio.*

A Κοινῇ distinguuntur Codices accuratiores nomine LXX. à *Theodoro Heracleota* ad Psal. 129. 4. & à Scholiasta Codicis Card. *Barberini*, à quo etiam innuitur, diversitatem illam exemplarium etiam ante Apostolorum tempora fuisse. Ad Zach. 12. Ἀναγκαίως ἐσημειωσάμεθα, ἵνα γνωσθῇ ὅτι ἀδιαφόρως οἱ Ἀπόστολοι ποτὲ τῇ τῶν ο'. ἄλλοτε τῇ Κοινῇ, ἄλλοτε τῷ Ἑβραϊκῷ ἀκολουθοῦντες ᾠδήγησαν τὰς χρήσεις· *Necessario notavimus, ut cognoscatur Apostolos indifferenter aliquando editionem* LXX. *alias Communem, alias Hebraïcam, in citationibus sequi.*

Origenem ipsum Editionis Κοινῆς meminisse animadvertit *Hieronymus* in loco superius citato ex Epist. ad *Sun.* & *Fret.* Et in scriptis, quæ adhuc superstant, meminit ipse differentiæ exemplarium *communium* & *accuratorum*; hæcque ipse ab illis distinguit τῶν LXX. titulo. Ad Psal. 138. 1. Ἐν οὐκ ὀλίγοις ἀντιγράφων προστίθεται, Ζαχαρίου εἰς τὴν διασποράν. τοῦτο δὲ οὔτε παρὰ Ἑβραίοις, οὔτε παρὰ τοῖς ο'. οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις εὗρον ἑρμηνευταῖς· ἀλλά τις, ὡς ἔοικεν, ἐπιβλέψας τὸ ψαλμὸν, τὴν διπλῆν ἐποιήσατο τοῦ προσθήκην· *In nonnullis Exemplaribus apponitur, Zachariæ in dispersionem. Hoc autem nec apud Hebræos, nec apud* LXX. *nec apud alios Interpretes inveni: sed aliquis cum Psalmum intellexerit, ut voluit, hujus inscriptionis additionem fecit.* Exemplarium accuratorum meminit tom. 6. Com. in Joh. Διὸ καὶ γέγραπται, ὅτι δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν. οὕτω γὰρ ἐν τοῖς ἀκριβέσιν ἀντιγράφοις εὕρομεν, καὶ ταῖς λοιπαῖς ᾠδαῖς τοὺς ο'. ἐκδόσεσι, καὶ τῷ Ἑβραϊκῷ· *Hanc ob causam etiam scriptum est* (Psal. 10. 8.) *Justus Dominus, & justitiam dilexit: sic enim in accuratis exemplaribus cæterisque traductionibus juxta* LXX. *& ipso Hebraïco invenimus.* Editionum diversarum τῶ ο'. mentionem facit in Lament. 1. apud Scholia *Nobiliana*: *Juxta Symmachum, & secundam aliam* ἐκδοχὴν (l. ἔκδοσιν) *ipsorum* LXX. *&c.* Hinc erroris arguuntur, qui putant distinctionem inter editionem κοινὴν & puriorem, ab *Origenis* correctionibus initium habuisse.

23. Nullum tamen *Origenis* tempore tam parum exstitit exemplar, quin necesse habuerit ille editionem τῶν ο'. Hexaplarem ex variis Codicibus inter se collatis conficere: ut testatur ipse Com. in Matt. verbis supra in libro præcedente [a] prolatis: Et de omnium Codicum Græcorum in Nominibus propriis corruptelis, conqueritur [b] *Com. in Joan.* Sic

[a] Pag. 294.5.6.
[b] Vide supra pag. 295.

in

in Ezech. 4. οὐκ ἀγνοοῦμεν ἡ, καὶ τ' ἀντιγράφων ἔχειν ρ. καὶ ν'. ἡμέρας. καὶ ἄλλως (lege ἄλλα) ϟ'. καὶ ἑκατὸν ἡμέρας, καὶ τὰ πλείονα δὲ ϟ'. καὶ ρ'. ἡμέρας. ἀλλ' ὅπως ἂν ἐπιδιορθωθῶσι τὸν λοιπὸν ἐκδόσεις, εὑρήσεις τ'. ἔναι καὶ ϟ'. ἡμέρας. *Non ignoramus autem quædam exemplaria habere* 170. *dies*, & *alia* 190. *dies*: & *plura quidem* 190. *dies*. *Sed conferatis cæteris editionibus inveniemus esse* 390. *dies*. Rursus itaque fallitur *Usserius*, cum dicit *Origenem* editionem quam invenerit in Bibliotheca *Alexandrina*, tanquam puram & immaculatam, in Hexaplis reposuisse. In Epistola ad *Ambrosium* apud *Cedrenum*, si modo genuina ea sit, ait: ἔτι γὰρ δεσπότης ἐν ἡμῖν ἀντιβάλλειν, ἔτι δεσπότου ἔξεστι παννυχίσαι καὶ διανυκτερεῦσαι τοῖς τόμοις. ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις φιλολογεῖν ἐ ἀνεχόμεθα τὰ ἀντιγράφα ἀναγκαζόμεθα, ἔτι μὲν ὀλίγον ὕπνου μεταλαμβάνειν καὶ τῷ σώματι τὰ νῦν οὐδὲ ἔξεστιν ἡμῖν κοιμᾶσθαι, ὅτι πολὺ τ' ἐκείνης τ' φιλολογίας ἀδρανέστερος. ἐῶ δὲ λέγειν καὶ τὰ ὄρθρου μέχρι τ' β'. ἕως ὅτι καὶ δείπνου ὥρας. *Non cœnare nobis permittit Exemplarium collatio: neque à cœna deambulare, aut corpus quiete reficere: sed etiam illo tempore literas tractare, & exemplaria emendare cogimur, nec reficiendi corporis causa totam dormire noctem nobis conceditur: ne dicam de matutinis laboribus, qui ad nonam, sæpe vero ad decimam producuntur.*

24. Editionem *Hexaplarem* fuisse *incorruptam & immaculatam* LXX. *Interpretum translationem* dicit *Hieronymus* in Ep. ad *Sun. & Fret.* verbis supra citatis. Sic in Ezech. cap. 4. meminit Codicum τῶν LXX. *qui non sunt scriptorum vitio depravati.* Alibi vero de editione LXX. generatim loquens, ait eam cum alias, tum in nominibus propriis fuisse corruptam. In Ezech. lib. 12. *Diligentem*, inquit, *& studiosum lectorem admonendum puto (si tamen scientia Scripturarum, & non vanis oratorum declamationibus ducitur) ut sciat omnia prope verba Heb. & nomina, quæ in Græca & Lat. translatione sunt posita, nimia vetustate corrupta, scriptorumque vitio depravata, & dum de inemendatis scribuntur immendatiora, de verbis Heb. facta sunt Sarmatica, imo nullius gentis, dum & Hebræa esse desierint, & aliena esse non cœperint.* Ibid. paulo post: *Velim breviter ostendere quantum temporis longitudine, imo scriptorum vitio, & ut apertius loquar, imperitia, ab Heb. Veritate discrepet antiqua translatio, præcipueque in Heb. nominibus.* In eundem Ezech. lib. 2. cap. 5. *Multoque melius fuerat transferre quod scriptum est, quam rei male translatæ patrocinium quærere. Nec hoc dicimus ab illis factum, quia vetustas auctoritatem dedit: sed per multa sæcula, scriptorum atque lectorum vitio depravatum.* In Præfat. in Paralip. ex Heb. versa, prætendit causam hanc fuisse, quia LXX. *Editio pura, & ut ab eis in Græcum versa est, non permansit.* *Theodoretus* in Jonam cap. 3. lectionem τῶν ὁ'. etsi omnia consentirent exemplaria, fuisse corruptam existimat: nempe τοὺς τὸν ἑρμηνέα ἐξεστραφότας ἁμαρτεῖν οἶμαι νέμω, εἶτα ἔπειτα γενέσθαι πᾶσι τ' ἀντιγράφων τὴν ἔκδοσιν· *eos qui initio scripserunt in hoc erravisse, deinde in omnia exemplaria hanc editionem permanasse.* Ex dictis autem patet errare *Waltonum*, cum affirmat *omnes scriptores veteres puram, & sinceram judicasse* editionem illam quæ in *Hexaplis* exstabat. Hoc tamen certo certius, habitam fuisse apud omnes pro editione longe omnium optima.

Fallitur quoque *Hieronymus*, cum dicit, quod *quicquid ab hac* editione Hexaplari *discrepat, nulli dubium est, quin ita & ab Hebræorum auctoritate discordet.* Nam in paucis quibusdam locis cum Hebræo magis conveniebat editio ista Κοινὴ, quam purior illa *Hexaplaris*: nimirum quia ex aliis Versionibus *Aquilæ, Sym.* aut *Theod.* nonnulla à librariis emendata fuerant. [a] *Usserius* vero apud *Hieronymum* pro, *Hebræorum*, legendum putat, *eorum*, ut sensus sit: ubicunque Κοινὴ sive Communis editio aliam ab ea, quæ in Hexaplis *incorrupta & immaculata* LXX. *Interpretum translatio* habebatur, lectionem exhiberet, nulli dubium esse posse, quin

[a] De LXX. cap. 4.

quin hæc ab *eorum*, i. e. LXX. Interpretum, *auctoritate diſcordaret*. Cæterum cum in voce, *Hebræorum*, cuncta conſentiant exemplaria, & ſenſus eam ſatis commode ferat, mutandam non eſſe exiſtimo. *Hieronymus* autem ipſe meminit locorum quorundam Pſalmorum, ubi Κοινὴ magis quam *Hexaplaris* cum Hebræo conſenſit: Ep. ad *Sun.* & *Fret. De* 18°. *exultavit ut gigas ad currendum viam ſuam: & dicitis quod in Græco* (Κοινῷ) *non habeatur*, ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν· *i. e. exultabit ut gigas currere viam: ſed hoc* (i. e. ſuam) *nos ſub veru additum* (in Hexaplis) *reperimus, & in Heb. non eſſe manifeſtum eſt.* Sic paulo poſt: *In* 24°. *confundantur omnes iniqua agentes: & dicitis quod*, omnes, *in Græco* (Κοινῷ) *non habeatur: ſed* αἰσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες, *i. e. confundantur iniqua agentes: & bene: nam nec in Heb. habetur, ſed in* LXX. (i. e. in Hexaplis) *ſub veru additum eſt.* Alia quædam loca animadvertet Lector diligens in Collationibus *Hexaplaris* & Κοινῆς, quæ ſequuntur.

25. In libro *Pſalmorum* quomodo diſcordaret Κοινὴ ab *Hexaplari*, intelligimus ex *Hieronymi* ad *Sun.* & *Fret.* Epiſtola toties citata. Loca varia collegimus atque ſubjecimus, ea vero quæ magis conveniunt cum *Heb.* aſteriſco (*) quæ magis cum editione *Romana*, hac notula (†) quæ cum Codice *Alexandrino* (‡) ſignavimus. In columna vero poſteriore non integra paſſim loca, ſed tantum verba illa, in quibus Editiones differunt, apponenda duximus. Latina autem quæ adjiciuntur, ſunt juxta Hieronymi Verſionem, quæ nunc *Gallicana* dicitur, ex ipſa Editione *Hexaplari* confectam, prout in Epiſtola præfata exhibentur.

Pſal.	verſ.	Hexapla.	Κοινή.
5.	6.	ἀ παροικήσει σοι πονηρός. *Neque habitabit juxta te malignus.*	πονηρεύόμενος. † ‡
	9.	Κατεύθυνον ἐνώπιόν μου τὴν ὁδόν σου. * *Dirige in conſpectu meo viam tuam.*	σου τὴν ὁδόν μου. † ‡
6.	11.	Αἰσχυνθείησαν καὶ πεφοβήθησαν σφόδρα πάντες οἱ ἐχθροί μου. *Erubeſcant & conturbentur vehementer omnes inimici mei.* * † ‡	σφόδρα deeſt.
7.	9.	Κρίνον με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. *Judica me, Domine, ſecundum juſtitiam meam.* * † ‡	σου.
16.	8.	Φύλαξόν με ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. *Cuſtodi me, ut pupillum oculi.* * † ‡	με, Κύριε.
17.	47.	Ζῇ Κύριος καὶ εὐλογητὸς ὁ θεός μου. *Vivit Dominus & benedictus Deus meus.* * † ‡ Heb. hodiernus, *petra mea.*	μου deeſt.
22.	5.	ποτήριόν μου. *calix meus.* *	σου. † ‡
30.	5.	σὺ εἶ ὑπερασπιστής μου. *Tu es protector meus.* *	ὁ ὑπερασπιστής μου Κύριε. † ‡
31.	2.	Οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος. *Nec eſt in ſpiritu ejus dolus.* *	πνεύματι αὐτοῦ † ‡ (ex *Symmachi* Verſione.)
36.	23.	Θελήσῃ *volet.* * †	θελήσῃ σφόδρα. ‡
39.	14.	Κύριε εἰς τὸ βοηθῆσαί μοι πρόσχες. *Domine in adjutorium meum reſpice.* * †	μοι σπεῦσον. ‡
40.	7.	Καὶ εἰ εἰσεπορεύετο ἵνα ἴδῃ. *Et ſi ingrediebatur, ut videret.* † *	εἰ deeſt. ‡
41.	11.	Ονείδιζόν με, οἱ θλίβοντές με. *Exprobraverunt mihi, qui tribulant me.* †	οἱ ἐχθροί μου. ‡

Pſal.	verſ.	Hexapla.	Κοινή.
47.	5.	Οἱ βασιλεῖς συνήχθησαν. *Reges congregati ſunt.* *	βασιλεῖς αὐτῆς, † & ‡ τῆς γῆς. Sic etiam Verſio vetus *Itala.*
	9.	Εν μέσῳ τῦ ναῦ συ. *In medio templi tui.* *	λαῦ συ. † ‡
58.	12.	Μήποτε ἐπιλάθωνται τῦ λαῦ μυ. *Ne quando obliviſcantur populi mei.* *	τῦ νόμυ συ. † ‡
60.	6.	Οτι συ, ὁ θεὸς ἐξήκυσας τῶν εὐχῶν μυ. *Quoniam tu, Deus exaudiſti orationem meam.* *	ὁ θεός μυ. † ‡
62.	2.	Εδίψησέ σοι ἡ ψυχή μυ. *Sitivit tibi anima mea.* † ‡	σε.
67.	25.	Εθεώρησαν τὰς πορείας συ, ὁ θεός. *Viderunt ingreſſus tuos, Deus.* *	ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι συ, ὁ θεός. † ‡
71.	18.	Εὐλογητὸς Κύριος ὁ θεὸς, ὁ θεὸς Ισραήλ. *Benedictus Dominus Deus, Deus Iſrael.* *	ὁ θεὸς Ισραήλ. † ‡
	19.	Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτῦ εἰς τὸν αἰῶνα. *Et benedictum nomen Majeſtatis in æternum.* *	εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς αἰῶνα τῦ αἰῶνος. † ‡
72.	7.	Εξελεύσατο ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν. *Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum.* *	ἐξελεύσεται. † ‡
	11.	Πῶς ἔγνω ὁ θεός; *quomodo ſcit Deus?* * † ‡	ὁ θεὸς deeſt.
	28.	Τῦ ἐξαγγεῖλαι πάντα τὰ ἀπαγγέλματά συ. *Ut annunciem omnes prædicationes tuas.*	πάσας τὰς αἰνέσεις συ. † ‡
73.	8.	Κατακαύσωμεν. *comburamus.* *	κατασαύσωμεν *quieſcere faciamus.* † ‡
	23.	Μὴ ἐπιλάθῃ τῆς φωνῆς τῶν ἐχθρῶν συ. *Ne obliviſcaris vocis inimicorum tuorum.* *	τῶν ἱκετῶν συ. *deprecantium te.* † ‡
76.	6.	Εσκαλλον τὸ πνεῦμά μου. *Scopebam ſpiritum meum.* * † ‡	εσκαλλε τὸ πνεῦμά μου.
76.	9.	— — — — — — — — — — — —	συνέλεσε ῥῆμα. In nulla alia Editione comparuerunt; nec hodie comparent.
77.	31.	Καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν. *Et occidit pingues eorum.* (Sic enim legendum apud Hieron.) * † ‡	ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν.
	72.	Εν τῇ συνέσει. *in intellectibus.* *	ἐν τῇ συνέσι. † ‡
85.	15.	Ο θεός. * † ‡	ὁ θεός μου.
88.	19.	Τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς ἁγίοις συ. *Tunc locutus es in Viſione Sanctis tuis.* *	τοῖς υἱοῖς συ. † ‡
89.	2.	Σὺ εἶ θεός. *Tu es Deus.* * † ‡	θεὸς abeſt.
90.	2.	Αντιλήπτωρ μου εἶ. *Suſceptor meus es tu.* † ‡	* μὸ σν.
101.	10.	Απὸ προσώπυ τῆς ὀργῆς καὶ τῦ θυμῦ σου. *A facie iræ & indignationis tuæ.* *	τῆς ὀργῆς σου. † ‡
104.	42.	Οτι ἐμνήσθη τῦ λόγυ τῦ ἁγίυ αὐτῦ, τῦ πρὸς Αβραὰμ τὸν δοῦλον αὐτῦ. *Quoniam memor fuit verbi Sancti tui, quod habuit ad Abraham puerum ſuum.* * † ‡	αὐτῦ, ὃν διέθετο πρὸς.
109.	2.	Ράβδον δυνάμεώς σου ἐξαποστελεῖ Κύριος. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus.* *	δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σου. † In ‡ deeſt & συ & σοι.

Pſal.	verſ.	Hexapla.	Κοινή.
109.	2.	Καταχυρίευε ἐν μέσῳ τ ἐχθρῶν σου. *Dominare in medio inimicorum tuorum.* * †	χ καταχυρίευε. ‡
118.	109.	Η ψυχή μου ἐν ταῖς χερσί μου διὰ παντός. *Anima mea in manibus meis ſemper.*	χερσί σου. † ‡
137.	2.	Οὐ ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον σου. * †	ἐπὶ πάντας. ‡
138.	4.	Οὐ ἔκ ἔστι λόγος ἐν γλώσσῃ μου. *Quia non eſt ſermo in lingua mea.* * In † & ‡ legitur λόγος ἄδικος.	ἐστι δόλος ἐν (ex 6ta editione.)

26. Eadem loca, ſed minus, ni fallor, accurate, collegit *Armachanus*, quædam perperam prætermittens, alia interſerens quæ non erant interſerenda. Nec ullam eorum cum Codice *Vaticano* & *Alexandrino* inſtituit is collationem. Subjecit idem [a] ſimiles inter Editionem puriorem & Κοινὴν differentias ex margine & textu *Marchaliani* Codicis *Eſaiæ*; ſed ordine inverſo eas lectiones *Marginales*, quæ erant τ Κοινης, Editioni puriori; & *Textuales*, quæ erant purioris, τῇ Κοινῇ paſſim male adſcribit. Nos varias eas lectiones cum exemplari etiam *Vaticano* & *Alexandrino* collatas, hoc modo vere repræſentamus.

[a] Cap. 14.

Eſ.	verſ.	Hexapla.	Κοινή.
1.	29.	αἰσχυνθήσονται. †	καταισχυνθήσονται. ‡
2.	12.	ταπεινωθήσονται. † ‡	ταπεινωθήσε).
3.	9.	ἀνήγγειλαν. † ‡	ἀπήγγειλαν.
	17.	ἀποκαλύψει. ‡	ἀναικαλύψει. †
5.	2.	Σώρεχ. † ‡	ἐκλεκτήν.
	14.	τὸ σῶμα αὐτοῦ. * † ‡	τὸ στόμα.
	16.	ἐν κεφαλῇ. † ‡	ἐν κεῖσθ.
	28.	οἱ πόδες. † ‡	αἱ ὅπλαι.
6.	5.	καταπένυγμαι. † ‡	ἐσιώπησε.
9.	3.	κατήγαγες. † ‡	ἐκ ἐμεγάλυνας.
	8.	θάναλον רבר. † ‡	λόγον רבר.
10.	4.	ὁ θυμός. ‡	ἡ ὀργή. †
	24.	ἐπάιζω. † ‡ ἐπάιγω.	ἐπαρεῖ.
	30.	Καΐσα.	Λαΐσα. * †
	33.	οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει ταπεινωθήσονται.	οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονθ).
11.	4.	ταπεινοὺς τῆς γῆς. † ‡	πλωχὸς τ γῆς.
	7.	ὡς ϐᾶς. † ‡	ὡς ϐακόλιον.
14.	1.	χειώρας רג. † ‡	προσήλυτος.
	17.	δοῦ ἐν ἀπαγωγῇ. † ‡ ἐπαγωγῇ.	δοῦ δεσμώς.
16.	4.	ἀπὸ τῆς γῆς. ‡ sed † ἀπό.	ἐκ τῆς γῆς,
18.	7.	ἀπὸ λαοῦ μεγάλου. † ‡	ἀπὸ λαοῦ φοβεροῦ.
21.	15.	ἀπὸ τὸ πλῆθος τ φυγόντων. ‡	ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πεφονευμένων. †
22.	1.	πολέμου, ‡ vel πολέμων. †	πολέμῳ.
24.	5.	διαθήκην. † ‡	διεκέδασεν διαθήκην.
25.	1.	γένοιτο. † ‡	πίστ.
26.	14.	οἱ νεκροὶ ζωὴν ὃ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἰατροὶ ὃ μὴ ἀναστήσωσι. † ‡	ὃ μὴ ἀναστάσωσιν οἱ νεκροὶ, οὐδὲ ζωοποιήσωσι.
29.	17.	μικρόν. † ‡	μικρὸν βραχύ.*
38.	6.	σώσω σε. ‡	ῥύσομαί σε. †
40.	4.	εἰς ὁδοὺς λείας. * ‡	εἰς τὰ πεδία. †
41.	16.	λικμήσεις. † ‡	λικμ. αὐτούς. *
43.	23.	ἐκ ἐδόξωσας, ‡ ἐδόξασας.	ἐκ ἐδόξωσά σε (al. ὃ κατεδοξωσάμην σε) †
49.	10.	δηψήσωσιν. † ‡	δηψάσσιν.
	23.	οἱ ὑπομιμνήσκοντές με. † ‡	οἱ προσδοκῶντές με.
	24.	ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τὶς ἀδίκως, σωθήσεται. † ‡	αἰχμαλωτίζων δίκαιον εἰσωθήσεται.
50.	1.	ποῖον τοῦτο βιβλίον;	ποῖον τὸ βιβλ. † ‡
	2.	τί, ὅτι ἦλθον; † ‡	διότι ἦλθον;
	9.	βοηθεῖ μοι. ‡	βοηθήσ μοι. †
51.	12.	τίνα εὐλαβηθεῖσα ἐφοβήθης. ‡	τίς ἔσυ ἐφοβήθης. †

Ef.verſ.	Hexapla.	Κοινή.
51. 23.	τὰ μετάφρενά σε. ‡	τὰ μέσα σε. †
52. 12.	πρεύσεσθε. † ‡	ἀπελεύσεσθε.
57. 12.	ὠφελήσουσι. ‡	ὠφελήσει. †
59. 10.	ψυλαφήσουσιν. † ‡	διαψυλαφήσομεν.
13.	ἀπὸ ὄπισθεν. ‡	ὄπισθεν. †
62. 1.	σωτήριόν μου. † ‡	σωτήριον αὐτῆς. *
8.	ὤμοσε Κύριος ἐν τῇ καλῇ τῆς δόξης αὐτοῦ. † ‡	ὤμ. Κ. καλὰ τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ.
66. 8.	εἰ κτισθήσεται ἔθνος; ‡	εἰ ἐτέχθη ἔθνος; †

Κοινὰ secutus eſt Codex Card. *Barberini*, qui Prophetas complectitur, ut patet ex Scholio ad Hoſ. 5. 3. ubi οἱ ὁ'. citantur tanquam à textu diſcrepantes: οὐκ ἀπέχει ἀπ.] α'. οὐκ ἀπεκαλύφθη ἐξ ἐμοῦ. γ'. οὐκ ἐλάθησαν. δ'. καὶ οἱ ὁ'. οὐκ ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ. Et in Zach. 1. 2. οἱ ὁ'. à Κοινῇ diſtinguuntur.

27. Turpiter errant, qui Editionem Κοινὰ & *Origenianam* aſteriſcis ſignatam omnino eandem faciunt. Hoc tamen in errore verſantur [a] *Bellarminus*, [b] *Gretſerus*, [c] *Poſſevinus*, [d] *Cornelius à Lapide*, aliique multi. *Origenes*, inquit *A-Lapide*, *poſt compoſita Hexapla &c. rurſus* LXX. *vitiatos correxit, idque adeo probe, ut ab omnibus* Κοινὴ, *i. e. Communis habita ſit & dicta hæc ejus editio.* *Gretſerus* addit, idcirco *Hieronymum* dicere editionem Κοινὰ corruptam eſſe, *quia cum alii, tum potiſſimum & præ cæteris multa immiſcuerat ex Theodotione Origenes, quippe primus auctor hujus* Κοινῆς *& Vulgatæ Editionis.*

[a] De verbo Dei 2. 5.
[b] Def. Bellar. 2. 5.
[c] Appar. S. v. Biblia.
[d] Procem. & Encom. S. Scrip. §. 2.

Per Ed. Κοινὴν *Vulgarem* Iſidorum Hiſp. perperam intelligere *Quintam*, jam alibi à nobis obſervatum fuit. *Iſidorum* autem in errore ſequuntur *Ranulphus Ceſtrenſis*, aliique non pauci.

[e] *Franc. Junius*, qui credidit LXX. Interpretes vertiſſe tantum *Pentateuchum*, & alios ſub *Herode* R. totas Scripturas vertiſſe, ait Κοινὰ fuiſſe eandem cum *Herodiana.*

[e] In Bellarm. Controv. 1. l. 2. c. 5.

28. [f] *Abr. Bzovius*, qui Octapla ab Hexaplis diſtinguit, dicit *Origenem* circa Conſulatum *Modeſti* & *Probi* annos 43. natum, cum *Sextam* Editionem *Nicopoli* apud *Actium* littus in doliis occultatam, repertam eſſe didiciſſet, ut 5. jam elaboratis illam quoque adjungeret, in Græciam per Palæſtinam iter feciſſe, & in itinere Cæſareæ munus ſuſcepiſſe Presbyterii. Tyrum poſtea delatum, ibique degentem, Octapla compoſuiſſe. Exiſtimat quoque [g] *Spondanus*, cum *Euſebius* cauſam profectionis *Origenis* in Græciam non explicet, eam fuiſſe ut *Sextam* Editionem eo anno repertam, reliquis adjungeret. [h] *Huetius* exiſtimat illum Hexaplorum opus inchoaſſe, dum apud *Julianam*, *Symmachi* Interpretis hæredem, Cæſareæ in Cappadocia, flagrante ſub Maximino Perſecutione ſexta, lateret, maximam ibi nactum librorum ſupellectilem, & Interpretationum præſertim Scripturæ, quas in ſuos uſus *Symmachus* collegerit, cum ipſe ſuam adornaret. Jam primam quidem eorum deſcriptionem animo præformaſſe, cum verſaretur Alexandriæ, nonnullaſque ad id Scripturæ Interpretationes eum collegiſſe & contuliſſe, *Euſebium* videri ſignificare: quas & magnis ipſum ſumptibus redemiſſe ait [i] Hieronymus. *Cæſareæ* vero *Cappadociæ* ſerio manum operi admoviſſe, *Tyri* penitus abſolviſſe. "Hinc (inquit) intelligitur *Epiphanii* "ratio, *Tyri* ea elaborata fuiſſe teſtificantis, hoc eſt partim *Tyri*, par-"tim in iis locis, in quibus moram fecit *Origenes* 28. annorum decurſu, "quos *Tyri* actos *Epiphanius* falſo arbitrabatur. Commode vero ad "eam lucubrationem referri poteſt, quod de ſe dicit *Origenes* apud *Sui-*"*dam*, ſolitum eſſe ſibi, ἐν καιροῖς ἀνέσεως φιλολογεῖν, καὶ ἀκριβοῦν τὰ ἀντί-"γραφα. Facile enim perſuadeor, ſuccifivis horis varia ipſum exem-

[f] Hiſt. Eccl. l. 3. ad an. 227. &c.
[g] Ad an. 230.
[h] Origen. l. 1. c. 3. §. 3.
[i] Apol. 2. in Ruf. c. 9.

"plaria ſimul contendiſſe, qui labor ad condenda Hexapla erat vel-
"uti παρασκευή.

29. *Origenes* ob illuſtrem hanc operam in edendis *Hexaplis*, Verſioneque LXX. emendanda atque ſupplenda, inter ipſos *Interpretes* à non-
a Prol. in Pſal. nullis male recenſetur. [a] Jacobus de Valentia: *In quibuſdam Eccleſiis Græcorum legebatur traductio Origenis, & in aliis traductio Luciani. Origenem Scripturas ex Hebræo tranſtuliſſe*, ait [b] *Poſſevinus*. Sic quoque [c] *Lutherus* & *Abulenſis*. Tanquam *Interpres* citatur ab [d] *Hildephonſo Toletano*: *Multiplicans*, inquit, *multiplicabo dolores tuos, & conceptus tuos. pro quo Symmachus afflictiones tuas, dixit: Origenes vero, & Theodotio, necnon &* LXX. *triſtitias tuas dixerunt & gemitus. Comeſtor* ait illum *primo ſub Alexandro* LXX. *correxiſſe cum aſteriſco & obelo; poſtea tranſtuliſſe ſine iſtis.* Eadem habet [e] *Hugo Cardinalis*. Alii illum auctorem fuiſſe Verſionum *Sextæ* & *Septimæ* dictarum tradidere, ut *Hugo de S. Victore* ſuperius citatus ad finem Capitis præced.

b Appar. S. v. Biblia.
c Præf. Com. de ult. verbis Davidis.
d De Virgin. Mariæ.
e Com. in Hieron. Præfat. in Joſ.

30. *Hexapla* autem & *Tetrapla* poſt *Origenis* obitum per annos circiter 50. deſituiſſe videntur, donec tandem à *Pamphilo* & *Euſebio* ejus amico, Cæſarienſi poſtmodum Epiſcopo, in Eccleſiæ Cæſarienſis Bibliotheca reperta ſunt, & in lucem prolata, vel illuc potius, Bibliothecam inſtaurante *Pamphilo*, aliunde (à *Tyro* forte) tranſlata.

Origenis ipſius Exemplaria αὐτόγραφα in Bibliotheca Cæſarienſi repoſita ſunt, ubi ea pervolvit *Hieronymus*, & apographa inde deſcripta nactus eſt. Com. in Pſal. 2. *Non ſic impii*] *Id quod ſecundo dicitur, non ſic, in Hebræis voluminibus non habetur: ſed ne in ipſis quidem* LXX. *Interpretibus. Nam in Exemplis Origenis in Cæſarienſi Bibliotheca legens, ſemel tantum ſcriptum reperi.* Com. in Epiſt. ad Titum cap. 3. *Nobis curæ fuit omnes veteris Legis libros, quos Vir doctus Adamantius in exemplia digeſſerat, de Cæſarienſi Bibliotheca deſcriptos ex ipſis authenticis emendare. In quibus & ipſa Hebræa propriis ſunt characteribus verba deſcripta, & Græcis literis tramite ex vicino. &c.* In Catalogo ait ſe *Quintam* & *Sextam* & *Septimam* Editionem, *de ejus Bibliotheca habuiſſe.*

31. Iidem *Pamphilus* & *Euſebius*, conjuncta opera, Editionem LXX. aſteriſcis obeliſque in *Hexaplis* ſignatam emendarunt, indeque deſcriptam publici juris fecerunt, Eccleſiiſque *Palæſtinis* tradiderunt. Quanto applauſu excepta fuerit ab Eccleſiis omnibus, tum ea Editio, tum grande illud *Hexaplorum* opus, indicavimus jam in *lib. 3. parte 1. cap. 5.* Editio autem illa ab Eccleſiis *Palæſtinis* in uſum publicum communemque recepta, *Palæſtinæ* nomen ſortita eſt. Unde tandem in uſum vulgarem ab omnibus Eccleſiis *Antiochiam* inter & *Ægyptum* eſt recepta. Hæc ratio nominis mihi magis placet, quam aliæ illæ ab *Armachano* commemoratæ: viz. vel quia in *Palæſtina*, dum apud *Cæſaream* commoraretur, ab *Origene* fuerit elaborata; vel quod à *Pamphilo* & *Euſebio* ex *Hexaplis* in *Cæſarienſi* Bibliotheca repoſitis deſumpta, emendata, & ſeorſum evulgata eſt. *Palæſtinos* autem Codices appellatos fuiſſe, ex *Hieronymo* cognoſcimus Ep. 107. ad Chromatium: *Palæſtinos Codices, quos ab Origene elaboratos Euſebius & Pamphilus vulgaverunt.* Neque ſolum in Palæſtina partibuſque vicinis Antiochiam inter & Ægyptum, vulgari uſu recepti ſunt, verum etiam *in omnibus Eccleſiarum Bibliothecis*, fuiſſe repertos; & *vix unum aut alterum inventum fuiſſe librum, qui* addita
f Ep. ad Aug. ſub aſteriſcis *non haberent*, [f] affirmat idem. Hoc vero poſterius ſenſu hyperbolico intelligendum eſt, quod Codices quamplurimi iſta habe-
g De Civ. 18. 43. rent: Ut dicit quoque [g] *Auguſtinus*, *MVLTOS codices has notas habentes uſquequaque diffuſos eſſe Græcos & Latinos.* Et hoc quoque voluit Hieronymus, non libros pene univerſos fuiſſe editionis ipſius *Origenianæ*, ſed in omnibus pene voluminibus fuiſſe nonnulla ſi non in ipſo

textu,

textu, at in margine saltem, ex ea sub asteriscis suppleta. Atque hinc factum est, quod nullum nunc reperiatur exemplar, in quod non irrepserint aliqua ex Editione Origeniana. A *Syris* etiam & *Ægyptiis*, in Biblia sua translata fuisse supplementa illa una cum asteriscis, commemorat [a] Hieronymus: *Omnes Christi Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum, Syrorumque & Ægyptiorum hanc sub asteriscis & obelis Editionem legisse*, affirmans.

a Præf. Com. in Dan.

32. Supersunt adhuc non paucæ istius reliquiæ. Libri *Esther* Editionem *Origenianam*, una cum altera è regione opposita, publici juris fecit ex *Arundelliana* Bibliotheca *Usserius* an. 1655. ad finem *Syntagmatis de Editione* LXX. *Interpretum*. Asteriscos habuit ipse Codex MS. obelos vero adjecit *Usserius*. Fragmenta quædam *Pentateuchi*, necnon *Josuæ* & *Judicum*, obelis asteriscisque notata habuit *Claud.* [b] *Sarravius* Senator Parisiensis, cujus variæ lectiones exhibentur in Tomo 6. Bibliorum *Waltonianorum*. *Esaiæ* & [c] *Jeremiæ* Prophetiæ asteriscis insignitæ servantur in Bibliotheca Reginæ nostræ sereniſſimæ. *Esaiæ* Codex *Marchalianus* sive *Rupefucaldianus* (qui & *Ezechielem* aliosque Prophetas habuit) à *Jo. Curterio* una cum Commentariis *Procopii* an. 1580. quæ addita sunt sub *asteriſco* in margine exhibet: *obeli* vero omittuntur in honorem, ut creditur, Versionis LXX. Illud vero exemplar transcriptum est ex *Apollinarii* cujusdam Codice, descripto ex ipso *Hexaplo*, ut legimus in Præmonitione, quam supra videre [d] est.

b Asservantur nunc istæ membranæ (nam eædem esse videntur, uti recte me admonuit eruditiss. *Grabius* meus) inter libros *Is. Vossii*.

c In Codice qui alios etiam Prophetas continet, ubi *Ezechiel* quoque, sed rarius, Asteriscos suos habet.

In Biblia etiam *Syriaca* & *Arabica* translati sunt editionis *Origenianæ* Asteriſci & Obeli. Quorum supersunt huc usque exemplaria quædam. *Andreas Masius* habuit aliquot sacræ historiæ libros, qui & conversi in linguam *Syrorum*, & scripti sunt *Alexandriæ* anno ab *Alexandro* M. 927. h. e. ante hos annos ferme 1100. conversi sunt (uti ille monet) ad verbum de Græco exemplari, quod *manu Eusebii* ad *Origenis libros, qui in Cæsariensis Ecclesiæ bibliotheca observabantur, fuerat emendatum*. In quibus libris *Syriacis* (sive *Syriis*, ut *Masius* loquitur) apposita sunt Obelorum, Asteriscorum, Limniscorum, & Hypolimniscorum notulæ. Et ex iis librum *Josuæ* Græcum iisdem notis instruxit ac edidit an. 1574. utinam & cæteros. Exemplaria duo Pentateuchi MSS. ex Græco in Arabicum versa, eisdem Obelis & Asteriscis insignita, habemus in Bibliotheca *Bodleiana*, quorum variantes lectiones in sexto Volumine Bibliorum *Waltonianorum* exhibentur.

d Fragmentorum quorundam *Exodi* & *Levitici*, Bibliothecæ *Thuani*, asteriscis obeliscisque notatorum, mentionem facit *Morinus* Exercit. 9. lib. 1. c. 4. Et fragmentorum similium *Levitici* & libri *Judicum* in Bibl. *Colbertina* nunc exstantium meminisse dicitur *Montfaucon* in Diario Ital. nuper edito.

B. *Hieronymum* ex eisdem Bibliis *Origenianis* Editionem suam Latinam, quam ex Græco fecit, obelis asteriscisque distinxisse, suo loco [e] monuimus. In exemplaribus vero eorum librorum, qui ex ista Versione hodie supersunt, negligentia scriptorum vulgo ejectæ sunt istæ notulæ. Liber vero *Job* eisdem interstinctus in Bibliotheca *Bodleiana* asservatur; & *Psalterium* Lat. eisdem distinctum, cum *Brunonis Herbipolensis* Commentariis, edidit an. 1531. [f] *Jo. Cochlæus*.

e Lib 3. part. 2. cap. 2. §. 3.

f *Job* & *Psalmos* cum Asteriscis edidit nuper *Martianaeus* in Hieronymi Bibliis. Asservantur etiam *Psalmi* cum Asteriscis in Biliotheca *Lambeth.* & *Cantuariensi*.

33. Conjectatur *Armachanus* Theodotionis Editionem in *Daniele* a *Pamphilo* & *Eusebio* obelis & asteriscis, reliquo operi congruenter convenienterque distinctum fuisse; indeque hac editione tam longe lateque propagata, effectum fuisse, ut pro vulgata τῶν ο'. editione Christianæ Ecclesiæ Theodotionem in *Daniele* legerent. In qua conjectura summo Viro minime accedo. Nam ut Theodotionis editionem fuisse in ullo libro obelis asteriscisque distinctam nusquam legimus, sic constat illius editionem *Danielis* ante *Pamphili* & *Eusebii* tempora, superstite ipso *Origene*, ab Ecclesia fuisse receptam; unde *nostra*, i. e. Ecclesiastica Editio ab ipso, in Epist. ad *Africanum*, dicitur.

g Ad an. 184. §. 4.

[g] *Baronius* asserit non modo in *Daniele*, sed in omnibus libris, editionem *Theodotionis*, idque ab ipso *Origene*, *asteriscis & obelis appositis*

fuiſſe cenſura notatam; atque hoc ab *Hieronymo* tradi. Loca vero, quæ ex *Hieronymo* adducit, eo neutiquam ſpectant. Loquitur is de editione LXX. non de *Theodotionis*. Vana itaque ſunt iſta: *Uſi ſunt igitur Patres Theodotionis interpretatione, adhibita cenſura Origenis: at non ſic quidam hæretici, de quibus Philaſtrius. &c.* Neque illud non vanum, quod ibidem dicit, cauſam quare *Danielem* à *Theodotione* tranſlatum in frequentiorem uſum recepit Eccleſia, hanc fuiſſe, *quod ad coarguendos Judæos plurimum valere conſpicerent, ſi ea editio afferretur, quæ ab infenſiſſimo Chriſtianorum hoſte, Judæorum tamen ſtudioſiſſimo, fuiſſet elaborata.* Non enim tantum in diſputationibus adverſus Judæos afferri ſolebat, ſed in uſum communem ab Eccleſia recipiebatur, idque quia in *Daniele* editio LXX. mire deficiebat, ut diſerte teſtatur *Hieronymus*. Sed hæc obiter in hoc loco.

34. De S. PAMPHILO Martyre, *Euſebii* hoc in opere adjutore, & amico ſummo, unde *Euſebius Pamphili* cognomen obtinuit, hoc habemus explorati, fuiſſe illum gente *Phœnicium*, civitate *Berytium*, *Pierii* in urbe *Alexandrina* diſcipulum, deinde *Cæſaream Paleſtinæ* commigraſſe, in eaque Eccleſia Presbyterii gradum ſortitum fuiſſe. Bibliothecam ibi conſtruxiſſe, in qua inter alia celebriorum Eccleſiæ Scriptorum opera, *Origenis* quoque, undique collecta, & maximam partem ſua manu deſcripta repoſuit. Scripſiſſe pro *Origene Apologiam*. Martyrium paſſum fuiſſe an. 309. Vitam denique ejus ab *Euſebio* fuiſſe literis conſignatam. *Origenis Hexapla*, una cum aliis ejuſdem operibus undique conquiſitis, ab eo fuiſſe *Cæſareæ* repoſita videtur colligi poſſe ex *Hieronymi* Ep. ad Marcellam: *Beatus Pamphilus Martyr, cujus Vitam Euſebius Cæſarienſis Epiſcopus tribus ferme voluminibus explicavit, cum Demetrium Phalereum & Piſiſtratum in ſacræ Bibliothecæ ſtudio vellet æquare: imagineſque ingeniorum, quæ vera ſunt & æterna monumenta, toto orbe perquireret: tunc vel maxime Origenis libros impenſius proſecutus, Cæſarienſi Eccleſiæ dedicavit: quam ex parte corruptam, Acacius dehinc & Euzoius ejuſdem Eccleſiæ Sacerdotes in membranis inſtaurare conati ſunt. &c.*

35. EUSEBIUS notior eſt, quam ut de eo hic loci aliquid dicam. Illius auctoritati de exemplarium ſacrorum puritate, plurimum deferunt antiqui. *Apollinarii* Codex Hexaplaris Eſaiæ, unde deſumptus eſt *Marchalianus*, dicitur collatus fuiſſe *cum Tomis Origenis, & præterea cum iis quæ in Eſaiam ſcripſit Euſebius.* Et in ejuſdem *Apollinarii* codice Hexaplari *Ezechielis* adnotatum hoc eſt: *Correctus adhibitis Origenis ipſius Tetraplis; quæ etiam manu ejus emendata ſunt, & ſcholiis illuſtrata. Ego Euſebius ſcholia adjeci. Pamphilus & Euſebius correxerunt.* Loca integra habes in hujus Capitis ſectione 2. Scholion in Pſalterium Græcum Vaticanum, Pſal. 12. οὐκ ἔκειτο παρ' ἀδενὶ ἐν Τετρασελίδῳ, ὅτε ἐν τῷ Εὐσεβίᾳ τὸ Παμφίλᾳ, ὅτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ· *non eſt poſitus apud ullum in Tetraſelido, neque in exemplari Euſebii Pamphili, neque in Hebraico.* Aliud in Pſal. 117. ὅτοι οἱ ϛ'. στίχοι οὐκ ἔκειντο ἐν τῷ Τετρασελίδῳ παρ' ἀδενὶ, ὅτε φέρεται τοῖς ο'. ὅτε εἰς τὸ Εὐσεβίᾳ· *Hi duo verſiculi non ponuntur in Tetraſelido apud ullum, neque apud* LXX. *neque in libro Euſebii.* Aliud ad Pſal. 136. ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. εἰς τὸ Εὐσεβίᾳ, τῷ Δαυὶδ, ἐπεγέγραπτο· καὶ ἔξω, ἀνεπίγραφος φέρεται τοῖς γ'. ἐν τῷ Ὀκτασελίδῳ ὁμοίως, τῷ Δαυὶδ, ἐπεγέγραπτο φέρεται μόνοις τοῖς ο'. *Sine titulo apud Hebræos. In libro Euſebii tantummodo inſcriptum eſt,* τῷ Δαυὶδ, *& extra* (ſignificat forte ad marginem, ait *Nobilius*) *ſine titulo apud* 3. *illos. In Octaſelido item apud ſolos* LXX. *inſcriptum eſt illud,* τῷ Δαυίδ. Exſtat *Conſtantini* Imp. ad *Euſebium* [a] Epiſtola, qua jubet eum exemplaria 50. Scripturarum deſcribi & ad ſe mitti curare, in uſum Eccleſiarum Urbis *Conſtantinopolitanæ*: *Conſentaneum*, inquit, *inprimis videtur, ut plures quoque in ea conſtruantur Eccleſiæ. Accipe igitur libenti animo id quod*

[a] Vita Conſtantini IV. 34.

quod facere decrevi. Visum est enim id significare prudentiæ tuæ, ut 50. *Codices S. Scripturarum, quarum apparatum & usum maxime necessarium Ecclesiæ intelligis, in membranis probe apparatis, ab artificibus antiquariis venuste scribendi peritissimis describi facias; qui & legi facile & ad omnem usum circumferri possint. &c.* Juxta hoc mandatum, *Eusebius* continuo ad Imperatorem misit *in voluminibus magnifice exornatis terniones & quaterniones.* Neque potest dubitari quin Editionem suam *Palæstinam* in illis Exemplaribus miserit, etsi paulo post usu vulgari recepta sit *Constantinopoli* editio *Lucianea.* Ut *Origenes* autem ob id quod præstitit in Hexaplis conficiendis, *Interpres* à nonnullis perperam nuncupatur; sic quoque *Eusebius* ob hanc operam Editioni *Origenis* emittendæ navatam à *Sixto Senensi* dicitur Scripturas ex Heb. in Græcum vertisse. Recensetur à *Senensi* inter ejus opera, *Librorum omnium V. T. qui in Canone Hebræorum sunt, in Græcam linguam translatio.* Cujus ait meminisse *Socratem* lib. 1. & *Sozomenum* lib. 2. 1, quære: sed frustra, certo scio, quæres.

36. Existimat doctiss. *Huetius* Hexaplorum volumina in manibus versata fuisse, etiam antequam à *Pamphilo* & *Eusebio* accurata est editio asteriscis obeliscisque signata, & eam ob causam ex Hexaplis seorsum emisisse eos Editionem prædictam, quia Hexaplis sæpius descriptis à Librariis omissæ sunt asteriscorum notæ. "Cum frequenter (inquit) ex-"scriberentur Hexapla in Ecclesiarum doctorumque Hominum usum, "novis in dies deformabantur sordium inquinamentis; cum præsertim "asteriscorum & obelorum adnotationem vel insuper haberent Libra-"rii, vel non satis diligenter administrarent: unde ingens incidebat "rerum perturbatio, confusis & permistis cum LXX. Seniorum inter-"pretatione *Theodotionis* additamentis. *Misericordia & veritas*, inquit "*Hieronymus* in Epist. ad Sun. & Fret. *Obviaverunt sibi: Et dicitis quod* "*in Græco, sibi, non habeatur:* ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησαν, *i. e. Misericor-*"*dia & Veritas concurrerunt; nec in Heb. habetur, & apud* LXX. *obelo* "*prænotatum est. Quæ signa dum per scriptorum negligentiam à plerisque* "*quasi superflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur.* Loquitur "de editione τῶν ο'. quæ Hexaplis inerat. Degenerante ergo magis ma-"gisque hac editione, restituere eam conati sunt *Eusebius* & *Pamphi-*"*lus*, ex ipso αὐτογράφῳ, quod erat in *Cæsarienſi* Bibliotheca; restitu-"tam vero & seorsum magna diligentia descriptam publicaverunt. At-"que ea Editio Palæstina dicta est. Hæc *Huetius.* Sed, pace ejus dicere liceat, plurimum fallitur. Si cum *Hieronymus* ista scriberet usque adeo depravati sunt Hexaplorum Codices, non tamen exinde consequitur, eos fuisse ante *Pamphili Eusebiique* Editionem pervulgatos, & apud Ecclesias communi usu receptos. Nec loquitur *Hieronymus* de depravatione Editionis τῶν ο'. quæ Hexaplis inerat, sed de sua ipsius *Psalmorum* Editione Latina quam ad Editionem *Origenianam* confecerat. De qua ad eum scripserant *Sunia* & *Fretela*, objicientes, quod nonnulla in ea reperissent, quæ in Græca sua (κοινῇ) Versione τῶν ο'. non comparebant. Respondet *Hieronymus* se istiusmodi dictionibus Asteriscos apposuisse, sed *Suniam* & *Fretelam* ex eo fuisse deceptas, quod in ipsarum exemplaribus, librariorum incuria asteriſci fuerant omissi. Hanc fuisse *Hieronymi* mentem perspicue cuivis constabit, qui Epistolam illam attentius perlegerit.

Hieronymi certe ipsius ætate rarissima fuerunt, ob molem sumptusque, *Hexaplorum* exemplaria: velut ex eo colligitur, quod Comm. in Hab. monet se REPERISSE, præter 5. Editiones, scil. Aq. Sym. LXX. Theod. & Quintam, *in* 12. *Prophetis & duas alias Editiones.* Si communes & vulgatissimi fuissent Hexaplorum Codices, in quibus exstabant duæ illæ Editiones, quî dicere potuit Hieronymus, se eas *reperisse*? De

illis tanquam minime vulgo cognitis, ſed pene ignotis, manifeſto loquitur.

37. Non injucundum fuerit, in argumento gravi, ſubtexere quæ habet *Hugo Carenſis* iſte Cardinalis de Euſebii Pamphilique editione: Com. in Hieronymi Prologum in Joſ. *Euſebium Pamphili*] *Euſebius Pamphili unum nomen eſt unius Expoſitoris, alius ab ille Pamphilo, qui tranſlationem Origenis vulgavit. De quo dicitur in Prologo ſupra allegato*: Euſebius & Pamphilus Codices ab Origene elaboratos vulgaverunt: *forte transferendo de Græco in Latinum. Vel ipſe Origenes tranſtulit* LXX. *de Græco in Latinum. Erat enim ſciolus utriuſque linguæ. Vel forte Euſebius Pamphili ſunt duo nomina: & ibi punctus Euſebium, & poſtea Pamphili.* Audi rurſus eundem nugatorem de conſtitutione *Hexaplorum* vociſque etymologia. *Hexaploys*] *id eſt, exemplaribus: ab hexa quod eſt ſex, & ploys, quod eſt aſſer, q. d. pro Græcorum hexaploys, i. e. loco ſex tranſlationum Græcarum, i. e. à Græcis ſumptarum, ſcil.* LXX. *Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Euſebii Pamphili, Origenis.*

In Præfatione *Gloſſæ Ordinariæ* tribuuntur Hexapla, non *Origeni*, ſed aliis quibuſdam *Origene* recentioribus; *Deinde quidam volentes habere omnes iſtas tranſlationes, ſimul ſcribebant libros, ſic eos ordinantes, quod in medio cujuſlibet folii ponebant 6. columnas à ſummo deorſum deſcendentes, ponentes in prima verba tranſlationis primæ, in ſecunda ſecundæ, & ſic in aliis.* Cujuſmodi errore verſati ſunt alii quidam jam ſupra memorati, nempe *Sixtus Senenſis*, & *Marianus Victorius.*

Ab *Anaſtaſio Sinaita* videntur attribui non uni ſed pluribus: [a] *Et qui Hexapla digeſſere.* Idem vero alibi: [b] *Et ab eo qui Hexapla compoſuit.*

a In Hexaem. lib. 7.
b Lib. 12.

Galeſinius & *Genebrardus* Origenem reprehendunt, eique culpæ vertunt, quod editionem hanc τῶν LXX. aſteriſcis ſignatam elaboraret, utpote qui illis Verſionem LXXviralem corruperit. Hoc dicunt auctoritate Hieronymi, cujus mentem tamen non intellexerunt. Vide ſupra pag. 293.

38. *Origenis* ejuſdem, *Adamantii* à flagrantibus ſtudiis cognominati, ut etiam PIERII, Doctoris Alexandrini, exemplaria quoque Novi Teſtamenti magno in pretio habebantur tanquam omnium puriſſima. Eorum mentionem reperio apud Hieronymum ad Matth. 24. *In quibuſdam Latinis Codicibus additum eſt*, neque Filius, *cum in Græcis, & maxime Adamantii & Pierii exemplaribus hoc non habeatur adſcriptum.* Rurſus in Gal. 2. *Sed hoc quia in exemplaribus Adamantii non habetur, omiſimus.*

39. De Bibliis *Origenianis* citavimus ſupra nonnulla ex Præfatione Pentateuchi Arabici Bibliothecæ Bodleianæ Aſteriſcis Obeliſque ſignati, prout partim edita eſt Latine ad calcem Hiſtoriæ *Ariſteanæ* apud nos non ita pridem editæ. Superſunt alia, quorum pene oblitus fueram, partim quidem evidenter falſa, ſed partim tamen notatu non indigna: quæ hic ſimul libet ſubtexere. *Quod ad eaſdem autem verſiones, num ex eodem exemplari Hebraico tranſlatæ fuerint aut ex diverſis exemplaribus inter ſe diſcrepantibus in aliquibus ob cauſam prædictam, ego neſcio, Deus novit: cum de veritate rei apud nos non conſtet. Hoc autem novimus, in ſenſu apud omnes ſummam eſſe convenientiam, non obſtantibus lectionum varietate & quæ in verbis eſt alicubi repetitione. Ut autem pateat eorum quæ diximus & explicuimus, veritas; convenit ut deſcribamus tibi aliqua de principio Legis prout in textu Hebraico habentur, & ab omnibus Interpretibus prædictis verſa, ut inde percipere poſſis, volente Deo, quid ſit quod in hac Epiſtola noſtra volumus.*

Reperimus igitur primum ordinem claſſis primæ libri iſtius, qui à Symmacho (*lege* Origene) *concinnatus fertur Hebraice exaratum, eumque ſonare verba, Bereſhith bara Elohim eth haſhamaim veeth haarets. Quorum verborum ſecundum linguæ Hebraicæ proprietatem interpretatio eſt: Primo creavit*

vit Deus Elementum Cœlorum & Elementum terræ: in 2do ordine eadem Hebraica literis Græcis exarata invenimus: in 3tio Versionem Aquilæ, In principio creavit Deus Cœlos & Terram: in 4to Symmachi, Primo creavit Deus Cœlos & Terram: in 5to Versionem LXXII. *Primo creavit Deus Cœlos & Terram: in 6to Versionem Theodotionis, Primo creavit Deus Cœlos & Terram: in 7mo Versionem Quintam, Primo creavit Deus Cœlos & Terram: in 8vo Versionem 6tam, Primo creavit Deus Cœlos & Terram. Atque ita processit oratio in octo ordinibus, perrexitque singula ordine describendo: quoties vero ad particulam vel verbum, quod in uno solum interprete reperiretur, non in reliquis, aut in textu Hebraico, non in Interpretum aut omnium aut aliquorum Versionibus, perveniret, illud solum in isto ordine descripsit; apud illum interpretem qui verbum illud omiserat, vacuum duntaxat spatium relinquens. Eodem modo, siquid occurreret quod in textu Hebraico non reperiretur, spacium vacuum in textus Hebraici serie reliquit, nihil in eo scribens: atque ita in cæteris omnibus siquid ab interprete aliquo omissum fuerat, usque ad finem libri. Idemque factum in omnibus libris omnibusque eorum Versionibus & ordinibus. Absoluto demum & perfecto quanta fieri potuit diligentia opere isto, novum aggressus est, singulas inter se versiones omnesque cum veritate Hebraica conferendi; adeo ut ex illis librum selectum, perfectum, omnibusque numeris absolutum concinnarit, in quo radicis, fundamenti, & medii ordinis, & quasi cæterarum causæ locum obtineret versio* LXXII. *uti præfatum. Primo siquidem libri Geneseos versiculo, prout à* LXXII. *versus est, descripto, viz. Principio creavit Deus Cœlos & Terram; eum deinde contulit cum tribus Interpretationum ordinibus ei præmissis, atque etiam cum illis quæ illam sequebantur. Eum nempe in finem Versionem τῶν* LXXII. *in ordine mediam collocaverat, quo facilius institueretur collatio. Cumque omnes in hujus versiculi interpretatione consentientes videret, (uno excepto Aquila, qui loco, Primo, In principio substituit,) particulam in ipso libro signo quodam notavit, adscriptis ordine literis minutis in margine operis, In principio, eodemque signo notatis quo in libro notabatur verbum Primo, iisque primam nominis Aquilæ literam A superimposuit, indicans Aquilam solum ex omnibus istis Interpretibus interpretatione hujus particulæ à cæteris discessisse, atque hoc modo perrexit, singulas literas, singula verba, singulosque versus notis suis signando. Atque hoc ita factum, quod Versionem* LXXII. *nulla ex parte imminutam libri textum constitueret, adscriptis in margine ordine quodam quæcunque ab illa diversa essent in reliquis Versionibus, notatis signis suis istis Versionibus; quæ primæ nominum eorum, qui eas confecerant, literæ erant. Quod si particulæ aliquæ in Versione* LXXII. *occurrerent, quas in textu Hebraico inter conferendum non reperiret, neque in cæteris Interpretibus, eas in libri textu inscripsit quidem, sed signis suis notatas, linea nimirum, cui nullum apponitur punctum, ad hanc formam —— hujusmodi linea Græce* ὄβελον *nominavit. &c.* (Quæ interseruntur de Limniscis & Hypolimniscis, videantur supra pag. 153.)

Cum autem ad verbum aliquod differens perveniret in aliqua arearum, scil. in textu Hebraico, vel aliquo Interpretum præter LXXII. *quod necessarium duceret libri textui inserendum, inseruit ei in signum stellæ quatuor punctis circa crucem figura adscripta ad hanc formam ※, quam Græce Asteriscum, id est, stellulam nominavit. Ubicunque igitur reperitur hujusmodi Asteriscus literæ, nomini, verbo, aut lectioni appositus, hoc tibi indicio est occurrere illud vel in textu Hebraico, vel Interpretum aliquo, præter* LXXII. *Quare ei insuper primam nominis ejus, apud quem habetur, literam adscripsit. Porro unam notam communem omnibus, in quibus aliqua fuit discrepantia, sive Obelo, id est, simplici linea; sive Hypolimnisco, i. e. linea puncto suppositio; sive Limnisco, i. e. linea duobus punctis insignita, notanda, qua clauderetur, adscripta differentia sive particulæ sive nominis sive verbi, sive sententiæ adhibuit; quam Completoriam nominavit, hujusmodi figura descriptam* ⸗.

Quod

Quod ſi diſcrepans illud quod textui libri inſeri deberet, in textu Hebraico reperiretur, non in aliis areis, illud Aſteriſco ſolo notavit, non appoſita libri Hebraici alia aliqua nota. Si vero in aliquo trium Interpretum Verſioni LXXII. *præmiſſorum obtigiſſet differentia, ſive occurreret illud in quo diſcreparet in textu Hebraico ſive non,* Theodotionis *ſententiam reliquis prætulit, quod ad* LXXII. *propius accedere ſoleret: illudque ex ejus Verſione deſumptum textui inſeruit, aſteriſco primaque nominis ejus litera notatum. Diſcrepantias vero in* Aquila & Symmacho *repertas in margine adſcripſit, prima nominis eorum litera ſignatas. Quod ſi tres illi illud textui inſertum eodem modo interpretati eſſent, illi literas* Α. Σ. Θ. *Elif, Sin, & The, nominum ipſorum initiales adſcripſit, cujus rei in ſignum literam* Γ. *numeri ternarii notam adhibuit, unaque aſteriſcum appoſuit. Quod ſi diſcrepantia illa textui inſerta ex Verſione Quinta vel Sexta deſumeretur, illud aſteriſco, unaque nota ad indicandum utrius eorum eſſet,* Ε. ς. *quintus an ſextus, inſignivit. Atque hoc totum eſt, quod ſpectat ad illud quod in ipſo libri textu* (ἐδάφει) *ſcribebatur, lineaſque ac aſteriſcos ei appoſitos, literaſque nominum Interpretum initiales. Eſtque hæc Norma & Canon, quo de omni ex quo conſtat* ἔδαφος, *ſeu textus libri, dijudicari poſſit, num verum rectèque poſitum ſit, an erratum tollendumque ex libri textu illud in quo iſta eſt diſcrepantia, quodque ſignis iſtis notatum. Quod ſi lectionem atque orationem abſque his invenias perfectam & æquabili tenore procedentem, illud æquabile & verum eſſe ſcias. Quod ſi non recto ordine & æquabili tenore procedat, ſcias erratum heic incidiſſe: quod conjectari* οὐκ ἀπὸ τοῦ *poteris. Porro in areola quadam exterius adſcripſit differentias quotquot reperiebantur in Interpretum antiquorum Verſionibus eodem ſigno unicuique verbo diſcrepanti atque illi quod ei in textu reſpondebat interius exteriuſque adſcripto, atque exterius inſuper prima nominis ejus à quo adhibitum fuerat, litera, prout ſuperius explicatum eſt. Verum extra etiam in margine libri in areola iſti rei deſtinata characteres appoſuit Hebraicos, quibus conſtat magnum & magnificum illud nomen, quod apud Hebræos Shem Hammephoraſh audit. Quia ſcil. invenerat Origenes in ſcriptura Hebraica literas Domini nomen continentes, quæ ſonare videbantur Yeh Yeh, vel Yeh Veh, cum Vaw Hebraicum Ye referat, vix ullo inter ea apparente diſcrimine, uti ex adſcriptis videre eſt: ' enim ita pingunt, eodemque fere modo* ו, *ita ut tota fere diſcrepantia à prolatione petenda ſit. Cum autem inter legendum ad aliquem ex his locum, in quibus literæ iſtæ occurrunt, pervenerint Judæi, illo, quod ſonare videntur literæ iſtæ inter ſe compoſitæ, relicto, nomen Adonai ſubſtituunt; ut cum dicatur,* Dixit Dominus *Moſi, quod prout ſcribitur, eſſet,* Dixit Jehovah *Moſi, inter legendum proferetur,* Dixit Adonai *Moſi. Atque ita hoc nomen legunt. Nomen autem* Adonai *interpretanti eſt* Dominus. *Hinc factum, ut Interpretum nonnulli nomen hoc quaſi* Adonai *ſcriptum eſſet,* Dominum *nempe reddiderint: alii ad literas primigenias animum advertentes in textu* Dominum *poſuerint, in margine vero literas adſcripſerint, quales apud Hebræos pinguntur illarum formæ. Quod magno apud Græcos errori ortum dedit, qui adeo altas inter eos radices egit, ut etiam ad Syros propagatus fuerit. Is unde originem ſumpſit, tibi paucis explicabo. Quandoquidem Hebræis, quoties literas pingunt, mos eſt à dextra ſiniſtrorſum in ſcribendo pergere; Græcis vero è contra à ſiniſtra dextrorſum; cum viderent Græcorum ſcribæ figuras iſtas literarum Hebraicarum Græcorum* Pi & Iota, Π. Ι. *referre, eaſque Græcanicas eſſe putarent, necnon eas prout ſonant non proferre Hebræos animadverterent, eis juxta Alphabeti ſui rationem, quæ illi quam ſequuntur Hebræi contraria eſt, à ſiniſtra dextrorſum pergendo, compoſitis, loco characterum Hebraicorum Græcos ſubſtituerunt hoc fere modo,* ΠΙ ΠΙ. *Cumque poſtea librorum iſtorum verſionem è lingua Græca in Syriacam aggrederentur Syri, tranſtulerunt literas iſtas, decepti errore qui primo è lingua Hebraica fluxerat, & in libris ſuis*

ad

ad marginem adscripserunt Fi Fi, nota ei numeri LXXII. *impositus, ob Ain & Be scilicet. Atque hac origo fuit erroris qui Fi Fi in libros sacros irrexit. Sublatus est deinde à nonnullis in multis exemplaribus iste error, ita ut ab aliquibus scriberetur Fi Fi, ab aliis Yehoveh, cum tamen de hoc inter omnes conveniat, denotari isto,* Yehovah. *Si ideo reperias scriptum* Yehovah *aut Yeh Yeh, vel characteres additos Hebraicos; scias ita in textu Hebraico haberi, licet in ejus versione dissenserint Interpretes.*

Aliud præterea in margine libri reperitur, cui adscriptum Origenis nomen; literæ etiam & verba quasi in erroris (indicium) quæ in margine in areola quadam apponuntur una cum eo quod in libro est inter legendum adjungenda, nullius tamen Interpretum signo notata: quorum quædam in textu Hebraico reperiuntur, quædam non. Occurrunt insuper exterius in margine libri verba quædam quasi ad confirmandum illud quod in textu legitur adhibita, nullo notata signo. Quinetiam & verba Græca & Syriaca ad elucidanda ea quæ in textu sunt adhibita, quæ tenuis ductus circulo notantur. Quinetiam libris ipsis præmisit scriba Capitula quædam, ex quibus paucis percipere possis quid in universo libro contineatur.

Collatus est etiam Liber Legis, qui in manibus Judæorum reperitur cum eo, qui apud Samaritanos habetur. Reperitur autem in vocibus Samaritanis redundantia quædam & repetitio ultra illud quod recipiunt Judæi: quæ vel in unaquaque pagina infra textum vel ad calcem libri notata, uti lecturus & percepturus es σὺν θεῷ.

Contulit insuper inter se exemplaria ista Hebraica summa cura Lucianus, & siquid vel deficiens vel redundans deprehenderet, illud in locum suum restituit, particulæ quam emendavit initiali nominis præfati litera appositæ, scil. litera Lam. Ubicunque igitur in his libris literæ aut verbo appositum signum LXXII. *aut literas numerum eorum indicantes, hanc lectionem ab illis esse scias, illosque ita inter Interpretes vertisse. Ubicunque autem lineas vel sine puncto, unove vel duobus punctis insignitas, illam à quibusdam è* LXXII. *atque ubi aliquid asterisco notatum vel in textu vel extra in margine, tale esse illud quod à* LXXII. *omissum. Quodcunque nota libros Hebraicos denotante est signatum, scil.* عبر *literis Ain Be & Ra, illud scias in textu Hebraico reperiri; sin vero litera Elif in textu vel ad marginem, illud apud Aquilam lectum: si litera Sin, à Symmacho sumptum; si litera* Θ, *à Theodotione: si* E. *He, è Versione quinta: si litera* ϛ. *Vaw, è sexta. Quod si adscribantur literæ Elif Vaw & Ra,* ξ *ipsa esse Origenis; si demum litera Lam,* Λ. *Luciani esse. Hæc sunt quæ σὺν θεῷ scire debes.*

Dicit Auctor Præfationis, *Origenem* postquam *Octapla* composuisset, novum opus aggressum fuisse, nempe in margine Editionis LXX. variantes lectiones reliquarum editionum sub *Asteriscorum*, *Limniscorum*, & *Hypolimniscorum* signis apposuisse, in ipso vero contextu τῶν LXX. ubi aliquid redundaret, posuisse *Obelos*. Conspicuum est ab eo designari ejusdemmodi Exemplar, cum *Marchaliano* Prophetarum. Et ex eo cognoscimus præter varias lectiones reliquarum Versionum Græcarum, comparuisse etiam in illis Exemplaribus, Pentateuchi *Samaritani* varietates, sive ab *Origene* (ut dixi) ipso, sive ab *Eusebio*, sive ab aliquo paulo recentiore collectas. Nesciebat vero, *Origenem Asteriscos, &c.* in ipsis *Hexaplis* seu *Octaplis* inseruisse: nec videtur sciviſse, eum TETRAPLA concinnasse, & varias lectiones quas in margine adjecit *Origenes* in ipsis *Tetraplorum* voluminibus fuisse adjectas. In hoc vero gravissime errat, quod putavit Versiones etiam *Quintam* & *Sextam* totum Scripturarum volumen comprehendisse, & eas in principio *Geneseos* adducit. Quod purum putum figmentum est. Ex eo autem quod nihil repererat de earum in illo loco à Versione LXX. discrepantia, concludit eas eodem modo vertisse, adeoque eis eadem verba affingit. Inter

omnes vero, quotquot exſtant, Commentatores, licet toties citentur in principio Geneſeos Interpretes cæteri, citatur à nemine, nec eo in loco, nec unquam in *Pentateucho*, Tranſlatio *Quinta* aut *Sexta*.

CAP. III.

De Editionibus Græcis poſt Origenis tempora. Luciani. 1. Heſychii. 2. Joannis Joſephi. 3. *Biblia à* Baſilio M. *correcta.* 4. *de* Arami *Verſione, eam non aliam fuiſſe quam Latinam Hieronymianam.* 5. *De* Sophronii *Verſione* Exhieronymiana. 6. Patrophilum & Apollinarium *nullas Editiones confeciſſe* 8. 9. *De Notis Marg. Codicis* Marchaliani. 10. Philaſtrii *error de Verſione* 30. hominum, & *de alia* 6. hominum. 11. 12. *Editio* Heraclienſis. 13. *Nullam fuiſſe Verſ. Græcam textus* Samaritici. 14. *Editio Græco-barbara Judæorum.* 15. *Chriſtianorum.* 16. Macedonica *fictitia.* 17. *De Editione* Complutenſi, Aldina, Vaticana: *deque hujus Verſione Lat.* Nobilii. 18. *Autographum* (*quod dicitur*) LXX. *Interpretum quo tempore perierit. Deque Bibliotheca & Exemplari* Serapei. 19.

EODEM circiter tempore quo Editio *Origeniana*, *Pamphili* & *Euſebii* opera, in publicum prodiit, prodiit quoque Editio LUCIANI Martyris, Antiocheni Presbyteri, quæ ab Eccleſiis *Conſtantinopolitana* & *Antiochena*, & in omnibus regionibus inter eas civitates interjacentibus, communi uſu recepta eſt. ut oſtendimus jam ſupra in libro 3. pag. 303. ubi etiam proferuntur teſtimonia *Suidæ* in v. Λουκιανὸς, & *Synopſis Athanaſio* adſcriptæ, ex quibus colligitur *Lucianum* in Editione vulgari emendanda conſuluiſſe non modo exemplaria diverſa, verum etiam Textum Hebræum. *Simeonis Metaphraſtæ*, quem ſecutus eſt *Suidas*, verba hæc ſunt, in Actis *Luciani*: οὗτος τὰς ἱερὰς βίβλους ἰδὼν πολὺ τὸ νόθον εἰσδεξαμένας, τῶτε χρόνῳ λυμηναμένῳ πολλὰ τ ἐν αὐταῖς, καὶ τ συνεχῶς ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταδόσεως, καὶ μήν τοι καί τινων ἀνθρώπων πονηροτάτων, οἱ τῷ Ἑλληνισμῷ προσῆκεσαν, πειράσαι τ ἐν αὐταῖς νοεῖν πειρασαμένων καὶ πολὺ τὸ κίβδηλον ἐν ταύταις εἰσειρόντων· αὐτὸς ἁπάσας ἀναλαβὼν ἐκ τ Ἑβραΐδος ἀνενεώσατο, γλώττης, ἣν καὶ αὐτὴν ἠκριβωκὼς ἐς τὰ μάλιστα ἦν, πόνου τῇ ἐπανορθώσει πολλοῦ εἰσενεγκάμενος. *Hic quum ſacros libros multa adulterina recepiſſe vidiſſet* (*quod & tempus ipſum multa in eis corrupiſſet, & continua aliorum ex aliis deſcriptio, atque improbiſſimi homines, Helleniſmi patroni eorum ſenſum pervertere tentaſſent, multaque adulterina in eis interſeruiſſent:*) *eos ipſe omnes in manus aſſumens, ex lingua renovavit Hebraica, quam ipſam quoque maxima ex parte callebat, maximo labore in illam emendationem collato.* Quæ verba ex *Metaphraſta* nominatim adducit ipſe Suidas in alio loco, nempe in v. νοθεύειν. ἐν τῇ τῶ μακαρίτου λογοθέτου μεταφράσει &c. Quod imperite vertit Æmilius Portus; *in interpretatione beati hiſtorici*: cum Λογοθέτης cognomentum fuerit *Simeonis Metaphraſtæ*. In *Synopſi* male dicitur TRANSLATIO. Sic quoque à *Niceta*, Metropolita Heraclienſi, in Commentariorum Pſalterii Procœmio, citante *Armachano*: Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τ τυράννων, ἱερομάρτυς Λουκιανὸς ἀνὴρ οὐχ ἧττον τὰ Ἰουδαίων ἀκριβωσάμενος ἢ τὰ ἡμῶν, τὰς ἐκείνων βίβλους εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεξιν μετατίθησιν ἄριστά τε καὶ ἀσφαλέστατα, ἡμεῖς δὲ τῇ τοιαύτῃ ἐκδόσει σεβαζόμενοι, τῇ τῶν οβ'. προκείμεθα μάλιστα. [a] &c. *Sub Diocletiano & Maximiano tyrannis ſanctus Martyr Lucianus vir non minus in Judæorum quam in noſtrorum ſcriptis exacte verſatus, illorum libros in noſtram dialectum optime atque accuratiſſime* tranſtulit. *Nos vero ejuſmodi Editionem venerantes, eam quæ eſt* LXXII. *maxime præferimus. &c.*

[a] Vide ſupra pag. 338.

Synopſin quoque ſequitur *Euthymius* in ſuorum Pſalterii Commentariorum Præfatione: Ἐπὰ ὧν τ παλαιᾶς γραφῆς μεθερμηνεύσεις γεγόνασι. ——

Ἑβδόμη

Εβδόμη ἡ πρόσθη ἁγίῳ Λουκιανῷ τῷ μεγάλῳ ἀσκητῇ καὶ μάρτυρι· ὃς τοῖς πρόσθεν ἐκδόσεσι διορθώσας ἐκδέδωκε, καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς φιλοπονώτερον ἐντυχὼν καὶ ἀκριβωσάμενος, ἐκδοσιν ἰδιόχειρον καὶ μηδὲν ἐλλεῖπον ἢ περισσὸν ἔχουσαν, Χριστιανοῖς ἐποίησατο. *Septem fuere translationes Vet. Test.* — *Septima prodiit à Luciano magno Eremita & Martyre: qui omnibus his editionibus visis, & cum Heb. Veritate diligentissime & magno cum labore collatis, propriam editionem nihil mancum, & nihil habentem superfluum, Christianis tradidit.* Rectius vero in iis quæ sequuntur: αὕτη συνᾴδει τῇ τῶν ο'. τὰ παρεφθαρμένα τῶν ἄλλων ἀθετοῦσα. *Hæc cum* LXX. *Interpretum editione consentit, & quæ ab aliis depravata fuerant, reprobavit.*

Quo in loco post *Luciani* Martyrium inventum fuit opus ipsius manu exaratum, his verbis addit *Synopsis*: ἥτις δὴ καὶ ἑρμηνεία μετὰ τὸν ἆθλησιν καὶ μαρτύριον τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ, τῷ γεγονέναι ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἤγουν τὸ ἰδιόχειρον αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως βιβλίον, εὑρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ μεγάλου ἐν Ἰουδαίοις ἐν τείχει πυργίσκου πεπεκρισμένῳ κονιάματι εἰς ἀφύλαξιν. *Quæ sane post ipsius certamen & martyrium, quod sub Diocletiano & Maximiano tyrannis sustinuit, libro viz. propria ipsius manu scripto comprehensa Nicomediæ* (ubi Martyrii coronam reportavit) *sub Constantino magno Imp. apud Judæos in pariete turriculæ calce circumlito, quo custodiæ gratia posita fuerat, inventa est.*

Eadem pene verbatim habet *Euthymius*, & *Athanasii* Scholiastes inditus. *Aretas* Clementis Alex. Scholiastes nondum editus, ex eadem *Synopsi*, sed brevius: Εβδόμη ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, εὑρεθεῖσα μετὰ τὸν ἆθλησιν αὐτοῦ, ἰδιόχειρον ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ ἐν Ἰουδαίοις ἐν πυργίσκῳ κεκονιαμένῳ.

Ut errant hi Scriptores, cum Editionem *Luciani* appellant *Translationem*; sic rursus falluntur, cum *Septimam* dicunt: nescientes nimirum exstitisse *Septimam* quandam in *Hexaplis Origenianis*. Quem eorum errorem sequuntur vulgo recentiores. A multis etiam asseritur Editionem *Lucianeam* eandem omnino fuisse cum illa, quæ Κοινὴ, sive *Vulgaris*, dicebatur. Cui errori ansam dederunt hæc verba *Hieronymi* in Epist. ad Sun. & Fret. *Aliam esse editionem, quam Origenes & Cæsariensis Eusebius, omnesque Græciæ Tractatores* Κοινὴν, *i. e. Communem appellant atque Vulgatam, & à plerisque nunc* Λουκιανὸς (corrigunt nonnulli Λουκιανὶς, sed nihil ego muto) *dicitur: aliam* LXX. *Interpretum, quæ & in ἑξαπλοῖς Codicibus reperitur.* Loquitur istic *Hieronymus* de Ecclesiis tantum *Constantinopolitanis* atque *Antiochenis*, ubi, quia jam usu vulgari recepta fuerat Editio *Lucianea*, vix ulla alia Καινὴ noscebatur. In *Catalogo* hoc tantum dicit, quod *usque nunc quædam exemplaria Scripturarum Lucianea nuncupentur.* Ex hoc errore ortus est alius de *Psalterio Luciani* ab *Hieronymo* Latine translato; nempe ex eo quod legerant Editionem Psalmorum *Vulgatam* ab eo fuisse conversam, & putabant *Vulgatam* & *Lucianeam* fuisse omnino eandem. Nec tamen per *Vulgatam*, cum tale quid legerent, intelligere debuerunt Κοινὴν, sed Græcam τῶν LXX. *in genere.* In errore autem isto versari *Brianum Waltonum*, & *Natalem Alexandrum*, jam [a] supra à nobis fuit animadversum; quibus accensendi sunt [b] *Bellarminus*, [c] *Bonfrerius*, [d] *Serarius*, aliique.

Hinc etiam [e] *Paulus Forosempronienſis* contendit *Psalterium* Lat. Vulgatum ex Editione *Lucianea* conversum fuisse, hoc argumento, quod in duobus locis lectionem exhibeat, quam *Hieronymus* testatur nullam aliam Editionem præter *Lucianeam* habuisse: viz. Psal. 73. διὰ τοῦτο ἐκαταπαύσωμεν τὰς ἑορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Et Ps. 5. 9. ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν μου κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. Atqui nusquam dicit *Hieronymus* has lectiones Editioni *Lucianeæ*, stricte sic dictæ, proprias fuisse, sed Κοινῇ. Ex Editione autem *Communi* in Psalterium Lat. Vulg. multa irrepsere. In

a Pag. 352.
b De Verbo Dei lib. 2.
c Præloq. in Pent.
d Proleg. Bibl.
e De Die Pass. Domini l. 2.

eodem autem errore de Pſalterio Lat. Vulg. quod ex Editione *Luciani* converſum ſit, verſatur [a] *Chriſtophorus à Sacroboſco*.

a Def. Conc. Trid.

Ingenti errore ait [b] *Jo. Ferdinandus* Editionem *Septimam* fuiſſe *Luciani*, & ſimul Κοινὴν, & tamen ab *Origene* fuiſſe inventam.

b Procem. l. 2. Theſ. Scrip.

[c] *Fraſſenius* etiam plurimum fallitur, cum *Euthymium* alioſque reprehendit, quod Editionem, quæ revera *Septima* fuerit, *Luciano* adſcribant. Non enim Editionem alienam *Luciano* falſo attribuunt: ſed in hoc tantum errant, quod illius Editionem *Septimam* appellant, alterius iſtius, quæ revera fuit *Septima*, ignari.

c Diſquiſ. Bibl.

Non deſunt qui *Lucianum* Verſionis Latinæ Veteris *Italæ* nominatæ auctorem fuiſſe, errore perabſurdo, autumarunt.

Cauſam autem quare novam Editionem molitus ſit *Lucianus*, hanc perperam aſſignat [d] *Jo. Weemſius*, quod Editio *Origeniana* jam labes nimias contraxerat. Sic male dicit [e] *Baronius Lucianum* & *Heſychium* tantum emendaſſe exemplaria *Origeniana*, quæ *Obelis* demum & *Aſteriſcis* Scriptorum vitio caruerint.

d Exercit. Div. lib. 1.

e An. 231.

Nec aſſentior Eruditiſſ. [f] *Dan. Huetio*, qui Editiones *Luciani* & *Heſychii* diverſas quidem ab *Origeniana* fuiſſe ſtatuit; ſed eas tamen, æque ac *Origenianam*, & in illius imitationem, Obelis Aſteriſciſque fuiſſe inſtructas. Quam ſuam ſententiam hoc argumento adſtruit, quod *Hieronymus* in Epiſt. 89. ad Auguſt. ſcribit, *vix unum aut alterum inveniri librum, qui iſta non habeat*. Sed ſufficit ad *Hieronymi* mentem explicandam, ſi dicamus, in omnia pene exemplaria, poſt *Luciani* & *Heſychii* tempora, irrepſiſſe nonnulla ex Editione *Origeniana*, ſive in marginem, ſive in contextum, pro ſcriptorum arbitrio. Neque ſtricte intelligendus eſt *Hieronymus*, ſed ſenſu hyperbolico, ut alibi à nobis jam monitum fuit. Et dubito quidem Ego, utrum *Lucianus* & *Heſychius* Editionem *Origenianam* unquam oculis uſurparint, necne: quandoquidem eam à *Pamphilo* primum & *Euſebio* in lucem fuiſſe emiſſam veriſimilius videtur.

f Origen. l. 3. cap. 2.

Temere etiam, & abſque ullo Auctore, loquitur [g] *Martinus Martini*, cum dicit *Luciani* editionem fuiſſe mixtam quandam ex aliis omnibus conflatam.

g Hypotypoſ. Theol. l. 1. c. 4.

Ad oram Codicis Card. *Barberini* citatur ſæpiuſcule *Luciani* Editio cum notula λ. nempe ad Amos 3. 12. Mich. 7. 2. Joel 2. 3. Jon. 1. 6. Soph. 1. 12. Agg. 1, 10. Mal. 1. 6. Ibidem 3. 10. ubi legitur ἐν οἴκῳ ὑμῶν, ſcribitur λ ſuper ὑμῶν. In Codicum ſacrorum marginibus citatum fuiſſe *Lucianum* per literas λ memorat quoque *Theodoretus*. Nonnulli poſuerunt ſimplcem λ ſive Λ ut teſtatur *Arabs* ille, cujus verba protulimus in fine Capitis præcedentis. Qui idem credidit *Lucianum* ipſum notam iſtam ſingulis appoſuiſſe quæ ipſe in ſua Editione [h] emendabat.

h *Morinus* Exercit. 9. lib. 1. cap. ult. meminit fragmentorum quorundam Biblioth. *Thuaneæ*, quæ Editionis *Luciani* fuiſſe exiſtimat, ſed nullo fretus argumento idoneo.

De Auctore *Luciano* qui plura volet, adeat is Cl. *Cavei* Hiſt. Lit. Script. Eccleſ. ad an. 294. & D. *Edw. Stillingfleeti*, Epiſcopi nuper Wigornienſis, Patroni, dum vixit, noſtri ſumme venerandi, ſummique Viri, *Vindicationem Doctrinæ de Trin.* vernacule conſcriptam pag. 41. &c.

2. Eiſdem quoque ipſis temporibus Editionem ſuam adornavit HESYCHIUS, Editionem Κοινὴν recenſendo. Quem tamen nonnulli *Interpretem* male appellant. Eam autem recepit *Alexandrina* & *Ægyptus*, vicinarumque regionum Eccleſiæ: adeo ut *totus* Græcorum *orbis*, velut teſtatur Hieronymus, *hac inter ſe trifaria varietate* Editionum *Pamphili*, *Luciani*, atque *Heſychii*, *compugnaret*. Citatur [i] alibi Editio *Heſychiana* ab Hieronymo ſub titulo *Exemplarium Alexandrinorum*. Memoriæ lapſu ait [k] *Simonius*, *Exemplaria, quæ ab Heſychio caſtigata fuerant, appellata fuiſſe* Conſtantinopolitana; *& quæ Lucianus correxerat*, Alexandrinorum

i Com in Eſ. 58. 11.

k Diſquiſ. Crit. pag. 148.

nomen

nomen reportaſſe. Una cum V. Teſt. *Novum* quoque, vel ſaltem *Evangelia*, recenſuit *Heſychius*, quod fecit etiam ipſe *Lucianus*. Eorum autem T. Novi, ſive Evangeliorum, Editiones Latine converſæ fuiſſe videntur, ſed parum probatæ ſunt, ob nonnulla quæ interſeruerant. Hieronymi hac de re verba vide ſupra pag. 303. Hinc apud *Gelaſii* & Synodi *Romanæ* Decretum: *Evangelia quæ falſavit Lucianus, Apocrypha. Evangelia quæ falſavit Heſychius, Apocrypha.* Omnino veriſimile eſt, eundem fuiſſe hunc *Heſychium* cum *Ægyptio* illo Epiſcopo ejuſdem nominis, quem in decima Perſecutione Martyrium ſubiiſſe ſcribit [a] *Euſebius*. Adeo ut omnes tres Editionum variarum curatores Martyrii corona, idque in eadem Perſecutione, inſigniti fuerint. *Sixtus Senenſis* Editionem hanc minus recte adſcribit *Heſychio* cuidam Monacho Palæſtino, Hilarionis ſocio, qui ſub Imp. Conſtantio claruerit an. 360. Alii, pejore errore, *Heſychio* Presbytero Hieroſolymitano, quem *Nicephorus* temporibus Theodoſii junioris floruiſſe ſcribit.

[a] Hiſt. 8. 25.

3. JOANNIS JOSEPHI Editionem Græcam Teſt. Veteris commemorat *Theodoretus* in Diſſertatione MS. in Prophetas & [b] Editiones, notula λ Ακυλα, ἢ Ιωάννε Ιωσηπε editionem ſignificari ſolitam fuiſſe oſtendens. *Joſephum* tanquam Interpretem citat idem *Theodoretus* Quæſt. 24. in Exod. Τὸ δὴ Πάσχα ὁ μὲν Φίλων ἡρμήνευσε διαβατήρια· ὁ δὲ Ιώσηπος ὑπέρβασιν· ὁ δὲ Σύμμαχος ὑπερβάσεις· ὁ δὲ Θεοδοτίων, Φασεχ, αὐτὴν τὴν Ἑβραίων πᾶσι φωνήν· *Paſcha vero Philo interpretatus eſt diabateria* (*i. e. ſacrificia quæ pro tranſitu fiunt*) *Joſephus autem hyperbaſin* (*i. e. tranſgreſſionem*) *Symmachus vero hyperbaſes* (*i. e. tranſgreſſiones*) *Theodotion, Phaſech, Hebraica voce non mutata.* Sic rurſus Quæſt. 10. in Joſh. Τὴν δὲ ψιλὴν ὁ Ακύλας στολὴν ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Ιώσηπος χλανίδα· *Pſilen Aquila ſtolam interpretatus eſt; Joſephus, penulam.* Eodem modo ibid. Quæſtione inſeq. Sed vero in illis locis non alium intelligit, quam *Flavium Joſephum* in *Antiquitatibus.* Utrum idem fuerit *Joannes* ille *Joſephus*, Editionis novæ Corrector, cum *Joſepho* Chriſtiano, cujus *Hypomneſticon* ex Cod. MS. aliquando citavimus, aliorum permitto judicio. Mihi perquam veriſimile videtur.

[b] Ap. Jo. Phelippæum Præf. in Oſeam, cit. ad *Uſſerio.*

4. S. BASILIUM, Cæſareæ in Cappadocia Epiſcopum, Scripturarum Codicem correxiſſe, ex *G. Syncello* intelligimus. Qui ſcribit, ad manus ſuas perveniſſe codicem ex Cæſarienſi Bibliotheca delatum, in cujus præfixa inſcriptione ſignificabatur, quod ex exemplari à magno *Baſilio* collato emendatoque exſcriptus fuerat. *Syncelli* ipſius verba jam [c] alibi à nobis fuere adducta.

[c] Lib. 3. p. 316.

5. Verſionis Græcæ ARAMI cujuſdam meminiſſe videtur *Theodorus Mopſueſtenus* in Opere, *Contra aſſerentes peccare homines natura, non voluntate*, apud *Photii Bibliothecam*: [d] Διαπραίνεται μὲν αὐτῷ (inquit *Photius*) ὁ πρὸς αὐτοὺς ἀγὼν ἐν λόγοις πέντε. πρὸς ἢ οὖν ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦτο τὸ νόημα νενοσηκότας γράφει τὸ βιβλίον. ὧν καὶ τῆς αἱρέσεως ἀρχηγὸν λέγει γενέσθαι, ἐκεῖθεν μὲν ὁρμώμενον, τοῖς δὲ τὰ ἀνατολῆς διατριβὰς ἐχόντα τόποις, καὶ συντείνοντα λόγους ὑπὲρ τῆς καινοποιηθείσης αὐτῷ αἱρέσεως, διαπέμπειν τοῖς τὸ πατρῷον ἔδαφος οἰκοῦσιν, ὑφ' ὧν καὶ πολλὰς ἐκεῖσε πρὸς τὸ οἰκεῖον φρόνημα ἐλκύσαι, ὡς καὶ ἐκκλησίας ὅλας ἓξ ἀποκήματος πληρωθῆναι. Ἀφεῖται δὲ τὰ ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἃ δὴ ἔχω σαφῶς εἰπεῖν, εἴτε ὀνομάζει, εἴτε ἐπωνομάζει. τοῦτον δὲ πέμπτον Εὐαγγέλιον προσαναταλάσαι λέγει ἐν ταῖς τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παλαιστίνου βιβλιοθήκαις ἱστορεῖσθαι εὑρεῖν· καὶ ἀπώσασθαι μὲν τῆς θείας καὶ παλαιᾶς γραφῆς, ἣν οἱ ἑβδομήκοντα συνελληλυθότες ἐκδεδώκασι μετάφρασιν, καὶ δὴ καὶ τὴν Συμμάχου καὶ Ακύλα, καὶ τὰ ἄλλων· ἰδίαν δέ τινα καὶ καινὴν ἐπαρθῆναι συντάξαι· μήτε τοῦ Ἑβραίων, ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἐκ παιδὸς ἀσκηθέντα, μήτε τὰ τῆς θείας γραφῆς νοεῖν ἐκδιδαχθέντα, Ἑβραίων δέ τισι τῶν χαμαιπετῶν ἑαυτὸν ἐκδεδωκότα, ἐκεῖθεν θαρρῆσαι ἰδίαν ἔκδοσιν ἀναγράφειν. *Ea diſputatio 5. libris abſolvitur, quos adverſus Occidentales hac labe infectos ſcripſit. Inde enim oriundum hæreſis hujus auctorem in Orientis modo*

[d] Cod. 177.

regionibus versari, libroſque de recens ab ſe excogitata hæreſi compoſitos ad populares ſuos in patriam tranſmittere narrat, ut jam ibi multos per hanc artem in ſuam pertraxerit ſententiam, integraſque adeo Eccleſias abſurdis illis imbuerit opinionibus. Aram *vero illorum librorum auctorem, ſive nomine, ſive cognomine, incertum, appellat. Hunc etiam quintum Evangelium confinxiſſe, illudque dixiſſe ſe in Euſebii Palæſtini Bibliothecis reperiſſe, ait. Rejecta præterea divini ac veteris Teſt. verſione, quam* LXX. *INTERPRETES SIMUL CONVENIENTES ediderunt, ut & Symmachi, & Aquilæ, aliorumque interpretatione, propriam quandam ſuam novamque conficere auſum: cum neque Hebraicæ linguæ, ut illi, à puero aſſueviſſet, neque mentem S. Scripturæ didiciſſet: Hebræis tantummodo quibuſdam abjectæ ſortis in diſciplinam ſe tradidiſſe, atque hinc propriam ſibi editionem conſcribere aggreſſum.* Hoc vero in loco non alium intelligi, quam *Hieronymum Stridonenſem*; neque aliam Verſionem, quam illius Latinam, quæ partim etiam Græce traducta eſt, cum Cl. Viris *Allixio* & [a] *Caveo* omnino exiſtimo. *Allixius* pro Ἀεχὰμ ſubſtituit Ἱερον· *Schottus*, Photii Interpres, ab infauſta & ἀεχὰ ſignificatione dictum arbitratur: *Caveo* placet ideo Hieronymum *Aram* ficto nomine appellari, quia in *Syria*, ſeu *Aram*, majorem vitæ partem tranſegit, ibique & libros, quos impugnat *Mopſueſtenus*, ſcripſit, & Scripturas ex Hebræo convertit. Certe totus hic locus Hieronymo quam optime congruit.

a Vide ejus Hiſt. Lit. Scrip. Eccleſ. p. 759.

6. *Hieronymi* Verſionem Latinam fuiſſe totam à *Sophronio* Græce tranſlatam crediderunt nonnulli, ut [b] *Genebrardus &c.* quibus *Huetius* etiam aſſentiri videtur. At vero non totam, ſed tantum *Pſalmorum* & *Prophetarum* Verſionem à *Sophronio* fuiſſe in linguam Græcam traductam teſtatur ipſe Hieronymus in *Catalogo Script. Eccleſ. Opuſcula mea in Græcum eleganti ſermone tranſtulit, Pſalterium quoque & Prophetas, quos nos de Hebræo in Latinum vertimus.* Non deſunt qui arbitrentur Verſionem etiam quam è Græco τῶν LXX. elaboravit Hieronymus, è Latino fuiſſe iterum Græce redditam. Huetius: [c] *Fertur item Sophronius, Hieronymi neceſſarius, excuſam ab eo ad Ebraicam veritatem, non Pſalterii Prophetarumque modo, ſed totius etiam Teſtamenti Vet. Interpretationem Græce repoſuiſſe, plurimumque eo labore Græcorum pietatem ac ſtudia provexiſſe. Prior etiam Hieronymi Editio, è* LXX. *Senum Interpretatione derivata, è Latino Græce iterum verſa, à Græcis ſtudioſe, ut ipſe refert libro 2. in Ruff. ſuſcepta eſt.* In hoc clariſſ. Viro minime accedo. Sed graviſſime certe fallitur. Loquitur enim ibi Hieronymus de Interpretatione ſua ex Heb. derivata, nimirum de illis libris, quos exinde in Græcum traduxerat *Sophronius*: *Unde mihi putabam bene mereri de Latinis meis, & noſtrorum ad dicendum animos concitare, quod etiam Græce verſum de Latino poſt tantos Interpretes non faſtidiunt.*

b Chron.

c De Claris Interp.

7. Ipſam Græcam τῶν LXX. editionem ab Hieronymo fuiſſe caſtigatam ac emendatam, tradunt nonnulli, inter quos *Bellarminus*: ſed male, ut [d] ſupra jam fuit oſtenſum.

d Lib. 3. p. 355.

8. PATROPHILUM, Scythopolis Palæſtinæ Epiſcopum, in prima Nicæna Synodo clarum, *omnem Heb. Scripturam Græce vertiſſe anno* 300. *illiuſque tranſlationis meminiſſe Gregorium, Laodicenum Epiſcopum, in Vita Euſebii Emeſeni*, aſſerit *Sixtus Senenſis*, quem ſequitur [e] *Konigius*: manifeſto errore. *Gregorius* enim (ſeu potius *Georgius*) Laodicenus, hoc tantum dicit: ἐκ νέας τε ἡλικίας τὰ ἱερὰ μαθὼν γράμματα· εἶτα τὰ Ἑλλήνων παιδεύθεὶς σοφὰ τῷ τηνικαῦτα τῆ Ἐδέσῃ διδασκάλῳ παιδευτῇ τέλος ὑπὸ Πατροφίλου καὶ Εὐσεβίου τὰ ἱερὰ ἡρμηνεύθη βιβλία· ὧν ὁ μὲν ἐν Καισαρείᾳ, ὁ δὲ ἐν Σκυθοπόλει πεποίηται ἐκκλησίας. *Et à puero ſacris literis inſtitutus, Græcas poſtea diſciplinas à quodam magiſtro qui tunc temporis Edeſſæ degebat, percepit: tandem vero ſacra volumina ei expoſita ſunt à Patrophilo & Euſebio: quorum hic*

e Bibliotheca.

hic Cæsarienſem, ille Scythopolitanam regebat Eccleſiam. Citatur hic locus à [a] *Socrate.* Poſt quem à [b] *Sozomeno* res ſic refertur: ὕστερον ὴ ἐζηγητῆς Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλου, καὶ Πατροφίλῳ τῷ τοῦ Σκυθοπόλεως, τὰς θείας βίβλους ἠνείχθωσαν· *tandem vero expoſitoribus uſus Euſebio Pamphili, & Patrophilo Scythopolitano Epiſcopo, ad ſummam ſacrorum voluminum notitiam pervenit.* Ex iiſdem autem locis perperam collegit idem *Senenſis Euſebium* etiam *Cæſarienſem* Scripturas ex Heb. vertiſſe. Quem errorem ejus perſtrinximus in Capite præced.

[a] Lib. 2. c. 9.
[b] Lib. 3. c. 6.

9. APOLLINARIUM, Apollinarii F. Epiſcopum Laodiceæ, Editionem quandam mixtam Bibliorum, ex Interpretum omnium Verſionibus conflatam, elaboraſſe, exiſtimant eruditi, inducti teſtimoniis quibuſdam Hieronymi, quæ à nobis ſupra lib. 3. parte 1. [c] cap. 7. §. 14. in medium allata ſunt. *Conatum fuiſſe Apollinarium* (inquit [d] Baronius) *divinorum librorum tranſlationes omnes in unum aſſuere tradit S. Hieronymus, qui tamen opus minime probavit.* Sixtus [e] Senenſis: *Secutus eſt autem in expoſitionibus ſuis, aliquando Symmachi Verſionem, aliquando vero editionem quandam ex omnibus Editionibus à ſe ipſo conflatam, de qua Hieronymus in ſecundo contra Ruff. libro.* [f] Poſſevinus: *Hieronymus in Apol. contra Ruff. & in Ep. 65. & 152. ſcribit conatum eum fuiſſe divinorum librorum tranſlationes omnes in unum aſſuere, quod tamen opus ab Hieronymo probatum non eſt.* [g] Huetius: *Novam quoque ex aliis omnibus Editionem conflare auſus eſt Apollinarius; Symmacho tamen præ reliquis ſeſe preſſius adjungens. &c.* His etiam accedit *Uſſerius*; ut alios miſſos faciam. Sed falluntur omnes. Loquitur enim Hieronymus non de ulla Bibliorum Editione ab *Apollinario* confecta, ſed de illius tantum Scripturarum explanationibus, in quibus *ſine ullo judicio* tranſlationes omnes commiſcuerat, ſecutuſque fuerat. Et intelligi tantum illius Explanationes, confirmant hæc verba ad cap. 4. Eccleſ. ubi de aliis Commentatoribus cum verba feciſſet: *Laodicenus*, inquit, *interpres res magnas brevi ſermone exprimere contendens, more ſibi ſolito etiam hic locutus eſt: De commutatione, inquiens, bonorum in mala, Eccleſiaſtæ ſermo eſt.* Neque talem Bibliorum editionem tacuiſſet Hieronymus in *Illuſtrium Virorum Catalogo*, ubi memorat illum ſcripſiſſe *in S. Scripturas fere innumerabilia.* Ad eundem ſpectant ea verba in Prologo Eſdræ ex Heb. converſi: *Primum enim magnorum ſumptuum eſt & infinitæ difficultatis, exemplaria* (cæterorum Interpretum) *habere omnia: deinde etiam qui habuerint, & Hebræi ſermonis ignari ſunt, magis errabunt, ignorantes quis è multis verius dixerit. Quod etiam ſapientiſſimo cuidam nuper apud Græcos accidit, ut interdum Scripturæ ſenſum relinquens, uniuſcujuſque Interpretis ſequeretur errorem.*

[c] Pag. 318.
[d] An. 377.
[e] Biblioth. in Apollinario.
[f] Appar. Sac.
[g] De Claris Interp.

10. *Apollinarium Cœnobiarcham*, è cujus exemplari deſcripto ex *Hexaplis* & collato cum *Tetraplis*, tranſcriptus eſt Codex *Marchalianus* (ut in capite ſuperiori videre eſt) ſi quis ſuſpicetur eundem fuiſſe cum *Apollinario* prædicto (poſtea) Epiſcopo Laodiceno, ei certe non adverſabor. Ad oram autem *Marchaliani* Codicis Eſaiæ, à *Curterio* editi, inter collationes variorum Interpretum, ab *Euſebio* partim, partim vero à recentioribus adjectas, occurrunt non modo οἱ Γ. verum etiam οἱ Δ. nempe ad Eſ. 9. 15. αὕτη ἡ ἀρχὴ] οἱ Δ. αὐτὸς κεφαλή. Rurſus ad Eſ. 26. 14. οἱ ἢ νεκροὶ] Α. ἀποθνήσκοντες ὰ μὴ ζήσωσιν Ραφαίν. Θ. ὰ μὴ ἀνάςωσιν οἱ νεκροί· ὰ μὴ ζωοποιήσωσι. οἱ Δ ὁμοίως ὁ. Deſignari puto τὰς LXX. juxta *Tetrapla.* In Card. *Barberini* exemplaris Prophetarum margine occurrit eadem litera; Amos 4. 9. θανατὼν] Δ. πληγλώ. Α. λοιμόν. Joel. 2. 1. σωαχθήτωσαν] συγχυθήσονται. Δ. ἀβώτω ξηρασία. Jon. 1. 2. Νινευὶ] γονλὼ ὡραιότητος. Δ. καταςκαπτὼ χαρᾶς. Utrum τετραπλᾶς his locis, an Διόδωρος aliquis in Commentariis, deſignetur, aliorum eſto judicium. Ibidem autem ad Hab. 3. 1. ubi in Cod. Vat. legitur προσευχὴ, adnotatur ΔΔ προσευχή. Sic ante Orationem

tionem Habacuc, Δ. Προσδοκία Ἀμβακούμ &c. Qua nota denotari videntur *Diodori* cujuſdam (*Tarſenſis*, puto) Commentarii.

In eodem Cod. *Marchal.* occurrit aliquoties π. ut ad Eſ. p. 119. βάτυρον ϗ μέλι φάγεται] Π. φάγε) βούτυρον. Ibid. πᾶς] Π. ἔσεσθε. pag. 166. χαῖρε] Π. μὴ. pag. 190. Κύριος] Π. ἰδοὺ. pag. 214. ἐχῖνοι] Π. σειρῆνες. pag. 580. ἐγὼ εἰμὶ] Π. ἐγὼ εἰμὶ αὐτός. *Curterius* & *Waltonus* exiſtimant intelligi *Pamphili* editionem. Mihi potius videtur deſignari editionem Πενταπλοΐδα, quia alibi occurrit οἱ Π κατὰ Φ. ut pag. 219. qui locus ſic videtur intelligendus: LXX. *in Pentaſelido juxta editionem Philonis*, vel, *juxta Philonis Commentaria.* Floruit anno 400. *Philo Carpathius*, qui in Scripturas Commentaria quædam edidit. Ifne fuerit, an alius, haud dixerim. *Philonem* Judæum Philoſophum, intelligi exiſtimarim, niſi obſtarent iſti οἱ Π.

Occurrit alibi Φ. ut pag. 281. δαιδὰν] Α. Σ. Δωδανίμ. Θ. Δαιδάν. Φ. δαιλάν. Ibid. φθεγόντων] οἱ Ο. πεφθεγμένων. οἱ Γ. μαχαίρων. Φ. κατὰ τὰς Ο'. In quibus locis quid Φ. ſibi velit, ſe plane neſcire fatetur *Uſſerius.*

Pag. 234. legitur Μ. tanquam pro nomine Interpretis. οἱ ἀπεσταλμένοι] Α. Μ. ἀπ' αὐτῆς. Sed pro Μ. proculdubio legendum eſt Σ. i. e. *Symmachus.*

Pag. 218. occurrit Ψ. ut παιζούσας] Ψ ἐπαίζειν. Qua nota deſignatur *Origenes* in Commentariis, ſeu *Tomis.* Eadem rurſus pag. 295. Ψ ὡς τῶν Ο'. μέμνηται ἐν τῷ ιε'. τόμῳ τῶν εἰς Ησαΐαν. Hæc Scholia autem quæ adjiciuntur in Margine Codicis *Marchaliani*, omnes ipſius fuiſſe *Euſebii* exiſtimavit *Uſſerius*: ſed vero ut id credamus nihil neceſſe eſt.

a Hær. poſt Chriſt. 91.

11. Verſionem Triginta Hominum commemorat [a] *Philaſtrius*, Epiſc. Brixienſis: *Eſt hæreſis, quæ iterum poſt Aquilam triginta hominum interpretationem accipit, non illorum beatiſſimorum* LXXII. *qui integre inviolateque de Trinitate ſentientes, Eccleſiæ Catholicæ firmamenta certiſſima tradiderunt interpretantes Scripturas. Iſti triginta in multis Aquilam ſunt ſecuti, unde ab Eccleſia Catholica & iſtorum non ſuſcipitur interpretatio, quæ continetur in libris authenticis.* Suſpicatur *Uſſerius* in margine Codicis Card. *Barberini*, ubi legitur οἱ Δ, legendum eſſe οἱ Λ, ut intelligantur illi *homines triginta* Philaſtriani; conjectura certe infeliciſſima, quandoquidem in loco pluſquam uno, lectione ſibi conſtante, legitur οἱ Δ. Nec ab ullo alio ſcriptore, præter unum *Philaſtrium*, memoratur iſta *triginta hominum* tranſlatio. Viſne, quid ipſe ſentiam, ſcire? Paucis accipito. Cum *Luciani* editionem in Bibliorum Græcorum marginibus ſub litera Α vel λ, (quæ non modo illius nominis initialis eſt, ſed & numeri 30. nota) citatam invenit, *triginta* quorundam hominum interpretationem deſignari putavit.

12. Meminit idem, illeque ſolus, interpretationis alius Sex Virorum. *Eſt hæreſis* (addit) *quæ iterum ſex Virorum interpretationem poſtea editam vult ſequi, non illorum priorum ſanctorum, qui* LXXII. *aliis modis interpretari deſiderant, & non parvum errorem incurrit, diverſa itidem ſentiens de fide Catholica.* Et hoc quoque eſſe errorem non dubito; ex eo nimirum exortum, quod in Marginibus Bibliorum editionem *Sextam*, ſub epiſemo ϛ citatam (quod fieri ſolet) repererat.

13. *Editionis* Heraclienſis, è qua Hiſtoriæ Suſannæ Syriaca Verſio confecta ſit, mentionem habemus ante editionem *Suſannæ* Syriacam. *Scribimus præterea librum Danielis parvuli: Hiſtoriam Suſannæ, ex Editione Heraclienſi.* Deſignatur, ni fallor, Editio *Theodotionis*, qui *Ponticus* fuiſſe creditur, ubi ſita eſt *Heraclea.* Atque hoc ex eo fit magis probabile, quia monet quoque *Hieronymus* in principio Verſionis Latinæ Vulgatæ iſtius narratiunculæ, ſe eam *tranſtuliſſe ex Theodotionis editione.*

14. Exſtitiſſe olim Verſionem Græcam Legis Moſaicam ex Codice *Samaritano* derivatam, quam Patres ſecuti fuerint, quotquot Textum *Samariticum*

Samaritticum citant, existimant [a] *Huetius*, [b] *Simonius*, & *Hottingerus*, (quorum prius affirmat hoc *certo certius esse*) sed nulli certo argumento nixi. Versionis talis Græcæ nec vola nec vestigium exstat. Et facile potuerunt Patres quidam pauci, quamvis Codicem *Samaritanorum* legere non potuerint, quid tamen in hoc vel illo loco (ut pauciſſimi sunt loci, quos citant) haberet, commonere, ab ipsis *Samaritanis* edocti. Ut minime sit necesse Versionem Græcam confingere. Quin & Biblia quædam vetusta illorum temporum, Textus *Samaritici* lectiones variantes in margine adnotatas habuisse, in Capite præced. ostendimus. In eadem cum illis sententia fuit [c] *Marinus*, *Samaritanorum* (inquit) *sacra volumina revolvere, atque ut pluribus prodessent, lingua Græca donare, enixissime contenderunt Patres. &c.* Idem alibi: *Quis de hujus scripturæ Samaritanæ pretio dubitare potest, quam Patres tanti fecerunt? quam Græce translatam, ut semper illis præsto esset, habere voluerunt?* [d] Hottingerus hanc *Græcam Samaritanorum Versionem antiquitate LXXviralem superare* autumat, *& facile*, inquit, *ii quibus Samaritanorum historiæ exploratæ sunt, concedent, tutissime ad Alexandri Magni, Samaritanis faventissimi Principis, tempora eam referendam esse.*

[a] Origen.
[b] Hist. Crit. V. Test.
[c] Exercit. in Pent. Samarit. p. 2. 253.
[d] Thes. Philol.

15. Pentateuchum in lingua Græcobarbara, sed literis Hebraicis, excudi curaverunt Judæi Constantinopolitani, nempe in Pentateucho quodam Polyglotto, qui continet etiam Translationem *Hispanicam*, characteribus similiter Hebraicis, una cum Textu Heb. & Paraphrasi Chaldaica. Versione ista Græcobarbara utuntur vulgo (sed non in Synagogis) Judæi, quotquot linguam illam habent vernaculam, præcipue vero *Karraitæ* Constantinopolitani. Sunt vero *Karraitæ* Judæorum secta, quæ recipit tantum Scripturas; *Rabbanitasque*, & traditiones *Talmudicas* damnat. De eorum Pentateucho *Græco* hæc habet *Ant. Legerus* ad *Buxtorfium*: *Editus est* (inquit) *tempore Solimani, Turcarum Imperatoris, Constantinopoli A. M. 5307. una cum Haphtarot, & quinque Megilloth, Hebraice, Græce, & Hispanice, addito etiam Targum Onkeli, & Commentario R. Solomonis. Nam* (addit idem) *Constantinopolitani Judæi, ex iis oriundi, qui ante multa secula eo migrarunt, Græce S. Scripturas legunt, & sunt fere Karraitæ. Qui autem non ita pridem eodem ex Hispania sedes transtulerunt, qui plerique omnes Rabbanitæ sunt, Hispanice S. Scripturas lectitant.* Testatur idem *Legerus* in Epist. ad *Hottingerum*, *Karraitas* Constantinopolitanos jactare se reliquias esse veterum Hebræorum, qui ibi habitabant tempore Constantini Magni, *S. Scripturam ibi Græca lingua, sibi vernacula, privatim & publice lectitare, & ejus notitia liberos suos imbuere.* Illic tamen supereſse hodie tantum 70. Suo tempore vixisse Constantinopoli *Karraitas* 500. scribit *Benjamen Tutelensis* in *Itinerario.* Ex ista Versione locum hunc adducit *Seldenus de Jure Nat. Gent. lib. 2. cap. 11.* [e] שוח קיריו אפטוש אניתמטי, ὁ κύριος αὐτὸς ἀναθέματι, *Dominum ipse execratur.* A *Simonio* etiam citatum reperio.

[e] Num. 15. 30.

Exstat etiam liber *Jobi* lingua Græca vulgari, à Judæis Constantinopolitanis una cum textu Heb. impressus.

16. Aliam Versionem totius Scripturæ V. & N. T. in linguam Græcobarbaram, in usum plebis Christianæ fieri imprimique curavit *Cyrillus Lucaris* Patriarcha Constantinopolitanus, prius Alexandrinus.

17. [f] *Galesinius* inter eas Versiones, quæ ex LXX. derivatæ sint, enumerat MACEDONICAM. Quænam autem ea fuerit, viderint alii. *Galesiniani* certe cerebelli fœtus est.

[f] De LXX Interp. pag. 53.

18. Exemplaria quædam melioris notæ notata manu PHILONIS JUDÆI, S. IRENÆI, & CLEMENTIS ALEXANDRINI, commemorare videtur *Anastasius Sinaita* Patr. Antioch. in Hexaem. lib. 7. *Audis quod ex quo ingressa est (tanquam quædam natura) divina insufflatio*

inter natum corpus Adami; ſtatim Scriptura non ſimplici nomine appellavit, ſed (utpote quod Chriſtus non ſolum eſset Deus) Deum & Dominum eum compoſite nominavit, quomodo in ſinceris ac non adulteratis antiquiſque exemplaribus diligentiſſime ſcrutati invenimus: iis, inquam, quæ notata fuerant à Clemente, & Irenæo, & Philone Philoſopho, *& ab eo qui Hexapla compoſuit.* Paulo poſt: *Si ergo eſsent ſenſibilia (dicit Clemens, & veteres, qui eum ſecuti ſunt interpretes) paradiſi & quæ ſunt eorum intermedia duo ſigna; invenientur (aiunt) beſtiæ &c.* Poſtea: *Veteres ergo Eccleſiarum Interpretes, Philo, inquam, Philoſophus & tempore æqualis Apoſtolis, & celebris Papias Hieropolitanus, Joannis Evangeliſtæ diſcipulus, & Irenæus Lugdunenſis, & Juſtinus Martyr & Philoſophus, & Pantænus Alexandrinus, & Clemens Stromateus, & eorum aſſeclæ ſpiritualiter ſunt contemplati de Chriſti Eccleſia ea quæ ſcripta ſunt de Paradiſo.* Lib. 9. *Poſtquam dixit, Et ædificavit Dominus Deus coſtam; faciens perfectum punctum magnus* Clemens, *& tunc verſus faciens initium ſubjunxit:* Quam accepit ab Adam in mulierem: *& mihi videtur pie admodum attendiſſe dictionem. Nam Theodotion quoque ſic diſtinxit idem verbum.* An potius deſignat exemplaria ab illis *citata*? Hoc equidem credo, cum varia hæc loca conſidero.

19. Ex Editionibus antedictis *Origeniana*, *Lucianea*, & *Heſychiana* promanarunt, quotquot exſtant, Verſionis Græcæ exemplaria integra hodierna. Nullum tamen reperitur quod unam aliquam Editionem puram atque ſinceram exhibeat, ſed omnia mixta ſunt partim ex illis, partim ex Κοινῇ Editione; nonnullis etiam ex aliis iſtis Verſionibus *Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, &c.* ſubinde admixtis. Libens tamen agnoſco Editionem, quæ hodie ſupereſt, Græcam quoad partem longe majorem, eandem eſſe cum illa, quæ Patrum antiquorum temporibus pro *LXXvirali* habebatur. Non enim accedo eorum *Proteſtantium* ſententiæ, qui ut Græcæ Verſionis auctoritatem deprimant, negant eam, quæ hodie exſtat, eandem eſſe cum illa quæ Patrum temporibus, ſub nomine τῶν LXX. ferebatur. Neque placet quod de eadem habet [a] *Martinus Martini*, homo ipſe Pontificius, & Profeſſor Salmanticenſis: *Univerſæ*, inquit, *ſupradictæ Verſiones, cum ſuis aſteriſcis & obelis prorſus periere, & tantummodo veſtigia illorum manſerunt in monumentis antiquorum Patrum. Præterea nec authorem hujus Græcæ tranſlationis certo cognoſcimus; nec an ſit una ex ſupradictis, aut ex omnibus illis ſit conflata, compertum habemus.* Quæ ſæpe attrectantur manibus, contaminari; & quæ toties tranſcripta ſunt, quoties Biblica fuere, volumina in multis mutari ac coinquinari, neceſſe eſt.

[a] Hypot. Theol. lib. 1. cap. 4.

Verſionem Græcam primus omnium prælo mandavit Card. *Ximenius*; verum antequam illius Biblia *Complutenſia* in lucem prodiere, per tres aut quatuor annos, licet abſoluta, *Ximenio* jam morte ſublato, apud Typographos latentia; Editionem aliam Venetiis emiſit *Aldus Manutius* an. 1518. Ex variis Græcis Codicibus condita eſt Editio *Complutenſis*, ei operam navantibus in primis *Demetrio Cretenſi, Ferd. Pintiano, Lopes Stunica*, & *Franciſco Vergara.* In ea, ut erat conſentaneum in Bibliis Polyglottis, librorum & Capitum quorundam mutatus eſt ordo, ut cum Textu Heb. & Latina Vulgata è regione conveniret. Quin & majori ſubinde libertate utebantur Editores, de qua [b] *Flam. Nobilius* ita loquitur: *Origenis Editionem hac ex parte imitandam ſibi ſtatuerunt, ut quæ in Hebraico erant, ſi in* LXX. *deeſsent, ex alia interpretatione explerent: in eo autem ab Origenis inſtituto diſceſſerunt; quod quæ apud* LXX. *ſupererant, quæque Origenes ſatis habuerat obelo notare, ipſi ſæpenumero reſecarunt: ac præterea delectu ipſarum etiam dictionum habito, collatiſque exemplaribus, non modo Bibliorum, ſed etiam Græcorum Commentariorum, ubi varia ſe offerebat lectio (quod frequentiſſime evenit) eam probarunt ac retinuerunt, quæ*

[b] Præf. Verſ. Lat. Ed. Sixtinæ.

ad

ad Hebraicam propius accederet: quamvis id, aut libris deſtituti, aut tædio victi, non perpetuo fecerint. Sic multis exemplis oſtendit [a] *Uſſerius, quæ in libro Job apud* LXX. *haberi, & Hebræo abeſſe, in Epiſtola ad Africanum notavit Origenes, ab hac Editione exulare: & illa, quæ in Hebræorum textu exſtare, in* LXX. *vero deſiderari ſignificavit idem, hic conſpici omnia.* Ob hanc cum Codicibus Heb. conſonantiam, in maximo pretio à nonnullis habebatur Editio *Complutenſis*, verum eo longius ab antiqua Verſione Græca, qua uſi ſunt Patres, & à germanis ejus Exemplaribus recedit.

[a] Syntag. c. 8.

Editio *Aldina*, ſive *Veneta*, ex multis vetuſtiſſimis exemplaribus undique conquiſitis, *Andreæ Aſulani* ſtudio prodiit. De qua hoc [b] *Andreæ Maſii* judicium eſt, *eſſe illam quidem ſimplicis interpretationis* LXX. *Seniorum exemplum; ſed haud purum, neque ab omni admiſtione verborum Theodotionis liberum.* Obſervat [c] *Uſſerius*, eam ſequi interdum non LXX. ſed *Aquilæ* lectiones, & varia in eam gloſſemata irrepſiſſe.

[b] Annot. in Joſ.

[c] Cap. 8.

Quoniam hæ Editiones non ſatis ſinceræ videbantur, Patres Concilii Tridentini, de nova caſtigatius expolienda conſilium inierunt, ut ex Actis nondum pervulgatis [d] ſcriptum legimus. Cæterum nihil ab eis eſt effectum aut decretum. Tandem *Sixtus* V. dum adhuc Cardinalis eſſet, auctor fuit *Gregorio* XIII. ut LXX. Interpretum Biblia ad fidem probatiſſimorum codicum emendarentur. A *Gregorio* itaque, hujus expolitionis conſtituendæ munus demandatum eſt *Ant. Caraſæ* Cardinali, poſtea Bibliothecæ Vat. præfecto, qui operam dedit, ut in celebrioribus Italiæ Bibliothecis optima quæque exemplaria perquirerentur, atque ex iis lectionum varietates deſcriptæ ad ſe mitterentur. Quibus, doctorum hominum, quos ad id delegerat, induſtria, & judicio Card. *Sirleti* (quem in locis obſcuriotibus ſibi conſulendum propoſuerat) perſæpe examinatis, & cum exemplari vetuſtiſſimo Vaticano diligenter collatis, intellexit, cum ex ipſa collatione, tum è ſacrorum veterum ſcriptorum conſenſione, Vaticanum codicem non ſolum vetuſtate, verum etiam bonitate cæteris antecire. Curavit itaque editionem ad Vaticanum exemplar emendandam; vel potius exemplar ipſum, quod ejus valde probaretur auctoritas, de verbo ad verbum repræſentandum, accurate prius, ſicubi opus fuit, recognitum, & Scholiis etiam Græcis auctum. Editorum judicio ante tempora B. Hieronymi, non infra, exaratus eſt iſte Codex; ſed eorum judicio non facile acquieſcendum eſt, ſiquidem tantum ex forma characterum, quia *majoribus literis, quas vere antiquas vocant*, ſcriptus eſt, conjecturam faciunt. Nam literas iſtiuſmodi majuſculas [e] diu poſt Hieronymi ætatem in uſu fuiſſe conſtat. In omnibus, niſi ubi characteres præ vetuſtate oculorum aciem fugiebant, vel manifeſtus apparebat librarii lapſus, ne latum quidem unguem, ut aiunt, ab illius libri auctoritate diſceſſum eſt, ne in iis quidem, quæ ſi minus mendo, certe ſuſpicione mendi videbantur non carere; niſi quod totum in Capita juxta Latinum Vulgatum diviſerint. Nulla enim in toto exemplari Capitum (male addit *Waltonus*, nec vocum; id enim non dicunt Editores) diviſio fuit. In libro tamen 4. Prophetarum, diſtinctio quædam apparebat ſubobſcura, illi pene ſimilis, quam deſcribit *Beratheus*. Maccabæorum libri abfuerunt, atque item liber Geneſis uſque ad caput XLVII. longo ævo conſumptis membranis; & liber item Pſalmorum à Pſalmo CV. uſque ad CXXXVIII. nimia vetuſtate mancus fuit. In his itaque ſupplendis uſi ſunt inprimis aliis duobus libris, qui ad ejus vetuſtatem proximi quidem, ſed longo proximi intervallo, acceſſerunt, uno Veneto, ex Bibliotheca *Beſſarionis* Card. & eo quoque grandioribus literis ſcripto; altero, ex Magna Græcia advecto, qui cum Vaticano ita in omnibus conſenſit,

[d] Ant. Caraſa Præf. Ed. Vaticanæ.

[e] V. Rocchæ Biblioth. Vat. Append. pag. 407.

ut credi possit ex eodem archetypo descriptus esse. Præter hos magno etiam usui fuerunt libri ex *Medicea* Bibliotheca Florentiæ collati, qui Vaticanas lectiones multis locis aut confirmarunt aut illustrarunt. Post octennii circiter laborem prodiit opus an. 1587. *Sixto* V. dicatum, illiusque præmunitum diplomate, in quo sancitur, *ut ita recognitum & expolitum, ab omnibus recipiatur & retineatur*, & prohibetur, *ne quis de hac editione audeat in posterum, vel addendo, vel demendo, quicquam immutare.*

Prodiit anno sequente Editionis *Vaticanæ* Latina Versio cum *Flaminii Nobilii* Annotationibus. Versionem ipsam fuisse *Nobilii* vulgo creditur, negant vero nonnulli, ob ea quæ leguntur in Card. *Carafæ* Epistola Dedic. ad Papam: *Eadem Biblia nunc iisdem (quantum fieri potuit) verbis, quibus usi sunt Latini Patres, auctoritate Sixti V. Latine reddita, & Fl. Nobilii, Viri utriusque linguæ peritia, multiplicique eruditione excellentis, notationibus illustrata sub felicissimo ejusdem Sixti V. nomine emittantur.* Et ipsius fuisse *Carafæ*, testari videtur Papa in sua, quæ præmittitur, *Bulla*: *Eadem Biblia STUDIO ejusdem dilecti filii nostri Ant. Carafæ Card. in Lat. conversa &c.* Cæterum ab eodem auctore, quo ipsæ *Annotationes*, h. e. à *Nobilio*, concinnatam fuisse, perspicue hæc demonstrant Præfationis verba, in quibus etiam quid in Versione fuerit præstitum, indicatur: *Quod in hac Editione Lat. cumulatius est factum, quo Lectori alios libros adeundi laborem minueremus: ut pauca jam in aliis etiam impressis libris bene habeant, quæ in nostris NOTATIONIBUS non reperiantur. Quod autem ad* Latinam Interpretationem *pertinet; diligenter operam dedimus, ut quæ ipsius S. Scripturæ partes à Lat. Patribus alicubi recitantur, eas eodem modo atque ab ipsis sunt recitatæ, nisi aut illorum inter se, aut nostri Exemplaris varietas obstaret, poneremus; in reliquis quas recitatas non invenimus, eadem verba, easdem loquutiones, quantum res ipsa ferret, retineremus. Prorsus autem ubi nobis integrum fuit, ingenue profitemur, incultam nos illam sequutos interpretandi rationem, in qua verbum verbo redditur, paulo duriori constructionis reprehensionem parum veriti. Ac multa tamen in* Notationibus *dicta sunt, quæ ad istam asperitatem leniendam faciant.* De ipsa autem Versione prohibetur quoque in *Bulla* Papæ, *ne quis eam aliter, quam tunc prodiit in lucem imprimere, edere, aut publicare, neve ei quicquam vel minimum addere, aut detrahere, aut illam aliqua ex parte immutare, quovis prætextu audeat vel præsumat, nisi specialem ad id à nobis, vel pro tempore existente Rom. Pontifice licentiam obtinuerit.*

Hanc Editionem non modo tanquam *germanam*, sed tanquam pene *immaculatam* [illegible] Versionem extollit *Morinus*. *En tibi*, (inquit) *Christiane Lector, post tot secula intermortuam, redivivam tibi sistit summus ille Pontifex sanctam illam ipsam Editionem, quam solam Apostoli suffragiis suis comprobaverunt, & Ecclesiis commendaverunt.* Alibi *opus admirandum & plane divinum* appellat. *Habes*, addit, *in illa Rom. Editione divinam illam* LXX. *Interp. Editionem, translationem quam fieri potest ab omnibus mendis & interpolationibus castigatam & puram, pristinoque auctori & integritati redditam.* De istius denique integritate in *Exercitationibus* Biblicis prolixe disputat. *Opus* quoque *plane divinum, ac divinitus inspiratum*, appellat [c] *Baronius*. Eam esse *authenticam*, etiamsi erratis levioris momenti non careat, enunciant [d] *Jo. Despiereſius*, & [e] *Jo. de la Haye*.

At vero usquequaque esse germanam [illegible] Editionem, non ipsi Editores crediderunt. Card. *Carafa* ait eam *ad* LXX. *Interpretationem, si non toto libro, majori certe ex parte, quam proxime accedere.* Et alii Editores in Præfatione aiunt eo spectasse industriam suam, ut Editio illa ad LXXvirulem, *quantum per veteres libros fieri potuit, quam proxime accedere.*

a Præf. Editionis suæ.

b Exercit. 9. lib. 1. c. 1.

c Annal. Apparat. n. 119.

d De textu Heb. &c.

e Proleg. in Bibl. §. 18. c. 1.

accedere. Et *Nobilius* monet, se in Notationibus posuisse alias lectiones, ex quibus boni aliquid excerpi posse videbatur, *quoniam nihil usquequaque integrum est, & alias quoque Interpretationes conferre non est inutile.* Editionem hanc *omnium quæ exstant maxime sinceram judicat* Waltonus, *tamen ex omni parte perfectam esse, non audet asserere.* [a] Mariana: *Neque negaverim Græca Biblia, quæ ante aliquot annos Romæ prodierunt, multo sinceriora esse quam reliqua, qua causa in Pontificis diplomate* LXX. *Interpretum esse dicitur. Sed & ipsa ex aliis editionibus non pauca habere admixta, ex iis quæ dicta sunt à nobis plane intelligitur.* Existimat is non modo *Danielem* esse ex editione Theodotionea, verum etiam Libros *Esther, Judicum,* & *Josuæ*, ex Editione κοινῇ esse, etiam in exemplari Vaticano, contendit. [b] Jac. Bonfrerius: *Hæc omniam optima quæ hactenus in Romana Ecclesia prodierunt, etsi & hæc subinde à Veterum Patrum fragmentis diversa esse reperiatur; imo in nonnullis Scripturæ partibus tanta est hujus etiam Codicis à lectione ea, quæ apud sanctos Patres est, discrepantia, ut plane diversa Versio videri possit. Exemplo esse possit Canticum Deboræ; nam ubique fere ab Origenis, Augustini, Theodoreti, Procopii lectionibus hic codex in eo Cantico dissidet, cum Regius & Basileensis codex longe propius ad istorum Patrum lectiones accedant.* Non esse omni ex parte sinceram contendit etiam [c] *Serarius*: & demonstrat [d] *Usserius*. Audiendus insuper [e] *Capellus*. *Perperam & frustra contendunt nonnulli Sixtinam* ☥ LXX. *Editionem esse puram putam atque incorrupeam ipsissimamque* ☥ LXX. *Translationem, cum in ea (vix minus quam in cæteris Editionibus) innumera pene occurrant glossemata insulta, & σφάλματα librariorum incuria, ἀβλεψίαι, incogitantia illapsa, aut etiam eorundem temeritate & audacia introducta.* Quin & ipse *Morinus* alicubi fatetur se *negare nolle additamentorum Origenianorum ex Judæorum textu pauca quædam in Ed. Romana supereſſe, quæ forte fortuna in exemplar illud ex quo potissimum expressa est, irrepserant.* Idem in Ep. ad Patr. Junium de Cod. Alexandrino verba faciens: *Si codex aliquis daretur exacte ut tuus, & magna cum cura descriptus, quique Origenis ætate non esset inferior, cæteris paribus illi potius in rebus dubiis crederem quam Ed. Romanæ: nec nego multis in locis illam Ed. ex tuo utiliter corrigi posse.* Ibidem varios recenset Ed. Romanæ errores.

Affirmat *Is. Vossius*, hanc Editionem esse omnium quotquot exstant pessimam: [g] *Simonius*, videri eam meliorem & simpliciorem esse *Veneta*; omnium vero corruptissimam esse *Complutensem.* Exemplaris istius *Vaticani* antequam ederetur, his verbis meminit [h] *Albertus Widmenstadius*: *Græca Interpretatio, si usquam, certo in Vaticana Bibliotheca aureis majoribusque literis scripta, Basilii Zanebii doctissimi viri judicio, cui ego certis de causis facile assentior, adhuc exstat.*

Continere illud *Luciani* Editionem existimavit [i] *Andreas Masius*: *Continet* (inquit) *Vaticanus codex, longe quidem ille vetustissimus, Editionem simplicem* τῶν ΟΓ. *neque suppletam alia interpretatione: sed, nisi fallor, à Luciano Martyre emendandi studio nonnihil contaminatum, h. e. eam quam Κοινὴν vocare solebant.* Hoc vero refellit *Usserius*, observando, inter loca varia ex *Luciana* apud Codicem Card. *Barberini* citata, in uno tantum convenire *Romanam.*

Codicem nostrum celebratissimum, *Alexandrinum* vulgo dictum, qui non modo literis majusculis, sed sine ulla verborum distinctione scriptus est, editionem *Hesychianam* continere, arbitrantur *Is. Vossius*, aliique Viri docti; sed levi argumento nixi, nempe quia ex Ægypto huc devenit. Eum autem ad Regem *Carolum* I. dono misit *Cyrillus Lucaris*, Patriarcha Constantinopolitanus, ante Alexandrinus, hac nota appositâ: *Liber iste Scripturæ Sacræ Novi & Veteris Testamenti, prout ex traditione habemus, est scriptus manu Theclæ, nobilis fœminæ Ægyptiæ, ante*

[a] Pro Ed. Vulg. cap. 15.

[b] Præloq. in S. Script. c. 13. §. 8.

[c] Proleg. Bibl. c. 17. Q. 21.

[d] Syntag. pag. 88. &c.

[e] Crit. Sac. l. 4. c. 18. §. 7.

[f] Exercit. 9. c. 3. §. 6.

[g] Hist. Crit. T. V. l. 2. c. 3.

[h] Præfat. in N. T. Syr.

[i] Not. in Jos.

mille & trecentos annos circiter, paulo poſt Concilium Nicenum. Nomen Theclæ in fine libri erat exaratum: ſed exſtincto Chriſtianiſmo in Ægypto à Mahometanis, & libri una Chriſtianorum in ſimilem ſunt reducti conditionem. Exſtinctum ergo & Theclæ nomen & laceratum: ſed memoria & traditio recens obſervat. Sic ſe habet notatiuncula. Credibilius vero videtur, pertinuiſſe Codicem olim ad quoddam Monaſterium S. *Theclæ* nomini dicatum, atque ea de cauſa *Theclæ* nomen ei fuiſſe inſcriptum. Utcunque hoc fuerit, Codicem illum non exhibere *Heſychii* Editionem, vel ſaltem non ſinceram, apparet ex loco ab Hieronymo ex *Heſychiana* citato, qui in noſtro Exemplari non comparet. Ad Eſ. 58. 11. "*Quod* "*in Alexandrinis Exemplaribus in principio hujus capituli additum eſt*: (Et "adhuc in te erit laus mea ſemper) *& in fine*, (Et oſſa tua quaſi herba "orientur & pingueſcent, & hæreditate poſſidebunt in generationes "& generationes:) *in Hebraico non habetur, ſed ne in* LXX. *quidem emen*"*datis & veris exemplaribus. Unde obelo prænotandum eſt.*" Mutilus eſt hic Codex à Pſal. XLIX. 20. ad LXXIX. 12.

Meminit *Voſſius* Exemplaris Bibliothecæ *Chriſtinæ* Reginæ, quod exiſtimat eſſe ex Editione *Lucianea*, ſed nullo certo argumento ductus. Servatur, ut opinor, nunc Codex iſte Pariſiis in Bibliotheca *Colbertina*. Illuc enim *Chriſtinæ* Reginæ libri tranſmigravere.

Editiones ſane variæ, *Origenis*, *Luciani* & *Heſychii*, intra unius circiter ſeculi, aut alterius curriculum videntur inter ſe uſque adeo à librariis fuiſſe confuſæ ac commixtæ, ut earum diſtinctio ferme penitus evanuerit. Hinc ne quidem apud *Cyrillum*, Patriarcham *Alexandrinum*, qui floruit initio ſequentis ſeculi, reperiuntur additamenta *Heſychianæ* Editionis, de quibus loquitur Hieronymus.

De Codice Prophetarum *Marchaliano*, ſive *Rupefucaldiano*, cujus toties fecimus mentionem, vide *Uſſerium Syntag.* pag. 101. à quo ne in errorem inducaris, cum dicit *Eſaiam*, *Jeremiam*, & XII. minores Prophetas Κοινὴν Editionem continere; memineris velim, quod diximus in cap. præcedente, eum male exiſtimaſſe Editionem illam, quæ Obelis & Aſteriſcis in Hexaplis notata eſt, fuiſſe Κοινήν. Addit Vir doctiſſ. in *Daniele* Theodotionis Editionem, ſine ullis notulis aut ſcholiis illic haberi: in *Ezechiele*, Editionem ex *Communi* & *Theodotione* mixtam, locis ſub Aſteriſci ſigno ex illo ſuppletis, in ipſum contextum plerumque receptis, non, ut in aliis, ad marginem tantum appoſitis. Ut vero ex eo Codice *Eſaiam* edidit *Curterius*, ſic priora quatuor *Hoſeæ* Capita *Jo. Philippæus*. Prophetarum Codicem Card. *Barberini* continere Editionem Κοινὴν jam ſupra in Capite præeunte advertimus. In eo deſunt *Eſaiæ* Capita prima 26.

Ex tribus autem iſtis Editionibus, *Complutenſi*, *Aldina*, & *Vaticana*, derivatæ ſunt omnes quotquot habentur typis excuſæ. *Complutenſem* ſequuntur *Biblia Regia* Antuerpiæ an. 1571. *Santandreana* Genev. 1596. *Commeliniana* 1599. & *Pariſienſia* Polyglotta 1645. Ejuſdem Editionis Latina Verſio, quæ in Bibliis *Complutenſibus* habetur, in *Aldinæ* Editionibus Baſileenſibus annorum 1520. & 1550. cum hac conjungitur, mutata tamen interdum, ſed non ſatis fide, ut cum ea congrueret. Librorum Apocryphorum Editionem *Complutenſem* expreſſit *Claudius Baduellus* in ſua Lat. Verſione, quam edidit *Rob. Stephanus* in Bibliis ſuis anno 1557.

Ab *Aldina* emanarunt omnes Editiones *Baſileenſes*, necnon *Argentoratenſis* 1526. *Hamburgenſis* 1596. & *Francofurtenſis* 1597. reducto tamen in aliis magis, [a] in aliis minus, Librorum, capitum, & verſuum quorundam ordine ad normam Codicum Heb. & libris Apocryphis, cum *Eſthera* & *Danielis* additamentis ſeparatim ad finem rejectis. In *Francofurtenſi*, reſectis

[a] Vide Morinum Exercit. 9. cap. 1. §. 6. 7.

ſectis *Aldinis*, ſubſtituuntur ex *Complutenſi* quatuor penultima *Exodi* Capitula, & *Proverbiorum* Capitis 24. pars magna.

Ex *Romana* fluxerunt omnes Editiones *Anglicanæ*, *Londinenſis* minore forma an. 1653. *Waltoniana* in Bibliis Polyglottis, & *Cantabrigienſis Pearſoniana* 1665. quæ poſtea apud Batavos recuſa eſt. *Waltonus* adjecit lectiones variantes Editionis *Aldinæ* & *Complutenſis*, item Codicis *Alexandrini*, *Marchaliani*, & Card. Barberini. In Londinenſi Editione prædicta, obſervante *Uſſerio*, ad imitationem Germanicarum, librorum diſpoſitio ad magis receptum à nobis ordinem conformatur, & Apocrypha ad finem collocantur; Pſalmorum quoque nomenclatura juxta Hebræorum, non Græcorum, numerandi rationem retinetur. Exodi præterea cap. XXIV. verſiculo 6. qui à Rom. Editione aberat, ex *Aldina* inſerto: nonnulliſque etiam in Capite ejuſdem libri XXVIII. viz. verſiculis 23. &c. ad 30. ex *Complutenſi* partim additis partim ſubſtitutis: & *Jeremiæ* Prophetiis ad Hebrææ Scripturæ ordinem reductis. *Londinenſem* iſtam in omnibus, non revera *Vaticanam* (quod in libri Inſcriptione dicitur) ſequitur *Pearſoniana*.

De nova hujus Verſionis Editione adornanda hæc optime monet magnus ille *Pearſonus*: *Quoniam hæc Seniorum Verſio etiam S. Hieronymi tempore, corrupta fuit atque violata, danda eſt opera, ut ei priſtina puritas reſtitui & redintegrari poſſit. Certum eſt Exemplaria quæ habemus, Complutenſe, Aldinum, Romanum, plurimum inter ſe, & ab Alexandrino diſcrepare, alios etiam Codices aliquarum S. Scripturæ partium ſatis antiquos, nunc cum eorum aliquo, nunc cum nullo convenire. Optime igitur fecerit, qui Codices omnes MSS. cum editis diligenter contulerit, qui varias lectiones non tantum ad Heb. Veritatem examinaverit, ſed cum antiquiſſimorum Judæorum Philonis & Joſephi, & vetuſtiſſimorum Patrum ſcriptis comparaverit, ac denique expoſitiones eas, quæ apud Lexicographos Scripturarios etiamnum exſtant, vel potius deliteſcunt, inſpexerit, atque ita nobis Editionem* LXX. *maxime puram adornaverit. Quale opus utinam aliquando Vir doctiſſ. Iſ. Voſſius, qui optime poteſt, perficeret ederetque.* Iſ. Voſſius non ea certe pollebat diligentia, ut tali tantoque operi par eſſet: Sed alium nunc habemus, qui & optime poteſt tale opus perficere, & jam quidem parat. Is eſt Amicus noſter doctiſſimus *Jo. Erneſtus Grabius*, qui novam Editionem meditatur, flagrantiſſimis ſuis ſtudiis dignam, qua Orbem literarium egregie demerebitur. Quid autem præſtantiſſimi Viri inſtitutum ſit, & quid ab eo ſit exſpectandum, ipſius verbis accipe, ex literis nudiuſtertius ad me datis: *Novam, quam in me ſuſcepi, Editionem* LXX. *Interpretum ita, Deo juvante, elaborabo, ut ad Exemplar ab Origene in Hexaplis cum aſteriſcis & obelis exhibitum quam proxime accedat. Ope enim atque auctoritate MSS. Codicum partim, partim editorum Librorum quorundam, non modo obelos iſtis, quæ ab Hebræo codice abſunt, verbis apponam, ſed & ea quæ in vulgato τῶν ο'. textu deſunt, ſuis quæque locis, paulo minore tamen charactere, inſeram, præfixis quidem aſteriſcis, ubi ea ab Origene ex Theodotionis vel Aquilæ aut Symmachi Verſione addita conſtat; ſine iſto autem ſigno, ubi illa poſt Adamantii ævum incuria Librariorum exciderint. Menda quoque plurima, quæ hactenus irrepſerunt, è medio tollam, adeo ut ultra bis mille loca ægra ſanitati, mutila integritati reſtituam, ac ducentos, & quod excurrit, verſus integros addam.* Juxta Exemplar *Alexandrinum* Editionem olim parabat, ſed morte præventus perficere non poterat, *Patricius Junius*.

20. Quo tempore perierit ipſum autographum (quod vocant) LXX. Interpretum, quod in Bibliotheca Alexandrina reconditum fuerit, diſquirunt eruditi: Noſtra equidem parum refert quo tempore evanuerit exemplar illud quod creditur in Bibliotheca illa repoſitum fuiſſe, cum

cum illud non fuiſſe Interpretum ipſorum, quicunque ii demum fuerint, nedum Interpretum ullorum LXX. autographum, ferat noſtra ſententia. In gratiam tamen eorum qui vulgarem opinionem (ut diverſa ſunt hominum judicia) conſectentur, de hoc quoque argumento pauca quædam ſubjiciemus.

LXX. Interpretum Exemplar autographum ſive Originale in Bibliotheca *Alexandrina* etiam temporibus ſuis conſervatum exſtitiſſe, credidere nonnulli antiquorum Patrum. [a] *Juſtinus M.* Εμειναν αἱ βίβλοι ἕως παρ' Αἰγυπτίοις μέχρι τοῦ δεῦρο· *Libri apud Ægyptios permanſere ad hunc uſque diem.* [b] Irenæus: *Cum tanta igitur veritate & Gratia Dei interpretatæ ſint Scripturæ, ex quibus præparavit, & reformavit Deus fidem noſtram, quæ in filium ejus eſt,* & ſervavit nobis ſimplices Scripturas in Ægypto, *in qua adolevit & domus Jacob, effugiens famem, quæ fuit in Chanaan: in qua & Dominus noſter ſervatus eſt, effugiens eam perſecutionem, quæ erat ab Herode: & hæc earum Scripturarum interpretatio, priuſquam Dominus noſter deſcenderet, facta ſit, & antequam Chriſtiani oſtenderentur, interpretatio facta ſit. &c.* [c] Tertullianus: *Hodie apud Serapeum, Ptolemæi Bibliothecæ cum ipſis Hebraicis literis* (i. e. cum ipſis [d] Judaicis libris) *exhibentur.* [e] *Hilarius* ait Græcarum Scripturarum, qui in manibus terebantur, libros, cum illis quos Ptolemæo LXX. Interpretes ediderant, fuiſſe poſt D. Salvatoris paſſionem collata, & fideliter conſonare reperta. Exemplar denique primævum etiam ſua ætate in *Serapidis* templo aſſervatum fuiſſe, aſſerit [f] *Jo. Chryſoſtomus*: ἀπῆρτο εἰς τὸ τοῦ Σαραπίδος ἱερόν· ἦν γὰρ ὧν Ἕλλην ὁ ἀνήρ· καὶ μέχρι νῦν ἐκεῖ τῶν προφητῶν αἱ ἑρμηνευθεῖσαι βίβλοι μένουσιν· *In Serapidis templum repoſuit* (Ptolemæus:) *erat enim homo Græcus, & in hunc uſque diem librorum Propheticorum Interpretatio ibi ſervatur.*

a Apol. 2.
b Lib. 3. c. 25.
c Apol. c. 18.
d Vide ſupra pag. 225.
e In Pſal. 2.
f Orat. 1. adv. Jud. juxta Edit. Fran. Ducæi pag. 443. quæ juxta Ed. Savil. poſtremo loco collocatur to. 6. pag. 373.

Atqui quomodo hoc fieri potuit, cum Bibliothecam Ptolemæorum Alexandrinam, tempore belli Alexandrini C. Cæſaris ante Chriſti incarnationem igne periiſſe evincit ſpectata ſummorum auctorum & probata fides? Contendit [g] *Baronius* ex iſto *Tertulliani* teſtimonio (*Tertulliani* enim ſolius teſtimonium producit ille) falſum eſſe, conflagrationem iſtam Alexandrinam ad ipſam *Bibliothecam* pertigiſſe, nempe non credibile eſſe, potuiſſe id *Tertulliano* ignotum eſſe. Sed contra diſertiſſima tantorum Scriptorum teſtimonia, [h] *Plutarchi*, [i] *Caſſii*, [k] *Senecæ*, [l] *Livii*, [m] *Gellii*, ut & [n] *Ammiani Marcellini*, [o] *Oroſii*, &c. quid poſſit proferri, non video. Certiſſimum eſt *Tertullianum*, *Chryſoſtomum*, atque adeo reliquos confudiſſe Bibliothecam *Ptolemaicam*, cum poſteriore illa quæ, poſt *Ptolemaicam* concrematam, à *Cleopatra* Regina in *Serapeo* condebatur: & quoniam nonnihil inaudiverant de Græco exemplari in *Serapei* Bibliotheca aſſervato, credidiſſe illam Bibliothecam fuiſſe eandem cum *Ptolemaica*; & Exemplar iſtoc fuiſſe illud ipſum, quod *Ptolemæus Philadelphus* in ſua Bibliotheca repoſuiſſe credebatur. Bibliothecam autem *Serapei* diverſam fuiſſe à *Ptolemaica*, eaque recentiorem; & *Ptolemaicam* fuiſſe in parte quadam Urbis *Bruchio* dicta; luculentiſſimum [p] habemus *Epiphanii* teſtimonium: Αἱ βίβλοι εἰς Ἑλληνίδα ἐκτεθεῖσαι ἀπετέθησαν ἐν τῇ πρώτῃ βιβλιοθήκῃ τῇ Βρυχίῳ οἰκοδομηθείσῃ. ἔπι ὕ ἑτέρα ἐγένετο βιβλιοθήκη ἐν τῷ Σεραπείῳ μικροτέρα τ πρώτης· ἥτις καὶ θυγάτηρ ὠνομάσθη αὐτῆς. *Libri in Græcum eloquium converſi, repoſiti ſunt in prima Bibliotheca, quæ in Bruchio ædificata eſt. Poſtea autem alia facta eſt Bibliotheca in Serapeo, priore illa minor, quæ Filia illius nominata eſt.* Errat itaque [q] *Lipſius*, qui *Ptolemaicam* etiam in *Serapeo* collocat. Ad *Templi* Serapidis bibliothecam reſpicit quoque *Philaſtrius*, cum dicit *Ptolemæum* R. juſſiſſe Scripturas tranſlatas poni in Templum, ut quibuſvis advenis legendi copia fieret. Perperam exiſtimarunt [r] *Pamelius*, & [ſ] *Priorius*, quibus

g Ad an. 231.
h In C. Cæſare.
i Hiſt. lib. 42.
k De Tranquil. Animi cap. 9.
l Lib. 6. c. ult.
m Apud Senecam ibid.
n Lib. 22.
o Lib. 7. c. 15.
p De Pond. & Menſ.
q Syntag. de Biblioth. cap. 2.
r Not. in Tertull. Apol. c. 18.
ſ Ibid.

fere

fere etiam assentitur *Baronius*, *Serapeum* non fuisse *Serapidis* Templum, sed locum *Serapidi* Templo vicinum. Conjicit *Valesius* tantum partem Bibliothecæ Ptolemaicæ Cæsareo incendio periisse. Et [a] *Genebrardus* fingit Versionem τῶν ὁ· cum cætera volumina perirent, singulari Dei providentia erga Gentes, in Ecclesiam paulo post colligendas, à flammis fuisse vindicatam. [a] Chron.

Dubitari etiam non immerito possit, utrum ad illud tempus, quo *Apologiam* suam scripsit *Tertullianus*, perduravit ipsa *Serapei* Bibliotheca *Cleopatrina*, quandoquidem testatur [b] *Eusebius*, *Serapidis templum Alexandriæ intensum fuisse* anno 2. Commodi Imp. Christi 182. Cæterum quidem nullo modo apparet, ita incensum tunc temporis fuisse Templum, ut totum fuerit combustum. Hoc certe constat, in eo postea instaurato exstitisse *Bibliothecam*; & cum ea, teste *Epiphanio*, nominata est primæ illius Ptolemaicæ *Filia*, eandem fuisse cum *Cleopatrina* censendum est. In ea vero reconditas etiam fuisse Versiones cæteras omnes affirmat *Epiphanius*: ἐν ᾗ ἀπέκειντο αἱ τ Ἀκύλα, Σ Συμμάχου, Θ Θεοδοτίωνος, Σ τ λοιπῶν ἑρμηνεῖαι *in quam Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis, & aliorum Editiones congestæ sunt.* [b] Chron.

Bibliothecam *Serapeanam* ad illud usque tempus, quo scripsit *Jo. Chrysostomus*, non perduravisse, exinde conficit *Baronius*, quod *Serapidis* Templum à *Theophilo* Patriarcha Alexandrino, *Theodosii* M. jussu, funditus fuisse dirutum, testantur Scriptores. In hoc vero, duplici nomine erravit. Neque enim *Theodosii* decretum de Templis Ethnicorum destruendis promulgatum est antequam *Orationes contra Judæos* scripsit *Chrysostomus*; eas scripsit enim, ut testatur Vitæ ejus Auctor anonymus, dum adhuc esset *Antiochiæ* Presbyter, sive Diaconus. Neque per illud *Theodosii* decretum funditus dirutum est *Serapeum*, sed in Ecclesiam Christianam conversum est. In *Theodosio* illo magno simul ac bono Imperatore tantus exarsit adversus simulachrorum cultum zelus, ut summam ei in hac etiam vita, & morte, felicitatem, tanquam zeli sui mercedem, fuisse concessam existimet [c] *Philostorgius*. *Gentium templa* (inquit [d] *Ado Viennensis*) *per totum orbem, jubente Theodosio, subvertuntur, ac pro eis Christi templa ubique micant.* [c] *Theodoretus* tradit *Theodosium* scriptis legibus πε τῶν εἰδώλων τεμένη καπελυθῆναι *Idolorum fana destrui* jussisse. Eamque fuisse differentiam inter *Theodosii* & *Constantini M.* decretum, quod hic quidem τ τοῖς δαίμοσι θύειν παντάπασιν ἀπηγόρευε· οὐδ' ἀνατάτους ναοὺς εἰ καπέλυσε, ἀλλ' ἀβάτους εἶναι προσέταξεν· *ne dæmonibus sacrificaretur omnino, interdixit: eorum tamen templa nequaquam destruxit, sed occludi tantum præcepit.* Et *Marcellum* Apamiæ Episcopum legis *Theodosianæ* præsidio munitum magnum *Jovis Apamensis* templum pessum dedisse. Eandem differentiam inter leges duorum illorum Imperatorum ponit [f] *Nicephorus Callistus*, hoc addens, quod *Theodosius* νόμους ἔγραφε θεατίζοντας πε τ εἰδώλων τεμένη ὅπως δή ποτε τῆς ἐπ' αὐτῷ ἐρχομένης εὐδοκιμοῖντο, ἐξ αὐτῶν ἀναιρεθείη τ ἱερητείων *Constitutiones tulisse, quibus sanxit, ut simulachrorum delubra, ubicunque locorum in imperio suo invenirentur, ex ipsis fundamentis everterentur.* Quin etiam de ipso *Serapeo*, quod illud speciatim funditus subversum fuit, disertis verbis testimonium perhibent, cum illi, tum alii multi. *Theophilus* Patriarcha (inquit *Theodoretus*) edicto fretus Imperatorio ἐκ βάθρων ἀνέστρεψε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, *delubra Idolorum* (Alexandriæ) *funditus evertit.* [g] *Socrates* scribit Imperatorem jussisse, ut templa Gentilium Alexandriæ destruerentur (λύεται) & *Theophilum*, cujus cura & studio id fieri mandatum est, ἀνασκάψαι μὲν τὸ Μιθρεῶν καθαιρῆσαι δὲ τὸ Σεραπεῖον, *Mithræ quidem spilæum repurgasse: Serapeum vero subvertisse.* Præfectum Alexandriæ Episcopo σεὶ πλὴ καπέλυσαν τῶν νεῶν, *in destruendis templis* suppetias tulisse. Sic (inquit) templa subversa sunt; πὶ μὲν ἔν ἱερὰ καθῃρέθη. Adjicit, inven- [c] Lib. 11. c. 8. [d] Ad an. 385. [e] Hist. V. 21, 22. [f] Lib. 12. c. 25. [g] L. 5. c. 16, 17.

tas fuiſſe in *Serapeo* literas Hieroglyphicas lapidibus inciſas, Crucis formam referentes; aliiſque characteribus Hieroglyphicis ibidem repertis indicatum fuiſſe, πῶς ἕξειν, *finem tunc habiturum fuiſſe* Templum, cum nota Crucis apparuiſſet. Idem habet [a] *Sozomenus*, qui ſubdit, Imperatorem, orta de Templis & Idolis Alexandriæ ſeditione, ſanxiſſe καθαιρεθῆναι τοὺς ἐν Αλεξανδρείᾳ ναοὺς ὡς αἰτίας στάσεως τῷ δήμῳ· *Alexandrinæ urbis templa, utpote quæ populo ſeditionis cauſam præberent, ſolo æquari.* [b] *Theophanes* ait illum juſſiſſe τὰ ἱερὰ αὐτῶν καθαιρεθῆναι, *fana Alexandrinorum deſtrui.* Meminitque ſcriptionis Hieroglyphicæ inventæ in *Serapeo diruto* (λυομένῳ.) Ita *Cedrenus*: Τοῦ ναοῦ τοῦ Σαραπίδος ἐν Αλεξανδρείᾳ λυομένου. &c. His accedit *Marcellinus Comes*, in Chron. *Templum Serapidis apud Alexandriam Theodoſii Imp. edicto ſolutum eſt.* [c] *Eunapius Sardianus* deplorat, *Chriſtianos Serapidis ædem demolitos fuiſſe* (καπιλυμήναντο.)

a Lib. 7. c. 16.

b Chron. ad an. 12. Theodoſii.

c Vita Ædeſii.

Baronio hi ſatis favere videntur. Sed certum eſt tamen rem aliter ſe habuiſſe. Et nonnulli eorum laxiori ſenſu intelligendi ſunt. *Serapeum* non fuiſſe *funditus dirutum*, ſed in *Eccleſiam* converſum, certiſſimam fidem facit 1. *Sozomenus* ipſe ante citatus, cum refert Chriſtianos, fugatis de *Serapeo* paganis, locum iſtum occupantes, ἐξ ἐκείνου κατασχεῖν, *ex eo tempore uſque ad illum*, quo ipſe ſcripſerit, *diem* obtinuiſſe. Expreſſius paulo poſt: Τὸ μὲν δὴ Σεραπεῖον οὕτω ἑάλω, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς Ἐκκλησίαν μετεσκευάσθη Ἀρκαδίου τοῦ βασιλέως ἐπώνυμον· *Et Serapeum quidem hoc modo captum, nec multo poſt in Eccleſiam Arcadio Imp. cognominem immutatum eſt.* Eadem habet *Nicephorus*. Apud quem dicentem quod literæ Hieroglyphicæ inventæ ſunt λυομένου τοῦ ναοῦ καὶ τῶν τοίχων γυμνουμένων, *Langus* Interpres male vertit: *Quum templum ſolo æquaretur, & parietes everterentur.* cum ſenſus ſit: *Quum templum ſolveretur, & parietes nudarentur*: nempe dicit characteres nudatis lapidibus comparuiſſe, cum parietes ornamentis deveſtirentur, ſive opere tabulato, ſive gypſato. 2. [d] *Priſcus Rhetor* ſcribit ſe populum Alexandriæ in Magiſtratus impetum facientem vidiſſe, militeſque lapidibus appetitos, fuga ſe ἀνὰ τὸ ἱερὸν τὸ πάλαι Σαραπίδος, *in templum, quod olim fuerat Serapidis*, recepiſſe.

d Apud Euagr. II. 5.

e Com. in Eſ. lib. 7. initio.

3. B. [e] Hieronymus: *derelictæ quoque* ערוער *i. myricæ, Eccleſiaſticis gregibus erunt, ut quas Judæi deſeruerunt, nos incolamus: ſive deſtructa idololatria, exſtruetur Evangelium. Hoc & noſtris temporibus videmus eſſe completum. Serapium Alexandriæ, & Marnæ templum Gazæ, in Eccleſias Domini ſurrexerunt.* Idem [f] alibi: *Jam & Ægyptius Serapis Chriſtianus factus eſt. Marnas Gazæ luget incluſus, & everſionem templi jugiter pertremiſcit.*

f Epiſt 7. ad Lætam.

g Hiſt. II. 27.

4. [g] Ruffinus: *Nam & in Serapis ſepulchro, prophanis complanatis, ex uno latere Martyrium, ex altero conſurgit Eccleſia.* Poſt paululum: *Quibus nunc dejectis & proſtratis idololatriæ veſtigiis, in ædibus quondam prophanis aurea tecta conſurgerent.* Huc ſpectat illud [h] *Sigeberti*, errantis licet: *Alexandriæ, juſſu Theodoſii, Templa idolorum à Theophilo Epiſcopo deſtruuntur, & everſo famoſo Serapis fano, Martyrium ibi conſecratur.* Ad *Martyrium* hoc alludit *Eunapius*, cum, de *Serapeo* verba faciens, refert, *Antoninum* prædixiſſe, τὰ ἱερὰ τάφους γενήσεσθαι, *templa in ſepulchra converſum iri.* Apud [i] *Apophthegmata Patrum*: Ταύτης ἔτι τῆς φωνῆς γενομένης, ἐνέπεσεν ἡ φήμη τοῖς ἱεροῖς τοῦ Σεραπίδος φήμη τῷ πλήθει, ὅτι ὁ μέγας Θεόφιλος ἀνελθὼν, τὸ τοῦ Σεραπίδος κατέτρεψεν εἴδωλον, καὶ τοῦ ναοῦ γέγονεν ἐγκρατής· *Quo clamore adhuc durante, incidit inter populum rumor de templo Serapidis, quod magnus Theophilus rediens, Serapidis idolum evertiſſet, ac templi compos eſſet factus.* Neque denique verum eſt juſſiſſe *Theodoſium*, ut Templa Idolorum ſubverterentur, ac peſſundarentur. Loquitur tantum de illis occludendis. Exſtat enim in [k] *Codice Theod.* Edictum: *Nulli ſacrificandi tribuatur poteſtas, nemo templa circumeat, nemo delubra ſuſcipiat, intercluſos ſibi noſtræ legis obſtaculo profanos aditus recognoſcant. &c.* Sic recte [l] *Zoſimus*, Hiſt. Ethnicus,

h Chron. an. 394.

i Lit. E. c. 2.

k Lib. 16. tit. 10. de Paganis &c.

l Hiſt. lib. 4.

nicus, ſcriptum reliquit, Imperatorem, *Cynegio* in Ægyptum ablegato, in mandatis ei dediſſe, *ut omnibus ſimulachrorum religio interdiceretur, fanaque clauderentur*: illumque, *quod imperatum fuerat, præſtitiſſe; adituſque templorum per Orientem & univerſam Ægyptum, & ipſam Alexandriam, occluſiſſe, ſacrificiaque ab omni ævo uſitata, cum omni patrio cultu, prohibuiſſe.* ὥστε τὸν Κυηγίῳ, τῷ τῆς αὐλῆς ὑπάρχῳ, πεμπομένῳ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, τοῦτο ἐπαγγέλλειν τε πᾶσι τοῖς εἰς τὰ θεῖα ἱερουργεῖν ἀπαγορεύοντι, καὶ κλῆσαι τοὺς πανταχοῦ ναούς. —— Κυηγίου μὲν οὖν ἐν τούτῳ τῷ τοῦ ναοῦ κλεισμῷ ἐπιτάξαντος καὶ τὰ κατὰ τὴν ἑῴαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἅπασαν ἱερὰ, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀποκλεῖσαι τὰς εἰσόδους ἰούλιός τε εἶπε τὰς ἐξ ἀῴου νενομισμένας ἐκ παλαιοῦ πανηγύρεις ἀγεσθαι. Sic *Idacius* in *Faſtis*, hoc tantum dicit, quod *Cynegius uſque ad Ægyptum penetravit, & ſimulachra gentium evertit.* Neque alia deſunt exempla Templorum temporibus iſtis in Eccleſias immutatorum. De *Marna* templo jam ſupra *Hieronymus*. De *Tycheo* Antiochiæ videatur [a] *Evagrius*. De aliis ipſius Alexandriæ, [b] *Elmacinus*, & [c] *Eutychius Patricides*. De multis aliis videatur [d] *Malala*. Hic vero non à *Theodoſio*, ſed à filio ejus *Honorio*, *occluſum* fuiſſe *Serapeum* ſcribit.

[a] Lib. 1. c. 16.
[b] Pag. 196.
[c] Annal. tom. 1. pag. 300. Videatur etiam pag. 267.
[d] Parte 2. p. 39, 49.

In eo autem tumultu, cum omnia donaria & ornamenta *Serapis* diriperentur, ut queritur *Eunapius*, vix dubium eſt, quin volumina illic repoſita, ſpoliatoribus præda facta ſint. Atque hoc videtur ſubindicare *Oroſius*, ubi de incendio Bibliothecæ ſub *C. Cæſare* verba faciens, hæc habet: [e] *Ea flamma, cum partem quoque urbis invaſiſſet, quadringenta millia librorum, proximis forte ædibus condita, exuſſit: ſingulare profecto monimentum ſtudii, curæque majorum, qui tot tantaque illuſtrium Virorum opera congeſſerant. Unde quamlibet hodieque in templis exſtent*, quæ & nos vidimus armaria librorum: quibus direptis exinanita ea à noſtris temporibus memorent, *quod quidem verum eſt: tamen honeſtius creditur, alios libros fuiſſe quæſitos, qui priſtinas ſtudiorum curas æmularentur: quam aliam ullam fuiſſe tunc bibliothecam, quæ extra quadringenta millia librorum fuiſſe, ac per hoc evaſiſſe credatur.* Confirmatur idem his verbis *Amm. Marcellini*, Scriptoris ejuſdem ætatis, ubi loquitur de *Serapeo*: [f] *In eo FUERUNT inæſtimabiles bibliothecæ.*

[e] Lib. 6. c. 15.
[f] Lib. 22.

De Bibliotheca *Serapeana* his poſitis ac ſtabilitis, quo tempore evanuerit Exemplar illud Verſionis Græcæ, quod antiqui Patres nonnulli pro LXX. Interpretum autographo habuere, cognoſcimus. Fuiſſe illud à *Cleopatra*, Bibliothecæ illius conditrice, in ea repoſitum, & dono miſſum fuiſſe ad *Cleopatram* ab [g] *Herode* R. & ab *Origene* in *Hexaplis* ſua, tanquam purum ac defoecatum τῶν ο'. Codicem, tranſcriptum fuiſſe, conjicit *Uſſerius*. At vero *Origenem*, qui ipſe *Alexandrinus* fuit, nullum Exemplar pro pura & intaminata τῶν LXX. Editione, nedum pro eorum *autographo*, agnoviſſe, ſed exiſtimaſſe omnia quæ tum exſtabant Exemplaria, habuiſſe labes ſuas, & Exemplar *Hexaplare*, non ex ullo uno tranſcripſiſſe, ſed ex variis melioris notæ Codicibus expoliviſſe, ex iis quæ à nobis animadverſa ſunt in Capite ſuperiori, conſpicuum eſt. Eodem autem errore, ſed longe faciliori, multoque magis excuſando, apud nonnullos increbuit fama de Codice *Serapeano*, quod ipſum LXX. Interpretum Exemplar Originale fuit, quo ante bina ſecula invaluit fides, de Exemplari quodam Latino Bibliothecæ Vaticanæ, quod ipſius S. *Hieronymi* autographum fuerit, & de Codice *Hebræo* Teſtamenti Vet. *Bononienſi*, quod ipſius *Exræ* manu conſcriptus ſit.

[g] Vide ſupra

De Librorum Biblicorum Numero ac Ordine.

CAP. IV.

POSTQUAM de Græcis Scripturarum Verſionibus, & Latina Vulgata, deque Textuum Originalium auctoritate diſſeruimus, quinam ſint hi Libri, & quinam eorum Ordo, de quorum Textibus Originalibus atque Verſionibus tam fuſe diſputavimus, ſi quanta maxima poſſit brevitate oſtendatur, id Lectori non modo perutile, ſed & pergratum fore, perſuaſiſſimum habeo. Hoc nova quadam ratione faciemus, nimirum per tabulas Catalogorum librorum Biblicorum, ſic ut eos per omnia elapſa ſecula receptos fuiſſe comperimus. Ponemus primo Catalogos Bibliorum *Hebraicorum*, deinde Eccleſiæ *Græcæ* atque *Orientalium*, poſtremo Scriptorum & Bibliorum *Latinorum*.

Librorum Biblicorum Numerus ac Ordo juxta Judæos.

Col. 1.	Col. 2.	Col. 3.	Col. 4.	Col. 5.	Col. 6.	Col. 7.	Col. 8.
Joſephus lib. 1. contra Ap. *Sunt nobis 22. tantum libri. 5. Moſis. 13. libri Prophetarum qui ſuorum temporum res geſtas ſcripſere uſque ad regnum Artaxerxis. 4. libri hymnos ad Deum & admonitiones ad corrigendam hominum vitam continęnes.* [Hi 4. ſunt Pſalm. Proverb. Eccl. Cant. Alii iſti 13. videntur ſuiſſe Joſ. Jud. (cum Ruth) Sam. Reg. Chron. Ezra (cum Nehem.) Eſther, Job. Iſ. Jer. (cum Lament.) Ezec. Dan. XII. Prophet.]	Partitio in lib. 22. juxta numerum lit. Heb. S. Hieronymi tempore. (a) Lex ſc. Breſchith (Gen.) Elleſmoth (Ex.) Vajikra (Lev.) Vajedabber (Num.) Ellehadborim (Deut.) Prophetæ 8. 1 Joſ. 2 Sophthim (Jud.) comprehenſo libro Ruth. 3 Sam. 4 Malachim (Reg.) 5 Eſai. 6 Hier. 7 Ezech. 8 XII. Prophetarum liber. Hagiographa 1 Job. 2 David ſeu Pſalmorum libri 5. Salomon, tres libros habens ſc. 3 Miſſe (Prov.) 4 Coeleth (Eccl.) 5 Sirhaſirim (Cant.) 6 Dan. 7 Dibrehajomim (i. e. verba dierum, ſeu Chr.) 8 Eſdras (cum Nehem.) 9 Heſter: nonnulli Ruth & Cinoth inter Hagiographa ſcriptitant, & libros 24. ſupputant.	Alii ſecundum numerum quoque lit. Heb. 22. Gen. &c. Joſ. Jud. (& Ruth) Sam. Reg. Iſai. Jer. Ezech. XII. Proph. Pſal. Prov. Job. Dan. Ezra (& Nehem.) Chron. Eſther Eccleſ. Cant.	Maſoretæ: qui numerant in Gen. verſus 1534. Ex. 1209. Lev. 859. Num. 1288. Deut. 955. Joſ. 656. Jud. 618. Sam. 1506. Reg. 1534. Iſai. 1295. Jer. 1365. Ezec. 1273. XII. Pr. 1050. Pſal. 2527. Prov. 915. Job 1070 Cant. 117. Ruth 85. Lament. Eccl. 222. Eſther 166. Dan. 157. Eſra (& Nehem.) 688. Chron. 1763 Ut huic numero 24. pares faciant literas Heb. *Jod* ter, in honorem nominis *Jehovæ* repetunt.	Apud Galatinum l. 1. c. 1. Lex Gen. &c. Proph. primi Jehoſuas Jud. Semuel Reges Proph. poſtremi Eſai. Jer. Jehezkel XII. Proph. Hagiographa Chron. Pſal. Prov. Job. Ruth. Eccl. Lament. Cant. C. Eſther Dan. Ezra cum Nehumia.	Talmudici in *Bava Bathra.* Lex viz. Gen. &c. Prophetæ 8. 1 Joſ. 2 Jud. 3 Sam. 4 Reg. 5 Jer. 6 Ezec. 7 Iſai. 8 XII. Proph. Hagiographa Ruth. Pſal. Job Prov. Eccl. Cant. Lam. Dan. Eſth. Ezra Chron. Eundem ord. ſequitur *Maimonides.*	Alii eodem num. ſed ord. diverſo. Lex ſc. Gen. &c. Proph. priores Joſ. Jud. Sam. Reg. Prophetæ poſteriores Iſai. Jer. Ezech. XII. Proph. Hagiographa, ſive Cethubim. Pſal. Prov. Job Dan. Ezra (cum Nehem.) Chron. Ruth. Eſther Eccl. Cant. Lament. Alii ab hoc ordine in hoc tantum differunt, quod *Ruth* poſt *Eſther* collocant: ap. Sixtum Sen. l. 1.	Partitio in lib. 27. 5. libris diviſis in gratiam 5. literarum duplicium, viz. *Caph, Mem, Nun, Phe, Sade.* (b) Gen. &c. Joſ. Jud. (& Ruth) Sam. 1. Sam. 2. Reg. 1. Reg. 2. Chron. 1. Chron. 2. Eſdras Nehem. Job. Pſal. Prov. Eccleſ. Cant. Iai. Jer. Lament. Ezech. Dan. XII. Proph.

(a) Ap. Hieron. Prol. in Reg. (b) Meminit Hieronymus Prol. in Reg. Alii ut libros 27. faciant, Ruth à Jud. ſeparant, conjunctis Jer. & Lam. Ita apud Sixtum Sen.

Biblia Heb. impressa.

Col. 9.	Col. 10.	Col. 11.	Col. 12.	Col. 13.	Col. 14.	Col. 15.	Col. 16.
Bombergi Ven. 1491. 4to (primum tomum non vidi.) Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Psal. Prov. Job Dan. Esdras (cum Nehem.)	*Pisauris* 4to an. 1494. *Fel. Pratensis* Ven. 1517. 3. vol. fol. Ven. 1525. 4to Ven. 1548. Ven. 1639. cum Com. R. Lumbrosi. Gen. &c. Pent. minor sive Megilloth. Cant. Ruth. Lament. Eccl. Esther Prophet. priores, Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Prophet. posteriores Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Hagiogr. Psal. Prov. Job. Dan. Ezra Nehem. Chron. 2.	*Bombergi* Ven. 1515. 2. vol. fol. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Psal. Prov, Job Megilloth Cant. Ruth Lament. Eccl. Esther Prophet. majores Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Dan. Ezra (cum Nehem.) Chron. 2.	*Munsteri* Basil. Heb. & Lat. 1534. (Tom. 1. qui continet Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Chron. 2. Ezra Nehem. Job Psal. Prov. Cant. Ruth Jeremeia Jehezkel XII. Pr. Psalt. Prov. Iiob Dan. Ezra Nehem. Annal. libri 2. Megilloth sc. Cant. Ruth. Threni Eccl. Esther.	*R. Stephani* Paris. 1543. 4to. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Chron. 2. Ezra Nehem. Job Psal. Prov. Cant. Ruth Lament. Eccl. Esther Isai. Jer. Ezech. Dan. XII. Pr.	*Ven.* 1547. 2. vol. *Ven.* 1568. per *Jo. de Gara* *Hutteri* *Hamburg.* 1587. *Buxtorfii* *Bas.* 1618. *Judeorum* *Bib. Hispanica* Ed. A. M. 5431. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Psal. Prov. Job Cant. Ruth Lament. Eccl. Esther Dan. Ezra Nehem. Chron. 2.	*Hen. Stephani Paris.* 1565. 7. vol. 16o. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. Reg. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. (Psalterium secundum editum est.) *Aria Montani* Biblia Interlin. sequuntur Ord. vulg.	*Manasses Ben. Israel Amstel.* 1635. 4to. Gen. &c. Pial. Prov. Job Dan. Ezra Nehem. Chron. 2. Cant. Ruth Lament. Eccl. Esther Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr.

Biblia Heb. MSS.

Col. 17.	Col. 18.	Col. 19.	Col. 20.	Col. 21.	Col. 22.	Col. 23.	Col. 24	Col. 25.
Codices *B. Ascher* & *B. Nephali.* (a) Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Duodecim Chron. 2. Psal. Job. Prov. Ruth Cant. Eccl. Lament. Esther Dan. Ezra (cum Nehem.)	*Pocock.* Bodl. 347, 348. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Chron. 2. Psal. Job. Prov. Dan. Ezra (cum Nehem.) Ecc. Cant. Lament. Ruth Esther.	*R. Leonis Modenæ,* Bodl. Asch. A. Seld. Gen. &c. Prophetæ priores Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Prophetæ posteriores Isai. Jer. Ezech. Sam. 2. Reg. 2. Chron. 2. Psal. Prov. Job Ruth Cant. Eccl. Lament. Esther Dan. Ezra I. Ezra 2.	*Laud.* A. 162, 172. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Psal. Job Prov. Ruth Cant. Eccl. Lament. Esther Dan. Ezra (cum Nehem.) Chron. 2.	Ab inf. Ormo in Angliam advectum vol. 3. grand. Arch. A. Bodl. Gen. &c. Isai. XII. Proph. Ruth Eccl. Cant. Lament. Esther Psal. Job Prov. Dan. Ezra (cum Nehem.) Chron. 2. Vol. 4us in quo reliqua continebantur, desideratur. Habetur Pentateuchus Heb. & Chaldaice versibus alternis. Et libri omnes nomen habent a prima quo incipiunt vocabulo.	*Huntington* Bodl. 11, 12. Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Jer. Ezech. Isai. XII. Pr. Ruth Psal. Prov. Eccl. Job Cant. Lament. Dan. Ezra (cum Nehem.) Chron. 2. Ibid. 261. Prophetæ poster. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr.	Coll. *Oriel.* Pentateuchum sequuntur Sectiones in Synagogis legi solitæ, deinde Jos Job Cant. Lament. Dan. Esther Ezra (cum Nehem.) Chron. 2. Vol. Hebræo-Lat. Coll. *S. Joan.* Jos. Jud. Cant. Eccl. Coll. *Jesu* imperf. Vol. 2do. Cant. Ruth Lament. Eccl. Esther. Sectiones in Synagogis legi solitæ. *Psalmi & Prov.* in Margine minori & aliamanu.	Coll. *C. C.* (imperf.) Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Ezech. Lament. Eccl. Esther Cant. Jer. Isai. XII. Pr. Psal. Ibid. 2. Vol. imperf. Gen. &c. in Vol. 2do. Isai. Jer. Ezech. XII. Pr. Vol. 3us desideratur.	Ibid. *R. Salomonis* Com. in Gen. &c. Jos. Jud. Sam. 2. Reg. 2. Ezech. Jer. Ezech. Isai. XII. Pr. Psal. Job Prov. Cant. Ruth Esther Lament. Eccl. Dan. Ezra (cum Nehem.) In Bibliotheca Ducis Urbini ap. Posse-vin. imperf. Paralip. Psalt. Salomon. Ruth Esther Jer. Dan. Esai.
		Marshal. (imperf.) Sam. 2. Reg. 2. Jer. Ezech. Isai. XII. Pr.	*Super IV. 1. Art. 9.* (imperf.) Esra Nehem. Job. Chron. Esther Ruth.					

(a) Collati inter se in *Bindorf.* & *Wapton.*

(a) *Blastares* observat Athanasium Lamentationes, Baruch, & Epistolam addere Jeremiæ. Apud *Zephyri* Catenam in Pent. ipso initio, *Athanasio* hæc perpetam tribuuntur: *Omnis sacra Christianorum Scriptura à Deo inspirata est, ac suis quibusdam terminis circumscripta. Neque enim tenditur in infinitum, neque tempore compenitur in ordinem. Nam V. Test. apud Hebræos 22. libros continet ad numerum suarum literarum: quatuor siquidem libros Regum censent pro duobus. Et Paralipomenon duos prætereunt. Itemque totum Esdram in codicem unum conferunt. Duodecimque postremos Prophetas pro similiter Vol. complectuntur. Esther vero, Judith & Tobias, necnon & Sap. Solom. & Sap. Jesu F. Sirach in hunc censum non referimus. Sunt etiam ex antiquis Hebræis, qui Esther admittunt, atque ut numerus idem servetur, cum Judicibus copulerunt.* (b) *Blastares* quoque observat eum *Apocalypsin* aliis superaddere, & dicere hos reliquos esse *extracanonicos*

Col. 30.	Col. 31.
Eusebius Hist. III. 24. 25. circa an. 330. *Libri N. T. communi omnium consensu recepti.*	Athanasius circa an. 330. Epi. Paschal. *Sunt V. T. juxta Hebr. libri 22.*
Evang. IV.	*Mos. F. N.*
Act. Ap.	*Jud.*
Ep. Pauli	*Ruth*
Ep. Joan. 1.	*Regn. 1: 2. lib. 1.*
Ep. Petri 1.	*Regn. 3: 4 lib. 1.*
In dubium revocati, à multis tamen cum cæteris usurpati & editi	*Paralip. 1. 2. lib. 1.*
Ep. quæ dicitur Jacobi	*Psal.*
Judæ	*Prov.*
Petri 2.	*Eccl.*
Joan. 2. & 3.	*Cant. C.*
sive ille ab ipso sive alius ejusdem nominis	*Job*
Apocalypsis.	*XII. Proph. libro 1.*
	Esaiæ
	Jer. cum Bar. Lam.
	& (a) Epist.
	Jerem. Dan. Quibus totum V. Test. concluditur.
	In N.T. Evang. IV.
	Act. Ap.
	Ep. Catbol. 7.
	Jacobi 1.
	Petri 2.
	Joannis 3.
	Judæ 1.
	Pauli Ep. 14.
	(b) *Apoc. Joannis. Librorum Canonis, sed in Ecclesiis lecti:*
	Sap. Salomonis. Sap. Sirach. Esther. Judith. Tobiæ. Apocr. dicta Apostolorum. Pastor. Libri Apocr. usq; ad Hæreticis confecti.

(b) Apud Eusebii Cod. hodiernos, & apud Niceph. V. 16. deest liber XII. Prophetarum: habetur vero in *Russini* Vers. Eusebii VI, 18. statim post Cant. Neque aliter constituitur numerus 22.

Scriptores Ecclesiæ Græcæ.

Col. 29.	Col. 27.	Col. 26.	Col. 28.
(b) *Esaias. Jeremias. Ezechiel. Daniel. Duodecim Prophetæ.*	CAN. APOST. dist. 85. *Sint vobis omnibus libri venerabiles & sancti, V. Testam.*	MELITO Sard. an. Chr. 170. apud Euseb. Hist. IV. 26. *Ego cum in Orientem profectus essem, & ad locum ipsum pervenissem, in quo hæc & prædicata & gesta olim fuerunt, V. T. libros diligenter didici, eorumque indicem ad te misi. Moysis lib. 5. Jesu Nave Judic. Ruth Regn. IV. Paralip. 2. Psal. David. Salomonis Prov. Eccl. Cant. C. Job Prophetarum Esaiæ Jer. XII. Proph. lib. 1. Dan. Jesus Esdræ.*	CONSTITUTIONES APOST. dictæ l. 2. c. 57. *Lector legat libros Moysis & Jos. F. N. Jud. & Regn. & Paralip. & quæ de populi reditu conscripta sunt; item Job, & Salomonis libros & Prophetas, 16. Alius David. hymnos psallat, deinde Acta nostra recitentur, & Ep. Pauli. Postea Diaconus vel Presbyter legat Evangelia. Ego Matthæus & Joannes vobis prædixi, & Lucas & Marcus reliquerunt.*

(a) Desunt *Maccab.* in Collect. *Joannis Antioch.* etsi in Lat. Versione nescio quo errore conspiciantur. Legitur ibi, Εσθηρ ιβ, Ψαλτηριον ιγ, Σαλομωντος ρξια, Παροιμ. Εκκλ. Ασματα Ασμ. Ιωβ ιζ, Προφητων ιβ ... ιε. &c. *Judith*, quem inseruit *Cotelerius* in sua Ed. fatetur ipse ab aliis Editionibus, & 7. Codd. MSS. Reg. Paris. abesse, & in uno tantum reperiri: *Zonaram* etiam expresse dicere *Judith* in hoc Catalogo non contineri.

Canon iste, cum aliis multis, longe recentior est reliquis quæ dicuntur *Apostolici*. Hinc in Cod. quo usus est *D. Exiguus* in Romana Collect. compilanda, non comparuit. Apud *Simeonis Leg. Epit. Can.* dicitur volumen sacrum juxta hunc Can. ι ιγ ιδ ιε.

Scriptores Ecclesiæ Græcæ.

Col. 34

Col. 35.	Col. 36.	Col. 37.	Col. 38.
GREG. NAZ. an. 370. Carm. 33.	AMPHILOCHIUS an. 370. Iambis.	EPIPHANIUS an. 374. Hær. 8.	*Idem Hær. 76. contra Aetium.*
Libri Hist.	*Gen. &c.*	1 *Gen. &c.*	*Si à Sp. Sancto genitus esset, facere se illud oportebat, ne sacris omnibus pervolutis à Genesi ad Estheris tempora, qui sunt 27. libri V. T. & 22. numerantur: tum 4. Evangeliis Et Pauli 14. Epistolarum & Apostolorum Actis, Catholicis item Ep. Jacobi, Petri, Joannis, Judæ, Apocalypsi Joannis, Sapientiæ quæque libris, h. e. Salomonis & Filii Sirach, omnibus denique Scripturæ libris percursis, tamen ipsam dimisere.*
Gen. &c.	*Jos.*	6 *Jos. F. N.*	
Jos.	*Jud.*	7 *Jud.*	
Jud.	*Ruth*	8 *Ruth*	
Ruth	*Regn. 4.*	9 *Job.*	
Regn.	*Paralip. 2.*	10 *Psalt.*	
Regn. 3. 4.	*Esdræ 1a.*	11 *Prov. Salom.*	
Paralip.	*Esdræ 2a.*	12 *Eccl.*	
Libri Mosis 5.	*Lib. Mosis 5.*	13 *Cant. C.*	
Esdræ.	*Job*	14 *Regn. 1.*	
Libri Mosis 5.	*Psal.*	15 *Regn. 2.*	
Job	*Prov.*	16 *Regn. 3.*	
David	*Eccl.*	17 *Regn. 4.*	
Eccl. *Sol.*	*Cant. C.*	18 *Paralip. 1.*	
Cant.	XII. *Proph.*	19 *Paralip. 2.*	
Prov.	*Esai. Jer.*	20 XII. *Proph.*	
XII. *Proph.*	*Jerem.*	21 *Isai.*	
Esai.	*Dan.*	22 *Jer. cum Lament.*	
Jer.	*His quidam addunt Esther.*	*& Epistolis tam ejus quam Baruchi,*	
Ezech.	*N. T. Evang. 4.*	23 *Ezech.*	
Dan.	*Act. Ap.*	24 *Dan.*	
Tot sunt libri	*Ep. Pauli 14.*	25 *Esdræ 1.*	
Heb. (viz. 22.)	*Jacobi 1.*	26 *Esdræ 2.*	
Evang. 4.	*Petri 1.*	27 *Esther*	
Matth. Hebræis,	*Joannis 1.*	*His sunt 27. libri, qui*	
Marci Italis,	*nonnulli hujus*	*Judæis sunt concessi*	
Lucæ Græcis;	*3. & Petro 2.*	*divinitus: qui ad 22.*	
Joannis universis, scripsum.	*tribuunt.*	*pro literarum Heb.*	
	Judæ 1.	*numero redigantur,*	
Act. Ap.	*Apoc. Joannis*	*propterea quod 10. ex*	
Pauli Ep. 14.	*quidam approbant, plures vero*	*illis in 5. jugà distribuuntur. Sunt & alii*	
Ep. Jacobi	*negant dicunt.*	*2. libri, quos illi pro*	
Petri 2.	*Atque hæc sacrarum literarum*	*dubiis habent, viz. Sirachi & Salomonis Sapientia, præter alios quosdam ejusmodi.*	
Joan. 3.	*sit Canon certissimus,*		
Judæ 1.			
Πάσας ἔχομεν, ἃ ἐστὶν ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ, ὄντας,			

(a) Habetur hic Canon tanquam Concilii Laod. cum in aliis Græcis Ed. tum in Cod. Can. Ecclesiæ Univ. ubi adjicitur tanquam pars 59ni. Ab omnibus Græcis Canonistis agnoscitur. In eum commentantur *Zonaras* & *Aristinus*; & citatur ab *Arsenio Mon.* in *Synopsi Canonum*, & à *Matthæo Blastare*, tanquam Canon 60us. A *Zonara* dicitur 59nus. In eum nulla exstat *Balsamonis* adnotatio; nec ab illo quidem commemoratur Com. in Can. Apost. 70. ubi alii tamen citantur Indiculi. Ab eodem vero *Balsamone* agnoscitur Com. in Can. Carthag. 27. ubi citatur ut 60us. Non celandum est, eum prorsus abesse, non modo à *D. Exigui* Corpore Romano, verum etiam à Codice Græco perantiquo *Baroc.* 26. In alio Cod. antiquo *Baroc.* 185. comparet quidem, sed nec ibi tanquam Concilii Laod. genuinus Canon, verum post spatium aliquod vacuum tanquam additicius subjicitur. In tertio quodam Cod. *Baroc.* num. 158. sed chartaceo illo & non antiquo, adjicitur tanquam Canon germanus.

(b) In Cod. Can. Ecclesiæ Univ. & in Edit. *Labbæi* conjungitur *Ruth* cum *Judicibus*; & *Regnorum* libri quatuor non unum, sed duos libros conficiunt; adeo ut illic quoque sint 22. V. Testamenti libri. *Blastares* postquam Canonem Apost. 85. in quo comparent *Maccabaica*, protulisset, subnectit, Canonem 60m Concilii Laod. eandem enumerationem exhibere, absque ulla mutatione, nisi quod *Clementis Epistolæ* & *Constitutiones* omittantur. Atqui Canonis hujus Laod. Editio nulla *Maccabaica* agnoscit; & eodem modo, absque *Maccabaicis* recitatur Indiculus Laod. ab *Aristino*. Quare censendum est, vel *Blastarem* non satis accurate hos Canones duos contulisse; vel forte male apud illum nunc legi in Canone Apost. *Maccabaica*: ut absunt quidem ea à *Canone Apost.* apud *Joannem Antioch.*

Col. 32. Col. 33.

SYNOPSIS S. SCRIPT.	*compleri volunt*	CYRILLUS Hierosol. an. 350. Catech. IV.	Conc. Laod. an. 367. Can. ult. (a)
Athanasio falso adscripta.	*N. T. libris Canonicis*		
	Evang. IV.		
Gen. &c.	*Act. Ap.*	*Libros V. T. 22.*	*His sunt libri quos legi oportet, ex V. T.*
Jos. F. N.	*Ep. Catholicæ 7.*	*numerat, qui*	
Jud.	(ord. ut supra)	*sunt Legis libri*	
Ruth	*in uno libro.*	*Gen. &c.*	*Gen. &c.*
Regn. 1. 2. libro 1.	*Ruth Ep. 14.*	*Historici*	*Jos. N.*
Regn. 3. 4. libro 1.	*in 1. libro.*	*Jos. F. N.*	*Jud.*
Paralip. 1. 2. libro 1.	*Apocal. Joannis E-*	*Jud. cum Ruth*	(b) *Ruth*
Esdræ 1. 2. libro 1.	*vang. & Theologi.*	*Regn. 1. 2. lib. 1.*	*Esther.*
Psalt. Dav. Pf. 151.	*Alii libri V. T. qui-*	*Regn. 3. 4. lib. 1.*	*Regn. 4*
Prov. *Salom.*	*bus contradicitur:*	*Paral. l. 2. l. 1.*	*Paralip. 2.*
Eccl.	*Maccab. 4.*	*Esdræ 1. 2. l. 1.*	*Esdræ 2.*
Cant. C.	*Prolemaica*	*Esther.*	*Liber Psal. 150.*
Job	*Psalmi & Cantica Salomonis*	*Libri versibus*	*Prov. Salom.*
XII. *Proph. libro 1.*		*scripti.*	*Eccl.*
Esai. Jer.	*Susanna.*	*Job*	*Cant. C.*
Ezek. Dan.	*Libri Apocr. V. T.*	*Psalm. liber*	XII. *Prophetæ*
Sunt itaque Canonici	*Enoch.*	*Prov.*	*Isai.*
V. T. libri 22. literis	*Patriarchæ*	*Eccl.*	*Jer. & Baruch,*
Heb. numero pares.	*Oratio Josephi.*	*Cant. C.*	*Lam. & Epistola.*
Libri non Canonici,	*Testamentum Mosis*	*Prophetici*	*Ezech.*
qui Catechumenis le-	*Assumptio Mosis*	*Esai.*	*Dan.*
guntur. Sap. Salom.	*Abrahæ*	*Jer. Bar. Lam.*	*N. T. tii.*
Sap. Jesu F. Sirach	*Eldad & Medad.*	*& Epist.*	*Evang. IV.*
Esther	*Eliæ Prophetæ*	*Ezek.*	*Act. Ap.*
Judith	*Sophoniæ Prophetæ*	*Dan.*	*Ep. Cathol. 7.*
Tobiæ	*Zachariæ Patris*	*N. T. Evang. 4.*	*Jacobi 1.*
Quidam vero ex ve-	*Joannis.*	*Act. Ap.*	*Petri 2.*
teribus pro Canonicis	*Baruch.*	*Ep. Cathol. 7.*	*Joannis 3.*
reputari dixerunt li-	*Ambacum.*	*Jacobi*	*Judæ 1.*
brum Esther, & Hist.	*Ezekiel & Daniel.*	*Petri*	*Ep. Pauli 14.*
Ruth, quam cum Judicibus in 1. libro	*falso inscripti.*	*Joannis*	
	N. T. libri quibus	*Judæ*	
comprehendi: Esther	*contradicitur: Periodi*	*Ep. Pauli 14.*	
vero ad aliud quod-	*Petri, Joan. Thomæ,*	*Reliqua omnia*	
dam Vol. Canonicum	*Evangelium Thomæ.*	*extranea secumque loco habentur.*	
pertinere; atque ita	*Διάταξις Apostolorum,*		
numerum 22. Canonicarum lib. apud illos	*Clementina.*		

Scriptores Ecclesiæ Græcæ.

Col 39.

Idem de Pond. & Mens.

Habent Hebræi 22. literas è quibus 5. duplicantur, Caph, Mem, Nun, Phi, Aleph. Ideo libri 27 cum sint, numerantur tamen 27 quia ex illis 5. geminantur. Scripturæ libri in 4. Pentateuchis comprehensi sunt.

Pentat. qui & Νομοθεσία.
Gen. &c.

Libri 5. metrici
Job
Psalt.
Prov. Solom.
Eccl.
Cant. C.

Pent. tertius librorum qui dicuntur προφητῶν, aliis Hagiographa.
Jes. F. N.
Jud. cum Ruth
Paralip. 2.
Regn. 1. & 2.
Regn. 3. & 4.

Pent. Propheticus.
τὸ δωδεκαπρόφητον.
Esai. Jer.
Jezek. Dan.

Reliqui sunt libri 2. h. e. Esdræ unus, & alius Esther. Ita 22. libri pro lit. Heb. numero consentur. Quod enim ad 2. illos attinet, qui versibus distincti sunt, viz. Sap. quæ Panaretus inscribitur, & Jesu F. Sirach librum: cametsi utiles ac fructuosi illi sint, in Script. numerum tamen nequaquam referri solent. Unde nec in Testamenti arca collocati sunt.

Col. 40.

LEONTIUS an. 590. De Sectis act. 2.

Libros ab Ecclesia receptos recensemus.

Libri Hist. 12.
1 *Gen. &c.*
6 *Jes. F. N.*
7 *Jud.*
8 *Ruth*
9 *Regn. 1. 2.*
10 *Regn. 3. 4.*
11 *Paralip.*
12 *Esdras*

Prophetici 5.
1 *Esai.*
2 *Jer.*
3 *Jezech.*
4 *Dan.*
5 τὸ δωδεκαπρόφητον.

Parenætici 4.
1 *Job*
2 *Prov.* } *Solom.*
3 *Eccl.* }
4 *Cant. C* }
Psalt.

Habes Scripturæ Vet. libros 22.
N. T. libri 6.
1 *Mat. Marc.*
2 *Luc. Joan.*
3 *Act. Ap.*
4 *Ep. Cathol. 7. sc.*
Jacobi 1. Petri 2.
Joan. 3. Judæ 1.
5 *Ep. Pauli 14.*
6 *Apoc. Joan.*

Hi sunt libri tam priscæ quam recentes, qui in Ecclesia pro Canon. habentur.

Col. 41.

JO. DAMASCENUS an. 730. Orthod. Fid. IV. 18.

Scire oportet quod 22. sunt libri V. T. secundum Elem. Heb. &c.

Pentateuchus 1. Gen. &c.

Pent. 2. libri dicti προφῆται & Hagiographa:
Jes. F. N.
Jud. cum Ruth.
Regn. 1. 2. liber 1.
Regn 3. 4. liber 1.
Paralip. 1. 2. lib. 1.

Pent. 3. Libri Metrici.
Job
Psalt.
Prov. } *Solom.*
Eccl. }
Cant. C. }

Pent. 4. Propheticus, τὸ δωδεκαπρόφητον lib. 1.
Esai.
Jer.
Izek.
Dan.

Deinde Esdræ 1. 2. libro 1. & Esther.

Panaretus vero i. e. Sap. Solom. & Sap. Jesu F. Sirach, pulchri quidem & honesti libri, sed non numerantur in Propheticis, neque ponebantur in arca. (Hucusque Epiphanium sequitur, etsi innominatum.)

In N. T. Evang. 4.
Act. Ap. Lucæ
Ep. Cathol. 7. Jac. 1.
Pet. 2. Joan. 3. Jud. 1.
Ep. Pauli 14. Apoc. Joannis Evangelistæ. Canones Apost. per Clementem.

Col. 42.

NICEPHORI Patr. Constant. an. 806. *Stichometria* cum numeris simul Græcis, & *Anastasii Bibliothecarii* Latinis.

Hæ sunt divinæ Scripturæ quæ recipiuntur ab Ecclesia & canonizantur.

		vers.
1	*Gen.*	στ′ 4400 (al. 4300)
2	*Ex.*	βω′ 2800 (al. 2700)
3	*Lev.*	βψ′ 2700
4	*Num.*	ωφλ′ 3500 (al. 2502)
5	*Deut.*	τϛ′ 3100 (al. γρ′)
6	*Jesus*	βρ′ 2100
7	*Jud. & Ruth*	βιν′ 2450
8	*Regn. 1 2.*	βτμ′ 2240 (al. μσμ′)
9	*Regn. 3 4.*	β′ 2330 (al. βτϑ′)
10	*Paralip. 1. 2.*	ϡ′ 5500
11	*Esdras 1 2.*	ϡ′ 5500
12	*Psal.*	ϡ′ 5500 (al. ϱ′)
13	*Prov. Solom.*	αψ′ 1708
14	*Eccl.*	φ′ 750 (al. ζφ′)
15	*Cant. C.*	στ′ 280
16	*Job*	αω′ 1800
17	*Isai.*	τω′ 4800 (al. χω′)
18	*Jer.*	δ′ 4000
19	*Baruch*	ψ′ 700
20	*Jezek.*	δ′ 4000
21	*Dan.*	β′ 2000
22	XII. *Proph.*	γ′ 3800

Simul V. T. sunt libri 22.

Hi autem sunt N. Testam.

1	*Mat. Evang.*	βϛ′ 2500
2	*Marc.*	β′ 2000
3	*Luc.*	βχ′ 2600
4	*Joan.*	βτ′ 2800 (al. 2300)
5	*Act. Ap.*	βω′ 2800
6	*Pauli Ep.* 14.	ϡτ′ 5300
7	*Cath. Ep.* 7. *Jacobi* 1. *Pet.* 2. *Joan.* 3. *Jud.* 1.	… 1300

Libri V. T. quibus contradicitur: (addit Anastasius) *& non recipiuntur ab Ecclesia.*

1	*Macsab.* 3.	ζτ′ 7300 (al. βτ′)
2	*Sap. Solom.*	αρ′ 1100
3	*Sap. Jes. F. Sirach*	βω′ 2800
4	*Ps. & Cant. Solomonis.*	βϱ′ 2100 (al. 2102)
5	*Esther*	τη′ 308 (al. γν′)
6	*Judith*	αψ′ 1700
7	*Susanna*	φ′ 500
8	*Tobiæ & Tobias*	ιϱ′ 800 (al. 700)

Libri N. T. quibus contradicitur.

1	*Apocal. Joan.*	1500
1	*Apocal. Petri*	4800
3	*Barnabæ Ep.*	1306
4	*Evang. secundum Hebræos.*	2200

Hi in Græco deficiuntur.

Et quæ sunt Apocrypha Veteris.

1	*Enoch*	ϡω′ 1500
2	*Patriarchæ*	ϱ′ 4800
3	*Oratio Josephi*	ϡϱ′ 5100
4	*Assumptio Moysis*	ϡυ′ 4100
5	*Testam. Moysis*	μϱ′ 1100
6	*Abraam*	στ′ 300 (al. γτ′)
7	*Elad & Medad*	ϱ 200
8	*Elias Proph.*	τιϛ′ 316
9	*Sophoniæ prophetia*	χ 600
10	*Zachariæ Patris Joannis*	φ′ 500
11	*Baruch Ambacum, Ezekiel, & Daniel ψευδεπίγραφα.*	… …

Et quæ Novi sunt Apocrypha.

1	*Itiner. Pauli*	3600 (in Græco deest.)
2	*Itiner. Petri*	βψ′ 2800 (al. βψι′)
3	*Itiner. Joannis*	σχ 2500 (al. χν′)
4	*Itiner. Thomæ*	ϡχ 1600
5	*Evang. secundum Thomam*	στ′ 1300
6	Διδαχὴ *Apost.*	ϲ′ 200 (al. σ′)
7	*Clementis* 32.	ϡχ 2600
8	*Ignatii, Polycarpi, Pastoris & Hermæ.*	

Col. 43.

NICEPHORUS CALLISTUS an. 1330. in Iambis.

V. T. sunt libri 22.
Gen. &c.
Jes.
Jud.
Ruth
Regn. 1. 2.
Regn. 3. 4.
Paralip. 2.
Esdras 2.

Hi libri Hist. genuini Scripturæ sunt, quibus nonnulli adjiciunt Esther, Judith, & Tobet.

Libri Metrici,
Job
Dævid
Eccl. } *Solom.*
Cant. }
Prov. }

Prophetarum libri 5.
XII. Proph. libro 1.
Esai.
Jer.
Jezek.
Dan.

N. T. Evang. IV.
Act. Ap.
Ep. Pauli 14.
Ep. Cathol. 7.
Jac. 1.
Pet. 2.
Joan. 3.
Jud. 1.
Apocal. Theologi.

Ἐκτὸς δὲ τούτων τῆς γραφῆς ἄπαντα νόθα.

Col. 44.

Indiculus MS. Cod. Baroc. 206. qui etiam à *Cotelerio* ex Cod. Reg. Paris. 1789. editus est. *De* LX. *libris & quinam extra illos sint.*

1 *Gen.* 2 *Ex.*
3 *Lev.* 4 *Num.*
5 *Deut.* 6 *Jesus*
7 *Jud. & Ruth*
8 *Regn.* 1.
9 *Regn.* 2.
10 *Regn.* 3.
11 *Regn.* 4.
12 Παραλειπόμενα α'. (sc. cum Reg. 4. numerata.)
13 *Job* 14 *Psalt.*
15 *Prov.* 16 *Eccl.*
17 ἄσματα ἀσμάτων ι'. (sic Baroc. & alius Codex Paris. 1607. qui complectitur primam partem hujus Catalogi. Alter iste Paris. 1789. habet ἄσματα ἀσμάτων ι'. Quintus autem inter Metricos dicitur.)
18 *Esdras* 19 *Oseæ*
20 *Amos* 21 *Michæas*
22 *Joel* 23 *Jonas*
24 *Abdias* 25 *Naum*
26 *Ambacum*
27 *Soph.* 28 *Aggæ.*
29 *Zach.*
30 *Mal.*
31 *Esai.*
32 *Jer.*
33 *Jezek.*
34 *Dan.*

Evangelium.
35 *Matt.*
36 *Marc.*
37 *Luc.*
38 *Joan.*
39 *Act. Ap.*
40 *Epi Jacobi*
41 *Petri*
42 *Petri*
43 *Joannis*
44 *Joannis*
45 *Joannis*
46 *Judæ*
47 *Pauli ad Rom.*
48 *Cor.*
49 *Cor.*
50 *Gal.*
51 *Ephes.*
52 *Philip.*
53 *Col.*
54 *Thess.*
55 *Thess.*
56 *Tim.*
57 *Tim.*
58 *Tit.*
59 *Philem.*
60 *Heb.* (a)

Et qui extra LX. *sunt.*

1 *Sap. Solom.*
2 *Sap. Siracb*
3 *Maccab.*
4 *Maccab.*
5 *Maccab.*
6 *Maccab.*
7 *Esther*
8 *Judith*
9 *Tobit.*

Et qui Apocryphi.

1 *Adam.*
2 *Henoch*
3 *Lamech*

Col. 45.

4 *Patriarchæ*
5 *Josephi Oratio*
6 *Eldam & Modam* (Paris. *Eldad & Medad.*)
7 *Test. Mosis* (defectus hic octavi in membranis cum Baroc. tum Paris. legendum haud dubio *Assumptio Mosis*, uti conjicit *Cotelerius.*)
9 *Psalmi Solom.*
10 *Eliæ Apocal.*
11 *Esaiæ Visio.*
12 *Sophoniæ Apocal.*
13 *Zachariæ Apocal.*
14 *Esdræ Apocal.*
15 *Jacobi Elifurii*
16 *Petri Apocal.*
17 Περίοδοι καὶ Διδαχαὶ *Apostolorum.*
18 *Barnabæ Ep.*
19 *Pauli* ἀναβάσεις (sic Baroc. & Paris. legendum videtur ἀποκάλυψις.)
20 *Pauli Apocal.*
21 Διδασκαλία *Clementis.*
22 Διδαχαὶ *Ignatii*
23 Διδαχαὶ *Polycarpi*

in Cod. Baroc. hic deest, librarii culpa. nam 22m sequitur 24us.

24 *Evang. Barnabæ*
25 *Evang.* τῶν Μαθητῶν. (i. e. *Matthæi*, male apud *Cotelerium Matthæi.*)

MS. Baroc. 131. recens Indiculus V. T.

Gen. &c.
Jos.
Jud.
Ruth
Regn. 4.
Paralip. 2.
Esdræ 2.
Psalt.
Job.
Sap. Solom.
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Sap. Jesu F.
Sirach
Prophetæ
Oseæ &c.
Esai.
Jer.
Jezek.
Dan.
Esther
Tobiæ
Judith.

N. T. Græcum manu Vet. Laud. C. 63.
Act. Ap.
Ep. Pauli
Ep. Catholicæ
Synaxarion
Evang. 4. (Quæ loco postremo collocantur compactoris haud dubio culpa.)

Col. 46.

Stichometria Codicis Græci Prophetarum *Rupefucaldiani*, scripta ante annos mille literis majusculis, *Latinis* quidem, sed ad Biblia Græca spectans:

	versus
Gen.	4500
Ex.	3700
Lev.	2800
Num.	3650
Deut.	3300
Jes. N.	2000
Jud.	2000
Ruth	250
Regn. 1.	2500
2.	2000
3.	2600
4.	2400
Psalmi	5000
Prov.	1600
Eccl.	600
Cantica C.	300
Sapientia	1000
Sap. Jesu	2500
XII. *Prophetæ* (numerus generalis cum partic. non concordat.)	3110
Oseæ	530
Amos	410
Mich.	310
Joel	90
Abdiæ	70
Jonas	150
Naum	140
Abacum	160
Soph.	160
Agg.	110
Zach.	660
Mal.	200
Isai.	3600
Jer.	4700
Ezech.	3600
Dan.	1600
Maccabæorum sic.	
Liber 1.	2300
Liber 2.	2300
Liber quartus	1000
Judith	1300
Esdræ	1500
Esther	1000
Job	1600
Tobiæ	1000
Evangelia 4.	
Matthæus	2600
Joannes	2000
Marcus	1600
Lucas	2900
Epistulæ Pauli ad	
Rom.	1040
Cor. 1.	1060
2.	760
Gal.	350
Eph.	375
Tim. 1.	208
2.	288
Tit.	140
Col.	251
Philem.	50
ad Petrum 1.	200
ad Petrum 2.	140
Jacobi Ep.	220
Joannis 1.	220
2.	20
3.	20
Judæ	70
Barnabæ Ep.	950
Joannis Rev.	1200
Actus Ap.	2600
Pastoris (lib.)	4000
Actus Pauli	3509.
Revel. Petri	270

Ex scribentis incuria omissæ sunt Epistolæ 2. ad *Thes.* & Epist. ad *Heb.* & *Philip.* cum libris *Paralipom.*

Editus est iste Indiculus à *Cotelerio*, & ante illum, quod tamen nesciebat ille, à *Morino*. Editio *Cotelerii* habet *Jer.* 4070. *Tim.* 2. 289. *Judæ* 60. *Barn. Epist.* 850. *Act. Pauli* 4560. *Revelatio Petri* 2070.

(a) 60 *auctoritatis, supra cæteros, eximiæ libros V. & N.T.* agnoscit quoque ANTIOCHUS (an. 614.) Prol. Homil. Ita PHILIPPUS SOLITARIUS Dioptræ IV. 19. *Libros omnes, numero* 60. *compositurum, 46 V.* (hocestfore librarii) 27. *T.N.*

Col. 47.

Indiculus Cod. *Alex.* literis uncialibus ante annos 1000. præfixus, illorum Voluminum contenti exhibens:

Γένεσις Κόσμου
Ἔξοδος Λιγύπτου
Λευϊτικὸν
Ἀριθμοὶ
Δευτερονόμιον
Ἰησοῦς Ναυῆ
Κρίται
Ῥὼθ
Ὅμου βιβλία δ'
Βασιλείων α'
Βασιλείων β'
Βασιλείων γ'
Βασιλείων δ'
Παραλειπομένων α'
Παραλειπομένων β'
Ὅμου βιβλία ε'
Ψαλτήριον σὺν ᾠδαῖς
Ἀδὴ
Παροιμίαι
Ἐκκλησιαστὴς
Ἀσμα ἀσμάτων
Σοφία Σολομῶντος
Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σειρὰχ
ἡ Καινὴ Διαθήκη.
Εὐαγγέλια δ'
Κατὰ Ματθαῖον
Κατὰ Μάρκον
Κατὰ Λοῦκαν
Κατὰ Ἰωάννην
Πραξεις Ἀποστόλων
Καθολικαὶ ζ'
Ἐπιστολαὶ Παύλου ιδ'
Ἀποκάλυψις Ἰωάννου
Κλήμεντος ... λη α'
... υτος ... λη β'
Ὅμου βιβλία ...
Ψαλμοὶ Σαλωμῶντος ιη'.

Librorum hunc syllabum exhibemus eisdem quibus in ipso Cod. MS. conspicitur literis, uncialibus tantum in communes nostros commutatis. Et sequimur in hoc Virum summe venerabilem *Gul. Beveregium*, quem nuper ad Sedem Asaphensem evexit eximia pietas cum literis reconditiss. conjuncta; in *Vindiciis Canonum Ecclesiæ primit.*

MUNQMERON AGU DE

Biblia Græca aliaque Orientalia.

Col. 48.

Cod. Vat. sive Ed. V.T. Græci Rom.
Gen. &c.
Jes. N.
Jud.
Ruth.
Regn. 4.
Paralip. 2.
Esdræ 2.
Neem.
Tobit
Judith
Esther
Job
Psal.
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Solom. Sap.
Sap. Sirach.
XII. *Proph.*
Esai.
Jer.
Baruch
Threni
Ep. Jeremiæ
Jezek.
Dan.
Maccab. 3.

N. T. Græcum MS. Coll. Magd.
Evang. 4.
Act. Apost.
Ep. Cathol.
Ep. Pauli.
Deest *Apocal.* neque mutilus tamen est Codex. Eadem manu sequitur Psalterium.

Col. 49.

Editio Aldina.
Gen. &c.
Jes. N.
Jud.
Ruth
Regn. 4.
Paralip. 2.
Esdræ 1.
(liber Apocryphus)
Esdræ 2. (cum Neemia)
Esther
Tobit
Judith
Job
Psalt.
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Sap. Solom.
Sap. Sirach
Esai.
Jer.
Baruch
Threni
Ep. Jeremiæ
Dan.
XII. *Proph.*
Maccab. 3.
Evang. 4.
Act. Ap.
Ep. Pauli
Cathol.
Apocal.

Idem ordo servatur in *Erasmi* N. Test. Græco.

Col. 50.

Codex N. T. MS. olim *Heidelberg.* nunc *Vat.*
Evang. Mat.
Marci
Joannis
Lucæ
Act. Ap.
Ep. Cathol.
Paulinæ
Apoc. Joan. Theologi.

In Cod. quoque MS. Coll. Novi Epistolas *Paulinas* præcedunt *Catholicæ.*

Cod. N. T. Græci manu vet. *Bodl. Hunt.* 131.
ἀχιφαλῶ & μειυρῶ.
Act. Ap.
Ep. Cathol.
Apocal.
Ep. Pauli
Singulis libris subjicitur versuum numerus.

Col. 51.

V. T. Syriacum MS. *Pocock.*
Gen. &c.
Job justus
Jos.
Jud.
Samuel
Reges
Chron.
Prov. Salom.
Coheleth (Eccl.)
Sap. Salomonis
De Fœminis laudabilibus, viz.
Ruth
Susanna
Esther
Judith
Ezra
Jesus bar Simeon dictus Bar Asira
Maccabæi 3.
Josephus, sc.
Sermo de Eliezer & Shemana & Filiis ejus (Shemanæ.)
Esdras
Tobis
Esai.
Tereasar (i. e. XII. Proph.)
Jer. cum
Threnis
Baruch
Ezek.
Dan. (cum fabula Belis, & Draconis.)

Col. 52.

V.T. Syr. MS. aliud Arch. C. Bodl. 4.
Gen. &c.
Job
Jos.
Jud.
Samuel
Reges
Chron.
Prov. Salom.
Eccl.
Cant.
Sap. Salom.
Ruth
Susanna
Esai.
XII. *Proph.*
Jer. cum Threnis & Baruch
Ezek.
Dan. &c.
Esther
Judith
Ezra
Nehem.
Sirach
Maccabæi 3.
Josephus
Ezræ tertius
Tobiæ.

N. T. Syriacum à *Gundelio* Ed. 1555.
Evang. 4.
Ep. Pauli 14.
Act. Ap.
Epistolæ Jacobi, Petri & Joannis.
Desunt *Ep. Judæ & Apoc.* quæ postea tamen Syriace Editæ sunt.

Col. 53.

Biblia *Æthiopica.*
Tomus 1. LEX dictus, qui *Octateuchus* est, sc.
1 *Creatio*, alias *Primus* liber *Legis* vel *Generationis.*
2 *Exitus*
3 *Levitarum*
4 *Numeri*
5 *Tabernaculi*
6 *Josue*
7 *Ducum*
8 *Ruth*
Tomus 2. REGES dictus, continet lib. 12.
1, 2 *Samuelis 2.*
3, 4 *Hebræorum 2.*
Hos 4. tamen communius more Græcorum 1, 2, 3, & 4 *Regum* vocant.
5, 6 *Minorum* seu *Inferiorum 2.* Sic accepisse videntur Græcum *Paralipomena.*
7 *Ezræ 2.*
8 *Tobiæ*
9 *Judith*
10 *Esther*
11 *Jobi*
12 *Psalmorum.*
Tomus 3. SALOMON dictus, 5. libros continet.
1 *Prov.*
2 *Concio*, sive *Circulus* (ut vox Æthiopica proprie significat) seu *Cœtus* hominum in modum circuli congregatus.
3 *Canticum C.*
4 *Sapientiæ*
5 *Siracides.*
Tomus 4. PROPHETÆ dictus continet libros 18.
1 *Esaias*
2, 3, *Jeremiæ prophetia & Threni ejus.*
4 *Baruch*
5 *Ezekiel*
6 *Daniel.*
Prophetæ Minores
7 *Hoseas*
8 *Joel*
9 *Amos*
10 *Obadia*
11 *Jonas*
12 *Michæas*
13 *Nahum*
14 *Habacuc*
15 *Sophonias*
16 *Haggæus*
17 *Zacharias*
18 *Malachias*
His addunt Coronidis loco *Maccabæorum* libros 2. N. T. etiam in 4. partes dividitur. Prima dicitur EVANGELIUM & continet 4. *Evangelia.*
Secunda ACTA (sc. Apost.)
Tertia PAULUS dicta continet Epistolas 14. ad *Rom.*
Cor. 2. Gal. Eph.
Phil. Col. Thess. 2.
Tim. 2. Tit. Philem.
Heb.
Quarta APOSTOLUS continet 7. Epistolas, *Jacobi, Petri 2.*
Joan. 3. Judæ.
Pro additamento est illis *Visio Johannis Abukalamsis.* Quam vocem ex Græco *Apocalypsis* corrupta cognomentum ejus putavisse videntur.
N. Testamento communiter annumerant quod Græco vocabulo *Synodum*, seu *Librum Synodalem* vocant, qui continet *Constitutiones & Canones Apostolorum*, à nostris vero haud parum discrepantes.

Col. 54.

Biblia *Moscovitica* (è Græcis quoque derivata.)
Gen. &c.
Jes.
Jud.
Ruth.
Regn. 4.
Paralip. 2.
Esdræ
Neem.
Esdræ 2.
Esdræ 3.
Tob.
Judith
Esther
Job.
Psalt.
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Sap. Solom.
Liber Jesu Sirach
Esai.
Jer.
Lam. cum Oratione
Baruch cum Epistola
Ezek.
Dan.
XII. *Proph.*
Maccab. 3.
Evang. 4.
Act. Ap.
Ep. Cathol. 7.
Paulinæ 14.
Apocal.

Bibl. *Armenica*, quæ typis excusa habentur, ex Lat. Vulg. *traducta sunt.*

Col. 55.	Col. 56.	Col. 57.
HILARIUS Pictav. an. 360. Præf. in Pſal.	PHILASTRIUS an. 370. de Hær.	HIERONYMUS an. 380. Ep. ad Paulinum.
Ea cauſa eſt ut in 22. libros lex V. T. deputetur, ut cum literarum numero conveniant. Qui ita ſecundum traditiones veterum deputantur, ut Moſis ſint libri 5.	cap. 40. 41. *Statutum eſt ab Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus, non aliud legi in Eccleſia debere Catholica niſi Legem, & Prophetas, & Evangelia, & Actus Ap. & Pauli 13. Epiſtolas, & 7. alias, Petri 2. Joannis 3. Jude 1. Jacobi 1. que 7. Actibus Ap. conjunctæ ſunt. Scripturæ autem abſcondite i. e. Apocryphæ, eſſe legi debent, mirum cauſa à perfectis; non ab omnibus legi debent, qui non intelligentes multa addiderunt & tulerunt, quæ voluerunt Hæretici. Nam Manichæi, Apocrypha B. Andreæ Ap. i. e. Actus quos fecit veniens de Ponto in Græciam, quos conſcripſerunt tunc diſcipuli ſequentes Apoſtolum. Unde & habent Manichæi & alii tales Andreæ beati, & Joannis Actus Evangeliſtæ beati, & Petri ſimiliter Apoſtoli, & Pauli pariter Apoſtoli; in quibus quia ſigna fecerant magna, & prodigia, ut & pecudes, & canes, & beſtiæ loquerentur, etiam & animas hominum tales, vel canum & pecudum ſimiles imparaverunt eſſe hæretici perditi. Sunt alii quoque qui Ep. Pauli ad Heb. non adſerunt eſſe ipſius, ſed dicunt eum Barnabæ eſſe Apoſtoli, aut Clementis de Urbe Roma Epiſcopi. Alii autem Lucæ Evang. aiunt Epiſt. etiam ad Laod. ſcriptam. Et quia addiderunt in ea quædam non bene ſentientes, inde non legitur in Eccleſ. & ſi legitur à quibuſdam, non tamen in Eccleſia legitur populo, niſi interdum. Et in ea quia rhetorice ſcripſit, ſermone plebeio, inde non putant eſſe ejuſdem Apoſtoli. Et quia & factum Chriſtum dicit in ea, inde non legitur &c.*	*Genſ. &c. Joſ. N. Jud. cum Ruth. Reg. 4. Hebraïs 2. Paralipomenon qui dicuntur liber Eſdræ 2. (Heb. 1.) Heſter. Eſai. Hier. Ezech. Dan. XII. Proph. lib. 1. Job. Pſalt. Prov. Eccl. Cant. C. Salomonis. In his conchyliorum numerum librorum V. T. Novi vero; Evang. IV. Act. Ap. Ep. Pauli 14. Petri 2. Jacobi 1. Jude 1. Johan. 3. Apocal. Johan. Hæc ſunt quæ Patres intra Canonem conchyliorum, & ex quibus fidei noſtræ aſſertiones conſtare voluerunt. Sciendum tamen eſt, quod & alii libri ſunt, qui non Canonici, ſed Eccleſiaſtici à majoribus appellati ſunt, i. e. Sap. quæ dicitur Salomonis, & alia Sap. quæ dicitur Filo-*

Idem apud Caſſiodorum Div. lit. c. 12.

RUFFINUS an. 380. expoſ. Symboli.

Col. 58.

Col. 59.

* Poſt recenſitos libros 22. juxta Hebræorum diſtributionem in *Legem*, *Proph.* & *Hagiogr.* hæc ſubdit: *Hic Prologus ſcripturarum quaſi galeatum principium, omnibus libris, quos de Hebræo vertimus in Latinum, convenire poteſt: ut ſcire valeamus quicquid extra hos eſt, inter Apocrypha eſſe ponendum. Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inſcribitur, & Jeſu F. Sirach liber, & Judith, & Tobias, & Paſtor, non ſunt in Canone. Maccabæorum primum librum Hebraicum reperi: Secundus Græcus eſt; quod ex ipſa quoque Phraſi probari poteſt.* Præf. in Prov. *Sicut ergo Judith & Tobiæ & Maccabæorum libros legit quidem Eccleſia, ſed eas inter Canonicas Script. non recipit: ſic & hæc duo vol.* (Eccleſ. & Sap.) *legat ad ædificationem plebis, non ad authoritatem Eccleſiaſticorum dogmatum confirmandam.* In Prologo Tobiæ, juxta Editiones hodiernas, mendo vetuſto, videtur librum iſtum *Hagiographis* accenſere: *Librum Tobiæ, quem Hebræi de catalogo divinarum Script. ſecantes, his quæ Hagiographa memorant, maneiparunt.* Mendum idem reperitur in Prol. *Judith*: *Apud Hebræos liber Judith inter Hagiographa legitur: cujus authoritas ad roborandā illa quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur:* In utroque loco pro, *Hagiographa*, legendum eſſe *Apocrypha*, res ipſa loquitur, & fatentur Auctor *Gloſſæ Ordin. Comeſtor, Hugo Card. Brito*, liber *Mamotrectus*, *Abulenſis*, Auctor Præfationis Bibliorum una cum *Gloſſa* Ord. & *Lyrano* editorum, adſtipulantibus etiam *Driedone*, *Catharino*, *Garſ. Galarza*, *Simonio*, aliiſque Communionis Rom. ſcriptoribus. In *Gloſſa Interlineari* in Prol. Tobiæ, ſuper vocem, *Agiographa*, notatur; *alias Apocrypha.* Quam gloſſam mala fide omiſerunt Pontificii in Editionibus recentioribus. In Biblio quodam MS. *Lambeth.* ad Prol. Judith, notatur in marg. manu ſupra annos 200. vetuſta: *Apocrypha eſt verior lectio.* In alio *Bodleiano* (NE. A. 2. 1.) adnotatur ad Prol. Tobiæ manu antiqua: *immo verius inter Apocrypha.* Neque deſunt hodie Exemplaria vetuſta, in quibus reperitur, non *Hagiographa*, ſed *Apocrypha*: nempe *Apocrypha* legitur in Prologo Judith in alio Biblio *Lambethino* optimæ notæ 2. vol. prægrand. Et in Biblio Bodl. NE. F. 3. 25. legitur *Apocrypha* in utroque Prologo. Inter antiquiores, quotquot lectionem *Hagiographa* veram eſſe crediderunt, ii ſtatuunt vocem *Hagiographa* in illis locis largiori ſenſu ſumendam eſſe, ita ut includat *Apocrypha.* Ita *Dionyſius Carthuſianus.* Et in tertio quodam Biblio MS. Biblioth. Bodl. (Laud. F. 107.) ad vocem *Agiographa* in Prol. *Tobiæ* notatur; *i. e. Apocrypha, ſc. Agiographa dicuntur large.* Ibid. in Prol. *Judith*, ſupra vocem, *Agiographa*, apponitur hæc nota interlinearis, *large.* Futiliſſima ſunt, quæ habet de horum locorum lectione *Iſ. Voſſius* in ſcriptis contra *Simonium.*

Addit *Hieronymus* Prol. in Judith, quod *hunc librum Synodus Nicæna in numero S. Scripturarum legitur computaſſe.* Nullum unquam exſtitiſſe Synodi Nicænæ decretum de Canone Scripturarum, ſed deceptum fuiſſe *Hieronymum* neſcio qua falſa relatione, contendit ipſe *Duſſin*, ſcriptor Pontificius. Sed exſtitiſſe olim Indiculos librorum ſacrorum, ſub nomine Synodi *Nicænæ*, atque etiam *Chalcedonenſis*, etſi ſpurios haud dubio & ſuppoſititios, colligo ex *Caſſiodori* de Inſtit. Div. Lit. cap. 14. ubi poſtquam locutus fuiſſet de *Hieronymi* Bibliis & librorum diviſione, hæc ſubdit: *Unde licet multi Patres, i. e. S. Hilarius & Ruffinus, & Epiphanius, & Synodus Nicæna, & Chalcedonenſis non contraria dixerint, ſed diverſa: omnes tamen per diviſiones ſuas libros divinos ſacramentis competentibus aptaverunt.*

Vide ſupra Col. 2. ex Prol. Galeato in Reg. Quæ vulgo vocantur Apocrypha, diſertis verbis ibi rejicit. *

Scriptores Ecclesiæ Latinæ.

Col. 60.

lii Sirach. — Ejusdem vero ordinis libellus est Tobiæ & Judith & Maccabæorum libri. In N. vero T. libellus qui dicitur Pastoris sive Hermes; qui appellatur duæ viæ, vel judicium Petri. Quæ omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad Authoritatem in his fidei confirmandam. Cæteras vero Scripturas Apocryphas nominarunt, quas in Ecclesiis legi noluerunt. Hæc nobis à Patribus tradita sunt, quæ opportunum visum est hoc in loco designare, ad institutionem eorum, qui prima sibi Ecclesiæ ac Fidei elementa suscipiunt, ut sciant ex quibus sibi Fontibus Verbi Dei hauriendæ sint pocula.

AUGUSTINUS an. 400. De Doctr. Chr. II. 18.

In Canonicis Script. Ecclesiarum Cathol. quamplurium auctoritatem sequatur, inter quas sane illæ sunt, quæ Apostolicas sedes habere & Epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Script. Canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur Ecclesiis Cathol. præponat eis quas quædam non accipiunt: In eis vero quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures gravioresque accipiunt eis quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiæ tenent. Si autem alias invenerit à pluribus, alias à grandioribus haberi, quanquam hoc facile invenire non possit, æquales tamen auctoritatis eas habendas puto. Totus autem Canon Script. in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur:

5 Moysεos. Jes. N. Jud. Ruth, qui magis ad Regnorum principia videtur pertinere. Reg. 4. Paralip. 2. Job. Tobias. Hester. Judith. Maccab. 2. Esdræ 2. Prophetæ. In quibus David unus liber Psalmorum. Prov. Cant. C. Eccl. Salomonis. Nam illi 2. libri, unus qui Sap. & alius Ecclesiasticus inscribitur de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur. Nam Jesus F. Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur. Qui tamen quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetæ appellati sunt. XII. Proph. libri singuli: qui connexi sibimet quoniam nunquam sejuncti sunt, pro uno habentur.
Deinde 4 Prophetæ sunt majorum vol. Esai. Hier. Dan. Ezech.
His 44. libris V. T. terminatur auctoritas. N. T. Evang. 4. Ep. Pauli 14. Petri 2. Joan. 3. Judæ 1. Jac. 1. Act. Ap. Apocal. Joan.

Col. 61.

Idem ibid. juxta *Cassiodorum* (qui ordinem ejus accurate non servat.)
Libri Hist. 22.
Moysi 5.
Jes. N. 1.
Jud. 1.
Ruth 1.
Regn. 4.
Paral. 2.
Tobiæ 1.
Esther 1.
Judith 1.
Esdræ 2.
Maccab. 2.
Prophetici 22.
David Psalt.
Salom. libri 4.
Jesu F. Sirach 1.
Proph. majores 4.
Isai.
Jer.
Ezech.
Dan.
Minores 12.
Ep. Apost. 21. viz. *Pauli* (14)
Petri 2.
Joan. 3.
Judæ 1.
Jac. 1.
Evangeliorum libri 4.
Act. Ap.
Apocal.

Col. 62.

INNOCENTIUS I. Papa an. 405. Ep. ad Exuperium (& apud *D. Exiguum.*)
Qui libri recipiantur in Can. S. Scrip. brevis annexus ostendit.
Moysis libri 5.
Jes. N. Jud.
Regn. 4. simul & Ruth
Proph. libri 16.
Salomonis libri 5.
Psalt.
Item Hisforiarum
Job. Tob. Esther.
Judith. Maccab. 2.
Esdræ 2. Paral. 2.
N. T. Evang. IV.
Ep. Pauli 14.
Joan. 3.
Petri 2.
Judæ 1.
Jac. 1.
Actus Ap.
Apoc. Joannis.
Cætera autem quæ vel sub nomine Matthiæ, sive Jacobi Minoris, vel sub nomine Petri & Joannis, quæ à quodam Leucio scripta sunt, vel sub nomine Andreæ, quæ à Xenocharide & Leonida Philosophis; vel sub nomine Thomæ, & si qua sunt alia, non solum repudianda, verum etiam noveris esse damnanda.

Col. 63.

Conc. CARTHAG. an. 419. Can. 27.
Placuit ut præter Canonicas Script. nihil in Ecclesia legatur. Sunt autem Canonicæ Script.
Gen. &c. Jes. N.
Jud. Ruth. Reg. 4.
Paralip. 2. Job.
Psalt.
Solomonis libri 5.
Prophetarum libri 12.
(apud Cresconium *Liber 12. Proph.*)
Esai. Jer. Jezech.
Dan. Tobias. Judith.
Hester. Esdræ 2. (apud *D. Exiguum* adjiciuntur *Maccabæorum libri 2.* ita etiam in Ed. Græca *Juffelli.* A *Beveregiana* absunt. Nec recensentur in *Cresconii*, ipsius Africani Episcopi, Collectione. Testatur insuper *Justellus* abesse eos ab aliis Græcis Codd. cum editis, tum MSS.)
N. T. Evang. IV. Act. Ap.
Ep. Pauli 14. Petri 2.
Joan. 3. Jac. 1. Jud. 1.
Apocal. Joannis.
Hoc autem Exatri & nostro in sacris comministro Bonifacio, & aliis earundem reg. Episcopis, ad propositi Canonis confirmationem significentur. (Desunt hæc apud *Cresconium.*)

Col. 64.

EUCHERIUS Lugd. an. 434. Quæst. V. & N. T. de illis hoc ord. agit.
Gen. &c.
Job
Reg.
Michæas
Esai.
Ezech.
Paralipomenon.
Psal.
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Evang. IV.
Epist. Pauli ad Rom.
Cor. 2.
Eph.
Col.
Tim. 2.
Heb.
Act. Ap.
Ep. Jacobi
Joannis.
Apocal.
(De cæteris nihil habet.)

Col. 65.

Synodus ROM. sub *Gelasio* I. an. 494.
Gen. &c. Jes. N. Jud.
Ruth. Reg. 4. Paralip. 2.
Psal. 150. Salom. libri 3.
sc. Prov. Eccl. Cant. C.
Sap. Ecclesiasticus.
Ordo Prophetarum,
Isai. Jer.
Cinoth. i. e. de Lamens. suis
Ezech. Dan.
Oseæ l. 1. Am. l. 1.
Mich. l. 1. Joel l. 1.
Abd. l. 1. Jonæ l. 1.
Na. l. 1. Hab. l. 1.
Soph. l. 1. Agg. l. 1.
Zach. l. 1. Mal. l. 1.
Ordo Historiarum.
Job. Tobias. Esdræ l. 1.
Esther. Judith.
Maccab. l. 1. (in alio Cod. *libri 2.*)
N. T. Evang. IV. Act. Ap.
Epist. Pauli 14.
Apocal. Joannis.
Ep. Canonicæ 7.
Jacobi, Petri 2. Joan. 3.
Judæ Zelotis Apost.
De hac canone non immerito ambigitur, cum in ipsa *D. Exigui* Romana Collect. inter alia *Gelasii* decreta non reperitur. Nec habetur hæc pars Decreti *Gelasiani* apud *Gratianum* Dist. 15. ubi altera pars reperitur. Nec tribuitur ab *Ivone*, apud quem habetur, *Gelasio*. A *Burchardo* vero *Gelasio* tribuitur.

Col. 66.

CASSIODORUS Instit. Div. Lit. circa an. 556.
Codex 1. Octateuchus:
Gen. &c.
Jes. N.
Jud.
Ruth.
Codex 2. Regum:
Regn. 4.
Paralip. 2.
Codex 3. Prophetarum.
Isai. Jer.
Ezech.
Dan.
XII. Proph.
Codex 4. Psalterium.
Codex 5. Salomonis:
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Codex 6. Agiographorum:
Job
Tobias
Esther
Judith
Esdræ 2.
Maccab. 2.
Codex 7. Evangelistarum.
Codex 8. continet Canonicas Ep.
Apostolorum.
Codex 9. Act. Ap. & Apocalypsin continet.

Col. 67.

Codex Veteris Translationis Lat. *Itale* dictæ ap. *Cassiod.* ibid. c. 14.
Gen. &c.
Jes. N.
Jud.
Ruth
Regum 4.
Paralip. 2.
Psalt. lib. 1.
Salom. libri 5.
Prov.
Sap.
Ecclesiasticus
Ecclesiastes
Cant. C.
Prophetæ:
Isai. Jer.
Ezech. Dan.
Os. Amos &c.
Job.
Tobias
Esther
Judith
Esdræ 2.
Macab. 2.
Evang. 4.
Act. Ap.
Epistolæ Petri ad gentes
Judæ Ep.
Jacobi ad 12. tribus.
Joannis ad Parthos.
Ep. Pauli.
Apoc. Joannis

Col 68.

JUNILIUS Episc. Afric. circa an. 560. De Part. Div. Legis lib. 1. cap. 3. &c.

Libri perfectæ auctoritatis
Gen. &c. Jes. N. 1. *Jud.* 1. *Ruth* 1. *Regum* 4.

Prophetæ: *Psal.* 150. *Oseæ l.* 1. *Esai. l.* 1. *Johel. l.* 1. *Amos l.* 1. *Abd. l.* 1. *Jonæ l.* 1. *Mich. l.* 1. *Nasum l.* 1. *Soph. l.* 1. *Abac. l.* 1. *Hier. l.* 1. *Ezech. l.* 1. *Dan. l.* 1. *Agg. l.* 1. *Zach. l.* 1. *Mal. l.* 1.
Salomonis Prov. Eccl.
Jesus F. Sirach.

Libri mediæ auctoritatis: *quos* PLURES *ad Canonicos adjungunt*:
Paralip. 2. *Job. Esdræ* 2. *Judith. Hester. Maccab.* 2. *Hi libri non inter Canonicas Script. currunt, quoniam apud Hebræos quoque super hac differentiâ recipiebantur, sicut Hieronymus cæterique testantur.*

Libri nullius auctoritatis, quos QUIDAM *ad Canonicos adjungunt*:
Sapientia. Cantica C.

In N. T. Libri perfectæ auctor.
Evang. IV. *Act. Ap.*
Pauli Ep. 14. *Petri ad Gentes* 1.
Joannis Ep. 1.

Libri mediæ auctoritatis,
Jacobi Ep. Petri 2da. *Judæ. Joannis* 2. & 3. } *à quamplurimis cæteris adjunctæ.*
Apocal. de qua apud Orientales admodum dubitatur.

V. & N. T. dividit idem in libros *Historicos, Prophet. Proverbiales,* (sc. *Prov. Ecclesiasticum, Cant. C.*) & *simplicis doctrinæ* (ut *Ecclesiasten,* & *Ep. Apostolorum.*)

Col. 69.

ISIDORUS Hisp. (an. 600.) Offic. l. 12. *V. T. Scriptores secundum Judæorum trad. habentur*: *Moyses scripsit* Pent. Jesus N. *librum suum*: Judicum & Ruth & Samuelis 1*m Samuel*: Samuelis 2*m David*: Malachim *totum Hieremias*: Job *librum Hebræi puant scripsisse Moysen, alii unum ex Prophetis*: Psalterium *scrip.* 10. *Prophetæ i. e. Moyses, David, Salomon, Asaph, Eman Ethan, Iditum, & filii Chore, i. e. Aser, Elana, Eliasaph, Abiathar. Sunt & qui Esdram, & Aggæum, & Zachariam scripsisse dicunt.* Prov. Eccl. Cant. C. *scripsit Solomon.* Esaias *scr. librum suum*: Hieremias *suum, cum* Lament. Ezechielem, XII. Proph. Dan. Paralipomenon, Hester, *scr. viri Synagogæ sapientes.* Esdras *scr. librum suum. — Qui & totum V. T. reparatum & correctum in* 22. *libris constituit: ut tot libri essent in Lege, quot & literæ habentur. Librum* Sap. *Salomon scripsisse probatur. — Hoc opus Hebræi (ut quidam sapientium meminit) inter Canonicas Scrip. recipiebant, sed postquam Christum interfecerunt, memorantes in eodem libro tam evidentissima in eo de Christo testimonia &c. —* Ecclesiasten *composuit Jesus F. Sirach — qui liber apud Latinos propter eloqui similitudinem, Salomonis titulo prænotatur.* Judith, Thobiam, Maccabæorum *libros qui authores scr. minime constat. Inter* 4. *Evang.* Matthæus *Hebræo scripsisse perhibetur eloquio, cæteri Græco.*
Paulus 9. *Epistolas* 7. *Ecclesiis destinavit, reliquæ discipulis suis missæ,* Tim. Tito, Philemoni. *Ad* Heb. *autem Epistola plerisque Latinis ejus fuisse, incerta est, propter dissonantiam sermonis, eandemque alii Barnabam conscripsisse, alii à Clemente scriptam fuisse suspicantur.* Petri 2da *à quibusdam ejus fuisse non creditur, propter stili sermonisque distantiam.* Jacobi *Epistola à nonnullis ejus esse negatur; sed sub nomine ejus ab alio dictata existimatur.* Joannis *tantum* 1a *à quibusdam ejus esse asseritur, reliquæ* 2 Joannis *cujusdam Presbyteri existimantur.* Judas *suam edidit Ep.* Actus Ap. *Lucas*: Apoc. *Joannes Evang. Hi sunt scriptores S. Librorum div. inspiratione loquentes, &c.*

Col. 70.

Eadem magna ex parte recitantur *Orig.* VI. 4. Gen. Jos. Jud. Ruth. Malachim. Paralip. Job. Psal. Prov. Coheleth seu Eccl. Sirhassirim 1. Cant. C. Esai. Hier. & Lament. Ezech. Dan. XII. Proph. liber. Esdræ liber *auctoris sui titulo prænotatur, in cujus textu ejusdem Esdræ Neemiæque sermones pariter continentur. Nec quenquam moveat, quod unus Esdræ dicitur liber: quia* 2*dus* 3*us &* 4*tus non habentur apud Hebræos, sed inter Apocryphos deputantur.* Hester. Liber Sap. *apud Heb. nusquam est, unde & ipse tit. Græcam eloquentiam redolet. Hunc Judæi Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiæ nominatur, quia in eo Christi adventus, qui est Sap. Patris, & Passio ejus evidenter exprimitur.* Ecclesiasticus — *apud Heb. reperitur, sed inter Apocryphos habetur.* Judith. Tobias. Maccabæorum libri.

Evang. IV. Pauli Ep. 13. (de Ep. ad Heb. eadem recitat quæ Col. præced.) Petri Ep. 2æ. Catholicæ. Jacobi, Joannis, Judæ Ep. Apoc. Joannis Evang.

Hi sunt scriptores S. librorum qui per Sp. S. loquentes ad eruditionem nostram & præcepta viuendi & credendi regulam conscripserunt. Præter hæc & alia vol. Apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta 1. *secreta, quia in dubium venisse. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus ex quibus usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum certissima & notissima successione pervenit. In iis Apocryphis etsi inveniatur aliqua veritas, tamen propter multa falsa, nulla est in eis Canonica auctoritas, quæ recte à prudentibus judicantur non esse eorum credenda quibus adscribuntur. Nam multa & sub nominibus Prophetarum, & recentiora sub nominibus Apostolorum ab Hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine Apocryphorum auctoritate Canonica* (intelligit Synodi Rom. sub *Gelasio* decretum) *diligenti examinatione remota sunt.*

Col. 71.

Ibid. cap. 1. transcribit quæ habet *Hieronymus* Prol. in Reg. de Hebræorum divisione Scripturarum in *Legem, Prophetas, & Hagiographa* (vide Col. 2.) quibus hæc subnectit.

Quartus est apud nos ordo V. T. eorum librorum qui in Canone Heb. non sunt. Quorum
1 *Sapientiæ liber est.*
2 *Ecclesiasticus*
3 *Thobias.*
4 *Judith.*
5 & 6 *Maccabæorum*: *quos licet Hebræi inter Apocrypha seperent, Ecclesia tamen Christi inter divinos libros & honorat & prædicat.*

In N. T. 2. *sunt ordines: Evangelicus,* 4. *Evang. Apostolicus, in quo sunt Paulus in* 14. *Epistolis Petrus in* 2. *Joannes in* 3. *Jacob. & Jud. in singulis. Act. Ap. Apoc. Joannis.*

In libro *Prœmiorum* de singulis libris agit hoc ord. *Gen. &c.* usque ad *Paralip. Job. Psal. Prov. Eccl. Cant. C. Sap. Ecclesiasticus. Isai. Hier. Ezech. Dan.* XII. *Proph. Esdras. Machab. libri* 2. *licet non habeantur in Canone Hebræorum; tamen ab Ecclesia inter divinorum vol. annumerantur historias.*

Col. 72.

Eodem lib. *Prœmiorum* hæc habet:

Plenitudo N. Veteris que T. in Canone Catholicæ Ecclesiæ, juxta vetustam priorum traditionem ista est. Gen. &c. Huic succedunt libri Jesu N. *vel* Judicum, *sive libellus cujus est tit. Ruth: qui non ad historiam Judicum, ut Hebræi asserunt, sed magis ad principium Regum, pertinere videtur.* Regum *libri quibus* Paralipomenon libri 2. *à latere annectuntur.* — Job *liber vel* Thobias, Hester *sive* Judith, *necnon &* Esdræ *seu* Machabæorum *libri* 2. — *Ex quibus quidem libros* Thobiæ & Judith, *sive* Machabæorum *Hebræi non recipiunt. Ecclesia tamen eosdem inter Canonicas Script. enumerat. Occurrunt debinc Prophetarum libri, in quibus est* Psalmorum *liber* 1. Salomonis 3. *sc.* Prov. Eccl. & Cant. C. *Duo quippe illi egregiæ & sanctæ institu libelli* (Sapientiam dico, & alium qui vocatur Ecclesiasticus) *licet dicantur ab Jesu F. Sirach editi: tamen propter quandam eloquii similitudinem, Salomonis sunt titulo prænotati, qui tamen in Ecclesiæ parem cum reliquis Canonicis libris tenere noscuntur authoritatem. Supersunt libri* 16. *Prophetarum, ex quibus quatuor sunt, qui majora vol. condiderunt, i. e.* Esai. Hier. Ezech. Dan. *Reliqui vero* XII. *breves sunt & contigui, & ob hoc uno vol. coarctati. — Quidam* Hieremiæ Lamentationes *segregantes, de volumine ejus secernunt. Sicque* 45. *libros V. T. suscipiunt.*
Evangelia IV. *sequuntur* Epistolæ Pauli 14. Epist. *quoque* Joannis 3.

Col. 73.

Petri 2. Judæ & Jacobi singulæ. Actus Apost. Apocal. Joannis. *Fium ergo in ordine utriusque T. libri 72.*

In Præf. librorum N. T. eos hoc ord. enumerat: *Evang. 4. Pauli Ep. 14. Petri 2. quæ Canonicæ nominantur. Jacobi 1. Joannis 3. Judæ 1. Act. Ap. Apoc. Joan.*

Negari non potest, quicquid ex adverso contendit *Cosinus* noster, quin *Isidorus iste Hisp.* hodiernis Pontificiis de auctoritate 5. librorum Apocryph. suffragetur: verum parum refert quid tot post Christum seculis temere censuerit aut decreverit unus aut alter, cum alia fuit communis Ecclesiæ Catholicæ sententia.

GREGORIUS Magnus Papa ei coævus Expos. in Job XIX. 13. Maccabæorum librum 1. citaturus: *Si ex libris licet non Canonicis, sed tamen ad ædificationem Ecclesiæ editis testimonium proferamus.*

Auctor Operis *De mirabilibus S. Scrip.* (inter Op. S. Aug.) qui scripsit an. 657. lib. 2. *De Maccabæorum libris, etsi aliquid Mirabilium numero inferendum conveniens fuisse ordini inveniatur, de hoc tamen nulla cura fatigabimur. Quia tantum agere proposuimus ut de* Divini Canonis *Exiguam historicam Expositionem ex parte aliqua tangeremus.*

BEDA (qui cl. an. 700.) *Tobiæ* Expos. *Allegoricam* reliquit. Idem vero l. 3. Com. in Gen. V. T. dividit in *Legem, Proph. & Hagiog. Tria canistra super Caput ejus &c. quid aliud significant quam nisi triparita ipsi populo concessa Divinæ legis eloquia, Legem viz. & Prophetas, & Hagiographa.*

Alibi agnoscit tantum 24. libros V. T. quos dicit cum in V. tum in N. T. præfigurari. *Lib. 4. Com. in Reg. Duodecim Juga boum, 24. V. T. figuraliter accipiendi sunt libri.* In Apoc. 4. *Alæ animalium, quæ sunt 24. totidem V. T. libros insinuant. Quibus Evangelistarum & fulcitur auctoritas, & veritas comprobatur.*

De 6. æt. Mundi ad an. 3496. (ex Eusebio) *Hucusque* Divina Scriptura *temporum seriem continet. Quæ autem post hæc apud Judæos sunt digesta, de libro* Machab. *& Josephi atque Africani scriptis exhibentur.* Eadem habent APO VIEN. (an. 879.) & HERM. CONTRACTUS (an. 1050.)

ALCUINUS an. 800. adversus Elipantum Tolet. l. 1. *Dum tuæ perversitati defecerunt in Prophetis Dei testimonia errori tuo convenientia, finxisti tibi novum quendam Prophetam dixisse, Miserere Domine plebi tuæ &c. — Ecce falsitas in nomine Prophetiæ, ecce perversitas in interpretatione sententiæ, & non frustra oportebat novum Doctorem, novum sibi invenire Prophetam. — In libro* Jesu F. Sirac *hæc præfata sententia legitur, quem librum B. Hieronymus atque Isidorus* (hujus mentem non recte intellexit) *inter Apocryphas i. e. dubias Script. deputatum esse absque dubitatione testatur. Qui etiam liber non tempore Prophetarum, sed Sacerdotum, scriptus est &c.*

Col. 74.

Sacramentarium Gallicanum ante annos 1000.

Incipit Capitulus de vetere (Test.) *canonizatus.*
Liber Geneseos,
Exodum.
Leviticum.
Numeri.
Deut. Josue,
Judicum.
Libri mulierum Ruth,
Sterh & Judith
Maccabæorum libri 2.
Job & Tholias libri singuli.
Regum 4.
Prophetarum libri 16.
Daviticum 5.
Salomon 3. Prov.
Eccl. & Cant. C.
Esdræ unus.
Fiunt libri Veteris numero 44.
De Novo, Apostolorum libri.
(Pauli) 14. *Epistolæ,*
Petri 2. Johannis 3.
Jacobi & Judæ singulæ.
Apocalypsis uno.
Actus Ap. uno.
Evangelia libri 4.
Sacramentorum (quo nomine veteres designabant eum librum, qui Collectiones & Præfationes ad Missas continebat) *uno.*
Fiunt in summa libri 72.

Col. 75.

EUGENIUS III. *Toletanus*, cujus ætatem non satis exploratam habeo, Indiculo versibus scripto.

Regula quos fidei commendat noscere libros,
Hæc nostra præsens bibliotheca tenet.
Legis 5. vol.
Jos.
Sophtim.
Ruth
Reg. 4.
Proph. 16.
Job
Psalt.
Solomon.
Verba dierum.
Esdræ
Esier
Sap. Jesu.
Tobia
Judith
Machabæorum.
Hic T. V. finisque modusque.
Evang. IV.
Pauli Ep. 14.
Jacobus
Petri Ep. 2.
Joannis 3.
Judæ 1.
Act. Ap.
Visio Joannis.

Col. 76.

Ivo an. 1092. in *Decreto.*

De Ord. librorum V. T.
Gen. &c.
Jhesu N.
Jud. Reg. 4.
Ruth Paralip. 2.
Psal. 150.
Salomonis 3.
Job. Tobiæ.
Esdræ. Hester.
Judith.
Machabæorum.
De ord. Proph.
Esai.
Hier. cum Cinoth i. e. Lamentat. suis.
Ezech.
Dan.
Osc. &c.
De ord. librorum N. T. quos sancta Romana Ecclesia tenet, & universalis Ecclesia observat.
Evang. IV.
Act. Ap.
Ep. Pauli 14.
Apoc. Joannis.
Ordo 7. Ep. Canon.
Petri 2.
Jacobi
Jo. Apost. 3.
Judæ Zelotis 3.

Hoc Indiculo sequitur *Ivo* BURCHARDUM, apud quem tribuitur *Gelasio* P. In *Burchardi* vero editione legitur *Salomonis 5. & Machabæorum 2.*

Col. 77.

RUPERTUS Tuitiensis an. 1111. in Gen. 3. 21. *In eo duntaxat qui inscribitur liber Sapientiæ, de illo sic scriptum est. — Verum hæc scriptura neque de Canone est, neque de Canonica Scriptura sunta est sententia hæc.* In Apocal. cap. 3. profitetur se *approbare* ut *non inutilem* eorum sensum, qui 24. Seniores ibi memoratos exponunt de 24. *libris V. T.*

Col. 78.

HUGO DE S. VICTORE (an. 1120.) de Script. cap. 6.

Scripturis V. T. eodem modo enumeratis quo ap. *Hieron.* Prol. in Reg. (*Col.* 2.) hæc subdit: *Sunt præterea alii quidam libri ut* Sap. Salomonis, liber Jesu F. Sirach, *& liber* Judith, *&* Thobias, *&* libri Maccabæorum, *qui leguntur quidem sed non scribuntur in Canone. His 22. libris V. T. 8. libri N. T. junguntur. In 1. ordine N. T. sunt* IV. Evang. *In 2do similiter sunt 4.* Actus viz. Ap. Epistolæ Pauli 14. *sub uno vol. contexta*, Canonicæ Ep. Apocalypsis. *In 3. ordine primum locum habent* Decretalia, *quos Canonicos ix. regulares appellamus. Deinde sanctorum Patrum scripta, i. e.* Hieronymi, Aug. Ambr. Greg. Isidori, Origenis, Bedæ, *& aliorum Doctorum; quæ infinita sunt. Hæc tamen scripta Patrum in textu div. Scripturarum non computantur: quandoquidem in V. T. (ut diximus) quidam libri sunt qui non scribuntur in Canone, & tamen leguntur, ut* Sap. Salom. *& cæteri. Textus igitur div. Script. quasi totum corpus principaliter 30. libris continetur. Horum 22. in Vet. olim vero in N. T. (sicut supra monstratum est) comprehenduntur. Cætera vero scripta quasi adjuncta sunt, & ex his præcellentibus manantia.*

Eadem pene verbatim habet (quod alii ante nos observarunt) *Excerptionum* lib. 2. cap. 9. & *Eruditionis Didasc.* lib. 4. cap. 2. rursus *Erudit. Theolog. in Speculum Ecclesiæ* cap. 8. & in Prol. etiam libri *De Sacram.* cap. 7. In quibus omnibus locis libros V. T. eodem modo distribuens in *Legem, Prophetas, & Hagiographa*, affirmat *Sap. Ecclesiasticum, Judith, Tobiam, & Machab.* in *Canone non scribi.* In loco postremo ait eos *in corpore textus vel in Canone auctoritatis non scribi.*

Liber *Excerptionum* (sive *Exceptionum*) à nonnullis tribuitur *Richardo à S. Victore*, qui eadem vixit ætate; & inter illius opera habetur.

Col. 79.

PETRUS CLUNIAC. an. 1123. Ep. contra *Petrobrusianos*, asserit auctoritatem librorum *Gen. &c. Jes. N. Jud. Ruth. Sam. Reg. Esai. Hier. Ezech. Dan. XII. Minorum, Job, Psal. librorum Salomonis, Paralip. Esdræ. Hester. Ultimus in Agiographis h. e. S. Script. libris sequitur liber Hester. Restant post hos autenticos S. Script. libros, Sapientiæ, Jesu F. Sirac, Tobiæ, Judith, & uterque Machabæorum liber. Qui est ad illam sublimem præcedentium dignitatem pervenire non potuerunt, propter tamen & per necessariam doctrinam ab Ecclesia suscipi meruerunt. Super quibus vobis commendandis, me laborare opus non est. Nam si Ecclesia alicujus precis apud vos est, ejus auctoritate aliquid, saltem parum quid, à vobis suscipiendum est.* (*Evangelia IV. à Petrobrusianis* suscepta fuisse memorat.)

Actus Apost.

Ep. Jacobi, Petri, Joannis, Judæ (quas in Canone *Paulinas* antecedere monet.)

Ep. Pauli. Apocal.

Col. 80.

HONORII Augustodun. an. 1130. in Gemma animæ de antiquo ritu Missæ IV. 118. divisio juxta tempora quibus leguntur in Ecclesia.

Hi libri sunt autentici, & hi sunt in divinis officiis legendi.

Pent. quem scripsit Moyses.

Liber Josue quem ipsemet scripsit.

Liber Judicum & Ruth, quos Gedeon, & Samuel scripsisse dicuntur.

Hier. Propheta, quem ipse scripsit.

Lament. ejusdem.

Apocalypsis, quem scr. Joannes Apost.

Canonicæ Ep. quas scr. Jacobus, Petrus, Joannes, & Judas Apostoli.

Act. Ap. scr. Lucas Evang. libri Regum, quorum 1m scr. Samuel, 2 Nathan, 3. & 4. Hieremias. 2. libri Paralip. quos Sapientes Synagogæ scripserunt.

Parab. Salom. & Eccl. & Cant. C. & liber Sap. quos omnes Salomon scr.

Ecclesiast. quem Jesus F. Sirach composuit.

Liber Job, quem ipsemet scr.

Liber Tobiæ quem ipse scr.

Liber Judith, quem ipsa vel Achior scr.

Hester, quem Mardochæus composuit, sed potius ab Esdra scriptus creditur.

Esdræ liber, quem ipsemet edidisse non ignoratur.

Libri Machabæorum, quorum priorem Simon Pontifex, ultimam partem ejus Joannes ejus F. scripsisse traditur, posteriorem Philo Judæus à Græcis eruditus edidisse cognoscitur.

Ezech. Dan. & XII. Minores Proph. qui à Synagogis Synagogæ scripti dicuntur, sed melius ab ipsis editi creduntur.

Isaias, quem ipse scripsisse non dubitatur.

Ep. Pauli. has ipse omnes scripsit, sed Lucas Evang. ad Hebræos Hebraice compositas (l. compositam) *in Gr. transtulit.*

Col. 81.

RADULPHUS FLAVIAC. an. 1157. in Lev. XIV. 1.

Libri Historici
Gen. &c.
Jos. N. Jud.
Ruth. Reg.
Paralip.
Ezras. Esther.
IV. Evang.
Act. Ap.

Ad divinam hist. pertinent.

Nam Thobias, Judith, & Machabæorum, quamvis ad institutionem Ecclesiæ legantur, personas tamen non habent auctoritatem.

Prophetici
Psal.
Isai.
Jer.
Jezeck.
Dan.
XII. Proph.

Proverbiales
Prov. Salom.
Cant. C.
Sap.
Ecclesiasticus
Job.

Simpliciter docentes: Ecclesiastes, parte majori. Ep. Pauli & cæteræ 7. Canonicæ.

Col. 82.

Jo. BELETH an. 1162. de Eccl. Offic. cap. 60.

Sunt autem 22. vol. V. T. & 8. Novi, sc. IV. Evang. 14. Ep. Pauli, Apocalypsis, Ep. Canonicæ. Actus Ap. Qui sunt 8. volumina.

Volumina V. T. sunt, 5. libri Moysis, qui proprie dicuntur Thorath apud Judæos, i. e. Lex seu libri Legis, & super eos jurant, sicut nos super Evangelia tanquam sanctiora in N. T. Sunt etiam ibi 8. Prophetæ, quos enumerant. Jos. Judicum, cujus extrema pericope est liber Ruth (sic Codd. MSS. Bodl.)

Samuel. Malachim, quæ 2. volumina unum reputamus sc. librum Reg. Quatuor tamen distinctiones hujus seu partitiones. Præterea sequuntur alii 4. Esai. Jer. Ezech. & liber XII. Proph. sub 1. vol. pro nimia brevitate. 9. alios qui sequuntur Agiographa reputant, tamen autentica, sc. librum Psal. lib. Job. 3. libros Salom. Parabolas Salom. sive Prov. Eccl. Cant. C. librum Paralip. lib. Daniel. Judith (hoc vitium esse scriptoris monet *Cotsius*; at in *Judith* conveniunt omnes quos vidi Codd. MSS. viz. 2. *Lambecii* & totidem Bodl.) *Hesteræ.*

Et 4. Apocryphus sc. liber Thobiæ, liber Machabæorum, liber Philonis sc. Difficile justitiam: & liber Jesu F. Sirach sc. Omnis Sap. à Domino Deo est. qui & Ecclesiasticus dicitur. Hos 4. non recipit Ecclesia, tamen autentitas eos eorum auctores nescias, quia sententiam librorum Salomonis tenent.

Alios duos credimus Esdram composuisse. Quibus Bibliothecam Vet. Test. reparavit à Babyloniis combustam. (Cod. Bodl. NE. A. 4. 5. *ab Hæreticis combustam.*)

Col. 83.

PETRUS DE RIGA (an. 1170.) in *Aurora*, quæ Paraphrasis est V. & N. T. metrice conscripta, (MS. Bodl. super D. 1. Art. 183.)

Gen. &c. Jos. Jud. Ruth. Regum 3. libri. Cantica. C. Regum liber 4tus. Job. Tob. Dan. Judith. Hester. Machab. Prope finem hos habet versiculos:

Claudatur iste liber in XL. libellis.
Dixi triginta duos Lex Vetus atque Nova. &c.
Ore stiloque Dei digestus & editus orbi.
Canon Scripturæ scitus hic esse sacræ.
Qui tamen excipit hos, Baruch & etiam Machabæos,
Pseudographumque librum cum Judith atque Thobi:
Sed licet excepti, tamen hos authenticat usus,
Ecclesiæ fidei Regula scripta Patrum.

Subjicitur minio;

Qui libri distinguuntur ab Agiographis, eo quod Apocryphi reputantur.

Deinde subjicitur hic indiculus:

Moysi 5. libri 1. Jos. 1. Judicum & Ruth 1. Samuel & Regum 4. Paralip. 2. Job 1. Davïd 1. Salomon 3. Isai. 1. Jer. 1. Baruch 1. Ezech. 1. Dan. 1. XII. Proph. 1. Sap. 1. Ecclesiasticus 1. Tob. 1. Judith 1. Hester 1. Esdræ & Neem. 1. Machab. 2.

IV. Evang. Act. Ap. 1. Epist. Pauli 1. Ep. Canonicæ 1. Apocal. 1.

Omnes hi simul collecti conflituunt 40.

Col. 84.

PETRUS COMESTOR an. 1176. Præf. in Jos. Hebræorum divisionem V. T. in *Legem, Prophs & Hagiogr.* commemorat. Ubi scholion hoc adjicitur: *Job, David, 3. libri Salomonis, Dan. Paralip. Esdræ, Hester, Sap. Ecclesiasticus, Judith, Tobiæ, Pastor, Machabæorum, Apocrypha sunt, quod auctor ignoratur eorum, sed quod de veritate non dubitatur, ab Ecclesia recipiuntur. Si autem nec auctor nec veritas scirentur, non reciperentur, ut liber de Infantia Salvatoris, & de Assumpt. B. Mariæ Virg.* Ubi 9. libri priores commemorantur tanquam 9. Hagiographa, de quibus in contextu. Quæ sequuntur, diversam Paragraphen constituere debuerunt.

Idem Præf. Tobiæ: *Hanc fuit. Judæi inter Apocrypha ponunt, Hieronymus tamen in Prol. suo dicit, inter Agiographa. Quod si esset, non esset in tertio ordine Canonis V. T. sed quia de nullo ordine est, dicemus quod Hieronymus diffusius accepit Agiographa, ut includeret etiam Apocrypha.* Scholion ibi: *Recole supra in principio Josuæ dictum quod Apocryphum dicitur, vel cujus auctor incertus, vel cujus materia incerta. De materia autem hujus patet & conflat Agiographum sacra scriptura interpretatur, & sic quælibet scriptura sacra dici potest.*

Prol. Judith: *Hic liber apud Hebræos computatur inter Apocrypha, quod dicit Hier. in Prol. qui sic incipit: 22. literas &c. Si igitur in Prol. super Judith alicubi legitur inter Apocrypha, vitium est scriptoris: quod in ipso titulo deprehendi potest.*

Præf.

OOOO 2

Præf. Dan. *Fabulam Belis* ipse appellat. Ubi Scholion: *Scriptum de Bele Hebræi fabulam dicunt, non quin de veritate constet; sed ipsi Danielem hæc scripsisse negant.* In cap. 13. *Sequitur historia Susannæ quam Hebræus non habet in libro Daniel. sed vocat eam Fabulam, non quod inficietur rem gestam, sed quod in ea falsum legitur de Sacerdotibus lapidatis, quos Hieronymus admissos testatur. Et quia nos fabulamur eam scriptam à Daniele, cum à quodam Græco scripta fuerit: quod probatur ex eo quod quædam allusio verborum facta sit. &c.* —— *Hanc eandem historiam vocat Origenes Fabulam in decimo Stromatum i. e. Institutionum: forte secundam editionem quam sub Obelo & Asterisco composuit Stromata vocavit, quia per eam plenius nos instruxit.*

Jo. Sarisburiensis (an. 1172.) Ep. 172. *Quæsitum est quem credam numerum esse librorum V. & N. T. — Quia ergo de numero librorum diversas & multiplices Patrum lego sententias, Catholicæ Ecclesiæ Doctorem Jeronimum sequens, quem in construendo literæ fundamento probatissimum habeo, sicut constat esse 22. lit. Hebræorum, sic 22. libros V. T. in 3. distinctos ordinibus indubitanter credo.*

1us Ordo, *libri 5. Moysi.*

2 Ordo, *Prophetæ libris* 8. *Jos. Jud. cui compingitur & Ruth. Sam. 2. Malachias* (l. Malachim) *2. Isai. Jer. Ezech. XII. Proph.*

3 Ordo *in Agiographis consistit, continens Job, Psalt. Eccl. Cant. C. Dan. Paralip. Esdram, Hester. Et sic colliguntur in summa 22. libri V. T.* — *Liber vero Sap. & Ecclesiasticus, Judith, Tobias, & Pastor, non reputantur in Canone, sed neque Machabæorum liber, qui in 2. vol. scinditur.* —— *Ille autem qui Pastor inscribitur, an alicubi sit nescio, sed certum est quod Jeremias & B.* (l. Jeronymus & Beda) *illud vidisse & legisse testantur. His additur N. T. 8. volumina, scil. Evang. IV. Ep. Pauli 15. uno vol. comprehensæ, licet sit vulgata & fere omnium communis opinio, non esse nisi 14. decem ad Ecclesias, 4. ad personas: si tamen illa quæ ad Heb. est, connumeranda est in Epistolis Pauli, quod in Præf. ejus astruere videtur Doctorum Doctor Jeronymus, illorum dissolvens argutias, qui eam Pauli non esse contendebant. Cæterum, 15a est illa quæ Ecclesiæ Laodicensium scribitur, & licet, ut ait Jer. ab omnibus explodatur, tamen ab Apostolo scripta est: neque sententia hæc de aliorum præsumitur opinione, sed ipsius Apostoli testimonio roboratur. Meminit enim ipsius in Epist. ad Col.* —— *Sequuntur Ep. Canonicæ 7. in 1. vol. deinde Actus Apst. in alio, & tandem Apocalypsis. Et hunc quidem numerum esse librorum, qui in sacræ Scripturæ Canonem admittuntur, celebris apud Ecclesiam & indubitata traditio est.*

Glossa Ordin. ante annum 1200. in Prol. Hieron. super Reg. *Agiographa i. e. sacra Scriptura i. e. de sanctorum Vita; ut Tobiæ & Job.* In Prol. Hier. super Tob. ubi perperam legitur: *Librum Tobiæ quem Hebræi de Catalogo divinarum Scrip. secantes, his quæ Agiographa memorant, manciparunt*; hæc adnotantur: *Potius & verius dixisset, inter Apocrypha. Vel large accepit Agiographa, quasi sanctorum scripta: & non de numero illorum 9. quæ proprie dicuntur Agiographa, qui sunt de Catalogo, h. e. de numero 22. librorum. Consistit enim in Pentateucho, & 8. Prophetis & 9. Agiographis.*

Ante libros *Tob. Jud. & Mac.* *Incipit liber Tobiæ, qui tamen non est in Canone.*

Inc. liber Judith, qui non est in Canone.

Inc. liber 1. Maccab. qui non est in Canone.

Inc. liber 2. Maccab. qui non est de Canone.

Sic habetur in vetustis ed. ut an. 1506. in recentioribus Pontificii hæc omiserunt.

Addit *Cosinus* eadem legi ante libros *Sap. & Ecclesiast.* quod tamen non invenio. Legitur etiam ante *Susannam*: *Inc. historia Belis & Draconis: quæ non est in Canone.* Editiones recent. subdole addunt, *Hebræorum.*

Alexander Necham (an. 1215.) in libro versibus scripto cui tit. *Libri Bibliothecæ, seu Expositiones Bibliothecæ* MS. Bodl. super D. 1. Art. 75. & Digb. 56. hunc ord. servat:

Gen. &c.
Jos. Jud.
Ruth, Tobias,
Judith,
Hester,
Esdra,
Neem.
Regum 4.
Paralip. 2.
Esai.
Jer.
Baruch
Ezech.
Dan.
XII. Proph.
Job
Paralip.
Eccl.
Cant. C.
Ecclesiasticus
Sap.
Machab. 2.
Psalt.
Evang. IV.
Ep. Pauli
Act. Ap.
Ep. Canon.
Apocal.

Idem in *Corrogationibus Promethei* MS. Bodl. NE. E. 4. 8. de dictionibus in singulis libris Bibliorum, quarum accentus aut significationes observari debent, agit eodem ord. nisi quod *Act. Ap.* collocat post *Ep. Canonicas. Sapientiam* simpliciter appellat. *Librum Philonis.*

Correctorius secundum ord. Bibliæ MS. Bodl. Fairfax 27. Qui in Cod. Coll. *S. Benedicti* Cantabr. sed manu nuperâ adscribitur eidem *Nechamo*: hoc ord. procedit:

Gen. &c. Jos.
Jud. Ruth.
Regum 4.
Paralip. 2.
Esdræ 2.
Tobias
Judith
Hester
Job
Prov.
Eccl.
Sap.
Ecclesiasticus
Isai.
Jer.
Baruch
Ezech.
Dan.
XII. Proph.
Machab. 2.

(Psalmi & libri aliqui N. T. ibi non habentur.)

Hugo de S. Caro Card. qui nominatur *Hugo de Vienna*, in Vol. MSS. Col. *Exon.* & *Merton.* an. 1240. in Prol. Josuæ postquam monuisset Hebræos V. T. dividere in *Legem, Proph.* & *Hagiogr.* hos versiculos subjicit:

Nota versus de omnibus libris V. T.
Quinque libros Moysi: Josue, Judicum, Samuelem,
Et Malachim: tres præcipuos; his sexque Prophetas
Hebræus reliquis censet præcellere libris.
Quinque vocat Legem: reliquos vult esse Prophetas.
Post Agiographa sunt, Daniel, David. Hester, & Job, Paralipomenon, & tres libri Salomonis. [*Esdras,*
Lex Vetus his libris perfecte tota venitur.
Restant Apocrypha, Jesus, Sapientia, Pastor,
Et Machabæorum libri, Judith, atque Tobias.
Hi quia sunt dubii, sub Canone non numerantur,
Sed quia vera canunt, Ecclesia suscipit illos.

Idem in Prol. Hieron. in Reg. *Dicitur dupliciter liber aliquis Apocryphus: vel quod auctor ignoratur, sed veritas patet; & tales recipit Ecclesia, non ad probationem fidei, sed ad morum instructionem. &c.* Procem. in Tob. *Quam hist. Judæi inter Apocrypha ponunt. Tamen Hieronymus in Prol. suo inter Agiographa ponit eam: quod si esset; tunc esset liber iste de tertio ord. Canonis V. T. Sed quia de nullo ord. est: ut diximus in Prol. super Jos. dicimus quod Hieronymus hic accipit diffusius Agiographa; ita scil. includat Apocrypha, quæ ab Ecclesia recipiuntur: quorum veritas manifesta est, sed auctor ignoratur; ut est Ecclesiasticus, Sap. Judith, Maccab. Tobias, Pastor.* In Prol. Hieron. ubi male legitur Hebræos Tobiam *inter Agiographa memorare*, profert verba Glossæ Ordin. Procem. in Jud. *Apocryphorum triplex est diversitas, scil. cujus auctor ignoratur, sed patet veritas, ut Judith, & tales recipit Ecclesia. Vel cujus veritas ignoratur: & tales non recipit Ecclesia. Vel utroque modo, & neque tales recipit Ecclesia. Hieronymus autem in Prol. librum istum numeras inter Agiographa: ut in eis comprehendat primam speciem Apocryphorum: sicut dictum est in Prol. super Tob. Sed forte Scriptoris vitio factum est hoc: qui scripsit* Agiographa, *ubi deberes scribere* Apocrypha: *Ita dicit Magister in Historiis.* Vide eundem Præf. in *Ecclesiasticum*, & in *Baruch*, & in *Machab.*

THOMAS AQUINAS an. 1260.

In Dionys. de div. Nom. c. 4. lect. 9. *Quamvis visum fuit quibusdam nostrorum sanctos sermones dicentium, divinius esse amoris nomen nomine dilectionis. Scribit autem & divinus Ignatius, Meus Amor crucifixus est. Et in introductionibus eloquiorum invenies quendam dicentem de divina Sapientia: Amator factus sum pulchritudinis ejus. Sapientiæ 8. Cap. Ex quo patet, quod liber Sapientiæ nondum habeatur inter Canonicas Scripturas.*

Summæ parte 1. Q. 89. *Secundum hoc quod dicitur Eccles. 46. quod dormivit, & notum fecit regi finem vitæ suæ. Vel illa apparitio fuit procurata per dæmones: si tamen Ecclesiastici authoritas non recipiatur propter hoc quod inter Canonicas Scripturas apud Hebræos non habetur.*

Ad Dan. cap. 13. *Belis ac Draconis* FABULAM dicit.

Præf. Com. in Machab. *Notandum est etiam, quod isti 2. libri authoritatem non habent apud Judæos; quemadmodum illi, qui sunt de numero 24. & faciunt Canonem; secundum Hieronymum in Prol. Gal. sed habent apud Latinos authoritatem in Ecclesia, quæ ipsos in quodam Concilio approbavit, & legendos ordinavit.*

Sunt vero Commentaria ista in Mac. non *Th. Aquinatis*, sed THOMÆ GUALENSIS sive ANGLICI.

JO. JANUENSIS, an. 1280. in *Catholico*: *Dicitur dupliciter liber Apocrisus, vel quia auctor ignoratur & veritas patet, & talem recipit Ecclesia non ad fidei probationem, sed ad errorum destructionem.* (lege, ut citantur ejus verba ab *Antonino* Sum. part. 3. tit. 18. c. 6. §. 3. *sed ad morum instructionem*, sic habet quoque *Hugo Card.* in Prol. in Reg. quem sequitur *Januensis*) *quales sunt liber Judith & alii quos numerat Hieron. in Prol. Regum. Sapientia* (inquit) *quæ vulgo Salomonis inscribitur, & Jhesu F. Sirach liber, & Judith, & Pastor, non sunt in Canone. Vel dicitur Apocrisus, quia de ejus veritate dubitatur, & tales non recipit Ecclesia, ut est liber de Infant. Salvat. & de Assump. B. Virg.*

Hunc librum male dicit cl. *Cosmus* nunc non exstare. Exstat enim plusquam semel impressus.

ANDREAS HORNE Juris Consultus (an. 1320.) in Præf. Summæ Juris Forensis Anglicani, quam *Speculum Justiciariorum* inscripsit, Gallice scripta, V. T. libros 22. enumerat, ac dein subjicit: *Et præter istos alii sunt V. T. libri; quamvis authoritate divina careant, neque in Canone recipiantur: h. e. Tobiæ, Judith, Machabæorum libri, Ecclesiasticus.*

GUL. OCCHAM an. 1320. in Dial. part. 3. tract. 1. cap. 16. *Secundum Hieronymum etiam in Prol. & Gregorium in Moralibus, libri Judith, Tobiæ & Maccab. Ecclesiasticus, & liber Sap. non sunt recipiendi ad confirmandum aliquid in fide. Dicit enim Hieron. sicut Gregorius, Judith, Tob. & Maccab. libros legit quidem Ecclesia, sed inter Canonicas Scripturas non recipit. Sic & hæc duo vol. sc. Ecclesiastici & Sap. legit ad ædificationem plebis, non ad authoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Sed expositiones Episcoporum & aliorum, qui fuerunt post Scriptores Canonicarum Script. non sunt majoris authoritatis quam libri prædicti. Igitur sensus quicunque, quem colligunt ex Script. divinis, nisi alibi habeatur ex Scrip divinis, non est cum illa reverentia suscipiendus ut debeat allegari ad confirmandum aliquid in Catholica fide.*

GUL. BRITO (an. 1321.) in *Correctionibus Nominum* Heb. MS. *Lambeth*, hunc ord. prosequitur. *Gen. &c. Jos. Jud. Ruth, Reg. 4. Paralip. Esdræ, Neem. Tob. Judith, Hester, Job. Psalt. Prov. Eccl. Cant. C. Ecclesiasticus, Isai. Jer. Baruch, Ezech. Dan. XII. Proph. Maccab. Evang. 4. Ep. Pauli, Act. Ap. Ep. Canonicæ, Apocal.* Quos omnes pro *Canonicis* agnoscit in Præf. ubi dicit se à correctione libri qui à quibusdam 2dus *Esdræ, ab aliis* 3us inscribitur, cum non sit in Canone, utpote *Apocryphus, supersedisse.* Vide supra pag. 434. Ipsum opus tamen inscribitur; *De Nominibus Heb. V. T. & Græcis N. T. ac* LIBRORUM APOCRYPHORUM *V. T. qualiter debent scribi & pronunciari.*

Idem *Expos. Prologi Hieron. in Jos.* monet Hebræos distribuere V. T. in 3. ord. sc. *Legem, Proph. & Agiog.* (ut in Col. 2.) deinde addit: *Alii supersunt scil. liber Judith, Machab. Sap. Ecclesiasticus, 3us & 4us Esdræ, & liber Thobiæ, qui Apocryphi dicuntur.* —— *Quia vero de veritate istorum librorum non dubitatur, ab Ecclesia recipiuntur.* Quo modo recepti sint, docet his verbis in Prol. Galeatum: *Prologus iste omnibus quos Hieronymus de Heb. transtulit in Lat. superponi potest: & defendit S. Scripturam contra illos qui inducunt Apocrypha pro Agiographis. Vide supra in Prol. supra Jos. & invenies quid sit Apocryphum & quid Agiographum.*

NIC. LYRANUS an. 1330. Præf. in Tob. *Postquam, auxiliante Deo, scripsi super libros S. Scrip. Canonicos incipiendo à principio Gen. & procedendo usque ad finem Apocal. de ejusdem consilio auxilio super alios intendo scribere, qui non sunt de Canone, sc. liber Sap. Ecclesiasticus, Judith, Tobias, & libri Machab. —— Sciendum quod libri S. Scrip. qui Canonici nuncupantur, tantæ sunt authoritatis, quod quicquid ibi continetur, verum tenetur firmiter & indiscusse &c. —— Libri qui non sunt de Canone, recepti sunt ab Ecclesia, ut ad morum informationem in ea legantur: tamen eorum authoritas, ad probandum ea quæ in contentionem veniunt minus idonea reputatur. &c.*

In c. 1. Tobiæ: *In exponendo libros qui non sunt de Canone, intendo tenere temporis ordinem quo scripti sunt. vel quo in eis contenta contigerunt: exceptis libris Sap. & Ecclesiastici, qui morales sunt, & post historiales ponuntur. ultimo vero 2us Esdræ, qui minoris authoritatis merito reputatur.*

In c. 1. Sap *Post libros historiales non Canonicos, magis tamen reputatos: quod dico propter historiam Summæ & Belis, & secundum Esdræ, quæ historiæ ultimo ponentur ratione dicta in principio Tobiæ; exponendi sunt duo non Canonici, qui sunt simpliciter Morales, sc. liber Sap. & liber Ecclesiasticus.*

In hist. Susannæ, Belis & Drac. *Hæc hist. inter libros Bibliæ non Canonicos situari debet post librum Baruch.*

Ad Addit. Esther. *Cætera quæ sequuntur non intendo exponere. — tum quia non sunt in Heb. nec de Scrip. Canonica: sed magis videntur à Josepho & aliis scriptoribus conficta, & postea editioni vulg. inserta. &c.*

Baruch non esse Canonicum, Vide apud eundem in *Baruch* c. 1. De *Judith* Vide Com. in *Esai.* cap. 25. de *Machab.* Vide Com. in *Machab.* c. 1.

In eadem de his libris sententia fuisse PAULUM BURGENSEM, qui scripsit an. 1429. liquet, cum *Lyranum* in his locis nusquam reprehendit.

THO. ANGLICUS an. 1330. Præt. Com. in Maccab. eorum librorum auctoritatem Canonicam videtur asserere. (vide Col. 91.). Idem tamen in *Apoc.* hæc habet: *Libri V. T. sunt* XXIV. *si Ruth non computetur cum libro Judicum, sed per se, nec Threni cum libro Jeremiæ. Si enim cum illis computentur, non sunt nisi* 22. *sicut dicit B. Hier. in Prol. super libros Regum.*

Col. 98.

ROB. HOLKOT an. 1340. Proœmio Com. in *Sap.* librum istum esse *Salomonis*, & *Canonicum*, adversus testimonium *Hieronymi* contendit. In Prol. Ecclesiastici, *Libri*, inquit, *Legales sunt* 5. *Prophetales* 8. *Agiographales* 9. *Apocryphales* 6. *sc. secundum computationem Isidori Etymol.* 6.

PET. BERCHORIUS an. 1360. in *Morali Reductorio*, Allegorice exponit non modo *Tobiam*, *Judith*, & *Machabæorum libros* 2. verum etiam 3us & 4m *Esdræ*.

Col. 99.

Liber dictus MAMOTRECTUS *super Bibliam*, impref. Ven. 1479. & rursus 1506. sed diu ante conscriptus, hoc ord.
Gen. &c.
Jos.
Jud.
Ruth.
Reg. 4.
Paralip. 2.
Esdræ 1.
Neem.
Esdræ 2. Tob.
Judith. In cujus Prol. hæc habet: *Inter Apocrypha deberet hic esse, non*, inter Agiographa. *Apocrypha dicuntur dubia scripta, Agiographa scripta sancta.*
Hester. Job.
Psalt. Prov.
Eccl. Cant.
Sap. Ecclesiasticus. Isai.
Jer. Threni.
Baruch.
Ezech.
Dan.
XII. Proph.
Machab. 2.
Evang. 4.
Ep. Pauli.
Act. Ap.
7. Ep. Canon.
Apocal.

Col. 100.

Glossa in Gratiani Decret. Dist. 16. (hac ætate vel præcedente.) *Atque inter Apocrypha*] *id est, sine certo auctore, ut Sapientia Salom. Liber Jesu F. Sirach, qui dicitur Ecclesiasticus, & liber Judicum* (lege Judith) *& Thobiæ & lib. Machabæorum: hi Apocryphi dicuntur, & tamen leguntur, sed forte non generaliter.*

Ibid. in Edit. vetustioribus, Paris. 1510. & 1561. & Lugd. 1572. in Marg. annotatur: *Biblia habet aliquos libros Apocryphos.* Quæ verba in Ed. recentioribus omittuntur, & hæc substituuntur: *Quinimo libri isti non Apocryphi, sed Canonici sunt, quamvis olim quidam etiam Catholici de illis dubitaverint.*

Col. 101.

Incerti Tractatus de rebus contentis in libris S. Script. lingua veteri Anglicana MS. *Coll. Univ.* membran.

In principio dicitur libros omnes V. T. esse 25. viz. *Gen. &c. Jos. Jud. qui Ruth comprehendit. Reg.* 4. *Paralip.* 2. *Esdras qui Neemiam complectitur. Hester, Job, Psalt. Prov. Eccl. Cant. Isai. Jer. Ezech. Dan.* XII. *Proph.* In N. T. numerari IV. *Evang.* XIV. *Ep. Pauli*, VII. *parvas Ep. Actus Ap. Apocal. Fyue and twenty bokes of the Elde Test. ben bokys of seyth and fully bokes of holy wrytte. the firste ys Genesys &c.* Dein sequuntur hæc verba.

Whatever book in the elde Testament ys oute yes XXV. *bysore seyd, shall be sette among Apocrifa: that ys withoute autorite of byleue. therefore ye boke of Wysdom and Ecclesiastici and Judith and Tobie, be not of byleue. the first boke of Machabeys was founden wryten in Ebreu, and the seconde boke of Machabeis was wreton furst in Greek. Jerom saith all this sentence in ye prolog on ye furst book of Kynges. Also ye book of Baruc and the pistill of Jerome be not of the autorite of the bible, anempt ye Ebreis. nay the preyer of Manasses as Jerome wytteneseth, and how meche of the book of Hester and of Daniel ys of Autorite anempt ye Ebreys and in Ebreu, it ys told in the same bokes by Jerom hy self, &c. ____ yf the furst book of Esdre and ye book of Nemye ben nombred for two, as Grekes and Latyns usen, and yf men taken Judith for a book of holy Scripture, as the general congregation of Clergie dide at ye seyne of Nycene, as Jerom wytteneseth in ye prolog of Judith ____ (then) in ye elde Test. ben* XXVII. *bokyes of byleue. Also Ecclesiastici was written in Ebreu and ye book of Wysdom ys not anemptes Ebreis, but sowneth Greek eloquence, and some elde writers affermen yt ye sen. Filo made hit. yfore as holy Churche redeth Judith and Tobye and the bokes of Machabeis, but resseyueth not them among holy Scriptures: so the Churche redeth these two bokes Ecclesiastici and Sapiens to edifyyng of ye peple, not to conferme ye autorite of techyng of holy Churche. Jerom seith yis pleynly in ye prolog of Proverbs.*

De libris Apocryphis his dictis in Proœmio; in ipso libro ubi agit de contentis librorum singulorum, Libros *Tobiæ, Sapientiæ, & Ecclesiastici*, disertis verbis rejicit. *The book of Tobie is not of byleue. ____ the book of Wisdom, though it be not a book of bylene techeth meche right wysnes. ____ though Ecclesiastici be no book of bylene, hit techeth meche wysdom.*

In folio primo rejectaneo hujus libri leguntur hæc verba: *Hic liber videtur scriptus fuisse à Jo. Wickleffe*: sed manus est *Obadiæ Walker*, hominis Pontificii, Collegii illius nuperi Præfecti: qui notam istam videtur apposuisse ad auctoritatem libri elevandam.

Proœmium vero istius libri reperi præfixum exemplari cuidam Bibliorum Anglicanorum *Wicleffi* vulgo dictorum, quod olim fuit *Henrici* VI. Regis (Bodl. NE. C. 7. 1.) & in nonnullis Exemplaribus eorundem Bibliorum præmittitur tanquam Prolegomena totus ipse tractatus: & meminit quidem Auctor, se Biblia Anglice vertisse. Constat etiam illum post *Lyrani* & *Armachani* tempora, quos citat, scripsisse. Cæterum Biblia ista fuisse *Wicleffi* non satis constat. Et cum Auctor hujus libri acriter in *Oxonienses* invehitur, vel exinde videatur alius fuisse à *Wicleffo*. Vide *Wharton.* auctario Hist. dogmat. Usser. p. 426. 7.

Col. 102.

Liber *De situ sive Distantiis vel nominibus locorum*, S. Hieronymo tributus MS. Bodl. Fairfax 5. hoc ord. è Script. voces exponit.
Gen. &c.
Jos.
Jud.
Ruth
Reg. 4.
Psalt.
Isai.
XII. *Pr.*
Jer.
Dan.
Ezech.
Job.
Evang. 4.
Act. Ap.
Ep. Pauli
Apocal.
(è libris reliquis nihil habetur.)

Col. 103.

Liber *Ermeneumatum*, (sive Expositionum Vocum V. & N. T. MS. Bodl. NE. C. 4. 5. hunc ord. exhibet:
Gen. &c.
Jos.
Jud.
Reg. 4.
Isai.
Jer.
Ezech.
Dan.
XII. *Pr.*
Job
Psalt.
Prov.
Eccl.
Cant. C.
Sap.
Ecclesiasticus.
Paralip.
Esdra
Neem.
Hester
Tob.
Judith
Machab. 2.
Evang. 4.
Act. Ap.
Ep. Canon.
Ep. Pauli
Apocal.

Col. 104.

MS. *Laud.* B. 33. docet quæ continentur in singulis libris hoc ord.
Gen. &c. Jos. Jud. Ruth. Reg. 4. *Paralip. Esdra. Neem. seu Esdræ* 2. *liber. Esdræ* 3us. *Tob. Judith. Hester. Job. Psalt. Liber Salomonis* (i. e. *Prov.*) *Eccl. Cant. C. Sap. Ecclesiasticus. Isai. Jer. Threni. Baruk. Ezech. Dan. Proph.* XII. *Machab.* 2. *Evang.* 4. *Ep. Pauli. Act. Ap. Ep. Canon. Apocal.* Eundem ord. habet *Summaria Compilatio metrificata, docens quid communius & nullius in singuloque Capitula totius Bibl. sunde quodlibet verbum minus capituli sententiam tenet, à Joanne quodam confecta*, MS. Super D. 1. Art. 57. & 60. Habetur quoque impressa.

Col. 105.

MS. Super D. 1. Art. 60.
Gen. &c. Jos. Jud. Ruth. Reg. 4. *Paralip.* 2. *Esdræ* 1. *Esdræ* 2. *Neem. Tob. Judith. Hester. Job. Psal. Parab. Eccl. Cant. C. Sap. Ecclesiasticus. Isai. Jer. Liber Threnorum & Orationis. Baruch. Ezech. Dan. Liber Oseæ. Liber Joëlis. Liber Amos. Liber Abdiæ. Liber Jonæ. Liber Michææ. Naum. Liber Abacuc. Lib. Sophoniæ. Lib. Aggei. Lib. Zachariæ. Lib. Malachiæ. Libri Machab.* 3. *Evang.* IV. *Ep. Pauli. Act. Ap. Ep. Canon. Apocal.* Sequuntur versus quos supra protulimus ex Hugone Card. Col. 90.

Col. 106.

MS. Bodl. Hatton. 22. manu vet.
Thorah Gen. &c.
Prophetæ
Jos.
Jud.
Ruth
Sam. 2.
Malachim 2.
Isai.
Jer.
Ezech.
XII. Pr.
Hagiogr.
Job
David
Parab.
Eccl.
Threni
Daniel
Paralip.
Esdras
Hester.
Apocryph.
Sap.
Ecclesiasticus
Judith
Tobias
Pastor
Machab.

Præmittitur Indiculus iste Bibliorum volumini.

Col. 107.

MS. Bodl. Hatton. 64. manu vet.

V. T. 1. Ordo in Legem, Gen. &c.
2. Ordo in Prophetas
Jos. quem idem composuit.
Jud. quem dicunt quod Samuel composuit. cui adjungitur Ruth.
Duo 1. libri Regum, qui intitulantur à Samuele.
Duo ultimæ vel. Regum, qui Regna dicuntur.
Isai. Jer.
Ezech. Dan.
XII. Proph. quorum unusquisque librum suum composuit.
3. Ordo in Agiographos:
Job, ab ipso vel à Moyse, vel aliquo Prophetarum digestus.
Psalt. quod David composuit.
Parab. } qui Salomonis dicuntur.
Ecc. }
Cant. C. }
Dan. quem ipse composuit.
Paralip.
Esdras & Neem. in 1. libro, cujus scriptor dicitur Esdras fuisse.
Hester.
Præter volumina, quæ non sunt de Ebraica Bibliotheca, & ideo dicuntur Apocrypha, quia à Synagoga non confirmantur, ut quorum Auctores ignorantur. Quorum nomina sunt hæc, liber Sap. Ecclesiastici, Judith, Thobiæ, Machabæorum.

N. T. Ordo 1us, Evang. 4.
Ordo 2. Apostolos
Ep. Pauli
Ep. Canonicæ
Apocal.
3us Ordo, Apostolorum Actus.

Col. 108.

MS. Bodl. Hatton. 75. manu vet.

Biblia Sacra.
Libri Moysi;
Gen. Ex. Lev. Num. Deu. Jos. Jud. Ruth.
Libri Regum.
Regum 4.
Paralip. 2.
Esdræ 1us.
Neem.
Esdræ 2us.
Esdræ 3.
Esdræ 4.
Esdræ 5.
Tob. Judith.
Ester. Job.
Psalt.
Libri Sapientiales.
Parab. vel Prov.
Eccl. Cant. Sap.
Ecclesiasticus.
Libri Prophetarum.
Isai. Jer. Threni. Baruk. Ezech. Dan.
XII. parvi Proph.
Libri Machab.
primus Machab.
2dus Machab.
Libri Evangeliistarum:
Matthæus &c.
Actus Ap.
Ep. Canonicæ (sc.)
Ep. Jacobi &c.
Ep. Pauli
Apocal.

Col. 109.

Elenchus præfixus Bibliis Lugdun. an. 1514. 1523. 1526. Editionibus etiam (quoad V. T.) Erasmi & Sixti V.

Libri Legales
Gen. &c.
Historiales
Jos. Jud.
Reg. 4.
Paralip. 2.
Esdræ 4.
Tob. Jud.
Hester. Job.
Machab. 2.
Sapientiales
Prov. Eccl.
Cant. C. Sap.
Ecclesiasticus.
Prophetales
Psalt.
Esai. &c.
N. T. libri Legales
Evang. IV.
Historial.
Act. Ap.
Sapientiales
Ep. Pauli
Ep. Canon.
Prophetal.
Apocal.

Repetitur eadem librorum divisio ap. Rob. Holkot Præf. Ecclesiastici.

Col. 110.

Th. Waldensis an. 1410. Doctrin. Fid. adv. Wiclefum & Hussitas Script. l. 2. Art. 2. c. 22.

Et mensus est civitatem (inquis Apocal. 21.) de arundine aurea per Abdia XII. millia; Præfigens sc. Ecclesiæ formæ, XII. (lege XXII.) volumina in Scriptura, & auctoritate Canonica, secundum quod recitat Super lib. Regum Prol. Galeato Hieronymus. Quomodo, inquit, XXII. Elementa sunt &c. ita XXII. volumina supputantur.

Col. 111.

Eugenius IV. an. 1441. in Decreto pro Jacobinis.

Unum atque eundem Deum V. & N. T. hoc est Legis & Prophetarum atque Evangelii profitetur SS. Rom. Ecclesia auctorem, quoniam eodem Sp. S. inspirante, utriusque T. sancti locuti sunt, quorum libros suscipit & veneratur, qui titulis seq. continentur:
5. Moysis, Gen. &c.
Jos. Jud. Ruth.
4. Regum, 2. Paralipomenon, Esdra, Nehemia, Tobia, Judith, Hester, Job, Psal. David. Parab. Eccl. Canticis C. Sap. Ecclesiastico, Isaia, Jer. Baruch, Ezech. Dan.
XII. Proph. Minor. i. e. Osea &c.
2. Machab.
4. Evang. Mat. &c.
14. Ep. Pauli ad Rom. &c. Petri 2.
3. Joannis, 1. Jac.
1. Judæ, Act Ap. & Apoc. Joannis.

(Concilio Florent. Decretum hoc perperam tribuitur.)

Col. 112.

Antoninus Archiep. Florent. an. 1459. Chron. part. 1. tit. 3. cap. 4.

Librum qui inticulatur Sapientiæ, quamvis aliqui dicunt editum etiam à Salomone, ab aliis hoc negatur. Unde & apud Hebræos nusquam est secundum Hieron. sc. in numero authenticorum librorum. Et affirmant Judæi ipsi compositum à quodam Philone Græco. —— Liber vero qui dicitur Ecclesiasticus, quamvis sit plenus morali sapientia, & ideo ab Ecclesia receptus ad legendum, non tamen authenticus ad probandum ea, quæ veniunt in contentionem fidei. (Falso hic adnotat *Pet. Matarus Jos. Hoc intelligendum est de Ecclesia Orient. Nam Occident. Ecclesia semper eos libros in Canone Scripturarum numeravit.*)

Ibid. tit. 3. cap. 9. §. 12. *Dividunt Hebræi V. T. in 4. partes. 1m appellant Legem, —— 2. Prophetas —— 3m Agiographa —— Et sic totum 22. ponunt authenticos. Quartum partem appellant Apocrypha, sc. librum Sap. Ecclesiasticum, Thobiæ, & Machabæorum 1. & 2. Ecclesia sanctæ tamen etiam Apocrypha recipit ut vera, ut patet* Distin. 15. Sancta Romana: *& ut utilia & moralia venerantur, esse in contentionem eorum quæ sunt fidei non sufficia ad arguendum.*

Idem Sum. Theolog. Part. 3. tit. 18. c. 6. §. 2. postquam posuisset Hebræorum divisionem Scrip. (juxta Hieron. in Prol. Regum) sc. in Legem, Proph. & Hagiogr. hæc subnectit: *Quartam partem, quam tamen non ponunt ipsi Hebræi in Canone Scrip. sanctarum, sed appellant Apocrypha, faciunt de aliis 5 libris, sc. Sap. Ecclesiasticus, Judith, Tobias, & liber Machabæorum distinctus in 2. libros. Unde & de his 5. libris dicit Hier. in Prol. super Judith, quod auctoritas horum librorum ad roborandæ illa quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur. Sed tamen Synodus Nicæna in numero S. Scripturarum legitur computasse. Hoc dicit Hier. de libro Judith: & idem de aliis 4. videtur dicendum. & de hoc habetur* Dist. 15. sancta Romana in Palea. *Et idem etiam dicit Tho. 2. 2. & Nic. de Lyra super Tobiam, sc. quod isti non sunt tantæ auctoritatis quod ex dictis eorum posset efficaciter argumentari in his quæ sunt fidei: sicut ex aliis libris Scrip. S. Unde forte habent auctoritatem talem qualem habent dicta sanctorum Doctorum approbata ab Ecclesia.*

Col. 113.

Alph. Tostatus Episc. Abulensis Comm. in Hieron. Præf. Galeatum in Reg. Q. 27. an. 1450.

Ut scire valeamus quicquid extra hos esse, inter Apocrypha esse ponendum [*Id est, ista erit utilitas prologi hujus, sc. quod sciamus, quod quicquid non reperitur inter istos libros suprà positos, non est authenticum, sed numerari debet inter Apocrypha. Ideo libri sequentes, sc. Sap. & Ecclesiasticus, & cæteri, non pertinent ad Canonem, nec sunt authentici inter Judæos.* —— Q. 28. *Est liber Sap. factus à quodam satis claro viro suis temporibus sc. à Philone Judæo, Alexandrino. Dicitur autem, quod non est liber iste in Canone, quia Judæi illum inde secuerunt à principio, tamen in Canone recipiebant.* —— *Nos tamen Ecclesiæ auctoritate inter libros authenticos illum suscipimus, atque in Ecclesia suis temporibus legimus.* —— *Librum Ecclesiastici quamquam Judæi nunquam habuerint*

rint in Canone Script. Ecclesia tamen suscepit atque legit.

Et Judith] *Id est, etiam liber Judith non est in Canone, sed oportet poni secundum præcedentia inter Apocrypha. — Hæc autem sunt vera secundum Hebræos: apud nos secus est: nam liber Judith inter Authenticos libros receptus est, cum approbavit illum Ecclesia in Synodo Nicæna, & receperit in numero S. Scripturarum, ut ait Hier. in Prol. super Judith: alioquin enim Ecclesia non legeret illum in divinis Mysteriis, sicut leguntur cæteri libri authentici; legit tamen.* —— Q. 29. —— *Cum dicitur hic quod non est Tobias in Canone, intelligendum est, secundum Hebræos, & tamen Ecclesia suscepit eum in Canone suo, cum legat eum in divinis mysteriis. Sed tunc dices aliquis, quid proficit nobis hoc quod de Canone dicitur, quia non est idem Canon Script. apud nos & Heb. quia pleraque ipsi improbant quæ nos tanquam authentica habeamus. Respondendum, quod proficit ad hoc, ut sciamus in quo possumus habere argumentum efficax contra Heb. & in quo non.* —— *Quanquam duo libri Machabæorum apud nos sint authentici, non tamen est apud nos tantum authenticus secundus quam primus. Nam quædam sunt ibi, quæ à quibusdam nostrum non recipiuntur.*

Hæc illic: in aliis quæ postea scripsit, hos libros è Canone disertissimis verbis rejicit.

Col. 114.

Idem enarrat. Præfat. 1. in Paralip. Q. 7.

Quæritur quomodo dicitur hic, quod Ecclesia non recipit Apocrypha quia videtur quod recipiat illa. Nam Liber Tobiæ & Judith, & Sap. Salomonis, & liber Jesu filii Sirach recipiuntur in Ecclesia, & leguntur, & in Bibliæ scripti sunt, & tamen sunt Apocryphi, —— *Editio Vulgata nimis Apocrypha est, cum excedat in multis ad id, quod in S. Scriptura, & etiam nescitur auctor ejus, cum dicatur inventa in quodam dolio, & tamen Hieronymus posuit multa de Editione Vulgata in libro Esther: unde in aliquibus locis ponitur de rubeo: Hæc in Heb. non reperiuntur: sed in Vulgata Editione habentur. Et fere medietas libri Esther, sicut nos habemus, est de Editione Vulg. & non habetur illud in Heb.* —— *Dicuntur Apocrypha, quia sunt istæ Scripturæ secretæ i. g. veritas eorum secreta est, quia nescitur an veræ, vel falsæ sint. Sciendum tamen, quod Scriptura vocatur Apocrypha, vel non est in Canone S. Scrip. propter duo, sc. vel quia dubitatur de veritate ejus, vel quia dubitatur de auctore. Si 1. modo Scriptura sit Apocrypha, est nimis Apocrypha, & habet minimum auctoritatis. Sed adhuc ista est 2x, quia quædam est cujus veritas non solum non apparet, sed etiam apparent in ea multa, quæ non sunt verisimilia. Alia autem est Apocrypha script. de cujus veritate quanquam dubitetur, tamen non ponuntur in ea aliqua, quæ appareant falsa, vel videantur non verisimilia. Primo modo accipiendo Apocryphum, nullus liber Apocryphus ponitur in S. Scriptura, nec legitur ab Ecclesia, nec scribitur in Biblia.* —— *Accipiendo Apocryphum 2do modo, ponitur aliquando in Bibliæ libris licet ab Ecclesia non legatur, nec ei fides accommodetur in probando, vel docendo, & sic Apocryphus liber 4tus Esdræ, qui in quibusdam Bibliis ponitur.* —— *Alii autem sunt libri Apocryphi, qui sic vocantur, non quidem tanquam de veritate, aut bonitate doctrinæ eorum, quod multum dubietur, sed quia nescimtur auctores illorum, & isti ponuntur in S. Scriptura, licet non in Canone, & leguntur ab Ecclesia, sacimus ex eis probationes: sic enim est liber Tobiæ, & Judith, & Sap. & Jesu F. Sirach, & 2dus Machab. & omnes isti leguntur. Differt tamen inter istos, & libros Canonicos, qui vocantur authentici: nam ex authenticis licet accipere documentum, & etiam potest argui fortiter tam contra Heb. quam contra Christianos ad probandum aliquas veritates. Ex Apocryphis autem, qui recipiuntur ab Ecclesia licet accipi doctrinam, quia continent sacram doctrinam, unde vocantur Agiographa interdum, ut patet in Prol. Hier. super Tob.* —— *Patet etiam in Prol. Hier. super Judith.* —— *Sed auctoritas istorum non est sufficiens ad arguendum contra aliquem, & ad probandum ea, quæ in dubium venerint, & istud habent minus quam libri Canonici & authentici. &c.*

Col. 115.

Idem Præf. in Matth. quam postea scripsit.

Q. 1. *Inveniuntur 44. libri sc. 36. V. T. & 8: Novi scil. 5. Moysis, 1. Jos. 1. Jud. 1. Ruth. 4. Reg. 2. Paralip. 3. libri Esdræ apponentes ibi unum valde Apocryphum, de quo Ecclesia nunquam curavit, nec legit, nec quisquam Doctorum solennium illum unquam allegat: ideo nec nos in numero librorum ponimus. 1. liber Davıd, 1. Tobiæ, 1. Judith, 1. Esther, 2. Machab. 3. Salomonis, 1. Job 1. Sap. 1. Ecclesiasticı, 4. Magnorum Proph. 1. Threnorum Jer. 1. Baruch, 1. Proph.* XII.

Q. 2. *Sciendum quod Canon significat Regulam. Et secundum hoc dicuntur illi libri esse in Canone qui ab omnibus regulariter recipiuntur & approbantur, nec audet quisquam auctoritati illorum resistere. Isti sunt, de quibus Ecclesia mater nostra, tam nunc, quam in V. T. semper Spiritu S. directa, nunquam dubitavit, nec dubitat, sed credit certissime nihil falsi in illis contineri, nec scriptores eorum in aliquo mentiri potuisse, utpote, quia à Sp. S. regebantur.* —— *Hos autem posuit in Canone, i. e. ordinavit recipiendos esse regulariter, & legendos, & à nemine respuendos aut negandos sub pœna infidelitatis, & rebellionis. Alii sunt libri, qui licet ab Ecclesia teneantur, in Canone tamen non ponuntur: quia non adhibet illis Ecclesia hanc fidem: nec jubet illos regulariter legi, aut recipi, & non recipientes non judicat inobedientes, aut infideles. Hoc autem est propter duo. 1. Quia Ecclesia non est certa de auctoribus eorum: immo nescit, an Spiritu S. inspirati scriptores eorum dixerunt eos.* —— *2do Quia Ecclesia non est certa circa tales libros, an ultra id quod habuerunt à propriis auctoribus hæretici aliquid miscuerint, vel subtraxerint. Tales autem libros Ecclesia recipit permittens eos singulis fidelibus legere: ipsa quoque in Officiis suis illos legit propter multa devota, quæ in illis habentur. Neminem tamen obligat ad necessario credendum id, quod ibi habetur: sicut est de libro Sap. Salomonis, & de Ecclesiastico, & de libro Machabæorum, & de Judith, & de Tobia. Isti enim licet à Christianis recipiantur, & probatio ex eis sumpta sit aliqualiter efficax, quia Ecclesia istos libros tenet, contra hæreticos tamen, aut Hebræos ad probandum ea, quæ in dubium veniunt, non sunt efficaces: sicut ait Hier. in Prol. super Judith, scil. apud Heb. liber Judith inter Agiographa legitur, cujus auctoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur. His præsuppositis dicendum, quod in V. T. quidam libri ponuntur in Canone, quidam non. Illi qui non ponuntur, sicut Judith, & Tobias, & 2. libri Machab. Sapientia, & Ecclesiasticus, non habent inter se aliquem ordinem, vel divisionem; qui autem ponuntur in Canone, habent ordinem.* —— Q. 3. *Aliquis dicit, quare inter libros N. T. non sunt libri Apocrypbi, ut Tobiæ, Judith, & alii, de quibus Hier. in Prol. Galeato. Ad intelligentiam hujus considerandum, quod libri dicuntur Apocryphi dupliciter. Uno modo, quia non constat de eorum scriptoribus, an Sp. S. dictante scripserint, & etiam non constat de omnibus, quæ in eis habentur, an vera sint. Non est tamen in eis aliquid, quod manifeste falsum sit, vel quod valde suspectum sit de falsitate. Alio modo dicuntur libri Apocryphi, de quorum auctoribus non constat, an à Deo sint inspirati, & insuper multa, quæ habentur in ipsis libris, vel sunt manifeste falsa, vel de errore valde suspecta. Accipiendo primo modo libros Apocryphos, Scriptura (lege Ecclesia) non ponit illos in Canone librorum suorum, ita ut debeat illis fides ex necessitate adhiberi: permittit tamen volentibus legere, quod legant: quia non videtur inde sequi aliquod inconveniens: ipsa quoque Ecclesia illos legit. Accipiendo 2do modo Apocryphos libros, non solum Ecclesia non ponit illos in Canone, immo nec aliquo modo ponit eos cum libris suis, nec legit, nec legentibus favet: licet non omnino prohibeat. &c.*

Col. 116.

DYONYSIUS CARTHUSIANUS an. 1450.
De Oratione Manassis ait: *Nec ista Oratio est de textu, nec in Hebræo habetur, sed ipse Manasses, qui eam in carcere edidit, liberatus de carcere ipsam in formam redegit ac promulgavit.*

Procem. in Sap. *Hieronymus autem testatur, Liber Sap. apud Hebræos nusquam est: Nam & ipse stylus Græcam magis eloquentiam redolet. Hunc Judæi dicunt à Philone compositum. Sed quod aliqui Patres hunc librum Salomoni ascribunt, potuit evenire, &c.*

Prol. in Ecclesiasticum: *Denique liber iste non est de Canone, i. e. inter Script. Canonicas computandus, quamvis de ejus veritate non dubitetur.*

Procem. in Baruch: *Liber Baruch ab Hebræis inter Apocrypha computatur, in quo nihilominus multa notabilia, & quædam de Christo conscripta sunt.*

Ad Dan. 13. de Hist. Susannæ: *Verum est autem, quod hæc duo capitula non pertinent ad Scripturam Canonicam, sicut nec Tobiæ, nec Judith, nec libri Machabæorum, quamvis de veritate non dubitetur.*

Ibid. ad cap. 3. pro veritate *Cantus 3. Puerorum* contendit. Vol. ultimo V. T. commentatur hoc ord. in *Job, Tobiam, Judith, Hester, Esdram, Nehemiam, Machab. 2.*

Procem. in Tob. *Denique liber iste non computatur inter Script. Canon. tamen de ejus veritate non dubitat mater Ecclesia, propter quod eum recepit, & legendum instituit, non ad confirmationem atque probationem eorum quæ veniunt in contentionem, i. e. credendorum, sed ad morum informationem &c.*

Procem. in Judith: *Qualiter autem intelligendum sit, quod B. Hieron. in Prol. libri hujus asserit, librum hunc ab Hebræis inter Agiographa computari* (nempe dicendo, quod *Hieron. accepit Agiographa diffusius, i. e. extense, prout includit Apocrypha*) *& à Nicæna Synodo in sanctiorum numero scripturarum collocari* (ic. *extense sumendo Scripturas divinas, puta pro omnibus libris in Biblia contentis, & de Deo tractantibus, liber iste sicut & liber Judith inter divinas censetur Scripturas*) *supra in Proœmio super Tobiam expositum est.*

Ad Hesteræ cap. 10. Additamenta istius libri è Canone ejici cum Hieronymo statuit. Ad cap. 1. Machab. *Non est autem hic liber in Canone, tamen ab Ecclesia tanquam verus receptus est.*

Col. 117.

AUGUSTINUS DATUS an. 1470. Orat. de Laud. S. Hieron. libros Biblicos ab Hieronymo conversos sic recensет:

Gen. &c. Jos.
Jud. & annexus libellus Ruth.
Reg. 4. Paralip.
Ezræ 1. Neem.
Ezræ 2. Tob. Judith.
Ester cum Epistola Artaxerxis è Græcorum thesauris deprompta.
Job. Psalt. Parab. Eccl. Cant. Ecclesiasticus.
Sap. Esai. Jer. Lam.
Baruch qui tamen in Heb. Canone non habetur.
Ezec. Dan.
Susannæ Hist.
Hymnus 3. Puerorum
Belis Draconisque Fabulæ.
Tres Esræ quod sonat apud nos duodecim.
Machab. 2. primum ex Heb. alterum è Græco.
Evang. 4. Ep. Pauli Act. Ap. Ep. Canon. Apoc.

Col. 118.

Præfatio *De libris Canonicis & non Canonicis*, præfixa Bibliis una cum Glossa *Ordin.* & *Lyrani* Expos. Editis an. 1498. & rursus 1506. &c.

Quia sunt multi qui ex eo quod non multùm operam dant S. Scripturæ existimant omnes libros qui in Biblia continentur pari veneratione esse reverendos atque adorandos, nescientes distinguere inter libros Canonicos & non Canonicos; quos Hebræi inter Apocrypha computant: unde sæpe coram doctis ridiculi videntur, & perturbantur, scandalizanturque cum audiunt aliquem non pari cum cæteris omnibus veneratione prosequi aliquid quod in Biblia legatur. Idcirco id distinximus, & distincte numeravimus, primo libros Canonicos; inter quos tantum distat quantum inter certum & dubium &c. —— Sunt igitur libri Canonici V. T. 22. &c. —— Quicquid autem extra hos est (de V. T. loquor) ut dicit Hieron. inter Apocrypha est quos tamen Ecclesia ut bonos, & utiles libros admittit, non ut Canonicos, inter quos sunt aliqui majoris authoritatis, aliqui minoris. Nam Thobias, Judith & Machabæorum libri, Sapientiæ quoque liber & Ecclesiasticus, valde ab omnibus probantur. —— Minoris autem auctoritatis sunt Baruch, & tertius & quartus Esdræ. &c.

Præfationem istam refert *Cosmus* in uno loco ad annum 1506. in alio vero ad an. 1200. quasi *Glossæ Ordinariæ* cœva esset; non animadvertens in ea Bibliorum *impressorum* mentionem fieri. Crediderim istius auctorem fuisse *Sebastianum Brant*, cujus præmittitur Epistola Nuncupatoria ad *Jo. Dalburgium* Epis. Wormacien. Editioni anni 1498. quæ prima fuit, ni fallor, Expositionum *Lyrani* cum *Glossâ* Ordin. conjunctarum. Secuta est alia Editio circa an. 1502. & tertia an. 1506.

Ad calcem Bibliorum Ed. Neapoli 1476. quod servatur in Biblioth. Bodl. manu eorundem temporum recensentur inter *Apocrypha*, *Ecclesiasticus*, *Tob. Machab. & Judith.*

Col. 119.

XIMENIUS Card. in Præf. Bibl. Complut. 1515. *Alvaro libri extra Canonem, quos Ecclesia potius ad ædificationem populi, quam ad auctoritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirmandam recipit, Græcam tantum habent Scripturam.*

PAGNINI Biblia ed. an. 1528. ad finem V. T. *Explicit* VETUS TEST. *nuper ed. per rev. S. T. Prof. Santtem Pagninum. Incipiunt libri Agiographi* (sic vocantur à lectione mendosa Prol. Hieron. in Tob. & Judith) *qui non sunt in Heb. inter Canonicos libros.*
Auctor in Præf. VETUS TEST. *juxta Hebraicam veritatis Veritatem.*

Col. 120.

ERASMUS Schol. in Hier. Prol. in Esdram; an. 1516. *Mirum cum Hieronymus verissimi & quærendi Esdræ librum inter Apocrypha maneret, & quod in eo scriptum est somnia voces, qui factum sit ut iidem nunc citra discrimen ullum legantur à nobis.*

Schol. ad Prol. in Tob. mirabunde hæc loquitur: *Cum hic liber nec sit apud Hebræos, & inter Agiographa censeatur authore Hieronymo, tamen à nobis inter præcipua receptus est.*

Schol. Prol. in Dan. de Hist. Susannæ &c. *Mirum, quod Hieronymus verè jugulat, id nunc passim legitur & canitur in templis, cum res in primis sancta. Tanto plus valet consuetudo multitudinis imperitæ; quam hominis eruditi judicium. Imo nullo delectus, legimus de Bel, Dracone, quem Hieronymus non veritus est appellare fabulam: nec addiderim, nil veritus fuisse, ne bonum voluminis partem detruncasse videretur, sed apud quos tandem? apud imperitos inquis ipse. Sic sibi commodum est quidvis; apud nos valet Hieronymi authoritas: ubi non est commodum, ne vanulus quidem valet, ac posthæc nos ut parum credulos damnent, cum nobis minus velle credere quam iisti qui quidvis credidit.*

Præf. tomi 4. Hieron. ed. 1525. de Apocalypsi, Jacobi Ep. Petri Ep. 2da, Joannis Epistolis 2. dubitanter loquitur: — *Nihil veræ* (addit) *approbari librum, cujus auctor se incertus. Quod genus sunt liber Job, & Sapientiæ Sol. quem asserunt Philoni: item Ep. ad Hebræos. Ceterum quo animo nunc Ecclesia habet in usu publico, quæ veteres magno consensu numerabant inter Apocrypha, nostrum latis constat. Nos sane quicquid Ecclesiastica comprobaris authoritas, simpliciter, ac Christiano dignum est amplectimur. — Magni certè refert, quid quo animo comprobet Ecclesia. Ut enim parem authoritatem tribuas Hebræorum voluminibus, & 4. Evangelistis: certè nonvult idem esse pondus Judith, Tobiæ, & Sap. libris, quos Moysi Pentateuchi.*

Explan. Symboli Catech. 4. an. 1533. *Nomen Scripturæ Canon. quos voluminæ complectitur.* Ci: *Istue expedite docuit Cyprianus* (Russinus dixisset.) *Primum universa Scrip. dividitur in V. T. & Novum. In vetere censetur Pentateuchus. &c.* (fere ut supra Col. 59. ex *Russino*; sed libro *Hesther* perperam omisso) *Intra hunc numerum concludit priscorum authoritas V. T. Dubitabitur, de quorum fide nefas esset dubitare. Nunc vero receptus est in usum Ecclesiasticum & Sapientiæ liber — & Ecclesiasticus. — receptus est & liber Tobiæ, & Judith, & Hester, & Machabæorum libri 2. Receptæ sunt & 2. historiæ quæ Danieli adnexæ sunt, altera de Susanna, altero de Belo & Dracone. — Ceterum an Ecclesia receperit hos libros eadem authoritate, qua cæteros, novit Ecclesiæ spiritus. Sub titulo N. T. primas*

In Scriptoribus hiſce Latinis poſterioris ævi colligendis, non diffiteor me multum debere cl. noſtri *Jo. Coſini*, Epiſcopi demum Dunelm. *Hiſtoriæ Canonis V. T.* Anglice ſcriptæ, vel potius illis quibus ſua pene omnia debuit *Coſinus*. Sed ut omnia plenius deſcripſi, quo clarior res certiorque fiat, ſic etiam multa, cum ex editis, tum ex ineditis, inſerui, quæ fruſtra apud illum quæſiveris. His vero addantur ex libro illo perutili, JAC. FABER *Stapulenſis Præf. in libr. Trium Virorum & Virg. Spirit.* JOD. CLICHTOVEUS *in Damaſcen.* IV. 18. LUD. VIVES *in Aug. de Civ.* 18. 31. & de Trad. Diſcip. l. 5. FR. GEORGIUS *Harm. Mund. Cant.* 3. *Tono* 8. *mod.* 12. *concent.* 1. JO. DRIEDO *de Eccl. Script. & Dogm. l.* 1. *ad Diff.* 3. Jo. FERUS *Exam. Ordinand.* Jo. FRAN. PICUS Mirandulæ Comes De fide & ord. Cred. Theorem. 5. opere dicato *Julio* II. P. Quem *Coſinus* perperam confundit cum *Jo. Pico* magno illo Mirandulano, hujus Patruo. Qui omnes paulo ante Concil. Trid. *Tobiam, Judith, &c.* è *Canone* ejecerunt.

Eiſdem accenſendi ſunt alii antiquiores quotquot libros *Canonicos* V. T. agnoſcunt tantum 22. ut ANASTASIUS Patr. Antioch. an. 560. *in Hexam l.* 7. AGOBARDUS an. 813. *De Priv. & jure Sacerd.* GISLEBERTUS an. 1100. *Altercat. c.* 1. vel tantum 24. (nempe Ruth à Judicibus, & Threnis à Jeremiâ ſeparatis) ut VETERES Chriſtiani ap. Hieron. Prol. in Reg. TERTULLIANUS, ſive quis alius, contra Marcion. Carm. l. 4. cap. 7. PRIMASIUS an. 550. in Apoc. c. 4. COM. IN APOC. aſcripta *Victorino M.* c. 4. HOM. 3. in Apoc. aſcripta Auguſtino. COM. IN APOC. aſcripta *S. Ambroſio* c. 4. AMER. ANSBERTUS, vel potius AUTPERTUS, an. 760. in Apoc. l. 3. PETRUS CELLENSIS an. 1180. lib. de *Panibus* c. 2. Accedit B. CHRYSOSTOMUS Hom. 4. in Gen. *Omnes divini libri V. T. primitus Heb. lingua ſcripti fuerunt, & hoc omnes nobiſcum fatentur.* Idem Hom. 8. in Ep. ad Heb. ait omnes ab *Exra* traditos fuiſſe.

In omnibus, quæ vidi Bibliis Lat. MSS. (& vidi quidem pene centum) leguntur *Hieronymi* Prologi, in quibus rejiciuntur ſcripta Apocrypha. Et in eos ſolebant, perinde ac in ipſam Scripturam Commentaria ſcribere. Habentur iidem in omnibus vetuſtioribus Bibliorum Editionibus, donec tandem poſt Decretum Conciliabuli Tridentini, eos tanquam novo ſuo *Canoni* aperte adverſantes, omittere conſultius exiſtimorunt Pontificii.

Scriptores Eccleſiæ Latinæ.

Col. 122. Concil. TRIDENT. an. 1546. Seſſ. 4.

Sacrorum librorum indicem huic Decreto ad ſcribendum cenſuit (Synodus) *ne cui dubitatio ſuboriri poſſit, quinam ſint, qui ab ipſa Synodo ſuſcipiantur. Sunt vero infraſcripti T. V.* 5. *libri Moſis, Gen. &c. Joſ. Jud. Ruth.* 4 Reg. 2. Paralip. *Eſdræ* 1. & 2dus *qui dicitur Nehem. Tobias, Judith, Eſther, Job. Pſalt. Davidicum* 150. *Pſalmorum, Parab. Eccl. Cant. C. Sap. Eccleſiaſticus, Iſai. Jer. cum Baruch, Ezec. Dan.* XII. *Proph. Minores, ſc. Oſ. Joel. Amos, Abd. Jon. Mich. Nahum, Hab. Soph. Agg. Zach. Mal.* 2. *Machabeorum,* 1us & 2us. *T. Novi* 4 *Evang. ſecundum Mat. &c. Act. Ap. à Luca Evang. conſcripti,* 14 *Ep. B. Pauli Ap. ſcil. ad Rom.* ad Cor. 2. ad *Gal. Eph. Phil.* Col. *Theſſ.* 2. ad *Tim. Tit. Philem. Heb. Petri Ap.* 2. *Joan. Ap.* 3. *Jac. Ap.* 1. *Jude Ap.* 1. *Apocal. Joannis Apoſt.*

Si quis autem libros ipſos integros cum omnibus ſuis partibus prout in Eccleſia Catholica legi conſueverunt, & in Veteri Vulg. Lat. Editione habentur, pro ſacris & Canonicis non ſuſceperit (& *traditiones prædictas ſciens & prudens contempſerit*) *anathema ſit.*

Col. 123. Eccleſia ANGLICANA in Artic. 39. an. 1562.

Sacræ Scripturæ nomine eos Canonicos libros V. & N. T. intelligimus, de quorum auctoritate in Eccleſia nunquam dubitatum eſt. Catalogus librorum ſacræ Canonicæ Scrip. V. T. Gen. &c. Joſ. Jud. Ruth. 2. *Samuelis.* 2. *Regum,* *Paralip.* 2. *Eſdræ* 2. *Heſter, Job. Pſalmi, Prov. Eccl. Cant. Proph. Majores* 4. *Proph. Minores* 12. *Alios autem libros* (*ut ait Hieronymus*) *legit quidem Eccleſia ad exempla vitæ & formandos mores, ſic tamen ad dogmata confirmanda non adhibet: ut ſunt* 3us & 4us *Eſdræ, Sap. Jeſus F. Sirach. Tobias, Judith. Libri Machab.* 2. *N. T. libros omnes* (*ut vulgo recepti ſunt*) *recipimus & habemus pro Canonicis.*

CAJETANUS Card. Præf. Com. in OMNES AUTHENTICOS *V. T. hiſtoriales libros* (ſc. Joſ. Jud. Ruth. Reg. Paral. Hezram, Nehem. & Eſter) *ad Clementem* VII. P. anno 1532.

Divo Hieronymo, Pater beatiſſime, univerſa Eccleſia Lat. plurimum debet: non ſolum ob annotatas ab eo in libris V. & N. T. paruisulas tum adjectitias tum ambiguas, ſed etiam propter diſcretos ab eodem libros Canonicos à non Canonicis. Liberavit ſiquidem nos ab Hebræorum opprobio, quod ſinganus nobis antiqui Canonis libros aut librorum partes, quibus ipſe penitus carent. Quocirca quum diſpoſitionem proſequi Commentarios in libros V. T. poſt librorum Moyſi expoſitionem jam editam, libros Hiſtoriales omnes in unum volumen coegi: viz. Joſue, Judicum, Ruth, Regum, Paralip. Hezdræ, Nehemiæ, & Eſter libros, omiſſis reliquis à Hieronymo inter Apocrypha ſuppoſitis.

Ad finem Com. in Eſter: *Scio, quod in hac Clauſula, terminatur liber Eſter juxta Heb. Veritatem. Ita quod ſex ſeq. 7. ſequentia Capitula ſunt Apocrypha: & propterea non exponemus illa. Et hoc in loco terminamus Commentaria Hiſtorialium V. T. nam reliqui* (viz. *Judith, Tobiæ, & Maccabeorum libri*) *à Divo Hieronymo extra Canonicos libros ſuppoſuantur, & inter Apocrypha locantur, cum libro Sap. & Eccleſiaſtico: ut patet in Prol. Galeato. Nec itaberis novitiæ, ſi alicubi repereris libros iſtos inter Canonicos ſuputari, vel in ſacris Conciliis vel in ſacris Doctoribus. Nam ad Hieronymi limam reducenda ſunt tam verba Conciliorum quam Doctorum: & juxta illius ſententiam ad Chromatium & Helidorum Epiſcopos, libri iſti* (*& ſi qui alii ſunt in Canone Bibliæ ſimiles*) *non ſunt Canonici; h. e. non ſunt regulares ad firmandum ea quæ ſunt fidei. Poſſunt tamen dici Canonici* (*h. e. regulares*) *ad ædificationem fidelium: utpote in Canone Bibliæ ad hoc recepti & authorati. Cum hac enim diſtinctione diſcernere poteris & dicta Auguſtini in 2do de Doctr. Chriſt. & ſcripta in Concilio Florentino ſub Eugenio* IV. *Scriptaque in Provincialibus Conciliis Carthag. & Laod. & ab Innocentio & Geleſio Pontificibus.*

Idem Com. in Eccl. ad finem; an. 1534. *Et ſic finitur Eccleſiaſtes cum omnibus Salomonis & Sapientiæ libris: Salomonis quidem, quia Parabolas expoſuimus, & Canticum C. juxta germanum ſenſum fatetur me non intelligere. Reliquos autem qui vocantur libri Sapientiales, quoniam Hieronymus extra Canonicos ad authoritatem fidei ſuppoſuit, omittendos duximus, ad Prophetarum Oraculà properanti.*

---

tenent 4 *Evang.* — *Cum his Actus Ap. Proximum locum occupant Apoſtolarum Epiſtolæ, Pauli* 14. *Petri* 2. *Jac. Ap.* 1. *Jude* 1. *Joannis* 3. *extremum ordinem tenet Apoc. Joannis. Hebræi triſariam diſtinguunt omnem Scripturam. Canonicam appellant citra controverſiam aſſertam S. Spiritus prodidiam.* — *Hagiographa nominant veluti de ſanctis viris traditas à ſanctis viris prodita. His tantum tribuebant, ut in conventu quidem reverenter legerentur: cæterum ut in ſeriis non urgerentur illorum auctoritas* (in hoc fallitur *Eraſmus*, in errorem ductus prava lectione apud Prol. Hieron. in Tob. & Judith, ubi *Hagiographa* pro *Apocrypha*) *Apocrypha* vocabant, *quæ domi quidem pro ſuo cuique animo fas eſſet legere, cæterum in publicis conventibus non recitarentur, nec quiſquam illorum auctoritate præmeretur. Nec ſtatim eſſe Canonica Scriptura, quod in Templis caniitur: atque utinam apud omnes ſervaretur, quod in Carthag. Concilio fuit decretum, ne quid omnino recitaretur in templis præter Canonicam Scripturam.*

Col. 124.

Lambeth. opt. notæ 2. vol. prægrand. cum numero Capitulorum, ut etiam Versuum ad finem librorum plerorumque numeratorum.

	Cap.	vers.		Cap.	vers.
Gen.	82.	3800.	Paral. 1.	108.	2040.
Ex.	21.	3000.	2.	74.	2100.
Lev.	16.	2300.	Esdras (cum Neem.		...
Num.	74.	3000.	Hester		700.
Deut.	155.	2600.	Tob.		900.
Jos.	33.	1750.	Judith		1100.
Jud.	18.	1700.	Mach. 1.		2300.
Ruth	9.	1250.	2.		1800.
Sam. sive Reg. 1.	27.	2300.	Mat.	355.	....
2.	16.	2200.	Marc.	234.	1700.
Reg. 3.	...		Luc.	342.	....
4.	17.	2250.	Joan.	232.	....
Isai.	116.	3580.	Act.	75.	3600.
Jer.	99.		Epistolæ:		
Lam. cum Orat.		4450.	Jac.	20.	...
Baruch			Pet. 1.	21.	
Epist.		3.	2.	11.	
Ezec.	79.	3340.	Joan. 1.	19.	
Dan.	21.	1850.	2.	6.	
(Apocrypha obelis prænotantur.)			3.	5.	
			Judæ	6.	
XII. Pr. liber		3800.	Pauli ad Rom.	50.	911.
Job.	38.	1800.	Cor. 1.	72.	980.
Psal. 150 cum Obelis & Asteriscis. Adjicitur 151us, ad cujus finem adnotatur. *Hic Psalmus in Heb. Codd. non habetur, sed hic à* LXX. *inst additus est, & idcirco repudiandus.*			2.	28.	892.
			Gal.	37.	213.
			Eph.	31.	317.
			Phil.	19.	...
			Col.	31.	
			Laodicenses.		
			Thess. 1.	25.	213.
			2.	9.	
Prov.	60.	1740.	Tim. 1.	30.	230.
Eccl.	31.	800.	2.	24.	...
Cant.		270.	Tit.	10.	
Sap.	47.	1900.	Philem.	4.	
Ecclcus	126.	2800.	Heb.	38.	
			Apocal.	24.	...

Col. 125.

Bodl. NE. F. 6. opt. notæ, 2. vol. grand. cum numero Cap. & Stichometria ad finem librorum similiter appositâ.

	Cap.	vers.	Prov.
Gen.	82.	3070.	Eccl.
Ex.	139.	3000.	Cant.
Lev.	89.	....	Sap.
Num.	74.	3000.	Ecclesiasticus
Deut.	155.	2600.	Paralip. 2.
Jos.	33.	1750.	Ezra (cum Neem.)
Ruth	8.	....	Hester
Sam. seu Reg. 1.	26.	2300.	Tob.
2.	50.	2200.	Judithæ
Reg. 3.	57.	2500.	Ed. duæ sc. Hieronymiana & vetustior Itala dicta.
4.	34.	2250.	
Isai.	78.	....	Mach. 2.
Jer.	88.		Act. Ap.
Lam.	...		Ep. Canon.
Oratio Jer.	...		Apocal.
Ezech.	81.		Ep. Pauli
Dan.	33.		Evang. IV.

Liber XII. Proph.

Lib. Osee	23.	3800.
Lib. Johel.	5.	
Lib. Amos	16.	
Lib. Abd.	..	
Lib. Jonæ	2.	
L. Mich.	14.	
L. Naum	6.	
L. Abac.	4.	
L. Soph.	7.	
L. Agg.	5.	
L. Zach.	15.	
L. Mal.	3.	

Job secundum LXX. cap. 33. cum Ast. Obelis, & Limniscis.

Job. secundum Heb. c. 36. v. 1700. Psalt. duplex. Psal. 150.

Col. 126.

Bodl. Laud. I. 86. fol. grand. cum Stichometria in fine librorum: in ordine librorum convenit cum præced. usque ad Ezram (cum Neem.)
Baruch
Ep. Jer.
Hester
Judith
Mach. 2.
Evang. IV.
Act.
Ep. Canon. Pauli.
Apoc.

Cum hoc convenit *Laud.* F. 107. nisi quod *Baruch.* cum *Epist.* ponatur post Jer. & post Evangel. IV. seq. Ep. Pauli Canon. Act. Ap. &c. *Hoc an.* 1248. *legavit Domui Carmelitarum Lond. Doctor Frater Bacon.* Stichometriam idem habet.

Col. 127.

Cum præced. convenit *Cod. Coll. Omn. Anim.* 40. nisi quod desit *Baruch & Ep. Jer. & Actus* collocentur inter Epist. Pauli & Canon.

Coll. Novi fol. n. 2. Gen. &c. ord. vulg. ad Paral. Esdræ libri 5.
Judith
Hestet
Tob.
Mach. 2.
Psalt.
Isa..
Jer. &c.
Ezech.
Dan.
XII. Pr.
Job
Prov.
Eccl.
Cant.
Ecclesiasticus
Evang. 4.
Act.
Ep. Can. Pauli.
Apoc.

Col. 128.

Bodl. 40. Museo 73.
Gen. &c.
ad Paral.
Esdræ 2.
Tob.
Judith
Hester
Mach. 2.
Psalt.
Job
Isai. &c.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
Evang. 4.
Act.
Ep. Pauli Canon.
Apoc.

Ibid. 234. 120.
Gen. &c.
ad Paral.
Esdræ 2.
Psalt.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
Isai. &c.
Mach. 2,
Tob.
Judith
Hester
Job
Act.
Ep. Can.
Apoc.
Evang. 4.
Ep. Pauli

Col. 129.

Bodl. NE. B. 2. 2. 40.
Gen. &c.
ad Paral.
Esdræ 2.
Judith
Hester
Tob.
Mach. 2.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
XII. Pr.
Isai. &c.
Job
Evang. 4.
Act.
Ep. Can.
Apoc.
Ep. Pauli.

Bodl. Laud. C. 115.
Gen. &c.
ad Paral.
Esdræ 2.
Judith
Hester
Isai. &c.
Job
Prov. &c.
Ecclesiasticus
Sap.
Evang. 4.
Act.
Ep. Can. Pauli
Apoc.
Mach. 2.

Col. 130.

Bodl. 40. NE. F. 3. 25.
Gen. &c.
ad Reg.
Prov.
Esdra
Neem.
Hester
Tob.
Judith
Job.
Paralip.
Eccl.
Cant.
Sap.
Ecclesiasticus
Psalt.
Isai. &c.
Mach. 2.
Evang. 4.
Ep. Pauli
Act.
Ep. Can.
Apocal.

Ibid. NE. B. 5. 5.
Gen. &c.
ad Paral.
Isai. &c.
Tob.
Judith
Hester
Mach 2.
Esdra
Neem.
Job
Prov. &c.
Sap.
Ecclus
N.T. abest.

Col. 131.

Ibid. NE. B. 5. 12.
Gen. &c.
ad Paral.
Esdras
Tob.
Judith
Hester
Mach. 2.
Isai. &c.
Job
Prov. &c.
Ecclesiasticus
Sap.
Evang. 4.
Act.
Ep. Can. Pauli
Apocal.

Ibid. NE. B. 5. 15.
Gen. &c.
ad Paral.
Ezra (cum Neem.)
Tob.
Jud.
Hest.
Mach. 2.
Psalt.
Isai. &c.
Job
Prov. &c.
Evangel. 4. &c. ut sup.

Col. 132.

Ibid. NE. B. 7. 10.
Gen. &c.
ad Reg.
Isai. &c.
Job
Psalt. 2x.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
Paral. 2.
Ezra (cum Neem.)
Hester
Tob.
Jud.
Mach. 2.
Evang. 4. &c. ut præced.

Asbmole 8vo.
Gen. &c.
ad Reg.
Job
Tob.
Jud.
Hest.
Paral. 2.
Esdræ 2.
Prov. &c.
Isai. &c.
Mach. 2.
Matth.
Marc.
Luc.
Actus
Joan.
Ep. Can. Pauli
Apocal.

Col. 133.

Coll. S. Joan. fol. 25.
Gen. &c.
ad Paralip.
Esdra
Neem.
Tob.
Judith
Ester
Job
Machab. 2.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
Isai. &c.
Evang. IV.
Act.
Ep. Canon.
Apocal.
Ep. Pauli.

Ibid. 26.
Gen. &c.
ad Paralip.
Esdræ 2.
Judith
Ester
Tob.
Machab. 2.
Isai. &c.
Job
Psalt.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
Evang. IV.
&c. ut sup.

Ibid. 27. imperf.
Sap.
Ecclesiasticus
Job. Prov.
Eccl. Cant.

Col. 134.

Coll. Æneæ Nasi fol. 25.
Gen. &c.
ad Paral.
Prov. &c.
Sap.
Ecclesiasticus
Isai. &c.
Job
Psalt.
Tob.
Judith
Hester
Esdra (cum Neem.)
Mach. 2.
Evang. 4.
Ep. Pauli
Act. &c.

Coll. Magd. 54. fol.
Gen. &c.
ad Paral.
Esdræ 5.
Judith
Hester
Tob.
Job
Psalt. 2x. &c.
Isai. &c. (abest *Baruch.*)
Evang. 4.
Ep. Pauli Can.
Act.
Apocal.

Col. 135.

Lambeth. fol. 90.
Gen. &c.
Jos.
Jud.
Ruth
Reg. 4.
Prov.
Eccl.
Cant.
Sap.
Ecclesiasticus
Paral. 2.
Esdras
Neem.
Hester
Tob.
Judith
Mach. 2.
Baruch
Isai.
Jer.
Threni cum Orat.
Ezec.
Dan.
XII. Pr.
Job
Psalt. Editio 2x.
Evang. 4.
Act.
Epist. Canon.
Pauli.
Apocal.

Librorum *Esdræ* varius est in variis numerus. In Codd. plusquam 30. *Esdræ 1. Neemiæ, Esdræ 2.* In Codd. 3. *Esdræ 1. 2. 3.* In Codd. 23. *Esdræ 1. 2.* In Codd. 15. *Esdræ, Neemia.* In Codd. 8. *Esdras* (comprehenso *Neemia.*) In Edit. 1476. 1486. 1514. *Esdræ 1, Neemiæ, Esdræ 2. 3.* In Codd. 3. (a) *Esdræ 1. 2. 3. 4. 5.* Cod. 1. (b) habentur 5 libri præter *Neemiam.*

Manassis Oratio à multis Codd. abest. *Baruch* cum Ep. *Jer.* à tribus (c) abest.

Cum à Græcis (d) numerantur *Maccab. 4. 4tus* iste est libellus *Josephi.* Qui 3. reliquis subjungitur etiam in Edit. *Basil.* & in Bibliis *Syriacis.* Istum solitum fuisse in Bibliis haberi monet quoque *Philastrgius.*

De *Psalmorum* loco disceptatio quædam fuit inter Patres Synodi Trid. Prophetarum Minorum Ordo inter se vulgaris ex Codd. Heb. constitutus est ab *Hieronymo,* (e) pro eo qui apud Græcos & veteres Lat. obtinuit: scil. *Osee, Amos, Mich. Joel, Abd. Jon. Na. &c.*

In N. T. Evangelia hunc Ord. *Mat. Joan. Luc. Marc.* in aliquibus Codd. Gr. obtinent, ut in *Bezæ Cantabrigiensi,* in *Benedictinorum S. Germani* Paris. & in alio quem testatur *Druthmarus* (f) se vidisse, qui S. *Hilarii* dicebatur. Ob ordinem, ni fallor, quo commemorantur, in *Conflict. Apost.* (Col. 28.) In Cod. *Heidelberg.* (Col. 50.) *Mat. Marc. Jo. Luc.* In Catalogo Codd. MSS. *Oxon.* nuper edito memoratur Versio *Gallica* N. T. servata in Biblioth. Coll. *Omn. Anim.* in qua *Marcus* præponitur *Matthæo.* Sed Codicem istum quærendo non inveni. Cod. Ashmol. *Mat. Marc. Luc. Mattus. Joan.*

Epistolas *Cathol.* hoc ord. *Petri, Jac. Jo. Judæ* disponebant veteres Latini, in honorem S. *Petri.* Quem ordinem in vulgarem è Codd. Græcis mutavit *Hieronymus.* (g) De alio atque alio earum ordine vide Col. 30. 58. 59. 61. 62. 63. 67. 71. 72. 74.

a Coll. *Magd. Novi,* & *Omn. Anim.*

b Bodl. Hatton. 61.

c NE. F. 6. 7. & Coll. *Omn. An.* & *Magd.*

d ut Col. 44. 46

e Præfat. Com. in Joel.

f in Mat. 1.

g Præf. in Ep. Canon.

Epistolarum S. Pauli Ordo.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Rom.	Rom.	Rom.	Rom.	Rom.	Rom.	Rom.	Rom.	Gal.	Rom.	Rom.
Cor. 2.	Cor 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Cor. 2.	Thess. 2.
Gal.	Gal.	Gal.	Gal.	Gal.	Gal.	Gal.	Gal.	Rom.	Gal.	Tim. 2.
Ephes.	Eph.	Eph.	Thess. 2.	Eph.	Eph.	Eph.	Eph.	Thess. 2.	Eph.	Tit.
Phil.	Phil.	Phil.	Eph.	Phil.	Phil.	Phil.	Phil.	Eph.	Tim. 2.	Philem.
Col.	Col.	Thess. 2.	Phil.	Col.	Thess. 2.	Col.	Col.	Col.	Tit.	Heb.
Thess. 2.	Thess. 2.	Col.	Col.	Thess. 2.	Col.	Laod.	Thess. 2.	Philem.	Col.	Ita Bibl. Lat. *NE. B. 5. 12.*
Tim. 2.	Heb.	Tim. 2.	Tim. 2.	Laod.	Laod.	Thess. 2.	Tim. 2.	Philip.	Philem.	& tamen Epist. ad Thess.
Tit.	Tim. 2.	Tit.	Tit.	Tim. 2.	Tim.	Tim.	Tit.	Laod.	Vide	incipiunt in eodem folio,
Pgilem.	Tit.	Philem.	Philem.	Tit.	Tit.	Tit.	Philem.		supra	quo desinit Ep. ad Rom.
Heb.	Philem.	Heb.	Heb.	Philem.	Philem.	Philim.	Heb.		Col. 46.	Ne quis suspicetur reliquas
				Heb.	Heb.	Heb.	Laod.			è Vol. excidisse.

1 Ordo vulgaris Bibliorum cum Ed. tum MSS, tempore etiam *Epiphanii,* quem existimat is fuisse ipsius Apostoli. Epistolam tamen ad Heb. ab aliquibus Codd. abesse monet, Hær. 42. *Chrysostomus* Præf. Hom. in Epist. ad Rom. contendit non modo Epist. ad *Cor.* quod satis liquet, verum etiam Epist. ad *Thessal.* ante Epist. ad *Rom.* scriptas fuisse. Ita etiam *Theodoretus* Præf. in Epist. Pauli.

2 Codd. nonnulli apud *Epiphan.* & Cod. *Alexandrinus.* Item Versio *Coptica* in Codd. *Hunt.* 122. 203. Consentit *Hieronymus* in *Catal.* nisi quod de Epistola ad *Hebr.* subdubitat.

3 S. *Augustinus,* & Biblia Lat. MSS. NE. F. 3. 25. NE. F. 6. 7. 8. *Musei* 234. *Hatton.* 64. *Coll. S. Johan. Coll. Omn. Anim.* & *Coll. Lincoln.*

4 *Gelasius* P. in Decreto, apud *Burchardum.*

5 Biblia Lat. MSS. *Super D.* 1. *Art.* 66. *Musei* 7. *Laud.* C. 115. *Coll. S. Johan.* fol. 24.

6 Bibl. Lat. MS. *Coll. Univers.* & N. T. Lat. MS. NE. A. 3. 18.

7 Biblia Lat. MSS. NE. B. 5. 15. D. 1. Art. 101. *Musei* 121. *Laud.* I. 86. Novum Test. *Laud.* C. 25. Bibl. Lat. *Lambeth.* 2. vol. grand. In Bibl. Lat. *Coll. Ænei Nasi* ad finem Epist. ad *Coloss.* alia manu, sed veteri, in Margine subjicitur Epist. ad *Laodicenses,* cui hæc subnectuntur verba: *Hanc Epistolam legas post Epistolam ad Colocenses.*

8 Argumentum in Epist. Pauli in Bibl. Lat. MS. *Lambeth.* ubi tamen subjicitur, Epist ad *Laod. in Canone non haberi.*

9 Decem tantum Epistolas Pauli, cum particulis quibusdam ex Epist. ad *Laod.* easque ordine eo, recepit *Marcion Hæreticus,* quas librum *Apostolicum* inscripsit. De cæteris Scripturarum libris nullum agnovit præter Evangelium *Lucæ,* illudque mutilatum. Epistolas etiam, quas recepit *Paulinas,* mutilavit vitiavitque. Vide *Epiphan. Hær. 42. Orig.* Dial. contra Marc. 5. 1. 2. 5. *Tertull.* contra Marc. l. 5. c. 1. 11. 17. 21. *Hieron.* Procem. Ep. ad Titum, & ad Philem. & Com. in Gal. c. 1. v. 1. *Simonius* in Hist. Crit. N. T. c. 15. contendit *Marcionem* nullam Epist. ad *Laod.* recepisse, sed Epist. ad *Ephes.* falso inscripsisse *ad Laod.* Sed in hoc *Epiphanius* falli non potuit, qui in *Apostolico* Marcionis recenset Epist. ad *Eph.* loco 7mo, & illam ad *Laod.* loco xiimo, πρὸς Λαοδικεῖς ια'. Ideo vero dicit *Tertullianus* contra Marc. l. 5. c. 11. *Epistolam, quam nos ad Ephesios præscriptam habemus,* à Marcione *ad Laod. inscriptam fuisse;* quoniam locus, qui ex Ep. ad *Laod.* à Marcione adductus est, in Epist. ad *Eph.* exstabat. Quod etiam observat *Epiphanius.* Epistolam ad *Laod. usquam apud Apostolum cerni* asserit *Epiphanius. Hieronymus* in Catal. *Legunt quidam & ad Laodicenses, sed ab omnibus explodituv.* Agnoscitur tamen pro genuina à *Jo. Sarisburiensi.* Vide supra Col. 85. Scripsisse autem Apostolum Ep. ad *Laod.* videtur innui in Epist. ad *Coloss.* 4. 16. καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. Lat. Vulg. *Et eam, quæ Laodicensium est, vos legatis:* quo loco alii, monente *Chrysostomo,* intellexerunt Epist. à *Laodicensibus* ad Paulum scriptam. Vide Cl. *Usserii* de Epistola hac Dissertatiunculam.

FINIS.